

Ana Britannica

13

Fri
Göl

E

Hürriyet

AnaBritannica
GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Encyclopædia Britannica'nın hazırlanmasına katkıda bulunan üniversite danışma komiteleri:

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

<i>Chicago Üniversitesi</i> Hellmut Fritzsche, <i>Başkan</i> Donald W. Fiske, <i>Başkan Yardımcısı</i> Edward Anders	Jack D. Cowan Mihaly Csikszentmihalyi Jack Halpern Eric P. Hamp	Saunders Mac Lane Janet D. Rowley
---	--	--------------------------------------

AVRUPA

<i>Leiden Üniversitesi (HOLLANDA)</i> Hans Daalder, <i>Başkan</i>	<i>Max Planck Bivüfiziksel Kimya Enstitüsü (ALMANYA)</i> Manfred Eigen	<i>Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (FRANSA)</i> Marc Augé
<i>Floransa Üniversitesi (İTALYA)</i> Mauro Cappelletti	<i>Ruhr Üniversitesi, Max Planck Kömür Araştırmaları Enstitüsü (ALMANYA)</i> Gunther Wilke	<i>Yeni Lızhon Üniversitesi (PORTEKİZ)</i> Fernando Gil
<i>Madrid Özerk Üniversitesi (İSPANYA)</i> Pedro Schwartz		
<i>Marburg Üniversitesi (ALMANYA)</i> Otfried Madelung		Jacques Bersani, <i>Sekreter</i>

AVUSTRALYA

<i>Avustralya Ulusal Üniversitesi</i> Brian D. O. Anderson, <i>Başkan</i> John Douglas Ritchie	<i>Melbourne Üniversitesi</i> Warren A. Bebbington Geoffrey Blainey Frank Graham Little	<i>Sidney Üniversitesi</i> David R. Fraser Dame Leonie Judith Kramer
<i>Adelaide Üniversitesi</i> Robert Eugene Bogner	<i>La Trobe Üniversitesi</i> Eric L. Jones	<i>Batı Avustralya Üniversitesi</i> Charles E. Oxnard

BİRLEŞİK KRALLIK

<i>Cambridge Üniversitesi</i> Sir Brian Pippard, <i>Başkan</i> Sir Geoffrey Elton Kurt Lipstein Sir John Lyons	<i>Londra Üniversitesi</i> Maurice Cranston Donald Gunn MacRae David Alfred Martin Donald M. Nicol	<i>Sussex Üniversitesi</i> H. Christopher Longuet-Higgins
<i>Edinburgh Üniversitesi</i> Ian G. Stewart C. Barrie Wilson	<i>Oxford Üniversitesi</i> Uwe W. Kitzinger C. Anthony Storr Sir Keith Thomas	

KANADA

<i>İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi</i> William E. Fredeman, <i>Eş-Başkan</i>	<i>Toronto Üniversitesi</i> A. Edward Safarian, <i>Eş-Başkan</i> Calvin C. Gotlich A. Douglas Tushingham	<i>Victoria Üniversitesi</i> Donovan W. M. Waters
<i>Simon Fraser Üniversitesi</i> J. L. Berggren Peter Kennedy Edward McWhinney Grant Strate	<i>Montreal Üniversitesi</i> François Duchesneau	<i>Waterloo Üniversitesi</i> Frederick R. W. McCourt
		<i>York Üniversitesi</i> John T. Saywell

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.

IMPRIMATUR

Bu ansiklopedi, büyük bölümüyle *Encyclopædia Britannica* çevirisinden ve editörlerce hazırlanmış ek bilgi ve maddelerden oluşmuştur. İçeriği *Encyclopædia Britannica, Inc.* tarafından incelenmiş, yansız, önyargısız, doğru ve geçerli olduğu ve *Encyclopædia Britannica*'nın geniş ve kapsamlı bir ansiklopedi için koyduğu standartlara uygunluğu onaylanmıştır.

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Cilt 13

HÜRRİYET'İN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ANAYAYINCILIK A.Ş. VE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.
İŞBİRLİĞİ İLE YAYIMLANMAKTADIR

Encyclopædia Britannica (Chicago)

Robert P.Gwinn
Yönetim Kurulu Başkanı

Peter B.Norton
Başkan

Fred H.Figge, Jr.
Başkan Başyardımcısı

AnaBritannica (İstanbul)

Nazar Büyüm
Yönetim Kurulu Başkanı

Sadun Sönmez
Genel Müdür

Dr.Cihan Belen
Genel Müdür Yardımcısı

Encyclopædia Britannica

First Edition 1768-1771
Second Edition 1777-1784
Third Edition 1788-1797
Supplement 1801
Fourth Edition 1801-1809
Fifth Edition 1815
Sixth Edition 1820-1823
Supplement 1815-1824
Seventh Edition 1830-1842
Eighth Edition 1852-1860
Ninth Edition 1875-1889
Tenth Edition 1902-1903

Eleventh Edition
© 1911
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Twelfth Edition
© 1922
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Thirteenth Edition
© 1926
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fourteenth Edition
© 1929, 1930, 1932, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943,
1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954,
1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964,
1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fifteenth Edition
© 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985,
1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

© 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Copyright under International Copyright Union
All rights reserved under Pan American and
Universal Copyright Conventions
by Encyclopædia Britannica, Inc.

AnaBritannica

© 1986, 1992, 1993, 1994

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan,
tümünü ya da kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlarda
(günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler)
kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ISBN 975-7760-01-3

93.34.Y.0012.3

Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevki, 57. 80725 Maslak, İstanbul

Yapım ve Baskı: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ, İstanbul
R. Oldenbourg Graphische Betriebe, Münih

AnaBritannica
Ana Yayıncılık AŞ Adına Sahibi
Nazar Büyüm

EDİTÖRLER KURULU
Philip W. Goetz, *Başkan*
Encyclopædia Britannica Genel Yayın Yönetmeni, Chicago
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı
Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
Dr. Andrew Mango
BBC Fransa ve Güneydoğu Avrupa Yayınları Eski Müdürü, Londra
Prof.Dr. İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof.Dr. Nur Yalman
Harvard Üniversitesi, Cambridge (ABD)

DANIŞMA KURULU
Prof.Dr.Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Başkan*, Doç.Dr. Murat Belge, Prof.Dr. Şerif Mardin, Prof.Dr. İlhan Tekeli

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr. Gürel Tüzün

GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Cenap Nuhurat

YAYIN KURULU
Dr. Gürel Tüzün, *Başkan*, Mehmet Akozer, Hasan Kuruyazıcı, Cenap Nuhurat, Ayla Ortaç

YAZI KURULU
Aydan Bulutgil, Fahrettin Çiloğlu, Nurettin Elhüseyni, Çiğdem Karabağlı, Muhittin Karkın

YAYIN KURULU SEKRETERİ
Hüsniye Özdemir

REDAKSİYON KURULU
Atilla Aksel, Engin Alçora, Vesile Buket, Atay Eriş

ARAŞTIRMA
Nalan Barbarosoğlu, Uğur Canbilen, Gülay Eriş, Şevki Evrendilek, Celal Kolay, Sema Köksal, Eray Oral

DİL VE YAZIM DANIŞMANLARI
Ömer Asım Aksoy, Memet Fuat

GÖRSEL MALZEME
Şükran Ayyıldız, Haydar Çalkın, Ferda Erentürk, Mustafa Kaşıkçı, Erol Taşkent

ARŞİV
Yasemin Eraygen, Uygur Erol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Çiğdem Karabağlı

YÖNETİM SEKRETERİ
Özcan Akkan

SANAT DANIŞMANI
Bulent Erkmen

TEKNİK DANIŞMAN
Yucel Uzman

TEKNİK KOORDİNATÖR
Sefa Esenyel

BİLGİ İŞLEM
Derya Koroğlu, *Danışman*, Hakan Gönenli

BİLGİ İŞLEM-DİZGİ
Mustafa Balaban, Saliha Bilginer, Ali Türkmen, Demet Yılmaz

DUZELTİ
Nur Ankan, Selçuk Onur, Nurettin Pirim, Ecmel Tanyel, Eyüp Yıldırım

TİCARET MÜDÜRLÜĞÜ
Nusret Şumlu, *Müdür*
Mehmet Altuntaş, Gürsel Geyik, Zerin İçli, Alaattin Okurcan, Adnan Saatçi, Gülten Sadeğ, Aliye Şimşek

MUHASEBE MÜDÜRLÜĞÜ
Rana Rendantiyen, *Müdür*
Nilgün Aydın, Alihan Ereörnek, Olcay Işık, Sema İşçen, Soner Ünlüer

GENEL HİZMETLER
Filiz Erol, Mustafa Turan

ANABRITANNICA'NIN HAZIRLANMASINA VE YAYIMINA KATKIDA BULUNANLAR

DANIŞMANLAR

Dr. Turan Akay, Prof. Dr. Erdem Aksoy, Doç. Dr. Ömür Akyüz, Prof. Dr. Ali Alpaslan, Prof. Dr. Necla Arat, Prof. Dr. Zeki Aslan, Prof. Dr. Ülkü Azrak, Prof. Dr. İsmet Baran, Prof. Dr. Cem Behar, Dr. Halil Berktaş, Dr. Kürşat Bozkurt, Prof. Dr. Önder Bilgi, Doç. Dr. Çetin Bolcal, Doç. Dr. Reşit Canbeyli, Prof. Dr. Nezih Canitez, Prof. Dr. Cevat Çapan, Doç. Dr. Yavuz Çotuk, Doç. Dr. Jale Erzen, Doç. Dr. Caner Fidaner, Memet Fuat, Doç. Dr. Semra Germaner, Prof. Gönül Gökdoğan, Doç. Dr. Güney Günenç, Prof. Dr. Dinçer Gülen, Suna Güler, Doç. Dr. Osman Gürel, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, Doç. Dr. Özer Kabaş, Fikret Karakaya, Doç. Dr. Dursun Koçer, Hayim Eliyezer Kohen, Mangeli Kiokosky, Doç. Dr. Nurettin Meriç, Atilla Odabaş, Prof. Dr. Eren Omay, Prof. Dr. Oğuz Onaran, Prof. Dr. Oğuz Oyan, Prof. Dr. Ayla Odekan, Ahmet Özalp, Sarper Özsan, Kevork Pamukciyan, Ali G. Pasiner, Dr. Mehmet Rifat, Prof. Dr. Kemali Saybaşı, Selim Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof. Dr. Metin Tuncel, Dr. T. Bedirhan Üstün, Doç. Dr. Ayşegül Yüksel

YAZIM VE ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu, Erhan Acar, Seyit Ali Ak, M. Nuri Akbayar, Renan Akınan, Burçin Aktan, Prof. Filiz Ali, Erdal Alover, Dr. Şahin Alpay, Dr. Üstün Alsaç, İbrahim Altınsay, Çağatay Anadol, Fahri Aral, Emine Özden Ankan, Prof. Dr. Güven Arsebük, Hilmi Artan, Dr. Oruç Aruoba, Dr. Zeynep Aruoba, Hasan Ataol, İtir Ay, Osman Bahadır, Levon Balıkcıoğlu, Haluk Banşcan, Taciser Belge, Murat Buket, Nurtan Bulutgil, Sema Bulutsuz, Cüneyt Cebenoyan, Doç. Dr. Nur Centel, Doç. Dr. Tankut Centel, Binnur Çakır, Vural Çakır, Vedat Çakmak, Raşit Çavaş, Sevdâ Çavaş, Besim Çeçener, S. İnci Çelikkıran, Dr. Feride Çiçekoğlu, Yusuf Çotuksöken, Özden Dilek, Prof. Dr. Ali Dinçol, Kemal Doğan, Kemal Durmaz, Ayşe Efe, Pen Efe, Dr. Levent Efe, Alev Er, Oktay Etiman, Sermin Evrendilek, Şevki Evrendilek, Yaşar Gedikoğlu, Ülge Göker, Dr. Ergun Gökten, Dr. Orhan Gölbaşı, Alper Görmüş, Doç. Dr. Adil Güner, Nurdan Gürbilek, Keremcan Gürses, Roza Hakmen, Doç. Dr. Şükrü Hanioglu, Prof. Dr. Doğan Hasol, Dr. Levent Kayaalp, Zühal Kayaalp, Dr. Mine Kazmaoğlu, Zeynep Kınık, Remzi Hakan Kır, Orhan Koçak, Ahmet Kotil, M. Sabri Koz, Sema Köksal, Yavuz Kösemen, Murat Kural, Turgay Kurtsoy, Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Dr. Şule Kut, Dr. Gün Kut, Ertuğrul Kürkçü, Ardaş Margos, Doç. Dr. Barış Mater, Tacettin Neciboğlu, Tan Oral, Dr. Baskın Oran, Semih Orcan, Doç. Dr. Sinan Ömeroğlu, Muzaffer Öktem, Metin Övet, Doç. Dr. Mehmet Özdoğan, Ülkü Özen, Dr. Şirin Özesen, Korâl Özgül, Rüya Özkalkan, Doç. Dr. Yılmaz Özkan, Sedef Öztürk, Dilek Paksoy, Ayşegül Parmaksızoğlu, Gülin Pazaroğlu, Hilda Hülya Potuoğlu, Doç. Dr. Yavuz Sabuncu, Necdet Sakaoğlu, Yurdanur Salman, Dr. Nail Satlıgan, Şebnem Sayhan, Erhan Sertbaş, Prof. Dr. Veli Sevin, Işık Sirman, Tanık Sipahi, Gün Soysal, Prof. Dr. Sinan Sönmez, M. Halim Spatar, Şen Süer, Doç. Dr. Sabri Sümer, Cemal Süreya, Doç. Dr. Gencay Şaylan, Doç. Dr. Ataman Tangör, Özkan Taner, Doç. Dr. Bülent Tanör, Emin Tannıyar, Dr. Uğur Tanyeli, Dr. İstar Tarhanlı, Yrd. Doç. Dr. Turgut Tarhanlı, Melek Taylan, Sabri Tekay, Aygen Tezcan, Prof. Dr. Zafer Toprak, Meltem Tulgar, Sevgi Tuncer, Doç. Dr. Mete Tunçay, Kemal Tunusluoğlu, Harun Turgan, Dr. Aydın Uğur, İnci User, Oral Ülkümen, Özer Üstel, Galip Yalman, Füsün Yaraş, Nuran Yavuz, İsmail Yerguz, Ayfer Yıldırım, Doç. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Necmi Zeka

DESTEK HİZMETLERİ

Davut Akbayır, Canset Aksel, Huriye Alpdoğan, Mehmet Altun, Ömer Arakon, Mehmet Atay, Mehmet Babacan, Serap Bahadır, Şöhret Baltaş, Ahmet Birsin, Murat Cankocak, Nazan Ciniç, Bülent Coşkun, Fatma Çaylak, Münevver Çaylak, Hatice Çelebi, Seyhun Çelik, Ergül Çetin, Nuray Çobancoğlu, Kevser Çoruh, Yavuz Dalar, Rıza Doğan, Canan Duran, Gönül Engin, Sevinç Engin, Elif Erim, Dursun Eser, Hatime Eser, Serpil Eyidoğan, Gül Genç, Erdoğan Geyik, Gürsel Geyik, Levent Geylan, Ercan Güngöroğlu, Kamile Gürgül, Dursun Hatko, Mahmure İleri, Suphi İleri, Derya Yücel İncesagır, Hüseyin Karayılmaz, Kralbi Karden, Kudret Köksal, Ülkü Nugay, Cengiz Okatan, Hakkı Oran, Meltem Öneş, Celal Özcan, Songül Özdemir, Nimet Özdemir, Dilek Özding, Şermin Öztürk, Muazzez Pervan, Birol Sancur, Gürhan Sodan, Mustafa Şahin, Nurten Şenay, Elvan Şenlen, Ali Şimşek, Aliye Şimşek, Hilmi Şimşek, İbrahim Şimşek, Gül Şirin, Ayten Targan, Akif Toprak, Şahika Tosuner, K. Tülin Turan, Ali Türkmen, Nihal Uygur, Sermet Ünel, Emre Ünsev, Kadir Ünver, Dalita Yazıcıyan, Ayşe Yetmen, Nuriye Yıldırım, Filiz Yıldız, Gülay Yılmaz

ANSİKLOPEDİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Madde başlıklarının yazımı

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişilerin, doğal oluşumların ve kentlerin adları kural olarak özgün yazımlarıyla verilmiş, bu yazımda Türkçede kullanılmayan ayırt edici işaretler de korunmuştur.

Türkiye'de yaygın biçimde bilinen adın özgün addan farklı olması durumunda (Londra/London, Brüksel/Bruxelles örneklerinde olduğu gibi), yaygın olarak bilinen ad kullanılmıştır.

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişi, doğal oluşum, kent ve kurumların yazımında kural olarak, sözkonusu alfabelerdeki harflerin Türkçedeki fonetik karşılıklarını temel alan transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır.

Kiril alfabesi ile yazılmış özel adların Latin alfabesi ile yazımında, bir alfabedeki harflerin öbüründeki alfabetik karşılıklarını temel alan transliterasyon yöntemine başvurulmuştur.

Çince kökenli sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan Pinyin sisteminden yararlanılmış, eskiden kullanılmakta olan Wade-Giles sistemine göre yazımları gönderme maddesi olarak düzenlenmiştir. Örnek:

A-pao-chi bak. Abaoji

Abaoji

Çince sözcüklerin okunuşu konusunda okura yardımcı olmak amacıyla, her iki transkripsiyon sistemindeki hecelerin nasıl okunacaklarını gösteren tablo Çin dilleri maddesinde verilmiştir.

Kişi adları kural olarak önce soyadı, sonra ilk ad olarak verilmiş, ikisi birbirinden virgülle ayrılmıştır.

Osmanlı döneminin ünlü kişileri ilk adlarına göre sıralanmış, lakapları ayraç içinde büyük harfle verilmiştir. Örnek:

Abdullah Cevdet

Abdullah Efendi (YENİŞEHİRLİ)

Uzakdoğulu (Çinli, Japon, Vietnamlı vb) ünlü kişilerin soyadı önce, ilk adı sonra verilmiş, bunlar virgülle ayrılmamıştır. Örnek:

Abe Isoo

Abe Masahiro

Kişi adlarının kullanılmayan parçaları soyadını izleyen virgülden sonra ayraç içinde verilmiştir. Örnek:

Aalto, (Hugo) Alvar (Henrik).

Soyadı soyluluk unvanı ile ilgili olan kişilerde soyluluk unvanı, kural olarak kişinin soyadından sonra ayraç içinde verilmiştir. Örnek:

Aberdeen (4.Kontu), George Hamilton-Gordon

Alba (3.Dükü), Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel

Günümüzde varlıklarını başka bir adla sürdüren tarihi yerleşim yerleri bugünkü adlarıyla verilmiş, geçmişteki özgün adları gönderme başlığı olarak düzenlenmiş, bugün var olmayanlar ise geçmişteki adlarında verilmiştir.

Yön belirten sıfatlar özgün adın bir parçası ise özgün yazımıyla verilmiş, değilse Türkçeleştirilmiştir (East Lansing, East Chicago, ama East Africa değil Doğu Afrika).

Eğitim ve sanat kurumları ile uluslararası kuruluşların adları, çeviri anlam kaybına neden olmuyorsa Türkçeleştirilerek maddeler Türkçe başlık altında verilmiş, özgün yazımlar gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir. Bu tür kurum ve kuruluşlar metin içinde de başlıktaki biçimleriyle yer almış, ayraç içinde bilinen özgün kısaltılmış ad verilmiştir. Örnek:

British Museum

Museo Nacional de Historia bak. Ulusal Tarih Müzesi

Ulusal Tarih Müzesi

Şirketler kural olarak özgün adlarında verilmiş, gerektiğinde ayraç içinde Türkçe çevirisi konmuştur.

Metinlerde öykü, şiir, makale, resim, heykel, şarkı gibi yapıtlar (" ") işaretleri arasında ve resim, heykel dışında kalanlar özgün yazımlarıyla verilmiş, yayın tarihleri ile Türkçe çevirileri ayraç içine alınmıştır. Yapılar kural olarak Türkçe verilmiştir.

Bütün öbür yapıtlar özgün adlarıyla ve italik olarak yazılmış, yayım tarihleri ile Türkçe karşılıkları ayraç içine alınmıştır. Türkçeye çevrilip yayımlanmış yapıtların adı italik olarak, yayım tarihi de ayraç içinde en sonda verilmiştir. Örnek:

Fri Felt (1905; Özgür Çayırılar)

Leyendas de Guatemala (1930; *Guatemala Efsaneleri*, 1967)

Metinlerde, kişilerin doğum ve ölüm yerleri yaşadıkları çağdaki özgün adlarıyla, bütün tarihler miladi takvime göre verilmiştir.

Alfabetik sıralama

Ansiklopedide yer alan kişi, yer, kavram ve kurumlara ilişkin maddelerin başlıkları Türkçe alfabetik sırada verilmiş, Türkçe alfabede bulunmayan harfler Latin alfabesindeki sıralarında alınmıştır. Bu sıralamada kesme işareti ('), aksanlar ve öbür ayırt edici işaretler dikkate alınmamıştır.

İki başlık arasındaki tek fark bir ayırt edici işaret ise, bu işaretin olmadığı başlık sıralamada öne alınmıştır. Tireli (-) sözcükler iki ayrı sözcük olarak alınmış ve ilk sözcüğe göre sıralanmıştır.

Bir sayı ile başlayan başlıklar, sayı açık olarak yazılmış gibi alfabetik sıraya konmuştur. Sayının başlığın sonunda olması durumunda, sıralama küçük sayıdan büyüğe doğru yapılmıştır.

"Mac", "Mc" ya da "M" ile başlayan özel adlar "Mac" olarak alınmış ve adın "Mac"ı izleyen parçasına göre sıralanmıştır.

McCarey, (Thomas) Leo

MacCarthy Adası

M'Clure Boğazı

McCoy, Sir Frederick

Aynı biçimde yazılan başlıkların sıralanması kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde yapılmıştır. Aynı adı taşıyan kişiler hükümdarlar, papalar, azizler ve öbür kişiler biçiminde sıralanmıştır. Yazımları aynı olan hükümdarlar ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde tahta çıkış sıralarına göre, öbür kişiler ise doğum tarihlerine göre sıralanmıştır.

Yazımı aynı olan yerleşim yerleri ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde yönetim birimleri sıralamasındaki yerlerine göre büyüktan küçüğe doğru sıralanmıştır.

Alfabetik sıralama harf değil, sözcük esasına göre yapılmıştır. Bir ya da daha çok harften oluşabilen sözcük kendisinden sonra gelen sözcükten bir boşlukla ayrılmıştır. Bu sıralamada tire (-) ve bölü (/) işaretleri de boşluk olarak değerlendirilmiştir. Nokta (.) sözcüğün parçası sayılmış ve alfabetik sıralamada Z'den ve onu izleyen (&) işaretinden sonra alınmıştır.

a cappella

A-cheng

A-erh-chün Shan

a posteriori bilgi

A vitamini

A&P

A. Kadir

AA

Aachen

Göndermeler

Gönderme maddeleri, okurun herhangi bir madde metnini daha iyi anlamasına, o konuda daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmiştir. Bir metinde geçen ve ansiklopedide ayrı bir başlık olarak bulunan sözcük ya da özel ad bu açıdan önem taşıyorsa, arkasına (*) işareti konmuş, tamamlayıcı ve ek bilginin hangi başlıklar altında bulunacağı metin içinde ya da sonunda ayrıca belirtilmiştir. Okurun konuyla ilgili bilgilere kolayca ulaşmasını sağlamak amacıyla, bir sözcüğün ya da özel adın farklı yazımları da gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir.

KISALTMALAR

AB	Limited Şirket (<i>İsveççe: aktielbolag, aktuelbolaget</i>)	Kom.Şrt.	Komandit Şirket(i)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	Ktp.	Kütüphanesi
ADC	Alman Demokratik Cumhuriyeti	kW	kilowatt
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti	kW-sa	kilowatt saat
AG	Anonim Şirket (<i>Almanca: Aktiengesellschaft</i>)	Ltd.	Limited
age	adı geçen eserde	lb	libre
AM	Genlik Modülasyonu	lt	litre
AO	Anonim Ortaklık	m	metre
AŞ	Anonim Şirket	m.	madde
ay	aynı yerde	mbH	Limited (<i>Almanca: mit beschränkter Haftung</i>)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri	mg	miligram
bak.	bakınız	MHz	megahertz
bas.	baskı, basım	MW	megawatt
baş.	başlangıç tarihi	Mij	Şirketi (<i>Hollandaca: Maatschappij</i>)
BG	Beygir Gücü	mi/sa	saatte mil
bit.	bitiş tarihi	ml	mililitre
BK	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı	mm	milimetre
BM	Birleşmiş Milletler	no.	numara
Bşk.	Başkan	NV	Limited Şirket (<i>Hollandaca: Naamloze Vennootschap</i>)
C	Celsius	op.	opus
c.	cilt	oz	ons
Cla	Şirketi (<i>İspanyolca: Compañia; İtalyanca: Compagnia</i>)	ö.	ölümü
	<i>Portekizce: Companhia</i>)	örn.	örnek, örneğin
Cie	Şirketi (<i>Fransızca: Compagnie</i>)	ös	ölümünden sonra
Co.	Şirketi (<i>İngilizce: Company</i>)	ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
cm	santimetre	pA	Limited (<i>İtalyanca: per Azioni</i>)
çev.	çeviri, çeviren	pH	asitlik-alkalilik faktörü
çiz.	çizim için bakınız	PLC	Kamu Limited Şirketi (<i>İngilizce: Public Limited Company</i>)
d.	doğumu	Prof.	Profesör
da	dakika	Rev.	Reverend
D.C.	District of Columbia	res.	resim için bakınız
dB	desibel	S.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, San, Santo, Santa, Sant'</i>)
der.	derleyen, derleme	s.	sayfa
dev/da	dakikada devir	sa	saat
Doç.	Doçent	SA	Anonim Şirket (<i>Fransızca: Société Anonyme; İtalyanca: Società Anònima; Portekizce: Sociedade Anònima; İspanyolca: Sociedad Anónima</i>)
Dr.	Doktor	SFSC	Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
emk	elektromotor kuvveti	sn	saniye
Ens.	Enstitü, Enstitüsü	SpA	Limited Şirket (<i>İtalyanca: Società per Azioni</i>)
eö	evlenmeden önce	SS	Azizler, Azizeler, Kutsal (<i>İtalyanca: Santissimo, Santissima</i>)
es	evlendikten sonra	SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
eV	elektron Volt	SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
etk.	etkin olduğu yıllar	St.	Aziz, Azize, Kutsal (<i>Özgün dilinde: Saint, Sankt, Sint</i>)
F	Fahrenheit	Sta.	Azize (<i>İtalyanca: Santa</i>)
Fak.	Fakültesi	Ste.	Azize (<i>Fransızca: Sainte</i>)
FM	Frekans Modülasyonu	sür.	sürüyor
ft	foot, feet	Şb.	Şubesi
ft-lb	foot-libre	tab.	tablo için bakınız
gal	galon	tah.	tahmini
geç.	geçici sonuçlar	TAO	Türk Anonim Ortaklığı
GmbH	Limited Şirket (<i>Almanca: Gesellschaft mit beschränkter Haftung</i>)	TAŞ	Türk Anonim Şirketi
gr	gram	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla	TC	Türkiye Cumhuriyeti
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	ty	tarihi yok
H.	Hicri	ü.	ünlendiği, ürün verdiği dönem
ha	hektar	v.	vastizi
har.	harita için bakınız	vb	ve benzeri
hd	hüküm sürdüğü dönem	vd	ve devamı
Hz.	Hazreti	vö	ve öbürleri
Inc.	Şirketi (<i>İngilizce: Incorporated</i>)	W	watt
iy	ışık yılı	y.	yaklaşık
İÖ	İsa'dan Önce	Yar.Doç.	Yardımcı Doçent
İS	İsa'dan Sonra	Yar.Prof.	Yardımcı Profesör
Jr.	Junior	yay.	yayımlayan
K	Kelvin	yay.haz.	yayıma hazırlayan
karş.	karşılaştırmaz	yazm.	elyazması
kg	kilogram	yb	yenilenmiş basım
KG	Komandit Şirket (<i>Almanca: Kommandit Gesellschaft</i>)	yık.	yıkılmıştır
kHz	kilohertz	yük.	yükseklik
KK	Limited Şirket (<i>Japonca: Kabushiki Kaisha</i>)	yy	yüzyıl
km	kilometre		
km/saat	saatte kilometre		
kol.	kolleksiyon		
Kol.Şrt.	Kollektif Şirket(i)		

Güney-kuzey doğrultusunda akarak Aare'la birleşen La Sarine (Saane) Irmağı ile kolları kantonu ikiye ayırır. Batıda La Broye kuzeydoğu yönünde akarak Morat (Murten) ve Neuchâtel göllerine dökülür. Güneybatıda ise La Veveyse güneye doğru akarak Cenevre (Léman) Gölünde son bulur.

Neuchâtel ve Morat göllerinin kıyılarında tarihöncesi yerleşme izleri bulunmuştur. Fribourg kentinin zamanla ele geçirdiği bölgelerden oluşan kanton, 1803'te Morat'ın (bugün Murten) katılmasıyla bugünkü sınırlarına ulaştı. 1846'da Sonderbund'a (aynılıkçı Katolik kantonlar birliği) katıldığı sa da, 1847'de askeri baskı altında federal birliğe döndü. Halkın çoğunluğu Katolik olduğundan, bölgede çok sayıda rahip ve rahibe manastırı bulunur.

Ekonomi büyük ölçüde tarıma dayanır. Sığır yetiştiriciliği ve özellikle La Gruyère bölgesindeki süt ve peynir imalatını kapsayan mandıracılık önemlidir. Verimli kuzey toprakları ile orta kesimindeki dağ eteklerinde sebze, tahıl ve tütün ekimi ile meyvecilik çok gelişmiştir. Hafif sanayiler daha çok Fribourg kenti, Düdingen ve Murten'de toplanmıştır; kerestecilik merkezi La Gruyère'dir. La Sarine'deki enerji santralleri iç tüketime ve ihracata dönük elektrik üretir. Dağ ve göl bölgeleri ile Fribourg kenti canlı turizm merkezleridir. Lozan'dan Bern'e uzanan ana demiryolu hattı, yan hatlarıyla birlikte ulaşımın temelini oluşturur. Dil sınırında yer alan Fribourg'da nüfusun batıda oturan üçte ikisi Fransızca, doğuda oturan üçte biri ise Almanca konuşur. Nüfus (1989 tah.) 204.328.

Fribourg, Almanca FREIBURG, İsviçre'de, Fribourg kantonunun merkezi kent. Bern'in güneybatısında, La Sarine (Saane) Irmağı'nın bir dirseği üzerinde yer alır. 1157'de Zähringen dükü IV. Berthold'un ırmak geçidini denetlemek amacıyla kurduğu kent, 1277'de Habsburg hanedanından Rudolf'un oğullarına geçti. 1452'de Habsburg egemenliğinin sona ermesinden sonra, Savoie düklerine bağlandı. 1476'da Burgonya dükü Charles'ın (Korkusuz) Grandson ve Morat'da (bugün Murten) yenilgiye uğratılmasında önemli rol oynadı ve 1481'de tam üye olarak İsviçre Konfederasyonu'na kabul edildi. 1798'de Fransız kuvvetlerinin işgaline uğradı ve Helvetia Cumhuriyeti'ne katıldı. 1803'te Napoléon'un Arabuluculuk Yasası'na göre yeniden oluşturulan İsviçre Konfederasyonu'na bağlı kantonlardan biri oldu.

Kentin en eski bölümü (Le Bourg), ırmak kıyısından yüksektedir; Neuveville, Auge ve Plancher (Matte) mahalleleri aşağı kenti oluşturur. Bourg'un batısında ve daha yüksek kesimlerde, Places ve Pérolles adlı yeni mahalleler yer alır. Eski mahalleler, gotik cephe evleri, 13-17. yüzyıllar arasında kenti tümüyle çevreleyen surları, kule ve kapı kalıntılarıyla hâlâ ortaçağ görünümünü taşır. Ortaçağdan kalma yapılar arasında Fribourg Katedrali (13-15. yy), 15. yüzyıl altın çağıyla (*reredos*) Fransisken tarikatı kilisesi (1281, 1748'de yenilendi), barok üsluplu altın çağıyla eski St. Maurice Augustinus Kilisesi (1255), çok sayıda şapel, eski rahip ve rahibe manastırları sayılabilir. Belediye binası 1506-22'de, kulesi 1642'de yapılmıştır. La Sarine Irmağı üzerinde çeşitli köprüler vardır. Bunların en ünlüsü yedi kemerli Zähringen Köprüsü'dür. Lozan-Cenevre-Fribourg piskoposluk bölgesinin ve bir Katolik devlet üniversitesinin (1889) merkezi olan Fribourg, İsviçre Katolikliğinin odak noktasıdır. Kentteki kiliselerle Sanat ve Tarih Müzesi'nde koruma altında olan çok sayıda sanat yapıtı vardır.

Lozan'dan Bern'e giden ana demiryolunun üzerinde yer alan ve Murten ile Payerne'e giden hatların kavşak noktası olan Fribourg, aynı zamanda bir otopüs ve posta hizmetleri merkezidir. Kentte bir dökümanenin yanı sıra bira, çikolata, mukavva kutu, makine, elektrik donanımı, ağaç ürünleri, giysi ve kimyasal madde fabrikaları bulunur. Halkın büyük bölümü Fransızca konuşur. Nüfus (1983 tah.) 37.100.

Fribourg Katedrali, ST. NIKOLAUS KİLİSESİ olarak da bilinir, İsviçre Katolikliğinin merkezi sayılan Fribourg kentindeki ünlü gotik kilise. Yapımı 13. yüzyılda başlamış, 15. yüzyıla değin sürmüştür. En önemli bölümü 1270-88 arasında inşa edilmiş olan 117 m yüksekliğindeki kulesidir. Kare planlı masif bir kaideyle çokgen planlı bir gövdeden oluşur. Bir dantel gibi işlenmiş bu gövde, gotik mimarlığın en başarılı strüktürlerinden biridir ve daha sonraki birçok Alman gotik kilisesinde örnek alınmıştır. Katedraldeki en ilginç yapıtlardan biri, Aloys Mooser'in yaptığı dev orgdur.

Frick, Henry Clay (d. 19 Aralık 1849, West Overton, Pennsylvania - ö. 2 Aralık 1919, New York kenti, ABD), Amerikalı sanayici, sanat koleksiyoncusu ve hayırsever. Dünyanın en büyük kok ve çelik işletmesinin kuruluşuna katkıda bulunmuştur.

1870'te kok fırınları inşaatı ve işletmesi işine giren Frick, ertesi yıl Frick and Company adlı şirketi kurdu. 1873'teki mali panik'in yararlanarak geniş kömür yataklarını edindi ve Pittsburgh'daki demir-çelik tesislerine kok satmaya başladı. 1889'da çelik işlerini düzene koymak üzere Carnegie Brothers and Company'nin başına getirildi. Gerçekleştirdiği kapsamlı değişikliklerle Carnegie'nin durumunu düzeltti ve şirketin en büyük rakibi Duquesne Çelik Fabrikası'nı satın aldı. Bir süre sonra Carnegie'yi dünyanın en büyük kok ve çelik üreticisi durumuna getirdi. 1892'de Homestead (Pennsylvania) çelik grevi uyuşmazlığı sırasında Alexander Berkman adlı bir anarşist tarafından bıçak ve tabancayla yaralandı. United States Steel Corporation'ın kuruluşunda (1901) önemli rol oynadı ve şirketin müdürlüğünü üstlendi. Ayrıca bazı demiryolu şirketlerinin yönetiminde de görev aldı.

Kirk yıllık bir uğraş sonunda topladığı resim, tunç ve mine koleksiyonunu, Frick Koleksiyonu adlı müzenin kurulması için 5. Cadde'deki malikanesi ve 15 milyon ABD Doları tutarında bir başişla birlikte New York kentine miras bıraktı. Bu müze dünyanın en büyük özel müzelerinden biridir. Frick ayrıca Pittsburgh kentine 61 hektarlık bir park ile 2 milyon ABD Doları bağışladı. Princeton Üniversitesi'ne de önemli yardımlar yaptı.

Frick, Wilhelm (d. 12 Mart 1877, Alsenz - ö. 16 Ekim 1946, Nürnberg, Almanya), Adolf Hitler'in işleri bakanı. Uzun yıllar Reichstag'da (Parlamento) Nasyonal Sosyalist Parti'nin önderliğini yapmış, Yahudi karşıtı önlemlerin alınmasında önemli rol oynamıştır.

Münih polis örgütünde görevli olan Frick, Kasım 1923'te Hitler'in Münih'teki Birahane Darbesi'ne katıldığı için mahkûm edildi. Se de, hapse girmekten kurtulmayı başardı. Mayıs 1924'te Reichstag'a seçildi. 1928'de Reichstag'da Nazilerin önderliğini üstlendi.

Almanya'da bakanlık makamına ulaşan ilk Nazi olarak 1930-31 yıllarında Thüringen eyaleti hükûmetinde işleri bakanlığı yaptı. Böylece iç siyaset konusunda partinin resmi uzmanı durumuna geldi. Hitler'in işleri bakanı (1933-43) olarak, Nazilerin ülkeyi yasa gücünde kararnamelerle yönetmesine

olanak veren bir yasanın hazırlanmasını ve çıkarılmasını sağladı. Yahudi karşıtı önlemlerin alınmasında, özellikle de Eylül 1935 Nürnberg yasalarının hazırlanmasında önemli rol oynadı.

Schutzstaffel'in (SS) iç güvenliği sağlayan başlıca devlet gücü olarak öne çıkmasıyla birlikte, hükûmet içindeki önemi azaldı ve 1943'te yerine SS'lerin başı Heinrich Himmler geçti. 1943'ten II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin Bohemya ve Moravya valisi olarak görev yaptı. 1946'da Nürnberg'de kurulan uluslararası savaş suçları mahkemesinde yargılandı. "İnsanlığa karşı işlediği suçlardan" mahkûm oldu ve idam edildi.

Frick Koleksiyonu, New York kentinde resim, heykel ve dekoratif sanatlar galerisi. Sanayici Henry Clay Frick'in(*) İngiliz sanat eleştirmeni Roger Fry ile sanat koleksiyoncusu Joseph Duveen'in danışmanlığında topladığı, Batı sanatını ortaçağdan 19. yüzyıl sonuna değin yansıtan yapıtları barındırır.

Aynı zamanda sanat alanında bir kaynak kitaplık niteliği de taşıyan koleksiyon. Frick'in Manhattan'daki evinde sergilenmektedir. Resim, heykel ve dekoratif sanatların dışında çeşitli mobilyalar, çizimler ve oymabaskıları da içermektedir.

Fried, Alfred Hermann (d. 11 Kasım 1864, Viyana - ö. 5 Mayıs 1921, Viyana, Avusturya), Alman barış hareketinin kurucularından Avusturyalı siyaset yazarı. 1911 Nobel Barış Ödülü'nü Tobias Asser ile paylaşmıştır.

1891'de Berlin'de barış yanlısı *Die Waffen nieder!* (Silahlarnızı Bırakın!) adlı dergiyi kurdu. Dergi 1899'dan sonra *Friedenswarte* (Barışın Koruyucusu) adını aldı. 1892'de barış yanlısı yazar Bertha von Suttner'in desteğiyle, I. Dünya Savaşı'na değin Alman barış hareketinin merkezi olan Alman Barış Derneği'ni kurdu. "Tam bir pasifizm'i savunan Fried, gerek yasal önlemlerle, gerek tinsel yenilenme yoluyla "uluslararası anarşi"nin önlenmesi gerektiğine inanıyordu.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine, Almanya'nın politikasını protesto ederek İsviçre'ye göç etti. *Blätter für internationale Verständigung und zwischenstaatliche Organisation*'un (Uluslararası Anlayış ve Devletlerarası Örgüt İçin Yazılar) yönetmeni olarak ivedilikle barış yapılması doğrultusunda çalıştı. Versailles Antlaşması'na (1919) karşı çıktı, ama Almanları antlaşmayı zor yoluyla değiştirmeye kalkışmalarını için de uyardı. Yapıtları arasında *Handbuch der Friedensbewegung* (1911-13, 2 cilt; Barış Hareketinin Elkitabı) ve *Mein Kriegstagebuch* (1918-20, 4 cilt; Savaş Güncem) sayılabilir.

Friedel, Charles (d. 12 Mart 1832, Strasbourg - ö. 20 Nisan 1899, Montauban, Fransa), Fransız organik kimyacı ve mineraloji uzmanı. 1877'de, ABD'li kimyacı James Mason Crafts ile birlikte Friedel-Crafts tepkimesi olarak bilinen kimyasal işlemi bulmuştur.

1854'te C. A. Wurtz'un laboratuvarında çalışmaya başlayan Friedel, 1856'da Madencilik Okulu'ndaki mineral koleksiyonu bölümünün müdürlüğüne atandı. 1871'de Öğretmen Okulu'nda ders vermeye başladı ve 1876'da Sorbonne Üniversitesi'nde mineraloji profesörü oldu; 1844'te Wurtz'un ölümüyle bu görevini bırakarak organik kimya profesörlüğüne geçti.

Yapay elmas oluşturulması çalışmalarına katılan Friedel, ayrıca kristallerin piroelek-

trik özelliklerini inceledi. kristalografik sabitleri saptadı, keton ve aldehit bileşiklerini üzerinde araştırmalar yaptı. Friedel, 1889'da *Revue Générale de Chimie* dergisinin kurulmasına öncülük etti.

Friedel, Georges (d. 19 Temmuz 1865, Mulhouse - ö. 11 Aralık 1933, Strasbourg, Fransa), kristallerin dış morfolojisine ve iç yapısına ilişkin temel yasaları geliştiren Fransız kristalograf.

Politeknik Okulu'nda ve babası kimyacı Charles Friedel'in mineraloji koleksiyonu bölümünün müdürü olduğu Ulusal Madencilik Yüksekokulu'nda öğrenim gören Friedel, mezun olduktan sonra bir süre maden mühendisliği yaptı. Daha sonraları Saint-Étienne Madencilik Okulu'nda, ardından da Strasbourg Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve araştırmacılık yaptı.

Friedel, yaptığı gözlemler sonucunda Auguste Bravais'in, kristallerin farklı yüzlerinin, atomların iç düzeninin ya da örgü yapısının düzenli dış görünüşleri olduğu yolundaki varsayımını kanıtladı. Kristallerin dış bakışımında görülen düzenlilik olgusunu genelleştirerek, 1905'te rasyonel bakışımli kesişmeler yasasını ve 1908'de ortalama indisler yasasını geliştirdi. Max von Laue'nun X ışını kırınımı deneylerinden yararlanan Friedel, 1912'de örgü yapısına ilişkin kesin kanıtlar elde etti ve ardından, X ışınının kırınım deseninin her zaman bakışımli olması nedeniyle kristalde gerçekten bir bakışım merkezi bulunup bulunmadığını saptamanın (özel durumlar dışında) olanaksız olduğunu ve yalnızca 11 farklı kristal bakışım türünün ayırt edilebileceğini gösterdi. Bu sonuca Friedel yasası denir ve bu olası 11 bakışım türü Friedel sınıfları (ya da Laue bakışım grupları) olarak bilinir.

Friedland Çarpışması, Napoléon Bonaparte'in Eylau'daki başarısızlığının (Şubat 1807) ardından kazandığı zafer (14 Haziran 1807). Doğu Prusya'daki Königsberg'in 43 km güneydoğusunda bulunan Friedland'da (bugün Pravdinsk, Rusya Federasyonu) geçen çarpışma, Napoléon ile Rus çarı I. Aleksandr arasında Tilsit Antlaşması'nın (1807) imzalanmasını sağlamıştır.

Polonya, Felemenk, İtalyan ve Alman birliklerini de içine alan yaklaşık 80 bin kişilik Büyük Ordu karşısında General Leonti Leontyevich Bennigsen komutasındaki Rus ordusunun asker sayısı yaklaşık 58 bin kişiyi buluyordu. Rus birliklerinin büyük bölümü Friedland'daki Alle Irmağının batı yakasına geçerek, 14 Haziran sabahı ana kuvvetlerden kopmuş görünen Mareşal Jean Lannes komutasındaki Fransız kolordusuna saldırdı. Birlikleri sayıca düşmanın yansından daha az olan Lannes, Prens P. I. Bagration'ın yönettiği Rus saldırılarına dokuz saat dayandı. Bu sırada kuvvetlerini bir araya getiren Napoléon, öğleden sonra saat 5'te yaklaşık 65 bin kişiyle asil saldırıya geçti ve iki saat içinde Rus ordusunun güneydeki yansını küçük Friedland köyüne kadar sürdü. Köyde sıkışan Rus kuvvetleri, yakın menzildeki Fransız toplarının açtığı şarapnel ve misketli mermi yayılım ateşi altına girdi. Köprüler önceden Fransızlarca yıkılmış olduğundan Rus askerlerinin çoğu öldürüldü, tutsak düştü ya da ırmağa döküldü. Ruslar yaklaşık 19 bin, Fransızlar ise yaklaşık 9 bin kayıp verdi. Bennigsen'in ordusu dağıldı; müttefikleri Prusya komutanı Anton Lestocq'un ertesi gün yaklaşık 25 bin kişiyle Königsberg'i terk ederek Tilsit'e çekilmesiyle, Königsberg Fransızların eline geçti.

Friedländer, Ludwig Heinrich (d. 16 Temmuz 1824, Königsberg, Prusya - ö. 16 Aralık 1909, Strassburg, Almanya), Eski Roma'nın toplumsal ve kültürel tarihini konu alan kapsamlı incelemesiyle ünlü Alman tarihçi.

Leipzig Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Burada, Theodor Mommsen ile Jacob Burckhardt'ın etkisiyle uygarlık tarihine ilgi duymaya başladı. 1847'de bir süre Eski Yunan kültürü üzerinde çalıştı. 1853-54 yıllarında İtalya'da bir yolculuğa çıktıktan sonra filoloji ve arkeoloji dersleri verdi. Roma İmparatorluğu'nun ilk iki yüzyılında toplumsal yaşamın, sanatın, gelenek ve göreneklerin ayrıntılı ve canlı bir portresini sunan üç ciltlik başyapıtı *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms* (Roma Kültür Tarihinden Betimlemeler) 1864-71 arasında yayımlandı. Bu inceleme, günümüzde de Roma yaşamı ve toplumu konusunda en kapsamlı incelemelerden biridir.

Friedländer basili (*Klebsiella pneumoniae*), *Enterobacteriaceae* familyasından, insanın ve birçok hayvanın solunum, sindirim, boşaltım ve üreme yollarında bulunan çomak biçiminde bakteri türü. Genellikle alkoliklerde ve çok güçsüz düşmüş hastalarda öldürücü bir zatürreeye yol açan bu bakteriye ayrıca sinüzit, farenjit, karaciğer apsisi, peritonit ve endokarditli hastalarda da rastlanır. *K. pneumoniae* antibiyotik tedavisine dirençli bir bakteri türüdür.

Friedman, Jerome Isaac (d. 28 Mart 1930, Chicago, Illinois, ABD), kuvark olarak bilinen temel parçacıkların varlığını deneysel olarak doğrulayan çalışmalarıyla 1990 Nobel Fizik Ödülü'nü Richard E. Taylor ve Henry W. Kendall ile paylaşan ABD'li fizikçi.

Öğrenim gördüğü Chicago Üniversitesi'nde fizik dalındaki doktora çalışmasını 1956'da tamamladı. Aynı okuldaki araştırmalarının ardından Taylor ve Kendall ile tanıştığı Stanford Üniversitesi'ne geçti. 1960'ta Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde ders vermeye başladı; 1967'de profesör oldu ve 1983'te fizik bölümünün başına getirildi.

Ödül kazanmasını sağlayan araştırmalarını Kendall ve Taylor ile birlikte Stanford Üniversitesi'ne bağlı Stanford Doğrusal Hızlandırıcı Merkezi'nde yürüttü. Uç fizikçi 1967-73 arasında bir dizi deneyde yüksek enerjili elektronlardan oluşan bir ışını parçacık hızlandırıcısı aracılığıyla hedef proton ve elektronlara yönelttiler. Elektronların hedeflerden saçılma biçimi hem protonların, hem de nötronların katı, elektrik yüklü ve noktamsı parçacıklardan oluştuğunu gösterdi. Deneyler sürdürüldükçe bu parçacıkların Murray Gell-Mann ile George Zweig'in 1964'te bir varsayım olarak ortaya attıkları ve kuvark olarak adlandırılan temel parçacıklara denk düştüğü açık bir biçimde belirlendi.

Friedman, Milton (d. 31 Temmuz 1912, Brooklyn, New York, ABD), Chicago okulu olarak adlandırılan monetarist (parasalcı), yeni-liberal iktisadi düşünce sisteminin kurucusu ABD'li iktisatçı. 1976'da Nobel Ekonomi Ödülü'nü almıştır.

1946'dan bu yana Chicago Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Friedman, 19. yüzyılda Avrupa'da yaygın olan liberalizm anlayışının günümüzdeki en önemli savunucularındandır. Friedman, ekonominin doğal yasaları olduğu ve piyasa güçleri ile fiyat mekanizmasının en sağlıklı ekonomik çözümleri üretebileceği yolundaki neo-klasik inancı paylaşır. Devletin ekonomik yaşa-

ma müdahalesine tümüyle karşı oluşu bu inancından kaynaklanır. Bu tür müdahaleler, doğal yasaların işlemlerini bozacağı için istenen amaca ulaşamayacağı gibi, çok olumsuz sonuçlar da doğurabilir. Friedman devletin temel ekonomik rolünün, dolaşımdaki para miktarını ve artışını sıkı bir denetim altında tutmakla sınırlanması gerektiğini savunur. Eğer bir ekonomideki para miktarı doğru biçimde ayarlanırsa, piyasa mekanizmasının çalışması sonucu harcamalar, fiyatlar ve istihdam da bu miktara uygun büyüklüklere ulaşacak ve ekonomi sağlıklı bir biçimde işleyecektir. Piyasa güçlerine ve fiyat mekanizmasına olan sarsılmaz inancı ve iktisat politikalarının toplumsal sonuçlarını gözardı etmesi, Friedman'ın düşüncesinin en çok eleştirilen yanlarını oluşturur.

Para miktarı ile para politikasına verdiği büyük önem nedeniyle aynı zamanda monetarist okul olarak da adlandırılan Chicago okulunun görüşleri bazı ülkelerde uygulama alanı buldu. 1970'lerde Şili'deki uygulamanın başarısızlığa uğramasından ardından, 1980'lerde başta ABD ve Birleşik Krallık olmak üzere bir dizi ülkede Friedmancı politikalar uygulamaya kondu. Türkiye'de de 1980 sonrasında, devletin ekonomik yaşama müdahalesini azaltmayı, buna karşılık fiyat mekanizmasının gücünü artırmayı amaçlayan politikalar uygulanmış, para politikası giderek artan bir önem kazanmıştır.

Friedman'ın başlıca yapıtları arasında *Essays in Positive Economics* (1953; Pozitif İktisat Denemeleri), *Capitalism and Freedom* (1962; karısı Rose D. Friedman'la birlikte, Kapitalizm ve Özgürlük), *A Monetary History of the United States, 1867-1960* (1963; A. Schwartz'la birlikte, ABD'nin Parasal Tarihi), *Monetary Trends of the United States and the United Kingdom* (1981; ABD'de ve Birleşik Krallık'ta Parasal Eğilimler) ve *Free To Choose* (1983; Rose D. Friedman'la birlikte, Seçme Özgürlüğü) sayılabilir.

Friedmann, Aleksandr Aleksandroviç, Friedman olarak da yazılır (d. 29 Haziran 1888, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 16 Eylül 1925, Leningrad [bugün Petersburg], SSCB), 1922'de evrenin matematiksel bir modelini geliştiren Rus matematikçi ve fiziksel bilimci. Konusundaki ilk örnek olan bu denklemde ortalama kütle yoğunluğu sabit varsayılmış ve genişleme faktörü ya da eğrilik yarıçapı dışındaki tüm temel parametreler tanımlanmıştır. Bu model, Albert Einstein'ın genel görelilik kuramından matematiksel evren modelleri türetilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Dinamik meteorolojinin kurucusu da olan Friedmann ayrıca, evrenin "büyük patlama" (*big-bang*) sonucunda oluştuğunu ileri süren (1922, 1924) ilk bilim adamlarından biridir.

Friedrich I (d. Ağustos/Kasım 1371, Nürnberg - ö. 20 Eylül 1440, Kadolzburg Şatosu, Franken), 1417-40 arasında Brandenburg elektörü. Hohenzollern hanedanının Brandenburg kolunun kurucusudur.

Nürnberg burgrafı V. Friedrich'in oğluydu. 1398'de ağabeyi Johann'ın ölümü üzerine Bayreuth prensliği Friedrich'e kaldı. 1410'da Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Karl'ın küçük oğlu Sigismund, I. Friedrich'e Brandenburg adına oy kullanma yetkisi vererek Alman tahtı için yapılacak seçimlerde onu temsilcisi olarak atadı. Friedrich, Sigismund'un Alman kralı seçilmesini sağladı ve karşılığında Branden-

burg'u yönetici olarak atandı (8 Temmuz 1411). 1417'de Sigismund, Friedrich'i resmen elektör ve markgraf olarak tanıdı.

1425'te Brandenburg'un yönetimini büyük oğlu Johann'a bırakan Friedrich, Franken'e dönerek yaşamının sonuna değin imparatorluk işleriyle ilgilendi. Dinsel konulardaki ılımlı yaklaşımıyla Husçularla yapılan görüşmelerde etkin bir rol oynadı; Prag (1433) ve Jihlava (1436) antlaşmalarının gerçekleşmesine katkıda bulundu. III. Friedrich'in Alman krallığına getirildiği 1440'taki seçimlere de elektör olarak katıldı.

Friedrich I, lakabı FRIEDRICH BARBAROSSA (İtalyancada "Kızıl Sakal") (d. y. 1123, Waiblingen - ö. 10 Haziran 1190, Göksu'da boğularak, Silifke), 1152-90 arasında Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru, 1147-90 arasında III. Friedrich adıyla Schwaben dükü.

Gençliği. Friedrich, Schwaben dükü II. Friedrich ile rakip Welf hanedanından

I. Friedrich Haçlı gıysisiyle, Schättlarnlı Heinrich ona St. Remy'li Robert'in *History of the First Crusade* adlı yapıtını sunuyor, Vatikan Kütüphanesi'ndeki bir yazmada bulunan bir minyatür
Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma

Bavyera dükü IX. Heinrich'in kızı Judith'in oğluydu. 1147'de babasının ardından Schwaben dükü oldu. Amcası İmparator III. Konrad'ın ölümü üzerine 4 Mart 1152'de Frankfurt'ta Alman kralı seçildi. Çağdaşları, hem Welf hem de Hohenstaufen kanı taşıdığı için Friedrich'in krallığın iç sorunlarını çözeceğine inanmışlardı.

Friedrich, kral seçildiğini duyurmak üzere Papa III. Eugenius'a gönderdiği bildiride, piskoposları ve başkeşişleri atama yetkisi konusunda çıkan çatışma sırasında papaların imparatorlar karşısında sağladığı üstünlüğün kabul etmek niyetinde olmadığını açıkça ortaya koydu. Ayrıca boş bulunan birçok piskoposluğa atama yaparak 1122 tarihli Worms Konkordatosu'nu çiğnedi. Ama papalığa karşı mücadelede, I. Otto ve III. Heinrich gibi kendinden önceki kimi imparatorlar kadar kolayca üstün çıkamayacaktı; çünkü Batı dünyasının siyasal dengesi artık değişmişti. Bizans, İmparator I. Manuel Komnenos'un hükümdarlığı döneminde Akdeniz ve İtalya'da önemli bir güç duruma gelmişti. Güney İtalya ve Sicilya, II. Ruggiero'nun kurduğu Norman Krallığı içinde birleşmişti. Daha önceki imparator-

lar için her biri küçük bir sorun olan Lombardiya kentleri de artık yenilmez birer güç olmuştu.

Friedrich, Avrupa monarşileri üzerinde imparatorluğun üstünlüğünü sağlama mücadelesine büyük bir siyasal beceriyle başladı. III. Konrad ile I. Manuel Komnenos'un II. Ruggiero'ya karşı yaptıkları ittifak antlaşmasını tanımayan Friedrich, Papa III. Eugenius'u kendisiyle Konstanz Antlaşması'nı (1153) imzalamak zorunda bıraktı. Çünkü papa, Friedrich'ten çok, Roma'daki Arnolfo da Brescia'nın ve Norman Krallığı'nın güneye yönelik tehditleriyle karşı karşıyaydı. Friedrich, papanın onayı olmaksızın Arnolfo'nun yönetimindeki Roma komünüyle ya da Normanlarla barış yapmayacağına söz verdi. Ayrıca İtalyan topraklarının hiçbir parçasını Bizans imparatoruna vermemeyi ve papanın konumunu (*honor papalis*) korumayı yükümlendi. III. Eugenius da Friedrich'in Kutsal Roma-Germen imparatoru olarak taç giyeceğine ve imparator yetkilerinin korunacağına söz verdi. Manuel, Friedrich'e bir Bizans prensesiyle evlenmesini teklif ettiğinde ve onu Norman Krallığı'na karşı savaşmak için ikna etme girişiminde bulunduğu Friedrich bu önerileri reddetti. III. Eugenius'un ardılı Papa IV. Hadrianus da Konstanz Antlaşması'na uyarak 18 Haziran 1155'te Roma'da Friedrich'e imparatorluk tacını giydirdi.

Alman prensleri, Ruggiero'nun oğlu I. Guglielmo'nun hükümdarlığı döneminde (1154-66) ağır bir bunalıma giren Sicilya Krallığı'na saldırması için Friedrich'e gerekli desteği vermeyi reddettiler. Manuel'in, ayaklanan Norman baronlarının yanı sıra Cenova kenti ve papayla da ittifak kurmasına karşın Hadrianus Sicilya kralı I. Guglielmo'ya karşı Bizans'ın yardım önerisini kabul etmedi. Guglielmo, ülkesindeki bunalımı sona erdirdikten sonra 1156'da papaya Benevento Konkordatosu'nu imzalatmayı başardı. Bu antlaşmayla Hadrianus, Sicilya ile kuzeyde Napoli ve Capua'ya kadar Norman prensliklerini verdiği Guglielmo'ya Sicilya Kilisesi üzerinde özel yetkiler tanıdı.

İmparatorluk haklarını geri alma mücadelesi. Friedrich, birçok önemli iç sorunu çözdükten sonra, imparatorluk haklarını bütünüyle geri alabilmek amacıyla 1158'de İtalya'da ikinci seferine başladı. Ona karşı direnmeye kalkışan Milano'yu kuşatıp ele geçirdikten sonra Roncaglia Meclisi'ni topladı; bu meclisin amacı imparatorun haklarını belirlemek ve güvence altına almaktır. Böylece imparatorluk her yıl 30 bin libre gümüş gelir elde edecekti. Friedrich, 1158'den başlayarak özellikle de 1162'den sonra yalnızca bu hakları sağlamlaştırmaya değil, kalıcı bir maliye sistemi yerleştirmeye de çalıştı. Amacı, İtalya'yı sıkı denetim altında tutulan bir yönetim sistemine bağlamak, kentlerde imparatorluk görevlilerinin denetimi altında bir özyönetim kurmaktır. Friedrich'in imparatorluk yetkilerini geri almak amacıyla tasarladığı bu girişim, kentler tarafından özgürlüklerinin kısıtlanması biçiminde değerlendirildi. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı İtalyan topraklarında yaşayan herkese *fordrum* adı altında yeni bir vergi yüklendi. Buna karşılık, İtalyan soylularının ve komünlerinin Friedrich'in ordularına hizmet sunma zorunluluğu kaldırıldı ve hepsine korunma güvencesi verildi. İtalya'dan gelen paranın bir bölümü Alman prenslerine gidiyordu; bu sayede Friedrich, Almanya'da prenslere fazla siyasal ödün vermeden onların desteğini kazanabilirdi. Ama imparatorluğun kiliseye bağlı prensleri hâlâ İtalya'ya hizmet etmek zorundaydı. İtalya'dan gelen vergi gelirleri Friedrich'in ücretli askerlerden

(*Brabantini*) oluşan bir ordu kurmasına ve *fief* sahiplerine askeri bağımlılıktan bir ölçüde kurtulmasına olanak sağladı. Ama Friedrich'in İtalya politikasının kaynağındaki tek dürtü, buradan sağladığı gelir değildi.

Kentler gibi papa da İtalya'da sağlam biçimde örgütlenmiş bir imparatorluğun tehdidini üzerinde hissediyordu 1159'da Kardinal Rolando fırtınalı ve kavgalı bir oturumdan sonra III. Alexander adıyla papa seçilirken, azınlıkta kalanlar da Friedrich'in desteğiyle Kardinal Ottaviano'yu IV. Victor adıyla papa seçtiler.

Çok sayıda kardinalin desteklediği Alexander'ı, Sicilya kralı Guglielmo da hemen papa olarak tanıdı. İmparatorun 1160'ta Pavia'da toplantıya çağırıldığı konsilde ise yalnızca IV. Victor hazır bulundu ve yasal papa olarak ilan edildi.

Papa III. Alexander'la mücadele Kilise tarihinin en büyük yasa koyucularından olan III. Alexander, imparatorun bağımsız bir papalık sistemi yaratmak istiyordu. Bu amaçla 1160'ta Friedrich'i aforoz etti. Fransa, İngiltere, İspanya, Macaristan ve Lombardiya, hatta Bizans imparatoru Manuel bile Alexander'ı desteklediler. Alexander 1162'de Fransa'ya çekildi, 1165'e değin burada kaldı. Friedrich'in, Fransa kralı VII. Louis'yi kilisedeki bölünmeyi ortadan kaldırma yönünde ikna etme girişimi sonuç vermedi. Alexander da Friedrich'i kiliseye döndürmeyi başaramadı. Alexander'ın zorlamasıyla Bizans imparatoru Manuel Komnenos Fransa'yla ittifak kurarak papayı tanımaya hazırlanırken 1162'de Friedrich Milano'yu yerle bir etti.

1164'te IV. Victor'un ölümü üzerine Rainald von Dassel'in desteğiyle ve belki de Friedrich'in isteğine karşın, III. Paschalis (1164-68) imparatorluğun yeni papası olarak seçildi. VII. Louis ile İngiltere kralı II. Henry arasındaki sürtüşme, ayrıca II. Henry'nin Thomas Beckett'le çatışmaya girmiş olması, Friedrich'i II. Henry'yle ittifak kurmaya yöneltti. Friedrich, 1165'te Würzburg Meclisi'nde III. Alexander'ı tanımamaya ant içti.

1166'da Sicilya kralı I. Guglielmo'nun ölümü üzerine Friedrich, Roma'ya dönmüş bulunan III. Alexander'a ve Sicilya'ya kesin bir darbe indirmenin zamanının geldiğine karar verdi. İmparatorun İtalya'ya yaptığı dördüncü sefere karşı savunma amacıyla Lombardiya Birliği oluşturuldu (1167). Friedrich'in ordusu sınırdan kurlınca sefer büyük bir felaketle sonuçlandı. Bu sırada Rainald von Dassel'in ölmesi imparatorun politikasında değişikliğe yol açtı. Friedrich'in VII. Louis ve II. Henry arasında barış görüşmelerini başlatması, 1170'te III. Alexander'a Bamberg piskoposunu, Bizans'a da elçilerini göndermesi Alexander'ın bile karşı duramayacağı bir siyasal yumuşama doğurdu. Friedrich, beşinci İtalya seferinde de Lombardlara askeri olarak boyun eğdirmeyi amaçladı. Ama Montebello Ateşkesiyle Lombardlar Friedrich'e boyun eğmek zorunda kaldılar. Saksonya dükü Aslan Heinrich'in yardıma gelmemesi Friedrich'in Legnano Çarpışması'nda yenilmesine yol açtı. Friedrich 1176'da papayla Anagni Antlaşması'nı imzaladı; sonunda Venedik Barış Antlaşması'yla (1177) III. Alexander'ı gerçek papa olarak tanıdı. İmparatorluk elçileri de Venedik'te Friedrich'in durumunu düzeltmeyi başardılar. Hepsinden önemlisi, Lombardlarla ateşkes antlaşmasına varılmış olmasına karşın, Lombardlar barış antlaşması dışında bırakıldı.

İmparatorluk içinde değişim süreci. Bu arada Friedrich, imparatorluk içinde de geniş bir değişim süreci başlatmıştı. Kendisinden sonra en güçlü prens, Welf soyundan kuzeni olan Saksonya dükü Aslan Heinrich'ti. Barbarossa imparator olduğunda Heinrich, Avusturya markgrafi II. Heinrich Jasomirgott'un toprakları içinde kalan Bavyera üzerinde hak iddia etmişti. Barbarossa, Bavyera'yı Aslan Heinrich'e bağışladı; buna karşılık Heinrich Jasomirgott'un markgraflığını özel hakları olan bir dük-lük düzeyine yükseltti. İmparator, ayrıca Saksonya düklüğü ile Mecklenburg'u da Aslan Heinrich'in denetimine bıraktı. 1158'de Barbarossa, Leipzig'in güneyinde imparatorluğa bağlı Pleissnerland'ı kurdu; Bohemya dükü II. Vladislav'ı krallığa yükseltti ve Bremen başpiskoposuna önemli ayrıcalıklar sağladı. Ayrıca Danimarka kralı I. Valdemar'a da *fief* sözü verdi.

Bu arada Aslan Heinrich, Münih ve Lübeck kentlerini kurdu (1157-59). İlk kez 1143'te kurulmuş olan Lübeck'in yeniden kurulması Alman tüccarlarına Baltık Denizi'nin yolunu açtı. Dük, Almanlarla Gotlandlılar arasında bir anlaşma imzalattı; İskandinavya ve Rusya'ya elçiler gönderdi. 1189'da Novgorod'la bir ticaret anlaşması yapıldı. Yaklaşık 1180'de Alman tüccarları Riga'ya ulaştılar. Heinrich'in Mecklenburg'u ele geçirmesi (1177) tüccarların daha da ilerleyebilmesini sağladı. 1148'de ise Heinrich Elbe üzerindeki en önemli liman olan Stade Kontluğu'nu denetimi altına almıştı.

Aynı dönemlerde Markgraf I. Albrecht'in (Ayn) yönetimi altında Almanlar Brandenburg ve Silezya'ya yerleşmişti. Barbarossa, 1157 ve 1172'de Polonya'ya karşı giriştiği iki sefer sırasında Polonya düklerini yeniden imparatorluğa bağlamıştı. Kuzey Almanya'nın en güçlü prensi durumuna gelen Aslan Heinrich Braunschweig'a yerleşti. Ama birkaç kez ülkede barışı bozması üzerine imparator Lübeck'i ele geçirerek 1180'de Gelnhausen'de toplanan prensler meclisinin kararıyla onu azletti. İngiltereli Mathilde'le evli olan Heinrich İngiltere kralı II. Henry'nin yanına sürgüne gitti. Aslan Heinrich'in yargılanması sonucunda imparatorluk yapısının temeli olarak feodalite daha da güçlendi. Bundan sonra, yalnızca topraklarını doğrudan doğruya imparatorlardan alanlar imparatorluk prensi (*Reichsfürsten*) sayılmaya başladılar.

Barbarossa, prenslerin artan gücünü denetim altında tutmaya çalışmıştı. 1152'de gene imparatorluğa bağlı olan Burgonya bölgesi için bir çözüm buldu. Zähringen dükü IV. Berthold'u Akdeniz'e kadar uzanan Burgonya Düklüğü'ndeki temsilcilğine getirdi ve 1156'da Burgonya kontu Rainald von Dassel'in kızı Beatrix'le evlendi. Prenslikler arasında kalan alanları imparatorluk toprağı durumuna getirmeye çalıştı. Bu geniş topraklar imparatorluk bakanları (*ministeriales imperii*) tarafından yönetiliyordu. Çoğu imparatorun yakın çevresi içinde yer alan bu bakanların büyük gücü vardı.

Şövalyelik, Barbarossa'nın dönemine özel bir boyut kazandı. 1184'te oğullarına şövalye unvanı verdiği Mainz'daki Pentekostes şöleninde Friedrich, şövalyelığın ideal yaşam biçimi olduğunu coşkuyla ilan etti. Salaheddin Eyyubi'nin 1187'de ele geçirdiği Kudüs'ü kurtarmak için 1189'un ilkbaharında III. Haçlı Seferi için çağrıda bulundu. Yola çıkmadan önce, Toscana kontesi Matilde'nin, Papalık Devleti'nin bir parçası olan eski mülklerini papaya geri verdi.

1190'da Gökusu'yu geçmek isterken boğularak öldü.

Friedrich II (d. 26 Aralık 1194, Jesi, Ancona, Papalık Devletleri - ö. 13 Aralık 1250, Castel Fiorentino, Apulia, Sicilya Krallığı), 1220-50 arasında Kutsal Roma-Germen imparatoru; ayrıca Sicilya kralı (1198-1250), Schwaben dükü (IV. Friedrich adıyla, 1228-35) ve Alman kralı (1212-50). Hohenstaufen hanedanının papalığa ve

II. Friedrich, kendi yazdığı *De arte venandi cum avibus* adlı yapıttan bir minyatür; Vatikan Kütüphanesi Biblioteca Apostolica Vaticana Roma

İtalyan kent devletlerine karşı politikasını sürdürmüş, VI. Haçlı Seferi'ne (1228-29) katılarak Filistin'in çeşitli bölgelerini ele geçirmiş, kendisini Kudüs kralı (1229-43) ilan etmiştir.

Gençliği Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Heinrich'in oğlu, Friedrich Barbarossa'nın da torunuydu. İki yaşındayken Frankfurt'ta Alman prenslerinin kral seçildi (1196). Ama babasının bütün çabalarına karşın, Friedrich'in krallığının veraset yoluyla geçmesi ilkesi prenslerce kabul edilmedi. VI. Heinrich, Filistin'e düzenlenen IV. Haçlı Seferi için yola çıkmaya hazırlanırken Eylül 1197'de Sicilya'da sıtmadan öldü. Böylece Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, gücünün doruğunda bulunduğu bir sırada parçalanmanın eşiğine geldi. İmparatoriçe Konstanze, Heinrich'in ölümünden sonra Friedrich'i Sicilya'ya getirtti ve ona Mayıs 1198'de Sicilya kralı olarak taç giydirdi. Aynı yılın sonlarına doğru imparatoriçe, ölümünden kısa süre önce, Papa III. Innocentius'u Friedrich'in hem koruyuculuğuna, hem de papalığın süzerenliği altında bulunan Sicilya Krallığı'nın naipliğine atadı. Böylece Sicilya'nın imparatorlukla ve Almanya'yla bağlarını zayıflattı. Bu arada Almanya'da iki rakip kral seçilmişti: Friedrich'in amcası Schwaben dükü Philipp ve IV. Otto adıyla Braunschweig'li Otto.

Papa, Sicilya'yı uzun yıllar sürecektir karşagözetken korumayı başaramadı. Almanlar, papalığa bağlı komutanlar, yerel baronlar ve Sicilya'daki Araplar ile Cenova ve Piza kentleri ülkeye egemen olmak için savaşıyordu. İmparatorluk şansölyesi Kasım 1206'da Palermo'yu ele geçirip Friedrich adına yönetime el koyuncaya değin istikrar sağlanamadı. Aralık 1208'de reşit olan Friedrich 1209'da kendisinden çok daha büyük olan Aragonlu Konstanze ile evlendi. Friedrich, Konstanze'in çeyiz olarak

getirdiği şövalye birliği sayesinde Sicilya'nın denetimini ele geçirdi; baronların düzenlediği bir komployu açığa çıkardı; yitirilmiş kraliyet mülklerini yeniden kazanmakta bir ölçüde başarılı oldu. Ama bu sırada papayla ilişkileri gerginleşmeye başladı.

1210 sonlarında IV. Otto'nun İtalya'yı ele geçirerek 1211'de Sicilya'yı da tehdit etmesiyle Friedrich'in Sicilya'daki kazanımları ciddi biçimde tehlikeye düştü. Ama Eylül 1211'de birkaç Alman prensinin Otto'yu tahttan indirerek Friedrich'i kral seçmesi üzerine Otto geri çekildi. Friedrich, Mart 1212'de Almanya'ya gitmek üzere yola çıkmadan önce bir yaşındaki oğlu Heinrich'e Sicilya kralı olarak taç giydirdi ve papalığa çeşitli ayrıcalıklar verdi. Hemen hiç muhalefetle karşılaşmadan Almanya'nın güneyini ele geçiren Friedrich, Aralık 1212'de Frankfurt'taki prenslerin büyük çoğunluğuna bir kez daha Almanya kralı seçildi, birkaç gün sonra da taç giydi. Aynı yıl Otto'ya karşı Fransa'yla ittifak kurdu. Temmuz 1214'te Bouvines Çarpışması'nda Otto'yu ağır bir yenilgiye uğrattı.

İmparatorluğun güçlenmesi. Alman prensleri, Nisan 1220'de Friedrich'in dokuz yaşındaki oğlu Heinrich'i veliaht seçtiler. Bu, Friedrich'in Heinrich'in lehine Sicilya'nın denetiminden vazgeçeceği yolunda Papa Innocentius'a verdiği söze aykırıydı; çünkü Heinrich'in veliahtlığı, Sicilya ile Almanya'nın sonunda tek bir yönetim altında birleşeceği anlamına geliyordu. Friedrich, bu seçimden bilgisi olmadığını ileri sürerek Papa III. Honorius karşısında kendisini savunmaya çalıştı. Ama sonunda kiliseye bağlı Alman prenslerine çok geniş ayrıcalıklar vererek bunun bedelini ödemek zorunda kaldı.

22 Kasım 1220'de Roma'da papanın elinden imparatorluk tacını giyen Friedrich, aynı gün imparatorluğun Sicilya Krallığı'ndan resmen ayrılmasını onayladı. Ayrıca İtalyan din adamlarına önemli ayrıcalıklar verdi, heretiklere karşı yasalar çıkardı. Böylece, gelecek birkaç yıl için imparator ile papa arasında uyum yeniden sağlanmış oluyordu. Friedrich, sonraki yılları Sicilya'daki yönetimini güçlendirmekle geçirdi. Bazı ayrıcalıklarının geri alınmasına karşı çıkan baronların direnişini kırdı, ayaklanan Arapları yenilgiye uğrattı (1222-24). Daha sonra Apulia'ya yerleştirdiği papalığın etkisine kapalı bu Müslümanlar, Friedrich'in en sadık koruyucuları oldular.

Alman kıyılarındaki limanları genişleten Friedrich, bir donanma ve ticaret gemilerinden oluşan bir filo kurdu. Ticaret üzerinde devlet denetimini sağladı, belirli malların üretimini devlet tekeline aldı. Ayrıca bir devlet memurluğu sistemi oluşturdu; me-mur adayları, Napoli'de, 1224'te Friedrich'in kurduğu Avrupa'nın ilk devlet üniversitesinde eğitim görüyordu.

Friedrich, Konstanze'nin ölümünden (1222) sonra 1225'te Kudüs Latin Krallığı tahtının vârisi Brienne'li Yolande (II. Isabelle) ile evlendi. Bu bağ dolayısıyla Kudüs Krallığı üzerinde hak iddia etti ve papanın da süregelen isteklerine uyarak bir haçlı seferi düzenlemeye karar verdi. Kasım 1227'de Filistin'e doğru Brindisi'den yola çıkmak üzere son hazırlıklarını yaptığı sırada, haçlılar arasında salgın hastalık baş gösterdi. Assisili Aziz Francesco'nun çevresinden yetişmiş olan yeni papa IX. Gregorius, bu gerekçeyi görmezlikten gelerek haçlı seferini gerçekleştirmede için Friedrich'i aforoz etti.

Aforozu aldırmayan Friedrich Haziran 1228'de Brindisi'den denize açıldı. Filistin'de, bir dizi görüşmeden sonra Eyyubi sultanı el-Kâmil'den Kudüs, Beytlehem ve

Nasıra'yı aldı. Bu antlaşmayı olanaklı kılan, silahların gücünden çok, Friedrich'in Arap dünyasındaki kişisel etkisiydi. İmparator, 18 Mart 1229'da Kutsal Kabir (İsa'nın Kabri) Kilisesi'nde Kudüs kralı olarak taç giydi. Friedrich artık kendisini bir mesih, yeni bir Davud Peygamber gibi görüyordu.

Bu arada papalığa ait birlikler Sicilya Krallığı'na girmişlerdi. Friedrich hemen geri dönerek yitirilen toprakları geri aldı. Ama Papalık Devletleri'ne saldırmadı. Bunun karşılığında, Temmuz 1230'daki San Germano Antlaşması'ndan sonra ağustosta Ceprano'da aforoz cezası bağışlandı.

İmparator Ağustos 1231'de Melfi'de Sicilya Krallığı için yeni yasalar çıkardı. Bu yasalar, aydın despotluğu, mutlakiyetçilik ve merkezi devlet gibi birçok düşüncenin tohumlarını içeriyordu. Ama Friedrich, veliahtı VII. Heinrich'in Alman kralı olarak Alman prenslerine önemli ödüller vermesini önleyemedi. 1232'de Cividale Meclisi'nde (Diet) Friedrich'in de onayladığı bu ödüller, imparatorluğun merkezi gücünü zayıflatarak prenslerin bağımsız yönetimini güçlendirdi. Bu arada Friedrich ile oğlu arasındaki ilişkiiler gitgide bozuldu. 1228'den beri Almanya'yı bağımsız olarak yöneten Heinrich 1234'te Lombardiya Birliği'yle ittifak kurarak ayaklandı. Friedrich'in Almanya'ya gelmesi üzerine Heinrich'in ayaklanması bozguna uğradı. Heinrich 1242'de Calabria'da bir hapis hanede öldü.

İkinci karısı Temmuz 1228'de ölen Friedrich Temmuz 1235'te İngiltereli Isabella ile evlendi. Kısa süre sonra bütün imparatorluğu kapsayan bir barış fermanı çıkardı. Lombardiya'da, Lombardiya Birliği'ne karşı birkaç zafer kazandı. 1236'da, ayaklanan Avusturya ve Steiermark dükü Friedrich'i azletmek için Almanya'ya geri döndü. Şubat 1237'de Viyana'da dokuz yaşındaki oğlu IV. Konrad'ı Almanya kralı seçti. Ardından Kuzey İtalya'ya saldırdı. Cortenuova'da Lombardiya Birliği'ni yenilgiye uğrattı. Ama gücünü yanlış değerlendirdiği için, Milanoluların barış önerilerini reddederek koşulsuz teslimde ısrar etti. Milano ile öbür beş kent sonuna kadar dayanınca Ekim 1238'de Friedrich, Brescia kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldı. Aynı yıl Friedrich'in evlilik dışı oğlu Enzo'nun Sardinya prensesi Adelasia'yla evlenmesi ve papalığın da hak iddia ettiği Sardinya'ya kral olarak atanması, imparatorun papayla ilişkilerinin kesin olarak kopmasına yol açtı. İmparatorun, kendisini Roma'dan çıkarmaya hazırladığı gerekçesiyle Gregorius, 20 Mart 1239'da Friedrich'i ikinci kez aforoz etti. Papalık ile imparatorluk arasındaki mucadelenin bu son aşaması imparatorun ölümü ve Hohenstaufen hanedanının çöküşüyle sona erecekti.

Friedrich, aforoz kararına bir dizi fermanla karşılık verdi. Prensler arasında kiliseye karşı bir dayanışma geliştirmeye çalıştı. Ayrıca İtalya'nın kuzeyindeki askeri hareketlerini yoğunlaştırdı. Sürekli artan silah gereksinimini finanse edebilmek için imparatorluğa bağlı İtalya topraklarında ve Sicilya Krallığı'nda yönetim aygıtını yeniden düzenledi. Orta İtalya'ya bir saldırı düzenleyerek Ancona ve Spoleto'yu işgal etti. Şubat 1240'ta Papalık Devletleri'nin üzerine yürüyerek Roma'yı tehdit etti, papa son anda Romalılardan desteğini kazandı. Bir konsil toplantısı için Roma'ya temsilci getiren Ceneviz filosu bozguna uğratıldı, kardinaler ve piskoposlarla birlikte 100'ü aşkın din adamı Friedrich'in tutsağı olarak Apulia'ya götürüldü. Ama bu zafer siyasal açıdan yarar yerine zarar getirdi.

Friedrich, Roma'nın önünde ordugâh kurduğu sırada papanın ölüm haberini aldı,

hunun üzerine Sicilya'ya geri çekildi. Bu sırada Avrupa Moğol istilasına uğramıştı. 9 Nisan 1241'de Silezya'daki Legnica Çarpışması'yla Moğol ilerlemesi bir süre için durduruldu.

1243'te IV. Innocentius'un papa seçilmesi üzerine Friedrich, Alman prenslerinin ve Fransa kralı IX. Louis'nin ısrarları sonucunda yeni papayla görüşmelere başladı. Ama Temmuz 1245'te papa Friedrich'i imparatorluktan azletti. İmparator ile papalık arasındaki mücadele bundan sonra iyice şiddetlendi. İmparator, kilisenin Hıristiyanlığın doğuşundaki yoksulluğa dönmesi yönündeki istemleri körükledi, iktidar tutkusu içindeki piskoposlara karşı bir savunma birliğine katılmaları için Avrupa prenslerine yeni bir çağrıda bulundu. Ama prenslerin çoğu tarafsız kalınca imparator Almanya'da sürekli toprak yitirdi.

Mayıs 1247'de Friedrich'in kendisini papalık konsili önünde savunmak üzere tasarladığı Lyon yolculuğu, stratejik konumda bulunan Parma kentindeki ayaklanma nedeniyle yarıda kaldı. Bu ayaklanmanın etkisiyle Orta İtalya ile Romagna'nın büyük bölümü yitirildi. Uzun yıllar imparatorun sırdaşı olan Pietro della Vigna vatana ihanetle suçlanınca 1248'de hapis hanede intihar etti. Mayıs 1249'da Friedrich'in en sevdiği oğlu Enzo Bologna'lılara tutak düştü. Friedrich 1250'de beklenmedik biçimde öldüğünde, hem İtalya'da, hem de IV. Konrad'ın çabaları sonucunda Almanya'da imparatorluk yeniden güç kazanmaya başlamıştı.

Friedrich'in ölüm haberi duyulduğunda bütün Avrupa sarsıldı. Gerçekten ölüp ölmediği konusunda kuşklar doğdu; her yerde sahte Friedrich'ler ortaya çıktı. Sicilya'da, imparatorun Etna Yanardağına gömüldüğü yolunda bir söylenti yayıldı. Almanya'da da Friedrich'in bir dağa gömüldüğü ve hem yeryüzündeki kiliseyi cezalandırmak, hem de Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için ahir zaman imparatoru olarak geri döneceği inancı doğdu. Ayrıca Friedrich'in, varislerinin ruhunda yaşadığı da öne sürülüyordu. Ama bütün varisleri, ölümünden sonraki 22 yıl içinde, papalık karşısında yürütülen savaşın kurbanı olarak öldü.

Friedrich (III), lakabı GÜZEL FRIEDRICH, Almanca FRIEDRICH DER SCHÖNE (d. y. 1286 - ö. 13 Ocak 1330, Gutenstein, Avusturya), 1314-26 arasında Alman kralı, 1308'den sonra Avusturya dükü.

Alman kralı I. Albrecht'in ikinci oğluydu. 1308'de babasının öldürülmesinden sonra Habsburg hanedanının başına geçti ve Avusturya dükü oldu. Ama babasının yerine Lüksemburg kontu VII. Heinrich kral seçildiği için Friedrich tahta çıkamadı. Friedrich ve kardeşleri 1309'da Speyer'de Heinrich'le bir antlaşma imzalayarak 50 bin mark karşılığında Habsburgların Bohemya üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiler. Friedrich ile kuzeni Yukarı Bavyera dükü (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru) IV. Ludwig arasında, Aşağı Bavyera dükü III. Heinrich'in vesayeti konusunda sürmekte olan mücadele Friedrich'in 9 Kasım 1313'te Gammelsdorf'ta yenilmesiyle son buldu.

VII. Heinrich'in 1313'te ölmesinin ardından iki ayrı krallık seçimi yapıldı. Dört elektör (seçici prens) 19 Ekim 1314'te Frankfurt yakınındaki Sachsenhausen'de Friedrich'i Alman krallığına seçtiler. Yeni Alman kralının Köln başpiskoposunun elinden Aachen'da taç giymesi gerekirken, Friedrich'in taç giyme töreni 25 Kasım'da Bonn'da yapıldı. Buna karşılık beş elektör

Bavyera duku Ludwig'i 20 Kasım'da Frankfurt dışında kral seçtiler. Ludwig'in taç giyme töreni 25 Kasım'da Aachen'da yapıldı. Ama Ludwig Köln başpiskoposunun değil, Mainz başpiskoposunun elinden taç giydi. İki rakip arasında başlayan savaş yaklaşık sekiz yıl sürdü. Sonunda Friedrich 28 Eylül 1322'de Bavyera'daki Mühldorf'ta Ludwig'e kesin olarak yenildi ve Yukarı Pfalz'daki Trausnitz Kalesi'ne hapsedildi. Mart 1325'te, Ludwig'in krallığını tanıyacağına ve kardeşi Leopold'u da buna ikna edeceğine ant içtikten sonra serbest bırakıldı. Ama Leopold'u ikna edemeyince, papanın kendisini affetmiş olmasına karşın kendi isteğiyle haphaneye döndü. Ludwig Eylül 1325'te krallığı Friedrich'le paylaşmayı kabul etti. Ama Leopold'un Şubat 1326'da ölmesinden sonra Friedrich yalnızca Avusturya üzerinde söz sahibi oldu.

Friedrich III (d. 21 Eylül 1415, Innsbruck, Avusturya - ö. 19 Ağustos 1493, Linz), 1452'den sonra Kutsal Roma-Germen imparatoru, 1440'tan sonra Alman kralı. Habsburg hanedanının Avrupa'da ağırlık kazanmasının koşullarını hazırlamıştır.

Avusturya duku Ernst'in oğluydu. Babasının 1424'te ölmesinin ardından İç Avusturya'daki Habsburg topraklarının (Steier-

III. Friedrich, Pieter Soutman'ın bir çiziminden Pieter Van Sompe'ın yaptığı oymabaskı, 1644
Bud-Archiv, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana

mark, Kärnten, Krain ve Görz) sahibi oldu. 1439'da Habsburg hanedanının başına geçti ve ertesi yıl Alman krallığına seçildi. Hükümdarlığı boyunca bir yandan akrabalarıyla, bir yandan da ayaklanan soylularla çatıştı. Kuzeni Alman kralı II. Albrecht'in oğlu László Postumus'un koruyucusu olarak, onun Bohemya ve Macaristan tahtları üzerindeki iddialarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istedi. Ama 1452'de soylular ayaklanınca, henüz reşit olmayan László'nun koruyuculuğunu bırakmak zorunda kaldı. László'nun 1457'de ölmesiyle Habsburg hanedanı Bohemya ve Macaristan üzerindeki egemenliğini bir süre için yitirdi. Bohemya'da Jiří z Poděbrad, Macaristan'da ise I. Mátyás (Corvin) kral seçildiler.

Avusturyalı soyluların ayaklanmaları, Alman prensleriyle anlaşmazlıklar ve yönetsel reformları uygulamadaki başarısızlıklar Friedrich'in Almanlar arasındaki sorunlardan neredeyse butunüvle el çekmesine yol açtı. Ama bu durum hoşnutsuzluğu daha da artırdı; Friedrich'in kardeşi VI. Albrecht ve başka soylular tahtı ele geçirmeyi planlamaya başladılar. Ama 1463'te Albrecht'in ölmesi ve Friedrich'in kuzeni Sigismund'un

Tirol'ü Friedrich'in oğlu Maximilian'a bırakmasıyla, 1379'da Habsburg hanedanının iki rakip kolu arasında paylaşılmış olan Avusturya toprakları yeniden birleşti.

Friedrich kiliseyle eskisine göre daha iyi ilişkiler kurdu. 1452'de İtalya'ya giderek Lombardiya tacını giydi. 19 Mart 1452'de Roma'da papanın takdis ettiği son Kutsal Roma-Germen imparatoru oldu.

Friedrich hükümdarlığı süresince topraklarının doğu sınırlarında barış sağlayamadı. Mali ve askeri açıdan zayıf olduğundan, 1453'te İstanbul'u ele geçiren Osmanlıların Steiermark ve Kärnten'e doğru ilerleyişini durduramadı. Ama onun hükümdarlık döneminden başlayarak, Habsburglar kendilerini Hristiyan Avrupa'nın İslam karşısındaki ilk savunma hattı olarak gördüler ve üç yüzyıl aşkın süre bu işlevi yerine getirdiler. Macaristan kralı I. Mátyás'ın 1485'te Avusturya'nın büyük bölümünü ele geçirerek Viyana'ya girmesi Friedrich için büyük bir darbe oldu. Ama oğlu Maximilian, Mátyás'ın 1490'da ölmesinin ardından Avusturya'yı yeniden ele geçirdi.

Friedrich'in attığı en önemli adım, oğlunu 1477'de Burgonya dükü Charles'ın (Cesur) kızı Marie ile evlendirmesiydi. Bu evlilikle Burgonya topraklarının büyük bölümü Habsburg hanedanına geçti ve Avusturya bir Avrupa devleti durumuna geldi.

Maximilian, Alman prenslerinin baskısıyla, imparatorluğu Friedrich'le birlikte yönetmek üzere 1486'da veliyaht seçildi. Friedrich bu tarihten sonra yönetim işleriyle daha az ilgilendi.

Birçok çağdaşı gibi Friedrich de astroloji ve büyüyle uğraştı, bazı metallerden altın elde etmeye çalıştı. Ayrıca, 1437'de Filistin'e kadar gitti, hümanistlerle dostluk kurdu, kitaplar ve değerli taşlar topladı.

Friedrich I (d. 11 Temmuz 1657, Königsberg - ö. 25 Şubat 1713, Berlin, Prusya), ilk Prusya kralı (1701-13). Ülkesini vasallıktan kurtarmış, babası Büyük Elektör Friedrich Wilhelm'in başlattığı genişleme politikasını sürdürmüştür.

1688'de III. Friedrich adıyla elektör oldu. Çocukluğunda öğretmeni olan başbakan Eberhard von Danckelmann'ın yardımıyla, topraklarının genişliği ve konumuyla oransız büyüklükte gösterişli bir saray ve ordu oluşturdu. Fransa'ya karşı, Avusturya'nın yanı sıra deniz güçleri İngiltere ve Hollanda'yla ittifak kurdu. III. William İngiliz kralı olarak taç giymek üzere Manş Denizini geçtiğinde, William'in Avrupa'daki topraklarını olası bir Fransız saldırısından korumak üzere Prusyalı askerleri Felemenk'e gönderdi (1688). Böylece Felemenk'in kutsal valiliğini elde edebileceğini umuyordu, ama bu umudu gerçekleşmedi. XIV. Louis'e karşı yürütülen Büyük İttifak Savaşı'nda (1689-97) imparatorluk ordusundaki Prusya birliklerinin her yerde büyük başarı göstermesine karşın Prusya, Rijswijk Antlaşması'ndan (1697) umduğu ölçüde pay alamadı. Ama Friedrich 16 Kasım 1700'de Avusturya ile Prusya arasında imzalanan gizli bir antlaşmayla Prusya kralı oldu ve böylece yıllardır beklediği amacına ulaştı. Avusturya, İspanya tahtının veraseti konusunda Fransa'yla arasındaki anlaşmazlığın bir savaş dönüşmesi durumunda Prusya'nın yardımını sağlamak amacıyla Friedrich'in krallığını onayladı. Buna karşılık Friedrich, imparatorluk ordusundaki askerlerinin dışında 8 bin asker daha göndereceğine, imparatorluk seçimlerinde Habsburg aday-

larına oy vereceğine ve Prusya'nın çıkarlarına zarar vermemek koşuluyla Alman Meclisi'nde (*Diet*) ele alınan bütün önemli konularda Avusturya'yla birlikte hareket edeceğine söz verdi. Böylece 18 Ocak 1701'de Friedrich Königsberg'de taç giydiğinde, Prusya da ağır yükümlülükler altına girdi. Ama Friedrich'in oğlu I. Friedrich Wilhelm ve torunu II. Friedrich (Büyük), bu yeni durumdan yararlanarak Prusya'yı büyük bir Avrupa gücüne dönüştürmeyi başardılar.

İspanya Veraset Savaşı'nda (1701-14) Friedrich, söz verdiği gibi Avusturya'ya sadık kaldı. Prusya'nın savaşta Avusturya'ya büyük askeri katkıları oldu. Ama Utrecht Antlaşması'yla (1713) kendisine verilen İsveç'e'nin Neuchâtel kantonu ile Aşağı Ren'deki birkaç küçük yer dışında Friedrich gene yardımlarının karşılığını görmedi.

Prusya'nın krallık haline gelmesiyle, dağıtık Hohenzollern toprakları eyaletlere dönüştürülerek bir birlik içine sokuldu. Friedrich, yeni krallığı yargı alanında imparatorluğun vasallığından kurtardı ve gelirlerini artırdı. Prusya'ya akın eden Fransız ve Hollandalı Protestanlar yeni sanayilerin kurulmasında, toprağın tarıma açılmasında ve düşünce yaşamının canlandırılmasında etkili oldu. Bu dönemde Halle Üniversitesi (1694) ve Güzel Sanatlar Akademisi'yle (1696), ilk rektörlüğünü Gottfried Wilhelm Leibniz'in yaptığı Bilimler Akademisi'nin (1700) kurulması da Prusya'nın kültürel ağırlığının artmasına katkıda bulundu.

Friedrich II, lakabı BÜYÜK FRIEDRICH, Almanca FRIEDRICH DER GROSSE (d. 24 Ocak 1712, Berlin - ö. 17 Ağustos 1786, Potsdam, Prusya), 1740-86 arasında Prusya kralı. Büyük askeri ustalığı ve diplomatik becerisiyle Avusturya'daki Habsburg hanedanının egemenliğindeki Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun zayıflamasında önemli rol oynamış, Hohenzollern yönetimindeki Prusya'yı küçük bir krallıktan büyük ve güçlü bir devlete dönüştürmüştür. Aydın bir mutlak hükümdar olarak ilk Alman yasa derlemesini hazırlatmış, eğitim alanında Prusya'nın öteki Avrupa ülkelerini geride bırakmasını sağlamıştır.

Gençliği. İngiltere kralı I. George'un kızı ve II. George'un kız kardeşi Hanoverli Sophie Dorothea ile I. Friedrich Wilhelm'in oğluydu. 1712'de Friedrich doğduğunda, Prusya krallığı kurulalı yalnızca 11 yıl olmuştu. Hohenzollernler ile Habsburglar arasındaki çatışmadan olduğu kadar, babasının aşırı baskısından ötürü de boğucu bir gençlik geçirdi. Küçüklüğünden başlayarak sıkı bir Sparta disipliniyle yetiştirildi. Babasının katı disiplinli eğitimi ile Friedrich'in güzel sanatlar, felsefe, edebiyat ve müziğe düşkün duyarlı yapısı arasındaki çelişki veliyahtın üzerinde derin izler bıraktı.

Babasıyla arasındaki çatışma 1730'da doruğuna ulaştı. Friedrich ile en sevdiği kız kardeşi Wilhelmina'nın, İngiliz kuzenleri Prenses Amelia ve Galler prensi Frederick Louis ile evlendirilmeleri konusundaki görüşmelerin olumsuz sonuçlanması üzerine Friedrich İngiltere'ye kaçmanın yollarını aramaya başladı. 1730'da arkadaşları Tegmen Hans Hermann von Katte ve Tegmen Peter Karl Christoph von Keith'in yardımıyla kaçma girişiminde bulundu. Ama Keith'in son anda pişmanlık duyarak arkadaşlarını ele vermesi üzerine Friedrich ve Katte yakalanarak asker kaçağı olarak tutuklandılar, rütbelerini ve yasal haklarını yitirdiler. Askeri mahkeme Katte'yi iki yıl kale hapsine mahkûm etti, ama, tahtın varisini yargılayamayacağına karar verdi. Oğlunu vânilikten azlettigini daha önce açıklamış olan kral mahkeme kararını tanımadı; Katte'yi

ölüm cezasına çarptırdı, oğlu için de aynı cezayı düşündüğünü duyurdu. Katte, Friedrich'in gözleri önünde başı vurularak öldürüldü. On sekiz yaşındaki Friedrich bu olaydan sonra kusursuz bir itaat içine girince babası onu koşullu olarak bağışlamaya razı oldu; Prusya bürokrasisinde belirsiz bir süre hizmet etmesi karşılığında oğlunun özgürlüğüne, rütbe ve veraset haklarına kavuşabileceğini bildirdi. Friedrich 1733'te kendi isteği dışında Braunschweig-Bevern dükünün kızı Elisabeth Christiane ile evlendirildi. Tahta çıkana değin Berlin yakınlarında, Rheinsberg'deki küçük sarayında, babasının denetiminden uzakta, her zaman istediği gibi, sanatçılarıdan oluşan bir çevre içinde yaşadı. Aydınlanmanın önderlerinden Voltaire ile uzun yıllar mektuplaştı. Fransız kültürüne büyük hayranlık besleyen Friedrich, Potsdam yakınlarındaki sarayı Sanssouci'yi Fransız rokoko üslubunda yaptırdı. Fransa'daki düşünsel gelişmeleri yakından izliyor, Fransızca'yı adını Frédéric biçiminde yazacak kadar Almancaya yeğliyordu.

İç ve dış politikası. Babasının 31 Mayıs 1740'ta ölmesi üzerine Friedrich üçüncü Prusya kralı olarak tahta çıktı. Beklenenin tersine babasının ölümünden büyük acı duyan genç kral gene hiç beklemedik biçimde ordunun ve sivil bürokrasinin babasının dönemindeki disiplinli yapısını korudu. Ama bir yargılama aracı olarak işkenceyi yasakladı, basın üzerindeki sansürü kaldırdı, dinsel ayrımcılığa son verdi, Friedrich Wilhelm'in göz bebeği olan muhafız alayını dağıttı. Sürgündeki Prusyalı bilginleri ve yabancı bilim adamlarını Prusya'ya çağırarak büyükbabasının kurdurduğu Berlin Akademisi'nde topladı. Yeni konut ve istihdam programları uygulamaya koydu, acımasız ceza yasalarını yürürlükten kaldırdı. Aydınlanmanın havasına uygun biçimde erdemi, adaleti ve sorumluluğu birleştiren aydın bir hükümdar olma arzusunu *l'Anti-machiavel* başlıklı bir kitapçıkta dile getirdi. Görüşleri yeni değildi ama aydın despotluğunu anlayışı ilk kez bir hükümdar tarafından dile getiriliyordu.

Ama "filozoflar" arasında sayılmak Friedrich'in tek arzusu değildi; aynı zamanda güçlü ve görkemli olmak istiyordu. Habsburg hanedanından İmparator VI. Karl'ın Friedrich'in Prusya tahtına çıkışından beş ay sonra geride erkek vâris bırakmadan ölümüyle Friedrich'in beklediği an geldi. VI. Karl'ın kızı Maria Theresia Avusturya tahtına çıkarken, Hohenzollern hanedanı ve Friedrich için de yeni bir dönem başlıyordu.

II. Friedrich'in diplomatik ve askeri alanında ilk önemli girişimi, Brandenburg markgraf-elektörlerinin 1537'den beri üzerinde hak iddia ettiği Silezya dükliklerini Maria Theresia'dan almak oldu. Önce elçisini gönderdi; bir askeri ittifak kurulması ve Brandenburg'un gelecek imparator seçimlerinde Maria Theresia'nın kocası Toscana arşidükü Franz Stephan'ın desteklemesi karşılığında Maria Theresia'dan bütün Silezya'yı istedi. Kabul edilmesi zaten beklenmeyen bu önerinin reddedilmesi üzerine, 40 bin kişilik bir orduyla Silezya'ya yürüdü, yedi hafta içinde bölgeyi ele geçirdi. Daha önce hiç savaş deneyimi olmayan Friedrich'in bu ilk askeri girişimi 10 Nisan 1741'de Mollwitz'de büyük bir zaferle sonuçlandı.

Silezya zaferi duyulur duyulmaz, Avrupa'nın hemen her hükümdarı Friedrich'i kutladı. Macaristan kraliçesi sıfatıyla taç giymeye hazırlanan Maria Theresia ise İngiltere dışında bütün Avrupa devletlerini yalnızlığa itildi. Haziran 1741'de Fransa'yla gizli bir karşılıklı savunma antlaşması imzalayan Friedrich, ekimde de Maria Theresia'yla

birkaç hafta içinde barış yapmak üzere gizli bir anlaşmaya vardı. Bu anlaşmaya göre Prusya ele geçirdiği toprakları koruyacak, ama Avusturya ordusunun herhangi bir çatışma olmaksızın Moravya'ya çekilmesine izin verecekti.

Ama bu arada Avusturya'da veraset savaşı patlak vermişti. Bavyera, Fransa ve Saksonya Habsburg İmparatorluğu'nu parçalamak niyetindeydi. Friedrich, Maria Theresia'yla sözlü anlaşmasını çiğneyerek Avusturya'ya karşı savaşa girdi. Ama Müttefikler arasındaki anlaşmazlıkların ve Avusturya'nın topraklarının da etkisiyle zaferinin ardından Friedrich, Maria Theresia'yla ayrı bir barış antlaşması imzaladı. Kara Avrupa'sında güçler dengesini bozmak ne Friedrich'in ne de Maria Theresia'nın yarınaydı. İngiltere de aynı nedenle barış görüşmelerine aracılık etti.

Breslau Antlaşması'yla (Haziran 1742) hemen bütün Silezya Prusya egemenliğine girdi. Onu hep desteklemiş olan filozoflar, Friedrich'in politikalarının Aydınlanmanın anayurdu Fransa'ya zarar vermesi halinde onu destekleyemezlerdi. Friedrich doğruluğu, nesnelliği ve üslup ustalığıyla ona saygınlık kazandıran *Histoire de mon temps* (Zamanın Tarihi) başlıklı kitabında bu nedenle kendisini savunacaktı.

Bu arada Avusturya, İngiltere, Felemenk, Sardinya ve Saksonya Friedrich'e karşı gizli bir ittifak kurmuşlardı. Bunu öğrenen Friedrich Ağustos 1744'te 80 bin kişilik ordusuyla Bohemya'ya girerek Prag'ı aldı. Aslında Friedrich de Avusturya'ya karşı Fransa'yla gizli bir anlaşma imzalamıştı. II. Silezya Savaşı (1744-45) olarak bilinen bu çatışma Friedrich için başladığı gibi parlak sürmedi, Prusya ordusu Silezya'ya çekilmek zorunda kaldı. Ama sonuçta Silezya'da Haziran, Eylül ve Aralık 1745'teki üç savaşı da Prusya kazandı. Dresden Antlaşması'nın (1745) ardından Friedrich "Büyük" lakabıyla anılmaya başladı. Avusturya dışında her yerde, hatta Avusturya'da Maria Theresia'nın oğlu ve gelecekteki Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Jozef tarafından bile bir kahraman gibi görülür oldu.

Friedrich 1745 sonrasında II yıl boyunca devlet örgütlenmesiyle ilgilendi; sanatçıları ve bilim adamlarını korudu; kitaplar, makaleler, şiirler yazdı. Savaşın sonra "zorunlu kalmadıkça artık bir kediye bile el uzatmaya" söz vermişti. Ama gene de rakiplerinden geride kalmamak için ordusunu yeniledi. Süvari birliklerinin bir yuz yıldır Osmanlı ordularıyla savaşıarak eğitilmiş Avusturya süvarilerine yetişebilmesi için özel eğitim gerekiyordu.

Yedi Yıl Savaşı (1756-63). 1756 yazının sonunda doğru Yedi Yıl Savaşı patlak verdi. Friedrich 10 bin kişilik bir orduyla Saksonya'ya girdi. Avusturya ordusu Bohemya ve Moravya'ya dağılmıştı, Sakson ordusu ise hazırlıksızdı. Friedrich 15 Ekim 1756'da Saksonya'yı aldı. Ama hemen ardından savunmaya geçmek zorunda kaldı. İngiliz birliklerinin desteğinde Hannover, Braunschweig ve Hessen-Kassel'in de yardım alarak, ama büyük ölçüde kendi gücüyle Orta Avrupa'da yedi zorlu saldırının üstesinden geldi.

Yenilmez sayılan Prusya ordusu Haziran 1757'de Kolin'de Avusturya karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Fransız birlikleri Hannover, Braunschweig ve Hessen'e girdi. Cumberland dükü Fransa'yla bir antlaşma imzalayarak 50 bin İngiliz askeriyle birlikte savaştan çekildi. Bütün bunlara karşın Friedrich 1758 yazına değin Fransız, Avusturya ve Rus ordularını geri püskürtmeyi ve Silezya topraklarını elinde tutmayı başardı.

Friedrich, kaçınılmaz bir felaket gibi gözüken her çatışmadan sonunda galip çıkmayı başardı. Ama Ağustos 1759'daki Kunersdorf Çarpışması'nda neredeyse ölüyordu. Bu çarpışmada Prusya Krallığı'nın tarihsel merkezi Brandenburg istila edildi. Ruslar başkent Berlin'i ele geçirdi. Friedrich'i ancak, yenilginin ardından düşmanları arasındaki ittifakin bozulması kurtarabilirdi. Nitekim öyle oldu: Özellikle İngiltere ile Fransa arasındaki ilişkilerin Kuzey Amerika'daki koloniler yüzünden bozulması ve İngiltere'de Cumberland dükü William Augustus'un yerine William Pitt'in başbakanlığa gelmesi üzerine İngiltere yeniden Prusya'ya mali yardıma başladı. Kunersdorf'tan birkaç gün önce İngiliz ve Hannover birliklerinin Minden'de Fransızlara karşı kazandığı zaferin de etkisiyle Fransız ordusu zayıflarken, Friedrich'in düşmanları arasındaki birlik bozuldu.

Friedrich askeri dehası ve askerlerinin ona duyduğu olağanüstü güven sayesinde, 1760'ta Avusturya'ya, 1761'de de Fransa'ya karşı zafer kazandı. Hiç ayak basmadığı İngiltere'de zamanın en sevilen kişilerinden biri oldu. Ama Kanada'yı ele geçirdikten, Hindistan'da da benzer başarılar elde ettikten ve Pitt'in düşmesinden sonra İngiltere gene Prusya'dan desteğini çekti. Friedrich'in komutasındaki asker sayısı 150 binden 60 bine düştü. Savaşın kayıplar, eğitim süresinin kısa tutulmak zorunda oluşu gibi etmenlerin de etkisiyle Prusya ordusu artık eskisi gibi güçlü değildi. Ama düşman orduları da bitkin durumdaydı.

Savaşın sonucunu Friedrich'in askeri başarısından çok, bir rastlantı belirledi: Rusya'yı bu çetin savaşa Friedrich'e olan kişisel nefreti yüzünden iten Çariçe Yelizaveta 5 Ocak 1762'de öldü. Yelizaveta'nın yerine geçen III. Petro, Friedrich'in en büyük hayranlarından biriydi. Petro, Prusya'yla savaşa son vermekle kalmadı, 18 bin Rus askerini Friedrich'in emrine sundu, savaşta Rusya'nın Prusya'dan kazandığı toprakları da geri verdi. Kuzeye doğru biraz ilerlemiş olan İsvçe de Prusya'yla barış imzalayınca, Prusya karşısında savaşan yalnızca Avusturya ve Fransa kaldı; onlar da askeri ve mali açıdan savaşı sürdüremeyecek kadar zayıflamıştı. III. Petro'nun yerine bir darbeyle kansı II. Yekaterina'nın (Büyük) geçmesinden sonra Rus yardımının kesilmesine karşın, Prusya ordusu Fransızları Ren Irmağı'nın karşı kıyısına püskürtmeyi başardı. Şubat 1763'te taraflar arasında genel bir barış antlaşması imzalandı.

Büyük Friedrich'in mirası. Yedi Yıl Savaşı'nı sona erdiren Hubertusberg Antlaşması'yla (1763) Prusya 1740-45'te ele geçirdiği toprakları korudu, ama başka kazanç sağlamadı. Buna karşılık Habsburg yönetimindeki Avusturya, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu üzerindeki egemenliğini yitirdi. Böylece Yedi Yıl Savaşı Prusya'nın dağılık Alman devletlerinin önderliğini üstlenmesinin başlangıcı oldu. Fransa Amerika'daki topraklarını İngiltere'ye kaptırırken, İngiltere bu savaştan büyük denizlerin kazançlarla çıktı. Fransız Devrimi'ni hazırlayan olaylar gene bu savaşla önemli ölçüde hız kazandı.

Friedrich Fransız Devrimi'ni gormedi, yaklaştığını da hissetmedi. Ona göre monarşi sarsılmaz bir kurumdur. Friedrich, monarşinin hem insanılaşmasına, hem de kişilere bağlı olmaktan kurtulmasına yönetimiyle örnek oldu. Onun döneminde devlet, hanedanların bir yan uğraşı olmaktan çıktı, hükümdarı ve ulusu en yüce hizmete çağırarak, kendi başına yüce bir amaç gibi görülmeğe başladı.

Friedrich'e göre bir devletin gelişmesinin onkoşulu refahtı, gelişme de genişleme demekti. Babasının izinden giderek, ülke içinde merkantilist bir ekonomi politikası izledi. Devlet mahyesini güçlendirmek için çok sayıda ağır vergi yasası çıkarması özellikle son yıllarında ülke içinde tepki toplamasına yol açtı. Friedrich, toplumun sivil yaşamına devletin karışmasına karşıydı. *Codex Friedericianus* devlet mudahalesine karşı sivil yaşamı korumak amacıyla derlendi.

Friedrich edebiyat, müzik, sanat, bilim ve felsefeye düşkündü. Ama Mozart'ı "kedi sesli", Goethe'yi ise "barbar" Shakespeare'in taklitçisi olarak görüyor. Alman sanatçılara hiçbir yakınlık duymuyordu. Yalnızca Fransız sanatını sanat sayıyordu. "İhtiyar Fritz", gümüş saplı bastonu ve unlu flütüyle halk arasında yaşayan bir efsanevidi.

Friedrich'in hiç çocuğu olmadı. 1758'de yeğeni II. Friedrich Wilhelm'i vâris ilan etti.

Friedrich III, VELIAHT PRENS FRIEDRICH WILHELM olarak da bilinir (1888'e değin). Almanca KRONPRINZ FRIEDRICH WILHELM, tam adı FRIEDRICH WILHELM NIKOLAUS KARL (d. 18 Ekim 1831, Potsdam - o. 15 Haziran 1888, Potsdam, Prusya), 1888'de 99 gün

III Friedrich, 1884
Staatsbibliothek Berlin

süreyle Prusya kralı ve Alman imparatoru. Liberal ve meşrutiyetçi görüşlerden etkilenmiş, ama Hohenzollern hanedanının krallık ve imparatorluk değerlerine bağlı kalmıştır.

Babası I. Wilhelm 1861'de Prusya kralı, 1874'te de Alman imparatoru oldu. Annesi, Saksonya-Weimar-Eisenach prensesi Augusta'yı. Friedrich, üniversite öğrenimi gören ilk Prusya prensi oldu, ayrıca sıkı bir askeri eğitimden geçti. 1858'de İngiltere prensesi Victoria'yla (1840-1901; 1888'den sonra "İmparatoriçe Friedrich") evlendi. Karısının liberal düşüncelerinden etkilenmekle birlikte, güçlü bir merkezi yönetimden ve müttefik Alman prenslerine baskı uygulanmasından yanaydı. Bu tutumuyla Şansölye Otto von Bismarck'ı bile zaman zaman gerde bırakıyordu.

1861'de veliaht prens olan Friedrich, tahta çıkıncaya değin 27 yılını bir şeyler yapmayı bekleyerek geçirdi. Kurmay başkanı Blumenthal kontu Leonard'ın yardımıyla 1864'te Danimarka Savaşı'nı, 1866'da Yedi Hafta Savaşı'nı ve 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'nı başarıyla yönetti. Bismarck'ın, sorunları "kan ve demir" ile çözmeye dayanan iç ve dış politikasını butunıyla benimsemekle birlikte, 1866'daki savaşta onu destekledi.

Friedrich babasının ölümünün ardından 9 Mart 1888'de tahta çıktı. Ama kısa süre sonra, 1887'de yakalandığı gırtlak kanserinden öldü. Ancak 99 gün süren hükümdarlığı sırasında attığı en önemli adım, ayın tutucu

İçişleri Bakanı Robert von Puttkamer'i görevden almak oldu. Yerine oğlu ve varisi II. Wilhelm geçti.

Friedrich III, lakabı DINDAR FRIEDRICH, Almanca FRIEDRICH DER FROMME (d. 14 Şubat 1515, Simmern, Almanya - ö. 26 Ekim 1576, Heidelberg, Ren-Pfalz), 1559-76 arasında Ren-Pfalz elektörü, Protestan Alman prenslerinin önderi. Almanya, Fransa ve Felemenk'te Protestanlığın başansı için çalışmıştır.

1546'da Lutherçiliği, bir süre sonra da Kalvenciliği benimsedi. Kalvenci oluşu ve Habsburg imparatorlarına muhalefeti elektörlüğünü tehlikeye soktu. Çünkü 1555'te imzalanan Augusburg Barışı yalnızca Katolikler ile Lutherçiler arasındaki ilişkileri düzenliyordu. Ayrıca Protestan Alman prensleri imparatora karşı bir saldırıya girişmeye istekliydiler. Almanya'da amacına ulaşamayan Friedrich, öteki ülkelerde yaşayan Protestanlara yardım etmeleri için oğullarından Johann Kasimir'i Fransa'ya, Christoph'u ise Hollanda'ya yolladı. Friedrich öldüğünde Pfalz Kalvenciliğın Almanya'daki merkezi durumuna gelmişti.

Friedrich IV, lakabı DÜRÜST FRIEDRICH, Almanca FRIEDRICH DER AUFRICHTIGE (d. 5 Mart 1574, Amberg, Pfalz - ö. 19 Eylül 1610, Heidelberg), 1583'ten sonra Ren-Pfalz elektörü.

Elektör VI. Ludwig'in hayatta kalan tek oğluydu. Babasının ardından elektör oldu. Ama yaşı küçük olduğundan, koyu Kalvenci amcası Johann Kasimir'in koruması altına girdi. Johann Kasimir Ocak 1592'de ölünce Friedrich Pfalz'ın yönetimini üstlendi. Johann Kasimir'in yolunu izleyerek Habsburglara ve Katolik Kilisesi'ne karşı düşmanca bir politika izledi, yabancı Protestanlarla işbirliği yaptı. Navarre kralı Henri'yle (sonradan Fransa kralı IV. Henri) ilişki kurdu, Alman Protestanları arasında bir birlik oluşturmak için Henri gibi sürekli çaba harcadı. Almanya'nın Protestan devletlerini Avrupa'nın Katolik devletlerine karşı bir araya getiren Protestan Birliği, uzun süre ertelendikten sonra Mayıs 1608'de Friedrich'in önderliğinde kuruldu. Friedrich yaşamının sonuna değin bu birliğin etkinliklerini yönlendirdi.

Friedrich V (d. 26 Ağustos 1596, Amberg, Yukarı Pfalz - ö. 29 Kasım 1632, Mainz, Almanya), 1610'dan sonra Ren-Pfalz elektörü, 1619-20 arasında I. Friedrich adıyla Bohemya kralı. Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-48) başında Katolik Avusturya'ya karşı Protestan Birliği'ne önderlik etmiştir.

Fransız eğitimi gördü. Babası IV. Friedrich'in ardından elektör oldu. Kutsal Roma-Germen imparatoru Katolik II. Ferdinand'a karşı ayaklanan Bohemyalı Protestan soyluların isteğine uyarak tahta çıkmayı kabul etti. Kasım 1619'da Prag'da taç giydi. Ama mütteliklerince yalnız bırakılınca, 8 Kasım 1620'de Prag yakınlarındaki Beyaz Dağ (Bílá Hora) Çarpışması'nda Tilly komutu Johann Tserclaes komutasındaki Katolik Birliği ordularına yenildi.

Friedrich'i destekleyen Ernst von Mansfeld ile Braunschweig-Lüneburg-Wolfenbüttel dükü Christian'ın 1621'de kurdukları iki ordu Almanya'nın batısında savaşı sürdürdüyse de iki yıl içinde yenildi. İspanyol ve Bavyera birliklerinin Pfalz'ı işgal etmesinin ardından Friedrich'in elektörlük yetkileri 1623'te Bavyeralı I. Maximilian'a geçti, 1628'de Bavyera Yukarı Pfalz'ı ilhak etti. Çatışma yaygınlaştıkça Friedrich'i destekle-

yen Protestan prenslerin sayısı arttı, ama Friedrich'i yeniden tahta çıkarmayı başaramadılar. Friedrich Lahey'e kaçtı ve yaşamının geri kalan yıllarını Felemenklerle İngilizlerin sağladıkları para yardımıyla sürdürdü. İsveç'in Habsburglara karşı oluşturulan koalisyonu katılmasından ardından, İsveç kralı II. Gustaf Adolf'un Almanya seferinde (1630-32) yer aldı. Bohemya tahtını geri alamadan öldü.

Friedrich I, lakabı SAVAŞCI FRIEDRICH, Almanca FRIEDRICH DER STREITBARE (d. 11 Nisan 1370 - ö. 4 Ocak 1428, Altenburg, Thüringen), Saksonya elektörü. Elektörlüğün Wettin hanedanına geçmesini sağlayarak bu hanedanın gelecekte Alman siyasetinde ağırlık kazanmasını sağlamıştır.

Heretiklikle suçlanan Reformcu Çek önder Jan Hus'un Bohemya'daki müritlerinin amansız bir düşmanıydı. 1420'den başlayarak, Kutsal Roma-Germen imparatoru Sigismund'un Husçulara karşı sürdürdüğü mücadelede ona yardım etti. Aschersleben ailelerinden gelen son Saksonya elektörü III. Albrecht'in 1422'de ölmesi üzerine İmparator Sigismund, Brandenburg elektörü I. Friedrich'in bir başka elektörlüğü daha elde etmesini istemediği için, onun Saksonya üzerindeki hak iddialarını reddederek Saksonya elektörlüğünü Savaşçı Friedrich'e verdi.

Friedrich ile akrabaları arasında yeniden baş gösteren toprak anlaşmazlıkları Wettin topraklarının el değiştirmesini yasaklayan Naumburg Antlaşması'yla sonuca bağlandı.

Friedrich II, lakabı YUMUŞAK FRIEDRICH, Almanca FRIEDRICH DER SANFTMÜTIGE (d. 22 Ağustos 1411, Leipzig - ö. 7 Eylül 1464, Leipzig), 1428-64 arasında Saksonya elektörü.

I. Friedrich'in (Savaşçı) büyük oğluydu. Elektörlüğünü Aschersleben'lerin Saksonya-Lauenburg koluna karşı başarıyla savundu; topraklarında düzenli meclisler (*diet*) kurdu.

1432'de, heretiklikle suçlanan Reformcu Çek önder Jan Hus'un Bohemyalı müritleriyle anlaşma sağladı. Oğlu Albrecht 1464'te Bohemya kralı Jiří z Poděbrad'ın kızıyla evlenince Bohemyalılarla arasındaki ilişkiler daha da sağlamlaştı. 1439'da Meissen Burggrafı'nın ele geçirilmesiyle önemli bir gelir ve toprak elde etti. 1446-51 arasında toprakları üzerinde hak iddia eden kardeşi Wilhelm'le savaştı; bu savaşa Bruderkrieg (Kardeş Savaşı) adı verilir.

Friedrich III, lakabı AKILLI FRIEDRICH, Almanca FRIEDRICH DER WEISE (d. 17 Ocak 1463, Torgau - ö. 5 Mayıs 1525, Lochau, Torgau yakınları, Saksonya), 1486'dan sonra Saksonya elektörü. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda meşruti bir düzen kurulması için çalışmış, 1521'de Worms Meclisi (*Diet*) tarafından suçlu ilan edilen Martin Luther'i korumuştur.

1486'da babası Ernst'in yerine elektör oldu. Kutsal Roma-Germen imparatorunun yetkilerini kısıtlayıp soyluların gücünü artıracak reformları gerçekleştirmek için Henneberg bapşipokosu Berthold'la ittifak kurdu. 1500'de *Reichsregiment*'in (İmparatorluk Yürütme Konseyi) başkanı oldu. Ama bu konsey kaynak sıkıntısı nedeniyle kısa süre sonra dağıldı. V. Karl'ın (Şarlken) 1519'da imparator seçilmesinde önemli rol oynayan Friedrich, tahta çıkması için yapılan önerileri reddetti.

Friedrich, Martin Luther ile reformcu din adamı Philipp Melancthon'u Wittenberg Üniversitesi'ne atadı. Papalığın Luther'in görüşlerini mahkûm eden 1520 tarihli karar-

namesine uymayı reddetti. Luther'in ertesi yıl aforoz edilmesinden sonra onu Wartburg'da ağırladı. Luther burada Kitabı Mukaddes'i Almancaya çevirdi.

Friedrich, sanatçı Albrecht Dürer ve Lucas Cranach'ın (Yaşlı) koruyucusu, hümanist Georg Spalatin'in dostuydu. Birçok kutsal emanet topladı, 1502'de Wittenberg Üniversitesi'ni kurdu. Hiç evlenmeyen Friedrich ardında yasal varis bırakmadan öldü.

Friedrich, Caspar David (d. 5 Eylül 1774, Greifswald, Pomeranya - ö. 7 Mayıs 1840, Dresden, Prusya), gizemli manzara ve deniz resimlerinde insanın doğa güçleri karşısındaki çaresizliğini yansıtan ressam. 19. yüzyıl başlarında Alman romantizminin öncülerinden biri olmuştur.

1794'ten 1798'e değin Kopenhag Akademisi'nde okuduysa da, daha çok kendi kendini

Caspar David Friedrich'in "Kendi Portresi"; Oymabaskı Koleksiyonu, Berlin Staatliche Museen zu Berlin

yetiştirdi. Dresden'e yerleştikten sonra, aralarında ressam Philipp Otto Runge ile Ludwig Tieck ve Novalis gibi ünlü yazarların da bulunduğu sanat ve edebiyat çevrelerine katıldı. İlk dönemlerine özgü zarif üslubunu taşıyan ve Goethe'nin çok beğenip övdüğü sepya çizimleriyle 1805'te Weimar Sanat Derneği'nin bir ödülünü kazandı. 1824'te Dresden Akademisi'nde profesörlüğe getirildi.

Olgunluk döneminin ilk önemli yağlıboya tablosu "Dağlardaki Haç"tır (y. 1807, Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu). Güçlü bir yalnızlık duygusunun egemen olduğu bu yapıtta Friedrich'in, dinsel resimlerdeki gelekselleşmiş imgelerin yerine doğadan aldığı birtakım imgeleri koymaya yöneldiği izlenir. "Buzda Gemi Enkazı" (1822, Sanat Salonu, Hamburg) gibi daha başka simgesel manzara resimlerinde de kadercilik ve ölüm kaygısı dile getirilmiştir. Friedrich yapıtlarını güçlü bir doğa gözlemine dayandırmakla birlikte, bunlara Baltık kıyılan ya da Harz Dağları gibi ürkütücü ve uğursuz bulduğu yörelerin kendinde uyandırdığı düşsel izlenimleri de katmaktan çekinmemiştir. Friedrich'in yapıtları, ölümünden sonra uzun süre unutulmuş, içerdikleri yalnızlık duygusunun fark edilmesiyle 20. yüzyılda yeniden önem kazanmıştır.

Friedrich August I (d. 23 Aralık 1750, Dresden - ö. 5 Mayıs 1827, Dresden, Saksonya), ilk Saksonya kralı ve Varşova dükü. Napoléon'un en sadık mütteliklerinden biri olduğu için, Viyana Kongresi'nde (1814-15) topraklarının çoğunu Prusya'ya terk etmek zorunda kalmıştır.

1763'te III. Friedrich August adıyla elektör olarak babasının yerine geçti. Prusya'nın Bavyera'nın Avusturya'ya verilmesine karşı çıkması üzerine patlak veren Bavyera Veraset Savaşı'nda (1778-79) Prusya'dan yana tutum aldı. 1785'te Prusya'nın desteklediği Fürstenbund'a (Prensler Birliği) katıldı. Ama 1790'daki Avusturya-Prusya anlaşmazlığında tarafsız kaldı. 1791'de Friedrich August'a Polonya krallığı teklif edildiyse de bunu reddetti. Ertesi yıl Saksonya, Fransız Devrimi'ne karşı kurulan koalisyona gönüllüce katıldı, ama 1796'da yenilgiye uğradı. 1806'da yeniden Prusya safında mücadeleye katılan Friedrich August, aynı yıl Jena'da kesin bir yenilgi aldıktan sonra Napoléon'la barış yaptı. Napoléon, Friedrich'e Saksonya kralı, ardından da Varşova grandükü unvanlarını verdi. Friedrich August, felaketle sonuçlanan Rusya seferinden (1812-13) sonra da Fransa'nın sadık müttefiki olarak kaldı. Avusturya'yla isteksiz bir biçimde başladığı görüşmeleri, Fransa'nın Lützen'deki zaferinden (Mayıs 1813) sonra kesti. Ama Leipzig Çarpışması'nda (Ekim 1813) birlikleri Prusya tarafına geçti, kendisi de tutsak düştü. Friedrich August, Viyana Kongresi'nde topraklarının beşte üçünü Prusya'ya vermek zorunda kaldı. Yaşamının sonuna değin, devletini eski sınırlarına kavuşturmaya çalıştı.

Friedrich August II (d. 18 Mayıs 1797, Dresden, Saksonya - ö. 9 Ağustos 1854, Tirol, Avusturya), Reform yanlısı Saksonya kralı. I. Friedrich August'un yeğenidir. Almanya'nın birleşmesini istemesine karşın 1848 Devrimleri'nin etkisiyle gerici bir çizgiye kaymıştır.

Amcası Kral Anton (hd 1827-36), 1830 Devrimi'nin zorlaması sonucunda iktidarı Friedrich August'la paylaşmak zorunda kaldı. Friedrich August, temsili hükümet sistemini kabul eden 1831 Anayasası'nın çıkarılmasına katkıda bulundu. 1836'da tahta çıktıktan sonra da reformları savunmayı sürdürdü. Ama bu konuda kararlı bir tutum takınmadığı için dikkate değer bir sonuç alamadı. Almanya'nın birliğinin sağlanması için 1848'de Frankfurt Ulusal Meclisi'nin önerdiği planı olumlu karşıladıysa da aynı meclisin liberal anayasa taslağını reddetti. Bu karar Mayıs 1849'da Dresden Ayaklanması'na yol açtı. Ayaklanma ancak Prusya birliklerinin yardımıyla bastırılabilirdi; ardından da Prusya düşmanı ve Avusturya yanlısı F. F. von Beust, Saksonya'yı bütünüyle Avusturya kampına çekti. Devrimin başarısızlığa uğramasının ardından Friedrich August, devlet yönetiminde gitgide daha az etkili oldu. Amatör botanik merakı dolayısıyla Avrupa'nın birçok yerini dolaştı. Tirol'a yaptığı yolculuklardan birinde geçirdiği kaza sonucunda öldü.

Friedrich Karl, PRUSYA PRENSİ. lakabı DEMİR PRENS, ALMANCA PRINZ VON PREUSSEN. DER EISERNE PRINZ (d. 20 Mart 1828, Berlin - ö. 15 Haziran 1885, Klein Glienicke, Potsdam yakınları, Almanya), 3 Temmuz 1866'daki Königgrätz (Sadowa) Çarpışması'nın kahramanı Prusyalı mareşal.

Prusya prensi Karl'ın en büyük oğlu, daha sonra Alman imparatoru olan I. Wilhelm'in de yeğeniydi. Çocukluğundan başlayarak, asker olmak üzere eğitildi. 1852'de albay, 1854'te general oldu. Aynı yıl Anhalt prensesi Maria Anne ile evlendi. 1861'de süvari komutanlığına getirildi. 1864'te Danimarka'ya karşı başarıyla çarpıştı. Yedi Hafta Savaşı'nda (1866) Bohemya Cephesi'ndeki Königgrätz'da Prusya'nın Avusturya karşısında kesin bir zafer kazanmasında büyük payı olan I. Ordu'ya komuta etti.

1870-71 Fransız-Alman Savaşı'nda 2. Ordu komutanı olan Friedrich Karl, savaşın başlarında Mareşal A.F. Bazaine komutasındaki Fransız kuvvetlerini Metz'e sürdü ve 27 Ekim 1870'te kenti teslim aldı. Ertesi gün mareşallığı yükseltildi. Ardından Orléans'ı ele geçirdi, Fransız ordusunun Loire'daki kuvvetlerini yenerek General A. E. A. Chanzy'nin komutasındaki birlikleri Le Mans'da bozguna uğrattı.

Friedrich Karl, Metz'deki çarpışmaların büyük başarıyla sonuçlanmasına karşın, burada çok sayıda asker yitildiği için ve başka nedenlerle eleştiriyeye uğradı. Ayrıca I. Ordu komutanı General K. F. von Steinmetz'le sürtüşmeye girdi. Ama her zaman kusurlarıyla değil, askeri yetenekleriyle anımsandı.

Friedrich Wilhelm, lakabı BÜYÜK ELEKTÖR. Almanca DER GROSSE KURFÜRST (d. 16 Şubat 1620, Cölln, Berlin yakınları - ö. 9 Mayıs 1688, Potsdam), 1640-88 arasında Brandenburg elektörü. Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-48) yol açtığı yıkımdan sonra devlet yönetimini merkezileştirmiş, devlet maliyesini yeniden düzenlemiş, kasaba ve kentleri yeniden inşa ettirmiş, güçlü bir ordu oluşturmuş ve Prusya Düklüğü üzerinde tam bir egemenlik kurmuştur. Böylece geleceğin Prusya Krallığı'nın temellerini atmıştır.

Oranje prensi Willem'in (Sessiz) torunu Pfalz'lı Elisabeth Charlotte ile Brandenburg elektörü Georg Wilhelm'in en büyük oğludur. Brandenburg'un yakıllık yıkıldığı Otuz Yıl Savaşları'nın ortasında büyüdü. Çocukluk yıllarını Berlin sarayından uzakta, Küstrin Kalesi'nde geçirdi. Burada Kalvenci bir

Friedrich Wilhelm, Adriaan Hanneman'in portre çalışması
Foto Marburg - Art Resource / EB Inc

eğitim gördü. On dört yaşından 18 yaşına değin Felemenk'te yaşadı. Leiden Üniversitesi ile daha sonra kayınpederi olan Oranje'li Frederik Hendrik'in Lahey'deki sarayı arasında geçirdiği bu dört yıl onun üzerinde kalıcı bir etki bıraktı. Friedrich'i en çok Felemenk'in olağanüstü deniz ve ticaret gücü ile askeri teknolojik ve örgütlenmedeki başarıları etkiledi.

Yeniden inşa döneminin ilk yılları. Friedrich Wilhelm babasının ölümü üzerine Aralık 1640'ta Brandenburg elektörü olduğunda, yabancı birliklerin işgali altında, yıkıntı halinde bir ülke teslim almıştı. Babasının güçlü yardımcısı Kont Adam von Schwarzenberg'in yönetiminde Brandenburg, İsveçlilere sırt çevirip Habsburgların yanına geçmiş, böylece iki ateş arasında kalmıştı. 1643'e değin, topraklarının merkezi olan Brandenburg'un yerine, uzak Prusya Düklüğü'nün başkenti Königsberg'de (bugün Kaliningrad, Rusya) oturan Friedrich Wilhelm, rakip güçlerin baskısından kurtulmak amacıyla ihtiyatlı bir tarafsızlık politikası izledi. Habsburg hanedanından İmparator I. Leopold'un emrindeki Brandenburg

askerlerini terhis etti. İsveç'le ateşkes imzaladı.

1644'te Otuz Yıl Savaşları'nı sona erdirecek görüşmeler başladığında Friedrich Wilhelm kendi askeri gücünü örgütlemeye başlamıştı. Ordusu küçükken ama batıda Cleves Düklüğü ile Prusya Düklüğü'nün desteği olmaksızın Brandenburg bu orduyu besleyemezdi. O güne değin yalnızca elektöre karşı kişisel sadakatın birleştirildiği Brandenburg toprakları ilk kez siyasal bir amaç uğruna bir araya geldi. Bu sürekli ordu, gitgide mutlakiyetçi bir tutum benimseyen Brandenburg hükümdarlarının, değişik zümrelerin ayrıcalıklarını ortadan kaldırmak için kullandıkları ilk kurum oldu ve 18. yüzyıl Prusya ordusunun çekirdeğini oluşturdu.

Friedrich Wilhelm'in ordusu, elektörün bağımsız dış politika izlemesine olanak verecek kadar büyük değildi. Ayrıca 1646'da Oranje'li Lodewijk Henric'te evlenmesi, umduğu gibi ona Felemenk desteğini de sağlamadı. Büyük devletlerin desteğinden yoksun olması, 1648 Vestfalya Barış Kongresi'nde Oder Halkı ve Stettin (bugün Szczecin) limanıyla birlikte bütün Pomeranya'yı ele geçirme isteğinin gerçekleşememesine neden oldu. Doğu Pomeranya'nın yanı sıra eski Minden ve Halberstadt piskoposluk bölgeleri ile Magdeburg başpiskoposluk bölgesinin kendisine verileceği sözlerle yetinmek zorunda kaldı. Ama bütün bu bölgeler, Friedrich Wilhelm'in, Almanya'nın batısındaki topraklarıyla bağ kurması bakımından önemli kazançlardı.

I. Kuzey Savaşı (1655-60) Friedrich Wilhelm'in siyasal ve askeri yetenekleri açısından zorlu bir sınav oldu. İsveç kralı Karl Gustaf, Polonya'yı işgal ederek, Vestfalya Barış'ıyla Baltık'ta elde ettiği gücü artırmayı amaçlıyordu. Friedrich Wilhelm ise Prusya dükü olarak Polonya kralına sadakat yemini etmişti. Ama Karl Gustaf'ın Doğu Prusya limanlarının denetimini Friedrich Wilhelm'e bırakan ittifak önerisi üzerine elektör tarafsız kalmayı yeğledi. Karl Gustaf hızla Polonya'yı istila edip Doğu Prusya'ya doğru ilerleyince Friedrich Wilhelm de İsveç'in vasalı olmayı Polonya'ya yeğlemek ve Karl Gustaf'a silahlı destek sağlamak zorunda kaldı. Temmuz 1656'da üç gün süren Varşova Çarpışması'nda, daha önce hiç savaşmamış olan Brandenburg ordusu elektörün komutasında ilk sınavını verdi. İsveç kralı, elektörü kendi yanında tutmak için ona Prusya Düklüğü üzerinde tam egemenlik tanıdı. Ama bu, Friedrich Wilhelm'in, İsveç'in askeri konumu zayıflayınca, Doğu Prusya üzerindeki süzerenliğinden vazgeçmiş bulunan Polonya ile anlaşmaya oturmasını engellemedi. Yeni müttefikleri I. Leopold ve Polonya'yla birlikte İsveçlileri batı Pomeranya'dan çıkardı. Ama Fransız müdahalesi karşısında, Pomeranya'da kazandığı topraklardan bir kez daha vazgeçmek zorunda kaldı. 1660 Oliva Antlaşması'yla da onaylanan bu durum, Prusya Düklüğü üzerinde Brandenburg egemenliğinin kabul edilmesiyle dengelendi.

Friedrich Wilhelm'in amaçlarına ulaşma konusundaki yeteneği, yalnız kolaylıkla taraf değiştirmesinden değil, aynı zamanda meclislerce (*diet*) toplanan vergiler dışında da bölgesel zümrelerin sürekli orduyu desteklemesini sağlamasından kaynaklanıyordu. Elektörlük döneminin ikinci yarısında, zümrelerin vergi ve maliye üzerindeki denetimini bütünüyle kaldırdı. Böylelikle sürekli ordusuyla, sabit vergileriyle ve yalnızca

hükümdara bağlı devlet görevlileriyle, gelecekteki mutlakıyetçi Prusya Devleti'nin güçlü bürokrasisinin temellerini attı.

Güç dengesini kurma girişimleri. Fransa'da XIV. Louis'nin tahta çıktığı 1661 yılı, Avrupa'da büyük iktidar mücadeleleriyle dolu bir çağın habercisiydi. Bir yanda Avusturya ve İspanya, öbür yanda da Fransa ve İsveç arasında patlak veren anlaşmazlıklar arasında Friedrich Wilhelm taraflardan birinin üstünlük sağlamasını engellemek yoluyla güç dengesini koruyabileceğini umuyordu. Basit bir tarafsızlık politikası uygulamak yerine, her zaman güçlüye karşı zayıftan yana tutum alarak ülkesinin çıkarlarını gözetmeye çalıştı. Friedrich Wilhelm'in sürekli ittifak değiştirme politikası 17. yüzyılda "Brandenburg sıtması" deyişiyle nitelenir olmuştur.

1672'de XIV. Louis Felemenk seferine hazırlanırken, güçsüzden yana olma politikasına sadık kalan Friedrich Wilhelm Felemenkilerle ittifak kurdu. Bunu yaparken, Aşağı Ren'de kendisine ait Cleves topraklarındaki Fransız tehlikesinin farkındaydı. Ama Felemenk'in beklenmeyen çöküşü üzerine 1673'te Fransa'yla ayrı bir barış yapmak zorunda kaldı. Ardından gene tarafsızlık politikasını benimsedi; yalnızca Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu Fransa'ya savaş ilan ettiğinde tarafsızlıktan vazgeçti. Temmuz 1674'te I. Leopold ile İspanya ve Felemenk arasındaki ittifaka katıldı. Ama müttefiklerin Yukarı Ren'de yavaş ilerlemesi Friedrich Wilhelm'in askeri beklentilerini boşa çıkardı. Aynı zamanda tahtın yetenekli vârisi Karl Emil'in ölümü de kendisi için büyük yıkım oldu.

İsveçliler Brandenburg'u istila edince elektör kuzeye yöneldi. Friedrich Wilhelm'in komutasındaki ordu Haziran 1675'te ilk kez kendi başına bir zafer kazandı. Aynı yıl imparatorla ve Danimarka'yla anlaşan elektör, Otuz Yıl Savaşları'nda İsveç'e bıraktığı toprakları bir kez daha geri almaya başladı. Batı Pomeranya'yı ikinci kez savaşarak kazandı, ama Fransa'nın baskısı sonucunda gene yitirdi. Müttefiklerince yalnız bırakılan Friedrich Wilhelm, 1679'da imzaladığı Saint-Germain-en-Laye Antlaşması'yla, ele geçirdiği toprakları terk etmek zorunda kaldı.

Friedrich, Fransa'nın karşısında yer alarak elde edemediklerini, onunla anlaşarak kazanmaya karar verdi. 1679'da Fransa'yla gizli bir anlaşma imzalayarak, büyük para yardımı karşılığında, imparatorluk ve Polonya'da krallık için yapılacak seçimlerde Fransız adayları desteklemeyi vaat etti. Anlaşma, Friedrich'in, XIV. Louis'nin kendisine Batı Pomeranya'yı elde etmesine yardım edeceğine inandığı sürece devam etti. Friedrich, boş yere umutlandığını anımsayınca siyasal müttefiklerini son kez değiştirdi (1685). Elektörün XIV. Louis konusundaki hayal kırıklığı, Oranje'lı Willem'in XIV. Louis'ye karşı Büyük İttifak'ın kurucusu olarak tarihsel rolünü üstlenmesiyle aynı döneme rastladı. Willem'in Oranje prensi ve kendi öz yeğeni olmasından etkilenerek, 1685'te Felemenk'le bir savunma anlaşması yaptı. 8 Eylül 1685'te Potsdam Fermanı'nın yayınlanmasıyla Willem'e daha da yaklaştı. Bu bildiriyse, Nantes Bildirisi'nin iptal edilmesinin ardından XIV. Louis'nin Fransa'dan sınır dışı ettiği bütün Fransız Protestanlarına sığınma hakkı tanıdı. Böylece yaşamının son yıllarında, elektörlüğünün ilk yıllarındaki siyasal bağlanılarına geri döndü. Willem'in İngiltere'ye giderek Stuart hanedanından Katolik

Kral II. James'in yerine III. William adıyla Büyük Britanya tahtına çıkışının Avrupa'daki güç dengesinde yarattığı büyük değişiklikleri görece kadar yaşamadı. Ama 1688'de ölmenden önce William'ın planlarının farkına varmıştı.

Toplumsal ve siyasal yapı. Friedrich Wilhelm, elektörlüğü süresince ulusal düzeyde bir kurumsallaşma gerçekleştirecek, miras aldığı ve sonradan ele geçirdiği toprakları bütünleştirme yolunda ileri adımlar attı. Ama 1668'de Holstein-Glücksburglu Dorothea ile yaptığı ikinci evliliğinden olan çocuklarına yarı-özerk prenslikler vererek bu bütünleşmeyi tehlikeye soktu. Tutkulu planlarının çoğu gerçekleşmedi. Baltık Denizine ulaşan bir yol açamadığı gibi, Afrika'nın Gine kıyısında bir sömürge kurma girişimi de gerçekleşmedi. Ekonomi alanında çok daha başarılıydı. Seyrek nüfuslu kırsal kesimlerin sistemli biçimde yerleşime açılması, kanal yapımı yoluyla ticaret yollarının geliştirilmesi, merkantilist modele uygun fabrikaların kurulup örgütlenmesi onun zamanında başladı. Bu alanda da elektör, 18. yüzyıldaki ardıllarınca izlenecek bir gelenek yerleştirdi.

Friedrich Wilhelm, kurul yönetimine dayalı bir monarşi biçimini benimsedi. Buna göre hükümdar, yetkilerini başkurulun yardımıyla kullanıyor ve büyük ölçüde bir devlet başkanı gibi davranıyordu. Friedrich, danışmanlarının düşüncelerini her zaman dinler, ama bütün önemli kararları tek başına alırdı. "Büyük Elektör" için hükümdarlık Tanrı vergisi bir görevdi. Uyrakları gibi hükümdarın da günlük ödevleriyle açıkça kendini kanıtlaması gerektiği yolundaki Kalvenci inançları, bu yaygın Hristiyan bakış açısına ayrı bir boyut katıyordu.

Friedrich Wilhelm (d. 20 Ağustos 1802 - ö. 6 Ocak 1875, Prag), Hessen-Kassel elektörü.

On altı yıl babasıyla birlikte naip olarak görev yaptıktan sonra 1847'de elektör oldu. 1848 Devrimleri sırasında ortaya çıkan liberal eğilimlere karşı gerici bir tutum aldı. Alman Konfederasyonu'nu elektörlerin otoritesini zorla yeniden kurmaya çağıran Hans Daniel Hassenpflug'u 1850'de tekrar bakanlığa getirdi. Avusturya'nın yanında yer aldığı Yedi Hafta Savaşı'nın (1866) sonunda tahttan indirildi. Toprakları Prusya'nın eline geçti, kendisi Avusturya'ya sığındı.

Friedrich Wilhelm I (d. 15 Ağustos 1688, Berlin - ö. 31 Mayıs 1740, Potsdam, Prusya), 1713-40 arasında Prusya kralı.

İlk Prusya kralı I. Friedrich'in oğluydu. Görkemli bir sarayda yetişen Friedrich

I. Friedrich Wilhelm, Antoine Pesne'nin portre çalışmasından ayrıntı, y. 1733; Sanssouci Sarayı, Potsdam, Almanya Foto: Marburg - Art Resource / EB Inc

Wilhelm, dünya ilgilerinden uzak kişiliğiyle saray ortamını yozlaşmış buluyordu. 1706'da Hannover elektörü Georg Ludwig'in

(sonradan İngiltere kralı I. George) kızı Sophie Dorothea'yla evlendi. İspanya Vemaset Savaşı'ndaki (1701-14) deneyimleri Friedrich Wilhelm'in geleceğini de yönlendirdi. Savaş sırasında, kişiliğine en uygun yönelimin askerlik olduğunu anladı. Yaşamı boyunca hem dostu, hem de askeri konularda başdanışmanı olan Anhalt-Dessau prensi I. Leopold'la bu savaşta tanıştı.

Friedrich Wilhelm, yaşamının sonuna değin Prusya ordusunu Avrupa'nın en iyi ordusu durumuna getirmeye çalıştı. Prusya'nın askeri ve mali bakımdan zayıf olmasının, bu ülkeyi büyük devletler arasındaki ilişkilere bağımlı kıldığını kavramıştı. Bu nedenle Prusya'nın mali bağımsızlığını da sağlamaya karar verdi. 1713'te Prusya silahlı kuvvetleri 38 bin askerden oluşuyor ve büyük ölçüde dış yardıma dayanıyordu. Oysa Friedrich Wilhelm 1740'ta öldüğünde oğluna, 2.200.000 nüfuslu Prusya'da yaklaşık 83 bin kişiden oluşan bir ordu, 8 milyon taler'i aşkın bir savaş bütçesi ve Rusya ile Fransa'dan sonra kara Avrupa'sının üçüncü askeri gücü olmuş bir ülke bırakırdı.

Kantonlardan asker toplamak amacıyla 1733'te başlatılan ılımlı bir zorunlu askerlik uygulaması Friedrich Wilhelm'in ordusunun insan gücünün yarısını sağladı. Ordunun öteki yarısı ise bütün Avrupa'dan toplandı. Friedrich Wilhelm, sürekli huzursuzluk çıkaran soylular arasından da kendisine sadık bir subay topluluğu oluşturdu. Bu subayların yönetimindeki Prusya piyadesini, Anhalt-Dessau prensi Leopold acımasız ama etkili bir disiplinle yetiştirdi.

Friedrich Wilhelm'in mali kaynak bulma kaygısı bir dizi kapsamlı reform ve yenilik gerçekleştirmesini sağladı. Tutumlu ve becerikli bir Protestan olan kral, sarayındaki aşırınlara son verdi. 1709'daki veba salgını nedeniyle nüfusu azalan Doğu Prusya topraklarında yerleşim yeniden başladı, bölge yeniden zenginleşti, köylülerin durumu iyileşti. Friedrich Wilhelm, giderek bütün ülke topraklarının üçte birine ulaşan kendi mülklerinde serfleri bütünüyle özgürlüğe kavuşturdu (1719), toprakta soydan geçen kiracılığı kaldırdı. 1717'de, aristokrasinin savaş sırasındaki hizmet yükümlülüğünü kaldırarak yerine yıllık vergi yükümlülüğü getirdi. Ciddi muhalefete karşın Prusya ve Litvanya'ya ek vergi koydu. Sıkı merkantilist bir ticaret politikası izledi; sanayi ve imalat sektörlerini, özellikle de ordunun giysilerini sağlayan yünlül sanayisini destekledi. Güçlü bir devletin uyruklarının eğitimi olması gerektiğini inanan Friedrich Wilhelm 1717'de zorunlu ilköğrenimi kurumsallaştırdı. 1723'te devlet bürokrasisini merkeziyeledi. Hükümdarlığının sonuna doğru kapsamlı bir yasa derlemesine girişti.

Friedrich Wilhelm'in dış politikası, ülke içindeki reformları kadar etkili olmadı. Stockholm Antlaşmaları'yla (1719-20) İsveç Pomeranyası'nı aldı. Ama Aşağı Ren'deki Jülich ve Berg düküklerinin birleştirilmesi arzusunu bir türlü gerçekleştiremedi. Avusturya ve İngiltere'yle ilişkileri önemli ölçüde bozuldu. 1739'a gelindiğinde Prusya'nın tek müttefiki Fransa'ydı.

Friedrich Wilhelm II (d. 25 Eylül 1744, Berlin - ö. 16 Kasım 1797, Berlin), 1786-97 arasında Prusya kralı.

II. Friedrich'in (Büyük) kardeşi August Wilhelm'in oğluydu. 1758'de babasının ölümü üzerine, çocuğu olmayan II. Friedrich tarafından vâris ilan edildi. Edebiyat ve sanata düşkün, düşünsel yetenekleri gelişmiş bir kişiydi. Ama 17 Ağustos 1786'da tahta çıktıktan sonra II. Friedrich'in tek kişiye dayalı yönetim sistemini sürdürmeyi

başaramadı. Prusya'da devlet yönetimi birkaç gözde kişinin elinde kaldı. Gene de Prusya bu dönemde büyüdü. Markgraf Karl Alexander'ın topraklarından feragat etmesi üzerine Ansbach ile Bayreuth ele geçirildi (1791). Polonya'nın İkinci (1793) ve Üçüncü (1795) taksiminde, Gdańsk ve Toruń'un yanı sıra Varşova'yla birlikte Orta Polonya'nın büyük bölümü de alındı.

Friedrich Wilhelm, dış politikada Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Leopold ile işbirliği yaptı, Fransız Devrimi'ne karşı Avusturya'yla ittifaka girdi (7 Şubat 1792). Yalnızca Polonya'dan payına düşeni almayı amaçladığı için, I. Koalisyon Savaşları'nda (1792-97) çok çaba göstermedi. 1795'te Fransa'yla ayrı bir barış yaparak Basel Antlaşması'nı imzaladı ve koalisyondan çekildi. Ülke içinde ise kahve ve tütün üzerindeki devlet tekeli kaldırarak kolayca halkın sevgisini kazandı. Ama bu nedenle ortaya çıkan gelir kaybını karşılayabilmek için bira, un ve şeker üzerindeki imalat, satış ve tüketim vergilerini artırmak zorunda kaldı. Friedrich Wilhelm'in saygınlığını sarsan en olumsuz önlem, büyük ölçüde Johann Christoph von Wöliner'in çabalarının ürünü olan 1788 tarihli Din Fermanı'ydı. Bu fermanla bir yandan dinsel hoşgörü ilkesi yasallaşırken, öbür yandan dinsel öğretim ve ruhanlık kurumu dar bir Protestanlıkla sınırlandı. Fermanın uygulanması için büyük çaba gösterildi; örneğin Immanuel Kant'ın dinsel konularda ders vermesi ve yazması yasaklandı, birkaç önemli gazete sansürden kurtulmak için yurt dışına çıktı. Bütün bunlara karşın ferman etkili olmadı. 1794'te, çeşitli liberal yasaları da içeren ünlü Prusya Medeni Kanunu yürürlüğe kondu.

II. Friedrich Wilhelm döneminde özellikle Berlin'de kültür yaşamı canlandı. Resim, mimarlık, tiyatro ve özellikle müzik desteklendi. Mozart ve Beethoven, II. Friedrich Wilhelm'e konuk oldular, onun için oda müziği yazdılar. Kralın kendisi de viyolonsel çalıyordu.

Friedrich Wilhelm iki hanedan evliliği dışında, her iki eşinin sağlığına, miras ve unvan hakkı doğurmayan iki evlilik daha yaptı. Bu eşlerinden Sophie Juliana'dan, sonradan Friedrich Wilhelm adıyla Graf von Brandenburg unvanını alan ünlü Prusyalı devlet adamı Gräfin, Dönhoff doğdu.

Friedrich Wilhelm III (d. 3 Ağustos 1770, Potsdam, Prusya - ö. 7 Haziran 1840, Berlin), 1797-1840 arasında Prusya kralı.

II. Friedrich Wilhelm'in oğluydu. 1793'te Mecklenburg-Strelitz'li Louise ile evlendi. Babasının ilgisizliğinden kaynaklanan eksiklik duygusunu hiçbir zaman yenemedi. Ancak karısının etkisiyle zaman zaman zayıf kişiliğinin sınırlarını zorlayabili.

İkinci ve Üçüncü Koalisyon savaşlarında izlediği tarafsızlık politikası, Prusya'nın saygınlığının daha da azalmasına yol açtı. Jena Çarpışması'ndan (1806) önce gerçekleştirilen reformlar ve aynı doğrultuda onları izleyen ötekiler, devletin mutlakiyetçi yapısını değiştirmedi. Kral 1807'ye değin, sıradan politikacıların etkisinden kurtulamayan geleneksel kabine modeline bağlı kaldı. Napoléon karşısında uğradığı 1806-07 yenilgisinden ve Elbe Irmağının batısındaki bütün eyaletleri yitirdikten sonra, Prusya'da köklü değişiklikler gerektiğini kavradı. Karl Stein, Karl von Hardenberg ve Clausewitz gibi devlet adamlarının önerdiği reform programlarını onayladı. Ama bu reformlar yalnızca yüksek bürokratları ilgilendiriyor, sarayın ayrıcalıklarına dokunmuyordu. Reformun "Jakobenizm"e yol açacağı korkusunu her zaman içinde taşıyan kral, seçkin

kişilerin danışmanlığına da katlanamıyordu. Bağımsızlık Savaşı sırasında (1813-15) halkın heyecanının uzağında kaldı. Her zaman Rus çarı I. Aleksandr'a bağlı kalan Friedrich Wilhelm Avusturyalı devlet adamı Klemens von Metternich'le uyum içinde oldu. Viyana Kongresi'nde (1814-15) Saksonya'nın paylaşılması üzerine çıkan anlaşmazlıkta I. Aleksandr'ın yanında yer alarak Prusya'yı İngiltere, Fransa ve Avusturya ile savaşın eşğine getirdi (Ocak 1815). Sonunda Ren'deki Vestfalya eyaleti ve Saksonya'nın büyük bölümü Prusya'ya verildi. Bu toprak kazanımlarına karşın, büyük ölçüde kralın kişisel yetersizliği yüzünden, Friedrich Wilhelm'in hükümdarlığının son 25 yılı boyunca Prusya bir gerileme içine girdi.

Friedrich Wilhelm IV (d. 15 Ekim 1795, Cölln, Berlin yakınları - ö. 2 Ocak 1861, Potsdam, Prusya), 1840-61 arasında Prusya kralı.

III. Friedrich Wilhelm ile Mecklenburg-Strelitz'li Louise'in oğluydu. Özel öğretmenlerden, çoğunlukla da deneyimli devlet

IV. Friedrich Wilhelm, Franz Krüger'in portre çalışmasından ayrıntı; Monbijou Sarayı, Berlin
Foto Mainz - Art Resource / EB Inc

görevlilerinden ders aldı. Kişiliğinin askerlikle hiç uyuşmamasına karşın, Napoléon'a karşı verilen Bağımsızlık Savaşı'ndaki (1813-15) deneyimleri Friedrich Wilhelm'in siyasal ve düşünsel gelişmesi üzerinde kalıcı izler bıraktı. Genç veliyaht ortaçağa özlem duyan Alman romantizmine bağlandı. Romantizm, onun çok duyarlı, güzel sanatlarla düşkün yapısına da sesleniyordu. Kendisi de bir çizim ustası olan, mimariyle ve bahçe düzenlemesiyle ilgilenen Friedrich Wilhelm, ünlü heykeltıraş Christian Daniel Rauch ile mimar ve kent plancısı Karl Friedrich Schinkel'in koruyucusu oldu.

Veliyahtlığı süresince, siyasete de bir düşünce ve idealler sorunu olarak yaklaşmasına yol açan romantik ve tutucu görüşler geliştirdi. Dostlarını tutucu düşünürler, edebiyatçılar ve siyasetçiler arasından seçiyordu. Daha 1815'te, babasının söz verdiği anayasayı, büyük çoğunluğunu toprak aristokrasisinin oluşturduğu yerel zümre (Landstände) meclislerinin oluşturulmasıyla sınırlamak için nüfuzunu kullandı. Onun için liberalizm devrim demekti; modern bir anayasa, meşruiyetini Tanrı'dan alan hükümdar ile halkı arasına katlanılamaz bir engel olarak sokulmuş "bir kâğıt parçası" idi. Mutlakiyetçi değildi, baskıcı bir yönetimi de içtenlikle arzulamıyordu. Ama romantik kişiliği ve ortaçağ toplumunun sözde "organik gelişmesine" duyduğu mistik ve sınırsız özlem nedeniyle 19. yüzyılın siyasal düşüncelerine ve Fransız Devrimi'nin mirasına uzlaşmaz biçimde karşıydı. Dine içten-

likle bağlı olması da gerilimleri pekiştiriyordu. Onun için kültürel türdeşlik siyasal birlikten daha önemliydi ama ulusal bir Alman devleti oluşturmayı amaçlayan harekete de temelden karşıydı. Napoléon'un Prusya'yı işgal etmesinden sonra, ülkesinin Avusturya'yla sıkı bir ittifak kurmasının zorunlu olduğuna inandı. Habsburgların üstünlüğünü hiçbir zaman sorgulamadı; Prusya kralı olarak istediği yalnızca askeri bir paye olarak devletin "başgeneralliği"ydi.

Liberaler arasında doğan büyük umutlar, Friedrich Wilhelm'in 1840'ta tahta çıkmasıyla yerini kısa sürede dış kırıklığa bıraktı. Kral 1842'de yalnızca yerel zümrelerin "birleşik komiteleri"nin kurulmasına izin verdi. Uzun bir gecikmeden sonra 1847'de, halka dayalı temsili bir meclis değil, bütün yerel zümre meclislerinden oluşan Birleşik Meclisi (Diet) topladı. Bu meclisin, vergi koyma ve borçlanma yetkisi vardı ama düzenli aralıklarla toplanma yetkisi yoktu. Bir yandan meclise sınırlı haklar tanınmasının yol açtığı çatışmalara, öbür yandan da bütün Prusya'yı temsil eden bu ilk meclisin 1848 Devrimi arifesinde halkın özgüvenini büyük ölçüde artırmasına karşın, Birleşik Meclis yaşamının sonuna değin Friedrich Wilhelm'in ideali olarak kaldı.

1848 Devrimi. Mart 1848'de patlak veren devrim, Alman hükümetlerinin zaten gecikmiş direnişine karşın Friedrich Wilhelm'e ilk aşamada boyun eğdirdi. Friedrich Wilhelm, ne son anda verdiği ödünlerle Berlin'deki sokak çatışmalarını önleyebildi, ne de devrimi yönlendirebildi. Birliklerin kişilere çekilmesinden sonra, birleşik Almanya'nın simgesi siyah, kırmızı ve altın sarısı bayrak altında Berlin sokaklarında bir geçit töreni düzenleyip askerlerin ölülerine saygı gösterisinde bulunarak devrime boyun eğişini gizlemeye çalıştı. Sonunda bir Prusya ulusal meclisi toplamak zorunda kaldı. Ama çevresinin yönlendirmesiyle inatçı bir direniş içine girdi. Brandenburg kontu olan amcasını başbakanlığa atadı; meclisi önce Berlin'den uzaklaştırdı, sonra da dağıttı. Bir anayasa yürürlüğe koydu; bu metnin ilk taslağı Belçika Anayasası'nı örnek almıştı. Bu önlemler, yeni kurulan Muhafazakâr Parti'nin de desteklediği kralın ve ordu ile bürokrasinin inisiyatifi yeniden ele geçirmesini sağladı.

Frankfurt Ulusal Meclisi 3 Nisan 1849'da Friedrich Wilhelm'e imparatorluk tacını önerdi. Ama gerçek bir tutucu olan kral bu tacı yalnızca Alman prenslerinin elinden kabul edebilirdi. Sonunda öneriyi geri çevirdiği gibi bu meclisin hazırladığı anayasayı da iptal etti. Dahası, Rusya ile İngiltere'nin baskıları sonucunda, Schleswig ve Holstein dükliklerinde Danimarka egemenliğini yıkma yönelik ayaklanmaya verdiği desteği de geri çekti. Ardından, o güne değin izlediği politikanın tam tersine, Prusya Birliği olarak adlandırılan yeni bir federasyon oluşturma girişiminde bulundu (1849-50). Ama Avusturya'nın sert tepkisiyle karşılaşınca iç savaştan kaçınarak Olmütz Antlaşması'nın (1850) koşullarına razı oldu. Böylece Prusya, Alman Konfederasyonu'nun yeniden kurulmasını ve Frankfurt am Main'daki Federal Meclis'e (Bundestag) katılmayı kabul ediyordu; ama Prusya'nın Avusturya'yı dışarda bırakan Alman Gümrük Birliği (Zollverein) içindeki önderliğine dokunulmuyordu.

Friedrich Wilhelm 1841'de "Köln kilisesi çatışması"nı, büyük yakınlık duyduğu Kato-

liklerin yararına olacak koşullarla sonuca bağladı. Köln Katedrali'nin yeniden yapımını sürdürdü. Ayrıca Kudüs'te kurulan Anglikan-Lutherici ortak piskoposluğunu destekledi.

Friedrich Wilhelm'in hükümdarlığının son yılları tam bir gericilik dönemi oldu. Başbakanı Otto von Manteuffel'in bürokratik mutlakıyetçi yönetimini reddeden Friedrich Wilhelm, her şeyden önce 1848 Anayasası'nı tutucu bir çerçevede yeniden düzenlemeye çalıştı. Bu düzenlemelerle genel oy hakkı yerine seçmenlerin gelire göre üç sınıfa bölünmesi ilkesini getirdi (1850), ordu ile bürokrasinin monarşik yapısını korudu, tutucu yerel zümre meclisleri ile eyalet meclislerini yeniden kurdu ve ilk meclisi soylu toprak sahiplerinin ağırlıkta olduğu bir lordlar kamarasına dönüştürdü (1854).

Friedrich Wilhelm 1857'de geçirdiği bir inme sonucunda felç oldu. Bilinci ancak zaman zaman yerine gelen IV. Friedrich Wilhelm'in yerine erkek kardeşi Wilhelm 1858'de kral naibi oldu.

Friedrichshafen, Almanya'nın güneybatısında, Baden-Württemberg eyaletinde (Land) kent. Konstanz Gölünün kuzey kıyısındadır. 1811'de Württembergli I. Friedrich tarafından, eski özgür imparatorluk kenti (1275-1802) Buchhorn ile Hofen köyü ve manastır birleştirilerek kuruldu. 1050'den başlayarak Benediktin rahibelerin manastır olan Hofen, 1420'de keşişlerin yönetim merkezi haline geldi. 1802'de dağıldı, 1805'te Württemberg'e bağlandı. Buchhorn ise 1810'da Württemberg'e katıldı. Kentin büyük hasar gördüğü II. Dünya Savaşı öncesinde "Zeppelin" hava gemilerinin yapıldığı Friedrichshafen'de bugün bir "Zeppelin" müzesi bulunmaktadır. Savaş sonrasında büyük onarım geçiren ve bir sayfiye kentine dönüşen Friedrichshafen'de her yıl bir fuar açılır. İsviçre ile feribot bağlantısı bulunan kentteki başlıca sanayiler gemi ve tren vagonları onarımı, deri işlemeciliği, otomobil, dokuma ve elektrikli makine imalatıdır. Nüfus (1989 tah.) 52.295.

Fries, Elias (Magnus) (d. 15 Ağustos 1794, Femsjö - ö. 8 Şubat 1878, Uppsala, İsveç), mantarlara ilişkin ilk sınıflandırma sistemini geliştiren İsveçli botanikçi.

Fries, 1811'de Lund Üniversitesi'nde doktorasını tamamladıktan sonra aynı üniversite-

Elias Fries
Kungliga Biblioteket, Stockholm

tede önce öğretim görevlisi, daha sonra da botanik profesörü oldu. Ardından aynı görevle İsveç Uppsala Üniversitesi'ne geçti ve 1859'da emekliye ayrılarak mantarlar üzerinde çalışmaya başladı.

Daha Lund Üniversitesi'nde bulunan mantar türlerini toplayıp tanımlamaya baş-

layan Fries, bu çalışmalarını üç ciltlik *Systema mycologicum* (1821-32; Mantar Sistemi) adlı yapıtında derledi ve mantarların sınıflandırılması için yeni bir sistem geliştirdi. Fries'in bu sistemi, mikroskopik bulgulara dayanan birkaç küçük değişiklik dışında bugün bile pek çok mantar grubu için geçerlidir.

Ayrıca likenleri meyve oluşturan organlarının özelliklerine dayanarak sınıflandırma sistemini geliştiren Fries'in, *Lichenographia Europaea reformata* (1831; Avrupa Likenlerinin Gözden Geçirilmiş Düzenlemesi) adlı yapıtında açıkladığı bu sistem, likenler konusunda yeni bilgiler sağlayan mikroskopun yaygınlaşmasına değin birçok bilim adamınca benimsendi. Meyveleri kabuklu ve kabuksuz olan likenler arasında ilk kez ayrımı yapan botanikçi de Fries'dir.

Fries, Jakob Friedrich (d. 23 Ağustos 1773, Barby, Saksonya - ö. 10 Ağustos 1843, Jena, Thüringen), Alman filozof. Leipzig ve Jena'da öğrenim gördü. 1805'te Heidelberg'de felsefe ve temel matematik profesörü oldu. Çağdaş felsefelerle ilişkin tutumunu Reinhold, Fichte und Schelling (1803; Reinhold, Fichte ve Schelling; yb. *Polemische Schriften*, 1824; Polemik Yazıları), *System der Philosophie als evidente Wissenschaft* (1804; Sezgisel Bilim Olarak Felsefe Sistemi) ve *Wissen, Glaube und Ahnung* (1805; Bilgi, İnanç ve Boşanç) adlı kitaplarında ortaya koydu. Üç ciltten oluşan *Neue oder anthropologische Kritik der Vernunft* (Usun Yeni ya da Antropolojik Eleştirisi) adlı önemli yapıtında Kant'ın eleştirel kuramına psikolojik analiz yoluyla yeni bir temel kazandırmaya çalışarak F. H. Jacobi'nin felsefesiyle bağdaştırmayı denedi. *System der Logik* (Mantık Sistemi) adlı çalışması 1811'de basıldı. Fries, 1816'da Jena'da kuramsal felsefe kürsüsünü kabul etti. Ama liberal ve milliyetçi görüşleri yüzünden profesörlükten alındı. 1824'te Jena'ya matematik ve fizik profesörü olarak yeniden çağrıldı. 1838'de felsefe dersi verme hakkını geri aldı.

Fries'in Jena'da profesörlüğü sırasında verdiği en önemli yapıtlar şunlardır: *Handbuch der praktischen Philosophie* (1818-32; Kılgsal Felsefe Elkitabı), *Handbuch der psychischen Anthropologie* (1820-21; Ruhsal Antropoloji Elkitabı), *Die mathematische Naturphilosophie* (1822; Matematiksel Doğru Felsefesi), *System der Metaphysik* (1824; Metafizik Sistemi) ve *Die Geschichte der Philosophie* (1837-40; Felsefe Tarihi)

Fries Ayaklanması, ABD'de, federal yönetimin koyduğu varlık vergisine karşı çıkan Doğu Pennsylvania'lı çiftçilerin John Fries (y. 1750-1818) önderliğinde giriştiği ayaklanma (1799).

Federalistlerin çoğunlukta olduğu Kongre, Fransa ile bir savaş olasılığını göz önünde bulundurarak, federal yönetimin gelirlerini artırmak amacıyla Temmuz 1798'de arazi, bina ve köleleri kapsayan bir varlık vergisi koymuştu. John Adams yönetimine karşı ülke çapında hoşnutsuzluğa yol açan bu vergi, özellikle Pennsylvania'nın Bucks, Northampton ve Montgomery illerinde yaşayan Alman çiftçilerinin tepkisini çekti. Bu çiftçilerin çoğu tehdit ve zora başvurarak görevlilerin vergi toplamasını engellemeye başladı. Sonunda birkaç yüz çiftçi John Fries önderliğinde silahlandı. Pennsylvania'nın Bethlehem kentine girerek yöneticilere gözdağı veren Fries ve adamları, vergi ödemedikleri için hapse atılmış olan bir grup çiftçinin serbest bırakılmasını sağladı.

Başkan Adams bu olayı öğrenince, ayaklanmaların başladığı illere federal birlikler

ve milis kuvvetleri gönderdi, ayaklanmacıların kitleleri halinde hapse attırmaya başladı. Yakalanan John Fries, iki ayrı davada vatana ihanetten yargılanarak idama mahkûm edildi. Ama John Adams'ın 1800'de "ayaklanmaya" katılan herkes için çıkardığı genel affa idamdan kurtuldu.

Friese-Greene, William (d. 7 Eylül 1855, Bristol, Gloucestershire - ö. 5 Mayıs 1921, Londra, İngiltere), bazı değerlendirmelerde sinemanın yaratıcısı olarak kabul edilen İngiliz fotoğrafçı ve mucit.

Friese-Greene, bir obtüratörün arkasına yerleştirilen kenarları delikli bir sarma film

Friese - Greene
Science Museum, Londra

üzerine, filmi sık aralıklarla hareketlendirerek bir dizi fotoğraf çekebilen bir makine yaptı. Sinema kamerasının temel ilkesi uyarınca çalışan bu kamera gene de yeterli hızda fotoğraf çekemiyordu, bu nedenle de çekilen fotoğraflardan hareketli bir görüntü geliştirilemiyordu. Aynı ilkeye dayalı ilk başarılı sinema kamerasını Thomas Edison gerçekleştirmişti.

Friese-Greene daha sonra üç boyutlu ve renkli sinema konularında çalışmalar yaptı, ama teknik bilgisi düşüncelerini gerçekleştirmeye elvermedi. Friese-Greene'in yaşam-öyküsünü Ray Allister, *Friese-Greene: Close-up of an Inventor* (1948; Friese-Greene: Bir Mucidin Sonu) adlı kitabında anlattı. Yaşamı *The Magic Box* (1951; Sihirli Kutu) adlı filme konu oldu.

Friesland, Hollanda'nın kuzey kesiminde kıyı ili (provincie). IJssel Gölü (IJsselmeer) ve Kuzey Denizinden ülkenin iç kesimlerine doğru uzanır; kuzey kıyısının açığında bulunan Batı Friz Adalarından dördünü içine alır. Özellikle kuzeyi ve batısı kanal, su yolu ve göllerden oluşan büyük bir sistemle akışlanır. Başlıca gölleri Tjeuke, Sloten, Fluessen ve Sneek'tir. Yüzölçümü 3.353 km² olan ilin deniz düzeyinden yüksekliği pek az yerde 15 m'yi geçer. Nüfus yoğunluğu ulusal ortalamanın hemen hemen yarısı kadardır ve km²'ye 175 kişi düşer. Çoğunluğu ulusal ortalamanın yarısından azdır. Çoğunluğu Protestan olan Frizler hem dillerini, hem edebiyatlarını önemli ölçüde korumuşlardır.

Güneydoğudaki topraklar turbalıklarla çevrili kumlu fundalıklardır; ağaçlıkların ve meyve bahçelerinin bulunduğu bu topraklarda tanınmış bir soy olan Holstein-Friesian sığırı yetiştirilir. Turbalık bölgelerdeki ıslah çalışmaları sürdürülmektedir. Turbalıklar ile kıyı arasında hemen hemen dümdüz, çamurlu bataklıklar ve polderler(*) uzanır; bölgenin kuzey kıyısına yakın bölgede sürdürülen ıslah çalışmaları yavaş ilerlemektedir. En son ciddi taşkın 1825'te olmuştur. Patates, buğday ve şeker pancarı yetiştirilen bu topraklarda sığır da otlatılır. İl ekonomisinin temeli tarımdır; büyük miktarda sığır ve süt ürünleri satılır. İlde küçük çaplı tarım makineleri imalatı da vardır. Büyük ölçüde su sporlarına dayalı olan turizm de önemli bir gelir kaynağıdır.

İl merkezi Leeuwarden tek büyük kenttir. Harlingen tek limanıdır ve ilin dışı açılan kaptısı görevini görür. Öbür merkezler Sneek, Heerenveen Drachten, Bolsward, Franeker ve Dokkum'dur. Friz Adalarından Terschelling'de foklar için doğal bir koruma alanı vardır. Nüfus (1990 tah.) 599.151.

Frigg, FRIJA olarak da bilinir. Kuzey ülkeleri mitolojisinde, Odin'in karısı ve 'Balder' in annesi. Evliliğin ve bereketin koruyucusuydu. İzlanda öykülerinde, oğlunun ölümünü önlemeye çalıştığı, ama başaramadığı anlatılır. Bazı elfanelerde seven ve gözyaşı döken bir anne olarak betimlenirken, bazılarında da hafifmeşrepliği vurgulanır. Tanrıça Venüs'le eş tutulan Frigg, öteki Germen halklarınca da Frijja (Almanca) ve Frea gibi adlarla anılırdı. İngilizcedeki Friday (Cuma) sözcüğü Frigg'den gelir.

frigidarium, Roma hamamlarının soğuk bölümü. Ayrıca bak. hamam.

Frigya, PHRYGIA olarak da yazılır. Anadolu'da antik bölge. Doğuda Kapadokya, sonraları Galatya, güneyde Likonya, Pisidya, batıda Misya, Lidya, Karya, kuzeyde de Bitinya ve Paflagonya bölgeleriyle çevrilidir. Bugünkü Ankara, Afyonkarahisar ve Eskişehir illerinin yaklaşık tümünü, Konya, Isparta ve Burdur illerinin kuzey, Kütahya ilininse batı bölümünü içine alır.

Zaman içinde çeşitli bölümlere ayrılan bu bölgenin, daha güney ve doğudaki geniş kesimi Büyük Frigya (Phrygia Magna) adını taşıyordu. Kuzeybatıdaki kesimine ise Küçük Frigya (Phrygia Minoris) ya da Phrygia Epiktetos denmekteydi. Doğuda Halys (Kızılırmak), batıda Dindymos (Murat) Dağı, güneybatıda Göller Yöresi ve kuzeyde de Köroğlu Dağlarıyla sınırlanıyordu. Sonraları güneybatıdaki bölümleri Pisidya'ya bırakılan Frigya ikiye ayrılarak, bunlara birinci ve ikinci anlamına gelen *Drima* ve *Sekunda* adları verildi. Bu iki bölgeye daha sonra, büyük ve küçük anlamlarına gelen *magna* ve *parva*, son olarak da 5. yüzyılda *pakatiana* ve *salutaris* denmeye başladı. Frigya Pakatiana ülkenin batı sınırında, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir yoreydi. Frigya Salutaris ise ülkenin hemen doğusunda bulunuyordu.

Bölge adını, Küçük Asya'ya İÖ 1200 yıllarından sonra Trakya ve Boğazlar üzerinden girmiş bir Trak boyu olan Frigler'den almıştır. Anadolu'da önceleri Marmara Denizi'nin güney ve güneydoğu kıyıları ile İznik Gölü ve Sakarya Irmağı yöresinde oturan Frigler sonraları, Avrupa'dan yeni göçmenler gelince yerlerinde barınamayıp Orta Anadolu'ya doğru ilerlediler. İÖ 10. yüzyıla doğru, sonraları başkentleri olacak olan Gordion'a vardılar.

Hint-Avrupa karakterli dilleri ve Fenike alfabesinden alınmış bir yazıları olan Frigler, Roma döneminde genellikle müzik ve dansla ünlü, ama cesaret ve enerjiden yoksun, köle ruhlu bir ulus olarak tanımi-

yorlardı. Buna karşılık Homeros onları gayet savaşçı insanlar olarak tanımlamıştır. İÖ 8. yüzyılın ortalarında bir devlet kuran Friglerin ilk kralı, Gordion'a adını vermiş olan Gordios'tur (Gordies). Onu, oğlu Midas izledi. Midas, İÖ 8. yüzyılın sonlarından etki alanı batıda Ege Denizi kıyılarından, doğuda Halys'in (Kızılırmak) öte yakasına kadar yayılan bir krallığın başındaydı. Midas'ın zengin ve görkemli devleti İÖ 7. yüzyılın başlarında göçebe Kimmer boylarının saldırılarına uğradı, bunun sonucunda Gordion yakılıp yıkıldı. Kimmerlerden kurtulabilen bazı Frig soyluları, yukarı Sakarya vadisi ya da Kızılırmak'ın doğusundaki Hatuşa (Boğazköy) ve Pazarlı gibi merkezlere çekilerek İÖ 547'ye değin bağımsız yaşamalarını sürdürdüler. Lidya Krallığı'nın yıkılışından sonra bölge Pers İmparatorluğu'nun satraplık sistemi içine alındı; Kapadokya, Paflagonya ve Hellespontos ile birlikte Büyük Frigya Satraplığı'na bağlandı. İÖ 333 yılında da Büyük İskender'in eline geçti. İskender Gordion'u aldığı anda kentteki ünlü kördüğümü bir kılıç vuruşuyla çözerek, inanıldığı gibi tüm dünyaya egemen oldu. Onun ölümünden sonra generalleri arasında çekişme konusu haline gelen Frigya önce I. Antigonos'un, İÖ 301'deki Ipsos Çarpışması'ndan sonra Lysimakhos'un, İÖ 281 tarihindeki Korupedion (Kurupedion) Çarpışması'nı izleyen yıllarda da Selevkosların eline geçti. İÖ 277'de bir Kelt boyu olan Galatların istilalarına sahne oldu. Bir süre sonra Frigya'nın, Ankara'nın da içinde bulunduğu bu kuzeydoğu kesimi Galatya adıyla anılmaya başladı. İÖ 188'de Selevkos kralı III. Antiochos ile Roma arasında imzalanan Apameia Barışından sonra Frigya, Pergamon (Bergama) Krallığı'nın yönetimine bırakıldı. Pergamon kralı III. Attalos İÖ 133'te ölünce, Pontus kralı V. Mithradates ile Bitinya kralı II. Nikomedes Frigya'yı aralarında paylaştılar. İÖ 116'da ise yöre Roma'nın Asya Eyaleti sınırları içine alındı.

Bölgenin en önemli kenti, İÖ 277'den sonra Galatya'ya bağlanan Polatlı yakınlarındaki Gordion'dur. Sangarios (Sakarya) ile Tembris (Porsuk) ırmaklarının birleştiği yerin yakınında kurulmuş olan kentin geçmişi İÖ 3. binyıla değin uzanır. Sonraları yine Galatya'ya bağlanan Ankyra'nın da (Ankara) önceleri önemli bir Frig yerleşmesi olduğu bilinmektedir. Zaten bazı eski çağ yazarları da kentin Midas tarafından kurulduğundan söz ederler. Aynı Gordion ve Ankyra gibi, Galat istilasından sonra Galatya bölgesi içinde kalan ve gene Midas tarafından kurulduğuna inanılan üçüncü Frig kenti Pessinus'tur. Ankara-Eskişehir karayolu üzerinde, Sivrihisar ilçesinin 13 km güneyindeki Pessinus, Frigya baştanrıçasının kutsal kenti olarak ün salmıştı.

Bölgenin güneybatı ucunda Lidya ve Karya ile komşu en önemli kentlerin başında Hierapolis (Pamukkale) gelir. Pergamon kralı II. Eumenes tarafından yeniden kurulmadan önce kutsal bir Frig kenti olan Hierapolis'te Tanrıça Kybele'ye hizmet eden Frig rahipleri bulunurdu. Bu yoredeki öteki önemli kentler arasında Laodikeia, Kolossai ve Themisonion ile Kelainai (Dinaz) önde gelir. Bunlardan sonuncusu, Selevkos krallarından I. Antiochos (İÖ 324-261) tarafından Apameia ya da Apameia Kibotos adıyla yeni yerine taşınmış ve Ephesos'tan hemen sonra gelen çok önemli bir ticaret merkezi haline gelmişti. Güneydoğudaki Philomelion, Tyriaion, Iulia, Prymnessos ve Polybotos da Frigya'nın görece kalabalık nüfuslu merkezleri arasındaydı.

Bölgenin kuzeybatı kesimini oluşturan Küçük Frigya'da, Roma döneminde bir birlik

içine girmiş olan Aizanoi (Çavdarhisar), Nakoleia, Kotvaion (Kutahya), Midaion, Dorylaion ve Kadoi (Gediz) adlı altı kent vardı.

Anadolu'nun oldukça geniş bir bölümüne yayılmış olan Frigya bölgesinin iklimi yorede yoreye farklılık göstermekle birlikte bir bütün olarak ele alındığında step iklimi özelliklerine sahipti. Bu nedenle de kışlar genellikle sert ve sürekli; yazlar çukur alanlarda sıcak, yayla sırtlarındaysa serin geçmekteydi. Ülkenin büyük bir bölümü ormanlar ve otlaklarla kaplıydı. Ekime elverişli, ıyı sulanan ovalar yeterli değildi. Bu nedenle de hayvancılık ve buna bağlı olarak yunlu dokumacılığı oldukça gelişmişti. Bunda, Orta Anadolu keçisi ve koyunlarının yünlerinin çok kaliteli olması da rol oynuyordu. Gordion'daki tumuluslerde ele geçirilen keten ve yünden kumaş kalıntıları Frig dokumalarının en eski örnekleridir. Bunların yanında, günümüz Türk kılımlarının ataları arasında ver alan ve *tupetes* adını taşıyan, geometrik örgeli Frig kılımları antik dünyada haklı bir üne sahipti.

Frigya bölgesi doğal kaynaklar bakımından da zengindi. Güneybatıdaki Domimayon mermer ocakları Roma döneminde çok yoğun biçimde işletilmisti. Bunun yanında albatır ve mika da çok bulunan ve bölge ekonomisine katkısı büyük olan hammaddeler arasındaydı. İÖ 8. yüzyılın ortalarıyla İÖ 7. yüzyılda bölgede gelişmiş bir tunç endüstrisi bulunmakta ve üretilen nesneler hemen hemen bütün antik dünyaya ihraç edilmekteydi. Aynı dönemde orman ürünleriyle ilişkili olarak gelişmiş bir mobilya sanayisi de bulunmaktaydı. Gordion'daki, Midas'a ait olduğu sanılan büyük tumuluste bulunmuş ahşap masa ve kâkma bezemeli panolar Frigler'in mobilyacılığa ulaştıkları üstün düzeyin en güzel kanıtlarıdır.

Frigya başlığı, yumuşak keçe ya da yünden yapılmış, başa sıkıca oturan koni biçimli başlık. Sivri ucu öte doğru kıvrılır. Anadolu'da Frigya'da ortaya çıktı. Eski Yunan sanat yapıtlarında Doğuların giydiği başlık olarak yer alırdı. Roma'da azat

Frigya başlığı giymiş bir genç, bir Yunan heykelinin marmardan yapılmış Roma kopyası, İÖ 4. yy; Fitzwilliam Müzesi, Cambridge, İngiltere; Fitzwilliam Museum, Cambridge, İngiltere

edilmiş köleler özgürlüklerinin simgesi olarak Frigya başlığı giyerlerdi. 11 ve 12 yüzyıllarda yeniden yaygınlık kazandı.

Fransız Devrimi sırasında devrimciler Frigya başlığını "özgürlüğün kızıl başlığı" olarak benimsemişlerdi. Fransa'nın ulusal simgesi olan "Özgürlük" figürü de başında Frigya başlığı taşıyor.

Frigya dili, Orta Anadolu'nun batısında, Lidya'nın kuzeydoğusundaki yorede konuşulan eski bir dil. Günümüze ulaşan Frigya

Frigya

W. Shephard, Historical Atlas Harper & Row Publishers (Barnes & Noble Books), New York
© 1964 Barnes & Noble Inc.

metinleri, iki ayrı döneme ait iki ayrı alfabeyle yazılmıştır. Eski bir Yunan alfabesinden türemiş Frigya alfabesiyle ve Eski Frigya dilinde yazılmış metinler İÖ y. 730-450 arasına tarihlenir. Daha çok mezar yazıtlarında rastlanan, Yunan alfabesiyle ve Yeni Frigya dilinde yazılmış metinler ise İS 1. ve 2. yüzyıllardan kalmadır. Eski Frigya metinleri, iç kesimlerde (örn. Yazılı-kaya-Eskişehir) ve doğuda (örn. Gordion-Polatlı) bulunanlar olmak üzere iki grupta; Friglerin yayılması sonucunda daha doğuda ortaya çıkan yazıtlar da (Alaca Höyük, Boğazköy ve Kemerhisar'da bulunan yazıtlar) doğu grubunda toplanabilir. 1966'da Bitinya'daki Germanos'ta (bugün Soğuk Çam) bulunan kaya yazıt, günümüze ulaşmış en uzun Eski Frigya metnidir.

Bazı dilbilimciler, Frigya dilinin, Yunanca ve Ermeniceyle yakınlığı bulunan bir Hint-Avrupa dili olduğu görüşündedir. Bazı bilim adamlarıysa Frigya dilinin Trak ve İlyria dilleriyle yakınlığı olduğunu savunmaktadır.

Frigya modu, ortaçağ kilise müziğindeki sekiz modun üçüncüsü. Ayrıca bak. kilise müziği modları.

Friis, Johan (d. 20 Şubat 1494, Lundbygaard, İsveç - ö. 5 Aralık 1570, Køge, Danimarka). Danimarkalı devlet adamı. Danimarka ve Norveç kralı III. Christian'ın başdanışmanı olarak, Danimarka'da Lutherçiliğin resmi din durumuna gelmesinde ve çeşitli yönetsel reformların gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Kral I. Frederik'in sarayında krallık başdanışmanının ardılı konumuna kadar yükseldi. Frederik'in ölümü (1533) üzerine başlayan taht kavgasında (Kont Savaşı), Fyn soylularının Frederik'in büyük oğlu III. Christian'ı destekleyen Jutland soylularının yanında yer almalarını sağlamaya çalıştı. Sürgündeki II. Christian'ın kuvvetlerince yakalanarak hapse atıldıysa da 1535'te kaçmayı başarak yeniden III. Christian'a katıldı.

III. Christian'ın 1536'da tahta geçmesinden sonra, onun başdanışmanı olarak yönetsel ve dinsel reformları uygulamasına yardımcı oldu. Katolik Kilisesi'nin mal varlığına el koyma işini doğrudan yönetti ve bu yoldan elde edilen gelirlerle savaş borçlarının bir bölümünü ödedi. Rigsrdd'la (Devlet Konseyi) birlikte kral üzerinde önemli bir nüfuz kazanan Friis, İskandinav tahtlarına II. Christian'ın kızlarını geçirmek isteyen Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'a (Şarlken) savaş açılmasını sağladı. Savaşı 1544'te Speyer'de imzalanan ve Danimarka lehine hükümler taşıyan bir barış antlaşmasıyla sonuçlandırdı. Aynı yıl, Schleswig ve Holstein'in kral ile küçük kardeşleri arasında paylaştırdı ve Holstein soylularının bu düzenlemeye gösterdiği tepkinin üstesinden gelmeyi başardı. Danimarka'nın konumunu güçlendirerek İskandinav ülkeleri arasında bir savaş önlemeye çalıştı; İsveç'le Kuzey'in Yedi Yıl Savaşı'nın (1563-70) patlak vermesi karşısında büyük bir düş kırıklığına uğradı.

Danimarka soylularını devlet hizmetine girmeye özendiren Friis, sanatçıları korumaya da önem verdi. Danimarkalı tarihçi Saxo Grammaticus'un (ü. 12. yy ortaları) *Gesta Danorum* (Danların Tarihi) adlı Latince yapıtının çevrilmesini ve yeni ciltlerinin yazılmasını destekledi. Rönesans üslubunda evler yaptırarak bu mimarının Danimarka'ya girmesine önayak oldu.

frijider bak. soğutucu

frijidite bak. cinsel soğukluk

Friml, (Charles) Rudolf (d. 7 Aralık 1879, Prag - ö. 12 Kasım 1972, Hollywood). ABD'li operet bestecisi. Avrupa müziğinin güçlü etkilerini taşıyan operetleri Avrupa'nın I. Dünya Savaşı öncesindeki tasassız havasını yansıtır.

Prag Konservatuarı'nda Çek besteci Antonin Dvořák'ın öğrencisi oldu. Daha sonra Avrupa ve Amerika konserlerinde kemancı Jan Kubelik'e piyanoda eşlik etti. 1906'da Amerika'ya yerleşti. 1912'de şarkıcı Emma Trentini için düşünülen bir operetin bestesini yapmak üzere Victor Herbert'in yerini aldı. Metin ve şarkı sözlerini Otto Harbach'ın yazdığı *The Firefly* (Ateşböceği) adlı bu operet büyük başarı kazandı. Friml 1920'lerde ününün doruğuna erişti. 1924'te metin ve şarkı sözlerini Harbach ile Oscar Hammerstein II'nin yazdığı *Rose Marie*'yi, 1925'te metin ve şarkı sözlerini Brian Hooker ve W.H. Post'in yazdığı *The Vagabond King*'i (Serseri Kral), 1928'de de metin ve şarkı sözlerini Clifford Grey ve P.G. Wodehouse'un yazdığı *The Three Musketeers*'i (Üç Silahşörler) besteledi. 1934'te sinema için beste yapmaya başladı. Herbert Stothart ile birlikte bestelediği ve sözlerini Chet Forrest ile Bob White'in yazdığı "The Donkey Serenade" adlı son önemli şarkısı *The Firefly*'in bir film uyarlamasında (1937) kullanıldı.

Fringillidae, Passeriformes (ötücükuşlar) takımının *Passeres* (öztüccüler) alttakımından, 125 türü kapsayan kuş familyası. Bu familyanın üyeleri, 10-20 cm uzunluğunda, tohum yemeye uyarlanmış konik gagalı, yuvarlak kanatlı kuşlardır. Tohumların dışında çeşitli bitkisel maddelerle ve ara sıra böceklerle beslenir, yeryüzünün hemen her yerindeki ormanlık ve çalılık alanlarda sürüler halinde yaşarlar.

Fringillidae familyasının en tanınmış üyeleri spinozlar (*Fringilla*), saka, florya ve isketeleri içeren *Carduelis* cinsi, ketenkuşları (*Acanthis*), çaprazgagalar (*Loxia*), şakrakkuşları (*Pyrrhula*), kocabaşlar (*Coccothraustes*) ve kanaryalardır (*Serinus*).

Frio Burnu, Portekizce CABO FRIO, Brezilya'nın Atlas Okyanusu kıyısının güneydoğusunda, Rio de Janeiro eyaletinde burun. Rio de Janeiro kentinin 113 km doğusundadır. 1503'te Amerigo Vespucci tarafından keşfedilen burun, 16. yüzyılda bir korsan üssü haline geldi. Bugün üzerinde Cabo Frio ve Arraial do Cabo kentleri kuruludur. Yumuşak iklimi ve Fransızlarca inşa edilen São Mateus Kalesi yöreye turist çeker.

Frisch, Karl von (d. 20 Kasım 1886, Viyana, Avusturya - ö. 12 Haziran 1982, Münih, AFC), Avusturyalı zooloji bilgini. Anılar arasındaki iletişim yollarını araştırarak böceklerdeki görsel ve kimyasal duyu alıcılarına ilişkin bilgi birikimine büyük katkıda bulunmuş, 1973 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Konrad Lorenz ve Nikolaas Tinbergen ile paylaşmıştır.

Doktora çalışmasını 1910'da Münih Üniversitesi'nde tamamlayan Frisch, 1921'de Rostock Üniversitesi Zooloji Enstitüsü'nün yöneticiliğine, 1923'te Breslau (bugün Wrocław) Üniversitesi'nde benzer bir görevi getirildi. 1925'te Münih Üniversitesi'ne dönerek Zooloji Enstitüsü'nü kurdu. II Dünya Savaşı'nda bu enstitü yıkılınca Avusturya'daki Graz Üniversitesi'nde öğretim görevine başladıysa da, 1950'de yeniden Münih Üniversitesi'ne döndü ve 1958'de emekli oluncaya değin bu üniversitede çalıştı.

Hayvanlardaki duyu alıcılarını, doktora öğrencisi olduğu yıllarda incelemeye başla-

yan Frisch, balıkların renk ve parlaklık farklarını ayırt edebildiklerini, ardından balıkların işitme duyusunun ve ses ayırma yeteneğinin insanlardan üstün olduğunu kanıtladı.

Özellikle arılar üzerindeki araştırmalarıyla ün kazanan Frisch, 1919'da, arıların çeşitli tat ve kokuları ayırt edebilecek biçimde eğitilebileceğini gösterdi. Bu hayvanlardaki koku alma duyusunun insanla aynıyla eşdeğerde, buna karşılık tat alma duyularının fazla gelişmemiş olduğunu saptadı; gene de, Frisch'in gözlemlerine göre, arılar yalnızca tatlı besinlere değil, öbür tatlılara da duyarlıydı. Frisch'in en önemli buluşu, onların besin kaynaklarının uzaklığını ve yönünü koloninin öbür üyelerine iki ayrı ritmik hareketle ya da dansla ilettiklerini kanıtlamasıdır. Dairelere kıvrak yaptıkları dans, besin kaynağının kovandan yaklaşık 75 m ötede, gövdelerini hızla titretmeleri ise çok daha uzaktaki olduğunu gösterir.

Frisch 1949'da, kutuplanmış (polarılmış) ışığı algılayabilen arıların, Güneş'i pusula gibi kullandıklarını saptadı. Ayrıca, günün değişik saatlerinde ışığın gökyüzünde nasıl kutuplandığını ve yerde önceden rastladıkları belli başlı işaretleri anımsayarak, Güneş'in görülmediği zamanlarda da aynı yönden yararlandıklarını buldu.

Frisch, Max (Rudolf) (d. 15 Mayıs 1911, Zürih - ö. 4 Nisan 1991, Zürih, İsviçre), çağdaş İsviçre edebiyatının Dürrenmatt'la birlikte en önde gelen iki yazarından biri Brecht sonrası tiyatronun Almanca yazar en önemli temsilcilerindendir.

Alman edebiyatı okuduğu Zürih Üniversitesi'nden 1933'te ayrılıp gazeteciliğe başladı. Aynı yıllarda Macaristan, Çekoslovakya

Max Frisch
Lutfi Özkök

ve Balkan ülkelerini içine alan bir geziye çıktı. 1936-40 arasında Zürih Teknik Üniversitesi'nde mimarlık okudu. 1939'da II. Dünya Savaşı çıkınca ülkesinin seferberlik ilan etmesi üzerine askere alınarak sınıra gönderildi. Askerlik anılarını *Blätter aus dem Brotsack* (1940; Ekmek Torbasından Notlar) adlı güncesinde anlattı. 1940'ta Zürih'te bir büro açarak 1955'e değin mimarlıkla yazarlığı birlikte sürdürdü. 1952'de ABD ve Meksika'ya bir gezi yaptı. Daha sonra yazarlığı seçerek mimarlığı bıraktı. 1955'te Wilhelm Raabe ve 1958'de Georg Büchner ödüllerini, 1976'da Alman Kitabevleri ve Yayımcılar Birliği'nin Barış Ödülü'nü kazandı; Zürih PEN-Kulüp üyeliğine seçildi.

Frisch savaştan sonraki ilk yapıtı olan *Bin oder die Reise nach Peking* (1945; Ben ya da Pekin'e Yolculuk) adlı anlatısında insanın içinde bulunduğu "kurallara bağlı yaşam" ile özlemini duyduğu, ama bir türlü ulaşmadığı "özgür yaşam" arasındaki karşıtlığı, gerçekle düşün birbine karıştığı bir dünyada yansıttı. Bunu, Thornton Wilder'dan etkilenerek yazdığı gerçeküstücü oyunu

Nun singen sie wieder (1946; *Yine Başladılar Şarkılarına*, 1982) izledi. İnsanın "gerçek varlığı"nı nasıl ortaya koyabileceği sorunu, ikinci oyunu *Santa Cruz*'dan (1947) başlayarak Frisch'in yapıtlarının, özellikle de romanlarının başlıca temasını oluşturdu. *Die Chinesische Mauer* (1947, Çin Seddi) geçmişteki tarihsel kişilerin güç politikasına günümüzden bir bakıştı. *Graf Oderland*'da (1951) yaşamın tekdüzeliklerinden kurtulmak amacıyla kaba güce başvuran bir savcının gerçek-düş karışımı öyküsü anlatılıyordu. *Don Juan oder die Liebe zur Geometrie*'ye (1953; *Don Juan ya da Geometri Sevgisi*) alışılmış geleneksel kişiliğinden kurtulmaya çalışırken kendini evliliğin içinde bulan Don Juan'ın komedisiydi. Ama Frisch tiyatro alanındaki asıl ününü *Biedermann und die Brandstifter*'le (1958; *Biedermann ve Kundakçılar*) sağladı. Oyunda, kendi çıkarına dokunulmadığı sürece kötülüklerle seyrirci kalan küçük burjuva tipini eleştirirken, antik tragedyalardaki koronun bir parodisini yaparak "yazgı"nın insanların kendi aptallıklarından başka bir şey olmadığı savını dile getirdi. Oyunlarının en önemlilerinden olan *Andorra*'da (1961; *Andorra*) bir Yahudi genci çevresinde, toplumun oluşturduğu "kesin tasarımlar"ın nasıl bireyin kişiliğini belirlediğini ve onu mahvettiğini işledi. Son oyunu *Biographie*'de (1967; *Yaşamöyküsü*), insanın geçmişine dönerek yaşamını yeni baştan düzenleme çabasını "rastlantıya dayanan oyun biçimi" adını verdiği yeni bir biçim denemesi olarak sundu.

Roman yazarı olarak Frisch ününü *Stiller*'le (1954; *Cezaevi Günleri*, 1968) yaptı. Yapıt, insanın çevresince algılanan kişiliği ile kendisinin gerçekleştirmek istediği "ben"i arasındaki uyumsuzluk teması çevresinde geliyordu. *Homo Faber* (1957; *Çarpık Sevdâ*, 1972, 1987) ve *Mein Name sei Gantenbein* da (1964; *Adım Gantenbein* miş) gene aynı temel sorun üzerine kurulmuş iki romandı. *Der Mensch erscheint im Holozän* (1979; *İnsan Nedir Ki...*, 1989) ve bir polisiye öykü olan *Blaubart* (1982; *Mavi Sakal*, 1991) Frisch'in yayımlanan son düzyazı yapıtlarıdır.

Roman ve oyunlarının yanı sıra Frisch'in başarılı olduğu bir üçüncü tür de günceldir. *Tagebuch 1946-49* (1950; *Günce 1946-49*) ve *Tagebuch 1966-71*'de (1972; *Günce 1966-71*) kendi yaşamından kesitlere, edebiyatı, genel konulara, güncel politik olaylara ve ilgilendiği temel sorunlara yer vermiştir. Güncelerinde kullandığı anlatım biçimini bazı romanlarında da uygulayan Frisch'in *Günce*'si (1990) Türkçeye de çevrilmiştir.

Frisch, Otto Robert (d. 1 Ekim 1904, Viyana, Avusturya - ö. 22 Eylül 1979, Cambridge, İngiltere), 1939'da Lise Meitner ile birlikte, nötronla bombardıman edilen uranyumun daha hafif elementlere ayrıştığını bulan ve bu süreci bölünme (filyon) olarak adlandıran fizikçi. Buluşu gerçekleştirdiklerinde Meitner Stockholm'de, Frisch ise Kopenhag'da Niels Bohr'un yanında çalışıyordu. Niels Bohr, Meitner ve Frisch'in gözlemlerini ABD'deki Albert Einstein'a ve öteki bilim adamlarına duyurarak konuyla ilgilenmelerini sağladı.

1926'da Viyana'da doktora çalışmasını tamamlayan Frisch, 1933'te Otto Stern ve Immanuel Estermann ile birlikte protonun magnetik momentini ölçtü. II. Dünya Savaşı sırasında New Mexico'daki Los Alamos'ta sürdürülen atom araştırmalarına katıldı. 1947'den başlayarak Cambridge'de dersler verdi ve Cavendish Laboratuvarı'nın nükleer fizik bölümünü yönetti. Frisch'in yapıtları arasında *Atomic Physics Today* (1961; *Bugünün Atom Fiziği*) bulunmaktadır.

Frisch, Ragnar (Anton Kittil) (d. Mart 1895, Oslo - ö. 31 Ocak 1973, Oslo), Norveçli iktisatçı. Ekonometrinin doğması-na ve gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş, 1969 Nobel Ekonomi Ödülü'nü Jan Tinbergen'le paylaşmıştır.

Oslo Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1926'da doktorasını tamamladı. 1931'de Oslo Üniversitesi'nde özel olarak kurulan bir kürsünün profesörlüğüne atandı ve 1965'te emekli olana değin bu görevini sürdürdü. Ekonometrinin ayrı bir dal olarak gelişmesine öncülük etti ve bu terimi ilk kullanan kişi oldu. Ekonometri Derneği'nin kurucuları arasında da yer alarak 21 yıl boyunca *Econometrica*'nın yayın yönetmenliğini yaptı.

Frisch özellikle ekonominin planlanmasında ve milli gelir muhasebesinde kullanılan büyük ekonometrik modelleriyle adını duyurdu. Bu çalışmalarına bağlı olarak, iktisat öğrenimi görmüş kişilerin kamu kesiminde kilit konulara gelmesinde önemli rol oynadı. İktisadi sistemlerin dengesizlik durumuna uyum sağlamalarını ele alan dinamik bir kuram geliştirdi. Hızlandırmanın (uyarıl-mış yatırım) iktisadi dalgalanmaları üzerindeki etkisi konusunda John Maurice Clark'la girdiği tartışmanın ardından iktisadi dalgalanmaları incelemeye yöneldi. Daha sonra düzenli bir iktisadi dalgalanmayı rasgele şoklarla birleştiren önerisiyle iktisadi dalgalanmalar kuramına katkıda bulundu. İktisat bilimine işlevsel bir yapı kazandırmak amacıyla başta çoklu ortak doğrusallık ve endeks sayıları konularında olmak üzere, istatistik kuramı üzerinde çalıştı. Aynı kaygılarla talep kuramını yeniden formüle etti.

Frischlin, Philipp Nikodemus (d. 22 Eylül 1547, Balingen, Württemberg - ö. 29/30 Kasım 1590, Hohenurach, Reutlingen yakınları), Alman filolog, şair ve Vergilius yorumcusu. Rönesans humanistlerinin son temsilcilerindendir.

Tübingen'de öğrenim gördü; 1568'de aynı yerde şair ve tarih profesörü oldu. 1575'te Regensburg'da İmparator II. Maximilian'a okuduğu *Rebecca* adlı komedisi ile saray şairi, 1577'de de kont unvanını aldı.

1582'de Tübingen'den ayrıldıktan sonra iki yıl Laibach'da ders verdi. 1585'te Tübingen'e döndü, ama Württemberg meclislerine hakaretle suçlanınca Frankfurt am Main'e kaçtı (1587). On sekiz ay boyunca Braunschweig'da ders verdi, ayrıca Strasbourg, Marburg ve Mainz'da kaldı. Mainz'dan yazdığı hakaret dolu mektuplar yüzünden Mart 1590'da tutuklandı. Hohenurach kalesine hapsedilen Frischlin, 29/30 Kasım 1590 gecesi hücresinin penceresinden kaçmaya çalışırken düşerek öldü.

Frischlin'in Latince şiirleri klasik örneklerinin başanlı taklitleridir. Latince komedilerinde bir canlılık ve tazelik göze çarpar. Vergilius'un *Georgica* ve *Bucolica* adlı yapıtları üzerine yorumları ise dönemin kültürel yaşamına önemli katkılardır. Frischlin Almanca oyunlar da yazmıştır.

Frisi, Paolo (d. 13 Nisan 1728, Milano - ö. 22 Kasım 1784, Milano, İtalya), hidrolik alanındaki çalışmalarıyla tanınan İtalyan matematikçi, fizikçi ve astronom. Ayrıca başka bilim adamlarının çalışmalarını derleme, yorumlama ve yaygınlaştırma yoluyla bilime büyük katkılarda bulunmuştur.

Barnabasci tarikatın ve döneminin önde gelen bilimsel kuruluşlarının üyesi olan Frisi, Milano Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Çağdaş bilim adamları arasında büyük saygınlığı vardı; bu dönemde Kuzey İtalya'da hidroloji alanında gerçekleştirilen

bütün önemli projeler onun incelemesine sunuluyordu. Hidrolik üzerine en önemli yapıtı, bu alandaki en iyi bilgi kaynağı olan ve mühendislik elkitabı olarak yaygın biçimde kullanılan *Del modo di regolare i fiumi, e i torrenti*'dir (İrmaklar ve Seller Üzerine Bir İnceleme) Frisi'nin Galileo Galilei ve Sir Isaac Newton gibi bilim adamlarının çalışmalarına getirdiği yorumlar, bu çalışmaların geniş bir kitle tarafından anlaşılmasını sağlamıştır.

Frith, William Powell (d. 9 Ocak 1819, Aldfield, Yorkshire - ö. 2 Kasım 1909, Londra, İngiltere), doneminin yaşam biçimini konu aldığı kalabalık sahneli resimleriyle tanınmış İngiliz ressam. Tekniği büyük ölçüde On-Raffaellocuları animatör

1837'de Kraliyet Akademisi'nde öğrenim görmeye başladı. 1840'ta, burada ilk resmi "Malvolio Kontes Olivia'nın Önünde"yı sergiledi ve büyük ilgi topladı. 1845'te Kraliyet Akademisi'ne sınırlı üye seçildi. 1852'de de tam üye oldu. Günlük yaşamdan sahneleri canlandırdığı büyük boy resimleriyle ün kazandı. Bunların ilki olan ve Kraliçe Victoria'nın satın aldığı "Ramsgate Kumsalı"ndan (Kraliyet Koleksiyonu, Londra) başka "Derby Günü" (1858, Tate Galerisi, Londra) ve "Tren İstasyonu" da (1862, Royal Holloway College, Egham) anılmaya değer başka yapıtlarıydı. Frith daha sonraları ahlak dersi veren çalışmalara yöneldi. Bu eğiliminin en tipik örnekleri "Zenginlik Yarışı" başlığı altında topladığı 1880 tarihli beş resmidir.

Fritillaria bak. kraltacı

Fritzsche, Hans (d. 1899, Dresden - ö. 27 Eylül 1953, Köln, Almanya), Alman gazeteci ve radyo yayımcısı. II. Dünya Savaşı boyunca her gece Nazi radyosunda yaptığı yorumlar ve Hitler'in intihar haberini vermesiyle tanınmıştır.

Würzburg ve Leipzig üniversitelerinde okuduktan sonra avukatlığa başladı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz karşıtı ve şoven eğilimli Muhafazakâr Gençlik akımı içinde yer aldı. 1929'da Nazi Partisi (NSDAP; Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) üyesi oldu. Bir yıl sonra *Sturmabteilung*'a (SA; milis gücü) katılarak daha çok Saksonya Thüringen'de görevler üstlendi.

Radyo yayımcılığına Eylül 1932'de "Hans Fritzsche Spricht" (Hans Fritzsche Konuşuyor) adlı programla başladı. Aynı yıl hükümete bağlı Telsiz Haberleri Servisi'nin başına getirildi. Bu servisin 1 Mayıs 1933'te Joseph Goebbels'in başında bulunduğu Propaganda Bakanlığı'na bağlanmasından sonra, 1938'de bakanlığın basın bölümünün başına geçti. Kasım 1942'de radyo bölümü başkanı oldu. Bu görevleri sırasında doğrudan Goebbels'in emrinde bir kişi olarak, kararların alınmasında belirleyici bir rol oynamadı. Mayıs 1945'te Sovyet birliklerinin Berlin'de yakalandı ve Nürnberg'de hakkında dava açıldı. Ama hazırlanan iddianamede suçlu bulunmadı. Kısa bir süre sonra bir Alman mahkemesinde yargılanarak 9 yıl hapse mahkûm oldu. 1950'de serbest bırakıldı. Üç yıl sonra kanserden öldü.

Friuli-Venezia Giulia, İtalya'nın kuzeydoğusunda yönetim bölgesi. Kuzey ve doğuda Avusturya ile Slovenya, güneyde Adriya Denizi, batıda Veneto yönetim bölgesiyle çevrilidir. Yüzölçümü 7.847 km²'dir. Udine, Pordenone, Gorizia ve Trieste illerini kapsar. Kuzeyde Piöcken ve alçak Tarvisio geçitleriyle aşılabilen Karnik Alp'leri'nin

oluşturduğu görkemli set, Tagliamento Irmağı vadisine egemen bir konumdadır. Alçak bir kıyı ovasıyla kaplı olan güneyde sığ Grado ve Caorle lagünleri bulunur. Güneydoğuda Karst kireçtaşı platosu ile Adriya Denizi arasındaki dar bir koridor Trieste kentine kadar uzanır.

Roma döneminde Iulianus olarak bilinen bölge, barbar akınlarından sonra Grado kenti ve limanı aracılığıyla Bizanslıların egemen olduğu kıyı bölgesi ile Friuli dukleri ve Gorizia kontlarının egemen olduğu iç bölge biçiminde ikiye ayrıldı. 11. yüzyılda Katolik patrikliği Aquileia'nın yükselişi, Friuli ve Istria Yarımadası ile birlikte kıyı bölgesinin de kilise egemenliği altına girmesine neden oldu.

Aquileia'nın egemenliği, Venedik'in İtalya'nın kuzeydoğusundaki en büyük güç durumuna gelmesi (1420) ve bölge üzerindeki egemenliğini Gorizia ve Trieste'yi elinde tutan Avusturya ile paylaşmasıyla son buldu. 1815'ten sonra Venezia Giulia ve Friuli'nin tümü Habsburg yönetimine girdi. Pordenone'yi de kapsayan Udine ili 1866'da, geri kalan topraklar ise 1918'de İtalya'ya katıldı. II. Dünya Savaşı'nın ardından Istria Yarımadası, Trieste'nin hinterlandı ve Karst Platosu Yugoslavya'ya bağlandı. Özgür bölge statüsü verilen Trieste ve çevresi kuzey ve güney (A ve B) kesimlerine ayrıldı; kuzey ABD-İngiltere, güney Yugoslavya yönetimine bırakıldı. Veneto'dan ayrılan Udine ilinin Gorizia iliyile birleşmesiyle Friuli-Venezia Giulia oluşturuldu. 1954'te Londra'da imzalanan bir antlaşmayla Trieste kenti ve kuzey (A) kesimi İtalya'ya geri verildi; kent bölgenin merkezi oldu. 31 Ocak 1963'te bölgeye özerklik verildi. 1968'de de Pordenone ili kuruldu.

İtalya'nın en yoksul bölgelerinden biri olan Friuli-Venezia Giulia'nın yüzey şekilleri kuzeyde kayalık yaylalar ve kıraç dağ eteklerinden, güneyde ise kıraç ya da bataklık düzlüklerden oluşur. Güneydeki toprak ıslah çalışmalarında pek az ilerleme sağlanmıştır; tarım genellikle geçimlik düzeyde yapılır.

Friuli-Venezia Giulia, aynı zamanda İtalya'nın sismik bakımdan en etkin bölgelerinden biridir. Mayıs 1976'da merkezi Udine'nin kuzeyinde olan bir depremde binden fazla insan ölmüştür. İtalya'nın en çok yağış alan yöresi olan kuzey kesiminde çiftlik hayvanları yetiştirmeye elverişli doğal otlaklar bulunur. Friuli'nin jambonu ve mandıra ürünleri ünlüdür. Tagliamento Vadisinde mısır ve başka bazı tahıllar yetiştirilir. Udine çevresinde pazara yönelik meyve ve sebze üretimi yapılır. Udine, Pordenone, Gorizia, Monfalcone ve Trieste gibi büyük kentlerde sanayi bir ölçüde gelişmiştir. Ticaret hacmi Avrupa'nın orta kesimine hizmet verdiği 1914 öncesine göre küçülmüş olan Trieste, gene de İtalya'nın büyük limanlarından biridir. Bölge kara ve demir yoluyla Avusturya ve Slovenya'ya, Venedik üzerinden de bütün İtalya'ya bağlıdır. Bölgede varlığını sürdüren Friuli aynıkçı hareketi 1970'lerin sonlarında güç kazanmaya başlamıştır; bölge nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ını Friulililer oluşturur. Nüfus (1989 tah.) 1.206.362.

friz, Eski Yunan mimarlığında sütun başlığının üstündeki saçaklığın(*) orta bölümü. Üstünde saçaklık silmesi(*) (korniş), altında baştaban(*) bölümleri vardır. Friz terimi ayrıca yapılan her türlü ensiz ve uzun, şerit

biçimli bezeme ögesi için de kullanılır. Örneğin seramik kaplarda, metal eşyalarda, oda duvarlarında ya da Hindistan'da Ellora'daki Kailasanatha Tapınağı gibi yapıların dış duvarlarında bulunabilir.

Dor düzeninde(*) friz, genellikle üçüzyivler (her biri üç dikey kanalla süslü dörtgen blok biçiminde çıkıntılar) ve metopların birbirini izlemesinden oluşur. İon ve Korint düzenleriyle kompozit düzende ise, Delphoi Hazine Evi'ndeki (İÖ 5. yy) gibi kabartma figürlerle ya da Fransa'da Nîmes'deki Maison Carrée tapınağındaki (İÖ y. 12) gibi akantus yapraklarıyla oluşturulur. İon düzeninde yaygın olan dişbükey yüzeyli yastık friz, Roma'daki Pantheon gibi bazı geç Roma yapılarında uygulanmış, sonradan İtalyan Rönesans mimarlarınca da çok kullanılmıştır. Yastık friz hiç bezemesiz, dümdüz yapılabileceği gibi, oymalarla kaplı ya da boyalı da olabilir.

Atina Akropolis'i'ndeki Parthenon'un frizinin (İÖ 5. yy) üstünde Panathenaia Oyunları'ndaki geçit töreni canlandırılmıştır. Bu friz belki de bilinen Antik Çağ frizleri arasında en ünlü olanıdır; ünlü heykeltıraş Phidias'ın yaptığı sanılır; yüksekliği 1 m. toplam boyu 160 m'dir.

Friz Adaları, Avrupa anakarasının kuzeyinde, kıyının 5-32 km açığında bulunan alçak ada zinciri. Hollanda'nın kuzeybatısındaki Den Helder limanı yakınından başlar; Hollanda ve Almanya kıyıları boyunca doğuya doğru ilerleyerek Elbe Irmağı ağızına kadar gider ve burada keskin bir biçimde

Texel Adasında kıyı şeridi, Batı Friz Adaları, Hollanda
P.R. Johanson - Ostrman Agency

kuzeye dönerek Schleswig-Holstein (Almanya) ile Jutland Yarımadasının (Danimarka) güney kıyıları boyunca uzanan bir yay oluşturur. Fiziksel bir bütünlüğe sahip olmalarına karşılık, genellikle Batı, Doğu ve Kuzey Friz Adaları olarak üçe bölünürler. Kuzey Denizin güneybatı ucunda İÖ y. 7000-5000'de Atlas Okyanusuna bir çıkış oluşturmasından sonra, şimdiki Friz Adaları zinciri büyük olasılıkla Kuzey Denizinin güneydoğu kıyısını oluşturuyordu. Sürekli yinelenen çöküntüler, fırtınalar ve taşkınlar zamanla bu uzun zincirin, dar bir sığ deniz kuşağı ve gelgitlerin yarattığı çamur birikintisi (Felemenkçe *wadden*; Almanca *watten*) ile anakaradan ayrılmasına yol açtı.

Bu nedenle birçok Friz masalı ve halk şarkısı su altında kalan köylerin öyküsünü anlatır. Hollanda ve Alman hükümetleri kıyıları korumanın yanı sıra, *wadden*'leri tarıma elverişli hale getirmek amacıyla da büyük harcamalar yapmaktadır. Adaların çoğunda başlıca ekonomik etkinlikler balıkçılık, koyun ve sığır besiciliği, çavdar, yulaf

ve patates tarımıdır. Kumsalları ve gelişkin dinlenme yöreleri pek çok turist çeker.

Hollanda'ya ait olan Batı Friz Adaları (Felemenkçe Friese Eilanden) batıdan doğuya doğru, yerleşmenin bulunduğu Texel, Vlieland, Terschelling, Ameland, Schiermonnikoog adaları ile hemen hemen hiç yerleşim olmayan Simonszand, Boschplaat, Rottumerplaat ve Rottumeroog'u (Rottum) kapsar. Kıyıda kum tepeliklerinden güneydoğuya doğru uzanan Texel'de Wadden Denizinin ıslah edilmesiyle oluşturulan geniş bir polder(*) alanı vardır. Terschelling, Ameland ve Schiermonnikoog'da da küçük polder alanları bulunur. Texel'in kuzeyindeki Eierland binlerce deniz kuşu yuvasının bulunduğu bir kuş cennetidir. Birkaç köy ve dağınık çiftlikler bu beş ana adanın tipik özelliğidir.

Almanya'ya ait olan Doğu Friz Adaları (Almanca Ostfriesische Inseln) Ems Halicinden doğuya doğru (Elbe Halicinin yakınındaki Scharhörn ve Neuwerk adalarının bulunduğu) Jade Koyunun dış bölümü olan Jade Kanalına kadar uzanır. Batı Friz grubundakilerin çoğundan daha küçük olan bu adaların başlıcaları, batıdan doğuya doğru Borkum, Juist, Norderney, Baltrum, Langeoog, Spiekeroog ve Wangerooge'dur. Adalarda dağınık çiftlikler ve küçük köyler bulunur. Scharhörn'de yerleşme yoktur; Neuwerk'te ise yalnızca denizfeneri bakıcıları ve cankurtaran sandalı tayfaları yaşar. Yazları ana adalara turist gelir; Nordseebad Borkum ve Norderney kasabaları sevilen turizm merkezleridir. Tatil günlerinde adaların korunaklı güney kıyılarına gemi seferleri düzenlenir. Adaların çoğunda ziyaretçileri iç kısımlara taşıyan kısa demiryolları vardır.

Kuzey Friz Adaları (Almanca Nordfriesische Inseln) Almanya ve Danimarka arasında bölünmüştür. Hem yeri, hem jeolojik yapısı bakımından farklı olan kayalık kırmızı kumtaşı adası Helgoland dışında, Kuzey Friz Adaları Elbe Halicinin kuzeyindeki Trischen'den Schleswig-Holstein ve Jutland Yarımadası kıyıları boyunca kuzeye doğru uzanarak bir Danimarka limanı olan Esbjerg'in yakınındaki Fanø'da son bulur. Şimdiki Alman adaları olan Nordstrand, Nordstrandischmoor ve Pellworm 1634'e kadar tek bir büyük adanın parçalarıydı. Aynı durum daha kuzeyde yer alan Alman adaları Hooge, Nordmarsch-Langeness, Amrum, Föhr ve Sylt için de geçerlidir. Bunların kuzeyinde Danimarka'ya ait olan Rømø, Manø ve sonuncu ada Fanø yer alır. Rømø ve Sylt uzun toprak setlerle anakaraya bağlanır. Bu ada grubu 1970'lerde yoğun bir arazi ıslah çalışmasına sahne olmuştur.

Friz edebiyatı, günümüzde esas olarak Hollanda'nın kuzey kesimindeki Friesland ilinde konuşulan, Eski İngilizceyle yakın akraba olan Batı Frizceyle yazılmış edebiyat yapıtlarının tümü (Doğu ve Kuzey Frizce olarak bilinen dillerin Friz edebiyatına katkısı çok azdır).

Friz edebiyatı 17. yüzyılda Gysbert Japicx (Japiks olarak da yazılır; 1603-66) ile başladı. Friesland'ın 1581'de Felemenk Cumhuriyeti topraklarına katılması, Frizceyi bir köylü lehçesi durumuna gelme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştı. Japicx, *Friesche Rymlerye* (1668; Friz Şiiri) ve başka yapıtlarıyla Frizcenin zenginliğini ve çeşitliliğini gösterdi ve böylece dili yok olup gitmekten kurtardı.

Friz edebiyatının ulusal bir edebiyat durumuna gelmesi ise 19. yüzyıldaki romantik döneme rastlar. Bu dönemde Eeltsje, Joast ve Tsjalling Halbertsma kardeşler Yeni Friz Edebiyatı olarak bilinen bir hareket başlat-

tilar. Romantik şiir ve düzyazı örneklerine yer veren *Rimen en Teltsjes* (1871; Şiir ve Öyküler) adlı, keyifle okunan derlemeleri sayesinde de 19. yüzyılın ikinci yarısında halk edebiyatının canlanmasına yol açtılar. Halbertsma kardeşlerin çağdaşı filolog ve şair Harmen Sytstra ise eski Germen şiir biçimlerini kullanarak geçmişteki kahramanlık çağını konu alan yapıtlar verdi.

1915'te Douwe Kalma, genç kuşak yazarları Friz edebiyatının taşralı, didaktik tutumundan tümüyle kopmaya çağıran Genç Friz Hareketi'ni başlattı. Böyle bir kopuşun izleri, Simke Kloosterman'ın lirik şiirleri ve düzyazı yapıtlarıyla Reinder Brolsma'nın psikolojik anlatılarında da önceden görülebiliyordu. Kalma'nın kendisi de şiir, tiyatro, çeviri, edebiyat tarihi ve eleştirisi alanlarına önemli katkılar yaptı. 20. yüzyılın ilk yarısının öteki önemli edebiyatçıları denemeci E. B. Folkertsma'yla Fedde Schurer, Obe Postma ve Douwe Tamminga adlı şairlerdi.

Friz edebiyatı II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, özellikle de eleştirmen, denemeci ve romancı Anne Wadman'ın önderliğinde ulusal hareketten ve geleneksel tutumlardan büyük ölçüde uzaklaştı. Günümüz Friz edebiyatı tema ve teknikleri açısından büyük ölçüde Batı Avrupa edebiyatının bir parçasıdır.

Frizce, Frizce FRIESISCH, Batı Germen öbeğine bağlı, İngilizceyle büyük yakınlığı olan dil. Eski Frizce Hollanda'nın bugünkü Noord-Holland (Kuzey Hollanda) ilinden Almanya'daki Schleswig'e kadar Kuzey Denizi kıyısı boyunca uzanan yörede ve buranın açıklarındaki adalarda konuşulurdu. Bugünkü Frizce ise ancak üç küçük bölgede konuşulmaktadır. Batı, Doğu ve Kuzey Frizce olmak üzere, her bölgenin kendi lehçesi vardır. Batı Frizce, Hollanda'nın Friesland ilinde ve buradaki Schiermonnikoog ve Terschelling adalarında, Doğu Frizce Almanya'nın Oldenburg kentinin batısındaki Saterland'da, Kuzey Frizce ise Almanya sınırlarındaki Schleswig'in batı kıyısı boyunca ve bu kıyı açıklarındaki Sylt, Föhr, Amrum ve Halligen adalarıyla Helgoland'da konuşulur.

Bu konudaki ilk yazılı kaynaklar 13. yüzyıl sonlarından kalmadır ve Eski Frizceyle yazılmıştır. 16. yüzyılın sonuna değin kullanılan Eski Frizcede, İngilizce ve Frizceyi öbür Germen dillerinden ayıran bütün özellikler vardır.

Eski Frizce döneminden sonra 300 yıl boyunca Frizce yazı dili olarak çok fazla kullanılmamışsa da, yakın zamanlarda Batı Frizcenin konuşulduğu bölgede bir canlanma olmuştur. Günümüzde Friesland'da okullarda ve mahkemelerde kullanılan Frizce, Hollanda hükümeti tarafından resmi dil olarak kabul edilmiş ve bir Friz Dili Akademisi kurulmuştur. Doğu ve Kuzey Frizce ise, Almınca karşısında gittikçe gerilemektedir.

Frizler, İngilizceye çok yakın bir dil konuşan Germen kökenli halk. Ayrıca bak. Frizya.

Frizya, Hollanda ve Almanya'ya ait tarihsel bölge. Kuzey Buz Denizi kıyısındaki Friz adalarını da kapsar. 1815'te Felemenk Cumhuriyeti ile Almanya arasında bölüşülmüştür. Hollanda'nın Friesland, Kuzeybatı Almanya'nın Doğu Frizya (Ostfriesland) ve Kuzey Frizya (Nordfriesland) bölgelerini kapsar. İngilizceye çok yakın bir dil konuşan Germen kökenli bir halk olan Frizlerin tarihsel yurdudur.

Tarihöncesinde, bilinmeyen bir zamanda göçebe Frizler Kuzey Buz Denizinin Ren

İrmağının ağzıyla (Lahey'in kuzeyinde Katwijk'te) Ems Irmağının ağzı arasındaki kıyı bölgesine göç ederek burada yerleşik Keltler bölgeden sürdüler. İS 1. ve 5. yüzyıllar arasında bir ölçüde Romalılara bağımlı yaşadılar. Frizya 5. yüzyılda, İngiltere'ye gitmekte olan Angılar ve Saksonların saldırısına uğradı, ardından Charlemagne komutasındaki Frankların egemenliğine girdi. Frizlerin Hristiyanlığı kabul etmeleri de bu döneme rastlar. Daha sonraki yüzyıllarda Frizya toprakları bölündü. 16. yüzyılda batı Frizler sonraları Felemenk Birliği'ni oluşturacak halklara katıldılar. Frizler Reform hareketi sırasında Protestanlığı seçtiler.

Modern çağlarda hayvancılıklarıyla ünlü Frizlerin 10. yüzyıl gibi erken bir tarihte bile önemli miktarda hayvan yetiştirdikleri bilinmektedir. Tarımla da uğraşan Frizler, aynı zamanda denizci ve tüccar bir halktı. Ortaçağda kuzeybatı Avrupa'nın en büyük dokuma sanayisine sahiptiler. Bir süre için önemini yitirmiş görünen Friz dili son yıllarda yeniden canlanmıştır. Bugün Hollanda'nın resmi dillerinden biri olarak kabul edilen Friz dili Friesland bölgesindeki tüm ilkokullarda okutulmaktadır.

Frizya oyması, 17. yüzyıldan başlayarak Frizya'dan Amerika'ya göç eden ve Pennsylvania'ya yerleşen Almanların yaptıkları mobilyalardaki yüzeysel oymalara verilen ad. Frizya oymalarında en çok rastlanan örgeler taçlı krallar, başta erkek geyikler olmak üzere av hayvanları, stilize zambaklar ve yüzleri birbirine dönük tek-boynuzlardır.

Froben, Johann, JOHANNES FROBENIUS olarak da yazılır (d. y. 1460, Hammelburg, Franken - ö. Ekim 1527, Basel, İsviçre), buluşlarıyla Basel'deki basım sanayisinde çığır açan ve birçok önemli bilimsel kitap yayımlayan Basel'in en ünlü edebiyatçı-yayımcısı.

Froben'in ilk yayımladığı kitap Latince Kitabı Mukaddes'ti (1491). 1496'da Johann Petri, 1500'de Johann Amerbach ve kızıyla evlendiği kitapçı Wolfgang Lachner ile kurduğu ortaklıklarla 1515'te dört, daha sonra da yedi basımında denetimi ele geçirdi. Froben'in Latin harflerinin kullanımını yaygınlaştırması, İtaliye ve Yunan karakterleri

Froben, Hans Holbein'in (Genç) bir resminden B. Hubner'in yaptığı oymabaskı, 1795
Bibliothèque Nationale Suisse, Bern

tanıtması, küçük ve ucuz kitap yayımlaması, Hans Holbein gibi yetenekli resamlara çizimler hazırlatması Basel'deki yayıncılığa yaptığı katkılardan bazılarıdır. Yanında çalışan düzeltmenler arasında, o zamana değin çok az kullanılmış olan Alsace ve Pfalz el yazmaları koleksiyonundan yararlanmak isteyen birçok ünlü bilim adamı da vardı.

Froben'in yayımladığı bilinen yaklaşık 250 yapıt vardır. Bunların en önemlileri Erasmus'un 1513'ten sonraki bütün çalışmaları, gene Erasmus'un Latince çevirisiyle birlikte

yayımlanan ilk Yunanca Yeni Ahit (1516) ile Romalı tarihçi Velleius Paterculus'un (1520) ve Kilise Babaları'ndan Tertullianus'un (1521) Beatus Rhenanus tarafından yayıma hazırlanan çalışmalarıdır.

Frobenius, (Ferdinand) Georg (d. 26 Ekim 1849, Berlin - ö. 3 Ağustos 1917, Berlin, Almanya), grup kuramına, özellikle soyut gruplar kavramına ve kuvantum mekaniğinde önemli uygulamaları olan doğrusal ornatmaların sonlu grupları kuramına önemli katkılarda bulunan Alman matematikçi.

1874'te Berlin Üniversitesi'nde matematik dalında dersler veren Frobenius, ertesi yıl Zürih'teki Federal Politeknik Okul'a matematik profesörü olarak atandı. 1892'de Berlin Üniversitesi'ne matematik profesörü olarak döndü.

Frobenius'un soyut grup kuramı konusundaki bulguları Ludwig Stickelberger ile birlikte yazdığı "Über Gruppen von vertauschbaren Elementen" (1879; Permütasyonlu Öğelerin Grupları Üzerine) başlıklı makalede yayımlandı. Issai Schur ile birlikte, doğrusal ornatmaların sonlu grupları kuramı aracılığıyla grup kuramını geliştirdi. Bulgularını "Über die Gruppencharaktere" de (1896; Grup Karakterleri Üzerine) ve başka makalelerinde yayımladı. Ayrıca doğrusal homojen diferansiyel denklemlerin çözümü için bir yöntem geliştirmiştir.

Frobenius, Leo (Viktor) (d. 29 Haziran 1873, Berlin - ö. 9 Ağustos 1938, Biganzolo, İtalya), kültürel-tarihsel etnoloji yaklaşımının öncülerinden Alman kâşif ve etnolog. Üç aşamalı bir kültürel evrim kuramı ileri sürmüştür; Tarihöncesi sanatı konusunda önde gelen otoriteler arasında sayılır.

Büyük ölçüde kendi kendini yetiştirmiş bir sosyalbilimci olan Frobenius, 1904-35 arasında Afrika'ya yapılan 12 keşif gezisini yönetti. Alpler, Norveç, İspanya ile Afrika'nın kuzey ve güneyindeki tarihöncesi sanat merkezlerini inceledi. Meslek yaşamının ilk yıllarından başlayarak kültürün özünü kavrama sorunu üzerine eğildi. Kültürün kökenini, ona egemen olan yasaları ve insanın kültürle ilişkisini çözerek bütün insanlık tarihinin kavranabileceğine inanan Frobenius, bazı kültürel elemanların yaygın dağılımına dikkati çekerek, Okyanusya ve Batı Afrika kültürlerinin ortak bir kökeni olduğunu ileri sürdü. Kültürel yayılma düşüncesinden hareketle, aynı kültürel dağılım alanlarını, kültürün doğası konusunda yapılacak daha ileri çalışmaların başlangıç noktası olarak değerlendirdiği ve kültür çevreleri adını verdiği birimler altında topladı. Bu kavram Fritz Graebner tarafından daha da geliştirildi.

Frobenius, kültürün doğasını dört ciltlik *Probleme der Kultur* (1899-1901; Kültür

Leo Frobenius
Bevans - Verlag

Sorunları) adlı yapıtının ilk cildinde araştırmaya başladı. Biyolojik anlamda canlı bir varlık gibi ele aldığı kültürü gençlik, olgunluk ve yaşlılık aşamalarına ayırdı. Çok sayıda makale ve broşürün yanı sıra başta üç ciltlik *Und Afrika Sprach* (1912-13; Afrika'nın Sesi) ile yedi ciltlik *Erlebte Erdteile* (1925-29; Yeryüzünde Araştırmalar) olmak üzere 60 kadar kitap yazdı. 1932'de Frankfurt Üniversitesi'nde kültürel antropoloji dersi vermeye başladı. 1934'ten sonra Frankfurt'daki Belediye Etnoloji Müzesi'nin yöneticiliğini yaptı.

Froberger, Johann Jakob (d. 18 Mayıs 1616, Stuttgart, Württemberg - ö. 7 Mayıs 1667, Héricourt, Fransa), Alman besteci, orgcu ve klavyenci. Klavyeli çalgılar için yaptığı besteler genellikle erken barok dönemin en zengin ve güzel yapıtları arasında sayılır.

1637'de Viyana'da saray orgcusu olduysa da aynı yıl Roma'ya, Girolamo Frescobaldi ile çalışmaya gitti. Daha sonraki yıllarda Viyana sarayında çaldı (1641-45 ve 1653-57), Londra ve Paris'i kapsayan turnelere çıktı. Württemberg dükü Sybille'in hizmetinde bulunduğu sırada öldü.

Froberger ilk önemli Alman klavsen bestecisidir. Lavta müziğinin özgür havasından Fransız dans süitlerindeki süslü, zarif parçalara, Jan Pieterszoon Sweelinck'in *canzone*'lerinin biçimsel yapısından İtalyan bestecilerinin cesur armonilerine kadar yabancı müziklere özgü birçok özellik ile Alman klavye müziğinin yalınlığını kendi üslubunda bir araya getirmiştir. Froberger, aynı zamanda ilk büyük Alman klavye süiti ustasıdır. Süitleri, Fransız lavtacısı ailesi Gaultier'lerin ve Jacques Chambonnières'in klavsen için yaptıkları bestelerin etkilerini taşır. Özgün el yazmasında bu süitlerin çoğu, araya katılan bir *gigue* ile birlikte üç bölümlükken, Froberger'in ölümünden sonra 1693'te yapılan baskıda alemand(*), *courant*(*), *saraband*(*), *ve gigue*(*) bölümlerini içerecek biçimde (yani süitin standart düzeninde) yer almışlardır. Froberger'in süitlerinin klavsen ve klavikord için yazılmış olduğu açıktır, ama onun partitoları gibi başka yapıtlarının klavsen ya da org için düzenlendiğini söylemek zordur. *Ricercare*'lerinde(*) iki değişik düzenleme vermiştir; bunlardan biri her çalgıyla çalınabilecek biçimde düzenlenmiştir. Org ve klavsen için yazdığı *canzone*'leri, tek bir temayla birbirine bağlanan birkaç bölümden oluşur. Froberger'in org için bestelediği güçlü ve esin dolu tokata ve fantezileri Frescobaldi'nin etkisini taşır. J. S. Bach bunlara büyük değer vermiştir.

Frobisher, Sir Martin (d. y. 1535, Yorkshire - ö. 22 Kasım 1594, Plymouth, Devon, İngiltere), Kanada'nın kuzeydoğu kıyılarını keşfeden İngiliz denizci.

Büyük Okyanusa açıldığı ileri sürülen Kuzeybatı Geçidini bulabilmek amacıyla, 1576'da üç gemiyle İngiltere'den ayrıldı. Labrador ve Baffin Adasına ulaştıktan sonra, bölgede altın yatakları olabileceğine ilişkin bilgilerle geri döndü. 1577 ve 1578'de aynı bölgeye düzenlediği iki sefer sırasında Hudson Körfezini keşfetti, ama bölgede altın bulamadı; burada koloni kurma çabaları da başarısızlıkla sonuçlandı. 1585'te Sir Francis Drake'in Batı Hint Adalarına düzenlediği sefere amiral yardımcısı olarak katılan Frobisher, üç yıl sonra İspanyol Armadası'na karşı düzenlenen seferde önemli bir rol oynadı. 1591'de küçük bir filonun komutanı olarak İspanya'ya hazine

taşıyan gemileri ele geçirmekle görevlendirildiyse de başarılı olamadı. 1594'te, Fransa'nın batı kıyılarında İspanyol birliklerine karşı çarpışırken aldığı ağır yaradan öldü.

Frobisher Körfezi, Kanada'ya bağlı Baffin Adasının güneydoğu ucunda, kuzeybatı yönünde Atlas Okyanusuna açılan körfez. Uzunluğu yaklaşık 240 km'dir; genişliği 30-65 km arasında değişir. En derin noktası

Frobisher Körfezi
Shostal - EB Inc

120 m'dir. Sir Martin Frobisher'ın 1576'da keşfettiği ve boğaz sandığı girintinin körfez olduğu ancak 1860'ta anlaşılmıştır.

Körfezin başında yer alan Iqaluit (eskiden Frobisher Bay) kenti, Kuzey Kutup Bölgesi'nin doğu kesimindeki en büyük yerleşmedir. 1914'te bir ticaret merkezi olarak kuruldu. II. Dünya Savaşı sırasında hava üssü olarak kullanıldı. Daha sonra Uzaktan Erken Uyarı hattının şantiye merkezi oldu. Kasabada bir radyo-meteoroloji istasyonu da vardır. Iqaluit bir Eskimo sanatı merkezidir. Nunuuta Sunaqtangit Müzesi'nde Kuzey Kutup Bölgesi'ne ait yapıtlar sergilenir. Nüfus (1986) kasaba, 2.947.

Froebel, Friedrich (Wilhelm August), FROBEL olarak da yazılır (d. 21 Nisan 1782, Oberweissbach, Thüringen - ö. 21 Haziran 1852, Marienthal, Bad Liebenstein yakınları, Thüringen), Almanya'da Kindergarten (çocuk bahçesi) adıyla ilk anaokulunu kuran Alman eğitim reformcusu.

Bir Ortodoks rahibinin beşinci çocuğuydu. Dokuz aylıkken annesini yitirmesinin etkilerine babasının gözünün cemaatinin sorunlarından başka şey görmemesi ve üvey annesinin ilgisizliği de eklenince karamsar, içedönük, okumayı yavaş öğrenen ve düşünsel alanlara ilgi duymayan bir çocuk olarak büyüdü. Okula gönderilmeyen ve yapıtlarıyla birlikte olmasına izin verilmeyen

Froebel, Friedrich Unger'in
bir çiziminden ayrıntı;
Devlet Müzeleri, Heidecksburg
Staatliche Museen, Heidecksburg

Froebel'de doğaya karşı saplantılı bir tutku gelişti. Keskin gözlemler yapmayı öğrendi; sezgi yoluyla bilimsel çıkarımlarda bulundu ve çok küçük yaşta, evrenin tinsel bütünlüğüne ilişkin derin bir felsefe oluştu.

Bir süre bir ormancıya çıraklık ettikten sonra Jena Üniversitesi'nde bazı dersleri dışardan izledi. Kısa sürelerle müfettiş, kâhya ve özel sekreter olarak çalıştı. Daha sonra 23 yaşında mimarlık öğrenimini yarıda bırakarak, İsviçreli eğitimci J. H. Pestalozzi'nin bir örnek okulda öğretmenliğe girme önerisini hiç düşünmeksizin kabul etti.

Haziran 1806'da Baron von Holtzhausen'in üç oğluna özel ders vermeye başlaması, Froebel'in yaşamında bir dönüm noktası oldu. Baron, çocuklarının yetiştirilmesiyle hiç ilgilenmiyordu. Onun bu tutumu, Froebel'in, anneye babanın ikisinin de çocukların eğitimine katılmasının yaşamsal önemi konusundaki inancını pekiştirdi. Baroneste ideal anneliğin biçimlenişini gören Froebel ona büyük yakınlık duydu ve manevi eşi kabul etti. Haziran 1811'de, üniversite öğrenimini sürdürmek için ansızın baronun evinden ayrıldı, ama uzun yıllar baronesle gizlice mektuplaştı.

Froebel, Göttingen Üniversitesi'nde "küre yasası" adını verdiği görüşünü dile getirdi; ona göre evrendeki ilahi güçleri ifade eden bu yasayı bilim ve kültürün bütüncül bir biçimde yeniden inşasına uygulamayı düşledi. Bu amaçla kristalografi çalışmaya başladı, ama kısa süre sonra Napoléon Savaşları'nın içine çekildi. Askerdeyken eğitim sisteminde yapılacak temel bir düzenlemeyle yeniden Almanya'nın yaratılmasına ilişkin görüşünü geliştirdi. 1814'te Berlin Üniversitesi'ne giderek üniversitenin mineraloji müzesinin müdürü oldu. İki yıl sonra Thüringen'e dönerek Griesheim köyünde Evrensel Alman Eğitim Kurumu olarak tanımladığı okulunu kurdu. Okulun bütün kadrosu ve öğrencileri üç yetim yeğeni, erkek kardeşi, yengesini ve yengesinin iki oğlundan oluşuyordu. Aileye büyük önem vermesine karşın Froebel 1818'e değin evlenmedi. Karısı Wilhelmine Hoffmeister incelikli ve sıcak bir eştii. Froebel'in bir yıl sonra yakındaki Keilhau'ya taşıdığı okul kısa sürede gelişerek ünlendi.

Projesi için hükümet desteği sağlayamayan Froebel, hiçbir özveriden kaçınmadan kendini okula adadı. Çok sayıda makale yazdı. 1826'da da Keilhau'nun ilke ve yöntemlerinin felsefi bir açıklaması olan *Die Menschenerziehung*'u (İnsan Eğitimi) yayımladı. 1828'de Keilhau okulu yöneticilerce bir "demagoglar yuvası" olarak değerlendirildi. Froebel resmen suçlanmamakla birlikte 1832'de yönetimden uzaklaştırıldı. Beş yıl İsviçre'de kaldıktan sonra Almanya'ya dönerek Blankenburg'da, sonraları Kindergarten adını verdiği Çocuk Bakım ve Etkinlik Enstitüsü ile küçük bir yatılı öğretmen okulu açtı. Ayrıca anaokulu çocukları için çeşitli oyun ve eğitim yayınlarına yönelik bir yayınevi kurdu; içindeki şarkıların anlam ve kullanımlarına ilişkin uzun açıklamalara yer verdiği *Mutter-und Koselieder* (1844) adlı derlemeyi yayımladı. Neredeyse herkesin bilip kullandığı bir kitap haline gelen derleme birçok yabancı dile de çevrildi. Froebel'e göre okulöncesi eğitim kapsamlı bir eğitsel ve toplumsal reformun önkoşuluydu. Kendinden 30 yaş küçük, çalışkan bir kadın olan Louise Lewin tarafından desteklenen Froebel, Keilhau'dan eski bir öğrencisi olan Lewin'le 1851'de ikinci evliliğini yaptı.

Froebel'in eğitim sistemi insanın yalnızca alıcı değil, etkin ve yaratıcı olduğu ilkesi

üzerine kuruludur. Çocuk eğitiminde çocuğun kendi kendini oyaladığı etkinlik ve oyunlara önem vermiş, çocuğun ilgisini şarkı ve müziğin eşlik ettiği yönlendirilmiş oyunlara çekecek bir dizi oyuncak ve öğrenme aracını tasarlamıştır. Armağan adını verdiği bu oyuncakları gittikçe karmaşıklaşan altı grupta toplamış, ilk grupta renkli yün yumaklara yer verirken daha sonra tahta bloklara, karelere ve küplere geçiş öngörmüştür. Bu oyuncaklarla okulöncesi çocukların günlük yaşama, sanata, geometrik şekillere ve sayılara ilişkin kavramlar edinmelerini amaçlamıştır.

Fröbel, yıkıcı olduğu gerekçesiyle 1851-60 arasında Prusya hükümetince yasaklanmasına karşın anaokulu hareketine dünya çapında destek toplamıştır. Onun Thüringen'deki Marienthal'de kurduğu anaokulunda gördüklerinden çok etkilenen Marenholtz-Büllow baronesi, bütün Avrupa ve İngiltere'de anaokulları açmıştır.

Frohschammer, Jakob (d. 6 Ocak 1821, Illkofen, Bavyera - ö. 14 Haziran 1893, Bad Kreuth, Almanya), Alman felsefeci ve Katolik din adamı. Felsefe ile kilise otoritesinin birbirinden bağımsız olduğunu ileri süren yeni bir usulüğü savunduğu için aforoz edilmiştir.

1847'de papazlığa atanan Frohschammer 1850'den sonra Münih Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdi. 1855'te profesör oldu. Tartışmalara yol açan *Über den Ursprung der menschlichen Seelen: Rechtfertigung des Generationismus* (1854; İnsan Ruhunun Kökeni Üzerine: Cansızdan Doğuş Kuramının Doğrulanması) ve *Menschseele und Physiologie* (1855; İnsan Ruhu ve Fizyoloji) adlı yapıtlarını Münih'te yayımladı. Bu kitapları, dölleme sırasında insan ruhunun cansız bir maddeden yaratıldığını ileri süren cansızdan doğuş kuramını savunduğu için kilisenin *Index Librorum Prohibitorum*'una (Yasak Kitaplar Listesi) alındı. Bu kurama ilişkin görüşleri ılımlı olduğu halde kilisenin tepkisiyle karşılaşan Frohschammer görüşlerinden dönmeyi reddedince 1862'de Münih Üniversitesi'nden uzaklaştırıldı. Aynı yıl liberal Katolik görüşleri yansıtan *Athenäum* dergisini kurdu. Burada, Darwin'in doğal seçme kavramına dayalı evrim kuramının Almancadaki ilk değerlendirmesini kaleme aldı. 1871'de aforoz edilince, bu karara *Der Fels Petri in Rom* (1873; Petrus'un Roma'daki Kayası), *Der Primat Petri und des Papstes* (1875; Petrus'un ve Papalığın Önceliği) ve *Das Christentum Christi und das Christentum des Papstes* (1876; İsa'nın Hristiyanlığı ve Papaların Hristiyanlığı) ile karşılık verdi. Bundan sonraki döneminin temel yapıtı *Die Phantasie als Grundprinzip des Welprozesses*'ti (1877; Dünyevi Süreçlerin Temel İlkesi Olarak Fantezi). Frohschammer *Philosophie des Thomas von Aquino kritisch gewürdigt*'te (1889; Aquino'lu Tommaso'nun Felsefesinin Eleştirel Değerlendirmesi) Aquino'lu Aziz Tommaso'nun, felsefeyi ilahiyatın hizmetinde sayan görüşlerini eleştirdi.

Froissart, Jean (d. 1333?, Valenciennes, Brabant - ö. 1400/01, Chimay, Hainaut), Avrupalı ortaçağ şairi ve saray tarihçisi. 14. yüzyıl konu alan *Chroniques* adlı yapıtı, feodal döneme ilişkin en önemli ve en ayrıntılı belge niteliğini taşımanın yanı sıra çağın şövalyelik ve saraya bağlılık anlayışını da en iyi biçimde yansıtır.

Bir bilgin olarak çeşitli Avrupa saraylarının soyluları arasında yaşadı. İngiltere'de, Hainaut'lu Kraliçe Philippa, Kral III. Edward, oğulları Edward (Kara Prens) ve Clarence dükünün hizmetinde bulundu;

Blois kontu Chatillon'lu II. Gui'nin özel rahibi oldu ve onun koruması altında Chimay Kilisesi heyeti üyeliğine seçildi. İskoçya, İtalya, Fransa ve İber Yarımadasını dolaştı.

Ünlü yapıtı *Chroniques*'in (İng. çev. Lord Berners, 1523-25; der. W. P. Ker, 1901-03. 6 cilt) ana konusu, Yüz Yıl Savaşları'nın "onurlandırıcı serüvenleri ve kahramanlıkları".

Froissart (oturan) ünlü yapıtı *Chroniques*'i yazarken, 15. yüzyıl ortalarında kalma bir yazmadan minyatür; Arsenal Kütüphanesi, Paris

Bibliothèque de l'Arsenal, Paris. fotoğraf. Studio STA Photo

ları"dır. Froissart ayrıcalıklı konumundan yararlanarak olayların odağındaki kişilerle konuşma ve önemli olayları gözleme olanağı bulmuş ve 1325-1400 arasındaki düğün, cenaze ve büyük çarpışmaları birinci elden aktarmıştır. I. Kitap Flaman yazar Jean le Bel'in yapıtını temel almış ve daha sonra yeniden yazılmıştır. II. Kitap Flandre'da geçen olayları ve Tournai Barış'ını konu alır. III. Kitap İspanya ve Portekiz'i ele alır. IV. Kitap ise Poitiers Çarpışması'nı (1356) ve yazarın kraliyet yönetiminin zayıflığı karşısında şaşkınlığa düştüğü İngiltere'ye son ziyaretini anlatır.

Froissart gerçeğe uygun konuşmaları ve elde edebildiği bütün olguları aktararak, okurun kendi kendine bir sonuç çıkarmasına olanak sağlar. Ama saray edebiyatı geleneklerine uygun olarak görkemli yaşam ve debdebeli törenlere geniş yer verirken, çekilen acıların nedenlerini ve kurbanları gözardı eder. Didaktik ahlaki bir anlatımla, okurlarını şövalyelik ülkülerini benimsemeye zorlar.

Froissart'ın alegorik şiirleri şövalye aşkını yüceltir. *L'Horloge amoureux* (Sevdalı Saat) gönül ile saat arasında benzerlikler kurar. *Méliador* ise şövalyelik ruhunu işleyen bir romanştır. Baladları ve rondoları şairin kişisel duygularını yansıtır. Bütün yaşamı süresince tanınmış bir kişi olmasına karşın, ölümü tam bir belirsizlik içinde kalmış ve mezarının nerede olduğu hiçbir zaman öğrenilememiştir.

Frome Gölü, Güney Avustralya'nın kuzeydoğusunda büyük ve sığ çöküntü. Uzunluğu 100 km, genişliği 48 km'dir. Adelaide'in 448 km kuzeydoğusunda bulunan çöküntü zaman zaman suyla dolar. Flinders Sıradagları'nın kuzeydoğusunda uzanan ve Gregory, Blanche ve Callabonna tuz göllerinin oluşturduğu yayın güney ucunda yer alır; bu göller geçmişte kuzeybatıdaki Eyre Gölü'nün parçasıydılar. Frome Gölü, Flinders Sıradagları'nın kuzeyine yağın şiddetli ve düzensiz yağışlar ya da Callabonna Gölü'ndeki taşkınlarla su aldığı dönemler dışında bir tuz bataklığı görünümü taşır. 1840'ta yeni otlaklar arastırın Edward J. Eyre'in keşfettiği göl, 1858'e değin Torrens Gölü'nün (128 km batıda) bir uzantısı sanılı-

yordu. Adını 1840'larda Güney Avustralya baş kadastro görevlisi olan E. C. Frome'dan almıştır.

Froment, Nicolas (d. Uzes, Fransa; ü. 1450-90, Fransa'nın güneyi), Fransız ressam. Enguerrand Charonton ile birlikte Fransız sanatına Flaman doğalcılığını getirmiştir.

15. yüzyılda Fransa'da İtalyan sanatına büyük bir hayranlık duyuluyor. Fransız sanatçıların yapıtlarına ya göz ardı ediliyor ya da aşağılanıyordu. Froment ve Charonton buna tepki olarak 1450 dolayında Avignon'da kendi okullarını kurdular ve Provence yerel sanatçıları arasında gerçekçilerin çekirdeğini oluşturdular. O dönemde ikisinin de yapıtları alıcı bulurken sonraları bu ilgi söndü.

Froment renklere duyarsızlığın ve hantal desenlerin öne çıktığı kaba ve süssüz üslubuyla çevresindeki sanatçılardan ayrılır. Gene de pek çok kişi onun sanatındaki çığır açıcı yanı görebilmiştir. Froment Flaman sanatının ürpertici öğelerini Fransız resmine sokmuştur; "Lazarus'un Dirilişi" (1461, Uffizi Galerisi, Floransa) adlı yapıtı bu tutuma örnektir. Flaman üslubunu Provence kır manzaraları ile efsanelerine uyguladığı "Yanan Çalılık" (1475-76) ise belki de en parlak yapıtıdır. Anjou'nun son hâkimi

Nicolas Froment'in "Yanan Çalılık" adlı triptiğinin orta panosu, 1475-76; Saint-Sauveur Katedrali, Aix-en-Provence, Fransa. Cathedral of the Holy Saviour, Aix-en-Provence, France. fotoğraf. Henry Ely, Aix-en-Provence

I. René için yapılan bu resim kralı ve kansını birkaç azizle birlikte göstermektedir.

Fromm, Erich (d. 23 Mart 1900, Frankfurt am Main, Almanya - ö. 18 Mart 1980, Muralto, İsviçre), Alman asıllı ABD'li psikanalist ve düşünür. Toplum ile psikoloji arasındaki etkileşim üzerine araştırmaları ve psikanaliz Marksizmle bağdaştırma çabalarıyla tanınır. Kültürel psikanaliz akımı içinde yer alan Fromm, psikanaliz ilkelerinin kültürel sorunlara uygulanmasıyla insanlığın, psikolojik açıdan dengeli "sağlıklı toplum"a ulaşacağını savunmuştur.

Yahudi bir aileden geliyordu. Frankfurt ve Heidelberg üniversitelerinde sosyoloji ve psikoloji okudu. 1922'de Heidelberg Üni-

versitesi'nde doktorasını tamamladıktan sonra, Münih Üniversitesi ve Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde psikanaliz eğitimi gördü. Aynı dönemde, Frankfurt okulu olarak bilinen Sosyal Araştırma Enstitüsü'ne girdi ve Marksizm-psikanaliz ilişkisi üzerine çalışmalar yaptı. Psikanalize Freud'un öğrencisi olarak başlamasına karşın, Freud'un bilinçdışı dürtülere ağırlık vererek, insan psikolojisi'nde toplumsal etkenlerin rolünü gözardı ettiği düşüncesiyle giderek ondan uzaklaştı; Fromm'a göre kişilik, yalnız biyolojik etkenlere değil, bireyin içinde yaşadığı kültürde de dayanan bir olguydu.

Fromm
Michigan State University

Fromm, 1933'te Nazi Almanyası'ndan ayrılarak ABD'ye gitti. Burada kendisi gibi ABD'ye yerleşmiş olan Frankfurt okulu üyeleriyle ve ortodoks Freud'cu psikanalistlerle giderek çelişkiye düştü. Bu dönemde, kültür etkenine ağırlık verdiği ve Freud'un libido kuramına karşı çıktığı için, Karen Horney ve Harry Stack Sullivan'la birlikte Yeni-Freud'cu akım içinde değerlendirildi. 1934-41 arasında Columbia Üniversitesi'nde, ardından Vermont'taki Bennington College'da çalıştı. 1951'de gittiği Meksika Özerk Ulusal Üniversitesi'nde Psikanaliz Kürsüsü'nü kurdu. Daha sonra 1957-61 arasında Michigan Eyalet Üniversitesi'nde, 1962'den sonra da New York Üniversitesi'nde ders verdi. 1971'de İsviçre'ye yerleşerek çalışmalarını orada sürdürdü.

Fromm, Hristiyan öğretisi ve simgeciligi üzerine 1930'da yaptığı bir çalışmadan başlayarak pek çok yapıtında, toplumu ve insanlığı kavrayabilmek için insanın temel gereksinimlerini anlamak gerektiğini savunmuştur. Ona göre toplumsal sistemler, değişik gereksinimlerin bir arada karşılanabilmesini çok güç ya da olanaksız kılmakta, böylece hem bireylerde psikolojik çatışmalara, hem de daha geniş bir ölçekte toplumlar da çatışmalara yol açmaktadır. Fromm'un psikolojiye özgün katkılarının biri de "toplumsal karakter" kavramıdır. Ona göre toplumsal karakter aracılığıyla bireylerin yalnızca bilinci değil, bilinçdışı da toplumun kurallarına ve gereksinimlerine uygun olarak biçimlendirilir. Değişik tarihsel dönemlerde değişik toplumsal karakterler görülür. Örneğin 19. yüzyıl Avrupa toplumlarında biriktirici, 20. yüzyılda ise pazara yönelik bir toplumsal karakter yapısı egemendir. 19. yüzyıl insanı coşkulu, dışadönük, 20. yüzyıl insanı ise içedönük ve bireysel girişim gücünden yoksundur; yalnızlık, intihar, alkolizm eğilimleri bunun en önemli göstergeleridir. Fromm, buradan yola çıkarak bire-

yin çağdaş topluma uyum göstermesini sağlamaya çalışan egemen psikiyatri anlayışını da eleştirmiştir.

İlk önemli yapıtlarından olan *Escape from Freedom*'da (1941; *Hürriyetten Kaçış*, 1979/ *Özgürlük Korkusu*, 1985) Fromm, ortaçağdan günümüze değin insan özgürlüğünün gelişimini aktarır ve günümüz özgür insanının, tedirginlik ve güvensizlik duyduğu koşullarda nasıl Nazizm gibi totaliter hareketlere yöneldiğini, psikanaliz tekniğini kullanarak açıklar. Ona göre günümüzde bireyler, toplumsal normlarla çatışmamak için özgürlükten kaçma ve güçlü olana sığınma eğilimindedir; böylece otoriteye saygılı kişilik yapıları gelişmektedir.

1955'te yayımladığı *The Sane Society*'de (*Sağlıklı Toplum*, 1982) ise Fromm, tüketimci yönelik sanayi toplumlarında insanın kendine yabancılaştığını öne sürer; insanlığın hem bireysel gereksinimlerini doyurmasına, hem de toplumsal kardeşlik bağlarıyla bir topluluğa ait olma duygusunu korumasına olanak tanıyan yeni bir toplum, aydınlanmanın da yeniden doğuşu olacaktır.

Üretken bir yazar olan Fromm'un, insan doğası, etik, sevgi gibi konuları ele alan yapıtları, sosyal bilimciler kadar, geniş bir okur kitlesinden de ilgi görmüştür. Freud'cu ve Marksist düşünce, psikanaliz ve din üzerine eleştirilerle incelemeler de yazan Fromm, son dönemlerinde Doğu düşüncesine, özellikle Zen Budacılığı ilgi duyarak *Zen Buddhism and Psychoanalysis* (1960; *Psikanaliz ve Zen Budizm*, 1978) adlı bir kitap yazmıştır. Oteki yapıtları arasında *Man for Himself* (1947; *Kendini Savunan İnsan*, 1982), *Psychoanalysis and Religion* (1950; *Psikanaliz ve Din*, 1982), *The Art of Loving* (1956; *Sevme Sanatı*, 1967, 1982), *May Man Prevail?* (1961; *İnsan Üstün Gelebilir mi?*), *Beyond the Chains of Illusion* (1962; *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum*, 1981), *The Heart of Man* (1964; *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, 1979), *The Revolution of Hope* (1968; *Umut Devrimi*), *The Crisis of Psychoanalysis* (1970; *Psikanalizin Bunalımı*, 1982), *The Anatomy of Human Destructiveness* (1973; *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, 1984), *To Have or To Be* (1976; *Sahip Olmak ya da Olmak*, 1982) ve *Greatness and Limitations of Freud's Thought* (1979; *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*, 1981) sayılabilir.

Fronde (Fransızca *fronde*: "sapan"), Fransa'da 1648-53 arasında patlak veren ayaklanmalar dizisi. Fronde adı, o dönemde Parisli çocukların yasaklara aldırılmaksızın sokaklarda oynadığı sapan oyunundan gelir. Krallığın gitgide artan gücünü denetim altına almayı amaçlayan bu ayaklanmaların başarısızlığa uğraması sonucunda, XIV. Louis'nin kişisel egemenliğine dayalı mutlak yönetiminin yolu açılmıştır.

Fronde, 1624-42 arasında XIII. Louis'nin başbakanlığını yürüten Kardinal Richelieu'nün, soyluların nüfuzunu kırarak *Parlement*'lerin(*) gücünü azaltmaya yönelik politikalarına bir tepki biçiminde ortaya çıktı. Ayrıcalıklı grupların muhalefeti, çocuk yaşta tahta çıkan XIV. Louis adına naipliği üstlenen annesi Anne d'Autriche'in ve İtalyan kökenli başbakan Kardinal Mazarin'in "yabancı" yönetimi altında 1643'ten sonra hız kazandı.

Paris *Parlement*'inin 1648 baharında hükümet gelirlerini artırma girişimlerini onaylamayı reddetmesi *Fronde parlementaire* olarak bilinen ilk Fronde'u başlattı. *Parlement*, kraliyet fermanlarını tartışma ve değiştirme yetkisi taşıdığını vurgulayarak monarşiye anayasal bir kısıtlama getirmeye çalıştı.

Mahkemelerden oluşan bir kurul 30 Haziran'dan 12 Temmuz'a değin 27 maddelik bir reform programı hazırladı. Bunlar arasında *intendant*'ların (merkezi hükümetin eyaletlerdeki görevlileri) kaldırılması, vergi indirimleri, bütün yeni vergilerin *Parlement* tarafından onaylanması ve keyfi tutuklamaların son bulması vardı. İspanya'yla savaş halinde olan Mazarin hükümeti 31 Temmuz'da bu taleplerin çoğunu kabul ettiyse de İspanyollara karşı yeni zaferler kazanıldığını haber alan Anne ve Mazarin 26 Ağustos'ta önde gelen iki *Parlement* üyesini tutuklattı. Ama Paris'te başlayan ayaklanma sonunda bu üyeler iki gün sonra serbest bırakıldı.

Çatışma Ocak 1649'da iç savaşa dönüştü. Paris'in abluka altına alınması, kentin önde gelenleri ile yüksek soyluların bir kesimince desteklenen *Parlement*'a boyun eğdiremedi. Taşradaki karışıklıklar ve İspanya'yla sürdürülen savaş, hükümeti isyancılara af getiren ve *Parlement*'a ödünler veren Rueil Barış'ını (1 Nisan 1649'da resmen onaylandı) imzalamak zorunda bıraktı.

Fronde des princes olarak bilinen İkinci Fronde Ocak 1650'den Eylül 1653'e değin sürdü. Ayaklanan soyluların ortak noktalarından biri Mazarin'e karşı olmalarıydı. Fronde dönemi boyunca, Mazarin'e ağır saldırılar yönelten çok sayıda kitapçı yayımlandı. *Parlement*'a karşı savaşta hükümetin yanında yer alan, kralın kuzeni Condé 4. Prens Louis II de Bourbon iktidarı ele geçirme umutları sönünce isyancıların safına katıldı. Condé 18 Ocak 1650'de tutuklanınca yandaşları taşrada silahlanarak, "ilk prensler savaşı" olarak adlandırılan bir dizi ayaklanma başlattılar. 1650 sonlarında hükümet ayaklanmalarla başa çıkmayı başarmıştı. Condé'nin yandaşları ile Paris'teki muhalefet, Condé'nin serbest bırakılmasını ve Mazarin'in görevden alınmasını (Şubat 1651) sağlamak üzere birleştiler. Böylece Condé kısa süre için üstünlüğü eline geçirdi.

Fronde'cular arasındaki bölünmeleri ustaca kullanarak Anne ise Parisli muhalefetle birleşerek Ağustos 1651'de Condé hakkında bir iddianame hazırlattı. Bunun üzerine Condé "ikinci prensler savaşı"nı başlattı. Eylül 1651'den Eylül 1653'e değin süren savaşın en önemli olaylarından biri Condé'nin Nisan 1652'de Paris'e girişiydi. İspanyollardan yardım almasına karşın Condé'nin konumu kısa sürede zayıfladı. 2 Temmuz 1652'de, Paris surları dışında kraliyet birliklerinin önünde tutunamadı; artık Paris burjuvazisinin desteğini yitirmişti. Condé zaten *Parlement*'in onayını da hiçbir zaman kazanamamıştı. Karşılaştığı muhalefet nedeniyle 13 Ekim'de Paris'i terk etti ve sonunda İspanyol Felemenki'ne kaçtı. Kral 21 Ekim 1652'de Paris'e girdi; onu 3 Şubat 1653'te Mazarin izledi. Soyluların çoğu sürgüne gönderildi. *Parlement*'in kraliyet yönetimine karışması yasaklandı ve Fronde, Mazarin'in kesin zaferiyle sonuçlandı.

Soyluların ve *Parlement*'in yalnızca kendi çıkarlarını kolladığını ve kararlı bir önderlik yapamayacağını kanıtlayan Fronde, bu grupların krala karşı bir denge oluşturmaya olanaklarını ortadan kaldırdı.

Front Sıra Dağları, ABD'de Kayalık Dağların orta ve güney bölümlerinin en doğudaki sırası. Wyoming'in güneydoğusundaki Casper'in yakınından başlar ve güney-güneydoğu yönünde yaklaşık 480 km uzanarak Colorado'nun ortagüney kesimindeki Fremont ilinde son bulur. Genişliği 65-80 km arasında değişir. Laramie ve Medicine Bow dağlarını içine alır; Sangre de Cristo

Dağları genellikle Front'un uzantısı olarak kabul edilir. Yüksekliği 4.000 m'yi aşan çok sayıda doruğunun arasında Evans Dağı (4.348 m; sıradağların en yüksek noktası), Longs Doruğu (4.345 m; Kayalık Dağlar Ulusal Parkı'nın en yüksek noktası) ve Pikes Doruğu (4.300 m) da vardır. Önemli geçitleri Berthoud (3.449 m) ve Loveland' dir (3.655 m).

Büyük bölümü koruma alanları içinde bulunan Front Sıradağları, Kayalık Dağlar Ulusal Parkı ile Pike, Arapahoe, Routt, Roosevelt ve Medicine Bow ulusal ormanlarının bazı kısımlarını kapsar. Minerallerinin çeşitliliği ve dinlenme yerlerinin çekiciliği ile tanınan sıradağlar, Cache La Poudre ve Colorado ırmaklarına da kaynaklık eder.

frontal kemik bak alın kemiği

Fronte Nuova delle Arti bak. Yeni Sanat Cephesi

Frontenac (ve Palluau Kontu), Louis de Buade (d. 22 Mayıs 1622, Saint-Germain-en-Laye, Paris yakınları - ö. 28 Kasım 1698, Québec), Fransız soylu ve Nouvelle France (Yeni Fransa) valisi (1672-82, 1689-98). Kötu bir yönetim göstermekle birlikte, batıda ticari kazanç sağlayan keşiflere ön ayak olmuş, Nouvelle France'a yönelik İngiliz ve İrokua saldırılarını püskürtmeyi başarmıştır.

Sarayla yakın nüfuzlu bir aileden gelen Frontenac, Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-48) son döneminde Fransız ordularında görev aldı. 1643'te, 21 yaşındayken Normandiya Alayı'nda albaylığa yükseltildi. 1646'da tuğgeneral (*maréchal de camp*) oldu. 1648'de Anne de La Grange-Trianon ile gizlice evlendi. Kişisel çekiciliğiyle sarayda önemli bir konum kazandı. Ama savurganlığı yüzünden yüklü bir borç altına girdi. 1669'da korgeneral rütbesiyle, Girit'i Osmanlılara karşı savunan Venedik kuvvetlerinde görev aldı. Adaya çıktıktan kısa bir süre sonra üstlerine karşı entrika çevirdiği için görevden alındı.

1672'de Nouvelle France genel valiliğine atandı. Bir yıl geçmeden Ontario Gölü kıyısında Frontenac Kalesi adlı bir kürk ticaret merkezi oluşturdu. Yakın bir dostluk kurduğu La Salle'a, Louis-Jolliet'nin Mississippi'nin aşağı bölümündeki araştırmalarını sürdürülmesi için destek verdi. Michigan Gölünün alt kesiminde ve Illinois Irmağı kıyısında kürk ticaret merkezleri kuran La Salle, Frontenac'ın da göz yummasıyla, yasadışı yollardan batı kürk ticaretinin önemli bir bölümünü eline geçirdi. Bu durum Montreal'deki kürk tüccarlarıyla çatışmaya ve koloninin iki gruba bölünmesine yol açtı. XIV. Louis ile J.-B. Colbert'in sürekli uyarılarına karşın, Frontenac Nouvelle France'taki resmi görevliler ve din adamlarıyla da anlaşmazlığa düştü.

Koloni içinde bu çatışmalar sürerken, ciddi bir dış sorun ortaya çıktı. Andaste ve Mohikan kabilelerinin saldırılarına uğraştıkları için daha önce Fransızlarla iyi geçinen İrokualar, 1675'te öbür kabilelere boyun eğdirdikten sonra, batıdaki kürk ticareti üzerindeki Fransız tekeline karşı çıkmaya başladılar. Kürk ticaretini Montreal'den Albany'ye kaydırarak aracılık rolünü üstlenmek amacıyla, Fransızlarla ittifak yapan kabilelere karşı saldırıya geçtiler. Frontenac, bu tehdit karşısında koloninin savunma sistemini güçlendirmek yerine İrokuaları yatıştırmaya çalıştı. Bu politika İrokuaların saldırılarını daha da yoğunlaştırmaları sonucunu verdi ve Fransızlar batıdan sürülme tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Aynı dönemde İngiliz Hudson Körfezi Kumpanyası da James Koyunda ticaret noktaları kurarak

Kanada kürk ticareti için yeni bir tehdit oluşturmaya başladı. Bu gelişmeler üzerine XIV. Louis 1682'de Frontenac'ı görevden aldı. Le Febvre de La Barre'in ardından 1685'te valiliğe atanan Marquis de Denonville Yerlileri barışa zorladı.

İngiltere'nin Mayıs 1689'da Fransa'ya savaş ilan etmesinden sonra, Frontenac yeniden Nouvelle France valiliğine atanarak New York'u ele geçirmek üzere düzenlenen seferin komutanlığına getirildi. Kötu hava koşulları yüzünden seferin gecikmesi nedeniyle, Frontenac'ın Québec'e varması 12 Ekim'i buldu. Bu sırada savaş haberini daha önce öğrenen İrokualar, 5 Ağustos'ta Fransız kolonisine beklenmedik bir saldırı düzenleyerek ağır kayıplar verdimişti. Bu saldırı ve mevsimin geçmiş olması nedeniyle, tasarlanan seferi gerçekleştiremeyen Frontenac, Ocak 1690'da İngiliz sınır yerleşmeleri Schenectady, Loyal Kalesi ve Salmon Falls'a üç birlik gönderdi. Bu yerleşmelerin yıkılması ve çok sayıda kişinin öldürülmesi üzerine, kuzeydeki İngiliz kolonileri birleşerek Nouvelle France'a bir saldırı düzenlediler. Sir William Phips'in yönettiği İngiliz kuvvetleri Frontenac'ın uyguladığı başarılı taktiklerle Québec'te püskürtüldü.

Sonraki beş yıl boyunca savaş, İrokuaların Kanada yerleşim birimlerine zaman zaman düzenlediği saldırılarla sınırlı kaldı. Bu arada Kanadalı kürk tüccarları da batıya doğru hızla yayılmalarını sürdürdü. Savaş başarıyla sonuçlandırmaktan çok, kürk ticaretiyle ilgilenen Frontenac XIV. Louis'nin öncelikle koloni merkezini güçlendirme politikasına uymayarak, eski kürk ticareti merkezlerini takviye etme ve yeni merkezler kurma yoluna gitti. Fransız nüfuzu Superior Gölünün ötesine kadar ulaştı ve Montreal'de toplanan kürkleri Fransa'daki pazarları doldurmaya başladı. Yerel yöneticilerin sürekli baskısı ve Fransa'dan gelen kesin emir üzerine, Frontenac 1696'da iki İrokua kabilesi üzerine bir sefer düzenleyerek köylerini yerle bir etti. Ertesi yıl İngiltere ile Fransa arasındaki savaş sona erdi. İrokualarla barış ise 1701'de Frontenac'ın ardılı gerçekleştirdi.

Frontinus, Sextus Iulius (d. İS y. 35 - ö. y. 103), Romalı asker ve Britanya valisi. Roma su kaynaklarının tarihini anlatan ve bunlar hakkında ayrıntılı bilgi veren *De aquis urbis Romae*'nin (Roma Kentinin Suları Üzerine) yazarıdır. Kitap, bu kaynakların kullanımı ve bakımıyla ilgili yasalara yanı sıra mimarlık tarihine ilişkin öbür önemli konuları da içerir.

İS 70'te Roma kent *praetor*'u (yüksek yönetici) olan Frontinus, beş yıl kadar sonra Britanya valisi olarak Petillius Cerealis'in yerini aldı. Galler'in güneydoğusundaki Silürlere (Silures) boyun eğdirdi ve yerini Gnaeus Iulius Agricola'ya bırakıncaya (77) değin öteki kabileleri de denetim altında tuttu. 97'de Roma'da *curator aquarum* (sukemeri yöneticisi) oldu.

Frontinus'un *De re militari* (Askerlik Üzerine) adlı yapıtı bugüne ulaşmamıştır. *Strategematon libri iii* (Savaş Hileleri, 3 Kitap) adlı yapıtı ise Yunan ve Roma tarihinde uygulanmış askeri hile ve manevralara ilişkin örneklerin bir derlemesidir. Frontinus'un yapıtları arasında sayılmakla birlikte, planı ve üslubu bakımından değişiklik gösteren ve savaşın disiplin gibi moral yönlerine daha çok ağırlık veren bir kitabın, Sahte Frontinus olarak bilinen başka bir yazara ait olduğu anlaşılmıştır. C. Lachmann'ın *Gromatici veteres* (1848; Eski Topografılar) adlı kitabında Frontinus'un olduğu sanılan ve topografyacılığı konu

alan bir yapıttan bazı bölümler yer almak-tadır.

Fronto, Marcus Cornelius (d. İS y. 100. Cirta, Numidia - ö. y. 166, Roma), unlu Romalı hatip, retorik ustası ve dilbilgisi uzmanı. Bugün kayıp olan söylevleri, döneminde Cato, Cicero ve Quintilianus gibi hatiplerinkiyle eşdeğerde tutulmuştur.

Fronto, Kartaca ve Roma'da eğitim gördü. Roma'da koruması altına girdiği Hadrianus'un yanında kısa sürede bir avukat olarak ün yaptı. Antoninus Pius onu Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un özel öğretmenliğine getirdi. Yaşamının sonuna değin Marcus Aurelius'un en iyi dostu olarak kalan Fronto 143'te *consul suffectus* oldu.

Söylevlerinin yanı sıra dilbilgisi ve hitabetle ilgili çalışmaları ona birçok taraftar kazandırdı. Fronto konusunda bugün yapılan değerlendirmelerin çoğu Marcus Aurelius ve Lucius Verus'a yazdığı mektuplarına, dostu Aulus Gellius'un *Noctes Atticae* (Attika Geceleri) adlı yapıtındaki bilgilere ve 1815'te Milano'daki Ambrosius Kütüphanesi'nde keşfedilen çeşitli parçalara dayanır. Mektuplarda, Antoninus'lara (*) ilişkin bilgilerden başka Fronto'nun kendinden önce yaşamış yazarlar üzerindeki görüşleriyle dil ve üslup konusundaki düşünceleri de yer alır. İkinci ciltlik *Correspondance* (Yazışmalar) adlı yapıtının özgün metni 1919-20'de İngilizce çevrisiyle birlikte yayımlanmıştır.

Froschauer, Christoph (ö. 1 Nisan 1564), Zürih'li ünlü basımcı. Huldrych Zwingli'nin dostu ve izleyicilerindendir. Almanca Kitabı Mukaddes'in (Froschauer Kitabı Mukaddesi) tam metninden başka Zwingli'ye öbür Reformcuların yazılarını da yayımlamıştır.

Basımcılıktaki başarısı ona Zürih'te saygınlık kazandırdı. Reformcuları destekledi ve 1522'de kiliseye açıkça karşı koyan Zwingli'nin yanında yer aldı. 1529'da Martin Luther'le görüşmek üzere Marburg'a giden Zwingli'ye eşlik etti. Ayrıca 1550'de eksiksiz bir İngilizce Kitabı Mukaddes yayımladı; kitaplarının resimlerini Hans Holbein'a yaptırtıyordu. Kitabı Mukaddes'in ilk eksiksiz İngilizce çevirisi olan Coverdale Kitabı Mukaddesi'ni (1535) onun bastığı ileri sürülürse de, bunun hiçbir kanıtı yoktur. Froschauer'in bastığı kitapların sayısı yaklaşık 1.000'i bulmaktadır.

Frosinone, Latince FRUSINO, İtalya'nın orta kesiminde, Lazio (Latium) yönetim bölgesine bağlı Frosinone ilinin merkezi (1926) kent. Cosa Irmağının kıyısındaki bir tepede, Casilina Yolu (Via Casilina) üzerinde kuruludur. Antik Volsc halkınca (Volsci) Frusino adıyla kuruldu. Daha sonra Roma İmparatorluğu'nun bir kolonisi (*colonia*) oldu. Kentte eski çağlardan kalma surların ve Romalılara ait bir amfiteyatronun kalıntıları bulunur. II. Dünya Savaşı sırasında büyük ölçüde yıkıma uğradığından yeniden inşa edilmiştir. Köylü giysileriyle ünlü Ciocciaria yöresinin merkezidir. Ekonomisi tarıma dayanır. Nüfus (1983 tah.) belediye, 44.799.

Frost, A(rthur) B(urdett) (d. 17 Ocak 1851, Philadelphia - ö. 22 Haziran 1928, Pasadena, California, ABD), ABD'li ilüstratör. Güney lehçesiyle halk masalları yazan Amerikalı yazar Joel Chandler Harris'in yarattığı "Uncle Remus" (Remus

Amca), "Brer Rabbit" (Tavşan Kardeş) ve daha başka tipleri çizgiye dökerek ün kazanmıştır.

Gençliğinde ağaç ve taş baskı yöntemleriyle ilgilendi. 1875'te New York'a gitti ve *Graphic* dergisi için çalışmaya başladı. Daha sonra *Harper's Weekly*, *Scribner's Monthly* ve *Collier's* dergilerinde çalıştı. Lewis Carroll'un *Rhyme? and Reason?* (Ka-fiye? ve Mantık?) adlı yapıtını resimledi. 1877-78 yıllarında kısa bir süre Londra'da, 1908-16 arasında ise Paris'te çalıştı. Yapıtları

J.C. Harns'in *Remus Amca ve Arkadaşları* adlı yapıtı için A.B. Frost'un yaptığı bir çizim, 1892
Houghton Mifflin Co.

ında Amerikan köylü ve kasabalı tiplerinin özelliklerini yakalayıp yansıttı. 1904'te *Book of Drawings* (Çizim Defteri) adlı bir kitabı yayımlandı.

Frost, John (d. 25 Mayıs 1784, Newport, Montmouthshire - ö. 27 Temmuz 1877, Bristol yakınları, Gloucestershire, İngiltere), Parlamento'da reform yapılmasını amaçlayan İngiliz işçi sınıfı hareketi Chartism'in önderlerinden. Askeri birliklerin 20 kadar Chartist öldürdüğü Newport'taki ayaklanmaya (4 Kasım 1839) önderlik etmiştir.

Varlıklı bir kumaş tüccarı ve terzi olan Frost, radikal görüşlerine karşın, 1835'te Newport'un üyeleri seçimle belirlenen ilk kent meclisine girmeyi başardı. Daha sonra kentlin sulh yargıcısı (1836-39) ve belediye başkanı (1836-37) olarak görev yaptı. Londra'da toplanan Chartist kurultaya (Şubat-Eylül 1839) Montmouthshire delegesi olarak katıldı. Kurultay başkanlığını üstlendiği oturumlarda belirleyici oyuyla kararların alınmasında önemli rol oynadı. Newport'a

John Frost, W. Read'in yaptığı bir oymabaskı
British Museum, Londra. Fotoğraf, J.R. Freeman & Co Ltd

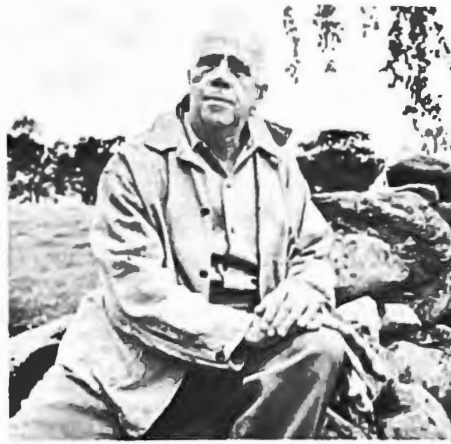
döndükten sonra Chartistlerin düzenlediği militan eylemlere katıldı ve 4 Kasım'daki ayaklanmaya önderlik etti.

16 Ocak 1840'ta vatana ihanet suçundan ölüm cezasına çarptırıldıysa da, cezası Van Diemen Toprakları'nda (bugün Tasmanya) ömür boyu sürgüne çevrildi. 1854'te İngiliz topraklarını terk etmesi koşuluyla serbest bırakıldı; 1856'da kesin olarak affedildi. İngiltere'ye döndükten sonra köşesine çekildi.

Frost, Robert (Lee) (d. 26 Mart 1874, San Francisco - ö. 29 Ocak 1963, Boston, ABD), ABD'li şair. Konuşma dilinin, alışılmış ritimlerin ve New England'daki yaşamı yansıtan simgelerin egemen olduğu şiirleriyle tanınır.

Öğretmenlikten ayrıldıktan sonra San Francisco'da gazetecilik yapan babasını, daha 11 yaşındayken kaybetti. Öğretmenlikle aileyi geçindiren, İskoçya kökenli ve dinine bağlı annesi, kişiliğini ve sanatını büyük ölçüde etkiledi. İlk şiirlerini lise döneminde okul gazetesinde yayımladı. Dedesinin isteğiyle başladığı hukuk öğrenimini yarıda bıraktı. Bundan sonraki birkaç yılını Lawrence'da yaşadıkları evde şiir yazarak, öğretmenlik ve gazetecilik yaparak geçirdi. 1894'te, haftalık edebiyat dergisi *Independent*'ta ilk şiiri "My Butterfly: An Elegy" (Kelebeğim: Bir Eleji) çıktı. 1895'te liseden sınıf arkadaşı Elinor Miriam White'la evlendi.

1897'de Latince ve Yunanca öğretmeni olabilmek amacıyla Harvard Üniversitesi'ne girdi. Burada başarılı olmasına karşın, iki yıl sonra hastalanarak okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Vereme tutulabileceğini öğrenince, yaşamını değiştirip çiftçiliğe başla-

Robert Frost, 1954
Ruosonmaa - Black Star

dı. Beş çocuğu oldu. Çiftçilik deneyimi başarılı olmayınca, gene öğretmenliğe döndü (1906-12).

Derry'deki çiftlikte yazdığı en ünlü şiirleri, zamanında yayımcıların ilgisini çekmedi. 1911'de dedesinden kalan çiftliği sattıktan sonra, kendini tümüyle şiire vermek amacıyla ailesiyle birlikte İngiltere'ye gitti ve Buckinghamshire'a yerleşti. Derry'de yazdığı lirik şiirlerden oluşan ilk yapıtı *A Boy's Will* (Bir Çocuğun İsteği) 1913'te, anlatı türündeki şiirlerinden oluşan *North of Boston* (Boston'un Kuzeyi) bir yıl sonra yayımlandı. İngiltere'deki eleştirmenler şiirlerini coşkuyla karşıladı. Çok geçmeden ABD'deki yayınevleri de şiirlerini yayımlamak istedi. İngiltere'de Ezra Pound, Edward Thomas, W.W. Gibson, T.E. Hulme, Lascelles Abercrombie gibi ünlü şairlerle tanışan Frost, I. Dünya Savaşı başlayınca ailesiyle birlikte ABD'ye döndü. Bu sırada New York'ta yayımlanan iki kitabıyla geniş ilgi topladı.

Amherst College'da (1916-20) İngiliz edebiyatı, Michigan Üniversitesi'nde (1921-23) şiir dersleri verdi. Sonraki yıllarda çeşitli aralıklarla aynı üniversitelerde kaldıktan sonra, 1939-43 arasında Harvard'da Ralph Waldo Emerson Kürsüsü'nün, 1943-49 arasında da Dartmouth College'daki Ticknor Kürsüsü'nün başında bulundu. 1949'dan ölümüne değin Amherst'teki Simpson Kürsüsü'nde görevli sayıldı.

Doğaya büyük bir tutkuyla bağlı olan, ünlendikten sonra da çeşitli çiftlikler satın alan ve kendisinden New England'lı bir çiftçi olarak söz etmekten hoşlanan Frost'un şiirlerinde çiftlik yaşamı önemli bir yer tutar. Gerçekten pek yatkın olmadığı çiftçilikle ilgisinin oyuna dönük ve dilendirici bir uğraş düzeyinde kalmasına karşın, çiftlik yaşamına düşkünlüğü şiirsel tutkunun ötesinde bir anlam taşır. Doğaya mistik bir anlayışla yaklaşan Frost, çayır ve korulardaki uzun gezilerinde kendi içine dönerek düşüncelerini tartma ve yeni şiirlere başlama olanağını bulurdu.

Frost'un şiirleri herkesin kendine göre tati alabileceği değişik yönler içerdiğinden, çok geniş bir okur kesimine seslenir. Pek çok 20.yüzyıl şairinin tersine, şiirde yeni deneylere girmemiş ve "eski biçimlere yeni bir görünüm kazandırmak"la yetinmiştir. Günlük yaşamdaki olayları ve durumları sıradan insanların diliyle lirik bir biçimde anlatmaya çalışması, I. Dünya Savaşı öncesinde moda olan süslü ve duygusal şiirlerin yanında yapıtlarının şiirselikten uzak görünmesine yol açmıştır. Dramatik monolog ve diyaloglarında 19. yüzyıl şairi Robert Browning'in etkisi görülür. Öte yandan Eski Yunan ve Latin yazarları, özellikle Theokritos ve Vergilius üzerindeki incelemeleri, pastoral şiir geleneğini özümlemesini sağlamıştır.

Frost daha çok kırsal kesimdeki karakterlerin ve doğal nesnelerin ayrıntılarını ustalıkla yansıtmalarıyla tanınır. Ama ilk şiirlerinde bile kırsal tasvirlerle simgesel, hatta metafizik anlamlar yüklediği görülür. En iyi şiirlerinde görünürdeki birey ile kendi benliği, toplum, doğa ve evren arasındaki dolaysız ilişkileri yansıtmayı ve bu yoldan dinsel inancını dayandırdığı değerleri açıklamayı başarır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiir. *Mountain Interval* (1916; Dağ Molası), *New Hampshire* (1923), *West-Running Brook* (1928; Batıya Akan Çay), *A Further Range* (1936; Daha Uzaklar), *A Witness Tree* (1942; Tanık Ağaç), *In the Clearing* (1962; Açıklıkta), *Manzum Oyun, A Masque of Reason* (1945; Akıl Oyunu), *A Masque of Mercy* (1947; Bağışlayıcılık Oyunu).

frotaj (Fransızca *frottage*: "ovalamak"), ilk kez Marx Ernst'in uyguladığı ve daha sonra

"Hayvan Başı", Max Ernst'in kurşunkalem frotajı, 1921-22; Basel Sanat Müzesi, İsviçre
Öffentliche Kunstsammlung, Kupferstichkabinett Basel, İsviçre

gerçeküstücülerin otomatizm(*) doğrultusunda geliştirdikleri tekniklerden biri. Ernst 1925'te Paris'te kaldığı pansiyondaki yer kaplamasının cila üstüne yansıyan dokusundan esinlenerek yere bir kâğıt koymuş ve bunun üstünü yumuşak bir kurşunkalemle karalayarak yüzeyin dokusunu kâğıda aktarmayı denemişti. 1926'da önsözünü Jean Arp'ın yazdığı *Histoire naturelle* (Doğa Tarihi) adlı kitabın resimlerinde bu çalışmalarını kullandı. Ernst aynı yöntemi daha sonra aşşap, kenevir gibi farklı dokulu yüzeylerde de uyguladı ve elde ettiği gelişigüzel desenleri tuvale aktardı.

frottola, İtalya'da 15. yüzyılın sonlarıyla 16. yüzyılın başlarında yaygınlaşan dindışı şarkı. Çoğunlukla dört sesli olur, melodi en üst seste yer alırdı. Ya eşiksiz sesler ya da çalgı eşlikli solo ses tarafından söylenirdi. Dokusu akorlardan oluşurdu ve genellikle 3 ya da 4 ölçüsünde kesin bir ritmi vardı. Ses partilerinin ses alanları dardı ve sesler çoğunlukla tekrarlanırdı. Dönemin incelik-leşimle ve karmaşık ses müziğinin tersine, *frottola*'nın biçimi oldukça basitti. 1530'larda gelişen *frottola*, 16. yüzyıl madrigalinin de öncülü oldu.

Bazen içinde halk melodileri bulunmasına karşın, *frottola* aristokrasinin müziğiydi. Isabella d'Este'nin koruması altında Mantova sarayında gelişti ve Kuzey İtalya'nın öbür saraylarında, özellikle Ferrara ve Urbino'da çok tutuldu. Serafino dell'Aquila (ö. 1500) önemli bir *frottola* şairiydi. En önemli *frottola* bestecileri Bartolomeo Tromboncino (ö. y. 1535) ve Marchetto Cara'ydı (ö. y. 1530). *Frottola*'nın hem sözlerini, hem müziğini aynı kişinin yazdığı da olurdu.

Frottola sözlerinin genellikle fazla bir edebi değeri olmazdı. Altı dizeli kıtaları dört dizeli bir nakarat izler, bu nakarat hep aynı melodiyle söylenirdi. *Frottola* terimi belirli bir kompozisyon çeşidi için de kullanılırdı. Bu tür kompozisyonların bazıları *strambotto*, *oda* ve *barzelletta* gibi özel şiir biçimleri üzerine kurulurdu. Nota harufatı kullanmış ilk önemli matbaacı olan Ottaviano dei Petrucci 1504-14 arasında Venedik'te 11 *frottola* kitabı yayımlamıştı.

Froude, James Anthony (d. 23 Nisan 1818, Dartington, Devon - ö. 20 Ekim 1894, Kingsbridge, Devon, İngiltere), İngiliz tarihçi ve yaşamöyküsü yazarı. *History of England from the Fall of Wolsey to the Defeat of the Spanish Armada* (1856-70; Wolsey'nin Düşüşünden İspanyol Armadası'nın Yenilmesine Değin İngiliz Tarihi) adlı 12 ciltlik yapıtı Tudor dönemi üzerine yapılan çalışmaların yönünü tümüyle değiştirmiştir. Verimli bir yazar olarak çok değişik konular üzerinde durmuş, ortaya koyduğu bulgular ve vardığı sonuçlarla sürekli tartışmalara yol açmıştır.

Aile içinde ve 1835'te girdiği Oxford Üniversitesi'nde, Oxford Hareketi'nin öncülerinden olan ağabeyi Richard Hurrell'in etkisi altında yetişti. Bu arada Oriel College'da birlikte okuduğu John Henry Newman'dan da etkilendi. 1842'de okulu bitirdikten sonra Oxford Hareketi'yle ilişkisini kesti. Resmi kiliseyi eleştiren üçüncü romanı *The Nemesis of Faith*'in (1849; İncanın Nemesis'i) yayımlanması üzerine Exeter College'daki öğretim üyeliğinden istifaya zorlandı. 1892'de Oxford'daki modern tarih kürsüsüne kraliyet profesörü (*regius professor*) olarak dönene değin yaşamını kalemıyla kazandı.

Froude yapıtlarında tarihsel metinleri sık sık özensizce ele almasına karşın, bilinçli çarpıtmalara başvurmamıştır. Hataları bir

ölçüde olağanüstü bir hızla çalışmasından kaynaklanmıştır. Bununla birlikte bu hataların gerisinde daha önemli nedenler de yatmaktadır. Froude'a göre, Reform hareketinin temsil ettiği özgürlükçü güçler ile Katolik Kilisesi'nin temsil ettiği bağnaz güçler arasındaki çatışmanın yoğun bir biçimde sürdüğü 16. yüzyıl, İngiliz tarihi açısından en önemli dönemdir. Bu tema, bütün yapıtlarında taraflı bir bakış açısının egemen olmasına yol açar. 19. yüzyıldaki Katolik canlanışı aynı tehlikenin yeni bir biçimi olarak gördüğünden, daha önce Tudorların karşılaştığı ve alt ettiği bu tehlikeye karşı, kendi kuşağını uyarmayı bir görev bilir.

Thomas Carlyle'in tarihte kahramanın rolü üzerine geliştirdiği öğretiler, Froude'un tarihi ele alış biçimini belirleyen bir başka etkeni oluşturur. Froude'un çizdiği VIII. Henry portresi, Lord Macaulay, M. A. S. Hume ve John Lingard'ın çizdiği portrelerle tam bir uyumsuzluk içindedir. Froude'a göre, Henry, ülkesini en ağır bunalımlardan başarıyla kurtarmış cesur ve enerjik bir önderdir. Zayıf ve kararsız bir hükümdar olan I. Elizabeth, saçma davranışlarının yol açtığı durumlardan kurtulmak için Lord Burghley'nin desteğine dayanmak zorunda kalmıştır. İskoçya kraliçesi Mary ise özgürlük düşmanıdır.

Eleştirmenlerin Froude'a yönelttikleri sert saldırılar tarih yöntemini sürdürmesini ve yaygın bir okuyucu kitlesi bulmasını önleyemedi. 1872-74'te üç ciltlik *The English in Ireland in the Eighteenth Century* (18. Yüzyılda İrlanda'da İngilizler), 1894'te iki ciltlik *The Life and Letters of Erasmus* (Erasmus'un Yaşamı ve Mektupları) başta olmak üzere birçok kitap yayımladı. *English Seamen in the Sixteenth Century* (16. Yüzyılda İngiliz Denizciler) adlı yapıtı ölümden sonra 1895'te yayımlanmıştır. Yaşamının son yıllarında verdiği en büyük yapıt, dört ciltlik Carlyle biyografisi (1882-84) oldu; ayrıca Carlyle'in yazılarını iki cilt altında toplayarak yayıma hazırladı (1881). Bu yapıtlarından dolayı da düşmanlarının sert eleştirileriyle karşılaştı. Eleştirmenler düşüğü yanlışlıkları ortaya koymanın yanı sıra Carlyle'in kişisel kusurlarını içtenlikle incelemesine de saldırdılar. Froude buna karşı dürist bir yaşamöyküsü yazarının kişiyi her yönüyle incelemesi gerektiğini savundu.

Froude, yapıtlarında toplumu biçimlendiren ekonomik, toplumsal ve yapısal etkenler üzerinde çok az dururken, büyük adamların başarılarına geniş bir yer verir. VIII. Henry üzerindeki değerlendirmeleri çok abartılı olmakla birlikte, Henry'nin sanıldığı gibi şehvet düşkünü bir tiran olmadığını, devlet adamı olarak tarihte belirli bir rol oynadığını göstermesi açısından önem taşır.

Froude, William (d. 28 Kasım 1810, Dartington, Devon, İngiltere - ö. 4 Mayıs 1879, Simonstown, Güney Afrika), İngiliz mühendis ve gemi tasarımcısı. Gemi tasarımlarının, önce küçük havuzlarda yüzdürülen maketler üzerinde denenmesi ve ardından gerçek yapımlarına uygulanması yöntemini geliştirmiştir. Maketler üzerinde elde edilen bilgilerin gemilere uygulanabilmesi olanaklı kılan yasalara bulan Froude'un bu yöntemi daha sonraları aerodinamik alanında da kullanılmaya başlamıştır.

Oxford'daki Westminster Okulu'nda ve Oriel College'da öğrenim gören Froude bir süre demiryolu mühendisi olarak çalıştıktan sonra, 1846'da gemi hidrodinamiği konusuna yöneldi. Gemi yalpalamalarının, geminin su kesiminin altında kalan her iki yüzeyine, yatay sulma omurgaya benzeyen uzun yalpa

omurgalarının yerleştirilmesiyle azaltılabileceğini buldu. Yalpa omurgaları daha sonra Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde kullanılmaya başladı.

1868'de gemi tasarımı yapan bir komitede görev alan Froude, İngiliz Kraliyet Donanması'na, gemilerin hareket yeteneğini belirleyen fizik yasalarını saptamak amacıyla maket gemilerin kullanıldığı bir dizi deney yapmayı önerdi. Froude'un önerileri 1870'te kabul edilerek Torquay'da bulunan evinin yanına bir deney havuzu yapıldı. Froude geminin hızını etkileyen en önemli iki etmenin yüzey sürtünmesi ve dalga oluşumu olduğunu buldu. 1870'te Royal Society üyeliğine seçilen Froude, altı yıl sonra da bu kuruluşun Kraliyet Madalyası'yla ödüllendirildi. En son başarısı ise, büyük deniz makinelerinin gücünü saptayabilecek bir dinamometre geliştirmesidir. 1955'te Gemi Tasarımcıları Kurumu, Froude'un çalışmalarını tek ciltlik bir kitapta toplayarak yayımladı.

Froude sayısı, hidrolojide ve akışkanlar mekanikinde, akışkan hareketi üzerindeki kütleçekimi etkisini göstermek için kullanılan boyutsuz nicelik. Genel olarak $F = v/(gd)$ biçiminde gösterilir; burada d akış derinliği, g kütleçekimi ivmesi (akışkanlar mekanikinde, suyun özgül ağırlığının yoğunluğuna bölünmesine eşittir), v küçük yüzey dalgasının hızı, ve F Froude sayısıdır. F , 1'den küçük olduğunda küçük yüzey dalgaları akış yönünün tersine gidebilir; F 1'den büyük olduğunda bu dalgalar akışla birlikte sürüklenir; eğer $F=1$ (kritik Froude sayısı) ise, akış hızı yüzey dalgasının hızına eşittir. Froude sayısı, belirli koşullar altında görülen hidrolik sıçramaya (su yüzeyinin yükselmesi) ilişkin formüllerde ve Reynolds sayısı(*) ile birlikte, açık kanallarda katmanlı (çalkantısız) ve burçaklı (çalkantılı) akış düzenleri arasındaki sınırın belirlenmesinde kullanılır.

Fröbel, Friedrich (Wilhelm August) bak. Froebel, Friedrich (Wilhelm August)

Fröding, Gustaf (d. 22 Ağustos 1860, Alster, Värmland - ö. 8 Şubat 1911, Stockholm, İsveç), günlük konuşma dilini zengin bir müzikal biçimle birleştirerek, İsveç şairinin geleneksel kalıplarını kıran lirik şair. Yetenekli ve kültürlü bir aileden gelen Fröding, 1880-83 arasında ve 1885'te oku-

Fröding, 1896
Albert Bonniers Fotograf, Stockholm

dugu Uppsala Üniversitesi'nden mezun olmadan ayrıldı. Värmland'a bağlı Karlstad'da gazetecilik yaptığı 10 yıllık dönem içinde uzun süre sanatoryumlarda sınır hastalığı tedavisi gördü. 1880'lerin sonunda doğalcılık akımına başkaldıran hareketten etkilenecek, 1891'de ilk şiir kitabı *Guttart Och Dragharmonika*'yı (Gitar ve Konserina) yayımladı. Bunu *Nya Dikter* (1894; Yeni Şiirler) ile *Stänk och flökar* (1896; Parıltılar

ve Paçavralar) adlı kitapları izledi. Son kitabındaki bazı bölümler, pornografik öğeler taşıdığı savıyla kovuşturmayla uğradı. Sonradan aklındıysa da, çok titiz ve duyarlı bir insan olduğundan, bu olay onu çok sarstı. *Nytt Och Gamalt* (1897; Eski ve Yeni) ve *Gralstänk* (1898) adlı iki küçük şiir kitabını yayımladıktan hemen sonra tam bir ruh çöküntüsüne girerek Uppsala'da bir akıl hastanesine yattı (1898-1905). Bir süre sonra akıl sağlığına bir ölçüde kavuşmakla birlikte, hiçbir zaman bütünüyle iyileşemedi. 1910'da şiir ve düzyazılarından oluşan *Efterskörd*, ölümünden sonra, 1913'te de *Reconvalescentia* yayımlandı. Şiir dışında geriye lehçe özelliklerine dayalı mizahi anlatılar, edebi makaleler ve gazete söyleşileri de bıraktı.

Fröding ilk esin kaynağı gerçekçilik ve toplumsal sevecenlikten hiçbir zaman uzaklaşmamasına karşın, idealize edilmiş bir kırsal yaşam özlemine dayanan 1890'ların yeni-romantizmini de bir ölçüde paylaştı. Siyasal açıdan radikal tutumunu hep korudu; Tolstoy ve Nietzsche gibi yazarların düşüncelerinin yarattığı tartışmalara etkin olarak katıldı. Şair olarak daha çok Goethe, Scott, Byron ve Heine gibi büyük romantiklerin etkisi altında kaldı. 1892'de Robert Burns üzerine küçük bir kitap yazdı ve onun bazı şiirlerini çevirdi.

Şiir üslubu İsveç edebiyatı için yeni sayılabilecek bir ustalık ve olağanüstü bir teknik yetkinlik taşır. Mizahı şiirleri de son derece başarılıdır; birçoğu ciddi şiirleri kadar etkileyicidir. Okurlarını daha çok Värmland folklorunu ve yörenin kişilikleri ile manzaralarını yansıtan şiirleriyle etkilemiş olmasına karşın, ilk yapıtlarında bile güçlü bir kişisel melankoli, umutsuzluk ve başkaldırı ile yaşamın uyumsuzluklarını çözümlemeye yönelen bir felsefe arayışı belirgindir.

Fröhlich sendromu, BABINSKI-FRÖHLICH SENDROMU olarak da bilinir, çocukluk çağında şişmanlık, büyüme ve cinsel gelişme geriliğiyle ortaya çıkan metabolizma bozukluğu. Hastalık genellikle beynin hipotalamus bölgesindeki uurlardan ileri gelir; bu uurların varlığı da hipotalamusun salgı denetleyici işlevini bozarak iştahın artmasına ve üreme organlarının gelişmesinden sorumlu olan gonadotropin hormonu salgısının azalmasına yol açar. Bu sendrom adını, hastalığa özgü belirtileri ilk kez tanımlayan Avusturyalı nörolog Alfred Fröhlich'ten almıştır.

Fröhlich sendromu erkek çocuklarda daha sık görülür ve hipotalamus ile hipofiz bezi arasındaki yakın ilişki nedeniyle, belirtilere hipofiz salgılarının azalmasından kaynaklanan bulgular da eşlik edebilir. Bazı olgularda urun görme sinirine baskı yapması görme bozukluklarına yol açar. Fröhlich sendromunun tedavisi için urun çıkartılması ve hasta normal ağırlığına dönüncüye değin perhiz uygulanması gerekir.

Şişmanlık ile cinsel gelişme geriliği genellikle birlikte görüldüğü için, çok şişman olan çocuklarda çoğu kez Fröhlich sendromundan kuşulanılır; oysa içsalgı sisteminde herhangi bir bozukluk olmayan bu çocuklar gecikmiş bir ergenlik döneminden sonra normal gelişmelerini sürdürürler. Gerçek Fröhlich sendromu çok ender görülen bir hastalıktır.

fructus, Roma hukukunda semere ya da bir malın ortaya çıkardığı ürün. Meyve, çimen gibi kendiliğinden yetişen doğal

ürünlere *fructus naturales*, buğday, patates gibi yetiştirilen doğal ürünlere *fructus industriales*, arazi kirası, para faizi gibi hukuksal işlemlerden doğan ürünlere ise *fructus civiles* denirdi. Köle kadının çocuğu da *fructus* sayılırdı. Doğal ürünlerin bir türü olan *fructus pendentes*, kendisini ortaya çıkaran maldan ayrılmamış olan ürünleri kapsardı. Bu durumda ürün ayrı bir mal değil, asıl malın bir parçası olarak görülür ve bu nedenle de ayrı bir mülkiyet konusu olamazdı. Buna karşılık *fructus separati* asıl maldan ayrılarak bağımsız bir mülkiyet konusu olabilen ürünleri kapsardı. Bu tür ürünler asıl malın iyi niyet sahibi zilyedi tarafından hemen kazanılabilirdi. İyi niyetli olmayan zilyet, ürünü *litis contestatio*'dan yani malın mülkiyeti konusunda ortaya çıkan uyuşmazlığın mahkeme önüne getirilmesinden sonra elde etmişse, bunu geri vermek zorundaydı.

Yazımı aynı olan başlıklar, kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde sıralanmıştır.

Frundsberg, Georg von, FREUNDSBERG ya da FRONSBURG olarak yazılır (d. 24 Eylül 1473, Mindelheleim Şatosu - ö. 20 Ağustos 1528, Mindelheim Şatosu, Memmigen yakınları, Almanya), Habsburg hanedanına büyük bağlılıkla hizmet veren Alman asker. Kutsal Roma-Germen imparatorları I. Maximilian ve V. Karl için çarpışmıştır. Landsknechte denen piyade birliklerinin babası olarak kabul edilir.

Maximilian'ın İsviçre kuvvetlerine karşı yürüttüğü savaşa 1499'da katıldı. Aynı yıl Fransız kuvvetlerine karşı Milano'ya yardım etmek üzere gönderilen birliklerde

Frundsberg, Christoph Amberger'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, y. 1520; özel koleksiyon, Kirchheim, Almanya
Fotohaus Sepp Hartmann

yer aldı. Baviera Landshut Düküğü'yle ilgili veraset savaşında 1504'te görev üstlendi. Daha sonra Felemenk'te çarpıştı. Kargı ve kılıçla donatılmış paralı piyade askerlerinden oluşan ve Maximilian'ın en etkili saldırganı güçlü durumuna gelen Landsknechte adlı birliklerin kurulmasında önemli rol oynadı. Venedik ve Fransız kuvvetlerine karşı 1509, 1513 ve 1514'te, Picardie'de 1521'de ve Lombardiya'da 1522'de yürütülen savaşlarda imparatorluğa büyük hizmetlerde bulundu. Şubat 1525'te Pavia'da kazanılan büyük zafere de bir ölçüde katkısı oldu.

Frunze, Mihail Vasilyeviç (d. 2 Şubat 1885, Bişkek, Kırgızistan - ö. 31 Ocak 1925, Moskova), Kızıl Ordu'nun kurucularından sayılan Sovyet önderi. Askerlik kuramı üzerine görüşleriyle de ünlüdür.

1905'te Moskova'daki ayaklanmaya katıldı. Devrimci etkinliklerinden dolayı defalarca tutuklandı. 1915'te hapisten kaçtıktan sonra önce Batı Cephesi'nde, 1917 Şubat Devrimi'nin ardından da Beyaz Rusya'da ordu içinde ajitasyon yürüttü. I. Dünya Savaşı'nın önde gelen komutanları arasında yer aldı. 1919'da Güney Cephesi'nde Amiral A. V. Kolçak'a karşı çarpıştı; 1920'de General P. N. Vrangeli'nin bozguna uğratıldığı Güney Cephesi'ndeki birliklere komuta etti.

Türk Kurtuluş Savaşı sırasında, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin elçisi sıfatıyla Anadolu'ya gelerek Ankara hükümetiyle diplomatik ilişki kurdu. Savaş sırasında Anadolu'nun durumu üzerine Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) Merkez Komitesi'ne sunduğu rapor 1978'de Türkçeye çevrilerek *Ukraynalı Devrimci Lider Frunze'nin Türkiye Anıları* adıyla yayımlandı. Mart 1924'te savaş komiseri yardımcılığına, Ocak 1925'te ise Troçki'nin yerine savaş komiserliğine getirilen Frunze, 1924'te de Politbüro aday üyesi olmuştu.

I. Dünya Savaşı sırasında Troçki'nin görüşlerine karşı çıkarak Stalin'in desteğini kazanması, 1921'den sonra yükselmesine yardımcı oldu. Frunze'nin geliştirdiği "bütünsel askeri öğreti", partinin dünya devrimine destek olma görevini gerçekleştirme kararlılığındaki ordunun, bütün kademelerde bu amaca yönelik eylemci bir ruhla eğitilmesini öngörüyordu. Frunze bu görevin, Troçki'nin 1918'den sonra koşullar gereği Kızıl Ordu'nun yönetimine getirdiği eski Çarlık subayları orduya komuta ettiği sürece başarılamayacağı görüşündeydi.

früktoz, MEYVE ŞEKERİ olarak da bilinir, basit şekerler ya da monosakaritler adıyla bilinen karbonhidratlar grubunun bir üyesi. Genellikle basit şekerlerin en tatlısı olarak kabul edilen früktoz, meyvelerde, balda ve sofrada kullanılan şekerin (disakarit süktroz) bileşiminde glikoz ile birlikte bulunur. Früktozun fosfatlı türevleri (örn. früktoz-1-fosfat, früktoz-1,6-difosfat); karbonhidrat metabolizmasında önemli bir rol oynar.

früktozüri, kalıtsal bir bozukluk ya da eksiklik nedeniyle vücuttaki früktoz metabolizmasının bozulması. Sağlıklı kişilerde früktoz, früktozinaz denen özel bir enzim aracılığıyla önce früktoz-1-fosfata dönüştürülür; oysa früktozüride bu enzimin varlığından bir bozukluk olduğu için früktoz doğrudan doğruya kan ve idrara geçer. Başka hiçbir klinik belirti vermeyen bu hastalık, ölçülü bir beslenme rejimi uygulandığında normal yaşam süresini kısaltmaz.

Fry, Christopher, asıl adı CHRISTOPHER HARRIS (d. 18 Aralık 1907, Bristol, Gloucestershire, İngiltere), İngiliz manzum oyun yazarı.

Uzun yıllar oyuncu ve yönetmen olarak çalıştıktan sonra, ortaçağda cadılıkla suçlanan bir kadını konu alan *The Lady's Not for Burning* (1948; Yakılmayacak Kadın) adlı komediyle ünlü. *A Phoenix Too Frequent* (1946; Çok Sık Gelen Anka Kuşu) adlı oyunu, Romalı yazar Petronius Arbitr'in (ö. İS 66) bir öyküsünü yeniden işler. Bir azizin yaşamını anlatan *The Boy with a Cart* (1950; Arabalı Çocuk) ise, gizem oyunu üslubunda yazılmış bir mucize ve inanç efsanesidir. *A Sleep of Prisoners*

(1951; Mahkûmların Uykusu) ve *Dark Is Light Enough* (1954; Karanlık Yeterince Aydınlanmıştır) dinsel temalar içerir.

Uzun süre oyun çevirileriyle uğraşan Fry'nın 10 yıllık bir aradan sonra yazdığı *A Yard of Sun* (Bir Avlu Dolusu Güneş)

Christopher Fry, 1950
BBC Hulton Picture Library

1970'te sahneye kondu. Fry, oyun yazarlığı dışında *Ben Hur* (1959; *Ben Hur*) ve *Barabbas* (1962; *Barabbas*) gibi birkaç epik filmin senaryo çalışmalarında da görev aldı. *Can You Find Me: A Family History* (Beni Bulabilir misiniz: Bir Aile Öyküsü) adlı yapıtı 1978'de yayımlandı.

Fry, E(dwin) Maxwell ve Drew, Jane Beverly (sırasıyla d. 2 Ağustos 1899, Wallasey, Cheshire - ö. 3 Eylül 1987, Cotherstone, Durham, İngiltere; d. 24 Mart 1911, Thornton Heath, Surrey), özellikle tropik bölgelere özgü yapılarıyla ün kazanmış İngiliz mimar çift.

Modern akımı izleyen ilk İngiliz mimarlardan olan Maxwell Fry, Liverpool Üniversitesi Mimarlık Okulu'nda öğrenim gördükten sonra 1930'da Adams ve Thompson'ın Londra'daki kent planlama bürosuna girdi. 1931'de kurulan Modern Mimarlık Araştırmaları (MARS) grubunun kurucu üyesi oldu. İlk yapıtları Uluslararası Üslubun önde gelen temsilcilerinden Mies van der Rohe'nin etkisindeydi. 1934-36 arasında, Nazi Almanyası'ndan kaçan Walter Gropius ile birlikte çalıştı. Ama gerçekleştirdikleri tasarımlar fazla modern bulunduğu için içlerinden ancak birkaç tanesi kabul edildi. Bunlardan biri olan Impington Village College (1936) yapı-çevre bütünleşmesinin başarıyla sağlandığı örnek bir okul tasarımı kabul edilir.

Jane Drew, Londra'daki Mimarlar Birliği (A. A.) Okulu'nu bitirdi. 1942'de Fry'la evlendi. 1944-46 arasında İngiltere'nin Batı Afrika Sömürgeleri temsilcisine kent planlaması konusunda danışmanlık yaptı. Fry da II. Dünya Savaşı sırasında bir süre Batı Afrika'da bulunmuştu. 1946'da ikisi Londra'da Fry, Drew and Partners adlı büroya kurdular ve özellikle tropik ülkelerde planlama konusunda çalıştılar. Aralarında Nijerya'daki Ibadan Üniversitesi'nin de (1953-59) bulunduğu birçok tropikal yapı tasarladılar. İlk *Village Housing in the Tropics* (1947; Henry L. Ford ile birlikte, Tropik Ülkelerde Kırsal Yerleşim) olmak üzere birçok kitap yayımladılar. Bunlar uzun süre konularındaki genel başvuru kaynakları olarak kaldı. *The Bauhaus and the Modern Movement* (1968; Bauhaus ve Modern Hareket) ve *Art in a Machine Age* (1969; Makine Çağında Sanat) Fry'nın tek başına yazdığı önemli kitaplardan birkaçıdır.

1951'de Le Corbusier, Fry ve Drew çiftini Hindistan'ın Pencap eyaletindeki Chandigarh'da yürütmekte olduğu yeni başkent projesinde birlikte çalışmaya çağırdı. Fry ve Drew orada yaptıkları tasarımlarda, güneşe karşı önem olarak cephelerde yatay kırıcıları geliştirdiler.

Drew'nun en çok bilinen yapıları arasında Londra'daki Çağdaş Sanatlar Enstitüsü (1964), Herne Hill'deki Sağır Okulu (1968) ve Milton Keynes'deki Açık Üniversite Binası (1969-77) sayılabilir.

Fry, Elizabeth, eö GURNEY (d. 21 Mayıs 1780, Norwich, Norfolk - ö. 12 Ekim 1845, Ramsgate, Kent, İngiltere), Quaker mezhebine bağlı hayırsever. Avrupa'da hapisane reformunun öncüsü arasında yer almış. İngiltere'de sağlık sisteminin ve ruhsal tedavinin geliştirilmesi için büyük çaba harcamıştır.

Londralı tüccar Joseph Fry'la evlendikten (1800) sonra yorulmak bilmez bir çabayla hayır işlerine girişti. Quaker'lar arasında kilise görevlisi olarak kabul edildi (1811). Daha sonra İskoçya'yı, İngiltere'nin kuzeyini, İrlanda'yı ve Avrupa'nın büyük bölümünü dolaştı. Newgate Hapishanesi ile ilgili tavsiyeleri arasında, kadın ve erkeklerin ayrılması, suçluların sınıflandırılması, kadınlar için kadın gardiyan gözetimi, dinsel ve laik eğitim için uygun koşullar sağlanması ve mahkûmlara veren İngiliz ressam ve sanat eleştirmeni. Çalışmalarıyla İngiltere'de öncü sanat anlayışının yerleşmesini sağladı.

Fry, Roger (Eliot) (d. 14 Aralık 1866, Londra - ö. 9 Eylül 1934, Londra), art izlenimcilik en önemli savunucusu olan ve bu akıma adını veren İngiliz ressam ve sanat eleştirmeni. Çalışmalarıyla İngiltere'de öncü sanat anlayışının yerleşmesini sağladı.

Bir Quaker ailesinin oğluydu. Cambridge Üniversitesi King's College'da fen öğrenimi gördü. Ama sanata karşı beslediği büyük ilgi, onu İtalya'da resim eğitimi yapmaya yöneltti. Aynı dönemde bir yandan da sanat dersleri vermeye başladı; bu onun, sanatın bir iletişim biçimi olduğunu kavramasını sağladı. İlk kitabı *Giovanni Bellini* 1899'da yayımlandı. Fry daha sonra sanat eleştirileri yazdı. 1905'te Joshua Reynolds'ın *Discourses*'ını (Söylevler) yayımladı. 1905-10 arasında New York kentindeki Metropolitan Sanat Müzesi'nin müdürlüğünü yaptı.

Cézanne'nin yapıtlarıyla ilk karşılaşması 1906'da oldu ve bu onun yaşamının akışını değiştirdi. Gauguin, Matisse ve van Gogh üzerine yazılar yazmaya başladı. Bu sanatçılarda, izlenimcilerdeki renk tutkusuyla klasik ressamların tablolarındaki güçlü kuruluşun bir bileşimini buluyordu. Londra'ya dönüşünde Bloomsbury grubuna (*) katıldı. Kasım 1910'da Grafton Galerileri adına bir sergi açtı. "Manet ve Ard İzlenimciler" adlı sergi büyük yankı uyandırdı. Bu tutumuyla Fry geleneksel ve akademik eleştirmenlerin çizgisinden uzaklaşmış, öncü bir sanat eleştirisine yönelmiş oluyordu. Ekim 1912'de aynı anlayışta ikinci bir sergi daha açtı.

Fry 1913'te, William Morris'in öncülüğündeki Arts and Crafts hareketinden esinlenerek, genç sanatçıları bir araya getiren Omega İşlikleri'ni kurdu. Çalışmalarını 1919'a değin sürdüren işlikte kumaş, mobilya ve porselen gibi günlük eşya tasarım ve beze-mesi yapıldı.

Fry yaşamı boyunca ders vermeyi, yolculuk etmeyi ve resim yapmayı sürdürdü. Ressam olarak önemli bir başarı kazanamadıysa da, sanat eleştirisi alanında kitapları ve konferanslarıyla tanındı. *Vision and*

Design (1920; Görüş ve Tasarım), *Transformation* (1926; Biçim Değiştirme), *Cézanne* (1927) ve *Henri Matisse* (1930) bu kitaplarından birkaçıdır. 1933'te Cambridge Üniversitesi'nde Slade Kürsüsü'ne güzel sanatlar profesörü olarak atanan Fry'nın, 1940'ta Virginia Woolf'un hazırladığı *Roger Fry* adlı bir yaşamöyküsü yayımlandı.

Frycz-Modrzewski, Andrzej bak. Modrzewski, Andrzej

Frydek-Místek, Çek Cumhuriyeti'nde, Kuzey Moravya (Severomoravský) ilinde (kraj) kent. Ostrava'nın hemen güneyinde. Ostravice Irmağı kıyısında yer alır. Gotik üslupta inşa edilmiş olan ve 17-18. yüzyıllarda yenilenen kraliyet şatosu Frydek'in çan kulesi, kente egemen konumdadır. Öteki ilginç yapılar 18. yüzyıldan kalma barok kilisenin ikiz kulesi ve küçük St. Jodocus Kilisesi'dir. Çevresinde kömür ve demir yatakları bulunan ve Ostrava sanayi bölgesi içinde kalan kentin ekonomisi ağır sanayiye dayanır. Başlıca imalat ürünleri haddelenmiş çelik, makine ve pamuklu dokumadır. Nüfus (1989 tah.) 65.481.

FSH bak. folikül uyancı hormon

İtalik asit, aromatik hidrokarbonların yükseltgenmesiyle elde edilen, karboksilli asitler sınıfından iki izomer asidin ortak adı. İtalik asitlerin *orto* izomeri kolayca su kaybederek ftalik anhidriti verir; ama, çeşitli plastiklerin, reçinelerin ve kaplama maddelerinin üretiminde önemli bir ara madde olan, fenollerle tepkimeye girdiğinde ftaleinleri veren ftalik anhidrit sanayide noftalinin, daha çok da ortoksilenin katalizör eşliğinde yükseltgenmesiyle elde edilir. Tereftalik asit olarak bilinen *para* izomeri ise, dihidrik (iki OH grubu içeren) alkollele tepkimeye girerek önemli polimerleri oluşturur; örneğin dokuma sanayisinin önemli hammaddelerinden olan Terilen (polietilen tereftalat), tereftalik asit ile etilen glikolün yoğunlaşma ürünüdür.

İtalosiyanın, bakır I tuzlarının ftalonitril ya da ftalik anhidritten türemiş başka bir bileşik üzerine etkimesiyle elde edilen biresimsel boyarmadde ve pigmentlerin ortak adı. 1907 ve 1927'de Avrupalı kimyacılar tarafından bulunan, ama önemi anlaşılamayan bu boyarmadde sınıfının ilk üyesi, klorofil ve hemoglobin gibi doğal pigmentlerinkine benzer ilginç bir molekül yapısı olan, parlak mavi renkteki bakır ftalosiyanindir. Bu bileşiğin parlak yeşil renkteki klorlu ve bromlu türevleri, ana bileşik gibi daha çok pigment olarak kullanılır. İtalosiyanın türevlerinin mavi ya da yeşil olmayan tek örneği, 1955'te elde edilen kırmızı renkli kinakridondur; ftalosiyanın kadar hızlı etkili bir pigment olan bu bileşikle kırmızı ya da mor tonları elde edilebilmiştir.

fu, Çin edebiyatında düzyazı ve şiir öğelerinin bir arada kullanıldığı bir tür. Han hanedanı döneminde (İÖ 206-İS 220) şair Qu Yuan'ın (İÖ 343-289) "Li sao" (Kederle Tanışınca) adlı şiirinden geliştirilmiştir. Başlıca özellikleri uzun dizeler, duraklar ve birbiriyle dengeli, paralel tümcelerdir. Uyaktan yararlandığı için düzyazıdan ayrılır ve şiir ile düzyazı arasında bir tür sayılır. Betimleme ve açıklamalarda öznel ve lirik anlatıma yatkın bir biçim olan *sao* yerine prozodisi ve uyak kalıpları daha esnek olan *fu* kullanılır. Han döneminde *fu*'nun genellikle sonsuz bir sözcükler yığını oluşturulan basmakalıp ve önemsiz betimlemeler

için kullanılması biçimsel bozukluklara yol açıyorsa da bu tekniği büyük ustalıkla kullanan yazarlar da çıktı. Yüzyıllarca sonra ve Song hanedanı döneminde (960-1279) Ouyang Xiu (1007-72) ile Su Dongpo'nun (1036-1101) ustalıklarıyla zenginleşen fu, şiirden çok düzyazıya yaklaşıp felsefi düşünceleri dile getirmek amacıyla kullanılmaya başladı.

fu, daha çok Zhou döneminin ortalarında (İÖ y. 900-y. 600) üretilmiş bir tür tunç kap. Shang (İÖ 18-12. yy) ve Zhou (İÖ 1111-221) dönemlerinde yapılmış bir tür tunç balta da aynı adla anılır.

Dikdörtgen biçimli ve iki parçadan oluşan fu kabının gövdesi, dört köşesindeki ayaklar üstüne oturur; kapağı ise aynı *dui*'de(*) olduğu gibi, hemen hemen gövdenin eşidir. Kabin biçimi oldukça basıktır ve bezemesi çok azdır.

Dökme tunçtan fu baltasında bir sap deliği vardır. Sap bazen hayvan örgeleriyle bezelenir. Baltanın ağız çeşitli biçimlerde olursa da, genellikle hafifçe eğim verilmiş ve iyice

Kapaklı bir fu tunç kabı, Doğu Zhou hanedanı dönemi, İÖ 5-3 yy;

Chicago Sanat Enstitüsü

Art Institute of Chicago, Lucy Maud Buckingham Collection

bilinmiş bir ispatulaya benzer. Fu baltasının daha çok bir otorite simgesi olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Daha sonraki dönemlerden kalma imparatorluk giysilerinin üstünde de sık sık simgesel balta örgesiyle karşılaşırlar.

Fu-chou bak. Fuzhou

Fu Hsi bak. Fu Xi

Fu Hsing bak. Fu Xing

Fu Shen, Çin'de 6. yüzyılda yaşamış bir mandarini simgeleyen mutluluk tanrısı. Çin mitolojisinde iyilik tanrıları da genel olarak bu adla anılır.

Hunan ilinde Liong hanedanının (502-557) kurucusu ve ilk imparatoru Wu Di'nin (hd 502-549) yargılarından Yang Cheng (ya da Yang Xiji), hükümdarın cüceleri uşak ve palyaço olarak kullanmasına, onların aile yaşamını çığnemesine çok üzülür. Bu talih-siz insanların köle değil, uyrukları olduğunu belirterek imparatoru uyarır. Bunun üzerine imparator uygulamanın durdurulmasını buyurur. Yang'a şükran duyan cüceler onun heykellerini yaparak kurbanlar sunarlar. Zamanla bütün Çin'de Yang'a mutluluk tanrısı olarak tapınılmaya başlamıştır.

Fu Xi, Wade-Giles yazımında FU HSI, eskiden TAI HAO, Wade-Giles yazımında TAI HAO (Çince'de "Parıldayan Yüce Varlık"), BAO XI ya da MI XI olarak da bilinir, efsanevi Çin imparatorlarının ilki. Söylenceye göre, yılan gövdesine bürünmüş kutsal bir varlık olarak İÖ 3. binyılın başlarında doğmuştur. Bazı

resimlerde bir dağın ardından yükselen, tepesinde yapraklı bir çelengin bulunduğu bir baş biçiminde betimlenir; bazen de hayvan postuna bürünmüş bir adam olarak gösterilir. Kâhinlik ve falcılıkta kullanılan

Fu Xi, ipek üstüne yapılmış bir resim; Ulusal Saray Müzesi, Taipei
National Palace Museum, Taipei

ve *bagua* (üç bütün ve üç kesik çizginin olası sekiz bileşiminden her biriyle oluşturulmuş temel şekiller) denen ünlü Çin trigramlarını bulduğu, böylece yazının geliştirilmesine de katkıda bulunduğu söylenir. Hayvanları evcilleştirdiğine, halkına yemek pişirmeyi, ağla balık tutmayı ve demirden silahlarla avlanmayı öğrettiğine inanılır. Gene Fu Xi evlilik kurumunu oluşturmuş, ilk kez açık havada göğe kurban sunmuştur. İS 160'tan kalma bir taş tablette, sık sık ona eşlik eden karısı ya da kız kardeşi Nü Gua ile birlikte betimlenmiştir.

Fu Xing, Wade-Giles yazımında FU HSING, Çin mitolojisinde, Fushoulu olarak bilinen

Fu Xing, ahşap heykel; Guimet Müzesi, Paris
Musée Guimet, Paris

üç yıldız tanrısından biri. Tapınanlara mutluluk bağışlayan çok sayıda tanrıdan biridir. Mutluluk tanrısı Fu Shen'le(*) de özdeşleştirilir.

Fuad I, asıl adı AHMED FUAD PAŞA (d. 26 Mart 1868, Kahire - ö. 28 Nisan 1936, Kahire), İngiltere'den bağımsızlığını elde eden Mısır'ın ilk kralı (1922-36). İngiltere'yle daha uygun koşullarda bir bağımsızlık

antlaşması yapmaya ve aşırı milliyetçi Vafd Partisi'nin etkisini kırmaya çalışmıştır.

Hıdiv İsmail Paşa'nın oğlu olan Ahmed Fuad, İtalya'da sürgünde bulunan babasının yanında yetişti. İtalya ve İsviçre'de öğrenim gördükten sonra 1890'da ülkesine dönerek Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın yaveri oldu. 1882'den beri İngiliz işgali altında bulunan Mısır, I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesinden sonra İngiliz protektorası olmuştu. Ahmed Fuad, 1917'de Mısır sultanı ilan edildi. 1919'da İngiltere, Mısır'a daha geniş özerklik tanıyacak bir antlaşma için görüşmeye oturma isteğini bildirdi. Mısırlıların çoğu bu gelişmeyi hoşnutsuzlukla karşıladı. Ama Mısır'ın istemlerini kimin dile getireceği ve İngilizlere sunacağı konusunda anlaşmazlık doğdu. Güçlü bir toplumsal tabanı olan sultan, devlet yönetiminde ağırlığını korumaya kararlıydı. Ama Vafd Partisi'nin önderi Saad Zaglul, partisini Mısır ulusunun temsilcisi olarak görüyor, İngilizlerle görüşmeleri ancak kendisinin yönetebileceğini düşünüyordu.

Fuad'ı ve Zaglul'u destekleyen karşıt kesimler arasındaki çekişme İngiliz-Mısır görüşmelerinin kesilmesine yol açtı. 1922'de İngiltere tek yanlı bir açıklamayla Mısır'ın

Ahmed Fuad, 1936
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

bağımsızlığını ilan etti, Fuad kral unvanını aldı. İngilizlerin tek yanlı kararından ve Mısır'ın içişleri üzerinde söz sahibi olmasından kaygı duyan Fuad hem İngilizler, hem de Mısırlılar tarafından kabul edilebilecek iki taraflı bir bağımsızlık antlaşması yapılması için çalıştıysa da başarılı olamadı.

Fuad 1923'te Zaglul sürgündeyken yeni bir anayasa hazırladı. Ama Zaglul ve öteki sürgünlerin geri dönmesinden sonra halkın desteğini sağlamayı başaran Vafd ile kral arasındaki çatışma yoğunlaştı. Anayasayla oluşturulan kurumlari kendi muhalefetini güçlendirmek için kullanan Vafd 1923, 1925 ve 1929'daki seçimlerde çoğunluğu sağladı. Ama Fuad genellikle hükümetlerini Vafd yanlısı olmayan ılımlı bakanlardan oluşturmayı başardı. Toplumsal ve dinsel konularda ise el-Ezher Üniversitesi'nin görüşleri doğrultusunda hareket ederek önemli ölçüde halk desteği sağladı. 1930'da siyasi konumunu güçlendirmek amacıyla Parlamento'yu dağıttı, eski anayasayı iptal ederek yeni bir anayasa ve seçim yasası yürürlüğe koydu. 1931 seçimleri, Vafd'ı dışarıda bırakan, kralla işbirliğinden yana bir Parlamento ortaya çıkardı. Böylece sağlanan istikrar 1935'e değin sürdüysen de bu tarihte milliyetçi hareketin güçlü baskısı altında kalan Fuad 1923 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koydu.

Fuad Paşa, tam adı KEÇECİZADE MEHMET FUAD (d. 1815, İstanbul - ö. 12 Şubat 1869, Nice, Fransa), Osmanlı sadrazamı. Tanzimat döneminin önde gelen devlet adamlarındandır. Beş kez hariciye nazırlığı, iki kez de sadrazamlık yapmıştır.

Kazasker Keçecizade Mehmed Salih Efendi'nin torunu, şair Keçecizade İzzet Molla'nın oğludur. Önce Arapça ve Farsça öğrendi. Daha sonra Mekteb-i Tıbbiye'ye girdi. Öğrenim dili Fransızca olan bu okulu bitirdikten (1834) sonra Trablusgarp'ta yaklaşık üç yıl hekimlik yaptı. 1837'de Mustafa Reşid Paşa'nın özendirilmesiyle Bâbıâli Tercüme Odası'na girdi ve başkâtipliğe kadar yükseldi. Daha sonra hariciyeye geçti ve 1840'ta Londra sefaretini başkâtipliğine getirildi. 1843'te Madrid, 1844'te Lizbon geçici elçilikleriyle görevlendirildi. 1846'da Mustafa Reşid Paşa'nın sadrazam olmasından sonra Divan-ı Hümayun amedciliğine getirildi.

1848 devrimleri sırasında bazı Macar ve Leh ayaklanmacılar Osmanlılara sığınmıştı. Bunun sonucunda Rusya ve Avusturya'yla Osmanlı Devleti arasında çıkan sorunu çözmek üzere Fuad Efendi olağanüstü elçi olarak Petersburg'a gönderildi. Sorunun çözülmesinde gösterdiği başarı nedeniyle bülâ rütbesine yükseltildi. 1852'de Ali Paşa sadrazam olunca getirildiği hariciye nazırlığında bir yıl kaldı. Kırım Savaşı (1853-56) sırasında Yunanlıların başkaldırması üzerine Yanya'da yönetsel ve askeri düzenlemeler yapmakla görevlendirildi. İstanbul'a dönünce Meclis-i Ali-i Tanzimat başkanlığına atandı. Ali Paşa'nın ikinci sadrazamlığı sırasında, 1855'te ikinci kez hariciye nazırlığına getirildi ve rütbesi paşalığa yükseltildi. Ekim 1856'da Ali Paşa'nın yerine Mustafa Reşid Paşa sadrazamlığa getirilince, Fuad Paşa nazırlıktan ayrıldı. 1857'de ikinci kez Meclis-i Ali-i Tanzimat başkanı oldu. Ertesi yıl Ali Paşa'nın yeniden sadrazam olması üzerine üçüncü kez hariciye nazırlığına atandı. Bu sırada Fransa, Eflâk ve Boğdan'ın birleştirilmesini istiyordu. Fuad Paşa buna karşı çıkan Avusturya ile uzlaşarak 1858'de Paris'teki görüşmelerde birlikte hareket etti.

1860'ta Lübnan'da Dürzilerle Maruniler, Şam'da Müslümanlarla Hristiyanlar arasında çatışmalar çıkınca Fransa bölgeye asker gönderdi. Bunun üzerine Fuad Paşa hariciye nazırlığı üstünde kalmak üzere, olağanüstü komiser olarak olayları bastırmakla görevlendirildi. Önce Suriye sorununa eğilerek sert önlemler aldı. Şam valisi Müşir Ahmed Paşa'yı kurşuna dizdirdi, 167 kişiyi de idam ettirdi. Lübnan sorunu ise Dürzi önderlerin teslim olmasıyla çözümlendi. Haziran 1861'de Lübnan'a özerklik verilmesiyle Fransız birlikleri de bölgeden çekildi.

Fuad Paşa Suriye'deyken Abdülmecid öldü. Yerine geçen (25 Haziran 1861) Abdülaziz, Meclis-i Vâlâ ile Meclis-i Ali-i Tanzimat'ı birleştirerek başkanlığına Fuad Paşa'yı atadı. Ağustos 1861'de yeniden hariciye nazırı olan Fuad Paşa, 22 Kasım 1861'de sadrazamlığa getirildi. Bu görevi sırasında mali sorunlara öncelik vererek Maliye Nezareti'ni Osmanlı maliyesinin merkez kurumu durumuna getirmeye çalıştı. Padişaha sunduğu bütçe açığının kapatılmasına ilişkin raporda vergilerin artırılmasını, devlet dairelerinin borç tahvilleri çıkarmasının yasaklanmasını, askeri harcamaların kısıtlanmasını önerdi. Abdülaziz'in bu önerileri önemsememesi, sarayın sık sık Bâbıâli'nin işlerine karışması ve Rumeli'de milliyetçi hareketlerden dolayı siyasal havanın gerginleşmesi nedeniyle 6 Ocak 1863'te istifa etti. 13 Ocak'ta padişahın ısrarı üzerine Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye başkanlığını üstlendi. Ardından seraskerliğe atandı ve Nisan-Mayıs 1863'teki Mısır gezisinde Abdülaziz'e eşlik etti. Bu gezi sırasında padişahın yakınlığını yeniden kazanınca, İstanbul'a dönüşte "yaver-i ekrem"likle ödüllendirildi; bu unvanı alan ilk kişi oldu.

3 Haziran 1863'te, seraskerlik üstünde kalmak üzere ikinci kez sadrazamlığa getirildi. Abdülaziz'in, Mısır valisi (1867'de hıdiv) İsmail Paşa'nın kızıyla evlenmesine siyasal nedenlerle karşı çıkınca görevinden alındı (5 Haziran 1866). Ali Paşa'nın sadrazam olması üzerine 11 Şubat 1867'de beşinci kez hariciye nazırlığına getirildi. Bu görevi sırasında Abdülaziz'e Avrupa gezisinde eşlik etti. İstanbul'a döndükten sonra rahatsızlandı, tedavi için gittiği Nice'te öldü.

Fuad Paşa, Mustafa Reşid ve Ali paşalarla birlikte Tanzimat'ın mimarlarından biri olarak kabul edilir. Avrupa'daki siyasal gelişmeleri yakından izlemiş ve Osmanlı Devleti'nin ancak Avrupa devletleri arasındaki güç dengelerinden yararlanarak varlığını sürdürebileceğine inanmıştı. Dış siyasette Mustafa Reşid Paşa'nın İngiltere, Ali Paşa'nın Fransa yanlısı politikaları arasında bir yol izlediği kabul edilir.

Devlet adamı olduğu kadar, bilimle de uğraşan Fuad Paşa, tarihçi Ahmed Cevdet Paşa ile birlikte, Osmanlıca grameri üzerine ilk çalışmalardan biri olan *Kavaid-ı Osmaniye*'yi (1864) yazmıştır. Abdülaziz'e hitaben yazdığı *Vasiyetname-i Siyasi*'nin (1896: *Belgelerle Tanzimat: Osmanlı Sadrazamlarından Ali ve Fuad Paşaların Vasiyetnameleri*, 1978), Melkom Han tarafından kaleme alındığı da ileri sürülmüştür.

Fuar, ticareti geliştirmek amacıyla kurulan geçici pazar. Fuarlarda alıcı ve satıcılar iş anlaşmaları yapmak üzere bir araya gelir. Düzenli aralıklarla, genellikle aynı yerde, her yıl aynı tarihlerde düzenlenir ve çoğunlukla birkaç hafta sürer. Fuarların uluslararası ticaretteki önemi 20. yüzyılda giderek artmıştır. Avrupa ve Asya'da hemen her ülkede her yıl en az bir uluslararası sergi düzenlenir. Bu sergiler tek bir işkolunu ya da belirli bir işkolunun tek bir dalını konu alabileceği gibi her türden ürün ve hizmeti de kapsayabilir.

Geçmişte fuarlar, belirli bir mal grubu ya da işkoluna özgü pek çok ürün ve hizmet türünün birlikte sergilendiği yatay bir örgütlenmeyle düzenlenirdi. Günümüzde ise tek bir işkoluna, hatta bu işkolunun özel bir dalına ait ürünlerin sergilendiği dikey bir örgütlenme yaygındır.

Tanınımsı ticari fuarlar arasında Leipzig Fuarı (Almanya), İsviçre Sanayi Fuarı, Uluslararası Pakistan Fuarı, Milano Fuarı (İtalya), Uluslararası Selanik Ticaret Fuarı (Yunanistan), Uluslararası Zagreb Ticaret Fuarı (Yugoslavya) ve Uluslararası Paris Fuarı (Fransa) sayılabilir. Belirli işkollarıyla sınırlı ünlü bazı fuarlar şunlardır: Frankfurt Kitap Fuarı (Frankfurt am Main), Uluslararası Tekstil ve Giyim Sanayisi Sergisi (Gent, Belçika), Kanada Kimya ve İşlem Donanımı Sergisi (Toronto) ve Uluslararası Mobilya Fuarı (Köln). Türkiye'de uluslararası nitelikteki tek fuar İzmir enter-nasyonal Fuarı'dır(*).

Fuaye, bir gösteri ya da toplantı yapısında ana salonu dış mekândan ayıran geçiş bölümü. Fuaye sözcüğü Fransız tiyatrolarında oyuncuların sahne dışındayken dinlendikleri odaya verilen addan gelir. Oyuncular gösteri sırasında ve sonrasında sık sık dostlarını kabul etmek durumunda kaldıkları için, bu tür odalar gitgide daha büyük yapılmaya ve daha güzel dekore edilmeye başlandı.

Eskiden Fransız operalarında bir izleyiciler, biri dansçılar, biri de şarkıcılar için olmak üzere üç tane fuaye olurdu. Günümüzde ise fuaye, bir tiyatro, opera ya da konser salonunda gösteriden önce ve aralarda salondan çıkan izleyici ve dinleyicilerin dinlendiği bir mekândır.

fuhing, Wade-Giles yazımında fu-hing, 15. yüzyılda Çin'deki kurulan "mils" sistemi. İlk kez Kuzey Çin'deki Batı Wei (535-557) ve Kuzey Zhou (557-581) hanedanları döneminde Orta Asya'daki göçebe kabilelerin saldırılarını önlemek amacıyla oluşturuldu. Bu sistemde, askeri eğitimden geçen köylü grupları, olağanüstü durumlarda silahlı birlikler biçiminde bir araya geliyordu. Tang hanedanı (618-907) bu sistemi devraldı ve bedensel kusuru olmayan bütün köylüler üzerindeki vergi yükümlülüğünün parçası durumuna getirdi. Sistem Tang hanedanı döneminin ortalarına doğru çökmeye başladı ve resmen hiçbir zaman yeniden kurulmadı. Ama kırsal yörelerde baş gösteren kargaşalıkları bastırmak amacıyla yerel efraf ve devlet memurları sık sık köylü milis sistemine başvurdu. Özellikle Qing (Mançu) hanedanının (1644-1911-12) son yıllarında imparatorluğun düzenli kuvvetlerinin bozulması karşısında milis sistemi, giderek artan yerel ayaklanmaları bastırmada hukümetin başvurabileceği tek yöntem durumuna geldi.

Fuceyre, el-, Birleşik Arap Emirlikleri'ni (BAE) oluşturan emirliklerden biri. Basra Körfezinde kıyısı bulunmayan tek emirliktir. Umman Burnundaki eski Şemalîve bölgesiyle kabaca aynı alanı kaplar. Burnun doğusuna düşen kıyı şeridi butunlukla Umman Körfezine bakar. Şerce Emirliği'ne bağlı Havru'l-Fekkan bölgesi ve limanı ile tartışmalı bazı toprakların oluşturduğu şerit, Fuceyre'yi iki ana bölüme ayırır. Kuzeydeki bölüm Ruusu'l-Cibal Yarımadası'nın hemen güneyinde yer alır, yönetim merkezi Fuceyre kentini de içine alan güneydeki bölüm, daha güneyde buvuk olçude Umman Sultanlığı'yla çevrilidir. Fuceyre kentinin güneyinde, Şerce Emirliği'ne bağlı Kelha limanı vardır. Bazı kaynaklarda bu limanın batısındaki bazı yerler Fuceyre'ye bağlı olarak gösterilir. Bölgedeki sınırlar kesin biçimde çizilmemiştir; Fuceyre'nin toplam yüzölçümü 1150 km² olarak tahmin edilmektedir.

Fuceyre'nin oldukça hareketli geçen yakın tarihinin odakında 1850'lerde yereyi ilhak eden Şerce Şeyhliği ile bağımsızlık için mücadele veren Fuceyre şeyhi ve mütefikleri arasındaki çatışma yatar. İngiltere 19. yüzyılda bölgedeki oteki şeyhliklerin bağımsızlığını tanıırken Fuceyre'yi Şerce'nin bir parçası olarak kabul etme yoluna gitti. Fuceyre şeyhi, Şerce'ye karşı birçok ayaklanmaya girişerek 1886'da doğru filen bağımsız bir yönetici durumuna geldi. Daha sonraları Maskat ve Umman Sultanlığı ile Abu Dabi Şeyhliği Fuceyre toprakları üzerinde hak iddia ettiler, ama ikisi de İngiliz desteğini alamadılar ve fiili bir egemenlik kurmak için yeterli bir dayanak bulamadılar. İngiliz hükümetinin 1952'de Fuceyre'yi özerk bir devlet olarak tanımasından sonra, oteki Ateşkes Kıyısı devletlerini izleyen Fuceyre şeyhi de İngiltere'yle bir dizi antlaşma imzaladı. Bu antlaşmalar arasında Fuceyre'nin bütün dış ilişkilerini İngiltere'nin yürütmesine izin veren Özel Ayrıcalık Antlaşması da bulunuyordu. İngiltere'nin 1960'ların sonlarında Basra Körfezinden çekilme kararını açıklaması üzerine, Fuceyre'de kurulması öngörülen Arap Emirlikleri Federasyonu içinde yer almayı kabul etti. Bahreyn ile Katar'ın federasyondan ayrılmasının ardından 1971'de kurulan bağımsız BAE'nin kurucu üyelerinden biri oldu.

Fuceyre ekonomik bakımından BAE'deki en yoksul emirliktir. Kıyıda içeride bul-

nan tanıma elverişli dağlık yörelerde meyve, sebze ve tütün yetiştirilir. Umman Körfezi boyunca uzanan küçük limanlarda balıkçı tekneleri üslenmiştir. Başlıca kentler Fuceyre ve bitişindeki Gureyfe limanı ile kuzey kesimde yer alan ve bir bölümü Şerce Emirliği'ne, bir bölümü Umman Sultanlığı'na ait olan Deba'dır. Yarınadayı baştan başa geçerek Fuceyre kentini Şerce kentine bağlayan ve Umman Körfezi kıyı şeridi boyunca uzanan iki karayolu vardır. 1966'da bir Alman şirketine petrol ve öteki madenleri arama izni verilmesine karşın, işletmeye değer bir kaynak bulunamamıştır. Tekne yapımı önemli bir uğraştır. Fuceyre kentinde birkaç mermer ve kiremit fabrikası açılmıştır. Nüfus (1985) 54 425.

Fuchs, Klaus (Emil Julius) (d. 29 Aralık 1911, Rüsselsheim, Almanya - ö. 28 Ocak 1988, ADC), Alman asıllı İngiliz fizikçi. 1950'de İngiliz ve ABD atom araştırma sırlarını SSCB'ye verdiği gerekçesiyle tutuklanarak mahkûm edilmiştir.

1932'de Kiel Üniversitesi'nde öğrenciyken Almanya Komünist Partisi'ne katıldı. Bristol ve Edinburgh üniversitelerinde doktora çalışmaları yaptı. II. Dünya Savaşı başında öteki Alman uyruklular gibi gözaltına alındı. Daha sonra nükleer araştırmalar yapmak üzere serbest bırakıldı ve 1942'de İngiliz vatandaşlığına geçti. 1944'te atom bombası üzerinde çalışmak üzere ABD'ye gönderildi. Savaşın sonra İngiltere'ye dönerek Harwell Atom Enerjisi Araştırma Kurumu fizik bölümünün başına geçti. Casusluk suçlamasıyla tutuklandıktan sonra, 1943'ten beri SSCB'ye bilgi aktardığını kabul etti ve 14 yıl hapse mahkûm edildi. İyi halinden dolayı 1959'da serbest bırakıldıktan sonra ADC'ye gitti ve orada vatandaşlığa kabul edilerek Dresden yakınlarındaki Rossendorf'taki Nükleer Araştırma Merkez Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1974'ten, emekli olduğu 1979'a değin enstitüyü yönetti.

Fuchs, Leonhard (d. 17 Ocak 1501, Wemding, Bavyera - ö. 10 Mayıs 1566,

Tübingen, Württemberg), Alman botanikçi ve hekim. Bitki tanımlarının ve çizimlerinin gerçeğe uygunluğu, alfabetik düzeni ve sozlüğüyle botanığın banyapıtlarından olan *De historia stirpium* (1542) adlı yapıtı doğabilimlerinde bir dönüm noktası sayılır.

Önce Katolik eğitimi gören, sonra Protestanlığı seçen Fuchs, tıp öğrenimini tamamlayıp bir süre hekimlik yaptıktan sonra Tübingen Üniversitesi'nde profesör oldu. Daha çok bitkilerin tedavi edici özellikleriyle ilgilendiği için, kitabını aslında bitki koleksiyoncularına yol göstermek için yazmıştı. Eski Yunan ve Latin klasiklerini çok iyi bilen, aynı zamanda iyi bir gözlemci olan Fuchs, yapıtında çok doğru ve kesin bilgiler yer verdi, ağaç baskı tekniğiyle yapılmış, gerçeğe uygun bitki resimleriyle yeni bir geleneği başlattı; alfabetik sıraya göre düzenlediği bitkilerin biçimlerini, özelliklerini, yetiştirme ortamlarını, koleksiyoncular için en uygun toprak mevsimini ve hastalıklar üzerindeki etkilerini açıkladı. Sonradan Fuchs'un adı bir bitki cinsine (*Fuchsia*) verildi.

Fuchs, Sir Vivian Ernest (d. 11 Şubat 1908, Wight Adası, İngiltere), İngiliz Uluslar Topluluğu Trans-Antarktika Keşif Gezisi'ne (1957-58) başkanlık eden İngiliz jeolog ve kâşif. Antarktika'daki ilk kara yolculuğunu gerçekleştiren 12 kişilik ekip, Filchner Buzlasından McMurdo Körfezine kadar olan 4 bin km'lik yolu, zorlu koşullara karşın 99 günde geçti. Ekibin elde ettiği bulgular, Antarktika kutbundaki buz örtüsünün altında tek bir kıtanın var olduğuna ilişkin kuramları doğruladı. Fuchs ise keşif gezisindeki önderliği ve Antarktika'nın keşfine yaptığı katkılar nedeniyle 1958'de "sir" unvanı aldı.

Doğu Gronland (1929) ve Doğu Afrika göllerindeki (1930-31) keşif gezilerine jeolog olarak katıldı. 1933-34 yıllarında Etiyopya-Kenya bölgesinde 104.500 km²'lik alanın incelendiği Turkana Gölü-Rift Vadisi Keşif Gezisi'ne başkanlık etti. 1935'te Rift Vadisi'nin tektoniğine (kabuk yapısına) ilişkin teziyle Cambridge Üniversitesi'nden jeoloji dalında doktora diploması aldı. 1947'de Falkland Adaları Araştırmaları Kurumu'nun başkanlığına seçildikten sonra Antarktika ile ilgilenmeye başladı. Yeni Zelandalı kâşif Sir Edmund Hillary ile birlikte yazdığı *The Crossing of Antarctica* (1958; Antarktika'nın Aşılması) adlı bir yapıtı vardır.

Fuchsia bak. küpeçiçeği

Fuchun Irmağı, Wade-Giles yazımında FU-CHUN, Çin'de, Zhejiang yönetim bölgesinde (*sheng*) akarsu. Hangzhou Körfezine dökülen aşağı çıkırına ve halicine Qiantang Irmağı denir. Hangzhou'nun yukarisından Tonglu'ya kadar olan bölümü Fuchun Irmağı, Tonglu'dan sonraki bölümü ise Tong Irmağı olarak bilinir.

Ana ırmak iki ayrı ırmak sisteminin Jiande yakınında birleşmesiyle oluşur. Xinan Irmağı olarak bilinen batıdaki sistem Anhui yönetim bölgesinin güneyindeki Huang Dağlarında, Shexian'in yakınında doğar. Bu kol Anhui-Zhejiang sınırındaki engebeli ve tepelik yörede boğazı andıran derin vadiler içinde akar. 1950'lerin sonunda Jiande'nin yukarisında Xinan Irmağı Barajı ve Hidroelektrik Santral'i'nin kurulmasıyla büyük bir baraj gölü oluşturulmuştur.

Sistemin güney ve doğu bölümlerini akanlayan Lan Irmağı, Lanhsi'de iki akarsuyun birleşmesiyle oluşur. Bunlardan Jinhua Irmağı Zhejiang'in ortasından doğuya doğru akar; Chu Irmağı ise Zhejiang-Jiangxi ve Zhejiang-Fujian (Fukien) sınır bölgesindeki dağların sularını toplar.

Fuchun Irmağı sistemi Hangzhou ve Şanghay bölgelerinden Zhejiang'in içlerine, Fujian'in kuzeyine ve Jiangxi'ye giden en önemli yolları oluşturur. Geçmişte Güney doğu Çin'in yerleşime açılmasında büyük ölçüde ırmağın kolları izlenmiştir. Bununla birlikte ırmağın kendisi ulaşımına pek elverişli değildir. Çin yelkenlileri (çünke), Changshan (Chu Irmağı üzerinde) ve Jinhua'ya (Jinhua Irmağı üzerinde) ulaşabilirken, küçük gemiler Tonglu'ya kadar gidebilirler. Bölgede demiryollarının yapılmasıyla ırmağın önemi azalmıştır.

Fuchun Irmağının ağzı, huni biçimli Hangzhou Körfezindeki gelgit hareketlerinin yol açtığı ve bazen 6 m yüksekliğe kadar ulaşan gelgit oyuğuyla ünlüdür. Irmağın toplam uzunluğu 385 km, su toplama alanı ise 42.621 km²'dir.

Fucieda, Japonya'da, Honşu Adasındaki Şizuoka ilinde (*ken*) kent. Büyük Okyanus kıyısında, Oi Irmağının (Oi-gawa) deltasında yer alır. Fucieda ve Aoşima kasabaları ile dört küçük köyün birleşmesiyle kurulmuştur. Tokugawa döneminde (1603-1867) Tokaido (Doğu Denizi Karayolu) üzerinde önemli bir posta istasyonu ve Oi Irmağı üzerindeki tek feribot iskelesiydi. 1889'da yakınındaki Yaizu kentinden demiryolunun geçmesinden sonra önemi azaldı. Günümüzde çevresinde yetiştirilen çay, mandalina ve mantarın pazarlandığı bir ticaret merkezidir. Nüfus (1990) 119.815.

Fucino Havzası, İtalyanca CONCA DEL FUCINO, eskiden FUCINO GÖLÜ, İtalyanca LAGO FUCINO ya da LAGO DI CELANO, Latince LACUS FUCINUS, İtalya'nın orta kesiminde, Abruzzi yönetim bölgesine bağlı L'Aquila ilinde eski göl yatağı. Avezzano'nun hemen doğusundadır. Gölün çevresi bir zamanlar 59 km²'di ve derinliği de 30 m'yi buluyordu. Gölün suyunu dışarı akıtan bir çıkış yolu olmadığından su düzeyi büyük değişiklikler gösterirdi. İS 52'de İmparator Claudius, göl suyunun Liri (Liris) Irmağına akmasını sağlamak üzere 5,5 km uzunluğunda bir tünel yaptırmıştı. Hâlâ belirgin olmakla birlikte yıkıntı halinde olan tünel artık kullanılmamaktadır. 1240'tan sonra kanalı yeniden açma yolundaki çeşitli girişimler sonuçsuz kaldı. 1852'ye gelindiğinde göl önceki düzeyinin 9 m üzerine çıkmış bulunuyordu. Romalı bir banker olan Prens Alessandro Torlonia, 1854-75 arasında Fransız ve İsviçreli mühendislerin yardımıyla gölü akaçlayarak bu yoldan elde edilen arazinin mülkiyetini üstlendi. Torlonia ailesine ait olan ıslah edilmiş bu verimli araziler, İtalyan Toprak Reform Yasaları'yla (1952-53) kamulaştırılarak her biri yaklaşık 1 hektar büyüklüğünde birçok küçük çiftliğe bölündü. Yörede tahıl, patates, şeker pancarı, üzüm ve meyve yetiştirilir. İtalya'nın en büyük uydu izleme istasyonu burada kurulmuştur.

Fucinomiya, Japonya'da, Honşu Adasındaki Şizuoka ilinde (*ken*) kent. Fuji Dağının (Fuji-san) batı eteğinde yer alır. 9. yüzyıldan başlayarak Fuji Dağının başlıca tapınağı olan Sengen'in (Asama) çevresinde gelişti. Tokugawa döneminin (1603-1867) başlarında hükümdar Tokugawa İeyasu huruya bir iç tapınak, ibadet salonu ve kule yapısı yaptırdı; bunların bir bölümü 1925'te yeniden inşa edilmiştir.

Tapınakları ve güzel bahçeleriyle öteden beri canlı bir hac ve turizm merkezi olan kentte, 1868'den sonra demiryolu hattının ulaşmasıyla sanayi de gelişmeye başladı.

Güveyteleri (*Physalis alkekengi*); Leonhard Fuchs'un *De historia stirpium* (1542) adlı yapıtından renkli ağaç baskı
British Library Board

Başlıca sanayi dalları süt ürünleri işlemeciliği ile kâğıt hamuru, fotoğraf makinesi ve malzemesi imalatıdır. Çevresinde çay, tütün, sebze, domuz ve kümes hayvanları yetiştirilir. Nüfus (1990) 117.093.

Fucisava, Japonya'da, Honşu Adasındaki Kanagava ilinde (*ken*) kent. Büyük Okyanus kıyısındaki Sagami Körfezinde (*van*) yer alır. Tokugava döneminde (1603-1867) bir posta kasabası olan Fucisava, Budacılığın Ci kolunun ana tapınağı Şocoko-ci'nin (Yugyo-ci; 1325) bulunduğu yerdir. 1889'da Tokaido Demiryolu Hattı'nın kurulmasıyla Tokyo-Yokohama metropoliten alanının bir konut banliyösü olarak gelişti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kuzey kesiminde otomobil ve elektrik donanımı gibi sanayiler kuruldu. Güneyinde Kugenuma plajı ile Katase ve Eno Adası (*şima*) adlı denizce kasabaları vardır. Eno Adasındaki yat limanı 1964 Tokyo Olimpiyat Oyunları yelken yarışlarının yapıldığı yerdir. Nüfus (1990) 350.335.

Fucita Toko (d. 3 Mayıs 1806, Mito - ö. 11 Kasım 1855, Edo, Japonya), Japon bilgin. Feodal Tokugava şogunluğunu yıkarak imparatorun doğrudan egemenliğini yeniden kuran (1868) ve Japonya'yı Batılı emperyalist devletlere karşı güçlendirmeye çalışan hareketin öncülerindendir.

Yüksek bir *samurai* (savaşçı) ailesinden gelen Fucita, 1827'de babasının ardından Mito'daki tarih derleme enstitüsü Şokokan'ın müdürü oldu. 1829'da Tokugava Nariaki'nin Mito *daimyo*'su (büyük toprak sahibi yönetici) olmasına yardım etti. İki yıl sonra, Edo'ya (bugün Tokyo) giden Nariaki'ye eşlik etti. Şogunluğa Japon savunmasını güçlendirmeyi ve yabancı ülkelerle bütün ilişkileri kesmeyi önerdi. İmparatorluk soyunun önderliği altında birleşmenin ülkenin yeniden yükselmesini sağlayacağını savundu. Bu görüşleriyle şogunluğa karşı *Sonno-coi* ("İmparatoru Sayalım, Barbarları Kovalalım") sloganı çevresinde birleşenleri etkiledi.

1841'de Mito'ya dönerek, savunma sistemini güçlendirme çalışmalarına ön ayak oldu. Bunun üzerine 1844'te Nariaki ile birlikte ev hapsine alındı. Bu dönemi değerlendirek, Japonya'nın parlak geleceğine ilişkin görüşlerini ortaya koyduğu iki ciltlik *Kodokanki cutsalığı*'yi (1849) kaleme aldı.

Tuğamiral Matthew C. Perry komutasındaki ABD deniz filosunun gelişiyile ortaya çıkan diplomasi ve savunma sorunları hakkında görüşlerini almak isteyen şogunluğun çağrısı üzerine, 1853'te yeniden etkin siyasete döndü. Japonya'nın iki yüzyıllık yalnızlık politikasını bırakarak dünya ile ticarete açılmasını isteyen Amerikalılarla sürdürdüğü görüşmeler sırasında Batılı devletlerle anlaşmalar yapmanın kaçınılmaz olduğu sonucuna vardı. Ama tutumunu yeniden gözden geçiremeden, bir depremde yıkılan evinin altında kalarak öldü.

Fucita Tsuguci, FUCITA TSUGUHARU olarak da bilinen (d. 27 Kasım 1886, Tokyo, Japonya - ö. 29 Ocak 1968, Zürich, İsviçre), Japon resminde Fransız yağlıboya tekniklerini uygulayan ressam. Yaşamının büyük bölümünü Batı'da geçirdi. Picasso, Matisse ve Modigliani gibi çağdaş Batı sanatının en önemli ustalarının dostuydu. Daha çok Fransa'da yaşadı ve belirli aralıklarla Japonya'ya gidip geldi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkesine döndü, ama 1949'dan sonra yeniden Fransa'ya giderek yerleşti. 1957'de Légion d'honneur nişanı verilen Fucita 1966'da Hristiyan oldu ve Leonard Foujita adını aldı.

Fucita Tsuguci düzgün süt beyazı zemin üstüne siyah mürekkeple lekeler oluşturdu-

gu resimleriyle tanınmıştır. Bu teknikle gerçekleştirdiği "Kedili Kendi Portresi", "Kedili", "Çıplak" ve "Plajda Kadınlar" en önemli yapıtlarıdır.

Fucivara ailesi kızlarını imparatorla evlendirip kurnazca bir siyaset izleyerek Japonya'nın yönetimine 9 yüzyıldan 12. yüzyıla değin egemen olan aile.

Fucivaraların güç ve otoritesi askeri yeteneklerinden çok, izledikleri politikalar ve imparatorluk ailesiyle kurdukları özel ilişkilere dayanıyordu. Bu ilişkinin temelinde de evlilik ilişkisi yatıyordu: Kızlarını imparatorla evlendirerek konumlarını güçlendirmeye yönelik bir politika izleyen Fucivaralar, kızlarının imparatoriçe, torunlarının ve yeğenlerinin de imparator olmasından yararlanarak tahtın desteğini sağladılar. Böylece, Fucivara ailesinin başı resmi görevi olsun olmasın hükümeti yönlendirebilir hale geldi.

Güçlerini artırmak için dini duygulardan da yararlanan Fucivaralar, Budacı hiyerarşi içinde yer almayı özen gösterdiler. Kafalarını kazıtarak manastırlara çekilen eski sofu imparatorları örnek göstererek açık düşünceli imparatorları dünya işlerinden ellerini çekmeye ikna etmeye çalıştılar. Öte yandan aile, siyasal iktidarının elinde tutmak için sağlam bir ekonomik temel edinmeyi de ihmal etmedi. Sağladıkları vergi indirimi ve vergi muafiyeti karşılığında, büyük toprak sahiplerini topraklarının yönetimini kendilerine bırakmaya özendirdiler. Bu uygulama, Fucivaraların kamu gelirlerini kendi hazinelerine aktarmalarını sağladı.

Ailenin yükselişi. Fucivaraların iktidara tırmanması adım adım olmakla birlikte, ailenin 7. yüzyıldaki kuruluş biçimi gelecekte oynayacağı rolü ve önemini gösteriyordu. Ailenin kurucusu Nakatomi Kamatari (*bak.* Fucivara Kamatari) vellaht prensle birlikte, imparatorluk ailesinin güçlü rakibi, Soga İruka'yı devirerek ülkenin fiili yöneticisi haline geldi. İmparator Tenci adıyla tahta çıkan prens, hükümet işlerini Kamatari'ye bıraktı ve ortak düşmanları Soga İruka'yı ortadan kaldırmak için komploya giriştikleri yerin anısına, ona 669'da Fucivara (Morsalkim Çardağı) adını verdi.

Kamatari'nin oğlu Fuhito (*bak.* Fucivara Fuhito) bu adı ilk kullanan kişi oldu ve kızlarından birini İmparator Şomu'yla evlendirerek imparatorluk ailesiyle bağlarını güçlendirme siyasetini başlattı. Aile, Fuhito'nun oğullarının aracılığıyla, en önemlileri Hokke ya da Kuzey kolu olan dört kola ayrıldı.

Gene de Fucivara ailesi ancak 9. yüzyılın ortalarından sonra yönetimde tam anlamıyla söz sahibi olmaya başladı. Yoşifusa (*bak.* Fucivara Yoşifusa) damadı olan imparatorun ölümü üzerine dokuz yaşındaki torununu Seiva adıyla tahta geçirdi ve kendisini de naip ilan etti. Böylece, Japon tarihinde ilk kez imparatorluk ailesi dışından biri naiplik görevini üstlenmiş oldu. Bu uygulamayla, Fucivaralar imparatorları oldukça genç yaşta tahttan çekilmeye ikna edip yerlerine kendi naiplikleri altında çocuk imparatorları geçirmeye başladılar. Sonraki iki yüzyıl boyunca sekiz imparator genç yaşta tahttan çekildi ve yedi çocuk imparator oldu.

Naipliğin denetimi. Fucivaralar naiplik görevini üstlenerek imparatorluk ailesini yönetimden uzaklaştırmaksızın ülkenin gerçek hâkimî durumuna gelmişlerdi. Naipliğin tek sakıncası imparator reşit olduğunda sona ermesiydi. Yoşifusa'nın yeğeni Mototsune (*bak.* Fucivara Mototsune) bu sakıncayı ortadan kaldırmak için naiplik ya da başbakanlıktan daha güçlü bir *kampaku*'luk (*) makamı oluşturdu. *Kampaku*'nın işlevi imparatorun sözcülüğünü yapmak ve tahtla

memurlar arasında aracılık görevini yerine getirmekti. Uygulamada ise Japonya'da imparatorluktan sonra gelen en yüksek makamdı.

Fucivaraların egemenliği 887'de annesi bir Fucivara olmayan İmparator Uda'nın tahta çıkması üzerine kısa bir süre için kesintive uğradı. Uda, bir Fucivara naibi olmaksızın hukum sürmekle kalmayıp hakedarlığının son altı yılında, Mototsune'nin olumu üzerine boşalan *kampaku*'luk makamına da hiç kimseyi atamadı.

Babası olduğunda daha 21 yaşında olan Mototsune'nin oğlu Tokihira (*bak.* Fucivara Tokihira) başa geçer geçmez Fucivaraların egemenliğini yeniden sağladı. Öte yandan, hiçbir zaman *kampaku*'luğa yükselmemekle birlikte, Fucivara ailesine karşı sürdürülen muhalefeti etkisiz hale getirmeyi başardı. Başlıca rakiplerinden olan unlu bilgin ve devlet adamı Sugavara Miçizane'yı kendi torununu tahta çıkartmak için komplo kurmakla suçlayarak Küşü'ye surdirdi. Öteki rakiplerini ise manastırlarda çeşitli görevlere getirerek ve Çin tarihi dersleri vermekle görevlendirerek siyasetten uzaklaştırdı. Tokihira'nın bütün bu işleri *kampaku*'luktan daha önemsiz bir görevdeyken başarmış olması, Fucivaraların üst düzeyde görevlerde bulunmadıkları durumlarda bile ülkenin gerçek yöneticileri olduğunu gösteriyordu.

Fucivaraların en parlak dönemi Fucivaralar güçlerinin doruğuna Miçinaga (*bak.* Fucivara Miçinaga) döneminde ulaştılar. Miçinaga uç kızını imparatorlarla, dördüncüsünü de vellaht prensle evlendirdi. Uç torunu ve bir yeğeni imparator oldu. Otuz yıl boyunca debdebeli bir yaşam süren Miçinaga, imparatorların saraylarından bile daha görkemli olan malikânelerinde sık sık ziyafetler, konserler, şiiir yarışmaları ve kir gezmeleri düzenledi. Bu parıltılı olduğu kadar çürümüş ve boş saray yaşamı Murasaki Şikibu'nun *Genci monogatari* (Genci'nin Öyküsü) adlı yapıtında anlatılmıştır. Miçinaga, ayrıca *Eiga monogatari* (Açılın Talihin Öyküsü) adlı yazarı bilinmeyen bir başka yapıta da esin kaynağı olmuştur.

Ama Miçinaga'nın başkentteki bu parlak yaşamına karşın, Fucivaralar eyaletlerde hızla güçlerini yitirmeye başlamışlardı. Daha 940'ların başlarında eyaletlerde iki büyük ayaklanma başlatıldıysa da bunlar Fucivaraların müttfikî olan savaşçı aileler tarafından bastırıldı. Ama bu zailerler yalnızca savaşçı ailelerin gücünün ve saygınlığının artmasını sağladı; bunun sonucunda büyük toprak sahipleri topraklarının yönetimini Fucivaralar yerine bu ailelere bırakmaya başladılar. Fucivaraların bu uygulamayı denetimi altına alamayısları, ekonomik durumlarının sarsılmasına ve çevre eyaletlerdeki savaşçı ailelerin güçlenmesine yol açtı.

Son dönem. Miçinaga'nın 1028'de ölümü Fucivaraların çöküşünü hızlandırdı. Aile, annesi bir Fucivara olmayan Go-Sanco'nun 1068'de tahta geçmesini engelleyemedi. Ardından, Fucivaraların hükümet üzerindeki denetimlerini kırmaya yönelik idarı bir düzenlemeye gidildi. *İnsei* ya da "inzivadan yönetme" olarak bilinen bu sistem, imparatorun, yerine çocuk yaştaki oğlunu geçirdikten sonra bir manastıra kapanmasını öngörüyordu, imparator buradan bir naip olarak, Fucivaraların denetimi olmaksızın ülkeyi rahatça yönetebilecekti.

İnsei sistemi 11. yüzyılda Fucivaraların nüfuzunu daha da azalttı ve Fucivara ailesi 12. yüzyılda saray üzerindeki denetimini yitirdi. 1156'daki Hogen Çatışması sırasında Fucivaraların muttekîği olan savaşçı Minamoto ailesinin desteklediği rakibi karşın-

da, İmparator Şirakava, Taira ailesinin desteğiyle mücadeleyi kazandı. 1159'daki Heici Çatışması'nda ise sarayın denetimini Tairalardan geri almaya kalkışan Minamoto ve Fucivara birlikleri çok ağır bir yenilgiye uğradılar. Böylece, yüzyıllardır şiddetten kaçınan Fucivaralar şiddet karşısında yenilerek yerlerini öteden beri kükümsedikleri basit, cahil savaşçılara bıraktılar. Ama Tairalar çok geçmeden Fucivaraların yerleştirdiği yaşam tarzıyla siyasal ve toplumsal reformları benimsediler.

Fucivara Fuhito (d. 659, Japonya - ö. 9 Eylül 720, Japonya), ailesinin dört kolu 857-1160 arasında Japonya'nın yönetimine egemen olan Japon devlet adamı.

Ailenin kurucusu Nakatomi Kamatari'nin (614-669) oğluydu. Nakatomi'ye Fucivara soyadı İmparator Tenci'nin tahta geçmesini sağlayan hükümet darbesine katkılarından dolayı verilmişti. Babasının saygınlığı sayesinde Fuhito sarayda yüksek bir mevkiye getirildi.

Fuhito 701'de Taiho Yasası'nı hazırlayan komiteye başkanlık etti. Genel hukuka ilişkin 11 cilt ve ceza hukukuna ilişkin 6 ciltten oluşan bu yasa Japonya'da yürürlüğe konan ilk kapsamlı yasaydı; 718'de gözden geçirildikten sonra adı Yoro Yasası olarak değiştirildi.

Fucivara iktidarının temelinde imparatorluk ailesiyle aralarındaki evlilik ilişkileri yatıyordu. Fuhito da kızlarından ikisini imparatorlarla evlendirdi ve torunlarından biri Şomu adıyla imparator oldu. Dört oğlunu ise 737'de bir çiçek salgını sırasında yitirdi. Ama Fuhito'nun torunları ile büyük torunları soyu sürdürdüler ve sonraki yüzyılın ortalarına doğru Fucivaralar saraya egemen oldular.

Fucivara Kamatari, asıl adı NAKATOMI KAMATARI ya da KAMAKO (d. 614, Yamato eyaleti - ö. 14 Kasım 669, Yamato eyaleti, Japonya), 9-12. yüzyıllar arasında Japonya'da yönetime egemen olan ünlü Fucivara ailesinin kurucusu.

7. yüzyıl başlarında Japon sarayı güçlü Soga ailesinin denetimi altındaydı. Kamatari 645'te, daha sonra İmparator Tenci (hd 668-672) adıyla tahta geçecek olan veliaht prensle birlikte, Soga ailesinin başı İruka'yı öldürdü ve yönetime el koydu. Hizmetleri karşılığında içişleri bakanlığına getirilen Kamatari, bu görevi sırasında Taika çağı reformları olarak bilinen ve uzun süre yürürlükte kalan bir dizi yasayı uygulamaya koydu. (Tarihi belirli "yıl dönemlerine" ayıran Çin geleneğinin etkisiyle bütün bu döneme "büyük değişiklik" anlamına gelen *Taika* adı verildi.) Kamatari'nin reformları merkezi hükümeti güçlendirdi. Ayrıca, bu reformlarla Japonya'da Çin'in, Tang hanedanı dönemindeki (618-907) sistemine benzeyen bir ekonomik ve siyasal düzen oluştu.

İmparator, hizmetleri karşılığında Kamatari'ye 669'da Fucivara soyadını verdi. Aile onun yönetimi altında devlete egemen olmaya başladı.

Kamatari'nin reformları Çin'deki siyasal ve toplumsal sistemi Japonya'ya uyarlamayı amaçlıyordu. Bu dönemde çeşitli yasalar yazılı hale getirildi, ekilebilir arazi ölçüldü ve bütün ailelerin kaydı yapıldı. Toprakta özel mülkiyet ve kölelik kaldırıldı; topraklar parsellendikten sonra bunların yönetimi eski sahiplerine bırakıldı. Böylece eski toprak sahipleri gücü belirgin biçimde artan merkezi hükümetin memurları durumuna geldiler. Ayrıca yeni bir metropoliten başkent oluşturuldu, ülke merkezi hükümetin

atadığı görevlilerce yönetilen eyaletlere bölündü. Uzak bölgeler ile merkez arasındaki bağlantıyı güçlendirmek için yollar yapıldı, posta istasyonları kuruldu. Öte yandan, ülkenin her yerinde aynı biçimde uygulanan bir vergi sistemi yürürlüğe kondu. Bütün bu yasa ve önlemler, hükümetin 100 yıl önce başlattığı merkezileşme ve yönetimde Çin modelini uygulama sürecine katkıda bulundu.

Fucivara Miçinaga (d. 966, Kyoto - ö. 3 Ocak 1028, Kyoto), 857-1160 arasında Japonya'da yönetime egemen olan Fucivara ailesinden gelen naiplerin en güçlüsü. Naipliği sırasında Fucivara ailesi gücünün doruğuna ulaşmış ve imparatorluk başkenti en parlak dönemini yaşamaya başlamıştır.

Fucivara ailesinin bir önceki önderi Kaneie'nin oğluydu. Ağabeyinin 995'te ölümünden sonra ailenin başına geçti. Hiçbir zaman *kampaku*(*) unvanını taşımadı, ama çeşitli hükümet görevlerinde bulunduğundan sonra 1017'de büyük devlet bakanı (*dacō daicin*) ilan edildi.

Miçinaga, sarayın özel evraklarını incelemesine olanak veren onursal "Nairan" unvanını aldığından imparatorun üstünlüğü hâlâ tanınıyordu ama imparatorluk sarayı gerçek devlet merkezi olmaktan çıkmış, ülke Miçinaga'nın dairesinden (*mandokoro*) yönetilmeye başlamıştı. Miçinaga, dört ayrı imparatoru kendi kızlarıyla evlenmeye zorladı; bu akrabalık ilişkileri sonucunda üç torunu ve iki yeğeni imparator oldu.

Japon edebiyatının bazı başyapıtları, Miçinaga'nın yönetimi sırasında üretildi. Miçinaga'nın sarayının görkemi, pek çok öyküye konu oldu. Saray nedimelerinden Sei Şonagon'un yazdığı, ünlü *Makura no soşi*'de (Başucu Kitabı) Miçinaga'dan çok sık söz edilir. Büyük Japon romanı *Genci monogatari*'nin (Genci'nin Öyküsü) kahramanı Prens Genci'nin de bir ölçüde Miçinaga'dan esinlenerek yaratıldığı sanılır.

Miçinaga döneminde, kırsal kesimde ciddi ayrılıklar baş gösterdi; güçlü savaşçı ailelerin çoğu merkezi hükümetin denetimine karşı çıkmaya başladı. Miçinaga, yedek polis gücü olarak Minamoto ve Taira ailelerinin savaşçılarını parayla tutarak bir süre başkente istikrarı sağladı. Ama Fucivaraların gücü azaldıkça, bu savaşçılar da iktidar üzerindeki denetimlerini artırmaya başladılar.

Fucivara Mototsune (d. 836, Kyoto - ö. 25 Eylül 891, Kyoto, Japonya), naiplikten daha güçlü bir makam olan *kampaku*'luğuna (*) oluşturan Japon naiip. Bu yolla, amcası Yoşifusa ile birlikte Fucivara ailesinin üç yüzyıl boyunca Japonya'nın yönetimine egemen olmasını sağlamış, kendisi de dört imparatora ölümlerine değin *kampaku*'luk yapmıştır.

Kendisini evlat edinen amcası Yoşifusa, 858'de tahta geçen Çocuk İmparator Seiva'nın naiibi. Mototsune 872'de Yoşifusa'nın yerine Fucivara ailesinin başına geçti. Dört yıl sonra bir başka çocuk imparator tahta geçince onun naipliğini üstlendi. 880'de gücünü daha da artırarak hükümet üzerinde tam bir denetim kurmasını sağlayan *kampaku* makamını oluşturdu. İmparator Yoze 884'te iktidarı karşısında bir tehdit oluşturmaya başlayınca, onu iktidardan çekilmeye zorladı. Fucivara ailesinin Mototsune'den sonraki bütün başkanları hükümeti denetlemeyi sürdürmekle birlikte, hepsi *kampaku* unvanını taşımadı.

Fucivara Nobuzane (d. 1176, Japonya - ö. 1265?, Japonya), saray görevlisi, şair ve 13. yüzyılın önde gelen Japon ressamlarından biri. Babası Takanobu'nun başlattığı ger-

çekçi portre resmi (*nise-e*) geleneğini sürdürmüştür.

Nobuzane'nin yaptığı ileri sürülen pek çok resim arasında, onun elinden çıkma olasılığı en fazla olanı "36 Büyük Şair" adlı yapıttır. Özgün haliyle tek bir rulo olan resimdeki portreler sonradan ayrı ayrı kesilmiştir. Bunlar *nise-e*'nin en önemli örnekleri sayılır. Yüzler ve ifade özellikleri birkaç taslaimsı çizgiyle verilmiş, köşeli dış çizgilerle belirtilmiş sert kıvrımlı giysilerin içleri yoğun renk alanlarıyla doldurulmuştur. *Nise-e* yöntemi Nobuzane'nin oğlu Tametsugu, torunu Korenoba ve onun oğlu Tamenoba tarafından sürdürülmüştür.

Fucivara Sadaie, TEIKA ya da FUCIVARA TEIKA olarak da bilinir (d. 1162 - ö. 26 Eylül 1241, Kyoto, Japonya), çağının en büyük şairlerinden biri; yakın zamanlara değin Japonya'nın en etkili şiir kuramcısı ve eleştirmeni.

Senzaşu (y. 1188; Bin Yılın Derlemesi) adlı Japon şiirinin yedinci imparatorluk derlemesinin hazırlayıcısı yetenekli ve güçlü şair Şunzei'nin (ya da Toşinari; 1114-1204) oğlu ve şiirinin vârisiydi. Yalnızca babasının şiirde edindiği yeri pekiştirmek ve buna kendi katkılarını eklemekle kalmayıp ailesinin siyasal önemini de artırmak istedi. Bununla birlikte siyasal yaşamda ancak ellisinden sonra bir ilerleme gösterebildi.

Teika olağanüstü usta ve özgün bir şairdi. Geliştirdiği *yoen* (göksel güzellik) kavramı, yenilikleri çok yavaş kabul eden bir şiir geleneğine eşine az rastlanır bir katkı oldu. Bu ideal güzelliği işlediği şiirlerinde geleneksel dili şaşılacak kadar yeni biçimlerde kullandı. Babasının önerdiği "eski sözcükler, yeni kelimeler" ilkesinin klasik dilin ve üslupların korunmasını sağlamakla kalmayıp yenilik ve deneyiciliğe de olanak tanıdığını gösterdi.

Şiirlerinin, şiire ilgi duyan genç imparator Go-Toba (1180-1239) tarafından beğenilmesi Teika'nın sekizinci imparatorluk şiir derlemesi *Şin kokin-şu*'nun (y. 1205, Eski ve Yeni Çağlar Yeni Derlemesi) hazırlanmasında görev almasını sağladı. 1232'de dokuzuncu derleme olan *Şinçoku senşu*'yu (Yeni İmparatorluk Derlemesi) tek başına hazırlamak üzere atandı. Böylelikle bu tür derlemelerden iki tanesinin hazırlanmasına katılan ilk kişi oldu.

Kırk yaşlarındayken yaşadığı derin bir iç çatışma yaratıcılığını engellediği gibi şiir anlayışını da değiştirmesine yol açtı; şiirdeki yeni ideali olan *uşin* (duyguya inanma), *yoen*'deki gibi teknik karmaşıklık gerektirmiyor, daha dolaysız ve basit bir üslupla yazılıyordu. Teika üslupta da çok başarılı yapıtlar verdi, ama son yıllarında daha çok eleştiri, derleme ve araştırmayla uğraştı.

Teika'nın, izleyen saray şairi kuşaklarına kutsal metin gözüyle bakılan inceleme ve derlemelerinin en ünlüleri arasında *Eiga taigai* (Şiir Kompozisyonunun Temel İlkeleri), *Şuka no daitai* (Üstün Şiirlerin Temel Yasası), *Hyakunin isşu* (Yüz Şairden Birer Şiir), *Kindai Şuka* (1209; Günümüzün Üstün Şiirleri) ve *Maigetsuşo* (1219; Aylık Notlar) sayılabilir.

Fucivara Tadahira (d. 880, Kyoto - ö. 9 Eylül 949, Kyoto), kardeşi Fucivara Tokihira'nın(*) ölümü üzerine Fucivara ailesinin başına geçen Japon devlet adamı.

Tadahira'nın yönetimi sırasında kırsal kesimde ayaklanmalar başladı. Haydutluğun yayılmasıyla imparatorluk sarayının güvenliği bile tehlikeye düştü. Tadahira'nın ölümünden sonra, Fucivara ailesinin üyeleri, üç yıllık bir dönem dışında 1180'e değin naiplik makamını ellerinde tuttular.

Fucivara Takanobu (d. 1142, Kyoto - ö. 19 Mart 1205, Kyoto), döneminin en önemli Japon portre ressamı. Kamakura dönemi (1192-1333) boyunca yaygınlığını koruyan ve basit, gerçekçi bir portre türü olan *nise-e*'yi geliştirmiştir. Bugün Kyoto'da bulunan onun yaptığı üç portreden en ünlüsü Kamakura şogunluğunun kurucusu Minamoto Yoritomo'nun portresidir. Portre, köşeli dış çizgileri ve geniş, yoğun renk alanlarıyla dikkati çeker. Takanobu'nun getirdiği bu yenilikleri oğlu Nobuzane, onun oğulları ve torunları kuşaklar boyu sürdürmüşlerdir. Takanobu, Japonların en büyük şairlerinden biri sayılan Fucivara Sada'e'nin üvey kardeşi olarak da tanınır.

Fucivara Tokihira (d. 871, Kyoto - ö. 26 Nisan 909, Kyoto), Japon saray görevlisi. İmparator Uda'nın (hd 887-897) Fucivara ailesinin yönetimdeki egemenliğine son ver-meye yönelik çabalarını engellemiştir.

Fucivaraların ülkenin denetimini ele geçirmelerini sağlayan *kampaku*(*) makamını kuran ve bu makamda bulunan Fucivara Mototsune'nin oğluydu. Mototsune'nin ölümü üzerine, 21 yaşındayken Fucivara ailesinin başına geçti. İmparator Uda *kampaku* makamını boş tutup, daha küçük soylu ailelerden gelen danışmanların yardımıyla devleti yönetmeye çalıştıysa da sonunda Tokihira'nın üstün yönetim yeteneğini kabullenmek zorunda kaldı ve onu hükümette önemli bir göreve getirdi. Uda'nın 897'de tahttan indirilmesi üzerine, yerine oğlu İmparator Daigo geçti. Daigo da babası gibi, Fucivaraların gücünü kırma çabasını sürdürdü. Ama Tokihira'nın siyasal oyunlarına karşı koyabilecek durumda değildi. Tokihira 899'da, oldukça etkili *sadaicin* (sol yan bakanlığı) makamını elde etti. *Udaicin* (sağ yan bakanlığı) makamında ise Tokihira'nın rakibi bilgin Sugavara Miçizane bulunuyordu. Tokihira 901'de, rakibinin Japonya'nın güneyinde uzak bir ada olan Kūşū'ye sürülmesini sağladı. *Kampaku* unvanını hiçbir zaman elde edemediyse de Japonya'nın gerçek yöneticisi olmayı başardı.

Kırsal kesimde merkezi hükümetin zayıflamasını önlemeye çalışan Tokihira, büyük toprak sahiplerinin vergiden muaf tutulmasına son veren bir dizi karar çıkardı. Seçkinlerce pek hoş karşılanmayan bu düzenlemelerle, yalnızca en çok göze çarpan yolsuzlukların denetlenmesinde geçici bir başarı elde edildi. Tokihira yaşamının son yıllarına doğru bütün idari düzenlemelerin bir araya getirilmesini amaçlayan *Engi-shiki* (Engi Dönemi Kurumları) üzerinde çalışmaya başladı. Bu yapıt, ölümünden sonra başkalarınca tamamlanarak 927'de saraya sunuldu. Tokihira'nın ölümü üzerine yerine geçen kurdeşi Tadahira 941'de *kampaku* oldu.

Fucivara üslubu, Japonya'da geç Heian döneminde (897-1185) heykel üslubu. İlk örneklerinde genelde Cogan üslubunun(*) etkisi görülürse de, dönemin ortalarına doğru tasvirlerde köklü değişiklikler oldu. Bunda bir ölçüde, Budacılığın yeni gelişmekte olan Codo (Arı Toprak) mezhebinin etkisi vardı. Yalnızca Amida'ya tapınan bu mezhep, iç dünyaya ağırlık veren eski mezheplerden daha duygusal bir içerik taşıyordu.

Bu dönemde de figürler dolgun olmakla birlikte, zariflik ve hafifliklerini korumuşlardı. Çok renkli giysiler, incelikle işlenmiş altın yaldız desenlerle bezeniyordu. Hacimlendirme, önceki dönemlerdeki güçlü biçimlerin tersine, yumuşak bir görünüm almıştı; buna yol açan, heykелci Çoço'nun geliştirdiği, sanatçıya büyük bir anlatım

özgürlüğü ve ifade inceliği sağlayan birleştirme ahşap (*kiyoseho*) tekniğinin kullanılmasıydı. Gül gonsacı gibi küçük bir ağız, kemer gibi kaşlar, süzgün gözler ve ince, sivri bir burun, canlandırılan çehrelere biraz kadınsı, ama soylu bir ifade kazandıyordu. Eski geleneklerin izleri bir ölçüde sürmekle birlikte, Fucivara üslubunda bezemeye

Kiçico-ten (iyi şans tanrıçası), Fucivara üslubunda yapılmış çok renkli bir ahşap heykel, geç Heian dönemi, 12. yy sonları; Nara yakınlarındaki Coruri-cl, Japonya Asuka-en, Japonya

verilen ağırlık artmıştı. Önceleri heykelleri süslemek için boya ya da çizgiyle mücevherler yapılırken, bu dönemde gerçek taşlar kullanılmıştı.

Fucivara Yorimiçi (d. 992, Kyoto - ö. 2 Mart 1074, Uci, Yamaşıro eyaleti, Japonya), üç imparatora naiplik eden ve 1016-68 arasında hükümete egemen olan Japon saray mensubu. Kırsal kesimi denetim altına alamayı ve akrabaları arasındaki çatışmaları önleyememesi, güçlü Fucivara ailesinin çöküşünü hızlandırmıştır.

Merkezi hükümetin kırsal kesim üzerindeki denetimi, Yorimiçi'nin babası Miçinaga zamanında zayıflamaya başlamıştı; Yorimiçi de babasının saraydaki lüks yaşam tarzını sürdürerek kırsal kesimdeki huzursuzluğu gözardı etti. Bunun sonucunda karışıklıklar giderek arttı; hatta haydutlar başkente giderek imparatorluk saraylarını yağmalamaya başladılar. Öte yandan büyük toprak sahipleri vergi ödemeyi kestiler. Bunun sonucunda imparatorluk gelirlerinin büyük ölçüde azalması, saray binalarının bile harap hale gelmesine yol açtı. Bu arada yüzyıllardan beri ilk kez annesi Fucivara olmayan bir imparator Go-Sanco (hd 1068-72) adıyla tahta çıktı. Yorimiçi 1068'den sonra bütün görevlerinden çekildiyse de, Go-Sanco'nun Fucivara egemenliğine son verme yolundaki çabalarına engel olabildi. Ama Yorimiçi'nin ölümünden sonra Go-Sanco'nun oğlu Şirakava, Fucivara ailesinin saraydaki egemenliğine son vermeyi başardı; Şirakava'nın ardılları da yaklaşık yüz yıl boyunca Fucivaraları imparatorluk yönetiminden uzak tuttular.

Kyoto yakınlarında yer alan Uci'deki bir villayı Byodo Tapınağı haline getirmesi Yorimiçi'ye büyük saygınlık kazandırdı; tapınak Budacı Japon sanatının en seçkin örnekleriyle bezenmişti.

Fucivara Yoşifusa (d. 804, Kyoto - ö. 7 Ekim 872, Kyoto, Japonya), kendisinden sonra gelen yeğeni Mototsune ile birlikte

Fucivara ailesinin Japonya'da üç yüzyıl süren egemenliğini başlatan saray mensubu. 9. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Fucivaralar, büyük ölçüde kızlarını imparatorlarla evlendirme yoluyla sarayda söz sahibi olmaya başlamışlardı. Yoşifusa 857'de çok önemli bir görev olan ve yıllardır boş tutulan başdanışmanlığa getirildi. Ertesi yıl dokuz yaşındaki torununu tahta geçirdi ve kendisini naip ilan etti. Böylece Japon tarihinde ilk kez, imparatorluk ailesi dışından biri naiplik görevini üstlenmiş oldu.

Fucivara Yukinari (d. 972 - ö. 1027, Japonya), yaşadığı çağdaki en büyük Japon yazı ustası. Ono Tofu ve Fucivara Sukemasa ile birlikte *codai-yo* (eski tarz) diye adlandırılan yazı üslubunu en yetkin biçimine ulaştırmıştır. Japon sanatında bu üç usta *sanseki* diye anılır.

Yukinari bir saray görevlisinin oğluydu. Babası ölünce büyükbabası Prens Kanenori tarafından yetiştirildi. Yüksek derecede birçok devlet görevinde bulunan Fucivara'nın günümüze ulaşmış yapıtları arasında *Vakan Ro-i-shu* (Japon ve Çin Şiirleri Koleksiyonu) nüshası, Sekido ailesine ait *Hakuşi şikan* (1020; Hakuşi'nin Şiir Kitabı) ve *Gon-ki* (Gon'un Güncesi) adlı kitaplar sayılabilir. Bunlardan *Vakan Ro-i-shu*'nun bir nüshası imparatorluk ailesinin elinde, bir nüshası da Yomei Kütüphanesi'ndedir.

Fucus, kuzey ılıman bölgelerin kayalık kıyılarında ve tuzlu bataklıklarında yaygın olarak yetişen esmer alg cinsi. Uzunlukları 1 m'ye ulaşabilen bu esmer alglerin çatal biçiminde dallanan şeritsi ve sert telleri, kayalara tutunmalarını sağlayan disk biçiminde organları vardır; kolay kurumaları için jelatinimsi bir maddeyle kaplı olan tellerde genellikle su yüzeyinde kalmalarını sağlayan içi hava dolu baloncuklar bulunur. Erkek ve dişi üreme organları aynı ya da

Fucus vesiculosus
Douglas P. Wilson

değişik bireyler üzerindedir; bazı türler bütün bir yıl boyunca yumurta ve sperma oluşturur. *Fucus*'lar, yaşam süreleri dört yılla sınırlı olan çokyıllık alglerdir. Romalıların zamanında bu alglerden kahverengi bir yüz kozmetiği elde edilirdi; günümüzde ise, özellikle ilaç, kozmetik ve gıda sanayisinde çok kullanılan alginatların başlıca kaynağıdır.

Fuçu, Japonya'nın Honşu Adasında, Tokyo metropolünde (to) kent. Tama Irmağı (gava) üzerinde yer alır. 10. yüzyıl dolaylarında Musashi ilinin merkeziydi. Zamanla bölgenin ticari ve yönetsel merkezi, ayrıca bir posta kenti olarak önem kazandı. Tokyo ve Taçikava arasında inşa edilen (1889) demiryolunun kentten geçmemesi nedeniyle önemi azaldı; 1920'lerin sonlarında iki demiryolunun kente ulaşması ve

1933'te Tokyo Yarış Pisti'nin yapılması sonucunda yeniden canlandı.

II. Dünya Savaşı sırasında askeri tesisler madeni eşya üreten fabrikalara dönüştürüldü; böylece başlayan ağır sanayi gelişmesi bugüne değin düzenli biçimde sürdü. Japon Hava Savunma Kuvvetleri'nin komuta merkezi Fuçu'dadır. Kent, Tokyo-Yokohama Metropoliten Alanı'nın bir banliyösü durumundadır. Nüfusu 1960-70 arasında yaklaşık iki katına çıkmış, nüfus artış hızı 1970'ten sonra yavaşlamıştır. Nüfus (1990) 209.419.

fuel oil bak. yağyakıt

Fuentes, Carlos (d. 11 Kasım 1928, México), uluslararası ün kazanmış Meksikalı romancı, öykücü, eleştirmen ve diplomat. Bir diplomatın oğlu olan Fuentes, ailesiyle birlikte Amerika ve Avrupa'da birçok yeri dolaştı; dört yaşında Washington, D.C.'ye gitti. México'daki Meksika Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra Cenevre'deki Uluslararası Yüksek Araştırmalar Enstitüsü'nde okudu. 1950-52 arasında Cenevre'de Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) nezdindeki Meksika delegasyonunda görev yaptı. Ardından Dışişleri Bakanlığı basın sekreteri (1954), Meksika Üniversitesi kültürel tanıtım görevlisi (1955-56), bakanlığın kültür danışmanı (1957-59) ve Meksika'nın Fransa büyükelçisi (1975-77) oldu. Ayrıca *Revista Mexicana de literatura* (1954-58), *El espectador* (1959), *Siempre* (1960) ve *Política* (1960) dergilerinin kurucuları ve yayın yönetmenleri arasında yer aldı.

1950'lerin başlarında ailesinin orta sınıfa özgü değerlerine karşı gürak Komünist Parti'ye girdi. 1962'de göküş ayrılığı yüzünden partiden ayrılmakla birlikte Marksizmi savunmaya devam etti. Hükümetin 1968 Olimpiyat Oyunları sırasında öğrenci gösterilerini bastırmasını protesto ettiği için ülke dışına sürüldü. 1969'da gittiği ABD'de de, Küba'daki Castro yönetimini desteklemesi nedeniyle çeşitli tepkilerle karşılaştı.

Fuentes'in gerçekçi ve fantastik öğelerle geçmiş işlediği ilk öykü kitabı *Los días enmascarados* (1954, 1966; Maskeli Günler) onun büyülu gerçekçilik üslubunun habercisi sayılır. Ulusal kimlik sorununu psikolojik ve felsefi açıdan ele alan ve Meksika toplumunu çok sert bir biçimde yargılayan ilk romanı *La región más transparente* (1958; Havanın Temiz Olduğu Yer) ona ülke çapında saygınlık kazandırdı. Yapıt sinematografik öğeler, geriye dönüşler, iç monologlar ve toplumun her kesiminde konuşulan dilin kullanılması gibi İspanyolca edebiyatta pek görülmeyen özellikler taşıyor. Fuentes bu romandan sonra yaşamını genellikle yazarak geçirdi; bu arada çeşitli ülkelere yolculuklar da yaptı. Benzer teknikleri kullandığı *Las buenas conciencias* (1959; Temiz Vicdan) adlı romanı, kırsal ekonomiden orta sınıf kent ekonomisine geçiş belirleyen ahlaki uzlaşmalar üzerinde durur. *Aura* (1962; "Aura", 1983) gerçeklik ile fanteziyi başarılı biçimde bağdaştıran bir uzun öyküdür. Meksika Devrimi'nin tipik kahramanlarından birinin son saatlerinde duyduğu acıyı sergileyen *La muerte de Artemio Cruz* (1962; *Artemio Cruz'un Ölümü*, 1983) çeşitli dillere çevrilmiş ve Fuentes'in uluslararası çapta bir yazar olarak tanınmasını sağlamıştır.

Fuentes, *Cambio de piel* (1967; *Deri Değiştirmek*, 1984) adlı romanında eski efsaneleri araştırıp yeniden yorumlayarak, kolektif Meksika bilincinin varoluşsal bir tanımını yapar. Edebiyat eleştirmeni olarak da övgü toplamasını sağlayan *La nueva*

novela hispanoamericana'da (1969; Yeni İspanyol-Amerikan Romanı) çağdaş İspanyol ve İspanyol-Amerikan yazarların paylaştığı ortak dil ve kültür zeminini ortaya koyar. *Terra nostra* (1975) adlı romanında Jungcu bir arketip simgeciğiyle aracılığıyla Eskidünya ve Yenidünya kültürünün alt katmanlarını araştırarak kendi kültür mirasını kavramaya çalışır. Fuentes'in son yapıtları arasında, bir polisiye roman olan *La cabeza de la hidra* (1978; Çok Başlı), *Una familia lejana* (1980; Uzak Akraba), *Old Gringo* (1985; Koca Gringo, 1990) ve *Cristóbal nonato* (1987; Doğmamış Cristóbal) sayılabilir. Türkçede yayımlanan öteki yapıtları *Cantar de Eicgas* (1965; *Körlerin Şarkısı*, 1986) ile çeşitli öykülerini içeren *Yanık Sular*'dır (1985).

fuero (Latince *forum*'dan, "pazaryeri"), ortaçağda İspanya'da krallar, soylular ya da piskoposlar tarafından bir kente verilen ayrıcalık belgesi. Kente tüzel kimlik kazandırılan *fuero* ayrıca yerel gümrük vergilerinin ve öteki ayrıcalıkların tanınmasını sağlıyordu; *fuero* kente vergi koyma ve kendi kendini yönetme hakkı da tanıyabiliyordu. Vizigotların yasa derlemesi Liber Iudiciorum (Yasalar Kitabı) da ortaçağda Fuero Juzgo olarak bilinirdi. Belediyeler için verilen *fuero municipal*'lerin gerek çeşitliliği ve çokluğu, gerekse kentlerin bu yolla elde ettikleri ayrıcalıklara sahip çıkmaları nedeniyle, İspanya'nın siyasal, yönetsel ve hukuksal tarihinde *fuero*'ların önemli etkisi oldu.

Hristiyanların İspanya'yı Müslümanlardan geri alması sırasında (11-15. yy) bazı Hristiyan krallar, fethedilen kentlere yerleşimi özendirme, yasal ve yönetsel düzenlemeleri, krallığa bağlı olmakla birlikte merkezin çok uzağında bulunan sınır kentlerinin durumuna uyarlamak amacıyla buralara özel ayrıcalıklar tanıdılar. 11. ve 14. yüzyıllar arasında bu amaçla yaklaşık 800 *fuero* verildi.

İspanya'nın batısında verilmiş en eski *fuero* hem bütün krallıkta, hem de León kentinde uygulananca yasaları içeren *Fuero de León*'dur (y. 1020). Aragon'da verilen en eski *fuero*'nun Sorbarbe kentinin *fuero*'su (11. yy sonları ya da 12. yy başlarında) olduğu sanılır, ancak bazı bilim adamları bunu kuşkuyla karşılamaktadır. Navarra'daki *fuero*'lar, Aragon *fuero*'larını örnek alırlar.

Sonraki tarihlerde verilen *fuero*'ların bir özelliği bütün bir bölgenin belirli bir *fuero* türünü yeğleyip benimsemesiydi. İlk *fuero*'ların bazıları çok kısaydı. Ama 12. yüzyıl sonuna doğru *fuero*'lar karmaşık birer belge niteliği kazandılar. Cuenca kentine verilen *fuero* (y. 1189) Kastilya'daki *fuero*'ların en ayrıntılı işlenmiş örneğiydi.

Fuerte Irmağı, İspanyolca RÍO FUERTE, Meksika'nın kuzeybatısında akarsu. Verde ve Urique ırmaklarının Chihuahua eyaletinde birleşmesiyle oluşur.

Fuerte Irmağı, Batı Sierra Madre'den genellikle güneybatıya doğru akar ve Sinaloa eyaletini geçerek Isla de la Lechuguilla'daki Los Mochis'in 43 km batısında California Körfezine dökülür. Kısmen Miguel Hidalgo Barajı'yla denetim altına alınmış olan ırmaktan Los Mochis çevresindeki düzlüklerin sulanması için yararlanır. Forte Irmağı yaklaşık 280 km uzunluğundadır. Verde Irmağıyla birlikte toplam uzunluğu 560 km'yi bulur.

Fuerte Olimpo, Paraguay'ın kuzeyinde, Alto Paraguay ilinin merkezi kasaba. Paraguay Irmağı kıyısında, Brezilya topraklarının karşısında yer alır. 1792'de inşa edilen Borbón adlı kalenin çevresinde gelişmiştir.

Yönetsel işlevinin yanı sıra, seyrek nüfuslu Chaco Boreal'de bulunan ilin ticaret merkezi ve ana limanı işlevini görür. Yöredeki başlıca ekonomik uğraş çiftlik hayvanı besiciliğidir. Kasabada tabakhaneler ve kiremit fabrikaları vardır. Chaco Boreal'den geçen karayoluna kuzey ve doğuya giden ikincil bir yolla bağlanır. Asuncion'a ulaşım daha çok ırmak yoluyla sağlanır. Nüfus (1972) 3.061.

Fuerteventura Adası, İspanyolca ISLA DE FUERTEVENTURA, İspanya'nın Las Palmas ilinde, Kanarya Adalarının doğu bölümündeki adalardan biri. Atlas Okyanusunun kuzeyinde, Fas'ın Yubi Burnunun 105 km batısındadır. Volkanik kökenli olan Fuerteventura, Kanarya Adalarındaki ikinci büyük adadır; uzunluğu 96 km, yüzölçümü 1.730 km²'dir. La Bocaina Boğazının karşısındaki Lanzarote'nin güneybatısındadır. Güneybatısındaki Jandia Yarımadasında yüksekliği 807 m'ye ulaşan adada aşınmış kumsallar bulunur. İklimi sıcak ve kurudur; yağmur daha çok kışın yağar. Doğu kıyısında yer alan Puerto del Rosario ile Gran Tarajal adadaki en büyük yerleşimlerdir. Büyük Kanarya Adası ve Tenerife'ye düzenli uçak seferleri vardır. Nüfus (1981) 30.185.

Fugard, Athol (Harold Lanigan) (d. 11 Haziran 1932, Middleburg, Güney Afrika), Güney Afrikalı oyun yazarı, oyuncu ve yönetmen. Sansür engeliyle sıkça karşılaşmasına karşın, Port Elizabeth'te kurduğu tiyatro topluluğuyla ırk ayrımcılığı (*apartheid*) siyasetini acımasızca eleştiren oyunlar sahnelemeyi başarmıştır.

İlk oyunları *No-Good Friday* (1958; Kutsal Cuma Yok) ve *Nongogo*'nun (1959) ardından hem Londra'da, hem New York'ta sahnelenen ve televizyona da uyarlanan *The Blood Knot* (1963; Kan Bağı) adlı oyunuyla uluslararası ün kazandı. Irk ayrımcılığı konusunda karşı karşıya gelen kardeşleri konu edinen ve Fugard'ın "The Family Trilogy" (Aile Üçlemesi) adını verdiği dizinin ilk oyunu olan *The Blood Knot'u Hello and Goodbye* (1966; Merhaba ve Hoşçakal) ile *Boesman and Lena* (1969; Boesman ve Lena) oyunları izledi. Bu üç oyun sonradan *Three Port Elizabeth Plays* (1974; Üç Port Elizabeth Oyunu) adıyla birlikte yayımlandı. Önceki bütün Güney Afrika oyunlarından daha geniş bir izleyici kitlesi bulan *Boesman and Lena* sonradan filme de alındı; Boesman rolünü Fugard'ın kendisi oynadı. Güney Afrika'daki duruma ilişkin derinlemesine çözümlemeler içeren bütün bu etkileyici yapıtlar, temelde karamsar bir felsefeye yaslanır.

Fugard'ın karakterlerini titizlikle işlemek yerine simgeciğe sığınma eğilimi, sanat anlayışı konusunda bazı eleştirilere yol açtı. Bu eleştirilerin de etkisiyle sanat anlayışı ve Avrupalı oyun yazarlarına özenisi üzerinde durmaya başlayan Fugard, oyunlarında daha imgeci bir yaklaşıma yöneldi. Oyunculara önceden bir metin vermek yerine, işlemek üzere bir "imgeler salkımı" sunma yoluna gitti. Belirli bir biçimden uzak ve imgeye dayalı *Orestes* (1971), *Sizwe Bansi is Dead* (1972; Sizwe Bansi Öldü) ve *The Island* (1972; Ada) ile belgesel bir dışavurumculuğu temel alan *Statements* (1974; Önermeler) bu tekniğin ürünleridir.

Fugard'ın geleneksel kalıplara daha uygun olan *Dimetos* (1974) adlı oyunu Edinburgh Şenliği'nde, *A Lesson from Aloes* (1980; Sarsabır Çiçeklerinden Bir Ders, 1990) ve *Master Harold... & the Boys* (1982; Sahip Harold... ve Oğlanlar) oyunları da Londra ve New York kentinde büyük ilgi gördü. Filmleri arasında *The Guest* (1978; Konuk) ve *Marigolds in August* (1980; Ağustosta

Fugger AİLESİ. 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa ticaretine egemen olan Alman tüccar ve banker ailesi. Kapitalizme özgü iktisadi kavramların gelişmesine katkıda bulunmuş, Avrupa siyaseti üzerinde etkili olmuştur.

Kuruluşu. Ailenin kurucusu Schwaben'daki Graben köyünde doğan dokumacı Hans Fugger'di. 1367'de Augsburg'a yerleşen Fugger, iki evliliğini de dokumacılar loncası ustalarının kızlarıyla yaptı; sonunda imalat-hane kurma ve işletme hakkını elde etti. Ayrıca 12 kişilik lonca kurulu ile kent

Jakob Fugger (sağda) ve başmuhasebecisi Matthäus Schwarz, bir minyatür, 1519; Herzog Anton Ulrich Müzesi, Braunschweig, Almanya
Herzog Anton Ulrich-Museum, Braunschweig

konseyinin üyesi oldu ve dokumacılık işinde büyük başarı kazandı. Fugger'in 1408'de ölmesinden sonra, ailenin işlerini her ikisi de kuyumcu olan oğulları Andreas ve I. Jakob yürütmeye başladı. Ama bu ortaklık 1454'te bozuldu ve aile iki kola ayrıldı. Daha girişimci olan Andreas'ın soyundan gelen Fuggerler büyük servet sahibi oldular ama yatırımlarını gereğinden fazla genişlettikleri için 1499'da iflas ettiler. Armalarındaki karaca tasviri nedeniyle Fugger vom Reh (Geyikli Fugger) adıyla bilinen bu kol, Almanya'nın güney, doğu ve iç kesimlerine yayıldı.

Ailenin öteki kolunun kurucusu Jakob ise 1441'de bir darphane sahibinin kızıyla evlendi. Kayınpederinin üç yıl sonra iflası, Jakob'u iş yaşamında çok dikkatli davranmaya yöneltti. Azmi ve çalışkanlığı sayesinde servet edinmeyi başaran Jakob 1463'te çok saygın bir kuruluş olan tüccarlar loncası üyeliğine seçildi. Jakob'un 1469'da ölmesinden sonra yedi oğlundan ikisi, Ulrich ve Georg, şirketlerinin yabancı ülkelerle yaptığı ticareti genişleterek kârlarını artırdılar. 1473'te bir zambaklı arma alan ailenin bu kolu Fugger von der Lilie (Zambaklı Fugger) adını aldı. Ulrich ve Georg, Roma'daki kardeşleri Markus'un yardımıyla, papalık adına endüljans satışlarından elde edilen gelirleri toplayarak ve papalık mülklerinin satın alınmasına aracılık ederek kazanç sağladılar. 1508-15 arasında da Roma darphanesini kiralayarak işlettiler.

Ulrich ve Georg, en küçük kardeşleri Jakob'un (Zengin) yardımıyla Venedik'teki Alman tüccarlar binasında bir temsilcilik açtılar. Jakob din adamı olmak için Venedik'e gitmiş, ama 1478'de orada muhasebe

eğitimi görmeye başlamıştı. 1485'te Innsbruck'taki Fugger temsilciliğini üstlendi. Arşidük Sigismund'a ve Kral (sonradan imparator) Maximilian'a gümüş ve bakır karşılığında borç vererek şirketinin Tirol madenlerine ortak olmasını sağladı. Tirol madenlerinden elde edilen büyük kârlar Fuggerleri Silezya'da yeni madencilik yatırımlarına yöneltti. Artık girişimci bir tüccar durumuna gelen Jakob, Silezya'da tanıştığı bir madencilik uzmanıyla birlikte, Neusohl'daki (bugün Banská Bystrica, Çekoslovakya) bakır madenlerini kiraladı (1495). Buraya kısa sürede zamanın en büyük madencilik merkezi durumuna getirdi.

Fuggerler, 1494'te 54.385 guldenlik bir sermayeyle ilk anonim şirketlerini kurdular. İki yıl sonra Jakob, Brixen (Bressanone) piskopos prensini, perde arkasında bir ortak olarak şirkete katılmaya ikna ettiğinde şirket sermayesi iki katına çıkmıştı. Jakob'un amacı, Hohenkirchen ve Fuggerau'da (adımlar Fugger ailesinden alan bu kent bugün Avusturya'nın Kärnten eyaletindedir) dokümhaneler açarak ve başta Anvers olmak üzere Avrupa'nın her yerinde satış temsilcilikleri kurarak bir bakır tekeli oluşturmaktı. 1498'de mutsuz bir evlilik yapan ve çocuğu olmayan Jakob'un ticaretteki ilkesi "kazanabildiğim sürece kazanmak isterim"di. Bu doğrultuda, başta baharat olmak üzere bütün ticaret dallarına el attı. Şirketin başlıca ortaklarından olan Brixen piskopos prensinin ölümü, papanın mirasta hak iddia etmesi nedeniyle ciddi bir bunalıma yol açtı. Ama Jakob ustaca anlaşmalar yaparak bu bunalımın üstesinden gelmeyi başardı. Ardından, benzeri bir bunalımın yaşanmaması için şirketin aktiflerini kasa varlığı, üretim tesisleri, emtia, arazi ve değerli taşlar arasında eşit biçimde dağıttı. 1504'te, Burgonya dükü Charles'ın (Cesur) çalıntı mücevherlerinin bir bölümünü Basel kentinden gizlice satın aldı. 1507'de I. Maximilian'dan Kirchberg ve Weissenhorn kontluklarını elde etti. 1514'te de imparator tarafından kont yapıldı.

1490'dan sonra I. Maximilian'ın izlediği yayımlacı politikalara mali destek sağlaması, Jakob'un adının bu politikalarla özdeşleşmesine yol açtı. Jakob'un siyaset alanındaki en büyük başarısı ise büyük miktarlarda borç vererek Maximilian'ın yerine V. Karl'ın (Şarlken) imparator seçilmesini sağlamak oldu. Bu seçim sırasında yapılan 852 bin guldenlik harcamanın 544 bin guldeni Fuggerlerden alınan borçlarla karşılandı. Jakob, yaptığı ustaca antlaşmalarla, bu borç karşılığında İspanyol tahtına bağlı üç büyük şövalye tarikatının tüm gelirlerinin kendisine bırakılmasını sağladı; borcun geri kalan bölümü ise Almadén'deki cıva madenleri ile Guadalcanal'daki gümüş madenlerinden karşılanacaktı. Jakob, 1516'da da İngiltere kralı VIII. Henry'ye kredi açarak onunla ittifak kurulmasını sağladı.

Bu arada gücünün doruğuna ulaşmış olan Jakob, özellikle hümanist ve Reformcu Ulrich von Hutten ile Martin Luther'in sert eleştirilerine hedef oldu. Reformcuların eleştirilerinin başında, Jakob'un endüljans ve kilise mülklerinin satışındaki rolü geliyordu. Bir başka eleştiri konusu da, Jakob'un ortaçağda yürürlükte olan faiz yasağının kaldırılması için papayı zorlaması ve izlediği kredi politikasıydı. İmparatorluğun Nürnberg'teki mali ve idari yetkilileri de Jakob'un ve öteki büyük tüccarların telceli eğilimlerini kırmak için harekete geçtiler. Macaristan'daki Neusohl ve Tirol madencileri arasında baş gösteren toplumsal huzursuzluk, Macar soylularının Fugger ailesinin madenlerine el koyma girişimleri ve Köylü Ayaklanması Jakob'u güç durumda bıraktı. Öte yandan, şirketin Augsburg'daki merke-

zinde zanaatçıların başlattığı ayaklanma Jakob'un konumunu daha da sarstı. Ama Jakob soğukkanlı tutumu ve kararlılığıyla bu bunalımların üstesinden gelmeyi başardı.

Yaşamının son yıllarında Reform hareketi-ne karşı mücadeleye giren Jakob, yüzyıllarca ayakta kalan binalar ile görkemli bir şapel yaptırdı ve dünyanın en eski yoksullarevi olan Fuggerei'yi kurdu.

Ailenin gerilemesi. 1525'te ölen Jakob, şirketin yönetimini, 1517'den beri yerine geçmek üzere yetiştirdiği yeğeni Anton Fugger'e bıraktı. Hırslı ve yetenekli bir işadamı olan Anton, şirketi katı kurallara göre yönetti. 1527'de soylu bir aileden gelen Anna Rehlinger'le evlendi ve dört oğlu oldu. Şirketin başında bulunduğu dönemde İmparator V. Karl ile I. Ferdinand'a ve İspanya kralı II. Felipe'ye sürekli kredi sağladı. Koyu Katolik olan Anton Protestanlara, özellikle de Protestan prensler ile kentlerin oluşturduğu Schmalkalden Birliği'ne karşı sürdürülen savaşlarda imparatora mali destek sağladı. Ayrıca İngiltere'ye çok miktarda pamuklu giysi sattı ve hükümdarlara kredi verme uygulamasını sürdürdü. Ama bu arada Macaristan ve Tirol'deki madenlerin verimi düşmeye başladı; Anton 1547'de Neusohl madenini elinden çıkarmak zorunda kaldı. Ardından kayıplarını karşılamak için Peru ve Şili'yle ticaret bağlantıları kurdu, İsveç ve Norveç'te madencilik işine atıldı, Afrika ile Amerika arasında köle ticareti yapmaya çalıştı. Ama bunlardan çok, baharat ticaretinde ve Macaristan'dan sığır ithalatı işinde başarılı oldu. Öte yandan İspanya'da milliyetçi tepkilerle karşılaşınca, İspanyol şövalye tarikatlarının gelirlerinden vazgeçmek ve Guadalcanal'ı terk etmek zorunda kaldı. Ama Jakob'dan devraldığına 2.032.652 gulden olan şirket sermayesini 5,1 milyon guldenle tarihinin en yüksek düzeyine çıkarmayı başardı.

1540'ta sağlığı bozulan Anton, oğulları ve yeğenleri, aile işleriyle ilgilenmediğinden şirketi dağıtmayı düşünmeye başladı. Ama bunun olanaksızlığını fark edince, şirketin kredi taleplerini yalnızca borçlanma yoluyla karşılayabilir duruma gelmiş olmasına karşın inatla işi sürdürmeye çalıştı. Ölümünden (1560) sonra hazırlanan envantere şirketin aktifleri 5,6 milyon gulden, pasifleri ise 5,4 milyon gulden olarak belirtilmişti. Bununla birlikte Anton'un Babenhausen'i ve öteki mülkleri satın almış olması sayesinde aile servetinin bir bölümü korunmuştu. 1543'te ortağı, kısa süre sonra da Baviera şansölyesi olan yeğeni Hans Jacob Fugger'in iflasından sonra, şirket yönetimini Anton'un en büyük oğlu Markus üstlendi. Markus, iş hacminin daralmasına karşın şirketi başarıyla yönetti. 1563-1641 arasında Almadén'deki cıva üretiminden yaklaşık 50 milyon altın kazanan şirket Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-48) ardından dağıldı.

Anton ve Jakob Fugger'in ardılları ticaretle ilgilenmediler ve Avrupa üniversitelerinde hümanist bir eğitim gördüler. Ayrıca değerli kitapların bulunduğu kütüphaneler kurdular, görkemli malikâneler yaptırdılar. Anton ve Jakob Fugger'in satın aldığı topraklar ve mülkler sayesinde varlığını sürdürebilen aile üç kola ayrıldı: Oberkirchberg'deki Fugger-Kirchberg kontları, Kirchheim'daki Fugger-Glött prensleri ve Babenhausen'deki Fugger-Babenhausen prensleri.

Fugger ailesi, kapitalizmin başlangıç dönemindeki ticari şirketlerin ilk örneği olarak nitelendirilebilir. Ortaçağın ekonomik kavramlarını altüst eden uygulamaları, hem

geçmişte, hem de günümüzde hayranlık uyandırdığı kadar sert eleştirilere de uğramıştır. Aileyle ilişkin başlıca kaynak, G. von Polnitz'in *Die Fugger* (1970) adlı kitabıdır.

Fugitives (İngilizcede "Kaçaklar"), I. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Tennessee eyaletindeki Nashville'de bulunan Vanderbilt Üniversitesi'nde bir araya gelen genç şair ve eleştirmenler grubu. Grubun bazı üyeleri daha sonra önemli ve saygın edebiyatçıları arasına girdiler. Şair ve eleştirmen John Crowe Ransom'ın(*) önderliğindeki grup, şiir yazmanın yanı sıra şiir üzerine tartışmalar yürüttü. Ayrıca yayın yönetmenliğini şair Allen Tate'in(*) yaptığı *The Fugitive* (1922-25) adlı iki aylık dergiyi çıkardı. Grubun öbür önemli üyeleri arasında şair, denemeci ve eleştirmen Donald Davidson ile romancı ve şair Robert Penn Warren vardı. *Fugitive* dergisinde yayımlanan bazı önemli ürünler *Fugitive Anthology* (1928) adlı derlemede toplandı.

Güneyli olan ve Güney'in kültür mirasını benimseyen Fugitives grubu üyeleri, edebiyatta bir tür bölgencilik savunmuşlar, yapıtlarında büyük ölçüde Güney'in tarihine ve geleneklerine ağırlık vermişlerdir. Birçoğu, 1930'larda sanayileşmeye karşı çıkan ve Güney'in geleneksel tarım ekonomisine dönmeyi savunan kırsal hareketin önderleri oldular. Hareketin görüşleri *I'll Take My Stand* (1930; Safımı Seçeceğim) adıyla ortak bir kitap olarak yayımlandı.

fuhuş, bir meslek ya da alışkanlık olarak, para ya da başka değerli şeyler karşılığında genellikle eş ya da arkadaş dışındaki kişilerle ve hemen hiç ayırım gözetmeksizin cinsel ilişkide bulunma.

Fuhuş, çeşitli toplumlara ve koşullara göre değişen kültürel değerlere bağlı olarak farklı biçimlerde tanımlanır. Fahişeler her iki cinsten de olabileceği gibi, eş cinsin duygularını da tatmin edebilir. Ama fuhuş çoğunlukla erkek müşterileri tatmin amacıyla kadınlarca yapılır. Fahişeler çağlar boyunca genel olarak toplumca ayıplanmanın ve aşağılanmanın ötesinde taşlama, kırbaçlama, dağılayarak damgalama, hapis ve ölüm gibi ağır cezalara çarptırılmışlardır. Buna karşılık çoğu toplumda bir erkeğin fahişelerle düşüp kalkması çevrede bir ölçüde tepki uyandırmakla birlikte, aynı zamanda erkekliğin bir işareti sayılır.

Bazı eski halklarda fuhuş genç kızlar için bir ergenlik ayini ya da çeyiz edinme aracı olarak zorunluydu. Bazı dinler ise dinsel törenlerde görev alan belirli kadınların fuhuş yapmasını öngörürdü. Eski Yunanlılar ve Romalılar arasında fahişeler ayırt edici giysiler giymek ve ağır vergiler ödemekle yükümlü tutulurdu.

İbrani hukuku fuhuşu yasaklamıyor, ama yabancı kadınlarla sınırlıyordu. Hz. Musa'nın halk sağlığını düzenlemek için koyduğu kuralları arasında zührevi hastalıkların bulaşmasıyla ilgili olanlar da vardı.

Ortaçağ Avrupa'sında kilise yöneticileri tövbekâr fahişeleri topluma kazandırmak ve drahomalarını vererek evlendirmek için bazı girişimlerde bulundular. Ama şövalye aşkının yüceltildiği, en yüksek tabakadan kadınların bile siyasal ve mali amaçlı evlilikler yapmak zorunda kaldığı bir toplumda fuhuşun yaygınlaşması kaçınılmazdı. Sonuçta fuhuş yalnızca hoş görülmeyle kalmadı, yasalarla korunarak düzenlendi, ruhsata bağlandı ve vergi gelirlerinin önemli bir kaynağı durumuna geldi. Bütün Avrupa'da büyük kentlerde genelevler açıldı. Toulou-

se'da genelevlerden elde edilen kazanç belediye ve üniversite arasında paylaşılıyordu. İngiltere'de genelev (*bordello*) ruhsatlarını başlangıçta Winchester piskoposları, daha sonra da Parlamento veriyordu.

16. yüzyılda bir zührevi hastalık salgınının başlaması ve Reform hareketiyle birlikte cinselliğin yeni bir ahlaki bakışla ele alınması, fuhuş üzerinde daha sıkı bir denetime yol açtı. Bütün Avrupa'da genelevler kapatıldı. Zührevi hastalıklardan ölenler arttıkça fuhuşla ilgili yasalar daha sert hükümler kondu. Bazı kentlerde fahişelerin belirli aralıklarla tıbbi muayeneden geçirilmesini zorunlu kılan yasalar kabul edildiyse de bunlar pek etkili olmadı.

Fuhuş amacıyla yapılan kadın ticaretini engellemek için uluslararası alanda işbirliği 1899'da başladı. Milletler Cemiyeti bu amaçla 1921'de Kadın ve Çocuk Ticareti Komisyonu'nu kurdu; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da 1949'da fuhuşun önlenmesi-ne ilişkin sözleşmeyi kabul etti.

ABD'de hemen her kentte gelişen fuhuş, kadınların ahlak dışı amaçlar için bir eyaletten öbürüne gitmesini yasaklayan Mann Yasası'nın (1910) yürürlüğe girmesine değin büyük ölçüde denetim dışında kaldı. 1915'e doğru eyaletlerin hemen hepsinde genelevleri yasaklayan ve fuhuşun elde edilen kazançları düzenleyen yasalar çıkarıldı.

Günümüzde büyük Batı kentlerinin çoğunda fuhuş hoşgörü gösterilmektedir. Güvenlik örgütleri daha çok fuhuşla bağlantılı öteki suçları denetlemeye önem vermektedir. İngiltere'de 1959'da kabul edilen bir yasayla fahişelerin açık yerlerde müşteri beklemleri yasaklanırken, kendi evlerinde çalışmalarını serbest bırakılmış ve bu meslekten kurtulmak isteyen fahişelerin topluma yeniden kazandırılması için bazı düzenlemeler öngörülmüştür. Fuhuşun sağlık yönüne ağırlık veren İskandinav ülkelerindeki yasal düzenlemeler, fahişelerin sık aralıklarla tıbbi muayeneden geçmesini ve zührevi hastalığa yakalandığı saptanan kişilerin ücretsiz olarak hastaneye yatırılmasını zorunlu kılmıştır. Almanya'da fuhuş genelde suç sayılmaz; ama çocukların ve gençlerin gittikleri okul, gençlik kulübü ve benzeri yerlerin yakınında ya da ergin olmayan kişilerin oturduğu bir evde fuhuş yapanlar için 1 yıla kadar hapis ya da para cezası öngörülmüştür.

20. yüzyılın ortalarına değin fuhuşun, geçimini sağlamakla yükümlü kadınlara açık hemen tek meslek olduğu Asya'da, kadın ticareti belirgin bir yayılma eğilimi göstermektedir. Çoğu Doğu ülkesinde fuhuş daha çok kentlerde görülür; buna karşılık Hindistan'da fahişelerin çoğunluğu kırsal kesimdedir.

Türkiye'de fuhuşa özendirme ve zorlama suç sayılarak, bu suçun işlendiği durumlara göre belirli cezalar öngörülmüştür. Ayrıca Fuhuş ve Fuhuş ile Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Nizamnamesi'ne de fuhuşa özendirme eylemlerini yasaklayıcı hükümler konmuştur.

Fahişeler, çoğunlukla ekonomik durumları kötü, geçimlerini sağlayacak becerilerden yoksun ve evli olmayan kadınlar arasından çıkar. Çoğu kadın fuhuş ve bağlantılı suçlar ortamına erken yaşta çekilir. Fahişeler çoğunlukla bir kadın simsanı, genelev ya da randevuevine bağlı olarak çalışırlar. Kazançlarının büyük bölümünü de kalacak yer, randevu sağlanması ve korunma karşılığında simsar ya da patronlarıyla paylaşmak zorunda kalırlar. Kadın fahişelerin sağlık sorunları arasında gelişigüzel cinsel ilişki yoluyla kapılan zührevi hastalıklar ve uyuşturucu alışkanlığı sayılabilir.

Erkek fuhuşu çoğu toplumda kamuoyunun dikkatini daha az çeker. Heteroseksüel erkek fuhuşu (erkeklerin kadınlara satılması)

çok enderdir. Buna karşılık son yıllarda özellikle büyük kentlerde homoseksüel erkek fuhuşu giderek yaygınlaşmaktadır.

Fuji, Japonya'da, Honşu Adasındaki Şizuoka ilinde (*Ken*) kent. Fuji Dağının (Fujiyama) güney eteğinde yer alır. Tokugava döneminde (1603-1867) Tokaido Karayolu üzerinde bir posta istasyonuydu. Fuji Irmağı (*gava*) deltasındaki konumundan dolayı, büyük ölçekli kâğıt sanayisi eskiden ırmağın sağladığı bol su kaynağıyla besleniyordu. Ama yeraltı sularının sanayide yoğun olarak kullanılması toprağın çökmesine yol açtı; bu nedenle kent bölgedeki öteki su kaynaklarına yöneldi. 1909'da Tokaido Demiryolu Hattı'nın kente ulaşması ticaretin ve sanayinin hızla gelişmesine katkıda bulundu. Fuji'de kimyasal maddeler, elektrikli makineler, otomobil ve fotoğraf filmi üretilir. Fabrikalar Sagami Körfezinin (*van*) doldurulan kesimi üzerinde kurulmuştur. Kent çevresinde piring, sebze, mandalina ve kavun yetiştirilir. Fuji aynı zamanda Fuji Dağına tırmananlar için bir hareket noktası işlevi görür. Nüfus (1990) 222.500.

Fuji Bank, Ltd., Japonya'nın en büyük ticari bankalarından biri. Japonya'da ve deniz aşırı ülkelerde birçok şubesi, yan kuruluşu ve bağlı şirketleri vardır. Merkezi Tokyo'dadır.

Bankanın kökeni, Yasuda şirketler topluluğunun kurucusu Yasuda Zenciro'nun 1860'larda başlattığı ödünç para işlemlerine dayanır. 1880'de Yasuda Bank adını alan kuruluş, şirketler topluluğunun mali kolunu oluşturdu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yasuda grubunun dağılması üzerine banka 1948'de bugünkü adıyla yeniden oluştu.

Fuji Bank, Ltd., normal bankacılık işlemlerinin yanı sıra danışmanlık, uluslararası bankacılık, finansman ve kambiyo hizmetleri de verir. İpotekle kredi işlerini genişletmiş, bu arada eğitim kredileri vermeye başlamıştır. Japonya'daki bütün şubelerinde kambiyo, cari hesap ve vızne işlemlerinde bilgisayar kullanılmaktadır. Banka, yen üzerinden çıkarılan tahvillerin alım satımında yetkili kılınmıştır.

Fuji Dağı, FUJIYAMA, FUJI NO YAMA ya da FUJISAN olarak da bilinir, Japonya'nın en yüksek dağı. Honşu Adasının orta kesiminde, Yamanashi ve Şizuoka illerinde (*ken*), Büyük Okyanus kıyısı yakınlarında, Tokyo'nun 100 km güneybatısında yer alır. En son 1707'de püskürmüş olmasına karşın jeologların büyük bölümüne etkin bir yanardağ olarak kabul edilir. Adı, Aynu dilinde "tükenmez yaşam" anlamına gelir. Konyi andıran biçimiyle bütün dünyada tanınan Fujiyama Japonlarca kutsal sayılır ve ülkenin simgesi olarak kabul edilir. Dağ Fuji-Hakone-Izu Ulusal Parkı'nın en önemli ögesidir.

Fujiyama'nın İÖ 286'da bir deprem sonucu oluştuğuna inanılır. Yaşı kesin olarak bilinmemekle birlikte Tersiyer (Üçüncü) Döneme ait bir taban üzerinde Kuvaterner (Dördüncü) Dönemde oluştuğu sanılır. İlk püskürmeleri ve ilk doruklarının oluşumu büyük olasılıkla 600 bin yıl öncesinde gerçekleşmiştir. Fujiyama tek bir yanardağ gibi görünmesine karşın üç ayrı dağdan oluşmuştur: Komitake, Ko Fuji, Şin Fuji. Üç yanardağın en genç olan Şin Fuji 10 bin yıl önce püskürmeye başlamıştır. Şin Fuji'den çıkan lavlar ve öteki püskürtüler iki eski yanardağı örtüp, yamaçları doldurarak dağa bugünkü biçimini vermiştir.

Yanardağın tabanının çevresi yaklaşık 125 km'dir. Eteklerindeki geniş lav birikimleriyle birlikte çapı 40-50 km'yi bulur. Dağın

doruğundaki krater 500 m çapında, 250 m derinliğindedir. Kraterin engebeli çevresinde sekiz tepe vardır: Oşaidake, İzudake, Cocudake, Komagatake, Muşimatake, Ken-

Fuji Dağı, Japonya
T Okuda-Aspect Picture Library Londra

gamme, Hukusandake ve Kukuşidake. Dağ, Fuji Volkanik Bölgesi denen ve Mariana Adalarıyla İzu Adalarından başlayıp İzu Yarımadasından geçerek Honşu'nun kuzeyine kadar uzanan volkanik zincirlerin bir parçasıdır.

Fuji Dağının kuzey eteklerinde beş göl yer alır. Bunlar, doğudan batıya sırasıyla: Yamanaka, Kavaguchi, Sai, Şoci ve Motosu'dur. Göllerin hepsi dağdan akah lavların akarsularının önünde baraj gibi bir engel oluşturmasıyla ortaya çıkmıştır. En aşağıda, deniz düzeyinden 831 m yükseklikte yer alan Kavaguchi Gölü, durgun sularından Fuji Dağının görüntüsünü yansıtmayla ünlüdür. Yörede turizm çok gelişmiştir. Göllerin en büyüğü olan 6,4 km² genişliğindeki Yamanaka en sevilen tatil yörelerinden biridir. Fuji Dağının güneydoğusunda yer alan ormanlarla kaplı Hakone bölgesinde ünlü Yumoto ve Gora kaphicaları bulunur.

Bölgedeki çok sayıda yeraltı ve yerüstü suyu kâğıt ve kimya sanayileri ile tarımda kullanılır. Çelikbaş alabalığı üretimi ve mandracılık öteki önemli etkinliklerdir.

Kutsal bir dağ olan Fuji tapınaklar ve türbelerle çevrilidir. Kraterin kenarında ve dibinde bile kutsal yapılar bulunur. Dağa tırmanma uzun süre dinsel bir ayin olarak kabul edilirdi. Bu dönemde dağa tırmananlar hacıların giydiği beyaz giysilere burunlulardı. Meici Restorasyonu dönemine değin kadınların bu tırmanma ayinlerine katılmalarına izin verilmedi. Günümüzde büyük bölümü 1 Temmuz-26 Ağustos arasındaki tırmanma mevsiminde olmak üzere dağa her yıl 100 binden fazla kişi tırmanır

Fujian, Wade-Giles yazımında FU-CHEN, FUKIEN olarak da bilinir, Çin Halk Cumhuriyeti'nde yönetim bölgesi (*sheng*). Çin'in güneydoğu kıyısında, Tayvan Adasının kuzeybatısındadır. Kuzeyinde Zhejiang, batısında Jiangxi ve güneybatısında Guangdong illeri, kuzeydoğusunda Doğu Çin Denizi, doğusunda Tayvan Boğazı ve güneydoğusunda Güney Çin Denizi yer alır.

Bölgenin temel coğrafi sınırlarının belirlenmesi ve Fujian adını alması Song hanedanı döneminde (960-1279) oldu. Bundan sonra çok sayıda Fujian'lı Güneydoğu Asya'ya yerleşti. Tayvan'ın bugünkü yerli halkının büyük çoğunluğu son 300 yıl boyunca Fujian'dan geldi. 1842'de Fuzhou ve Xiamen kentleri uluslararası ticarete açıldı.

Her iki kent de II. Dünya Savaşı sırasında Japonlarca işgal edildi. Fujian 1949'da Halk Kurtuluş Ordusu'na ele geçirdi. Yönetim bölgesinin merkezi, adı "Mutlu Kent" anlamına gelen Fuzhou'dur.

Ormanlarla kaplı dağlar, kıvrımlı ırmaklar, meyve ve çay bahçeleri, yumuşak eğimli yamaçlarda oluşturulan tarçalardaki pirinç tarlaları Fujian'a Asya'da ender rastlanan bir görünüm verir. Bölgenin yaklaşık yüzde 95'i dağlıktır. Kıyıda kabaca koşut olarak uzanan orta yükseklikteki birkaç sıradak Fujian'lı boydan boya geçer. Fujian'la Çin'in iç bölgeleri arasında heybetli bir doğal set oluşturan Wuyi Dağları bölgenin batısındadır ve yüksekliği 1.800 m'ye ulaşır. Yüzyıllar boyunca Fujian'ın tek ulaşım yolu olan ırmaklar doğal limanlar oluşturan haliçlere dökülür; ırmak suları evlerde ve tarımda kullanılır.

Fujian Yengeç Dönencesi'nin hemen kuzeyindedir. Kıyı bölgelerinde yazın çok sıcak, kışın serin olan yarı tropik bir iklim egemendir. Yaz sonunda ve sonbahar başlarında bölgede tayfunlar görülür.

Nüfusun yüzde 99'unu Han Çinlilerinin oluşturduğu bölgede dört temel dil ya da lehçe ile yüzlerce alt lehçe konuşulur. Fujian nüfusunun ancak beşte biri kentlerde yaşar. İki önemli liman kenti Fuzhou ve Xiamen'in dışında öteki büyük kentler Quanzhou ve Zhangzhou'dur.

Fujian tarım ve orman ürünleri bakımından zengindir. Başlıca ürünler şekerkamışı, yerfıstığı, turuncgiller, pirinç ve çaydır. Ayrıca balıkçılık, besicilik ve ormancılık da yapılır. Göknar, çam ve gül ağaçları değerli kereste kaynaklarıdır. Fujian'da kömür, demir, bakır, altın ve grafitin yanında porselen yapımında kullanılan kaolen de (Çin kili) önemli miktarlarda bulunur. Fujian'ın öteki bölgelerden geleneksel kopukluğu onu komşu illere bağlayan modern karayollarının yapıyla sona ermiştir. Fuzhou'da bir havaalanı vardır. Kent, Song hanedanından bu yana kültürel bir merkez olarak da ünlüdür. Fuzhou Üniversitesi, Fujian Tıp Okulu, Fujian Tarım Enstitüsü ile Çin Tıp Bilimleri Akademisi'ne bağlı Fujian Epide-miyoloji Enstitüsü buradadır. Fujian yönetim bölgesi Çin Denizinin iki yarısını birleştiren stratejik bir konumdadır. Yüzölçümü 123.100 km²'dir. Nüfus (1990) 30.048.224.

Fujiyama bak. Fuji Dağı

Fukangan, Wade-Giles yazımında FU-KANG-AN (ö. Haziran 1796, Çin), Qing (Mançu) hanedanı (1644-1911/12) döneminde yaşamış ünlü Çinli komutan.

Qing hanedanını kurmuş olan Mançuların soyundan gelen Fukangan'a ailesinden önemsiz bir hükümet görevi kalmıştı. Savaşta büyük başarı göstererek sivrilince, Mançurya askeri valiliğine getirildi (1777). 1780-95 arasında çeşitli Çin eyaletlerinde genel valilik görevinde bulundu. Görevini kötüye kullanarak büyük bir kişisel servet edindi.

Katıldığı çarpışmaların tümünde başarılı olan Fukangan, Çin'in batısındaki Sichuan ve Gansu eyaletlerinde başlayan ayaklanmaları bastırdı. Kısa bir süre önce işgal edilmiş olan Tayvan Adasında barışı sağladı ve son olarak Tibet'e düzenlenen bir sefere komuta etti. Başkent Pekin'den 4.800 km uzaktaki bu yabancılara topraklarda, Gurkha savaşçılarından oluşan bir orduyu bozguna uğrattı; onları dünyanın en yüksek platolarından birinin üzerinden, anavatanları Nepal'in içlerine sürdü. Böylece Nepal, Çin'e vergi ödeyen bağımlı bir devlet durumuna geldi. Bu hizmetleri karşılığında dördüncü dereceden prensliğe yükseltilen Fukangan, imparatorluk ailesi dışından bu unvanı olan ilk kişi oldu.

Fukaya, Japonya'da, Honşu Adasındaki Saitama ilinde (*ken*) kent Ara ve Tone ırmakları arasındaki bölgede yer alır. Eski bir ticaret ve posta kasabası olan Fukaya II Dünya Savaşı öncesine değin pek değişikliğe uğramadı. Geleneksel sanayisi kiremit imalatıydı. 1960'tan sonra güneydeki banliyölerinde birbiriyle ilişkili iki sanayi projesi uygulandı. Tokyo ile Takasaka arasında uzanan demir ve kara yolu Fukaya'dan geçer. Nüfus (1985) 89.121

Fukien bak. Fujian

Fukko Şinto, Japonya'da 18 yüzyılda etkili olan ve Japon klasikleri üzerinde filoloji araştırmaları yaparak eski Şinto düşüncesinin gerçek anlamını ortaya çıkarmaya çalışan dinsel akım. Modern Şinto düşüncesinin gelişimi üzerinde etkili olmuştur.

Fukko Şinto hareketinin öncülüğünü yapanların başında Kada Azumamaro (1669-1736) geliyordu. Hareketin bir başka öncüsü olan Kamo Mabuçi (1697-1769), Şinto'nun Budacı ve Konfüçyüsçü yorumlarına karşı çıkarak, geleneksel Japon düşüncesindeki Cennet ve yeryüzü kavramlarına uygun, sadeliğe dayalı bir ahlak anlayışını savundu. Onun izleyicilerinden olan Motoori Nonnaga'ya(*) bu tür bir Taocu yorumu karşı çıkarak Şinto düşüncesinin Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun vahiylerine dayandığını öne sürdü. Şinto dininin kutsal metinlerinden biri olan *Kociki*(*) üzerine uzun yıllar filolojik ve kuramsal çalışmalar yapan Motoori, bu yapıta ilişkin yorumlarını 1798'de tamamladı. Ünlü Fukko Şinto bilginlerinin sonuncusu olan Hirata Atsutane (1776-1843), büyük ölçüde Matteo Ricci ve Didacus de Pantoja adlı Cizvitlerin Çince yazdıkları yapıtlara dayanan bir Şinto öğretisi geliştirmeye çalıştı.

Fukuda Takeo (d. 14 Ocak 1905, Gumma, Japonya), 1976-78 arasında başbakan olan Japon maliye uzmanı.

Varlıklı bir çiftçi ailesinden gelen Fukuda, iyi bir öğrenim gördükten sonra Maliye Bakanlığında çalışmaya başladı. Henüz 20'li yaşlarındayken politikaya atıldı. Liberal Demokrat Parti'nin başkanlığı için Miki Takeo'ya karşı başarıyla mücadele ettikten sonra Aralık 1976'da onun yerine başbakan oldu. Başbakanlığı sırasında Japon para birimi yenin ABD Doları karşısındaki değerinin yeniden ayarlanması, ekonomik durumun kötüleşmesine, iflasların ve işsizliğin artmasına yol açtı. Öte yandan, çok büyük miktarlara ulaşan dış ödemeler fazlası, Japonya'yla Batı arasındaki ticaret ilişkilerinin gerginliğe yol açtı. Göreve başlamasının üzerinden bir yıl geçmesine karşın Fukuda ekonomide istikrar sağlama vaadini hâlâ yerine getirememişti. Bu arada bazı Liberal Demokrat Parti üyelerinin adının Lockheed rüşvet skandalına karışması halkın hükümete duyduğu güvenin daha da azalmasına neden oldu. Sonunda Fukuda, 1978'de hükümeti dağıtmak zorunda kaldı.

Fukui, Japonya'da, Honşu Adasının orta kesiminde, Japon Denizi kıyısında il (*ken*) ve il merkezi kent Yüzölçümü 4.189 km²'dir. Yüksek dağların önündeki alçak Fukui Ovasında (*heiva*) yer alır. Uçurumlar, koylar ve yarımadalarla girintili çıkıntılı bir görünümü olan Vakasa Körfezi (*van*) boyunca güneybatıya doğru uzanır. Ovada çeltik üretimi, dağlık yörelerde ormancılık başlıca ekonomik uğraşlardır. İl merkezi Fukui ve ovadaki öteki küçük kasabalarda

Japon Denizi kıyısında Tociombo kayalıkları, Fukui ili
Akiharu Fukura-Bon

ipek ve sentetik kumaş dokumacılığı yapılır. Fukui'de ayrıca elektrik makineleri sanayisi de kurulmuştur. Kentin yakınındaki Eiheici (tapınak) Zen Budacılığının 13. yüzyılda kurulan Soto kolunun merkezidir. Nüfus (1990) kent, 252.750; (1990 geç.) il, 820.000.

Fukui Keniçi (d. 4 Ekim 1918, Nara, Japonya), kimyasal tepkimelerin oluşma mekanizmaları konusundaki araştırmalarıyla tanınan Japon kimyacı. Aynı konuda bağımsız olarak çalışan Roald Hoffmann ile 1981 Nobel Kimya Ödülü'nü paylaşmıştır.

Kyoto Üniversitesi'nde mühendislik öğrenimi gören ve 1948'de doktora çalışmasını tamamlayan Fukui, 1951'den sonra aynı üniversitede fiziksel kimya profesörü oldu. 1954'te yayımladığı bir incelemede, kimyasal tepkimelerdeki temel basamakların, bir bileşiğin dolu olan en yüksek enerjili moleküler yörüngesi ile öbür bileşiğin boş olan en düşük enerjili yörüngesi arasındaki etkileşimden kaynaklandığını öne sürdü. Gerçekten de bir molekül, en zayıf bağla bağlanmış elektronlarını başka bir molekülle bölüşür; bu elektronlar da alıcı molekülde en güçlü bağlarla bağlanabilecekleri yere yerleşir. Bu karşılıklı etkileşim sonucunda, elektronla dolu olan ve iki eski yörüngenin özellikleri arasında geçiş özellikleri taşıyan yeni bir yörünge oluşur.

Fukui, "sınır yörüngeleri" adını verdiği bu değişken yörüngelerin, organik bileşiklerin en önemli sınıflarını oluşturan tepkimelerdeki rollerini örneklerle tanımlamıştır.

Fukuoka, Japonya'da, Küşü Adasının kuzeyinde il (*ken*) ve il merkezi kent. Kuzeybatısında Japon İç Denizi (Seto Naikai), kuzeyinde Şimonoseki Boğazı (*kaikyo*), batısında Tsuşima Boğazı ve güneyinde Ariake Denizi (*kai*) yer alır. Yüzölçümü 4.953 km²'dir. Bölgenin sularını deniz yönünde toplayan ırmaklar geniş ovalar oluşturur. Batı kıyısı çok girintili çıkıntılıdır.

İlin güneyinde tarım yapılmakla birlikte Fukuoka temel olarak kuzeyde yoğunlaşmış kömür ocakları ve sanayisi nedeniyle önemlidir. 1963'te Moci, Kokura, Tobata, Yahata ve Vakamatsu kentleri birleştirilerek Küşü'nün en büyük kenti ve sanayi kompleksi Kita-Küşü oluşturulmuştur. Şimonoseki Boğazının altından geçen iki tünel,

kenti Honşu Adasına bağlar. Kentin iki yakası Vakato Büyük Köprüsü'yle (Vakatoohaşi) birbirine bağlanmıştır.

Eski Hakata kentini de içine alan il merkezi Fukuoka, Hakata Körfezinin (*van*) güney kıyısındadır. *Kamikaze* (kutsal rüzgâr) adıyla bilinen tayfun bu körfezde 1281'de istilacı Moğollara ait bir filonun batmasına yol açmıştır. Eski çağlardan beri liman olan kent günümüzde bölgesel bir ticaret, sanayi, yönetim ve kültür merkezidir. Kentte canlı bir balıkçılık limanı da vardır. Küşü Üniversitesi buradadır. Japon evlerinin çoğunda bulunan Hakata '*ningyo*', ları (giysileri özenle işlenmiş seramik heykelcikler) Fukuoka'da yapılır. Nüfus (1990) kent, 1.237.107; (1990 geç.) il, 4.811.179.

Fukurokucu (Japonca *fuku*: "mutluluk", *roku*: "zenginlik", *cu*: "uzun ömürlülük"), FUKUROKUCIN olarak da bilinir, Japon mitolojisinde, Şiçi-fuku-cin'den (Yedi Şans Tanrısı) biri. Ömür uzunluğunu ve bilgeliği

Fukurokucu, 15. yüzyılda yapılmış bir resmin kopyası; Etnoloji Müzesi, Viyana
Museum für Völkerkunde, Viyana

simgeler. Gene Yedi Şans Tanrısı'ndan biri olan ve bazen onunla karıştırılan Curocin gibi Fukurokucu'nun da bir zamanlar Çinli Taocu bir bilge olarak yeryüzünde yaşadığına inanılır. Küçük heykellerde, resimlerde ve el aletlerinde uzun kel kafalı, kısa boylu bir ihtiyar olarak betimlenir. Genellikle ya geyik, kaplumbağa gibi uzun ömürlülükle ilişkisi kurulan bir hayvan ya da bir turna ona eşlik eder. Ayrıca bak. Şiçi-fuku-cin.

Fukuşima, Japonya'da, Honşu Adasının kuzeydoğusunda il (*ken*) ve il merkezi kent. Büyük Okyanus kıyısında yer alır. Yüzölçümü 13.782 km²'dir. Genellikle dağlık araziden oluşur. İldeki yerleşimler iç kesimlerdeki küçük havzalarda ve kıyılarda toplanmıştır. İlin orta kesimindeki Inaşaşiro Gölü (*ko*) 102 km²'lik bir alan kaplar. Fukuşima ili Bandai-Asahi Ulusal Parkı'nın güney kesimiyle volkanik Bandai ve Azuma dağlarının bulunduğu bölgeyi içine alır. Yanardağların aşağı yamaçlarında göller ve bataklıklar vardır. Bu göl ve bataklıkların çoğu 1888'de Bandai Yanardağının püskürmesiyle oluşmuştur. Bölgede pek çok kaplıca bulunur.

Fukuşima temelde tarımın ağırlıkta olduğu bir ildir. Pirincin yanı sıra tütün, ipekböceği için dut, meyve, tahıl ve düşük sıcaklığa dayanıklı sebzeler yetiştirilir. Ormancılık ve balıkçılık önemlidir; Hisanohama gibi kentlerde denizyosunu toplanır. Koriyama kenti

Fukuşima ilinde bir kumsalda denizyosunu toplayanlar, Hisanohama yakınları, Japonya
W.H. Hodge

yakınlarındaki Coban kömür madeni işletilmektedir. Sanayi işletmeleri il merkezi Fukuşima ve Koriyama gibi birkaç kentte yoğunlaşmıştır. Sanayi ürünleri arasında fotoğraf makinesi, ipek ve suni elyaf, ipekli dokuma, meyve ve meyve suyu konservesi, cüce ağaçlar (bonsai) ve *kokeşi* oyuncakları sayılabilir. Nüfus (1990) kent, 277.526; il, 2.104.119.

Fukuyama, Japonya'da, Honşu Adasında ki Hiroşima ilinin (*ken*) doğusunda kent. Aşıda Irmağı (*gava*) deltasında, Japon İç Denizi kıyısındadır. 1619'da Fukuyama Kalesi'nin inşa edilmesinden önce küçük bir balıkçı köyüydü. Tokugava döneminde (1603-1867) çevresindeki bölgenin ticaret limanı durumuna geldi. 1901'de Kobe ile

Fukuyama Şatosu, Hiroşima ili, Honşu, Japonya
Photos Pack-EB Inc

Moci arasındaki demiryolunun hizmete girişiyle önemi arttı. II. Dünya Savaşı sırasında ağır hasar gören Fukuyama'da 1964'ten sonra sanayileşme hızlandı. Geleneksel iplik eğirme sanayisinin yanı sıra Japon arpa (*koto*), makine, çelik ürünleri, kauçuk ve gıda üretimi de önemlidir. Nüfus (1990) 365.615.

Fukuzava Yukiçi (d. 10 Ocak 1835, Buzen - ö. 3 Şubat 1901, Tokyo, Japonya), Japonya'da Meiji Restorasyonu döneminin en nüfuzlu kişileri arasında yer alan yazar, eğitimci ve yayımcı. Ülkesinin güçlenmesi

ve bağımsızlığının korunması için Batı kültürünün ve teknolojinin benimsenmesini savunmuştur.

Yoksul düşmüş bir *samurai*'nin (savaşçı) en küçük oğluydu. Ailesinin toplumsal konumu nedeniyle yükselme şansı fazla olmadığı için, teknik öğrenim görmek üzere Nagasaki'de bir okula girdi. 1860 ve 1862'de Batı'ya gönderilen ilk Japon heyetleriyle yurtdışına gittikten sonra *Selyo cico* (Batı'daki Koşullar) adlı kitabını yazdı. Avrupa'nın siyasal, ekonomik ve kültürel kurumlarını yalın ve berrak bir dille tanıtan bu kitap kısa sürede ün kazandı. Batı'da kullanılan yöntemleri Japonya'ya aktarmaya çalışan Fukuzava, yapıtlarını Batı'daki gibi yalın bir üslupla kaleme aldı, ülkede ilk konferans ve tartışma denemelerini başlattı. Meiji Restorasyonu'ndan önceki yabancı düşmanlığı döneminde, Batı'da kullanılan yöntemleri Japonya'da benimsetmeye çalışması büyük tepki çekti ve ona karşı birçok suikast girişimine yol açtı. Meiji Restorasyonu'ndan sonra, Batı kültürünü ve teknolojisini Japonya'ya aktarmaya yönelik bir politika izlenmeye başlayınca hükümete girmesi önerildi. Ama Fukuzava, bağımsız bir aydınlar zümresi oluşturulması gerektiğini ileri sürerek bu öneriyi reddetti.

Fukuzava, parlamenter yönetimi, eğitimin yaygınlaştırılmasını, dil reformunu, kadın haklarını ve çok sayıda benzeri düzenlemeyi savunan 100'ü aşkın kitap yazdı. 1868'de Tokyo'da Keio Gicuku'yu kurdu; bu okul zamanla hükümet denetiminden bağımsız ilk büyük yüksek okul olarak birçok iş yöneticisi yetiştiren Keio Üniversitesi'ne dönüştü. 1882'de kurduğu *Cici Şimpo* gazetesi yıllar boyunca Japonya'nın en nüfuzlu gazetelerinden biri oldu; birçok liberal siyasetçi ve gazeteci burada yetişti. Fukuzava, ölümünden kısa süre önce yazdığı otobiyografisinde, Meiji yönetiminin tüm feodal ayrıcalıkları kaldırması ve Japonya'nın Çin-Japon Savaşı'nı (1894-95) kazanıp dünya çapında bir güç olarak kabul görmeye başlamasıyla birlikte, yaşamı boyunca gerçekleştirmeye çalıştığı amaçlara ulaştığını belirtti.

Fulani Devleti, 19. yüzyılda Batı Sudan'da kurulan İslam devleti. Fulaniler (Peul) 14. yüzyılda bilinmeyen bir yerden gelerek Aşağı Senegal'deki Fouta Toro'dan doğuya doğru yayıldılar. 16. yüzyılda doğru Nijer kıvrımının yukarı bölümündeki Masina'ya yerleştiler ve Hausa topraklarının içlerine doğru ilerlediler. 19. yüzyılda bir bölümü Adamawa Platosunda(*) yerleşik yaşama geçen Fulanilerin çoğu çobanlıkla geçinmeyi sürdürdü. Ama bir bölümü, özellikle Hausa topraklarındaki kent topluluklarına karşı ve Müslümanlığı benimsedi. 1790'larda Sokoto'nun kuzeydoğusunda yer alan Hausa devleti Gobir'de Şehu (Şeyh) Usman dan Fodio'nun hükümdarlığı arası açıldı. Usman dan Fodio, Hausa krallarını putperestler gibi davranmakla suçladı ve Hausa halkını cihada çağırdı. Hem Hausaların, hem Fulani çobanlarının katıldığı kutsal savaş tüm Hausa topraklarını sardı, güneydeki Adamawa, Nupe ve Yoruba topraklarını da içine aldı; ancak doğudaki Kanem-Bornu devleti ayaklanmayı püskürttü. Oyo devletinin kuzey eyaletlerinin Fulanilerce istila edilmesinden sonra, kuzeydoğudaki Ilorin emirliği İslamiyetin Yorubalar arasında yayılmasını sağlayan bir üs durumuna geldi. Bir devlet adamından çok, bir bilgin olan Usman, devletin doğu kesiminin fiili yönetimini Sokoto'daki oğlu Muhammed Bello'ya, başkenti Gwandu'da (Gando) bulunan batı kesiminin yönetimini de kardeşi Abdullahi'ye bırakmıştı. Üç önder de Fula-

nilerin Bornulara karşı düşmanlığını sürdürdüler. Devlet en parlak dönemini, Usman gibi seriata dayalı bir yönetim kuran Muhammed Bello'nun egemenliği sırasında yaşadı. Onun kurduğu sistemin bozulması 19. yüzyıl sonlarında, daha sonra Kuzey Nijerya olarak anılan bu yörede İngiliz egemenliğinin kurulmasına yol açtı.

Fulani dili, FULFULDE, FULA, FULBE ya da PEUL DILI olarak da bilinir, Nijer-Kongo dil ailesinin Batı Atlantik koluna bağlı dil. Batı Atlantik dillerinin Kuzey alt öbeğinin en önemli dili olan Fulani dili, doğuda Çad Gölünden Atlantik kıyısına kadar Batı Afrika'nın birçok bölgesinde dağınık olarak yaşayan göçebe çoban toplulukları Fulaniler tarafından konuşulur. 11 milyonu aşkın insanın konuştuğu Fulani dili, dilbilgisi sistemi açısından Batı Atlantik dillerinin en karmaşık olanıdır.

Fulaniler, PEUL ya da FULBE olarak da bilinir, Batı Afrika'da, doğuda Çad Gölünden Atlas Okyanusu kıyısına kadar çeşitli yörelere dağılmış Müslüman halk. Özellikle Nijerya, Mali, Gine, Kamerun ve Nijer'de toplanmışlardır. Fulfulde olarak bilinen Fulani dili Nijer-Kongo dil ailesinin Batı Atlantik koluna girer.

Geniş bir alana yayılmış olan Fulanilerin başka topluluklarla karşılıklı etkileşimi, değişik toplumsal ve ekonomik yapılanmalar

Kuzey Nijerya'da bir Fulani reisi
Ken Heyman-Rapha/Photo Researchers

ortaya çıkarmıştır. Fulaniler başlangıçta, çobanlıkla geçinen ve toplumsal örgütlenmesini sürülerin gereksinimine göre düzenleyen bir halktı. Günümüzde de çobanlığı sürdüren Fulani grupları, Fulani kültürünün gerçek temsilcisi sayılır; bunlar yerleşik ve kentli Fulanilerden daha saygın bir konumdadır. Başka topluluklarla etkileşim, bazen öteki kültürlerin benimsenmesi sonucunu doğurmuştur. Özellikle Nijerya'nın kuzeyinde belirgin olan bu gelişme sonucunda Fulanilerin belki de yansı Hausa dilini ve kültürünü benimsemiştir. Bu bölgede Fulaniler, 1804-10 arasında İslamın özüne dönme amacıyla girişilen cihadlar sonucunda kurdukları devletin egemen soylu sınıfını oluşturmuştur. Kent ve kasabalarda yaşayan Fulaniler İslam kurallarına titizlikle bağlıdır; kırsal bölgelerde yaşayanlar ise daha esnektir, aralarında putperest olanlar

bile vardır. Kırsal bölgelerde yaşayan Fulaniler, Hausalar gibi başka Müslüman toplulukları ya da çoğu yerleşik Fulanilerin tersine, eşitlikçi bir toplum yapısında örgütlenmiştir. Soy içi ve kuzen evliliklerinin yaygınlaşması, Müslümanlığın akrabalık yapısı üzerindeki etkisini gösterir. Erkekler çok kadınla evlenebilir. Tipik aile birimi aile reisi, karıları ve evlenmemiş çocuklarından oluşur.

fular (Fransızca *foulard*: "ipek mendil"), düz ya da yalın çapraz dokunmuş, kendine özgü bir yumuşaklığı olan ince ipekli kumaş. Uzakdoğu kökenli olduğu sanılır.

Değişik renkli desenlerle üretilen fular giysi, mendil, eşarp ve kravat yapımında kullanılır. İyi cins pamuk ipliği ya da sentetik iplikten dokunan nitelikli kumaşlar da fular adıyla satılır; bunlar da ipek fularla aynı amaçlarla kullanılır.

Fulbert (CHARTRES'LI AZIZ) (d. y. 960, Picardie bölgesi - ö. 10 Nisan 1028, Chartres, Fransa; yortu günü, 10 Nisan), Chartres katedral okulunu Avrupa'nın başlıca öğrenim merkezlerinden biri durumuna getiren Fransız piskoposu.

Reims'de, daha sonra II. Sylvester adıyla papa olan Gerbert'in yanında öğrenim gördü. 990'da Chartres Katedrali'ne piskopos yardımcısı olarak atandı. Geniş bilgisiyile ve doğrunun araştırılmasındaki kararlılığıyla büyük saygınlık kazandı. Kral II. Robert, 1006'da Chartres başpiskoposu olan Fulbert'i diplomatik görevlerle Roma'ya gönderdi. Fulbert, II. Robert'in Fransız soyluları ve Akitanya dükü V. Guillaume ile çatışmasında ona destek oldu. Bir yangından zarar gören Chartres Katedrali'nin onarımını 1020'de başlatan Fulbert onarım tamamlanamadan öldü.

Fulbright, James William (d. 9 Nisan 1905, Sumner, Missouri, ABD), Fulbright bursu olarak bilinen uluslararası öğrenci ve bilim adamı değişimi programını başlatan ABD senatörü. Ayrıca, 1954'te kabul edilen Senatör Joseph R. McCarthy'yi kınama kararını önerenlerden biri olması ve Senato Dış İlişkiler Komitesi başkanlığı sırasında ABD'nin Vietnam politikasını açık ve sert bir biçimde eleştirmesiyle de tanınmıştır.

Arkansas Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra Oxford'a gitti ve orada iki dalda diploma aldı. Amerika'ya dönen Fulbright, George Washington Üniversitesi'nde (Washington, D.C.) hukuk öğrenimini tamamladı ve Arkansas Üniversitesi'nde hukuk dersleri vermeye başladı; 1939-41 arasında bu üniversitede rektörlük görevinde bulundu.

Fulbright 1942'de Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Böylece, 30 yıldan fazla sürecek olan siyasal yaşamı başladı. Meclis'teki en önemli başarısı, 1943 Fulbright Önergesi'nin kabul edilmesi oldu. Böylece Temsilciler Meclisi'nin, ABD'nin savaş sonrasında bir uluslararası örgüte katılmasından yana olduğu kayıtlara geçti. 1945'te kurulan bu örgüte Birleşmiş Milletler adı verildi.

Fulbright 1944'te Senato'ya girmeyi başardı. Senato 1946'da Fulbright Yasası'nı kabul etti. Böylece ABD ile öteki ülkeler arasında eğitsel değişim programı başlatıldı. 1950'lerde çevreleme politikasından ve komünizmin ortaya çıktığı her yerde karşı konması gereken saldırgan bir güç olduğu yolundaki egemen düşünceden gittikçe uzaklaşmaya başladı.

Senatör McCarthy'nin komünizm soruşturmaları için fon ayrılması önerisine karşı çıkan Fulbright liberaller arasında saygınlık kazandı. Bununla birlikte, Siyahlarla beyazların aynı okullarda öğrenim görmesi ve Siyahlara yurttaşlık hakları verilmesi yolundaki çabalara sürekli olarak karşı çıktı. Bu sayede 1950, 1956, 1962 ve 1968'de Arkansas'dan yeniden seçilmeyi başardı.

Fulbright Senato Dış İlişkiler Komisyonu başkanlığı sırasında (1959-74) Başkan Kennedy'ye Küba'yı işgal etmemesini salık verdi ve Başkan Johnson'ın 1965'te Dominik Cumhuriyeti'ne müdahale etmesine şiddetle karşı çıktı.

Amerikan kamuoyu Fulbright'i esas olarak, Vietnam Savaşı'na karşı giriştiği ciddi ve açık muhalefetle tanıdı. Tonkin Körfezi Kararnamesi (1964) lehinde oy kullanan Fulbright, daha sonra bundan pişmanlık duydu ve Başkan Johnson tarafından yanlışlımsı olduğunu ileri sürdü. 1966'da Dış İlişkiler Komitesi'nin ABD'nin Vietnam ve Çin politikaları konusunda düzenlediği oturumlar televizyonda yayınlandı; bunların bir sonucu savaş protestosuna eylemlerinin saygınlık kazanması oldu.

Washington çevreleriyle fazla içli dışlı olmanın pek olumlu sayılmadığı bir dönemde, Fulbright 1974 seçimini kaybetti. ABD dış politikasına ilişkin düşüncelerini bir dizi yapıtta ortaya koydu; *Old Myths and New Realities* (1964; Eski Mitoslar ve Yeni Gerçekler), *The Arrogance of Power* (1967; Güçten Gelen Küstahlık) ve *The Crippled Giant* (1972; Gücsüz Dev) bunlar arasındadır.

Fulbright bursu, ABD halkı ile öteki ülkelerin halkları arasındaki karşılıklı anlayışı eğitsel ve kültürel değişim yoluyla artırmak için oluşturulan ve uluslararası bir burs programı biçiminde yürütülen eğitim yardımı. Arkansas senatörü J. William Fulbright tarafından tasarlanan program, Fulbright Yasası'yla (1946) yürürlüğe konmuş ve Fulbright-Hays Yasası olarak bilinen Karşılıklı Eğitsel ve Kültürel Değişim Yasası'yla (1961) pekiştirilerek genişletilmiştir.

Fulbright programı, ilgili işlemlerin esas sorumluluğunu ABD Dışişleri Bakanlığı'na veren bir dizi ikili diplomatik anlaşmaya dayanır. Öteki ülkelerdeki işlerin yürütülmesi ise, imzacı hükümetlerin ve bunların akademik kurumlarının katılımıyla oluşturulan eğitsel kuruluşlara devredilmiştir; bazı hükümetler programın giderlerini ABD ile paylaşırlar.

Fulbright bursu almak için başvuran adayın 35 yaşından gün almamış olması, lisans diploması bulunması, araştırma yapacağı ülkenin dilini yeterince bilmesi ve genel bir olgunluğa ve akademik yeteneğe sahip olması gerekir. Burs programından yararlanınların büyük bölümünü öğrenciler oluşturmakla birlikte, bilim adamları, öğretmenler, araştırmacılar ve gözlemciler de burs verilmektedir.

Fulda, Almanya'nın orta kesimindeki Hessen eyaletinde (*Land*) kent. Rhon ve Vogel dağları arasında, Fulda Irmağı kıyısında yer alır. Aziz Bonifatius'un müritlerinden Stur-

mi tarafından 744'te kurulan Benedikten manastırının çevresinde gelişti. Manastır zamanla bir misyoner merkezi durumuna geldi. Buradaki okul, 803'ten sonra Rabanus Maurus'un yönetiminde Avrupa'daki önemli eğitim kurumları arasına girdi. Yazma kopya eden 12 kişinin çalıştığı okulun büyük kütüphanesi 17. yüzyıla değin kullanıldı. Fulda, 1157'de berat aldı; başkeşiş 1752'de piskopos olunca kent de prens-piskoposluk merkezi oldu. Kentte 1734-1803 arasında bir üniversite de vardı. Prenslik 1802'de kilise yönetiminden ayrıldı; 1815'te Hessen-Kassel'e bağlandı. 1866'da da Prusya tarafından ilhak edildi.

Kentteki önemli yapıların çoğu barok üslupta inşa edilmiştir. Bunlar arasında katedral (1704-12; kriptasını Aziz Bonifatius yaptırmıştır), günümüzde belediye binası ve müze olan piskoposluk sarayı (1707) ile önünde tek parça taştan oyulmuş bir vazonun (1728) bulunduğu büyük limonluk da yer alır. St. Michael Kilisesi 820'lere tarihlenir. Fulda'nın hemen dışında bulunan Petersburg'daki Probstei Kilisesi de 9. yüzyıldan kalmadır. Frauenberg Fransisken Manastırı (1760'ta yeniden inşa edildi) kentin kuzeyindedir. Eskiden prens-piskoposların yazlık konutu olan Adolphseck Şatosu (1730-50) günümüzde müzedir. Eyalet kütüphanesinde manastır kütüphanesinden alınmış kitaplar vardır. Yakındaki Hessen Rhön Doğa Parkı'nın yönetim merkezi Fulda'dadır.

Kent önemli bir bankacılık ve finans merkezidir. Başlıca sanayi dalları dokumacılık ve giyimdir. Nüfus (1989 tah.) 54.320.

Fulda Irmağı, Almanya'nın orta kesiminde, Weser Irmağının kolu olan akarsu. Rhön Dağlarındaki Wasserkuppe'de doğar ve genellikle kuzeye doğru akarak Fulda, Bad Hersfeld, Melsungen ve Kassel kentlerinden geçer. Ana kolu, Kassel'in yakınında ırmağa katılan Eder'dir. Fulda 218 km'lik çığırından sonra Münden'de Werra ile birleşerek Weser Irmağını oluşturur. İrmak vadisinin sonunda Vogel Dağı, Knüll ve Habicht Ormanı yüksek bölgeleri, sağında ise Rhön ve Thüringen Ormanı (Thüringer Wald) yer alır. Vadi ortaçağda Almanya'nın kuzeyiyle güneyi arasında ticaret yolu ve ırmağın yukarı kesimleri 1100'den önce Doğu ve Batı Franken arasındaki sınırı oluştururdu. Günümüzde Fulda Havzası, sanayi kenti Kassel dışında, ormanlık dağların ve çiftliklerin yanı sıra Eder Gölü kayak pistleri ve kaplıcalar gibi dinlence alanlarının bulunduğu bir bölgedir.

Fulfulde bak. Fulani dili

Fulgentius (RUSPELLİ AZİZ) (d. y. 467, Telepte - ö. 1 Ocak 533, Ruspe, Kuzey Afrika; yortu günü, 1 Ocak), 6. yüzyılda Afrika'da Ariusçuluğa karşı mücadele eden ilahiyatçı. II. Orange Konsili'nde (529) mahkûm edilen Yarı Pelagiusçu öğretiyi karşı kaleme aldığı polemik yazılarıyla tanınır.

Fulgentius sırasıyla Afrika, Sicilya ve Roma'da keşişlik yaptıktan sonra 507'de Kuzey Afrika'da Akdeniz kıyısındaki Ruspe'nin piskoposluğunu üstlendi. Ariusçu inançları destekleyen Vandal kralı Thrasimund 508'de Afrika'da geleneksel öğretiyi savunan 60 piskopos sürgüne gönderdi. Bu piskoposlar da Fulgentius'un önderliğini ve sözcülüğünü benimseyerek Sardinya'ya yerleştiler. Thrasimund 515'te Fulgentius'u göreve geri çağırırsa da piskopos 517-523 arasında yeniden sürgüne gönderildi. Thrasimund'un yerine geçen Hilderich, Fulgentius'un Afrika'ya dönmesine izin verdi.

Fulgentius'un yazdığı sanılan pek çok polemik metni vardır; bunlardan sekizinin

onun kaleminden çıktığı belirlenmiştir. Aziz Augustinus'un ateşli bir müridi olması, "Augustinus'un Özeti" olarak adlandırılmasına yol açmıştır.

Fulgentius, Fabius Planciades (ü. İS 5. yy sonları ve 6. yy başları), Afrika kökenli Latin yazar. Mitoloji derlemeleri yapmış, alegori yöntemiyle Vergilius'u yorumlamıştır. Yazılarının sıradan ve düşsel olmasına karşın, alegori yoluyla klasik yazarları yorumlama yöntemi izleyen birçok ortaçağ bilginini etkilemiştir.

Fulgentius, saçma etimolojik açıklamalarla desteklenen efsanelerin alegoriye dayalı yorumlarını içeren *Mitologiarum libri III* ün (Mitoloji Kitapları III) ve Vergilius'un *Aeneis*'inin mistik anlamını açıklamaya çalışan *Expositio Vergilianae continentiae secundum philosophos morales*'in (Ahlak Felsefesine Göre Mistik Vergilius Açıklaması) yazarıdır. Ayrıca *Expositio sermonum antiquorum* (Eski Sözcüklerin Açıklaması) adlı yapıtında bazıları hiç yaşamamış yazarların sözde yapıtlarından derlediği ve alıntılarla desteklediği az duyulmuş 62 sözcüğün anlamını açıklamış, *Liber absque litteris de aetatibus mundi et hominis* (Dünya ve İnsanın Edebiyatsız Dönemleri Üzerine Kitap) adlı garip yapıtında insanlık tarihini 23 döneme ayırmıştır. Gençlik şiirleri ve *Physiologus* (Doğabilimi) adlı yapıtı kayıptır.

Bir süre Fulgentius'un Aziz Fulgentius (Ruspeli) ile aynı kişi olduğu sanılmışsa da daha sonra bu değerlendirme geçerliliğini yitirmiştir.

Fuligo, *Myxomycetes* sınıfından gerçek cıvıkmantarların(*) genellikle çürümüş odunlar üstünde yaşayan cinsi. Bu mantarların yaklaşık 5 cm uzunluktaki ve 2,5 cm genişliğindeki iri üreme organları (bileşik sporangiyum) patlayarak çevreye siyah sporlar yayar. Bu cinsin en tanınmış türü olan *Fuligo septica*'nın sarı renkli üreme organları hayvan postlarını sepilemekte kullanılır.

Fullarton, John (d. 1780 ? - ö. 24 Ekim 1849), para denetimi üzerine yapıtlar vermiş İngiliz yazar.

İskoçya kökenli olan Fullarton tıp eğitimi gördükten sonra, hekimlik yapmak üzere Doğu Hindistan Kumpanyası'nın görevlisi olarak Hindistan'a gitti. Ama Hindistan'da bankacılığa yönelerek, sonradan para konusunda geliştirdiği görüşlere temel oluşturmuş önemli bir deneyim kazandı. Bu arada birçok yeri dolaşarak edindiği bilgiler, ekonomik sistemin işleyiş konusundaki görüşlerinin biçimlenmesinde önemli rol oynadı.

İktisatçı olarak kendisine ün kazandıran *On the Regulation of Currencies*'de (1844; Paranın Düzenlenmesi Üzerine) ödemeler dengesi aracılığıyla para arzı üzerindeki otomatik bir denetim kurma yolundaki önerileri eleştirdi. 19. yüzyıl başlarındaki külçecilik karşıtları gibi, başka ülke paralarına serbestçe çevrilebilen bir paranın fazla basılmasının olanaksız olduğunu savundu. Gerçek işlemlerde senet kırdırma yoluyla çıkarılan kağıt paraların, bu senetlerin vadesi geldiğinde otomatik olarak geri döneceği kanısında olduğundan, David Ricardo'nun başını çektiği para okulunun tersine, para arzının fiyatları etkilediğini öne sürdü. Buradan hareketle İngiltere Merkez Bankası'nın para arzını zorla kısmasının ekonomik canlılığı kesintiye uğratacağına işaret etti. Fullarton'a göre ödemeler dengesi paranın durumundan bağımsız bir olguydu; herhangi bir dengezsizlik ise darphaneler aracılığıyla düzeltilebilirdi.

Fuller, Henry Blake (d. 9 Ocak 1857, Chicago - ö. 28 Temmuz 1929, Chicago, ABD), doğup büyüdüğü kentle ilgili romanlarıyla tanınan ABD'li yazar.

Chicago'lu varlıklı bir aileden gelen Fuller öğrenimini Chicago'da tamamladı. Çalışma hayatına atıldıktan bir süre sonra Avrupa'ya gitti. Büyük bölümü İtalya'da geçen bir yıllık bu gezi sonrasında, Stanton Page takma adıyla ilk iki romanı *The Chevalier of Pensieri-Vani* (1890; *Pensieri-Vani Şövalyesi*) ve *The Chatelaine of La Trinité*'yi (1892; *La Trinité'nin Sahibi*) yayımladı. Özlü ve rahat bir anlatımı olan bu romanlar Avrupa'da geçen olaylara dayanıyordu.

İlk önemli Amerikan kent romanı olan ve Chicago gökdelenlerinde yaşayanları anlatan *The Cliff-Dwellers* (1893; *Uçurum İnsanları*) adlı gerçekçi romanıyla yeni bir anlayışa yöneldi. *With the Procession*'da (1895; *Törenle Birlikte*) Chicago'lu varlıklı bir tüccar ailesini ve bu ailenin bazı üyelerinin kenti yöneten varlıklı sınıftan geri kalmama çabalarını anlattı. Fuller'ın, konusu Chicago kentinde geçen öbür yapıtları arasında kentin sanat yaşamıyla ilgili kısa öykülerden oluşan *Under the Skylights* (1901; *Çatı Pencerelerinin Altında*), biri toplum içinde yükselirken, öbürü düşen iki adamı anlatan *On the Stairs* (1918; *Merdive*) ve Chicago Üniversitesi'ndeki bir hocayı anlatan *Bertram Cope's Year* (1919; *Bertram Cope'un Yılı*) sayılabilir. İtalya'daki Amerikalıları anlatan öyküleri içeren *Waldo Trench and Others* (1908; *Waldo Trench ve Öbürleri*) ile bu kitapta yer alan bir öykünün devamı olan *Gardens of This World* (1928; *Bu Dünyanın Bahçeleri*) konusu Avrupa'da geçen öbür önemli yapıtlarını oluşturur.

İspanyol-Amerikan Savaşı (1898) ve ABD emperyalizminin yükselişi karşısında öfkeli bir tepki gösteren Fuller, Başkan William McKinley ve yönetimini eleştirdiği *The New Flag* (1899; *Yeni Bayrak*) adlı kitabını hiçbir yayımcı kabul etmediğinden, özel olarak bastırmak zorunda kaldı. *Chicago Evening Post*'un (1901-02) kitap eleştirisi bölümünün kurulmasına katkıda bulunduktan sonra 1911-13 arasında *Record-Herald*'a başyazılar yazdı. 1912'de çıkan *Poetry: A Magazine of Verse*'ün danışma kurulunda ölümüne değin yer aldı.

Fuller, J(ohn) F(rederick) C(harles) (d. 1 Eylül 1878, Chichester, Sussex - ö. 10 Şubat 1966, Falmouth, Cornwall, İngiltere), İngiliz askerlik kuramcısı ve savaş tarihçisi. Modern zırhlı savaşın temelini atanlardan biridir.

Aralık 1916'da İngiliz tank birliklerinin kurmay başkanı oldu. Bu görevdeyken, zırhlı birlik savaşının taktiklerini geliştirdi. Savaşın sonra, İngiliz kara kuvvetlerinin mekanize edilip modernleştirilmesi için bir kampanya başlattı. 1923'te Camberly Kurmay Yüksekokulu'nun baş eğitmeni olan Fuller, 1926'da Birleşik Krallık genelkurmay başkanının askeri yardımcılığına getirildi. 1930'da tümgenerallığe yükseltildi; bununla yazarlığa yönelmek için üç yıl sonra emekliye ayrıldı.

Fuller, iki dünya savaşı arasında çok sayıda kitap yazdı. En önemli yapıtları *Tanks in the Great War* (1920; *Büyük Savaşta Tanklar*), *The Reformation of War* (1923; *Savaşta Reform*), *On Future Warfare* (1928; *Geleceğin Savaşları Üzerine*) ve *Memoirs of an Unconventional Soldier*'dir (1936; *Sıra Dışı Bir Askerin Anıları*). Fuller'ın *Field Service Regulations III* (1937; *Cephe Hizmeti Kuralları*) adıyla toplanan konferansları Alman, Sovyet ve Çekoslovak ordularında ders metni olarak benimsendi.

Ama tankı, karada çalışan bağımsız ve karşı konulmaz bir kara savaş gemisi olarak yücelten görüşleri aşırı bulundu. Fuller'ın otoriter siyasal eğilimleriyle birleşen saldırı anlayışı, tutucu İngiliz askeri çevrelerine de ters düştü.

Fuller, İtalyanların Etiyopya'yı işgali (1935) sırasında ve İspanyol İç Savaşı'nda (1936-39) muhabir olarak görev yaptı; Hitler'in 1935'teki ilk manevralarına katılan tek yabancı da oydu. Görüşlerinin II. Dünya Savaşı'nda büyük ölçüde doğrulandığını gören Fuller, 1942'de *Machine Warfare*'i (Makinelerle Savaş) yayımladı. Savaşla ilgili ilk tarih yapıtlarından biri olan *The Second World War 1939-1945*'i (1948; *II. Dünya Savaşı 1939-1945*) yazdı. Üç ciltlik *A Military History of the Western World* (1954-56; *Batı Dünyasının Askeri Tarihi*) en kapsamlı yapıtıydı.

Fuller, Loie, asıl adı MARIE LOUISE FULLER (d. 15 Ocak 1862, Fullersburg, Illinois, ABD - ö. 1 Ocak 1928, Paris, Fransa), ABD'li dansçı. Sahne ışıklandırmasına geçirdiği yenilikler kadar, zamanının gözde

Loie Fuller
Dance Collection, New York Public Library

"etek dansları"nın canlı bir çeşitlemesi olarak yarattığı "yılan dansı"yla da uluslararası ün kazanmıştır.

Dört yaşında sahneye çıktı. Çocuk yıldız olarak katıldığı turnelerden sonra repertuar tiyatrolarında burlesk, vodvil ve Buffalo Bill Vahşi Batı gösterilerinde rol aldı.

Doğruluğu saptanamayan bir söylentiye göre Fuller'ın kat kat parlak kumaşlarla yaptığı danslar, 1889'da *Quack M. D.* (Şarlatan Hekim) adlı oyunun provası sırasında kendisine armağan edilen saydam Çin ipeğinden uzun ve bol bir etekle başladı. Eteğin kıvrımlarından esinlenerek değişik renkte ışıklar altında ve metrelerce ipekli kumaşla yaptığı danslar olağanüstü etki uyandırdı. Buluşuna "yılan dansı" adını veren Fuller alttan ışıklandırılan bir cam levha üzerinde yaptığı "ateş dansı"nda da aynı ölçüde başarıya ulaştı.

1892'de Paris'te, Folies-Bergère'de sahneye çıktı; Toulouse Lautrec, Jules Chéret ve Auguste Rodin gibi sanatçıların dikkatini çekti. 1900 Paris Dünya Sergisi'ne kendi topluluğuyla katıldı. 1909'da ABD turnesine çıktı. 1923'te Berlioz'un *La Damnation de Faust*'unun (Faust'un Lanetlenişi) Paris Operası'ndaki oynanışında Cehennem sahnesini canlandırdı. 1926'daki yeni bir ABD

turnesinin ardından son kez 1927'de Londra'da sahneye çıktı.

Fuller, (Sarah) Margaret, es MARKİZ OSSOLİ (d. 23 Mayıs 1810, Cambridgeport, Massachusetts, ABD - ö. 19 Temmuz 1850, denizde), ABD'li eleştirmen, öğretmen ve

Margaret Fuller, R. Babson ve J. Andrews'un bir oymabaskısı, y. 1860
Library of Congress, Washington D C

edebiyatçı. Çağının beğenilerini uygarlaştırma ve yaşamı zenginleştirme çabalarıyla ABD kültür tarihinde seçkin bir yer kazanmıştır.

Babası tarafından bir erkek gibi yetiştirildi ve çevresinde "harika çocuk" olarak tanındı. Sonradan bu yetiştirilme tarzının sağlığını olumsuz bir biçimde etkilediğini söylemiş ve kitaplardan elde edilen dolaylı deneyimlerin, sevgi yaklaşımıyla doğrulmuş gerçek deneyimlerin yerini asla tutamayacağını vurgulamıştır.

1835'te babasının ölümünden sonra karşılaştığı parasal güçlükler nedeniyle öğretmenlik yapmaya başladı. 1836-37 yıllarında Boston'da, Bronson Alcott'un kurduğu Temple Okulu'nda, 1837-39 arasında da Rhode Island eyaletindeki Providence kentinde çalıştı. 1839'da, Alman yazar Eckermann'ın yapıtı *Gespräche mit Goethe*'yi (*Goethe ile Konuşmalar*) Eckermann'ın *Conversations with Goethe* (Eckermann'ın Goethe ile Konuşmaları) adıyla İngilizceye çevirdi. En büyük isteği ise Goethe'nin yaşamöyküsünü yazmaktır, ama bunu gerçekleştiremedi. Yakın arkadaşı Ralph Waldo Emerson'ın yardımı ve yazdığı eleştirel denemelerin etkisiyle, 1840'ta transandantalistlerin çıkardığı *The Dial* dergisinin yayın yönetmeni oldu. Üç ayda bir yayımlanan bu dergiye şiirler, incelemeler ve eleştiri yazıları yazdı. 1842'de ücretinin azlığı nedeniyle görevini Emerson'a devretti. Ardından Illinois ve Wisconsin'in az gelişmiş yörelerindeki yaşamı anlatan *Summer on the Lakes, in 1843* (1844; *Göller Yöresinde 1843 Yazı*) adlı kitabını yayımladı.

1839-44 arasında Boston'da kadınlar için "söyleşi" dersleri düzenledi. Edebiyat, eğitim, mitoloji ve felsefe konularına ağırlık verilen bu derslerde, parlak bir tartışma yöneticisi olarak ün yaptı. Amacını "düşünceleri düzene koymak" biçiminde açıkladığı bu toplantılarla, genel olarak kadınların yaşamlarını zenginleştirmeyi ve toplum içindeki konumlarını yükseltmeyi hedefliyordu. Feminizm üzerine bir kitapçık olan *Woman in the Nineteenth Century*'yi de (1845; *On Dokuzuncu Yüzyılda Kadın*) aynı amaçla yazdı. Yapıtta, kadınlar için siyasal eşitlik talebini dile getirirken, bir

yandan da kadınların duygusal, düşünsel ve ruhsal doyumlarının önemini coşkuyla vur-guluyordu.

Fuller, 1844'te, bu kitabını basan Horace Greeley'nin çıkardığı *New York Tribune* gazetesinin edebiyat eleştirmeni oldu. Buradaki yazılarıyla ABD'li yazarları yürek-lendirdi; sosyal reformları savundu. Bunun-la birlikte, kendisine göre en büyük katkısı çağdaş Avrupa edebiyatı üzerine yorumla-nydı.

Denemelerini topladığı *Papers on Litera-ture and Art* (Edebiyat ve Sanat Yazıları) adlı kitabını yayımladıktan sonra, 1846'da Avrupa'ya gitti. İngiltere ve Fransa'daki sanat çevrelerinde sıcak bir ilgiyle karşılan-dı. İlk ABD'li kadın yurt dışı muhabiri olarak, gezi izlenimlerini *Tribune* gazetesine yazdı. Bu mektupları daha sonra *At Home and Abroad* (1856; Yurtdumda ve Yurttan Uzakta) başlığı altında yayımlandı. 1847'de İtalya'ya yerleşen Fuller, Mazzini'nin önderliğindeki İtalyan devrimcilerin görüşlerini benimsedi. Burada Ossoli mar-kisi Giovanni Angelo ile gizlice evlendi. Devrim sonrasında kurulan cumhuriyet yö-netimi devrilince, kocası ve Angelo adlı küçük oğluyla ABD'ye dönmek üzere yola çıktı. Bindikleri geminin Ateş Adası açıklar-ında batması sonucu ailenin bütün bireyleri öldü. Kazada, Fuller'ın, İtalya'daki devrim hareketinin tarihine ilişkin elyazmaları da yok oldu.

Fuller, Melville Weston (d. 11 Şubat 1833, Augusta, Maine - ö. 4 Temmuz 1910, Sorrento, Maine, ABD), ABD Yüksek Mahkemesi'nin sekizinci başyargı (1888-1910).

Brunswick'teki (Maine) Bowdoin Colle-ği'ni bitirdikten (1853) sonra kısa bir süre Harvard Hukuk Okulu'na devam etti. 1855'te baroya kabul edildi, 1856'da Chica-go'da avukatlığa başladı. 1862'de Eyalet Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Chicago dı-şında pek tanınmamasına karşın, 1888'de Başkan Grover Cleveland tarafından baş-yargıçlığa atandı. Fuller, kendisinden daha ünlü ve etkili yargıçların yer aldığı mahke-meyi başarıyla yönetti. 1895'te E. C. Knight-ABD Davası'nda 1890 tarihli Sherman Antitröst Yasası'nı dar bir biçimde yorumla-yarak taşımacılık dışında uygulanma olana-ğını ortadan kaldıran bir karar verdi. Pol-lock-Farmers' Loan and Trust Company Davası'nda da 1894 tarihli federal gelir vergisi yasasını anayasaya aykırı buldu. Başyargıçlık görevi sırasında ayrıca Vene-zuela ile İngiltere arasındaki sınır anlaşmaz-lığında hakemlik (1897-99) ve Lahay Ulus-lararası Hakemlik Divanı'nda üyelik (1900-10) yaptı.

Fuller, R(ichard) Buckminster (d. 12 Temmuz 1895, Milton, Massachusetts, ABD - ö. 1 Temmuz 1983, Los Angeles), jeodezik kubbeyi geliştiren ABD'li mucit, mühendis ve mimar. Aynı zamanda bir şair ve felsefeci de olan Fuller, dünya sorunları-na ilişkin yenilikçi düşünceleriyle tanın-mıştır.

Yaşamı. New England'lı bir aileden gelen Fuller'ın büyük halası, transandantalist hareketin yayın organı *The Dial*'ın kurucu-larından olan eleştirmen, öğretmen ve yazar Margaret Fuller'dı. Harvard Üniversitesi'n-den iki kez atılan Fuller resmi eğitimini tamamlamadı. Askerliğini I. Dünya Savaşı sırasında ABD Deniz Kuvvetleri'nde bir kurtarma gemileri filosunun komutanı ola-rak yaptı. İcat ettiği özel bir cankurtarma aygıtı çok beğenilince kendisine Annapolis'

teki ABD Deniz Kuvvetleri Akademisi'nde görev verildi. 1917'de evlendiği Anne Hew-lett'in babası, tanınmış bir mimar ve duvar

R. Buckminster Fuller, Moskova Fuarı'nda yaptığı Jeodezik kubbeli ABD Pavyonu'nun önünde, 1959
R. Buckminster Fuller

ressamı olan ve sonradan bir ara Roma'daki Amerikan Akademisi'nin müdürlüğünü ya-pan James Monroe Hewlett'ti. Hewlett, sıkıştırılmış elyaftan bloklarla uygulanan modüler bir yapı sistemi icat etmişti. Ful-ler'la Hewlett savaşın sonra bu malzeme ve sistemle konut yapmak üzere bir yapı şirketi kurdular. Yüzlerce konutun yapımını yöneten Fuller, kazandığı deneyimlerle kol gücüne dayalı yapı üretiminin çok büyük bir savurganlık olduğu sonucuna vardı.

Stockade Building System adlı yapı şirketi-nin kuruluşundan kısa bir süre sonra, Ful-ler'in ilk kızı Alexandra dört yaşında öldü (1922). Fuller bu ölüme yol açan ve o sırada salgın halinde olan grip, çocuk felci ve omurilik menenjit gibi hastalıkların yayıl-masını, kısmen çevre koşullarının yetersizli-ğine bağlıyordu. Bu yetersiz koşullara kat-lanmanın zorunlu olmadığı, çevrenin insan çıkarları doğrultusunda yönlendirilebileceği ve "supap"larla denetlenebileceği yargısına vardı. Ona göre çevre denetiminin kilit noktası, sorunları önceden kestirmeye da-yanan kapsamlı bir tasarım yaklaşımıydı.

Stockade Building System, 1927'de mali sorunlarla karşılaştı ve küçük hissedarlar-dan biri olan Fuller şirketten ayrılmak zorunda bırakıldı. Kendini Chicago'nun ortasında, herhangi bir gelirden yoksun, dışlanmış, kırgın ve şaşkın bir halde buldu. Yaşamının bundan sonrasında kendini, kâr amacı gütmeyen, dünyanın enerji kaynakla-rının ve gelişmekte olan sanayinin toplum yararına kullanılmasını en yüksek düzeye çıkartacak çözümler bulmaya adanmış. Bun-dan sonraki bütün buluşları hep bu amaca yönelik oldu.

Fuller 1927'de *dymaxion* adını verdiği yeni bir kavram ortaya attı. *Dymaxion*, hareketlilik (*dynamism*) ve en fazla (*maximum*) etkinlik anlamına gelen sözcüklerden oluşu-yordu. Fuller bu kavram doğrultusunda, fabrikada monte edilen ve havayoluyla taşınabilen bir prefabrik konut geliştirdi. Bütün servislerini kendi bünyesinde topla-yan, tümüyle kendi kendine yeterli bu Dymaxion Evi hava, kara, su ortamlarında aynı kolaylıkla sağlanabilecek bir ulaşım biçimini de gerektiriyordu. Fuller, 1928'de gene bir *dymaxion* uyarlaması olarak her yönde hareket edebilen bir otomobilin pro-totipini tasarladı, 1933'te de imal etti. İlk aerodinamik biçimli araç olan bu otomobil, cip, gibi kırları geçebiliyor, saatte 190 km'ye kadar hız yapabiliyor, kendi boyu kadar bir mesafede 180 derece dönebiliyor, 12 yolcu taşıyabiliyor ve bir litre benzinle

ortalama 12 km gidebiliyordu. Her yanında tamponları olduğu için çarpışma durumun-da yolcularına çok yüksek bir güvence sağlıyordu. Fuller 1943'te sanayici Henry Kaiser'in isteği üzerine otomobilinin, en son teknolojik olanaklardan yararlanan ye-ni bir modelini geliştirdi. Üç tekerlekli bu otomobil hava soğutmalı üç ayrı motorla çalışıyordu. Motorlarının her biri, yarı oto-matik bir kavrama ile ayrı bir tekerleğe bağlanıyordu. Kavrama sisteminin özelliği en küçük boyda motorla en büyük dönme kuvvetini (moment) sağlamasıydı. Başlan-gıç immesinden sonra, normal gidiş hızı için tek motor yeterli oluyordu. Böylece bir litre benzinle ortalama 17-21 km yapabilen ara-cın havayı kirlilemesi de en düşük düzeydeydi. Bütün tekerlekleri sağa sola dönebildiği için yarılamasına da gidebilen araç kendi boyunda bir yere park edilebiliyordu. Tıpkı bir önceki model gibi bu otomobilin de hiçbir zaman ticari üretim aşamasına ulaş-mamasının nedeninin, otomotiv sanayisinin köktenci yeniliklere karşı direnmesi olduğu düşünülebilir.

Fuller doğada vektörlerden oluşan ve belli doğrultulara yönelen bir kuvvetler sistemi bulunduğunu, bu sistemin (organik bileşik-lerin ve metallerin dörtyüzlülerden oluşan kristal örgülerindeki gibi) en küçük strük-türle en yüksek gücü sağladığını varsayarak "enerji-sinerji geometrisi" adını verdiği vektörel bir geometri sistemi geliştirdi. Sistemin temel birimi bir dörtyüzlüyü (ta-baniyla birlikte dört yüzü olan piramit benzeri). Bu dörtyüzlüler, sekizyüzlülerle birleşerek uzay içinde en ekonomik strük-türü oluşturmuyordu. Fuller bu geometriyi mimarlık alanına uyarlayarak jeodezik kub-beyi yarattı. Jeodezik kubbe, büyüklüğü artıkça toplam gücü de logaritmik olarak artan bir tür çerçeveydi ve Fuller'a göre hiçbir boyut sınırlaması olmadan, örneğin bütün bir kentin üzerine örtecek büyüklükte yapılabilecekti. Kuzey ve Güney Kutbu gibi insanın yaşamasına doğrudan uygun bulun-mayan bölgeleri kullanıma açmak türünden çok kapsamlı bir iklim denetim aracı olarak kullanılabilecekti.

Dünyanın çeşitli yerlerinde binlerce uygu-laması yapılan jeodezik kubbelerin en ta-nınmış Montreal'de 1967 Dünya Fuarı'n-daki (Expo 67) ABD Pavyonu'dur. Bir başkası da St. Louis'teki bir botanik bahçe-sinin tropik bitkiler bölümünü örtmektedir. Louisiana'nın Baton Rouge kentinde 1958'de yapılan Union Tank Car Com-pany'nin 117 m çapında ve 35 m yüksekli-ğindeki kubbesi ise o dönemde dünyanın en büyük tek açıklıklı yapısı idi.

Fuller'ın başka buluşları arasında, dünya-daki bütün kara parçalarını önemli biçim bozulmasına yol açmadan gösterebilen bir kartografi sistemi; kalıp-baskı prefabrik banyolar; dörtyüzlü yüzer kentler; jeodezik kubbelerle korunan sualtı çiftlikleri; kâğıt-tan yapılan genişletilebilir kubbeler bulun-maktaydı. Gene de o, kendini bir mucit ya da mimar saymıyor, bütün buluşlarını, daha azla daha çoğu başarmanın yollarını elde ederek dünya sorunlarına köktenci bir çö-züm getirmeyi amaçlayan, dünya stratejisi-nin gelişimi içinde ortaya çıkmış rastlantısal ya da geçici şeyler olarak görüyordu.

Fuller, insanlığın barınma, beslenme, ulaşım ve çevre kirliliği gibi sorunlarına (siyaset ve sosyal kuram dışında) bunların önceden görülmesiyle ve bütünsel bir yakla-şım ile ele alınmasıyla çözüm getirebileceği-ne, bunun da bugün verimsiz biçimde kullanılan malzemelerin yalnızca küçük bir bölümünün harcanmasıyla gerçekleştirilebi-leceğine inanıyordu. Ayrıca her zaman insanın eli altındaki bir kaynak olan enerji, bilgisayarlarda depolanmış bilgi birikimiyle

yönlendirilerek, hammaddelerin yapay yolda elde edilmesini, malların makineyle işlenerek paketlenmesini ve dünya nüfusunun tümünün fiziksel gereksinimlerinin karşılanmasını sağlayabilirdi.

1959-68 arasında Güney Illinois Üniversitesi'nde araştırma yöneticisi olarak çalışan Fuller, 1968'de üniversitenin profesör kadrosuna alındı, 1972'de seçkin hizmet profesörlüğüne yükseltildi, 1975'te emekli olduktan sonra da ders vermeyi sürdürdü. Britanya Kraliyet Mimarlık Enstitüsü'nün (RIBA) önerisiyle, Kraliçe II. Elizabeth'ten mimarlık dalında Kraliyet Altın Madalyası'nı aldı. Ayrıca, Ulusal Sanat ve Edebiyat Enstitüsü'nün 1968 Altın Madalya Ödülü'nü kazandığı gibi, 1979'da da Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi Enstitüsü üyeliğine seçildi.

Değerlendirme. Mimar, mühendis, mucit, filozof, yazar, kartograf, geometrici, geleceği, eğitmen ve şair olan Fuller, 20. yüzyılın ikinci yarısının en özgün düşünürlerinden biri olarak ün yapmıştır. Dünya çapında kapsamlı, uzun vadeli teknolojik ve ekonomik planlar geliştirerek "insanı evrende başarılı kılmak" amacına yönelik ilk kişi belki de odur.

Fuller, Samuel (d. 12 Ağustos 1911, Worcester, Massachusetts, ABD), şiddet dozu yüksek savaş ve macera filmleriyle tanınan ABD'li sinema yönetmeni.

On iki yaşında bir gazetede kurye olarak çalışmaya başladı. On yedi yaşında adliye muhabirliğine geçti. Büyük Bunalım yıllarında yük trenleriyle bütün ülkeyi dolaştı. Bu arada öyküler ve piyasa romanları yazdı. 1936'da bir arkadaşıyla birlikte ilk senaryosunu kaleme aldı. II. Dünya Savaşı'nda birçok cepheye savaştı ve çeşitli madalyalar kazandı. Savaşın sona ilk filmi *I Shot Jesse James*'i (1949; Jesse James'i Ben Vurdum) yönetti.

Çoğunun senaryosunu kendi yazdığı dar bütçeli filmlerinin, şiddeti neredeyse bir gösteriye dönüştüren gerçekçi üslubunu özellikle Fransız eleştirmenler çok beğeniyordu. Filmlerinin başlıca konularını gazetecilik, serserilik ve askerlik yıllarında yaşa-

Samuel Fuller
ABC Ajansı

dığı olaylar oluşturunuyordu. Kore Savaşı'nı ele aldığı *The Steel Helmet* (1951; Çelik Miğfer) gibi savaş filmleri tutucu ve şoven içerikleri nedeniyle eleştirilere uğradı. Fuller'in başlıca filmleri arasında *House of Bamboo* (1955; Tokyo Gangsterleri), *The Naked Kiss* (1960; Çıplak Öpücük), *The Big Red One* (1979; Ölümüne Koşanlar), *White Dog* (1982; Beyaz Köpek) ve *Les Voleurs de la Nuit* (1983; Gece Hırsızları) sayılabilir.

Fuller, Thomas (d. 19 Haziran 1608, Aldwinckle, Northamptonshire - ö. 16 Ağustos 1661, Londra, İngiltere), İngiliz bilgin, vaiz ve yazar. 17. yüzyılın en nükteli ve verimli İngiliz yazarlarındandır.

Öğrenimini Cambridge'deki Queen's College'da tamamladı; 1628'de lisansüstü diplomasını, 1635'te ilahiyat bakaloryasını aldı. Vaiz olarak büyük ün kazanınca 1641'de, Londra'daki Savoy'da bulunan Kraliyet Şapeli'nin vaizliğine atandı. Kralcı olmasına karşın, görevini Cromwell iktidara geldikten sonra da sürdürdü. Ama Londra'dan ayrılmanın kendisi için daha iyi olacağı söylenince 1643'te Oxford'a gitti.

İç Savaş sırasında bir süre için krallık yanlısı birliklerde vaizlik yaptı. İki yıl kadar Exeter'da küçük Prenses Henrietta'nın maiyetinde bulundu. 1646'da Londra'ya döndü ve Cromwell'i yeren *Andronicus, or the Unfortunate Politician*'ı (1646; Andronikos ya da Talihsiz Politikacı) yazdı. 1649'da Essex'teki Waltham Manastırı'na atandı. Burada dönemin önde gelen bir başka yaşamöyküsü yazarı İzaak Walton'la dostluk kurdu.

Fuller 1652'de yeniden Londra'da vaizliğe atandı. Burada, kusursuz karakter betimlemeleriyle ünlü *The Church-History of Britain*'i (1655; Britanya Kilise Tarihi) yazdı. Bu yapıtı aynı yıl yayımlanan *The History of the University of Cambridge* (Cambridge Üniversitesi Tarihi) ve *The History of Waltham Abbey in Essex* (Essex'teki Waltham Manastırı'nın Tarihi) izledi. Başkentteki vaazlarını 1658'de Londra yakınlarındaki Cranford Bölge Kilisesi'ne atandıktan sonra da sürdürdü. 1660'ta krallık yönetiminin yeniden kurulmasıyla birlikte tüm dinsel ayrıcalıkları geri verdi ve Cambridge'de ilahiyat doktoru oldu.

Ele aldığı kişilerin yaşamöykülerini, onların tuhaf davranışlarını ve kişiliklerine ilişkin öteki ilgi çekici ayrıntıları da aktararak zenginleştiren Fuller, İngiliz yaşamöyküsü yazarlığına yeni boyutlar katmıştır. Ölümünden sonra, 1662'de yayımlanan *History of the Worthies of England* (İngiltere Büyüklüklerinin Tarihi) ulusal bir yaşamöyküsü sözlüğü oluşturma çabasının ilk örneğidir. Bir tarihçi olarak Fuller ayrıca özgün kaynaklardan bilgi toplamış ve geçmiş dönemlere ilişkin çok değerli bilgiler içeren yapıtlar yazmıştır. Epigramlar, anekdotlar, sözcük oyunları ve birtakım fantezilerle dolu yapıtlarından ötürü tuhaf bir yazar olarak tanınmasına karşın, edebi biçime çok özen göstermiştir.

Günümüz okuru için Fuller'in belki de en ilginç yapıtı *The Holy State, the Profane State*'tir (1642; Ruhani Devlet, Cismani Devlet). Eğlenceli karakter betimlemelerini içeren yapıt, İngiliz edebiyat tarihi açısından da önem taşır.

Fuller, Roy (Broadbent) (d. 11 Şubat 1912, Failsworth, Lancashire - ö. 27 Eylül 1991, Londra, İngiltere), İngiliz şair ve romancı. Yapıtlarında ölçülü ve özenli bir dil kullanmasıyla tanınmıştır. Özel öğrenim gördükten sonra 1934'te avukat oldu; mesleğiyle yalnızca 1956-69 arasında uğraştı. II. Dünya Savaşı sırasında da Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde görev aldı. Oxford'da şiir dersleri verdi (1968-73).

The Middle of a War (1942; Bir Savaşın Ortası), *A Lost Season* (1944; Yitik Bir Mevsim) ve *Epitaphs and Occasions* (1949; Mezar Yazıtları ve Hatırlamalar) adlı ilk şiir kitaplarında, döneminin öteki genç İngiliz şairleri gibi toplumsal ve ekonomik koşullar üzerinde durdu. Daha çok psikoloji ve felsefe konularına yöneldiği *Collected Poems 1936-61* (1962; Toplu Şiirler 1936-61) ve *New Poems* (1968; Yeni Şiirler) gibi

sonraki yapıtlarında giderek koyulaşan bir kötümserlik görülür. Aralarında *Image of a Society* (1956; Bir Toplumun Görüntüsü), ABD'de *That Distant Afternoon* (O Uzak Öğleüstü) adıyla yayımlanan *The Ruined Boys* (1959; Mahvolmuş Çocuklar) ve *My Child, My Sister*'in (1965; Çocuğum, Kız Kardeşim) bulunduğu romanları hem üslup, hem roman karakterleri bakımından Henry James'in etkisini yansıtır.

Gençlere yönelik romanlar da yazan ve Oxford'da verdiği şiir derslerini kitap olarak yayımlayan Fuller'in *Souvenirs* (1980; Hatıralar) adlı bir otobiyografisi de vardır. Son şiir kitabı *Available for Dreams* (Düşler İçin Geçerli) 1989'da, 4 ciltlik anıların son kitabı *Spanner and Pen* (İngiliz Anahtarı ve Dolmakalem) ise 1991'de yayımlandı.

Fullerton, ABD'de California'nın güneyindeki Orange ilinde (county) kent. 1887'de kurulan kente George H. Fullerton'un adı verildi. Santa Fe Demiryolu'nun 1888'de kente ulaşmasından sonra Fullerton bir turuncül merkez olarak gelişti. Kentin ve sanayisinin gelişimi, Orange ilinin II. Dünya Savaşı'ndan sonraki hızlı kalkınmasıyla birlikte yürüdü. Fullerton College 1913'te, Pacific Christian College 1928'de ve California Eyalet Üniversitesi'nin Fullerton yerleşmesi de 1957'de kuruldu. Nüfus (1990) 114.144.

fulmar, *Procellariiformes* takımının *Procellariidae* familyasından, martıya benzeyen üç tür deniz kuşunun ortak adı: *Fulmarus* cinsinden kuzey ve güney fulmarı ile *Macronectes* cinsinden dev fulmar. Fulmarlar, aynı familyadan akrabaları olan yelkovan-kuşları gibi, açık denizlerde, dalgaların üstünde sekercesine alçaktan uçarlar. Doğal besinleri küçük balıklar, kalamarlar ve deniz kabuklularıdır; ama buldukları hemen her şeyi yiyebilen bu kuşlar çoğu kez gemilerin boşalttığı çöplere, hatta leşleri didikleme için kıyılara bile yavaşlar.

Kuzey fulmarı (*Fulmarus glacialis*), Kuzey Buz Denizi ve Britanya Adaları ile Avrupa'nın batı kıyılarındaki sarp yamaçlarda kalabalık koloniler halinde ürer; kış aylarında, Kuzey Kutup Bölgesi altındaki enlemlerin ve ılıman bölgelerin açık denizlerinde gene kalabalık sürüler halinde görülür. Güney fulmarı (*F. glacialisoides*) aynı coğrafi dağılımı Güney Yarıküre'de gösterir. Her iki tür de beyaz tüylü, yalnız sırtları çok açık boz renkte lekeli; ama bazı topluluklarda daha koyu renkli bireyler de rastlanır.

Dev fulmar (*Macronectes giganteus*), yaklaşık 90 cm'lik uzunluğu ve 200 cm'yi aşan kanat açıklığıyla ailenin en iri üyesidir. Güney Kutbu çevresindeki adalarda üreyen ve hiç ayrılmıyacakları ölü ya da diri her çeşit hayvansal yiyeceklerle beslenen bu kuş, kıyılardaki yuvalara saldırıp yavruları da yediği için birçok deniz kuşunun en amansız düşmanıdır.

Fulton, ABD'de Missouri'nin orta kesiminde, Callaway ilinin (county) merkezi (1825) kent. Jefferson kentinin 42 km kuzeydoğusunda yer alır. 1825'te Volney adıyla kurulan kente kısa bir süre sonra, buharlı gemi mühendisi ve mucit Robert Fulton'un adı verildi. Kentteki iki yüksek okul Westminster College (1851) ile William Woods College'dur (1870). Sir Winston Churchill "Demir Perde" terimini ilk kez, 5 Mart 1946'da Westminster College'da yaptığı konuşmasında kullanmıştır. Bu olayı anmak amacıyla okul yönetimi 17. yüzyılda

Sir Christopher Wren'in tasarımıyla Londra'daki Meryem Ana Kilisesi'nin benzerini okul alanında inşa ettirmiştir. Anı olarak saklanan değerli eşyalar arasında Churchill'in Jacob Epstein tarafından yapılan büstü ile Başkan Kennedy'nin imzaladığı ve Churchill'i ABD'nin onursal yurttaşı yapan belge de bulunmaktadır. Fulton'da bir eyalet akıl hastanesiyle sağır okulu vardır. Kent aynı zamanda küçük ve büyükbaş hayvan yetiştirilen, tahıl ve saman üretilen tarımsal bir alanın hizmet merkezidir. Yerel kil yataklarından sağlanan kilden yapılan ateş tuğlası, tarım makineleri, elektrik donanımı ve ayakkabı başlıca sanayi ürünleridir. Nüfus (1990) 10.033.

Fulton, Robert (d. 14 Kasım 1765, Lancaster ili, Pennsylvania - ö. 24 Şubat 1815, New York kenti, ABD), deniz taşımacılığında yelkenli geminin yerini buharlı geminin almasını sağlayan ABD'li mühendis ve mucit. Ayrıca su yolları sistemi, denizaltı ve buharlı savaş gemisi tasarımları yapmıştır. İrlandalı bir göçmen ailenin çocuğu olan Fulton, sekiz yaşında Lancaster'da bir Quaker okulunda öğrenim görmeye başladı. On

Fulton, Benjamin West'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1806; New York Eyaleti Tarih Kurumu, Cooperstown
New York State Historical Association, Cooperstown

yedi yaşına geldiğinde, resim ve çizim konularındaki yeteneği sayesinde Philadelphia'da bir kuyumcunun yanına girerek girdi ve burada fildişi madalyonlar ve yüzükler üzerinde küçük portreler yaptı. 1787'de kent ileri gelenlerinin desteğiyle Londra'da yaşamakta olan ünlü bir ABD'li ressamın yanında çalışmak üzere İngiltere'ye gitti. Ama resimleri Londra'da pek ilgi görmedi. Bu arada buharlı gemi yapımına ilişkin yeni buluşlar ilgisini çekmeye başladı. Ressamlıkta başarı kazanamayacağını anlayan Fulton, kanal yapımı alanında çalışmaya yöneldi ve 1796'da yayımladığı *Treatise on the Improvement of Canal Navigation* (Kanallarda Seyirin Geliştirilmesi Üzerine Bir İnceleme) adlı kitabında, ülke çapında, su yollarına dayalı bir taşımacılık sisteminin kurulmasını önerdi. Ama kanallarla ilgili düşünceleri de birkaç uygulama dışında ilgi görmedi.

1797'de Paris'e giden Fulton, 1800'de Fransa ile İngiltere arasındaki gerginlikten yararlanarak ilk önemli projesini gerçekleştirdi. Kendi olanaklarıyla, su üzerindeyken yelkenle, su altındayken kol kuvvetiyle döndürülen bir uskur yardımıyla yol alan, "Nautilus" adını verdiği bir denizaltı yaptı. Buluşunu tanıtmak amacıyla Fransız

hükümetinden izin alarak, denizaltısıyla İngiliz gemilerine yönelik bir saldırıya girişti, ama bu saldırısı başarısızlıkla sonuçlandı. Buluşla İngilizlerin de ilgilenmesi üzerine Fulton bu kez Fransız gemilerine karşı iki saldırı düzenledi, ama bu saldırılar da başarısız oldu. Böylece her iki tarafın da askeri yetkililerinin ilgisini yitirdi.

Fulton 1801'de, New York eyaletindeki buharlı gemi taşımacılığı tekelini elinde bulunduran ABD'nin Fransa büyükelçisi Robert R. Livingston ile anlaşarak Paris'te bir buharlı tekne yapımına girişti. Fulton'un tasarımı uyarınca yapılan ve yandan çarklı olan gemi 20 m boyundaydı ve Fransız yapımı 8 BG'lik bir buhar makinesiyle çalışıyordu. Ama Sen Irmağında düzenlenen gösteride gemi başarısızlığa uğradı.

Aralık 1806'da New York'a dönen Fulton, gene Livingston ile birlikte tasarladıkları yeni bir buharlı geminin yapımına başladı. Ağustos 1807'de buharlı gemi denemelere hazır. Fulton'un "Clermont" adını verdiği 41 m uzunluğundaki geminin iki yanında 4,75 m çapında iki çark bulunuyordu; tek silindirik yoğunlaştırıcı buhar makinesinde, meşe ve çam odunu yakılarak 0,013 kg/cm²'lik basınç üretiliyordu. Gemi, New York'tan Albany'ye kadar 240 km'lik yolu, saatte ortalama 8 km hızla 32 saatte aldı. Bu seferin oldukça başarılı olması sonucunda Fulton gemide birtakım değişiklikler yaparak New York-Albany arasında yolu ve hafif yük taşımacılığına başladı. Daha sonra aynı amaçla kullanılmak üzere birkaç gemi daha yaptı.

1812'de İngilizlerin New York limanını abluka altına alması üzerine Fulton, limanı İngiliz saldırılarından korumak amacıyla, topraklarla donatılmış yüzer bir sal yapılımasını önerdi. Bu öneri üzerine geliştirilen ve ilk buharlı savaş gemisi olan "Demologos" ya da "Fulton" iki paralel tekneden oluşuyordu. Çark iki tekne arasındaydı ve buhar makinesi bir tekne, kazanlar ve bacalar öteki tekne de yer alıyordu. 2.745 ton ağırlığında ve 48 m uzunluğunda olan gemi, saatte 6 deniz mili (11 km) hız yapabiliyordu. Ekim 1814'te denize indirilmekle birlikte aralıkta barış yapıncaya gemi hiç savaşa sokulmadı ve Brooklyn Deniz Kuvvetleri Tersanesi'ne çekildi; 1829'da bir kaza sonucu patlayarak battı. Fulton 1815 başlarında Trenton'dan New York'a dönüş yolunda hastalandı ve evinde öldü.

Fulvia (ö. İÖ 40, Sikyon [Basiliko], Yunanistan), Marcus Antonius'un karısı. Julius Caesar'ın ölümünün ardından iktidar mücadelesine katılanlardan biridir.

Tusculumlu Marcus Fulvius Bambalio'nun kızıydı. İlk evliliğini halkın çıkarlarını savunan siyaset adamlarından Publius Clodius'la yaptı. Bu evlilikten olan kızı Claudia, daha sonra Octavianus'la (sonradan Augustus) evlenecekti. Clodius İÖ 52'de siyasal rakibi Milo tarafından öldürüldü ve cesedi Roma'ya getirilerek evinin avlusuna bırakıldı. Kocasının cesedi başında duyduğu acıları dile getiren Fulvia, halkı Milo ve partisine (Optimatlar) karşı kızdırttı. Bunun sonucunda kısa süren bir karışıklık dönemi başladı, Milo geçici olarak sürgüne gönderildi.

Fulvia ikinci evliliğini Caius Scribonius Curio'yla yaptı, ama kocası İÖ 49'da Afrika'da öldü. İÖ 44'te Marcus Antonius'la evlenen Fulvia, ona derin bir tutkuyla bağlıydı. İÖ 43'teki idamlar sırasında Antonius'un öldürttüğü Rufus ile Cicero'nun Roma Forumu'nda sergilenen başlarını Fulvia'nın zevkle seyrettiği söylenir.

Antonius ile Octavianus, Lepidus'u triumvirlikten (uçler meclisi) çıkardıktan, Anto-

nus da Kleopatra'yla birlikte yaşamaya başladıktan sonra Fulvia, Antonius'un kardeşi Lucius Antonius'la birlikte Octavianus'a karşı ittifak kurdu. Belki de kıskançlık duygusuyla Antonius'u İtalya'ya donmeye zorlamak isteyen Fulvia, Antonius'un onayı olmaksızın, Lucius Antonius'u Octavianus'a karşı ayaklanması için kızdırttı. İÖ 41-40 kışında Perusia'da (bugün Perugia) kuşatılan Lucius Antonius, ikmal yolları kesilerek teslim olmaya zorlandı. Kaçması-na izin verilen Fulvia Yunanistan'a geçti ve Atina'da, Roma'ya dönmekte olan kocası Antonius'la karşılaştı. Fulvia'nın kısa süre sonra ölmesi Antonius için fırsat yarattı. Böylece Antonius, Octavianus'un kız kardeşi Octavia'yla evlenerek, İtalya'ya döndüğünde Octavianus'la yaptığı uzlaşmanın temellerini sağlamlaştırmış oldu.

fulvik asit, FULVİK ASİT olarak da bilinir, humik asidin az polimerleşebilen izomeri. Toprak oluşumu sırasında iki ayrı süreçle podzolü ya da podzollü toprakları oluşur. Ayrıca bak. humik asit.

fulyabalığı bak. folyabalığı

Fumariaceae (şahteregiller), *Papaverales* takımından, daha çok Kuzey Yarıküre'de dağılmış 19 otsu bitki cinsini içeren familya. Bıyıklık, ikiyillik ve çokyillik olan bu bitkilerden bazıları süs bitkisi olarak yetiştirilir ve türlerin çoğu alkaloid içerir.

Fumariaceae familyasındaki bitkilerin genellikle derin loplul yaprakları iki sıra halinde dizilmiş dört taçyaprak ile iki küçük çanak yapraklıta oluşun erdişi çiçekleri vardır. Diştaki taçyapraklardan biri ya da her ikisi mahmuzlu ya da lopludur; daha içteki taçyaprakların uçları genellikle kalınlaşmıştır. Her çiçeğin bir dişiorgan ve üçlü gruplar halinde bulunan altı erkekorgan vardır; yalnız *Pteridophyllum* cinsinde gruplaşmamış dört erkekorgan bulunur. Yumurtalık üst durumludur (çiçeğin öbür bölümlerinin üstünde yer alır); meyveyaprakları (yumurtalık bölümleri) birleşmiştir; hepsinin meyvesi kapsül biçimindedir.

Anayurdu Japonya olan kızkalbi (*Dicentra spectabilis*) yaygın olarak yetiştirilen bir süs bitkisidir. *D. cucullaria*, *D. canadensis*, *D. eximia*, *D. formosa*, *Adlunia fungosa* türleri ve *Corydalis* cinsi, familyanın süs olarak değerlendirilen öbür bitkileridir. Tıbbi bir bitki olan şahtere (*Fumaria officinalis*) çeşitli alkaloidleri içerir.

Japonya'nın dağlık kesimlerinde yetişen çokyillik *Pteridophyllum racemosum* türünün değişik, eğreltiye benzeyen yaprakları ve 25 cm uzunluğunda beyaz çiçek salkımları vardır.

fumarik asit, FUMARİK ASİT ya da TRANS BUTENDİOLİK ASİT olarak da bilinir, maleik asidin *trans* izomeri olan organik bileşik. Şahtere bitkisinde, çeşitli mantar ve yosunlarda bulunur. Ayrıca bak. maleik asit.

Funabaşı, Japonya'da, Honşu Adasındaki Çiba ilinde (ken) kıyı kenti. Tokyo Körfezinin (van) iç kesimindedir. Posta kasabası olan Funabaşı ile balıkçı köyü Katsuşika'nın 1937'de birleştirilmesiyle oluşturuldu. 1894'te körfezin doğu kıyısı boyunca uzanan büyük bir demiryolunun yapılmasından sonra kent karayolu ulaşım merkezi olarak önemini yitirdi. 20. yüzyıl başlarında kurulan askeri üsler kentin canlanmasına katkıda bulundu; Tokyo'ya bağlanan iki demiryolu hattının daha yapılmasıyla kent, konut ağırlıklı bir banliyö olarak gelişti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kıyı şeridinin bir bölümü denizyosunları ve kabuklu deniz hayvanlarının yok olması pahasına ıslah edildi ve

kıyıda demir, çelik ve petrokimya tesisleri kuruldu. Kentin kuzey kesiminde Tokyo pazarı için tarımsal üretim yapılır. Nüfus (1990) 533.273.

Funafuti Atolü, Büyük Okyanusun batısındaki Tuvalu'da mercan oluşumu. Ülkenin başkenti Fongafale burada yer alır. Otuz dolayında adacıktan oluşan Funafuti'nin toplam kara alanı 2,4 km²'dir; 21,7 km uzunluğunda ve 16 km genişliğinde bir lagünü çevreler. Lagün, gemiler için güvenli bir demirleme yeridir. Burada 1943'te bir ABD askeri üssü kurulmuştu. Kumlu toprağının verimsizliğine karşın adada ihracat amacıyla kopra üretilmektedir. Funafuti'nin en büyük yerleşimi olan Fongafale'de bir hastane ve küçük bir havaalanı vardır. Nüfus (1985) 2.810.

Funan, İS 1. yüzyılda Kamboçya'da kurulmuş Hindu devleti. 6. yüzyılda Çenla Devleti'ne katıldı. Funan, "dağ" anlamına gelen *pnom*'un Çince yazılışdır. Güneydoğu Asya'daki ilk önemli Hindu devleti olan Funan, bugün Vietnam, Tayland ve Kamboçya'ya ait olan topraklar üzerinde kurulmuştu. Çin kaynaklarında, İS 2. yüzyılda Malakka Yarımadasının kuzeyinde kurulmuş, surlarla çevrili bir devlet olarak geçen Langkasuka Krallığı'nın da Funan'a bağlı olduğu sanılır. Funan'ın Hindistan'ın yanı sıra Çin'le de ticaret ilişkisi vardı ve halk 3. yüzyıldan 6. yüzyıla değin Çin imparatoruna vergi ödedi. Arkeolojik bulgular Funan'ın Hindistan'daki kültürlerden önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir.

Funaria, *Bryales* takımından, bütün dünyaya yayılmış 100 kadar karayosunu türünü içeren cins. Türlerin çoğu özellikle kireçtaşı kayaçlarında ve yeni yakılmış anızlı tarlalarda bulunur. Açık yeşil renkte seyrek kümeler oluşturan bu yosunlar geniş alanları halı gibi kaplar. Dişi ve erkek üreme organları aynı bitkinin ayrı dalları üzerinde bulunur. Geniş yapraklarla çevrili olan her erkekorgan kümesi, küçük yeşil bir çiçeği andırır. Sarımsı ya da turuncu kahverengi kapsüllerin (spor kesesi) sapları kuru havalarda kıvrılır, nem oranı yükseldiğinde dikleşir.

Func HANEDANI, 16-19. yüzyıllar arasında, Doğu Afrika'da Sudan'ın Nil yöresinde hüküm sürmüş hanedan. Topraklarının en geniş olduğu dönemde, egemenliği batıda Cezire'nin güney bölgelerinden Kordofan'ın içlerine, güneyde de, altın madenlerinin bulunduğu Fazugli bölgesine kadar yayılmıştı. İlk hükümdarlarından Amare'nin (ö. 1533/34) maiyetinde Müslümanların bulunması ve Abdülkadir'in (ö. 1557/58) adı, Funcların eskiden beri İslamı benimsemiş olduğunu göstermektedir.

Mavi Nil'in sol kıyısında, bu ırmağın Beyaz Nil'le birleştiği yerin yukarısında bulunan Func başkenti Sennar, 1504-05 yıllarında Amare Dunkas tarafından kuruldu. Abdallabi hanedanı egemenliğini Suba bölgesinden güneye doğru genişletirken, Func hanedanı da Sennar'ın kuzeyindeki bölgelere yayıldı.

İki hanedan Cezire'de, Mavi Nil kıyısındaki Arbaci yakınlarında karşı karşıya geldiler. Çıkan çarpışmada üstünlük sağlayan Funclar, böylece bölgenin yüksek kralları oldular ve uyumsuzluğun başladığı sıralarda egemenlikleri Nil'in Üçüncü Çağlayanına kadar yayılmış olan Abdallabi şeyhleri ile ortak bir yönetim sürdürdüler. 17. yüzyıl başlarında, Abdallabi reisi Adcibü'l-Mencilik'in Func sultanı Abdlan ibn Unsa'ya karşı ayaklanması bu ikili yönetimi sarstıysa

da, Şeyh İdris ibn Muhammedü'l-Erbab'ın (ö. 1650) müdahalesiyle yeniden barış sağlandı.

Funclar, önce 1554 dolaylarında batıya doğru, Sakadi ve Muya tepelerinin ardındaki bölgeye, daha sonra da kıyıları pagan Şilukların egemenliğinde bulunan Beyaz Nil'in ötesine kadar ilerlemiş ve buradaki el-Eys'te bir köprübaşı kurmuşlardı. II. Badi (Ebu Dakn) döneminde (1644/45-80) Şilukları yenip Kordofan'ın güneyindeki dağlık bölgede kurulu İslam devleti Takali'ye akınlar düzenleyerek ilerlemeyi sürdürdüler; sonradan Takali'yi vergiye bağladılar. Ama Kordofan'ın ovalık bölgeleri ancak, 1724-62 arasında hüküm süren IV. Badi (Ebu Şuluh) döneminde ele geçirilebildi. Funcların doğu yönünde ilerlemeleri ise Etiyopya tarafından engellendi. Funclar, biri 1618-19, ikincisi de 1744'te olmak üzere Etiyopya ile iki kez savaştılar. IV. Badi önderliğinde yapılan ikinci savaştan zaferle çıktılar.

Func hanedanı sürekli yayılmasına karşın iç anlaşmazlıklarla yıkıma sürüklendi. Bu iç çatışmaların en temel göstergesi hükümdarların sık sık tahttan indirilmesi idi. II. Badi döneminde kölelerden oluşan bir ordunun kurulması ve daha sonra başkent çevresine yerleştirilmesi, Func hanedanı ile savaşçı soylular arasındaki gerginliği artırdı. Soyluların, 18. yüzyıl başlarında III. Badi'ye karşı giriştiği ayaklanma, başarısızlıkla sonuçlandı. Ama 1720'den önce, onun oğlu III. Unsa'ya karşı gerçekleştirilen ayaklanma başarıya ulaştı. Unsa'nın ardından tahta çıkan ve anne tarafından Func hanedanıyla akraba olan Nul ile onun oğlu IV. Badi dönemlerinde hanedanın otoritesi 40 yıl kadar bir süre için yeniden kuruldu. Ama 1762 dolaylarında IV. Badi, kumandanlarından Kordofan genel valisi Ebu Likeylik tarafından tahttan indirildi. Bu tarihten sonra hanedan, kâğıt üzerinde iktidarını koruduysa da, fiili otoritesini yitirdi. 1821'de de Mısır'daki egemenliğini Osmanlılara bıraktı.

Funchal, Portekiz'de il, il merkezi kent ve belediye (*concelho*). Funchal ili, Atlas Okyanusunun kuzeyindeki Maderia Adalarını içine alır. Kent ise Madeira Adasının güney kıyısındadır.

1421'de Portekizli gemici João Gonçalves Zarco'nun kurduğu Funchal kenti kısa sürelerle İspanyolların (1580-1640) ve İngilizlerin (1801, 1807-14) yönetimi altında kaldı. Günümüzde adaların sanayi, ticaret ve iletişim merkezidir. Ayrıca Atlas Okyanusundaki denizaltı kablo sisteminin röle istasyonu Funchal'dadır. Kentin eski bölümünde Sé

Katedrali (1485-1514) bulunur. Genellikle beyaz badanalı olan, Porto do Funchal kıyı şeridindeki binalar, yüksekliği 1.200 m'ye ulaşan dağların bir amfiteyatroyu andıran yamaçlarına doğru içerilere yayılır. Taş duvarlarla desteklenen teraslarda yıl boyunca ekim yapılabilir. Güzel manzarası ve yıl boyunca ılıman olan iklimi sayesinde gelişen turizm en önemli ekonomik etkinliktir. Funchal'dan ihraç edilen ürünler arasında ünlü Madeira şarabı, sepet, işlemeler, meyve, balık ve süt ürünleri bulunmaktadır. Şeker üretimi, marangozluk ve içki damıtımı başlıca sanayilerini oluşturur. Funchal limanı ve yükleme-boşaltma tesisleri 1960'tan sonra zaman zaman genişletilmiştir. Günümüzde depolama ve boşaltma olanakları geniş, önemli bir bölgesel limandır. Kentte uluslararası bir havalimanı da vardır. Nüfus (1981) kent, 44.111; belediye, 112.746; (1988 tah.) il, 271.400.

funda, fundagiller (*Ericaceae*) familyasının *Erica* cinsini oluşturan 500 kadar alçak boylu, yaprakdökmeyen çalı türünün ortak adı. Türlerin çoğu Güney Afrika'da, bazıla-

Funda (*Erica carnea*)
Douglas David Owen

rı da Akdeniz Bölgesi ile Avrupa'nın kuzeyinde dağılmıştır.

Fundaların Afrika'daki bazı türleri büyük çalı ya da ağaç biçiminde, öbür türlerin hemen hepsi alçak boylu çalı özelliğindedir. Bu bitkilerin, sürgünlerin üstüne birbirine yakın halkalar biçiminde dizilmiş küçük, dar yaprakları vardır. Tek ya da kümeler

Funchal limanı, Madeira Adası
V. Phillips-Shostal/EB Inc

halinde açan uzun ömürlü çiçekleri dört çanak yaprak ile dört loplu, çan ya da boru biçiminde bileşik taçyapraktan oluşur. Meyveler dört gözlu kapsüldür.

Akdeniz Bölgesi'nde yaygın olan ağaç fundası (*Erica arborea*), genellikle birkaç metre boyunda, iğnemi yapraklı ve beyaz çiçekli bir çalıdır. Dallarından süpürge yapıldığı için halk arasında "süpürgeçalısı" adıyla anılan bu türün kırmızımsı kahverengi odunundan değerli pipolar yapılır; ayrıca yapraklı ve çiçekli dalları idrar söktürücü olarak kullanılır. Güney ve Doğu Avrupa ile Doğu Akdeniz'de bulunan *E. verticillata* pembe çiçekli, kısa boylu bir çalıdır. Batı ve Güney Anadolu'da da yetişen bu türe bazı yörelerde "püren" adı verilir. Küçük çiçekleri bol balözü içeren *E. cinerea* ile *E. tetralix* ve *E. vagans* türleri İngiltere'de ve Avrupa'nın batısında yaygındır. *E. melanthera* ve *E. ventricosa* gibi bazı Güney Afrika türleri çok güneş almayan bahçelerde ve seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir.

fundamentalizm (İngilizce *fundamental*: "vazgeçilmez ilke", "temel ya da ilk kaynak"), KÖKTENDİNCİLİK olarak da bilinir. ABD'de, 19. yüzyılda binyıl(*) inanışının yaygınlaşması sonucunda gelişen tutucu Protestan hareketi. Dinsel ve dindışı yaşamdaki modernist eğilimlere tepki olarak özellikle 20. yüzyıl başlarında güçlenmiştir. Son yıllarda fundamentalizm terimi, Protestanlık dışındaki mezhep ve dinlerdeki, özellikle İslam'daki köktenci ve eylemci akımları belirtmek amacıyla daha geniş anlamda da kullanılmaktadır. Bu geniş anlamda fundamentalist akımların başlıca ortak özelliği, yaşamın bütün alanlarının, temel kutsal metinlerdeki yasa ve ilkelere göre düzenlenmesini savunmalarıdır. (Ayrıca bak. İslam.)

Fundamentalist Protestanlara göre Hristiyanlığın vazgeçilmez ilkeleri, Kitabı Mukaddes'in mutlak yanlışmazlığı ve yalnızca açık anlamı temel alınarak yorumlanması, Hz. İsa'nın insanlığın günahlarının kefareti için ödemek için öldüğü ve yakında yeniden yeryüzüne ineceği, Meryem Ana'nın baki-religi ve herkesin ölümünden sonra dirileceğidir. New Yorklu Baptist papaz James Inglis'in 1872'de topladığı Niyagara Kitabı Mukaddes Konferansı binyılcılığı dinsel bir harekete dönüştürerek fundamentalizmin temellerini atmıştır.

20. yüzyıl başlarında binyılcı yeni kuşağın önderleri eskisinden de kavgacı ve ödünsüz bir tutum benimsediler. Kitabı Mukaddes'in yanlışmazlığını savunan öteki gruplarla birlikte 1902'de Amerikan Kitabı Mukaddes Birliği'ni kurdular. *The Fundamentals* adlı 12 kitapçıktan oluşan dizi de aynı yıl yayımlandı. Böylece binyılcıların tutucu Protestanlık üzerindeki etkisi doruğa yükseldi. I. Dünya Savaşı ertesinde, ilahiyatta liberalizmin gelişmesinden ve toplumsal yozlaşmanın daha genel belirtilerinden kaygı duyan binyılcılar New York kentinde ve Philadelphia'da çok sayıda konferans düzenlediler. Bu konferansların başarısı, 1919'da Dünya Hristiyan Fundamentalist Birliği (WCFA) adı altında daha büyük ve geniş bir örgütün kurulmasını sağladı. Bu konferans, sonraki 30 yıl boyunca yeni adıyla fundamentalist hareketin dayanacağı platformun temellerini attı.

Hareketin önderleri, fundamentalizmin kavramsal çerçevesini oluştururken modernizme, ona bağlı bütün "yozlaşmalara" ve özellikle evrim kuramına savaş açtılar. Üniversitelerdeki görevlerinden ayrıldılar, yeni kurulan Kitabı Mukaddes enstitülerine yer-

leştirdiler; var olan Protestan cemaatlerindeki manevi çöküşün önü alınmazsa ayrı cemaatlerde örgütlenme tehdidini ortaya attılar. Ama bütün çabalara karşın Fundamentalist Birlik hiçbir zaman yaygınlaşamadı.

I. Dünya Savaşı'nın ABD içinde yarattığı gerginlikler, komünizm korkusu, işçi hareketleri ve şiddet olayları savaştan hemen sonra fundamentalist öğretide anlatımını buldu. 1920'lerin fundamentalizmi, bu korkuları ve ABD toplumunun düşünsel bakımdan kabağuna çekilme eğilimini yansıtıyordu. Evrim kuramının ve Kitabı Mukaddes eleştirilerinin doğurduğu kaygı bu on yılda daha da yoğunlaştı. Evrim kuramına karşı çıkanlar, bu kuramın okullarda öğretilmesinin yasaklanması için çalışmaya başladılar ve Tennessee eyaletinde böyle bir yasa çıkartmayı da başardılar. Ama Amerika Medeni Özgürlükler Birliği'nin(*) çabaları sonucunda 1925'ten sonra bu yasa mahkemelerde güçlükle uygulanabildi.

1930'lar ve 1940'larda fundamentalistler güncel çekişme alanından yavaşça uzaklaşmaya başladılar. Çağdaş fundamentalizmin kurumsal yapısı da bu dönemde oluştu. Bazı fundamentalistler mezheplerinden ayrılarak yeni mezhepler kurdular. J. Gresham Machen önderliğindeki Presbiteryen fundamentalistler 1936'da Amerikan Presbiteryen Kilisesi'ni oluşturdular. Baptist fundamentalistler, Kuzey Baptistler Kurultayı'ndan ayrılarak Geleneksel Baptistler Genel Birliği'nde toplandılar. Bazı fundamentalistler de büyük mezheplere bağlı cemaatlerdeki yerlerini korudular. Ama fundamentalistlerin büyük çoğunluğu ya var olan küçük mezheplere ya da o dönemde ortaya çıkan çok sayıda bağımsız mezhepten birine katıldı.

ABD'de II. Dünya Savaşı'nı izleyen ekonomik genişleme, 1950'lerdeki dinsel canlanma ve sözde komünizm tehlikesi, bu dönemde fundamentalist kiliselerin gelişmesini belirledi. 1950'lerde ABD kamuoyunu ortasından bölen komünist tehlike tartışması, fundamentalizmin geleneksel iki düşmanı Kitabı Mukaddes eleştirisi ile evrim kuramını hedef gösteren öteki korkutmacalara çok benziyordu: Komünizm de dış kaynaklıydı, denetlenemez ve yıkıcı biçimde yayılıyordu, amacı Hristiyanlığı yok etmektir. 20. yüzyıl ortalarındaki antikomünist hareketler, gerçekte 1920'lerde evrim kuramına karşı başlatılan haçlı seferinin birebir yinelenmesiydi. Nitekim 1970'lerin sonlarında evrim tartışması yeniden gündeme geldi. Yaratılışçılar adı verilen grup, evrim kuramının artık bir olgu gibi kabul edildiği ders programlarında Kitabı Mukaddes'teki yaratılış kuramına da zorunlu olarak yer verilmesi için çalışmalara girişti. Fundamentalist yaratılışçılar tutucu bölgelerde bir ölçüde destek buldular, ama ana babaların çocuklarına verecek dersleri belirleme hakkı daha geniş bir tartışmaya yol açtı. Gene bu dönemde fundamentalist örgütler kürtaja, eşcinsel haklarına ve kadınlar aleyhindeki ayrımcı yasaları geçersiz kılmayı amaçlayan anayasa değişikliği girişimine (Eşit Haklar Ek Maddesi) karşı ateşli bir mücadeleye girdiler; okullarda dua edilmesi, savunma harcamalarının artırılması ve katı antikomünist bir dış politika izlenmesi talepleriyle ortaya çıktılar.

Günümüzde fundamentalistler, kilise cemaatlerinin yanı sıra toplumdaki meslek birliklerine paralel bir örgütlenmeyi de sürdürmektedirler. Hekimler, bilim adamları, sporcular, sosyal hizmet elemanları, tarihçiler, işadamları, hemşireler, öğrenciler vb kendi ilgi ya da meslek alanlarına yönelik örgütlere katılmaktadırlar. Üniversitelerarası Hristiyan Birliği ile Üniversiteli

Haçlılar'ın, yüzlerce üniversite ve yüksek okulda temsilciliği vardır. Amerikan Bilim Derneği, Kitabı Mukaddes'in ve Hristiyan dünya görüşünün bilimle bağdaştığını kanıtlamak amacıyla toplantılar düzenlemekte ve bir dergi yayımlamaktadır. Fundamentalistler, ekumenik Protestan kuruluşlarına paralel olarak kurulan Amerika Hristiyan Kiliseleri Konseyi (1941) ile Ulusal Evanjelistler Birliği'nde (1942) örgütlenmiştir.

Fundamentalizm, belirgin bir çileciliği öngörmemekle birlikte bazı tabuları korumaya çalışır. Fundamentalistlerin çoğu sigara ve içki içmez, genellikle dans etmez, sinema ve tiyatroya gitmez. Kitabı Mukaddes enstitülerinin ve fundamentalist okulların çoğunda bu tür hareketler kesinlikle yasaktır. İbadet biçimleri mezhepten mezhebe değişir ama genellikle ayın uygulaması yoktur. Vaazın ardından cemaat halinde şarkı söyleyip dua etmek bütün fundamentalist kiliselerde ibadetin ortak özelliğidir.

fundamici (Japoncada "tozlu zemin"), KINCİ ya da KİNDAMI olarak da bilinir, Japon lakeciliğinde kullanılan bir teknik. Bu tür zemin bezemesinde yeni verniklenmiş yüzeye ince altın ya da gümüş tozları serpilerek

Fundamici tekniğiyle bezenmiş dört parçalı bir intro, Edo dönemi, 19. yy; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

kalın bir kat oluşturulur ve kurduğunda üstüne saydam vernik sürülür. Bu da kuruyunca toz haline getirilmiş odunkömürüyle parlatılır, ardından da cilalamak için üstüne parmak ucuyla beziryağı ve ince çamurtası tozu karışımı sürülür. Bu işlemin sonunda yüzey, altın ya da gümüş bir tabak gibi parlardır.

Fundamici işleminde genellikle yuvarlak altın ya da gümüş taneleri (*maruko*) kullanılır. *Maruko* elde etmek için de altın ya da gümüş varak, törpüye benzeyen iki çelik yüzey arasında yavaşça öğütülür. İnce taneler kalınlardan bir elekle ayrılır. Heian döneminde (794-1185), som altının törpülenmesiyle elde edilen tanecikler kullanılır, bu tekniğe *ikakeci* denirdi

Fundy Körfezi, Kanada'nın New Brunswick (kuzey ve batı) ve Nova Scotia (güney ve doğu) eyaletleri arasında, Atlas Okyanusunda körfez. Karanın 151 km içerisine uzanır; girişinin genişliği 52 km'dir. Dünya'daki en yüksek gelgitin olduğu körfezde suların 21 m yükseldiği görülmüştür. Kıyılardaki görkemli kayalar oluşumları, ormanlar ve bataklıklarda kanallarla yaratılan tarım alanları yanında körfez potansiyel bir hidroelektrik kaynağı olarak da önem kazandı; ama mühendislik ve maliyetle ilgili büyük sorunlar vardır.

Körfez 9.300 km²'lik bir alanı kaplar. Kıyıları çeşitli koylar ve büyük derin su limanlarıyla girintili çıkıntılıdır. En önemli limanları New Brunswick'te Saint John ve St. Andrews, Nova Scotia'da Digby ve

Hantsport'tur. Bu kentler, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başında gelişen kerestecilik, gemi yapımı ve taşımacılığı etkinlikleri sırasında doğmuşlardır. 1948'de kıyının ve New Brunswick'in akarsularla yarılmış tepelerinin 206 km²'lik bölümü Fundy Ulusal Parkı olarak ayrılmıştır.

Körfez, denizin altında yüksekliği 60 m'ye varan dik kayalarla çevrilidir. Kayalar, körfez iki dar girinti halini alıncaya kadar suların aktığı kanal işlevini görür; girintilerden kuzeydekine Chignecto Koyu, güneydekine Minas Havzası adı verilir. Gelgit koyların biçimine ve darlığına bağlı olarak büyür ve genel olarak Chignecto'da 14 m, Minas Havzasında 16 m'ye ulaşır. Sular çekilince kıyı boyunca uzanan kırmızı kumtaşının ve kıyıdağın şistin etkisiyle kanallar kırmızı çamurla dolar. Suyun yükselmesiyle Saint John Irmağının ağzında "ters çavlan" oluşur. Petitcodiac Irmağından yukarıya, Moncton'a doğru sular gelgitin etkisiyle saatte 2,5-3,5 m yükselirken, gelgit dalgasının yüksekliği 1-2 m'yi bulur.

Berlin ve Leipzig üniversitelerinde öğrenim gördü. I. Dünya Savaşı başlayınca orduya katıldı, ama göreve uygun bulunmayarak 1916'da ordudan çıkarıldı. 1912'de başladığı gazeteciliğini sürdürerek 1922'de Almanya'nın önde gelen ekonomi gazetesi *Berliner Boersen Zeitung*'un yayın yönetmeni oldu. Çok geçmeden Nazilere katıldı. 1931'de ise ekonomi danışmanı olarak Hitler'in yanında görev aldı. Bu görevi sırasında, Hitler ile Alman sanayicileri arasında aracılık yaptı.

Funk, 1938'de ekonomi bakanlığına atandı. Ama bakanlığı boyunca, dört yıllık plandan sorumlu olan Hermann Göring'in denetiminde çalıştı. 20 Ocak 1939'da Hjalmar Schacht'in yerine Merkez Bankası başkanlığına getirildi. Sovyetler Birliği'ne düzenlenen saldırı öncesinde, bu hareket için yürütülen ekonomik planlama çalışmalarına katılan Funk, Yahudilere yönelik Nazi programında etkin görev aldı. Mayıs 1945'te Amerikan birliklerince tutsak alındı ve 29 Ağustos 1945'te Nürnberg'teki Ulus-

bölmelere ayırmak yerine tümünü alfabetik sırayla vermek; özel adlar dışında bütün madde başlıklarına küçük harfle başlamak.

Standard Dictionary of the English Language'in yönetmeni Isaac Funk'ın çok önem verdiği iki konu sesbilimin doğru uygulanması ve elabedilgince yalın yazım biçimleri kullanılmasıydı. Funk & Wagnalls, bu tutumunu bugün de sürdürmektedir. Şirket, günümüzde de kısaltılmadan kullanılmakta olan bu sözlüğe ek olarak bir dizi sözlük daha yayımladı. Bunların arasında *Standard*'ın ansiklopedik bilgi ekli yeni basımı *Comprehensive Standard International Dictionary* (Genişletilmiş Standart Uluslararası Sözlük) ve kısaltılmış baskısı *Standard College Dictionary* (Standart Okul Sözlüğü) sayılabilir. *Standard Encyclopedic Dictionary* (Standart Ansiklopedik Sözlük), *Standard College Dictionary*'nin ansiklopedik bilgi ekli yeni baskısıdır.

furan, heterosiklik aromatik bileşikler sınıfından, halkasında bir oksijen atomu ile dört karbon atomu bulunan organik bileşiklerin ortak adı. Furan ailesinin en basit üyesi, 31,3°C'de kaynayan renksiz, uçucu ve hafif zehirli bir sıvı olan furandır. Bu bileşik genellikle hidrojenlenerek tetrahidrofuran dönüşür; tetrahidrofuran da hem çözücü olarak, hem de naylon-6,6'nın hammaddeleri olan adipik asit ile heksametilendiaminin üretiminde kullanılır. Furan ailesinin öbür üyelerinden birçoğu da, kimya sanayisinde hammadde ve çözücü olarak çok kullanılan bileşiklerdir.

İlk keşfedilen furan bileşiği 1780'de elde edilen piromusik ya da 2-furoik asittir. Petrolün arıtılmasında çözücü olarak kullanılan furfural ya da furfuraldehit ise günümüzde mısır koçanı ve yulaf kavuzlarının asitle işlenmesiyle elde edilir.

Basit şekerlerin çoğu, tetrahidrofuran halkası içeren ve furanoz denen molekül yapısında bulunur. Örneğin, bütün canlı hücrelerin kalıtımdan sorumlu bileşeni olan nükleik asitlerdeki riboz ve dezoksiriboz ile meyvelerin bileşimindeki fruktoz molekülleri furanoz biçimindedir.

Furetière, Antoine (d. 28 Aralık 1619, Paris - ö. 14 Mart 1688, Paris, Fransa), değişik alanlarda yaptığı çalışmalarla dikkat çekmiş Fransız romancı, sözlükçü ve yergi yazarı.

Bir avukat kütübünün oğluydu; kendisi de bir süre hukuk alanında çalıştı. Daha sonra, edebiyat çalışmalarını sürdürmesini sağlayacak toprak ve gelir kazanabilmek için rahip oldu. Güldürü ve yergi türlerinde üç şiir kitabı yayımladıktan sonra, *Nouvelle Allégorique ou Histoire des derniers troubles arrivés au royaume d'Eloquence*'i (1658; Alegorik Haber ya da Eloquence Krallığı'nın Karşılaştığı Son Güçlüklerin Öyküsü) yazdı. Paris edebiyat dünyasını komik bir biçimde irdeleyen bu yapıtında Académie Française üyelerinden öylesine övgüyle söz etti ki 1662'de üyeliğe seçildi.

Ama bir süre sonra yayımladığı *Le Roman bourgeois* (1666; Burjuva Romanı) ile meslektaşlarının kendisine olan güvenini sarstı. Fransız edebiyat tarihinde öncü bir roman olarak bilinen yapıtta, "kahraman" kişilikler ya da pikaresk serüvencler yerine, Parisli orta sınıf gerçekçi bir biçimde ele alınıyordu. Öteki akademi üyeleri yapıta, yapısındaki aksaklıklardan çok, seçilen konunun bir akademi üyesine yakışmadığını gerekçe göstererek saldırdılar.

Furetière'in, 1684'ün sonuna doğru, 40 yıldır üzerinde çalıştığı *l'Essai d'un diction-*

Fundy Körfezi

Maine-New Brunswick sınırındaki Passamaquoddy Koyunda su gücünden yararlanma olanağı uzun bir süredir araştırılmaktadır. Bu koyda günde iki kez gerçekleşen gelgit nedeniyle 2 milyar m³ su körfeze girer ve çıkar. Passamaquoddy'de gelgitin ortalama yüksekliği 6 m'dir. Koyun olanakları ilk kez 1920'de araştırıldı ve büyük ölçekli bir baraj projesi önerildi. Bugün de sürmekte olan mühendislik sorunları ve olağanüstü maliyetler yanında çevre sorunları da bu alandaki çalışmaları engelleyen etkenler arasındadır.

fungisit bak. mantar ilacı

Fungizon bak. amfoterisin B

Funk, Walther (d. 18 Ağustos 1890, Trakehnen, Doğu Prusya - ö. 31 Mayıs 1960, Düsseldorf, Almanya), Nazi Partisi üyesi Alman iktisatçı. Üçüncü Reich döneminde 1938'den sonra ekonomi bakanlığı yapmış, 1939'dan sonra da Alman Merkez Bankası'nın (*Reichsbank*) başkanlığına getirilmiştir.

lararası Askeri Mahkeme'de yargılanmaya başladı.

Funk savunmasında kendisini, "sık sık kapıya kadar gelmesine izin verilen ama içeriye sokulmayan" küçük bir kişi olarak tanımladı. Göring'de mahkemece Funk'un "önemsiz" bir görevli olduğunu söyledi. Bununla birlikte mahkeme Funk'u suçlu buldu ve 1 Ekim'de ömür boyu hapse mahkûm etti. Funk 16 Mayıs 1957'de serbest bırakıldı.

Funk & Wagnalls sözlükleri, İngilizce sözlükler grubu. Kolay ve güncel kullanıma ağırlık veren iç düzeniyle tanınır.

İlk Funk & Wagnalls sözlüğü *Standard Dictionary of the English Language* (Standart İngiliz Dili Sözlüğü) adıyla 1893-94 yıllarında yayımlandı. Yayımcılar bu baskıda ve sonrakilerde dört kural benimsedi: Tanımların sıralanmasında tarihsellik yerine, sözcüklerin bugünkü kullanımını temel almak; sözcüklerin etimolojisini tanımların başında değil sonunda vermek; maddeleri coğrafya, yaşamöyküsü, mitoloji ya da Kitabı Mukaddes terimleri gibi değişik

Furetière, Şeue'nün portre çalışmasından
G. Edelinck'in yaptığı oymabaskı, 1689
H. Roger - Viollet

naire universel'i (Evrensel Bir Sözlük Denemesi) yayımlamayı düşündüğünü açıklamayı daha büyük bir hoşnutsuzluğa yol açtı. Bu girişimiyle de Furetière, yıllardır üzerinde çalıştıkları halde kendi sözlüklerini hâlâ tamamlayamamış olan bazı akademî üyelerini kızdırdı. Sonunda Kral XIV. Louis'nin tüm koruma çabalarına karşın Académie Française'den atıldı. Furetière'in bundan sonraki yaşamı eski meslektaşlarıyla çatışma içinde geçti. İlk kez 1690'da 'Felemenk' te üç cilt olarak basılan büyük sözlüğü *Dictionnaire*'in akademînin çıkardığı sözlüğe göre daha basit ve kullanışlı olduğu kısa sürede anlaşıldı.

Furlarlar, Latince FURIA, çoğul FURIAE. Yunanca ERINYS, çoğul ERINYES. EUMENES (İyi Niyetli) olarak da bilinir, çoğul EUMENIDES. Yunan-Roma mitolojisinde üç tanrıçaları. Büyük olasılıkla bedduaları kişileştiren Furların, başlangıçta öldürülen kişilerin hayaletlerini canlandırdığı sanılmaktadır.

Hesiodos *Theogonia*'da Kronos'un, annesi Gaia'nın (Yer) verdiği tırpanla Uranos'un (Gök) hayalarını kestiği ve toprağa yayılan kanlı parçalardan gebe kalan Gaia'nın Erinysleri doğurduğunu anlatır. Aiskhylos, Erinyslerden Nyks'in (Gece) kızları olarak söz eder; Sophokles ise Gaia ile Karanlığın kızları olduğunu söyler. Erinyslerin üç kız kardeş olduğundan ilk kez söz eden Euripides'tir. Sonraki yazarlar onları Alekto (Dinmeyen Öfke), Teisiphone (Cinayetin Öç Alıcısı) ve Megaira (Kıskaç) adlarıyla anarlar. Yeraltında yaşayan Furlarlar kötülerin peşine düşmek için yeryüzüne çıkarlar. Yeraltı tanrıları oldukları için genellikle toprağa bereket getiren cinlerle özdeşleştirilirler.

Yunanlılar Erinyslerin ürkütücü adını söylemeye korktuklarından, onları genellikle Eumenides (Hayırlı Tanrıçalar) ya da Semnai Theai (Saygın Tanrıçalar) adıyla anarlardı.

Furlar, Sudan'ın en yüksek bölgesi olan Merre Tepeleri yöresinde yaşayan halk. Ülkenin en batı ucundaki eski Darfur (Arapçada "Furların Yurdu") ilinin adı bu halktan gelir. Çeşitli Fur gruplarının konuştuğu diller, Nil-Sahra dıl ailesinin altı oğlünden birini oluşturur.

Furlar 16. yüzyılda Nil Irmağına kadar uzanan güçlü krallıkları kurmuşlardı. Arap

akınları sonucunda kuzeydeki dağlık bölgeye çekildiler; burada açtıkları sekili tarlalarla başarıyla tarımı yaptılar. Bugün, pamuk ve tütün başlıca pazar ürünleridir. Ayrıca buğday ve mısır gibi tahıllar, yerkıstığı, fasulye, domates, patates, soğan, sarmsak ve kabak yetiştirilir. Dağların ılıman iklimi elma ve çilek gibi meyvelerin yetiştirilmesine de uygundur.

16. yüzyıl sonunda Süleyman Solon'un bir İslam sultanlığı kurmasıyla, Furlar Arap kültürünü, giysilerini ve adlarını benimsediler. Günümüzde tümü Müslümandır.

Fur toplumunda iki temel sınıf vardır: Zengin toprak ağaları ve serfler. Maden ve deri işleyenlerle öteki zanaatçılar alt toplumsal katmanlarda yer alır. Soy babayanlı, ama evlilikten sonra ikamet anayerlidir; yani yaşlı bir Fur erkeği, kızları ve damatlarıyla birlikte yaşar. Kızın ailesine başlık olarak hayvan ve kumaş verilir. Zengin azınlık içinde çokkarlılık geçerlidir; boşanmalara sık rastlanır.

furlong, eski İngiliz uzunluk ölçü birimi. Ortak arazilerde, sabanın açtığı bir izin ortalama uzunluğu temel alınarak belirlenmiştir. 1 furlong yaklaşık 200 m'ye eşittir. 1305'te, öteki geleneksel uzunluk ölçüleri ile birlikte furlong da resmi kullanımdan kaldırılmış ve yarda, fut, inç gibi standart birimlerin kullanımı başlatılmıştır. Bugün furlong, yalnızca at yarışlarında kullanılmaktadır.

Furnariidae, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımından, 60'a yakın cinsi ve 217 türü içeren kuş familyası. Orta ve Güney Amerika'da yaşayan bu kuşların en tanınmış türü, adını yuva yapma davranışından alan çömlekçikuşudur (*). Yapısal özellikleri ve yaşam biçimleriyle türler arasında büyük farklılıklar gösteren *Furnariidae* familyası içinde görünüm, yaşama ortamı ve beslenme alışkanlıkları açısından toygarlara, çıkkuşlarına, tırmaşıkkuşlarına, sıvacıkuşlarına, baştan-karalara, arıçkuşlarına ve ötleğenlere benzeyen birçok tür vardır; ama iskelet ve kas yapısının ortak özellikleri familya üyelerini birleştirir. Türlerden çoğunun rengi kahverengi ile kızıl kahverengi arasında, kanat altları da kızıl kahverengi çizgilidir.

Furneaux, Tobias (d. 21 Ağustos 1735, Swilly, Portsmouth yakınları, Hampshire - ö. 19 Eylül 1781, Swilly, Hampshire, İngiltere), ilk kez her iki yönde de dünyanın çevresini dolaşan İngiliz deniz subayı ve kâşif.

Dünyanın çevresini batı yönünde dolaşmak (1766-68) üzere, Samuel Wallis'in komutasındaki kraliyet gemisi "Dolphin"le yola çıkan Furneaux, Tahiti'ye ayak basan ilk Avrupalılardan biri oldu. Daha sonra da "Adventure" gemisinin kaptanı olarak James Cook'un Büyük Okyanusa yaptığı ikinci sefere (1771-75) katıldı. Ümit Burnundan doğuya doğru yelken açan "Adventure", 8 Şubat 1773'te Cook'un gemisi "Resolution"dan ayrıldı. Furneaux, bundan sonra Avustralya'ya doğru ilerleyerek Tasmanya'nın doğu ve güney kıyılarını keşfetti ve haritalarını çıkarttı. Cook'un gemisiyle Yeni Zelanda'da Kraliçe Charlotte Boğazında buluştuktan sonra onunla birlikte Tahiti'yi ve Friendly Adalarını (bugün Tonga) keşfetti. İki gemi, Kraliçe Charlotte Boğazına geri dönüş yolunda yeniden birbirlerinden ayrıldılar (29/30 Ekim 1773). Yeni Zelanda'da Maoriler Furneaux'nun mürettebatından 10 kişiyi yakalayıp öldürdüler. "Adventure", Temmuz 1774'te Cook'tan önce İngiltere'ye vardığında Britanya Adalarına beraberinde ilk Güney Denizi Yerlisini de getiriyordu. Furneaux İngilizlerin Güney Caroli-

na'daki Charleston'a düzenledikleri saldırıda "Syren" gemisine komuta etti (28 Haziran 1776).

Furneaux Adalar Grubu, Avustralya'da, Tasmanya'nın kuzeydoğu kıyısı açıklarında, ki Bass Boğazında adalar ve kayalar topluluğu. Adaların büyüklüğü Flinders (2.080 km²), Barren Burnu, Clarke ve Chappell'dir. Genellikle dağlık olan adaların kıyıları engebelidir. Temel ekonomik etkinlik koyun ve sığır besiciliği ile bazı yelkovan türlerinin yağı ile etinin işlenmesi ve ihrac edilmesidir. Flinders Adasındaki Whitemark, adalar grubunun en büyük kasabasıdır. Adaları 1773'te "HMS Adventure"nin kaptanı Tobias Furneaux bulmuş ve 1798'de Matthew Flinders adaların yerölçümünü belirlemiştir. Nüfus (1981) 1.039.

Furnes (Belçika) bak. Veurne

Furness, İngiltere'de, Cumbria ilinde (county) bölge. Dar kıyı düzlüğü dışında bölge temel olarak yaylalar ile, Old Man of Coniston ve Wetherlam gibi tepelerden oluşur. Başlıca ırmakları Duddon, Windermere'in sularını toplayan Leven, İrlanda Denizi kıyısında Morecambe Körfezine dökülen ve Coniston Gölünün sularını toplayan Crake'tir. Duddon Halici ile Morecambe Körfezi arasında, uzunluğu 13 km, genişliği 1,6 km olan Walney Adası yer alır. Furness'in büyük bölümü Göller Bölgesinde kalır; Roudsea Korusu doğal bir parktır.

Furness ortaçağda, burada bulunan manastır nedeniyle önem kazandı; manastırın kalıntıları Barrow-in-Furness'in kuzeyindedir. Manastır 1127'de, Fransa'daki Savigny'den gelen ve daha sonra Cistercium tarikatına giren Benedikten rahiplerce kuruldu. Kral Stephen (hd 1135-54) rahiplere Furness lordluğunu verdi ve manastır İngiltere'nin en zengin manastırlarından biri oldu. Cartmel'deki eski bir manastıra ait olan kilisesi (1188) iyi durumdadır. Ulverston bölgenin pazar kasabasıdır.

Bölgedeki sanayi eskiden güneybatıdaki kireçtaşları içinde bulunan demir cevherine dayanırdı. Eski çağlardan beri bilinen ve işletilen demir madeni Furness rahipleri tarafından da işletildi. Demir üretimi 1880'lerde doruğuna ulaştı ve bu tarihten sonra geriledi. Sanayi, Furness Demiryolu'nun açılışıyla (1846) gelişmeye başladı. Barrow demir cevheri ihrac limanı, gemi yapımı ve demir-çelik merkezi olarak gelişti. 20. yüzyılda bu sanayi kollarının giderek gerilemesi sonucu işsizlik önemli ölçüde arttı. Yeni sanayi dallarının bölgeye çekilmesi için başlatılan girişimler başarısız kaldı. Kuzu ve sığır besiciliği başta olmak üzere çiftçilik hâlâ önemli bir etkinlikler. Turizm giderek önem kazanmaktadır. Kıyı şeridinden geçen bir demiryolu Barrow'u ve bölgeyi Carlisle ve Lancashire'a bağlar.

Furness, Frank Heyling (d. 1839, Philadelphia - ö. 27 Haziran 1912, Media, Pennsylvania, ABD), özgün yapılarıyla tanınmış mimar. Philadelphia'daki bürosunda 1873'te desinatör olarak çalışan Louis H. Sullivan(*) üzerinde büyük etkisi olmuştur.

Ruskin'le Viollet-le-Duc'un mimarlık düşüncelerine yakınlık duyan Furness'in yapıları büyük ölçüde yeni-gotik (bak. gotik canlandırmacılık) anlayış içinde yer alır. Çok renkli dekorasyonları ve kitlesel geometrik bezemeleriyle son derece kişisel bir üslup geliştirmiştir. Onun bu tutumunun, Sullivan'ın organik mimarlık ve dekorasyon konusundaki kuramlarının gelişmesine önemli katkıları olmuştur. En önemli tusa-

Tasarımını Frank Furness'in yaptığı Provident Life and Trust Company Bank, 1878-79, Philadelphia
J.L. Dillon & Co., Inc

rımları arasında Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi (1872-76), Provident Life and Trust Company Bank (1878-79; yıkıldı), Pennsylvania Demiryolları'nın Broad Caddesi'ndeki istasyonu için yaptığı ek yapı vardır. Furness Philadelphia'dan başka Pennsylvania'nın her yanında, Delaware ve Maryland'de de yapılar gerçekleştirmiştir.

Furniss, Harry (d. 26 Mart 1854, Wexford, Wexford Kontluğu, İrlanda - ö. 14 Ocak 1925, Hastings, East Sussex, İngiltere), siyasal ve toplumsal hicivleriyle ünlü karikatürcü ve kitap ressamı.

Belirli bir eğitim görmedi. 1873'te Londra'ya yerleşti. *The Illustrated London News* (1876-84) ve *Punch*'taki çizgileriyle tanındı. 1894'te kendi adına çalışmaya başladı. Konularını parlamentodan aldığı bant karikatürler çizdi. Bunlarda kişilerin yüz ve giyim özelliklerini vurguluyordu. Bir sabun şirketi için hazırladığı afiş çok ün kazandı. Afişte "Sabununuzu iki yıl önce kullandım ve ondan sonra başka sabun kullanmadım" diyen bir serseri canlandırılmıştı. Furniss, Kraliyet Akademisi'nin güçlü karşıtlarından biriydi. 1887'de, Burlington Evi'nde sergi açan önemli sanatçıların yapıtlarının parodisi niteliğindeki resimleriyle aynı yıl o da bir sergi açtı. 1890'da da *Royal Academy Antics* (Kraliyet Akademisi Antikaları) adlı

bir kitap yayımladı. Aralarında Lewis Carroll'ın *Sylvie and Bruno*'sunun (1889; Sylvie ile Bruno), Dickens (1910) ve Thackeray'ın (1911) bütün yapıtlarının da bulunduğu birçok kitabın resimlerini yaptı. 1912-13 yıllarında New York kenti ve Londra'da Thomas Edison'ın yanında senaryo yazarı, oyuncu ve yapımcı olarak çalıştı. Sinema sanatı konusundaki beklentilerini *Our Lady Cinema* (1914; Patronumuz Sinema) adlı yapıtında ortaya koydu. Ayrıca roman, deneme ve sanata ilişkin elkitapları da yazdı.

Furnivall, Frederick James (d. 4 Şubat 1825, Egham, Surrey - ö. 2 Temmuz 1910, Londra, İngiltere), İngiliz edebiyat araştırmacısı. Metin incelemesi alanında gösterdiği çabaların yanı sıra kurduğu bilimsel amaçlı dernekler ve özellikle Eski İngilizce Metinler Derneği aracılığıyla, ortaçağ İngiliz edebiyatı üzerine bilimsel araştırmaların yeniden canlanmasında önemli rol oynamıştır.

Hukuk öğrenimi gördü ve 1849'da baroya girdi. Bundan sonra bir yandan edebiyat çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da toplumsal etkinliklere katıldı; özellikle Hristiyan sosyalizmi akımı ile ilgilendi ve Londra'da İşçi Erkek Yüksekokulu'nu kurdu (1854).

Furnivall ortaçağ yapıtlarıyla temelde edebiyat yönünden ilgilendi, ama bunları dönemin toplumsal tarihinin aydınlatılması açısından da değerlendirdi ve doğru basımlarının yapılmasını ülkesi adına bir görev olarak kabul etti. Basıma doğrudan kendisinin hazırladığı Chaucer'ın yapıtları arasında en önemlisi, *Canterbury Tales*'in (Canterbury Öyküleri) "Six-Text" (Altı Metin) baskısıdır (1866-82). Furnivall, Shakespeare, John Wycliffe ve balad türü üzerine incelemeler yapılması için çaba göstermiş, bugünkü *Oxford English Dictionary*'nin (Oxford İngilizce Sözlüğü) ilk biçimi olan *A New English Dictionary on Historical Principles*'in (Tarihsel İlkelerle Dayalı Yeni İngilizce Sözlük) hazırlanması düşüncesini ortaya atmış ve sözlüğün ilk çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

furo, suyun yaklaşık 45°C'de ya da daha sıcak kullanıldığı Japon hamamı. Ahşap ya da metalden yapılan teknesinin içinde uzun süre kalınabildiği için, *furo*'nun insanı gevşetici ve tedavi edici bir etkisi olduğu ileri sürülür. Suyu kirletmemek için, *furo*'ya girmeden önce yıkanılır. Konutlarda olsun, genel hamamlarda olsun, Japonya'da banyo yapılan yerle yıkanma ve tuvalet bölümleri birbirinden ayrı yapılır.

Evlerde *furo* kullanmanın bazı yerleşik kuralları vardır. Büyük ailelerde banyoyu önce yaşlılar kullanır. Anneler, küçük çocuklarıyla birlikte yıkanır. *Furo*'nun suyu, bütün ailenin arka arkaya yıkanabileceği biçimde ısıtılır.

Genel hamamlardaki *furo*'lara *sento* denir. *Sento*'lar Japonya'da çok yaygındır ve hemen hemen bütün gençlik hostellerinde, otellerde, yurtlarda bulunur.

Furphy, Joseph, takma adı TOM COLLINS (d. 26 Eylül 1843, Yering, Yarra Glen yakınları, Victoria - ö. 13 Eylül 1912, Claremont, Batı Avustralya, Avustralya), Avustralyalı yazar. Romanlarında Avustralya'nın yerel yaşam özellikleri ile kendi kendini yetiştirmiş bir işçinin felsefe ve edebiyat hakkındaki düşüncelerini bir araya getirmiştir.

İrlandalı göçmen bir ailenin oğluydu; kamyon şoförlüğü, madencilik gibi çeşitli işlerde çalıştı. 1884'te erkek kardeşlerinin bir dükküme işlettiği Shepparton'a yerleşti. Burada Tom Collins'in günlüğünden alınurlardan oluşan *Such Is Life* (1903; Yaşam Böyledir) adlı pikaresk romanını yazdı. Furphy'nin öbür önemli yapıtları olan *Rigby's Romance* (1905'te tetrika edilip, 1921'de kitap olarak yayımlandı) ve *The Buln Buln and the Brolga* (ös 1948), *Such Is Life*'tan alınan bölümlerden oluşturulmuştur. *Poems* (Şiirler) ise gene ölümünden sonra 1916'da yayımlandı.

Furrer, Jonas (d. 3 Mart 1805, Winterthur - ö. 25 Temmuz 1861, Bad Ragaz, İsviçre), dört dönem üst üste İsviçre Konfederasyonu'nun başkanlığını yapan devlet adamı.

Hukuk doktoru olan Furrer ülke çapında ünlü bir avukattı. 1839'dan sonra Zürich'li liberallerin önderi haline geldiyse de politikaya atılmakta isteksiz davrandı. 1842'de Zürich Kanton Meclisi'nin başkan yardımcılığına, 1846'da da başkanlığa seçildi; aynı tarihte Konfederasyon Meclisi'nin de başkanı oldu. 1847'de yedi aynıkçı Katolik kantonun Sonderbund(*) adıyla bağımsız bir konfederasyon kurmaları üzerine başlayan İç Savaş sırasında, çatışmanın son bulması için çalıştı. Eylül 1848'de yeni federal anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra İsviçre Konfederasyonu'nun ilk başkanı (*Bundespräsident*) oldu ve üç kez (1852, 1855, 1858) daha bu göreve seçildi.

Avrupa'yı saran 1848 devrimlerinin ardından, yabancı ülkelerle İsviçreli radikallerin karşıt taleplerini dengelemeye çalışarak yabancı ülkelerden gelen devrimcileri sığınma hakkı tanıdı. Aynı zamanda adalet bakanlığı da yapan Furrer, görüşleriyle konfederasyonun ve kantonların yetki alanlarının belirlenmesine katkıda bulundu.

Fursey (AZİZ), FURSA olarak da bilinir, Latince *furzeus* (d. y. 567, Corrib Gölü yakınları, İrlanda - ö. y. 650, Ponthieu, Fransa; yortu günü, 16 Ocak), ortaçağın başlarında kara Avrupa'sında Hristiyanlığı yaymak için çalışan İrlandalı keşiş. Fursey'nin ünlü düşleri, ortaçağın sonlarında gelişen düş edebiyatı üzerinde etkili olmuştur.

Denizci Aziz Brendan'ın yanında eğitim gören Fursey, Galway Kontluğu'ndaki Clonfert Manastırı'nda keşiş oldu ve papazlığa atandı. Daha sonra, İrlanda'nın büyük manastır merkezlerinden Rathmat'ta (bugünkü Clare ili olabilir) bir manastır kurdu. Galway, Louth ve Cork'ta Fursey adını taşıyan yerlerin çoklughundan, görev alanının genişliği anlaşılmaktadır.

Fursey 630'da kardeşleri Foillan ve Ultán ile birlikte İrlanda'dan ayrılarak East Anglia'nın Hristiyan kralı Sigebert'in yanına Britanya'ya gitti. Üç kardeş burada, Hristiyanlığı yayma ve manastırlar kurma çalışmasında Sigebert'e yardım ettiler. Yaklaşık 640'ta Fursey, bugünkü Yarmouth (Nor-

Harry Furniss'in Gladstone'u konu alan bir bant karikatürü, y. 1776-84
British Museum, Londra. Fotoğraf: J. R. Freeman & Co., Ltd

folk) yakınlarındaki Cnoberesburgh Manastır'ını kurarak merkez durumuna getirdi. 640-644 arasında bir tarihte denizyoluyla Galya'ya gitti, orada II Clovis tarafından çok iyi ağırlandı ve Neustria'ya (bugünkü Normandiya'da) yerleşti. Yaklaşık 644'te Paris yakınlarındaki Lagny'de bir manastır kurdu. Sonraki yolculuklarından birinde öldü; Péronne'daki mezarı büyük hac merkezlerinden biri durumuna geldi. Buradaki manastır 8. yüzyıl boyunca İrlandalıların dinsel merkezi olma özelliğini korudu.

Fursey'nin bütün yaşamı boyunca gördüğü söylenen düşleri Aziz Bede'nin 8. yüzyıldaki, Aelfric Grammaticus'un da 10. yüzyıldaki derlemeleriyle yaygın bir ün kazandı. Bede'nin *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (İngiliz Halkının Kilise Tarihi) adlı yapıtında Fursey'nin çağdaşı olan bir keşişin kaleme aldığı gençlik yıllarının öyküsü de yer almaktadır.

furtum, Roma hukukunda, eylem türlerinden biri. Sözcük anlamı hırsızlık olmakla birlikte, dar anlamda hırsızlık (*furtum rei*) dışında, birinin başkasının malını dolanla ele geçirmesi, kiracının güveni kötüye kullanılacak biçimde emanet ya da rehin maldan yararlanması ya da malı hukuka ve anlaşmaya aykırı biçimde kullanması gibi durumları da kapsardı. Hak sahibinin bu eylemleri işleyenlere karşı açtığı ceza davasına *actio furti* denirdi. Davalının iddia edilen eylemi yaptığı kanıtlanıyorsa, malın değerinin birkaç mislini tazminat olarak ödemesine ve onursuz sayılmasına karar verilirdi. En ağır tazminat suçüstü durumunda söz konusu olurdu. Çalınmış malı saklayan kimselere karşı da *actio furti concepti* denen ceza davası açılabilirdi.

Furtwängler, Adolf (d. 30 Haziran 1853, Freiburg im Breisgau, Baden - ö. 10 Ekim 1907, Atina), Eski Yunan uygarlığına ait heykel, vazo resmi ve değerli taşlar için hazırladığı kataloglarla binlerce sanat yapıtının tarihsel düzenlemesini yapan Alman arkeolog.

Eski Yunan'da oyunların düzenlendiği Olympia kentindeki kazıya katıldı (1878-79). Berlin Eski Yapıtlar Müzesi'nin müdürlüğünü yaptığı dönemde (1880-94), Ege bölgesine ait Miken vazo parçalarının kapsamlı bir dökümünü yaptı ve *Meisterwerke der Griechischen Plastik* (1893; Yunan Heykelticiliğinin Başyapıtları) adlı kitabını hazırladı.

1894'te Münih Üniversitesi'nde arkeoloji profesörü olduktan sonra, Yunanistan'ın Aigina Adasından gelen mermer heykeller üzerinde incelemeler yaptı ve 1901'de adaya giderek İÖ 5. yüzyıla ait Aphaia Tapınağı'nda sistemli bir kazı yürüttü. Orada kaldığı dönemde ayrıca Antik Çağa ait Boiotia bölgesindeki Orkhomenos kentinin bulunduğu yerde araştırmalar yaptı ve On-Miken tarihine ilişkin izler buldu.

Furtwängler, (Gustav Heinrich Ernst Martin) Wilhelm (d. 25 Ocak 1886, Berlin - ö. 30 Kasım 1954, Baden-Baden yakınları, AFC), Alman orkestra şefi. Coşkulu ve romantik üslubuyla bilinen Furtwängler, özellikle Beethoven ve Wagner yorumlarındaki başarılarıyla tanınmıştır.

Arkeolog Adolf Furtwängler'in oğluydu. Öğrenimini Münih'te yaptı. 1907-09 arasında orkestra şefi Felix Mottl'un yardımcılığında bulundu. 1915'te Mannheim Operası yöneticiliğine getirildi; Richard Strauss'un ardından 1920'de Berlin Operası konserleri'nin şefliğini yaptı. 1922'de Arthur Nikisch'

Wilhelm Furtwängler
Süddeutscher Verlag

in yerine Leipzig'deki Gewandhaus Konserleri'nin şefliğine getirildi. Ayrıca Berlin Filarmoni Orkestrası (1922), Viyana Filarmoni Orkestrası (1930), Bayreuth Şenlikleri (1931-32) ve Berlin Devlet Operası'nın (1933) yöneticiliğini yaptı. Daha sonra Berlin Filarmoni Orkestrası'yla çeşitli Avrupa ülkelerinde turnelere çıktı.

Furtwängler, orkestra şefliğini Nazi rejimi sırasında da uzun süre sürdürdü. 1936'da önerilen New York Filarmoni Orkestrası şefliğini kabul ettiyse de, Nazilerle ilişkisinin kamuoyunda yarattığı tepki nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı. Nazilerle işbirliği konusunda resmen aklanmakla birlikte, gene kamuoyunun tepkisi nedeniyle 1949'da Chicago Senfoni Orkestrası'nın şefliğine getirilmesinden vazgeçildi.

fusarium solgunluğu, toprakta yaşayan *Fusarium oxysporum* türü mantarlardan ileri gelen yaygın bitki hastalığı. Toprak sıcaklığı 24°C'nin üstüne çıktığında pek çok bitki bu hastalıktan etkilenir. Hastalanan bitkilerde genellikle büyüme durur; yapraklar önce açık yeşile, sonra altın sarısına döner, daha sonra solarak ölür ve bitkinin dibinden yukarıya doğru bütün yapraklar dökülmeye başlar. Gövdenin dip bölümünde ve kökün iletim dokusunda (odundoku) koyu renkli çizgiler belirir, kökler çürüyebilir. Hastalık bazen fidelerin de solarak ölmesine yol açar. Konak bitkiye yerleşmeden de toprakta yıllarca yaşayabilen bu mantarların lahanası, hıyar, muz, domates, soya ve pamukta hastalık yapan birçok çeşidi tanımlanmıştır. Ayrıca bak. çökerten; Panama hastalığı; solgunluk.

Fuseli, Henry, asıl adı JOHANN HEINRICH FUSSELLİ (d. 7 Şubat 1741, Zürih - ö. 16 Nisan 1825, Londra), egzotik, özgün ve duyumsal yapıtlarıyla ün yapmış İsviçreli ressam.

Sanatla ilişkili aydın bir çevrede yetişen Fuseli ilahiyat öğrenimi gördü. Siyasal karışıklıklardan ötürü Zürih'i terk ederek önce Berlin'e, daha sonra da Londra'ya gitti (1764). Sir Joshua Reynolds'ın yüreklendirmesiyle 1768-78 yıllarında İtalya'da resim çalıştı. Roma'da kaldığı dönemde Michelangelo'nun yapıtlarıyla Rönesans yapıtlarını inceledi. Bu çalışmaları üslubunun gelişmesini önemli ölçüde etkiledi. Konularını daha çok edebiyattan seçiyordu. Gelişmiş kaslı figürleriyle ün yaptı. Bunları genellikle, yoğun bir heyecanı ortaya koyan, gerilim yüklü pozlarda betimliyordu. "Kabus" (1781) adlı resminde olduğu gibi ölüme ilişkin fanteziler yaratmaya da eğilimliydi. Fuseli, genç çağdaşı William Blake'in sanatı üzerinde önemli bir etki yaptı.

1788'de Kraliyet Akademisi'ne sınırlı üye seçildi, iki yıl sonra da tam üye oldu. 1799-1805 arasında ve 1810'dan ölümüne değin Kraliyet Akademisi'nde resim dersi verdi; ayrıca 1804'ten sonra da müdürlük yaptı.

Fushoulu, Çin mitolojisinde, yıldız tanrıları olarak bilinen Fu Xing(*), Shou Xing(*) ve Lu Xing'in(*) adlarından oluşturulmuş ortak ad.

Fushun, Wade-Giles yazımında FU SHUN. Çin'de Liaoning yönetimi bölgesinin (*sheng*) orta kesiminde kent. Yöre düzeyinde belediye (*shi*) olan Fushun, Hun Irmağı üzerindeki Shenyang'ın (Mukden) 40 km kadar doğusunda yer alır. Eskiden bu bölge Çin'in sınır üzerindeydi. 8. yüzyılda Tang hanedanının (618-907) yönetimi altındayken ve Fushun adını aldığı Ming hanedanı (1368-1644) döneminde burada bir gümrük istasyonu bulunuyordu. Bölgeye yerleşme 1902'de yasallaştırılınca, burası önce Xingren, 1908'den sonra da Fushun adıyla sivil il (*xian*) yönetiminin merkezi oldu.

Fushun, bir pazar ve ürün toplama merkezidir ama, çağdaş gelişmesi buna değil, Rusya Uzakdoğu Ormancılık Şirketi'nin 1905'te Qianjinsai'da işletmeye başladığı büyük kömür yataklarına dayanır. 1908'de maden ocaklarını Güney Manchurya Demiryolu şirketi devraldı. 1930'lara doğru bu bölgede çıkarılan kömür miktarı Manchurya'da çıkarılan toplam kömürün yüzde 75'ine ulaşmıştı. Fushun'da bulunan kömür yatakları çok büyüktür; toplam rezervin 1 milyar ton dolayında olduğu sanılmaktadır. 16 km uzunluğunda ve 4 km genişliğinde bir alana yayılmış bulunan yataklardaki yüksek bitümlü ve koklaştırılmaya elverişli kömür daha çok açık maden yöntemiyle çıkarılır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra maden ocakları harap bir durumdaydı ve üretim düşmüştü. 1955'te ocaklar yeni araç gereçlerle donatıldı ve üretim normal düzeyine ulaştı. Daha sonra maden ocakları genişletildi, ama 1970'lere doğru kömür çıkarımı zorlaştığından ve daha çok yeraltı madencilik yöntemleri kullanılmaya başladığından üretimde düşme görüldü.

Kömür yataklarının üstü petrol içeren kalın bir şist tabakasıyla kaplıdır. 1930'dan bu yana bu tabakadan petrol elde edilmektedir. II. Dünya Savaşı sırasında Manchurya'yı işgal eden Japonlar petrol açıklarını karşılamak üzere üretimi artırdılar. Kömürden elde edilen kimyasal yan ürünler ve şistten elde edilen sentetik petrol, Fushun'un gübre ve kimyasal madde kaynağı olarak önemini korumaktadır.

1950'lerin sonlarında Fushun'da pik demir, külçe çelik ve çelik eşya üretmek amacıyla büyük bir demir-çelik fabrikası ve bir ağır makine sanayisi kuruldu. Fushun, 1930'larda Japonya'nın uçak sanayisine hizmet amacıyla kurulan alüminyum sanayisinin de merkezidir. Manchurya Hafif Metaller Şirketi Fushun'da biri 1938'de, öbürü 1941'de olmak üzere iki büyük fabrika kurdu. Bu fabrikalar Shenyang'daki uçak sanayisinin gereksindiği malzemeleri sağlıyordu. 1949 sonrasında bu sanayiler yeniden canlandırıldı ve genişletildi. Fushun'daki öteki sanayiler arasında kauçuk, madencilik donanımları ve çimento imalatı bulunmaktadır. Fushun demiryoluyla Shenyang'a ve Tonghua'ya (Jilin'de) bağlanır. Nüfus (1989 tah.) 1.175.100.

fussa bak. fossa

Fust, Johann (d. y. 1400, Mainz, Mainz Prensligi - ö. 30 Ekim 1466, Paris), ilk Alman basımcılarından. Avrupa'da modern basımcılığı geliştiren Johann Gutenberg'in parasal destekçisi ve Peter Schöffer'le birlikte, ticari başarı sağlayan ilk basım şirketine kurucusudur.

Ünlü bir kuyumcu olan Fust, değişken hurufatlı baskı tekniğini geliştirmesi için Gutenberg'e, birincisi 1450'de, ikincisi de

yaklaşık iki yıl sonra olmak üzere iki kez 800'er guldin borç verdi. Gutenberg'in Kırk İki Satırlı Kitabı Mukaddes'iyle (Gutenberg Kitabı Mukaddesi) Mezmurlar Kitabı'nın baskılarının hemen hemen tamamlandığını olmasına karşın, Fust borcunu faiziyle birlikte geri almak için 1455'te Gutenberg aleyhine dava açarak 2.026 guldin istedi. Mahkeme Fust'un lehine karar verdi ve Gutenberg icat ettiği baskı makinesi ile tüm donanımını yitirdi.

Fust daha sonra mahkemede kendisinden yana tanıklıkta bulunanlardan biri olan Schöffer ile birlikte kendisi basım şirketini kurdu ve 1456'da 42 Satırlı Kitabı Mukaddes'i yayımladı. Görkemli kırmızı baskısı ve iki renkli başlık harfleriyle ilk renkli basım örneği olan Mezmurlar Kitabı ise 1457'de yayımlandı. Fust'un şirketi bunlardan başka çeşitli kitaplar da bastı. İçlerinde en önemlileri bir Benedikten Mezmurlar Kitabı (1459), V. Clemens'in *Constitutiones* ya da *Clementinae* adlı yapıtı (1460), Kırk Sekiz Satırlı Kitabı Mukaddes (1462) ve basılan ilk klasik yapıt olan, Cicero'nun *De officiis* (1465; Ödevler Üzerine) adlı kitabıdır.

Fustat, el-, Emevi ve Abbasi halifeleri ve onları izleyen öbür hanedanlar döneminde Mısır'ın Müslüman bölgesinin merkezi. 969'da Fatımi komutan Cevher'in eline geçinceye değin bu konumunu sürdürmüştür. Mısır'ı fetheden Müslümanların önderi Amr bin As'ın 641'de Nil'in doğu kıyısında ve bugünkü Kahire'nin güneyinde kurduğu el-Fustat Mısır'daki ilk Arap yerleşimiydi. Bölgenin ilk camisi olan Amr bin As Camisi de burada yapılmıştı. Arapların başlangıçta Bizans kalesi Babil'i kuşatırken bir askeri kamp olarak düşündükleri kent, giderek sürekli bir yerleşim haline geldi, ama gelişmesi oldukça düzensiz oldu. Evler ve kulübelere, cami, saray ve yönetim yapılarının bulunduğu kent merkezinin çevresinde plansız bir biçimde yayıldı. Yangınlar ve salgın hastalıklar kenti sık sık harabeye döndürüyordu. Bu nedenle Abbasi yöneticileri kuzeydeki el-Asker banliyösünde oturmayı yeğlerken, Toluniler yeni el-Katai semtini kurdular. Canlı bir ticaretin, ince cam işçiliğinin ve kap kacak üretiminin yarattığı zenginlikle el-Fustat, Fatımiler döneminde yakınındaki Kahire kentinin Mısır'ın başkenti olmasından (969) sonra da varlığını sürdürdü. Çevresi tahkim edilmiş olduğundan, saldırgan Frank ordularının eline geçmemesi için 1168'de ateşe verildi. Birkaç yıl sonra Salaheddin Eyyubi, el-Fustat'ı yeniden inşa ettirerek Kahire ile birleştirdi. Asıl adının yerine zamanla el-Kahire kullanılmaya başlandı. Bugünkü Kahire'nin bir semti olan el-Fustat, Mesrû'l-Atika (Eski Kahire) olarak anılır.

Fustat seramiği, el-Fustat'ta (Eski Kahire) yapılmış İslam seramiklerine verilen genel ad. Ama burada başka ülkelerden getirilmiş birçok seramik parçası da ele geçmiştir. Fustat seramiğinin karakteristik özellikleri beyazımsı sırlı limon sarısından koyu bakıra kadar değişen kusursuz parlaklıktaki renkleridir. Kazıma tekniğiyle bezemiş ve üstleri saydam bir sırla kaplanmış bazı önemli parçalar da vardır.

Fustel de Coulanges, Numa Denis (d. 18 Mart 1830, Paris - ö. 12 Eylül 1889, Massy, Fransa), Fransız tarihçi. Belirleyici ilkeleri 19. yüzyılın ilk yarısında Almanya'da sistemleştirilen yeni bilimsel tarihçilik anlayışının ve yöntemlerinin Fransa'da benimsenip kök salmasına öncülük etmiştir.

Fustel Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) eğitim gördükten sonra 1853'te Atina'daki Fransız okuluna

gönderildi ve Khios'ta (Sakız) bazı kazıları yönetti. 1858'de *Polybe ou la Grece conquise par les Romains* (Polybios ya da Romalılar Tarafından Fethedilen Yunanistan) adlı teziyle doktorasını aldı. 1860-70 arasında Strasbourg Üniversitesi edebiyat fakültesinde tarih profesörü olarak görev yaptı. Şubat 1870'te Yüksek Öğretmen Okulu'na, 1875'te Paris'teki edebiyat fakültesine atandı. 1878'de Sorbonne'da ortaçağ tarihi kürsüsünün başına geçti. 1880'de Yüksek Öğretmen Okulu'nun mudurluğuna getirildi.

Fustel'in pozitivist ve ampirisist tarih yaklaşımı iki temel ilkeye dayanır. Tam nesnelliğin önemi ve ikincil kaynakların güvenilirliği. Dersleri ve yapıtlarıyla, çoğu kimse'nin tarihe siyaset karıştırılmasından fazla rahatsızlık duymadığı bir dönemde, çağdaş tarihsel yansızlık arayışını yerleştirdi. İncelenen çağa ait belgelerden yararlanma konusundaki ısrarı, 19. yüzyılda Fransız ulusal arşivlerinden tam olarak yararlanılmasına yol açtı. Ama bir paleografi uzmanı olmayan Fustel'in elyazması kaynaklara bu denli düşkünlüğü, zaman zaman yargılarında büyük yanlışlara da neden oldu.

Yunanistan ile Roma'nın siyasal ve toplumsal evriminde dinin oynadığı rolün incelendiği *La Cité antique* (1864; Antik Kent) dışında, yapıtlarının çoğunda eski Fransa'nın sivasal kurumlarını ve Roma İmparatorluğu'nun son dönemindeki Germen istisalarını inceledi. Bunun en iyi örneği, yayımı 1875-91 arasında tamamlanan *Histoire des institutions de l'ancienne France*'tır (Eski Fransa Kurumları Tarihi).

Fusulinidae, Foraminiferida (delikliler) takımının soyu tükenmiş familyası. Karmaşık yapıları sert kabukları nedeniyle kolayca fosilleşerek bugüne değin bozulmadan kalan bu tekhücreliler, Missisipiyen Dönemin sonlarından (y. 325 milyon yıl önce) Permiyen Dönemin bitimine (y. 225 milyon yıl önce) kadar 100 milyon yıl boyunca varlıklarını sürdürmüştür. Birbirinden çok uzak bölgelerdeki değişik kayaçlar arasında tarih bağlantısı kurmak ve jeolojik zamanları altbölümlere ayırmak açısından çok yararlı olan bu tanıtıcı fosiller, ayrıca zengin petrol ve doğal gaz yataklarının yerini gösteren önemli bir işaretler.

Fusulinidae familyasının, çıplak gözle zor seçilebilen boyutlardan, uzunluğu 5 cm'yi bulan örneklerle kadar birçok türü tanımlanmıştır. Biçimleri genellikle buğday tanesine benzerse de iç yapıları çok karmaşık ve türe özgüdür. Kabukları, ortadaki uzunlamasına bir eksenin çevresine dizilmiş odacıklardan oluşur; iç bölmeleri ayıran duvarların sayısındaki ve düzenlenişindeki karmaşık kalıplar, sınıflandırmaya ve evrimsel gelişmeyi tanımlamaya yarayan başlıca ipuçlarıdır. Genellikle kıyılardan uzakta, açık denizlerin derin sularında yaşamış olan bu familyanın en tanınmış cinsleri, fosillerine Orta Pensilvaniyen Dönemin (Pensilvaniyen Dönem y. 325-280 milyon yıl önce) deniz kayaçlarında rastlanan ve bu dönemde çok gelişmiş kayaçların en önemli tanıtıcı fosilleri olan *Fusulina* ile *Fusulinella*'dır.

fut, İngilizce FOOT, çoğul FEET İngilizce konuşulan ülkelerde, insan ayağının uzunluğunu temel alan eski ve çağdaş çeşitli uzunluk ölçüleri (genellikle 25-34 cm arasında değişir). Birçok ülkede fut, katları ve askatlarıyla birlikte yerini metreye bırakmıştır. Bazı ülkelerde ise hâlâ kullanılmakta birlikte, artık metre cinsinden tanımlanır (ABD'de 1983'ten bu yana olduğu gibi). ABD'de 1959'den beri bir fut tam 30,48 cm olarak tanımlanmaktadır.

Futa Jallon (Çinçi bak Fouta Djallon)

Futabatei Şimeî, asıl adı HAMİ GAVATA, NOSTUR (d. 4 Nisan 1864 Edo [bugün Tokyo], Japonya - ö. 10 Mayıs 1909, Bengal Korfezi), Japon roman yazarı ve Rus edebiyatı çevirmeni. İlk romanı *Ukigumo* (1887-89; Başboş Bulutlar) ile Japon romanında modern gerçekçiliğin öncüsü olmuştur.

Uç roman yazmış ve çok sayıda övku çevirmiş olmasına karşın, daha çok *Ukigumo* ve Turgenyev'in öykülerinden yaptığı ilk çevirilerinden oluşan *Aibiki* (1888; Randevü) ile *Megurui* (1888; Rastlantısız Karşılaşmalar) adlı kitaplarla tanındı. Bu yapıtlarında, konuşma ve yazı dilinin birleştirilmesine dayanan *gembun uçı* üslubunu geliştirdi; *gembun uçı*, klasik edebiyat dili ve sözdizimi yenne, modern konuşma dilindeki deyimleri kullanma yönünde ilk çabalarından biri kabul edilir.

Soylu bir *samurai* (savaşçı) ailesinden gelen Futabatei, 1881-86 arasında Tokyo Yabancı Diller Okulu'nda Rus dili eğitimi gördü. Özellikle Gonçarov, Dostoyevski, Turgenyev ve Belinski'ye ilgi duyuyordu. Okulu bitirdikten hemen sonra eleştirmen, romancı ve çevirmen Tsubouçi Şoyo'nun yardımıyla edebiyat dünyasına girdi. Hızla modernleşen 19. yüzyıl sonu Japonya'sının acımasız koşullarında, başarısız bir idealistin yok olup gidişini anlatan *Ukigumo* adlı romanı ve edebî çevirileri beğenilmesine karşın, kendisi romanından hoşnut kalmadı. Parasal sıkıntılar yüzünden 1889-97 arasında, resmi gazete *Kampo*'da çalıştı. Yaklaşık 10 yıl boyunca başka roman yazmadı. 1898-1902 arasında Rusça öğretmenliği yaptı, devlet kuruluşlarında çalıştı, Harbin ve Pekin'e gitti. 1903'te Japonya'ya döndükten sonra, yeniden profesyonel olarak edebiyat çevirileri yapmaya başladı. 1904'te, Osaka'da çıkan *Asahi şimbun* gazetesinin Tokyo temsilcisi oldu. 1896-1909 arasında Turgenyev, Gogol, Tolstoy ve Gorki'den çeviriler yaptı; Esperanto, edebiyat eleştirisi ve toplumsal koşullar üzerine makaleler yazdı. *Sono omokage* (1906) ve *Heibon* (1907) adlarını taşıyan iki roman daha yayımlandı. 1908'de *Asahi şimbun* muhabiri olarak Rusya'ya gitti. Japonya'ya dönerken volda hastalanarak öldü.

futbol (İngilizce *football*; *foot*: "ayak" ve *ball*: "top"), 11'er kişiden oluşan iki takım arasında oynanan ve oyuncuları, yığılmış bir topu el ve kollarını kullanmadan rakip kaleye atmaya çalışmasına dayanan oyun. Dünyada en yaygın ve en çok tutulan sporlardan biridir.

Futbolu andıran oyunların geçmişi çok eskiye gider. İÖ 206'da bir tür futbolun oynandığı bilinen Çin'de, İS 500'e doğru içi kulla doldurulmuş küre biçimli topolar kullanılmaya başlandı. Eski Yunan'da oynanan *episkyros* ya da *harpaston* İÖ 2. yüzyılda *harpastum* adıyla Roma'ya geçti ve Roma lejyonları aracılığıyla bütün Avrupa'ya yayılarak Britanya'ya kadar ulaştı. Japonya'da da 7. yüzyılda futbol benzeyen bir oyun oynanıyordu. 14. yüzyılda Floransa'da oynanan *calcio* (İtalyancada "tekme") günümüzde de şenliklerde sürdürülmektedir. İngiltere'de ve İskoçya'da 12. yüzyıldan sonra Tavbe Salısı geleneksel futbol oynama günüyü.

Günümüzde oynanan futbolun beşiği İngiltere olarak kabul edilir. Özel okul öğrencileri arasında ortaya çıkan bu oyunu standart kurallara bağlama çalışmalarının ilk ürünü 1843'te benimsenen Cambridge ku-

armut ve üzüm yetiştirilen bir bölgenin ticaret merkezidir. Kentte gübre ve böcek ilaçlarıyla, sanayide kullanılan çeşitli kimyasal maddeler üretilir. Ayrıca küçük çapta bir makine sanayisi vardır; petrol ve yağ da işlenir. Fuxian'ın Jinzhou ve Shenyang'la (Mukden) demiryolu bağlantısı vardır. Nüfus (1970 ortaları tah.) 50.000-100.000.

Fuxin, Wade-Giles yazımında FU-HSIN, Çin'de, Liaoning yönetim bölgesinin (sheng) kuzeybatısında kent. Yöre düzeyinde belediyedir (shi). Geniş toprakları, bölgenin İç Moğolistan Özerk Bölgesi'yle sınırı boyunca uzanır. 1902'ye değin bu yöre Moğol nüfusun kullanımı için ayrılmış bir otlaktı. Daha önce de birçok Çinli göçmenin yerleştiği bölge Çinlilerin yerleşmesine yasal olarak 1902'de açıldı. 1904'te bir il yönetimi oluşturuldu ve il merkezi 1911'de bugünkü yerine taşındı. Fuxin belediyesi Çinli köylülerin bulunduğu tarım bölgesi ile Moğolların yaşadığı otlaklar arasındaki sınır üzerinde bir pazar merkezi durumuna geldi. Japonların Manchurya'yı işgali (1931-45) sırasında bölgede önemli kömür yatakları bulundu. II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında bu maden ocakları ağır hasara uğradı. Ama 1950'lerin başında ocaklar Sovyet yardımıyla yeniden inşa edildi ve yeni gereçlerle donatıldı. Buradan çıkartılan kömür gene Sovyet yardımıyla 1950 ortalarında inşa edilen çok büyük bir termik santralda kullanılmaktadır. Santral Güney Manchurya enerji şebekesine bağlanmıştır. Çevredeki alanlarda da büyük demir cevheri yatakları vardır. Nüfus (1989 tah.) 619.700.

fuzel yağı, alkol mayalanması sırasında az miktarda oluşan uçucu, yağlı sıvılar karışımı. Fuzel yağında genellikle yüzde 60-70 oranında amil alkol(*), daha az miktarlarda n-propil ve izobütül alkol ile eser miktarda başka maddeler bulunur. 1920'lerde sanayi çapında bireşimsel amil alkol üretimine başlanıncaya değin cila çözücülerinin temel bileşeni olan bu bileşikler sanayide yalnızca fuzel yağından elde ediliyordu.

Fuzel yağı alkoller, mayalanma sırasında aminoasitlerden oluşur. Alkol fabrikalarında, mayalanmış sıvıların danıtılmasıyla fuzel yağı ve etil alkol birbirinden ayrılır.

Fuzhou, Wade-Giles yazımında FU-CHOW, geleneksel yazımı FOO CHOW. Çin'de, Fujian yönetim bölgesinin (sheng) merkezi ve yöre düzeyinde belediye (shi). Yönetim bölgesinin ortadoğu kesiminde, Doğu Çin Denizi kıyısının yakınında yer alır. Fujian'ın en büyük akarsuyu olan Min Irmağının halicinin kuzey yakasıdır; ırmak, yönetim bölgesinin ülkenin iç kesimleri ile çevredeki Jiangxi ve Zhejiang yönetim bölgeleriyle ulaşımını sağlar.

Fuzhou, Fujian'da kurulan ilk yerleşimlerden biriydi. İÖ 2. yüzyıl başlarında Dongye adını taşıyan yerleşim Çinli olmayan Yue Krallığı'nın başkentiydi. Han hanedanından İmparator Wu Di'nin bölgeyi egemenliği altına almasından sonra Zhejiang'daki Kuaiji'ye bağlı Ye ilinin merkezi oldu. İS 1. yüzyılda adı Houguan olarak değiştirildi ve doğudaki kıyı bölgesi için askeri üs durumuna getirildi. İS 3. yüzyılda Jinan komutanlığının merkezi oldu. 581'de Çin'in güney kesiminin Suilerce fethinden sonra Min ili adını aldı. Tang hanedanı döneminde (618-907) Fuzhou yöresinin merkeziydi. 755'teki An Lushan Ayaklanması'nın ardından, Fujian sivil valisinin ikametgâhi oldu. 789'da yöre merkezi Min ve Houguan adlarıyla iki ile bölündü. 9. ve 10. yüzyıllarda bütün Fujian'ın nüfusu hızla arttı.

909-944 arasında bağımsız Min krallığının başkenti olan Fuzhou 944'ten bu yana Fujian'ın merkezidir. Song hanedanı (960-1279) döneminde denizyolu ticaretin önemli bir bölümü Fuzhou'da yoğunlaşmıştı; kent imparatorluğun bütününden ayrılmıştı. 16-19. yüzyıllar arasında zenginleşen Fuzhou, 1839-42 I. Afyon Savaşı'nın ardından bir antlaşma limanı açılmasıyla gelişmesinin doruğuna ulaştı. Çay yetiştirilen bölgelere Guangzhou'dan (Kanton) daha yakın olduğu için ana çay ihrac limanı olarak onun yerini aldı. Taiping Ayaklanması (1850-64) sırasında iç kesimlerden Guangzhou'ya gönderilen çayın geliş yolunun kesilmesiyle Guangzhou'daki çay ticareti sona erdi. Çay ticaretinin gerilemesiyle Fuzhou'nun ihracatı da 1874-84 arasında yarı yarıya azaldı; çay ihracatının yerini kereste, kâğıt ve besin maddeleri aldı. Liman 1867'de Çin'in batı teknolojisiyle ilk kez gerçekleştirdiği bazı denemelere sahne oldu. Bu tarihte Fuzhou Donanma Tersanesi kuruldu, Fransızların rehberliğiyle bir tersane ile silah fabrikası inşa edildi, bir askeri denizcilik okulu açıldı. Tersane yakınında kurulan deniz akademisi, Batı dillerinin ve teknolojinin incelendiği bir merkez durumuna geldi. İngilizce, Fransızca, mühendislik ve denizcilik gibi derslerin okutulduğu akademi, ünlü reformcu düşünür Yan Fu'nun da (1854-1921) aralarında bulunduğu Batı eğitilmiş bir subay kuşağı yetiştirdi. Donanma tersanesi II. Afyon Savaşı'nda (1856-60) Çin'in ağır bir yenilgi alması üzerine ülkeyi güçlendirme programının bir parçası olarak inşa edilmişti. Ama yetenekli öğrencilerin çoğu geleneksel Konfüçyüsçü eğitimlerini sürdürdüler. 1870'lere doğru devlet, tersanesiyle ilgilenmemeye başladı. Fon bulmakta güçlük çeken tersanenin önemi iyice azaldı. Fuzhou, II. Dünya Savaşı'na değin sınırlı sanayisiyle temel olarak bir ticaret merkezi ve liman olarak kaldı. Liman 1940-45 arasında Japonlarca işgal edilmişti.

1949'dan sonra Fuzhou büyük gelişme gösterdi. Orta büyüklükteki gemilerin Min Irmağının yukarı kesimindeki Nanping'e ulaşabilmesini sağlamak üzere ırmak temizlendi. 1956'da Fuzhou'yu yönetim bölgesinin iç kesimlerine ve Çin'in ana demiryolu ağına bağlayan hat açıldı, liman genişletildi. Fuzhou'ya artık büyük açık deniz gemileri giremediği için Loxingta Maodi limanıyla Doğu Çin Denizi'nin kıyısında bulunan Guantou'daki başka bir dış liman modernleştirilip genişletildi. Başlıca ihrac malları kereste, meyve, kâğıt ve besin maddeleridir.

Sanayinin gereksinim duyduğu enerji kuzeybatıda bulunan dağlardaki Gutian hidroelektrik santralından sağlanır. Fuzhou sanayide kullanılan kimyasal maddelerin üretiliği bir merkezdir; ayrıca gıda, kereste, makine ve kâğıt üretimi, matbaacılık ve dokumacılık önem taşır. 1958'de küçük bir demir-çelik fabrikası kurulmuştur. El sanatları bugün de önemini korumaktadır. Kent ağaç ürünleri açısından ünlüdür. Fuzhou'daki yükseköğretim kurumları arasında Fujian Tip Okulu, Fuzhou Üniversitesi, Fujian Öğretmen Okulu, Fujian Tarım Enstitüsü ve Çin Bilimler Akademisi'ne bağlı araştırma enstitüsü sayılabilir. Nüfus (1989 tah.) 846.200.

Fuzulî, asıl adı MEHMET BİN SÜLEYMAN (d. 1480?, Kerbelâ - ö. 1556, Kerbelâ), Osmanlı divan edebiyatının en büyük şairlerinden. Farsça *Divan*'ının (1962) giriş bölümünde açıkladığına göre, "işe yaramaz", "gereksiz" gibi anlamlara gelen "Fuzulî" adını, şiirlerinin başkalarının yapıtlarıyla

Fuzulî, Aşık Çelebi Tezkiresi'nden bir minyatur, 16. yy; Millet Kütüphanesi, İstanbul
Ara Güler

karıştırılmaması için ve şiirlerini kimsenin beğenmeyeceğini düşündüğünden almıştır. Ama "fuzulî" sözcüğünün bir başka anlamı da "erdem"dır.

Fuzulî'nin gençlik dönemine ilişkin bilgi yoktur. Yapıtlarından iyi bir öğrenim gördüğü, İslami ilimler, İran edebiyatı ve tasavvufu ilgilendiği anlaşılmaktadır. *Sihhat u Maraz* (1940) adlı yapıtı hekimlik bilgisi de olduğunu göstermektedir. Türkçe, Arapça ve Farsçanın bütün inceliklerini bilen Fuzulî, İranlı şairlerden Selman-ı Saveci, Hafız, Türk şairlerden de Nesimi, Ali Şir Nevai ve Necati'nin şiir anlayışını benimsemiştir.

Şii mezhebine bağlı olan Fuzulî hemen bütün yaşamını Kerbelâ'da geçirmiştir, şiirlerinin çoğunda tasavvufu işlemiştir. Ona göre Hz. Ali, erdemli, olgun, yetkin kişidir; bütün halifelerden ve Peygamber'in yakınlarından üstündür. 1508'de Bağdat'ı ele geçiren ve 1534'e değin Irak'ın büyük bölümünde denetimi elinde tutan I. İsmail'e (Şah) yazdığı övgünün temelinde de bu sevgi yatar. Fuzulî'nin aynı duyguları işlediği *Beng ü Bade* (1956) adlı Türkçe mesnevisi 444 beyitten oluşur. Yapıtın konusu esrar ve şarap arasındaki düşsel bir çatışmadır. Şair tevhid, münacat ve na't bölümünden sonra Hz. Ali ve Şah İsmail'i över. Daha sonra gelen hikâye bölümünde rakı, boza ve hurma şarabının da katıldığı çatışmadan şarap üstün çıkar. Burada gerçekte Şah İsmail ile II. Bayezid arasındaki mücadele anlatılmaktadır. *Beng II. Bayezid'i*, bade Şah İsmail'i simgeler. Fuzulî bu mücadelede Şah İsmail'i üstün çıkararak onu övmek ister. Ama dönemin geleneğine bağlı kalarak, 1534'te Bağdat'ı ele geçiren I. Süleyman (Kanuni) başta olmak üzere Rüstem Paşa, Mehmed Paşa, İbrahim Bey, Cafer Bey gibi devlet büyüklerine de övgüler yazmıştır. Buna karşılık *Şikâyetname* adlı mektubunda, saray şairleri arasına girememekten ötürü iğneleyici bir dille yakınmıştır.

Fuzulî'ye göre şiirin temeli ilim, özü sevgidir. Şiiri bütünlüğe kavuşturan, sevginin yanındaki öbür öge de sevgiliden ayrı kalışın verdiği üzüntüdür. Sevilen insan bir araç, onun varlığında görünüş alanına çıkan Tanrı tek amadır. Fuzulî'ye göre gerçek varlık Tanrı'dır; bütün nesneler ve onları kuşatan evren Tanrı'nın bir görünüş alanı-

dır. Varlık türlerinin en yetkini ve en olgunu olan insan Tanrı'nın gören gözü, duyan kulağı, konuşan dilidir. Ahlak Fuzuli'ye göre doğruluk, iyilik ve erdemden oluşur. Bunların karşılıklı baskı, ikiye bölünme ve bilgisizliktir. Fuzuli, inanç konusunda da erdem, doğruluğun, Kuran'ın özüne bağlı kalmanın gereğini savunur. Ona göre oruç, namaz, zekât gösteriş için değil, insanın özünü kötülükten arındırmak, olgunlaştırmak içindir.

Kendinden sonra gelen hemen bütün divan şairlerini büyük ölçüde etkileyen Fuzuli için şiir düşünce ve duyguları sergilemeye, insanı tanımlamaya yarayan bir etkinlik. Şiiri kuran, bir yaratma ögesi olan özlü ve anlamlı sözdür. Azeri ağzını kullanan Fuzuli'nin şiirinde uyumu sözcükler arasındaki ses benzerliği sağlar. Şiirlerinde halk dilinde geçen sözcüklere, deyimlere, atasözlerine, Kuran'dan ve hadislerden alıntılara sık sık rastlanır. Düşüncelerini ve acı söyleyişlerini daha çok gazellerinde göstermiş, divan şiirinin bütün ölçü ve biçimlerini kullanmıştır. Fuzuli'nin *Hadikatü's-Süeda* (1837; *Saadete Ermişlerin Bahçesi*, 1955) adlı yapıtı düzyazıda dinsel lirizmin en güçlü örneklerindendir. Kerbela olayını anlatan bu yapıt özellikle Şiiler arasında yüzyıllardan beri okunmaktadır. Fuzuli'nin mesnevi biçiminde yazdığı ve 3.096 beyitten oluşan *Leyla ve Mecnun* (1955) Türk edebiyatının başyapıtları arasındadır. Fuzuli, bu yapıtında, başta Nizami olmak üzere kendisinden önce aynı konuyu işleyenlerden yararlanmış, ama özgün kişiliğini, sanat ve aşk anlayışını da belirgin biçimde sergilemiştir.

Türkçe Divan (1838; *Fuzuli'nin Türkçe Divan'ı*, 1958), *Enisü'l-Kalb* (1944), *Fuzuli'nin Mektupları* (1948), *Terceme-i Hadis-i Erba'in* (1951), Farsça düzyazı biçiminde kaleme alınmış bir yapıt olan *Rind ü Zahid* (1956), *Arapça Divan* (1958), *Mailau'l-İlikad* (1962), tasavvufi nitelikli 327 beyitlik Farsça bir mesnevi olan *Hefi Cam Fuzuli'nin öbür yapıtlarıdır.*

fuzuli işgal, başkasına ait bir taşınmaz mala haklı bir neden olmaksızın el koyma. Mülkiyet hakkını etkilememekle birlikte, zilyetliği ortadan kaldıran bir eylem olarak malikin taşınmaz malından yararlanmasını engelleyici bir nitelik taşır. Bu nedenle haksız yararlanmanın karşılığı olarak ecri misil adı altında bir tazminat ödenmesi sonucunu doğurur. Türk Medeni Kanunu'nun 908. maddesine göre, bir mala kötü niyetle zilyet olan kimse, bu malı haksız olarak elinde tutmuş olmasından doğan zararları karşılamak ve elde ettiği ya da etmeyi savsadiğı ürünler için tazminat vermekle yükümlüdür. Buna karşılık taşınmaz için yaptığı giderlerden, ancak yapılması hak sahibi için de zorunlu olanlarını isteyebilir. Hak sahibinin fuzuli işgalden dolayı açacağı tazminat davasının zamanaşımı süresi beş yıldır.

Bazı durumlarda idare de haklı bir neden olmaksızın ve kötü niyetle özel kişilere ait taşınmaz malları kendi gereksinimi için işgal edebilir. Dolaylı kamulaştırma adı verilen bu gibi durumlarda ortada idare hukuku kurallarının uygulanmasını gerektiren bir idari eylem değil, medeni hukuk ve borçlar hukuku kurallarının uygulanmasını zorunlu kılan bir haksız eylem bulunduğundan, hak sahibi idareye karşı ancak adliye mahkemesine başvurulabilir.

Füchsel, Georg Christian (d. 14 Şubat 1722, Ilmenau, Thüringen - ö. 20 Haziran 1773, Rudolstadt, Thuringen, Kutsal Ro-

ma-Germen İmparatorluğu), kayaş katmanlarını inceleyen stratigrafinin gelişmesine öncülük eden Alman jeolog.

1756'da hekimlik yapmaya başlayan ve ertesi yıl daha sonra Schwarzburg-Rudolstadt prensi olan Friedrich Carl'in doğa bilimlerini koleksiyonlarını düzenlemekle görevlendirilen Füchsel, daha sonra 1767'de saray doktorluğuna, 1770'te de saray kütüphaneciliğine atandı. Stratigrafik oluşumlar düşüncesinin yaratıcısı olan Füchsel, katmanlaşmış kayaş kesitlerinde ölçümler yapmayı başaran bilim adamlarından biri oldu. Ayrıca, Almanya'nın ve komşu bölgelerin ilk jeoloji haritasını çıkartmıştır.

fûcür bak. enest

fûg (Latince *fuga*: "kaçış"), müzikte çalgılar ya da sesler için yapılmış ve temel özelliği bir ana temanın, aynı anda seslendirilen ve kompozisyonun dokusunu oluşturan melodi dizelerinin (kontrapuan) içinde sistemli bir biçimde taklit edilmesi olan beste. Böyle bir müzik yapısı kulakta bir kaçış-kovalayış izlenimi bırakır. Fûg bir müzik formundan çok, bir besteleme yöntemi sayılır. Tipi ve yazıldığı döneme bağlı olan özgül formu bakımından her fûg değişiklikler gösterirse de, yapısı, geleneksel olarak belirlenmiş kurallara uyar.

Fûg terimini ilk kez, önemli bir ortaçağ incelemesi olan *Speculum musicae*'nin (Müzik Aynası) yazarı Jacques de Liège 1330 dolayında kullandı. O zamanlar tam taklit anlamına gelen fûg, ancak 17. yüzyılda bağımsız bir müzik formu olarak ortaya çıktı ve doğurucu bir tema üzerine kurulmuş kontrapuanlı bir kompozisyon durumuna geldi. Bu tür bir bestede farklı partiler ya da sesler, birbirini kovalarcasına ve birbirini taklit ederek art arda sunulur.

Fûg, birkaç "ses" ya da çalgı partisi için yazılır. En sık görülen fûg biçimleri üç ya da dört sesli olanlardır; ama iki, beş ve daha çok sesli fûgler de vardır. Bütün fûg türlerinde ortak bazı özellikler bulunur.

Fûg, çoğunlukla eşliği olmayan ve konu adı verilen bir ana temanın birinci partisi ya da birinci ses tarafından sunulmasıyla ve genellikle tonik ya da eksenden, yani diyatonic dizisinin birinci notasından başlar.

Ardından ikinci parti ya da ikinci ses, yanıtı devreye sokar. Bu kez melodi çekende (*dominant* ya da dizinin beşinci derecesinde) sunulur. Konu tipatip yineleniyorsa, buna gerçek yanıt adı verilir. Ama çoğu durumlarda fûgün tonal birliğini korumak amacıyla yanıtın bir değişim geçirmesi, yani bazı melodi aralıklarının değişmesi ve çeken tonaliteye daha düzgün bir modalite yapması gerekir.

Karşı konu, yanıtı eşlik eder. Bu, bütün fûg boyunca sürerse, uzatmalı ya da zorunlu (*obligato*) karşı konu adını alır. Uzatmalı karşı konu her yeni sunuşta konuyu, gölgesiymişcesine izler. Konu ile karşı konu, fûgün iki ana ögesidir. Kuramsal olarak bir fûgdeki bütün öğelerin bu ikisinden çıkarılması gerekir.

Fûgün ses ya da partilerinin, konuyla yanıtın dönüşümlü olarak birbirini izlemesi biçiminde sunulmasından oluşan ilk bölüme sergi (ya da serim) adı verilir. Serginin başlıca özelliği, konunun her seste farklı perdelere yer almasıdır. Çoksesli dokunun böyle zenginleşerek ilerlemesi fûgün en belirgin özelliklerinden birini oluşturur. Bazı fûglerde serginin ardından yanıt gelir, bunu da kontrapuanlı bir biçimde işlenmiş konu izler. Buna karşı sergi adı verilir.

Epizot ya da ara bölüm, konunun iki sunuluşu arasındaki bu bölümleri birbirine bağlayan gelişim ya da gelişimsiz geçittir.

Karakteristik olarak taklit tarzında yazılır. Bu bölümde genellikle konunun ya da karşı konunun bir motifi kullanılırsa da, bazen yepyeni bir öğe sunulur. Ara bölümler çok çeşitli olur.

Konu, yanıtın üstüne biner ya da yanıt konuyla örtüşürse, bu bölüme *stretto* adı verilir. Girişlerin birbirlerine doğru sıkı bir biçimde çekildikleri bu teknik, çoğu kez fûgün gözahçı bir etkililiğe ulaştığı son bölümünde kullanılır.

Fûgün sergi bölümünden sonraki gelişimi bestecinin isteğine ve tematik örneklerin alındığı kaynaklara göre değişir. Bach'tan başlayarak fûgde tonal plan daha özenle işlenmiştir.

Fûg çeşitlerinden basit fûg, tek teması bulunan fûgdür, devam eden bir karşı konusu bulunmaz. Bach'ın *Das Wohltemperierte Klavier* (Eşit Düzenlenmiş Klavye), I. Kitap 5 No'lu *Sol Majör Fûg*'ü bunun örneğidir. Daha karmaşık fûglerin bir ya da birden çok karşı konusu vardır. Karşı fûg'de yanıt konuyu çevirerek (yani melodiyi tersine çevirerek, aralıklarını değiştirerek) taklit eder. Bach'ın *Die Kunst der Fuge*'indeki (Fûg Sanatı) 5 ve 7 No'lu fûgler bu tekniğin güzel örnekleridir.

İkili (ya da çiftte) fûg iki yöntemle yazılır: Ya aynı anda iki konu birden sunulur, bu durumda fûg, karşı konulu bir fûge çok benzer (Bach'ın BWV 579, *Corelli'nin Bir Teması Üzerine Si Minör Fûg*'ü gibi) ya da fûg ikinci konunun özel bir sergisini içerir. Genellikle bu ikinci yöntem üç bölümlü bir şemayla sona erer: Sergi, birinci konunun gelişimi; sergi, ikinci konunun gelişimi ve son olarak bu iki ögenin örtüşecek biçimde hazırlanmış olan birleşimi (örn. Bach'ın org için BWV 540, *Fa Majör Tokata ve Fûg*'ü). Aynı ilkeler üçlü ve dörtlü fûg için de geçerlidir.

Küçük fûg ya da *fughetta*, aynı fûg biçiminde yazılmış, ama minyatür bir fûgdür. Buna karşılık, bir fûg biçiminde başlayan *fugato*'nun, sergi bölümünden sonra biçime uygunluğu kalmaz.

Koral fûg, koro ve orkestra için yazılan yapıtlarda önemli rol oynar. Genellikle koro sıkı kontrapuanla seslendirirken, çalgılar etkili ya da süslemeci biçimde eşlik ederler. Fûg kompozisyon teknikleri ayrıca prelüd, aya, koro, uvertür, konçerto vb gibi evrensel formlarda da kullanılır.

Fûgün evriminde ünlü İtalyan besteci Andrea Gabrieli ile İngiliz *virginal*'cilerinin (*bak. virginal*) rolleri büyüktür. Fûgün gerçek öncülüğünü Flaman besteci J. P. Sweelinck ile Danimarkalı besteci Dietrich Buxtehude'dir. Buxtehude'nin başında bulunduğu besteciler kuşağı fûgu tonal bir perspektif içine oturtarak ve bütünlük kazandırarak çağdaş biçimini verdiler. 17. yüzyılın bütün bestecilerinin fûge katkısı oldu. Biçim ve anlatım açısından doruk noktasına J. Sebastian Bach ile ulaştı. Bach'ın son yapıtı *Die Kunst der Fuge*, fûgün bütün olanak ve yöntemlerinin müziğin kendi diliyle sergilendiği yetkin bir incelemedir.

Bach'tan sonra fûg önemini büyük ölçüde yitirdi, besteciler kontrapuanı eskimiş bir yöntem olarak bakmaya başladılar. Ama fûg, koro yapıtlarındaki yerini gene de korudu. Fûg yöntemlerinin sonat formunda, özellikle gelişim bölümünde uygulanması devam etti.

Bach'ın müziğine hayran olan Mozart, daha kontrapuntal bir tarza yöneldi. Onun K. 427, *Do Minör Missa*'sı ya da K. 551 *Do Majör 41. Senfoni*'sinin (*Jupiter*) finalindeki gelişim bölümü en büyük kontrapunt bestecilerini kışkılandıracak örneklerdir. Beethoven özellikle son yapıtlarında fûg tekniğine daha çok başvurdu. Romantizm döneminde Felix Mendelssohn, geleneksel kurallara

uydu. Robert Schumann'la César Franck da füğden yararlandılar. Franz Liszt füğlerinde, sergi bölümünden sonra bütünüyle farklı bir yol izledi. Romantizmden sonraki müzikçilerden Max Reger'in Mozart'ın *Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler* ve Füg'ü canlı kontrpuanı ile dikkati çeken bir yapıtı.

20. yüzyıl bestecilerinden Béla Bartók'un *İki Piyano ve Vurmalı Çalgılar İçin Sonat*'ında füğ örneklerine rastlanır. Paul Hindemith'in *Ludus Tonalis*'i, Bach'ın *Das Wohltemperierte Klavier*'inden esinlenmiştir. Stravinsky de füğe özel bir ilgi göstermiştir. *Mezmurlar Senfonisi* adlı yapıtının ikinci bölümü ikili füğler içerir. Arnold Schoenberg ve Anton von Webern'in yapıtlarında yeni bir kontrpuan anlayışı görülür. Pierre Boulez de füğ dilinden bir ölçüde yararlanmıştır. En önemli 20. yüzyıl füğ örneklerine Krzysztof Penderecki'nin *Passio et Mors Domini Nostri Jesus Christi Secundum Lucam* (Aziz Luka'ya Göre İsa'nın Çektikleri ve Ölümü) gibi yapıtlarında rastlanır.

Führer (Almancada "Önder"), FUEHRER olarak da yazılır, Almanya'da Üçüncü Reich döneminde (1933-45) Adolf Hitler'in mutlak yetkili konumunu tanımlamak için kullanılan unvan. Daha Temmuz 1921'de *Führerprinzip*'in (önder ilkesi) Nazi Partisi'nin temel yasası olacağını açıklayan Hitler, *Mein Kampf*'ta (1925-27; *Kavgam*) böyle bir diktatörlüğün, yeni kurulacak Reich'a da temel olacağını belirtti.

Führer'in kişiliği çevresinde oluşturulan kült uyarınca, Hitler'in portreleri ve fotoğrafları Almanya'nın her yanında sergilenmeye başladı. Elin avuç içi aşağıya bakacak biçimde sağ kolu bütünüyle ileriye doğru kaldırarak verilen Hitler selamının yanı sıra "Heil Hitler!" ("Yaşasın Hitler!") sözcükleri de genel selamlaşma biçimi olarak yasalarca zorunlu kılındı.

Örgütsel hiyerarşinin doruğunda *Führer* bulunuyordu. Onun hemen altında birleşik polis sisteminin başı olan *Reichsführer* Heinrich Himmler'in yanı sıra maliye, propaganda, dış politika ve hukuk işleri gibi çeşitli görevleri üstlenen *Reichsleiter*'ler (Reich önderleri) yer alıyordu. *Führer*'ce seçilen *Gauleiter*'ler (bölge önderleri) de doğrudan ona karşı sorumluydu; bütün Almanya'da 43 *Reichsleiter* vardı.

Fülgürüt, silisli bir toprağın yıldırım düşmesi sonucunda eridikten sonra katılaşmasıyla oluşan camı bir silis minerali. Çok yaygın bir mineral olan fülgürütün başlıca iki türü vardır. En sık rastlanan fülgürüt türü olan kum fülgürütü, çapları bir ile birkaç santimetre arasında değişen silindirik biçimli dulanmış yapılar halinde bulunur. Uzunlukları genellikle 3 m'den kısadır ama kimi zaman 20 m'ye ulaşabilir. İçindeki boşluk çoğu kez camla kaplıdır. Dışı ise birbirine yapışmış kum tanecikleri görünümündedir. ABD'deki Michigan Gölü ile Atlas Okyanusu kıyıları bu türün en yaygın görüldüğü bölgelerdir.

Öteki tür olan kayaç fülgürütleri ise, kayaçların üzerinde ince, camı kabuklar halinde bulunur. Meksika'daki Toluca'da ve ABD'de Oregon'daki Thielsen Dağında olduğu gibi genellikle dağların doruklarında görülür.

Fülüs (Arapçada "sikkeler"; Latince *folles*), tekil FÜLS. eskiden kullanılan bir bakır para çeşidi. Osmanlı Devleti'nde kesilenlere fülüs-ı ahmer (kırmızı sikkeler) denirdi.

İlk kez Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde kesilen *folles*, gümüşle kaplanmış tunçtan olurdu, değeri düşüktü. Bizans'ta ise ilk *folles*'ler Anastasios döneminde (491-518) çıkarıldı. Tunçtan kesilen bu

Bizans paralarının üstlerindeki M, K, L, E gibi harfler değerlerini gösterirdi. Bizans *folles*'leri Ortadoğu'da da kullanıldı. Araplar da fülüs adıyla *folles*'e benzer bakır paralar çıkardılar. Bunların ilki 683'te Şam'da kesildi, daha sonraki yüzyıllarda yönetim ve ticaret merkezlerinde 2 dirhemlik (y. 6,4 gr) fülüs kesimi sürdü. Bizans fülüsünde imparatorların resimleri, Araplarınkinden halifeleri simgeleyen tasvirler vardı. Bölge valileri ve merkeze bağlı emirler de fülüs çıkarabiliyorlardı. Ancak bunlar başka yerlerde geçerli değildi. 10-20. yüzyıllar arasında Azerbaycan, İran, Afganistan ve Pencap'ta da falz adıyla fülüsa benzer madeni paralar çıkarıldı. Büyük kentlerde kesilen ve kesildiği kentin adını taşıyan bu yerel paraların bir yüzünde bitki, hayvan vb tasvirler vardı.

Osmanlı Devleti'nde fülüs ilk kez 1633'te kesildi ve kısa sürede ülkenin her yanında geçmeye başladı. II. Mehmed (Fatih) döneminde (1451-81) çıkarılan mangırlar da yanlış olarak fülüs diye anılmıştır.

Fülvik asit bak. fulvik asit

Fümarik asit bak. fumarik asit

fümerol, yanardağ yamaçlarında, eteklerinde ya da krater çevresinde buharların ve gazların dışarı çıktığı kaynak. Fümerollerden genellikle sulu buhar ile birlikte hidrojen sülfür ve karbon dioksit gibi asitli gazlar yayılır.

Gayzeler gibi fümeroller de genellikle kaynarcaların bulunduğu yerlerde ortaya çıkar. Kaynarcalar magma ve magma gazlarının etkisiyle ısınmış yeraltı sularının yüzeye çıktığı kaynaklardır. Magma kristalli kayaç biçimini alırken, magma gazları da henüz kristalleşmemiş sıvının basıncıyla yoğunlaşır. Basıncı belirli bir yüksekliğe ulaştığında, büyük ölçüde sıcak su ile çözelti halindeki mineral ve gazlardan oluşan bu sıvı, içinde bulunduğu kayacın yarıklarını zorlamaya başlar. Fümeroller bu yarıkların açılıp genişlemesiyle oluşur. Fümeroller ile basit kaynarcalar arasındaki bağlantı, özellikle kuru ve yağışlı mevsimler arasındaki farkların yüksek olduğu bölgelerde çok belirgindir. Kuru mevsimde fümerollere dönüşen bu kaynarcalar, yağışların arttığı mevsimlerde gene eski halini alır. Ayrıca bak. gayzer; kaynarca.

fünye bak. kapsül

Füreyâ, tam adı FÜREYA KORAL (d. 2 Haziran 1910, İstanbul), seramik sanatçısı. Doğu ve Batı sanatlarına özgü niteliklerin bir birleşimini oluşturan çalışmalarıyla tanınır. Şakir Paşa'nın torunu, yazar Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı), ressam Fahrünnisa Zeid ve oymabaskı sanatçısı Aliye Berger'in yeğenidir. Ortaöğrenimini 1927'de Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul'da Darülfünun Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde eğitim gördü. Küçük yaşlardan beri müzik ve edebiyata ilgi duyuyordu. 1940-44 arasında *Vatan* gazetesinde müzik eleştirileri yazdı. 1946'da gittiği Lozan'da seramik çalışmalarına başladı. Ardından Paris'te Fransız seramik sanatçısı Serré ile çalıştı. Aynı dönemde taş baskıyla da ilgilendi ve yaptığı taş baskıları 1951'de Paris'te sergiledi. Bu dönem yapıtlarında hat sanatından ve Türk işlemlerinden izler görülür. Aynı yıl Türkiye'ye dönen Füreyâ seramik çalışmalarını yoğunlaştırarak çini sanatından esinler taşıyan duvar panoları yapmaya başladı. 1954'ten sonra çalışmalarını özel atölyesinde sürdürdü.

Doğu sanatının soyut anlatım biçimleri üzerinde duran Füreyâ, yapıtlarında soyut

"Seramik Kapı No 38" Füreyâ'nın bir yapıtı, 1979; özel koleksiyon
Füreyâ Korali'nin resmi

öğelerin yanı sıra, gerçeküstücü ve zaman zaman da yerel niteliklere yönelerek Doğu ve Batı sanat biçimlerini başarılı bir bileşime ulaştırdı. 1950'lerde kullandığı zengin ve parlak renkler yerine 1960'larda koyu tonlara yöneldi. Bu koyu renk alanlarının üstüne yer yer hayvan ve bitki biçimlerini animsatan aydınlık lekeler yerleştirdi. 1960'ların sonlarına doğru yeniden parlak renklere yöneldi.

Duvar panolarından başka pek çok hayvan biçimli plastikler, vazo ve tabaklar da üreten Füreyâ 1970'lerin sonlarında seramiklerinde "Evler"i konu almaya başladı. Kupa biçimindeki bu seramiklere, üstlerinde delikler açarak ve özgün renkler kullanarak hareket kazandırdı. Birkaç evi bir araya getirerek "Seramik Evler, Mahalle" konulu bir dizi düzenleme gerçekleştirdi.

Füreyâ 1981'de Kültür Bakanlığı Odülü'nü kazanmış, 1986'da Sedat Simavi Vakfı Görsel Sanatlar Odülü'nü Neşe Erdok ile paylaşmıştır. Ankara Ulus Çarşısı'ndaki duvar panoları (1962), İstanbul Manifaturacılar Çarşısı'ndaki duvar panosu (1969), İstanbul Divan Pastanesi'ndeki duvar panosu, bu alandaki önemli yapıtları arasındadır.

Fürstenbund (Almancada "Prensler Birliği"), çeşitli Alman devletleri arasındaki statukoyu korumak ve Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Josef'in Almanya'ya ilişkin emellerini engellemek üzere Prusya kralı II. Friedrich'in (Büyük) önderliğinde 23 Temmuz 1875'te kurulan birlik. Friedrich ile Avusturya'nın Habsburg hanedanı arasındaki çatışmanın son aşamasını simgeler. Friedrich'in 1778-79 Bavyera Veraset Savaşı'nda Josef'in Bavyera'yı ilhak girişimini engellemesine karşın, Josef 1785'te girişimini yinedi. Friedrich, önce Saksonya ile Hannover, daha sonra da Saksonya-Weimar, Saksonya-Gotha, Pfalz-Zweibrücken, Braunschweig, Baden, Hessen-Kassel, Anhalt, Ansbach ve öteki daha küçük devletlerin prenslerini ve Mainz elektörünü Josefe karşı oluşturulacak bir birliğe katılmaya ikna etti. Bunun üzerine Josef, Prusya karşısında yeni bir yenilgi tehlikesini goze almayarak Bavyera'ya ilişkin tasarılarından vazgeçti. Avusturya tehlikesi ortadan kalktıktan sonra dağılan *Fürstenbund*. Alman devletlerinin daha sonra Almanya'yı birleştiren Prusya'nın önderliğindeki ilk örgütüdür.

Fürstenwalde, Almanya'nın doğusunda, Brandenburg eyaletinde (*Land*) kent. Berlin'in doğusunda, Spree Irmağı kıyısında ve ırmağın Oder-Spree Kanalıyla kesiştiği noktanın yakınındadır. 1252-58 arasında Brandenburg kontlarının kurduğu Fürstenwalde 1285'te kent statüsü kazandı. 1385'ten 1571'e değin Lebus piskoposları burada oturdular. 1446'da yapımına başlanan katedral 1945'te tahrip oldu. Fürstenwalde'nin en büyük işletmesi devlet mülkiyetindeki tekerlek lastiği fabrikasıdır, ayrıca kimyevi maddeler, metal eşya, kumaş, taşıt ve ayakkabı üretilmektedir. Kentte, kimya mühendisliği ve kauçuk teknolojisi konusunda eğitim veren okullar da bulunmaktadır. Nüfus (1989 tah.) 35.973.

Fürth, Almanya'nın güneydoğusunda, Bavaria eyaletinde (*Land*) kent. Nürnberg'in kuzeybatısında, Pegnitz ve Rednitz ırmaklarının kesişerek Regnitz Irmağını oluşturduğu noktada yer alır. 8. yüzyılın ortalarında Franklarca kuruldu. 1007'de, yeni oluşturulan Bamberg piskoposluğuna bağlandı. Furti kraliyet sarayı da kayıtlara ilk kez bu tarihte geçti. İzleyen yüzyıllarda hem Ansbach kontları, hem de Nürnberg imparatorluk kenti Fürth üzerinde feodal hak iddia etti. Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında yıkıma uğrayan yerleşme, 1806'da Bavaria'ya geçti. 1808'de de berat aldı. Kent Sarayı (1840-50) ile 12-14. yüzyıldan kalma Michaelskirche (St. Michael Kilisesi) kentin en önemli yapılarıdır.

Ludwigsbahn adı verilen Fürth-Nürnberg hattı (1835) Almanya'nın ilk demiryoludur. Fürth'ün bugün Ren-Main-Tuna Kanalı üzerinde bir limanı vardır. Eskiden kuyumculuk merkezi olan kentte hâlâ alun varak, dövme metaller, alüminyum ve bronz tozları üretilmektedir. Otekü ürünler arasında cam işleri, oyuncak, optik araçlar, kürk ve giyim eşyası sayılabilir. Nüfus (1989 tah.) 98.832.

fûruğ, FURU olarak da yazılır, bir kimsenin çocukları, torunları, torunlarının çocukları gibi altsoyu. Türk Medeni Kanunu'nun (TMK) 17. maddesi altsoy hısımlığını birbirinin dölünden gelenler arasındaki hısımlığın bir türü olarak tanımlamıştır. Bu nedenle altsoy hısımlığı bir kan hısımlığıdır. Altsoy hısımlığının derecesi, doğumların sayısı ile belli olur. Örneğin bir kimseyle torunu arasındaki hısımlık ikinci dereceden, torununun çocuğu ile olan hısımlığı ise üçüncü derecedendir. Fûruğ kavramı ve altsoy hısımlığı ilişkisi özellikle evlenme yasakları (TMK m. 92), geçindirme yükümlülüğü (m. 315) ve parantel sistemini benimsemiş olan Türk miras hukukunun kabul ettiği saklı pay kavramı (m. 453) bakımından önemli bir rol oynar.

Fürüzan (d. 29 Ekim 1935, İstanbul), öykü yazarı ve romancı. İlkokuldan sonra düzenli öğrenim görmüştü, kendi kendini yetiştirdi. İlk öyküsü 1956'da *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'nde yayımlandı.

1964-72 arasında *Dost*, *Papiris*, *Yeni Dergi*'de çıkan öyküleriyle dikkati çekti. İlk kitabı *Parasız Yatılı*'yla (1971, 1986), 1972 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı. Bunu *Kuşatma* (1972, 1989), *Benim Sinemalarım* (1973, 1988) adlı kitapları izledi. Bu üç yapıtta düşmüş kadınların, kötü yola sürüklenen küçük kızların, çöküş sürecindeki burjuva nüfelerinin, yeni yaşama koşullarında bunalan, yurt özlemi çeken göçmenlerin, yoksulluk içinde yaşama savaşı veren, tek silahları sevgi olan yalnız kalmış kadın-

larla çocuklarının dramlarına sevecen bir bakışla eğildi. Ayrıntılarla beslediği canlı anlatımı ve kişileri işlevindeki derinlikle büyük ilgi uyandırdı. 12 Mart dönemini anlattığı *47'li*'le (1974, 1990) 1975 Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü kazandı. 1975'te çağrılı olarak Batı Berlin'e gitti.

Füzuzan

İzlem Yayınları Arşivi

Orada kaldığı bir yıl içinde Türk işçileriyle yaptığı röportajları *Yeni Konuklar* (1977, 1989), gezi izlenimlerini ise *Ev Sahipleri* (1981, 1989) adlarıyla yayımladı. İlk kitaplarındaki öykücülük çizgisini *Gecenin Oteki Yüzü*'de (1982, 1991) sürdürdü. *Berlin'in Nar Çiçeği* (1988) adlı romanında yeniden göçmen işçi sorununa yöneldi, ayrı kültürlerden gelen insanların yaşamlarından kesitler verdi. Ayrıca *Redife'ye Güzelleme* (1981) adlı bir oyunu, *Die Kinder Der Türkei* (1979; Türkiye'de Çocuklar) adıyla Almanca yayımlanmış bir çocuk kitabı ve *Lodoslar Kenti* (1991) adlı bir şiir kitabı vardır.

füten, ortaçağda yaygın olarak kullanılan ve önceleri keten bir çözgü üzerine iki takım pamuk atkı atılması yoluyla dokunan kumaş türü. Füten sözcüğü daha sonraları moleskin, velveten ve fitilli dokuma gibi yüzeyi havlı ağır pamuklu dokuma türleri için kullanılmaya başlamıştır.

Füten kumaşların 15. yüzyılda, bugün Kahire'nin bir dış mahallesi olan el-Fustat'ta dokunmaya başladığı ve daha sonraları İtalya'da ve İspanya'da yaygınlaştığı sanılmaktadır. 13. yüzyılda bu ülkelerde füten dokumacılarının loncaları kurulmuştu. Bu dokuma türü yaygınlaştıkça kuzey ülkelerine doğru yayıldı; 14. yüzyılda İsviçre'de güçlü bir füten sanayisi gelişti ve 16. yüzyılda Fransız dokumacılar saçaklı ve düz fütenler üretmeye başladılar. Önceleri yüzeyi hafifçe havlandırılmış olarak dokunan fütenler, daha sonraları şapnel görünümü kazandı. 19. yüzyılda atkının yanı sıra çözgü için de pamuk kullanılır oldu.

Füten kumaşlarda, atkı takımlarından biri yüzme biçiminde yapılır. Havlı görünüm elde etmek için yüzmeler makaslanır. Daha sonra havlar fırçalanır, makaslanır ve boyalanır. Ardından kumaş ağırtılır ve boyanır.

fütuh (Arapçada "fetihler"), Arap edebiyatında fetihleri anlatan kitaplara verilen ad. Araplar, Müslümanlığı benimsedikleri dönemden başlayarak kahramanlıklarını yazıya geçirdiler. Peygamber döneminden sonra fethedilen yerleri ve bu fetihlerin nasıl gerçekleştirildiğini anlatan tarih kitaplarına, genel olarak fütuh adı verildi. Fethedilen yerin coğrafi durumundan savaşın gelişimine, gazilerin ruh halinden diplomatik olaylara kadar birçok bilginin birlikte verildiği fütuh kitapları İslam tarihçiliğinin de ilk ürünleri arasında sayılır. Fütuh yazarları daha çok, ordu içinde bulunup olayları yakından izleyen vakânüvislerdi.

Futuh kitaplarının, bilindiği kadarıyla ilki Vakıdî'nin *Futuhu's-Sam'i*, en ünlüsü de Belazuri'nin *Futuhu'l-Buldan*'ıdır.

fütürizm bak. gelecekçilik

fütüroloji, toplumsal bilimlerde, gelecekteki gelişmeleri tahmin edebilmek amacıyla bugünkü yönelimleri inceleyen yaklaşım. Fütürolojinin spekülasyon ve betimleyici boyutları ütopyacı yazına ve bilimkurgu geleneğine dayandırılabilir. Ama bu yaklaşımın metodolojisi II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru geliştirilen "teknolojik tahmin" yönteminden kaynaklanır. Theodore von Kármán'ın "Toward New Horizons" (1947; Yeni Ufuklara Doğru) adlı çalışması bu yöntemin uygulandığı önemli bir örnektir.

1950'lerde California'daki Rand Corporation'da Herman Kahn ve arkadaşları, silahlardaki gelişme ile askeri strateji arasındaki ilişkileri inceleyebilmek amacıyla senaryo tekniği adı verilen bir yöntemi geliştirdiler. Kahn, daha sonra bu yöntemi nükleer bir çatışmanın olası sonuçlarını ele alan *On Thermonuclear War* (1960; Termonükleer Savaş Üzerine) adlı kitabında uyguladı. Kahn'ın ilk çalışmalarını yaptığı dönemde, gene Rand'de çalışan matematikçi Olaf Helmer gelecek tahmininde uzman görüşlerinin kullanılması için kuramsal bir temel geliştirdi.

1964'te Fransız toplumbilimci Bertrand de Jouvenel, fütürolojiye sistematik bir felsefi temel getiren *L'Art de la conjecture*'ü (Varsayım Sanatı) yayımladı. Ertesi yıl ABD'de Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi "toplumsal modelleri önceden bilmek, yeni kuramlar tasarımı yapmak ve alması programlar önermek" amacıyla 2000 Yılı Komisyonu'nu kurdu. Bu komisyonun 1967'de hazırladığı rapor ABD'de hazırlanan geniş kapsamlı ilk fütürolojik çalışma oldu.

1972'de Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden (MIT) Dennis Meadows ve arkadaşları, uluslararası düzeyde önde gelen işadamlarını bir araya getiren Roma Kulübü'nün hazırladığı bir çalışmaya dayanarak *The Limits to Growth*'ü (Büyümenin Sınırları) yayımladılar. Bu yayın, fütürolojinin kamuoyunda geniş ilgi toplamasını sağladı. Rapor, çeşitli global sosyoekonomik eğilimlerin etkileşimiyle ilgili bir bilgisayar modelinden türetilmiş varsayımları konu alıyordu. Sonunda, yetersiz gıda üretimi ve doğal kaynakların tükenmesi ile birlikte nüfus artışı, sınırlı büyüme ve çevre kirliliğinin bugünkü hızlarıyla sürmesi durumunda dünya düzeninin çökeceği yönünde, Thomas Robert Malthus'u(1) çağrıştıran bir öngörde bulunuyordu. Bu eğilimleri dengelemek için, sonsuz büyüme inancını ve ısrafın kabullenilmesini yeniden sorgulayacak biçimde "düşüncede bir Kopernik devrimi" gerekliydi. Raporda ayrıca nüfus artışının sınırlı indirilmesi, sınırlı üretimdeki artışın dengelenmesi, çevre kirliliği denetiminin artırılması, bir yeniden çevrim düzeni kurulması, daha dayanıklı ve onarılabilir mal üretimi, tüketim mallarından çok, hizmete yönelik bir ekonomik yapı geliştirilmesi öneriliyordu. ABD hükümetinin hazırladığı *Global 2000 Report to the President* (1981; Başkana Global 2000 Raporu) bu konuların çoğunu yeniden gündeme getirdi.

Bu ve benzeri çalışmalara yönelik başlıca eleştiriler, kullandıkları modellerin çeşitli bakımlardan kısıtlı oluşu ile bunlara dayalı tahminlerin öznel ve yorumla yönelik niteliği üzerinde yoğunlaşmıştır. Fütüroloji uzmanları da genel olarak bu güçlükleri kabul etmekle birlikte, matematik, iktisat, çevre araştırmaları ve bilgisayar bilimleri gibi çeşitli alanlardan türetilen çözümleme tek-

niklerinin gitgide incelendiğini vurgulamaktadırlar.

Fütüroloji alanındaki öteki önemli yapıtlar arasında Alvin Toffler'in *Future Shock* (1970; *Şok: Gelecek Korkusu*, 1981), Daniel Bell'in *The Coming of Post-Industrial Society* (1973; *Sanayi Sonrası Toplumun Gelişi*) ve Jonathan Schell'in *The Fate of the Earth* (1982; *Yeryüzünün Yazgısı*) adlı yapıtları sayılabilir.

Fütüvvet, ortaçağ İslam devletlerinde tasavvuf ve özellikle Melamilik ilkelerine dayanan mesleki ve toplumsal dayanışma örgütlenmesi. Özellikle Anadolu'da ahi-lik(*) adıyla mesleki bir örgütlenme biçimini almıştır. Fütüvvet ile ahiğin ilkelerini anlatan kitaplara fütüvvetname adı verilir.

Fütüvvetin kökeni, belirli bir yaşam biçimini amaç edinen erkekler topluluğu olan fityana kadar uzanır. Fityanın, İslam öncesi Arabistan'da ideal (cömert, kendini aşireti için feda eden, cesaret gösteren) kişi sayılan feta (yigit) ile ilişkisi bilinmemekle birlikte, fityan üyeleri de feta olarak adlandırılır. Fityanın belirli alışkanlıkları ve özel giysileriyle toplumdan ayırt edildiği anlaşılmaktadır.

İslamın başlangıcındaki dinsel ve siyasal çekişmelerin dışında kalan fityan içkili, müzikli ve serbest cinsel ilişkiye dayalı bir yaşam biçimini benimsemiş, kapalı bir topluluktu.

Fütüvvetin İslam toplumuna girişi ise tasavvuf yoluyla oldu. Fütüvvet, fityanın ilkelerini tasavvuf temelinde biçimlendirerek dinsel ilkelere döndürdü. Fütüvvet göre her meslek ve zanaat dalının, çoğu nebi ve sahabe soyundan gelen bir piri vardı. Fütüvvet özele bir törenle girilirdi. Mahfilde düzenlenen törende şeyh, adaya "şed" adı verilen bir kemer kuşandırır ve "libas-ı fütüvve" adlı bir tür şalvar giydirdi; bu aşamalardan geçen kişiye feta denirdi. Her fetanın başka bir fetayı kardeş edinmesi gerekirdi. Bu da gene mahfilde düzenlenen, tuzlu su içirme töreniyle olurdu.

Abbasi halifesi Nâsir (hd 1180-1225) fütüvveti yeniden örgütleyerek gelişmesini sağladı. Daha da önemlisi, onun saray fütüvveti yüksek tabakalardan oluşturulmuş, savaş oyunlarının ve çeşitli sporların yapıldığı bir örgütlenmeydi. Son Abbasi halifeleri döneminde, halifenin şeyhi olduğu saray fütüvvetine girmek özel bir onur kaynağıydı. Fütüvvetin Bağdat sarayındaki gelişmesi Moğol istilasıyla 1258'de son buldu. Daha sonra saray fütüvvetinin merkezi Mısır'a taşındı. Memlük sultanlarının da libas-ı fütüvve giymeleriyle bir süre daha parlak bir dönem yaşandı.

Fütüvvetin başlangıçtan beri var olan Şii eğilim zamanla ağır basmaya başladı; fütüvvet şeyhlerinin silsilesi de geriye götürülerek Hz. Ali'ye ulaştırıldı. Buna göre Hz. Muhammed, Hz. Ali'ye kemer kuşandırmış, şalvar giydirmiş ve "Ali'den başka feta, Zulfikâr'dan başka kılıç yoktur" demişti. Böylece ilk fütüvvet eri olan Hz. Ali de kemer kuşandırdığı 17 sahabeyle fütüvvet vermişti.

Hz. Ali'den aktarıldığına göre fütüvvetin dört temel ilkesi vardır: 1) Güçlüyken bağışlamak, 2) öfkeliyken yumuşaklık göstermek, 3) düşünce karşı iyi davranmak, 4) gereksinim içindeyken bile başkasını kendisine yeğlemek. Cafer Sadık, fetayı "Tanrı'ya inanan ve kötülükten çekinen kişi", fütüvveti de "yedirmek için kazanılan yemek, elde edilen yoksullara harcamak, doğru yolda, hayırdan bulunmak ve kimseyi incitmek" biçiminde tanımlar. Fütüvvetle ilişkin en eski yapıtın yazarı ünlü mutasavvıf Süleimî'ye göre fütüvvet, bütün iş ve sözler-

de için ve dışın bir olması, yapılan işlerle övünmenin bırakılması, dinin gereklerinin gözetilmesi, sunnete uymak, Tanrı buyruklarını yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmaktır. Ona göre fütüvvetin gerekleri de şunlardır: Güvenilirlik, başkalarını gözetmek, doğruluk, güzel kardeşlik, nefsi düzeltmek, vefa, cömertlik, utanma, güzel huy, kötü işlerden kaçınmak, sözünde durmak, Tanrı için sevmek ve Tanrı için düşmanlık etmek, mal ve mevkiyi dostlardan esirgememek, iyilikleri başa kakmamak, iyileri sevmek ve onlarla sohbet etmek.

Fütüvvet ilkeleri özellikle Nâsir'in düzenlemelerinden sonra lonca örgütlenmesi ve törenleriyle bağlantılandırılarak, kentlerde bir esnaf ve zanaatkar temeline oturtuldu. Bir işe, bir zanaata çırac olarak giren kişi, çıraclık için belirlenen sürenin bitiminde fütüvvet alınırdı. Her iş ve zanaat dalı için belirlenmiş bir çıraclık süresi vardı. Bu süre içinde ustalaşan ve yalan, aldatma gibi bir kötülüğüne rastlanmayan çırağa mahfilde düzenlenen bir törenle mesleğin şeyhinin eliyle kemer kuşandırılır, şalvar giydirilir, kendi işini kurma izni ile ustahgını belgeleyen, işkoluna ilişkin bir araç verilir. Ama küfirler, inkârcılar, zalim ve haram yiyici sayılanlar, zina edenler ve falcılar fütüvvet yoluna alınmazdı; celep, kasap, üfürükçü, oyuncu gibi meslek sahipleri de örgüte kesinlikle kabul edilmezdi.

Bir işkolunda çalışan bütün usta ve çıraclar, kazançlarının bir bölümünü örgüte vermek zorundaydı. Burada biriken para o işkolunda çalışanlar arasından muhtaç olanlara karşılıksız verilir. Bir fütüvvet eri, yaptıklarından yalnız şeyhine karşı sorumluydu. Herhangi bir kötülüğü görülen kişiyi şeyh, mahfilde bütün ihvanın önünde yargılar, suçu saptananlar gerekli cezalara çarptırılırdı. Bu cezalar, mahfile alınmaktan dükkân kapatmaya, işten tümüyle el çekirtmeye kadar uzanırdı.

Füze, çarpma anında ya da önceden ayarlanmış bir mekanizmanın yardımıyla çarpmadan önce patlayan bir savaş başlığıyla donatılmış, ozitmeli, özgüdümlü ya da radyo kumandalı silah. Füzelerin hedefi bir ısı kaynağı (örn. karadan havaya uçaksavar füzesi) ya da bir ses kaynağı (örn. sualtından atılan denizaltısavar füzesi) olarak belirlenebilir. Çok uzaktaki hedeflere atılan füzelerde eylemsizlikle güdüm sisteminden, görüş alanı içindeki hedeflere atılarda ise kablo kumandalı denetim sistemlerinden yararlanılabilir. Füzerin itme sistemi, sıvı ya da katı yakıtla çalışan roketlerden oluşur.

Tarihi. İlk roket türlerini Çinliler geliştirmişti; askeri amaçlı uygulamayı ise 18. yüzyılda Hindistan'daki Mysore (bugün Karnataka) hükümdarı Haydar Ali başlattı. Haydar Ali, aygıtın itici yakıtı olan kara barutu metal silindirler içine doldurmuştu. 1800'lerde İngiliz William Congreve roket itmeli füzelerle deneylere girişti. Geliştirdiği roketler son derece başarılı oldu ve İngiliz silahlı kuvvetlerinde kullanılmaya başladı.

19. yüzyılda İngiliz mucit William Hale, geliştirdiği roketlere dönme hareketi kazandırarak hedefi bulmadaki duyarlılığı artırdı. Ama top teknolojisinde sağlanan gelişmeler roketlerin askeri önemini azalttı ve buna bağlı olarak da füzelere ilişkin araştırmalar ikinci plana itildi.

Modern roket itmeli füzelerin en önemli öncüleri ABD'li Robert Hutchings Goddard ve Wernher von Braun'dur. Çok yetenekli bir mühendis olan Goddard, I. Dünya Savaşı öncesinden başlayarak

1930'ların sonlarına değin, çok yükseklerle çıkabilen uzun erimli füzeler geliştirerek fırlatma deneyleri yaptı. Braun ise, genç yaşlarından başlayarak ünlü Alman Roket Derneği'nde çalışmalar yaptı ve II. Dünya Savaşı sırasında, Nazi hükümetinin desteğiyle günümüzün cruise füzelerinin ilk örneği olan özgüdümlü "V-1" füzelerini ve dünyanın ilk uzun erimli balistik füzesi olan "V-2"yi geliştirdi.

Nazi Almanyası'nın 1945'te yenilmesi üzerine von Braun ve uzman ekibi ABD'ye

ABD yapımı "Pershing II" füzesi, 1983
ABC Ajansı

geçerек çalışmalarını burada sürdürdüler. Bu arada Sovyetler Birliği'nde de Alman roket uzmanlarından oluşan bir grup kuruldu. II. Dünya Savaşı'nın sonunda, uçak tasarımı, cayrodengeleyici sistemler, roket motoru teknolojisi, telsiz haberleşmesi ve radardaki gelişmeler, kısa ve uzun erimli güdümlü füzelerin yapılmasında önemli adımlar atılmasını sağladı. Sonraki yıllarda teknolojik olarak gelişmiş ülkelerde yüzlerce yeni füze türü geliştirildi. Nükleer bombalara sahip olan bu ülkeler, nükleer savaş başlığıyla donatılmış kıtalararası balistik silahlar ürettirler. Böylece bu ülkelerin stratejik savaş yetenekleri örkütücü boyutlara ulaştı.

Füze türleri. Günümüzde, roketlere ve güdümlü füzelere ilişkin olarak tüm ülkelerin üzerinde anlaşıldığı ortak bir sınıflandırma sistemi yoktur. Buna karşılık füzeler, gene de, karadan karaya, karadan havaya, havadan karaya, havadan havaya fırlatılanlar ve radyo güdümlü pilotsuz uçaklar olarak başlıca beş grupta toplanabilir. Güdümsüz uçuş için geliştirilen roketler, karadan ya da havadan fırlatma sistemleri içinde yer alır. Sualtı füzeleri de karadan fırlatılan füzeler kategorisine girer.

Karadan karaya fırlatılan füzelerin ilk örnekleri, II. Dünya Savaşı sırasında Almanların geliştirdiği "V-1" ve "V-2" uzun erimli balistik füzeleriydi. Son derece etkili olan ilk "V-2" füzesi 4 Eylül 1944'te Paris'e

fırlatıldı. İki gün sonra da Londra'ya bini aşkın "V-2" atıldı. Savaş boyunca Müttefik topraklarına, hareketli rampalardan yaklaşık 4 bin "V-2" fûzesi atıldı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra serbest uçuşlu yeni roket tasarımları geliştirildi. 1950'de ABD Kara Kuvvetleri "Honest John" fûzesinin geliştirilmesi çalışmalarını başlattı ve 1955'te bu roketin ilk denemelerini gerçekleştirdi. "Honest John", 7,6 m uzunluğunda, yaklaşık 75 cm çapında ve 2.100 kg ağırlığıydı. 37 km erime sahip olan bu fûze yüksek patlayıcı ya da nükleer savaş başlığıyla donatılabiliyordu. Fûzenin daha küçük bir türü olan "Little John" özellikle hava indirme piyade tümenlerince kullanılıyordu.

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda SSCB, "Frog" dizisinden katı yakıtlı serbest uçuşlu (güdümsüz) balistik fûzeler üretmeye başladı. 1957'de kullanıma giren "Frog 1" fûzesi, 9,4 m uzunluğunda, gövde çapı yaklaşık 0,6 m idi ve 1 m açıklığında altı kanatçığı vardı. Yanma gazları yedi egzozdan oluşan bir gruptan dışarı atılıyordu. 24 km'lik bir erimi olan fûze zırhlı bir taşıta taşıyabiliyor ve konvansiyonel ya da nükleer savaş başlığıyla donatılabiliyordu.

II. Dünya Savaşı'nın sonu ile 1960 arasında katı yakıtlı küçük roketlerin geliştirilmesi bu silahların etkisi nedeniyle öteki ülkelere de yayıldı. Böylece 1960'larda süper güçler, tanksavar ve muharebe destek fûzeleri geliştirmeye yöneldiler.

II. Dünya Savaşı sırasında Almanların önemli silahlar geliştirmesine karşılık İngiltere, Fransa, SSCB, ABD ve İsviçre, "X-7" tanksavar fûzesinin araştırmalarını yapmaya yöneldiler. Dönemin savaş teknolojisi çerçevesinde geliştirilmiş olmakla birlikte, bu fûze, 20 yıl içinde geliştirilen bütün güdümlü tanksavar fûzelerinin ilk örneğini oluşturdu.

ABD, 1954'e değin uzun erimli balistik fûze alanında herhangi bir atılım göstermedi. "Snark" ve "Navaho" gibi hava emmeli sesaltı fûzelerin, uzun erimli stratejik bombardıman uçaklarının yerini alacağı düşünülüyordu. Bu araçlar çoğunlukla turbojet ya da ramjet motoruyla güçlendirilmiş ve savaş başlığıyla donatılmış yüksek hızlı pilotsuz uçaklardı.

1960'larda 640 km erimi olan "Pershing" fûzesi geliştirildi. Konvansiyonel ya da nükleer savaş başlığı taşıyabilen "Pershing" fûzeleri Avrupa'ya yerleştirildi.

ABD'de üretilen ilk kıtalararası balistik fûze olan "Atlas" daha sonra "Titan" izledi. Atlas 1,5 evreli bir araçtı. İki evreli araçlarda, ilk evrede yakıt tankı ve roket motoru atılırken, 1,5 evreli araçlarda yalnızca roket motoru atılıyor ve ikinci evrede yakıt tankının kullanımı sürüyordu. Atlas ilk kez Kasım 1958'de Cape Canaveral'dan fırlatıldığında tam erimine ulaştı. "Titan 1" kıtalararası balistik fûzesi konvansiyonel iki evreli araçlardandır. "Titan" ilk başarılı denemesini 1959'da yaptı. "Atlas" ve "Titan", sıvı oksijen ve kerosene benzeyen hidrokarbonlu yakıtlar kullanıyordu.

Balistik fûzelerde, fırlatmadan hemen önce doldurulması gereken sıvı oksijen gibi dondurucu yakıtların kullanılması başlıca lojistik sorunu oluşturur. Bu zayıf nokta savunmada geciktirici etki yapar ve katı yakıtların ya da dondurucu olmayan yakıtların kullanılmasıyla ortadan kaldırılabilir. "Titan"ın daha sonraki türü olan "Titan II", azot tetroksit ve hidrazin bileşiminden oluşan yüksek verimli yakıt kullanıyordu.

1947'de ABD Deniz Kuvvetleri denizdeki bir geminin güvertesinden fırlatılabilecek

bir "V-2" fûzesi geliştirdi. Gemide sıvı yakıtların üretilmesi ve depolanması oldukça zor olduğundan bu kez katı yakıtlar üzerine araştırmalar başlatıldı. Bu çalışmaların sonucunda iki evreli "Polaris" ortaya çıktı ve bu fûzenin ilk denemesi 1958'de, ilk kez sualtından fırlatılma denemesi ise 1960'ta gerçekleştirildi.

"Polaris" fûzelerinin fırlatılmasında sıkıştırılmış havadan yararlanılır. Fûzenin birinci evre roket motoru, fûze havalandıktan sonra ateşlenir. ABD'nin nükleer denizaltılarında, 16 adet "Polaris" fûzesi bulunur. 1971'den sonra "Polaris" fûzelerinin yerine, daha uzun ve daha geniş gövdeli "Poseidon" fûzeleri takılmaya başladı.

Denizaltıdan fırlatılan başka bir fûze de denizaltısavar "Subroc"tur. Dalış durumunda fırlatılan fûze yüzeye çıkar ve düşman denizaltısına doğru roket itmesiyle balistik mermi yolunu izler. Yeniden suya giren fûze bir güdümlü torpil gibi davranır.

İlk SSCB karadan karaya güdümlü fûzesinin geliştirilmesi Alman teknolojisine dayanıyordu ama daha sonraki Sovyet silahları özgün tasarımlardan üretildi. Sıvı yakıtlı, tek bölmeli "Scud A" fûzesi, Alman karadan havaya "Wasserfall" fûzesinin geliştirilmesiyle ortaya çıktı. Bu fûze ve daha sonra geliştirilen "Scud B", 80-160 km'lik bir erime sahipti ve radyo kumandasıyla güdümleniyordu.

İlk SSCB kıtalararası balistik fûzesi "SS-6", önce fûze, daha sonra da uzay programında yardımcı roket olarak kullanıldı. İlk kez 1967'de Paris Havacılık Gösterisi'nde halka tanıtılan "SS-6", "Vostok" uzay aracının yardımcı roketi olarak ilan edildi, ama 1950'lerin sonuna değin kullanılmadı. "SS-6"lar, birbirine paralel beş bölmeden oluşur; ortadaki taşıyıcı roketin çevresine dört yardımcı roket bölmesi eklenmiştir. Fırlatma sırasında taşıyıcı ve yardımcı roketlerin hepsi birden ateşlenir. Fûze havalandıktan sonra, dört yardımcı roket ayrılır, taşıyıcı roket çalışmaya devam eder. Yakıt olarak sıvı oksijen ve bir hidrokarbon bileşiği kullanılır ve motorlarda, deniz düzeyinde toplam 450.000 kg'lık itme gücü elde edilir.

Başlıca SSCB kıtalararası balistik fûzeleri, "SS-11", "SS-13" ve "SS-9"dur. "SS-11"lerin depolanabilir sıvı yakıtlar kullandığı sanılmakla birlikte, 1971'de SSCB yetkilileri bunun böyle olmadığını duyurdular.

Karadan havaya fırlatılan fûzelerin başlıca amacı düşman uçaklarının yolunu kesmek ve yok etmektir. Bu silahlar, geleneksel uçaksavar silahlarıyla erişilen erimlerin üstündeki yüksekliklerde etkilidir. II. Dünya Savaşı sırasında, konvansiyonel silahların eriminin çok üstündeki yüksekliklerden bombardıman yapma zorunluluğunun anlaşılması üzerine roket itmeli silahların geliştirilmesi yönünde çabalara girildi. II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, önde gelen gelişmiş ülkeler, güdümlü uçaksavar fûzelerini geliştirdiler ve bunların hedefe ulaşma duyarlılığını artırdılar. ABD Deniz Kuvvetleri, uçaksavar fûzelerinde kullanılabilecek türden ramjet motorlarının geliştirilmesine yönelik bir araştırma programı başlattı. Sonunda "Talos" fûzesi geliştirildi. 10 m uzunluğunda olan ve gemilerden fırlatılabilen bu fûzenin eğik atıştaki erimi yaklaşık 120 km idi. ABD Deniz Kuvvetleri'nin öteki karadan havaya fûzeleri "Terrier", "Tartar" ve "Sea Sparrow"dur. ABD Kara Kuvvetleri ise araştırmalarını uçaksavar Nike grubu fûzeleri üzerinde yoğunlaştırdı. Bunların ilki olan "Nike Ajax" ilk deneme uçuşunu 1951'de yaptı ve 1961'e değin kullanımda kaldı. Boyu 6 m, ağırlığı 1.115 kg ve erimi 40 km olan "Nike Ajax"ın motoru sıvı yakıtla çalışıyordu ve saatte 2.400 km hız yapılabiliyordu. 1953'te önce

"Nike B", daha sonra da "Nike Hercules" olarak adlandırılan gelişkin bir "Ajax" fûzesi yapıldı. Uzunluğu 12,5 m, ve ağırlığı 4.550 kg olan "Hercules"ın motoru katı yakıtla çalışıyordu. Fûze hem nükleer, hem de yüksek patlayıcı savaş başlığı taşıyabiliyordu ve 135 km'lik bir erime sahipti. "Nike Ajax" ve "Nike Hercules" radar kumandalı güdüm sistemiyle yönetiliyordu. "Nike" programının ilk deneylerinden sonra fûzesavar bir fûzenin geliştirilmesi çalışmaları başlatıldı. Sonuçta koruyucu antibalistik fûze sistemi ortaya çıktı. Bu sistem, çok yükseklerdeki bir fûzenin yolunu kesmek için 16,8 m uzunluğunda "Sperten" fûzesi ile daha alçakta etkili olan 8,2 m boyundaki "Sprint" fûzesinden oluşur. Her iki fûze de nükleer savaş başlığı taşıyabilecek biçimde tasarlanmıştır.

Günümüzde ABD'nin elinde bulunan öteki önemli karadan havaya fûzeler, alçaktan uçan uçaklara karşı kullanılan "Hawk" ve omuzdan atılabilen "Redeye"dir. Her iki fûze de güdüm aygıtlarına sahiptir. SSCB de karadan havaya atılan çeşitli fûzeler geliştirmiştir; bunlardan "G" grubu fûzeler, eski SSCB'nin yanı sıra dağılan Varşova Paktı'na üye ülkelere, bazı Ortadoğu ülkelerine, Küba'ya, Endonezya'ya ve Vietnam'a yerleştirilmiştir. Katı yakıtlı yardımcı roket ve sıvı yakıtlı (nitrik asit-kerosen) taşıyıcıdan oluşan bu silah, birçok bakımdan ABD yapısı "Nike Ajax"a benzer. "G" grubundan daha sonraları geliştirilen fûzelerin eğik atıştaki eriminin 45 km, yükseklik sınırının 18.300 m ve en yüksek hızının 3,5 mach (ses hızının 3,5 katı) olduğu belirtilmiştir.

Havadan karaya fırlatılan fûzeler alanında II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın geliştirdiği 5 cm çapındaki "R4M" fûzeleri en etkili olanıydı. ABD'nin 11,4 cm'lik fûzeleri ise, savaş uçaklarının kanatları altında taşıyabiliyordu. Bu dönemde havadan atılan fûzelere bir roket motoru ve konvansiyonel bomba kanatçıkları eklendi. Böylece fûzenin yolu düzleştirildi, erimi artırıldı ve hızı beton sığınaklara işleyecek bir düzeye çıkartıldı. Sovyetler Birliği, "Stormovik" avcı uçaklarını, bu türden 100 kg'lık fûzelerle donattı. Almanların geliştirdiği ilk havadan karaya güdümlü fûzeler, radyo denetimli, zırh delici (Almanlar 1944'te Müttefiklere teslim olmadan önce İtalyanların "Roma" savaş gemisini bu fûzeyle batırmışlardı) "Fritz-X" ve "Hs 293" kanatlı bomba idi. ABD'de daha sonraları "Bat" adı verilen, "Hs 293" benzeri güdümlü fûzeler yapıldı. Roket motorunda hidrojen peroksit kullanan bir radyo güdümlü bomba olan "Hs 293"ün hedefine doğru fırlatılabilmesi için pilot, gözetleyici ve bir bombardımançıdan oluşan üç kişilik bir mürettebat gerekliydi. 1945'ten sonra ABD Hava Kuvvetleri havadan karaya atılan fûzelerin çok karmaşık türleri üzerinde araştırmalar yapmaya başladı. Bunun sonucunda geliştirilen sıvı yakıtlı "Rascal" fûzesi, eylemsizlikle güdüm sistemiyle yönetiliyordu ve erimi 160 km idi. 1950'lerin ortalarında sağlanan gelişmelerin sonucunda bu fûzelerin erimi artırıldı. Ayrıca çok hafif nükleer savaş başlıklarının geliştirilmesi fûzelerin eriminin artırılmasında etkili oldu. 1970'lerin başlarında ABD'nin elinde havadan karaya atılan yedi ayrı tür fûze bulunuyordu. Bunların sistemleri gerektiğinde uyarlanarak hem havadan, hem de karadan fırlatılabilecek duruma getirilebiliyordu. Eski SSCB'nin bazı cumhuriyetlerinin elinde, bombardıman uçaklarına yerleştirilen turbojet itmeli ve sıvı yakıtlı roket motorlarıyla donatılmış birçok havadan karaya fûze türü bulunmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin havadan havaya atılan ilk güdümlü fûzesi

"Firebird" idi. 3 m uzunluğundaki "Firebird" ün katı yakıtlı bir yardımcı roketi ve sıvı yakıtlı bir taşıyıcı motoru vardı. Fırlatıldığı uçaktan radarla hedefe doğru yöneltiliyor ve üzerindeki radar sisteminin güdümüyle hedefe ulaştırılıyordu. İlk denemesi 1947'de yapılan "Firebird" üç yıl yerini daha gelişkin "Sparrow", "Falcon" ve "Sidewinder" gibi sesüstü füzelerine bıraktı. 1970'lerde havadan havaya fırlatılan füzeler giderek daha gelişkin duruma geldi. "Sidewinder 1A" gibi kısa erimli füzeler (3,2 km), henüz kullanımda olmakla birlikte, sesüstü uçaklar daha uzun erimli füzelere gereksinim doğurdu. Böylece bu füzelerin erimleri 16-19 km'ye çıkartıldı ve "Phoenix" ve "Falcon" (AIM-47 A) türü füzelerin erimleri 160 km'ye ulaştı. Eski SSCB'nin bilinen beş tür havadan havaya füzesi vardır. NATO sınıflandırmasına göre bunlar, "Alkali", "Anab", "Ash", "Atoll" ve "Awl" dir. Bu füzeler Afganistan, Mısır, Küba, Finlandiya, Hindistan, Endonezya, Irak ve Suriye'ye de satılmıştır.

Radyo güdümlü pilotsuz uçaklar ise çoğunlukla, uçaksavar silahlarına hedef olarak kullanılır. Türbojet, ramjet ya da roket motoruyla donatılan bu uçaklar, ses hızının dört katı hızlarda bir dizi manevra yapabilecek biçimde geliştirilmiştir. Eğer radyo güdümlü uçak parçalanmıyorsa yeniden kullanabilmek amacıyla doğrudan karaya ya da paraşütle indirilebilir. Radyo güdümlü pilotsuz uçaklar ayrıca askeri keşif amacıyla da kullanılır. Fotoğraf ya da televizyon kamerasıyla donatılan bir radyo güdümlü pilotsuz uçak, tehlikeli koşullarda, hedefin üzerinde görece düşük hızlarda ve oldukça alçakta uçabilir ve eylemsizlikle güdüm sisteminin radyo denetimiyle programlanması sonucunda konumunu değiştirebilir. Radyo güdümlü pilotsuz uçaklardan elektronik haberleşmede, gözlemlerde ve denize düşen havacıların kurtarılmasında yararlanılır.

Füze Savunma Uyarı Sistemi bak. Midas

füzen, kömürün gözle görülebilir büyüklükteki bir bileşeni. Genellikle birkaç milimetre kalınlığındaki gümüşü siyah katmanlarda ve kimi zaman da kül ve kabuklardan oluşan daha kalın çökeller içinde bulunur. Çök yumuşak olan füzen kolayca is benzeri toz halinde ufalanır. Füzen temel olarak, füzinin (karbonlaşmış odunsu bitki dokusu) ve başlıca maseral(*) gruplarından intertinit türü olan yanfüzinitten oluşur. Kimyasal ve fiziksel özellikleri bakımından odunkömürüne çok benzer. Orman yangınlarının ya da yoğun ısı üreten bazı bakterilerle etkinliklerinin sonucunda turba çökellerinde oluştuğu sanılmaktadır. Füzenin yapılan kalemlere ve bu kalemlerle yapılan çizimlere de füzen denir (**bak.** kömür kalem çizim). *Karş. düren; klaren; vitren.*

füzyon bak. çekirdek kaynaşması

füzyon reaktörü bak. termonükleer reaktör

Fw-190, tam adı FOCKE-WULF Fw-190, II. Dünya Savaşı sırasında Alman Hava Kuvvetleri'nin kullandığı, Me-109'dan (ya da Bf-109) sonra ikinci önemli savaş uçağı. Tek kişilik bir avcı uçağı olan "Fw-190", ilk kez 1938'de uçtu. Birtakım teknik sorunların çözülmesinden sonra 1941'de hizmete girdi ve 1942-43'e değin göklerde üstünlüğü eline geçirdi. II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin başarılı bir avcı ve avcı bombardıman uçağı olarak hizmet gördü. 1939-45 arasında 20 bin dolayında "Fw-190" uçağı yapıldı.

Altın tek kanatlı bir uçak olan "Fw-190"ın ilk modellerinde dört adet 7,9

mm'lik makineli tüfek bulunuyordu. "Fw-190A-2" modelinde ise makineli tüfeklerden ikisinin yerine iki adet 20 mm'lik top monte edildi. Saatte 660 km hız yapabilen "Fw-190"lar 10.600 metreye çıkabiliyordu. Yer hedeflerine saldırı için geliştirilen "Fw-190F" modelinde pilotu korumak için özel bir zırh bulunuyordu. Bir avcı bombardıman uçağı olarak tasarılan "Fw-190G"ler ise 1.800 kg bomba taşıyordu. "Fw-190"lar sürekli olarak geliştirildi. 1944'te yapılan "Fw-190A-8" modeli dört adet 20 mm'lik top, iki adet 13 mm'lik makineli tüfekle donatılmıştı. 1944'te hizmete giren son savaş modeli "Fw-190D-9"un hızı saatte 690 km'yi buluyordu.

Fyffe, Will (d. 1885, Dundee - ö. 14 Kasım 1947, St. Andrews, Fife, İskoçya), Birleşik Krallık sahne ve sinemalarının en tanınmış komedi karakterlerinden İskoçyalı oyuncu, pantomimci ve gösteri sanatçısı.

Çocukluğunda babasının tiyatro topluluğuyla İskoçya'yı dolaştı. Sahneye ilk kez *East Lynne*'de Little Willie (Küçük Willie) rolüyle çıktı. Çok yetenekli bir çocuk olan Fyffe 15 yaşında Shakespeare'in *Hamlet*'inde yaşlı Polonius'u oynadı ve bundan sonra

Fyffe, 1939
National Film Archive, Londra

başka topluluklarla turnelere çıktı. Büyük yeteneğine karşın bütün zamanını müzikhol gösterilerine ayırarak Glasgowlu sarhoş, köyün aptalı, denizci, yaşlı adam, demiryolu muhafızı gibi İskoç tiplerini canlandırdı.

Pek yüreklendirilmemesine karşın 1921'de London Pavilion Tiyatrosu'nda sahneye çıkan Fyffe, komedi sanatındaki ustalığını göstererek ve tipleri gerçekten dokunaklı biçimde canlandırarak adını afişlerin başına yazdırdı. 1930'larda çeşitli filmlerde rol aldı; bir İskoç çobanını canlandırdığı *Owd Bob*'da dikkati çekti. II. Dünya Savaşı sırasında birlikleri eğlendirmek için gösterdiği çabalarından ötürü kendisine C. B. E. (Commander of the Order of the British Empire) nişanı verildi.

Fylde, İngiltere'de Lancashire ilinde ilçe (*borough*). Yüzölçümü 165 km²'dir. Bir tatil yeri olan Blackpool'un aşağısında, İrlanda Denizine dökülen Ribble Irmağı halicinin kuzey yakasında yer alır. Ribble ile kuzeydeki Morecambe Körfezi arasında 29 km genişliğinde bir kıyı ovası olan Fylde coğrafi bölgesinin bir parçasıdır. Bu inşili çıkışlı alan, içinde tek tabakalı buzul birikintilerinin ve bugün çoğunlukla kurumuş olan bataklık çukurlarının bulunduğu bir arazidir. Ribble Irmağının denizle buluştuğu yerdeki Lytham St. Anne's turizm merkezinde geniş kumsallar bulunmaktadır.

Fylde coğrafi bölgesinin tarımsal üretimi, 18. yüzyılda "Lancashire'in tahıl ambarı" olarak nitelenmesine neden olmuştur. Günümüzde mandıracılık ve kümes hayvancılığı ağır basar.

Denizi yüksekten gören kumulların üzerinde kurulmuş Lytham St. Anne's pek az

sanayi kuruluşu olan bir yerleşmedir; bu nedenle aileler için gözde bir dinlenme yeridir. Ryder Kupası ve Britanya Golf Turnuvası gibi uluslararası golf maçları bazen burada yapılır. Eski bir yel değirmeni ile James uslubunda (18. yy sonları) Lytham Binası ilçedeki önemli yapılarıdır. İlçenin orta kesiminde eski bir pazar kenti olan Kirkham'da, I. Henry'nin kuzeydeki gezici yargıcı Walter L'Espece'nin Augustinüs rahipleri için 1125'te yaptırdığı bir manastırın yıkıntıları vardır. İngiltere'deki önemli havacılık ve uzay sanayisi kuruluşlarından biri ve ülkenin nükleer yakıt üreten tek tesisi Kirkham yakınlarındadır. Nüfus (1989 tah.) 73.200.

Fyn, Danimarka'da il (*amtskommune*). Sjælland (Zealand) Adası ile Jutland Yarımadasının arasında yer alan 25 adadan oluşur. Yüzölçümü 3.486 km²'dir. Fyn (Fünen) ve Langeland(*) ilin en büyük iki adasıdır; nüfusun yüzde 90'ı aşkın bölümü buralarda yaşar. Odense, ilin yönetim merkezi ve en büyük kentidir. Fyn, Tåsinge ve Langeland Adaları köprülerle birbirine bağlanmıştır. Æro ve daha küçük adalarla ilin geri kalan bölümü arasında feribot bağlantısı vardır. İlde tarım ve meyvecilik yapılır. Nüfus (1989 tah.) 458.111.

Fyn, FUNEN olarak da bilinir, Danimarka'nın ikinci büyük adası. Yüzölçümü 2.984 km²'dir. Jutland'ın güney kesimi ile Sjælland (Zealand) arasında yer alır. Batısında Küçük Boğaz (Lille Bælt), doğusunda Büyük Boğaz (Store Bælt) bulunur. Fyn ilinin (*amtskommune*) büyük bir bölümünü bu ada oluşturur. İnşili çıkışlı buzultaş arazisinin verimli killi topraklarında ("Danimarka'nın Bahçesi") tarım (tahıl ve şeker pancarı), bahçecilik, mandıracılık ve sığır yetiştiriciliği yapılır. Paleolitik Çağa ait oda mezarların yanı sıra, Vikinglere ait birçok kalıntı vardır. Bunlar arasında, Odense'nin 19 km doğusunda bir Viking şefinin gemi mezarı (y. 950) olan ünlü Ladby-skibet, batısında ise bir "gemi anıtı" (dikilmiş taşlarla gemi biçiminde çevrelenmiş mezar) bulunmaktadır. Oteden beri Danimarka aristokrasisinin kalesi olan Fyn'de pek çok eski şato ve malikâne vardır. Bunların en güzelieri, güneydeki Egeskov (1554) ve Brahetrolleborg'dur (1568; 1172'de inşa edilen bir manastırın bazı bölümlerini de içine alır). Bellibaşlı limanları, imalat sanayisinin yoğunlaştığı bir kent olan Odense, Assens, Svendborg, Nyborg, Kerteminde, Middelfart ve Fåborg'dur. Nüfus (1989 tah.) 424.687.

Fyodor I, tam adı Fyodor Ivanoviç (d. 31 Mayıs 1557, Moskova - ö. 17 Ocak 1598, Moskova), 1584-98 arasında Rus çarı. Fyodor'un ölümüyle, Rusya'da Rurik hanedanının yönetimi son bulmuştur.

IV. İvan (Korkunç) ile ilk karısı Anastasiya Romanovna Zaharina-Yureva'nın oğluydu. 19 Mart 1584'te babasının ardından tahta çıktı. Ama hem fiziksel, hem de zihinsel bakımından zayıf olduğu için hükümet işlerine karışmadı ve onun yerine yönetime karısının kardeşi Boris Godunov egemen oldu. Godunov, Fyodor'un hükümdarlık döneminde önemli işler başardı. 1589'da Rusya Metropolitliği patrikliğe yükseltildi. İsveç'in 1583'te ele geçirdiği Finlandiya Körfezi kıyılarındaki topraklar 1595'te geri alındı. Aynı dönemde Rusya'nın Sibirya'nın batısı ve Kafkasya üzerindeki denetimi güçlendi. Çocuğu olmayan Fyodor'un 1598'de ölmesiyle Rurik hanedanı son bul-

du. Fyodor'un yerine bir *zemski sobor* (ülke meclisi) tarafından çar seçilen Godunov geçti.

Fyodor II, tam adı FYODOR BORISOVIÇ GODUNOV (d. 1589 - ö. 20 Haziran 1605, Moskova), Nisan-Haziran 1605 arasında Rus çarı.

Boris Godunov'un (hd 1598-1605) oğluydu. Çok iyi bir eğitim gördü. Babası 1605'te ansızın öldüğünde Fyodor devlet yönetimi konusunda yeterince bilgiliydi. 23 Nisan 1605'te tahta çıktı. Ama IV. İvan'ın (Korkunç) oğlu ve tahtın gerçek vârisi olduğunu ileri süren birinci Düzmece Dmitri'nin(*) tehdidiyle karşılaştı. Dmitri 1604'te Boris Godunov'u devirmek amacıyla Rusya'ya saldırmıştı. Fyodor'un başkomutanının saf değiştiği Düzmece Dmitri'nin yanına geçmesi üzerine Fyodor'un annesi iktidarı ele geçirip durumu denetimi altına almaya çalıştı. Ama bu girişimiyle güçlü boyarların düşmanlığını kazandı. Boyarlar Moskova'da bir ayaklanma çıkartıp Fyodor ile annesini öldürttüler. Bu olaydan hemen sonra birinci Düzmece Dmitri Moskova'ya girerek Rusya tahtına çıktı.

Fyodor III, tam adı FYODOR ALEKSEYEVİÇ (d. 9 Haziran 1661, Moskova - ö. 7 Mayıs 1682, Moskova), 1676-82 arasında Rus çarı. Rusya'da Batı kültürünün yayılmasını desteklemiş, yerine geçen I. Petro'nun (hd 1682-1725) Batı'yı örnek alan kapsamlı reformlar başlatmasının koşullarını hazırlamıştır.

Çar Aleksey'in (hd 1645-76) en büyük oğluydu. Rusça ve Eski Slavca üzerinde geleneksel bir eğitim gördü. Ayrıca Kiev ve Polonya'da öğrenim görmüş önemli bir ilahiyatçı olan Simeon Polotski'den Lehçe ve Latince dersleri aldı. Aleksey'in ölmesinin ardından 29 Ocak 1676'da tahta çıktı. Yaşının küçüklüğü ve sağlığının bozukluğu nedeniyle devlet işlerinin yürütülmesine etkin olarak katılamadı. Onun çar olmasından sonra yönetimde ağırlık kazanan amcası İvan B. Miloslavski, kısa süre sonra I. M. Yazikov ve A. T. Lihaçev adlı saray mensuplarınca hükümetten uzaklaştırıldı. Fyodor'la aynı eğitimi görmüş olan Yazikov ve Lihaçev, Ortodoks din adamlarının muhalefetine karşın, Rus soyluları arasında Leh âdetlerini, Katolik öğretilerini ve Latince kitapları yaymaya başladılar. 1681'den sonra Fyodor yönetiminin en önemli kişisi Vasili V. Golitsin oldu. Golitsin'in etkisiyle

geniş çaplı askeri reformlara girildi. Soyluların, ailelerinin boyarlar hiyerarşisindeki yerine göre göreve getirildikleri *mestniçestvo* sistemi 1682'de kaldırıldı.

Çocuğu olmayan Fyodor'un ölümünden sonra, kimin çar olacağı konusunda anlaşmazlık doğdu. Sonunda kardeşi V. İvan (hd 1682-96) ve üvey kardeşi I. Petro birlikte tahta çıktılar. Fyodor'un ablası Sofiya Alekseyevna 1682-89 arasında naipliği yürüttü.

fyrđ, İngiltere'de Anglosakson döneminde y. 605'ten sonra kabileler içinde ortaya çıkan milis benzeri örgütlenme. Yöresel nitelikte olan *fyrđ* örgütlenmesi bütün sağlam ve özgür erkeklerle askerlik hizmetini zorunlu kılıyordu. Bu milis kuvvetini görev ve çağırma ve yönetme yetkisi, büyük olasılıkla, *alderman*'ın (krala vekâlet eden yönetici) ya da şerifin (*shire-reeve*) elindeydi. *Fyrđ* görevini yerine getirmemenin cezası olarak ödenen bedel, bireyin toplumsal konumuna göre değişirdi. Toprak sahipleri en ağır cezaları öderler, sıradan emekçiler en hafif cezaları alırlardı. *Thane*'lerle (feodal bey) onlara bağlı köylülerin oluşturduğu topluluk zamanla *fyrđ* örgütlenmesinin yerini aldı. Ama *fyrđ*, Norman İstilası'ndan (1066) sonra bile zaman zaman savunma amacıyla göreve çağırıldı.

Gabain, Annemarie von (d. 1901, Mörchingen), özellikle Uygurca belgeleri Türko-
loji dünyasına tanıtmakla ün kazanan Al-
man Türkolog.

Berlin Üniversitesi'nde sinoloji öğrenimi
gördü. Ünlü Türkolog W. Bang-Kaup'un
derslerini izleyerek Türk dillerini öğrendi.
Alman bilim adamlarının Orta Asya'ya
yaptığı araştırma gezilerinden (1900-14) ge-
tirdikleri Uygur Türkçesiyle yazılı belgeler
üzerinde çalıştı ve bunlardan bazılarını 10
bölüm halinde *Türkische Turfan-Texte*
(1929-59; 1-5, Bang-Kaup ile, 6, Bang-
Kaup ve R. R. Arat ile, 7, R. R. Arat ile,
9, W. Winter ile birlikte, Türkçe Turfan
Metinleri) adıyla yayımladı.

Gabain Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-
Coğrafya Fakültesi'nde sinoloji (1935-37),
Berlin ve Hamburg üniversitelerinde Türk
dili profesörü olarak çalıştı (1949-69). *Alt-
türkische Grammatik* (1941; *Eski Türkçenin
Grameri*, 1988), *Özbekische Grammatik*
(1945; *Özbekçenin Grameri*), *Das Leben
im Uigurischen Königreich von Gege 850-
1250* (1961; *Keçe Uygur Beyliğinde Ya-
şam*), *Die Drucke der Turfan-Sammlung*
(1967; *Turfan Derlemesindeki Basılı Yapıt-
lar*) öteki yapıtlarıdır.

gabardin, yünlü, pamuklu, ipekli ya da
karışık iplikten sık dokulu, belirli ortak
nitelikler taşıyan, daha çok giysi ve pardösü
yapmakta kullanılan kumaş çeşitlerinin or-
tak adı. Hafif çizgili, çapraz bir dokusu
olan, oldukça sağlam bir kumaştır. Atkı
iplikleri tümüyle arka yüzündedir, önden
görülmez. Dolayısıyla yalnızca çözgü yüzeyi
aşındığı için, kumaşın dayanıklılığını azalt-
madan daha düşük nitelikte atkı ipliği
kullanma olanağı vardır.

Gabardin başlangıçta yağmurluk yapma-
ta kullanılan su geçirmez bir kumaş türü
olarak ortaya çıkmıştır. Bütünüyle ipekten
dokunan, çok daha gevşek ve hafif bir
kumaşa da ipek ya da vual gabardin adı
verilir.

gabay (İbranicede "tahsildar"), çoğul GAB-
BAM, gelenekçi Yahudi cemaatine yoksul-
lara yardım için kullanılan paralardan so-
rumlu hazine. Bu makam güvenilirliğiyle
ün kazanmış kişilerin hayır için para topladığı
eski dönemlerin bir uzantısıdır. Çok
saygın konumda olan *gabba'e tzedaka'dan*
herhangi bir rapor istenmez. Ama yolsuzluk
kuşkusuna yer vermemek için, Talmud'da
iki kişinin birlikte çalışması öngörülür.

Gabbaim başlangıçta, Roma hükümeti için
vergi toplayan görevlilerin adıydı. Yalancılık
ve sahtekârlıklarıyla tanınan bu kişilerin
tanıklığı, Yahudi mahkemelerinde geçersiz
sayılırdı.

Gabelentz, Hans Conon von der (d. 13
Ekim 1807, Altenburg, Saksonya-Gotha-
Altenburg - ö. 3 Eylül 1874, Lemnitz,
Almanya), pek çok dili incelemiş Alman
dilbilimci, etnolog ve devlet görevlisi.
1848'den 1849'a değin Saksonya-Altenburg
Düklüğü'nde başbakanlık yapmıştır.

Üniversiteyi bitirdikten sonra Çin ve Fin-
Ugor dilleri üzerine araştırmalar yaptı ve
Éléments de la grammaire mandchoue'yu
(1832; *Mançu Dilbilgisinin Öğeleri*) yazdı.
1841'de *Grundzüge der syrischen Gram-
matik* (Ziryanca Dilbilgisinin Temelleri)
adlı kitabını yayımladı. Piskopos Ulfilas'ın
4. yüzyılda Got diline çevirmiş olduğu
Kitabı Mukaddes'in, sözlük, Almanca çeviri
ve dilbilgisini de içeren basımını (1843-46)
hazırladı. Ayrıca Svahili, Samoyed ve For-
moza dilleriyle başka diller üzerine birçok
makale yazdı. *Beiträge zur Sprachenkunde*

(1852; *Dilbilime Katkıları*) adlı yapıtında
Dakota dili gibi fazla bilinmeyen dillerin
dilbilgisi yapılarını inceledi.

1864'te üç Moğol dilinden Mançu diline bir
sözlük yayımladı. Fiji, Yeni Hebridler ve
Büyük Okyanusun güneybatısındaki öteki
adalarda konuşulan dilleri ele aldığı ve
bunların Endonezya ve Polinezya dilleriyle
yakınlığını ortaya koyduğu *Die melanesi-
schen Sprachen...* (1860-73; *Melanezya Dil-
leri...*) adlı yapıtını da bu yıllarda yazdı.
Gabelentz'in 80 dil bildiği, bunlardan
30'unu iyi konuştuğu sanılmaktadır.

Gabès (Tunus) bak. Kabis

gabija, Litvanca GABIETA Letonca UGUNŠ
MĀTE. Eski Prusya dilinde PANICKĒ Baltık
dininde evde yakılan ocak ateşi. Hristiyanlık
öncesi dönemlerde, yüksek tepelerde ya
da ırmak kıyılarında kurulu kabile tapınak-
larında, sürekli olarak kutsal sayılan bir
ateş (*šventa ugnis*) yakılırdı. Ateşin koruyucu-
luğunu üstlenen rahipler, yılda bir kez,
yaz ortasında düzenlenen yeniliklerde onu
söndürüp yeniden yakarlardı. Bu gelenek
zamanla evlere girdi. Ateşin koruyuculuğu-
nu üstlenen evin hanımı her akşam ateşin
sönmemesi için özen gösterir, ardından da
ailenin kısmeti açılışın diye dua ederdi.
Evlenme törenlerinde, *gabija*'nın kurulacak
aile için uğurlu bir başlangıç sağlayabilmesi
amacıyla, geline annesinin ocağından alınan
bir ateş verilir.

gabin, bir sözleşmenin taraflarından biri-
nin, ötekine darda kalmasından, düşünce-
sizliğinden ya da toyluğundan yararlanarak
edim ve karşı edim arasında açık bir
oransızlık yaratması. Gabin, sözleşme öz-
gürlüğü ilkesinin sınırına ilişkin bir durum-
dur. Hukukun koyduğu bu sınırın amacı
tarafların birbirini aşırı ölçüde istismar et-
mesini önlemektir. Bununla birlikte yasa,
söz konusu sınırın aşılması yoluyla yapılan
sözleşmeleri geçersiz saymamış, yalnızca
zarar gören tarafa sözleşmeyi bozma hakkı
tanımıştır. Borçlar Kanunu'nun 21. madde-
sine göre gabine uğrayan taraf, bir yıl içinde
sözleşmeyi bozduğunu öteki tarafa bildire-
rek verdiğini geri isteyebilir. Bu süre sözleş-
menin yapıldığı andan işlemeye başlar.
Sözleşmeyi bozma hakkının yasal süre için-
de kullanılmaması durumunda, sözleş-
me yapıldığı andan başlayarak geçerlilik
kazanır; sözleşmenin doğurduğu bütün so-
nuçlar hukuksal değer taşır ve bağlayıcı
olur.

Gabin durumunun söz konusu olabilmesi
için gerekli olan açık oransızlık nesnel bir
koşuldur. Edimlerin değeri sözleşmenin
tamamlandığı andaki durumlarına göre öl-
çülür; tarafların edimlere duydukları özel
ilgi ve verdikleri değer göz önüne alınmaz.
Edimler arasındaki oransızlık normal zekâ-
ya sahip herkesin fark edebileceği kadar
açık olmalıdır. Gabin durumunun özel
koşulu taraflardan birinin ekonomik bakı-
mdan sıkıntıya düşmesi, toyca ya da düşünce-
sizce davranması, öteki tarafın da bu du-
rumdaki bilgisiyle yararlanmasıdır.

Gabin durumunda sözleşmeyi bozma hak-
kı yalnızca zarar gören tarafa tanınmıştır.
Öteki taraf edimler arasındaki oransızlığın
giderilmesi yoluyla sözleşmenin ayakta tu-
tulmasını isteyemez. Bazı durumlarda yar-
gıç sözleşmenin bozulması yerine, ötekin-
den daha yüksek olan edimin bir ölçüde
indirilmesine de karar verebilir.

Gabin, Jean, asıl adı JEAN-ALEXIS MONCOR-
GÉ (d. 17 Mayıs 1904, Paris - ö. 15 Kasım
1976, Neuilly-sur-Seine, Hauts-de-Seine,
Fransa), 1930'lardan 1960'lara değin Fran-
sız sinemasının en sevilen oyuncularından.

Jean Gabin adıyla sahneye çıkan bir mu-
zikhol komedyeninin oğluydu. Sahne yaşa-
mına 1923'te Folies-Bergere'de başladı

Gabin
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

1931'de rol aldığı *Chacun sa Chance* (Her-
kesin Şansına) adlı filmle sinemaya geçti ve
sahnedən uzaklaştı. Yönetmenliğini Julien
Duvivier'nin yaptığı *Maria Chapdelaine*
(1934) ve *Pépé le Moko* (1937; *Cezayir
Butakhaneleri*) filmleriyle üne kavuştu.
Unutulmaz tiplerinden birini, yönet-
men Jean Renoir'ın klasikleşmiş savaş kar-
şıtı filmi *La Grande Illusion*'da (1937; *Harp
Esirleri*) çizdi. Marcel Carné'nin *Quai des
brumes* (1938; *Son Buse/Sisler Ruhu*) ve
Le Jour se lève (1939; *Son Ümit*) adlı
filmlerinde toplum dışına itilmiş insanların
dünyasında yaşayan, talihsizliklere sürüklen-
nen güçlü, kararlı tipler yarattı. Daha
sonraki filmlerinde de genellikle ya dedektif
ya da gangster rollerinde gözüktü; polis
müfettişi Maigret tipinin yanında, işinin
ustası profesyonel katilleri de canlandırdı.
Öteki filmleri arasında *Les Bas-Fonds*
(1936; *Ayaktakımı Arasında*), *Au-delà des
grilles* (1948; *Firari Aşık*), *Touchez pas au
grisbi* (1954; *Haracıma Dokunmayın*), *Le
Cave se rebiffe* (1962; *Kalpazanlar*), *Mé-
lodie en sous-sol* (1962; *Vurgun/Yeraltı Melo-
disi*), *Le Clan des Siciliens* (1969; *Sicilyalılar
Çetesi*), *Deux hommes dans la ville* (1973;
Şehirde İki Adam) sayılabilir.

Gabinus, Aulus (ö. İÖ 47, Salonae,
Dalmasya), Büyük Pompeius'u destekleyen
Romalı siyaset adamı.

İÖ 67'de *tribunus*(*) olan Gabinus, kor-
san yağmalarına karşı önlem olarak Akde-
niz'in ve kıyıda 81 km içerideki bütün
toprakların komutasını Pompeius'a bırakan
bir yasa önerisi sundu. Önerdiği bir başka

Gabinus, tunc busti;
Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli
Abnari Art Resource Ltd Inc

yasa, senatörlere rüşvet verilmesini önlemek üzere Roma'daki yabancı elçilere ödünç para verilmesini denetim altına almayı amaçlıyordu. Gabinus İÖ 58'de konsülken, Cicero'nun sürgüne gönderilmesini sağladı.

İÖ 57-54 arasında Suriye prokonsülü olan Gabinus, II. Hyrkanos'u yeniden Kudüs başrahipliğine getirdi, ayaklanmaları bastırdı. Yahuda'da yönetsel düzenlemeler gerçekleştirdi, bazı kentlerin yeniden inşasını sağladı. Senato'nun onayı olmaksızın, XII. Ptolemaios Auletes'i yeniden tahta çıkarmak üzere Pompeius tarafından Mısır'a gönderildi. Yokluğunda Suriye ve Filistin'de patlak veren ayaklanmalarla güçlüklerle başa çıkabildi. *Publicanus*'ların (vergi toplayıcıları) düşmanlığını üzerine çeken Gabinus Roma'ya dönüşünde vatana ihanetle suçlandıysa da sonunda aklandı. Ama daha sonra görevini kötüye kullanmaktan hüküm giyerek sürgüne gönderildi (İÖ 54). İÖ 49'da Caesar'ın yeniden göreve getirdiği Gabinus, İlyricum'da (İlyria) savaştı (İÖ 48-47) ve Salona'de (bugünkü Split yakınında) öldü.

Gable, (William) Clark (d. 1 Şubat 1901, Cadiz, Ohio - ö. 16 Kasım 1960, Hollywood, ABD), yaklaşık çeyrek yüzyıl boyunca Hollywood'un en önemli erkek yıldızı olmuş ABD'li sinema oyuncusu. *Gone with the Wind*'de (1939; *Rüzgâr Gibi Geçti*)

Clark Gable, Loretta Young'la birlikte *Vahşetle Çağır* filmi, 1935
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

canlandırdığı sert, buyurgan ve romantik Rhett Butler tipiyle üne kavuşmuştur.

Gezici bir petrol işçisinin tek oğluydu. Gençliğinde çeşitli geçici işlerde çalıştıktan sonra, Edd Lilly hisseli kumpanyasına katıldı. Gable'in tiyatrodaki ilk görevi sırası gelen oyuncuları sahneye çağırmaktı. Eski bir oyuncu olan ilk karısı Josephine Dillon'dan aldığı oyunculuk derslerinden sonra Broadway'de ilk kez *Machinal* (1928; Mekanik) adlı oyunda başrol çıktı.

Gable 1924'te, sessiz filmlerde küçük roller almıştı. Sesli sinemaya geçmesiyle birlikte Hollywood'a dönerek 1931'de *The Finger Points* (1931; Parmak Uçları) ve *Night Nurse* (1931; Gece Hemşiresi) gibi bir dizi filmde gangster rollerine çıktı. Metro-Goldwyn-Mayer Stüdyosu ile sözleşmeli olduğu 1931-54 arasında, kendisini üne kavuşturan kaygısız serüvenci rollerinde oynadı. 1930'larda ayrıca Jean Harlow'la birlikte birçok filmde rol aldı. *Red Dust*

(1932; Kırmızı Toz), *Saratoga* (1937), ünlü oyuncu Spencer Tracy ile başrolleri paylaştığı *Boom Town* (1940; Birdenbire Zenginleşen Kent) ve *San Francisco* (1936) gibi filmlerle Amerikalıların erkeklik simgesi haline geldi. *It Happened One Night* (1934; *Bir Gecece Oldu*) adlı filmle Oscar kazanan Gable, *Mutiny on the Bounty* (1935; *Deniz Ejderi / Denizde İsyan*) ve *Rüzgâr Gibi Geçti* adlı filmlerdeki başarılı oyunuyla da çeşitli ödüllere aday gösterildi.

Kendisi gibi oyuncu olan üçüncü karısı Carole Lombard'ın ölümünden sonra ABD Kara Kuvvetleri Hava Birliği'ne yazılarak II. Dünya Savaşı'na katıldı. "Beş bombalama hareketinde gösterdiği özellikle övgüye değer başarı" nedeniyle Hava Kuvvetleri Madalyası'nı kazandı ve binbaşı rütbesine yükseltildi.

Arthur Miller'in senaryosunu yazdığı ve ölümünden iki hafta önce tamamlanan, Marilyn Monroe'yla oynadığı son filmi *The Misfits*'te (1961; *Uygunsuzlar*) yaşlanmakta olan bir kovboyu canlandırdı. Ölümünden dört ay sonra, beşinci karısı Kay Williams Spreckels'dan bir oğlu oldu. Lyn Tomabene, *Long Live The King* (1977; Yaşasın Kral) adlı yapıtında Gable'in yaşamöyküsünü kaleme almıştır

Gabo, Naum, asıl adı NAUM NEEMIA PEVSNER (d. 5 Ağustos 1890, Bryansk, Rus Çarlığı - ö. 23 Ağustos 1977, Waterbury, Connecticut, ABD), yapımcılık akımının başta gelen temsilcilerinden Rus asıllı öncü sanatçı. Heykellerinde cam, plastik, metal ve tel gibi malzemeler kullanarak geleneksel kütle anlayışı yerine zaman ve mekân içinde hareket kavramlarını araştırmıştır. Münih Üniversitesi'nde tıp, doğal bilimler ve mühendislik eğitimi gördü. 1913'te Münih'ten Floransa ve Venedik'e yürüyerek yaptığı yolculukta sanat ve mimarlık yapıtlarını inceledi. Ressam olan kardeşi Antoine Pevsner'den ayırt edilebilmek için

"Uzayda Çizgisel Konstrüksiyon, No. 4", Naum Gabo'nun plastik ve paslanmaz çelik heykeli, 1957-58; Whitney Müzesi, New York
Whitney Museum of American Art, New York

genç yaşta Gabo adını aldı. 1913/14'te Paris'teyken Archipenko ve *avant-garde* hareketin öbür öncüleriyle tanıştı. 1915'te Stockholm'de kübizm etkisindeki ilk heykellerini yaptı. Seluloit ve metalle yaptığı "Kadın Başı" (1916) bu dönem çalışmaları arasında. I. Dünya Savaşı sırasında yaşadığı Oslo'da kardeşiyle birlikte Rus sanatçı Vladimir Tatlin'in geliştirdiği yapımcılık doğrultusunda denemeler yaptı.

Devrim'den sonra Rusya'ya döndüklerinde iki kardeş sanatın siyasal güçlerini etkisiyle araştırmaktan çıkıp propagandaya yöneldiğini gördüler; 1920'de de yapımcılığın tekniklerini savunan Gerçekçi Bildirge'yi yayımlayarak Moskova sokaklarında dağıttılar. Bildirgede sanatının sürekli doğruyu araması gerektiğini vurgulayarak sanatta temel gerçeğe zaman ve mekân kavramlarıyla varılabileceğini belirttiler. 1920'de Gabo ilkelerinin somutlaştığı 43 cm boyunda çelik paletten ilk kinetik heykelini yaptı.

1922'de Rusya'dan ayrıldı ve 10 yıl Almanya'da kalarak Moholy-Nagy ve öbür öncü sanatçılarla çalıştı. 1932'de gittiği Paris'te 1935'e değin Soyutlama-Yaratma grubu içinde etkinlik gösterdi. 1936-46 arasında İngiltere'de kaldıktan sonra ABD'ye gitti ve 1953-54'te Harvard Lisansüstü Mimarlık Okulu'nda dersler verdi. 1965'te Amerikan Sanat ve Edebiyat Akademisi Enstitüsü'ne üye seçildi. 1971'de de K. B. E. (Knight of the Order of the British Empire) nişanını aldı.

Gabo'nun işlediği başlıca tema heykellerinin adlarına yansımıştır. "Sarmal Konu" (Modern Sanat Müzesi, New York), "Küresel Konu Üzerine Yan Saydam Çeşitlemeler" (1951; Guggenheim Müzesi, New York), "Uzayda Çizgisel Konstrüksiyon, No. 4" (1957-58, Whitney Müzesi, New York) gibi heykellerinde yapımcılık ilkelere yer vermiştir. Rotterdam'daki Bijenkorf Binası (1955) için ısmarlanan ve 1957'de açılan heykeli en görkemli yapıtlarından biridir.

Gabon, resmî adı GABON CUMHURİYETİ, Fransızca REPUBLIQUE GABONAISE, Afrika'nın batı kıyısında, Ekvator çizgisi üzerinde ülke. 267.667 km²'lik bir alanı kaplar. Başkenti Libreville'dir. Kuzeyden Ekvator Ginesi ve Kamerun, güneyden ve doğudan Kongo, batıdan da Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Batı kıyılarının açıklarında São Tomé ve Príncipe yer alır. 1991 tahmini nüfusu 1.212.000'dir.

Doğal yapı. Gabon'un büyük bölümünü ülkenin başlıca ırmağı olan Ogove'nin (Ogooué) havzası kaplar. Yaklaşık yüzde 90'ı Gabon sınırları içinde olan Ogove Havzası ülkenin toplam yüzölçümünün yaklaşık üçte ikilik doğu kesimini tümüyle içine alır. Ogove Havzası, kuzeyde Woleu-Ntem Havzası, batıda ve güneybatıda da kıyı düzlükleri ile Atlas Okyanusundan ayrılır. Ogove Irmağı Lambaréné'nin aşağı kesiminde yer alan bir dizi gölün suyunu topladıktan sonra, kıyı düzlüklerinin kuzey ve güney uzantılarını birbirinden ayıran bir delta oluşturarak Atlas Okyanusuna dökülür. Kıyı düzlüklerinin deltanın güneyinde kalan kesiminde, üzerinde ülkenin en yüksek dağı olan Iboundji'nin (980 m) bulunduğu Chaillu Kütləsi yükselir; kıyı düzlüklerinin bu kesimi kumlu kıyılar, çukıl setleri ve lagünleriyle Kongo kıyıların bir uzantısı görünümündedir. Güneye göre daha düzensiz bir kıyı çizgisine sahip olan ve daha geniş bir alanı kaplayan kuzey düzlükleri ise yükseklikleri 300-600 m arasında değişen bir dizi platoya Ogove bölgesinden ayrılır. Platolar kuzeydoğuya doğru birbirlerine yaklaşarak, kuzeybatıda Woleu-Ntem ile Ogove'yi birbirinden ayıran Kristal Dağlarıyla birleşir.

Gabon'da Ekvator bölgesine özgü sıcak ve nemli bir iklim hüküm sürer. Libreville'de 3.050 mm olan ortalama yağış miktarı kuzeybatı kıyılarında 3.810 mm'ye ulaşır ve bu miktarın hemen hemen tümü ekim-mayıs ayları arasında gerçekleşir; yılın geri kalan bölümünde de yağışların azlığına

karşın nem oranı yüksektir. Ortalama sıcaklık 27°C dolayındadır ve mevsimlere göre pek az değişiklik gösterir.

Ülkenin yaklaşık üçte ikisi Ekvator'a özgü sık yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Bu ormanlarda, aralarında Gabon orman ürünleri sanayisinin belkemiğini oluşturan ve sert-odunlu bir ağaç türü olan *okoumé*'nin de (gabonmaunu) bulunduğu 3 binden fazla bitki türüne rastlanır. Sık ormanlar Gabon'u bir hayvan cenneti haline getirmiştir; bölgede antilop, maymun, fil ve çeşitli tropik kuş türleri yaşar.

Gabon sınırlı miktarda olmakla birlikte önemli yeraltı kaynaklarına sahiptir. Manganez rezervleri açısından 230 milyon tonla (1985) Güney Afrika, eski SSCB ve Avustralya'nın ardından dördüncü sırayı alır. Ülkede ayrıca önemli miktarlarda demir cevheri, petrol, doğal gaz ve uranyum rezervleri bulunur.

Nüfus. Gabon'da değişik diller konuşan 40'tan fazla etnik grup yaşar. Ogo ve Irmağının kuzeyinde yaşayan ve toplam nüfusun üçte birinden fazlasını oluşturan Fanglar, Orta Afrika'nın büyük topluluklarından biri olan Pahouinlerin bir koludur. Irmağın güneyinde yaşayan en büyük topluluklar Punular, Siralar ve Nzebiler, daha küçük topluluklar ise Tekeler ve Kotalardır. Atlas

Okyanusu kıyısında yaşayan Omyeneler ise, en küçük topluluklardan biri olmakla birlikte ülke tarihinde önemli rol oynamışlardır. Nüfusun yüzde 96,2'sinin Hristiyan olduğu Gabon'da Katoliklerin sayısı Protestanların üç katından biraz fazladır. Bölgede az sayıda Müslüman yaşar; nüfusun geri kalan bölümü ise çeşitli Afrika dinlerine bağlıdır. Nüfusun oldukça yaşlı olduğu Gabon'da 15 yaşın altındakiler toplam nüfusun yaklaşık üçte birini oluşturur 1991 verilerine göre Gabon'da km²'ye 4,5 kişi düşer; doğum oranı (1985-90) binde 39,4, ölüm oranı binde 16,8, nüfus artış hızı ise binde 22,6'dır. Nüfusun yarıya yakın bölümü büyük yerleşim merkezlerinde (Libreville, Port-Gentil, Lambaréné, Mounda, Mouila, Oyem, Franceville ve Bitam) yaşar. Geri kalan bölümü ise genellikle ırmak kıyılarındaki ve yol kenarlarında kurulmuş, yalnızca birkaç ailenin yaşadığı 4 bin dolayında küçük köye dağılmıştır. Ülkenin başlıca kentlerinden biri olan Port-Gentil bir sanayi merkezi olarak gelişirken, kuzeybatıda yer alan başkent Libreville, geniş bulvarları, büyük otelleri, eğlence merkezleri ve yeni havalimanıyla Afrika'nın en modern kentlerinden biri durumuna gelmiştir.

Ekonomi. Gabon'un gelişmekte olan karma ekonomisi büyük ölçüde madencilik ve

keresteciliğe dayanır. Hükümetin son yıllarda yabancı sermayeyi özendirme amacıyla liberal politikalara yönelmesine karşın, planlı ekonomi yürürlüktedir.

Gayri safi milli hasılası (GSMH) 3 milyar ABD Doları, kişi başına milli geliri ise 2.770 ABD Doları (1989) olan Gabon, tropik Afrika ülkeleri içinde en yüksek gelire sahip ülkedir. Bu miktarın önemli bir bölümü petrol gelirlerinden sağlanmaktadır.

Toplam işgücünün yarısından fazlasının tarım sektöründe çalışmasına karşın, tarımsal üretimin GSMH içindeki payı yüzde 10'dan daha azdır. Tarım genellikle geçimlik düzeyde yapılmakta ve iç talebi karşılamada yetersiz kalmaktadır. Gabon'un başlıca tarımsal ürünü manyok, ihracat ürünleri ise kakao, kahve ve palmye yağıdır.

Madenlerin işletmeye açıldığı 1960'lara değin Gabon'un başlıca sanayi dalı kerestecilikti. Ama kesimler sonucu deniz ve ırmak kıyılarındaki orman kaynakları tükenince, 1970'lerin sonlarında iç bölgelerdeki ormanlara yönelindi. Kerestecilik Avrupa ve Gabon şirketleri tarafından sürdürülmektedir. Ülkenin ekonomik gelişmesinin temelini

hızla gelişmekte olan madencilik sektörü oluşturur. GSMH'nin üçte birine yakın bölümü, ihracat gelirlerinin ise üçte ikisinden fazlası, ülkenin en önemli yeraltı kaynağı haline gelen petrolden kaynaklanır. Petrol arama ve çıkarma çalışmaları Gabon hükümetinin de yüzde 30 pay sahibi olduğu yabancı petrol şirketlerince sürdürülür. Gabon'da ayrıca, önemli miktarlarda manganez ve uranyum çıkarılır.

İmalat sanayisinin GSMH içindeki payı yüzde 10'dan azdır; bu miktarın büyük bölümünü kerestecilik (*okoumé*) oluşturur. 1967'de Port-Gentil'de bir petrol arıtma tesisinin kurulmasından sonra hafif sanayi gelişmeye ve çeşitlenmeye başlamıştır. Libreville yakınlarındaki Kinguelé'de ülkenin ilk hidroelektrik santralının kurulmasından sonra elektrik üretimi hızla artmış ve 1968'de 74 milyon kW-saat iken, 1989'da 876 milyon kW-saate ulaşmıştır.

Hemen hemen tümüyle petrol, manganez, uranyum ve orman ürünlerinin satışından elde edilen ihracat gelirleri genellikle ithalat giderlerini aşar. Gabon'un ticaret yaptığı ülkelerin başında Fransa, ABD ve İspanya gelir. Transgabon Demiryolu'nun yapımını ve başka kalkınma projelerini gerçekleştirmek için Fransa, Almanya ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan büyük miktarlarda borç alan Gabon, alacaklı ülkelerin ısrarı üzerine, IMF stabilizasyon programı çerçevesinde dış borçları düzenli biçimde geri ödemesini olanaklı kılaacak bir ekonomik politika izlemeye başlamıştır.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Gabon iktidardaki Gabon Demokrat Partisi (PDG) tarafından yönetilir. 1961'de yürürlüğe konmuş, 1981'de de yeniden gözden geçirilmiş olan anayasada cumhurbaşkanına geniş yetkiler tanınmıştır. Hükümeti atama yetkisi cumhurbaşkanındadır. Mayıs 1990'da çeşitli siyasal hareketlerin temsilcilerinin katıldığı bir ulusal konferansta çok partili demokrasiyi yasallaştıran bir geçici anayasa kabul edildi. Ülkenin üst yargı organları, cumhurbaşkanı ve öteki devlet görevlileri hakkında soruşturma açma yetkisi olan Yüksek Mahkeme ile Yüksek Adalet Divanı'dır.

Gabon'da çalışanlara işgörmelik, iş kazası, yaşlılık ve doğum ödemelerini içeren bir sosyal güvenlik sistemi vardır. Ayrıca 16 yaşın altında çocukları bulunan işçi aileleri sosyal yardım parası alırlar.

Pek çok tropik Afrika ülkesi gibi sağlık koşullarının oldukça kötü durumda olduğu Gabon'da, başta böcek ve sinekler olmak üzere çeşitli zararlılar bulaşıcı hastalıkların hızla yayılmasına neden olmaktadır. Sıcak ve nemli hava nedeniyle solunum yolları hastalıkları oldukça yaygındır. Çocuk ölümlerinin (1985-90) oranı binde 103, ortalama ömür erkekler için 49.9 yıl, kadınlar için ise 53.2 yıldır. Kişi başına düşen doktor sayısı öteki Afrika ülkelerinin çoğundan daha fazla olmakla birlikte, kırsal kesimlere yeterli sağlık hizmeti ulaştırılmamaktadır. Albert Schweitzer'in Lambarende'de kurduğu hastane Gabon için bir örnek oluşturmıştır. Hükümet, yeterli düzeyde sağlık hizmeti sağlanmasına, özellikle de anne ve çocuk sağlığı programlarına öncelik vermektedir.

Gabon'da 6-16 yaş arasında öğrenim zorunludur ve kayıtlara göre bu yaş grubunun yüzde 75'i okula devam etmektedir. Ülkenin başlıca yükseköğrenim kurumu Omar Bongo Üniversitesi'dir. Bununla birlikte öğrencilerin büyük bölümü yükseköğrenimlerini Fransa'da sürdürmektedir. Ülkedeki

bütün haberleşme araçları hükümetin elindedir.

Geleneksel Gabon sanatı kutsal figürleri, törenlerde kullanılan maskaları ve fetişleriyle bütün Afrika'da ün kazanmıştır. Bu yapıtların bir bölümü Libreville'deki Gabon Gelenek ve Sanat Müzesi'nde sergilenir. Önceleri Fransız Ekvator Afrika'sının dört sömürgesinden biri olan Gabon, 1960'tan beri bağımsız olmasına karşın Fransa'yla kültürel bağlarını sürdürmektedir ve Fransa'daki kültürel gelişmelerin etkisi altındadır.

Tarih. Paleolitik ve Neolitik çağlara ait bazı bulgular Gabon'un çok eski tarihlerde yerleşime açıldığını gösteriyorsa da, bölgenin 15. yüzyıl öncesi tarihine ilişkin fazla bilgi yoktur. Bölgeye ilk yerleşenlerin Pigmeler olduğu sanılır. Ülkenin başlıca etnik grubu olan Fanglar ise bölgeye ancak 18. yüzyılın sonlarında gelmişlerdir.

Gabon'a ilk ayak basan Avrupalılar 1472'de Gabon Halicini keşfeden Portekizli denizciler oldu. Onları Fransız, Felemenk ve İngiliz tüccarlar izledi. Bu tüccarların başlıca etkinlikleri köle ticaretiydi. Köle ticareti, 19. yüzyılın başlarında yasaklanmasına karşın Gabon'da 1880'e değin sürdü. Bölgedeki hükümdarlarla anlaşmaya varmayı başaran ilk Avrupa ülkesi Fransa oldu. Köle ticaretini engellemek üzere bölgeye gönderilen Fransız Deniz Kuvvetlerinden Kaptan L.-E. Bouet-Willamez 1839'da halicin doğu yakasındaki yerel kabilenin şefi olan Kral Denis'yle, 1841'de de batı yakasındaki Kral Louis'yle bir anlaşma imzaladı. Gabon 1843'ten 1886'ya değin, Fransız Batı Afrika'sına bağlı olarak Fransız deniz subaylarınca yönetildi. 1886'da Gabon'a bir Fransız vali atandı ve bölge, Kongo ile Gabon'dan oluşan Fransız Kongosu'na bağlandı. 20. yüzyılın başlarında ise yeni oluşturulan Fransız Ekvator Afrika'sındaki dört sömürgeci bir oldu.

II. Dünya Savaşı sırasında Özgür Fransız kuvvetleri 1940'ta Gabon'u Vichy hükümetinden geri aldılar. 1946'da Fransa'ya bağlı denizasırlı topraklar (*territoire d'outre mer*) statüsü kazanan Gabon, 1958'de Fransız Uluslar Topluluğu'na bağlı özerk bir cumhuriyet oldu. 17 Ağustos 1960'ta da tam bağımsızlığını kazandı. Ülkenin ilk cumhurbaşkanlığına Şubat 1961'de, Gabon Demokratik Bloku'nun (BDG) lideri olan Léon M'ba seçildi. Fransız yanlısı bir politika izleyen M'ba sert eleştirilere uğradı. Sonunda ordunun Şubat 1964'te düzenlediği bir darbeyle devrildi ve yerine başlıca rakibi olan Jean-Hilaire Aubame geçirildi. Ama, üç gün içinde Fransa'nın bölgeye asker göndererek olaya müdahale etmesi üzerine M'ba yeniden başa geçti. Ekim 1964'te yapılan seçimleri M'ba'nın önderliğindeki BDG kazandı ve sonraki iki yıl içinde pek çok muhalif politikacı partilerinden ayrılarak BDG'ye katıldı. Mart 1967'de muhalefet partilerinin seçimlere katılması yasaklandı. Mart 1968'de ise BDG'nin adı Gabon Demokrat Partisi (PDG) olarak değiştirildi ve ülkenin tek siyasal partisi ilan edildi.

1967'de M'ba'nın ölümü üzerine yerine adını sonradan Omar olarak değiştirecek olan Bernard Bongo geçti. Fransa'ya yakın bir siyaset izleyen Omar Bongo, ülkenin gelişen ekonomisini başarıyla yönetti. 1974'teki petrol krizinden fazla etkilenmeyen Gabon ertesi yıl OPEC'in tam üyesi oldu. 1976'da da Ortak Afrika ve Mauritius Örgütü'nden (OCAM) çekildiğini ilan etti. 1986'da dünya petrol fiyatlarındaki düşüş Gabon ekonomisini ciddi olarak etkiledi. Bununla birlikte, 3 milyar ABD Doları'na mal olan Transgabon Demiryolu programla-

nandan önce tamamlandı ve 1987'de işletmeye açıldı. 1990'da başkent Libreville'de yönetim karşıtı ayaklanmalar yaşandı. Resmi binaların ve cumhurbaşkanının bazı mülklerinin yakıldığı bu ayaklanmalar karşısında Fransız kuvvetleri Port-Gentil'deki yuvalara Fransız tahlili etti. Petrol üretiminin düşmesine yol açan bu ayaklanmalar ekonomiyi de sarstı. Şiddet hareketlerinin Mart 1991'deki yasama meclisi seçimlerine gölge düşürmesine karşın, Gabon çok partili demokrasiye geçiş yolunda yeni adımlar attı. Ama Bongo ülke yönetimi üzerindeki denetimini korudu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak ANAYILLIK

Gabon engereği (*Bitis gabonica*), *Viperidae* familyasından, Orta Afrika'nın tropik ormanlarında yaşayan son derece tehlikeli yılan türü. Uzunluğu 2 m'ye, ağırlığı 8 kg'ya ulaşabilen Gabon engereği, Afrika'nın en

Gabon engereği (*Bitis gabonica*)
Cy LaTour, St. Louis Zoo

zehirli yılanı olmasına karşın genellikle saldırgan değildir. Burunlarının üstünde boynuza benzer iki çıkıntı olan bu iri başlı ve kalın gövdeli yılanların derisi kahverengi, mor, açık sarı renklerde ügen ve dikdörtgen biçimi lekelerle bezenmiştir.

Gabon Halici, Fransızca ESTUAIRE DU GABON. Gabon'un batısında, Gine Körfezinde girinti. Kuzeydoğuda Kristal Dağlarından (*mont*) doğan Komo ve Mbé ırmaklarıyla beslenir. Uzunluğu 66 km, ağız genişliği 14.5 km'dir. Portekiz denizcilerinin 1470'lerde keşfederek, biçiminden dolayı Gabão (Kuşonlu Plato) adını verdiği halici, uzun yıllar Batı Afrika'nın en korunaklı demirleme yeri olarak biliniyordu.

Haliçteki en önemli liman olan Libreville, Gabon'un başkenti ve en büyük kentidir. Ağaç kütükleri Komo Irmağı yoluyla kuzeybatı kıyısındaki Libreville ve Owendo'ya kadar gelir. Mbé Irmağının yukarı çıkışında, Kinguelé'de kurulmuş olan baraj Estuaire iline hidroelektrik enerjisi sağlar.

Gabor, Dennis (d. 5 Haziran 1900, Budapest - o. 8 Şubat 1979, Londra), üç boyutlu, merceksiz bir fotoğrafçılık sistemi olan holografiyi bularak 1971 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan Macar asıllı elektrik mühendisi.

1927'de Berlin'deki Siemens & Halske AG (bugün Siemens AG) şirketinde araştırma mühendisi olarak çalışmaya başlayan Gabor, 1933'te Nazi Almanyası'ndan kaçarak İngiltere'ye geçti ve Thomson-Houston Company'de görev aldı, daha sonra da İngiliz uyruğuna geçti. 1947'de holografi düşüncesini ortaya attı. Geleneksel ışık kaynakları ve filtreler kullanarak holografinin temel tekniğini geliştirdi. Geleneksel ışık kaynakları, genellikle çok zayıf ya da çok dağınık ışık verdiği için bugün çeşitli uygulamalar alanları olan holografi, ışık dalgalarının şiddetini yükselten lazerin 1960'ta bulunmasına değin ticari bir kullanımı bulamadı. 1949'da, Londra'daki İmparatorluk Bilim ve Teknoloji Yüksekokulu'na geçen Gabor, 1958'de aynı okulda uygulamalı elektron fiziği profesörü oldu. Öteki

çalışmaları arasında yüksek hızlı osiloskoplar, iletişim kuramı, fiziksel optik ve televizyon konularındaki araştırmaları sayılabilir. 100'den çok patenti vardır.

Gaboriau, Émile (d. 9 Kasım 1832/33/35, Saujon - ö. y. 1 Ekim 1873, Paris, Fransa), polisiye romanın babası olarak tanınan Fransız romancı.

Fransa'nın Edgar Allan Poe'su olarak nitelendirilen Gaboriau, üretken imgelemi ve keskin gözlem gücüyle 13 yıl içinde dizi olarak yayımlanan 21 roman yazdı. Birçok kitap ve çeşitli yazılarının ardından, 1866'da yayımlanan *L'Affaire Lerouge* (Lerouge Olayı) adlı yapıtıyla ünlendi. Çoğu türünün klasikleri olarak kabul edilen başlıca yapıtları *Le Crime d'Orcival* (1867; Orcival'in Suçu), *Monsieur Lecoq* (1868), *Les Esclaves de Paris* (1868; Paris Esirleri), *La Vie infernale* (1870; Cehennem Hayatı), *L'Argent des autres'dur* (1874; Başkalarının Parası), *Le Petit Vieux des Batignolles* adlı yapıtı Türkçede *Beş Harfin Esrarı* (1964) adıyla yayımlanmıştır.

Gaborone, eskiden (1969'a değin) GABERONES, Botsvana'nın başkenti. İngiltere'den bağımsızlığın elde edilmesinden bir yıl önce (1965) yönetim merkezi olarak Güney Afrika'daki Mafeking'in (bugün Mafikeng) yerini almıştır. Cape Town-Zimbabve demiryolu üzerindedir. Kentte devlet daireleri, parlamento binaları, bir hastane, bir katedral, bankalar, bir radyo istasyonu, bir termal enerji santrali ve bir havalimanı bulunur. Gaborone'de ayrıca Botsvana Üniversitesi'nin (kuruluşu 1976) merkezi ile doğa tarihi, arkeoloji ve Tarihöncesi bölümleri olan bir ulusal müze ve sanat galerisi (1968) vardır. Nüfus (1991) 133.791.

Gabriel, GABRIEL PROSSER olarak da bilinir (d. y. 1775, Richmond yakınları, Virginia - ö. Eylül 1800, Virginia, ABD), ABD tarihindeki ilk büyük köle ayaklanmasına önderlik eden köle. 30 Ağustos 1800'de patlak veren ayaklanma, başarısızlığa uğramasına karşın, bütün Güney'de beyazların kölelerden duyduğu korkuyu körüklemiştir.

Gabriel'in annesi Afrika'da doğmuştu. Thomas H. Prosser'in kölesi olarak büyüyen Gabriel dine derinden bağlandı. 1800 ilkbaharında ve yazında Virginia'da bağımsız bir Siyah devleti kurmak amacıyla bir köle ayaklanması tasarladı; kendisi de bu devletin kralı olacaktı. Virginia'da Richmond üzerine yönelecek üç hedefli saldırı planına göre cephanelik ele geçirilecek, barut deposuna el konulacak, Fransızlar, Metodistler ve Quaker'lar dışında bütün beyazlar öldürülecekti. Gabriel'in bin kişilik (tahminler 2-50 bin arasında değişmektedir) ordusu belirlenen gece kentin 10 km dışında toplandı. Bazı tarihçilere göre, köpürülerin yıkılmasına ve su baskınlarına yol açan şiddetli bir yağış ve fırtına olmasaydı Gabriel'in ordusu başarı kazanabilirdi. İsyanı güçlerin yeniden toplanmasına fırsat kalmadan ayaklanmayı haber alan Vali James Monroe eyalet milislerini harekete geçirdi. Gabriel ile 34 kadar arkadaşı yakalanarak, yargılandıktan sonra idam edildi.

Gabriel, Albert(-Louis) (d. 1883, Cerisieres, Haute-Marne - ö. 1972, Bar-sur-Aube, Fransa), Selçuklu ve Osmanlı erken dönem mimarlıkları üzerine çalışmalarıyla Türk mimarlık tarihine katkıda bulunmuş Fransız arkeolog ve mimarlık tarihçisi.

Paris'te bir yandan mimarlık öğrenimi görürken, bir yandan da Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne devam etti ve edebiyat doktoru unvanıyla mezun oldu (1921). 1908-11 arasında Yunanistan'da Delos Ada-

sında yapılan kazılarda mimar olarak çalıştı. Almanya ve İspanya'ya geziler yaptı. İstanbul'a gitti (1911). 1914'te Rodos Adasındaki, 1919-20 yıllarında Mısır'da el-Fustat'taki (Fski Kahire) kazılara katıldı. 1923'te Caen Üniversitesi'nde sanat tarihi doçenti oldu. 1925'te Strasbourg Üniversitesi'nde, 1926'da Türkiye'ye giderek İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde sanat tarihi dersleri verdi. 1930'da İstanbul'da Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nü (bugün Fransız Anadolu Tetkikleri Enstitüsü) kurarak 1944'e değin başkanlığını yürüttü. 1932'de Güneydoğu Anadolu'da, 1934'te İran ve

Albert Gabriel
Ara Güler

Irak'ta, 1936'da Suriye'de inceleme gezileri yaptı. II. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Fransa'ya döndü ve Collège de France'ta İslam sanatları profesörlüğüne getirildi. 1945'te İstanbul'a giderek yeniden Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nün başına geçti ve bu görevini 1956'ya değin sürdürdü. 1932'de Alman Arkeoloji Enstitüsü üyeliğine, 1933'te Académie Française muhabir üyeliğine seçildi. 1940'ta Türk Tarih Kurumu onur üyeliğine getirildi. Kendisine Ankara Üniversitesi onursal doktorluk, Fransa hükümeti Légion d'honneur nişanı verdi.

Gabriel'in önemli kitapları arasında *La cite de Rhodes* (1930, 2 cilt; Rodos Kenti), *Monuments Turcs d'Anatolie* (1931-34, 2 cilt; Anadolu'daki Türk Anıtları, 1 cildin Niğde bölümü 1962'de *Niğde Türk Anıtları* adıyla yayımlanmıştır), *Voyages archeologiques dans la Turquie orientale* (1940, 2 cilt; Türkiye'nin Doğusunda Arkeolojik Geziler), *Phrygie, exploration archeologique* (1941-65; Frigya'da Arkeoloji Araştırmaları) adlı 4 ciltlik dizinin 2. ve 4. ciltleri, *Chateaux Turcs du Bosphore* (1943; İstanbul Türk Kaleleri), *Une capitale Turque: Brousse* (1958, 2 cilt; Bir Türk Başkenti: Bursa) sayılabilir.

Gabriel, Ange-Jacques, JACQUES-ANGE-GABRIEL olarak da bilinir (d. 23 Ekim 1698, Paris - ö. 1782, Paris), Fransız mimar. XV.

Tasarımını Ange-Jacques Gabriel'in yaptığı Bourbon Sarayı (Ulusal Meclis), 1722-28, Paris

Graodon Art Resource/EB Inc

Louis döneminde pek çok şato ve sarayın yapımını ya da genişletilmesini üstlenmiştir.

Bir mimarlar ailesinin en ünlü üyesi olan Gabriel, XV. Louis'un başmimarı ve Mimarlık Akademisi müdürü Jacques V'in (1667-1742) oğluydu. 1742'de babasının ölmesi üzerine bu görevleri devraldı. Krallık adına Fontainebleau Şatosu'nun (1749) ve Louvre Sarayı'nın (1755) genişletilmesini, Compiègne (1751) ve Choisy (1752) şatolarının yapımını ve Askeri Okul'un (1752) büyük Versailles projesini (1763) yürüttü. Kent planlaması alanındaki yeteneklerini Paris'teki görkemli XV. Louis Meydanı (bugün Concorde Meydanı) ile ortaya koydu. En tanınmış yapıtı Versailles'daki Petit Trianon'dur (1762).

Gabriel, Peter (d. 13 Mayıs 1950, Londra, İngiltere), İngiliz rock şarkıcısı ve bestecisi.

Müzik yaşamına 1960'ların sonuna doğru lise arkadaşlarıyla birlikte kurduğu toplulukta başladı. Bir süre sonra Genesis adını alan topluluk, Gabriel'in besteleri ve büyük bir teatral zenginlik içeren sahne gösterileriyle 1970-74 arasında *progressive rock* toplulukları arasında önemli bir yer edindi. Topluluğun yedinci albümü *The Lamb Lies Down on Broadway*'in (1974) ve plağı tanıtmak için yapılan ABD ve İngiltere turnesinin başarısına karşın, Peter Gabriel 1975'te Genesis'ten ayrılarak kendi adına çalışmaya başladı.

Gabriel solo plaklarında öncü sanatçı kişiliğini ticari kaygılar gütmekten geliştirme olanağı buldu. Yazdığı şarkı sözleri de giderek Genesis günlerinin gerçeküstücülüğünden uzaklaşıp eleştirel ve gerçekçi bir çizgiye oturdu. Gabriel'in kendi adını taşıyan ikinci solo albümündeki (1978) "Animal Magic" militarizm, üçüncü albümünde (1980) yer alan "Games without Frontiers" ise milliyetçilik yanlısı televizyon programlarını sert biçimde eleştiriyordu. Gene üçüncü albümünde yer alan "Not One of Us" ve Güney Afrikalı siyasal eylemci Stephen Biko'nun (*) öldürülmesinden esinlenen "Biko" adlı şarkılarında ise Gabriel, ırkçılığı hedef almıştı. Baskı gören siyasal eylemcilere sempatisini 1982'de çıkardığı ve gene kendi adını taşıyan dördüncü albümünde yer alan "Wallflower" gibi şarkılarla ve 1980'lerin ortalarında Uluslararası Af Örgütü yarannca çıktığı turnelerle de gösterdi. Bestelerinde California yöresi Yerlilerinin ve Orta Afrika halklarının müziklerinden de yararlanan Gabriel'in, *Security* (1982) albümünde yer alan "Shock the Monkey" ve *So* (1986) albümündeki "Sledgehammer" gibi şarkılarının *video-clip*'leri türün en yaratıcı örnekleri arasındadır. Gabriel 1980'lerde Müzik, Sanat ve Dans Dünyası (WOMAD) şenliklerinin gerçekleştirilmesinde de önemli rol oynamıştır. Martin Scorsese'in *The Last Temptation of Christ* (1988, Günaha Son Çağrı) filminin müziği olan *Passion*'dan sonra 1992'de *US* albümü çıkmıştır.

Gabrielenyolar bak. Gabrielinolar

Gabrieli, Andrea, ANDREA DI CANNAREGIO, CANNAREGGIO ya da CANAREGGIO olarak da bilinir (d. y. 1510-20, Venedik - ö. 1586 sonları, Venedik), İtalyan Rönesans bestecisi ve orgcu. Madrigalleri, dinsel ve dindışı törenler için bestelediği büyük ölçekli koro ve çalgı yapıtlarıyla tanınmıştır. Besteci Giovanni Gabrieli'nin amcasıdır.

Venedik'in Canareggio semtinde doğdu. 1536'da San Marco Bazilikası'nda şarkı

söylemeye başladı ve bazilikanın müzik yöneticisi Adriaan Willaert'in öğrencisi oldu. Willaert'ten çoksesli motet yazmayı, özellikle de stereofonik etki yaratmak üzere kilisenin değişik yerlerine yerleştirilen korolar için beste yapmayı öğrendi. 1550 sıralarında Verona Katedrali'nde de şarkı söylediği sanılır.

Gabrieli 1558'de Venedik'teki S. Geremia Kilisesi'ne orgcu oldu, ama çok geçmeden bu işinden ayrılarak uzun bir dış geziye çıktı. Münih'te Bavyera saray şapelinde Fransız-Flaman besteci Orlando di Lasso'nun yanında çalıştı. Ardından Avusturya'da Graz sarayına gitti. Sonunda Augsburg'da Fugger ailesinin korumasına girdi. 1564'te Venedik'e dönerek San Marco'nun ikinci orgcusu, 1584'te virtüöz orgcu Claudio Merulo'nun ardından da birinci orgcu oldu; ölümüne değin de bu görevde kaldı. Kendisi org çalmakla birlikte Gabrieli bu yıllarda pek az org müziği yazdı. Buna karşılık kültür akademilerinde ve evlerdeki müzikli toplantılarda söylenmek üzere birkaç ciltte toplanan madrigaller besteledi. Gabrieli günümüzde daha çok kilise ve devlet törenleri için yazdığı ve bir bölümü ölümünden bir yıl sonra yayımlanan büyük ölçekli koro ve çalgı müziğiyle tanınır. Bunların en güzellerinden biri olan üç koro ve orkestra için *Magnificat* adlı yapıtının San Marco'da seslendirilmek üzere yazıldığı hemen hemen kesindir. Ayrıca, altı bölümlü missalarından oluşan *Primus liber missarum* (1572; Birinci Missa Kitabı) da önemli yapıtları arasındadır.

Gabrieli, Giovanni (d. 1556 ?, Venedik - ö. 12 ? Ağustos 1612, Venedik), İtalyan Rönesans bestecisi, orgcu ve müzik öğretmeni. Törenler için bestelediği ağır koro ve çalgı motetleri türünden dinsel müzik besteleriyle ünlüdür.

Babası gibi saydığı amcası Andrea Gabrieli'nin yanında yetişti. Onun yurtdışı gezileri ve ilişkileri sonucunda Giovanni İtalya dışında da tanındı. Ayrıca Münih'te Orlando di Lasso'nun yanında çalıştı (1575-79). 1584'te Venedik'e döndü ve ertesi yıl amcasının yerine San Marco Katedrali'nin ikinci orgcusu oldu; bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Amcasının 1586'da ölmesinden sonra tören müziği alanında kısa sürede ön plana çıktı; buna karşılık çok fazla madrigal besteledi. 1587'de bir saygı gösterisi olarak amcasının yapıtlarını yayımladı (*Concerti di Andrea et di Giovanni Gabrieli a 6-16 voci*; Andrea ve Giovanni Gabrieli'nin Konçertoları); bunların arasına kendi kilise müziği bestelerinin bazısını da koydu. Giovanni'nin dış ülkelerde ilişki kurduğu kişiler arasında, amcasının eski öğrencisi Venedik üslubunu coşkuyla benimsemiş Alman besteci Hans Leo Hassler ile Fugger ailesi ve Avusturya arşidükü Ferdinand gibi koruyucular vardı. Daha sonraki yıllarda ünlü bir öğretmen olan Giovanni'nin öğrencilerinden en tanınmış Alman müzikçi Heinrich Schütz idi.

Giovanni'nin 1587'deki derlemenden sonra bastırıldığı başlıca yapıtları iki *Sacrae symphoniae*'ydi (1597, ös 1615; Kutsal Senfoniler). Her iki yapıtta da kilise için çalgı müziği ve dinsel törenler için ağır koral ve çalgı motetleri yer alıyordu. Amcası gibi Giovanni de birbirinden ayrı korolar için müzik bestelemişti; ama kullanılacak çalgıları, nerelerin solocular ve nerelerin bütün koro tarafından söyleneceğini belirtmeye,

her parçada ayrı bir müzik üslubu kullanmaya çok özen göstermiş, böylece müzik rengi ve orkestralama konusunda yepyeni bir yaklaşım getirmişti. Sekiz çalgı için yazdığı ünlü *Sonata pian'e forte*'sinde yüksek ve hafif sesle çalınacak yerleri belirtmişti. Motetleri arasında dört solocu, dört sesli koro, keman, üç kornet, iki trombon ve org için bestelediği *In ecclesiis* başyapıtı sayılır.

Gabrielinolar, SAN GABRIELİNOLAR ya da GABRIELİYOLAR olarak da bilinir, kültürleri ve lehçeleri bakımından bağlantılı iki, bir olasılıkla da üç Kuzey Amerika Yerli topluluğu. Yuta-Aztek kökenli bir dil konuşurlar ve California'nın güneyindeki adalar ile kıyı boyundaki düzlüklerde yaşarlardı. Asıl Gabrielinolar, bugünkü Los Angeles ilinin (county) doğu ve güney kesimi ile Orange ilinin kuzeyinde ve Santa Catalina ile San Clemente adalarında yerleşmişti. Bu topluluğun adı, Fransisken keşişi San Gabriel Arcángel'den geliyordu. Adını İspanya'daki San Fernando Rey Misyonu'ndan alan ikinci topluluk Fernandinolar, Fernandenyolar ya da San Fernandinolar olarak da adlandırılırdı. Bu grup San Fernando Vadisi çevresinde ve kıyının bir kesiminde yaşardı. Üçüncü topluluk Nikolinolar (Nikolenyolar ya da San Nikolinolar) ise San Nicolas Adasına yerleşmişti. California'daki en verimli ve en güzel toprakların bir bölümünü işgal eden Gabrielinolar bölgede yaşayan en varlıklı ve gelişmiş halklar olarak bütün komşularını büyük ölçüde etkiliyorlardı. Güney California'da, *Datura stramonium* tohumundan elde edilen ve bir tür halüsinojen madde olan *tolache* içilen ayinleriyle ünlü kült, Gabrielinolardan kaynaklanmıştır.

Gerek iç kesimlerde, gerek kıyıda yaşayan Gabrielinolar direk ve saz hasırlardan yapılmış evlerde oturur, meşe palamudu ve başka bitkiler toparlar, ayrıca balıkçılık ve avcılık yaparlardı. Adalı Gabrielinolar ve özellikle Nikolinolar ise çoğunlukla balina kaburgalarını denizaslana derisi ya da çalgıyla örtterek yaptıkları konutlarda bannırlardı. Bütün topluluklar sepet örür, Santa Catalina Adasından gelen sabuntaşını oyarak çanak, kepçe, törenlerde kullanılan geniş kaplar, ustaca işlenmiş oymalar, kolye ve süs eşyaları yaparlardı. Adalarda, kıyılarda ve iç kesimlerde yaşayanlar arasındaki yaygın ticarete değişim aracı olarak deniz kabuğundan yapılmış kolyeler kullanılırdı. Her Gabrielino köyünün soydan gelme bir başkanı ve şamanları vardı.

Bugün yaşayan hiçbir Gabrielino'nun varlığı saptanamamıştır. Ayrıca bak. Misyon Yerlileri.

gabro, plajiyoklaz feldispat ve piroksenden oluşan, orta ve iri taneli kayaların ortak adı. Bazaltların magma püskürmeleri sonucunda oluşan dış volkanik kayalar olmasına karşılık, gabrolar, magma sokulmaları sonucunda derinlik kayaları biçiminde

Shelby yakınlarından hornblendili gabro örneği, Kuzey Carolina
Benjamin M. Shrub

gelişir. Kökenleri aynı olmakla birlikte bazaltların mineral yapısı ve kimyasal bileşimi homojen, gabronunkiler ise oldukça değişkendir. Taşocaklarından çıkartılan gabrolar kimi zaman siyah granit ya da mastar blokları olarak kullanılmakla birlikte, bunların doğrudan ekonomik değeri oldukça düşüktür. Bu tür kullanımların ötesinde gabroların ya da ilişkili ultrabazik (silis oranı çok düşük) kayaç türlerinin asıl önemi birincil nikel, krom ve platin mineralleri içermesidir. Birincil magnetit (demir) ve ilmenit (titan) mineralleşmelerine çoğunlukla yalnızca gabrolu karmaşıklarda rastlanır.

Tek ya da çift mineralli, katmanlaşmış gabrolu karmaşıklar Güney Afrika'daki Bushveld'de ve Skye Adasında bulunmuştur. Ayrıca homojen olmayan ve düzenli katmanlaşma göstermeyen gabro karmaşıkları da vardır; ABD'de Ontario'daki Sudbury'de yer alan lopolitlerin (çanak yapılı derinlik kayaları) yanı sıra Minnesota'daki Beaver Körfezinde, New Jersey'deki Palisades'de ve Güney Afrika'da Karoo'da görülen büyük diyabaz silleri bu tür karmaşıklardır.

Minnesota'daki Duluth'ta rastlanan lopolit, her iki katmanlaşma düzenini de içeren gabro karmaşıklarının çarpıcı bir örneğidir. Bu lopolit kütesinin alt bölümünün bileşimi olivinli gabro yapısındadır ve bileşimleri anortozitten peridotite (labradorit ve olivin içeren tek mineralli kayalar) kadar değişen belirgin katmanlardan oluşmuştur. Üst bölüm ise görece homojen bir feldispatlı gabrodur. Bazı yerlerde düzensiz ve çizgili bir yapı gösteren bu bölümün belirgin katmanları bulunmaz. Bu iki ana bölüm arasında, feldispatlı gabronun üzerinde, bir granofir ya da mikropegmatitli granit kuşağı yer alır.

Gabrovo, Bulgaristan'ın ortakuzey kesiminde il (*okrug*) ve il merkezi kent. Gabrovo kenti, Balkan Dağlarındaki Şıpka Geçidinin eteklerinde, Yantra Irmağının her iki yakasında yer alır. Önemli bir sanayi merkezi olan Gabrovo'ya çevre bölgelerden çok sayıda işçi çalışmaya gelir. "Bulgaristan'ın Manchester'i" olarak anılan kentte büyük bir tekstil (elbise, deri işleri, aksesuar) sanayisi vardır. Ayrıca takım tezgahları, ayakkabı, elektrikli makine ve dokuma tezgahı da üretilir.

İnaniş'a göre Gabrovo, 15. yüzyıl ortalarında gezgin bir demirci tarafından kuruldu. Daha sonra başka zanaatçılar da ona katıldı. 1835'te Bulgaristan'ın kiliseden bağımsız ilk okulu burada açıldı. Gabrovo Osmanlı egemenliğinden 1877'de çıktı. El sanatlarına dayalı üretim, güneydeki dağlık yörelerde dokuma, ağaç işçiliği ve halı dokumacılığı biçiminde varlığını sürdürmektedir. Gabrovo ilinin yüzölçümü 2.035 km²'dir. Nüfus (1981 tah.) kent, 79.523; (1990 tah.) il, 168.700.

Gabú, Batı Afrika'da, Gine-Bissau'nun kuzeydoğu kesiminde il. Kuzeyde Senegal, güneyde ve doğuda Gine, batıda Bafatá ili, güneydoğuda da Tombali iliyle çevrilidir. Yüzölçümü 9.150 km²'dir. İlin güney yarısında doğu-batı doğrultusunda akan Corubal Irmağı (*rio*) ve ilin ortasından geçerek gene doğu-batı doğrultusunda akan Colufe Irmağı, sularını Gêba Irmağına boşaltır. Gêba Irmağı, ilin Bafatá iliyle kuzeybatı sınırını çizer. Deniz düzeyinden 90-100 m yükseklikteki Gabú Platosu (*planalto*) Corubal Irmağının kuzeyinden Senegal sınırına kadar uzanır. Corubal Irmağının güneyinde, komşu Gine'de Fouta Djallon (Futa Jallon) Platosunun oluşumunu sağlayan

Boé Tepeleri yer alır. Bu tepeler boksit ve demir cevheri bakımından zengindir. İlin kuzey kesiminde, Gêba Irmağı ile Senegal sınırı arasında yerleştiği ekilir. Gabü ilinin öteki bölümlerinde dağınık otlaklar bulunur. Buralarda sığır, koyun ve keçi otlatılır; ayrıca geçimlik düzeyde akdarı, mısır, kacadarı ve piriş ekimi yapılır. Pamuk ve şeker kamışı ekimi 1980'lerin başlarında geliştirilmiştir. İl merkezi Gabü'dan başkent Bissau'ya ve öteki kıyı kentlerine karayolları uzanır. İlde Fulaniler (Peuller) çoğunluktadır; Malinkeler (Mandingolar) ilin azınlık grubunu oluşturur. Nüfus (1979) 103.683.

Gaca Mada (ö. 1364), Macapahit İmparatorluğu'nun yayılıp güçlenmesinde önemli rol oynamış devlet adamı. Bugünkü Endonezya'yı oluşturan takımadaları tek bir yönetim altında birleştirmiş ve Endonezya'nın ilk dönemlerindeki milliyetçilerce ulusal kahraman ilan edilmiştir. Yaşadığı dönemin saray şairi Prapañça, yazdığı bir destanda

Gaca Mada, pişmiş toprak büst; Trawulan Silt Alanı Müzesi, Endonezya Trawulan Museum Endonezya

kendisine övgüler düzmüş, 1946'da Yogyakarta'da açılan ilk Endonezya üniversitesine de Gaca Mada adı verilmiştir.

Halktan birinin çocuğu olmasının dışında, yaşamının ilk dönemine ilişkin bilgi yoktur. Gaca Mada, zekâsı, cesareti ve 1319'da Kutî önderliğinde başlayan ayaklanma sırasında Kral Cayanagara'ya (1309-28) olan bağlılığı sayesinde iktidara kadar yükseldi. Kutî, imparatorluk başkentini ele geçirdiği sırada, Gaca Mada, Badander'e giden Kral Cayanagara'nın muhafız birliğine komuta ediyordu. Kralı güvenli bir yere gizledikten sonra, başkente dönerek onun öldürüldüğü söylentisini yaydı. Bu habere çoğu subayın üzüldüğünü ve Kutî'nin halk arasında pek sevilmediğini görünce bir karşı ayaklanma düzenledi; Kutî öldürüldü ve Cayanagara yeniden tahta çıktı. Gaca Mada, ödül olarak Daha bakani (*pati*), daha sonra da Daha ve Canggalı bakani yapıldı; böylece yönetici seçkinler arasına katıldı.

Ama Gaca Mada'nın Cayanagara'ya olan bağlılığı, kralın, karısını sahiplenmesiyle sona erdi. 1328'de, Cayanagara hastalanınca, Gaca Mada, saray hekimi Tança'ya, yapacağı ameliyat sırasında kralı öldürmesi için emir verdi. Kral öldükten sonra da Tança'yı suçlayarak idam ettirdi. Kralın oğlu olmadığı için, kızı Tribhuvana tahta çıktı.

Tribhuvana'nın yönetimi (1329-50) sırasında, Gaca Mada giderek Macapahit'in en güçlü kişisi durumuna geldi. 1331'de Cava'nın doğusundaki Sadeng'de ayaklanma başlayınca, bir askeri birliğin başında hemen bölgeye gitti. Kembar adındaki bakan, birliğin Sadeng'e girmesini engellemeye çalıştıysa da, Gaca Mada ablukayı kırarak çarpmayı kazandı.

Dönüşünde, Macapahit başbakanı (*mapati*) yapıldı. Aynı zamanda, bakanlar kurulu önünde, imparatorluk adına bütün takımada-

ları fethedene değin *palapa*'dan (tatil yapma ayrıcalığı ya da kralın başışladığı toprakların geliri) yararlanmayacağına ant içti. Kembar ve öteki bakanlar, sözlerini alaya alınca, kraliçenin de yardımıyla Kembar ile yandaşlarını görevlerinden aldı. 1343'te, planı doğrultusunda bir sefer düzenleyerek Bali'yi fethetti.

Tribhuvana 1350'de tahttan çekildi. Yerine geçen oğlu Hayam Wuruk'un yönetimi sırasında Macapahit gücünün doruğuna ulaştı ve bugün Endonezya'yı oluşturan takımadaların tümü imparatorluğun denetimine girdi. Hayam Wuruk başa geçince, devlet işlerini tümüyle başbakanına bıraktı. Bir yıl sonra Gaca Mada, Macapahit'in etki alanını, Cava'nın batısındaki Sunda Krallığı'nı da içine alacak biçimde genişletmeye çalıştı. Sunda'ya bir heyet göndererek Hayam Wuruk'un, kralın kızı ile evlenmek istediğini bildirdi. Öneriyi kabul eden kral, bazı soylularla birlikte prensesi Macapahit'e getirdi. Sunda heyeti, başkentin kuzeyindeki Bubab'ta, düğünün yapılacağı söylenen geniş bir alanda kamp kurdular. Bu arada Gaca Mada ile Sunda kralı arasında bir anlaşmazlık çıktı. Gaca Mada, kralın prensesi Hayam Wuruk'a götürmesini istiyor, kral ve adamları ise prensesin, Macapahit kraliçesi olarak Hayam Wuruk ile eşit statüye sahip olması gerektiğinde ısrarlıydı.

Bunun üzerine Gaca Mada, sorunu asker çağırarak çözme yoluna gitti. Sundalı soylular ise onurlarının yaralanmasından ölmü yeğlediler ve mutlu bir evlenme töreninin planlandığı alanda kanlı bir katliam oldu. Sunda kralı ile birlikte prenses ve soylular da öldürüldü. Sunda, bu katliamdan sonra Macapahit'in üstünlüğünü bir süre için kabul ettiyse de, sonunda bağımsızlığını yeniden kazandı.

Gaca Mada, iktidarını yüceltmek amacıyla, Cava ile doğudaki Singhasari Krallığı arasındaki sınır hattı üzerinde bir tapınak inşa ettirdi. Böylelikle Singhasari'nin son kralı ile eşit konumda olduğunu göstermek istiyordu. Prapañça, Macapahit destanı *Nagarakertagama*'yı yazmaya Gaca Mada'nın koruması altında başladı. Cava tarihinde büyük önem taşıyan bir hukuk kitabı da onun emirleri uyarınca derlendi.

Gaca Mada, iç politikada da önemli rol oynadı. Saray baş görevlisi konumunu da içeren birçok görevde bulundu. Etkinlikleri o kadar geniş bir alana yayılmıştı ki, 1364'te öldüğünde Hayam Wuruk, önceden yalnızca Gaca Mada'nın sorumluluğunda olan görevlerin yerine getirilmesi için dört ayrı bakan atamak zorunda kaldı. Gaca Mada'nın nasıl öldüğü tam olarak bilinmemektedir. Bazı uzmanlar, onun gücünden korkmaya başlayan Hayam Wuruk tarafından zehirlendiğini öne sürerler. Ama bu konuda kesin bir kanıt yoktur.

gaçça, Hindistan'da Caynacılığın Şvetambara mezhebine bağlı keşişler ile onların müridlerinin oluşturduğu tarikatlara verilen ad. Yaklaşık 7. ve 8. yüzyıllardan başlayarak 84 ayrı *gaçça*'nın doğduğu söylenir. Ama bugün ancak Kharatara (özellikle Racasthan'da), Tapa ve Ançala gibi birkaç modern tarikat varlığını sürdürebilmiştir. *Gaçça*'ların dinsel inançları arasında belirgin hiçbir ayrım yoktur; bunlar örneğin Şhanakavasi ve Terapanthi gibi birer alt-mezhep de değildir.

Caynacılığın Digambara mezhebindeki benzer tarikatlara da *gana* adı verilir. Gerek *gaçça*'lar, gerek *gana*'lar, önderlerinin ruhani soyağacını, Caynacılığın en eski ve ünlü önderlerine dayandırır.

Gadaba dili *hak*. Gutob dili

Gadako (Tibet) *hak*. Gar

Gadamer, Hans-Georg (d. 11 Şubat 1900) Marburg, Almanya), felsefi yorumbilim (*) (*hermeneutik*) yöntemiyle 20. yüzyılda felsefe, estetik, ilahiyat ve eleştiri alanlarında etkili olan Alman filozofu

Bir kimya profesörünün oğluydu. Breslau, Marburg, Freiburg ve Münih üniversitelerinde beşeri bilimler öğrenimi gördü. Freiburg'da Martin Heidegger'in yanında yaptığı felsefe doktorasını 1922'de tamamladı. 1933'te Marburg'da, 1934-35 yıllarında Kiel'de estetik ve etik dersleri verdi. 1937'de Marburg'da kadro dışı profesör oldu. İki yıl sonra Leipzig Üniversitesi'ne kadrolu profesör olarak atandı. Ardından, Frankfurt (1947-49) ve Heidelberg (1949'dan başlayarak) üniversitelerinde dersler verdi. 1968'de emekliye ayrıldıktan sonra da üniversitede ders vermeyi sürdürdü.

Gadamer, felsefi yorumbilim yöntemini büyük ölçüde Wilhelm Dilthey, Edmund Husserl ve Martin Heidegger'in kavramlarından yararlanarak geliştirmiştir. En önemli yapıtı *Wahrheit und Methode* (1960; Hakikat ve Yöntem) bazı çevrelerde 20. yüzyılda yorumbilim üzerine yapılmış en önemli çalışma olarak görülür. Öteki yapıtları arasında *Goethe und die Philosophie* (1947; Goethe ve Felsefe), *Platostudien* (1968; Platon Araştırmaları), *Hegels Dialektik* (1971; Hegel'in Diyalektiği), *Die Begriffsgeschichte und die Sprache der Philosophie* (1971; Felsefenin Kavram Tarihi ve Dili), *Wer bin ich Wer bist Du?* (1973; Ben Kimim Sen Kimsin?), *Vernunft im Zeitalter der Wissenschaft* (1976; Bilim Çağında Us), *Poetica* (1977; Poetika) ve *Idee des Guten zwischen Plato und Aristoteles* (1978; Platon ve Aristoteles'te İyi İdeası) sayılabilir.

Gadames *bak.* Gıdamis

Gadara, bugün ÜMM KAYS Filistin'de antik kent. Dekapolis'in(*) üyesi olan Gadara, Ürdün'deki Taberiye Gölünün (Celile Denizi) hemen güneydoğusunda kurulmuştur. Tarihte adına ilk kez Selevkos kralı III. Antiokhos'un (Büyük) kenti almasına (İÖ 218) ilişkin kayıtlarda rastlanır. Yahudi kralı Aleksandros Iannaios'un 10 aylık bir kuşatmadan sonra aldığı (İÖ y. 100) kenti Romalı komutan Pompeius onarmış, Augustus da İÖ 30'da Herodes'e (Büyük) vermiştir. Arkeolojik kalıntılar arasında üç büyük tiyatro, bir bazilika, bir tapınak ve iki yanı sütunlu bir yol bulunur.

Gadda, Carlo Emilio (d. 14 Kasım 1893, Milano - ö. 21 Mayıs 1973, Roma, İtalya), İtalyan deneme, oyku ve roman yazarı. James Joyce'la karşılaştırılan özgün ve yenilikçi üslubuyla tanınır.

Elektrik mühendisliği öğrenimi gördü. I Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katıldı. 1920'lerde yurt dışında mühendis olarak çalıştı. Yazarlığa 1930'larda başladı. Daha ilk yapıtlarında etkileyici ve acı dilinin yanı sıra duygusallıktan uzak, keskin psikolojik ve sosyolojik çözümleme yeteneğiyle dikkati çekti. İlk çalışmalarını *I sogni e la folgore* (d. 1955; Düşler ve Yıldırım) topladı. En başarılı romanı olarak kabul edilen *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana* (d. 1957; Merulana'nın Yarattığı O Korkunç Karışıklık) bir cinayet ve hırsızlık olayı çerçevesinde fuşist İtalya'nın bürokrat, darkafalı küçükburjuva çevresini işledi. Romanın İtalyanlarca *Il pasticciaccio* (pastiş) denen dili, üç Roma lehçesiyle sözcük

oyunlarının, teknik jargonun, yabancı sözcüklerin, parodilerin, türetme sözcüklerin ve klasik göndermelerin karışımı olan edebi bir Italyancadır. Gadda'nın konularını işleyişini en az üslubu kadar hareketli ve değişken bir yapı gösterir. Tek bir yapıtında alaycı, acımasız, aşırı komik, felsefi ve müstehcen yaklaşımların tümüne birden rastlamak olasıdır.

La cognizione del dottore (1963, yb 1970; Hüzünle Tanışma) adlı yapıtı çağdaş İtalya'dan hayali bir Güney Amerika ülkesine aktarılmış bir otobiyografidir.

Gaddi, Agnolo (d. y. 1350, Floransa - ö. 16 Ekim 1396, Floransa), Taddeo Gaddi'nin oğlu ve öğrencisi. Aynı zamanda Giotto'nun da en önemli öğrencilerinden biridir. Üslup açısından Giotto gelenegine bağlı olan son büyük Floransalı ressam sayılan Agnolo, etkileyici ve verimli bir sanatçıydı.

1369'da Vatikan'da Papa V. Urbanus için freskler yapan kardeşi Giovanni'nin yardımcısı olarak çalıştı. 1380'lerde, Santa Croce

"Drusiana'nın Dirilişi", Agnolo Gaddi'nin "Kutsal Haçın Efsanesi" fresk dizisinden bir bölüm, y. 1380; Santa Croce Kilisesi, Floransa
SCALA - Art Resource / EB Inc

Kilisesi koroyeri için en iddialı çalışmaları olan "Kutsal Haçın Efsanesi" adlı bir dizi fresk yaptı. Bu fresklerde anlatımı geriye atarak deseni ön plana çıkardı. Giotto'nun figürlerin üstünde önemle durmasına karşılık, Gaddi yapıtlarında görsel bir bütünlük kaygısı besliyordu. Böylece uluslararası gotik üsluba doğru yeni bir yöneliş ortaya çıktı. 1383-86 arasında Gaddi, Floransa'da Loggia dei Lanzi için "erdemler"i simgeleyen madalyonlar tasarladı. 1387-95 arasında, Floransa Katedrali'nin cephesindeki heykellerin tasarımını gerçekleştirdi ya da yıldız kaplamalarını yaptırdı sanılır. 1394'ten 1396'ya değin de Prato Katedrali'ne Meryem'in yaşamından sahneleri içeren bir dizi resim yaptı. 1396'da öldüğünde, geriye Floransa'nın dışında San Miniato al Monte Kilisesi'nde Çarmıha Geriliş konulu tamamlanmamış bir altar resmi bıraktı.

Gaddi, Taddeo (d. y. 1300, Floransa - ö. 1366 ?, Floransa), Giotto'nun öğrencisi ve en sadık izleyicisi. Ustasının geniş estetik görüşüne sahip olmamakla birlikte yetenekli bir sanatçıydı ve Giotto'nun ölümünden sonra 30 yıl boyunca Floransa'nın en önde gelen ressamı oldu.

Bilinen ilk çalışması, tahta oturmuş Meryem, Çocuk İsa ve azizleri konu alan imzalı triptiğidir (1334, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin). Gaddi 1332'de (bir

olasılıkla da 1328'de) Floransa'daki Santa Croce Kilisesi'nin fresklerinin yapımında Giotto'nun yanında çalışmaya başladı. Santa Croce'deki ilk yapıtları Barocelli Şapel'i'ndeki Meryem ve İsa'nın yaşamını konu alan fresklerdir (1338). Gaddi, ustası gibi teatral ve anıtsal düzenlemelerle fazla ilgilenmiyordu, resme ve öyküye ilişkin ayrıntılar onun için daha önemliydi. Giotto'nun ağır, doğal bir etki yaratan figürlerini, yalın manzaralarını, yapıtlarındaki genel ağırbaşlılığı ve etkileyici havasını o da yinelemekle birlikte, resme daha karmaşık öğeler sokarak ustasının kendi sanatı için özenle çizdiği sınırları aştı. Yalınlığı ve figürlerini kişileştirmekten kaçınması, yapıtlarının genelle yönelmesine ve evrensel ve dramatik bir görünüm kazanmasına yol açtı. Bu nedenle Gaddi'nin freskleri daha canlı ama daha az çarpıcıydı. Gaddi yenilikçi bir tutumla ışığı betimlemek için de çeşitli deneylere girişti ve "Çobanlara Müjde" adlı mistik çalışmasında görüldüğü gibi ışığı oldukça etkili biçimde kullandı.

1338 dolaylarında Santa Croce'nin *sacristia*'sını İsa ve Aziz Francesco'nun yaşamından sahneleri konu aldığı panolarla süsledi. Bu panolardan "Aziz Francesco Efsanesinden Bir Mucize" (Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin) dışındakilerin hepsi bugün Floransa Akademisi'ndedir. Gaddi'nin 1341-42 yıllarında Floransa'nın dışındaki San Miniato al Monte ve Piza'daki San Francesco kiliselerinde çalıştığı sanılır. 1340'larda bir süre Santa Croce'nin yemekhanesinin duvarlarına en çarpıcı fresklerinden biri olan "Hayat Ağacı"nı yaptı. Aziz Bonaventura'nın yaşamından sahnelerle çevrelenmiş bu yapıtın zengin bir ikonografisi ve son derece canlı bir görünüşü vardır. Yemekhanedeki öbür freskler gibi bu resim de Gaddi'nin erken dönem üslubunda izlenen başkaldırından uzakta klasik bir yalınlaşmayı ortaya koyar. 1337'de Giotto öldükten sonra Gaddi Floransa'da onun resim tarzının önderi oldu. 1347-53 arasında Pistoia'da S. Giovanni Fuorcivitas Kilisesi için bir poliptik (çok kanatlı pano) gerçekleştirdi ve 1353'te Poggibonsi'de S. Lucchese Kilisesi için imzalı ve tarihli bir yapıt olan "Haleli Madonna"yı (Uffizi Galerisi, Floransa) yaptı. Gaddi'nin adının rastlandığı en son kaynaklar 1366 tarihini taşımaktadır.

Gaddis, William (Thomas) (d. 29 Aralık 1922, New York kenti, ABD), uzun ve deneysel yapıtlarında çağdaş insanın sorunlarını işleyen ABD'li romancı.

Bir süre Harvard Üniversitesi'ne devam ettikten (1941-45) sonra iki yıl *The New Yorker* dergisinde çalıştı, Orta Amerika ve Avrupa ülkelerini dolaştı, çeşitli işlere girip çıktı. Yazar olarak adını ilk kez, geniş tartışmalar yaratan *The Recognitions* (1955; İtiraf) adlı romanıyla duyurdu. Bazı eleştirmenlerin parlak bir başyapıt olarak nitelediği, bazılarının da sıkıcı ve anlaşılmasız bulduğu bu yapıt, bir Faust parodisi olarak başlayıp ruhsal çöküntünün çok düzeyli bir sorgulamasına dönüşür. Yapıtın aldığı sert eleştiriler yüzünden Gaddis 20 yıl hiçbir şey yayımlamadı, yalnızca çeşitli yayınevlerine serbest yazarlık yaptı. İkinci romanı *JR* (1975) Amerikan iş dünyasının hırsını, ikiye bölünmüşlüğü ve bayağılığını yansıtan uzun kakafonik konuşmalara yer veriyordu. Gaddis'in üçüncü romanı *Carpenter's Gothic* (1985) çağdaş Amerikan toplumundaki ahlaki karmaşayı çok daha kötümser bir bakışla yansıtıyordu.

ABD'li yazar Thomas Pynchon üzerinde önemli bir etki bırakan Gaddis'in romanlarında, belirgin bir James Joyce etkisi görülür. Gaddis, sınırlı bir konuya ilişkin uzun

diyalog ve monologlardan oluşan romanlarında noktalama işaretlerini çok az kullanır. Açık bir olaylar örgüsü yerine, sürekli bir kara mizahla karmakarışık çağrışımları işler. Böylece okurun da kendi konumunu yeniden değerlendirebileceği köktenci bir bakış açısı sunar.

Gade, Niels (Vilhelm) (d. 22 Şubat 1817, Kopenhag - ö. 21 Aralık 1890, Kopenhag).

Gade, Josef Kriehuber'in bir taş baskısından ayrıntı
Österreichische Nationalbibliothek Viyana

Danimarka müziğinde romantik ulusalcı okulun kurucusu besteci.

Keman ve kompozisyon öğrenimi gördü. Danimarka şiiri ve halk müziğiyle ilgilendi. Bestelerinin taşıdığı İskandinav niteliklerle, arkadaşları olan Mendelssohn ve Schumann'ı etkiledi. Schumann *Neue Zeitschrift für Musik*'te ondan söz etti. Mendelssohn da 1843'te Leipzig'de Gade'nin *Birinci Senfoni*'sini yönetti. 1844'ten 1848'e değin Leipzig'de orkestra yönetmenliği yapan Gade, 1850'de Kopenhag Müzik Derneği'nin orkestra şefi, 1866'da da Kopenhag Konservatuvarı'nda yönetici oldu. Danimarka halk melodilerinin ruhunu taşıyan ilk besteleri, 19. yüzyılda ulusalcı temalarla yerel müzik dilinin kullandığı yapıtların da ilk örneklerindendir. Gade'nin, Mendelssohn'un etkisi görülen sonraki yapıtları teknik bakımdan daha üstün olmakla birlikte, önceki yapıtlarının çekiciliğini çoğu kez ulaşamamıştır. Besteleri arasında (Opus 1 olarak yayımlanan) *Ossian'dan Yankılar ve Dağlarda* adlı üvertürler, *Zion, Haçlılar ve Psyche* adlı kantatlar, sekiz senfoni, üç bale, bir keman konçertosu, bir yaylı çalgılar dördlüsü de vardır.

Gadidae, Gadiformes takımından, 70 kadar türü içeren balık familyası. Kuzey yarıkürenin serin sularında yaşayan ve birçok üyesi ekonomik önem taşıyan bu familyanın tatlı su gelincığı(*) dışındaki bütün türleri deniz balığıdır. *Gadidae* türlerinin hemen hepsi siğ kıyılardan 350 m'ye kadar olan derinliklerde, dipte yaşar. Gövdeleri uzun, mekik biçiminde, sırtları genellikle koyu yeşil, kahverengi ya da koyu boz ve benekli, karınları gümüş beyazdır. Altçenelerinde tek bir büyük bulunur. Yüzgeçleri dikensiz, karın yüzgeçleri genellikle göğüs yüzgeçleriyle aynı hizadadır. Uzunlukları 2 m'yi, ağırlıkları 90 kg'yi bulan morinalar yalnız familyanın değil, takımın da en iri balıklarıdır.

Familya üyelerinin çoğu, mevsime ve su sıcaklığının değişmesine bağlı olarak göç eder. Bazı türler her üreme döneminde 60 milyon kadar yumurta döker. Yumurta ve larvalar genellikle deniz yüzeyindeki planktonların arasında gelişir ve yumurtaların açılması için haftalar, bazen aylar geçmesi gerekir. Önceleri çok siğ sularında yaşayan yavrular büyüdükçe derin sulara ağırlır.

Gadidae familyasının en tanınmış üyeleri berlam(*), gelincikbalığı(*), mezgit(*) ve

morinadır(*). Ortalama uzunluğu 90 cm, ağırlığı 11 kg olan *Melanogrammus aeglefinus* ile uzunluğu 1 m, ağırlığı 16 kg kadar olan *Pollachius* (ya da *Gadus*) *virens* de Atlas Okyanusunun kuzeyinde yaşayan ekonomik değeri yüksek türlerdendir.

Gadifer DE LA SALLE (ü.y.1340-1415), Jean de Béthencourt ile birlikte Kanarya Adaları'nı ele geçiren keşfeden Fransız asker.

Yüz Yıl Savaşı (1337-1453) sırasında Fransızların İngiltere'ye karşı giriştiği harekâtlarda ün kazandı. 1390'da Tunus kentine yapılan bir seferde Béthencourt ile tanıştı. Béthencourt, Kanarya Adalarına giden sefer heyetinin giderlerini karşılayabilmek için topraklarını rehin verdi. 1402'de Kanarya Adalarının insan yaşayan en kuzey adası olan Lanzarote işgal edildi. Bundan sonra Gadifer takımadaları keşfe çıktı. Béthencourt oradan ayrılarak Cádiz'e gitti, Kastilya sarayından takviye sağladı; bağlılığı karşılığında Kastilya kralı III. Enrique'den aldığı kral unvanıyla 1404'te Kanarya Adalarına gitti. Küçük düşürülen Gadifer ise Fransa'ya döndü

Gadoğulları, İsrailoğullarının 12 kabilesinden biri. Kabilenin adı, Hz. İbrahim'in torunu Yakub'un, ilk karısı Lea'nın hizmetçisi Zilpa'dan olan iki oğlunun büyüğünden gelir.

Hız. Musa'nın ölümünden sonra İsrailoğullarının önderi olan Yeşu, Vaat Edilmiş Topraklar'a girdikten sonra her kabileye ayrı bir toprak verdi. Şeria İrmağının doğusundaki topraklara yerleşen Gadoğulları savaşçılıklarıyla ünlendiler. Gadoğulları İÖ 930'da I. Yeroboam'ın önderliğinde ayrı bir krallık oluşturan 10 kabilelerden biriydi. İÖ 721'deki Asur istilasının ardından bu 10 kabile dağıldı ve sonunda başka halklara karıştı. Gad kabilesi de İsrail'in On Kayıp Kabilesi'nden biri oldu.

gadolinium (Gd), periyodik tablonun III b grubundaki azrak toprak metallerinden kimyasal element. Gümüş renginde, oldukça sünek bir metal olan gadolinium, oksijen ve su ile yavaş tepkime verir; 17°C'nin altında ferromagnetik, çok düşük sıcaklıklarda üstüniletendir. Bu element, J.-C.-G. de Marignac ve P.-E. Lecoq de Boisbaudran adlarında iki kimyacıların ortak katkılarıyla bulundu. 1880'de Marignac, samarskit mineralinden yeni bir azrak toprak (metal oksidi) ayırdı; 1886'da da Lecoq de Boisbaudran, Finlandiyalı kimyacı Johan Gadolin'in anısına saygı için gadolinit adı verilmiş olan bir mineralden bu toprağın oldukça katıksız bir örneğini elde etti ve Marignac'ın onayıyla gadolinyum adını verdi. Gadolinium, obür azrak topraklarla birlikte pek çok mineralde bulunur; ama en önemli cevheri monazittir. Ayrıca çekirdek bulunması ürünleri içinde de bulunan bu element sanayide iyon değişimi yöntemiyle ayrılır; arı metal, susuz gadolinium klorür ya da florürlenmiş kalsiyum eşliğinde ısıyla indirgenmesiyle elde edilir.

Gadolinium bazı elektronik yapı öğelerinde, yüksek sıcaklığa dayanıklı fırın kaplama malzemelerinde ve metalurjide alaşımlama etkeni olarak kullanılır. 1923'te H. Kamerlingh Onnes, ilk kez 1K'in altındaki sıcaklıkları gadolinium sülfat kullanarak magnetik soğutma yöntemiyle elde etmiştir. Gadolinium, herhangi bir elementin doğal izotoplarının ısıl nötronlarını soğurma kesidi en yüksek (49.000 barn) olan elementtir ve bu özelliği nedeniyle nükleer reaktörlerin kumanda çubuklarında kullanılır. Elementin, kütle sayıları 152 ile 160 arasında değişen yedi tane kararlı doğal izotopu

vardır; kütle sayıları daha yüksek olan izotoplar doğada daha bol bulunur

Butun bileşiklerinde uç değerli olan gadolinium tipik bir azrak toprak metali gibi davranır; tuzları beyaz, çözeltileri renksizdir.

atom numarası	64
atom ağırlığı	157,250
erime noktası	1311 C
kaynama noktası	3233 C
özgül ağırlığı	7,898 (25 C'de)
birleşme değeri	3
elektronların yerleşimi	2-8-18-25-9-2 ya da (Xe)4f ⁷ d ¹ 6s ²

Gadsden, ABD'de Alabama eyaletinin kuzeydoğusundaki Etowah (eskiden Baines) ilinin (county) merkezi (1866) kent. Apalaş Dağlarının eteklerinde, Coosa Irmağı üzerinde yer alır. Irmağın bu kesiminde kurulan baraj 3 200 ha genişliğinde bir göl oluşturmıştır. Yöredeki ilk tarımsal yerleşim 1846'da Double Springs adıyla kuruldu. Daha sonra, bölgenin 1853'te Meksika'dan satın alınmasıyla ilgili görüşmeleri yürüten James Gadsden'in adını aldı. Komşu Alabama kenti 1932'de Gadsden'a katıldı. Su enerjisi ve demir, kömür, manganez, kireçtaşı, orman ürünleri gibi yerel kaynakların işletilmesi, çeşitlenmiş bir ekonominin gelişmesini sağladı. Alabama Üniversitesi'nin bir kolu Gadsden'dadır. Alabama Teknik Yüksekokulu ile Gadsden State Junior College da buradadır. Kentteki bir parkta, Lookout Dağının aşağıdaki vadide oluşmuş küçük göle dökülen 29 m'lik Noccalula Çavkanı yer alır. 1871'de kent olarak tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) 42.523; Gadsden metropoliten alanı, 99.840.

Gadsden, James (d. 15 Mayıs 1788, Charleston, Güney Carolina - ö. 26 Aralık 1858, Charleston, ABD), Gadsden Alımı'nı gerçekleştiren asker, diplomat ve demiryolu şirketi yöneticisi.

1806'da Yale College'dan mezun oldu. Doğduğu kentte ticaretle uğraştıktan sonra 1812'de ABD Kara Kuvvetleri'ne mühendis teğmen olarak atandı. 1820'de Florida'da askeri karakollar kurmakla görevlendirildi. 1823'te Seminole Yerlilerinin Florida'nın güneydoğusuna sürüldüğü harekâtı yönetti. 1832'de, Seminolelerin batıya sürülmesiyle ilgili görüşmeleri yürüttü, bazı grupların Florida'yı terk etmeye yanaşmaması üzerine çıkan savaşta görev aldı. 1840'ta Güney Carolina'da bir demiryolu şirketinin başına geçti.

Gadsden en önemli devlet görevini, 1853'te Meksika'ya elçi olarak atandıktan sonra üstlendi. Gila Irmağının güneyinde, güney eyaletlerinden Büyük Okyanusa doğru en elverişli demiryolu güzergâhını oluşturan toprakların satın alınmasıyla ilgili bir antlaşma yapmakla görevlendirildi. Bazı küçük sorunların üstesinden gelerek, bugün New Mexico ile Arizona'nın güney kesimlerini oluşturan toprakların elde edilmesini sağladı. Tasarı halindeki güney demiryolu güzergâhını içine alan bu arazilerin ABD topraklarına katılması genel olarak Gadsden Alımı olarak bilinir.

Gaelce, çağdaş Kelt dillerinin bir kolu. İrlanda, İskoçya ve Man Adası Gaelcelerini kapsar ve Kelt dillerinin Goidel öbeğini oluşturur. Ayrıca bak. İrlanda dili; İskoçya Gaelcesi; Man dili.

Gaeta, Latince CAIETA. İtalya'nın ortagüney kesiminde, Lazio (Latium) yönetim bölgesindeki Latina ilinde liman kenti ve piskoposluk bölgesi. Napoli'nin kuzeybatısında, Gaeta Körfezinde (golfo) yer alır. Romalıların etkinlik alanına ilk kez İÖ 4.

yuzyılda girdi. İÖ y. 184'te bir yolla limana bağlanan kasaba bundan sonra gözde bir dinlenme yeri oldu. 5. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Gaeta Bizans'a bağlılığını sürdürdü. Gotların Lombardların ve Arapların saldırıları karşısında bağımsızlığını korudu. 915'te ozerk bir düklik oldu. 1140'ta boynun eğdiği Norman yönetimi altında büyük önem kazandı. 15. yüzyılda, Napoli tahtı için yapılan mücadelelerin odağı oldu. Gaeta'nın 1861'de İtalya Krallığı'na boyun eğmesi üzerine Bourbonların İki Sicilya Krallığı sona erdi.

Eski surların dışında kalan bölüm bugün çağdaş bir görünüm taşır. İç kesimde ise eski kentin özgünlüğü korunmuştur. Eski kente egemen konumdaki katedral (1106-1278) 1792'de onarılmıştır, katedralde bir müze de vardır. Eski kentteki yatının (castello) alt bölümü yaklaşık 1289'da, üst bölümü ise yaklaşık 1435'te yapılmıştır. Halka açık bir park olan Monte d'Orlando'da, Troya ve Roma'nın efsanevi kahramanı Aineias'ın dadısı Caieta'nın mezarının bulunduğu inanılır. Kentin adı da buradan gelir.

Gaeta bir balıkçı limanı ve bir deniz sayfiyesidir. Kentte bir petrol rafinerisi ile bir cam fabrikası vardır. Nüfus (1981 geç.) belediye, 22.605.

Gaetani AİLESİ. CAETANI olarak da yazılır, kökeni ortaçağa uzanan soylu İtalyan ailesi. Ailenin Anagni kolu, Benedetto Gaetani'nin (y. 1235-1303) VIII. Bonifatus adıyla papalığa seçilmesiyle siyasal güç kazanmış ve zenginleşmiştir.

Bonifatus başta Colonna ailesi olmak üzere öteki Romalı soylu ailelerin aleyhine Gaetani ailesinin gücünü artırmaya yönelik bir politika izledi. Bunun sonucunda aile 15. yüzyılın sonuna değin koruyacağı güçlü bir siyasal konum elde etti. Gaetani ailesinin mülkleri arasında güçlü Anagni, Sermo-neta, Fondi ve Piemonte düklikleri de vardı. Aile 1420 dolaylarında Roma ve Napoli'deki mülklerine koşut iki kola ayrıldı. Ailenin üyeleri 19. ve 20. yüzyıllarda politika ve bilim alanlarında ün kazandılar.

Gaetano, Latince CAETANUS, Dominiken adı TOMMASO DE VIO (d. 20 Şubat 1468/69?, Gaeta, Napoli - ö. 10 Ağustos 1534?, Roma), Tommasocu okulun önde gelen Katolik ilahiyatçılarından.

1484'te Dominiken tarikatına girdi. Bologna ve Padova'da öğrenim gördükten sonra 1494'te Padova'da metafizik dersleri vermeye başladı. Bu dönemde, Johannes Duns Scotus'un Aziz Tommaso'nun kuramına karşı geliştirdiği öğretiyi şiddetle eleştirdi. 1501-08 arasında Roma'da ilahiyat dersleri verdi ve Aziz Tommaso'nun *Summa theologiae*'sini (1265-73; İlahiyat Toplu Yapıtı) konu alan büyük yorumunu yazmaya başladı.

Gaetano, Dominikenliğin yoksulluğa ve ilahiyat çalışmalarına ağırlık veren yaşam ilkelerinin tutkulu bir savunucusuydu. Dominiken tarikatının genel başkanı (1508-18) olarak, tarikatla bolunme tehlikesi doğuran Girolamo Savonarola kültürü yakından inceledi. 1511'den 1517'ye değin, Piza Konsil'i'nin (1511) ayrılıkçı kararlarına karşı papalığın üstünlüğünü savundu. S. Laterano Konsil'i'nde (1512-17) kılışede reform yanlısı bir tutum aldı. Papa X. Leo tarafından 1517'de kardinalliğe yükseltildi.

Almanya'da papalık elçisi olarak görevlendirilen Gaetano'ya Martin Luther'in görüşlerini inceleme yetkisi verildi. Luther ve Gaetano 1518'de Augsburg'da buluştular. Gaetano, başlangıçta Luther ile ılımlı bir ilişki kurduysa da, öğretisi sorunlarında anlaşamadı. Roma'ya geri çağrılan Gaetano 1519'da Gaeta piskoposluğuna atandı. Luther'in görüşlerini mahkûm eden papalık fermanı *Exsurge Domine*'nin (1520) hazırlanmasına katıldı. 1522'de Papa VI. Hadrianus'un seçiminde etkili oldu. *Summa*'nın üçüncü bölümü üzerine yorumunu ona adadı. 1523-24'te Macaristan, Polonya ve Bohemya'da papalık elçisi olarak görev yaptı. VII. Clemens tarafından geri çağrıldı. 1527'de Gaeta'ya çekildi. Mezmurlar üzerine yorumunu (1527) Eski ve Yeni Ahit üzerine yorumları izledi.

Gaetano'nun ünü, *Summa*'yı konu alan zor, ama derin yorumuna dayanır. Yapıtın büyük bölümü Duns Scotus ve başkalarının eleştirilerine yanıt niteliğinde olmakla birlikte, doğal ilahiyat ile Hristiyan ilahiyatının temel ilkelerinin analitik bir incelemesidir. Gaetano, Aristoteles üzerine de yorumlar yazmıştır.

Gaetano (THIENELİ AZİZ), TIENE olarak da yazılır (d. Ekim 1480, Vicenza, Venedik Cumhuriyeti - ö. 7 Ağustos 1547, Napoli; azizler listesine kabulü, 1671; yortu günü, 7 Ağustos), Teatinus tarikatının kurucularından Venedikli papaz. Katolik Reform hareketi üzerinde önemli etkisi olmuştur. 1504'te Padova'da hukuk ve kilise hukuku öğrenimini tamamlayan Gaetano'yu Papa II. Julius 1506'da Curia Romana'ya (günlük dinsel uygulamalarda papaya yardımcı olan çeşitli Vatikan büroları) başkâtip olarak atadı. Roma'daki Tanrısal Sevgi Oratuvanı'na giren Gaetano 1516'da papaz oldu, oratuvana özgü hayır işlerini sürdürdü; Vicenza (1518) ve Verona'daki (1519) oratuarları yeniden açtı. Venedik'te ölümçül hastalar için bir hastanenin yanı sıra oratuarın yerel kolunu kurdu (1522).

1523'te Roma'ya dönüşünde, daha sonra IV. Paulus adıyla papa olan başpiskopos Gian Pietro Carafa ile tanıştı. İkisi birlikte, İlahi Aşk Tapınağı'nın ülkülerini piskoposluk bölgesindeki papazlar arasında yaymak amacıyla Teatinus Cemaatî'ni kurdular (1524). İmparator V. Karl'ın (Şarlken) Roma'yı yağmalamasından sonra Carafa ve Gaetano 1527'de Venedik'e kaçtılar. Gaetano tarikatın başkanı olarak Napoli'ye gönderildikten sonra St. Paolo Maggiore Kilisesi'nde Katolik Reform hareketinin merkezini oluşturdu (Mayıs 1538). Venedik'te bulunduğu 1540-43 dışında, yaşamının sonuna değin orada kaldı.

Gaetulia, Kuzey Afrika'nın iç kesimlerinde tarihsel bölge. Roma döneminde burada göçebe Gaetulların yaşadığı bilinir. Kesin sınırları olmayan Gaetulia, Aurès Masifinden batıda Atlas Okyanusuna, güneyde de Sahra'nın kuzeyindeki vahalara kadar Atlas Dağlarının güney yamaçlarını içine alıyordu. Güneydeki Siyah kabilelerden farklı olan Gaetullar, Numidya nüfusunu oluşturan Berberli halklarının bir parçasıydı. Gaetullar, at yetiştiriciliğiyle ünlüydü; deri giysi giyer, et ve sütle beslenirdi. Tek zanaat ürünleri Sur fırınıydı. Bölgede günümüze yaşayan göçebe kabileler de büyük olasılıkla aynı soydan gelmedir.

Gafencu, Grigore (d. 30 Ocak 1892, Bükreş - ö. 30 Ocak 1957, Paris), Rumen diplomat, gazeteci ve siyaset adamı. II.

Dünya Savaşı'nın başında dışişleri bakanı olarak Romanya'nın tarafsızlığını korumaya çalışmıştır.

Cenevre ve Paris'te öğrenim gören Gafencu I. Dünya Savaşı'ndan sonra gazeteciliğe başladı. 1924'te önemli bir ekonomi dergisi olan *Argus*'un yayın yönetmeni ve yayımcısı oldu. Kısa sürede Bükreş'in başlıca günlük gazetesi durumuna gelen *Timpul*'u 1930'larda kurdu. Ayrıca Orient-Radio haber ajansını oluşturdu. 1928'de Ulusal Köylü Partisi'nden Romanya Parlamentosu'na girdi ve bakanlık düzeyinde çeşitli görevler aldı. Batı demokrasisine bir tavır olarak Aralık 1938'de dışişleri bakanlığına atanan

Gafencu, 1939
Keystone

Gafencu, Romanya'nın Doğu-Batı ilişkilerini dengelemeye çalıştıysa da sonunda Mihver Devletleri'ni yatıştırmak için görevinden alındı (2 Haziran 1940). 1940-41 yıllarında Sovyetler Birliği'nde elçi olarak görev yaptı. Haziran 1941'de Romanya'ya döndükten kısa süre sonra İsviçre'ye gitti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Paris'e yerleşti. Romanya'da komünist hükümet kurulduktan sonra Kasım 1947'de gıyabında 20 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Gafencu, *Préliminaires de la guerre à l'Est* (1944; Doğu'daki Savaş Hazırlık) ile *Derniers jours de l'Europe* (1946; Avrupa'nın Son Günleri) adlı kitapların da yazardır.

Gaffar Han, tam adı ABDUL GAFFAR HAN (d. 1890, Utmanzai, Hindistan - ö. 20 Ocak 1988, Peşaver, Pakistan), Pakistan ve Afganistan'da yaşayan Peştuların 20. yüzyıldaki en ünlü önderi. Mahatma Gandhi'nin yolundan yürüdüğü için "Sınır Eyaleti'nin Gandhi'si" olarak tanınmıştır.

Gaffar Han, muhaliflerin yargılanmaksızın tutuklanmasına olanak veren Rowlatt Yasaları dolayısıyla karışıklıkların çıktığı 1919'da siyasete atıldı. Ertesi yıl, Hintli Müslümanların Osmanlı halifesiyle bağlarını güçlendirmeyi amaçlayan Hilafet Hareketi'ne katıldı. 1921'de, Kuzeybatı Sınır Eyaleti'ndeki bir ilin Hilafet Komitesi'ne başkan seçildi. Kongre Partisi'nin 1929'da yapılan bir toplantısında Gandhi ve Cavaharlal Nehru ile tanıştıktan kısa süre sonra, Kırmızı Gömlekli Hareketi adıyla bilinen Peştu örgütü Hüdai Hizmetkâran'ı (Tanrı'nın Hizmetkârları) kurdu. Bu örgüt, şiddetle basırmaksızın milliyetçi bir hareket yaratmayı amaçlıyor ve Peştuların siyasal bilincini yükseltmeye çalışıyordu. Hüdai Hizmetkâran 1947'de Hindistan'ın bölünmesine değin Kongre Partisi'ni etkin biçimde destekledi.

Bölünmeye karşı çıkan Gaffar Han, Pakistan'da yaşamayı yeğleyerek orada Peştu azınlığının hakları ve bağımsız bir Peştu devleti kurulması için mücadeleyi sürdürdü. İkelere bağlılığını pahalı ödeyerek yıllarca hapiste yattı, Afganistan'a sürüldü. 1972'de Pakistan'a döndü. Sürgün yıllarında yazdığı anıları *My Life and Struggle* (Yaşamım ve Mücadelem) adıyla 1969'da yayımlandı.

Gafsa (Tunus) bak. Kafsa

gaga, bazı hayvanların, ileriye doğru uzamış ve boynuzsuz bir maddeyle kaplanarak sertleşmiş ağız yapısı. Türkçede gaga terimi hemen hemen yalnızca kuşların ağız yapısı için kullanılırsa da, kuşlar dışındaki birçok hayvanda da aynı oluşuma rastlanır. Terimin geniş kapsamlı anatomik ve işlevsel tanımıyla, omurgasızların pek azı (örn. kafadanayaklılar ve bazı böcekler), balıkların ve memelilerin bazıları, kaplumbağa ve kuşların tümü gagalıdır; ayrıca, eski jeolojik çağlarda yaşamış dinazorların birçokunda da gaga vardı. Gagalı hayvanların çoğunda, özellikle kuşlar, kaplumbağalar gibi bütün üyeleri gagalı olan hayvan gruplarında dış bulunmaz.

Kuşların gagası, boynuzsuz bir deri kılıtıyla kaplanmış olan üst ve altçeneden oluşur. Burun delikleri gaganın üstünde ve genellikle başa yakın olan dip bölümündedir. Gaga, hayvanın beslenme, temizlenme, yuva yapma ve öbür yaşama alışkanlıklarına uyarlanarak çok değişik biçim ve boyutlarda olabilir. Örneğin yalnızca beslenme alışkanlıkları açısından, pelikanların torbalı gagası sudaki balıkları toplamaya, kazların testere dişli gagası otları kesmeye, kolibrilerin ince uzun gagası bitkilerin özsuğunu emmeye, papağanların güçlü ve kıvrık gagası kabuklu meyve ve tohumları kırmaya yarar. Bazı kuşların, örneğin denizpapağanlarının gagası üreme mevsiminde iyice irileşirken, bazılarınkı de bu dönemde ya da beslenme alışkanlıklarına ve yaşa bağlı olarak renk değiştirebilir.

gagaku (Japonca), Kore dilinde A-AK, eski saray müziği. *Ya yue* adı verilen kibar müziğin Çin karakterleriyle yazımının Japoncadaki okunuşudur. Japonya'ya 5. yüzyılda Kore yoluyla ulaştı; 8. yüzyılda gelindiğinde de saray müziği olarak kurumlaştı. 9. yüzyılda genel bir sınıflandırma yapılarak Kuzey Asya, Çin, Hindistan, Güneydoğu Asya ve özgün Japon müziğinin çeşitli biçimleri iki büyük kategoride toplandı. Solun müziği demek olan *togaku* Çin ve Hint öğelerini içine alıyor, sağın müziği demek olan *komagaku* kategorisine ise bütün geri kalanlar giriyordu. *Togaku* ile *komagaku*'da farklı flüt ve davullar kullanılır; ayrıca *kamagaku*'da telli çalgı yoktur. *Gagaku*'nın yalnızca çalgısal seslendirmelerine *kangen* adı verilir; bunlarda flütler ve telli çalgılar kullanılır. Danslara ve bu dansların eşlik müziklerine ise *bugaku*(*) denir. Ayrıca Şinto dinsel müziğinin ya da eski vokal müziğin çeşitli biçimleri de varlığını sürdürmektedir.

Gagaku çalgıları ile seslendirilen solo müzik günümüze ulaşmamıştır. Elde bazı nota yazımları bulunmakla birlikte yazım sisteminin anımsama yöntemine dayanması ve müzik öğretiminde yineleme yöntemlerinin kullanılması yüzünden hem günümüze ulaşmayan bu tür müziği yeniden ortaya çıkarmak, hem de günümüzdeki çalınışları değerlendirebilmek çok güçtür. Gene de bu eski biçimlerin tarihin bütün değişiklikleri içinden geçerek günümüze ulaşmış olması bile Doğu Asya'nın 1000 yıl önceki müziği ve kültür yaşamı konusunda çok ender rastlanan canlılıkta bilgi vermektedir. Japonya'da *gagaku* ve Korede *a-ak* bu ulkelelerin geleneksel müzik biçimlerinin anlaşılmasını sağladığı gibi görkemli Tang hanedanı dönemindeki (618-907) Çin müziği konusunda da başlıca kaynaklar arasındadır.

gagalı balina, *Odontoceti* (dişli balinalar) alttakımının *Ziphiidae* (bazı sınıflandırmalara göre *Hyperoodontidae*) familyasını oluşturan, altı cins içinde sınıflandırılmış 18

balina türünün ortak adı. Bu türlerden dördü ayrıca şişe burunlu balina(*) adıyla gruplandırılır.

Öbür dişli balinalar kadar iri olmayan gagalı balinaların ayırt edici özellikleri, burunlarının gaga gibi uzamış, kürek işlevi gören yassı yan uzantılarının küçük ve yuvarlak sırt yüzgecinin kuyruğa yakın olması, boğazlarında çene altında birleşen iki oluk bulunması ve geniş kuyruklarının çatallanmamasıdır. Çiğnemedi yuttukları besinlerini sindirebilmek için, mideleri 14 bölümden oluşur. Her iki çenesinde toplam 90 diş bulunan Tasmanya gagalı balinası (*Tasmacetus shepherdii*) dışındaki bütün türlerde, yalnızca altçenede olmak koşuluyla ancak bir ya da iki çift işlevsel diş bulunur; bu dişler genellikle yalnız erkek balinalarda, dişetlerini yararak dışarı çıkar. Şerit dişli balinada ise (*Mesoplodon layardii*) dişler yukarıya ve dışarıya doğru kıvrılarak üstçeneyi yarı yarıya kapatır.

Bazı türlerin dağılımı tek bir okyanusla sınırlı olsa bile, gagalı balinalar yeryüzünün hemen hemen bütün denizlerinde bulunur. Bu orta büyüklükteki balinaların ağırlıkları 1-12 ton arasında değişir; uzunlukları da Hector gagalı balinasında (*M. hectori*) 3.5 m'den başlayarak dev şişe burunlu balinada (*Berardius bairdii*) 12.8 m'ye ulaşır. Türlerin çoğu beyaz üstüne kara ya da boz renklerle alacalıdır. Birbirleriyle sık sık dövüşükleri için gövdeleri genellikle uzun yara izleriyle kaplı olan gagalı balinalar, iri memelilerin en az tanınan grubudur ve zaman zaman kıyıya vuran bazı türler bugün bile tanımlanamamaktadır.

Hızlı bir yüzücü ve iyi bir dalgı olan gagalı balinalar, başta kalamar olmak üzere balık ve dipte yaşayan omurgasızlarla beslenir. Bazıları tek başına ya da küçük gruplar halinde, bazıları da 30 ya da daha fazla bireyden oluşan kalabalık sürüler halinde dolaşır; gruplar, dalma ve yüze çıkma hareketini genellikle hep birlikte yapar.

gagalı üslup, Papua Yeni Gine'nin Aşağı Sepik ve Ramu bölgelerinde yapılan ahşap

Gagalı üslupta boyalı ahşaptan yapılmış bir boyun dayanağı, y. 1870, Sepik Irmağı bölgesi, Papua Yeni Gine; Rautenstrauch-Joest Müzesi, Köln

Rautenstrauch-Joest-Museum, Köln

oyunculuğunda kuşa benzeyen insan figürlerinin kullanıldığı üslup. Figürlerin gövdeleri genellikle kalın, boynuları kısırdır ve yüzlerinden çoğu zaman gagaya benzeyen bir burun sarkar. İnce yüz çizgileri, aşağı doğru kıvrık burunları vurgular ve insan boyunda-

ki figürlerin hantal görümlü kol ve bacaklarıyla karşıtlık oluşturur.

Maskelerle heykellerden başka bu üslupta yapılmış, çoğu boyalı ve kabuklar, saç püskülleri, tüyler, bez parçalarıyla bezeli boyun dayanağı gibi işlevsel nesneler de görülür. Vanuatu (eskiden Yeni Hebrid Adaları) ve Yeni Kaledonya'da da gagalı üsluba rastlanır.

gagalımemeli bak. ornitorenk

gagalısinek, AKREPSİNEĞİ olarak da bilinir, *Mecoptera* takımını oluşturan ve adlarını gaga gibi uzamış ısırıcı-çiğneyici ağız parçalarından alan böceklerin ortak adı. Gagalı-sinekler, tipik ağız yapıları dışında, çok bölümlü ince uzun duyargaları ve iki çift zarsı kanatlarıyla ayırt edilir; belirgin ağsı damarlarla örülü olan bu kanatlar saydam, koyu renk benekli ya da çizgilidir. Akrepsineği adının kaynağı olan ilginç bir özellikler de, erkeklerin, eşey organlarını taşıyan ve ampul gibi şişkin olan son karın bölümünü

Mecoptera takımından bir gagalı-sinek örneği
E. S. Ross

akrepler gibi sürekli olarak sırtlarına doğru kıvrarak tutmalarındır.

Gagalısineklerin tırtılı andıran larvası, pupa evresini toprakta geçirir. Larvalar ve erişkinler, başta böcekler olmak üzere ölü hayvanlarla, bazen de bitkilerle beslenir. Bu böceklerin insanlara hiçbir zararı olmadığı gibi, üstelik leş yedikleri için doğa açısından yararlıdırlar.

Gagarin, Yuri Alekseyeviç (d. 9 Mart 1934, Gjatsk yakınları - ö. 27 Mart 1968, Moskova yakınları, Rus SFSC), 1961'de ilk insanlı uzay yolculuğunu gerçekleştiren Sovyet kozmonot.

Kolektif çiftlikte çalışan bir marangozun oğlu olan Gagarin, 1951'de Moskova yakınlarındaki bir sanat okulunun kalıpcılık bölümünden mezun oldu. Öğrenimini Saratov'daki sanayi yüksek okulunda sürdürürken bir yandan da uçuş dersleri aldı. Daha sonra Sovyet Hava Kuvvetleri'nin Orenburg'daki askeri okuluna giren Gagarin 1957'de buradan mezun oldu.

Gagarin tarihi yolculuğuna, 4,75 tonluk "Vostok 1" uzay aracıyla 12 Nisan 1961'de Moskova saatıyla 9:07'de başladı. Yer'den 301 km yükseklikteki bir yörüngeye oturan "Vostok 1", Yer'in çevresindeki bir tam dolanımını 1 saat 29 dakikada tamamladıktan sonra saat 10:55'te gene Sovyetler Birliği'ne indi. Bu uçuşuyla bir anda uluslararası ün kazanan Gagarin, Lenin Nişanıyla ödüllendirildi; ayrıca Sovyetler Birliği Kahramanı ve Sovyetler Birliği Pilot Kozmonotu unvanlarını aldı. Gagarin'in anısına anıtlar dikildi ve birçok caddeye adı verildi.

Daha sonra herhangi bir uzay yolculuğuna katılmayan Gagarin, yeni kozmonotların eğitiminde görev aldı, dış ülkelerde gezilere

çıktı. 1962'de Yüksek Sovyet'e milletvekili olarak seçildi. Gagarin, iki kişilik bir jet uçağında eğitim uçuşu yaparken, uçağın düşmesi sonucunda öteki pilot ile birlikte

Gagarin, 1961
Tass-Sovfoto

yaşamını yitirdi. Külleri Kremlin duvarındaki bir bölme içerisine yerleştirildi, doğduğu yer olan Gjatsk'in adı Gagarin olarak değiştirildi.

Gagauzca, Kuzeydoğu Bulgaristan, Romanya, Moldova ve Ukrayna'da yaşayan Gagauzların konuştuğu Türk lehçesi. Bugünkü Türk lehçelerinin Güneybatı ya da Oğuz öbeği içinde yer alan Gagauzcanın çeşitli ağızları vardır. Besarabya Gagauzlarının dili iki kola ayrılır: Ceader Lunga-Comrat ağız ve Vulcanesti ağız. Gagauzcayı Tuna Türkçesinin bir kolu sayanlar (örn. Tadeuzs Kowalski) olduğu gibi, "Balkan Osmanlıcası" sayanlar da (örn. Gerhard Doerfer) vardır.

19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında Rus misyonerler Gagauzlar için hazırladıkları kitaplarda Rus alfabesini kullandılar. Romanya sınırları içinde yaşayan Gagauzlar ise Rumen alfabesinden kaynaklanan bir yazı sistemini benimsediler. Moldova'nın Sovyetler Birliği'ne bağlanmasından sonra Gagauzcada Kiril alfabesi kullanılmaya başlandı. Özellikle Slavcanın büyük ölçüde etkisinde kalarak sözdiziminde bazı dönüşümlere uğrayan Gagauzcada Rumence, Rumca, Bulgarca, Yunanca ve Rusça sözcükler de kullanılır. Ortodoks Hristiyan olan Gagauzların dil özellikleri şöyle özetlenebilir: Gagauzcada Türkiye Türkçesinde olduğu gibi sekiz ünlü bulunur. Ayrıca uzun ünlüler de vardır. Örneğin *aç* "aç", *kör* "kor", *kâz* "kaz". Ses uyumu genellikle korunmuş, kimi sözcüklerde bozulmuş (örn. *orte* "orta"), *e*, *o*, *ö* ünlüleri *ğ*, *y*, *v* seslerinin yanında *i*, *u* ve *ü*'ye dönüşmüştür: Örneğin *diyil* "değil", *buynuz* "boynuz", *gülge* "gölge". Önses *y* türemesi yaygındır (örn. *yerkek* "erkek", *vüç* "uç", *yüzüm* "üzüm"). Buna karşılık kimi önses *y*'ler düşer (örn. *edi* "yedi", *esil* "yeşil", *eni* "yeni", *üsek* "yüksek"). Önseste *h* çoğunlukla düşer (örn. *afta* "hafta", *akikat* "hakikat"). Kimi sözcüklerde *h*, *f*ye dönüşür (örn. *foroz* "horoz", *sarfoş* "sarhoş"); kimi sözcüklerde ise düşen ünsüzler ünlüleri uzatır (örn. *sora* "sonra", *ar* "ağır", *rat* "rahat").

Türkçede dişil cins olmadığı halde, Slavcanın etkisiyle Gagauzcada bazı sözcüklerde dişilik eki kullanılır: *-ka*, *-yka*, (örn. *komşuyka*, *baldiska*, *padişahka*). Gagauzcada bazı ad durumu ekleri Türkçeninkine göre karışık biçimde kullanılır: *Gel burayı* "gel buraya", *bakayorsın beni* "bana bakıyorsun" vb. Bugün Gagauzcanın, Türkiye Türkçesinin sözdizimiyle çok büyük farklılıkları yoktur (örn. *Allah verecek bize bir*

vevlat "Allah verecek bize bir evlat", çocuk vöte baktı, bu yanı baktı "çocuk öte baktı, bu yana baktı").

Gagauzlar, Romanya, Kuzeydoğu Bulgaristan, Moldova ve Ukrayna'da yaşayan Ortodoks Türkler. Balkan Gagauzları kendilerini Sırguç ya da Sırguç olarak adlandırırlar. Gagauzların konuştuğu Türk lehçesi Gagauzca(*) olarak bilinir.

Gagauzların kökeni ve tarihi konusunda kesin bilgiler yoktur. Bazı araştırmacılara göre öteki Balkan Türkleri gibi Asya'dan göç eden Gagauzlar ilk kez 1065'ten sonra Balkanlar'a geldiler. Moğolların 1224'te Rusları yenmesinden sonra Tuna'yı ikinci kez geçerek Silistre ve Varna yörelerine yerleştiler, burada Hristiyanlığı kabul ettiler. 18. ve 19. yüzyıllarda Balkanlar'da baş gösteren karışıklıklar ve baskılar nedeniyle Besarabya'ya göç ettiler.

Başka tarihçilere göre Balkanlar'a Anadolu'dan gelen Gagauzlar Anadolu Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus'un yandaşlarıydı; adları da bu hükümdardan geliyordu. Keykâvus'la Kırım'a giden Gagauzlar onun 1278'de ölmesinden sonra Dobruca'ya yerleştiler ve 14. yüzyılda Hristiyanlığı benimsediler. Bir bölümü ise Dobruca'dan Karesi'ye (Balıkesir) göç edip Balkan fetihlerinde Osmanlılara yardımcı oldu.

Gagauzların yazılı edebiyatı gelişmemiştir. Sözlü halk edebiyatı ise türküz, mani ve destanlardan oluşur. Bunların çoğu Anadolu'dakilerle benzerlik gösterir. Günümüzde Romanya'daki Gagauzlar Rumen alfabesine dayalı özel bir yazı sistemini, Moldova'dakiler ise Kiril alfabesini kullanır.

Gage, Matilda Joslyn, eö JOSLYN (d. 25 Mart 1826, Cicero, New York - ö. 18 Mart 1898, Chicago, ABD), ABD'li kadın hakları savunucusu. ABD'de kadınlara oy hakkı hareketinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

Tüccar Henry H. Gage ile 1845'te evlenen Matilda Joslyn, Fayetteville'e (New York) yerleşti. 1869'da Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Derneği'ne girdi. 1875'te hem ulusal örgütün, hem de New York eyalet örgütünün başkanı oldu. Eyalet yasama meclisinde, ABD Kongresi komitelerinde ve siyasal toplantılarda kadın haklarını savunan konuşmalar yaptı. 1878'den 1881'e değin, Kadınlara Oy Hakkı Ulusal Derneği'nin gazetesi *National Citizen and Ballot Box*'ı yayımladı.

Kadın haklarını savunanları çoğunlukla tutucu halkan Gage, 1890'da din ve devlet işlerinin ayrılmasını amaçlayan Ulusal Liberal Kadınlar Birliği'ni kurdu.

Gage'in en önemli yayını, Susan B. Anthony ve Elizabeth Cady Stanton ile birlikte yazdığı anıtsal yapıt *History of Woman Suffrage*'dir (1881-87; Kadınlara Oy Hakkı Mücadelesinin Tarihi). Ayrıca *Woman, Church and the State* (1893; Kadın, Kilise ve Devlet) adlı bir kitap ile kadın haklarıyla ilgili çeşitli kitapçıklar yazmıştır.

Gage, Thomas (d. 1721, Firle, Sussex - ö. 2 Nisan 1787, İngiltere), 1763-74 arasında Kuzey Amerika'daki bütün İngiliz kuvvetlerine başarıyla komuta eden İngiliz general. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın başında, Massachusetts askeri valisiyken (1774-75) ayaklanma dalgasını durdurmayı başaramamıştır.

Gage'in Kuzey Amerika'daki askeri görevi, son Fransız ve Yerli Savaşı'nu (1754-63) katılmak üzere birliğiyle birlikte denize

açıldığı 1754'te başladı. General Edward Braddock'un Pennsylvania'nın batısında felaketle sonuçlanan seferine (1754) ve Québec'e karşı girişilen başarılı harekâta (1759-60) katıldı. Bunun üzerine Montreal valiliğine getirildi (1760) ve tümgeneralliğe yükseltildi (1761).

Gage, 1763'te kolonilerdeki en önemli ve etkin görevi, Kuzey Amerika'daki bütün İngiliz kuvvetlerinin başkomutanlığına atandı. Karargâhını New York'ta kuran Gage, Newfoundland'den Florida'ya ve Bermuda'dan Mississippi'ye kadar yayılan, 50'yi aşkın garnizon ile karakoldan oluşan geniş bir askeri ağıtı yönetti. Diplomasi, ticaret, iletişim, Yerlilerle ilişkiler ve batı sınırları gibi konuları sabırla ve beceriyle ele aldı. Bununla birlikte, filizlenmekte olan bağımsızlık hareketini iyi değerlendirememesi onun büyük hatası oldu. Bu dönem boyunca İngiltere'ye, bağımsızlık hareketine eleştirel ve önyargılı bir gözle bakan raporlar göndermesi, koloniler bakanlığı yetkililerinin tutumunun sertleşmesinde önemli rol oynadı.

Direniş Boston Çay Partisi'nde(*) (1773) şiddet kullanımına dönüştüğünde, Parlamento'nun buna misilleme olarak imha edilen çayın parası ödeninceye değin Boston limanının kapatılmasını öngören Dayanılmaz Yasalar'ı (1774) çıkarmasında Gage etkin rol oynadı. Ayrıca askerlerin özel konutlara yerleştirilmesi yönünde kışkırtıcı bir hükmün benimsenmesinden ve kolonideki demokratik kurumların yerini İngiliz askeri yönetiminin almasına yol açan Massachusetts Yönetim Yasası'nın çıkarılmasından da büyük ölçüde Gage sorumluydu. Gage, Massachusetts askeri valisi (1774-75) olarak, gizli mühimmat depolarını ortaya çıkarmak ve devrimci militan Samuel Adams'ı yakalamak amacıyla kırmızı ceketlilere Lexington ve Concord'a doğru yürüyüş emrini verdi (Nisan 1775). Bu başarısız harekât, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın başlangıç işaretini verdi. Haziranda yapılan ve benzer bir başarısızlıkla sonuçlanan Bunker Hill Çarpışması'ndan (1775) sonra Gage'in yerine General Sir William Howe getirildi. Gage bundan kısa süre sonra İngiltere'ye döndü ve 1782'de orgeneralliğe yükseltildi.

Gagern (Baronu), Friedrich (Ludwig Balduin Karl Moritz) (d. 24 Ekim 1794, Weilburg, Mainz yakınları - ö. 20 Nisan 1848, Kundern yakınları, Baden), Alman asker ve yönetici. Hans Christoph von Gagern'in en büyük oğludur.

1815'te Göttingen'deki öğrenimini yarada bırakarak Waterloo'da çarpıştı ve yaralandı. Heidelberg'de öğrenimini tamamladıktan sonra Almanya'nın birleştirilmesini amaçlayan milliyetçi bir öğrenci örgütüne (*Burschenschaft*) girdi. Daha sonra Felemenk Kara Kuvvetleri'ne katılarak genelkurmay başkanlığına kadar yükseldi. Weimarlı Prens Bernhard'ın komutası altında Belçika Devrimi'ni (1830-31) bastırmaya yönelik başarısız askeri harekâta görev aldı. 1842-44 arasında Noord-Holland'ın, Doğu Hint Adalarını da içine alan bir dünya yolculuğunun ardından Zuid-Holland'ın komutanlığını yaptı. İkinci görevi sırasında Lahey valiliğini de üstlendi. 1848 Devrimi'nin patlak vermesi üzerine Almanya'ya döndü. Baden'de ayaklanmacılara karşı orduya komuta ederken ilk çarpışmada öldürüldü.

Gagern (Baronu), Hans Christoph (d. 25 Ocak 1766, Kleinniedesheim, Worms yakınları - ö. 22 Ekim 1852, Hornau, Höchst yakınları, Almanya), Alman yönetici, siyaset adamı ve yazar. Viyana Kongre-

sinde (1814-15) Felemenk'i temsil etmiş ve Almanya'nın küçük prensliklerini koruma düşüncesiyle Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun canlandırılmasını savunmuştur.

Leipzig ve Göttingen'de öğrenim gördü. Nassau-Weilburg'da devlet görevlisi olduktan (1786) sonra kısa sürede elçiliğe yükseldi. Nassau'nun Paris elçisi olarak, Napolyon'un desteklediği Ren Konfederasyonu'nun düzenlenmesi sırasında Nassau'ya yeni toprakların bağlanmasını sağladı (1806). 1811'de Nassau'dan ayrılarak Avusturya arşidükü Johann'ın dış politika danışmanı oldu. 1813'te Prusya'nın hizmetine girerek Almanya'nın batısında yeniden ele geçirilen Prusya topraklarını yönetmekle görevlendirilen konseyde yer aldı. 1814'te Orange prensliklerinin yöneticisi oldu. Viyana Kongresi'ndeki çabalarında başarısızlığa uğramasına karşın, Almanya'nın birliğini ve küçük devletlerin haklarını kararlı bir biçimde savunmayı sürdürdü. Waterloo Çarpışması'ndan (1815) sonra Alsace'ın Almanya'ya geri verilmesi için yürüttüğü çalışmalarından bir sonuç alamadı. Alman Federal Meclisi'nde (*Bundestag*) 1816'dan 1818'e değin Lüksemburg Orange prensliğini temsil etti. 1820'de Hessen-Darmstadt alt meclisine seçildi; 1829'da yaşam boyu görevde kalmak üzere üst meclis üyesi oldu.

Gagern (Baronu), (Wilhelm) Heinrich (August) (d. 20 Ağustos 1799, Bayreuth - ö. 22 Mayıs 1880, Darmstadt, Hessen-Darmstadt, Almanya), Avusturya karşıtı liberal Alman siyaset adamı ve 1848-49 Frankfurt Ulusal Meclisi'nin başkanı. Hans Christoph von Gagern'in ikinci oğludur. 1848 Devrimi öncesinde ve sırasında Alman

Heinrich Gagern, Johann Heinrich Hasselhorst'un bir taş baskısından ayrıntı, 1825
Staatsbibliothek Berlin

birliği konusunda Küçük Almanya (Kleindeutschland) çözümünün önde gelen sözcülerinden biri olmuştur.

On altı yaşında Waterloo'da çarpışırken yaralandı. Heidelberg, Göttingen ve Jena'da öğrenim gördü. Liberal bir milliyetçi olarak, Almanya'nın birleştirilmesini amaçlayan öğrenci örgütlerinden (*Burschenschaft*) birinin kuruluşunda etkin görev aldı. 1821'de Hessen-Darmstadt'da devlet memuru oldu. 1832-36 arasında *Landtag*'da (eyalet meclisi) yer aldı. 1847'de yeniden siyasete atıldı ve Mart 1848'de Hessen-Darmstadt başbakanı oldu. Devrimcilerin oluşturduğu *Vorparlament*'te (ön-parlament) önemli bir rol oynadı; 19 Mayıs 1848'de Frankfurt Ulusal Meclisi'nin başkanlığına seçildi. Avusturya arşidükü Johann'ın Almanya kral naibi olarak seçilmesini sağladı. Avusturya'yı tümüyle dışarda bırakmayan birleşik bir Almanya'nın oluşturulmasına öncülük etmesi için Prusya'yı ikna etmeye çalıştı. İmparatorluk tacının Prusya kralı IV. Friedrich Wilhelm'e verilmesi yolundaki önerisi meclis tarafından kabul edildiyse

de, Prusya hükümdarı bu çağırışı geri çevirdi. Umutları yıkılan Gagern, Arşidük Johann'ın 10 Mayıs 1849'da meclisi dağıtması üzerine Frankfurt'tan ayrıldı. Siyasetten çekilerek Danimarka'ya karşı Alman ordusunda çarpıştı (1850). Daha sonra Avusturya'ya döndü ve 1862'ye doğru Avusturya yanlılarının savunduğu Büyük Almanya (Grossdeutschland) çözümünden yana tavır almaya başladı. 1864'ten 1872'ye değin Hessen'in Viyana elçisi olarak görev yaptı. Son yıllarını unutulmuş bir kişi olarak geçirdi.

Gagern (Baronu), Maximilian (Joseph Ludwig) (d. 25 Mart 1810, Weilburg, Almanya - ö. 17 Ekim 1889, Viyana), liberal Alman diplomatı ve siyaset adamı. Hans Christoph von Gagern'in onuncu oğludur. 1848 Alman Devrimi'nde önemli bir rol oynamış ve Alman birliği konusunda Küçük Almanya (Kleindeutschland) çözümü için çalışmıştır.

Almanya'nın birleştirilmesini amaçlayan milliyetçi öğrenci örgütlerinden (*Burschenschaft*) birisinin üyesi olan Gagern, 1848-49 Frankfurt Ulusal Meclisi'ne seçildi ve Anayasa komitesi başkan yardımcısı oldu. Alman devleti dışişleri bakanlığı müsteşarı olarak görev yaptı. 1849 ilkbaharında imparatorluk tacının Prusya kralı IV. Friedrich Wilhelm'e verilmesi için Alman prenslerini ikna etmeye çalıştı. Prusya'nın öncülük rolünü üstlenmekten kaçınması ve Küçük Almanya çözümünün başarısızlığa uğraması üzerine düş kırıklığına uğradı. 1855'te Avusturya'nın dışişleri örgütünde görev alırsa da önemli bir mevkiye gelemedi.

Gagnoa, Fildişi Kıyısı'nın güneyinde il (*département*) ve il merkezi (1969) kent. Gagnoa kenti ihracat amacıyla kıyı kesimine gönderilen kahve, kakao ve kereste (sipo ve maun) gibi ürünlerin başlıca toplanma noktasıdır; ayrıca piring, muz ve yam yetiştiren Bete ve Gaguların önemli bir pazar merkezidir. Fildişi Kıyısı'nın başkenti Abidjan'a parke bir yolla bağlanır. İlk köy teknik enstitüsü (1961), bir iş mahkemesi ve bir bıkışhanenin bulunduğu kentte örnek bir konut projesi uygulamaya konmuştur. Yörede yaşayan Beteler arasında geleneksel bir sanat olarak metal işlenir. Çevrede boksit yatakları vardır. Hem Katolik, hem de Protestan kiliselerin bulunduğu Gagnoa bir Katolik piskoposluk bölgesinin merkezidir. Gagnoa ilinin yüzölçümü 4.500 km²'dir. Nüfus (1975) kent, 42.362; il, 256.813.

Gahadavala HANEDANI, 12. ve 13. yüzyıllardaki Müslüman fetihleri arifesinde Kuzey Hindistan'da hüküm süren birçok aileden biri. Gahadavalaların 11. yüzyılın ikinci yarısından 13. yüzyıl ortalarına değin uzanan tarihi, Kuzey Hindistan'ın bu dönemdeki siyasal yaşamının bütün özelliklerini, hanedanlar arası düşmanlık ve ittifakları, feodal devlet yapısını, Brahmanci toplumsal ideolojiye mutlak bağlılığı ve dış saldırı karşısındaki güçsüzlüğü gözler önüne serer. Ailenin Uttar Pradesh'teki Varanasi-Ayodhya bölgesinden geldiği sanılır. Daha sonra adı, Hindistan'daki en önemli siyasal merkezlerden biri olan Kanauc'la birlikte anılmaya başladı. Gahadavalalara ait yazıt ve kayıtların çoğu Uttar Pradesh'te bulundu; bunlar Varanasi'de hazırlanmıştır. İlk üç hükümdar olan Yaşovi-Graha, Mahiçandra ve Çandradeva (y. 1089-1103) dönemlerinde hanedanın gücü yavaş yavaş pekişti. Çandradeva dönemine değin Varanasi, Ayodhya, Kanauc ve Indrasthaniyaka'nın (bugün Delhi) denetimini ele geçirdiler; zaman zaman Kalaçuri topraklarını da içine

alacak biçimde bütün Uttar Pradesh'e yayıldılar. Gahadavalalar Müslüman akınlarının yarattığı ve giderek buyuyen tehlikeyi savuşturabilmek için, en azından Çandradeva'nın oğlu Madanapala'nın hükümdarlık dönemine (y. 1104-13) değin elverişli ittifaklar kurma ve haraç ödeme yolunu seçtiler. Gazne sultanı III. Mesud döneminde tutsak edilip sonra serbest bırakılan Kanauc kralı da büyük olasılıkla Madanapala'ydı. Govindaçandra (hd y. 1113-15) tarafından hiç değilse geçici bir süre için geriletilen Müslümanların düzenli saldırılarına karşın Gahadavalalar doğuya doğru yayılmayı başardılar. Govindaçandra Bihar'daki Patna ve Munghir illerine yayıldı; 1168-69 yıllarında ise Bihar'ın güneydoğu kesimi oğlu Vicayaçandra'ya (hd y. 1155-69) bağlı bir beyin yönetimindeydi. Anlatılarda yazılanlara göre Govindaçandra Hintli ve Hintli olmayan çok sayıda ülkeyle değişen ilişkiler içindeydi. Bunlarda açık bir abartma payı bulunmakla birlikte Palalar, Senalar ve Kalaçurilerle sözü edilen düşmanlıklar temelde gerçeğe uygundur.

Gahadavala yönetiminin iç yapısının zayıflığı 12. yüzyıl sonlarında Gurlu Muizzeddin Muhammed'in istilası sırasında ortaya çıktı. Uttar Pradesh ve Bihar'ın bazı kesimlerini elinde tutan Cayaçandra (hd y. 1170-94) saz şairlerinin söylencelerine göre Racastanlı Çahamanalara düşmüştü. Çandavar'da Gurlu Muhammed ile giriştiği savaşta öldürüldü. Ardılı Harişçandra'nın hükümdarlığı döneminde (y. 1194-?) Gahadavalalar 1197'ye değin Kanauc, Caunpur ve Mirzapur illerinde güçlükle varlıklarını sürdürdülerse de bölgede İslam yayılması 13. yüzyıl başına değin hiç kesilmedi. Bilinen son Gahadavala hükümdarı Adakkamalla Hindistan'ın orta kesimindeki Nagod'a kaçtı ve hanedanın son üyeleri 13. yüzyılın ortasına varmadan nasıl olduğu bilinmeyen bir biçimde öldü.

Gahanbar, Zerdüşt dininde mevsimlen ve evrenin yaratılışının altı aşamasını (gökler, su, yeryüzü, bitkiler âlemi, hayvanlar âlemi ve insan) kutlamak için yıl boyunca değişen aralıklarla düzenlenen altı şenlikten biri. Şenlikler beşer gün sürer. İlk Gahanbar olan Maidhyaoizaremaya (Bahar Ortası) yeni yıldan 41 gün sonra, Artavaşişt ayında; ondan 60 gün sonraki Maidhyoişema (Yaz Ortası) Tir ayında; ondan 75 gün sonraki Paitişahya (Hasat Dönemi) Şatvairo ayında; ondan 30 gün sonraki Ayathrima (büyük bir olasılıkla Bolluk Dönemi) Mitra ayında; 80 gün sonraki Maidhyairya (Kış Ortası) Din ayında; ondan 75 gün sonraki Hamaspathmaedaya (Bahar Noktası) da yılın son beş ek gününde ya da Gatha gününde kutlanır.

Parsiler Gahanbar şenliklerini iki aşamada kutlarlar. Önce dört dinsel ayın düzenlenir: Sevgi ve ovgü dualarını içeren Afringan; yazata'lar (melek) ya da *fravay*'ler (koruyucu ruh) onuruna dualardan oluşan Bac; kutsal bitki *haoma*'dan hazırlanan içkinin sunulduğu temel Zerdüşt dinsel töreni Yasna ve Tanrı ile onun ruhları onuruna rahiplerle inananların birlikte söyledikleri dualardan oluşan Pavi. Duaları bir ziyafet izler ve ayın sırasında tanrıların sunulan yiyecekler, dinsel bir tören havası içinde yenir.

Gahn, Johan Gottlieb (d. 19 Ağustos 1745, Voxna, Söderhamn yakınları - ö. 8 Aralık 1818, Stockholm, İsveç), 1774'te manganezi bulan İsveçli mineralog ve kristalograf. Yayınlanmış yapıtı oldukça az olduğundan fazlaca tanınmayan Gahn, kloru bulan arkadaşı Carl Wilhelm Scheele'nin

notlarını, makalelerini ve mektuplarını biriktirmiş ama kendi çalışmalarını saklamamıştır. Terazı ve çözümlemede hımlaç kullanımı üzerine yazdığı makaleler Jöns Jacob Berzelius tarafından korunarak günümüze ulaştırılmıştır. Uppsala Üniversitesi'nde analitik kimyacı ve fizikçi Torbern Bergman'ın asistanlığını yapan Gahn Scheele ile birlikte kemikte fosforik asit bulunduğunu buldu ve kemikten fosfor elde etti. Bakır eritme yöntemleri geliştiren Gahn ayrıca minerallerin teknik uygulamaları üzerindeki çalışmalarıyla yeni sanayi dallarının gelişmesinde etkili oldu. Gahnit minerali (çinko spinel) adını ondan almıştır. Gahn 1784'te Stockholm'de madencilik okulu danışmanlığına atandı.

gahnit, çinko alüminyum oksit ($ZnAl_2O_4$) yapısında bir spinel mineralı. Ayrıca bak spinel

Gaia, GF olarak da bilinir, Yunan mitolojisinde, Yer'i simgeleyen tanrıça. Uranos'un (Gök) annesi ve karısıdır. Uranos'tan olan son çocuğu Titan Kronos onu Uranos'tan ayırır. Gaia, Titanların, Gigantların, Erinyelerin ve Kyklopların da annesidir. Titanlar

Gaia, Tanagra'da bulunmuş pısmış toprak heykecik. Borely Müzesi, Marsilya
Giraudon-Art Resource EB inc

ve Gigantların Zeus'u tehdit etmeleri, bazı edebiyat ve sanat yapıtlarında Gaia'dan Zeus'un düşmanı olarak söz edilmesine yol açmıştır. Gaia, Yunanistan'da, Helenleri Zeus kültürü yaymalarından önce tapınılan ana tanrıça olabilir. Daha sonra kültü yaygınlaşmayan Gaia, düşlerin kaynağı ve küçük çocuklarla bitkilerin besleyicisi olarak betimlenmiştir.

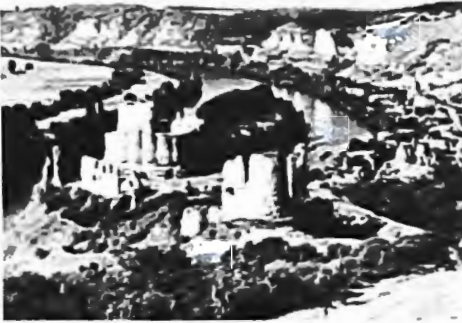
Gaillard Geçidi, CULEBRA GEÇİDİ olarak da bilinir, İspanyolca CORTE DE CULEBRA, Panama Kanalı'nın bir bölümünü oluşturan yapay kanal. Kita Bölünümü üzerinde ver alan Cordillera'yı yaran 13 km uzunluğunda bir boğazdır. Adını kanal inşaatını planlayan ABD'li mühendis David du Bose Gaillard'dan alır.

Çağres İrmağının taşan suları, geçidin kuzey ucunda Gatun'da kurulan baraj aracılığıyla Gatun Gölünde toplanır ve buradan Gamboa üzerinden geçide, oradan da gemilerin Antil Denizinden Büyük Okyanusa inmesine olanak veren Pedro Miguel ve

Miraflores kanal-havuzlarına doğru güneye akıtılır. Kanal küçük olduğu için (derinliği 14 m, genişliği 152 m), geçit tabanının sürekli taranarak temizlenmesi gerekir. Gamboa, kanal tarama ve temizleme işlemlerinin merkezidir. Büyük ya da tehlikeli yük taşıyan gemiler geçerken, kanal trafiği genellikle tek yöne açık tutulur.

Gaillard Şatosu, Fransa'da Sen Irmağına bakan Andelys uçurumunun tepesinde 1. Richard'ın (Aslan Yürekli) yaptırdığı, bugün ancak bazı bölümleri ayakta olan 12. yüzyıl şatosu. Çağının en iyi korunan şatosu olan Gaillard, Normandiya'nın Sen Vadisi girişini tutmaktaydı. Doğal kayaya oturtulmuş temeli, her yönden gelecek hücumları karşılayacak biçimde yerleştirilmiş kuleleri ve duvarlarıyla ustaca bir tasarım ve uygulama örneği olan şatonun, uçurumun doğu ucunu koruyan tahkim edilmiş ayrı bir bölümü daha vardı.

Fransa kralı II. Philippe 1204'te sekiz aylık bir kuşatmadan sonra şatoyu ele geçirdi.

Gaillard Şatosu, Les Andelys, Eure ili, Fransa
French Government Tourist Office

Fransızlar önce çifte hendek kazarak şatonun çevresiyle bütün bağlantısını kestiler; tahkimatın bir bölümünü uçurdular ve lağım kazarak ana kaleye girdiler.

Gaillardia, bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasından, Kuzey Amerika'ya özgü bitki cinsi. Yazın çiçeklenen bazı türleri, özellikle *G. aristata* ve *G. pulchella* bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Bu bitkilerden çoğunun, tabanda toplanmış ya da gövde boyunca alması olarak

Gaillardia
F. K. Anderson-EB Inc

dizilmiş tüylü yaprakları vardır. İri çiçek başları, ortadaki koyu mor renkli tüpsü çiçekler ile bunları çevreleyen sarı, turuncu ya da beyaz dilsi çiçeklerden oluşur.

Gainesville, ABD'de Florida eyaletinin ortakuzey kesiminde Alachua ilinde (county) kent. Jacksonville'in 116 km güneybatısına düşer. 1830'da kurulan Hog Town adlı

ticaret noktasının çevresinde gelişen yerleşme 1854'te il merkezi olduktan sonra, 1812 Savaşı komutanlarından General Edmund Pendleton Gaines'in adıyla anılmaya başladı. Ekonominin temelini hafif sanayi ve tong yağı gibi tarım ürünleri oluşturur. Doğu Florida Eyalet İlahiyat Okulu'nu (1853) içine alan Florida Üniversitesi (1903) büyüüp gelişmesinde önemli bir rol oynadı. 1966'da da Santa Fe Community College açıldı. Florida Eyalet Müzesi'nin bulunduğu kentin yakınında Newmans Gölü yer alır. Nüfus (1990) kent, 84.770; metropoliten alan, 204.111.

Gainsborough, İngiltere'de, Lincolnshire iline (county) bağlı West Lindsey ilçesinde yerleşme. Trent Irmağı kıyısında, Nottinghamshire'a komşu bir konumdur. Bir Sakson yerleşmesi olarak kazandığı önem, askeri bir merkez durumuna geldiği Dan yönetiminde (9-11. yy) daha da arttı. Ulaşım elverişli bir ırmak ve Londra ile İngiltere'nin kuzeyi arasındaki anayol üzerinde bulunması nedeniyle, çevredeki tarım bölgesinin pazar merkezi olarak kısa sürede büyüdü. Kuzey Denizine açılan ırmak limanı daha çok mavnalı trafiğine açıktır. Sanayi genelinde tarım ürünleri işlemeciliğine dayanmakla birlikte, makine yapım ve dokuma işleriyle ilgili hafif sanayi kuruluşlarını da kapsar. Kasaba merkezi, II. Dünya Savaşı'ndaki bombardımanın ardından yeniden inşa edilmiştir; ama bölge kilisesi (18. yy) ve Old Hall (15. yy) gibi bazı eski yapılar hâlâ ayakta. Nüfus (1981) 20.593.

Gainsborough, Thomas (v. 14 Mayıs 1727, Sudbory, Suffolk - ö. 2 Ağustos 1788,

"Sabah Yürüyüşü", Thomas Gainsborough'nun yağlıboya çalışması, 1785; Ulusal Galeri, Londra
National Gallery, Londra

Londra, İngiltere), 18. yüzyılın en önemli İngiliz portre ve manzara ressamı. Kır sahnelerini konu aldığı manzaralarından başka sanat yaşamının erken dönemlerinde yapmış olduğu bazı grup portrelerinde de manzaraya yer vermiş ("Bay ve Bayan Andrews", y. 1750, Ulusal Galeri, Londra), yaşamının son yıllarında deniz görünüşleri de yapmıştır.

Gençliği ve Suffolk dönemi. Gainsborough 13 yaşındayken babasını razı ederek manzara resmi çalışmak üzere Londra'ya gitti. Londra sanat çevrelerinde önemli bir yeri

olan Fransız ressamı ve oymabaskı sanatçısı Hubert Gravelot'nun yanına yardımcı olarak girdi. Ondan öğrendiği Fransız rokoko tarzı, üslubunun gelişmesinde etkili oldu. 1746'da Londra'da, Beaufort dükünün evlilik dışı kızı Margaret Burr ile evlendi. Kısa bir süre sonra Suffolk'a geri döndü. 1752'de yerleştiği Ipswich'te, daha sonra ilk yaşam öyküsünü yazacak olan Philip Thicknesse ile tanıştı. Portre ve manzara ressamı olarak ün kazanmaya başladığı bu yıllarda rahat sayılabilecek bir yaşam sürüyordu.

Bu dönemde, en büyük tutkusu olan manzara resmini geliştirdi. 17. yüzyıl Felcmenkli manzara ressamlarının yapıtları 1740'larda İngiltere'de çok tutuluyordu. Gainsborough onların üsluplarını, özellikle de ışığı nasıl kullandıklarını inceledi. İlk manzaralarında Jan Wynants'tan esinlenmişti, 1748'den sonra Jacob van Ruisdael'in etkisi altına girdi ("Cornard Korusu", 1748, Ulusal Galeri, Londra). "Bay ve Bayan Andrews" adlı resmi büyük ölçüde düşürün ayrıntılar içerse de, arka planı kaplayan manzara, John Constable'in gerçekçiliğinin habercisi sayılır. Ayrıca ilk manzaralarının birçoğunda Gravelot'dan öğrendiği rokoko tarzının yanı sıra, Fransız kır resmi geleneğinin etkileri de görülür. Manzarayı her zaman yeğlemesine karşın Gainsborough'nun bu dönemde ekonomik nedenlerden ötürü portrelere ağırlık verdiği de görülür.

Bath dönemi. Daha geniş bir çevreye ulaşabilmek düşüncesiyle Gainsborough 1759'da Bath kentine yerleşti. Gerçekten de kısa bir süre içinde atölyesi moda düşkünü sanatseverlerin hücumuna uğradı. Gainsborough kentin müzik ve tiyatro çevrelerine girdi ve çok sayıda portre yaptı. 1761'de Kont Nugent'in bir portresini Sanatçılar Derneği'ne yolladı. Ertesi yıl Londra basınında bu portresine ilişkin ilk yazı ve haberler çıktı. 1760'larda Londra'da düzenli aralıklarla sergiler açan Gainsborough, 1768'de Kraliyet Akademisi kurucu üyeliğine seçildi.

Gainsborough Bath'a yerleştikten sonra manzara resmine pek zaman ayıramamıştı. Yaptıklarının çoğunu da atölyesinde, küçük manzara maketlerine bakarak ya da akıldan gerçekleştireyordu. Yaklaşık 1760'ta Peter Paul Rubens'e duyduğu hayranlık resimlerine yansımaya başladı. "Pazardan Dönen Köylüler"deki (y. 1767, Toledo Sanat Müzesi, Ohio) zengin renkler ve yumuşak pastel gölgelerle "Hasat Arabası"ndaki (y. 1770, Barber Enstitüsü, Birmingham) Suffolk'un kısa ve bodur meşeleri yerine çizdiği büyük kayın ağaçları bu hayranlığın izleridir.

Gainsborough Bath'da oldukça gelişmiş ve incelmış bir beğenisi olan sanatseverlere hitap etmek durumundaydı. Bu nedenle Van Dyck'in üslubunu anımsatan bir biçimciliğe yöneldi. En ünlü resimlerinden biri olan "Mavili Çocuk"ta (y. 1770, Henry E. Huntington Kütüphanesi ve Sanat Galerisi, San Marino, California) van Dyck'a özgü giysilere yer vererek hem 18. yüzyılda egemen olan bir modayı izlemiş, hem de ona bağlılığını göstermiştir. Van Dyck'in Gainsborough üzerindeki etkisi resmi kişilerin portre resimlerinde daha da belirgindir. "4. Argyll Dükü John" (İskoçya Ulusal Portre Galerisi, Edinburgh) ve "3. Bristol Kontu Augustus John" (1768, National Trust, Ickworth, Suffolk) portreleri nitelik açısından Sir Joshua Reynolds'ın aynı tür portreleriyle eşdeğerdir. Gainsborough ünlü kişilerden çok arkadaşlarının portrelerini yapmayı yeğlemiştir. 1760'larda gerçekleştirdiği "Uvedale Price", "Sir William St. Quinton" ve "Thomas Coward" portreleri,

onun mizah duygusunu ve modellerinin sevimli kişiliklerine yaklaşımını ortaya koyar.

Londra dönemi. Gainsborough 1774'te Londra'ya taşındı ve Pall Mall'a yerleşti. Kısa süre sonra kraliyet ailesinin dikkatini çekmeye başladı; içten davranışlarından ve Tory'lere olan yakınlığından ötürü Kral III. George, onu, resmi saray ressamı Reynolds'dan daha üstün tutuyordu. Gainsborough 1781'de kral ve kraliçenin portrelerini yapmakla görevlendirildi.

Gainsborough bu dönemde manzara resimleri yapmayı da sürdürdü. 1783'te Gölle Bölgesi'nde bir yolculuğa çıktı. Dönüşünde, barok ressam Gaspard Dughet'ninkileri anımsatan bir dizi dağ manzarası yaptı. 1780'lerdeki bazı deniz manzaralarında Fellenk deniz resmi geleneğini anımsatan farklı bir gerçekçilik anlayışı seziyordu. Yaşamının son yıllarında İngiliz kırlarına duyduğu özlem yeniden canlandı ve kır yaşamını konu alan bir dizi resim yaptı. Gerçekçi olmaktan çok idealize ettiği bu resimlerinin en önemlisi "Kulübenin Kapısı" (y. 1780, Henry E. Huntington Kütüphanesi ve Sanat Galerisi, San Marino, California) adlı yapıtıydı. "Pazar Arabası"ysa (1786, Tate Galerisi, Londra) daha az idealize edilmiş, doğalcı bir resimdi.

Gainsborough çalışmalarının çoğunu manzara resmine adanmış tek ve en önemli İngiliz portre ressamıydı. Tebeşir, mürekkep ve suluboya başta olmak üzere çeşitli tekniklerle pek çok çizim gerçekleştirmişti. Yeni kâğıt türleri keşfetmeyi, yeni teknikler bulmayı da çok sevdi. Göz alıcı ışık etkileri sağlayan bir de fener yapmıştı. Bu fener, bazı resimli camlarıyla birlikte bugün Victoria ve Albert Müzesi'nde bulunmaktadır. Gainsborough resim çalışmalarının yanı sıra, yumuşak zeminli aside yedirme (*vernismou*) ve leke baskı çalışmaları da gerçekleştirdi. Yaşamı boyunca tek bir çizimini bile satmadı. Bunların çoğu, resimlerinin ön çalışması niteliğindeyse de, sıradan taslaklar olmayıp, özgün sanat ürünleridir.

Gainsborough zamanlarındaki bazı kadın portrelerinde resmi en ince ayrıntılarına kadar bitirmekten vazgeçmiş, benzerliği göz ardı etmemekle birlikte, daha çok genel hava üzerinde durmuştur. Örneğin "Bayan Sheridan"da (y. 1785, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.) figür arka plandaki manzarayla bütünleşmiştir; "Bayan Bate Dudley"deyse (1787, Needwood Malikanesi, Derbyshire) mavi ve yeşil renklerin oluşturduğu düşsel, neredeyse soyut bir hava sezilir. Erkek portrelerinin ise pek azı belirli tipleri yansıtır. Gainsborough 1780'lerde özel bir haz duyduğu "düşsel resimler"i yapmıştı. Büyük boyutlu bu resimlerde doğrudan modelden çalışmamış, taşra çocuklarını ve köylülere genellikle idealize ederek çizmiştir. "Bir Tas Süt Taşıyan Yoksul Kız" (1786, Güney Afrika Ulusal Sanat Müzesi, Cape Town) onun bu tür çalışmalarının iyi bir örneğidir.

Sanatının önemi. 18. yüzyıl İngiliz ressamlarının içinde en yenilikçi ve en özgün olanı Gainsborough'dur. Yeni düşüncelere ve teknikler denemekten hiç kaçınmamıştır. Reynolds'ın tersine akademik geleneğe pek inanmamıştır. Tarihsel konulu resim modasına gülüp geçmiştir. İçgüdüleriyle çalışmış, resim yapmanın şüurselinden tat almıştır. Kendi yapıtlarına, resim yöntemlerine ve eski ustalara ilişkin yorumları, çağdaş sanat görüşlerinin biçimlenmesinde etkili olmuştur.

ger Bay Thomas Needham" (1768, Ascott Malikanesi, Berkshire), "Selfon Kontesi Isabella" (1769, Croxteth Hall, Lancashire), "Dr. Ralph Schomberg" (1771-72, Ulusal Galerisi, Londra), "Gloucester Dükü William Henry" (y. 1775, Chewton Malikanesi, Somerset), "Bayan Graham" (y. 1777, Iskoşa Ulusal Galerisi, Edinburgh), "Johann Christian Fischer" (1780, Buckingham Sarayı, Londra), "Kraliçe Charlotte" (1781, Windsor Şatosu), "Uç Yaşlı Prenses" ya da "Prenses Charlotte ve İki Kız Kardeşi" (1784, Buckingham Sarayı), Manzara "Sutçu Kıza Kur Yapan Oduncu" (1753, Woburn Abbey, Bedfordshire), "St. James Parkı'ndaki Yol" (1783, Frick Koleksiyonu, New York), "Sabah Yürüyüşü" (1785, Ulusal Galerisi, Londra), "Ođun Toplayanlar" ya da "Kulübede Yaşayan Çocuklar" (1787, Metropolitan Sanat Müzesi, New York), "Kedili Çocuk" (1787, Metropolitan Sanat Müzesi, New York)

Gainza Paz, Alberto (d. 16 Mart 1899, Buenos Aires - ö. 26 Aralık 1977, Buenos Aires, Arjantin), Arjantin'in etkili gazetesi *La Prensa*'nin yayın yönetmeni. Juan Perón'a muhalefeti yüzünden bir süre sürgünde yaşamak zorunda kalmıştır.

1921'de Buenos Aires'teki Ulusal Üniversite'nin hukuk bölümünü bitirdikten sonra, amcası Ezequiel P. Paz'ın yönetimindeki *La Prensa*'da çalışmaya başladı. 1943'te gazetesinin yayın yönetmeni oldu. Aynı yıl askeri yönetime yönelik eleştirilerden dolayı sansüre uğrayan gazete, 1944'te yönetimin sağlık programını eleştirdiği için beş gün kapatıldı. Gainza Paz, Perón'un yönetiminde ağırlığı ele geçirdiği 1945 sonbaharında kısa bir süre tutuklandı. Bu olay Perón yönetiminin gazeteleri denetim altına almak için giriştiği uzun süreli kampanyanın başlangıcı oldu. Ocak 1951'de devlet denetimindeki gazete satıcıları sendikası *La Prensa*'yi boykot ederek yayını durdurmaya zorladı. Daha önce ülkeden ayrılarak Uruguay'a gitmiş olan Gainza Paz hakkında yasalara itaatsizlik gerekçesiyle tutuklama kararı çıkarılmasıyla, bunalım doruk noktasına ulaştı. Nisan 1951'de *La Prensa*'ya devletçe el kondu. Perón'un devrildiği 1956'da yeniden gazetesinin başına geçen Gainza Paz, Batı dünyasında resmi sansüre karşı basın özgürlüğü mücadelesinin bir simgesi durumuna geldi. Amerika Kitası Basın Birliği'nin Ekim 1950'de New York'ta yapılan toplantısında, kitadaki işbirliğinin artması yönündeki çabalarından dolayı Amerika Kitası Vakfı tarafından ödüllendirildi.

gaiplik, bir kimsenin ölüm tehlikesi içinde kaybolması ya da kendisinden uzun süre haber alınamaması durumu. Bu durumun hukuksal bir sonuç yaratabilmesi için mahkeme kararıyla saptanmış olması (gaiplik kararı) gerekir.

Gaiplik kavramı ayrıntılı bir biçimde ilk kez 1804 tarihli Fransız Medeni Kanunu'nda düzenlenmiştir. Bunun nedeni özellikle 1790'dan sonra süregelen savaşlardan birçok kimsenin dönmemesi ve bunların yaşayıp yaşamadıkları konusunda herhangi bir haber alınamamış olmasıydı. 1896 tarihli Alman Medeni Kanunu da gaiplik kavramını 20 madde olarak ayrıntılı bir biçimde düzenlemiştir. 1907 tarihli İsviçre Medeni Kanunu ile onu örnek alan 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu (TMK) ise bu kavramı sadeleştirerek 4 madde altında toplamıştır.

Türk hukukundaki düzenlemeye göre, bir kimse hakkında mahkemeden gaiplik kararı istenebilmesi için ölüm tehlikesi içinde kaybolmuş ya da uzun süre kendisinden haber alınamamış olması gerekir. Birinci durumda gaiplik kararı verilebilmesi için kaybolmanın üzerinden en az bir yıl geçmiş olması gerekir (TMK m. 32/1). Örneğin ormana ağaç kesmeye gittiği olan bir köylünün hayvanının ve baltasının bulunduğu yerin biraz ötesine bir çığ düşmüşse ölüme kesin gözüyle bakmayı gerektirecek bir durum

vardır; köylünün cesedi bulunamazsa olay gununden başlayarak bir yıl sonunda gaiplik kararı için mahkemeye başvurulabilir. Bununla birlikte kişinin içinde kaybolduğu olayın tehlikelilik niteliği salt ve kesinse, örneğin yolculuk ettiği gemi açık denizde mayına çarparak batmışsa gaiplik kararı verilmesine gerek yoktur, böyle bir durumda o kimse gerçekten ölmüş sayılır (m. 30). Ölüm tehlikesi söz konusu olmayan durumlarda kendisinden uzun süre haber alınamayan kimse hakkında gaiplik kararı verilebilmesi için ondan alınan son haberin üzerinden beş yıl geçmiş olması gerekir (m. 32/1). Son haberin doğrudan doğruya gaip kişiden gelmiş olması zorunlu değildir. Örneğin yabancı ülkede öğrenim yapan birinden alınan son mektubun tarihi 5 Ocak 1987 olsa bile, o ülke polisince yapılan soruşturmada onun pansiyonunu 30 Mayıs 1987'de terk ettiği saptanırsa son haberin tarihi 30 Mayıs'tır.

Bir kimse hakkında gaiplik kararı verilmesini ancak ölüme bağlı hakların sahibi olan kimseler isteyebilir (m. 31). Bunların arasında Hazine de vardır. TMK'nın 530 maddesine göreysa sağ ya da ölü olduğu belli olmayan ve malları 10 yıldan beri mahkemeye yönetilen ya da mallarının böyle yönetildiği süre 10 yıldan az olmakla birlikte kendisi 100 yaşını doldurmuş bulunan kimsenin gaipliğine devletin istemi üzerine karar verilir. Gaipliğe karar verilmesi için gerekli olan duyuru süresi içinde hiçbir hak sahibi ortaya çıkmazsa gaibın malları devlete geçer.

Gaiplik kararı vermeye yetkili mahkeme, gaibın Türkiye'deki son oturduğu yeri mahkemesidir. Gaip Türkiye'de hiç oturmamışsa nüfus siciline kayıtlı olduğu, bu kayıt da yoksa babasının kayıtlı olduğu yerdeki mahkemeye başvurulması gerekir (m. 31/2). Böyle bir başvuru üzerine mahkeme, gaip hakkında bilgisi olan kimseleri belli bir süre içinde mahkemeye bilgi vermeye çağırır. Bu süre ilk duyurunun yapıldığı günden başlayarak en az bir yıldır (m. 32/2). Duyuru sonuçsuz kalırsa yargıç gaipliğe karar verir ve bu durumda ölüme bağlı haklar (miras hakları) tıpkı gaibın ölümü saptanmış gibi kullanılır.

Gaiplik kararı geriye yürüyerek, yani ölüm tehlikesinden ya da son haber gününden başlayarak hukuksal sonuç doğurur (m. 34). Bu sonuçlar şunlardır: Gaibın malvarlığına ilişkin hakları mirasçılara geçer. Kişiyeye bağlı hakları ile kişisel irtifak ve kişilik hakları ise gaiplik kararı verildiği andan başlayarak sona erer. Gaipliğin karar verilen kimsenin eşi, mahkemeye evliliğin bozulmasına karar verilmedikçe evlenemez. Gaibın eşi evliliğin bozulmasını gaiplik davasıyla birlikte isteyebileceği gibi, bunun için ayrı bir dava da açabilir (m. 94). Gaipliğe karar verilen kimse sağ olup da bir gün geri gelirse, eşiyle yeniden evlenme işlemini yaptırmasına gerek yoktur. Eş, evlenmenin bozulmasına mahkemeye karar verilmemişse, bu evlenme temelden bozuktur (m. 112/1). Bununla birlikte gaiplikten geri gelen eş ikinci evlenme hakkında temelden bozukluk kararı verilmeden önce ölmüş ya da boşanmışsa ve gaibın eşiyle evlenen kimse de iyi niyet sahibiyse artık temelden bozmaya karar verilmez ve ikinci evlenme geçerliliğini korur (m. 114/3).

Gairdner Gölü, Güney Avustralya'nın orta kesiminde, Torrens Gölünün batısındaki sığ çöküntülerin en büyüğü. Eyre

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Portre. "Henriette Lloyd ve Kız Kardeşi" (y. 1750, Fitzwilliam Müzesi, Cambridge), "Ressamın Kelebek Peçinde Kuşan Kızları" (y. 1758, Ulusal Galerisi, Londra), "Saygıde-

Yarımadasının başında ve Adelaide'in 386 km kuzeybatısında yer alır. Uzunluğu 160 km, genişliği 50 km olan ve zaman zaman suyla dolan kuru bir tuz yatağıdır (*playa*). 1858'de Stephen Hack ve Peter E. Warburton'in hemen hemen aynı sıralarda keşfettiği göle, Sömürgeler Bakanlığı'na bağlı Avustralya Dairesi'nin başkanı Gordon Gairdner'in adı verilmiştir. Çevresinde kum tepelikleri ve çalılıklar arasında kurulmuş geniş koyun çiftlikleri vardır.

Gaiseric, GEISERIC, GENSERIC olarak da yazılır (ö. 477), Afrika'daki Roma topraklarının büyük bir bölümünü fetheden ve 455'te Roma'yı yağmalayan Vandal ve Alan kralı (428-477).

Vandalların Baetica'ya (bugün Andalucia, İspanya) yerleştikleri sırada kardeşi Gunderic'in ardından tahta çıktı. Bazı kaynaklara göre Vandalların askeri gücünü imparatorluk yönetimine karşı mücadelesinde kullanmak isteyen Romalı komutan Bonifacius'un çağrısı üzerine, 80 bin kişiyle Afrika'ya geçti. Cebelitarık Boğazının doğusuna doğru ilerlerken önüne çıkan her yeri yakıp yıktı. Ardından Bonifacius'a saldırarak 430'da ordusunu yenilgiye uğrattı. Üzerine gönderilen birleşik Doğu ve Batı Roma ordularını ezdi. 435'te Romalılarla yapılan bir antlaşmayla Vandallar, Mauretania'yı ve Numidya'nın bir bölümünü olarak *foederatum* (müttefik) statüsünü kazandı.

Gaiseric 19 Ekim 439'da beklenmedik bir saldırıyla Kartaca'yı ele geçirerek Roma egemenliğine son verdi ve imparatorluğa ağır bir darbe indirdi. 442'de Roma ile yapılan bir antlaşmayla Vandalların Afrika prokonsüllüğü, Byzacena ve Numidya'nın bir bölümündeki egemenlikleri tanındı. Gaiseric'in donanması çok geçmeden Batı Akdeniz'in büyük bölümünü denetim altına aldı ve Balear Adaları, Sardinya, Korsika ve Sicilya'yı ilhak etti.

Gaiseric'e asıl ün kazandıran, Haziran 455'te Roma'yı ele geçirip yağmalaması oldu. Daha sonra 460'ta İmparator Maiorianus'un ve 468'de İmparator Basiliskos'un kendisini devirme girişimlerini boşa çıkardı. Yerine oğlu Hunerich geçti.

Gaitán, Jorge Eliécer (d. 26 Ocak 1902, Bogotá - ö. 9 Nisan 1948, Bogotá), Kolombiyalı siyaset adamı ve halk önderi.

Kolombiya Ulusal Üniversitesi'nde hukuk okuduktan sonra öğrenimini Roma'da sürdürdü. Kitleleri harekete geçirme ve örgütlenme yöntemlerini dikkatle izlediği Benito Mussolini'den büyük ölçüde etkilendi. Kolombiya'ya dönüşünde Sol Devrimci Ulusal Birlik adı altında kısa ömürlü bir parti kurdu. Meclise girdikten sonra yaptığı ilk konuşmada United Fruit Company'nin elindeki plantasyonlar konusunda yönelttiği sert eleştirilerle dikkati çekti. Bogotá belediye başkanı (1936) ve eğitim bakanı (1940) olarak görev yaptı.

1946'da Liberal Parti'nin (PL) resmi adayı Gabriel Turbay'a karşı radikal kanadın adayı olarak başkanlık seçimlerine katıldı. Liberaller arasındaki bu bölünme yüzünden seçimi Muhafazakâr Parti (PC) adayı Mariano Ospina Pérez kazandı. Sonraki seçimde başkanlığı kazanmasına kesin gözüyle bakılan Gaitán'ın 1948'de Bogotá'da toplanan Pan-Amerikan Konferansı'nda öldürülmesi *bogotazo* olarak bilinen şiddet dalgasına yol açtı. Bunu *violencia* olarak anılan iç kargaşa dönemi izledi.

Gaitskell, Hugh (Todd Naylor) (d. 9 Nisan 1906, Londra - ö. 18 Ocak 1963, Londra), İngiliz siyaset ve devlet adamı.

Londra Üniversitesi'nde ekonomi politik dersleri verdi. II. Dünya Savaşı sırasında Ekonomik Savaş Bakanlığı'nda görev aldı. 1945'te İşçi Partisi'nden Avam Kamarası'na

Gaitskell, 1955
Keystone

girdi; 1947'de yakacak ve enerji bakanı, 1950'de ekonomik işlerle görevli devlet bakanı, gene aynı yıl Sir Stafford Cripps'in yerine maliye bakanı oldu. İşçi Partisi'nin 1951'de seçimleri kaybetmesi üzerine görevinden ayrıldı.

1955'te Herbert Morrison ve Aneurin Bevan gibi daha deneyimli iki rakibi geride bırakarak, parti başkanlığından ayrılan Clement Attlee'nin yerine geçti. Partisinin 1959 genel seçimlerini kaybetmesi ve 1960'taki parti kongresinde parti yönetimince savunulan tek yanlı nükleer silahsızlanma politikasının reddedilmesi üzerine, gözden düşer gibi oldu. 1961'de nükleer silahlara ilişkin kararı değiştirmeyi ve partide birliği yeniden sağlamayı başardı. 1962'deki parti kongresinde İngiltere'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmesine karşı çıkan önemli bir konuşma yaptı.

Gaius, CAIUS olarak da yazılır (ü. İS 130-180), yapıları Roma İmparatorluğu'nun son dönemi için temel bir başvuru kaynağı olan Romalı hukukçu. Batı Roma imparatoru III. Valentinianus 426'da çıkardığı bir yasa da Papinianus, Ulpianus, Modestinus ve Paulus'la birlikte Gaius'a da mahkemelerde temel alınması gereken hukuk bilgileri arasında yer verdi. Bizans imparatoru I. İustinianos'un (hd 527-565) hazırlattığı yasa derlemesinin, Gaius'un *Institutiones* adlı yapıtları aynı adı taşıyan dördüncü kitabı, hem üslup hem içerik bakımından Gaius'un metnini örnek aldığı gibi birçok bölümü de olduğu gibi aktarıyordu.

Tam adı bilinmeyen Gaius'un yaşamının büyük bölümüyle ilgili bilgi yoktur. Gaius, *Institutiones*'in yanı sıra "Lex XII Tabularum" (On İki Levha Yasaları) üzerine bir yorum, Romalı yüksek yöneticilerin fermanları üzerine bir inceleme ve başka bazı yapıtlar da yazmıştır.

Gaius'un İS y. 161'de yazdığı *Institutiones* dört kitaptan oluşur. Birinci kitap kişilerin hukuksal konumuna ilişkindir. İkinci ve üçüncü kitaplar, mirası ve mülkiyet haklarını, dördüncü kitap ise yargı yoluna başvurma biçimlerini konu alır. 1816'da İtalya'nın Verona kentinde, 5 yüzyıldan kaldığı sanılan bir yazma nüsha bulununcaya değin Gaius'un bu yapıtı kayıptı. Ama Gaius'un yazıları üstüne, Aziz Hieronymus'a ait bazı metinler kaydedilmiş olduğu için bu metin büyük güçlüklerle çözülebildi.

Gajdusek, D(aniel) Carleton (d. 9 Eylül 1923, Yonkers, New York, ABD), ABD'li hekim ve tıp araştırmacısı. Sinir sisteminin yozlaştırıcı hastalıklarından sorumlu olan yavaş etkili virüslere ilişkin araştırmalarıyla 1976 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Baruch S. Blumberg ile paylaşmıştır.

Gajdusek 1943'te New York'taki Rochester Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, 1946'da Harvard Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladı ve 1949-52 arasında aynı üniversitede çocuk hastalıkları ve bulaşıcı hastalıklar uzmanı olarak çalıştı. Sonraki üç yıl boyunca, Washington D.C.'deki Walter Reed Askeri Tıp Merkezi'nin Araştırma Enstitüsü'nde ve Tahran'daki Pasteur Enstitüsü'nde görev aldı. Kendisine Nobel Ödülü kazandıracak olan araştırmalarına 1955'te, Melbourne'daki Walter ve Eliza Hall Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nde konuk araştırmacı olarak çalışırken başladı.

Bir araştırma ekibiyle birlikte çalışan Gajdusek, yalnızca Yeni Gine'deki Fore halkında görülen ve *kuru* (titreme) adıyla anılan bir merkez sinir sistemi hastalığını keşfederek ilk tıbbi tanımını yaptı. Bir süre bu halkın arasında yaşayıp dillerini, kültürlerini inceledikten ve *kuru*'dan ölenler üzerinde otopsi yaptıktan sonra, hastalığın, Fore geleneğine uygun olarak ölümlerin beyninin yenmesiyle bulaştığı kanısına vardı. 1958'de Ulusal Sağlık Enstitüsleri'nde viroloji ve nöroloji araştırmaları laboratuvarının başına geçen Gajdusek, enstitüdeki çalışma arkadaşlarından Clarence Gibbs Jr. ile yaptığı uzun araştırmalardan sonra, hastalığın geç ortaya çıkmasının, etkisini çok yavaş gösteren ya da uzun yıllar kuluçka dönemi geçiren bir virüsle açıklanabileceğine karar verdi. Bu çalışmaları yaygın skleroz, Parkinson hastalığı ve nedeni tam anlaşılamamış olan bazı yozlaştırıcı sinir sistemi hastalıkları konusunda araştırmacılara önemli bilgiler sağladı.

Gajdusek, viroloji çalışmalarından başka, ilkel toplumlarda öğrenme, davranışlar ve çocuk büyüme gelenekleri, ayrıca genetik ve bağışıklık bilim konularında da araştırmalar yapmıştır.

gal, özellikle kütleçekimi ölçümlerinde kullanılan ivme birimi. Adını, 16-17. yüzyıl İtalyan fizikçisi ve astronomu Galilei'den alır. Bir gal, hareket hızında saniye karede 1 cm değişikliğe eşittir (1 gal=1 cm / sn²).

Gal edebiyatı, Galce ortaya konmuş edebiyat yapıtlarının tümü. 6. yüzyıldan günümüze değin gelen Gal edebiyatı, uç evreye ayrılabilir: Uyak ve ölçüyle ilgili katı kurallara uyulan *bard*(*) şiirinin egemen olduğu ve ortaçağ sonlarına değin uzanan dönem, Reform ve Rönesans'la birlikte başlayan canlanma dönemi ve 19. yüzyılda Galler Üniversitesi'nin kurulmasıyla başlayan modern dönem. Günümüzde Gal edebiyatı, çağdaş Batı edebiyatının hemen hemen bütün tür ve üsluplarını kapsamaktadır.

Ortaçağ. 6. yüzyıl ortalarında edebiyat dili olarak kullanılmaya başlayan Galce, eski Britonların konuştuğu dilden türemiştir. O dönemden beri Gal edebiyatı kesintisiz biçimde sürmekle birlikte, günümüze değin korunabilmiş yapıtların sayısı oldukça azdır. Yaklaşık 800'de yazılmış *Historia Britonum*'da (Britonların Tarihi) sözü edilen Galli şairlerden yalnızca iki tanesinin, Kral Urien'in savaşta başarılarını öven *awdl*'lar (od) yazan Taliesin ile *Y Gododdin* adlı uzun bir şiiri yazdığı sanılan Aneurin'in yapıtları günümüze ulaşabilmiştir. Tipik kahramanlık şiirleri olan bu yapıtlarda yalın ve dolaysız bir dil, canlı ve özlu bir anlatım

görüldü. Taliesin'in örneklerini verdiği *awdl* türü, 15. yüzyıla değin önde gelen birçok Galli şairce kullanılmıştır. Aliterasyon, vurgulama ve iç uyuga dayalı karmaşık bir sistem olan *cynganedd*(*) ile yazılan *awdl*lar, bugün de her yıl düzenlenen *eisteddfod*larla (*bard* ve *minstrel* yarışmaları) yaşatılmaktadır.

7. ve 10. yüzyıllar arası daha çok kahramanlık şiirlerinin yazıldığı bir dönem oldu. Bunların bir bölümü eleji ve övgü niteliğindedir; Afan Ferddig'in yapıtı *Moliant Cadwallon* (Cadwallon'a Övgü) ve kimliği bilinmeyen bir Güney Galli şairin yazdığı *Edmyg Dinbych* (Tenby'ye Övgü) bunlara örnektir. Gene bu dönemde gelişen ve geleceği önceden görme savında olan şiirlerin tanınmışlarından biri de Gallilerin, Saksonlara karşı öteki Britonlar, İrlandalılar ve Dublin'deki Vikinglerle birleşmesini isteyen *Armes Prydain Fawr* (Britanya'nın Büyük Kehaneti) adlı şiirdi. *Bard* geleneği dışındaki şiirler, üç ya da dört dizek kitalardan oluşan *englyn*'ler, sonraları Merlin(*) adıyla anılacak olan Myrddin ile 9. ya da 10. yüzyıldaki bir halk öyküsünde kâhin özelliği kazanan Taliesin arasındaki bir diyalog ve *dyfaliad* ya da *skald*(*) şiirindeki adıyla *kenning* geleneğinin çekirdeğini oluşturan *Kanu y Gwynt* (Rüzgârın Şarkısı) adlı bilmece şiirdi. Aynı dönemde yazılan sagaların büyük bölümü yok olmuştur. Bununla birlikte *Black Book of Carmarthen*'deki (y. 1170-1230; Carmarthen'in Kara Kitabı) korunmuş parçalardan, anlatı ve betimlemelerde düzyazı kullanıldığı, diyaloglarla monologların manzum olduğu anlaşılmaktadır; ölçüde *cynganedd*'in temel alındığı bu sagalar, geçmişte kalmış şân ve zaferleri konu alan birer âgıt niteliğindedir. Bunların bir bölümünün Tristan ve Isolde öyküsünün ilk biçimlerinden biri olduğu sanılır. Özdeyişlerden oluşan ya da doğadan esinlenen şiirlerin büyük bölümü, profesyonel *bard*'lar dışındaki şairlerce 10. ve 11. yüzyıllarda yazılmıştır. Norman öncesi dönemin sonlarına doğru saga şiirlerin yerini düzyazı alma-ya başladı.

Gruffudd ap Cynan (1054-1137) yönetiminden başlayarak ülkede saray şiiri öne çıktı ve *bard*'lar da yeniden örgütlendiler. *Gogynfeirdd* (prenslerin şairi) adı verilen saray şairlerinin yapıtlarında doğadan alınan temalar, özellikle de ırmak, deniz gibi su betimlemeleri ağırlık kazandı. Biçim açısından büyük ölçüde geleneksel olan *bard* şiirinin belirleyici özelliği artık derinliği değil, süslü oluşu ve dil ustalığıydı. Powys prensi Owain Cyfeiliog ile Gwynedd prensi Hywel ab Owain, dönemin ünlü *bard*'ları arasındaydı. Özellikle ikincisi, Gal edebiyatına günümüzdeki anlamıyla yurt ve güzellik sevgisi gibi temaları getirmişti. 13. yüzyıl sonlarına değin saray şiirinde *marwnad* (eleji) ya da *moliant* (övgü) türleri egemen oldu. Dinsel şiirlerse daha yalın bir üslupla yazılıyordu. Bunlardan *marwysgafn* (ölüm döşegi şarkısı) türünde olanlarda, ölümünün yaklaştığını sezen şair, işlediği günahlarını itiraf eder ve bağışlanması için Tanrı'ya yakarırdı. Ayrıca Tanrı'ya, Kutsal Üçleme'ye ve azizlere adanmış olan ya da İsa'nın Doğumu'nu ve Cehennem'de çekilecek eziyetleri anlatan dinsel şiirler de yazılmıştı.

Prenslerin iktidarı sona erince, *bard*'lar da kendilerine yeni soylular arasında koruyucular bulmak zorunda kaldılar. Ama bu koruyucuların gerek gücü, gerek ilgi alanları daha kısıtlıydı; sonuçta *bard* şiiri giderek daha yalın ve daha az özelleşmiş bir nitelik kazandı. İngiliz istilasıyla (1282) Dafydd ap Gwilym (ü. y. 1340-70) arasındaki dönemde yazılmış şiirlerde daha eski üsluplara dönüş ve başka kültürlerin etkileri görülür. Chau-

cer'in çağdaşı olan Dafydd ile birlikte şürde daha yalın ve serbest bir üslup egemen oldu. Onun geliştirdiği *cywydd*le(*) eski *bard* şiirindeki söyleyişler giderek ortadan kalktı ve çağdaş Galcenin standartları belirlendi. Dafydd, tema açısından da Gal şiirine önemli yenilikler getirdi: yapıtlarında Fransa'daki gezici *minstrel*lerin ve truverlerin temalarını kullanarak aşk şiirlerinin yanı sıra doğa betimlemeleriyle de ünlendi. Onun kullandığı *cywydd* ölçüsü özellikle 15. yüzyılda daha da gelişip incelirdi; yapıtları gerçek bir Gal bilinci taşıyan Lewis Glyn Cothi ve Guto'r Glyn, bu ölçüyü daha da geliştirdiler.

Düzyazıda ise Reform ve Ronesans'a değin önemli bir gelişme gerçekleşmedi. Galce yazılmış ilk düzyazı örnekleri hukuksal, dinsel ya da bilimsel nitelikli metinlerdi. Sonraları *cyfarwyddiad* denen öykücülerin anlattığı halk öyküleri derlenmeye başladı. Mitoloji, folklor ve kahramanlık öğeleri içeren bu öykülerin en unlu *The White Book of Rhydderch* (y. 1300-25; Rhydderch Beyaz Kitabı) ve *The Red Book of Hergest* (y. 1375-1425; Hergest Kırmızı Kitabı) adlı derlemelerde bulunur. 12. yüzyıldan sonra yerel öykülerin yerini, Norman etkileri taşıyan ya da Chrétien de Troyes'un(*) romanslarıyla koşutluk taşıyan düzyazı örnekleri aldı. 13. ve 14. yüzyıllarda Latince ve Fransızca metinlerden yapılan çeviriler, özgün dil ve üsluptan izler taşımakta birlikte, Galce düzyazının gelişmesine de katkıda bulundu. Düşünce ve eylemleri bütün boyutlarıyla yetkin biçimde dile getirebilecek bir düzyazı edebiyatı ise ancak 16. yüzyıl ortalarında gelişmeye başladı.

Reform ve Ronesans sonrası. Reform hareketi Katolik Kilisesi'nin Gal kültürü üzerindeki baskısını sona erdirdi, ama bu kez de kendisi yeni bir baskı yarattı. Tudorların İngilizceyi yayma politikası sonucunda Gal dili ve kültürü yok olmanın eşiğine geldi. Gene de bu dönemde Gal şiirini ve *cywydd*'i koruyan edebiyatçılar yetişti. 16. yüzyılda Galler'de matbaanın kullanılmaya başlamasıyla birlikte Ronesans hümanistleri geleneksel düzyazıdan ayrıldılar, giderek *bard* dilıyla klasik yazarları temel alan bir düzyazı gelişti. Galce basılan ilk kitap, kutsal metinlerden ve dua kitabından parçalar içeren *Yn y llyfyr hwnn* (1547; Bu Kitapta) oldu. Reform döneminin en önemli adı, 1567'de Yeni Ahit'in büyük bölümünü Galceye çeviren William Salesbury'ydı. Yeni Ahit çevirisini, özellikle İngilizce ve Latince'den yapılan başka dinsel metin çevirileri izledi. Öte yandan Reform karşıtları da yeni mezhebe ve birlikte getirdiği İngiliz etkisine karşı Katolik kültürünü korumayı amaçlayan yapıtlar yayımlamaya başladılar. Bunların en önemlisi Gruffydd Robert'in *Dospurth Byrr* (Genel İlkelere İlişkin Kısa Bir Açıklama) adlı ilk Galce okuma kitabıydı. Kara Avrupa'sındaki Latin ve Yunan klasiklerine dönüşe koşut olarak Galli yazarlar da kendi klasik *bard* geleneklerine yöneldiler. Siôn Dafydd Rhys *bard* şiirinin kuralları ve Galcenin ilkeleri üzerine bir derleme, Mallwyd'li John Davies de bir sözlük ve bir dilbilgisi kitabı yayımladı.

Galce düzyazı yapıtları, 17. yüzyıla değin daha çok çevirilerden oluşuyordu. Pürten yazar Morgan Llwyd'in yapıtları, Gal dinsel edebiyatına ilk özgün katkı niteliğindedir. Bunların en önemlileri, dinsel ve yönetsel özgürlük üzerine *Llyfr y Tri Aderyn* (1653; Üç Kuşun Kitabı) ve mistik bir İncil yorumu olan *Llythyr i'r Cymryu Cariadus*'tu (1653; Sevgili Gallilere Mektup). Onu izleyen pek çok özgün dinsel yazur arasında, Galler'de yaygın eğitimin koruyucusu sayılan Griffith Jones ve çoğu zaman Gal düzyazısının en

büyük ustası kabul edilen Ellis Wynne o *Llwynys* anılabilir. Aynı dönemde VII. Henry tahta çıkınca Galli soyluların İngiltere'ye vonelmesi üzerine eski Gal şairleri sâhipsiz ve dinlevisiz kaldı. Ortaya çıkan boşluğu, İngiliz popülar ve lirik şiirlerini de taklit ederek halk şarkılarından yararlanan yeni bir akım doldurdu. Tema ve üslubun yanı sıra, ölçüde de eski halk şarkılarını temel alan bu şiirler, dönemin en büyük şairi Huw Morus'a değin oldukça kabardı. Sonraki şairlerden Lewis Morris ise Goronwy Owen'in hem esin kaynağı hem de koruyucusu olarak kendisini izleyen verimli dönemle güçlü bir bağ oluşturd.

18. yüzyıldan günümüze. 18. yüzyıl ortalarına, 14. yüzyıldan sonra Gal edebiyatının en verimli dönemi oldu. İngiltere'deki Augustus dönemi şairlerinden esinlenen Goronwy Owen, *cywydd* ve *awdl* türlerinin katı ölçülerine yenilik getirdiği gibi, şüre birçok yeni konu da ekledi. Onun kurduğu klasik Gal şiir akımının öteki önemli temsilcileri Llangynhafal'lı William Wynn, Edward Richard ve Evan Evans'tı (Ieuan Fardd). 1750'den sonra uzun süre dinsel konuları ele alan düzyazı yazarları, Fransız Devrimi'yle birlikte siyasal konulara yöneldiler. Dönemin başlıca siyasal yazarı John Jones'du (Jac Glan-y-gors).

19. yüzyılda düzyazıda büyük bir canlanma yaşanırken şür önemli ölçüde geriledi. Çok sayıda süreli yayına, dinsel kitap ve risalelere, yaşamöykülerine, *Y Gwyddomadr* (Ansiklopedi) gibi anıtsal bir yapıta ve *Hanes y Brytaniaid a'r Cymry* (Britonların ve Gallilerin Tarihi) gibi kitaplara karşın, bu dönemde düzyazının niteliği genellikle düştü; bunun başlıca nedeni de yazarların çoğunun okul eğitimi görmemiş olmasıydı. Bu dönemde siyasal yapıtlar da ortaya kondu; Avrupa standartlarında edebiyat eleştirisinin yerleşmesi yönünde çabalar görüldü. Dönemin tek önemli romancısı, yapıtlarında dinin çağdaş toplum üzerindeki etkilerini dile getiren Daniel Owen'dı.

1872-93 arasında Galler Üniversitesi'nin kurulmasıyla edebiyatta ikinci büyük canlanma dönemine girildi. Şürde önceleri eski klasik düşüncelere karşı güçlü bir tepki geliştiren, *Barddas* (Bardcılık) adlı dergi çevresinde toplanan şairler grubu, eski katı ölçüleri yeniden canlandırmaya çalıştı. 1959'da kurulan Galler Akademisi ve yayın organı *Taliesin*'in Gal düzyazısına önemli katkıları oldu.

Galce ilk tiyatro yapıtı 20. yüzyılda yazıldı. Önceleri gerçekçi ürünler veren Gal tiyatrosu, giderek şiirsel ve simgesel oyunlara yöneldi. Tarihsel ve mitolojik temalardan kaynaklanan bu oyunlar ahlaksal, toplumsal ya da psikolojik çağdaş sorunlarla ilgilirdi. Saunders Lewis, John Gwilym Jones, Emyr Humphreys ve Gwenlyn Parry, Gal tiyatrosunun önemli adları arasında yer aldılar.

Gal futbolu. İrlanda'da oynanan bir tur futbol. Ortaçağ Britanya'sında yaygın bir oyun olan *mêlce*'den(*) türeyen Gal futbolunda, bütün bölge takımları kilometrelerce uzanan kırlık bir alanda gün boyunca süren maçlarda karşı karşıya gelirlerdi. 1884'te oyunun sertliğini bir ölçüde yumuşatan bir dizi kural kabul edilirken, en yetkili organ olarak da Gal Spor Birliği kuruldu.

Modern Gal futbolunda takımların oyuncu sayısı 15'le sınırlanmıştır. Oyuncular topu fırlatamazlar, ama el ya da ayaklarıyla sektirmek sürebilir ve havadayken yumruk ya da ayak vuruşuyla rakip kaleye gonderebilirler. Topu kalenin iki yan direği arasın-

dan, ama bu iki direği birleştiren yatay üst direğin üzerinden geçirmek bir puan, iki yan direğin arasından ve yatay direğin altından geçirerek ağırlara atmak ise üç puan kazandırır. Oyun 30'ar dakikalık iki devre halinde oynanır. Gal futbolu İrlanda ve ABD dışında pek oynanmaz. Her yıl, İrlanda şampiyonu olan takım genellikle ABD'ye gider ve oradaki takımlarla karşılaşmalar yapar.

Gal korgisi, sığır gütmek üzere yetiştirilen ve kökenleri ayrı olduğu halde görünüşleri birbirine çok benzeyen iki köpek soyunun ortak adı. Bu benzerlik, iki soy arasındaki çaprazlamaların sonucudur.

Adını Cardiganshire'dan alan Cardigan Gal korgisinin kökeni, İÖ y. 1200'de Keltlerin Galler'e getirdiği köpeklerle kadar uzanır. Bronant adıyla bilinen bu atasal soy,

Cardigan Gal korgisi
Sally Anne Thompson EB Inc.

porsuk zağarnın (*dachshund*) atalarıyla akrabadır. Pembroke'shire'da geliştirilen Pembroke Gal korgisi ise İS y. 1100'de Felemenkli dokumacıların Galler'e getirdikleri köpeklerden türemiştir. Bu soyun ataları da Keeshond, Pomeranya ve Samoyed köpeklerinin atalarıyla aynı gruptandır.

Gal korgilerinin her iki soyu da, başları tilkiye benzeyen dik kulaklı, kısa bacaklı, küçük köpeklerdir; Gal dilinde "cüce köpek" anlamına gelen korgi adı da bu yapılarından kaynaklanır. Cardigan korgisinin kuyruğu uzun, kulakları yuvarlak uçlu, Pembroke korgisi ise kısa kuyruklu ve sivri kulaklıdır. Gözüpek ve sahibine bağlı olan bu köpekler iyi bir dost, iyi bir bekçi ve çiftlik köpeği olarak tanınır. Omuz yükseklikleri 25-30 cm, ağırlıkları 7-10 kg dolayındadır. Cardigan soyunun kısa ya da orta uzunluktaki tüyleri kızılımsı kahverengi, boz üstüne kahverengi alacalı, kırçıl ya da mavimsi boz üstüne kara benekli, Pembroke soyunun çok yumuşak olan tüyleri ise bozumsu ya da kızılımsı kahverengi ya da taba-siyah karışımıdır; her iki türün postunda bazen beyaz lekeler bulunur.

Gal midillisi, binek atı olarak kullanılan küçük ve sağlam yapılı at soyu. Önceleri Gal dağlarındaki kömür madenlerinde yük taşımak üzere geliştirilmiş, sonradan İngiliz ve Arap atlarıyla melezlenerek sevilen bir binek atı olmuştur. Genellikle yağız donlu olan Gal midillilerinin cidago yüksekliği 122 cm, ağırlıkları yaklaşık 225 kg'dır. Zarif görünümü, zeki ve uysal bir hayvan olarak tanımlanan Gal midillisinin kısrağı ile Hackney aygırlarının çaprazlanmasıyla Hackney midillisi elde edilmiştir.

Gal teriyesi, tilki, susamuru ve porsuk avında kullanmak üzere Galler'de yetiştirilen teriye soyu. Gal teriyesi, atılgan ve kabına sığmaz davranışlarıyla Airedale teriyesine benzeyen küçük bir köpektir. Sert kıllı postu genellikle taba-siyah karışımı,

omuz yüksekliği yaklaşık 40 cm, ağırlığı 9 kg kadardır. Birbirinden ayrı gözleri ve basık kafatası, hayvana "zeki" bir ifade kazandırır.

Gala Gölü, ÇELTİK GÖLÜ olarak da bilinir, Trakya'nın batı kesiminde sığ göl. Meriç Deltası yakınında ve Enez'in kuzeydoğusunda yer alır. Trakya'nın İstanbul ili dışında kalan kesiminin en büyük gölüdür. Yüzölçümü 8 km², deniz düzeyinden yüksekliği yaklaşık 10 m'dir.

Eskiden delta kesiminde sık sık yatak değiştiren Meriç'in terk ettiği eski bir çığırın uç kesiminin alüvyonlarla dolması sonucunda oluşmuştur. Gölün biçimi, Meriç'e ait eski bir çığır parçası olduğu izlenimini vermektedir. Meriç Deltasında yer alan Dalyan ve Bücürmene gibi göller, deltadaki alüvyon dolgusunun henüz tamamlanmadığını gösterir. Aşağı Meriç taşkın ovasının bir kesimini oluşturan Gala Gölünün tuzlu suları yağışlı mevsimlerde çevreye yayılır. Taşkını önleme ve fazla suları boşaltma amacıyla Gala-Pamuklu Projesi uygulanmaktadır.

Gala Gölünün çevresinde ağaçlı bitkiler ve sazlıklarla kamışlıklar geniş yer tutar. Eskiden kuş ve balık varlığı bakımından zengin olan gölde avlanan yılanbalıkları çok değerli bir ihraç ürünüydü. Meriç'in çeşitli atık maddelerle kirlenmesi ve açılan kanallar nedeniyle sularının azalması, gölün doğal dengesini bozmaktadır. Türkiye'nin başlıca sulak alanlarından biri olan göldeki kuş ve balık varlığı belirgin bir biçimde azalmakta, yılanbalığı üretimi de düşmektedir.

galago, *Lorisidae* familyasının *Galago* cinsinden, Afrika'da, Sahra'nın güneyindeki ormanlarda yaşayan altı küçük maki türünün ortak adı. Galagoların yapıyı andıran sık tüylü postları boz, kahverengi, kızılımsı ya da sarımsı kahverengi, gözleri ve kulakları iri, arka bacakları ve kuyrukları uzundur. Ağaçlarda yaşayan ve geceleri dolaş-

Galago senegalensis
George Holton - Photo Researchers

maya çıkan bu hayvanlar aslında böcekçilidir; ama insan eliyle beslendiğinde birçoğu hepçil beslenmeye uyum sağlar. Ağaçlara tırmanarak daldan dala sıçrayan galagoların *G. senegalensis* gibi daha küçük türleri son derece hareketli ve çeviktir. En küçük tür olan Demidoff cüce galagosunun (*Galago* ya da *Galagoides demidovii*) uzunluğu, 18-20 cm'lik kuyruğu dışında 12-16 cm'yi, türlerin en irisi olan kaba kuyruklu galagonunki (*G. crassicaudatus*) ise 42-47 cm'lik kuyruğu dışında 30-37 cm'yi bulur. Bilinen gebelik süresi yaklaşık 3-4 aydır ve her batında genellikle bir ya da iki yavru doğar.

Galalahad, Arthur efsanesini(*) oluşturan romanslarda, kusursuz şövalyeliğin temsilcisi. Kutsal Kâse(*) aracılığıyla Tanrı'yı görebilen Galalahad, Sir Lancelot ile Pelles'in kızı Elaine'in oğludur. Arthur efsanele-

rinde Kutsal Kâse temasına ilk kez Chrétien de Troyes'in 12. yüzyılda yazdığı *Perceval ou Le Conte du Graal*'da (Perceval ya da Kutsal Kâse Öyküsü) rastlanır. 13. yüzyılda bu tema bütünüyle ruhani bir anlam kazanınca, soyağacı Davud Peygamber'e uzanan yeni bir Kutsal Kâse kahramanı yaratma gereği doğmuştur. Galalahad'ın temsil ettiği ruhani aşk, büyü yoluyla Elaine'in görünümüne bürünen Kral Arthur'un karısı Guinevere ile baba Sir Lancelot arasındaki dünyevi aşkla karşıtlık oluşturur. Kutsal Kâse öyküsünün bu dinsel yorumu, Vulgata ya da *Lancelot* (y. 1225) adlı çevrimin bir bölümünü oluşturan *Queste del Saint Graal*'da (Kutsal Kâse'yi Arayış) yer alır. *Queste*, Cistercium tarikatının güçlü izlerini taşır, ayrıca Clairvaux'lu Aziz Bernard'ın mistik öğretileriyle de benzerlik gösterir.

galaksi bak. gökada

galaksit, manganiz alüminyum oksit ($MnAl_2O_4$) yapısında bir spinel minerali. Ayrıca bak. spinel.

galaktore, doğum ya da emzirme söz konusu olmadan, memelerden aşırı miktarda süt salgılanması. Genellikle östrojen hormonunun ya da süt yapımını uyaran prolaktin hormonunun aşırı salgısına bağlı olan galaktore, hipofiz bezindeki bir hastalıktan ya da urdan da ileri gelebilir. Galaktoreli bir kadının sütü bol sulu, yeşilimsi beyaz renkte ve besin değeri çok düşüktür.

Yeni doğum yaptığı halde çocuğunu emzirmeyen kadınlarda süt salgısının uzun süre devam etmesine Chiari-Froemel sendromu, hiç doğum yapmamış kadınlardaki galaktoreye ise Ahumada-del Castillo ya da Argonz-del Castillo sendromu denir. Bu durum hipofizdeki eozinofil hücrelerin aşırı salgı yapmasından kaynaklanır.

Bu en yaygın nedenlerden başka, ensefalit, hipofiz sapının kesilmesi ya da benzeri cerrahi girişimler, pnömoensefalografi ve klorpromazin, rezerpin, doğum kontrol hapı, progesteron gibi ilaç tedavileri de kadınlarda galaktoreye yol açabilir.

Galaktore tedavisi, eğer biliniyorsa neden olan bozukluğun giderilmesine ve hastanın östrojen ile progesteron salgısının düzenlenmesine dayanır. Genellikle, prolaktin düzeyini düşüren bromokriptin kullanılır.

galaktoz, basit şekerler ya da monosakaritler olarak bilinen karbohidratlar grubunun bir üyesi. Doğada genellikle başka şekerlerle, örneğin laktozda (süt şekeri) glikozla birleşmiş halde bulunur. Ayrıca karışık karbohidratların (polisakaritler) ve başta beyin olmak üzere çeşitli sinir dokularındaki karbohidratlı lipitlerin (glikolipitler) bileşiminde de galaktoz vardır.

galaktoz tolerans testi, BAUER TESTİ olarak da bilinen, karaciğerin iyi çalışıp çalışmadığını sinamaya yarayan laboratuvar ve tanı yöntemi. Sağlıklı bir karaciğer, galaktozu, vücutta depolanabilen glikoza dönüştürür; oysa karaciğeri hasta olan kişilerde organ bu işlevini yerine getiremeyeceği için, vücutta galaktoz verildiğinde kandaki galaktoz oranı uzun süre yüksek düzeyde kalır ve idrarda aşırı miktarda galaktoz bulunur. Özellikle değişik kökenli iki tip sarılgı birbirinden ayırt ederek tanı koymaya yardımcı olan bu testte alınan sonuçlar kandaki galaktoz düzeyinin çok yüksek olduğunu gösteriyorsa, karaciğer hücrelerinin yıkımından ileri gelen hepatik sarılık, eğer galaktoz düzeyinin normal olduğunu gösteriyorsa karaciğerden bağırsaklara açılan safra yollarındaki herhangi bir tıkanıklıktan ileri gelen tıkanma sarılığı söz konusudur.

galaktozemi, galaktoz metabolizmasındaki kalıtsal bozukluk. Galaktoz, sütün temel karbonhidratı olan laktozun (süt şekeri) hileşimindeki şekerlerden biridir ve normal koşullarda, sütlü besinlerle vücuda girdikten kısa bir süre sonra karaciğerde glikoza dönüştürülür; bu dönüşümün (galaktoz metabolizması) her basamağında özel bir enzim katalizör rolü oynar. Galaktozemi, bu metabolizmanın ikinci basamağını katalizleyerek galaktoz-1-fosfatın glikoz-1-fosfata dönüşmesine yol açan enzimin eksikliğinden ileri gelir; bu enzimin eksikliği de dokularda galaktoz-1-fosfatın birikmesine yol açar. Galaktozemili bebeklerin görünümü doğduklarında normaldir; ama birkaç gün sütle beslendikten sonra kusmaya başlar, uyusuk ve hareketsiz olurlar, kilo alamazlar ve karaciğerleri büyür. Süt ve süt ürünlerine dayalı beslenme rejiminin kesilmesiyle, bebeklerde galaktozemi belirtileri hızla geriler. Bebeklik döneminde tedavi edilmeyen çocuklarda genellikle beslenme ve gelişme bozukluğu, bazen de katarakt ve zekâ geriliği görülür. Katarakt ve karaciğer yıkımının dokularda biriken galaktoz-1-fosfattan ileri geldiği sanılmaktadır. Laboratuvar testleri yapıldığında, yalnız kanda değil, idrarda da mutlaka galaktoz saptanır (galaktozuri). Galaktozun tümü vücutta glikoza dönüştürülemediği için, kandaki şeker (glikoz) düzeyi azalır; bazı galaktozemili çocuklarda görülen zekâ geriliğinin nedeni de çoğu kez galaktoz düzeyinin yüksek, glikoz düzeyinin düşük olmasıdır.

Galaktoz metabolizmasındaki kalıtsal bozukluğun yaklaşık 18 bin bebekten birinde ortaya çıktığı ve hastalığın çekinik otozom genlerle aktarıldığı saptanmıştır. Bu genleri taşıyan, ama kendileri hasta olmayan bir çiftin her dört çocuğundan birinin galaktozemili, ikisinin sağlam taşıyıcı, dördüncünün ise normal doğma olasılığı yüksektir. Galaktozemili olarak doğan ya da bu çekinik kalıtsal özelliği taşıyan bebekleri saptayabilmek için basit ama çok güvenilir testler geliştirilmiştir. Dölütü (fetus) kuşatan amniyon sıvısından alınan örneğin incelenmesiyle, hastalık doğumdan önce de anlaşılabilir. Hasta bebekler üç yaşına değin laktoz ve galaktoz içermeyen besinlerle beslenirse karaciğer hastalığı, katarakt ve zekâ geriliği önlenebilir; ayrıca zamanla vücudun galaktoza karşı dayanıklılığı artabilir.

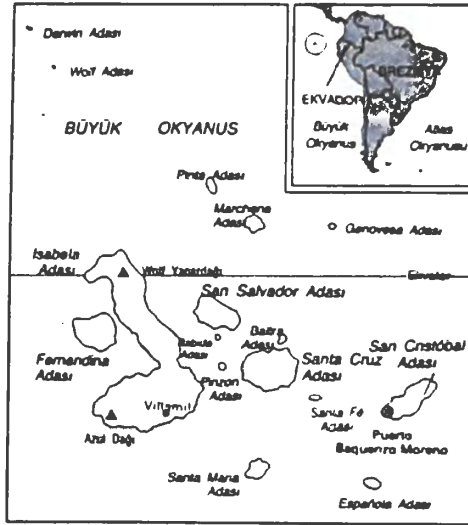
Galanthus bak. kardelen

Galanti, Avram, tam adı AVRAM GALANTI BODRUMLU (d. 1873, Bodrum - ö. 1961, İstanbul), Türkiye Yahudileri üzerine çalışmalarıyla ünlü Yahudi kökenli bilim adamı.

İstanbul Darülfünunu'nda (sonradan İstanbul Üniversitesi) Sami dilleri ve eskiçağ tarihi dersleri okuttu. 1933 Üniversite Reformu'nda bu görevine son verildi. 1943-46 arasında Niğde milletvekili olarak görev yaptı. *Yeni Mecmua*, *Akşam* gibi dergi ve gazetelerde makaleler yazdı. Dil ve tarih konularında Türkçe ve Fransızca 50'yi aşkın yapıtı yayımlanan Galanti, Portekiz Bilimler Akademisi'nin muhabir üyesiydi. Başlıca yapıtları şunlardır: *Türkçede Arabi ve Latin Harfleri ve İmla Meseleleri* (1925), *Küçük Türk Tefebbular* (1925), *Hamurabi Kanunu* (1925), *Arabi Harfleri Terakkimize Mani Degildir* (1927), *Vatandaş Türkçe Konuş* (1927), *Uç Sami Vazi-i Kanun Eamurabi* (1927), *Türkler ve Yahudiler* (1928, yb 1947), *Turcs et Juifs, étude historique, politique* (1932; *Türkler ve Yahudiler, Tarihsel, Siyasal İnceleme*), *Médecins Juifs au service de la Turquie* (1938; *Türkiye'nin Hizmetinde Yahudi Hekimler*), *Appendice aux documents officiels turcs concernant les Juifs de Turquie* (1941; *Türkiye Yahudileri-*

ne İlişkin Resmi Türk Belgelerine Ek). *Les Juifs sous la domination des Turcs Seldjoukides* (1941; *Selçuklu Türkleri Egemenliğindeki Yahudiler*), *Bodrum Tarihi* (1945), *Recueil de nouveaux documents inédits concernant l'histoire des Juifs de Turquie* (1949, *Türkiye Yahudilerinin Tarihine İlişkin Yayımlanmamış Yeni Belgeler Derlemesi*), *Ankara Tarihi* (1950-51, 2 cilt), *Niğde ve Bor Tarihi* (1951). Türkiye Yahudileri üzerine Fransızca yazı ve kitapları *Histoire des Juifs de Turquie* (1986, 9 cilt; *Türkiye Yahudilerinin Tarihi*) adı altında topluca yayımlanmıştır.

Galápagos Adaları, COLÓN TAKIMADALARI olarak da bilinir, İspanyolca ARCHIPIÉLAGO DE COLÓN. Büyük Okyanusun doğusunda, yönetsel bakımdan Ekvador'a bağlı adalar grubu. On altı büyük ada ile bunların bitiştiğindeki kaya oluşumlarını ve küçük adaları içine alır. Ekvator çizgisinin üzerinde, Ekvador'un 600 mil batısında yer alır. Okyanus üzerinde yaklaşık 60.000 km²

Galápagos Adaları

lık bir alana yayılmış olan adaların toplam yüzölçümü 7.994 km²'dir.

Üst üste binmiş lav akıntılarından oluşan Galápagos Adalarında, bir bölümü hâlâ etkinliğini sürdüren çok sayıda yanardağ vardır. Yüksek yanardağlar, kraterler ve yarlar, adanın sarp ve engebeli yapısını daha da belirginleştirir.

Galápagos Adalarını 1535'te, Peru'ya gitmekte olan Panama piskoposu Tomas de Berlanga keşfetti. Ama İnka çanak çömlekleri üzerindeki resimlerin gösterdiğine göre, İspanyol egemenliği öncesinde Güney Amerika Yerlileri bu adalara uğramıştı. Uzun yıllar boyunca korsanların sığınak olarak kullandığı ada, ancak 1832'de Ekvador tarafından ilhak edildikten sonra yerleşime açıldı. Charles Darwin'in 1835'te bölgeyi ziyaret etmesi adalara dünya çapında ün kazandırdı. Darwin'in, adada yaşayan hayvanlara ilişkin gözlemleri doğal seçme kuramını geliştirmesine yardımcı oldu.

Adaların en büyüğü, Galápagos Adalarının toplam yüzölçümünün yarısından çoğunu kaplayan Isabela'dır (Albemarle). Topluluğun ikinci büyük adası olan Santa Cruz'da Charles Darwin Biyolojik Araştırmalar Merkezi yer alır. Merkez, Brüksel'deki Charles Darwin Vakfı ve Ekvador hükümetinin mali desteğiyle, bitki ve hayvan türlerini korumak ve bilimsel araştırmaları desteklemek üzere kurulmuştur.

Soğuk Peru (Humbolt) Akıntısı, Ekvator kuşağına özgü iklim koşullarını yumuşat-

mış. Sıcaklığın ve yağışların azalmasına nem oranının düşmesine yol açmıştır. Kıyı kesimlerinde en yüksek sıcaklık 26-31°C, en düşük sıcaklık da 18-27°C arasında değişir.

Galápagos Adaları bölgeye özgü değişik hayvan türleriyle tanınır. Galápagos adı, kara kaplumbağalarının en irisi olan *galápagos*'dan (İspanyolcada "dev kaplumbağa") gelir. Tur sayısı görece az olmakla birlikte, türlerin ortama uyum yeteneği dolayısıyla bilimsel açıdan büyük önem taşır. Adanın bitki örtüsü Güney ve Orta Amerika'yla benzerlikler gösterir ve vukseklığe göre değişir. Alçak düzlükler kaktus ormanları, orta yükseklikteki kesimler guava ve başka tropik ağaçlardan oluşan ormanlar, daha yüksekler yağmur ormanları, en yüksek kesimler ise ot ve eğreltiotlarıyla kaplıdır.

Nüfusun büyük çoğunluğunu San Cristóbal (Chatham), Santa María (Charles), Isabela ve Santa Cruz'daki yerleşimlerde yaşayan Ekvadorlular oluşturur. Adalarda ayrıca 1920'lerde bölgeye yerleşmiş olan az sayıdaki Avrupalının torunları da yaşar.

Ada ekonomisi tarım ve balıkçılığa dayanır. Başlıca ürünler tahıl, sebze ve tropik meyveler, başlıca ihraç ürünleri kahve, sığır ve hanıbalıdır. Willamil yakınlarında çıkartılan kaliteli tuz dışında yeraltı kaynakları sınırlıdır. Nüfus (1989 tah.) 9.243.

Galápagos ispinozu, *Fringillidae* familyasının *Geospizinae* altfamilyasının *Geospiza*, *Camarhynchus* ve *Certhidae* cinslerini oluşturan 14 kuş türünün ortak adı. Galápagos Adaları ile Cocos Adasındaki çok sayıda ekolojik nişe dağılmış olan bu kuşlar, Charles Darwin'in "türlerin zaman içinde değişebileceği" savına kanıt olmuştur. Galápagos ispinozlarının hepsi 10-20 cm uzunluğunda, kahverengimsi ya da kara renkli kuşlardır; bununla birlikte, değişik beslenme alışkanlıklarına uyarlanmış olan gaga yapıları birbirine hiç benzemez. Türlerden ikisi, ağaçkakan ispinozu (*Camarhynchus pallidus*) ile mangrov ispinozu (*C. helioba-*

Galápagos Ispinozu (*Camarhynchus parvulus*)
Alan Root-Bruce Coleman Inc

tes), böcek larvalarını yakalamak için kaktüs dikenlerini kullanır.

Galápagos Kırılma Bölgesi, Galápagos Adalarının batısında, Ekvator boyunca deniz tabanında yer aldığı sanılan çatlak kuşağı. Bu tür bir kuşağın varlığı 1964'te ileri sürüldü. Bölgedeki deniz tabanının topografyasına ve yapısına ilişkin ayrıntılı çalışmalar, doğu-batı yönünde uzanan bu

hattın egemen jeolojik özelliğinin, karmaşık bir tektonik çöküntü bölgesi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Kuzey-güney doğrultusunda ki birkaç kısa çatlak kuşağıyla tamamlanan bu karmaşık kuşak, Galápagos Çöküntüsü adını alır. Galápagos Adalarının batı batimetri si iyi bilinmemektedir.

Galar, GANLAR olarak da bilinir, Gana'nın güneydoğusunda, Nijer-Kongo dillerinin Kua kolundan bir lehçe konuşan halk. Soyları, 17. yüzyılda Nijer Irmağı boyunca Volta'dan geçerek bölgeye gelen göçmenlere dayanır. Ga lehçesini konuşan halklar Accra, Osu, Labadi, Teshi, Nungua ve Tema'da altı bağımsız yerleşim kurmuştu. Her yerleşimin, dinsel törenlerle savaş büyülerinin odağını oluşturan bir taburesi vardı. Zamanla Ga yerleşimlerinin en önemlisi durumuna gelen Accra, günümüzde Gana'nın başkentidir.

İlk Ga göçmenlerinin çiftçilikle uğraşması-na karşılık, günümüzde Galar geçimlerini balıkçılık ve ithal mal ticaretiyle sağlamaktadırlar. Ticaret genelde kadınların denetimindedir ve kocanın kadının parası üzerinde hiçbir söz hakkı yoktur. Kadınların yönettiği çoğu işyerinin mülkiyeti ve kadının mallarının vârisliği anayanlıdır. Bunun dışında veraset ve erkeklerin yürüttüğü kamu görevlerinde ardılık babayanlı olarak düzenlenmiştir. Aynı soydan gelen erkekler, erkekler bölümünde, kadınlar ise evlendikten sonra bile anneleri ve çocuklarıyla kadınlar bölümünde yaşarlar.

Her Ga yerleşiminin kendine ait çok çeşitli kültürleri ve tanrıları vardır. Ayrıca her yıl birkaç şenlik düzenlenir.

Galata bankerleri, 19. yüzyılda Osmanlı maliyesinde ve kredi işlemlerinde büyük ağırlık kazanan, genellikle azınlık üyesi sarrafların kurduğu bankerlik işletmeleri. Daha çok İstanbul'un Galata semtinde etkinlikte bulundukları için bu adla anılırlar.

Osmanlı Devleti'nde sarraflık işlevi ağır basan bankerlik işlemlerinin tarihi çok eskilere gider. İstanbul'un fethini izleyen dönemden sonra Levantenlerin sürdürdüğü sarraflık yer yer tefecilik ve bankerlikle birlikte yürütülüyordu. Buna karşılık bankerlik her zaman sarraflığı da gerektiriyordu. Bunun nedeni, Osmanlı para sisteminin hemen hiçbir dönemde bütünsel bir yapı taşınamaması ve pek çok yabancı paranın serbestçe dolaşımında bulunmasıydı. Değişik para türlerini birbirine dönüştürmek, vezin ve ayanı farklı para birimlerini, özellikle bu nitelikteki yerli eski ve yeni paraları değiştirmek, bozmak gibi işlemlerle uğraşan köşe başı sarrafları bir tür esnaflık oluşturdular. Küçük sarrafların, banker adı verilen daha büyük sarraflarla sürdürdükleri ilişkiler yalnızca değerli maden içerikli paraların alış-verişleriyle sınırlı kalmadı; poligecciliği, senet iskontoculuğunu ve 19. yüzyıl sonlarında da kâğıt para (kaime) sistemiyle ilgili işlemleri kapsamına aldı.

Büyük sarraflar zamanla devletin mali işlerinde de söz sahibi oldular. Örneğin III. Mustafa döneminden (1757-74) başlayarak Hazine-i Hassa ve Darphane sarraflığı Ermeni Düzogullanna verildi, yüz yılı aşkın bir süre bu ailenin elinde kaldı. 1842'de İrganyan, Uzunartinoğlu, Gelgeloglu, Bogos ve Tingiroğlu gibi tanınmış sarraflar bir araya gelerek Anadolu ve Rumeli Kumpanyaları'nı kurdular, devlet gelirlerini toplayarak devlet adına ödemelerde bulundular. Tanzimat öncesinde, II. Mahmud döneminde Osmanlı pazarlarını doldurmaya başlayan Batı kaynaklı sanayi ürünleri, Galata sarraf-

larının, onların büyük liman kentlerindeki acente ve ortaklıklarının iyice güçlenmesine yol açtı. Batı mallarına yönelik talep, saray çevresi ile bey ve paşaların lüks talebinin sınırlarını aşarak halka yayılmaya başladı. Çe bankier ve tüccarların iş hacmi de birden bire genişledi. Galata bankerleri, doğrudan ticaretle ilgilenmeseler bile bir yandan tüccarları, öte yandan tüketicileri finanse ederek etkinliklerini genişlettiler. Özellikle yerli Rum bankerler, Batı'dan düşük kredi faizleriyle borçlanıp satın aldıkları malları Osmanlı sınırları içinde peşin parayla satarak biriktirdikleri fonları yüksek faizlerle bu malların pazarlayıcılarına ve tüketicilerine kredi olarak verdiler; böylece büyük kazançlar sağladılar.

19. yüzyıl başlarına değin, "gedik" adı verilen esnaf loncalarını da finanse eden sarraflar bu tarihten sonra gediklerin pazarlama tekeline ve benzeri ayrıcalıklarına karşı çıkmaya başladılar. Gediklerle ortak davranan yenilerinin 1826'da tasfiye edilmesi, ardından da Tanzimat döneminde gediklerin ayrıcalıklarına son verilmesi Galata bankerlerinin daha serbest etkinlikte bulunmasına olanak sağladı. Baltalimanı Antlaşması'nı (1838) izleyen dönemde Osmanlı Devleti'nin Batılı ülkeler karşısında ekonomik ve mali bağımlılığının artmasına koşut olarak bazı banker aileleri Avrupa çapında ün kazanmaya başladılar. Büyük banker aileleri 1854 sonrasındaki dış borçlanma sürecinde de başrolde yer aldılar. Dış istikrazların komisyonculuğundan, Osmanlı Devleti'ne doğrudan borç vermeye kadar her türlü mali ilişkide etkili oldular.

İlk Osmanlı bankasının kurulmasına da Galata bankerleri öncülük etti. Osmanlı hükümeti 1845'te kambyo işlemlerini düzenlemeye kavuşturmak için, ecnebi tebasından M. Baltazzi (Baltacı) adlı bir Galata banker ile Y. Alleon adlı Fransız kökenli bir bankere başvurdu. Bu bankerler iki milyon kuruş karşılığında bir yıl süreyle, 110 Osmanlı Kuruşu=1 İngiliz Lirası rayicisiyle Fransa ve İngiltere üzerine polige çekmeyi taahhüt ettiler. 1847'de sözleşmeyi yenilemek yerine, bankerler girişimlerini İstanbul Bankası (Banque de Constantinople/Bank-ı Dersaadet) adını verdikleri bankayla sürdürmek istediler. Bunun için hükümetten 25 milyon kuruşluk bir destek de sağladılar. Avrupa'daki 1848 Devrimleri'nin etkisiyle bankanın etkinliğine 1852'de son verildi.

Galata Köprüsü, İstanbul'da Haliç'in ağzında Karaköy ile Eminönü kıyısı arasındaki köprü. II. Mahmud döneminde Azapkapı ile Unkapanı arasında yapılan ahşap köprü (1837) yetersiz kalınca, Abdülmecid döneminde bugünkü Galata Köprüsü'nün yerine bir köprü daha yapıldı (1845). Yaklaşık 500 m uzunluğundaki bu köprü de ahşaptandı ve dubalar üstüne oturuyordu.

Eski bir kartpostalda Galata Köprüsü, Karaköy'den Eminönü yönüne bakış
Ertan Emiroğlu Arşivi

1863'te bunun yerine gene ahşaptan ikinci bir köprü yaptırıldı ve eski köprü, o sırada iyice harap duruma gelmiş olan Unkapanı Köprüsü'nün yerine çekildi. 1870'te bu köprünün yerine bir yenisinin yaptırılmasına karar verildi ve 1872'de George Wells adlı İngiliz şirketine sipariş edildi. 1875'te biten yeni köprü bir buçuk yıl kadar Galata rıhtımında bağlı olarak bekletildikten sonra yerine konarak açıldı. Yirmi dört dubaya oturan bu köprünün iskeleti çelikten, yol ve kaldırım kaplamaları ahşap kalaslardandı. Boyu 480 m, eni 14 m idi.

1910'da Vereinigte Maschinen Fabriken adlı Alman şirketine köprü ısmarlandı. 14 Nisan 1912'de törenle açılan bu köprü 287 bin altına mal olmuştu. Boyu 462 m, eni 25 m idi. Gene dubalara oturuyor, ortaya doğru basık bir kemer gibi yükseliyordu; küçük teknelerin geçebilmesi için altında iki açıklık vardı. Altmış metre boyundaki orta parçası, römorkörle yana çekilebiliyor, böylece yüksek gemiler de Haliç'e girip çıkabiliyordu. Köprüden geçiş paralıydı. "Müruriye" denen geçiş parasını, köprünün iki ucunda duran tahşildarlar toplardı. Aldıkları parayı kendi gıysilerinin ceplerine saklamamaları için bunlar topuklarına kadar inen ve yalnız önünde büyük bir cebi olan baştan geçme önlükler giyerlerdi. Toplanan para Bahriye Nezareti'ne verildi. Geçiş parası alınması 1930'a değin sürdü.

Galata Köprüsü öteden beri İstanbul'un simgelerinden biri sayılagelmıştır. Eskiden iki yanında, denizden ancak 1 m kadar yükseklikte duba-rihtimlar vardı. Bunlar 1970'lerin ortalarına değin Haliç, Boğaziçi, Adalar, Kadıköy ve Yalova'ya kalkan şehir hatları vapurlarının iskelesi olarak kullanıldı. Ayrıca köprünün altındaki boşluklara yapılmış olan dükkânlar da bu rihtimlara bakardı. Bu dükkânlarda yer alan balık lokantaları, manavlar ve çayhaneler Galata Köprüsü'ne çok renkli bir görünüm katardı. İskelelerin başka yerlere taşınmasından sonra bu hareketli görünüm kayboldu, dükkânların çoğu kapandı. Ardından rihtimların da kaldırılmasıyla köprünün daha çok üstü kullanılır duruma geldi. 11 Haziran 1987'de Galata Köprüsü'nün Haliç tarafında ve hemen yanbaşıda yeni bir köprünün yapımına başlandı. 16 Mayıs 1992'de sabaha karşı çıkan bir yangında Galata Köprüsü yandı. Bunun üzerine, henüz bitmemiş olan yeni köprünün yapımı hızlandırılarak 17 Haziran 1992'de araç ve yaya trafiğine açıldı. On bir parçadan oluşan eski köprünün Karaköy tarafındaki parçaları yerinde bırakıldı, yanmayan parçaları da römorkörlerle çekilerek Atatürk Köprüsü'nün Unkapanı ayığının dibinde karaya bağlandı.

Yeni Galata Köprüsü'nün mimari projesini GAMB-Göncer Ayalp Mühendislik Müşavirlik Ltd. Şirketi, statik ve betonarme

projesini Almanya'dan LAP-Leonhardt und Andre firması hazırlamış, inşaatını da Türkiye'den STFA İnşaat AŞ ile Almanya'dan TE-Thyssen Engineering firmalarının dan oluşan konsorsiyum üstlenmişti. Köprü, 114 çelik kazık üzerinde öngerilmeli betonarmeden iki tablıyeli iki sabit yaklaşım köprüsüyle, bunların arasındaki açılıp kapanır iki çelik baskul kanattan oluşmaktadır. 2 m çapındaki kazıkların boyları su altında yaklaşık 80 m olup, bunlar zemine 40-60 m derinliğe kadar çakılmıştır. Her biri 2.400 ton ağırlığındaki çelik baskul kanatlar yukarı kalktığında gemilerin geçmesi için 80 m genişliğinde bir açıklık ortaya çıkmaktadır. Köprü'nün boyu 488,65 m, eni 42 m'dir.

Galata Kulesi, İstanbul'da Tünelbaşı ile Karaköy (Galata) semtleri arasında 1348'de yapılan Ceneviz kulesi. Bulunduğu çevre Kuledibi diye anılır. Günümüze ulaşmış çeşitli dönemlere ait resimli belgelerden

Galata Kulesi, 1964-67 onarımından sonra, İstanbul
Ara Güler

görünümünün pek çok kez değiştiği anlaşılmaktadır. Bizans döneminde Galata'daki Ceneviz kolonisini çevreleyen surların kuzeybatı köşesinde yapılan kule, yerleşim 14. yüzyıl sonunda batıya doğru genişletilene yeni surların hemen içinde kaldı. 1446'da surlarla birlikte kule de yükseltildi. İstanbul'un fethi üzerine Galata da teslim olunca kule Osmanlılara geçti. 1509'daki Küçük Kıyamet (Kıyamet-i Sugra) diye anılan şiddetli depremde büyük hasar görüp yıkılan kulenin yaklaşık 13 m'den yukarısı yeniden inşa edildi. I. Süleyman (Kanuni) döneminde (1520-66) zindan, III. Murad döneminde (1574-95) gözlemevi olarak kullanıldı. IV. Murad döneminde (1623-40) Hezarfen Ahmed Çelebi, kendi yaptığı kanatlarla Galata Kulesi'nden Üsküdar'daki Doğançılar'a kadar uçtu. 1794'teki yangında kulenin üst katları ve kulehi yandı. Aynı yıl onarılarak bugünkü asıl kat hizasında ve çıkma olarak 1,5 m kadar dışarıya taşan bir kat yapıldı. Bu çıkmalı kata dört yönde birer cumba eklendi ve kule yangın gözetleme yeri olarak kullanılmaya başladı. 1831'de bir yangın daha geçiren kuleyi ertesi yıl II. Mahmud onarttı. Çıkmalı katın döşeme hizasına kadar beden duvarları yıkılıp indirildi; sonra burası, ampir üslup özellikleri taşıyan 14 tane büyük kemerli pencereyle çevrilerek, yüksek bir mekân

haline getirildi. Bunun üstünde daha alçak bir kat, daha sonra da ahşaptan sıvı çatı kulehi geliyordu. 1875'teki şiddetli bir fırtınada bu kule uçunca, yerine sekizgen planlı ve oldukça küçük bir yangın gözetleme katı, onun üstüne de daha küçük bir teras yapıldı. Böylece kulenin görünüşü iyice değişti.

1964'e değin yangın gözetlemek için ve Deniz Kuvvetleri haberleşme postası olarak yararlanılan kule, bu tarihte yeniden büyük bir onarım geçirdi. Mimar Koksall Anadolu ve Ersin Arıoğlu'nun yürüttükleri bu onarımda, eskiden ahşap olan kat döşemeleri betonarmeye çevrildi, tepeye çıkış için iki temel asansör eklendi. II. Mahmud dönemindeki sıvı kulehin eşi betonarmeden yapılarak üstü kurşun kaplandı. Büyük pencerelerin bulunduğu katta bir lokanta, onun üstünde (manzara balkonunun bulunduğu katta) bir gece kulübü düzenlenerek turistik bir tesis haline getirilen kule 28 Eylül 1967'de açıldı.

Silindirik biçimli Galata Kulesi'nin çapı tabanda 16,45 m. beden duvarlarının kalınlığı 3,75 m'dir. Tepeye çıkan özgün merdivenler batı tarafında, bu duvar kalınlığı içinde yer alır. Batıdaki geniş kapısının önünde bulunan bir merdivenle, çevre zeminde yaklaşık 1,5 m yüksekteki geniş katı döşemesine ulaşılır. Buradan kulehin tepe noktasına kadar yükseklik 62,59 m'dir. Kulehin üstünde 1,41 m yüksekliğinde bir alem yer alır.

Galata Mevlevihanesi, İstanbul'da bugünkü Tünel semtinde, Galip Dede Caddesi'nin (Yüksekkaldırım) hemen başında Mevlevi tekkesi. Galata surlarının kapısından, Galata Kulesi yakınlarındaki Kulekapısı'nın hemen dışında bulunması nedeniyle Kulekapısı Mevlevihanesi adıyla da anılagelmıştır. 1491/92'de II. Bayezid'in vezirlerinden İskender Paşa tarafından yaptırılmış, çeşitli deprem ve yangınlardan zarar görüp birçok kez onarılmış, yeni eklerle büyütülmüştür. Günümüze ulaşan yapıları 18. yüzyıl sonuyla 19. yüzyıldan kalma Osmanlı barok üslubu örnekleridir.

Mevlevihaneye Galip Dede Caddesi'nden, ikisi de 1819 tarihli türbeyle iki katlı kütüphanenin arasındaki bir demir kapıdan girilir. Soldaki türbede Kudretullah ve Ataulah efendiler gibi dönemlerinin önde gelen

Galata Mevlevihanesi semahanesinde
semazenler, Tünel, İstanbul
Ara Güler

Mevlevi dedeleri yatmaktadır. Sağdaki kütüphanenin alt katı sebiller, madeni şebeke- li iki penceresi caddeye açılır. Pencerelerin sağında, duvarın içinde bir de çeşme vardır. Sebillerin arkası, dergâhın muvakkithanesi olarak düzenlenmiştir. Türbe ile sebillerin blokunun arasındaki geçidin sonunda, sağdaki bir merdivenden üst kattaki kütüphaneye çıkılır.

Geçidin solunda, türbeden sonra gelen küçük hazire Hadikatü'l-Ervah (Ruhlar Bahçesi) diye anılır. Onu gene solda, geçidin iç avluya açıldığı noktada ikinci bir

türbe izler. Yalın bir yapı olan bu türbede şairi (şerh yazarı) İsmail Ankaravî en uzun divan şairi Şeyh Galib yatmaktadır. Muvakkithanesinin avluya bakan cephesindeki 1649 tarihli Hasan Ağa Çeşmesi, daha geride, bahçenin aşağı köşesindeki çamaşırhane ile avlunun ortasındaki II. Mahmud'un kızı Adile Sultan'ın yaptırdığı şadırvan buradaki diğer yapılardır.

Dergâhın en önemli yapısı, avlunun güney kenarında, geçidin tam karşısına gelen semahanedir. İki katlı bu ahşap yapının kapısının üzerinde 1860'ta Abdülmecid tarafından yaptırıldığını belirten yazıt yer alır. Kapıdan geçilince sema meydanına ulaşılır. Kare planlı bu büyük mekânın ortasında, bir sekizgenin köşelerine gelecek gibi yerleştirilmiş sekiz ayak ve aralarında iksker sütun vardır, bunlar üst kattaki galeriyi taşıyor. Çeşme çevre alçak bir parmaklıkla çevrilmiş olan bu sekizgenin içi semazenlerin ayin yapmasına, çevresindeki mahfel ise ayini izleyecek konuklara ayrılmıştır. Sekizgen orta mekân iki kat boyunca yükselir ve ahşap bir kubbeyle biter. Girişin üzerinde, birinci katta müritbin (ayın bestelerini çalan müzikçiler) oturduğu yer vardır. Üst kattan bir loca gibi sema meydanına bakan bu yere iki yandaki merdivenlerden çıkılarak ulaşılır. Üst katın sağ yanı şeyh dairesidir. Buraya da iki kollu, büyük, oval bir merdiven çıkar.

Avlunun batısında bulunduğu bilinen harem dairesi ile semahanenin hemen batısındaki derviş odaları günümüze ulaşmamıştır. Avlunun doğusunda, Şeyh Galib Türbesi'yle semahane arasında kalan hazirede şair Leyla Hanım, İbrahim Müteferrika, Humbaracı Ahmed Paşa gibi ünlü kişilerin mezarları vardır. Uzun yıllar harap durumda kalan mevlevihane, 1960'larda onarılarak 1975 sonunda Divan Edebiyatı Müzesi olarak kullanıma açılmıştır.

Galata Sarayı Mektebi, Osmanlı döneminde, enderuna(*) hizmetli yetiştiren eğitim kurumu. Yeni Saray'daki (Topkapı Sarayı) Enderun-ı Hümayun'a aday hazırlayan en önemli enderun mektebiydi.

1481'de II. Bayezid'in yaptırdığı Galata Sarayı o dönemde enderun mektebi olarak da kullanıldı. II. Selim döneminden (1566-74) başlayarak okul birkaç kez medreseye dönüştürüldü. III. Ahmed döneminden (1703-30) sonra da enderun mektebi olarak kaldı. Bu dönemde Enderun-ı Hümayun'a benzer bir biçimde okulda koğuş (oda) sistemi uygulanmaya başladı. I. Mahmud 1753'te okul için büyük bir kütüphane yaptırdı. Galata Sarayı Mektebi zamanla Enderun-ı Hümayun'dan sonra en önemli enderun mektebi durumuna geldi. 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında okula yeni derslikler eklendi. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Galata Sarayı Mektebi önemini yitirdi, içişleri yetiştirme işlevi 1834'te sona erdi. Okul binasında bir süre sonra Mekteb-i Tıbbiye açıldı.

Galata Sarayı Mektebi'ne önceleri yalnızca zeki ve yetenekli devşirmeler alınıyordu. Daha sonra bu gelenek bozuldu, I. Süleyman (Kanuni) döneminde (1520-66) Türk ve Müslüman çocuklar da alınmaya başladı. Okulda, içişleri denen adaylara Arapça, Farsça, Kuran, ilmiyah, tecvid, akaid ve amel ile silah kullanma dersleri veriliyor, ayrıca çeşitli sanatlar öğretiliyordu. Burada yetişen içişleri adamlarından Enderun-ı Hümayun'a alınmayanlar kapıkulu süvari bölüklerine veriliyordu.

Galatalı, Attila (d. 17 Mayıs 1936, Arhavi), seramik sanatçısı. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra 1956'dan başlayarak sanat çalışmalarına yöneldi. 1957-59 arasında Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun atölyesinde mozaik çalıştı. 1959'da İstanbul Belediyesi'nin açtığı seramik yarışmasını kazandı. 1960'ta bir süre İsmail Hakkı Oygur'la seramik çalıştı. 1961'de pano uygulamalarına başladı. Çok sayıda ulusal ve uluslararası ödül sahibi olan Galatalı'nın 1972'de Fransa'da Vallauris Uluslararası 3. Seramik Bienali'nde birincilik ödülü alan yapıtı bugün Vallauris'deki Picasso Müzesi'nde sergilenmektedir.

Galatalı ilk kil çalışmalarına Henri Moore'un insan başlarından kopyalar yaparak başladı. Daha sonra antik Yunan ve Hıfıt çanak çömleklerine ilgi duydu. 1974'te gerçekleştirdiği ve "Ekoloji" adını verdiği seramikleri bir bakıma Anadolu'nun sanat mirasının bir birleşimiydi. Galatalı hem serbest seramiklerinde, hem de pano çalışmalarında yüzey dokusunu etkili bir biçimde kullanmış, yer yer bu dokulara ışık-gölge oyunları yaratacak biçimde hacim kazandırmıştır. Yüzeyde oluşturduğu ritmik dalgalanmalarla yapıta hem hareket getirmiş, hem de kütle-mekân ilişkisini sürekli kılmıştır.

Galatalı yapılarındaki panolarında seramikle duvar arasında uyumlu bir ilişki kurmayı amaçlamış, geometrik yüzeyler, optik etkili kabartmalar ve uyumlu renklerle yalın ve az öğeden oluşan uygulamalar gerçekleştirmiştir.

Galatasaray Lisesi, eskiden MEKTEB-i SULTANI, İstanbul'da 1868'de kurulan öğretim

Galatasaray Lisesi, İstanbul
Ara Güler

kurumu. Osmanlı döneminin Batı örneğine göre eğitim veren ilk okuludur. Bugün de Türkçe ve Fransızca öğrenimi sürdüren Galatasaray Lisesi, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı, merkezi sınav sistemiyle öğrenci alan, Anadolu Lisesi statüsünde bir kurumdur.

Tanzimat'la birlikte Batı kültürü edinmiş yeni bir yönetici kuşağı yetiştirilmesi düşünüldü. Bâbıâli bu amaçla 1855'te saray çevresindeki ailelerin çocukları için Paris'te Mekteb-i Osmani adıyla, harcamaları Osmanlı Devleti'nce karşılanan bir okul açtı. Şubat 1856'da Islahat Fermanı'yla Hristiyan asıllı Osmanlı uyruklarına devlet yönetiminde görev alabilme hakkı tanındı. 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'nda da benzer hükümler yer aldı. Böylece Osmanlı eğitim düzeninin, Hristiyan asıllı nüfusu da kapsayacak biçimde yeniden düzenlenmesi gereği doğdu.

Mekteb-i Osmani'nin birkaç yıllık uygulaması bu okulun gereksinimi karşılamaktan

uzak ve masraflı olduğunu ortaya koymuştu. 1867 2. Paris Dünya Sergisi dolayısıyla Fransa'ya giden Sultan Abdülaziz, dönüşünde Sadrazam Ali Paşa ile Hariciye Nazırı Saffet Paşa'nın da önerileri doğrultusunda, Fransız liseleri programına uygun eğitim verecek bir sultanı açılmasını istedi. 11 Mayıs 1868'de çıkarılan fermana göre kurulacak okul, Fransız hükümetiyle varılan anlaşma uyarınca Fransız üniversitelerinde geçerli diploma verecek, okulda bazı Türkçe dersler dışında öğretim tümüyle Fransızca yapılacaktı. Sultani bütün Hristiyan ve Müslüman nüfusa açık ve paralı olacak, yalnızca Müslüman ailelerin çocuklarına sınavla parasız yatılı okuma olanağı tanınacaktı. Aynı fermanla Beyoğlu'ndaki Galata Sarayı'nın bu okula ayrıldığı da duyuruldu. O sırada Galata Sarayı'nda öğretim yapan Askeri İdadi-i Umumi, Çengelköy'e, daha sonra Kuleli Askeri Lisesi olarak kullanılacak yapıya taşındı.

Mekteb-i Sultani 1 Eylül 1868'de 341 öğrenciyle beş sınıflı bir lise olarak öğretime başladı. Daha sonra ilk ve orta bölümler de eklenince sultani 12 sınıflı bir okul oldu. Okulda günde üç saat Türkçe, üç saat Fransızca öğretim yapıyordu. Yalnızca Türkçe ya da Fransızca bölümünü bitirenlere "ehliyetname", her iki bölümü birden bitirenlere, Fransız üniversitelerinde geçerli "Mekteb-i Sultani diploması" veriliyordu.

Sultani, açılır açılmaz değişik çevrelerin sert tepkisiyle karşılaştı. Papa IX. Pius, çocuklarını bu okula veren Osmanlı uyruğundaki Katolik aileleri aforoz edeceğini duyurdu. Öteki Hristiyan cemaatler ile Musevilerin dini önderleri de aynı tepkiyi gösterdi. Müslüman ve Hristiyan öğrencilerin aynı çatı altında öğrenim görmesine karşı çıkan şeyhülislam ve Namık Kemal önderliğindeki Yeni Osmanlılar çevresi de okula karşı çıktı. Ama okulun öğrenci sayısı bir yıl içinde 640'a yükseldi. Okulun ilk müdürü M. de Salve Fransızdı. Onu 1872'de Osmanlı uyruklusu Vahan Efendi izledi. Mekteb-i Sultani'nin dokuzuncu müdürü Abdurrahman Şeref, okulun ilk Türk öğrencisiydi.

Mekteb-i Sultani 1871'de Sadrazam Ali Paşa'nın ölümünün ardından, aynı yıl Fransa'nın Prusya karşısında uğradığı yenilgiyle saygınlığını önemli ölçüde yitirmesine bağlı olarak, yeni bir eleştiri dalgasıyla karşılaştı. 1873'te Gülhane'deki Mekteb-i Tıbbiye'yle yer değiştirerek bir süre binasını da yitirdi. 1876'da yeniden eski yapıya taşındı. Sultani binası 1907'de büyük bir yangın geçirdi.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Mekteb-i Sultani'nin adı Galatasaray Lisesi olarak değiştirildi. Türkçe-Fransızca öğretim birleştirildi, "ehliyetname" uygulaması kaldırıldı, okulu bitirenlere yalnızca diploma verilmeye başlandı. 1924'te okula bir ticaret bölümü eklendi. 1929'da genel tarih ve coğrafya gibi derslerin Türkçe okutulması kararlaştırıldı. Galatasaray'daki bina gereksinimi karşılayamaz olunca ilkokul ve bazı hazırlık sınıfları 1930'da Ortaköy'deki feriyat saraylarından birine taşındı. Okula 1967'de ilk kez kız öğrenciler de alındı. 1968'de Galatasaray Lisesi'nin 100. kuruluş yılı törenlerine o sırada Türkiye'yi resmen ziyaret eden Fransa cumhurbaşkanı Charles de Gaulle de katıldı. 1969'da ilkokul bölümü tümüyle kaldırıldı. Ankara, İstanbul, İzmir ve Diyarbakır'daki maarif kolejlerinin Anadolu Lisesi adını alması (1975) ve bu liselerin yaygınlaşması üzerine Galatasaray Lisesi de hazırlık sınıfına merkezi sınavla öğrenci alan bir Anadolu lisesine dönüştürüldü.

Galatasaray Spor Kulübü (GS), Türk spor kulübü. İstanbul'da Mekteb-i Sultani

(Galatasaray Lisesi) öğrencilerinden Ali Sami (Yen), Abidin (Daver), Asım Tefvik (Sonumut), Emin Bülent (Serdaroğlu), Refik Cevdet (Kulpakçioğlu), Bekir (Bircan), Tahsin Nahit ve Rıza (Kara) tarafından Ekim 1905'te kuruldu. Kulübün önce kırmızı beyaz olan renkleri yedinci maçtan sonra sarı siyaha, 6 Aralık 1908'de de sarı kırmızıya dönüştürüldü. Kulübün resmi olarak tescili ise 14 Ağustos 1913'te gerçekleşti.

Kuruluşundan başlayarak çeşitli dallarda etkinlik gösteren GS, Beşiktaş Jimnastik Kulübü ve Fenerbahçe'yle birlikte "Üç Büyükler" arasında yer alır. Öteki spor kulüpleri gibi asıl ağırlık verdiği dal olan futbolda birçok kez şampiyon oldu. İstanbul Pazar ve Cuma liglerinde 1908-09, 1909-10, 1911-12, 1915-16, 1921-22, İstanbul Ligi'nde 1924-25, 1925-26, 1926-27, 1928-29, 1930-31 ve 1948-49 sezonlarını birincilikle bitiren GS futbol takımı, İstanbul Profesyonel Ligi'nde de 1954-55, 1955-56 ve 1957-58 sezonlarında şampiyon oldu. Milli Küme'de bir kez (1939), Türkiye Birinci Ligi'nde ise sekiz kez (1961-62, 1962-63, 1968-69, 1970-71, 1971-72, 1972-73, 1986-87 ve 1987-88) şampiyonluk elde etti. Öte yandan Federasyon Kupası'nı dokuz kez (1962-63, 1963-64, 1964-65, 1965-66, 1972-73, 1975-76, 1981-82, 1984-85 ve 1990-91), Cumhurbaşkanlığı Kupası'nı yedi kez (1965-66, 1968-69, 1971-72, 1981-82, 1986-87, 1987-88 ve 1990-91'de), Başbakanlık Kupası'nı da dört kez (1974-75, 1978-79, 1985-86 ve 1989-90) kazandı. GS futbolda yurtdışında da başarılı sonuçlar alarak Avrupa kupalarında 11 kez 2. tura, 5 kez 3. tura, bir kez de 4. tura (yarı final) kadar yükseldi.

GS'nin futbol dışında etkinlik gösterdiği dallar arasında jimnastik, atletizm, yüzme, kürek, sutopu, hentbol, voleybol, basketbol, eskrim, binicilik, kayak, dağcılık ve boks sayılabilir. Atletizmde GS'nin yetiştirdiği ünlü sporculardan Ömer Besim Koşay 400 m ile 1.500 m arasındaki mesafelerde 29 kez Türkiye rekoru kırmış, 1924 ve 1928 Olimpiyat Oyunları'na katılmıştır. GS'nin güreşteki başarılı adlarından bazıları Çoban Mehmet, Kenan Olcay ve Mehmet Oktay'dır. 1930'lardan başlayarak ön sıralarda yer alan GS basketbol takımı, Türkiye Basketbol Ligi'nde 11 kez, 1966-67 sezonunda kurulan Deplasmanlı Basketbol Ligi'nde de dört kez (1968-69, 1984-85, 1985-86 ve 1989-90) birinci olmuştur. GS'nin büyük başarı sağladığı dallardan biri de su sporlarıdır.

Spor tesisleri bakımından oldukça zengin bir kulüp olan GS'nin Florya'da, Fenerbahçe'de ve Kurucuköy'deki Galatasaray Adası'nda modern tesisleri vardır.

Galați, Romanya'nın doğu kesiminde il (județ). Yüzölçümü 4.425 km²'dir. Doğuda Moldova ile çevrilidir. Doğu sınırını Prut Irmağı, güney ve batı sınırını Siret Irmağı çizer. Irmakların ikisi de güneydoğu yönünde akar. Romanya'nın en büyük tatlı su gölü olan Brateș, ilin alçak kesimi ile tepelik kesimi arasında ve il merkezi Galați kentinin yakınında yer alır.

Galați ve Tecuci'de makine, demir ürünler, dokuma ve konserve üretimi yapılır. Galați kenti Romanya'nın önde gelen gemi yapım merkezidir. Comești ve Ghidigeni'de kerestecilik yapılır. Hayvancılık ve tahıl üretimi en önemli tarımsal etkinliklerdir. Tecuci'de tarım okulu ile tarih ve bilim müzesi bulunur. Barboși köyünde İÖ 6-5. yüzyıllara ait bir yerleşmenin ve bir Roma kalesinin kalıntıları yer alır. Brateș Gölü'nün kıyısındaki Carpina ve Ghimia köyleri

balıkçılık yapılan sayfiyelerdir. Galați'de bir üniversite vardır. Galați, Tecuci ve Tîrgu Bujor demir ve kara yollarının kesiştiği merkezlerdir. Nüfus (1990 tah.) 643.600.

Galați, Almanca GALATZ, Romanya'nın güneydoğusunda, Galați ilinin (județ) merkezi kent. Bükreş'in yaklaşık 190 km kuzeydoğusuna düşen bir iç limandır. Brateş Gölü'nün güneybatı kıyısında, Tuna ile Siret

Galați, Romanya
Editura Enciclopedica Romana

ırmaklarının birleştiği noktada bulunan bataklıkların arasındaki bir yükseltide kuruludur.

15. yüzyılın başlarındaki kayıtlarda yörede "Galați köyü" olarak adlandırılan bir balıkçı köyünden söz edilir; bir yüzyıl sonrasına ait bir kaynakta ise Schela Galați (*schela*: "gemilerin yükleme ve boşaltma için yanaştıkları yer" anlamında eski bir sözcük) adına rastlanır. Yörede 16. yüzyıl başlarından 1829'a değin egemenlik kuran Osmanlılar için önemli bir liman olan Galați 1837-83 arasında açık liman statüsünden dolayı hızlı bir gelişme gösterdi. II. Dünya Savaşı sırasında 1944'te Sovyet birlikleri karşısında geri çekilen Alman kuvvetlerince yerle bir edildi; ağırlıklı olarak Yahudilerin oluşturduğu nüfusun yarısı da öldürüldü. Sonraki yıllarda yürütülen yoğun inşaat çalışmaları sonucunda çok sayıda modern yapı kuruldu.

Galați bir kültür merkezidir. Kentte Galați Üniversitesi'nin (1948) yanı sıra modern sanat, tarih ve doğa bilimleri müzeleri ile çeşitli tiyatrolar vardır. Tarihsel yapılar arasında tahkim edilmiş Precista Kilisesi (15. yy) özellikle önemlidir.

En önemli ithalat limanı olan Galați, kereste ihracatında da birinci sırayı alır. Ülkenin en büyük tersanesi buradadır. Başlıca sanayi ürünleri metal işleri, kimyasal madde, dokuma, inşaat malzemesi ve gıda maddeleridir. 1970'lerde Romanya'nın en büyük demir-çelik tesisleri burada inşa edilmiştir. Nüfus (1989 tah.) 307.376.

Galatia bak. Galatya

Galatya, GALATIA olarak da yazılır, Orta Anadolu'da antik bölge. Kuzeybatıda Bitinya, kuzeydoğuda Paflagonya, doğuda Pontus, güneydoğuda Kapadokya, güneyde ve batıda da Frigya bölgeleriyle çevrilidir. Bugünkü Ankara ilinin yaklaşık tümünü, Çorum ve Amasya illerinin güney, Yozgat ilinin de kuzey kesimlerini içine alır.

Bölge adını, Anadolu'ya İÖ 278-277 yıllarında ayak basmış Galatlar'dan almıştır. Anayurtlarından yola çıkıp İÖ 3. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadolu'ya giren Orta ve Batı Avrupa kökenli bu halk üç büyük boydan oluşuyordu. Trokmi, Tolistobog ve Tektosag adını taşıyan bu boylar aynı Hint-

Avrupa kökenli dili konuşuyorlardı. Kent kültürünü ve tanımlı tanımayan Galatlar, korunmasız köylerde yaşırdı. Göçebe olan Galatlar arasında tekeşlilik yaygındı. Gaddar ama alçakgönüllü ve saf insanlardı; özellikle Anadolu'ya ilk geçtikleri yıllarda büyük ölçüde çapulculuk ve yağma yaparak yerli halka dehşet saçtılar. Sonraları paralı asker olarak çeşitli devletlerin ordularına katıldılar.

İÖ 281'de Balkan Yarımadası'na akınlar düzenleyen Galatlar, Bitinya kralı I. Nikomedes (hd İÖ 279-250) tarafından, ülkedeki iç savaşta yardımcı olmak üzere Anadolu'ya çağrıldılar. Böylece Anadolu'ya giren Galatlar savaştan sonra dağılarak kendilerine yurt aramaya başladılar. Galatya'ya yerleşerek bölgeyi kendi aralarında üçe ayırdılar. Buna göre Tektosaglar Ankyra (Ankara), Tolistoboglar Gordion (Polatlı-Yasıhöyük) ve Pessinus, Trokmiler de Kızılırmak'ın doğu yakasındaki Tavion yörelerine yerleştiler.

İÖ 183'ten sonra Pergamon Krallığı'nın denetimine giren Galatlar İÖ 167-63 arasında yeniden özerk bir yönetime kavuştular. İÖ 53'ten sonra kurdukları krallığın sınırlarını Deiotarus ve Amyntas'ın yönetiminde oldukça genişlettiler. Amyntas'ın İÖ 25'te ölmesinden sonra bölge, Augustus'un bir karnamesiyle Galatia adıyla bir Roma eyaleti yapıldı. Pisidya, Likaonya, Doğu Frigya, Paflagonya'nın iç kesimleri ve Pontus'un Trapezous'a (Trabzon) kadar uzanan bölümlerini içine alan bu eyalet, Anadolu'dakilerin en genişiydi. Hristiyanlık döneminde, 4. yüzyılın sonlarında kilise örgütlenmesi açısından bölge Galatia Consularis ve Galatia Salutaris olmak üzere

Galatya
W. Shepherd, *Historical Atlas* (1964)
Harper & Row, Publishers, New York

ikiye bölünmüştü. Bunlardan batıdaki Salutaris bölümünün metropolisi Pessinus, doğudaki Consularis'in metropolisi ise Ankyra idi.

Kent yaşamını sevmeyen Galatların İÖ 3. yüzyılın ortalarından başlayarak Anadolu'nun kentleşmesinde olumsuz etkileri olmuştur. Kendi kurdukları kentler yok denecek kadar azdır.

Daha çok Frigya bölgesine yerleşmiş olan Galatlar yüngül, çadır dokumacılığı ve içki yapımıyla ünlüdürler. Özellikle et kurutma işinde rakipsizdiler. Hatta bu özellikleri Roma'da bile övgüye değer bulunmuştur. Yaptıkları kendilerine özgü çok lezzetli yeni bir ekmeğe türüne "Galat ekmeği" adı verilmişti.

Galba, Latince tam adı SERVIUS GALBA CAESAR AUGUSTUS, asıl adı SERVIUS SULPICIUS GALBA (d. İÖ 24 Aralık 3 - ö. İS 15 Ocak 69, Roma), Roma imparatoru (İS 68-69).

Konsül (İÖ 5) Gaius Sulpicius Galba ve Mummius Achaica'nın oğlu olan Galba, varlıklı ve köklü bir aileden gelmenin yanı sıra Augustus ve Tiberius'un korumasın-

dan da yararlandı. Normal senatörlük yaşından önce senatör oldu. İS 33'te konsül, 39'da Yukarı Almanya ordusu komutanı ve 45'te de Afrika prokonsülü oldu. 60'ta Yakın İspanya valiliğine atandı. İmparator Neron'un kendisini öldürtmeyi planladığı düşüncesiyle, 68'de Galya'daki Lugdunensis valisi Vindex'in Neron'a karşı bir hareketin başına geçmesi önerisini kabul etti. Vindex'in Ren orduları karşısında yenilgiye uğramasına karşın, İspanya'da asker toplayarak başka bölgelerde de büyük bir yandaş kitlesi oluşturdu. Muhafız Alayı'nca terk edilen Neron'un 9 Haziran 68'de intihar etmesi üzerine, Senato tarafından resmen imparator kabul edildi.

Galba, mermer büst;
Uffizi Galerisi, Floransa
Ainan-Art Resource / EB Inc.

Galba, aralarında tahta çıkmasını sağlayan *praefectus praetorio* (imparatorun en yüksek dereceli temsilcisi) Nymphidius Sabinus'un da bulunduğu, yüksek düzeydeki birçok Romalıyı idam ettirdi. Vindex'i desteklemiş olan Galya eyaletlerini ödüllendirmesine tepki gösteren Aşağı Ren ordusu, 2 Ocak 69'da Vitellius'u imparator ilan etti. Ödül parası vermeyi reddettiği için Muhafız Alayı'nın da desteğini yitiren Galba, ardılı olarak eski Lusitania valisi Otho yerine Lucius Piso Licinianus'u gösterdi. Bunun üzerine Muhafız Alayı'nı yanına çekmeyi başaran Otho, Galba ve Piso'yu Forum'da öldürttü.

Galbraith, John Kenneth (d. 15 Ekim 1908, Iona Station, Ontario, Kanada). ABD'li iktisatçı. Liberal görüşleri ve devlet-toplum ilişkileri üzerine yapıtlarıyla tanınır.

1931'de Toronto Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra doktora çalışmasını 1934'te Berkeley'deki California Üniversitesi'nde tamamladı. 1942'ye değin Harvard ve ardından Princeton üniversitelerinde ders verdi. II. Dünya Savaşı sırasında ve savaş sonrasında çeşitli devlet görevlerinde bulundu; bu arada Harvard'daki akademik kariyerini de sürdürdü (1949-75). Aydın çevrelerle iyi iletişim kurabilen ve siyasal gelişmeleri etkin biçimde izleyen liberal bir akademisyen olarak tanındı. Başkan John F. Kennedy'nin önde gelen danışmanlarından biri olarak, 1961-63 arasında Hindistan'da büyükelçilik yaptı. 1963'te Harvard'a döndükten sonra da çeşitli kamu görevleri aldı. Amerikan Demokratik Hareketi'nin genel başkanlığını (1967-68) ve Amerikan İktisat Derneği'nin başkanlığını (1972) yürüttü.

Verimli bir yazar olan Galbraith iktisat alanındaki önemli çalışmalarının yanı sıra

başka alanlarda da birçok yapıt verdi. *American Capitalism: The Concept of Countervailing Power*'da (1951; *Amerikan Kapitalizmi: Ekonomik Kuvvellerin Denkleşmesi*, 1963) sanayideki örgütlenmeye ilişkin ABD politikasını belirleyen rekabetçi ideale bağlılığı irdeleyerek örgütlü işgücünün egemen büyük şirketlerin gücünü kırabileceğini ileri sürdü. *The Affluent Society*'de (1958; *Bolluk Toplumu*) ABD'de izlenen ekonomik politikaların "geleneksel" yaklaşımını eleştirerek üretime daha az, kamu hizmetlerine daha çok önem verilmesi gerektiğini savundu. *The New Industrial State* (1967; *Yeni Sanayi Devleti*) adlı yapıtında ABD ekonomisinde rekabetin gerilemesi sürecini tersine çevirmek için düşünsel ve siyasal yeniliklerin gereğine işaret etti; ayrıca sanayi teknolojisinin ileri aşamasında ABD'de gelişen "yönetici kapitalizmi" ile sosyalizm arasında giderek artan benzerlikler olduğunu savundu. Öbür önemli yapıtları arasında *The Age of Uncertainty* (1977; *Kuşku Çağı*, 1980, 1989), *Great Crash, 1929* (1955; *Büyük Çöküş*, 1929), *The Liberal Hour* (1960; *Liberal Saat*), *Ambassador's Journal* (1969; *Büyük-elçinin Günlüğü*), *A Life in Our Times: Memoirs* (1981; *Zamanımızda Bir Yaşam: Anılar*) ve *Economics in Perspective: A Critical History* (1987; *İktisat Bilimine Bakış: Eleştirel Tarih*) sayılabilir. *Economics and the Public Purpose* (1974) adlı kitabı *Ekonomi Kimden Yana* (1988, 1990) başlığıyla yayımlanmıştır. Galbraith'in Türkçede *Ekonomik Yaşamın Güncel Sorunları* (1991) ve *Para* (1990) adlı kitapları da vardır.

Galce, Galce CYMRAEG. Galler'de konuşulan, Kelt dillerinin Briton öbeğine bağlı dil. İngilizcede olduğu gibi Çağdaş Galcede de çekim ekleri fazla kullanılmaz. Oysa Galcenin türemiş olduğu, Eski Britonların konuştuğu dil, Latince gibi bükünlü bir dildi; ad durumu ve eylem zamanları gibi dilbilgisi kategorileri, sözcüklerin sonuna getiriler çekim ekleriyle belirtilirdi.

Galcenin 6. yüzyıla uzanan zengin bir edebiyatı vardır. Yazılı edebiyatı ise 8. yüzyılda başlar. Çeşitli yerel lehçelere ayrılan konuşma dili, Gal kökenli Henry Tudor'un (VII. Henry) 1485'te İngiliz tahtına geçmesiyle genel olarak etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Günümüzde yalnızca Galce konuşan insan sayısı azdır.

Galdan (d. 1644 ?, Orta Asya - ö. 3 Mayıs 1697, Çin Türkistanı), Moğol kökenli Çinggarların beyi (1676-97). Fetih yoluyla Orta Asya'da Tibet'ten Rusya sınırlarına kadar uzanan geniş bir imparatorluk kurmuştur.

15. yüzyıl boyunca Çin'in kuzey sınırlarına akınlar düzenleyen Moğol beyi Esen Taici'nin soyundan gelen ve güçlü bir Çinggar beyinin oğlu olan Galdan, gençliğinde bir Budacı lama (Tibet Budacılarının dini önderi) olarak eğitilmek üzere Tibet'e gönderildi. Ama kabilenin başına geçmiş olan kardeşi 1671'de öldürülünce, onun intikamını almak için Türkistan'a döndü. Askeri yeteneği ve bir lama olarak kazandığı saygınlık sayesinde, çok geçmeden öteki Çinggar beyleri üzerinde denetim kurdu. Kardeşinin intikamını aldıktan sonra Doğu Türkistan'ın (bugün Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi, Çin) Müslüman halkına boyun eğdirerek bu bölgeyi kendisine bağladı. Ardından Dış Moğolistan'ı (bugün Moğolistan Halk Cumhuriyeti) ele geçirerek Halha Moğollarını bölgeden sürdü.

1690'da Çin'in başkenti Pekin'e bir sefer düzenlediyse de, başkent yakınlarında Çin birlikleri tarafından durduruldu. Bunu izleyen savaşlarda iki taraf da üstünlük sağlayamadı. Sonunda 1696'da Halhalarla ittifak kuran Çin imparatoru Kangxi 80 bin kişilik bir orduyla Galdan'ın üzerine yürüdü. Cizvit misyonerlerin yardımıyla yaptırdığı Batı tipi topları kullanarak, günümüzde Ulan Bator (Ulaanbaatar) olarak bilinen kentin yakınlarında Galdan'ı büyük bir yenilgiye uğrattı. Bu yenilgi, bin yıldan beri Çin sınırlarına saldırılar düzenleyen Orta Asya göçmen kabilelerinin Çin egemenliği altına girmesinde bir dönüm noktası oldu.

Savaş sırasında karısı ve çocuğu ölen Galdan, teslim olmayı reddederek, kendisine bağlı küçük bir birlikle Altay Dağlarına kaçtı. Ertesi yıl imparatorun kendisini yakalamak için yeni bir sefer başlattığını öğrenince, bazı kaynaklara göre zehir kullanarak intihar etti.

Galdhø Dağı, İskandinav Yarımadasının en yüksek tepesi. Norveç'in ortagüney kesiminde, Oppland ilinin (fylke) batısındaki Jotunheim Dağlarında yer alır. Yüksekliği 2.469 m'dir. Yakınında bulunan Glitter Dağının yüksekliği, doruğunu sürekli kaplayan kalın buzul katmanıyla birlikte 2.472 m'dir. Galdhø Dağına ilk kez 1850'de tırmanıldı. Buzullarla çevrili olan doruğundan Jotunheim Dağlarının öteki tepeleri seyredilebilir. Yazın dağcılık sezonu boyunca gözde bir turistik merkezdir.

Galdós, Benito Pérez bak. Pérez Galdós, Benito

Gale, Zona (d. 26 Ağustos 1874, Portage, Wisconsin - ö. 27 Aralık 1938, Chicago, ABD), ABD'li romancı. *Miss Lulu Bett* (1920; *Bayan Lulu Bett*) adlı kitabıyla, o dönemde gelişmekte olan gerçekçi akımın önde gelen temsilcisi sayılır.

1895'te Wisconsin Üniversitesi'nden mezun oldu. 1899'da aynı üniversitede doktora tamamladı. İki yıl boyunca Milwaukee'deki çeşitli gazetelerde çalıştıktan sonra, 1901'de *New York World*'ün muhabiri oldu. 1903'te ilk öyküsünün yayımlanmasıyla birlikte kendini tümüyle edebiyat çalışmalarına verdi.

İlk yapıtlarında duygusal, yerel renklerle süslü bir anlatım geliştirmesine karşın, sonraki romanlarında taşra yaşamının eleştirisi ağır basar. İlerici hareketlere duyduğu ilginin ve I. Dünya Savaşı sırasında küçük kasabalardaki tutuculuk karşısında takındığı barış yanlısı tutumun da bu değişimde etkisi vardır.

Başlıca yapıtları arasında, *Romance Island* (1906; *Aşk Adası*), *The Loves of Pelleas and Etarre* (1907; *Pelleas ve Etarre'nin Aşkları*), *Friendship Village* (1908; *Dostluk Köyü*), *Heart's Kindred* (1915; *Yakın Kalpler*), *A Daughter of the Morning* (1917; *Sabahın Kızı*), *Birth* (1918; *Doğum*), *Faint Perfume* (1923; *Hafif Koku*) ve *Preface to a Life* (1926; *Bir Yaşama Önsöz*) bulunmaktadır. Romanlarının yanı sıra *Mister Pitt* (1925; *Bay Pitt*) ve *Evening Clothes* (1932; *Gece Elbiseleri*) adlı oyunları da bulunan Gale, *Birth* romanını aynı adla tiyatroya uyarladı. *Miss Lulu Bett*'in tiyatro uyarlamasıyla da 1921'de Pulitzer Ödülü'nu kazandı.

galebe divanı, ULÜFE DIVANI olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde, kapıkulu askerlerine ulufe dağıtmak üzere düzenlenen divan toplantısı ve tören.

Galebe divanı, sadrazamın başkanlığında salı günleri düzenlenirdi. O gün, kapıkulu askerleri Topkapı Sarayı'nın Alay Meyda-

n'nda toplanır, dağıtılacak ulufeler de keseler içinde Divanhane'ye getirilirdi. Mevacib defterlerinden gereken yoklama yapılır, ulufe dağıtımına geçilmeden önce askerlere saray mutfagında hazırlanmış çorba, zerde ve pilavdan oluşan yemek verilirdi. Yeniçerilerin çorbayı içmesi, devlete bağlılığın işareti sayılır ve hemen Divan-ı Hümayun üyeleri ile padişaha bildirilirdi. Yemekten sonra askerler gulbank çeker, ocak ağaları da Divan-ı Hümayun'a girerek sadrazamın eteğini öperlerdi. Bundan sonra, ağa bölüklerinden başlanarak ortaların ulufeleri dağıtırdı. Ocaklıların saraydan ayrılmasından sonra divanda padişahın teşekkürünü içeren bir hatt-ı hümayun okunur, sadrazama devir kökü, divan üyelerine de hil'at giydirilirdi. Galebe divanı, divan üyelerinin Arz Odası'nda padişahın huzuruna girmesiyle sona ererdi.

18. yüzyılın ikinci yarısından sonra divan çalışmaları neredeyse yalnızca ulufe dağıtımıyla sınırlandırıldığı için, galebe divanı da saraydaki tek resmi toplantı olarak kaldı. Bunalımlı dönemlerde askerlerin ulufe yemegini yememesi, galebe divanının sorumluluğunu artırır, askerlerin ayaklanmasına fırsat vermemek için kul kethudaları aracılığıyla istekleri sorulur ve çözüm aranır. Böyle durumlarda sadrazama "kapaniçe" giydirilir, padişah onu huzuruna kabul ederdi.

Sadrazam, bazen de padişah, İstanbul'a gelen elçileri galebe divanı sırasında kabul ederlerdi. Bundan amaç, elçinin Osmanlı ordusunun yönetime bağlılığını görmesini ve bu çok gösterişli törenden etkilenmesini sağlamaktır. Elçi kabul edilecek galebe divanları daha da görkemli bir programla düzenlenirdi. Elçi ve maiyeti, çavuşbaşı tarafından Sirkeci'deki Vezir İskeleyi'nde karşılanır, alayla saraya götürülürdü. Divana alınan elçi, armağanlarını sunduktan sonra sadrazamın ve divan üyelerinin soruları doğrultusunda, ikili ve uluslararası konularda devletin görüşlerini açıklardı. Bazen elçi de divan üyeleriyle birlikte arza çıkardı.

Galebe divanı 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte kaldırıldı.

galen, başlıca kurşun cevheri olan, gri kurşun sülfür (PbS) minerali. En yaygın sülfür minerallerinden biri olan galen, çok değişik türde çökellerde ve çoğunlukla da metal içeren damarlarda bulunur. Elde edildiği başlıca yerler, Almanya'daki Freiberg, Avustralya'daki Broken Hill, ABD'de Idaho'daki Coeur d'Alene, Almanya Aşağı Saksonya'daki Clausthal Zellerfeld ve İngiltere'deki Cornwall'dur. Kireçtaşı ve dolomit yataklarının yerini almış büyük galen yataklarına da rastlanır (örn. Santa Eulalia, Meksika). ABD'deki California eyaletinde görülen bazı çökeller değme başkalaşımı (kontak metamorfizma) kökenlidir. Galen, kireçtaşı ve çakmaktaşı kuşaklarındaki oyukların ve çatlakların içinde bulunur. Mississippi Vadisinde yaygın olan bu çökeller, ABD kurşun üretiminin yüzde 90'ını karşılar. Kimi zaman organik maddelerin ornatması olarak görülen bu minerale bazen de kömür yataklarında rastlanır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. sülfür mineralleri (tablo).

Galen, iyon örgüsü sodyum klorürünkine benzeyen izometrik (kübik) kristaller oluşur. Kolaylıkla ufalanarak ikincil kurşun minerallerine dönüşür. Galen çökellerinin üst bölümleri genellikle serüsit, anglezit ve piromorfite içerir. Galenden oluşan bir çekirdeğin çevresini saran ve bantlı bir yapı gösteren anglezit ve serüsit yumrularına sık rastlanır.

Galen çoğu durumda gümüş içerir. Ama gümüş oranı ender olarak yüzde 0,1'i geçer.

Bununla birlikte sık sık kurşun için olduğu kadar gümüş kaynağı olarak da değerlendirilir. Ayrıca, galenin elektronik sanayisinde oldukça önemli bir yeri vardır. İletken bir metal ile bir galen kristalinin dilinin yüzeyi arasındaki noktasal dokunma, radyo frekanslı zayıf akımların doğrultulmasında etkili olur. Galen bu özelliğiyle, ilk kristalli radyolarda en çok kullanılan kristallerden biri olmuştur.

Galen (Kontu), Clemens August (d. 16 Mart 1878, Dinklage, Oldenburg - o. 22 Mart 1946, Münster, Batı Almanya). Nazizme açıkça karşı çıkmasıyla tanınan Münster Katolik piskoposu.

1904'te Münster'de papazlığa atandı. St. Lambertuskirche'de (St. Lambertus Kilisesi) papazlık yaptığı sırada, I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'sında tanrıtanımazlık olarak nitelendirildiği ortamı ele alan *Pest des Laizismus und ihre Erscheinungsformen* (1932; Laiklik Belası ve Görünüş Biçimleri) adlı yapıtını yayımladı. 1933'te Münster piskoposluğuna getirildikten sonra bütün gücüyle Hitler yönetimini eleştirdi.

Galen'in özellikle ırkçı ve totaliter tutumları hedef alan mücadelesi 1934 Paskalya'sında başladı ve aralıksız sürdü. Bundan bir yıl önce, Vatikan ile yaptığı antlaşmayı çiğnediği için doğrudan Hitler'e başvurmaktan çekinmemişti. Oldenburg Nazilerinin, Çarmlıha Gerilmiş İsa tasvirlerini okullardan kaldırmaları (Kasım 1936) üzerine, genel bir gösteriye ön ayak olarak kararını geri almasını sağladı. Temmuz ve Ağustos 1941'de Gestapo'nun yasadışı uygulamalarına, kilise mallarına el konmasına, "üretici olmayan" hasta ve yaşlıların öldürülmesine karşı vazalar verdi. Bu son uygulamaları geçici olarak durdurulmasında önemli rol oynadı. Sonradan ele geçen belgeler, Nazilerin Galen'i asmaya niyetli olduklarını, ama II. Dünya Savaşı'nda kesin olarak bir zafer kazanınca ya değin beklemeye karar verdiklerini ortaya çıkarmıştır. Galen, 18 Şubat 1946'da kardinal oldu.

Galenos (PERGAMONLU). Yunanca tam adı KLAUDIOS GALENOS, Latince CLAUDIUS GALENUS (d. İS 129, Pergamon [Bergama], Mısya, Anadolu - ö. y. 199, Roma ?), deneysel fizyolojinin kurucusu sayılan Eski Yunanlı hekim. Eski çağların en büyük hekimlerinden biri olan Galenos'un kuramsal ve uygulamalı tıp alanındaki etkisi, ortaçağ ve Rönesans boyunca bütün tıp dünyasına egemen olmuştur.

Gençliği ve eğitimi. Galenos yetenekli bir mimarın oğluydu. Tıbbı ilgi duymasında, Hekimlik Tanrısı Asklepios'a adanmış bir tapınağın (Bergama Asklepieionu) bulunduğu Pergamon'da doğmuş olmasının büyük etkisi vardır. Asklepios'un hastaların düşlerine girerek derterine çare önerdiğine inanıldığından, Roma İmparatorluğu'nun ileri gelenleri iyileşmek için bu tapınağa gelirlerdi. Galenos, bu tapınağa bağlı tıp okulunda o dönemin önemli kişileriyle tanıştı ve birçok hastalığın tedavisini inceledi. Başrahibin gladyatörlerinin hekimliğini yaparken de, yaraları yakından inceleyip nasıl tedavi edebileceğini öğrenme fırsatı buldu.

O çağda kuramsal felsefe ile uygulamalı tıp birbiriyi yakından ilişkili olduğundan, Galenos, babasının isteği üzerine Pergamon'da felsefe ve tıp eğitimine başladı. Platonculuk, Aristotelesçilik, Epikürosçuluk ve stoacılık gibi çağının dört ana felsefe akımının temsilcilerinden aldığı dersler, tüm yaşamına egemen olan felsefi eklektisizmi biçimlendirdi. Tıp eğitimini Batı Anadolu'daki Smyrna (İzmir), Eski Yunan'daki Korinthos ve Mısır'daki İskenderiye gibi

önemli bilim merkezlerinde sürdüren Galenos, hayvanlar üzerindeki diseksiyon (teşrih) çalışmalarıyla anatomi bilgisini artırdı ve çağının ünlü hekimleriyle ilişkilerini güçlendirdi. 157'de, gladyatörlerin başhekimleri olarak Pergamon'a döndüğünde de uygulamalı anatomi bilgisini geliştirerek yaraların tedavisi için en etkili yöntemleri araştırdı.

Başarı isteğiyle dolu olan Galenos, 161'de, Anadolu'da yetmiş yaşında parlak bilginler gibi Roma'ya gitti ve tedavi ettiği Aristotelesçi filozof Eudemos'un aracılığıyla başkent ileri gelenleriyle tanıştı. Obür hekimlerce iyileşmesi olanaksız görülen hastaların tedavisini üstlenmekten kaçınmaması, hekimlikteki başarısı, özellikle de bu tür başarılarını alçakgönüllülükle gizlemeye çalışmaması, Galenos'un kitaplarında kibirli ve alaycı bir dille anlattığı gibi meslektaşlarının kışkırtılığını uyandırıyor. Kısa zamanda, imparatorluk tahtını Lucius Verus ile bölüşen Marcus Aurelius'un sarayına kabul edilen Galenos, ünlü bilginlerin de katılmasından gurur duyduğu halka açık dersleri ve diseksiyon seanslarıyla başarılı konumunu iyice pekiştirdi.

Ne var ki, 166'da birdenbire başkentten ayrılmaya karar vererek Pergamon'a döndü. Galenos, bu kararından dayanılmaz kışkırtılıklarıyla meslektaşlarını sorumlu tuttuysa da, asıl nedenin, bir savaştan dönen Verus'un ordularını Roma'ya taşıdığı veba salgını olduğu sanılmaktadır. 168-169'da imparatorların çağrısı üzerine yeniden Roma'ya giden Galenos, Verus'un immeden ölmesinden sonra, Marcus Aurelius'un oğlu ve tahtın vârisi olan Commodus'un özel hekimliğine getirildi. Bu görevin verdiği güvenle, kitap yazmaya eskisinden çok daha fazla zaman ayırabilen Galenos'un son yılları üstüne pek az şey bilinmekte ve bir daha Pergamon'a dönmediği sanılmaktadır.

Anatomi çalışmaları. Galenos'un tanımlamalı anatomi çalışmalarının temeli basit yapıtlı hayvanlar, özellikle Berberi şebegi üzerindeki incelemelerine dayanır. Bu hayvanın insanla bazı ortak özelliklerinin olması, Galenos'un insan anatomisini de incelemesine olanak sağladı. Kuşkusuz iyi bir gözlemci olan Galenos, özellikle kas ve kemikleri ayrıntılarıyla inceledi, kafa sinirlerinin yedi çiftini ve kalp kapakçıklarını tanımladı, toplardamarlar ile atardamarlar arasındaki yapısal farkları gözlemledi. Canlı hayvanların iç organları üzerindeki deneysel çalışmaları sırasında, gırtlaktan çıkan sesleri beynin denetlediğini göstermek üzere gırtlak sinirini bağladı, kasların çalışmasını denetleme mekanizmasını inceleyebilmek için omurlıge kesi yaptı, böbreklerin ve idrar kesesinin görevini açıklayabilmek için de idrar borularını (üreter) bağladı. En önemli buluşlarından biri, atardamarların hava değil kan taşıdığını göstererek 400 yıllık yanlış bir inancı yıkmasıdır.

Gerçi Galenos kanın vücutta dolaştığını fark edemedi, ama bu konudaki bütün gözlemlerini mantıklı ve tutarlı biçimde açıklamayı başardı. Kalp-damar sistemindeki en önemli organın, kan yapımının merkez ve toplardamarların başlangıç noktası olan karaciğer olduğuna inanıyordu. Galenos'a göre, karaciğerden çıkan damarların vücutun uç noktalarına taşıdığı kan burada kas dokusuna dönüşüyordu. Kulbin ana atardamarı olan aortta çok fazla kan bulunmasını da, sağ ve sol karinektar arasındaki bölmede çok küçük delikçikler olması, kanın bir bölümünün bu delikçikler aracılığıyla akciğer atardamarından akciğer toplardamarına, böylelikle sağ karinektan sol karineğe sızmasıyla açıklıyordu.

Galenos, insan sağlığının, ıksı kan ve safra, varsayım olana obür ikisi de *melaina khole* (kara safra) ve *phlegma* ("ıvınlı iltihap" ya da "balgam") olarak adlandırılan dört sıvı (vücut sıvısı) arasındaki dengeye bağlı olduğuna, ayrıca *pneuma* (soluk ya da hava) denen ve kanda bulunan çok hafif bir buharın vücuttaki süreçlerin çoğundan sorumlu olduğuna inanıyordu. Hippokrates tıbbındaki "her organ, butunun uyumlu birer parçasıdır" kavramının devamı olan Galenos fizyolojisi, 1400 yıl boyunca tıp alanındaki etkisini sürdürdü.

Galenos her şeyden önce tıp çalışmalarına ağırlık vermişse de, iyi bir hekimin aynı zamanda bir filozof olması gerektiğine inanıyordu; bu konudaki görüşlerini uzun bir denemesinde açıklamıştır. Ayrıca Yahudilik ve Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'ndaki yaşama nasıl etkilediğini eleştirel bir yaklaşımla incelemiş, kendi deyişle nedensiz ve gerekçesiz olarak Yahudileri suçlarken, düşünür olmayanların bile en doğru davranışları felsefi ideali bulabilmesine örnek olarak da Hristiyanları göstermiştir. Doğanın kutsal bir amaç taşıdığına inanmakla birlikte, tek bir "aşkın tanrı"ya inanmak anlamında tektanncı değildi. Aristoteles'in "doğadaki her şeyin bir nedeni ve anlamı vardır" görüşünü tümüyle benimseyerek, bir canlının vücutundaki her parçanın ne amaçla tasarlanmışsa o işlevi yerine getirdiğine inandı; bu tasarlayıcıyı da kimi kez bir yaradan, kimi kez doğa olarak kabul etti.

Galenos'un etkileri. 9. yüzyılda Arap bilginleri. Eski Yunan elvazmalarını derleyerek kendi dillerine çevirdiler. Bu bilginlerden biri olan hekim ve filozof Huneyn bin İshak, Galenos'un 129 yapıtının dökümünü yaparak, bu yapıtların Yunanca ve Süryanice uyarlamalarını Arapçaya kazandırdı. 11. yüzyılda da, Huneyn bin İshak'ın çevirileri ile Arap hekimlerin bu çevirilere eklenmiş açıklamaları Latinceye aktarıldı. Eski Yunan biliminin gelişmelerini Avrupalı bilim adamlarına tanıtan bu çeviriler oldu. 15. ve 16. yüzyıllarda Galenos'un yapıtlarını doğrudan doğruya Eski Yunancadan Latinceye çevirmek isteyen hümanist tıp bilginleri, doğal olarak Galenos'un anlattığı gözlem ve deneyleri yinlemek istediler. Böylece Galenos geleneğinin Rönesans'ta yeniden canlanması, çağdaş bilimin doğuşunda önemli bir dönüm noktası oldu. Galenos'un yapıtlarından çoğu, özellikle felsefe ve edebiyata ilişkin olanlar kaybolmuş, yalnız Arapça kopyaları kalmış olan tıp yapıtlarından birkaçı da İngilizceye çevrilmiştir.

galeri, mimarlıkta, portik ya da kolonad gibi, bir yanı açık, üstü örtülü her türlü geçite verilen ad. Terim özellikle ortaçağ sonu ve İtalyan Rönesans mimarlığında bir duvar boyunca uzanan dar balkon ya da platform için kullanılır. Romanesk dönem mimarlığında, özellikle İtalya ve Almanya'da, bir yapının dış duvarında dekoratif nitelikte yapılan ağır kemerlere de ağır galen adı verilir.

Yapının içine bakan bir galeri, zemin kat duvarının kalınlığı içinde yer alabildiği gibi, sütunlar ya da bindirmelikler üzerinde yükseltilmiş de olabilir ve bağlantı sağlamak için kullanılan bir geçit işlevi görebilir. Bir iç mekânda duvardan çıkma yapan bir platforma galeri dendiği gibi, kiliselerde ikinci katta yanlarda bulunan ek oturma alanları için de bu terim kullanılır. Mahkeme yapılarında izleyicilere ya da basına ayrılmış bu tür galeriler bulunabilir. Tiyat-

rolarda en üst balkon katı da galeri diye bilinir; genellikle buradaki koltuklar en ucuz oturma yerleri olur.

Rönesans'ın varlıklı ailelerinin konut ve saraylarında gezinti yeri olarak kullanılmak ya da sanat yapıtlarını sergilemek amacıyla ince uzun galeriler yapılmıştır. Elizabeth ve James dönemlerinde evlerdeki bu tür me-

Aspendos Tiyatrosu'nda galeri
İsa Çelik

kânlara uzun galeri denmiştir. Bugün kullanılan sanat galerisi terimi de buradan kaynaklanır.

galeri mezar, uzun oda biçiminde mezar. Girişle mezar odası arasında geçit niteliğinde bir mekân bulunmadığından, büyük taşlarla yapılmış uzun koridor görünümündedir. Kuzey (İsveç) ve Kuzeybatı (Fransa, Britanya Adaları) Avrupa'da Neolitik ve Kalkolitik çağlar boyunca, Akdeniz bölgesinde de (Güney İtalya, Sardinya) Tunç Çağında yaygın olarak kullanılmıştır. Bir tür toplu mezar olan galeri mezarların bölgelerine göre birbirlerinden küçük farklarla ayrılan türleri vardır. Paris yöresindeki galeri mezarların girişleri küçük ve yuvarlak biçimlidir, bunlar ana mekândan büyük taş bir levhayla ayrılır. İngiltere'de Bristol Kanalinin iki yakasında yer alan galeri mezarlarda dikdörtgen bir ana mekân, bunun önünde de yarım daire planlı bir tür avlu bulunur. Daha gelişmiş örnekler ise, yarılar da iki üç çift hücreli olan uzun bir galeri biçimindedir. Kuzeybatı İskoçya ve Kuzey İrlanda'dakiler, taş dikmelerle birbirinden ayrılmış iç içe bir dizi hücreden oluşur. Bunların da önünde yarım daire planlı, üstü açık ön avlular vardır. Galerî mezarların çoğunda duvarlar, mezarla bağlantılı olduğu sanılan kutsal kişilerin figürleriyle bezenmiştir.

Galerius, tam adı GAIUS GALERIUS VALERIUS MAXIMIANUS (d. Serdica [Sofya] yakınları, Trakya - ö. 311), 305'ten 311'e değin Roma imparatoru. Hristiyanlara yönelik baskılarıyla tanınır.

Sıradan bir aileden gelen Galerius, askerlik mesleğindeki başarısıyla dikkati çekti. 1 Mart 293'te İmparator Diocletianus tarafından "caesar"lığa atandı. Tuna Irmağı boyundaki düşman kabilelere karşı birkaç yıl çarpıştıktan sonra, 297'de Sasani saldırılarını durdurmak için oluşturulan savunma kuvvetlerinin komutanlığına getirildi. Başlangıçta uğradığı yenilginin ardından kesin bir zafer kazanarak Diocletianus üzerindeki etkisini artırdı. Katı bir pagan olduğundan, Hristiyan katliamının başlatılmasında belirleyici bir rol oynadı.

Diocletianus'un 1 Mayıs 305'te tahttan çekilmesi üzerine, imparatorluğun Doğu topraklarının "augustus"u olarak Balkanlar'ı ve Anadolu'yu yönetmeye başladı. Görünüşte Batı topraklarının hükümdarı I. Constantius Chlorus'a bağlı olmasına karşın, yeğeni Maximinus ile Flavius Valerius Severus'un "caesar"lığa atanmasını sağlayarak fiilen bütün imparatorluğu egemenliği altına aldı. I. Constantius Chlorus'un ölümünden (306) sonra, Batı'da Severus'un başa geçmesi için ağırlığını koydu. Çok geçmeden eski imparator Maximianus'un oğlu Maxentius'un Severus'u devirerek öldürmesi üzerine İtalya'ya saldırdıysa da geri çekilmek zorunda kaldı. 308'de Diocletianus ve Maximianus'la Tuna Irmağı kıyısındaki Carnuntum'da bir araya geldi ve Maxentius'un zorla tahtı ele geçirdiğine ilişkin bir ortak açıklama yapılmasını sağladı. 11 Kasım'da, Batı'nın "augustus"u ilan ettiği Licinius yalnızca Tuna Irmağı bölgesini denetim altında tutabildi.

Acımasız bir hükümdar olan Galerius, kentlerde oturanlar için baş vergisi koydu ve Hristiyanlar üzerindeki baskıları sürdürdü. 310-311 kışında büyük ağrı veren bir hastalıktan dolayı çalışamaz duruma geldi. Bir olasılıkla hastalığını Hristiyanların tanrısının kendisinden öç almasına bağladığından, 30 Nisan 311'de Hristiyanlara hoşgörü gösterilmesini isteyen bir ferman yayımladı.

Galerius, mermer büst;
Capitolino Müzesi, Roma
Anderson - Mansell, Art Resource / EB Inc

Kısa bir süre sonra da öldü. Yerine yeğeni Maximinus Daia geçti.

Galiani, Ferdinando (d. 2 Aralık 1728, Chieti - ö. 30 Ekim 1787, Napoli, İtalya), İtalyan iktisatçı. Değer kuramına ilişkin öncü çalışmalarıyla tanınır.

Paris'te Malarioli büyükelçisinin sekreteri olarak çalıştıktan (1759-69) sonra, Napoli'de devlet görevlisi olarak ekonomik politikaların oluşturulmasına ve uygulanmasına katkıda bulundu.

Diderot, Voltaire ve Turgot ile yazışan, fizyokratların sözcüsü Papaz André Morellet'yle de ateşli tartışmalara giren Galiani'nin Fransızca ve İtalyanca mektupları, 18. yüzyıl Avrupa'sının ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşamını yansıtan önemli kaynaklardır. Başlıca iktisat yapıtları *Della moneta* (1750; Para Üzerine) ve *Dialogues sur le commerce des blés* (1770; Tahıl Ticareti Üzerine Diyaloglar), temelde elektik bir yaklaşıma dayanmakla birlikte, yöntem açısından oldukça açık bir yapı gösterir. Galiani birinci yapıtında fayda ve kaynakların kıtlığına dayalı bir değer kuramı geliştirmiş, ikinci yapıtında ise bütünüyle serbest ticaretin savunana fizyokratlara karşı çıkarak ticaretin devlet eliyle düzenlenmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.

Galib (LESKOFÇALI), tam adı MUSTAFA GALIB (d. 1828, Leskofça - ö. 1867, İstanbul), Tanzimat sonrası divan edebiyatına katkıda bulunan Osmanlı şairi.

Üsküp valisi Şehsuvarpaşazade İsmail Paşa'nın oğluydu. Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği için genç yaşta Sadaret Mektubi Kalem'i'nde çalışmaya başladı (1849). Kırm'da bahriye kâtipliği yaptı (1853). Daha sonra, Van valisi olan babasının yanında görev aldı. İstanbul Gümrüğü tahrirat müdürlüğü (1859), Tuna Vilayeti İdare Meclisi başkâtipliği görevlerinde bulundu; *Tuna* gazetesinde yazılar yazdı (1864). Cevdet Paşa'yla birlikte mektupçu olarak Halep'e (1865), Mustafa Naili Paşa'yla da Girit'e gitti. İçkiye aşırı düşkünlüğü yüzünden sağlığı bozulan Leskofçalı Galib, Girit dönüşünde öldü.

18. yüzyıl divan şairlerinin etkisiyle klasik bir dil kullanan Leskofçalı Galib, divan şiirinin son temsilcilerinden oluşan Encümen-i Şuara'yı (şairler topluluğu) çevresinde toplamış ve şiir anlayışını onlara benimsetmiştir. Dil ve anlatım açısından sağlam bir yapı taşıyan yapıtları düşünce ve imgelem bakımından zayıftır. Gazellerinin çoğu Naili ve Fehim gibi şairlere nazirelerdir. Tasavvuf konusunu işlediği bazı şiirlerinde belli konu ve terimlerin sınırlarını aşamamış, aynı konuları yinelemekten kurtulamamıştır. Özellikle Namık Kemal, Ziya Paşa ve Hersekli Arif Bey'i etkilemiştir. Başlıca yapıtı *Leskofçalı Galib Divanı*'dır (ös 1917).

Galib, Mirza Esedullah Han (d. 27 Aralık 1797, Agra - ö. 15 Şubat 1869, Delhi, Hindistan), Farsça yazan Hintli şairler arasında dönemin en seçkin adlarından olan şair. Urdu dilindeki şiirleri, mektupları ve düzyazılarıyla da ünlüdür.

Aristokrat bir aileden gelmesine karşın yaşamının çoğu yoksulluk içinde geçti. Yıllarca İngiliz hükümetinin bağladığı küçük bir aylıkla geçinmek zorunda kaldı. 1850'de son Hint-Türk imparatoru II. Bahadır Şah'ın saray şairi oluncu ün kazandı.

En iyi şiirlerini gazel, mesnevi ve kaside biçimlerinde yazdı. Ortalama okuyucunun anlayamayacağı kapalı ve süslü Farsî üslupla yazmakla eleştirildi. Şiirlerinde yeryüzünün acılarını sorgularken, Tanrı'nın her şeye kadir olduğunu da vurguladı.

Galib Efendi bak. Mehmed Said Galib Paşa

Galicia, İspanya'nın kuzeybatısında özerk bölge (*comunidad autónoma*). Lugo, La Coruña, Pontevedra ile Orense illerini içine alır. Kabaca, batıdan ve kuzeyden Atlas Okyanusuyla çevrelenen eski Galicia Krallığı'nın toprakları üzerinde kuruludur.

Galicia adı, bölgenin İÖ y. 137'de Roma lejyonlarınca fethedildiği dönemde burada yaşamakta olan Kelt kökenli Gallaeci halkından gelir. Roma ve Vizigot dönemlerinde Galicia bölgesi güneyde Duero Irmağına, doğuda ise León kentinin ötesine kadar uzanıyor ve Bracara Augusta (Braga) başpiskoposluk bölgesinin bir bölümünü oluşturuyordu. İS y. 410'dan başlayarak Galicia, Suevlerin kurduğu bağımsız bir krallık oldu, ama 585'te Vizigotlarca yıkıldı. 1479'da Kastilya ve Aragon'un birleşmesi sonucu siyasal özerkliği büyük ölçüde yitirdi; 1495'te ise Galicia Krallığı Konseyi'nin (*Junta del Reino de Galicia*) yönetimine girdi.

19. yüzyıl ortalarında Galicia dilinde ve edebiyatında gerçekleşen kültürel canlanma, bölgesel bilincin giderek gelişmesini sağladı. 1936'da yapılan halkoylamasında büyük çoğunluk Galicia'nın özerkliğinden yana oy kullandıysa da, General Francisco Franco yönetimi bu sonucu geçerli saymadı.

Bugünkü bölge, tek meclisli parlamento ve bir başkanın yönetimindeki konuyla (*Junta de Galicia*) birlikte 1981'de kuruldu. Toprakları dağlık olan bölgenin yüksekliği büyük farklılıklar göstermez; yarısından çoğu deniz düzeyinden 400 - 600 m yüksek, beşte birinden azının yüksekliği ise 400 m'nin altındadır. Bölge doğuda Asturias, León ve Zamora illerinden, güneyde Portekiz'den dağlarla ayrılır. İç kesimlerde son derece parçalanmış olan dağlar egemendir; bunlar yavaşça alçalarak Atlas Okyanusu ve Biskay (Vizcaya) Körfezinin kıyı ovalarına kadar uzanır. Bölgenin suları çok sayıda ırmak ve kollarıyla denize boşaltılır; akarsular, İspanya'nın geri kalan bölgeleri için de hidroelektrik enerjisi üretimine yetecek kadar su sağlar. Pek çok yörede yıllık yağış miktarı ortalamanın biraz üzerindedir ve yılda 1.000 mm'yi geçer; ama aşırı aşınmış toprak çok az nem tuttuğundan yağmur tarım açısından pek yarar sağlamaz.

Köyler genellikle küçük ve birbirinden kopuktur. Belirli bir yöredeki yaygın köylerin ortak yanı bölge kiliseleridir. Arazi ekimden çok hayvancılığa elverişli olduğundan önde gelen tarımsal etkinlik hayvancılıktır. Çiftçilikle uğraşan nüfusun dağılımı oldukça dengelidir. Bunun sonucunda kırsal bölgeler *minifundio* denen küçük çiftliklere bölünmüştür. *Minifundio*'lar genellikle ailelerin mülkiyetindedir; ama artan nüfusu beslemekte yetersiz kalmaları sonucunda, 18. yüzyıldan başlayarak Galicia öteki bölgelere oranla daha fazla göç vermiştir. Özellikle 1920-35 döneminde deniz aşırı ülkelere göç oranı çok yüksekti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra göç, gelişmiş Avrupa ülkelerinin yanı sıra İspanya'daki Madrid, Vizcaya ve Barcelona gibi özerk bölgelere de yöneldi. Göç edenlerin büyük çoğunluğunu erkekler oluşturduğu için bölgede demografik ve ekonomik dengesizlikler ortaya çıkmış, nüfusun yaş ortalaması yükselmiş ve ekonomik verimlilik düşmüştür.

Bölge ekonomisine tarım, ormancılık ve balıkçılık gibi temel üretim etkinlikleri egemendir. *Minifundio*'larda temelde geçimlik tarım yapılır. Yetiştirilen başlıca ürünler patates ve mısır, beslenen başlıca hayvan domuzdur. Tarım sektöründe işsizlik büyük sorun yaratmaktadır. Çok sayıda göçmen işçi İspanya'nın öteki bölgelerinde mevsimlik işler bulmak amacıyla belirli dönemlerde Galicia'dan ayrılır. Bölgenin dağlarındaki ormanlardan bol miktarda kereste elde edilir. Vigo, İspanya'nın önde gelen balıkçılık limanıdır.

Galicia'da sanayi pek gelişmemiş ve büyük ölçüde temel ürünlerin imalatında yoğunlaşmış durumdadır. Balık işleme özellikle önemlidir; bölgede hızar atolyeleri yaygındır. La Coruña'da bir petrol rafinerisinin (Petrolium) kurulması bu ilde sanayinin gelişmesini hızlandırmıştır. El Ferrol del Caudillo ile Vigo'da da büyük tersaneler vardır. Bunlara karşın Galicia ekonomisi geri kalmışlığını sürdürmektedir ve İspanya'nın gayri safi yurt içi hasılasına (GSYİH) katkısı düşük bir orandadır.

Galicia'nın kültürel yapısı ve kendine özgü lehçesi öteki yörelerden kopuk bir gelişme gösterir. Bu yüzden, İspanya ve Portekiz 1668'de kesin olarak ayrılana değin, Galicia kültürü daha çok Portekiz'e yakındı. Galicia dilinin edebiyatta kullanımı 13. yüzyıl sonlarında doruğuna ulaşmıştı. Bu dönemde, daha çok Provans diline yakın şiir ölçüsü o sırada pek gelişmemiş olan Kastilya ölçüsüne oranla daha incelikliydi ve daha büyük bir çeşitlilik gösteriyordu. Kastilya'nın siyasal ve kültürel alandaki egemenliği, Galicia dilinin edebiyatta kullanımının geri-

lemesine yol açtı. 20. yüzyılda Galicia'dan çıkmış olan yazarların pek çoğu Kastilya dilinde yazmıştır. 20. yüzyılın önde gelen Galicia'lı bilgini, yapıtları İspanyol dilbilimi ve kültürü üzerine yoğunlaşan Ramón Menéndez Pidal'dır (1869-1968). Nüfus (1991 geç.) 2.709.743.

Galicia lehçesi, Portekizcenin İspanya'nın kuzeybatısında konuşulan lehçesi. Daha çok İspanyolcanın bir lehçesi olarak ele alınmıştır. Ayrıca bak. İspanyolca; Portekizce.

Galiciya, Lehçe GALICJA, Almanca GALIZIEN, Rusça ГАЛЫСІЯ. Doğu Avrupa'da bölge. Avusturya'nın 1772'de Polonya'yı ilhak etmesine değin Polonya'nın bir parçası olmuş, 20. yüzyılda yeniden Polonya'ya bağlanmış, günümüzde ise Polonya ile Ukrayna arasında bölünmüştür.

Yukarı Dinyester kıyısındaki Halicz (Galiciya da Galych) kentinin çevresinde, Dinyester'e dökülen Zbruç Irmağının doğusuyla San Irmağının doğduğu bölgenin batısı arasında kalan toprakları kapsayan Doğu Galiciya (Kızıl Rutenya ya da Kızıl Rus olarak da bilinir), 981'de Büyük Prens Vladimir tarafından Kiev Rusyası'nın topraklarına katıldı. 1087'de bağımsızlığını kazanarak sonraki yüzyılda zengin ve güçlü bir prenslik oldu. 1199'da bölgeyi ele geçiren Volinya (Volhynia) prensi Roman Mstislavici, Volinya ve Galiciya'yı tek bir prenslik halinde birleştirdi. Roman ile oğlu Danilo Romanoviç'in (hd 1238-64) yönetimleri sırasında, Polonya ve Macaristan'ın yenilgiye uğratılmasıyla, Galiciya Doğu Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri durumuna geldi. Ama prensler ile boyarlar (ordu ve sivil yönetimde yüksek görevlere sahip soylular) arasındaki iktidar mücadelesi yüzünden gücünü yitirdi. 1253'te papalık elçisinin elinden taç giyerek Galiciya kralı ilan edilen Danilo, 1237-41 arasında Rus topraklarını işgal etmiş olan Moğol hanının egemenliğini kabul etmek zorunda kaldı.

Ama Galiciya hiçbir zaman öbür Rus toprakları gibi Moğol İmparatorluğu'nun bir parçası olmadı. 1323'te Roman hanedanının son bulmasının ardından boyarlar, Polonyalı bir prens olan Mazovyalı Bolesław Jerzy'yi Galiciya prensi seçtiler. Bolesław'ın ölümünden sonra (1340) Polonya kralı III. Kazimierz (Büyük) Galiciya'yı topraklarına kattı (1349). Polonya'nın egemenliği altında bulunduğu dönemde Galiciya'ya yerleşen Polonyalı seçkinler, zamanla ülkenin egemen sınıfı durumuna geldiler ve Galiciya'da Polonya'nın yasal, toplumsal ve dinsel kurumlarını yerleştirdiler.

Polonya'nın 1772'de bölüşülmesi sırasında Doğu Galiciya, San ve Vistül ırmakları arasında kalan batıdaki topraklarla birlikte Avusturya'ya verildi. 1795'te Vistül'ün doğusundaki ve batısındaki topraklar da Avusturya'ya geçti. 1814-15 yıllarındaki Viyana Kongresi'yle yapılan düzenlemelerin ardından Avusturya'nın Polonya'daki toprakları Galiciya ve Lodomeria Krallığı adını aldı. 1815'ten beri bağımsızlığını koruyan Kraków Cumhuriyeti de 1846'da bu topraklara katıldı. Avusturya egemenliği altında bulunduğu dönemde Galiciya'da serflik kaldırıldı (1848-49); 1869'dan sonra ise bölgeye büyük ölçüde yönetsel özerklik verildi. Öte yandan Polonyalıların Doğu Galiciya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Ukraynalılara uyguladıkları baskıların giderek artması, 19. yüzyılın sonlarında Ukraynalılar arasında güçlü bir milliyetçi hareketin doğmasına neden oldu.

I. Dünya Savaşı sırasında ve savaş sonrasında Polonyalılar, Rutenyalılar ve Ruslar

arasında çekişme konusu olan Galiciya, sonunda butünüyle Polonya'ya bağlandı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Sovyetler Birliği Doğu Galiciya'yı Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile birleştirdi. Savaşın sonra Doğu Galiciya Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak kalırken, Polonyalıların yaşadığı Batı Galiciya Polonya'ya verildi.

Galiciya Saldırısı, TEMMUZ SALDIRISI YAZ SALDIRISI ya da KERENSKİ SALDIRISI olarak da bilinir, I. Dünya Savaşı sırasında, 1917 Şubat Devrimi'nin ardından Rusya'da kurulan Geçici Hükümet'in savaş bakanı Aleksandr Kerenski'nin Galiciya'ya düzenlediği başarısız saldırı (Temmuz 1917). Rus ordusu içindeki dağınıklığın ve çözülmenin ulaştığı boyutu gösteren saldırı Geçici Hükümet'in halkın devrimci taleplerini karşılamadaki yetersizliği ortaya koymuş, ilımlı ve tutucu unsurların geçici olarak güçlenmesine yol açmıştır.

Şubat Devrimi'nden sonra barış talepleri özellikle ordu içinde hızla yaygınlaşmış, erlerden oluşan komiteler askeri kararları tartışmaya ve subayların emirlerine uymaya başlamışlardı. Böylece ordu içindeki disiplin bozulmuş ve ordudan kaçan asker sayısı artmıştı. Mayıs 1917'de kurulan Geçici Hükümet ise çarlık hükümetinin yaptığı ittifakı desteklemeyi sürdürüyor ve barış yapmaktan kaçınıyordu. Bütün bu olumsuzluklara karşın askeri bir zaferin halkı Geçici Hükümet etrafında birleştireceğini ve düşman devletleri barışa zorlayacağını öne süren Kerenski, Galiciya'ya bir saldırı düzenlemeye karar verdi.

General Aleksey A. Brusilov komutasındaki Rus ordusu 1 Temmuz 1917'de Galiciya sınırındaki Avusturya-Alman birliklerine saldırdı ve Lvov'a doğru ilerlemeye başladı. Başlangıçta sağlanan üstünlüğe karşın, Rus askerleri çok geçmeden siperlerden çıkmayı ve savaşmayı reddetmeye başladılar. 3-4 Temmuz'a gelindiğinde saldırının başarısızlığı kesinleşmiş durumdaydı. 6 Temmuz'da karşı saldırıya geçen Avusturya ve Alman birlikleri Ukrayna'nın içlerine kadar ilerledikten sonra Zbruç Irmağında durdular.

Bu sırada başlayan Temmuz Günleri ayaklanması ve hükümetin Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesinden duyduğu korku Galiciya yenilgisinin ikinci plana düşmesine yol açtı. Öte yandan Galiciya Saldırısı bazı önemli siyasal sonuçlar da doğurdu. Kerenski'nin genelkurmay başkanlığına ordu içinde disiplinin yeniden sağlanmasını isteyen General Lavr G. Kornilov'u getirmesi ordu içinde tutucuların güçlenmesine ve "Kornilov Ayaklanması" olarak bilinen darbe girişimine zemin hazırladı.

Galilei, Galileo (d. 15 Şubat 1564, Piza - ö. 8 Ocak 1642, Arcetri, Floransa yakınları), deneysel yöntemin kurucusu olarak kabul edilen İtalyan matematikçi, astronom ve fizikçi. Modern bilimsel düşünceye önemli katkılarda bulunmuştur. Göğü teleskop kullanarak inceleyen ilk bilim adamı olarak Yer'in, o zamana değin inanıldığı gibi evrenin merkezi olmadığına ve Güneş'in çevresinde dolandığına ilişkin kanıtlar ortaya koymuş, Newton'ın sonradan birinci ve ikinci hareket yasası olarak biçimlendirdiği yasaları genel ilkeler biçiminde ilk kez belirlemiştir. Kütleçekimi ve hareket konularındaki öncü çalışmaları ve deneyle matematiksel analizi birleştirmesi nedeniyle deneysel fiziğin ve modern mekanik kurucusu olarak kabul edilir. En önemli başarıları

Aristoteles'in mantıksal-sözel yaklaşımına karşı matematiksel usulüğü yerleştirmiş ve modern deneysel yöntemi bu temel üzerinde kurmuş olmasındır.

Gençliği. Tanınmış müzikçi Vincenzo Galilei'nin oğlu olan Galileo, ilk eğitimini, ailesinin 1574'te taşındığı Floransa yakınlarındaki Vallombrosa Manastırı'nda aldı. 1581'de tip öğrenimi görmek üzere Pisa Üniversitesi'ne girdi. Burada, tavadan salıyan bir lambanın salınımlarını gözleyerek bir tam salınım için gereken sürenin, salınımın genliği ne olursa olsun hep aynı kaldığını bulan Galilei, sonradan bu olayı deneysel olarak doğrulayacak ve saatlerin düzenli çalışması amacıyla sarkaçtan yararlanılabileceğini ortaya koyacaktı.

Sarkaçlara ilişkin bu gözlemine değin hiç matematik eğitimi görmemiş olan Galilei, rastlantı sonucu dinlediği bir geometri dersinin de etkisiyle, Toscana sarayında öğretmenlik yapan Ostilio Ricci'den matematik

Galilei, J. Sustermans'ın yağlıboya çalışması, y. 1637; Uffizi Galerisi, Floransa
Alman Art Resource

ve fizik dersleri almaya başladı. Mali durumunun elvermemesi nedeniyle 1585'te üniversiteden ayrılmak zorunda kaldı; Floransa'ya dönerek akademiye ders vermeye başladı. 1586'da hidrostatik teraziyi bulan ve bu buluşunu bir makaleyle açıklayan Galilei'nin ünü bütün İtalya'ya yayıldı. 1589'da yazdığı katı cisimlerin ağırlık merkezlerine ilişkin inceleme Pisa Üniversitesi'nde matematik dalında öğretim üyeliğine getirilmesini sağladı.

Burada hareket üzerine araştırmalara başlayan Galilei, ilk olarak, ağırlıkları farklı cisimlerin farklı hızlarda düşeceklerine ilişkin Aristotelesçi görüşü çürüttü. Pisa'daki görevinden ücretinin düşüklüğü nedeniyle ayrılarak 1592'de Padova'da matematik profesörü olarak çalışmaya başlayan Galilei bu görevi 18 yıl sürdürdü ve buluşlarının önemli bir bölümünü burada gerçekleştirdi. 1604 sıralarında, düğün cisimlerin düzgün hızlanan hareket yaptığını (böyle bir harekette cismin hızı zamana göre düzgün bir biçimde artar ya da azalır) kuramsal olarak kanıtladı. Ayrıca parabolik düşme yasasını (örn. havaya fırlatılan bir mermi parabol biçiminde bir yörünge izler) ortaya koydu.

Teleskopla yaptığı gözlemler. Galilei, gezegenlerin Güneş çevresinde dolandığına ilişkin Kopernik kuramına henüz gençken inanmış, ama (Kepler'e yazmış olduğu 4 Nisan 1597 tarihli mektuptan da anlaşıldığı gibi) eleştirilmek korkusuyla bu görüşünü açıklamaktan çekinmişti. 1609 ilkbaharında

Venedik'teyken teleskopun keşfini öğrendi ve Padova'ya dönüşünde ilkin büyütmeye gücü üç olan bir teleskop yaptı, sonradan bunu geliştirerek büyütmeye gücünü 32'ye çıkarmayı başardı. Yaptığı teleskoplar, mercek yüzeylerinin eğrilik derecesini denetlemek amacıyla geliştirdiği yöntem sayesinde, astronomi gözlemlerinde kullanılabilecek ilk teleskoplar olarak kısa sürede Avrupa'nın her yanında aranmaya başladı.

Astronomi gözlemlerinde teleskoptan yararlanılmasını başlatan Galilei, 1609-10 yıllarında bir dizi buluş gerçekleştirdi. Ay yüzeyinin sanıldığı gibi düzgün değil girintili çıkıntılı olduğunu ve Samanyolu gökadasının birçok yıldızdan oluştuğunu buldu; Jüpiter'in uydularını keşfetti; bunları eski öğrencisi ve sonradan kendisine sarayında görev veren Toscana grandükü II. Cosimo'nun onuruna "Medicia Sidera" (Medici Yıldızları) olarak adlandırdı. Ayrıca Güneş lekelerini, Venüs'ün evrelerini ve Satürn'ün halkalarını gözlemledi. Astronomi alanındaki bulgularını 1610'da *Sidereus Nuncius* (Yıldızların Habercisi) adıyla yayımladı.

Teleskopla gerçekleştirdiği gözlemlerden etkilenen Venedik senatosu Galilei'nin Padova Üniversitesi'nde yaşam boyu profesör olarak kalmasına karar verdi, ama Galilei, Toscana grandükünün sarayın "baş felsefesi ve matematikçisi" olma önerisini kabul ederek 1610 yazında Padova'dan ayrıldı.

Kiliseyle çalışması. 1611'de Roma'ya giden Galilei, papalık sarayının yetkililerine teleskopuyla bir gösteri yaptı. Gördüğü büyük ilgiden cesaret alarak 1613'te Roma'da yayımladığı *Istoria e dimostrazioni intorno alle macchie solari* (Güneş Lekelerinin Tarihi ve Kanıtları) adlı yapıtında Kopernik kuramını ilk kez açıkça savundu, Güneş yüzeyindeki lekelerin hareketinin Kopernik'i doğruladığını, Ptolemaios kuramını ise çürüttüğünü öne sürdü.

Anlatımındaki ustalık, Latince yerine İtalyanca'yı yeğlemesi ve bu dili çok yetkin bir üslupla kullanması, görüşlerinin üniversitenin dışına taşarak yaygınlaşmasını ve geniş kitleleri etkilemesini sağladı. Çıkarlarının tehlikeye olduğunu gören Aristotelesçi profesörler ona cephe aldılar, Kopernik kuramının kutsal metinlerle geliştiğini vurgulayarak Galilei'yi kilise yetkililerinin gözünde karalamaya giriştiler. Bu çabalarında onlara yardımcı olan Dominiken vaizler bir yandan kiliselerde "matematikçiler" in bu yeni dinsizliğine ateş püskürürken, bir yandan da dine karşı ve uydurma olduğunu iddia ettikleri sözlerini gerekçe göstererek Galilei'yi Enkizisyon'a gizlice ihbar ettiler. Durumdan büyük kaygıya kapılan Galilei grandüke ve Roma'nın önde gelen kişilerine mektuplar yazarak tehlikeye dikkat çekti. Bu mektuplarda, kilisenin, bilimsel gerçeklerle çelişkiye düşmesi durumunda kutsal metinleri alegorik biçimde yorumlama geleceğini, Kilise Babaları'ndan alıntılar yaparak anımsatıyor ve "insanlar doğruluğunu kanıtlama yoluyla gördükleri bir şeyi inananın günah ilan edildiğini görmek durumuna düşerlerse bunun çok büyük zararlara yol açacağını" belirtiyordu. Yetkililerden, yeniliklerin önünü kesmemelerini dilemek için bizzat Roma'ya gitti. Kilise uzmanlarının bir bölümü ondan yanaydı. Ama kilisenin baş ilahiyatçısı Kardinal Robert Bellarmine yeni kuramların önemini kavrayabilecek bir kişi değildi ve matematiksel varsayımların fiziksel gerçeklikle hiçbir ilişkisi olmadığı yolundaki yerleşik inanca bağlıydı. Onun temel kaygısı, Protestanlığa karşı savuşturmak Katolikliği zayıf duruma düşürebiyecek bir skandalın ortaya çıkmasıydı. Bu nedenle Kopernikçiliği "yanlış ve asılsız"

ilan ederek konuyu temelden çözmenin en doğru yol olacağına karar verdi ve Kopernik'in kitabı Yasak Kitaplar Listesi Kurulu'na yasaklandı. Bu konudaki karar 5 Mart 1616'da alındı. Ama Kardinal Bellarmine konuya özel bir önem vererek Galilei'yi 26 Şubat'ta huzuruna kabul etmiş, çıkacak karar hakkında kendisine bilgi vermiş, bundan böyle bu öğretiye "bağlı kalmasının ve onu savunmasının" yasaklanmış olduğu konusunda onu uyarmış, ama konunun salt "matematiksel bir varsayımı" olarak tartışılabileceğini bildirmişti.

Bu olayı izleyen yedi yıl boyunca Galilei, Floransa yakınlarındaki Bellosguardo'daki evine çekilmiş olarak yaşadı. Orazio Grassi'nin kuyruklu yıldızların niteliği üzerine yazdığı ve açıkça kendisini hedef alan bir broşürüne yanıt olarak 1623'te *Il Saggiatore* (Ayarıcı) adlı ünlü yapıtını yayımladı. Fiziksel gerçeklik üzerine parlak bir polemik niteliğinde olan ve yeni bilimsel yöntemi sergileyen bu yapıtında, Galilei'nin ünlü "Doğanın kitabı... matematikle yazılmıştır" cümlesi yer alır. Kitap Galilei'nin eski arkadaş ve koruyucusu olan yeni papa VIII. Urbanus'un adına sunulmuş, papa da bu sunuyu coşkuyla karşılamıştı.

Galilei 1616 kararını yürürlükten kaldırtabilme umuduyla 1624'te Roma'ya gitti. Bunu başaramadıysa da papadan "dünya sistemleri" (hem Ptolemaios, hem de Kopernik sistemleri) üzerinde yazı yazma izni aldı. Bu izin, iki sistemi tartışırken tarafsızlığını koruması, sonunda papalığın kendisine emretmiş olduğu sonuca (Tanrı'nın birbiri'nin aynısı sonuçları insanın hayal dahi edemeyeceği çeşitli yollarla ortaya çıkarmaya kadir olması nedeniyle insanın dünyanın gerçekte nasıl yaratılmış olduğunu bilemeyeceği sonucuna) varması ve Tanrı'nın her şeye kadir olduğu gerçeğini sınırlamaya kalkışmaması koşuluyla verilmişti. Bu emirler baş sansürcü Monsignor Niccolò Riccardi tarafından yazılı olarak da Galilei'ye verildi.

Floransa'ya dönen Galilei büyük yapıtı *Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, ptolemaico e copernicano* (İki Büyük Yer Sistemi, Ptolemaios ve Kopernik Sistemleri Üzerine Konuşmalar) üzerinde yıllar sürecektir çalışmaya başladı. Kitap 1632'de sansürcülerden eksiksiz basılabilmeye izni almış olarak yayımlandı; Avrupa'nın her yanında büyük heyecan ve övgüyle karşılandı, edebî ve felsefî bir başyapıt olarak kabul edildi.

Kitabın yayımlanmasını izleyen olaylar bugün ancak dolaylı biçimde bilinmektedir. Papaya, kitabın tarafsız görünen başlığına karşın, aslında Kopernik sisteminin güçlü ve pervasız bir savunusu olduğu belirtildi. Kitap boyunca savunulan sağlam görüşler, kitabın sonunda verilmesi emredilmiş olan sonuç bölümünü etkisiz ve anlamsız kıldı. Cizvitler, bu yapıtın, kurulu düzen için "Luther ve Calvin'in öğretilerinin toplamından" bile daha zararlı olacağını vurguluyorlardı. Papa, öfke içinde, kovuşturma açılmasını emretti. Kitap için önceden izin alınmış olduğundan, izlenebilecek tek hukuksal yol, izni tekzip edip kitabı yasaklamaktı. Tam bu sırada, Galilei'nin dosyasında bir belgenin varlığı "keşfedildi". 26 Şubat 1616'da, Bellarmine'nin huzurunda, Galilei'nin "ne biçimde olursa olsun Kopernikçiliği anlatması ya da tartışması" Enkizisyon'un ceza yaptırımına bağlanarak özellikle yasaklanmıştı. Böylece, kitap için elde edilmiş olan iznin sahtecilikle ve usulsüz biçimde alındığına karar verilebildi (1877'de dosya içeriği yayımlandığında kanıtları inceleyen tarihçiler bu belgenin dosyaya sonradan konmuş olduğu ve Galilei'ye aslında böyle

bir yasaklamanın getirilmemiş olduğu görüldüğünde birleşmişlerdir). Kilise yetkilileri bu "yeni" belgeye dayanarak Galilei'yi heretiklikle suçlamayı başardılar. Yaşlı ve hasta olduğunu öne sürmesine karşın Şubat 1633'te Roma'ya gelerek duruşmada hazır bulunmak zorunda bırakılan Galilei'ye özel işlem yapıldı ve hapse atılmadı. 12 Nisan günü yapılan çetin sorgulamada Galilei 1616'da kendisine böyle bir yasaklama konmuş olduğu iddiasını sürekli olarak reddetti. 16 Haziran'da mahkûm oldu, hüküm kendisine 21 Haziran'da okundu: Kopernik öğretisine bağlı olmak ve bu öğretiyi anlatmaktan suçlu bulunmuştu; nedamet getirerek görüşlerinden dönmesi emredildi. Galilei geçmişteki hatalarından "kesinlikle vazgeçtiği, nefret ettiği ve bunları lanetlediği" yönünde bir ifade verdi. Hüküm hapis cezasını da içeriyordu, ama papa bu cezayı ev hapsine çevirdi ve Galilei yaşamının son sekiz yılını Floransa yakınlarındaki Arcetri'deki evinde geçirdi. Papa II. Johannes Paulus'un 1979'da oluşturduğu bir komisyon, 1992'de Galilei'nin itibarının iade edilmesine karar vermiştir.

Galilei'nin olağanüstü zihinsel gücü ölümüne değin azalmadan sürdü. 1634'te *Discorsi e dimostrazioni mathematiche intorno a due nuove scienze attenenti alla meccanica* (Mekanikle İlgili İki Yeni Bilim Üzerine Söylevler ve Matematiksel Kanıtlar) adlı yapıtını bitirdi. Genellikle en değerli yapıtı sayılan ve 1638'de Leiden'de basılan bu kitapta Galilei, araştırmalarını ilk başladığı yıllarda gerçekleştirdiği deneylerin sonuçlarını yeniden değerlendirdi ve mekanığın temel ilkeleri üzerine sonradan geliştirdiği görüşlere yer verdi. Teleskoptan yararlanarak gerçekleştirdiği son buluş Ay'ın günlük ve aylık sallantılarını (librasyon) ilk kez gözlemlemesiydi. Bu gözlemleri 1637'de görme yetisini yitirmeden birkaç ay önce yapan Galilei, daha sonra sarkacın saat mekanizmasının çalışmasını düzenlemekte kullanılabileceğini belirledi; bu buluş 1656'da Felemenkili bilim adamı Christiaan Huygens tarafından uygulamaya kondu. Cisimlerin çarpışması kuramına ilişkin görüş ve düşüncelerini öğrencileri Vincenzo Viviani ve Evangelista Torricelli'ye son günlerine değin yazdırdı.

Bilime katkıları. Galilei'nin astronomiye katkısını teleskop kullanarak gerçekleştirdiği buluşlar oluşturur. Onun adı, bilim tarihine evrenin gözlenebilen sınırlarını alabilmesine genişleten bilim adamı olarak geçmiştir. Olağanüstü bir yeteneği yansıtan gözlemleriyle, örneğin Jüpiter'in uydularını keşfetmesini izleyen iki yıl içinde bu uyduların dolanımına ilişkin tabloları düzenlemiş ve bunların tutulumlarının gözlenmesi yoluyla yeryüzünde boyalam belirlemesinin olanaklı olduğunu göstermiştir. Güneş lekelerine ilişkin gözlemleri hem bu gözlemlerdeki doğruluk derecesi, hem de bunlardan çıkardığı Güneş'in dönüşüne ve Yer'in dolanımına ilişkin sonuçlar bakımından çok önemlidir.

Galilei'nin Kepler yasalarını hiç göz önüne almaması şaşırtıcıdır. Evrenin yapısının tam bir düzenlilik göstermesi için gezegen yörüngelerinin (Kepler'in bulmuş olduğu gibi eliptik değil) dairesel olması gerektiğine inanan Galilei, bu önyargısı yüzünden, kendi buluşu olan eylemsizlik yasasını tam olarak biçimlendirmeyi başaramamıştır.

Evrensel bir kütleçekimi kuvveti kavramının Galilei'nin düşüncelerinde belli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Ama Galilei bu kavramı, Descartes gibi, "gizemli" bir nitelikte bulduğu için kabullenememiştir. Sabit yıldızlardan bazılarının ıraklık açısından her

yıl küçük bir değişimin olması gerektiğini. Satürn'un ötesinde başka gezegenlerin var olabileceğini ve bunların bir gün bulunacağını, ışığın çok yüksek ama ölçülebilir bir hızla hareket ettiğini öne sürmesi modern buluşlara öncülük eden görüşlerine örnek olarak sayılabilir. Teleskopun çok küçük nesneleri büyütüp inceleyebilecek bir biçimde düzenlenebileceğini 1610'da bulmuş olmasına karşın mikroskopu tam anlamıyla geliştirebilmiş değildi. 1624'te Roma'da ilk kez bir mikroskop gördüğünde, hemen bu aygıtta bazı düzeltmelere girişmiş, onu geliştirmeye çalışmıştır.

Galilei'nin bilime en büyük katkılarından biri mekanığın bir bilim dalı olarak kurulmasındaki payıdır. O güne değin bu alanda bazı gerçekler ve teoremler bulunmuştu, ama bunlar arasında bağlantı kurulabilmiş değildi. Kuvvet kavramının mekanikte oynadığı rolü açıkça kavrayıp ortaya koyabilen ilk bilim adamı Galilei'dir. Kuvvet ile hareket arasındaki ilişkiyi yasalar biçiminde açıkça ortaya koyamamışsa da, bu yasalar yapıtlarında iyice belirgindir ve dinamik problemlerinin çözümünde bunlardan yararlanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Isaac Newton'ın yüzyılın sonlarına doğru mekanikte gerçekleştirdiği büyük atılımın önünü açan da Galilei olmuştur. Bu alandaki olağanüstü başarıları matematiksel analizi fizik problemlerine uygulayabilmesine borçludur.

Galilei geçmişte birbirinden hep ayrı tutulmuş olan matematik ile fizik arasındaki ilişkiyi olduğunu ve birbirlerine destek olabileceğini kavrayan ilk bilim adamıdır. Böylece Ay'ın ötesindeki âlem ile Ay'ın berisindeki âlem arasındaki geleneksel ayrımı yıkararak göğe ve Yer'e ilişkin olguları bir kuram içinde birleştirmeyi başarmıştır. Onun uyguladığı en önemli ve tümüyle kendine özgü yöntem deneye hesaplamayı birlikte yürütmesi olmuştur. Bu yöntem somutun soyuta dönüşürülebilmesini ve deney sonuçlarının sürekli ve düzenli bir biçimde karşılaştırılabilmesini olanaklı kılmıştır. Modern anlamda "deney" kavramını oluşturan Galilei, bu kavram için *cimento* (sıvı) terimini kullanıyordu. Deneyssel yöntemi, düşen cisimlerin hareketi, eğik düzlemde hareket ve denge ve mermilerin hareketi gibi olaylarda kuramsal yoldan varılan sonuçların sınanıp doğrulanması amacıyla uygulamıştır. Mermilerin hareketini ele alış biçimi, momentum tanımı ve yapıtlarındaki başka bilgiler, Newton'ın bulunduğu hareket yasalarının bilincinde olduğunu göstermektedir. 1612'de yayımlanan *Discorso intorno alle cose che stanno in su l'acqua* (Suda Yüzen Nesneler Üzerine Söylev) adlı yapıtında hidrostatikğin temel teoremlerini kanıtlarken virtüel (edimsiz) hızlar ilkesini kullanmış, sifon içindeki sıvının denge durumunu incelemiş ve katı cisimlerin sıvılar içinde yüzmeye koşullarını belirlemiştir. 1607'de basit bir havalı termometre geliştirmiştir.

Galilei'nin tüm yapıtları ilk olarak 1842-56 arasında *Le Opere di Galileo Galilei* (der. E. Elbèri, 16 cilt; Galileo Galilei'nin Yapıtları) adıyla yayımlanmıştır. Toplu yapıtlarının çok daha geniş ve eksiksiz biçimi, Galilei uzmanı Antonio Favaro'nun derlediği *Le Opere di Galileo Galilei: Edizione nazionale sotto gli auspici di sua maestà il re d'Italia* (1890-1909, 20 cilt; yb 1929-39; Galileo Galilei'nin Yapıtları) adlı yapıttır.

Galilei, Vincenzo (d. y. 1520, Santa Maria in Monte, Floransa yakınları - gömüldüğü 2 Temmuz 1591, Floransa), astronomi bilgini Galileo Galilei'nin babası. Klasik Yunan tiyatrosuyla müziğinin başka öğelerinin yanı sıra, basit akor eşlikli solo şarkı (monodi)

soyleme uslubunu da canlandırmaya çalışan müzik ve edebiyat amatörleri grubu *Camerata*'nın(*) onderlerindenidir.

Ünlü Venedikli orgcu, müzik kuramcısı ve besteci Gioseffo Zarlino dan (1517-90) ders alarak oldukça ünlü bir lavyacı ve besteci oldu. Madrigal ve çalgı müziği parçalarını içeren çeşitli kitapları yaşadığı dönemde basıldı. Yunan müziğini o zaman bilindiği kadarıyla taklit ederek solo şarkılar yazan ilk bestecinin Vincenzo Galilei olduğu ileri sürülür. Bu şarkılar bugün kayıptır.

Galilei, eski öğretmeni Zarlino'ya, özellikle de onun akor sistemine şiddetle saldırı, hakaret dolu eleştiriler yayımladı. Bunlar arasında bulunan *Dialogo della musica antica, et della moderna* (1581, Antik ve Çağdaş Müzik Üzerine Diyalog) Yunan ilahilerinden örnekler içeriyordu (Bunlar, Yunan müziğinden hugene kalmış birkaç boluk pörçük parça arasındadır). Galilei aynı yapıtta, dört ya da beş sesin farklı melodi dizilerini aynı anda farklı ritimlerde soylediği, sözlerin böylece anlaşılmaz duruma girdiği ve sözcüklerin doğal ritminin dikkate alınmadığı kompozisyon uygulamasına saldırıyordu. Bu uygulama Galilei'nin kuçum-seddiği ve 17. yüzyılda ortadan kalkan İtalyan madrigal üslubunun tipik özelliğiydi.

Galilei dönüşümleri, NEWTON DÖNÜŞÜMLERİ olarak da bilinir, klasik fizikte, birbirine göre sabit hızla hareket eden iki sistemin uzay ve zaman koordinatları arasındaki ilişkisini belirleyen denklem kumesi. Yalnızca düşük hızlı olayları betimlemede yeterli olabilen Galilei dönüşümleri, uzayın ve zamanın mutlak olduğu, uzunluk, zaman ve kütlelerin gözlemcinin görelî hareketinden bağımsız olduğu ve ışık hızının gözlemcinin görelî hareketine bağımlı olduğu görüşlerinin biçimsel ifadesini oluşturur. Ayrıca bak. Lorentz dönüşümleri.

Galilei teleskopu, GALILEI DÜRBÜNÜ olarak da bilinir, ünlü İtalyan bilgini Galileo Galilei'nin 1609'da geliştirdiği teleskop. Galilei bu teleskopu kullanarak Jüpiter'in en büyük dört uydusunu, Güneş lekelerini, Venüs'ün evrelerini ve Ay yüzeyindeki tepeleri ve çukurları keşfetmiştir. Basit bir mercekli teleskop olan Galilei teleskopu, objektif (görüntüyü oluşturan mercek) görevi yapan bir yakınsak mercek ile gözmerceği (oküler) olarak objektifin odağının önüne yerleştirilmiş bir ıraksak mercekten oluşur. Elde edilen görüntü doğru görüntüdür. Günümüzde düşük güçlü opera dürbünü olarak kullanılmaktadır.

Galilei uyduları, 1610'da İtalyan bilgini Galileo Galilei'nin keşfettiği, Jüpiter'in en büyük dört uydusu. Jüpiter'den uzaklıklarına göre bu uydular Io, Europa, Ganymedes ve Kallisto'dur. Bu gök cisimlerinde kayaya oranla buz miktarı, Jüpiter'den uzaklaştıkça düzenli biçimde artar. Bu durumu uyduların oluşumu sırasında gezegenin parlaklık bakımından maksimum evrede olduğunu düşündürmektedir. Io ve Europa ile Europa ve Ganymedes'in kavuşumları, her zaman Jüpiter'in karşıt taraflarında gerçekleşir.

Galileo, Jüpiter gezegenini araştırmak için ABD'nin 18 Ekim 1989'da fırlattığı insanüstü uzay aracı. "Galileo", sarmal yörüngesinde bir kez Venüs'ün (Şubat 1990), iki kez de Yer'in (Aralık 1990, Aralık 1992) yakınından geçecek ve Venus, Ay ve küçük gezegen Gaspra'dan resim ve bilgi gönderecek biçimde tasarlanmıştır. Aralık 1995'te Ju-

pter'in yörüngesine girmesi beklenen araç, gezegenin atmosfer koşullarını, ısısını, basıncını, yoğunluğunu, kimyasal bileşimini ve bulut katmanlarını incelemek üzere Jüpiter'in ekvatoru yakınlara 337 kg'lık bir uzay sondası bırakacaktır. Gezegenin atmosferinin sıcaklığı ve basıncı nedeniyle sondanın 75 dakika içinde işe yaramaz duruma gelmesi beklenmektedir. "Galileo", yörüngedeyken Jüpiter ile 16 uydusunun resimlerini de çekecektir. Jüpiter sistemi, bazı nitelikleriyle Güneş sisteminin ilk dönemlerinin küçük bir modelini andırır. Bu sistemin incelenmesiyle gezegenlerin oluşumu ve evrimi konusunda bilim adamlarına ışık tutacak bilgiler elde edileceği düşünülmektedir.

Galium bak. yoğurtotu

Galiye, İslamda aşırı inanç akımlarına verilen ortak ad. Hz. Ali'ye ortak bağlılıklarını nedeniyle Şiilikle ilişkilendirilmelerine karşın, Şiiğin çoğunluk mezhebi İmamiyenin inanç ilkeleriyle ilgileri yoktur. Bu nedenle Sünni bilginlerden daha çok İmamiye bilginleri Galiyeyle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Galiye adı altında toplanan başlıca inançlar şöyle özetlenebilir:

1) Tanrılaşma: Genellikle Hz. Ali'yi Tanrı sayma biçiminde görülen bu tutum zamanla öteki ehl-i beyt imamlarının, hatta Galiye önderlerinin tanrılığına inanmaya kadar varmıştır. Tanrı'ya yaratıklarına ya da onları Tanrı'ya benzetme (tecsim ve teşbih), Tanrı ruhunun insan bedenine girdiği (hulûl), Tanrı'nın önce Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi yaratıp evrenin yaratılmasını ve yönetilmesini onlara bıraktığı gibi inançlar da bu kapsamda sayılabilir. Başta Seb'aiye, Ali-İlahiler, Hattabiye, Beyaniye, Mukannaiye ve Dürzilik olmak üzere 20 kadar akım bu yaklaşımı benimsemiştir.

2) Peygamberliğin sürekliliği: Bu inanca göre peygamberlik sürekli bir kaynaktır ve kesintisiz süren bir zincirdir. Bu nedenle peygamberlerin sonu gelmeyecektir. Hz. Ali ve soyundan gelen imamlar da birer peygamberdir. Gurabiye, Mugiriye, Keysaniye ve bazı Karmatiler bu inancı benimser.

3) Ruhların bedenden bedene geçmesi, ruhgöçümü (tenasuh): Ölümünden sonra dirilişi, ruhun bir bedenden çıkıp başka bir bedene girmesi olarak anlatılan bu inanç doğal olarak öbür dünyanın varlığını da inkâr anlamına gelir. Cennet ve Cehennem ruhun içine girdiği iyi ya da kötü bedendir. Mansuriye, Ma'meriye, Beyaniye, Hattabiye, Ravendiye bu inancı savunan başlıca akımlardır.

4) Zahiri ölüm: Olen kişinin, ölmüş gibi görüne de gerçekte ölmediği, göğe çekildiği ya da gizlendiği ve bir gün geri döneceği biçimindeki bu inanç Hz. Ali, imamlar ve kimi önderler için beslenmiştir. Bu inancı benimseyenler arasında Seb'aiye, Rezzamiye ve Hattabiye sayılabilir.

5) Bütün yasakların ve yükümlülüklerin kaldırılması (ibaha): Dinin koyduğu yasakları geçersiz, haram kıldığı şeyleri mubah, namaz, oruç, hac ve benzeri bütün yükümlülükleri gereksiz saymak ibaha olarak adlandırılır. Ma'meriye, Cenahiye, Mansuriye ve çoğu Batıni kolları bu inancı benimseyen akımlardandır.

Gall (d. y. 1840, Moreau Irmağı yakınları, Dakota Toprakları - ö. 1894, Oak Irmağı yakınları, Güney Dakota), Kuzey Amerika Ova Yerlilerinin, Dakotalar(*) konfederas-

yonu batı kolu içinde yer alan Hunkpapa Dakotalarının savaş şefi. Little Bighorn Çarpışması'nın (25 Haziran 1876) en önemli askeri önderlerindendir.

Küçük yaşta yetim kaldı ve Dakota şeflerinden Oturan Boğa tarafından küçük kardeşliği alındı. Amerika'ya gelen beyaz göçmenlerle ve ABD ordusu ile yapılan birçok çarpışmada kusursuz bir taktisyen ve stratejist olarak dikkati çekti. Little Bighorn Çarpışması'nda, yenilmek üzere olan Yerlileri toparladı ve Albay George A. Custer'ı tuzağa düşürüp kuvvetlerini yok ederek büyük bir saygınlık kazandı. Bu zaferden sonra Oturan Boğa'yla birlikte ABD ordusuna karşı birçok çarpışma ve çatışmaya girdi. Mayıs 1877'de de Kanada'ya geçen Oturan Boğa'yı izledi. Ama Kanada hükümetinin yerleşmeleri için toprak vermemesine, bizon sürülerini yitirmiş olmaları da eklenince Gall ve kabilesi açlıkla karşı karşıya kaldılar. Sonunda Oturan Boğa'yı terk eden Gall yaklaşık 1880'de ABD ordusuna teslim oldu. Güney Dakota'daki Siu yerleştirme kampına vardığında da kabilesinden, beyazlarla ve onların kültürüyle daha yakın ilişki kurmalarını istedi. 1889'da imzaladığı antlaşmayla Büyük Siu Yerleştirme Kampı'nın parçalanmasına ve geniş toprakların beyazlara bırakılmasına razı olması, daha sonra kendisi de kampta yaşayan Oturan Boğa ile arasında tam bir kopukluğa yol açtı.

Gall, Franz Joseph (d. 9 Mart 1758, Tiefenbronn, Baden, Almanya - ö. 22 Ağustos 1828, Paris, Fransa), Alman anatomisi ve fizyoloji bilgini. Beyindeki çeşitli

Franz Joseph Gall, Karl Heinrich Rahl'in portre çalışmasından Friedrich Wilhelm Bollinger'in yaptığı bir oymabaskı, y. 1812
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

bölgelerin belirli işlevlerden sorumlu olduğunu bulmuş, kafatasının biçiminden bireyin zihinsel yetilerini ve kişilik özelliklerini anlamayı amaçlayan frenolojiyi kurmuştur.

Zihinsel işlevlerin beynin belirli bölgelerinde odaklandığına ve insan davranışlarının bu işlevlerle bağlantılı olduğuna inanan Gall, kafatasının yüzeyinin de bu bölgelerin gelişmesini yansıttığını öne sürdü. Kendisinden sonra gelenlerin frenoloji adını verdiği "kraniyoskopi" konusunda Viyana'da verdiği seminerler, dine karşı olduğu gerekçeyle 1802'de Avusturya hükümetince yasaklandı. Üç yıl sonra da ülkeden ayrılmaya zorlandı.

Fransız cerrah Paul Broca'nın, 1861'de beyinde bir konuşma merkezi bulunduğunu kanıtlaması, Gall'in beynin işlevsel bölgeleri konusundaki savlarını doğrulamış oluyordu. Bununla birlikte kafatasının kalınlığı her bireyde farklı olduğundan, kafatası yüzeyinin beynin topografyasını yansıtmadığı, dolayısıyla frenolojinin temelsiz olduğu da aynı yıllarda anlaşıldı. Gall, sinir hücrelerinden (nöron) oluşan bozmaddeyi beynin etkin dokusu, gangliyonlardan oluşan ak-

maddeyi de iletilici dokusu olarak tanımlayan ilk bilim adamıdır.

Galla Placidia Anıtmezarı, İtalya'da Ravenna kentinde, Roma imparatoru I. Theodosius'un kızı Galla Placidia'nın yaklaşık 450'de yaptırdığı mezar yapısı. Planı haç biçimindedir. Haçın kolları beşik tonozla örtülmüş, her birinin üstüne kiremit kaplı birer beşik çatı oturtulmuştur. Kolların kesişme noktası daha yüksek tutularak üzeri bir yelken tonozla örtülmüştür. Bu yelken tonoz (sonradan Bizans mimarlığında çok rastlanacak olan) kare mekânın üzerinin dört köşede pandantiflere (küresel bingi) dayanan bir kubbeyle örtülmesi biçimindeki uygulamanın erken bir aşaması sayılabilir. Yelken tonozun üstüne dışarıdan gene kiremit kaplı bir topuz çatı oturur.

Galla Placidia Anıtmezarı, y. 450, Ravenna, İtalya
Zeynep İnançkur Arşivi

Yapının duvarları tuğladandır. Çok yalın düzenlenmiş dış cephelerde yalnızca sağır kemerlere yer verilmiştir. İçerisi ise bununla tam bir karşıtlık oluşturur. Duvarlar yaklaşık baş yüksekliğine kadar mermer levhalarla, tonozlar da, boş yer kalmamacasına mozaiklerle kaplıdır. Hem geometrik ve bitkisel örgeler, hem de dinsel sahneler içeren bu mozaikler erken Hristiyan resim sanatının en iyi korunmuş örnekleri arasındadır.

Gallalar, OROMOLAR olarak da bilinir, Etiyopya'daki en büyük etnik dil topluluğu. Nüfusun yaklaşık yüzde 40'ını oluşturur. Hami-Sami dil ailesinin Kuşi kolundan bir dil konuşurlar. Önceleri Etiyopya'nın yalnızca güneydoğusunda yaşarlardı. 16. yüzyılda ise dalgalar halinde öteki yörelere göç ettiler. Güney bölgesini tümüyle işgal ederek Kenya'daki Tana Irmağı üzerinde de bazı yerleşimler kurdular; Amhara bölgesinin güneyiyle birlikte ülkenin orta ve batısının büyük bölümüne, ayrıca kuzeyde, Eritre yakınlarındaki Velo ve Tigre'ye kadar yayıldılar. Yerleştikleri her farklı çevrede yerel gelenekleri benimseyip yerli halkla karışarak kendi kültür ve özelliklerini büyük ölçüde yitirdiler. Bunun yol açtığı siyasal bölünme ise Gallaların daha önce kuzeye sürmüş oldukları Amharalara boyun eğmeleri sonucunu doğurdu.

Büyük göç öncesinde Gallalar çobanlıkla geçiniyorlardı. Günümüzde de güney bölgelerindeki çok sayıda Galla, benzer bir yaşam sürmektedir. Doğu ve kuzey kesimlerinde uzun süredir Sidamolar ve Amharalarla karışmaları yerleşik tarımı benimsemelerine yol açmıştır.

Arusi ve Boran (Borana) Gallaları gibi güneyde yaşayan topluluklar gök tanrısına inanan paganlardır. Topluluğun her üyesinin yaşam boyu ayrı yaş gruplarından birinde yer aldığı gada sistemini hemen hiç bozulmadan korumuşlardır. Kuzeyde ise gelenekler gitgide zayıflamış, Gallalar ya Müslümandır ya da Etiyopya Ortodoks

Kilisesi'ne bağlıdır. Pek çoğu da Amhara kültürünü özümseyerek toplumsal alanda onlara eşit hale gelmiştir. 1974'teki devrimden sonra Gallaların etkisi artmıştır.

Galland, Antoine (d. 1646, Rollot, Montdidier yakınları - ö. 1715, Paris, Fransa), Ortadoğu masallarından uyarladığı 12 ciltlik *Mille et une nuits, contes arabes traduits en français* (1704-17; Binbir Gece, Arap Masallarının Fransızca Çevirisi) adlı yapıtı ile ünlü Fransız Doğubilimci.

Yoksul bir ailenin yedinci çocuğudur. Paris'te Collège de Noyon ve Collège de France'a devam etti; İbranice, Latince ve Yunanca öğrendi. 1670-75 arasında Fransa elçisi Nointel'le birlikte İstanbul'da bulundu. 1676'da ve 1679'da yeniden İstanbul'a giderek Arapça, Farsça ve Türkçe öğrendi. *Journal* (1672-80; *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar*, 1949, 1987, 2 cilt) ve *Relation de la Mort du Sultan Osman* (1676; Sultan Osman'ın Ölüm Oyküsü) adlı iki kitap yayımladı.

1679'da XIV. Louis'nin eski yapıtlar danışmanlığına getirildi. Sözlük çalışmaları yaptı. Kuran'ı Fransızcaya çevirdi. 1709'da Collège de France'ta profesör oldu. 1694'te Doğu bilgeliliğinin bir özeti olan *Les Paroles remarquables, les bons mots et les maximes des Orientaux* (Doğuların İlgi Çekici Sözleri, Nükteleri ve Özdeyişleri), ölümünden sonra 1724'te de *Les Contes et fables Indiennes de Bidpai et de Lokmam* (Bidpai ve Lokmam'ın Hint Masalları ve Fablları) adlı kitapları yayımlandı.

Gallas, Matthias, CAMPO KONTU (d. 16 Eylül 1584, Trento, İtalya - ö. 25 Nisan 1647, Viyana), Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-48) sonlarına doğru uğradığı yenilgilerle Habsburgların üstünlüğü ellerinden kaçırmasına neden olan komutan.

Otuz Yıl Savaşları sırasında, 1620'lerin ortalarındaki ve sonlarındaki çarpışmalarda büyük başarılar gösterdi. Bundan etkilenen Albrecht von Wallenstein onu 1630-31 yıllarında önemli komuta görevlerine getirdi. Gallas, İsveç kralı II. Gustaf Adolf ve Sachsen-Weimar dükü Bernhard'a karşı savaşı. Wallenstein'in yönetiminden uzaklaştırılmasında Ottavio Piccolomini ile birlikte önemli rol oynadı. 1634'te Wallenstein'in öldürülmesinden sonra başkomutanlığı ele geçirdi. 1634'teki Nördlingen Çarpışmaları'nın ilkini kazanmakla birlikte, dikkatsizliği ve içkiye düşkünlüğü daha sonraki çarpışmalarda yönetimini olumsuz yönde etkiledi. 1637, 1638 ve 1644'teki seferleri bozgunla sonuçlandı. Bu seferler sırasında birlikleri bütünüyle yok edilen Gallas, sonunda komutanlık görevinden ayrılmak zorunda bırakıldı.

Gallatin, (Abraham Alfonse) Albert (d. 29 Ocak 1761, Cenevre - ö. 12 Ağustos 1849, Astoria, New York, ABD), ABD'nin dördüncü maliye bakanı (1801-14). Cumhuriyetçi (Jefferson'cu) Parti iktidara geldiğinde sağlam bir maliye politikası izlenmesinde diretti, 1812 Savaşı'nın sona erdirilmesini sağlayan görüşmelerde etkili olmuştur.

On dokuz yaşında Yenidünya'ya göçmen olarak gittikten sonra iş yaşamına ve politikaya atıldı. Yerleştiği Pennsylvania eyaletinde, Antifederalistlerin başlıca dayanaklarından biri oldu. 1795'te Temsilciler Meclisi'ne girdi. Burada, sonraları güçlü Kaynaklar ve Araçlar Komisyonu'na dönüşen Temsilciler Meclisi Maliye Komisyonu'na seçildi. 1797-98 yıllarında, Fransa ile anlaşmazlıkları körükleyen eylemler için Federalistlerin desteklediği harcamaların kısıtlanmasını sağladı. Kongre'de Federalistlerce sert bir

dille suçlandı. Jefferson, yabancılara ve yıkıcı eylemlere karşı 1798'de çıkartılan bir dizi yasanın Gallatin'i görevden uzaklaştırmayı amaçladığını öne sürdü.

Gallatin, maliye bakanlığı sırasında yönetimin basitleştirilmesini ve devlet borçlarının sınırlandırılmasını savundu. Ağır denizcilik harcamalarına ve 15 milyon dolarlık Louisiana Alımı'na karşı borçları sekiz yıl içinde 23 milyon dolara düşürmeyi başardı.

1812'de İngiltere'ye savaş açılması, Gallatin'in en değer verdiği tasarıları için bir darbe oldu. Savaşın, ulusun refah ve ilerlemesine büyük zararlar vereceği düşüncesindeydi. Bundan dolayı devletin mali durumunu elinden geldiği kadar düzeltmeye çalıştı ve bir an önce barışı sağlamak için uğraştı. Rusya'nın arabuluculuk önerisine umut bağlayarak Mayıs 1813'te Avrupa'ya gitti. Rusya aracılığıyla görüşmeyi reddeden İngiltere, iki ülkenin doğrudan görüşmeler yoluyla uzlaşmasını önerdi. Sonunda iki ülkenin komisyonları Ağustos 1814'te Gent'te bir araya geldiler. Bitmez tükenmez tartışmalarda, Gallatin önemli rol oynadı. Görüşmelerin uyum içinde geçmesini sağladı ve bir diplomat olarak büyük bir ün kazandı. 24 Aralık'ta imzalanan Gent Antlaşması'yla barış sağlandı.

Gallatin, ABD'ye dönmeyen önce 1816-23 arasında Fransa'da ortaelçi olarak görev yaptı. ABD'ye döndüğünde kendini partiler arasındaki siyasal mücadelenin içinde buldu. 1824'te başkan yardımcılığına aday gösterildiyse de, ABD doğumlu olmadığından partisinin kazanma şansını zayıflatmak için ekimde adaylıktan çekildi. 1826-27 yıllarında kısa süre İngiltere'de ortaelçi olarak çalıştıktan sonra resmi görevinden istifa etti ve New York'ta, daha sonra kendi adını alan National Bank'ın başkanı oldu (1831-39). Kuzey Amerika Yerli halkları konusunda eğitim görmüş olan ve kimilerince "Amerikan etnolojisinin babası" sayılan Gallatin, New York Amerikan Etnoloji Derneği'nin de kurucusudur (1842). Gallatin üzerine en önemli biyografisi Henry Adams'ın *The Life of Albert Gallatin* (1879; Albert Gallatin'in Yaşamı) adlı yapıtıdır.

Gallaudet, Thomas Hopkins (d. 10 Aralık 1787, Philadelphia - ö. 10 Eylül 1851, Hartford, Connecticut, ABD), ABD'deki ilk sağır okulunun kurucusu.

1805'te Yale Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra, Andover'da ilahiyat okudu. Bir süre sonra sağırların eğitimiyle ilgilenmeye başladı. Avrupa'ya giderek çalışmalarını İngiltere ve Fransa'da sürdürdü. Fransa'da, aynı konuda çalışan R.-A. Cucurron Sicard'dan işaretli iletişim yöntemini öğrendi. 1816'da ABD'ye döndüğünde Connecticut eyaletindeki Hartford kentinde, Kongre'nin bağışladığı bir arsada Amerikan Sağır ve Dilsizler Okulu'nu kurdu. Bu okul 50 yılı aşkın bir süre, sağır için öğretmen yetiştiren başlıca eğitim merkezi oldu.

Gallaudet 1830'da okuldan emekliye ayrıldıktan sonra ABD'deki ilk eğitim felsefesi profesörü olarak New York Üniversitesi'ne atandı (1832-33). *Plan of a Seminary for the Education of Instructors of Youth* (1825; Gençliğin Öğretmenlerinin Eğitimi İçin Bir Yükseköğretim Tasarısı) adlı kitabında öğretmenlerin eğitimi için özel okullar önerdi. Çocuklar ve sağır için ders kitapları yazdı.

Galle, eskiden POINT DE GALLE, Sri Lanka'da, Güney bölgesinin ve Galle ilinin merkezi ve liman kenti. Adanın güney kıyısındaki geniş bir doğal limanda yer alır. 13. yüzyılda, belki de çok daha eski bir tarihte kurulduğu sanılmaktadır. Ama adanın ana

limanı durumuna Portekizliler döneminde (1507 - y. 1640) geldi. Felemenk yönetimi sırasında başkent olduysa da konumunu 1656'da Colombo'ya kaptırdı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Colombo limanının gelişmesi Galle'in geri planda kalmasına yol açtı. Ama Colombo'daki sıkışıklıktan dolayı gemi taşımacılığının bir bölümü Galle'e yöneldi. Colombo'nun 105 km güneydoğusunda bulunan kentin kara ve demir yolu bağlantıları düzgündür. Bir çimento fabrikasının bulunduğu kentte somurgeciliğin ilk dönemlerinden kalma bir kale ve bazı başka yapılar vardır. Nüfus (1983 tah.) 88.000.

Gallé, Émile (d. 8 Mayıs 1846 - ö. 23 Eylül 1904, Nancy, Fransa), cam tekniğinde yenilikler yaratmış oncu Fransız tasarımcı. 19. yüzyıl sonunda Fransız cam sanatının canlandırılmasında ve *art nouveau* üslubunun geliştirilmesinde önderlik eden sanatçılarından biridir.

Émile Gallé'nin kabartma bezemeli bir vazosu, y. 1895; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

Babası mobilya ve fayans eşya üreten başarılı bir işadamydı. Gallé felsefe, botanik ve resim eğitimi gördü. Daha sonra Fransa'da Meisenthal'de cam yapmasını öğrendi. Fransız-Alman Savaşı'ndan (1870-71) sonra babasının Nancy'deki fabrikasında çalışmaya başladı. Önceleri hafifçe renklendirilmiş, minelenerek ve kazıma resimler yapılarak bezenmiş saydam camlar üretti. Ama kısa süre sonra, çoğunlukla çeşitli kalınlıklarda levhalardan oluşan ve ustlerine kesme ya da aside yedirme baskı yöntemleriyle bitkisel örgeler işlediği, tam anlamıyla renklendirilmiş, saydam olmayan camları büyük ölçeklerde kullanmaya girişti. Yaptığı camlar 1878 Paris Sergisi'nde büyük başarı kazandı ve Gallé, çağdaş üsluplarda yapıtlar veren cesur bir tasarımcı olarak ad yapmaya başladı.

Gallé'nin yapıtlarının özgünlüğü daha çok 1889 Paris Sergisi'nde ortaya çıktı. Bunu izleyen 10 yılda, o dönemde Japon sanatına duyulan yaygın ilgiyi vansıtan cam işleriyle ünlü ülkesi dışına da yayıldı, yapıtları taklit edildi. Gallé, *art nouveau*'nun simgesel anlamlar da taşıyan özgür, simetrik olmayan doğallığına büyük katkılarda bulundu. Cam markotensisi adını verdiği denemelerinde çark kesimi, aside yedirme baskı, çeşitli cam levhaların üst üste yapıştırılması gibi tekniklerden, metal varak ve

hava kabcacıları gibi özel etkilerden yararlandı. Nancy'de el sanatının canlandırılmasına, ardından da işlenmiş camın seri üretimle yaygınlaşmasına öncülük etti. 19. yüzyıl sonlarında, üretimin en üst noktasına ulaştığı atölyesinde yaklaşık 300 kişi çalışıyordu. Gallé, *art nouveau* üslubunun ünlü cam ustası Eugène Rousseau'da aralarında olmak üzere pek çok el sanatçısını çevresine topladı. Ölümünden sonra atölyesinde 1913'e değin üretim sürdürüldü.

Gallé'den kaynaklanan yaratıcı güçle bitkisel örgelerin egemen olduğu bir tür doğalcılık gelişti. Bu üslup sonraları, 1901'de kurulmuş olan Yerel Endüstriyel Sanatlar Birliği Nancy Okulu ile özdeşleştirildi. Gallé'nin yapıtları, narin çiçekler, asmalar ve meyvelerle oluşturduğu doğal desenleri, gördüğü botanik eğitiminden kaynaklanıyordu. 18. yüzyılın rokoko üslubunu temel alarak yaptığı mobilya tasarımlarında, birleşim noktalarının organik biçimlerle belirlenleştirildiği (örn. dolap köşelerinin bitki sapı ya da ağaç dalı biçiminde bitirildiği) ve bitkisel kakma ve oymaların kullanıldığı Fransız geleneğini sürdürdü. Bu alana belki de en özgün katkısı *meuble parlant* (konuşan mobilya) adını verdiği ve bezemelerinin arasında Maurice Maeterlinck ve Paul Verlaine gibi önde gelen çağdaş simgeci yazarların bazı özdeyişlerini kakma tekniğiyle işlediği uygulamalarıydı. Hem cam işlerini, hem de mobilyalarını imzalamıştı; ölümünden sonra atölyesinde üretilen yapıtlarda ise imzasının yanında bir yıldız vardır. Ünlü *art nouveau* mobilya tasarımcısı Louis Majorelle gibi pek çok meslektaşıyla işbirliği yapan Gallé'nin *Écrits pour l'art 1884-89* (Sanat Üzerine Yazılar 1884-89) adlı kitabı ölümünden sonra, 1908'de yayımlanmıştır.

Galle, Johann Gottfried (d. 9 Haziran 1812, Gräfenhainichen, Prusya Saksonyası - ö. 10 Temmuz 1910, Potsdam, Almanya), 23 Eylül 1846'da, Neptün gezegenini ilk kez gözlemleyen Alman astronom.

1835-51 arasında, Berlin Gözlemevi'nde, J. F. Encke'nin yardımcısı olarak görev yapan Galle, Satürn'ün halkalarını inceledi ve küçük gezegenlerin ıraklık açılarının (paralaks) yardımıyla Güneş sisteminin boyutlarının ölçülmesine yönelik bir yöntem geliştirdi. Yaptığı kuramsal hesaplar sonucunda, Neptün gezegeninin bulunması gereken yeri saptayan Fransız astronom U.-J.-J. Le Verrier'nin isteği üzerine Neptün'ü araştırmaya başlayan Galle, sonuçta gezegeni buldu. Galle, 1851-97 arasında Breslau (Wrocław) Gözlemevi'nin yöneticiliğini yaptı.

Gallegos (Freire), Rómulo (d. 2 Ağustos 1884 - ö. 4 Nisan 1969, Caracas, Venezuela), Venezuela'nın çayırılar bölgesi *Llanos*'taki yaşamı anlatan etkileyici romanlarıyla tanınmış yazar. 1948'de kısa bir süre Venezuela devlet başkanı olmuştur.

Büyük çiftlik sahibi acımasız bir kadını konu alan *Doña Bárbara* (1929; *Bir Erkek Düşmanı*, 1944) adlı yapıtıyla Güney Amerika'nın önde gelen romancılarından biri olarak uluslararası ün kazandı. Bir kır şarkıcısını anlatan *Cantaclaro* (1934; *Horoz*) ve adını, ormana egemen olan kötü bir ruhtan almış tropik orman öyküsü *Canaima* (1935) öteki önemli romanlarıdır.

Gallegos'un öbür yapıtları ise *Pobre negro* (1937; *Yoksul Siyah*), *El forastero* (1942; *Yabancı*), *Sobre la misma tierra* (1943; *Aynı Toprak Üstünde*), *La rebelión y otros cuentos* (1947; *Isyan ve Başka Öyküler*) ve *La brizna de paja en el viento* (1952;

Rüzgârda Bir Saman). Romanlarının yanı sıra birçok film senaryosu da yazmıştır.

Gallegos 1936'da politikaya atıldı. Şubat 1948'de Venezuela devlet başkanı oldu. Kasım 1948'de kurduğu hükümet askeri bir darbeyle devrilmeye sürgüne gönderildi. 1958'de ülkesine döndükten sonra Senato'ya ömür boyu üye seçildi.

Gallehus Boynuzları, İskandinavya'da 5. yüzyıldan kalma, elle yapılmış bir çift altın boynuz. Dönemin altın işçiliğinin en önemli örneğidir. Danimarka'da, Jutland'daki Gallehus'ta 1639 ve 1734'te yapılan kazılarda ele geçen boynuzlar 1802'de çalındı ve eritildi. Resimlerinden yapılan kopyaları bugün Kopenhag'daki Danimarka Ulusal Müzesi'ndedir. Daha büyük olanı 75 cm'den biraz uzundur ve üstünde Rünik alfabeyle: "Ben, Holt'un oğlu Hlewegast (ya da Laegast), bu boynuzu yaptım" yazmaktadır. Yer yer boynuzları çevreleyen oyma resim ve simgeler (hayvanlar, avcılar ve üç başlı bir figür) büyük olasılıkla dinsel bir anlam taşımaktadır.

Galler, Galce CYMRU. İngilizce WALES. Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'nda ülke. Uç yandan doğal sınırlarla çevrilidir. Kuzeyinde Dee Halici ve Liverpool Körfezi, batısında İrlanda Denizi, güneyinde Severn Halici bulunur. İngiltere'yle doğu sınırını siyasal değil, yönetsel bir sınırdır. Yüzölçümü 20.768 km², başkenti Cardiff'tir. Ülke, 1536'da İngiltere'yle Galler'i kesin biçimde ve fiilen birleştiren Birleşme Yasası'yla kurulmuştur.

Doğal yapı. Galler'in doğal yapısı başlıca dört ögeden oluşur. Kuzeybatıdaki Snowdonia ile güneydeki Brecon Beacons, yüksekliğin 600 m'yi geçtiği dağlık bölgelerdir. Ülkenin en yüksek noktası (1.085 m) Snowdonia'dadır. İkinci öge ırmakların kestiği engebeli plato ve tepelerdir; bunlar dağlık bölgeleri çevreleyerek birleştirir. Üçüncü yapı ise yükseklikleri 30-210 m arasında değişen bir dizi kıyı platosunun deniz yönünden kuşattığı yüksek platolardır. Dördüncü öge alan vadi bölgesi, ülkenin orta kesimindeki yüksek kütlelerden doğup denize ve İngiltere sınırındaki alçak ovalara doğru doğu ve batı yönlerinde genişleyerek alçalan geniş ırmak vadilerini içine alır.

Galler'de, büyük çeşitlilik gösteren Atlas Okyanusu iklimi egemendir. Halkın yaşamını iklimden çok hava durumu etkiler. Yıllık ortalama yağış miktarı 1.385 mm'dir. Dağlık bölgelerde kışın görülen kar fırtınaları Britanya'daki en sert fırtınalardır. Ülke ocak ayında yalnızca 150 mm, nisan'da ise 75 mm yağış alır. Yıllık sıcaklık ortalaması 10°C'dir. Ocak ayı sıcaklık ortalaması 4°C, temmuz ve ağustos ortalaması 16°C'dir.

Nüfus. Galler'deki temel etnik topluluk İÖ 3000'den başlayarak batıdan denizyoluyla yöreye gelen esmer, kısa boylu Akdeniz halklarıydı. Aynı dönemlerde doğudan da, Britanya düzlükleri ve kara Avrupa'sıyla daha sıkı bağları bulunan halklar ülkeye girdi. Doğudan gelen halklarla birlikte Kelt dilleri ve Kuzey Avrupa halkları da bölgeye girmiş oldu. Modern Galcenin temelini bu halkların konuştuğu diller oluşturdu. İngiltere sınırından Galler'e giren Anglosaksonlar ve Anglonormanlar giderek ülkenin etnik ve dilsel evrimi içinde ağırlık kazandılar.

Ekonomi. Galler, siyasal ve ekonomik açılarından Birleşik Krallık'ın geri kalan bölümüyle bütünleşmiştir; dolayısıyla da ulusal ekonomisi, Birleşik Krallık'ın eğilimlerini ve özelliklerini yansıtır. Ancak, Gal ekonomisi kendi gereksinimleri için yeterli sermaye birikimini yaratamamaktadır ve işsizlik

oranı her zaman Birleşik Krallık ortalamasından yüksektir.

Ülkede temel doğal kaynak kömürdür. Güneydeki maden ocakları ilk kez 19 yüzyılda işletilmeye başladı ve bölge Birleşik Krallık'ın başlıca kömür kaynağı durumuna geldi. 1970'lerde üretim önemli ölçüde azaldı. Galler'de ayrıca demir, çelik ve sac işleyen metal sanayisi vardır.

Kömür ve tarımsal topraklar dışında ülkenin öteki doğal kaynakları ırmaklar ve ormanlardır. Galler'de birkaç hidroelektrik santral olmasına karşın, su kaynakları daha çok sanayide ve evlerde kullanılır. Galler'de ulaşım elverişli ırmak bulunmamakla birlikte Holyhead, Fishguard ve Milford Haven'da limanlar vardır. Milford Haven, aynı zamanda Batı Avrupa'nın en büyük petrol ithal ve arıtma merkezlerinden biridir. Başkent Cardiff yakınlarındaki Glamorgan'da ülkenin en büyük havaalanı bulunur.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. Ülkelerinin 16. yüzyıldan beri İngiltere'yle bütünleşmiş olmasına karşın, Galliler kendi kültürel kimliklerini koruyup geliştirmeyi başarmıştır. Sözlü geleneğe dayanan Gal kültürü, felsefi açıdan maddi dünyadan uzaktır. Bu geleneksel kültür, sözlü ya da yazılı şiir ve düzyazının önemli ölçüde vurgulandığı, vokal müzigin, özellikle de koro şarkılarının büyük rol oynadığı karma bir kültüre dönüşmüştür.

Yerel kültürün en açık göstergesi Gal dilidir. Kültürel ve siyasal bilinci gelişmiş pek çok Galli, kültürlerinin korunması olmasını dillerinin varlığını sürdürmesine bağlamaktadır. Ama 1981'de nüfusun ancak yüzde 20'si Galce konuşabiliyordu ve bu oranı yükseltmek için eğitimin iki dilde yapılması kararlaştırıldı. Bugün, edebiyat, sanat, müzik ve tiyatro alanındaki çalışmalara mali yardım sağlayan Gal Sanat Konseyi hükümetten destek görmektedir. Gal Ulusal Opera Topluluğu ve Gal Tiyatro Topluluğu, Britanya'daki benzer kuruluşlar arasında önemli bir yer kazanmıştır. Gal Tiyatro Topluluğu İngilizce ve Galce oyunlar sunar.

Aberystwyth'te bulunan Galler Ulusal Kütüphanesi, yasa gereği Birleşik Krallık'ta yayımlanan tüm kitapların parasız gönderildiği bir kuruluştur. Gal Ulusal Müzesi Cardiff'te, Galler Halk Bilimi Müzesi de St. Fagan Şatosu'nda yer alır. Gal Ulusal Müzesi'nde doğa tarihinin yanı sıra eski dönemlere ilişkin tarihsel yapıtlar ve büyük bir sanat koleksiyonu bulunur. Galler Üniversitesi Aberystwyth'teki Galler Ulusal Tıp Okulu, Bangor, Swansea, Lampeter'deki üniversiteler ve Cardiff'teki üç üniversiteyi kapsayan, yedi kurumdan oluşan federal bir üniversitedir. Bunlara ek olarak Galler Üniversitesi'ne bağlı birkaç eğitim fakültesi vardır.

Bir başka kültürel kurum da her yıl düzenlenen yarışmalı Ulusal Eisteddfod'dur. Belirli bir merkezi olmayan Ulusal Eisteddfod ülkenin kuzey ve güney bölgeleri arasında dönüşümlü olarak ağustos ayında düzenlenir. Bir hafta süren toplantılarda müzik, edebiyat, tiyatro ve öteki sanat dallarında yarışmalar yapılır. Bu yarışmaların tümü bir dizi Galce tiyatro ve müzik gösterisiyle birlikte sürdürülür. Nüfus (1990 tah.) 2.825.000. Ayrıca bak. Birleşik Krallık (Tarih).

Galler hukuku, geçmişte Galler'de uygulanan ve 13. yüzyıldan sonra yerini İngiliz hukukuna bırakmaya başlayan yerel hukuk. Ortaçağ Gal düzyazı ürünleri içinde yasa kitapları önemli bir yer tutar. Eskiden Cyfraith Hywel (Howel'in Hukuku) olarak

bilinen Galler hukukunun bu adı Howel Dda'dan(*) gelir; ama yasalarda belirli bir birlik sağlanmasında önemli rol oynamadığı anlaşılan Howel'in döneminden günümüze hiçbir yazma kalmamıştır. Galler hukukuyla ilgili en eski yazma yaklaşık 1200'den kalma Latince bir metindir. 13. yüzyılda ya da 14. yüzyıl başlarında kaleme alınmış Galce yazmaların sayısı ise bir düzineyi bulur.

Geçmişte hukuk öğretiminde de kullanılan Gal yasa kitapları, meslekten avukatların hazırladığı derlemelerden oluşur. Bunların birkaçı değişik konulara ilişkin düzenlemelerin gelişigüzel bir araya getirildiği metinler biçiminde olmakla birlikte, çoğunda hukuk kurallarını tam ve kapsamlı olarak belirleme çabası görülür. Bu "tam" yazmalar genellikle Iorwerth'in Kitabı, Blegywryd'in Kitabı ve Cyfnerth'in Kitabı olarak bilinen üç ayrı grup altında toplanır.

En eski yazmalar Iorwerth'in Kitabı'nda yer alır. Bununla birlikte Gwynedd'in en ünlü avukat ailesinden Morgenau ile oğlu Cyfnerth'in hazırladıkları sanılan Cyfnerth'in Kitabı, Galler hukukunun gelişmesinde daha önceki bir evreyi yansıtır. Blegywryd'in Kitabı bazı bakımlardan Cyfnerth'in Kitabı'nı andırmakla birlikte, güçlü dinsel etkiler taşır; son yıllarda yapılan araştırmalar bu kitabın 12. yüzyıl başlarında İngiltere'de yazılan *Leges Henrici primi* (Birinci Henri Yasaları) adlı yapıta benzeyen Latince bir derlemenin çevirisi olduğunu ortaya koymuştur. Bütün Gal yasa kitaplarının serbestçe Galler'in her yanında elden ele dolaştığı ve çeşitli kopyalarının çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bu kitapların en eski biçimini güneydeki yazmalar oluşturur; Gwynedd'deki siyasal koşullar 13. yüzyılda büyük ölçüde Morgenau'nun yeğeni Iorwerth ap Madog'un katkısıyla hazırlanan daha ileri bir yasa kitabının bütün eski metinlerin yerini almasını sağlamıştır.

Bütün ortaçağ Gal yasa kitapları değişik gelişme evrelerini yansıtan hükümler içerir. Bazı hükümler kitabın yazıldığı dönemde artık yürürlükte olmayan kuralları kapsar; bazıları kitabın yazıldığı dönemde de uygulanan eski kurallara ilişkindir; bunların dışındaki hükümler ise yakın dönemde geliştirilmiş yeni kurallara dayanır. Örneğin Iorwerth'in Kitabı'nda yer alan mahkemelere ilişkin giriş bölümü genellikle 13. yüzyılda yürürlükten kalkmış olan hükümlerden oluşur; bu bölümde eskiden önemli bir konumu olan kovuşturma görevlerine temelde krallığın çıkarlarını gözetim görevlerine oranla daha büyük ağırlık verilir. Buna karşılık arazi hukukunda bir arazi üzerinde hak iddia etmek için izlenecek yargı yolunun ayrıntılı bir biçimde anlatılması, yargı yoluna başvurmada arazinin mülkiyetini üstlenme biçimindeki uygulamanın yerini İngiltere'dekine benzer zilyetlik davasına bıraktığını gösterir. Kitabın son bölümlerinde de daha çok 13. yüzyılda önem kazanan, hayvanların başka bir mülke zarar vermesi durumunda tazminat ödeme ve tarlaları ortaklaşa sürmek için sözleşme yapma gibi uygulamaları kapsayan kurallar konusunda, pratik örneklerle dayalı açıklamalar yer alır.

Galler Kilisesi, 16. yüzyıldaki Reform hareketi sırasında Katolik Kilisesi'nden ayrılan bağımsız Anglikan kilisesi. Reform döneminde İngiliz Kilisesi'nin doğrudan denetiminde bulunan Galler Kilisesi, 1534'te VIII. Henry'nin kendisini İngiltere Kilisesi'nin başı ilan etmesiyle Roma'dan kopmuştur.

Galler'de Hristiyanlığın kökleri en azından 4. yüzyıla uzanır. 7. yüzyıla gelindiğinde

de Romalı ve Kelt misyonerler hemen bütün Galler'i Hristiyanlaştırmıştı. 5. yüzyılda Anglosaksonlar Britanya'yı istila edince Galler, Kelt Kilisesi'nin kalelerinden biri oldu. Bağımsızlığını kışkırtıcıla koruyan Galler Kilisesi Roma'nın kurallarına ve geleneklerine boyun eğmeye yanaşmadı. Ama 12. yüzyılda Canterbury başpiskoposu Galli Hristiyanlara da üstünlüğünü benimsedi.

Reform hareketi Galler'de genellikle çok az muhalefetle benimsendi. Ama 17. ve 18. yüzyıllarda, özellikle Galler'de önemli konumlara getirilen İngiliz din adamlarının önderlik niteliğinden yoksunluğu nedeniyle kilisede bir yozlaşma görüldü. 18. yüzyılda Metodist canlanma başlayınca Gallilerin çoğunluğu yeni kiliseye katıldı.

Anglikanlığın Galler'de çok az yandaş bulması nedeniyle 1920'de Galler Kilisesi'nin devletle ilişkisine son verildi; bundan sonra üye sayısı artan kilise gitgide güç kazandı.

Galler Kilisesi bugün, altı piskoposluk bölgesinden oluşan bir bölge niteliğindedir. Bölge temsilcilerince seçilen piskoposlar kendi aralarından birini başpiskoposluğa getirir.

Galler Partisi, Galce PLaid CYMRU, GALLER MİLLİYETÇİ PARTİSİ olarak da bilinir, Galler'in özerkliğini sağlamak ve Gal kültürüyle dilini korumak amacıyla Ağustos 1925'te kurulan siyasal parti. Galler'in dominyon statüsü kazanarak Birleşmiş Milletler'de temsil edilmesi ve uluslararası planda tanınması için çalışır. Parti çoğunluğu Galler'de bir parlamento kurulmasını ve Birleşik Krallık'la olan bağların korunmasını öngören geniş çaplı bir bölgesel özerklikten, azınlığı ise tam bağımsızlıktan yanadır. 1979'da yapılan bir halkoylaması Galli seçmenlerin yüzde 20'sinin bölgesel özerklik yanlısı olduğunu göstermiştir. Bu oran Galce konuşanların bölge nüfusuna oranına eşittir. Partinin merkezîyetçiliğin zayıflatılmasına ve Birleşik Krallık'la işbirliğinin sürdürülmesine önem veren politikaları, Galler bölgesinin siyasal geleneğini yansıtmaktadır. Partinin, J. E. Jones'un genel sekreterliğe getirildiği 1930'da 300 kadar olan üye sayısı, bölgedeki ekonomik bunalımın etkisiyle işçiler arasında katılımın hızlanması sonucunda 1980'de 30 bine ulaşmıştır.

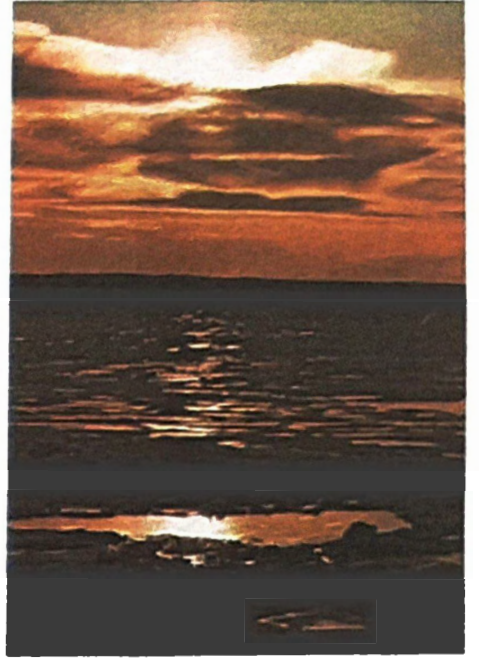
Partinin ilk genel başkanının L. E. Valentine olmasına karşın 1930'larda politikaların belirlenmesine daha çok Saunders Lewis öncülük etti. 1966'daki bir ara seçimde Avam Kamarası'nda ilk sandalyesini kazanan Galler Partisi, 1970'te bu sandalyeyi yitirdiyse de 1974'te üç, 1979'da ve 1983'te de iki milletvekiliyle Avam Kamarası'na girmeyi başardı. Galler Partisi'nin yerel yönetim birimlerinde de temsilcileri vardır.

Galler prensi, İngiltere velihiğine verilen unvan. İlk kez 1301'de, Galler'i fethedip bu bölgenin halkından gelen son Gal prensi David'i öldüren Kral I. Edward tarafından kendi oğlu Edward'a verildi. Bu tarihten sonra İngiliz hükümdarlarının en büyük oğullarının hepsi olmasa da çoğu bu unvanı taşıdı.

Unvan hükümdar tarafından özel olarak verilir ve unvanı alan tahta çıkıncaya değin Galler prensi olarak anılır. Hükümdarın tahta çıkmasından, kendi çocuğunu Galler prensi ilan etmesine değin geçen sürede unvan sahipsiz kalır.

Galler Prensi Boğazı, Kuzey Buz Denizinde, Amundsen Körfeziyle Vikont Melville Boğazı arasında uzanan ve Banks ve Victoria adalarını birbirinden ayıran boğaz.

Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları'ndaki Franklin ilinin (*district*) güneybatısında yer alır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusundadır.

Galler Prensi Boğazında günbatımı
Joe Rychno - Photo Researchers

275 km boyunca uzanır. Kanada'ya bağlı Kuzey Kutup Takımadalarının arasından geçerek Atlas Okyanusuyla Büyük Okyanusu birleştiren Kuzeybatı Geçidinin bir bölümünü oluşturur. 1850'de Vikont Melville Boğazını görecekt kadar bölgeye yaklaşılan, ama karşılaştığı kalın buzlar nedeniyle geri dönmek zorunda kalan İngiliz kaptan Robert (sonradan Sir Robert) McClure'in keşfettiği boğaza o sırada Galler prensi olan Albert Edward'ın adı verilmiştir.

Galleria dell'Accademia bak. Akademi Galerisi (Floransa)

Galleria d'Arte Moderna bak. Modern Sanat Galerisi (Floransa)

Galleria Internazionale d'Arte Moderna di Ca'Pésaro bak. Pesaro Uluslararası Modern Sanat Galerisi

Galleria Nazionale d'Arte Moderna bak. Modern Sanat Ulusal Galerisi (Roma)

Gallerie dell'Accademia di Venezia bak. Venedik Akademisi Galerileri

Galli-Curci, Amelita (d. 18 Kasım 1882, Milano - ö. 26 Kasım 1963, La Jolla, California, ABD), çok süslü koloratur söyleyişinin güzelliği ile ünlenen seçkin opera sopranosu.

Milano'da piyano ve kompozisyon öğrenimi gördü, ama hiç şan dersi almadı. Sahneye ilk kez Güney İtalya'daki Trani'de, Verdi'nin *Rigoletto*'sunda Gilda rolüyle çıktı. 1909'da Roma'da Bizet'in *Don Procopio*'sunda oynadı. Opera topluluklarıyla Mısır, Güney Amerika, İspanya ve Rusya'yı dolaşarak buralarda unlandı. 1916'da Chicago'da Gilda rolüyle sahneye çıktığında ABD'de hemen hiç tanınıyordu. 1918'de New York'ta canlandırdığı Meyerbeer'in *Dinorah*'ı sonradan en ünlü rollerinden biri oldu. 1921'den 1930'a değin Metropolitan Operası'nda söyledi. Bunu dış ülkelere yaptığı konser turleri izledi. 1936'da Puccini'nin *La Bohème*'inde son kez sahneye

çıktı. Galli-Curci'nin sesinde apayrı bir akıcılık, sıcaklık ve pürüzsüzlük vardı; çok süslü tiz soprano müzikte özellikle başarılıydı. Repertuarında Rossini'nin Rosina'sın-

Galli-Curci, y. 1925
The Bettmann Archive

dan (*Seville Berberi*). Strauss'un Sophie'sine (*Der Rosenkavalier*) ve Puccini'nin *Madam Butterfly*'na kadar uzanan 28 opera rolü vardı.

Galli da Bibiena AİLESİ bak. Bibiena, Galli da

Gallia Belgica bak. Belgica

Gallia Cisalpina, Eski Roma'da İtalya'nın kuzeyinde Apennin ve Alp dağları arasında, istilacı Keltlerin yerleştiği bölgeye verilen ad. Romalılar İÖ 224'te ve 220'de Keltleri yendiler ve kuzeydoğu sınırlarını Julia Alpleri'ne kadar genişlettiler.

Hannibal İÖ 218'de İtalya'yı istila ettiğinde Keltler de onun kuvvetlerine katılınca Roma bu toprakları yitirdi. İÖ 198'de ve 191'de Keltlerin Insubr kabilesinin ve Boilerin kesin olarak yenildikleri savaşta Roma'nın yeniden ele geçirdiği bu bölge İÖ 42'de eyalet olarak Roma'ya bağlandı.

Gallia Comata, TRES GALLIAE (Üç Galya) olarak da bilinir, Eski Roma'da üç eyaleti içine alan Galya topraklarına verilen ad. Bu eyaletlerden biri batıda Biskay Körfezi ve güneyde Pireneler'le sınırlanan Aquitania (Akitanya); ikincisi başkenti Lugdunum (bugün Lyon) olan Galya'nın doğu sınırındaki Celtica (Gallia Lugdunensis); üçüncüsü de kuzeyde, Augusta Treverorum (bugün Trier) ve Durocortorum (bugün Reims) gibi kentlerin bulunduğu, halkının çoğu Germen kökenli olan Belgica'dır (Gallia Belgica). Lugdunum'daki tek askeri kuvvet imparatorluk darphanesini korumakla görevli bir Roma piyade birliği idi, ama ciddi bir sorun ortaya çıktığında Ren Ordusu hızla Gallia Comata'ya ulaşabiliyordu; birçok olayda da bunu başarmıştı.

Dördüncü bir Roma eyaleti olan Narbonensis de, yukarıda sıralanan üç eyaletle Akdeniz arasında yer alıyordu. Burası senatonun atadığı bir prokonsülün yönetimi altındaydı. Oysa Tres Galliae eyaletlerinin her birini *praetor* düzeyindeki bir *legatus* yönetiyordu.

Gallia Lugdunensis bak. Lugdunensis

Gallia Narbonensis bak. Narbonensis

Gallia Transalpina, Eski Roma'da Alp Dağları, Akdeniz, Pireneler, Atlas Okyanusu ve Ren Irmağıyla çevrili topraklara verilen ad. Bugünkü Fransa ve Belçika'dan başka Almanya, Hollanda ve İsviçre'nin bazı bölümlerini de içine alırdı.

Romalılar, Gallia Transalpina'ya ilk kez İÖ 121'de, Akdeniz kıyılarındaki Kelt kabilelerini egemenlikleri altına almak amacıyla girdiler. Julius Caesar, Galya Savaşları'ndan (İÖ 58-50) sonra Transalpina'nın tümünü Roma'ya kattı. Daha sonra Augustus burayı dört eyalete ayırdı. Akdeniz kıyısı boyunca uzanan Narbonensis, öteki Galya eyaletlerine göre Roma'ya çok daha güçlü kültürel ve siyasal bağlarla bağlıydı ve senatonun atadığı bir prokonsülle yönetilirdi. Geriye kalan topraklara Gallia Comata (Tres Galliae) adı verilir.

galliard (Fransızca *gaillard*: "canlı"), 16. yüzyılda Avrupa saraylarında yapılan neşeli, canlı bir dans. Dans sırasında dört sekmeli adımın ardından bir yüksek sıçrama geliyor ve bu hareketler atletik yapıllı erkeklerle gösteriş fırsatı veriyordu. Görkemli saray dansı pavanın ardından yapılan *galliard*, 15. yüzyılda İtalya'da doğdu. 1530-1620 arasında Fransa, İspanya ve İngiltere'de çok moda oldu. Temel adımı nedeniyle İngiltere'de çoğu kez *cinquepace* (beş adım)

Galliard, 15. yüzyıldan kalma bir pano resminden ayrıntı; Henry E. Huntington Kütüphanesi ve Sanat Galerisi, San Marino, California
Henry E. Huntington Library and Art Gallery, San Marino, California

adıyla anılıyordu. Söylenişine göre Kraliçe I. Elizabeth bu dansı sabah egzersizi olarak yapardı.

Galliard'da çiftler salonu boydan boya kateder, ya erkekler kadınlardan yüksek olmak üzere birlikte ya da ayrı ayrı sıçrayarak dans ederlerdi. İlk dönemlerdeki kur yapma bölümünde erkekler cilveyle kaçan eşlerini izlerlerdi. Genellikle bir pavan ve bir *galliard*'dan oluşan ikili danslar yazılırdı; bu parçalarda *galliard*'ın temposu önceki pavanın ritimsel bir uyarlaması olurdu.

Gallieni, Joseph-Simon (d. 24 Nisan 1849, Saint-Béat - ö. 27 Mayıs 1916, Versailles, Fransa), Fransız asker. Fransız Sudanı ile Madagaskar'daki karışıklıkları bastırarak bu toprakların Fransız sömürge imparatorluğuna katılmasını sağlamıştır. Saint-Cyr Askeri Akademisi'nde eğitim gördükten sonra 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'na katıldı. 1870'lerin ortasında Afri-

ka'ya gönderildi ve burada yüzbaşılığa kadar yükseldi. 1881'de Yukarı Nijer bölgesinde, hükümdar Ahmadu Seku kuvvetlerince esir alındı, ama bir yıl gibi bir süre içinde bu bölgede Fransa yararına çok önemli ayrıcalıklar elde etmeyi başardı.

Martinique'te görev yaptıktan sonra Fransız Sudanı'na vali olarak atandı. Burada Fransız yönetimine başkaldıran Sudan birliklerine karşı başarılı çarpışmalar yönetti. 1892-96 arasında görevli olarak Fransız Cinhindi'nde bulundu. Daha sonra gönderildiği Madagaskar'da kralcı güçlerin giriştiği ayaklanmayı bastırdı ve 1905'e değin bu ülkenin genel valiliğini yaptı.

Fransa'ya döndükten sonra 1908'de Yüksek Savaş Konseyi üyeliğine getirildi. 1911'de boşalan genelkurmay başkanlığı için en güçlü aday olmasına karşın, ilerleyen yaşı ve sağlık durumunun kötü olması nedeniyle bu görev General Joseph Joffre'a verildi. Gallieni Nisan 1914'te emekliye ayrıldı, ama Ağustos 1914'te, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen önce Paris askeri valiliğini üstlenmek üzere yeniden göreve çağırıldı. Bu görevindeyken pasif bir tutum benimsemek yerine, Eylül ayında Marne'ı geçen Alman ordularını durdurmak için önemli bir karşı saldırı başlattı. Ekim 1915'te savaş bakanı oldu ve bu görevini Mart 1916'da sağlık durumunun bozulması nedeniyle emekliye ayrılincaya değin başarıyla yürüttü. Gallieni'ye ölümünden sonra, 1921'de mareşallik rütbesi verildi.

Gallienus, Publius Licinius Egnatius (d. y. 218 - ö. 268), 253'ten 260'a değin babası Valerianus'la birlikte, 260'tan sonra da tek başına Roma imparatoru. Yabancı istilacıların baskısı altında dağılmakta olan bir imparatorluğa hükmetmiştir.

İmparatorluğu savunmanın gerektirdiği geniş ölçekli askeri harekâtları kimsenin tek başına yönetemeyeceğini gören Senato, Gallienus'u Valerianus'la ortak-imparator ilan etti. Valerianus doğu sınırlarının sorumluluğunu üstlenirken Gallienus da Ren Irmağı boyunca Gotlara karşı bir dizi sefere komuta etti ve Alamamları 258'de Milano'da yenilgiye uğrattı. Bundan sonra, İlyricum'daki Ingenuus ile Regalianus'ta art arda patlak veren ayaklanmaları bastırdı. Valerianus Haziran 260'ta Sasani kralı I. Şapur'a tutsak düştü ve tutsaklığı sırasında öldü. İmparatorluğun her yanında başına

Gallienus, mermer büst;
Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli
Alinari-Art Resource/EB Inc

buyruk hükümdarların ortaya çıktığı bir sırada, Doğu'daki Roma kolonilerinden Palmyra'nın hükümdarı Odaenathus Roma'ya bağlılığını sürdürdü ve I. Şapur'u yendi; ardından Emesa'da (bugün Humus, Suriye), imparatorluk tahtını zorla ele geçirmeye çalışan Quietus'a boyun eğdirdi.

Bunun üzerine Gallienus, Odaenathus'u tüm Doğu eyaletleri valisi yaptı. Persler, kısa süre önce Ren ve Tuna eyaletlerinin talan eden Germen kabileleri gibi Doğu eyaletlerini yakıp yıkmışlardı. Gallienus yalnızca İtalya ile Balkanlar'ı denetleyebiliyordu. Hükûmdarlığının son yıllarına doğru Got saldırıları yeniden başladı ve Gallienus'un savunma amacıyla girdiği manevralar, gene imparatorluk iddiasıyla ortaya çıkan Aureolus'un isyanı dolayısıyla kesintiye uğradı. Gallienus, Aureolus'u Milano'da kuşatırken öldürüldü. Süvari komutanı Claudius, Gallienus'tan sonra II. Claudius (Gothicus) adıyla imparator oldu.

Gallienus'un hükümdarlığı sırasındaki bazı gelişmeler özel önem taşır. Gallienus, yaklaşık yedi yüzyıllık bir gelenekten koparak Roma ordularının komutasını senatörlerde alarak profesyonel subaylara devretmiş, böylece Roma'da sivillerin askerler üzerindeki denetimini önemli ölçüde zayıflatmıştır. Ayrıca imparatorluğun sonraki dönemlerinde sahra ordusunun çekirdeğini oluşturan hareketli yedek süvari birliklerini kurarak savaşta süvarilerin rolünü artırmıştır. Gallienus, görece sakin geçen 262-67 döneminde Roma'da düşünsel bir canlanmaya da destek olmuştur. Bu canlanmanın etkileri günümüze ulaşan sanat ürünlerinde, o dönemin edebiyatında, özellikle Plotinus gibi Yeni-Platoncu filozofların yapıtlarında belirgindir.

Galliffet (Markisi), Gaston-Alexandre-Auguste, MARTIGUES PRENSİ (d. 23 Ocak 1830, Paris - ö. 8 Temmuz 1909, Paris), Fransız asker. 1871 Paris Komünü sırasında baş gösteren ayaklanmaları sert biçimde bastırmıştır.

Kırım Savaşı sırasındaki Sivastopol Kuşatması'nda (1854-55) ve İmparator II. Napoléon'un Cezayir, İtalya ve Meksika'da yaptığı savaşlarda başarı gösterdi. Tuğgeneral olarak katıldığı 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'ndaki Sedan Çarpışması'nda esir düştü. 1871'de Paris'te başlayan ayaklanmaları bastırmada gösterdiği sert tutum, cumhuriyetçi olmasına karşın sol çevrelerin düşmanlığını kazanmasına yol açtı. Galliffet, 1885'te Yüksek Savaş Konseyi üyeliğine

Galliffet, I Pils'in portre çalışmasından
ayrıntı, 1864; Ordu Müzesi, Paris
Graudon-Art Resource EB Inc

beslenir. Pek çoğu ayaklarıyla yerdeki bitki çürüntülerini eşeleterek yiyecek arar. Ağaçta yaşamayı yeğleyen hoazinler ise özellikle yılanyaştığıgiller (*Araceae*) familyasından çeşitli bitkilerin yaprak ve meyveleriyle beslenir; bazen de balık ve yengeç avlamak için suya dalar, pek ender olarak yerde yemlenir.

Takım üyelerinin üreme davranışları, türden türe büyük bir çeşitlilik gösterir. İri ayaklar, ağaçtavukları, hoazinler, kartavukları, beçtavukları, bildircin ve kekliklerin çoğu ile sülünlerin bazıları tekeşli, öbür sülün türleri, tavuskuşları ve ormantavuklarının büyük bölümü çokeşlidir. Üreme mevsiminde topluca kur yapma alışkanlığında olan ormantavuklarının erkekleri her yıl bir gösteri alanı seçerek orada toplanır; her erkek kendi payına düşen dar bir bölgede danslarıyla ve ötüşleriyle dişileri çekmeye çalışırken, gösteri alanına giren dişiler de çiftleşecekleri erkekleri seçerler. Toplulukta egemen durumda olan erkek kuşlar gösteri alanının tam ortasında dans eder ve birkaç dişiyle çiftleşebilir. Buna karşılık Kuzey Amerika'nın ormantavuklarından *Bonasa umbellus* ile bazı sülün türlerinin erkekleri yalnız yaşar, gösterisini tek başına yapar ve tek bir dişiyle çiftleşir.

Galliformes üyelerinden büyük bölümü genellikle yerdeki küçük bir oyuğun içini ot ya da yaprakla döşeyerek son derece basit yuvalar kurar. Ağaçlarda yuvalanmayı seçenler yalnızca hoazinler, ağaçtavukları ve *Tragopan* cinsinden sülünlerdir. Buna karşılık iri ayakların, yalnız öbür *Galliformes* üyelerininkine değil, hiçbir kuşunkine benzemeyen çok değişik bir yuva yapma tekniği vardır. Yumurtaları üstünde kuluçkaya yattuktansa, güneşten ya da çürüyen bitkilerden yayılan ısıdan yararlanmayı seçen iri ayaklar, bu davranışlarıyla da kuşlar arasında bilinen tek örnektir. Wallace iriayağı (*Eulipoo wallacei*) gibi bazı türler, kumda yaklaşık 1 m derinliğinde oyuklar açıp yumurtalarını gömdükten sonra kendi haline bırakırlar. Yavruları da yumurtadan ve gömüldükleri oyuktan kendi çabalarıyla çıkıp kendi kendilerine beslenebilecek kadar erken gelişir. *Leipoo ocellata* gibi bazı iri ayaklar da yumurtalarını çürüyen bitki yığınlarının arasına yerleştirir ve erkekler büyük olasılıkla yumurtaları havalandırıp sıcaklığı denetleyebilmek için bu yığını her gün bir-iki kez deşerler.

İri ayaklar her üreme mevsiminde 35 kadar yumurta bırakırken, öbür türlerin kuluçkadaki yumurta sayısı iki ile iki düzine arasında değişir: Küçük sülünler, keklikler ve bildircinler 12-20, hindiler ile beçtavukları 7-20 arası, ağaçtavukları ile hoazinler iki ya da üç, argus sülünü gibi iri sülünler ise iki yumurta bırakır. Bu kuşlardan çoğunun yumurta veriminin yüksek olması, ticari yumurtacılıkta bu hayvanların özel bir yer edinmesini sağlamıştır. Türlerin çoğunda yalnızca dişiler kuluçkaya yatar.

Hoazin dışındaki bütün türlerin civcivleri son derece erken gelişir ve birkaç saat içinde erişkinlerin ardına takılarak besin aramaya başlayabilir. İnce hav tüyleriyle kaplı olan civcivler, göze batmayan renklerine karşın gene de sık sık yırtıcılara yem olur.

Galliformes takımı bütün kuşlar arasında en büyük ekonomik değeri taşıyan iki türü içerir. Bunlardan biri, en az 4 bin yıl önce yaban tavuğundan (*Gallus gallus*) evcilleştirilen tavuk (*G. domesticus*), öbürü de hindidir. Tavukların, et ya da yumurta verimi için çaprazlamayla türetilmiş 100'ü

aşkın ırkı vardır; yumurta tavukları yılda 300'ü aşkın yumurta verebilir. Evcil hindiler ise hızla büyüyen ve et verimi çok yüksek olan ırklardır. Beçtavuğu da tavuk ya da hindi kadar yaygın olmamakla birlikte birçok ülkede kümes hayvanı olarak yetiştirilir.

Bildircin, keklik, sülün gibi av kuşlarının büyük bölümü *Galliformes* takımının üyeleridir. Aşırı avlanma, doğal yaşam alanlarının daralması ve çevre kirliliği nedeniyle birçok yörede bu türlerin sayısı giderek azalmaktadır. Kuzey Amerika'da yaşayan ve aşırı avlanma sonucunda tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan yaban hindileri, alınan önlemlerle yeniden çoğalmaya başlamıştır.

gallik asit, TRIHİDROKSİBENZOİK ASİT olarak da bilinir, birçok bitkide serbest ya da birleşmiş (örn. gallotanin) halde bulunan, $(HO)_3C_6H_2CO_2H$ formülündeki aromatik asit. Bu bileşik, özellikle Halep ve Çin mazıları (bitki ırları) ile *Caesalpinia* cinsinden çeşitli bitkilerde, gallotanik asit halinde yüzde 40-60 oranında bulunur; sanayide bu bitkilerin asit ya da alkalilerle işlenmesiyle elde edilir.

Gallik asit 200°C-250°C'ye kadar ısıtıldığında, fotoğraf developman banyolarında kullanılan pirogallol (pirogallik asit) ile karbon dioksit halinde ayrışır. Demir tuzlarıyla birleştiğinde koyu mavimsi siyah bir renk verdiği için dolmakalem mürekkeplerinin ve bazı boyarmaddelerin üretiminde kullanılır. Bizmut subgallat tıpta deri antiseptiği ve mukozayı büzüştürdüğü için salgı kurtucu etken olarak kullanılır. Propil gallat ise yemeklik sıvı ve katı yağlarda bozulmayı (acılaşma) önleyici madde olarak kullanılan önemli bir bileşiktir.

Gallikanizm, Fransız tarihinde, papalığın yetkilerinin sınırlandırılmasını savunan dinsel ve siyasal öğreti ve uygulamaların tümüne verilen ad. Belirli dönemlerde Fransa'da Katolik Kilisesi'nin gelişimini Gallikanizm belirlemiştir. Gallikanizm'in çeşitli türleri üç temel düşüncede birleşir: Fransa kralının dünyevi yönetimdeki bağımsızlığı; ekumenik konsillerin papaya üstünlüğü; papanın krallık sınırları içindeki müdahalelerini sınırlandırmak amacıyla din adamları ile kral arasında işbirliği.

Gallikanizm terimi, papalığın yetkilerini savunan Ultramontanizme karşı çıkan çizgiyi belirtmek üzere ilk kez 19. yüzyılda kullanıldı. Ama öğretinin tarihi, Fransız ulusçuluğunun köklerine, özellikle Charlemagne'in 8. ve 9. yüzyıllardaki düzenlemelerine dayanıyordu ve 14. yüzyılda bilinçli bir nitelik kazanmıştı. IV. Philippe (Yakışıklı) ile Papa VIII. Bonifatius (1294-1303) arasındaki mücadele, krallık ve papalık erklerinin niteliği ve karşılıklı ilişkisi konusunda süregelen anlaşmazlığı çarpıcı biçimde ortaya koydu. Bunu izleyen bir buçuk yüzyıl boyunca genel konsillerin gücünü doğrudan Hz. İsa'dan aldığı ve kararlarıyla papayı da bağladığı yönünde bir kuram geliştirildi. Bu bağlamda iki önemli olay gerçekleşti. Birincisi, Avignon ve Roma'da birbirine rakip iki papanın bulunduğu Büyük Bölünme'ye son verme çabaları sırasında, Kral VI. Charles 1398'de toplanan ulusal bir piskoposlar sinodunun ardından, halkın yararına çalışmadığı gerekçesiyle Roma'daki Papa IX. Bonifatius'u tanınamama ve Avignon'daki Papa XIII. Benedictus'a da boyun eğmeme kararı aldı. İkincisi, 1438'de toplanan bir başka ulusal sinodda VII. Charles, genel konsillerin papanın üstünde olduğu ve papanın yargı yetkisinin kralın iradesine bağlı olduğu yönünde 23

maddelik *Pragmatic sanction de Bourges* (*) fermanını çıkardı. Bundan sonra papalar sürekli olarak bu fermanın iptalini istediler. Ama ancak 1516'da Bologna Konkordatosu bu fermanın yerini alabildi.

16. yüzyılın sonuna gelindiğinde, siyasette ve ilahiyatta iki tür Gallikanizm ortaya çıkmıştı. Siyasal alanda Gallikanizm parlamenter ve kralcı olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Kralcı Gallikanizm, Fransız krallarının kiliseye yönelik politikalarına, parlamenter Gallikanizm ise yüksek mahkemelerin ve yasama organının kiliseye ilişkin taleplerine ağırlık veriyordu.

Parlamenter Gallikanizmin en ünlü savunucusu, *Les Libertés de l'église gallicane* (Gallikan Kilisesi'nin Özgürlükleri) adlı kitabı 1594'te yayımlanan hukukçu Pierre Pithou'ydu. Bu kitap ve çeşitli yorumları, Roma tarafından mahkûm edilmekle birlikte 19. yüzyıla değin etkisini sürdürdü.

İlahiyatta Gallikanizm en iyi anlatımını 1682'de Fransa ruhban mecl'since onaylanan *Déclaration des quatre articles*'de (Dört Maddeli Bildiri) buldu. Buna göre 1) papanın yüce ruhani erkinin dışında dünyevi bir erki yoktu, 2) ekumenik konsiller papanın üstündeydi, 3) papa, kralın piskoposları atama ya da boş piskoposlukların gelirini kullanma yetkisi gibi Fransız Kilisesi'nde eskiden beri süregelen geleneklerin çiğnemesi olduğunu kabul etmek zorundaydı, 4) öğreti konusunda papanın yanılmazlığı ilkesinin önkoşulu bütün kilisenin onaylaydı. Piskopos Jacques-Bénigne Bossuet bildiriyi Latince olarak kaleme aldı ve uzlaştıracı bir önsözle savundu. 1690'da Roma'da VIII. Alexander'in mahkûm ettiği, 1693'te Fransa'da XIV. Louis'nin geri aldığı bu maddeler, Gallikanizmin özgün bir anlatımı olmayı sürdürdü.

Fransız din adamlarının hepsi Gallikanizm yanlısı değildi. Özellikle Fransız Cizvitleri ateşli birer Ultramontanistti. 18. yüzyılda Katolikliğin temellerini hedef alan usçuluk, Fransa'da Gallikanizm'e duyulan ilginin azalmasına yol açtı. Fransız Devrimi ile birlikte Gallikanizm bütün heyecanını yitirdi. Napoléon, Gallikanizmi benimseyen din adamlarını desteklemekle birlikte bu harekete çok ilgi duymadı. I. Vatikan Konsili (1869-70) Ultramontanist tutumu resmen benimseyerek Gallikanizm'e son darbeyi indirdi.

Gallimard, Gaston (d. 18 Ocak 1881, Paris - ö. 25 Aralık 1975, Paris, Fransa), 20. yüzyılın önde gelen yayınevlerinden birini kuran Fransız yayımcı.

Zengin bir sanat koleksiyoncusunun oğlu olan Gallimard, Paris Üniversitesi'nde hukuk ve edebiyat öğrenimi gördükten sonra gazetecilik yaptı. 1908'de André Gide ve Jean Schlumberger'le birlikte *La Nouvelle Revue Française* adlı edebiyat dergisini çıkarmaya başladı. 1911'de üç yayımcı dergilerine katkıda bulunan yazarların yaptıklarını yayımlamak üzere *La Nouvelle Revue Française-Librairie Gallimard* yayınevini kurdular. Yayınevinin adı 1919'da Librairie Gallimard olarak değiştirildi. André Gide, Marcel Proust, André Malraux, Jean-Paul Sartre, Albert Camus ve adı daha az duyulmuş Fransız yazarlarının yapıtlarını yayımlayan şirket Fransa'da, 20. yüzyılın en önde gelen yayınevi oldu. Yayınevi 1933'te başlattığı ünlü *La Pléiade* dizisiyle Fransız edebiyatının klasiklerini ve 2 bin polisiye ve gerilim romanı içeren *Série Noire*'i (Kara Dizi) yayımladı.

Gallio, Iunius, asıl adı LUCIUS ANNAEUS NOVATUS (d. İÖ y. 5, Corduba [Córdoba],

Baetica - ö. İS 65), Romalı yüksek görevli. Yahudilerin, havari Aziz Paulus'un yargılanması isteğini geri çevirmiştir.

Devlet adamı, filozof ve tragedya yazarı Lucius Annaeus Seneca'nın ağabeyiydi. Senatör Iunius Gallio tarafından evlat edinildikten sonra Gallio soyadını aldı. İmparator Claudius'un tahta çıkması (hd 41-54) üzerine Gallio'nun, Claudius'un karısı Messalina'nın entrikalarına kurban giden ünlü kardeşinin Korsika Adasındaki sürgünlüğü süresince onun yanında bulunduğu sanılır. Claudius'un yeni karısı Genç Agrippina, Seneca'yı, daha sonra imparator olan Neron'un (hd 54-68) öğretmenliğine getirince iki kardeşin 49'da Roma'ya döndüğü anlaşılmaktadır. Gallio'nun Yunanistan'daki Roma eyaleti Akhaia'nın prokonsülü olduğu döneme rastlayan Paulus olayı, o dönemde Romalı valilerin, Yahudiler ile yeni gelişen Hristiyanlık arasındaki mücadelesinin dışında kalmaya çalıştıklarını gösterir. Gallio, 55'te konsül oldu. Neron, Seneca'yı intihar etmek zorunda bırakınca Gallio da intihar etti.

Gallipolis bak. Gelibolu

Galloway, İskoçya'nın güneybatısında yönetim bölgesi. Wigtown ve Stewartry ilçeleriyle Nithsdale ve Dumfries and Galloway illerinin bazı bölümlerini içine alır. 1973'e değin Kirkcudbright (East Galloway) ve Wigtown (West Galloway) illerinin bir parçasıydı. Kuzeyinde Kyle-Carrick ve Cumnock-Doon Vadisi ilçeleri, güneydoğusunda Solway Halici, güneybatısında İskoçya ve İrlanda arasındaki en dar nokta olan (26 mil) Kuzey Kanalı bulunur. Galloway adı bölgede yaşayan Kelt halkına verilen Gallgaidhel ya da Gallwyddel (yabancı İskoçyalılar) sözcüğünden gelir; bu halka Romalılar Novantae adını vermişti. Wigtown'un güneybatı ucunda bulunan 64 m yüksekliğindeki çekiç biçimli Rhinns (Rhinn) Yanımadası İskoçya'nın en güney noktasıdır. Yanımadanın ucunda 18 m yüksekliğinde bir fener bulunur.

Galloway'in alçak düzlüklerinde başlıca ekonomik etkinlik, siyah renkli ve boynuzsuz yerli Galloway ineğinin sütüne dayanan mandıracılıktır. Deniz düzeyinden 150 m yükseklikteki kırkıklar, ağaç dikilerek orman durumuna getirilmiştir; bu ağaçlardan yararlanarak kâğıt hamuru ve kâğıt fabrikalarını içeren orman sanayisinin kurulması planlanmaktadır. Galloway Hidroelektrik Projesi (1935) Dee ve Ken ırmaklarının sularını denetim altına alarak elektrik üretimini olanaklı kılmıştır. Galloway, eski Dumfriesshire iliyle birlikte Güneybatı İskoçya Kalkınma Bölgesi içinde yer alır.

Galloway, Joseph (d. y. 1731, West River, Maryland - ö. 29 Ağustos 1803, Watford, Hertfordshire, İngiltere), Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasında İngiltere'ye bağlı kalan ünlü avukat ve siyaset adamı.

1747'de Philadelphia'da avukatlığa başlayan Galloway daha 20 yaşına gelmeden Pennsylvania Yüksek Mahkemesi'nde açtığı davalarla ün kazandı. 1756'da seçildiği bölge meclisinde 1766-75 arasında sözcülük görevini yürüterek ağırlık kazandı. İngiltere ile koloniler arasındaki anlaşmazlığı barışçı bir çözüme kavuşturmak amacıyla önerdiği, "Büyük Britanya ile Koloniler Arasında Birlik Planı" Kıta Kongresi'nde görüşüldükten sonra bir oy farkla reddedildi, daha sonra da tutanaklardan silindi. Bu plan, kralın bir genel başkan atamasını ve Avam Kamarası benzeri bir koloni meclisi kurulmasını öngörüyordu.

Bağımsızlık Savaşı'nın mantıksız ve haksız olduğuna inanan Galloway, Philadelphia'yı terk ederek General Sir William Howe'un komutasındaki İngiliz ordusuna katıldı. Kentin İngilizlerce ele geçirilmesinden sonra sivil yönetici olarak geri döndü. 1778'de Amerikalıların Philadelphia'ya yeniden girmesinden sonra İngiltere'ye kaçtı ve yaşamının sonuna değin burada kaldı.

Gallup, ABD'de New Mexico'nun kuzeybatısındaki McKinley ilinin (county) merkezi (1901) kent. Arizona eyalet sınırı yakınından geçen Puerco Irmağının kıyısındadır. 1880'de Westward Overland Stagecoach adlı posta arabası şirketinin bir durağı olarak kuruldu; daha sonra Atlantik ve Pasifik Demiryolları'nın inşaatlarının şantiye merkezi haline geldi. Adını şirketin muhasebecisi olan David L. Gallup'tan almıştı. Çevrede kömür yataklarının bulunmasından sonra gelişti ve 1895'te bölgesel bir demiryolu istasyonu haline geldi. Kolomb öncesi dönemden birçok kalıntının bulunduğu kent Navaho (kuzey) ve Zuni (güney) Yerlilerinin yerleştirme kampları arasında yer alır. Yerli Dairesi'nin bölge merkezidir. Gemilerle sığır, yun, deri ve orman ürünlerinin nakledildiği kentte Yerli el sanatı ürünlerinin çoğunlukta olduğu bir hafif sanayi gelişmiştir. Turizm de önemli bir gelir kaynağıdır. Ayrıca Yerli kabileleri arasında her yıl ağustos ayında torenler yapılmaktadır. New Mexico Üniversitesi'nin bir bölümü de Gallup'ta bulunmaktadır. Nüfus (1990) 19.154.

Gallup, George (Horace) (d. 18 Kasım 1901, Jefferson, Iowa, ABD - ö. 26 Temmuz 1984, Tschingel, İsviçre), ABD'li gazeteci ve istatistikçi. Geliştirdiği Gallup Kamuooyu Yoklaması'yla, örneklem yöntemi kullanarak yürütülen kamuoyu yoklamalarının öncüsü olmuştur. Gallup, Elmo Roper ve Archibald Crossley'nin benzer örneklem yöntemleri kullanarak ayrı ayrı gerçekleştirdikleri kamuoyu yoklamalarıyla 1936 başkanlık seçimlerinde Franklin D. Roosevelt'in zaferini tahmin etmeleri, bu tür araştırmaların ABD kamuoyunun gözünde güven kazanmasını sağlamıştır.

Gallup, Des Moines'daki (Iowa) Drake ve Evanston'daki (Illinois) Kuzeybatı üniversitelerinde gazetecilik dersleri verdi. 1932'de, New York kentindeki bir reklam firmasında, müşteriler adına kamuoyu araştırmaları yapmaya başladı. 1935'te Amerikan Kamuoyu Enstitüsü'nü, 1936'da İngiliz Kamuoyu Enstitüsü'nü ve 1939'da Kitle Araştırmaları Enstitüsü'nü kurdu. Oteki araştırmacılar gibi Gallup da Başkan Harry S. Truman'ın 1948 seçimlerindeki yenilgisini tahmin edemediyse de, hata payı düşüktü. Sonraki tahminleri daha doğru ya da daha temkinli oldu.

Gallup'ın yapıtları arasında *The Pulse of Democracy* (1940; Demokrasinin Nabızı) ve *The Sophisticated Poll Watcher's Guide* (yb 1976; Bilgili Kamuoyu Gözlemcisinin Rehberi) sayılabilir. Gallup ayrıca, liseli gazetecilerin uluslararası onur derneği olan Quill and Scroll'un da kurucusudur.

gallus, çoğul GALLI. Eski Yunan ve Latin edebiyatında, Asyalı Ana Tanrıça Kybele'ye (Agdistis) bağlı hadım rahipler, tapınak bakıcıları ya da gezgin dilenciler. Galluslar kadın elbisesi giyer, uzun saçlarını merhemlerle kokulandırırlardı. Ana tanrının ayinlerini rahibelerle birlikte vahşi bir müzik eşliğinde dans ederek kutlarlar, vecdin doruğuna ulaştıklarında kendilerini yaralar, kırbaçlar ve bitkin düşerlerdi. Bu tapınma çığlığı sırasında bazen rahip adayları kendi kendilerini de hadım ederdi.

Sularının dinsel coşku esinlediği söylenen Sangarios Irmağının (bugün Sakarya) her iki koluna da Gallus adı verildiği için *gallus* adının Frigya kaynaklı olduğu sanılır.

Gallus, Gaius Cornelius (d. 10 v. 70 Forum Iulii, Galya - ö. 10 26 Mısır), zamanında en büyük dört eleji yazarından birincisi kabul edilen Romalı asker ve şair. Sevgili Lycoris (oyuncu Volturnia, sahne adı Cytheris) için yazdığı dört şiir kitabıyla ünlüdür.

Augustus ve Virgilius'un arkadaşları olan Gallus, Marcus Antonius'a karşı yapılan savaşta kendini gösterdi ve Mısır valiliğine getirildi. Ama yönetimde başarılı olamayınca gözden düştü ve intihar etti. Dönemin ünlü eleştirmeni Quintilianus, onu Tibullus, Propertius ve Ovidius'la birlikte Roma'nın en büyük eleji yazarlarından biri olarak saymıştır. Parthenius mutsuz aşklar ustune yazdığı kitabını ona ithaf etmiştir.

Gallus, Gaius Vibius Trebonianus (ö. 253, Interamna yakınları, Latium), 251-253 arasında Roma imparatoru.

Gallus, kökleri Roma öncesi Etrusk aristokrasisine inen Perusialı (bugün Perugia) bir aileden geliyordu. Moesia *legatus*(*) olduğu sırada, İmparator Decius'a sadakatla ve başarıyla hizmet etti ve Decius'un Haziran 251'de Gotlara yenilerek öldürülmesi üzerine imparator ilan edildi. Daha sonra Gallus Gotlarla bir antlaşma yaptı. Decius'un oğlu Hostilianus'u evlat edinerek kendisiyle birlikte ortak-hükümdar, kendi oğlu Volusianus'u ise önce ikinci imparator, ardından da ortak-imparator yaptı. Hostilianus bu unvanı aldıktan kısa süre sonra vebadan öldü. Gotlar, 253 başlarında yeniden saldırdılar. Moesia orduları, komutanları Aemilianus'u imparator ilan ettiler. Gallus, Yukarı Ren ordularının komutanı Valerianus'u yardıma çağırıldı. Ama Valerianus yetişemeden, Gallus kendi askerlerince öldürüldü.

Gallus, Jacobus bak. Handl, Jacob

Gallus Caesar, asıl adı FLAVIUS CLAUDIUS CONSTANTIUS (d. 325/326, Etruria - ö. 354, Pula yakınlarında), 351-354 arasında "caesar" unvanıyla Roma İmparatorluğu'nun Doğu eyaletlerinin hükümdarı.

Bu dönemden kalma kaynaklar Gallus'un Antiokheia'daki (Antakya) hükümdarlığını bir tiranlık olarak niteler. Babası Iulius Constantius, I. Constantinus'un üvey kardeşi. Gallus da İmparator Iulianus'un (Kafir) üvey ağabeyi ve İmparator II Constantius'un kuzeniydi. Birlikte büyüdüğü Iulianus gibi Gallus'a da katı bir Hristiyan eğitimi verilmişti. 15 Mart 351'de II Constantius, Sirmium'da (bugün Sremska Mitrovica, Yugoslavya) Gallus'u "caesar" ilan etti. Ayrıca onun Constantius'un kız kardeşi Constantia ile evlenmesini sağladı. Ama Gallus'un çevresinden kopuk biçimde ve katı bir disiplinle yetiştirilmiş olması onu sert ve kaba bir insan yapmıştı. Halk arasında geniş bir muhbir ağı kurdu ve pek çok kişiyi ihanet kuşkusıyla öldürttü. Bu arada Filistin'de ve Galatya eyaletindeki Isauria'da (Ulu Pınar yakınları) patlak veren ayaklanmaları bastıran Gallus, Persleri de köşeye sıkıştırmış durumdaydı. Ama Gallus'un emrindeki bazıları, İmparator Constantius'a Gallus hakkında olumsuz, bazen de yanıltıcı raporlar gönderdiler. Bunun üzerine imparator, Gallus'u Konstantinopolis'e (İstanbul) çağırarak yetkilerini elinden aldı, sonunda da idam ettirdi.

Galois, Évariste (d. 25 Ekim 1811, Bourg-la-Reine, Paris yakınları - ö. 31 Mayıs 1832, Paris), yüksek matematiğin, grup kuramı dalına yaptığı katkılarla tanınan Fransız matematikçi. Geliştirdiği kuram, açının üç eşit parçaya bölünmesi ve alanı dairenin alanına eşit karenin bulunması gibi uzun

Galois, Alfred Galois'nin bir çiziminden yapılmış oymabaskudan ayrıntı, 1848
Bibliothèque Nationale, Paris

süre yanıtız kalmış pek çok soruyu çözüme kavuşturmuştur.

Galois, Paris banliyölerinden Bourg-la-Reine'in önde gelenlerinden Nicolas-Gabriel Galois'nun oğluydu. Baba Galois, 1815'te Napoléon'un Elba Adasından kaçışını izleyen Yüz Gün rejimi sırasında belediye başkanlığına seçildi. Annesi Adelaïde-Marie Demante, seçkin bir hukukçu aileden geliyordu. Galois, ilk öğrenimini evde annesinden aldı ve 1823'te Louis-le-Grand'daki Collège Royal'e girdi. Ne var ki Galois, buradaki sıradan ve coşkusuz öğretmenlerden aradığını bulamadı. Gene de Adrien-Marie Legendre'in geometri, Joseph-Louis Lagrange'in cebir üzerine çalışmalarını kısa sürede kavrama başarısını gösterince, matematik alanındaki yeteneği birden ortaya çıktı.

Louis-le-Grand'daki öğretmenlerinden Louis Richard'ın yol göstericiliğiyle sürdürdüğü daha ileri düzeydeki cebir çalışmaları Galois'ı kısa zamanda önemli bir sınavın eşliğine getirdi. Uzun süredir matematikçiler dördüncü dereceye kadar olan denklemlerin çözümünde, yalnızca rasyonel işlemlere ve kök almaya dayalı doğrudan formüller kullanmaktaydılar. (Örn. $3x^2 + 5 = 17$ denklemi, değişkenin üstü 2 olduğundan, ikinci dereceden bir denklemdir; bu türden bir denklemin çözümü, kök alarak çözüm biçiminde tanımlanır, çünkü çözüm, katsayıları denklemden belirlenmiş, bir ya da daha çok terimden oluşan bir ifadenin karekökünün alınmasına dayanır.) İkinci dereceden denklemlerin çözümü ilkçağlara uzanır. Üçüncü ve dördüncü dereceden denklemlere ilişkin formüller ise Niccolo Tartaglia ve Ludovico Ferrari adlı matematikçiler tarafından bulunduktan birkaç yıl sonra, 1545'te İtalyan matematikçi ve hekimi Gerolamo Cardano tarafından yayımlanmıştı. Daha sonra, 1796'da Paolo Ruffini'nin genel anlamda bir beşinci derece denkleminin kök alımıyla çözülmesinin olanaksızlığını kanıtama girişimine değin, matematikçiler bu tür denklemlerin çözümünde hep başarısızlığa uğramıştı. Ruffini'nin çabası tam anlamıyla başarılı olamamış, yalnızca Norveçli matematikçi Niels Abel 1824'te, temelde doğru bir kanıt ortaya koyabilmişti. Galois, araştırmasının ilk aşamalarında Abel'in çalışmasından haberdar değildi ve

bunu daha sonraları öğrenecekti. Bir bakıma bu yararlı da olmuştu, çünkü gerçekte Galois kendini çok daha iddialı bir çalışmaya adanmıştı. Henüz 16 yaşında bir öğrenci iken bugün "Galois kuramı" olarak bilinen, kök alma yoluyla çözülebilmesi için bir denklemin karşılaması gereken temel koşulların daha derinden kavranmasına yönelik bir çalışmanın içine girmişti. Yöntemi, denklem köklerinin "kabul edilebilir" permutasyonlarının (sıralı bir dizide yapılacak değişiklik) analizine dayanıyordu. Yani, günümüz deyimleriyle Galois, denklem köklerinin dizimiyle elde edilen, bir "alan" a ait otomorfizmler (özel bir dönüşüm biçimi) "grubu"nu oluşturdu. Parlak ve büyük bir yaratıcılık ürünü olan temel buluşu, kök alma ile çözülebilirliğin, gerekli ve yeterli koşulunun otomorfizmler grubunun çözülebilirliği olduğunu ortaya koymasıydı. Özde bunun anlamı, grubun, her zaman kolay kavranabilir yapıya sahip asal bileşenlere ayrılabiliridir. "Çözülebilir" deyimini, kök alma yoluyla çözülebilirliğe bağlantısı nedeniyle kullanılmaktadır. Böylelikle Galois beşinci ve daha yüksek dereceden denklemlerin çözümünde, ikinci, üçüncü ve dördüncü dereceden denklemler söz konusuysen gerekenden tümüyle farklı türden bir yaklaşımın zorunlu olduğunu kavramıştı.

Galois'nin, henüz Louis-le-Grand'dayken birkaç kısa makalesi yayımlandı. Kısa sürede düş kırıklıkları ve trajedi, yaşamını acılarına doldurdu. Bilimler Akademisi'ne sunduğu üç makale ya kayboldu ya da matematikçiler olarak aynı zamanda yayımcı yetkisi de taşıyan akademi üyelerince reddedildi. Galois'nin makalelerinden ilkinin 1829'da Augustin-Louis Cauchy kaybetmişti. Fransa'da matematik alanında önde gelen eğitim kurumu olan Politeknik Okulu'na girmeye yönelik iki çabasında da (1827 ve 1829'da) bir sözlü sınav görevlisiyle çatıştı ve başarısız bulundu. Ardından, kasesindeki tutucu unsurlarla sert tartışmalara giren babası 1829'da intihar etti. Aynı yıl, profesyonel bir matematikçi olarak çalışma olanaklarının kerededini gören Galois, daha sıradan bir okul olan Yüksek Öğretmen Okulu'na (École Normale Supérieure) öğretmen adayı olarak kayıtdı. Bir yandan siyasal etkinliklere yönelirken bir yandan da araştırmalarını sürdürdü.

1830'da Bilimler Akademisi'ne sunduğu, cebirsel fonksiyonlara ilişkin ikinci çalışması bu kez Jean-Baptiste-Joseph Fourier tarafından kaybedildi. 1830 Devrimi, Bourbon hanedanından gelen son Fransa kralı X. Charles'ı sürgüne yollamıştı. Ancak, gene de bir başka kralın, Louis-Philippe'in tahta

çıkışı cumhuriyetçileri derin bir düş kırıklığına uğrattı. Galois bu görüşlerini dile getiren öfkeli bir yazı kaleme alıncı Yüksek Öğretmen Okulu'ndan hemen kovuldu. Daha sonra cumhuriyetçi etkinliklerinden ötürü iki kez tutuklandı; ilkinde beraat ettiyse de ikinci yargılamasında mahkûm edildi ve 6 ay cezaevinde kaldı. 1831'de akademiye sunduğu üçüncü çalışması Siméon-Denis Poisson tarafından, çalışmanın neredeyse anlaşılabilir olduğuna ve genişletilip netleştirilmesi gerektiğine ilişkin bir notla kendisine iade edildi.

Galois'nin Paris'te bir düello sonucunda ölümüne yol açan gelişmeler hiçbir zaman kesin bir açıklığa kavuşmamıştır. Olayın ya bir kadına ilişkin kavgadan ya da cumhuriyetçi görüşlerine şiddetle karşı olan bir kralcı tarafından düelloya davet edilmesinden doğduğu ya da işin içinde bir ajan provokatör parmağı bulunduğu biçiminde çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Alexander Dumas, otobiyografisi *Mes Mémoires*'da (1863-1865; Anılarım) Galois'ı vuran kişi olarak Pécheux d'Herbenville'i suçlamaktadır. Tüm bunlar bir yana, yaklaşan düelloda yaşamını yitireceğini anlayan Galois, büyük bir telaşla dostu ve eski okul arkadaşı Auguste Chevalier'ye hitaben bilimsel vasiyetname niteliğinde bir mektup yazıp bıraktı. Galois'nin bu dağınık notlarında, tam gelişimi 40 yıl sonra Alman matematikçi Bernhard Riemann'la sağlanacak olan cebirsel fonksiyonlar kuramını geliştirmeye başladığına ilişkin ipuçları bulunmaktadır.

Galois'nin el yazmaları, Joseph Liouville'in notlarıyla birlikte 1846'da *Journal de Mathématiques Pures et Appliquées*'de yayımlandı. 1870'te ise Fransız matematikçi Camille Jordan, Galois'nin kuramının tam kapsamlı bir değerlendirmesi olan *Traité des Substitutions*'u (Ornatmaların İncelenmesi) yayımladı. Bu çalışmalar Galois'nin buluşlarının bilim dünyasına öğrenilmesini sağladı ve onun matematik tarihindeki yerini pekiştirdi. 13 Temmuz 1909'da Galois'nin Bourg-la-Reine'deki mütevazı doğum yerine bir plaket yerleştirildi; matematikçi Jules Tannery'nin yaptığı duygulu anma konuşması, aynı yıl *Bulletin des Sciences Mathématiques*'te yayımlandı.

galon, İngilizce konuşan ülkelerde kullanılan bir hacim birimi. Bir ABD galonu, $3,785 \times 10^{-3}$ metreküpe ve 3,78 litreye; bir İngiliz galonu ise $4,546 \times 10^{-3}$ metreküpe ve 4,5 litreye eşittir.

galop, 19. yüzyılda İngiltere ve Fransa'da çok yaygın olan ve Almanya'dan çıktığı

"Son Galop", Frederick Barnard'ın bir çiziminden W. S. Palmer'in yaptığı oymabasku
The Bettmann Archive

sanılan canlı salon dansı. Erkek sağ elini beline koyar, sol eliyle de onun sağ elini tutardı; çift, yana doğru atılan basit galop adımlarıyla (yana, bitişti, yana) 3 zamanlı müzik eşliğinde salonu dolaşırdı. Bu dansın canlı ritmini Ponchielli *La giocondo* operasındaki *Saatlerin Dansı*'nın finalinde ve birçok başka besteci de balelerinde kullanmışlardır.

galsama ağı, balıkçılıkta, çok çeşitli türden balık yakalamakta yaygın olarak kullanılan ağ türü. Ağdan kurtulmaya çalışan balığın başı ağın gözünden geçse bile, solungaçları (galsama) ağa takılır. Galsama ağları, avlanacak balığın büyüklüğü göz önüne alınarak ve su içinde geçecek asılı halde duracak biçimde yapılır. Ayrıca bak. balıkçılık.

Galswintha, Fransızca GALSWINTHE (d. 540, İspanya - ö. 568, Neustria), İspanya'nın Vizigot kralı Athanagild'in kızı, Austrasia kraliçesi Brunhild'in (Brunhilde) kız kardeşi ve Merovenj hanedanından Neustria kralı I. Chilpéric'in karısı.

568'de Rouen'da Chilpéric'le evlendi. Ama kısa bir süre sonra kocasının gözdesi Fredegunde'nin (Frédégond) kışkırtmasıyla öldürüldü. Chilpéric ise Fredegunde'yle evlendi. Galswintha'nın ölümü, kız kardeşi ve Austrasia kralı I. Sigebert'in karısı Brunhild'in Chilpéric'e düşman olmasına ve Austrasia ile Neustria arasında 40 yıl süren savaşların başlamasına yol açtı.

Galsworthy, John (d. 14 Ağustos 1867, Kingston Hill, Surrey - ö. 31 Ocak 1933, Grove Lodge, Hampstead, İngiltere), 1932'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmış İngiliz romancı ve oyun yazarı.

Kökenleri 16. yüzyıla uzanan Devonshire'lı zengin bir çiftçi ailesinden geliyordu.

Galsworthy, Rudolf Sauter'in yağlıboya çalışması, 1923; Birmingham Üniversitesi Kütüphanesi, İngiltere
Rudolf Sauter

Harrow Okulu'nda ve Oxford'daki New College'da öğrenim görerek babası gibi hukukçu oldu. 1890'da baroya kabul edildi. Deniz hukuku alanında uzmanlaşma düşüncesiyle çıktığı dünya gezisinde, sonradan çok yakın dostu olan Joseph Conrad ile tanıştı. Hukuku sıkıcı bulmaya başlayınca edebiyata yöneldi. Kısa öykülerinden oluşan *From the Four Winds*'i (1897; Dört Rüzgârdan) ve ilk romanı *Jocelyn*'i (1898) John Sinjohn takma adını kullanarak kendi olanaklarıyla yayımladı. Asıl adını ilk kez *The Island Pharisees* (1904; Ada Ferisileri) adlı romanında kullandı. Kendisine ün ka-

zandıran *The Forsyte Saga* (*Forsyte Ailesinin Destanı*, 1951-56, 2 cilt; 1980) adıyla bilinen roman dizisinin ilki olan *The Mun of Property*'yi (Varlıklı Adam) 1906'da yayımladı. Kuşaklar boyunca bir burjuva ailesini anlatan bu tarihsel dizideki öteki yapıtlar. "Indian Summer of a Forsyte" (1918; Bir Forsyte'in Pastırma Yazı; *Five Tales* [Beş Öykü] içinde), *In Chancery* (1920; Zor Durumda), *Awakening* (1920; Uyanış) ve *To Let*'tir (1921; Kiralık). Galsworthy, Forsyte ailesinin I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yaşamını konu alan *The White Monkey* (1924; Beyaz Maymun), *The Silver Spoon* (1926; Gümüş Kaşık) ve *Swan Song* (1928; Kuğunun Şarkısı) adlı üç romanını *A Modern Comedy* (1929; Modern Bir Komedi) adı altında bir araya topladı. Öbür romanları arasında *The Country House* (1907; Kır Evi), *The Patrician* (1911; Asilzade), *The Dark Flower* (1913; Siyah Çiçek, 1947) ve *The Freeland*s (1915; Özgür Topraklar) vardır.

Galsworthy, romancılığının yanı sıra başarılı bir oyun yazarıydı. Doğalcı bir üslupla yazdığı oyunlarında çoğunlukla ahlaki ya da toplumsal sorunları inceledi. Yasaların uygulanmasında yoksullarla zenginler arasında gözetilen ayrımı sergileyen *The Silver Box* (1906; Gümüş Kutu), sanayi ilişkilerinin konu alındığı *Strife* (1909; Mücadele), cezaevlerindeki yaşamı gerçekçi bir bakışla anlatan *Justice* (1910; Adalet, 1944) ve *Loyalties* (1922; Sadakat Bağları, 1944) en önemli oyunlarıdır. Bunlardan *Adalet*, etkileyici anlatımıyla cezaevlerinde reform yapılmasını sağladı. Galsworthy'nin şiirleri ise, ölümünden sonra 1934'te *Collected Poems* (Toplu Şiirler) adıyla yayımlandı.

1905'te Galsworthy, kuzeni A. J. Galsworthy'nin eski karısı Ada Pearson ile evlendi. Çift, evlenmelerinden önce 10 yıl kadar ilişkilerini gizlice sürdürmüştü. *Forsyte Ailesinin Destanı*'ndaki Irene tipi bir ölçüde Ada Galsworthy'nin portresidir. Ama Ada'nın ilk kocası, Soames Forsyte' tan tümüyle farklı biriydi.

Ölümünden sonra unutulmaya yüz tutan Galsworthy, *Forsyte Ailesinin Destanı*'nın 1967'de BBC tarafından dizi film yapılmasıyla yeniden ün kazandı. İngiltere dışındaki ülkelerde de ilgi gören dizi, Türkiye'de *Forsyte Efsanesi* adıyla gösterildi.

Galt, Sir Alexander Tilloch (d. 6 Eylül 1817, Londra - ö. 19 Eylül 1893, Montreal), Kanada'da federatif bir yönetim kurulmasının ilk savunucularından olan devlet adamı.

1835'te İngiltere'den Aşağı Kanada'daki (sonradan Doğu Kanada, bugün Québec) Sherbrooke'ya göç etti ve İngiliz Kuzey Amerika Toprak Kumpanyası'nda çalışmaya başladı. 1844-55 arasında bölgede İngiliz hükümet temsilcisi olarak görev yapan Galt, bu görevi sırasında Doğu Kanada'daki İngilizce konuşan azınlıkla yakın ilişkiler kurdu; St. Lawrence, Atlantik ve Grand Trunk demiryolu hatlarının kurulmasını destekledi. 1849'da Sherbrooke ilinden Kanada Yasama Meclisi'ne seçilerek siyasete atıldı. Mecliste İngilizce konuşan seçmenlerin sözcülüğünü üstlenen Galt, Fransız asıllı Kanadalıların 1837 Ayaklanması sırasında uğradıkları kayıpların karşılanmasını öngören yasa tasarısına karşı çıktı. Ayrıca, Doğu Kanada'da çoğunluğu oluşturan Fransız asıllı Katolik Kanadalılar üzerinde Anglosakson üstünlüğünü sağlayabilmek ve ekonomik gelişmeyi hızlandırmak için ABD'nin Kanada'ya ilhakını savundu. 1850'de meclisten istifa ettiyse de 1853'te Sherbrooke'tan yeniden seçildi ve 1872'ye değin süren milletvekilliği sırasında İngilizce konuşan azınlığın çıkarlarını savundu.

1858'de kısa ömürlü George Brown-Sir Antoine Aimé Dorion hükümetinde görev almayı reddetti. Ama aynı yıl Sir John Macdonald-Sir George Etienne Cartier hükümetinde İngiltere'nin Kuzey Amerika eyaletlerinin bir federasyon çatısı altında birleştirilmesi koşuluyla, maliye bakanlığını kabul etti. Maliye bakanlığı döneminde (1858-62, 1864-67) korumacı bir politika izledi. Kanada'da federatif bir yönetimin kurulmasını (1864) savunan Macdonald-Brown-Cartier koalisyonunu destekleyen Galt, böyle bir yönetimin kurulması için Charlottetown (Prens Edward Adaları), Québec ve Westminster'de düzenlenen konferanslara katıldı. Hizmetleri karşılığında 1869'da "sir" unvanı aldı.

Kanada'nın dominyon statüsü kazanmasından sonra (1867), dominyon hükümetinin ilk maliye bakanı oldu. Ama, bir süre sonra Macdonald'la anlaşmazlığa düşerek görevinden istifa etti. Daha sonra hükümette görev almayı reddettiysse de 1872'de milletvekilliğinden istifa edene değin hükümete destek verdi. 1880-83 arasında, Londra'da Kanada'nın ilk hükümet temsilcisi olarak görev yaptıktan sonra siyasetten çekildi.

Galt, John (d. 2 Mayıs 1779, Irvine, Ayrshire - ö. 11 Nisan 1839, Greenock, Renfrewshire, İskoçya), ülkesinin kırsal yaşamı üzerine yapıtlarıyla tanınan İskoçyalı romancı.

1804'te Londra'ya yerleşti. Bir şirket adına ticari anlaşmalar yapmak üzere Akdeniz ülkelerini dolaşırken şair Byron ile karşılaştı. (1830'da *Life of Lord Byron* [Lord Byron'ın Yaşamı] adlı kitabını yayımladı.) Ticaret ilişkileri nedeniyle Fransa ve Felemenk (1814) ile Kanada'ya da (1826) gitti. Huron ve Erie gölleri arasındaki ormanlık arazide bir yol açarak 1827'de Yukarı Kanada'daki (bugün Ontario) Guelph kentini kurdu. Kanada Kumpanyası yönetiminde görev alan Galt, bölgenin yerleşime açılmasına önemli katkılarda bulundu, ama harcamalarının yüksekliği yüzünden görevden alınca neredeyse beş parasız ülkesine dönmek zorunda kaldı. Her zaman üretken bir yazardı, ama özellikle bu tarihten sonra kendisini tümüyle edebiyata adanmıştı.

Galt en önemli yapıtları arasında sayılan *The Ayrshire Legatees* (1820; Ayrshire Vasileri), *The Annals of the Parish* (1821; Kilise Kayıtları), *Sir Andrew Wylie* (1822), *The Provost* (1822; Belediye Başkanı), *The Entail* (1823; Şartlı Miras) ve *Lawrie Todd*'da (1830) İskoçya'nın kırsal bölgelerindeki yaşamı anlatır. Bu romanlar 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Kailyard okulunun(*) habercisidir. *The Ayrshire Legatees*'de, Rev. Pringle ve ailesinin Londra'daki serüvenleri İskoçya'daki dostlarına gönderdikleri mektuplarla anlatılır. Galt'ın yarattığı en başarılı karakter olan Rev. Micah Balwhidder'in ağızından yazılan *The Annals of the Parish*, eski kafalı bir İskoç papaz ile kırsal bölgedeki kilise çevresini gerçekçi bir biçimde yansıtan eğlenceli bir romandır. *Lawrie Todd* ise Kanada'ya yerleşen bir göçmenin zor yaşamını konu alır.

Galton, Sir Francis (d. 16 Şubat 1822, Sparkbrook yakınları, Birmingham, Warwickshire - ö. 17 Ocak 1911, Grayshott House-Haslemere, Surrey, İngiltere), İngiliz kâşif, antropolog ve öjeniğin kurucusu. İnsan zekâsı üzerine yaptığı öncü çalışmalarıyla tanınır. 1909'da "sir" unvanı almıştır. **Gençliği.** Galton'ın mutlu bir aile yaşantısı vardı. Ana babasına çok şey borçlu oldu-

ğunu kendisi de her zaman söylemiştir. Ama okulda ve kilisede aldığı eğitimden pek hoşlandığı söylenemez. Üvey kuzeni Charles Darwin'e yazdığı bir mektupta Kitabı Mukaddes'teki konuların kendisini "bezirdiğini" belirtmişti.

Ailesi, onun tıp öğrenimi görmesini tasarlıyordu. Gençlik yıllarında, kara Avrupa'sındaki tıp kurumlarını dolaştı; onun yaşında

Galton, G. Graef'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1882: Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

bir öğrenci için alışılmadık bir deneyim olan bu geziden sonra da Birmingham ve Londra'daki hastanelerde eğitim gördü. Ama bu sırada, kendi deyişiyle "bir göçmen kuş gibi durmadan gezme isteği"ne kapıldı. Almanya'daki Giessen Üniversitesi'nde kimya derslerine girmek amacıyla çıktığı geziyi yarıda bırakarak Güneydoğu Avrupa'ya geçti. Önce Viyana'ya, ardından Constanța (Köstence), İstanbul, İzmir ve Atina'ya gitti. Adelsberg'deki (bugün Postojna, Slovenya) mağaralarda bulduğu *Proteus* adlı kör amfibiye örneklerini İngiltere'ye götürülen ilk kişi oldu. Geziden döndükten sonra, Cambridge'deki Trinity College'da çalışmaya başladı. Aşın çalışma yüzünden buradaki üçüncü yılında sinir krizleri geçirmeye başladı ama, daha sonra karşılaştığı benzer durumlarda yapacağı gibi, çalışmalarına ara vererek kısa sürede iyileşti.

Gezi ve keşifleri. Cambridge'den mezun olmadan ayrıldıktan sonra, tıp çalışmalarını Londra'da sürdürdü. Bu arada babasının ölmesiyle, kendisini "tıp mesleğinden bağımsız kılacak büyüklükte bir servet" in sahibi oldu. Artık, istediği gibi geziler yapacak kadar özgürdü. 1845-46 yıllarında, Nil'in yukarı bölümlerine ve Kutsal Topraklar'a dostlarıyla yaptığı araştırma gezileri, Güneybatı Afrika'nı Avrupalılarca keşfedilmemiş yörelere girmek amacıyla daha sonra düzenleyeceği sistemli gezilere hazırlık niteliğindedir. Kraliyet Coğrafya Derneği'ne danıştıktan sonra, Walvis Bay'in (Walvisbaai) yaklaşık 880 km doğusundaki Kalahari Çölünün kuzeyinde bulunan Ngami Gölüne güneyden ve batıdan bir yol bulmaya karar verdi. Aynı noktadan biri kuzeye, öteki güneye doğru iki yolculuğu kapsayan bu araştırma gezisi çok güç ve tehlikeli oldu. Araştırmacılar Ngami Gölüne ulaşamadılarsa da, değerli bilgiler elde ettiler. Sonuç olarak Galton, 1853'te, daha 31 yaşındayken Kraliyet Coğrafya Derneği'ne ve üç yıl sonra da Royal Society'ye seçildi. 1853'te evlenen Galton'un çocuğu yoktu. Yazdığı dokuz kitap ve 200 kadar makale, parmak izlerinin kimlik belirlemede kullanılması, uygulamalı istatistiğin bir

dalı olan korelasyonel diferansiyel ve integral hesap (Galton bu iki konuda da öncüdür), ikizler, kan nakli, suç işleme nedenleri, az gelişmiş ülkelerde geziye çıkanlar için bilgiler ve meteorolojinin de yer aldığı çok değişik konuları kapsamaktadır. Galton'un yazılarının büyük bölümü, onun nicel değerlendirmelerden yana olduğunu göstermektedir. Örneğin ilk yazılarından biri, duaların istenen sonucu verip vermediğinin istatistik yöntemleriyle sınanması üzerinedir. Ayrıca Galton, 34 yıl boyunca ölçme tekniklerinin geliştirilmesiyle de ilgilenmiştir.

Öjenik. Bilimin pek çok dalına katkıda bulunmasına karşın, Galton'un temel ilgi alanı her zaman öjenik oldu. Yaşamının geri kalan bölümünde, seçilmiş ana babalar aracılığıyla insan soyunun fiziksel ve zihinsel açıdan geliştirilmesi düşüncesini savundu. Darwin'in evrim kuramını ve insanlığın kökenine ilişkin savlarını ilk benimseyenler arasındaydı. Bu kuramın, dönemin ilahiyat bilgisini geçersiz kıldığı gibi, planlı biçimde daha iyi bir insan soyunun geliştirilmesi ne olanak vereceğine de inanıyordu. Öjenik sözcüğünü (Yunanca *eugenēs*: "soylu, iyi soydan gelen"), seçilmiş çiftlerin evlendirilmesi yoluyla, kalıtsal özellikleri ortalamanın üstünde olan insanların nüfus içindeki oranını artırmaya yönelik bilimsel çabaları belirtmek amacıyla ilk kez o kullandı. *Hereditary Genius* (1869; Kalıtsal Deha) adlı yapıtında, dehanın, "ortalamanın çok üstünde ve aynı zamanda da doğuştan gelen bir yetenek" olduğunu öne sürdü. Yapıttaki temel savı, zihinsel ve fiziksel özelliklerin aynı ölçüde kalıtsal olduğuydu; ama bu önerme o dönemde kabul görmedi. Darwin, kitabı okuduğunda Galton'a şöyle yazmıştı: "Bir bakıma, karşı düşüncedeki birini görüşlerinden caydırmış oldun, çünkü her zaman, aptallar dışında tüm insanların zekâ açısından pek farklı olmadıklarını, yalnızca gayret ve çalışkanlık konularında farklılık gösterdiklerini savunurdum". Bu kitap kuşkusuz, evrim kuramını insanı da kapsayacak biçimde genişletmesinde Darwin'e yardımcı olmuştur. Darwin'in *Türlerin Kökeni* yapıtında Galton'daki söz edilmekle birlikte, *İnsanın Türeyişi*'nde ondan birçok alıntı vardır. Galton'un, zihinsel özelliklerin en azından bedensel özellikler kadar kalıtsal olduğu yolundaki inancı, kendi dinsel felsefesini de biçimlendirdi. Bir yapıtında şöyle yazmıştı: "Anlayıp uygulamayı öğrendiğimizde bize büyük yararlar sunabilecek ve yönlendirilebilecek büyük bir gücün varlığından kuşku duymayız".

Galton'un *Inquiries into Human Faculty and its Development* (1883; İnsan Yetileri ve Gelişimi Üzerine İncelemeler) adlı yapıtı, çoğu 1869-83 arasındaki bilimsel yazılarına dayanan ve uzunluğu iki sayfadan 30 sayfaya kadar değişen 40 makaleden oluşur. Kitap, bir anlamda yazarın, insan yetileri hakkındaki görüşlerinin özetidir. Ele aldığı bütün konularda Galton, kendine özgü ilginç görüşlerini, açık, özlü ve alçakgönüllü bir üslupla dile getirmiştir. Vasiyeti üzerine Londra Üniversitesi'nde bir öjenik kürsüsü kurulmuştur.

Değerlendirme. 20. yüzyılda Galton adı öncelikle öjenliği çağırıştır. Öjenik, insanlar arasında doğuştan gelen farklılıkları vurgularken, kültürel (toplumsal koşullara ve eğitime dayanan) etkenlerin, kalıtsal ve biyolojik etkenlere ağır bastığını savunanlarca kuşkuyla karşılanmıştır. Sonuçta öjenik, sınıfsal önyargıların bir ifadesi, Galton da bir gerici olarak değerlendirilmiştir. Ama, bu görüş onun düşüncelerinin bir ölçüde yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır; çünkü Galton'un amacı soylu bir seçkinler zümresi değil, tümü üstün insan-

lardan oluşan bir topluluk yaratmaktır. O dönemdeki kalıtım kurallarının yetersizliği, Darwin gibi Galton'un görüşlerini de sınırlamıştı. Mendel'in çalışmalarının çok geç anlaşılması da, Galton'un bu alandaki katkılarının zamanında değerlendirilmesini engelledi.

Galton üzerine yazılmış başlıca yaşamöyküsü Karl Pearson'ın *The Life, Letters and Labours of Francis Galton* (1914-30, 4 cilt; Francis Galton'un Yaşamı, Mektupları ve Çalışmaları) adlı yapıtıdır.

Galty Dağları, GALTEE DAĞLARI olarak da yazılır, İrlanda'da dağ sırası. Limerick ilinin güneybatısıyla Tipperary ilinin güneydoğusu arasındaki sınır boyunca uzanan dağlar, ülkenin güney ucunda sık rastlandığı gibi doğu-batı doğrultusundadır. Yüksek tepeleri kumtaşındandır; en yüksek nokta Galtymore'dur (920 m). Galty Dağlarındaki izlerden, eskiden burada buzyalakları biçiminde buzullanmanın bulunduğu anlaşılmaktadır.

Galuppi, Baldassare, lakabı IL BURANELLO (d. 18 Ekim 1706, Burano Adası, Venedik yakınları - ö. 3 Ocak 1784, Venedik), İtalyan besteci. Yazdığı komik operalarla "opera buffa'nın babası" lakabını kazanmıştı.

Babası berber ve kemancıydı. Galuppi ilk dersleri ondan aldı. Venedik'te A. Lotti ile çalıştı. G. B. Pescetti ile birlikte iki opera sahneledi (1728-29). Daha sonra Venedik'teki tiyatrolar için operalar bestelemeye başladı. 1741'deki Londra ziyareti sırasında *Alexander in Persia* (İskender İran'da) adlı bir pastiş düzenledi. *Enrico* (1743) ve birkaç başka operası İngiltere'de sahnelendi. Çağdaşı olan müzik tarihçisi Charles Burney, Galuppi'nin İngiliz besteciler üzerinde önemli etkisi olduğundan söz eder. Galuppi 1748'de Venedik'te San Marco Katedrali birinci kemanlar şef yardımcısı, 1762'de de birinci kemanlar şefi, ayrıca Conservatorio degli Incurabili'de koro şefi oldu. 1766-68 arasında Rusya'da Çariçe II. Yekaterina'nın müzik yönetmenliğini yaptı. Rusya'da *Ifigenia in Tauride* (İphigenia Tauris'te) adlı bir opera seria besteledi. 1768'de Venedik'e döndü.

Komik operalarından *Il filosofo di Campagna* (1754; Campagna Filozofu) en popüler olanıdır. Bütün karakterlerin sahneye çıktıkları toplu finali operada ilk kullanan bestecilerden biri de Galuppi'dir. Operadan başka dinsel parçalar ve çalgı yapıtları da bestelemiştir.

Galut bak. Diaspora

Galvani, Luigi (d. 9 Eylül 1737, Bologna, Papalık Devletleri - ö. 4 Aralık 1798, Bologna, Cisalpina Cumhuriyeti), İtalyan hekim ve fizik bilgini. Hayvanların dokularında bir tür elektrik bulunduğuna inanmış. "hayvansal elektrik" konusundaki araştırmaları, kesintisiz bir elektrik akımı kaynağı olan Volta pilinin bulunmasına yardımcı olmuştur.

Yaşamının ilk yılları. Galvani, babasının isteği üzerine Bologna Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı ve 1759'da diplomasını aldı. 1762'de, kemiklerin oluşumunu ve gelişmesini incelediği *De ossibus* başlıklı teziyle doktorasını tamamladıktan sonra aynı üniversitede anatomi okutmanlığına, ayrıca Sanat ve Bilim Enstitüsü'nde doğum ve kadın hastalıkları profesörlüğüne atandı. Aynı yıl, Bologna Bilim Akademisi'nin profesörlerinden Galeazzi'nin kızı Lucia ile evlendi; 1772'de de bu akademinin başkanı oldu. Doktora tezinden başlayarak önceleri karşılaştırmalı anatomi çalışmalarına uğırlık

veren Galvani, o yıllarda böbrek borucuklarının yapısını, burun mukozasını ve orta kulağın anatomisini inceledikten sonra, kendisine asıl ününü kazandıracak olan fizyoloji araştırmalarına yöneldi. Bu yönelimin sonucu olarak 1773'te kurbağa anatomisi dersleri verirken, 1770'lerin sonlarında

Galvani, F. Spagnoli'nin bir çiziminden A. Marchi'nin yaptığı oymabasku
Museum National d'Histoire Naturelle, Paris

elektrofizyoloji okutmaya başladı ve elektrostatik üreteçler ile statik elektrigi depolamaya yarayan Leyden şişesinden yararlanarak kasları elektrikle uyarma deneylerine girişti. Notlarından anlaşıldığına göre, 1780'lerin başlarında Galvani'nin bütün çalışmaları hayvansal elektrik konusunda yoğunlaşmıştı. 1786'da, fırtınalı bir havada, laboratuvarındaki kurbağalardan birinin açığına sinirlerine makasla dokunduğunda kaslarının kasıldığını fark etti. Kısa bir süre sonra laboratuvarına gelen bir dostu da, elektrik üretici çalışırken, derisi yüzülmüş bir kurbağanın bel sinirlerinden birine neşterle dokunduğunda hayvanın bacakları hareket etti. Galvani buna benzer deneyleri birçok kez yineleyerek, kaslardaki hareketin elektrigin etkisiyle oluştuğuna iyice inandı. Ayrıca, kurbağanın omuriliğine bakır bir çengel geçirip hayvanı bu çengelle demirden bir çubuğa astığında, elektrostatik üreteç çalışmadığı halde kasların gene hareket ettiğini gördü. Böylece kasların yalnızca fırtınalı havadaki elektrigin ya da elektrik üreticinin yardımıyla kasılmadığını, bacak kasları ile uyarıcı sinirler arasındaki bir metal bağlantısının da elektrostatik üreteç yerine geçerek aynı hareketi doğurabildiğini kanıtladı.

Sinir uyarılarının elektriksel özelliği. Galvani bu bulgularını açıklamayı uzun süre geciktirerek ancak 1791'de *De viribus electricitatis in motu musculari commentarius* (Kas Hareketlerinde Elektrigin Etkisi Üzerine Yorumlar) adlı denemesiyle bilim çevrelerine duyurdu. Bu denemesindeki açıklamalarına göre, hayvanların dokularında o güne değin fark edilmeyen daimi bir güç vardı ve bir metal parçasıyla dokunulduğunda bu güç sinir ve kas dokularını harekete geçiriyordu. "Hayvansal elektrik" adını verdiği bu yeni güç, şimşek çıktığı zaman oluşan ya da elektrikli balıklarla üretilen "doğal" elektrikten ve sürtünmeyle oluşan statik ya da "yapay" elektrikten farklı, yeni bir elektrik biçimiydi. Galvani, bu elektrigin üretiminden sorumlu temel organın beyin olduğunu, sinirlerin bu akımı kaslara ve kas sinirlerine ilettiğini, bu dokuların da tıpkı Leyden şişesinin iç ve dış yüzeyleri gibi elektrikle yüklendiğini öne sürdü.

Galvani'nin görüşleri hemen hemen bütün meslektaşlarına benimsendi; yalnız Pavia Üniversitesi'nin ünlü fizik profesörü Alessandro Volta, kaslar ile Leyden şişesi ara-

sında yapılan benzetmeye katılmadı. Volta'ya göre, kasların uyarılmasının gerçek nedeni değişik metallerin birbirine değmesiydi ve kurbağanın bacakları tıpkı bir elektroskopyun yaprakları gibi yalnızca elektrik yükünü gösteriyordu. Volta, metallerin birbirine değmesiyle oluşan bu elektrige "metalik elektrik" adını verdi ve bir metalle dokunulduğunda kasılan kasların Leyden şişesine değil ancak bir elektroskopa benzetilebileceğini öne sürdü. Böylece Galvani'nin "hayvansal elektrik" kavramını reddeden Volta, kurbağa bacaklarındaki hareketi metallerin değişik yapı, bileşim ve ağırlıkta olmasına bağladı. Buna karşılık Galvani, aynı metalden yapılmış iki çubukla kasları uyarmayı başararak bu savı çürüttü. Ama, aralarındaki bu anlaşmazlık hiçbir zaman kişisel düşmanlığa dönüşmedi; Galvani'nin yumuşak ve olgun kişiliği ile Volta'nın bilimsel gerçekten şaşmayan ilkeleri, çıkabilecek bütün sert tartışmaları önlüyordu. Galvanizm teriminin de yaratıcısı olan Volta, meslektaşının çalışmalarını "en güzel ve en şaşırtıcı buluşlardan biri" olarak övdüğü halde, her ikisinin de ateşli savunucuları tartışmayı alevlendirmekten geri kalmıyordu; Volta'nın öne sürdüğü çürütücü savlardan çoğunu Galvani'nin yeğeni Giovanni Aldini yanıtlamıştır.

Bugünkü bilgilerin ışığında, her iki bilim adamının görüşlerinin bir bölümü doğru, bir bölümü yanlıştır. Galvani'nin, kaslardaki kasılmayı elektriksel uyarılara bağlaması doğru, ama bu uyarıların "hayvansal elektrik" olarak nitelendirilmesi yanlıştır. Volta haklı olarak "hayvansal elektrik" kavramını yadsıdı, ama bütün elektrofizyolojik olgularda yalnızca iki değişik metalin bir akım kaynağı oluşturabileceğini öne sürerken yanlıya düştü. Buluşları çürütüldükçe umudu ve isteği kırılan Galvani, bir yandan ders verip bir yandan da zengin-yoksul herkesi ücretsiz tedavi ederek cerrahtığı ve doğum hekimliğini sürdürdü. 1794'te imzasız yayımladığı *Dell'uso e dell'attività dell'arco conduttore nella contrazione dei muscoli* (Kas Kasılmalarında İletken Çubukların Kullanılması ve Etkileri Üzerine) adlı kitabında düşüncelerini savundu. Bu kitaba ek olarak yayımladığı bir yazıda ise, herhangi bir metal kullanmadan da kasların uyarılabileceğini açıkladı; kurbağanın kaslarından birine başka bir kasın sinirini değdirerek kası uyarması, canlı dokulardaki biyoelektrik gücün varlığını kanıtlayan ilk deneydi.

Son yılları. Hiç çocuğu olmayan ve çok sevdiği karısını 30 Haziran 1790'da, henüz 47 yaşındayken yitiren Galvani, yaşamının son yıllarında Napoléon'un kurduğu Cisalpin Cumhuriyeti'ne bağlılık yemini etmeyi reddettiği için öğretim görevinden uzaklaştırıldı, maaşı kesildi. Bu olaydan çok sarsılan Galvani, bütün yardım önerilerini geri çevirerek erkek kardeşinin yanında yaşamaya başladı. Çok geçmeden politikacılar kararlarından döndü ve Galvani yeniden profesörlük görevine getirildi. Ama yaşadığı üzücü olaylar onu çok yıpratmıştı; 61 yaşındayken ve dünya elektrik çağının eşliğindeyken, doğduğu evde öldü.

Volta'ya, kesintisiz bir elektrik akımı kaynağı geliştirme düşüncesini esinleyen Galvani'nin çalışmalarıdır. Volta pili elektrik çağının habercisi olurken, Galvani de sinir ve kas fizyolojisinden başlayarak bütün elektrofizyolojinin öncüsü olmuştur.

galvanik deri tepkisi bak. psikogalvanik refleks

galvanizleme, demir ya da çelik malzemelerin paslanmasını önlemek amacıyla yüzeylerinin çinkoyla kaplanması işlemi. İyi gal-

vanizlenmiş malzemelerin atmosfer yenimisine (korozyon) karşı 15-30 yıl hatta daha uzun süreyle korunması olanaklıdır. Kaplamada çatlakların ya da gözeneklerin oluşması durumunda galvanik ya da elektrolitik etki gelişir; bu durumda demir ya da çelik tercihi yenimle korunur, bir başka deyişle, çinko ve demir temas halinde bulunduğu sürece atmosfer oksitlenmesi çinkoyu etkiler, demire etkimez.

Başlıca çinko kaplama yöntemleri sıcak daldırma(*) ve elektrikli kaplamadır(**).

Sıcak daldırma yönteminde, yüzeyi temizlenen demir ya da çelik levha, çinko-amonyum klorür gibi bir eriticiyle iletildikten sonra 440°C'deki erimiş çinko banyosuna daldırılır. Kablolarda galvanizlenmesi sırasında kablolar, sırasıyla paklama (dekajaj), tavlama ve yıkama işlemlerinden geçirilir. Daha sonra malzeme kurutulur ve galvanizleme teknesine beslenir, ardından da odunkömürü, kok, kum ve asbestoz sıyrıcılarının arasında çekilir.

Bir başka sıcak daldırma işleminde, demir ya da çelik malzeme ince öğütülmüş çinkoyla birlikte, çinkonun erime sıcaklığının altındaki bir noktaya kadar ısıtılarak işlenir ve malzemenin yüzeyinde demir-çinko alaşımından bir katman oluşturulur. Bir başka teknikte ise, temizlenmiş demir ya da çelik malzemenin yüzeyine erimiş çinko parçacıkları püskürtülür; bu işlemde çinko yüzeye sıkıca bağlanır.

Elektrikli kaplama yönteminde, ısı kullanmadan malzemenin yüzeyinde istenilen kalınlıkta bir çinko katmanı elde edilebilir. Ne var ki, özel bir dikkat gerektiren bu işlemde, sıcak daldırmada olduğu gibi, malzemenin lehimlenerek su geçirmez bir ürün olarak üretilmesi olanaklı değildir. Buna karşılık bu yöntemle çinko katmanı malzemeye, sıcak daldırmada olduğundan çok daha iyi bağlanır. Ayrıca bak. Sherard işlemi.

galvanometre, zayıf elektrik akımlarını (ya da akımın bir fonksiyonunu) ölçmekte kullanılan ve bir bobinin, içinden geçen akımın etkisiyle mekanik dönme hareketi yapması ilkesine dayalı olarak çalışan aygıt.

En yaygın galvanometre türü olan D'Arsonval galvanometresinde bir sürekli mıknatısın kutupları arasında bulunan ve metal bir şeritle asılı hafif bir bobin bulunur. Bobinden geçirilen akımın oluşturduğu magnetik alan ile mıknatısın magnetik alanı arasındaki etkileşim bobine bir moment (döndürme kuvveti) uygulanmasına yol açar; bobin, bu moment ile askı şeridindeki burulma birbirlerini dengeleyene kadar döner. Bobinin dönme açısı ya bobine bağlı bir ibrenin ya da bobine bağlı küçük bir aynadan yansıyan ışık ışınının sapmasıyla ölçülür.

Balistik galvanometreler, bobinden geçen toplam elektrik yüküyle ya da bobine uygulanan kısa süreli bir gerilim darbesiyle orantılı sapma verecek biçimde tasarlanmış aygıtlardır. Herhangi bir galvanometre de balistik galvanometre olarak kullanılabılır, ama balistik galvanometrelerde bobine uygulanan moment daha küçük, bobinin eylemsizliği daha büyüktür.

galvanoplasti, ELEKTRİKLİ KALIPLAMA olarak da bilinir, elektrikli kaplama(*) yöntemiyle, cisimlerin kopyasının çıkartılması işlemi. Bu yöntemde cismin kalıbı elektrolitik işlemle kaplandıktan sonra kalıp dışarı alınır. Galvanoplastiyle, son derece ayrıntılı yüzeylerin kopya edilmesi olanaklıdır. Plakların basımında kullanılan master baskı kalıplarının hazırlanmasında, madalya türü malzemelerin yapımında ve duyarlı boyut-

lardaki boruların üretiminde galvanoplastiden yararlanılır. Elektrotipi(*), baskı levhası kopyalarının çıkartılmasında uygulanan bir galvanoplasti işlemidir.

Galveston, ABD'de Texas'ın güneydoğusundaki Galveston ilinin (county) merkezi (1838) kent. Houston'ın 82 km güneydoğusunda yer alır. Texas kıyıları boyunca 48 km uzanan ve Galveston Körfeziyle West Körfezi Meksika Körfezinden ayrıran Galveston Adasının kuzeydoğu ucunda önemli bir açık deniz limanıdır.

1686'da yöreye uğrayan Fransız kâşif La Salle'in St. Louis adını verdiği adada uzun yıllar yalnızca Karankava Yerlileri yaşıyordu. Louisiana'nın İspanyol valisi (sonradan Meksika genel valisi) Bernardo de Gálvez'in komutasındaki birlikler 1777'de geçici olarak işgal ettikleri adanın adını Gálvez (Galveston adı buradan gelir) olarak değiştirdiler. Korsan Jean Lafitte burayı merkez üs olarak kullandı (1817-21). Adaya yerleşme de bu tarihlerde başladı. Michel B. Menard 1834'te Galveston Kenti Kumpanyası'nı kurarak bir kent yeri belirledi. Meksika'ya karşı girişilen Texas Ayaklanması (1835-36) sırasında Texas Donanması'nı oluşturan dört gemi ("Invincible", "Brutus", "Liberty" ve "Independence") Galveston'da üslenmişti. Galveston, geçici devlet başkanı David Burnet'in bakanlarıyla birlikte buraya gelişinden sonra, San Jacinto Çarpışması'nın (21 Nisan 1836) sonuçlanmasına yakın bir dönemde değin Texas Cumhuriyeti'nin başkenti oldu. Amerikan İç Savaşı sırasında Konfederasyon kuvvetleri için önemli bir ikmal limanı işlevini gördü. Ekim 1862'de Federal bir filo tarafından ele geçirildiyse de, birkaç ay sonra Konfederasyon kuvvetlerince geri alındı.

Önceleri önemli bir ticaret merkezi olan Galveston, başta Houston olmak üzere öteki Texas limanlarının rekabeti ve 8 Eylül 1900'de, 5 binden fazla insanın öldüğü ve kentin büyük bölümünün yıkıldığı korkunç harikan nedeniyle giderek geriledi. Bu felaket sonrasında otellerin bulunduğu geniş bulvarı paralel olarak uzanan, 5 m yükseklikte ve 16 km uzunlukta bir set inşa edildi. Bu set, Eylül 1961'deki büyük bir harikanın şiddetini azaltarak taşkınını fazla zarara yol açmasını önledi.

Galveston'daki başlıca ekonomik etkinlikler gemicilik, petrol antumu, gıda işleme ve turizmdir. Başlıca ihracat ürünleri pamuk, tahıl ve kükürtür. İthal ettiği ürünlerin başında şeker, çay ve muz gelir. Galveston'da nükleer gemilere de hizmet sunabilen tersaneler vardır. Ada anakaraya su üzerinde inşa edilmiş karayoluyla bağlanır; Texas kentine, Houston'a ve öteki kentlere karayoluyla kısa zamanda ulaşmak olanaklıdır. Kuzeydoğudaki Bolivar Yarımadasından Galveston limanına feribot işler. Başlıca yükseköğrenim kurumları Texas Üniversitesi Tip Bölümü (1891), Texas A&M Üniversitesi'ne bağlı Moody Deniz Bilimleri ve Deniz Kaynakları Yüksekokulu (1971) ve Galveston College'dır (1966). Nüfus (1990) kent, 59.070; Galveston-Texas metropoliten alanı, 217.399.

Galveston Körfezi, ABD'de Texas eyaletinin güneydoğu kıyılarında Meksika Körfezinin girişi, Meksika Körfeziyle arasında Bolivar Yarımadasının ve Galveston Adasının bulunduğu Galveston Körfezinin uzunluğu 56 km, en geniş yeri 25 km kadardır. Trinity ve San Jacinto ırmakları bu körfeze dökülür. Houston Gemi Kanalı hem Boli-

var Yarımadası ile Pelican ve Galveston adaları arasında Meksika Körfezine, hem de San Jacinto Irmağı aracılığıyla Houston'a girişi olanaklı kılar. Galveston Körfezinin elde edilen ısırdığı kabuğu çimento yapımında kullanılır. En önemli özelliği ise yoğun nüfuslu Houston-Galveston sanayi bölgesine hizmet veren gemiler için güvenli bir demirleme yeri olmasıdır. Körfez Kıyı Suyolu Galveston Körfezinin güneydoğu kesiminden geçer; su yolundan yapılan petrol ve kimyasal madde taşımacılığı önemlidir. Deniz kirlenmesi balıkçılığın gerilemesine yol açmıştır, ama Galveston'un Meksika Körfezinde balık ve karides avlayan büyük bir filosu vardır. Körfezin adı Temmuz 1785'te Louisiana valisi (sonradan Meksika genel valisi) Bernardo de Gálvez'in emriyle Meksika Körfezi kıyıları araştırarak İspanyol rehber José de Evia tarafından verilmiştir.

Gálvez, Manuel (d. 18 Temmuz 1882, Paraná - ö. 14 Kasım 1962, Buenos Aires, Arjantin), roman ve yaşamöyküsü yazarı. 20. yüzyılın ilk yarısında Arjantin'deki toplumsal çalkantıları belgeleyen yapıtlarıyla çağdaş İspanyol-Amerikan edebiyatında önemli bir yer kazanmıştır.

Buenos Aires Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1904'te mezun olduktan sonra aynı kentte kaldı. 1906-31 arasında ortaöğretimde müfettişlik yaptı. *Ideas* adlı edebiyat dergisini kurarak (1903) yayın yönetmenliğini üstlendi. Birkaç kez Avrupa'ya gitti.

Arjantin'in kent yaşamındaki gelişmeleri ele alan gerçekçi romanlarıyla tanındı. En iyi romanı olarak kabul edilen ilk romanı *La maestra normalda* (1914; Kadın Öğretmen) hızlı modernleşmenin eski kırsal gelenekleri yok etmesinden önce Arjantin'in küçük bir kentindeki basit ve monoton yaşamı anlatır. Son yıllarında tarihsel romanlara yöneldi ve Arjantin'in önemli kişilerinin yaşamöykülerini romanlaştırdı. Bu tür romanları halk arasında çok tutulmakla birlikte eleştirmenlerce ilk gerçekçi yapıtları kadar beğenilmedi.

Galway, İrlanda dilinde GAILLIMH, İrlanda'nın batısında, Connaught (Connacht) bölgesinde il (county). Yüzölçümü 5.940 km²'dir. Kuzeyde Mayo ve Roscommon, doğuda Roscommon ve Offaly, güneyde Clare ve Tipperary illeri, batıda da Atlas Okyanusuyla çevrilidir. Doğuda kalan üçte ikilik bölümü İrlanda'nın orta düzlüklerinin bir parçasıdır. Batıda turba bataklık, göl ve fundalıklardan oluşan alçak bir düzlüğün yanı sıra dorukları 600 m'yi aşan Twelve Ben ve Maumturk gibi dağların yer aldığı Connemara uzanır.1230'larda Connaught'un yönetimini ele geçiren Norman Richard de Burgh'un yandaşlarının soyundan gelen topluluklar zamanla Galway kabileleri olarak anılmaya başladı. Yörenin il sınırları I. Elizabeth döneminde belirlendi. Oliver Cromwell'in toprak kullanımı ve arazi vergileriyle ilgili düzenlemeleri, 1652'den sonra yeni bir toprak sahibi sınıfı doğurdu.

Galway İrlanda'da Gael dilini konuşan nüfusun en fazla olduğu ildir; İrlanda dilinde eğitim verilen Spiddal'deki yüksekokulda Gael dili dersleri de verilir. İl nüfusunun yaklaşık üçte biri kasaba ve köylerde yaşar. Galway dışındaki kentler ufaktır. Yerel yönetim il meclisi ve il yöneticisinin elindedir; Galway kenti ilçe statüsündedir.

Connemara, İrlanda'da yaşam koşullarının en ağır olduğu yöredir. Halkın çoğunluğu yaklaşık 1,5 kilometre genişliğindeki kıyı şeridinde, küçük çiftliklerde yaşar. İl'in doğusundaki verimli topraklar ürün ekiminde ya da otlak olarak kullanılır. İlde çok

sayıda koyun yetiştirilir. Tarımsal alanlar sık korular, kayalık fundalıklar ve turba bataklıklarla bölünmüştür. Düzlük kesimde yalnızca birkaç küçük akarsu vardır; *turloch* adı verilen kuru göllerin oluşturduğu sığ çöküntüler yağışsız dönemlerde zengin otlaklarla kaplanır. Galway'de çok güzel siyah mermer ve yeşil damarlı Connemara mermeri çıkarılır. Öteki ekonomik etkinlikler arasında Ballinasloe'daki ayakkabı yapımı, Loughrea'daki pamuk eğirme ve Tuam'daki şeker üretimi sayılabilir. Nüfus (1986) 178.552.

Galway, İrlanda dilinde GAILLIMH. İrlanda'da, Galway ilinin (county) merkezi kent ve liman. Galway Körfezinin kuzey kıyısında yer alır.

Anglonorman göçmenlerin eski yerleşmeyi surlarla çevrelemesinden (y. 1270) sonra ticaret merkezi olarak gelişti ve İspanya ile yürütülen dış ticarete önemli bir yer edindi. II. Richard'ın (hd 1377-99) limana keten yüklüler dışında bütün malları ihraç etme izni veren beratı, 1545'te Aran Adalarının da yönetimini kapsayacak biçimde genişletildi. 6 km çapındaki bir alan içinde kalan kent ve çevresi I. James döneminde (1603-25) verilen beratla il yapıldı. İngiliz İç Savaşı sırasında Parlamento yanlılarının eline geçti. III. William'in seferlerinde yeniden tahta bağlandı. Bir Fransisken manastırının (kuruluşu 1296) kalıntılarının bulunduğu Galway bir Katolik piskoposluk bölgesinin merkezidir. St. Nicholas Kilisesi 1320'de inşa edilmiştir. 1849'da Queen's College olarak kurulan University College 1908'de İrlanda Ulusal Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul olarak yeniden düzenlenmiştir. Normanlar zamanında kentin İrlandalılara ait bölümü olan Claddagh bugün bir banliyodur.

Başlıca ihracat malları yün, tarım ürünleri, mermer, porselen ve çeşitli metallerdir. Kentin ana sanayileri şapka, mobilya, soğutma üniteleri, bilgisayar, elektrik motorları, tıbbi araçlar ve spor malzemeleri imalatı, un değirmenciligi ve demir işlemedir. Galway ile 32 km güneybatısındaki Aran Adaları arasında vapur seferleri yapılır. Nüfus (1981) 37.835.

Galway, Henri de Massue, RUVIGNY VE RAINEVAL MARKISI, VİKONT GALWAY (1692-97) ve BARON PORTARLINGTON olarak da bilinir (d. 9 Nisan 1648, Paris - ö. 3 Eylül 1720, Hampshire, İngiltere). İngiltere kralı II. William'in güvenini kazanarak uzun yıllar hizmetinde çalışan Fransız asker.

1672-75 arasında Turenne'in yaverliğini yaptı. 1678'de diplomatik bir görevle İngiltere'ye gitti. Önde gelen bir Huguenot olduğundan, Nantes Fermanı'nın yürürlükten kaldırılması (1685) üzerine 1688'de İngiltere'ye yerleşti. 1690'da İngiliz ordusunun süvari birliklerinin başına getirilince Fransa'daki mülklerini yitirdi. İrlanda Seferi sırasında başarıyla karşılaştı ve 1692'de Galway vikontu yapıldı.

III. William'in kesinlikle güven duyduğu birkaç kişiden biri olmasına karşın, yabancı olduğundan İngiliz siyaset adamlarının güvenini kazanamadı. 1694'te Savoie'daki müttefik orduların komutanlığına atandı. 1697'de kontluk unvanı aldı ve temyiz yargıcı olarak İrlanda'ya gönderildi. Siyasete yakın olmadığını anlayarak 1701'de bu görevinden ayrıldı. İspanya Veraset Savaşı sırasında Portekiz'deki müttefik kuvvetlerin komutanlığını üstlenmek üzere göreve çağrıldı. Nisan 1707'de Almansa'da uğradığı kesin yeniliden sonra yeniden görevinden ayrıldı, 1715-16 yıllarında İrlanda temyiz yargıcılığı yaptı.

Galya, Latince *GALLIA*, Romalıların Gal adını verdiği Kelt kökenli halkın yaşadığı bölge. Bugünkü Fransa'yı, Belçika'nın bir bölümünü, Almanya'nın batısını ve İtalya'nın kuzeyini içine alır. Galyalılar toprak sahiplerinden oluşan bir sınıfın egemenliğindeki birkaç kabileye ayrılmış bir tarım toplumuuydu.

İÖ 5. yüzyıla gelindiğinde Keltler, Ren Vadisinde güneye, Akdeniz kıyılarına göç etmişlerdi. İÖ 4. yüzyılın ortalarına doğru da çeşitli Kelt kabileleri, İtalya'nın kuzeyinde, Milano'dan Adriyatik kıyılarına kadar uzanan bölgeye yerleşmişlerdi. Bu kabilelerin istila ettiği İtalya'nın bu bölümüne Romalılar *Gallia Cisalpina* (Alpler'in bu yanındaki Galya) adını verdiler. İÖ 390'da Galyalılar Roma kentini ele geçirerek yağmaladılar. Bu utanç verici olaylarına doğru, Galya'yı ele geçirmeye yöneltti. *Cisalpina* Galyalıları İÖ 284'te İtalya ortalarına doğru indiler. Bir dizi çarpışma sonrasında Romalılar Keltlerin *Insubres* kabilesini yendiler, Milano'yu ele geçirdiler ve tampon bir bölgede koloniler kurdular. II. Kartaca Savaşı (İÖ 218-201) sırasında Kartacalı Hannibal, Kelt Kenomani halkıyla Romalıları karşı birleştirdi. Ama sonunda Romalıların savaşı kazandılar ve İÖ 181'de *Gallia Cisalpina*'yı egemenlikleri altına alarak koloni (*colonia*) haline getirdiler.

İÖ 2. yüzyılda Romalıların topraklarını Alpler'den öteye, Fransa'nın güneyine doğru genişlettiklerinde, Akdeniz'in o bölümündeki ticaretin büyük bölümünde de denetimleri altına almışlardı. Düşmanları olan Alobrojlular ve Arvernilerle karşı Eduvilerle ittifak yapmak Romalıları İÖ 120'den sonra Rhône Vadisinin denetimini ele geçirme olanağına sağladı. Roma kolonisi Narbo Martius (bugün Narbonne) İÖ 118'de kıyıda kuruldu ve güneydeki eyalet *Gallia Narbonensis* olarak anılmaya başladı. Germen kökenli Kimber ve Tötonların giriştiği istila hareketini Marius, ordusuyla İÖ 102'de engelledi. Ama 50 yıl kadar sonra İsviçre (Helvetler) ve Almanya'dan (Süevler) yeni bir istila dalgası geldi. Bu istila, Julius Caesar'a İÖ 58-50 arasında Galya'nın geri kalan topraklarını da ele geçirme fırsatı verdi.

İÖ 53-50 arasında Caesar, Vercingetorix önderliğindeki bir Galya ayaklanmasını bastırmakla uğraştı. Caesar, Galyalıları karşı cömert davrandı, Galya kentlerine belirli bir özerklik tanıdı ve böylece İÖ 49-45 arasında Pompeius'a karşı yürüttüğü savaş sırasında Galya askerlerinin desteğini sağladı. Galya halkının eski bir dinsel merkezi olan Lugdunum (bugün Lyon) Roma Galyası'nın başkenti oldu. Galya, Loire'nin batısını ve güneyinde Narbonensis ile Aquitania (Akitanya), Loire ve Sen ırmakları arasındaki Orta Fransa'da *Celtica* (*Gallia Ludunensis*), kuzeyde ve doğudaysa *Belgica* (*Gallia Belgica*) olmak üzere dört eyalete bölündü. Romalıların Galya'nın her yerinde kentler kurdular, yollar inşa ettiler; ayrıca bir yandan Galya'nın eski toprak sahipleri sınıfını vergilendirirken, bir yandan da tüccar ve esnaftan oluşan orta sınıfın gelişmesini desteklediler. İS 21'de İmparator Tiberius, Galyalı soyluların bir ayaklanmasını bastırmak zorunda kaldı. İmparator Claudius döneminde (41-54) Galyalı soylulara Roma Senatosu'na seçilme ve Galya'da yöneticilik makamlarına atanma gibi haklar verilerek Roma kültürü içinde eritilmelerine yönelikti.

Sonraki iki yüzyıl boyunca zaman zaman ayaklanmalar ve gitgide artan Germen istilaları görüldü. İstilaalara karşı Ren Irmağının orta bölümünden Tuna Irmağının yukarı bölümüne kadar uzanan bir savunma

çizgisi (*limes*) oluşturuldu. Ayrıca 2. yüzyıl başlarında Galya'da Hristiyanlık yayılmaya başladı. Marcus Aurelius'un hükümdarlığı sırasında (161-180) Germen istilacılar *limes*'i aştılar. 192'de Commodus'un ölmesinden sonra Ren Irmağı boylarındaki sınır lejyonlarının ayaklanması iç savaşları başlattı. Enflasyon ve fiyat artışlarıyla kendini gösteren ekonomik bozukluk kentlilerle küçük çiftçileri zor duruma düşürdü.

260'ta Galya, İspanya ve Britanya, Augustus Treverorum'dan (bugün Trier) yönetilen bağımsız bir Galya imparatorluğu içinde bir araya geldi. Bu dönemden kalma sikkeler ve küçük sanat yapıtlarından anlaşılacağına göre eski Kelt gelenekleri yeniden canlandı. *Limes*'ten vazgeçildi. Aurelianus 273'te Galya'yı yeniden Roma'ya bağlamak istedi, ama bu arada Germen kabileleri ülkeyi yakıp yıkarak İspanya'ya kadar ulaştılar. Diocletianus ve ardılları savunma ve yönetim alanlarında reformlar yaptılarsa da, Galya, Roma İmparatorluğu'nun giderek parçalanmasına yol açan bir huzursuzluğun kaynağı olmaktan kurtulamadı. 4. yüzyıl ortalarında istilalar iyice çoğaldı. 5. yüzyıla gelindiğinde Vizigotlar Akitanya'yı ele geçirmiş, Franklar Belçica'ya egemen olmuş, Burgonlar da Ren bölgesini denetlemeye başlamışlardı. 6. yüzyıl başlarında Franklar Merovenj Krallığı'nı kurduklarında, Romalıların artık Galya'nın denetimini yitirmişlerdi.

Galya, Roma kültürünün önemli merkezlerinden biri olagelmıştır. Galyalı yazarlar klasik Roma edebiyat geleneğini uzun süre yaşatmışlardır. Galya'da Romalıların inşa ettiği tiyatroların, amfiteyatroların, su kemerlerinin ve başka yapıların çoğu bugün hâlâ ayakta durmaktadır.

Galya dili, KITA Keltçesi olarak da bilinir, İS y. 500'den önce Avrupa'nın batı ve iç kesimleri ile Anadolu'da konuşulan eski Kelt dili ya da dilleri. Fransa'da ve İtalya'nın kuzeyinde bulunan yazıtlar ve klasik edebiyat yapıtlarında geçen adlar, bu dilin varlığını kanıtlamaktadır. Galya dilinin sözcük dağarcığı ve ses yapısı konusunda pek az bilgi vardır. Britanya ve İrlanda'daki Kelt dilleriyle (Ada Keltçesi) ilişkisi de kesin ölçülerle saptanamamıştır.

Galya dinsel ezgisi, Franklar döneminde Galya'da yaklaşık 5. yüzyıldan 9. yüzyıla değin kullanılan Latin kökenli Katolik dinsel tören müziği. Araştırmacıların varsayımlarına göre dinsel tören bütün Batı Avrupa'da 5. yüzyılın sonuna değin basitliğini ve birömekliğini korumuş, Galya kilisesi Doğu etkilerini taşıyan kendi dinsel törenini ve ezgisini ancak 6. yüzyılda geliştirmiştir.

Roma'nın bütün Batı kiliselerinde aynı dinsel tören uygulamasına yer verilmesi isteğine uyan Frank kralları III. Pepin (ö. 768) ve Charlemagne (ö. 814), Roma tören uygulamasını benimseyerek Galya dinsel törenini uygulamadan kaldırdılar. Galya dinsel ezgisinin bilinen hiçbir yazması da günümüze ulaşmadı. Bununla birlikte ezginin bazı özgün parçaları Gregorius dinsel ezgisi içinde korundu. Kutsal Cuma ayininde kullanılan "Improperia", "Crux fidelis" ve "Pange lingua" bunlar arasındadır. Katolik dinsel törenine yerleşmiş bulunan bu ezgiler, modern çağlara ulaşan Gregorius ezgisinin Roma ve Frank öğelerinin birleşiminden oluştuğu görüşünü desteklemektedir. Eldeki örnekler Galya dinsel ezgisinin bazı temel özelliklerini ortaya koymaktadır. Örneğin *do* ezgindeki kadanslara doğru bir çekilış gözlenir; motifler genellikle *do-re-mi* ya da *do-mi-sol* üzerine kurulur ve *mi* çoğunlukla okuma notası olarak kullanılır.

Galya İtikatnamesi, Latince *CONFESSIO GALLICANA*, Fransa Reform Kilisesi'nin I. Ulusal Sinod'unun 1559'da Paris'te kabul ettiği inanç bildirgesi. Jean Calvin'in Cenevre'den temsilcileri eliyle gönderdiği 35 maddelik itikatname taslağına, gene Calvin'in öğrencisi Antoine de la Roche Chaudieu son biçimini verdi. İtikatname Tanrı, Hz. İsa, Kutsal Ruh ve Kilise başlıklarını taşıyan dört bölümden oluşuyordu. Tek inanç kuralının Kitabı Mukaddes olduğunu vurgulayan metinde, kurtuluşu erecek kulları Tanrı'nın önceden belirlediğini savunan kader öğretisine yer veriliyor ve Calvin'in Komünyon öğretisi açıklanıyordu.

Daha sonra bir onsozun eklendiği itikatname, 1560'ta Fransa kralı II. François'ya sunuldu. 1571'de Fransa Reform Kilisesi'nin VII. Ulusal Sinod'unda 40 maddeye çıkarılan metin bir kez daha onaylanarak delegelere imzalandı. Galya İtikatnamesi Fransızca Kitabı Mukaddes çevirilerinde sık sık yer aldı ve 19 yüzyıla değin Fransa Reform Kilisesi'nin bağlayıcı inanç bildirgesi olmayı sürdürdü.

Galya Savaşları, Julius Caesar'ın Galya'yı ele geçirdiği seferler (İÖ 58-50). Ayrıca bak. Caesar, (Gaius) Julius

galyum (Ga), periyodik tablonun IIIa grubunda (bor grubu) yer alan ve oda sıcaklığının hemen üstündeki sıcaklıklarda sıvılaşan kimyasal element. Galyumu 1875'te Paul-Émile Lecoq de Boisbaudran, çinko blendinden ayırdığı maddelerin incelenen elementin temel tayf çizgilerini gözlemleyerek buldu. Kısa bir süre sonra da metali ayırmayı başarak özelliklerini inceledi. Birkaç yıl önce Mendeleyev, hazırladığı periyodik tabloda alüminyum ile indiyum arasında henüz keşfedilmemiş bir element bulunması gerektiğini açıklamış ve ekalüminyum adını verdiği bu elementin özelliklerini tanımlamıştı. galyumun özellikleri, Mendeleyev'in öngördüğü bu eksik elementin özelliklerine uyuyordu.

Doğada hemen hemen kurşun kadar bol bulunan galyum, ağırlıkça yerkabuğunun yaklaşık yüzde 0,0015'ini oluşturur. Yaygın bir dağılım göstermesine karşın, serbest olarak ya da katıksız ve derişik mineraller halinde bulunmaz; tek minerali, ender bulunan ve ekonomik değeri olmayan gallitür (CuGaS₂). Galyum sanayide, çinko blendi, demir piritleri, boksit ve germanitten bir yan ürün olarak özütlenir.

Gümüşü beyaz renkte ve bıcakla kesilebilecek kadar yumuşak bir element olan galyum, havada yüzeysel olarak yükseltgenir ve rengi maviye döner. Yaklaşık 30°C gibi düşük sıcaklıklarda erimesine karşılık, katılaştığı zaman genişler ve hızla soğuyarak 0°C dolayındaki düşük sıcaklıklarda sıvı olarak kalır. Çok düşük buhar basıncı altında yaklaşık 2.000°C'ye kadar ısıldığında da sıvı halini koruyan galyum, bütün elementler arasında bu kadar geniş bir sıvı aralığı olan tek örnektir. Sıvı haldeki galyum, cam ve benzeri yüzeylere yapışır ya da ıslatır. Ortorombik sistemde kristalleşen galyum, doğada iki kararlı izotopunun karışımı halinde bulunur: Galyum-69 (yüzde 60,4) ve galyum-71 (yüzde 39,6).

Galyumun bazı kimyasal özellikleri alüminyuma benzer; nemli havada yavaşça yükseltgenerek üstünde koruyucu bir oksit katmanı oluşur, soğuk nitrik asit içinde ise etkinliğini yitirir. 100°C'ye kadar olan sıcaklıklarda su ile tepkimeye girmeyen galyum, hidrolik asit ve öbür mineral asitleriyle yavaşça tepkimeye girerek galyum iyonu

(Ga³⁺) verir. Amfoter olan bu element, sodyum ve potasyum hidroksit çözeltileriyle gallat ve hidrojen gazı verir; halojenlerle hızla tepkimeye girer.

Galyum, bileşiklerinin çoğunda +3, bazıları +1 değerlidir; +2 değerli galyum bileşiklerinin varlığı bugüne değin kanıtlanmamıştır. Dihalojenür bileşiklerinde, 1'e 1 oranında +1 ve +3 değerli galyum elementi bulunur. Galyum, periyodik tablonun V. grubunun fosfor, arsenik, antimon gibi önemli elementleriyle birleştiğinde yaniletkenlik özelliği taşıyan bileşikler oluşturur. Örneğin galyum antimonyür (GaSb) ve galyum arseniyür (GaAs), elektronik aygıtlarda gerilim doğrultucu ve yükseltici olarak kullanılır. Galyum arseniyür ve galyum fosfür (GaP) elektrikle ısıdama özelliği gösterir; fosfür görünür ışık, arseniyür ise kızılötesi ışınlar yayar.

Galyumun nötron kesiti oldukça yüksektir; gene de nükleer reaktörlerde ısı değişim ortamı olarak kullanılabilir. Radyoaktif galyum-72 izotopu kanserli kemik hücrelerince soğurulduğundan kemik kanseri araştırmalarında kullanılır.

atom numarası	31
atom ağırlığı	69,72
erime noktası	29,75°C
kaynama noktası	2.403°C
yoğunluğu	5,904 (29,6°C'de)
birleşme değeri	3
elektronların yerleşimi	2-8-18-3 ya da (Ar) 3d ¹⁰ 4s ² 4p ¹

gam bak. dizi

Gama, (José) Basílio da (d. 1740, São José do Rio das Mortes, Brezilya - ö. 31 Temmuz 1795, Lizbon, Portekiz), Brezilyalı yeni-klasik şair. Portekizlilerle İspanyolların, Uruguay Irmağı havzasında, Cizvitlerin denetiminde bulunan Yerli yerleşimlerine düzenlediği seferleri anlatan *O Uruguai* (1769; Uruguay) adlı manzum destanın yazardır.

Cizvitlerin yanında eğitim görerek 1759'da papaz oldu. Aynı yıl Cizvitler Brezilya'dan ve öbür Portekiz sömürgelerinden çıkarılınca Roma'ya gitti. 1767'de Brezilya'ya döndüğünde, Enkizisyon tarafından Lizbon'a yollandı. Cizvit olduğu için buradan da Angola'ya sürüldü. Ülkenin yöneticisi olan Pombal markisinin kızının düğünü için bir şiir yazınca, marki kendisini affederek koruması altına aldı. Özgün biçimiyle açıkça Cizvit yanlısı olan *O Uruguai*, 1769'da yayımlandığında Cizvit karşıtı bir tema içeriyordu. Şiirdeki bu değişikliğin nedeni, kuşkusuz Gama'nın yeni efendisinin gözündeki konumunu sarsmak istememesiydi.

Tarihsel gerçekleri yansıtmadaki doğruluğu tartışılır olmakla birlikte *O Uruguai*, Brezilya'nın sömürge dönemindeki en önemli yapıtlardan biri oldu. 16. yüzyıldaki büyük Portekizli şair Luis De Camões'in katı destan modelinden ayrılarak açık ölçüye dayalı bir destan biçimi yaratan Gama, duyarlı ve özgün bir şair olduğunu gösterdi. Destan türünde kullanılan alışılmış klasik mitoloji yerine, yerel animizm ve fetişizmin öğelerinden yararlanarak Yerlilerin yaşamıyla Brezilya'nın doğal görüntülerine ilişkin canlı ve etkileyici sahneler yarattı. Destan, 19. yüzyıl Brezilya edebiyatında ortaya çıkan romantik milliyetçiliğin yolunu açtı.

Gama, Vasco da, VIDIQUEIRA I KONTU (d. y. 1460, Sines, Portekiz - ö. 24 Aralık 1524, Koçin, Hindistan), Portekizli denizci. Hin-

distan'a düzenlediği üç seferle (1497-99, 1502-03, 1524) Avrupa'yı Umî Burnu üzerinden Doğu'ya bağlayan denizyolunu açması dünya tarihinde yeni bir dönem başlatmış, ayrıca Portekiz'in dünya çapında bir güç haline gelmesine katkıda bulunmuştur.

Yaşamı. Soylu bir ailenin üçüncü oğluydu. Babası Estêvão da Gama Portekiz'in güneybatısındaki Alentejo eyaletinde Sines Kalesi'nin komutanıydı. Vasco da Gama'nın gençlik yıllarına ilişkin fazla bilgi yoktur. Ülkenin iç kesimlerindeki Évora'da eğitim gördüğü sanılmakta, matematik ve denizcilik öğrendiği bilinmektedir. 1492'de Portekiz kralı II. João tarafından Lizbon'un güneyi Setúbal ile ülkenin en güneyindeki Algarve'ye gönderildi. Görevi, bu limanlarda bulunan ve batış zamanında Portekiz

"İsa Tarikatı Şövalyesi", Vasco da Gama olduğu sanılan bir portreden ayrıntı, 16. yüzyılın ilk yansı; Ulusal Antik Sanatlar Müzesi, Lizbon Museu Nacional de Arte Antiga, Lizbon

gemilerini yağmalayan Fransız gemilerini ele geçirmektir. Gama bu görevi en iyi biçimde yerine getirdi.

Prens Henrique o Navegador'un denizyoluyla Asya'ya ulaşma politikasını sürdüren II. João, Hindistan'a bir filo göndermeyi tasarlıyordu. Böylece, Hindistan'ın ve öteki Doğu ülkelerinin ticaretini ellerinde tutan Müslümanların bu alandaki tekellerini kırabilecekti. Bu sefere komutan olarak önce Estêvão da Gama seçildi; ama onun ölümü üzerine yerini Vasco da Gama aldı. Aynı tarihlerde II. João'nun ölümünden sonra yerine I. Manuel geçtiğinden (1495), Gama'nın hangi kral tarafından bu göreve getirildiği kesin olarak bilinmemektedir. Bazı tarihçilere göre, görev önce Gama'nın büyük ağabeyi Paulo'ya önerilmiş, ama Paulo sağlık sorunları yüzünden öneriyi geri çevirmiştir.

İlk yolculuğu. Da Gama 8 Temmuz 1497 günü dört gemilik bir filo ile Lizbon'dan yola çıktı. Komutası altında, "São Gabriel" ve "São Rafael" adlı, üçer direkli, yaklaşık 120'şer tonluk orta boy iki yelkenli, "Berrio" adlı 50 tonluk bir karavela ve 200 tonluk bir erzak gemisi bulunuyordu. Adamları arasında ikisi Arapça, biri de değişik Bantu lehçelerini konuşan üç çevirmen vardı. Gemilere ayrıca, keşfedilen bölgelere dikilmek üzere, Portekiz egemenliğinin sembolü olan taş sütunlar (*padrão*'lar) yüklenmişti.

Da Gama'yı Cabo Verde Adalarına kadar ünlü Portekizli denizci Bartolomeu Dias eşlik etti. 15 Temmuz'da Kanarya Adalarını

geçerek 26 Temmuz'da Cabo Verde Adalarındaki São Tiago'ya ulaşan filo, 3 Ağustos'a değin orada kaldı. Da Gama, daha sonra Gine Körfezindeki akıntılara kapılmamak için, Atlas Okyanusunun güneyinden Umî Burnuna doğru büyük bir yay çizerek 7 Kasım'da Santa Helena Koyuna (bugün Güney Afrika'da) ulaştı. Filo oradan 16 Kasım'da ayrıldı, ama ters rüzgârlar nedeniyle Umî Burnunu ancak 22 Kasım'da geçebildi. Da Gama üç gün sonra Mossel Koyunda demirleyip oradaki adalardan birine bir *padrão* dikti ve erzak gemisinin parçalanmasını emretti. 8 Aralık günü yeniden yola çıkan filo, Noel günü Natal kıyılarına vardı. 11 Ocak 1498'de Natal ile Mozambik arasında bulunan küçük bir ırmağın ağzında demirleyerek burada beş gün kaldı. Denizciler bu ırmağa Cobre (Bakır) Irmağı adını verdiler. 25 Ocak günü filo bugün Mozambik'te bulunan Quelimane Irmağına ulaştı. Irmağa Bons Sinais Irmağı (Uğurlu İrmak) adı verildi ve oraya da bir *padrão* dikildi. Bu sırada tayfalar arasında iskorbüt salgını başlayınca Vasco da Gama hastalarını iyileşmesi ve gemilerin onarımı için bir ay orada kaldı.

Filo, 2 Mart günü Mozambik Adasına ulaştı. Ada halkı Portekizlilerin de kendileri gibi Müslüman olduklarını sandı. Bu arada Vasco da Gama, onların Arap tüccarları ile ticaret yaptıklarını ve o günlerde altın, gümüş, mücevher ve baharat yüklü dört Arap gemisinin limana geldiğini öğrendi. Ayrıca kendisine uzun süredir aranan efsanevi Hristiyan hükümdar Keşiş 'Yohannes' in adanın iç kesimlerinde yaşadığı ve birçok kıyı kentini denetimi altında bulundurduğu anlatıldı. Mozambik sultanı, Gama'ya iki kılavuz verdi, ama bunlardan biri Portekizlilerin Hristiyan olduklarını öğrenince kaçtı.

7 Nisan günü, bugün Kenya'da bulunan Mombasa'ya ulaşan Vasco da Gama 14 Nisan'da, bugün gene Kenya sınırları içinde yer alan Malindi'de demirledi. Buradan, Hindistan'ın güneybatısındaki Kalikut'a (bugün Kojikod) giden yolu bilen bir kılavuz alındı. Hint Okyanusunda 23 gün süren bir yolculuğun sonunda Hindistan'ın Gat Sıradagları görüldü; 20 Mayıs'ta da filo Kalikut'a ulaştı. Da Gama, Hindistan'a ulaştığını kanıtlamak için buraya bir *padrão* dikti. O sıralarda Güney Hindistan'ın en önemli ticaret merkezi olan Kalikut'un hükümdarı (*zamorin*) tarafından iyi karşılanırsa da onunla bir ticaret antlaşması yapmayı başaramadı. Bunun bir nedeni, bölge ticaretini elinde tutan Müslüman tüccarların düşmanca tutumları, bir başka nedeni de Vasco da Gama'nın yanında getirdiği değersiz armağanlar ve ucuz ticaret mallarıydı. Batı Afrika'da çekici bulunan bu mallar Hindistan'da ilgi uyandırmadı.

Keşiş heyeti ile hükümdar arasındaki ilişkiler iyice gerginleşince, ağustos sonunda Kalikut'tan ayrılan Gama, Kral Manuel'e gelenek ve göreneklerini tanıtabilmek için beş altı Hindu'yu da beraberinde götürdü. Goa yakınlarındaki Ancidiv Adasına uğradıktan sonra 8 Ocak 1499'da Malindi'ye ulaştı. Rüzgârın ters yönden esmesi nedeniyle gemilerin Umman Denizini geçmeleri yaklaşık üç ay sürmüştü ve bu arada tayfaların çoğu iskorbütten ölmüştü. Da Gama, Malindi'ye de bir *padrão* dikti; tayfa sayısının çok azalması yüzünden, "São Rafael" gemisini de yakıttı. 1 Şubat günü Mozambik'e ulaştı ve elinde kalan son *padrão*'yu buraya dikti. 20 Mart 1499'da Umî Burnunu birlikte geçen "São Gabriel" ve "Berrio" gemileri bir ay sonra fırtına nedeniyle ayrı yönlere savruldu. "Berrio" 10 Temmuz günü Portekiz'deki Tejo (Tajo) Irmağının

ağzına vardı. São Gabriel'de bulunan Vasco da Gama ise Asor Adalarından Terceira'ya doğru yoluna devam etti ve söylendiğine göre sancak gemisini buradan Lizbon'a gönderdi. Kendisi de 9 Eylül günü Lizbon'a ulaştı, ama Terceira'da ölen ağabeyi Paulo için yas tuttuğundan, kente giriş törenleri dokuz gün sonra yapıldı. Kral I. Manuel, Vasco'ya "dom" unvanını verdi; ayrıca yılda bin *cruzado*'luk maaş bağladı ve toprak bağışladı.

İkinci yolculuğu. Da Gama'nın bu başarısı karşısında bölgeye bir sefer daha düzenlemeye karar veren I. Manuel, Pedro Álvares Cabral'ı, 13 gemilik bir filo ile Kalikut'a gönderdi. Ama çok geçmeden Cabral'ın Kalikut'ta kurduğu ticaret üssünde bulunan Portekizlilerin çoğu Müslümanların başlattığı saldırı sırasında öldürüldü. I. Manuel bu olayın intikamını almak ve Hint Okyanusu'nu Portekiz egemenliği altına sokmak için yeni bir seferin hazırlıklarına girişti. Komutanlığa önce Cabral atandıysa da, daha sonra bu görev Vasco da Gama'ya verildi. Ocak 1502'de amirallığa yükseltilen Vasco da Gama, 10 gemilik bir filoya komuta edecek, bu gemilere de akrabalarının yönetimi altındaki beşer gemilik iki küçük filo destek olacaktı. Şubat 1502'de denize açılan Vasco da Gama, Cabo Verde Adalarına uğradıktan sonra 14 Haziran'da Doğu Afrika kıyılarındaki Sofala limanına ulaştı. Mozambik'te kısa bir süre demirledikten sonra bugün Tanzanya sınırları içinde yer alan Kilwa'ya doğru yola çıktı. Daha önce Cabral'a kötü davranmış olan Kilwa hükümdarı Emir İbrahim'i Kilwa'yı yakmakla tehdit ederek Portekiz'in egemenliğini kabul etmeye zorladı; bunun üzerine emir, I. Manuel'e bağlılık yemini etti.

Arabistan Yarımadasının güneyinden dolayan Vasco da Gama, sonraki yıllarda Hindistan'daki Portekiz egemenliğinin merkezi durumuna gelen Goa'ya uğradıktan sonra Kalikut'un kuzeyinde bir liman kenti olan Kananor'a doğru yola çıktı; oraya varınca Arap gemilerini beklemeye başladı. Birkaç gün sonra bir Arap gemisi, aralarında kadınlar ve çocukların da bulunduğu 200-400 yolcusuyla limana geldi. Da Gama, yükünü ele geçirdikten sonra, yolcuları içinde hapsediği gemiyi ateşe verdi ve böylece gemidekilerin hepsini yakarak öldürdü.

Da Gama Kalikut hükümdarının düşmanı olan Kananor hükümdarıyla ittifak yaptıktan sonra Kalikut'a doğru yola çıktı. Kalikut hükümdarının anlaşma önerisini de geri çevirerek Müslümanların limandan kovulmaları için bir ultimatom verdi; ardından gözdağı vermek amacıyla limanı topa tuttu ve Portekiz gemilerine mal satmak için yanan 38 Hindu balıkçısını yakalayıp öldürdükten sonra cesetlerini denize attı. Daha sonra Koçin'e gitti ve Kalikut hükümdarının düşmanı olan Koçin hükümdarıyla bir anlaşma yaptı. Bu sırada Kalikut hükümdarından bir çağrı aldı, ama bunun bir tuzak olduğunu öğrenince Kalikut yakınlarında Arap gemileriyle savaşa tutuştu ve onları kısa zamanda bozguna uğrattı. 20 Şubat 1503'te Kananor'dan dönüş yolculuğunun ilk durağı olan Mozambik'e doğru yola koyuldu; 11 Ekim'de de Tejo'ya vardı.

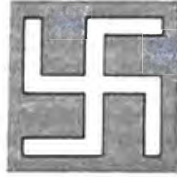
Kral Manuel tarafından nasıl karşılandığı tam olarak bilinmeyen Vasco da Gama, anlaşıldığı kadarıyla, katlandığı sıkıntıların karşılığını alamadığı duygusuna kapıldı. Bu arada São Tiago tarikatı da kendisine vaat edilmiş olan Sines kasabasını almasını karşı çıktı. Bu olay üzerine Vasco da Gama, ilk yolculuğundan dönüşünde evlendiği Caterina de Atafde ile Évora kasabasına çekildi ve altı oğlu oldu. Sonraki yıllarda kendisine

maaş bağlandı; çeşitli ayrıcalıklar tanındı; 1519'da da Vidigueira kontu yapıldı.

Gama'ya Kral Manuel'in ölümüne değin yeni bir görev verilmedi. Kral III. João'nun tahta çıkmasından sonra ise 1524'te Portekiz'in Hindistan genel valiliğine atandı. Eylülde Goa'ya varan ve zaman yitirmeden kendinden önceki yöneticilerin döneminde ortaya çıkmış pek çok yönetim aksaklıklarını düzeltmeye girişen Vasco da Gama, birkaç ay sonra öldü. Kemikleri 1538'de Portekiz'e getirildi.

Gamagori, Japonya'nın Honşu Adasındaki Aici ilinde (*ken*) kent. Mikava Körfezi (*van*) kıyısındadır. Tokugava döneminden (1603-1867) beri pamuk dokumacılığıyla ünlüdür. Aynı zamanda bir sayfiye kenti olan Gamagori'nin arkasındaki dağların yamaçlarını mandalina bahçeleri süsler. Yakınlarında kaplıcalar vardır. Gamagori, Take Adasına (*jima*) bir köprüyle bağlıdır. Adada güzellik tanrıçasına adanmış bir Şinto tapınağı vardır. Nüfus (1980) 85.294.

gamalı haç, SVASTİKA (Sanskrit dilinde "mutluluk getiren") olarak da bilinir, bütün kolları eşit uzunlukta olan ve aynı yönde (genellikle saat yönü) dik açılarla kıvrılan

Gamalı haç (svastika)

haç. Başarı ve şans simgesi olarak Antik Çağdan günümüze dünyanın hemen her yerine yayılmıştır. Eski Mezopotamya uygarlıklarının metal paralarında yaygın biçimde kullanılan bir simgeydi. Erken Hristiyan ve Bizans sanatlarının (gamma haçı ya da *crux gammata*) yanı sıra, Güney ve Orta Amerika'daki Mayalar arasında ve Kuzey Amerika'da da özellikle Navaholar arasında kullanılmıştır. Hindistan'da ise hâlâ Hindu-lar, Caynacılar ve Budacıların en çok kullandığı uğur simgesidir. Caynacılar yedinci Tirthankara'nın (Kurtarıcı) simgesidir; dört kollu oluşuyla, ibadet eden kişiye yeniden doğabileceği dört yeri (hayvanlar ya da bitkiler dünyası, cehennem, ölümlüler dünyası ve ruhlar dünyası) anımsattığı da söylenir.

Hindular (ve Caynalar) muhasebe defterlerinin ilk sayfalarına, kapı eşiklerine, kapılarına ve tanrılarına sundukları nesnelerin üzerine gamalı haç işareti koyarlar. Sağa dönük, yani kolları saat yönünde dönen gamalı haçla sola dönük gamalı haç (*sauvas-tika*) arasında kesin bir ayrım yapılır. Sağa dönük gamalı haç güneşle ilgili bir simge olarak kabul edilir ve kollarının dönüşü güneşin günlük hareketini (kuzey yarıkürede güneş doğudan güneye, daha sonra da batıya geçer) temsil eder. Sola dönük gamalı haç ise daha çok geceyi, ürkütücü tanrıça Kali'yi ve büyücülüğü simgeler.

Nazi Almanyası'nda, kolları saat yönünde kıvrılan gamalı haç (Almanca *Hakenkreuz*) ulusal simge olarak kabul edilmiştir. 1910'da şair ve Nasyonal Sosyalist ideologlardan Guido von List, gamalı haçın tüm antisemitik kuruluşların simgesi olmasını önerdi ve 1919-20 yıllarında kurulan Nazi Partisi bu simgeyi benimsedi. 15 Eylül 1935'te koyu kırmızı zemin üzerinde, beyaz bir daire içinde yer alan siyah gamalı haç Almanya'nın ulusal bayrağı oldu.

Gamalyel I, RABBAN (Öğretmen) GAMAL-YEL olarak da bilinir, Yahudi sözlü şeriatını

derleyen Filistinli seçkin bilginlerden biri. Yeni Ahit'te iki kez adından söz edilir. En yüksek yasama ve yargı kurulu Sanedrin'in *nasi'si* (önder) olarak, babası Şimon'un ve büyükbabası ünlü bilge Hillel'in yerine geçtiği rivayet edilirse de bu konuda herhangi bir tarihsel kayıt yoktur. Buna karşılık Sanedrin'de önemli bir konumu bulunduğu, Yahudi şeriatı öğretmeni olarak büyük bir saygınlık kazandığı kesindir. Rabban unvanını alan ilk kişidir; ayrıca büyükbabası gibi *ha-Zaken* (Yaşlı) unvanı almıştır.

Yeni Ahit'te (Resullerin İşleri 5:34-39), Hz. İsa'nın Havarileri yakalanarak Sanedrin'e getirildiğinde Gamalyel'in araya girerek onları koruduğu anlatılır. Bir başka bölümde ise (22:3) Aziz Paulus'un Yahudilere hitap ederken, Gamalyel'in öğrencilerinden olduğunu söylediği ve "Ben bir Yahudiyim, ... Gamalyel'in ayakları dibinde ... yetiştirildim" sözleriyle onları etkilemeye çalıştığı belirtilir.

Gamalyel, özellikle kadınları ve Yahudi olmayanları ilgilendiren bazı hoşgörü yasalarının kabul edilmesinde etkili oldu. Talmud'da öğretisine ilişkin tek bir deyiş yer alır; bu deyişte, dinsel kuralları öğrenme ve uygulama yükümlülüğünü buyurur. Gamalyel'in ünü, Talmud'daki "Yaşlı Rabban Gamalyel öldükten sonra Tora'ya saygı ortada kalktı, saflık ve dindarlık öldü" sözlerinden de anlaşılabilir.

Gamalyel II, YAVNELİ GAMALYEL olarak da bilinir (ü. İS 1. yy sonları ve 2. yy başları). Yavne'de bulunan en yüksek yasama ve yargı kurulu Sanedrin'in *nasi'si* (önder). Roma baskısının ve kanlı çatışmaların yoğun olduğu bir dönemde, Yahudi şeriatı ile dinsel ayinlerinden birliği sağlamıştır.

Roma'nın İS 70'te Kudüs'ü kuşatmasından sonra birçok Yahudi, Kitabı Mukaddes'te de adı geçen eski Yavne kentine sığınmıştı. Üyeleri Kudüs'teki Sanedrin'in yetkisini devralan bir Yahudilik okulunun önderi olarak Yohanan ben Zakkay'ın yerine geçen Gamalyel, Kudüs Tapınağı'nın ve Sanedrin'in yıkılmasından ve Yahudilerin siyasal özerkliklerini yitirmelerinden sonra önemli ölçüde zayıflamış olan Yahudi inancını güçlendirmede önemli rol oynadı. Yahudi şeriatını daha hoşgörülü bir yaklaşımla yorumlayan Hillel'in temel alınmasını karara bağlayarak bir bölümü Hillel okuluna, bir bölümü de Şammai okuluna bağlı olan Yahudi dinsel önderleri arasındaki bölünmeye son verdi. Kurban törenlerinden vazgeçilmeye son sonra büyük önem kazanan dua törenlerinin düzenlenmesine özel bir dikkat gösterdi. Önce 18, daha sonra 19 takdis duasından oluşan ana bölüm *amida*'ya son biçimini verdi ve her İsraillinin bu duayı günde üç kez ezbere okuması gerektiğini bildirdi. Yahudi takvimini düzenleme yetkisinin kendisine ait olduğunu açıklayarak bayram günlerini düzenledi ve bütün Yahudileri birleştirdi. Roma yönetimince de, halkın önderi olarak kabul edildi ve gerçekleştirdiği reformlarla konumunun gücünü ve saygınlığını artırdı.

Yönetimi sırasında en ufak bir itaatsizlik karşısında diktatörce davranan ve kayınbiraderini bile aforoz etmekten kaçınmayan Gamalyel, sert tutumundan dolayı görevden alındıysa da, kısa bir süre sonra yeniden iktidara gelmeyi başardı. Birçok Yahudi ailesini yoksullaştıran pahalı cenaze törenleri uygulamasına son vermek istediğinden, öldüğünde vasiyeti doğrultusunda basit bir keten beze sarılarak gömüldü.

Gamalyel III (ü. İS 3. yy'n ilk yarısı), Yahudi sözlü şeriatının temel derlemesi olan Mişna'yı düzenleyen ünlü Yahuda ha-Nasi'nin en büyük oğlu. Bilge Hillel'in soyundan gelen Gamalyel İS y. 220'de Filistin'deki Yahudi topluluğunun önderi, daha sonra da o dönemin en yüksek yasama ve yargı kurulu Sanedrin'in başkanı oldu. Mişna'nın tamamlanmasına yardımcı olması dışında hakkında fazla bilgi yoktur. Mişna'nın dördüncü bölümündeki *Avot* (Babalar) risalesinde üç deyişine yer verilmiştir. Kitabı Mukaddes sonrası başka kaynaklarda da zaman zaman adı geçer.

Gambaga Kayalıkları, Gana'nın Kuzey ilinde, Volta Irmağı havzasında 89 km boyunca uzanan yar çizgisi. Volta Havzası'nın kuzey sınırıyla Kuzey ilinin kuzeydoğu köşesine doğru uzanan Wa ve Mamprusi granit platolarının doğu sınırını oluşturur. Güneyinde hafif eğimli bir yamaçla alçalarak çevresindeki bölgeye bağlanan daha dar bir plato vardır. Aşınmış dik kayalıklar yatay kumtaşı katmanlardan oluşur. Deniz düzeyinden 300-460 m yükseklikte bulunması nedeniyle oldukça serin ve nemli olan iklimi çiftlik hayvanı, tahıl ve yam yetiştirmeye elverişlidir. Platodaki tek büyük kent ve pamuk toplama merkezi olan Gambaga, bugün yönetim biriminin merkezidir. Gambaga Kayalıklarından dışarıya giden tek büyük yol Gambaga'dan Walewale'e, oradan da Kumasi'ye ulaşır.

Gambetta, Léon (d. 2 Nisan 1838, Cahors - ö. 31 Aralık 1882, Ville-d'Avray, Paris yakınları, Fransa), cumhuriyetçi Fransız devlet adamı. 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'nda görev almış, Üçüncü Cumhuriyet'in kuruluşunda önemli rol oynamış ve Kasım 1881-Ocak 1882 arasında başbakanlık yapmıştır.

Annesi Gaskonyalı, babası ise Cahors'a göç etmiş bir İtalyandı. Başarılı bir öğrenci,

Gambetta, Étienne Carjat'nın fotoğrafı; Ulusal Kütüphane, Paris
Bibliothèque Nationale, Paris

doğuştan hitabet yeteneği taşıyan hırslı bir genç olan Gambetta, babasının bakkal dükkanında çalışmaktan başka bir gelecek vaat etmeyen bu taşra kasabasında kalmaya yanaşmadı. Babasının isteğine karşı gelerek hukuk öğrenimi görmek üzere Paris'e gitti.

Koyu bir cumhuriyetçi olan Gambetta, coşkulu kişiliğiyle kısa zamanda Parisli öğrenciler arasında sıvırdı. 1859'da baroya kabul edildi. Baudin Olayı olarak bilinen siyasal davada 1868'de birdenbire üne kavuştu. III. Napoléon'un 1851'deki hükümet darbesine karşı çıktığı için öldürülen milletvekili Jean-Baptiste Baudin, cumhuriyetçilerin kahramanı olmuş, Baudin'in anısına

bir anıt dikme girişiminde bulunan sekiz gazeteci hakkında ise dava açılmıştı. Gazetecilerden birinin avukatlığını üstlenen Gambetta, mahkemede imparatorluk rejimini, rejimin kuruluşunu ve uyguladığı politikaları eleştiren son derece etkili bir konuşma yaptı.

Konuşması üzerine basında yer alan haberler Gambetta'ya siyaset yolunu açtı ve neredeyse bir gece içinde Cumhuriyetçi Parti'nin önderlerinden biri durumuna gelmesini sağladı. Gambetta 1869'da Yasama Meclisi'ne seçildi. Temmuz 1870'te Fransa ile Almanya arasında savaş çıkmasına yol açan politikalarla karşı çıktı. Ama savaşın başlamasından sonra Almanların olabildiğince kısa sürede yenilgiye uğratılması gerektiğini savunmaya başladı. III. Napoléon'un Almanlara tutsak düştüğü 1 Eylül 1870'teki Sedan Çarpışması'nın ardından, cumhuriyetin ilan edilmesinde ve geçici ulusal savunma hükümetinin kurulmasında önemli rol oynadı, yeni hükümette içişleri bakanı oldu.

Geçici hükümetin en ivedi sorunu Almanlarca kuşatılmış olan Paris'in savunulmasıydı. Bu nedenle hükümet üyelerinin çoğu kentte kaldılar. Hükümet temsilciliğiyle görevlendirilen Gambetta ise 17 Ekim 1870'te bir balonla Alman hatlarını aşıp Paris'ten ayrıldı. Tours'a giderek, işgal dışında kalan bölgelerde ülke savunmasını örgütleme üzere harekete geçti. Aynı zamanda, kendisine sınırsız yetkiler tanıyan savaş bakanlığı görevini de üstlendi.

Bu sırada Fransa'nın iki büyük ordusundan biri Sedan'da teslim alınmış, öteki ise Metz'de kuşatıldıktan kısa süre sonra teslim olmak zorunda kalmıştı. Ama Gambetta bu durum karşısında çöktüsünü ve enerjisini koruyarak yeni ordular kurmayı başardı. Bu ordular Almanlar karşısında bazı yerel başarılar elde ettiyse de çoğunlukla yenilgiye uğradı.

Tours'un düşme tehlikesi belirince Bordeaux'a geçen Gambetta savaşın sürdürülmesinden yanaydı. Ama geçici hükümet ülkenin savaştan yorgun düştüğünü göz önünde tutarak 18 Ocak 1871'de Almanya'yla ateşkes imzaladı.

Ateşkesin imzalanması Ulusal Meclis seçimlerinin yapılmasına olanak sağladı. Gambetta Mart 1871'de barış koşullarını onaylamak üzere Bordeaux'da toplanan Ulusal Meclis'e Alsace bölgesindeki Strasbourg'dan milletvekili seçildi. Ama meclisin Alsace ve Lorraine'in büyük bölümünü Almanya'ya bırakan barış antlaşmasını onaylaması üzerine sandalyesini yitirdi, kısa bir süre için İspanya'ya çekildi.

Gambetta Temmuz 1871 ara seçimlerinde Seine ilinden (*département*) milletvekili seçildi. Bu sırada meclis, Fransa'nın cumhuriyet olarak mı kalacağı, yoksa yeniden monarşinin mi kurulacağı konusunda karar vermek durumundaydı. Meclis çoğunluğunu kralcılarını oluşturmasına karşın, tahtın Bourbon hanedanından biri genç öbürü yaşlı iki adayı olması kralcılarının anlaşmasını önüyordu. Gambetta büyük bir ustalıklı göstererek, artık tartışmalardan bezmiş olan meclisin cumhuriyet yönetiminin sürmesini onaylayan bir karar almasını sağladı. 1875 tarihli cumhuriyet anayasası 1940'a değin yürürlükte kaldı.

Parlamentodaki entrikalar Gambetta'nın cumhurbaşkanı seçilmesini engelledi. Ama Gambetta, ona büyük yetkiler tanıyan Temsilciler Meclisi başkanlığına gelmeyi başardı. Bu görevdeyken "Atina cumhuriyeti" olarak adlandırıldığı ılımlı bir cumhuriyet yönetimi kurmak için çaba harcadı. Sıcak kişiliği, iyilikseverliği ve serbest fikirliliğiyle çok sevilen bir devlet adamı oldu.

Gambetta'dan hoşlanmayan Cumhurbaşkanı Jules Grévy onu uzun süre hükümeti kurmakla görevlendirmede, ama sonunda Kasım 1881'de başbakanlığa atadı. Gambetta başbakanlığı sırasında İngiltere'yle daha sıkı ilişki kurmaya yönelik bir dış politika izledi. İç politikada ise kapsamlı ve iddialı bir reform programı uygulamak için çalıştı. Ama Ocak 1882'de her iki hedefine de ulaşmadan başbakanlıktan istifa etti.

İstifasından sonra, 1872'den beri birlikte yaşadığı Léonie Léon'la evlenmek üzere Paris dışına yerleşen Gambetta, bir kaza sonucunda kendi kendini tabancayla kolundan yaraladı. Sağlığı bozuk olduğundan yarası uzun süre kapanmadı. Tam iyileşmeye başladığı sırada apandisitlen öldü.

Gambetta ününü yönetimde söz sahibi olduğu üç yıl içinde yaptıklarından çok, uzun muhalefet yıllarında ve Fransız-Alman Savaşı sırasındaki başarılarına borçludur. Üçüncü Cumhuriyet'in kuruluşuna katkılarının başında, makaleleri ve konuşmalarıyla birçok Fransızın ılımlı, demokratik cumhuriyet ilkelerini benimsemesine yardımcı olması gelir. Öte yandan, siyasal nüfuzunu ve kişisel ilişkilerini kullanarak Cumhuriyetçi Birlik adlı demokratik siyasal örgütlenmeye destek sağlamıştır. Ayrıca kralcılara ve Bonaparte çılara karşı, 1871'de Ulusal Meclis tarafından geçici hükümet başkanlığına seçilen Adolphe Thiers'in yanında yer alarak, yeni rejimin parlamenter bir cumhuriyete dönüşmesine katkıda bulunmuştur.

Gambetta aynı zamanda genel oy hakkının, basın ve toplantı özgürlüklerinin tanındığı, siyasal davaların jüri önünde görüldüğü, kilise ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulduğu eksiksiz, çağdaş demokrasinin ateşli bir savunucusuydu. Ama ulusal birliği korumak amacıyla bazen siyasal karşıtlarıyla pazarlığa girmesi, haksız bir biçimde oportünistlikle suçlanmasına yol açtı. Gambetta Fransa'da parlamenter demokratik sistemin yerleşmesine büyük katkılarda bulunmakla birlikte, verdiği ödünlerle demokrasinin işleyişini güçleştiren bir siyasal parti sistemine kapı açmakla eleştirildi.

Gambia, resmî adı GAMBIA CUMHURİYETİ. İngilizce REPUBLIC OF THE GAMBIA, Batı Afrika'da küçük kıyı ülkesi. Atlas Okyanusundan doğuya doğru Gambia Irmağı boyunca uzanır; genişliği 25-50 km arasında değişen, 475 km uzunluğunda dar bir şerit kaplar. Karada bütünüyle Senegal'le çevrilidir. Başkenti Banjul'dur. Yüzölçümü 10.689 km², 1991 tahmini nüfusu 883.000'dir.

Doğal yapı. Gine'de doğan ve Gambia'da ulaşım elverişli bir çığır izleyen Gambia Irmağı, yüksekliği 25-75 m arasında değişen hafif eğimli bir platodan geçerek batıya doğru akar. Ülkenin doğusundaki dar vadiler yayvan ve alçak tepelerle birbirinden ayrılmıştır. Batıda ise yer yer çöküntülerle kesintiye uğrayan daha alçak ve küçük kum tepeleri bulunur. Bu çöküntülerin çoğu kumla dolarak ova biçimini almıştır. Irmağın havzasının yukarı ve orta kesimlerindeki topraklar, aşağı kesime göre daha ince, gevşek ve verimli bir yapı gösterir.

Gambia'da sıcak bir yağmur mevsimi (haziran-ekim) ve serin bir kurak mevsimle (kasım-nisan) belirlenen astropik bir iklim egemendir. Yıllık yağış miktarı 760-1.400 mm arasında değişir; bu miktarın tümü yaz aylarında düşer. Yıl içinde sıcaklık sınırları 16°C ve 43°C'dir; nisandan hazirana değin sıcaklık 32°C'nin altına inmez. Kıyıya yakın yerler daha serin ve yağışlıdır. Bitki örtüsü yüksek kesimlerde savan özelliği gösterir; düzlük alanlarda değişik türden bataklıklar bulunur. Irmağı izleyen dar orman şeritlerinde çeşitli kuşlar yaşar. Pars, şempanze,

Batı Afrika manatısı, boğa antilopu ve timsah gibi büyük hayvanlar ırmak kıyısında ya da ırmak içinde yaşar. Ekime elverişli alanlar ülke topraklarının ancak altıda birini oluşturur. Doğal kaynaklar küçük zirkon ve kaolin rezervleriyle sınırlıdır.

Nüfus. Gambia'da çok değişik etnik topluluklar yaşar. Toplam nüfus içindeki oranı

mina yakını ihracata dönük olan yerfıstığına ayrılmıştır. Yerfıstığı üretimi ile dünya fiyatlarındaki dalgalanmalar ülke ekonomisini büyük ölçüde etkiler. Kıtık ve zararlı böceklerin yerfıstığı rekoltesinde çarpıcı düşüşlere yol açtığı son yıllarda, ikinci bir ihraç ürünü olarak palmye yağı ve tohumu üretimine önem verilmiştir.

Gambia'nın iç kesimlerdeki küçük bir köyde pirinç öğüten yeriler
Ara Güler

(1983) yüzde 40'ı geçen Malinke (Mandingo) halkını Fulani, Volot, Dyola, Soninke (Sarakol) gibi topluluklar izler. Nüfusun büyük çoğunluğu Müslümandır. Senegal, Gine ve Mali'den gelen geçici tarım işçileri mevsimlik olarak önemli bir nüfus artışına yol açar. Kırsal yerleşmelerin çoğu daha iyi akan alanlar yüksek kesimlerde toplanmıştır; son yıllarda ırmakın orta çıkırındaki düzlüklerde köylerin sayısı artmaktadır.

Nüfus yoğunluğu (1991) km² başına 102,5 kişidir. Toplam nüfusun (1988) yüzde 78'i kırsal kesimde oturur. Doğum ve ölüm oranları (1985-90) sırasıyla binde 47,4 ve binde 21,4'tür. Yüksek nüfus artışı hızına karşın, ortalama ömür kadınlarda 44 yıl, erkeklerde 41 yıldır; bebek ölüm oranı da binde 143 gibi yüksek bir düzeydedir. Devlet son yıllarda ülke çapında bir aile planlama programı başlatmıştır.

Ekonomi. Gambia'da başta yerfıstığı olmak üzere büyük ölçüde tarıma dayanan, gelişme yolunda bir piyasa ekonomisi yürürlükte. 1989 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 196 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 230 ABD Doları'dır.

Tarım kesiminde toplam işgücünün dörtte üçü çalışır. Tarımsal üretim genelde iç tüketime dönüktür. Başlıca gıda ürünleri koca, kumdarı, piriç, mısır ve man-yoktur. Bir miktar piriç ithal edilmekle birlikte, Gambia beslenme açısından büyük ölçüde kendine yeterli durumdadır. Yüksek kesimlerdeki ekime elverişli alanların tama-

Hayvancılık oldukça gelişmiştir. Kıyı açıklarında ve ırmak ağzında yürütülen ticari balıkçılığın ekonomiye katkısı giderek artmaktadır. Liman ve bağlı tesislerin yetersizliği balık potansiyelinin tam anlamıyla değerlendirilmesini önlemektedir; devletin teknik donanım yardımları üretimi giderek geliştirmektedir.

İşgücünün çok küçük bir bölümünün çalıştığı sanayi, gıda ürünlerinin işlenmesine dayanır. Yerfıstığının büyük bölümünü toplayan Gambia Ürün Pazarlama Kurumu, ürünün bir bölümünü işleyerek ihraç eder. 1989'da 63 milyon kW-sa olan elektrik üretimi bütünüyle ithal petrolden elde edilir. Turizm son yıllarda belirli bir gerileme göstermiş olmasına karşın hâlâ önemli bir gelir kaynağıdır. Ticaret hacmi oldukça yüksektir. İhracat gelirleri ithalat giderlerini karşılamaktan uzaktır. 1980'lerde giderek artan ödemeler dengesi açığını kapatmak için büyük miktarda dış yardıma gerek duyulmuştur.

Ulaşım ağının eksenini oluşturan Gambia Irmağıyla bağlantılı karayolları gelişmektedir. İç kesimlere ırmak ve karayoluyla bağlanan, ülkenin başlıca limanı Banjul yakınlarındaki Yundum'da bir uluslararası havaalanı vardır.

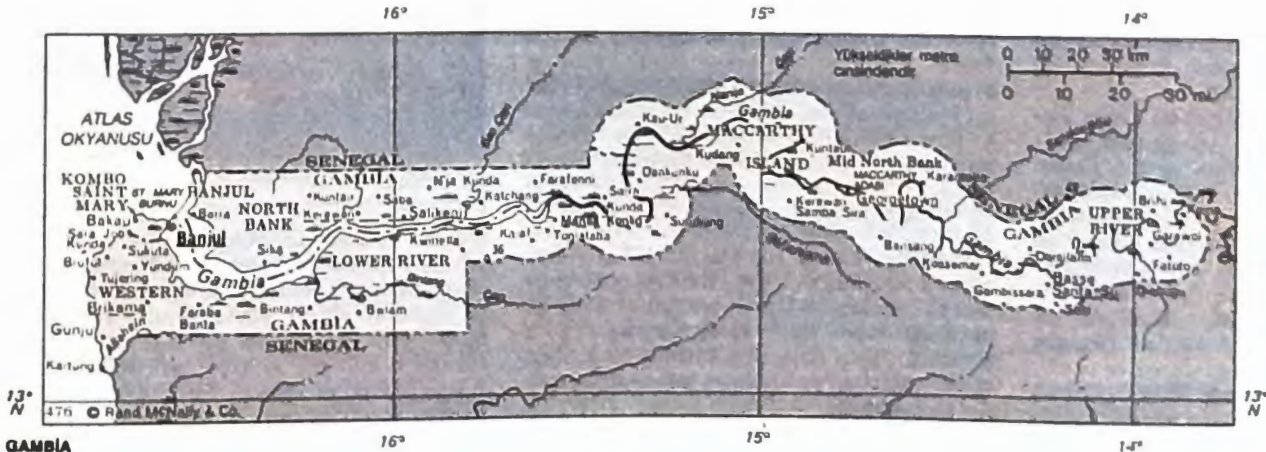
Yönetiş ve toplumsal koşullar. Gambia çok partili bir cumhuriyettir. Anayasa uyarınca yasama yetkisi 50 üyeli Temsilciler Meclisi'nin elindedir. Bu üyelerin 36'sı beş yılda bir doğrudan seçilme, 5'i kabile şeflerince, 8'i de başkan tarafından belirlenir;

mecliste ayrıca atamayla işbaşına gelen bir başsavcı bulunur. Başkan genel oyla beş yıllık bir dönem için seçilir. Başkan yardımcısını ve hükümet üyelerini o atar. Ayrıca bağımsız bir organ olan Adalet İşleri Komisyonu'nun tavsiyesi doğrultusunda Yüksek Mahkeme üyelerini atama yetkisi vardır. Ülkenin siyasal yaşamında en önemli yeri, ılımlı sol bir çizgi izleyen İlerici Halk Partisi (PPP) tutar. Öteki önemli partiler Ulusal Sözleşme Partisi (NCP) ve Birleşik Parti'dir (UP). Yerel yönetimde kabile şeflerinin belirli bir ağırlığı vardır.

Sosyal sigorta sistemi henüz kurulmamıştır. Çalışanlar yalnızca iş kazası yardımından yararlanır. Sağlık koşulları son derece kötüdür. Dizanteri, sıtma, şistosomiyaz ve verem gibi hastalıklar oldukça yaygındır. Eğitimli sağlık personeli çok sınırlı olduğundan, sağlık hizmetleri ve tıbbi bakım yetersizdir. Okuryazar oranı (1990) ancak yüzde 27 dolayındadır. İlköğretim parasız olmakla birlikte zorunlu değildir; ilköğretim çağındaki çocukların yalnızca üçte biri okula gitmektedir. Kitle iletişim araçları devletin elinde olmasına karşın, değişik siyasal görüşleri yansıtabilmektedir.

Kültürel yaşam. Gambia'da kültürel yaşamın odağını değişik kabile toplulukları oluşturur. Başlıca uğraşlar ahşap oymacılığı, batık kumaş boyama, dokumacılık, altın ve gümüş mücevher yapımıdır. Eğitim, Spor ve Kültür Bakanlığı kabilelerin geleneksel dansları canlandırmasını özendirici önlemler almıştır.

Tarih. İS 13. yüzyıldan başlayarak bugünkü Gambia topraklarına yerleşen Volof, Malinke ve Fulani (Peul) halkları çeşitli köyler ve ardından kralıklar kurdular. 1455'te Gambia Irmağını keşfeden Portekizliler, 1588'de ırmak üzerinde ticaret yapma hakkını İngiliz tüccarlara sattılar. Bazı keşif seferlerine karşın, uzun yıllar bölgede kalıcı bir yerleşme kurulamadı. Yaklaşık 1660'ta yerel bir kabile şefinden satın alınan bir ırmak adasında James Kalesi inşa edildi. Gorée'de üslenmiş olan Fransızlar 1681'de ırmakın kuzey yakasında ve kalenin tam karşısında bulunan Albreda'da küçük bir toprak parçası edindiler. Bunu izleyen sürüşmeler sonunda 1779'da kaleyi ele geçirek yıktılar. Ama dört yıl sonra imzalanan Versailles Antlaşması'yla (1783), Albreda Fransızların elinde kalmak üzere Gambia Irmağının İngiltere'ye bırakılması kararlaştırıldı. 1807'de köleliği kaldıran İngilizler, köle ticaretini önlemek amacıyla ırmak ağzında Bathurst (bugün Banjul) adıyla yeni bir yerleşme kurdular. Gorée'deki İngiliz tüccarlarının taşındığı bu yerleşme bazen ayrı bir koloni, bazen de Freetown'a

bağlı olarak yönetildi. 1857'deki bir toprak değişimi anlaşmasıyla Albreda İngilizlerin eline geçti. Bu sırada bölgede Fransız yayılması giderek genişlediğinden, 1889'da sınırlar belirlendiğinde İngilizlerin elinde yalnızca Gambia Irmağı boyunca Barrakunda Çavlanlarına kadar uzanan dar bir şerit kaldı.

Gambia'nın 1894'te resmen bir İngiliz protektorası olmasından sonra, bölgede istikrarlı bir yapı kuruldu. II. Dünya Savaşı sırasında Gambia'dan toplanan askerler Birmanya'daki çarpışmalarda önemli rol oynadı. Ayrıca Gambia Ortadoğu ve Uzakdoğu hava sevkıyatında bir uğrak noktası olarak kullanıldı. Savaş sonrasında özerklik yönünde atılan adımların ardından 1965'te bağımsızlığını kazanan Gambia, 1970'te Uluslar Topluluğu içinde kalarak bir cumhuriyet oldu. Ülkenin seçimle gelen ilk başkanı Sir Dawda Kairaba Jawara, 1981'deki darbe girişimini atlattıktan bir yıl sonra yeniden aynı göreve seçildi. Bu arada Senegal'e Senegambia adıyla bir konfederasyon oluşturma kararı da Şubat 1982'de onaylandı. Her iki ülkenin bağımsızlığını korumasını öngören bu plan, ordu ve kolluk kuvvetlerinin bütünleştirilmesini, ortak bir ekonomi ve para birimi oluşturulmasını, dış politika ve haberleşmede eşgüdüm sağlanmasını ve konfederasyon düzeyinde ortak kurumları öngörüyordu. Ama federasyon antlaşması Gambia'nın yetkilerini artırmak istemesi yüzünden 1989'da işlemez duruma geldi. Ocak 1991'de iki ülke arasında, federasyon antlaşmasının yerini alan yeni bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı.

Mayıs 1992'deki seçimlerde Sir Jawara beşinci kez başkanlığa seçildi. Genel seçimlerde ise Temsilciler Meclisi'ndeki 36 üyeliğin 25'ini PPP kazandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK

Gambia Irmağı, Batı Afrika'da ırmak. Uzunluğu 1.120 km'dir. Gine Cumhuriyeti'nde doğar ve Gambia sınırları içinde batıya doğru akar. Atlas Okyanusuna dökülür. Ana kolları Sandougou ile Sofiani-ama'dır. Afrika'nın en güzel ırmaklarından biri olan Gambia, aynı zamanda Batı Afrika'nın açık deniz gemilerinin geçişine elverişli tek suyoludur. Her iki kıyısındaki dar topraklar üzerinde yer alan Gambia Devleti için birleştirici bir öğedir. Gambia ve Senegal'in siyasal olarak birbirinden ayrılması, iki ülkenin 1982'de bir konfederasyon kurmasına değin, uzun süre ırmağın ve ırmak havzasındaki kaynakların geliştirilmesini engelledi. 1978'de kurulan Gambia Irmağı Geliştirme Örgütü, ırmaktan yararlanma konusunda atılan ilk adım oldu; örgüte 1980'de Gine de katıldı. 1980'leri kapsayan kalkınma planlarında ırmak boyunca üç barajın inşası öngörülmüştür.

Gambia Irmağı, Fouta Djallon (Futa Jallon) Platosundan doğar ve denizin doludurduğu bir vadi (ria) olan ağzına kadar dolambaçlı bir çığır izler. Irmak kanallarının ayrılıp yeniden birleşmesinden ötürü orta çığırında oluşan çok sayıda adanın en büyüklü Elephant ve MacCarthy'dir. Gambia Irmağına, yörede *bolon* adı verilen çok sayıda çay katılır. Bunların en büyüğü ırmağa güneyden katılan Bintang Çayıdır.

Irmağın aşağı çığırının 97 km içerisine kadar sık mangrov bataklıklarıyla çevrilidir. Daha sonra, kıyının geniş olduğu yerlerde tatlı su bataklıkları ve geçici tuz gölleri, dik olduğu yerlerde de sık bodur ağaç kümeleri

ve fundalıklar birbirini izler. Irmak kıyısının yüksek kesimlerinde bataklıklar ve fundalıklar yerlerini ağaç ve çalı kümelerinin de bulunduğu otlaklara bırakır. Irmak vadisinin tabanı boyunca yabancı yağ palmiyesi yetişir.

Gambia Irmağının ve ona katılan çayların çevresindeki bitki örtüsü böcekler, kuşlar ve öteki hayvanlar için uygun bir yaşam ortamı oluşturur. Bataklıklar sivrisinek ve çeçe sineği için elverişlidir. Irmakta çeşitli balık türlerinin yanı sıra suaygırları ve timsahlar vardır. Varlığı saptanan 400 kuş türü arasında yalçıpkını, guguk, kırlangıç, balıkçıl, nektaremen, atmaca ve ötleğen en çok rastlanan kuşlardır.

Irmağa en yakın olan bataklık bölge ne tarım ne de insanların yerleşimi için uygundur. Yerel dilde *banto faros* adıyla bilinen ırmağın aşağı çığırındaki çayırık düzlükler dönem dönem taşan tuzlu su nedeniyle ekime elverişli değildir ve buralar da çok az yerleşim vardır. Orta ve yukarı kesimlerdeki düzlükler tarıma daha elverişlidir. Buradaki çayırın büyük bölümü düzenli olarak temizlenir ve toprakları tarıma elverişlidir. Her yıl görülen su baskınları orta kesimdeki düzlüklerin verimli alüvyonlu topraklarında, özellikle yoğun tarım yöntemiyle piriç ekimine olanak sağlar. Yüksek yamaçların ince kumu ve iyi akan topraklarında yerleşimi yetiştirilir. Bu yüzden tarım ve yerleşim ırmağın orta kesimindeki düzlüklerde ve yüksek yamaçlarda yoğunlaşmıştır. Düzlükler ile plato arasındaki sınır çizgisi üzerinde birçok köy yer alır. Böylece hem alçak yamaçlardaki taşkınlarından, hem de yüksek kesimlerde gidecek artan kuraklıktan korunulmuştur.

Gambia, Afrika'nın ulaşımına en elverişli ırmaklarından biridir ve önemi de buradan kaynaklanır. Irmak ayrıca, Gambia Devleti'nin yolcu, yük ve posta ulaşımını sağlayan en önemli yoludur. Irmak kuzey-güney doğrultusunda feribotlarla geçer. Barra ile Banjul, Banni ile Kerewan, Farafenni ile Yelitenda ve Kau-Ur ile Jessadi arasında düzenli seferler yapılmaktadır.

Gambier Adaları, Fransızca ILES GAMBIER, MANGAREVA ADALARI olarak da bilinir. Büyük Okyanusun güney kesiminin ortalarında, Fransız Polinezyası'na bağlı Tuamotu Adalarının güneydoğu uzantısını oluşturan adalar. Tahiti'nin yaklaşık 1.000 mil güneydoğusundadır. Volkanik Mangareva (Magareva), Taravai, Akamaru ve Aukena adalarında yerleşim vardır. Set resifleriyle çevrelenmiş olan Mangareva Adasının uzunluğu 8 km'dir; yükseklik ise Duff ve Mokoto doruklarında 440 m'ye ulaşır. Adanın en büyük köyü olan doğu kesimindeki Rikitea'da St. Michael Katedrali (1834-71) yer alır.

"Duff" adlı misyoner gemisinin kaptanı James Wilson 1797'de Mangareva'nın çevresindeki adaları gördü ve bunlara Amiral James Gambier'nin adını verdi. 1881'de Fransızların ilhak ettiği adalar bugün Fransız Polinezyası'nın Tuamotu-Gambier çevresi (*circonscription*) içinde yer alır. Doğal kaynakları sınırlıdır. Tarım geçimlik düzeydedir. Hindistancevizi yetiştirilir ve bir ölçüde balıkçılık yapılır. Nüfus (1977) 556.

Gambino, Carlo (d. 1 Eylül 1902, Palermo - ö. 15 Ekim 1976, Massapequa, New York, ABD), ABD'li gangster. 1957-76 arasında New York kentinde suç örgütü yöneten "Beş Aile"den birinin önderidir. ABD çapında "patronların patronu" olarak ün kazanmıştır.

Sicilya'da doğan Gambino, 1921'de kaçak olarak bindiği bir gemiyle ABD'ye geldi. Brooklyn'e yerleşerek "Patron" Joe Masseria, Salvatore Maranzano, Philip ve Vincent

Mangano ve son olarak da 1951'de Albert Anastasia'nın yönetiminde kendinden söz ettiren bir gangster oldu. 1957'de Anastasia öldürüldükten sonra ailenin önderliğini üstlendi. Vito Genovese'nin emriyle Anastasia'yı öldürenler arasında Gambino'nun da bulunduğu söylenir. Ailenin yasadışı etkinlikleri arasında, kumar oynamak, tefecilik, adam kaçırmak, uyuşturucu madde satışı ve özellikle liman işçilerine ait sendikalarda kurdukları yoğun denetim aracılığıyla sendikalar üzerinde baskı kurmak sayılabilir.

Elli yıl boyunca yasadışı etkinliklerde bulunan Gambino, yalnızca 22 ay hapis hane yatmıştır (1937-38). 1970'te adam kaçırmakla suçlandı ve aynı yıl ülkeye yasadışı yollardan girdiği gerekçesiyle ABD Yüksek Mahkemesi'nin onayıyla sınır dışı edilmesine karar verildi. Ama geçirdiği şiddetli bir kalp krizi yargılanmasının ve sınır dışı edilmesinin ertelenmesini sağladı; altı yıl sonra da sıkışan kalp krizleri sonunda öldü.

Gambliyen Yağmur Katı, Afrika'da Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) oluşan kayaç dizilerinin başlıca bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Gambliyen Yağmur Katı, yaklaşık 30 bin yıl önce başlayan ve 20 bin yıl süren nemli bir dönemdir. Makaliyen Yaş Evrenin altında ve Kanjeran Yağmur Katının üstünde yer alan Gambliyen Yağmur Katı, ötekilerden daha kuru koşulların geçerli olduğu bir dönemde oluşmuş ve Avrupa'daki Würm Buzul Katının büyük bir bölümüyle aynı dönemde gelişmiştir. Bugünkü göllerin kıyılarındaki çökellerde gerçekleştirilen radyometrik tarihlendirme çalışmaları sonucunda, Gambliyen Yağmur Katının üç ayrı evresi saptanmıştır. Gambliyen zaman dilimi sırasında, Afrika'nın doğusu önemli yer hareketlerine sahne olmuştur.

Gamburtsev Dağları, Rusça GORI GAMBURTSEVA, Antarktika'nın ortadoğu kesiminde 1.200-1.300 km boyunca uzanan dağ sırası. En yüksek noktası 3.390 m'dir. Tümüyle buz katmanının altında olan dağ sırası 1958'de bir Sovyet araştırma grubu tarafından keşfedildi ve sismik yansımalarla haritası çıkarıldı.

gamelan, GAMELANG ya da GAMELIN olarak da yazılır, Endonezya'nın Cava ve Bali adalarında doğmuş bir tür orkestra. Çeşitli gonglardan ve küçük çekiçlerle çalınan akortlu çalgı takımlarından oluşur. Gonglar ya diklemesine asılır ya da ortası bombe kazan biçiminde *bonang*'da olduğu gibi yatay

Endonezya'da bir gamelan
Indonesian Tourist Board

olarak yerleştirilir. Orkestrada yer alan vurmali melodi çalgıları akort edilmiş *bonang* takımları, ksilofonlar (*gambang kayu*) ve metalofonlardır. Metalofonlar ya bir tını teknesinin (*saron*) ya da tını borularının (*gender*) üzerine asılmış bir dizi akortlu metal plakadan oluşur. Sürekli melodi bir bambu flüt (*suling*) ya da bir yaylı çalgı (*rebab*) ile çalınır ya da şarkı biçiminde söylenir; melodinin çalınmak yerine söylenmesi, *gamelan*'ın özellikle *wayang* gibi kuk-

la gösterilerine eşlik ettiği durumlarda yaygındır. Bu durumda insan sesi de orkestra dokusunun parçası haline gelir. Orkestrada davul (*ken dang*) ağır basar ve çalgı ile insan sesini bütünleştirerek yol gösterici bir rol oynar.

Tipatip aynı tonalitede iki *gamelan* olamaz, çünkü her çalgı nesnel bir standartta göre değil, içinde yer alacağı *gamelan*'a göre akort edilir. Tipik bir *gamelan*'da iki çalgı takımı bulunur. Bunlardan biri okta-
vın kabaca eşit aralıklı beş tona bölündüğü *slendro* dizisine göre akort edilir. Öbür takımın akort edildiği *pelog* dizisinde ise değişik aralıklı yedi notanın beşi vurgulanır. *Gamelan* müziğinde modları (*patei*) belirleyen temel öge, notanın (*dong*) ve onun üst beşlisi ile alt beşlisinin iki dizideki göreceli yerleridir. (Bu beşli, aşağı yukarı piyanoda yan yana beş beyaz tuşun oluşturduğu aralık kadardır.)

Gamelan'daki gelişmiş çokseslilik ve heterofoni ritimden kaynaklanır. Bir grup çalgıyla birkaç ölçü (hemen her zaman 4'lük) boyunca sürdürülen ana temanın yanı sıra başka çalgılarla oldukça bağımsız bir karşı melodi çalınır. Aynı grup çalgı da aynı temanın değişik ritimli yorumlarını çalar. Dördüncü bir grup ise müzik dokusuna zarif ritmik örüntüler katar. *Gamelan*'da "noktalam" çalgıları ya da kolotomik çalgılar çok önemlidir; bunlar müzik cümlelerinde adeta noktaları, virgülleri, noktalı virgülleri belirten çalgılardır. Cümle sonundaki "nokta"yı belirtmek için büyük bir gong kullanılır. Bu titreşen prıltılı ses insan sesinin, flütün ya da *rebab*'in kesintisiz melodisine destek oluşturur. Ayrıca bak. kolotomik yapı; patet.

Gamelin, Maurice(-Gustave) (d. 20 Eylül 1872, Paris - ö. 18 Nisan 1958, Paris), II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Fransız ordusunun başkomutanı. Almanların Mayıs 1940'ta Fransa'ya karşı başlattıkları saldırıyı durduramaması, Fransa'nın aynı yılın

Gamelyn'in öyküsü, yaklaşık 1350'lere ait ölçülü, anonim İngiliz romansı. Toplam 900 dizeden oluşur. Orta İngilizcenin Doğu Midland lehçesiyle uyaklı beyitler halinde yazılmıştır. İngiliz folkloruna dayanan öykü, erkek kardeşinin miras hakkını elinden almasından sonra ormanda bir kanun kaçağı olarak yaşayan, Sir John de Boundys'in oğlu Gamelyn'in başından geçenleri anlatır. Sonunda mülklerini geri alan Gamelyn, kardeşine yardım etmiş olan yöneticinin asılmasını sağlar.

Gamelyn'in öyküsü, Robin Hood'a ilişkin İngiliz baladlarıyla bağlantılarından dolayı özel bir ilgi görmüştür. Shakespeare'in *As You Like It* (*Nasıl Hoşunuza Giderse*) adlı oyununda temel aldığı, Thomas Lodge'in düzyazı romansı *Rosalynde*'in (1590) kaynağı bu öyküdür. Geoffrey Chaucer da *Canterbury Tales* (Canterbury Öyküleri) adlı yapıtında yer alan "Cook's Tale"i (Ahçının Öyküsü) yazarken, çıkış noktası olarak bu öyküyü kullanmıştır.

gamet, EŞEY HÜCRESİ ya da ÜREME HÜCRESİ olarak da bilinir, tek bir kromozom takımı içeren, başka bir deyişle eksiksiz bir canlının oluşması için gerekli genetik bilginin yarısını taşıyan (haploit) eşey ya da üreme hücresi. Döllenme sırasında erkek ve dişi gametlerin birleşmesiyle, iki kromozom takımı içeren (diploit) bir zigot(*) oluşur. *Rhizopus* cinsinden küf mantarlarında olduğu gibi özdeş ya da eşbiçimli gametlerin birleşmesiyle oluşan üremeye izogami, *Chlamydomonas* cinsinden yeşil alglerin çoğunda olduğu gibi değişik biçimdeki gametlerle üremeye ise heterogami denir. Bütün hayvanlarda, bazı alg ve mantarlar ile üstün yapıli bitkilerin hepsinde, oogami denen ileri düzeyde bir heterogami görülür. Oogami, küçük ve hareketli bir gametin (sperma), büyük ve hareketsiz bir gametle (yumurta) birleşmesidir. Ayrıca bak. sperma; yumurta hücresi.

gametofit, döl değişimi(*) gösteren, başka bir deyişle yaşam çevrimlerinde biri eşeyli, öbürü eşeysiz iki ayrı üreme evresinden geçen bazı bitkilerdeki eşeyli evre ya da bu evreyi yaşamakta olan birey. Dönüşümlü olarak birbirini izleyen bu evrelerden ikincisi, eşeysiz olan sporofit evredir.

Gametofit evrede erkek ve dişi organlar (gametangiyumlar) gelişir; bu organların ürettiği yumurta ve sperma hücrelerinin (gametler) birleşmesiyle döllenme gerçekleşir. Zigot denen döllenmiş yumurta gelişmesini sürdürerek sporofit evreye geçer ve çok sayıda tekhücreli spor üretir; bu sporların doğrudan gametlere dönüşmesiyle yeniden eşeyli evre başlar. Bu iki evrenin süresi ve özellikleri her bitki grubuna göre büyük ölçüde değişir. Alg ve mantarların çoğunda hemen hemen tüm yaşam çevrimi gametofit, geri kalanlarda ise tümüyle sporofittir. Ayrıca bak. sporofit.

gamma bozunumu, bazı kararsız atom çekirdeklerinin, kendiliğinden gelişen bir elektromagnetik süreç sonucunda fazla enerjilerini yitirmeleriyle oluşan radyoaktif parçalanma süreci. Gamma bozunumunun en yaygın biçimi olan gamma salımında, davranışları X ışınlarına benzeyen gamma ışınları ya da gamma fotonları denilen elektromagnetik enerji darbeleri ışıır. Gamma bozunumu ayrıca iç dönüşüm ve içte çift oluşumu biçimindeki öteki iki elektromagnetik süreci de içerir.

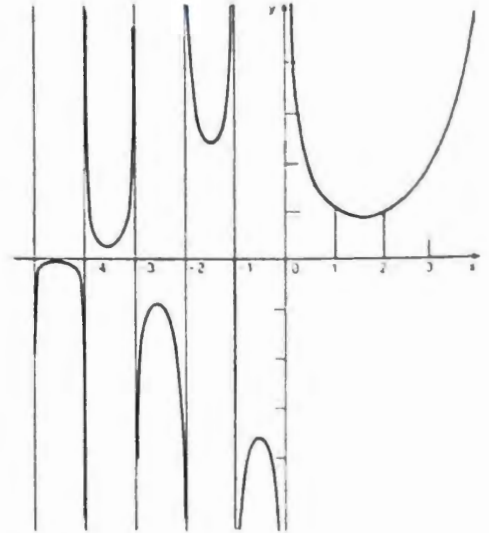
İç dönüşümde, çekirdekteki fazla enerji doğrudan yörünge elektronlarından birine iletilir ve bunun sonucunda elektron dışarı

fırlar. İçte çift oluşumunda ise fazla enerji, çekirdeğin elektromagnetik alanı içinde doğrudan bir elektron ve bir pozitrona (artı yüklü elektron) dönüşür ve bu elektron-pozitron çifti dışarı fırlar. Gamma salımı süreci her zaman belirli bir iç dönüşümle gelişir. Bir maddenin bazı çekirdekleri gamma salımıyla, bazıları da iç dönüşümle bozunur. İçte çift oluşumunun gelişmesi için, kararsız çekirdeğin fazla enerjisinin en azından bir elektron ve bir pozitronun toplam kütlesi kadar yani en az 1.02 MeV olması gerekir.

Gamma bozunumuna uğrayan kararsız çekirdekler, öteki radyoaktif parçalanma süreçlerinin (alfa ve beta bozunumu) ya da bir nükleer reaktördeki nötron kapımı gibi başka bazı nükleer süreçlerin ürünüdür. Normal enerjilerinin üstünde bir enerjiye sahip olan bu çekirdekler, fazla enerjilerini, en düşük enerji düzeylerine inene kadar gamma ışıını fotonları halinde kesikli (aynık) miktarlarda yitirirler.

Gamma salımlarının yarı ömrü, ölçülemez kadar kısadır (y. 10^{-14} sn). Gamma salımlarının yarı ömrü ölçülebilir durumda olduğunda, foton ışımasından önce yüksek enerji düzeyinde bulunan çekirdek ile daha düşük enerji düzeyinde bulunan çekirdek, nükleer izomerler olarak adlandırılır. Ayrıca bak. izomer.

gamma fonksiyonu, faktoriyel fonksiyonunun tamsayı olmayan değerleri de içerecek biçimde genelleştirilmesini olanaklı kılan fonksiyon (faktöriyel ! simgesiyle gösterilir ve n bir pozitif tamsayı olmak üzere, $n!$, 1'den n 'ye kadar tamsayıların çarpımını gösterir: $n! = 1 \times 2 \times 3 \times \dots \times n$. Sıfırın faktöriyeli 1'e eşit olarak alınır). $x=0, 1, 2, 3, \dots$ için $y=x!$ fonksiyonunun grafiği çizilecek olursa, bulunan noktalar bir eğri ile birleştirilebilir (bak. çizim). gamma fonksiyonu bu eğrinin ara noktadaki

Gamma fonksiyonu

değerlerini kesin olarak veren bir fonksiyondur. İlk kez İsviçreli matematikçi Leonhard Euler tarafından kullanılmış olan gamma fonksiyonu $\Gamma(z)$ simgesiyle gösterilir ve

$$\Gamma(x) = \int_0^{\infty} e^{-t} t^{x-1} dt$$

olarak tanımlanır, burada e sayısı doğal logaritmanın tabanı olan sayıdır

Gamelin
Bibliothèque Nationale, Paris

haziran ayında büyük bir bozguna uğramasına yol açmıştır.

I. Dünya Savaşı'nda tümen komutanı olarak görev yaptı. Savaş sonrasında düzenli bir biçimde yükselerek 1931'de kara kuvvetleri kurmay başkanı, 1935'te Yüksek Savaş Konseyi başkanı ve kara kuvvetleri müfettişi oldu. 1938'de ulusal savunma kurmay başkanlığına atandı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Batı'daki Müttefik kuvvetlerin komutanlığını üstlendi. Bu görevdeyken Almanların Ardennes üzerinden başlattıkları saldırı karşısında hazırlıksız yakalanması, Müttefik kuvvetlerin ikiye bölünmesine neden oldu. 19 Mayıs 1940'ta görevden alındı. Daha sonra Riom'da mahkeme önüne çıkarıldı. 1943'ten savaşın sonuna değin Almanya'da hapis kaldı. Anılarını topladığı üç ciltlik *Servir* (Hizmet Etmek) 1946-47'de yayımlandı.

($c=2,71828\dots$). $\Gamma(z)$, $n!n'/z(z+1)(z+2)\dots(z+n)$ oranının n 'nin zittikçe artan değerleri için limiti olarak da tanımlanabilir (Euler formülü). Tanım integralinden, $\Gamma(1)=1$ olduğu ve $\Gamma(z+1)=z\Gamma(z)$ yinelenen bağıntısının geçerli olduğu gösterilebilir. Buradan $\Gamma(2)=1$, $\Gamma(1)=1$; $\Gamma(3)=2$, $\Gamma(2)=2$ vb elde edilir ve n tamsayı ise $\Gamma(n)=(n-1)!$ olduğu görülür. Gamma fonksiyonu daha çok başka fonksiyonlarla ilişkisi açısından önemlidir. Bu fonksiyondan bazı sonsuz integrallerin hesaplanmasında; olasılık kuramı, istatistik, matematiksel fizik ve mühendislik matematiğinde ortaya çıkan diferansiyel denklemlerin ve fark denklemlerinin çözümünde yararlanılır.

Gamma fonksiyonuyla yakından ilişkili bir özel fonksiyon da beta fonksiyonudur. Simgesi $\beta(p,q)$ olan beta fonksiyonu, p ve q sıfırdan büyük olmak üzere,

$$\beta(p,q) = \int_0^1 t^{p-1}(1-t)^{q-1} dt$$

olarak tanımlanır. Beta fonksiyonu ile gamma fonksiyonu arasında

$$\beta(p,q) = \frac{\Gamma(p)\Gamma(q)}{\Gamma(p+q)}$$

ilişkisinin bulunduğu gösterilebilir.

gamma ışınları, bazı radyoaktif maddeler tarafından kendiliğinden salınan ve cisimlerin içine işleyebilen elektromagnetik ışınım. Dalgaboyları biraz daha kısa olmakla birlikte X ışınlarıyla aynı özellikleri gösterir. 1903'te İngiliz fizikçi Ernest Rutherford, bu ışınların beta ışınlarından (radyoaktif çekirdekler tarafından fırlatılan elektronlar) daha farklı bir yapıda olduğunu bulmuş ve bunları gamma ışını olarak adlandırmıştır. Gamma ışınımı, radyoaktif bozunum sırasında atom çekirdeklerinde, bazen belirli temel parçacıkların (pion ve sigma parçacıkları) bozunumunda ve parçacık-karşı parçacık etkileşimi sırasında ortaya çıkar. Gamma ışınlarının çekirdekler tarafından soğurulması, nötron ve alfa parçacıkları gibi parçacıkların salınmasına (ışılparçalanma) ya da çekirdeğin bölünmesine (ışıl bölünüm) yol açabilir. Bir çekirdeğin yakınından geçen yüksek enerjili bir gamma fotonu, bazen biri eksi yüklü (negatron), öteki artı yüklü (pozitron) bir elektron çifti oluşturur. Gamma ışını fotonları, enerjilerini, serbest elektronlara sağlama uğratılarak (Compton etkisi) ya da atomlardan salınan elektronlar tarafından bütünüyle soğurularak (fotoelektrik etki) yitirir.

gammaglobülin, globülin denen kan proteinlerinin alt grubu. İnsanda ve öbür memelilerin çoğunda, vücuda bir antijen ya da yabancı bir madde girdiğinde oluşan antikorları gammaglobülinler taşır. Gammaglobülin eksikliği olan (hipogammaglobülinemi) ya da vücutlarında hiç gammaglobülin bulunmayan (agammaglobülinemi) kişilerde, bulaşıcı hastalıklara karşı yeterli bağışıklık sağlanamayacağından, bu tür hastalıklar sık sık yinelenir. Ayrıca bak. antikor.

Gammaridae, *Crustacea* (kabuklular) sınıfının *Amphipoda* takımının en kalabalık familyası. Bu familyanın tanımlanmış yaklaşık 200 cinsi ve 1.200 türü. *Amphipoda* takımının temel özelliklerini taşır: Yanlardan basık gövdenin göğüs bölümündeki yedi çift yürüme bacağından ilk iki çift genellikle irileşmiş, karın bölümündeki altı

çift uzantının ilk üç çifti yüzmeye, öbürleri sert yüzeylerde ilerlemeye uyarlanmıştır. Uzunlukları 5-30 mm arasında değişen bu hayvanlar özellikle kuzey yarıkürenin tatlı sularında, birkaç türü acı sularda ve deniz kıyılarında yaşar. Familya üyeleri su bitkileri arasında bol miktarda bulunur ve parçalanmış organik maddelerle beslenir. Yumurtalar ve yavrular vücudun altında, solungaçlara yakın bir kuluçka kesesinde gelişir.

Familyanın Türkiye'de bulunan uç türünden *Gammarellus homari* ve *Gammarus olivii* deniz kıyılarında, *Gammarus pulex* ise akarsularda yaşar.

Gammeksan, heksaklorosikloheksanın en zehirli izomerinden oluşan bir böcek ilacının ticari adı. Ayrıca bak. heksaklorosikloheksan.

Gamow, George, asıl adı GEORGI ANTONOVİÇ GAMOV (d. 4 Mart 1904, Odessa, Rus Çarlığı - o. 19 Ağustos 1968, Boulder, Colorado, ABD), Rus asıllı ABD'li nükleer fizikçi ve kozmolog. Gamow, evrenin milyarlarca yıl önce oluşan dev bir patlama sonucunda ortaya çıktığını öne süren büyük patlama (*big-bang*) kuramının önde gelen savunucularından biriydi. Dezoksiribonükleik asit (DNA) üzerine yaptığı çalışmalarla da modern genetik bilimine önemli katkılarda bulunmuştur.

Leningrad Üniversitesi'nde öğrenim gören Gamow, burada, evrenin genişlediği tezinin savunucularından matematikçi ve kozmolog A. A. Friedmann ile bir süre birlikte çalıştı. Friedmann'ın önerdiği araştırma konuları yerine kuvantum kuramına yönelen Gamow, 1928'de mezun olduktan sonra Göttingen'e gitti. Burada geliştirdiği radyoaktifliğin kuvantum kuramı, bazıları birkaç saniye, bazıları binlerce yıl süren zaman aralıkları içinde bozulan radyoaktif elementlerin davranışına ilişkin ilk başarılı açıklamadır.

Bu başansı sonucunda burs kazanarak gittiği Kopenhag Kuramsal Fizik Enstitüsü'nde kuramsal nükleer fizik üzerinde çalışmalarını sürdürdü. Çalışmaları sonucunda ortaya attığı "çekirdeğin sıvı damlacığı" modeli, çekirdek bölünmesi ve çekirdek kaynaşmasına ilişkin modern kuramların temelini oluşturdu. Ayrıca, F. Houtermans ve R. Atkinson ile birlikte, yıldızların içinde gerçekleşen termonükleer tepkimelerin hızlarına ilişkin bir kuram geliştirdi.

1934'te SSCB'den ABD'ye göç eden Gamow, Washington, D.C.'deki George Washington Üniversitesi'ne fizik profesörü olarak atandı. Burada 1936'da Edward Teller ile birlikte, bir çekirdek bozunumu türü olan beta bozunumuna ilişkin bir kuram geliştirdi.

Bundan kısa bir süre sonra Gamow, küçük ölçekli çekirdek süreçleri ile kozmoloji arasındaki ilişkilerin incelenmesi konusunu yeniden ele aldı. Çekirdek tepkimeleri hakkındaki bilgilerinden yıldızların evrimini yorumlamakta yararlanan Gamow, 1942'de Teller ile birlikte kırmızı dev yıldızların iç yapılarına ilişkin bir kuram geliştirdi. Yıldızların evrimi konusundaki çalışmalarının sonucu olarak, Güneş'te oluşan enerjinin termonükleer süreçlerden kaynaklandığını öne sürdü.

Gamow ve Teller, daha önce Friedmann, Edwin Hubble ve Georges LeMaitre'in ortaya attığı oldukları genişleyen evren kuramını savunuyorlardı. Gamow, bu kuramlarda bazı değişiklikler yaparak oluşturduğu yeni kurama "büyük patlama" modeli (*big-bang*) adını verdi. Gamow ve Ralph Alpher bu kuramı "The Origin of Chemical Elements" (1948; Kimyasal Elementlerin

Kokeni) başlıklı makalelerinde yayımladılar. Bu makale, çok eski çağlarda olduğu varsayılan bir termonükleer patlamadan yola çıkarak, evrendeki kimyasal elementlerin dağılımını açıklıyordu. Kurama göre, atom çekirdekleri, başlangıçta oluşmuş çiftler ve üçlülerin bu büyük patlama sonrasında ortaya çıkmıştı. Bu kuram Alpher-Bethe-Gamow kuramı olarak da anılır; Gamow, evrenin oluşumuna ilişkin bu kuramın, adları Yunan alfabesinin ilk üç harfine benzeyen üç bilim adamıyla özdeşleşmesini sağlamak amacıyla, makalenin yazarları arasına Hans Bethe'nin adını da eklemiştir.

1954'ten sonra biyokimya ile ilgilenmeye başlayan Gamow, genetik kod kavramını ortaya attı ve bu kodu, DNA'nın temel bileşenleri olan nükleotidlerin yinelenen üçlülerinin sıralanma biçiminin belirlediğini öne sürdü. Genetik kuramındaki hızlı gelişme sonunda Gamow'un bu konudaki görüşleri doğrulanmıştır.

Gamow, Boulder'da bulunan Colorado Üniversitesi'ndeki fizik profesörlüğü görevini 1956'dan ölümüne değin sürdürdü. Görevlilik ve kozmoloji gibi kavranması zor konuları konunun uzmanı olmayanlara tanıtmak amacıyla yazdığı kitaplarla büyük ün kazandı. Bu tür yapıtların ilki olan *Mr. Tomkins in Wonderland* (1936; Mr. Tomkins Harikalar Ülkesinde) adlı kitabın kazandığı başarı "Mr. Tomkins" dizisinin ortaya çıkmasını sağladı (1939-67). Öteki kitapları arasında *One, Two, Three... Infinity* (1947; Bir, İki, Üç... Sonsuz, İlmün Gerçekleri ve Analiz, 1964), *The Creation of the Universe* (1952, yb 1961; Evrenin Yaratılışı), *A Planet Called Earth* (1963; Yer Denen Gezegen) ve *A Star Called the Sun* (1964; Güneş Diye Bir Yıldız, 1982, 1991) sayılabilir. Bilimi geniş kitlelere yayma konusundaki başarılarından dolayı, UNESCO'nun 1956 Kalinga Ödülü'nü kazanan Gamow, Danimarka Kraliyet Bilim ve Edebiyat Akademisi (1950) ve ABD Ulusal Bilim Akademisi (1953) üyeliklerine seçilmiştir.

Gamsız, Leyla, tam adı LEYLA GAMSIZ SARİTÜRK (d. 1921, İstanbul), figüratif soyut anlayışta çalışan ressam.

Lisede okurken resim öğretmeni Eşref Üren'in etkisiyle resme yöneldi. 1939-43 arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nde okudu. 1943'te İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü'ne girerek Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun öğrencisi oldu. 1948'de Tüban Erol, Orhan Peker, Mustafa Esirkuş, Mehmet Pesen, Nedim Günsür ve Nevvin Çokay gibi bir grup akademili ressamla Onlar grubunu kurdu. 1949'da Paris'e giderek resim çalışmalarını André Lhote'un atölyesinde sürdürdü.

Leyla Gamsız, Doğu kökenli bir kültür anlayışından yola çıkarak bu eğilimi çağdaş Batılı resim biçimleriyle birleştirmiştir. Tek, ikili ya da üçlü figür gruplarının yanı sıra doğa görünimleri ve ölüdoğalar da yapmıştır. Önceleri daha çok gri tonlarıyla çalışmış, 1970'lerin sonlarında ise genellikle mavi, kırmızı ve sarı renklerin baskın olduğu kadın figürleri çizmiştir ("Mavi Nü", 1982).

Gamu Gofa, Etiyopya'nın güneyinde bölge (*kifse hager*). Kenya ve Turkan (Rudolf) Gölüyle çevrilidir. Doğu Afrika Rift Vadisinin geçtiği doğu kesimi dışında genellikle dağlıktır. Çeşitli ulusal parkları barındırır. Ekonomisi hayvancılığın yanı sıra kahve ve pamuk ekimine dayanır. Yönetim merkezi Arba Minç, Abaya ve Çamo gölleri arasında yer alır. Nüfus (1991 tah.) 1.518.873.

gamut, bir müzik sistemi içinde en kalından en tize kadar bütün sesler. Ayrıca, bir çalgı ya da insan sesinin ses erimi ya da ses genişliğine de gamut denir. Sözcük, ortaçağ keşişi Arezzolu Guido'nun solmizasyon(*) sistemini tanımlamak için kullanıldı. Guido, o zamanlar kullanılan heksatonik dizinin altı notasını (heksakord) göstermek için, ortaçağ müzik sisteminin en kalın ya da pes nota olarak kabul ettiği orta *do*'nun altındaki ikinci *sol*'den ya da (müzik kuramında *so*'e karşılık düşen G'nin Yunan alfabesindeki karşılığı olan) *gamma*'dan başladı. Bu nota için "Ut queant laxis" ilahisinden "ut" hecesini aldı. Çıkcı tonlar için de ilahinin öbür dizilerinin baş heceleri olan *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la* hecelerini kullandı. Guido ve onun ardından gelenler, müzik kuramını diatonik dizi olarak değil de, birbirleriyle örtüşen heksakordlardan yola çıkarak kavradıkları için ut hecesi bu sistemi oluşturan ve birbiriyle örtüşen heksakordları içeren üç sestten herhangi birini temsil edebildi. Bunlar *do*, *fa* ve *sol*'dü. Ut'un değişmesine karşılık, yalnızca tek bir gamma-ut vardı. Sözcüğün anlamının kapsamı giderek genişledi ve gamma-ut'tan en tiz ses *mi*'ye kadar uzanan bütün diziyi içine aldı; adı da gamut olarak kısıldı. Birbiriyle örtüşen heksakordlar sisteminin yerini diatonik dizilerin almasından sonra gamut bir çalgı ya da insan sesinin ses erimi içindeki en büyük diziye verilen ad oldu. Ayrıca bak. heksakord.

Gan-Hakka dilleri, Çin'in Jiangxi ve Guangdong yönetim bölgelerinde konuşulan Çin dilleri. Eujan yönetim bölgesi ile Tayland, Malezya ve Endonezya'daki yerleşmeleri kapsayan geniş bir alanda da bu dilleri konuşan dağınık topluluklar bulunur. En iyi bilinen kolu Guangdong'un Mei ilinde konuşulan Hakka dilidir. Çağdaş Standart Çince'ye benzer bir ünlü sistemi olan Hakka dilindeki ön ve son ünsüzler ile hece genizsilleri (ünlü işlevi gören genizsiller) standart Guangzhou (Yue) dilindekiyle aynıdır. Guangzhou dilinde olduğu gibi Hakka dilinde de aynı ünlü ve ünsüzlerden oluşan sözcük ya da sözcük öğeleri arasındaki anlam farklılığını göstermek için altı titrem (ton) kullanılır. Gan-Hakka dilleri Guangzhou dilinden alınmış birçok sözcük içerir.

Gan Irmağı, Wade-Giles yazımında KAN, Çin'de, büyük kesimi Jiangxi yönetim bölgesinde (*sheng*) kalan ırmak (*jiang*). Yangtze Irmağının güneydeki ana kollardan biridir. Kaynak suları Guangdong yönetim bölgesinde, Dayu Dağlarının Guangdong'u Jiangxi'den ayırdığı yerde doğar. Irmağın bu kesimi Zhang Irmağı olarak adlandırılır. Öteki kaynak suyu Gong Irmağı, Jiangxi'nin güney ucundaki Jiulian Dağlarından doğar. Ganzhou kenti yakınlarında birleşen iki ırmak, yönetim bölgesi boyunca kuzey yönünde akarak Poyang Gölüne ve buradan Yangtze'ye katılır. Gan Irmağının vadisi eski çağlarda Guangdong'daki Guangzhou'dan (Kanton) Yangtze Vadisine ve kuzeye önemli bir geçiş yolu sağlamıştır.

Gan Irmağının Jiangxi'deki Ji'an kentinin aşağısında kalan çıkışı, suların yüksek olduğu yaz aylarında küçük vapurların ulaşımına elverişlidir. Kışın bu araçlar yalnızca Qingjiang'a kadar gidebilir. Irmağın Ji'an kentinin yukarısında kalan çıkışında ivintiler ulaşımı zorlaştırır. Ji'an-Ganzhou arasındaki 150 km'lik mesafe çunkeyle ancak dokuz günde alınabilir. Zhang Irmağının yukarı çıkışında küçük teknelerle Dayu'ya, Gong Irmağında ise Huichang'a kadar gidilebilir. Huichang'dan sonra aşılması kolay geçitlerle Guang-

dong sınırlarına kadar uzanan su yolu, bütün dış ticaretin Guangzhou'da yoğunlaştığı 1840 öncesinde Guangzhou ile Yangtze Vadisi arasındaki bağlantıyı sağlıyordu. İthal edilen mallar Çin'in iç kesimlerine ve ihraç edilen çay dışarıya bu yolla ulaştırılıyordu. 1937'de Guangzhou ile Hubei yönetim bölgesindeki Hankou arasında inşa edilen ve Hunan yönetim bölgesindeki, batı yolunu kesen ana demiryolu hattının açılmasından sonra, Gan Irmağının yerel ulaşım dışındaki önemi azaldı. Gan Irmağı kaynağını oluşturan birçok akarsuyun yanı sıra iki ana kolun sularını alır. Poyang Gölüyle birleşmeden önce ırmağa katılan Xin Irmağı, Zhejiang yönetim bölgesi sınırından batıya doğru akar. Nanchang'ın biraz yukarısında Gan'a katılan Jin Irmağı ise Hunan sınırından doğuya doğru akar. Bu iki vadi Jiangxi'nin kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan önemli bir yol oluşturur. Gan Irmağının toplam uzunluğu 815 km'dir.

Gana, Batı Afrika'da, büyük ortaçağ ticaret imparatorluklarının ilki. En parlak dönemini 7-13. yüzyıllar arasında yaşayan imparatorluğun toprakları, Sahra Çölü ile Nijer ve Senegal ırmaklarının kaynakları arasındaki bölgeyi kapsıyordu. Bu bölgede Mande dillerini konuşan ve kuzeydeki Arap ve Berberi tuz tüccarları ile güneydeki altın ve fildişi üreticileri arasında aracılık yaparak geçiren Sarokol (Soninke) klanları oturuyordu. Daha güneyde bulunan bugünkü Gana Cumhuriyeti, adını bu imparatorluktan almıştır.

Söylentilere göre kuruluşu İS 4. yüzyıla değin inen imparatorluğun ilk hükümdarlar dönemindeki siyasal tarihle ilgili hiçbir şey bilinmemektedir. 8. yüzyıla gelindiğinde zengin ve güçlü bir devlet konumunda olan ve Wagadu olarak anılan imparatorluk, krallarının unvanı *ghana*'dan dolayı Gana olarak adlandırıldı. Kral daha küçük kabileleri kendine boyun eğmeye ve vergi vermeye zorlayabiliyordu. Ayrıca tüccarlardan ithalat ve ihracat vergisi, ülkenin en değerli malı olan altın için de üretim vergisi alma hakkı vardı.

11. yüzyılda yaşamış İspanyol-Arap vakanüvis Ebu Ubeydül-Bekri'ye göre Gana kralı, Arapların 8. yüzyılda Sahra'yı fethetmelerinden sonra İslam dinini kabul eden Kuzey Afrikalı tüccarların çoğunu başkentine kabul etti ve başkentte kendilerine ait bir yerleşme kurmalarına izin verdi. Gana tarihi boyunca başkent birkaç kez yer değiştirdi. Arkeologlar krallığın 11. yüzyıldaki başkentinin, bugün Mali'nin Bamako kentinin 322 km kuzeyinde bulunan Kumbi (Koumbi Saleh) olduğu kanısındadır.

Gelir kaynaklarıyla birlikte siyasal denetimi de genişleten Gana, zamanla küçük devletleri kendine bağlayarak ticaret merkezi olma konumunu daha da güçlendirdi. Ayrıca altın çıkarılan güneydeki bölgelerle, aralarında ünlü ticaret merkezi Avdagoş'un da bulunduğu kuzeydeki Sahra kentlerini topraklarına kattı.

11. yüzyılda Sahra'da yaşayan Senhace ve öbür Berberi kabilelerinin bir araya gelmelerinden oluşan Müslüman Murabitların ortaya çıkışıyla, Gana gücünü yitirmeye başladı. Komşularına İslam dinini kabul ettirmek için cihad açan Murabitların güney kanadının önderi Ebu Bekr 1054'te Avdagoş'u aldı ve birçok savaştan sonra 1076'da başkent Kumbi'yi ele geçirdi. Bunu izleyen uzun direniş sırasında imparatorluğa bağlı halklar merkezden kopmaya başladı. Bu halklardan biri olan Susular 1203'te başkenti aldılar. Mande imparatoru Sundiata 1240'ta kenti yıkarak Gana'nın geri kalan

topraklarını da yeni kurduğu Mali İmparatorluğu'na bağladı.

Gana, resmi adı GANA CUMHURİYETİ, İngilizce REPUBLIC OF GHANA. Batı Afrika'da kıyı ülkesi. Güneyde Atlas Okyanusunun girişi olan Gine Körfezine bakar, batıda Fildişi Kıyısı, kuzeybatı ve kuzeyde Burkina Faso, doğuda da Togo'yla çevrilidir. 238.533 km²'lik bir alanı kaplar. Başkenti Accra'dır. Sömürge yönetiminden kurtulan ilk Siyah Afrika ülkesi olması ve zengin doğal kaynakları nedeniyle Afrika'da önemli bir yere sahiptir. 1991 tahmini nüfusu 15.509.000'dir.

Doğal yapı. Genelde alçak bir yüzeyi olan Gana'da yükseklik hiçbir yerde 900 m'yi geçmez. Ülkenin güneybatı, kuzeybatı ve en kuzey bölgesi parçalanmış bir peneplen görünümündedir. Geri kalan bölgenin bü-

Küçük bir Asantli köyünde bir tören, Gana
Peter Buckley-Photo Researchers

yük bölümünü Volta Havzası kaplar; buradaki yaşlı tortul yatakları kumtaşı ve kireçtaşı oluşumlu bir katman örter. Havzanın kuzey, güney ve bir ölçüde de batıdaki çıkıntılı kenarları, yüksekliği 300-600 m arasında değişen ve görkemli uçurumlarla biten dar bir platolar kuşağı oluşturur. Bu uçurumların en önemlisi güneydeki Kwahu ile kuzeydeki Gambaga'dır. Havzanın doğu kenarı boyunca güzel manzaralı Akwapim-Togo Sıradağları uzanır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunu izleyen bu kıvrılmış sıradağlar Afadjoto Dağında 885 m'ye ulaşır. Genellikle Altın Kıyısı olarak bilinen ve genç tortul birikintilerden oluşan güneydeki kıyı ovaları, 50-80 km genişliğinde bir şerit biçiminde uzanır. Volta Irmağının ağzında birçok lagün ve bataklık bulunur.

Ülkedeki akarsuların en önemlisi güneye doğru akarak ülkeyi baştan başa geçen Volta Irmağıdır. Irmak üzerindeki barajın sularının toplandığı, yapay Volta Gölünü de içine alan Volta Irmağı havzası, ülke topraklarının yüzde 60'ını kaplar. Kwahu Platosundan doğan Pra, Ankobra ve Tano gibi ırmaklar da güney yönünde akarak denize dökülür. Ortagüneyde ülkenin tek doğal gölü olan Bosumtwi, denize çıkışı bulunmayan derin bir havza içinde uzanır. Yüzeydeki kayaçların genellikle aşınmış bir yapı

gösterdiği Gana'da lateritli topraklarla örtülü geniş alanlar bulunur.

Gana'nın iklim koşullarını kuzeydoğuda Sahra üzerinden gelen sıcak, kuru ve toz yüklü hava kütlesi ile güneybatıda Atlas Okyanusunun güney kesimi üzerinden gelen tropik hava kütlesi belirler. Bu hava kütlelerinin bulunduğu kuşak mevsimlere göre değişir; yağışlar tropik hava kütlesinin ağır bastığı dönemlerde düşer. Kwahu Platosunun kuzeyinde kurak (kasım-mart) ve yağışlı (ağustos-eylül) olmak üzere iki ana mevsim görülür. Yıllık yağış miktarı ise 1.145-1.270 mm arasında değişir. Bu miktarın 2.200 mm'ye kadar çıktığı güneyde iki yağışlı mevsim (nisan-temmuz, eylül-kasım) hüküm sürer. Aralık-şubat arasında kuzeydoğudan esen harmattan rüzgârları egemendir; ağustos ayı ise serin ve sisli geçer. Kıyı şeridinin doğusundaki Accra düzlüğünde iklim kuzeydeki koşulları andırır. Ülke genelinde yıllık ortalama sıcaklık 26°C-29°C arasında değişir. Günlük sıcaklık farkı kıyıda 6°C-8°C'yi, kuzeyde 7°C-17°C'yi bulur.

Nem oranı kuzeye doğru giderek düşer. En sıcak aylar şubat ve mart, en soğuk ay ise kuzeyde ocak, kıyıda ağustostur.

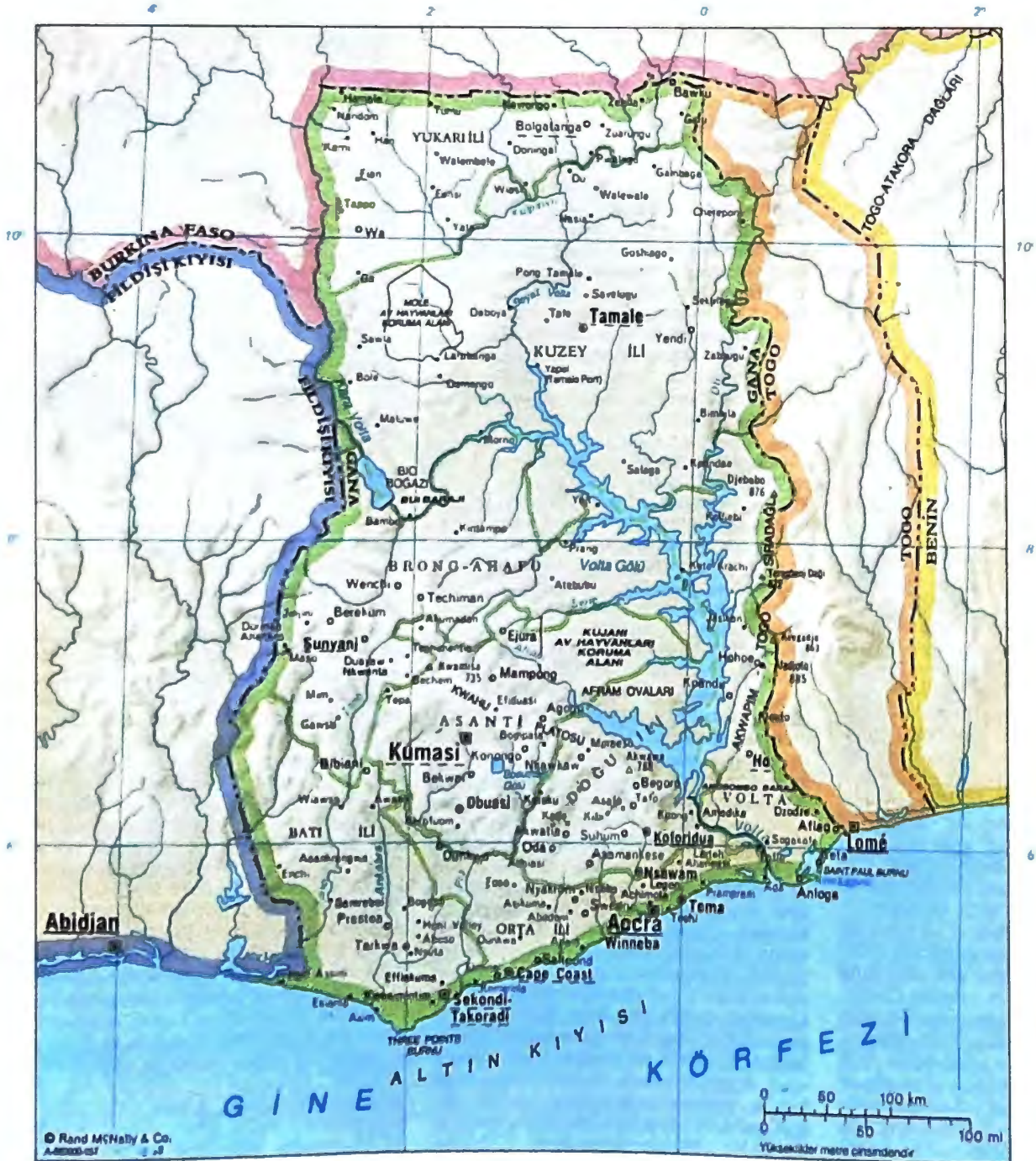
Bitki örtüsü güneyden kuzeye doğru üç kuşağa ayrılır. Güneydoğudaki kıyı savan kuşağı karışık çalı ve uzun otlardan oluşur. Akwapim-Togo Sıradağlarını çevreleyen orman kuşağının güneybatısında yaprakdökme ağaçlar, kuzeyinde ise yarı yaprakdökme tropik ağaçlar ağırlıktadır. Ülke topraklarının üçte ikisini kaplayan kuzeydeki savan kuşağına uzun Gine otları egemendir; ayrıca seyrek bir biçimde dağılımı olan karite ve akasya gibi alçak ağaçlara rastlanır. Hayvan varlığı oldukça zengindir. Başlıca memeli hayvanlar aslan, pars, sırtlan, antilop, fil, manda, şempanze ve öteki maymun türleri ile suaygıdır. Irmak ve lagünlerde timsah, manatı ve susamurları yaşar. Kuş ve böcek varlığı birçok türü kapsar.

Nüfus. Gana halkı etnik açıdan tek bir geniş topluluk oluşturmakla birlikte, çok sayıda etnik alt birime ve kabileye ayrılır. Dil temelinde birbirinden ayrıt edilen kabilelerin sayısı 75'i geçer. Bu kabilelerin en büyükleri Akanlar, Mole-Dagbaniler, Eve-

ler, Ga-Adangmeler ve 'Gurmalardır. Ülkenin resmi dili İngilizcedir. Başlıca dinler Hristiyanlık, yerel kabile dinleri ve İslamdır. Sistemli bir öğretilen yoksun olan ve doğa olayları ile ata ruhlarına önemli bir yer veren kabile dinleri birçok yerde yerini Hristiyanlığa bırakmıştır; bu dinlere bağlı kalanların oranı beşte bir dolayındadır. Özellikle güneyde etkili olan ve ülke nüfusunun beşte üçünden fazlasını kapsayan Hristiyanlık Protestan ve Katolik mezheplere ayrılır. Toplam nüfusun yaklaşık yüzde 15'ini oluşturan Müslümanlar ülkenin en kuzeyinde ve komşu ülkelerden göçlerin yoğun olduğu büyük kentlerde toplanmıştır.

Kentlerin büyük bölümü, geleneksel olarak balıkçıların ve küçük çiftçilerin yaşadığı kıyı bölgesinde yer alır. Toprakların verimli ve doğal kaynakların zengin olduğu orman bölgesinde nüfus yoğunluğu oldukça yüksektir. Kuzey savan kuşağı ülkenin geri ve az gelişmiş bölgesini oluşturur; koşulların hayvancılığa ve sulu tarıma uygun olduğu en kuzeydeki kesim dışında yerleşmeler sınırlıdır.

Ülke genelinde nüfus yoğunluğu (1991) km² başına 65 kişidir. Kentlerde oturanların

nüfus içindeki oranı (1990) ancak yüzde 33'ü bulur. Toplam nüfusun yaklaşık yüzde 45'ini 15 yaşın altındaki grup oluşturur. Doğum ve ölüm oranları (1985-90) sırasıyla binde 44,4 ve binde 13,1'dir. Ortalama ömür kadınlarda 55,8 yıl, erkeklerde 52,2 yıldır. Devlet yüksek doğum oranını düşürmek ve sağlık koşullarını düzeltmek amacıyla aile planlaması, anne ve çocuk bakımı, çevre koruma, beslenme, bulaşıcı hastalıkların denetimi gibi konulara özel bir ağırlık vermektedir.

Ekonomi. Gana'da büyük ölçüde tarım ve madencilğe dayanan, gelişme yolunda bir karma ekonomi yürürlüktedir. Son yıllardaki güçlükler karşın, Gana hâlâ tropik Afrika'nın en zengin ve gelişmiş ülkesi durumundadır. 1989 verilerine göre gayri safi milli hasılası (GSMH) 5,5 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 380 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasılanın (GSYİH) yarıya yakınına sağlayan tarım kesiminde toplam işgücünün yarısından fazlası çalışır. En önemli tarımsal ürün, ihracat gelirlerinin büyük bölümünü karşılayan kakaodur. Hükümet kakao üreticilerine dünya piyasasının çok altında bir fiyatla ödeme yaptığından, kaçak ihracat önemli bir sorun oluşturmaktadır. Öte yandan yağlı ve hastalıklı ağaçlar ürün rekoltesinde önemli düşüşlere yol açmakta, çok sayıda yeni ağaç dikimini zorunlu hale getirmektedir. İhracata dönük öteki önemli ticari ürünler kahve, palmye yağı ve tohumu, kopa, şeker ve muzdur. Başlıca gıda ürünlerinden manyok, tatlıpatates ve göleveze kuzeyde, kumdan, mısır, kocağan ve piring ise güneyde yetiştirilir. Hayvancılık ülkenin en kuzey kesimi ve Accra düzlüğüyle sınırlıdır. Ormanlardan elde edilen tomruk ve kereste bir başka önemli ihracat gelirini oluşturur. Orman ürünleri sanayisinin gelişmesi önündeki başlıca engeller yol, tesis ve modern makine donanımı yetersizliğidir. Kıyı açıklarında ve Volta

Gölünde yürütülen ticari balıkçılık daha çok iç tüketime dönüktür.

Zengin yeraltı kaynakları bulunan Gana'da çıkarılan başlıca madenler altın, elmas, manganez, demir ve boksittir. Yatakların çoğu ülkenin güneyinde toplanmıştır. 1980'lerin başında toplam altın rezervi 130 bin kg olarak tahmin edilmekteydi. Altın madenciliğinin geçmişi 15. yüzyıla değin inerken, öteki madenlerin çoğu 20. yüzyılda işlenmeye başlamıştır. Son yıllarda Saltpond ile Cape Coast arasındaki kıyı açıklarında sınırlı petrol yatakları bulunmuştur; öteki yörelerde arama çalışmaları sürdürülmektedir. Enerji gereksiniminin büyük bölümü başta Volta Irmağı üzerindeki Akosombo Barajı olmak üzere hidroelektrik santrallerinden karşılanır. 1989'da 4,8 mil yar kW-sa olan elektrik üretimi bir miktar ihracata da olanak vermektedir.

1970'lerde izlenen programlarla önemli bir gelişme gösteren ithal ikamesine dayalı imalat sanayisi gıda maddeleri, içecek, tütün, dokuma, kereste ve ahşap ürünleri, kimyasal maddeler, ilaç, çelik ve madeni eşya gibi ürünleri kapsar. İhracata dönük sanayi projelerinin uygulanmasında sermaye yetersizliği önemli bir engel oluşturmaktadır. Turizm gelirleri giderek artmaktadır.

Gana'nın dış ticaret dengesinde kakao fiyatının dünya piyasasında gösterdiği dalgalanmalar belirleyici bir rol oynar. Bütçe açığını kapatmak için başvuru dış borçların yol açtığı ağır yükün yanı sıra sürekli devalüasyonlara karşın yükselme eğilimi gösteren enflasyon, son yıllarda yaşanan başlıca ekonomik güçlükleri oluşturur. Dış ticarete en önemli yeri ABD, eski Sovyet cumhuriyetleri, Avrupa ülkeleri ve Japonya tutmaktadır.

Kara ve demir yolu ağı ülkenin güneyinde yoğunlaşmıştır. Toplam uzunluğu (1989) 28 bin km'yi geçen karayollarının yüzde 20'si asfalt kaplıdır. Bir üçgen üzerinde Sekondi-Takoradi, Kumasi ve Accra'yı birbirine

bağlayan demiryolu hattı daha çok yük taşımacılığında kullanılır. İhracatın önemli bir bölümü modern Takoradi ve Tema limanlarından yapılır. Accra'daki Kotoku Havalimanı iç ve dış seferlere açıktır. Hava ulaşımı ülke içinde de yaygındır.

Yönetiş ve toplumsal koşullar. 1981'de bir darbeyele askeri yönetim altına giren Gana'da, daha önce 1979 Anayasası uyarınca dört yılda bir doğrudan seçimle iş başına gelen devlet başkanının başında bulunduğu güçlü bir yürütme organının ön planda olduğu parlamentaryer bir yönetim biçimi vardı. Parlamento ve siyasal partileri kapatarak bütün yetkileri elinde toplayan 10 üyeli Geçici Ulusal Savunma Konseyi (PNDC), devlet işlerini atamayla göreve gelen bir hükümet ve yerel yöneticiler aracılığıyla yürütüyordu. Askeri yönetimce köylerde ve işyerlerinde oluşturulan halk savunma komiteleri, demokratik hakların korunması ve yolsuzlukla mücadeleyle görevliydi. Darbe sonrasında özel askeri mahkemelerin yanı sıra halk mahkemeleri de kurulmuştur. Nisan 1992'de kabul edilen yeni anayasayla Gana'da Ocak 1993'te Dördüncü Cumhuriyet dönemi başlamıştır.

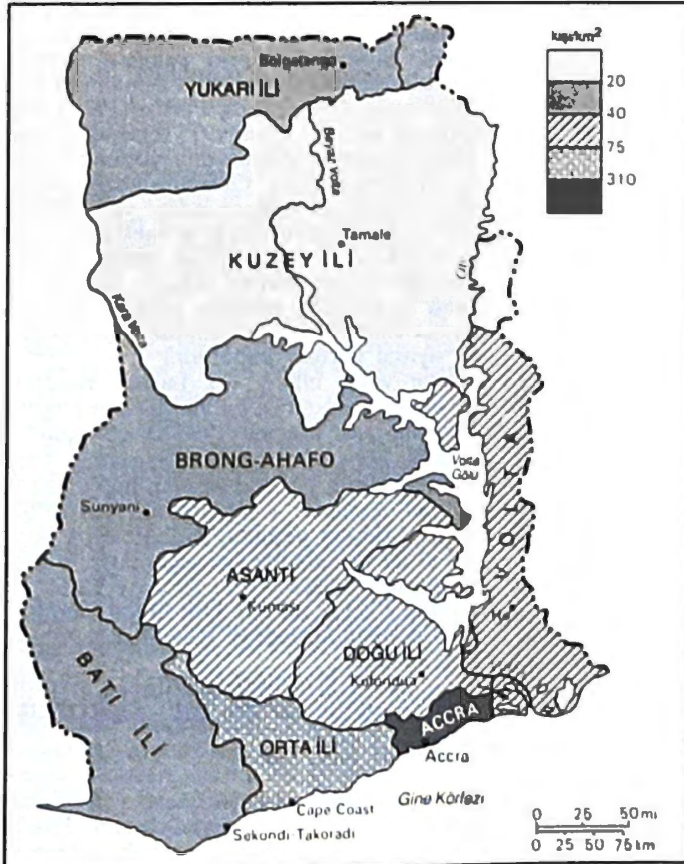
Başlıca sağlık sorunları bulaşıcı hastalıklar ve yetersiz beslenmedir. Bağımsızlık sonrasında sağlık hizmetlerini ve personel sayısını geliştirmek için kapsamlı programlar uygulanmış, kentlerde bulaşıcı hastalıkları önlemek amacıyla içme suyu ve kanalizasyon sistemleri için büyük yatırımlar yapılmıştır. Kırsal kesimdeki sağlık kuruluşları hâlâ yeterli olmaktan uzaktır. Kızamık, sıtma, kara sarılık ve boğmaca gibi hastalıklardan ölümler yaygındır. Bebek ölüm oranı (1985-90) binde 90'dır. Kentlerde konut açığı önemli bir sorundur. Devlet asgari ücret ve emekli aylığı programlarının dışında temel gereksinim malları üzerindeki denetimle geçim düzeyini korumaya çalışır. Toprak dağılımının dengeli ve kabile içi demokratik geleneklerin güçlü olduğu kırsal kesimde keskin toplumsal farklılaşmalar görülmez.

Gana, tropik Afrika'da eğitim sistemi en ileri ülkelerden biridir. Altı yıllık ilkö ve üç yıllık ortaöğrenim zorunlu ve parasızdır. İlkokulun ilk üç yılında İngilizcenin yanı sıra yerel dilde de öğretim verilir. Meslek okulları sistemi oldukça gelişmiştir. Başlıca yükseköğrenim kurumları Accra yakınlarındaki Legon'da bulunan Gana Üniversitesi, Kumasi'deki Fen Bilimleri ve Teknik Üniversitesi ile Cape Coast Üniversitesi'dir.

Ülkenin en etkili iki gazetesi devletin yönetimindedir. Özel gazeteleri üzerinde sıkı bir sansür uygulanır. Radyo ve televizyon yayınları devletin elindedir.

Kültürel yaşam. Gana'nın büyük bir bölgesel çeşitlilikle belirlenen zengin bir yerel kültürü vardır. Bütün ülkede kültürel miras din ve kabile yapısıyla iç içelik gösterir. Kabile ve aile yaşamı üzerine kurulu şenlik ve törenler hasat, evlilik, doğum, yetişkinliğe geçiş ve ölüm gibi olaylar için düzenlenir. Başlıca geleneksel sanatlar dans, müzik, çömlekçilik, tahta oymacılığı, altın ve gümüş işleme ile başta Akan ve Eve halklarının zengin renkli el dokuması *kenie* kumaşları olmak üzere dokumacılıktır. En önemli kültürel kurumlar arasında Kumasi'de bulunan Ulusal Kültür Merkezi ve ülke çapında şubeleri olan Accra'daki Gana Sanatları Konseyi sayılabilir. Gana Müzeleri ve Anıtlar Kurulu tarihsel yapı ve kalıntıları korumakla görevlidir. Kıyı kesiminde Avrupalıların inşa ettiği çeşitli kaleler vardır.

Tarih. Bugünkü Gana devleti adını Sudan'ın batısında 13. yüzyıla değin hüküm

Gana'da Nüfus Yoğunluğu

süren eski bir Afrika imparatorluğundan almıştır. Bu imparatorluğun merkezi bugünkü Gana sınırlarının 800 km kadar kuzeybatısına düşüyordu. Arkeolojik kazılar bugünkü Gana topraklarında çeşitli tarihöncesi kültürlerin varlığını kanıtlamaktadır. Eldeki bulgular bölgenin İS 9. yüzyıldan başlayarak kuzey ve kuzeybatıdan ya da doğu ve kuzeydoğudan gelen göç dalgalarına sahne olduğunu göstermektedir. Bu özelliğinden dolayı söz konusu bölge uzun yıllar Batı Afrika tarihinde iki ana çizginin buluşma noktası oldu. Bu tarihsel çizgiler, Nijer ve Senegal ırmaklarının ana kaynaklarını Fas'a ve Nijer ile Çad Gölü arasındaki bölgeyi Tunus'a bağlayan iki anayolla bağlantılıydı. Birinci yolun ucunda eski Gana ve Mali gibi büyük Mande devletleri, ikinci yolun ucundaysa Songay, Hausa devletleri ve Bornu bulunuyordu. Gana'nın ormanlık ve kıyı şeridi bölgesine yerleşen Akan halkları ilk devletlerini 13. yüzyılda kurdular. Altın arayan Mande tüccarları bu bölgenin kuzeyine 14. yüzyılda, kola ceviziyle ilgilenen Hausa tüccarları ise 16. yüzyılda ulaştılar. 15. yüzyılda güneye doğru inerek Gana'nın kuzey yarısını denetim altına alan Mandeler, Dagomba ve Mamprussi devletlerini kurdular. Güneydoğudaki Ga ve Eve devletlerinin kurucusu olan halklar, bundan kısa bir süre sonra bugünkü Nijerya'dan geldiler. Eski Akan topraklarını ele geçiren bir başka Mande topluluğu 17. yüzyıl başlarında daha kuzeydeki topraklara yönelerek Gonca Krallığı'nı oluşturdu.

Bu arada Portekizli denizcilerin 1471'de Altın Kıyısı'nı bulmasının ardından başlayan deniz ticareti, Gana tarihinde yeni bir dönem açtı. Portekizlilerin kıyı kesiminde Elmina'yla (1482) başka kaleleri inşa ederek köle ve altın ticareti üzerinde kurdukları tekel, 17. yüzyıla doğru Felemenk, İngiltere, Danimarka, İsveç ve Prusya'dan gelen tüccarların rekabetiyle yıkılmaya yüz tuttu.

18. yüzyılın ortalarına gelindiğinde kıyı kesiminde İngiltere, Hollanda ve Danimarka tüccarlarının elinde 40 kadar kale bulunuyordu.

Avrupalıların kurduğu merkezler ticaret yollarını tersine çevirdiğinden, ormanlık bölgenin kuzeyindeki varlıklı ve güçlü devletler gerilemeye başladılar. Buna karşılık güneyde yeni siyasal birimler ortaya çıktı. Akan kökenli bir halkın oluşturduğu Akwamu(*), 17. yüzyıl sonunda Altın Kıyısı'nın orta kesiminden doğuda Dahomey'e (bugün Benin) kadar uzanan geniş bir imparatorluğa dönüştü ve kıyıya giden ticaret yollarını denetim altına almaya girişti. Kısa süren Akwamu egemenliğinin ardından yükselen Asanti İmparatorluğu(*), komşu Akan devletlerine boyun eğdirdikten sonra kuzeye doğru yayılarak Bono, Banda, Gonca ve Dagomba'yı ele geçirdi. Böylece iç kesimlerde denetimi sağlayan Asantiler, kıyı kesimine yöneldiler. Asanti istilası köle ve altın ticaretinin gerilemesiyle daralan ticari ilişkilerin daha da bozulmasına ve bölgedeki halkların Avrupalı devletlerden destek aramasına yol açtı. 1820'lerden sonra bölgedeki Fanti devletleri bir konfederasyon altında toplanırken, İngilizler de Asantilerle bir dizi çatışmaya girdiler. Hollandalıların bölgeden çekilmesinden (1872) sonra 1874'te bir sefer düzenleyerek Asanti başkentini yıkan İngilizler, aynı yıl Altın Kıyısı'nı tahta bağlı bir sömürge olarak düzenlediler. Bu sırada komşu topraklarda süren Fransız ve Alman yayılması, İngilizleri kuzey yönünde ilerlemeye yöneltti. 1895-1901 arasındaki seferler sonunda İngiliz korumasını kabul eden Asanti, Ocak 1902'de resmen İngiliz sömürgesi oldu. Daha kuzeydeki bölge de Altın Kıyısı Kuzey Toprakları Protektorası'na dönüştürüldü. İngilizlerin Altın Kıyısı'yla birlikte tek bir birim olarak yönettiği bu topraklara, I. Dünya Savaşı sonrasında eski Almanya Togolandı'nın batı kesimi eklendi.

1920'lerde özellikle kakao üretimiyle gelişen ekonomi Gana toplumundaki bağları

yeni bir temel üzerinde güçlendirirken, yaygınlaşan ulaşım ağı ve eğitim sistemi toplumsal hareketliliği artırdı. Ama İngilizlerin yerel halkın yönetime sınırlı bir katılımını sağlamak amacıyla başvurduğu siyasal önlemler, bu hızlı toplumsal ve ekonomik gelişmenin gerisinde kaldı. 1946'da Siyahların yasama meclisinde çoğunluğu oluşturmasına olanak veren yönetsel değişiklik, giderek güçlenen milliyetçi muhalefeti yatıştırmaya yetmedi. 1948'de büyük kentlerde patlak veren olayların ardından yürütme gücünü bir ölçüde Siyahlara devretme yoluna gidildi. Ama Kwame Nkrumah'ın önderlik ettiği Konvansiyon Halk Partisi (CPP) bağımsızlık talebini yükseltmeye başladı. Nkrumah'ın 1952'de başbakan olmasından sonra, atılan bir dizi adımla yönetimde Siyahların kesin ağırlığı sağlandı. Aralık 1958'de Birleşmiş Milletler gözetiminde yapılan bir plebisitle İngiliz Togolandı, Altın Kıyısı'na katıldı. 1954 ve 1956 seçimlerinde meclisteki sandalyelerin yüzde 70'ini elde eden CPP, 1957'de Gana adıyla ülkenin tam bağımsızlığını ilan etti.

1960'ta cumhuriyetin kurulmasından sonra ömür boyu devlet başkanı olarak elinde geniş yetkiler toplayan Nkrumah, Afrika'daki bağımsızlık hareketlerini destekleme konusunda etkin bir tutum takındı. Bu arada devletçiliğe ağırlık veren hızlı bir kalkınma programını uygulamaya girişti. Ama planlama ve yönetimdeki yetersizlikler ekonominin bozulmasına ve dış borç yükünün artmasına yol açtı. 1966'da Nkrumah'a karşı girişilen askeri bir darbeyle yönetimi Ulusal Kurtuluş Konseyi (NLC) üstlendi. 1969'da Kurucu Meclis'in hazırladığı anayasa doğrultusunda yapılan seçimlerde İlerleme Partisi (PP) çoğunluğu elde etti ve adım adım sivil yönetime geçildi. Ama Ocak 1972'de kansız bir darbeyle anayasal yönetime yeniden son verildi. Darbeyi gerçekleştiren subaylar kabile dengelerini gözeterek kurulan Ulusal Kurtuluş Konseyi'nin yanı sıra sivil Ulusal Danışma Konseyi'ni (NRC) oluşturdular. Aynı yıl başarısız bir karşı darbenin ardından eski siyasal yöneticilere karşı daha sıkı önlemler alındı. Siyasal partilerin yeniden serbest bırakılmasından sonra Hilla Limann'ın öncülük ettiği Ulusal Halk Partisi (PNP) öne çıkmaya başladı. Ekim 1975'ten başlayarak askeri yönetimi yumuşatma yönünde bazı sınırlı adımlar atıldı. Ordunun gözetiminde sivil yönetime geçilmesinden ve 1979'da yeni anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra Limann devlet başkanı oldu. Aralık 1981'de eski bir havacı teğmen olan Jerry John Rawlings'in öncülük ettiği darbe sonunda anayasa askıya alınarak parlamento ve siyasal partiler kapatıldı.

Uzun yıllar ülkeyi tek başına yöneten Rawlings, demokrasi hareketlerinin gitgide yaygınlaşması üzerine 1990'da çok partili sisteme geçiş sözü verdi. Hazırlanan yeni anayasa Nisan 1992'de yapılan bir referandumun sonunda onaylanarak yürürlüğe girdi. Aralıkta yapılan, muhalefetin boykot ettiği yasama meclisi seçimlerinde seçmenlerin yalnızca yüzde 29'u oy kullandı. 7 Ocak 1993'te ülkede Dördüncü Cumhuriyet dönemi başladı ve Rawlings cumhurbaşkanı oldu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Ganapati bak. Ganeşa

Ganapatyalar, fil başlı Ganeşa'yı (Ganapati) en yüce tanrı sayan batını Hindu mezhebi. 10. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan mezhep, Ganeşa'nın, her önemli işten ve dinsel törenden önce gönlünün alınması gereken önemli bir tanrı olarak

Cape Coast'ta İsveçlilerin 17. yy ortalarında inşa ettikleri Cape Coast Kalesi, Gana
W Weiss - Osmann Agency

kabul edilmesinde etkili oldu. Mezhebin Ganeşa için yaptırdığı tapınakların en büyüğü, Tamil Nadu eyaletinde Tiruçuçirappalli (Tricinopoli) yakınlarındaki kayaya oyulmuş Uççı-pillaiyar Kovil'dir.

Ganapati'ye, ya tasviri üzerinde tefekküre dalarak ya da tefekküre dalmadan, yalnızca çiçek ve meyve sunarak tapınılırdı. Tarikat üyeleri alınlarına kırmızı bir şerit bağlar, omuzlarına fil yüzü ve fildişi nişanları işlerlerdi.

Ganassa, Zan, asıl adı ALBERTO NASELLI, NASELLI olarak da yazılır (d. 1540 ? - ö. 1584 ?), İtalyan tiyatro oyuncusu ve topluluk yöneticisi. *Commedia dell'arte*'nin ilk dönemlerinin en önemli ve etkili adlarındandır.

Adını yarattığı karakterlerin birinden alan Ganassa'nın, bir *commedia dell'arte* topluluğunu İtalya dışına çıkaran ilk tiyatrocu olduğu sanılır. 1568'de Mantova'da, 1570'te Ferrara'da sahneye çıktığına ilişkin kanıtlar vardır. 1571'de topluluğuyla birlikte Paris'te sahnelediği gösteri de büyük olasılıkla bir İtalyan topluluğunun Paris'teki ilk gösterisidir. Topluluk izleyen üç yılda birçok kez Fransa'ya gitmiş, 1572'de IX. Charles'in çağrısı üzerine kız kardeşi Marguerite de Valois ile Henri de Navarre'in (IV. Henri) düğünlerinde gösteri yapmıştır.

Ganassa ve topluluğu 1574'te Madrid'de sahneye çıkarak bu kez İspanya'da gösteri yapan ilk *commedia dell'arte* topluluklarından biri oldu. Topluluk İspanya'da 10 yıl kaldı ve Madrid'de en az dört tiyatrodan, ayrıca Sevilla, Valladolid, Guadalajara, Toledo ve başka yerlerde oyunlar sahneledi. Ganassa ve topluluğunun, yeni gelişmeye başlayan İspanyol profesyonel tiyatrosu üzerinde büyük etkisi olmuştu. Topluluğun iş yönetimi İspanyollar tarafından benimsenmiş, bu dönemde inşa edilen ve *corral* adı verilen tiyatrolar da İtalyanların oyun tarzına göre değişikliklere uğramıştı. Topluluğun oyunlarındaki karakterler ve durumlar da yeni gelişen İspanyol dindışı tiyatrosunda, özellikle Lope de Vega'nın oyunlarında yansımaları buldu.

Gancam, Hindistan'ın doğusunda, Orissa eyaletinin güneydoğu kesiminde il. Bengal Körfezi kıyısında 12.527 km²'lik bir alanı kaplar. Yönetim merkezi Çatrapur'dur. Doğu kesimi verimli bir oavadan, batı kesimi ise Doğu Gatl'ın geçtiği engebeli ve ormanlık bir alandan oluşur. Başlıca akarsuyu Ruşikulya Irmağıdır. Ormanlık alanın kuzeyinde Kond kabilesi, güneyinde ise Savara kabilesi yaşar. Eskiden Kalinga devletinin bir parçası olan Gancam, İS 4. yüzyılda Samudra Gupta'ya bağlandı. Daha sonra birbirini izleyen çeşitli ortaçağ hanedanlarının yönetimi altında kaldı. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla değin süren İslam egemenliğinin ardından 1753'te Fransızların eline geçti. İngilizlerin 1768'de bir ticaret merkezi kurduğu Gancam kenti, uzun yıllar ilin yönetim merkezi ve başlıca limanı olmasına karşın, sürekli kolera salgınları yüzünden 1815'te terk edildi.

Gancam'ın ekonomisi başta piring olmak üzere tarıma dayanır. Ormanlardan sal ağacı meyvesi (reçine kaynağı) ve bambu elde edilir. Aska'da şeker fabrikası, Huma'da da tuz fabrikası vardır. Öteki ekonomik etkinlikler dokumacılık, balıkçılık ve mika yatakları işletmeciliğidir. İlin en büyük kentleri olan Çatrapur ile Brahmapur Güney-Doğu Demiryolu'nun ve Kalküta'yla Madras arasındaki ulusal karayolunun üzerindedir. Nüfus (1981) 2.669.899.

Gance, Abel (d. 25 Ekim 1889, Paris - ö. 10 Kasım 1981, Paris, Fransa), 1. Dünya

Savaşı sonrasında yeniden canlanan Fransız sinemasının önemli yönetmenlerinden. Masraflı ve kalabalık sahneler içeren tarihsel filmleriyle ünlenmiştir.

Gance sinema yaşamına 1909'da oyuncu olarak başladı. Yönettiği ilk film *La Digue* (1911; Su Bendi). Sinemaya bir sanat dalı olarak saygınlık kazandırmaya çalışan izlenimciler arasında yer aldı. *Mater dolorosa* (1917; 1932'de yeniden çekti; Hüzünlü Anne) ve *La Dixième Symphonie* (1918; Onuncu Senfoni) adlı filmleriyle adını duyurdu. Sinemanın öncülerinden ABD'li yönetmen D. W. Griffith'in epik üslubundan etkilenen Gance üç saat süren savaş karşıtı *L'accuse!* (1918; 1937'de yeniden çekti; Suçluyorum!) ve çağdaş yaşamın mekanikleşmesini ve demiryolu işçilerinin yaşamını bilinçli bir ritimle yansıttığı *La Roue* (1922;

Gance, 1954
H. Roger-Viollet

Tekerlek) gibi büyük ölçekli filmlerle kısa zamanda ünlendi.

Dört yılda çektiği, 1934, 1971 ve 1979'da düzeltmelerle yeniden kurguladığı *Napoléon vu par Abel Gance* (1927; Abel Gance'in Gözüyle Napoléon) adlı anıtsal yapıtında Gance bindirme, filmi elle renklendirme ve hareketlilik duygusu veren hızlı kurgu gibi deneysel tekniklerden yararlandı. Filmin geniş savaş sahneleri üç ayrı kamerayla çekilmişti. Üç ayrı gösterici filmin önemli sahnelerini birbirine bağlı üç perde üzerinde yansıtıyordu. Polivizyon adı verilen bu teknik 1950'lerde yaygınlaşan eşzamanlı göstericilerin kullanıldığı, geniş perdeli cinerama(*) sisteminin habercisi oldu. Gance aynı zamanda stereo sisteminin kullanımına da öncülük etti. 1936'da çektiği *Un Grand Amour de Beethoven* (Beethoven'in Büyük Aşkı) gene iddialı yapıtlarından biriydi. Çoğunlukla tarihsel konulu son dönem filmleri arasında ise *La Tour de Nesle* (1954; *Sefahat Kalesi*), *Austerlitz* (1960) ve *Cyrano et d'Artagnan* (1963; *Cyrano ve d'Artagnan*) sayılabilir.

Gand bak. Gent

Gandak Irmağı, Nepal'de ve Hindistan'ın kuzeyinde akarsu. Nepal Himalayaları'ndan doğan Kali Gandak ve Trisuli ırmaklarının birleşmesiyle oluşur. Yukarı çıkışında Trisulganga olarak adlandırılır. Güneybatı yönünde akarak Hindistan'a girdikten sonra, Uttar Pradesh-Bihar eyalet sınırında güneydoğuya döner ve Ganj Ovasını geçer. 765 km'lik dolambaçlı bir çıkışın ardından Patna'nın karşısında Ganj Irmağıyla birleşir. Hindistan-Nepal sınırı üzerindeki bir baraj Tribeni Kanalı besler. Burhi (Eski) Gandak Irmağı Gandak'ın doğusunda ve ona paralel olan eski bir yatak boyunca akar

ve Munghir'in kuzeydoğusunda Ganj Irmağına katılır

Gandalar bak. Bagandalar

Gandersheim bak. Bad Gandersheim

Gandhara, bugünkü Pakistan'ın kuzeybatısını kaplayan tarihsel bölge. Antik dönemde Hint ve Akdeniz uygarlıklarının buluşma noktası olan Gandhara, İÖ 6 ve 5 yüzyıllarda Ahemeniş İmparatorluğu'na bağlıydı. İÖ 4. yüzyılda Büyük İskender'in orduları tarafından istila edildi. Daha sonra sırasıyla Maurya, Hint-Yunan, Saka ve Part yönetimi altında kaldı.

İÖ 1. yüzyıldan İS 6-7. yüzyıllara değin özgün bir Budacı sanat üslubuna beşiklik eden bölgenin başlıca kentleri Takshaşila ve Peşaver önemli kültür merkezleriydi.

Gandhara sanatı, İÖ 1-İS 7. yüzyıl arasında bugünkü Kuzeybatı Pakistan ve Doğu Afganistan bölgelerinde gelişmiş Budacı sanat üslubu. Yunan-Roma kökenli olduğu düşünülen üslup daha çok Kushan hanedanı döneminde yaygınlaşmıştır. Mathura'da (Uttar Pradesh, Hindistan) gelişen Kushan sanatıyla çağdaş olmakla birlikte, ondan oldukça farklıdır.

Gandhara bölgesi uzun yıllar boyunca farklı kültürlerin bir kavşak noktası olarak gelişti. Hint imparatoru Aşoka döneminde (İÖ 3. yy başı) Budacı misyonerlerin yoğun etkinliklerine sahne oldu. İS 1. yüzyılda ise, Gandhara bölgesini de içine alan Kushan İmparatorluğu'nun yöneticileri Roma'yla ilişkileri sürdürdüler. Gandhara okulu, Budacı öyküleri yorumlarken Roma sanatına özgü örge ve tekniklerden (örn. asma kıvrımları, asma çelenk taşıyan çocuk melekler, insan başlı atlar) yararlandı. Ama ikonografisi temelde Hint kökenliydi.

Gandhara heykelinde erken dönemlerde yeşil fillit ve gri-mavi mika taşı, İS 3. yüzyıldan sonra da alçı kullanıldı. Heykellerin hepsi boyanıp yıldızlanıyordu.

Uzmanlar arasında Buda imgesinin oluşumunda Gandhara sanatının etkisi konusunda farklı düşünceler söz konusudur. Bugün, Gandhara ve Mathura okullarının, yaklaşık İS 1. yüzyılda birbirinden bağımsız Buda tasvirleri geliştirdikleri bilinir. Gandhara okulu Buda'yı, Roma geleneğine benzer biçimde genç bir Apollon heykeli gibi ve Roma imparatorlarının giysileri içinde betimlemiştir. Oturan Buda tasvirleri daha az başarılıdır. Gandhara ve Mathura okullarının karşılıklı birbirlerini etkiledikleri kuşkusuzdur. Her ikisinin de genel eğilimi doğalcı tasvirlerden uzaklaşıp daha idealize edilmiş, neredeyse soyut bir imge oluşturmak olmuştur.

Gandhara kabartmaları gerek yalınlıkları, gerek cepheden betimlenen figürleriyle, büyük ölçüde Sançi ve Mathura kabartmalarına benzer. Ama Gandharalı ustalar Buda'nın yaşamından aldıkları olayları neredeyse standart sahnelerle dönüştürerek Budacı sanata önemli bir katkıda bulunmuşlardır. Son derece zengin bezemeleriyle dikkati çeken Gandhara'daki *stupa*'da hem öykusel, hem de bezemesel kabartmalar doğrudan anıtın üstüne işlenmiştir. Ayrıca bak. Kushan sanatı; Mathura okulu.

Gandhi, İndira (Priyadarşini) (d. 19 Kasım 1917, Allahabad - ö. 31 Ekim 1984, Yeni Delhi, Hindistan), 1966-77 ve 1980-84 arasında başbakanlık yapan Hintli siyasetçi.

Bağımsız Hindistan'ın ilk başbakanı milliyetçi önder Cavaharlal Nehru'nun kızı olan

Gandhi, Batı Bengal'deki Visva-Bharati Üniversitesi ile Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1942'de Hindistan Ulusal Kongresi'nin (INC, Kongre Partisi) üyesi Feroze Gandhi (ö. 1960) ile evlendi. 1955'ten sonra iktidardaki Kongre Partisi'nin yürütme komitesinde yer aldı. 1959'da parti başkanlığına seçildi. 1964'te Nehru'nun yerine geçen Lal Bahadur Shastri'nin hükümetinde enformasyon ve yayın bakanı oldu. Shastri'nin ani ölümü (Ocak 1966) üzerine, Kongre Partisi'nin sağ ve sol kanatlarının vardığı uzlaşma sonucunda başbakanlığı üstlendi. Ama başbakanlığı sırasında eski bakanlardan Morarji Desai'nin önderliğindeki sağ kanadın sürekli muhalefetiyle karşılaştı. 1967 seçimlerinde mutlak çoğunluğu sağlayamayınca Desai'yi başbakan yardımcılığına getirmek zorunda

Indira Gandhi
AP/Wide World Photos

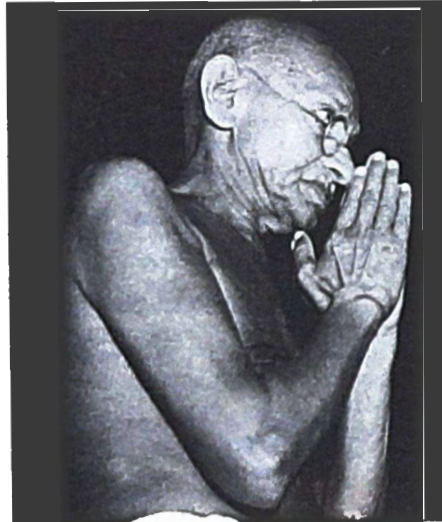
kaldı. 1971 seçimlerinde tutucu partilerin oluşturduğu koalisyonu karşı ezici bir zafer kazandı.

Seçimlerden kısa süre sonra ayrılıkçı bir ayaklanmanın patlak verdiği Doğu Pakistan'a giren Hindistan birlikleri Pakistan kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Birkaç hafta sonra Doğu Pakistan'da Bangladeş adıyla bağımsız bir devlet kuruldu (Aralık 1971). Bu arada Kongre Partisi'nin ikiye ayrılması nedeniyle Mart 1972'de yapılan genel seçimlerde Gandhi'nin önderliğindeki "Yeni Kongre Partisi" ezici bir zafer kazandı. Yenilgiye uğrayan sosyalist muhalefet Gandhi'yi seçim yasalarını çıngırmakla suçlayarak mahkemeye verdi. Allahabad Yüksek Mahkemesi'nin Haziran 1975'te aleyhinde karar vermesi üzerine Parlamento'daki koltuğunu yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Gandhi, olağanüstü durum ilan ederek sıyası muhaliflerini tutuklattı ve kişisel özgürlükleri kısıtlayan bir dizi yasa çıkardı. 1978 başlarında Kongre Partisi'nden ayrılarak Hindistan Ulusal Kongresi-İndira (INC-I) adıyla yeni bir parti kurdu. Başbakanlığı sırasında görevini kötüye kullanmakla suçlanarak hakkında dava açılmasına karşın, Kasım 1978'de milletvekili seçilmeyi başardı. Ama bir ay sonra, milletvekillerinin kararıyla Parlamento'dan uzaklaştırıldı ve bir hafta hapsede tutuldu.

İktidardaki Canata Partisi (JD) içinde baş gösteren çekişmeler Ağustos 1979'da hükümetin düşmesine yol açtı. Ocak 1980'de yapılan Lok Sabha (Halk Meclisi) seçimlerinde, Gandhi'nin yeni partisi sandalyelerin üçte ikisini kazandı. Yıl boyunca güçlü bir kampanya yürütmüş olan Gandhi, iki bölgeden milletvekili seçilmeyi başardı ve sıyası danışmanlığını üstlenmiş olan oğlu Sancay Gandhi'nin de meclise girmesini sağladı. 14 Ocak'ta yemin ederek başbakanlık görevine başlamasından sonra, kendisinin ve oğlunun aleyhine açılmış bütün davalar da düştü.

Sancay Gandhi'nin Haziran 1980'de bir uçak kazasında ölmesinden sonra ortaya çıkan siyasal tartışmalara karşın hükümet üzerindeki denetimini sürdüren Gandhi, Hindistan'ın Üçüncü Dünya'daki önderlik konumunu güçlendirmeye çalıştı. Aynı dönemde içeride Hindistan'ın siyasal bütünlüğüne yönelik ayaklanmalar ve şiddet eylemleriyle karşı karşıya kaldı. Bazı eyaletler merkezi yönetim karşısında yetkilerini arttırmaya çalışırken, başta Sihler olmak üzere çeşitli gruplar da özerklik elde etme amacıyla şiddette başvurmaya başladı. Hindistan birliklerinin Haziran 1984'te Sihlerin kutsal tapınağı olan Amritsar'daki Altın Tapınak'a (Harimandir) saldırmasıyla karışıklıklar doğurdu. Bu saldırı sırasında 500'e yakın Sih yaşamını yitirdi. Gandhi, bu olaydan beş ay sonra iki Sih militanının açtığı yaylım ateşiyle evinin hemen önünde vurularak öldürüldü.

Gandhi, Mohandas Karamçand, lakabı MAHATMA (Yüce Ruhlu) GANDHI (d. 2 Ekim 1869, Porbandar, Gucarat - ö. 30 Ocak 1948, Delhi, Hindistan), İngiliz yönetimine karşı gelişen Hint milliyetçi hareketinin önderi. Bağımsız Hindistan'ın kurucusu olarak kabul edilir. Siyasal ve toplumsal hedeflere şiddete dayanmayan yöntemlerle

Mohandas Karamçand Gandhi
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

ulaşmayı öngören barışçıl mücadele öğretisiyle uluslararası düzeyde saygınlık ve ün kazanmıştır.

İlk yılları. Gandhi'nin babası Porbandar'ın baş hükümet görevlisiydi (*divan*); pek fazla öğrenim görmemiş olmasına karşın becerikli bir yöneticiydi. Annesi ise sürekli ibadetle uğraşan koyu bir dindardı. Vişnuculuğun egemen olduğu bir ortamda yetişen Gandhi, katı bir ahlak anlayışına dayanan ve Caynacılığın güçlü izlerini taşıyan bu dinin *ahimsa* (hiçbir canlıya zarar vermeme), barışçılık, hoşgörü ve etyemezlik gibi ilkelerini küçük yaşta benimsedi. Porbandar'da ve babasının baş hükümet görevlisi olarak yerleştiği Racketot'ta sıradan bir öğrenim gördü. Daha 13 yaşındayken evlendirildi ve okuldan bir yıl uzak kaldı. İçekapanlık ve uysal bir çocuk olmasına karşın, gizli tanrıtanımazlık, küçük hırsızlıklar ve et yeme gibi davranışlarla kendini gösteren fırtınalı bir ergenlik dönemi geçirdi. Ama çok geçmeden bu aşırılıklarını bastırarak kendini Hindu mitolojisindeki doğruluğu ve fedakârlığı simgeleyen kahramanlar gibi yetiştirme tutkusuna yöneldi.

1887'de Bombay Üniversitesi giriş sınavını güçlükle kazanabilen Gandhi, Bhavnagar'daki Samaldas College'a yazıldı. Derslerin-

de pek başarılı olamayınca hekimi olma yönündeki isteğinden vazgeçerek, aile geleceğine uygun biçimde devlet görevlisi olmak üzere İngiltere'de hukuk öğrenimi görme kararı aldı. Ama ölen babası geride ailenin geçimine yetecek kadar bir miras bırakmamıştı; annesi de oğlunun yabancı bir ülkede baştan çıkmasından çekiniyordu. Kardeşlerinden birinin gerekli parayı sağlamasından sonra "içki, kadın ve et'e dokunmayacağına söz vererek annesini de yatıştıran Gandhi, dışarıya gitmesini yasaklayan aile kastının kararına aldırılmayarak Eylül 1888'de İngiltere yolculuğuna çıktı. Londra'ya varduktan 10 gün sonra Inner Temple'a (hukuk staj kurumu) girdi.

Derslerine dört elle sarılırken, İngilizce ve Latinesine geliştirmek için Londra Üniversitesi giriş sınavına da girdi. Bu arada yan kırsal bir ortamdan apayrı bir yaşantıya geçişin yol açtığı uyumsuzlukların da etkisiyle, alay konusu olan etyemezliği bir inanç sorunu haline getirdi. Londra Etyemezler Derneği yürütme komitesinin etkin bir üyesi olarak yürüttüğü çalışmalar, içekapanlık kişiliğinden sıyrılmasında önemli rol oynadı. Bu çevrede edindiği dostlar aracılığıyla Kitabı Mukaddes'i ve Hinduizmin önemli felsefi yapıtlarından Bhagavadgita'nın İngilizce çevirisini okuma olanakını buldu. Ayrıca E. Carpenter gibi hümanist sosyalistler, G.B. Shaw gibi Fabianlar ve Annie Besant gibi teosofistlerle tanıştı. Kapitalist sanayi toplumunun olumsuzluklarını eleştirerek basit bir yaşam biçimini ve çatışma yerine işbirliğini savunan görüşlerden önemli ölçüde etkilendi. Temmuz 1891'de Hindistan'a dönünce avukatlık diplomasının artık kolaylıkla kazanılabilir bir görev sağlayamayacağını gördü. Bombay'da girdiği ilk davadaki başarısızlığın ardından bir lisede öğretmenlik başvurusu da geri çevrildi. Bunun üzerine Racketot'a dönerek geçimini dava dilekçesi yazıcılığıyla kazanma yoluna gitti. Yerel bir İngiliz görevlinin tepkisini çektiği için bu işten de olunca, 1893'te Natal'daki (Güney Afrika) bir Hint şirketinde sıradan bir işte çalışmak üzere bir yıllık bir sözleşme yaptı.

İrkçılığa karşı mücadele. Güney Afrika'ya varduktan hemen sonra öteki Hintliler gibi birçok aşağılamayla karşılaşan Gandhi, insan olarak onurunu koruma konusunda kararlı bir tutum takındı. Pretoria'da kaldığı dönemde Hintlileri haklarına sahip çıkarmaları için eğitmeye çalıştı. Sözleşmesinin bittiği Haziran 1894'te Hindistan'a dönme hazırlanırken, Natal Yasama Meclisi'nin Hintlileri oy verme hakkından yoksun bırakmayı tasarladığını öğrendi. Çevresinin isteği üzerine bu yasa tasarısına karşı mücadele etmek için Natal'da kaldı. Daha önce siyasette pek ilgilenmemiş olmasına ve çekingen kişiliğine karşın, ustalıkla bir kampanya açtı. Yasanın çıkmasını onaylamadıkça de Hintlilerin yakınmalarını kamuoyunun gündemine getirmeyi başardı. Ardından avukatlık yapmak ve Hintli topluluğu örgütlemek üzere Durban'a yerleşti. Natal Hint Kongresi'ni kurarak sekreterliğini üstlendi. Etkili girişimleriyle İngiliz gazeteletinin Natal'daki Hintlilerin sorunlarına eğilmesini sağladı.

1896'da deniz aşırı ülkelerde yaşayan Hintlilere destek sağlamak ve karısı ile çocuklarını getirtmek üzere Hindistan'a gitti. Yürüttüğü çalışmalardan dolayı dönüşünde karaya çıkar çıkmaz beyazlardan oluşan bir kalabalığın saldırısına uğradı. Ama saldırıganlar hakkında dava açmayı reddetti. 1899'da Güney Afrika Suvaletleri (1899-1902) patlak verince, İngiliz kuvvetlerine hizmet etmek üzere Hintlilerden oluşan bir gönüllü sağlık birliği oluşturdu. Ama savaş sonrasın-

olmadı. Transvaal yönetimi 1906'da Hintlilerin özel bir kimlik taşımalarını öngören bir kararname çıkarınca, Gandhi'nin öncülüğünde Johannesburg'da bir kitle gösterisi düzenleyen Hintliler şiddete başvurmaksızın direnme anlamına gelen *satyagraha* ilkesi doğrultusunda kararlı bir mücadele başlattılar. Çeşitli iniş ve çıkışlarla yedi yıl süren bu mücadelede, büyük bir fedakârlık göstererek sert ve baskıcı önlemlere göğüs gerdiler. 1913'teki yaygın tutuklama ve şiddet eylemlerine karşın bastırılmayan direniş, sonunda İngiltere ve Hindistan'ın da baskısıyla Güney Afrika yönetimini Gandhi ile görüşmeye zorladı. Varılan uzlaşma Hintlilerin sorunlarına kalıcı bir çözüm getirmeyse de, Güney Afrika deneyimi Gandhi'ye önderlik yeteneklerini geliştirme olanağını sağladı.

Dinsel arayış. Gandhi'nin çocukluk yıllarında başlayan dinsel arayışı, Güney Afrika'da kaldığı dönemde daha da yoğunlaştı. Pretoria'daki Quaker dostlarının çabalarına karşın Hristiyanlığı kabul etmemekle birlikte, bu tartışmalar farklı dinleri inceleme isteğini artırdı. Tolstoy'un Hristiyanlıkla ilgili görüşlerine büyük hayranlık duydu. Kuran'ın çevirisini okudu. Hindu felsefesini ve metinlerini özümlemeye çalıştı. Bu araştırmaları sırasında bütün dinlerin özünde doğru olduğu, ama yanlış yorumlarla çarpıtıldığı yargısına vardı. Manevi yol göstericisi olarak kabul ettiği, genç düşünür Raccandra'nın etkisi altına girdikten sonra, Hinduizmin "inceliği ve derinliği" konusundaki görüşleri pekişti. Aşırı duygu ve tutkular-dan kaçınmayı ve maddi değerlerin boyunduruğundan kurtulmayı temel ilkeler olarak benimsedi.

Yetkinliğe ulaşmanın yolu saydığı bu ilkeleri meslek yaşamına da uyguladı. Aldığı davalarda tarafları uzlaştırmaya çalışmayı ve her konuda danışmanlık yapmayı görev bildi. Avukatlıktan elde ettiği yüksek kazanç-cı siyasal çalışmalarına uğruna harcadı; evini bütün çevresine açık bir bannak durumuna getirdi. 1904'te John Ruskin'in kapitalizmi eleştiren *Unto This Last* (1862; Sonuna Kadar) adlı yapıtını okuduktan sonra, dostlarıyla birlikte kendi emeğiyle geçinmek ve basit bir yaşam sürmek üzere Durban yakınlarında bir çiftlik kurdu. 1910'da Johannesburg yakınlarında bir başka koloni oluşturulmasına önayak oldu ve buraya bir süredir mektuplaştığı Tolstoy'un adını verdi. Bu iki yerleşme sonradan Hindistan'da kurduğu *ashrama*ların(*) habercisiydi.

Bağımsızlık hareketine önderlik. Hindistan'a dönüşünde siyasal akımlardan uzak duran Gandhi, 1918'e değin İngilizlerin savaşı kazanması yönünde çaba gösterdi. Bu arada İngiliz yöneticilerin baskıcı tutumlarını eleştirmekten de kaçınmadı. Milliyetçi muhalefeti sindirmeye yönelik önlemlerin giderek sertleşmesi üzerine, Şubat 1919'da İngiliz yönetimine açıkça tavır alarak *satyagraha* ilkesine dayalı bir mücadele açtı. İlkbahar aylarında ülke çapında yayılarak bir kitle hareketine dönüşen direniş, İngilizlerin şiddetli misillemesiyle karşılaştı. İngiliz askerleri Pencap'ta göstericilerin üzerine ateş açarak kıyıma girişti. Kan dökülmemesi için direnişi durduran Gandhi, ertesi yıl yükselen kitle tepkisiyle birlikte yeniden militan bir tutum izlemeye başladı. Bu arada siyasal sahnede bütün ülkede benimsenen bir önder olarak güçlü bir konum kazandı. 35 yıllık Hindistan Ulusal Kongresi'ni (INC, Kongre Partisi) yeniden düzenleyerek en küçük birimleri kadar ulaşan etkili bir kitle örgütüne dönüştürdü. İngiliz mallarının yanı sıra İngilizlerin Hindistan'da oluşturduğu yasama meclisi, mahkeme, okul ve

devlet dairesi gibi bütün kurumları boykot etmeye dayanan barışçıl bir mücadele programı ortaya koydu. Sömürge yönetiminin yarattığı korkuyu kıran bu kampanya, İngiliz yasalarına uymayı reddeden binlerce kişinin tutuklanmasına yol açtı. Kitle hareketinin doruğuna çıktığı Şubat 1922'de Doğu Hindistan'ın uzak bir köyünde şiddet olayları patlak verdi. 10 Mart'ta bozgunculuktan tutuklanarak yargılanan Gandhi, altı yıl hapse mahkûm edildi. Ama bir apandisit ameliyatının ardından, Şubat 1924'te serbest bırakıldı.

Gandhi'nin yokluğunda Kongre Partisi iki kanada bölünmüştü. Çitta Rangan Das ile Motilal Nehru (Cavaharlal Nehru'nun babası) öncülüğündeki kanat yasama meclislerine girmeyi savunurken, Ç. Racagopalachari ile V. C. Patel'in başını çektiği öteki kanat buna karşı çıkıyordu. Öte yandan Hindular ile Müslümanlar arasındaki işbirliği havası da dağılmıştı. 1924 sonbaharında partiyi ve halkı barışçıl mücadele yöntemlerine çekmek için giriştiği üç haftalık açlık grevinden bir sonuç alamayan Gandhi, etkin siyasetten giderek uzaklaştı. Ama İngilizlerin sınırlı reform girişiminin yarattığı gerginlik ortamında, Aralık 1928'de toplanan Kalküta Kongresi'nde Hindistan'a bir yıl içinde dominyon statüsü verilmesi yolunda bir önerge vererek yeniden Kongre Partisi'nin başına geçti. Mart 1930'da toplumun en alt kesimleri üzerinde büyük bir yük oluşturan tuz vergisine karşı bir kampanya açtı. Altmış bini aşkın kişinin tutuklandığı bu mücadeleyle bağımsızlığa yönelik siyasal hedefler düzeyine çıkardı. Ertesi yıl bir uzlaşmaya varmak üzere Londra'da düzenlenen Yuvarlak Masa Konferansı'na katıldı. İngilizlerin temel sorunları görüşmeye yanaşmaması yüzünden hayal kırıklığıyla noktalan-tan toplantıdan dönünce, Kongre Partisi'ne karşı kapsamlı bir sindirme hareketinin başlatıldığını gördü. İkinci kez tutuklanarak dış dünyayla bağları kesilmesine karşın, Eylül 1932'de "dokunulmazlar" için ayrı seçim çevreleri oluşturulması kararına karşı başlattığı açlık greviyle geniş kitleleri ayağa kaldırmayı başardı. İngiliz yönetimi Hindu toplumu ve "dokunulmazlar"ın önderlerinin hazırladığı yeni düzenlemeyi kabul etmek zorunda kaldı. Bu olay Gandhi'nin *Haricari*'lar (Tanrı'nın Çocukları) adını verdiği "dokunulmazlara" yönelik ayrımcılığın ortadan kaldırılması yolunda önemli bir dönüm noktası oldu.

Gandhi 1934'te Kongre Partisi'nin önderliğinden çekilerek, toplumsal yapıyı dönüştürmeye yönelik bir hareket başlattı. Hindistan toplumunun yüzde 85'ini oluşturan köylüleri temel alarak kast ayrımlarını ortadan kaldırmayı, el emeğine dayalı iş alanları yaratmayı ve halkın gereklerine uygun yeni bir eğitim sistemi geliştirmeyi amaçlayan bu programı uygulamak üzere Hindistan'ın orta kesiminde bir köye yerleşti. Sevagram adlı bu köy toplumsal ve ekonomik kalkınma çabalarının odağı durumuna geldi.

Son yılları. II. Dünya Savaşı patlak verince, Kongre Partisi Hindistan'a özyönetim verilmesi karşılığında Müttefik cephesinde yer almayı kararlaştırdı. Faşizme olduğu kadar savaşa da karşı olan Gandhi, bir kez daha etkin siyasete döndü. 1942 yazında, yönetimi devretme konusunda kaçamaklı bir tutum izleyen ve Hindistan toplumu içindeki ayrışıkları körükleyen İngilizlerin Hindistan'dan hemen çekilmesi talebini ortaya attı. Savaşın kritik bir evreye girdiği bu dönemde, İngiliz tepkisi çok sert oldu. Bütün önderleri tutuklanan Kongre Partisi'ni dağıtmaya yönelik önlemler, gerginliğin daha da artmasına yol açtı. 1945'te İngiltere'de İşçi Partisi'nin iktidara gelmesiyle

çatışma ortamı yerini yumuşamaya bıraktı. Kongre Partisi, Cinnah'ın önderlik ettiği Müslüman Birliği ve İngiliz sömürge yönetimi arasında iki yıl sürdürülen görüşmeler sonunda Mountbatten Planı uyarınca Hindistan ve Pakistan dominyonları oluşturuldu.

Hindistan'ın bağımsızlığa bolunerek ulaşması Gandhi için büyük bir hayal kırıklığı oldu. Gandhi ve çevresinin hapsede olduğu dönemde ayrı bir Müslüman devleti oluşturma talebi geniş bir destek bulmuştu. Görüşmeler sırasında baş gösteren çatışmalar da iki toplumun birlikte yaşamasını iyice güçleştirmişti. Hoşgörü ve güven yolundaki çağrılardan bir sonuç alamayan Gandhi, bağımsızlık sonrasında dinsel düşmanlıkların açtığı yaraları sarmaya çalıştı. Karışıklıkların sürüp gittiği Bengal ve Bihar'ı dolaştı. Bağnazları yatıştırmaya ve saldırıya uğrayanları korumaya yönelik çabaları, iki toplum içindeki militan çevrelerin tepkisini çekmesine neden oldu. Açlık grevi silahını kullanarak Eylül 1947'de Kalküta'daki çatışmalara son verdi. Ocak 1948'de Delhi'de ateşkesi sağladı. Birkaç gün sonra akşam duası toplantısına giderken Nathuram Godse adlı fanatik bir Hindu gencin kurşunları-na hedef olarak öldü.

Tarihteki yeri. Hindistan'ın bağımsızlığıyla Büyük Britanya İmparatorluğu'nun dağılması yolunu açan Gandhi, İngiliz toplumunda küçük bir azınlık dışında hayranlık, alay, şaşkınlık, kuşku ve kızgınlıkla karışık duygularla bakılan bir kişi oldu. Bununla birlikte doğumunun yüzüncü yıldönümünün kutlandığı 1969'da İngiltere'de anısına bir heykel dikilecek ölçüde köklü bir iz bıraktı. Kendi ülkesinde de yaşamı boyunca değişik akımların sert eleştirileriyle karşılaştı. Öysa büyük bir arabulucu ve uzlaştırmacı olarak çeşitli ayrışıklarla bölünmüş bir toplumu birleştirmeyi başarmıştı. Gerçekte siyasetten çok dinsel güdülerle yola çıkmasına karşın, tanrısal gerçeği toplumsal yaşamın zorlu koşullarında bulmaya çalıştı. Hiç yorulmaksızın büyük acılara katlandı.

Sömürgecilığe, ırkçılığa ve şiddete karşı mücadelenin öncülerinden olan Gandhi, gence 80 cildi aşan çok sayıda yazı bıraktı. Genelikle günlük siyasal mücadelenin gereklerini karşılamaya yönelik olan bu yazılarında, Batı'nın maddeci ve sömürgeci anlayışının eleştirisi, sanayileşme ve kentleşmenin olumsuz sonuçları, modern devletin bireyde yarattığı güvensizlik, şiddetin toptan reddi gibi konuları sürekli işledi. Kuşılığıyla geniş bir çevrenin sevgi ve bağlılığını kazandı; ama hiç kimseyi incitmemeyi, cinsel yaşamı da kapsayan bütün bedensel zevklerden arınmayı ve alçakgönüllü bir yaşam sürdürmeyi öngören felsefesi yakın çevresinde bile pek az yandaş buldu. Başbakan C. Nehru'nun adil ve eşitlikçi bir toplumsal düzen ve bağlantısız bir dünyaya ilişkin görüşleri büyük ölçüde Gandhi'nin etkisini taşımasına karşın, Hindistan milliyetçi hareketi Gandhi'nin öngördüğü siyasal ve ekonomik modeli izlemedi.

Yakın dönemde Gandhi adının bir sembol olarak kullanıldığı önemli kitle hareketleri arasında Hindistan'da Vinoba Bhave'nin savunduğu toprak reformu ve ABD'de Martin Luther King'in öncülük ettiği Siyahların medeni haklar mücadelesi sayılabilir. Ünlü ABD'li psikanalist Erik H. Erikson Gandhi'de modern psikolojinin öncüllerini görürken, İsveçli iktisatçı A. G. Myrdal onu "her bakımdan aydın bir liberal" olarak nitelendirmiştir. Gandhi'nin bir başka büyük hayranı olan Albert Einstein'ın değer-

lendirmesi çok daha ilginçtir: "Gandhi'nin düşünen insanlar üzerinde bıraktığı ahlaki etki, kaba gücün gözde çok büyütüldüğü günümüzde görüldüğünden çok daha kalıcı olacağı benzer. Kaderin gelecek kuşaklara yol gösteren, böylesine parlak görüşlü bir insanı bize bağışlamasını bir talih saymalı ve şükran duymalıyız."

Gandhi, Raciv (d. 20 Ağustos 1944, Bombay - ö. 21 Mayıs 1991, Sriperumbudur, Madras yakınları, Hindistan), Hintli siyaset ve devlet adamı. 1981'de Hindistan Ulusal Kongresi-İndira'nın (INC-I) genel sekreterliğine getirilmiş ve annesi Indira Gandhi'nin öldürülmesinden sonra 1984-89 arasında

Raciv Gandhi
ABC Ajansı

başbakanlık yapmıştır. 1991'de bir suikast sonucunda öldürülmüştür.

Kardeşi Sancy (1946-80) gibi Dehradun'daki ünlü Dun Okulu'nda öğrenim gördü. Daha sonra Londra'daki Imperial College'a girdi ve bir süre Cambridge Üniversitesi'nde bir mühendislik programını bitirdi (1965). Hindistan'a döndükten sonra uçuş dersleri görek ticari pilot lisansı aldı ve 1968'de Indian Airlines'da pilotluğa başladı.

Etkili bir politikacı olan kardeşinin sağlığında siyasetle pek ilgilenmeyen Raciv, Sancy'nın 23 Haziran 1980'de bir uçak kazasında aniden ölmesi üzerine o sırada başbakan olan annesinin ısrarıyla siyasete auldu. Haziran 1981'de yapılan ara seçimlerde Lok Sabha'ya (Halk Meclisi) seçildi ve aynı ay içinde parti gençlik kolunun yürütme komitesine girdi. "Acımasız" ve "inatçı" bir kişi olarak tanınan ve 1975-77 döneminde annesini baskıcı bir tutuma yönelttiğine inanılan Sancy'nın tersine, çevresine danışan, onlara saygı gösteren ve aceleci kararlardan kaçınan bir kişi olarak partide daha geniş bir destek gördü. 31 Ekim 1989'da annesinin öldürülmesi üzerine aynı gün başbakan olarak ant içti, birkaç gün sonra da parti başkanlığına seçildi. INC-I onun önderliğinde 1984'teki Lok Sabha seçimlerinde ezici bir zafer kazandı. Raciv Gandhi hükümeti devlet bürokrasisini yeniden düzenleme ve ülke ekonomisini liberalleştirme yönünde kararlı önlemler aldı. Ama Gandhi'nin Pencap ve Keşmir'deki ayrılıkçı hareketleri yıldırma çabaları geri tepti. INC-I'nin birtakım mali skandalırla da bulaşmasının ardından Gandhi yönetimi gitgide zayıflamaya başladı. Gandhi Kasım 1989'da başbakanlıktan istifa etti, ama parti başkanlığını sürdürdü. Yaklaşan parlamento seçimleri için Tamil Nadu'da bir kampanya gezisinde bulunduğu sırada, Tamil ayrılıkçılarıyla bağlantılı olduğu sanılan bir kadının üzerinde taşıdığı bombanın patlaması sonucunda öldü.

Gandhinagar, Hindistan'ın ortabatı kesiminde, Gucerat eyaletinin merkezi kent. Gandhinagar ilinde bulunan kent Sabarmati Irmağının kıyısında ve eski eyalet merkezi Ahmedabad'ın kuzeyinde yer alır. Eski merkezin yerini almak üzere 1966'da kurulan kente, eyalet yönetim daireleri 1970'te taşınmaya başladı. Ahmedabad'a bir otolyolla bağlanır. Nüfus (1981) 62.443.

Gandia, İspanya'nın doğusunda, Valencia özerk bölgesine bağlı Valencia ilinde kent. Serpis Irmağının ağzında ve Valencia kentinin güneyinde yer alır. Adı Iber dilinde "En Üstün" anlamına gelir. Eskiden Yunan yerleşmesi olan Gandia, 8. yüzyılda Magrip-lilerce işgal edildi. 1252'de Aragon kralı I. Jaime kenti geri alarak yeniden inşa ettirdi. Daha sonra Borgia ailesine bağlı bir düklik olan kentte ailenin yaptırdığı 14. yüzyıl sarayı hâlâ ayakta. Gandia'nın 4. dükü, Cizvitlerin üçüncü başkanı ve kentin yerlisi olan Aziz Francisco de Borja ilk Cizvit okulunu 1546'da burada kurmuştur. Gotik San Jerónimo de Cotalba manastırı 14. yüzyıldan kalmaz.

Bir liman kenti olan Gandia'nın ekonomisi gemiciliğin yanı sıra sepicilik, ipekçilik ve sandık yapımı gibi uğraşlara dayanır. Nüfus (1981) 48.494.

Gando bak. Gwandu

Ganeşa, GANAPATI olarak da bilinir, fil başlı Hindu tanrısı. Şiva ve Parvati'nin oğludur. Engelleri ortadan kaldırdığına inanılır. Her ibadetten ya da yeni başlanan bir işten önce yakan ilk tanrıdır. Tasvirlerine tapınakların ya da evlerin girişinde sık sık rastlanır. Edebiyatın ve öğrenimin koruyucusu olan Ganeşa'nın, Vyasa'nın yazdığı Mahabharata'yı (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) kaleme aldığına inanılır. Ayrıca Şiva'nın hizmetkârlarının başı olarak kabul edilir. Ganeşa genellikle kırmızı renkli, çukur kanı, kırk dişli ve dört kollu olarak, bir fareye binmiş biçimde betimlenir. Elleriyle bir kement, bir üvendire, bir pirinç ya da şekerleme kabı ve kırk dişini tutar ya da iyilik dağıtır.

Bir efsaneye göre Parvati, Ganeşa'yı, yıkanırken kapıda bekçilik etmesi için vücudunu ovalayarak oluşturur. Ganeşa'nın kendi öğ-

Dansoden Ganeşa, Ferruhabad'da bulunmuş bir kabartma, 10. yy, Uttar Pradesh; Devlet Müzesi, Lucknow, Hindistan
Pranod Chandra

lu olduğunu bilmeyen Şiva, karısına yaklaşmasını engellediği için ona öfkelenir ve hizmetkârlarını Ganeşa'nın üzerine gönderir. Dövüş sırasında Ganeşa'nın başı koparılır. Parvati'nin üzüntüsünü hafifletmek için, Şiva karşısına çıkan ilk canlının kafasını kesip Ganeşa'nın gövdesine takmaya söz verir. Gelen ilk canlı ise bir fildir. Ortaçağda Ganapatyalar mezhebinin tapındığı Ganeşa bugün Hindu dininde ikincil bir tanrı olarak görülür. Ganeşa için düzenlenen şenlikler 20. yüzyıl başlarında bağımsızlık önderi Balgangadhar Tilak tarafından canlandırılmıştır. Ganeşa'nın doğumunun kutlandığı Ganeşa Şenliği, ay takvimine göre Bhadrapada (ağustos-eylül) ayının dördüncü gününe (çaturthi) rastlar. Şenlik Maharashtra eyaletinde daha büyük bir coşkuyla kutlanır.

Ganga HANEDANI, birbiriyle uzaktan ilişkili iki eski Hint hanedanı. Batı Gangalar, İS 250-1004 arasında Mysore'da, Doğu Gangalar ise 1028-1434/35 arasında Kalin-ga'da hüküm sürmüştür.

Batı Ganga hanedanının ilk hükümdarı fetihler yoluyla bir krallık kuran Konganivarman'dı. Onun ardılları I. Madhava ile Harivarman, Pallava, Çalukya ve Kadamba hanedanlarıyla evlilikler yaparak ve askeri ittifaklar kurarak nüfuzlarını artırdılar. 8. yüzyıl sonlarında bir iç anlaşmazlık nedeniyle zayıflayan hanedan, II. Butuga döneminde (y. 937-960) Tungabhadra ile Krişna ırmaqları arasındaki geniş toprakları ele geçirerek Başkent Talakad'dan Vatapi'ye kadar uzanan bölgeye egemen oldu. Ama, birbirini izleyen Çola istilaları sonucunda Gangavadi ile imparatorluk başkenti arasındaki bağlantı koptu ve Talakad yaklaşık 1004'te Çolaların kralı Racaraca'nın eline geçti. Çoğu Caynacı olmakla birlikte, bir bölümü Brahman Hinduizmini de destekleyen Batı Ganga hükümdarları, Kannada'da (Kanara) bilimsel çalışmaları ve ticareti özendirtiler, bazı görkemli tapınaklar inşa ettiler ve yarımada topraklarını tarıma açmak için ağaç kesme ve sulama projeleri başlattılar.

Çola ve Çalukya hanedanlarıyla evlilik ilişkileri kuran ve onlara meydan okuyabilen Batı Gangaların üstünlüklerini yitirdikleri dönemde, yerlerini Doğu Gangalar aldı. İlk Doğu Ganga kralları 8. yüzyıldan sonra Orissa'da hüküm sürmeye başladılar. Ama Kalinga'nın üç ayrı bölgesini yönetimi altında toplayan ilk Doğu Ganga hükümdarının 1028'de Trialingadhibat (üç Kalinga hükümdarı) unvanını alan III. Vacrahasta olduğu sanılmaktadır. Onun oğlu I. Racaraca, Çolalar ile Doğu Çalukyalılara savaş açtı ve Çola prensesi Racasundari ile evlenerek hanedanın konumunu güçlendirdi. Racaraca'nın oğlu Anantavarman Çodagangadeva, Madras'ın kuzeyde kalan bölümünü ele geçirerek, kuzeyde Ganj Irmağının ağzından güneyde Godavari'nin ağzına kadar uzanan bölgeye egemen oldu. 11. yüzyıl sonunda Puri'de büyük Cagannatha Tapınağı'nı inşa ettirmeye başladı. 1198'de tahta çıkan III. Racaraca, 1206'da Orissa'yı işgal eden Bengalli Müslümanlara karşı diremedi. Onun oğlu III. Anangabhima, Müslümanları ülkeden sürdü, güneydeki Haihaya'lara savaş açtı ve Bhuvaneşvara'da Megheşvara Tapınağı'nı inşa ettirdi. Anangabhima'nın oğlu I. Narasimha, 1243'te Güney Bengal'i istila edip Müslüman hükümdarı yenilgiye uğratarak Başkent Gauda'yı ele geçirdi ve zaferinin anısına Konarak'ta Güneş Tapınağı'nı yaptırdı. Narasimha'nın ölümünden (1264) sonra Doğu Gangalar gerileme dönemine girdi. Delhi sultanı 1324'te Orissa'yı işgal etti; 1353'teki Müslü-

nan saldırısının ardından Orissa birlikleri 1356'da Vicayanagar karşısında yenilgiye uğradı. Doğu Ganga hanedanının bilinen son hükümdarı IV. Narasimha, 1425'e değin hüküm sürdü. Onun yerine geçen ve "çilgin kral" olarak tanınan IV. Bhanudeva geride hiçbir yazılı belge bırakmadı. Bhanudeva'nın saray görevlilerinden Kapilendra 1434-35 yıllarında tahtı ele geçirerek, Suryavamsa hanedanını kurdu. Dinin ve sanatların koruyucusu olan Doğu Gangalar döneminde inşa edilen tapınaklar, Hindu mimarisinin başyapıtları arasında yer alır.

Ganganagar, eskiden SRI GANGANAGAR. Hindistan'ın kuzeybatısında, Racasthan eyaletine bağlı il ve il merkezi kent. Ganganagar kenti 1970'lerde tarımsal dağıtım merkezi olarak hızla gelişmiştir; ayrıca dokuma, şeker ve pirinç fabrikaları vardır. Kentte bir meteoroloji istasyonu ve Racasthan Üniversitesi'ne bağlı yedi yüksek okul bulunur.

Eskiden Bikaner hükümdarlığının bir parçası olan Ganganagar ili 20.629 km²'lik bir alanı kaplar. Bir zamanlar çöl olan verimli bir ovalık alanda yer alır; Racasthan Kanal Projesi'nin gerçekleştirilmesiyle toprakların üretim potansiyeli artmıştır. Racasthan'ın pamuk üretiminin yarısını karşılar. Öteki önemli tarımsal ürünler şeker kamışı, buğday, nohut, mısır ve arpadır. Turuncgil bahçelerinin yanı sıra koyun ve deve yetiştirmek için kolektif çiftlikler kurulmuştur. Sanayi şeker ile içki üretimini kapsar. Nüfus (1991) kent, 161.377; (1981) il, 2.029.968.

Gangdisi Sıradağları, Wade-Giles yazımında KANG-TI-SSU SHAN. Himalaya dağı sisteminin en yüksek ve en engebeli bölümlerinden biri. Çin'deki Tibet Özerk Bölgesi'nin güneybatısında yer alır. Genelde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda bir eksen izleyen sıradağlar, batıda Satlec (Şutudri) Irmağı'nın (Çince Langchu), doğuda ise Brahmaputra'nın (Çince Yaluzangbu ya da Zsangbo) en uç kaynağı Maquan'ın akaçladığı bir oluğun kuzeyinde uzanır. Bu çöküntü alanının ortasında dünyanın deniz düzeyinden en yüksek (4.557 m) tatlı su gölü kabul edilen Mapam Gölü (Mafamu) bulunur. Sıradağların, 6.714 m yüksekliğe ulaşan en yüksek doruğu Gangdisi Dağı (Tibet'te Gang Tise) gölünün kuzeyine düşer.

Hinduların, Hindu dininin en büyük üç tanrısından biri Şiva'nın cenneti olarak tanımladığı, Tibet Budacılarının da evrenin kozmik merkezi Sumeru Dağıyla özdeşleştirdiği Gangdisi Dağı, her iki din için de kutsaldır. Çinlilerin 1951'de Tibet'i işgal etmesinden sonra kutsal ziyaret yeri olarak Gangdisi Dağına ve Mapam Gölüne gidilmesine izin verilmesine ve 1954 Çin-Hindistan Antlaşması'yla bu ziyaretin güvence altına alınmasına karşın, süregiden Tibet ayaklanmalarının bastırılmasının ardından buralara giriş kısıtlanmış ve 1962'de sınır kapatılmıştır. Bölgeye Pulan'ın güneyinde, yüksek bir geçit olan Lipuliange Shankou yoluyla ulaşılır. İndus Irmağı Gangdisi Sıradağlarının kuzey yamacından doğar.

Ganglar bak. Akoliler

gangliyon, SINIR DÜĞÜMÜ olarak da bilinir, knidlilerden daha üstün yapılı hayvanların çoğunda bulunan yoğun sinir hücresi yumağı. Yassısolucanlarda (örn. *Planaria*), gövdenin iki yanında boydan boya uzanan ve hayvanın kafatasındaki bir çift gangliyon ile öbür sinir hücreleri arasında iletileri taşıyan iki sinir kordonu bulunur. Solucanlar ve eklembacaklılar gibi daha üstün yapılı hayvanlarda, vücuttaki her bölütün hareketlerini denetleyen belirli aralıklarla yerleşmiş

gangliyon çiftleri, ayrıca kafada beynin işlevini üstlenen ve yanıtları yönlendirmekten çok, baskılamaya yarayan büyük bir gangliyon çifti vardır. Omurgalılarda ise gangliyon terimi, merkez sinir sistemi dışındaki sinir hücresi yumakları için kullanılır, örneğin omurilikten çıkan sinirlerin kokunde, omurilik gangliyonu denen böyle bir sinir düğümü vardır. Omuriliğin arka kordonundaki gangliyonlar, uyarıları merkez sinir sistemine taşıyan getirici sinir hücrelerini, ön kordonundakiler ise merkez sinir sisteminden aldığı uyarıları çevrel sinirlere taşıyan götürücü sinir hücrelerini içerir.

gangliyon ketleyici etken, otonom sinir sisteminde, uyarıların gangliyonlar aracılığıyla bir sinir hücresinden öbürüne iletilmesini engelleyen, böylece damarların genişlemesine ve kan basıncının düşmesine yol açan ilaçların ortak adı.

Gangliyon ketleyici ilaçlar ayrıca bobreklerden geçen kan miktarını ve mide sıvısı ile tükürük salgısını da azaltır. Bu ilaçların istenmeyen en önemli yan etkilerinden biri, idrar kesesinin boşalmak üzere yaptığı kasılmaları da kısmen ya da tamamen engellemesidir. Eskiden yüksek tansiyonun uzun dönemde tedavisinde kullanılan, ama sonradan yerini özgün ilaçlara bırakan gangliyon ketleyici maddeler, bugün kan basıncının birdenbire artmasına bağlı kalp-damar hastalıklarının acil tedavisinde, ayrıca ameliyat sırasında kanamayı azaltmak için kullanılmaktadır. *Ayrıca bak.* kas-sinir ketleyicisi.

Gangra bak. Çankırı

gangren bak. kangren

gangster filmi, 1930'larda ve 1940'larda ABD'de gelişen sinema türü.

Örgütlü suç olgusunu ele alan ilk film D. W. Griffith'in yönettiği *Musketeers of Pig Alley*'ydi (1912; Domuz Sokakı Silahşörleri). Ama gangster filmlerinin yayılması sesli sinemaya geçilmesinden sonra oldu.

1920'de uygulamaya konan ve çetelere önemli bir etkinliği alanı sağlayan içki yasası, bu çetelerin polisle ya da birbirleriyle çatışmalarının kamuoyunda yarattığı büyük ilgi ve yasadışılığı ekonominin denetlenemeyen güçlerine karşı meşru bir mücadele durumuna sokan Büyük Bunalm, gangster filmlerinin toplumsal temelini oluşturdu. Bu dönemde çekilen *Little Caesar* (1930; Küçük Sezar), *Public Enemy* (1931; Halk Düşmanı) ve *Scarface* (1932; Alkapon) gibi gangster filmlerinde bir yanda ıslak, loş caddeler, karanlık ambarlar ve gölgeli bılardo salonlarının, öte yanda parlutlu gece kulüpleri ve lüks evlerin yarattığı karışıklıktan doğan güçlü bir mekân duygusu vardır.

1930'larda yoğunlaşan ahlakçı baskılar gangster filmlerinin üsluplarının değişmesine neden oldu. New Deal (Yeni Düzen) döneminin toplumsal ve siyasal idealleri de filmlerin içeriklerine yansdı. *Dead End* (1937; Çıkamaz Sokak), *Angels With Dirty Faces* (1938; Kirli Yüzlü Melekler), *They Made Me a Criminal* (1939; Beni Kötü Yaptılar) ve *The Roaring Twenties* (1939; Cümüşlü Yıllar) gibi filmlerde suçlu, toplumsal adaletsizliklerin ve kötü çevre koşullarının ürünü olarak gösterildi.

II. Dünya Savaşı'yla birlikte gangster filmlerinin sayısında azalma görüldü. *Kiss of Death* (1947; Öldüren Buse) ve *White Heat* (1949; Cehennem Alevi) gibi savaş sonrası gangster filmlerinde şiddet ve psikopat karakterler ön plana çıkarıldı. Billy Wilder *Some Like It Hot*'ta (1959; Bazıları Sıcak Sever) türün başanlı bir parodisini yaptı

Bonnie and Clyde (1967, Bonnie ve Clyde) ve *The Godfather* in (1971 Babası) başarıyla turun yeniden canlanmasını ve benzer bir çok filmin çekilmesini sağladı. Sergio Leone'nin 1984'te gerçekleştirdiği *Once Upon a Time in America* (Bir Zamanlar Amerika) turun en başarılı örnekleri arasında yer aldı. Brian De Palma, *The Untouchables* da (1987, Dokunulmazlar) Al Capone'un yaşam öyküsünü anlattı.

Jean-Pierre Melville, François Truffaut ve Jean-Luc Godard gibi Fransız yönetmenler de kimi filmlerinde gangster filmlerine saygı gösterisinde bulunmuşlardır. Godard *A Bout de Souffle* (1960, Serçeri Ayıklar) adlı filmi gangster filmleriyle tanınan Monogram Picture Corporation'a adamıştır. Türkiye'de de çoğu önemsiz birçok gangster filmi çekilmiştir. Türk sinemasının gerçekleştirdiği az sayıdaki düzeyli gangster filmi arasında Yılmaz Güney'in *Umutsuzlar* ı (1971) ile Lutfi Akad'ın *Kurbanlık Katil* (1967) ve *Yaralı Kurt*'ü (1972) sayılabilir.

Gangtok, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Sikkim eyaletinin ve Doğu Sikkim ilinin merkezi kent. Deniz düzeyinden 1700 m yüksekte yer alır. Adı "tepenin ustu" anlamına gelen kent, sekili yamaçlarında mısır ekilen bir tepede kuruludur. Sikkim Krallığı'nın 1975'te ortadan kaldırılması, ülkenin de 1976'da Hindistan tarafından ilhak edilmesine değin Sikkim'in başkentiydi.

Kırsal özelliklerini koruyan Gangtok, mısır, pirinç, baklagiller ve portakal pazarıdır. Hindistan-Tibet sınırı 1962'de kapatılana değin, 21 km kuzeydoğudaki Natu Geçidini izleyen Hindistan-Tibet ticaret yolu üzerinde önemli bir noktaydı. Tibet'teki Chumubı Vadisine açılan geçide kadar ulaşım asfalt bir yolla ve telefonla sağlanır. Kuzey Sikkim Karayolu (1962) Gangtok'u, Laçung ve Lazhen üzerinden Tibet sınır bölgeleriyle birleştirir. Ulusal Karayolu ise güneybatıya doğru gider ve Hindistan'ın iki önemli noktası olan Siliguri garı ile en yakın havaalanı Bagdogra'ya ulaşır.

Kentte hastane, ortaokul, mahkeme binası ile birkaç tane modern mağaza, otel ve sinema vardır. Hükümetin yayımladığı günlük *Sikkim Herald* gazetesi Tibetçe, Nepalece, Hintçe ve İngilizce baskı yapar. Kentte iki küçük yerel hidroelektrik santral vardır. Eski krallık sarayı ve kilisesi, ıki manastır, üstü açık Lall çarşısı, bir kutuphane ile müzeyi barındıran ve Mahayana Budacılığı üzerine araştırma yapan Namgyal Tibetoloji Enstitüsü (1958), hali yapımını, dokumacılığı ve geleneksel dinsel resim sanatını destekleyen Aile İşletmeciliği Enstitüsü (1957) kentteki başlıca yapılarıdır. Tanınmış Buda manastırı Rumtek, kentin 8 km güneybatısında, krallık olu yakma yeri ise Lukshiya-ma yakınlarında yer alır. Gangtok'ta ayrıca hükümet desteğinde, önemli bir ihracat ürünü olan kakule ve astropik meyve yetiştirilen fidanlıklar bulunur. Güneydeki Tadong'da bir tarım deneme istasyonu vardır. Kent nüfusunun Nepalîler, Tibetliler, Lepçalar ve Hinthler oluşturur. Nüfus (1981) 36 747.

Ganimet bak. Ganymedes

ganimet, İslam hukukunda, savaşta ele geçirilen silah, at, tutsak ve taşınabilir mallar.

Gazve ya da gazanın bir yaşam biçimi ve bir onur konusu olduğu İslam öncesi Bedevi toplumunda, maddi geçim araçları ganimetle sağlanırdı. Gazvenin ondere ganimetin dörtte ya da beşte birini alır, geride kalan da kabile toirelerine göre akıncılar arasında

bölüştürülürdü. Hz. Muhammed ve ilk halifeler döneminde, gazavat ve ganimetin paylaşımında daha titiz ve kesin ölçüler belirlendi. Buna göre, akına ya da savaşa komuta eden, toplam ganimetin beşte birini, zafere katkısı olan herkes, savaşa katılın ya da katılmasın, geriye kalan ganimetten bir pay, süvariler ise her at için fazladan bir ya da iki pay daha almaya başladı. Toprak gayr-i meluf (paylaşım dışı) sayılarak doğrudan beytülmal bırakıldı. Herkes öldürdüğü kişinin donanımını alma hakkına sahipti. Savaşta kendilerini gösterenler enfâle (ödül payı) hak kazanırdı; ama bu payların toplam ganimetin içinden hangi ölçüye göre ayrıldığı pek bilinmemektedir. Kadınlar ve çocuklar da dahil savaşta alınan bütün tutsaklar taşınabilir mülk kabul edilir ve köle olmak üzere askerler arasında bölüştürülürdü. Bu tutsaklar hükümdarın kararı uyarınca ve dinsel çıkarlar açısından fidye karşılığında ya da fidesiz azat edilebilir, Müslüman tutsaklarla değiştirilebilirdi.

Önderin payının beşte biri topluluğun gereksinimleri için ayrıldı. Önceleri önderin isteğine göre kullanılan bu beşte bir, zamanla Kuran'ın buyruklarına (Enfâl: 41) uygun olarak peygamber, onun yakın akrabaları, yetimler, yoksullar ve yolcular arasında paylaşılmasına başladı.

Ganioda'yo, Seneka dilinde GÜZEL GÖL (d. y. 1735, Ganawaugus, New York - ö. 10 Ağustos 1815, Onondaga, New York, ABD). İrokualar arasında yeni bir din geliştiren Seneka Yerli şefi. Ganioda'yo'nun geliştirdiği dinin günümüzde yüz binlerce yandaş vardır.

Önceleri sefih bir yaşam süren Ganioda'yo 1799'da geçirdiği ağır bir hastalıkta ölümün eşğine geldi. İyileştikten sonra, üç ruhun kendisini ziyaret ettiğini ve ona Büyük Ruh'un buyruklarını açıkladığını öne sürdü. 1800'den başlayarak gezgin bir vaiz gibi dolaştı ve Gai'wio (İyi Haber) adını verdiği yeni dinin yaygınlaşması için çalıştı. Başkan Thomas Jefferson'ı da ziyaret etti ve ona yeni inançlarını anlattı.

Uzunev Dini ya da Güzel Göl kültü olarak da bilinen yeni din, eski Yerli inançları ile Hristiyan ahlakının birleştirilmesine dayanıyordu. Başlıca kavramları, kişilik taşıyan bir yaratıcı-düzen koyucu, şeytan, Cennet, Cehennem ve son yargıydı. İsa yerel bir efsane kahramanı ile özdeşleştiriliyor, Seneka tanrıları ise melek sayılıyordu. Dinsel ayinler dört dans töreninde toplanmış, "uzunev" bir kiliseye dönüştürülmüştü. Püriten ve modernleşmeci bir din olan Güzel Göl kültü alkol kullanımına ve büyücülüğe karşı çıkıyor, toprak satışını yasaklıyor, toprağın sabanla işlenmesini ve hayvancılığı özendiriyor, çekirdek aileyi savunuyordu.

Ganioda'yo'nun geliştirdiği din İrokualar arasında hızla yayıldı. Daha sonra dinin temel kurallarını içeren bir belgenin (Güzel Göl Yasası) hazırlanmasıyla son biçimini aldı. Bu belge günümüzde de iki yılda bir Ontario, Québec ve ABD'nin New York eyaletindeki İrokua kamplarında yetkili vazifelerce okunur. Bu din, Yerlilerin kimliklerini korumasına yardımcı olmuş, 20. yüzyılda da belirli bir gelişme göstermiştir.

Ganivet, Ángel (d. 13 Kasım 1865, Granada, İspanya - ö. 29 Kasım 1898, Riga, Letonya, Rus Çarlığı), İspanyol deneme ve roman yazarı. Ülkesindeki manevi yeniden doğuşa gösterdiği ilgiden dolayı '98 Kuşağı'nın habercisi olarak bilinir; bununla birlikte bazı edebiyat tarihçileri kendisini '98 Kuşağı

içinde değerlendirirler. Beş dil bilen Ganivet, Anvers, Helsinki ve Riga'daki İspanyol konsolosluklarında çalıştı. Bir yandan tanı konamayan ve hızla ilerleyen hastalığı, öte yandan düş kırıklığıyla sonuçlanan bir aşk yüzünden gittikçe mutsuz, kuşkucu bir insan oldu ve 33 yaşındayken Dvina Irmağına atlayarak intihar etti.

En önemli yapıtı olan *Idearium español*'da (1897; İspanyol Düşünce Tarzı), ülkesindeki siyasal durumun tarihsel temellerini ve İspanyolların kişilik özelliklerini inceledi. Bu denemede, İspanyolların temelde bağımsız olduğunu ve ülkenin tüm enerjisini topraklarını genişletmek için harcadığını, İspanya'nın bir çeşit manevi duyumsamazlık (apati) olan istenç yitiminden çok çektiğini belirtir.

Ganivet, bu yapıta ek olarak *La conquista del reino de Maya* (1897; Maya Krallığı'nın Fethi) ve *Los trabajos del infatigable creador Pto Cid* (1898; Yenilmez Yaratıcı Pto Cid'in Çektikleri) adlı toplumsal yergi içeren iki roman yayımlamıştır. İlk romanda, Avrupa uygarlığını ve modern İspanyol toplumunun âdetlerini yerer. İkinci roman, İspanya'daki ulusal duyumsamazlık olgusuna değinir ve ülkenin yeniden canlandırılması çağrısında bulunur. *Cartas finlandesas* (1898; Finlandiya Mektupları) adlı başarılı yapıtında İspanyol ve İskandinav yaşamıyla karakterleri arasındaki farklılıkları ortaya koyar.

Ganj Irmağı, Hintçe GANGA, Kuzey Hindistan ovalarından geçen ve Hindu dinine inananlarca kutsal sayılan büyük akarsu. Himalayalar'dan doğar ve Bengal Körfezine dökülür. Genellikle kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunu izledikten sonra delta bölgesinde güneye yönelen 2.510 km'lik çıkışıyla, Asya'nın 15., dünyanın 39. uzun ırmağıdır. 975.900 km²'yi bulan su toplama havzası, Hindistan topraklarının yaklaşık dörtte birini oluşturur. Çevresindeki verimli alanlar 300 milyon kadar insanı barındırır. Ganj Havzası İÖ 3. yüzyıldaki Aşoka Krallığı'ndan 16. yüzyılda kurulan Hint-Türk İmparatorluğu'na kadar bir dizi uygarlığın beşiği olmuştur.

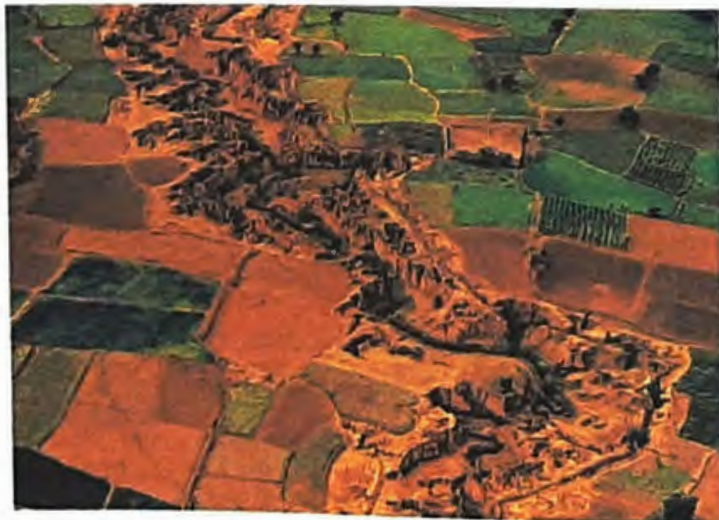
Ganj Irmağının Bhagirathi, Alaknanda, Mandakini, Dhauti Ganga ve Pindar adlı beş kaynağı da Uttar Pradesh eyaletinin Uttarakhand bölgesinden doğar. Himalaya doruklarından Nanda Devi'nin 50 km kadar kuzeyinden başlayan Alaknanda ile Gangotri olarak bilinen buzulun eteğindeki bir mağaradan çıkan Bhagirathi, Devaprayag'da birleşerek Ganga adını alır. Himalayalar

ın güney uzantılarını kesen bu ana kol Hardwar'da ovalık kesime girer. Allahabad yakınlarında Yamuna (Cumna) Irmağıyla birleştikten sonra gence sağ yakasındaki Tons'un sularını alır. Uttar Pradesh eyaletinde sol yakadaki başlıca kollarını Ramganga, Gomati ve Ghaghara oluşturur. Bihar eyaletine geçtikten sonra kuzeyden gelen Gandak, Burhi (Eski) Gandak, Ghugri ve Kosi ırmaklarının sularını toplar; güneyden gelen en önemli kolu Son'la da burada birleşir. Kuzeyden inen Mahananda'nın sularını aldığı Batı Bengal'de Racmahal Tepelerinin kenarından güneye kıvrıldıktan sonra, yeniden güneydoğuya döner ve Bangladeş topraklarına girer. Batı Bengal ve Bangladeş'te Padma olarak anılır.

Tepe noktası Farakka'da başlayan Ganj Deltasının en batıdaki kolu, Damodar ve Rupnarayan'ın beslediği Hugli'dir. Bangladeş'te Goalundo Ghat yakınlarında Brahmaputra'yla birleşen Ganj'a Chandpur'un yukarısında da Meghna Irmağı katılır. Birleşen bu sular daha sonra çok sayıda kola ayrılarak 320 km'lik bir kıyı şeridi boyunca Bengal Körfezine dökülür. Kollarının yatağı sürekli bir değişim içinde olan delta, mil birikintileri ve tortul katmanlardan oluşan 57.000 km²'lik bir alanı kaplar. Şimdiki kolların çevresinde bulunan yeni birikintilere *khadar* adı verilir. Deltanın doğu kıyı şeridinde *char* denen yeni topraklar ile yeni adaların oluşumu son derece hızlıdır. Buna karşılık batı kıyı şeridi 18. yüzyıldan bu yana pek değişmemiştir. Özellikle Bangladeş'te yağışlar sırasında taşan kollar geniş bir alanı sular altında bırakır. Deltanın denize yakın kesiminde Sundarbans olarak adlandırılan bir orman ve bataklık kuşağı uzanır.

Ganj Irmağı, nisan-haziran arasındaki sıcak mevsimde Himalayalar'da eriyen karların yanı sıra muson rüzgârlarının temmuz-ekim arasında taşıdığı yağmurlarla da beslenir. Havzanın batı ucunda 760 mm olan yıllık yağış miktarı doğu ucunda 2.280 mm'ye kadar ulaşır. Delta bölgesinde muson mevsimi öncesinde ve mevsim sonlarında görülen şiddetli fırtınalar büyük yıkıma yol açar. Örneğin Kasım 1970'teki fırtınada can kaybı 200 bini bulmuştur.

Ganj Havzasının doğal bitki örtüsü yoğun ekim nedeniyle büyük ölçüde yok olmuştur. Geçmişte zengin olan yabanıl hayvan varlığı da oldukça sınırlıdır; Sundarbans'ta yer yer Bengal kaplanı, timsah ve bataklık geyiklerine rastlanır. Başta delta bölgesi olmak üzere bütün ırmaklarda balık bulunur. Ir-

Delhi'nin doğusundaki verimli topraklardan geçen Ganj Irmağının havadan görünüşü, Hindistan
Harrison Forman

makların çevresinde değişik kuş türleri görülür.

Ganj'ın geçtiği topraklarda karışık kökenli çeşitli etnik topluluklar yaşar. Tarihte çeşitli uygarlıklara sahne olan Ganj Ovasındaki yerleşmeler bu zengin birikimi yansıtır. Aşoka Krallığı'nın merkezi, Bihar'da Ganj kıyısında kurulan Pataliputra'ydı (bugün Patna). 7. yüzyıl ortalarında Kuzey Hindistan'ın büyük bölümünü kapsayan Harşa İmparatorluğu merkez olarak Kanpur'un kuzeyinde, Ganj kıyısındaki Kanauc'u seçti. 12. yüzyılda başlayan Müslüman egemenliği ovanın yanı sıra Bengal'e kadar yayıldı; delta bölgesindeki Dakka ve Mürsidabad önemli İslam merkezleri olarak gelişti. Babür'ler Ganj Havzasının batısındaki Delhi ve Agra'yı merkez edindi. 17. yüzyıl sonlarında Hugli kıyısında Kalküta'yı kuran İngilizler, zamanla Ganj Vadisini izleyerek 19. yüzyıl ortalarında Delhi'ye ulaştılar. Ticaret ve sanayinin gelişmesiyle ovada birçok kent kuruldu.

Kutsallığı çok eski tarihlere dayanan Ganj üzerinde *tirth* denen çok sayıda Hindu hac yeri bulunur. Ganj ve Yamuna'nın birleşme noktasında ocak ve şubat aylarındaki yıkanma törenlerinde (*mela*) her yıl yaklaşık 400 bin kişi arınmak için suya girer. Benzer kutsal yerler arasında Varanasi (Benares), Hardvar ve Gangotri sayılabilir. Ganj kıyısında ölüleri yakmak için birçok tapınak kurulmuştur. Hindular doğrudan cennete gidecekleri inancıyla ölülerini Ganj sularına bırakırlar.

Sulama için taşkın dönemlerinde ya da kanallar aracılığıyla Ganj'dan yararlanılması, çok eski tarihlerden beri başvurulan bir yöntemdir. Bu amaçla 12. yüzyıldan başlayarak geliştirilen kanal sistemi sayesinde, Uttar Pradesh ve Bihar'da buğday, şeker-

kamışı, pamuk ve yağlı tohum üretimi büyük ölçüde artmıştır. Eski kanallar Ganj ve Yamuna arasındaki kesimde toplanmıştır. Bangladeş'te kurulan Ganj-Kobadak Projesi de sulama amaçlıdır. Ganj ve kollarıyla ulaşımda yararlanılması da çok eskiye dayanır. Çarklı vapurların kullanılması Bihar ve Bengal'de çivit sanayisinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Kalküta'dan başlayan düzenli vapur seferleri Allahâbad'a, Yamuna üzerindeki Agra'ya ve Brahmaputra'nın yukarı kesimlerine kadar uzanır. Bununla birlikte 19. yüzyıl ortalarında demiryolu hatlarının açılmasıyla su yolu taşımacılığı gerilemiştir. Günümüzde Allahâbad çevresindeki Orta Ganj Havzası'nın yukarısında ırmak ulaşımı önemini yitirmiştir. Batı Bengal ve Bangladeş'te jüt, çay, tahıl ve öteki tarımsal ürünlerin taşınmasında su yolu hâlâ büyük önem taşır. Hindistan'ın Kalküta limanını temizlemede gerekli suyu aktarmak amacıyla kurduğu Farakka Barajı, Bangladeş'le Hindistan arasında bir anlaşmazlık konusu oluşturmaktadır.

Ganj-Yamuna, Ganj Ovasının Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Uttar Pradesh eyaletinin batı ve güneybatısında yer alan parçası. 58.400 km²'lik bir alanı kaplar. Yukarı Ganj Ovasının batısında, Ganj ve Yamuna (Cumna) ırmakları arasında bulunan ovanın uzunluğu 200 km, genişliği 95 km'dir. Kuzeyindeki Büyük Himalayalar ve güneyindeki Dekkan Platosu arasında alçak bir düzlük oluşturur. Himalayalar'dan kaynaklanan ırmakların yığıldığı çökellerle oluşmuştur. Aritlerin ilk yurtlarından biri olan bölge Pançala dominyonlarının bir bölümüydü. Veda ve Hindu destanlarında bölgeden bahsedil-

mektedir. Magadha kralları ve ardından Kavhan Racputlarının yönetilen bölgeyi daha sonra Delhi'nin Müslüman hükümdarları ele geçirdi. 19. yüzyılda İngiliz egemenliğine girdi.

Ganj-Yamuna Yukarı, Orta ve Aşağı olmak üzere üç bölüme ayrılabilir. Yukarı bölüm, kuzeyde Hardvar kentinden güneyde Aligarh kentine kadar uzanır. Hafif bir eğimin olduğu bölümü çeşitli yönlerde akan birçok ırmak keser. Bu kısım yeni alüvyon (*khadar*) ve eski alüvyon (*bangar*) katmanlardan oluşur. Orta bölümde, daha eski taşkın ovalarını çaprazlamasına kesen ikincil yamaçlar oluşmuştur. Topografyanın düzleştiği Aşağı bölümde Sind, Betva ve Ken ırmakları birbirine paralel akar. Jeolojik olarak tüm bölge İndus-Ganj taşkın ovasının bir parçasıdır. Belli bölgelerde görülen ormanlar akasya ve tikağaçlarından oluşur. Bölge ekonomisi entansif ve dönüşümlü yapılan tarıma dayanır. Başlıca ürünler arasında tahıllar, baklagiller, şeker kamışı, meyve ve sebze sayılabilir. Çiftlik hayvanı besiciliği ve mandıracılık da önemli yer tutar. Yüksek derecede sanayileşmiş olan bölgede şeker, desenli patiska, vantilatör, otomobil radyatörleri, yalıtılmış kablo, dokuma makineleri, dokuma, pırnç ve bakır mutfak eşyaları ve demiryolu donanımı imal edilir. Bölgedeki merkezleri kara ve demir yolları birbirine bağlar; Kanpur ve Allahâbad'da havaalanları vardır. Mirath (Mirat), Aligarh, Saharanpur ve Gaziabad öteki önemli kentlerdir. Bölge, Hindistan'ın en verimli ve en yoğun nüfusa sahip kesimlerinden biridir.

Ganj İrmakı Havzası

Sulama L. Cantor A World Geography of Irrigation (1967) İşa'n R. Rawson The Monsoon Lands of Asia

Ganku, asıl adı SAEKI KIŞI (d. 1756, Kanazava - ö. 19 Ocak 1839, Kyoto, Japonya), Tokugawa döneminin (1603-1867) sonlarına doğru Kişi resim okulunu kuran ressam. Kyoto'da Prens Arisugava'nın hizmetindeki ileri gelenlerden biriydi. Resimde çeşitli üslupları denedi; gerçekçi Maruyama okulu-na bağlı ressamların ve Güney Çin okulunun 1731'de Japonya'da bulunan ikincil önemdeki ressamlarından Shen Nanpin'in yapıtlarını inceledi. Sağlam, gerçekçi bir üslup geliştirerek portreler, manzara, çiçek ve kuş resimleri yaptı; özellikle de kaplan resimleriyle tanındı.

Ganlar bak. Galar

Gannett, Frank Ernest (d. 15 Eylül 1876, Bristol, New York - ö. 3 Aralık 1957, Rochester, New York, ABD), küçük ve orta büyüklükteki ABD kentlerinde büyük bir günlük gazete zinciri kurmuş yayımcı. Mesleği süresince çok sayıda gazete satın almış, iki ya da daha fazla gazeteyi birleştirerek tek bir gazete haline getirmiştir.

Çocukluğu New York'un kırsal yörelerinde geçti. Cornell Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürürken okul gazetesinde çalıştı ve ileride satın alacağı *Ithaca Journal* gazetesinin okul muhabiri oldu. Yaz aylarında *Syracuse Herald* gazetesinde çalıştı. Mezun olduktan (1898) sonra aynı zamanda ilk ABD Filipin Komisyonu'nun başkanı olan Cornell Üniversitesi rektörü Jacob G. Schurman'ın sekreteri olarak Manila'ya gitti. 1900'de, bu görevinden ayrılarak Cornell *Alumni News*'un yazı işleri müdürü oldu. Aynı yıl kent haberleri editörü olarak *Ithaca Journal*'a girdi. Kısa zamanda yönetici, yazı işleri müdürü ve işletme müdürü oldu. 1906'ya değin çeşitli gazetelerin yazı işlerinde değişik görevler yaptı. Elmira'da (New York) yayımlanan *Elmira Gazette*'in yanı sıra, *Gazette*'i Elmira'da yayımlanan *Star* ile birleştirerek *Star-Gazette* adı altında çıkarmaya başladı. İki gazete arasındaki rekabeti ortadan kaldıran bu yöntemi sonraki yıllarda da kullandı. 1922'de, Lawrence G. Hickson'un New York'ta Rochester'daki WHO adlı radyo istasyonunu satın almasını sağlayarak Gannett yayın zincirinin ilk halkasını oluşturdu. 1954'e gelindiğinde, 22 gazetesinin yanı sıra, 4 radyo ve 3 televizyon istasyonunun sahibiydi. Genel olarak, gazetelerinin yazı işleri müdürlerinin saptadığı yayın politikasına karışmadı. Bununla birlikte içki ilanlarını kabul etmelerine izin vermedi.

Gannett Doruğu, ABD'nin batısında, Wyoming eyaletinin en yüksek noktası (4.202 m) olan doruk. Wind Irmağı Sıradağlarındadır. Lander'in 80 km kuzeybatısında ve Kıta Bölünümü üzerinde yer alır; Bridger-Teton Ulusal Ormanı içinde, buz örtüsünün ortasında yükselir. Kuzey etekleri Gannett Buzulu, doğu etekleriye Gooseneck Buzuluyla kaplıdır. Gooseneck Buzulu, Dinwoody Buzulunun üzerine yayılmıştır. Gannett Doruğuna ilk kez 1833'te Yüzbaşı Benjamin Bonneville tırmandı. Doruk adını Hayden'in Wyoming Araştırma Grubu ve ABD Jeolojik Araştırma Kurumu (1882-1914) üyesi coğrafyacı Henry Gannett'tan almıştır (1906).

Ganos Dağı, IŞIKLAR DAGI olarak da bilinir, Trakya'nın güney kesiminde dağ. Tekirdağ kentinin 12 km kadar güneybatısında, Marmara Denizinin oluşturduğu derin çukurun

kenarında dik olarak yükselir. En yüksek noktası, Uçakbaşı Tepesinde 924 m'dir.

Genellikle Oligosen Bölüme (y. 38-26 milyon yıl önce) ait gre ve marnlardan oluşan dağ, güneyden bakıldığında yüksek bir kütle görünümündedir. Ama kuzey yamaçlarıyla Ergene Havzası arasına, yüksekliği 150-200 m olan plato alanları girdiğinden, kuzeyden daha alçak görünür. Ganos Dağının öteki yüksek noktaları Bekir-dede (878 m) ve Kartaltepe (879 m) tepeleridir. Ganos kütlelerinin doğu yamacını Uçmakdere ile Kirazlıdere, kuzey yamacını Işıklar Deresinin kolları ile Çaydere ve Dolapdere, güney yamacını ise Dutlman Deresi, Köy Deresi, Değirmendere, Yatan-dere gibi akarsular derin biçimde parçalamıştır.

Ganos Dağı güneye doğru Marmara kıyısından uzaklaşır ve araya tepelik bir alan girer. Bu alanın kıyıya yakın yamaçları yapıncağ üzümlerinin yetiştirildiği bağlar, zeytinlikler ve meyve bahçeleriyle kaplıdır.

Ganos Dağı kütleleri etekten doruğa, özellikle kuzey yamacında meşe, gürgen ve ıhlamur ağaçlarından oluşan ormanlarla kaplıdır. Dağ çok parçalanmış bir yapıda olduğundan çevresinde fazla yerleşim kurulmamış, dolayısıyla da ormanlar yok olmamıştır.

ganosis, Eski Yunan sanatında, mermer heykellerin boyalı ya da düz yüzeyinin korunması için uygulanan bir cilalama yöntemi. Romalı mimar Vitruvius'un yazdığına göre, Katalca balmumu eritilip yağla karıştırıldıktan sonra heykelin üstüne sürülür ve bezle parlatılır. *Ganosis*, boyalı duvar yüzeylerine de uygulanırdı.

Gans, Eduard (d. 22 Mart 1798, Berlin - ö. 5 Mayıs 1839, Berlin). Yahudi kültürü üzerine çalışmalara yeniden canlanmasında etkili olmuş, önde gelen Alman hukukçu.

Varlıklı bir Yahudi ailenin oğlu olan Gans, Berlin, Göttingen ve Heidelberg üniversitelerinde hukuk okudu. Hegel'in öğrencisi olduğu Heidelberg'de doktora çalışmasını 1820'de tamamladı. Aynı yıl Berlin'de hukuk dersleri vermeye başladı, ama dinsel inancından dolayı yükselmedi. 1825'te Hristiyan oldu ve ertesi yıl hukuk profesörlüğüne getirildi.

Gans 1819'da, sonraları Yahudi araştırmalarıyla tanınan Leopold Zunz ile tüccar ve matematikçi Moses Moser'le birlikte Yahudi varlığını tanıtmaya ve Hristiyanlarla Yahudiler arasında bir yakınlaşma sağlama amacı güden Yahudi Kültür ve Bilim Derneği'ni kurdu ve başkanı oldu. Dernek, 1824'te dağılına değin Yahudi kültürü üzerine önemli çalışmalar yaptı. Bunlar arasında Zunz'un yaptığı olan büyük Yahudi yorumcusu Raşi'nin (1040-1105) yaşamöyküsü ve Gans'ın Yahudi miras hukuku alanındaki çalışması sayılabilir.

Hegel'in etkisiyle tarihsel araştırmalara yöneldiği sanılan Gans'ın başlıca yapıtı dört ciltlik *Das Erbrecht in Welgeschichtlicher Entwicklung*'dur (1824-35, Miras Hukukunun Tarihsel Gelişimi). Bu bilimsel yapıt tarihsel olguları ayrıntılı biçimde incelemesinin yanı sıra hukuk ilkelerinin yavaş bir evrim izlediğine ilişkin genel bir kuram ortaya koymasına bakımdan da değerlidir.

Liberal siyasal görüşlerini hoş karşılamayan Prusya hükümetinin yasakladığı *Vorlesungen über die Geschichte der Letzten Fünfzig Jahre* (1833-34; Son Elli Yılın Tarihi Üzerine Dersler) dışındaki önemli yapıtları arasında Roma medeni hukuku incelemeleri ve mülkiyetin temelleri üzerine bir araştırma sayılabilir. Ayrıca Hegel'in toplu yapıtları için, onun ders notlarından oluşan *Philosophie der Weltgeschichte*'yi (Dün-

ya Tarihi Felsefesi) bir önsözle birlikte yayıma hazırlamıştır.

Gans, Joe, asıl adı JOSEPH GAINES (d. 25 Kasım 1874, Baltimore - ö. 10 Ağustos 1910, Baltimore), "Eski Usta" olarak tanınan ABD'li profesyonel boksör. Hafif sıklette boks tarihinin en büyük boksörlerinden. Sıyah olduğu için boks organizatörlerince, daha az yetenekli beyaz boksörleri hemen nakavt etmeyip sayısı önceden belirlenmiş rauntlar boyunca dayanmalarına izin vermeye, zaman zaman da yenilmeye zorlandı; hatta bazen kendi sıkletinin çok altında sıkletlerde dövüştürüldü. Belki de bu yüzden çok zayıf düşerek vereme yakalandı ve genç yaşta öldü.

Boksa başladıktan 11 yıl sonra, Ontario'daki Fort Erie'de Frank Erne'le yaptığı karşılaşmayı birinci rauntta nakavtla kazanarak dünya hafif sıklet boks şampiyonu oldu (12 Mayıs 1902). Velter sıkletin büyük şampiyonu Joe Walcott'la 30 Eylül 1904'te 20 rauntluk bir maç yaptı. Maç berabere sonuçlanınca Walcott unvanını korumuş oldu. Gans, Nevada'daki Goldfield'de Battling Nelson'la unvan maçı yaptığı 3 Eylül 1906'da çoktan vereme yakalanmış durumdaydı. Bu maçta en iyi dövüşlerinden birini çıkardı ve 42. rauntta Nelson'ın kasten faul yapması sonucu maçı kazandı. 4 Temmuz 1908'de San Francisco'daki rövanş karşılaşmasında ise 17. rauntta Nelson'a nakavtla yenildi.

Arizona'da kaldığı birkaç ay boyunca hastalığının ilerlemesini önlemek için yapılan girişimler başarılı olmadı. Gans, Baltimore'a dönerken treni her istasyonda boks hayranlarıncı karşılanarak selamlandı ve basın da, yaklaşan ölümünü ulusal bir felaket olarak yansıttı.

Gansu, Wade-Giles yazımında KANSU. Çin'de yönetim bölgesi (*sheng*). Kuzeyden Moğolistan Halk Cumhuriyeti, güneyden Qinghai ve Sichuan yönetim bölgeleri, doğudan Ningxia Hui Özerk Bölgesi, Shaanxi yönetim bölgesi ve İç Moğolistan Özerk Bölgesi, batıdan Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi ile çevrilidir. Dar bir koridor biçiminde oluşuyla yüzyıllarca Yukarı Huang Irmağı (Sarı İrmak) bölgesi ve Çin'in batı kesimleri arasında geçiş işlevi görmüştür. Yüzölçümü 366.500 km²'dir.

Gansu, Qin hanedanı döneminde (İÖ 221-206) Çin topraklarına katıldı. Marco Polo'nun Çin'e girdiği yol olarak tanınan bölge, pek çok kişinin seyahat ettiği bir koridordur. Gansu adı Yuan hanedanı döneminde, Ganzhou ile Suzhou bölgelerinin adlarından (1206-1368) oluşturuldu. 1644'ten 1911'e değin Qing (Mançu) hanedanının yönetiminde kalan Gansu'nun bu dönemdeki en ünlü yöneticilerinden olan Zuo Zongtang (1812-85) Taiping ve Müslüman ayaklanmalarının ardından yörede yarım yüzyıl boyunca barış sağladı. Gansu'nun merkezi Huang Irmağının güney yamacındaki Lanzhou kentidir.

Gansu'da doğal yapının en belirgin özelliği platolardır. Gansu Koridoru olarak anılan bölge, Lanzhou'nun 192 km kuzeybatısındadır. Burası, toprağın görece düzgün olduğu ve aralarında Hei Irmağı da bulunan, buzullarla beslenmiş çok sayıda akarsuyun çölde kaybolduğu iç akaçlama kuşağıdır. Yollarla hendeklerin kenarlarında söğüt ve kavak ağaçları yetişir. Gansu'nun doğu kesimi Çin'in başlıca deprem merkezidir. 1920'de burada, 20. yüzyılın en büyük felaketlerinden biri meydana geldi; merkezi Gansu'nun doğusunda bulunan siddetli deprem büyük tahribata yol açtı, yaklaşık 246 bin kişi öldü, pek çok kent ve kasaba tümüyle yıkıldı.

Gansu'da yaz ve kış arasında büyük sıcaklık farklılıkları görülür. Yağış yetersiz ve yıl içindeki dağılımı çok dengesizdir. Bölgede deprem felaketinin dışında sık sık kuraklık ve açlık da yaşanır.

Gansu'da nüfus Lanzhou Havzasında, sulama olanığının bulunduğu güney ve orta kesimlerdeki verimli vadi ovalarında ve Liupan Dağlarının kuru, sekili arazilerinde yoğunlaşmıştır. Büyük çoğunluğu Çinli olan nüfus içinde Moğol, Türk ve Tibetli topluluklar da vardır. Çinliler dışındaki nüfusta Çince ikinci dildir. Çinli nüfusun köy yaşamı Kuzey Çin'in öteki yörelerindeki kadar farklı değildir. Bir köyde 20-30 arasında aile yaşar. Evler geleneksel tarzda çamurdan yapılmış kulübelerdir. Bazı insanlar da mağarada yaşar; bunların bazıları yalnızca gözenekli sarı topraktan oyulmuş, bazılarıysa özenle ev durumuna getirilmiştir. Renkli bir ırk, gelenek ve kültür karışımının egemen olduğu bölgede çok sayıda cami, Tibet manastırı ve Çin tapınağı vardır.

Gansu'daki yemek gelenekleri ülkenin öteki yörelerindeki Çinlilerinkinden biraz farklıdır. Pirinçten çok, buğday unu yenir. Yönetim bölgesinde yaygın olarak yetiştirilen tahıl buğdaydır. Arpa, dan, fasulye ve patates de öteki önemli besin maddeleridir; ama üretim halkın gereksinimini karşılamamaktadır. Pamuk, yün ve tütün başlıca ticari ürünlerdir. Lanzhou ve çevresi meyveciliğiyle tanınır; burada armut, şeftali, kayısı, hurma, elma, palmye ve karpuz yetiştirilir. Yeraltı kaynakları bakımından zengin olan Gansu'da petrol, kömür ve demir cevheri çıkarılır.

Gansu'yla Çin'in öteki bölgeleri arasında 1950'lerde demir ve kara yolu bağlantıları kurulmuştur. Nüfus (1990) 22.371.141.

Ganymedes, Latince GANYMEDES ya da CATAMITUS, Yunan mitolojisinde, Troya kralı Tros'un (Laomedon) oğlu. Olağanüstü güzelliği nedeniyle, tanrılar ya da kartal

Simon Marius tarafından adlandırılmıştır. Yarıçapı 5.262 km'dir ve Jüpiter'den 1.070.000 km uzaklıkta bir yörüngede dolandır. Uydunun yoğunluğunun oldukça düşük (1,93 gr/cm³) olması, kütlelerinin yaklaşık yarı yarıya kaya ve buzdan oluştuğuna işaret eder. Ganymedes'in ilk oluşum evresinde, katılaşma ve radyoaktif elementlerin bozunumu sonucunda ortaya çıkan ısının bir ayrışmaya yol açtığı ve bunun sonucunda bir kayaç çekirdek ile bunu çevreleyen kalın bir buz katmanının gelişmiş olduğu sanılmaktadır.

Ganymedes 1979'da, ABD'nin "Voyager 1" ve "Voyager 2" insansız uzay araçlarıyla yakından gözlemlendi. Uydu genel olarak biri aydınlık, öteki karanlık olmak üzere iki bölgeden oluşmaktadır. Karanlık bölge, birbirinden aydınlık hatlarla ayrılmış, yaygın çokgenler biçimindedir. Her iki bölgede de göktaşlarınca açılan krater çukurları bulunmaktadır. Karanlık bölgedeki krater yoğunluğunun daha yüksek olması bu bölgenin daha eski olduğuna işaret eder. Aynı çaplı kraterlerden buzlu kesimlerde bulunanların derinliği, taşlı bölgedekilerden daha azdır. Bunun nedeni, buzca zengin kabuktaki soğuk akışının, kraterleri dolurarak topografik yapıyı yumuşatması biçiminde yorumlanabilir. Kraterlerin çoğunda çok parlak buz çökelleri dizileri vardır. Bunlar şekil bakımından bazı Ay kraterleriyle benzerlik gösterir.

Aydınlık bölgenin büyük kesimi, çok karmaşık şekiller oluşturan uzun, ince topografik kanallarla kaplıdır. Bu kanallar genellikle birkaç yüz metre derinlikte ve yüzlerce kilometre uzunlukta olabilmektedir. Bunlar sık sık bir paralel dizi oluşturarak, bitişik kanallarla birlikte 5-10 km uzunluğunda bir alanı kaplarlar. Aydınlık bölgede kanalların oluşumunun nedeni, tektonik etkinlik sırasında, dış kabuğun içten gelen gerilimlerin etkisiyle yarılması ve kırılmasıyla açıklanabilir. Bu etkinliğin oluş zamanı tam olarak bilinmemekle birlikte, aydınlık bölgedeki kraterlerin yoğunluğu, bunun Ganymedes'in ilk oluşumu sırasına rastladığını göstermektedir.

Ganzhou, Wade-Giles yazımında KAN-CHOU, eskiden (1911-49) GANXIAN, Wade-Giles yazımında KAN-HSIEN, Çin'de, Jiangxi yönetim bölgesinin (sheng) güneyinde, il düzeyinde belediye (shi) ve kent. Gan Irmağı ve kollarının yukarı vadilerindeki birkaç ili içine alan Ganzhou yöresinin de (diqu) merkezidir. Çeşitli ırmak sistemlerinin birleştiği doğal bir kavşakta yer alır; bu ırmak sistemleri Ganzhou ile Nanchang arasındaki yol üzerinde iki yöne yayılır. Ganzhou'nun demiryolu bağlantısı olmasına karşılık güneydoğu, kuzeydoğu ve güneydeki bölgelerle karayolu bağlantıları vardır.

Han hanedanı döneminde (İÖ 206-İS 220) kurulan kent, İS 3. yüzyılda il merkezi oldu. 589'da Sui hanedanı döneminde (581-618) Jianzhou yöresinin merkezi yapıldı. 12. yüzyılın sonlarına doğru, kıyısında kurulu olduğu ırmaktan ötürü Ganzhou adını aldı. Ming (1368-1644) ve Qing (Mançu; 1644-1911/12) hanedanları döneminde Ganzhou üstyöresi (fu) oldu. 18. ve 19. yüzyıllarda dış ticaretin yalnızca Guangzhou'dan (Kanton) yapılması kararlaştırıldıktan sonra Guangzhou'dan Jiangsu yönetim bölgesindeki Nanjing'e ve Yangtze Irmağı vadisine giden yol üzerinde özellikle çay ticaretinde önemli bir merkez oldu. 20. yüzyılda Hankou-Guangzhou Demiryolu'nun inşası ile kuzey-güney ticaretinin merkezi Hunan'a kayınca önemi bir ölçüde azaldı. II. Dünya Savaşı'ndan önce büyük

bir yerel ticaret merkezi olmaktan öteye gidemedi.

1949'dan sonra nüfusu artan Ganzhou'nun sanayisinde de bazı gelişmeler oldu; tarım ve maden kaynakları kullanılmaya başlandı. Bölge, özellikle tungsten ve kalay bakımından zengindir. Shangyou'nun 40 km batısında büyük bir hidroelektrik santral yer alır. Kentteki başlıca sanayi kolları kâğıt, tahta, şeker imalatı; kâfur arıtımı ve inşaatıdır. Nüfus (1989 tah.) 209.300.

Gao, eskiden KAWKAW, Mali'nin doğusunda, il (region) ve il merkezi kent. Gao kenti, Sahra'nın güney kenarında, Nijer Irmağı kıyısında yer alır. Batı Afrika'daki en eski ticaret merkezlerinden biridir. İS 7. yüzyıl sonlarında balıkçıların kurduğu yerleşme, 11. yüzyıl başlarında Songay İmparatorluğu'nun başkenti oldu. Songay yönetimi altında Sahra'nın öteki ucuna yapılan altın, bakır, köle ve tuz ticaretinde önemli bir merkez olarak zenginleşti. 1325'te Mali Krallığı'na bağlandıysa da, yaklaşık 40 yıl sonra yeniden Songayların eline geçti. Faslıların 1591'de Songay egemenliğine kesin olarak son vermesinden sonra ticaret merkezi olarak önemi azaldı. Günümüzde Mopti ve Koulikoro'dan kalkan büyük vapurların son uğrak limanıdır. Sahra'yı geçen bir yolla Cezayir'e, öteki bazı yollarla da Mali'nin Timbuktu ve Mopti kentlerine bağlanır.

Yüzölçümü 321.996 km² olan Gao ili kuzeydoğuda Cezayir, doğuda Nijer, güneyde Burkina Faso (eskiden Yukarı Volta), batıda Timbuktu ile çevrilidir. Güneybatısında 250 m olan yükseklik, kuzeydoğudaki Ifora Dağlarında 890 m'ye kadar ulaşır. Nüfusun büyük bölümü Nijer Irmağı kıyılarında toplanmıştır; burada sulama yoluyla buğday, pirinç ve kocadan yetiştirilir. Başlıca etnik topluluklar Sahralı göçebe Tuaregler ile Nijer Vadisinde yaşayan Songaylardır. Gao kentinin kuzeyindeki Tilemsi yöresinde fosfat çıkarılır. Nüfus (1986) kent, 54.874; il, 383.734.

Gao Gang, Wade-Giles yazımında KAO KANG (d. y. 1902, Shaanxi eyaleti - ö. y. 1955, Çin), Çinli siyaset adamı. Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) ilk önderlerinden ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ülkenin önde gelen devlet adamlarından. 1954-55 yıllarında partiden ve tüm resmi görevlerinden uzaklaştırılması büyük çalkantılara yol açmıştır.

1930'ların başlarında Shaanxi ve Gansu eyaletleri arasındaki sınır bölgesinde, onun katkılarıyla bir komünist gerilla üssü kuruldu. Mao Zedong komutasındaki Kızıl Ordu'nun bölgeyi ele geçirmesinden sonra, Gao Gang önemli görevler üstlendi. 1950'de Politbüro'nun tam üyesi oldu. Aynı yıl, önceleri Japonya'nın sömürgesi olan Mançurya'yı kapsayan Kuzeydoğu bölgesinin yöneticiliğine getirildi. Nisan 1955'te ÇKP tarafından kamuoyu önünde komünist ilkelerden sapmakla suçlanmasından kısa bir süre önce intihar etti.

Gao Ming, Wade-Giles yazımında KAO MING (d. y. 1305, Yungcy [Jui-an] - ö. 1370, Ninghai, Zhejiang, Çin), Çinli şair ve oyun yazarı. Günümüze ulaşan tek operası *Pipaji* (Lavta Öyküsü), Ming hanedanı tiyatrosunun temelini oluşturur.

Moğol yönetimi sırasında, 1356'da resmi görevinden ayrılarak tiyatrodan çalışmaya başladı. Güneyli olduğundan, Kuzey'de Moğolların koruması altında gelişen *zaju* ya da "varyete tiyatrosu"nu reddetti ve *nanxi*

Ganymedes ve kartal biçiminde canlandırılmış Zeus, mermer heykel; Vatikan Müzeleri Anderson-Alinari, Art Resource/EB Inc.

biçimine bürünen Zeus, bir Girit efsanesine göre de Minos, şarap sunucusu olarak hizmet etmek üzere Ganymedes'i kaçırdı. Zeus, Ganymedes'in babasının acısını gidermek için, ona ölümsüz atlar armağan eder. Eski çağlardan beri, Ganymedes'i kaçıran kişinin ona karşı eşcinsel arzular beslediğine inanılır. Ganymedes daha sonra Kova burcuyla özdeşleştirilmiştir.

Ganymedes, GANIMED ya da JÜPİTER III olarak da bilinir, Jüpiter'in en büyük uydusu. 1610'da Galilei tarafından bulunmuş ve bundan kısa bir süre sonra Alman astronom

adı verilen Güney tiyatrosu için, eski Song hanedanının başkenti Hangzhou'yla ilgili opera türünde bir halk oyunu yazdı. 1367'de tamamlanan *Pipaji*, hem Ming hanedanının ilk imparatoru, hem de halk tarafından beğenilerek bu bölgesel tiyatronun ulusal düzeyde benimsenmesini sağladı. Ahlakî bir trajikomedî olan opera, Zhao Wuniang adlı sadık bir kadının öyküsüdür: Zhao Wuniang, saray çevrelerinde ün kazanma tutkusuyla kendisini bırakan kocası Cai Yong'u bulmak için gezgin lavtacî olarak birçok yeri dolaşır. Yapıt, popüler opera şiirine incelikli bir ifade kazandırıp şiirsel bir araç olarak kullanan librettosu ve uyumlu romantik Güney müziği ile tanınmıştır.

Gao Qipei, Wade-Giles yazımında KAO CHI-PEI (d. 1672, Liaoyang, Mançurya - ö. 1734), az sayıdaki yenilikçi Çinli manzara ressamından biri. Geleneksel biçimde fırça kullanmak yerine ellerini (avuclarını, parmaklarını ve tırnaklarını) kullanarak resim yapmıştır. Yetenekli ve erken gelişmiş bir ressam olan Gao Qipei, Qing (Mançu) döneminde devlet memuru olarak çalıştı. Mançu hükümdarları için yaptığı büyük boyutlu resimlerinde daha kuralcı davranırken, büyük bir hızla çizdiği küçük boyutlu yapıtlarında yenilikçi tavrını ortaya koydu.

Gao Zong, Wade-Giles yazımında KAO-TSUNG, asıl adı LI ZHI. Wade-Giles yazımında LI CHIH (d. 628, Chang'an - ö. 683, Chang'an, Çin), Tang hanedanının üçüncü imparatoru.

649'da babası Tai Zong'un yerine tahta geçti. Onun seferlerini sürdürerek Kore Yarımadasını istila etti ve Kore'yi 668'de Çin'e bağlı bir devlet durumuna getirdi. Saray yapımına yönelik savurgan harcamalara son verdi. Ama sonraki yıllarda yönetim işlerini babası Tai Zong'un gözdelelerinden biri olan ve onun ölümü üzerine kapatıldığı manastırdan çıkarak evlendiği İmparatoriçe Wu Hou'a (625-705) bıraktı. Gao Zong'un ölümünden sonra, ülkeyi kukla hükümdarlar aracılığıyla perde arkasından yönetmeye başlayan Wu Hou, 690'da tahta el koyarak hükümdar oldu.

Gao Zong, Wade-Giles yazımında KAO-TSUNG, asıl adı ZHAO GOU, Wade-Giles yazımında CHAO KOU (d. 1107, Çin - ö. 1187, Çin), Güney Song hanedanının (1127-1279) ilk imparatoru. Kuzey Song hanedanından İmparator Hui Zong'un (hd 1100-25) oğluydu. Göçebe Jin kabileleri Kuzey Çin'i istila edip babası ile o sırada imparator olan kardeşi Qin Zong'u (hd 1125/26-27) tutsak aldıklarında, güneye kaçtı; burada hanedanı yeniden kurdu (1127). Orta ve Güney Çin'in coğrafi yapısı ve Yue Fei'nin güçlü direnişi Jinlerin güneye inmesini engelledi.

Savaş büyük sıkıntılara neden olunca hükümet içinde savaşın sürdürülmesi konusunda görüş ayrılıkları doğdu. Sonunda, barıştan yana olan grup hükümetin denetimini ele geçirip Yue Fei'i idam ettirdi ve 1141'de barış antlaşması imzalandı. 1162'de yeniden başlayan savaş, aynı yıl imzalanan barış antlaşmasıyla sona erdi. Gao Zong antlaşmanın ardından tahttan çekildi ve yerine oğlu Xiao Zong geçti. Güney Song, birleşik Song İmparatorluğu'ndan daha küçük bir bölgeyi kapsamasına karşın, zamanla ondan daha varlıklı bir ülke haline geldi.

Gao Zu, Wade-Giles yazımında KAO-TSU, asıl adı LIU BANG (Wade-Giles yazımında LIU PANG) ya da LIU JI (Wade-Giles yazımında

da LIU CHU), ölümünden sonraki sıfatı GAO HUANG-TI. Wade-Giles yazımında KAO HUANG-TI (d. İÖ 256, Çin - ö. İÖ 195, Çin), Han hanedanının (İÖ 206-İS 220) kurucusu ve ilk imparatoru. Çin İmparatorluğu'nun yıkılmasına (1911/12) değin ayakta kalan yönetim sisteminin temelini atmıştır.

Bir köylü ailesinden gelen Liu Bang, Qin hanedanı (İÖ 221-206) döneminde güvenlik görevlisi oldu. Çin'i ilk kez tek bir yönetim altında birleştiren İmparator Shi Huang Di'nin ölümünden sonra Yangtze'de başlayan ve kısa sürede bütün ülkeye yayılan ayaklanmaya katıldı. Ayaklanmaya önderlik eden Xiang Yu, Qin ordularını yenilgiye uğrattıktan sonra eski soylulardan birçoğuna haklarını geri vererek ve ele geçirdiği toprakları komutanları arasında bölüştürerek Qin yönetimi öncesindeki feodal düzeni yeniden kurmaya yöneldi. Bu arada ayaklanmanın önderlerinden biri durumuna gelmiş olan Liu Bang, Batı Çin'deki Han Krallığı'nın denetimini ele geçirdi. Bu olay Xiang Yu ile karşı karşıya gelmesine yol açtı. Ama askeri yeteneklerine karşın saf bir siyasetçi olan Xiang Yu'yü köylü kurnazlığıyla yenilgiye uğratmayı başardı.

Eğitim düzeyine önem vermediğini göstermek için saraydaki bilginlere karşı kaba bir tutum izlemesine karşın, pragmatik ve esnek bir hükümdar olarak çevresinde eğitilmiş kişileri topladı ve bunlardan yararlandı. Kırsal kesimde ekonomik yaşamın canlandırılması ve köylüler üzerindeki vergi yükünün hafifletilmesi için çalıştı. Ülke içinde rakiplerine karşı son derece acımasız davrandı. Zor ve diplomasi yöntemlerini ustaca birleştiren bir dış politika izledi. Ardılları imparatorluğu sağlamlaştırma ve genişletme sürecini daha da ileriye götürdü.

Gao Zu, Wade-Giles yazımında KAO-TSU, asıl adı LI YUAN. Wade-Giles yazımında LI YUAN (d. 566, Chengqi, Shanxi eyaleti, Çin - ö. 635, Chang'an), Tang hanedanının (618-907) kurucusu ve ilk imparatoru.

Çinli bir aileden geldiğini iddia etmesine karşın, ataları arasında Kuzey Çin'deki göçebe kabilelerle evlilikler yapmış kişiler vardı. Sui hanedanının (581-618) hizmetinde çalıştığı dönemde, köylü ayaklanmalarını ezmek ve göçebe Türklerin Kuzey Çin'e saldırılarını önlemekle görevlendirildi. Sui hanedanı parçalanmanın eşliğinde geldiğinde, son derece hırslı bir kişi olan ikinci oğlu Shimin'in (sonradan Tai Zong) kışkırtmasıyla 617'de yönetime karşı ayaklandı. Türklerin de yardımıyla başkent Chang'an'ı ele geçirdikten sonra, 618'de Tang hanedanını kurdu. Daha sonra, vergi ve para sisteminde çeşitli reformlar yaptı. Bu arada kardeşlerini saf dışı bırakmış olan oğlu Shimin'in baskısıyla 626'da onun lehine tahttan çekildi.

gaon (İbranicede "büyük bilgin"), çoğul GEONIM, Babil'de ve Filistin'de 7. yüzyıldan 13. yüzyıla değin uzun aralıklarla gelişen Talmud akademilerinin başında bulunan Yahudi dinsel önderlere ve bilginlere verilen unvan. *Gaon*'ların görevi Talmud Yasası'nı yorumlamak, geliştirmek ve tartışmalı konularda karar vererek geleneksel Yahudi hukukunu korumaktır. Yanıtları (*responsa*) kendi cemaatlerinin dışında da geçerli sayılırdı. Günümüzde ise bu yanıtlar o dönemin Yahudi tarihi ve ilahiyatını inceleyenler için büyük değer taşır. *Gaon*'lar Kitabı Mukaddes hukukunu öğreten ve yorumlayan *sofer*'lerin çok önceden başladığını, sonraki yüzyıllarda da Yahudi sözlü şeriatının temel derlemesi Mişna'yı hazırlayan *tanna*'ların (bilgin) ve Mişna üzerine Gemara denen yorumları yazan *amora*'ların canlı tuttuğu geleneğin sürdürücüleri idi.

Babilli ve Filistinli *gaon*'lar arasında çok eskilere dayanan rekabet 19. yüzyılda şiddetlendi. Sura Yahudi Akademisi'nden ünlü Babilli *gaon* Saadia ben Yasef'in rakibi Yerusallımlı Aaron ben Meyr'i Yahudi bayramlarının tarihlerine ilişkin bir tartışmada alt etmesinden sonra ise Babilli *gaon*'ların üstünlüğü pek tartışılmadı. Başka yerlerde Talmud akademilerinin kurulması ve yerel bilginlerin Yahudi şeriatı konusunda otorite sayılmaya başlamaları, zamanla *gaon*'ların saygınlığının azalmasına yol açtı.

Gaon'lar döneminden sonra terim Yahudilik konusunda geniş bilgisi olanlar için onurlandırıcı bir unvan olarak kullanılmaya başladı. Örneğin, Eliya ben Salomon (1720-97) Vilna *gaon*'u ya da Gaon olarak tanındı.

Gaoual, Gine'nin kuzeybatısında il ve il merkezi kent. Gaoual kenti, Fouta Djallon (Futa Jallon) Platosunda, Koumba ile Nomo ırmaklarının birleşerek Koliba Irmağını oluşturduğu noktada kuruludur. Boké, Labé, Téli-mélé ve Koundara'dan gelen ticaret yollarının kavşağıdır. Sığır, yerfıstığı, pirinç, darı ve pamuk gibi ürünlere dayalı önde gelen bir pazar kentidir. Bir hastanesi vardır. Büyük bölümü tepelik savanlardan oluşan Gaoual ilinin yüzölçümü 11.497 km²'dir. İlde Müslüman Fulaniler (Peuller), Landuma ve Tyapi halkları yaşar. Yörede boksit ve demir cevheri yatakları bulunmuştur. Nüfus (1983) il, 135.657.

Gaoyao bak. Haoqing

GAP bak. Güneydoğu Anadolu Projesi

Gap, Fransa'nın güneydoğusunda, Provence-Alpes-Côte-d'Azur planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Hautes-Alpes ilinin (*département*) merkezi kent. Grenoble'un güneydoğusunda bulunan kent, Durance Irmağının kolu Luye'un sağ kıyısında ve denizden 733 m yükseklikte yeşil bir vadide yer alır. Dağlarla çevrili turistik bir merkezdir. Briançon'dan Rhône Vadisine giden anayol ile Napoléon'un Elba sürgününden dönüştü Alpler üzerinden Fransa'ya girerken izlediği Napoléon Yolu kentten geçer. Napoléon'un sürgün dönüşünde iyi karşılandığı ilk yer olmuştur. Romalıların Vapincum olarak adlandırdıkları kenti İÖ y. 14'te Roma imparatoru Augustus kurdu. 1512'de Fransa'ya bağlanana değin piskoposların yönetiminde kaldı. Tarımsal bir pazarın da bulunduğu kentin, gıda işleme, çamaşır ve ahşap işleri imalatına dayanan canlı bir sanayisi vardır. Nüfus (1982) 21.768.

Gar, Wade-Giles yazımında KA-ERH, GAER DU (Wade-Giles yazımında KA-ERHU) ve GADAKO (Wade-Giles yazımında KATAKU) olarak da bilinir, Tibet dilinde GARTOK ya da SGAR-HIBROG, Çin'in Tibet Özerk Bölgesi'nde (zizhiqu) il merkezi. Ali yöresinin (*diqu*) batı kesiminde en önemli kent. Gangdise Sırağalarının eteğinde, deniz düzeyinden 4.460 m yükseklikte yer alır. İndus Irmağını besleyen Gar Irmağı kıyısında kuruludur. Bölge merkezi Lhasa'dan başlayan ve Tibet'in güneyini Hindistan Yarımadasının kuzeyinde, Hindistan ile Pakistan arasında anlaşmazlık konusu olan Cemu ve Keşmir'e bağlayan anayol üzerindedir. Hindistan sınırının açık olduğu dönemlerde, Hindistan ve Nepal'den büyük panayırılara katılmak üzere gelen gezgin tüccarlar için önemli bir ticaret merkeziydi.

Ladakh'in bağımsız bir krallık olduğu 18 yüzyılda sınır bölgesinde önemli bir asker garnizon olan Gar'ın eski surlarının yıkıntıları hâlâ ayakta. Ama eski kentten genye yalnızca Tibetli yöneticinin konutu, maiye-

tinin oturduğu ve çevresinde tüccarların çadırlarını kurduğu kulübeler ile küçük bir tapınak kalmıştır. İngiltere ve Tibet arasında 1904'te imzalanan Lhasa Antlaşması'nın ve bunu izleyen 1906 İngiltere-Çin Sözleşmesi'nin ardından resmen yabancı ticarete açılmıştır. Çin'in 1959'da Tibet'i işgal etmesinden sonra, tartışmalı Ladakh sınır bölgesini güneye ve batıya bağlamak amacıyla yörede yoğun bir yol yapımı başlamıştır. Nüfus (1970'ler tah.) 10.000'den az.

garaba (Gucerat dilinde "tas", "cenin"), Sanskrit dilinde GARBHA, Hindistan'ın Guccerat eyaletinde şenlik zamanlarının popüler dansı. Dairesel düzenli basit ve neşeli bir dansdır. Bir yandan öbür yana hızlı hareketlerle ve el çırpımlarıyla yapılır.

Muson yağmurlarından sonra eylülde yapılan Daşahara şenliğinde testi taşıyan kızlar evden eve dolaşarak *garaba* adı verilen, kapılara asılı ve içinde armağanlar bulunan bezeli kapların çevresinde dans ederler. Daha sonra Bolluk ve Dirlik Tanrıçası Mataci'nin çevresinde dans ederek eğlenirler. Birçok etkinliğin Krişna söylenceleri çevresinde yoğunlaştığı Holi ilkbahar şenliğinde de *garaba* dansları yapılır. Ülkenin, Tamil Nadu ve Racasthan gibi başka kesimlerinde de benzer halk danslarına rastlanır

Garamba Ulusal Parkı, Orta Afrika'da, Zaire'nin kuzeydoğusundaki Haut-Zaire (Yukarı Zaire) bölgesinin Haut-Uélé altbölgesinde ve Sudan sınırına bitişik ulusal park. 1938'de 4.920 km²'lik bir alan üzerine kurulan park Garamba ile Dungu ırmaklarının beslenen Sudan savanalarının uzantısıdır. Parktaki yabanıl hayvanlar arasında ender rastlanan beyaz gergedan, suaygırı ve zürafa bulunmaktadır. Güneyinde fillerin ormancılıkta kullanılmak üzere evcilleştirildiği Ganga-Na-Bodio denen bir fili çiftliği vardır.

garameye katılma, iflas hukukunda, iflas masasının tasfiyesi sırasında, kalan paranın bütün alacaklıların alacaklarını karşılamadığı durumlarda alacaklar oranında dağıtılması.

İflas masasında bulunan malların satılması sonucunda elde edilen para, önce imtiyazlı alacaklılara ödenir. Daha sonra imtiyazsız alacaklılara geçilir. Artan para imtiyazsız alacaklıları ödemeye yetmezse, imtiyazsız alacaklılar arasında alacakları oranında paylaştırılır. Deniz ticaret hukukunda da müşterek avaraya kabul olunan zararları gemi, yük ve navlun arasında, gemi ve yükün değerleri ve navlunun miktarıyla orantılı olarak paylaştırma yoluna gidilir (Türk Ticaret Kanunu m. 1203).

Garamond, Claude, GARAMONT olarak da yazılır (d. 1499 - ö. 1561, Paris, Fransa), Fransız harf yapımcısı ve yayımcı. Basımcılardan bağımsız çalışan ilk harf dökümcülerinden biridir. Latin harflerinin kalıplarını daha yetkin hale getirmiş, bunların Almanya dışındaki bütün Avrupa ülkelerinde gotik harflerin yerini almasını sağlamıştır.

Garamond 1510'larda Antoine Augerau'nun yanında çalışarak etti. 1520'de metal harf dökümcüsü Geoffroy Tory ile çalıştı. 1531'den sonra hazırladığı, o zamana değin kullanılan harflerden daha zarif ve daha kolay okunan Latin harf kalıplarıyla 150 yıl boyunca Avrupalı harf dökümcüleri üzerinde etkili oldu. Yaptığı Yunan harfleri, 19. yüzyılın başlarına gelene değin yapılan her yeni Yunan harf kalıbı için örnek alındı. Garamond 1540'larda Kral I. François'nin isteği üzerine *grecs du roi* diye anılan harfleri yaptı. Onun Girişli Angelos Vergétios'un elyazmalarını örnek alarak hazırla-

dığı bu harflerle, basımcı Robert Estienne(*) saray kütüphanesi için kitaplar bastı. *Grecs du roi*'nin büyük harfleri o dönemde kullanılanlardan daha büyük ve belirgindi.

Garamond 1545'te yayımcılığa başladıysa da başarısızlığa uğradı ve yoksulluk içinde öldü. Bugün kullanılan çağdaş basım harflerinin bir çeşidi (başka kalıplar örnek alınarak yapıldığı halde) yanlış olarak onun adıyla anılmaktadır.

Garand tüfeği bak. M-1 piyade tüfeği

Garanhuns, Brezilya'nın kuzeydoğusunda ki Pernambuco eyaletinin (*estado*) doğu kesiminde kent. Garanhuns Dağlarında, deniz düzeyinden 866 m yüksekte yer alır. 1874'te kent statüsü kazanmıştır. Kahve ve pamuk üreten yerel yönetim biriminin ticaret ve imalat merkezidir. Ayrıca serin iklimi ve şifalı suları ile gözde bir sayfiye yeridir. Kuzeydoğuya, eyalet merkezi Recife'ye ve Pernambuco ile Alagoas eyaletlerindeki öteki kentlere bir demiryolu ve karayollarıyla bağlıdır. Nüfus (1980 geç.) 64.854.

garanti mektubu, deniz ticaret hukukunda, yükleten ya da üçüncü kişinin uğranacak herhangi bir zararı gidermek için taşıyana verdiği yazılı taahhüt. Konşimentoda hasar ya da kötü durumlar belirtilirse, taşıyan bazı sorumluluklardan kurtulur. Ama bu tür konşimentolar uluslararası ticaret alanında temiz sayılmadığından ve bankalarca kabul olunmadığından, yükleten bu tür bir konşimento düzenlenmesini istemez. Bu nedenle uygulamada değişik bir yol bulunmuştur. Taşıyan gerçeğe aykırı olarak temiz konşimento düzenlemekte, yükleten de buna karşılık olarak bir garanti mektubu vermektedir.

Garanti mektubunun hukuki niteliği tartışmalıdır. Uluslararası ticarete, temiz konşimento düzenlenmesinde bir kandırma kastının bulunmaması koşuluyla garanti mektubu geçerli sayılır. Türk Ticaret Kanunu'nun 1064/2. maddesi uyarınca, taşıyanın taşıtan ya da yükletenle anlaşarak konşimentoya gerçeğe aykırı kayıtlar koyması nedeniyle gelecek sorumluluklardan dolayı taşıtan ya da yükletene rücu hakkının varlığını düzenleyen bütün anlaşmalar geçersizdir.

garanti sözleşmesi, belli bir durumun varlığını ya da yokluğunu ya da ileride ortaya çıkıp çıkmayacağını garanti eden ve bu garantinin içerdiği olgunun gerçekleşmemesi durumunda garanti edenin sorumlu olmasını öngören sözleşme. Bir kimsenin bir başkasına karşı belli bir rizikoyu üstlenmesi hükmünü doğurduğundan, kural olarak, yani sözleşmede tersi kararlaştırılmamışsa, olağan dışı durumları ve zorlayıcı nedenleri de kapsar. Garanti verme yoluyla karşı tarafı belli bir girişime yöneltme amacını taşıyabileceği gibi bir üçüncü kişinin girişimini ya da eylemini taahhüt etme amacına da yönelik olabilir. Türk hukukunda ikinci durum Borçlar Kanunu'nun 110. maddesinde "başkasının edimini borçlanma" adı altında düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, bir üçüncü kişinin edimini başka birine karşı borçlanan kimse, edimin bu üçüncü kişi tarafından yerine getirilmemesinden doğan zararın tazminiyle yükümlüdür. Maddedeki "üçüncü kişinin edimi" deyimini yalnızca sözleşmenin kurulmasını değil, aynı zamanda sözleşmenin yerine getirilmesini hatta sözleşme ilişkisi dışında kalan herhangi bir eylemi de içerebilir.

Garanti sözleşmesi kefillik sözleşmesine yaklaşmakla birlikte farklı bir nitelik taşır. Garanti sözleşmesi üçüncü kişinin borcundan (asıl borç) bağımsız bir borcu, yani

garanti verenin borcunu içerir. Oysa kefillik sözleşmesinde kefilin borcu asıl borca bağlı ikincil nitelikte bir borçtur. Kefil, alacaklı ile asıl borçlu arasındaki bir borcun yerine getirilmemesi durumunda, bunu kendisinin yerine getireceğini garanti eder. Bu nedenle asıl borç herhangi bir yoldan düştüğünde kefilin borcu da ortadan kalkar. Oysa garanti verenin borcu bu gibi durumlarda kendiliğinden ortadan kalkmaz. Bundan başka edimi borçlanan üçüncü kişi, garanti alan kimseye karşı bu edimi yerine getirme yükümlülüğü altına girmez. Çünkü üçüncü kişi kendi bilgisi olmadan yapılan bir sözleşmeyle borç altına sokulamaz.

Garaşanin, İlija, asıl adı ILIJA SAVIC (d. 28 Ocak 1812, Garaşi, Sırbistan - ö. 28 Haziran 1874, Belgrad), 1852'de ve 1861-67 arasında iki kez başbakanlık yapan Sırp devlet adamı.

Ünlü bir tüccarın oğluydu. 1834'te gumruk memuru oldu. 1837'de orduya girdi; albaylığa kadar yükselerek komutanlık görevlerinde bulundu. Obrenović ve Karageorgević hanedanları arasındaki iktidar mücadelesinde Obrenovićleri desteklediğinden, Prens Miloš Obrenović'in tahttan çekildiği 1839'da sürgüne gönderildi. Ama sonradan saf değiştirerek 1842'de Prens Mihailo Obrenović'in tahttan indirilip yerine Prens Aleksandar Karageorgević'in geçirilmesine yardımcı oldu. Bu hizmeti karşılığında 1843'te işleri bakanlığına, 1852'de de başbakanlığa ve dışişleri bakanlığına getirildi. 1844'te hazırladığı bildirgeyle Osmanlı yönetiminde yaşayan Hristiyanları genel bir ayaklanma başlatmaya ve bütün Sırpıların ortaçağdaki Sırp imparatorluğunu yeniden kurmak üzere birleşmeye çağırdı. 1848 Macar Devrimi sırasında Avusturya İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan Güney Slavları özgürlüklerine kavuşturma umudu Aleksandar'ın tarafsızlık kararı yüzünden gerçekleşmedi. Batıcı görüşlerden ötürü kendisine güvenmeyen Rusların baskısıyla, 1853'te Aleksandar tarafından görevden alındı. Prens Aleksandar'ın 1858'de tahttan çekilmesinde önemli rol oynadı, ama Miloš Obrenović'in ikinci kez prens olduğu 1858-60 arasında siyasetle uğraşmadı.

Miloš'un yerine Prens Mihailo Obrenović'in geçmesinin ardından 1861'de başbakan ve dışişleri bakanı yapılan Garaşanin, 1867'ye değin bu görevleri yürüttü. Başbakanlığının ilk yıllarında liberal yasalar ve etkin bir bürokrasi aracılığıyla Sırbistan'ı modernleştirmeye çalıştı. Dış politikada ise bildirgesinde açıkladığı planı gerçekleştirme çabasına girişti. 1856'da toplanan Paris Kongresi'nde büyük devletlerin Sırbistan'ın özerkliği konusunda toplu güvence vermeleri, o sırada görevde olmamasına karşın Garaşanin'in başansı olarak görüldü. 1867'ye değin ise Osmanlı devlet memurlarının ve askerlerinin Sırbistan'dan çekilmelerini sağladı. Bu arada 1866'da Karadağ, 1867'de Yunanistan, 1868'de de Romanya ile ittifak antlaşmaları imzalayarak ilk Balkan İttifakı'nın oluşturulmasına katkıda bulundu. Büyük Sırbistan düşünü gerçekleştirmek için Arnavutlarla ve Bosna'da yaşayan Sırplarla gizli anlaşmalar da yaptı.

Garaşanin, Prens Mihailo'nun kuzeni Katarina Konstantinović ile evlenme isteğine karşı çıktığı için 1867'de görevden alındı. 1868'de Prens Milan Obrenović'in tahta çıkmasından sonra siyasetten çekildi.

Garbett, Cyril Forster (d. 6 Şubat 1875, Tongham, Surrey - o. 31 Aralık 1955, York,

İngiltere). York başpiskoposu. Piskoposluk bölgelerinde, özellikle Londra'nın Southwark semtinde gözlediği yoksulluğa ilişkin raporları (1919-32) İngiltere Kilisesi içinde toplumsal bir bilinç doğmasını sağlamıştır.

Oxford'da Keble College'da öğrenim gördü. 1900-09 arasında yardımcı papaz, 1909-19 arasında (o dönemde önemli bir bölge olan) Portslouth piskopos yardımcısı, ardından da Southwark piskoposu oldu (1919-32). Buralarda düzeni sağladı, kiliseler yaptırdı ve kenar mahallelerdeki kötü yaşam koşullarına kamuoyunun dikkatini çekti. Daha sonra gönderildiği Winchester piskoposluğunda (1932-42) görev alanını kendi yönetimleri ve yetenekleri bakımından yetersiz buldu. 1942'de York başpiskoposluğuna atandı. Bu görevde sağduyusu, konuşmalarını özenle hazırlaması, sokaktaki insanların toplumsal, siyasal ve dinsel sorunlara ilişkin düşüncelerini yalın bir dille dile getirebilme yeteneği ile ülke çapında ün kazandı. Bu dönemdeki kitapları *The Claims of the Church of England* (1947; İngiltere Kilisesi'nin Talepleri), *Church and State in England* (1950; İngiltere'de Kilise ve Devlet) ve *The Church of England Today* (1953; Günümüzde İngiltere Kilisesi) İngiltere kilisesinin bir tarihçesini verir.

Garbiya, el- Aşağı Mısır'da, Orta Nil Deltasında il (*muhafaza*). Doğudan ve batıdan Nil'in Dimyat ve Reşid kollarıyla, kuzeyden Kâfrû's-Şeyh, güneyden de el-Minufiye ılıyle çevrilidir. Yüzölçümü 1.942 km²'dir. Kültür etkinlikleri ve ulaştırma hizmetleri 1836'dan beri yönetim merkezi olan Tanta'da(*) yoğunlaşmıştır. Müslüman egemenliğinin ilk dönemlerinden beri bir yönetim birimi olan el-Garbiya önceleri orta delta bölgesinin tümünü içine alıyordu. 1949'da kuzey bölümünde, adını eski kral I. Fuad'dan alan Fuadiye ili kuruldu; krallığın yıkılmasından (1952) sonra 1955'te bu ilin adı Kâfrû's-Şeyh olarak değiştirildi. Günümüzde el-Garbiya'nın güneyinde nüfus yoğunluğu km²'de 775 kişiyi aşar.

Toprakları verimli ve düz, sulama kanallarını ağı gelişkin olan ilde pamuk yetiştirilir. Pirinç, tahıl ve meyve tarımı da önemlidir. Zifta'daki baraj Dimyat Irmağının su düzeyini yükselterek hem bu yöredeki, hem de kuzey ve doğudaki kanallara su gitmesini sağlar. Sanayileri temelde tarıma dayanan önemli pazar kentleri Zifta, Besyün ve Tanta'dır; el-Mahalletü'l-Kübra önemli bir dokumacılık merkezidir. Reşid Irmağının sağ yakasında kurulu Kâfrû'z-Zeyyat'ta sabun ve kimya sanayisi tesisleri ile ülkenin en büyük çirçir fabrikaları yer alır. Antik Sais kenti, ilin kuzeybatı kesiminde, Reşid'in sağ yakasında. Sa'l-Hagar köyünün kuzeyindedir. Kahire'den gelen demiryolu Tanta'da ikiye ayrılır; batı kolu İskenderiye'ye, doğu kolu Dimyat'a gider. Ana hattın ayrılan kollar ilin öteki kasabalarına ulaşım hizmeti verir. Nüfus (1990 tah.) 3.113.000.

Garbo, Greta, asıl adı GRITA LOVISA GUSTAFSSON (d. 18 Eylül 1905, Stockholm, İsveç - ö. 15 Nisan 1990, New York kenti, ABD), sinema oyuncusu. 1920'lerde ve 1930'lardaki filmleriyle sinemanın en büyüleyici, en sevilen yıldızlarından, olağanüstü güzelliği ve oyun gücüyle beyazperdenin yarattığı ilahelerden biri olmuştur. Genç yaşta ve ununun doruğundayken sinemayı bırakıp gözlerden uzak kalmayı seçmesi, gizemli yaşamını bir efsaneye donuşturmuştur.

Yoksul bir ailenin kızı olarak doğdu. On dört yaşında bir berberde çalışmaya başladı. Bir süpermarkette tezgâhtarlık, daha sonra da modellik yaptı. Bir iki reklam filminden sonra ilk sinema filmi olan *Luffar-Petter*

Garbo, 1928

Collection of the Museum of Modern Art, New York
fotograf: Edward Steichen

(1922; Serseri Petter) adlı komedide rol aldı. 1922-24 arasında Stockholm'deki Kraliyet Tiyatrosu'nda eğitim gördü. Bu dönemde ünlü İsveçli yönetmen Mauritz Stiller ile tanıştı. Stiller ona *Gösta Berlings Saga* (1924; *Gösta Berling Efsanesi*) filminde önemli bir rol verdi, sinemada kullanacağı Greta Garbo adını taktı ve sinema oyunculuğu tekniklerini öğretti. 1925'te Metro-Goldwyn-Mayer, Inc. ile anlaşma imzalarken, Garbo ile de bir anlaşma yapılması koşulunu ileri sürdü ve kabul ettirdi. Garbo ile Stiller ABD'ye birlikte gittiler.

Garbo, ABD'de büyük bir kampanyayla tanıtıldı, 24 filmde başrol oynadı. Bunların en önemlileri arasında *The Torrent* (1926; Sel), başrollerini dönemin sevilen oyuncularından John Gilbert ile birlikte oynadığı *Flesh and the Devil* (1927; *Ten ve Şeytan*) ve *Love* (1927; Aşk), *Wild Orchids* (1929; *Vahşi Orkide*), etkileyici sesli sinemada da başarısını kanıtlayarak *Anna Christie* (1930), *Mata Hari* (1932), *Grand Hotel* (1932; *Büyük Otel*), *Queen Christina* (1933; *Kraliçe Christina*), *Anna Karenina* (1935), *Camille* (1936; *Kamelyalı Kadın*), *Conquest* (1937; *Kontes Walewska/Umutsuz Aşk*) ve komediye olan şaşırtıcı yatkınlığını ortaya koyduğu *Ninotchka* (1939; *Gulmeyer Kadın*) sayılabilir.

Eleştirilenlere ve birlikte çalıştığı yönetmenlere göre Garbo'nun, kamera karşısında doğru olanı yapmak konusunda şaşmaz bir içgudusu vardı. Büyük yeteneği, eşsiz güzelliği ve kamuoyuna aldırmanın tavırla kendine sinema tarihinde benzeri olmayan bir yer edinmişti. Otuz altı yaşında sinema dünyasından ayrıldı ve New York kentinde, köşesine çekilmiş olarak yaşamaya başladı. Unutulmaz oyunculuğu 1954'te özel bir Oscar'la ödüllendirildi. Yaşamoykülleri arasında John Brainbridge'in yazdığı *Garbo* (1974) ve Metro-Goldwyn-Mayer belgelerinden hazırlanan *Garbo: A Portrait* (1980; *Garbo: Bir Portre*) sayılabilir.

Garborg, Arne Evensen, ADNE olarak da yazılır (d. 25 Ocak 1851, Time - ö. 14 Ocak 1924, Asker, Norveç), romancı, şair, oyun ve deneme yazarı. Edebiyatta yaklaşık 1850'lere değin Norveç'in tek yazı dili olan resmi Dan-Norveç dili yerine büyük ölçüde kırsal kökenli, arı bir dil olan Yeni Norveç

dilinin (Nynorsk) kullanılmasını savunanlar arasında yer almış, yapıtlarıyla bu dilin edebi olanaklarını gösteren ilk büyük yazarlardan biri olmuştur. Yaşamı gibi yapıtlarında da en çok toplumsal reformla ilgilenmiştir.

Öğretmen yetiştiren bir okulda öğrenim gördü. Bir süre öğretmenlik edip gazetelerin yazı işlerinde çalıştıktan sonra Kral Frederik Üniversitesi'ne gitti. Bir çiftçi olan babasının dinsel vicdanının zorlaması yüzünden intihar etmesi Garborg'un dinde öğretilere bağlılığa, özellikle de kendi ailesinin Pietizmine sürekli karşı çıkmasına yol açtı. Hristiyanlığı Tolstoy gibi toplumsal ve ruhsal bir devrim olarak görüyordu. Sonraları daha sola kayarak sosyalizm, anarşizm ve özgür aşk ile ilgilendi, ama hangi konuda olursa olsun bağnazlığa her zaman düşman oldu.

Çok yönlü ve üretken bir yazar olan Garborg, ikinci romanı *Bondestudentar* (1883; Köylü Öğrenciler) ile zamanının büyük yazarları arasına katıldı. Başkentte okuyan kırsal kökenli bir öğrencinin çabalarını anlattığı romanda kırsal ve kent-sel yaşam arasındaki kültürel çatışmayı ortaya koydu. Bu romanındaki doğacı yaklaşımı, Almanya'da edebiyat ödülü kazanan *Hjaa ho mor* (1890; Annemde) ile sonraki yapıtlarında geliştirdi. Garborg'un başyapıtı Yeni Norveç dilinde yazdığı *Haugtussa* (1895) adlı şiir çevrimiydi. Bir genç kızın doğaüstü güçlere inancının anlatıldığı bu dizi Edvard Grieg tarafından bestelendi. Garborg'un çevirileri arasında *Odyssea* (1918), *Mahabharata*'nın (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) bir bölümü (1921) ve karısıyla birlikte kurduğu Nynorsk tiyatrosunda sahnelenen, Baron Ludvig Holber'in *Jeppa På Bjerget* (1921) adlı klasik komedisi bulunmaktadır.

García II (d. 1042 ? - ö. 22 Mart 1090, Luna Kalesi, Aragon), 1065'ten 1071'e değin Galicia kralı.

I. Fernando (Büyük) 1065'te topraklarını üç oğlu arasında paylaştırarak Leon'u VI. Alfonso'ya, Kastilya'yı II. Sancho'ya, Portekiz'in bir bölümü ile Galicia'yı da en küçük oğlu II. García'ya verdi. II. Sancho despot ve kuşkucu bir kişi olan García'nın topraklarını elinden alarak, onu Sevilla'daki Magrip sarayına sürgüne gönderdi. VI. Alfonso ve kız kardeşi Urraca ile iktidar mücadelesine giren II. Sancho'nun öldürülmesi üzerine Aragon'a dönen García, denetimi ele geçirmiş olan VI. Alfonso'nun emriyle tutuklandı ve Luna'daki kaleye hapsedildi (1073). Ölümüne değin hapsedildi. Yaşamı ortaçağda çok tutulan Kastilya romans ve şiirlerine konu oldu.

García (I) (ö. y. 860), Pamplona ve çevresinde yaşayan Navarrahıların kendini kral ilan etmiş önderi. Yaşamına ilişkin bilgilerin bir bölümü efsanelere dayanır. Önceleri Asturias kontu ve vasaı olduğu, birçok kenti Magripililerden geri aldığı söylenir. 860'ta Magripililere tutsak düşen oğlu Fortün (ya da Fortunio) 880'e doğru salıverildikten sonra kendini Pamplona kralı ilan etti. Fortün'un 905'te ölmesinin ardından başa geçen I. Sancho Garcés, Pamplona'nın tartışmasız ilk kralı olarak hüküm sürdü.

García I (ya da II) Sanchez (d. 919/921 - ö. 970), 925'ten 970'e değin Pamplona (Navarra) kralı. I. Sancho Garcés ile Kraliçe Toda Aznar'ın oğluydu. Tahta, kuzeni olan Endülüs Emevi halifesi III. Abdurrahman'ın yardımıyla çıktı. Hükümdarlığının son dönemi Kastilya kontu Fernán González'e karşı savaşlarla geçti. Fernán González'in tahttan indirdiği Leon kralı I. Sancho'nun Navarra'ya sığınmasının ar-

dından González'le savaşıma başladı. 960'ta González'i tutsak aldı ve onu yıllarca hapsede tuttu. Yerine oğlu II. Sancho Garcés geçti.

García II (ya da III), lakabı TİREK GARCÍA. İspanyolca GARCÍA EL TREMULO (ö. 1005), yaklaşık 994'ten 1005'e değin Pamplona (Navarra) ve Aragon kralı. II. Sancho Garcés'in oğluydu. Müslümanların kuşattığı Kastilya'ya yardım etmek için Ebu Amir el-Mansur'un ordularına karşı savaştı. Bunun üzerine ordularıyla Navarra üzerine yürüyen Mansur (1002), San Millán de la Cogolla Manastırı'nı yaktı. Bu olaydan üç yıl sonra ölen García'nın yerine III. Sancho Garcés (Büyük) geçti.

García III (ya da IV) (ö. 1 Eylül 1054, Atapuerca, Kastilya), 1035'ten 1054'e değin Pamplona (Navarra) kralı. Babası III. Sancho (Büyük) eski bir beleneğe uyarak İspanyol topraklarını dört oğlu arasında bölüştürdü. I. Fernando Kastilya'yı, Gonzalo Sobrarbe'yi ve Ribagorça'yı (bugün Huesca), I. Ramiro Aragon'u, III. García ise Kastilya'nın bazı bölümleriyle Pamplona topraklarını aldı. García, Leonlularla giriştiği savaşta kardeşi Kastilya kralı I. Fernando'ya yardım etti. Daha sonra Fernando'nun elindeki Kastilya topraklarını geri almak için açtığı savaş sırasında Atapuerca Çarpışması'nda öldü. Yerine oğlu IV. Sancho geçti.

García IV (ya da V) (ö. 21 Kasım 1150, Lorca, Navarra), 1134'ten 1150'ye değin Pamplona (Navarra) kralı. Navarra kralı IV. Sancho'nun torunu, El Cid'in kızı Cristina ile Monzón lordu Ramiro Sánchez'in oğluydu. Aragon ve Navarra kralı I. Alfonso'nun 1134'te ölmesinin ardından Aragonlular Alfonso'nun kardeşi II. Ramiro'yu kral ilan ettiler. Bunun üzerine ayaklanan Navarralılar, García'yı tahta çıkarak Aragon ve Navarra tahtının yeniden Navarralılara geçmesini sağladılar. García, Leon ve Kastilya kralı VII. Alfonso'nun (İmparator) vasalı olduğunu ilan ederek Aragon ile Navarra arasındaki birliğin bozulmasına neden oldu. Ertesi yıl Kastilya ile arası açılınca, Kastilya ve Aragon'a karşı Portekizlilerle ittifak kurdu. II. Ramiro'nun tahttan çekilmesinin (1137) ardından İspanya krallıkları arasında 1149'a değin sürer savaş ve entrikalara karşın, VII. Alfonso ile birlikte Muvahhitlere karşı mücadele etti ve 1147'de Almería'nın fethine katıldı. Ölümünden sonra yerine oğlu VI. Sancho geçti.

García, Carlos Polestico (d. 4 Kasım 1896, Talibon - ö. 14 Haziran 1971, Quezon kenti, Filipinler), Filipinler Cumhuriyeti'nin dördüncü başkanı. 1923'te hukuk öğrenimini tamamladı. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra Filipin Kongresi'ne seçildi. Ardından kendi bölgesi Bobol'da vali, 1941-53 arasında da senatör oldu. II. Dünya Savaşı'ndaki Japon işgali sırasında, direniş hareketine katıldı. 1953'te Milliyetçi/Parti'nin adayı olarak başkan yardımcılığına seçildi. Bu görevinin yanı sıra 1953-57 arasında dışişleri bakanlığını da yürüttü. Mart 1957'de Başkan Ramon Magsaysay'ın ölümü üzerine Filipinler Cumhuriyeti başkanı oldu. Aynı yıl dört yıllık bir dönem için başkanlığa seçildi. Başkanlığı süresince ülkesiyle ABD arasındaki güçlü bağları korudu ve komünist olmayan Asya ülkeleriyle daha yakın ilişkilere girmeyi amaçladı. Kasım 1961'deki başkanlık seçimlerinde, yardımcısı Diosdado Macapagal karşısında yenilgiye uğradı.

García, Manuel (Patricio Rodríguez) (d. 17 Mart 1805, Madrid - ö. 1 Temmuz 1906,

Londra), Avrupa'da 19. yüzyılın en tanınmış şan öğretmeni.

Unlu tenor Manuel del Popolo Vincente García'nın oğluydu. Sahneye ilk kez 1825'te New York'ta babasının opera topluluğunda Rossini'nin *Il barbiere di Siviglia* (1816; *Sevil Berberi*) adlı operasında Figaro rolüyle çıktı. 1825'te Paris'teyken şan öğretmenliği yapmak için sahnedan ayrıldı. 1847'de Paris Konservatuarı'nda şan öğretmenliği yaptı ve 1848'den 1895'e değin de Londra Kraliyet Müzik Akademisi'nde ders verdi. Yetiştirdiği birçok öğrenci arasında Jenny Lind ve Mathilde Marchesi de vardır.

García insan sesi üzerine kapsamlı araştırmalar yapmıştır; laringoskop da onun buluşudur. *Mémoires sur la voix humaine* (1840, İnsan Sesine İlişkin Anılar) adlı kitabı temel bir yapıt haline gelmiş, *Traité complet de l'art du chant* (1847; Şan Sanatı Üzerine Kapsamlı Bir İnceleme) ise konunun klasiklerinden biri olmuştur. García'nın etkisi 20. yüzyılda da sürmüştür.

García, Manuel del Popolo (Vicente) (d. 22 Ocak 1775, Sevilla, İspanya - ö. 2 Haziran 1832, Paris, Fransa), döneminin en iyi şarkıcılarından olan İspanyol tenor ve besteci. On yedi yaşındayken ilk kez İspanya'nın Cádiz kentinde, kendi bestelediği şarkıların da yer aldığı bir operette sahneye çıktı. 1800'de Madrid'de 90'ı aşan operalarından birincisi olan *El Preso* sahnelendi. 1808-11 arasında Paris'te, 1811-16 arasında da İtalya'da sahneye çıktı ve beste yaptı. İtalya'dayken, Rossini onun için *Il barbiere di Siviglia*'daki (*Sevil Berberi*) Almaviva rolünü yazdı. García daha sonra çoğunlukla Londra ve Paris'te çalıştı. 1825'te bir opera kumpanyası kurarak oğlu Manuel ile iki ünlü kızı Maria Malibran ve Pauline Viardot-García'yı yanına aldı. Bu kumpanya ile New York kentine ve Meksika'ya gitti. Canlı şarkıları ve ustalık süslemeleriyle övgü toplayan García'nın ilkeleri ve yöntemleri, oğlu Manuel García tarafından *Traité complet de l'art du chant* (1847; Şarkı Söyleme Sanatı Üzerine Eksiksiz İnceleme) adlı yapıtta toplanmıştır.

García de la Huerta, Vicente (Antonio) (d. 9 Mart 1734, Zafra - ö. 12 Mart 1787, Madrid, İspanya), İspanyol oyun yazarı, şair ve eleştirmen. *Raquel* (1778) adlı yeni-klasik trajedisi bir dönem için 18. yüzyıl İspanya'sının en başarılı trajik oyunu kabul edilmiştir.

Kraliyet Kütüphanesi'nde (sonradan Ulusal Kütüphane) görevli olan García, Oran'da siyasi tutuklu olarak bulundu; *Raquel* de orada sahnelendi. Sophokles ve Voltaire'i okumuş ve çevirmişti; buna karşılık eleştirmen olarak başarılı değildi. İspanyol edebiyatının Altın Çağ(*) oyunlarını derlediği 16 ciltlik *Teatro español* (1785-86; İspanyol Tiyatrosu) adlı yapıtında kişisel bir yaklaşımla klasik tiyatroya duyduğu ilgiyi yansıtırken, Lope de Vega, Juan Ruiz de Alarcón ve Altın Çağ'ın birçok başka önemli tiyatro yazarına hiç yer vermedi.

García Gutiérrez, Antonio (d. 5 Temmuz 1813, Chiclana - ö. 26 Ağustos 1884, Madrid, İspanya), oyun yazarı. *El trovador* (1836; Trubadur) adlı oyunu, İspanya'da romantizm akımının en gözde ve başarılı oyunu sayılır. İtalyan besteci Giuseppe Verdi'nin *Il trovatore* (1853'te sahnelendi) operası, bu oyuna dayanır.

Kısa bir süre tip okuduktan sonra, başarılı bir oyun yazarı olmak umuduyla yürüyerek Madrid'e gitti. Hiç parası olmadığı için orduya yazıldı ve birçok yeri dolaştı. Ömrünün son yıllarını çeşitli devlet görevlerinde

geçirdi. Son görevi Arkeoloji Müzesi müdürlüğüydü.

García Lorca, Federico (d. 5 Haziran 1898, Fuente Vaqueros - ö. 1920, Ağustos, 1936, Granada, İspanya), İspanyol şair ve oyun yazarı. Ölüm üzerine şiirleri ve *Bodas de sangre* (1933, Kanlı Düğün, 1966), *Yerma* (1934; *Yerma*, 1962) ve *La casa de Bernarda Alba* (1936, *Bernarda Alba'nın Evi*, 1965) adlı oyun uçlemesi ile tanınır. İspanya İç Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra, Milliyetçiler tarafından kurşuna dizilmiştir.

Yaşamı. Babası çiftçi, annesi öğretmendi. İlk piyano derslerini oğlunun müzik yeteneğini fark eden annesinden aldı. Ailesi Granada'ya taşınınca orada bir Cizvit okuluna girdi. Sonra da babasının isteği üzerine Granada Üniversitesi'nde hukuk okudu. Ama çok geçmeden edebiyat, resim ve müzik ile uğraşmak üzere hukuku bıraktı. Usta bir besteci ve yetkin bir yorumcu olan Lorca, arkadaşları arasında "müzikçi" olarak tanınıyordu. 1918'de Kastilya gezisinden esinlenerek yazdığı *Impresiones y paisajes*'i (İzlenimler ve Manzaralar) yayımlaması herkesi şaşırttı. Bu duzyazı yapıt Lorca'nın yakında "yazar" olarak da tanınabileceğini gösteriyordu.

1919'da Madrid Üniversitesi'nde sanatta yeniliklere açık gençlerin bir araya geldiği Residencia de Estudiantes adlı öğrenci yurduna yerleşti. Başkentün kültür merkezi durumundaki bu büyük üniversitede ressam Salvador Dalí, sinema yönetmeni Luis Buñuel ve şair Rafael Alberti gibi kendi kuşağından sanatçılarla arkadaşlık kurdu. Şair Juan Ramón Jiménez gibi kendinden daha yaşlı ünlülerle de gene orada tanıştı.

Residencia'daki ilk iki yılı içinde Lorca'nın şiirleri İspanya'daki bütün edebiyat çevrelerine yayıldı. Oysa yapıtlarından hemen hiçbirini yayımlamamıştı. "Şiir okunmak içindir; kitaba girdi mi ölür," diyordu. Bu yüzden de şiirlerini ve oyunlarını Residencia'da ve Madrid'in başka yerlerinde ortaçağ trubadurları gibi kendisi okuyordu. Lorca'nın yazarlık yaşamı boyunca yapıtlarının çoğu yayımlanmadan çok önce kulağtan kulağa yayıldı.

Bir yandan deneysel şiirler yazan Lorca, bir yandan da *El maleficio de la mariposa* (Kelebeğin Nazarı Değdi) adlı ilk oyunu üzerinde çalışıyordu. Şiirleri sonradan *Libro de poemas* (1921; Şiirler Kitabı), *Primeras canciones* (1936; İlk Şarkılar) ve *Canciones* (1927; Şarkılar) adlarıyla yayımlandı. 1920'de Madrid'deki Eslava Tiyatrosu'nda

García Lorca, Serrano nun yağlıboya çalışması, 1935
Arquivo Mas

sahneye konan oyunu ise ilk geceden sonra gösterimden kaldırıldı.

Lorca dehasının en yatkın olduğu alanı, 1922'de Granada'daki Fiesta de Cante Jondo halk müziği şenliğinde, ünlü besteci Manuel de Falla ile birlikte giriştiği ortak çalışmada buldu. Müzik ve şiir alanındaki eğilimleriyle ruhsal dürtülerini halk ve Çingene müziği geleneklerinde ortaya koyabiliyordu. 1922'de yazdığı *Poema del cante jondo* (1931; Cante Jondo Şiiri) ve 1924-27 arasında yazdığı *Romancero gitano* (1928; Çingene Türküleri, 1969) adlı yapıtları bu çözümlü dile getiriyordu. Çingene Türküleri'nde yer alan 18 şiirde, geleneksel bir edebi biçim olan İspanyol baladının (romans) eski büyüsunu çarpıcı yeni imgelerle birleştirdi.

Lorca bu arada bir yandan da oyun yazıyordu. Bu alandaki ilk başarısını 1927'de Barcelona'da Salvador Dalí'nin dekorlarıyla sahnelenen *Mariana Pineda*'nın şiirsel ve romantik manzum oyunuyla elde etti. Desenleri de ilk kez aynı yıl, aynı kentte sergilendi.

1928'de Çingene Türküleri'nin yayımlanması Lorca'ya uluslararası bir ün kazandırdıysa da mutluluk getirmedi. Kendi deyişle "Çingene severliği"nin efsaneleşmesinden duyduğu rahatsızlık ve "yaşamımın en acılı dönemlerinden biri" olarak nitelendirdiği duygusal bir bunalımın verdiği acıyla 1929-30 yıllarında ABD ve Küba'da biraz huzur ve yeni bir esin kaynağı aramaya çıktı. Ölümünden sonra 1940'ta yayımlanan *Poeta en Nueva York* (Ozan New York'ta) şiiri de bu geziden doğdu. Şiirinde makineleşmiş bir uygarlıkta, yaşamın içinde ölümü görmenin dehşetini, çarpıcı bir biçimde bir araya getirilmiş katı, ürpertici imgelerle aktardı.

1931'de Lorca İspanya'ya geri dönmüş ve sonradan *Diván del Tamarit* (1936; *Tamarit Divanı*) adıyla basılacak olan şiirlerinin yanında yeni oyunlar yazmaya başlamıştı. Çocukluktan beri kuklalara duyduğu tutku dolu hayranlığı dile getirebilmek için *Los títeres de cachiporra* (Kuklalar Tiyatrosu) ve *Retablo de Don Cristóbal* (Don Cristóbal'ın Kukla Oyunu) adlı iki kukla oyunu yazdı. Ama bunlarda bile Lorca'nın hüznünden izler vardı.

İspanya'da cumhuriyet kurulduktan sonra Lorca kendini tümüyle tiyatroya verebildi. Bu dönemde La Barraca adlı bir öğrenci topluluğu Milli Eğitim Bakanlığı'nın parasal desteğiyle 1932'den 1935'e değin klasik tiyatro yapıtlarını, eğitimsiz işçi ve köylülere tanıttı. Topluluğun kurucusu, yöneticisi, yöneticisi ve müzikçisi olan Lorca, Lope de Vega, Calderón de la Barca ve Cervantes'den oyunlar sahneye koyarak tiyatrodaki büyük deneyim kazandı.

Lorca'nın halk oyunları üçlemesinin ilk oyunu olarak 1933'te sahnelenen *Kanlı Düğün* bu çalışmaların sonucunda ortaya çıktı. Oyunun teması bir gazete haberinden alınmıştı: Düğün günü gelin, gizlice sevdiği adamla birlikte kaçıyor, sonunda iki erkek birbirini öldürüyordu. Lorca'nın oyununda kişiler kaderin kurbanıdır; başka türlü davranmak ellerinden gelmez. İlkel tutkular ile uygarlığın amansız namus anlayışı arasındaki çatışmanın tuzakına düşmüşlerdir ve çatışma ölümle sonuçlanacaktır.

1934'te Lorca boğa güreşçisi bir arkadaşının yaralanıp ölmesi üzerine *Llanto por Ignacio Sánchez Mejías* (1935; *Ignacio Sánchez Mejías'a Ağut*, 1969) şiirini yazdı. Lorca'nın en iyi şiiri, modern İspanyol

edebiyatının en yetkin ağıtı ve hatta bütün edebiyatlardaki en başarılı ağıtlardan biri olan bu şiir, sürekli yinelenerek yankılanan, akıldan kolay kolay çıkmayacak, hüznü dolu "A las cinco de la tarde" (Akşamüstü saat beşte) nakaratı ile sürer. Aynı yıl Lorca'nın halk oyunları üçlemesinin ikincisi ve *Kanlı Düğün* ile birlikte, 20. yüzyılın az sayıdaki başarılı şiirsel trajedilerinden biri olan *Yerma* sahnelendi. *Yerma*'da çocuğu olmadığı için çaresizlik içinde kısır kocasını öldüren bir kadının çektiklerini konu alan Lorca, Haziran 1936'da bir akşam, arkadaşlarının evinde üçlemenin son oyunu olan *Bernarda Alba'nın Ev'i*ni okudu. Hemen bütün düzyazı biçiminde olan bu oyunda despot annelerin tarafından zorla bir yas evinde tutulan, kin ve şehvet duygularıyla yanıp tutuşan dört kız kardeş anlatılıyordu.

İç Savaş başlayınca Lorca temmuzda Madrid'den ayrılarak Granada'ya gitti. Ama yapıtlarından hiç eksik olmayan şiddet ve acı ölüm onun da kaderinde vardı. Granada'da bir gece, Milliyetçiler tarafından yarılanmadan kurşuna dizildi.

Değerlendirme. Konuları nerede geçerse geçsin, Lorca'nın yapıtlarındaki temalar evrenseldir: Aşk ve şehvet, ölüm, analık, yoksul ve zavallı insanlara duyulan kardeşçe acıma ve hepsinden önemlisi, ilkel tutkularla örf ve âdetler çatıştığında ortaya çıkan acımasızlık, şiddet ve ölüm. Şiirindeki temel tutku ise, çoğunlukla somut, tensel, yakıcı, insanın içini titreten, bazen gerçeküstü bir yapıya sahip imge ve simgelerle dile getirilir. García Lorca 20. yüzyılın en büyük şairlerinden biridir.

Lorca'nın şiirleri Türkçede *Seçme Şiirler* (1962), *Bütün Şiirler* (1974, 1989), *Şiirler Kitabı... Şarkılar* (1983), *Gümüş Olmak İstiyorum* (1988), *Zambak ve Gölge* (1990) gibi çeşitli kitaplarda toplanmıştır. Türkçeye çevrilen öbür oyunları *La tragicomédie de don Cristóbal y la sena Rosita* (1928; *Don Cristóbal ile Doña Rosita'nın Acıklı Guldürüsü*, 1960), *La zapatera prodigiosa* (1926; *Eskici'nin Tazesi*, 1983), *Doña Rosita la soltera, o el lenguaje de las flores* (1935; *Kızkurusu Gül Hanım ya da Çiçeklerin Dili*, 1983) ve *El amor de don Perlimplín con Beliza en su jardín*'dir (1928; *Don Perlimplín ile Beliza'nın Bahçede Sevişmesi*, 1965).

Lorca'nın oyunları Türkçede *Bütün Oyunları* (1982-83, 2 cilt) adı altında toplanmıştır.

García Márquez, Gabriel (d. 6 Mart 1928, Aracataca, Kolombiya), Kolombiyalı roman ve öykü yazarı. Latin Amerika edebiyatında büyölse gerçekçilik olarak anılan akımın önde gelen adlarından. 1982'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır.

Yoksul bir aileden geliyordu. Bogotá'daki Kolombiya Ulusal Üniversitesi'nde ve Cartagena Üniversitesi'nde hukuk ve gazeteci-

García Márquez
Carrington Gazetesi Arşivi

lik öğrenimi gördü. 1948'de gazeteciliğe başladı; Cartagena, Barranquilla ve Bogotá'da çalıştı. 1950'lerin sonlarında, Bogotá'da çıkan *El Espectador* adlı günlük gazetesinin Roma ve Paris muhabirliklerini yaptı. 1958'de Kolombiya'ya döndü ve gene gazeteci olarak Caracas'a gitti. 1959-61 arasında Kolombiya, Havana ve New York'ta Küba haber ajansı La Prensa'nın muhabiri olarak çalıştı. 1960'larda Mexico'da senaryo yazarlığı ve gazetecilik yaptı, bir basın ajansında çalıştı. 1973'te Barselona'ya taşındı. 1970'lerin sonlarında Meksika'ya döndü. 1980'lerin başında, sol siyasal görüşleri nedeniyle, ülkesi Kolombiya'da ve ABD'de seyahat özgürlüğü zaman zaman kısıtlandı.

García Márquez öykü yazmaya 1940'ların sonlarında başladı. Yayımlanan ilk önemli yapıtı *La hojarasca*'ydı (1955; *Yaprak Fırtınası*, 1982, 1990). Gerçekçilikle düşsel öğeleri birleştiren kendine özgü üslubu ve sonraki yapıtlarının da arka planını oluşturan düşsel Kolombiya köyü Macondo, ilk kez bu kitabında ortaya çıktı.

1958'de, Kolombiya'daki *Mito* adlı dergide yayımlanan *El coronel no tiene quien le escriba* (1961; *Albaya Kimseden Mektup Yok*, 1976, 1990/*Balthazar'ın Olağandışı Öyküsü*, 1983) ülkesi uğruna savaşıp yaptığı hizmetlerin karşılıksız kaldığını anlatan, emekliye ayrılmış yaşlı bir asker öyküsüyü. Bunu, *Los funerales de la Mamá Grande* (1962; *Büyük Ana'nın Ölüm Töreni*) adlı öykü kitabı ile Macondo'daki siyasal baskıyı anlatan *La mala hora* (1962; *Kötü Saat*, 1983, 1990/*Şer Saat*, 1983) izledi.

García Márquez en tanınmış romanı *Cien años de soledad*'ı (1967; *Yüzyıllık Yalnızlık*, 1974, 1990) Meksika'ya ilk gidişinde yazdı.

Düşsel Macondo köyünün ve köyü kuran Buendía ailesinin geçmişini anlatan yapıt yalnızca bir Kolombiya tarihi olmakla kalmaz, evrensel bir düzlemde, insan yaşamı üzerine bir mitos ve bir efsanedir.

García Márquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık*'taki ve başka yapıtlarındaki yoğun ve karmaşık üslubu, ABD'li yazar William Faulkner'i anımsatır. Nobel Ödülü'nü alırken yaptığı konuşmada kendisinin de belirttiği gibi, Faulkner, García Márquez'in esin kaynaklarından biri olmuştur.

García Márquez, bir edebiyat eleştirisi olan *La novela en América Latina*'yı (1968; *Latin Amerika Romanı*) Mario Vargas Llosa ile birlikte hazırladı. *Yüz Yıllık Yalnızlık*'taki bir bölümden esinlenerek yazdığı öykülerini *La increíble y triste historia de la cándida Eréndira y de su abuela desalmada* (1972; *Erendira'nın Acıklı Öyküsü*, 1983/*Yıllık Kalpli Erendira*, 1991) adlı kitapta topladı. Daha sonraki yapıtları arasında *Ojos de perro azul* (1972; *Mavi Bir Köpeğin Gözleri*, 1990) adlı öykü kitabı, Latin Amerika'daki askeri diktatörleri yeren *El otoño del patriarca* (1975; *Başkan Bahamizin Sonbaharı*, 1978, 1991) ve bir Güney Amerika kasabasında onur uğruna işlenen bir cinayet çerçevesinde gelişen olayları ele alan *Crónica de una muerte anunciada* (1981; *Kırmızı Pazartesi*, 1982, 1988) vardır. García Márquez'in sonraki romanları, aşkı bağlılığı konu alan *El amor en los tiempos del cólera* (1985; *Kolera Günlerinde Aşk*, 1989) ile Simón Bolívar'ın yaşamının son aylarını ele alan *El general en su laberinto*'dur (1989; *Labirentindeki General*, 1990).

García Márquez'in Türkçede yayımlanan öbür yapıtları *Bir Kayıp Denizci* (1982, 1990) ile *Sevgiden Öte Sürekli Ölüm*'dir (1983, 1990). Kendisiyle yapılmış bazı söyleşiler de Türkçede *Gabriel García Márquez'le Konuşmalar* (1983) adı altında yayımlanmıştır.

García Moreno, Gabriel (d. 24 Aralık 1821, Guayaquil - ö. 6 Ağustos 1875, Quito, Ekvador), 1861-75 arasında Ekvador devlet başkanı. Kiliseye dayalı otoriter bir yönetim kurmuştur.

Genç yaştan başlayarak ülkenin çalkantılı siyasal yaşamında etkili bir rol oynadı. Siyasal yaşamı boyunca, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal sorunları ancak güçlü bir liderin ahlaki ilkeler doğrultusunda bir program yürürlüğe koyarak çözebileceğini savundu. Ekvador'un eski devlet başkanı General Juan José Flores'in desteğiyle 1860'ta iktidarı ele geçirdi. İki dönem üst üste devlet başkanlığı (1861-65, 1865-75) yapan García, bütün yetkileri elinde toplayarak kiliseye dayalı otoriter bir yönetim kurdu. Eğitimi Katolik Kilisesi'ne bıraktı; 1863'te Vatikan'la bir antlaşma imzaladı ve ülkeyi Kutsal Yürek'e adanmış resmen ilan etti. Öte yandan bu dönemde rüşvetin azaltılması, bir ölçüde de olsa iç barışın sağlanması ve ekonominin güçlendirilmesi gibi bazı olumlu gelişmeler sağlandı. García sonunda bir grup genç Liberal tarafından öldürüldü.

García Robles, Alfonso (d. 20 Mart 1911, Zamora, Michoacán - ö. 2 Eylül 1991, México, Meksika), nükleer silahsızlanmayı savunan Meksikalı diplomat. 1982 Nobel Barış Ödülü'nü İsveçli diplomat Alva Reimer Myrdal(*) ile paylaşmıştır.

1939'da Meksika Dışişleri Bakanlığı'na girdi ve Birleşmiş Milletler'in kurulma kararının alındığı 1945 San Francisco Konferansı'na Meksika temsilcisi olarak katıldı. Ardından birkaç yıl BM'de çalıştı. 1950'lerin sonunda Meksika Dışişleri Bakanlığı'nın Avrupa, Asya ve Afrika'dan sorumlu bölümünün yöneticisi olarak deniz hukuku konferanslarında önemli bir rol oynadı.

Meksika'nın Brasília büyükelçisi olarak görev yaptığı dönemde Latin Amerika'dan nükleer silahların temizlenmesi sorunu ile karşı karşıya kalan García, 1962'deki Küba Bunalımı'ndan sonra Meksika hükümetini silahsızlanma politikasını desteklemeye ikna etti. Bu yoldaki çabaları Tlatelolco Antlaşması'yla (1967) sonuçlandı; antlaşmada imzası olan 22 ülke nükleer silahları kendi topraklarına sokmama kararı aldılar. García bu antlaşmadan bir yıl sonra, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması taslağının hazırlanmasına yardımcı oldu. 1977'de Cenevre'deki Silahsızlanma Konferansı'na daimi temsilci olarak atandı. Ertesi yıl, BM Genel Kurulu'nun silahsızlanma konulu özel oturumunda Meksika heyetine başkanlık etti.

Garcilaso de la Vega (d. 1503, Toledo, İspanya - ö. 14 Ekim 1536, Nice, Savoie Döklüğü), İspanyol edebiyatında Altın Çağ'ın (y. 1500-1650) ilk büyük şairi.

İspanyol edebiyat ve siyaset yaşamında yüzyıllardan beri sözü geçen bir ailenin çocuğuydu; bu konumuna uygun olarak, müzik, edebiyat ve savaş sanatı öğrendi. Çok genç yaşta saray çevresine girdi. İmparator V. Karl (Şarlken) ile birlikte Rodos, Tunus ve Pavia'da savaşan Garcilaso bir asker olarak sıvırdı.

Kısa bir süre geleneksel İspanyol ölçüleriyile şiir yazdı. Şair Juan Boscán Almogáver ile tanıştıktan sonra, İtalyan ölçülerini öğrendi. İtalyan Rönesansı'yla yakın ilişkisi de bu ölçülerle yazma isteğini güçlendirdi. Başlıca teması aşkı ve özgün bir şair olmasa da, bu temayı Petrarca geleneğine bağlı çoğu şairlerde görülen pastoral bir melankoli ile işledi. İşçiliği kusursuzdu. İtalyan ölçüleriyile lirik niteliği çok yüksek İspanyolca dizeler yazdı. Sürekli yeniden

yazıp düzelttiği için şiirleri çağdaşı öbür şairlerinkinden çok üstündü ve yapıtları İspanyol şiirinin gelişimini derinden etkiledi.

Garcilaso'nun 38 sone, 5 *cancioneiro* (lirik şiir derlemesi), 3 egiog, 2 eleji, 1 manzum mektup ve 8 *copla*'dan (aşk ya da din üzerine ya da yergi amacıyla söylenen dizeler) oluşan az sayıdaki yapıtları, Boscán'ın şiirleri ile birlikte, Boscán'ın dul eşi tarafından 1543'te yayımlandı. Çok geçmeden klasik sayılmaya başlayan bu yapıtlar üzerine şair Fernando de Herrera ve başka ünlü edebiyatçılar aynı yüzyılın sonlarına doğru incelikli, övgü dolu çağdaş yorumlar yazdılar.

1532'de, yeğenini önemli bir nedime ile evlendirmek için düzen kurmak yüzünden kısa bir süre hapis yattıktan sonra, Garcilaso genel vali Villafranca markisinin hizmetine girdi. Bu görevdeyken Güney Fransa'da bir çarpışma sırasında yaralanarak öldü.

Garcinia, Clusiaceae familyasından, Asya ve Avustralya'da dağılmış 200 kadar tropik ağaç türünü içeren cins. Türlerin en tanınmış, meyveleri için yetiştirilen mangustendir(*) (*G. mangostana*). Güneydoğu Asya ülkelerinde imbe adıyla tanınan *G. livingstonei*'nin kalın kabuklu, sulu, hoş kokulu ve ekşimsi, turuncu renkte küçük meyveleri, rata adıyla bilinen *G. tinctorea*'nın ise şeftali büyüklüğünde ekşi, sarı renkli meyveleri vardır. *G. spicata*, tropik bölgelerde okyanus kıyılarında süs bitkisi olarak yetiştirilir. *G. morella* ve *G. hanburyi* türlerinin gövdelerinden ilaç ve boyarmadde olarak kullanılan Hint reçinesi(*), *G. xanthochymus* ve *G. cowa* türlerinin gövde kabuklarından ise turuncu renkte bir boyarmadde özütlenir.

Garçao, Pedro António Correia (d. 29 Nisan 1724 - ö. 10 Kasım 1772, Lizbon, Portekiz), Portekiz'in başlıca yeni-klasik şairlerinden biri.

Coimbra'da hukuk öğrenimi gördü, ama diploma almadı. 1751'de zengin bir kadınla evlendi ve Portekiz'in denizası sömürgelelerinden gelen malların ticaretini denetleyen Casa da India'da (bak. Casa da Guiné) yönetici oldu. Ama sonradan hakkında açılan bir dava yüzünden yoksul düştü. 1756'da, Portekiz şiirine 17. yüzyıldan miras kalan eskimiş temaları, zorlama eğretilmeler ve retorik terki etmeyi savunan Arcádia Lusitana adlı edebiyat topluluğunun üyesi oldu. 1760-62 arasında *Gazeta de Lisboa*'yı yönetti. Hâlâ bilinmeyen bir nedenle Nisan 1771'de tutuklanarak hapse atıldı, ama mahkeme önüne çıkartılmadı. Serbest bırakıldığı gün öldü.

Horatius'u kendisine örnek alan Garçao, yapıtlarında klasik bir sadeliği benimsedi. Sone ve mektuplarından anlaşılacağına göre zevkli, duyarlı, dostlarına bağlı, ahlak ve sanatta yüce idealler taşıyan biriydi. *Teatro Novo* (1766; Yeni Tiyatro) adlı yapıtında Portekiz tiyatrosundaki yabancı etkilere, özellikle İtalyan etkisine karşı çıktı. *Assembleia ou Partida* (Buluşma ya da Ayrılma) adlı oyununda Lizbon'daki toplumsal yaşamı yansıttı. Bu oyundaki "Cantata de Dido"da klasik sanat anlayışıyla kusursuz biçimi bir araya getirerek 18. yüzyıl Portekiz şiirinin en güzel örneklerinden birini yarattı.

Gard, Fransa'nın güneyinde, Languedoc-Roussillon planlama bölgesinde (*region de programme*) il (*departement*). Doğudan Rhône Irmağıyla sınırlanır, Akdeniz'e 16 km'lik bir kıyısı vardır. Tarihsel Languedoc bölgesinin doğu kesiminde oluşturulan Gard'ın yüzölçümü 5.853 km²'dir. İl, kuzey-

batı, güneydoğu ve güney olmak üzere üç coğrafi bölgeye ayrılır. Kuzeybatıda, Massif Central'in doğu sınırında, nemli ve ormanlık Cévennes'deki Aigoual Dağında yükseklik 1.567 m'ye ulaşır. Güneydoğudaki kurak ve engebeli Garrigues bölgesinde tahıl, zeytin ve üzüm yetişir. Yazları sıcak ve kurak olan güney kesiminin ekime çok elverişli toprakları Nîmes Ovası ile Rhône Deltasının bazı bataklıklarını da içine alır. Rhône'un bir kolu olan Gard (ya da Gardon) Irmağı Garrigues bölgesinde koyaklar yaparak akar. İlin kuzeybatısından Hérault Irmağı geçer, Ardèche Irmağı da kuzeydoğu sınırını oluşturur. Remoulins yakınlarında Romalılardan kalma bir su kemeri vardır. Güzel bir ortaçağ kenti olan Uzès yakınlarındaki kaynaklardan il merkezi Nîmes'e bu yolla su gelir.

Roma döneminde bölge ekonomik bakımdan zenginleşmiş, pek çok yapıyla donatılmıştı. İS 5. yüzyılda Vizigotların ele geçirdiği bölgeyi 8. yüzyılda Sarazenler yağmaladılar. 13. yüzyılda IX. Louis bu toprakları yerel keşişlerden alıp bir liman kenti olan Aigues-Mortes'u kurdurarak tahkim etti. Çıktığı iki hac seferini de bu limandan başlattı. İlin başka ilginç yerleri, Rhône Irmağı kıyısında Avignon'un karşısındaki Villeneuve-lès-Avignon ve gene Rhône kıyısında Tarascon'un karşısındaki Beaucastel'dir.

Gard'da Côtes-du-Rhône ve Tavel gibi kaliteli şaraplar üretilir. Elde edilen koyun sütünün bir bölümü komşu Aveyron ilindeki Roquefort'da bulunan peynir fabrikalarına gönderilir. Sanayi tesislerinin (çelik, alüminyum, tekstil ve elektrikli aletler) çoğu Nîmes bölgesinde ve Alès çevresinde kurulmuştur. Gard Irmağı kıyısında eski bir madencilik merkezi olan Alès bugün bir turizm merkezidir. Marcoule'de Fransa'nın en eski nükleer enerji santrali vardır. İl Nîmes, Alès, Le Vigan olmak üzere üç ilçeye (*arrondissement*) ayrılır ve Montpellier eğitim daresi (*académie*) içinde yer alır. Nüfus (1990) 585.282.

Gard Köprüsü, Fransızca PONT DU GARD, Fransa'nın güneyindeki Gard Irmağı üzerinde, İÖ 19 dolaylarında Nîmes kentine su getirmek için Romalıların yaptığı su kemeri ve köprü. Bu düşüncenin, İmparator Au-

Roma döneminden kalma Gard Köprüsü, Nîmes, Fransa
Ewing Galloway

gustus'un damadı ve yaveri Marcus Vipsanius Agrippa'ya ait olduğu ileri sürülür. 47 m yüksekliğindeki köprü, üst üste üç sıra kemerden oluşur. Alt sıradaki kemerlerin açıklığı 15,5 ile 24 m arasında değişir; bunların en büyüğü Irmağı geçer. İkinci sırada eş açıklıklı 11 kemer vardır. Üçüncü sırada bulunan daha küçük (4,5 m) açıklıklı 35 tane kemer suyunu taşır. Birçok başanlı Roma yapısı gibi Gard Köprüsü de harç kullanılmadan örülmüştür. 5. yüzyılda ağır hasar görmüş, 1743'te onarılmıştır. Bugün hemen yanında bir karayolu köprüsü bulunmaktadır.

Garda Gölü, İtalyanca LAGO DI GARDA, BENACO olarak da bilinir, İtalya'nın en büyük gölü. Güneybatı ve batıda Lombardiya, doğu ve güneydoğuda Veneto, kuzeyde de Trentino-Alto Adige'nin çevrelediği 370 km²'lik bir alanı kaplar. Alp Dağları bölgesinde büyüklük bakımından Cenevre ve Konstanz göllerinden sonra üçüncü sırada gelen göl, deniz düzeyinden 65 m yükseklikte yer alır. Uzunluğu 94 km, genişliği 3-17,5 km, kıyı uzunluğu 124 km, en derin noktası ise 346 m'dir. Adige Irmağı vadisinden Baldo Dağının dar sırtıyla ayrılır. Kuzey ucundan giren Sarca Irmağının sularıyla beslenir; fazla sularını güney ucundan çıkan Mincio akıntılarını aracılığıyla Po Irmağına boşaltır. Yüksek kayalıklar arasında kalan kuzey ucu dardır; güneye doğru giderek genişler ve hemen hemen daire biçiminde bir havza oluşturur. Batı ve güney kıyısında bitki örtüsü zengindir. Göle egemen rüzgârlar sabahları kuzeyden esen sover ile öğleden sonra güneyden esen ora'dır; bu rüzgârlar bazen şiddetli fırtınalara da dönüşebilir.

Vergilius, Horatius ve Catullus gibi klasik yazarların Lacus Benacus olarak söz ettiği göl, İmparator Charlemagne'in 9. yüzyılın başlarında kontluk statüsü verdiği küçük Garda kentinin egemenlik alanı içine girdikten sonra bugünkü adını aldı. 1919'a değin kuzey ucu Avusturya'nın elinde kaldı. Bütün kıyı şeridini dolaşan güzel manzaralı Gardesana Yolu (142 km) 1931'de tamamlandı. Kuzeyden Alp Dağlarıyla iyi korunan göl ılıman Akdeniz ikliminden dolayı gözde bir sayfiyedir. Güney ve batı kıyılarında turuncgiller, zeytin, asma, defne, zakkum, servi, Agave türleri ve palmye yetişir; sularında sazan, yılanbalığı ve alabalık avlanır. Göl kıyısındaki Riva, Gargnano, Salò, Desenzano del Garda ve Peschiera del Garda arasında küçük vapurlar işler.

Gardaya, Cezayir'in Laghouat (el-Ağvat) ilinde (vilaye) Mzab Vahasının başlıca kenti. Büyük Sahra'nın kuzeyinde ve Mzab Irmağının sol kıyısında yer alır. Dağa adındaki bir azizinin yaşadığı söylenen mağaranın (gar) çevresinde 11. yüzyılda kuruldu. (Mzabi kadınları mağaraya hâlâ büyük saygı gösterir.) Tahkim edilmiş, oval bir alanda kurulu olan Gardaya'da beyaz ve kırmızı kilden evler merkezde bulunan piramit biçimindeki camiye doğru teraslar üzerinde yükselir. Kent surlarla çevrili üç kesime ayrılır. Caminin ve kemerli bir alanın çevresine inşa edilmiş olan orta kesimde Mzabiler oturur. Birçok kuyu ve dükkânın bulunduğu geleneksel Yahudi kesimi doğuya, Medab kesimi kuzeybatıya, askeri tesisler ve hastane güneye düşer. Kentte bir havaalanı vardır. Nüfus (1977) belediye, 71.483.

Gardel, Carlos (d. 10 Aralık 1887, Uruguay, ya da 1890, Toulouse, Fransa - ö. 24 Haziran 1935, Medellín, Kolombiya), Ar-

jantinli şarkıcı, sinema ve tiyatro oyuncusu. Tango müziğinin Latin Amerika ülkelerinde tanınmasını sağlamıştır.

Farklı kaynaklarda Gardel'in bir Fransız kadının evlilik dışı çocuğu olduğu ya da Uruguay'da doğduğu ileri sürülür. Ama üç yaşındayken Buenos Aires'te bulunduğu kesindir. Sahneye ilk kez Ulusal Corrientes Tiyatrosu'nda çıkan Gardel, uzun yıllar aynı tiyatronun oyuncularından Don José Razzano'yla birlikte çalıştı. Bu ikisi birçok tiyatro kumpanyasıyla birlikte, Arjantin başta olmak üzere Latin Amerika ülkelerinde ve İspanya'da turnelere çıktılar. Gardel tango ritminde melankolik baladlar söyleyerek kazandığı ününü 1920'ler ve 30'larda gece kulüplerinde çıktığı gösteriler ve rol aldığı filmlerle daha da artırdı. İlk filmlerinden *Lucas de Buenos Aires*'i (1931) Paris'te çevirdi. Bundan sonra Paramount Pictures Corporation'in İspanyolca konuşan izleyicilere yönelik yapımlarında oynadı. Bu filmler arasında *Espérame* (1933), *La Casa es seria* (1933), *Ciddi Müesses*e), *Melodia de Arrabal* (1933; Varoşların Ezgisi), *Cuesta abajo* (1934; Bayır Aşağı), *El Tango en Broadway* (1934; Broadway'de Tango), *Tango-Bar* (1935), *El Día que me quieras* (1935; Beni Seven Gün) ve *Cazadores de estrellas* (1935; Yıldız Avcıları) sayılabilir.

Gardel, bir turne sırasında bindiği uçağın düşmesi sonucunda öldü. Buenos Aires'te düzenlenen cenaze törenini on binlerce Arjantinli izledi. Mezarı, Rudolf Valentino'nunki gibi bir ziyaret yeri haline geldi.

Garden, Mary (d. 20 Şubat 1874, Aberdeen - ö. 3 Ocak 1967, Aberdeen, İskoçya), rol aldığı operalarda çizdiği canlı tiplerle ünlü soprano. Oyuncululuğu kadar, şan yetenekleri ile de tanınmış, ABD operasında kendine önemli bir yer edinmiştir.

Şan derslerine çocukluğunda Chicago'da başladı. Daha sonra ünlü öğretmen Mathilde Marchesi ile çalışmak üzere Paris'e gitti. 1900'de Gustave Charpentier'in *Louise* operasında son anda başka bir oyuncunun yerini almak zorunda kalarak ilk kez sahneye çıktı ve başarı kazandı. ABD'de ise ilk kez 1907'de New York'ta Massenet'in *Thaïs*'i ile sahneye çıktı.

1910'da Chicago Operası'nda çalışmaya başladı ve repertuara Fransız opera yapıtlarının alınmasında etkili oldu. Mali yönden çok kötü giden 1921-22 sezonunda Chicago Operası Birliği'nin yöneticiliğini yaptı. 1930'da sahne yaşamından çekilmesine karşılık 1950'lerin ortalarına değin müzik çevrelerinde etkinlik göstermeyi sürdürdü.

Debussy, *Pelléas et Melisande*'sinde (1902) Melisandé rolü için onu seçmişti. Massenet de *Le Jongleur de Notre Dame*'daki (1902; Notre Dame Jonglörü) tenor ses için düşünülmüş olan başrolü Garden'a göre yeniden düzenlemişti. Bu rolün Richard Strauss'un *Der Rosenkavalier*'indeki (1911; Güllü Şövalye) Octavian rolüne esin vermiş olduğu düşünülür. Strauss'un *Salome*'siyle (1905), en seçkin rollerinden birini yaratan Garden, yaptığı "yedi tül dansı"yla Chicago'da skandala yol açtı. Louis Biancolli ile birlikte kaleme aldığı yaşamöyküsü 1951'de *Mary Garden's Story* (1951; Mary Garden'ın Öyküsü) adıyla yayımlandı.

Garden Adası, Hint Okyanusunda, Avustralya'ya ait ada. Batı Avustralya'nın güneybatı kıyısı açıklarında, Perth'ün 48 km güneybatısında yer alır. Green ve Penguin adalarıyla birlikte doğudaki Cockburn Boğazı ile Fremantle, Kwinana ve Rockingham limanlarının girişlerini korur. Uzunluğu 9,5 km, genişliği 1,5 km'dir; 946 hektar-

lık bir alanı kaplar. Genelde kumluk ve sık ağaçlıdır. Batı kıyısındaki tepelerde yükseklik 65 m'ye ulaşır. Fransız denizci Albay J. Hamelin'in 1801'de keşfettiği ve Bauche adını verdiği adaya, 1829'da denizde çıkan bir fırtına nedeniyle anakaraya ulaşamayan bir İngiliz koloni keşif heyeti yerleşti. Aynı yıl Vali Yardımcısı Albay James Stirling İngiliz kolonisi ilan edilen adada bir bahçe yapımına ön ayak oldu; adanın İngilizcede "bahçe" anlamına gelen adı buradan gelir. Ama kısa bir süre sonra adada oturanlar Fremantle'a taşındı. Yüzyılın sonlarında adanın güneydoğusundaki büyük bir koydan gemi onarımında yararlanılmaya başlandı. II. Dünya Savaşı sırasında gizli bir askeri eğitim üssü olarak kullanılan adada, 1978'de donanma destek gemisi HMAŞ "Stirling" hizmete girdi. Günümüzde Perth ve Rockingham'dan feribotların işlediği ve birçok sayfiyenin kurulduğu Garden Adası, 1972'de inşa edilen bir su üstü karayoluyla anakaraya bağlanır.

gardenya (*Gardenia*), kökboyasigiller (*Rubiaceae*) familyasından, kışın yapraklarını dökmeyen 200 kadar ağaç ve çalı türünü içeren cins. Asya ile Afrika'nın tropik ve

Gardenya (*Gardenia jasminoides*)
A to Z Botanical Collection - EB Inc

astropik bölgelerinden yeryüzüne dağılmış olan bu değerli süs bitkilerinin beyaz ya da sarı renkli, alımlı çiçekleri, etli bölümü turuncu renkte ve yapışkan olan iri, üzümşu meyveleri vardır. Çiçekçilik açısından en değerli türlerden biri, Çin'de yetişen, güzel kokulu *G. jasminoides*'tir.

gardırop, Fransızca GARDE-ROBE, büyük giysi dolabı. Bazen çekmeceleri ve kapaklarında bir boy aynası da olur. Giysi dolapları oldukça eski tarihlerden beri iki bölümlü yapılır, giysiler bunlardan birine asılır, öbüründe de düz olarak raflara yerleştirilirdi. 17. yüzyılda, gardırop kapaklarını süsleyen oymaların yerini ince işlenmiş kaplama ve marketörler aldı. Bazen de gardıroplar yatak odalarının duvarlarını kaplayan lambirlerle birleştirilip gömme olarak düzenleniyordu. 18. yüzyıl sonlarında yapılan gardıroplarsa genellikle bir giysi bölümüyle, bunun yanında hafifçe geriye çekik bir yüklükleri vardı.

19. yüzyılda mobilyaların seri olarak üretilmesi ve insanların daha çok giysiye sahip olması sonucunu doğuran refah düzeyinin yükselmesi, gardırobun bir yatak odası mobilyası olarak büyük önem kazanması sonucunu getirdi. Büyük ve süslü gardıroplar genellikle yatak, tuvalet masası ve şifonyerden oluşan yatak odası takımlarının bir parçasını oluşturuyordu. 1860'larda gardıropların orta kapaklarının dış yüzüne bir ayna

konmaya başladı. Bu, 20. yüzyılda da sürmekteyse de, ayna daha çok kapağın iç yüzüne konmaktadır. Günümüzde gar-

Herter Kardeşler'in yaptığı kiraz ağacı kakmalı abanoz gardirop, y. 1880; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York

dıropların, içinde bulundukları mekânın tamamlayıcı bir parçası olarak düzenlenmesi yeğlenmektedir.

Gardiner, Samuel Rawson (d. 4 Mart 1829, Ropley, Alresford yakınları, Hampshire - ö. 23 Şubat 1902, Sevenoaks, Kent, İngiltere), meslek yaşamı boyunca İngiliz İş Savaşları'nı inceleyen İngiliz tarihçi.

Winchester'da ve Oxford'daki Christ Church College'da öğrenim gördü. Bir süre de Irvingci Kilise'nin (sonradan Katolik Apostolik Kilise) üyesi oldu. 1871'den 1885'e değin Londra'da King's College'da ders verdi. 1884'te Oxford'daki All Souls College'da, 1892'de ise Merton College'da öğretim üyeliği yaptı.

İngiltere'nin yanı sıra Simancas, Venedik, Roma, Brüksel ve Paris'teki el yazması koleksiyonları üzerinde yürüttüğü araştırmaların ürünü olarak 1863-1900 arasında bir dizi anıtsal yapıt verdi: *History of England From the Accession of James I to the Outbreak of the Civil War, 1603-1642* (1883-84, 10 cilt; I. James'in Tahta Çıkışından İş Savaş'ın Patlak Vermesine Değün İngiltere Tarihi, 1603-1642), *History of the Great Civil War, 1642-1649* (1886, 3 cilt; Büyük İş Savaş'ın Tarihi, 1642-1649) ve *History of the Commonwealth and Protectorate, 1649-1660* (ös 1903, 4 cilt; Cromwell Cumhuriyeti ve Protektora Yönetimi Tarihi, 1649-1660). Gardiner, yapıtlarında İş Savaş'ın nedenlerini çözümlemekten, siyasal davranışların temelinde yatan maddi etkenleri kapsamlı bir biçimde ortaya koymanın yanı sıra keskin bir kavrayışla kişisel dürtüleri de işler. Bazı tutarsızlıklara ve yanlış yorumlamalara karşın, *History of England* adlı yapıtı, birincil kaynaklar düzeyine vuran bir güvenilirlik kazanmıştır. Öbür önemli yapıtları arasında *Prince Charles and the Spanish Marriage* (1869, 2 cilt; Prenses Charles ve İspanyol Evliliği), *Outline of English History* (1881; yb 1919; Ana Hatlarıyla İngiliz Tarihi), *Student's History of England* (1890-91, 2 cilt; yb 1920, 3 cilt; Öğrenciler İçin İngiltere Tarihi), *What Gunpowder Plot Was* (1897; Barut Komplotu Neydi) ve *Oliver Cromwell* (1901) sayılabilir. *Constitutional Documents of the Puritan Revolution 1628-1660* (1889; Püri-

ten Devrimine İlişkin Temel Belgeler, 1628-1660) hâlâ yaygın olarak başvuru bir kaynaktır. Camden Derneği için bazı derlemeleri yayıma hazırlayan Gardiner, 1891'den başlayarak *English Historical Review*'nin yayın yönetmenliğini yürütmüştür.

Gardiner, Stephen (d. y. 1482, Bury St. Edmunds, Suffolk - ö. 12 Kasım 1555, Londra, İngiltere), İngiliz Reform hareketinde tutucuların önde gelen temsilcilerinden olan piskopos ve devlet adamı. Kral VIII. Henry'nin (hd 1509-47) papalık karşıtı politikasını desteklemekle birlikte, Protestan öğretisini kabul etmemiş ve sonunda Katolik Kraliçe I. Mary'nin (hd 1553-58) Protestanlara karşı izlediği sert politikalara destek olmuştur.

Bir terzinin oğlu olan Gardiner, Cambridge Üniversitesi'nde medeni hukuk ve kilise hukuku üzerine yaptığı doktora çalışmasını 1520-21 yıllarında tamamladı. Cambridge Üniversitesi'yle bağlarını yaşamı boyunca sürdürdü; 1525-49 ile 1553-55 arasında Trinity College'da dersler verdi. 1525'te VIII. Henry'nin birinci bakanı Kardinal Wolsey'nin kâtibi oldu. Anne Boleyn'le evlenebilmek için kızı Aragonlu Catherine'den boşanmak isteyen Henry'nin evliliğinin iptali konusunda Papa VII. Clemens'le görüşmeler yapmak üzere Roma'ya gönderildi (1528-29). Ama bu görüşmelerden bir sonuç alınamadı. Evliliğinin iptali konusunda papalığın onayını alamayan Henry, Roma'yla bütün bağlarını kopararak kendisini İngiltere Kilisesi'nin başı ilan etti.

Gardiner, hizmetleri karşılığında 1529'da Henry'nin başkâtipliğine, Eylül 1531'de de İngiltere'nin en varlıklı piskoposluğu olan Winchester piskoposluğuna getirildi. Ama kralın güvenini tam olarak kazanamadığından, boşalan Canterbury başpiskoposluğunu o sırada henüz tanınmamış biri olan Thomas Cranmer'e kaptırdı (1532). İki yıl sonra da Wolsey'nin yerini almış olan Henry'nin başdanışmanı Thomas Cromwell'in etkisiyle başkâtiplik görevinden de oldu. Böylece hem Cromwell'in, hem de Cranmer'in amansız bir düşmanı haline geldi. Papalığa saldıran ve kralın İngiltere Kilisesi üzerindeki egemenliğini savunan *Episcopi de vera obedientia oratio* (Gerçek İtaat Üzerine Piskoposun Konuşmaları) adlı risalesiyle sarayın desteğini bir ölçüde yeniden kazandı. 1539'da, Altı Madde Yasası aracılığıyla Katolik öğretisinin ilkelerine tam uyulmasını zorunlu kılan tutuculara önderlik etti. Norfolk 3. dükü Thomas

Howard'la birlikte Cromwell'in Haziran 1540'ta iktidardan düşmesiyle sonuçlanan olaylarda önemli bir rol oynadı. Ardından Cromwell'in yerine Cambridge'in başına geçti. Öteki danışmanlarından bazılarının Protestanlığa duyduğu sempatiyi dengelemek isteyen Henry tarafından kraliyet konseyi üyeliğine getirildi. Ama heretiklik suçlamasıyla Cranmer'i mahkeme önüne çıkartma çabalarına Henry'den destek görmedi. Kraliçe Catherine Parr'ı saf dışı bırakma girişimi de boşa çıktı. Henry'nin oğlu Edward için atadığı naip konseyinde yer almayı başaramadı.

VI. Edward'ın tahta çıkmasından sonra Protestanlık hızla güçlenmeye başladı. Cranmer'in Reformcu kurallarının uygulanmasına karşı çıkan Gardiner hapsedildi. Ocak 1548'de serbest bırakıldıysa da hazırlanmış Londra Kulesi'ne kapatıldı ve Edward'ın ölümüne (6 Temmuz 1553) değin orada kaldı. Bu arada 1550 yılının sonlarında piskoposluk görevinden alındı.

Katolik olan I. Mary'nin tahta çıkmasıyla piskoposluk görevini geri aldı (Ağustos 1553) ve adalet bakanlığına (*lord chancellor*) getirildi. Fiilen birinci bakan konumunda olmasına karşın, giderek Roma doğrultusunda bir politika izleyen ve Mary'nin Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şarlken) oğlu Felipe'yle (sonradan İspanya kralı II. Felipe) evlenmesinden sonra İspanya'nın etkisi altına giren saray yönetimine ayak uyduramadığından güçlüklerle karşılaştı. 1554'te başlayan Protestanlara yönelik şiddetli baskıları onayladıysa da Cranmer ile öteki bazı eski görevlileri kazıya bağlanarak yakılmaktan kurtarmaya çalıştı. Ama başarılı olamadı. Hukuk ve yönetim alanındaki yetenekleriyle sivrilmiş Gardiner, güçlü bir din adamı olmakla birlikte hiçbir zaman büyük bir ruhani önder olamadı. Yaşamına ilişkin başlıca kaynak Y. A. Muller'in *Stephen Gardiner and the Tudor Reaction* (1926; Stephen Gardiner ve Tudor Tepkisi) adlı kitabıdır.

gardiyanböceği bak. saatböceği

Gardner, Alexander (d. 17 Ekim 1821, Paisley, Renfrew, İskoçya - ö. 1882, Washington, D. C.), Amerikan İş Savaş'ını ve 19. yüzyıl sonlarında ABD'nin batı bölgelerini görüntüleyen çalışmalarını tanımlı fotoğraf sanatçısı.

"Keskin Nişancı bir Asil'nin Evi, Gettysburg", Alexander Gardner'in bir fotoğrafı, 1863
George Eastman House Collection

ABD'ye 1856'da gittiği sanılmaktadır. Ünlü fotoğrafçı Mathew B. Brady ile, yanında portre fotoğrafçısı olarak çalışmak üzere anlaşılmıştır. İki yıl sonra Washington'da Brady adına açtığı bir portre stüdyosu son derece başarılı oldu ve bir süre sonra Brady'nin New York'taki iddialı stüdyosunu da desteklemeye başladı.

Gardner, 1861'de çıkan Amerikan İç Savaşı'nı fotoğraflarla baştan sona belgelemek isteyen Brady'nin ekibinde yer aldı. Ama iki yıl sonra, yapıtlarında kendi adını kullanmasına izin vermemekte direten Brady'nin yanından ayrıldı. Washington'da bir portre galerisi açtı ve savaşı görüntülemeyi kendi başına sürdürdü. "Başkan Lincoln Antietam Savaş Alanında" (1862) ve "Kesklin Nişancı Bir Asinin Evi, Gettysburg" (1863) adlı fotoğraflarıyla Abraham Lincoln portreleri, savaş döneminin en tanınmış fotoğrafları arasındadır. 1866'da yayımlanan iki ciltlik *Gardner's Photographic Sketch Book of the Civil War* (Gardner'in İç Savaş Görüntüleri Kitabı) adlı yapıtında 100 fotoğrafı yer alır.

Brady fotoğraflarının satın alınması için Kongre'ye başvurunca, Gardner da, ülkeye İç Savaş fotoğrafları anlatan bir yapıt kazandırma düşüncesinin asıl kendisine ait olduğunu ileri sürerek bir karşı başvuruda bulundu. Kongre sonuçta iki sanatçının fotoğraflarını da satın aldı.

Gardner 1867'de Union Pacific Railroad Company'nin ücretli fotoğrafçısı oldu. Özellikle Kansas'ta çalışarak, demiryolunun yapımını ve demiryolu çevresinde oluşan yeni yerleşim merkezlerini fotoğrafladı. Ayrıca, Büyük Ovalar bölgesi Yerlilerine ilişkin çok değerli görsel malzeme topladı. Daha sonra Washington'a döndü. Fotoğraf sanatına ilgisini zamanla yitirerek kendini hayırsever etkinliklere adanmıştı.

Gardner, Ava (Lavinia) (d. 24 Aralık 1922, Smithfield, Kuzey Carolina, ABD - ö. 25 Ocak 1990, Londra, İngiltere), güzelliğiyle ünlü ABD'li sinema oyuncusu. Yoksul bir çiftçi ailesinin altı çocuğundan biriydi. Sinema oyuncusu Mickey Rooney'yle yaptığı evlilikle (1942) adını duyurdu. 1940'larda Burt Lancaster'la birlikte oynadığı *The Killers* (1946; *Katiller*) ve başka birçok filmde yönetmenlerin Gardner'dan istediği tek şey gizemli ve baştan çıkarıcı bir edayla bakmasıydı. Ama *The Barefoot Contessa* (1954; *Çıplak Ayaklı Kontes*), *Bhowani Junction* (1956; *Hint Güneşi*) ve *Seven Days in May* (1964; *Mayısta Yedi Gün*) gibi filmlerle Gardner oyunculuk yeteneğini kanıtladı. 1970'lerde, *Earth-*

quake (1974; *Deprem*), *Cassandra Crossing* (1977; *Kassandra Geçidi*), *City on Fire* (1979; *Yangın*) gibi felaket filmlerinde, orta yaşlı, ama cinsel çekiciliğini koruyan kadınları oynadı. Müzikçi Artie Shaw ve şarkıcı, oyuncu Frank Sinatra'yla yaptığı evliliklerle de adından söz ettiren Gardner'in öteki önemli filmleri arasında *Pandora and the Flying Dutchman* (1951; *Pandora ve Uçan Hollandalı*), *The Snows of Kilimanjaro* (1952; *Kilimanjaro'nun Karları*), Clark Gable'la birlikte oynadığı ve Oscar kazandığı *Mogambo* (1953; *Mogambo*), *The Sun Also Rises* (1957; *Güneş Yine Doğacak! Güneş de Doğar*), *On the Beach* (1959; *Kumsalda*), *55 Days at Peking* (1963; *Pekin'de 55 Gün*), *The Night of the Iguana* (1964; *Ateşli Geceler/Iguana Geceleri*), *Mayerling* (1968; *Mayerling Faciası*) sayılabilir. 1981'de sinemayı bırakan Gardner 1985'te "A.D." (İsa'dan Sonra) adlı bir televizyon dizisinde Roma imparatoru Neron'un annesi Agrippa'yı canlandırdı.

Gardner, Erle Stanley (d. 17 Temmuz 1889, Malden, Massachusetts - ö. 11 Mart 1970, Temecula, California, ABD), polisiye ve gerilim romanlarıyla tanınmış ABD'li yazar. En ünlü yapıtları avukat Perry Mason üstüne kurulmuştur. Sayısı 100'e yaklaşan kitaplarının satışı her zaman bir milyon üzerinde olmuştur.

Bir maden mühendisinin oğlu olan Gardner'in çocukluğu sürekli gezilerle geçti. Bir

Erle Stanley Gardner
Brown Brothers

süre Indiana'daki Valparaiso Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra okulu bıraktı ve California'ya yerleşerek bir avukatlık bürosunda sekreter olarak çalışmaya başladı. Üç yıl sonra 1911'de, avukat olarak California Barosu'na kabul edildi ve öteki müvekkillerinin yanı sıra yoksul Çinlilerle Meksikalılarla da savunmaya başladı. Kimse'nin sahiplenmediği kişilere duyduğu yakınlık yaşamı boyunca sürdü. 1940'ta, haksız yere hapsedilmiş insanlara yardım etmek için Son Sığınak Mahkemesi adlı örgütü kurdu.

California'nın Ventura kentinde dava avukatlığını sürdürürken o dönemlerde popüler olan magazin dergilerine yazmaya başladı. Kendi savunma taktiklerine benzeyen zeki avukat gösterileriyle dolu gerçek mahkeme sahneleri yarattı. 1932'de artık yalnızca haftada iki gün avukatlık yapıyor, geri kalan zamanını tümüyle yazmaya ayırıyordu. Perry Mason'ı konu alan ilk polisiye öyküleri *The Case of the Velvet Claws* (1933; *Kadife Penceler Davası*) ve *The Case of the Sulky Girl*'ün (1933; *Küskün Kız Davası*) kazandığı başından sonra avukatlığı tümüyle bıraktı. Ardından 80 Perry Mason romanı daha yazan Gardner, Perry Mason öykülerinin radyo, televizyon ve sinema uyarlamalarına da katkıda bulundu.

Adalet peşinde koşan erdemli bölge savcısı Doug Selby üzerine kurulmuş ikinci dizideki romanların adları hep, "D.A...." (İngilizce *district attorney* "bölge savcısı") diye başlar. *The D. A. Calls It Murder* (1937; *Bölge Savcısına Göre Bu Bir Cinayet*), *The*

D. A. Goes to Trial (1940; *Bölge Savcısı Yargılanıyor*) bu dizinin başlıca yapıtlarıdır. Gardner, A. A. Fair takma adıyla yazdığı üçüncü roman dizisinde ise şişman, orta yaşlı ve hırslı özel dedektif Bertha Cool ile zeki, yasalara saygılı Donald Lam'in serüvenlerini anlatır.

Gardner, Percy (d. 24 Kasım 1846, Londra - ö. 17 Temmuz 1937, Oxford), özellikle Yunan sikkeleri üzerine çalışmalarıyla tanınan İngiliz arkeolog.

Nümiomatik, Yunan sanatı ve dinsel konular üzerine uzmanlaşmış yetenekli bir öğretmen ve üretken bir yazar olarak tanınır. Cambridge'deki Christ's College'da öğrenim gördü. British Museum'un Sikkeler ve Madalyalar Bölümü'nde çalıştığı sırada müzenin hazırladığı *Catalogue of Greek Coins* (Yunan Sikkeleri Katalogu) adlı yayına önemli katkılarda bulundu. 1880'de Cambridge'de arkeoloji dersleri vermeye başladı ve kuruluşuna da katıldığı *Journal of Hellenic Studies* adlı süreli yayının ilk yönetmeni oldu. 1887'de Oxford'a geçti ve 38 yıl boyunca burada ders verdi. En tanınmış yapıtlarından biri olan *The Types of Greek Coins*'da (1883; *Yunan Sikkeleri Türleri*) sikkelerin, Yunan tarihinin, kentlerinin ve sanatının gelişimini yansıtan birer belge olduğunu açıkladı. 1882'de *Samos and Samian Coins*'u (Sisam ve Sikkeleri), 1926'da *New Chapters in Greek Art*'ı (Yunan Sanatında Yeni Bölümler) yayımladı. *Principles of Greek Art* (1913; *Yunan Sanatının İlkeleri*) ve titizlikle hazırladığı *Grammar of Greek Art* (1905; *Yunan Sanatının Grameri*) adlı yapıtları da bu konuda temel kitaplar oldu.

Kardeşi Ernest Arthur Gardner ise (1862-1939) Cambridge'deki Caius College'da öğrenim gördü. 1887'den 1895'e değin Atina'daki İngiliz Arkeoloji Okulu'nun yöneticiliğini yaptı ve daha sonra Londra'daki University College'da öğretim görevlisi ve dekan olarak görev aldı. Ağabeyi gibi o da Yunan sanatı ve tarihi üzerine kitaplar yayımladı. Bunlardan bazıları *Handbook of Greek Sculpture* (1896-97, yb 1905; *Yunan Heykelticiliğinin Elkitabı*), *Ancient Athens* (1902; *Eski Atina*), *Greece and the Aegean* (1933; *Yunanistan ve Ege*).

Gardner Müzesi, tam adı ISABELLA STEWART GARDNER MÜZESİ, Boston'da Fenway Court'taki sanat koleksiyonu. 1899-1903 arasında bir 15. yüzyıl Venedik sarayı üslubunda yapılmış olan müzede Doğu sanatından, Eski Yunan ve Roma, ortaçağ ve Rönesans heykel ve bezeme sanatlarından örneklerin yanı sıra, ortaçağdan 19. yüzyıl sonlarına değin Avrupa resim sanatının başyapıtlarını içeren bir koleksiyon da bulunmaktadır. Koleksiyondaki yapıtların çoğunu Isabella Stewart Gardner adına ünlü sanat uzmanı Bernard Berenson satın almıştır. Odaların iç düzeni olduğu gibi korunmaktadır ve 1924'te Bayan Gardner'ın ölümünden sonra, onun isteğine uyularak, koleksiyona hiçbir ekleme yapılmamıştır.

Garfield, James A(bram) (d. 19 Kasım 1831, Orange yakınları, Ohio - ö. 19 Eylül 1881, Elberon, New Jersey, ABD), ABD'nin 20. başkanı (4 Mart-19 Eylül 1881). Bu göreve geldikten kısa bir süre sonra kurşunlanıp bilincini yitirmesi, başkanlık görevini kimin üstleneceği konusunda bir anayasa bunalımına yol açmıştır.

Babasının ölümü (1833) üzerine annesinin yönettiği küçük aile çiftliğinde, yoksul bir ortamda büyüdü. 1856'da Williams College'ı bitirdikten sonra Ohio'ya dönerek daha önce öğrenim gördüğü yüksekokulda önce

Ava Gardner
ABC Ajansı

öğretmen, ardından da yönetici olarak görev yaptı.

Özgür Toprak Partisi'nin görüşlerini benimseyen Garfield, Cumhuriyetçi Parti'nin

Garfield, 1880
Library of Congress, Washington, D.C

kurulmasından sonra bu partiyi desteklemeye başladı ve 1859'da Ohio Yasama Meclisi'ne seçildi. İç Savaş sırasında 42. Ohio Gönüllüler Birliği'ne asker toplanmasına yardımcı oldu ve kendisi de albay rütbesiyle bu birliğe katıldı. Shiloh'ta savaştı (Nisan 1862), Cumberland Ordusu'nda kurmay başkanlığı yaptı, Chickamauga Çarpışması'na (Eylül 1863) katıldı ve gönüllüler ordusunda tümgeneralliğe yükseldi.

1862'de seçildiği ABD Temsilciler Meclisi'nde 1880'e değin yer aldı. Ödenekler Komitesi başkanı olarak mali konularda uzmanlaştı ve koruyucu gümrük vergilerini savundu. Güney eyaletlerinin gerçek anlamda yeniden inşası için çaba gösterdi. 1880'de Ohio'dan ABD Senatosu'na seçildi.

Aynı yıl Cumhuriyetçi Parti'nin Chicago'da yapılan kongresine Ohio delegelerinin başkanı olarak katıldı. Başkan adaylarından Ulysses S. Grant'a karşı olan delegelere önderlik ederek, eyalet oylarının çoğunluk esasına göre blok halinde tek adaya verilmesi kuralının iptal edilmesinde önemli rol oynadı. Grant'ın ilk sırayı almakla birlikte gerekli çoğunluğu sağlayamadığı 35 oylamanın ardından, kongre 36. oylamada Garfield'i aday olarak belirledi.

Kasım 1880'de yapılan seçimde 50 binin altında bir oy farkıyla başkanlığı kazanan Garfield, göreve başladıktan yalnızca dört ay sonra, 2 Temmuz 1881'de, iş isteğini geri çevirdiği Charles J. Guiteau adlı bir kişi tarafından Washington, D.C tren istasyonunda vuruldu. Hastanede yattığı 80 gün boyunca yaptığı tek resmî işlem bir suçlunun iade belgesini imzalamak oldu. Anayasa uyarınca böyle durumlarda başkanlık yetkilerini kullanması gereken başkan yardımcısının bu görevi geçici olarak mı üstleneceği, yoksa başkanın yerini mi alacağı konusunda açıklık olmadığından, çeşitli görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Sorun 2 Eylül 1881'de kabine toplantısına getirildi ve sonunda Garfield'a danışmaksızın hiçbir iş yapamayacağı kararına varıldı. Ama doktorlar sağlık koşulları nedeniyle buna izin vermedi. Garfield'ın yaşamına ilişkin başlıca kaynak Theodore Clark Smith'in *Life and Letters of James Abram Garfield* (1925; James Abram Garfield'in Yaşamı ve Mektupları) adlı yapıtıdır.

Gargallo (y Catalán), Pablo (d. 1881, Mailla, İspanya - ö. 28 Aralık 1934, Reus). İspanyol heykeltarihi. Heykellerinde demir kullanan ilk sanatçılardan biridir. Pablo Picasso'ya metal heykeli tanıtmıştır. Sanatında ağırlıklı insan figürüne verirken Picasso'dan öğ-

rendiği kübist kavramlara dayanmışsa da, hiçbir zaman soyutlamaya yönelmemiştir.

Barcelona Akademisi'nde resim ve heykel çalıştıktan sonra burslu olarak Paris'e gitti. Ama bu kentte ancak altı ay kalabildi, babasının ölümü üzerine ailesine bakmak için geri döndü. 1911'de yeniden Paris'e gittiğinde Amedeo Modigliani, Juan Gris, Apollinaire gibi Fransız sanatçılarla tanıştı, Picasso'nun kübist resimlerini gördü. 1914'te Barcelona'ya döndü ve Sanat Yüksekokulu'nda dersler vermeye başladı. 1917-24 arasında bir kez daha Paris'te bulundu. Ölümünden sonra yapıtlarıyla, 1935'te Madrid ve Paris'te, 1947'de Paris'te, 1955'te de Venedik Bienali'nde düzenlenen dört büyük sergiyle anıldı.

Gargallo 1920'lerde ince metal levhalarla yaptığı figüratif heykelleriyle ün kazandı. "Peygamber" (1930, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris) ve "Picador" (1928, Modern

"Peygamber", Pablo Gargallo'nun tunç heykeli, 1930; Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris Musée National d'Art Moderne, Paris, Cliché Musée National

Sanat Müzesi, New York) gibi yapıtları onun insan figürüne verdiği önemi ve kübist teknikleri soyutlama aracı olarak değil de gerçekçiliğe ulaşmak için kullandığını gösteren iyi birer örnektir.

Gargano Burnu, İtalyanca PROMONTORIO DEL GARGANO, GARGANO DAĞI (İtalyanca MONTE GARGANO) olarak da bilinir, İtalya'da, Puglia (Apulia) yönetim bölgesindeki Foggia ilinde, Adriya Denizine doğru uzanan dağlık burun. İtalya "çizmesi"nin "mahmuzu" olarak nitelendirilen burnun uzunluğu 65 km, en geniş yeri 40 km, yüzölçümü ise 2.015 km²'dir. Kireçtaşı oluşumlu yarımada çeşitli jeolojik dönemlerde oluşmuş sekilerle çevrilidir. Yüksekliği Calvo Dağına 1.056 m'ye ulaşır. Kuzey kıyısında turuncuiller ve zeytin ağaçlarından oluşan görkemli bahçeler ve üzüm bağları vardır. Foggia Ovasına bakan güney yamaçları kırmızı şarabıyla ünlüdür. Eski meşe ormanları büyük ölçüde kesilmiştir; iç kesimlerde çoğunlukla çıplak kayalar kalmıştır. Az sayıdaki orman koruma alanlarının en ünlüsü kayın ağaçlarının ağırlıkta olduğu Bosco Umbra'dır (Gölge Ormanı).

Burun doğu ucundaki Vieste ve güneyindeki Manfredonia başlıca kıyı yerleşmeleridir. Eski bir hac yeri olan Monte Sant'Angelo ve yöresinde boksit çıkarılan San Giovanni Rotondo iç kesimin en büyük kasabalarıdır.

Gargas Mağarası, Güney Fransa'da, Aurignacien kültüre ait Üst Paleolitik Çağ duvar resimlerinin bulunduğu mağara. 1887'de keşfedilen mağaranın duvarlarıyla tavanında parmak ucuyla yapılmış (*bak. macaroni*) birçok figür bulunmaktadır. Bunların bazıları karmaşık çizgiler, bazıysa ilkel, ama son derece canlı hayvan desenleridir. Daha geç bir dönemde sivri uçlu bir aletle kayalara kazınarak yapılmış geyik, yaban atı, dağ keçisi, öküz, bizon ve mamut gibi hayvan figürleri Aurignacien sanata özgü canlı bir doğalcılığın izlerini taşır. Bunlar büyük bir olasılıkla avın bereketli geçmesini sağlamaya yönelik büyölse imgeledir. Ama Gargas Mağarasındaki resimlerin en ilginçleri çok sayıdaki "negatif" insan eli izidir ve sanatçının duvara dayadığı kendi elini şablon gibi kullanıp üstüne boya püskürtmesiyle elde edilmiştir. İlk örnekler İÖ y. 30 bine tarihlenen bu tür el izlerinin insanoglunun yaptığı bilinen en eski resimler olduğu sanılmaktadır. Bütün Fransa ve İspanya'daki mağara resimlerinde hem "negatif", hem de elin boyaya batırıldıktan sonra duvara bastırılmasıyla elde edilen "pozitif" izlere rastlanır. Bunların içinde 150'yi aşkın el iziyle Gargas, bu yöntemin en çok uygulandığı mağaradır. Kırmızı ve siyah boyayla yapılmış bu figürlerden birinciler daha eskidir. Çoğunun yatay sıralar halinde düzenlenmiş olması, bu kadar erken bir dönemde bile insanlarda sanatsal bir kompozisyon ve ritmik bir yineleme duygusunun varlığına işaret eder. Bu izlerdeki en ilginç özellik bazı parmaklarda, çoğunlukla da son dört parmakta üst iki eklemin eksik oluşudur. Aynı sakat elin pek çok kez kullanıldığı izlenir. Bu sakatlığın, dinsel bir adama biçiminde, eklemlerin gönüllü olarak kesilmesinden ileri geldiği düşünülebilir de, yetersiz beslenmenin ya da aşırı soğuktan kaynaklanan bir hastalığın sonucu olması daha güçlü bir olasılıktır.

Paleolitik Çağ sanatı içinde Buzul Çağı Avrupası'ndan başka Afrika, Avustralya ve Amerika'daki ilkel avcı kültürlerinin sanatlarında da görülen bu izlerin anlamı tam olarak bilinmemektedir. Bunların, ilkel insanın, kabilesiyle ve doğaüstü güçlerle ilişkisi içinde, dostlarına ya da tanrılara vaat ettiği bazı şeylerin güvencesi yerine geçen bir tür imza olabileceği ya da bir olasılıkla mülkiyeti simgelediği düşünülebilir.

gargoylizm bak. Hurler hastalığı

Garhval, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletinde il. Yönetim merkezi Pauri'dir. Ormanlık Sivalik Tepelerinde 5.440 km²'lik bir alanı kaplar. Güneyde 300 m olan yüzey yüksekliği, kuzeyde 3.000 m'ye kadar çıkar. Dağların güney eteklerinde uzanan dar bir düzlüğü de içine alır. İlin kuzey sınırında Bhagirathi ve Alaknanda ırmakları birleşerek Ganj Irmağını oluşturur. Yetiştirilen başlıca ürünler buğday, pirinç ve arpadır. Badrinath ve Kedarnath kentleri, Hindu hac merkezleridir. Kara ve demir yolu ağı pek gelişmemiştir. Nüfus (1981) 637.877.

Garibaldi, Giuseppe (d. 4 Temmuz 1807, Nice, Fransız İmparatorluğu - ö. 2 Haziran 1882, Caprera, İtalya), cumhuriyetçi ve yurtsever İtalyan asker. Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketi sırasında "Kırmızı Gömlekli" adıyla bilinen gerilla kuvvetleriyle Sicilya ve Napoli'yi fethederek Savoia hanedanı yönetiminde İtalyan birliğinin gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur.

Gençliği. Garibaldi'nin ailesi balıkçılık ve kıyı ticaretiyle uğraşıyordu. Kendisi de 10 yılı aşkın bir süre denizcilik yaptı. 1832'de ticaret gemileri kaptanlığı sertifikası aldı. Piemonte-Sardinya Krallığı donanmasında görev yaptığı 1833-34 yıllarında, İtalyan milliyetçiliğinin önderi Giuseppe Mazzini'yle Fransız sosyalist düşünür Saint-Simon'un görüşlerinden etkilendi. 1834'te Piemonte'de cumhuriyetçi bir yönetim kurmak üzere başlatılan ayaklanmaya katıldı.

Garibaldi, 1866
Deutsche Fotothek, Dresden

Ayaklanmanın başarısızlığı uğraması üzerine Fransa'ya kaçtı ve Cenova'daki bir mahkeme tarafından gıyabında ölüm cezasına çarptırıldı.

Güney Amerika'daki sürgün yılları. 1836'dan 1848'e değin Güney Amerika'da sürgünde yaşayan Garibaldi, o sırada kıtaya egemen olan kargaşa ve devrim ortamından derin bir biçimde etkilendi. İlk olarak, Brezilya İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını elde etmek için ayaklanmış olan Rio Grande do Sul Cumhuriyeti'nin hizmetine girerek donanmada kaptan oldu. Bu görevi sırasında Brezilya gemilerine karşı saldırılar düzenledi; karada ve denizde çoğu başarısızlıkla sonuçlanan çarpışmalara katıldı. Aynı dönemde, ölünceye değin silah arkadaşları olarak kalan Anna Maria Ribeiro da Silva (Anita) adlı evli bir kadınla birlikte yaşamaya başladı. Brezilyalıların 1839-40 yıllarında bir dizi zafer kazanmalarının ardından Rio Grande'nin hizmetinden ayrılarak Anita ve ondan olan oğluyla birlikte Montevideo'ya yerleşti. Bir süre gezgin satıcılık ve öğretmenlik gibi işler denediyse de sivil yaşama uyum sağlayamadı. 1842'de, Uruguay'ın, Arjantin diktatörü Juan Manuel de Rosas'a karşı verdiği bağımsızlık savaşına katılarak Uruguay Deniz Kuvvetleri'nin komutanlığını üstlendi. Ertesi yıl gene Uruguay'ın hizmetine girdi ve Montevideo'da yeni kurulan ve sonradan "Kırmızı Gömlekçiler" in çekirdeğini oluşturan İtalyan Lejyonu'nun başına geçti. Sant'Antonio Çarpışması'nda (1846) küçük, ama parlak bir zafer kazanmasının ardından ünü Avrupa'ya kadar ulaştı. 1847'de kısa bir süre Montevideo'yu savunmakla görevlendirildi. Bu görevi sırasında, sonradan ününün yayılmasında önemli rol oynayan Alexandre Dumas'nın (Baba) dikkatini çekti. Garibaldi'nin Güney Amerika'da özgürlük uğruna giriştiği mücadeleler, devrimci ve

boyun eğmez bir kişilik kazanmasını ve gerilla savaşı konusunda ustalaşmasını sağladı.

Bağımsızlık savaşı. Garibaldi Nisan 1848'de Avusturya'ya karşı verilen bağımsızlık savaşına katılmak üzere 60 kişilik İtalyan Lejyonu'yla birlikte İtalya'ya döndü. Önce Papa IX. Pius'un, ardından Piemonte-Sardinya kralı Carlo Alberto'nun hizmetinde savaşmak için girişimlerde bulunduysa da bundan sonuç alamadı. Bunun üzerine Mazzini önderliğinde cumhuriyetçi bir mücadelenin sürdürüldüğü Milano kentinin yardımına gitti. Custoza'da Avusturyalıları yenilen Carlo Alberto'nun ateşkesi kabul etmesinden sonra da savaşmayı sürdürdü ve Luino ile Morazzone'deki çarpışmalarda önemli başarılar kazandı. Ama ağustos sonunda sayıca çok üstün olan Avusturya birlikleri karşısında gerileyerek İsviçre'ye çekilmek zorunda kaldı. Ardından 1842'de evlendiği Anita ve üç çocuğuyla birlikte Nice'e yerleşti.

Bu dönemde ülkenin bağımsızlığı ve İtalyan devletlerinin birliği için mücadeleyi sürdürme kararlılığı daha da güçlenen Garibaldi, Papa IX. Pius'un liberallerin baskısıyla Roma'dan kaçmasından sonra, 1848 sonunda bir grup gönüllüyle birlikte Roma'ya girdi. Şubat 1849'da seçildiği Roma Meclisi'nde Roma'nın bağımsız bir cumhuriyet olması gerektiğini savundu. Fransız birliklerinin papalık yönetimini yeniden kurmak üzere Nisan 1849'da Roma'ya düzenledikleri saldırının püskürtülmesinde önemli rol oynadı. Mayısta Roma dışındaki Velletri'de bir Napoli ordusunu yenilgiye uğrattıktan sonra haziran Fransızların kuşattığı Roma'nın savunulmasına önderlik etti. Kentin düşmesini önleme şansı kalmamasına karşın Fransızlara karşı kahramanca bir direniş gösterdi ve yenilgiyi kabul etmeyerek Temmuz 1849'da birkaç bin askerle birlikte Roma'dan ayrıldı. Fransız ve Avusturya birlikleriyle karşılaşmadan Orta İtalya'yı aşarak tarafsız San Marino Cumhuriyeti'ne ulaşmayı başardı.

Geri çekilme. San Marino'da Avusturyalılar tarafından kuşatılınca kuvvetlerini dağıtmaya karar veren Garibaldi, Apenninler'i aşarak Toscana kıyısına vardı. Bu arada karısı Anita öldü. Roma'nın savunulmasında gösterdiği kahramanlık ve Roma'dan beri süren geri çekilme hareketi, ününün bütün ülkeye yayılmasını sağladı. Bu tarihten sonra "iki dünyanın kahramanı" olarak anılmaya başladı.

Piemonte Krallığı topraklarında yaşamasına izin verilmeyince bir kez daha İtalya'dan ayrıldı. Bir süre Tanca'da ve Staten Adasında kaldıktan sonra Peru'ya yerleşerek kaptanlık mesleğine döndü. 1854'te kendisini cumhuriyetçi Mazzini'den uzaklaştırmak isteyen Kont Cavour'un izniyle İtalya'ya döndükten sonra Sardinya kıyısı açıklarındaki Caprera Adasının bir bölümünü satın alarak oraya yerleşti. 1856'da Napoli'yi yöneten Bourbon krallarının elindeki siyasal tutukluları kurtarmak için bir hareket düzenleme girişimi sonuçsuz kaldı. 1858'de Avusturya'ya karşı yeni bir savaş açmak için hazırlıklar yürüten Kont Cavour tarafından İtalya'nın çeşitli yörelerinden toplanmış gönüllülerden oluşan bir ordunun başına getirildi ve Piemonte ordusunda tümgeneral yapıldı. Nisan 1859'da Avusturya ile savaşın başlamasının ardından Alp Avcıları (Cacciatori delle Alpi) adıyla bilinen birliklerinin başında Verese ve Como'yu ele geçirerek Tirol'un (Tirole) güney sınırına ulaştı. Bu savaş Piemonte'nin Lombardiya'yı ele geçirmesiyle sonuçlandı.

İtalya'nın kuzeyinde barışın sağlanmasından sonra dikkatini devrimci bir yönetimin

kurulduğu Floransa üzerinde yoğunlaştıran Garibaldi, burada Piemonte-Sardinya kralı II. Vittorio Emanuele ile Papalık Devletleri'nin işgali konusunda özel görüşmeler yaptı. Ama kralın planını tehlikeli bulup son anda desteğini çekmesi üzerine, 'İtalya'nın birliğini sağlama yolunda önemli bir adım olarak gördüğü bu girişimden vazgeçti. Kont Cavour ve Vittorio Emanuele'nin 1860 başında doğduğu kent olan Nice'i Fransa'ya geri vermelerine büyük tepki gösterdi ve ender olarak uğradığı Parlamento'da bu uygulamayı protesto eden bir konuşma yaptı.

Sicilya ve Napoli'nin fethi. Garibaldi Mayıs 1860'ta Sicilya ve Napoli'nin fethiyle sonuçlanan en önemli askeri hareketini başlattı (bak. Binler Seferi). Cavour ve Emanuele Garibaldi'yi desteklemekle birlikte, artık bir halk kahramanı haline geldiğinden onu durdurmaya da cesaret edemediler. 5-6 Mayıs gecesi yaklaşık bin kişiyle birlikte Cenova yakınlarından denize açılan Garibaldi, 11 Mayıs'ta Sicilya'nın Marsala limanına ulaştı ve kendisini Emanuele adına Sicilya diktatörü ilan etti. Adaya ayak basmasından bir süre önce Bourbonlara karşı bir ayaklanma başlatmış olan köylülerin de desteğini kazanarak, Calatafimi'de Napoli ordusuna bağlı birlikleri yenilgiye uğrattı. Savaşın gidişini belirleyen bu çarpışmanın ardından, 6 Haziran'da başkent Palermo'yu ele geçirdi.

Garibaldi'nin en büyük askeri başarılarından olan bu zaferden sonra, Cavour gönüllüler ordusunu elaltından desteklemek gerektiğine karar verdi. Adayı boydan boya geçen Garibaldi, İtalya'nın kuzeyinden gelen destek kuvvetlerin de yardımıyla 20 Temmuz'daki Milazzo Çarpışması'nı kazandı. Ardından 20 Ağustos'ta Messina Boğazı'nı geçerek Calabria'da karaya çıktı. 7 Eylül 1860'ta İtalya'nın en büyük kenti Napoli'ye girdi ve kendisini "İki Sicilya Diktatörü" (Güney İtalya'nın çoğunu ve Sicilya'yı kapsayan topraklar "İki Sicilya" olarak anılıyordu) ilan etti. Napoli'nin kuzeyindeki Volturno Irmağında 30 bin kişilik ordusunun başında yaşamının en büyük çarpışmasına komuta etti. Elde ettiği zaferden sonra Sicilya ve Napoli'de halkoylamaları düzenleyerek Güney İtalya'nın Piemonte'ye katılmasını sağladı. 7 Kasım'da Kral Vittorio Emanuele ile birlikte görkemli bir törenle Napoli'ye girdi. Kraldan olağan koşullara dönülmesine değin Napoli'yi genel vali olarak yönetmeyi sürdürmesine izin vermesini istedi. Ama kral tutucuların gözünde toplumsal reform yanlısı ve kilise karşıtı düşünceleriyle hâlâ tehlikeli bir radikal olan Garibaldi'nin bu isteğini geri çevirdi. Ayrıca Garibaldi'nin Roma'yı papanın elinden alarak İtalya'nın başkenti yapmayı istediği biliniyordu. Bu girişim papayı korumak için Roma'da bir garnizon bulunduran Fransızlarla çatışmaya neden olabileceğinden, Vittorio Emanuele açısından çok tehlikeli bir plandı. Kralın bu kararında halkın Garibaldi'nin kraldan daha çok sevilmesinin, başarılarını çekemeyen Piemonte ordusunun yeni başarılar kazanmasını engellemeye kararlı olmasının, Mazzini ve cumhuriyetçilerle birleşerek krallığı desteklemekten vazgeçmesinden duyulan korkunun da payı vardı.

İtalya Krallığı. Bütün ödül önerilerini geri çevirerek Caprera'ya yerleşen Garibaldi, İtalya Krallığı'na kuruluşundan (1861) başlayarak muhalefet etti. Parlamento'da Cavour'a karşı mücadele etti ve hükümeti ülkenin yarısını fethederek krala sunmuş olan gönüllü askerlerine haksız davranmakla suçladı. Ayrıca birliğe katılmalarını sağladığı için özellikle sorumluluk duyduğu

bölgelerin kötü yönetilmesini eleştirdi. Temmuz 1861'de ABD başkanı Abraham Lincoln'dan Amerikan İç Savaşı'nda görev alma önerisi aldı. Ama Lincoln'ın köleliği kaldırma konusunda yeterince kararlı olmadığını ve kendisine federal birliklerin başkomutanlığını vermeyeceğini anlayınca bu çağrıyı kabul etmedi.

Son seferleri. Vittorio Emanuele 1862 başında Garibaldi'yi, Balkanlar'da Avusturya'ya karşı düzenlenecek bir sefere komuta etmeye ikna etti. Ama Garibaldi sonradan karar değiştirecek kurduğu yeni gönüllüler ordusuyla Papalık Devletleri'ne saldırmaya karar verdi. Roma'yı savunan Fransızlarla ilişkilerini bozmak istemeyen İtalyan hükümeti, Garibaldi'yi durdurmak üzere harekete geçti. Aspromonte Çarpışması'nda ağır bir biçimde yaralanan Garibaldi, bir süre tutsak kaldıysa da sonradan kralın girişimiyle serbest bırakıldı. Aldığı yara nedeniyle sakat kalmasına karşın, 1866'da Avusturya'yla başlayan savaşta, Tirol bölgesinde düzenli İtalyan birliklerinden bağımsız olarak başarıyla çarpıştı. Venedik'in Avusturya'dan alınmasıyla sonuçlanan bu savaşın ardından 1867'de Papalık Devletleri'ne yeni bir saldırı düzenledi. İtalyan hükümetinin elaltından desteklediği bu saldırı, Fransızlarca Mentana'da durduruldu. Savaşın sona, kendisine sağlanan desteğin açığa çıkmaması için göstermelik olarak tutuklanan Garibaldi, kısa bir süre sonra serbest bırakıldı ve Caprera'ya gönderildi. Garibaldi'nin son askeri hareketi Fransa Cumhuriyeti'nin yanında Prusya'ya karşı savaşmak oldu (1870-71). Başarıyla çarpıştığı bu savaşın ardından Bordeaux'daki Fransız Ulusal Meclisi'ne seçildi.

Savaşlar sırasında aldığı yaralar ve romantizması nedeniyle sağlığı iyice bozulan Garibaldi, yaşamının son 10 yılını Caprera'daki köşesinde geçirdi. Ama güncel gelişmeleri yakından izleyerek siyasetle ilgilenmeyi sürdürdü. Son yıllarında kendisini sosyalist olarak nitelemeye başladığıysa da, sosyalistliği ne Karl Marx ne de anarşist Mihail Bakunin tarafından tanındı. Aynı dönemde, kendi yaşam deneyiminden savaşların çoğunlukla amaca ulaşmada etkili ve haklı araçlar olmadıkları sonucunu çıkararak savaşa karşı bir tutum benimsedi. İşçi ve kadın haklarının kararlı bir savunucusu oldu. Dinsel baskılara, ırk ayrımına ve ölüm cezasına karşı çıkan ilerici görüşleriyle tanındı.

Değerlendirme. Risorgimento hareketine askeri alanda birçok zafer kazandıran Garibaldi, gerilla savaşı konusunda büyük bir ustaydı. İtalya'nın birliğini sağlanmasına propagandacı olarak da büyük katkıda bulundu. Halktan biri olarak, kitleleri yeni yurtseverlik düşüncesi etrafında harekete geçirmeyi, Cavour'dan ve Mazzini'den çok daha iyi biliyordu. Askeri ve siyasal yeteneklerini döneme damgasını vuran liberal ve milliyetçi mücadelelerin hizmetinde kullanmasıyla olduğu kadar, kendisi için pek az şey isteyen gerçekten dürüst bir insan olmasıyla da büyük destek kazandı.

Garibaldi'nin anıları A. Werner tarafından derlenerek *Autobiography of Giuseppe Garibaldi* (1889) adıyla iki cilt olarak yayımlanmıştır. Öteki bazı yazıları ve çağdaşlarının kendisine ilişkin yorumları, D. Mack Smith'in 1969'da yayımladığı *Garibaldi* adlı kitapta yer almaktadır.

Garibaldi Dağı, Kanada'da, İngiliz Kolombiyası'nın güney kesiminde buzulla kaplı doruk (2.678 m). Kıyı Dağları'nda ve Cheakamus Irmağının doğusunda yer alır. 1927'de 1.968 km²'lik bir alan üzerinde kurulan ve yıl boyunca halka açık bir

dinlenme alanı olan Garibaldi Eyalet Parkı'nın odak noktasını oluşturur. Vancouver'in 64 km kuzeyine düşen parkın 179 km²'lik bölümü doğa koruma alanıdır. Doğu İtalyan yurtsever Garibaldi'nin adını, yaklaşık 1860'ta araştırma gemisi "Plumper" in kaptanı George H. Richards vermiştir.

Garip, adını Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday'ın 1948'de ortaklaşa yayımladıkları şiir kitabından alan şiir hareketi.

Daha önceki dönemlerin şiir mirasına güçlü bir tepkiyi dile getiren Garip şiiri, halk çoğunluğunun beğenisine seslenmeyi ve onun gündelik yaşamını şiir malzemesi haline getirmeyi amaçlıyordu. Garip'in önsözünde bu yaklaşım açıklanmış, şiirde yeni ve "tabiileşme arzusu" ile dolu bir atılım adına ölçü ve uyağa, dizeci anlayışa, şairane tavra karşı çıkmıştı.

Garipçilere göre gelenek, şiiri nazım denen bir çerçeve içine sokup sıkıştırmıştı. Ölçü ile uyak ikinci dizinin kolay anımsanması için, yani belleğe yardımcı olmak için kullanılırken, giderek bir güzellik kaynağı olarak da görülmeye başlamıştı. Ama bu konuda çok ileri gidildiği için o güzellik yolu tıkanmış, gelişen insanın gereksinimlerini karşılayamamış, yozlaşmıştı. Şairin düşüncesine, duyarlılığına egemen olmaya başlayan ölçü ve uyak, şiir için bir engel haline gelmiş, dilde "acaip" ve zorlama biçimler yaratmıştı. Üstelik bunlar şiirin kendine özgü yapısı olarak kabul edilmeye başlamıştı. Öte yandan söz ve anlam sanatları da zekânın doğa üzerinde değiştirici ve yıkıcı etkilerine yol açmıştı. Teşbih, istiare ve mübalağa, edebiyata bir şey kazandırmıyordu. Dize anlayışının da yıkılması gerekiyordu. Şiirde parçanın değil, bütünün güzelliğine geçilmeliydi. Eski şiirin parçacı niteliğine, sözcüklerin yalnızca belli biçimde kullanılışından doğan "eda"ya, "şairane"ye karşı çıkmalıydı.

Garip'in önsözünde Batı şiirinde ölçü ve uyağı şiirden atan akımlar, özellikle de gerçeküstücülük anılmıştı; ama Garipçilerin hiçbir akıma bağlı olmadıkları da belirtilmişti.

Orhan Veli, 1945'te, *Garip*'in yalnız kendi şiirleriyle yayımlanmış ikinci baskısına "Garip İçin" başlığı altında yeni bir önsöz daha ekledi. Burada düşüncelerini eskisine göre daha esnek bir biçimde dile getirmişti.

Ünlü eleştirmen Ataç Garipçileri destekledi. Birçok genç sanatçı da şiirde yeni yapı arayan bir harekete katıldı. Konuşma dilinin doğallığına dayanan, günümüzdeki yaşamın verilerine, küçük adamın yaşantısını işleyen, söylev havasından kurtulmuş, söz oyunlarından sürekli anılmak isteyen Garip şiiri kısa sürede gelişti ve eski şiiri etkisiz kıldı.

garip, Türk halk müziğinde bir ayak. Klasik Türk müziğindeki hicaz makamına çok yakındır. Aralarındaki başlıca fark, *sib* -do# artuk ikili aralığının, garip ayağında 1-2 koma daha dar olmasıdır. Çünkü garipte *sı*'nin bemolü 2-3, *do*'nun diyezi ise 3-4 komalıdır. 20. yüzyılın başlarında İstanbul gazinolarında çalışan müzikçiler, bazı parçaları çalarken garip ayağının perdelelerini kullanmışlar ve buna "garip hicaz" adını vermişlerdir. Bu ayağa daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin halk ezgilerinde rastlanır.

garipler, GARIP YIGİTLER VE AŞAĞI BÖLÜKLER olarak da bilinir, altı bölükten oluşan kapıkulu süvarilerinin son iki bölüğüne verilen ad.

1. Murad döneminde kurulan garipler, "gureba-i yemin" (sağ garipler) ile "gureba-i

yesar"dan (sol garipler) oluşuyordu. Bunlara, taşıdıkları bayraktan dolayı "alaca bayraklılar" da denirdi. 16-18 yüzyıllar arasında sayıları 150-1.000 arasında değişen garipler Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve Edirne Sarayı'nda yetişen içoğlanları ile savaşlarda yararlık gösteren gençler arasından seçilirdi. Ayrıca gariplerin oğulları da babalarının yerine bölüğe yazılabilir. Gariplerin başlıca görevleri seferde sancak-ı şerifi taşımak, merkez kolundaki ağırlıkları taşıyıp korumak ve ileri hatlarda görev yapmaktır.

Garipler terfilerde bölük atlayarak ulufeci, silahdar ve sipah bölüklerine geçerlerdi. Ulufelerini "iptida", "sergili" ve "taşralı" olarak adlandırılan kimlik belgelerine göre alırlardı. Kışlaları ve karakolları yoktu. Atlarına bakabilmek için otlaklara yakın yerlerde otururlardı. Silahları ok, yay, siper, harbe, mızrak, balta, pala, hançer ve gaddareydi. Disiplin suçu işleyenler "merd-i tımar" adıyla ocaktan atılarak timara çıkarılırdı. Ağır suçları ise kürek cezasına çarptırılırdı. Edirne, Bursa ve Kütahya dolaylarındaki garipler, sefer zamanlarında çağırıcı çavuşlarca toplanır ve her birine 5 bin akçe silah parası ödenirdi. Gariplerin komutanlarına garip yığıtler ağası adı veriliirdi. Bunların, öteki kapıkulu süvari bölüklerinin ağaları gibi her perşembe günü sadrazamı ziyaret etmeleri bir gelenektir. Bölüklerde kethüda, kethüdayeri, başçavuş ve kâtip sanını taşıyan zabıtlar vardı. Ayrıca her bölüğün başında birer bölükbaşı bulunurdu.

Garissa, Kenya'nın ortadoğu kesiminde, Kuzeydoğu ilinin ve Garissa bölgesinin merkezi kent. Tana Irmağı kıyısında kurulmuş bir alışveriş merkezi olan kentte besin maddeleri ve tütün üretilir, plastik konteyner ve içki imalatı yapılır. Kent, 350 km doğusunda bulunduğu Nairobi'ye, Mombasa ve Alanga Arba'ya karayolu ile bağlıdır. Nüfus (1979) 14.076.

Garland, ABD'de Texas'ın kuzeyindeki Dallas ilinde (county) kent. Batısındaki Dallas kentiyile bitişiktir. Rakep demiryolu şirketleri Duck Creek ve Embree'nin 1887'de Amerikan Kongresi'nin çıkardığı bir yasayla birleştirilmesinin ardından kuruldu. Adını Başsavcı Augustus H. Garland'dan alır. Sanayiye dayanan ekonomisinde yakınlardaki Blacklands Belt'te yetiştirilen tarım ürünleri de önemli bir yer tutar. Çeşitli sanayi ürünleri arasında elektronik donanım, kimyasal maddeler ve bilimsel gereçler sayılabilir. Abilene Hristiyan Üniversitesi'nin bir bölümü buradadır. Nüfus (1990) 180.650.

Garland, (Hannibal) Hamlin (d. 14 Eylül 1860, West Salem, Wisconsin - ö. 4 Mart 1940, Hollywood, ABD), otobiyografik "Orta Sınır" dizisiyle tanınan ABD'li yazar.

Çiftçi olan ailesi sürekli Batı kıyısına doğru göç ederek yaşıyordu. Sonunda Garland, bu yaşamın güçlüklerine başkaldırdı ve bir meslek sahibi olmak amacıyla Boston'a gitti. Kendi kendini eğiterek zamanla Boston ve Cambridge'deki edebiyat çevrelerine girdi. William Dean Howells'in izinden giden Garland, kırsal yaşamın sıkıntılarını keskin bir gerçekçilikle anlatan yapıtlarıyla ustasını geride bıraktı. Howells'in tersine anlatıyı, felsefi ve toplumsal konularda öğüt vermek için bir araç olarak kullandı. Kısa öyküleri *Main-Travelled Roads* (1891; Kat Edilmiş Yollar), *Prairie Folk* (1892; Ova Halkı), *Wayside Courtships* (1897; Yol Çapkinlıkları) ve romanı *Rose of Dutcher's*

Coolly (1895; Dutcher's Coolly'nin Gülü) ile büyük tepki çekti. *Crumbling Idols*'da (1894; Yıkılan Putlar) yer alan ve ılımlı gerçekçilikle toplumsal başkaldırının birleşiminden oluşan "veritizm" adlı eleştirel kuramları çoğunlukla başka yapıtlardan türetilmişti, ama çağın okunurca kabul edilebilecek düzeyin de oldukça ilerisindeydi.

Garland sonraki yapıtlarında Batı'nın "keşfedilmemiş toprakları"nı ve doğaüstü konuları ele almaya başladı; o dönemde yeni ortaya çıkan boyalı dergilerde tefrika edilen sıradan romanlar yazdı. Aynı dönemde Yerliler hakkında yazdığı öyküleri ise 1923'te *The Book of the American Indian* (Amerika Yerlilerinin Kitabı) başlığıyla yayımladı. Yapıt Yerlilere karşı gerçeklere uygun ve sevgi dolu bir yaklaşım içeren ilk kitaplar arasındadır. Doğalcılık akımının aşırılıklarını gittikçe daha çok eleştirmeye başlayan Garland, 1917'de yalın bir üslupla yazdığı otobiyografik kitabı *A Son of the Middle Border*'i (Orta Sınır'dan Bir Oğlan) yayımladı. Yapıtın büyük ilgi uyandırmasına karşın, dizinin ikinci kitabı *A Daughter of the Middle Border* (1921; Orta Sınır'dan Bir Kız) ilki kadar beğenilmedi. Üçüncü kitap *Trailmakers of the Middle Border*'da (1926; Orta Sınır Demiryolcuları) Garland, nostaljik bir bakışla, Amerika kıtasına yerleşen ilk göçmenlerin destansı akınlarını anlattı. Daha sonraki yıllarında günlüklerinden derlediği *Roadside Meetings of a Literary Nomad* (1930; Bir Edebiyat Göçmeninin Yolda Karşılaştıkları) gibi anı kitapları yayımladı.

Garland, John, JOHANNES DE GARLANDIA olarak da bilinir (d. y. 1180, İngiltere - ö. y. 1252), yapıtlarıyla ortaçağ Latincesinin gelişimine katkıda bulunmuş İngiliz dilbilgisi uzmanı ve şair. Yaşamının çoğu Fransa'da geçtiyse de yapıtları daha çok İngiltere'de etkili olmuştur.

Garland, 1202'de öğrenimini tamamlamak için Paris'e gitti ve 1229'a değin orada öğretmenlik yaptı. Bu tarihte Toulouse Üniversitesi'ne girdi. 1232 ya da 1233'te, Albi heretikleri olarak da bilinen Katharos tarikatının yenilmesi üzerine bölgede başlayan karışıklıklar yüzünden Toulouse'dan ayrılmak zorunda kaldı.

Dilbilgisiyle ilgili yapıtları arasında *Compendium grammaticae* (Dilbilgisinin Ana Hatları), *Libre de constructionibus* (Kuruluşlar Üzerine Kitap) ve bir Latince sözlük vardır. En iyi bilinen iki şüri, Katharos tarikatına karşı girişilen Haçlı Seferi'nin ayrıntılarıyla anlatan *De triumphis ecclesiae* (Kilisenin Zaferleri Üzerine) ve *Epithalamium beatae Mariae Virginis*'tir (Kutsanmış Meryem'in Düğün Şarkısı). *Scolarium morale* adlı yapıtında genel davranış kuralları, sofrada adabı, erdem gibi konulara yer verir ve kutsal mertebeleri sattığı suçlamasına karşı papayı savunur. Kitabı 1927'de yayıma hazırlayan L. J. Paetow, yapıta ayrıca, Garland'ın yaşamını ve yapıtlarını anlatan bir giriş bölümü eklemiştir.

Garland, Judy, asıl adı FRANCES GUMM (d. 10 Haziran 1922, Grand Rapids, Minnesota, ABD - ö. 22 Haziran 1969, Londra, İngiltere), ABD'li tiyatro ve sinema oyuncusu ve şarkıcı.

Vodvil sanatçısı bir ana babanın kızı olan Garland, sahneye ilk kez üç yaşındayken çıktı. Kız kardeşleriyle birlikte oluşturduğu The Gumm Sisters adlı toplulukla ABD'nin çeşitli kentlerinde müzikal gösterilere katıldı. 1936'da *Every Sunday* (Her Pazar) adlı

kısa filmle sinemaya adımını attı. 1937'de çevirdiği *Broadway Melody of 1938* (1938 Broadway Melodisi) adlı müzikalle eleştirmenlerin dikkatini çekti. Sonraki filmi *Thoroughbreds Don't Cry* (1937; Asiller Ağlamaz) genç yıldız Mickey Rooney'yle birlikte çevirdiği ilk filmi. İkili daha sonra

Judy Garland
ABC Ajansı

Love Finds Andy Hardy (1938; *Andy Hardy Aşık*), *Babes in Arms* (1939; *Bahar Çiçekleri*) ve *Babes on Broadway* (1941; *Bebekler Broadway'de*) adlı filmlerde de birlikte oynadı. L. Frank Baum'un romanından uyarlanan ve bir sinema klasiği olan *The Wizard of Oz*'la (1939; *Bilur Köşklü Küçük Kızın Rüyası*) uluslararası ün ve özel bir Oscar ödülü kazanan Garland, daha sonra *For Me and My Gal* (1942; *İkimiz İçin*), *Meet Me in St. Louis* (1944; *St. Louis'de Buluşalım*) ve *Easter Parade* (1948; *Eğlenceler Perisi*) gibi başarılı müzikallerde rol aldı.

Gittikçe artan uyuşturucu bağımlılığı, yinelenen intihar girişimleri ve bunalımları Garland'ın yaşamının son 15 yılında çok yıprattı. Ama Garland görkemli dönüşler yapmayı da başardı. Londra ve New York'ta gerçekleştirdiği kişisel gösterilerde gişe rekorları kırdı. *A Star Is Born* (1954; *Bir Yıldız Doğuyor*) adlı filmdeki başarılı oyununda onun kişisel talihsizliklerinin izleri görülür. *Judgement at Nuremberg* (1961; *Nuremberg Mahkemesi/Nürnberg Duruşmaları*) ve *A Child Is Waiting* (1963; *Bekleyen Çocuk*) adlı filmlerdeki rolleriyle de çok beğenilmiştir.

Garland'ın 1945-51 arasında evli kaldığı sinema yönetmeni Vincente Minnelli'den olan kızı Liza Minnelli de ünlü bir şarkıcı ve oyuncu olmuştur.

Garmisch-Partenkirchen, Almanya'nın güney ucunda, Bavyera eyaletinde (*Land*) pazar kenti. Bavyera Alpleri'nde bulunan ve Almanya'nın en yüksek noktası olan Zugspitze'nin (2.962 m) eteklerinde, derin Loisach ve Partnach vadilerinin birleştiği yerde kuruludur. Eski Garmisch ve Partenkirchen köylerinin birleşmesiyle oluşturulan kent, 1935'te tüzel kimlik kazandı. Kırsal özelliklerini büyük ölçüde korumuştur. Başlıca tarihsel yapılar, Garmisch'te ortaçağdan kalma Eski St. Martin ve barok üslupta inşa edilmiş bölge kilisesi Yeni St. Martin, Partenkirchen'de ise 18. yüzyıldan kalma St. Anton Hac kilisesidir. Aynı zamanda bir sağlık ve kış sporları merkezi olan kentte kayak tesisleri, olimpiik paten pisti, teleferikler ve yazlık dağcılık tesisleri vardır. 1936 kış olimpiyatları burada düzenlenmiştir. Nüfus (1989 tah.) 25.908.

Garneau, François-Xavier (d. 15 Haziran 1809, Québec - ö. 3 Şubat 1866, Québec, Kanada), ülkesinde tarih yazıcılığını başlatan kişi olarak kabul edilen Fransız asıllı Kanadalı tarihçi.

Bir araba yapımcısının oğlu olan Garneau, 14 yaşında öğrenimini yarıda bırakarak okuldan ayrıldı. Önce bir mahkeme kâtibinin, ardından da bir noterin yanında çalıştıktan sonra 1830'da kendi noterlik bürosunu açtı. 1831-33 arasında Kanada'nın İngiltere temsilcisi D. B. Viger'in kâtibisi olarak Londra'da bulundu. Québec'e döndükten sonra şiir yazmaya başladı, kısa bir süre yayımlanan iki dergi çıkardı, tarihle ilgilenirdi ve 1837'de veznedar olarak bir bankaya girdi. Yerel politikayla da ilgilenen Garneau, 1843'te eyalet meclisi çevirmeni, 1844-64 arasında da Québec kenti kâtibisi olarak görev yaptı.

Québec'in ilk yıllarının siyasal ve askeri tarihini anlatan *Histoire du Canada* (1845-48; *Kanada Tarihi*) adlı kitabında, yöreye ilk yerleşen göçmenlere ilişkin öykülere yer verdi ve o dönemin sivil, askeri ve dinsel önderlerini tanıttı. Québec'lilerin dilinin, tarihinin ve yasalarının unutulmaması için yazdığı bu kitap, büyük başarı kazanarak şairlerin, romancıların ve öteki tarihçilerin Fransız-Kanada kültürüne duyduğu ilgiyi artırdı.

Garneau, Hector de Saint-Denys (d. 13 Haziran 1912, Sainte-Catherine de Fossambault - ö. 24 Ekim 1943, Sainte-Catherine de Fossambault, Québec, Kanada), Kanadalı şair. Kanada'da Fransızca yayımlanan edebiyat dergileri arasında önemli bir yeri olan *La Revue*'in (1934) kurucularındandır. Ölüm, intihar gibi imgelerle dolu, yoğun ve içgözleme dayalı şiirleriyle Kanada edebiyatının bölgeselci tutumundan ayrılarak kendinden sonraki şairleri de etkilemiştir.

Tanınmış tarihçi François-Xavier Garneau'nun torununun oğluydu. Yirmi yaşlarında geçirdiği kalp krizinden sonra gitgide artan bir yalnızlığa gömüldü ve heyecansız yaşamında duyduğu umutsuzluğu yansıtan şiirler yazmaya başladı. Yaşamı boyunca yayımladığı tek kitap *Regards et jeux dans l'espace* (1937; *Boşlukta Bakışlar ve Oyunlar*) oldu. *Poésies complètes* (1949; *Bütün Şiirleri*) ve 1935-39 arasındaki yaşamını yansıtan *Journal* (1954; *Günce*) ölümünden sonra yayımlandı.

Garner, Alan (d. 17 Ekim 1934, Congleton, Cheshire, İngiltere), daha çok gençlere seslenen özgün yapıtlarıyla tanınan İngiliz yazar.

Kraliyet Topçu Birliği'nde iki yıl geçirdikten sonra Oxford Magdalen College'da öğrenim gördü. İlk kitabı *The Weirdstone of Brisingamen: A Tale of Alderley* (1960; *Brisingamen'in Kadertaşı: Bir Alderley Öyküsü*), Garner'in doğup büyüdüğü Cheshire'daki Alderley Edge'de geçer; yapıtta, ünlü İngiliz çocuk romanları yazarı J. R. R. Tolkien'in etkisi görülür. *The Moon of Gomerath* (1963; *Gomerath'ın Ayı*) ve *Elidor* (1965) adlı yapıtları zaman içinde gidip gelmesine karşın yerel efsanelere ve çağdaş İngiltere'ye bağlı kalır. *The Owl Service* (1967; *Baykuş İşi*) ve *Red Shift* (1973; *Kırmızıya Kayma*) gibi sonraki yapıtlarının, televizyon ve bilgisayar çağından önce yetişmiş okuyucuların kavramakta güçlük çekeceği karmaşık bir yapısı vardır. Gençlere yönelik öteki yapıtları arasında *The Stone Book* (1976; *Taş Kitap*), *Alan Garner's Fairy Tales of Gold* (1979; *Alan Garner'in Altın Masalları*) ve Kelt öykülerini derlediği *The Lad of the Gad* (1980; *Tunrı'nın Oğlu*) sayılabilir. Garner, ayrıca bir dizi antoloji düzenlemiş, radyo, televizyon ve tiyatro oyunları yazmıştır.

Garner, John Nance, lakabı KAKTUS JACK GARNER, İngilizce CACTUS JACK GARNER (d. 22 Kasım 1868, Red River ili, Texas - ö. 7 Kasım 1967, Uvalde, Texas, ABD), ABD başkan yardımcısı (1933-41). Muhafazakâr görüşleri nedeniyle, yardımcılığı yaptığı Başkan Franklin D. Roosevelt'in New Deal (Yeni Düzen) programını hiçbir zaman tam olarak benimsememiştir.

1890'da Texas barosuna kabul edilen Garner, iki dönem üst üste eyalet yasama meclisi üyeliğinde bulundu (1898-1902). Daha sonra seçtiği ABD Temsilciler Meclisi'nde 30 yıl (1903-33) boyunca görev yaptı. Kongre'de yasaların çıkarılmasını hızlandırmak için giriştiği kulis çalışmalarıyla dikkat çekti. Derecelendirilmiş gelir vergisi ile federal rezerv sisteminin kurulmasını destekleyen Garner, 1917'de artık Kongre'nin en nüfuzlu politikacılarından biri kabul ediliyordu. Önce partide disiplini sağlamaktan sorumlu üye (*whip*), ardından da grup başkanı olarak görev yaptıktan sonra, 1931'de Temsilciler Meclisi başkanlığına seçildi.

1932'deki Demokrat Parti kongresinde başkanlığa adaylığını koyduysa da, Roosevelt'in seçilmesini engellemek için Texas ve California temsilcilerini istedikleri yönde oy kullanma konusunda serbest bıraktı. Garner'in başkan yardımcılığına seçilmesi muhafazakâr kanadın parti yönetimine duyduğu tepkiyi yatıştırdı. Ama Garner, Roosevelt'in başlattığı New Deal politikasını "fazla liberal" bularak hiçbir zaman benimsemişti. 1936'da yeniden başkan yardımcılığına seçildi, ama ABD Yüksek Mahkemesi'ndeki üye sayısını artırmaya yönelik çabalar parti yönetimiyle arasının açılmasına neden oldu. Görev süresinin bitiminde siyaseti bırakarak Texas'taki çiftliğine çekildi.

Garnerin, André-Jacques (d. 31 Ocak 1769, Paris - ö. 18 Ağustos 1823, Paris, Fransa), paraşütü ilk kez başarıyla ve düzenli olarak kullanan Fransız baloncu. Dönemin paraşütlerini geliştirerek, o döneme değin atlanması olanaksız olan yüksekliklerden atlamayı başarmıştır. Fizik öğrenimi gören Garnerin, 1793'te Fransız Kara Kuvvetleri'nde müfettiş oldu. Bu dönemde balonların askeri amaçlarla kullanılmasına öncülük etti, ama İngiltere ile yaşanan savaş durumu sırasında esir düştü ve iki yıl hapiste kaldı. Daha sonra Fransa'ya dönen Garnerin, balonla uçuşlara başladı. İlk paraşüt gösterisini 1797'de Paris'te 1.000 m yükseklikten atlayarak yaptı. Gösterilerini Avrupa'nın kuzey kentlerinde de yineledi ve 1802'de İngiltere'de 2.500 m'den atlayarak büyük ilgi topladı. Garnerin'in beyaz çadır bezinden yapılmış şemsiye biçimindeki paraşütünün çapı yaklaşık 718 cm'di. Çalışmalarını çoğunlukla kardeşi Jean-Baptiste-Olivier (1766-1849) ile birlikte yürüttü.

Garnet, Henry Highland (d. 1815, New Market, Maryland, ABD - ö. 13 Şubat 1882, Liberya), Köleliğin Kaldırılması Akımı'nın önderlerinden biri olan Siyah din adamı.

Köle olarak doğan Garnet, 1824'te kaçarak New York'a gitti. Burada öğrenim görerek Presbiteryen papazı oldu. Daha sonra Amerika Kölelikle Mücadele Derneği'ne girdi. 1830'ların sonlarında ve 1840'ların başlarında verdiği vaazlarda köleliğin kaldırılmasını savundu. Bu dönemde ülke çapında ün kazandı ve 1843'te özgür Siyahların düzenledikleri toplantıda, kölelerin efendilerini öldürmelerini savunan bir konuşma yaparak dinleyicileri büyük bir şaşkınlığa uğrattı. Ama bu önerisi toplantıda reddedildi ve Frederick Douglass'ın,

Köleliğin Kaldırılması Akımı'nın önderliği ni üstlenmesinden sonra daha çok dinsel konularla ilgilenmeye başladı.

Sonraki 20 yıl boyunca çeşitli Presbiteryen kiliselerde papaz olarak görev yaptı. Washington, D.C.'de bulunduğu 1864'te savaş nedeniyle evlerini ve işlerini yitirenlerin sorunlarıyla ilgilendi. Ardından, eski köleler için bir yardım programı geliştiren hükümet görevlilerine destek oldu.

1881'de elçi olarak Liberya'ya gönderildi. Daha radikal olduğu gençlik yıllarında, kölelik sorununun Siyahların Afrika'ya gönderilerek çözülmesi görüşüne şiddetle karşı çıktığı halde, yaşamının sonlarına doğru ABD'li Siyahların Afrika'ya göç etmelerini savunmaya başladı. Liberya'ya gittikten iki ay sonra öldü.

Garnett, David (d. 9 Mart 1892, Brighton, East Sussex, İngiltere - ö. 17 Şubat 1981, Le Verger Charry, Montcuq, Fransa), İngiliz romancı. Edward ve Constance Garnett'in oğlu, edebiyatçı ailesinin en yaygın üne kavuşan üyesidir.

Üretken bir yazar olan Garnett en çok iki yergisel fanteziyle tanınır. Bunlardan *Lady into Fox*'ta (1922; Tilki Kadın) karısı aniden tilkiye dönüşen bir adamın, *A Man in the Zoo*'da (1924; Hayvanat Bahçesinde Bir Adam) ise *Homo sapiens* örneği olarak Londra Hayvanat Bahçesi'ne kabul edilen bir adamın öyküsünü konu aldı. Düşsel öğelere yer vermediği sonraki romanları aynı başarıya ulaşamadı. *The Golden Echo* (1953; Altın Yankı), *The Flowers of the Forest* (1955; Orman Çiçekleri) ve *The Familiar Faces* (1962; Tanıdık Yüzler) adlı yapıtlarında, I. Dünya Savaşı dönemiyle 1920'ler boyunca üyesi olduğu, aralarında Bloomsbury grubunun(*) da bulunduğu İngiliz edebiyat çevreleriyle ilgili anılarını anlattı. *Great Friends: Portraits of Seventeen Writers* (1980; Büyük Dostlar: On Yedi Yazarın Portresi) aynı çizgide bir yapıtı. Öteki yapıtları arasında *Aspects of Love* (1955; Aşkın Yönleri), *Two by Two* (1963; İkişer İkişer) ve *A Clean Slate* (1971; Temiz Geçmiş) sayılabilir. Ayrıca *The Letters of T. E. Lawrence* (1938; T. E. Lawrence'in Mektupları) ve *Carrington: Letters and Extracts from Her Diaries* (1978; Carrington: Mektupları ve Günlüğünden Seçmeler) gibi mektup derlemeleri de vardır.

Garnett, Richard (d. 27 Şubat 1835, Lichfield, Staffordshire - ö. 13 Nisan 1906, Londra, İngiltere), İngiliz yazar ve kütüphaneci. Modern İngiliz edebiyatının gelişimine biçimlendirici bir etkide bulunan Garnett ailesindendir. On beş yaşından 1899'da emekliye ayrılncaya değin British Museum'da çalışmıştır.

Filolog olan babası Richard, British Museum'un basılı kitap sorumlusuydu. Çalışma yaşamına yazıcı olarak başlayan Garnett önce babasının görevini devraldı; daha sonra müzenin baş sorumlusu oldu ve Edinburgh Üniversitesi'nden onursal hukuk doktoru unvanı aldı. Müzenin 25 yıllık bir hazırlıktan sonra 1905'te yayımlanan genel kataloğu büyük ölçüde onun çabalarının ürünüydü. 1862'de Shelley'nin daha önce keşfedilmemiş bazı şiirlerini yayımladı. Yaşamöyküsü ve tarih alanındaki yayınlarının dışında şiir, makale ve çevirileri vardır. En ünlü kurmaca yapıtı olan *The Twilight of the Gods, and Other Tales* (1888; Tanrıların Günbatımı ve Başka Masallar), Lucianus üslubunda yazılmış bir fabl derlemesidir. Garnett geniş bilgisi ve olağanüstü belleğinden ötürü kuşaklar boyunca British Museum'da okur ve araştırmacıların efsaneleştirdiği bir kişi olmuştur.

Garnier, (Jean-Louis-) Charles (d. 6 Kasım 1825 - ö. 3 Ağustos 1898, Paris, Fransa), adı, en ünlü yapıtı Paris Operası'yla özdeşleşmiş Fransız mimar. 1842'de Paris'teki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'na kabul edilmiş, 1848'de İtalya'da araştırma yapmasını sağlayan Büyük Roma Ödülü'nü kazanmıştır.

Yeni Paris Operası için 1860'ta açılan proje yarışmasında birinci oldu. 1875'te tamamlanan ve yüzyılın en ünlü yapıtlarından biri sayılan opera, İkinci İmparatorluk dönemi beğenisinin bir simgesi haline geldi.

Charles Garnier'in Paris Operası, tamamlanışı 1875
Michel Serrailier - Rapho / Photo Researchers

Seçmeci bir tutumla ele alınmış yapının yeni-barok üslubu, 19. yüzyıl sonlarındaki Beaux-Arts (Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu) tasarım anlayışını çok iyi yansıtır. Garnier geniş iç mekânları ele alışındaki ustalığı, yapının dengeli bir biçimde düzenlediği kitlesiyi cephelerinde de göstermişti. Monte Carlo Kumarhanesi'nin küçük tiyatrosu (1878), Vittel'deki kumarhane ve banyo yapıları, Bordighera'daki çeşitli villalarla (en ünlüsü kendisi için yaptırdı) Garnier sayfiye yapıları mimarlığını da etkiledi. Başka yapıları arasında Nice'teki gözlemevi ile Paris'te bir apartman ve Cercle de la Librairie Malikânesi sayılabilir.

Garnier 1889 Paris Dünya Sergisi için, daha sonra *L'Habitation humaine* (1892, A. Ammann ile birlikte; İnsanlara Konut) adlı kitabının konusunu oluşturacak olan bir konut sergisi düzenledi. Ayrıca 1871'de *Le Théâtre* (Tiyatro) ve 1876-81'de yapısını ayrıntılarıyla tanıttığı *Le Nouvel Opéra de Paris* (Yeni Paris Operası) adlı kitaplarını yayımladı.

Garnier, Francis, Fransızca tam adı MARIE-JOSEPH-FRANÇOIS GARNIER (d. 25 Temmuz 1839, Saint-Etienne, Fransa - ö. 21 Aralık 1873, Hanoi, Vietnam), Fransız deniz subayı, sömürge yöneticisi ve kâşif.

Bir subayın oğluydu. Ailesinin muhalefetine karşın 1856'da Brest'teki denizcilik okuluna girdi. Eğitimini tamamladıktan sonra, teğmen olarak 1860'ta Çin'e gönderilen Fransız sefer kuvvetlerine atandı. 1861'de Oramiral Léonard Charner'in Saygon (bugün Ho Şi Minh) üzerine düzenlediği seferde görev aldı. Fransızların Vietnam'ın güneyindeki ilerleyişini durdurmaya yönelik direnişe son veren Chi Hoa Çarpışması'na katıldı. 1863'te Nam Ky'de yeni kurulan Fransız sömürge yönetiminde görevlendirildi ve deniz kuvvetlerindeki rütbesini koruyarak Saygon'un hemen batısındaki Cho Lon kentinin valiliğine atandı.

Fransa'nın geleceğini ülkenin yayılcı siyasetinde gören Garnier, ısrarla Vietnam'daki sömürge yönetiminin sınırlarının genişletilmesi gerektiğini savundu. Öte yandan Mekong Irmağının (Song Tien Giang) keşfedilmesinin önemli ticari kazançlar sağlayacağına inandığından ırmağa bir keşif seferi düzenlenmesi için çaba harcadı. Bu çabaları sonucunda Doudart de Lagrée'nin komutan, kendisinin de komutan yardımcısı olduğu bir keşif heyeti, Mekong'u keşfetmek üzere Haziran 1866'da Saygon'dan ayrıldı. Sefer ticari açıdan başarısızlıkla sonuçlandı ve ırmağın ulaşılma elverişli olmadığı anlaşıldı. Ama sefere katılanlar karşı karşıya kaldıkları büyük güçlüklerle ve sık sık hastalanmalarına karşın bölgenin haritasını çıkarmayı başardılar ve Yunnan eyaletine güneyden giren ilk Avrupalılar oldular. Lagrée'nin seferin tamamlanmasından (Haziran 1868) üç ay önce hastalanarak ölmesi üzerine komutayı üstlenmiş olan Garnier, seferden sonra çeşitli madalyalarla ödüllendirildi.

Daha sonra Fransa'ya dönerek Mekong Irmağının keşfini anlatan bir kitap üzerinde çalışmaya başladı. Aynı dönemde patlak veren Fransız-Alman Savaşı'nda (1870-71), kuşatma altındaki Paris'in savunulmasında başarıyla görev yaptı. Ama Fransa'ya dayatılan barış koşullarını açıkça eleştirdiğinden rütbesi yükseltilmedi. Bu durumun yarattığı düş kırıklığı ve Mekong'un keşfinde Doudart de Lagrée'nin rolünü küçümseydiğine ilişkin iddialar üzerine başarılı keşifler yapmak umuduyla Çin'e gitti.

Bu sırada Fransız tüccar Jean Dupuis' nin(*) Çin ile ticaret yapmak için izin almadan Kızıl Irmak'ı (Song Hong) kullanma girişiminde bulunması, Dupuis ile Vietnamlular arasında çatışmaya neden olmuştu. Bu durumdan yararlanarak Fransız etkisini genişletmek isteyen Cochinchine valisi Amiral Marie-Jules Dupré(*), Ağustos 1873'te Şanghay'dan Saygon'a çağırarak Garnier'ye, Dupuis'yi Vietnam'ın kuzeyindeki Hanoi bölgesinden kurtarma görevi ve resmî emrin dışında, bölgede bir Fransız mevzii kurma yolunda gizli bir talimat verdi. Bu plan Fransız hükümet politikasına ters düşüyordu; ama gerek Dupré, gerek Garnier yeni toprakların ele geçirilmesi durumunda sonucun Paris tarafından onaylanacağına inanıyorlardı.

5 Kasım 1873'te Hanoi'ye varan Garnier Vietnamlı subayları kışkırtarak çarpışmaya zorladı. 20 Kasım'da Hanoi kalesine bir saldırı düzenleyerek iyi donatılmış küçük birlikleriyle sayıca üstün Vietnam kuvvetlerini yenmeyi başardı. Kalenin alınmasının ardından Garnier'nin birlikleri Kızıl Irmak deltasında yeni mevziler ele geçirdi. Bu durum karşısında Vietnamlı yetkililer Liu Yongfu önderliğindeki Çinli haydutlardan oluşan Kara Bayrak çetesinden yardım istediler. Garnier, 21 Aralık 1873'te Hanoi kalesine saldıran Kara Bayrak kuvvetlerini püskürtmeye çalıştığı sırada öldürüldü. Vali Dupré, Garnier'nin bu eylemlere kendisinden habersiz olarak giriştiğini ileri sürdü. Öte yandan Fransız elçisi Paul-Louis-Félix Philastre(*), Dupuis ve öbür Fransızların muhalefetine karşın, 1874 başlarında Vietnam'ın kuzeyinden çekilmeyi öngören bir antlaşma yaptı.

Çoşku ve atak bir insan olan Garnier'nin, Fransa'nın Asya'daki rolü konusunda çağdaşlarından birçoğuna çekici gelen şoven görüşleri vardı. Usta bir haritacı ve denizci olduğu kadar, tarih, dil ve bilim konularında da geniş bir bilgiye sahipti. Mekong

Irmağının keşfini anlatmak için hazırladığı *Voyage d'exploration en Indo-China, 1866-68* (1873; Çinhindi'nde Keşif Yolculuğu, 1866-68) adlı kitabı kâşiflerin geçtiği ülkelerin 1860'lardaki siyasal ve ekonomik durumuna ilişkin çok değerli bir kaynaktır.

Garnier, Robert (d. y. 1545, La Ferté Bernard - ö. 20 Eylül 1590, Le Mans, Fransa), döneminin önde gelen Fransız trajedi yazarı.

Toulouse'da hukuk öğrencisiyken Académie des Jeux Floraux'un her yıl düzenlediği Jeux Floraux adlı şiir yarışmasında iki ödül kazandı. Lirik şiirlerden oluşan ve günümüze ulaşmayan *Plaintes Amoureuses de Robert Garnier* (Robert Garnier'nin Aşk Yakınmaları) adlı ilk kitabını 1565'te yayımladı. Paris Barosu'nda staj gördükten sonra kendi bölgesinde önce yasama ve yargı işlevi olan *Conseil du roi* (Krallık Konseyi) avukatlığında, ardından da Ceza Mahkemesi yargıçlığında bulundu.

Garnier'nin ilk oyunları Seneca okulunun etkisindeydi. Bu anlayışla *Porcie Épouse de Brutus* (1568; Brutus'un Karısı Porcia), *Hippolyte* (1573; Hippolyte) ve *Cornélie, Épouse de Pompée* (1574; Pompeius'un Karısı Cornelia) adlı oyunları yazdı. Daha sonraki *Marc-Antoine* (1578; Marcus Antonius), *La Troade ou la Destruction de Troie* (1579; Troya Destanı ya da Troya'nın Yıkılışı) ve *Antigone* (1580) adlı trajedilerinde "eylem"e daha çok ağırlık vererek hem kendi yazdığı ilk oyunları, hem de Étienne Jodelle ve Jacques Grévin gibi oyun yazarlarını aşan ileri bir teknikle ulaştı.

1582 ve 1583'te yayımlanan *Bradamante ve Les Juives* (Yahudi Kadınlar) Garnier'nin başyapıtlarıydı. Koronun yer almadığı tek oyunu ve ilk Fransız trajikomedisi olan *Bradamante*'de Seneca'yı örnek almak yerine konusunu Ariosto'nun oyunlarından seçerek romantik öyküyü güçlü bir oyuna dönüştürdü. Oyunda Bradamante ve Roger adlı iki aşık sahnede hiç karşılaşmazlar, ama Roger'nin aklında var olan çelişki tam anlamıyla dramatik bir merak uyandırır. *Les Juives*, Nabukadnezar'ın Kral Zedekya ve çocuklarına duyduğu barbarca kinin öyküsüdür. Tam bir eleji olarak tasarlanmış bu trajedide bütünlük peygamberin kişiliğiyle sağlanır.

Garnier yurtsever bir Katolikti: Trajedilerini Din Savaşları'nın acılarını yaşayan çağdaşlarına ahlak ve din konusundaki görüşlerini iletmek amacıyla yazdı. Şiirlerinde dostu Pierre de Ronsard'dan etkilenen Garnier'nin etkileyici duygusal sahnelerle dolu oyunları 16. yüzyılın sonlarına değin sahnelendi.

Garnier, Tony (d. 13 Ağustos 1869, Lyon - ö. 19 Ocak 1948, Roquefort-la Bédoule,

Tony Garnier, 1920
AĞLES

Fransa), düşsel bir sanayi kenti için ileriye dönük olarak hazırladığı Sanayi Kenti(*) tasarımı ile ünlü, önde gelen Fransız mimarlarından. Ayrıca, Auguste Perret ile birlikte, betonarme kullanımının öncülerinden biri olarak bilinir.

Kazandığı Roma bursu ona bir endüstri kentini bütün olarak ele aldığı, kent planlamasına yeni kavramlar getirdiği bir tasarım geliştirme (1898, sergilenmesi 1904, yayımlanması 1917) olanağı verdi. Doğu-batı doğrultusunda uzanan uzun ve dar yapı adaları, geniş açık mekânlarla birbirinden ayrılmış yapılar, yayalar ve taşıtlar için ayrı ayrı düzeylerde çözülmüş bir ulaşım sistemi ve çatı bahçeli konutlar gibi yeniliklerin denendiği bu tasarım geniş ölçüde betonarme kullanımını gerektiriyordu.

1905'te Lyon kenti başmimarlığına getirilen Garnier bu görevini 1919'a değin sürdürdü. Lyon'daki en önemli çalışması Sanayi Kenti ilkelerinden yola çıkarak 1908-24 arasında gerçekleştirdiği mezbaşa yapıları topluluğudur. Öbür yapıtları arasında 22 payvonlu Grange Blanche Hastanesi (1911-27), stadyum (1913-18), Savaş Anıtı (1924) ve *Les États Unis* adıyla bilinen konut yerleşmesi projesi (1920-35) yer alır.

Garnier-Pagès, Louis-Antoine (d. 16 Şubat 1803, Marsilya - ö. 31 Ekim 1878, Paris, Fransa), 1830-70 arasında monarşi yönetimine karşı yürüttüğü muhalefetle tanınan Fransız siyaset adamı.

1830'da krallık yönetimine karşı düzenlenen ayaklanmaya etkin bir biçimde katıldı. 1842'de Eure bölgesinden Temsilciler Meclisi'ne seçilerek resmen siyasete atıldı. 1842-48 arasında mecliste sol kanat cumhuriyetçilerin yanında yer aldı ve ağırlıklı olarak ticari ve mali sorunlarla ilgilendi.

Louis-Philippe yönetiminin yıkılmasıyla sonuçlanan 1848 Devrimi öncesinde, "ziyafet" görüntüsü altında rejim karşıtı siyasal toplantılar düzenleme kampanyasına önderlik edenler arasında yer aldı. Louis-Philippe'in tahttan çekilmesinden sonra Paris belediye başkanı, ardından da yeni kurulan cumhuriyet hükümetinde maliye bakanı oldu. Bu görevi sırasında ülkede yaşanan mali bunalımı çözmek amacıyla bir dizi sert önlem aldı. Bu doğrultuda dolaysız vergilerin oranını yükseltmesi büyük bir hoşnutsuzluğun doğmasına ve 1849 Yasama Meclisi seçimlerini kaybetmesine neden oldu. *Histoire de la révolution de 1848* (11 cilt; 1848 Devrimi'nin Tarihi) adlı kitabı 1864'te yayımlandı.

İkinci İmparatorluk döneminde (1852-70) uzun süre siyasal yaşamdan uzak kaldıktan sonra, 1864'te Yasama Meclisi'ne girdi. 1870-71 Fransız-Alman Savaşı'na karşı çıktığı da, III. Napoléon'un 1870'te tahttan çekilmesinden sonra kurulan geçici Ulusal Savunma Hükümeti'nde yer aldı. Ama davranışlarıyla yol açtığı tepkiler yüzünden 1871'de Yasama Meclisi'ndeki sandalyesini yitirdi ve köşesine çekildi. İkinci İmparatorluk dönemine ilişkin siyasal anılarını *L'opposition et l'empire* (1872, 2 cilt, Muhalefet ve İmparatorluk) adıyla yayımladı.

Garö Tepeleri, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Meghalaya eyaletinin batı kesiminde coğrafi bölge. Şillong Platosunun batı bölümünü oluşturur. En yüksek noktası 1.400 m'dir. Suları Brahmaputra Irmağının kollarınca toplanan bölge bol yağmur alır ve sık ormanlarla kaplıdır. Bölge ekonomisi tarıma dayanır. Başlıca ürünler pirinç, pamuk, tuz, sal ağacı ve lakur. Çok miktarda kömür ve kireçtaşı çıkarılır; ayrıca bazı petrol yatakları bulunmuştur. Bölgede yaşayan kabilelerin karmaşık bir anayarı yapıları vardır. Nüfusun çoğunluğunu Garolar oluşturur.

Meghalaya eyaletine bağlı Doğu Garo Tepeleri ili ve Batı Garo Tepeleri ili Garo Tepeleri bölgesi ile hemen hemen aynı sınırlara sahiptir. İki ilin toplam yüzölçümü 8.084 km²'dir. Doğu Garo Tepeleri ilinin yönetim merkezi Williamnagar, Batı Garo Tepeleri ilininki ise Tura'dır. Nüfus (1981) Doğu Garo Tepeleri ili, 136.550; Batı Garo Tepeleri ili, 369.877.

Garofalo, Benvenuto do, BENVENUTO İSİ ya da TISIO olarak da bilinir (d. 1481 - ö. 1559), İtalyan ressam. 16. yüzyılda Ferrara okulunun en verimli sanatçılarından biridir. Domenico Panetti'nin yanında yetişti. Cremonalı ressam Boccaccio Boccaccino'nun ve 16. yüzyılın ilk 20 yılı içinde Roma'ya yaptığı iki gezinin Garofalo'nun sanatı üzerinde büyük etkileri oldu. İsa'nın Doğumu'nu betimlediği 1520'den önceki çeşitli resimlerinde, özellikle de arka plandaki manzaraların ele alınışında Dosso Dossi'den etkilendi. Benzer özellikler "Ceres'e Adak" (1526, Ulusal Galeri, Londra) adlı resminde de görülür. 1519'da Ferrara'daki İlahiyat Okulu için yaptığı tavan resimlerinde Kuzey İtalya resminin, özellikle de Andrea Mantegna'nın Mantova'daki Dük-lük Sarayı'nda bulunan Camera degli Sposi (Gelin Odası) fresklerinin etkileri egemendir.

Raffaello ve Michelangelo'nun etkilerinin ise 1520'den sonraki çalışmalarında giderek arttığı izlenir. Bu dönemde Ferrara'dan hiç ayrılmadığı halde, Roma ve Floransa'da gelişen Michelangelo'ya özgü maniyerizme ayak uydurabilmiştir. 1542'de Bologna'da S. Salvatore Kilisesi için yaptığı "Vaftizci Babasından Ayrılırken" adlı resimde bu açıkça görülür.

Garonne Irmağı, İspanyolca RÍO GARONA. Fransa'nın güneybatı kesiminin en önemli akarsuyu. Orta Pireneler'in İspanya tarafındaki yamaçlarından doğar ve Gironde Halicinden Atlas Okyanusuna dökülür. 72 km uzunluğundaki bu haliç dışında 575 km'lik bir çıkış izler. Su toplam alanı 56.000 km²'yi bulur.

İspanya'nın kuzeydoğusundaki Aragon bölgesinde bulunan Maladeta Masifinden doğan ve 3.000 m yükseklikteki buzullarla beslenen iki kaynak suyunun birleşmesiyle oluşur. İspanya sınırları içinde 48 km kuzeye aktıktan sonra yüksek Val d'Aran Dağını dar bir boğazdan geçer; 580 m yükseklikteki Pont-du-Roi adlı geçidi aşarak Fransa sınırına girer. Saint-Gaudens'e varmadan önce doğuya döner. Ardından kuzeydoğuya yönelir ve Fransa'nın en geniş taşkın ovalarından birini geçerken, güneybatıdan Ariège kolunu alır. Toulouse'dan sonra kuzeybatıya, Bordeaux'ya yönelir. Moissac'ın batısında Tarn, Aiguillon'un aşağısında ve Marmande'nin güneydoğusunda Lot Irmağı ile birleşir. Bordeaux'nun 54,5 km kadar yukarısında, gelgitin ulaştığı son nokta olan Castets'den geçer. Bordeaux'da genişliği 550 m'ye ulaşan Garonne, üzümlü bağlarının bulunduğu, doğudaki Entre-deux-Mers Yarımadası ile batıdaki Médoc kıyı şeridi arasında akar ve Bordeaux'nun 25 km kadar kuzeyinde Dordogne ile birleşerek geniş Gironde Halicini oluşturur.

Anı taşkınların görüldüğü Garonne Irmağının akışı 50 adet kanal-havuzla düzenlenmiştir. Taşıdığı su miktarı mevsimlere göre değişir; karlarla kaplı dağlarda bulunan kaynağında ilkbaharda yükselen su düzeyi, ağustos ve eylül aylarında en alçak noktaya iner. Genelde ulaşım elverişsizdir. Eski ve az kullanılan bir kanal, ırmak boyunca Toulouse'dan Castets'ye doğru uzanır. Garonne'u Akdeniz'e bağlayan Midi Kanalının başlangıç noktası da Toulouse'dadır.

Garoua, GARUA olarak da yazılır, Kame-run'da, Kuzey eyaletinin ve Bénoué ilinin merkezi kent. Benue (Bénoué) Irmağının sağ yakasında ve başkent Yaoundé'nin kuzeydoğusunda yer alır. Maroua-Ngaoundéré karayolu ile Benue suyunun kavşağında kuruludur. İlin başlıca ticaret merkezidir. 19. yüzyılın ilk yarısında Adamava Emirliği'nin kuran Fulani (Peul) emiri Modibbo (Bilgin) Adama tarafından kuruldu ve ırmak limanı olarak gelişti. Irmağın ulaşım elverişli olduğu ağustos-eylül ayları arasında Garoua'ya petrol ve çimento getiren gemi ve mavnalar, kentten aldıkları hayvan postu, pamuk ve yerfıstığını ırmakın 1.900 km aşağısında bulunan Burutu'ya (Nijerya) taşırlar. Kentin demiryoluyla Atlas Okyanusu kıyısındaki Douala'ya bağlanmasından sonra, özellikle ticari malların taşınmasında suyunun önemi azalmıştır. Yöredeki pamuk plantasyonlarından elde edilen ürün Garoua'daki dokuma fabrikalarında işlenir; kentte ayrıca çırçır, iplik ve boyama fabrikaları ile bir dokumacılık araştırma merkezi vardır. Öteki uğraşlar arasında dericilik ve balıkçılık sayılabilir. Kentin yakınındaki Faro, Bénoué ve Boubandjidad av hayvanları koruma alanları turizme önemli katkıda bulunur. Garoua'da havaalanı, hastane, gümrük şubesi, bankalar, sigorta şirketleri ve bir orta dereceli okul vardır. Nüfus (1987) 142.000.

Garp Ocakları, Osmanlı egemenliğindeki Cezayir (Cezayir-i Garp), Tunus ve Trablusgarp eyaletlerine verilen ortak ad. "Ocak" deyimini, bu eyaletlerde giderek güçlenerek yönetiminde etkili olan yeniçeri ocaklarından gelir.

16. yüzyıl başlarında İspanya'nın İfrikiye ve Magrip'te üstünlüğünü yitirmeye başlaması, Anadolu kökenli korsan reislerinin buralarda üslenmesine ve daha sonra Osmanlı istilasına uygun bir ortam hazırladı. Bu üslerden ve yerli halkın desteğinden yararlanan Osmanlılar 1516'da Cezayir'i, 1551'de Trablusgarp'ı, 1574'te de Tunus'u ele geçirdiler. Bu üç bölge yerel yönetim ve savunma gelenekleri de göz önüne alınarak birer eyalet olarak örgütlendi; eyaletlere sürekli kalmaları koşuluyla merkezden yeniçeri birlikleri gönderildi. Yeniçerilerin örgütlendiği ocaklarda birer divan ve ağa vardı. Ocakların asıl görevi, İspanya kıyılarına düzenlenen baskınlara katılmak ve düşman ticaret gemilerini vurmaktır. Yeniçeriler 16. yüzyıl sonlarında merkezdeki Yeniçeri Ocağı'yla ilişkilerini kestiler; böylece yönetim, ocaklıların seçtiği dayıları(*) ile gemi reislerinin eline geçti. Bu yeni durum Garp Ocakları'nda beylerbeylik sisteminin bozulmasına ve zamanla ortadan kalkmasına yol açtı.

Garp Ocakları'nın merkezle ilişkilerinin zayıflaması üzerine Osmanlı Devleti ambargo uygulamaya başladı. Bu uygulamaya etkisini gösterdi; sıkıntıya düşen bölge halkları hükümete başvurular. Bir süre için üç eyalette de Osmanlı beylerbeyleri yeniden nüfus kazandı. Ama sonunda Trablusgarp'ta Karamanlı, Tunus'ta Menemenli aileleri etkinliği ele geçirdi. Cezayir'de ise fiili yönetim paşaların ve dayıların elinde kaldı. Dayılar birkaç yılda bir padişaha hediyeler gönderiyor, karşılığında da ocaklar için top, güherçile, barut gibi araç gereç alıyorlardı. Ayrıca Osmanlı donanmasının seferlerine ocaklıların katılmasını sağlıyorlardı. Garp Ocakları, Anadolu'dan ve adalardan kaçan suçluları da koruyordu. Ocaklıların giderek artan etkinliği karşısında Osmanlı yönetimi etkisiz kaldı ve dayılar Avrupa devletleriyle antlaşma yapabilecek güce ulaştı.

Garp Ocakları'nın yönetiminde ağırlık genel olarak ocaklıların elinde bulunmakla

birlikte yönetim çeşitli aşamalardan geçti. Gelişme, yaklaşık iki yüzyıl süresince beylerbeylerinin yetkilerinin giderek azalması yönündeydi. Ama örneğin Cezayir'de 1516-87 arasında beylerbeylik henüz egemen durumdaydı. beylerbeyleri "Sultanı I. Cezayir" sınıyla Tunus ve Trablusgarp üzerinde de etkiliydi. 1587'de denizcilerin kendi aralarından birini "paşa" sınıyla uç yıl için yönetici seçmelerinden sonra beylerbeylik, merkezle eyalet arasındaki ilişkileri sağlayan bir makama dönüştü. Bu tarihte başlayan paşalar dönemi, yeniçerilerin, denizcilerin etkinliğini kırarak "ağa" sınıyla bir yönetici seçmeleriyle son buldu. 1671'de denizciler yönetimi yeniden ele geçirdi ve seçimle işbaşına gelen dayılar dönemi başladı. Bu dönemde beylerbeylik bütünüyle ortadan kalktı. Osmanlı egemenliği, yeni seçilen dayıya hilat ve ferman göndererek memuriyetini onaylamaya dönüştü. Dayılar dönemi Fransızların Cezayir'i 1830'da işgal etmelerine değin sürdü.

Tunus'ta 1574'te başlayan beylerbeylik, yeniçerilerin ayaklanarak kendi bölükbaşlarından birini üç yıl için dayı seçmeleriyle yönetsel etkinliğini yitirdi. Dayılar öncelen seçimle işbaşına gelirken, sonradan Osmanlı yönetimince veraset yoluyla atandı. 1591'de başlayan dayılık 1705'te yerini yerel hanedanın yönetimine bıraktı. Hüseyin bın Ali'yle başlayan Hüseyini hanedanının yönetimi de Fransızların 1881'de bölgeyi işgal etmesiyle son buldu.

Trablusgarp, önceleri beylerbeylikle yönetildi. Beylerbeylik 1603'te dayılık sisteminin benimsenmesiyle eski gücünü yitirdi. 1711'de Karamanlı Ahmed'in hem dayı, hem paşa olmasıyla Karamanlı ailesinin egemenliği başladı. Daha sonra Osmanlı hükümeti Karamanlı ailesiyle birlikte dayılık yönetimine son vererek Trablusgarp'ı yeniden beylerbeylikle yönetmeye başladı. 1868'de de burası vilayete dönüştürüldü. Trablusgarp 1912'de İtalyanların eline geçerek Osmanlı yönetiminden çıktı.

Garrett, João Baptista da Silva Leitão de Almeida, ALMEIDA VIKONTU GARRETT (d. 4 Şubat 1799, Porto - ö. 9 Aralık 1854, Lizbon, Portekiz), yazar, hatip ve devlet adamı. Portekiz'in en iyi düzyazı yazarlarından sayılır. Oyunları ve romantik şiirleriyle de tanınmıştır.

1820'de mezun olduğu Coimbra Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi görürken oyun yazarı ve ateşli bir liberal olarak adını duyurdu. 1823'te liberal görüşleri yüzünden İngiltere'ye sürgüne gönderildi. Burada yazdığı ve yurtseverlik temasını işlediği *Camões* (1825) ve *Dona Branca* (1826) adlı epik şiirleriyle henüz yeni bir akım olan romantizmin İspanya'da tanınmasına on ayak oldu. 1832'de Portekiz'e döndükten sonra yazarlığının yanı sıra liberal bir devlet adamı olarak da tanındı. 1834'te Portekiz'in Brüksel konsolosu olduysa da ertesi yıl ülkesine döndü. 1837'de parlamentoya girdi ve kısa sürede ünlü bir hatip olarak sivrildi. Hükümetin isteği üzerine ulusal bir tiyatro oluşturmaya yönelik bir tasarı hazırlamaya girişti. Bu çalışmaları sırasında silinmeye yüz tutan ulusal tiyatro geleneğini canlandırmak için yeni oyunlar yazmak, oyuncular yetiştirmek ve izleyicilerin ilgisini çekmek gerektiğini saptadı. Bu projeyi desteklemek amacıyla, sonradan klasikler arasına giren bir dizi tarihsel oyun yazdı. Bu oyunlardan *Frei Luis de Sousa* (1843) 19. yüzyılın en büyük Portekiz oyunlarından biri olarak kabul edilir.

Hizmetlerinden dolayı 1851'de vikont unvanı verilen Garrett, 1852'de kısa bir süre dışişleri bakanlığı yaptı ve ölünceye değin siyasal alanda etkin bir rol oynadı.

Garrett, Pat, tam adı PATRICK FLOYD GARRETT (d. 5 Haziran 1850, Chambers County, Alabama - ö. 29 Şubat 1908, Las Cruces yakınları, New Mexico, ABD), Billy the Kid'i(*) öldüren kişi olarak tanınan Batı Amerikalı kanun adamı.

Çocukluğu Louisiana'da geçti. On yedi yaşında evini terk ederek Texas'a gitti; yaşamını bir kovboy ve buffalo avcısı olarak sürdürmeye başladı. 1879'da evlendi ve New Mexico'da Lincoln kasabasına yerleşti. Bu kasabanın önce şerif yardımcısı, sonra şerifi oldu. Haziran 1881'de, daha önce yakalamış olduğu cezaevi kaçağı Billy the Kid'i izleyip buldu ve öldürdü.

Garrett, daha sonra New Mexico'da Roswell yakınlarında çiftçilik yaptı (1892-96), Dona Ana kasabasının şerif yardımcısı ve şerifi oldu (1896-1902), Texas'ta El Paso'da gümrük tahsilatlığı yaptı (1902-06). Ardından bir at çiftliği satın alarak burayı kiraya verdi. Çiftliği tutan Wayne Brazel'la arasında kira konusunda çıkan bir anlaşmazlık sonunda öldürüldü. Brazel, Garrett'in silah çekmesi üzerine kendini savunmak zorunda kaldığını öne sürdü ve bir tanığın ifadesi üzerine serbest bırakıldı. Ama pek çok kişinin düşmanlık beslediği bir kanun adamı olan Garrett'in Brazel ya da bir başkası tarafından bir komployla öldürüldüğü yolundaki kuşklar giderilemedi.

Garrick, David (d. 19 Şubat 1717, Hereford, Herefordshire - ö. 20 Ocak 1779, Londra, İngiltere), İngiliz tiyatro oyuncusu ve yönetmeni, oyun yazarı, şair. Drury Lane Tiyatrosu'na(*) en parlak dönemlerinden birini yaşatmış, getirdiği yeniliklerle tiyatronun gelişimine önemli katkıda bulunmuştur.

Çocukluk ve gençlik yılları. İrlandalı ve Fransız kökenli bir aileden gelen Garrick, İngiliz ordusunda yüzbaşı olan babasının görevli bulunduğu Hereford'da doğmuştu. Lichfield'deki aile evinde yedi çocuk, zorlu ekonomik koşullarda yüksek ahlaki kurallarla yetiştirildiler. 1736'da, Lichfield kilisesi mahkemesi sicil kâtibi Gilbert Walmesley, Garrick'in o yıl Lichfield yakınındaki Edial'da Samuel Johnson tarafından açılan akademiye gönderilmesini önerdi. Ama akademi uzun ömürlü olmadı ve ertesi yılın başlarında Johnson ve Garrick, cepleninde

çok az bir parayla Londra'ya doğru yola çıktılar.

Garrick, hukuk öğrenimi için kayıt yaptırdığı günlerde babasının ölmesi ve bir yakınının 1.000 sterlin miras kalması üzerine tasarılarını değiştirdi. Birkaç ay Lizbon'da kalarak şarap tüccarı amcasının yanında çalıştı. Daha sonra ağabeyiyle birlikte Garrick & Co. adlı bir şirket kurarak şarap tüccarlığına başladı. Ağabeyi Lichfield'de, David ise Londra'da kalıyordu. İş nedeniyle sık sık eğlence yerlerine girip çıkan Garrick kısa sürede geniş bir tanidik çevresi edindi. Modern oyunculuk kuramları üzerine görüş alışverişinde bulunduğu oyuncu Charles Macklin ve ünlü Drury Lane Tiyatrosu'nun yöneticisi Charles Fleetwood da tanıdıkları arasındaydı. Nisan 1740'ta Drury Lane Tiyatrosu Garrick'in ilk komedisi *Lethe, or Esop in the Shades*'i sahneledi.

Oyunculuğa başlaması. Garrick ilk kez maskeli olarak sahneye çıktı. Mart 1741'de küçük bir tiyatrodaki asıl oyuncunun hastalanması üzerine Arlecchino(*) tipini canlandırdı. Kısa süre sonra tiyatro sahibi Ipswich'e bir yaz turnesi düzenledi. Garrick burada Thomas Southerne'in *Oroonoko* adlı oyununda, daha sonra da George Farquhar'ın *The Inconstant* (Sadakatsiz) oyununda sahneye çıktı. Birkaç rolde daha başarı kazandıktan sonra Drury Lane ve Covent Garden tiyatrolarına başvurdu. Ama ne Fleetwood, ne de Covent Garden'in başındaki John Rich onu kabul etti. Garrick bunun üzerine eski topluluğuna dönmek zorunda kaldı. Annesi 1740'ta öldüğünde Garrick hâlâ ailesine, saygın bir meslek olarak görülen mesken tiyatroculukla uğraştığını söylemeye cesaret edememişti. Ancak 1741'de, III. Richard rolünde sahneye ilk çıktığı gece kazandığı şaşkınlık yaratan başarı üzerine ağabeyini haberdar etti.

Genç ve tanınmayan bir oyuncunun büyük ve trajik bir Shakespeare rolünde bir anda kazandığı başarı, Garrick'i tiyatro tarihinin efsanelerinden biri haline getirdi. Garrick efsanesi bir gecede yaratılmıştı. Süslü resitativlerden ve Fransız geleneginin etkisiyle yerleşmiş gösterişli tavırlardan usanan izleyici, bu yeni ve doğal üslubu hemen benimsedi. Kısa süre içinde herkes bu parlak gencin her şeyi yapabileceğini anladı. Garrick, Samuel Richardson'ın romanından uyarlatılan *Pamela*'da, Thomas Otway'ın *The Orphan* (Yetim) ve *Venice Preserv'd* (Kurtarılmış Venedik) oyunlarında, Colley Cibber'in oyunu *Love Makes a Man: or, The Fop's Fortune*'de (Aşk Adam Eder ya da Züppenin Talihi), *King Lear*'de (Kral Lear) ve kendi yazdığı *The Lying Valet* (Yalancı Uşak) adlı farsta başarısını sürdürdü. Bu dönemde büyük övgü topladı.

Fleetwood artık Garrick'i Drury Lane Tiyatrosu'na almak istiyordu ve ona o güne değin hiçbir oyuncuya önerilmemiş bir ücret önerdi. Garrick 1742-43 sezonundan önce Dublin'e geçti ve Smock Alley Tiyatrosu'nda, aşık olduğu ve evlenmeyi umut ettiği, dönemin büyük oyuncusu Peg Woffington ile birlikte sahneye çıktı. Buradaki olağanüstü başarısını 1742'den 1745'e değin Drury Lane Tiyatrosu'nda sürdürdü. Drury Lane'de Hamlet, Ben Jonson'ın *The Alchemist* (Simyacı) oyunundaki aptal Abel Drucker ve George Farquhar'ın *The Beaux' Stratagem* (Çapkının Fendi) oyunundaki konuşkan Francis Archer gibi birbirinden farklı rollerde görüldü. Bu arada Fleetwood'un tiyatro ruhsatının süresi bitiyordu ve kendisi de iflas etmişti. 1743'te Garrick, 600 sterlinlik ücret alacağı için Fleetwood'u dava etti ve oyuncuları da greve götürdü. Bu olay Macklin ile arasının bozulmasına yol açtı. 1747'de bir uzlaşmaya varıldıysa

da, Macklin'in çıkardığı yersiz söylentiler Garrick aleyhinde bir hava yaratılmasına neden oldu.

Garrick 1745-46 kışında Dublin'deydi. Oyun yazarı, oyuncu ve yönetici Thomas Sheridan ile birlikte Kraliyet Tiyatrosu'nun yönetimini üstlenmişti. Drury Lane Tiyatrosu'nun ortağı ve yöneticisi olmasıyla ilgili görüşmeler de bu dönemde başladı. Garrick, 1746-47 sezonunda Covent Garden'da ilk ve son kez sahneye çıktı. John Rich ayrıca eski tarz oyunculuğun önde gelen temsilcilerinden James Quin'i de kadroya almıştı ve sezon iki oyuncu arasında bir düello biçiminde geçti.

Drury Lane Tiyatrosu'nda yenilikler. Nisan 1747'de Garrick, arkadaşlarının katkısıyla 8.000 sterlin topladı ve daha önce Covent Garden'da sahne amirliği yapmış James Lacy ile ortak olarak, Drury Lane Tiyatrosu'nu Eylül 1747'de yeniden açtı. Parlak oyuncuların kurulu yeni topluluğunda Macklin, Woffington ve Kitty Clive gibi güçlü adlar yer alıyordu.

Garrick'in, oyuncuları olduğu kadar izleyicileri de değiştirmeye yönelik tasarları vardı. İzleyicilerin kulise ve sahneye girme isteklerini geri çevirmeye ve erken çıkan ya da geç gelenlerden daha az ücret alma uygulamasını sona erdirmeye çalışıyordu. Orkestrayı üst sahnedan aşağıya indirdi ve salonu da genişletti. Oyuncuların üzerinde geçit yaptıkları, poz verdikleri ve doğrudan izleyiciye yönelik uzun konuşmalarda kullandıkları, sahnenin önünde yer alan ve önsahne adı verilen çıkıntı, yeni ve doğal oyunculuk tarzında artık kullanılmaz olmuştu. Garrick ışıklandırma alanında da yenilikler düşünmüştü. Ama yansıtıcı yağ kandillerinden oluşan ramp ışıklarını ve yan ışıkları ancak 1765'te kullanabildi.

Garrick'in oyun seçimi ve sahneleme tarzı çok önemliydi. En çok Shakespeare oyunu sahneledi ve bu oyunları kaba sözcüklerden ve Restorasyon dönemi tiyatrosunun etkilerinden temizleyerek sahneye koydu. Bu yaptıkları, adının Shakespeare'inkiyile birlikte anılmasını sağlayacak kadar önemlidir. *Romeo ve Juliet* oyununa bazı ekler yaptı ama bunun yanında Restorasyon dönemi uyarlamalarında kaybolmuş olan özgün metni de büyük oranda eski haline getirdi. *King Lear* (Kral Lear), *A Midsummer Night's Dream* (Bir Yaz Gecesi Rüyası) ve *Hamlet* uyarlamaları yaptı. *The Winter's Tale*'den (*Kış Masalı*) uyarlanan *Florizel and Perdita*'yı ve Dryden'in *The Tempest* (*Fırtına*) uyarlamasını komik operalar olarak sahneledi. *The Taming of the Shrew* (*Hırçın Kız*) oyununda değişiklikler yaptı ve Katherina rolünü Kitty Clive için uyarladı. İzleyicileri Shakespeare oyunlarının yeniden yazılmasına alışkındı ve onun yaptığı değişiklikleri, "geliştirmeler"i kolayca kabulleniyordu. Garrick, en azından, oyunların dönemin beğenisine göre uyarlayarak uzun süre sahnede kalmalarını sağlıyordu. Ayrıca, oyunculuğu ve rol dağıtımının getirdiği karakter yorumlaması Shakespeare'e daha yakındı ve izleyici için de yeniydi.

Garrick Haziran 1749'da, çok az İngilizce konuşabilen ve koyu bir Katolik olan Viyanalı dansçı Eva Maria Veigel ile evlendi. Sahne adıyla La Violette, 1746'da Haymarket Operası'nda izleyicileri büyülemişti. 1748'de Drury Lane'de Garrick için dans etmeyi reddetmiş olan Veigel, ertesi yıl kendi isteğiyle sahneden ayrıldı ve kendini evliliğine adadı. Mutlu bir evlilik sürdüren çift, konukseverliğiyle ün kazanmıştı.

Garrick Drury Lane'de giderek daha güçlendi. Halkın kendisinden beklediği önemli rollerin hemen hepsinde oynamıştı. Ortanın biraz altındaki boyu ve kilo almış

Garrick, Robert Edge Pine'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, y. 1762; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery Londra

olması nedeniyle genç karakterleri canlandırmaktan vazgeçmesinin yerinde olacağına karar verdi ve Abel Drucker, Kral Lear, Macbeth, III. Richard gibi daha olgun tipleri canlandırarak ününe ün kattı. Kolay değişen yüz çizgileri, esmer teni ve etkileyici, parlak gözleriyle ünlüydü. Gözlem için sık sık mahkemelere ve Avam Kamarası'na giderdi. Eleştirmenler onun trajedilerde mi, yoksa komedilerde mi daha iyi olduğu konusunda görüş birliğine varamamıştı. Kendisinin bir kez genç bir tiyatro heveslisine komedinin daha büyük bir yetenek gerektirdiğini söylediği bilinmektedir.

1759'da sahnelenen *Harlequin's Invasion* (Soytarının Saldırısı) adlı oyunu için yazdığı "Heart of Oak" (Meşenin Kalbi) şarkısının sözleri, bilinen tek şiiri olduğu halde, Garrick'ın şair olarak yeteneği, oyunlara eklediği şarkılarla Peg Woffington'a ve karısına yazdığı şiirlerde açıkça görülür. Oyun yazarı olarak (20'den fazla oyun yazmış ve gösteri hazırlamış, çok daha fazla da uyarlama yapmış) temel sorunu belirli bir topluluk ve izleyici için yazmasından kaynaklanıyordu. Farslarıyla bürleskleri, canlılıklarına karşın pek uzun süre varlığını sürdürememiştir. Yalnızca George Colman'la (Yaşlı) birlikte yazdığı *The Clandestine Marriage* (1766; Gizli Evlilik), günümüzde de sahnelenen bir oyundur. Öte yandan mektupları, her zaman için ilgi çekici olmuştur. Bunlar, dolu dolu geçen yaşamı, döneminin karışık tiyatro tarihi, kendi kişiliği ve dünyaya bakışına ilişkin ayrıntılar içeren değerli bir kaynak niteliğindedir.

Yaşamı üzerine en önemli kaynak sayılan mektupları, David M. Little ve George M. Kahrl tarafından derlenerek 1963'te *The Letters of David Garrick* (David Garrick'in Mektupları) başlığıyla ve üç cilt olarak yayımlanmıştır. Bu yapıt, Kahrl'in yazdığı yetkin bir yaşamöyküsünü de içerir.

Garrison, William Lloyd (d. 10/12 Aralık 1805, Newburyport, Massachusetts - ö. 24 Mayıs 1879, New York kenti, ABD), ABD'de köleliğin kaldırılması için mücadele eden gazeteci. 1831-65 arasında çıkardığı

Garrison
Library of Congress, Washington, D.C.

The Liberator adlı haftalık gazete köleliğe karşı yürütülen kampanyanın başına ulaşmasında önemli rol oynamıştır.

Babası denizciydi ve ailesini terk etmişti. Garrison, New England federalizminin çökmeye ve Hristiyan iyilikseverliğinin öne çıkmaya başladığı bir ortamda yetişti; 25 yaşındayken kaynağında bu iki görüşün yer aldığı Köleliğin Kaldırılması Akımı'na katıldı. 1828'de *National Philanthropist* (Boston) ve 1828-29 yıllarında *Journal of the Times*'in (Bennington, Vermont) yayın

yönetmenliğini yaptığı sırada ilk toplumsal mücadele deneyimlerini edindi. 1829'da Köleliğin Kaldırılması Akımı'nın öncülerinden Benjamin Lundy ile birlikte, Baltimore'da *Genius of Universal Emancipation*'i çıkardı. Köle ticaretiyle uğraşan Newburyport'lu bir tüccarı karaladığı gerekçesiyle kısa bir süre hapsedildi. 1830'da serbest bırakılınca Boston'a döndü ve ertesi yıl, Amerika'da kölelik karşıtı gazeteler arasında en kararlı mücadeleyi vermesiyle tanınan *The Liberator*'ı kurdu. Gazetenin ilk sayısında kölelikle ilgili görüşlerini ateşli bir biçimde şöyle açıklıyordu: "Bu konuda ılımlı düşünmek, konuşmak ya da yazmak istemiyorum... Kararıyım—Kesin konuşacağım—Özür dilemeyeceğim—Bir adım bile gerilemeyeceğim—VE SESİMİ DUYURACAĞIM."

Kendisine katılanların çoğu gibi Garrison da özgür Siyahların Afrika'ya gönderilmesini savunan Amerikan Kolonizasyon Derneği'nin eski bir üyesiydi; ama sonradan İngiltere'de köleliğe karşı savaşanların ileri sürdüğü "acil özgürlük" ilkesini benimseyerek bu görüşten uzaklaştı. Amerikan reformcuları tarafından çok çeşitli biçimlerde yorumlanmakla birlikte, "acilcilik" temelde köleliği ulusal bir günah olarak görüyor, kölelere en kısa zamanda özgürlük verilmesini istiyor ve özgürlüğe kavuşan Siyahların Amerikan toplumuna katılabilmeleri için öneriler geliştirdiyordu. İngiltere ve ABD'de geniş okur kitlesi bulan *The Liberator* aracılığıyla Garrison çok geçmeden köleliğe karşı mücadelenin en radikal temsilcisi olarak tanındı. 1832'de ülkenin ilk acilci örgütü olan New England Kölelikle Mücadele Derneği'ni kurdu. 1833'te de Amerika Kölelikle Mücadele Derneği'nin örgütlenmesine yardımcı oldu; örgütün kuruluş bildirisini kaleme aldı ve yazışmaları yürüten ilk sekreteri oldu. Ama en çok köle sahiplerini ve onların ılımlı muhaliflerini hedef alan bir gazeteci olarak tanındı ve korku uyandırdı. Sert tutumunu değiştirmeyeceğini açıklarken, "Kamçıyı hak edenler bunu hissedip çekindiklerine göre, doğru hedef seçtiğimden emin olabiliyim" diyor.

1837'de, mali krizden ve Köleliğin Kaldırılması Akımı'nın kampanyaları Kuzey'de başarısızlığa uğramadan önce Garrison kiliseye de devlete de karşı çıkarak ütöpik bir Hristiyan öğretisini (bak. Oneida Cemaati) benimsedi. Bu öğreti köleliğin kaldırılması ve kadın hakları hareketlerini birleştiriyor, yozlaşmış bir topluma direnmek yerine onun yasalarına uymayıp kurumlarını desteklemeyerek "dışına çıkmayı" emreden Kitabı Mukaddes'i temel alıyordu. Pasifizm ile anarşizmin bir karışımından doğan ve 1844'te "Köle Sahipleriyle Birleşilemez" biçiminde dile getirilen Garrison ilkesi Kuzey'in, Güney'den barış içinde ayrılmasını öngörüyordu.

Garrison'ın kölelik sorununu oldukça kişisel bir biçimde tanımlaması, 1840'ta, üyelerinin çoğu kadınların katılımını ve Garrison'ın hükümete karşı politikalarını onaylamayan Amerika Kölelikle Mücadele Derneği içinde bir bölünme yaratmıştı. Garrison yanlılarının kadınların üyeliğini onaylayan bir dizi karar üzerine tutucu üyeler 1840'ta ayrılarak Amerika ve Dışında Kölelikle Mücadele Derneği'ni kurdular. Aynı yıl siyasete yakınlık duyan bir grup üye de Garrison'dan ayrılarak Özgürlük Partisi'ni kurdu. Böylece 1840'ta ulusal örgüt dağıldı ve köleliğe karşı çıkan yeni üyelerle Kuzeyli reform yanlılarının desteğinden yoksun kalan Garrison'ın öğretisine sadık yandaşlarının sayısı çok azaldı.

1840'taki bölünmeyle İç Savaş arasındaki 20 yıl içinde Garrison'ın tutumu radikalleştiği etkisi zayıfladı. Savaşın önceki 10 yıl

içinde köleliğe ve federal hükümete karşı tutumu en aşırı noktaya ulaştı: *The Liberator*, 1850 Uzlaşması'nı reddetti; Kansas-Nebraska Yasası'nı ve Dred Scott kararını lanetledi; John Brown'ın saldırısını "Tanrı'nın diktatörleri cezalandırma yöntemi" olarak kutladı. Garrison 1854'te Framingham'da (Massachusetts) düzenlenen köleliğe karşı bir toplantıda ABD Anayasası'nın bir kopyasını yaktı. Üç yıl sonra Massachusetts Worcester'da ayrılıkçı bir toplantı düzenledi.

İç Savaş başlayınca kendi pasifist inançlarıyla özgürlük arasında seçim yapmak zorunda kalan Garrison kölelerin özgürlüğünün birincil önem taşıdığını savunarak Abraham Lincoln'ı destekledi. 1863'teki Özgürlük Bildirgesi'ni de bütün umutlarını gerçekleştiren bir belge olarak gördü. Özgürlükle birlikte, özgürlüğe kavuşan kölelerin siyasal haklarını hemen tanımaya hazır olmayan Garrison'ın programının tutucu yanı ortaya çıktı. 1865'te Amerika Kölelikle Mücadele Derneği'ni dağıtmaya çalıştı; başaramayınca da ayrıldı. 1865'te son sayısını yayımladığı *The Liberator*'da, "Köleliğe karşı mücadelede görevim sona erdi," diyordu. Yaşamının son 14 yılında siyasal yaşamdan uzak kalmakla birlikte Cumhuriyetçi Parti'yi destekledi; içki içmemeyi, kadın haklarını, pasifizmi ve serbest ticareti savundu. Radikal eşitlikçi siyasal akımlara katılmayıp ise, "Bütün zincirlerin kırılması ve bütün kölelerin özgür bırakılması bana yeter," biçiminde açıklıyordu.

Garrod, Dorothy Annie Elizabeth (d. 5 Mayıs 1892, Londra - ö. 18 Aralık 1968, Cambridge, İngiltere), 1929-34 arasında yönettiği Filistin'deki Karmel Dağı kazılarıyla tanınmış İngiliz arkeolog. Buradaki kazılarda, insanın evrimi konusundaki çalışmalar bakımından çok önemli ipuçları veren iskeletler ortaya çıkarmıştır.

1925-26 yıllarında Cebelitarık'ta, 1928'de Doğu Anadolu, Irak ve İran'ın yüksek yaylalarında Paleolitik Çağ araştırmaları yapan Garrod, 1929-34 arasında bir İngiliz-Amerikan ortak kazısı olan Karmel Dağı kazılarını yönetti. Bu kazılarda Filistin'de ilk kez Paleolitik ve Mezolitik Çağ kültürlerinin izleri ortaya çıkarıldı. 1931-32 yıllarında mağara ve kaya sığınaklarında bulunan birkaç düzine iskelet ele geçirildi. Bunlardan mağaraların içinde bulunan eksiksiz bir kadın iskeleti 41 bin yıl öncesine tarihlendi. Kaya sığınaklarındaki buluntuların da yaklaşık 36 bin yıllık olduğu belirlendi. Bazı uzmanlara göre bu kalıntılar, Neanderthal insanıyla modern insan arasında bir geçiş evresini temsil ediyordu. Buluntular, *The Stone Age of Mount Carmel* (1937-39, 2 cilt; Karmel Dağında Taş Çağı) adıyla yayımlandı. Garrod 1938'de de Bulgaristan'da Paleolitik Çağ araştırmaları yaptı. Bu konudaki uzmanlığıyla Cambridge'de profesör unvanını alan ilk kadın oldu. 1939'dan 1952'ye değin Cambridge'de arkeoloji dersleri verdi. 1958'de Güney Lübnan'da yeni araştırmalara girişti.

Garrya, Garryaceae familyasından, 15 kadar çalı ve küçük ağaç türünü içeren cins. Anayurdu ABD'nin batısı ile Meksika olan bu türlerden yalnızca biri Batı Hint Adalarında yetişir. Bu bitkilerin genç dalları dört köşelidir; ayrı bitkilerde bulunan erkek ve dişi çiçekler tırtıl biçiminde çiçek toplulukları oluşturur. Erken çiçeklenen *G. elliptica* türü, kimi zaman süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Garstang, John (d. 5 Mayıs 1876, Blackburn, Lancashire, İngiltere - ö. 12 Eylül 1956, Beyrut), Anadolu ve Filistin arkeolojisine yaptığı katkılarla tanınan İngiliz arkeolog.

Arkeoloji araştırmalarına İngiltere'de Lancashire'daki Roma dönemine ait Ribchester kazılarıyla başladı ve yaklaşık 40 yıl boyunca uygulamayla kuramsal çalışmalarını başarıyla birlikte yürüttü. 1902'de Liverpool Üniversitesi'nde Mısır arkeolojisi konusunda ders vermeye başladı. 1907'den 1941'e değin aynı üniversitede arkeoloji yöntemleri ve uygulamaları profesörü olarak çalıştı.

Mısır'da ünlü İngiliz arkeolog Flinders Petrie ile birlikte 1900'de Abydos'ta başladığı araştırmalarını, yaptığı birçok kazıyla 1908'e değin sürdürdü. Anadolu'da Hitit başkenti Hattuşa'ya (Boğazköy) yaptığı bir gezi sırasında, çiviyazılı Hitit tabletleri arşivinin bulunmasına (bak. Winckler, Hugo) tanık olması, Garstang'ın akademik yaşamında yeni bir dönemin başlamasına yol açtı. Kuzey Suriye ve Anadolu'da çeşitli araştırmalar yaptığı sırada Sakçagözü yakınlarında saptadığı bir höyüğü kazmaya karar verdi. 1907-11 arasında gerçekleştirdiği bu kazılarda geç Hitit dönemine ait mimarlık kalıntıları ve heykellerin yanı sıra, İÖ 5-4. bin yıldan kalma Neolitik çanak çömlek ve çeşitli aletler ele geçirdi. 1910'da *The Land of Hittites*'i (Hititlerin Ülkesi) yayımladı. 1909-14 arasında kuzey Sudan'da eski Meroi kentindeki bir güneş tapınında kazı yaptı. 1911'de yayımladığı *Meroë: The City of the Ethiopians* (Meroi: Etiyopyalıların Kenti) bu kazılarda elde ettiği sonuçları içeriyordu.

Garstang, 1919'da Filistin'deki İngiliz Arkeoloji Okulu'nun ilk müdürü oldu; burada sistematik araştırmalar konusunda tasanlar geliştirdi. Gazze yakınlarındaki Askalon (bugün Aşkelon) gibi çeşitli kentlerde kazılar gerçekleştirdi. Askalon'da İÖ 2000'lere tarihlenen bir yerleşim yerinin izlerine rastladı. Garstang'ın bir amacı da İsrailoğullarının Kenan ülkesine geçtikleri yeri bulmaktır. 1926'da Taberiye Gölü yakınında Kitabı Mukaddes'te adı geçen Hatsor'u saptadı. 1930-36 arasında, bugünkü Ürdün sınırları içinde kalan Ceriko'da (Eriha) yaptığı kazılarda çanak çömlek öncesi evreye kadar ulaştı. Buradaki bazı yıkık surları Yeşu'nun kenti fethetmesine bağladıysa da, daha sonraki araştırmalar bu surların üç yüzyıl daha eski olduğunu gösterdi. Gene de *The Foundations of Bible History: Joshua, Judges* (1931; Kitabı Mukaddes Tarihinin Temelleri: Yeşu ve Yargıçlar) adlı yapıtı çok önemli bir bilgi kaynağıdır.

1937'de yeniden Hititlerle ilgilenmeye başlayan Garstang, Mersin yakınlarındaki Yümüktepe'de (Soguksu Höyüğü) giriştiği kazıları çeşitli aralıklarla 1947'ye değin sürdürdü. Neolitik Çağdan Hititlere değin çeşitli kültür evrelerinden bulgular elde etti.

1947'de Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün yöneticiliğine atandı ve bu görevi ölümüne değin sürdürdü. En son çalışması 1953'te *Prehistoric Mersin, Yümük Tepe in Southern Turkey* (Tarihöncesi Mersin: Türkiye'nin Güneyindeki Yümüktepe) adıyla çıktı. Ölümünden sonra yayımlanan *The Geography of the Hittite Empire* da (1959, O. R. Gurney ile birlikte; Hitit İmparatorluğu'nun Coğrafyası) önemli yapıtlarından biridir.

Garşin, Vsevolod Mihayloviç (d. 14 Şubat 1855, Bahmutski bölgesi - ö. 5 Nisan

1888, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus öykü yazarı. Yapıtlarıyla, 19. yüzyıl sonunda moda olan kısa öykü türünün gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Toprak sahibi varlıklı bir aileden geliyordu. Subay olan babasının mesleğinin etkisiyle savaş karşıtı tutumunu değiştiren 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na katıldı.

İlk öyküsü "Çetire dnya"da (1877; Dört Gün) savaş alanında yaralı olarak dört gün tek başına kalan bir askeri anlatır. "Çok Kısa Bir Roman" adlı öyküsünde aynı temayı sürdürerek eve döndüğünde savaşta aldığı yara nedeniyle duygusal bir bunalım geçiren bir askeri ele alır. En ünlü öyküsü sayılabilecek "Krasni tsvetok"ta (1883; Kızıl Çiçek) bir deli, dünyanın tüm kötülüklerini içinde barındırdığına inandığı bir çiçeği yok ettikten sonra ölür. Kendisi de benzer sanıların pençesinde olan Garşin, bir kuyuya atlayarak intihar etmiştir.

Garter, The Most Noble Order of the, 1348'de Kral III. Edward tarafından oluşturulan İngiliz şövalyelik tarikatı ve nişanı. Birleşik Krallık'ta sivilere ve askerlere verilen en yüksek nişandır. Hakkındaki ilk kayıtlar yanında yok olduğunda, başlangıçta ne amaçla verildiği, ambleminin anlamı ve nişanın üzerindeki tarikat özdeyişinin nereden kaynaklandığı kesin olarak bilinmemektedir. Bir görüşe göre III. Edward bu nişanı Arthur efsanelerindeki yuvarlak masa geleneğini canlandırmak ve böylece şövalyeler arasında bir kardeşlik bağı kurmak için oluşturmuştur; bu görüşü savunanlar nişanın şövalyelerin kadınlara karşı saygısını simgelediğine de inanırlar.

Bu konudaki rivayetlerin en ilginçine göre, Karl Edward'la dans eden Salisbury kontesi Kent'li Joan'ın (sonradan tarikatın ilk şövalyelerinden olan Kara Prens Edward'ın karısı) mavi dizbağlarından (İngilizce *garter*: "dizbağı") biri yere düşmüş, çevredekiler alayla gülerken, Edward dizbağını nazik bir tavırla alıp kendi bacağına bağlayarak saray mensuplarını sonradan tarikatın özdeyişi haline gelen bir cümleyle uyarmıştır: *Honi soit qui mal y pense* ("kötü düşünenler utansın" ya da "kötülük onu düşünene aittir"). Bu olay üzerine kral görkemli bir şölen ve mızrak dövüşü düzenleyerek tarikat ve nişanı oluşturmuştur.

Ülkenin en seçkin ve en önemli tarikatlarından biri olan "The Most Noble Order of the Garter"a kabul edilenler arasında pek çok ünlü vardır. Ama bunların bir bölümü zamanla saygınlıklarını yitirince nişanları geri alındı. Öte yandan, altısı VIII. Henry döneminde olmak üzere bu nişana sahip 36 kişinin boynu vuruldu. "Özel şövalye" olarak tarikata kabul edilmiş olan Japon imparatoru Hirohito ile İtalya kralı III. Vittorio Emanuele'nin kılıç ve başlıkları II. Dünya Savaşı sırasında tarikat şapelinden çıkarıldı. Partisinin seçimlerde yenildiği 1945'te bu nişan Churchill'e verilmek isteniyse de, o halkın güvenini yitirdiğini öne sürerek nişanı almayı reddetti; ama 1953'te kendisine bir kez daha önerilen bu unvanı geri çevirmedi.

Ortaçağda tarikat üyeleri Britanya hükümdarı ve Galler prensi ile onların 12'şer şövalyesinden oluşuyordu; 1805'te bu sayı 25'e çıkarıldı ve bir daha değiştirilmedi. 18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılın başlarında üye sayısı krallık ailesi üyelerini, I. ve II. George'un soyundan gelenleri ve "özel şövalyeler" olarak adlandırılan yabancıları kapsayacak biçimde genişletildi. Birleşik Krallık hükümdarı ile Galler prensi ise her zaman tarikat üyesi olarak kaldı. Geçmişte tarikat şövalyeleri yeni üyeleri seçebilirken bugün bu hak yalnızca Birleşik Krallık hükümdarına tanınmıştır. Kadınlar "lady"

sıfatıyla tarikat üyesi olabilirlerse de, kralın ve Galler prensinin çevresindeki 25 kişilik "dost şövalyeler" grubuna giremezler.

Bu nişanı alan kişiler "sir" unvanını taşımaya hak kazanırlar ve adlarının arkasına K. G. (Knight of the Garter) ibaresini ekleyebilirler. Tarikatın beş görevlisi vardır: Piskopos (her zaman Winchester piskoposudur), saray kâtibi (*chancellor*), kayıt memuru (I. Charles'ın döneminden sonra Windsor başrahibi), tarikatın armacısı (*Garter king of arms*) ve Lordlar Kamarası teşrifâtçısı (*gentleman usher of the Black Rod*). Birinci, üçüncü ve beşinci görevler tarikatın kuruluşuna dayanır; dördüncü ve ikinci görevler ise sonradan sırasıyla V. Henry ve IV. Edward tarafından oluşturulmuştur.

Aziz George tarikatın koruyucu azizi olarak kabul edildiğinden onun yortu günü olan 23 Nisan, Aziz George Günü olarak kutlanır. Tarikatın kilisesi Windsor Şatosu'ndaki St. George Şapeli'dir. Kilisede her şövalye için bir bölme ayrılmıştır; bu bölmelerde şövalyenin flaması, miğferi ile arması taşıyan bir levha bulunur. Şövalyenin ölümünden sonra, bayrağı ve flaması bu bölümden çıkartılır, ama hanedan arması sürekli olarak kilisede kalır (kilisedeki en eski arma y. 1394'ten kalmaz). Bu uygulamanın sonucunda St. George Şapeli armacılık tarihinin en yetkin örneklerinin sergilendiği bir müze haline gelmiştir.

"Order of the Garter" nişanı tarikatın özdeyişini taşıyan bir dizbağı, Aziz George Haçı'yla bezenmiş bir yıldız ve üzerinde Aziz George ile ejderhanın betimlendiği bir rozet bulunan yakalıktan oluşur. Nişanı oluşturan bütün bu parçalar şövalyenin ölümünden sonra tarikata geri verilir.

Garua bak. Garoua

Garuda, Hindu mitolojisinde, Tanrı Vişnu'nun binek kuşu.

Veda ilahilerinin derlendiği Rigveda'da güneş, gökyüzünde bir uçtan öbürüne uçan

Garuda'yı, Vişnu ve Lakshmi'yi taşıyan betimleyen bir tunç heykel, Güney Hindistan, 18. yy; Guimet Müzesi, Paris
Cliché Musée National Paris

bir kuşu benzetilir. Çaylağı andıran Garuda'nın Vişnu'yla ilişkilendirilmesi de Vişnu'nun başlangıçta bir güneş tanrısı olduğunun bir göstergesi sayılır. Doğumuna ilişkin mitolojik öyküde, Garuda'nın, Güneş Tanrısı Surya'nın arabacısı Aruna'nın erkek kardeşi olduğu anlatılır. Annesinin, kocasının öteki karısı ile çocukları naga'lar (Yılan-Tanrıca) tarafından tutsak edilmesi.

kartala benzeyen çaylakla yılanlar arasında süregelen düşmanlığa yorulur. Naga'lar, Garuda'nın kendilerine ölümsüzlük iksiri *amrita*'dan getirmesi koşuluyla annesini serbest bırakmaya razı olurlar. Büyük zorlukları göze alarak bunu başaran Garuda, göklerden dönerken Vişnu'yla karşılaşır, ona binek (*vahana*) olarak hizmet etmeyi kabul eder.

Bir metinde Garuda, zümrüt renkli, çaylak gagalı, yuvarlak gözlü, altın kanatlı, dört kollu ve göğsü, dizleri, bacakları çaylağa benzeyen bir yaratık olarak betimlenir. Ayrıca kanatlı ve çaylak suratlı bir insan biçiminde de betimlenir. Ellerinden ikisini dua eder durumda kavuşturmuştur (*ancali-mudra*); öteki ikisiyle ise bir şemsiye ile *amrita* kadehi tutar. Bazen Vişnu, Garuda'nın omuzlarına binmiş olarak gösterilir. Gupta dönemi sikkelerinin üzerinde bulunan Garuda tasvirleri, Vişnu'ya tapınanlarca tanrıya bağlılıklarını göstermek için kullanılır.

Garuda, Hindu dininin yayılmasıyla Güneydoğu Asya ile Nepal'e de ulaşmış, buralarda sık sık anıtların üstünde betimlenmiştir. Çeşitli Güneydoğu Asya ülkelerinde krallıkla da ilişkilendirilmiştir.

Garvey, Marcus (Moziah) (d. 17 Ağustos 1887, St. Ann's Bay, Jamaika - ö. 10 Haziran 1940, Londra, İngiltere), ABD'de

Garvey, 1922
UPI / EB Inc

ilk önemli Siyah milliyetçi hareketini (1919-26) örgütleyen Jamaikalı Siyah önder.

Ancak 14 yaşına değin okula gidebildiğinden, kendi kendini yetiştirdi. Gençlik yıllarında Orta Amerika'yı dolaştı; 1912-14 arasında Londra'da yaşadı. Ardından, Jamaika'ya dönerek bir grup arkadaşıyla birlikte genellikle Dünya Siyahlarını Geliştirme Birliği (UNIA) olarak anılan Dünya Siyahlarını Geliştirme ve Koruma Derneği ve Afrika Toplulukları Birliği'ni kurdu (1 Ağustos 1914). Birlik başka hedeflerin yanı sıra Afrika'da Siyahların yönetiminde bir ülke kurmayı da amaçlıyordu.

Jamaika'da harekete yeterli destek sağlamayınca 1916'da ABD'ye giden Garvey, çok geçmeden Harlem'de ve Kuzey'deki öteki gettolarda UNIA'nın şubelerini açtı. 1919'a gelindiğinde 2 milyona ulaştığını öne sürdüğü UNIA üyeleri arasında "Siyah Musa" olarak büyük saygınlık kazandı. Harlem'de bulunan, UNIA'ya ait Liberty Hall'un kürsüsünden yaptığı konuşmalarda renginden onur duyan "yeni bir Siyah insan" temasını işledi. *Negro World* adlı gazetesinde Siyah kahramanların başarılarını ve Afrika kültürünün parlaklığını vurguladı. Siyahların ancak ekonomik olarak

güçlü olduklarında saygı göreceğini ileri sürerek beyazların egemenliğindeki kapitalist ilişkiler çerçevesinde, ama bağımsız bir ekonomik güç oluşturma gerekliliğini savundu. Bu amaçla Negro Factories Corporation ve Black Star Line (1919) adlı ticari şirketlerin yanı sıra restoranlar, marketler ve çamaşırhaneler zinciri ile bir otel ve bir basimevi kurdu.

1920'de 25 ülkeden temsilcilerin katılımıyla Liberty Hall'da düzenlenen uluslararası toplantıya başkanlık ederek gücünün doruğuna ulaştı. Bu toplantının ardından Harlem sokaklarında 50 bin kişinin katıldığı görkemli törenin başında yer aldı. Ama iş yaşamındaki başarısız girişimleri ve beyaz ırkçı Ku Klux Klan'ı bile onaylamaya varan ırksal saflık ve ayrılık öğretisi yüzünden işçi önderi A. Philip Randolph ile Siyahları Geliştirme Ulusal Derneği'nin (NAACP) başkanı W. E. B. Du Bois gibi kendilerini kabul ettirmiş Siyah önderler arasında amansız düşmanlar kazandı. 1922'de öteki bazı UNIA üyeleriyle birlikte Black Star Line şirketine ait hisse senetlerinin satışıyla ilgili bir yolsuzluğa karışınca, gücünü hızla yitirdi. Bu olay nedeniyle beş yıl hapse mahkûm oldu. İki yıl hapiste kaldıktan sonra, 1927'de Başkan Calvin Coolidge'in cezasını indirmesiyle serbest bırakıldı ve sınır dışı edildi. ABD dışında hareketi canlandırmayı başaramadı ve yalnızlık içinde öldü. Yaşamına ilişkin başlıca kaynak Edmund David Cronon'un *Black Moses* (1955; Siyah Musa) adlı kitabıdır.

Gary, ABD'de Indiana eyaletinin kuzeybatı ucunda, Lake iline (*county*) bağlı kent. Chicago'nun doğusundaki Calumet sanayi bölgesinde ve Michigan Gölünün güney ucunda yer alır. United States Steel Corporation'a ait geniş imalat kompleksinin bir uzantısı olarak 1906'da kurulmuştur. Adını şirketin önde gelen yöneticisi Elbert H. Gary'den alır. Kuzeydeki demir cevheri yatakları ile güneydeki kömür bölgesi arasında uzanan suyunun ortasında bulunduğu için seçilen yörede öncelikle geniş alanlar kurultuldu. Kıvrılarak akan çevredeki bir ırmağın yatağı değiştirildi ve kum tepelikleri temizlendi. Göl kıyısı boyunca inşa edilen çelik tesislerinin güneyinde gelişen kentin cadde ve kaldırımları, kanalizasyon, su ve elektrik şebekeleri gibi bazı altyapı işlerini US Steel'in yan kuruluşu olan Gary Land Company üstlendi. İlk yüksek fırının Aralık 1908'de hizmete girmesinden birkaç ay sonra çelik üretimi başladı. Başka bazı imalat dalları da kurulmakla birlikte ekonominin temelini oluşturan çelik sanayisindeki üretim düşüşleri ve iş uyuşmazlıkları zaman zaman sorunlara yol açtı. I. Dünya Savaşı sırasında çok sayıda Siyah çalışmak üzere Gary'ye geldi. 1930'lara gelindiğinde nüfusun altıda birini Siyahlar oluştuyordu. II. Dünya Savaşı yeni bir Siyah göç dalgası başlattı. 1967'de belediye başkanı seçilen Richard G. Hatcher, ABD'de önemli bir kentin belediye başkanı olan ilk Siyahlardan biriydi. 20. yüzyılın başlarında William A. Wirt, Gary'de yoksul kesimden çocuklara yönelik bir iş-ders-oyun okulu kurdu; halk arasında "takım okulu" olarak bilinen bu kuruluşlar halk eğitimi alanında önemli bir gelişme sağladı. Kent merkezinde yeni yönetim binalarının inşası 1979'da başladı. Kentin başlıca yükseköğretim kurumu Indiana Üniversitesi'dir (kuruluşu 1948). Nüfus (1990) kent, 116.646; Gary-Hammond metropoliten alanı, 604.526.

Gary, Romain, asıl adı ROMAIN KACEW (d. 8 Mayıs 1914, Vilnius, Litvanya, Rus Çarlığı - ö. 2 Aralık 1980, Paris), Fransız romancı. II. Dünya Savaşı'nı bütün kor-

kunluğuyla anlatmakla birlikte, insancıl ve iyimser bir bakış açısını koruyan ilk yapıtı. *L'Éducation européenne* (1945, *Polonya'da Bir Kuş Var*, 1983) ile kısa sürede ün kazanmıştır.

Pilotluk eğitimi gören Gary, II. Dünya Savaşı'nda Londra'da General Charles de Gaulle'un ordusuna katıldı. Özgür Fransız Kuvvetleri'yle birlikte Fransa ve Kuzey Afrika'da savaştı. Croix de Guerre ve Compagnon de la Libération nişanları aldı. Savaştan sonra 20 yıl diplomatlık yaptı. 1956-60 arasında Fransa'nın Los Angeles konsolosu oldu.

Gary'nin romanlarında mizahla trajedi, inançla alaycılık iç içedir. Karnaval zamanı Nice'te geçen *Les Couleurs du jour* (1952, *Günün Renkleri*) ve bir Yahudi komedyenin hayaletinin, kendisini öldüren Nazinin ruhunu ele geçirdiği *La Danse de Gengis Cohn* (1967; *Cengiz Han'ın Dansı*) ciddi ahlaki düşünceler içeren mizah romanlarıdır. Goncourt Ödülü kazanan *Les Racines du ciel* (1956; *Cennetin Kökleri*, 1989) insanın acımasızlığını ve hırsını karamsar bir bakışla ele alırken, bunu düşsel bir özgürlük ve adalet kavramıyla dengeler. Eleştirmenlerin onu "zamanı geçmiş bir yazar" olarak nitelemesinden ötürü Gary ilginç bir oyun oynadı: Ölümünden sonra Gallimard Yayınevi ve ailesi, onun Emile Ajar takma adıyla üç kitap yayımladığını açıkladı. Bunlardan biri *La Vie devant soi* (1975; *Onca Yoksulluk Varken*, 1978, 1981) 1975 Goncourt Ödülü'nü kazanmıştı. Öteki romanları arasında, savaş sonunda Paris'te geçen *Le Grand Vestiaire* (1948; *Büyük Vestiyer*), toplumsal taşlama *Lady L* (1959; *Hep Bu Aşk İçin*, 1960), otobiyografisi *La Promesse de l'aube* (1960; *Şafakta Verilmiş Sözüm Vardı*, 1982, 1990), *Clair de femme* (1977; *Kadının Işığı*) ve *Les Cerf-volants* (1980; *Uçurtmalar*, 1985, 1987) sayılabilir.

Garzan Çayı, YANARSU ÇAYI olarak da bilinir, Doğu Anadolu Bölgesi'nden kaynaklanıp Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dicle İrmagına katılan akarsu. Uzunluğu 122 km'dir. Muş'un güneyindeki yüksek dağların güney yamaçlarından inen dereelerin katılmasıyla büyür. Mutki, Kozluk, Baykan, Kurtalan ve Beşiri ilçelerinin sularını toplar. Oldukça engebeli bir alanda güneybatıya doğru akar, Diyarbakır-Kurtalan demiryolu üzerindeki Beşiri istasyonunun doğusunda bir buklüm yaparak güneydoğuya yönelir. Hasankeyf'in (eskiden Hısn Keyfa) 15 km kadar doğusunda Dicle'ye katılır. Aşağı çıkışı çevresinde yer yer petrol yataklarına rastlanmıştır.

Garzan Çayının suları mart ayında belirgin biçimde yükselmeye başlayarak nisanda en yüksek düzeye erişir. Suların en alçak olduğu ay ise eylül'dür; ekimle birlikte yeniden yükselmeye başlar.

Gas Hills, ABD'de Wyoming'ın orta kesiminde, zengin uranyum yataklarının bulunduğu yöre. Riverton'un güneydoğusuna düşer. Neil ve Maxine McNeice'in 1953'te, bugün Discovery Hill adını taşıyan tepede uranyum bulmasından sonra yörede yoğun maden arama çalışmaları başladı. Uranyumca zengin toprakların dev araçlarla kazılması sonucunda dünyanın sayılı büyüklükteki açık yatakları ve kuyuları oluşturuldu. Çıkarılan cevher yöredeki uranyum tesislerinde ilk işlemlerden geçilir. Sülfürik asitle süzülen uranyum tuzları rafine edilerek sarı renkli ham uranyum bileşikler biçiminde sıkıştırılır ve taşınmaya elverişli paketler haline getirilir.

Gascoigne, George (d. y. 1525, Cardington, Bedfordshire - ö. 7 Ekim 1577, Bernack, Stamford yakınları, Lincolnshire, İngiltere), İngiliz Rönesansı'nın öncülerinden tanınmış şair.

1555'te, hukuk öğrenimi görmek için Cambridge'deki Gray's Inn'e gitti. Yaşamı boyunca, hiçbirinde fazla sivrilmekten pek çok

George Gascoigne, bir ağaç baskı, 1576
British Museum, Londra, fotoğraf J.R. Freeman & Co Ltd

alanda etkinlik gösterdi: Siyasete atıldı, taşrada bir beyefendi olarak tanındı, saray çevrelerine girdi, serüven için paralı askerlik yaptı ve edebiyatla uğraştı. 1557-59 arasında Parlamento üyesi oldu. Aşırılıkları ve borçları yüzünden başıboş yaşayan biri olarak tanındı. Felemenk'teki İngiliz birliklerinde çarpışırken tutsak düşüp ülkesine geri gönderilmesiyle askerlik yaşamı sona erdi. 1575'te Kenilworth ve Woodstocke'ta Kraliçe I. Elizabeth onuruna yapılan ünlü şenliklerin düzenlenmesine katkıda bulundu. 1576'da ise krallık temsilcisi olarak Felemenk'teki Protestan Eyaletler'e gitti. Bu arada George Whetstone, George Turberville ve Edmund Spenser gibi önde gelen şairlerle dostluk kurmuştu.

Gascoigne, kendi deneyimlerine dayanan konuları canlı bir anlatımla dile getiren, çok yönlü ve yetenekli bir edebiyatçı olarak tanınır. Bununla birlikte, asıl önemi yabancı edebiyat türlerini yerleştirmekteki ustalığıyla İngiliz Rönesansı'nın öncülerinden biri olmasından kaynaklanır. Şiirlerini ve düzyazılarını topladığı ilk yapıtı *A Hundreth sundrie Flowres*'daki (1573; Yüz Çeşit Çiçek) birbirine bağlanmış sone gruplarıyla İngiliz sone dizilerinin öncüsü oldu. Daha önceki çalışmalarının gözden geçirilmiş basımı *The Posies of George Gascoigne*'da (1575) İngilizcedeki ilk prozodî çalışması olan "Certayne notes of Instruction" da (Bazı Eğitim Notları) yer aldı. Gene İngilizcedeki ilk yergilerden *The Steele Glas*'ta (1576; Çelik Ayna) dramatik olmayan ilk özgün İngiliz açık ölçülü şiirini yazdı. *A Hundreth sundrie Flowres*'da yer alan otobiyografik "Dan Bartholomew of Bathe" (Bathe'li Dan Bartholomew) ve *The Complainte of Phylomene* (1576; Phylomene'nin Yakınması) adlı iki aşk şiirinde Gascoigne, Shakespeare'in *Venus and Adonis* (Venüs ile Adonis) ve *The Rape of Lucrece*'te (Lucretia'nın Kaçırılması) kullandığı Ovidius tarzı manzum anlatı biçimini geliştirdi.

A Hundreth sundrie Flowres'in içinde yayımlanan "The Adventures of Master F. J." (F. J. Ustanın Serüvenleri), İngiliz Rönesansı'nın ilk özgün düzyazı öyküsüdür. Nes-

nel ve çarpıcı anlatımıyla öne çıkan bir başka düzyazı çalışması *The Spoyle of Antwerpe* (1576; Anvers'in Yağmalanması) ilk savaş gazeteciliği örneğidir.

1566'da sahnelenen *Jocasta* (İokaste), İngiliz tiyatrosundaki ilk Yunan tragedyasıydı. Francis Kinwelmersh ile birlikte Lodovico Dolce'nin *Giocasta*'sından açık ölçülü şiir biçiminde çevrilen *Jocasta*, temel olarak Euripides'in *Phoinissai*'sına (Fenikeli Kadınlar) dayanıyordu. Gascoigne'un Ariosto'nun *I suppositi*'sinden uyarladığı *Supposes* (1566 ?; Sanılar) ise, İtalyancadan İngilizceye çevrilen ilk düzyazı komedidir. Çok etkileyici olan bu yapıttan Shakespeare de *Hırçın Kız*'da yararlanmıştı. Gascoigne'un üçüncü oyunu *The Glasse of Government* (1575; Yönetimin Aynası) "mirasyedilik" temasını işleyen didaktik bir oyundur. Bu yapıt, Rönesans'ın ilk dönemlerinin tipik edebiyatçısı olarak Gascoigne'un portresini tamamlar.

Gascoigne, David (Emery) (d. 10 Ekim 1916, Harrow, Middlesex, İngiltere), İngiliz şair. 1930'ların Fransız gerçeküstücülüğünden büyük ölçüde etkilenmiştir. İlk şiirlerinde bu etki açıkça görülür; ayrıca Gascoigne, çevirileri ve eleştiri yazılarıyla da bu akımı Britanya'da tanıtmak için büyük çaba göstermiştir. Gerçeküstücülüğün, bilinçaltının araştırma eğiliminden çok, mistik ve düşsel öğelerden yararlanmasına ilgi duyuyordu. Bu açıdan 1930'ların sonlarında bu akımı estetik bir yol gösterici olarak görmekten vazgeçmesi, sonraki yıllarda yazacağı güçlü dinsel şiirlere onu yaklaştıran bir adım olarak görülebilir.

Gascoigne'un ilk şiir kitabı *Roman Balcony* (Roma Balkon) 1932'de, tek romanı *Opening Day* (Açılış Günü) ise ertesi yıl yayımlandı. Gerçeküstücülüğü tanıtan önemli bir yapıt niteliğindeki *A Short Survey of Surrealism* (1935; Gerçeküstücülük Üzerine Kısa Bir İnceleme) ve şiirlerini içeren *Man's Life Is This Meat* (1936) gerçeküstücü akımın İngiltere'de büyük yankılar uyandıran kitapları arasında yer alır. *Poems 1937-42* (1943; Şiirler 1937-42) dinsel şiirlerinin habercisidir ve 1930'lara veda edişini bildiren ünlü "Farewell Chorus"u (Veda Korusu) içerir. Yarı dramatik bir şiir olan *Night Thoughts* (Gece Düşünceleri) 1955'te radyoda, ertesi yıl da kitap olarak yayımlandı. Gascoigne 1965'te *Collected Poems*'i (Toplu Şiirler), 1970'te de, çoğunlukla Fransızcadan yaptığı çevirileri içeren *Collected Verse Translations*'ı (Toplu Şiir Çevirileri) yayımladı.

1954-65 arasında Fransa'da yaşayan Gascoigne, bu ülkedeki ilk yıllarını *Paris Journal 1937-1939*'da (1978; Paris Günlüğü, 1937-1939) anlatmıştır.

Gascoigne-Cecil, James Edward Hubert bak. Salisbury (4. Markisi), James Edward Hubert Gascoigne-Cecil

Gascoigne-Cecil, (Edgar Algernon) Robert bak. Cecil (Chelwood), (Edgar Algernon) Robert Gascoigne-Cecil, 1. Vikont

Gascoigne-Cecil, Robert bak. Salisbury (3. Markisi), Robert Arthur Talbot Gascoigne-Cecil

Gascoigne Irmağı, Batı Avustralya'nın ortabata kesiminde, belli dönemlerde kuruyan akarsu. Gibson Çölünün batısındaki Robinson Sıradagları'nın kuzeydoğusundan doğar. Genellikle batı yönüne akarak altın madenciliği ve koyun besiciliği yapılan bir bölgeden geçer ve Shark Koyundaki Car-

narvon'dan Hint Okyanusuna dökülür. Uzunluğu 760 km'dir. Ağzından yaklaşık 160 km yukarıda Lyons Irmağının (uzunluğu 360 km) sularını alır. Sık sık kurumakla birlikte Carnarvon'un başlıca su kaynağıdır. Aşağı çığırı boyunca uzanan ve ırmak yatağında açılmış kuyulardan sulanan topraklarda muz ve sebze yetiştirilir. Yukarı çığırını çevreleyen yün üretim bölgesi Gascoigne olarak bilinir. Adını, 1839'da ırmığı keşfeden Güney Avustralya valisi (1841-45) Albay (sonradan Sir) George Grey'in arkadaşları Albay Gascoigne'dan almıştır.

Gaskell, Elizabeth Cleghorn, eö STEVENSON (d. 29 Eylül 1810, Chelsea, Londra - ö. 12 Kasım 1865, Alton yakınları, Hampshire, İngiltere), İngiliz roman ve öykü yazarı. Charlotte Brontë'nin yaşamöyküsünü kaleme alan ilk yazardır.

Uniteryen bir rahibin kızıydı. Annesi ölünce Knutsford'daki Cheshire köyünde yaşayan teyzesinin yanına gönderildi. Burada, daha o zamanlar modası geçmiş sayılan kırsal sevecenlik ortamında yetiştirildi. 1832'de William Gaskell adlı Uniteryen rahiple evlendikten sonra, sanayileşmenin getirdiği sorunlarla dolu, kalabalık Manchester kentine yerleşti. Dördü yaşayabilen altı çocuğa bakmak, ev işleri, bir rahibin eşi olarak başka insanlarla ilgilenip yardım etmek gibi görevlerin bütün zamanını almasına karşın, düşünceleri bu çerçeveyi aşıyordu. Orta yaşa doğru tek oğlunun ölümü üzerine, yoksullara duyduğu yakınlık ve onların "acılarını" dile getirme isteğiyle yazmaya başladı. Kişisel deneyimlerinden ötürü toplumsal sorunlara ilgi duyan Gaskell'in ilk romanı *Mary Barton* (1848; *Aşkdan da Üstün*, 1957, 1972) 1830'ların sonlarındaki Manchester'ı yansıtır. Bir işçi ailesinin ele alındığı bu romanda, ekonomik bunalımlar yüzünden üst sınıflara karşı yoğun bir nefret duymaya başlayan baba John Barton, sendikacının emriyle misilleme olarak birini öldürür. 1848 Devrimi sırasında yayımlanan bu kitap, hemen başarıya ulaştı ve Dickens ile Carlyle'in da övgüsünü kazandı. Dickens, Gaskell'a, *Household Words* dergisinde birlikte çalışmayı önerdi. Gaskell'in ikinci büyük ve en sevilen yapıtı *Cranford* (1853) burada yayımlandı. Daha az çatışmalı bir dönemin toplumsal tarihi olan bu romanda Gaskell, genç kızlığının geçtiği Knutsford'daki köyünü ve köylülerin yoksulluklarına karşın görünüşü kurtarma çabalarını, duygusallığa ya da taşlamaya yönelmeden anlatır.

Yoksullara sevgi ve anlayışla yaklaşan Gaskell'in bu tutumu, Victoria döneminin katı ahlakçılığıyla çelişiyordu; bu yüzden ikinci toplumsal içerikli romanı *Ruth* (1853) değişik tepkiler aldı. Roman, baştan çıkarılan kız için, fahişelik ve ölümle biten geleneksel son yerine, bir başka seçenek sunuyordu.

Gaskell'in yazılarına ve sıcak kişiliğine yakınlık duyan dostları arasında Charlotte Brontë de vardı. Brontë'nin 1855'te ölmesi üzerine babası Patrick Brontë, Gaskell'dan onun yaşamöyküsünü yazmasını istedi. İlk elden edinilen birçok bilgidен yararlanarak içten bir hayranlık ve akıcı bir üslupla yazılmış olan *Life of Charlotte Brontë* (1857, 2 cilt; Charlotte Brontë'nin Yaşamı), hem sanat açısından değer taşıyan, hem de konusunu çok iyi yorumlayan bir yapıttır.

Gaskell'in son yapıtlarından *Sylvia's Lovers* (1863; Sylvia'nın Aşıkları), Napoléon Savaşları'nın sıradan insanları nasıl etkilediğini anlatır. Son ve en uzun yapıtı, ölümü üzerine yarım kalan *Wives and Daughters* (1864-66; Eşler ve Kızlar), servetleri birbirine bağlı iki-üç toprak sahibi aileyi konu alır ve çoğu eleştirmen tarafından Gaskell'in en iyi romanı olarak değerlendirilir.

Gaskonya, Fransızca GASCOGNE. Fransa'da tarihsel ve kültürel bölge. Fransa'nın güneybatısındaki Landes, Gers ve Hautes-Pyrénées illeriyle (*département*) Pyrénées-Atlantiques, Lot-et-Garonne, Tarn-et-Garonne, Haute-Garonne ve Ariège illerinin bazı bölümlerini kapsar, ayrıca tarihsel Gaskonya bölgesiyle örtüşür.

Galya'daki Roma egemenliği döneminde Akitanya'dan ayrılan bölge Novempopulana olarak biliniyor, etnik bileşimi ise Keltlerden çok İberlere dayanıyordu. Vouillé Çarpışması'ndan (507) sonra Vizigotlardan Franklara geçen bölge 561'de Basklarca istila edildi. 602'de Frank kralları Gaskonya'yı Genialis'in egemenliğinde bir düklik olarak tanıdılar. 7. yüzyılın ikinci yarısında Gaskon dükü Loup (Lupus) egemenliğini komşu bölgelere doğru genişletti. Bazı küçük gerilemelere karşın Loup'un ardılları 10. yüzyılın ikinci yarısında Bordeaux, Bazada (Bazas dolayındaki bölge) ve Agenais'in (bugün Agen) yanı sıra tüm Gaskonya'yı denetimleri altına almışlardır.

1032'de bir veraset savaşı patlak verdi ve Gaskonya 1052'de Guy-Geoffrey'nin, 1058'de Akitanya dükü VIII. Guillaume'un egemenliğine girdi. Bu arada düklikteki fiili iktidar, Gaskonya'ya yüzyıllar boyunca hükmeden daha güçlü kontlara ve vikontlara (örn. Armagnac ve Lomagne kontları) geçmişti. 12. yüzyılda düklik unvanı, Akitanya'yla birlikte, İngiltere'deki Plantagenet hanedanı krallarına geçti. Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) sonunda kesin olarak Fransızların eline geçinceye değin aralıklarla süren İngiliz-Fransız çatışması sırasında Gaskonya, Fransa'nın güneybatısında bir İngiliz üssü olarak kaldı. *Ancien régime* (eski rejim) sırasında Gaskonya, Guyenne'le birleştirilerek Guyenne-et-Gascogne valiliği (*gouvernement*) oluşturuldu.

Gaskonya bölgesi Pireneler'in kuzey eteklerini kapsar, Fransa'nın güneybatı köşesinde Fransa-İspanya sınırındaki Bask Ülkesi'nden doğuya doğru 240 km kadar uzanır ve Garonne Irmağının yukarı bölümü üzerindeki Toulouse dolaylarına ulaşır. Bask ülkesinin geleneksel çiftlik evleri kerpiçtendir ve damları tahta levhalarla kaplıdır. Çiftlik evlerinin giriş kapılarının üzerinde, binanın yapım tarihini ya da ev sahibinin adını içeren bir levha bulunur. Bask ailesinin reisi *etcheke jaun* olarak anılır ve başlıca görevi babadan kalma mirasın bozulmadan kalmasını sağlamaktır. Mirasın parçalanmaması geleneği, miras hakkı bulunmayan çocukların başka yörelere göç etmesine yol açmıştır. Bask ülkesindeki meralar üzerinde genellikle ortak mülkiyet vardır.

Gaskonya düklüğü, y. 1035
W. Shepherd, *Historical Atlas* (1964) Barnes & Noble Inc

16. yüzyılda Protestanlığın bir ölçüde sızmasına karşın Gaskonya'da Katoliklik egemendir. Hristiyanlığı ancak 10. yüzyılda benimseyen Basklar koyu Katoliktir. Fransa'da yaşamakta olan Baskların yaklaşık beşte biri hâlâ Bask dilini konuşur. Genellikle Oksitan dilinin bir lehçesi olarak değerlendirilen Gaskonya lehçesi güçlü Bask etkisiyle ayırt edilir. 16. yüzyılda edebiyat dili olarak Fransızca benimsenmiştir. Gaskonya lehçesindeki çok sayıda halk şiiri günümüze ulaşmıştır. Fransız edebiyatında Gaskonyalılar çabuk öfkelenen dikkatli tipler olarak çizilmiştir. Bunların en ünlüleri arasında Alexandre Dumas'ın (Baba) d'Artagnan'ı ve Edmund Rostand'ın Cyrano de Bergerac'ı sayılabilir.

Gaskonya Körfezi bak. Biskay Körfezi

Gasparri, Pietro (d. 5 Mayıs 1852, Capovalazza de Ussita, Papalık Devletleri - ö. 18 Kasım 1934, Roma), Papa Aziz X. Pius'un görevlendirmesiyle günümüzdeki Katolik kilise hukukunun sistematik bir derlemesi olan *Codex Iuris Canonici*'nin(*) hazırlanmasını yöneten İtalyan kardinal.

1877'de papazlığa atanan Gasparri, 1880-98 arasında Paris'teki Katolik Enstitüsü'nde kilise hukuku profesörü olarak görev yaptı. 1907'de kardinal oldu. 1914'te Papa XV. Benedictus, Gasparri'yi birinci yardımcılığına atadı. Yeni *Codex Iuris Canonici* 1917'de yayımlandı. Papa XI. Pius döneminde Gasparri görevinde kaldı. 1926'da Başbakan Benito Mussolini'yle, papalığın İtalya karşısında bağımsızlığını güvence altına alan Laterano Antlaşması'yla (1929) sonuçlanan gizli görüşmelere başladı.

Gaspé, Philippe Aubert de (d. 30 Ekim 1786, Québec - ö. 29 Ocak 1871, Québec, Kanada), Kanada'daki Fransızca edebiyatın ilk önemli romancısı.

Québec'li tanınmış bir ailenin oğluydu. Ailenin St. Lawrence Irmağı kıyısındaki arazisi kendisine miras kaldı. Québec'te

Gaspé, bir oymabaskı, 1871
Public Archives of Canada

hukuk okuduktan sonra şerif oldu. Üç yıldan fazla borçlular hapisanesinde yatmasına yol açan iflasından sonra 40 yaşlarında toplumal yaşamdan uzaklaştı ve kendini okumaya ve düşünmeye verdi.

Kanada'da 19. yüzyılın ortalarında yenden canlanan milliyetçi hareketten etkilenecek 76 yaşında *Les Anciens Canadiens*'i (1863; Eski Kanadalılar) yazdı. Kanada'daki Fransızca edebiyatın klasiklerinden olan yapıt, İngilizlerin Kanada'yı ele geçirdiği (1760) dönemi anlatan romantik bir tarihsel romandır. "Eski güzel günleri", çiftçilerin toprağa bağlılığını idealleştiren bir yaklaşımla İngiliz Kanadası'na duyulan güvenliği dile getiren roman, 1930'lara doğru gelişen bölgeselci edebiyat akımını da etkilemiştir.

Gaspé Akıntısı, Kanada'daki St. Lawrence Irmağının denize döküldüğü yerde başlayan akıntı. Gaspé Yarımadasının çevresini ve St. Lawrence Körfezinin güney kıyılarını izler. Labrador (Cabot) Akıntısının soğuk kollarından biryle birleştiikten sonra Cabot Boğazından geçerek Atlas Okyanusuna ulaşır. Gaspé Akıntısı, bir ırmağın akışına henzer, yazları güçlü ve sıcak, kışları zayıf ve soğuktur.

Gaspé Yarımadası, Fransızca PENINSULE DE LA GASPÉSIE, İngilizce GASPESSIA, Kanada'da, Québec eyaletinin doğusunda, Bas-Saint-Laurent-Gaspésie bölgesinde yarımada. Matapédia Irmağından başlayarak kuzeydoğu yönünde, St. Lawrence Körfezinin içine doğru 240 km uzanır. Kuzeyinde St. Lawrence Irmağı, güneyinde Chaleur Körfezi ve New Brunswick eyaleti bulunur. Burada, Apalaş Dağlarının uzantısı olan, ormanlarla kaplı Shickshock Dağları yer alır; dağlar yarımada'nın ortakuzey kesiminde St. Lawrence'a koşut biçimde uzanır ve yükseklikleri, Jacques Cartier Dağında 1.268 m'ye ulaşır. Yarımada'nın sularını Cascapédia, Saint-Jean, York, Grande ve Grand Pabos ırmakları toplar. Başlıca yerleşimleri, kıyı kesiminde kurulu olan Matane, Gaspé, Percé, Chandler ve New-Carlisle'dir.

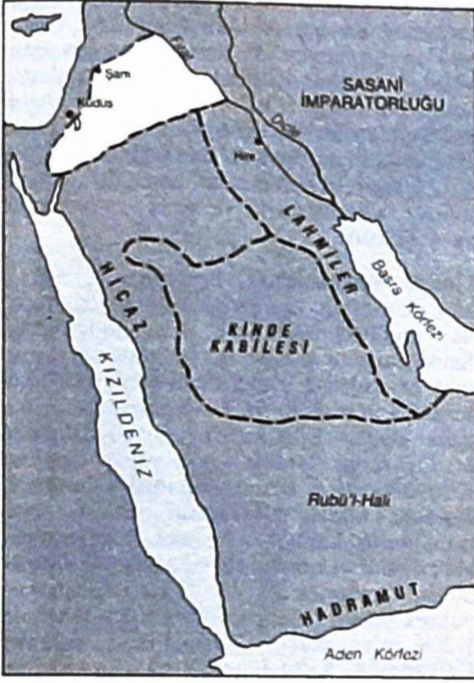
Başta Gaspesia Eyalet Parkı olmak üzere, bölgenin büyük bölümü doğal koruma alanı içindedir. Yüzölçümü 1.295 km² olan park hızla azalan ren geyiği sürülerini ve bölgenin doğal güzelliğini korumak amacıyla 1937'de kurulmuştur. Yarımada'yı çepeçevre dolaşan karayolundan engebeli güzel kıyılar ve dağlar görülebilir. Doğal bir park durumundaki Forillon, yarımada'nın kuzeydoğu ucunda, 20.040 hektarlık bir alana yayılmıştır. Hem spor, hem tüketim amacıyla yakalanan balık ve av hayvanları açısından çok zengindir. Yarımada'daki ırmakların bazılarında çok sayıda sombalığı bulunur. Kerestecilik de önemli bir ekonomik etkinliktir. Yarımada'da, ayrıca bakır, kurşun ve çinko çıkarılır, kâğıt hamuru imalatı yapılır.

Gasperi, Alcide de bak. De Gasperi, Alcide

Gasprinski, İsmail bak. İsmail (GASPRALİ)

Gassaniler, İS 6. yüzyılda Bizans'ın mutfiki (*symmakhos*) olan Arap hanedanı Gassanilerin egemenliğindeki topraklar bugünkü Suriye, Ürdün ve İsrail'in belli bölümlerini içeriyordu. Ülke, stratejik konumundan dolayı Arabistan Yarımadasının güneyinden gelen "Baharat Yolu"nu koruyor, ayrıca Bedevilere karşı bir tampon bölge oluşturuyordu. Gassani kralı el-Haris bin Cabale (hd 529-569) Sasaniilere karşı Bizans'ı destekliyordu. İmparator Iustinianos 529'da ona patrici unvanını verdi. El-Haris bir Monofizitti ve Ortodoks Bizans'ın onaylamamasına karşın Süryani Kilisesi'nin gelişmesine destek olmuştur. Ancak daha sonraları Bizans'ın öğretiyeye bağlı olmayanlara karşı beslediği güvensizlik el-Haris'in ardılları olan el-Munzir (hd 569-582) ve el-Numan'ın devrilmesine yol açtı.

Persleri destekleyen Hırelî Lahmî hanedanına başarıyla karşı koyan Gassaniler, ekonomik alanda büyük gelişme gösterdiler. Pek çok dinsel ve resmi yapı yaptırıldılar, sanat etkinliklerini desteklediler, Nabiga

Gassanilerin egemenliğindeki topraklar, 6. yy.
C. Brockelmann, A History of the Islamic Peoples

ve Hassan bin Sabit gibi şairleri bir dönem sarayda ağırladılar. Gassaniler, 7. yüzyılda Müslümanlar yöneticilerini devirinceye değin Bizans'ın vasalı olarak kaldılar.

Gassendi, Pierre, GASSENDI olarak da yazılır (d. 22 Ocak 1592, Champtercier, Provence - ö. 24 Ekim 1655, Paris, Fransa), Fransız bilim adamı, matematikçi ve filozof. Hristiyanlığın ölümsüzlük, irade özgürlüğü, Tanrı'nın sonsuzluğu ve yaratılış kavramları ile mekanik bir atomculuğu uzlaştırmaya çalışmış, böylece Aristotelesçiliğe karşı Epikürosçuluğu yeniden canlandırmıştır.

Yüksek ilahiyat öğrenimini Avignon'da tamamladı (y. 1614). Ertesi yıl papazlığa atandı. Matematikçi ve ilahiyatçı Marin Mersenne'in etkisiyle felsefeye yöneldi ve Epikürosçuluk üzerinde çalışmaya başladı. Ölümünden sonra toplu yapıtları arasında yayımlanan *Syntagma philosophiae Epicuri*'de (1658; Epikürosçu Felsefe Üzerine Bir İnceleme) felsefeyi mantık, fizik ve etik olarak üç ana bölüme ayıran Epikürosçu görüşü izledi. Birinci bölümde Descartes'in doğuştan gelen *idea*'lar görüşünü reddediyor, bilginin birincil kaynakları olarak tümevarım yöntemi ile duyuların önemini vurguluyor, ama matematikçi olarak da tümdengelim yönteminden vazgeçmiyordu. İkinci bölümde ise doğanın ve duyumanın mekanik açıklamasını savunuyordu. Gassendi'nin ruhun ussal ve ölümsüz bir varlık olduğuna ilişkin kanıtlaması, insanın ahlaki değerlerin ve evrensel düşüncelerin bilincinde oluşuna ve içe dönük düşünme yeteneğine dayanıyordu. Doğadaki uyum da Tanrı'nın varlığının kanıtıydı. Kitabın üçüncü bölümünde Gassendi, ruhun esenliği ve bedensel acının yokluğu anlamına gelen mutluluğu, dünyada ancak bir ölçüde ulaşılabilecek bir amaç olarak tanımlıyordu.

Gassendi'nin öteki felsefi yapıtları *De vita et moribus Epicuri* (1647; Epiküros'un Yaşamı ve Ahlakı Üzerine), *Animadversiones in decimum libri Diogenis Laertii, qui est de vita, moribus placitisque Epicuri* (1649; Diogenes Laertios'un, Epiküros'un Yaşamı ve Hacı Ahlakına İlişkin Onuncu Kitabı

Üzerine Görüşler) ve Descartes'i eleştiren *Disquisitio metaphysica*'dır (1644; Metafizik Çalışmalar).

Gassendi, 1631'de Merkür gezegeninin Güneş önünden geçişini saptayarak Kepler'in öngörüsünü doğrulayan ilk gözlemci oldu. Doğa bilimleri üzerine yazıları da önemli olmakla birlikte, Gassendi daha çok atomcu felsefe üzerine yaptığı çalışmalarla etkili olmuştur.

Gasser, Herbert Spencer (d. 5 Temmuz 1888, Platteville, Wisconsin - ö. 11 Mayıs 1963, New York kenti, ABD), ABD'li fizyolog. Değişik sinir liflerinin işlevlerini aydınlatan çalışmaları nedeniyle, 1944 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Joseph Erlanger ile paylaşmıştır.

St. Louis'deki Washington Üniversitesi'nde farmakoloji profesörü (1916-31) olan Gasser, aynı üniversitenin fizyoloji profesörü Erlanger ile birlikte çalışarak, memelilerin tek tek ayrılmış sinir liflerince taşınan son derece zayıf elektrik impulslarını incelemeye başladı. 1924'te, osiloskopu ilk kez fizyoloji araştırmalarında kullanan iki bilim adamı, sinir liflerindeki elektrik impulslarını yükselterek flüoröl bir ekrana yansıtmayı başardılar; bu yöntemle, tek bir sinirde ağrı, soğuk, sıcak gibi değişik uyarıları ileten değişik sinir liflerinin bulunduğunu gösterdiler. Bu çalışmaları, hem beyin ve sinir hastalıklarının tanısına, hem de uygulanan tedavinin etkili olup olmadığını araştırmaya yarayan kayıt araçlarının geliştirilmesine olanak sağladı.

1931'de Ithaca'daki Cornell Üniversitesi'nde fizyoloji profesörlüğüne atanan Gasser, dört yıl sonra New York kentindeki Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nün yöneticiliğini (1935-53), Simon Flexner'den devraldı.

Gassulien kültürü, Güney Filistin'de Orta Kalkolitik Çağa (İÖ y. 3800-3500) tarihlenen arkeolojik evre. Bu evreye ait tipik bir kent olan ve bugünkü Ürdün sınırları içinde, Şeria Vadisinde Lüt Gölü yakınında yer

Beer-Şeba bölgesinde bulunmuş bir Kalkolitik Çağ yayığı, İÖ y. 4000.
İsrail Müzesi, Kudüs
İsrail Department of Antiquities and Museums

alan Tulelatul-Gassul'daki ilk kazılar 1929-38 arasında yapılmıştır. Kuzeyden göç eden ve küçük yerleşmelerde yaşayan tarım topluluklarının oluşturduğu bu kültürde, planları yamuk biçiminde kerpiçten evler ya da duvarları çok renkli resimlerle bezeli yeraltı kulübeleri görülür. Gelişmiş bir üslubun ürünü olan çanak çömlekler arasında ayaklı kâseler ve boynuz biçimli kadehlere de rastlanır. Pek çok örnekte kabartma bezeme ya da gizli astar kullanılmıştır. Bulgular, Gassulien insanların bakır eritmeyi bildiklerini ve ölümlerini taş lahitlere gömdüklerini göstermiştir.

Gassulien kültürü, Güney Filistin'de birçok yerde, özellikle Beer-Şeba bölgesinde görülür. Ayrıca Mısır'daki Amratien kültür(*) ile yakın ilişkisi vardır. Girit'te ele geçen erken Mino bulgularıyla da (örn.

yayık benzeri kaplar ya da "kuş vazoları") benzerlikler göstermektedir.

Gastein bak. Badgastein

Gastein Konvansiyonu, BADGASTEIN KONVANSİYONU ya da ANTLAŞMASI olarak da bilinir, Avusturya ile Prusya arasında 14 Ağustos 1865'te yapılan antlaşma. Avusturya ve Prusya'nın 1864'te Danimarka'ya bağlı Schleswig ve Holstein dükliklerini ele geçirmelerinden sonra imzalanan konvansiyon, Almanya üzerinde hegemonya kurma konusunda iki ülke arasındaki kesin mücadeleden geçici olarak ertelenmesi sonucunu doğurmuştur. Yapılan antlaşmaya göre, hem Avusturya imparatoru, hem de Prusya kralı bu dükliklerde egemen olacaklar, Prusya Schleswig'i, Avusturya ise Schleswig ile güneydeki Prusya toprakları arasına sıkışmış Holstein'i yönetecekti. Prusya'nın önderlik ettiği, buna karşı Avusturya'nın üye olmadığı Alman Gümrük Birliği'ne (Zollverein) her iki düküğün de katılması kabul ediliyordu.

Bu ortak yönetim içinde çıkan ihtilaf sonucunda, tezi reddedilen Avusturya'nın, Almanya'nın dışında tutulmasına karar verildi (1866).

Gastein Vadisi, Almanca GASTEINERTAL. Avusturya'nın ortabatı kesiminde, Salzburg federal eyaletinde (Bundesland), Salzach Irmağının geçtiği vadi. Hohe Tauern Dağlarının kuzey yamacındadır. Gastein Irmağının enlemesine geçtiği güzel manzaralı vadide Badgastein(*) ve Bad Hofgastein(*) sayfiyeleri yer alır.

Gaster, Moses (d. 16 Eylül 1856, Bükreş, Eflâk - ö. 5 Mart 1939, Abingdon yakınları, Berkshire, İngiltere), Yahudi bilgin, halk-bilimci, edebiyat tarihçisi, eğitimci ve Siyonist. İngiliz Sefardi Yahudi cemaatinin hahambaşılığına yükselmiştir.

1881'de Breslau'daki (bugün Wrocław, Polonya) Yahudi ilahiyat okulunu bitirerek haham oldu. Ardından Bükreş Üniversitesi'nde Rumen dili ve edebiyatı dersleri vermeye başladı; ayrıca eğitim müfettişi olarak da görev yaptı. 1883'te, uluslararası düzeyde ilgi gören *Literatura populară română* (Rumen Halk Edebiyatı) adlı kitabını yayımladı. 1885'te, ezizet gören Yahudilerin davasını sahiplendiği için hükümet tarafından Romanya'dan kovuldu.

Romanya'dan İngiltere'ye geçen Gaster, 1886 ve 1891'de Oxford'da Yunanca ve Slav dilleri konulu dersler verdi. Yayımladığı ders notları, 1887'de İngiliz Sefardi Yahudilerinin hahambaşı olarak atanmasını sağladı. 1890'da, başyapıtı sayılan ve ölümüyle yarım kalan *Chrestomatie română*'yı (Rumenceden Seçme Okuma Parçaları) yayımlamaya başladı. Öbür yapıtları arasında, halkbilim ve Samiriye tarihi gibi uzman kabul edildiği konularda ve İngiliz Yahudilerinin tarihi üzerine yazdığı makaleler yer alır. Siyonist etkinliklerde önemli rol oynayan Gaster, İngiliz Siyonist Federasyonu'nu kurmuş ve ilk başkanı olarak görev yapmıştır. İngiliz hükümet görevlileriyle Siyonistler, Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulması ile destekleyen ve 1917 Balfour Bildirisi ile sonuçlanan toplantıların çoğunu onun evinde yapmıştır. Gaster, 1918'de kör olunca hahambaşılık görevinden ayrılmak zorunda kaldı.

Gasterosteiformes, denizataı, deniziznesi, dikence gibi çok tanınmış türleri içeren kemiklibalıklar takımı. Fazla ekonomik değeri olmayan bu balıkların bazıları akvaryumlarda beslenir.

Gasterosteiformes takımını oluşturan yaklaşık 215 tür genellikle dokuz familya içinde sınıflandırılır: *Gasterosteidae* (dikenceler), *Aulorhynchidae*, *Indostomidae*, *Aulostomidae* (trompetbalıkları), *Fistulariidae* (kornetbalıkları), *Centriscidae* (karidesbalıkları), *Macrorhamphosidae* (körükbalıkları), *Syngnathidae* (denizatları, denizigneleri) ve *Solenostomidae*. Bazı sınıflandırmalarda, *Aulorhynchidae* familyasını oluşturan ve yalnız Büyük Okyanusun kuzey kıyılarında yaşayan iki tür *Gasterosteidae* familyasına, *Macrorhamphosidae* familyasını oluşturan 12 tür ise *Centriscidae* familyasına yerleştirilir. Ayrıca bazı uzmanlar, *Pegasiformes* takımını oluşturan ejderbalıklarını da *Gasterosteiformes* takımından sayarlar.

Tatlı ve tuzlu sularda, özellikle kuzey yarıkürede geniş bir dağılım gösteren *Gasterosteiformes* takımının en küçük türleri 3 cm, en irileri yaklaşık 2 m uzunluğundadır. Türlerden çoğunun burnu hortum gibi uzamış, gövdeleri kemiksi halkalar ya da ganoyit pullarla örtülmüştür; yumuşak ışınlı yüzgeçler, gövdenin orta bölümündeki karın yüzgeçleri, mideye bağlı olmayan bir yüzme kesesi ve ilkel bir böbrek, bu takımdaki balıkların ayırt edici özellikleridir.

Körükbalıkları dışındaki bütün türler, sualtı bitki örtüsünün ve hayvan varlığının zengin olduğu ortamlarda yaşar, bir tehlike anında yosunların, denizkestanelerinin ve mercanların arasına saklanıp dikey konumda hiç hareket etmeden dururlar. Bu savunma davranışının amacı hem gizlenmek, hem de gövdeyi kaplayan kemiksi zırhı ya da dikenleri düşmana göstererek uyarmaktır. Denizatları, yüzme keselerindeki gaz hacmini ayarlayarak istedikleri derinliğe inip çıkabilir, ayrıca kuyruklarını deniz bitkilerine dolayarak uzun süre hareketsiz kalabilirler. Körükbalıkları ise dikey konumda ileriye ve geriye doğru aynı hızla yüzebilirler.

Takım üyeleri arasında değişik üreme biçimleri görülür. Denizatları ile denizignelerinin dişi, yumurtalarını erkeğin kuluçka kesesine bırakır; yumurtalar olgunlaşıp açılınca da değin bu kesenin içinde saklanır. *Solenostomidae* familyasının bazı türlerinde dişiler yumurtalarını karın bölgelerindeki özelleşmiş keselerde taşır. *Aulorhynchidae* familyasını oluşturan iki tür ise yumurtalarını tulumluların kolonileri arasındaki boşluklara ya da alg yığınlarının arasına bırakır; dişinin salgıladığı ince iplikçiklerle tutturulan bu yumurta kümelerini koruyup gözetmek erkeklerin görevidir. Körükbalıkları yumurtalarını yapışkan bir maddeyle örter; larvalar yeterince geliştiğinde bu zamksı madde erir ve serbest kalan larvalar çevreye yayılır. Dikencelerde, bitki parçalarını sümküsü bir salgıyla yapıştırıp yuvayı kuran, yumurtaları bekleyen, saldırganlara karşı koruyan ve yuvadan ayrılıp yavruları ağızyla toplayan hep erkek balıktır. Buna karşılık kornetbalıkları yumurtalarını doğrudan suya bırakır ve suda serbestçe sürüklenen yumurtalarla ne dişi ne erkek balık ilgilenir.

Gaston III, lakabı GASTON PHOEBUS ya da GASTON PHÉBUS (APOLLON) (d. 1331 - ö. Ağustos 1391), 1343'ten sonra Foix kontu. Foix'yi Fransa'nın en etkili ve güçlü kontluklarından biri durumuna getirmiştir.

Yüz Yıl Savaşları'nın (1337-1453) başlarında İngilizlere karşı çarpıştı (1345). 1347'de Fransa'nın güneyinde bulunan orduların komutanlığına atandı. 1356'da Navarre kralı olan eniştesi II. Charles (Kötü) ile birlikte Fransa aleyhine komplolar düzenlediği gerekçesiyle hapsedildi. Serbest bırakıldıktan sonra paganlara karşı savaşmak üzere Prusya'ya gitti.

Fransa'ya döndükten sonra, Jacquerie Ayaklanması sırasında Meaux kasabasının

pazaryerinde köylülerin kuşattığı bazı krallık ailesi üyelerini kurtardı (1358). Kontluğu üzerinde uzun yıllardan beri süren çekişmeyi sona erdirmek için Armagnac kontu ile savaşa tutuştu. 1372'de kontu yenerek

III. Gaston av hazırlığı yapıyor, *Livre de la Chasse* adlı yazmadan bir minyatür, 14. yy; Ulusal Kütüphane, Paris Bibliothèque Nationale Paris

bir anlaşma yaptı. Anlaşmayı sağlama bağlamak için de oğlunu kontun kızlarından biriyle evlendirdi.

1380'de Fransa kralı V. Charles tarafından Languedoc bölgesinin komutanlığına getirildi. Ama V. Charles'in aynı yıl ölmesi üzerine bu görevden uzaklaştırıldı. Yerini alan Berry düküne savaş açtı ve onu yenilgiye uğrattıktan sonra topraklarına çekildi.

Kendisini zehirleyeceğinden kuşulandığı için Gaston adlı tek oğlunu ölünceye değin hapiste tuttu.

Yakışıklılığı nedeniyle "Apollon" lakabını taşıyan III. Gaston'un Fransa'nın güneyindeki sarayı lüksüyle ünlüydü. Çok düşkün olduğu av üzerine yazdığı *Livre de la Chasse* (Av Kitabı) adlı inceleme, bu alanda önemli bir kaynak sayılır.

Gastonia, ABD'de Kuzey Carolina'nın ortagüney kesiminde, Gaston ilinin (county) merkezi (1909) kent. Piedmont Platosunun ortasında yer alır. 18. yüzyıl sonlarında yerleşime açılmıştır. Adını, Kongre üyesi ve yargıç William Gaston'dan alır. 1848'de ilk çırçır fabrikasının kurulmasından sonra ülkenin en büyük dokuma merkezlerinden biri durumuna geldi. 1929'da, bir polis şefinin öldürülmesine yol açan ve geniş yankılar uyandıran bir grev hareketine sahne oldu. Bu olay ve onu izleyen cinayet davası birçok romana konu olmuştur. Bu romanlar arasında Mary Heaton Vorse'un yazdığı *Strike!* (1930; *Gre!*) ve Grace Lumpkin'in yazdığı *To Make My Bread* (1932; *Ekmeğimi Kazanmak*) sayılabilir. Dallas yakınlarındaki Gaston College 1963'te kurulmuştur. Kentin 13 km doğusunda, Belmont Abbey Katedrali ve Yüksekokulu (1878), yaklaşık 30 km güneybatısında ise Bağımsızlık Savaşı'nda bir çarpışmaya sahne olan Kings Dağı Ulusal Askeri Parkı vardır. Nüfus (1990) kent, 54.732; Charlotte-Gastonia-Rock Hill metropoliten alanı, 1.162.093.

gastrektomi, midenin bir bölümünün ya da tümünün cerrahi girişimle çıkarılması Mide ülserlerinin tedavisinde başvurulan bir yöntemdir. Mide iç yüzeyinin gastrik asit salgılayan çeper hücrelerinin çıkarılması, asit salgılatıcı gastrin adlı hormonun yapımını durdurarak mide ülserinin en önemli nedenini ortadan kaldırır. Eskiden şiddetli ülser ağrısı çeken hastalara uygulanan başlıca tedavi yöntemi olan gastrektomi, günümüzde yalnızca ilaç tedavisine

yanıt vermeyen, delinen ya da kanayan ülserlerin tedavisinde kullanılmaktadır

Gastrektominin en yaygın uygulanan biçimi, gastrin salgısının büyük bölümünün gerçekleştiği mide alt yarısının (antrum) çıkarıldığı antrektomidir. Bu ameliyatta midenin kalan yarısı incebağırsağın ilk bölümü olan onikiparmakbağırsağıyla birleştirilir. Gastrektominin daha kapsamlı biçiminde ise mide alt yarısının butunüyle birlikte midenin yaklaşık üçte ikisi alınır. Bu ameliyatta midenin geride kalan küçük bölümü ya doğrudan onikiparmakbağırsağıyla, ya da ülserin en çok görüldüğü alanının daha da uzağında incebağırsağın jejunum adlı bölümüyle birleştirilir.

Midenin alt yarısı tümüyle alınmışsa gastrektomiden sonra ülserin yinelenme oranı çok düşüktür (yaklaşık yüzde 2). Gastrektominin en önemli olumsuz sonucu ise midenin besinleri sindirme yeteneğinin azalmasına bağlı olarak ortaya çıkan iştah kaybı ve genel beslenme bozukluğudur.

Gästrikland, İsveç'in doğusunda, Gävleborg ilinde (län) tarihsel yönetim bölgesi (landskap). Botni Körfezi kıyısında 4.181 km²'lik bir alanı kaplar. Güneyde Uppland, kuzeyde Hälsingland, batıda da Dalarna yönetim bölgeleriyle çevrilidir. İsveç'in orta kesimiyle Norrland arasındaki geçiş bölgesini oluşturur. Güzel kumsalların da bulunduğu kayalık kıyı şeridinin iç kesimlerinde çok sayıda göl ve ormanlık tepe bulunur. Kerestecilik ve biçikliliğin yanı sıra kâğıt hamuru ve kâğıt sanayileri de gelişmiştir. Geçmişte ortaçağa değin inen demir işlemeciliği, özellikle biçiklarıyla ünlü Sandviken çevresinde hâlâ önemlidir. En önemli kent Gävle'dir. Nüfus (1987 tah.) 145.654.

gastrin, memelilerde, midenin onikiparmakbağırsağına açılan alt ucundan (pilor) salgılanan, polipeptit yapısındaki sindirim hormonlarının ortak adı. Yiyecekler mideye ulaştığında pilor duvarından salgılanan gastrin kan dolaşımına kanşır ve mide duvarındaki hücreleri uyarak mide sıvısı salgısını başlatır. Mide sıvısının temel bileşenleri, besinlerdeki lifsi maddelerin parçalayan ve besinlerle birlikte vücuda girmiş olan bakterileri öldüren hidroklorik asit ile proteinleri parçalamakla görevli pepsin enziminin öncülü olan pepsinogenidir. Gastrin ayrıca midenin hareketini artırarak besinlerin öğütülmesine, onikiparmakbağırsağı ile safrakesesinin hareketlerini artırarak da sindirim sürecinin sonraki basamaklarına yardımcı olur.

Gastrioceras, kafadanayaklıların soyu tükenmiş cinsi. Bugünkü mürekkepbalıkları

Gastrioceras

British Museum (Natural History) fotoğraflı imitör

nın, ahtapot ve notilusların akrabası olan bu hayvanların fosillerine Pensilvaniyen Dönemde (y. 325-280 milyon yıl önce) çökelmiş deniz kayaçlarında rastlanır. Yıvarlak ve sarmal kıvrımlı olan kabukları bir dizi bölmeden oluşur. Bölmeler arasındaki girintili çıkıntılı birleşme çizgileri (sutura), gonyatit denen en basit tiptendir.

gastrit, mide mukozasının akut ya da kronik iltihabı. Akut gastrit genellikle kötü beslenme, aşırı alkol alma alışkanlığı, sigara kullanımı, mide mukozasını tahriş eden ilaçlar, gıda zehirlenmesi ve bulasıcı hastalıklardan ileri gelir. Başlıca belirtileri karının üst bölümünde şiddetli ağrı, bulantı, kusma, iştahsızlık, sık sık susama ve ishaldir; hastalık birdenbire başlar ve kısa zamanda iyileşir. Mideyi rahatsız edecek yiyeceklerden kaçınmak, yatıştırıcı ve spazm çözücü ilaçlar tedavi için yeterlidir; bazı olgularda damardan serum verilmesi gerekebilir. Asit, alkali gibi yıkıcı maddelerin yutulmasından ileri gelen akut gastritte ise mide hemen boşaltılıp yıkanmalı, ardından destekleyici tedavi uygulanmalıdır.

Kronik gastritin nedenleri ve hazırlayıcı koşullar henüz yeterince açıklanamamıştır; mide mukozasını tahriş eden maddelerin, kötü beslenme koşullarının ve stres, bunaltı gibi duygusal bozuklukların etkili olduğu sanılmaktadır. İşlevsel sindirim bozukluklarında görülen genel belirtilerin dışında tipik bir belirti vermeyen kronik gastritin özgün tedavisi olmadığı gibi, böyle bir tedaviye gerek de yoktur. Hastayı rahatsızlığının önemli olmadığına inandırmak, hafif bir beslenme rejimi uygulamak ve ruhsal gerginliği azaltmak üzere yatıştırıcı ilaçlar vermek yeterlidir. Yetersiz beslenme belirtileri görüldüğünde, beslenme rejimine vitamin, mineral ve buna benzer destekleyici maddeler eklemek yerinde olur.

gastroenterit, MIDE-BAGIRSAK İLTIHABI olarak da bilinir, mide içi yüzeyinin ve bağırsakların akut enfeksiyon hastalığı. Başlıca belirtileri şiddetli karın ağrıları, kusma ve ishaldir. Bunlara bulantı, ateş ve titreme de eklenebilir. Hafif olgularda yalnızca ani, ama geçici bir ishal görülürken, ağır olgularda şiddetli su kaybı yaşamsal tehlike oluşturabilir.

Gastroenterite yol açan birçok bakteri, virüs ya da asalak türü vardır, ama olguların yalnızca üçte ikisi kadarında hastalık etkeni tam olarak saptanabilir. Hastalık iki biçimde ortaya çıkabilir. Birincisi, bu mikroorganizmaların salgıladığı toksinler ishale yol açarak şiddetli sıvı ve elektrolit yitimine neden olur. İkincisi, mikroorganizmalar doğrudan bağırsak duvarlarında iltihaba yol açarak sindirim sisteminin besinleri emmesi ve atıkları salgılaması arasındaki dengeyi bozar.

Bu iki biçimi dışında gastroenteritin gıda zehirlenmesi, kolera ve turist ishali (yolculugun ikinci ya da üçüncü günü temiz olmayan su ve yiyeceklerle bağlı olarak görülen ishal) gibi çeşitleri de bilinir. Turist ishalinin etkeni insan bağırsığında bulunan *Escherichia coli* adlı bakterinin bağırsak toksinleri salgılayan türleridir.

Gastroenterit tedavisi hastalık belirtilerinin ağırlığı ve nedenlerine göre basit destekleyici önlemlerden antibiyotik tedavilere kadar değişebilir. Hastalık yetişkinlerde görece hafif geçerken çocuklarda ve yaşlılarda ishal ve kusma sonucunda ağır sıvı yitimine yol açabilir.

gastroenteroloji, tıbbın, sindirim sistemi hastalıklarıyla ilgilenen uzmanlık dalı. İskenderiyeli Herophilos, onikiparmakbağırsığı, pankreas, karaciğer gibi sindirim organlarını daha İÖ 3. yüzyılda tanımlamıştı, ama sindirim sistemine ilişkin ilk bilimsel incelemeleri 17. yüzyılda Jan Baptist van Helmont başlattı. Ne var ki van Helmont da sindirimin bir tür mayalanma olduğu yanlışlığına düşmüştü; bir sonraki yüzyılda René-Antoine Ferchault de Réaumur, kuşlardaki sindirim olayını incelerken, midedeki yiyeceklerin mayalanma olayında olduğu gibi çürümediğini, yalnızca çözüldüğünü göstererek (1752) van Helmont'un görüşünü çürüttü. William Beaumont'un 1833'te yayımlanan gözlemleri ise mide sıvısının yapısını, işlevini ve sindirim sürecinin tümünü aydınlatan önemli bir dönüm noktasıydı.

19. yüzyılda sindirim sistemi hastalıklarının tedavisinde atılan ilk önemli adım, zehirlenmelerde midenin yıkanması oldu. Sonradan bu yöntem bütün mide tahrişlerinin tedavisine uygulanırken, mideyi yıkamak için kullanılan uzun boru da zamanla midenin iç yüzeyini incelemeye yarayan bir tanı aracına (gastroskop) dönüştü. Yemek borusundan içeri sokulan ve ucundaki ışık kaynağıyla midenin incelenen bölümünü aydınlatan ilk ışıklı gastroskop 1889'da yapıldı; sindirim kanalından kolayca geçmeyen bu sert ve bükülmez borunun yerini de 1932'de Rudolph Schindler'in geliştirdiği esnek gastroskop aldı. 1890'larda Walter Cannon, mideyi ve sindirim sisteminin diğer organlarını görüntülemek için ilk kez X ışınlarını kullandı ve sindirim kanalının mukozasını bizmut tuzlarıyla kaplayarak sindirim hareketini flüoroskop ekranda görüntülemeyi başardı.

20. yüzyıldaki en önemli gelişmeler, Berttram W. Sippy'nin mide ülserini özel bir beslenme rejimiyle tedavi etmesi ve 1943'te Lester Dragstedt'in mide asidi salgısını engellemek üzere vagus sinirini kesmesidir. Son 10 yıl içinde, ameliyat ve ağır perhiz gerektirmeden ülser tedavisinde olumlu sonuçlar veren pek çok ilaç geliştirilmiştir.

gastronomi, iyi yiyeceği seçme, hazırlama, sunma ve bunlardan tat alma sanatı.

Gastronominin gelişmesinde ilk önemli adım, yiyeceğini pişirmek için ateşi kullanan tarihöncesi insanla atılmıştı. Eski çağlarda Ortadoğu'da yemeğin seçilmesi, hazırlanması ve tadılması, çok özen gösterilen bir törenle yapılırdı.

Gastronomi bundan sonra iki merkezde gelişti: Roma ve Çin. Romalılar aslında kabalağa ve aşırı gösterişe kaçan şölenleriyle tanınmışlardı. Ama kurdukları çok gelişmiş karayolu ağı, birbirinden uzak bölgeler arasında hem çeşitli yiyeceklerin, hem de bunların hazırlanış yöntemlerinin yayılmasına olanak hazırladı. Doğu'da da, İÖ 5. yüzyıl gibi erken bir dönemde, tam anlamıyla gelişmiş bir gastronominin varlığını kanıtlayan belgeler vardır. Gastronomideki bu gelişme, ticaret, savaşlar ve kültürel özümleme yoluyla Japonya, Kore ve Güneydoğu Asya'nın birçok bölgesine yayılmıştır.

Batı gastronomisinin temelleri Rönesans'ta atıldı. Catherine de Médicis'nin, daha sonra Fransa kralı olan II. Henri'yle evlenmesi, son derece incelikli ve karmaşık İtalyan mutfağının ilkelerinin Fransa'ya iletilmesini sağladı. XIV., XV. ve XVI. Louis dönemlerinde daha da incelikli bir nitelik kazanan Fransız mutfağı, ilk büyük ustası Marie-Antoine Carême, bazen çok süslü bir hale gelen mutfak üslubunu basitleştirmeye ve inceltmeye çalışan Georges-Auguste Escoffier ve Fransız gastronomisinin temel

ansiklopedisi *Larousse Gastronomique*'i (1938) yaran Prosper Montagné ile doruğuna ulaştı.

Fransız ve Çin mutfaklarında sığır, koyun, domuz, her tür kümes hayvanı, balık ve kabuklu deniz hayvanları, otlar, kökler, baklagiller, tahıllar ve başka yerel besin maddeleri gibi çok çeşitli yiyeceklerin kullanılmasına her zaman büyük önem verilmiştir. Pasifik ülkelerinde hindistancevizi ve göleveç çoğu yemeğin temelini oluşturur. Afrika'da ise yerfistiği çok kullanılır. Yoğurt, patlıcan, zeytin ve koyun Ortadoğu mutfağının temel maddeleridir. Hindistan ve Endonezya mutfaklarının ayırt edici özelliği baharat kullanımıdır. Latin Amerika ülkelerinin çoğunun mutfağında ana hammadde ise mısırdır. İtalya'da çeşitli biçim ve boyutlardaki makarnanın yanı sıra, birçok yörede piring ve bir tür mısır lapası olan *polenta* önde gelir. Sombalıği ve ringa, Avrupa'nın kuzeyindeki ülkelerde çok yaygın iki balık türüdür. Japonya'da da her tür sebzededen başka pek çok balık yenir. Almanya'da, basit bir tür sucuk olan *Weisswurst*'tan, geyik, yaban domuzu ve yabani kuşlara kadar uzanan zenginliğiyle av etleri ve sosis çeşitleri çok tüketilir. Sebzeler, baklagiller ve tahıl dünyadaki bütün mutfaklarda kullanılan başlıca yiyeceklerdir.

Kullanılacak malzemelerin seçiminde tazelige önem verilmesi, bölgesel farklılıklar ya da yorumların ötesinde, temel bir ilkedir. Besinlerin dondurulması ve hava yoluyla taşınabilmesi, dünyanın pek çok yerinde taze yiyecek çeşitlerinin bulunabilmesini sağlamıştır. Modern yiyecek işleme teknolojileri (konserveleme, dondurma, kurutma vb) malzeme kullanımını bölgelere ya da mevsimlere bağlı olmaktan kurtarmışsa da, bu yollarla hazırlanmış yiyecekler genellikle taze yiyeceklerin bulunmadığı durumlarda kullanılır.

Seçilen malzemenin işlenmesinde ve pişirilmesinde gösterilen özen, bunların seçilmesinde gösterilen özenin devamı niteliğindedir. Burada, ancak çok uygulama yaparak ve deneyim kazanılarak öğrenilen teknikler ve tarifler önem kazanır. Japonların *sushi* ve *sashimi*'si için çiğ balığın kağıt inceliğinde dilimlenmesi, bir çeşit jöleli domuz pizolası olan Almanların *Sulzkoteletten*'i için çiçek biçimli garnitürlerin oyulması, süsleme amacıyla buz ya da yağdan heykeller yapılması, yıllar alan uğraşmalarla edinilen teknikleri gerektiren becerilerdir. Benzer biçimde, örneğin bir devlet şöleni için menü düzenlenmesi ve hazırlanması da genellikle, eğitilmiş, profesyonel bir kadronun son derece özenle çalışmasını gerektirir.

Öte yandan gastronomi sanatı, yemek hazırlama ve pişirmenin karmaşık yöntemleriyle sınırlı değildir. Gastronomi uygulamalarının çoğu, pek çok ailenin olanaklarına ve bütçesine uygundur. Örneğin, İspanyolların ünlü *paella*'sı(*) ve Endonezyalıların *rijstafel*'i (Hollanda dilinde "piring tabağı", çevresindeki daha küçük tabaklarda çeşitli et yemekleri ve soslar bulunan terbiyeli piring yemeği) karmaşık yemekler olmakla birlikte, gene de evlerde hazırlanabilir.

Gastronomide yiyeceklerin hazırlanmasında özen gösterilmesi gereken başka noktalar arasında tat karşılığı ya da bütünleyiciliğinin sağlanması, kullanılan malzemenin yaratacağı doku ve renk uyumu da vardır. Bunlardan birincisine tatlı ve acılı Doğu yemekleri, ikincisine Danimarka'nın *smørrebrød*'u (üstü açık sandviç) üstündeki füme balığın yanına konan salatalık turşusu ve soğan, üçüncüsüne de beyaz ve yeşil İtalyan makarnası örnek verilebilir. Birbirinden

farklı öğeleri çekici bir bütünlük sağlayacak biçimde bir araya getirmeyi başarma duygusu, tatların ayırımına varma duyarlılığı, uyum ve dengeyi gerçekleştirebilme becerisi, küçük incelik ve ayrıntıları fark etme ve bunlardan tat alma, bir sofranın sunduğu zevkleri artıran olgulardır.

Gastropoda bak. karındanayaklılar

Gastrotricha, *Aschelminthes* (yuvarlakso-lucanlar) filumundan, yaklaşık 1.800 türü içeren su omurgasızları sınıfı. Genellikle çıplak gözle seçilemeyecek kadar küçük olan bu hayvanlar tatlı ve tuzlu sularda, ayrıca kumlu deniz kıyılarında yaşar. Başları şişkin ve yuvarlak, genellikle pullu ve dikenli koruyucu bir örtüyle kaplı olan gövdeleri 0,1-1,5 mm uzunluğundadır. Bir yüzeye tutunmalarını sağlayan yapışkan borucukları, özellikle baş ve karnın alt bölümünde suda hareket etmelerini sağlayan ince kirpikçikleri vardır.

Bakteriler, organik artıklar ve bazı tekhücrelilerle (diatomeler) beslenen bu küçük solucanların emici yutağı doğrudan bağırsığa açılır. Türlerden çoğu erdışidir (aynı bireyde hem erkek, hem dişi üreme organları bulunur); yalnız *Chaetonotidae* familyasının dişileri döllenmesiz ürer. Tatlı sularda yaşayan türlerden bir bölümünün yumurtaları hemen gelişir (takiblast yumurta), bir bölümünün ise kuraklığa ve donmaya çok dayanıklı olan yumurtaları uzun bir dinlenme dönemi geçirir (opsiblast yumurta).

gastrula, çokhücreli hayvan embriyonunun, morula(*) ve blastula(*) evrelerini izleyen üçüncü gelişme evresi. Sonradan çeşitli doku ve organların türeyeceği iki ya da daha çok hücre katmanından oluşan gastrula, döllenmiş yumurtanın art arda hücre bölünmesine uğramasıyla oluşan, tek katmanlı, içi oyuk bir küre biçimindeki blastuladan gelişir. Bu hücre bölünmesini izleyen gelişme evresindeki en önemli olay, hücrelerin birbirine göre yer değiştirdiği hücre göçüdür.

Çokhücreli erişkin bir hayvanın, eşmerkezli bir düzene göre yerleşmiş olan vücut dokuları embriyondaki üç hücre katmanından türer: Dışta ektoderm, ortada mezoderm ve içte endoderm. Gastrulasyon sürecinin temeli, blastulada genellikle tek bir katman halinde dizilmiş olan hücrelerin, çeşitli organ sistemlerinin öncülü olan bu üç katmanlı oluşturacak biçimde yeniden düzenlenmesidir.

Gastrulasyon sırasında, blastulanın bir yanındaki hücreler kürenin içine doğru göç ederek ya da çökerek, bulundukları yerin tam karşısındaki duvara yerleşir; böylece, küre biçimindeki embriyon çift çeperli bir çanağa ya da gastrulaya dönüşür. Blastulanın bu içeriye çökük bölümü ya da çift çeperli çanağın içini kaplayan hücreler endoderm ile mezodermi, çanağın dışında kalan hücreler ise ektodermi oluşturur. Bu ektoderm ya da dış katmandan daha sonra deri, sinir sistemi ve duyu organları gelişir.

Blastulanın bir yanındaki hücrelerin içeriye doğru çökmesi blastulanın iç boşluğunu (blastosöl) daraltır ya da yok ederken, çanağın hücre duvarları arasında yeni bir boşluk oluşur. Endodermden kaynaklanan bu ilkel bağırsak boşluğu, hayvanın ileride gelişecek olan bağırsaklarının, öbür sindirim organlarının ve bezlerinin taslağını oluşturur. Ektoderm ve endoderm hücreleri yeni işlevlerine uygun olarak farklılaşmaya başlamadan önce, bu iki hücre katmanı arasında üçüncü bir katman belirir. Mezoderm denen bu katmandan zamanla kaslar ve çoğu kez boşaltım sistemi ile üreme sistemi gelişir.

Gastrulasyon sırasında ve sonrasında, embriyondaki hücreler büyük bir hızla farklılaşmayı sürdürür. Farklılaşan hücrelerin kendilerine benzeyen hücrelerle bir araya toplanmasıyla çeşitli organ ve organ sistemlerinin ilk taslakları biçimlenmeye başlar. Böylece gastrulasyon evresini, organogenez de denen organ oluşumu(*) evresi izler. Ayrıca bak. embriyon.

Gaş Irmağı, Arapça' NEHRU L-KAŞ. Etiyopya'nın kuzeyinde, Asmara yakınında doğan ırmak. Kuzeybatı yönünde akar ve Etiyopya'yı geçerek Sudan'ın kuzeydoğusundaki çölde kaybolur. Uzunluğu 480 km'dir. Suyu çok olduğu zaman Atbera Irmağına kadar ulaşır. Yukarı çıkışında Mareb adıyla bilinir. Gaş Irmağından Etiyopya'daki Teseney ve Sudan'daki Kassala çevresinde sulama amacıyla yararlanılır.

Gat, Filistilerin beş kraliyet kentinden biri. Bugünkü İsrail topraklarında bulunan kentin yeri kesin olarak belirlenememiştir. Gat adı Eski Ahit'te özellikle Hz. Davud'un öyküsüne ilişkin olarak birkaç kez geçer. Davud'un öldürdüğü Filisti devi Golyat da Gatlıdır.

Asur kralı II. Sargon'a (Şarrukin) ilişkin kayıtlar, onun kenti İÖ 712'de aldığını gösterir. Gat'ın surlarla çevrili önemli bir yer olduğu anlaşılmaktadır (II. Tarihler 26:6). Ama tam yeri, II. Sargon'un oğlu Sinahheriba (Sanherib) döneminden bu yana (İÖ 7. yy) bilinmemektedir. Eusebios *Onomastikon*'da (Adlar Sözlüğü) Gat'ı Diospolis (Lod) yolu üzerinde Eleutheropolis'in (Bet Guvrin) 8 km ötesinde Roma yolu yakınında bir yer olarak belirtir. Ama kenti ortaya çıkarmak için burada ve başka yerlerde yapılan kazılar sonuç vermemiştir. Gat'ın yeri konusunda bugüne değin öne sürülen bütün tahminler kuşkuludur.

Gat, Libya'nın güneybatısında, Cezayir sınırı yakınında vaha ve kasaba. Büyük Sahra'dan geçen eski kervan yolu üzerinde bir köle ticareti merkezi olan Gat, 19. yüzyılda Avrupalıların çeşitli keşif seferlerinin odağıydı. Tanezzuft Vadisinin batısında, Akakus Dağları ile Tadrart Platosu yakınında kumtaşı oluşumlu, tepelik bir alanda kuruludur. Dağların kentin yakınında bulunan uzantısında efsanevi hayalet kalesi Idinen vardır. Beyaz evler, kemerli yollar ve geçitlerin oldukça sıkışık bir yapı gösterdiği, surlarla çevrili kasabada Tuaregler yaşar. Kaynaklardan sağlanan su, geleceklere dayalı sıkı kurallarla denetlenir. Surların dışında palmiye koruları ile tahıl ve sebze üretimine elverişli bahçeler bulunur. Yakındaki vadilerde büyük ve küçük baş hayvanlar otlatılır. Kasabadaki başlıca el sanatları kilim, sepet ve deri eşya yapımıdır. Nüfus (1972 tah.) 3.470.

Gat Sıradağları, GHAT olarak da yazılır, Hindistan Yarımadasında, Dekkan Platosunun(*) doğu ve batı kenarını oluşturan iki dağ sırası. Hintçede "ırmağa inen basamaklar" ya da "dağ geçidi" anlamına gelen, ama sonradan içeriği dağları da kapsayacak biçimde genişleyen *ghat* sözcüğü, ırmakta dinsel yakanma amacıyla yapay olarak şekillendirilmiş olan ırmak kıyıları ve sal iskelelerini belirtmek için de kullanılır.

Her iki sıradağ da Bengal Körfezi ile Umman Denizi kıyılarına paralel bir doğrultuda uzanır ve kıyı kesimindeki oldukça düz şeritlerle birbirinden ayrılır. Birbirine bağlantısı olmayan ve birbirine benzemeyen kütelleri içine alan Doğu Gatlar'ın ortalama yüksekliği 600 m'dir. Ayrıca 1.200 m'yi aşan dorukları vardır. Dağlar arasında 160 km genişliğinde bir vadi yer alır. Krişna ve

Godavari ırmakları bu vadinin içinden geçerek kıyıya ulaşır. Dağların yamaçlarında kereste elde edilen sevrek ormanları bulunur.

Batı Gatlar bir olasılıkla çökme sonucu oluşmuş dikliklerden oluşur. deniz yolundaki sarp yamaçları akarsularla derin biçimde yarılmıştır. Kuzeyde Tapті Irmağına, güneyde ise Hindistan'ın güney ucundaki Komorin Burnu yakınına kadar uzanır. Kuzeyde 900-1.500 m arasında değişen yüksekliği, Goa'nın güneyinde 900 m'nin altına iner. Daha güneyde yeniden yükselerek, Doda Betta Dağında 2.637 m'ye kadar ulaşır. Palghat Geçidi asıl Batı Gatlar'ı. Güney Gatlar olarak bilinen güneydeki uzantısından ayırır. Batı Gatlar, güneybatıdan esen muson rüzgârlarının taşıdığı ağır yağışlar nedeniyle Hindistan Yarımadasının ana su bölümü çizgisini oluşturur. İç kesimdeki platoda yağış miktarı çok daha düşüktür. Batı Gatlar'ın denize bakan yamaçları bambu, tıkağacı ve oteki değerli ağaçlardan oluşan sık ormanlarla kaplıdır. Bazı ırmaklarda elektrik enerjisi üretmek amacıyla barajlar kurulmuştur. Batı Gatlar'da bir dizi dağ sayfiyesi vardır.

Gatçina, eskiden HOTÇINO (1929'a değin) ya da KRASNOGARDEYK (1929-44), Rusya Federasyonu'nun kuzeybatısında, Petersburg yönetiminde (*oblast*) kent. Petersburg'un 24 km güneybatısına düşer.

Tarihte adından ilk kez söz edildiği 1499'da Novgorod'a bağlıydı. Daha sonra Livonya ve İsveç'e bağlandı. 1721'den sonra Rusya'ya geri verildi; 1760'ların ortalarına değin Çar I. Petro'nun (Büyük) kız kardeşi Natalya'nın mülkü oldu; daha sonra Kont Orlov'a geçti. İtalyan mimar Antonio Rinaldi, burada Orlov için bir saray inşa etti (1766-72). II. Yekaterina, 1783'te satın aldığı mülkü daha sonra oğlu I. Pavel'e bıraktı. Petersburg çevresinde 18. yüzyılda inşa edilen 10 önemli saraydan biri buradadır. II. Dünya Savaşı sırasında büyük yıkıma uğrayan saray özenli bir biçimde onarılmıştır. Günümüzde demiryollarının birleştiği bir kavşak olan kentin ekonomisi makine imalatı, metal işleme ve hafif sanayiyle dayanır. Nüfus (1984 tah.) 78.000.

Gate Theatre, Dublin'de tiyatro topluluğu. 1928'de Hilton Edwards ve Micheal MacLiammóir tarafından kurulmuş, ünlü Abbey Tiyatrosu'ndan(*) farklı olarak repertuvarında birçok donemden ve ülkeden yapıtlara yer vermiştir.

Topluluk 1928'den 1930'a değin çalışmalarını Peacock Theatre'da sürdürdükten sonra kendi yapısına taşındı. Abbey Tiyatrosu ve İrlanda Ulusal Tiyatro Topluluğu, kendini Avrupa tiyatrosundan ayrı tutmaya çalışan bir anlayışla, İrlanda yaşamı üzerinde duran, gerçekçi İrlandalı yazarların oyunlarını sahneliyordu. Gate Theatre ise, yeni konuları ele alan ve yeni üsluplar araştıran yazarları desteklemek çabasıdaydı. Topluluğun gösterileri de öteki Avrupa ülkelerindeki gösterileri andırıyordu.

Edwards ve MacLiammóir, James Mason ve Orson Welles gibi oyuncuların da rol aldığı Avrupalı yazarların oyunlarını ve ünlü klasikleri sahneye alarak Ulusal Tiyatro Topluluğu'nun çalışmalarını geliştirdiler. Repertuvarları Shakespeare, Ibsen, Strindberg ve Shaw'dan Denis Johnston, An Philibin, Mary Manning ve David Sears'e kadar birçok yazarın yapıtlarını içeriyordu. Topluluk 1936'dan 1961'e değin sahnesini, kendisiyle aynı anlayıştaki Longford Productions adlı toplulukla paylaştı. 1969'da

almaya başladığı devlet yardımıyla yapısını yeniledi ve çok farklı yapıtlardan oluşan renkli repertuvarıyla etkinliklerini sürdürdü.

Gates, John Warne (d. 8 Mayıs 1855, Turner Junction, Illinois, ABD - ö. 9 Ağustos 1911, Paris, Fransa), ABD'li çelik kralı ve banker.

On dokuz yaşında, kent dışında bir hırdavatçı dükkânının ortağıyken dikenli tel olarak adlandırılan yeni bir ürünün pazar olanaklarını değerlendirebilmek amacıyla gezici satıcılığa başladı. Dikenli telin çit olarak kullanılmasına kuşkuyla bakan Texaslı sığır yetiştiricilerini ikna etmek amacıyla 25 yaban öküzünü San Antonio kentinin göbeğinde dikenli telle çevrili bir ağıla kapattı. Bu çarpıcı gösterinin hemen ardından binlerce metrelik dikenli tel sattı ve kısa sürede işverenin karşılatabileceği miktarın üzerinde sipariş aldı. Bunun üzerine bir ortakla birlikte 8 bin dolar sermayeyle kendi tel fabrikasını kurdu. 1880'de ortağının payını da satın alarak Southern Wire Company'yi kurdu. 1882'de en büyük rakibiyle birleşerek Braddock Wire Company'yi oluşturdu ve birçok küçük firmayı hızla ele geçirdi.

Gates 1897'de 24 milyon dolar sermayeyle Illinois'daki American Steel & Wire Company'yi, daha sonra da 90 milyon dolar sermayeyle New Jersey'deki American Steel & Wire Company'yi kurdu. Dikenli tel alanında fiilen tekel durumuna gelince büyük servetini öbür sanayi dallarındaki kârlı yatırımlarda kullandı. Hisse senedi piyasasındaki cesur yatırımları dolayısıyla Gates'e *Bet-A-Million* (Milyonluk Bahisçi) lakabı takıldı. Demir-çelik ve demiryolu yatırımlarının yanı sıra Texas'ta geniş bir taşınmaz mal varlığı edindi. Gates, Texas'taki Port Arthur kentinin hemen tümünün de sahibiydi.

Gateshead, İngiltere'de Tyne-Wear metropoliten alanında ilçe (*borough*). Yüzölçümü 142 km²'dir. Newcastle upon Tyne Kalesi'nin (sonradan kent) karşısında, ortaçağdan kalma bir köprü'nün güney ucunda kurulan küçük bir yerleşmenin çevresinde gelişmiştir. İlk beratını 1164'te alan ilçe uzun yıllar Durham piskoposunun yönetimi altında kalmıştır.

Günümüzde ekonomisi demir-çelik, makine yapımı ve gıda işleme sanayilerine dayanır. Küçük ölçekli hafif sanayi kuruluşlarını barındıran Team Valley Ticaret ve Sanayi Bölgesi 1936'dan sonra 270 hektarlık bir alan üzerinde kurulmuştur. İlçede sanat galerisi, müze ve büyük bir teknik yüksek-oku bulunur. Nüfus (1981) kent, 91.893; (1986 tah.) ilçe, 207.300.

Gatha, Zerdüşt dinine ilişkin yazıtların en eski biçimleri; Zerdüşt'ün kendi sözleri olduğu sanılan şarkı ya da ilahiler. Ayrıca bak. Avesta.

Gatling, Richard Jordan (d. 12 Eylül 1818, Maney's Neck, Kuzey Carolina - ö. 26 Şubat 1903, New York kenti, ABD), ABD'li mucit. 1862'de, kendi adıyla anılan, döner çok namlulu makineli tüfeği geliştirmiştir.

Gatling önceleri babası ile birlikte, tohum ekme makineleri yapımı ve tamiri işinde çalıştı. 1839'da buharlı gemiler için kullanışlı bir uskur (pervane) geliştirdi, ama ondan birkaç ay önce John Ericsson'un benzer bir buluşun patentini aldığını öğrendi. 1844'te Missouri'deki St. Louis'te bir atölye kurdu

ve pamuk ekme makinesinin çalışma ilkelelerinden yararlanarak piring, buğday ve öteki tahılların ekiminde kullanılan bir makine geliştirdi.

O dönemde çiçek salgınının baş göstermesi üzerine tıpla ilgilenmeye başlayan Gatling, 1850'de Ohio Tıp Okulu'nda dersler aldı. Aynı yıl bir kenevir kırma makinesi ve 1857'de bir buharlı saban geliştirdi. Amerikan İç Savaşı'nın başlaması üzerine çalışmalarını ateşli silahların geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştırdı. 1861'de, sonradan kendi adıyla anılacak olan, seri atışlı bir silah tasarladı. 1862'de bu silahı geliştirmeyi başardı, ama federal yetkililerin silahın kullanılmasına izin vermesinden önce savaş sona erdi.

Gatling makineli tüfeği, Amerikan İç Savaşı sırasında (y. 1862) Richard J. Gatling'in (1818-1903) geliştirdiği, seri atışlı, döner çok namlulu makineli tüfek. Önceleri kapsülü ayrı karton fişeklerle çalışan tek namlulu tüfeklerde deney yapan Gatling, kapsülü içinde piring fişeklerin geliştirilmesi üzerine, seri atışlı silah yapımı konusuna eğildi. Bu çalışmaları sonucunda geliştirdiği tüfek, bir krank milinin çevresine yerleştirilmiş 10 namludan oluşuyordu; milin her dönüşünde namlulardan biri ateşleniyor ve daha sonra dolduruluyordu. Fişekler namluya, silahın üzerine yerleştirilen bir şarjörün kam (tornak) hareketiyle ve yerçekimi etkisiyle doluyordu. Her namlu, krank milinin yarım dönüşü sırasında dolduruluyor ve ateşleniyordu; ikinci yarım dönüş sırasında ise boş fişekler dışarı fırlatılıyordu.

Elle işleyen ve son derece etkili olan Gatling makineli tüfeği, fişekleri dışardan şeritler halinde beslendiğinde dakikada 3 bin atış yapabiliyordu. Dumansız barutun bulunmasından sonra geri tepmeyle ve gazla çalışan tüfeklerin geliştirilmesiyle Gatling makineli tüfeği ve elle işleyen öteki makineli tüfeklerin modası geçti. Ayrıca bak. makineli tüfek.

Gatooma bak. Kadoma

GATT bak. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

Gatún Gölü, Panama'da, Panama Kanalı sisteminin bir bölümünü oluşturan uzun yapay göl. Yüzölçümü 430 km²'dir. Gatún kentinin yakınındaki Chagres Irmağı ve kolları üzerinde kurulan barajla oluşmuştur. 1912'de tamamlanan barajı ve taşıma savağı Panama Kanalı sisteminin en önemli bölümlerinden biridir. Deniz düzeyinden 25 m yükseklikteki taşıma savağı, geçişler sırasında 1,5 m yükseltilir ve alçaltılır. Gatún Gölünün temel işlevi Cordillera içinde açılmış bir boğaz olan güneydeki Gaillard Geçidinde yeterli su bulunmasını sağlamaktır; gölün suyu, kanaldan geçiş sırasında ve kuru oldukları dönemlerde kanal-havuzlarda kullanılır. Gölün ortasındaki Guacha Adası yabanıl yaşamı koruma alanıdır.

Gaucher hastalığı, kansızlık, beyin ve sinir sisteminde gelişme bozukluğu, deride sarımsı pigment birikimi ve kemik dokusunun yıkımından kaynaklanan kırıklarla tanımlanan kalıtsal metabolizma hastalığı. Çeklinik otozom genlerle aktarılan ve ender rastlanan bu hastalıkta, glikoserebrozidaz adlı enzimin eksikliği, bir lipid olan glikoserebrozitin hücrelerde birikmesine yol açar. Sonuçta, kemik iliğinde, Gaucher hücreleri denen büyük ve buruşuk görünümlü hücreler belirir.

Gaucher hastalığının bebeklerde, gençlerde ve erişkinlerde görülen üç tipi vardır. Bebeklerde, karaciğer ve dalak büyümesi, uzun kemiklerin aşınması, zekâ geriliği gibi

belirtiler yaşamın ilk aylarında ortaya çıkar ve hasta bebekler genellikle bir yaşına gelmeden solunum yetmezliğinden ölür. Hastalık gençlerde de aynı belirtileri vermekle birlikte merkez sinir sisteminin daha az etkiler, daha yavaş gelişir ve genellikle ergenliğin ilk yıllarında ölümle sonuçlanır. Erişkinlerde beyin ve sinir sistemi bozuklukları ile erken ölüme yol açmayan Gaucher hastalığı yaşam süresini en fazla birkaç yıl kısaltır.

Gauda, eski Hindistan'da kent, ülke ve edebi üslup. Daha çok İngilizcede Gaur adıyla bilinen kentten söz eden ilk yapıt, İÖ 5. yüzyılda dilbilgisi uzmanı Panini'ye aittir. Eldeki kayıtlardan, kentin yerinin Hindistan'ın doğusunda olduğu anlaşılmaktadır. Sanskrit edebiyatında Gauda adı, genellikle bugünkü Hindistan'ın doğu kesimindeki bir ülkeyi belirlemek için kullanılır. Bu anlamıyla Gauda adına *Purana*'larda (Eski Öyküler) ve başka kaynaklarda yaygın olarak rastlanır. Gauda ülkesinin kabaca, günümüzde Batı Bengal'deki Mürşidabad ilini kapsadığı anlaşılmaktadır. Vanga'nın (bugün Bangladeş) dışında kalan Bengal'in batı kesimine geniş anlamda Gauda adının verilmesi de sıkça rastlanan bir durumdur.

Gauda'nın halkı eski çağlardan beri denizci insanlar olarak bilinirdi. Edebiyatta Praçya (doğu) olarak da bilinen Gauda ya da Gaudi şiir üslubu, Hintli yazar Dandin'in(*) şiir sanatını ele alan *Kavyadarşa* (Şiir Sanatının Aynası) adlı yapıtında anlatılır.

Gaudí (i Cornet), Antonio (Katalanca), İspanyolca ANTONIO GAUDÍ Y CORNET (d. 25 Haziran 1852, Reus - ö. 10 Haziran 1926, Barcelona, İspanya), özgür biçimlerin, çarpıcı renk ve dokuların ve organik bütünlüğün belirlediği kendine özgü üslubuyla tanınan Katalan mimar. Hemen bütün yapılarını Barcelona kentinde çevresinde gerçekleştirmiştir. Meslek yaşamının çoğunu Sagrada Família (Kutsal Aile) Kilisesi'nin yapımla uğraşarak geçirmiştir.

Yaşamı. Orta halli bir bakırcının oğluydu. Hiç evlenmedi, babası ve bir yeğeniyle birlikte oturdu. Genç yaşlarda mimarlığa ilgi duyarak 1860'ların sonunda, o günlerde hem İspanya'nın en modern kenti, hem de Katalonya'nın siyasal ve kültürel merkezi olan Barcelona'ya gitti. Askerlik ve araya giren başka bazı olaylar nedeniyle eğitimini ancak sekiz yılda tamamlayarak 1878'de Mimarlık Yüksekokulu'ndan mezun oldu. Gaudí önceleri, okul projelerinde de belirgin biçimde görüldüğü gibi, çok süslü Victoria dönemi üslubuna yönelmişti. Ama kısa süre sonra yeni bir tasarım anlayışı geliştirdi. Yüzlerini, süslü tuğla ya da taş düzenlemeleriyle, canlı renklerdeki fayans parçalarıyla, çiçek ya da sürüngenlere benzeyen desenli metal işleriyle donattığı geometrik kütleleri, daha önce benzeri görülmemiş bir biçimde bir araya getiriyordu. Bu düzenlemeler, ayrıntılarda olmasa da, genel hava-sıyla İslam ve Hristiyan tasarımlarını anımsatıyordu. 1883-85 arasında yaptırdığı Vicens Evi (Barcelona) ve El Capricho Villası (Comillas, Santander), yaklaşık 1884-87 arasında gerçekleştirdiği Güell Malikânesi (Barcelona) ve kontun resmi konutu olan Güell Sarayı (1886-89, Barcelona) Gaudí'nin bu doğrultudaki uygulamalarıdır. Gaudí bunların ardından gotik (Piskoposluk Sarayı, 1887-94, Astorga; Botine Evi, 1891-94, Leon) ve barok (Calvet Evi, 1898-1901, Barcelona) gibi tarihsel üslupların olanaklarını denediye de, 1902'den sonra geleneksel anlayışlardan kaçındı.

Bazı doğal ya da dinsel simgeler dışında Gaudí'nin yapıları temelde, strüktürlerini

ve malzemelerini açıkça yansıtmaktaydı. Barselona'daki Bell Esguard Villası (1900-02) ve Güell Parkı'yla (1900-14) kentin güneyindeki Güell Şapeli'nde (1898-y. 1915) "dengelenmiş" (yani içeriden ya da dışarıdan hiçbir destek ögesi olmadan kendi başına ayakta duracak biçimde tasarlanmış) bir strüktür geliştirdi. Gaudí'nin tanımlı "ağaç gibi kendi başına ayakta duran" bu sistemin başlıca öğeleri, eğik gelen yükleri aktarmak için kullanılan ayak ve sütunlarla ince kiremit levhalarla oluşturulmuş hafif tonozlardı. Güell Şapeli'nin kubbesi bu ilke

Gaudí, Sagrada Familia Kilisesi için yaptığı tasarım ve maketlerde sarmal biçimli ayaklar, hiperboloid tonozlar ile yan duvarlar ve hiperbolik paraboloid bir çatı gibi akla durgunluk veren öğelerle adeta karmaşık ve simgesel bir orman yaratmıştı. Bu yapıdaki bütünselliğe 1960'lar boyunca Gaudí'den esinlenen mimar ve mühendislerin dünyanın her yerinde yaptıkları ilginç betonarme kabukların hiçbirisi ulaşamadı.

Gaudí'nin etkisi, gerçeküstücü ve soyut dışavurumcu ressam ve heykelticilerin besledikleri gözükapalı hayranlık ve birkaç izleyi-

Antonio Gaudí'nin Güell Şapeli, 1898-y. 1915, Santa Coloma de Cervelló, İspanya

Archivo Amigos de Gaudí, Barselona, fotoğraf. Foto Aleu

doğrultusunda, eğik sütunlara oturtulmuştur. Gene benzer öğelerin kullanıldığı Güell Parkı'nın bir özelliği de seyir teraslarının, oturma yerlerinin ve korkuluklarının çeşitli fayans ve seramik parçalarıyla kaplanmış olmasıdır. Gaudí bu dengeleme sistemini Barselona'da, çok katlı iki konut yapısında uyguladı. Bunlardan biri, dengeleme öğelerine özellikle dış cephesinde yer verdiği Batlló Apartmanı (Casa Batlló, 1904-06) yenilenmesi, öbürü de Mila Apartmanı'dır (Casa Milá, 1906-10). *La pedrera* (taşocağı) diye de anılan Mila Apartmanı, büyük bir kaya kütesinin içine oyularak oluşturulmuş gibidir. Yükler, taşın kolon ve kirişlerle taşınır, duvarların hiçbir taşıyıcı değildir; bu nedenle de yapının plan düzeni oldukça serbesttir. Tümöyle eğriler ve dalgalı çizgilerin egemen olduğu her iki yapının da gerek kütleleri, gerek cepheleri, dağlarla denizin buluşma yeri olan Katalonya doğasına göndermeler yapar gibidir.

Alışılmamış, ama beğenilen bir mimar olan Gaudí, özellikle el sanatları alanında estetik bir yeniden canlanış niteliği taşıyan *Renaixensa* hareketinin önde gelen savunucularındandı. Aynı zamanda, Kastilyalıların ağırlıkta olduğu merkezi Madrid hükümetinin karşısında ateşli bir "Katalancılık" biçiminde yer alan siyasal uyanışla da birleşen *Renaixensa* hareketinin Barselona'daki dinsel simgesi ise, Gaudí'nin tasarımını 1882'de yaptığı, ama gerçekleştirilmesiyle bütün meslek yaşamı boyunca uğraştığı Sagrada Familia Kilisesi'ydi. Gaudí'nin daha 1883'te bu kiliseyi inşa etmekle görevlendirilmesine karşın, yapı onun ölümünden sonra tamamlanabildi. (Öldüğünde kilisenin ancak bir transepti ve dört kulesinden bir tanesi bitmişti.) Gaudí bu proje üzerinde çalışırken gittikçe daha çok dine bağlandı. 1910'dan sonra hemen hemen bütün başka işlerini bıraktı, hatta kendini şantiyeye hapsederek orada yaşamaya başladı. Yetmiş beş yaşında, kiliseye akşam duasına giderken, bir tramvayın çarpmasıyla yaralandı ve kurtarılamayarak öldü.

cisinin onun dengelenmiş strüktür sistemini uygulaması dışında oldukça sınırlı kalmıştır. Mimarlıkta Uluslararası Üslup'un egemen olduğu 1920'lerde ve 30'larda bir kenara itilen Gaudí'nin mimarlığı, 1960'larla yeniden keşfedilmiştir. Onun her türlü tasarım sorununu çözerken ortaya koyduğu sınırsız ve tükenmeyen düş gücü, mimarlıkla ister doğrudan, ister dolaylı olarak ilgili olsun, bugün gene herkesin hayranlığını uyandırmaktadır.

Değerlendirme. Gaudí'nin yapıtları, biçim, doku ve renk çeşitliliği ve bunların bir araya getirilişindeki özgür ve dışavurumcu tavırla dikkati çeker. Bir Gaudí yapısının karmaşık geometrisi, mimari strüktürü ile her zaman uyum halindedir. Bu da ona, doğanın yasalarıyla eksiksiz bir uyum içinde bulunan "doğal" bir nesne görünümünü kazandırır. Böyle bütünsel bir birlik, Gaudí'nin yaşamında da görülür; onun özel yaşamıyla meslek yaşamı tek bir bütündür. Yapı sanatı konusundaki (daha sonra bir araya getirilen) yorumları, temelde yaşama sanatı konusunda söylenmiş olzdeyışlerdir. O, mimarlığı çeşitli sanat dallarından oluşan bir bütün olarak görmüş, kendisini bütünüyle bu konuya adanmıştır. Günümüze kalan çizimleri ve yapıtlarının rölevaleri Barselona'daki Mimarlık Yüksek Teknik Okulu'ndaki Gaudí Dostları (Amigos de Gaudí) Derneği'nde ve Sagrada Familia'daki atölyesinde bulunmaktadır. Güell Parkı'yla Sagrada Familia Kilisesi'nde de çalışmalarının sergilendiği birer küçük müze vardır.

Gaudier-Brzeska, Henri, asıl adı HENRI GAUDIER (d. 4 Ekim 1891, Saint Jean-de-Braye - ö. 5 Haziran 1915, Neuville-Saint-Vaast, Fransa), ilk soyut heykelticilerden ve vortisizm akımının en önemli temsilcilerinden biri. 20. yüzyılın başlarında İngiltere'de modern sanatın tanınmasında rol oynamıştır.

Orléans'da sanat eğitimini tamamladığı Sophie Brzeska ile tanıştı; yaşamının sonuna değin onunla dost kaldı, hatta onun

soyadını da kendisinininkine ekledi. Ertesi yıl Londra'ya taşındı. Orada oldukça zor koşullar altında yaşadığı bir dönemde şair Ezra Pound onu koruması altına alarak tanınmasına yardımcı oldu. Gaudier-Brzeska yazar ve ressam Wyndham Lewis ile tanıştıktan sonra 1914'te vortisizm akımına katıldı. Önceleri Sir Jacop Epstein'in erken dönem heykellerinden etkilendi, ama biçim ve içerik bakımından kübizmi derinden özümseydiğini yansıtan özgün bir tavır vardı. Kısa sürede bu etkileri de aşarak salt soyuta yöneldi.

I. Dünya Savaşı'ndaki bir çarpışmada yaşamını yitirdi. Yirmi dört yaşında gelen bu zamansız ölüm, kendinden beklenen ürünleri verememiş bir dahi efsanesinin doğmasına yol açtı.

Gaugamela Savaşı, ARBELA SAVAŞI olarak da bilinir, Makedonya kralı Büyük İskender ile Pers kralı III. Dareios arasındaki çarpışma (İÖ 1 Ekim 331). Pers İmparatorluğu'nun yazgısını bu çarpışma belirlemiştir.

İskender'in, Pers İmparatorluğu topraklarındaki ilerlemesini durdurmayı amaçlayan III. Dareios (Kodomanos) bugünkü Musul yakınında bulunan Gaugamela Ovasında kuvvetleriyle savaş konumu alarak İskender'in saldırısını beklemeye başladı. Perslere göre sayıca çok az ama iyi eğitilmiş olan Makedonya ordusu Dareios'un güçlü safları karşısında savaş düzeni aldı. Dareios'un yanlardan saldıran süvarilerine kanatlardaki yedek kuvvetlerle karşı koyarken, aynı zamanda düşmanın sol kanadına okçular, mızrakçılar ve süvarilerle saldırdı. İskender ve özel süvarileri Pers hatlarında bir gedik açarak Dareios'u kaçmak zorunda bıraktı, savaş Perslerin aleyhine döndü. Makedonyalıların kazandıkları bu zafer, II. Kyros'un (Büyük) kurduğu Pers İmparatorluğu'nu sona erdirerek İskender'in Güneybatı Asya'ya egemen olmasını sağladı.

Gauguin, (Eugène-Henri-) Paul (d. 7 Haziran 1848, Paris - ö. 8 Mayıs 1903, Atuona, Markiz Adaları), ard izlenimciliğin en önemli temsilcilerinden biri olan

"Kendi Portresi", Paul Gauguin'in resmi, 1889; Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C. National Gallery of Art, Washington, D.C

Fransız ressam. Geliştirdiği kavramsal betimleme yöntemiyle 20. yüzyıl sanatının biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır.

1888'de Arles'da kısa bir dönem van Gogh ile çalıştıktan sonra doğayı kopya etmekten vazgeçerek rengin anlatımcı nitelikleri üzerinde yoğunlaşmış, 1891'den sonra yaşamını ve çalışmalarını Tahiti'de ve Güney Pasifik'teki başka adalarda sürdürmüştür.

İlk dönemi. Babası Orléans'lı bir gazeteci, annesi Fransız-Perulu meleziydi. III. Napoléon'un hükümet darbesinden sonra ailesi 1851'de Lima'ya yerleşti. Dört yıl sonra Paul annesiyle Orléans'a döndü. On yedi yaşındayken denize açılarak altı yıl şileplerde çalıştı ve dünyanın birçok bölgesini dolaştı. 1871'de Paris'te borsa işleriyle uğraşan bir firmada çalışmaya başladı. 1873'te Danimarkalı Mette Sophie Gad'la evlendi.

"Tahiti'li İki Kadın", Paul Gauguin'in yağlıboya çalışması, 1899; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Özel koleksiyonunda Corot, Delacroix ve Millet'den resimler bulunan koruyucusu Gustave Arosa ile arkadaşı borsa simsarı Émile Schuffenecker'in etkisiyle sanata karşı ilgi duymaya başladı. Resim yapmaya Schuffenecker ile birlikte başladı. Çok geçmeden öğrenim görmek ve canlı modelden çalışabilmek için bir stüdyoya bağlantı kurdu. "Viroflay Manzarası" adlı resmi 1876'da resmi Salon Sergisi'ne kabul edildi. İzlenimcilğe yakınlık duyarak 1876-81 arasında Manet, Cézanne, Pissarro, Monet ve Jongkind'in resimlerini topladı.

Gauguin 1875-76 sıralarında Camille Pissarro ile tanıştı ve onunla çalışmaya başladı. Çizim ve boyama tekniğini geliştirebilmek için sürekli çalışıyordu. 1880'de izlenimcilerin beşinci sergisine katılmaya çağıldı; çağrı 1881 ve 1882'de de yinelenildi. Gauguin tatillerinde Pissarro ve Paul Cézanne ile resim yapıyor, ilk yapıtlarında belli bir beceriksizlik ve karanlık renkler görülmele birlikte hızla yetkinleşiyordu. Bu çalışmalar gittikçe kendini resme kaptırmasına ve 1883'te Paris Borsası kapanıp işsiz kalınca da "her gün resim yapmaya" karar vermesine yol açtı. Bu karar Gauguin'in bütün yaşantısını etkiledi. Karısıyla dört çocuğunu geçindirecek herhangi bir geliri yoktu; resimlerini satın alan da çıkmıyordu. 1884'te ailesiyle birlikte Kopenhag'a yerleşti, ama karısının ailesince hoş karşılanmadı ve evliliği son buldu. 1885'te sanatçı olmak uğruna her şeyden vazgeçerek Paris'e döndü ve yoksulluk içinde yaşamaya başladı. Sağlığı

bozulmuş, toplum dışına itilmişti. Zamanla Avrupa'dan ve uygarlıktan nefret etmeye başladı.

Gauguin rengin anlatım olanaklarıyla ilk kez 1886'da Georges Seurat ve Paul Signac'ın yapıtlarında karşı karşıya geldi ve aynı yıl gittiği Bretonya'daki Pont-Aven'de çalışmalarını renk üzerinde yoğunlaştırdı. 1886'da Paris'te Vincent van Gogh ile tanışması ve 1887'de Martinik Adasına bir yolculuk yapması yaşamını büyük ölçüde etkiledi. Resim konusunda benzer düşünceleri olan van Gogh'un isteği üzerine 1888'de birkaç hafta Arles'da onunla birlikte çalıştı, ama bu ortak çalışma denemesi çok tatsız bir biçimde son buldu. Martinik gezisi ise Gauguin'in tropik manzaraların parlak renklerini ve duyuları okşayan tadını keşfetmesini, ilkel toplulukların yaşamındaki doğal güzelliği duyumsamasını sağladı. Gauguin'in resim aracılığıyla duygulardan kurtulmayı seçmesi izlenimcilğe tepki duymasına yol açtı. 1888'den sonra ilkel sanatı temel alarak bu sanatın tinsellikten yola çıkarak doğayı değerlendirdiğini, gelişmiş denen sanatın ise duyumsallıktan yola çıkarak doğaya hizmet ettiğini ve böylece doğalcılık denen büyük hatanın ortaya çıktığını ileri sürdü.

İzlenimciliğin kopuşu. Gauguin doğalcılığın hatasını yok etmek için "akılcı bir davranışla başlangıca, yani ilkel sanata" yöneldi. Pont-Aven'de vitray, el yazması ve halk sanatı konularında geniş bilgisi olan genç Émile Bernard'dan farklı bir resimsel betimleme anlayışına varmanın yolunu öğrendi. Bernard ona bu sanatlarda doğanın taklit edilmediğini, resimdeki imgenin birbirinden kalın, siyah dış çizgilerle ayrılmış saf renk alanlarından oluştuğunu anlattı. Bireşimcilik(*) adıyla bilinen akım bu düşünceden doğdu ve en iyi anlatımına Gauguin'in "Vaazdan Sonra Hayal" (1888, İskoçya Ulusal Galerisi, Edinburgh), "Günaydın Bay Gauguin!" (1889, Národní Galerisi, Prag) ve "Sanı İsa" (1889, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo) gibi resimlerinde ulaştı.

Gauguin izlenimciliğe bağlarını kopardığında iki boyutlu bir resmi gerçek bir görünüm gibi sunan göz aldatıcı çizgi ve renk kullanımından da uzaklaştı. Çizgi ve rengi izleyicide belli bir duyguyu uyandırmak için kullanmaya çalıştı. Yarattığı biçimler belli düşünceleri taşımaya, kullandığı renkler de çağrışımlar uyandıran soyutlamalar olmaya başladı.

Gauguin "ilkelciligi" kolay anlaşılabilir imgelere olanak tanıdığı için benimsedi. Kullandığı basit renk uyumlarıyla imgeleri yoğunlaştırıyor, ayrıca resmin göze hoş görünmesini istediği için de bezemesel etkilerden yararlanıyordu. Bütün bu çabaları bir "düşünceyi" resimsel olarak betimleyebilmek içindi. Bu yüzden de simgeselcilerin öncüsü olarak kabul edildi. Bütün yapıtları burjuva uygarlığının insan ruhunu yok eden maddeciliğine bir karşı çıkış niteliğindeydi. 1891'de İsveçli oyun yazarı August Strindberg'e yazdığı bir mektupta uygarlığın yalnızca acı verdiğinden, oysa ilkelliğin kendisini yeniden yarattığından söz ediyordu. Gauguin böylece 1889-90 ve 1894'te Bretonya'daki Pont-Aven ve Le Pouldu'da 1891-93 ve 1895-1901 arasında Tahiti'de ve 1901-03 arasında da Markiz Adalarında "doğal" kadın ve erkekleri betimleyerek yaşadı.

Gauguin'in 1891'den önce bilinçli olarak imgeleri düzleştirmesi çoğu kez zorlama etkisi uyandırıyor. 1890'larda J. A. D. Ingres'in ve Puvis de Chavannes'in etkisiyle ilkelciligi yumuşamaya başladı. Bu dönemde çizgileri daha kıvrak ve akıcı, biçimleriyle de daha yuvarlak hale geldi. "Ne Zaman

Evleneceğiz?" (1892, Basel Sanat Müzesi), "Olağanüstü Günler" (1896, Güzel Sanatlar Müzesi, Lyon) ve "Altın Vücutlar" (1901, Louvre Müzesi, Paris) gibi resimleri bu gelişimin örnekleridir. Aynı dönemde imgeleri de zenginleşti ve kullandığı tonların kusursuz uyumları yapıtlarına doğal bir şiirsellik kazandırdı. Tahiti dönemi yapıtlarının en önemlisi olan "Nereden Geliyoruz? Kimiz? Nereye Gidiyoruz?" (1897-98, Boston Güzel Sanatlar Müzesi) adlı büyük boyutlu resim Gauguin'in son altı yılının toplu bir ifadesi gibidir. Bu, Gauguin'in ilkel yaşama ilişkin yarı felsefi alegorilerini saran düşsel ve şiirsel bir anlamsızlık duygusunu en güçlü biçimde yansıtan yapıtıdır.

1899'dan sonra sağlığı gittikçe bozulan Gauguin, sürekli acı çekmeye başladı. Yerli halktan yana olduğu için hükümetin uyguladığı baskı rejimine karşı çıkıyor ve sık sık yetkililerle çatışıyordu. Bütün bunların getirdiği hüzne karşın son resimlerinde gene umut ve dinginlik vardır.

Etkisi. 1889-90 yıllarında Port-Aven'de Gauguin'in çevresinde toplanan Sérusier, Charles Filiger ve Denis gibi genç sanatçılar, onun görüşlerinin Édouard Vuillard'la Pierre Bonnard'a aktarılmasında rol oynamışlardır. Norveçli ressam Edvard Munch sanat konusunda ona çok şey borçlu olanlardan biridir. Başta Matisse olmak üzere fovistler de Gauguin'in renk kullanımından büyük ölçüde yararlanmışlardır. Onun ilkelciligi ve üslubu yalınlaştırmacı tutumunu genç Picasso'yu önemli ölçüde etkilemiş, Siyahların sanatında estetik değer görmesini sağlamış, dolayısıyla da kübizmin doğmasında rol oynamıştır. Almanya'da da etkisi çok büyük olmuştur. O, algı ve görsel imge arasında gizemli bir denge kurmayı başarmış eşsiz bir sanatçıdır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Terzi Kız" (1880, Ny Carlsberg Heykel Galerisi, Kopenhag), "Dört Breton Kadınının Dansı" (1886, Yeni Pinakotek, Münih), "Martinik Manzarası" (1887, İskoçya Ulusal Galerisi, Edinburgh), "Arles'li Yaşlı Kadın" (1888, Chicago Sanat Enstitüsü), "Kendi Portresi" (1889, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.), "Marie Derrien" (1890, Chicago Sanat Enstitüsü), "Tahiti'de Bir Sokak" (1891, Toledo Sanat Müzesi, Ohio), "Pazar Yeri" (1892, Basel Sanat Müzesi), "Kralın Karısı" (1896, Puşkin Güzel Sanatlar Müzesi, Moskova), "Hiçbir Zaman" (1897, Courtauld Enstitüsü Galerileri), "Beyaz At" (1898, Louvre Müzesi, Paris), "Tahiti'li İki Kadın" (1899, Metropolitan Sanat Müzesi, New York), "Güneş Çiçekleri ve Armutlar" (1901, özel koleksiyon, Paris).

Gauhati bak. Gohati

Gaulle, Charles (-André-Marie-Joseph) de (d. 22 Kasım 1890, Lille - ö. 9 Kasım 1970, Colombey-les-Deux-Églises, Fransa). Fransız devlet adamı, asker ve yazar. Fransa'da Beşinci Cumhuriyetin mimarıdır.

Eğitimi ve ilk görevleri. Yukarı orta sınıftan Katolik, yurtsever ve milliyetçi bir ailenin ikinci oğluydu. Tarihçiler ve yazarlar yetiştirmiş bir aileden gelmesine, babasının da felsefe ve edebiyat öğretmeni olmasına karşın, daha çocukluğunda askerliğe büyük ilgi duymaya başladı. Saint-Cyr Askeri Akademisi'nde öğrenim gördükten sonra 1913'te genç bir teğmen olarak, Albay Philippe Pétain komutasındaki bir piyade alayında göreve başladı. Özgün düşünceleri olan, kendine büyük güven duyan, üstün cesaretlili bir asker olarak sivrildi. I. Dünya Savaşı sırasında Verdun'de çarpıştı ve üç kez yaralandı. İki yıl sekiz ay süren savaş tutsaklığı sırasında beş kez kaçma girişiminde bulunduysa da başarılı olamadı. Askeri bir kurulum üyesi olarak kısa süre Polonya'da bulunduktan sonra bir yıl Saint-Cyr Askeri Akademisi'nde ders verdi. Daha sonra Savaş Akademisi'ne girerek

strateji ve taktik konularında iki yıllık özel bir eğitim gördü. 1925'te Mareşal Pétain tarafından Yüksek Savaş Konseyi üyeliğine getirildi. 1927-29 ve 1936-38 dönemlerinde Ren bölgesindeki işgal ordusunda binbaşı olarak görev yaptı. Bu görevleri sırasında olası bir Alman saldırısı durumunda Fransız savunmasının yetersizliğini gözleme fırsatını buldu. Ayrıca görevli olarak Ortadoğu'da iki yıl geçiren de Gaulle, yarbaylığa yükseldikten sonra dört yıl Yüksek Savaş Konseyi Sekreterliği üyeliğinde bulundu.

De Gaulle'un yazarlık yaşamı, Almanya'da sivil ve askeri güçler arasındaki ilişkileri

De Gaulle, 1967
Bruno Barbey - Magnum

konu alan *La Discorde chez l'ennemi*'yle (1924; Düşman Saflarında Çözümle) başladı. Bunu, önderlik anlayışıyla ilgili görüşlerini içeren *Le Fil de l'épée* (1932; Kılıcın Keskin Kenarı) izledi. Askerlik kuramıyla ilgili *Vers l'armée de métier*'de (1934; Meslek Ordusuna Doğru, 1945), Fransa'yı Alman saldırısına karşı korumak amacıyla oluşturulan Maginot Hattı'nda somutlanan durağan strateji anlayışının yerine, büyük ölçüde mekanize ve kolay hareket edebilen küçük bir profesyonel ordu düşüncesini savundu. Siyaset adamlarına düşüncelerini benimsetebilmek amacıyla, Ocak 1940 gibi artık çok geç kalınmış bir tarihte bile bir rapor kaleme aldı. Ama görüşleri üstleri arasında tepkiyle karşılandı. Bu arada de Gaulle'un, tarihsel bir inceleme olan *La France et son armée* (1938; Fransa ve Ordusu) adlı kitabını kendi adıyla yayımlamak istemesi, buna karşı çıkan Mareşal Pétain ile arasında sürtüşmeye yol açtı.

II. Dünya Savaşı. Savaş başladığında 5. Ordu'ya bağlı bir tank tugayına komuta etmekte olan de Gaulle Mayıs 1940'ta 4. Zırhlı Tümen'de tuğgeneralliğe getirildi. O sırada geçici olarak aldığı bu rütbeyi yaşamının sonuna değin taşıyacaktı. Bu görevi sırasında, tank savaşıyla ilgili kuramlarını iki kez uygulama fırsatı buldu. 6 Haziran'da Paul Reynaud hükümetinde Savunma ve Savaş Bakanlığı müsteşarlığına getirildikten sonra, savaşı sürdürme olanaklarını araştırmak amacıyla birkaç kez İngiltere'ye gitti. Reynaud hükümetinin yerini, Almanlarla ateşkes imzalamak niyetindeki Mareşal Pétain hükümetinin alması üzerine İngiltere'ye gitti. 18 Haziran'da Londra'dan, Fransızları kendi önderliğinde savaşı sürdürmeye çağıran ilk radyo konuşmasını yaptı. 2 Ağustos 1940'ta ise bir Fransız askeri mahkemesince gıyabında yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı. Mahkeme ayrıca rütbelerinin sökülmesine ve mal varlığına el konulmasına karar verdi.

De Gaulle, savaş boyunca sürdüreceği mücadelesine büyük sorumluluklar üstlen-

miş bir siyasal önder olarak başladı. Gelişmiş bir araya toplanmış bir avuç siyasal yandaşından ve ilerde Özgür Fransız Kuvvetleri'ni oluşturacak gönüllülerden başka destekçisi yoktu. Hiçbir siyasal konumu olmadığı gibi, İngiltere'de ve Fransa'da da hemen hiç tanınmıyordu. Ama yüklendiği göreve mutlak bir inancı vardı ve önderlik yeteneğinden emindi.

İnançlı bir Katolik ve meslekten bir asker olan de Gaulle, ülke içinde solcu siyaset adamlarının hemen kabul edebileceği bir siyasal önder değildi. Sağdakilerin gözünde ise Fransa'nın tek kara mareşali ve ulusal bir kahraman olan Philippe Pétain'e karşı çıkmış bir asiydi. Ama bir yandan Londra'dan yapılan radyo yayınları ve Özgür Fransız Kuvvetleri'nin eylemleri, öte yandan Fransa'daki direniş gruplarının de Gaulle'un örgütüyle ya da İngiliz gizli servisine bağlı örgütlerle kurduğu ilişkiler, önderliğinin ülke çapında tanınmasını sağladı. Gene de müttefiklerince ancak Paris'in kurtuluşundan sonra tam olarak tanındı.

Londra'da İngiliz hükümetiyle ilişkilerini yürütmekte güçlüklerle karşılaşan de Gaulle, alınganlığı ve yanlış yargılarıyla sık sık gerginliğin daha da artmasına yol açıyordu. 1943'te karargâhını Cezayir'e taşıdıktan sonra General Henri Giraud'yla birlikte Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin başkanı oldu. Bu sırada Giraud'yu saf dışı bırakmak için yürüttüğü başarılı kampanyayla, siyasal manevra yeteneğini tüm dünyaya kanıtladı. 9 Eylül 1944'te kurduğu gölge hükümetle birlikte Cezayir'den Paris'e döndükten sonra birbirini izleyen iki geçici hükümetin başkanlığına getirildi. Ama koalisyon hükümetini oluşturan partilerle arasındaki sürtüşme yüzünden 20 Ocak 1946'da ansızın başbakanlıktan istifa etti.

De Gaulle Kasım 1946'da kurulan Dördüncü Cumhuriyet'e, 1958'e değin muhalefet etti. Bu dönemde, Üçüncü Cumhuriyet'in siyasal ve yönetsel alanlardaki yetersizliklerinin yinelenmesine yol açacağını düşündüğü yeni anayasaya karşı etkin bir mücadele yürüttü. 1947'de kurduğu Fransız Halkının Birliği (RPF) başlangıçta bir kitle örgütüyken, hızla güçlenip 1951 seçimlerinde Ulusal Meclis'te 120 sandalye kazandıktan sonra gerçek bir siyasal parti durumuna geldi. RPF, de Gaulle'un anayasaya, yerleşik "partiler sistemi"ne, özellikle de Moskova'nın buyruklarına körü körüne bağlı saydığı Fransız komünistlerine muhalefetini dile getiriyordu. Ama de Gaulle'un 1953'te ilişkisini kesmesinin ardından 1955'te dağıldı.

De Gaulle, 1955-56 yıllarında Colombey-les-Deux-Églises'deki evine çekilerek *L'Appel*, 1940-42; (1954; Çağrı). *L'Unité*, 1942-44; (1956; Birlik) ve *Le Salut*, 1944-46 1959; Kurtuluş 1944-46) başlıklı anı kitaplarını üzerine çalışmaya başladı. Anılarının son cildini ancak 1958'de yeniden iktidara geldikten sonra tamamlayabildi.

Siyasal yaşama dönüşü. De Gaulle'un siyasete dönmesi konusunda yurttaşları arasında derin görüş ayrılıkları vardı. Ama Cezayir'de görevli Fransız birliklerinin Dördüncü Cumhuriyet yönetimine karşı başlattığı ayaklanmanın Mayıs 1958'de Fransa'yı iç savaşın eşiğine getirmesiyle bu fırsat kendiliğinden doğdu. Ayaklanmacı birliklerin komutanı General Salan 15 Mayıs'ta de Gaulle'e bir çağrıda bulunarak hükümetin başına geçmesini istedi. Yasal yollar dışında iktidara gelmeyi kesinlikle kabul etmeyeceğini belli eden de Gaulle, aynı gün Fransız halkı istiyorsa yönetimi devralmaya hazır olduğunu açıkladı. Ülkeyi iç savaşa sürükleyebilecek askeri darbe tehditleri son ver-

menin tek yolunun de Gaulle'u işbaşına getirmek olduğu anlaşılınca, Cumhurbaşkanı René Coty 28 Mayıs'ta de Gaulle'den başbakanlığı kabul etmesini istedi. Görevi kabul eden de Gaulle'un başbakanlığı 1 Haziran'da Ulusal Meclis tarafından onaylandı ve kendisine başta yeni bir anayasa hazırlama olmak üzere birçok konuda tam yetki verildi.

De Gaulle 21 Aralık 1958'de cumhurbaşkanlığına seçildi. 28 Eylül 1958'de referandumla onaylanan yeni anayasanın cumhurbaşkanına tanıdığı yetkiler, özellikle de dilediğinde referanduma gitme ve olağanüstü hallerde yönetimi devralma yetkileri, de Gaulle'un güçlü bir devletin, karar verme yetkisi taşıyan bir öndere gereksinimi olduğu yolundaki görüşlerini yansıtıyordu. De Gaulle, yurttaşlarının kendisini ancak bir bunalım döneminde kabul edebileceğini bildiği için kamuoyunun desteğini sürekli kılmak ve her an kendisine karşı birleşebilecek olan Parlamento'daki "partiler sistemi"nin gücünü kırmak zorunda olduğuna inanıyordu. Bu durumda önce, cumhurbaşkanının hükümet politikalarını kişisel olarak denetleme yetkisini kabul ettirme, sonra da seçimler ya da referandumlar aracılığıyla bu denetimi sürekli kılmaya çalıştı. Bu doğrultuda cumhurbaşkanlığı süresince sık sık yurt gezilerine çıkıp her ili (*département*) tek tek ziyaret ederek, gittiği yerlerde bölgenin ileri gelenlerinin yanı sıra sıradan yurttaşlarla da görüşmeler yaparak, her yıl çeşitli vesilelerle televizyona çıkarak ülkede sürekli bir seçim havası yarattı. Milletvekillerinin, Parlamento'nun çalışmasını engellemeye ya da hükümeti yıpratmaya yönelik girişimlerini etkisiz kılmakta ise savaş günlerinden beri kendisine bağlılıklarını korumuş dostlarından oluşan bakanlarına güveniyordu. Cumhurbaşkanına hakareti suç sayan 1881 tarihli yasaya de Gaulle'un cumhurbaşkanlığı sırasında, önceki rejimlerden çok daha sık başvuruldu. Ama bu, siyasal partiler ile basının, de Gaulle'u ve bakanlarını siyasal açıdan eleştirmelerini engellemedi.

De Gaulle, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nı içte karışıklıklara yol açmadan sona erdirebilecek tek kişi olarak görüldüğü için 1962'ye değin ciddi bir muhalefetle karşılaşmadı. Gene savaş nedeniyle programını tam uygulayamamakla birlikte ülkenin ekonomik durumunu güçlendirdi, ordunun yapısında değişiklikler öngören bir plan hazırladı, bağımsız bir nükleer caydırma programı geliştirdi ve Fransa'nın Afrika'daki deniz aşırı topraklarında 12 bağımsız devletin kurulmasını öngören anayasa değişikliğini gerçekleştirerek gelecekte yeni "Cezayirler" in doğmasını önledi.

1962'de Cezayir'in bağımsızlığının tanınmasıyla siyasal yaşamda yerı doldurulamaz bir kişi olmaktan çıkan de Gaulle, sarsılan konumunu güçlendirmek amacıyla bir anayasa değişikliği hazırlayarak referanduma sundu ve değişikliğin onaylanmaması durumunda istifa edeceğini açıkladı. Cumhurbaşkanı'nın, çoğunluğunu belediye başkanlarının ve yerel ileri gelenlerin oluşturduğu yaklaşık 80 bin kişilik bir seçmen kuruluna seçtiği eski sistemin yerine doğrudan seçim sistemini getiren öneri, 28 Ekim'deki referandumda onaylandı. Referandumun ardından kasım ayında yapılan genel seçimlerde, de Gaulle'cu parti 64 yeni sandalye kazandı ve yaklaşık 30 tutucu milletvekilinin de desteğiyle Ulusal Meclis'te çoğunluğu elde etti. Böylece de Gaulle, Fransa'yı yeniden büyük bir güç durumuna getirmek

için zorunlu gördüğü planlarını uygulayacak güce kavuşmuş oluyordu.

De Gaulle, yeniden cumhurbaşkanı seçildiği 1965'e değin geçen süre içinde Fransa'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla (AET) ilişkilerini, başta tarım alanında olmak üzere ülkesinin çıkarları doğrultusunda yeniden düzenledi. Dış politikasını "ulusal bağımsızlık" ve tek tek ülkelerle yapılacak anlaşmalara dayalı uluslararası işbirliği ilkelerine dayandırdığından, bu dönemde Fransa'nın NATO'ya sağladığı destek gitgide azaldı. Fransa-NATO ilişkileri, de Gaulle'ün 1965'teki cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde yürüttüğü kampanyanın ana konusu oldu. De Gaulle 21 Aralık'ta seçimlerin ikinci turunu kazanarak yeniden cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, 7 Mart 1966'da Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından ayrıldığını ilan etti.

Sovyetler Birliği ve öteki Doğu Avrupa ülkeleriyle ticari ve kültürel ilişkileri geliştirerek, ayrıca 1964'te Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanıyarak sosyalist ülkelerle ilişkilerde "yumuşama ve işbirliği" politikasını başlatan de Gaulle, bu politikasını ikinci cumhurbaşkanlığı döneminde de sürdürdü. Vietnam sorununun çözümü için, öncelikle bütün ABD birliklerinin bölgeden çekilmesini, ardından da ilgili tarafların barış koşullarını görüşmek üzere bir araya gelmelerini savundu. Aynı dönemde Meksika'ya, bütün Latin Amerika ülkelerine, Kanada ve Uzakdoğu'ya ziyaretlerde bulundu. De Gaulle'ün bu etkinlikleri başta Fransızca konuşulan ya da Latin kültürünü paylaşan ülkelerde, ardından AET üyeliğinin ya da bloklaşmanın yarattığı bölünmeyi er geç aşacağını düşündüğü Avrupa'da ve sonunda, iki büyük bloğun yavaş yavaş çözüleceğini öngördüğü tüm dünyada, Fransa'nın nüfuzunu artırmaya yönelik politikasının bir parçasını oluşturuyordu.

Ama koşullar bu politikanın başarıya ulaşmasını engelledi. De Gaulle, genellikle ABD karşıtı olarak nitelenen tutumlar almak zorunda kaldı. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki denetiminin giderek zayıflayacağını öngören kuram, Sovyetler'in 1968'de Çekoslovakya'yı işgal etmesiyle geçersizleşti. Ayrıca, Fransa'nın, nüfuzu altına almaya çalıştığı ülkelerde gerçekten bir ağırlığı olduğunu gösteren hiçbir işaret yoktu. Mayıs 1968'de patlak veren siyasal ve ekonomik bunalım Fransa'nın, de Gaulle'ün deyişiyle "Atlas Okyanusu'ndan Urallar'a uzanan Avrupa"ya önderlik edebilmek için gerekli iç бүтүн- lüğe ve mali güce sahip olduğunu iddia etti.

De Gaulle'ün gücü, toplumu ortak bir düşmana karşı birleşmeye çağırabilmiş olmasından geliyordu. Bu düşman 1940'ta Almanyaya, 1958'de ise devletin yıkılması ve iç savaş tehlikesi olmuştu. Ama 1968'de toplumun ortak bir düşmanı yoktu. Sorunların çözümü, olayların akışını değiştirme gücü taşıyan bir önderden çok, hükümetin sabırla yürüteceği görüşmelere bağlıydı. Ama de Gaulle 30 Mayıs'ta yaptığı bir radyo konuşmasıyla büyük bir kitle desteği kazanmayı başardı ve de Gaulle'cüler haziran ayında yapılan seçimlerde ezici bir zafer elde ettiler. Ama bu zaferin gerçek sahibi cumhurbaşkanı ve uyguladığı politiklardan çok, toplumsal barıştı.

De Gaulle Nisan 1969'da anayasada Senato'nun işleyiş ve bölgesel örgütlenme konularında bazı değişiklikler yapmak üzere yeniden referanduma gittiğinde, iktidarını sürdürmek isteyip istemediği belli değildi. Fransa'yı büyük devletler arasında sözü

geçen bir güç durumuna getirmeyi amaçlayan iddialı dış politika yöntemleri son birkaç yıldır gitgide artan hoşnutsuzluğa yol açmıştı. ABD'nin Vietnam politikasına karşı tutumu, ABD'ye karşı kişisel tepkisinin ifadesi olarak niteleniyor, Arap-İsrail Savaşı'nda tarafsızlığı savunması ise Arap yanlısı olduğu biçiminde değerlendiriliyordu. 1967'de Kanada'ya yaptığı ziyaret sırasında Fransız asıllı Kanadalıların ayrılıkçı eğilimlerini etkin bir biçimde desteklediği izlenimi vermişti. Fransa, NATO'da etkin bir rol oynamakla birlikte ittifaktan resmen de ayrılmamıştı. Bağımsız denem nükleer caydırıcılık stratejisi ise bağımsız olmadığı gibi, Fransa'nın olanaklarını da aşırıyordu. Öte yandan de Gaulle'ün altı yıldır başbakanlık görevini yürütmekte olan Georges Pompidou'yu 1968'de bu görevden alması "de Gaulle'den sonra kim?" sorusunun yanıtlanmasına yardımcı olmuş, Pompidou'yu cumhurbaşkanlığını devralabilecek güvenilir ve kabul edilebilir bir aday durumuna getirmişti.

Bu koşullarda yapılan referandumda yenilgiye uğrayan de Gaulle, referandum öncesinde yaptığı açıklamaya uyararak 28 Nisan 1969'da cumhurbaşkanlığından istifa etti. Anılarını yazmayı sürdürmek üzere çekildiği Colombey-les-Deux-Églises'de bir kalp krizi sonucunda öldü. De Gaulle'ün 1970'te yayımlanan *Mémoires d'Espoir* adlı kitabı *Umut Anıları* (1971) adıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Gaulli, Giovanni Battista bak. Bacciccia

Gaultheria, fundagiller (*Ericaceae*) familyasından, kışın yapraklarını dökmeyen 100 kadar dik ya da yatık çalı türünü içeren cins. Kuzey ve Güney Amerika ile Asya ve Avustralya'da dağılmış olan bu bitkilerin alması dikizli oval yaprakları, beyaz ya da pembe çiçekleri ve çok sayıda küçük tohum içeren yuvarlak meyveleri vardır.

ABD'nin kuzeyi ile Kanada'nın güneyindeki dağlık bölgelerde yetişen *G. procumbens* sürünücü bir çalıdır. Yaprakları dişli kenarlı, kalın ve parlak, yaprakların koltuğundan tek tek çıkan çan biçimindeki çiçekleri beyaz ya da açık pembe renkte ve mumlu görünümdedir. Çiçekler sonradan parlak kırmızı renkteki etli meyvelere dönüşür. Bu türün yapraklarından çıkarılan metil salisilatca zengin uçucu yağ, şeker ve çiklet sanayisinde tatlandırıcı olarak, ayrıca kas ve romatizma ağrılarınin tedavisinde kullanılır.

G. shallon türü, California'daki sekoya ormanlarında bulunan ince yapılı, dağınık bir çalıdır; yüksekliği 0,3-1,8 m arasında değişen bu bitkinin koyu mor renkli, yenilebilir meyveleri vardır. *C. hispida* türünün küçük, benekli yaprakları ezildiğinde baharlı bir koku yayar.

Gaultier, Denys, GENÇ GAULTIER olarak da bilinir (d. 1597 ya da 1603, Marsilya ? - ö. Ocak 1672, Paris, Fransa), üslubuyla Fransız klavsen müzik okulu üzerinde etkili olmuş seçkin lavta virtüözü.

Jacques ve Ennemond Gaultier gibi çok ünlü lavtacılar yetiştirmiş bir aileden geliyordu. Uzun yıllar Paris'te oturduğunun dışında, yaşamına ilişkin pek fazla bilgi yoktur. Barok dönemin başında ve ortalarında parlayan Fransa lavta okulunun son büyük temsilcisiydi. Müziği, zarif ve ince süslemelerle ve arpejlemelerle doluydu. Lavtanın olanaklarından, çoksesli doku izlenimi yaratacak biçimde ustaca yararlanarak Fransız üslubunun bütün kaynaklarını kullandı. 18. yüzyılda Fransa'da klavsen icracıları ve bestecilerinden oluşan büyük müzik

okulunun (*clavecinistes*) ilk üyesi Chambonnières(*) ve sonraki üyeleri lavta üslubunun bu özelliklerini besteleriyle klavyeli çalgılara aktardılar. Aynı biçimde stilize dansların süit biçiminde düzenlemeleri yapılarak parçalara düşsel ve tanımlayıcı adlar verildi. Süitler Alman besteci Froberger'in(*) klavye üslubunu da etkiledi. Gaultier'nin besteleri arasında *Pièces de luth* (Lavta Parçaları) ve süit olarak düzenlenmiş 69 bestelik *La Rhétorique des dieux* (1664-72; Tanrıların Retoriği) adlı bir derleme vardır. Yaşadığı dönemde çok tanınan Gaultier'nin parçalarının çoğu lavta tablaturasından porteli nota yazısına aktararak, gitgide yaygınlaşan klavyeli çalgılarla da çalınabilmesi sağlanmıştı. Büyük kişilerin anısı için yazılan küçük müzik parçası *tombeau* da Gaultier'nin buluşuydu.

Gaunilon (ü. 11. yy), Fransa'da Tours yakınlarındaki Marmoutier Manastırı'nda yaşamış Benedikten keşişi. Canterbury'li Aziz Anselmus'un Tanrı'nın varlığına ilişkin ontolojik tartışmasına karşı çıkmıştır. Gaunilon, *Liber pro insipiente*'de (Bir Budala İçin Kitap) "kendisinden daha büyük bir şey düşünülmemeyen varlık" kavramının, Tanrı'nın varlığını içerdiğini ileri süren Anselmus'un usavurmasını eleştirir. Analoji yoluyla, bir insanın kafasındaki "kusursuz ada" kavramının, böyle bir yerin var olduğu anlamına gelmeyeceğini ileri sürer. Kitabın başlığı Anselmus'un 14. Mezmur'da Tanrı'nın varlığını yadsıyan "budala"dan söz etmesinden esinlenmiştir.

gaur (*Bos gaurus*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından, Hindistan, Asya'nın güneydoğusu ve Malakka Yarımadası'ndaki dağ ormanlarında

Gaur (*Bos gaurus*)
J. A. Hancock - Photo Researchers

küçük sürüler halinde yaşayan yabani sığır türü. Öbür yabani sığırlarından daha iri olan bu türün omuz yüksekliği 1,8 m'yi bulur. Gövdesi iri ve ağır, gözleri mavi, boynuzları kıvrık, sırtı omuzlara doğru tümsekli, bacaklarının diz altı bölümü açık renktir. Erkeklerin rengi koyu kahverengi ya da kara, dişiler ve buzağılar kızılımsı kahverengidir. Sayıları hızla azalan gaurlardan geniyen yalnızca Hindistan, Myanmar ve Batı Malezya'daki dağınık sürüler kalmıştır. Seladang adıyla da bilinen Malaya gauru (*B. g. hubbacki*), *Red Data Book* kayıtlarına göre soyu tükenmek üzere olan hayvanlar arasındadır.

Gause ilkesi bak. rakibini eleme ilkesi

gauss, santimetre-gram-saniye (CGS) birimleri sisteminde magnetik indüklemeye birimi. Bir gauss, kendisine dik bir magnetik alan içinde saniyede bir santimetrelilik hızla yanlamasına hareket eden bir telin santimetresinde 1 abvoltluk (10^{-8} volt) elektromotor kuvvet indükleyen magnetik akıya karşılık gelir. Uluslararası Birimler Sistemi'nde magnetik indüklemeye birimi tesla'dır ve 1 gauss 10^{-4} tesla'ya eşittir. Miknatısların

gücü gauss birimiyle belirtilir. Bu birim adını 19. yüzyıl Alman bilim adamı Carl Friedrich Gauss'tan almıştır. 1932'den önce gauss, günümüzde oersted olarak adlandırılan magnetik alan şiddeti birimi olarak kullanılmaktaydı; gauss günümüzde de, kimi zaman bu anlamda kullanılmaktadır (örn. Yer'in magnetik alan şiddetinin yaklaşık 1 gauss olduğundan söz edilir).

Gauss, Carl Friedrich, asıl adı JOHANN FRIEDRICH CARL GAUSS (d. 30 Nisan 1777, Braunschweig - ö. 23 Şubat 1855, Göttingen, Hannover, Almanya), Arkhimedes ve Newton'un yanı sıra matematik tarihinin en büyük birkaç adından biri olarak kabul edilen Alman matematikçi. 18. yüzyıl matematiğinin kuram ve yöntemlerini büyük ölçüde yenilemiş, geliştirmiş olduğu devrim niteliğindeki sayılar kuramıyla matematiksel analizde 19. yüzyılda erişilen kesinliğin yolunu açmıştır. Kuramsal matematiğin yanı sıra, matematiğin astronomi, jeodezi ve elektromagnetizma alanlarındaki uygulamalarına da önemli katkıları vardır.

Yoksul bir ailenin tek çocuğu olan Gauss küçük yaşlarda üstün bir matematik yeteneği gösterdi. Öğretmenlerinin ve annesinin girişimleri sonunda Braunschweig dükü, Gauss'un orta ve yüksek öğrenimi için parasal destek sağladı. 1795-98 arasında Göttingen Üniversitesi'nde matematik eğitimi gören Gauss, doktora çalışmasını Helmstedt Üniversitesi'nde tamamladı. Doktora tezinin konusu, karmaşık katsayılı her cebirsel denklemin karmaşık kökleri bulunacağını belirleyen ve cebir temeli teoremi olarak bilinen teoremin kanıtlanması idi. Bu teorem daha önce ancak kısmen kanıtlanabilmişti, üstelik Gauss'un ortaya koyduğu kanıt karmaşık sayıları hiç kullanmadan sonuca varan ustalıklı bir yöntemle gerçekleştirilmişti.

Yirmi dört yaşında tüm matematik tarihinin en önemli yapıtlarından biri olarak kabul edilen *Disquisitiones Arithmeticae* (1801; Aritmetik Tartışmaları) adlı kitabını yayımladı. Bu yapıtında Gauss, matematikte çok önemli bir yeri olan sayılar kuramının (tamsayıların özelliklerini ve aralarındaki ilişkileri inceleyen matematik dalı) temel kavramlarını ve yöntemlerini ortaya koydu. Özellikle eşleşik sayılar (bir sayıya bölündüklerinde aynı kalanı veren sayılar; örn. 7 ve 9 sayıları 2 ile bölündüklerinde aynı kalanı, yani 1 kalanını verdiklerinden bu iki sayı 2 modülüne göre eşleşiktir) kuramını inceledi. Daha önce birçok matematikçinin kanıtlamayı başaramadığı kuadratik karşılıklı teoremini ilk kez kanıtladı; bu teoremi denklemlerin özel durumlarına uygulayarak cebir, aritmetik ve geometri kavramlarını bir arada ele almayı ve önemli sonuçlara varmayı başardı. Örneğin, n kenarlı bir düzgün çokgenin çizilmesi problemine, sayılar kuramından yararlanarak, cebirsel bir çözüm yolu buldu. Yalnızca cetvel ve pergel kullanılarak, kenar sayısı 3, 4, 5, 15 (ve bunların iki katı) olan düzgün çokgenlerin çizilebileceğini Eukleides (İÖ y. 300) göstermiş, o günden sonra bu konuda başkaca hiçbir gelişme sağlanamamıştı. Gauss, verilen herhangi bir n sayısı için n kenarlı düzgün çokgenin çizilip çizilemeyeceğine ilişkin koşulu, sayılar kuramından yararlanarak ortaya koydu. Örneğin verilen bir çember içine, yalnızca pergeli ve cetveli kullanarak, 17 kenarlı bir çokgenin çizilebileceğini gösterdi; bu, Eukleides'ten bu yana ilgili konudaki ilk buluştu.

Gauss'un sayılar kuramı alanındaki çalışmalarının cebirsel sayıların modern aritmetik kuramına (cebirsel denklemler kuramı) önemli katkısı oldu. Bu kurama ilişkin ilk

temel adımı oluşturan a ve b tamsayılar olmak üzere $a+b\sqrt{-1}$ biçimindeki karmaşık sayıların aritmetiğini Gauss geliştirdi. Karmaşık sayılar daha önce ancak sezgisel biçimde ortaya konmuş ve kullanılmıştı. *Disquisitiones Arithmeticae*'de, a ve b gerçekte sayılar olmak üzere, $a+b\sqrt{-1}$ biçimindeki karmaşık sayılardan yararlanan Gauss (x,y) düzlemindeki gösterimleri aracılığıyla bu sayıların ayrıntılı bir kuramını oluşturdu (1832).

1 Ocak 1801'de keşfedilen bir gök cismine (sonradan küçük bir gezegen olduğu anlaşılmış ve Ceres olarak adlandırılmıştır) ilişkin gözlemler Gauss'un üstün hesaplama yeteneğinin çok etkileyici bir biçimde ortaya çıkmasını sağladı. Astronomlar, gözden kayboluncaya değin geçen 40 günlük süre içinde gök cismini sürekli izlemişler ama yörüngesini hesaplamayı başaramamışlardı. Gauss, yalnızca üç gözleme dayanarak Ceres'in yörüngesini büyük bir kesinlikle belirledi, bunun sonucu olarak gezegenin gökküredeki yeri 1801 sonlarında ve ertesi yılın ilk aylarında kolaylıkla bulunabildi. Gauss'un bu amaçla geliştirdiği hesaplama tekniği, 1794'te kendisinin bulmuş olduğu ve günümüzde en küçük kareler yöntemi olarak adlandırılan yöntemle dayanıyordu. Bu başarıyla ünü büyük yaygınlık kazanan Gauss, geliştirdiği hesaplama yöntemlerini *Theoria Motus Corporum Coelestium* (1809; Gök cisimlerinin Hareketlerine İlişkin Kuram) adlı yapıtında yayımladı. Günümüzde de geçerliliğini korumakta ve kullanılmakta olan bu kitaptaki yöntemleri bilgisayara uygulamak için birkaç değişiklik yeterli olmaktadır. Aynı başarıyı Pallas küçük gezegeni için de yineleyen Gauss, bu kez Pallas'ın yörüngesinde gezegenlerin etkisiyle oluşan tedirginlikleri de hesaba katarak yöntemini geliştirdi.

Braunschweig dükü Gauss'a sağladığı parasal desteği artırarak sürdürdü. Gauss bu destekten aldığı güvenle Petersburg'dan gelen profesörlük önerisini geri çevirdi. 1807'de Göttingen Üniversitesi'nde astronomi profesörlüğüne ve bu üniversitede yeni kurulan gözlemevinin yöneticiliğine getirilen Gauss yaşamının sonuna değin bu görevleri sürdürdü. 1805'te evlenen Gauss'un eşi dört yıl sonra öldü; ertesi yıl yeniden evlenen Gauss'un bu iki evlilikten üçer çocuğu oldu.

1820'lerde jeodeziye (Yer'in biçiminin ve boyutlarının belirlenmesi) yönelen Gauss, kuramsal araştırmaların yanı sıra alan çalışmaları da yaptı. Ölçümlerdeki doğruluk derecesini yükseltmek amacıyla Güneş ışınlarından yararlanan helyotrop aygıtını icat etti. İstatistiksel dağılım gösteren verilerin uyguladığı normal dağılımı ve bu dağılımı belirleyen (bugün Gauss eğrisi ya da çan eğrisi olarak adlandırılan) eğriyi ortaya koydu. Jeodezi ölçümlerinin sonuçlarından yola çıkarak Yer'in biçiminin belirlenmesi problemi onu yeniden salt kuramsal araştırmalara yöneltti. Bir yüzeyin özelliklerinin yalnızca o yüzey üzerindeki eğrilerin uzunluklarının ölçülmesiyle belirlenebilmesini olanaklı kılan "içkin yüzey kuramı"nı geliştirdi. Öğrencisi Bernhard Riemann'ın bu kuramı genelleştirerek ortaya koyduğu üç ve daha fazla boyutlu uzayların içkin geometrisi, 60 yıl sonra Einstein'ın genel görelilik kuramının matematiksel temelini oluşturmuştur.

Gauss, Eukleidesçi geometrinin doğanın temel bir niteliği olduğu düşüncesini kuşkuyla karşılayan ilk bilim adamlarından biridir. Eukleides'in sistemli olarak kurduğu geometride aksiyom adı verilen bazı temel kabuller vardı ve bütün sistem bu aksiyomlardan mantık yoluyla oluşturulmuştu.

Yorday Bu aksiyomların başlangıçtan beri en çok üzerinde durulmuş, paralellik aksiyomu olarak bilinen ve bir doğruya dışındaki bir noktadan tek bir paralel çizilebileceğini ifade eden aksiyom olmuştur. Bu aksiyomun öteki aksiyomlardan yola çıkılarak elde edilebileceği, bu nedenle de aksiyomlar sisteminden dışlanması gerektiğine inanılmış, ama bu aksiyomu öteki aksiyomlara dayanarak kanıtlanabilir çabaları hep başarısız olmuştur. Paralellik aksiyomunu içermeyen bir geometrinin var olabileceğini gören ilk bilim adamlarından biri olan Gauss böyle bir geometrinin çelişkisiz ve kendi içinde tutarlı olabileceğinin de farkındaydı ama ulaştığı bu devrimci sonuçları, döneminde geçerli olan görüşlere karşı çıkmaktan korktuğu için yayımlamamıştı.

Eukleidesçi olmayan geometriler ilk kez 1830 dolaylarında Macar matematikçi Janos Bolyai ile Rus matematikçi Nikolay Lobachevski tarafından ortaya konduğunda Gauss aynı sonuçlara 30 yıl kadar önce ulaşmış olduğunu belirtti. Özel karmaşık fonksiyonlara ilişkin çalışmalarını da, büyük olasılıkla bunları genel ilkelere dayandıramamış olmasından ötürü yayımlamamış olan Gauss'un bu kuramı, gene onun hesaplama yöntemlerinden yola çıkılarak başka matematikçiler tarafından yıllar boyu süren çalışmalar sonucunda oluşturulabilmiştir.

Kütleçekimi ve magnetizma konularındaki araştırmalarıyla yakından ilişkili olan ve 1840'ta yayımladığı bir makale, modern potansiyel kuramının başlangıcını oluşturmuştur. Ama Gauss'un bu çalışması, öteki bütün yapıtlarında gözlendiği etkinlik düzeyine ulaşamamıştı. Potansiyel kuramı ancak 20. yüzyılın başlarında ve başka ilkelere yola çıkılarak geliştirilebilmiştir.

Örneğin bir akışkanın denge koşullarının bulunması türünden fizik problemlerine matematik yöntemlerini uygularken, Gauss, ekstremumları (maksimum ve minimum değerler) ilişkin ilkelere önemli yer vermiştir. Kılcalık olayının incelenmesi amacıyla ortaya koyduğu matematiksel yöntemler, enerjinin korunumu ilkesinin geliştirilmesine yardımcı olmuştur. 1830'da fizikçi Wilhelm Weber ile birlikte çalışmaya başlayan Gauss, Yer magnetizmasının incelenmesi amacıyla geniş bir ölçüm merkezleri ağına kurulmasını örgütledi. Parasal kaynakları sınırlı olduğu için ancak küçük ölçekli deneyler gerçekleştirebilen Gauss ile Weber'in birlikte yürüttükleri çalışmaların ortaya çıkardığı en önemli sonuç, elektrikli telgrafın geliştirilmesi olmuştur.

Gauss'un çok dindar, aristokrat eğilimli ve tutucu bir kişiliği vardı. Döneminin ilerici siyasal akımlarından hep uzak durmuştu. Olağanüstü sayı belleğine sahip parlak bir aritmetikçi ve usta bir pratik matematikçi olmasının yanı sıra çok büyük bir kuramcı olan Gauss ders vermekten hiç hoşlanmazdı; bu yüzden çok az öğrenci yetiştirdi. Büyük bir hacim tutan yapıtları ölümünden sonra *Carl Friedrich Gauss Werke* (1863-1933, 12 cilt; Carl Friedrich Gauss'un Yapıtları) başlığıyla yayımlanmıştır. Bu yapıtlar arasında ölümünden sonra bulunan ve yeterince yetkin ve eksiksiz olmadığı düşünülmesiyle yaşamında yayımlanmamış olduğu anlaşılan birçok önemli makale de vardır.

Gauss dağılımı bak normal dağılım

Gauss eleme yöntemi, doğrusal ve çok-doğrusal cebirde, bir eşzamanlı doğrusal denklemler sisteminin çözümlerini bulma yöntemi. Bu yöntemde denklemlerden biri

birinci deðişkenc göre (bütün öteki deðişkenler cinsinden) çözülerek geri kalan denklemlerde yerine konur. Böylece, denklem ve deðişken sayısı ilk sistemden bir eksik olan yeni bir sistem elde edilir. Aynı işlem ikinci deðişken için de uygulanır ve bu süreç bilinmeyen tek deðişken olarak sonuncu deðişkeni içeren tek bir denklem kalana değin sürdürülür. Bu son denklemin çözümü, bilinmeyen olarak son iki deðişkeni taşıyan bir önceki denklemin çözümünü olanaklı kılar. Bu işlem verilen sistemdeki bütün bilinmeyen deðişkenlerin değeri bulunana değin sürdürülür.

Gauss yasası, elektrik akısını ve magnetik akıyı tanımlayan fizik yasalarının ortak adı. Elektrik akısına ilişkin Gauss yasası, kapalı bir yüzeyden geçen elektrik akısının bu yüzeyin çevrelediği hacimdeki toplam net elektrik yüküyle orantılı olduğunu ifade eder. Bu yasa tekil elektrik yüklerinin varlığını ve aynı işaretli yüklerin birbirini iteceğini, farklı işaretli yüklerin ise birbirini çekeceğini gösterir.

Magnetik akıya ilişkin Gauss yasası, kapalı bir yüzeyden geçen magnetik akının sıfır olduğunu ifade eder. Bu yasa tekil magnetik kutupların (monopol) var olamayacağı anlamına gelir.

Bu iki yasanın matematiksel ifadesi, deðişen bir elektrik alanının magnetik etkisine ilişkin Ampère yasası ve deðişen bir magnetik alanın elektrikselsel etkisine ilişkin Faraday indüklemeye yasası, birleşik elektromagnetizma kuramının temeli olan ve Maxwell denklemleri(*) olarak bilinen denklem takımını oluşturur.

Gautama, Siddhartha bak. Buda

Gautier D'ARRAS (ö. 1185), ilk Fransız romans yazarlarından. Çağdaşı Chrétien de Troyes'un yazarlıkta eriştiği ustalık ve derinlikten yoksundu, ama insan eyleminin önemini ve bunun ruhsal temellerini vurgulayan yapıtları serüven romanı (*roman d'aventure*) türünü büyük ölçüde etkiledi. Flandre kontu Alsace'lı Philippe'in hizmetine girdi. 1160-85 arasındaki birçok beratta adı geçer. 1176-78 arasında Champagne'lı Marie ve Blois'lu V. Thibaud için Bizans imparatoru Herakleios'un efsanevi yaşamını konu alan romansı *Eracle*'ı yazmaya başladı ama yapıtı ancak 1179-81 arasında Hainaut'lu V. Baudouin'e sunabildiği sanılır. Bir Breton romansı olan *Ille et Galeron*, I. Friedrich'in (Barbarossa) karısı Viyanalı Beatrix için yazılmıştı.

Gautier DE METZ, GAUTHIER DE MÉS EN LOHERAINS olarak da bilinir (ü. 13. yy), Fransız şair ve rahip. Honorius Inclusus tarafından yazılmış *Imago mundi* (Dünyanın Aynası) adlı Latince ortaçağ metnine dayanan ve evrenle ilişkili bilgiler içeren *L'Image du monde* (*Mappemonde*, y. 1246; Dünyanın Aynası) adlı yapıtın yazarı olduğu sanılır. Dünyanın yaratılışı, coğrafya ve astronomi konularında gerçek olaylar kadar hayal ürünü açıklamalara da yer veren Gautier'nin şiiri, ortaçağa özgü birkaç "ansiklopedik" yapıttan biridir. Ortaçağ boyunca çeşitli dillere çevrilen ve pek çok yazması özenle resimlendirilen bu sözde bilimsel şiirde canavarlar, hazineler ve uzak ülkeler anlatılır.

Gautier, Hubert (d. 21 Ağustos 1660, Nîmes - ö. 27 Eylül 1737, Paris, Fransa), köprü yapımına ilişkin ilk kitabın yazarı olan Fransız mühendis ve bilim adamı.

Önceleri cerrahlık eden Gautier, daha sonra matematik, ardından da mühendislik alanlarında çalıştı ve Languedoc ilinde 28 yıl mühendislik yaptı. 1716'da köprü ve yol müfettişliğine atandı ve aynı yıl, 70 yıl süreyle köprü yapımıcılığının temel başvuru kitabı durumuna gelen Köprüler Üzerine İnceleme adlı yapıtını yayımladı.

Gautier, (Émile-Théodore-) Léon (d. 8 Ağustos 1832, Le Havre - ö. 25 Ağustos 1897, Paris, Fransa), edebiyat tarihçisi. Özellikle *Chanson de Roland* (1872; Roland'ın Şarkısı) çevirisi ve eleştirisi, ayrıca *chanson de geste*(*) üzerine araştırmalarıyla erken dönem Fransız edebiyatına yeniden ilgi duyulmasını sağlamıştır.

Gautier 1859'da Paris'te imparatorluk arşivlerinin Haute-Marne ili (*département*) arşivinin sorumlusu oldu. 1852-55 arasında öğrenim gördüğü École des Chartres'da eski yazı profesörü oldu (1871). 1887'de Edebiyat ve Yazılar Akademisi üyeliğine seçildi. 1893'te ulusal arşivin tarih bölümü yöneticisi oldu. Yapıtlarından *Les Épopées françaises* (1886-88, 3 cilt; Fransız Destanları) bir *chanson de geste* kaynakçası da içerir.

Gautier, Théophile, lakabı İYİ THÉO. Fransızca LE BON THÉO (d. 31 Ağustos 1811, Tarbes - ö. 23 Ekim 1872, Neuilly-sur-Seine, Fransa), şair, romancı, eleştirmen ve gazeteci. Fransız edebiyatında erken romantik dönemden 19. yüzyılın sonlarında gelişen estetikçilik ve doğalcılık akımlarına geçişte büyük etkisi olmuştur.

Théophile Gautier, Jean-Baptiste Clésinger'nin siyah mumboya portre çalışması, 1853; Versailles ve Trianon Ulusal Müzesi
Cliché Musées Nationaux, Paris

Yaşamının büyük bölümünü Paris'te geçirdi. Collège de Charlemagne'da karşılaştığı Gérard de Nerval ile yaşam boyu süren bir dostluk kurdu. Resim öğrenimi gördü, ama çok geçmeden asıl uğraşının şiir olması gerektiğine karar verdi. Romantik akıma yakınlık duyarak Victor Hugo'nun *Hernani* adlı oyununun 1830'daki ilk sahnelenişini izleyen tartışmalara katıldı. *Histoire du Romantisme*'de (ös 1874; *Romantizmin Tarihi*, 1967, 1975) bu dönemi oldukça eğlenceli bir biçimde anlattı. *Portraits contemporains*'de (ös 1874; *Çağdaş Portreler*) ise dostu Honoré de Balzac'ın eşsiz bir portresini çizdi. *Les Jeunes-France*'da (1833; Genç Fransa) başka romantikler kadar kendi aşırılıklarını da yerd. *Les Grotesques*'te (1834-36) romantik dönemden önce yazmış, adları az bilinen ama bireysellikleri ile romantizmin habercisi sayılan yazarlara yer verdi.

Gautier'nin ilk şiirleri 1830'da yayımlanmaya başladı. Bir büyücünün eline düşen genç bir ressamı konu edinen *Albertus* adlı uzun anlatı şiirini 1832'de yayımladı. Gene bu tarihlerde romantizm öğretilerinden vazgeçerek "sanat için sanat" (*l'art pour l'art*) ilkesini savunmaya başladı. *Albertus*

un öndeyişiyile *Mademoiselle de Maupin* (1835) adlı romanında açıkladığı görüşlerinde geleneksel ahlaki reddederdek güzelin bağımsızlığını vurgulaması, edebiyat çevrelerinde büyük çalkantılara yol açtı.

Gautier 1840 yılının beş ayını İspanya'da geçirdi; bu ülkenin ve insanlarının renkliliğinden esinlenerek en iyi şiirlerinin bazılarını içeren *España* (1845; İspanya) ile düzyazılardan oluşan *Voyage en Espagne*'i (1845; İspanya'ya Yolculuk) yazdı. Bu geziden sonra kendisi, iki metresi, üç çocuğu ve iki kız kardeşinin geçimini sağlamak amacıyla sürdürdüğü gazetecilik mesleğinin başkısından kurtulmak için sık sık yolculuğa çıkması gerektiğini anladı. 1836'dan 1855'e değin *La Presse* ve *Le Moniteur Universel* gazetelerine haftalık yazılar yazdı; 1851'de *Revue de Paris*'nin ve 1856'da *L'Artiste*'in yayın yönetmeni oldu. 1854'te *Constantinople* (*İstanbul*, 1972) adlı yapıtı yayımlandı. Bu arada başka birçok dergi ve gazetede de yazdı. Gautier sık sık yaşam koşullarından yakınırı; gazeteciliğin şiire ayırmak istediği yaratıcı gücünü tükettiğine inanıyordu.

Gezileri, özellikle de Yunanistan yolculuğu Gautier'nin sanat kuramını ve klasik biçimlere duyduğu hayranlığı güçlendirdi. Sanatın kişisel olmaması, ahlak dersleri verme zorunluluğundan bağımsız olması gerektiğini düşünüyordu. Sanatçı biçimde kusursuzluğa ulaşmayı amaçlamalıydı. Gautier bir resim ya da bir başka sanat yapıtı karşısındaki kesin izlenimlerini kaydederek "sanatın dönüştürülmesi" (*transposition d'art*) adını verdiği bir şiir tekniği geliştirdi. *Émaux et camées*'de (1852; Mine ve Kama-yö) topladığı incelikli şiirlerinde bu tekniği uyguladı. Kitap Théodore de Banville ve Leconte de Lisle gibi başka estetikçilere yeni ufuklar açtı. Charles Baudelaire ise *Les Fleurs du mal*'in (*Kötülük Çiçekleri*) ithaf bölümünde Gautier'ye duyduğu saygıyı dile getirdi.

Gautier'nin şiirselliği ve hayal gücü, düzyazılarına da yansdı. Düzyazılarında eski Pompei ve Mısır'ı çağrıştıran bölümlere yer verdi; *La Mort amoureuse*, *Avatar* (1857; Ölü Aşık Avatar) gibi doğaüstü öyküler yazdı. Edebi yapıtları olağanüstü başarılıydı. Ama bazı bölümleri *Les Beaux-Arts en Europe* (1855; Avrupa'da Güzel Sanatlar) ve *Histoire de l'art dramatique en France depuis vingt-cinq ans*'da (1858-59, 6 cilt; Fransa'da Tiyatronun 25 Yıllık Tarihi) yeniden yayımlanan sanat ve tiyatro eleştirileri bile ünlenmesine yetti. Hâfâ eşsiz bir bale eleştirmeni sayılan Gautier, çeşitli oyunlardan başka Vernoy de Saint-Georges ile birlikte *Giselle* balesinin metnini de yazmıştı.

Çağdaşı olan birçok seçkin edebiyatçı Gautier'ye büyük saygı duyardı. Bunların arasında Flaubert, Saint-Beuve, Goncourt Kardeşler, Banville ve Baudelaire de vardı. Yaşamının son yıllarında Gautier ile dost olan Prens Mathilde ise ona, geçim sıkıntılarını hafifletmek için, karşılığında çalışmasının gerekmediği dolgun ücretli bir kütüphanecilik işi vermişti.

Gautsch von Frankenthurn, Paul, Baron (d. 26 Şubat 1851, Döbling - ö. 20 Nisan 1918, Viyana, Avusturya), üç kez başbakanlık yapan Avusturyalı devlet adamı.

Viyana Üniversitesi'ni bitiren Gautsch 1874'te imparatorluğun Eğitim Bakanlığı'na girdi. 1885-93 arasında Taaffe ve 1895-97 arasında da Badeni kabinelerinde Avusturya eğitim bakanı olarak görev yaptı. Baden'in düşmesinden sonra (Kasım 1897'de) başbakanlığa atandı. Bohemya ve Morav-

ya'da  ek eyi resm i kurumlarda Almanca-ya eşit konuma getiren düzenlemelerle ilgili reform önerisinin sonu su kalmazı  zerine Mart 1898'de istifa etti.

Gautsch 1 Ocak 1905'te yeniden başbakanlık görevine çağrıldı. Ama bu kez de oy hakkı tartışmaları nedeniyle istifa etti (Mayıs 1906). Haziran 1911'de bir kez daha göreve çağrıldı; üçüncü ba bakanlığı da birkaç ay sonra son buldu. İmparator I. Franz Joseph'in ölümüne değin tahtın en güvenilir yanda larından biri oldu.

Gavarni, Paul, asıl adı GUILLAUME-SULPICE CHEVALIER (d. 13 Ocak 1804, Paris -  . 24 Kasım 1866, Paris), Fransız ressam ve ta  baskı ustası. Yaptıkları  nl   a da ı Daumier' ninkiler kadar etkileyici olmasa da, içerdikleri zekice buluşlar, ince gözlemler ve döneminin yaşam biçimini yansıtan özellikleriyle önem   ır. Gavarni, Daumier'den farklı olarak, siyasal içerikli karikatürler yapmamıştır.

1830'larda gündelik yaşam sahnelerini betimlediği yaptıklarını yayımlamaya başladı ve Balzac gibi yazarların övgüsünü kazanarak  n yaptı. 1833'te yayımlamaya ba ladığı *Journal des gens du monde*'u ancak 18 sayı çıkarabildi; borçları nedeniyle 1835'te yaklaşık bir yıl hapis yattı. 1839-46 arasında "Yosmalar", "Hamallar" ve "Kadın Dalavereleri" gibi ünlü dizilerini yayımladı. 1845 dolaylarında ammesini yitirmesinden ve bu sıralarda evlenmesinden sonra üslubu de i ti, daha ciddi ve incelikli bir görünüm aldı. İnsan doğasını daha derinden kavrayan bir yaklaşımın zenginle tirdi i Gavarni'nin bu döneme ait çalışmaları, genellikle acı bir yaşam felsefesinin damgasını taşır. 1847'de Londra'ya giden Gavarni, orada yoksul insanların yaşamını gözleyerek en ilginç yaptılardan bazısını gerçekleştirdi. 1849'da İskoçya'yı dola tı ve çeşitli yayınlar için birçok resim hazırladı. Paris'e döndükten sonra daha çok suluboyayla çalıştı. 1851'de, uzun süredir kendisine hayranlık duyan Goncourt Kardeşler'le tanıştı. Goncourt'ların hazırladığı *Gavarni: L'Homme et l' uvre* (Gavarni: Ki ili i ve Yaptıkları) adlı kitap 1873'te yayımlandı. Bu arada Gavarni yeniden ta  baskılar yapmaya başladı ve *Paris* dergisinde "Maskeler ve Yüzler" adlı büyük bir dizi yayımladı. Ölümünden önce aside yedirme ve ta  baskı üzerinde çalışıyor ve elektrikle oymabaskı yapmayı deniyordu. J. Armelhaut ve E. Bocher'in *L'Oeuvre de Gavarni, catalogue raisonn * (1873; Gavarni'nin Toplu Yaptıkları, Açıklamalı Bir Katalog) adlı kitabında Gavarni'nin yaklaşık 8 bin resminin listesi verilmiştir.

Gavarnie, Fransa'da Midi-Pyr n es planlama bölgesine ba lı (*r gion de programme*) Hautes-Pyr n es ilinde (*d partement*) da  köyü ve vadi. Pireneler'in orta kesiminde, Fransa-İspanya sınırının ve doğal bir amfiteyatro görünümündeki Gavarnie Buzyala ı na giden yol üzerinde yer alır. Pau İrma ı vadisinde ve deniz düzeyinden 1.357 m yükseklikte kurulu olan Gavarnie köyü, ortaçağda, Hristiyanlığın başlıca kutsal yerlerinden biri olan İspanya'nın kuzeybatısındaki Santiago de Compostela'ya giden hacıların mola yeri ydi.

Köyün 4 km güneyine d  en Gavarnie Buzyala ını, 19. yüzyıl Fransız yazar Victor Hugo "hem da , hem duvar... doğanın Colosseum'u" biçiminde betimlemi tir. Tabandan yükselen, buzullarla a ındırılmı  kayaa duvarları 1.500 m'ye ulaşan buzyala ı,    belirgin sekiden oluşur. Sekilerin sarp yüzeyleri kar ve buzla kaplı dik yamaçlarla yukarıya çıkar. Buzyala ının doğusundaki

Grande  a layanı 427 m yüksekten dökülür.

Daha yukarıda Fransa-İspanya sınırındaki sırtların 3.350 m'ye ulaşan dorukları yükse- lir. Yörenin bir başka ilginç yüzey şekli olan

Gavarnie Vadisindeki bir patikadan Gavarnie Buzyala ının görünüşü, Fransa F. Jalen - TOP

Br che de Roland adlı derin yanğın yakınındaki Casteret Ma arasında donmuş bir yeraltı akarsuyu vardır. Nüfus (1982) 115.

Gavazzi, Alessandro (d. 21 Mart 1809, Bologna -  . 9 Ocak 1899, Roma, İtalya Krallığı), İtalyan birliğini sağlamaya yönelik Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketi sırasında etkili olan dinsel ve siyasal reformcu. Papalığın toplumsal sorunlar ve İtalyan birliği karşısındaki umursamaz tutumuna karşı çıkmıştır.

Gavazzi 1825'te ke i  oldu ve Napoli'deki Barnaba ı tarıkata katıldı. 1829'da burada retorik profesörü oldu. Liberal görüşleri yüzünden 1840'ta Roma'da daha alt bir göreve getirildi. Fransızların Roma'yı ele geçirmesinden sonra ülkesinden ayrıldı. İngiltere, İskoçya ve Kuzey Amerika'da *Gavazzi Free Word* (Gavazzi  zg r Söz) dergisi aracılığıyla papazlara ve Cizvitlere karşı bir kampanya yürüttü.

Ders vermek amacıyla Kuzey Amerika'ya yaptığı bir yolculuk sırasında 6 Haziran 1853'te koyu Katolik Qu bec'teki konuşması üzerine çıkan kar ı ıklık askeri birliklerce bastırıldı.    gün sonra Montreal konuşması sırasında da bir karşı gösteri düzenlendi. Gene askerlerden yardım istendi; bu kez göstericilere ateş a ın birlikler 11 kişiyi öldürdü. Gavazzi Ayaklanmaları olarak bilinen bu olaylar Kanada'daki dinsel kar ı lıkları daha da artırdı. Hincks-Morin yönetimi, bu olaylar karşısındaki tutumu nedeniyle ele tirildi.

Gavazzi İngiltere'de bulunduğu sırada (1855) Evanjelik Kilise'ye katıldı ve Londra'daki İtalyan Protestanların  rg tleerek onların önderi oldu. 1860'ta İtalya'ya döndü, Garibaldi'nin orduunda papaz olarak çalıştı. 1870'te İtalya  zg r Kilisesi'nin başkanı oldu, dağınık cemaatleri  zg r Kiliseler Birliği içinde topladı. 1875'te Roma'da  zg r Kilise'ye bağlı bir okul kurdu. Burada apolojetik ve polemik dersleri yanında dinsel   retirler ile ilgili kuramsal

tartışmaları yürüttü. Protestanlar ile Katolikler arasında süregelen tartışmalardan kaçınarak, Hristiyanlığı başlangıçtaki sadeli ine kavu turmayı savundu.

Gaveston, Piers, CORNWALL KONTU (d. y. 1284 -  . 19 Haziran 1312, Warwick yakınları, İngiltere), İngiltere kralı II. Edward'a yakınlığı yüzünden baronların düşmanlığını kazanarak idam edilen kral naibi.

Gaskonyalı bir   valyenin oğluydu. I. Edward'ın sarayında kralın oğlu Edward'la birlikte yeti ti. Güçlü, becerikli ve ihtirash birisi olan Gaveston'ın genç Edward üzerinde büyük nüfuzu olması 1307'nin başlarında kral tarafından İngiltere'den sürülmesine yol açtı. Ama birkaç ay sonra, I. Edward'ın ölümü  zerine Gaveston Temmuz 1307'de geri döndü ve II. Edward'ın ba danı manı oldu. Edward, Gaveston'ı Cornwall kontu yaparak ona toprak ve para ba ıladı. Gaveston, Gloucester kontu Gilbert de Clare'in ( . 1295) kızı, Edward'ın ise yeğeni olan Margaret ile evlenerek servetini artırdı ve konumunu daha da güçlendirdi. Edward 1308'de kısa süre için Fransa'ya gittiğinde Gaveston kral naibi sıfatıyla ülkenin yönetimini üstlendi. Aynı yıl  ubat ayında Edward'ın ta  giyme töreninde önemli görevler üstlendi. Bütün bu gelişmeler, baronların Gaveston'a   ke ve kıskançlık duymasına yol açtı. Edward, Gaveston'ın ülke dışına sürülmesini isteyen baronların baskısı karşısında, onu kral naibi olarak İrlanda'ya göndermek zorunda kaldı.

Gaveston İrlanda'da yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra Temmuz 1309'da Edward tarafından geri çağrıldı. Ama Gaveston eskisinden daha da pervasız bir tutum içine girince, baronlarla arasındaki  eki me çok geçmeden yeniden başladı. Edward 1311'de, yönetmelikler çıkarma yetkisi olan 21 barondan (*lord ordainer*) oluşan bir komitenin seçilmesini ve onların hazırladığı "Yönetmelikler"i kabul etmek zorunda kaldı. Baronların bu belgede sıraladıkları talepler arasında Gaveston'ın yurt dışına sürülmesi de vardı. Bunun  zerine Flandre'a çekilen Gaveston 1311'in sonunda gizlice İngiltere'ye döndü. Kral Gaveston'a eski konumunu iade edince baronlar silaha sarıldılar. Bu kez kralın da yalnız bıraktığı Gaveston Mayıs 1312'de Scarborough'da Pembroke kontu Aymer de Valence'a teslim oldu ve Oxfordshire'daki Deddington'a götürüldü. Orada Warwick kontu Guy de Beauchamp tarafından teslim alındıktan sonra Warwick  atosu'na g t r ler k Warwick yakınlarındaki Blacklow Hill'de boynu vurularak idam edildi. Kralın buyru uyla 1315'te Hertfordshire'daki King's Langley'de büyük bir törenle gömüldü.

G vle, İsveç'in ortadoğu kesiminde, G vleborg ilinin (*l n*) merkezi kent ve liman. Stockholm' n kuzeybatısında, Botni K rfesindeki k  k bir koyda yer alır. Stockholm' n kuzeybatısına d  er. Tarihte daha 8. yüzyılda adından söz edilmesine karşın, ancak 1446'da tüzel kimlik kazanabildi. Büyük yangınlar yüzünden birkaç kez yıkıma uğradı. Önceleri bir balıkçı k y yken, zamanla gelişerek Norrland'ın ve demir  ıkarılan Bergslagen bölgesinin kuzey kesiminin merkezi ve ihracat kenti durumuna geldi. Başlıca sanayi ürünleri deri, porselen eşya ve ka ıttır; ayrıca bir tersanesi vardır. 16. yüzyıldan kalma  ato ile 18. yüzyıldan kalma adliye sarayını korunarak anarlmı tır.

Gävle'nin yakınındaki Furuvik, gözde bir dinlenme ve eğlence merkezidir. Güneydoğusundaki Järvsta'da ise bir Viking mezar-

Gävle'de 18. yüzyıldan kalma adliye sarayı, İsveç
T. Lundberg - Osman Agency

lığı bulunur. Nüfus (1984 tah.) belediye, 87.671.

Gävleborg, İsveç'in ortadoğu kesiminde, Botni Körfezi kıyısında il (*län*). Yüzölçümü 18.191 km²'dir. Tarihî yönetim bölgelerinden (*landskap*) Gästrikland'ın tümünü, Hälsingland'ın çoğunu, Dalarna'nın ise küçük bir bölümünü içine alır. Kıyı boyunca alçak ve düz olan toprakları iç kesimlerdeki ormanlık bölgeye doğru yükselir. İlden geçen ve ulaşım elverişli olmayan Ljusnan, Voxnan, Jädraån, Gävleån ve Dalälven ırmaklarından elektrik enerjisi elde edilir. İlde tahıl ve patates üretilmesine, bir miktar da hayvan yetiştirilmesine karşın tarımsal etkinlikler çok önemli değildir. Kıyı şeridinde ve özellikle il merkezi Gävle'de sanayi gelişmiştir. Kağıt ve kumaş üretiminin yanı sıra kerestecilik ve bıçkıcılık da önemlidir. 1860'tan bu yana bir çelik tesisi bulunan Sandviken'de kerestecilik de gelişmiştir. İldeki öteki kentler, Söderhamn, Bollnäs ve Hudiksvall'dır. Nüfus (1991 tah.) 289.294.

gavot, 17. ve 18. yüzyıllarda Fransa ve İngiltere saraylarında moda olan öpüşmeli, canlı bir köylü dansı. Fransa'nın güneydoğusundaki Dauphiné ilindeki Gap bölgesi yerli halkından (Gavotlar) kaynaklandığı söylenir. Gavot saray salonlarında, bir halka oluşturularak *branle* dansından uyar-

"Gavot", Breton folk adlı kütüphane
Randolph Caldecott'ın bir çizimi
Victoria and Albert Museum, Londra

Janan sekmeli adımlarla yapıldı. Çiftler ikili doğaçlamalar yapar, bu ikili danslarını eşlerini öperek tamamlarlardı. Sonraları dansın figürleri giderek resmîleşti; öpücüklerin yerini de eşlerin karşılıklı verdikleri çiçekler aldı.

Bir süitte gavot, *galanteries* adlı zorunlu olmayan ikincil bölümler arasında yer alır.

Üç ses partili olan bestesi, önceki 3'lik ritimde yazılır ama sonraki iki vurgusuz vuruşu korur. İkinci bölüm bir müzet, yani pastoral bir ezgidir.

Gavra Tepesi, Irak'ın Nineva ilindeki (*muhafaza*) Ninive kenti yakınında, Dicle Irmağının doğusunda yer alan tarihî yerleşme. 1931-38 arasında Pennsylvania Üniversitesi'nin yaptığı kazılar sonucunda, Halaf Döneminden (İÖ y. 5050-4300) İÖ 2. binyıl ortalarına değin sürekli oturulduğu saptanan yerleşme, Mezopotamya'nın kuzeyinde gelişen bir kültür evresi olan Gavra Dönemine (İÖ y. 3500 y. 2900) adını vermiştir. Gavra Dönemi öncesinde yerleşmenin, Mezopotamya'nın güneyindeki Ubeyd kültürü (İÖ y. 5200 - y. 3500) etkisinde olduğu izlenmektedir. Örneğin Gavra'da bulunan, duvarları gömme ayaklar ve girintilerle bezenmiş yapı türünün en eski örneğini oluşturan Ubeyd kökenli bir tapınak, yüzyıllar boyunca Mezopotamya'da egemen olan tapınak türünün ilk örneği sayılır. Gavra Tepesi yerleşmesi, eski Kalkolitik tarım köylerinden (damga mühürlerin, ilk metal aletlerin yapıldığı, kerpiç evlerin yanında anıtsal yapıların da bulunduğu) daha karmaşık yerleşmelere geçiş simgeleri. Yazının, Gavra Dönemi sonlarında Güney Mezopotamya'da bulunmuş olmasına karşın, Gavra Tepesi yerleşmesine ulaşması çok sonra olmuştur. İÖ 1700'lerde Semitik olmayan kavimlerle Hurriler istila edene değin yörede bir değişim gerçekleşmemiştir.

Gavrilo, asıl adı GAVRILLO DOZIĆ ya da DOZITCH (d. 17 Mayıs 1881, Morača, Karadağ - ö. 7 Mayıs 1950, Belgrad), Sırp Ortodoks Kilisesi patriği (1938-50). II. Dünya Savaşı sırasında Nazilere karşı direnmiş ve savaştan sonra bir süre komünistlerle işbirliği yapmıştır.

Sırbistan'daki Prizren ile Atina ve İstanbul'da öğrenim gördü. 1910'da Peć piskoposu, 1920'de de Crna Gora (Karadağ) ve Primorje (Littoral) metropoliti oldu. Piskoposların yaptığı gizli oylamada 59 oydan 50'sini alarak 24 Temmuz 1937'de Patrik Varnava'nın ölümünden beri boş bulunan Sırp Ortodoks Kilisesi patriğine seçildi. 21 Şubat 1938'de görevine başladı.

27 Mart 1941'de Mihver yanlısı hükümetin devrilmesiyle sonuçlanan darbeye katıldı. Aynı yıl Almanlar Yugoslavya'ya girince ülkesini terk etmeyen Gavrilo tutuklandı; önce çeşitli manastırlara, sonra da Dachau toplama kampına gönderildi. 30 Nisan 1945'te ABD ordusuna kurtarıldı; bir süre Roma'da yaşadıkten sonra Kasım 1946'da Belgrad'a döndü. Aralık 1946'da Belgrad'da toplanan Tüm-Slav Halkları Kongresi'nde bir konuşma yaptı. Bir yıl sonra Ortodoks din adamlarını hükümetle işbirliği yapmaya çağırırsa da, sonradan Yugoslavya Komünist Partisi'nin desteklediği Sırbistan Papazlar Birliği'ni tanımayı reddetti. Temmuz 1948'de Metropolit Üsküplü Josip'le birlikte, Moskova'da yapılan Ortodoks Kiliseler Kongresi'ne katıldı. Ama Moskova ve Tüm-Rusya patriğinin dünyadaki bütün Ortodoks kiliselerinin başı olarak tanınmasına karşı çıktı.

Gâvur Dağı, DÜMLÜ DAĞI olarak da bilinir, Doğu Anadolu Bölgesi'nde dağ. Erzurum Ovasının kuzeyinde yer alır. En yüksek noktası Dümlü Dağının 3.169 m'ye erişen doruğudur.

Yüksek olmasına karşın üst kesimlerinde geniş dalgalı düzlükler yer alır. Burada Neojen Bölümüne (y. 26-2,5 milyon yıl önce) ait lavlarla daha yeni olan andezit ve bazalt gibi püskürük kayalar yaygın bir örtü

oluşturur. Dağın günümüzdeki biçimini almasında tektonik hareketlerin yol açtığı yükselmeler etkili olmuştur. Aynı tektonik hareketler sonucunda güneydeki Erzurum Ovası çökerken Gâvur Dağı yükselmiş, ayrıca yüksek yüzeyler ve kırık (fay) diklikleri oluşmuştur. Gâvur Dağı ile Erzurum-Tortum karayolunun geçtiği oluk arasındaki kırık dikliklerinin eteklerinden sıcak ve soğuk madensuyu kaynakları çıkar. Ünlü Soğuk Çermik bunlardan biridir.

Orman örtüsü büyük ölçüde tahrip olmuştur. Özellikle volkanik plato alanlarında çayırlar yaygındır. Genellikle haziran sonunda kar örtüsünün kalkmasıyla yeşermeye başlayan bu Alp tipi çayırlarda temmuz başından ilk kar düşene değin hayvan sürüleri otlatılır.

Gâvur Dağının güneydoğu, güney ve batı yamaçlarından doğan sular Karasu Irmağı aracılığıyla Basra Körfezine, kuzeydoğusundan kaynaklanan sular ise Tortum Çayının karıştığı Çoruh Irmağı aracılığıyla Karadeniz'e ulaşır.

Gâvurini Mağarası, DIM MAĞARASI olarak da bilinir. Akdeniz Bölgesi'nde, Antalya ilinin Alanya ilçesine bağlı Yaylalı köyü yakınlarında mağara. Cebireis Dağının batısında, Dim Çayı vadisinde Permiyen Döneme (y. 280-225 milyon yıl önce) ait

Gâvurini Mağarasında diktiler, Alanya, Antalya
Nun Güldal

dolomitli kalkerler içinde oluşmuştur. Uzunluğu 357 m'dir. Giriş bölümünde eski yerleşimlerin izlerine rastlanmasına karşın, henüz arkeolojik açıdan araştırılmamıştır. Turizm değeri yüksek olan Gâvurini Mağarası'nda ilk mağarabilim (speleoloji) araştırması 1982'de MTA Temel Araştırmalar Dairesi Mağara Araştırma Grubu tarafından yapılmıştır.

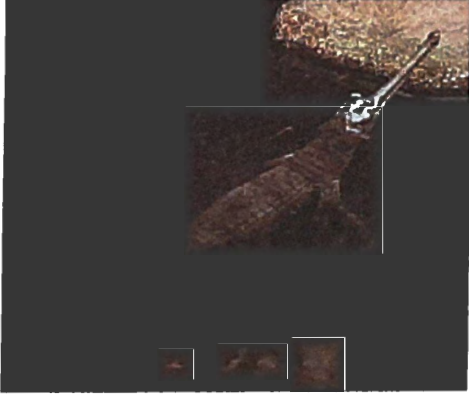
Gâvurkale, Ankara'nın 60 km güneyinde, Dereköy'ün 2,5 km doğusunda, Hititlerden kalma kaya kabartması ve ören yeri. G. Perrot ile E. Guillaume tarafından bulunmuş, Hans H. von der Osten ise 1930'da yörede kazılar yapmıştır.

Gâvurkale'de, kiklop duvar tekniğiyle yapılmış bir oda bulunmuştur. Eni 3 m, boyu 4,65 m, yüksekliği 3,25 m olan bu odaya bir tören yolundan geçilerek ulaşılır. Bazı araştırmacılar, odanın bir kral mezarı olduğunu, bazıları da mezardan çok, değişik amaçlarla kullanılmış dinsel bir yapı olduğunu öne sürmüşlerdir.

Yöredeki tepenin güney yamacındaki kaya kabartmasının yüksekliği 16 m'dir.

Kabartmada, doğal insan boyutlarından çok daha büyük iki erkek figürü ile tahtta oturan bir tanrıça figürü yer alır. Bunların kimliği tam olarak bilinmemekle birlikte, tahtta oturan tanrıça figürünün odanın ek-seni üzerinde yer alması, kabartmanın oda ile ilişkili olduğunu ve onunla aynı çağda yapıldığını düşündürmektedir.

gavyal (*Gavialis gangeticus*), *Crocodylia* takımının *Gavialidae* familyasının tek türü olan uzun çeneli sürüngen; aynı takımın *Alligatoridae* familyasından alligatorların ve *Crocodylidae* familyasından timsahların yakın akrabası olduğu halde ayrı bir familya içinde sınıflandırılır. Hindistan'ın kuzeyindeki ırmaklarda yaşayan gavyal, takımın öbür üyeleri gibi kelerlere benzer; yalnız,

Gavyal (*Gavialis gangeticus*)
E. R. Degginger

keskin dişlerle donatılmış çok ince ve uzun çeneleriyle öbür akrabalarından ayrılır. Genellikle 4-5 m uzunluğunda olan bu sürüngen, temel besini olan balıkları yakalamak için çenesini hızla iki yana savurur; insanlara saldırmaz, ama gömme töreniyle Ganj Irmağına atılan ölüleri yemekten de geri kalmaz. Üreme mevsiminde dişi gavyal kendi hazırladığı yuvanın içine sert kabuklu yumurtalar bırakır.

Asya'nın güneydoğusunda yaşayan yalancı gavyal (*Tomistoma schlegelii*) gavyala çok benzetmesine karşın timsahlarla birlikte *Crocodylidae* familyası içinde sınıflandırılır.

Gawain, Arthur efsanesi(*) kahramanlarından, Kral Arthur'un yeğeni ve sadık şövalyesi. Öykülerin en eskilerinde adı geçen ve bütün şövalyelerin kendisine göre değerlendirildiği kusursuz şövalyeliği temsil eder. Monmouth'lu Geoffrey'nin *Historia regum Britanniae* (y. 1136; Britanya Kralları'nın Tarihi) adlı yapıtında Gawain (Walgainus) Arthur'un elçisi olarak Roma'ya gider; adı da İtalya'daki Modena Katedrali'nin 12. yüzyıldan kalma başkemerindeki bir figürün üstüne "Galvagnus" biçiminde kazılıdır. Chrétien de Troyes'un 12. yüzyıl manzum romanslarında Gawain artık başkahraman değildir, ama gene de başlıca kişiler arasında yer alan olağanüstü güçlü bir şövalyedir. Bu romanslarda, aşkından güç alan Lancelot ve Tanrı'dan aldığı güçle Kutsal Kâse'yi(*) bulan Perceval onu geride bırakır.

Kutsal Kâse temasının Arthur romanslarının önemli bir ögesi olmaya başlamasından sonra Gawain Vulgata ya da *Lancelot* (y. 1225) zinciri olarak bilinen düzyazı romanslarda ideal şövalye olmaktan çıkar. Özellikle *Queste del Saint Graal*'de (Kutsal Kâse'yi Arayış) Kâse'nin tinsel anlamını kavrayamaz; Tanrı'dan yardım istemek yerine kendi gücüne dayanır ve arayışı başarısızlıkla sonuçlanır. Bu karakter bozulması sonraki romanslarda daha da belirginleşir. Örneğin *Tristan*'da kadınlara kaba davranan, ihanet dolu biri olarak çizilir. Karakterin

bu kötü yanları Sir Thomas Malory'nin yaklaşık 1470'te yazdığı *Le Morte D'Arthur* (1485; *Arthur'un Ölümü*, 1948) adlı yapıtıyla İngiliz okuyuculara da aktarılmıştır.

Bununla birlikte Gawain Orta İngiliz şairinde yürekli ve sadık bir şövalye olarak ele alınır. En önemli macerası ise *Sir Gawayne and the Grene Knight* (Sir Gawayne ve Yeşil Şövalye) adlı yazarı bilinmeyen bir 14. yüzyıl şairindedir. İki kişinin karşılıklı kafa kesmek üzere addıya girdikleri bu öykü daha eski kaynaklara dayanır.

Çeşitli romanslarda ve Malory'nin yapıtında Gawain'in gücü, güneşin batışıyla birlikte zayıflar ve yok olur. Sir John Rhys, *Studies in the Arthurian Legend* (1891; *Arthur Efsanesi Üzerine İncelemeler*) adlı kitabında Kelt mitolojisindeki Güneş Tanrısı Gwalchmei ile Gawain arasında ilişki kurar. Geoffrey'nin *Historia*'sının Galce çevirisinde de Gawain bu tanrıyla özdeşleştirilmiştir.

Gawler Sıradagları, Güney Avustralya'da Eyre Yarımadasının kuzey kesiminde doğu-batı doğrultusunda uzanan dağlar ve tepeler. Gardner Gölünün güneyinde 160 km boyunca uzanır. Batıdaki Nukey Bluff'da yüksekliği 475 m'ye ulaşır. İlk kez 1839'da Avrupalı kâşif Edward John Eyre'in saptadığı dağlara yerel vali George Gawler'in adı verilmiştir. Dağları kaplayan fundalıklar hayvancılığı sınırlar. Middle-back Sıradagları olarak bilinen doğu kesiminde, 20. yüzyılın başlarından bu yana zengin demir cevheri yatakları işletilmektedir. Yerlilere ait eski bir taşocagının bulunduğu Yantanabie Sır Alanı ile porfir dikitleriyle ünlü Yardea Ulusal Alanı da bu bölgededir.

Gay, John (d. 30 Haziran 1685, Barnstaple, Devon - ö. 4 Aralık 1732, Londra, İngiltere), İngiliz şair ve oyun yazarı. Teknik olgunlukla yumuşak bir yergiye bir araya getirdiği *The Beggar's Opera* (Dilenci Operası) adlı oyunuyla ünlüdür.

Eski, ama yoksullaşmış bir Devonshire ailesindendi. Ortaöğrenimini Barnstaple'da yaptıktan sonra Londra'da bir ipekli kumaş tüccarının yanına çırak verildi. Ama hizmetini tamamlamadan ayrılarak bir süre için Devonshire'a döndü. Daha sonra Londra'ya yerleşerek yaşamının büyük bölümünü orada geçirdi. Çekirdeğini John Arbuthnot, Thomas Parnell, Alexander Pope ve Jonathan Swift gibi seçkin aydınların oluşturduğu Scriblerus Kulübü çevresine girdi. Önce yalnızca gazetecilikle ilgilenerek Aaron Hill ve Eustace Budgell ile birlikte soru-cevap biçiminde düzenledikleri *The British Apollo*'yu çıkarttı. 1711'de dönemin sürekli yayınlarını gözden geçirdiği *The Present State of Wit* (Zekânın Bugünkü Durumu) adlı bir kitapçık yayımladı.

Gay, Monmouth düşesinin kâhyalığını yaptığı 1712-14 arasında yazı yazmak için

John Gay, William Aikman'ın yağlıboya çalışması, İskoçya Ulusal Portre Galerisi, Edinburgh
Scottish National Portrait Gallery, Edinburgh

bol zaman buldu. Daha önce, 1708'de Milton'ın uslubuyla alay eden *Wine* (Şarap) adlı bir burlesk yazmıştı. 1913'te de ilk önemli şırı olan *Rural Sports* (1713; Kırsal Oyunlar) yayımlandı. Avlanma ve balık tutma konularındaki öğretici ve betimleyici iki küçük kitaptan oluşan bu şırda kırsal kesimden görümlere de yer vererek Romalı şair Horatius'un şirlerindeki gibi karşılaştırdı. İnceden inceden guluş bir vapaylık taşıyan bu şirin diliyle konusu arasındaki uyumsuzluk hem komik, hem de ıvı nivetli ve sıcak bir hava yaratıyordu. Gay, en güzel şiri olan *Trivia* or, *The Art of Walking the Streets of London*'da (1716; *Onemsiş Şeyler ya da Londra Sokaklarında Yürüme Sanatı*) ise betimlediği her yaşantıyı sağlam bir şır diliyle, ustalıkla aktardı. En başarılı yapıtları toplumsal yaşamın yüzeyini inceliklerle değışti şirleriydi. *The Shepherd's Week* (1714; Çobanın Haftası) adlı pastoral şır dizisinde klasik şirle alay ederken 1727 ve 1738'de iki dizi olarak yayımlanan *The Fables*'de (Masallar) ahlaki konularda kısa taşlamalara yer verdi.

The Beggar's Opera 29 Ocak 1728'de Lincoln's Inn Fields'in müdürü John Rich tarafından Londra'da sahnelendi; peş peşe değilse de 62 kez sahnelenerek o güne değin en çok oynanan oyun oldu. Hırsızlarla soyguncuların oykusunu anlatan oyun, toplumun ahlaksal çöküşünü yansıtmak ve özellikle başbakan Sir Robert Walpole ve Whig yönetimini taşlamak amacındaydı. O dönemde moda olan İtalyan operalarını da alaya alan oyun yalnızca keskin yergi öğesiyle değil, etkileyici durumları ele alışı ve akılda kolay kalan şarkılarıyla da sahnelenmeye değer bulunmuştu. Gay'in *The Beggar's Opera*'nın devamı olarak yazdığı *Polly*'nin yasaklanması (kuşkusuz başbakan Walpole'un emriyle) büyük bir reklam oldu ve oyunun kitap olarak basımı ona 1.000 sterlin kazandırdı. (Sonunda oyun 1777'de sahnelendi, ama olağanüstü bir başarı sağlamadı.) *The Beggar's Opera* Bertholt Brecht ve Kurt Weill tarafından *Die Dreigroschenoper* (1928; *Uç Kuruluşluk Opera*) adıyla uyarlandı.

Gay, Sophie, tam adı MARIE FRANÇOISE SOPHIE NICHULT DE LAVALETTE GAY (d. 1 Temmuz 1776 - ö. 5 Mart 1852, Paris, Fransa), 19. yüzyılın başlarında Fransız sosyetesini konu edinen romantik romanları ve oyunları ile tanınan Fransız yazar.

Provence kontunun (sonradan Kral XVIII. Louis) muhasebecisinin kızıydı. Bir bankerle yaptığı ikinci evliliğinin ardından Gay soyadını aldı. Louis-Philippe'in yönetimi sırasında evi Paris'in en gözde yerlerinden biriydi. 1802'de yayımlanan ilk romanı *Laure D'Estell*'i izleyen 11 yıl boyunca çalkantılı yaşamının etkisiyle çok az yazabildi. Daha sonra ise *Léonie de Montbreuse* (1813), *Malheurs d'un amant heureux* (1818, 1823), *Mutlu Bir Aşkın Talihsizlikleri*, *Le Moqueur amoureux* (1830, Alaycı Aşık), *La Physiologie de ridicule* (1833; Budaların Fizyolojisi) ve *Le Mari confident* (1849; Güvenli Koca) gibi çok sayıda roman yazdı. Oyunları ve müziğini kendisinin yaptığı komik operaları da bulunan Gay'nin *La Duchesse de Châteauroix* (1834) adlı oyunu büyük başarı kazandı.

Gay-Lussac, Joseph-Louis (d. 6 Aralık 1778, Saint-Leonard-de-Noblat - ö. 9 Mayıs 1850, Paris, Fransa), Fransız kimya ve fizik bilgini. Kimyasal çözümleme teknikleri ile

gazların davranışları konusundaki araştırmaların öncülerinden ve meteorolojinin kurucularındandır.

İlk araştırmaları. 1797'de, Paris'te yeni kurulmuş olan Politeknik Okul'a girerek

Gay-Lussac, Ambroise Tardieu'nun bir oymabaskısı
Bibliothèque Nationale, Paris

1800'de öğrenimini tamamlayan Gay-Lussac, Köprüler ve Yollar Okulu'nda mühendislik öğrenimine başladıysa da, 1801'de ünlü kimyacı Claude-Louis Berthollet'den asistanlık önerisi alınca öğrenimini yanda bıraktı. Gay-Lussac ilk araştırmalarının çoğunu, Berthollet'in Arcueil köyündeki kirevinin laboratuvarında yapmıştır. Paris yakınlarındaki bu köy, Napoléon'dan destek gören Berthollet ve Pierre-Simon Laplace'ın önderliğinde toplanmış olan genç bilim adamlarının merkeziydi.

İlk önemli araştırmasında gazların ısı genleşmesini konu alan Gay-Lussac, 1802'de belirli bir sıcaklık artışıyla bütün gazların hacimlerinin hep aynı oranda genleştiğini kanıtladı. Gazlarda ortak bir ısı genleşme katsayısının varlığını gösteren bu çalışma, yeni bir sıcaklık ölçeğinin tanımlanmasına olanak sağladı; o tarihten yaklaşık yarım yüzyıl sonra da Sir William Thomson'ın (sonradan Lord Kelvin) çalışmaları bu ölçeğin termodinamikteki büyük önemini ortaya koydu.

24 Ağustos 1804'te Gay-Lussac ve Jean-Baptiste Biot, Yer'in magnetik alan şiddetinin yükseltiye bağlı olarak değişmesini incelemek üzere hidrojen doldurulmuş bir balonla yaklaşık 4.000 m yüksekliğe çıktılar. Aynı yılın 16 Eylül'ünde bu kez yalnız olarak balonla ikinci bir uçuş yapan ve 7.000 m yüksekliğe ulaşan Gay-Lussac'ın bu rekoru ancak yarım yüzyıl sonra kırılabilirdi. İkinci uçuşunda magnetik ölçümleri yineleyen ve sıcaklık değişikliklerini inceleyen ve 6.000 m'yi aşkın yükseltideki atmosferden örnekler alan Gay-Lussac, bu gözlemlerine ve sonraki çözümlemelerine dayanarak, ulaşabildiği yükseklerde atmosferin kimyasal bileşiminin ve Yer'in magnetik şiddetinin değişmediği sonucuna vardı.

Balon uçuşlarından kısa bir süre sonra Gay-Lussac, dünyayı dolaşmış Prusyalı bir soylu, kendi kendini yetiştirmiş bir bilim adamı ve Arcueil bilim çevresinin yeni üyelerinden olan Alexander von Humboldt ile birlikte çalışmaya başladı. İki bilim adamı ortak çalışmaları sonucunda 1805'te, hidrojen ve oksijenin hangi oranlarda birleşerek suyu oluşturduklarını tam olarak saptadılar. Gay-Lussac, bu iki gazın ağırlıkları arasındaki orandan çok, hacimleri arasında-

ki oranların önemli olduğuna inanıyordu; nitekim aldıkları sonuçlar onun görüşünü doğruladı. Bir hacim oksijen iki hacim hidrojen ile birleşerek suyu oluştuyordu.

Gay-Lussac yasası. 1808'de evlenen Gay-Lussac, aynı yılın 31 Aralık günü, bugün onun adıyla anılan ve bilime en büyük katkısı olan yasayı açıkladı. Bu arada Fransız Enstitüsü'nün üyeliğine seçilmiş, Politeknik Okul'da kimya, Sorbonne'da fizik profesörlüğüne atanmıştı. Fransız kimyacı Louis-Jacques Thenard ile birlikte yaptığı kimyasal araştırmalar, ilgisini yeniden kimyasal birleşmelerdeki oranlar sorununa yöneltti. Başka araştırmacıların daha önce vardığı sonuçlardan ve kendi yaptığı deneylerden yola çıkarak, "gazların çok basit oranlarda birleştiği" ve "birleşme sonucundaki görünür hacim kaybı ile her iki gazın, hiç değilse gazlardan birinin hacmi arasında basit bir bağlantı olduğu" sonucuna vardı. Bu bağlantı bugün, birleşen hacimler ve Gay-Lussac yasası olarak bilinir. Gay-Lussac'ın bu yasaya örnek olarak verdiği en basit birleşme oranları, hidrojen klorür ile amonyakın eşit hacimli, karbon monoksit ile oksijenin 2:1 oranındaki birleşmeleridir.

Gay-Lussac, bu yasadaki basit düzenin yalnızca gazlar için geçerli olduğuna, çünkü maddenin ancak gaz halindeyken en basit ve en evrensel biçimde davrandığına dikkat çekmişti. İngiliz kimyacı John Dalton'ın, aynı yıllarda geliştirdiği belirli ve katlı oranlar yasasında, birleşen maddelerin hacmini değil, ağırlığını göz önüne alması da önemli bir noktadır. Yaklaşımlarındaki bu temel ayrım, her iki bilim adamının birbirlerinin sonuçlarına kuşkuyla bakmasına yol açtı ve görüşlerinde hiçbir zaman uzlaşmaya varamadılar. Dalton ile Gay-Lussac'ın sonuçlarının nasıl uzlaştırılabileceğini gösteren bilim adamı İtalyan fizikçi Amedeo Avogadro oldu.

Öbür kimyasal araştırmaları. Sir Humphry Davy'nin başarılı elektrokimya araştırmaları, Gay-Lussac ile Thenard'ın ortak çalışmalarına yeni bir atılım kazandırdı ve iki bilim adamı, elektrik akımının kimyasal etkilerini incelemek üzere Davy'nin yöntemlerini uygulamaya başladılar. Davy'nin potasyum ve sodyumu element halinde ayırmayı başarmasından sonra, Gay-Lussac ve Thenard da yeni bulunan bu iki elementi salt kimyasal yöntemlerle bol miktarda elde ettiler ve potasyumun özelliklerini belirlediler; ayrıca bor elementini Davy'den önce keşfederek adlandırdılar. 1813'te Gay-Lussac ve Davy, birbirlerinden habersiz olarak aynı zamanda iyotun özelliklerini incelediler, ama elementin adını veren Gay-Lussac oldu.

Yıllar önce Antoine Lavoisier, bütün asitlerin ortak ve temel bileşeninin oksijen olduğunu öne sürmüştü. Gay-Lussac hidrojen klorür, hidrojen iyodür ve hidrojen sülfür üzerindeki çalışmalarıyla bu temel bileşenin oksijen değil hidrojen olduğuna ilişkin yeni bir asit kuramının doğuşunu hazırladı; ama ne yazık ki bu kurama kendisi ulaşamadı. Asitler üzerindeki çalışmalarını sürdürerek, prusik asidin (hidrosiyanik asit ya da hidrojen siyanür) yalnızca hidrojen, karbon ve azottan oluştuğunu gösterdi. 1815'te siyanojen (CN)₂ gazını tanımladı ve bir karbon atomu (C) ile bir azot atomunun (N) birleştiğinde, kimyasal tepkimelerde ayrı atomlar gibi değil, tek bir birim gibi davranan birleşik bir kök oluştuğunu açıkladı.

Gay-Lussac'ın öbür önemli araştırmaları arasında, hayvansal ve bitkisel maddelerin ilk çözümlemeleri, tuzların sıcaklığa bağlı olarak çözünürlüğünün araştırılması ve hacimsel çözümlemeye yaptığı değerli katkılar

sayılabilir. 1832'de fizik profesörlüğü görevinden ayrılarak Paris'teki Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'nin kimya kürsüsüne geçen Gay-Lussac, aynı zamanda birçok işletmede danışmanlık görevi üstlenerek teknik bilgiyle sanayi kimyasının gelişmesine katkıda bulundu. 1831, 1834 ve 1837'de Temsilciler Meclisi'ne seçildi; 1839'da da, yıllar önce X. Charles sunduğunda geri çevirdiği lordluk unvanını Louis-Philippe'ten aldı.

Gay-Lussac yasası, bir gazın sabit basınç altında kapladığı hacmin, mutlak sıcaklığıyla doğru orantılı olduğunu belirten yasa. Yasayı ilk olarak 1787 dolayında Fransız fizikçi J.-A.-C. Charles ortaya koymuştur. Ayrıca bak. Charles yasası.

Gaya, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Bihar eyaletine bağlı il ve il merkezi kent. Gaya kenti, Ganj Irmağının kolu Phalgu'nun kıyısında yer alır. Kara, demir ve hava yolu bağlantıları bulunan büyük bir ticaret merkezidir. Ganj Ovası ile Chota Nagpur Platosu sınırının yakınındadır. Yazları çok sıcak geçer. Hinduların ünlü bir hac merkezi olan kenti her yıl yaklaşık 300 bin kişi ziyaret eder. Kuzeydeki Pretsil Tepesi ile güneydeki Buddh Gaya arasında, çoğu Gaya kentinde olmak üzere 45 kutsal yer bulunur. Kutsal yerlerin en önemlisi 1787'de Maratha prensesi Ahalya Bai'nin inşa ettirdiği bir Vişnu tapınağıdır. Üstünde birçok tapınağın bulunduğu Ramsilla ve Brahmacini kayalık tepeleri de kutsal yerlerdir. Brahmacini, Buda'nın vaaz verdiği Gayaşirsha Tepesiyle özdeşleştirilir. 1865'te belediye olan Gaya'da birkaç kütüphane ile Magadh Üniversitesi'ne bağlı birkaç yüksek- okul vardır.

Taşkın ovasında yer alan Gaya ilinin yüzölçümü 6.600 km²'dir. Başlıca tarımsal ürünleri arasında tahıl, yağlı tohumlar ve şeker kamışı sayılabilir. Sulama Son, Punpun, Morhar ve Phalgu ırmakları ile Patna Kanalı sistemiyle sağlanır. İlde bulunan taş ve mika yatakları işletilmektedir. Nüfus (1991) kent, 291.220; (1981) il, 3.134.175.

gayal (*Bos frontalis*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasının *Bovinae* altfamilyasından, Hindistan ve Myanmar'da yaşayan evcil sığır türü. Çok benzediği gaurdan (*) farklı olarak gerdanı daha sarkık, kıvrılmadan dışarıya doğru uzayan boynuzları daha kalındır. Boğaların omuz yüksekliği 1,5 m, rengi siyaha yakın, bacaklarının diz altı bölümü ak, kuyrukları püsküllü, biraz daha kısa olan inekler ve buzağılar ise kızılımsı kahverengidir. Ormanlık bölgelerde dolaşarak ağaç ve dalların taze sürgünlerini yiyen bu sığırlar Hindu gelenekleri uyarınca hiçbir zaman sağılmaz, yalnız önemli törenlerde kesilir ya da gelin adaylarına başlık olarak verilir.

gayb (Arapçada "gizli", "bilinmeyen", "görülmemeyen"), İslamda, duyu organlarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ulaşılamayan, bilgiyle kuşatılamayan âlem.

Kuran, Tanrı'dan başka hiç kimsenin gaybı bilemeyeceğini belirtirken, peygamberleri bu sınırlamanın dışında tutar. Ama peygamberlerin gayba ilişkin bilgileri de Tanrı'nın bildirmesine bağlıdır; yoksa onlar da gaybı kendiliklerinden bilemezler. Tanrı Hz. Muhammed'e gayb bilgilerini Kuran'la açıklamıştır.

Bazı İslam bilginleri Hz. Muhammed'e açıklanan gayb bilgilerinin Kuran'la sınırlı olduğunu, Kuran'ın dışında herhangi bir gayb bilgisi verilemediğini savunurlar. Buna karşılık İslam bilginlerinin büyük çoğunluğu Hz. Muhammed'e Kuran dışında da vahiy geldiğini, dolayısıyla Kuran dışında da bazı

gayb bilgileri verildiğini, bunların hadislerde dile getirildiğini kabul eder.

gaybet (Arapçada "yokluk", "gizlilik", "kaybolma"), İslamda, Şiiğin özellikle İmamiye mezhebinin 12. ve son imam Muhammed el-Mehdi'nin 873'te Samarra'da kaybolmasıyla başlayan döneme verdiği ad.

İmamiye inancına göre gaybet, Muhammed Mehdi el-Hüccet'in kıyametten önce ortaya çıkarak (zuhur) yeryüzüne adalet getirmesiyle son bulacaktır. Gaybetin 873-27 Mayıs 940 arasındaki ilk dönemi gaybet-i suğra (küçük gizlilik) olarak adlandırılır. Bu dönemde dört naip ya da sefir (nüvâb-ı erbaa ya da süferâ-i erbaa) kayıp imam ile Şiiiler arasında ilişki kurmuş, dördüncü sefirin ölmesinden sonra gaybet-i kübra (büyük gizlilik) başlamıştır. Muhammed Mehdi son sefiri aracılığıyla Şiiilere ilettiği buyrukla sefirlik dönemini kapatmış, bundan sonra zuhuruna değin yalnızca ehl-i beyt hadislerine başvurulmasını istemiştir. Gaybet-i kübranın başlangıcından günümüze değin İmamiye, özellikle beşinci imam Muhammed Bakır ile altıncı imam Cafer Sadık'tan gelen rivayetleri benimsemiştir. Bugünkü Şii inancına göre, gaybet dönemi boyunca, içtihat şartlarına sahip (müctehit) imamlar, kayıp imamın naipliğini yerine getirir. Müctehit imamlar, aşağıdan yukarıya doğru hüccetü'l-İslam (İslamın kanıtı), âyetullah (Allah'ın işareti) ve âyetullahi'l-uzmâ (büyük âyetullah) biçiminde kademelenir.

Şiiilikte gaybet daha geniş anlamda, Tanrı'nın yeryüzünden çekip aldığı ve sıradan insanlar için görünmez kıldığı herkes için kullanılır. Böyle kutlu kişiler, Tanrı'nın mucizesiyle çok uzun süre, bazen yüzyıllarca yaşayabilir. Bazı Şiiilere göre öteki imamlar da zaman zaman yeryüzüne inmekte ve Şiayi doğru yola yöneltmektedir. Buna karşılık tasavvufta gaybet, mutasavvıfın kalbinde Tanrı dışındaki her türlü düşüncenin yok olması biçiminde anlaşılır. Bu anlamda gaybet, cismani nefsin yok olmasıdır (fena). Tasavvufta gaybet, kendi başına bir amaç değil, kişiyi Tanrı'nın huzuruna çıkaran yolun bir aşamasıdır.

Gaybî, asıl adı SUNULLAH (d. 1615 ?, Kütahya - ö. 1694 ?, Kütahya), mutasavvıf Osmanlı şair ve yazar.

Din ve tasavvufa yakından ilgili bir aile ortamı içinde yetişti. İstanbul'a giderek Aksaray'da Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'ye kapıldı (1649). Şeyhinin yanında bir süre kaldıktan sonra halife oldu. İbrahim Efendi'nin ölümü üzerine (1655) Kütahya'ya döndü. Kent dışında bir zaviye yaptırarak inzivaya çekildi.

Şiirlerinde ve düzyazılarında Melamiligin savunulması ve açıklaması görülür. Aruz ve hece ile söylediği şiirlerinden ve ünlü "Keşfü'l-Gıta" kasidesinden oluşan bir *Divan*'ı (1963) vardır. Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin söyleşilerini derlediği *Sohbetname*'si, Melamiligi ve şeyhinin tarikat zincirini anlattığı *Biatname*'si belibaşlı düzyazı yapıtlarındandır. Ayrıca tasavvufun ilke ve uygulamalarından, tarikat içindeki bazı törenlerden ve bu törenlerin dervişe kazandırdığı mertebelerden söz ettiği *Tarîkû'l-Hakk fi'l-Teveccüh-i'l-Mullak*, *Ruhû'l-Hakika*, *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*, *Akâidnâme* ve *Mebârimû'l-Ahlâk fi Tarîkat-i'Uşşâk* adlı risaleleri de vardır.

gayda, iki ya da daha çok tek ya da çift kamışlı borudan oluşan nefesli çalgı. Deriden (ya da kauçuklu bezden) yapılmış bir tulumun üstüne kolla bastırılarak verilen hava, kamışları titreştirerek ses çıkmasını sağlar. Borular, tulumla bağlı olan

yuvalara ya da kundaklara geçer. Tulum, içinde köseleden yapılmış bir geri tepme supapı bulunan hava borusundan ağızla ya da gövdeye kayışla tuturulmuş körükle üflenerek hava verilir. Melodi, Türkçe "deden" ya da İngilizce *chanter* adı verilen melodi borusunun üstündeki ses delikleri kullanılarak çalınır. Öbür borular ise *drone* boruları (*bak. burdon*) olarak bilinir. Bu borular, dedende çalınan melodinin karşısında tek notadan oluşan bir ses verirler. Bu ses uzayıp kısalabilen boğumlar aracılığıyla akort edilebilir. Gaydanın sesi kesintisizdir. Bu nedenle gaydacı, ezgiyi bölümlemek ve belirginleştirmek için melodiden bağımsız notaları araya sokarak çalar.

Avrupa'da gaydadan daha 9. yüzyılda söz ediliyordu. Bundan öncesine ilişkin az sayıdaki kanıt arasında İS y. 100'e tarihlenen

Bir Iskoç gaydası, 19. yy; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York,
Crosby Brown Collection of Musical Instruments

Latince ve Yunanca dört belge ile bir olasılıkla İÖ y. 100'e ait olan bir İskenderiye pişmiş toprak tableti vardır. Gaydanın en erken türlerinden olan tulum, tek parça olarak çıkarılmış, arka bölümü bulunmayan koyun ya da keçi derisinden oluşurdu. Sonraları kalıba göre kesilen iki deri parçası birbirine dikilmiştir. Gayda her zaman bir halk çalgısı olmuştur; bununla birlikte 15. yüzyıldan sonra bazı türleri saray müziğinde kullanılmış, bazıları da askeri çalgı olarak varlığını sürdürmüştür.

Deden için tek kamışlı iki boru yan yana ve birbirine koşturularak yerleştirilir; biri *drone* sesini ya da öbürüne eşlik eden ek sesi verir. Çoğunda öküz boynuzundan yapılmış kalaklar vardır. Bunlar boynuzlu kavalin tulumlu çeşitleridir. Bu tür gaydalara Kuzey Afrika, Arabistan Yarımadası, Ege Adaları ve Kafkasya ile Türkmenistan'daki Mariler (Çeremişler) arasında rastlanır. Doğu Avrupa'daki (Sırbistan, Macaristan, Ukrayna vb) öbür ikili dedenler, silindirik iki hava boşluğu olan ve sazdan ya da mürver ağacından yapılmış tek kamışlı bulunan türlerdir. Bundan ayrı olarak, sesi dedenin tonik notasının iki oktav altında olan bir bas *drone* daha vardır. Bulgarların *gaida*'sı, Çeklerin ve Polonyalıların *dudy* ve *koza*'sı tek dedenlidir. *Dudy*'de hem dedende, hem de *drone*'de öküz boynuzundan yapılmış iri birer kalak bulunur.

Batı Avrupa gaydalarında dedenin boru boşluğu konik biçimde oyulmuştur ve çift kamışla ses çıkarır. *Drone*'lar ise, başka yerlerdeki gaydalarda olduğu gibi silindirik biçimli ve tek kamışlıdır. Iskoç Highland gaydalarında iki tenor *drone* ve bir bas *drone* vardır. Bu ikisinin sesleri arasındaki açıklık bir oktavdır. Bu gaydalarda ses

basamakları, Avrupa klasik müziğine yabancı olan geleneksel ses aralıklarını korur. Öbür gaydalar gibi Iskoç gaydası da eskiden bir kur ya da şenlik çalgısıydı; davullarla birlikte asken amaçlarla kullanılması 18. yüzyıla rastlar. Iskoçya'da yaklaşık 1750-1850 arasında kullanılan Lowland gaydası, körük üflemleri, bir kundakta üç *drone*'u bulunan ve sesi daha yumuşak olan bir çalgıdır. 18. yüzyıla değin Almanya, Felemenk, İrlanda ve İngiltere'de buna benzer gaydalar çalınıyordu. İki *drone*'lu çağdaş İrlanda savaş gaydası, yaklaşık 1905'te yeniden kullanılmaya başlanan değişik bir Highland gaydasıdır. Buna benzer başka çalgılar arasında Kuzeybatı İspanya'nın *gaita gallega*'sı (yalnızca bas *drone*'u vardır) ve Bretonya'nın *binou*'su sayılabilir. *Binou*, bombarla birlikte çalınan, onun yarı boyundaki bir çalgıdır. Orta Fransa'nın *cornemuse*'ü, deden yuvasında, dedenin yanı başında bulunan tenor *drone*'u ile ayırt edilir. Çoğunlukla körük üflemlidir ve bas *drone*'u yoktur; genel olarak *vielle à roue* (*hurdy-gurdy*) ile birlikte çalınır. İtalyan *zampogna*'sının, her biri bir el için olmak üzere iki dedeni vardır. Dedenler ve iki *drone* bir kundak içinde yer alır ve hepsinde de çift kamış bulunur.

XIV. Louis zamanındaki Fransız sosyetesinde moda olan körük üflemleri müzet'inde önceleri bir, daha sonraları ise iki tane silindirik deden vardı (ikinci deden birincinin ses alanı üstündeki notaları veriyordu). Müzetin ayrıca tek bir silindir içine oyulmuş ve sesi ayarlanabilen dört *drone*'u bulunuyordu. İngilizlerin küçük gaydaları (y. 1700) bazı bakımlardan müzetin devamı sayılabilir. Bunlardan Northumbria küçük gaydası bugün de çalınmaktadır. Silindir biçimindeki deden yedi anahtarlıdır ve alt ucu kapalı olur. Bu nedenle bütün delikler kapatınca ses çıkmaz; bu da melodinin gerçek bölümlemesine ve belirginleştirilmesine, ayrıca *staccato*'ya (kesik kesik çalgı) olanak verir. Tek kamışlı dört *drone*, aynı kundak içinde yer alır ve bir defada üç birden kullanılır.

Aynı tarihlerde kullanılan karmaşık bir çalgı da İrlanda'nın *union-pipe* adı verilen körük üflemleri gaydasıdır. Bu gaydanın dedeni hem *staccato*'ya olanak vermek, hem de kamışın daha üstteki oktava çıkmasını sağlamak için dirsekten perdelidir. Bu da gaydaya genellikle dokuz notadan oluşan ses alanının tersine, iki oktavlık bir alanda melodi çalabilme olanağını sağlar. Üç *drone*, üç eşlik borusuyla birlikte aynı kundakta yer alır. Bunlar boru biçimi ve kamış düzeni bakımından dedene benzerler, ama perdeleri alttadır. Ayrıca gaydacının, sağ elinin kenarıyla vurarak basit akorlar çıkarmasını sağlayan dört ya da beş anahtar vardır. Ayrıca *bak. tulum*.

Gayde, el-, Yemen Cumhuriyeti'nin doğusunda valilik (*muhafaza*). Umman denizinin kıyısında, Aden Körfezinin girişinde yer alır. Eski den Altıncı Valilik (*el-muhafaza-ni's Sadise*) olarak bilinirdi. 66.350 km²'lik bir alanı kaplar. Batıda Hadramut valiliği, doğuda Umman Denizi, kuzeyde Rubû'l-Hali Çölüyle çevrilidir. Büyük bölümü dağlık olan ilin ortasında el-Ciz Vadisini çevreleyen Fartak Dağı ve Maharat Dağı bulunur. Güneybatı ucundaki el-Mesile Irmağı bugday ve arpa yetiştirmek için gerekli suyu sağlar. El-Ciz Vadisinde yetiştirilen başlıca ürün tütündür. En önemli kentleri il merkezi el-Gayde, Umman Denizi kıyısındaki Seyhut ve iç kesimdeki Marayet'tir. Nüfus (1984 tah.) 80.722.

Gayetzby, Stanley *bak. Getz, Stan*

Gayley, James (d. 11 Ekim 1855, Lock Haven, Pennsylvania - ö. 25 Şubat 1920, New York kenti, ABD), yüksek fırınlara üflenen havadaki nem miktarını düzenleyen buzin aygıtı geliştiren ABD'li metalurjist.

1885'te Pennsylvania'daki Crane Iron Company'de kimyager olarak çalışmaya başlayan Gayley, daha sonraları çeşitli çelik şirketlerinde önemli görevler üstlendi ve Carnegie Steel Company'nin Pennsylvania'daki yüksek fırınlarının yöneticiliğine getirildi. 1901'de, yeni kurulan United States Steel Corporation'ın ilk başkan yardımcısı oldu.

Yüksek fırınların etkinliğini artırmaya ve bu fırınlarda üretilen demirin niteliğinin iyileştirilmesine yönelik birçok aygıt geliştiren Gayley'nin en ünlü buluşu, fırına üflenen havadaki su buharının fırına girmesini engelleyen aygıttı. Özellikle sıcak ve nemli bölgelerde önemli sorunlar yaratan buhar, fırındaki ısıyı soğurarak pik demirin niteliğinin düşmesine yol açıyordu. Gayley'nin buluşu, daha sonraları çeşitli geliştirmelerle uzun bir süre kullanımda kaldı.

Gayley, buluşlarının yanı sıra birçok teknik makale yazarak metalurjiye katkılarda bulundu. Çalışmalarıyla önemlice bir servet edindi ve Pennsylvania'da Gayley Easton'daki Lafayette College'da, kendi adını taşıyan kimya ve metalurji bölümünün binalarını yaptırdı.

Gayomart, Avesta dilinde GAYO MARETAN (Ölümlü Yaşam), Zerdüştinin geç dönem yaratılış edebiyatında ilk insan, insanlığın atası. Efsaneye göre Ahura Mazda, Ari halkların tohumunu Gayomart'tan oluşturur. Gayomart'a anlamları ve öğretileri bildirir. Gayomart'ın ruhu ile ilk öküzün ruhu, yalnızca ruhların yaratıldığı dönemde, 3 bin yıl boyunca birlikte yaşar. Gayomart'ın yalnızca varlığı bile yaratılışı engellemek isteyen Ehrimen'i (kötü ruh) hareketsiz hale getirir. Bunun üzerine Ahura Mazda (Bilge Efendi), Gayomart'a beyaz, güneş gibi parıltı veren insan biçiminde bir vücut verir; bütün yaratıklar arasında yalnızca Gayomart'ın ve ilk öküzün içine, kökeni ateşten gelen bir tohum koyar.

Ahura Mazda, Gayomart'a, Ehrimen'in saldırılarına karşı zaman kazandırmak için uyku nimetini sunar. Ama 30 yıl süren şiddetli saldırılardan sonra Ehrimen hileleriyle Gayomart'ı yok eder. Gayomart'ın bedeninden yeryüzündeki metaller ve mineraller oluşur. Gayomart'ın tohumu altındır; bundan da insan soyu türer.

gayri meşru çocuk, evlilik dışında doğmuş çocuk. Çoğu ülkelerin yasaları, anne ve babanın yasal olarak kurulduğu kanısında olmasına karşın, gerçekte geçersiz olan bir evlilik ilişkisi içinde doğan bir çocuğun gayri meşru sayılmayacağını belirtir ya da bu yorumu çıkarmaya elverişli hükümler içerir. Evliliğin iptal edilmesi de çocuğun gayri meşru sayılması sonucunu doğurmaz.

Nesep ilgili yasalarda tarihsel eğilim gayri meşru çocuklara karşı daha insancıl bir yaklaşımın benimsenmesi yönünde olmuştur. Eski Roma, İspanyol ve İngiliz hukuklarında gayri meşru çocukların miras hakları büyük ölçüde kısıtlanmıştı. Ortaçağ'da Avrupa ülkeleri gayri meşru çocukları yasal haklardan hemen hemen yoksun kişiler olarak ele alırdı.

Nesep davalarının konusunu genellikle çocuğun miras hakları ya da babalığı reddeden bir babanın, çocuğun geçimini sağlamakla yükümlü kılınması oluşturur. Açıkça tersi kanıtlanmadıkça hakkında babalık davası

açılan kişinin çocuğun babası olduğuna karar verilir. Annenin kuşkulu bir geçmişi olduğuna ilişkin kanıtlar, babalık iddiasının geçersizliğini kanıtlamaya yetmez. Ancak, aralarında Türk hukuk sisteminde de bulunduğu bazı hukuk sistemlerinde ananın gebe kaldığı zaman düzgün bir cinsel yaşam sürmediğinin kanıtlanması durumunda babalık davasının reddolunması öngörülmüştür (Türk Medeni Kanunu m. 302).

Gayri meşru çocuklar öncelik annede olmak üzere, genellikle öz anne ya da babasına teslim edilir. Geçmişte gayri meşru çocuğun geçimi konusunda babayla ilgili herhangi bir yükümlülük söz konusu olmazdı; günümüzde birçok ülkede yasal düzenlemelerle bu durum değiştirilmiştir. Gayri meşru çocuk evlilik öncesinde doğmuşsa, annenin kocası bir yükümlülük altına girmez.

Gayri meşru çocuğun hukuki durumunu değiştirmek için açılan davaya nesep tashihi davası denir. Bu dava sonunda çocuk önceki meşru çocukların yarandığı bütün hakları kazanır; ama olağan koşullarda bir bölümü üzerinde hak sahibi olabileceği bir mülk ya da para daha önce evlilik içinde doğmuş öz çocuğa verilmişse bunun aktarılmasını isteme yolu kapanmış olur. Bazı ülkelerde anne ve babanın gayri meşru çocuğun doğumundan sonra evlenmeleri, annenin bir başkasıyla evlenmesi ya da babanın çocuğu açıkça tanıyarak geçimini üstlenmesi durumunda çocuğun nesebi otomatik olarak onaylanmış sayılır. Çoğu ülkelerin yasaları gayri meşru çocuğun yasal statü kazanması için mahkemenin karar alınmasını öngörür. Günümüzde mahkemeler bu konudaki başvurulara çoğunlukla olumlu bir yaklaşımı benimsemektedir. *Ayrıca bak.* babalık davası.

gayri safi milli hasıla (GSMH), bir ülkenin ekonomisinde belirli bir sürede (genellikle bir yıl) üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam piyasa değeri. Üretim sürecinde kullanılan sabit sermayenin aşınan ya da tüketilen bölümü çıkarılmadan hesaplanır. Bu bölüm çıkarıldıktan sonra hesaplanan safi milli hasıladan farklıdır. Gayri safi milli hasıla, bir ülkenin ekonomik etkinlik düzeyi hakkında bilgi veren kullanışlı bir göstergedir.

gayrimenkul, bir yerden bir yere taşınması olanaksız mal. Türk Medeni Kanunu'nun 632. maddesine göre toprak, tapu kütüğüne bağımsız ve sürekli olarak tescil edilen haklar ve madenler gayrimenkul kavramına girer. *Ayrıca bak.* mal.

Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, ANITLAR KURULU olarak da bilinir, taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin kararları almak üzere 2 Temmuz 1951 tarihli ve 5805 sayılı yasayla oluşturulmuş bilimsel ve idari en üst karar organı. Görevini, 21 Temmuz 1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile yeni oluşturulan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'yla buna bağlı bölge kurullarına devretmiştir.

Türkiye'de kültür varlığını koruma bilinci, başlangıçta taşınır kültür varlıklarının korunması kaygısından doğmuştur. Bu nedenle 1868'den 1906'ya değin çıkarılan dört âsar-ı atika nizamnamesinin hepsinde de daha çok taşınır kültür varlıklarının korunmasına ağırlık verilmişti. Bunların sonucunu alan ve 1973'e değin yürürlükte kalan 1906 tarihli Âsar-ı Atika Nizamnamesi'nin (bak. âsar-ı atika nizamnameleri) en önemli eksiği, taşınmaz kültür varlıkları için koruma kararlarını alacak bir karar organını getirmemiş olmasıydı. Bu eksiğin anlaşılmaması

üzerine, 1917'de Vekiller Heyeti'nin kararına dayalı olarak İstanbul'da Müttesekkül Muhafaza-i Âsar-ı Atika Encümeni kuruldu. 1978'e değin görev yapan bu encümenin kuruluşunun yasaya dayanmaması ve yetkilerinin İstanbul ili ile sınırlı olması, eski eser onarımı yapan kurumları zaman zaman çok güç durumlara düşürüyordu. Özellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü, sorumluluğunda bulunan binlerce anıtsal yapının onarımında yol gösterecek ve sorumluluğu onunla paylaşacak bir koruma karar organının bulunmamasının büyük eksikliğini duyuyordu.

Sonunda bu durumun düzeltilmesi için 1951'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun çıkarıldı. Yasanın çıkmasında en büyük çabayı, yasa taslağını da hazırlamış olan İstanbul Arkeoloji Müzelerinin mimarlarından Ali Saim Ülgen ile bu girişiminde onu destekleyen dönemin Vakıflar Genel Müdürü Orhan Çapçı göstermişlerdi.

Anıtlar Yüksek Kurulu'nun amacı, yasanın 1. maddesinde "yurt içinde korunması gereken mimari ve tarihi anıtların korunma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde riayet edilecek prensipleri ve bunlarla ilgili programları tespit, tatbikatını genel olarak takip ve murakabe etmek, anıtlarla ilgili olarak tevdi olunacak veya kendi vasıta ve tetkikleri ile ıttıla kesbedecek her türlü konu ve ihtilaflar üzerinde ilmi mütalaa bildirmek" biçiminde belirtilmişti. 5. maddeye göre de "hükümet teşkilleri ve tesisleri" ile gerçek ve tüzel kişilikler, kendilerini ilgilendiren konularda kurulun kararlarına uymaya zorunlu tutulmuştu. Anıtlar Kurulu Bayındırlık, İçişleri, Milli Eğitim bakanlıklarıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce seçilecek birer üyeye, vakıflar genel müdürü ile eski eserler ve müzeler genel müdürünün üye olarak katılmasından ve Güzel Sanatlar Akademisi, Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nce seçilecek birer üye ile bütün bu üyelerin belirleyeceği dört üyeden oluşuyordu. 1951'den sonra kurulacak her yeni üniversitenin kurula bir üye yollaması öngörülmüştü. Üyelerin tarih, arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, estetik, şehircilik disiplinlerinin birinde ya da birkaçında kendini kanıtlamış kişiler olması koşulu da getirilmişti.

Yasa, herhangi bir taşınmazın korunmasının gerekli olup olmadığına, korunması gerekli ise, bu taşınmazda yapılacak yapısal işlemlerin nicelik ve niteliği konusunda karar verme yetkisini yalnız Anıtlar Kurulu'na vermişti. 1957'de yürürlüğe giren 4/9153 sayılı İmar Nizamnamesi'nin 39. maddesine konan hükümle (daha önce var olan) korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının çevresinde 10 m'ye kadar inşaat yapma yasası saklı tutulduğu gibi, bu yasak sınırının azaltılması ya da çoğaltılması yetkisi Anıtlar Kurulu'na bırakıldı. Kurulun, 1973'teki yasa değişikliğine değin yeni inşaatlara ilişkin olarak aldığı binlerce karar, çağdaş koruma anlayışını "toplu koruma"ya yönelten ve "kentsel sit koruması" boyutlarına yönelmeye zorlayan en önemli etken oldu. Anıtlar Kurulu, henüz yasal bakımdan mümkün olmayan kentsel sit korumasını, bu dönemde yaptığı toplu belgelemelerle (örn. 1970'te Boğaziçi yalılarının, 1971'de Beyoğlu İstiklâl Caddesi'ndeki yapıların toplu olarak tescili) fiilen Türkiye'ye getirmeye çalıştı.

Kurulun bu çabaları sonunda, 6785 sayılı İmar Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren 1605 sayılı yasanın ek 6. maddesi ile 1972'de, Türkiye'ye ilk kez yasal olarak "sit" kavramı getirildi. Böylece sit kavramı, doğru bir kararlar, asıl bulunması gereken yere, imar mevzuatı içine alınmış oluyordu. Ama bu uygulama uzun ömürlü olmadı, 25

Nisan 1973 tarihli ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile sit kavramı bu kez eski eser mevzuatı içine alındı.

Bu yasa, taşınmaz kültür varlıklarının korunması konusunda, yerini aldığı Âsar-ı Atika Nizamnamesi'ne göre ("sit" kavramı ile "anıt ağaç" ve "doğal sit" kavramları dışında) önemli bir farklılık getirmemişti. Ama sit kavramının ve doğal varlıkların eski eser mevzuatı içinde yer alması, bu yasanın yürütülmesini sağlayan koruma kararlarını veren Anıtlar Kurulu'nun bünyesinde değişiklik yapılmasını kaçınılmaz hale sokmuştu. Böylece 18 Haziran 1973'te kabul edilen 1741 sayılı yasayla, 5805 sayılı Anıtlar Kurulu kuruluş yasasının bazı maddeleri değiştirildi. Yeni yasa öncelikle üye sayısını 21 ile sınırladı. Yaşam boyu üyeliği kaldırdı, üyelik süresini üniversite öğretim üyeliği süresi ile koşut hale getirdi.

Anıtlar Kurulu'nun 1973 yılıyla, yetki ve görevlerini Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'na devrettiği 1983 yılı arasındaki çalışmalarında götüğü en önemli amaç, aldığı birçok kentsel sit kararı ve "geçiş dönemi koruma imar şartları" kararı ile Türkiye'de "koruma amaçlı imar planı" kavramını yerleştirmek oldu.

gayzer (İzlanda dilinde *geysir*: "fışkırmak"), aralıklarla buhar ve su püskürten kaynarcaların ortak adı.

Çoğunlukla yakın dönem yanardağ etkinlikleriyle bağlantılı olarak gelişen gayzerler, yeraltı sularının magmaya (erimiş kayaç) dokunması ya da onun çok yakınından geçmesi sonucunda ısınmasıyla oluşur. Başlangıçta yüzey kökenli olan bu sular, yarık ve çatlaklardan sızarak yeraltına süzülür.

Gayzerlerden gürüldyerek püsküren buhar ya da kaynar su sütunları, yüzeyden yaklaşık 50 m yükseğe kadar çıkar; ayrıca 500 m'ye ulaşan püskürmelere de rastlanmıştır. Kaynar haldeki su, dokunduğu kayaların kimyasal bileşenlerinin birçoğunu çözebilir. Gayzer suları çoğunlukla silise doymuş durumdadır. Bu silis, püskürme bölgesinin yakın çevresine çökerek gayzerin ağzında küçük bir tümsek oluşturur.

Gayzerlerin zamanla değişim gösterebilen etkinlikleri, jeolojik zaman ölçeği bakımından oldukça kısa bir süre sayılabilecek onlarca ya da yüzlerce yıl sürebilir. Bazı gayzerler sürekli olarak fışkırkırken, öbürleri birkaç dakika süreyle şiddetli bir biçimde püskürdükten sonra saatlerce ya da günlerce hareketsiz kalabilir. Gayzerler kimi zaman çok düzenli ve önceden tahmin edilebilir aralıklarla etkinlik gösterebilir ve saatte birkaç dakika süreyle püskürebilir. Bu tür bir gayzerin en tipik örneği, ABD'de Yellowstone Ulusal Parkı'ndaki Old Faithful'dur.

Yer yüzeyinde deniz düzeyine yakın yerlerde tatlı su 100°C'de kaynar. Ama basıncın artmasıyla kaynama sıcaklığı da yükselir. Gayzerlerin ağır bölümü, 10 ile yüzlerce metre arasında değişen uzunluklarda, dikey bir boru ya da oluk biçimindedir. Bu oluk suyla dolduğunda, su sütununun dibinde oluşan basınç, derinlerdeki suyun 100°C'de kaynamasını önler. Eğer su sütununun üzerinden bir bölüm su bir biçimde yok olursa, dipteki basınç derhal azalır ve böylece su şiddetli ve patlamalı bir biçimde kaynamaya başlar. Gayzerlerde görülen şiddetli buhar fışkırmalarının, yeraltı sularının bu biçimde kaynamasının sonucunda oluştuğu sanılmaktadır. Oluğun içindeki su sütununun, ani kaynamaya yol açacak biçimde üst bölümünden su yitirmesi, çeşitli yollarla olabilir. Bazı durumlarda sütunun üst bölümü aşağıdan ısı iletimiyile ısınır ve yaklaşık 100°C'de kaynamaya başlar. Kaynayan su-

ların buharlaşarak dışarıya yayılması sonucunda alttaki basınç bir miktar azalır ve bu da daha alttaki suların sırayla ısınmasına yol açar. Böylece kaynama düzeyi hızla oluğun aşağılarına doğru ilerler ve yüzeydeki yavaş kaynama, alt bölümlerde şiddetli ve patlamalı bir özellik kazanır.

Magma ile yeraltı sularının şiddetli etkileşime girdiği hemen her yerde, örneğin kaynayan gölcüklerin ve fönörollerin çevresinde gayzerlere rastlanır. Bazı bölgelerde, örneğin ABD'de San Francisco yakınlarındaki gayzerlerden çıkan buhar, denetim altına alınarak elektrik üretimi amacıyla türbinlerde kullanılır. Bu tür uygulamaların başlıca sakıncası, buharın yararlanmak için kurulan tesislerin genellikle yanardağ etkinliği ya da deprem alanları içinde kalmasıdır. Öte yandan püsküren buhar katışık olduğundan, donanımlarda yenime (korozyon) yol açar ve bakım maliyetlerinin yükselmesine neden olur. Ayrıca borularla taşınma sırasında buharın içindeki maddeler çökerek boruların tıkanmasına yol açabilir. Gene de, öteki enerji üretim yöntemlerine göre oldukça ekonomik olduğundan çoğu ülkede gayzer buharından yararlanma yoluna gidilmektedir.

gaz, maddenin üç temel halinden biri. Sıvılardan ve katılardan belirgin özelliklerle ayrılan gazlarda, her parçacık, çevresindeki öteki parçacıklardan hemen hiç etkilenmeden üç boyutlu hareket eder; sıvılarda ve katılarda ise her atomun ve molekülün hareketi, komşu parçacıkların uyguladığı kuvvetlerin etkisi altındadır. Gazın içinde serbestçe hareket eden atomlar ve moleküller, sürekli olarak birbirleriyle çarpışarak gazın tümüne yayılan ve içinde bulunduğu kabın duvarlarına etkiyen bir basıncın oluşmasına yol açarlar; bu nedenle gazların en önemli özelliklerinden biri, içinde bulundukları kabın tüm hacmini kaplamaları ve sıkıştırılabilirleridir. Gaz, ısıtıldığında genişleşerek yükselir, yeterli derecede soğutulduğunda ise sıvı halde yoğunlaşır. Gazların sıkıştırılabilir ve genişleme özelliklerinden sanayide ve günlük yaşamda yaygın olarak yararlanılır. Örneğin içten yanmalı motorlar, jet motorları ve roketler gazların bu özelliklerine dayalı olarak çalışır.

Termodinamik tanım. Gazlar, neon ya da helyum gibi tekatomlu gazlardan, petrol sanayisinde üretilen hidrokarbonlar gibi çokatomlu karmaşık gazlara kadar değişen çok çeşitli yapılarda bulunur. Termodinamik(*) bilimi, sınırlı sayıda veri temelinde, gazların davranışlarına ilişkin genel kuralları verir. Gazların en kolay ölçülebilen özellikleri olan basınçları, hacimleri ve sıcaklıkları arasındaki bağıntı oldukça önemlidir. 1662'de İngiliz kimyacı Robert Boyle'un deneysel olarak geliştirdiği ilk gaz yasasına göre (*bak.* Boyle-Mariotte yasası), sabit sıcaklıkta, belirli bir miktardaki gazın basıncı (P), hacmiyle (V) ters orantılı olarak değişir. Bu bağıntı, k_1 (gazın miktarına ve basıncı ile hacminin birimlerine bağlı olarak seçilen) bir sabit olmak üzere, $PV=k_1$ biçiminde ifade edilir. 1787'de Fransız fizikçi Jacques-Alexandre-César Charles, gazların ısı genişlemesine ilişkin kendi adıyla anılan ikinci gaz yasasını geliştirdi; aynı yasayı daha sonraları Joseph-Louis Gay-Lussac da ortaya koydu. Bu yasa, sabit basınç altında, belirli miktardaki bir gazın kapladığı hacmin (V), mutlak sıcaklığıyla (T) doğru orantılı olarak değiştiğini belirtir ve k_2 deneyeyle belirlenen bir sabit olmak üzere, $V/T=k_2$ biçiminde ifade edilir. Boyle ve Charles yasalarından tek bir eşitlik türetilir: Bir gazın basıncı ile hacminin çarpımı, mutlak sıcaklığı ile evrensel gaz sabitinin (R) çarpımına eşittir. Bu eşitlik, P

basıncı, T mutlak sıcaklık ve V bir mol gazın hacmi olmak üzere, $PV = RT$ biçiminde yazılır. Mol, bir maddenin, gram ağırlığı ile molekül ağırlığının sayısal olarak eşit olduğu miktardır, örneğin, oksijenin (O_2) molekül ağırlığı 32 olduğundan bir mol oksijenin ağırlığı da 32 gr'dır. Evrensel gaz sabiti R , 1,987 kalori/mol-derecedir. 1848'de İngiliz fizikçi William Thomson (sonradan Lord Kelvin), mutlak sıcaklık ölçeğini geliştirdi. Charles, 1°C soğutulduklarında gazların hacminin 1/273 oranında daraldığını önceden bulmuştu. Kelvin herhangi bir gazın -273°C'ye kadar soğutulduğunda, moleküllerinin enerjisinin sıfıra düşeceğini ortaya koydu. Böylece bu sıcaklığı mutlak sıfır olarak alan mutlak sıcaklık ölçeğini kurdu. Bu ölçekteki 1 derece, Celsius sıcaklık ölçeğindeki 1 dereceye karşılık gelir.

Durum denklemi(*) olarak adlandırılan yukardaki bağıntı her koşulda tüm gazlara uygulanamaz; bu nedenle bu bağıntıya tüm koşullarda uyan bir ideal gaz(*) tanımı geliştirilmiştir. İdeal gaz ile herhangi bir gerçek gaz arasında, bir dizi etmeden kaynaklanan çeşitli farklılıklar vardır. İdeal gazda, gaz moleküllerinin fiziksel hacimleri ve kabın içindeki moleküllerin toplam hacmi; atomlar ile moleküllerin birbirleri üzerinde uyguladıkları kuvvetler; yoğunlaşma sırasında ortaya çıkan gizli ısı(*) olgusu; moleküllerin farklı biçimlerde bulunması ve bu farklı biçimlerin molekül çarpışmaları üzerindeki etkisi gibi bir dizi etmen, ısı durum denkleminde hesaba katılmaz.

Gerçek gazların ısı durum denklemlerinin belirlenmesine yönelik ilk önemli çalışmayı 1873'te Hollandalı fizikçi Johannes Diderik van der Waals gerçekleştirdi. Van der Waals, bir moleküllerin hacimlerine, öteki de bunların arasındaki çekim kuvvetine karşılık gelen ve değerleri her gaz için değişik olan iki parametre içeren bir durum denklemi geliştirdi. Van der Waals'ın adıyla anılan ve n mol sayısı olmak üzere ($P+a/V^2$) ($V-b$)= nRT biçiminde ifade edilen bu denklemde a ve b parametreleri, laboratuvarla ölçülen deneysel basınç, hacim ve sıcaklık değerlerinin, parametrelere değişik değerler verilerek denklemden elde edilen kuramsal değerlerle karşılaştırılması yoluyla bulunur.

Herhangi bir gerçek gazdaki moleküller, kuvvet alanlarıyla çevrelenmiş durumdadır; bu nedenle birbirlerinden uzak durumda olsalar da karşılıklı etkileşim içindedirler. Parçacıklar arasındaki bu kuvvetler, gerçek gaz davranışına yol açan başlıca etmenlerdir ve tüm ısı durum denklemlerinde hesaba katılmak durumundadır. Günümüzde, bir dizi gaz için, yüzün üzerinde deneysel ısı durum denklemi kurulmuştur. Bunlardan en yaygın kullanılanlardan biri beş, öteki sekiz parametre içermektedir.

Basıncı, hacim ve sıcaklığının yanı sıra herhangi bir gazın bir başka önemli termodinamik özelliği de enerjisidir. Sıcaklığı sabit tutulan bir gazın hacminin değişimiyle enerjisinde ortaya çıkan değişiklik, aynı ısı durum denkleminde yararlanılarak bulunabilir. Bir gazın enerjisi ile sıcaklığı arasındaki bağıntı, gazın ısı sırası(*) olarak adlandırılır ve sabit hacim ya da sabit basınçta, deneysel olarak belirlenir. Durum denklemi ve ısı sırası bilinen bir gazın öteki termodinamik özelliklerinin çoğu, başka bir ölçüme gerek kalmaksızın bulunabilir.

Bu ilkelerin bulunması yüzyıllar boyunca sürdürülen çalışmaların sonucunda gerçekleşti. 1620'de İngiliz filozof Francis Bacon, ısınin, o dönemde herkesin sandığı gibi yok edilemez bir akışkan (kalorik) değil, parça-

cıkların bir hareket biçimi olduğu varsayımını ileri sürdü. Boyle ve Charles ısısal durum denklemini geliştirirken, İngiliz kimyacı Joseph Black 1770'te, gaz kalorimetrisi üzerine yaptığı çalışmalar sırasında ısı sığası ve enerji düşüncesini ortaya attı. 1798'de ABD'li fizikçi Benjamin Thompson ve 1845'te İngiliz fizikçi James Prescott Joule, ısısal kalorik kuramının geçersizliğini kanıtladılar. Bu özellikleri birbirleriyle ilişkilendiren termodinamik yasaları 19. yüzyıl içinde bulundu ve formüleştirildi.

Oksijen ve azot gibi bazı gazlar, oda sıcaklığında, üzerlerindeki basınç ne kadar artırılsa artırılsın hiçbir zaman sıvı halde yoğunlaşmazlar. Öte yandan oda sıcaklığında tutulan birçok gaz üzerlerindeki basınç artındıkça sıvı halde yoğunlaşmaya başlar. Yoğunlaşma sırasında, gazın tamamı sıvıya dönüşüne kadar, gaz ile sıvı karışımının hacmi azalırken basınç ve sıcaklık sabit kalır. Ardından basınç bir miktar daha artırılsa (gene sabit sıcaklıkta) sıvının hacmi biraz daha azalır. Ayrıca, gaz yoğunlaştıkça, sıcaklığı sabit kalmakla birlikte enerji açığı çıkarır. İngiliz kimyacı ve fizikçi Joseph Black'ın 1757'de su buharının yoğunlaştırılması üzerine yaptığı çalışmalar sırasında bulduğu bu olguya, yoğunlaşma gizli ısı denir.

Belirli bir gazı, sabit sıcaklıkta sıkıştırarak sıvılaştırmak için gerekli olan koşulları, 1869'da İrlandalı fiziksel kimyacı Thomas Andrews belirledi. Andrews, bir kritik sıcaklık eğrisi oluşturdu. Bu eğri üzerinde, gaz ve sıvı fazlar arasındaki görünür ayrımı tanımlayan noktaya kritik nokta(*) denir. Sıkıştırılan gazın sıcaklığı bu kritik sıcaklıktan yüksek olduğunda, sıkıştırma işlemi gazı sıvılaştırmaz. Gaz kritik noktanın altındaki sabit bir sıcaklıkta sıkıştırıldığında ise her zaman yoğunlaşma oluşur. Ayrıca, gaz sıkıştırılırken, sıcaklığı kritik noktanın hemen altında tutulursa yoğunlaşma sırasındaki hacim değişikliği küçük olur. Ancak tam kritik sıcaklıkta sıkıştırılırsa, hacimde hiçbir değişiklik olmadan gaz doğrudan sıvı hale geçer.

Parçacık tanımı. Termodinamik, gazların birçok fiziksel ve kimyasal özellikleri arasındaki ilişkileri belirlemek açısından çok genel ve güçlü bir disiplin olmakla birlikte, bu özelliklerin gerçek sayısal değerlerini saptamak oldukça zordur. Bu tür değerlerin hesaplanabilmesi için, tüm gazların tekatomlu ya da karmaşık çokatomlu moleküllerden oluştuğu kabulüne dayalı bir mikroskopik kurama gereksinim vardır. Gazların parçacık tanımı, 17. ve 18. yüzyıllarda, çevresinde herhangi bir güç alanı bulunmadığı kabul edilen yapısız gaz parçacıklarının toplu davranışlarının açıklanmasına yönelik çalışmalarla geliştirilmeye başladı. Bu tür bir gazın, içinde bulunduğu kabin duvarlarına uyguladığı basınç hesaplandı ve sıcaklığın parçacık devrimine bağlı olduğu düşüncesi geliştirildi. 19. yüzyılda sabit hacimde tutulan bir gazın ısı sığası hesaplandı ve elde edilen değerin deneysel olarak ölçülen değerlerle uyummadığı görüldü. Aynı gazın sabit basınç altındaki ısı sığası hesaplandığında ise, deneysel değerlerle uyumun bulunduğu saptandı. İki ısı sığasının birbirine oranı da hesaplandı ve gaz parçacıklarının belirli bir iç yapıya ve aynı zamanda moleküler dönme ve titreşim gibi iç enerji modlarına (kip) sahip olduğu düşüncesi ortaya atıldı.

Ardından ortalama serbest yol(*) ve ikili çarpışma kavramları geliştirildi. 1859'da İngiliz fizikçi James Clerk Maxwell ve

1868'de Avusturyalı fizikçi Ludwig Eduard Boltzmann, seyreltik (basıncı düşük) bir gazın tekparçacık dağılım fonksiyonunun hesaplanmasına yönelik ilk matematiksel çalışmaları başlattılar (bak. Maxwell-Boltzmann dağılım yasası). Maxwell ve Boltzmann'ın gazların kinetik kuramına(*) ilişkin bu çalışmaları, yapısız parçacıklardan oluşan ve termodinamik denge durumunda bulunan seyreltik gazların, klasik (Newtoncu) istatistiksel termodinamik kuramının geliştirilmesini olanaklı kıldı. İdeal olmayan, yani parçacıkları kuvvet alanlarıyla çevrelenmiş gerçek gaz düşüncesi Newton'a dayanır. Bu tür parçacıkların ilk doğru inceleme girişimleri 18. yüzyılda başladı ve van der Waals 1873'te gerçek bir gazın durum denklemini geliştirdi. Alman fizikçi Rudolf Calsius ise 1875'te, moleküller arası kuvvetler ile ısısal durum denklemindeki bağıntıya ilişkin bir teorem kurdu. 1901'de ABD'li fizikçi J. Willard Gibbs, klasik Newtoncu mekanikten yararlanarak, gerçek gazlar için genel bir istatistiksel termodinamik kuram geliştirdi. Bundan bir yıl önce Alman fizikçi Max Planck, enerjinin kuantalaşmasını bulmuştu; ama gerçek gazların kuantum istatistiksel termodinamiklerini 1924'te, birbirlerinden habersiz olarak Hintli fizikçi Satyendra Nath Bose ve Albert Einstein ile 1926'da Enrico Fermi ve Paul A. M. Dirac kurdular.

Herhangi bir kap içindeki bir gaz milyarlarca parçacıktan oluşur. Örneğin standart koşullarda, bir metre küp hava 10^{24} 'ten daha çok sayıda parçacık içerir. Bu parçacıkların her biri kap içinde rasgele hareket eder ve parçacığın ısısal enerjisi arttıkça hareket hızı da artar. Atmosfer yoğunluğuna yakın yoğunluklardaki gazlarda, tüm parçacıklar ısısal hız deneni sabit bir hızla hareket eder. Herhangi bir anda, yaklaşık 100 bin parçacıktan biri, bir başka parçacıkla ya da kabin duvarlarıyla çarpışır ve bir saniyelik bir zaman aralığında gazın her parçacığı yaklaşık bir milyar kez çarpışır. İki parçacık arasında gerçekleşen bir çarpışma sonucunda her iki parçacık da hızları ile hareket yönlerini değiştirebilir. Bu tür bir ikili çarpışmada, gaz tekatomlu parçacıklardan oluşmuşsa, çarpışan çiftlerin kütlesi, momentumu ve ısısal kinetik enerjisi sabit kalır ve bu çarpışmada esnek ikili çarpışma denir. Parçacıklar çokatomlu moleküller içeriyorsa, esnek olmayan ikili çarpışma oluşur ve kütle ile momentum sabit kalmakla birlikte çarpışan çiftin ısısal kinetik enerjisinin bir bölümü moleküllerin iç enerjisine dönüşür. Gazın yoğunluğu atmosfer yoğunluğunun üzerinde ise, üç ya da dört parçacık ve daha yoğun gazlarda da, daha fazla parçacık tek bir çarpışmada bir araya gelebilir.

Bir gaz içeren kabin rasgele seçilmiş çok küçük bir bölgesindeki parçacık sayısı ile rasgele seçilmiş oldukça dar bir hız aralığında yer alan ısısal hızlar, dağılım fonksiyonu(*) denilen matematiksel bir denklemle ifade edilir. Gaz üzerine dışarıdan bir kuvvet etkimediğinde, dağılım fonksiyonu parçacıkların konumu ile zamandan bağımsız bir değere ulaşır. Bu değer, gazın bir termodinamik denge durumuna eriştiğini gösterir. Termodinamik denge durumunda gazın basıncı, yoğunluğu, sıcaklığı, enerjisi, ısı sığası ve entropisi sabittir. Ayrıca basınç, sıcaklık ve yoğunluk, gazın hacminin tamamında aynı değerlerdedir.

gaz kromatografisi, buharlaşabilen kimyasal bir karışımı, üstü ince bir sıvı katmanıyla kaplanabilen, çok ince öğütülmüş katı bir maddeyle dolu bir kolondan taşıyıcı bir gaz ile birlikte geçirerek ayırmaya dayanan kromatografi tekniği. Gaz kromatografisi,

hem çok duyarlı, hem de kolay uygulanan ve çabuk sonuç veren basit bir yöntem olduğu için bugün kimyanın en önemli laboratuvar tekniklerinden biridir. Karışımların nitel ve nicel çözümlemelerinde, bileşiklerin ayrıştırılmasında, buharlaşma ve çözünme ısıları, buhar basıncı, etkinlik katsayısı gibi termokimyasal sabitlerin belirlenmesinde yaygın olarak uygulandığı gibi, sanayi işlemlerinin otomatik olarak izlenmesinde ve tıp alanındaki çözümlemelerde de çok kullanılır. Örneğin sanayide gaz akımlarını düzenli olarak denetleyip istenmeyen değişiklikleri elle ya da otomatik olarak önlemek, tıpta 0,1 cm³ gibi çok az bir kan örneğiyle kanda çözünmüş olan oksijen, azot, karbon monoksit ve karbon dioksit yüzdeleri belirlemek olanağını verir. Ayrıca, hava kirliliğinin ve kandaki alkolün saptanmasında, uçucu yağ ve gıda ürünlerinin çözümlemesinde de bu tekniğin yararları vardır.

Gaz kromatografisinin, gaz-sıvı kromatografisi (GSK) ve gaz-katı kromatografisi (GKK) olmak üzere iki uygulaması vardır. GSK'de sabit faz sıvıdır ve geniş yüzeyli bir katı destek üzerine kaplanmıştır. Sıvı olarak genellikle molekül ağırlığı yüksek hidrokarbonlar ile poliestreler gibi karmaşık polimerler kullanılır. GKK'de ise sabit faz olarak karbon, alümina ya da silika gibi yüze tutma (adsorpsiyon) özelliği olan katılar kullanılır.

Gaz kromatografisinin ilk basamağı, ayrılacak karışımın, taşıyıcı işlevi gören helyum ya da argon gibi eylemsiz (tepkimeye girmeyen) bir gaz (hareketli faz) içine karıştırılmasıdır. Eğer ayrılacak karışım sıvıysa, taşıyıcı sisteme gönderilmeden önce buharlaştırılır. İncelenecek örneği de beraberinde taşıyan gaz akımı, sabit fazla doldurulmuş bir kolondan geçirilir. Bu geçiş sırasında, karışımındaki maddeler değişik hızlarla hareketli fazdan sabit faza, sabit fazdan hareketli faza göç ederek taşınır ve sabit fazda tutulma sürelerine bağlı olarak değişik zamanlarda kolondan ayrılır. Taşıyıcı gazla birlikte kolondan çıkan her maddenin miktarı bir detektörle saptanır ve kaydedici bir aygıtla kaydedilir. Ayrıca bak. kromatografi.

gaz lambası, içerisine doldurulan gaz yağına fitil yardımıyla yakıldığı aydınlatma aracı. 1860'larda gaz yağı (kerozen) üretiminin artmasıyla yaygınlaşan gaz lambaları, elektrikli aydınlatma araçlarının geliştirilmesine değin kullanımda kaldı. Öteki yağ lambalarına oranla daha güvenli, daha verimli ve daha kullanışlı olan gaz lambalarında fitil, çanakdaki gaz yağını kılcal etkiye emer. Fitili uzatıp kısaltan mekanik ayar düğmesinin yardımıyla alevin boyu istenilen düzeye getirilir ve böylece lambanın aydınlatma gücü düzenlenir. Lambanın üst bölümüne yerleştirilen, dip bölümü yuvarlak, üst bölümü ise boru biçimindeki şişenim yardımıyla da, alev parlaklığı kazandırılır. ıssız ve titremeden yanması sağlanır.

Gaz lambasını bulan belli değildir ama lambanın üzerinde yapılan değişikliklere ilişkin olarak yüzlerce patent başvurusunda bulunulmuştur. 1865'te çift yakıcılı gaz lambaları geliştirildi. Bu lambalarda yan yana yerleştirilen iki yassı fitil birbirlerinin alevlerinin sıcaklığını ve parlaklığını artırır. Avrupa'da, silindirik biçimindeki bir fitille çalışan Argand lambası yaygın olarak kullanılmıştır. Ayrıca bak. Argand lambası, lamba.

gaz maskesi, havadaki zararlı maddelere karşı korunmak amacıyla kullanılan aygıt. Gaz maskesi nefes alınan bölümü filtreyle donatılmış, ayrıca bir nefes verme borusu

ile gözlük bölümü bulunan ve yüze sıkıca oturan bir maske biçimindedir. Yüze, başın arkasından dolanan bantlarla takılır, ayrıca koruyucu bir başlıkla birlikte de kullanılabilir. Maskedeki filtreler solunan havadaki zararlı maddeleri süzer. Kirlendiğinde değiştirilebilen bu filtreler havayı temizler ama solunan havadaki oksijen miktarını artırmaz (bazı maskelerde oksijen tüpü için hortum bağlantısı da vardır). Filtrelerin çoğunda süzme için elyaf türleri (toz ve kömür tozunu süzmek için) ya da kimyasal bileşikler (havadaki zararlı maddeleri tutmak ya da kimyasal olarak dönüştürmek için) kullanılır.

Gaz maskeleri askeri araçlarda yaygın olarak kullanılır. ABD ordusunda kullanılan M-17 tipi gaz maskelerinde, maskeyi kullananın başka birisine yapay solunum yaptırmasına olanak veren bir hortum, maske takılı durumdayken su içmesini ve konuşmasını kolaylaştıran aygıtlar ve filtreleri taşıması yarayan su geçirmez bir çanta bulunur.

gaz odası, idam cezasının, zehirli gaz verilerek infaz edildiği yer. İlk kez 1924'te ABD'nin Nevada eyaletinde kullanılmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında da ABD'de 11 eyalette uygulanan bu yöntem gereğince, mahkûm gaz sızdırmayan bir odada sandalyeye bağlanır ve içeriye siyanür ya da benzeri zehirli bir gaz verilir. Mahkûm derin nefes alırsa anında ve acı çekmeden ölür. Nazilerin II. Dünya Savaşı sırasında giriştiği soykırımlarda gaz odaları Yahudileri ve çeşitli azınlıkları yok etmek için kullanıldı. Toplama kamplarında düzenlenen bu odalar kuşku çekmemek için banyo görünümünde gizleniyor, yıkanmaya götürüldükleri söylenen kadın, erkek ve çocuklar çıplak halde topluca bu odalara sokulduktan sonra zehirli gaz veriliyordu.

gaz sayacı bak. gazölçer

Gaza, Mozambik'te, Sabi Irmağının orta kesimindeki dağlık bölgede kurulmuş olan eski krallık Difakane(*) adı verilen olaylar sırasında, Kral Shaka karşısında uğradığı yenilgiden sonra Zululand'den kaçan Ndzwandwe komutanı Soshangane tarafından 1830'larda kuruldu. Denetimindeki toprakların sınırını Inkomati ile Zambezi arasındaki bölgeyi kapsayacak biçimde genişleten Soshangane, Yerli Tsonga ve Şona halklarını Zulu modeline göre kurduğu devlete bağladı ve bölgedeki Portekizlilerden haraç almaya başladı. İç çekişmeler nedeniyle zayıflayan krallık 1897'de Portekizliler tarafından yıkıldı.

gaza, İslamda, Müslümanların Müslüman olmayanlarla Tanrı yolunda giriştikleri savaş. İslamın ilk döneminde Hz. Muhammed'in, Medine'de kurduğu İslam devletini korumak amacıyla giriştiği savaşlara "gaza" ya da "gazve" denirdi. Sonradan, Tanrı yolunda yapılan bütün savaşlara gaze adı verilmeye başladı. Osmanlılar döneminde her türlü savaş gaze olarak anılırdı.

Kuran, müminlerin gazaya sürekli hazır olmalarını ve gerektiğinde "bölük bölük ya da hep birden" savaşa gitmelerini buyurur (Nisâ: 71). Tanrı yolunda savaşımlar ölseler de, ölmeler de büyük bir ödül kazanacaklardır (Nisâ: 74). Gazada ölenler şehit olur, doğrudan Cennet'e gider. Ölmeyenler gazi olarak adlandırılır. Ayrıca bak. cihad.

Gazali, GAZZALI olarak da yazılır, tam adı EBU HAMİD BIN MUHAMMED ET-TÜSİ EL-GAZALİ. lakabı HÜCCETU'L-ISLAM (İslamın kanıtı) (d. 1058, Tüs - ö. 18 Aralık 1111, Tüs, Horasan), tasavvufun Sünni geleneğe bü-

tünleşmesini sağlayan kelim ve fıkıh bilgini. Eski Yunan kökenli felsefe geleneğine yönelttiği ağır eleştirilerle, İslamda felsefi ve usçu düşüncenin yüzyıllar boyunca duraklamasına yol açtığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

"Gazali" adıyla ilgili açıklamalardan biri, Tüs'un Gazale kentinden türetildiği yönündedir; bu açıklamaya göre adın tek "z" harfiyle yazılması gerekir. Bir başka açıklamaya göreysen adın kökeni Ebu Hamid bin Muhammed'in baba mesleğini belirten "gazzal" (yün eğirici, iplikçi) sözcüğüdür; bu durumda adın iki "z" ile yazılması gerekir. Öte yandan Gazali'nin "Ebu Hamid" (Hamid'in babası) künyesi taşımasına karşın erkek çocuğu olmadığı ve soyunun kızları aracılığıyla sürdüğü bilinmektedir. Gazali'nin, gene Tüslü bilginler arasında olan amcasının adı da Ebu Hamid el-Gazali'dir.

Gazali, Tüs'ta fıkıh bilgini Razekâni'nin yanında başladığı öğrenimini önce Gürgân'da İmam Ebu Nasr el-İsmailî'nin, sonra da Nişabur'da İmam'ül-Haremeyn (Mekke ve Medine imamı) Ebu'l-Meali el-Cuveynî'nin öğrencisi olarak sürdürdü. Cuveynî'nin ölümünden (1085) sonra Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün sarayına davet edildi. Gazali'nin derin bilgisinden etkilenen vezir onu 1091'de Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'ne (o dönemde öğrencilere eğitim olanaklarının yanı sıra beslenme ve barınma koşulları da sağlayan okul) atadı. Gazali burada bir yandan üç yüzu aşkın öğrenciye ders verirken, bir yandan da Farabi ve İbn Sina'nın felsefesini inceledi. Ayrıca Nizamülmülk'ün danışmanı ve baş fıkıh bilgini olarak devlet yönetimi ve siyasal sorunlar üzerinde geniş bilgi edindi.

Gazali'nin Bağdat'ta çağının bütün dinsel ve düşünsel akımlarıyla tanışması onu bilginin niteliği üzerinde düşünmeye ve başlangıçta koyu bir kuşkuculuğa yöneltti. Gazali sonunda bilginin olanaklılığını kabul ettiyse de her türlü bilgiyi bütünsel bir eleştiriden geçirmeye girişti. Bu dönem yazarlık yaşamının en verimli evresi oldu; fıkıh, kelim ve felsefe dallarında 20'ye yakın yapıt kaleme aldı. Temmuz 1094-Şubat 1095 arasında yazıldığı sanılan *Makâsidü'l-Felasife* (1913) ile Şubat 1095'te tamamlandığı tahmin edilen *Tehafütü'l-Felasife* (Filozofların Tutar-sızlığı, 1981) bunlar arasındaydı. *Makâsid* ikinci yapıta hazırlık amacıyla Eski Yunan'ın felsefe mirasını nesnel biçimde serimliyordu. *Tehafüt* ise Farabi ve İbn Sina gibi İslam felsefecilerine yönelik eleştirilerini bir araya getiriyordu. Bu dönemin bir başka önemli yapıtı gene 1095'e tarihlenen *el-İktisad fi'l-İtikad* (İtikadda İktisad, 1971) uzun süre standart kelim metni olarak kullanıldı, İspanyolcaya da çevrildi.

Gazali'nin felsefe eleştirisi, duyuların kişiyi aldatabileceği saptamasıyla başlıyor, insanı genellikle çelişik yargılara yönelttiğine inandığı usun sorgulanmasıyla geliyordu. Us, felsefi ve metafizik sorulara yanıt bulmaya çalışırken çelişkiye düştüğüne göre hakikate ulaşması olanaksızdı. Usa dayalı bilgiler mutlak hakikate varmak için gerekli içerikten yoksundu; matematik çok basit ve açık yöntemlerle kanıtlamaya yöneldiği için, doğanın karmaşıklığını ve usla açıklanamaması olanaksız yönlerini yadsımak zorundaydı. Mantık da tümel bir kanıtlama aracı olduğu için, bir düşünceyle hem aynı doğrultuda, hem de ona karşı kullanılabilirdi. Gazali, kelim bilgisinin ve tartışmalarının seçkinlerle sınırlı tutulması gerektiğini, çünkü bu tartışmaların halkın inancını sarsabileceğini savundu. Bu amaçla *İlcamü'l-Avam an İlmi'l-Kelam*'ı (Halkın Kelamî Tartışmalarından Korunması, 1987) kaleme aldı.

Gazali, Aristotelesçi geleneği izleyen filozofların evrenin yoktan var edildiğini ve ruhun ölümden sonra bedenle yeniden birleşebileceğini yadsıyan düşüncelerine Tanrı'nın yalnız tümelleri bilip tükelleri bilmediği yönündeki savlarına şiddetle karşı çıktı. Gazali'ye göre us ile inancı uzlaştırmaya çalışmak boşunaydı. Us ile inancın karşıtlığını kabul etmeyen, ikisini bağdaştırmaya çalışan düşünürler kaçınılmaz olarak hakikatten uzaklaşacaktı. Gazali bu görüşleriyle, imanla ilgili sorunlarda usu başlıca ölçüt sayan Mutezile(*) okuluna karşı Eş'arîve-nin(*) tutumunu savunuyordu. Ona göre Tanrı'yı usla açıklamaya çalışmanın sonucu Tanrı'yı yadsımaaktı. Neden-sonuç araştırması da Tanrı'nın iradesini yadsıma sonucunu verebilirdi; Tanrı iradesi dışında doğa yasalarından söz edilemezdi.

Gazali'nin çağının bütün düşünce akımlarına yönelttiği eleştiri onu sonunda kendi kendisiyle hesaplaşmaya götürdü. Bu hesaplaşmanın da sonucu kesinlikle olumsuzdu. Ayrıca Ekim 1092'de Nizamülmülk'ün büyük olasılıkla İsmailiye mezhebine bağlı bir Şii tarafından öldürülmesi, bir ay sonra da Büyük Selçuklu sultanı Melikşah'ın zehirlenerek öldürülmesi Gazali'nin saray çevresiyle ilişkisini sarsmıştı. Yeni Büyük Selçuklu sultanı Berkıyaruk'la ilişkisi kötüydü; Nizamülmülk gibi Gazali de her an bir Şii suikastına uğrayabilirdi. Kendi deyimiy-le "uçurumun kenarına gelen" Gazali Temmuz 1095'ten sonra ağır bir ruhsal bunalıma girdi; bunalım giderek fiziksel bir çöküntüye dönüştü. Sonunda Kasım 1095'te tam bir tasavvuf yaşamı sürmek üzere, ailesinin geçimine yetecek kadarını ayırdıktan sonra bütün servetini dağıtıp medresedeki görevini de kardeşi Ebu'l-Fütuh Ahmed Gazali'ye bırakarak hacca gitmek bahanesiyle Bağdat'ı terk etti. Önce Şam ve Kudüs'te itikâfa çekildikten sonra Kasım 1096'da Mekke'ye ulaştı. Hacdan sonra gene Şam'a, oradan da 1097 ortalarında Bağdat'a gitti; 1099'da Hemedan yoluyla Tüs'a dönerek oraya yerleşti. Evinin yanında bir tekke ve medrese yaptırdı, çevresinde toplanan öğrencilerin eğitimiyle ilgilenmeye başladı.

Gazali en önemli yapıtı sayılan *İhya-i Ulumi'd-Din*'i (1887/88, yb 1973, 1983) Tüs'ta 1095-1102 arasında yazdı. Adından da anlaşıldığı gibi dinsel ilimleri diriltmeyi amaçlayan bu yapıt 10'ar kitaplık dört bölümde, İslam öğretilerini özetliyordu. Gazali gene bu dönemde tasavvufu konu alan başka birçok yapıt yazdı. 1106'ya tarihlenen *Mıskatü'l-Envar* ile (Nurlar Feneri, 1966, 1980) tasavvuf ile öteki bilgi türleri arasındaki ilişkiyi işledi. Gazali'ye göre hakikate götürebilecek tek yol tasavvuftu; bilgiyi kesin, dolaysız, sezgisel bir metafiziğe ancak tasavvuf yöneltebilirdi. Ahlak, ruhun Tanrı'yla birliğine giden yolda en önemli hazırlıktı; ahlaka ve hakikate ulaşmak ile kesin bilgiye varmak arasında fark yoktu. Gazali'nin bu dönemde yazdığı belirlenen, Türkçede yayımlanmış öteki yapıtları arasında şunlar sayılabilir: *Eyyühe'l-Veled* (Ey Oğul, 1963, 1984), *Risale'tü'l-Ledünniye* (1981), *Nasihatü'l-Müluk* (1969), *el-Erbain fi Usulü'd-Din* (Kırk Esas, 1970), *Kimyau's-Saadet* (1961, 1981), *Cevahirü'l-Kur'an* (Kuran'dan Cevherler, 1977), *el-Maksadü'l-Esna Şerhu Esmaillahi'l-Hüsna* (1972).

Gazali Temmuz ya da Ağustos 1106'da Nizamülmülk'ün oğlu Vezir Fahrülmülk'ün çağrısı üzerine kısa bir tereddüitten sonra Nişabur'daki Nizamiye Medresesi'nde görevine başladı. Bu çağrıya uymasını etkileyen düşüncelerden biri, yeni bir yüzyılın eşğin-

de (Eylül 1106'da başlayan Hicri 6. yy) İslam dünyasının bir müddetinde gereksinimi olacağıydı. Gazali Nişabur'da bulunduğu sırada y. 1108'de kendi yaşamını aktaran *el-Munkizu mine'd-Dalâl*'i (1948; *Dalâletten Hidâyet*, 1972) yazdı. Genel fıkıh ilkelerini konu alan *el-Mustasfa min İlmi'l-Usul* (1906) da Nişabur'da yaklaşık 1109'da yazıldı. Gazali en geç 1110'da Nişabur'dan ayrılarak gene Tus'a çekildi. Bu arada Haneî mezhebinin kurucusu Ebu Hanife aleyhinde bulunduğu bildirilmesi üzerine Büyük Selçuklu sultanı Sencer, Gazali'yi huzuruna çağırarak onu dinledi, büyük saygı gösterdi. Ama Gazali, Sencer'in müderrisliğe dönmesi yönündeki ısrarını geri çevirdi. Nizamülmülk'ün öteki oğlu Ziyâü'l-Mülk de Gazali'nin göreve dönmesi için çağrıda bulunmuş, Gazali bu çağrıyı da geri çevirmişti.

Tus'ta ünlü şair Firdevsi'nin yakınına gömülen Gazali, yalnız İslam dünyasında çok geniş kitleleri etkilemekle kalmadı, Batı'da da yapıtlarıyla büyük yankı uyandırdı. *El-Munkizu mine'd-Dalâl*'daki manevî gelişme öyküsünden çok etkilenen Batılı araştırmacılar Gazali'ye öteki İslam düşünürlerinden daha büyük bir ilgiyle eğildiler. *Makâsidü'l-Felasife* 1145'te Toledo'da *Logica et Philosophia Algazelis Arabis* adıyla Latinceye çevrildi. Bu çeviri dolayısıyla Gazali, İslam dünyasında Aristotelesçi geleneğe büyük bir darbe indirdiği halde, Batı'da bir süre Aristoteles yorumcusu olarak tanındı.

Gazali, DELİ BİRADER olarak da bilinir, asıl adı MEHMED (d. ?, Bursa - ö. 1535, Mekke), özellikle kişiliği ve sürdürdüğü yaşam biçimiyle ün kazanan Osmanlı şair.

Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra tasavvufu ilgilendi. Bursa'da Bayezid Paşa Medresesi'ndeki görevini bıraktı ve Manisa'ya giderek Şehzade Korkud'un yakın çevresine girdi. Burada kısa sürede parladı. Şehzadenin ölümünden sonra Bursa Geyikli Tekkesi'nin şeyhi olarak inzivaya çekildi. Daha sonra Sivrihisar, Akşehir ve Amasya'da müderrislik etti. Bu çevrelerde coşkun mizacı hiçbir zaman doyuramayan ve sürekli düş kırıklıklarına uğrayan Gazali, sonunda şairliği bırakarak İstanbul'a yerleşti. Devlet büyüklerinin de yardımıyla Beşiktaş'ta deniz kıyısında bir mescit, zaviye, konak ve hamam yaptırdı. Burayı kısa sürede bir zevk ve eğlence merkezi durumuna getirdi. Hamamdaki eğlencelerin rezalet ölçüsüne varması, kent içinde dedikoduların alıp yürümesi ve müşterilerini yitiren öbür hamam sahiplerinin şikâyetleri sonunda Sadrazam İbrahim Paşa'nın emriyle hamam bir gecede yıkıldı. Bundan sonra zaviye ve mescidin de etkinliklerini durduran Gazali Mekke'ye gitti ve ölümüne değin orada yaşadı. *Dafîü'l-Gumum* ve *Rafîü'l-Humum* adlı tek yapıtı hezeliyat türündedir.

Gazan Han, tam adı GAZAN MAHMUD (d. 5 Kasım 1271, Abaskun - ö. 11 Mayıs 1304, Şam-ı Gazan, İran), İlhanlı hükümdarlarının en ünlüsü (1295-1304). İlhanlıları İslamlaştırmış ve Memlûklerle savaşmıştır.

Gazan, çocukluğunun büyük bölümünü büyükbabası Abaka'nın (hd 1265-82) yanında geçirdi ve babası Argun'la büyükbabasının bağlı bulunduğu Budacılığın kurallarına göre yetiştirildi. Babasının 1284'te tahta çıkması üzerine İran'ın kuzeydoğusundaki eyaletlerin genel valiliğine atanan Gazan 10 yıl bu görevde kaldı. Bu süre içinde Orta Asya'dan gelen Çağataylılara, ardından Çağataylılarla birlikte ayaklanmaya katılan

kendi komutanlarından Nevruz'a karşı İran'ın kuzeydoğu sınırını başarıyla savundu. Argun'dan sonra tahta çıkan Geyhatu'yla (hd 1291-95) Gazan arasındaki ilişkiler soğuktu. Gazan, Geyhatu'yu devirerek tahtı ele geçiren yeğeni Baydu'yla da açık bir savaşa tutuştu. İlk çarpışmanın ardından ateşkes yapıldı ve barış görüşmelerine oturuldu. 1295 yazında bugünkü Tahran'ın kuzeyinde bulunan dağlarda konaklayan Gazan, o sırada artık uzlaşmış olduğu Nevruz'un önerisiyle İslamı benimsediğini açıkladı. Emrindeki askerler de onu izleyerek Müslüman oldu. Gazan, Müslüman askerlerinin başında Baydu'ya yeniden saldırdı. İlhanlı başkenti Tebriz'e girdiği gün, yandaşlarının da terk ettiği Baydu yakalanarak idam edildi.

Gazan Han 3 Kasım 1295'te tahta çıktı. Hükümdarlığının ilk yılında bir dizi ayaklanmayı çok sert bir biçimde bastırdı. Gazan Han'ın kardeş ve çocuklarından en az beşi ayaklananlarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle idam edildi. Gazan'ın tahta çıkması na yardım etmiş olan Nevruz da Memlûklerle işbirliği yaptığı kuşkusuna üzerine öldürüldü. Artık Müslüman bir devletin başında Müslüman bir hükümdar olmakla birlikte

Gazan Han Horasanlı soyluları kabul ediyor, *Camiü'l-Tevarih* adlı yazmadaki bir minyatürden ayrıntı, y. 1307; Edinburgh Üniversitesi Kütüphanesi Edinburgh University Library

Gazan Han, hanedanının kan davası güttüğü Memlûklerle savaşa girişti. 1299-1300 yıllarında Suriye'yi işgal etti ve Hims'ta Mısır ordusunu yendi, sonra da Şam'a muzaffer bir komutan olarak girdi. Ama 1300 başlarında İran'a döndükten sonra Memlûkler Suriye'yi gene işgal ettiler. Aynı yılın sonbaharında Gazan, Suriye'ye yeniden saldırmak için harekete geçtiyse de kötü hava koşulları askeri harekâtı olanaksız kıldı. Düşmanla karşılaşmadan sefere son verildi. Gazan Han, üçüncü kez Suriye seferine çıkmak amacıyla Hristiyan Batı'da kendine müttefik aradı. Papa VIII. Bonifatius'a yazdığı 12 Nisan 1302 tarihli mektupta, Suriye'nin işgali konusunda daha önce Avrupalı bazı prenslere önerdiği ayrıntılı bir plandan da söz ediyordu.

Gazan'ın hazırlandığı sefer, Avrupalıların yardımı olmaksızın 1303 ilkbaharında başlatıldı. Önce hiçbir ciddi direnişle karşılaşmadan Suriye'nin içlerine ilerleyen İlhanlılar Şam'ın güneyinde durduruldu ve kesin bir yenilgiye uğratıldı. Dördüncü seferi ise 1303 sonbaharında Gazan Han'ın hastalanması önledi. Gazan Han kısa bir süre iyileştiyse de 11 Mayıs 1304'te öldü.

Gazan Han'ın başarıları yalnızca savaş alanıyla sınırlı değildi. Düşünsel etkinliklere büyük ilgi duyan han, doğa tarihi, tıp, astronomi ve kimya dallarında geniş bilgi sahibiydi. Ayrıca bazı el sanatlarında da ustaydı. Gazan Han'ın, anadili Moğolcanın yanı sıra Arapça, Farsça, Hintçe, Keşmir dili, Tibet dili, Çince ve Frank dilini konuştuğu da söylenir.

Gazan Han'ın yönlendirmesi ve desteğiyle, veziri Reşideddin Moğol tarihini derledi. Daha sonra bu yapıt, Moğolların fetihleri sırasında karşılaştıkları tüm Asya ve Avrupa halklarının tarihlerini kapsayacak biçimde genişletildi ve büyük bir ün kazandı. Gazan Han'ın adıyla anılan mali reformları başlatan büyük olasılıkla Reşideddin'di. Bu reformların amacı göçebe aristokrasinin zorbalıklarına karşı yerleşik halkı korumaktı. İslamın benimsenmesiyle birlikte bu önlemler Moğollarla İranlıların tek bir halk biçiminde kaynaşmasını sağlamış olmalıdır. İlhanlılar gerçekten ulusal bir hanedana dönüşebilecekken, Gazan Han'ın hanedan içindeki rakiplerini acımasızca ortadan kaldırması belki de İlhanlı hanedanının sona ermesine yol açmıştır. Gazan Han'ın ölümünden sonra İlhanlı hanedanı ancak 30 yıldan biraz fazla yaşayabilmiştir.

Gazanfer Ağa Medresesi, İstanbul'da, Atatürk Bulvarı'yla Kovacılar Caddesi'nin köşesinde, Bozdoğan Kemerî'nin hemen dibinde, Kapıbaşı Gazanfer Ağa'nın (ö. 1602/03) yaptırdığı medrese. Kesin yapım tarihi belli değildir. Vakfiyesi 1595/96'da düzenlenmiştir. Mimarının Davud Ağa olabileceğini düşündüren kaynaklar vardır.

Yapı, bir külliye içinde yer almayan bağımsız medreselerin önemli bir örneğidir. Kovacılar Caddesi'ne bakan girişinden küçük bir ön avluya geçilir. Caddenin, pencereleri demir parmaklıklı bir duvarla ayrılan bu ön avlunun sağ yanında Gazanfer Ağa'nın ongen planlı, kubbeli türbesi bulunur. Avlunun çevre duvarı, Atatürk Bulvarı'yla Kovacılar Caddesi'nin birleştiği sol köşede 45 derecelik bir açıyla düzenlenmiş, bu noktaya yerleştirilen sebinin böylece yapıdan dışa doğru taşması sağlanmıştır. Sekizgen planlı sebinin köşelerindeki sütunlar, etekleri bir saçak oluşturarak dışa taşan kubbeyi taşımaktadır. Sütunların arasındaki pencereler madeni şebekelidir.

Ön avludan, klasik dönem şemasına uygun biçimde düzenlenmiş medreseye geçilir. Kareye yakın dikdörtgen planlı küçük orta avlu, dört yanından kubbeli revaklarla çevrilidir. Revakların gerisinde, ama yalnızca üç yanda (sağda, solda ve karşıda) toplam 14 medrese odası yer alır. Girişin karşısına gelen dersane odası yapı kütesinden dışarı taşırılmıştır.

Gazanfer Ağa Medresesi 17. ve 18. yüzyıllardaki çeşitli yangınlardan zarar görüp

Gazanfer Ağa Medresesi, İstanbul
Erkin Emiröğlu

onarılmıştır. 1942'de Atatürk Bulvarı'nın açılmasıyla yol üstünde önemli bir konuma kavuşmuş, 1943-44 yıllarında yeniden onararak 1945'te belediye Müzesi'ne, 1989'da da İstanbul Büyükşehir Karikatür ve Mizah Müzesi'ne dönüştürülmüştür.

Gazankulu, eskiden MACHANGANALAND ya da MATSHANGANA-TSONGA, Güney Afrika'da, Transvaal'in kuzeydoğusunda, Şangaan ve Tsonga halklarına ayrılmış yurtluk (*bantustan*). Veld adı verilen bozkırın üç ayrı bölümünü içine alır; bunların ikisi Kruger Ulusal Parkı'na bitişiktir. Gazankulu'nun toplam yüzölçümü 6.750 km²'dir. Bölgenin yerli halkı Tsongalardır; Şangaanlar ise bölgeye, 19. yüzyılda bugün Mozambik'in bulunduğu bölgeden göç etti. Şangaanların şefi Gungunhana'nın yönetimindeki Gaza Kralığı'nın 1898'de Portekizlilerce işgal edilmesinden sonra göçmen akımı sona erdi.

1962'den, yasama meclisinin oluşturulduğu 1972'ye değin bir bölge meclisinin bulunduğu Gazankulu, 1973'te resmi olarak özerklik kazandı ve aynı yıl seçimler yapıldı. Yönetim merkezi kuzeydeki Giyani'dir.

Gazankulu topraklarının büyük bölümü sığır yetiştirmeye ayrılmıştır. Kalan topraklarda mısır, kocadarı, buğday, börülce, meyve ve sisal ekimi yapılır. Bölgede manganezin yanı sıra altın ve bazı başka madenler çıkarılır. Kereste ve orman ürünleriyle giyim eşyası üretilir. Demiryolu hattı üzerinde yer alan Letaba kenti sanayi merkezi olarak seçilmiştir. Ekonomik planlama Gazankulu'da öteki Güney Afrika Siyah yurtluklarından daha hızlı gelişmiştir; 1970'lerin ortalarında, Gazankulu topraklarının yüzde 99'u için planlar hazırlanmıştı. Nüfus (1985 geç.) 497.213.

gazavatname, GAZANAME olarak da bilinir, Türk edebiyatında, ordunun akınlarını, savaşları, kahramanlıkları, zaferleri şiir ve düzyazı biçiminde anlatan yapıtlara verilen ad. Belli bir döneme ilişkin olayları ayrıntılı biçimde anlattıkları için tarihsel önem taşıyan gazavatnameler, bu özellikleriyle tarihçilerin çalışmalarına da ışık tutmuştur. İlk gazavatname örnekleri 14. yüzyılda yazılmaya başlamış, 16. yüzyılda büyük gelişme göstermiştir. 19. yüzyıl sonlarında Türk-Yunan Savaşı üzerine yazılan gazavatnameler ise son örneklerdir. Gazavatnamelerin fetihname(*), magazi(*) ve zafernamelerle(*) benzer yanları vardır.

Gazavatnameler konularına göre şöyle sınıflandırılır: Bir padişahı ve dönemini konu alanlar, ünlü bir komutanı ve savaşlarını konu alanlar, yalnızca bir savaş konu alanlar. Türk edebiyatında saptanabilen 250 kadar gazavatname içinde edebi değer taşıyanların sayısı çok azdır. Daha çok tarih ve dil açısından önemli olan bazı ünlü gazavatnameler şunlardır: Kâşifi'nin *Gazaname-i Rum*'u, Muradi'nin *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*'sı, Mahmud Sabit'in *Gazavat-ı Gazi Hasan Paşa*'sı, Mustafa Resmi'nin *Gazavat-ı Hüseyin Paşa*'sı, yazarları belli olmayan *Gazavat-ı Sultan Süleyman* ile *Gazavatname-i Şirvan*.

Yazını aynı olan başlıklar kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde sıralanmıştır.

gazebo, geniş bir görüş sağlamak için yüksek bir yere yapılan küçük kule, kubbeli bir *belvedere* ya da bahçe köşkü. Sözcük 18. yüzyılda İngilizce *gaze* (bakış) sözcüğünün

Antonio Petrini'nin tasarımına dayanılarak yapılmış bir gazebo, Würzburg yakınları, Almanya
Peter Coals

Latince'deki gelecek zaman eki olan *ebo* ile birleştirilmesiyle türetilmiştir.

gazel, divan edebiyatının en yaygın nazım biçimi. Özellikle İran ve Türk edebiyatında çok kullanılan bir türdür. Önceleri Arap edebiyatında kasidenin bir bölümü-yken (tegazzül), sonradan gelişerek ayrı bir biçim haline geldi. Gazelin beyit sayısı 5-15 arasında değişir. Daha fazla beyitten oluşan gazellere "müeyzel" ya da "mutavvel" gazel denir. Gazelin ilk beyti "matla", son beyti "makta" adını alır. Matla beytin dizeleri kendi aralarında uyaklıdır (musarra). Sonraki beyitlerin ilk dizesi serbest, ikinci dizeler ilk beyit ile uyaklı olur. Birden fazla musarra beytin bulunduğu gazel "zü'l-metâli", her beyti musarra olan gazel ise "müşsel" gazel diye anılır. İlk beyitten sonrakine "hüsn-i matla" (ilk beyitten güzel olması gerekir), son beyitten öncekine "hüsn-i makta" (son beyitten güzel olması gerekir) adı verilir. Gazelin en güzel beyti "beytül-gazel" ya da "şah (şeh) beyit" adıyla anılır; bunun yeri ya da sırası önemli değildir. Bazı gazellerin matlasını oluşturan dizelerden birinci ya da ikincisinin maktanın ikinci dizesi olarak yinelenmesine "redd-i matla" denir. Şair mahlasını maktada ya da hüsn-i maktada söyler. Bu durumda beyit ikinci bir adla "mahlas beyti" ya da "mahlashane" olarak anılır. Şairin mahlasını tevriyeli kullanmasına "hüsn-i tahallüs" denir. Müzeyyel gazelerde mahlas, daha önceki beyitlerde söylenir ve mahlashane'den sonraki beyitlerde dönemin büyük kişilerinden birine övgüde bulunulur. Dize ortalarında uyak bulunan gazele "musammat", sonu getirilmemiş ya da beyit sayısı beşin altında olan gazellere de "nataman" gazel denir. Başka şairlerin birkaç dize ekleyerek bend biçimine dönüştürdüğü gazeller "tahmis", "terbi" vb adlar alır. Bütün beyitlerinde aynı düşünceyi ele aldığı gazellere "yekahenk" gazel, her beyti öbüründen ustalıklı biçimde söylenmiş olanlara ise "yekavaz" gazel adı verilir. Gazelerde aruzun hemen her kalıbı kullanıldığı gibi, rubai kalıplarıyla ya da çift kalıpla yazılmış sanatlı gazeller de vardır.

Gazeller işledikleri konulara göre de çeşitli adlarla anılır. Aşka ilişkin acı, mutluluk vb içli duyguların anlatıldığı gazellere "aşıkane" (örn. Fuzulî'nin gazelleri), içki, yaşama boş verme, yaşamdan zevk alma vb konulu olanlara "rindane" (örn. Bâkî'nin gazelleri), kadınları ve ten zevklerini konu alanlara "şuhane" (örn. Nedim'in gazelleri), yaşam dersi veren, öğretici nitelikte olanlara da "hakimane" gazel (örn. Nâbî'nin gazelleri) denir.

Drvarların büyük bölümünü oluşturan gazeller eskiden bestelenerek okunurdu. Bunun yanında özellikle bestelenmek için yazılmış gazeller de vardı. Gazelleri makamlı okuyan kişiye gazelhan, gazel yazarın usta şairlere de gazelsera adı verilir.

Bilinen en eski gazelleri Mekke'nin Kureys kabilesinden Ömer bin Ebî Rabi'a (ö. 712/19) yazdı. Gazele klasik biçimini Hicaz'ın Udra kabilesinden Cemil (ö. 701) verdi. İran'ın en iyi gazel şairlerinden biri sayılan Şirazlı Hafız'ın (ö. 1389/90) şiirleri de, imge derinliği ve çeşitli eğretilemeleriyle bu türü canlandırmış ve biçim olarak yetkinliğe ulaştırmıştı.

En ünlü Osmanlı şairlerinden Fuzulî, tansal aşkı, derin duygu ve düşünceleri yansıtarak bu türün aşılmaz örneklerini verdi. Gazeli en yetkin düzeye ulaştıranların başında yer alan Bâkî, yalın ve açık anlatımıyla Şeyhülislam Yahya, daha çok toplumsal olayları işleyen Nâbî, yalnızca aşk, zevk ve güzellik gibi konulara yönelen Nedim, İran şairlerinin izinden gidip tasavvuf ve aşkı ayrılmaz düşünceler olarak bağdaştıran Şeyh Galib bu türün en ünlü şairleri sayıldı. 19. yüzyılda fazla bir değişiklik ve yenilik göstermeden süren gazel, daha sonra eski önemini yitirdi. 20. yüzyılda bu türün son örneklerini Yahya Kemal Beyatlı verdi.

gazel, Türk müziğinde, genellikle gazel türündeki bir şiirin, bir hanende tarafından doğaçtan seslendirilmesi. "Sesle taksim" olarak nitelenen gazel, upkı taksim gibi dört bölümden oluşur: 1) Zemin (seçilen makam, temel özellikleri belirginleştirilerek işlenir), 2) zaman (yakın makamlara geçişler de yapılarak hem ses alanı genişletilir, hem de melodi yapısı zenginleştirilir), 3) meyan (uzak makamlara geçişler yapılarak ses alanı olabildiğince genişletilir), 4) karar (baştaki makama dönülerek gazel bitirilir).

Gazel genellikle faslın ortasında, bağımsız olarak okunur. Ayrıca bazı şarkıların meyan bölümlerinden sonra okunduğu da olur. Bu tür gazellerin hemen ardından şarkının son nakaratı gelir.

Eskiden saz meclislerinde, gazelhana ünlü bir sazende eşlik ederdi. Sazendenin yaptığı kısa bir taksimden sonra solosuna başlayan gazelhan, asma kalış yapıpka (ara verdikçe), eşlik eden sazende ona kısa kısa yanıtlar verirdi. Bu bazen gazelhanlarla sazendeler arasında bir çekişmeye dönüşür, her biri öbürünü, kolayca yakalayamayacağı bir perde ya da izleyemeyeceği bir geçkiyle bocalatmaya çalışırdı.

Klasik Türk müziğinde gazel, bir hanedenin hem melodi yaratma gücünün, hem de müzik bilgisi ve gırtlaklı denetleyebilme düzeyinin ölçütü sayılagelmıştır. Günümüzdeki en eski ve ustalıklı gazel kayıtları, Hafız Osman ve Hafız Sami'den kalmaz. Son dönemdeki en başarılı gazelhan ise Münir Nurettin Selçuk olmuştur.

gazelboynuzu (*Lotus corniculatus*), YALAN-CIBEZELYE ya da BOYNUZLUYONCA olarak da bilinir, baklagiller (*Fabaceae*) familyasından çokyıllık otsu bitki. Anayurdu Avrupa ve Asya'dan dünyanın birçok yerine dağılmış olan gazelboynuzu genellikle hayvan yemi olarak kullanılır. Gövdesi 60 cm'ye kadar uzayabilen bitkinin ters yumurta biçiminde üç yapraklıktan oluşan yaprakları ve yaklaşık 2 cm genişlikte, bazen yer yer kırmızıya çalan sarı renkte beş-on çiçeğin oluşturduğu çiçek salkımları vardır. Uzunluğu 2 cm'yi bulan badıç biçimindeki meyvelerinin içinde 10-12 tohum saklıdır.

Gazelboynuzu iyi bir yem bitkisi olma niteliğinin yanı sıra toprağı koruyucu özelliği nedeniyle aşınmaya karşı da yararlı bir türdür.

gazelotu (*Dictamnus albus*), AKGIRITOTU olarak da bilinir, turuncgiller (*Rutaceae*) familyasından, güzel görünümlü, çok yıllık otsu bitki. Anayurdu Avrasya'dır. Çok

Gazelotu (*Dictamnus albus*)
A. J. Huxley - EB Inc.

sayıda salgı hücreleri içeren gazelotunun yaprakları ve beyaz ya da pembe renkli çiçekleri, ateşe tutulduğunda parlayarak yanan hoş kokulu uçucu bir sıvı salgılar. Çiçekli dalları uyarıcı, ateş düşürücü, mideyi yatıştırıcı ve kuvvet vericidir.

gazete, kamuoyunun ilgisini çeken güncel konulara ilişkin haber, görüş ve bilgi veren, genellikle günlük ya da haftalık düzenli yayın. Ayrıca bak. basın.

gazete tiyatrosu, güncel olayları, toplumsal sorunları, tartışmalı konuları işleyen ve çözümler öneren tiyatro gösterilerine verilen ad. Devrim sırasında propaganda amacıyla SSCB'de başvurulan bu yöntem 1920'lerde Almanya'da Erwin Piscator ve Bertolt Brecht'in geliştirdiği epik tiyatroya da kullanıldı. ABD'de 1935'te Federal Tiyatro Projesi(*) etkinliklerinden biri olarak başladı. Tiyatronun toplumsal değişimin bir aracı olarak kullanılabileceğine inanan oyun yazarı Elmer Rice (1892-1967), gazete tiyatrosunun en büyük destekçilerindendi. Tarım, konut ve ekonomi sorunlarını çarpıcı sinema teknikleriyle canlı bir biçimde ele alan gazete tiyatrosu, Federal Tiyatro Projesi çerçevesinde geliştirilen etkili tiyatro biçimi oldu. En önemli gazete tiyatrosu örnekleri, ABD Yüksek Mahkemesi'nin Tarım Kalkınma Kurumu'nu (AAA) geçersiz kılmasını konu alan *Triple-A Plowed Under* ve Başkan Roosevelt'in deyişle "kötü evlerde yaşayan, kötü giyinen ve kötü beslenen" insanların durumunu ele alan *One-Third of a Nation* (Bir Ulusun Üçte Biri) adlı oyunlardı. Gazete tiyatrosuna yöneltilen komünist eğilimler taşıdığı eleştirisi, Federal Tiyatro Projesi'nin durdurulmasında rol oynadı.

II. Dünya Savaşı sırasında bu kavram, İngiltere'de yetişkin eğitimi ve propaganda amaçlı yapımlar için kullanıldı. Gazete tiyatrosu 1970'lerin başlarında Türkiye'de de Haşmet Zeybek tarafından denendi, ama kısa ömürlü oldu.

Gazeteciler Cemiyeti, merkezi İstanbul'da bulunan meslek örgütü. Gazeteciler arasında meslek dayanışmasını ve yardımlaşmayı sağlamak amacını taşır.

Türkiye'de ilk gazetecilik örgütü II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1908'de İstanbul'da kuruldu. "Sansürü kaldırmak, mesleki dayanışmayı sağlamak ve basını temsil etmek" üzere Hüseyin Cahid (Yalçın), Ahmed Cevdet ve Ahmed Rasim gibi gazetecilerin öncülüğünde oluşturulan bu örgütün adı Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti'yd. Bu örgütü, 25 Haziran 1917'de kurulan Osmanlı Matbuat Cemiyeti izledi. Cemiyetin ilk başkanı, o dönemde "şeyhülmuhamrin" sanını taşıyan Mahmud Sadık Bey'di; onu Hüseyin Cahid Bey'in başkanlığı izledi. O dönemde Almanya'dan ithal edilen kâğıtların gazetelere dağıtımını bu cemiyet üstlendi. Cemiyetin adı 1919'da Türk Matbuat Cemiyeti, 1921'de de İstanbul Matbuat Cemiyeti biçiminde değiştirildi. Daha sonra Cumhuriyet yönetiminin de desteğini alan cemiyetin başkanları arasında Velid Ebuzziya, Hakkı Tarık (Us), Halid Ziya (Uşaklıgil) gibi ünlü gazeteci ve yazarlar vardı. 1934'teki kongrede, Atatürk'ün isteğiyle cemiyetin adı Basın Kurumu olarak değiştirildi. Kurum, 27 Haziran 1938'de özel yasayla kurulan Basın Birliği'ne katılarak çalışmalarını Basın Birliği İstanbul Şubesi adı altında sürdürdü.

Basın Birliği'nin 13 Haziran 1946'da 4932 sayılı yasayla lağvedilmesi üzerine İstanbul Şubesi üyeleri, gazeteci Sedat Simavi'nin öncülüğünde Gazeteciler Cemiyeti'ni kurdular. Cemiyetin ilk başkanı da Sedat Simavi oldu. Daha sonraki başkanlar Cevat Fehmi Başkut ve "şeyhülmuhamrin" Burhan Felek uzun yıllar yönetimde kaldılar. Üyelerine mesleki ve sosyal alanda hizmet vermeyi amaçlayan cemiyet, özel bir yasanın verdiği yetkiyle, her yıl Ramazan ve Kurban bayramları sırasında toplam beş gün *İstanbul Bayram Gazetesi*'ni yayımlamaktadır.

Ankara'da bu alandaki ilk örgütlenme Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1926'da Matbuat Cemiyeti adı altında gerçekleştirildi. Cemiyetin başkanlığını uzun yıllar Falih Rıfkı (Atay) ve Hüseyin Cahid yürüttüler. İstanbul'da Gazeteciler Cemiyeti'nin kurulmasından hemen sonra Temmuz 1946'da Ankara'da da Enver Behnan Şapolyo öncülüğünde Ankara Gazeteciler Cemiyeti kuruldu. Mümtaz Faik Fenik'in uzun süre başkanlığını yürüttüğü cemiyet 1988'de yaptığı kongrede adını "Türkiye Gazeteciler Cemiyeti" olarak değiştirdi. Bu iki örgütün kurulmasından sonra çeşitli illerde benzer örgütler oluşturuldu. Bunlardan en uzun ömürlü olanı, İzmir Gazeteciler Cemiyeti, 1922'de de çalışmalarını sürdürmekteydi. Ayrıca, Adana, Diyarbakır, Trabzon, Samsun, Konya ve Bursa'da da cemiyetler etkinliklerini sürdürmektedir.

gazette, günlük olayların özetini içeren bir tür haber bülteni. Çağdaş gazetelerin öncüsü olarak kabul edilir. Sözcük, 16. yüzyıl ortalarında ilk kez Venedik'te yayımlanan, gayri resmi haber ve dedikodu bültenlerine verilen *gazzetta* adından türetilmiştir. Benzer bültenler daha sonra Fransa ve İngiltere'de de yayımlanmaya başladı. İngiltere'de 16. yüzyıl ortalarından önce özel bültenlerden doğan bir *gazette* türü bulunmakla birlikte, bunların içeriği genellikle diplomatik manevralara ilişkin bilgilerle sınırlıydı. Kraliçe I. Elizabeth'in tahta geçişinden sonra, benzer yayınların sayısı büyük ölçüde arttı. Geniş halk kitlelerine seslenmeyi amaçlayan bu bültenlerde dedikodu, sıradan konular, hükümete bağlı olmayan kay-

naklardan alınan gayri resmi haberler, yeni keşiflerle ilgili haberler, ticari reklamlar ile tüyler ürpertici cinayetler, sözde mucizeler ve büyücülük gibi günün heyecan uyandıran haberleri yer alıyordu. Yayımlanan haberler, çoğu kez çevreden duyduklarını aktaran gönüllü kişilerden sağlanıyordu; bu nedenle yanlış haberlerin verilmesi sık rastlanan bir durumdur. 17. yüzyılda *gazette* sözcüğü, İngiltere'nin ilk gerçek gazetesi olarak bilinen *Oxford Gazette* (kuruluşu 1665) gibi resmi hükümet yayınları için de kullanılmaya başladı. Sonraları *London Gazette* adını alan bu yayın, günümüzde yeni verilen onursal unvanların, resmi atamaların, iflas eden kişilerin ve kamu ilanlarının yer aldığı bir gazete biçiminde varlığını sürdürmektedir.

gazi, İslamda, Tanrı yolunda savaşanlara verilen san. Zamanla, İslam ve Türk-İslam devletlerinin doğuş sürecinde, savaş sefini etrafında toplanan askeri maiyetlerin (*bak. alp; comitatus*) İslami bir ideoloji örtü altındaki biçimlerini ifade eder olmuştur.

Başlangıçta Hz. Muhammed'in İslam devletini korumak amacıyla açtığı savaşlara katılanlara gazi denirdi. Hulefa-yı Raşidin, Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde İslam ordularına komuta edenler "gaza komutanı" anlamında bu sanı taşıyordu. Savaşlarda yararlık gösterenler ve yaralananlar da gazi sanıyla anılırdı. Ortaçağ boyunca savaş gitmeleri kural olan Müslüman hükümdarlar da birer gaziydi. Hükümdarların öteki siyasal ve askeri unvanları arasında "Kehfe'l-guzat ve'l-magazi" benzeri nitelemelere de yer verilirdi. Bu, hükümdarların kökenindeki savaş sefliği işlevini ve saltanatın meşruiyetinin askeri alanda, askeri sınıf(*) önünde sağlanmaya devam etmesi gereksinimini yansıtıyordu. Anadolu'nun fethine katılan Türkmen güçleri de "Gaziyan-ı Rum" (Anadolu gazileri) adıyla anıldılar. Anadolu Türkmen beylerinin çoğu, Hristiyanlara karşı giriştikleri kutsal savaşlar dolayısıyla Mengücek Gazi, Danişmend Gazi, Gazi Umur Bey, Osman Gazi vb gibi sanlar kullandılar. Bu tür gazilik, kabileden devlete geçiş sürecinde, ganimet ve toprak kazanmak amacıyla sürdürülen bir savaşçılığın, Hristiyan topraklarına yönelik için kutsal sayılan biçimini ifade ediyordu.

Osmanlı Devletinin kuruluş aşaması geride kaldığında, gazi sanı verilmesi törenleştirildi ve bir ilkeye bağlandı. Buna göre savaş katılın katılmasın, dönemlerindeki askeri harekâtlardan ötürü padişahlara şeyhülislamın fetvasıyla gazi sanı verilmeye başlandı. Ordu savaştan yenik çıksa bile padişah gazi sayılırdı. 17. ve 18. yüzyıllarda sefer ve cephe komutanlığı yapan vezir ve komutanlara, başarı kazanırlarsa "çeleng" adı verilen altından bir nişanla birlikte gazilik sanı verilir, bunun için özel bir tören düzenlenirdi. Bu sanı son kez 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle II. Abdülhamid aldı; yayımlanan bir fetva ile ülkenin her tarafında okunacak hutbelerde gazi sanıyla anılması duyuruldu. Abdülhamid'in adına basılan altın ve gümüş paralarda da hükümdarlık tuğrasının sağ köşesine "el-gazi" sözcüğü konuldu. 1829'da II. Mahmud adına çıkarılan Hayriye-Sandıklı altınları da o dönemde padişahın aldığı gazi sanı nedeniyle uzun süre "gazi altını" biçiminde adlandırıldı.

Sakarya Savaşı'nın kazanılmasından sonra 19 Eylül 1921'de Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Mustafa Kemal Paşa'ya gazi sanı verildi. Atatürk bunu, 1934'te soyadı yasası çıkıncaya değin adının başına ekleyerek "Gazi Mustafa Kemal" biçiminde kullandı. Kurtuluş Savaşı'na katılarak İstiklal Madalyası alanlara da yasayla "İstiklal Savaş Gazisi" sanı verildi.

Gazi Eğitim Enstitüsü, tam adı GAZI ORTA ÖĞRETMEN OKULU VE EĞİTİM ENSTİTÜSÜ. Cumhuriyet döneminin ilk öğretmen kuşağının yetişmesinde önemli payı bulunan eğitim kurumu.

1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılmasından ve Heyet-i İlmiye'nin altı yıllık ilköğretim uygulamasını kaldırarak yerine beş yıllık ilkökul ve ona dayalı üç yıllık ortaokul ve üç yıllık lise uygulamasını başlatmasından sonra, ortaokul öğretmeni gereksiniminin karşılanması ivedilik kazandı. Bu amaçla 1926'da Konya'da, Maarif Vekâleti'ne bağlı olarak yalnızca Türkçe bölümü bulunan bir Orta Muallim Mektebi kuruldu. 1927'de Ankara'ya taşınan okula bir pedagoji bölümü eklendi ve kurum Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü olarak anılmaya başladı. Orta dereceli okul öğretmeni ve ilköğretim müfettişi yetiştirmeyi amaçlayan okul, 1928 mali yılı bütçe yasasında da böyle anılarak adı resmileşti. 1929/30'da Ankara Erkek Muallim Mektebi ile birlikte, Mimar Kemaleddin Bey'in yaptığı yeni yapısına yerleşti. Erkek Muallim Mektebi'nin adının başına "Gazi" sanı eklendiği için, iki kurumun ortak adı Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü oldu. Erkek Muallim Mektebi 1932'de kapatıldığında da adı Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'ne dönüştü. 1946'da Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü adını aldı.

Başka illerde açılan eğitim enstitülerine de örnek oluşturan Gazi Eğitim Enstitüsü sonraki yıllarda izlenen eğitim politikalarına bağlı olarak önemli yapısal değişiklikler geçirdi. On altı öğrencili bir yatılı okul olarak başladığı öğretim sürecinin son yılı olan 1981'de, mektupla öğrenim görenlerle birlikte 20 bin öğrencisi vardı.

Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki ilk yapısal değişiklik, ilköğretmen okullarından gelen öğrencilerin yetersizliği nedeniyle 1928'de bir hazırlık sınıfının açılması oldu. Hazırlık sınıfının süresi iki yıldır. Öğrenciler bundan sonra üç yarıyıl uzmanlık öğrenimi göreceklerdi. Okul aynı yıl eğitim, Türkçe, sosyal bilgiler, matematik ve fen olmak üzere beş bölüme ayrıldı. 1932-33 öğretim yılında okula üçer yıl süreli resim-ış ve beden eğitimi bölümleri eklendi. İlköğretmen okullarının öğretim süresinin ortaokuldan sonra üç yıla çıkarılması ve bu okullarda öğretimin yetkinleşmesiyle birlikte, 1934'te Gazi Eğitim Enstitüsü'nün hazırlık sınıfları

kaldırıldı. 1936'da ortaokulların öğretmen gereksinimini daha hızlı karşılamak amacıyla "B Sektörü" adı verilen bir yıl süreli kurslar açıldı. Sınavla alınan ilkökul öğretmenleri burada enstitü öğrencileri gibi öğrenim görüyor, kursları bitirdiklerinde kendilerine Gazi Eğitim Enstitüsü diploması veriliyordu. Bu uygulama üç yıl sürdü.

1924'te açılan Musiki Muallim Mektebi 1938-39 öğretim yılında, iki yıl süreli müzik bölümü olarak enstitüye eklendi. 1941-42'de iki yıl süreli Fransızca, 1944-45'te iki yıl süreli İngilizce bölümleri açıldı. Aynı yıl fen bölümü ikiye ayrılarak ikişer yıl süreli fizik-kimya ve biyoloji bölümlerine dönüştürüldü. İki yıl sonra Türkçe, sosyal bilgiler, matematik, fizik-kimya ve biyoloji bölümleri kaldırılarak bunların yerine bir toplu dersler bölümü açıldı. Sekiz yıl olarak düzenlenecek temel eğitime bütün dalları okutacak öğretmen yetiştirmek amacını taşıyan bu uygulama benimsenmedi. Bölüm iki yıl sonra, Türkçe ve sosyal bilgileri içeren edebiyat; fen ve matematik bölümlerini içeren fen bölümlerine ayrıldı. Bu bölümlerdeki öğrenim süresi de üç yıla çıkarıldı. 1947-48'de iki yıl süreli Almanca bölümü açıldı. Ertesi yıl beden eğitimi bölümü kapatılarak üç yıl süreli bir Yüksek Beden Eğitimi Enstitüsü açıldıysa da bu uygulamaya 1951-52'de son verildi. 1962-63 öğretim yılında yabancı dil öğretim süresi de önceki bölümler gibi üç yıla çıkarıldı. Bunu 1967'de eğitim bölümünün süresinin üç yıla çıkarılması izledi.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 5 Eylül 1980 tarihli genelgesiyle bütün eğitim enstitülerinin yapısı değişirken Gazi Eğitim Enstitüsü'nün yerini Gazi Yüksek Öğretmen Okulu aldı. 20 Temmuz 1982'de Gazi Üniversitesi'nin kurulması sırasında bu okul, üniversitenin Eğitim Fakültesi olarak düzenlendi. Enstitü binasına da Gazi Üniversitesi Rektörlüğü ve Eğitim Fakültesi Dekanlığı taşındı.

Gazi Eğitim Enstitüsü yarım yüzyıllık tarihi boyunca çok sayıda nitelikli öğretmen yetiştiren, eğitim alanında düşünce üreten etkin bir kurum oldu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında dönemin önemli aydın kadroları okulda eğitimci ve yönetici olarak görev yaptılar. Bunlar arasında İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Hasan Ali Yücel, İsmail Hakkı Tonguç, Vedide Baha Pars gibi ünlü eğitimciler vardı. Gene Ali Fuat Başgil, Nurullah Ataç, Ahmet Hamdi Tanpınar, Pertev Naili Boratav, Cevat Memduh Altar, Tahsin Saraç ve Agâh Sırrı Levend gibi bilim adamı, sanatçı ve yazarlar da okulun öğretim kadrosunda yer aldılar.

Gazi Giray II (d. 1554, Bahçesaray - ö. Aralık 1607, Gazikirman-Bahçesaray yolu, Kırım), besteleri ve şiirleriyle de tanınan Kırım hanı.

Kırım hanı I. Devlet Giray'ın oğluydu. 1578'de Osmanlıların yanında İran'a karşı savaştı. 1581'de İranlılara tutsak düşerek Alamut Kalesi'ne kapatıldı. 1585'te buradan kaçarak kurtulmayı başardı. İslam Giray'ın ölümü üzerine Mayıs 1588'de III. Murad tarafından Kırım hanlığına getirildi. Bir süre sonra, Kırım hanlığı için Murad Giray'ı destekleyen Rusya'ya savaş açarak Moskova önlerine kadar ilerledi. 1593'te Osmanlı-Avusturya Savaşı başlayınca, Rus çarıyla bir barış antlaşması imzalayarak Osmanlıların yanında savaşa katılmak üzere geri döndü. Bu savaşta büyük başarı gösteren Gazi Giray, Boğdan'ın yönetiminin Kırım hanları soyundan gelen birine verilmesini istemesi ve ertesi yılki sefere katılmaması üzerine, Sadrazam Cigalazade Sinan Paşa'nın girişimleri sonucunda 1596'da

III. Mehmed tarafından hanlıktan alındı, yerine Feth Giray getirildi.

Aynı yıl Sinan Paşa'nın görevden alınması'nın ardından yeniden hanlığa getirilen Gazi Giray, Feth Giray'ı ve veliaht Devlet Giray'ı öldürttü, kardeşi Selamet Giray ile onun oğlu Şahin Giray Anadolu'ya kaçarak Celalilere katıldılar. Gazi Giray 1598'de Osmanlı kuvvetleriyle birlikte Eflâk ve Erdel'e başarısız bir sefer yaptı. Bu destegine karşılık Boğdan ve Silistre eyaletlerini arpalık olarak istediysen de bu isteği Osmanlılarca kabul edilmedi. Gazi Giray, 1599'dan sonra genellikle Osmanlı seferlerine katılmadı, yalnızca asker göndermekle yetindi.

Askerlik ve siyasette usta bir hükümdar olan Gazi Giray, Osmanlı Devleti ve Kırım yöneticileri arasında dengeli bir politika izledi. Hanlığın iç örgütlenmesini Osmanlıların da etkisiyle yeniden düzenledi ve orduda önemli yenilikler yaptı. Ayrıca yetkin bir besteci ve şairdi. Han Gazi ve Gazayî mahlasıyla şiirler yazdı. Bir *Divan-çesi*, *Gül ü Bülbül* adlı bir mesnevisi ile büyük olasılıkla Fuzulî'nin *Beng ü Bade'si*-ne nazire olarak yazdığı ve kahve ile şarap arasındaki münazarayı konu alan bir risalesi vardır. *Divan-çesi* İ. H. Ertaylan'ın *Gazi Giray Han, Hayan ve Eserleri* (1958) adlı yapıtı içinde yayımlanmıştır. Gazi Giray'ın günümüzde seslendirilen en ünlü besteleri şunlardır: "Bayatıaraban peşrev", "Mahur peşrev", "Irak peşrev", "Hüzzam peşrev", "Mahur sazsemaisi", "Irak sazsemaisi".

Gazi Koşusu, Türkiye'de en önemli at yarışları olarak kabul edilen koşu. İlk 1927'de düzenlenen yarışa üç yaşındaki safkan İngiliz atlar katılır. Parkur 2.400 m'dir. 1970'ten bu yana birinci gelen atın sahibine ödül olarak gümüş bir Atatürk heykeli verilmektedir. 1927-68 arasında Ankara'da düzenlenen yarış 1968'den beri İstanbul'da yapılmaktadır. Koşu 1938'de Atatürk Koşusu adıyla düzenlenmiştir.

Gazi Mihal Köprüsü, Edirne'nin hemen batısında, Kapıkule yolu üzerinde köprü. Bizans imparatoru VIII. Mihail Palaiologos (1261-82) tarafından yaptırılmıştır. 1420'de Osmanlı akıncısı Gazi Mihal Bey köprüyü baştan başa onarttı için, bu tarihten sonra onun adıyla anılmıştır. Kemankes Kara Mustafa Paşa'nın 1640'ta üstüne bir tarih köşkü eklettiği köprüyü, 19. yüzyıl sonundaki depremten sonra II. Abdülhamid onartmıştır (1900).

Gazi Mihal Köprüsü üç bölümden oluşur, 27 tane gözü vardır, toplam uzunluğu 766 m'dir. Doğu ucundaki ilk bölüm Tun-

Kemaleddin Bey'in yaptığı Gazi Eğitim Enstitüsü'nün doğu cephesi, 1927-30, Ankara
Niyazi Altunya

Gazi Mihal Köprüsü'nün doğu ucu, Edirne
Anadolu Yayıncılık Arşivi

ca'nın ana yatağını aşar. On altı tane beşik kemere oturan bu bölümün uzunluğu 184 m, genişliği 5,9 m'dir. Köprü'nün, yakınındaki Yıldırım Camisi'nden ötürü Yıldırım Köprüsü diye de anılan üçüncü bölümünün sivri kemerli dokuz gözü vardır, uzunluğu 125 m genişliği 5,5 m'dir. Yazıtı (bugün Edirne Müzesi'nde) 1544'te I. Süleyman (Kanuni) tarafından onartıldığını göstermektedir. Bu iki ucun arasında kalan orta bölüm, Tunca'nın taşıdığı zamanlar yayıldığı alanı geçmektedir. 1602'de III. Mehmed'in yaptırdığı bu bölüm daha çok bir set niteliğindedir. Bu nedenle de 457 m tutan uzunluğuna karşın ancak iki gözü vardır.

Gazi Üniversitesi, 20 Temmuz 1982'de Ankara'da kurulan yükseköğretim kurumu. Aynı tarihli Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'yle oluşturulan üniversite, 28 Mart 1983'te çıkarılan 2809 sayılı yasayla örgütlenmesini tamamladı. Gazi Üniversitesi bugün, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (AİTİA) İstatistik ve Temel Bilimler Fakültesi'nin adının değiştirilmesiyle oluşturulan Fen-Edebiyat Fakültesi; Ekonomi, İşletme, Maliye ve Yönetim Bilimleri fakülteleri ile Mali Bilimler ve Muhasebe Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu'nun birleştirilmesiyle kurulan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi; Bolu İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi; çekirdeğini Gazi Yüksek Öğretmen Okulu'nun oluşturduğu Gazi Eğitim Fakültesi; Ankara Yüksek Teknik Öğretmen Okulu ile Endüstriyel Sanatlar Yüksek Öğretmen Okulu'nun birleştirilmesiyle oluşturulan Teknik Eğitim Fakültesi; Ankara Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu ile Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu'nun birleştirilmesiyle kurulan Mesleki Eğitim Fakültesi; daha önce AİTİA'ya bağlı olan Tıp, Diş Hekimliği ve Eczacılık fakülteleri ile Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'nin bazı fakültelelerinin birleştirilmesiyle kurulan Mühendislik-Mimarlık Fakültesi'nden oluşmaktadır. Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri ile Kazaları Araştırma ve Önleme enstitüleri, AİTİA'ya bağlı Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu'nun adının değiştirilmesiyle oluşturulan Basın-Yayın Yüksekokulu, Eğitim Yüksekokulu, Bolu, Kastamonu ve Kırşehir Eğitim yüksekokulları, Sanat Eğitimi Yüksekokulu, Kız Sanat Eğitimi Yüksekokulu, Meslek Yüksekokulu, Maliye Yüksekokulu, Tapu-Kadastro Meslek Yüksekokulu üniversiteye bağlı öbür eğitim kurumlarıdır. Ayrıca bak. üniversite.

Gaziâbad, eskiden GAZIÜDDİNNAGAR, Hindistan'ın kuzey kesiminde, Uttar Pradesh eyaletinde il ve il merkezi kent. 1740'ta kurulan kent, Yeni Delhi'nin 191 km batısında, Büyük Anayol üzerinde yer alır. Günümüzde hızla gelişen bir sanayi merkezidir. Gaziâbad'da yaşayan çok sayıda işçi, çalışmak üzere her gün Yeni Delhi'ye gidip gelir. Gaziâbad'da üretilen bazı mallar Yeni Delhi'de pazarlanır. Sanayi ürünleri arasında bitkisel yağ, elektroliz kaplama, duvar kilimleri, dizel motorlar, bisiklet, vagon, ağır zincir, piring kenet, fener, cam eşya, boya, vernik ve daktilo şeridi sayılabilir. Kentte Dudheşvar Nath ve Devi Durga tapınakları ile İslam döneminden kalma dağınık durumda pek çok yapı vardır. Mirath (Mirut) Üniversitesi'ne bağlı üç yüksekokulun bulunduğu Gaziâbad, Hin-

distan'ın kuzeyindeki önemli kentlere kara ve demir yoluyla bağlanır.

Eyaletin kuzey bölümünde yer alan Gaziâbad ili (2.600 km²) 1976'da kurulmuştur. Yukarı Ganj Ovasının, tarihte Sapta Sindhu'nun (Yedi Irmaklar) doğusundaki topraklar olarak bilinen bir parçasını kaplar. Bölge, içinden sürekli akarsular geçen düz bir ovoidir. Ekonomide tarım egemendir; başlıca ürünler tahıl, baklagiller, şeker kamışı ve susamdır. Sanayi etkinlikleri şeker, alkol, bitkisel yağ, dokuma, kağıt, tarım aracı, vantilatör, radyatör, elektrikli eşya, kimyasal madde ve demir-çelik eşya üretimi üzerine yoğunlaşmıştır. Aile işletmeciliği çerçevesinde piring ve nohut üretilir, bitkisel yağ işlenir, dokumacılık ve ipek dokumacılığı yapılır. Nüfus (1991) kent, 460.949; (1981) metropoliten alan, 287.170; il, 1.843.130.

Gaziantep, topraklarının yarıya yakını Akdeniz Bölgesi, daha büyük bölümü Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 7.642 km² olan Gaziantep ili güneybatıda Hatay, batıda Adana, kuzeyde Kahramanmaraş, kuzeydoğuda Adıyaman, doğuda Şanlıurfa illeri, güneyde de Suriye ile çevrilidir. İl topraklarını Akdeniz'den ayıran Amanos Dağları, aynı zamanda batıda Adana'yla doğal bir sınır oluşturur. Fırat Irmağı da doğuda ilin Şanlıurfa'yla arasındaki doğal sınırı çizer.

Doğal yapı. İl toprakları batıdaki Kahramanmaraş-Hatay Çöküntü Oluğu(*) ile doğudaki Fırat Vadisi arasında uzanan dalgalı düzlükler ve dağlardan oluşur. İslâhiye çukurluğunun doğusunda yükselen Sof (Kartal) Dağının 1.496 m'lik doruğu ilin en yüksek noktasıdır. Yavuzeli'nin batısındaki Karadağ (1.081 m) ve Kilis'in kuzeydoğusundaki Gülbahar Tepesi de (1.021 m) öteki önemli yükseltilerdir. Gaziantep kenti yöresinden kuzeydoğuya doğru Gaziantep Platosu(*) uzanır. Bu dalgalı düzlük alan, Fırat Irmağıyla doğudaki Şanlıurfa Platosundan ayrılır.

İldeki en önemli akarsu Fırat Irmağıdır; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kalan kesimin suları da Fırat aracılığıyla Basra Körfezine dökülür. Bunlardan Karasu, Kahramanmaraş topraklarından doğar; Araban Ovasından geçip batıdan Fırat'a katılır. Sof Dağının doğu kesiminden kaynaklanan Merzimen (Bozatlı) Deresi ise Yavuzeli'nin güneyinden geçip Fırat'a karışır. İl ve Türkiye sınırlarından çıkmadan Fırat'a karışan son önemli akarsu Nizip Çayıdır. Fırat'a Suriye topraklarından katılan Sacir Suyu da Sof Dağından doğar ve kaynağından Gaziantep kenti yöresine kadar Alleben Deresi adıyla anılır. İlin Akde-

niz Bölgesi'nde kalan batı kesiminin suları Akdeniz'e ulaşır. İslâhiye'nin kuzeyindeki Karagöl'den çıkan Karaçay, kuzey-güney doğrultusunda akarak Hatay il sınırları içinde Asi Irmağına katılır. Karasu adıyla da bilinen Karaçay üzerinde kurulmuş olan sulama amaçlı Tahtaköprü Barajı, il sınırları içindedir. Sof Dağından kaynaklanan ve Kilis yöresinin sularını toplayan Afrin Çayı, Suriye topraklarından geçip Hatay'da Karaçay'la birleştikten sonra Asi Irmağına katılarak Akdeniz'e ulaşır. Gaziantep topraklarının küçük bir kesimi ise sularını Suriye'deki kapalı havzaya gönderir. Gaziantep Platosunun güneybatısından kaynaklanan Balık Suyu, Elbeyli'nin batısından Suriye topraklarına girer ve Küveyk adını alarak Halep'in güneyindeki bataklığa akar.

İl alanının yaklaşık dörtte birini oluşturan ovalardan başlıcaları İslâhiye, Barak, Tilbaşar (Oğuzeli), Araban ve Yavuzeli'dir. İlin batı kesiminde, Kahramanmaraş-Hatay Çöküntü Oluğunda yer alan İslâhiye Ovası, verimli alüvyonlu topraklarla kaplıdır. İl sınırları içindeki uzunluğu yaklaşık 60 km, genişliği ise 10-15 km dolayındadır; ortasından Karaçay geçer. Tilbaşar Ovasını Alleben-Sacir Suyu, Barak Ovasını Nizip Çayı, Yavuzeli Ovasını Merzimen Deresi, Araban Ovasını da Karaçay sular. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki Sınır Fırat, Gaziantep-Araban ve Gaziantep projeleri ile, ilin Fırat Havzasında kalan ovaların sulama olanaklarının geliştirilmesi planlanmıştır. Bu projelerle Fırat üzerinde Birecik ve Kargamış, Nizip Çayı üzerinde Hancıcağız, Sacir Suyunun kolu olan Tüzel Suyu üzerinde Kayacık, Balık Suyu üzerinde de Kemlim barajlarının yapılması planlanmış, bunlardan Hancıcağız Barajı tamamlanmıştır.

Ekonomi. Gaziantep, sosyoekonomik açıdan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en gelişmiş illerindendir. Ekonomisi öncelikle tarıma dayalıdır; sanayi ve ticaret de önem taşır.

İl topraklarının hemen hemen tümü hem yüzey şekilleri, hem de niteliği bakımından tarıma elverişlidir. Bu toprakların yaklaşık üçte ikisinde bitkisel üretim yapılır. İklim koşulları da çok çeşitli bitkilerin üretilmesine uygundur. Gaziantep tarımının pazara açılması Osmanlı dönemine uzanır. Gaziantep ve Kilis, Osmanlı Devleti'nin en büyük vilayetlerinden olan Halep'in sebze ve meyve gereksinimini karşılıyordu. Gaziantep ayrıca Halep'e ve Halep üzerinden çeşitli Arap kentlerine yönelen canlı hayvan ticaretinin en önemli merkeziydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir durgunluk dönemi yaşayan Gaziantep tarımı, 1950'lerden sonra özellikle ulaşımdaki gelişmelerle yeniden canlandı. 1954'te Narlı-Gaziantep demiryö-

Gaziantep, genel görünüş

Art Link

lu hattının, 1956'da da Birecik Köprüsü'nün ulaşımına açılmasıyla il tarımı hızla pazara yöneldi.

İlin bitkisel üretimi modern yöntemlerin de kullanılmasıyla büyük ölçüde çeşitlenmiştir. Tahıl ve baklagillerin yanı sıra antepfıstığı, zeytin, pamuk gibi ekonomik değeri yüksek bitkiler yetiştirilir ve bağcılık yapılır. İldeki ekili alanların büyük bölümünde başta buğday olmak üzere tahıl yetiştirilir. Eskiden beri ildeki en gelişmiş tarım kollarından biri sebzeçilik; en gelişmiş tarım kollarından biri sebzeçilik; en çok domates, patlıcan, biber, kabak, salatalık, kavun ve karpuz yetiştirilir, ayrıca önemli miktarda soğan üretilir. En geniş bağ alanına sahip illerden olan Gaziantep'in, 1989'da Türkiye toplam üzüm üretiminde yüzde 8'den çok payı vardı. İl meyveciliğinin asıl önemli kolu zeytincilik ve antepfıstığı üretimidir. İlde bulunan 3 milyon aşkın meyve veren ağaçtan elde edilen 37.524 ton (1986) ürün, Türkiye toplam zeytin üretiminin yüzde 4'üne yakındır. Üzüm ve zeytin dışında incir, nar, erik, zerdali ve ceviz gibi meyvelerin üretimi de Türkiye çapında önem taşır. Eskiden Şamlı tüccarlar tarafından pazarlandığı için şamfıstığı adıyla da bilinen antepfıstığı, Gaziantep'in en ünlü ve Türkiye'nin de önemli ihracat ürünlerindendir. Gaziantep, 7,8 milyon aşkın meyve veren ağaçtan alınan 10.092 ton (1989) ürünle Türkiye antepfıstığı üretiminde yüzde 25'lik bir paya sahiptir.

Toprakların doğal verimliliğinin yüksek olmasına karşın, yazın yağış miktarının çok azalması, il alanının bazı kesimlerinde nadas uygulamasını zorunlu kılmaktadır. Sulama olanaklarının yeterli olduğu topraklardan ise yılda iki ürün alınır. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin gerçekleşmesiyle il tarımında büyük bir verim artışı beklenmektedir.

Hayvancılık, bitkisel üretime oranla geri durumdadır. Hayvancılığı elinde tutan göçerlerin yerleşik yaşama geçmesi, 1950'lerden sonra ekim alanlarının genişlemesi sonucunda çayır ve meraların daralması ve yem bitkileri üretiminin sınırlı oluşu hayvancılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Hayvan varlığı da azdır; koyun, kıl keçisi ve sığır yetiştirilir. 1970'lerde ilde bir hayvan hastanesi açılmıştır. Kümes hayvancılığı gelişmektedir. Gaziantep'in Türkiye hayvancılığındaki asıl önemi canlı hayvan ticaretinden kaynaklanır. Gaziantep, Osmanlı döneminden beri Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yetiştirilen hayvanlarla hayvansal ürünlerin toplanıp dağıtıldığı

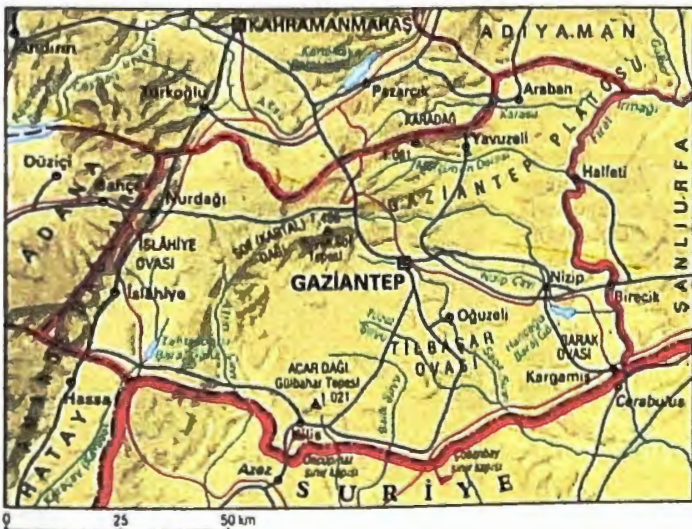
en büyük merkezlerdendir. İlden Arap ülkelerine önemli ölçüde canlı hayvan ihracat edilir.

Hem bir sınır ili olan, hem de etki alanı il sınırlarını aşan bir bölgesel merkez işlevi taşıyan Gaziantep'te, ekonominin en gelişkin kesimlerinden biri de ticarettir. Ticaret, gıda ve dokuma kollarında yoğunlaşmıştır. İlin kendi ürünlerinin yanı sıra etki alanı içindeki bölgenin tarım ürünleriyle gelişmiş yörelerin malları da Gaziantep'te toplanıp pazarlanır. Eskiden ticarete kaçakçılığın önemli bir payı vardı. Günümüzde ise Gaziantep ve Kilis kentleri canlı birer sınır ticareti merkezidir. Gaziantep-Halep karayolunun Kilis'in güneyinde Türkiye sınırlarından çıktığı Öncüpınar'da (Tibil) ve Halep'ten gelen demiryolunun Türkiye sınırlarına girdiği Çobanbey'de gümrük kapıları vardır.

1968'de kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınan Gaziantep'te, önceleri yeterince gelişmemiş durumda olan sanayi, son yıllarda canlanma göstermiştir. İlin geleneksel sanayi kolları olan dokuma, gıda ve şarapçılık günümüzde de önem taşır. Çimento ve içki fabrikaları ile Et ve Balık Kurumu'nun (EBK) kombinasyonu kamuya ait başlıca sanayi kuruluşlarıdır. Özel kesim yatırımları ise dokuma, konfeksiyon, gıda, içki, kimya, metal eşya ve makine imalatı dallarında yoğunlaşmıştır. Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi 1973'te açıldı. Gaziantep küçük sanayisi, büyük sanayiye yan sanayi oluşturmayan, onunla bütünleşmeyen, kendi içinde belirgin bir uzmanlaşma yaratmış bağımsız kuruluşlar durumunda olmasıyla, Türkiye'nin öteki kentlerindeki küçük sanayiden farklı özellikler gösterir. Makine, metal eşya, dokuma, gıda dallarında üretim yapan çok sayıda küçük sanayi kuruluşu vardır. Gaziantep, küçük sanayi işyerlerinin sayısı bakımından 1980'de Türkiye'nin sekizinci iliydi. Büyük sanayi kuruluşlarının ve atölyelerle işyerlerinin çoğu Gaziantep kentinde toplanmıştır. İldeki zeytinciliğin merkezi durumunda olan Nizip'te bir zeytinyağı fabrikası kurulmuştur. Yeraltı kaynakları açısından pek zengin olmayan ilin İslâhiye yöresinde boksit, Fevzipaşa yöresinde dolomit, Kilis yöresinde de fosfat ve manganeyatıkları vardır.

Tarih. Gaziantep yöresinde yapılan araştırma ve kazılarda ele geçen buluntular, yöredeki ilk yerleşimlerin Neolitik Çağa uzandığını göstermektedir. Bilinen en eski yerleşme, il merkezinin 10 km kadar kuzeyinde yer alan Dülük köyündeki Dolikhe kentinin Sakçagöze, Zincirli, Gedikli ve

Tilmen höyüklerinde yapılan kazı çalışmalarında İlk Tunç Çağında kurulduğu sanılan yerleşmeler bulunmuştur. Orta Tunç Çağında Babil denetiminde olan yöre Hitit, Hurri-Mitanni ve Mısır arasında çatışmalara neden oldu. Son Tunç Çağında Hitit egemenliğine girmiş durumdaydı; bu dönemde Karkamış kenti önem kazandı. Daha sonra yöreyi denetim altına alan Asurlar Karkamış'a "Hatti ülkesi" diyorlardı. Yöredeki Geç Hitit prenslikleri Karkamış'ın önderliğinde ayaklanınca, halk Asurlar tarafından Asur'a sürüldü. Dönemin öteki önemli prenslikleri Sakçagözü(*) ve Zincirli'de kuruluydu. İÖ 6. yüzyılda Perslerin eline geçen yöre Kapadokya satraplığına bağlandı. İÖ 4. yüzyıl sonlarında İskender'in egemenliğine girdi ve bunu Selevkosların yönetimi izledi. Selevkoslar, İÖ 2. yüzyıl boyunca Roma desteğiyle egemenliklerini sürdürdüler. İÖ 2. yüzyılda kurulan Kommagene Krallığı'nın kısa süreli yönetiminden sonra yöre, İS 72'de Roma'nın Suriye Eyaleti'ne bağlandı. Aramilerin yaşadığı Dolikhe, Antiochia ad Taurum olarak da adlandırıldı. Hititlerin ünlü Baal tapınağının bulunduğu Dolikhe, Roma ve Bizans dönemlerinde de dinsel işlevini sürdürdü. Bir süre Sasanilerin ve Hamdanilerin elinde kalan Dolikhe, 10. yüzyıl sonlarında Bizans'ın Telükh Thema-sı'na bağlıydı. Alp Arslan'ın komutanlarından Emir Afşin, 1067'de Dolikhe'yi ele geçirip buradan yörenin güneyine akınlar yaptı. Yöreye Türkmenlerin yerleşmeye başlamasından sonra Dolikhe önemini yitirdi; güneyinde yer alan ve adı Arap kaynaklarında Ayntab olarak geçen yerleşme önem kazandı. Yöredeki Anadolu Selçuklu yönetimi, Haçlıların 1098'de Urfa Haçlı Kontluğu'nu kuralmasına değin sürdü. 12. yüzyıl başında Frankların Maraş Senyörlüğü'ne bağlanan Ayntab, 1150'de yeniden Anadolu Selçuklularının denetimine girdi. Yörede yeniden başlayan Haçlı etkinliğini kıran Türkmenler, 13. yüzyıl başlarına değin Ayntab'a egemen oldular. Daha sonra Halep Eyyubilerine bağlanan yöre 1218'de bir kez daha Selçuklulara geçti. 13. yüzyıl ortalarında İlhanlılar Anadolu'da etkili olmaya başlayınca Ayntab, Memlûklere bağlandı. Bir ara İlhanlıların eline geçen yöre 14. yüzyıl başlarına değin Memlûklerle çekişme konusu oldu. Bu dönemde iç işlerinde bağımsızlığını koruyan Ayntab, 14. yüzyıl boyunca Dulkadıroğullarıyla Memlûkler arasında el değiştirdi. 15. yüzyılda Memlûklerin denetimi sürerken, Dulkadıroğulları üzerinde etkili olan Osmanlılar yöreye ilgileneceye başladılar. I. Selim'in (Yavuz) Memlûk Devleti'ni ortadan kaldırmasından sonra, Ayntab ve yöresi kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı (1517). 1839'da kısa bir süre Osmanlı Devleti'ne başkaldıran Mısırlıların elinde kaldı. 19. yüzyıl başlarına değin Zulkadıriye (Kahramanmaraş) Eyaleti'ne bağlı bir sancak olan Ayntab yöresi, 1818'de Halep Eyaleti Merkez sancagına bağlı kaza, 1908'den sonra da sancak yapıldı. 19. yüzyıldan sonra Ayntab ya da Ayıntap adıyla anılan sancak merkezi, Mondros Mütarekesi'ni (30 Ekim 1918) izleyen günlerde önce İngilizler, sonra da Fransızlar tarafından işgal edildi. Kurtuluş Savaşı'nın örnek yerel direnişlerinden olan, tüm kent ve yöre halkının katıldığı Antep Savunması'yla(*) 25 Aralık 1921'de işgalden kurtuldu. Yerel direnişin sürdüğü sırada, 6 Şubat 1921'de 93 sayılı yasayla kente Gazi sanı verildi; 1924'te bu yöre vilayet (il) yapıldı. 1928'de il ve il merkezinin adı Gaziantep biçiminde değiştirildi.

Gaziantep ili
Ana Yayıncılık Arşivi

Kentin yapısı. İl merkezi Gaziantep kenti, nüfus bakımından Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük, Türkiye'nin ise altıncı büyük kentidir (1990). Eskiden Anadolu'yu Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya bağlayan tarihsel İpek Yolu üzerinde yer alıyordu. Günümüzde ise Türkiye'nin batı ve güney kesimlerini Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleriyle birleştiren kara ve demir yollarının kesiştiği noktadadır. Ayrıca Türkiye'yi güneydoğusundaki komşu ülkelere ve bu ülkeleri birbirine bağlayan yollar da kentten ve il sınırları içinden geçer. Kent, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde etki alanı içine giren büyük bir alanın da mal ve hizmet akışının odaklandığı önemli bir merkezdir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kentteki sanayi kuruluşlarının çoğu tarıma dayalıydı. Yerel sermayenin devlet tarafından desteklenmesiyle dokuma, un, içki, ağaç ürünleri, makine ve sabun üretimi gelişmişti. Ticarete ise en önemli yeri canlı hayvan tutuyordu. 1930'larda Gaziantep'ten Mısır, Suriye ve öteki Arap ülkelerine yılda 80-100 bin baş canlı hayvan satılıyordu. Kaçak olarak yapılan canlı hayvan ticareti ise çok daha büyük boyutlardaydı.

Gaziantep'in asıl gelişimi yeni ulaşım bağlantılarının kurulduğu ve kentin hinterlandını oluşturan kırsal kesimde önemli değişikliklerin gerçekleştiği 1950'lerde başladı. Kente demiryolunun ulaşması ve Birecik Köprüsü'nün açılması, çevre illerle, Türkiye'nin öteki bölgeleriyle ve sınır ülkeleriyle ilişkileri güçlendirdi. 1969'da açılan Gaziantep-Karkamış demiryolu hattıyla kent, sınır demiryoluna bağlandı. 1972'de Kömürler-Bahçe arasındaki yolun tamamlanması, Gaziantep-Adana karayolunun kısılmasını sağladı.

1950'lerde ilin kırsal kesiminde işsizliğin baş göstermesi ve aynı dönemde kentteki sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerinde görülen canlanma büyük bir nüfus hareketine yol açtı. Kente göç eden nüfusun büyük bölümü ilin kırsal kesimindendi. Ayrıca Adıyaman, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Mardin, Hakkâri, Van ve Siirt gibi illerden de göç oldu. 1950'de 72 binden az olan kent nüfusu 1970'te üç kat artarak 227 bini aştı. 1985'te 1970'e göre iki kattan çok artış göstererek 480 bine yaklaştı, 1990'da ise 600 bini aştı. Bölgenin sanayi açısından en gelişmiş kenti olan Gaziantep'in, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tamamlanmasından sonra özellikle tarıma dayalı sanayilerde daha da gelişeceği sanılmaktadır. Kent ülke çapında baklavasıyla tanınır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) desteğiyle planlanan Küçük Sanayi Geliştirme Merkezi Gaziantep Pilot Projesi'yle (KÜSGEM) yapılan tesisler 1974'te küçük sanayicilere devredilmiştir.

1987'de kurulmuş olan Gaziantep Üniversitesi'nin(*) kentteki fakülte ve yüksek okullarından başka, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Adıyaman ve Kilis'te de birimleri bulunmaktadır. Kente ve bölgeye yönelik sağlık hizmetleri Devlet, SSK, Göğüs Hastalıkları, Çocuk hastaneleriyle Doğumevi ve özel hastaneler tarafından karşılanmaktadır.

Kent karayoluyla Ankara'ya 682 km uzaklıktadır. Haydarpaşa-Bağdat demiryolu kentten geçer. 1976'da açılan Gaziantep Havalanı ilin, ülkenin öteki önemli merkezleriyle hava ulaşımını sağlar.

Tarihsel yapılar. Kentte Memlûklere, Dulkadıroğullarına ve Osmanlılara ait çok sayıda tarihsel yapı vardır. Yapım tarihi bilin-

meyen Gaziantep Kalesi Bizans döneminde 6. yüzyılda, Osmanlı döneminde de 1481 ve 1557'de onarılmış, içine cami ve köşkler yapılmıştır. Ömeriye Camisi gibi Boyacı (Kadı Kemaleddin), Eyüpoğlu, Esenbek, Ali Nacar (Annacar) camilerinin de yapım tarihleri bilinmemektedir. Ali Dola (Ala'üd-Devle) Camisi'nin 1479-1515 arasında, Dulkadıroğulları döneminde yapıldığı sanılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde geçirildiği onarımlardan ötürü yalnızca minaresi özgün biçimini koruyabilmiştir. Tahtalı (Tahtani) Cami, 16. yüzyıl ortalarında Tunuslu Ferruh Ağa'nın yaptırdığı sanılan Ağa Camisi, Handaliye Camisi, 16. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı sanılan Alaybey Camisi, Hacı Nasır Camisi, Şeyh Fethullah Camisi(*), Bostancı Camisi, 17. yüzyılın ilk yarısında yapılan Bekirbey Camisi, Ahmed Çelebi Camisi, Şirvani Camisi (İki Şerefeli Cami), 1698'de Aparoğlu Hacı Mehmed'in yaptırdığı Ömer Şeyh Camisi, Kozanlı Camisi, 18. yüzyıl başında yapıldığı sanılan Ayşe Bacı Camisi, Hüseyin Paşa (Çıknkçı) Camisi, 18. yüzyıl ortalarında mescitten camiye dönüştürülen Karagöz Camisi ve 1969'a değin müze olarak kullanılan Mehmed Nuri Paşa Camisi kentteki başka önemli tarihsel yapılarıdır. Ahmed Çelebi Camisi'nin bitişiğindeki Ramazaniye Medresesi'nin yazıtından 1713'te yapıldığı anlaşılmaktadır. 14. yüzyılda yapıldığı öne sürülen Şeker Han, günümüzde özgün biçimini yitirmiş olan Paşa Hanı, 17. yüzyıla ait Hüsa Hanı, 18. yüzyıl başlarından kalma Emir Ali Hanı, 18. yüzyılın başlarında Hüseyin Paşa'nın yaptırdığı Zincirli Bedesteni (Eski Hal), 19. yüzyıl sonlarında vakıf olarak yaptırılan Millet Hanı, gene aynı dönemde yapılan ve girişindeki taş işçiliğiyle dikkati çeken Kürkçü Hanı, Belediye Hanı ve 19. yüzyıl ortalarından kalma Kemikli Bedesten gibi yapılar, Gaziantep'in eskiden beri önemli bir ticaret ve konaklama merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Kentteki tarihsel hamamlardan başlıcaları Eski Hamam, Keyvan Hamamı (15. yy), Paşa Hamamı (16. yy), Şih Hamamı (16. yy), Pazar Hamamı, Naip Hamamı, Tabak Hamamı ve Hüseyin Paşa (Çıknkçı) Hamamı'dır (1747). Bu sonuncu yapının bitişiğindeki Hüseyin Paşa Çeşmesi yer alır. Alleben Deresi üzerindeki Debbaghane Köprüsü'nü 1259'da Melik Nasır yaptırmıştır. İlde yapılan kazı ve araştırmalarda ele geçen tarihsel buluntular 1944'te bir müze deposunda toplanmış ve sonradan Mehmed Nuri Paşa Camisi'ne taşınarak 1958'de sergilenmeye başlamıştır. Yapımı 1968'de tamamlanan Gaziantep Müzesi 1969'da ziyarete açılmıştır. Müzenin arkeoloji ve etnografya bölümleri vardır.

Gaziantep Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 1.140.594; kent, 603.434.

Gaziantep Platosu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batısında dalgalı düzlük alan. Doğuda geniş Fırat Vadisiyle Şanlıurfa Platosundan, batıda ise Sof (Kartal) Dağında 1.496 m'ye yükselen dağlık alanla Kahramanmaraş-Hatay Çöküntü Oluşundan ayrılır. Kuzeyde Adıyaman yöresiyle arasındaki Araban Ovasına, güneyde de Türkiye-Suriye sınırı boyunca uzanan ovalar dizisine bitişiktir. Ortalama yüksekliği 800 m dolayında olan Gaziantep Platosu, doğu-batı ve güney-kuzey doğrultularında yükselir. Kuzeybatıdaki bazı alanlarda yükseklik 1.000 m'nin üstündeyken Fırat'a doğru Oğuzeli yöresindeki Tilbaşar Ovasında 750 m'nin altına, daha ötedeki Barak Ovasında ise 500 m'nin altına düşer.

Gaziantep Platosunun kuzeyinde ve güneyinde bazalt oluşumları görülür. Orta ve doğu kesimleri ise tortul katmanlarıyla kaplıdır. Bu kesim Fırat'ın kollarından Merzimen Deresi, Nizip Çayı, Sacır Suyu ve bunların kollarıyla yarılmıştır. Eski bir aşınım yüzeyinin yükselmesi, sonra da yanlıp parçalanmasıyla dalgalı yüzey şekilleri ortaya çıkmıştır. Platonun kalkerli kesimlerdeki karstlaşma sonucunda çeşitli büyüklükte karstik çukurlar oluşmuştur; özellikle dolin adı verilen küçük karstik çukurlar çok yaygındır. Büyük karstik çukurlardan olan polyeler, özellikle saf kalkerlerin yer aldığı kuzeydoğuda, Yavuzeli'nin doğusunda geniş alanlar kaplar. Platonun, Oligosen (y. 38-26 milyon yıl önce) ve Miyosen (y. 26-7 milyon yıl önce) bölümlere ait kalkerlerin yaygın olduğu öteki kesimlerinde de polyelere rastlanır. Polyelerin bir bölümü akarsuların etkisiyle, kapalı çanak olma özelliğini yitirmiştir; Gaziantep kentinin kuzeydoğusundaki Güllüce polyesi bu duruma örnektir.

Gaziantep Platosundaki bazı çukur alanlarda yazın sıcaklık Akdeniz Bölgesi düzeyinde olmakla birlikte, yöre iklimi kışın Akdeniz Bölgesi'ne benzemez. Gaziantep'te sıcaklığın -15°C'nin altına düştüğü olur (15 Ocak 1950'de -17,5°C). Bu yüzden 1. Türk Coğrafya Kongresi'nde (1941), coğrafi bölge sınırları saptanırken, Akdeniz Bölgesi'nin doğu sınırı Fırat Vadisine kadar uzatılmamış, Gaziantep Platosu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bırakılmıştır.

Gaziantep Üniversitesi, 27 Haziran 1987'de Gaziantep'te kurulan yükseköğretim kurumu. Tıp, Fen-Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler, Kahramanmaraş'ta Ziraat, Şanlıurfa'da İlahiyat, Adıyaman'da Eğitim fakülteleri ile daha önce Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne bağlı olan Gaziantep Mühendislik Fakültesi'nden oluşmaktadır. Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Gaziantep, Kilis, Kahramanmaraş ve Şanlıurfa meslek yüksek okulları, Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri enstitüleri Gaziantep Üniversitesi'ne bağlı öbür öğretim kurumlarıdır. Ayrıca bak. üniversite.

Gazimir, Ege Bölgesi'nde, İzmir iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eskiden Konak'a bağlı bir köy ve yedi mahalle. 27 Mayıs 1992 tarihli ve 3806 sayılı yasa uyarınca bir araya getirilerek ilçe yapılmıştır.

Gazimağusa, eskiden (1975'e değin) MAGOSA, GAZİMAGOSA ya da FAMAGUSTA olarak da bilinir, Yunanca AMMOKHIOSTOS Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde il, il merkezi kent ve liman. Gazimağusa kenti, adanın doğu kıyısında, Poyraz (Greko) ve Zeytin (Eloia) burunları arasında yer alır. Lefkoşa'nın (Lefkosfa) doğusuna düşer. Kıbrıs'ın

Gazimağusa'da surlar ve limandan bir görünüm
Dialek

en derin limanı kent sınırları içindedir. Batı dillerinde kullanılan adı olan Famagusta, "kuma gömülü" anlamına gelen ve kentin kuzeyindeki Kanlı Derenin (Pedicos) mülle dolmuş ağzını betimleyen Yunanca adının Franklar tarafından bozularak aktarılmış biçimidir. Mısır hükümdarı II. Ptolemaios (İÖ 308-246) tarafından Arsinoe adıyla kuruldu. Filistin'deki Akkâ kentinin düşmesinden (1291) sonra Hristiyan göçmenlerin akınıyla küçük bir köy olmaktan çıkarak Hristiyan dünyasının en zengin kentlerinden biri durumuna geldi. 1372'de Cenevizlerin, 1489'da da Venediklilerin eline geçti; 1571'de Osmanlı egemenliğine girdi. Savaşlar ve depremler sonucu yıkıldığından günümüzde ancak kısmen oturulabilir durumda olan surlarla çevrili eski kentte ortaçağ askeri mimarisinin çok güzel örneklerinin yanı sıra cami olarak kullanılan 14. yüzyıla ait gotik üsluptaki Aziz Nicolaus Katedrali yer alır. 1878'den 1960'a değin süren İngiliz yönetimi sırasında, kentin Maraş (Varosia) denen yeni bölümü turizm merkezi olarak gelişmiş ve güneye doğru yayılmıştır. 1976'dan sonra Türkiye'den gelen göçmenlerin bir bölümü yöreye yerleştirilmiştir. 1978'de Mersin'le feribot bağlantısının sağlanmasından sonra Kuzey Kıbrıs'ın ana limanı durumuna gelmiştir.

Batıda Gırne ve Lefkoşe illeri, güneybatıda İngiltere'ye ait Dhekelia Bağımsız Askeri Üssü ve Larnaka ili, kuzey, doğu ve güneyde de Akdeniz'le çevrili olan ve 1.979 km²'lik bir alanı kaplayan eski Magosa ili, günümüzde güneydoğu ucu dışında Türk kesimi içindedir. 1975'teki düzenlemeyle Gazimağusa adı verilmiştir. Gırne Dağları ilin kuzey kıyı şeridi boyunca uzanır ve doğuda ince, uzun ve dağlık Kırapaşa (Karpas) Yarımadasını oluşturur. İlin en yüksek tepesi Olympos'tur (740 m). İlin güney bölümü, Gazimağusa Körfezine kadar uzanan ve Mesarya (Mesaoria) olarak da bilinen İçovanın doğu kesimini içine alır. İl toprakları yabancı çiçekler, çalılıklar ve fundalıklarla kaplıdır. Doğuda Gazimağusa Körfezine dökülen Kanlı Dere ve Yıalias Irmağı yazın kurur.

Halkın temel geçim kaynağı tarımdır. Başlıca ürünler buğday, arpa, sebzeler ve meyvedir. Hayvancılık ve balıkçılık da yapılır. Sanayi ürünleri arasında içecekler, un, deri ürünleri, tuğla, seramik, konserve sebzeler ve meyve sayılabilir. İl merkezi Gazimağusa kenti Lefkoşa, Boğaz ve Dipkarpaz'a karayollarıyla bağlıdır. Nüfus (1985) kent, 19.428; (1978) il, 55.647.

Gazimihal, Mahmut Ragıp (d. 27 Mart 1900, İstanbul - ö. 13 Aralık 1961, İstanbul), çeşitli alanlardaki araştırma ve incelemeleriyle tanınmış müzik yazarı ve eğitimci. 1934'ten sonra bir süre Kösemihal soyadını kullanmıştır.

Müzikle yakından ilgilenilen bir aile ortamı içinde yetişti. Beş yaşında babasından keman öğrenmeye başladı. Kumkapı Fransız Mektebi'nde öğrenciyken A. Braun'dan keman ve Mercénier'den kompozisyon dersleri aldı. Yedi yıl Berlin ve Paris'te kalarak müzik yükseköğrenimi gördü. Galatasaray Lisesi (1924-25 ve 1929-30) ve İstanbul Kız Lisesi'nde (1929-32) müzik öğretmenliği yaptı. 1932'de Ankara'ya yerleşti. Musiki Muallim Mektebi'nde müzik bilgisi ve keman dersleri verdi. Devlet Konservatuarı ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde müzik, opera, bale ve müzik tarihi okuttu (1936-61). Ayrıca Askeri Müzik Meslek Okulu'nda da ders verdi. 1961'de emekli olarak İstanbul'a yerleşti.

İlk yazılarını 1921'de yayımlamaya başlayan Gazimihal, Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda yaygınlaşan folklor çalışmaları-

nın bilimsel bir düzey kazanmasında etkili oldu. 1926'dan sonra İstanbul Belediye Konservatuarı'nın düzenlediği derleme gezilerine katıldı. Derlenen ürünlerin müzik ve oyunlarla ilgili olanlarını *Anadolu Türküleri ve Musiki İstikbalimiz* (1928) ve *Şarkî Anadolu Türkü ve Oyunları* (1929) adlı kitaplarda topladı. 1934-35 yıllarında *Müzik ve Sanat Hareketleri* dergisini çıkardı. Türk müziğinin kökenleri, yapısal özellikleri, tarihi, Avrupa müziği ile ilişkileri üstüne çalışmalarıyla dikkati çekti. Türk halk çalgılarına ilişkin ilk araştırmaları yaptı. Türkiye ve yurt dışındaki çeşitli gazete ve dergilerde yazıları yayımlandı.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI *Türk Halk Musiki-lennin Tonal Hususiyetleri Meselesi* (1936), *Türk Halk Müziklerinin Kökeni Meselesi* (1936), *Balkanlarda Musiki Hareketleri* (1937), *Ankara Bölgesi Musiki Folkloru* (1939, H. Karsel ile birlikte), *Türkiye-Avrupa Musiki Münasebetleri (1600-1875)* (1939, 1. cilt), *Bursa'da Musiki* (1943), *Konya'da Musiki* (1947), *Türk Askerî Musikalı Tarih* (1955), *Yüzyıllar Boyunca Mehterhane ve Türk Müzik Kalkınışı* (1957), *55 Opera* (1957), *Asya ve Anadolu Kaynaklarında İklig* (1958), *Musiki Sözlüğü* (1961), *Türk Nefesli Çalgıları* (ös 1975), *Türk Vurmalı Çalgıları* (ös 1975), *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazları* (ös 1975).

gazino, bir iskambil oyunu. Üç ya da dört kişiyle de oynanabilir ama, daha çok iki kişilik bir oyundur. 52'lik bir iskambil destesi kullanılır. İki kişilik oyunda kâğıdı dağıtan, karşındakine önce iki kâğıt verir, yere iki kâğıdı açık olarak koyar ve kendisine de iki kâğıt alır. Aynı biçimde ikişer kâğıt daha dağıtır. Böylece her oyuncunun ve yerin dörder kâğıdı olur. Yere daha fazla kâğıt dağıtılmaz.

Oyunun amacı yerdeki kâğıtları ele almaktır. Eldeki kâğıtlarla aynı değerde olan yerdeki kâğıtlar alınabilir. Örneğin rengi ne olursa olsun eldeki bir 10'lu, yerdeki öteki 10'luların hepsini alır ve buna "eşleme" denir. Yerdeki kâğıtların sayısal toplamına eşit olan eldeki bir kâğıt, bu kâğıtların tümünü alabilir. Buna da "kombinezon" denir. Bu durumda as, 1 olarak kabul edilir. Böylece örneğin eldeki 10'lu, yerdeki 6'lı, 3'lü ve asın üçünü birden alır. Yerden kâğıt almanın bir başka yolu da "geliştirme"dir. Buna göre bir sonraki elde hangi kombinasyonla alınacağı önceden belirtilen bir kâğıt yere atılır, bu kâğıdı, elinde uygun kâğıt bulunan rakip oyuncu da alabilir. Bir oyuncu yerden kâğıt alamıyorsa ya da almak istemiyorsa, elindeki kâğıtlardan birini açık olarak yere atar. Buna "izleme" denir. İlk dört kâğıt oynandıktan sonra oyunculara dörder kâğıt daha dağıtılır. Oyun, destedeki bütün kâğıtlar bitene değin sürdürülür.

Yerden alınan kâğıtların bir bölümü özel önem taşır. Bunlar maça takımı ile "büyük gazino" denen karo 10'lusu ve "küçük gazino" denen maça 2'lisidir. Puanlar şöyle hesaplanır: En çok kâğıt alan oyuncu için 3, en çok maça alan oyuncu için 1, büyük gazino için 2, küçük gazino için 1, her as için 1. Oyun genellikle 11 ya da 21'de biter.

Üç kişiyle oynanan gazinoda da aynı kurallar geçerlidir. Dört kişilik gazino ikişer kişilik takımlarla oynanır.

Gaziosmanpaşa, İstanbul kentini oluşturan ilçelerden biri. Yüzölçümü 116 km² olan Gaziosmanpaşa ilçesi kuzey ve doğuda Eyüp, güneydoğuda Bayrampaşa, güneyde Bağcılar, batıda gene Bağcılar ve Çatalca ilçeleriyle çevrilidir. İlçe topraklarının daralan orta kesiminde Eyüp ile Bağcılar ilçe sınırları birbirine çok yaklaşıyor.

Gaziosmanpaşa ilçesi, İstanbul'un en yeni yerleşim alanlarından biridir. 1950'lere değin kuzeydeki küçük köyler dışında genelde

bir gezinti ve av alanı olan Gaziosmanpaşa'nın çekirdeğini oluşturan Taşlıtarla'ya, 1952'de Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gelen göçmenler yerleştirildi. Bu amaçla Taşlıtarla'da devletçe 2 100 konut yapıldı. Sonraki yıllarda Eyüp ve Rami yöresinde sanayinin gelişmesiyle, yakındaki Taşlıtarla çekici bir yerleşme bölgesi durumuna geldi. Kentin öteki kesimlerindeki göçmenler ve özellikle Karadeniz kıyılarından İstanbul'a gelenler buraya yerleşmeye başladı. Böylece Taşlıtarla kısa sürede geçeköndü mahalleleriyle doldu. Hızlı nüfus artışı Taşlıtarla'nın yönetsel konumunu da etkiledi. Öncele-nin Eyüp ilçesinin Rami bucağına bağlı olan Taşlıtarla, 1958'de Göktepe adıyla bucak, 1963'te de İstanbul'un belediye sınırları içine alınarak Gaziosmanpaşa adıyla ilçe yapıldı. İlçe sınırları içindeki Kuçukköy'de de aynı tarihte bağımsız bir belediye örgütü kuruldu. 1981'deki düzenlemeyle Kuçukköy Belediyesi, İstanbul Belediyesi'ne bağlı bir şube müdürlüğü olan Gaziosmanpaşa'ya bağlandı. Gaziosmanpaşa, 1984'teki yeni bir düzenlemeyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bir ilçe belediyesi durumuna getirildi. Nüfus (1990) ilçe, 393.667, kent, 354.186. Ayrıca bak İstanbul

Gazipaşa, Akdeniz Bölgesi'nde, Antalya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 931 km² olan Gazipaşa ilçesi doğuda Karaman ve İçel illeri, güney ve güneybatıda Akdeniz, batı ve kuzeyde Alanya ilçesiyle çevrilidir.

Taşeli Yarımadasının batı kesiminde yer alan ilçe toprakları, küçük bir kıyı ovası ile gerideki dağlık alanlar ve platolardan oluşur. Kuzey kesimini Batı Toroslar'ın uzantıları engellemektedir. Yüksek düzlükler step görünümündedir. Ormanlarla kaplı dağlardan kısa ve hızlı akışlı akarsular iner. Kıyıda küçük ova, eski bir koyun bu akarsuların taşıdığı alüvyonlarla dolması sonucunda oluşmuştur. Kıyı boyunca uzanan falezlerin önlerinde yer alan çok sayıda küçük plaj ve kumsal ile Ilıca köyü çevresindeki şifalı su kaynakları ilçenin ilgi gören yöreleridir.

İlçe nüfusunun temel uğraşı tarımdır. Kıyı kesiminde bitkisel üretim, iç kesimlerde ise hayvancılık ve ormancılık ağırlık taşır. Elverişli toprak ve iklim koşullarının bulunduğu kıyı ovalarında modern tarım yöntemleri kullanılarak muz ve turfanda sebzeler gibi yüksek gelir getiren ürünler yetiştirilir. Ayrıca pamuk, turuncgiller ve yerli ürünler de yetiştirilir. Çeşitli sebzeler yetiştirilen ve yılda birkaç kez ürün alınan yerleşim geniş alanlara yayılır. İlçe kesimin başlıca ürünleri tahıl, elma ve üzümdür. Küçük çaplı balıkçılık ve turizm ilçe halkının öteki geçim kaynaklarını oluşturur. İlçe topraklarında barit ve kuvarsit yatakları vardır.

Yöredeki ilk yerleşme, Gazipaşa kenti yakınlarındaki bir tepe üzerinde kurulmuş olan Stranpolis antik kentidir. Daha sonra Selinos adını alan ve sukemlerini il bir dış kale inşa edilen kente, İS 117'de burada ölen Roma imparatoru Traianus'un anısına Traianopolis adı verildi. Osmanlı döneminde Selinti adıyla anılmaya başladı. Anamur'a bağlı bir nahiyeyken, 1921'de Selinti adıyla kaza yapıldı. Selintililerin Kurtuluş Savaşı ve Konya (Delibaşı) Ayaklanması'ndaki başarıları nedeniyle adı Gazipaşa olarak değiştirildi. 1926'da bucak olarak Alanya'ya bağlandı, 1948'de yeniden ilçe yapıldı.

Gazipaşa kenti, Antalya-Mersin karayolu üzerinde yer alır. İl merkezi Antalya'ya uzaklığı 178 km'dir. Kentte bir devlet hasta-

nesi vardır. Kentin 3 km kadar doğusunda bulunan antik Selinos kentinin kısırlarında, Roma dönemine ait tersane kalıntısı vardır. Gazipaşa Belediyesi 1948'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 40.840; kent, 13.697.

Gazipur, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletine bağlı il ve il merkezi kent. Gazipur kenti, Ganj Irmağı kıyısında ve Varanasi'nin kuzeydoğusunda yer alır. İlk çağda Gadhipur olan adının yaklaşık 1330'da Gazi Melik'in onuruna değiştirildiği sanılır. Kent İngilizlerin yönetimi altında önemli bir irmak limanıydı. Eski kesiminde bugün bir yüksek okul, bir kilise, bir pazar yeri ve 1805'te burada ölen İngiliz genel valisi Lord Cornwallis'in anıtmezarı bulunur. Gazipur ağırlıklı olarak tarımsal bir pazardır. Ama parfüm, dokuma ve afyon fabrikaları gibi sanayi kuruluşları da vardır. Kent önemli bir karayolu ile iki demiryolu üzerinde bulunur.

Gazipur ili Ganj Irmağı taşkın ovasının bir bölümü üzerinde yer alır ve yüzölçümü 3.381 km²'dir. Sık sık su baskınlarına ve kuraklıklara uğrayan il topraklarında başta afyon olmak üzere çeşitli ürünler yetiştirilir. Nüfus (1981) kent, 60.725; il, 1.944.669.

gazların kinetik kuramı, gazların basitleştirilmiş molekül ya da parçacık tanımına dayanan ve genel özelliklerinden birçoğunun belirlenmesine olanak sağlayan kuram.

Günümüz biliminin en önemli konularından biri olan bu kuramın geliştirilmesine 19. yüzyılda İngiliz bilim adamı James Clerk Maxwell ve Avusturyalı Fizikçi Ludwig Boltzman öncülük etmişlerdir.

En basit kinetik model şu varsayımlara dayanır: 1) Gazlar, boyutları aralarındaki uzaklığa oranla çok küçük olan ve rasgele hareket eden çok sayıda özdeş molekülden oluşur, 2) bu moleküllerin birbirleriyle ve içinde bulundukları kabın duvarlarıyla yaptıkları çarpışmalar tam esnekler (sıfır enerji kaybı) ve bunlar birbirleriyle bu çarpışmalar dışında başka bir yoldan etkileşmezler. Bu basitleştirici varsayımlar, matematiksel yöntemlerin gazların özelliklerine uygulanabilmesini sağlar.

İdeal gaz(*) tanımlayan bu model (özellikle alçak basınç ve yüksek sıcaklıklarda) gerçek gazın özelliklerine yeterince yakındır. Buna karşılık, bu tanım, yoğunluğu yüksek olan gazların davranışlarını açıklayabilmek için yeterli değildir.

Kinetik kurama dayanılarak gazın içinde bulunduğu kabın duvarlarına yaptığı basıncın miktarı, ortalama enerjileri gazın sıcaklığına bağlı olan moleküllerin rasgele çarpışmalarından yola çıkılarak bulunabilir. Böylece gazın basıncı, yoğunluğu ve sıcaklığı arasında bir bağıntı kurulabilir. Ayrıca, gene aynı kurama dayanarak gazın ağırlığı, ısı ve elektrik iletkenliği, yayınımlı, ısı sığası, devingenliği gibi başka genel özellikleri de açıklanabilir. İdeal gaz davranışından sapmaları ise (örn. yoğunlaşma) varsayımları uygun biçimde değiştirilerek açıklamak mümkündür. Günümüzde, molekül dinamiği ve etkileşimleri konusunda bu değişiklikleri yapabilmeye yardımcı olacak oldukça geniş bir bilgi birikimi sağlanmıştır.

gazlı ısıtıcı, yakıt olarak doğal gaz kullanan ısıtma aygıtı. Gaz, ısıtıcıya, yanmadan önce bir miktar havayla karışmasını olanaklı kılacak bir basınçta beslenir. Bu havayla karışan gaz, dar aralıklardan ya da memelerden geçerek yanma odasına gelir ve burada ek havayla karışarak yanar. Yanma sonucunda ortaya çıkan ısı, yanma odasını

çevreleyen metal yüzeylerden dolanım suyuna ya da dolanım havasına iletilir.

gazlı kaplama, KİMYASAL BUHARLI KAPLAMA ya da TERMOKİMYASAL PİROLİTİK KAPLAMA olarak da bilinir, ısıtılmış bir yüzeyin, üzerinden bir metal bileşiği buharının geçirilmesi yoluyla kaplanması işlemi. Sıcak yüzeye temas eden buhar ayrılarak yüzeyin üzerinde metal bir katmanın oluşmasına yol açar. Buhar çoğunlukla bir "taşıyıcı" gazla karıştırılır; taşıyıcı gaz ayrıca, ayrışma sonucunda ortaya çıkan yan ürünlerin ve buharın ayrışmamış bölümünün atılmasına yardımcı olur. Atmosfer basıncında kolayca buharlaşmayan bileşiklerin buharlaştırılmasında vakum etkisinden de yararlanılabilir.

Gazlı yöntemle gerçekleştirilen metal kaplama işlemlerinde 30 kadar kimyasal elementin bileşiklerinden yararlanılır. Ama bunların içinde sanayiye en yaygın kullanılanları nikel, tungsten ve grafitir. Metal bileşik önce ayrı bir aygıtta buharlaştırıldıktan sonra kaplama bölümüne aktarılır. Atmosfer basıncında çalışan kaplama bölmeleri yumuşak çelikten (bireşiminde en çok yüzde 0,25 karbon içeren çelik türü) ve gaz sızdırmayacak biçimde yapılır. Kaplanacak malzeme, ısı iletimi, indüksiyon ya da ısıma yoluyla ısıtılabilir. Kaplama bölümü de, yüksek kaynama noktalı bileşiklerin bölmenin duvarlarında yoğunlaşmasını önlemek amacıyla dışardan ısıtılabilir. Krom, tungsten ve triizobutil alüminyumdan alüminyum çöktirmek için, atmosfer basıncında çalışan, dışardan ısıtılmalı kaplama bölmeleri kullanılır.

Metal yüzeyin sıcaklığı ne kadar yüksekse, kaplama hızı da o kadar artar; bununla birlikte her kaplama sistemi için, çöktürmenin tozu ya da yumrulu bir yapı kazandığı bir üst sıcaklık sınırı vardır. Kaplama hızı çoğunlukla, buhar bileşiğinin derişikliğine ya da hızına bağlı olarak artar.

Gazlı kaplanmış katmanlar birkaç mikron kalınlığındadır ve parlak bir görünüme sahiptir. Katmanın kalınlığı arttıkça, görünümü de matlaşır. Karbonil buharından çöktürülen nikel kaplamalar oldukça sünektir (yüzde 20 uzama) ve artık gerilimler düşüktür. Nikel, önceden iyi temizlenmiş ve hazırlanmış birçok metal yüzeye kolayca bağlanabilir. Tungsten heksaflüorürden çöktürülen tungsten kaplamalar ise gevrekler. Tungstenin genleşme özelliğinin düşük olması, yüksek kayma gerilimine yol açar ve kaplamanın metal yüzeyden ayrılmasına neden olabilir. Piroolitik grafit olarak adlandırılan karbon çöktürer yönser (anizotropik) özelliklidir ve bu nedenle de katmanlı çöktürmenin katman çizgileri boyunca kayma eğilimi gösterir. Bu kaplamaların dayanımı ve ısı iletkenliği, yüzeye paralel olarak çok yüksektir, ama dik doğrultuda çok düşüktür. Grafit kaplamalar metan ve başka hidrokarbon gazlarından çöktürülür ve dirençlerin kaplanması, ayrıca mikrofon malzemesi olarak yaygın biçimde kullanılır.

Hızlı bir işlem olan gazlı kaplama, daha çok yalıtkanların kaplanmasında kullanılan bir yöntemdir. En önemli üstünlüklerinden biri, bağlama sırasında su, hidrojen gibi istenmeyen maddelerin söğürülmemesidir. Öte yandan, pahalı bir işlem ve kaplama sırasında, kaplanan malzemenin bazı bileşiklerinin erimesi tehlikesi vardır.

Gazne, Afganistan'ın doğusunda, Gazne ilinin (vilayet) merkezi kent. Denizden 2.225 m yüksekteki bir platoda, Gazne Irmağı kıyısında yer alır. Afganistan'ın günümüze kalmış olan, surlarla çevrili tek kentidir. 13. yüzyılda inşa edilmiş 46 m yükseklikteki hisar kente egemen konum-

dadır. 130 km kuzeydoğudaki başkent Kabil'e giden yol üzerinde bulunan Ravza-i Sultan köyünün çevresinde eski Gazne kentinin yıkıntıları vardır. Buradaki önemli tarihsel yapılar arasında 43 m yükseklikteki iki burç ve Gaznelilerin en güçlü sultanı Gazneli Mahmud'un türbesi sayılabilir.

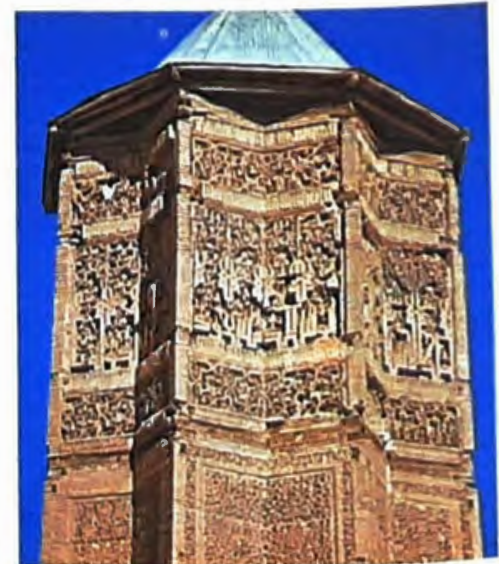
Gazne'nin ilk dönemlerine ilişkin bilgi yoktur. Bununla birlikte, tarihinin 7. yüzyıla değin indiği sanılır. 11. yüzyılın başlarında, Gazneli Mahmud döneminde Afganistan'ın ilk Müslüman hanedanı Gaznelilerin başkenti oldu. Hanedanın gücünü yitirmesinden sonra 1150-51 yıllarında Gurlularca yağmalandı. Uzun yıllar çeşitli halklar arasındaki çekişmelere sahne oldu. 1221'de Moğolların eline geçti. Moğolların egemenliği Türk hakanı Timur'un 14. yüzyılda bölgeyi almasına değin sürdü. Babürlülerin 1504'te Gazne ve Kabil'i ele geçirmesiyle, Timur'un torunlarının bölgedeki yönetimi sona erdi. Gazne 1747'de Ahmed Şah Durrani yönetimindeki yeni Afgan krallığının bir parçası oldu. I. İngiliz-Afgan Savaşı'nda (1839-42) İngilizlerin eline geçti. Kabil-Kandehar karayolundaki başlıca kent durumuna geldikten sonra yeniden önem kazandı. 1979'da Sovyetler Birliği'nin askeri müdahalesinin ardından Sovyet ve Afgan birlikleriyle Afgan mücahitleri arasındaki çarpışmalara sahne oldu.

Afganistan'ın önde gelen ticaret ve sanayi merkezlerinden biri olan Gazne'de çiftlik hayvanı, kürk, ipek ve tarım ürünleri ticareti yapılır. Sulamadan yararlanılan yöredeki topraklarda tahıl, meyve ve üzüm yetiştirilir. Nüfus (1988 tah.) 35.900.

Gazneli Mahmud bak. Mahmud (GAZNELİ)

Gazneli sanatı, 963-1186 arasında Gaznelilerin mimarlık, resim ve bezeme alanlarında ortaya koydukları yapıtlar. İslam ve Hint kültürlerinin etki alanında yer alan Gazne kenti bu dönemde önemli bir kültür merkezi haline gelmişti. Kentin imarı Gazneli Mahmud'un yönetimi (998-1030) sırasında hızlanmış, ondan sonra gelen hükümdarların katkılarıyla da sürmüştü. Gazneli Mahmud'un kurduğu medrese ve kütüphaneler kültür yaşamının canlanmasında etkili oldu. Saray çevresinde de bilim adamı ve sanatçıların etkin bir kadro vardı. İranlı şair Firdevsi de *Şehname*'sini Gazneli Mahmud'a sunmuştu.

Gazneli sanatı 20. yüzyılın ortalarında Fransız ve İtalyan arkeologların yaptıkları kazılarla aydınlığa çıktı. Bu kazılardan elde edilen bilgiyle Gazneli sanatının Büyük

Gazne'de III. Mesud'un (hd 1099-1115) yaptırdığı tuğla bezemeli kule, Afganistan Josephine Powell

Selçuklu sanatına gerek yapı, gerek bezeme alanında katkıları olduğu saptandı.

Gazneli mimarlığının ürünleri olan cami, medrese, türbe, kervansaray ve saray gibi yapıların bazısı, yıkıntı halinde olsa da günümüze ulaşmıştır. Buna karşılık bazısına ancak yazılı kaynaklarda rastlanmaktadır. Gazneli Mahmud'un Sumnat seferinden sonra yaptırdığı Arusu'l-Felek Camisi böyle bir yapıdır. Tarihsel kaynaklarda ahşap ayakların taşıdığı bir çatıyla örtüldüğü belirtilen caminin iç mekânının da zengin bezemeli olduğu anlaşılmaktadır.

Gazneli camileri içinde, Türk cami mimarlığının gelişimi açısından en dikkati çeken yapı Leşker-i Bazar Sarayı'nın alay meydanının güney duvarına bitişik Ulucami'dir. Fransız arkeolog Daniel Schlumberger'in 1957'de yaptığı kazı sonuçları, bu caminin mihrabı önünde kubbeye örtülü bir mekân biriminin bulunduğunu düşündürmektedir. Bunun iki yanında mihrap duvarına paralel ve birbirinden sütun sıralarıyla ayrılmış iki sahnın uzandığı sanılmaktadır. Yöre ikliminin sıcaklığı nedeniyle üç tarafı açık tasarlanmış olan $86 \times 10,5$ m boyutlarındaki Ulucami'nin, yapı tekniğine bakılarak Mahmud döneminde yapıldığı belirlenmiştir.

Gaznelilerden kaldığı kesin olan iki kulenin son araştırmaların ışığı altında III. Mesud (hd 1099-1115) ve Behram Şah'a (hd 1117-57) ait olabileceği ileri sürülmektedir. Bu kulelerin minare mi, yoksa gözetleme kulesi mi olduğu bilinmemektedir. Sultan III. Mesud'a ait olanında taştan yapılmış alçak bir kaidenin üstünde tuğladan yıldız planlı bir gövde yükselmektedir. Bunun üstündeki silindirik biçimli bölüm depremde yıkılmıştır. Toplam yüksekliği 48 m olarak hesaplanan kulenin içinde sarmal bir merdiven vardır. Küfi yazılı bir de yazıt bulunan kulenin dış cephesi tuğladan bitkisel ve geometrik örgelerle bezelidir. Behram Şah'a ait olan ikinci kule daha yalın görünümlüdür.

Gaznelilerin ilk medreseleri 11. yüzyılda, Şiiliğe karşı Sünniliği güçlendirmek ve yönetici yetiştirmek amacıyla kurdukları düşünülmektedir. Kaynaklarda, Gazneliler tarafından yapılmış olan Beyhekiye, Suadiye, Ebu Saadü'l-Esterâbâdi ve Ebu İshakü'l-İsfahanî medreselerinin adları belirtilmektedir. Sengbest'de, Aslan Cazib Türbesi yanındaki yapının da bir medrese olduğu sanılmaktadır.

Gazneli türbelerinin çoğu günümüze ulaşmamıştır. Kalanların içinde en önemlisi Aslan Cazib Türbesi'dir. Bu, kare planlı, kubbeye örtülü bir yapıdır; geçiş ögesi olarak tromp kullanılmıştır. Kubbe kasnağında sivri kemerli pencereleri vardır. İçeride duvarlar ve kubbe, tuğla örgüsünün değişik düzenleriyle bezendiği gibi, kalem işi de kullanılmıştır. Duvarların üst bölümünde ve kubbe eteğinde birer yazıt kuşağı dolanmaktadır. Gazne yakınlarındaki Razva'da bulunan Sultan Mahmud Türbesi'nin santaldan bezemeli kapı kanatları bugün Delhi Ulusal Müzesi'ndedir.

Gazneli mimarlığı konusundaki en önemli veriler, D.Schlumberger'in 1948'de yaptığı kazılarda ortaya çıkmıştır. Bunlardan, Afganistan sınır yakınlarındaki Bust kentinin Gazneliler zamanında saraylar, kışlalar, devlet daireleri, çarşı ve hamamlarla donatıldığı anlaşılmaktadır. Bu yapılardan biri Bust Kalesi yakınında, Gazneli Mahmud'la oğlu Mesud tarafından kurulduğu anlaşılan, $164 \text{ m} \times 92 \text{ m}$ boyutlarındaki Leşker-i Bazar Sarayı'dır. Sarayın temelleri tuğladan, duvarları ise kerpiçtendir. Beden duvarları yarım, köşeler ise dörtte üç silindirik biçiminde payandalarla desteklenmiştir. Cephenin ortasındaki derin kapıdan hac

biçiminde dört kolu olan bir mekâna, oradan da revaklarla çevrili orta avluya geçilir. Avlunun dört kenarının da ortasında bir eyvan vardır. Bunların içinde en geniş olanı kuzey eyvanıdır. Daha önce Karahanlı kervansaraylarında karşılaşılan dört eyvanlı avlu şemasının Gaznelilerde daha gelişmiş olarak saray mimarlığında kullanıldığı görülmektedir. Orta avludan tören ve kabul salonuna geçilir. Burası sarayın en özenle bezenmiş mekânıdır. Duvarların alt bölümünde tempera tekniğinde duvar resimleri vardır. Bunlarda, dizilmiş durumda 44 tane asker betimlenmiştir. Başları silinmiş, yalnız vücutları kalmış askerler, kaftan, çizme ve pantolonlarıyla Orta Asya Türklerine özgü biçimde giyinmişlerdir. Sütunlardan birinin üstündeki başı ve yüzü sağlam kalmış figür, yuvarlak yüzü ve badem biçimli gözleriyle bir Türk tipidir.

Gaznelilerin ikinci büyük sarayı Gazne'deki III. Mesud Sarayı'dır. İtalyan arkeologları A. Bombaci ve Scerrato'nun 1957-58 yıllarında yaptıkları kazıda ortaya çıkardıkları bu yapının mihrabında 1112 tarihi yazılıdır. Ayrıca Sultan Mesud'un adı yaptırılan ve Muhammed bin Hüseyin bin Mubarek'in adı mimar olarak belirtilmiştir. III. Mesud Sarayı'nda, Leşker-i Bazar Sarayı'nın planı yinelenmiştir; ama boyutlar daha büyük ve görkemlidir. Orta avlunun kuzeybatısındaki dikdörtgen planlı, çok ayaklı yapının cami olduğu sanılmaktadır. Ana malzemesi tuğla olan sarayda, pişmiş topraktan bezemeler, mermer döşemeler, alçı ve mermer kaplamalar da geniş yer tutmaktadır. Ayrıca çiniyle yapılmış bezemeler ve birçok da yazıt bulunmaktadır. Çini bezemelerin yapıya 12. yüzyılda eklendiği sanılmaktadır. Avlu duvarını dolanan, çiçekli küfi yazı kuşağı Farsçadır. Bu sarayın çevresinde de cami, pazar yeri ve meydan yeri gibi askeri, ticari ve sosyal birimlerin yer aldığı görülür.

Sultan Mesud'un ölümünden sonra oğlu Aslan Şah Gazne sarayını terk etmiş ve saray 1150'de Gurlular tarafından yağmalanıp yakılmıştır. Aslan Şah, Devlethane denen kendi sarayında yaşamıştır.

Gaznelilerin Mahmud döneminde Pencap'ı ele geçirmesinden sonra Türk-İslam mimarlığı Hindistan'da da yayılmıştır. Delhi sultanlarının yaptırdığı çeşitli yapılarda Gazneli etkileri izlenmektedir.

Gazneliler, 963-1186 arasında, İran'ın kuzeyindeki Horasan'da, Afganistan'da ve Hindistan'ın kuzeyinde egemenlik kuran Türk hanedanı.

Hanedanın, eski bir köle ve Samanilerin Horasan valisi olan Alptügin ile başladığı kabul edilir. Gazneliler, Sebüktingin (hd 977-997) iktidara gelinceye değin Samanilere bağlı kaldılar. Samanilerin gücünü yitirmesi Sebüktingin'in durumunu sağlamlaştırmasını ve topraklarını Hindistan sınırına kadar genişletmesini sağladı. Onun oğlu Gazneli Mahmud da (hd 998-1030) yayılma politikasını sürdürdü. 1005'te Samani toprakları ikiye ayrılmış, Ceyhun Irmağı (Amu Derya), Samanilerin yerini alan iki devlet arasındaki sınır olmuştu. Bunlardan Gazneliler batıda, Karahanlılar ise doğuda egemenlik kurdu.

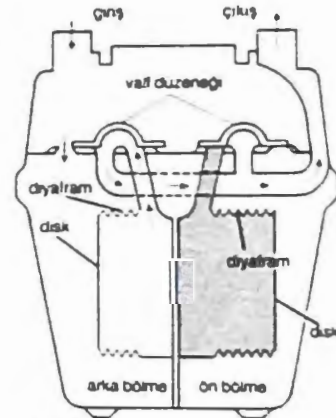
Gazneliler, Mahmud'un hükümdarlığı sırasında güçlerinin doruğuna ulaştılar. Mahmud, Ceyhun Irmağından İndus Vadisine ve Hint Okyanusuna kadar yayılan bir imparatorluk kurdu. Batıda, Büveyhilerden İran'ın Rey ve Hemedan kentlerini aldı. Koyu bir Müslüman olarak Gaznelilerin Müslüman bir hanedana dönüşmesini ve İslam egemenliğinin sınırlarını genişletme-

sini sağladı İranlı şair Firdevsî Şehname adlı destanını 1010'da Gazneli Mahmud'a sundu.

Mahmud'un oğlu I. Mesud (hd 1031-41) ne Gaznelilerin gücünü, ne de imparatorluğun bütünlüğünü koruyabildi. Selçuklular Horasan ve Harezm'de Gaznelilere meydan okudu; Mesud, 1040'ta Dandanakan Savaşı'nda büyük bir yenilgiye uğradı. Bundan sonra, İran ve Orta Asya'daki bütün toprakları Büyük Selçukluların egemenliğine geçen Gaznelilerin elinde yalnızca Afganistan'ın doğusu ve Hindistan'ın kuzeyi kaldı. 1186'da Lahor'un Gurlularca ele geçirilmesiyle de egemenlikleri son buldu.

gazölçer, GAZ SAYACI ya da GAZOMETRE olarak da bilinir, belirli bir basınçla gelen gazın miktarını ya da akış hızını ölçmekte kullanılan aygıt. Hacim, hız ya da basınç özelliklerinden yararlanarak ya da ısı, akustik ya da izlemeli yöntemlere dayalı olarak çalışan çeşitli gazölçer türleri vardır.

Gazın yer değiştirmesinden yararlanarak ölçüm yapan gazölçerlerin en yaygın kullanılan türü, körüklü ve diyaframlı sayacıdır. Çoğunlukla konutlarda ve ticarethanelerde tüketilen gaz miktarını ölçmekte kullanılan bu aygıtlarda ölçüm, körüklerden geçirilen gazın, aygıt içindeki sıgası belli bir ya da daha çok bölmeye düzenli bir sırayla doldurulup boşaltılması yoluyla gerçekleştirilir.

Körüklü ve diyaframlı gazölçer
Rockwell Manufacturing Company

Her bölmenin kaç kez dolup boşaldığı sayılarak, aygıttan geçen gazın hacmi saptanır.

Akış hızına bağlı olarak çalışan gazölçerlerde aygıttan geçen gaz, bir rotorun kanatlarına çarparak rotoru hareketlendirir. Rotorun dönmeye hareketi de bir dişli düzenine yardımıyla, geçen gazın hacmini kaydeden okuma kadranına iletilir. Akışkanın burgaç hareketinden yararlanılan sayaçlarda ise rotor, gaz borusunda bulunan kısa bir aralığa eklenen bir taşıma bölmesinin içine yerleştirilir. Borudan geçen gazın yalnızca bir bölümü bu bölmeye beslenir ve toplam gaz miktarı, kaydedilen rotor hareketine dayalı olarak hesaplanır. Anemometre(*) tipi hız gazölçerlerde ise, döner kepengler, küçük bir üreteci güç sağlar ya da bir dizi kayıt düzenine hareketlendirir.

Akışkanın basıncına bağlı olarak çalışan gazölçerler, birim zaman içinde sayaçtan geçen gaz miktarını ölçer. Bu aygıtlarda ölçüm, sayacın içine yerleştirilen bir borunun birbirine yakın iki noktası arasında yaratılan basınç farkına dayalı olarak yapılır. Bu basınç farkı daha sonra akış hızına dönüştürülür. Bu aygıtlarda basınç farkı oluşturabilmek için, delikli levhalardan,

venturi borularından ya da memelerden yararlanılır.

Isıl yöntemlere dayalı olarak çalışan gazölçerlerde, gazın akış yolu üzerine bir ısıtıcı (örn. bir direnç teli) ile bu ısıtıcının önüne ve ardına birer termometre yerleştirilir. Gazın ısıtıcıya gelmeden önceki ve ısıtıcıdan geçtikten sonraki sıcaklıkları ölçülür ve geçen gazın miktarı, gazın sıcaklığındaki artışa ya da ısıtıcıyı sabit bir sıcaklıkta tutmak için harcanan elektrik enerjisine bağlı olarak hesaplanır.

Akustik etkiyle çalışan gazölçerlerde ise akış hızı, bir gazın akış doğrultusunda, öteki ters doğrultuda gönderilen iki özdeş ses sinyalinin, yansıdıktan sonraki frekans kaymalarının karşılaştırılması yoluyla ölçülür.

İzlemeli gazölçerlerde akış hızı, gaza katılan radyoaktif bir maddenin iki sabit dedektör arasından geçiş süresi saptanarak ölçülür.

gaspacho, İspanyol mutfağında, bir tür soğuk çorba. Özellikle Andalucia'da yaygındır. "İslatılmış ekmek" anlamındaki Arapça bir sözcükten türetilmiştir. Günümüzde iki temel malzemesi olan domates ve yeşil biberin Yenidünya'dan İspanya'ya ancak 16. yüzyılda getirilmiş olmasına karşın, bu yemekten Eski Yunan ve Roma edebiyatında da söz edilir. İspanyol yemek kitaplarında salata kategorisi içinde sayılır.

En sık yapılan **gaspacho** yemeği domates, sirke, sarmısak, zeytinyağı, ekmek içi, soğan, salatalık ile yeşil biberin pişirilmemiş ve ekmek kırıntılarıyla koyulaştırılmış karışımından oluşur. *Crouton* (yağda kızartılmış ekmek parçaları), doğranmış sebze ve katı yumurtayla birlikte servise sunulur. Andalucia'daki Málaga ilinde yapılan **gaspacho**'nun temel malzemesi bademdir; ayrıca içine üzüm de konur.

gazyacı, KEROZEN olarak da bilinir, petrol-den elde edilen yanıcı, açık sarı renkte ya da renksiz, kendine özgü itici bir kokusu olan yağlı sıvı. Lamba, soba ve fırınlarda yakıt olarak kullanılan gazyacı, ayrıca jet motorlarında yakıt ya da katkı maddesi olarak, motor yağlarında (gres) ve böcek ilaçlarında ise çözücü olarak kullanılır.

Ham petrolde yüzde 10-25 oranında bulunan gazyacı, petrolün öbür bileşenlerinden ayrımsal damıtımayla ayrılır. Ayrıca, mineral yağların daha az uçucu olan bileşenlerinin atmosfer basıncı altında ve yüksek sıcaklıklarda parçalanmasıyla da (kraking) elde edilebilir.

İlk kez 1850'lerde kömür katranı ve şeyl petrolünden elde edilen gazyacının bugün temel kaynağı petroldür. Eskiden ev ve kent aydınlatmasında kullanılan gazyacı, benzinin otomobil yakıtı olarak önem kazanmasına değin en önemli petrol ürünüydü.

Gazyacı hidrokarbonlardan oluşan bir karışımdır; bileşimi elde edildiği kaynağa göre değişirse de genellikle 10 kadar hidrokarbon içerir. Aralarında *n*-dodekan, alkil benzenler, naftalin ve naftalin türevlerinin de bulunduğu bu hidrokarbonların molekülleri 10-16 arası karbon atomu içerir. Benzinden daha az uçucu olan gazyacı 140°C-320°C arasında kaynar.

Gazze, İbranice AZZA, Filistin'in güneybatısında, Gazze Şeridi'nin en büyük kenti; 1967'den bu yana İsrail askeri valiliğinin yönetim merkezi. Tarihsel kayıtlar yörede sürekli yerleşimin 3 bin yıl öncesine dayandığını gösterir. Adından ilk kez Firavun

III. Tutmosis (hd İÖ 1504-1450) söz eder. Eski Mısır'ın diplomasi ve yönetim arşivlerini oluşturan Tel el-Amarna tabletlerinde de adı geçer. Mısırlıların 300 yıl süren işgalinin ardından yöreye Deniz Halkları'ndan biri olan Filistiler yerleşti. Gazze, Filistin konfederasyonunu oluşturan beş kentten biri durumuna geldi. Kitabı Mukaddes (Hakimler 16), Şimşon'un burada Tanrı Dagon'un tapınağını devirirken can verdiğini söyler. Mısır'la Filistin'i birbirine bağlayan antik Maris Yolu'nun (Via Maris) üzerindeki stratejik konumundan dolayı Antik Çağda birçok savaşa sahne olan kent, sırasıyla, İsrail kralı Davud'un (II. Samuel 5), Asurların, Mısırlıların, Babillilerin ve Perslerin eline geçti. Gazze'de büyük bir direnişle karşılaşılan Büyük İskender kentte yaşayanları köle olarak sattı. Tarihi boyunca canlı bir ticaret merkezi olan kentin yaklaşık 5 km dışındaki liman, Helenistik ve Roma dönemlerinde Neapolis (Yunanca "Yenişehir") olarak anılırdı. Gazze İS 635'te Arapların yönetimine girerek bir İslam kenti oldu. Hz. Muhammed'in büyükbabasının babası Haşim bin Abdülmenaf'ın burada gömüldüğü söylenir. Ayrıca Müslüman mezheplerinden Şafiliğin kurucusu Şafi'nin (767-820) doğum yeridir. Haçlı seferleri sırasında gerileyen kent bir daha eski önemini kazanamadı. Salaheddin Eyyubi'nin Hattin Savaşı'nda (1187) Haçlıları yenmesinden sonra yeniden Müslümanların eline geçti. 16. yüzyılda Osmanlıların yönetimine girdi. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlıların kararlı savunması nedeniyle, İngiliz kuvvetleri kenti uzun çarpışmalardan sonra ancak Kasım 1917'de alabildi.

Savaş sonrasında manda yönetimi altına alınan Filistin'e bağlandı. Filistin'de Araplara ve Yahudilere ait iki devletin kurulması yönündeki 1947 tarihli Birleşmiş Milletler kararında Arap devleti içinde kalması öngörüldü. Ama Arap devleti kurulmayınca, 1948'de Mısır tarafından işgal edildi. Şubat 1949'da İsrail ile Mısır arasında imzalanan ateşkes sırasında Mısır'ın elinde kalan Gazze'ye ve çevresine Gazze Şeridi adı verildi. Mısır, kenti ve çevresindeki toprakları ilhak etmek yerine bir askeri vali aracılığıyla yönetmeye devam etti. Bu dönemde Filistin'den gelen Arap mülteciler nedeniyle nüfusu aşırı ölçüde artan Gazze Şeridi'nin bu özelliği günümüzde de sürmektedir.

Kasım 1956'daki Sina harekâtı sırasında, Gazze ve çevresi İsrail kuvvetlerince işgal edildi. Ama İsrail uluslararası siyasi baskı-

lara karşı koyamayarak buradan çekilmek zorunda kaldı. Haziran 1967'de patlayan Altı Gün Savaşı'nda İsraillilerin yeniden işgal ettiği Gazze, askeri yönetimi altına girdi.

Uzun yıllar canlı bir turuncu merkez olan Gazze kentinde birçok bahçe vardır. Köklü bir geçmişi olan dokumacılığın yanı sıra çömlekçilik ve gıda işleme de yaygındır. Daha erken tarihli bir sinagoga ait olduğu sanılan, limandaki mozaik tabanda (İS 6. yy, Bizans dönemi) Kral Davud, Yunan mitoloji kahramanı Orpheus gibi giyinmiş olarak ve arp çalarken betimlenir. Nüfus (1979 tah.) 120.000.

Gazze Şeridi, Arapça KITA GAZZE. İbranice REZUAT AZZA. Filistin'in güneybatı kesiminde 363 km²'lik bölge. 1967'den bu yana İsrail işgali ve askeri yönetimi altındadır. 1949-56 ve 1957-67 dönemlerinde de Mısır bölgeyi askeri yönetimi altında tutmuş, ama hiçbir zaman ilhak etmemiştir. Gazze Şeridi, Cemmü ve Keşmir dışında, dünyanın, günümüzde herhangi bir ülkenin *de jure* (meşru) parçası olarak tanınmayan yoğun nüfuslu tek bölgesidir. 1948-49 Arap-İsrail Savaşı'nın sonucunda sınırları çizilen Gazze Şeridi, Şubat 1949'da Mısır'la İsrail arasında imzalanan ateşkes anlaşması sırasında Mısır'ın denetiminde bulunan ve Mısır'a bitişik tek Filistin toprağıydı. Ateşkes anlaşmasına göre Gazze Şeridi'nin sınırları siyasal ya da bölgesel bir sınır sayılmayacaktı. İsrail ile Mısır arasında 1980'de imzalanan ve 1982'de yürürlüğe giren barış antlaşması da, Gazze'nin güneybatı sınırını belirledi.

Bölgenin oluşmasından bu yana başlıca ekonomik ve toplumsal sorun, çok sayıda Filistinli Arap mültecinin bakımsız kamplarda olağanüstü bir yoksulluk içinde yaşamasıdır. Bölgeyi kendi sınırları içinde saymayan Mısır, mültecilere yurttaşlık hakkı vermediği gibi Mısır'a ya da halklarıyla kaynaşabilecekleri öteki Arap ülkelerine göç etme olanağı da tanımadı. Öte yandan İsrail de mültecilerin yurtlarına dönmesine izin vermedi. Mültecilerin geçimi büyük ölçüde, Birleşmiş Milletler Yakındoğu Filistin Mültecilerine Yardım İdaresi'nin (UNRWA) yardımlarıyla sağlandı. İsrail işgaline direniş hareketinin gelişmesiyle birlikte pek çok genç mülteci, İsrail'e karşı düzenlenen direniş eylemlerinde yer aldı. Mültecilerin direniş eylemleri 1956'da İsrail'in Gazze Şeridi'ni ele geçirmesiyle sonuçlanan Sina harekâtına girişmesini hazırlayan nedenlerden biriydi. Gazze'nin İsrail'in yönetimi altında bulunduğu kısa dönemde (Kasım 1956-Mart 1957) bölgeyi İsrail'e bağlayan kıyıdaki demiryolu yeniden açıldı, elektrik üretimi ve su dağıtım projeleri uygulamaya kondu. İsrail üzerindeki yoğun uluslararası baskı üzerine Mısır'ın denetimine bırakılan Gazze Şeridi, Altı Gün Savaşı'nda (Haziran 1967) İsrail'in eline geçti. İsrail ile Mısır arasındaki 1980 tarihli barış antlaşmasında ana hatları çizilen özerklik planı, Gazze'nin Filistinli belediye başkanlarınca kabul edilmedi, bölge İsrail'in askeri yönetimi altında kaldı. Aralık 1987'de işgal altındaki öteki topraklarla birlikte Gazze Şeridi'nde de *intifada* diye bilinen geniş çaplı bir Filistin ayaklanması başladı.

Gazze Şeridi'nde yaşayan nüfusun başlıca ekonomik uğraşı tarımdır; arazinin yaklaşık dörtte üçü ekilmektedir. Sulama altındaki topraklarda yetiştirilen başlıca ürün olan turuncgiller, İsrail'le anlaşmalı olarak Avrupa'ya ve başka ülkelere ihraç edilir. Ayrıca sebze, buğday ve zeytin yetiştirilen bölgede, hafif sanayi işletmeleri ve el sanatları Gazze Şeridi'nin en büyük kenti Gazze'de yoğunlaşmıştır.

Gazze'de bir gazyacı.
AUC Ajansı

Gazze Şeridi'nde ilk güvenilir nüfus sayımı Eylül 1967'de yapıldı ve nüfusun/ UNRWA'nın ya da Mısır'ın önceki tahminlerinden az olduğu görüldü. Buna göre nüfusun yarıya yakın bölümü mülteci kamplarında yaşıyordu. Nüfus (1987 tah.) 545.000.

Gazzi, asıl adı EBU İSHAK İBRAHİM BİN YAHYA BİN OSMAN BİN MUHAMMED EL-KALBİ EL-EŞHABİ (d. 1049, Gazze - ö. 1130, Belh), Arap şair. 1088'de Şam'a giderek Nasr el-Makdisi'den fıkıh dersleri aldı. Daha sonra bir süre Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'nde kaldı ve orada bazı kimseler için medhiyeler ve mersiyeleler söyledi. Horasan'ın ileri gelenleri için söylediği medhiyelerle ün kazandı. Giriş bölümünde bin beyit bulunan *Divan*'ını kendisi derlemiştir.

Gbandiler, NGBANDILER olarak da yazılır. MOGVANDILER olarak da bilinir, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin güneyi ile Zaire'nin kuzeyinde, Yukarı Ubangi Irmağı dolayında yaşayan halk. Nijer-Kongo dil ailesinin Adamawa-Doğu koluna bağlı ve komşu Bandalarla Bayaların dillerine yakın bir dil konuşurlar. Gbandi ya da Ngbandi daha çok Belçikalı etnografyacıların kullandığı bir terimdir. Fransız etnografyacılar bu halkı Ndziriler, Nzakaralar, Sangolar ve Yakomalar gibi "Ubangi Irmağı halkları" içinde sayarlar. Günümüzde Sudan'ın güneyinde kalan bölgeden gelen Gbandiler, bugün yasadıkları yöredeki birkaç küçük toplulukla kaynaşarak bunları kendi içlerinde eritmişlerdir. Azande kültürünü ve dilini özümlemiş olan bazı Gbandileri bu halktan ayırt etmek oldukça güçtür.

Kırsal kesimde yaşayan Gbandiler mısır, manyok, tatlıpatates ve tütün yetiştirir. Gbandi erkekleri avlanır, balıkçılık yapar ve ormandan tarla açarlar. Kadınlar ise yabani yiyecekler toplar ve tarımsal etkinliklere yardım ederler. İş aramak üzere kırsal yörelerden kentlere göç eden erkek ve kadınların sayısı sürekli artmaktadır.

Gbandiler birbirine yakın tek sıra evlerden oluşan köylerde oturur. Erkeğin dayısının evinde oturduğu durumlara rastlanırsa da soy genelde babanıdır. Gbandi reisleri, uyumsuzluklarda hakemlik yapmanın yanı sıra toplumsal yaşamın odağını oluşturan ata kültürünün koruyucusu olarak rahiplik görevini yerine getirirler. Çoşeklilik sürmekle birlikte azalmaya yüz tutmuştur.

Gbandiler eskiden savaşçılıklarıyla ünlüdürler; Gbandi zanaatçıları yaptıkları üstün nitelikli mızrak ve bıçakları pek çok komşu halka satarlardı. Günümüzde bu eşyalar Afrika sanatı koleksiyonları için büyük değer taşır. Gbandiler, Çad'da ve Sudan'ın güneyinde yaşayan atalarının yaptığı arpları andıran eğri saplı zarif arplar da yapmışlardır.

Gbarnga, GBANGA ya da GBANKA olarak da bilinir, Liberya'nın orta kuzey kesimindeki Bong ilinin merkezi kent. Monrovia ve Sierra Leone'nin kuzeyinden gelen yolların kavşağında yer alır. Gbarnga bir kırsal yönetim ve yerel ticaret merkezidir. Kentte devlete ve kiliseye bağlı ortaöğretim kurumları, birçok kilise ve bir cami vardır. 16 km batısındaki Suakoko yakınlarında Cuttington University College (Episkopal) ve Phebe Hastanesi bulunur. Yerel ekonomik uğraşların başında ticari amaçlı kümes hayvancılığı gelir, burada üretilen yumurta ve tavuk eti bütün ülkeye pazarlanır. 1976'da yarı işlenmiş kauçuk parça kauçuk haline getiren bir kauçuk fabrikası kurulmuştur. Nüfus (1980 tah.) 10.860.

Gbayalar bak. Bayalar

G.B.E. (Knight Grand Cross of the British Empire ya da Dame Grand Cross of the British Empire), İngiliz şövalyelik tarikat ve nişanlarından The Most Excellent Order of the British Empire'in birinci sınıf erkek ya da kadın üyelerine verilen kısaltılmış ad. Ayrıca bak. British Empire, The Most Excellent Order of the.

G.C. (George Cross), İngiliz kahramanlık nişanlarından George Haçı'nın kısaltılmış biçimi. Ayrıca bak. George Haçı.

G.C.B. (Knight Grand Cross of the Bath ya da Dame Grand Cross of the Bath), İngiliz şövalyelik tarikat ve nişanlarından The Most Honourable Order of the Bath'in birinci sınıf erkek ya da kadın üyelerine verilen kısaltılmış ad. Ayrıca bak. Bath, The Most Honourable Order of the.

G.C.M.G. (Knight Grand Cross of St. Michael and St. George ya da Dame Grand Cross of St. Michael and St. George), İngiliz şövalyelik tarikat ve nişanlarından The Most Distinguished Order of the Saint Michael and Saint George'un birinci sınıf erkek ya da kadın üyelerine verilen kısaltılmış ad. Ayrıca bak. Saint Michael and Saint George, The Most Distinguished Order of.

G.C.V.O. (Knight Grand Cross of Victorian Order ya da Dame Grand Cross of Victorian Order), İngiliz şövalyelik tarikat ve nişanlarından Royal Victorian Order'in birinci sınıf erkek ya da kadın üyelerine verilen kısaltılmış ad. Ayrıca bak. Royal Victorian Order.

Gdańsk, Almanca DANZIG, Polonya'nın ortakuzey kesiminde, Baltık Denizi kıyısında il (*województwo*). Doğuda Elbląg, güneyde Bydgoszcz, batıda Słupsk illeriyle çevrilidir. Yüzölçümü 7.394 km²'dir. Yüzey şekilleri kuzeyde, Baltık kıyısı ovalandaki kum tepeliklerinden, güneyde Pomeranya göller bölgesindeki dalgalı buzullaşlardan oluşur. İlin ortadoğu kesimindeki Vistül Irmağı deltası iyi sulanan bir tarım bölgesidir; yoğun biçimde ekim yapılan bölgede çavdar ve buğday yetiştirilir. İl merkezi Gdańsk kenti ile Gdynia ve Sopot'u içine alan Trójmiasto (Üç Kent) metropoliten alanının oluşturduğu liman kompleksi, ülkedeki gemi taşımacılığının yarıdan fazlasını elinde bulundurur. Gemi tersaneleri, kereste atölyeleri, metalurji ve kimya tesisleri, petrol rafinerileri ile gıda fabrikaları il ekonomisinin temelini oluşturur. Gdańsk Petrol Rafinerisi, Zarnowiec'teki hidroelektrik ve termonükleer enerji santralleri ve Gdańsk kenti yakınlarındaki termonükleer enerji santrali, ildeki ağır sanayi için enerji sağlar. Baltık kıyısında çeşitli tatil merkezleri yer alır. Nüfus (1990 tah.) 1.423.300.

Gdańsk, Almanca DANZIG, Polonya'nın ortakuzey kesiminde, Gdańsk ilinin (*województwo*) merkezi kent. Baltık Denizi kıyısında, Vistül Irmağının ağzında kuruludur. Gdańsk'tan bir Polonya kenti olarak ilk kez 997 ya da 999'dan kalma belgelerde söz edilir. 1148 tarihli papalık bildirgesinde kent, Polonya'ya bağlı Włocławek piskoposluğunun bir parçası olarak geçiyordu. 1260'ta özerklik kazandıktan sonra bir ticaret merkezi olarak gelişti. 1308'de Töton Şövalyeleri'nin eline geçti; 13 yıl süren bir savaştan sonra Polonya kralı IV. Kasimierz tarafından geri alındı. Kral, savaşta kendisine bağlılık gösteren kente yerel özerklik verdi. Bundan sonra hızla genişleyen Gdańsk, Rönesans döneminde Baltık kıyısının en gelişmiş liman kenti olarak zenginliğin doruk noktasına ulaştı. 1754'te Doğu

Avrupa'nın en kalabalık nüfuslu (77 bin) kentiydi ve yıllık tahıl ihracatı 200 bin tonu aşırıyordu.

17. yüzyılda İsveç'le yapılan savaşlar, kentin ekonomik gelişimini kesintiye uğratarak gerilemesine neden oldu. Kentin 1772'de Prusya'nın eline geçmesi de, liman ticaretinin kısa sürede sona ermesine yol açtı. Gdańsk, 1793'te Prusya'ya bağlandı. Napoleón 1807'de kente özgür kent ayrıcalıkları

Brama Wyznna, Gdańsk, 1574, Polonya
CAF

tanıdı. Ama, Prusya'nın denize ulaşmak için oluşturduğu koridor, Gdańsk topraklarını Polonya'dan ayırarak kent ekonomisinin çökmesine neden olmuştu. Gdańsk 1813 ve 1814'te Polonya ile yeniden birleşme isteğinde bulundu. Ama Polonya, Viyana Kongresi'nde (1814-15) Rusya, Avusturya ve Prusya arasında paylaşıldı. Gdańsk da Batı Prusya iline bağlandı. Daha sonra bir ölçüde sanayileşmeye başladıysa da, Baltık kıyısında büyük bir ticaret limanı olma konumunu yeniden kazanamadı.

1919'daki Versailles Antlaşması'yla yeniden özgür kent statüsü kazandı ve yönetsel olarak Polonya'nın denetimine verildi. Ama, Almanlardan oluşan Gdańsk yasama meclisi, Polonya temsilcisine her fırsatta sorun çıkarmaya başladı. Sonunda Polonya, kentin 16 km kadar kuzeyindeki Gdynia'da başka bir liman inşa etti. Gdynia kısa sürede gelişti ve Gdańsk da büyüme olanağına kavuştu. Nazi Partisi'nin 1933 ve 1935 seçimlerinde meclisteki sandalyelerde çoğunluğu sağlamasıyla Almanya'nın kent üzerindeki denetimi güçlendi. Hitler 1938'de Gdańsk'ın Almanya'ya verilmesini istedi. Polonya'nın bu isteği reddetmesi üzerine de 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırarak II. Dünya Savaşı'nı başlattı.

Savaş sırasında çok büyük bir yıkıma uğrayan kent, Mart 1945'te bir kez daha Polonya'ya geçti. Yeniden kurulan Gdańsk'ın onarım görmüş tarihsel yapıları arasında, bazı bölümleri 14. yüzyılda yapılmış St. Katherine Kilisesi ile ortaçağdan kalma belediye binası sayılabilir. Çağdaş Alman yazar Günter Grass, çocukluk yıllarını kentin Alman işgalinde, Danzig adıyla anıldığı dönemde burada geçirmiştir ve birçok romanında da kenti anlatır.

Eski Kent (Stare Miasto) adıyla bilinen kent merkezi, Vistül Irmağının bir kolu olan ve denizden 3 km içeride bulunan Motława kıyısındadır. Kentte iki büyük liman alanı vardır. Daha eski olan Yeni Liman (Nowy Port), tersaneler, metalurji ve kimya tesisleri, kereste atölyeleri ve gıda fabrikalarından oluşan bir sanayi kompleksidir. Buradaki tersanelerde yapılan ilk savaş gemisi, 1572'de denize indirilmiştir. Günümüzde ise gemi yapımı önemli bir döviz kaynağıdır. Dayanışma Sendikası, 1980'de Gdańsk tersanelerindeki grevler sonucunda kuruldu. 1568'de kentte, savunma ve ticaret konularına ilişkin sorunları ele

almak amacıyla Polonya Denizcilik Komisyonu kurulmuştu. Daha yeni olan ve yapımının ilk aşaması 1975'te tamamlanan Kuzey Limanı (Port Połnocny) Polonya'da denizcilik geliştirmek amacıyla tasarlanan en büyük projedir. Kömür ihracatı ve petrol ithalatı buradan gerçekleştirilir; ithal edilen petrol, 1975'te tamamlanan yakındaki bir rafineride işlenir.

Gdańsk, aynı zamanda önemli bir kültür merkezidir. Kentte güzel sanatlar, tıp ve mühendislik okulları, bir denizcilik merkezi, kiliseler, müzeler, tiyatrolar, bahçeler, bir konser salonu ve opera binası vardır. Gdańsk Üniversitesi 1970'te açılmıştır. Gdańsk, Gdynia ve Sopot'u da içine alan Trójmiasto (Üç Kent) metropoliten alanının bir parçasıdır. Nüfus (1990 tah.) 464.600.

Gdańsk Körfezi, Lehçe ZATOKA GDAŃSKA, Rusça GDANSKAYA BUHTA, Baltık Denizinin güneyinde körfez. Batı, güney ve güneydoğuda Polonya, doğuda ise Rusya Federasyonu'nun Kaliningrad yönetim birimi (oblastı) ile çevrilidir. Kuzey-güney doğrultusunda 64 km, doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 90 km boyunca uzanır. En derin yeri kuzey kesiminde 113 m'dir.

Körfezin içinde, batıda Puck Koyu, güneydoğu ve doğuda ise Vistül Lagünü yer alır. Nogat, Pasleka ve Pregel ırmakları, Vistül Irmağı ve Vistül Lagünü aracılığıyla Gdańsk Körfezine boşalır. Körfez üzerindeki limanlar Gdańsk, Gdynia, Sopot, Elbląg, Baltiysk ve Kaliningrad'dır. Kıyılarda gemi yapımı, balıkçılık ve turizm gelişmiştir.

Gdynia, Polonya'nın ortakuzey kesiminde, Gdańsk iline (województwo) bağlı kent. Gdańsk kentinin hemen kuzeybatısındaki Gdańsk Körfezi kıyısında yer alır.

İlk olarak 1253'ten kalma tarihsel kayıtlarda adı geçen Gdynia, başlangıçta bir balıkçı yerleşimiydi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Versailles Antlaşması'yla (1919) Polonya'ya geri verildikten sonra büyük bir gelişme gösterdi. Almanların denetimindeki Gdańsk yasama meclisinin, Polonya'nın Gdańsk limanını kullanmasını engellemesi üzerine Polonya, Gdynia'yı yeni liman kenti olarak seçti. 1924-39 arasında Gdynia, Gdańsk ve Szczecin'i de geride bırakarak Baltık kıyısındaki en önemli liman oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerce yıkılan kent ve liman savaştan hemen sonra yeniden inşa edildi. Kentte yer alan Paris Komünü Tersanesi, Avrupa'nın en modern tersanelerinden biridir.

Gdańsk ve Sopot'la birlikte Gdynia, Trójmiasto (Üç Kent) metropoliten alanının bir bölümünü oluşturur ve bu üç kentin başlıca yolcu limanıdır. Bir sanayi merkezi olan kentin limanında Polonya Donanması demirler. Başlıca ihraç ürünleri kereste, kömür ve şeker, ithal ürünleri ise demir cevheri ve gıda ürünleridir. Kentte önemli bir deniz müzesi ile denizcilik okulları vardır. Nüfus (1990 tah.) 250.900.

Ge bak. Gaia

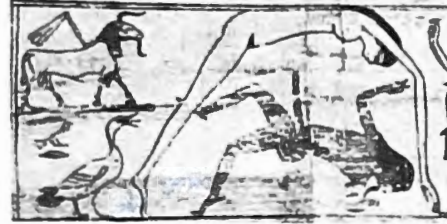
GE bak. General Electric Company

Ge dilleri, 10 kadar Güney Amerika Yerli dilini kapsayan dil öbeği. Doğu Brezilya'nın iç kesimlerinden Uruguay sınırına kadar uzanan bölgede konuşulur. Çoğu dilbilimci Ge dillerini, Atlas Okyanusu kıyılarına daha yakın bölgelerde eskiden yaygın olan daha küçük bazı dil öbekleriyle birlikte Ge dilleri üst öbeği içinde sınıflandırır.

Ge Hong, Wade-Giles yazımında KO HUNG, BAOPUZI (Wade-Giles yazımında PAO-P'U-TZU) olarak da bilinir (d. 283?, Danyang - ö. 343, Danyang, Çin), Çin'de Taoocu simyacıların en ünlülerinden biri. Konfüçyüs ahlakını, Taoculuğun gizlici öğretileri ile bağdaştırmaya çalışmıştır.

Ge Hong gençliğinde Konfüçyüsçülüğe uygun bir öğrenim gördü, ama sonradan Taoculuğun fiziksel ölümsüzlük (xian) kültüne ilgi duymaya başladı. *Baopuzi* (Sadeliğe Tutunan Kişi) adlı iki bölümlük anıtsal yapının 20 13. Bölüm adlı ilk bölümünü simya araştırmalarına ayırdı; bu bölümde "altın zincifre" dediği bir iksirin reçetesini verdi ve cinsel temizlik, özel perhiz, nefes alma ve meditasyon alıştırımları önerdi. Hatta su üzerinde yürüme ve ölümleri diriltme yöntemlerini de anlattı. Kitabın ikinci bölümünü oluşturan 50 Dış Bölüm'de ise tam bir Konfüçyüsçü yaklaşımla sağlıklı insan ilişkilerinin kurulabilmesinde ahlaki ilkelerin önemini vurgulayarak çağının Tao-cu bireysellerinde görülen hazzı acımasızca eleştirdi.

Geb, KEB ya da SEB olarak da bilinir, Eski Mısır dininde, dünyayı ayakta tutan yeryüzü tanrısı. Kız kardeşi ve karısı Göküzü Tanrıçası Nut ile birlikte, Heliopolis'teki

Geb ayağa kalkmaya çalışıyor, Tameniu Papirusu'ndan ayrıntı; British Museum, Londra

dokuz tanrının ikinci kuşağını oluşturur. Mısır sanata Hava Tanrısı Şu'nun ayaklarının altında uzanmış biçimde betimlenir; ikisinin üstünde Nut bir kemer gibi kıvrılır. Geb'in genellikle hiçbir ayırt edici özelliği yoktur; ama bazen başının üstünde adının hiyeroglifi olan bir kazla gösterilir. Mısır mitolojisinde üçüncü kutsal firavun sayılır; insan firavunların onun soyundan geldiğine inanılır. Piramit Metinleri'nde, krallık tahtından "Geb'in tahtı" olarak söz edilir.

gebeliğin kesilmesi, kadının gebelik sürecine içten ya da dıştan bir müdahaleyle embriyondan bir dölüt oluşmasının ya da dölütün canlı olarak doğmasının engellenmesi. Ceza yasalarının çocuk düşürme ve düşürtme suçu olarak nitelediği ve yaptırma bağladığı bu eylemler gebe kadın ya da başkası tarafından ya da birlikte işlenmiş olabilir. Bu eylemler için çeşitli ağırlıklarda hapis cezaları öngören Türk Ceza Kanunu'nun 468-472. maddeleri 1983'te 2827 sayılı yasayla değiştirildi. Bu değişiklikte, gebelik süresi 10 haftadan az olan bir kadının, kendi isteğiyle çocuğunu düşürmesi ceza kapsamı dışında bırakıldı.

gebelik, HAMELELİK olarak da bilinir, embriyon ya da dölütün dışının dölyatağında geliştiği memelilerde, döllenme ile doğum arasında geçen süre ve bu süre içinde dışının doku ve organlarında bir dizi değişikliğe yol açan süreç. Döllenmenin ne zaman gerçekleştiği tam olarak bilinmeyen türlerde, özellikle insanda, bir önceki adet çevriminin başlangıcı gebeliğin de başlangıcı olarak kabul edilir. İnsanda gebelik süresi normal olarak dokuz aydır; hayvanlarda bilinen en kısa gebelik yaklaşık 12 günle Virginia

opossumunda, en uzun gebelik ise yaklaşık 22 ayla Hindistan (Asya) filinde görülür.

Hayvanlarda gebelik. Hayvanların gebelik süresi, evrim boyunca türlerin gereksinimleri doğrultusunda farklılaşmıştır. Erişkin hayvanın boyutları da bu süreyi belirleyen etkenlerden biridir; genellikle küçük hayvanların gebelik süresi iri hayvanlara oranla daha kısadır. Gebeliğin görece uzun olduğu bazı Güney Amerika kemiricileri, örneğin ortalama gebelik süresi 68 gün olan evcil kobay ile 111 gün olan çingilla bu kuralın dışında kalır. Bu küçük kemiriciler, aynı takımın daha iri türlerinden daha geç doğurdukları gibi, yavruları da, örneğin 22 günlük bir gebelikten sonra doğan keme yavrularından daha gelişmiştir. Çiftleşme dönemi sınırlı olan birçok hayvanda gebelik süresini belirleyen bir başka etken de, doğumun yiyeceğin en bol bulunduğu mevsime rastlayacak biçimde ayarlanmasıdır. Örneğin, ilkbaharda çiftleşen at 11 aylık bir gebelik döneminden sonra yavrularını bir sonraki baharda, sonbaharda çiftleşen koyun ise beş aylık bir gebelikten sonra gene ilkbaharda doğurur. Açık arazide yaşayan hayvanlarda hem gebelik daha uzun sürer, hem de yavruları yeraltındaki oyuklarda ya da mağaralarda yaşayan hayvanların yavrularından daha gelişmiş olarak doğar. Keselilerde gebelik süresi genellikle kısadır; en iri

Gebelik süreleri

tür	ortalama süre (gün olarak)	alt-üst sınır
aslan	108	105-113
at	337	320-355
ayı (Asya kara ayısı)	183-190	
ayı (kızıl ayı)	183-245	
babun (Habeshistan babunu)	183	
balina	365	
bizon	275	
çingilla	111	
deve	406	333-432
domuz (evcil)	113	110-120
eşek	365	
fare	19	18-20
fare (pamuk faresi)	27	
fil (Hindistan fili)	610	520-730
fok (kulaklı kuzey foku)	350	
gelengi	28	
geyik (ak kuyruklu geyik)	215	
geyik (ren geyiği)	215-245	
insan	267	250-285
kanguru (boz kanguru)	38-40	
kaplan	105-109	
keçi	151	145-157
kedi	63	55-69
keme	22	
keseşon	16-5	
kırpi	35-40	
kobay (evcil)	68	58-72
kokarca	42	
kokarca (Amerika kokarcası)	62	42-72
koyun	148	143-159
köpek	61	58-63
kurt (kır kurdu)	60-65	
marmot	28	
maymun (kapuçin maymunu)	185	
mink	50	39-76
opossum (Virginia opossumu)	12	
orangutan	245-275	
rakun	63	
sansar (ağaç sansarı)	220-265	
sansar (balıkçı sansarı)	338-358	
sığır	284	260-300
sırtlan	110	
sıncap (boz sıncap)	44	
susamuru	62	
şebek (al yanaklı şebek)	164	146-180
şebek (Berberi şebeki)	210	
şempanze	237	216-261
tavşan	31	30-32
tılık	52	49-55
yunus	276	
zurafa	395-425	

kangurularda bu süre 40 günü aşmaz. Bununla birlikte, hemen hiç gelişmemiş olarak doğan yavrunun kesede geçirdiği gelişme dönemi de gebelikten sayılabilir. Sansar, gelincik, porsuk gibi bazı küçük etçillerde, embriyon gelişiminin bir süre duraklaması gebeliğin büyük ölçüde uzamasına yol açar. Örneğin temmuz ve ağustos aylarında çiftleşen bayağı porsuk ile Amerika sansarının embriyonları birkaç gün geliştikten sonra dölyatağı içinde hiç gelişmeden bannır ve ancak ocak ayında yuvalanırlar. Böylece, 250 gün süren gebeliğin yalnız 50 gününde büyü-yüp gelişen yavrular mart ayında doğar. Bu gecikmiş yuvalanmaya, yavrularını emzirirken gebe kalabilen farelerde ve öbür küçük kemiricilerde de rastlanır.

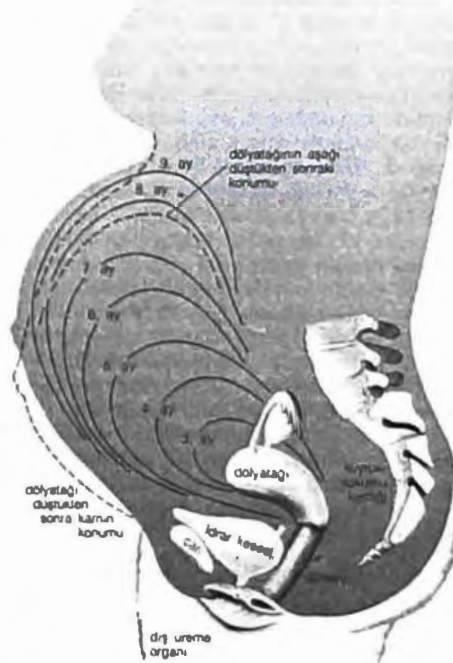
Bazen tek bir etken, bazen de aynı döneme rastlayan birçok etken, türe özgü ortalama gebelik süresini değiştirebilir. İnsanda, erkek çocuklar kız çocuklardan üç-dört gün, sığırlarda da erkek buzağılar dişilerden bir gün sonra doğar. Gene insan ve sığırdaki, ikiz gebeliklerin süresi ortalama beş-altı gün daha kısadır. Bir batında çok sayıda yavru doğuran tavşan, domuz gibi hayvanlarda, eğer yavrular iriyse gebelik süresi kısalmır. Aynı türün değişik ırklarında gebelik süresinin değişmesi kalıtsal özelliklere bağlıdır; Holstein-Friesian soyundan ineklerde bu süre 279 gün, kahverengi İsviçre ırkında 290 gündür; öbür ırklarda gebelik süresi bu iki sınır arasında değişir. Gebelik süreleri farklı olan iki ayrı tür çaprazlandığında, melez yavrular, bu iki türe özgü gebelik süresinin arasına rastlayan, ama genellikle anneninkine daha yakın olan bir gebelik döneminden sonra doğarlar. Örneğin bir erkek eşek ile çiftleşen bir kısırak, yavrusunu (katır) 347 günlük bir gebelikten sonra doğurur; oysa bu süre at için ortalama 337, eşek için 365 gündür.

İnsanda gebelik. Dişinin yumurta hücresi genellikle, dölyatağının iki yanından uzanan fallop borularından birinde erkeğin sperma hücresiyle karşılaşarak döllenir. Zigot denen döllenmiş yumurta fallop borusundan dölyatağına doğru inerken sürekli olarak ikiye bölünür ve yaklaşık beş gün içinde aşağı yukarı 120 hücrelik bir küre haline gelir; bu kürenin iç bölümündeki hücre grubu embriyonu, dışakiler de (trofoblast) etene (plasenta) oluşturmak üzere farklılaşır. Döllenmeden sonraki altıncı günde, trofoblast parmaklı uzantılar oluşturarak dölyatağının duvarına yapışır; annenin kan damarları da bu uzantıların çevreleyecek biçimde dallanır. Döllenmiş yumurtanın trofoblastları ile annenin dokularının kaynaşmasından oluşan ve etene denen bu yapı, embriyon ile annenin kan dolaşımı arasında dolaylı, ama yakın bir bağlantı kurarak besinlerin ve metabolizma atıklarının alışverişini sağlar. İçi sıvı dolu bir keseye (amniyon kesesi) kuşatılmış olduğu için basınç ve darbelere karşı da korunmuş olan embriyon, eteneye göbek kordonuyla bağlıdır.

Gebeliğin ilk ayının bitimine doğru embriyonun büyüklüğü yaklaşık 5 mm olmuş ve temel organ sistemlerinin çoğu biçimlenmeye başlamıştır. İkinci ayda bu sistemler gelişmesini sürdürür, kol-bacak taslakları oluşur ve embriyonun cinsiyeti belirlenir. İkinci ayın sonlarında embriyonun uzunluğu ancak 3 cm kadardır, ama organları büyük ölçüde biçimlendikten insan embriyonu olduğu kolayca anlaşılabılır. Bu aşamadan sonra dölüt (fetus) adını alan yavru, gebeliğin geri kalan yedi ayında gelişmesini tamamlar ve her ay belirgin biçimde büyür.

Gebeliğin ilk ve en önemli belirtisi adet kanamalarının kesilmesi; ayrıca bulantı, memelerin irileşip duyarlılaşması ve sık sık

idrara çıkma gibi belirtilerden anne adayı gebe olduğunu anlayabilir. Bu tanıyı kesinleştirecek olan gebelik testleri, eteneden salgılanan ve kana karışarak idrarla dışarı atılan koriyon gonadotropini hormonunun saptanmasına dayanır. Aschheim-Zondek tepkimesi, Galli-Mainini ya da kurbaga testi ve Friedman testi gibi biyolojik testlerde, gebe kadının idrarı ya da kan serumu tavşan, kurbaga, fare gibi deney hayvanlarına şırınga edilir ve hayvanın üreme organlarında gözlenen değişikliklerden hormonun varlığı anlaşılır. Geç sonuç verdikleri için pek kullanışlı olmayan biyolojik testlerin yerini alan serum ya da bağışıklık testlerinde ise, koriyon gonadotropininin başka hayvanlarda özgül antikorlar oluşturma özelliğinden yararlanılır; tavşanlara bu hormondan verilir ve hayvanda hormona karşı bağışık bir serum oluşması sağlanır ve incelenen idrar örneği ile tavşanın antiserumu arasındaki bağışıklık tepkimesi incelenir. Eğer idrar-serum karışımı bulanıksa, antijen-antikor tepkimesi gerçekleşmiş, dolayısıyla testin sonucu pozitif demektir. Başka bir gebelik testi de, akyuvarlardaki

Gebeliğin ilerleyen aylarında dölyatağının konumları
Dorland's Illustrated Medical Dictionary (1965).
W B Saunders Co., Philadelphia

alkali fosfat enziminin etkinliğinin gebelikte büyük ölçüde artmasına dayanır. Ne var ki, koriyon gonadotropini yalnız gebelikte değil, etene ırları gibi bazı hastalıklarda da bolca salgılandığı için, idrarda bu hormonun varlığını araştırarak gebelik testleri her zaman güvenilir değildir; en kesin tanı, gebeliğin 16. haftasından başlayarak dölütün kalp seslerinin duyulmasıyla konabilir.

Gebelik, annenin vücudunda belirgin değişikliklere yol açar; başta üreme organları olmak üzere bütün organ sistemlerini etkileyen bu süreçten en çok etkilenen kuşkusuz dölyatağıdır. Gebeliğin sonlarına doğru normal boyutlarının ve ağırlığının yaklaşık dört katına ulaşan dölyatağı, içten bölgesine sığmayarak yukarıya, karın boşluğuna doğru yükselir ve diyaframa büyük bir basınç uygular; büyüyen dölüt ve amniyon sıvısını barındırabilmek için iyice gerilen dölyatağının duvarları incilir. Büyüyen ve ağırlaşan dölyatağı destekleyen bağların gerilmesi nedeniyle, anne adayını sırt ağrısından yakınır. Gebelik ilerledikçe, dölyatağının dokusu elle fark edilebilecek biçimde yumuşar. Memeler irileşir, meme başlarının

çevresindeki pigmentli halkanın rengi koyulaşır, östrojen, progesteron ve hipofiz bezinden salgılanan prolaktin hormonlarının etkisiyle süt bezlerinde etkinlik başlar. Dölütün kan gereksinimini de sağlamak zorunda olduğu için, annenin kalbi daha çok kan pompalar ve 19. haftadan başlayarak, gebelik öncesine göre yüzde 25-30 oranında daha fazla çalışır; buna karşılık, normal olarak annenin kan basıncı yükselmez. Vücudun alt bölgelerinde, özellikle bacaklarda dolaşım yavaşlar ve bacaklardaki toplardamarların genişlemesiyle varisler oluşabilir. Vücuttaki kan miktarı arttığı için böbreklerden daha çok kan geçer ve idrar yapımı artar; ayrıca dölyatağı idrar kesesine basınç yaptığı için sık sık idrara çıkma gereği duyulur. Gebeliğin etkisiyle sindirim kanalının kas dokusu gevşediğinden bağırsak hareketleri azalır; bu nedenle gebe kadınlarda kabızlık ve anüste toplardamarların genişlemesinden ileri gelen basur (hemoroid) sık görülür. Ayrıca, deride yağ ve ter salgısı artar; yüzde gebelik maskesi denen koyu renk lekeler belirebilir; memelerde ve karında derinin gerilmesine ve esnek bağdokularının yırtılmasına bağlı olarak yol yol çizgiler oluşabilir. Gebelikte vücut ağırlığı normal olarak 9-10 kg kadar artar; bunun yaklaşık 6-7 kg'si doğum sırasında, dokularda tutulmuş olan sıvı ve yağlar da doğumdan sonraki ilk aylarda atılır.

Gebelik komplikasyonları ve hastalıkları. Bazen döllenmiş yumurta dölyatağının içinde değil, fallop borularının ya da dölyatağı boynunun ağzında, hatta karın boşluğunun herhangi bir yerinde yuvalanabilir. Dış gebelik(*) denen bu yanlış yuvalanmada, yırtılma, kanama gibi komplikasyonları önlemek ve annenin yaşamını tehlikeye atmak için genellikle cerrahi girişimle gebeliğe son verilir. Vücudun normal işlevlerini etkileyen hastalıkların hemen hepsi gebeliği etkilerse de, bu tür hastalıklar denetim altında tutulduğu ve tedavi edildiği sürece annenin ve çocuğun sağlığını tehlikeye atmaz. Özellikle, gebeliğin getirdiği aşırı yük, çoğu kez önceden belirti vermeyen şeker ve kalp hastalıklarının ortaya çıkmasına yol açtığından, gebe kadınlarda bu olasılığı yakından izlemek gerekir. Buna karşılık, gebelik döneminde annenin geçirdiği bazı bulaşıcı hastalıklar, özellikle kızamıkçık ve toksoplazmoz, anneyi fazla etkilemediği halde dölütte ağır yapı ve işlev bozukluklarına yol açabilir.

Gebelik komplikasyonlarının en önemlilerinden biri, gebelik ya da doğum sürecinde ortaya çıkan ve gebelik toksemisi denen çeşitli metabolizma hastalıklarıdır. Bu hastalıkların en sık görülen tipi olan akut toksemi iki aşamada gelişir. Gebeliğin 24. haftasından sonra ortaya çıkan eklampsi öncesi (preeklampsi) dönemde annenin kan basıncı yükselir, idrarında protein bulunur (albüminüri), aşırı kilo artışı ve dokularda sıvı birikmesine bağlı olarak özellikle ellerde ve yüzde ödemler görülür; çoğu kez baş ağrısı, görme bozuklukları ve idrarda azalma gibi belirtilere de rastlanır. Daha çok ilk çocuğunu doğuracak genç annelerde görülen hastalık bu aşamada tedavi edilmezse, önce çırpınma krizleri ve bilinç yitimiyle ortaya çıkan, ardından gözlerin, beynin, böbreklerin ve öbür organların yıkımı, hatta koma ve ölüme sonuçlanan eklampsiye dönüşür. Her iki durumun da kesin nedeni bilinmemektedir; yalnız, incelenen bütün olgularda küçük atardamarların büzüşerek daraldığı saptanmıştır. Eklampsi öncesi aşamada alınabilecek koruyucu önlemler, özel

bir beslenme rejimi uygulamak, kan basıncını denetim altına almak ve anneyi fazla hareketten alıkoymaktır.

Öbür gebelik toksemileri arasında, kronik yüksek kan basıncına (hipertansiyon) bağlı damar hastalığı ve yineleyen toksemi sayılabilir. Bu hastalıkların ilkinde, gebeliğin 24. haftasından önce yükselmeye başlayan kan basıncı doğumdan sonra da normal düzeye inmez. Yineleyen toksemi ise, akut toksemi deneyi yaşanan bir gebelikten sonraki bir ya da birkaç gebelikte gene yüksek kan basıncı ve benzeri toksemi belirtilerinin ortaya çıkmasıdır. Bu hastalığa doğru tanı koyabilmek için, toksemi belirtilerinin gebelikler arası dönemlerde görülmemesi ve gebeliğin bitiminden altı hafta sonra yok olması gerekir.

Gebelik normal olarak doğumla sonuçlanan bir süreçtir; bebeğin zamanından önce (erken doğum) ya da sonra (geçikmiş doğum), canlı ve gelişmesini tamamlamış olarak dünyaya geldiğinde dışarı atılmasına doğum(*), anne vücudu dışında yaşayabilecek kadar gelişmeden (genellikle 20. haftadan) önce atılmasına düşük(*) denir. Gebeliğin önlenmesi birçok ülkede aile ve nüfus planlaması çerçevesinde ele alınırken, gebeliği zamanından önce ve isteyerek sona erdirmek için uygulanan doğum kontrolü(*) yöntemleri hemen her ülkede yasal düzenlemelerle kısıtlanmıştır.

Geber bak. Cabir

Gebere Barajı, Niğde'de Uzandı Deresi üzerinde kurulu toprak dolgu barajı. Yapımına 1939'da başlanan baraj 1941'de işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan Gebere Barajı, 340 hektarlık bir alana sulama suyu sağlar. Barajın dolgu hacmi 350 milyon m³, temelden yüksekliği 17 m, normal su kotunda depolama hacmi 2,38 milyon m³, göl alanı ise 0,26 km²'dir.

Gebrauchsmusik (Almancada "kullanım müziği"), YARAR MÜZİĞİ olarak da bilinir, teknikteki ve üslubundaki yalınlık nedeniyle virtüözlerden çok, yetenekli amatörler tarafından çalınması ya da söylenmesi amaçlanan müzik. *Gebrauchsmusik* gerçekte 19. ve 20. yüzyıl müziğinin profesyonel virtüözü yücelten, amatörün müziğe etkin katılımını engelleyen düşünsel ve teknik karmaşasına çağdaş bir tepkidir. Bu düşüncecin temelinde, Bertolt Brecht'in görüşleri yatar. Brecht'e göre sanatçı, halk kitleleriyle bağlarını korumalıdır; bunu yapabilmek için de esin kaynağını güncel konularda aramalı ve özellikle amatör yorumcuların göz önünde bulundurarak gündelik kullanımda bulunan söylemleri kullanmalıdır. *Gebrauchsmusik*'in amacı, meslekten olmayan müziciye, uzun boylu bir hazırlığı gerektirmeden yorumlanabilecek uygun besteler vererek amatörün müzik yapıcı işlevini yeniden kazanmasına olanak sağlamaktır.

Gebrauchsmusik'in kökenleri Rönesans'ın basit klavye ve lavta parçalarında olduğu kadar barok ve klasik çağların oda müziğinde de aranabilir. Bununla birlikte bu terim, doğrudan doğruya 20. yüzyılın bir ürünüdür ve *Gebrauchsmusik* büyük ölçüde yeni-klasik (eski tarzların yeni tekniklerle kullanımı) bir türüdür. *Gebrauchsmusik* hareketinin başta gelen temsilcisi Paul Hindemith idi. Terimi bir olasılıkla ilk kez o kullanmış ama sonraları reddetmiştir. Bach'ın kilise müziği bu türün en erken örneği olarak değerlendirilir. *Gebrauchsmusik*'in çağdaş örnekleri arasında Kurt Weill'in *Der Jasager* (1930; Evet Diyen).

Paul Hindemith'in müzikli bir çocuk oyunu için yazdığı *Wir bauen eine Stadt* (Bir Kent Kuruyoruz) ve Ernst Krenek'in *Jonny Spielt Auf!* (1927; Çal Jonny!) adlı yapıtları sayılabilir.

gebreetu (*Capparis spinosa*), KİHFERİ ya da KAPARI olarak da bilinir, gebreetugiller (*Capparaceae*) familyasından çalimsı bitki. Gebreetunun, dallanarak yayılan ve genellikle yere yatık gelişen dikenli bir gövdesi, hep yeşil kalan yaprakları ve oldukça iri, beyaz çiçekleri vardır. Anadolu'da yaygın olan bitkinin çiçek tomurcukları ve meyvesi suda kaynatılarak idrar söktürücü, peklilik ve kuvvet verici olarak kullanılır. Ayrıca çiçek tomurcukları açılmadan önce toplanıp sirkeye yatırılarak, özellikle salatalara katılan kapari ya da kebere turşusu yapılır.

Gebriler, İran'da, Zerdüşt dinine bağlı küçük bir azınlığa eskiden verilen küçültücü ad. Gebri adı, Arapça *kâfir* sözcüğüyle ilişkilidir.

7. yüzyıldaki Müslüman-Arap istilasından sonra, İran'da Zerdüşt dinine bağlı olanlar uzun süre toplum dışı kaldılar. Cizye ödeyerek bir ölçüde baskıdan korunabildilerse de, genellikle aşağı ırk olarak görüldüler. Ayırt edici giysiler giymek zorunda olan Gebrilerin ata binneleri ve silah kullanmaları yasaktı. Gebrilerin çoğu bugün de Zerdüşt tapınaklarının bulunduğu Kirman ve Yezd'de toplanmıştır; bir bölümü de Tahran'da yaşardı. Uzun süre dışı kapalı kalan Gebriler, 15. yüzyılda Hindistan'da Zerdüşt dinine bağlı varlıklı Parsilerle ilişki kurdular. Parsiler 19. yüzyıldan sonra İran'daki din daşlarının durumunu düzeltmeye çalıştılar. Genel yardım ve özellikle öğrenim olanakları sağlamak amacıyla bir dernek kurdular. Dernek temsilcileri, İngiliz elçilerinin de desteğiyle, İran yönetiminin Zerdüşt dinine bağlı olanlara uyguladığı ayrımcı politikaya karşı çıktılar. Rıza Şah döneminden (1921-41) sonra 1978-79 yıllarındaki İslam Devrimi'ne değin daha geniş bir dinsel hoşgörü ortamı yaratıldı. Bugün İran'da Zerdüşt dinine bağlı olanların sayısı birkaç bin dolayındadır.

Gebze, Marmara Bölgesi'nde, Kocaeli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 732 km² (1986) olan Gebze ilçesi doğu ve güneydoğuda Körfez ilçesi, güney ve güneybatıda İzmit Körfezi ve Marmara Denizi, batı ve kuzeyde de İstanbul iliyle çevrilidir.

Kocaeli Yarımadasında(*) yer alan ilçenin egemen yüzey şekli, ortalama yüksekliği 150-200 m olan dalgalı düzlüklerden oluşur. En yüksek nokta Karakayalar Tepesidir (647 m). İlçe topraklarının yarısını İzmit Körfezine dökülen Tavşanlı Deresiyle Karade-

niz'e ulaşan Gökdere, Darlık ve Riva derelelerinin başlangıç kolları toplar.

İlçe ekonomisi sanayiye dayanır. 1960'larda İstanbul sanayisinin kent dışına taşarak, İstanbul-İzmit karayolu boyunca İzmit Körfezi kıyısına yayılmaya başlamasıyla, Gebze hızlı bir değişim sürecine girdi. 1968-77 arasında Kocaeli iline sağlanan sanayi desteğiyle ilçe sanayisi hızla gelişti. Bu sanayi kuruluşları camı, dokuma, plastik, makine, metal eşya ve metalurji dallarında yoğunlaşmıştır. Otomotiv yan sanayisi ve yedek parça üretimi dallarında çalışan fabrikalar da vardır.

Gebze'de küçük sanayi yaygın bir gelişme göstermiştir; başta oto onarım atölyeleri olmak üzere, orman ürünleri, dokuma ve hazır giyim, gıda, kimyasal ürünler, briket ve tuğla imalatı yapan çok sayıda işyeri ve atölye vardır.

İmalat sanayisindeki hızlı gelişme sonucunda tarım alanlarının daralması ve İzmit Körfezindeki kirlenmenin olumsuz etkileri, Kocaeli ilinin önemli bölümünde olduğu gibi ilçede de tarımın gerilemesine yol açmıştır. Buğday, yulaf, ayçiçeği, çeşitli sebzeler ve meyveler ilçede yetiştirilen başlıca ürünlerdir. Ayrıca az miktarda üzüm ve zeytin ürünü alınır. Modern yöntemlerin kullanıldığı tavuk çiftlikleri vardır.

Eskihisar köyü eskiden önemli bir sayfiye yerleşmesiydi. Günümüzde ise ilçenin İstanbul iline komşu olduğu kesimde yer alan Bayramoğlu, çeşitli kuruluşlara ait siteler ve evlerle önemli bir tatil merkezidir.

Gebze kentinin güneydoğusunda kurulmuş olan antik Libyssa kenti, uzun süre Bitinya yönetiminde kaldı. Çeşitli tarihsel kaynaklar, Romalılara yenilerek Bitinyalılara sığınan Kartacalı Hannibal'ın Libyssa kentinde öldüğünü belirtir. Kent Bizans döneminde Dakibyza olarak adlandırıldı. Yöre Orhan Bey (Gazi) döneminde Osmanlı topraklarına katıldı. Osmanlı döneminde Gebze olarak adlandırılan kent, İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan yollar üzerinde önemli bir konaklama merkeziydi. 19. yüzyılda İstanbul Şehremaneti'ne bağlı bir kaza olan Gebze, 1918'den 1922'ye değin işgal altında kaldı.

Önceleri kırsal özellikleri ağır basan küçük bir yerleşim merkezi durumundayken, 1960'larda devlet desteğindeki sanayi sermayesinin yöreye yatırılmaya başlamasıyla, yapısal bir dönüşüm yaşadı ve hızla büyüdü. 1950'de 5.066 olan nüfusu 1970'te 18 bini, 1985'te 92 bini, 1990'da da 159 bini aşmıştır. Kente, yakın çevrenin yanı sıra Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinden de önemli ölçüde göç oldu. Kentsel alanın darlığı ve arsa fiyatlarıyla kiralaların hızla artması, kente göç eden nüfusun belediye sınırları dışındaki alanlara yönelmesine yol

Gebze'de Atatürk Anıtı, Kocaeli Şemsi Güner

açtı. Yeni nüfusun kent merkezinden çok, sanayi kuruluşlarının çevresinde yerleşme eğilimi, kentleşme bakımından düzensiz bir gelişmeye neden oldu. Bunun sonucunda fabrikaların yer aldığı yol boyunca belli noktalarda şişkinleşen çizgisel nitelikli yerleşmeler gelişti. Bu yerleşmelerdeki konutların çoğunluğu gecekonduydur.

Gebze'deki sanayi kuruluşlarının yönetim ve pazarlama birimleri İstanbul'da bulunduğundan, sanayileşme, kenti daha çok nüfus artışı açısından etkilemiştir. Sanayide yaratılan değer, olduğu gibi İstanbul'a aktarılması sonucu, kentin ekonomik yaşamında önemli bir gelişme gerçekleşmemiştir. Canlanma görülen tek kesim, yalnızca toptan ve perakende gıda ticaretiyle oto tamirciliğine dönük küçük sanayidir.

Gebze yönetsel açıdan Kocaeli iline bağlı olmasına karşın, ekonomik açıdan tümüyle İstanbul'un bir parçası durumundadır. İstanbul'un Anadolu yakasına hizmet veren banliyö hattının Gebze'ye kadar ulaşması ve karayolunun geliştirilmesi kentin İstanbul'la bütünleşmesini tamamlamıştır. D-100 Karayolu ve demiryolu kentin güneyinden, yeni yapılan Kınalı-Sakarya otoyolu kuzeyinden geçer. Kent karayoluyla Kocaeli il merkezi İzmit'e 51 km, İstanbul'a 41 km uzaklıktadır. Danca iskelesinden Topçular'a arabalı vapur seferleri yapılır. TÜBİTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü, Hannibal Mezarı adıyla bilinen yörededir.

Kentte ve çevresinde yer alan başlıca tarihsel yapılar, Kutluca Tümlüsü, Eskihişar Kalesi, Hannibal'ın mezarı, Çoban Mustafa Paşa Külliyesi(*) ve Sultan Süleyman Köprüsü'dür(*). Eskihişar köyündeki kalenin Bizans dönemine ait olduğu sanılmaktadır. Yıkıntı durumunda bulunan Kutluca Tümlüsü'nde İÖ 4. yüzyıldan kalma mezar odaları yer alır. Kentin güneydoğusundaki bir tepede bulunan, servi ağaçlarıyla çevrili taşın, İÖ 183'te intihar eden Kartacalı Hannibal'ın mezarı olduğu sanılırsa da, bazı uzmanlar Hannibal'ın mezarının burada bulunamayacağını öne sürmektedir. Yapılan kazı çalışmalarında yalnızca 9. yüzyıla ait manastır kalıntıları bulunmasına karşın, gene de buraya Hannibal'ın mezarı olduğunu belirten anıt biçiminde bir taş dikilmiştir. Mezarı Gebze'ye bağlı Eskihişar'da bulunan ünlü Türk ressamı Osman Hamdi Bey'in burada bulunan evi de müze haline getirilmiştir.

Gebze Belediyesi 1903'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 257.076; kent, 159.116.

gece avcısı, askeri havacılıkta, geceleri etkili olabilecek biçimde özel nişan alma, radar ve seyir aygıtlarıyla donatılmış önleme avcı uçağı. *Ayrıca bak. avcı uçağı.*

gece aydınlığı, geceleri gökyüzünde görülen, zayıf, sürekli ışık. *Ayrıca bak. gök aydınlığı.*

gece güneşi, Kuzey ve Güney Kutup noktalarında izlenen Güneş. Yer'in eksenî yörünge düzlemine göre eğik olduğundan,

Kanada'nın kuzeyinde, Bylot Adası yakınlarında 73° 13' kuzey enleminde gözlenen gece güneşi; gözlem haziran ayında 15 dakikalık aralıklarla yapılmıştır

National Film Board of Canada Phototheque

Güneş yılda en az bir kez, Kuzey ve Güney Kutup noktalarında 24 saat hiç batmaz ya da doğmaz. Kutuplarda gündüz ve gece kuramsal olarak altı ay sürmekle birlikte, gerçekte, tan dönemlerinin etkisiyle bu süre biraz değişir. Eksenin eğik olması nedeniyle, kutup noktalarına yaklaştıkça gündüzlerin süresi yazın uzar, kışın kısalır.

gece ışıldayan bulut, IŞIKLI GECE BULUTU olarak da bilinir, öteki bulut türlerinden daha yükseklerde (yaklaşık 82 km) yer alan ve olasılıkla buz kristallerinden ve göktaşı tozlarından oluşan bulut. Oldukça ender rastlanan, gümüşü ya da mavimsi renkteki bu bulut türü, yalnızca yaz geceleri, yüksek enlemlerde görülür. Havanın çok ince ve bu nedenle su buharının çok az olmasına karşın, atmosferin bu kesimi son derece soğuk olduğundan, çok küçük su buharı birikimleri bile donarak buz kristallerinin oluşmasına yol açar. Gece ışıldayan bulutun düzensiz, dalgali görünümü, bu yüksekliklerde güçlü rüzgârların bulunduğuna işaret eder.

gece kelebeği, PERVANE olarak da bilinir, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımının, *Papilionoidea* (gündüz kelekbeği) ya da *gerek kelekbeği* ve *Hesperioidea* üstfamilyaları dışındaki yaklaşık 47 familyayı oluşturan, genellikle gece uçuşa alışkanlığındaki binlerce böcek türünün ortak adı. Kanat açıklıkları yaklaşık 4 mm ile 30 cm arasında değişebilen bu irili ufaklı böcekler hemen hemen bütün çevre koşullarına uyarlانmış ve kutuplar dışındaki bütün bölgelere dağılmıştır.

Gece kelekbeğlerinin kanat, gövde ve bacakları, gündüz kelekbeğlerinde olduğu gibi dokunulduğunda dağılan küçük, tozumsu pullarla kaplıdır. Bununla birlikte, gece kelekbeği ile gündüz kelekbeği arasında belirgin farklılıklar vardır. Gece kelekbeğlerinin gövdesi gündüz kelekbeğinkinden daha tıkkız, renkleri daha soluk, kanatları da daha küçüktür. Ayrıca duyarlarının tüylü olması ve dinlenme durumundayken kanatlarını dik tutmayıp gövdelerini örtecek biçimde katlamaları ya da yatay olarak iki yana uzatmalarıyla gündüz kelekbeğlerinden ayrılırlar.

Birkaç tür dışında hepsi gece hayvanı olan bu böceklerin yaşam çevrimi, takımın öbür üyelerinde olduğu gibi dört evreden geçer: Yumurta, larva (tırtıl), pupa (koza) ve erişkin. Larva ve erişkinlerin çoğu bitkiyle beslenir; tarım, orman ve süs bitkilerine dâdanan larvaların en zararlıları arşınlayıcı tırtıl(*) ile yeşilkurttur(*). *Tineidae* familyasını oluşturan güvelerin çoğu yün, kürk ve ipekten yapılmış giyim ve ev eşyalarını yiyen son derece obur böceklerdir (*bak. güve*). En tanınmış familyalar arasında, pamuk, mısır, domates gibi ürünlere zarar veren *Gelechiidae*(*), orman ağaçlarına zarar veren *Tortricidae* (*bak. yaprakbükten*), parlak renkli birçok tropik türü içeren *Arctiidae*(*), Doğu meyvegüvesi gibi birçok zararlıyı içeren *Olethreutidae*(*), *Lepidoptera* takımının en geniş familyası olan *Noctuidae*(*) ve arşınlayıcı tırtıl, halıgüvesi gibi zararlıları içeren *Geometridae* (*bak. ölçmengüve*) sayılabilir.

gece körlüğü, NIKTAL OPI ya da TAVUKKARASI olarak da bilinir, aydınlıktan karanlığa geçildiğinde gözün hızla uyum sağlayamaması ve loş ışıkta ya da geceleri görme yeteneğinin azalması. Gece körlüğü, ağtabakanın yarı karanlıkta görmeyi sağlayan çubuk hücrelerinin yıkımına yol açan çeşitli hastalıkların belirtisi olarak ya da A vitamini eksikliği nedeniyle sonradan ortaya çıkabileceği gibi, çubuk hücrelerdeki mor renkli

rodopsin pigmentinin kalıtsal eksikliğinden de ileri gelebilir.

Kalıtsal ve doğuştan gece körlüğü, myoplukla birlikte ya da tek başına başat, çekinik ya da eşeye bağlı kalıtımla ana-babadan alınır ve genellikle yaşam boyu hep aynı düzeyde kalır. Buna karşılık, çocukluk ya da ergenlik çağında gelişen gece körlüğü, ağtabakada pigment birikimi, görme yeteneğinin giderek azalması ve çoğu kez körlükle sonuçlanan kalıtsal göz hastalığının (*retinitis pigmentosa*) ilk belirtisi olabilir. A vitamini eksikliğinden ileri gelen gece körlüğü ise genellikle daha hafif bir rahatsızlıktır ve vitamin desteğiyle kısa sürede iyileşir. Birdenbire çok parlak gün ışığına çıkılması da, beslenme bozukluğu olan kişilerde geçici gece körlüğüne yol açabilir. Kseroftalmide olduğu gibi, ışığa çok duyarlı kişilerde de gece körlüğüne rastlanırsa da, bu tür geçici görme kusurları A vitaminiyle tedavi edilebilir.

Gece ve Sis Kararnamesi, Almanca NACHT-UND-NEBEL-ERLASS. Almanya'da ve Alman işgali altındaki topraklarda "Almanya'nın güvenliği için tehdit oluşturan kişiler" in tam bir gizlilik altında ("gece ve sis"ten yararlanarak) yakalanıp toplanması amacıyla, Adolf Hitler tarafından yayımlanan gizli emir (7 Aralık 1941). Bu kararname doğrultusunda kaçırılan kişilerin kesin sayısı saptanamamışsa da, yaklaşık 7 bin kişinin bu yoldan toplama kamplarına gönderildiği bilinmektedir.

gecekondu, yapı, malzeme ve toprağa ilişkin kamu düzenine ve standartlarına bütünüyle ya da önemli oranda aykırı bi-

Ankara'da bir gecekondu mahallesi
Anadolu Yayıncılık Arşivi

çimde, genellikle doğrudan kullanıcılarınca kentsel alanlarda üretilen konut.

Bu tür konutların genellikle yerel yönetimlerin izni olmaksızın, bir gecede, başkasının toprağı üzerinde ve gizlice yapıldığı varsayılır. Ama Türkiye'nin ve başka birçok ülkenin gecekondulaşma deneyimi büyük ölçüde bu varsayımı doğrulamamaktadır. Türkiye'de merkezi ve yerel yönetimler bu tür konutların yapımını özendirmişlerdir; Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar da gecekondu türü konutların üretimini, var olanların iyileştirilmesini hükümetlere önermekte ve kredi yoluyla desteklemektedir. Dolayısıyla gecekondu türü konutun ayırt edici özelliğı kaçak ve çok çabuk yapılması değil, kentlerde çoğunlukla kır kökenli olan dar gelirli grupların kendi konutlarını kendi emek ve kaynaklarıyla, bildikleri yöntemlerle ve

olanakları arttıkça iyileştirmek üzere üretmeleridir. Bu nedenle gecekondur "bitme-miş konut" olarak da tanımlanabilir.

Türkiye'de ve gelişmekte olan öteki ülkelerde konut sorununun ve gecekondulaşmanın başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir: 1) Doğal nüfus artış hızının yüksekliği, 2) hızlı kentleşme ya da nüfus hareketleri, 3) kamu ve özel konut üretim kurumlarının gelişmemiş olması ya da konut talebini karşılayacak nitelik ve nicelikte, zaman ve yer bakımından uyumlu konut üretmemeleri, 4) gelir dağılımındaki dengesizlikler, 5) konut standartlarının, özellikle büyüklük ve mekân kullanma standartlarının yerleşmemiş olması, 6) devletin ve yerel yönetimlerin konut üretimini piyasa mekanizmasının işleyişine bırakması, 7) sosyal güvenlik sisteminin kapsam ve sağladığı olanaklar bakımından yetersizliği.

Bu konut türü ve konutların yerleştiği alanlar Hindistan'da (Kalküta) *basti*, Ceza-yir'de *bidonville*, Peru'da *pueblo joven*, Brezilya'da *favela*, Meksika'da *colonia proletaria*, İran'da *zurabad* olarak adlandırılır; İngilizcede ise *squatter house*, *self-help house*, *shanty town* gibi adlar kullanılmaktadır.

Türkiye'de gecekondulaşma süreci 1930' larda başladı. Ama ülke çapında, özellikle Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde gecekondulaşma ancak 1950' lerde toplumsal bir sorun niteliği kazandı. Bu yıllarda kırdan kente göçen nüfus büyük kentlerde gecekondur yapılarını hızlandırdı. 1960' larda ve 1970' lerde üç büyük kentin dışında, hızla büyüyen öteki kentlerde de gecekondur yapımı başladı. Gecekondularla ilgili ilk yasa (5218 sayılı) 1948'de çıkarıldı. Bu yasa, yalnızca Ankara kentindeki gecekonduların iyileştirilmesiyle ve yeni gecekondur yapımını önlemeye yönelik arsa dağıtımıyla ilgiliydi. Gene 1948'de çıkarılan ikinci yasa (5228 sayılı) arsa dağıtılan kişilerin konut kredisinden yararlanmasını sağlıyor ve yalnız Ankara'yı değil, tüm Türkiye'yi kapsıyordu. 1949'da çıkarılan 5431 sayılı önleme ve yıkma yasası amacına ulaşamadı. 1953'te çıkarılan 6188 sayılı yasayla o tarihe değin yapılmış bütün gecekondular yasallaştırıldı. 1966'da çıkarılan 775 sayılı yasa Türkiye'de "gecekondur" adını taşıyan ilk yasaydı. Bu yasa da o tarihe değin yapılmış gecekonduları yasallaştırdı, I. ve II. Beş Yıllık planların öngördüğü doğrultuda gecekondur alanları için iyileştirme, önleme ve ortadan kaldırma önlemlerini düzenledi. Önemli yasal düzenlemelere gidilmeyen uzunca bir dönemden sonra, 1980' lerde gecekondur bölgelerinin uzun vadeli planlanması ve tapulandırılması için yasal kuralar getirildi, tapu tahsis belgeleri verilmeye başladı. 1980' lerdeki yasal önlemler gecekondur düzenlemesiyle siyasal amaçlar arasında bağlantı kurduğu gerekçesiyle eleştirildi. 1988'de Türkiye'de toplam gecekondur sayısının 2 milyon, bu tür konutlarda yaşayan nüfusun da 10 milyon dolayında olduğu tahmin edilmekteydi. Tahminlere göre 1988'de Ankara kentinde nüfusun yüzde 70'i gecekondularda otur-maktaydı. Bu oran İstanbul'da yüzde 60, İzmir ve Adana'da yüzde 50, Samsun ve Erzurum'da yüzde 40, Bursa ve Diyarbakır'da ise yüzde 30 dolayındaydı. Türkiye'de gecekonduların yüzde 33'ünün İstanbul'da, yüzde 30'unun Ankara'da, yüzde 12'sinin İzmir'de, yüzde 5'inin Adana'da, yüzde 4'ünün Bursa'da, yüzde 16'sının da öteki 62 ilde bulunduğu tahmin edilmektedir.

Asya, Afrika ve Güney Amerika'daki gelişmekte olan birçok ülkede de gecekondulaşma süreci özellikle 1940' lardan sonra gelişti. Gecekondur alanlarındaki incelemeler sonucunda ortaya çıkan bulgulara ve siyasal tercihlere bağlı olarak konuya yaklaşım biçimi de zamanla değişti. 1960' ların sonlarına değin gecekondular, yıkılıp temizlenmesi gereken kötülük yuvaları gibi görülürken, 1970' lerin başlarından sonra uluslararası kuruluşlar ve hükümetler gecekondur türü konut lehinde tutum benimsemeye başladı. Ama günümüzde birçok bilim adamı, gecekondunun pahalı bir konutlandırma yöntemi olduğunu, dar gelirli grupların kaynaklarını ve emek gücünü israf ettiğini, bu tür konutlarda oturanların durumunun uzun vadede kötüleşeceğini öne sürmektedirler.

gecesefası (*Mirabilis jalapa*), AKŞAMSEFASI olarak da bilinir, gecese-fasıgiller (*Nyctaginaceae*) familyasından çok yıllık süs bitkisi. Amerika'nın tropik bölgelerinden dünyanın birçok yerine dağılmış olan gecese-fası çabuk gelişen ve 1 m'ye kadar boylanabilen

Gecese-fası (*Mirabilis jalapa*)
A to Z Botanical Collection - EB Inc

bir bitkidir. Kısa saplı oval yaprakları, eklem yerleri şişkin bir özellik gösteren gövdeleri, beyaz, sarı, pembe ve kırmızı bazen de çizgili ya da benekli çiçekleri vardır. Bitkiye günbatımıyla açılıp, sabahları kapanan çiçekleri nedeniyle gecese-fası ya da akşamsefası denmiştir. Gecese-fası kalıtım deneylerinde kullanılan önemli bir bitkidir.

gecesefasıgiller bak. Nyctaginaceae

gecikmesiz nötron, çekirdek bölünmesi tepkimesi sırasında, tepkimenin ilk aşamalarında çekirdekten anı olarak salınan yüksüz parçacık. Buna karşılık gecikmeli nötronlar, bölünmenin gerçekleşmesinden belirli bir süre (saniyenin binde biri ile birkaç dakika arasında) sonra, öteki bölünme ürünleri ile birlikte salınır. Bölünme tepkimeleri sırasında salınan nötronların çoğunluğu gecikmesizdir; örneğin, uranyum-235'in bölünmesi sırasında salınan nötronların yalnızca yüzde 0,7 kadarı gecikmelidir. Ayrıca bak. çekirdek bölünmesi; çekirdek bölünmesi ürünü.

gecikmiş doğum, POSTMATURE DOĞUM olarak da bilinir, insanda, doğumun beklenen tarihten en az üç hafta sonra gerçekleşmesi. Doğum geciktikçe etene (plasenta) giderek işlevini yitireceği ve anne ile dölü arasında ki madde alışverişi aksayacağı için, dölü yeterince oksijen ve besin alamaz; bu nedenle, anne hemen doğum yapmaya zorlanmazsa bebek ölü.

Geç doğan bebekler genellikle ince yapılı, derileri kuru ve kırışık, saçları ve tırnakları

uzundur. İlk birkaç gün içinde ölmeyen bebeklerin yaşama olasılığı yüksektir.

geçici bakanlar kurulu, seçimlerden önce kurulan, seçim süresince görev yapan ve yeni meclis toplanınca görevi sona eren bakanlar kurulu. Seçimlerin tarafsız bir ortam içinde ve serbestçe yapılmasını sağlamak amacıyla ilk kez 1961 Anayasası'nda öngörülen bu kurum, bazı yeni düzenlemelerle 1982 Anayasası'nda da korunmuştur.

1982 Anayasası'nın 114. maddesindeki düzenlemeye göre, milletvekili genel seçimlerinden önce adalet, işçileri ve ulaştırma bakanları hükümetten çekilir. Bu bakanlıklara normal seçim döneminin başlangıç tarihinden üç gün önce, TBMM'nin seçimlerin yenilenmesi kararı vermesi durumunda da bu karardan başlayarak beş gün içinde TBMM'nden ya da dışından bağımsız kişiler atanır. Anayasanın 116. maddesi uyarınca cumhurbaşkanınca seçimlerin yenilenmesi kararı verildiğinde, bakanlar kurulu çekilir ve cumhurbaşkanı, geçici bakanlar kurulunu kurmak üzere bir başbakan atar. Geçici bakanlar kuruluna adalet, işçileri ve ulaştırma bakanları TBMM'ndeki ya da dışındaki bağımsız kişiler olmak üzere, siyasi parti gruplarından oranlarına göre üye alınır. TBMM başkanı siyasi parti gruplarından alınacak olan üye sayısını saptayarak başbakana bildirir. Önerilen bakanlığı kabul etmeyen ya da sonradan çekilen partililer yerine, TBMM'nden ya da dışından bağımsızlar atanır. Geçici bakanlar kurulu, cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesi kararını Resmi Gazete'de ilan etmesini izleyen beş gün içinde kurulur.

Anayasaya göre hangi durumda ya da biçimde kurulmuş olursa olsun, geçici bakanlar kurulu için güvenoyuna başvurulmaz.

geçici bütçe, asıl bütçenin hazırlanıp uygulamaya konmasına değin geçici bir süre için uygulanan bütçe. Yıllık bütçenin mali yılbaşına yetiştirilememesi ya da hükümetçe yasama meclisine sunulan bütçe tasarısının reddedilmesi gibi durumlarda kamu hizmetlerinin durmaması için başvurulmuş bir olağandışı yöntem, genel bütçeyi ekonominin koşullarına en iyi biçimde uydurabilmek amacıyla her yıl uygulayan ülkelere de rastlanır. Örneğin Belçika ve Hollanda gibi ülkelerde bütçe tahminlerinin hazırlandığı dönemle bütçenin kabul edildiği ve uygulandığı dönem arasında geçen süre içinde ortaya çıkabilecek iktisadi konjonktür değişimlerinin bütçe tahminlerini geçersiz kılmasını önlemek için, mali yılbaşında hükümetçe hazırlanan geçici bütçe yürürlüğe konur ve uygulamadan alınan sonuçlara göre bütçe tahminleri yeniden gözden geçirilerek koşullara en uygun olduğu varsayılan asıl bütçe hazırlanır. Fransa'da Parlamento'da bütçe görüşmelerinin uzaması durumunda ülkenin bütçesiz kalmaması için hükümete kanun-kararname (*décret-loi*) hazırlayarak Parlamento'dan çıkmayan bütçe tasarısını yürürlüğe koyma yetkisi verilmiştir. Eğer gecikme hükümetin bütçe tasarısını Parlamento'ya zamanında sunamamış olmasından ileri gelmişse, geçici bütçenin yürürlüğe konabilmesi için Parlamento'nun bu konuda hükümete bir yetki kanunuyla izin vermesi gerekir.

Türkiye'de 1920'den başlayarak Cumhuriyet'in ilanına değin yapılan bütçeler gelir ve gider tahminlerini içermeyen özel nitelikte geçici bütçelerdi. Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü bu dönemde geçici bütçe yapılmamasının nedeni, o günün koşulları altında yıllık bütçe yapıp meclisten zamanında geçirilmesini olanaksız oluyordu. Cumhuriyet yönetimine geçildikten sonra yapılan ilk normal

bütçe 1924 yılı bütçesidir. Türkiye'de geçici bütçeden söz eden, onun yapılış ve uygulanış biçimini düzenleyen bir anayasa ya da yasa hükmü bulunmamakla birlikte, özellikle 1950 sonrasında bazen normal koşullar altında bile geçici bütçe uygulamasına başvurulmuştur. Bu uygulama genellikle süresi bitmek üzere olan bütçe yasalarının yürürlüğünün üç ya da dört ay süreyle uzatılması biçiminde olmuştur. 1960'tan sonra yalnızca 1965 bütçe tasarısının mecliste reddedilmesi üzerine ve 1988 bütçe tasarısının da genel seçimler nedeniyle zamanında meclise sunulmaması yüzünden olağandışı koşullara bağlı geçici bütçe uygulamasına başvurulmuştur.

Normal yıllık bütçelere göre daha kısa olan geçici bütçeler ayrıntıya girmez. Meclisin önceki yıl bütçesinin yürürlük süresini üç ay uzatması durumunda, yürütme organına eski ödeneklerin dörtte biriyile sınırlı bir harcama yetkisi verilmiş olur. Ama vergi yasalarının uygulanmasıyla elde edilecek gelirlerle bu engel aşılabılır. Geçici bütçe uygulamasının başlıca sakıncaları, mali yıl içerisinde iki bütçe yapmanın muhasebe kayıtlarında karışıklık yaratması, mali denetimin güçleşmesi ve zayıflaması, mali yılın geçici bütçeyle bölünmesinin izlenecek mali politikayı olumsuz yönde etkilemesidir.

geçici işgal, kamu idaresinin, bayındırlık işleri için gerekli taş, toprak vb malzemenin çıkarılması ya da depolanması amacıyla özel mülkiyet altındaki bir taşınmazı geçici bir süre kullanması. Bir tür idari irtifak niteliğinde olan geçici işgal, mülkiyet hakkını sınırlandıran olağandışı bir yetki olduğundan, mülkiyet hakkına en az zarar verecek kapsamda uygulanması ve malikin geçici işgal sonucunda uğradığı zararın ödenmesi gerekir. Geçici işgale ilişkin 3 Mart 1913 tarihli yasaya göre konutlar ve bunların eklentisi olan avlular içindeki sebze, meyve ve çiçek bahçeleri geçici olarak işgal edilemez. Bundan başka kereste ve odun gibi malzemenin sağlanması için geçici işgal yoluna başvurulamaz. Geçici işgal kararı ilgili idarenin ya da bayındırlık işini üstlenmiş olan müteahhidin göstereceği gereksinime üzerine taşınmazın bulunduğu yerin il idare kurulunca alınır. 4 Kasım 1983 tarihli ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 28. maddesine göre, Milli Savunma Bakanlığı "milli savunma inşaat ve tesisleri için gerekli görülen gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyet ve tasarrufunda ya da ruhsatname ile intifalı altında bulunmayan kireç, taş ve kum ocaklarını hiçbir resim ve ücretle tabi olmadan kullanmaya yetkilidir." Madde aynı yetkiyi Bayındırlık Bakanlığı ile Devlet Demiryolları İşletmesi (TCDD) Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü ve Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü gibi kamu kuruluşlarına da tanıtmıştır.

geçici işgal, kamunun yararlanmasına ayrılmış bir kamu malının özel kişilerce başka bir amaçla kullanılmak üzere işgal edilmesi. Yollarda eşya satmak ya da ilan koymak üzere baraka ve benzeri hafif yapılar kurmak, deniz kenarlarında plaj açmak gibi işler kamu idaresinden ruhsat alınmasını gerektirir. Kamu malından bu tür yararlanma anayasanın tanıdığı temel hak ve özgürlüklerin kapsamını aştığından geçici işgal ruhsatı verilmesi idarenin takdir yetkisi içine girer. Bununla birlikte belirli ve geçici gereksinimlere yönelik geçici işgal istemlerinin, yasal bir engel bulunmadıkça ve kamu yararı, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi ve kamu malının özel durumu bakımından bir sakınca söz konusu olmadıkça

reddedilmemesi gerekir. Özel kişiler kamu malını geçici olarak işgal etme karşılığında idareye resimden çok ücrete yaklaşan bir bedel öder.

geçinme endeksi, belirli bir yaşam düzeyini sürdürmek için gerekli harcamalarda, fiyatların değişmesi sonucu ortaya çıkan artış ya da azalış ölçmekte kullanılan istatistiksel araç. Genellikle, belirli bir toplumsal grubun gereksindiği ya da satın aldığı mal ve hizmetlerin maliyeti belli dönemlerde yeniden hesaplanarak söz konusu dönemlere ilişkin endeks sayıları elde edilir. İki dönemin endeks sayıları karşılaştırılarak, bu dönemler arasında geçinmenin maliyetinin ne yönde ve hangi ölçüde değiştiği bulunur. Endeksin hesaplanmasında temel alınan mal ve hizmetler bileşimi, sağlıklı yaşamayı sürdürebilmek için gerekli en az miktarları ya da belirli bir toplumsal grubun ortalama tüketim kalıbını gösterebilir. Enflasyon hızının ölçülmesinde, yoksullara yardım ödemelerinin, sosyal güvenlik yardımlarının, vergi bağışıklıklarının ve asgari ücretlerin belirlenmesinde ve toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde geçinme endeksinin yararlanılır. Ayrıca bak. tüketici fiyatları endeksi.

geçirgenlik, gözenekli bir maddenin bir akışkanı geçirme yeteneği. Geçirgenlik, ağdalılığı belirli bir akışkanın belirli bir basınç altında, kesiti ve kalınlığı bilinen bir örneğin içinden geçme hızı olarak tanımlanır. Geçirgenlik çoğunlukla maddenin içindeki gözeneklerin boyutuna ve biçimine ya da tortul kayaçlar gibi taneli maddelerde tanelerin boyutuna, biçimine ve dolgu durumuna bağlıdır.

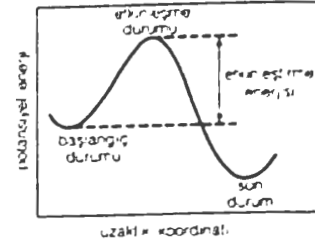
Geçirgenliğin standart birimi "darcy"dir. Bir santimetrekarelik yüzeyinden bir saniyede bir atmosfer basınç altında ağdalılığı bir santipoise olan akışkanın bir santimetrekübünü geçiren bir santimetre kalınlığındaki maddenin geçirgenliği bir "darcy"ye eşittir.

geçiş, KUVANTUM SIÇRAMASI olarak da bilinir, fiziksel bir sistemin bir durumdan başka bir duruma değişmesi. Atom ve parçacık fiziklerinde geçişler izinli ve yasak geçişler olarak sınırlandırılır (bak. seçme kuralı). İzinli geçişler, atom çekirdeğinin kısa ömürlü radyoaktif bozunumunda olduğu gibi yüksek olasılıklı geçişlerdir. Örneğin, sanyenin milyonda üçü gibi kısa bir süre içerisinde kararsız polonyum-212 atomlarının yarısı, alfa parçacıkları (helyum-4 çekirdeği) salarak kararlı kurşun-208 atomlarına dönüşürler. Yasak geçişlerin yapılma olasılıkları ise çok düşüktür. Kesinlikle yasak geçişler ise, hiçbir zaman gerçekleşemeyecek olanlardır.

Geçişleri yasaklayan, bazı temel korunum yasalarıdır: örneğin açısal momentumun korunumu, uyarılmış atomlardaki ve çekirdeklerdeki bazı geçişlerde ışık ve başka türden elektromagnetik enerji salınımı engelleyerek; elektrik yükünün korunumu ise, elektronların daha temel parçacıklara bozunmasını kesinlikle yasaklayarak kimi geçişlerin yasaklı olmasına yol açar.

geçiş durumu kuramı, MUTLAK TEPKİME HIZLARI KURAMI olarak da bilinir, bir sistemi oluşturan atom ve moleküllerin göreceli konumları ile potansiyel enerjilerinin sürekli değişmesine bağlı olarak, atom ve moleküllerin yeni bir düzene göre yerleştiği kimyasal tepkimelere ya da benzeri süreçlere ilişkin kuram. Atomların ya da moleküllerin başlangıçtaki durumları ile son durumları arasında, atomlar ve moleküller arası kuvvetlerden doğan potansiyel enerjinin

maksimum değere ulaştığı bir ara yerleşim düzeni vardır, bu yerleşim düzeni geçiş durumuna karşılık düşer. Başlangıç durumu ile geçiş durumu arasındaki enerji farkına etkinleştirme enerjisi denir, bu enerji, tepkimeye giren ya da belirli bir süreç içinde akan bir sistemin dönüşüme uğraması için

Potansiyel enerji eğrisi
S. Gasior, *Theory of Rate Processes* (1941)
McGraw-Hill Book Co.

alması gereken minimum enerjidir. Başlangıç durumu ile son durum arasındaki tipik bir dönüşümün enerji değişimi çizimde gösterilmiştir. Yatay koordinat, değişikliğe uğrayan sistemin atom ya da molekülleri arasındaki uzaklıklardan çok, başlangıç durumundan son duruma dönüşümün miktarını göstermektedir.

Etkinleştirilmiş sistem, başlangıç durumunda olduğu düşünülür, bu nedenle, aynı termodinamik özellikleri bir dereceye kadar göstermesi beklenen varsayımsal bir moleküldür. Bu molekülün son duruma ulaşma hızı, oluşan etkinleşmiş karmaşıkların sayısı ve son duruma geçme frekanslarıyla belirlenir. Basit sistemlerde bu nicelikler, istatistiksel mekanik ilkeleriyle hesaplanabilir. Böylece, bir aktarım sürecinin ya da kimyasal bir tepkimenin hız sabiti (k), atom ya da molekül boyutları, atom kütleleri, atomlar ya da moleküller arası kuvvetler, başlangıç ve geçiş durumlarının termodinamik özellikleri (serbest enerji, entropi, entalpi) arasındaki farklar gibi ölçülebilir özelliklerle açıklanabilir.

geçiş elementleri, periyodik tablonun üç uzun periyodunun (4, 5 ve 6. periyotlar) orta bölümünde yer alan 56 kimyasal elementin oluşturduğu grup. Geçiş teriminin özel bir kimyasal anlamı olmadığı halde, bilinen 107 elementin büyük bölümünü içeren bu gruba, atom yapılarının benzerliği ve elementlerin ortak özellikleri nedeniyle bu ad verilmiştir. Periyodik tabloda IIIB, IVB, VB, VIB, VIIB, VIII ve IB gruplarını oluşturan bu 56 elementten 27'si dokuzar elementlik üç ana dizi oluşturur. Birinci ana dizi skandiyum (atom numarası 21) ya da titanla (atom numarası 22) başlar, bakırla (atom numarası 29) sona erer. İkinci ana dizi, itriyumdaki gümüşe kadar uzanan elementleri (atom numaraları 39-47) kapsar. Üçüncü ana dizi ise lantan'dan (atom numarası 57) altına (atom numarası 79) kadar uzanır. Ana dizileri oluşturan bu 27 element genellikle d-bloku geçiş elementleri denir. Skandiyum, itriyum ve lantan, öbür geçiş elementlerinininkine benzer bileşikler oluşturmaz ve kimyasal özellikleri lantanitler dizisinininkine daha yakın olduğu için, bu üç element bu grupta incelenmemiş ve Tablo'da d-bloku geçiş elementlerinden yalnızca 24'ünün niteleyici özellikleri verilmiştir. 15'er elementten oluşan lantanitler (atom numaraları 57-71) ve aktinitler (atom numaraları 89-103) dizilerine iç geçiş elementleri denir. Bu elementlerin özellikleri

için bak. aktinitler; azrak toprak metalleri; 7. periyottaki 104 atom numaralı rutherfordyum ile 107 atom numaralı adlandırılmamış element arasındaki dizi için bak. uranyumötesi elementler.

Genel özellikleri. Bu grubun ana dizilerini oluşturan 24 elementin temel benzerliği tümünün metal olmasıdır; bunlardan çoğu sert, parlak, erime ve kaynama noktaları yüksek, yoğunlukları fazla, ısıyı ve elektriği iyi ileten metallerdir. Birçoğu, özellikle titanyum, krom, manganez, demir, nikel, bakır, gümüş ve altın, ekonomi ve teknoloji açısından büyük önem taşır. Ayrıca, geçiş elementleri birbirleriyle ve öbür metallerle birleşerek, sanayide çok kullanılan değerli alaşımlar oluşturur. Bu elementlerden çoğu mineral asitlerde çözündüğü halde, soy metaller denen platin, altın ve gümüş, yükseltgen olmayan basit asitlerden etkilenebilir.

Lantanitler ve aktinitler dışındaki asıl geçiş elementlerinin tümü değişik birleşme değerleri taşıyor ve iki ya da daha çok yükseltgenme durumunda kararlı bileşikler oluşturur. Bütün kimyasal davranışlarını yönlendiren elektron yapıları geçiş elementlerini öbür elementlerden ayıran en önemli özellikleridir: Bu elementlerin atomları başka bir atomla bağ oluşturmak için yalnızca en dış kabuklarındaki elektronlarını değil, bir alttaki *d* yörüngemsilerinin elektronlarını da kullanabilir; başka bir deyişle geçiş elementlerinin değerlik elektronları bir değil, iki kabuğa yerleşmiştir. Üstelik, dolu olmayan *d* yörüngemsilerine elektron alabildikleri için, geçiş elementleri ve kararlı bileşikler çoğu kez katalizör gibi davranır. Bu nedenle, özellikle petrol ve polimer sanayilerinin birçok işleminde krom, demir, molibden ve bakır bileşikler katalizör olarak çok kullanılır. Başta demir, kobalt, bakır ve molibden olmak üzere birçok geçiş elementi canlıların yaşamsal süreçlerinde de önemli görevler üstlenir. Geçiş elementlerinden çoğunun en azından bir yükseltgenme basamağında oluşturduğu bileşikler renkli ve

paramagnetiktir. Bu elementlerin, tam dolu olmayan *d* yörüngemsilerine elektron alarak karmaşık bileşikler oluşturma özellikleri, ilk kez ABD'li fizikçi Hans Albrecht Bethe'nin ortaya attığı kristal alan kuramı ve bu kuramdan yola çıkan J. H. Van Vleck'in geliştirdiği bağlanık alan kuramı(*) çerçevesinde açıklanmıştır.

Geçiş elementlerinin yerkabuğunda en bol bulunan üyesi olan demir, doğadaki bolluğu açısından bütün elementler arasında dördüncü, bütün metaller arasında da ikinci sırayı alır. Titan, manganez, zirkonyum, vanadyum ve krom da yerkabuğunda ton başına 100 gr'den fazla bulunur. Buna karşılık tungsten, platin, altın, gümüş gibi değerli ve çok kullanılan bazı geçiş elementleri doğada çok azdır. Bugüne değin yerkabuğundan ayrılarak elde edilememiş olan tek *d*-bloku elementi, bütün izotopları radyoaktif olan teknetyumdur.

geçiş törenleri, antropolojide, bireyin bir toplumsal ya da dinsel statüden bir başkasına geçişini belirleyen çeşitli törenlere verilen ad. Tarihte bilinen bütün toplumlar var olan geçiş törenleri içinde en önemlileri, doğum, olgunluk, üreme, ölüm gibi yaşamdaki biyolojik dönüm noktalarıyla ilintili olanlardır. Bazıları da, belirli topluluklara ya da gruplara kabul edilme gibi tümüyle kültürel olayları belirler.

Geçiş törenlerinin yeryüzündeki bütün toplumları kapsayan bir dağılımı olduğunu saptayan ve 1909'da bu terimi ilk kez kullanan bilim adamı, Fransız etnograf ve halkbilimci Arnold van Gennep'tir. Van Gennep, birbirinden farklı geçiş törenlerinin ortak özelliği olan üç evreyi vurgulayarak bu törenler arasındaki yapısal benzerliklere dikkat çekmişti; bu evreler ayrılma, geçiş ve yeniden birleşmedir. Van Gennep, bu üç evrenin bütün kültürlerde ya da bütün törenlerde aynı ölçüde vurgulanmadığını belirtmekle birlikte, bunların evrensel bir model oluşturduğunu öne sürmüştür.

İlk evre olan ayrılma, bireyin, toplumsal yapı içinde önceden belirlenmiş olan yerinden kopuşunu simgeleyen davranışları içerir. Yenisine hazırlık olarak eski statü

silinir. Ara evrede törenin nesnesi, yani "geçiş yapacak olan" birey, bir statü ya da rolü belirten her şeyden sıyrılarak geçmiş ve gelecek kimlikleri arasında yer alan ve bilinen kültürel kategoriler içinde sınıflandırılmayan bir duruma girer. Yeni bir statünün eşiğindeki bu evre, çoğu zaman ölüme ya da ana rahminin karanlığında, yeniden doğuşun beklendiği bir duruma benzetilir. Son evrede ise birey, eşikten geçerek yeni toplumsal ya da dinsel rolünde toplumuyla yeniden bütünleşir.

Geçiş törenlerinin belirleyici bir özelliği de zengin imgelerle yüklü olmalarıdır. Dünyanın pek çok yerindeki çeşitli kültürlerde bu dönüşüm süreci değişik biçimlerde temsil edilir. Tören sırasında ölüm ve yeniden doğuş canlandırılırken birey, önceki yaşamından kurtulması için "öldürülür"; ara evrede kendisine küçük bir çocukmuş gibi davranılır ve olgunlaşarak yeni statüsüne erişmesi için yardımı edilir. Kişinin yeni statüsüne erişebilmesi için çoğu zaman büyük sıkıntılar çekmesi ve zorlu sınavlardan geçmesi de gerekir; bazen de yeni dünyasına, bir kapı eşiğinden geçerek girer. Kazandığı yeni statüyü belirtmek için kişi özel giysiler giyip süsler takar, saç modelini değiştirir. Kimi zaman da sünnet, dövme, diş çekme gibi bedende kalıcı iz bırakan işlemler yapılır.

Bu konudaki incelemelerin çoğu geçiş törenlerinin toplumsal işlevi üzerinde durmaktadır. Toplumsal sistemlerin aksama-dan işlemesi belli bir dengenin korunmasına bağlıdır. Bireylerdeki ya da gruplardaki değişimler bu dengeyi tehdit eder. Dolayısıyla geçiş törenlerinin birincil işlevi, bu tür değişimlerden sonra dengeyi yeniden sağlamak, düzeni yeniden kurarak toplumu, uyumlu parçalardan oluşmuş bir sistem halinde korumaktır. Bireyin yeni bir sisteme katılmasını simgesel olarak canlandıran geçiş töreni, böylelikle ona yeni rolünü başarıyla yerine getirmesinde yardımcı olacak bilgiler sağlar. Aynı zamanda da topluma, kendini oluşturan parçalara destek verdiğini gösterme olanağı tanır.

Geçiş törenlerinin psikolojik işlevi de eşit ölçüde önemli olmakla birlikte, bu işlev

Geçiş Elementlerinin Bazı Özellikleri

	simgesi	atom numarası	atom ağırlığı	yoğunluğu gr/cm ³ (20°C'de)	erime noktası °C	kaynama noktası °C	kristal yapısı(*)	elektrik direnci mikrohm-cm	atomlaşma ısısı, 298°'de kJ/mol	1. iyonlaşma potansiyeli elektron volt
1. ana dizi										
Titan	Ti	22	47,90	4,507	1.668	3.260	ybh,gmk	42 (0°)	473	6,82
Vanadyum	V	23	50,94	6,11	1.890	3.000	gmk	24,8 (20°)	515	6,74
Krom	Cr	24	52,01	7,19	1.875	2.199	gmk,ybh	12,9 (20°)	397	6,763
Manganez	Mn	25	54,938	7,44	1.224 (±3)	2.097	karmaşık	185 (20°)	281	7,432
Demir	Fe	26	55,847	7,873	1.538 (±1)	3.000	ybk,gmk	9,71 (20°)	416	7,90
Kobalt	Co	27	58,94	8,90	1.493	3.100	ybk,ybh	5,68 (0°)	425	7,86
Nikel	Ni	28	58,71	8,908	1.453	2.730	ybk,ybh	6,84 (20°)	430	7,633
Bakır	Cu	29	63,54	8,94	1.083	2.582	ybk	1,68 (20°)	339	7,724
2. ana dizi										
Zirkonyum	Zr	40	91,22	6,508	1.850	4.377	gmk,ybh	40,0 (0°)	611	6,984
Niobyum	Nb	41	92,91	8,58	2.468 (±10)	4.927	gmk	15,22 (0°)	774	6,88
Molibden	Mo	42	95,94	10,22	2.610	5.560	gmk,ybh	7,2 (0°)	659	7,10
Teknetyum	Tc	43	↑	11,49	2.170	5.030	ybh	—	649	7,28
Rutenyum	Ru	44	101,1	12,45	2.310 (±20)	4.080 (±100)	ybh,ybk	6,71 (0°)	669	7,364
Rodyum	Rh	45	102,91	12,41	1.960	3.700	ybk	4,33 (0°)	577	7,46
Palladyum	Pd	46	106,4	12,02	1.552	2.020	ybk	9,93 (0°)	381	8,33
Gümüş	Ag	47	107,870	10,5	960,8	2.210	ybk	0,616 (0°)	286	7,574
3. ana dizi										
Hafniyum	Hf	72	178,50	13,29	2.230	5.200	ybh,gmk	35,5 (20°)	703	7,9 ±
Tantal	Ta	73	180,95	16,65	2.996	5.427	gmk	13,6 (0°)	781	7,88
Tungsten	W	74	183,85	19,3	3.110	5.930	gmk,karmaşık	5,5 (20°)	837	7,98
Renyum	Re	75	186,22	21,04	3.170	5.630	ybh	19,14 (0°)	791	7,87
Osmiyum	Os	76	190,2	22,61	3.050 (±30)	5.020 (±100)	ybh,ybk	8,12 (0°)	728	8,7
İridyum	Ir	77	192,2	22,65	2.443	4.500	ybk	4,71 (0°)	690	9
Platin	Pt	78	195,09	21,45	1.769,3	4.100	ybk	9,85 (0°)	566	9,0
Altın	Au	79	196,967	19,32	1.063	2.808	ybk	2,06 (0°)	368	9,22

* ybh, yakın birleşmiş heksagonal; gmk, gövde merkezli kübik; ybk, yakın birleşmiş kübik kütile numarası 99'dur. † Tahmini değer, hemen hemen tahmini ya da biçimsiz değerdir.

† Doğada bulunmaz. Ölçüm yapılabilecek miktarda elde edilmiş olan tek izotopunun

üzerinde daha az durulmuştur. Bazı yorumlara göre bu törenler, yaşamdaki kritik evreler arasında köprü işlevi görür ve bireyin, yaşadığı dünyada denetleyemediği durumları göğüslemesine yardımcı olur. Bireye, kendi yaşayacağı şeyin aynı topluluktan başkalarının da yaşamış, bilinen bir şey olduğu konusunda güvence sağlayarak, kaçınılmaz olarak değişime eşlik eden korkunun yenilmesine katkıda bulunur.

geçiş ücreti, belirli yolları, karayollarını, kanalları, köprüleri, tünelleri, feribotları ve benzeri öteki olanakları kullananlardan alınan ve bir tür vergi niteliği taşıyan ücret. Amacı esas olarak bunların yapım ve bakım giderlerini karşılamaktır. Bu tür ücretler Antik Çağda da görülür; ama köprü yapımını desteklemek amacıyla geniş ölçüde kullanıldığı ortaçağ Avrupa'sında özellikle yaygındır. Avignon Köprüsü'ndeki şapel aynı zamanda bir geçiş ücreti toplama yeri. Köprüden geçiş ücreti bir at ile binicisi için iki *denier* (peni), bir at arabası için dört *denier*, bir eşek, inek ya da koyun için yarım *denier* idi. Eski Londra Köprüsü'nde hem köprü üzerinden geçişlerde, hem de köprü altındaki su yolunda geçiş ücreti alınıyordu. Özel bir hizmet ya da ödeme karşılığında geçiş ücretinden bağışık olmak ortaçağa özgü değerli bir ayrıcalıktı.

18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa ile Kuzey Amerika'da yaygınlaşan kanal yapımının başlıca kaynağını geçiş ücretleri oluşturuyordu. İngiltere'deki paralı yollar gibi pek çok büyük yol, geçiş ücreti toplama hakkına sahip özel şirketlerce yapıldı. ABD'de yapımına 1806'da başlanan Ulusal Karayolu'nun finansmanı kamu arazisinin satışından sağlandı, ama bakım sorunu nedeniyle Kongre kısa süre sonra geçiş ücreti alınmasını onayladı. Geçiş ücreti alınan yollar 19. yüzyılın sonlarına doğru azalmaya başladı, ama 1930'larda Pennsylvania Otoyolu ile bu düşünce yeniden canlandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de birçok eyalette paralı ekspres yollar yapıldı. 1920'lerde yapımına başlanan İtalyan *autostrade*'sinin (otoyol) giderleri de geçiş ücretiyle karşılandı. Ayakları arasındaki mesafenin uzun olduğu köprülerin ve büyük tünellerin giderlerinin karşılanması için geçiş ücreti alınması daha çok ABD'de yaygınlık kazanmıştır. Geçiş ücretine yönelik itirazlardan biri bu yollardan yararlanarlardan hem akaryakıt vergisi, hem de yol geçiş ücreti olmak üzere aslında iki kez vergi alınıyor olmasıdır.

Kanal geçiş ücretleri bugün de dünyanın pek çok yerinde çok değişik biçimlerde uygulanmaktadır. Süveyş ve Panama kanalları gibi uluslararası iki büyük su yolunda geçiş ücreti alınır, ama öteki pek çok uluslararası su yolunda alınmaz. Fransız kanallarında geçiş ücreti yoktur. Bazı Alman kanallarında geçiş ücreti alınırken, Belçika kanallarında yalnızca bakım giderlerini karşılayacak kadar ücret alınır.

Bazı köprü ya da otoyolların yapım ve bakım giderlerini karşılamak için geçiş ücreti alınması, sınırlı olmakla birlikte Türkiye'de de görülen bir uygulamadır. Yakın tarihteki örneklerden biri, 1812'de açılan Galata Köprüsü'nde 1930'a değin alınan ve "müruriye" adı verilen geçiş ücretidir. 1973'te hizmete giren Boğaz Köprüsü'nden sonra 1988'de açılan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nde de paralı geçiş uygulanmaktadır. Geçiş ücreti uygulamasına konu olan başlıca otoyollar ise, Gebze-İzmit, Kınalı-Sakarya, Gerede-Ankara ve Tarsus-Pozantı otoyollarıdır. İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçen yabancı bandıralı gemilerden alınan kılavuzluk ücreti, geçiş ücreti niteliğinde değildir.

geçişlilik özelliği, matematikte ve mantıkta *A* ile *B* arasında geçerli olan bir bağıntı, *B* ile *C* arasında da geçerli ise, aynı bağıntının *A* ile *C* arasında da geçerli olması özelliği. Aritmetikte eşitlik bağıntısı geçişlilik özelliği taşır, çünkü $A=B$ ve $B=C$ ise $A=C$ 'dir. Eşitsizlik bağıntısı da, eşitsizlikler aynı yönde olmak koşuluyla, geçişlilik özelliği taşır: Yani, eğer $A>B$ (*A*, *B*'den büyük) ve $B>C$ ise, $A>C$ 'dir; benzer biçimde, eğer $A<B$ (*A*, *B*'den küçük) ve $B<C$ ise, $A<C$ 'dir. Geçişsiz bir bağıntıya şu örnek verilebilir: Eğer *B*, *A*'nın kızı ise ve *C*, *B*'nin kızı ise; *C*, *A*'nın kızı değildir. Buna karşılık, "geçişli olmayan" türden bağıntılar da vardır, örneğin, *A*, *B*'yi seviyor ve *B*, *C*'yi seviyor ise, *A*, *C*'yi seviyor da olabilir, sevmiyor da olabilir.

geçişme, osmoz olarak da bilinir, su ya da başka bir çözünün, yalnızca çözücü moleküllerini geçirip çözünmüş maddelerin geçişini engelleyen yarı geçirgen bir zarıdan yayılım yoluyla geçmesi. Bazı araştırmacılar, idrar kesesi gibi tam geçirgen zarlardan su ve çözünmüş maddelerin ters yöndeki geçişini incelemiş, ama doyurucu sonuçlara varamamışlardır. Biyolojide büyük önem taşıyan bu süreci 1877'de ilk kez ayrıntılı biçimde inceleyen Alman bitki fizyolojisti Wilhelm Pfeffer olmuş, "osmoz" terimini ise ilk kez 1854'te İngiliz kimyacı Thomas Graham kullanmıştır.

Eğer bir çözelti ile katıksız bir çözücü, çözünmüş maddeleri geçirmeyip yalnızca çözücüyü geçiren bir zarla birbirinden ayrılırsa, zarın öbür yanına geçen çözücü, çözeltinin derişikliğini azaltacaktır. Çözeltiye, geçişme basıncı denen belirli bir basınç uygulanarak bu süreç engellenebilir. Hollanda asıllı Alman kimyacı Jacobus Henricus van't Hoff, 1886'da, çözünmüş maddelerin çok seyreltik olması ve çözeltiye uyguladığı kısmi buhar basıncının, Henry yasası uyarınca, çözeltideki derişikliğiyle orantılı olması durumunda, geçişme basıncının derişikliğe ve sıcaklığa bağlı olarak değişeceğini ortaya koydu. Çözünmüş maddeyi, aynı hacmi kaplayan bir gazla aynı yasanın çerçevesine yerleştiren bu bağıntı, seyreltik çözeltilerdeki çözünmüş maddelerin molekül ağırlıklarını, çözünün donma ve kaynama noktaları ya da buhar basıncı üzerindeki etkilerine dayanarak belirleme olanağı veren denklemlerin geliştirilmesine ortam hazırladı.

geçişme denetimi, bir canlının, su ve suda çözünmüş maddeler arasındaki iç dengeli çevre koşullarından etkilenmeyecek biçimde koruması. Denizde yaşayan canlıların çoğunda, canlının hücreleri ile deniz suyunun geçişme basıncı eşit olduğunda, geçişmeyi denetleyecek özel mekanizmalara gerek yoktur. Oysa öbür canlılar hücre içindeki su ve mineral dengesini hep aynı düzeyde koruyabilmek için, su ya da çözünmüş tuzlardan hangisi eksikse onu alıp, fazla olanı atmak zorundadır.

geçit, bilgisayarlarda, bir ya da birden çok giriş ve bir çıkışı olan mantık elemanı. Bilgisayarlarda mantık işlemleri, her girdi darbesinde durum değiştiren ikili sayıcıların yardımıyla gerçekleştirilir. Zincirler ve sıralar durumunda birleştirilen bu türden çok sayıda devre, bilgisayarın mantık işlemlerini gerçekleştirir ve zincirden geçen darbeler için geçit işlevini üstlenir. Böylece VE geçidi, eğer tüm girdileri enerji yüklüyse bir çıktı verir ve eğer bir ya da daha çok girdisi enerji yüklü değilse herhangi bir çıktı vermez. YA DA geçidi ise, girdilerinden bazılarının enerji yüklü olması durumunda bir çıktı verir ve bunlardan hiçbir enerji

yüklü değilse vermez. Başka türden geçitler de bulunmakla birlikte, çoğu mantık sistemi, VE ve YA DA geçitlerinin yanı sıra bir DEĞİL dönüştürücüsünün yardımıyla kurulabilir; DEĞİL dönüştürücüsü, girdisi pozitif ise negatif çıktı, girdisi negatif ise pozitif çıktı verir.

geçki, Türk müziğinde bir makamdan ya da bir usulden başkasına geçme işlevi. Batı müziğindeki modülasyona(1) benzer. Usul geçişine daha çok "değişme" denir ve içinde usul geçkisi yapılan yapıtlar "değişmeli" olarak nitelenir. Geçkiden önceki makama "eldeki makam", sonrakineyse "gidilen makam" adı verilir. Birbirine az çok yakın makamlar arasında yapılan "yakın geçki" ve birbirine hiç benzemeyen makamlar arasında yapılan "uzak geçki" olmak üzere iki tür geçki vardır. Yakın geçkide, gidilen makamın bir ya da birkaç karakteristik sesini en uygun yerde duymak yeterlikten, uzak geçkide, ara makam ya da makamlara yapılacak bir ya da daha çok yakın geçkiden yararlanmak kaçınılmazdır. Bestecinin ya da doğaçlama yapının, uzak geçkilerdeki başarısı, seçtiği ara makamların azlığıyla ölçülür.

geçme bak. birleştirme

Ged, William (d. 1690, Edinburgh - ö. 17 Ekim, 1749, Leith, Midlothian, İskoçya). 1725'te stereotip baskı işlemini geliştiren İskoçyalı kuyumcu. Bu yöntemde basılacak sayfanın klişesi, tüm karakterlerin tek bir kalıba dökülmesi yoluyla hazırlanır. Ged'in bu buluşu harufat dökümcülerinin ve dizgicilerinin tepki göstermesi üzerine 1800'lerin başlarına değin uygulanamamıştır.

Stereotip işleminde temiz baskılar elde edilmesine karşın, buluşa gösterilen tepki üzerine basımcılar bu yöntemi kullanmayı reddettiler. Çalışmalarını gizlilik içerisinde sürdüren Ged, Kitabı Mukaddes'in ve dua kitaplarının basımı konusunda Cambridge Üniversitesi'yle bir anlaşma yaptığında da, Londra'daki ortağının dürüst davranmaması nedeniyle bu anlaşma bozuldu. Bu olaydan sonra Ged, mesleği olan kuyumculuğa döndü.

Gedâ Muslu, 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyıl başlarında yaşadığı sanılan denizci aşık.

16-18. yüzyıllarda Anadolu ve Rumeli kökenli birçok denizci aşığı barındıran Garp Ocakları'na uyuydu. Yaşadığı çağla ilgili bilgiler, Cezayirli ve İspanyol gemiciler arasında 1609'da yapılan bir deniz savaşını anlattığı iki şiirine dayanır. Şiirlerde savaşta ele geçirilen bir kalyonla önemli bir tutsaktan söz edilmektedir. Ayrıca, bazı 17. yüzyıl kaynaklarında da Gedâ Muslu'nun adı geçmektedir.

Şiirlerinden çıkan bilgilere göre Gedâ Muslu, Bektâşi tarikatına da girmiştir.

Gedalya orucu, Babil kralı Nabukadnezar'ın görevlendirdiği Yahuda'nın Yahudi valisi Gedalya'nın katledilmesini anmak amacıyla, Yahudi dinsel takviminin 7. ayının 3. günü tutulan oruç. Yeremya'yı destekleyen Gedalya, Yahuda'nın daha önceki krallık ailesinden İsmail tarafından öldürülür. Geriye kalan Yahudiler Mısır'a kaçınca, Yahudilerin özyönetimi de sona erer. Gedalya orucunda, öteki oruç günlerindeki kurallar uygulanır; ayrıca belirli pişmanlık duaları edilir. Oruç günü, Sebt gününe rastlarsa törenler bir gün ertelenir.

Gedâyi, 17. yüzyılda yaşamış, şiirleri ve çöğür çalmadaki ustalığıyla tanınmış âşık. Yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde ve Âşık Ömer'in gerek çağdaşı, gerek kendisinden önce yaşamış olan âşıklardan söz ettiği "Şairname" başlıklı destanında adı geçer. Evliya Çelebi'nin iki ayrı yerde dönemin çöğürü en iyi çalan usta âşıklarından söz ederken kendisini "Celep Gedâyi" diye anmasına dayanarak, Yeniçeri Ocağı'nda Acemi Ocağı yazıcısı olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Âşık Ömer'in verdiği bilgiye göre, Gedâyi yaşamının bir bölümünü Bursa'da geçirmiştir. Aynı yüzyılda yaşamış âşıklardan Kâtibi, Kayıkcı Kul Mustafa ve Kuloğlu ile dostluk kurduğu bilinmektedir. Öteki 17. yüzyıl âşıkları gibi Gedâyi de deyişlerinde Arapça, Farsça sözcükler kullanmaya özen göstermiştir.

Gedâyi, BEŞİKTAŞLI GEDÂYI ya da TOKATLI GEDÂYI olarak da bilinir, asıl adı AHMED (d. 1826, Tokat - ö. 1889, İstanbul), âşık edebiyatının 19. yüzyıldaki önemli temsilcilerinden. İlköğrenimini tamamlayınca, babasının keresteci dükkânında çalışmaya başladı. Başından geçen talihsiz bir aşk serüveni ve sevdiği kızın veremden ölmesi üzerine büyük bir üzüntüye kapıldı. Üzüntüsünü hafifletmek amacıyla arkadaşlarının sık sık kendisini sazlı sözlü eğlencilere götürmesiyle âşıklığa özendi ve çalıp söylemeye başladı. Bir ara Tokat'a gelen Batumlu Yesarı Baba, kendisine Gedâyi mahlasını verdi.

Askerlikte süvari başçavuşluğuna kadar yükselen Gedâyi, tarihi tam olarak saptanamayan bir savaşta birliği ile birlikte tutsak düştü. Savaş bitince Tokat'a dönerken uğradığı İstanbul'da Beşiktaş'a yerleşti ve yaşamının sonuna değin orada kaldı. Bu yüzden araştırmacılar önceleri, Tokatlı ve Beşiktaşlı olarak iki ayrı Gedâyi bulunduğunu sanmıştı. Bu yanlışlık daha sonra düzeltilmiştir.

Gedâyi, Tavukpazan'ndaki Âşıklar Kahvesi'nde yavaş yavaş tanınmaya başladı. giderek çevresi genişledi. Beşiktaş'taki saz ve söz âlemlerinde de İstanbul'un kalburüstü yazar ve şairlerince beğenildi. Onların yardımıyla Abdülaziz'in (hd 1861-76) huzurunda saz çaldı ve sarayın incesaz heyetine katıldı. Bu görevi V. Murad (hd 1876) döneminde de sürdürdü. II. Abdülhamid (hd 1876-1909) tahta çıktığında bu heyeti dağıttı ve ötekilerle birlikte Gedâyi de emekliye ayırdı. Gedâyi'nin bundan sonraki yaşamı, Beşiktaş'taki dükkânında arzuhalcilik yapmak; İstanbul'un, özellikle Üsküdar'ın çeşitli semtlerinde çalıp söylemekle geçti. Bu dönemde "Medet Tophaneli top top kıvrıcık perçemli" nakaratlı şarkısı çok sevilmiş, semai kahvelerinde okunarak moda olmuştu. Gedâyi, 19. yüzyıl âşıkları arasında, Arapça, Farsça sözcük ve tamlamalara fazlaca yer veriş, aruz ve hece ölçüsünü kullanışıyla dikkati çekti; tasavvuf eğilimleri yanında İstanbul'un toplumsal yaşamını da şiirlerinde yansıtmayla önem kazandı. Bektaşiliğe girerek bu tarikatın 19. yüzyıldaki belibaşlı temsilcilerinden Mehmed Ali Hilmi Dedebeba'ya kapılandı ve ondan "babalık" aldı. Elde edilebilen şiirleriyle, yaşamı ve sanatına ilişkin değerlendirmeler Sadeddin Nuhut Ergun'un *XIX. Asır Saz Şairlerinden Gedâ (1933)*, Muhtar Yahya Dağlı'nın *Tokatlı Gedâyi (1943)* adlı kitaplarında toplandı.

Geddes, Norman Bel, asıl adı NORMAN MELANCTON GEDDES (d. 27 Nisan 1893, Adri-

an, Michigan - ö. 8 Mayıs 1958, New York kenti), ABD'li tiyatro tasarımcısı. Yahn ve işlevsel dekorlarıyla 20. yüzyıl sahne tasarımında doğalcılıktan uzaklaşma eğilimine büyük katkıda bulunmuştur. Bir endüstri tasarımcısı olarak da, akışkan çizgiselliğin başlıbaşına bir üslup olarak benimsenmesinde önemli rol oynamıştır.

Cleveland Sanat Enstitüsü ve Chicago Sanat Enstitüsü'ndeki kısa eğitiminden sonra tiyatroyla ilgilenmeye başladı. *Nju* adlı ilk oyununu 1916'da sahneledi. Aynı yıl Los Angeles Küçük Tiyatrosu'nda beş oyun daha sahneye koydu. 1918'de New York kentinde Metropolitan Operası için dekor tasarımları yaptı. Sahne tasarımcısı, yapımcı ya da yönetmen olarak katkıda bulunduğu opera, film, oyun ve müzikallerin sayısı 200'ü bulmaktadır.

Geddes 1920'lerin sonlarına doğru endüstri tasarımına yöneldi. Kurduğu iş zamanla gelişerek 2 bin kişinin çalıştığı büyük bir işletmeye dönüştü. Tasarımları gökdelenler, mürekkep hokkalarına, yatlardan radyolara ve soğutucuların iç tasarımlarına kadar uzanan bir çeşitlilik gösteriyordu. Unutulmaz tasarım çalışmalarından biri, New York Dünya Fuarı'ndaki (1939-40) General Motors Futurama Binası ve sergisiydi. Geddes ayrıca dünyanın birçok yerinde tiyatro binası tasarımları yaptı. Sirk gösterileri sahneledi, askeri donanım ve teknikler geliştirdi, çeşitli konularda kitaplar yazdı.

Yaşamı, William Kelley'nin yayıma hazırladığı otobiyografisi *Miracle in the Evening* (d. 1960; Akşamleyin Mucizi) tiyatro çalışmaları aracılığıyla anlatılmıştır.

Geddes, Sir Patrick (d. 2 Ekim 1854, Ballater, Aberdeen, İskoçya - ö. 17 Nisan 1932, Montpellier, Fransa), İskoç biyoloji bilgini ve sosyolog. Kent ve bölge planlama kavramının çağdaş öncülerindendir.

Charles Darwin'in evrim kuramından ve bu kuramın topluma uygulanmasından çok etkilenen Geddes, Londra'da, önde gelen Darwinçilerden Thomas Henry Huxley'nin yanında biyoloji öğrenimi gördü. Dundee'deki (Angus) University College'da botanik profesörüken (1889-1919), organik evrimde büyük bir aşama olan eşeysel üremenin gelişmesi üzerinde durdu. Doğabilimci John Arthur Thomson'la birlikte *The Evolution of Sex*'i (1889; Cinsiyetin Evrimi) yayımladı.

Meksika'da bulunduğu sırada ansızın görme duyusunu yitirmesi üzerine biyoloji araştırmalarını sürdüremez olunca sosyolojiye yöneldi. Hindistan'da Bombay Üniversitesi'nde (1920-23) sosyoloji ve uygarlıklar profesörü olarak görev yaptı. Hindistan, Filistin, Meksika ve İskoçya'da yaptığı araştırmalar, Geddes'i insan topluluklarının gelişmesinin temelde biyolojik bir nitelik taşıdığı ve insanlar, çevreleri ve etkinlikleri arasındaki etkileşimle belirlendiği sonucuna götürdü. *City Development* (1904; Kent Gelişimi) ve *Cities in Evolution*'da (1904; Evrim İçinde Kentler) yeni bir kent planlama felsefesi geliştirdi. Hindistan'dan dönünce Montpellier'deki Scots College'ı yönetti. 1932'de "sir" unvanı aldı.

gedik, Osmanlı Devleti'nde 1727-1913 arasında ticaret ve hizmet alanlarında uygulanan iş tekeli sistemi.

17. yüzyılda lonca düzeni bozulmaya başlayınca zanaat kesiminde dağılmalar oldu. Araştırmaları bırakan esnaf semtlerde yeni işyerleri açtı. Bu, entegre çalışma sisteminin ve kalite denetiminin giderek ortadan kalkması gibi olumsuz sonuçlar doğurdu. Çözüm olarak 1727'de getirilen gedik hakkıyla, hizmetin ya da zanaatın başkalarının yapılması yasaklanıyordu. Önce "müstakar

gedik" ve "havai gedik" biçiminde iki uygulama öngörüldü. Müstakar gedik, dükkân, mağaza, atölye gibi sabit bir işyerine ya da tezgâha bağlı işleri, havai gedik ise balıkçılık, böhçekçilik, suculuk gibi seyyar satıcılıkları kapsıyordu. Havai gedik hakkı her yerde kullanılabilirken müstakar gedikte yer değiştirmek yasaktı. Kısa süre sonra, müstakar gedik türünden işyerlerinde ayrıca bir üst ya da asma kat bölünerek buralarda da havai gedik adı altında ikinci işyerleri açılmasına izin verilmeye başladı.

Gedik düzeni, tezgâhların dağılmasını, tezgâh sayılarının artmasını, iş türünün değişmesini önleme zorunluluğuna sonucuydu. 18. yüzyılın ikinci yarısında kapsamı giderek genişledi. Her işyerine "gedik" adı verilen birer alamet asılması koşulu getirildi. Gedik sahibi usta ölmedikçe ya da işi bırakmadıkça çıraklık ve kalfalık dönemlerini geçirmiş olsalar bile zanaatçıların gedik edinmesi olanaksızdı. Örneğin, İstanbul'daki 180 kalaycı gedidinin sayısı hiç değişmedi. Buna karşılık sayı sınırlaması olmayan kunduracılık, belli koşulları yerine getiren her kalfaya açıktı. Boşalan gedikler için bedel-i muacele ödenmesi koşuluyla berat veriliyordu. Olen ustanın gedigi yetişmiş bir kalfaya devredilirken, varislerine tezgâhın araç gereç bedeli olarak "ustalık hakkı" ödenirdi. Ayrıca gedige tahsis edilmiş işyerinin mülk sahibine de kira bedeli veriliyordu. Ama mülk sahibinin ustayı çıkarma ya da işyerini başka bir amaçla kullanma yetkisi yoktu. Müstakar gediklerde "âyan-ı kaime" (ocak ve tezgâh), "âyan-ı menkule" (araç ve gereç) olmak üzere iki tür alamet vardı.

Gedikler, devlet adına ihtisab ağası tarafından denetlenirdi. Mesleki denetim ise esnaf kethüdası ve ustabaşılarca yapılırdı. Gedik kayıtları, İhtisab Nezareti'nde tutuluyordu. Enfiye, tütün, kahve, içki, ilaç gibi özel alanlardaki gedikler ise doğrudan ilgili kuruluşa bağlıydı. III. Selim (hd 1789-1807) zorunlu gereksinimleri karşılama işleri gedik kapsamında tutmak amacıyla bir nizamname çıkardı. II. Mahmud (hd 1808-39) gedik kapsamını genişleterek, kurduğu vakıflara kaynak bulmak düşüncesiyle yeni gedikler oluşturdur. Birçok "mülk gedikler" de bu arada "vakıf gedige" dönüştürüldü. Bunlara "nizamlı gedik" de deniyordu. İstanbul'da ve taşrada bulunan han odaları, hamamlar, mahzenler, mağazalar gedik konumu kazanırken, han ağası, odabaşı, saka, sokakbaşı, tablakâr, muhallebici gibi kişilerle dalyan, pazar kayığı, piyade kayığı işletenlere de gedik senetleri satıldı. 19. yüzyılın başında başlıca gedik türleri mihdet (çarşı ve sokak köşelerindeki içtut işyerleri), müstakar, müstahlas (yanmış, yıkılmış işyeri), tabla (tabla koyma hakkı), vakıf ve havai idi.

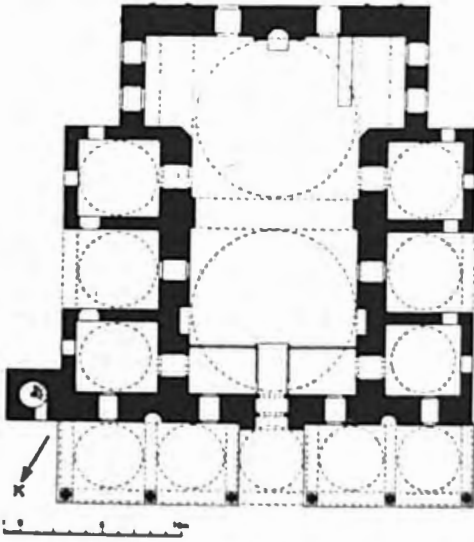
Çağdaş anlamda meslek edinme özgürlüğünü kısıtlayan, buna karşılık mesleklerin disiplinini koruyan ve yozlaşmayı önleyen gedikler, yerli sanayinin gelişmesini engelledi. Mülk ve gedik sahipleri arasındaki anlaşmazlıklar ise giderilmesi olanaksız sorunlara yol açtı. İstanbul'da birçok hayrat çşmesi gedige dönüştürüldü. 1855'te havai gedik yasaklandı. 1860'ta ise gedik düzeninin sınırlı bir alanda tutulması ve serbest piyasa koşullarına geçilmesi için bir irade ve buna bağlı bir nizamname çıkarıldı. Bununla önce menkul gedikler kaldırıldı. Tezgâha ve dükkâna bağlı gedikler ise 16 Şubat 1913'te çıkarılan bir yasayla yasaklandı.

Gedik, Namık (d. 1911, İstanbul - ö. 29 Mayıs 1960, Ankara), Demokrat Parti (DP) döneminde üç kez içişleri bakanlığı görevinde bulunan siyaset adamı.

Gedikzade Kâşif Bey'in oğluydu. 1930'da Kabataş Lisesi'ni, 1936'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Haydarpaşa Numune Hastanesi'nde ihtisas yaparak 1948'de iç hastalıkları uzmanı oldu. Aynı yıl atandığı Muğla Memleket Hastanesi'nde bir süre sonra başhekimliğe getirildi. 1950'de Haydarpaşa Numune Hastanesi'ne atandı. 1950 ve 1954 genel seçimlerinde DP'den Aydın milletvekili seçilen Namık Gedik Mayıs 1954'te işleri bakanı oldu. 1955'te 6-7 Eylül Olayları nedeniyle istifa etti. 1956 sonunda ikinci kez ve 1957 seçimlerinden sonra üçüncü kez işleri bakanlığına getirildi. 27 Mayıs 1960'a değin bu görevde kaldı. 27 Mayıs 1960 hareketinden hemen sonra, tutuklu bulunduğu Kara Harp Okulu'nda pencereden atlayarak intihar etti; 16 Haziran 1960'ta Ankara'da gömüldü. Yüksek Soruşturma Kurulu'nun soruşturması sonucunda Gedik'in yasadışı mal varlığının olmadığı hükmüne bağlandı.

Şiir ve öykü çalışmaları da bulunan Namık Gedik, Milli Edebiyat akımı doğrultusundaki bazı yapıtlarını 1932-33 arasında Namık Kâşif adıyla *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlamıştır.

Gedik Ahmed Paşa Külliyesi, Afyonkarahisar'da, kentin merkezinde, Anadolu beylerbeyi (sonradan sadrazam) Gedik Ahmed Paşa'nın 1472/73'te yaptırdığı cami,

Gedik Ahmed Paşa Camisi planı, Afyonkarahisar

Godfrey Goodwin, *A History of Ottoman Architecture* (1971), Thames and Hudson Ltd., Londra

medrese ve hamamdan oluşan külliye. Camisi zaviyeli (tabhaneli) camiler türüne girer. Beş kubbeli bir son cemaat yerinden girilen dikdörtgen planlı ana mekân, mihrap eksenine dik yöndeki geniş bir kemerle iki kare bölüme ayrılır. Bu bölümlerin üzeri, 11,5 m çaplı ve geçişleri pandantifli iki kubbeye örtülüdür. Öndeki bölüm yanlarda birer Bursa kemeri ile dışa doğru genişler. Ana mekânın iki yanındaki kanatlar mihrap eksenine paralel dizilmiş üçer kubbeye örtülüdür. Her kanadın yalnız iki başındaki hacimler zaviye odasıdır, ortadaki ise dışa açılan birer eyvan olarak düzenlenmiştir. Caminin en ilginç yanlarından biri de kuzeydoğu köşesindeki minaresidir. Gövdesi, soldan sağa doğru burularak yükselen yivlerle kaplıdır. Şerefelerin altında bir zikzak yaparak sona eren beyaz taşın yivlerin arası lacivert çini dolguludur.

Medrese, caminin güneybatısındadır. Avlusunun yalnız doğu ve batı yanları revaklıdır; revakların gerisinde hücreler yer alır. Güney kenarında, biri avluya açık (yazlık), biri ondan daha küçük ve kapalı (kışık), yan yana iki dersane vardır. Bunlar ana

kütleden dışa doğru taşar. Avlusunun kuzey kenarı yalnızca bir duvarla sınırlanmıştır; giriş kapısı da bu duvardadır.

Caminin kuzeydoğusundaki külliyeinin hamamı çift hamam olarak düzenlenmiştir. Birbirine bitişik soyunmalıklar yapının güneyindedir; girişleri doğuya (erkekler bölümü) ve batıya (kadınlar bölümü) alınarak birbirinden ayrılmıştır. Bu mekânların üzeri birer kubbeye geçilmişse de, kubbeler kiremit kaplı, basık koni biçimli çatılarla örtülmüştür.

Gedikli Höyüğü, KARAHÖYÜK olarak da bilinir, Gaziantep'in İslâhiye ilçesine 23 km uzaklıktaki Gedikli köyünün kuzeyinde höyük. Adına ilk kez 1893'te Zincirli'de kazılar yapan R. Koldewey'in haritasında rastlanır. Burada 1958'de İslâhiye Bölgesi Kazı ve Araştırma Kurulu araştırma yürütmüş, 1964-67 arasında da Bahadır Alkım kazı yapmıştır.

Büyük çapı yaklaşık 240 m, küçük çapı 190 m olan bir elips biçimindeki höyük denizden 569 m, bugünkü ova düzeyinden de 24 m yüksektedir. Tepesinde, kuzeydoğu yamacında ve güneydoğu eteğinde kazılar yapılmış, Kalkolitik Çağ'dan günümüze değin sürekli yerleşime sahne olduğu saptanmıştır.

Tepedeki kazılarda ortaya çıkarılan yapı kalıntıları, sikkeler ve çanak çömlek Bizans ve geç Roma dönemleriyle Helenistik dönemde burada yaşandığını göstermektedir. Kuzeydoğu yamacındaki kazılarda İÖ 3. binin başlarına tarihlenen bir kattan sonra 31,80 m'de ana toprağa ulaşılmıştır. Burada dört kültür katı saptanmıştır. Yukarıdan aşağıya doğru birinci katta pek önemli olmayan İÖ 2. ve 1. bin yıl yerleşmeleri, ikinci katta iki evreden oluşan bir Demir Çağı yerleşmesi (İÖ y. 1200'den sonra), üçüncü katta dokuz evreden oluşan bir İlk Tunç Çağı yerleşmesi (İÖ y. 3000-2000), üçüncü katta da altı evreden oluşan bir Kalkolitik Çağ yerleşmesi (İÖ y. 4250-3000) bulunmuştur.

İlk Tunç Çağı yerleşmesinde temelleri taştan, beden duvarları kerpiçten, döşemeleri sıkıştırılmış topraktan yapılar vardır. Birkaç parça elde yapılmış çanak çömlek dışında hemen hemen hepsi çark yapımı *pihos*'lar (erzak küpü), kâse ve tabaklar, birbirine koştut yatay yivlerle bezeli bej renkli fincanlar, bezemesiz ya da geometrik bezemeli kırmızımsıtrak portakal renkli çömlekler de ele geçmiştir. Bulunan izler Kalkolitik Çağ'dan İlk Tunç Çağı ortalarına değin bu yerleşmelerdeki ölülerin dizleri karına çekik (hoker) olarak küp içine konulduğunu ya da doğrudan döşeme altında toprağa gömüldüğünü göstermektedir.

Höyüğün güneydoğu eteğinde Anadolu'daki en ilginç nekropollerden biri gün ışığına çıkarılmıştır. En az birkaç yüz yıl kullanıldığı anlaşılan bu mezarlıkta çeşitli tipte mezarlara rastlanmıştır. Bazıları yalnızca bir çukurdan oluşan basit mezarlar biçimindeyken, kenarları küçük moloz taşlarla yapılmış, üstü kireçtaşından bir levhaya örtülü sandık mezarlar da vardır. Bunlardan kırmızımsıtrak portakal renkli bezemesiz

Gedikli Höyüğü'nde bulunmuş pişmiş topraktan kaplar, İlk Tunç Çağının III. evresi (İÖ y. 2400-2300); Gaziantep Müzesi, Gaziantep

Anadolu Yayıncılık Arşivi

ya da çizgi bezemeli kâseler, çan ayaklı kaplar, küçük testiler ve koştut yatay yivlerle bezeli bej renkli fincanlar çıkarılmıştır. Sandık mezarlar ilk Tunç Çağının II. evresinin sonuyla III. evresine tarihlenmiştir. Nekropoldeki başka bir mezar grubunu dikdörtgen planlı oda mezarlar oluşturmaktadır. Bunların içine bir *dromos*'la (giriş geçidi) girilmektedir. Çevresi moloz taşla örülü mezarların üzerleri yan yana konulan monolitlerle (büyük boyutlu tek parça taş) örtülmüştür. İçlerinden iskelet kalıntıları ve İlk Tunç Çağının II. ve III. evrelerine tarihlenen, çoğu kırmızımsıtrak portakal renkli çanak çömlek çıkmıştır. Nekropolün kuzeyinde, öbür kesimden duvarı andıran kalınca bir bölme ile ayrılan çok geniş bir alandaki mezarlarda da ortalama 25-30 cm yüksekliğinde, pişmiş topraktan (*terra-cotta*) sayıları yüzleri aşan *urne*'ler (ölü külu kabı), ayrıca iki tane de fırın bulunmuştur. Bu bulguların ölülerin önce yakıldığı ama cesetlerin, tümüyle yanmadan üstlerine dökülen bir sıvıyla söndürüldüğü, geriye kalan kemik parçalarının bir bezle boğçalanıp *urne*'lere konduğu, sonra da bu *urne*'lerin mezara yerleştirildiği anlaşılmaktadır. *Urne*'lerin içinden de başta koştut yatay yivlerle bezenmiş bej renkli fincanlar, Suriye şişeleri olarak tanımlanan kurşuni ya da koyu kahverengi küçük şişeler olmak üzere çeşitli ölü armağanları çıkmıştır. Ölü armağanları incelenerek Gedikli'deki yakılmış ölü mezarları İlk Tunç Çağının III. evresine tarihlenmiştir.

Gedikoğlu, Şevket (d. 1910, Eğridere [bugün Ardino], Bulgaristan - ö. 21 Ekim 1990, Ankara), halk eğitimi konusundaki çalışmalarıyla tanınan eğitimci.

Eğridere'de ruhiyeyi (ortaokul) bitirdikten sonra iki yıl köy öğretmenliği yaptı. 1928'de Türkiye'ye geldi. 1936'da Gazi Terbiye Enstitüsü'nü bitirdi. 1947'ye değin öğretmenlik ve ilköğretim müfettişliği yaptı, köy enstitülerinde çeşitli görevler üstlendi. Kayseri'de Pazarören Köy Enstitüsü'nün müdürlüğünde bulundu. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı Özel Okullar Şube Müdürlüğü'ne atandı. Kıbrıs'ta eğitim danışmanlığı yaptı. 1960-64 arasında Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nde çalıştı. *Niçin Öğütmen Kursları ve Köy Enstitüleri* (1949), *İlköğretim Çalışmalarında Problemler ve Pratik Tedbirler* (1951), *Halk Eğitimi* (1953), *Halk Eğitiminde Örgütlenme ve Sonuçları* (1964), *Evreleri, Getirdikleri ve Yankıları Köy Enstitüleri* (1971) ve *Kemalist Eğitim İlkeleri, Uygulamalar* (1978) başlıca yapıtlarıdır.

Gedikpaşa Tiyatrosu, İstanbul'da Gedikpaşa semtinde, birçok tiyatro topluluğunu barındırmış, ama asıl ününü Güllü Agop'un yönettiği Osmanlı Tiyatrosu'yla kazanmış tiyatro yapısı. İlk Türkçe oyun burada oynanmış, birçok yerli oyun ilk kez burada sahnelenmiş ve Müslüman oyuncular ilk kez burada sahneye çıkmıştır.

Louis Soulier (ya da Soullier) adlı bir Fransız tarafından cambazhane olarak yaptırılmış ve 1861'de açılmıştı. 1863'te Ohannes Kasparyan, Aramyan adlı kendi topluluğu ve yurtdışından getirttiği yabancı topluluklar için değişiklikler yaptırdıktan sonra, yapıya Cambaz Tiyatrohanesi adını vererek kullanmaya başladı. Gedikpaşa Tiyatrosu 20 Aralık 1866'da yeniden, bu kez tam bir tiyatro olarak açıldı. Burada Ermeni topluluklarıyla yabancı topluluklar oyunları oynuyorlardı.

Güllü Agop, Asya Kumpanyası adlı toplulukla, Ermeniceden çevrilen *Sezar Borcia* adlı oyunu 16 Nisan 1868'de Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahnelledi. Bazı araştırmacılar bu oyunu Türkçe olarak sahneye konan ilk oyun sayarlar. Güllü Agop, Osmanlı Tiyatrosu adını verdiği kendi topluluğuyla burada sürekli Türkçe oyunlar sahnelemeye başladı. Resmi adı Deraliyye'de Gedikpaşa'da Vâki Güllü Agop Efendi'nin Taht-ı İdaresinde Bulunan Osmanlı Tiyatrosu olarak geçtiğinden, topluluk kısaca Gedikpaşa Tiyatrosu, Güllü Agop Tiyatrosu ya da Tiyatro-i Osmani gibi adlarla anıldı. Üsküdar karakol kumandanı Kayserili Mustafa Efendi'nin yazdığı *Leyla ve Mecnun* Ocak 1869'da ilk Türkçe telif oyun olarak Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahnelendi. Güllü Agop'un saraydan, suflörlü oyun oynama imtiyazını elde etmesi (16 Mayıs 1870), Gedikpaşa Tiyatrosu tarihinde bir dönüm noktası oldu. Bu ayrıcalıkla Güllü Agop'un topluluğu komedi, trajedi, dram ve vodvil oynamakta rakipsiz kalıyordu. Yalnızca opera ve başka müzikli oyunlar imtiyaz dışı bırakılmıştı. Bu dönemde, başta Molière (*Tabib-i Aşk*, *Zor Nikâhı*, *Memiş [Tosun] Ağa*, *Ayyar Hamza*, *Pinti Hamit*, *Çingirak*, *Zoraki Tabip*), Richlieux (*Sergüzeşt*), Schiller (*Bohemya Haydutları*), Shakespeare (*Romeo ve Jülyet*) ve Victor Hugo (*Hernani*, *Marie Tudor*) olmak üzere birçok yabancı yazardan, çoğu uyarlama olan oyunlar sahnelendi. Oyunlarını Gedikpaşa Tiyatrosu'nda Güllü Agop'un sahneye koyduğu yerli yazarlar arasında da Ali Bey (*Geveze Berber*), Ebüzziya Tevfik (*Ecel-i Kaza*), Ahmed Midhat Efendi (*Eyvah*), Ahmed Necip (*İdbar ve İkbâl*), Şemseddin Sami (*Besa*) ve Namık Kemal (*Zavallı Çocuk*) sayılabilir.

1873'te Türk tiyatrosunun ilk "edebi komite"si göreve başladı. Ama Namık Kemal'in Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahnelenen *Vatan (Vatan yahut Silistre)* oyununun ilk gecesinde olaylar çıktı; Namık Kemal'le Ahmed Midhat sürgüne yollanınca kurul dağıldı. Gedikpaşa Tiyatrosu'nda 1875'ten başlayarak Offenbach'dan *La Belle Hélène*, Léocq'tan *Madam Ango'nun Kızı*, Gogol uyarlaması ve Dikran Çuhacıyan bestesi *Arif Ağa'nın Hilesi* gibi operetler de sahnelendi.

Elde ettiği imtiyazın 1880'de sona ermesi ve kira sözleşmesinin de bitmesi nedeniyle saray hizmetine giren Güllü Agop'un boşalttığı Gedikpaşa Tiyatrosu'nda, daha sonra Minakyan ve Fasulyeciyan toplulukları sahneye çıktı. Ahmed Midhat Efendi'nin yazdığı *Çerkez Özdenleri*, azınlıkların arasını açmak ve devletin temellerini sarsmakla suçlanınca, saraydan emir alan 400 kadar belediye çavuşu tiyatroyu bir gecede yerle

bir etti (1884). Bu olaydan yaklaşık 80 yıl sonra, aşağı yukarı aynı yerde bulunan eski bir garaj tiyatroya dönüştürüldü ve Azak Tiyatrosu adıyla perdelerini açtı (1962).

Gediminas, Lehçe GEDYMIN (d. y. 1275 - ö. 1341), Litvanya grandükü, Doğu Avrupa'da zamanının en güçlü hükümdarı olmuştur.

1316'da kardeşi Vytenis'in (Witen) yerine geçen Gediminas, kendi adını taşıyan hanedanı kurdu. Gediminas'ın nüfus bölgesi yalnızca eski Litvanya ile Samogitia'yı değil, Volhynia'nın yanı sıra Ukrayna'nın kuzeybatısını ve Beyaz Rusya'nın Dinyeper'e kadar uzanan kesimini de içine alıyordu. Gediminas, bir yandan Töton ve Livonya (Fratres Militiae Christi) şövalyelerinin tehdidini etkisiz kılmaya çalışırken, bir yandan da putperest Litvanyalılar ile Samogitialılar, Rusya'daki Ortodokslar ve Polonya ile Riga'daki Katolik müttefikleri arasındaki hassas dengeyi korumaya çalıştı. 1322 ve 1323'te Sakson Dominikenleri ile Fransiskanlarına ve Hansa Birliği'ne bağlı çeşitli kentlere başvurarak, Litvanya'ya yerleşme çağrısını kabul eden kişilere, tüccarlara ve sanatçılara çeşitli ayrıcalıklar tanımlarını ve onları korumalarını istedi. Litvanyalılar kiliseye düşman oldukları için değil, onlara karşı izlenen politikalar yüzünden putperest kaldığını ileri süren Gediminas, Papa XXII. Johannes'ten şövalyeleri koruma altına almasını talep etti. Çeşitli kiliselerin temsilcileri ve Töton tarikatının başkanı Ekim 1323'te, Gediminas'ın kısa süre önce başkent yaptığı Vilnius'ta (Wilno) bir toplantı düzenleyerek aralarında barışçıl ilişkilerin korunmasını öngören bir antlaşma imzaladılar.

Ama Töton Şövalyeleri bir süre sonra bu antlaşmaya uymayı reddettiler ve Gediminas'ın kazanımlarını yok etmeye çalıştılar. Bunun üzerine Gediminas konumunu güvence altına almak için Riga başpiskoposuyla ittifak kurdu ve öteki komşularından kendi topraklarına saldırmayacakları yönünde söz aldı. Ayrıca Katolik Polonya'yla ittifak yaparak ve kızı Aldona'yı 1325'te Polonya kralı I. Wladyslaw'ın oğlu Kazimierz'le evlendirerek konumunu daha da güçlendirdi. Bunun üzerine Töton Şövalyeleri Gediminas'a savaş açtılar. Gediminas, hükümdarlığının sonuna değin, ülke topraklarını şövalyelere karşı savunmakla uğraştı. Torunu Jagiełło 1386'da II. Wladyslaw adıyla Polonya tahtına çıktı.

Gediniyen Kat, Devonien Dönemde (y. 395-345 milyon yıl önce) oluşan deniz kayalarının tüm dünyada rastlanan en alt bölümü ve bu kayaların çökeldiği zaman dilimi. Adını, Belçika'daki Gedinne bölgesinde saptanan yüzey oluşumlarından alır. Gediniyen kayalar yaygın bir dağılım gösterir. Önemli bölümlerine İngiltere'deki Devon ve Cornwall'da, Çekoslovakya'daki Prag Havzasında, Orta Asya'daki Altay Dağlarının eteklerinde ve Ural bölgesinde rastlanır. ABD'de ise New York'taki kireçtaşları ve şeyl oluşumları Gediniyen Katalıttır.

Gediz, Ege Bölgesi'nde, Kütahya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.719 km² (1986) olan Gediz ilçesi kuzeyde Hisarcık, Emet ve Çavdarhisar, doğuda Aslanapa ve Altıntaş ilçeleri, güneyde Uşak, güneybatıda Manisa illeri, batıda Şaphane, kuzeybatıda da Simav ilçeleriyle çevrilidir.

Gediz ilçesi, Ege ve İç Anadolu bölgelerinin geçiş alanındaki İçbatı Anadolu Bölümü'nde yer alır. Bu yüzden toprak ve iklim yapısı açısından iki bölgenin de özelliklerini taşır. İlçe alanı, ormanlarla kaplı dağlarla

kuşatılmış durumdadır; ortasında bir ova yer alır. Batıdaki Şaphane Dağı (2.120 m) ile güneydoğuda, doğu ilçe sınırları dışında kalan Murat Dağı ilçedeki başlıca engebelerdir. Marınara ile Ege bölgelerinin en önemli akarsularından Susurluk ve Gediz ırmaklarını besleyen kollar ilçe topraklarından doğar. Gediz kentinin çevresindeki ova verimli bir tarım alanıdır. Murat Dağı orman içi dinlenme yeri, Gediz ve Murat Dağındaki ıhıclar ilçenin ilgi gören yöreleridir.

Gediz, ekonomik açıdan Kütahya ilinin en gelişmiş ilçelerindendir. Nüfusun temel geçim kaynağı tarım olmakla birlikte, tarıma dayalı sanayi ve madencilik de gelişmiştir. Bitkisel üretimin teknik düzeyi yüksek, ürün çeşitlenmesi çoktur. Yetiştirilen başlıca tarla bitkileri şeker pancarı, buğday, arpa, soğan, nohut, kenevir ve patatestir. Sulanabilen alanlarda yoğun olarak sebze ve meyve üretimi yapılır. Yetiştirilen başlıca meyveler elma, armut, üzüm ve erikdir. Doğal yapının elverişli olmasına karşın geleneksel yöntemler kullanıldığından hayvancılık gelişmemiştir. Metal eşya, meyve ve sebze konservesi, iplik, ham bez ve halı, orman ürünleri, kimya dallarında üretim yapan fabrikalar ilçedeki başlıca sanayi kuruluşlarıdır. Küçük sanayi ise dokuma, orman ürünleri, oto onarımı, gıda dallarında gelişmiştir. Gediz ve Şaphane yörelerinde pek çok evde bulunan tezgâhlarda yaygın biçimde halı dokunur. İlçe topraklarında linyit, alümit ve antimon yatakları vardır.

Eski bir yerleşme olan Gediz, Murat Dağı'nın geçit verdiği yerde kurulmuş olduğundan önemli bir yerleşimdir. Önceleri Kadıoi, sonra da Kadus adını aldı ve İskender döneminde Makedonya kolonisi oldu. Romalılar, Cadi (Kadi) adını verdikleri kent adına sikke basturdular. Bizans egemenliği döneminde bir piskoposluk merkezi olan kent, Selçuklu ve Germiyanoglu yönetimlerinden sonra, 1429'da Osmanlı topraklarına katıldı ve buraya Makedonya göçmenleri yerleştirildi. 19. yüzyıl sonlarında Hüdavendigâr (Bursa) vilayetinin Kütahya sancağına bağlı bir kazaydı. Kurtuluş Savaşı sırasında birkaç kez Yunanlılarca işgal edildi ve son olarak 1 Eylül 1922'de işgalden kurtuldu.

Gediz kenti, Gediz Irmağının yukarı çıkışındaki ovalık alanda kurulmuştur. İçinden geçen Kütahya-Izmir karayoluyla il merkezi Kütahya'ya 88 km uzaklıktadır. Gediz kenti geçirdiği yangın ve depremlerle birçok kez oturulamaz duruma geldiyse de her seferinde onarılarak yerleşim sürdürüldü. Büyük bir yıkıma yol açan ve çok sayıda insanın hayatını yitirdiği 28 mart 1970'teki Gediz depreminden(*) sonra ise kentin 7 km kadar güneybatısında Kurular Pazarı adıyla bilinen yerde yeni bir kent kuruldu. Ancak yıkıntı durumundaki eski Gediz tümüyle terk edilmemiş olup, yeni kentin yer yer boşaltılmış bir mahallesi durumundadır. Yeni kentteki küçük sanayi sitesinde

Gedikpaşa Tiyatrosu'nun amblemi olarak kullanılan bir çizimde tiyatronun dıştan görünüşü, y. 1884, İstanbul Ana Yayıncılık Arşivi

Gediz'den genel görünüm, Kütahya Diataş

doğrama, marangoz, gıda, oto onarım ve bakım atölyeleri vardır. Devlet ve SSK hastaneleri kentteki başlıca sağlık kurumlarıdır. Eski kentteki tarihsel yapılar depreme önemli ölçüde yıkılmıştır.

Gediz Belediyesi 1866'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 66.790; kent, 14.492.

Gediz depremi, 28 Mart 1970'te Gediz ve çevresinde oluşan şiddetli yer sarsıntısı. Korumu 39° 21' kuzey enlemi ve 29° 51' doğu boylamı olan depremin etkinlik gösterdiği yer ikinci dereceden deprem bölgesinde, Turgutlu-Sındırgı-Simav-Gediz kırık hattı üzerindedir.

Şiddeti Richter ölçeğine göre 7,1 olan bu depremde toplam 1.086 kişi ölmüş, 1.250 kişi yaralanmış ve 9.456 bina yıkılmış ya da ağır hasar görmüştür. Depremden en çok etkilenen yer Gediz ilçe merkezi ile çevredeki bucak ve köylerdir. Ayrıca depremden sonra birçok artçı sarsıntı olmuştur. Bunlardan birkaçının şiddeti Richter ölçeğine göre 5'in üzerindedir.

Gediz depremi ve onu izleyen sarsıntıların olduğu alan, Batı Anadolu'daki Neojen Bölümde (y. 26 - 2,5 milyon yıl önce) oluşan havzalardan biridir. Batı Anadolu'daki kırık hattı oluşumu Neojen Bölüm başında, Batı Anadolu kristalin kütlesinin ve Neojen Bölüm öncesi tortul dizilerin yükselmesiyle birlikte başlamış, havzaların oluşumu ve gelişmesi sırasında sürekliliğini korumuştur.

Deprem sonrasında Yunuslar yakınındaki Seyranbaşı Tepesinin eteğinde en büyük açıklığı 50 cm olan, 7 cm yatay ve 15-20 cm düşey atımlı bir yarık saptanmıştır. Gene Çavdarhisar'da köy içinden geçen dere üzerindeki köprü yakınlarında, eski ve yeni alüvyonlarda yaklaşık olarak güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu 10-15 cm düşey atımlı bir yarık gözlenmiştir. Ayrıca Gediz ilçe merkezinin güneyinde Gediz Çayı-Bulacık Dere kavşağında, Çayçinge köyü çevresinde gerilme çatlağı sistemleri saptanmıştır.

Gediz Irmağı, Ege Bölgesi'nin, Büyük Menderes'ten sonra ikinci büyük akarsuyu. Uzunluğu 401 km'dir. Antik Çağdaki adı Hermos olan ırmağın su toplama alanı 17.500 km²'dir.

Gediz Irmağı, İçbatı Anadolu Bölümü'ndeki Murat ve Şaphane dağlarından inen suların birleşmesiyle oluşur. İçbatı Anadolu Eşiğinin dalgali arazisi içinde önce güneybatıya, sonra batıya yönelir. Genel olarak doğu-batı doğrultusunda akarken kuzeyden (sağdan) Demirci-Simav Dağlarından inen Kunduzlu, Selendi, Deliiniş ve Demrek çaylarını, güneyden de (soldan) Kula volkanik yöresinden gelen küçük dereleri alır. Demrek Çayı kavşağından sonra gene güneybatıya yönelerek dar bir boğaza girer. Bu kesimde 1960'ta açılan, taşkın önleme,

sulama ve enerji amaçlı Demirköprü Barajı vardır. Irmak, Salihli'nin kuzeydoğusunda ki Karataş'ta Gediz Ovasına girer. Salihli yakınlarında güneydoğudan (soldan) gelen Alaşehir Çayını aldıktan sonra batıya yönelir. Gediz'in taşan sularını Marmara Gölüne akıtmak amacıyla Salihli-Ahmetli arasında kanallar yapılmıştır. Gediz, buradan sonra güneyden (soldan) Nif (Kemalpaşa) Ovasından gelen Nif Çayını, kuzeydoğudan da (sağdan) Akhisar Ovasından gelen ve Akhisar Çayı adıyla da bilinen Kum Çayını alır. Ardından, Manisa'nın kuzeyinden geçerek Yamanlar ve Dumanlı dağları arasında Menemen Boğazına girer. Menemen kenti önlerinde hogazdan çıkarak bu kesimde Menemen Ovası adı verilen geniş bir delta ovası oluşturur. Foça kasabasının güneydoğusunda İzmir Körfezine dökülür.

Gediz Irmağı yaklaşık 400 km² olan geniş deltasını oluştururken bazı adaları da içine almıştır. Deltanın gelişmesi sırasında batı, güneybatı, güney doğrultularında sık sık yatağı değiştirmiş ve denize doğru ilerlediği kesimlerde bataklık çıkıntılar oluşturmuştur. Irmağın artık ulaşamadığı deltanın batı kesimlerinde ise önleri kıyı koronlarıyla tıkanan, Çamaltı Tuzlasındaki-ne benzer lagünler oluşmuştur. Ayrıca delta üzerinde terk edilmiş çığır parçalarına rastlanır. Gediz Irmağı, 19. yüzyıl sonlarına doğru Menemen'i geçtikten sonra güneye dönerek Pelikan Burnu ile Karşıyaka arasında, İzmir Körfezinin batı-doğu doğrultulu kesimine dökülmekteydi. Burada deniz sığ olduğu için delta hızla geliyordu. Bu durum, İzmir Körfezi bitiminin giderek bir göl durumuna gelmesi ve İzmir limanının deniz ulaşımına kapanması tehlikesini yarattı. Bunun üzerine 1886'da Gediz'i batıya doğru akıtan bir kanal açılıp setler yapılarak ırmağın güneye yönelmesi önendi. Körfezin günümüzde Gediz'in aktığı kuzey-güney doğrultulu kesimi derin olduğundan, alüvyonların burayı tıkaması olanak dışı görülmektedir.

Gediz Irmağının suları, Ege Bölgesi'nin öteki akarsularında olduğu gibi kışın kabarıp yazın azalır. Ortalama debisi 59 m³/sn'dir.

Gediz Ovası, Ege Bölgesi'nde, doğu-batı doğrultulu tektonik kökenli ova. Güneyde Bozdağlar'la Küçük Menderes Ovasından, kuzeyde Yunt Dağıyla Bakırçay Ovasından ayrılır. Ovanın doğu sınırını, kuzeyden uzanan İçbatı Anadolu Eşiği çizer; Gediz Irmağının kolu olan Alaşehir Çayı da bu kesimi izler. Gediz Irmağı ise ovaya Salihli'nin karşısındaki Karataş'ta girer. Ovanın uzunluğu doğuda Sarıgöl ile batıda Menemen Boğazı arasında yaklaşık 150 km'dir. Genişliği Spil (Manisa) Dağının doğusunda 20 km'yi aşar. Gediz Ovası batıda Spil Dağı

engeliyle karşılaşılarak ıkiye ayrılır. Bir kolu korfez gibi dağın güneyine geçip Nif (Kemalpaşa) Ovasını oluşturur. Bu ova 260 m yüksekliğindeki Belkahve Eşiğiyle İzmir Körfezi çukurundan ayrılır. Ovanın öteki kolu ise Spil Dağının kuzeyinden geçip kuzeye doğru, yaklaşık 50 km uzunluğundaki Akhisar Ovasıyla birleştikten sonra batıdaki Menemen Boğazında sona erer.

Gediz Ovasının oluşumu Ege Bölgesi'nin öteki doğu-batı doğrultulu ovalarına benzer (*hak* Ege Bölgesi [yüzey şekilleri]) Gediz Ovası, tektonik hareketler sonucunda oluşan kırıklar boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanan oluk biçimli çokluluk alanlarından biridir. Ovanın güney kenarıyla Bozdağlar arasında, sel sularıyla yarılmış, aralarında şist ve kalker çakıllar da olan kumlu-kıllı kızıl ya da esmer tortullardan oluşmuş depolar vardır. Genişliği bazı yerlerde 10 km'yi aşan yüzlerce metre kalınlığındaki bu depolara Bozdağ molozları ya da dağların Antik Çağdaki adından ötürü Tmolos molozları adı verilmiştir.

Gediz Ovasının kıraç kesimlerinde tahıl, tütün, baklagiller, sulanan kesimlerinde ise pamuk, susam, çeşitli meyveler ve sebzeler yetiştirilir. Ovanın kendine özgü ürünü çekirdeksiz üzumdür. Bağlar genellikle ovanın güney kenarına yayılmış durumdadır.

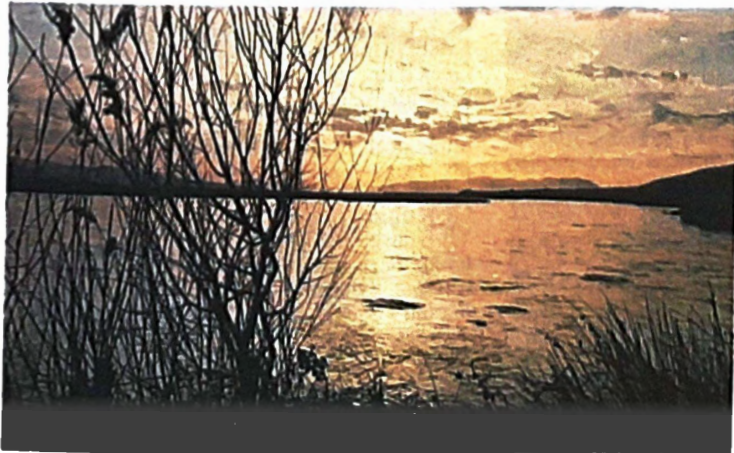
Gediz Ovasından eskiden beri önemli yollar geçer. İran'dan gelen yol, ovanın orta kesiminde yer alan ve Lidya Krallığı'nın başkenti olan Sardes'e ulaşırdı. 19. yüzyıl sonlarında yapılan demiryolu ve İzmir-Ankara karayolu ovanın güneyinden geçer. Yörenin öteki yerleşmelerinden gelen yollar bu karayoluna bağlanır.

Gediz Ovasının başlıca tarihsel merkezleri, Sardes ve Philadelphia'dır (Alaşehir). Günümüzdeki önemli yerleşmeler ise Manisa, Akhisar, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir'dir.

Gedrosia, Indus Irmağının batısında, bugün Pakistan'ın Belucistan eyaletinin bulunduğu tarihsel bölge. Büyük Iskender'in orduları İÖ 325'te çölün etkisi, iklim yetersizliği ve musonlar yüzünden burada büyük kayıplar verdi. Bu olumsuzluklara karşın bölge ele geçirildiyse de, Iskender'in ölümünden sonra komutanlarından Seleukos (Nikator), Çandra Gupta ile barış yapmak zorunda kaldı ve 500 fil karşılığında Gedrosia'yı ve Hindukuş'un doğusunda kalan toprakları geri verdi. Seleukos'un ayrılmasıyla, Yunanlıların Hindistan Yarımadasındaki egemenliği sona ermiş oldu.

Geel, GHEEL olarak da yazılır, Belçika'nın kuzey kesiminde, Anvers iline bağlı belediyeye. Kempenland Platosunda ve Anvers kentinin doğusunda yer alır. Akıl hastalarının aile ortamı içinde tedavi edilmesine dayanan sistemiyle ünlüdür. Kentin tarihinde İrlandalı Azize Dymphna önemli bir yer tutar. 7. yüzyılda putperest babası tarafından başı kesilerek öldürülen Dymphna'nın mezarı, zamanla akıl hastalarının iyileştirilmek üzere getirildiği bir yer durumuna geldi. Daha sonra Dymphna'nın anısına inşa edilen katedralin hemen yanında mezarı ziyaret edenleri ağırlamak üzere bir hasta odası açıldı. Yaklaşık 14. yüzyılda bu odanın hastalara yetmemeye başlaması üzerine, hastaları kent sakinlerinin evlerinde ağırlama yoluna gidildi. Bu uygulamadan doğan tedavi sistemi 1850'den sonra tıbbi açıdan devlet denetimi altında sürdürüldü.

Kara ve demir yolunun yanı sıra kanal yoluyla da ulaşılabilir ve bazı küçük sanayi kuruluşları bulunan Geel, günümüzde Zundertkempen sanayi bölgesi içindedir. Belediye-

Gediz Irmağı
Ara Güler

yede 16. yüzyıldan kalma bir kilise ile 17. yüzyıldan kalma belediye binası vardır. Nüfus (1982) belediye, 31.438.

Geelong, Avustralya'da, Victoria'nın ikinci büyük kenti. Port Phillip Koyunun uzantısı olan Corio Koyunda önemli bir limandır. 1837'de kuruldu. Adı, Yerli dilinde uzun bacaklı bir su kuşunu belirtmek için kullanılan ve "yerli dostun yeri" anlamına gelen *jillong* sözcüğünden türetilmiştir. 1838'de kasaba, 1849'da belediye statüsü kazandı. 1851'de altın bulmak amacıyla yapılan göçler sonucunda nüfusu çok azaldı. Demiryoluyla Melbourne'a bağlandıktan (1857) sonra eski canlılığını kazanmaya başladı. 1910'da kent statüsü aldı ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişti.

Bir ulaşım merkezi olan ve limanı ticaret hacmi bakımından beşinci sırada bulunan Geelong, demiryoluyla Melbourne, Ballarat ve koyun çiftlikleriyle yoğun tarım arazilerinin ve çam plantasyonlarının bulunduğu Batı Yöresi'ne, Prens Otoyolu'yla Güney Avustralya'ya, Büyük Okyanus Yolu'yla da güneybatı kıyısına bağlanır. Avustralya'da üretilen kurpılmış yünün önemli bir bölümünü pazarlar. Limanından ham ve artılmış petrol, tahıl (Avustralya buğday ihracatının yüzde 25'i), et, çelik, motorlu taşıtlar ve parçaları yüklenir. Öteki sanayi ürünleri arasında yünü giysi, otomobil, ip ve gemi halatı, süperfosfat gübre, tarım makineleri, cam ve petrokimya ürünleri sayılabilir. Yakınında bulunan Point Henry'de alüminyum artılır.

Önemli bir eğitim merkezi olan Geelong'da büyük bir kütüphane, Gordon Teknoloji Enstitüsü ve başta Anglikan Geelong Grammar School (1854) olmak üzere birçok özel okul bulunur. Deakin Üniversitesi 1977'de kurulmuştur. Yörede yapılan koyunculüğün gelişmesinde, Bilimsel ve Sınai Araştırma Örgütü (CSIRO) laboratuvarlarının büyük rolü olmuştur. Kent alanının yüzde 40'ı parklarla kaplı olan Geelong, komşu birkaç kıyı kasabasını da içine alan bir sayfiye bölgesinin merkezidir. Nüfus (1990 tah.) 151.400.

Geer, Dirk Jan de (d. 14 Aralık 1870, Groningen - ö. 28 Kasım 1960, Soest, Hollanda), iki kez başbakanlık yapan (1926-29, 1939-40) Hollandalı tutucu devlet adamı. 1940'ta Nazi Almanyası ile İngiltere arasında ayrı bir barış antlaşması yapılması yolundaki girişimleri nedeniyle gözden düşmüştür.

1895'te hukuk dalında doktorasını tamamladıktan sonra, gazeteciliğe başladı. Rotterdam belediye meclisi üyeliğinin (1901-07) ardından Parlamento'ya girdi. Maliye bakanlığı (1921-23, 1926-33, 1939-40) ve içişleri bakanlığı (1925-26) görevlerinde bulundu. Almanların Mayıs 1940'ta Hollanda'yı işgal etmesinden sonra, görevini başbakan olarak Londra'da sürdürdü.

İngiltere ile Almanya arasında yapmak istediği arabuluculuk girişimi Hollanda kraliçesi Wilhelmina ve hükümetçe onaylanmayınca, 3 Eylül 1940'ta başbakanlıktan istifa etti. Ardından görevle Hollanda Doğu Hint Adaları'na gönderildiyse de Hollanda'ya döndü. Savaş sonrasında arabuluculuk girişiminden dolayı bir yıl hapis ve ağır para cezasına çarptırıldı (23 Mayıs 1947). İleri yaş ve hastalık nedeniyle hapis cezası ertelendi.

Ge'ermu, GOLMUD olarak da bilinir, Wade-Giles yazımında KO-ERH-MU, Çin Halk Cumhuriyeti'nin batısındaki Qinghai yönetim

bölgesinde (*sheng*) kent Haixi-Mengguzuzangzu-hasakezu (Haixi Mogol-Tibet-Kazak) özerk bölgesinde (*zizhizhou*) bir il (*xian*) merkezidir. Önemli bir karayolu kavşağı olarak, yakın dönemde modern karayollarına dönüştürülen iki antik yolun kesişme noktasında yer alır. Bu yollardan biri doğuda Qinghai'daki Xining'i ve Lanzhou'yu Gansu'daki Qaidam'ın batısına bağlar. Öteki yol Gansu'nun batı kesiminde, kuzey-güney doğrultusunda uzanarak Dangjin Geçidi üzerinden Tibet'teki Naqu ve Lhasa'ya ulaşır. Qaidam bölgesinde kömür, petrol, geniş doğal tuz yatakları ve bu madenleri içeren zengin yeraltı kaynaklarının işlenmesine değin önemsiz bir yer olan kentte, günümüzde kimya sanayisi gelişmiştir. Burada üretilen gübre bölgedeki kıraç arazileri ekilebilir duruma getirme çalışmalarında önemli bir yer tutar. Nüfus (1970 tah.) 10.000-50.000.

Geertgen TOT SINT JANS (d. y. 1465 - ö. y. 1495), dinsel konulu resimleriyle tanınan Felemenkli ressam. Yapıtlarında manzara öğelerini uyumlu bir biçimde bir araya getirmiştir.

Yaşamı konusunda pek az bilgi vardır. Haarlem'de St. Jean (Hospitalier) tarikatı üyeleri arasında yaşadığı, soyadını onlardan aldığı ve burada ressam Albert van Ouwater'in (ö. y. 1450-80) yanında çalıştığı bilinir. Yapıtlarının çoğu yok olmuşsa da, tarikat manastır kilisesinin ana altarı için yaptığı ve başyapıtı sayılan büyük triptiğin bazı parçaları günümüze ulaşmıştır. Yapıtın Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde bulunan bir kanadı, 17. yüzyıl Felemenk resmindeki büyük portre gruplarının habercisidir.

Üslubuna bakılarak Geertgen'e atfedilen resimler arasında Berlin'de Prusya Kültür

"Vaftizci Yahya", Geertgen tot Sint Jans'ın bir yapıtı; Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin
Staatliche Museen Berlin

Varlıkları Devlet Müzesi'ndeki "Vaftizci Yahya" (1485-90) ile "Meryem ve Çocuk İsa", Paris Louvre Müzesi'ndeki "Lazarus'un Dirilişi", Amsterdam Devlet Müzesi'ndeki "Kutsal Aile" ile "Münecim Kralları'nın Tapınması", Utrecht Episkopal Müzesi'ndeki "Acıların Adamı" ve Prag'daki bir triptik sayılabilir. Londra'da bulunan Ulusal Galeri'deki "İsa'nın Doğumu" (1490-95) ışık-gölge karşıtlığını olağanüstü ustalıkla betimlediği bir gece sahnesidir.

Geertz, Clifford (James) (d. 23 Ağustos 1926, San Francisco, California, ABD), ABD'li antropolog. Kültürel, simgesel ve yorumlayıcı antropolojinin önde gelen sözcülerindendir.

II. Dünya Savaşı'nda ABD Deniz Kuvvetleri'nde görev yaptıktan (1943-45) sonra Ohio'daki Antioch College'ı bitirdi, 1956'da Harvard Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı. Chicago Üniversitesi'nin antropoloji kürsüsünde çalışmaya (1960-70) başlamadan önce bazı okullarda ders verdi. 1970'te Princeton Üniversitesi'nin Yüksek Araştırmalar Enstitüsü'nde sosyal bilimler profesörü oldu.

Chicago Üniversitesi'nde görev yaptığı dönemde toplumda düşüncenin, bir başka deyişle "simgelerin" rolünün çok önemli olduğunu ve eylemleri simgelerin yönlendirdiğini ileri süren simgesel antropolojinin önde gelen temsilcilerinden biri durumuna geldi. Geertz'e göre kültür simgesel kalıplarla ifade edilen, kuşaktan kuşağa aktarılan kavramlar sistemidir. İnsanlar simgesel kalıplar aracılığıyla iletişim kurar, toplumda sürekliliği sağlar, yaşama ilişkin bilgi ve tutumlarını oluşturur. Kültürün işlevi anlamları anlaşılır kılmak, kabul ettirmektir. Antropologların görevi ise, hiçbir zaman tam bir başarı sağlayamamaları da, kültürün kılavuz simgelerini yorumlamaya çalışmaktır.

Aynı zamanda bir retorikçi olarak tanınan Geertz daha çok özel durumları ele aldığı yapıtlarında eğretilmeler ve örneklerle yer vermiştir. Önemli yapıtları arasında *The Religion of Java* (1960; Cava Dini), *Person, Time and Conduct in Bali* (1966; Bali'de Kişi, Zaman ve Davranış), *Interpretations of Cultures* (1973; Kültürlerin Yorumlanması), *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology* (1983; Yerel Bilgi: Yorumlayıcı Antropoloji Konusunda Yeni Makaleler) ve *Works and Lives: The Anthropologist as Author* (1988; Yapıtlar ve Yaşamlar: Yazar Olarak Antropolog) sayılabilir.

Geez dili, GEEZ olarak da yazılır, Etiyopya Kilisesi'nin ayin dili. Güney Arapçısı lehçelerinin ve Etiyopya'nın resmi dili olan Amhara dilinin de bağlı olduğu Sami dillerinin Güney Çevre öbeğinde yer alır. Yakın akraba olduğu öbür Etiyopya dilleri gibi Geez dili de, öteki Sami dillerinin tersine soldan sağa doğru yazılır.

Artık konuşma dili olarak kullanılmayan Geez dili, günümüzde Etiyopya'da konuşulan Tigrinya ve Tigre dillerinin atasıdır. Geez dilinde günümüze ulaşan en eski yazıt 3. ya da 4. yüzyıldan kalmadır ve yalnızca ünsüzlerden oluşan bir sistemle yazılmıştır. Etiyopya'nın kuzeyindeki eski Aksum Krallığı'nın merkezi Aksum'da bulunan, 4-9 yüzyıllar arasında ait yazıtlarda ise ünlüler de yer veren bir yazı sistemi kullanılmıştır. Kitabı Mukaddes, 5-7. yüzyıllar arasında Geez diline çevrilmiştir. Geez dili, 900-1200 arasında konuşma dili olmaktan çıkmakla birlikte, günümüzde ayin dili olarak kullanılmaktadır. Geez edebiyatının klasik dönemi 13-17. yüzyıllar arasına rastlar.

Gegenbaur, Karl (d. 21 Ağustos 1826, Würzburg, Bavyera - ö. 14 Haziran 1903, Heidelberg, Almanya), karşılaştırmalı anatominin, evrim kuramını destekleyecek önemli kanıtlar sunduğunu gösteren Alman anatomi bilgini.

Jena (1855-73) ve Heidelberg (1873-1903) üniversitelerinde anatomi profesörü olan Gegenbaur, Charles Darwin'in organik evrim kuramının ateşli bir savunucusuydu. Değişik hayvanlardaki yapısal benzerliklerin, geçirdikleri evrim süreçlerinin ipuçları

olduğunu vurgulayan *Grundzüge der vergleichenden Anatomie* (1859; Karşılaştırmalı Anatominin Temel Öğeleri) adlı yapıtı, evrimsel morfolojinin temel başvuru kitapları arasında yer aldı. Bu yapıtında, karşılaştırmalı anatominin en önemli işlevinin, hayvan vücudunun yapısındaki genetik bağlantıları ortaya çıkarmak olduğunu öne süren Gegenbaur'a göre, türler arasındaki bu genetik bağlantıların varlığını gösteren en önemli ipucu benzeşim olgusudur; karşılaştırmalı anatomi, insanın kolu, atın ön

Gegenbaur
Hulton Picture Library

ayağı, kuşun kanadı gibi evrimsel kökenleri ortak olan organları inceleyerek karşılaştırmalıdır. Gegenbaur, bütün yumurta ve spermaların tek bir hücre olduğunu öne süren Alman zooloji bilgini Theodor Schwann'ın bu varsayımını doğruladı (1861) ve omurgalıların kafatasının genişlemiş omurlardan oluştuğu görüşünü çürütmeye çalışan İngiliz biyoloji bilgini Thomas Huxley'yi destekledi.

gegenschlein bak. karşışün aydınlığı

Gehenna (Yunanca), İbranice GE HINNOM (Hinnom Vadisi), Yeni Ahit'te, kötülerin ölümden sonra yanarak yok olacağı yer, Cehennem. Ayrıca bak. Cehennem.

Gehlen, Arnold (d. 29 Ocak 1904, Leipzig - ö. 30 Ocak 1976, Aachen, Almanya), felsefi antropolojiye yaptığı katkılarla tanınmış Alman düşünür. Çalışmalarıyla kişiyi ön plana çıkarmış, kültür olgusunu açıklarken dilin gelişiminden yola çıkmıştır.

Leipzig Üniversitesi'nde felsefe ve antropoloji eğitimi gördü. Vitalizmin kurucusu Driesch'in öğrencisi oldu. 1934'ten 1940'a değin Leipzig, Königsberg (bugün Kalinin-grad) ve Viyana üniversitelerinde felsefe dersleri verdi. 1950'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki dizi konferansları sonradan *İnsan* başlığı altında yayımlandı.

Gehlen'in en önemli yapıtı, insan sorunu-na felsefe ve antropoloji açısından yeni bir bakış getirdiği *Der Mensch, seine Natur und seine Stellung in der Welt*'tir (1940; İnsan, Doğası ve Dünyadaki Konumu). İnsanın kendine özgü bütünlüklü bir yapısı olduğunu kabul eden Gehlen, bu bağlamdaki dualist görüşleri reddetmiştir. İnsanın özel yerini belirleyebilmek için, onu hayvanla karşılaştırmış ve insanın kendine özgü yapısının temelindeki olgunun "gecikme" olduğunu ileri sürmüştür. İnsanın öteki hayvanlardan daha geç gelişmesini, morfolojik ikelliği ve içgüdülerinin eksikliği ile açıklar. Buna karşılık insan eylemde bulunurken, eksikliğinden ve gecikmişliğinden kaynaklanan "geriliğini" zekâsını kullanarak kapatır. Ayrıca, kendini simgelerle ifade etmesini sağlayan dil olgusu ve konuşma da, kültürün oluşurucusu olan insana özgü temel öğelerdir.

1920'lerde bağımsız bir disiplin haline gelen felsefi antropoloji, Almanya'da

1940'larda temel felsefe disiplinleri arasına girmiş, Gehlen de hem biyolojik antropoloji, hem de kültürel antropoloji alanlarındaki karşılaştırmalı çalışmalarıyla adından söz ettirmiştir.

Gehlen'in öteki yapıtları arasında *Wirklicher und unwirklicher Geist* (1931; Gerçek ve Gerçek Olmayan Tın), *Theorie der Willensfreiheit* (1933; İstenc Özgürlüğünün Kuramı), *Urmensch und Spätkultur* (1963; İlk İnsan ve Geç Dönem Kültürü) ve çoğulcu etik görüşünü yansıtan *Moral und Hypermoral* (1970, Ahlak ve Üst Ahlak) sayılabilir.

gehlenit, kalsiyum alüminosilikat ($\text{Ca}_2\text{Al}_2\text{SiO}_7$) yapısında, melilit mineralleri dizisinden bir silikat minerali. Ayrıca bak. melilit.

Geibel, (Franz) Emanuel (August) von (d. 17 Ekim 1815 - ö. 6 Nisan 1884, Lübeck, Almanya), Alman şair ve oyun yazarı. Bavyera kralı II. Maximilian'ın Münih'te oluşturduğu edebiyat çevresinin başta gelen üyesi olmuştur. Bu grup, şiirde geleneksel tema ve biçimlere bağlı kalan Timsahlar Derneği (Gesellschaft der Krokodile) adlı edebiyat topluluğunun içinde yer almıştır.

Üniversiteyi bitirdikten sonra kendini gezginciliğe verdi ve 1838'de Atina'daki Rus elçisinin özel öğretmeni oldu. 1840'ta büyük başarı kazanan *Gedichte* (Şiirler) adlı yapıtını yayımladı. Yapıtın 100. baskısının yapılması dolayısıyla Prusya kralı IV. Friedrich Wilhelm tarafından ömür boyu aylığa bağlandı. Daha sonra Lübeck'e dönerek *Gymnasium*'da (lise) öğretmenlik yaptı. 1852'de Maximilian onu Alman edebiyatı ve estetiği onursal profesörü olarak Münih'e çağırdı. 1868'de Prusya egemenliğini açıkça savunduğu için Maximilian'ın ardılı tarafından görevinden alındı. Bundan sonra Prusya kralının bağlıdığı aylıkla geçindi.

Geibel'in duygulu şiirlerinden oluşan *Zeitstimmen* (1841; Çağların Sesi), *Junius-Lieder* (1848; Haziran Şarkıları) ve *Spätherbstblätter* (1877; Sonbahar Yaprakları) gibi kitapları çağının güncel olmayan klasik ve idealist beğenisini yansıtır. Romantik ve klasik şairlerden yaptığı çeviriler *Spanisches Liederbuch* (1852; İspanyol Şiirleri) ve Paul von Heyse ile çevirdiği *Klassisches Liederbuch* (1875; Klasik Şiirler), çeviri alanında çok başarılı örneklerdir.

Geiger, Abraham (d. 24 Mayıs 1810, Frankfurt am Main - ö. 23 Ekim 1874, Berlin), Alman Yahudisi ilahiyatçı ve yazar. Reformcu Yahudiliğin gelişme döneminin önde gelen temsilcisidir.

1832'de haham olarak Weisbaden'e gitti. 1835'te, Yahudi ilahiyatına bilimsel bir yaklaşım getiren *Wissenschaftliche Zeitschrift für jüdische Theologie* dergisinin kuruluşuna katılarak yayın yönetmenliğini üstlendi. 1838'de Breslau (Wrocław) yardımcı hahamı oldu; burada reformcu eğilimlerinden dolayı tutucu çevrelerin tepkisini çekti. 1843'te haham oldu ve 1863'e değin Breslau'da kaldı. Burada, Reformcu Yahudi hareketini örgütlemenin yanı sıra en önemli yapıtlarından bazılarını yazdı. 12. yüzyıl İspanya'sının büyük Yahudi şairi Yeuda ben Şmuel ha-Levi'nin yapıtlarını Almancaya çevirdi (1851). Başyapıtı *Urschrift und Übersetzungen der Bibel in ihrer Abhängigkeit von der inneren Entwicklung des Judentums*'da (1857; Yahudiliğin İç Gelişimiyle İlişkili Olarak İlk Tevrat Metni ve Çevirileri) Saduki ve Ferisi mezheplerini inceledi. Ona göre bu mezheplerin tarihi, Reformcu Yahudiliğin temel düşüncesini doğrulayan bir genel çerçeveye olarak görülebilirdi; Yahudi dinsel bilinci gelişip değişmekteydi ve bu süreç Tevrat'ın

ardışık basımlarında ve çevirilerinde yansıyor.

Braunschweig (1844), Frankfurt (1845) ve Breslau'daki (1846) haham toplantılarında, ayinlerin sadeleştirilerek anadilde yapılması, öteki dinsel öğelerden farklı olarak yere ve zamana göre değişmeyen Yahudi ilkelelerini dile getiren peygamber öğretilerine ağırlık verilmesi ve İsrail topraklarına geri dönme düşüncesinde ısrar edilmemesi gibi Reformcu Yahudiliğin öteki temel düşüncelerini işledi. Son yıllarını Frankfurt ve Berlin'de hahamlık yaparak geçirdi. Berlin'de ayrıca, liberal bir ilahiyat okulu olan Yahudi Bilimleri Yüksekokulu'nda ders verdi.

Geiger, Hans, asıl adı JOHANNES WILHELM GEIGER (d. 30 Eylül 1882, Neustadt an der Haardt - ö. 24 Eylül 1945, Potsdam, Almanya), alfa parçacıklarını ve öteki iyonlaştırıcı ışıınımları saptayan bir aygıt (Geiger sayacı) geliştiren Alman fizikçi.

1906'da Erlangen Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamlayan Geiger, daha sonra Manchester Üniversitesi'nde Ernest Rutherford'un yardımcısını yapmaya başladı. Burada yaptığı deneyler, alfa parçacığının helyum atomu çekirdeği olduğunu ortaya çıkardı. Rutherford, çekirdeğin atomun merkezine çok küçük bir hacim kapladığını Geiger'in bu deneyleri sonucunda ortaya koydu (1912).

1912'de Berlin'e yerleşen Geiger, Alman Ulusal Bilim ve Teknoloji Enstitüsü'ne girdi. Atomun yapısına ilişkin çalışmalarını burada da sürdürerek Walther Bothe ile birlikte rastlaşımly sayma tekniğini geliştirdi ve bu yöntemden yararlanarak Compton olayının ayrıntılarını açıklığa kavuşturdu (1924). 1925'te Kiel Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı. Burada, Walther Müller ile birlikte çalışarak parçacık sayacının duyarlılığını, etkinliğini ve dayanıklılığını artırdı. Geiger sayacı, alfa parçacıklarının yanı sıra beta parçacıkları (elektronlar) ile iyonlaştırıcı elektromagnetik fotonların sayılmasında da kullanılır. 1929'da Tübingen Üniversitesi'nde görev alan Geiger burada ilk kez bir kozmik ışıın sağanağını gözlemledi. Geiger, kozmik ışıınlar, yapay radyoaktiflik ve çekirdek bölünmesi konularındaki araştırmalarını 1936'da girdiği ve ölümüne değin çalıştığı Berlin Teknik Üniversite-si'nde sürdürdü.

Geiger, Rudolf Oskar Robert Williams (d. 24 Ağustos 1894, Erlangen, Almanya - ö. 1981), Yer yüzeyinin birkaç metre üstündeki ve altındaki iklim koşullarını inceleyen mikroklimatoloji biliminin kurucularından olan Alman meteorolog. Çayır-ların ve ekili alanların üstünde ve orman örtüsünün altında yaptığı gözlemler sonucunda, bitki örtüsü ile ısı, ışıınım ve hava ile topraktaki su dengeleri arasında karmaşık etkileşimlerin olduğunu ortaya çıkardı.

Almanya'daki çeşitli kurumlarda dersler veren ve araştırmalar yapan Geiger, Bavyera Orman Hizmetleri'nin, Meteoroloji Araştırma Enstitüsü'nün ve Münih Üniversitesi'ndeki Meteoroloji Enstitüsü'nün yöneticiliğini de üstlendi. Mikroklimatolojik gözlemlerini ve yerin birkaç metre üstündeki ve altındaki iklim koşullarının bitkiler, hayvanlar ve insanlar üstündeki etkilerine ilişkin araştırmalarını, *Das Klima der bodennahen Luftschicht* (1927; Toprağın Yakınlarındaki İklim) adlı yapıtında topladı.

Geiger, Theodor Julius (d. 9 Kasım 1891, Münih - ö. 16 Haziran 1952, denizde),

Alman sosyolog, Danimarka'nın ilk sosyoloji profesörü. Toplumsal katmanlaşma ve toplumsal hareketlilikle ilgili çalışmalarıyla tanınır. Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin kurucularındandır.

I. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra Münih'e dönerek hukuk doktorası yaptı. 1932'ye değin Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) üyesiydi. Önceleri, *Die soziale Schichtung des deutschen Volkes* (1932; Alman Halkının Toplumsal Katmanlaşması) gibi yapıtlarında özellikle Almanya'da, kesin biçimde belirlenmiş sınıflı bir toplumsal yapı olduğunu savundu. Ama 1948'de *Klassesamfundet i Støbergryden*'i (Eritme Potasındaki Sınıflı Toplum) yayımladığında, bu görüşten uzaklaşmıştı. Yazdığı başlıca ders kitabı *Sociologi*'dir (1939; Sosyoloji).

1920'de Berlin'de gazeteci, öğretmen ve istatistik memuru olarak çalışırken, Marksist yaklaşımla makale ve kitaplar yazıyordu. Bu çalışmaları 1928'de, Braunschweig Teknoloji Enstitüsü sosyoloji kürsüsüne atanmasını sağladı. 1933'te, baştan beri eleştirdiği Naziler iktidara gelince Kopenhag'a kaçtı. Burada 1938'e değin bir Rockefeller Vakfı bursuyla ve Tarih ve Ekonomi Enstitüsü'nde öğretmenlik yaparak geçirdi. 1938'de Danimarka'daki Århus Üniversitesi'ne sosyoloji profesörü olarak atandı.

II. Dünya Savaşı'nda Danimarka'nın Nazilerce işgalinden sonra Stockholm'e kaçtı (1943). Stockholm ve Uppsala'da ders verdi. Hukuk ve ahlak felsefesi alanında Uppsala Okulu'yla yaptığı çalışmalar, değer felsefesi, ideoloji ve hukuk alanındaki çalışmalarını da etkiledi.

Savaştan sonra Århus'a dönen Geiger (1945), İskandinav'daki ilk sosyoloji araştırma enstitüsünü kurdu ve yöneticiliğini üstlendi; *Acta Sociologica* adlı akademik dergiyi çıkardı. Toplumsal katmanlaşma ve hareketlilikle ilgili araştırmaları arasında, Danimarka aydınları ve Århus halkı üzerine ayrıntılı bir inceleme olan *Soziale Umschichtungen in einer dänischen Mittelstadt* (1941; Orta Büyüklükte Bir Danimarka Kentinde Toplumsal Değişimler) adlı yapıtı da bulunmaktadır. Geiger, Toronto'da bir yıl konuk profesör olarak çalıştıktan sonra, gemiyle Avrupa'ya dönerken 1952'de öldü.

Sosyoloji alanında birçok yapıtı bulunmaktadır. Uzun süre, kamu düzeninin sosyolojisiyle ilgilenen Geiger, hukuk ve toplumsal düzenlemeleri ele alan *Vorstudien zu einer Soziologie des Rechts*'i (1947; 2. basım 1964; Hukuk Sosyolojisi Üzerine Ön Çalışmalar) yazdı. Ölümünden sonra yayımlanan *Ideologie und Wahrheit*'ta (1953; İdeoloji ve Gerçek), insanın kavrayışıyla uyumadığını öne sürdüğü ideolojinin, kitle toplumu yaratmadaki rolünü inceledi. Gene ölümünden sonra yayımlanan *Demokratie ohne Dogma*'da (1964; Dogmasız Demokrasi), ideolojinin kişilikleri sildiği bir toplumda kurtuluşun, kişinin kendini gerçekleştirmesini sağlayan insan ilişkileri olduğunu savundu.

Öbür önemli yapıtları *Die Masse und ihre Aktion* (1926; Kitle ve Kitle Eylemi) ile ölümünden sonra W. Bernsdorf ve F. Bülow tarafından derlenen *Wörterbuch der Soziologie*'dir (1955; Sosyoloji Sözlüğü).

Geiger sayacı, GEIGER-MULLER SAYACI olarak da bilinir, özellikle ışınım parçacıklarını saymak amacıyla kullanılan iyonlaşma odası(*) türü.

Geigy AG bak. CIBA-GEIGY AG

Geijer, Erik Gustaf (d. 12 Ocak 1783, Ransäter, Värmland - ö. 23 Nisan 1847, Stockholm, İsveç), İsveçli şair, tarihçi ve düşünür.

Universite öğreniminin hemen ardından İngiltere'ye yaptığı gezi Geijer'i çok etkiledi ve dönemin büyük devletlerinden biri-

Geijer, J. G. Sandberg'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı, 1828; Ulusal Müze, Stockholm Nationalmuseum, Stockholm

nin siyasal yapısını kavramasını sağladı. 1809'da İsveç'in Rusya'ya yenilerek Finlandiya'ya yitirmesi Geijer'i aşırı milliyetçiliğe yöneltti. Tarih araştırmaları yoluyla ulusal duyguları geliştirmeyi amaçlayan Got Derneği'nin (Götiska Förbundet) kurucuları arasında yer aldı (1811). 1817'de Uppsala'da tarih profesörü oldu, Yeni Romantik Grup'la yakın ilişki kurdu; bu ilişki onu kısa sürede siyasal tutuculuğa yöneltti. Ama *Svea rikes räfder* (1825; İsveç Krallığı Vakayinamesi) ve *Svenska folkets historia* (1832-36, 3 cilt; İsveç Halkı Tarihi) gibi tarih araştırmaları Geijer'in milliyetçi ve tutucu görüşlerini güçlendirmede gibi, genel oy hakkı, eğitimde fırsat eşitliği ve yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi yeni görüşlere açılmasını sağladı.

Ölümünden sonra yayımlanan felsefi yapıtı *Människans historia*'da (1856; İnsanlık Tarihi) tarihsel olayları gelenek ve yaratıcılığın bileşimi olarak yorumladı. 1838-41 arasında yazdığı şiirlerinden bazılarını kendisi bestelemiştir.

Geikie, Sir Archibald (d. 28 Aralık 1835, Edinburgh - ö. 10 Kasım 1924, Haslemere, Surrey, İngiltere), yüzey şekillerinin akarsu aşındırmaları (erozyon) sonucunda oluştuğuna ilişkin kuramın önde gelen savunucularından olan İngiliz jeolog.

1855'te Sir Roderick I. Murchison'un yönetimi altındaki Büyük Britanya Jeolojik Araştırma Kurumu'nda çalışmaya başlayan Geikie, 10 yıl sonra Royal Society'nin üyeliğine seçildi ve 1867'de Jeolojik Araştırma Kurumu'nun İskoçya'da kurulan şubesinin yöneticiliğine getirildi. 1871'de Edinburgh Üniversitesi Murchison Jeoloji ve

Mineraloji Kürsüsü'nün ilk profesörü oldu; bu dönemde çalışmalarını öncelikle İskoçya'nın jeolojik yapısı üzerinde yoğunlaştırdı.

1882'de Jeolojik Araştırma Kurumu'nun başkanlığına getirilen Geikie, kurumu yeniden örgütledi ve araştırma çalışmalarını hızlandırdı. 1891-92 yıllarıyla 1906-08 arasında Londra Jeoloji Derneği'nin, 1908-13 arasında da Royal Society'nin başkanlığını yaptı. 1891'de "sir" unvanı aldı.

Geikie'nin, günümüzde de yararlanılan başlıca yapıtları, *The Scenery of Scotland* (1865, 3. bas. 1901; İskoçya Manzaraları), *Life of Sir R. I. Murchison* (1875; Sir R. I. Murchison'un Yaşamı), *Text-Book of Geology* (1882, 4. bas. 1903; Jeoloji Ders Kitabı), *The Founders of Geology* (1897, 2. bas. 1905; Jeolojinin Kurucuları), *The Ancient Volcanoes of Great Britain* (1897; İngiltere'nin Eski Yanardağları) ve *Outlines of Field Geology*'dir (1876, 5. bas. 1900; Yüzey Jeolojisinin Ana Hatları).

Geisel, Ernesto (d. 3 Ağustos 1908, Bento Gonçalves, Brezilya), 1974-79 arasında Brezilya devlet başkanı olan general.

Geisel 1930'da, seçimle işbaşına gelmiş hükümete karşı Getúlio Vargas'ın düzenlediği askeri darbeye katıldı. Darbenin ardından bir dikta yönetimi kuran Vargas'ı 15 yıl boyunca destekledi, çeşitli askeri ve sivil görevler aldı. Ama 1945'te bu kez Vargas hükümetini deviren darbeye önemli rol oynadı. Sonraki 15 yıl boyunca, genelkurmay başkan yardımcılığı ve Ulusal Petrol Konseyi'nde askeri temsilcilik gibi bazı önemli görevlerde bulundu, etkili bir önder olarak sıvırdı. 1964'teki askeri darbeye de katılan Geisel, Başkan Humberto Castelo Branco'nun hükümetinde başkanlığa getirildi. 1969'da ulusal petrol şirketi Petrobras'ın başkanı oldu, şirketi büyütürken üretimini önemli ölçüde artırdı.

15 Mart 1974'te bir grup yüksek rütbeli subay tarafından devlet başkanlığına getirilen Geisel, ordudan gelebilecek muhalefeti gözönünde bulundurarak aşamalı bir liberalleşme ve sivilleşme programı başlattı. Bu amaçla 1974'te genel seçimlerin yapılmasını sağladı, muhalefet liderleriyle toplantılar düzenledi ve sansür uygulamalarını yumuşattı. Ayrıca "pragmatik milliyetçilik" adıyla ihracat yerine madencilik, tarım ve ulaşım gibi sektörlerde ağırlık verilerek yerli sanayinin geliştirilmesini öngören bir ekonomik politika başlattı. Ama genel seçimlerde başarı şansının çok olmadığını görünce, demokratikleşme yolundaki girişimleri son verdi ve 1977'den sonra muhalefetine karşı açık baskı politikası uyguladı. 1979'da başkanlık seçimlerine katılmayan Geisel'in desteklediği João Baptista de Oliveira Figueiredo başkan oldu.

Geisel, Theodor Seuss, takma adı DOKTOR SEUSS (d. 2 Mart 1904, Springfield, Massachusetts - ö. 24 Eylül 1991, La Jolla, California, ABD), tanınmış çocuk kitapları yazarı ve resimleyicisi.

New Hampshire eyaletindeki Hanover'de Dartmouth College'ı bitirdikten sonra Oxford Lincoln College'da ve Sorbonne'da lisansüstü öğrenim gördü. Ardından *Life*, *Vanity Fair* ve *Liberty* dergilerinde mizah yazarı ve resimleyici olarak çalışmaya başladı. II. Dünya Savaşı sırasında İşaret Birliği Enformasyon ve Eğitim Dairesi'nde görev yaptı. Kısa bir reklamcılık döneminin ardından New York kentindeki *PM* gazetesinin baş karikatüristi oldu. 1958'de kurduğu Beginner's Books, Inc. 1960'ta Random House yayınevinin bir kolu haline geldi.

Geisel'in yapıtları kendine özgü mizah anlayışının yanı sıra çocukların eğitimi-

Geikie
The Mansell Collection

katkılarından dolayı da çok beğenildi. Yaratıldığı yeni anlamsız sözcükler ve karakterler kitaplarının, benzerlerinin çok ötesine geçmesini sağladı. Bazı önemli yapıtları, Dr. Seuss takma adıyla yazdığı ilk çocuk kitabı *And To Think That I Saw It on Mulberry Street* (1937; Ve Onun Mulberry Sokağında Gördüğümü Düşünmek), *Horton Hatches the Egg* (1940; Horton Cıvıv Çıkarıyor), *How the Grinch Stole Christmas!* (1957; Grinch Noeli Nasıl Çaldı), çocuklara okuma alışkanlığı kazandırmak amacıyla, yalnızca 223 sözcük kullanarak yazdığı *The Cat in the Hat* (1957; Şapkadaki Kedi), *Green Eggs and Ham* (1960; Yeşil Yumurta ve Jambon), *Fox in the Socks* (1965; Çoraptaki Tilki) ve *The Lorax* (1971) idi. Nükleer silahlanma yarışını alegorik tarzda ele alan *The Butter Battle Book* (Tereyağı Savaşı Kitabı), Geisel'in 80. doğum gününü kutladığı 1984'te yayımlandı. Öbür yapıtları, yaşlılık konusunu işleyen *You're Only Old Once* (1986; İnsan Bir Kez Yaşlanır), son kitabı *Oh, the Places You'll Go!* (1990; Ah, Daha Nerelere Gideceksin!) ve ilk yapıtlarından altısını bir araya toplayan *Six by Seuss* (1991; Seuss'tan Altı Kitap).

Geisel belgesel kısa filmler de çekti. *Hitler Lives* (1946; Hitler Yaşıyor) ve 1967'de ölen kansı Helen Palmer'la birlikte çektiği *Design for Death* (1947; Ölüm Tasarısı) adlı filmleriyle Oscar Ödülü kazandı. *Gerald McBoing Boing* (1951; Gerald McBoing Boing Yapıyor) adlı çizgi filmi de Oscar'a değer bulundu. Televizyon için çoğu kendi yapıtlarından uyarlanan çeşitli çizgi filmler yaptı. 1948'de California eyaletindeki La Jolla'ya yerleşen Geisel, La Jolla Sanat Müzesi'nde her yıl çocuklar için bir ortak çalışma programı düzenledi. Eğitime ve okumaya katkılarından dolayı 1984'te özel bir Pulitzer Ödülü aldı.

Geissler, (Johann) Heinrich (Wilhelm) (d. 26 Mayıs 1815, Igelshieb, Thüringen, Saksonya-Meiningen - ö. 24 Ocak 1879, Bonn, Almanya), kendi adıyla anılan lambayı ve cıvalı tulumbayı geliştiren Alman cam ustası.

1854'te Bonn'da kurduğu atölyesinde bilimsel aletler yapmaya başlayan Geissler, 1855'te cıvalı hava tulumbasını geliştirdi. 1855'te Julius Plücker ile birlikte, kendi buluşu olan bir aletin yardımıyla, suyun yoğunluğunun 3,8° C'de en yüksek noktaya ulaştığını buldu. Ayrıca bir buharölçer ile içindeki seyreltilmiş gazdan elektrik akımı geçirildiğinde ışık veren Geissler lambasını geliştirdi.

Gejiu, Wade-Giles yazımında KO-CHIU, Çin'de, Yunnan yönetim bölgesinin (*sheng*) güney kesiminde kent. Çin'in en önemli kalay madenciliği sanayisi burada kuruludur.

Önceleri Gejiujie adında küçük bir madencilik yerleşmesi olan Gejiu'da gümüş çıkartılması Yuan (1206-1368) ve Ming (1368-1644) hanedanları döneminde başladı. Yunnan'da madenciliğin 17. ve 18. yüzyıllarda hızla gelişmesine karşın, Gejiu'daki kalay madenciliği 18. yüzyılın ikinci yarısında önem kazandı. Gejiu, 1880'lerde 30 km doğusundaki Mengzi ilinin altıyöresi oldu. Mengzi 1889'da antlaşmalı liman olarak dış ticarete açıldı; liman büyük ölçüde Çinlilerin Hanoi ve Haiphong ile yapılan ticarete kullanılıyordu. Fransızların Haiphong'dan Gejiu'ya kadar inşa ettikleri ve 1910'da tamamlanan demiryolunun yapımındaki temel amaçlardan biri madenlere ulaşmaktı. 1915-28 arasında Gejiu'dan Mengzi'ye giden bir yan hat inşa edildi. Qing (Mançu) hanedanının (1644-1911/12) son yıllarında madenler Çinlilerin kurdugu

Gejiu Kalay Şirketi'ne verildi. Ama şirket sermaye, teknik beceri ve yönetsel etkinlik bakımından yetersiz kaldığından, yerini devletin de ortak olduğu Gejiu Kalay Madencilik Şirketi'ne bıraktı. Bu durum üretimin hızla artmasını sağladı. 1930'lu yıllara gelindiğinde Gejiu, demiryollarıyla yapılan kalay ihracatında yüzde 80'lik bir paya sahipti. Bazı kaynaklara göre, 1938'de kalay üretimi 10 bin ton düzeyine ulaşmıştı.

Çin Komünist Partisi'nin iktidarı almasından sonra, şirketin yönetimi devlete ait Yunnan Kalay Madencilik Anonim Şirketi'ne geçti. 1955'e doğru üretim yeniden savaş öncesi düzeye ulaştı ve bir süre sonra bu düzeyi aştı. Günümüzde hâlâ yörenin temel geçim kaynağı olan kalay üretiminin yanı sıra kurşun üretimi de önem kazanmıştır. Ergitme için gerekli kömür, Kunming'e giden demiryolunun üzerinde bulunan, kuzeydeki Kaiyuan kentinden sağlanır. Gejiu'da metalurji sanayileriyle bağlantılı olarak makine yapan ve kimyasal madde üreten bazı kuruluşlar da vardır. Nüfus (1989 tah.) 211.300.

geko bak. sakangur

Gekoyolar bak. Kikuyular

Gela, İtalya'da, Sicilya'nın güney kesiminde, Caltanissetta iline bağlı kent. Akdeniz'deki Gela Körfezi kıyısındadır. Kuzeyinde verimli bir ova (antik Campi Geloi) uzanır. İÖ y. 688'de Gela'yı kuran Giritli ve Rodoslu koloniciler İÖ y. 581'de de 70 km kadar kuzeybatıda Akragas'ı (bugün Agrigento) kurdular. Gela en parlak dönemini, Sicilya'nın büyük bir bölümüne egemen olan hükümdar Hippokrates zamanında yaşadı. Daha sonra başa geçen ve ondan çok daha güçlü bir kral olan Gelon hiçbir direnişle karşılaşmadan Syrakusa'yı ele geçirdikten sonra hem başkenti, hem de halkın yansını İÖ 482'de buraya taşıdı. Daha sonra yeniden toparlanan Gela'yı İÖ 405'te Kartacalılar yıktı, Syrakusalı I. Dionysios'un (Yaşlı) emriyle kent boşaltıldı. Gelalılar geri dönüp baştan inşa ettikleri kent ancak İÖ y. 337'de, Yunanlı devlet adamı Timoleon zamanında yeniden tahkim edildi. İÖ 311'de Syrakusa hükümdarı Agathokles 4 binden fazla insanı öldürttü. Kentin İÖ 281'de Mamertini (Campanialı ücretli askerler) tarafından yıkılmasından sonra, Akragaslı (Agrigento) Phintias, halktan kurtulabilenleri yeni Phintias (bugün Licata) kentine taşıdı. 1233'te II. Friedrich'in yeniden inşa ettirdiği kent, önce Herakleia, daha sonra da 1928'e değin Terranova di Sicilia adıyla anıldı. II. Dünya Savaşı'nda Gela, Müttefikler'in Sicilya çıkarması sırasında kullandıkları başlıca kıyılarından biri oldu.

Gela'daki arkeolojik bakımdan büyük bir önem taşıyan kalıntılar arasında Athena Tapınağı (İÖ 5. yy), bulgulara göre Timoleon döneminde yenilendiği anlaşılan surlar ve içinde Timoleon'a ait bir dairenin de yer aldığı akropolis vardır. Ayrıca, pişmiş topraktan (*terra-cotta*) zengin bezemeli pek çok kaplama levha ele geçmiştir. Gela'da bulunan Yunan vazoları bütün Avrupa'da ünlüdür.

Gela pamuk yetiştirilen bir bölgenin merkezidir. Balıkçılık da önem taşır. 1950'lerde kent yakınlarında keşfedilen petrol yatakları, günümüzde büyük bir yerel petrokimya sanayisine temel oluşturmaktadır. Nüfus (1981) belediye, 71.739.

gelada (*Theropithecus gelada*), *Cercopithecidae* familyasından, babuınlara benzenen iri maymun türü. Bu türü gerçek babuınlarından (*Papio*) ayıran temel özellik, burun

deliklerinin burnun tam ucunda değil, biraz daha yukarıda bulunmasıdır. Tıknaç gövdeli olan geladanın postu kahverengi, kuyruğu püsküllü, göğsü tuysuz ve pembe, gözlerinin üstünde kaş benzeney bezaz tüyler bulunur. Uzun ve sık tüylü yelleri olan erkeklerin boyu, kuyrukları dışında 70 cm'den fazla, ağırlıkları yaklaşık 20 kg'dır. Daha küçük yapılı olan dişilerin çıplak göğüslerinde kolye gibi dizilmiş meme başına benzeney kabartılar vardır. Etiyopya'nın güneyindeki dağlık bölgelerde, sarp kayalıkların yamaçlarında gruplar halinde yaşayan geladalar gündüzcü hayvanlardır. yerden topladıkları yaprak, kök ve yumrularla beslenirler.

Gelasius I (AZİZ) (d. Afrika? - ö. 19 Kasım 496, Roma; yortu günü, 21 Kasım), 492-496 arasında papa. Mart 492'de Aziz III. Felix'in yerine papa seçildi. Konstantinopolis (İstanbul) patriği Akakios'un (hd 471-489) bir uzlaşma planı olarak hazırladığı *Henotikon'u* (Yunanca: "Birlik Bildirgesi") Roma'nın kabul etmemesi üzerine patrikhane ile papalık arasında ortaya çıkan bölünmeyi (bak. Akakios Bölünmesi) gidermeye çalıştı. Bu uzun ve acımasız mücadele boyunca papalığın otoritesini koruyarak kilise sorunlarında Roma'nın üstünlüğü ilkesinin yerleşmesine katkıda bulundu.

Gelasius'un 100'ü aşkın incelemesi ve mektubu vardır. En ünlü mektubunu Bizans imparatoru Zenon'un ardılı I. Anastasios'a hitaben kaleme almıştır. Gelasius'un hem ruhani, hem dünyevi iktidarın tanrısal bir kökeni olduğu, ikisinin de kendi alanlarında bağımsız olduğu yönündeki öğretisi o dönemdeki en ileriye yaklaşımdı. Gelasius'un önemli adımlarından biri de Eski Roma'ya özgü putperest Luperus Şenlikleri'ni (Lupercalia) Arınma Şenlikleri'ne dönüştürmesiydi.

Gelasius II, asıl adı GIOVANNI DA GAETAN (d. Gaeta, Napoli Krallığı - ö. 29 Ocak 1119, Cluny, Burgonya), 1118-19 yıllarında papa.

Papa II. Urbanus, Gelasius'u İtalya'daki Montecassino'dan Roma'ya çağırarak önce kardinal (1088), sonra da papalık şansölyesi (1089) yaptı. Gelasius, papalarla Kutsal Roma-Germen imparatorları arasında din adamlarının atanması konusunda süregelen çekişme dolayısıyla yetkisi sarsılan II. Paschalis'in yerine 24 Ocak 1118'de papa seçildi. II. Paschalis'in 1111'de Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Heinrich'le anlaşmazlığı sona erdirmeye çabası, Alman piskoposlarının ayaklanmasına yol açmış, bunun üzerine V. Heinrich, ayaklanma sırasında Roma'dan kaçarken II. Paschalis'i tutsak almıştı. *Curia Romana*'nın (günlük dinsel uygulamalarda papaya yardımcı çeşitli Vatikan büroları) kabul etmemesine karşın, II. Gelasius'un sonuna değin savunduğu II. Paschalis, V. Heinrich'e atama yetkisi veriyse de anlaşmazlık sona ermedi.

V. Heinrich, II. Gelasius'un papalığına gölge düşürmeye çalıştı. V. Heinrich'in sadık adamı II. Cencius Frangipani, Papa II. Gelasius'a saldırarak onu tutukladı. Heinrich de Gelasius'u iki kez Roma'dan sürdü, yerine karşı-papa VIII. Gregorius'u oturttu. Reims'da bir konsil toplamaya çalışan II. Gelasius bu sırada olunce, sorunun çözümü ardılı II. Calixtus'a kaldı.

Gelastocoridae, *Heteroptera* (yarımkanatlılar) takımından, yaklaşık 100 türü içeren böcek familyası. Patlak gözleri, kısa ve geniş gövdeleriyle küçük bir kurbağaya

benzeyen bu böcekler, kurbağa gibi sıçrayarak avlarının üstüne atlarlar.

Yeryüzünün bütün zoocoğrafya bölgelerine dağılmış olan bu familyanın üyeleri, akarsu ve göllerin çamurlu kıyılarında yaşar. Bazı türler yaşamlarının bir bölümünü hazırladıkları yeraltı oyuklarında geçirir.

Gelastocoris oculatus
Richard Parker

Renkleri yaşadıkları çevreye göre değişen bu böcekler, yumurtalarını genellikle kuma gömerler.

Gelber, Jack (12 Nisan 1932, Chicago), ABD'li oyun yazarı. 1959'da sahnelenen *The Connection* (1960; Bağlantı) adlı oyunu ve *Living Theatre*(*) adlı yenilikçi, deneysel tiyatro topluluğuna katkılarıyla tanınır. Illinois'daki Urbana Üniversitesi'ni bitirdikten sonra New York kentinde tutunma mücadelesi veren *Living Theatre*'la çalışmaya başladı. İlk oyunu *The Connection*'in, geleneksel seyirci-oyuncu ilişkisini değiştirmesi açısından, tiyatro tarihinde özel bir yeri vardır. Oyun ayrıca *Living Theatre*'in bir hamle yapmasını sağlamış, Gelber kadar *Living Theatre*'in da adını duyurmasına yol açmıştır.

Kenar mahalledeki bir apartman dairesinde geçen *The Connection* doğalcı bir ortamda sahnelenmişti. Seyirci içeri girdiğinde oyuncular sahnede buluyordu; seyredilen sanki bir oyun değil, yaşamın kendisiydi. Buna, başka aykırı teknikler eşlik ediyordu: oyuncuların biri seyirciyi gibi davranıyor, seyirci koltuklarının arasındaki bölmeler de sahnenin bir parçasıymış gibi kullanılıyor, uyuşturucu bağimlamları canlandıran oyuncular oyun arasında seyircilerden para dileniyorlardı.

Gelber ikinci oyunu *The Apple*'ı da (1961) *Living Theatre* için yazdı. Yapıt, bir oyuncunun bir oyun provası sırasında giderek delirmesini konu alıyordu. Yapıt, özellikle de deliren oyuncunun bakış açısından yazılan ikinci perdesiyle de geleneksel tiyatro kalıplarından kopuşu yansıtıyordu.

Living Theatre'in Avrupa turnesine çıkmasıyla Gelber kendi tiyatro anlayışına uyan bir topluluğu kaybetmiş oldu. Bununla birlikte, çeşitli gösteri sanatlarına yer verdiği *Square in the Eye* (1965) ve sonraki oyunları *The Cuban Thing* (1968; Küba Olayı), *Sleep* (1972; Uyku) ve *Rehearsal* (1976; Prova) ile geleneksel tiyatro kalıplarını sarsmayı sürdürdü, ama bu oyunların hiçbirini ilk oyununun başarısına ulaşamadı. Bazı Amerikan üniversiteleri ve kolejlerinde tiyatro dersleri de veren Gelber'in *On Ice* (1964; Buz Üstünde) adlı bir de romanı vardır.

Gelderland, GUELDERS olarak da bilinir, Hollanda'nın doğu ve orta kesiminde bir (provincie). Yüzölçümü 5.011 km²'dir. Al-

manyası sınırından IJssel Gölüne (IJsselmeer) kadar uzanır. Kuzeyde Overijssel, güneyde Noordbrabant, Zuidholland ve Utrecht illeriyle çevrilidir. Yönetim merkezi Arnhem'dir.

İlin tarihi 11. yüzyılda Roermond ve Geldern (bugün Almanya'da) şatolarının yöresinde Gelre (Geldern) Kontluğu'nun kurulmasıyla başlar. Gelre kontları zamanla Betuwe ve Veluwe bölgeleri ile Zutphen Kontluğu'nu ele geçirdiler. İmparatorluk kenti Nijmegen'in alınmasıyla sınırları daha da genişleyen kontluk, 1339'da Alman kralı Bavyeralı Ludwig tarafından düklik düzeyine yükseltildi. 1379'dan sonra Egmond ve Cleves kontlarının Jülich'ten yönettiği düklik, uzun süre Burgonya egemenliğine karşı koydu. Ama Cleves-Jülich'li Wilhelm (Zengin) 1543'te bölgeyi V. Karl'a bırakmak zorunda kaldı. Bu tarihten sonra Gelderland Burgonya-Habsburg hanedan topraklarının bir parçası oldu. Ardından Felemenk'in öteki bölgeleriyle birlikte İspanya kralı II. Felipe'ye baskaldı ve Utrecht Birliği'ne katıldı (1579). II. Felipe'nin tahttan indirilmesinden sonra Gelderland "meclis"i yönetimi üstlenirken, Oranje prensleri de *stadhouder*(*) oldu. 1672'de geçici olarak XIV. Louis'in kuvvetlerinin işgali altına girdi. Güneydoğu kesimi dükluğun merkezi Geldern ile birlikte 1713'te Prusya'nın eline geçti. Sırasıyla Batav Cumhuriyeti (1795-1806), Louis Bonaparte'a bağlı Hollanda Krallığı (1806-10) ve Fransa İmparatorluğu (1810-13) içinde yer aldıktan sonra, 1815'te yeni kurulan Hollanda Krallığı'na bağlı bir il oldu.

Aşağı Ren ve Eski IJssel ırmakları Gelderland topraklarını ikiye böler. Bu çizginin kuzeyinde kalan kesim, kumlu toprakların yer aldığı eski bir buzul bölgesidir; güneyde ise ırmakların bıraktığı verimli killerin kapladığı topraklar uzanır. Kuzeydeki kesim IJssel Irmağının vadisinde (Gelderse Vadisi) batıda Veluwe (Kötü Topraklar) ve doğuda Achterhoek olmak üzere ikiye ayrılır. Veluwe'deki plato, tek tük ekili alanların bulunduğu fundalıklı ve genelde çam ve kayın ağaçlarından oluşan korularla örtülüdür. Burada iki ulusal park (Hoge Veluwe ve Veluwezoom) ve bir yabanıl yaşamı koruma alanı vardır. Veluwe'nin büyük bölümü askeri amaçlarla kullanılır. Daha güneydeki tepeler dik eğimlerle Ren Irmağına doğru alçalır. Koruların bulunduğu alanlarda konut ağırlıklı yerleşimler vardır; Arnhem'in çevresinde bazı sanayiler kurulmuştur. Veluwe'deki bir başka büyük merkez doğu sınırındaki Apeldoorn'dur. İyi sulanan, ağaçlıklı bir otlak bölgesi olan Achterhoek'da karma çiftçilik yapılır. Ayrıca süt ürünleri işleme, et paketlenme ve deri sanayileri vardır. Doğu kesiminde dokuma fabrikaları ve Eski IJssel Irmağı boyunca birkaç doküthane bulunur. Başlıca pazaryerleri olan Zutphen ve Doetinchem'de bazı sanayiler de kurulmuştur. IJssel Irmağının vadisi ve Veluwe'nin kuzey sınırı özellikle tavukçuluğa dayanan karma çiftçilik bölgelelidir.

İlin güney kesiminin sularını Ren, Waal ve Maas (Meuse) ırmakları toplar. Bazı tekil tepelerin bulunduğu doğuda, Nijmegen'in güneyinde kumlu ve ağaçlıklı bir alan uzanır. Güney kesiminin en büyük kenti olan Nijmegen'de çeşitli sanayiler kuruludur. Ren'le Waal ırmakları arasında Betuwe (İyi Topraklar) denen verimli millerle kaplı alanda meyvecilik (kiraz ve elma), sebzecilik ve karma çiftçilik yapılır. İrmak kıyılarında tuğla fabrikaları yer alır; eski küçük pazar kasabalarının bazılarında hafif sanayiler vardır. Nüfus (1990 tah.) 1.804.209.

Geldof, Bob, asıl adı ROBERT FREDERICK XINON (d. 5 Ekim 1951, Dun Laoghaire, Dublin, İrlanda), 1985'te Afrika'da açlık çeken insanlara yardım sağlamak için düzenlenen "Live Aid" konserlerinin gerçekleştirilmesinde öncülük eden İrlandalı şarkıcı. Dünyadaki açlık sorununun çözülmesi için gösterdiği çabalardan ötürü Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterilmiştir.

Kısa süren bir eğitim döneminden sonra okuldan ayrılarak çalışmaya başladı. Buldozer operatörlüğünden müzik muhabirliğine kadar çeşitli işlerde çalıştı. 1975'te Nightlife Thugs adıyla bir *new wave* grubu kurdu. Sonradan Boomtown Rats adını alan bu grubun konserlerinin özelliklerinden biri de, Geldof'un izleyicilerin arasına fare salmasıydı. 1976'da grubuyla birlikte Londra'ya taşındı, ama orada kısa süreli başarılarla yetinmek zorunda kaldı. 1979'da "Rat Trap", 1980'de de "I Don't Like Mondays" adlı plaklarının İngiltere plak listelerine girmesine karşın, ABD'de başarı kazanamadı. İzleyicilerinin çoğunluğunu oluşturan punk'ları ikiye bölme suçlayınca, *new wave* çevrelerinden dışlandı.

Unutulmak üzereyken 1984'te televizyonda seyrettiği Etiyopya'da açlıktan ölenlerle ilgili bir haber üzerine giriştiği kampanyayla ünü yayıldı. Afrika'daki açlara yardım etmek amacıyla İngiltere'de "Band Aid"i kurdu. Kısa bir süre sonra bunu ABD'de kurulan "USA for Africa" izledi. 13 Haziran 1985'te Londra ve Philadelphia'da aynı anda gerçekleştirilen ve en tanınmış şarkıcı ve toplulukların katıldığı konserler dünya kamuoyunda büyük ilgi uyandırdı. Geldof, bu konserlerle de yetinmeyerek birçok Afrika ve Avrupa ülkesini dolaşarak yardım topladı.

Yardım kampanyası sırasında karşılaştığı olayları *Is That It?* (1987; *Hepsi Bu Mu?*, 1988) adlı kitabında toplayan Geldof, sine- ma alanında da etkinliği göstermiş, *Pink Floyd-The Wall* (1982; *Duvar*) ve *Number One* (1985; *Bir Numara*) adlı filmlerde başrol oynamıştır.

gelecekçilik, İtalyanca FUTURISMO. FUTURİZM olarak da bilinir, 20. yüzyılın başlarında İtalya'da ortaya çıkan, sanatta devrimi ve dinamizmi vurgulayan akım. En çok görsel sanatlar alanında etkili olmuştur. Edebiyat, tiyatro ve müzik alanında da gelecekçi bildirgeler yayımlanmıştır.

Gelecekçilik, İtalyan şair ve yayın yönetmeni Filippo Tommaso Marinetti'nin(*) 1909'da Paris'te *Le Figaro* gazetesinde yayımladığı bildirge ile ortaya çıktı. Marinetti'nin akımı tanımlarken kullandığı gelecekçilik adı, onun geleceğe ve sanatta yeni düşüncelere ne kadar önem verdiğini yansıtmaktaydı. Bildirgede yapıcı düşüncelerin yanı sıra, geçmiş reddeden, "Bizler müzeleri, kütüphaneleri yerle bir edip ahlakçılık, feminizm ve bütün yarırcı korkaklıklarla savaşıcağız" gibi halkı dehşete düşüren düşünceler de yer alıyordu. Gelecekçiler siyasal alanda sosyal adaletsizliği yok etmekten yana olsalar da "Biz dünyadaki gerçekten sağlıklı tek şeyi, yani savaşçı ve ölüme götüren güzel düşünceleri yüceltiyoruz ..." diyerek yeni gelişen faşizmden yana olduklarını ortaya koydular.

Resim ve heykel. Marinetti'nin desteğiyle Umberto Boccioni, Carlo Carrà, Luigi Russolo, Giacomo Balla ve Gino Severini gibi ressamlar 1910'da kendi bildirgelerini yayımladılar. Bu sanatçılar o dönemde gelecekçi üslupta çalışmıyorlardı, ama "dinamik duyarlılık" (hareket) dedikleri şeyi yakalamaktan, "nesneyi ve onu çevreleyen atmosferi" betimlemekten ve "izleyiciyi resmin merkezine yerleştirmek"ten söz ediyorlardı.

Bunları başarmak için önce kübist anlatımı benimsediler. Kübist resme özgü, biçimi çözümleme işleminin ötesine geçerek, çağdaş yaşamın dinamiğindeki duygusal karmaşayı vurguladılar. Kübistler ölüdoğa, portre, figür ve manzara resmini yeğlerken, gelecekçiler "hareket" kavramıyla ilgilenerek hızlı otomobilleri, trenleri, yarışan motosikletleri, dansçıları ve hareket halindeki hayvanları ele aldılar. Hareketi çoğunlukla, nesnenin dış çizgilerini ritmik bir biçimde yineleyerek vermeye çalıştılar. Balla'nın ince bir alaycılık taşıyan "Tasmalı Köpeğin Dinamizmi" (1912, Buffalo Güzel Sanatlar Akademisi) ve "Hız: Hareketin Yolları-Dinamik Diziler" (1913, Modern Sanat Müzesi, New York) adlı yapıtları bu anlatımın tipik örnekleridir.

Kübistler gibi gelecekçiler de sanatlarında eşzamanlılığı yakalamaya çalıştılar. Ama kübistler, çözümledikleri nesnenin birkaç yüzünü birden aynı anda yansıtırken, gelecekçiler belli bir çevrede aynı anda gelişen her şeyi betimlemeye çalıştılar. Bunun en iyi örneği Boccioni'nin "Sokağın Gürültüsü Evi Etkiliyor" (1911, Aşağı Saksonya Eyalet Galerisi, Hannover, Almanya) adlı yapıtıdır. Adından da belli olduğu gibi Boccioni bu resimde görsel duyuları olduğu kadar, işitsel duyuları da vermeye çalışmıştır.

Boccioni heykel sanatıyla da ilgilenerek 1912'de bir bildirge yayımladı. Ardından heykel yapmaya başladı, "Şişenin Uzaydaki Gelişimi" (1912, Modern Sanat Müzesi, New York) ve "Uzayda Sürekliliğin Benzersiz Biçimleri" (1913, Modern Sanat Müzesi, New York) gibi çok özgün yapıtlar ortaya koydu. Antonio Sant'Elia 1914'te mimarlık konusunda bir bildirge yayımladı. Mimarlığın kalıcı olmaması gerektiği doğrultusunda düşüncesiyle 20. yüzyılda gerçekleştirilen en fantastik yapıları sanki daha o zamandan görmüştü (örn. 1972 Münih Olimpiyat Oyunları için mimar Frei Otto'nun yaptığı çadır strüktür). Ama 1916'da I. Dünya Savaşı'nda bir çarpışmada öldü ve "uçan yapılar"ını hiçbir zaman gerçekleştirmedi.

Grup içindeki en etkili kişi olan Boccioni de aynı yıl öldü. Bu olaya, başka başka yerlere dağılan grup üyelerinin ilk ataklıklarının azalması ve savaş da eklenince, önemli bir tarihsel güç olarak ortaya çıkan gelecekçiliğin sonu geldi. Ama başlatıkları ve geliştirdikleri ilkeler başka yerlerdeki sanatçıları etkilemeye devam etti. Gelecekçilerin nihilizmi, dadacılığın gelişmesinde önemli bir rol oynadı. Robert ve Sonia Delaunay ve daha başka orfist sanatçılar, Rusya'daki işinciler ve suprematistler büyük ölçüde gelecekçilerin etkisi altında kaldılar. David ve Vladimir Burlyuk, Moskova'da Mayakovski ile birlikte gelecekçi bir grup oluşturdular. 1910'ların sonlarında Joseph Stella New York kentinde gelecekçiliği etkileyici bir biçimde kullandı.

Edebiyat. Şair, roman ve oyun yazarı olmakla birlikte, Marinetti'nin asıl önemi gelecekçiliğin önde gelen savunucusu ve kuramcısı olmasından kaynaklanıyordu. 1909'da yayımlanan ilk ve genel nitelikli bildirgeden sonra şiir, tiyatro, mimarlık, müzik gibi alanlardan başka, sanat dışı konularda da bildirgeler yazdı. Marinetti daha önce, 1905'te Paris'te "büyük kundakçı şairler" için *Poesia* adlı dergiyi kurmuştu. Bu şairler 1909'dan sonra kendilerini gelecekçiler diye adlandırdılar. Marinetti onların yapıtlarını yayımlamak üzere dergiyle aynı adı taşıyan bir yayınevi kurdu. İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'ya yaptığı ziyaretlerde vortisizmin İngiltere'deki kurucusu Wyndham Lewis ve kübist şair Guillaume Apollinaire'i etkiledi.

Marinetti'nin Rusya'ya yaptığı ziyaret, toplumsal ve siyasal açıdan İtalya'daki akımdan farklı yone giden bir tür Rus gelecekçiliğinin (*hak. kübik gelecekçilik*) kök salmasına yol açtı. Marinetti'nin görüşleri, Rus gelecekçiliğinin kurucularından şair ve mistik Velemir Hlebnikov'la o yıllarda henüz genç olmakla birlikte, sonradan "Devrim'in şairi" ve kuşağının en tanınmış sözcüsü durumuna gelen Mayakovski'yi derinden etkiledi. Rus gelecekçileri, Aralık 1912'de kendi bildirgelerini yayımladılar: bir önceki yılın mayıs ayında İtalya'da yayımlanan bildirgeyi andıran bu bildirgede, Puşkin, Dostoyevski ve Tolstoy'u reddederek şiir dilinin sokak diline yakınlştırılmasını savundular. 1917 Sovyet Devrimi'ni yürekten destekleyen ilk sanatçı grubu olan gelecekçiler, Devrim sonrasında kültüre damgalarını vermeye ve yeni bir proleter sanatı yaratmaya çalıştılar. İlk Sovyet eğitim komiseri Anatoli Lunacharski, gelecekçileri koruyarak onları kültürel ilgili görevlere getirdi. Hiçbir yeni kitabın basılıp okunmadığı Rus İç Savaşı sırasında gelecekçiler sokaklara dökülüp kahve ve mitinglerde okuma seansları düzenlediler, oyunlar sahnelediler, afişler hazırladılar, günün önemli konularıyla ilgili slogan niteliğinde, basit ve kısa ajitasyon şiirleri yazdılar. Kullandıkları *avant-garde* teknik, işçiler için oldukça ileriye. Siyasal görüşleri ise, siyaset içinde yer almayan yazarlarca aşırı bulunuyordu. Bu yüzden gelecekçiler birçok kişiyi karşılarında buldular. Mayakovski'nin öldüğü 1930 yılına gelindiğinde, akımın etkisi çok azalmıştı.

İtalya'daki gelecekçiler ilk şiir antolojilerini 1912'de yayımladılar. İtalya'nın I. Dünya Savaşı'na girmesini savundular ve bu yüzden de Mussolini ile birlikte hapsedildiler. 1919'dan sonraki siyasal etkinlikleri sonucunda faşizmle özdeşleştiler. Akım, 1920'lerin ortalarına doğru etkisini kaybetti. Yapıtlarında mantıksal cümleler kurmayı reddeden gelecekçilerin sloganı "*parole in libertà*" (sözcüklere özgürlük) idi. Gelecekçilerden etkilenen yazarlar arasında Ezra Pound, D. H. Lawrence ve Giovanni Papini sayılabilir.

Tiyatro. 1909 bildirgesi yeni bir varyete tiyatrosunun kurulmasını gerekli görüyordu. 1915'te Marinetti, Emilio Settimelli ile birlikte, farstan trajediyeye kadar bütün oyun türlerini reddeden bir tiyatro bildirgesi yayımladı. Savunduğu tiyatroya *teatro sintetico* (bireşimci tiyatro) adını verdi; metinsiz ya da birkaç sözcükten oluşan bir metinle oynanan birkaç dakikalık gösteriler hazırladı. Oyunlar az sayıda oyuncuyla ya da oyuncusuz sahneleniyor, daha çok nesneler yer veriliyordu. Oyunda ağırlık, sahne tasarımı ve kostümlerdedi. Ayrıca, izleyicilerin de oyuna katılması amaçlanıyordu. Marinetti daha sonra bu kuramını sinema, müzikal oyunlar ve radyo oyunlarını da içine alacak biçimde genişletti; sinemanın sahne teknikleriyle yetinmesine karşı çıktı. Gelecekçilik tiyatro alanında en çok yapımıcılık aracılığıyla, Stanislawski karşıtı bir anlayış geliştiren Rus yönetmen Vsevolod Meyerhold ile Pirandello üzerinde etkili olmuştur.

Müzik. 1910-12 arasında gelecekçi müzikle ilgili üç bildirge yayımlanmıştı, ama Luigi Russolo *L'arte de rumori* (Gürültü Sanatı) adlı bildirgesiyle bunları geride bıraktı. Ona göre müzik notalara değil seslere dayanmalıydı; sesler yalnızca bir şeyleri taklit etmemeli, gündelik yaşamdaki gürültüleri de yansıtmalıydı. Russolo, patlama sesleri ve gürültüler çıkaran bir dizi çalgı geliştirdi (bu makineler II. Dünya Savaşı sırasında yok oldu). 1921'de Paris'te kendi yapıtlarından

oluşan bir konser verdi. Arthur Honegger, Darius Milhaud, Maurice Ravel ve Edgard Varèse gibi besteciler onun yaptığı çalgılara ve düşüncelerine ilgi gösterdiler. Varèse bir tür klavyeyle çalınan ve daha önce yaptıklarının özelliklerini bir araya toplayan son çalgısı Russolofono'yu tanıtmak üzere bir gösteri programı düzenledi. Gelecekçi müzik, II. Dünya Savaşı'ndan sonra doğan elektronik müziğin ve somut müziğin habercisi oldu.

Gelechiidae, Lepidoptera (pulkanatlılar) takımından, tanımlanmış 3 700'ü aşkın türünden birçoğu tarım zararlısı olarak önem taşıyan gece kelebekleri familyası. Ortalama kanat açıklığı 19 mm olan erişkinlerin kahverengi gövde ve kanatları boz ve dağınık renklerle alacalanır. On kanatları düz ve dar, arka kanatlarının uçları sivri, dış kenarları da hafifçe içbükeydir.

Familya üyelerinin soluk renkli ve çıplak gövdeli larvaları bitkilerde oyuklar ve tüneller açar, ağ örür, urlar oluşturur, yaprakları buker ve ipek iplikçiklerinden örükleri kozaların içinde pupa evresine girer.

Arpaguvesi ya da Akdeniz zahireguvesi'nin (*Sitotroga cerealella*) beyazımsı larvaları, hem ekili, hem depolanmış tahıllara dadanarak tanelerin içini boşaltır. Boz üstüne koyu renk benekli olan erişkinlerin kanat açıklığı yaklaşık 12 mm'dir.

En zararlı böceklerden biri sayılan pembe-kurt (*Pectinophora gossypiella*) özellikle pamuğun baş düşmanıdır. Buvuk olasılıkla Hindistan'dan bütün dünyaya dağılmış olan bu pembeimsi tırtıllar pamuk kozalarını oyarak bitkinin liflerini ve tohumlarını yer, pupa evresini pamuk, bamyı gibi bitkilerin kapsullü meyvelerinde, çalı çırpı arasında ya da toprak altında ördükleri kozaların içinde geçirir. Kahverengi ve kanatları sarı-çaklı olan erişkinler sıcak bölgelerde yılda birkaç kuşak üreyebilir.

Patatesguvesinin (*Gnortimoschema operculella*) tırtılı, patates, domates, tütün ve benzeri bitkilerin yumru, sap ve yapraklarını oyarak zarar verir. Pupa evresini genellikle bitki artıkları arasında hazırladıkları, üstü tozla kaplı ipek kozalarda geçirirler. Erişkinleri bozumsu kahverengi üstüne koyu beneklidir ve yılda beş-altı kuşak üreyebilir.

Şeftaliguvesi (*Anarsia lineatella*), başta şeftali olmak üzere çeşitli meyve ağaçlarına zarar verir. Familyanın daha az zararlı türleri arasında patlıcan, patates ve domates bitkilerinin yaprak ve meyvelerini ovan *Keiferia lycopersicella*, özellikle çileklere dadanan *Aristotelia fragariae*, ayrıca *Gnortimoschema* ve *Recurvaria cineris*nin üyeleri sayılabilir.

Gelenbevi, Baha (d. 7 Ocak 1907, İstanbul - ö. 7 Ağustos 1984, İstanbul), fotoğraf ve sinema sanatçısı. Türk sinemacılığının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde ve Fransa'nın Nice kentinde yaptı. 1928'de Paris Valebre Yüksek Tarım Enstitüsü'nü bitirerek tarım mühendisi oldu. Aynı yıl, sinemaya duyduğu ilgi nedeniyle Paris'teki Joinville film stüdyolarının kurgu atölyesine girerek çalıştı. Fransa'da geçirdiği 11 yıl boyunca aksesuarçılık, tılm ve fotoğraf operatörlüğü yaptı. De Cys, Andre Hugon, Pierre Billon ve Abel Gance gibi yönetmenlerin yanında asistan olarak çalıştı. 1939'da Türkiye'ye döndü. 1943'te *Derli Pınar* adlı filmde fotoğraf operatörü olarak çalıştı. 1944'te ilk filmi olan *Deniz Kızı*'ni yönetti.

Bunu, çoğunun senaryosunu da yazdığı ve aralarında *Yanık Kaval* (1947), *Kanlı Döşek* (1949), *Barbaros Hayrettin Paşa* (1951), *Boş Beşik* (1952), *Kaldırım Çiçeği* (1953), gibi filmlerin de yer aldığı dokuz film izledi. Ayrıca 1948'de *Suriye'nin Kurtuluşu* adlı bir de belgesel çekti.

Gelenbevi 1962'de sinemayı bırakarak tümüyle fotoğraf çalışmalarına yöneldi. İlk fotoğraf sergisini 1939'da Eminönü Halk-

Gelenbevi
Sinema-TV Enstitüsü Ançm. İstanbul

evi'nde açmıştı. Bu tarihten sonra 13 kişisel sergi daha açtı, birçok karma sergiye katıldı. Bazısı Fransız dergilerinde yayımlanan fotoğraflı röportajlar hazırladı. 1960'ta Uluslararası Fotoğraf Sanatı 'Federasyonu' nun (FIAP) onur üyeliğine seçildi, 1983'te bu kuruluşun en yüksek derecesi olan Honoraire Excellence sanıyla onurlandırıldı. 1967'de Kanada'da yapılan Dünya diya-pozitif yarışmasında altın madalya kazandı. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) Fotoğraf Enstitüsü'nden onur plaketi aldı, İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği'nin (İF-SAK) onur üyeliğine seçildi. Hazırladığı *Film Reji Asistanı Adayı Kılavuz Kitabı* 1983'te yayımlandı.

Gelenbevi, Türk sinemasının tiyatrodan bağımsızlaşması için çaba harcayan öncü yönetmenlerden biridir. Filmlerinde özen gösterdiği görüntü titizliğinin temelinde, fotoğraf konusundaki çalışmaları yatar. Yönetmenliğinin yanı sıra sinemanın örgütlenmesi ve kurumlaşması için de çaba harcamış, 1958'de, kurucusu olduğu Türk Sinema Sanatçıları Derneği başkanlığına, 1960'ta Türk Sanatçı Şurası Sinema Alt Komisyonu üyeliğine, 1961'de Turizm Bakanlığı Sinema Danışma Kurulu başkanlığına seçilmiştir. Sinema çalışanlarını bünyesinde toplamayı amaçlayan Sine-İş sendikasının kuruluş çalışmalarına katılmıştır.

Gelendost, Akdeniz Bölgesi'nin Göller Yöresi'nde, Isparta iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 624 km² olan Gelendost ilçesi kuzeyde Yalvaç, doğuda Şarkikaraağaç, güneyde Eğirdir ilçeleri, batıda da Eğirdir Gölüyle çevrilidir.

Batı Toroslar'ın iç sıralarının geçtiği ilçe toprakları kuzeyde Kirişli Dağının güney yamaçları, güneyde de Anamas Dağının kuzey yamaçlarıyla sınırlanır. Bu yamaçlar arasında yer alan Gelendost Ovası, batısındaki Eğirdir Gölü gibi tektonik kökenlidir. 45 km²'lik alanı kalın bir alüvyon dolusuyla kaplı olan Gelendost Ovasının Eğirdir Gölü kıyısındaki alçak kesimi bataklıktır. İlçe toprakları dışında Sultan Dağlarından kaynaklanan küçük kolların birleşmesiyle oluşan Doğanözü (Yalvaç) Deresi Gelendost Ovasını sular. Türkiye'nin dördüncü büyük

doğal gölü olan Eğirdir Gölünün küçük bir bölümü ilçe sınırları içinde kalır.

İlçe ekonomisi tarıma dayanır. En çok buğday, arpa ve nohut yetiştirilir. Başlıca sanayi bitkileri şeker pancarı ve haşhaştır.

Gelendost yakınlarındaki Ertokuş Hanı, 13. yüzyılın ilk yarısı, Isparta Şemsi Güner

Ayrıca elma yetiştirilir, bağcılık yapılır. Hayvancılık ikincil bir geçim kaynağıdır. En çok koyun ve kıl keçisi beslenir; ev tezgâhlarında halıcılık yapılır.

Gelendost yöresine ilişkin yeterli tarihsel bilgi yoktur. İlçe merkezi Gelendost kasabası kırsal nitelikli küçük bir yerleşmedir. Önceleri Yalvaç'a bağlı bir bucakken 1952'de ilçe merkezi yapılmıştır. Isparta-Konya karayolu kasabanın 1 km güneydoğusundan geçer. Kasaba bu yolla il merkezi Isparta'ya 81 km uzaklıktadır.

Gelendost Belediyesi 1951'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 22.739; kasaba, 7.338.

Geleneksel Baptist Kiliseler Genel Kurultayı, ABD'de bağımsız tutucu Baptist kiliselerin oluşturduğu birlik. Kitabı Mukaddes eleştirisini kabul eden ve kiliseyi toplumsal sorunlara yönelmeye çalışan modernist öğretilere açıldığı gerekçesiyle Kuzey Baptistler Kurultayı'ndan ayrılan 22 Baptist kilise tarafından 1932'de kuruldu.

Geleneksel Baptistler ayrıca, Kuzey Baptistler Kurultayı'nın yerel kiliseler üzerinde aşırı yetki kullandığı ve yerel kiliselerin bağımsızlığını tehdit ettiği görüşündeydi.

Tutucu bir ilahiyat yorumuna bağlı olan geleneksel Baptistler, İsa'nın İkinci Gelişi öğretisini vurgularlar. Genel Kurultay'a üye yerel kiliseler, modernistlerin de yer aldığı hiçbir ortak kilise etkinliğine katılamazlar. Kilise yönetimi kongresyonel ilkelere göre düzenlenir. Merkezi Des Plaines'de olan kurultay yılda bir kez toplanır.

gelengi, *Rodentia* (kemiriciler) takımının *Sciuridae* familyasının *Marmotini* oymağının *Spermophilus* (bazı sınıflandırmalarda *Citellus*) cinsini oluşturan 34 memeli

California gelengisi (*Spermophilus beecheyi*)
Kenneth W. Fink, Root Resources-EB Inc

türünün ortak adı. Aynı oymağın *Tamias* cinsini oluşturan 18 kemirici türü de orman gelengisi(*) olarak bilinir.

Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'daki bozkırlarda ya da tarım alanlarında yaşayan gelengilerin uzunluğu, 3-25 cm'lik kuyruklarıyla birlikte 17-52 cm arasında değişir. Genellikle boz, kahverengi, kırmızı kahve ya da sarımsı olan tüyleri tek renkli, benekli, lekeli ya da çizgilidir. Toprak altında kazdıkları, genellikle karmaşık galeri ve odacıklardan oluşan barınaklarda yaşar, yalnız gündüzleri yuvalarından dışarı çıkarlar. Başlıca yiyecekleri tohumlar ve benzeri bitkisel besinlerdir; türlerden çoğu, topladığı yiyecekleri avurt keselerinde taşıyarak yuvasında kış için biriktirir. Bazıları koloniler halinde yaşar. Soğuk bölgelerde yaşayan türler kış uykusuna yatar, kurak bölgelerde kiler ise yaz uykusu denen bir dinlenme dönemine girer.

Tüyleri iyice soluk renkte ve küçük beneklerle bezemiş olan benekli gelengi (*S. suslicus*) Avrupa'da, bayağı gelengi (*S. citellus*) Avrasya'da yaşar. Uzunluğu 19-22 cm, üst bölümleri toprak rengi, alt bölümleri daha açık renkte olan bayağı gelengi, Türkiye'de özellikle Trakya, İç ve Orta Anadolu'daki bozkır ve tarım alanlarında bulunur.

Gelengilerin çoğu Kuzey Amerika'ya, özellikle de kıtanın batı kesimine özgü türlerdir. Bazıları tarım ürünlerine zarar verdiği için ekonomik önem taşır. Büyük Göller bölgesinin batısında yaşayan kahverengi tüylü *S. tridecemlineatus* türü, sırtında ve gövdesinin iki yanında boydan boya uzanan 13 beyaz şerit ya da benek dizisiyle kolayca ayırt edilir. California gelengisi (*S. beecheyi*), Oregon ile Baja California arasında yaşayan, kahverengi üstüne beyaz lekeli bir türdür. Hem tarım ürünlerine dadanan, hem de hiyarık ve basını pireler aracılığıyla insanlara bulaştırabilen zararlı bir hayvandır. Kuzey Kutup gelengisi (*S. undulatus*) beyaz lekeli, kırmızı kahve renkli, iri bir türdür. Alaska, Asya ve Kanada'nın kuzeyinde yaşayan yaklaşık 50 cm uzunluğundaki bu gelengiyi Eskimolar eti, kürkü ve derisi için avırlar. Altın gelengi (*S. lateralis*), orman gelengileri gibi dağlık bölgelerde, özellikle parklarda ve kamp alanlarında yaşar. Boz ya da kahverengi kürkünü iki yanında karayla çevrelenmiş beyaz şeritler bulunur; yazın başını ve omuzlarını sarı ya da kırmızı kahverengi tüyler bir pelerin gibi örter.

Geler, Ge dilleri üst öbeğinden diller konuşan Güney Amerika Yerli halkları. Brezilya'nın doğusu ve güneyi ile Kuzey Paraguay'ın bir bölümünde yaşarlar. Başlıca grupları, Kuzeybatı Geler (Timbiralar, Kuzey ve Güney Kayapolar ile Suyalar), Orta Geler Zavanteler, Zerenteler ve Ak-roalar), Jeikolar, Kamakanlar ve Güney Geler ya da Kuinganglardır (Guayanalar, Coroadolar ve öbürleri). Eskiden avcılık ve toplayıcılıkla geçinen Ge halkları sonradan tarımla uğraşmaya başlayarak yarı yerleşik yaşama geçtiler. Ama pek çok grup ağırlıklı olarak avcılık ve toplayıcılıkla geçimini sağlamayı sürdürdü. Ge halklarının toplam nüfusunun 10 bini geçmediği sanılır.

Güney Amerika Yerlileri arasında en karmaşık toplumsal örgütlenmeye Ge halklarında rastlanır. Her köy, ikili gruplara, klanlara ve yaş, cinsiyet ve uğraşa göre belirlenen birliklere bölünmüştür. Değişik yerlerde bunların çeşitli biçimleri ve bileşimleri görülür. Bireyin toplumsal yaşamının hemen bütün alanlarına (oyunlar, törenler, savaşlar, yerleşim biçimleri, evlenme, el sanatları, adlar, dostluklar) katılımı akrabalık ilişkileri ve bağlı olduğu birlikler belirler. Ge halkları arasındaki farklılık-

lar toplumsal örgütlenmenin karmaşıklığını daha da artırmaktadır. Bazı gruplar anayarı, bazıları ise babayarı bir soy çizgisi izler. Bazı gruplar klan ya da ikili grup dışından, bazıları ise grup içinden evlenir. Ayrıca evlenen çiftin kadının ailesinin yanına yerleştiği anayarı gruplar ile erkeğin ailesinin yanına yerleştiği babayarı gruplara rastlanır. Toplumsal yapının yaşamın bütün alanlarını etkilediği Gelerde ortak etkinliklerin buna en uygun ve en yeterli gruplarca gerçekleştirilmesi otoritenin merkezileşmesini öner.

Ge halklarının evrenle ilgili bazı ortak inançları vardır; büyü türleri birbirine benzer. Başlıca tanrıları Güneş ve Ay'dır. Şamanları hastalara şifa verir. Geler, doğa güçlerinin ruhları olduğuna inanılır; farklı bölüm ve grupların belirli roller üstlendiği ayrıntılı törenler düzenlerler.

Ge halkları modern teknolojiyen etkilenerek el sanatlarında madeni alet kullanmaya başlamışlardır. Kayapolar, Timbiral ve Zerenteler çömlekçilik ve dokumacılık yapmaz, ama bazıları pamuk yetiştirip eğirir. Gerek erkekler, gerek kadınlar çıplak dolaşır ve bedenlerini boyayıp takılarla süsler.

Gelfand, İzrail M(oseyeviç) (d. 2 Eylül 1913, Krasnye Okni, Rus Çarlığı), fonksiyonel analiz konusundaki çalışmalarıyla, matematiğin doğa bilimlerinde kullanılmasını önemli ölçüde etkileyen Rus matematikçi.

Gelfand, ortaöğrenimini tamamlamamış halde 1932'de Moskova Devlet Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Değişmeli dizgeli halkalar kuramını geliştirerek 1940'ta fizikomatematik bilimlerin alanında doktora çalışmasını tamamladı. 1939'da SSCB Bilimler Akademisi'ne bağlı V. A. Steklov Matematik Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1943'te Moskova Devlet Üniversitesi'nde profesör oldu.

Gelfand, sürekli grupların sonsuz boyutlu adlanımı (temsili) ile pekişik (kompakt) olmayan grupların harmonik analizi üzerinde araştırmalar yaptı ve temel parçacıklara ilişkin bir simetri kuramının olgunlaştırılmasında geniş ölçüde yararlanılan teknikler geliştirdi. Genelleştirilmiş fonksiyonlar kuramına ilişkin çalışmalarını bunların diferansiyel denklem kuramındaki uygulamaları üzerinde yoğunlaştırdı; bu çalışmaları integral dönüşümleri için geometrik bir temelin oluşturulmasına yardımcı oldu. Gelfand'ın, matematik modellerin nörofizyolojik sistemlerin incelenmesinde kullanımı konusunda da önemli katkıları olmuştur.

Gelfond, Aleksandr Osipoviç (d. 24 Ekim 1906, Petersburg, Çarlık Rusyası - ö. 7 Kasım 1968, Moskova, SSCB), aşkın sayılarla (rasyonel katsayılı bir cebirsel denklemin kökü olarak ifade edilemeyen sayılar) ilişkin temel teknikleri ortaya koyan Rus matematikçi. Aşkın (transandantal) sayılar kuramına ve karmaşık değişkenli fonksiyonlarda yaklaşım ve interpolasyon kuramına çok önemli katkılarda bulunmuştur.

1929-30 yıllarında Moskova Teknoloji Yüksekokulu'nda matematik dersleri veren Gelfond, 1931'de girdiği Moskova Devlet Üniversitesi'nde analiz, sayılar kuramı ve matematik tarihi profesörlüğü yaptı.

1934'te, kendi adıyla bilinen teoremi ortaya koydu ve kanıtladı. Bu teoreme göre, a 0 ve 1'den farklı bir cebirsel sayı, b de irrasyonel bir cebirsel sayı ise, a^b sayısı aşkın bir sayıdır. Bu teoremi kanıtlayan Gelfond, böylece Alman matematikçi David Hilbert'in 1900'de ortaya koyduğu 23 ünlü problemin yedincisini de çözmüş oluyordu. Gel-

fond'un geliştirdiği yöntemler genel kabul gördü ve aşkın sayılar kuramında yeni ve önemli kavramların geliştirilmesini sağladı. Yeni aşkın sayı sınıflarının oluşturulmasını da içeren çalışmalarının büyük bölümü *Transcendentin i algebräeskeye cisla* (1952; Aşkın ve Cebirsel Sayılar) adlı yapıtında yer alır. *İşçisleniye koneçnih raznostey* (1952; Sonlu Farklar Hesabı) adlı yapıtında ise yaklaşım ve interpolasyona ilişkin çalışmalarını toplamıştır.

gelgit, ALÇALMA KABARMA olarak da bilinir, bir gök cismi üzerinde başka gök cisimlerinin uyguladığı kütleçekimi kuvvetleri nedeniyle oluşan çevrimsel biçim bozulmaları. En çok bilineni, Ay ve Güneş'in göreceli konumlarındaki değişimlerin etkisiyle Yer yüzeyinde deniz düzeyinde ortaya çıkan dönemli değişimlerdir.

Gelgit oluşturan kuvvetler. Yer yüzeyinde Ay'ın kütleçekim kuvveti Güneş'inkinden 2.2 kat daha büyüktür. Ay'ın gelgit oluşturma etkisi, Ay'ın çekim kuvvetinin Yer merkezindeki değeri ile Yer yüzeyindeki değeri arasındaki farkın Yer yüzeyi boyunca değişmesinden kaynaklanır. Bu fark kuvvet, Yer üzerinde iki yerde, yani Ay'ın başucu ya da ayakucu noktalarında olduğu yerlerde, düşey doğrultuda ve yukarıya doğru; Ay'ın ufuk hizasında olduğu yerlerde düşey doğrultuda ve aşağıya doğrudur; başka her yerde gelgit üreten kuvvetin yatay bileşeni de vardır. Özellikle Yer'in dönmesi, ayrıca Ay'ın Yer çevresinde dolanması nedeniyle bu kuvvetlerin etki ettiği noktalar da Ay'la birlikte dolanır. Bu kuvvetler okyanus sularına olduğu gibi kara kütlelerine ve atmosfere de etki ettiğinden denizde, karada ve atmosferde gelgit oluşur. Ancak bu gelgitlerin arasında genliği en büyük olanı denizlerde, ötekiler daha az önemlidir. Yer'in Ay'a dönük yüzünde ve tam bunun karşısındaki yüzeyde sular kabarmır, öteki yerlerde alçalır. Ay, Yer çevresinde dolandıkça kabarma bölgesi de yer değiştirir.

Ay, Yer yüzeyindeki herhangi bir yere göre bir tam çevrimini ortalama 24 sa 50 da' da tamamladığından, o yerde günde iki gelgit kabarması ve iki gelgit alçalması olur. Ay, Yer'in Ekvator düzlemindeyken, iki ardışık gelgit kabarması arasındaki süre 12 sa 25 da'dır. Ay, Ekvator'un güneyinde ya da kuzeyindeyken, ardışık gelgitler arasında geçen sürelerde eşitsizlik ortaya çıkar. Bu eşitsizliğin etkisi, 24 sa 50 da'lık günlük gelgit ile yarım günlük gelgitin üst üste binmesi olarak açıklanır.

Aynı biçimde Güneş de, periyodu 12 sa olan yarım günlük gelgitte ve periyodu 24 sa olan günlük gelgitte neden olur, bunlar Ay'ınkilere eklenir. Güneş, Ay ve Yer'in hareketleri sonucunda, periyotları 14 gün ile 19 yıl arasında değişen uzun dönemli

gelgitler ortaya çıkar. Genliği en büyük olan gelgit Ay ve Güneş'in aynı doğrultuda oldukları yeniay ve dolunay evrelerinde, en küçük gelgit ise ilkdördün ve sondördün evrelerinde olur.

Denizlerde gelgit. Gelgit oluşturan kuvvetler yerçekimine oranla çok küçüktür. Buna karşılık bu kuvvetlerin, özellikle yatay bileşenleri nedeniyle, denizlerdeki etkisi büyük olur. Karalar ve denizler Yer yüzeyinde düzenli dağılmadığından, denizlerin ve okyanusların gelgit kuvvetlerine tepkisi çok karmaşıktır. Yer'in kendi eksenine çevresinde dönmesinden kaynaklanan sapırtıcı Coriolis kuvveti de bu karmaşıklığı artırır. Antarktika Okyanusunda (Güney Okyanusu) gelgit kabarması, Yer çevresinde doğu-batı doğrultusunda yayılır. Ama kıtalar arasında, örneğin Atlas Okyanusunda, kısmen kuze-ye doğru ilerleyen bir dalga ile kısmen doğu-batı doğrultusunda salınan bir duran dalga biçiminde kendini gösterir. Coriolis kuvveti her iki dalga hareketini de etkiler. Kuramsal çalışmalar ve gözlemler kabarma ve alçalmaların sıfır olduğu noktaların bulunduğunu ortaya çıkarmıştır; kabarma ve alçalmalar bu noktalar çevresinde (saat yönünde ya da ters yönde) döner. Akdeniz, Karadeniz ve Baltık Denizi gibi, neredeyse tamamen kapalı denizlerde, doğrudan yerel gelgit kuvvetlerinin etkisiyle bir duran dalga oluşur. Bu denizlerde gelgit genliği küçüktür, santimetre ölçeğindedir. Açık okyanuslarda genellikle bir metreden azdır. Körfezlerde ve bunlara bitişik denizlerde genlik çok daha büyük olabilir. Çünkü gelgit dalgası kıta sahanlığının sığ sularına girince, ilerleme hızı yavaşlar ve enerji küçük bir hacimde biriktiği için gelgit yükselme ve alçalmaları büyük boyutlara ulaşabilir. Bilinen en büyük gelgit Kanada'daki Fundy Körfezinde oluşur, burada 21 m yüksekliğe kadar kabarmalar gözlenmiştir.

Gelgit ölçümleri. Gelgit oluşturan kuvvetlerin yerden yere ve günden güne karmaşık bir biçimde değişmesi, yalnız kuramsal hesaplara dayanarak belirli bir bölgedeki gelgitin zamanını ve genliğini önceden tahmin etmeyi olanaksız kılar. Bu nedenle hesaplar gözlemlere dayanmalıdır. Kıta ve ada kıyıları boyunca, sürekli çalışır durumda bir dizi gelgit ölçüm düzeneği vardır. Deniz düzeyi ölçümleri ve bunların harmonik analizi Monaco'daki Uluslararası Hidrografi Bürosu tarafından toplanıp yayımlanır. Açık denizde deniz düzeyi ölçümleri ve deniz sularında düşey gelgit bileşeni ölçümleri yapan araçlar geliştirilmiştir, ama böyle ölçümlerin yapıldığı yerler azdır; gelgit akıntı ölçümleri için de durum aynıdır.

Gelgit kabarmalarının ve gelgit akıntılarının zamanının ve coğrafi dağılımının bulunmasının pratik sonuçları vardır. Örneğin denizcilikte, kıyılarda yürütülen mühendislik çalışmalarında ve tesislerde, rıhtım yapımında, gelgit etkisi altındaki akarsularda kurulan barajlarda gelgit genliğinin ve gelgit akıntılarının bulunması önemlidir. Gözlem yapılmayan yerlerde kuramsal hesaplardan yararlanılır. Gözlemleri kullanarak belirli bir bölgedeki gelgitin önceden hesaplanması olanaklıdır. Ay ve Güneş'in Yer'e göre hareketlerindeki periyodiklikten kaynaklanan değişimlerin üst üste binmesi, herhangi bir yerdeki ve zamandaki gelgitin belirler, gözlemlerin analizinde de bu olgu temel alınır. Hesaplarda kullanılabilecek periyotlar her yer için aynıdır ve 12 saatten 1 vıla kadar değişir. Ama bunların her birinin göreceli katkısı çok farklıdır. Yeteri kadar uzun sureyi kapsayan gözlemler, belirli bir

Çittagong yakınlarında denizin alçalmasıyla oluşan bataklık alan ve geride karaya oturmış gemiler, Bangladeş
Ara Güler

verde ve zamanda, hangi katkının ya da bileşenin önemli olduğunu ortaya çıkarmayı sağlar. Belirli bir yerde pratik hesaplar için 40 kadar bileşenin hesaba katılması gerekebilir.

Bütün bunlara ek olarak, gelgit oluşturan kuvvetlerin yol açmadığı deniz düzeyi değişimleri ve okyanus akıntıları da vardır. Fırtına kabarmaları, yüzey dalgaları, yatay yoğunluk değişimlerinden kaynaklanan gradyan akımları ve başkaları bunlar arasında sayılabilir. Deniz suyu üzerinde rüzgâr ve hava basıncı değişimlerinin etkisi, ısınma ve soğuma, buharlaşma ve yağış bunlara neden olarak gösterilebilir. Bunlar, gelgit genliklerinde değişimlere yol açabilmektedir.

Denizler ve büyük göller gibi atmosfer de gelgit oluşturan kuvvetlerin etkisi altındadır. Yer yüzeyine yakın hava katmanlarında periyodik basınç değişiklikleri ortaya çıkmaktadır. Ancak havanın yoğunluğu küçük olduğundan gelgit kuvvetlerinin atmosferdeki etkileri de çok zayıftır.

Gelgit oluşturan kuvvetler, Yer'in katı bölümünü de etkiler. Karasal bölgelerin özelliği nedeniyle, bu bölgede gelgitin belirlenmesi daha zordur. Karada gelgit, akış biçiminde değil esnek biçim bozulması biçiminde ortaya çıkar. Günlük ve yarı günlük dönemlerle etkiyen gelgit kuvvetleri Yer yüzeyinde düzey doğrultuda 30 cm'ye varan esnek biçim bozulmalarına yol açar. Buna ek olarak, gelgit akımlarıyla taşınan okyanus su kütleleri, periyodik olarak karalar üzerine yüklenip çekilerek dolaylı bir gelgit oluşturur. Karalardaki gelgitin ölçülmesi Yer'in iç yapısı hakkında önemli bilgiler sağlar.

Gökcisimlerinde gelgit. Bir gökcisminin bir başka gökcismi üzerinde oluşturduğu gelgit kuvvetleri, etki altındaki gökcisminin biçiminin değişmesine neden olabilir. Eğer, şeklinin bozulmasına karşı koyarsa, madde dağılımında yenilenme, aşırı durumda da gökcisminin parçalanması olanaklıdır. Güneş sisteminde, gelgit kuvvetleri en belirgin olarak Yer-Ay sisteminde, Mars'ın uydularında ve Satürn'ün halkalarında görülür. Ayrıca çiftyıldızlarda, yıldız kümelerinde ve gökadalarda da gelgit kuvvetleri etkili olmaktadır.

Bir gezegenin çevresinde dolanan bir uydusu, gezegene yeterince yakınsa, gelgit kuvvetlerinin etkisiyle biçim bozulmasına uğrar ve biçimi küresellikten uzaklaşarak gittikçe uzar. Fransız bilim adamı Édouard Roche, bu konumda bir uydunun, serbestçe biçim değiştirmesinin olanaklı olduğu (uydunun akışkan, bir başka deyişle sıvı ya da gaz durumunda olduğu) varsayımıyla alacağı biçimi kuramsal olarak hesaplamış ve uzun eksenli kısa eksensiz (bir elipsin uzun eksenli boyuna döndürülmesiyle oluşan yüzey) olarak bulmuştur. Roche ayrıca, kohezyon kuvvetlerinin etkisi hesaba katılmamak koşuluyla ve gezegen ile uydunun aynı yoğunlukta olduğu varsayımıyla, uydunun gezegene gezegen yarıçapının 2,44 katı kadar yaklaşması durumunda gelgit kuvvetlerinin etkisiyle parçalanıp dağılacığını belirlemiştir (Roche sınırı). Satürn'ün bütün uyduları Roche sınırının dışındadır, ama Satürn çevresindeki halka bu sınırın içindedir ve varlığı gelgit kuvvetlerinin etkisiyle açıklanmaktadır. Mars'ın iki uydusundan biri olan Phobos'un Mars'a ortalama uzaklığı Mars'ın yarıçapının 2,75 katıdır. Roche sınırının biraz üstünde olan bu uzaklık nedeniyle bu uydusu kararlılık bakımından sınır durumunda

dır ve Mars'ın uyguladığı gelgit kuvvetleri nedeniyle bir gün parçalanması beklenbilir. 1970'te gerçekleştirilen gözlemlerden, Phobos'un biçiminin, eksen uzunlukları yönüne doğrultusunda 23 km, buna dik doğrultuda ise 18 km olan bir elipsoit olduğu belirlenmiştir.

Ay'da gelgit. Yer'in Ay üzerinde oluşturduğu gelgit, Ay'ın Yer üzerinde oluşturduğu gelgit oranla daha yalındır. Ay'da su olmadığından yalnızca karasal gelgit söz konusudur. Ay üzerinde Güneş'in gelgit etkisi, Yer'in etkisi yanında çok küçüktür (ortalama yüzde 1,5). Gelgit kuvvetlerinin Ay'da oluşturduğu biçim değişikliklerinin yol açtığı iç sürtünmelerin uzun dönemli etkisi, Ay'ın kendi eksen çevresindeki dönme hızının, bu dönme hareketi Ay'ın Yer çevresindeki dolanımıyla eş zamanlı oluncaya değin azalmasına neden olmuştur (Yer'deki gelgit sürtünmesi de, Yer'in dönme hızını yavaşlatarak gün uzunluğunun yılda yaklaşık 2 milisaniye kadar uzamasına yol açmaktadır). Ay'ın dönme ve dolanma sürelerinin birbirine eşit olması, Yer'e hep aynı yüzünü göstermesi sonucunu doğurur. Yer'in Ay'daki gelgit etkisi, Ay, yörüngesinin yerberi (Yer'e en yakın) noktasında iken en büyük, yeröte noktasında iken en küçüktür. Ay'da yerberi noktasından geçerken oluşan düzenli depremlerin aşırı gelgit koşullarından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

gelgit dalgası, çok yüksek gelgit dönemlerinde, denize boşalan bazı akarsularda iç kesimlere doğru ilerleyen su kütlesi. Normal gelgit akıntılarının iki ya da üç katı hızla akarsu içlerine doğru akan gelgit dalgalarının ön cephesi çoğunlukla kırılarak ilerleyen ve önündeki su kütlesinden daha yükseklere çıkan bir ya da birkaç dalgadan oluşur. Gelgit dalgasının yüksekliği, akarsuyun kıyılarında, orta kesimlere göre daha fazladır. Bazı gelgit dalgaları momentumun etkisiyle, kabarma sona erdikten sonra da yaklaşık yarım saat kadar akarsuyun içlerine doğru ilerlemeye devam eder. Gelgit dalgalarına haliçlerde rastlanmaz; akarsularda ise, ağız kesiminden biraz içeride, yatağın, kabarması suyun momentumunun yoğunlaşmasına yol açan dar ya da sığ bölümlerinde oluşur. Gelgit dalgaları genellikle büyük gelgitler sırasında ve büyük gelgitlerden önceki ve sonraki birkaç gelgitte gelişir ama küçük gelgitlerde hiçbir zaman rastlanmaz. Fransa'da Seine Irmağının aşağı çıkışında, Rouen ile deniz arasında oluşan dev gelgit dalgalarına *mascaret* denir.

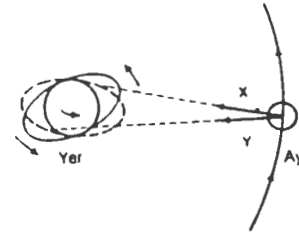
gelgit düzlüğü, haliçleri çevreleyen düz, çamurlu yüzey. Gelgit düzeylerinin değişimine bağlı olarak bu düzlükler suyun altında ya da yüzey üstünde kalır. Gelgit suları gelgit düzlüklerine oldukça düzgün ve geniş kanallardan girer ve çıkar; ayrıca bu kanallara bağlı daha küçük kollar da bulunur. Küçük kollar zamanla menderes oluşturur ve yer değiştirir.

Gelgit düzlüklerinin dönüşümlü olarak su altında kalıp yüzeye çıkması ve tatlı ırmak suları tuzlu deniz sularının devirli etkileri, bu düzlüklerin başta sıcaklık, tuzluluk ve asitlilik olmak üzere çeşitli fiziksel özelliklerinin, öteki deniz ortamlarına oranla daha değişken olmasına yol açar. Bu bölgelerde taban sığ olduğundan, dalgalar genellikle küçüktür. Planktonlar ve öteki organik artıklar bakımından zengin olan gelgit düzlüğü çamuru, bazı yengeçler, çiftçenettiller, karındanayaklılar ve solucanlar gibi hareketli ve oyucu hayvanlar için besleyici bir ortam oluşturur. Bitki örtüsü genellikle seyrektrir. Bununla birlikte, dalga aşındırmasının en düşük olduğu yerlerde mavi ya da mavi-yeşil algilere rastlanır.

gelgit enerjisi, gelgit akıntılarının yararlanarak çalıştırılan türbinlerle üretilen elektrik enerjisi. 20. yüzyılın ilk yarısında, gelgitlerden yararlanmaya yönelik çeşitli düşünceler ortaya atıldıysa da, ekonomik ve teknik bakımdan uygulanabilir ilk proje, Fransız mühendislerin 1961-67 arasında Bretonya'daki Saint-Malo Körfezinde kurdukları Rance elektrik santrali oldu. Rance santrali esas olarak tersinir (iki yönde çalışabilen) türbinlerle donatılmış bir barajdan oluşmaktadır; bir dizi sabit ve hareketli döner kanattan oluşan türbin çarkları, kabarma sırasında denizden gelgit havzasına doğru, alçalma sırasında da tersi doğrultuda akan gelgit akıntılarının etkisiyle çalışır. Santralde her biri 10 bin kW gücünde 24 ünite bulunmakta ve üretilen elektriğin yüzde 87,5'i alçalma sırasında elde edilmektedir. Kabarma sırasında barajın kapakları açılır ve suların havzada toplanması sağlanır, kabarma bittiğinde de kapaklar kapanır. Boşaltma işlemi, suların türbinleri çalıştıracak bir düzeye çıkmasından ve alçalmanın suların serbestçe düşmesine olanak sağlayacak bir düzeye inmesinden sonra başlatılır.

Gelgit akıntılarında dayalı olarak çalışan öteki önemli elektrik santralleri, Sovyetler Birliği'nin 1969'da Beyaz Deniz kıyısında kurduğu 1.000 kW gücündeki santral ile Kanada'da, kabarma düzeyinin 15-16 m'ye ulaştığı Fundy Körfezinde kurulan santraldir. Bu santrallarda önemli ölçüde elektrik üretilmekle birlikte, bu üretim aralıkları ve mevsimlere bağlı olarak gerçekleştirilebilmektedir.

gelgit sürtünmesi, astronomide, çevresinde dolanan bir uydusu bulunan (örn. Yer) ya da bir başka gökcisminin uydusu olan (örn. Ay) bir gökcisminde, kütleçekiminde

Ay'ın, Yer üzerindeki gelgit sürtünmesi etkisiyle ivme kazanması. Yer'in kendi eksen çevresindeki dönüşü, gelgit şişkinliklerinin okların yönünde sürüklenmesi eğilimini yaratır; bu da, bir gelgit şişkinliğinin (X) yol açtığı ivmenin, bir diğerinin (Y) yol açtığı ivmeden daha büyük olmasına neden olur.

Otto Struve, Beverly Lynds ve Helen Pillars, *Elementary Astronomy* (1959), Oxford University Press, Inc.

görülen çevrimsel değişimlerin etkisiyle oluşan gerinim. Sürtünme, gelgit sırasında hareket eden su kütlesi ile özellikle sığ deniz yatakları arasında ya da gezegenin ya da uydunun kabuk katmanları arasında oluşur. Yer'de gelişen gelgit sürtünmesi, Ay'ın çekim etkisiyle yerkabuğunda ve denizlerde oluşan gelgit şişkinliğinin, Yer'in Ay'ı doğrudan gören bölümünde kalmasını engeller. Ay, Yer'in yörüngesindeki bir tam dolanımını 30 günde tamamlarken, bu süre içinde Yer 30 kez kendi çevresinde döner ve bu dönmenin etkisiyle şişkinlik, doğrudan Ay'ın altında kalan bölümden başka yerlere taşınır. Ay ile gelgit şişkinliği içindeki maddelerin karşılıklı çekimi, Ay'ın dolanım hızının artmasına ve yörüngesinin Yer'den her yıl 3 cm uzaklaşmasına neden olur. Buna karşılık, Yer'in kendi eksen çevresindeki dönüşü de yavaşlar ve gün uzunluğu her yıl milyonlarca küçük bir kesri kadar artar. Milyonlarca yıl sonra, bu etki nedeniyle Yer Ay'a hep aynı yüzünü gösterecek ve kendi eksen çevresindeki dönüşünü.

bugünkünden 50 kez daha uzun bir sürede tamamlayacaktır. Ama bu durum da kalıcı olmayacak ve Güneş'in Yer-Ay sistemi üzerindeki etkisiyle değişebilecektir.

Ay'nin Yer'e hep aynı yüzünü göstermesinin nedeni de, geçmişte Ay üzerine etkiyen gelgit sürünmesine bağlanmaktadır. Gelgit sürünmesi kuramı ilk kez 1879'da, İngiliz doğa bilimci Charles Darwin'in oğlu astronom George Darwin (1845-1912) tarafından ortaya atılmıştır.

Gelibolu, Marmara Bölgesi'nde, Çanakkale iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 806 km² olan Gelibolu ilçesi doğuda Marmara Denizi, güneyde Çanakkale Boğazı, güneybatıda Eceabat ilçesi, batı ve kuzeyde Saros Körfezi, kuzeydoğuda da Edirne ve Tekirdağ illeriyle çevrilidir.

Çanakkale ilinin Trakya'daki iki ilçesinden biri olan Gelibolu, Gelibolu Yarımadası'nın(*) kuzeydoğu kesiminde yer alır. İlçe

Gelibolu
Şenay Güner

topraklarının kuzey ve kuzeydoğusunu, Kuru Dağının uzantıları engebelenendir. İlçenin en yüksek noktası Kömürtepe'dir (404 m). Tepelik alanlar, boylarında dar düzlükler bulunan Cumalı ve Kavak dereleri gibi küçük akarsularla parçalanmıştır. İlçenin Çanakkale Boğazı ve Saros Körfezi kıyılarında doğal kumsallar ve plajlar vardır.

Gelibolu, ekonomik bakımdan Çanakkale ilinin en gelişmiş ilçelerindendir. Halkın asıl geçim kaynağı tarım ve balıkçılıktır. Modern tekniklerin kullanılmasının da etkisiyle bitkisel üretim çeşitlenmiştir. Buğday, arpa, şeker pancarı, ayçiçeği gibi tarla bitkilerinin yanı sıra üzüm ve zeytin de yetiştirilir. Koyun, sığır ve kıl keçisi beslenir. Ege ve Marmara kıyılarında yaşayan halkın önemli bir bölümü balıkçılıkla uğraşır. Gelibolu limanı büyük balıkçı teknelerini barındıracak niteliktedir. Avlanan balıkların bir bölümü taze olarak İstanbul'a yollar; bir bölümü de ilçedeki konserve fabrikalarında işlenir. Sanayide de belirli bir gelişme gözlemlenmektedir. Özellikle dondurulmuş deniz ürünleriyle meyve, sebze ve balık konserveciligi önemlidir. Selektör fabrikası, mandıralar, zeytinyağı ve ayçiçeği yağı imalathaneleri, tarım araç ve gereci üreten atölyeler ilçenin öteki önemli sanayi kuruluşlarıdır.

Son yıllarda Gelibolu Yarımadasının özellikle Saros Körfezi kıyılarında yaz turizmi etkinliklerinde canlanma gözlenmektedir. Suları berrak ve kayalıklarında bol balık olan körfezde bir konaklama tesisi vardır. İlçe topraklarından tuğla-kiremit hammaddesi çıkarılır.

Yöreye ilk yerleşenlerin Traklar olduğu, daha sonra da Lesbosluların (Midilli), Phokialıların (Foça) ve Miletosluların koloniler kurarak yerleştiği sanılmaktadır. Burada kurulan ve kalıntıları bulunamayan kente Kallipolis ve Gallipolis adları verildi. İÖ 6. yüzyıl sonlarında Pers egemenliğini bir bağımsızlık dönemi izledi. İÖ 5. yüzyıl sonlarında Sparta, İÖ 4. yüzyılda da Make-

donya egemenliğine giren yöre, Selevkos ve Pergamon (Bergama) krallıkları arasında el değiştirdi. İÖ 191'de Roma denetimine girdi. Gallipolis Bizans döneminde önce Gotların, 5. yüzyıl ortalarında da Hunların akınlarında yağmalanıp yıkıldıysa da, İmparator İustinianos tarafından onartılarak önemli bir ticaret ve yerleşme yeri durumuna geldi. Konstantinopolis'i ele geçirme amacıyla Araplar birçok kez Gallipolis'ten geçtiler. Kısa bir süre Venedik denetiminde kalan kent, Türklerin yörede görülmesi üzerine Bizans tarafından Roger de Flor yönetimindeki Katalonyalılara bırakıldı. 1356'da Süleyman Paşa kuvvetleri tarafından alınan Gallipolis, 1366'da Çanakkale Boğazına gelen Haçlı donanmasının kuşatması sonunda gene Bizans yönetimine girdi. 1367'de I. Murad (Hüdavendigâr) Gallipolis'i kesin olarak Osmanlı topraklarına kattı. Boğazın korunması görevi Çanakkale'ye devredildikten sonra önemini yitiren kentin adı zamanla Gallipoli'ye dönüştü. Uzun yıllar siyasi hükümlülerin sürgün yeri olan Gallipoli, 19. yüzyılın sonlarında Edirne vilayetine bağlı bir sancak merkeziydi. 4 Ağustos 1920'den 26 Kasım 1922'ye değin Yunan işgali altında kalan Gelibolu 1926'da Çanakkale iline bağlı bir ilçe merkezi durumuna getirildi.

Gelibolu kenti Marmara Denizinden Çanakkale Boğazına girişte, boğazın batı kıyısında yer alır. Limanı ithalat ve ihracat bakımından önemlidir. Gelibolu-Lapseki arasında düzenli arabalı vapur seferleri yapılır. Keşan-Eceabat karayolu kentin hemen batısından geçer. Kent bu yolla il merkezi Çanakkale'nin karşısındaki Eceabat'a 44 km uzaklıktadır. Yerleşme, liman ve çarşı çevresinde yoğunlaşmıştır. Resmi kurumlar ve konserve fabrikaları ise yol boyunca yer alır.

Antik Gallipolis kentinin kalıntıları bulunmamıştır. Yörede iki antik kale kalıntısı vardır. Gelibolu'da özellikle 14. ve 15. yüzyıllarda yapılan Osmanlı yapılarından çoğu günümüze ulaşmamıştır. Ayakta kalabilen yapıların en önemlileri Orhan Bey (Gazi) döneminde yapılan Bolayır'daki Gazi Süleyman Paşa Camisi ve Türbesi, I. Murad (Hüdavendigâr) döneminde yapılan Ulucami (Hüdavendigâr Camisi) ve II. Murad dönemi yapılarından Azablar Namazgâhı(*), Yazıcıoğlu Camisi ve Türbesi, Saruca Paşa Türbesi ve Hamamı, Sofca Halil Mescidi, Ahmed Bican Türbesi ve Kasaboğlu Ali Bey Hamamı'dır. Namık Kemal'in mezarı da Bolayır'daki Gazi Süleyman Paşa Türbesi'nin bahçesinde yer alır.

Gelibolu Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 40.020; kent, 18.670.

Gelibolu Yarımadası, Trakya'nın güneybatı kesiminde yarımada. Uzunluğu kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yaklaşık 90 km'dir. Genişliği ise 8-18 km arasında değişir. Batıda Ege Denizi, kuzey ve güneyde de Çanakkale Boğazıyla sınırlanır. Kuzeydoğuda 5,5 km genişliğindeki Bolayır Kistagiyi Trakya'nın ana kütlesine bağlanır.

Antik adı Khersonesos olan Gelibolu Yarımadasının kuzeybatı kıyılar bir kırkula (fay) sınırlanmış yüksek ve dik kıyı görünümündedir. Bu kesimde kıta sahanlığı çok dar ve Saros Körfezinin derin alanları kıyıya çok yakındır. Yarımadasının tektonik bakımından başlıca etkin alanları bu kıyılardadır. Yarımadasının dik ve düz olan bu kıyısı Suvla Koyunun iki tarafındaki Büyükkemikli ve Küçükkemikli burunlarıyla sona erer. Bundan sonra doğrultu değiştiren batı kıyısı, önce güneydoğuya, sonra da güneye yönelerek Seddülbahir'in batısındaki Teke (Tek-

ke) ve İlyas (İlyasbaba) burunlarına kadar uzanır. Yarımadasının doğusunda, Çanakkale Boğazı kıyılarında ise Nara Burnunun karşısında yer alan Eceabat'ın kuzeyindeki girinti dışında önemli girinti ve çıkıntı yoktur.

Yüzey şekilleri bakımından yarımadasının Saros Körfezine bakan kesimleriyle Çanakkale Boğazına bakan kesimleri farklıdır. Kuzeybatısı, kıyının ardında birdenbire yükselen ve yarımadasının en yüksek kesimini oluşturan dağlık bir alandır. Kıyı yakınlarında kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan 300-400 m yüksekliğinde tepeler sıralanır. Bunlardan Kömürtepe 404 m, Yeşiltepe (Yassitepe) 372 m yüksekliğindedir. Yarımadasının ortalarındaki Kocaçimentepe'nin yüksekliği ise 303 m'dir. Buna karşılık yarımadasın küçük vadilerle yarılmış dalgali bir plato görünümündeki Çanakkale Boğazı kıyılarına yakın doğu kesiminde böyle yüksekliklere rastlanmaz. Eceabat'la Gelibolu arasındaki Bakacaktepe'nin yüksekliği ancak 253 m'dir. Seddülbahir'e doğru darlaşan güney kesimindeki yükseklik ise Alçitepe'de 217 m'dir. Yarımadasının batısıyla doğusunun jeolojik yapısı ve bitki örtüsü de farklıdır. Batıda eğimli Eosen (y. 54-38 milyon yıl önce) ve Oligosen (y. 38-26 milyon yıl önce) bölümlere ait arazi, doğuda ise hafif dalgali Miyosen (y. 26-7 milyon yıl önce) ve Pliyosen (y. 7-2,5 milyon yıl önce) bölümlere ait tortullar bulunur. Kuzeybatısındaki tepelik alan vadi içlerinde ve yükseklerde çok sık bir bitki örtüsüyle kaplıdır. Bu kesimdeki ormanlar genellikle meşelerden oluşmuştur. Doğu ve güneydoğudaki platolar ise kızıl çam ormanları ve bunların tahrip edildiklen yerlerde makilerle örtülüdür.

Yarımadasının iç kesimlerinde küçük köyler bulunur. Önemli yerleşmeler Çanakkale Boğazı kıyısında yer alan ve yarımadaya adını veren Gelibolu ile daha güneydeki Eceabat'tır. Yarımada nüfus yoğunluğu azdır. İstanbul'u Trakya topraklarından geçerek Ege Bölgesi'ne bağlayan önemli karayolu Gelibolu Yarımadasından geçer; Çanakkale Boğazı arabalı vapur ve motorlarla asılır.

Yarımada topraklarının önemli bir bölümü tarihsel, arkeolojik ve doğal değerlerin korunması amacıyla ulusal park kapsamına alınmıştır.

Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Marmara Bölgesi'nde, adını üstünde bulunduğu yarımadadan alan, tarihsel değerler ve doğal çevrenin korunması amacıyla ayrılmış park. Saros Körfezindeki Ece Limanıyla Çanakkale Boğazı kıyısındaki Akbaş İskelesi'ni birleştiren çizginin güneybatısında kalan yaklaşık 33.000 hektarlık alan, Bakanlar Kurulu'nun kararıyla 26 Mayıs 1973'te orman alanı, 22 Kasım 1973'te de ulusal park olarak ayrılmıştır.

Gelibolu Yarımadasının bu bölümünde ulusal park kurulmasındaki asıl amaç Çanakkale Savaşları'nın izlerini ve anısını korumaktır. 190 bin kadar Türk ve 200 binden çok yabancı askerin yaşamını yitirdiği bu savaşların geçtiği yörede yanlış arazi kullanımı ve orman yangınları nedeniyle doğal çevre ve tarihsel değerler zarar görmüştür.

Gelibolu Yarımadasında savaş tarihi bakımından önem taşıyan başlıca alanlar Seddülbahir çevresindeki Teke (Tekke) ve İlyas (Hisarlık) burunları, Ertugrul, Morto ve İkiz koyları, Alçitepe, Kerevizdere, Zığındere ile kuzeydoğudaki Arıburnu, Koca-

çimen, Conkbayırı, Kanlısirt, Anafartalar ve Suvla Koyudur. Anzakların 25 Nisan 1915'te çıkarma yaptıkları Anıburnu yakınlarındaki kıyıya 29 Mart 1985'te Anzak Koyu adı verildi. Ulusal park alanı içinde çok sayıda şehitlik ve anıt vardır. Bunlardan en büyükleri Avustralya, İngiliz, Yeni Zelanda anıtlarıyla Hisarlık Burnundaki Çanakkale Şehitler Anıtı'dır.

Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nda Çanakkale Şehitler Anıtı, Çanakkale Anadolu Yayıncılık Arşivi

Ulusal park alanı doğal güzellikler bakımından da önem taşır. Yangınlarda büyük zarar gören doğal bitki örtüsü maki, kızıl çam ve meşe ağaçlarından oluşur. Park alanındaki yabani hayvanlar ise porsuk, yaban domuzu, kurt, sansar, sincap ve tavşan ile Suvla (Tuzla) Gölü çevresinde toplanan su kuşlarıdır.

Ulusal park sınırları içinde önemli arkeolojik değerler de vardır. Antik kent ve tarihsel yapı kalıntılarını, şehitlik, anıt ve müzeleri gezmek, doğal güzelliklerden yararlanmak, anma törenlerini izlemek için gelenlerin kalabileceği konaklama tesisleri ise yetersizdir. Yalnızca Mordo Koyunda bir motel ve Kum Limanında bir kamping vardır. Ulusal parka Gelibolu-Eceabat yoluyla ya da Çanakkale'den arabalı vapurla ulaşmakta, Eceabat ve Çanakkale'deki konaklama tesislerinden yararlanılmaktadır.

Gelidonya batığı, Antalya'nın Fenike ilçesinin yaklaşık 35 km doğusundaki Gelidonya Burnunda bulunan, İÖ 12. yüzyılda batmış gemi kalıntısı. Burnun adı çeşitli kaynaklarda Kilidonya, Kirlangıç ya da Yardımcı gibi değişik biçimlerde geçmektedir. 1960'ta George F. Bass'ın(*) ortaya çıkardığı batıkta ele geçen buluntulardan Mikenlerle ilgili önemli bilgiler sağlanmıştır.

Bir Suriye-Filistin ticaret gemisi olduğu bilinen batık, 1982'de Kaş Uluburun batığının ortaya çıkarılmasına değin dünyanın en eski batığı sayılıyordu. Gelidonya'dan çıkarılan buluntular bugün Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Gelimer (ü. 6. yy'nin ilk yarısı), 530-534 arasında Kuzey Afrika'da hüküm süren son Vandal Kralı.

Vandalların önderi Gaiseric'in (hd 428-477) torununun oğluydu. Roma yanlısı ku-

zeni Kral Hilderich'i 530'da tahttan indirdi. Bizans imparatoru I. İustinianos'un karşı çıkmasına aldırmaksızın tahta el koydu. İustinianos Haziran 533'te Gelimer'e karşı Belisarios komutasında küçük bir keşif kuvveti gönderdi. Eylül 533'te Afrika'ya ayak basan Bizanslılar Gelimer'in ordusunu Kartaca yakınındaki Decimum'da yendiler, ardından da kenti işgal ettiler. Taktik hataları yüzünden Gelimer Aralık 533 ortalarında kesin yenilgiye uğradı. Gelimer, Büyük Sahra yakınındaki Numidya'ya kaçtıysa da, Mart 534'te teslim olmak zorunda kaldı. Böylece Vandal Krallığı yıkıldı ve Roma Kuzey Afrika'ya yeniden egemen oldu. Konstantinopolis'e (İstanbul) gönderilen Gelimer'e, İustinianos Galatya'da bir malikâne bağışladı.

gelinböceği bak. uğurböceği

gelincik, *Mustelidae* familyasının, kakım, mink ve kokarcaları da içeren *Mustela* cinsinden bazı küçük etçil türlerinin ortak

Uzun kuyruklu gelincik (*Mustela longicauda*) John H. Gerard - EB Inc.

adı. Gelincikler ince uzun gövdeli, kısa bacaklı, çok esnek ve uzun boyunlu, kısa ve sık tüylü hayvanlardır. Ucu sivri olan kuyruklarının uzunluğu türlere göre değişir.

Bayağı gelincığın (*Mustela nivalis*) Kuzey Amerika formu (bazen *M. rixosa* adıyla ayrı bir tür olarak kabul edilir), 2,5-4 cm'lik kuyruğu dışında ancak 15 cm'yi bulan uzunluğu ve 30-70 gr ağırlığıyla yaşayan etçillerin en küçüğüdür. Uzun kuyruklu gelincik (*M. longicauda* ya da bazı sınıflandırmalarda *M. frenata*) ile *M. africana*'nın uzunlukları ise 10-20 cm'lik kuyrukları dışında yaklaşık 25-30 cm'ye ulaşır.

Geceleri genellikle tek başına avlanan, özellikle kemiriciler, balıklar, kurbağalar ve kuş yumurtalarıyla beslenen gelincikler oldukça iyi avcıdır. Kemiricilerin çoğalmasını kısıtlayarak insanlara yararlı olan bu hayvanlar, oyuk ve dar yarıkların içine, otların ve ağaç yapraklarının arasına ya da suyun içine gizlenmiş avlarını büyük bir ustalıkla yakalar. Dişiler, türe bağlı olarak yılda bir ya da iki kez, 35-337 gün arasında değişen bir gebelik döneminden sonra 3-13 kadar yavru doğurur; gebelik süresinin uzaması, döllenmiş yumurtanın dölyatağında geç yuvalanmasından ileri gelir.

Geniş bir dağılım gösteren ve orman, çalılık, tarım alanları, yerleşim bölgelerinin yakını gibi çeşitli ortamlarda yaşayan 18-23 cm uzunluğundaki bayağı gelincığın üst bölümü kızıl kahverengi, alt bölümü beyazdır. Dişisi erkeğinden daha iri olan bu tür, özellikle fare, sıçan gibi kemiricilerle beslenir. Kış ortasında çiftleşir ve nisan-mayıs aylarında 4-8 yavru doğurur. Türkiye'nin hemen hemen her yerinde görülebilir.

gelincik (*Papaver rhoeas*), gelincikgiller (*Papaveraceae*) familyasından, tarla ve bahçelerde yaygın olarak yetişen bir yıllık otsu bitki. Yüksekliği 20-90 cm arasında değişen bitkinin parçalı yaprakları, parlak kırmızı renkte gösterişli çiçekleri vardır; taçyapraklarının tabanı genellikle siyah lekeli.

Meyvesi fıçı biçiminde, çok tohumlu ve delikli bir kapsüldür.

Bazı yörelerde yaprakları sebze olarak yenilen gelincik bitkisinin çiçeklerinden ise

Gelincik (*Papaver rhoeas*) Art Link

öksürük kesici, göğsü yumuşatıcı ve hafif uyku verici bir şurup hazırlanır; gelincik şurubu ayrıca çeşitli şurupları renklendirmek için de kullanılır.

gelincikbalığı, GELİNCİK olarak da bilinir, *Gadidae* familyasının *Molva* ve *Gaidropsarus* cinslerinden deniz balıklarının ortak adı. Uzun gövdeli, küçük pullu, bıyıklı ve yırtıcı olan bu balıkların iki sırt yüzgecinden birincisi kısa, ikincisi anüs yüzgeci gibi kuyruğa yaklaşacak kadar uzundur. Güçlü çeneleri ve sivri dişleriyle kabuklu deniz hayvanlarını kolayca parçalayabilirler. Başları oldukça küçük, genellikle benekli olan gövdelerinin üst bölümü koyu kahverengi ya da yeşilimsi, karın bölümü kirli sarıdır.

İzlanda, Britanya Adaları ve İskandinavya yakınlarındaki derin sularda bulunan, yaklaşık 2 m uzunluğundaki *Molva molva*, ticari değeri yüksek bir türdür. Bu cinsin öbür türlerinden, 1,5 m'ye kadar uzayabilen *M. dypterygia* ya da *M. byrkelange* Avrupa'nın Atlas Okyanusu kıyılarındaki derin sularda, 80 cm'ye kadar uzayabilen *M. macrophthalma* ya da *M. elongata* Akdeniz'de yaşar. Bu cinsin üyelerinin alt çenelerinde tek bir bıyık bulunur.

Gaidropsarus cinsinin Akdeniz'de *G. mediterraneus* ve *G. tricornatus* adında iki türü yaşar. *G. mediterraneus* Karadeniz kıyılarındaki derin sularda da görülür. Ortalama 20 cm, en çok 45 cm uzunluğunda olabilen bu balıkların birinci sırt yüzgeci bir oyuk içine yerleşmiştir. Alt çeneleri tek, daha uzun olan üst çeneleri iki bıyıklı, eti beyaz ve lezzetlidir.

gelincikgiller bak. Papaveraceae

gelifeneri bak. güveyfeneri

gelinlik, gelinin düğün sırasında giydiği özel giysi.

Geleneksel Türk düğünlerinde gelinliğin ve bunu tamamlayan aksesuarlarının önemli bir yeri vardı. Eskiden kent, kasaba ve köylerde, geleneklere ve ailenin ekonomik durumuna bağlı olarak değişik renklerde işlemeli kumaşlardan yapılan ve değerli takılarla süslenen gelinlik, günümüzde Batı etkisiyle beyaz giysi ve duvaktan oluşmaktadır.

Eski gelinlikler birkaç parça olurdu: İnce kumaştan, küçük pullar ve incilerle süslenmiş iç gömleği; sırma işlemeli kadife, atlas ya da daha başka değerli bir kumaştan, bilekten büzgülü bol şalvar; gene işlemeli kumaştan, etekleri dize kadar inen, kolları uzun entari ya da üetek. Gelinlik takı ve süslemelerle tamamlanırdı. Gelinin başına, kulaklarına, boynunu ve bileklerine giysisine uygun takılar takılır, başına entari ya da üteğin art eteğine kadar uzanan, ince kumaştan al duvak konur, şakaklarının

üstüne dize kadar inen sağlı sollu iki gelin teli bağlanırdı. Duvağın üstüne ya da altına, küçük zîynet altınlı gümüş tepelik, süslü fes, renkli ve parlak bir sorguç ya da elmalı gelin tacı takılması da gelenektendi.

Gelinliği tamamlayan parçalar arasında kemer ve ayakkabı da önemliydi. Kemer genellikle gümüşten, tokası ise elmalı olurdu. Ayağa gelin pabucu ve gelin terliği denen altın ya da gümüş sırma işlemeli, bazen işlemelerinin arasına inci serpiştirilmiş ayakkabılar giyilirdi.

Anadolu geleneklerinde, evlenen bir genç kız için baba evinden güveyi evine giderken gelinlik giymek, tel ve duvak takınmak bakireliği, genç kızlık onurunu simgelediği için büyük önem taşırdı. Dul kadınların yeniden evlenirken gelinlik giymesi âdet değildi.

gelir ortaklığı senedi, elektrik üretimi, köprü, liman ya da demiryolu işletmeciliği, gaz, su dağıtımı gibi gelir getirici etkinlikleri oluşturmaya, yürütmeye ve geliştirmeye yetkili kamu kurumlarının ya da belediyelerce çıkarılan tahvil. Hazinesinin ya da belediyenin güvencesini taşıyan, faiz ve anapara ödemeleri çeşitli vergilerden elde edilen gelirlerle karşılanan tahvillerden farklı olarak, gelir ortaklığı senedi için yalnızca senet çıkarılırken belirtilmiş olan gelir kaynağından ödeme yapılabilir.

Türkiye'de bir iç borçlanma aracı olarak gelir ortaklığı senedi uygulaması 1984'te, Boğaziçi Köprüsü'nün gelirlerine bağlanan senetlerin çıkarılmasıyla başladı. Uygulama, kaynaklarını iç borçlanma yanında proje kredisi niteliğindeki dış borçlardan da sağlayan Kamu Ortaklığı İdaresi'nce yürütülmektedir. Öncelikle enerji ve ulaştırma alanlarındaki altyapı yatırımları için mali kaynak sağlama amacıyla, köprü ve baraj gelirlerine bağlı olarak çıkarılan gelir ortaklığı senetleri genellikle üç yıl vadeli ve faizi altı aylık dönemlerde ödenmektedir.

gelir ve istihdam kuramı, toplam üretim ve istihdam ile fiyatların belirlenmesini inceleyen iktisat dalı. Asıl amacı, bu öğeler arasındaki karşılıklı ilişkiyi ortaya çıkararak ekonomik istikrar politikalarına temel oluşturacak tahminlerin geliştirilmesine olanak sağlamaktır.

Çağdaş gelir ve istihdam kuramının geliştirilmesinde ilk adımı *General Theory of Employment, Interest and Money* (1936; *İstihdam, Faiz ve Para Genel Teorisi*, 1980) adlı yapıtıyla J. M. Keynes attı. Avrupa ve ABD'deki ekonomik bunalımın şiddeti ve dönemin yaygın iktisat düşüncesinin yüksek işsizlik ile düşük ekonomik etkinlik düzeylerinin süreklilik kazanmasını açıklamada başarısız kalması, konuya duyulan ilgiyi artırmıştı. İktisatçılar, yaşanan çelişkili durumu açıklamak bir yana, vergilerin artırılmasını ve para arzının büyük ölçüde azaltılmasını önererek, bunalımın daha da şiddetlenmesini yol açmışlardı.

Ekonomik etkinlik düzeyindeki dalgalanmaların anlaşılması için gelir, üretim ve harcama arasındaki ilişkinin incelenmesi gerekir. Ekonomik işlemler iki yanlı olduğundan bir kişinin harcamaları bir başka kişinin geliri oluşturur. Bu ilişki $Y=O=D$ basit denklemlerle gösterilebilir. Burada Y ulusal gelir, O ulusal üretimin değeri, D ise ulusal harcamalardır. Bu denkleme göre, efektif talep üretim değerine ve toplumun satın alma gücünü gösteren ulusal gelire eşittir. Tüketiciler elde ettikleri geliri ya tüketim için harcarlar ya da tasarruf ederler. Dolayısıyla C tüketim harcamalarını, S ise tasarrufu gösterdiğinde, $Y=C+S$ denklemleri kurulabilir. Üretim açısından bakıldığında, üretilen mal ve hizmetler ya tüketici-

lere satılabilir ya da yeni sermaye donanımı ve stoklara yatırım için kullanılabilir. Tüketicilere satışlar C , yatırımlara giden miktar ise I ile gösterilirse, $O=C+I$ olur. Bu durumda $C+S=C+I$ ve $S=I$ olacaktır. Muhasebe açısından tasarruflar yatırımlara eşitlenirse bile, tasarrıf tasarruflar ile tasarrıfın yatırımlar birbirinden farklı olabilir. Ekonomik dengesizlik bu iki büyüklük arasındaki farklılıktan kaynaklanır.

Belirli bir dönem içinde kişilerin bir önceki döneme oranla gelirlerinin daha büyük bir bölümünü tasarruf etmeye yönelmesi, mevcut talebin azalmasına, buna karşılık gelecekteki talebin artmasına yol açar. Eğer bir rastlantı sonucu yatırım harcamaları mevcut tüketim talebindeki azalışa eşit miktarda artarsa, üretilen mal ve hizmetler alıcı bulacak, üretim faktörlerinin tam kapasitede kullanımı sürdürülecektir. Böylece ekonomik etkinlik eski düzeyinde, ekonomi de dengede kalacaktır. Yatırım harcamalarının tasarruflarla aynı miktarda artması durumunda ise, üretim düzeyi düşecek ve kaynakların bir bölümü kullanılmayarak israf edilecektir. Böyle bir durumda işsizlik artacak, gelir elde edemez duruma düşer. Gelirdeki bu düşme tüketim harcamalarını ve tasarrufları da azaltır. İşletmeler üretim planlarını değiştirmezlerse, ekonomi daha düşük bir gelir düzeyinde yeniden dengeye gelecektir. Gerçekte, dengesizliğin kaynağında tasarrufların değil, yatırımların kararsız olması yatar. Bu nedenle yatırımlardaki bir düşüş tasarruflardaki bir artışla aynı etkiyi yaratacaktır. Yatırımlarda ya da tüketim harcamalarında bir artış ise ters yönde etki doğurur.

Bu basit gelir modeli, öngörülen tasarruflardaki ya da yatırımlardaki bir değişikliğin geliri nasıl etkilediğini gösterir, ama bu değişikliğin büyüklüğünü vermez. Değişikliğin miktarı, Keynes'in tüketim fonksiyonu adını verdiği ve kişilerin gelirleri ile tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi gösteren denklemler yardımıyla bulunabilir. Burada önemli kavramlar, gelirdeki bir artışın tüketim giden bölümünü gösteren marjinal tüketim eğilimi ile tasarruf edilen bölümünü gösteren marjinal tasarruf eğilimidir. Gelirdeki bir artış ya tüketim ya da tasarrufa gideceğinden bu iki eğilimin toplamı 1'e eşittir. Örnek olarak, tüketicilerin gelirlerinin ortalama yüzde 10'unu tasarruf ettiklerini varsayalım. Denge, öngörülmemeyen bir yatırım artışı sonucu bozulursa, yukarıda anlatıldığı biçimde daha yüksek bir düzeyde yeni bir denge kuruluncaya değin ek gelir ve tasarruf yaratılacaktır. Her aşamada, gelir artışının yüzde 10'u tasarruf edilecek, süreç tamamlandığında gelirdeki artış yatırımlarda başlangıçta ortaya çıkan artışın 10 katı olacaktır. Bu örnekte 10 olan katsayı çarpan (*) olarak adlandırılır. Çarpan, marjinal tasarruf eğiliminin tersine eşittir.

Keynes'in kuramını geliştirmede temel amacı, üretim faktörlerinin tam olarak kullanılamamasına, örneğin yüksek düzeyde işsizlik olmasına karşın, gelir ve üretimin denge sağlamaya yetecek kadar yükselemediği bir dengesizlik durumunda ekonominin saptanıp kalacağını göstermektir. Keynes yatırımcıların talep yetersizliği nedeniyle yatırımları artırmak istemedikleri ya da artırmadıkları durumlarda, devlet harcamalarındaki bir artışın aynı etkiyi göstererek ekonomiyi dengesizlikten kurtarabileceğini savunuyor, özel talebin yetersizliğini gidermek için devlet harcamalarının artmasını ya da vergilerin azaltılmasını, yani maliye politikası(*) önlemlerine başvurulmasını öneriyordu.

Keynes'in maliye politikasını yeğlemesinin nedeni, para politikası(*) araçlarının etkili-

liği konusundaki kuşkusuydu. "Likidite tercihi" kavramına dayandığı para talebinin özelliği nedeniyle, faiz oranının ekonomideki para miktarının değişmesine karşı pek duyarlı olmadığı inanılıyordu. Üstelik para miktarındaki değişiklikler faiz oranını etkilese bile, yatırımlar faizlerdeki değişikliklere karşı duyarlı olmayabilirdi. Böyle bir durumda para miktarı ya da faiz oranlarıyla oynayarak ekonomik etkinlik düzeyini etkilemeye çalışmak sonuç vermeyecektir. Buna karşılık, tüketim harcamalarının gelirdeki değişikliklere karşı duyarlı olması nedeniyle, maliye politikası genellikle istenen sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

Keynes'in kuramına karşı çıkan monetarist okula göre ekonomideki para miktarı etkinlik düzeyini belirleyen en önemli değişkendir. Keynes'in kuramında tüketim fonksiyonunun oynadığı rolü, monetaristlerde para talebi fonksiyonu üstlenmiştir. Bir ekonomide kişilerin ve şirketlerin talep ettikleri para miktarı ekonomik işlem hacimlerinin ve dolayısıyla gelirlerinin bir fonksiyonu olarak alınabilir. Ekonomideki para miktarı arttığında, kişilerin para talebi değişmediği sürece, ele geçen fazla para harcanacak, bu ise geliri artıracaktır. Buna karşılık, para miktarı sabitken para talebinin yükselmesi gelirin düşmesine yol açacaktır. Eğer para talebi ile gelir arasında kararlı bir ilişki varsa, para arzı belirli bir düzeyde tutularak ya da ekonomik büyüme hızıyla aynı oranda artırılarak ekonominin dengede kalması sağlanabilir. Bu görüşe göre ekonomideki dengesizlik para arzındaki düzensiz değişikliklerden kaynaklanır. Monetaristler ekonomik dengesizliğe karşı para politikasının etkili olacağını ileri sürerek, Keynes'den tümüyle farklı bir sonuca varmaktadırlar.

Para arzını artırma ya da azaltmanın etkilerinin çözümlenmesi ile tüketim-tasarruf ilişkisinin etkilerinin çözümlenmesi büyük koşutluk gösterir. Gerçekte bu iki kuramdan türetilen kurallar birleşebilir. Mal ve hizmet talebinde ya da para arzında bir fazlalık gelir artışıyla; mal ve hizmet arzında ya da para talebinde bir fazlalık ise gelir düşüşüyle ilişkilidir.

Bu iki kuramdan daha karmaşık olan bir üçüncü kuram ise, mal piyasaları ile para piyasasının faiz oranları aracılığıyla ilişkilendirilmesine dayanır. Bu görüşe göre, maliye ve para politikalarının göreceli başarıları bu iki tür piyasayı nasıl etkilediklerine bağlıdır. Örneğin, devlet harcamalarındaki bir artış için gerekli fonlar para piyasasından borçlanma yoluyla sağlanıyorsa, yükselen faiz oranı özel yatırımların azalmasına neden olarak maliye politikasının etkisini azaltacaktır.

gelir ve servet dağılımı, bir ülkenin gelir ve servetinin o ülkede yaşayan kişi ya da gruplar arasındaki dağılım biçimi. Dünya ölçeğinde ele alındığında ise, gelir ve servet dağılımı arasındaki dağılım biçimi anlaşılır. Bu dağılım biçimleri, farklı güvenilirlikteki verilere dayanılarak çeşitli istatistiksel yöntemler yardımıyla ortaya konur ve incelenir.

Gelir, belirli bir dönem içinde kişilere ya da gruplara yapılan ödemelerin net toplamı olarak tanımlanabilir. Servet ise mal, mülk ve mali varlık birikimini gösterir. Serveti oluşturan öğelerin her birinin fiyatı bilinirse servet parasal olarak ifade edilebilir. Satış söz konusu olmayan servet öğelerinin fiyatını belirlemek oldukça güçtür. Birçok ülkede vergi bildirimleri gelirler konusunda

az ya da çok güvenilir nitelikte bilgi sağlar. Üretici bir etkinlik karşılığı olmayan transfer ödemelerinin ya da kişilerin net varlıklarında ortaya çıkan ve serveti etkileyici bir nitelik taşıyan artış ya da azalışların gelir kapsamına alınması ya da alınmaması konusundaki farklılıklar, karşılaştırmaları güçleştirir. Bazı ülkelerde ölen kişilerin bıraktıkları mirasla ilgili yasal değerlendirmeler servet istatistiklerinin temelini oluşturur. Ama, bu tür veriler yaşayanların serveti konusunda sağlıklı bilgi vermeye-bilir.

Gelir ve servet dağılımını incelemek için bunları belli bir ölçüte göre sınıflamak gerekir. Ölçüt olarak üretim faktörlerinin kullanılması durumunda, gelir ve servet türleri emek, toprak, sermaye ve girişimcilikten oluşan üretim faktörleri sahipliğine ve bunlardan elde edilen ücret, rant, faiz ve kâr gelirine göre sınıflanır.

İşlevsel gelir dağılımı, gelirin farklı üretim faktörleri arasında, buna bağlı olarak da üretim sürecinde farklı işlevlere sahip olan toplumsal gruplar arasında nasıl dağıldığını gösterir. İşlevsel gelir dağılımının alacağı biçim, bir yandan toplumun ekonomik gelişmişlik düzeyine, öte yandan da söz konusu toplumsal grupların göreceli ekonomik ve siyasal güçlerine bağlı olarak belirlenir. Kişisel gelir dağılımı ise, kişilerin, gelirlerinin kaynağına değil büyüklüğüne göre sınıflanmasına dayanır. Genellikle vergi bildirimlerine ya da bu konuda yapılmış olan çalışmalara dayanan kişiler gelir dağılımı istatistikleri kişiler ya da aileler düzeyinde düzenlenir. Değişik gelir dilimlerindeki kişi ya da ailelerin toplama oranları kişisel gelir dağılımını verir.

Genellikle, nüfusun en yüksek gelirli yüzde 10'unun gelirin yüzde 25-35'ini, en düşük gelirli yüzde 20'sinin ise gelirin yaklaşık yüzde 5'ini elde ettiği gözlenmektedir. Bu konudaki çalışmalar, eşitsizliğin en yüksek düzeye yoksul ülkelerde ulaştığını, ekonomik gelişme sürecinde eşitsizliğin bir ölçüde azaldığını ortaya koymuştur. Lorenz eğrisi gelir dağılımını grafiksel olarak ortaya koyar. Gini katsayısı ise gelir dağılımının eşitlikten ne ölçüde ayrıldığını gösteren bir ölçüdür. Gelir dağılımında gözlemlenen eşitsizliği, insanlar arasındaki doğal zekâ ve yetenek farklılıklarıyla eğitim gibi sosyal kurumların etkisiyle ya da kıtık kavramı yardımıyla açıklamaya çalışanlar olmuştur. Buna karşılık Marksistler, gelir dağılımındaki eşitsizliğin temelinde kapitalist bir toplumda üretim araçları mülkiyetinin belirli ellerde toplanmış olmasının ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan sömürü olgusunun yattığını ileri sürmüşlerdir.

Kişi başına ulusal gelir değişik ülkelerin gelir düzeylerini karşılaştırmak için kullanılabilir. Sanayi sektörü gelişmiş ülkelerde kişi başına gelir az gelişmiş ülkelere oranla daha yüksektir. Örneğin 1991 yılına ilişkin tahminlere göre kişi başına ulusal gelir, en düşük gelirli az gelişmiş ülkelerde 250-300 ABD Doları iken, orta gelir grubundaki ülkelerde 2.000, gelişmiş kapitalist ülkelerde ise 15.000-20.000 ABD Doları düzeyindedir. Bir ülke içinde de kırsal ve kentsel kesimler, tarım ve sanayi bölgeleri, kadınlar ve erkekler ile meslekler arasındaki gelir farklılıkları önemli boyutlara ulaşabilir. Bu tür farklılıklar, büyük ölçüde, söz konusu yöre ya da kişilerin temel ekonomik uğraşlarının farklı olmasından, belli durumlarda ise ayrımcı uygulamalardan kaynaklanır. Meslekler arasındaki gelir farklılıklarında ise, yapılan işin niteliği yanında kişisel

beceri ve yetenekler ile eğitim önemli bir rol oynamaktadır.

Yüksek gelirlerin büyük bölümü yatırımlardan kaynaklanır ve gelir düzeyi arttıkça yatırımlardan sağlanan bölüm de yükselme eğilimi gösterir. Büyük servetlerin birikmesi çoğunlukla uzun süre gerektirdiğinden, çok zengin kişilerden oluşan bir sınıfın varlığını sürdürebilmesi, bunların büyük servetleri koruyup mirasçılara aktarabilmelerine bağlıdır. Yapılan araştırmalar, kişilerin gelirlerinin ve toplumdaki statülerinin, anne ve babalarınınkiyle çok yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, herhangi bir ülkedeki gelir ve servet dağılımı kendi kendisini küçük değişikliklerle yeniden üreten bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla, var olan dağılımın toplumsal, ekonomik ve siyasal süreçlere müdahale olmaksızın önemli ölçüde değişmesi oldukça güç ve zaman alıcıdır. Ayrıca bak. bölümüm kuramı.

gelir vergisi, devletin ya da benzer bir kuruluşun yetki alanı içindeki kişilerin gelirleri üzerinden aldığı bir vergi türü. Gelişmiş kapitalist ülkelerde gelir vergisi, kurumlar vergisiyle birlikte devletin temel gelir kaynağını oluşturur. Gelir vergisi kişilerden ya da ailelerden, elde ettikleri gelire göre alınır. Vergi yükü onu ödeyen kişi üzerinde olduğundan, bir dolaysız vergi türüdür.

İlk genel gelir vergi yasası, Napoléon Savaşları'nın (1792-1815) giderlerini karşılamak amacıyla 1799'da Büyük Britanya'da çıkarıldı. Genelde sürekli bir vergi niteliği kazandığı 1880'lere değin birkaç kez yürürlükten kaldırıldı, sonra yeniden uygulamaya kondu. ABD'de ilk olarak İç Savaş sırasında bir gelir vergisi konduysa da, daha sonra Yüksek Mahkeme tarafından anayasaya aykırı bulunarak yürürlükten kaldırıldı. 1913'te anayasanın 16. Ek Madde'sinin onaylanmasıyla, gelir vergisi süreklilik kazandı. Almanya'da, 1840'larda bazı devletlerin gelir vergisi uygulamasına başlamasına karşın, bu vergi ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru etkili bir mali araç haline geldi. Fransa'da sürekli bir gelir vergisi sistemine 1917'de geçilirken, İtalya'da artan oranlı genel bir gelir vergisi 1925'te kabul edildi. Norveç'te gelir vergisi uygulamasının 1892'de başlamasına karşılık, İsveç'te bu verginin süreklilik kazanması 1910'da oldu.

Türkiye'de çağdaş bir gelir vergisi uygulamasına geçilmesi yolundaki ilk girişim 1950'de gerçekleşti. Alman gelir vergisi sistemi örnek alınarak hazırlanan ve 1950'de yürürlüğe giren Gelir Vergisi Kanunu'yla 1926'dan beri uygulanan kazanç vergisi kaldırılarak kişisel gelire dayalı, artan oranlı genel gelir vergisi sistemi uygulamaya kondu. 1960'ta çıkarılan 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile sermaye birikimiyle kaynakların yeniden dağıtımında etkili rol oynayabilecek yeni bir vergi politikası anlayışı getirildi. 1981 başında yürürlüğe giren 2361 sayılı yasayla ve daha sonraki yıllarda gerçekleştirilen düzenlemelerle, gelir vergisi sistemi önemli ölçüde değiştirildi.

Gelir vergisinin hakça bir vergi olma özelliği, bireyin gelirinin onun devlet harcamalarına ne ölçüde katkıda bulunabileceğinin en iyi göstergesini oluşturduğu varsayımına dayanır. Ama, kişinin vergi ödeme gücünü doğru olarak göstermesi gelirin nasıl tanımlandığına bağlıdır. Genellikle kabul edilen tanıma göre vergilenebilir gelir, yükümlünün belirli bir dönem içinde tükettiği mal ve hizmetlerin parasal değeri ile aynı dönemde kişinin net varlığında ortaya çıkan artışın toplanması ya da azalışın bu değerden çıkarılmasıyla bulunur. Ama bu tanım da belirli değişikliklerle

uygulanabilir. Her şeyden önce, kişinin net varlığında aramaları, bağışlar ya da miras nedeniyle ortaya çıkan artışlar vergilenebilir gelir kapsamı dışında tutulmalıdır. Ayrıca, bir kişinin net varlığındaki artış parasal olarak ifade edilemediği sürece vergilenebilir gelirin hesaplanmasında dikkate alınmaz. Benzer nitelikte hesaplama sorunları nedeniyle, kişinin kendi konutunda oturması durumunda bu konutun kira bedeli vergilenebilir gelire katılmamaktadır. Kişisel gelirden alınan bir verginin tümüyle hakça sayılabilmesi için yatay ve dikey adalet ilkelerine uygun olması gerekir. Yatay adalet, aynı gelire sahip kişilerin benzer koşullarda aynı miktarda vergi ödemesini gerektirir. Burada "benzer koşullar" deyiminin ne anlama geldiği önem taşır. Çünkü, kişilerin vergi ödeme güçleri yalnızca gelirlerinin miktarına değil, bu gelirlerin hangi kaynaklardan elde edildiğine ve nasıl kullanıldığına da bağlıdır. Dikey adalet, farklı gelir düzeylerinde ödenecek vergi oranları ve gelir düzeyiyle birlikte artan oranların hangi gelir dilimleri için geçerli olacağı sorunuyla ilgilidir. Artan oranlı vergiler çeşitli biçimlerde savunulmuştur. Yazar kuramına göre, kişinin ödeyeceği vergi miktarı devletin etkinliklerinden sağlayacağı yararlar yakından ilişkili olmalıdır. Özveri kuramına göre ise, adil bir vergi farklı gelir düzeyindeki bireylerin eşit ölçüde özveride bulunmalarını gerektirir. Genellikle, en az vergilendirilen gelir diliminin düşük, vergi tarifesindeki başlangıç vergi oranının yüksek, buna karşılık en yüksek vergi oranının düşük tutulmasının dikey adalet ilkesini zedelediği kabul edilir. Türkiye'de yürürlükte olan gelir vergisi sistemi, böyle bir nitelik taşıdığı için eleştirilmektedir.

Yatay adalet, aynı konumda olmayan kişilerin vergi yükümlülüklerinin farklı olmasını gerektirir. Bunun sağlanması için, gelir vergisi yasaları genellikle küçük ve büyük aile birimleri arasında ayırım gözetir, kişisel indirim ya da bağışlıklar tanır ve belirli harcama türleriyle sınırlı indirimler içerir. İndirimlere ilişkin uygulamalar büyük farklılık gösterir. ABD'de, kişisel gelir vergisi bildirimlerinde beyan edilen gayri safi gelirin kabaca yüzde 15'ini oluşturan indirimler kişisel borçlara ilişkin faiz ödemelerini, olağandışı sağlık harcamalarını, hayır kurumlarına bağışları, eyalet ve yerel yönetim vergilerini kapsar. Buna karşılık Büyük Britanya'da, vergi konusu gelirin yaratılmasıyla doğrudan ilişkili olmayan harcamalar indirimden yararlanamaz. Türkiye'de ise, gelir vergisini beyanname ile ödeyenler, vergileri kaynakta kesilen ücretli ve maaşlılara oranla indirimden daha fazla yararlanmaktadır. Bazı ülkelerde belirli tür ve sınırlı miktarda kişisel tasarruflar da indirim kapsamına alınmıştır.

Tasarruf edilen ve dolayısıyla yatırım için kullanılacak olan gelirlerden ödenmesi nedeniyle, gelir vergisinin bu tür gelirlere dokunmayan gider vergisine oranla ekonomik gelişme üzerinde daha az olumlu etkisi olduğu savunulmuştur. Ayrıca, hızla artan oranlı gelir vergisinin çalışma istegini azalttığı da öne sürülmüştür. Bazen, artan oranlı gelir vergisinin riskli girişimlere yönelik yatırımları olumsuz olarak etkilediği belirtilir. Ama, gerçekleşen gelirlerden alınan ve kişilerin sahip olduğu varlıkların değerindeki artış ya da azalışları ancak paraya çevrildiklerinde hesaba katan bir gelir vergisi uygulamasının, gider ya da servet vergisine oranla daha kolay olduğu da kabul edilmektedir. Pek çok ülkede gelir vergisinin ücret ve maaş geliri elde edenlerden kaynakta kesme yöntemiyle tahsil edilmesi uygulamayı kolaylaştırmaktadır. Türkiye'de

son yıllarda gerçekleştirilen değişikliklerle, bu yöntemin uygulanma alanı ücret ve maaşlar dışındaki bazı gelir türlerini de kapsayacak biçimde genişletilmiştir.

Kişilerin sahip oldukları varlıkların değerindeki artış ya da azalıştan kaynaklanan sermaye kazançlarının ya da kayıplarının vergilendirilmesi özel sorunlar yaratır. Bir vergi yükümlüsünün net varlığının ne ölçüde arttığını ya da azaldığını belirlemek amacıyla sahip olduğu bütün sermaye değerlerinin ölçülmesi ve gerçekleşen sermaye kazancına uygulanacak uygun vergi oranının saptanması bu tür sorunlar arasındadır. Türkiye'de 1970'te çıkarılan Finansman Kanunu'yla getirilen ve sermaye kazançlarını vergilendirme yönünde atılmış bir adım niteliğini taşıyan Gayrimenkul Kıymet Artışı Vergisi 1982 sonunda uygulamadan kaldırılmıştır.

Bazı ülkelerde kişiler ya da aileler, hangi kaynaktan elde edildiklerine bakılmaksızın toplam gelirleri üzerinden vergilendirilir. Bazılarında ise değişik kaynaklardan elde edilen gelirler farklı kurallara göre ve farklı oranlarda vergilendirilir. Farklı türdeki gelirlerin toplanmasına ve gelirle birlikte artan oranlarda vergilendirilmesine dayanan birinci yöntem genellikle sanayileşmiş ülkelerde uygulanmaktadır. 1980 sonrasında Türkiye'de, birçok Afrika ve Güney Amerika ülkesi yanında Avrupa'da yalnız 'İtalya' da uygulanan ikinci yömeme doğru bir kayış gözlenmektedir.

ABD'de, çok düşük gelirli ailelere kamu yardımı yerine, ancak geçenecek düzeyde kararlı bir gelir sağlamayı amaçlayan negatif gelir vergisi uygulanması önerilmiştir. Bu tür "vergi yoluyla gelir aktarımı" uygulamasıyla, belirli bir gelir düzeyi belirlenmesi ve geliri bu düzeyin altında kalan ailelere ödenecek negatif gelir vergisi miktarının, ailelerin gelirleri ile bu düzey arasındaki farka negatif vergi oranı uygulanarak hesaplanması düşünülmüştür. Ayrıca bak. kurullar vergisi; vergi.

gelirler politikası, emek ve sermaye gelirlerini denetim altında tutmak amacıyla, genellikle ücret ve fiyat artışlarını sınırlayarak alınan toplu önlemler. Terim çoğu kez enflasyonu denetlemeye yönelik politikalar için kullanılmakla birlikte, işçiler, sanayiler, bölgeler ya da meslek grupları arasındaki gelir dağılımını değiştirmeye yönelik çabalarda da kapsar.

Ücretlerin saptanmasında aşın merkeziyetçi yöntemler uygulayan ülkeler ücret ve fiyatlar üzerinde sıkı bir denetim kurma eğilimindedir. Hollanda'da ücret sözleşmelerinin işlerlik kazanması hükümetin onayına bağlıdır ve fiyat artışları Ekonomik İşleri Bakanlığı'na incelenir. İskandinav ülkelerindeki merkezi ücret görüşmesi sistemi, ödenecek ücreti kararlaştırma yerine, yerel ücret pazarlıkları için sınırlar koyma amacını güder. Bu nedenle yerel ücretler merkezi olarak belirlenen miktardan sapma eğilimi gösterir. Norveç ve İsveç'te hükümet pazarlık sürecine resmen katılmamakla birlikte toplu iş görüşmelerini dolaylı olarak etkiler. Ücretlerin belirlenmesinde hükümetin arabuluculuk ettiği Danimarka'da, ücret önerilerinin genel ekonomik durum üzerinde yapacağı etkisi göz önünde tutulan etkenler arasındadır. Türkiye'de de 1980 sonrasında, toplu iş sözleşmelerindeki ücret artışlarını sınırlayıcı önlemler bir süre uygulanmıştır.

Fransa, İngiltere, Federal Almanya, Avusturya ve ABD de ücret ve fiyat artışlarını sınırlandırma yollarını araştırmışlardır. Bu ülkeler genellikle yönetsel bir mekanizma oluşturmak yerine işveren ve işçi temsilcileri arasında gönüllü işbirliğini sağlamayı yeğlemişlerdir.

Gelirler politikasının ücretler üzerindeki etkisinin öteki gelir türlerine oranla daha olumsuz olduğunu düşündükleri için, sendikacılar bu politikayı genellikle hoş karşılamaz. Fransa, İtalya, Federal Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde sendika çevreleri, ücret artışlarının denetlenmesi yerine işçilerin işletmelerin sermaye ve kârına katılmasının sağlanmasını önermişlerdir.

gelişim romanı, kahramanının çocukluktan yaşlılığına değin geçirdiği gelişimi anlatan ve genellikle otobiyografik nitelikler taşıyan roman türü. Ayrıca bak. oluşum romanı.

gelişme, biyolojide bir canlının boyut, biçim ve işlevlerinin yaşamı boyunca değişmesine yol açarak, taşıdığı kalıtsal bilginin (genotip) erişkindeki yapısal özelliklere ve işlevsel sistemlere (fenotip) dönüşmesini sağlayan süreç.

Gelişmenin en basit biçimi, bir organ sisteminin ya da bir yapının boyutça büyümesidir; ne var ki, basit bir büyüme sürecine bile kimyasal ya da işlevsel değişikliklerin eşlik etmemesi çok enderdir. Canlının boyutları büyüdüğünde (niceliksel gelişme), organ sisteminin nitelikleri ve işlevleri de bu değişiklikten kaçınılmaz biçimde etkilenmektedir (niteliksel gelişme). Genel olarak biyolojik gelişmenin özü, canlının ve bütün organlarının boyutça büyüyüp karmaşılaşmasıdır; bu da sisteme yeni öğelerin katılmasını gerektireceğinden, gelişme artı yönde ilerleyen bir süreç olarak tanımlanır. Oysa bazı durumlarda canlı, yaşamının ilk evrelerinde var olan kimi özelliklerini sonradan gerekmeceği için yitirebilir; örneğin erişkin evrelerini bir yere sürekli tutunarak ya da başka canlıların içinde asalak olarak geçiren bazı omurgasızlarda, hareketli olan larvaların birçok organı başkalaşma sırasında küçülebilir ya da tümüyle yok olabilir; sistemdeki öğelerin eksilmesiyle sonuçlanan bu tür bir gelişme, eksi yönde ilerleyen gerileyici bir gelişmedir.

Gelişme sürecinde, organ sistemlerinin yapısal olarak birbirinden farklılaştığı morfogenez ya da biçimsel gelişme ile hücre ve dokuların kendilerine özgü ayrı ayrı işlevler kazandığı farklılaşma gibi iki temel süreç söz konusudur. Fizyolojik bir işlevin yerine getirilebilmesi için bu işleve uygun özel bir yapı gerektiğinden, bu iki süreç çoğu kez birlikte ilerler ve biyolojik gelişmenin bütünlüğünü sağlar. Bununla birlikte, gerek bitkilerde, gerek hayvanlarda, yapısal ve işlevsel gelişme süreçlerinin hızı bütün organ sistemlerinde aynı değildir; örneğin insanda, üreme sisteminin erişkindeki yapısal ve işlevsel özellikleri kazanmaya başlamasından çok önce, beyin tüm gelişmesini tamamlayarak erişkindeki boyut ve karmaşıklığına ulaşır.

Bitki ve hayvanlardaki gelişme evreleri birbirinden çok farklıdır. Bitkilerde genellikle, değişik özelliklerdeki bireylerin bir kuşaktan öbürüne alması olarak birbirini izlediği çok evreli bir gelişme söz konusudur. Döl değişimi denen bu süreçte iki eşey hücresinin (gamet) birleşmesiyle oluşan canlı, erkek ve dişi gametlerden aldığı iki eş kromozom takımı içerir, yani diploittir; sporofit denen bu canlı cinsel olgunluğa ulaştığında, her hücresinde yalnızca bir kromozom takımı bulunan (haploit) yeni bir döl oluşturur (gametofit). Bu gametofitler de üreme çağına geldiğinde haploit gametler oluşturur ve gametlerin birleşmesiyle çevrim yeniden başlar.

Hayvanların hücrelerinde de buna benzer bir haploit evre vardır; ama kromozomların yarı yarıya azalması, diploit olan ana-babanın yalnızca eşey hücrelerinde görülür.

Erkek ve dişinin eşey hücreleri, bitkilerde olduğu gibi haploit bir döl oluşturmaksızın hemen birleşerek diploit bir embriyon verir. Erkeğin sperma hücresinin dişinin yumurta hücresini döllemesiyle oluşan zigot daha küçük hücreler halinde bölünmeye başlar. Surungenler ve kuşlar gibi karada yumurtlayan hayvanların embriyonları, yumurta sarısıyla beslenerek gelişir. Suda yumurtlayan daha basit yapıları omurgalılarda yumurta sarısı daha küçüktür ve yumurtadan çıktıklarında daha az gelişmiş olan yavrular besinlerini doğrudan çevreden sağlamak zorunda kalır. Memelilerden çoğunun yumurtası daha da küçük olduğundan embriyonu besleyemez, bu nedenle annenin döl-yatağında yuvalanır ve embriyonun beslenmesini, anneden aldığı besin maddelerini yavruya ileten etene (placenta) üstlenir.

Hücre bölünmesini sürdüren embriyon, blastula denen içi oyuk bir kureye dönüşür, bu kurenin çevresindeki hücrelerin farklılaşmasıyla ektoderm, mezoderm ve endoderm denen üç ana katman oluşur. Gastrula evresinde hücrelerin içeriye doğru göç etmesiyle katmanlar asıl konumlarına gelerek üst üste dizilir; böylece, en dıştaki ektodermden deri, sınır sistemi ve duyu organları, ortadaki mezodermden kaslar, kemikler ve bağdoku, en içteki endodermden de sindirim ve boşaltım sistemleri ile akciğerler oluşur.

Gastrulasyonu izleyen evrede, erişkindeki organ sistemleri yavaş yavaş biçimlenmeye başlar. Embriyonun dış yüzeyindeki katman bir kıvrım yaparak kendi üstüne katlanır ve sınır sisteminin öncülü olan bir boruya dönüşür. Omurgalılarda dokuların yüzeyinde cep gibi sarkan bir grup hücre zamanla genişleyip dallanarak akciğerleri, başlangıçtaki dokuların üst üste yığılıp kalınlaşması da kas ve kemik sistemini oluşturur.

Hayvanlarda, yumurtadan çıkan ya da doğan yavrunun gelişmesi henüz tamamlanmamıştır. Omurgasızların ve basit yapıları omurgalılarının çoğu, yumurtadan çıktığında erişkine hiç benzemeyen larva evresindedir; ancak beslenip büyüdüktan sonra, kendi kendine yetebilecek ve yaşamını erişkin olarak sürdürebilecek gelişme düzeyine ulaşır. Bu arada, larva için gerekli olduğu halde erişkine hiçbir yararı olmayan bazı yapılar, örneğin ırbaş (tetarı) denen kurbağa larvalarının kuyruğu körelip yok olurken, larva evresindeyken hiçbir gelişme göstermeyen bazı embriyon dokularından erişkinde yeni yapılar (örn. kelebeğin kanatları) ortaya çıkabilir. Başkalaşma (metamorföz) denen bu süreç, böceklerin ve bazı omurgasızların gelişmesinin ayrırt edici özelliğidir.

Buna karşılık memeli omurgalılarda, dölüt doğduğu anda gelişmesini büyük ölçüde tamamlamıştır ve erişkinin küçük bir kopyası gibidir. Yalnız tam gelişmemiş olan üreme organları ergenlik döneminde olgunlaşmaya başlar. Örneğin insanda, doğum sonrası gelişme süreçlerinin büyük bölümü ergenlik çağına rastlar; cinsiyet organlarının çevresinde, koltuk altlarında ve yüzde kılın çıkması, kadınlarda memelerin büyümesi gibi ikincil eşey özellikleri gelişirken, erkeklerin erbezleri ile kadınların yumurtalıkları olgunlaşmış eşey hücreleri üretmeye başlar.

Bitkilerin ve hayvanların gelişmesi arasındaki temel farklardan biri de, bitkilerde büyüme ve gelişmenin sürdüğüden denilen özelleşmiş hücre gruplarında hiç kesintiye uğramaksızın yaşam boyu sürmesidir (açık gelişme sistemi). Oysa hayvanların çoğunda,

embriyon aşamasındaki gelişmeyi sürdürcek özel bölgeler yoktur; hücre bölünmesi canlının bütün vücudunda, ama sınırlı bir zaman aralığında gerçekleşir ve bazı organlarda hücre yenilenmesi yaşam boyu sürdürüldüğü halde, canlı, genotipinin belirlediği erişkin boyutlarına ulaştığı anda büyümesi durur (kapalı gelişme sistemi).

Kapalı gelişme kuralının dışında kalan bazı hayvanlarda ise, vücudun bir bölümü spermaya ya da yumurta gibi eşey hücreleri olmaksızın da gelişmesini sürdürülebilir. Örneğin hidralarda blastema denen hücre grupları hızla büyüyüp farklılaşarak, erişkinin benzeri olan yeni bir birey oluşturabilir (tomurcuklanma). Böcekler, amfibiymalar ve sürüngenler gibi daha üstün yapıları hayvanlarda da, vücudun bir bölümü koptuğunda, yaranın çevresindeki blastema hücreleri farklılaşmayla kazandıkları özellikleri yitirip hızla çoğalarak kopan bölümü ya da organı tamamlatabilir (yenilenme). Blastema oluşumu ile embriyon oluşumu arasındaki temel fark, embriyonda çeşitli dokular birbirini ardına oluşup farklılaştığı halde blastemada bütün dokuların aynı anda ve birbirinden bağımsız olarak gelişmesidir.

Bütün bitkilerin yaşam çevriminde gametofit ve sporofit gibi iki ayrı evre ve döler birbirini izler. Ama bazı bitkilerde, örneğin algalarda bu iki evrede oluşan döllerin dış görünüşleri birbirinin eşi olduğu halde, örneğin çiçekli bitkilerde döllerden biri (genellikle haploit olan gametofitler) bütün yaşam çevrimini anaç bitkinin üstünde tamamlar. Üstün yapıları bitkilerde, erkek gametofitin içerdiği birkaç hücreden oluşan çiçektozu, rüzgâr, su ya da hayvanlar aracılığıyla dişi çiçeğin içindeki dişi gametofite taşınır. Dişi ve erkek eşey hücrelerinin birleşmesiyle oluşan döllenmiş hücre (zigot), tıpkı hayvanlardaki gibi bölünerek çoğalır ve oluşan yeni hücreler hızla farklılaşmaya başlar. Zigot yalnızca üç kez bölündükten sonra çenekler, sürgünler, kökler ve hipokotil (kök ile çenekler arasında kalan gövde bölümü) oluşmaya başlar ve küçük bir bitkicik (embriyon) oluşuncaya değin gelişme sürer; üstün yapıları bitkilerde tohumun çimlenmesi için elverişli koşullar ortaya çıkıncaya kadar gelişme bu aşamada duraklayabilir.

Bitkicik, çimlenme sırasında önce çevreden aldığı suyu emerek büyür; kök ve sürgünlerin ucundaki sürgendoku hücrelerinde kısa sürede etkin büyüme başlar. Sürgendokudaki her hücre bölünmesi, büyümeyi sürdürmek üzere bölünen bir hücrenin ve bitkinin büyüme bölgesinden uzamasını sağlayan büyüme hücrelerinin oluşmasına yol açar. Gövde boyunca aralıklı olarak dizilmiş küçük sürgendoku hücre demetlerinden çıkan hücreler yaprakları oluşturur; yaprağın biçimi sürgendoku içindeki farklı hücrelerin büyüme hızlarına bağlıdır. Sürgendokudan çıkan dallar da ikincil kökleri ve sürgünün yan dallarını oluşturur.

Bitkide sürgendokudan oluşan büyüme hücrelerinin yaptığı uzun zincirlerden bazılarında, odunöz (lignin) adı verilen ve hücre duvarının geçirgenliğini engelleyerek hücrenin ölmesine yol açan sert bir madde birikir. Başalan hücrelerin duvarları birbirleriyle birleşerek su iletimini sağlayan odundokuyu oluşturur. Kütin ve suberin adı verilen maddeler ise gövdenin dış yüzündeki hücrelerin duvarında birikerek mantardokuyu ve bitkide besin maddelerini taşıyan soymukdokuyu oluşturur. İletimdoku katmanları arasındaki büyütdokuyu, yeni iletimdoku hücrelerinin oluşmasını sağlar. Bit-

kilerdeki bütün büyüme süreci giberellin denen hormonlarca denetlenir.

gelişme eğrisi, biyolojide deneysel bir besi yerindeki hücrelerin (ya da tekhücreli canlıların) sayısının zamana bağlı olarak değişmesini gösteren graf biçimindeki eğri. Örneğin yeni oluşmuş bir bakteri kolonisinin büyüme eğrisinde sırayla dört evre görülür: 1) yavaş gelişme evresi; 2) logaritmik gelişme evresi, 3) durağan evre ve 4) ölüm ya da azalma evresi.

gelişme psikolojisi, insanın biliş, güdülenim, psikofizyolojik ve toplumsal işlevlerinin yaşamı boyunca geçirdiği değişiklikleri konu alan psikoloji dalı. Gelişme psikolojisi uzmanları, 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yansında ağırlıklı olarak çocuk psikolojisiyle ilgilendiler. Ancak 1950'lerden sonra kişilik değişkenleri ile çocuk yetiştirme arasındaki ilişki önem kazandı ve B. F. Skinner davranışçı kuramlarıyla, Jean Piaget ise bilişsel kuramlarıyla doğumdan ergenliğe değin büyüme ve gelişmeyi ele aldılar. Aynı dönemde Alman psikolog Erik Erikson, erişkin psikolojisinde de, çocuk gelişimindeki gibi önem verilmesi gereken anlamlı dönemler olduğunu ileri sürdü. Psikologlar, doğumdan ölüme değin insan davranışlarındaki gelişmenin temelinde yatan süreçleri, ayrıca bireyi dölüt evresinde ve doğum sırasında etkileyebilecek fiziksel ve kimyasal etkenleri incelemeye başladılar. 20. yüzyılın ikinci yansında gelişme psikologları, bütün yaşamı kapsayan psikolojik süreçler, kalıtım ile çevre arasındaki ilişki, gelişmede süreklilik ve kesinti, kişinin gelişimindeki davranışsal ve bilişsel öğeler gibi birçok konuyla ilgilenmeye başladılar.

Gell-Mann, Murray (d. 15 Eylül 1929, New York kenti), temel (atomaltı) parçacıkların sınıflandırılması ve aralarındaki etkileşimler konusundaki çalışmalarıyla

Gell-Mann, 1969
Anadolu Yayıncılık Arşivi

1969'da Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan ABD'li fizikçi.

Henüz 15 yaşındayken Yale Üniversitesi'ne giren Gell-Mann, 1948'de bu üniversitede fizik dalında lisans ve 1951'de Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) yine aynı dalda doktora çalışmasını tamamladı. Temel parçacıklara ilişkin doktora çalışması, özellikle 1963'te Nobel Fizik Ödülü'nü alan fizikçi Eugene P. Wigner'in çalışmalarını etkiledi.

1952'de Chicago Üniversitesi'ndeki Nükleer Araştırmalar Enstitüsü'ne giren Gell-Mann, ertesi yıl, bazı mezonların daha önce açıklanamayan bozunum modellerini açıklığa kavuşturan ve "acıyiplik" adını verdiği kuvantum kavramını ortaya koydu. Gell-Mann'ın tanımladığı acıyiplik, kuvvetli etkileşim (atom çekirdeğindeki parçacıkları bir arada tutan kuvvet) altındaki temel parçacıklar için, korunumlu bir özelliktir.

1962'de Gell-Mann ile İsraili kuramsal fizikçi Yuval Ne'eman, bilinen kuvvetli etkileşimli parçacıkları basit, sıralı olarak düzenlenmiş aileler biçiminde sınıflandıran bir şema hazırladılar. Buda'nın aydınlanmak ve huzura erebilmek için gösterdiği Sekiz Aşamalı Yol'undan esinlenerek sekizli sınıflama(*) adını verdikleri bu şemada, mezonlar ve baryonlar (proton ve nötronların ortak adı), çeşitli özellikleri temel alınarak 1, 8, 10 ya da 27 üyeli gruplarda toplanmaktadır. Aynı gruptaki bütün parçacıklar, aynı temel parçacığın az farklı durumları olarak düşünülebilir. Gell-Mann, bilinen parçacıkların belirli özelliklerinin, daha temel parçacıklar ya da yapıtaşları cinsinden ifade edilebileceğini ileri sürdü. Sonradan maddenin bu temel parçalarına, James Joyce'un *Finnegans Wake* (1939) romanında geçen uydurma bir terim olan "kuvar" adını verdi. Gell-Mann'ın kuvar varsayımının kazandığı ilk başarı, Ω^- parçacığının varlığını öngörmesi ve bu parçacığın sonradan keşfedilmesi (1964). Yıllar boyunca yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular, kuvar kavramının gelişmesini ve yaygın biçimde kabul görmesini sağlamıştır. Ayrıca bak. kuvar.

1955'te Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlayan Gell-Mann, 1967'de Millikan Kuramsal Fizik Kürsüsü'ne atandı. Yayımladığı yapıtlar arasında en önemlileri, Ne'eman ile birlikte yazdığı *The Eightfold Way* (1964; Sekiz Aşamalı Yol) ve K. Wilson'la birlikte yazdığı *Broken Scale Variance and the Light Cone*'dur (1971).

Gellert, Gal efsanelerinde, Prens Llewellyn'in sadık tazısı. Sahibinin kundaktaki oğlunu korumak üzere başucunda bekleyen Gellert, bebeğe saldırmaya kalkan bir kurdun öldürür. Eve döndüğünde çocuğunu yerinde bulamayan ve Gellert'in ağzında kan lekeleri gören Llewellyn, çocuğu parçaladığını sanıp köpeği bıçaklayarak öldürür. Ardından çocuğu kurdun leşinin yanında, ters dönmüş beşğin altında bulur. Büyük pişmanlık duyan prens, Gellert'i Snowden Dağına törenle gömdürür ve buraya Gellert'in Mezarı anlamına gelen Beddgelert adını verir.

Tarihteki gerçek Prens Llewellyn'le ilişkilendirilen bu öykü, Sanskrit dilindeki *Panchatantra*'da (hayvan meselleri) yer alan eski bir Hint masalının Galler'deki uyarlamasıdır. Birçok Avrupa ülkesinde efsanenin çeşitli biçimlerine rastlanır. İran, İbrani ve Budacı geleneklerinde de bu efsane yer alır.

Gellert, Christian Fürchtegott (d. 4 Temmuz 1715, Hainchen - ö. 13 Aralık 1769, Leipzig, Saksonya), Almanya'da Aydınlanma döneminin önde gelen temsilcisi, şair ve romancı. Yapıtları bir dönem, Kitabı Mukaddes'ten sonra en çok okunan kitaplar arasında yer almıştır.

Babası papaz olan Gellert, yoksul ve son derece dindar bir ailede yetişti. Bir süre özel ders verdikten sonra öğrenim görmek için Leipzig'e gitti. Burada, 1745'te doçent, 1751'de de profesör oldu. Yapıtlarıyla olduğu kadar kişiliğiyle de çok sevilen Gellert'in şiir, retorik ve etik üzerine verdiği dersler olağanüstü ilgi gördü.

Gellert, en çok *Fabelln und Erzählungen* (1746-48; Fabllar ve Öyküler) adlı kitabıyla tanınır; yapıt, çocuksu bir gerçekçilikle yazılmış fabllar ve yalın, dolaysız bir anlatımla ahlak dersi veren öykülerden oluşmaktadır. Bu masallar halk arasında birçok okur bulduğu gibi, başka fabl yazarlarını da etkiledi. Gellert'in aynı ölçüde ünlü bir başka yapıtı ise dinsel duygularla Aydınlan-

ma usçuluğunu kaynaştıran dinsel şiir ve ilahiler derlemesi *Geistliche Oden und Lieder*'di (1757; Tinsel Odlar ve Şarkılar). Kitaptaki şarkı ve odlar içinde en ünlüleri olan ve daha sonra Beethoven tarafından bestelenen "Die Himmel rühmen des Ewigen Ehren" ile "Die Ehre Gottes aus der Natur" ilahî kitaplarında bugün de yer almaktadır.

Gellert ayrıca, *Das Leben der schwedischen Gräfin von G* (1748; İsveçli G Kontesi'nin Yaşamı) adlı duygusal bir roman yazmıştır. 17. yüzyıl sonlarındaki egzotik serüven romanı ile modern edebiyattaki karakter romanının birleşimi olan yapıt, Alman edebiyatındaki ahlakçı "aile romanı"nın öncüsüdür.

Gellius, Aulus (ü. İS 2. yy), Romalı yazar. Günümüze ulaşamayan birçok yapıtan parçalar içeren *Noctes Atticae* (Attika Geceleeri) adlı derlemesiyle tanınır. Atina'da kış gecelerini şenlendirmek amacıyla yazılan kitap, bilgi ve eğitimin o dönemdeki durumunu yansıtmaya açısından ilginç bir kaynaktır. Hem edebiyat ve retorik öğrenimi gördüğü Roma'da, hem de felsefe öğrenimi gördüğü Atina'da hocaları ve dostları arasında birçok seçkin kişi bulunan Gellius, yapıtında onlara ilişkin anekdotlara da yer vermiştir.

Gellner, Ernest (André) (d. 9 Aralık 1925, Paris, Fransa), Çek asıllı İngiliz düşünür ve felsefeci.

Bohemyalı bir Yahudi ailesinden gelen Gellner, Almanların Çekoslovakya'yı işgali üzerine ailesiyle birlikte İngiltere'ye göç etti. II. Dünya Savaşı'nda Çekoslovak Zırhlı Birlikleri'nde görev aldı. Savaşın sona Prag'a dönerek öğrenimini sürdürdü; sonradan 77 Bildirisi hareketinin kurucuları arasında yer alan Jan Patočka'nın öğrencisi oldu. Çekoslovakya'daki rejim değişikliği üzerine İngiltere'ye dönerek Oxford Üniversitesi'ne bağlı Balliol College'a girdi. Burada felsefe okuduktan sonra, 1949'da London School of Economics'e geçti. Burada Bronislaw Malinowski'nin ilk öğrencileri arasında yer aldı; Karl R. Popper'in yakın çalışma arkadaşı oldu. Aynı okulda 1962'de profesörlüğe getirildi. Daha sonra Cambridge Üniversitesi Sosyal Antropoloji Bölümü'nde profesör olarak görev aldı.

Gellner *Words and Things* (1959; Sözcükler ve Şeyler) adlı yapıtında linguistik felsefeye karşı çıkarak adını duyurdu. Ludwig Wittgenstein'in görüşlerine ve onun izleyicileri Gilbert Ryle, John L. Austin ve John Wisdom'a yönelttiği eleştirilerle, bu felsefe anlayışının kendi içinde çelişik olduğunu göstermeye çalıştı. Daha sonra etnolojiyle ilgilenmeye başladı ve 1954-61 arasında Kuzey Afrika'daki Berberi kabileleri arasında bir antropoloji araştırması yaptı. Bu toplulukların etnolojik özelliklerinin yanı sıra, genel olarak İslam toplumu üzerine önemli gözlemlerde bulundu. *Saints of the Atlas* (1964; Atlas'ın Ermişleri) adlı yapıtında İbn Haldun'dan yola çıkan bir İslam sosyolojisi kuramı geliştirmeyi dendi. *Nations and Nationalism*'de (1983; Uluslar ve Ulusçuluk, 1992) geleneksel kabulün tersine, ulus olgusunun uluslaşma sürecinin nedeni değil sonucu olduğunu savundu.

Çağdaş felsefe tartışmalarına sık sık katılan Gellner, karışık yanlardan her ikisinin de yanlışlığını (bazen de alaylı bir dille) öne sürmesiyle tanınmıştır. Felsefede özgürlükçü bir toplum ülküsünün değerlerini korumaya çalışan Gellner, toplum felsefesi alanında Marksist gelenekten farklı yollar arayan belli başlı düşünürler arasında sayılır.

Gellner'in öbür yapıtları arasında *Thought and Change* (1964; Düşünce ve Değişim),

Cause and Meaning in the Social Sciences (1972; Toplum Bilimlerinde Neden ve Anlam), *Contemporary Thought and Politics* (1974; Çağdaş Düşünce ve Siyaset), *Legitimation of Belief* (1975; İnancın Meşrulaştırılması), *Muslim Society* (1981; İslam Toplumu), *Relativism and the Social Sciences* (1985; Görelilik ve Toplum Bilimleri) ve *Postmodernism, Reason and Religion* (1992; Postmodernizm, Us ve Din) sayılabilir.

Gelon (d. İÖ y. 540 - ö. 478), Sicilya'daki Gela (İÖ 491-485) ve Syrakusa (İÖ 485-478) kentlerinin tiranı.

Gela tiranı Hippokrates'in İÖ 491'de ölümü üzerine süvari komutanı Gelon onun yerini aldı. Hükümdarlığının ilk yıllarında Kartaca'yla sonuçsuz kalan bir çatışmaya girdi. İÖ 485'te, Syrakusa halkınca kentten kovulan *gamoroi*'nin (tutucu toprak sahipleri) başvurusunu fırsat bilerek kendisini Syrakusa'nın hükümdarı ilan etti, Gela'yı kardeşi I. Hieron'un yönetimine bıraktı. Gelon'un hükümdarlığında Syrakusa'nın nüfusu ve gücü hızla arttı. Çok sayıda paralı asker toplandı, güçlü bir deniz filosu oluşturuldu. Gelon, yakındaki Sicilya kentleri Euboea (Egriboz) ile Megara Hyblaia'yı ele geçirdi (İÖ y. 483). Bu kentlerin halkını köle olarak sattı, soylularını ise Syrakusa'ya getirdi. Sicilya'nın doğusundaki Yunan ve Sikul (Siculi) topluluklarını denetimi altına aldı, ayrıca evlilik yoluyla Akragas (Roma döneminde Agrigentum, bugün Agrigento[*]) tiranı Theron'la akrabalık kurdu. Theron, İÖ 480'de Kartacalılar Sicilya'yı istila edince Gelon'un yardımını istedi. Theron'un Himera Çarpışması'ndaki (İÖ 480) kesin zaferinde Gelon önemli rol oynadı.

Gelsenkirchen, Almanya'nın batısında, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. Essen'in hemen kuzeyinde yer alır. 1850'de nüfusu bini bulmayan bir köy olan Gelsenkirchen, ilk kömür ocağının açılmasının (1853) ardından, Ren-Herne Kanalı üzerindeki elverişli konumunun da etkisiyle Ruhr'un bir iç limanı ve sanayi merkezi olarak hızla gelişti. 1875'te tüzel kimlik kazandı; 1928'de de yakındaki Buer ve Horst kasabalarını içine aldı. Kentin ortasından geçen Emscher Irmağının kuzeyindeki Buer, 400 hektarlık bir yeşil kuşakla çevrilidir. Hendeklerle çevrili Berge, barok üslupta onarılmış olan Horst ve Haus Lüttinghof şatoları, II. Dünya Savaşı sırasında yoğun bombardımanların yol açtığı büyük yıkıma karşın ayakta kalmıştır.

Almanya'nın en büyük kömür ve kok üretim bölgelerinden birinde yer alan Gelsenkirchen'de demir, çelik, kimyasal maddeler, cam ve dokuma üreten ağır sanayi tesisleri vardır. Nüfus (1989 tah.) 287.255.

Geltzer, Yekaterina Vasilyevna (d. 14 Kasım 1876, Moskova - ö. 12 Aralık 1962, Moskova), Moskova'daki, Bolşoy Tiyatrosu'nun başbalerini. 1917 Sovyet Devrimi'ni izleyen karışıklık döneminde Rus Çarlık Balesi'nin klasik teknik ve repertuarının korunması ve sürdürülmesi için çaba göstermiştir.

Seçkin bir mim dansçısı ve Bolşoy Tiyatrosu'nun yönetmeni olan Vasili Geltzer'in kızıydı. Fizikinin dansa uygun olmadığını düşünen babasını razı etmeyi başararak sekiz yaşında Bolşoy'un bale okuluna girdi. Orada öğretmeni Joseph Mendes'in yanından güçlü bir *pointe* (parmak uçlarında duruş) ve *pirouette* (tek ayak üzerinde dönme) tekniği geliştirdi; 1894'te mezun oldu. Bolşoy topluluğunda iki yıl çalıştıktan sonra, Christian Johansson'un yanından

tekniklerini iletirmek üzere Petersburg'a gitti. Kendisine "adagio kraliçesi" unvanını kazandıran olağanüstü inceliği Johansson'la yaptığı çalışmalarla ulaştı.

Geltzer, 1912
Dance Collection, New York Public Library

1901'de başbalerin oldu. Bolşoy'da *Kuşu Gölü*, *Uyuyan Güzeli* ve *Coppélia* gibi klasik balelerin çoğunda dans etmesine karşın, daha çok dramatik rollerde ve *demi-caractère* tarzında büyük başarı gösterdi. Paris'te Diaghilev topluluğu ile (1910) ve Londra'da (1911) daha sonra evleneceği Rus dansçı ve öğretmen Vasili Tihomirov ile birlikte dans etti.

1917 Devrimi'nden sonra Geltzer, Moskova topluluğunda kaldı. 1927'de Reinhold Glière'in *Krasni mak* (Gelincik) balesindeki Tao-Hoa rolüyle çok büyük bir başarı kazandı. Bolşoy'daki sanat yaşamı 40 yıldan fazla süren Geltzer, Rusya'da Halk Sanatçısı unvanını ilk alanlardan (1925) biri oldu.

Gelukpa bak. Dge-lugs-pa

Gelyano Gölü, GELYANA GÖLÜ olarak da bilinir, Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneyindeki Hakkâri dağlık yöresinde küçük buz yalağı (sirk) gölü. Ayrıca bak. Hakkâri.

Gemara, Yahudilikte, din bilginlerinin ve hahamların, sözlü şeriat derlemesi Mişna'yı konu alan yorum ve açıklamaları. Ayrıca bak. Talmud.

gematria, ortaçağ Kabalacılarının kutsal metinlere mistik anlamlar katmak ya da metinlere yeni yorumlar getirmek amacıyla İbrani alfabesinin harflerinin yerine sayılar koyarak yapıtları bir yorumlama biçimi.

Bazı din adamlarının bu yöntemi bir sayı oyunu olarak görüp ciddiye almamalarına karşılık, özellikle başka bir biçimde çözümlenemeyen zor ya da anlamı belirsiz metinlerin incelenmesinde bu yöntemden yararlanılabileceğini savunanlar da olmuştur. *Gematria*'ya örnek olarak Tekvin'de (28:12) Yakub'un rüyasında bir merdiven (İbranice *sulam*) gördüğünü ve bu merdivenin yerden göğe uzandığını anlatan bölümden çıkarılan yorum gösterilebilir. Yorumcular, *sulam* sözcüğünün sayı değeri olan 130'un (60 +

30 + 40) *Sinai* (Sina) sözcüğünün sayı değerine (60 + 10 + 50 + 10) eşit olmasından yola çıkarak bu rüyayı, Musa'ya Sina Dağında verilen Tevrat'ın insanı Cennet'e ulaştıracak yol olduğu biçiminde yorumlamışlardır.

İbrani alfabesindeki 22 harften ilk 10'u 1 ile 10 arasındaki sayı değerlerini, ondan sonraki 8'i onar onar olmak üzere 20 ile 90 arasındaki sayı değerlerini, son 4'ü ise sırasıyla 100, 200, 300, 400 sayı değerlerini alır. *Gematria*'da sayıların karelerinin kullanılması ya da bir harfin sayı değerinin o harfin asıl sayı değeri ile ondan önce gelen sayıların toplamı biçiminde alınması gibi daha karmaşık hesap yöntemleri de kullanılmıştır.

Gemeinschaft ve Gesellschaft, Alman sosyolog Ferdinand Tönnies'in toplumsal birimlerle ilgili olarak sistemli biçimde oluşturduğu ve özellikle *Gemeinschaft und Gesellschaft* (1887; *Cemaat ve Cemiyet Nazariyesi*, 1944) adlı yapıtında açıklamasını yaptığı ideal tipler.

Tönnies'in, toplumsal birimlerin özü konusundaki anlayışı, *Wesenwille* (doğal irade) ve *Kürwille* (yapma [ussal] irade) ayrımına dayanır. *Gemeinschaft*'ta (cemaat, topluluk) dürtüleri, bilinçdışı güdüler, duygusal doyum isteklerini ve duyguların kendiliğinden dışavurumunu kapsamına alan doğal irade etkilidir. Aile, akrabalık sistemleri, klanlar ve yeni oluşan dinsel cemaatler *Gemeinschaft* örnekleridir; bunlarda üyelerin statü rolleri duygusal ağırlıklıdır ve bilimsel, ticari ya da siyasal amaçlara hizmet etmez. Bu roller oluşturulmuş değil, kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Cemaat tipi örgütlenmenin, örneğin ilkel toplumların belirgin özelliği birlik ve dayanışmadır; sosyal düzen, çoğu dinsel ifadelerle dışa vurulan ortak duygularla örülmüştür.

Gesellschaft (cemiyet, toplum) ise, yapma (ussal) iradenin ürünü olup, kendisi için değil, belirli bir amaç için vardır. *Gesellschaft*'ın özelliği, araçlar ve amaçların birbirlerinden ayrılmışlığıdır; yapısı amaçlarına uygun düşmezse eleştiriyeye ve değişime uğrar. Modern yönetimlerin bürokrasisi, ordular, sanayi örgütleri *Gesellschaft* tipi ilişkilere örnek oluşturur; bunlar duygusal ve ahlaki açıdan yansızdır ve önceden belirli statüler üzerine değil, verimliliği sağlamak için akılcı biçimde tanımlanmış roller üzerine kurulmuştur.

Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan yabancılaştırma ve kırsal kesimin harcını oluşturan değerlerin yıkılması, I. Dünya Savaşı'ndan sonra düş kırıklığına uğramış pek çok aydının *Gemeinschaft*'i romantik bir yaklaşımla yüceltmesine yol açtı. Tönnies'in ikili ayrımının bu biçimde yorumlanması da *Gemeinschaft* ve *Gesellschaft*'in sınıflayıcı kategoriler değil, ideal tipler olduklarının anlaşılmasını engelledi. Oysa Tönnies'e göre bütün toplumsal birimler, iki saf biçim arasında bir noktada yer alan ve her iki tipin öğelerini içeren bileşimlerdir. Dahası Tönnies *Gemeinschaft*'in akılcı etik ve siyasal ilkelere dayanan, daha gelişkin bir tipini öngörüyordu.

Gemerek, İç Anadolu Bölgesi'nde, Sivas iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.153 km² olan Gemerek ilçesi kuzeydoğu ve doğuda Şarkışla ilçesi, güneydoğu, güney ve batıda Kayseri, kuzeybatı ve kuzeyde de Yozgat illeriyle çevrilidir. Sivas ilinin batı kesiminde, Kızılırmak Havzasında yer alır. İlçe toprakları aşınma uğramış dağlar ve yüksek düzlüklerden

oluşur. Kuzeyindeki başlıca engebe, Akdağ kütesinin güney yamaçlarıdır. Kızılırmak vadisinin kuzeybatısındaki bu dağ, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanır. Akdağlar üzerinde yer alan Karababa Dağının yüksekliği 2.235 m'dir. İlçenin orta ve kuzeydoğu kesimlerinde İncebel Dağları yer alır. Bu dağlar Kızılırmak vadisiyle Gemerek-Şarkışla çöküntüsünü birbirinden ayırır. İlçe topraklarına güneydoğudan Uzunyayla sokulur. İlçenin en önemli akarsuyu Kızılırmak'tır. Sivas topraklarından kaynaklanan Kızılırmak, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda ilçe alanından geçer. İlçe sınırları içinde bazı küçük dereler de Kızılırmak'a katılır. Gemerek-Şarkışla çöküntü alanının genişleyen tabanında yer alan ova verimli bir tarım alanıdır.

İlçede başlıca ekonomik etkinlik tarımdır. Bitkisel üretim tarla tarımına dayanır. İlçenin Kayseri'ye yakınlığı nedeniyle şeker pancarı üretimi önem taşır. Başlıca ürünler şeker pancarı, buğday, arpa ve çavdardır. Akarsu boylarında sebze ve meyve üretimi yapılır. Hayvancılık da ilçe halkının önemli geçim kaynaklarındandır. En çok sığır yetiştirilir. Son yıllarda besicilik gelişmeye başlamış, sığır soylarının ıslahına yönelik yapay tohumlama çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca at da yetiştirilir. İlçe topraklarında linyit ve mermer yatakları vardır. Eskiden çevresindeki linyit yataklarının işletilmesi, Yeniçubuk kasabasının gelişmesini sağlamıştır.

İlçe halkının önemli ekonomik etkinliklerinden biri olan geleneksel kilim ve heybe dokumacılığı köylerdeki ev tezgahlarında yapılır.

Gemerek'in tarihine ilişkin fazla bilgi yoktur. 11. yüzyılda Türkmen aşiretlerinin yöreye yerleştiği bilinmektedir. Gemerek 1408'de Timur'un Anadolu'dan çekilmesi-nin ardından Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Şarkışla kazasının bir nahiyesi olan Gemerek 1953'te ilçe merkezi durumuna getirildi.

İlçe merkezi Gemerek kasabası kırsal niteliği ağır basan küçük bir yerleşimdir. Kayseri-Sivas karayolu kasabanın batısından, Kayseri-Sivas demiryolu ise yaklaşık 2 km kuzeyinden geçer. Önemli bir ulaşım eksenini üzerinde yer almasına karşın kasabanın gelişmemesinin temel nedeni, daha eski ve gelişmiş bir merkez olan Şarkışla'ya yakınlığıdır. Kasabada bir tuğla fabrikası, Çepni köyünde de 1975'te kurulmuş bir yem fabrikası vardır. Kasaba, il merkezi Sivas'a karayoluyla 124 km uzaklıktadır.

Gemerek Belediyesi 1881'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 48.453; kasaba, 8.646.

gemi, açık sularda seyredilebilecek biçimde yapılmış büyük teknelerin ortak adı. Önceleri yalnızca iki ya da daha çok direkli yelkenli tekneler için kullanılan gemi sözcüğü, günümüzde deplasmanı (taşındığı su miktarı) 500 tonun üstünde olan tekneleri tanımlamaktadır.

Tarihte. İnsanlar önce, tomrukları birleştirerek yaptıkları sallarla su üzerinde yol almayı öğrendiler. Daha sonra ağaç gövdelerini oyarak ilk kayıkları yapmaya ve kısa kürekler kullanmaya başladılar. Çok sonraları rüzgârın yardımıyla seyreden yelkenli tekneler ortaya çıktı. Girit'te yapılan kazılar, İÖ 5000'lerde Akdeniz'in doğu kesimlerinde denize açılacak gelişkinlikte teknelerin yapıldığını göstermiştir. İÖ 2800'lerde, teknenin çaprazlamasına ve uzunlamasına dayanıklılığını artırmaya yönelik yeni birleştirme teknikleri geliştirildi. Karavela(*) tipinde yapılmış Roma gemilerinin uzunluğu 30 m'yi aşırıyordu. Bu araçlarda hareket kürek ve dört yakalı ilkel bir

yelkenle sağlanıyordu. Daha sonra Roma gemilerinde, eğik olarak yerleştirilmiş se-re-nlere takılan üç yakalı Latin yelkeni ortaya çıktı. Bu yelken ilk kez Kızıldeniz'de ve Hint Okyanusunda seyreden Arap yelkenlilerinde kullanılmıştı. Kuzey denizlerinde görülen bir başka gelişme ise bindirme kaplamalı Viking gemileriydi. Bu gemiler kürekle hareket ettirilmekle birlikte basit bir yelken de taşıyordu. Açık ve güvertesiz olan Viking gemilerinde ağaç çatki, çapraz kirişlerle sağlamlaştırılmıştı. Çünke(*), Çin ve Japon sularında seyreden altı düz, hasırdan örülmüş kare yelkenli bir tekne türüydü.

Ortaçağda gelişmeler yelken(*) tasarımı-daki önemli ilerlemelerle sürdü (*bak.* yelkenli gemi). Akdeniz dışındaki bütün Avrupa ülkelerinde küreklerin yerini tümüyle yelken aldı. Gemiler büyüdü, baş ve kıç "kale"lere (kasara) güverteler eklendi. Portekiz'de Henrique o Navegador yeni tip gemilerin yapılmasını teşvik etti. İtalya, Fransa, İsveç ve İngiltere'de çeşitli gemi türleri geliştirildi, ama 19. yüzyılın başlarına değin Portekiz tasarımı fazlaca bir değişiklik olmadı. 1812'de Kuzey Amerika'da gemi tasarımlarında çok önemli ve köklü değişikliklere tanık olundu. Teknelerin gövde bölümleri inceltildi, suyla sürtünme bölümleri en aza indirildi. İlk olarak 1851'de suya indirilen "Flying Cloud" *clipper*'i(*), son derece zarif görünümlü, çok hızlı ve tam armalı bir yelkenli tekneydi. Ardından yelkenlerin yerini buhar makineleri (*bak.* buharlı gemi), ağacın yerini de demir aldı. Bir süre sonra ise demirin yerine ondan daha dayanıklı ve hafif olan çelik kullanılmaya başlandı. Yelkenden buhar makinesine geçiş 10 yıl kadar sürdü, bu dönemde önce teknelere çarklar takıldı, ardından da uskur (pervane) kullanımı başladı. 20. yüzyılda ise buhar makinesi yerini buhar türbinine bıraktı (*bak.* türbin).

20. yüzyılın ilk on yılında ağır yakıtlar kullanan motorlar kullanıma sokuldu. Bu motorlar önceleri çok başarılı oldu ama 1912'den başlayarak deniz dizel motorlarının kullanımı yaygınlaştı. Bu tarihten sonra buhar türbini ile ağır yakıt motorları arasında şiddetli bir rekabet başladı. Daha sonra bu rekabete gaz türbini ve nükleer enerji sistemleri de katıldı (*bak.* denizcilik).

Gemi tasarımının ilkeleri. Ticari gemiler dev tankerlerden trol gemilerine, askeri gemiler ise uçak gemilerinden devriye gemilerine kadar değişen çok çeşitli boyutlarda yapılır. Gemi tasarımını boyutundan bağımsız olarak geminin güvenliği, dengesi, dayanıklılığı ve hızı dikkate alınarak gerçekleştirilir.

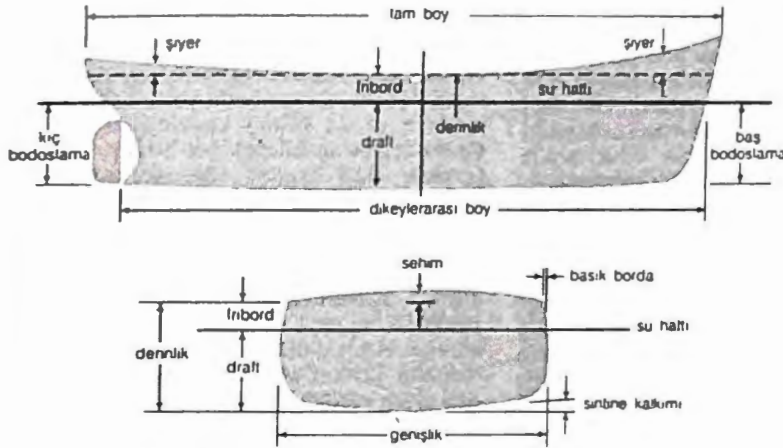
Gemi üzerindeki ölçümler boy, genişlik ve derinlik temelinde verilir. Dikeyler arası boy, teknenin baş bodoslamasından dümen bodoslamasına kadar uzanan maksimum su hattı uzunluğudur. Geminin tam genişliği, enlemesine maksimum uzunluktur. Derinlik ise, boyun tam ortasında, omurganın üst kesiminden en yüksekteki sürekli güvertenin tam genişliğinin üstüne kadar olan uzunluktur. Teknenin herhangi bir yerinde, omurga hizasından su hattına kadar olan düşey uzunluğa draft denir (*bak.* çizim). Teknelerin biçim özelliklerini tanımlamakta çeşitli katsayılardan yararlanır. Bunlardan en yaygın olanı, geminin gerçek deplasmanının (geminin karinasıyla yer değiştiren su miktarı), teknenin boyunda, genişliğinde ve derinliğindeki bir dikdörtgen prizmanın deplasmanına oranı olan tekne narinlik katsayısıdır (blok emsalı). Orta kesit narinlik katsayısı ise, gemi ortasından bölündüğünde elde edilen

orta kesit alanının bunun çevresinde çizilen dikdörtgenin alanına oranıdır. Prizmatik katsayı teknenin gerçek deplasmanının, boyu teknenin boyunda ve enkesiti, teknenin su hattı altında kalan bölümünün orta kesit alanına eşit bir prizmanın deplasmanına oranıdır. Geminin su hattı, teknenin suya değdiği çizgidir. Su hattı narinlik katsayısı da, teknenin gerçek su hattı alanının, bu alanın içine tam olarak teğet olan dikdörtgenin alanına oranıdır.

Bir akışkan üzerinde serbestçe yüzen bir cismin ağırlığı, kaldırma (sephiye) kuvvetine eşittir ve bu da taşıdığı suyun ağırlığı

Bir gemi harekete geçtiğinde, tekne yüzeyi ile su kütlesi arasında bir sürtünme oluşur; geminin hareketi ayrıca tekne yüzeyi ve sürtündüğü sıvı arasında bir basınca neden olur. Dalgalar bu iki kuvvetten doğar. Bu kuvvetlerin tasarımılanan gemi üzerindeki etkileri, gemi maketleriyle havuzlarda gerçekleştirilen deneylerle ölçülür.

Yapım teknikleri. Ağaç teknelerin yapımında yararlanılan çeşitli birleştirme teknikleri ve özellikle perçinleme işlemi, önceki metal gövdeli teknelerin gövde levhalarının birleştirilmesinde de kullanıldı. Ama 1930'da perçinlemenin yerini kaynak tekni-

Gemi yapımında kullanılan terimler

kadardır. Bir geminin sualtı bölümünün geometrik merkezine ya da bu bölüm ile yer değiştiren su kütlesinin ağırlık merkezine kaldırma merkezi denir. Geminin dengede olması için ağırlık merkezinin, kaldırma merkezi ile aynı düşey çizgi üzerinde bulunması gerekir. Ayrıca geminin ağırlık merkezi, gemi enine yatığında ağırlık ve kaldırma kuvvetlerinin tekneyi denge durumuna getirecek biçimde etkimelerini sağlayacak bir konumda olmalıdır. Öte yandan, teknenin kaldırma merkezinden geçen düşey çizgi ile teknenin suya daldırılması durumunda oluşan yeni kaldırma merkezinden geçen ikinci bir düşey çizginin kesişim noktasına denk merkezi(*) denir. Gemi yan yatığında denk merkezi ağırlık merkezinin üzerindeyse, kaldırma kuvveti geminin eski denge konumuna gelmesini sağlar. Denk merkezi ile ağırlık merkezi arasındaki uzaklık ne kadar büyükse, geminin dengesi o kadar iyi olur.

Gemi tasarımlarında dikkate alınan en önemli unsurlardan biri de, teknenin suda her üç koordinat doğrultusunda yapabileceği hareketlere karşı dayanıklı olması ve seyir gücünü korumasıdır. Bu nedenle, dalgaların ya da rüzgârın yol açacağı sapsmalar en aza indirilmeye çalışılır. Bu amaçla yalpa omurgalarından, denge tanklarından, cayraskopla yönetilen salma omurgalardan yararlanılır.

Gemilerde istenmeyen bir başka hareket türü de titreşimdir. Titreşime yol açan başlıca etmenler, ana makinedeki, yardımcı makinelerdeki ve pervanelerdeki dengelenmemiş kuvvetler ve kuvvet çiftleri (ya da momentler), geminin dümen suyunda pervanenin yol açtığı kuvvetler ve momentler ile deniz dalgalarının çarpma etkisidir. Titreşim, geminin çeşitli bölümlerinde ya da parçalarında oluşabileceği gibi, teknenin tüm gövdesinde de ortaya çıkabilir. Bu sorun genellikle küçük bir harcamayla, çoğu kez kısmi eklemelerle titreşen bölümlerin sabitlenmesi ya da desteklendiğiyle çözülebilir. Teknenin gövdesinde oluşabilecek titreşimlerin ise tasarım aşamasında önlenmesi gerekir.

gi aldı. Bu yöntemle gövde elemanlarının büyük bölümü önceden hazırlanabildiğinden, tasarım tekniklerinde büyük değişiklikler yapma zorunluluğu doğdu.

Perçinleme işlemiyle yürütülen yapım işlemleri, kızak üzerinde gerçekleştirilirdi. Omurga ve döşekler yere yerleştirilir, posta ya da boy takviyeleri dikilir, kemerler postalarla birleştirilir ve bu iskelet, postalı yapıdaki uzun ağaç parçalarıyla tutturuldu. Kaplama sonradan eklenir, yapının bütün parçaları birlikte perçinlenir, böylece tüm işlemler, omurgadan yukarıya doğru gerçekleştirilirdi.

Günümüzde, kaynaklama tekniğiyle yürütülen yapım işlemleri, geminin belirli bölümlerinin, örneğin başının ya da kıçının, ayrı bir bütün halinde tamamlanması yöntemine dayanır. Bu bölümlerin her biri montaja hazır parçaların ya da bölüm elemanlarının birleştirilmesi yoluyla hazırlanır, daha sonra tamamlanan bölümler kızığa taşınarak birbirine kaynaklanır. Bu tekniğin en önemli üstünlüğü, yapım çalışmalarının kapalı yerlerde sürdürülebilmesi ve teknenin çeşitli bölümlerinin kaynaklama işlemlerinin sırasına uygun biçimde yapılarak üretim süresinin kısaltılmasıdır. Kaynak yöntemiyle üretilen tekne gövdeleri, perçinleme yoluyla yapılanlara oranla daha hafiftir, çünkü levhaların üst üste bindirilmesine gerek kalmaz; ayrıca bu tür gövdelerin yüzeyi daha düzgündür, bakım giderleri daha azdır, suya ve yağa karşı daha geçirimsizdir.

Yapım sırasında gemi, omurganın altındaki en az bir blok hatıyla, ayrıca yan dayanaklarla desteklenir. Teknenin bitimine yakın geminin altına beton ve ağaç bloklardan sabit yollar döşenir, buna kayma yolu eklenerek kızak yapılır. Gemilerin büyük bölümü, kıç bölümlerinden suya indirilir. Teknenin ağırlığı derece derece sabit yollara aktarılır.

Gemi suya indirildikten sonra, eksik donanımları tamamlanmak üzere havuza alınır. Ana ve yardımcı makine donanımları, boru sistemleri, güverte donanımı, cankurtaran sandalları ve armaları bordaya yerleştirilir,

ayrıca yalıtım malzemeleri ile güverte kaplamaları döşenir. Tankerlerde ya da kargo gemilerinde kısa süren bu işlemler yolcu gemilerinde oldukça uzun zaman alabilir.

Gemi, tamamlanmaya yakın bir dizi denemeden geçirilir. Gemi mühendisleri teknenin bitmiş halinin ağırlığını dikkatli bir biçimde hesap ederler. Ayrıca geminin dengesi ve yükleme sığası, basit bir bayılma deneyinden elde edilen boş ağırlık ve ağırlık merkezi verilerine dayalı olarak denetlerler. Makineler de önce rihumda denir, daha sonra resmi seyir denemeleri yapılır.

II. Dünya Savaşı sonrasında ticaret gemilerinde elde edilen kazan basıncı santimetre-kare başına 280-240 newton ve buhar sıcaklığı 400°C-440°C arasındaydı. 1970'lerde bu rakamlar 400-600 N/cm² ve 540°C'ye ulaştı. Modern buhar üreteçlerinde, bir saatte 82.000 kg su buharlaştırılabilmektedir. Öte yandan günümüzün güçlü buhar türbinleri ile teknenin pervane düzeneği arasında kullanılan redüktör dişlileri sayesinde itme gücünün etkin biçimde pervaneye aktarılması olanaklı duruma geldi ve gemilerin hızı arttı. Gaz türbinleri ise, 1940'ların başına değin kullanılmakla birlikte fazlaca yaygınlık kazanmadı ve yerini içten yanmalı motorlara bıraktı. Nükleer güçle çalışan gemilerde ise, buhar makinelerinin yanma odası yerine, zenginleştirilmiş uranyumla çekirdek bölünmesinin gerçekleştirildiği bir reaktör bulunur. Böylece elde edilen ısıyla üretilen buhar normal yollar-dan buhar türbinlerine gönderilir.

Gemilerin sınıflandırılması. Deniz ulaştırmasıyla ilgilenen ülkelerin çoğunda, ticaret gemilerini sınıflandıran ve bunların güvenlik, yük çizgisi gibi çeşitli konularda ulusal ve uluslararası şartnamelere uygunluğunu denetleyen resmi denetim (sörvey) organları kurulmuştur. Ayrıca gemilerin sınıflandırılması ve sigorta işlemleriyle dünya çapında ilgilenen çeşitli kuruluşların denetim kurulları da bulunmaktadır.

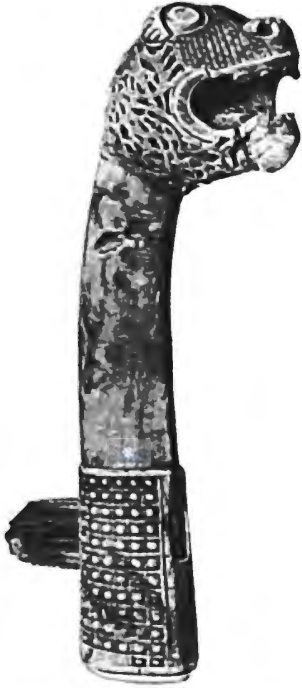
Bunlar içinde en önde gelen sınıflandırma kuruluşu, 1760'ta İngiltere'de kurulan ve günümüzde hemen her denizci ülkede etkinlik gösteren Lloyd's Register of Shipping'dir. Bu kuruluşun başlıca amacı, gemilerin henüz tasarım aşamasından başlayarak belirli standartlara uygunluğunu denetlemektir. Ayrıca denetçiler yapım sırasında, gemi suya indirildikten sonra belli aralıklarla ve herhangi bir kaza sırasında teknenin gövdesini, makine sistemlerini, buhar kazanlarını, soğutma sistemlerini, donanımlarını, can kurtarma araçlarını sürekli gözetimde tutarlar. Kuruluş ayrıca her yıl gemilerin yapımına ve bakımına ilişkin teknik kuralları içeren yayımlar yapar. Öteki önde gelen uluslararası sınıflandırma kuruluşları 1867'de ABD'de kurulan American Bureau of Shipping, 1828'de Belçika'da kurulan ve daha sonra Paris'e taşınan Bureau Veritas, 1894'te Norveç'te kurulan Norske Veritas, 1867'de Almanya'da kurulan Germanischer Lloyd ve 1861'de İtalya'da kurulan Registro Italiano Navale'dir.

gemi aslanı, eskiden gemilerde genellikle pruvaya konan süs niteliğinde figür. Dinsel bir simge olabileceği gibi, ulusun kimliğini belirten bir amblem ya da geminin adıyla ilgili bir figür de olabilir.

Tekneleri süsleme geleneğinin, pruvanın her iki yanına birer göz resminin yapıldığı Eski Mısır ya da Hindistan'da başladığı varsayılabilir. Gözlerin ya da okulusların, teknenin denizde güvenlik içinde yol almasına yardımcı olacağına inanılırdı. Bu

uygulamayla Çinliler, Fenikeliler, Eski Yunanlılar ve Romalılar da sürdürdü.

Eski Mısır, Fenike, Eski Yunan ve Roma'da gemilerin pruva ve kıçlarında dikine yerleştirilmiş ağır tahtalar bulunur, yan kaplamaların uçları bunların üstüne basardı. Gövdesinden yukarı doğru yükselen bu

Bir Viking teknesindeki gemi aslanı, y. 800; Oslo Üniversitesi Eski Yapılar Koleksiyonu
Universitetets Oldsaksamling, Oslo

baş ve kıç bodoslamaları, bezeme yapmak için çok uygun, dikkat çekici bir yerdirdi. Daha İÖ 1000'de bile gemileri birbirinden ayırmak için baş ve kıç bodoslamaları oyma ve boyamalarla bezenirdi. Örneğin, Nil'de kullanılan Mısır ölü gemilerinin prualarında genellikle şahin ya da şahin gözü gibi ayırt edici birer simge olurdu. İlk denizcilerin en çok kullandığı simge göz olmakla birlikte, daha ilkel kabileleri korkutmak için geliştirilmiş gemi aslanı türleri de vardı. Dinsel sembelleri kullanma geleneğini Mısırlıların başlattığı sanılır. Öbür Akdeniz halklarının kendi tanrılarının resim ve oymalarını kullanmaları, teknelerin, ait oldukları kent devletiyle özdeşleşmesi sonucunu doğurdu. Örneğin Kartacalılar çoğunlukla Amon'u gösteren oymalar, Atinalılar ise Athena'yı canlandıran heykeller kullanırlardı. Pruvanın düşman gemilerini mahmuzlamakta kullanılan bir silah haline gelmesinden sonra baş bodoslaması önemini yitirdi, bunun yerine mahmuz süslenmeye başladı. İÖ y. 500'e tarihlenen bir Atina teknesinde mahmuzun tümü boğa başı biçiminde oyulmuştu. Pruvanın mahmuz olarak kullanılması, üstündeki süslerin gittikçe azalmasına ve geminin kıç kesimine daha çok önem verilmesine yol açtı. Bu durum Romalılarda deniz kuvvetlerinin en güçlü olduğu dönemde uç noktalara vardı. Gemi-lerin kıç bodoslamalarının oymaları bordodan başlayıp zarif eğriler çizerek yükseliyor, örneğin kuğu başı gibi figürler oluştuyordu.

Avrupa'nın daha rüzgârlı kuzeybatı kıyıları boyunca, Viking, Dan ve Norman gibi usta denizci halklar gemilerinin baş bodoslamasını yüksek ve çıkıntılı yapmayı sürdürdüler. İS 800 dolaylarından kalma Oseberg gemisinin (Oslo Üniversitesi Eski Yapılar

Koleksiyonu) gemi aslanı, başını yukarı kaldırmış saldıran bir canavar biçimindedir. I. William'ın (Fatih) Bayeux Duvar Halısı'nda görülen gemileri Viking atalarınınkilere benzer; ama kıçtaki aslan başı dışında, öbür sembeler Hristiyanlığın etkilerini yansıtır.

13. ve 14. yüzyıllarda, teknelerin ön kesimine, baş bodoslamasının üzerinden dışarı doğru çıkıntı yapan bir platform eklendi, bu tür gemilerde gemi aslanı bütünüyle ortadan kalktı. Bu platform gittikçe geri çekilerek baş kasasını oluşturdu. 16. yüzyılda baş kasasının önüne bir burun çıkıntısı eklenince, gemi aslanının yerleştirilebileceği uygun bir yer ortaya çıktı. Daha sonra bu çıkıntının boyutları giderek küçüldü ve yalnızca gemi aslanı dışında kalacak biçimde cıvdranın altına doğru geri çekildi. Bu dönemde aziz oymalarından aslan ve tekboynuzlu gibi amblemlere ve basit kıvrımlara kadar çok çeşitli gemi aslanları kullanıldı. Figür en sonunda, geminin adını aldığı kişiyi betimleyen bir oymaya dönüştü. I. Dünya Savaşı sonrasına değin bazı gemilerde görülen gemi aslanları daha sonra yaygınlığını yitirdi.

gemi çarkı, uskurun (pervane) geliştirilmesinden önce, gemilerde kullanılan itme düzeni. Buhar gücünün gemilere uygulanmasına yönelik deneylere giren ilk araştırmacılar, buharla çalışan ve kürek işlevi gören bir dizi pedaldan oluşan çeşitli donanımlar geliştirdiler. ABD'li mucit Robert

Mississippi'de işleyen bir çarklı gemi
U S Corps of Engineers

Fulton ise pedalları bir çarkın çevresine yerleştirdikten sonra çarkı geminin kıç bölümüne ya da iki yanına taktı.

Son derece etkili olan çarklar, uskurun geliştirilmesinden sonra da bir süre kullanımda kaldı. Ne var ki çarklar fırtına sırasında kolayca bozuluyor ya da kırılıyor, gemi yalpaladığında da dümen kullanımını zorlaştırıyordu. Ama bu sorunların fazlaca önemli olmadığı iç sularda ve suollarında, çarklı gemiler günümüzde de kullanılmaktadır.

gemi jurnalı, bir liman içinde yolculuk yapan küçük gemiler dışında, her gemide seferle ilgili olarak tutulması gereken defter.

Sefer sırasındaki koşullar ve olaylar gerek kamu hukuku, gerekse özel hukuk açısından önem taşıdığı için, bunların günü gününe saptanması gerekir. Gemi jurnalı kaptanın gözetimi altında ikinci kaptan tarafından, onun bir özürünün bulunması durumunda da doğrudan kaptan ya da onun atayacağı bir gemiadamı tarafından tutulur; ayrıca kaptan ve ikinci kaptan tarafından imzalanır. Bir engel bulunmadıkça kayıtların her gün tutulması zorunludur.

Yasal bir zorunluluk olmamakla birlikte, büyük gemilerde makine dairesindeki önemli olayları yazmak üzere bir de makine jurnalı tutulur.

Gemi jurnalına günü gününe yazılacak konular Türk Ticaret Kanunu'nun 981. maddesinde yer almıştır. Bunlar, hava ve rüzgârın durumu, geminin izlediği rota ve aldığı mesafeler, bulunduğu enlem ve boylam, sintinelerdeki su yüksekliği, iskandil edilen su derinliği, kılavuz alınması ve kılavuzun gemiye girdiği ve ayrıldığı saatler, gemiadamları arasındaki değişiklikler, gemi meclisince verilen kararlar, geminin ya da yükünün uğradığı bütün kazalar ve bunların ayrıntıları, gemide işlenen suçlar ve verilen disiplin cezaları ile gemideki doğum ve ölüm olaylarıdır.

gemi kurtarma, deniz hukukunda, deniz ulaşımına açık sularda bir geminin ya da yükünün bir tehlikeden kurtarılması. Gemi kurtarmadan söz edilebilmesi için söz konusu tehlikenin, kurtarıncının yardımı olmadan geminin ya da yükün kaybına ya da yok olmasına yol açabilecek bir boyutta olması gerekir. Bazı hukuk sistemlerinde uçak kurtarma da bu kapsam içinde ele alınır. Gemi kurtarmadan söz edilebilmesi için gerçekleşmesi gereken bir başka koşul, sözleşmeye dayalı gemi kurtarma durumu dışında, kurtarıncının herhangi bir yasal yükümlülük altında olmadan gönüllü olarak hareket etmiş olmasıdır. Denizde tehlikede olanlara yardım etmeyi ya da bir çatışmadan sonra yardıma hazır beklemeyi öngören genel görev anlayışı bu yasal yükümlülük içine girmez. Gemi sahibinin ya da temsilcisinin gemide bulunduğu durumlarda, kurtarmaya yönelik yardım önerisi geri çevrilebilir. Buna karşılık yeniden yüzer duruma getirme umudu kalmadığı ya da bundan vazgeçildiği için bütünüyle terk edilmiş bir gemiye rastlayan bir kimse, bu gemiye istediği gibi müdahale edebilir. Gemi kurtarmanın tipik örnekleri arasında karaya ya da kayalıklara oturmuş bir geminin yüzer hale getirilmesi, batmış bir geminin ya da yükünün su yüzüne çıkarılması ve gemide çıkan bir yangının söndürülmesi sayılabilir.

Özellikle terk edilmiş bir geminin kurtarılması durumunda kurtarıncının geminin maliki durumuna geleceği yolundaki yaygın kanı gerçekte yanlıştır. Gemi sahibi her zaman gerekli kurtarma parasını ödeyerek gemisini ya da yükünü geri isteyebilir. Kurtarılan mal üzerinde, miktarı ülke yasalarına ya da hukuksal göreneklere göre belirlenen bir alacak hakkı doğan kurtarıncı, alacağı karşılanmadıkça ya da ödül konusunda bir güvence verilmedikçe gemi sahibine malını geri vermekten kaçınabilir. Malını geri isteme yoluna gitmeyen bir gemi sahibi kurtarma parası ödemekle yükümlü tutulamaz.

Gemi kurtarma genellikle bir sözleşme çerçevesinde ve meslekten gemi kurtarıncıları aracılığıyla yürütülür. Bu kurtarıncılara bir ödeme yapılması için kurtarma işleminin bir ölçüde başarılı olması gerekir.

Türk Ticaret Kanunu'nun 1222. maddesine göre, deniz tehlikesi altında bulunan bir gemi ya da gemideki şeyler, gemiadamlarının yönetiminden çıktıktan sonra üçüncü kişilerce ele geçirilerek güvenlik altına alınır ya da deniz tehlikesinden kurtarılırsa kurtarma ya da yardım için ücret istenebilir. Ödenecek para hiçbir durumda güvenlik altına alınan ya da kurtarılan şeylerin değerini geçemez.

Taraflar arasında bir sözleşme yoksa kurtarma ya da yardım ücreti, durumun özellikleri göz önünde tutularak hakkaniyetli bir biçimde saptanır (m. 1225).

Kaptanın direnmesine karşın bir gemiye yardımda bulunmuş olan kimse bunun için bir ücret isteyemez. Tehlike altında bulunan geminin gemiadamları da kurtarma ya da yardım ücreti isteyemezler (m. 1224).

Kurtarmayı ya da yardımı gerektiren kaza sırasında insan kurtarmak için çalışmış olan kimse, gemiyi ya da gemide bulunan şeyleri kurtarmış olanlara ait tazminattan hakkaniyet ölçüsünde bir pay isteyebilir. Kurtarılan kimseler kurtarma ya da yardım ücreti ödemek zorunda değildir (m. 1231).

gemi onarım havuzu *bak. kuru dok*

gemi rehni, gemi üzerindeki bir alacağı sağlamak için kurulan ya da yasadan doğan ve alacaklıya rehlin malın bedelinden alacağını öncelikle almak yetkisini veren aynı hak. Bazı rehin hakları devlet ve öteki kamu tüzel kişilerine ait olup denizde kazancın elde etmeye yaramayan gemiler dışındaki bütün gemiler için söz konusu olur. Öteki bazı rehin hakları ise yalnızca sicile kayıtlı olan ya da yalnızca sicile kayıtlı olmayan gemilerle ilgilidir.

Sicile kayıtlı olan ve olmayan gemilerle ilgili rehin haklarından deniz ödencü(*) sözleşmeyle kurulur; sözleşmeden kaynaklanan rehin hakkının özel bir türüdür. Gemi alacaklısı hakkı, Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) 1235. maddesinde sayılan alacakları sağlayan hakları kapsar. Yasadan doğan, sicile tescil olunmaz ve gemi zilyetliğinin alacaklıya geçmesine neden olmaz.

Gemi ipotegi yalnızca gemi siciline kayıtlı olan gemiler üzerinde söz konusu olur. Bu, sözleşmeden doğan bir rehin hakkıdır ve yalnızca sicile kaydedilmekle kurulur. Geminin alacaklıya teslim edilmesine gerek yoktur. Bir alacağı sağlamak için kurulur ve alacaklıya gemiyi ve payı sattırarak bedelinden alacağını öncelikle alma yetkisini veren aynı bir haktır. Yalnız deniz gemileri üzerinde kurulabilir. Ticaret gemisi ya da tescilli zorunlu bir gemi olması zorunlu değildir; sicile kayıtlı olması yeterlidir. İpotek sözleşmesinin yazılı ve imzaların noterden onaylı olması gerekir. TTK'nın 877. maddesinde düzenlenen kanuni ipotek ise, tersane sahibinin bir geminin yapımından ya da onarımından doğan alacakları için o yapı ya da gemi üzerinde yasal bir ipotegin tescilini istemesidir. Burada ipotek kurulmasını isteme hakkı yasadan doğmakla birlikte, ipotek tescil ile gerçekleşir.

Yalnız tescilli olmayan gemiler için söz konusu olan rehin ise Türk Medeni Kanunu'nun 853. maddesi gereğince bir anlaşma ile geminin alacaklıya teslim edilmesi biçiminde yapılır. Deniz hukuku açısından bir özelliği yoktur.

gemi rotası, ticari gemilerin izlediği seyir hatlarının ortak adı. Eskiden denizciler rotalarını genellikle kıyı şekillerini izleyerek belirlerlerdi ama gök cisimlerinden yararlanarak enlem saptama yönteminden bulunmasıyla seyir kolaylaştı. Geminin gerçek konumunun saptanmasına yönelik tekniklerin geliştirilmesiyle de rüzgârların ve akıntılarının rota üzerindeki etkileri hesaba katılmaya başladı.

Gemi rotalarına ilişkin ilk sistemli incelemeler 19. yüzyılda, ABD Deniz Kuvvetleri'nden Teğmen Matthew Fontaine Maury'nin hazırladığı seyir defterlerine dayalı olarak başlatıldı. Maury'nin elverişli rotaları içeren *Pilot Charts*'ı (Kılavuz Haritalar) ona "Denizlerin Yolbulucusu" unvanını kazandırdı. Birkaç yıl sonra gemilerde buhar makinesinden yararlanılmaya başlamasıyla rüzgâr denizde seyir için bir zorunluluk olmaktan çıktı ve böylece modern gemiler için yeni deniz hatları benimsendi. Rotalar, iki liman arasındaki en kısa uzaklık dikkate alınarak belirleniyordu ve bu rotalardan yalnızca kara ya da buz kütleleri ve elverişsiz hava koşulları nedeniyle sapılıyordu. Çeşitli ülkelerdeki hidrografi daireleri, rotalara iliş-

kin öneriler içeren seyir yönergeleri yayımlamaya başladılar. Kuzey Atlas Okyanusunda ABD ile Avrupa arasında sabit rotalar benimsendi.

1855'te Maury sis. yoğun trafik ve her yıl görülen buzdağı akını nedeniyle Kuzey Atlas Okyanusunda çarpışma tehlikesinin bulunduğu dikkat çekmiş, *Sailing Directions* (1855; Denizcilik Yönergeleri) adlı yapıtına, doğuya ve batıya seyreden buharlı gemiler için ayrı ayrı rota önerilerini içeren "Steamer Lanes Across the Atlantic" (Atlas Okyanusunun Aşılması İçin Gemi Rotaları) başlıklı bir bölüm eklemiştir. 1898'de ABD Deniz Kuvvetleri Hidrografi Dairesi'nin özendirilmesiyle zamanın beş büyük okyanus aşırı gemicilik şirketi düzenli gemi rotaları kabul ederek, Kuzey Atlantik Yolu Anlaşması'nı imzaladılar. Bu rotalar 1924'e değin yürürlükte kaldı. 1924'te ise, günümüzde de kullanılmakta olan mevsimlik rotalar benimsendi.

Uluslararası Deniz Güvenliği Konferansı'nın ilk toplantısı İngiliz "Titanic" gemisinin batması üzerine 1913'te Londra'da yapıldı. Konferansta, şirketlerin gemilerinin izleyecekleri rotayı kamuoyuna açıklamaları zorunluğu getirildi ve gemi sahipleri büyük şirketlerce benimsenmiş rotaları izlemeye özendirildi. Konferansta ayrıca, gemileri tehlikeli buzdağlarına karşı uyararak ve güvenli hatlar önermek amacıyla uluslararası bir buz devriyesi oluşturuldu. Devriyenin göreve başlamasından bu yana ABD-Avrupa arasındaki hatlarda buzdağlarından oturu hiçbir gemi batmamış ve hiç kimse yaşamını yitirmemiştir.

gemi sicili, gemilerin yazıldıkları kütük. Önceleri gemilerin uyruğunu saptamak için kurulan gemi sicili, zamanla gemiye ilişkin mülkiyet, ipotek, intifa gibi özel hukuk konularında da açıklık sağlamıştır. Türk Medeni Kanunu'nun 7. maddesi kapsamına giren resmi sicillerdendir; hükümetin saptayacağı yerlerde tutulur. Gemi Sicil Tüzüğü'ne göre Türk kıyıları 10 sicil bölgesine ayrılmıştır: Trabzon, Samsun, Zonguldak, İstanbul, Bandırma, Çanakkale, İzmir, Antalya, Mersin, İskenderun. Her sicil dairesi birçok bağlama limanını içine alır.

Gemi sicilleri liman başkanlığındaki sicil memurları tarafından, o yerin asliye hukuk yargıcının gözetiminde tutulur. Sicil memurunun idari amiri liman başkanı, onun işlem ve kararlarına karşı şikâyet ve itiraz yeri ise asliye hukuk mahkemesidir. Ticaret mahkemelerinin bulunduğu yerlerde bu görev asıl olarak ticaret mahkemesindedir. Memurun kararlarına karşı itiraz için tebliğden başlayarak sekiz gün içinde mahkemeye başvurulur. Mahkeme belgeler üzerinde inceleme yaparak karar verir. Mahkeme kararlarına karşı temyiz yolu açıktır. Temyiz icrayı durdurur. Gemi sicillerinin tutulmasından doğan zararlardan devlet sorumludur.

Tescilli uygun olmayan gemiler, donanmaya ait savaş gemileri ile tümüyle kamu hizmetine ayrılmış devlet ya da öteki kamu tüzel kişilerine ait gemilerdir. Tescilli uygun gemilerden bir bölümünün tescilli zorunludur. Bunlar 18 grostonilatoluk ya da daha büyük ticaret gemileridir. Tescilli zorunlu olmayan gemiler ise 18 grostonilatodan az ticaret gemileri ile tonilatosu ne olursa olsun, tescilli uygun olan öteki gemilerdir (yatlar, gezinti, spor, eğitim gemileri).

Tescil için geminin Türk bayrağını çekme hakkına sahip bulunması ve yabancı bir ülke siciline kayıtlı olmaması gerekir. Her gemi, bağlama limanının bağlı bulunduğu sicil dairesine tescil olunur. Bağlama limanı ülke dışındaysa malik gemisini, istediği sicil dairesine tescil ettirebilir. Sicile, gemi ile

ilgili maddi olaylar ve hukuki ilişkiler tescil olunur. Sicilde yer alan geminin adı, bağlama limanı, tonilatosu gibi kayıtlar açıklavıcı, ipotek ve intifa haklarına ilişkin kayıtlar ise kurucu nitelikte sayılır.

Sicil, kamu güveni işlevini de yerine getirir.

gemi tasdiknamesi, geminin sicile kayıtlı olduğunu ve taşıdığı bayrağı çekme hakkına sahip olduğunu gösteren resmi belge. Türk bayrağını çekme hakkına sahip bir gemi, gemi tasdiknamesi olmadan Türk bayrağı çekerse, kaptanı ceza görür.

Gemi tasdiknamesi, gemi sicil kaydının gemi sicil memurluğu tarafından verilen bir örneğidir. Gemi tasdiknamesi olmadan Türk bayrağını çekme hakkının kullanılması, yasa da bazı aykırı durumlar için ongorulmuştur. Gemi siciline geçirilen her kayıt, gecikmeksizin gemi tasdiknamesine de yazılır. Sicilden kaydı silinmiş bir geminin gemi tasdiknamesi ve varsa özeti geri alınarak iptal edilir. Yeni bir gemi tasdiknamesinin alınabilmesi için eskisinin geri verilmesi ya da kaybolduğunun kanıtlanması gerekir.

gemi vergisi, İngiltere hükûdarının parlamento dışı yollarla çıkardığı vergi. İlk kez ortaçağda, savaş sırasında deniz savunması için gereken harcamaların karşılanması amacıyla kıyı kentlerine konmuştu. Verginin I. Charles döneminde (1625-49) uygulanması geniş çaplı muhalefete ve İngiliz İç Savaşı'nı hazırlayan hoşnutsuzluğun artmasına neden oldu.

Sert anayasal tartışmaların ardından Charles 1629'da Parlamento'yu feshetti ve 11 yıl boyunca ülkeyi parlamentosuz yönetti. Bu dönemde, Parlamento'ya dayalı gelir kaynaklarından yoksun kalan Charles, krallığı mutlakiyete dönüştürme girişimlerinde, İngiltere gibi bir ada ülkesinde büyük önem taşıyan gemi vergisini bir mali araç olarak kullanmak zorunda kaldı. Altı kez çıkarılan yıllık krallık emirlerinin (*writ*) ilki Ekim 1634'te uygulamaya konmuştu ve gelecekteki vergilerden, ulusun acil gereksinimleri yerine savaş olasılığına dayanmasıyla ayrılmıyordu. Bunu izleyen yıl çıkarılan krallık emri vergi yükümlülüklerini artırdı ve iç kentleri de kapsamına aldı. 1636'da yayınlanan üçüncü krallık emri, Charles'in gemi vergisini sürekli ve genel bir vergi biçiminde benimsenmek istediğini gösterdi. Önde gelen parlamentolardan John Hampden vergiyi ödemeyi reddetti.

Hampden'in 1637'de Maliye Komisyonu Mahkemesi'nce ele alınan davası altı ay sürdü. Sir John Finch (sonradan Fordwich baronu Finch) başkanlığındaki jüri beşe karşı yedi oyla krallık lehinde karar verdi. Finch'in keyfi yaklaşımı Charles'in mahkemelerine karşı geniş çaplı bir güvensizliğe yol açarken kararın küçük bir çoğunlukla alınmış olması da direnişi güçlendirdi. Charles'in 1638 ve 1639'da çıkardığı krallık emirleri amaçlarına ulaşamadı. 1641'de Uzun Parlamento'nun çıkardığı bir yasayla, gemi vergisi yasadışı ilan edildi. *Ayrıca bak. 1640 Devrimi.*

gemiadamı, denizler ile göl ve akarsulardaki gemilerde hizmet sözleşmesine dayanarak çalışan kaptan, zabıt, tayfa ve öteki kimseler. Gemiadamları öbür sektörlerdeki işçiler gibi, ücret karşılığında bir işverene bağlı olarak çalışır. Gemiadamları ile işverenler arasındaki ilişkiler 20 Nisan 1967 tarihli ve 854 sayılı Deniz İş Kanunu'yla düzenlenmiştir. Bu yasa 100 ve daha yukarı grostonilatoluk gemilerde çalışan gemi-

adamlarını kapsar. Ayrıca aynı işverene ait gemilerin toplam grostonilatolarının 100 ya da daha fazla olduğu ya da işverenin çalıştırdığı gemiadamı sayısının beş ya da daha fazla olduğu durumlarda da, gemiadamları yasadan yararlanır. Gemiadamının çalışma süresi, geminin türüne ve seferin uzunluğuna göre değişir. Ufak tonajlı ve kısa mesafelerde sefer yapan gemilerde çalışma süresinin dışında gemide kalma zorunluluğu olmadığından, bu tür gemilerde çalışan gemiadamları açısından çalışma süreleri önemli bir özellik göstermez. Öteki gemilerde ise, gemiadamlarının çalışma süreleri, gemiden ayrılmama yükümlülüğü nedeniyle önem taşır. Sanayi ve ticaret işlerinde çalışan işçiler için haftalık çalışma süresi 45 saate indirilmiş olmasına karşın, gemiadamları için 48 saatlik iş haftası kuralı hâlâ geçerlidir. Gemiadamı, aynı işveren emrinde ya da aynı gemide bir takvim yılı içinde bir ya da birkaç hizmet sözleşmesine dayanarak en az altı ay çalıştıktan sonra yıllık ücretli izne hak kazanır. Yasa, gemiadamının yıllık ücretli iznini yabancı bir ülkenin limanında ya da işe alındığı yerin dışındaki bir yerde kullanmaya zorlanamayacağını öngörür. Gemiadamları öteki işçiler gibi, bir yıllık çalışmadan sonra ve yasal koşulların gerçekleşmesi koşuluyla, kıdem tazminatı almaya hak kazanır.

Gemicici, Hasan (d. 1928, Giresun). Türk güreşçi. Olimpiyat ve Akdeniz oyunlarında birincilik kazanmıştır.

Güreşe 1949'da İzmir'deki Kâğıtspor Kulübü'nde başladı. Uluslararası alandaki ilk birinciliğini 1951 İskenderiye Akdeniz Oyunları'nda, 52 kilo serbestte elde etti. 1952 Helsinki Olimpiyat Oyunları'nda da gene 52 kilo serbestte altın madalya kazandı. 1955'te güreşi bıraktıktan sonra Türkiye ve Romanya'da antrenörlük yaptı.

gemicici ışığı, AZİZ ELMO ATEŞİ olarak da bilinir, fırtınalı havalarda, kilise kulesi ya da gemi direği gibi sivri uçlu yapıların tepe noktasında görülen ve genellikle parlak bir ışık noktası halinde beliren atmosfer elektrikli boşalması olayı. Çoğunlukla çatırtılı bir sesle birlikte oluşur.

Gemicici ışığı, kuru kar, buz kristalleri ya da fırtına bölgelerine yakın yerlerde uçmakta olan uçakların pervanelerinin dış yüzeylerinde, kanatlarının uç noktalarında ve burun bölümünde sıkça görülür. Gemicici ışığının etkisine karşı, elektrik yük birikimini azaltan çeşitli mekanik ve elektriksel aygıtların yanı sıra boşalımı önleyen ya da en düşük düzeyde tutan çeşitli uçuş işlemlerinden yararlanılır.

Aziz Elmo adı gerçekte, Aziz Erasmus'un İtalyanlar tarafından değişikliğe uğratılmış biçiminden gelir. Akdeniz gemicileri, koruyucu azizleri olan Elmo'nun, her zaman kendilerinin yanında olduğunu göstermek amacıyla gemicici ışığını gönderdiğini düşünürlerdi.

Gemini bak. İkizler

Gemini, 1964-67 arasında ABD tarafından uzaya fırlatılarak Yer'in yörüngesine oturtulan iki kişilik ve 12 uzay aracını kapsayan dizinin ortak adı. "Gemini" programının başlıca amacı, astronotların uzay araçlarını elle denetleme yeteneklerini sınamaktır. Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) tarafından yönetilen Gemini projesi, yörüngede buluşma ve kenetlenme gibi tekniklerin geliştirilmesinde etkili olmuş ve bu tekniklerden daha sonra "Apollo" projesin-

de yararlanılmıştır. Ayrıca NASA mühendisleri, bu deneylerden, uzay araçlarının çevre denetimi ve elektrik enerjisi sistemlerinin geliştirilmesi amacıyla yararlanmışlardır. 3 Haziran 1965'te fırlatılan "Gemini 4" teki görevi sırasında astronot Edward H. White, uzay aracının dışında 20 dakika süren bir manevra uygulaması yapmayı başardı. 21 Ağustos 1965'te fırlatılan "Gemini 5" sekiz gün yörüngede kalarak, o güne kadarki en uzun uzay yolculuğunu gerçekleştirdi. Dizinin en sonuncusu olan ve 11 Kasım 1966'da fırlatılan "Gemini 12" Yer atmosferine ilk otomatik kumandalı girişi gerçekleştiren uzay aracı oldu.

Geminiani, Francesco (v. 5 Aralık 1687, Lucca, Toscana - ö. 17 Eylül 1762, Dublin, İrlanda). İtalyan besteci, kemancı ve müzik yazarı. 18. yüzyıl başlarının önde gelen müzikçilerindendir.

Corelli'nin öğrencisi olduğu sanılan Geminiani çok başarılı yorumlarıyla İngiltere'de ünlendi. 1716'da teknik zorluklarıyla tanınan ve genellikle Corelli'ninkilerle eşdeğer tutulan Opus 1 viyolonsel ve sürekli bas için sonatlarını yayımladı. Öbür tanınmış yapıtları arasında yer alan konçerto grossolarından Opus 2 ve Opus 3 dizileri, İngiltere'de çok tutuldu ve sevilen yapıtlar olarak 19. yüzyılın başlarına değin repertuvarda kaldı. Kuramsal yazılarıyla, özellikle *The Art of Playing on the Violin*'le (1730; Keman Çalma Sanatı) dönemini etkiledi. Geminiani'nin bu son yapıtı, geç barok müzik yorumları konusunda hâlâ önemli bir başvuru kaynağıdır.

Gemistos Plethon, Georgios, PLETHO olarak da yazılır (d. y. 1355, Konstantinopolis [İstanbul] - ö. 1450/52, Mistra, Mora, Peloponnesos), Bizanslı filozof ve hümanist bilgin. Yunanistan'da ve İtalya'da kurduğu akademilerde Platoncu felsefe ile Doğu dinlerini bağdaştıran bir sistemi yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Platoncu ve Aristotelesçi düşünce arasındaki farklılığa getirdiği açıklık, İtalya'da Rönesans'ın felsefi yöneliminin belirlenmesinde etkili olmuştur.

Konstantinopolis'te ve Edirne'deki Osmanlı sarayında öğrenim gören Plethon, Doğu gizciliğini ve Zerdüşt'ün öğretilerini inceledi. Öğretmeni Yahudi bilgin Elişa'nın ölümünden sonra, Peloponnesos'taki Mistra Kalesi'nde bir batını din felsefesi okulu kurdu. Orada Bizans imparatoru II. Manuel Palaiologos'a (hd 1391-1425) toplumsal sorunlar üzerine bir rapor sundu, sivil ve askeri kurumların yeniden örgütlenmesi için önerilerde bulundu. 1428'de İmparator VIII. İoannes Palaiologos'un (hd 1425-48) danışmanlığına atandı. Osmanlıların Konstantinopolis'e yaklaşması üzerine Latin ve Rum kiliselerini yeniden birleştirmek üzere toplantıya çağrılan Ferrara-Floransa Konsili'nde (1438-45) kilise dışından görevli olarak Bizans heyetinde yer aldı.

Dinsel sorunlardan çok, Yeni-Platoncu felsefenin yayılmasıyla ilgilenen Plethon, Floransa'daki hümanistlere *Peri on Aristoteles pros Platonia diapheretai* (Aristoteles ile Platon Arasındaki Fark Üzerine) adlı incelemesini sundu. Floransa'nın yöneticisi Cosimo de' Medici'yi, Floransa'da bir Platon Akademia'sı kurmaya ikna etti; bu kurum daha sonra Rönesans'ın gelişmesine önemli katkılarda bulundu. Plethon Peloponnesos'a döndükten sonra, Platon'un *Nomoi*'sinden (Yasalar) esinlenen Yasa Derlemesi'ni yazdı. Bu çalışmada ilkçağ Atina kültürü modelinde Platonculuk, Stoacılık, İslam kadeciliği ve imparatora tapınma öğelerini bütünleştiren toplumsal ve siyasal bir ütopya önerisi geliştirdi. Plet-

hon'un, farklı işlevi olan grupları ortak çıkarlar için bir araya getiren bir kast sistemi biçiminde tasarladığı toplumun siyasal açıdan dengeli olabilmesi için Ortodoks manastır anlayışından arınması gerekiyordu. Bu öneri, Sokrates'in erdemi İyî'nin bilgisiyyle özdeş tutan etik ilkesini yeni bir putperestlik olarak değerlendiren Rum kilise yetkilileriyle çatışmasına yol açtı.

Plethon'un Floransa'da Ortodoks-Katolik birleşmesiyle ilgili belgeyi imzalamasından sonra, Bizanslı din adamlarının ve halkın ortak muhalefeti karşısında, bütün birlik girişimleri çöktü. Plethon'un öğretisi, hem eski öğrencisi Bizanslı Roma kardinali İoannes Bessarion'un, hem de hümanist bilgin Georgios Skholarios'un (sonradan Patrik II. Gennadios) sert eleştirisine uğradı. Plethon'un, ruhun ölümden sonra dünya yaşamındaki ahlak düzeyiyle orantılı bir "doğal" mutluluk durumunda sürekli var olacağı biçimindeki ölümsüzlük kavramı eleştirilmeyen tek görüşüydü. Patrik Gennadios, Yeni-Platoncu-Zerdüştü dinsel sistemi yansıtan yeni bir tapınma önerdiği gerekçesiyle Plethon'un yapıtlarını halkın önünde yaktı.

Gemlik, Marmara Bölgesi'nde, Bursa iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 611 km² olan Gemlik ilçesi doğuda Orhangazi, güneydoğuda Yenişehir, Kestel ve Gürsu, güneyde Osmangazi ilçeleri, batıda Gemlik Körfezi, kuzeybatıda Marmara Denizi, kuzeyde de İstanbul iliyle çevrilidir. İlçe toprakları, Gemlik Körfezinin iki yanından içeri doğru uzanır. Körfezin kuzey ve güney kesimlerindeki tepelik alanların

Gemlik limanında balıkçı tekneleri, Bursa Anadolu Yayıncılık Arşivi

ortasında küçük bir ova yer alır. Körfezin kuzeyinden Marmara Denizine doğru uzanan Samanlı Dağlarının yüksekliği, Armutlu'nun doğusundaki Daz Dağında 925 m'ye ulaşır. İznik Gölünün güney ve güneybatısındaki Gemicik Dağı Gülle Tepesinde 1.283 m'ye yükselir. Bu dağlar genellikle makiler, alçak kesimlerde de zeytinliklerle kaplıdır. İlçe toprakları, küçük derelele Marmara Denizi, Gemlik Körfezi(*) ve İznik Gölüne(*) su gönderir. İznik Gölünün gideğini olan Garsak (Karsak) Suyu Gemlik Körfezine dökülür. Körfezin kıyılarındaki geniş, doğal kumsallar, konaklama ve kür tesislerinin bulunduğu Armutlu bucak merkezinin kuzeyindeki Armutlu ve Umurbey yolu üzerinde yer alan Gemlik kaplıcaları, ilçenin ilgi gören yöreleridir.

Gemlik elverişli doğal koşulları ve gelişmiş ulaşım olanaklarıyla ülkenin önemli sanayi, tarım ve balıkçılık merkezlerinden biridir. Ayrıca kıyıların uygunluğu nedeniyle yaz turizmi bakımından da önem taşır. İlçenin başlıca sanayi ürünleri dokuma, sentetik

iplik, plastik boru, yapay gübre ve gıda maddeleridir. Küçük çaplı zeytinyağı ve sabun imalathaneleri dışındaki tesislerin tümü büyük ölçekli kuruluşlardır. Çoğu kamu kesimine ait olan bu fabrikalar kent yakınındadır. Özel kesime ait konserve fabrikaları ihracat da yapar.

Verimli Gemlik Ovası, yoğun bir sebze, meyve ve zeytin üretim alanıdır. Üretilen çok çeşitli sebzenin bir bölümü ilçedeki konserve fabrikalarında işlenirken, büyük bir bölümü de taze olarak İstanbul'a yollar. Türkiye'nin en kaliteli sofralık zeytinleri Gemlik'te yetişir; ayrıca yurt dışına da zeytin satılır. Zeytin hasadının yapıldığı sonbaharda ilçeye çok sayıda tarım işçisi gelir. İlçenin tüm kıyılarında ve özellikle Gemlik kentiyle çevresinde balıkçılık yapılır. Pansiyonculuğun yaygın olduğu körfez kıyılarında çok sayıda yazlık ev, tatil sitesi ve konaklama tesisi yer alır. İlçe topraklarında çimento hammaddeleri, mermer ve kireçtaşı yatakları vardır.

Yöredeki ilk yerleşme, körfez kıyısında İÖ 7. yüzyılda kurulduğu sanılan Kios kentidir. Frigya, sonra da Lidya kralıklarının yönetimine giren Kios, zengin bir liman ve ticaret kenti idi. Daha sonra Perslerin ve Makedonyalıların yönetiminde kalan kente İÖ 3. yüzyılda Bitinya kralı I. Prusias kendi adını verdi. Prusa'dan (Bursa) ayırt edilmek için kent Prusa ad Mare (Denize karşı Prusa) adıyla anıldı. İÖ 74'te Roma yönetimine giren kent, Bizans döneminde zengin bir zeytinçilik ve ipekçilik merkeziydi. 8. yüzyıl başlarında kısa bir süre Araplar tarafından işgal edildi, ama daha sonra Anadolu Selçuklularının denetimine girdi. Selçuklular burada tersane kurup küçük tekneler yaptırıyorlardı. Haçlı seferleri sırasında Hristiyanlar kenti askeri üs olarak kullandılar. Orhan Bey (Gazi) döneminde 1334'te Osmanlı denetimine giren kent, kısa süre Timur'a bağlı kuvvetlerin işgali altında kaldı. II. Murad döneminde kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. Zeytinçilik, ipekçilik, gemi yapımı ve mermerleriyle ün kazandı. Kent 19. yüzyıl sonlarında, Hüdavendigâr vilayetine Bursa sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. Kurtuluş Savaşı sırasında 11 Eylül 1922'ye değin Yunan işgalinde kaldı.

Gemlik kenti, adını verdiği körfezin doğu ucundaki ovalık alanda yer alır. Önce körfez kenarındaki yamaçlarda kurulmuş, sonra ovaya doğru yayılmış olan kent, Kumla yolu doğrultusunda gelişmiştir. Gemlik'te bulunan ve kamuya ait olan önemli sanayi tesisleri, bir yapay yem fabrikası ile Sümerbank'ın Sunipek ve Viskoz Mamulleri Sanayii Müessesesi'dir. Ayrıca, özel kesime ait boru, kimya ve zeytinyağı fabrikaları vardır. Kentin kuzeyinde küçük sanayi sitesi yer alır. Sanayi tesislerinin atıkları ve kent kanalizasyonu, Gemlik Körfezinde yoğun deniz kirlenmesine neden olmaktadır. Orta büyüklükte gemilerin yanaştığı Gemlik limanından ihracat yapılır. Ayrıca büyük balıkçı tekneleri için yapılmış bir balıkçı barınacağı vardır. Bursa-Yalova karayolu kentten geçer ve kent bu yolla il merkezi Bursa'ya 27 km uzaklıktadır.

Gemlik Belediyesi 1873'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 78.193; kent, 50.237.

Gemlik Körfezi, Marmara Denizi'nin güneydoğusunda körfez. Marmara Bölgesi'nin doğu-batı doğrultulu çukur alanlarından Pamukova ve İznik Gölüyle birlikte oluşmuştur ve onların deniz altındaki batı uzantısıdır. Kuzeyde Samanlı Dağları, güneyde de Mudanya tepelik alanıyla kuşatılmıştır. Uzunluğu 31 km, genişliği Gemlik kenti önlerinde yaklaşık 2 km'dir. Bu

genişlik güney kıyısındaki Tuzla Burnundan sonra artarak güneydeki Arnavutköy Burnu ile kuzeydeki Karaincir Burnu arasında 10 km'yi, Mudanya'nın doğusunda eski adı Burgaz köyü olan yörede ise 12 km'yi bulur. Körfez, Zeytinbağı (eskiden Tirilye) ile Bozburun arasında 13,5 km genişliğe ulaşarak Marmara Denizine açılır. Körfezin derinliği kuzey ve güneydeki dik kıyılar önünde birdenbire artar. 50 m eşderinlik çizgisi (izobat) bu kıyıların 500 m açısından geçer. Oysa aynı çizginin doğudaki Gemlik kentine uzaklığı yaklaşık 3 km'dir. Orta kesimde, körfezin boyutlarına uymayan ve 100 m eşderinlik çizgisinin belirlediği elips biçimli derin bir çukur alan vardır. Kapaklı-Burgaz kıyılar arasındaki bu çukurun henüz doldurulmamış tektonik kökenli bir çukurlaşma alanı olduğu düşünülebilir. Körfezin 108 m'lik en derin noktası, bu çukurluk içinde kuzey kıyısına 4,5 km uzaklıktadır.

Körfez kıyılarındaki en büyük yerleşme, körfeze adını veren Gemlik'tir. Güney kıyısında yer alan ve Bursa'nın işkalesi olan Mudanya ise körfez kıyılarındaki ikinci önemli merkezdir. Kuzey kıyılarındaki yer alan Armutlu, Fıstıklı, Kapaklı, Narlı, Karacaali, Küçükkumla ve Büyükkumla köyleri, yazın nüfusu artan turistik yerleşmelerdir. Yaz turizmi yanında Armutlu çevresinin kaplıcaları da körfez turizmine çeşitlilik katar.

Bozburun'la biten Samanlı Dağlarının soğuk kuzey rüzgârlarından koruduğu körfez kıyılarındaki Armutlu'dan Zeytinbağı'na kadar uzanan zeytinlikler yer alır. Türkiye'nin en kaliteli sofralık zeytinleri burada yetişir. Körfez kıyılarındaki zeytinliklerin yanı sıra yer yer üzüm bağlarına da rastlanır.

Gemma Augustea bak. Augustus Kamayösü

Gempei Savaşı, Japonya'da Taira ile Minamoto klanları arasındaki nihai savaş (1180-85). Savaşın sonucunda Minamoto-klanı Kamakura şogunluğu (Japonya'ya 1192'den 1333'e değin egemen olan askeri bir diktatörlük) kuruldu.

Taira klanı 1160'tan 1185'e değin imparatorluk hükümetini denetimi altında tutmuştu. Minamoto-klanının büyük lideri Yoritomo, Tairalarla giriştiği savaşta (1160) yenildiğinde henüz 13 yaşındaki oğlu Minamoto Yoritomo'nun(*) yaşamı bağışlanmıştı. 1180'de Yoritomo, hem Taira hem Minamoto ailelerinin Taira yönetimine karşı gitgide artan muhalefetinden yararlanarak yeni bir ayaklanma örgütledi. Kısa sürede Japonya'nın stratejik doğu kıyılarını denetimi altına aldı ve 1182'de Kyoto'daki başkente ilerlemeye hazır duruma geldi. Taira liderleri, yanlarına henüz çocuk yaşta imparator Antoku'yu(*) alarak kaçtılar. Japonya'nın batısında yer alan Seto-naikai'deki Dannoura Deniz Savaşı'nda (1185) Tairalar kesin bir yenilgiye uğratıldı. Çarpışma sırasında imparator Antoku, ilk Japon imparatorunun Cennet'ten getirdiğine inanılan ve üç imparatorluk Alameti'nden biri olan ünlü kılıçla birlikte boğuldu. Bu çarpışma, *Gempei seisui-ki* (Minamoto-klan ve Tairaların Yükselişi ve Çöküşü) gibi anlatılar aracılığıyla efsaneleşmiştir.

gen, bütün canlılarda, eşey hücreleriyle kuşaktan kuşağa aktarılabilecek kromozomların yapısında yer alan ve taşıdığı genetik bilgiyle protein birleşimini (sentez) yönlendirerek bireyin kalıtsal özelliklerini belirleyen kalıtım birimi.

Genetik biliminin başlangıcında, örneğin Gregor Mendel'in çaprazlama deneylerinde kullandığı bezelyelerin mor ya da beyaz

çiçekli, sarı ya da yeşil taneli olması gibi özelliklerin yeni döllere nasıl aktarıldığını açıklamak üzere çeşitli varsayımlar ortaya atılmıştı. Her genin, eşey hücresinde belirli bir birim özelliği temsil ettiğini ve canlıların bu birim özelliklerinin birleşmesinden oluşmuş bir tür mozaik olduğunu kabul etmekle bu olgu en basit biçimde açıklanabiliyordu. Nitekim "mavi göz geni" ya da "A grubu kan geni" gibi deyimler kısa ve kolay olduğu için bugün de kullanılmaktadır; oysa, genler ile birim özellikler arasında bire bir ilişki olduğunu, başka bir deyişle her özellikten tek bir genin sorumlu olduğunu akla getiren bu tür deyimler yanlıctır. Gerçekten de, tek bir genle aktarıldığını düşündürtecek kadar basit özellikler bile çoğu kez birkaç ya da birçok genin etkileşiminden kaynaklanır. Örneğin kopek, kedi, at, sığır gibi evcil hayvanların değişik post renkleri, bazıları alel olan birçok gen tarafından belirlenir. Buna karşılık bazen bir tek gen, birbirleriyle ilişkisiz gibi gözükabilen birçok özelliği aynı anda denetleyebilir; bunlara pleiotropik gen denir.

Bütün canlılarda genlerin temel bileşeni nükleik asitlerdir; bu genetik malzeme bazı virüslerde ribonükleik asit (RNA), geri kalan öbür canlılarda deoksiribonükleik asit (DNA) biçiminde bulunur. Bir DNA molekülü, birbiri üstüne dolanmış (sarmal) iki nükleotit zincirinden oluşur ve bu yapıyla ters dönercek biçimde bükülmüş bir ip merdiveni andırır. Merdivenin kenarları olan iki zincir, şeker ve fosfat moleküllerinden, basamakları ise ikiye ikiye bağlanmış azotlu bazlardan oluşur; zincirlerin üstünde özel bir sırayla dizilmiş olan bu bazlar adenin (A), guanin (G), sitozin (C) ve timindir (T). Bir zincirdeki A öbür zincirdeki T ile bağlanarak merdivenin bir A-T basamağını, aynı biçimde zincirlerden birindeki C karşı zincirdeki G ile bağlanarak bir C-G basamağını oluşturur. Eğer bu baz çiftleri arasındaki bağlar koparsa, sarılmış olan iki zincir çözülür ve hücre içinde serbest halde bulunan nükleotitler, A'nın T ile, C'nin G ile bağlanması kuralına uygun olarak, bu zincirlerin açığa kalan bazlarına tutunur. Bu süreçle, bir tek DNA molekülünden birinin eşi olan iki DNA molekülü oluşur ve kalıtsal bilgi böylece bir kuşaktan öbür kuşağın hücrelerine aktarılır. Genetik kodu belirleyen, DNA sarmalının kollarındaki bazların diziliş sırasıdır. Belirli bir genin etkinliğine gerek duyulduğunda, DNA molekülünün bu geni taşıyan bölümü koparak geni devreye sokar.

RNA'da timin yerine urasil (U) bazı bulunur, dolayısıyla RNA birleşimi sırasında A ile U bağlanarak baz çiftleri oluşur. Bir RNA zinciri ve gendeki bazların tümleyicileri olan bütün bazlar, hücredeki serbest nükleotitlerle oluşturulur. Haberci RNA (mRNA) denen bu tekli RNA zinciri, daha sonra, hücrede protein birleşiminin merkezi olan ribozomlara geçer. Taşıyıcı RNA (tRNA) denen ikinci tip RNA ise özgül aminoasitler aracılığıyla mRNA'nın nükleotitleriyle eşleşir. Kodon denen üçlü nükleotit takımlarından her biri bir aminoasidi kodlar. Nükleotitlerin dizilişine uygun olarak birleşimlenen aminoasit dizileri bir polipeptit zinciri oluşturur; bütün proteinlerin yapısında, birbirine bağlanmış bir ya da birkaç polipeptit zinciri vardır. Deneylerden anlaşıldığı kadıyla, her gen yalnızca bir polipeptit zincirinin yapımından sorumludur; buna "bir gen-bir enzim" varsayımı denir.

Bir hücredeki genlerden çoğunun çok uzun bir süre, hatta canlının yaşamı boyunca hiç etkinlik göstermediği de gene deneylerle anlaşılmıştır. Bu bulgudan yola çıkarak, bir genin istendiği zaman devreye sokulup, istenmediğinde devre dışı bırakıldığı söylenebilir. Nitekim bakterilerde genleri etkili ve etkisiz kulan süreçler belirlenmiştir. Bu basit yapıları canlılarda, yapısal genler, operatör (usta) genler ve düzenleyici genler denen üç tip gen vardır. Yapısal genler özgül polipeptitlerin biresimini kodlar; operatör genler ise, bir ya da birkaç yapısal gendeki DNA'nın taşıdığı kalıtsal bilginin mRNA'ya kopya edilme sürecinin başlaması için gerekli olan kodu taşır. Böylece yapısal genler, operon denen işlevsel bir birimle bir operatör gene bağlanır. Sonraki aşamada düzenleyici gen, represör ya da baskılayıcı denen küçük bir protein molekülü oluşturarak operonun çalışmasını denetler; bu süreçte, represör operatör gene bağlanır ve operonun etkinlik gösterebilmesi için gerekli olan proteinin biresimini başlatmasını engeller. Bu baskılayıcı molekülünden bazılarının varlığına ya da yokluğuna bağlı olarak, operon devreye girer ya da devre dışı kalır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu model bakteriler için geçerlidir; daha üstün yapıları canlılarda genlerin işleme mekanizmasının nasıl düzenlendiği yeterince aydınlatılamamıştır.

Bir gendeki bazların sayısı ya da düzeni değiştiğinde, nükleotitlerde ortaya çıkabilecek eksilme, eklenme, yeniden düzenlenme ya da yer değiştirme biçimindeki herhangi bir değişiklik aktarılan kalıtsal bilgiyi de değiştirir. Değişimin (mutasyon) denen bu olgu çoğu kez canlının yapısında ve işlevlerinde önemli sonuçlar doğurmaz; ama bazen tek bir bilginin değişmesi bile ölümcül kalıtsal hastalıkların sorumlusu olabilir. Öte yandan, canlının yararına olan bir değişim zamanla bir topluluğun bütün bireylerine yayılarak türün normal özellikleri arasına katılabilir.

gen akışı, GEN GÖÇÜ olarak da bilinir, bir türün belli bir topluluğundaki genetik bilginin ırk içi çaprazlama sonucunda başka bir topluluğun gen havuzuna aktarılması. Gen akışı yoluyla bir topluluğun gen havuzuna yeni alellerin katılması ve havuzun bileşimini değiştirmesi, o topluluktaki özellik çeşitlenmesini artırır ve yeni özellik kombinasyonlarına olanak sağlar. İnsanlardaki gen akışı, genellikle, insan topluluklarının isteyerek ya da zorunlu nedenlerle bulundukları yerden göç ederek başka bir topluluğa karışmasından kaynaklanır. Ayrıca bak. kalıtsal sürüklenme; kurucu topluluk ilkesi.

gen bağlantısı, aynı kromozom üstünde bulunan bütün genlerin (bağlantı grubu) birlikte aktarılma eğilimi. Hücre bölünmesi sırasında ayrı ayrı değil, tek bir birim gibi davranıp yavru hücreye birlikte aktarılan bağlantı gruplarının varlığı, Mendel'in "özelliklerin bağımsız kalıtımı" yasasına uymayan birçok kalıtsal özelliğin sorumlusudur; başka bir deyişle, Mendel'in bu yasası ancak genler ayrı kromozomlar üstünde bulunduğu zaman geçerlidir. Eğer bir kromozom kopar ve ayrılan parçaları aynı yerden kopmuş olan eş kromozomla birleşirse, bu kromozomun gen bileşimi değişir. Kromozom çiftleri arasındaki bu gen değişimi (parça alışverişi), genellikle, toplam kromozom sayısının yarıya indirildiği meyo bölünme sırasında gerçekleşir.

Bir özelliğin eşeylerden yalnızca birinde, erkekte ya da dişide ortaya çıkma eğilimine

eşey bağlantısı denir. Örneğin, *Drosophila* cinsinden sirke sineklerinin ve insanın X kromozomunda Y kromozomundakinden çok daha fazla sayıda gen bulunur. Dişinin yumurta hücresi yalnız X türünden kromozom taşıdığı halde, erkeğin sperma hücresinde ya bir X ya da bir Y kromozomu vardır. Bir yumurta hücresi X kromozomu taşıyan bir sperma hücresiyle döllenirse doğacak yavru dişi, Y kromozomu taşıyan bir spermayla döllenirse erkek olacaktır. Bu durumda, XY kromozom çifti taşıyan yavru da, X kromozomuyla aktarılan herhangi bir özellik, bu özellikten sorumlu olan genin Y kromozomu üstünde bir aleli bulunmadığı sürece mutlaka bireyin fenotipinde ortaya çıkar. İnsanda eşeye bağlı kalıtsal özelliklerin en bilinen örnekleri kırmızı-yeşil renk körlüğü ile hemofilidir. Bu özellikler X kromozomundaki genlerce denetlenir ve Y kromozomunda genellikle bu genleri bastıracak aleller bulunmadığından erkeklerde kadınlardan çok daha sık görülür. Ayrıca bak. eşey özellikleri.

gen mühendisliği bak. genetik mühendisliği

Gencan, Tahir Nejat (d. 1892, Ahlat - ö. 2 Temmuz 1980, İstanbul), ortaöğretim kurumları için hazırladığı dilbilgisi kitapları ve sözlüklerle tanınmış dilci.

Bitlis İlköğretmen Okulu'nu bitirdi (1912). Yeterlik belgesi alarak Diyarbakır Öğretmen Okulu, İstanbul Erkek Lisesi (1942-55) ve Darüşşafaka Lisesi'nde (1942-71) Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği yaptı. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu'nda okutmanlık (1959-70) ve uzmanlık (1970-80) görevlerinde bulundu.

Gencan, dilbilgisi çalışmalarına ilk kez anlam bilim ve stilistik verilerini de katmıştır. Yabancıların Türkçe öğrenmesi amacıyla yazdığı *Türkçe Öğreniyorum* (1964) ile *Yazın Terimleri Sözlüğü* (1974, E. N. Gökşen, B. Dürder, H. Edişkin ile birlikte) öbür önemli yapıtlarıdır.

Gencay (d. 1933, Ankara), tam adı GENÇAY KASAPCI, daha çok op sanat türündeki yapıtlarıyla tanınan ressam.

1950-54 arasında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü'nde eğitim gördü. 1959'da bir yıl Floransa Akademisi'nde resim ve mozaik konusunda çalıştı. 1960-67 arasında da çalışmalarını Roma'da sürdürdü.

Öğrencilik yıllarından başlayarak uzun süre figüratif anlayışta yapıtlar üretti. Daha sonra taş, buğday tanesi, renkli boncuk gibi çeşitli malzemelerle yeni bir anlayışa yöneldi. Bu resimlerini, genellikle tek rengin çeşitlemelerini kullanarak, küçük fırça vuruşlarıyla koyduğu noktalarla oluşturdu. Işık ve hareketliliğin yanı sıra kullandığı ton karşıtlıkları bir titreşim etkisi bırakıyordu. Gencay 1970'lerin sonlarında aynı tekniği kullanarak doğa görünümünü yaptı. Akrilik kullandığı "Ormanda" (1980) ve "Çiçek Tarlası I" (1981) gibi resimlerinde derinlik etkisini, noktamsı lekelerin tonlarını belli alanlarda koyulaştırarak ve fırça vuruşlarını sıklaştırarak elde etti. Bu dönem çalışmalarında doğadan yola çıktığı da, genelde soyut biçimlere ulaştı.

Gence, eskiden KIROVABAD (1918-91), GENCE ya da GYENCE (1804'e değin ve 1918-35) ve YELİZAVETPOL (1804-1918), Azerbaycan'da kent. Genceçay kıyısında yer alır. 5. ya da 6. yüzyılda, bugünkü yerinin yaklaşık 6,5 km doğusunda kuruldu. 1139'daki depremde yıkıldı ve bugünkü yerinde yeniden inşa edildi. Zamanla önemli bir ticaret merkezi haline geldiyse de 1231'de Moğollar tarafından yakılıp yıkıldı. 1606'da Perslerin eline geçti ve Gence Hanlığı'nın merkezi oldu.

1804'te Ruslar tarafından işgal edilen Gence'nin adı Yelizavetpol olarak değiştirildi. 1861'de il merkezi yapıldı. 1935'te Kirovabad adını aldı. Bu tarihten sonra bir sanayi merkezi olarak gelişerek Azerbaycan'ın en büyük kentlerinden biri durumuna geldi. Kentin başlıca ürünlerinden olan alümina eskiden Genceçay ve Kura'daki hidroelektrik santrallardan sağlanan enerjiyle yörede çıkarılan alüminitten elde edilirken, günümüzde ithal boksit kullanılarak üretilmektedir.

Gence'de Mescid-i Cuma, 17. yy, Azerbaycan Novosti Press Agency

Gence'de ayrıca makine ve çeşitli aletler de üretilir. Zengin bir tarımsal bölgenin merkezinde yer alan kentte tarımsal ürün işleyen ve pamuklu dokuma ve halı üreten çeşitli sanayi dalları bulunur. Kentte tarım ve öğretmen enstitüleri vardır. Önemli yapıları arasında Mescid-i Cuma (1620) ve 12. yüzyıl İran şairi Nizami'nin (Genceli) modern anıtmezarı sayılabilir. Nüfus (1989) 278.000.

Gence halısı, Azerbaycan'ın Gence kentinde ya da çevresinde yapılan el dokuması döşeme yaygısı. Yalın, köşeli desenleri ve doygun renkleriyle dikkati çeker. Beşgenler, yıldızlar ya da uzun eksen boyunca yerleştirilmiş üç geometrik madalyon en sık rastlanan desenlerdir. Tipik renkleri mavi, lacivert ve kökboyası kırmızısıdır.

Eskiden saf yünden yapılan Gence halıları artık yalnızca pamuklu atkı ve çözü üstüne kaba yünden düğümle dokunmaktadır. Fazla özen gösterilmediği için Gence halıları nitelik açısından her zaman aynı düzeyde olmamaktadır.

Gencer, Leyla (d. 10 Ekim 1928, İstanbul), uluslararası düzeyde ün yapmış dramatik soprano.

İstanbul İtalyan Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Belediye Konservatuarı'na girdi. Tiyatro, bale ve arkeoloji ile de ilgilendi. Ünlü ses eğitmenleri Elvira de Hidalgo ve Glannina A. Lombardi'den özel şan dersleri aldı. 1946-49 arasında İstanbul Şehir Korosu'nda solist olarak çalıştı. 1949'da Ankara'ya yerleşti. Ankara Devlet Operası sınavını kazanarak burada çalışmaya başladı; ilk kez Pietro Mascagni'nin *Cavalleria rusticana* (Cavalleria rusticana/Köylü Namusu) operasında köylü kızı Santuzza rolüyle sahneye çıktı. Bir yandan da şan derslerini sürdürdü. Eugen Francis d'Albert'in (1864-1932) *Tiefland* operasının Türkiye'deki ilk sahnelenişinde (1951) Martha rolüyle büyük başarı kazandı. 1952'de İtalya'da çalışmaya başladı. Ertesi yıl Milano'da La Scala'da solist olarak sahneye çıkan ilk Türk sanatçısı oldu. 1954'te Napoli'ye

giderek San Carlo Tiyatrosu'nda sahnelenen *Madama Butterfly* operasında rol aldı. Ünlü yönetmen ve ses eğitmeni Tullio Serafin'le (1878-1968) çalıştı. Münih ve Viyana Devlet operalarında, San Francisco, Roma ve Venedik operalarında sahneye çıktı; Floransa, Spoleto, Salzburg gibi uluslararası festivallere konuk sanatçı olarak katıldı. Londra'da Albert Hall'da, New York'ta Carnegie Hall'da konserler verdi. Francis Poulenc'in *Dialogues des Carmélites* (Karmelitlerin Diyalogları) operasının ilk sahnelenişinde (1957) rol aldı. Daha sonra primadonnalığa yükseldi.

Çok geniş bir repertuvarı olan ve özellikle Donizetti, Bellini, Puccini ve Verdi operalarındaki yorumlarıyla övgü kazanan Gencer 1960 yılından sonra repertuvarına Rus operalarını da aldı. Unutulan ya da çok az sergilenen yapıtları yeniden canlandırdı. 30'a yakın uluslararası ödül kazandı ve çeşitli nişanlar aldı. Plak çalışmaları da yaptı. 15. Uluslararası İstanbul Festivali'ne

yakınlarında 70 m'yi bulur. Bu kesimde geniş bir vadiyle Bingöl Ovasına bağlanan Genç Ovası, 60 km²'lik bir alanı kaplar. İlkbahar aylarında eriyen kar sularıyla kabaran ırmak, bazı yıllarda su baskınlarına neden olur. Dağların yüksek kesimlerindeki düzlüklerde yıl boyunca, hatta kar altında bile yeşil kalabilen geniş ve gür çayırılar vardır. Dağların Murat Irmağına yakın kesimlerinde meşeliklere rastlanır.

Doğal kaynakların yetersizliği, ekilebilir alanların kısıtlılığı ve iklim koşullarının sertliği nedeniyle ilçenin ekonomik yaşamı durgundur. Önemli bitkisel ürünler buğday, ceviz, dut ve soğandır. Az miktarda şeker pancarı, patates, arpa, elma ve baklagil yetiştirilir. Bitkisel üretim genellikle yerel tüketime yöneliktir. Yöredeki yaylalar hayvancılık yapan göçebe aşiretlerin önemli konaklama alanlarıdır. Büyük miktarda koyun ve keçi besleyen, başta süt ve süt ürünleriyle yapıtaşı, deri ve kıl üreten bu aşiretler, yöre ekonomisine canlılık katar. El dokumacılığı varlığını sürdürmektedir. İlçedeki tarım dışı ekonomik etkinlikler tuğla üretimiyle sınırlıdır. İlçe topraklarında fosfat ve zengin rezervli demir yatakları vardır.

Eski bir yerleşme olan Genç ve yöresi sırasıyla Hitit, Urartu, Pers, Makedonya, Selevkos, Roma ve Sasani yönetimlerini yaşadı. Bizans döneminde yörede kurulan Ermeni yönetimleriyle Bizans arasında çekişmelere konu oldu. 11. yüzyılda Selçuklu egemenliği altına girdi. Moğol istilasının ardından Karakoyunlular ve Akkoyunlular arasındaki savaşlara sahne oldu. 1515'te Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Bitlis vilayetine bağlı Genç sancağının merkez kazasıydı. Cumhuriyet'ten sonra 1924'te vilayet (il) yapıldı. 1927'de ilçe önce Elazığ'a, 1929'da Muş'a, 1936'da da Bingöl'e bağlandı.

Bingöl ilinin güneyinde yer alan Genç kasabası, Murat Irmağının güneyindeki düzlük bir alanda kurulmuştur. Elazığ-Tatvan demiryolu içinden, Bingöl-Diyarbakır karayolu da batısından geçer. Yaklaşık 20 km uzaklıktaki il merkezi Bingöl'e karayoluyla bağlanır. 6 Eylül 1975'te meydana gelen Lice depreminde çevresindeki bazı köylerle birlikte hasar görmüştür.

Yörede, eskiden buraya yerleştikleri bilinen Urartulardan kaldığı sanılan taş yığınları, yıkıntılar ve duvar kalıntıları vardır. Kasabanın doğusundaki Keynekler yöresinde bulunan bir tepede Pers kralı I. Darius'un (Büyük) kızı için yaptırdığı söylenen Kral Kızı Kalesi yer alır. Sürekli köyü yolu üzerinde yer alan Ziyaretgâh adlı iki yapının Akkoyunlu Uzun Hasan döneminden kaldığı sanılmaktadır.

Genç Belediyesi 1922'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 43.714; kent, 11.545.

Genç, Adem (d. 1944, Ardeşen, Rize), soyut anlayışta çalışan ressam.

1962-65 arasında Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nde okuduktan sonra bir süre liselerde resim öğretmenliği yaptı. 1969-71 arasında İngiltere'de Bournemouth Sanat Yüksekokulu'nda oymabaskı, 1971-74 arasında Londra'daki Saint Martin Sanat Okulu'nda resim üzerine çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra bir süre çeşitli okullarda ders verdi, 1978'de İzmir'deki Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ne (bugün Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi) atandı. 1979, 1981, 1985 ve 1987 DYO Ödüllü Resim Yarışması'nda mansiyon ve başarı, 1979 ve 1983 Devlet Resim ve Heykel sergilerinde başarı, 1984'te de İnönü Vakfı Resim Yarışması'nda birincilik ödülleri kazandı.

Öğrencilik yıllarından 1970'lere değin dışavurumcu bir anlayışın egemen olduğu lekeci yapıtlar üretti. Daha sonra soyuta yönelerek 1980'lerde tüm yüzeyi bir bütün olarak değerlendirdiği yapıtlar gerçekleştirdi. Bu resimlerinde renk ve yüzey dokuları ile düzlem ve mekân sorunlarını ele aldı ("Kompozisyon", 1985). Üst üste gelen düzlemler, arka planda fotoğraf ya da baskı tekniklerini çağrıştıran buruşuk kâğıtlar ya da bıçak yırtıkları ve soyut biçimler arasında ayırt edilebilen mekanik nesnelerle, post-modern sayılabilecek deneylere girişti.

Genç Alman Sineması, Almanca JÜNGER DEUTSCHER FILM. AFC'de 1960'larda gelişen ve uzun süredir durgunluk içinde olan Alman sinemasına canlılık getiren genç sinemacılar hareketi.

Hareket 28 Şubat 1962'de Oberhausen Film Şenliği sırasında 26 sinemacı tarafından yayımlanan bildiriyi ortaya çıktı. Bildiride, Amerikan filmlerinin istilasına uğrayan ve ticari yapımlar üreten Alman sinemasının iflas ettiği belirtilerek yeni bir sinemanın yaratılması gerektiği öne sürülüyordu. Bildirinin son cümlesi olan "Babalarımızın sineması öldü" ("Papas Kino ist tot") sözleri bu hareketin simgesi oldu.

Hareketin öncülerinden Alexander Kluge'nin çabalarıyla hükümet tarafından Şubat 1965'te genç yönetmenlerin ilk filmleri için finansman sağlayacak bir kurul (Kuratorium Junger Deutscher Film) oluşturuldu. Genç sinemacıların denetiminde olan Ulm'daki okuldan başka Berlin'de de bir Sinema ve Televizyon Akademisi açıldı. Bütün bu gelişmeler, Peter ve Ulrich Schamoni kardeşler, Volker Schlöndorff, Edgar Reitz, Jean-Marie Straub, Roger Fritz, Hansjürgen Pohland, Will Tremper ve Kluge gibi genç yönetmenlere kendi filmlerini yapıp dağıtabilme olanağını sağladı. Kluge'nin *Abschied von Gestern*'i (1966; Düne Veda), Schlöndorff'un *Der Junge Törless*'i (1966; Genç Törless) ve Ulrich Schamoni'nin *Es*'i (1966; O) Genç Alman Sineması'nın, uluslararası alanda da adını duyurduğu en önemli yapıtlar oldu.

1970'lerin başında Rainer Werner Fassbinder, Werner Herzog ve Wim Wenders'le doruğa ulaşan Genç Alman Sineması, sonraları her yönetmenin farklı bir çizgi izlemesiyle önemini yitirdi.

Fransa'daki Yeni Dalga(*) gibi, Genç Alman Sineması'nın da belirgin özelliği, kendisinden önceki geleneksel sinemaya tepki niteliğinde doğmuş olması ve küçük bütçeli filmler yapmasıdır. Genç Alman sinemacıları, Yeni Dalga sanatçılarından daha fazla ortak temalar işlemiş ve çoğunlukla savaş sonrası Almanya'sının durağanlığını ve yeniden inşa ideolojisini eleştirmişlerdir.

Genç Almanya, Almanca DAS JUNGE DEUTSCHLAND ya da JUNGDEUTSCHLAND. Almanya'da yaklaşık 1830-50 arasında ortaya çıkan toplumsal reform ve edebiyat hareketi. Fransız Devrimi'nin yarattığı düşüncelerden etkilenen hareket, o sırada etkili olan romantizm ve milliyetçilik akımlarının aşırı biçimlerine karşı çıkıyordu. Genç Almanya adı ilk kez Ludolf Wienbarg'ın *Ästhetische Feldzüge* (1834; Estetik Seferleri) adlı kitabında kullanıldı. Genç Almanya üyeleri düşünsel ve edebi yetenekleriyle, siyasal bilinçlerinin sağlamlığına karşın toplumsal hareketliliğe yön vermeyi başaramadılar; tam tersine, yaygın bir düşmanlık kazandılar. Bunda, toplumsal konumlarının düşük-

Gencer, 1973
İletişim Yayıncılık Arşivi

(1987) katıldı. Sanat yaşamı üzerine Franca Cella'nın *Leyla Gencer Romanzo vero di una prima donna* (1986; Leyla Gencer: Bir Primadonna'nın Gerçek Romanı) ve Zeynep Oral'ın *Bir Tutkunun Romanı* (1992) adlı kitapları yayımlanmıştır.

Genci monogatari (Genci'nin Öyküsü), Japon edebiyatının başyapıtı. 11. yüzyılın başlarına doğru, saray çevresinden olan kadın yazar Murasaki Şikibu(*) tarafından yazılmıştır. Roman türünün en eski örneği ve bu türde yazılmış en iyi yapıtlardan biri kabul edilir. Öykünün çoğu Prens Genci'nin aşkları ve yaşamındaki kadınlarla ilgilidir. Yapıt, duyguları ve doğa güzelliklerini olağanüstü bir duyarlılıkla ele alır; ama bu dünyanın geçici olduğuna ilişkin Budacı inanç, romanın giderek karamsar bir anlatım kazanmasına yol açar.

Genç, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Bingöl iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.646 km² olan Genç ilçesi doğuda Solhan ilçesi, güneyde Diyarbakır, batıda Elazığ illeri, kuzeyde de Merkez ilçeye çevrilidir.

İlçe topraklarını Güneydoğu Toroslar'ın uzantıları engemelendirir. Batıda Akdağ ilçeye Elazığ ili arasındaki doğal sınır oluşturur. Doğuda yer alan Çötele Dağı'nın 2.940 m'ye ulaşan Akçakara Tepesi ilçenin en yüksek noktasıdır. İlçenin sularını kuzey sınırını çizen Murat Irmağı toplar. Irmak yatağının genişliği Genç kasabası

lûgü ve yükseköğrenim görmemiş olmaları kadar, bazı üyelerinin Yahudi kökenli olması da rol oynadı. Hareketin önderleri Ludolf Wienbarg, Karl Gutzkow ve Theodor Mundt'tu. Heinrich Laube, Georg Herwegh, Ludwig Börne ve Heinrich Heine'nin de hareketle bağı vardı. Konfederasyon Meclisi'nin (*Diet*), hareket üyelerinin yazılarının bütün Alman devletlerinde sıkı bir sansürden geçirilmesini öngören 10 Aralık 1835 tarihli kararında, hepsi topluca Genç Almanlar biçiminde anıldı. Topluluğun bazı üyeleri, yetenekli birer şair olmalarına karşın, genellikle kolay anlaşılır düzyazı metinler yazmaya yönlendiler. Yazılarıyla, toplumsal bilinçte yer etmiş olan Romantizme özgü düşüclüğün yerine, toplumsal ve siyasal adalet için mücadele düşüncesini yerleştirmeye çalıştılar. Demokratik ve ulusal bir tiyatroyu kurmayı da amaçlayan Genç Almanya'nın edebiyat üzerinde yaptığı doğrudan etkilerin en önemlisi Alman tiyatrosunda gerçekçiliğe giden yolu açmak oldu. 1848-49 Devrimi hareketin gerilemesine yol açtı.

Genç Amerika Akımı, ABD'de 1840'ların ortalarından 1850'lerin başlarına değin etkili olan felsefi, ekonomik, dinsel ve siyasal akım. Serbest piyasa kapitalizmini ve ülke sınırlarının genişletilmesini savunan akım, 1830'larda Avrupa'da doğan genç kuşak hareketlerinden esinlenmiş ve 1845'te Edwin de Leon ile George Henry Evans'ın önderliğinde siyasal bir örgüt biçimini almıştır.

Serbest ticaret, dış pazarların genişletilmesi, güneydeki toprakların ilhakı ve yurt dışındaki cumhuriyetçi hareketlerin desteklenmesi ilkelerini benimseyen Genç Amerika, 1850'lerin başında Demokrat Parti içinde sözcülüğünü George Nicholas Sanders'in yaptığı bir hizip durumuna geldi. Aynı dönemde *Democratic Review* adlı bir yayın organı çıkarmaya başladı.

ABD'nin Kuzey ve Güney eyaletleri arasındaki anlaşmazlıkların yoğunlaştığı bir dönemde Genç Amerika, Demokrat Parti içindeki farklı kesimleri milliyetçi bir program çevresinde birleştirmeye çalıştı. Hareketin bu politikasına önderlik edenlerin başında Stephen A. Douglas geliyordu. Genç Amerika, eyaletler arasındaki çatışmanın ülkeyi iç savaşın eşiğine getirmesi karşısında etkisini yitirdi ve kısa sürede dağıldı.

Genç Dernekleri, yani askeri Osmanlı gençlik dernekleri. I. Dünya Savaşı yıllarında, ordunun asker gereksinimini karşılamak ve gençliği askerliğe hazırlamak amacıyla İttihat ve Terakki yönetimince kurulmuştur.

I. Dünya Savaşı'nın (1914-18) hızla yaklaştığı bir dönemde, iktidardaki İttihat ve Terakki yönetimi, Osmanlı topraklarındaki bütün resmi okul ve medrese öğrencilerinin zorunlu olarak üye olacakları bir örgüt oluşturdu. Osmanlı Genç Derneği adı verilen bu örgütün kuruluşu, 15 Mayıs 1914'te çıkarılan bir nizamnameyle düzenlendi. Gençliği askeri bir disiplin altında örgütlemek ve askerliğe hazırlamak amacıyla kurulan örgüt 17 yaşından büyük gençleri bünyesinde barındıracak, 12-17 yaş arasındaki gençler ise, üyeliğe hazırlık olmak üzere İzicilik Derneği bünyesinde toplanacaktı. Doğrudan Harbiye Nezaretine bağlı olan derneğin kurucusu ve "başbuğ" adı verilen ilk başkanı Harbiye Nazırı Enver Paşa idi. Öteki kurucular arasında Dr. Nazım Bey, Eyüp Sabri Bey ve Ziya Gökalp gibi ünlü kişiler vardı.

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden ve Osmanlı ordularının çeşitli cephelerde ağır kayıplara uğramasından sonra asker gereksinimi arttı ve Osmanlı Genç Derneği'nin yetersiz kaldığı anlaşıldı. Bunun üzerine, gençliği daha sıkı bir biçimde ve bir tür milis gibi örgütlemek üzere 17 Nisan 1916'da bu kez Genç Dernekleri'nin kurulması öngörüldü. Bu örgütün kuruluşunu düzenleyen kanun-ı muvakkatla Osmanlı Genç Derneği de kapatıldı. Harbiye Nezareti bünyesinde Genç Dernekleri Müfettişi-i Umumiği adı altında merkezi bir yapı oluşturuldu ve başına da bu örgütün kurulmasına ön ayak olan Alman askeri uzman von Hoff getirildi. Örgüt, Osmanlı Genç Derneği'nden farklı olarak yalnızca öğrenci gençliği değil, 12 yaşını bitirmiş tüm gençliği kapsayacaktı. 12-17 yaş arasındaki gençler, bir alt örgütlenme olan Gürbüz Derneği'nde, daha yukarı yaştakiler ise Dinç Derneği'nde toplanacaklardı. Zorunlu örgüt üyeliğinin askere alınmasına değin sürecekti.

Müfettiş-i umumilikçe merkezden yönetilmekle birlikte dernekler, yerel olarak kordoru komutanlıkları ve ahz-ı asker şube reisleri tarafından oluşturulacaktı. Örgüt üyeleri haftada iki saat beden eğitimi, bir saat de, önceden belirlenmiş alanlarda ve subayların yönetiminde silahlı eğitim göreceklerdi. Bunlar için gerekli silah ve cephane Harbiye Nezareti'nce sağlanacaktı.

Daha sonraki gelişimine ilişkin belge bulunmamakla birlikte, Nisan 1916 ile Temmuz 1917 arasında Osmanlı vilayetlerinde ve müstakil mutasarrıflıklarda oldukça yaygın bir Genç Dernekleri ağı oluşturulduğu bilinmektedir. Bu dönemde, yaygın etkinliklerde bulunan toplam 706 dernek kurulmuştur. "Dağ Başını Duman Almış" marşı da, ünlü spor eğitimcisi Selim Sırrı Bey'in (Tarcan) girişimiyle örgütün resmi marşı olarak benimsenmiştir.

Genç Erkekler Hristiyan Birliği (Young Men's Christian Association-YMCA), grup etkinlikleri ve yurttaşlık eğitimi aracılığıyla kişiliği geliştirmeyi amaçlayan mezhep ve siyaset dışı Hristiyan hareketi. 1844'te Londra'da bir kumaş atölyesinde önce işçi, daha sonra yönetici olan George Williams'ın önderliğinde 12 genç adamın "kumaşçılık ve başka mesleklerdeki gençlerin manevi durumlarını iyileştirmek" için bir kulüp kurmalarıyla ortaya çıktı. Ülke içinde hızla yayılan benzerleri 1850'de Avustralya'da, 1851'de de Kuzey Amerika'da görüldü. En fazla geliştiği Kuzey Amerika'da ilk kulüp Montreal'de, ikincisi de Boston'da kuruldu.

YMCA programları arasında spor ve beden eğitimi, kampçılık, danışmanlık, öğretim, kamu işleri ve yurttaşlık etkinlikleri sayılabilir. Ayrıca birliğe bağlı otel, yurt ve kafeteryalar vardır. Bugün ABD'de her düzeyde öğrenim veren okul ve yükseköğrenim kurumları işletmekte, yetişkinler için gece kursları düzenlemektedir.

ABD İç Savaşı sırasında silahlı kuvvetlere hizmet vermeye başlayan YMCA bu etkinliklerini sonraki savaşlarda da sürdürdü. 1929 Cenevre Sözleşmesi'yle birçok savaş kampında tutsakların eğitimi ve boş zamanlarının değerlendirilmesi hizmetlerini üstlendi.

Birliğin yerel örgütleri ulusal konseylere, bunlar da 1855'te Cenevre'de kurulan YMCA Dünya Birliği'ne bağlıdır. Dünya örgütünün kuruluşunun 100. yıldönümü nedeniyle 1955'te Paris'te 76 ülkeden 4 milyon aşkın üyeyi temsil eden 8 bin delegenin katıldığı bir dizi konferans düzenlenmiştir.

Genç Hristiyan Emekçiler, 1912'de Peder (sonradan Kardinal) Joseph Cardijn'in

Belçika'da başlattığı bir Katolik hareketi. Hareketin amacı işçileri Hristiyanlaştırmak, büro ve fabrikalardaki çalışma ortamına uyum sağlamalarına yardımcı olmaktır. 1925'te ülke düzeyinde örgütlenen Cardijn'e bağlı gruplar, Belçikalı piskoposlar ile Papa XI. Pius'un da desteğini kazandı. Örgütün getirdiği yenilik, misyonerlik görevini din adamlarından çok, işçilere vermesiydi. Çalışma koşullarına Hristiyan ilkelere egemen kılmaya çalışan bu işçiler "gör, yargıla ve öyle davran" formülünü temel alıyordu. Fransızca konuşulan bölgelerdeki üyeler, Hristiyan İşçi Gençliği'nden (Jeunesse Ouvrière Chrétienne) türetilen Jöcist'ler adıyla anılırdı. Aynı örgüt ve yöntem ilkelerini kullanan Cardijn genç çiftçi, öğrenci ve evli çiftler arasında da benzer gruplar örgütledi. 20. yüzyılın ikinci yarısında, örgüt bazı bölgelerde Genç Hristiyan Hareketi adıyla tanınmaya başladı.

Genç İrlanda bak. Yeni İrlanda

Genç İtalya bak. Yeni İtalya

Genç Kadınlar Hristiyan Birliği (Young Women's Christian Association-YWCA), genç kadınların fiziksel, toplumsal, düşünsel, ahlaksal ve manevi gelişimine katkıda bulunmak amacıyla kurulan, mezhepler dışı Hristiyan örgütü. Genç Erkekler Hristiyan Birliği (YMCA) adlı örgütten tümüyle bağımsızdır. YWCA, 1855'te İngiltere'de bir kadınlar için dua etmek, öbürü genç kadınlara barınacak ev bulmak için oluşan iki grubun toplanmasıyla ortaya çıktı. 1877'de iki grup birleşerek resmen Genç Kadınlar Hristiyan Birliği adını aldı. Örgütün tüzüğü 1884'te kabul edildi.

ABD'de ise New York kentinde 35 kadın bir araya gelerek ilk Hanımlar Hristiyan Birliği'ni kurdular. Kendi kendilerine destek olmak zorundaki genç kadınlara yardımcı olmayı amaçlayan bu örgütün bir benzeri de 1866'da Boston'da kuruldu. 1900'lerin başında ABD'de yüzlerce Genç Kadınlar Hristiyan Birliği vardı. 1906'da da ulusal örgüt oluştu.

İlk kurulan birlikler, Sanayi Devrimi'nin özellikle kentlerde yaşayan genç kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerini gidermeyi amaçlıyordu. Birlik, yoksullukla mücadele etmenin yanında genç kadınların toplum içinde bir yer edinmelerine ve evlerinden ayrılıp kendi başlarına yaşayan genç kadınların ucuz ve emin barınak bulabilmelerine yardımcı oldu; ekonomik durumları, ırk ve dinleri ne olursa olsun katılabilecekleri yaz kampları ve eğitim programları düzenledi. 1980'lerden sonra ABD'deki birlik 12 yaş ve üstündeki bütün kız ve kadınlara yönelik çeşitli programları uygulamaya koydu. Uye olmamakla birlikte erkekler de bu programlara katılabiliyordu. YWCA'nın 1894'te Londra'da kurulan dünya örgütünün merkezi Cenevre'dedir.

Genç Kalemler, Selanik'te 15 günde bir (bir ara düzensiz aralıklarla) yayımlanan edebiyat ve bilim dergisi (1910-12). *Genç Kalemler*, Manastır'da çıkmaya başlayıp yayımını Selanik'te sürdüren *Hüsn ü Şur* (1 Haziran-4 Ekim 1910, 8 sayı) adlı edebiyat dergisinin bir devamı olarak çıktı. Sahibi ve sorumlu müdürü Nesimi Sarım'dı. İki dizi olarak yayımlandı. 9/1 numaralı sayıdan başlayan ilk dizide (14 Kasım 1910-7 Mart 1911, 9/1-14/6), edebiyat yazılarının yanı sıra felsefe yazılarına da yer verildi. Dergi düzensiz aralıklarla yayımlanan ikinci dizisiyle (21 Nisan 1911-15 Ekim 1912, 1-27) önem kazandı ve Ziya Gökalp'in "Turan" adlı şiiri Tefvik Sedat takma adıyla bu dizide yayımlandı. Bu dizinin 1.

sayısında imzasız olarak yayımlanan Ömer Seyfeddin'in "Yeni Lisan" adlı makalesi, *Genç Kalemler*'in dil konusunda, başta *Servet-i Fünun* olmak üzere, çeşitli dergi ve gazetelerle polemiklere girmesine yol açtı. Dergide Türkçülüğün etkisiyle dilde yalınlaşmayı ve Milli Edebiyat'ı savunana yazılara yer verildi. Başyazarlığını Ali Canip'in (Yöntem) yaptığı *Genç Kalemler*'in öbür önemli yazarları Ömer Seyfeddin, Ziya Gökalp, Tefvik Fikret, Ali Naci, Kâzım Nami (Duru), Celâl Sahir (Erozan), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Enis Avni ve Hüseyin Siret'ti.

Genç Osman bak. Osman II

Genç Osman Hikâyesi, IV. Murad'ın (hd 1623-40) Bağdat'ı kuşatması ve fethi olayına bağlanan kısa halk öyküsü. Bu savaşlarda yararlılıklar gösterdiği sanılan Genç Osman adlı bir askerin başından geçenleri konu edinir.

Kaynağını, Bağdat seferi sırasında ordu içinde oluşan ve daha sonraki yıllarda Anadolu'da büyük bir yaygınlık kazanan türk ve menkibelerden alan öykü, 17. yüzyılın ünlü yenicileri âşıklarından Kayıkçı Kul Mustafa'nın olaydan söz eden destanıyla da beslenerek günümüze değin gelmiştir. Bağdat seferine katıldığı bilinen Kul Mustafa'nın söylediği destan, Anadolu'nun birçok yöresinde özel bir ezgiyle günümüzde de söylenmektedir. Bazı yörelerde söz konusu destanın türküşleşmiş biçimleri eşliğinde oynanan "Genç Osman" adlı halk oyunları da vardır.

Öykü, destan ve zamanla bunların çevresinde ortaya çıkan çeşitli biçimler, Fuad Köprülü'nün *XVII. Asır Saz Şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi* (1930) adlı kitabıyla, Pertev Naili Boratav'ın *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği* (1946) adlı kitabında ele alınmış, tarihsel verilerden de yararlanılarak karşılaştırmalar yapılmıştır.

Öykünün ordu içinde oluştuğu sanılan ve "Bağdat rivayeti" diye de adlandırılan biçimine göre konusu şöyledir:

Bağdat'ı alan ve kente giriş çıkışı yasaklayan Şah Abbas halka eziyet ettiği gibi kutsal yerlere de saygı göstermemektedir. Bir genç, İstanbul'a giderek durumu Sultan Murad'a haber verir. Bağdat'a gizlice gitmek isteyen Sultan Murad, kendisi yokken ordunun başında bulunacak birini aramaktadır. Kumandanlarına Bağdat'ın nerede olduğunu sorar; ama verilen yanıtları beğenmediği için bunların başlarını kestirir. Ordudaki kumandanlardan birinin Genç Osman adında herkesten gizlediği bir oğlu vardır. Bıyığı çıkmayanların orduda bulunması yasak olduğu için kumandan bu çocuğu sandık içinde saklamaktadır. Babasına padişahın sorusuna vereceği cevabı anlatan delikanlı ısrar üzerine huzura çıkarılır. Padişah bıyığına tarak batmayanların orduda bulunmasını yasakladığı için gence çıkarır. Delikanlı bıyığının içeride olduğunu söyleyerek taracı dudaklarına saplar. Padişah, gencin bu davranışını takdirle karşılır ve onu ordunun başında bırakarak Bağdat'a gider. Birçok serüven yaşadktan sonra geri dönen padişah, Bağdat'ı geri almanın planlarını yapmaktadır. Genç Osman surlarda gedik açmak için atların nallarından büyük bir top döktürmesini ve barut yerine top rak, gülle yerine de taş kullanmasını önerir. Bu yolla kale duvarında bir gedik açılır ve kent geri alınır.

Savaş sırasında sancaktarlık yapan Genç Osman, çarpışırken kollarının kesilmesine karşın, sancağı yere düşürmeden ilerlemeye

devam eder. Bir askerin kendisini görmesinden sonra sancağı düşürür ve şehit olur.

Destanın Anadolu'da anlatılan öteki biçimlerinde ve halk arasında söylenen türkülerde, Genç Osman'ın kollarının değil, kellesinin kesildiği anlatılır. Kesik kellesini koltuğuna alarak üç gün savaşır ve birçok yararlık gösterdikten sonra ölür

Genç Oyuncular, 1957-63 arasında İstanbul'da etkinlik göstermiş amatör tiyatro topluluğu. Geleneksel Türk tiyatrosundan ve Anadolu seyirlik oyunlarından yola çıkarak çağdaş bir tiyatroya ulaşma konusunda çaba harcamıştır.

1957'de İstanbul Teknik Üniversitesi, Galatasaray Lisesi ve Robert Kolej'de okuyan yedi öğrencinin kurduğu Genç Oyuncular, dernek biçiminde örgülenmişlerdir. Her kesimden daha çok kişinin tiyatroya izleyebilmesi için sahnelerin dışında okul, hastane, spor kulübü, sokak ve kasaba alanı gibi değişik yerlerde oyunlar sergilediler. İlk 1958'de olmak üzere beş yıl boyunca Erdek Şenlikleri'ni düzenlediler. Tiyatronun, yapısı gereği, ortak bir çalışma olduğuna inanarak oyun yazımından sahneye koymaya, kostümlerden ışıklandırmaya ve müziğe kadar her türlü çalışmayı birlikte gerçekleştirmeye yöneldiler.

Sahneledikleri oyunlar arasında Elmer Rice'ten *Hesap Makinesi*, Eugène Ionesco'dan *İskemleler ve Ders*, Marcel Achard'dan *Benimle Oynar mısınız?*, Georg Büchner'den *Woyzeck* sayılabilir. Ayrıca Ahmet Kutsi Tecer (*Bir Pazar Günü*), Ali Bey (Ayyar Hamza) ve Celâl Kavrur (*Oyun*) gibi yerli yazarlardan oyunlar sahneye koyan Genç Oyuncular, kendi aralarından Mehmet Akan (*Kiraz Çiçek Açıyor Aykırı Dal Üstünde*, *Akçagüler ile Karagölmez*), Atilla Alpöge (*Çürük Elma*) gibi yazarlar çıkarmışlar, *Yüzüncü Yıl Gösterisi*, *Keloğlan*, *Tavlati Küntipati*, *Büyücü Oyunu*, *Vatandaş Oyunu*, *Kervan* adlı oyunları da topluca yazıp oynamışlardır.

1963'te etkinliğine son vermesinden sonra ya da daha önceki yıllarda topluluktan ayrılan Ergun Köknar, Genco Erkal, Çetin İpekkaya, Çiğdem Selşik, Arif Erkin, Ani Şahnazar (İpekkaya), Mehmet Akan gibi Genç Oyuncular, tiyatroculuğu profesyonel sahnelerde sürdürmüşlerdir.

Genç Tunuslular, Fransızca JEUNES TUNISIENS, 1883'te oluşturulan Fransız protektorasına karşı, Fransız eğitimi görmüş Tunuslu genç aydınların 1907'de kurduğu siyasal örgüt.

Ali Beş Hamba ve Beşir Sfar'ın önderlik ettiği örgüt, hükümette ve ülke yönetiminde denetimin bütünüyle Tunuslulara verilmesini ve gerek Tunusluların gerek Fransızların yurttaşlık haklarından eksiksiz yararlanmasını istiyordu. Parti, eğitim görmüş ve meslek sahibi genç Müslümanlar arasında yandaş kazandıysa da üyelerinin liberal tutumları ve Avrupalılara özgü davranışları nedeniyle halk arasında destek bulamadı.

Genç Tunuslular 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesini protesto ettiler. Tunus'ta Fransızların bir Müslüman mezarlığını kamulaştırması üzerine başlayan yoğun protestolar, şiddet olaylarıyla ve ölümlerle sonuçlandı; Tunus'taki İtalyan şirketlerine karşı boykot ve grev çağrılarında bulunuldu. Bunun üzerine Fransızlar, Ali Beş Hamba ve Abdülaziz es-Saalibi gibi parti yöneticilerini sürgüne gönderdiler (1912). Bu gelişmeden sonra yeraltına imlemek zorunda kalan Genç Tunuslular, I. Dünya Savaşı'nın ardından Tunus ulusal kurtuluş hareketi içinde yeniden ortaya çıktılar. Genç Tunuslular'ın 1920'de es-

Saalibi'nin önderliğinde kurduğu Dustur Partisi(*) etkinliğini 1957'ye değin sürdürdü.

Gençaydın, Zafer (d. 1941, Ankara), soyutla figüratif anlatımın iç içe geçtiği resimleriyle tanınan ressam

Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Iş Bolumu'nu 1965'te bitirdi. Kazandıği Milli Eğitim Bakanlığı bursu ile Almanya'ya gitti ve 1971-77 arasında Berlin Sanat Akademisi'nde öğrenim gördü. 1980 Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde başarı ödülü aldı. 1982'de de DYO Ödüllü Resim Yarışması'nı kazandı. Halen Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bolumunda öğretim üyesidir.

Gençaydın öğrencilik yıllarından başlayarak üslubunu aynı doğrultuda geliştirmeye çalıştı. Genellikle ezilen insanlardan ve tahrip edilen doğadan yola çıkarak insan-toplum ve insan-doğa ilişkisini işledi. Soyutla figüratif arasında bir çizgide, ne tumuyla soyut ne de tümüyle figüratif sayılan resminin temel özelliği dışavurumcu niteliğidir. Kullandığı karşıt renkler bu anlatımı daha da güçlendirir. Figürü soyut bir lekeye dönüştürerek soyutla figüratif arasında bir çözüm aradığı yapıtlarında estetik kaygılardan çok "düşünceye" ağırlık verir

gençlik hastalığı bak. kedi gençlik hastalığı; köpek gençlik hastalığı

gençlik hormonu bak. neotenin

Gençlik ve Spor Bayramı bak. Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı

Gendarmeria Pontifica (İtalyancada "Papalık Jandarması"), Vatikan'daki 70 kişilik güvenlik kuvveti. Doğrudan papaya bağlı olan *Gendarmeria Pontifica* Vatikan'ın iç güvenliğinden sorumludur. Ayrıca Vatikan sarayları ile papanın Castel Gandolfo'daki yazlık villasını korur.

Papanın özel korumasından sorumlu Soylu Muhafızlar (*Guardia Nobile*) soylu ailelerden toplanmış subaylardan oluşur. Gene papayı korumakla görevli İsviçreli Muhafızlar ise (*Guardia Svizzera*) Papa II. Julius (hd 1503-13) tarafından İsviçre yurttaş askerlerden oluşturulmuştur. İsviçreli Muhafızlar'ın kullandığı üniformaların en ünlüsü Michelangelo'nun tasarladığı koyu mavı, kırmızı ve sarı renklerdeki Rönesans kostümüdür. Vatikan'da ayrıca bir Şeref Muhafız Kitası (*Guardia Palatina d'Onore*) bulunur.

Genée, Dame Adeline, asıl adı ANITA VENSEN (d. 6 Ocak 1878, Arhus, Danimarka - ö. 23 Nisan 1970, Esher, Surrey, İngiltere), balede 1900'lerin başındaki genel gerileme döneminde, özellikle klasik üslubu ve titiz tekniği ile dikkat çeken balerin.

Sekiz yaşındayken kendisini evlat edinerek balerin olarak yetiştiren dansçı bir çiftin yeğeniydi. Önceleri Almanya'da sahneye çıktı. 1897'den 1907'ye değin Londra'da Empire Theatre'in başbaleriniydi. Geniş bir repertuarı vardı, ama en çok 1906'da onun için yeniden uyarlanarak sahnelenen *Coppelia* balesiyle akıllarda kaldı

ABD'de ilk kez 1907'de sahneye çıkan Genée izleyen 10 yıl içinde beş sezon ABD sahnelerinde görüldü ve daha çok muzikal revülerde oynadı. 1917'de sahne yaşamından çekilmekle birlikte 1933'e değin zaman zaman sahneye çıktı. İngiliz balesindeki etkin rolünü sürdürerek 1920'den 1954'e değin Association of Operatic Dancing'in

Dame Adeline Genée, y 1900
Hulton Picture Library

(bugün Kraliyet Dans Akademisi) başkanlığını yürüttü. 1950'de D. B. E. (Dame of the British Empire) unvanını aldı.

genel görüşme, toplumu ve devlet etkinliklerini ilgilendiren belli bir konunun parlamentoda görüşülmesi. Parlamentonun hükümeti denetleme araçlarından biri olan genel görüşme, etki derecesi yönünden sözlü soru ile gensoru arasında yer alır. Siyasal sorumluluğa yol açmaması bakımından sözlü soruya, önerge sahibi dışındaki milletvekillerinin de görüşmelere katılmalarını sağlaması bakımından gensoruya benzer.

Türkiye'de ilk kez 1961 Anayasası'yla kabul edilen genel görüşme kurumu 1982 Anayasası'nda da korunmuştur. Biçim ve içerik koşulları bakımından sözlü soru önergesine benzeyen genel görüşme önergesi, siyasal parti grupları ya da en az 20 milletvekilinin imzasıyla TBMM başkanına verilir. Önergeyle ilgili olarak Genel Kurul'da yapılan görüşmede hükümet ve siyasal parti grupları temsilcileri ile istemde bulunan milletvekillerinden birinci imza sahibi ya da onun göstereceği bir başka imza sahibi konuşabilir. Genel Kurul genel görüşme açılıp açılmamasına açık oylamayla karar verir. Genel görüşme açılmasına karar verilirse, genel görüşme günü Danışma Kurulu'nca bir özel gündem biçiminde saptanır. Genel görüşmenin başlayacağı gün, görüşme açılmasına karar verilmesinden başlamak üzere 48 saatten önce ve yedi günden sonra olamaz. Görüşmeler kural olarak önergenin kâtipler tarafından okunmasıyla başlar. Bundan sonra önergeyi açıklamak üzere önerge sahibine ya da sahiplerinden birine, söz verilir. İlgili bakanın ya da başbakanın önergeyi cevaplandırmasının ardından genel görüşmeye geçilir. Meclis başkanı genel görüşmede konuşmak için adlarını yazdırmış olan konuşmacıların listesini göz önüne alarak görüşme düzeni

ile konuşma süresini belirler. Genel görüşme sırasında konuyla ilgili bakan gerek gördüğü durumlarda eleştirilere cevap verebilir. Bütün konuşmaların tamamlanması ya da görüşmenin yeterliğine karar verilmesiyle genel görüşme sona ermiş olur.

Türkiye'de genel görüşmenin bitiminden sonra herhangi bir oylamaya başvurulmaz. Bazı ülkelerde ise hazırlanan bir karar önerisi görüşülerek oylanır; gensoruda olduğu gibi siyasal sorumluluğa yol açmayan bu karar önerisi bir dilek ya da tavsiye niteliği taşır; hükümetin buna uyma zorunluluğu yoktur.

genel grev, bir dizi sanayi dalının her birinde, işçilerin önemli bir bölümünün ekonomik ve siyasal amaçlarla örgütlü olarak işi durdurması.

Genel grevin, bir toplu pazarlık yöntemi olarak bilinçli biçimde kullanılmaya başlaması, İngiltere'de sendikaların güçlendiği döneme rastlar. Radikal siyasetçiler ve sendika önderleri 1820'lerle 1830'larda, Parlamento'da reform yapılmasını sağlamak ve işçi haklarını elde etmek için bir araç olarak, işin toplu biçimde durdurulması düşüncesini savunmaya başladılar. Siyasal haklar için mücadele eden Parlamento reformu yanlısı Chartistler, 1842'de Lancashire'da başlayan grevleri çevre illere yaymayı başardıktan sonra bir genel greve dönüştürmeye çalıştılar. Ama hükümetin kaba kuvvete başvurması bu amaca ulaşılmasını engelledi.

Chartistlerin uğradığı başarısızlığın ardından İngiltere'de genel grev hareketi, 20. yüzyılın başlarına değin süren bir gerileme sürecine girdi. Genel grevi toplumsal devrimin gerçekleşmesini sağlayacak yöntemlerden biri olarak gören kuram ise temelde Fransa'da gelişti. I. Enternasyonal'in 1866'daki Cenevre Kongresi'nde de bu konu tartışılmıştı. Belçika'da 1893'te ve 1902'de, 21 yaş ve yukarısındaki bütün erkeklerle oy hakkı tanınması için iki büyük genel grev yapıldı. 1902'de İsveç'te benzer taleplerle geniş çapta bir greve gidildi. Bunu belki de o güne değin yapılan en büyük genel grev olan 1909 grevi izledi. Etkenleri arasında işverenlerin benimsediği ücretleri dondurma politikasının da bulunduğu grevde, bütün işçilerin yaklaşık yarısı bir ay süreyle işi bıraktı.

Avustralya'da bulunan sosyalist sendikacı Tom Mann'ın ülkeye dönmesinden sonra, İngiltere'de genel grev mücadelesi yaygın bir destek gördü. 1911'de Devrimci Sendikal Birlik'i kuran Tom Mann, 1910, 1911 ve 1912'deki büyük grevlerin çoğunun örgütlenmesinde önemli rol oynadı. 1910-14 arasında çeşitli sanayi kollarında sendikaların üye sayısı önemli ölçüde arttı ve karayolu ulaşımı, demiryolu ve maden işkollarındaki sendikalar ücretlerde ve çalışma koşullarında iyileşme sağlamak amacıyla I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde bir "üçlü ittifak" oluşturdu.

İşçi Sendikaları Kongresi'nin (TUC), 1926'da kömür madenlerinde başlayan grevi desteklemek kararı alması üzerine demiryolu ve karayolu ulaşımı, demir-çelik, inşaat ve basım gibi sanayi alanlarına yayılan grev, İngiltere tarihinin en büyük genel grevlerinden biri oldu. Gerçi grev resmi olarak yalnızca dokuz gün sürmüştü, ama maden işçileri, hükümetin de araya girmesiyle anlaşma sağlanana değin yaklaşık altı ay boyunca işbaşı yapmadılar.

ABD'de işçi kesimi toplu sözleşmelerin dokunulmazlığı ilkesini benimsediklerinden, ilke olarak genel greve her zaman karşı çıkmışlardır. Onlara göre genel grevler sözleşmelere uymama eğilimini yaygınlaştı-

rıp zayıf sendikaları işverenler karşısında güç durumda bırakabilir. Bununla birlikte ABD'de sendikaların merkez görevlilerinin karşı çıktığı bölgesel genel grevler olmuştur.

Asya ve Afrika ülkelerinde bağımsızlık hareketlerinin içinde yer alan sendikalar, sömürge yönetimlerine karşı verilen mücadelelerin bir aracı olarak sık sık genel greve başvurmuştur. Bu ülkelerde sanayinin gelişmemiş olması sendikal çalışmalarını kısıtlamakla birlikte, sendikal örgütlenmenin bulunduğu her yerde, ekonomik olduğu kadar siyasal amaçlarla da genel greve gidilmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, özerk sendika hareketlerinin bulunduğu hemen her ülkede bütün sanayi dallarında grevler olmasına karşın, genel grevler daha seyrek görülmeye başladı. Bu dönemdeki en büyük genel grevler, Fransa'da eğitimde reform yapılması için başlatılan öğrenci eylemlerini izleyen Mayıs 1968 genel grevi ile İtalya'da sosyal güvenlik ve eğitim reformu talepleriyle başlayan ve 12 milyondan fazla işçinin katıldığı Kasım 1968 genel grevi oldu.

Türkiye'de genel grev, işçilerin toplumsal ve ekonomik koşullarını iyileştirme amacını aşarak siyasal amaçlara yöneldiği gerekçeyle yasadışı ilan edilmiştir.

genel güvenlik gözetimi, belirli suçlarda, hükümlünün hapis cezasını çektikten sonra belirli bir yerde oturmasını öngören yasal önlem. 15 Nisan 1987 tarihli ve 3352 sayılı yasayla yürürlükten kaldırılan bu uygulama, asıl cezaya eklenen bir ceza niteliğindedir. Genel düzenlemeye göre 1-3 yıl arasında değişen gözetim süresi içinde, hükümlü bazı yasak ve koşullara uymakla yükümlü tutulurdu. Türk Ceza Kanunu'nun 173/3. maddesi uyarınca, devlet aleyhine suç işlemiş olanlar, aldıkları cezanın üçte birinden az olmamak ve ceza süresini geçmemek üzere genel güvenlik gözetimi altında bulundurulurdu. Bu tür hükümlülerin oturacağı yer, mahkûmiyet kararında gösterilirdi.

Genel Güvenlik Komitesi, Fransızca COMITÉ DE SÛRETÉ GÉNÉRALE, Fransız devrim yönetiminin yargı organı. 1792'de Ulusal Konvansiyon tarafından kuruldu ve siyasi polisi yönlendirdi. 1793-94 Terör Dönemi'nde Kamu Güvenliği Komitesi ile birlikte yönetimi üstlendi. Ayrıca bak. Devrim Mahkemesi.

genel irade, 18. yüzyıl Fransız siyaset felsefecisi Jean-Jacques Rousseau'nun kuramı. Rousseau'ya göre, demokratik bir toplumda devlet yurttaşların genel iradesini temsil eder ve her yurttaş devletin yasalarına uymakla kendi gerçek çıkarını gözetmiş olur. Genel irade "toplum sözleşmesi"yle ortaya çıkan, ahlaksal temele dayalı kolektif varlığın, yani toplumun birleştirici iradesidir. Rousseau genel iradeyi bireysel iradelere ayrı tutar ve onu ortak iyiliğe yönelik ahlaksal bir irade olarak tanımlar.

Rousseau her insanın ortak iyiliği gözetken ahlaksal bir yaklaşımı benimseyebileceği niteliğe olduğunu ve böylelikle bir görüş birliğine varılabileceğini varsayar. Dolayısıyla, ideal bir devlette yasalar genel iradenin ifadesidir. Yasaya karşı çıkan bir birey, olaylara ahlaksal açıdan bakamıyor demektir. Bu birey ahlaksal ve gerçekten insani bir bakış açısı benimserse yasada ifadesini bulan genel iradeyi en az başkaları kadar paylaşıacaktır. Ayrıca bak. Rousseau, Jean-Jacques.

genel mağaza, 19. yüzyıl ABD'sine özgü mağaza. Bulunduğu kasabaya ve dolayındaki çiftçilere yiyecek, giyim eşyası, ev ve

çiflik malzemeleri gibi çok çeşitli mallar sunarak hizmet verirdi. Pek çok kırsal yörede para kıtlığı çekildiği için, alışverişin bir bölümü takas yöntemiyle gerçekleştirilirdi. Genel mağaza aynı zamanda halkın toplantı yeri durumundaydı. Mağaza sahibi, halkın yalnızca maddi gereksinimlerini karşıladığı için değil, aynı zamanda haber, dedikodu ve borç para kaynağı olduğu için de kasabanın ileri gelenlerinden binydi.

ABD'de 20. yüzyılda, belirli tür malların satışında uzmanlaşmış mağazalar, sonra da süpermarketler ve büyük mağazalar (*department store*) genel mağazaların yerini almıştır.

genel vali, bir ülke ya da eyaleti bağlı olduğu hükümdarın temsilcisi olarak yöneten ve hükümdar adına davranma yetkisine sahip kişi. Genel vali (*virrey*) İspanya'nın Amerika'daki sömürgelerinde en üst düzeydeki yöneticiler verilen unvandı. 16. yüzyılın başında, Nueva España (Meksika) ve Peru'da büyük genel valilikler oluşturuldu; 18. yüzyılda Güney Amerika'da Nueva Granada ve Río de la Plata adıyla iki genel valilik daha kuruldu. Genel valiler İspanya kralı ve Hint Adaları Konseyi tarafından soylu İspanyol aileleri arasından seçilerek atanırlardı.

Genel valiler, krallık gelirlerinin toplanması ve artırılması, daha alt düzey sivil ve dinsel sömürge görevleri için adayların belirlenmesi, yasaların uygulanması, Yerlilerin korunmaları ve Hristiyanlaştırılmaları, 18. yüzyıla değin de *encomienda*'ların (*) verilmesi gibi geniş resmî yetki ve sorumluluklara sahiptiler.

Genel valilerin yetkileri üzerinde çeşitli kısıtlamalar da vardı. Öteki önemli sömürge görevlileri de kral tarafından atanıyor ve işlerini Madrid'le doğrudan yürüterek genel valileri etkisiz kılabilirlerdi. Madrid hükümetince saptanan sömürge yönetimine ilişkin ayrıntılı kurallar, genel valilerin takdir yetkisi üzerinde kısıtlayıcı bir etki yaratıyordu; krallık yasalarını uygulayan bir mahkeme olan *audiencia* da genel valinin yönetim sorumluluklarını paylaşıyor ve çoğu kez yetkilerini genel valiyi engellemek için kullanıyordu.

Yolsuzluklara karşımalarını engellemek amacıyla çok yüksek bir aylık ödenen genel valilerin ticaretle uğraşmaları yasaktı. Görevden ayrılmadan önce, yönetimleri sırasında gerçekleştirdikleri başlıca işleri ve baş gösteren olayları krala rapor etmeleri gerekirdi. Bu rapor yargısal denetimden de (*residencia*) geçirdi.

Brezilya'da, İspanyol genel valilerine benzer bir konuma sahip olan askeri valiler, 17. yüzyılın ortasında başlayarak genel vali olarak adlandırıldılar. İngiliz hükümdarları tarafından İrlanda'ya yönetici olarak atanan görevliler ise 14. yüzyıldan sonra genel vali adını aldılar. Genel vali unvanı, 1858-1935 arasında İngiltere'nin Hindistan'daki en yüksek yöneticisi için de kullanıldı.

genelkurmay, ülkelerin silahlı kuvvetlerinde en üst düzeydeki komutana yardımcı subaylardan oluşan genel karargâh. Bir tümen ya da daha büyük birliklerde bu amaçla görev yapan subaylar da Batı ordularında genelkurmay (*general staff*) olarak anılır. Türkiye'de bu subaylara "kurmay heyeti" denir. Genelkurmayda (ya da kurmay heyetinde) görevli subaylar komutanın askeri politikasını oluşturmaya katkıda bulunur ve bunu öteki birimlere yayar, komutanın emirlerini astlarına aktarır ve gereğinin yerine getirilmesini sağlarlar. Genellikle bir genelkurmayın örgütlenmesi işlevsel bir temele dayanır. Yönetim, haber-

alma, harekât, eğitim, lojistik ve öteki alanlar için ayrı bölümlere sahiptir. Genelkurmayda geniş bir alanda eğitim görmüş subayların yanı sıra alanlarında uzmanlaşmış subaylar da bulunur. ABD ordusunda görülen ve tıp, askeri iç güvenlik, iletişim, levazım ile öteki hizmet alanlarındaki teknik uzmanlardan oluşan özel kurmaylar da nitelik ve işlevleri açısından genelkurmaydan farklıdır.

Genelkurmay kavramı 18. yüzyılda zaman zaman yüksek düzeydeki askeri heyetler için kullanılıyorsa da, bir kurum olarak ilk kez 19. yüzyıl başında Prusya ordusunda ve 1870'ten sonra da öteki Avrupa ordularında ortaya çıktı. ABD ordusunda 1903'te, İngiliz ordusunda da 1906'da genelkurmay oluşturuldu. Ama İngiliz ve ABD ordularında genelkurmay Prusya ordusundakinden farklıydı. İngiliz ve ABD ordularındaki genelkurmay subayları özellikle nitelikli subaylar olmakla birlikte seçkin bir kurmay subay grubu olarak eğitim görmüyor, öteki görevler için olduğu gibi subaylar arasından tek tek seçiliyorlardı.

Osmanlı ordusunda genelkurmay niteliğindeki Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi 1880'de kurulmuş ve 1908'e değin seraskerliğe, sonra harbiye nezaretine bağlı olarak görev yapmıştır. Bu dönemde uzun bir süre Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, bir ara da Erkân-ı Harbiye Reisliği adıyla anılan kuruluşun adı daha sonra Genelkurmay Başkanlığı oldu. Kurtuluş Savaşı sırasında genelkurmay başkanları Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili adıyla hükümette yer aldılar. 1924'ten sonra doğrudan önce Cumhurbaşkanlığı'na (1924-44), sonra Başbakanlık'a (1944-49) ve daha sonra da Millî Savunma Bakanlığına (1949-61) bağlı olan kuruluş 1961'den bu yana başbakana bağlıdır.

Genelkurmay başkanı Bakanlar Kurulu'nun önerisiyle, kuvvet komutanlığı yapmış orgeneral ya da oramiraller arasından cumhurbaşkanınca seçilir.

genelleştirme, GENELLEME olarak da bilinir, psikolojide, benzer uyaranlara aynı biçimde yanıt verme eğilimi. Örneğin, belirli bir ton ve yükseklikteki bir sesi işittiğinde tükürük salgılamaya koşulanmış bir köpek, daha alçak ya da daha yüksek perdeden seslere de oldukça düzenli biçimde tükürük salgılayarak yanıt verecektir. Buradaki genelleştirilmiş yanıt düzenli ve önceden tahmin edilebilecek türdendir: Köpeğin ilk uyarana verdiği yanıt kadar güçlü olmayacak ve yeni uyarana ilk uyarana arasındaki fark arttıkça şiddeti azalacaktır. Benzer davranışları insanlarda da gözlenir; örneğin, konuşmayı yeni öğrenen çocuklar, üstüne oturulabilen her nesneye "sandalye", gördükleri her erkeğe "baba" deme eğilimindedirler. Hafif bir elektrik şokuyla belirli bir sözcükten korkmaya koşullandırılan yetişkinler de, o sözcükle eşanlamlı olan başka bir sözcük duyduklarında aynı bunalı belirtilerini gösterirler; çoğu kez genelleştirmenin temeli olan fiziksel benzerlik, bu örnekte bir önceki kadar önemli değildir. Yanıtların genelleştirilmesi, alışılmış davranışın herhangi bir nedenle olanaksızlaştığı ya da engellendiği durumlarda bireye yeni bir davranış seçeneği sağlar. Öğrenme, bir anlamda, genelleştirme ile ayırt etme arasındaki dengenin sonucudur; bu dengenin bozulması olumsuz sonuçlara yol açabilir. Örneğin, sakallı herhangi bir erkekten korkmuş olan bir çocuk, sakallı erkekler arasında ayırt yapamayarak bu yanıtı genelleştirebilir ve sonuçta bütün sakallı erkeklerden korkmaya başlar.

general, rütbesi albaydan yüksek subayların ortak unvanı. Generaller genellikle bir

alaydan daha büyük birliklere ya da bunlara denk birimlere komuta ederler. Öte yandan, bir general doğrudan birliklere komuta etmeyip yalnızca harekâtları planlayan bir kurmay subay da olabilir. Pek çok ülkenin ordusunda olduğu gibi Türk Silahlı Kuvvetleri'nde de generallerin rütbeleri komuta ettikleri birliklere bağlı olarak kuçuktan büyüğe doğru şöyle sıralanır: Tuğgeneral (tuğay), tümgeneral (tümen), korgeneral (kolordu) ve orgeneral (ordu). ABD Kara Kuvvetleri'nde 1944'te oluşturulan beş yıldızlı generallik rütbesi aynı yıl Hap Arnold, Dwight D. Eisenhower, Douglas MacArthur ve George C. Marshall'a verilmiştir. Kara ve hava kuvvetlerinde kullanılan "general" unvanıyla rütbesinin deniz kuvvetlerindeki karşılığı amiraldir (*). Ayrıca bak paşa.

General Dynamics Corporation, ABD savunma sanayisinin en önemli şirketi. Merkezi Missouri eyaletindeki St. Louis'tedir.

General Dynamics Corporation 1952'de bugünkü adıyla anonim şirket olarak kuruldu ve II. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş döneminde ABD hükümetinin silahlanma çabalarının artmasıyla birlikte büyük gelişme gösterdi. Şirketin geçmişi Electric Boat Company'ye dayanır. 1899'da kurulan bu şirket 1900'de, ABD Deniz Kuvvetleri'nin satın aldığı ilk denizaltıyı üretmiştir.

General Dynamics Company'nın yıllık gelirlerinin üçte ikisinden fazlası başta ABD hükümeti olmak üzere çeşitli hükümetlerle yapılan satış sözleşmelerinden sağlanmaktadır. Şirket denizaltılar, savaş gemileri, füzeler ve uzay araçları, askeri, ticari ve özel uçaklar, ileri elektronik ve iletişim donanımı geliştirmekte ve üretmektedir. Sıvı doğal gaz taşıyan tankerlerin başlıca üreticilerinden biri ve ABD Deniz Kuvvetleri'nin "Trident" nükleer denizaltı programındaki temel yapımcı şirkettir. Şirketin uzay ve havacılık bölümü "F-16" jet savaş uçağını, "F-111" bombardıman uçağını, "M-1" tankını, cruise füzelerinin çeşitli türlerini ve öteki taktik silah sistemlerini üretmektedir. Türkiye'deki "F-16" üretimini de General Dynamics ile ortaklaşa yürütülmektedir.

General Dynamics 1985'te ABD Savunma Bakanlığı için sipariş edilen çeşitli silah sistemlerini geliştirmesi sırasında savurgan davranıldığı ve çok sayıda sahte fatura düzenlediği iddiasıyla hükümet soruşturmasına konu oldu. Aynı yılın aralık ayında, "Sergeant York" uçaksavar topunun bir modelini yaptığı sırada öngörülen maliyetleri aşması ile bağlantılı dolandırıcılık iddiaları üzerine suçlu bulundu ve şirketle yapılan hükümet sözleşmeleri geçici olarak durduruldu.

General Electric Company (GE), dünyanın en büyük ve etkinlik alanları en fazla çeşitliliği gösteren şirketlerinden biri olan ABD şirketi. Merkezi Connecticut eyaletindeki Fairfield'dedir.

Şirket, Edison General Electric Company'nin ve iki başka elektrik şirketinin bütün varlıklarının satın alınmasıyla 1892'de kuruldu. Edison General, Thomas Alva Edison tarafından kendi yaptığı elektrik ampulünü ve daha sonraki ürünlerini pazarlamak amacıyla, 1878'de Edison Electric Light Company adıyla kurulmuştu. Edison, patentleri ve danışma hizmetleri yoluyla General Electric'le bağlarını daha sonra da sürdürdü.

Kuruluşundan bu yana hem kendi iş gelişimiyle, hem de başka işletmeleri satın alarak büyüyen şirket, elektrikli tüketim

malları alanında dünyanın en büyük üreticilerinden biridir. General Electric ve Hotpoint markalarıyla, hemen her türden elektrikli ev eşyasının önde gelen satıcısıdır.

GE 1987'de elektronik tüketici ürünleri bölümünü Fransız devlet kuruluşu Thomson SA'ya sattı. Buna karşılık Thomson'un tıp teknolojisi bölümünü satın aldı. GE'nin sahibi olduğu RCA'yı satın alan Thomson belirsiz bir süre için RCA markasını kullanma hakkını elde etti.

Şirket daha çok ürettiği tüketim mallarıyla tanınmaktaysa da yıllık satışlarının ancak altıda biri bu alandan gelir. Dünyadaki en büyük şirketlerden biri olan ve çok geniş bir ürün çeşitliliğine dayanan General Electric, aynı zamanda jet motorları ve uzay araçları donanımı, sanayi makineleri ve parçaları, elektrik tesisleri için enerji sistemleri ile sanayiye ve tüketiciye yönelik elektronik ürünleri üretiminde de etkinlik göstermektedir. Şirket ayrıca, enerji üretiminde kullanılan nükleer reaktörlerin büyük yapımcılarından biridir. Ürünlerinin önemli bir bölümünü ABD hükümeti, özellikle de Savunma Bakanlığı satın alır. The GE Credit Corporation emlakçılık, finansman, reesürans ve yatırım bankacılığı alanlarında etkinlik gösterir. ABD dışında da etkinlik gösteren General Electric, biri 1952'de, öbürü 1965'te kurulan iki yabancı sermayeli şirket aracılığıyla Türkiye'de de elektrik ampulleri ve motorları üretmektedir.

General Mills, Inc., paketlenmiş besin maddeleri üretiminde, özellikle mısır gevreği türünden kahvaltılık tahıl ürünleri, çörek ve kurabiye çeşitleri, un, hazır karışımlar ve benzer ürünlerde önde gelen ABD şirketi. Aynı zamanda önemli bir hazır yemek ve ticari besin katkı maddeleri üreticisi olan şirketin merkezi Minnesota eyaletindeki Minneapolis'tedir.

General Mills, 1866'da kurulmuş bir un şirketi olan Washburn Crosby Company'nin ve dört başka un şirketinin satın alınması amacıyla 1928'de kuruldu. Un ürünleri ile kahvaltılık tahıl ürünleri üretiminde uzmanlaşan şirket, Büyük Bunalmis yıllarında işlenmiş besin üreticisi olarak gelişti. Etkinliğinin ilk yıllarında da, Amerika'nın en tanınmış besin uzmanlarından biri olan Betty Crocker'i yaratan şirket, daha sonra bir dizi kek ve pasta karışımına, gerçekte kendi uydurması olan bu adı verdi.

1960'ların başında un ürünleri sanayisinde zorlu bir dönem yaşanırken şirket etkinlik alanlarını çeşitlendirmeye yöneldi. Kârsız un fabrikalarının çoğunu elden çıkarak oyuncak ve moda malları alanlarına yöneldi. 1980'lerin ortalarında şirket 1960'larda satın aldığı gıda sanayisi dışındaki kuruluşların çoğunu elden çıkardı ve yeniden yapılandı. Günümüzde şirketin besin sanayisi ve lokantalar dışındaki en büyük yatırımları giyim eşyası alanındadır.

General Motors Corporation (GM), dünyanın en büyük sanayi kuruluşlarından biri. 1908'de birkaç otomobil şirketinin birleşmesiyle kurulmuştur. Günümüzde ABD, Kanada ve başka pek çok ülkede imalat ve montaj fabrikalarıyla dağıtım merkezleri vardır. Başlıca ürünleri otomobil ve kamyon, oto parçaları, lokomotif, motor, madencilik ve inşaat makineleri, savunma ve uzay sanayileri için gereçler, ticari ve ev içi kullanıma yönelik araç gereçler. GM, bünyesindeki finans ve sigorta grubu aracılığıyla ürünlerinin taksitle satışı için kredi verir ve bu satışları sigorta

eder. Şirket merkezi New York kentindedir.

GM, varlıklı bir araba yapımcısı ve Michigan eyaletine bağlı Flint'teki Buick'in yatırımcılarından olan William C. Durant (1861-1947) tarafından kuruldu. General Motors Company önce 1908-11 arasında, Buick, Oldsmobile, Cadillac, Oakland (sonradan Pontiac), Cartecar, Elmore otomobillerinin yanı sıra Reliance ve Rapid kamyonlarını üreten şirketleri birleştirdi. Yeniden anonim şirket olarak tescil edilerek 1916'da bugünkü adını aldı. 1918'de Chevrolet Motor Company ile Delco Products, 1919'da Fisher ile Frigidaire (1979'da satıldı) şirkete katıldı. Alfred P. Sloan, Jr. (1875-1966) başkanlığında (1923-37) şirket deniz aşırı etkinliklere yönelerek daha da genişledi. 1925'te İngiltere'de Vauxhall, 1929'da Almanya'da Opel AG ve 1931'de Avustralya'da Holden Limited GM'ye katıldı. 1925'te kurulan Yellow Truck & Coach Manufacturing Co. (bugün GMC Truck & Coach Division), GM'nin pek çok yeni bölümünden ve yan kuruluşundan biriydi. 1984'te şirket Chevrolet, Pontiac ve Kanada'daki GM'yi içine alan küçük otomobil bölümü ile Buick, Oldsmobile ve Cadillac'ı içine alan büyük otomobil bölümü olarak iki ana gruba ayrıldı. 1986'da mühendislik ve yüksek performanslı otomobil üretiminde uzmanlaşmış İngiliz şirketi Group Lotus PLC'yi satın aldı ve Avrupa'da bir binek otomobili birimi kurdu.

Kuruluş yıllarından başlayarak GM, bölüm olarak adlandırılan çeşitli işletme birimlerinin, şirketin genel politikası çerçevesinde geniş bir özerklik kazandığı ademimerekeziyetçi işletme kavramının gelişmesine öncülük etti. Bu tarihten beri öteki sanayi kuruluşları da bu kavramı benimsemiştir. 1920'de GM Araştırma Laboratuvarları'nın kuruluşundan bu yana araştırmaya ağırlık verilmektedir. Hydra-Matic adı verilen ilk tam otomatik vites, ABD demiryollarında buharlı lokomotiflerin yerini alan iki devreli hafif dizel motoru ve çarpmaya karşı dayanıklı oto camı gibi buluşlar bu araştırmalar sonucunda gerçekleştirilmiştir.

1980'lerde GM, uzay araçları ve ileri teknoloji alanlarına yönelen yoğun bir ürün çeşitlenmesine girişti. 1984'te, büyük bir veri işlem kuruluşu olan Electronic Data Systems Corporation'ı, 1986'da da silah sistemleri ve haberleşme uyduları üreten Hughes Aircraft Company'yi satın aldı.

General San Martín, eskiden SAN MARTÍN, Arjantin'de Buenos Aires metropoliten alanında yerleşme alanı (*cabecera*) ve yönetim birimi (*partido*). Buenos Aires eyaletindeki Buenos Aires kentinin hemen kuzeybatısındadır. Yerleşme alanı ve yönetim birimi, 18. yüzyılda Santos Lugares Şapeli'nin çevresinde kırsal bir yerleşim olarak gelişti. Önceleri devrimci bir önder olan ve daha sonra devrimci hükümetin başına geçen Juan Martín de Pueyrredón, Buenos Aires'i İngiliz işgalinden kurtarmak amacıyla 1806'da bu yerleşim yakınlarında bir gönüllü alayı oluşturdu. 1836'da bölgeye yerleşmiş olanlar Santos Lugares de Rosas kasabasını kurmak üzere eyalet yönetimine başvurdular. Yörenin askeri bir kampa dönüşmesi ve buraya yerleşmiş olanlardan pek çoğunun 1840'ta kasabayı terk etmeye zorlanması üzerine ömrü kısa süren Santos Lugares de Rosas kasabası, sonunda resmen kasaba yapıldı (1856). Bundan sekiz yıl sonra da Arjantin kurtuluş hareketi önderinin anısına San Martín yönetim birimi oluşturuldu. Yönetim birimi, 56 km²'lik bir alan kaplar; kuzeydoğuda San Isidro ile

Vicente López yönetim birimleri, güneydoğuda başkent Buenos Aires, güneybatıda Tres de Febrero yönetim birimi, kuzeybatıda da Tigre ile General Sarmiento yönetim birimleri ve Reconquista Irmağıyla çevrilidir. General San Martín dışında başlıca yerleşme alanları San Andrés, Jose L. Suárez ve Villa Ballester'dir. 1911'de kasabaya resmi kent statüsü verildi. Bu tarihten sonra büyük bir sanayi merkezi olarak gelişen General San Martín'de beziryağı imalathaneleri, mandıralar, dondurulmuş et işletmeleri, sigara, içki ve tekstil fabrikaları bulunur; ayrıca çok çeşitli başka ürünler imal edilir.

General San Martín, Arjantinli yazar José Hernández'in doğum yeridir. Hernández yapıtlarında ülkenin gelişiminde goşolann rolünü yüceltmıştır. Yönetim birimi 1942'de tarihsel bölge ilan edildi.

Ülke başkentinin gelişmesiyle birlikte General San Martín, Buenos Aires metropoliten alanının kuzeybatısına doğru genişledi. Günümüzde tümüyle bu metropoliten alan içinde kalmıştır. General San Martín, nüfus yoğunluğu açısından Buenos Aires'in öteki yönetim birimleri arasında dördüncü sırada yer alır. Nüfus (1980) yönetim birimi, 385.625.

General Santos, eskiden (1954'e değin) BUAYAN, Filipinler'de, Mindanao Adasının güneybatısındaki Güney Cotabato ilinde kent. Adını, General Paulino Santos'tan alır; Santos, çoğunluğunu Hristiyan Filipinlilerin oluşturduğu ve 1930'ların ortasında başlayan göçmen yerleşimlerinin yanı sıra Koronadal Vadisinin geliştirilmesi çalışmalarına da öncülük etmiştir. General Santos kenti, Mindanao'nun güney kıyısında, Seles Denizine açılan Sarangani Körfezi üzerindedir. Önemli bir deniz ticaret kenti ve Koronadal yerleşim projesinin de yönetim merkezi olan General Santos'ta, bazı küçük sanayi işletmeleri vardır. Ayrıca muz, ananas ve manyok plantasyonlarıyla kent, bir tarımsal sanayi merkezi durumundadır. Deniz aşırı ticaret gemilerinin girişi yaptığı limanı, ildeki tek limandır. General Santos'ta ayrıca, iç hat seferlerine açık bir havalimanı vardır. Havalimanı, karayollarıyla Cotabato kentine, Davao'ya ve adanın öteki uzak kentlerine bağlanır. Kent 1968'de tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) 250.000.

General Sarmiento, Arjantin'in Buenos Aires eyaletinde, Buenos Aires metropoliten alanına bağlı yönetim birimi (*partido*). Buenos Aires kentinin kuzeybatısındadır. İlk yerleşim, 1862'de Adolfo Sordeaux'un kurduğu San José del Pilar tarımsal plantasyonunun çevresinde gelişti. Bu gelişme Sordeaux'yu 1872'de San Miguel ve Bella Vista kasabalarını kurmaya yöneltti. 1889'da Pilar ve Moreno yönetim birimlerinden alınan toprakların da katılmasıyla oluşturulan yönetim birimine, 1868-74 arasında başkanlık eden Domingo Faustino Sarmiento'nun anısına General Sarmiento adı verildi. Yüzölçümü 196 km² olan yönetim birimi, kuzeydoğuda Tigre, güneydoğuda General San Martín, Tres de Febrero ve Morón, güneybatıda Moreno, Pilar, kuzeybatıda Escobar yönetim birimleriyle çevrilidir. Reconquista Irmağı güneydoğu sınır boyunca akar. Yerleşme alanı (*cabecera*) San Miguel'in dışındaki önemli semtler Bella Vista, Jose C. Paz ve Villa de Mayo'dur. Bütünüyle Buenos Aires metropoliten alanının içinde kalan General Sarmiento, 1960'larda ve 1970'lerde nüfus artışının en yüksek olduğu ikinci yönetim birimi olmuştur. Eskiden önemli bir uğraş olan mandıracılık gerilemiştir. Buenos Aires'ten kuzeybatıya giden üç önemli demir-

yolu buraya da hizmet verir. Nüfus (1980) 502.926.

género chico (İspanyolcada "küçük tür"), İspanyol tiyatrosunda oyun türü. *Género grande* adı verilen ciddi tiyatro oyunları ya da operalardan farklı olarak, tek perdelik hafif oyunlardan ya da operalardan oluşur. 19. yüzyılın sonlarına doğru en çok Madrid tiyatrolarında geliştirilen bu yapıtlarda, genellikle Madrid'in aşağı sınıfları ele alınır, bu sınıfların yaşam tarzı duygusallıkla karışık yergili bir mizahla işlenirdi. Türün önde gelen yazarları Carlos Arniches, Ricardo de la Vega ve Tomás Luceño'ydu.

Genesee Irmağı, ABD'de, büyük bölümü New York eyaletinde kalan akarsu. Pennsylvania'dan doğan ırmak genelde kuzey yönünde akarak New York Eyaleti Mavna Kanalı'nı geçer ve Rochester'ı ikiye böldükten sonra Ontario Gölüne dökülür. Uzunluğu 254 km'dir. Orta çığırındaki Portageville'de buzul sonrası dönemde oluşan ve kıyılardan yüksekliği 244 m'ye ulaşan 40 km uzunluğundaki dönemeçli bir boğaza girer. Doğu Büyük Kanyonlu olarak bilinen bu boğaz, Apalaş Platosunun tortul kayaçları içine oyulmuştur ve Letchworth Eyalet Parkı'nın (yüzölçümü 5.803 ha) odak noktasıdır. Senekaların Son Toplantı Evi'nin bulunduğu Yerli ve İlk Göçmen Müzesi güzel manzaralarıyla ünlü olan bu parktır. Genesee, parkın içinde yer alan Portage Çavlanında yükseklikleri 20 m, 33 m ve 29 m olan üç çağlayan dökülür. Irmağın boğazdan çıkarak buzul öncesi buzullaşlarla kaplı geniş bir ovaya girdiği Morris Dağında, bir taşkın kontrol barajı vardır. Rochester'da gene bir boğaza giren ırmak burada da üç çağlayan (30 m, 6 m, 32 m) dökülür. Bu çağlayanlardan sanayi kuruluşları için elektrik sağlanır. İrokua Yerlilerine ait bir terim olan Genesee "güzel vadi" anlamına gelir. Senekalar buraya Casconchiagon (çağlayanları bol olan ırmak) adını vermişlerdi.

Genesee Katı, ABD'nin doğusunda Devoniyen Dönemde (y. 395-345 milyon yıl önce) oluşan kayaç dizisi ve bu kayaçların çözeldiği zaman dilimi. Adını, New York'taki Genesee Irmağı vadisi boyunca ve özellikle de Portage'in aşağısındaki ırmak boğazında saptanan kusursuz yüzey oluşumlarından alır. Genesee, Finger Gölleri Katının alt bölümüne karşılık gelir. Naples Katı kayaçlarının altında ve Hamilton Grubu kayaçlarının üstünde yer alır. Doğuda kırmızı yataklar egemendir. Kat, batıda yanal olarak siyah şeyllerle ayırt edilir.

Genesios, İosiph (ü. 10. yy), Bizanslı tarihçi. Genesios'un yapıtı Bizans tarihinin görece karanlık bir dönemi olan 9. yüzyıla ilişkin az sayıdaki kaynaktan biridir.

Yaşamının ayrıntılarına ilişkin bilgi yoktur. Tarihini, 945-959 arasında İmparator VII. Konstantinos'un emriyle yazmış olmalıdır. Bu amaçla saraylıların tanıklığına başvurabilmek için toplumdaki yüksek konumundan yararlanmıştır. Kaynaklardan, vakayinamelerden ve patriklerin yaşamöykülerinden de yararlanan *Tessara biblia basileion* (İmparatorlar Tarihi) V. Leon'un hükümdarlığından (813) I. Basileios'un ölümüne (886) değin Bizans tarihini kapsar.

Genesis, 1967'de kurulan İngiliz rock topluluğu. Bir dizi eleman değişikliğinden sonra bugün çalışmalarını üç kişi olarak sürdürmektedir. İlk kadrosu Anthony Phillips (gitar), Michael Rutherford (bas), Tony Banks (klavyeli çalgılar), Chris Stewart (davul) ve Peter Gabriel'den(*) (vokal) oluşuyordu. 1974'te *In the Beginning* adıyla

yeniden çıkardıkları ilk albümleri *From Genesis to Revelations*, yapımcılığını üstlenen Jonathan King'in Genesis tarzını sulandırmaması nedeniyle ilgi görmedi. Davulcu Stewart gruptan ayrılınca yerine John Mayhew alındı. Plak şirketini de değiştiren grup 1970'te *art rock* yönelimli *Trespass* adlı albümü çıkardı.

Bu albümün ardından gitarist Phillips'in yerine Steve Hackett, davulcu Mayhew'nun yerine de Phil Collins gruba katıldı. Yenilenen grup 1971'de Genesis tarzının olgunlaştığı ve belirli bir serüven duygusu içeren ilk albümleri, *Nursery Cryme*'i piyasaya çıkardı. Solist Peter Gabriel de, topluluğun konserlerini ilginç sahne kostümleri ve makyajlarıyla teatral gösterilere dönüştürmeye başlamıştı. 1972'de çıkardıkları *Fox-trot*, grubun büyük rock toplulukları arasına girmesini ve daha geniş bir dinleyici kitlesine ulaşmasını sağladı. 1973'te topluluğun gelişim çizgisini başarılı bir biçimde yansıtan konser albümü *Genesis Live ve Selling England by the Pound* yayımlandı. İki plaktan oluşan *The Lamb Lies Down on Broadway*'le (1974) birlikte Genesis, *progressive rock*'in en önde gelen toplulukları arasında yerini aldı.

Peter Gabriel'in sahne gösterileriyle bir müzikale yaklaştırdığı Genesis konserleri, grubun ABD'de de ilgi görmesini sağladı. Grubun başarı grafiği hızla yükselirken Peter Gabriel 1975'te Genesis'ten ayrıldı. Davulcu Phil Collins, Gabriel'in yerini aldı. Topluluğun dağılacağına yönelik söylentiler *A Trick of the Tail*'in (1976) kazandığı başarıya karşın sürdü. Aynı yıl çıkarılan *Wind and Wuthering*'in ardından gitarist Steve Hackett da topluluktan ayrıldı.

Dağılacağı söylentilerine karşın Genesis'in Rutherford, Banks ve Collins'ten oluşan kadrosuyla çıkardığı *An Then There Were Three* en çok satan albümü oldu. Aynı plaktan 45'lik olarak piyasaya sürülen *Follow Me, Follow You* da İngiltere listelerinde yedinci sıraya kadar yükseldi. Büyük gruplara ilginin kaybolduğu ve *punk, new wave* gibi yeni akımların piyasada ağırlık kazandığı 1970'lerin sonlarında Genesis yeni plak yapmadı.

1980'de çıkanları ve Genesis'in enerjisini yitirmediğini kanıtlayan *Duke*, ritmik melodileriyle daha kolay içine girilebilen bir yapıt niteliğini taşıyordu. *Abacab* (1981) topluluğun ortak çalışmalara yönelik eğilimini sürdürdüğü, ama pek başarı kazanmayan bir albümdü. 1986'da *Invisible Touch*, 1991'de *We Can't Dance*, 1992'de *The Way We Walk: Volume 1: The Shorts* adlı albümleri çıkaran Genesis grubunun elemanlarınca yapılan solo albümler de müzik-severler tarafından ilgiyle karşılanmaktadır.

genet, *Viverridae* familyasının *Genetta* cinsini oluşturan, kediye benzer beş kadar etçil

Genet (*Genetta*)
Warren Gurst-Van Cleave Photography

memeli türünün ortak adı Genetler ince uzun gövdeli, kısa bacaklı, uca doğru incelen uzun kuyruklu, sivri burunlu, iri ve yuvarlak kulaklı, tırnaklarını içeriye çekebilen kıvrak ve çevik hayvanlardır. Postlarının rengi türlere göre değişirse de, genellikle soluk sarı ya da boz üstüne koyu renk benek ve çizgilerle bezelidir. 40-55 cm uzunluğundaki kuyruklarında da siyah-beyaz şeritler bulunur. Erişkinlerin ağırlığı 1-2 kg, uzunlukları kuyruk dışında yaklaşık 40-60 cm'dir.

Asya'nın batısında ve Avrupa'nın güneyinde de bulunan bayağı genet (*G. genetta*) dışındaki bütün türler yalnız Afrika'da dağınıktır. Daha çok ormanlık, çalılık ve çayırlık alanlarda tek başına ya da çiftler halinde yaşayan ve hem yerde, hem ağaçlarda aynı çevikliği gösterebilen genetler özellikle geceleri dolaşmaya çıkarak küçük memelileri ve kuşları avlarlar. Dişiler bir batında iki ya da üç yavru doğurur.

Genet, Edmond-Charles, GENEST olarak da yazılır (d. 8 Ocak 1763, Versailles, Fransa - ö. 14 Temmuz 1834, Schodack, New York, ABD). 1789 Devrimi sırasında Fransa'nın ABD temsilcisi. ABD'yi İngiltere'ye karşı Fransa'nın yanında savaşa sokmak için yürüttüğü gizli çalışmalar Fransa ile ABD arasında büyük bir gerginliğe yol açmıştır.

1781'de babası Edmé-Jacques Genet'nin yerine Fransız Dışişleri Bakanlığı çeviri bölümünün başına geçti. 1789'da devrimin başlamasından hemen sonra Rusya'da maslahatgüzarlığa atandı. Ama devrime bağlılığı yüzünden ona düşman olan Çarice II. Yekaterina (Büyük), Genet'yi Temmuz 1792'de Rusya'dan sınır dışı etti. Fransa'ya döndükten sonra devrim hükümetinin ılımlı kanadını oluşturan Jirondenlere katıldı. Jirondenlerin çabaları sonucunda Nisan 1793'te Fransa'nın ABD maslahatgüzarlığına atandı. Görevi ABD'nin Fransa'ya olan borcunun bir bölümünü ödemesini, en azından İngiltere'yle savaşın masraflarını karşılamak üzere kredi açmasını sağlamaktır.

Fransız Devrimi'ni destekleyen Amerikalıların "yurttaş" diye selamladığı Genet, çok geçmeden Washington'ın tarafsızlık politikasına karşı çıkanlarla birlikte, diplomatik yetki sınırlarını aşan gizli çalışmalara başladı. ABD'yi Fransa'nın yanında savaşa sokmaya yönelik çabaları ve ABD limanlarındaki ticaret gemilerini İngilizlerle savaşmak üzere silahlandırması, ABD'yle Fransa'yı savaşın eşğine getirdiği gibi Fransa'nın yurt dışındaki tek kredi kaynağını da tehlikeye düşürdü. Avrupa'daki savaşa tarafsızlık politikasını sürdürmeye kararlı olan Başkan George Washington, Ağustos 1793'te Fransa'dan Genet'nin geri çağrılmasını istedi. Fransa'ya dönerse tutuklanacağını bilen Genet ABD'de kalmayı yeğledi. New York valisi George Clinton'ın kızıyla evlenerek ABD vatandaşlığı oldu ve çiftçilikle uğraşmaya başladı.

Genet, Jean (d. 19 Aralık 1910 - ö. 15 Nisan 1986, Paris, Fransa), toplum dışı bir yaşamdan yazarlığa geçen ünlü Fransız romancı ve oyun yazarı. Romanlarında erotik ve çoğunlukla mustehcen konuları evrenin şiirsel bir anlatımına dönüştürmüş, oyunları ve öncü tiyatrosunun, özellikle de uyumsuzluk tiyatrosunun(*) önde gelen temsilcisi olmuştur.

Annesi Camille Gabrielle Genet'in terk ettiği evlilik dışı bir çocuktur. Bir köylü ailesi tarafından büyütüldü. On yaşında

hırsızlık yaparken yakalandı ve kötülüğüyle ünlü Mettray İslahevi'ne gönderildi. Buradaki aşağılayıcı deneyimlerinden birçoğunu daha sonra *Miracle de la Rose* (1945-46; Gülün Mucizesi) adlı romanında anlattı.

Jean Genet
Jerry Bauer

1926'da islaheden kaçarak Fransız sömürge birliklerine katıldı. Çok geçmeden gene kaçıp Barselona, Anvers ve Avrupa'nın çeşitli kentlerinde hırsızlık, kaçakçılık olaylarına karıştı. Tam bir serseri gibi yaşadığı bu döneminden (y. 1930-39) kesitlere *Journal du voleur* (1949; Hırsızın Günlüğü) adlı otobiyografik yapıtında yer verdi. Bu romanıyla bir estetikçi, varoluşçu ve uyumsuzluk anlayışının bir öncüsü olarak uluslararası üne de kavuştu.

Yazmaya 1942'de Fresnes'de hırsızlık suçundan hapis yatarken başladı. *Notre-dame des Fleurs*'de (1944; Çiçeklerin Meryem Anası) savaş öncesi Montmartre'in muhabbet tellalları, sapıklar ve katillerden oluşan yeraltı dünyasını canlı bir biçimde anlattı. Bu ilk romanıyla Jean Cocteau'nun, ardından da Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir'ın ilgisini çekti. 1947'de onuncu kez hırsızlık suçundan yargılanıp yaşam boyu hapis cezasına çarptırıldı, ama ünlü yazarlardan oluşan bir kurulun Fransa cumhurbaşkanına başvurması sonucunda bağışlandı.

Pompes funèbres (1947; Cenaze Töreni) ve 1982'de sinemaya uyarlanan *Querelle de Brest* (1947; Brest Anlaşmazlığı) adlı iki roman daha yazdıktan sonra tiyatroyla ilgilenmeye başladı. Kısa, yeni-klasik anlayışla yazılmış tek perdelik ilk oyunlarında Sartre'ın etkisi güçlüydü. *Haute Surveillance*'de (1949; "Gözetim Altında", *Yazko Çeviri*, 1981) hapisane konularını işlemeyi sürdürdü. *Les Bonnes* (1947; *Hizmetçiler*, 1964, 1990) adlı oyunuyla karmaşık kimlik sorunlarını işlemeye başladı. Öncü tiyatronun Samuel Beckett ve Eugène Ionesco gibi temsilcilerinin de benimsediği bu temayı *Le Balcon* (1956; *Balkon*, 1990), *Les Nègres* (1958; *Zenciler*) ve *Les Paravents* (1961; *Paravanlar*, 1991) adlı sonraki oyunlarında da sürdürdü. Bu oyunlarında, karakterler kendi gerçek kimliklerini bir başkasının kimliğinde algılamaya çalıştıkları için bir belirsizlik içerisinde var olurlar. Bu benzeri çabaları, oyun boyunca sahte roller ve onlara denk düşen sahte işlevlere dönüşür. Genet dışavurumcu bir yaklaşımla izleyicilerini şaşırtarak bir anlamda ikiyüzlüklerini açığa çıkarmayı ve oyunun "suç ortağı" yapmayı amaçlar. Uyumsuzluk tiyatrosunun önde gelen yazarları arasında sayılmasını sağlayan ve "tiksinti tiyatrosu" diye de anılan bu oyunlarında sağına ya da solun siyasi yavanlıklarına hiç başvurmadan izleyiciler üzerinde derin bir dramatik etkiye ulaşır.

Gerçek bir asi ve anarşist olan Genet toplumsal disiplin ve siyasi bağlantının her türlüüne karşı çıktı. Yaşadığı şiddetli ve çoğunlukla da aşağılayıcı nitelikteki ero-tizm, onu mistik bir alçakgönüllülük kavramına götürdü. Jean-Paul Sartre, *Saint Genet, comédien et martyr* (1952; Aziz Genet: Oyuncu ve Kurban) adlı yapıtında /Genet'nin kendini küçük düşürme ve aşağı görme çabalarını bir azizin çabalarıyla karşılaştırmıştır. Genet'nin heykeltci Alberto Giacometti'yle ilgili kitabı Türkçede *Giacometti'nin Atölyesi* (1990) adıyla yayımlanmıştır.

genetik, KALITIMBİLİM olarak da bilinir, genel olarak kalıtım yasalarını, özellikle de genleri konu alan bilim dalı.

İnsanlar kalıtımın etkilerini çok eski çağlarda gözlemledikleri, hatta bitki ve hayvan ıslahına uyguladıkları halde, kalıtım mekanizmasının bilimsel açıklaması oldukça yakın tarihlere rastlar. Çağdaş genetik, bezelyeler üstündeki çaprazlama deneyleriyle kalıtımın temel yasalarına ulaşan Avusturyalı keşiş Gregor Mendel'in çalışmalarıyla başlamıştır. Mendel, çaprazlamayla elde ettiği bitkinin incelediği her özelliğinin, çaprazlanan bitkilerin her ikisinden gelen birer etkenin birikiminden kaynaklandığı sonucuna varmıştı. Daha sonra, bu etkenlerden bazılarının öbürlerine başat olduğuna ve anaç bitkinin her etken çiftindeki tek bir etkeni yeni döllere rastgele aktardığına, bu nedenle ilk bitkiden gelen etkenlerin döllerde birbiriyle karışmadığına karar verdi.

Mendel bulgularını 1866'da yayımladı; ama çağdaş olan bilim adamları bu çalışmanın önemini kavrayamadılar. Biyoloji bilimlerinde bir dönüm noktası olan bu çalışma ancak 1900'de, Mendel'in çoktan unutulmuş olan makalelerini üç araştırmacının birbirlerinden habersiz olarak bulmalarıyla yeniden gün ışığına çıktı ve önemi anlaşılabilirdi.

Yeni doğan genetik bilimi hızla gelişti. 1902'de ABD'li Walter Sutton, Mendel'in sözünü ettiği kalıtım etkenlerinin hücre çekirdeğindeki kromozomlarda bulunduğunu öne sürdü. 1908'de İngiliz matematikçi Godfrey H. Hardy ile Alman hekim Wilhelm Weinberg, birbirlerinden habersiz olarak, topluluklardaki kalıtım incelemelerinin matematiksel temeli olan Hardy-Weinberg yasasını ortaya attılar. 1909'da Danimarkalı genetikçi Wilhelm Ludwig Johannsen, fenotip ve genotip gibi iki önemli kavramı tanımladı ve Mendel'in kalıtım etkenleri için gen terimini önerdi. 1910'da ABD'li genetikçi Thomas Hunt Morgan sirke sineği (*Drosophila melanogaster*) üstünde çalışmaya başlayarak genlerin kromozomlarda bulunduğunu, üstelik aynı kromozomda birbirine yakın olan genlerin bağlantı grupları oluşturarak birlikte aktarıldığını gösterdi. Bağlantı gruplarının çoğu kez birbirinden koptuğunu ve parça alışverişi denen bir süreçle kromozom çiftleri arasında gen değiş tokuşu olduğunu kanıtlayan da Morgan'dır.

1940'larda ABD'li iki genetikçi, George W. Beadle ile Edward L. Tatum, genlerin, hücre içindeki kimyasal tepkimelerde katalizör rolü oynayan proteinlerin (enzim) yapımını yönlendirerek kalıtımı belirlediğini kanıtladılar. 1944'te Oswald T. Avery, kromozomların genetik bilgiyi taşıyan bileşeninin dezoksiribonükleik asit (DNA) olduğunu gösterdi. DNA'nın molekül yapısı ise 1953'te ABD'li James D. Watson ile İngiliz H. C. Crick'in ortak çalışmalarıyla aydınlatılabildi. 1961'de Fransız genetikçiler François Jacob ile Jacques Monod,

DNA'nın bakteri hücrelerinde protein biresimini nasıl yönlendirdiğini açıklayan bir model geliştirdiler. Bu çalışmalar DNA molekülünde kayıtlı olan genetik kodun çözülmesini, bu da genetik mühendisliği için sınırsız bir potansiyel taşıyan DNA biresimleme tekniklerinin geliştirilmesini sağladı.

Bugün kalıtıma ilişkin birçok sorunla ilgilenen çağdaş genetik bilimi yalnız biyolojinin çeşitli dallarıyla değil, kimya, fizik, matematik, sosyoloji, psikoloji, tıp gibi başka bilimlerle de iç içe geçmiş engin bir inceleme alanıdır. Genetiğin bütün dallarının temeli olan klasik genetik, özellikle başat, çekinik, bastırılmış ya da çokgenli kalıtsal özelliklerin nasıl aktarıldığını ve fenotipte nasıl dışavurduğunu inceler. Hücre genetiği (sitogenetik), hücrenin yapısını ve etkinliklerini inceleyen hücrebilim (sitoloji) çalışmalarını, kalıtım mekanizması ile hücre etkinlikleri arasındaki ilişkiyi araştıran genetik çalışmaları birleştiren bir alandır. Mikroorganizma genetiği ya da mikrobiyal genetik, mikroorganizmalardaki kalıtım mekanizmalarını inceleyerek genetiğin öbür dallarına uygulanabilen değerli veriler sağlar. Biyokimyasal ya da moleküler genetik, genlerin molekül yapısını ve hücre etkinliklerini nasıl denetlediklerini araştırır. Topluluk genetiği, bitki, hayvan ve insan topluluklarındaki gen dağılımını ve kromozom çeşitliliğini istatistik yöntemleriyle inceler; toplulukların genetik kalıplarını saptayarak tür ve ırkların dağılımını, göçlerini, değişimlerin görülme sıklığını ve evrimsel ilişkilerini çözümler. Davranış genetiği, kalıtımın hayvan ve insan davranışları üzerindeki etkilerini araştırır. Özellikle kalıtsal hastalık ve bozukluklarla ilgilenen tıp genetiği, bu hastalıkların tanısını, önlenmesini ve tedavisini konu alır; genetik danışmanı denen uzmanlar, çocuklarının herhangi bir kalıtsal hastalık ya da kusurla doğma olasılığını araştıran çiftleri aydınlatır, kendileri hasta olmadıkları halde çocuklarına aktarabilecekleri kalıtsal bir bozukluğun taşıyıcısı olan kişileri belirlerler. Genetiğin tıptaki, bitki ve hayvan ıslahındaki, mikroorganizmalardan yararlanılan sanayi süreçlerindeki uygulamaları, laboratuvar araştırmalarının nesnel sonuçlarıdır.

genetik kod, GENETİK ŞİFRE olarak da bilinir, dezoksiribonükleik asit (DNA) molekülünde azotlu bazların diziliş sırası. Proteinlerin biresimi için gerekli bilgileri sağlayan genetik kod, bu görevini, proteinleri oluşturan aminoasitlerin dizilişini belirleyerek yerine getirir. DNA'da dört tür azotlu baz vardır. Adenin (A), guanin (G), sitozin (C) ve timin (T). Her aminoasit, bir birim olarak düşünülen ve kodon denen üçlü bir baz dizisiyle gösterilir. Bazların bu üçlü kombinasyonları, proteinleri oluşturan yaklaşık 20 aminoaside karşılık 64 ayrı kodon oluşturabilir. Demek ki genetik kod gereğinden fazladır ve 20 aminoasitten bir bölümü birden fazla sayıda kodonla kodlanmaktadır. Üstelik bazı kodonlar hiçbir aminoaside karşılık düşmez; yalnızca bir aminoasit zincirinin başını ya da sonunu belirterek başlatıcı ya da sonlandırıcı işlevini görür. Bakterilerden insana varıncaya kadar incelenen bütün canlılarda aynı kodonların aynı aminoasitleri belirttiği, dolayısıyla genetik kodun evrensel olduğu anlaşılmıştır.

genetik mühendisliği, GEN MÜHENDİSLİĞİ olarak da bilinir, var olan canlıların isteğe göre değiştirilmesine ve yeni canlı tiplerinin türetilmesine yönelik tekniklerin tümü.

Genetik mühendisliğinin uygulamaları bir yanda yapay seçme ve ıslah çalışmalarını,

öte yanda yapay tohumlama, vücut dışında dölleme (tüp bebekler), sperma bankaları ve gen düzenlemeleri gibi biyotip tekniklerini içerir. Bu uygulamaların en önemlisi, iki ya da daha çok kaynaktan alınan dezoksiribonükleik asit (DNA) moleküllerinin hücre içinde ya da dışında yeniden birleştirilmesidir.

Genetik bilgiyi taşıyan ve bu bilgiye uygun olarak protein birleşimini (sentez) yönlendiren DNA'ların insan eliyle ayrılıp yeniden birleştirilmesi, laboratuvarındaki besi yerlerinde üretilen bakterilerin plazmitlerine yabancı genlerin eklenmesiyle yapılır. Plazmitler, bakteri kromozomlarının dışında yer alan küçük DNA halkalarıdır; ama, canlıların kalıtsal bilgi deposu olan kromozomların dışında bulundukları halde protein birleşimini yönlendirebilir ve kromozom DNA'ları gibi çoğalıp bakterinin dölüne aktarılabilir. Böylece bir bakterinin plazmitlerine başka bir canlıdan, örneğin bir memeliden alınan yabancı DNA'ların eklenmesiyle, bu yabancı genin hemen hemen sınırsız sayıda kopyası elde edilebilir. Üstelik, eğer eklenen gen protein birleşimini yönlendirecek bir operatör (usta) gen ise, bakteri bu yabancı DNA'nın kodladığı proteini de üretmeye başlayacaktır.

Bu tür mikrobiyoloji deneyleri, mikroorganizmalara, genotiplerinde bulunmayan bazı sakıncalı, hatta tehlikeli özellikler, örneğin antibiyotiklere direnç, toksin salgılaya ya da hastalık yapma eğilimi kazandırma koruyucuyla büyük bir özenle yürütülür. Bu olasılıklara karşın, DNA moleküllerini birleştirme araştırmaları, kalıtsal yapı ve işleyişin birçok kuramsal ve uygulamalı yönünü aydınlatarak genetik alanındaki bilgi birikimini zenginleştirmiştir. Böylece, örneğin insandaki insülin hormonunu birleşimleyebilen bakteri soyuları üretilmiş, bugün sanayi ölçeğinde üretilen birçok biyolojik proteinin birleşimi için de önkoşullar yaratılmıştır. Bitkilerin kalıtsal yapısını değiştirerek, havanın serbest azotunu bağlayabilme özelliği kazandırılmış, başta mısır olmak üzere birçok tarım bitkisinin daha yüksek verimli, daha dayanıklı ve aranan nitelikleri daha üstün olan melezleri elde edilebilmiştir. "Bozuk" genleri "normal" genlerle değiştirerek kalıtsal hastalık ya da bozuklukların giderilebilmesi de genetik mühendisliğinin temel amaçlarından biridir.

Bitkilerde ve basit yapılu hayvanlarda, kalıtsal yapıyı yeniden düzenlemeye yönelik birçok uygulama yapıldığı halde, bu deneylerin insan genetiğine uygulanmasına henüz geçilmemiştir. Bugün için, genetik mühendisliğinin birçok ülkede uygulanan en yaygın yöntemi, erkeğin kısırlığı nedeniyle çocukları olmayan çiftlere ana-baba olma şansını veren yapay döllemedir. İleride yapay döllemenin sunacağı başka bir olanak da, dişinin yumurtası hücrelerini X ya da Y kromozomu taşıyan bir spermayla dölleyerek, doğacak çocuğun cinsiyetini isteğe göre belirleyebilmektir; eşey kromozomlarını bir elektrik alanının etkisiyle ayırarak taşıyanlarda başarıyla uygulanan bu yöntem insan için henüz araştırma aşamasındadır.

genetik örnekleme hatası bak. kalıtsal sürüklenme

genetik sürüklenme bak. kalıtsal sürüklenme

genetik şifre bak. genetik kod

Geneviève (AZIZE), Almanca GENOVEFA (d. y. 422, Nanterre, Fransa - ö. y. 500, Paris; yortu günü, 3 Ocak), Paris'in koruyucu azizesi. Kenti Hun saldırısından kurtarmıştır.

Yedi yaşındayken, Auxerre piskoposu Aziz Germanus'un özendirilmesiyle kendini dinsel yaşama adadı. Anne ve babasının ölümü üzerine Paris'e gitti ve bazı kaynaklara göre, halkı önceden Hun saldırısına karşı uyardı. Attila'nın Paris'i tehdit etmesi (451) üzerine, saldırının sonuçsuz kalacağı yolundaki telkinleriyle kentin terk edilmesini sağladı. Paris yerine 115 km uzaktaki Orléans'a yönelen Attila, giriştiği çarpışmada yenilgiye uğradı. Geneviève'in Sal Frankların kralı I. Childeric üzerinde büyük bir etkisi olduğu ve Fransa'nın koruyucu azizi Denis'in mezarının bulunduğu yerde bir kilise yaptırttığı söylenir.

Geneviève halk arasında kendi adıyla bilinen Kutsal Havariler Kilisesi'ne gömüldü. Fransız Devrimi sırasında Grève Meydanı'nda yakılan (1793) cesedinden arta kalanlar, sonradan Saint-Étienne-du-Mond Kilisesi'nde saklandı. Bu kilise hacılarca hâlâ ziyaret edilmektedir.

geniş aile, anne-baba ve onlara bağımlı çocuklardan oluşan çekirdek ailenin(") genellikle tek yanlı (ana ya da baba yanlı) bir soy grubu çevresinde örgütlenmiş geniş biçimi. Kural olarak değilse de çoğunlukla ekonomik koşulların çekirdek ailenin kendine yeterli olmasını engellediği durumlarda ortaya çıkar. Gerekli işbirliği baba ya da ana soyundan akrabalarla sağlanır. Örneğin Çin'de geleneksel geniş aile, aile reisiyle onun çekirdek ailesinden, evlenmemiş kızlarından, oğullarıyla erkek torunlarının ailelerinden ve evlenmemiş kız torunlarından oluşmaktaydı. Geniş aile daha uzak akrabaları da içerebilir, ama çoğunlukla bu amcalar, halalar ya da kuzenler de çekirdek soyun üyeleri ile aynı klandandır.

Geniş ailede çekirdek aile üyelerinin birbirleri için kullandıkları akrabalık terimleri klan içindeki daha geniş akraba grupları için kullanılır. Örneğin, anayanlı bir geniş ailede birey dayısını "baba", dayı çocuklarını "abla" ve "ağabey" diye çağırabilir. Geniş ailenin aynı çatı altında barınması zorunlu değildir, ama genellikle üyeler birbirlerinin yakınında yaşar ve gruplar halinde çalışırlar. Aynı çatı altında yaşayan geniş aileye birleşik aile denir. Birleşik aile üyeleri yiyecek toplama, alışveriş, yemek hazırlama ve çocuk bakımı gibi işlerin tümünü ortaklaşa yaparlar.

Geniş ailede yaşlı akrabalar, uygun seçim yapamayacak kadar deneyimsiz sayılan evlilik yaşına gelmiş gençler için eş seçerler. Aile büyüklerinin eş adayında aradıkları özellikler çalışma yeteneği, uyumluluk, soyu sürdürme gücü, statü ve ekonomik olanaklardır.

Genel kullanımda, geniş aile kavramına birçok değişik anlam yüklenmiştir. Örneğin, sözcük bir hane halkının çekirdek aile dışında akrabalar içermesi durumunda ya da yaşayan tüm kan akrabalarını belirtmek amacıyla kullanılabilir.

geniş kanatlı yarası (*Eptesicus serotinus*), *Chiroptera* takımının *Vespertilionidae* familyasından yarası türü. 6,5-8 cm uzunluğunda, kanatları geniş, kuyrukları ve kulakları kısa olan bu yarasalar ağaçlık yerlerde ya da yerleşim bölgelerinin çevresinde yaşar; akşam alacasında ve geceleri avlanır. Renkleri koyu kahverengi, uçuşları oldukça yavaş ve kararsızdır. Kış uykusuna yatmak ya da tünemek için ağaç kovuklarını ve binaları yeğlediklerinden mağaralarda ender olarak görülür. Avrupa ve Asya'da geniş bir dağılım gösteren bu yarasalara Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyıları ile Doğu Anadolu'nun yüksek kesimleri dışında kalan her yerinde rastlanabilir.

genişgaga, *Passeriformes* (otucukuşlar) takımının *Eurylaimi* alttakımını oluşturan, Eskidunya'nın tropik bölgelerinde dağılmış 14 kuş türünün ortak adı. Bu kuşlarda, parmakları bükme bacak kaslarının yerleşimi takımın bütün obür üyelerinkinden farklıdır.

Genişgagalar 12-28 cm uzunluğunda, dolgun gövdeli, kısa ve geniş gagalı kuşlardır; gagalarının dibinde sert kıllar ya da ibikisi

Genişgagalar *Calyptomena viridis*
Kenneth W. Fink. Root Resources-EE Inc

deri parçaları bulunur. Genellikle orman ve bataklıklarda yaşar, zaman zaman yerleşim alanlarının yakınına kadar sokulurlar. Hepsi yüksek ve gür sesle öten bu kuşlardan kiminin ötüşü ıslık sesini, kimininki karga gırtlaklarını andırır; ayrıca bazı türler öterken kanatlarını çırpıp gagalarını takirdatarak gürültülü sesler çıkarır. Genellikle suya doğru uzanmış ağaç dallarına astıkları yuvalarının tepesinde sundurmalı bir giriş deliği bulunur.

Genişgagaların büyük bölümü Malezya'da, bazıları Hindistan ve Filipinler'de, iki cinsi de yalnızca Afrika'da yaşar. Asya türleri daha çok mavi ya da yeşil, Afrika türlerinin çoğu kahverengi ya da boz üstüne kırmızısı ya da siyah alacalıdır. Türlerden çoğu toplu yaşayan ve böceklerle beslenen gürültücü kuşlardır. Bu grubun tipik temsilcisi olan 25 cm uzunluğundaki *Psarisomus dalhousiae*, Himalayalar'dan Borneo'ya kadar uzanan bölgelerde yaşar; başı siyah-sarı, gövdesi yeşil, kuyruğu mavimsi. Yalnız yaşayan, meyveyle beslenen ve ötüşü gürültülü olmayan obür grubun temsilcisi ise, Malezya'da bulunan *Calyptomena viridis*'tir; bu türün tüyleri yeşil, kuyruğu küt, gagasının üstü yumuşak ve kabarıktır tüylerle kaplıdır.

genişletici kas, vücuttaki bir boşluk ya da açıklığın genişlemesini sağlayan kas. Gözdeki irisi çevreleyen ve gelen ışık azaldıkça kasılarak gözbebeğinin açılmasını sağlayan gözbebeği genişletici kası ile burun kanatlarını açan burun delikleri genişletici kası insan vücudundaki en önemli genişletici kaslardandır. *Karş. büzgen kas.*

genişleyen evren, gökadalarda bulunan evrenin dinamik durumu. Bulunuşu, 20. yüzyıl kozmolojisinde köklü bir dönüşüme yol açmıştır. Albert Einstein, Wilhelm de Sitter ve öteki kuramcılarının genel göreliliği geliştirmeleri ve kozmolojiye uygulamaları, ayrıca Vesto Slipher'in evrenin gökadalarda dışında kalan bölümlerinde kırmızıya kayma (Samanyolu'nun ötesindeki gökadalardan gelen ışığın daha uzun dalga boylarına kayması) olayını belirlemesi 1920'lerde

uzak gökadalardan birbirlerinden uzaklaştığını ve evrenin genişlediğini ortaya çıkardı. 1965'te Arno A. Penzias ve Robert W. Wilson'un 3 K'lık fon ışımasını bulmaları, evrenin 10-20 milyar yıl kadar önce çok yoğun ve kızgın bir durumdan büyük patlama yoluyla oluştuğu varsayımının kanıtı olarak kabul edildi.

Bugüne değin gerçekleştirilen gözlemler, evrenin açık (uzayda sınırsız genişlikte) ya da kapalı (sınırlı genişlikte) olup olmadığı ve gelecekte genişlemenin sonuza değin sürüp sürmeyeceği ya da sonunda gene büzülerek son derece yoğun başlangıç durumuna dönüp dönmeyeceği konusunda henüz yeterli bilgi sağlayamamıştır. Ayrıca bak. evren; kozmoloji.

genius (Latince "koruyucu ruh"), çoğul GENTILES ya da GENII, Eski Roma'da bir kişiye ya da bir yere eşlik eden ruh.

Başlangıçta Roma evinin erkeğinin *genius*'una ve kadınının *iuno*'suna tapınılırdı. Hem adlarının, hem de en eski belgelerin hiçbirinde ölmüş kişilerin *genius*'undan ya da *iuno*'sundan söz edilmemesinin gösterdiği gibi, bunlar kanı kocanın ruhları değildi. Bir olasılıkla *genius* ile *iuno*, ailenin ya da klanın üreyerek soyunu sürdürme gücünün eril ve dişi biçimleriydi; ailenin büyüklerini koruyorlar, onlar ölünce de ardıllarına geçiyorlardı. *Genius* genellikle yılan biçiminde canlandırılır, ama sanat yapıtlarında çoğunlukla kurban adayan bir delikanlı olarak betimlenirdi. Her düğünde erkeğin *genius*'u ile kadının *iuno*'su için bir *lectus genialis* (düğün yatağı) hazırlanırdı; bir evde bu yatağın bulunması evlenme işareti sayılırdı.

Bir yandan bireyciliğin ortaya çıkışı, bir yandan da Yunan kökenli *daimon*(*) kavramının ağırlık kazanması ile *genius* özgün anlamını yitirdi ve kişinin doğal arzularının bir tür kişileşmesi niteliğini kazandı. Hoşça bir yaşam sürmek anlamına gelen *indulgere genio* ile pıntice yaşamak anlamına gelen *genium defrudare* deyimleri buradan geliyordu. Ama kültürün anlamı zamanla daha da gelişti. *Genius* bir tür koruyucu melek, bir üstbenlik gibi düşünölmeye başladı. Yunanlılar *daimon*'u bazen insanın kişiliği ya da huyu biçiminde kavramlaştırdılar. Horatius da her bireyi öbürlerinden bu kadar ayrı kılan şeyin ne olduğunu yalnızca *genius*'un bildiğini söylüyordu; ona göre *genius* her insanla birlikte doğan ve ölen bir tanrıydı. Kendi *genius*'una herkes özellikle doğum gününde tapınırdı. Hristiyanların mezar taşlarında bazen ölmüş kişinin meleğinden söz edildiği gibi, bazı yazıtlarda da ölünün *genius*'undan söz edilirdi.

Başkasının *genius*'una saygı göstermek ya da onun üstüne yemin etmek derin bir saygı belirtisiydi. Bu nedenle, İmparator Augustus ve ardıllarının *genius*'larına tapınılması çok doğaldı. Bütün *genius*'lar kutsal olduğuna göre hepsine tapınılabiliirdi. *Daimon*'lar gibi *genius*'ların da pek çok türü vardı. Yerlerin (*genius loci*), yapıların (örn. *genius balnearum*), devletin (*genius populi Romani*) ve askeri birliklerden tüccar loncalarına kadar her türlü topluluğun *genius*'ları vardı. Bazı tanrı ya da tanrıçaların, hatta Jupiter'in bile *genius*'undan söz edilirdi.

geniza (İbranicede "gizli yer"), çoğul GENIZOT, Yahudilikte genellikle bir sinagogun tavan arasında ya da bodrumunda bulunan, eski kutsal yazmalarla ibadet eşyasının saklandığı özel bölme. Ortaçağda çoğu sinagogun bir *geniza*'sı vardı, çünkü kutsal belgelerin saklanması tek yolunun, onları

dındar bir Yahudi bilginin cesedi ile birlikte törenle gömmek olduğu düşünölmüldü. İçlerinde Tann'nin adı geçtiği için *semet* (adlar) diye anılan sayısız kutsal yazma bu yolla tozlanmaya ya da yavaş yavaş çürümeye terk edildi.

1896'da Solomon Schechter Kahire'deki eski Ezra Sinagogu'nun *geniza*'sında araştırma yaptı. Burada yaklaşık 90 bin yazma ortaya çıkartıldı. Bu özel bölme o kadar değerliydi ki, daha sonraları Kitabı Mukaddes bilginleri bu bölgeye *geniza* adını verdiler. Aralarında apokrif kitap Ekklesiastikos'un özgün İbranice metninin de bulunduğu hukuk, ticaret, edebiyat ve dine ilişkin belgeleri içeren bu geniş koleksiyon, ortaçağ Filistin ve Ortadoğu Yahudi tarihinin incelenmesine büyük katkıda bulundu. Schechter'in, buradan sağladığı bilgilerle bir Zadok mezhebinin var olduğu sonucuna varması, yıllar sonra, Lüt Gölü Ruloları'nın ortaya çıkarılmasıyla (1940'ların ve 1950'lerin sonları) doğrulandı. Bu ruloların ele geçtiği mağaraların da *geniza* olarak kullanıldığı sanılmaktadır. Kahire *geniza*'sından çıkan yazmalar bugün dünyanın birçok büyük kütüphanesinde korunmaktadır.

genizsil, sesbilgisinde, ağzın arka bölümündeki yumuşak damağın alçaltılması sonucu, havanın burundan çıkmasıyla oluşan sese verilen ad. Ağzılsil ünsüzlerin karşılığı olan genizsil ünsüzler, ağzın dudaklarla ya da dille kapatılıp havanın tümüyle burundan dışarı verilmesiyle oluşur (örn. İngilizce *m*, *n* sesleri ve *sing* "şarkı söylemek" sözcüğündeki *ng* sesi). Havanın kısmen burundan, kısmen de ağızdan çıkarıldığı durumlarda ise, ağzılsil sesler genizsil nitelik kazanır ve bu tür sesler genizsilleşmiş sesler olarak adlandırılır. Genizsilleşmiş ünlüler, Fransızca (örn. *vin* "şarap", *bon* "iyi", *enfant* "çocuk") ve Portekizce gibi dillerde oldukça yaygındır. Türkçede ise genizsil ünsüzler vardır: örn. *muz* ve *nem* sözcüklerindeki *m* ve *n*.

Genk, eskiden GENCK, Belçika'nın kuzeydoğu kesiminde, Limburg ilinde belediye. Liège'in kuzey kesiminde, Kempenland Platosunun kenarında yer alır. Eskiden bir ticaret merkezi ve güzel manzaralı sahil ile Bokrijk Doğa Koruma Alanı gibi korulukların çevrelediği bir dincile yeri olan Genk, I. Dünya Savaşı öncesinde Kempenland Platosunda zengin kömür yataklarının bulunmasıyla sanayileşmeye başlamıştır. Günümüzde başlıca ekonomik etkinlikleri metalurji ve otomobil montajıdır. Yörede çıkarılan doğal gaz da (*grison*) önemli bir gelir kaynağıdır. Nüfus (1982) belediye, 61.643.

genlik, fizikte, bir dalga ya da titreşen bir cisim üzerindeki bir noktanın denge konumundan en büyük uzaklığı. Genlik, toplam titreşim yolunun yarısına eşittir. Örneğin, bir sarkacın genliği, sarkaç ucunun bir yandan öbür yana hareket ederken aldığı yolun yarısına eşittir. Dalgalar titreşim kaynakları tarafından üretilir ve bir dalganın genliği onu üreten kaynağın genliğiyle orantılıdır.

Bir telin tutulup çekilmesi sonucu oluşan dalgalar gibi enine dalgalarda(*) genlik, tel üzerindeki herhangi bir noktanın, tel hareketi sırasında bulunduğu konum ile aynı noktadan tel titreşirken sahip olduğu en büyük uzanım arasındaki uzaklık olarak tanımlanır. Ses dalgası gibi boyuna dalgalarda ise genlik, bir parçacığın denge konumundan ayrıldığı en büyük uzaklık olarak tanımlanır. Bir dalganın genliği enerjisi azaldığı için gittikçe azalıyor, böyle bir titreşime sönümlü titreşim denir.

genlik modülasyonu (AM) (İngilizce Amplitude Modulation), taşıyıcı bir dalganın (genellikle bir radyo dalgasının) genliğinin, konuşma ya da müzik gibi ses frekanslı dalgalardan oluşan bir sinyalin niteliklerine uyacak biçimde değişime uğratılması. Ayrıca bak. modülasyon.

Gennadios I (KONSTANTINOPOLİSLİ AZİZ) (ö. 471, Konstantinopolis [İstanbul]; yortu günü, 25 Ağustos), Bizanslı ilahiyatçı, Kitabı Mukaddes yorumcusu ve Konstantinopolis patriği. Karşıt İskenderiye ve Antiokheia (Antakya) ilahiyat geleneklerini uzlaştırmak amacıyla Hz. İsa üzerine ekumenik bir öğreti geliştirmeye çalışmıştır.

Konstantinopolis'teki bir manastırın başkeşişiyken 458'de patrikliğe getirildi. Papa I. Leo'nun (hd 440-461) önerisine uyarak Monofizitlere karşı harekete geçti; Monofizitlerin önderi İskenderiye piskoposu Timotheos Ailuros'u görevden aldı. Ephesos (Efes) Konsili'nde Nestoriliğe karşı geliştirilen dogmaların Monofizitlerce yapılan yorumlarına karşı çıktı, İskenderiye patriği Kyrillos'un Antiokheia Okulu'na yönelik suçlamalarını sert bir dille yerd, onu İsa'nın insani davranışlarını tanrısal kişiliğiyle özdeşleştirmekle eleştirdi. Papa Leo'nun Konstantinopolis patriği Flavianos'a 449'da yazdığı ünlü mektubu için kaleme aldığı övgüde, hem Latin hem de Rum kiliseleri açısından İsa'nın doğasına ilişkin bağlayıcı tanıma kesinlik kazandırarak değişik yanlış yorumları belirledi. Bu tanım Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nin (451) temel ilkesini oluşturdu.

Gennadios'un, Eski Ahit'in Tekvin Kitabı ile Paulus'un Romalılara Mektubu üzerine yorumlarının ancak bir bölümü günümüze ulaşmıştır. Gennadios, kilise içinde yaygınlaşan makam alışverişi uygulamalarını düzene koyabilmek amacıyla 459'da bir sinod toplamış, konuya ilişkin bir genelge yayımlamıştır.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Gennadios II SKHOLARIOS, asıl adı GEORGIOS SKHOLARIOS (d. y. 1405, Konstantinopolis [İstanbul] - ö. y. 1473), İstanbul'un Osmanlılarca fethinden sonra ilk Fener patriği. Ortodoks Kilisesi'nde döneminin en seçkin Aristotelesçi ilahiyatçısı olarak tanınır. Avrupa felsefesi ve ilahiyatı üzerinde uzman olduğu için "Latinist" yakıştırmasıyla da anılmış, Eski Yunan'da gerçekçiliğin ve idealizmin başlıca örnekleri olan Aristotelesçi ve Yeni-Platoncu metinler üzerinde ders vermiş, yorumlar kaleme almıştır.

Bizans imparatoru VIII. İoannes Palaiologos'un sarayında imparatorluk yargıcı ve vaiz olarak görev yaptı. Bizans Kilisesi'nin, Osmanlı ilerlemesine karşı askeri destek sağlayabilmek amacıyla gönülsüz biçimde Roma'yla birleşmeyi kabul ettiği Ferrara-Floransa Konsili'nde ilahiyat danışmanlığıyla görevlendirildi (1439). Ama Konstantinopolis'e (İstanbul) döndükten sonra, Doğu ve Batı kiliselerinin öğretisi düzeyinde bağdaşabileceği yönündeki konsil görüşünü reddetti. Ortodoks Kilisesi'nin mutlak bağımsızlığını ve Katolik Kilisesi'nden temel farklılıklarını vurgulayan birlik karşıtı hübin önderliğini üstlendi. İmparator XI. Konstantinos Palaiologos'un (hd 1449-53) çevresinden uzaklaştırdıktan sonra Konstantinopolis'teki Pantokrator Manastırı'nda keşişliğe başladı. 29 Mayıs 1453'te kent Osmanlılarca fethedildiğinde son patrik II. Athanasios görevi bırakmış, yerine atama yapılmamıştı.

II. Mehmed (Fatih) yeni bir patrik atanmasını buyurdu; patriğin yetki alanını Doğu patrikliklerini ve Balkan ülkelerini içine alacak biçimde genişletti. Skholarios, Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki çatışmayı canlı tutmak isteyen II. Mehmed'in de desteğiyle 1454'te patrik seçilince, Osmanlı Devleti sınırları içindeki bütün Ortodoksların temsilcisi konumuna yükseldi, devlet törenlerinde vezirlerle eşit tutuldu. Fener Patrikhanesi'nin Osmanlı Devleti içindeki durumu bu tarihten sonra beş yüzyıl boyunca değişmeden kaldı.

Skholarios'un patriklik görevi Rum-Arap gerginliği yüzünden 10 yıl boyunca iki kez (1456-62 ve 1463-64) kesintiye uğradı. Sonunda 1466'da görevinden ayrılan Skholarios, Seres'teki (bugünkü Selanik yakınlarında) Prodromos Manastırı'na çekildi. Orada ilahiyat ve felsefe yazılarının yanı sıra, Doğulu bir ilahiyatçı için pek olağan olmayan bir konuda, Aquino'lu Tommaso'nun yapıtları üzerinde yorumlar kaleme aldı. Yapıtları arasında Aristotelesçi düşüncesi savunarak polemik yazıları ve ayinlerle etik ve şiir konusunda kaleme alınmış pek çok deneme vardır.

Gennadios (NOVGORODLU) (ö. 1504'ten sonra), Novgorod'un Rus Ortodoks başpiskoposu.

1485'te Moskova prensi III. İvan (1462-1505) tarafından başpiskoposluğa atandı. Yahudiliğin tektanrıcılığını vurgulayarak Üçleme öğretisine karşı çıkan Yahudi kökenli bağnaz Hristiyanlara karşı bir kıyım başlattı. Manastır reformcusu Volokolamski İosif'le işbirliği içinde heretik akımlara karşı üç ayrı sinod topladı; İspanya'da Enkizisyon'un 15. yüzyılda Yahudilere, Araplara ve Protestanlara karşı kullandığı yöntemleri uyguladı. Yahudi kökenli Hristiyanların kendi benimsedikleri Mezmur metinlerini dağıtmaları üzerine Gennadios, Eski ve Yeni Ahit'in Rusçaya ilk eksiksiz çevirisini hazırladı. Yunanca, İbranice ve Latince metinlerden yapılan çeviri, Dominiken Hırvat keşişi Benjamin'in yardımıyla tamamlandı.

Moskova'nın, Novgorod'da ortaya çıkan aynılıkçı eğilimleri cezalandırmak amacıyla kilise mallarına el koyma politikası sonunda Gennadios 1504'te görevinden ayrılmaya zorlandı ve ihanet suçlamasıyla hapsedildi.

Gennadius (MARSİLYALI) (ü. 5. yy sonları, Marsilya), ilahiyatçı din adamı. Batılı ve Doğulu birçok Hristiyan yazarla ilgili tek biyografik ve bibliyografik kaynak olan *De viris illustribus*'un (Ünlü Kişiler Üzerine) yazarıdır. Öteki yapıtları, İsa'nın doğuşu ve ilahî takdir üzerine 5. yüzyılda Batı'da ortaya çıkan ilahiyat tartışmalarına ilişkin bilgiler içerir.

Gennadius, 4. yüzyılda Aziz Hieronymus'un başlattığı *De viris illustribus*'un yazımını 467-480 arasında sürdürdü ve bu amaçla 2. yüzyılda yaşamış Romalı tarihçi Suetonius'un aynı adlı klasik yapıtını örnek aldı. Gennadius'un yapıtında 4. ve 5. yüzyılın Doğulu ve Batılı ilahiyat yazarlarına ilişkin 91 başlık vardı. Bu sayı metnin üzerinde daha sonra çalışanlar tarafından 100'e çıkarıldı.

Gennadius'un taraflı yorumlarından Yarı-Pelagiusçu yazarları desteklediği anlaşılır. Gennadius, insanın doğuştan bir gücün yardımı olmadan öz yeteneği ve sorumluluğu ile ahlaki bir yaşamı seçebileceğini öne süren İrlandalı keşiş Pelagius'un heretik öğretisi ile katı Anti-Pelagiusçular, özellikle de insanın ahlaki davranışını bütünüyle Tanrı'ya bağımlı kılan Hippolu Aziz Augustinus (354-430) arasında bir orta yol seçmiştir.

Gennadius bir başka incelemesinde, sonsuz mutluluğa ulaşmak için Tanrı yardımının zorunluluğunu vurgulayan Kitabı Mukaddes öğretisini görmezlikten geldiği için Pelagiusçu görüşe karşı çıkar. Ama *Adversus omnes haereses* (Tum Sapkınlıklara Karşı) adlı incelemesini de içeren *Liber ecclesiasticorum dogmatum*'u (Kilise Dogmaları Kitabı), 6. yüzyıl sonlarında yapılan bazı düzeltmelerden sonra bile Yarı-Pelagiusçu eğilimlerini sergiler.

Gennadius'un *De viris illustribus*'taki kendi bibliyografyasından yalnızca adları bilinen öteki yapıtları arasında, Monofizit öğretinin savunucularından Bizanslı Eutykhes'in (5. yy) ve Monofizit öğretinin tam karşıtı bir çizgiyi savunan Nestorios'un (5. yy) heretik görüşlerine karşı yazdığı kitapçıklar sayılabilir. Döneminin ilahiyat tartışmalarına getirdiği yeni anlayış, günümüzde araştırmacıların Gennadius'un yapıtlarına duydukları ilgiyi artırmıştır.

Gennargentu Dağları, İtalyanca MONTI DEL GENNARGENTU, Sardinya'nın ortadoğu kesiminde dağ kütlesi. Sardinya'nın en yüksek noktası olan La Marmora Doruğunda 1.834 m yüksekliğe ulaşır.

Gennaro (AZİZ) bak. Ianuarius (AZİZ)

Gennepe, Arnold van, tam adı CHARLES-ARNOLD KURR VAN GENNEPE (d. 1873, Württemberg, Almanya - ö. 1957), Fransız etnograf ve halkbilimci. Çeşitli kültürlerdeki geçiş törenleriyle ilgili çalışmalarıyla tanınır.

Almanya'da doğmasına ve babasının Hollandalı olmasına karşın, yaşamının büyük bölümünü annesinin ülkesi Fransa'da geçirdi; eğitimini de orada tamamladı. Aralarında Arapçanın da bulunduğu çok sayıda dil öğrenen Gennepe, etnografya çalışmalarında dilbilim ve filoloji alanındaki bilgilerinin büyük yararını gördü. İsviçre'deki Neuchâtel Üniversitesi, İngiltere'deki Oxford ve Cambridge üniversiteleri ile kısa süreli ilişkileri olduysa da, çalışmalarının büyük bölümünü akademik çevrelerin dışında sürdürdü ve zaman zaman da onlarla anlaşmazlığa düştü. Çeşitli dönemlerde, Fransız hükümeti ile Fransız Birliği (Alliance Française) ve Uluslararası Halk Sanatı Kongresi gibi kültür dernekleri için çalıştı.

Gennepe temel yapıtı olan *Les Rites de Passage*'da (1909; Geçiş Törenleri) bireylerin bir toplumsal konumdan ötekine geçişinde düzenlenen törenleri karşılaştırmalı olarak inceledi. Gözlemleri sırasında, törenlerin ayrılma, geçiş ve birleşmeden oluşan üç aşamalı bir sıra izlediğini saptadı. Gennepe, ölüm ve yeniden diriliş gibi doğal simgelere dayanan bu törenin önemine ilişkin yorumlarda da bulundu.

Ayrıca Avrupa halkbilimine ilişkin araştırmaları olan Gennepe, halk edebiyatı ve etkinliklerini, ölü bir kültürün kalıntıları olarak değil, canlı bir kültürün parçası olarak ele alıyordu. Gennepe, *Rites de Passage*'ın yanı sıra *Mercure de France* dergisinin etnografya-halkbilim-tarihöncesi dinler bölümünün editörlüğünü yaptı ve *Religions, mœurs et légendes; Essais d'ethnographie et de linguistique* (1908; Dinler, Gelenekler ve Efsaneler; Etnografya ve Dilbilim Denemeleri) adlı bir kitap yazdı. Gennepe'in Türkiye'de *Folklor* (1939) adlı bir kitabı da vardır.

genon, *Cercopithecidae* familyasının *Cercopithecus* cinsini oluşturan 20 kadar maymun türünün ortak adı. Afrika'da geniş bir dağılım gösteren genonlar, kolları ve bacakları uzun, yüzleri küçük, dört ayak üstünde

yürüyen ve hantal olmayan ince yapılı maymunlardır. Gövdelerinin uzunluğu yaklaşık 30-65 cm, sarımsı olmayan kuyrukları

Genonlardan *Cercopithecus cephus*
Toni Angermayr Photo Researchers

ise gövdelerinden daha uzundur. Yumuşal ve sık tüylü postlarının güzelliğiyle tanınan bu hayvanların bazı türlerinde, her kılın yarısı koyu, yarısı açık renk olduğu için postları benekliymiş gibi görünür. Boz, kırmızısı, kahverengi, yeşil ya da sarı renkte olan postlarında hemen göze çarpan beyaz ya da renkli lekeler ayırt edici özellikleridir.

Genellikle ormanlarda, ağaçların üstünde yaşayan bu maymunlarda topluluğun temel birimi ailedir; gündüzleri bir araya toplanan aileler, akşam olunca uyudukları yerlere dönmek üzere dağılırlar. Bazen öbür maymunlarla da birlikte olan genonlar yaprak, meyve gibi çeşitli bitkisel maddelerle, zaman zaman böcekler ve öbür küçük hayvanlarla beslenir; *C. aethiops*, *C. lhoesti* ve *C. mitis* gibi bazı türler ise tarım ürünlerini yağmalar. Genonların belli bir üreme mevsimi yoktur; dişiler, yaklaşık yedi aylık bir gebelik döneminden sonra tek bir yavru doğurur. Türlerin çoğu eğitilmeye yatkındır; ayrıca dayanıklı, hareketli, uysal ve kalabalık karşısında gösteri yapmayı seven hayvanlar oldukları için, genonlar hayvanat bahçelerinin en sevilen maymunlarından. İyi bakım altında 20-30 yıldan fazla yaşayabilirler.

Genonların üç türü (*C. aethiops*, *C. pygerythrus* ve *C. sabaeus*) ağaçlarda değil, yerde yaşar ve topluca savan maymunları olarak adlandırılır. Savanlarda ya da çevresinde dağılmış olan bu maymunların postu yeşilimsi renkte, alt bölümleri açık sarı ya da beyaz, yüzleri karadır. *C. aethiops*'un kuyruğunun ucunda beyaz bir püskül, altında sırtına doğru uzanan ince, beyaz bir şerit, yanaklarında da sakal gibi beyaz kıllar bulunur. *C. pygerythrus*'un sakalları daha kısa, elleri ve ayakları ile kuyruğunun ucu karadır. *C. sabaeus*'un ise sakalları sarı, elleri ve ayakları boz renkte, kuyruğu da sarı ile kara karışımıdır.

Bazı genonların burunlarında, postlarıyla zıt renkte lekeler görülür. Batı Afrika'da yaşayan *C. nictitans*'in kara üstüne boz benekli bir postu, yumurta biçiminde sarı bir burun lekesi vardır. *C. pataurista* ile *C. ascanius*'un burun lekeleri ise yürek biçiminde ve beyazdır. Bazı genonlar Diana maymunu(*), baykuş maymunu(*), mona maymunu(*), DeBrazza maymunu(*) gibi değişik adlarla tanınır; patas maymunu(*) kızıl genon olarak da bilinir.

genotip, bir canlının gen bileşimi. Bireyin genotipi, embriyon oluşumundan yaşamının sonuna değin ortaya çıkacak olan kalıtsal özelliklerini ve sınırlarını belirler. Eşeyli üreyen canlılarda her bireyin genotipi, anne ve babasından kalıtımla aldığı genlerin tümünü içerir. Eşeyli üremede, aynı zigottan oluşan tek yumurta ikizleri dışında, her bireyin mutlaka kendine özgü bir genotipi olacağı matematiksel olarak kanıtlanabilir. Genotipteki alellerin başatlık-çekiniklik ilişkisi ve çevresel etkiler, bireyin görünür özelliklerini ve davranışını, yani fenotipini belirler. Ayrıca bak. fenotip.

Genovese, Vito, lakabı DON VITONE (d. 27 Kasım 1897, Rosiglinio, İtalya - ö. 14 Şubat 1969, Springfield, Missouri, ABD), ABD'li gangster. 1930'lardan 1950'lere değin ABD yeraltı dünyasının en güçlü patronlarından biri olmuş, hapiste bulunduğu 1959-69 arasında bile etkisini sürdürmüştür.

1913'te Napoli'nin bir köyünden New York kentine göç ettikten sonra yerel çetelere girdi. 1920'lerle 1930'larda, uyuşturucu ticareti ve öbür yasadışı işlerde Lucky Luciano'nun sağ kolu oldu. 1937'de bir cinayet suçundan hakkında soruşturma açılınca İtalya'ya kaçtı. Orada Mussolini'yle dost olup Faşistlerin çeşitli etkinliklerine mali destek sağladı. Bir yandan da yasadışı yollardan ABD'ye uyuşturucu sokma işini sürdürdü.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda ABD işgal güçleri ile yakınlık kuran Genovese, hakkındaki cinayet suçlamasından mahkeme önüne çıkartılmak üzere federal ajanlarca ABD'ye geri götürülene değin İtalya'daki karaborsa işlerini yürüttü. Davanın en önemli tanığı Peter La Tempa'nın 1945'te gözaltında tutulduğu sırada zehirlenerek öldürülmesinin ardından 11 Haziran 1946'da serbest bırakıldı. Aralarında Willie Moretti (1951) ve Albert Anastasia'nın (1957) da bulunduğu birçok rakibini öldürterek zamanla New York kentinde yeniden egemenliğini kurdu ve uyuşturucu ticaretiyle uğraşan kiralık katilleri kendisine bağladı. Sonunda New York bölgesinde "patronların patronu" durumuna geldi.

1958'de federal hükümet tarafından uyuşturucu kaçakçılığı ve dağıtım suçlarından mahkemeye verilen Genovese, 1959'da 15 yıl hapis cezasına çarptırılarak önce Atlanta, sonra da Leavenworth federal hapisanesine gönderildi. Hapisteyken de çetesini yönetmeyi ve rakiplerinin öldürülmesi için emirler vermeyi sürdürdü. 1969'da Missouri eyaletindeki Springfield'de bulunan Federal Tutuklular İçin Sağlık Merkezi'nde kalp krizinden öldü.

Genovesi, Antonio (d. 1 Kasım 1712, Castiglione, Venedik Cumhuriyeti - ö. 23 Eylül 1769, Napoli, İtalya), İtalyan felsefeci ve iktisatçı. Napoli Kralığı'na ilişkin reform önerilerinde hümanist görüşler ile köktenci bir Hristiyan metafiziğini birleştirmiştir.

1737'de papazlığa atanan Genovesi 1738'de Napoli'ye gitti. 1741'de buradaki üniversitede metafizik dersleri vermeye başladı. İki yıl sonra beş ciltlik *Disciplinarum metaphysicarum elementa*'nın (1743-52; Metafiziğin Öğeleri) ilk cildini yazdı. 1745'te mantık ve fizik üzerine incelemeleri yayımlandı. Ama 1748'de *Elementa*'da heretik görüşleri savunduğu gerekçesiyle suçlanınca ilahiyat üzerine çalışmasını yayımlamaktan vazgeçti. Bu yapıtı ölümünden sonra *Universae Christianae theologiae elementa* (1771; Evrensel Hristiyan İlahiyatının

Öğeleri) adıyla yayımlandı. 1753'te tarım üzerine bir söylevini, Napoli'de Avrupa'nın ilk siyasal iktisat kürsüsünü kuran (1754) Bartolomeo Intieri'ye adanması talihini değiştirdi. Intieri'nin önerisiyle Genovesi bu kürsünün ilk başkanı oldu. Buradaki derslerinde ve yazılarında daha çok İtalyanca kullandı. *Meditazione filosofica sulla religione e sulla morale* (1758; Din ve Ahlak Üzerine Felsefi Düşünceler), *Lettere accademiche* (1764; Akademik Mektuplar) ve konusunda ilk İtalyanca yapıt olan *Delle lezioni di commercio*'yu (1765; Ticaret Üzerine Dersler) yayımladı. Deneyci bir yakla-

Genovesi, R. Pastena'nın bir portre çalışmasından R. Aloja'nın yaptığı oymabaskı
Biblioteca Nazionale, Napoli

şımı benimseyen Genovesi, Gottfried Wilhelm Leibniz'in monad kuramından da etkilendi. Genovesi'nin merkantilist iktisat görüşünün özgün noktaları parlak talep analizi, emeğe yüksek değer vermesi ve serbest rekabeti korumacı politikalarla uzlaştırma çabasıdır. Siyaset felsefesinde, kilise otoritesinin ruhanî alanın ötesine geçmesini savunmuştur. Devletin tarikat ve kilise topraklarına el koyması yönündeki görüşü, Napoli'deki hümanist rejimce benimsenmiştir.

genro (Japoncada "yaşlı devlet adamı"), Meici Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden (1889), 1930'ların başına değin Japon hükümetine egemen olan anayasa dışı oligarşi. Feodal iktidarın yıkılmasını sağlayan Meici Restorasyonu'nda (1868) ve onu izleyen yeni hükümet örgütlenmesinde önemli rol oynadılar. Anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra imparatorun kişisel danışmanları oldular. İktidarı çok ender olarak doğrudan üstlenmelerine karşın, danışmanlık konumları bürokrasiyi fiilen yönetmelerine olanak sağladı. Anayasanın mimarı Ito Hirobumi, orduyu modernleştiren Yamagata Aritomo, grubun en liberali ve son üyesi Saionji Kimmoçi *genro*'nun önde gelen kişileriydi.

1900 ile 1920 arasında, grup içindeki görüş ayrılıkları ve Japon hükümetinin halkın desteğine gittikçe daha çok gereksinim duyması sonucunda, yönetici bir organ olarak *genro*'nun gücü azaldı. 1940'ta Saionji'nin ölümüyle de bir kurum olarak varlığı sona erdi.

Genroku dönemi, Japonya tarihinde, 1688-1704 arasındaki dönem. Belirleyici özelliği, ticaret ekonomisinin hızla yayılması ve özellikle Kyoto, Osaka ve Edo (bugün Tokyo) çevresinde canlı bir kent kültürünün gelişmesidir. Kentlerin gelişmesi, yüz yıllık barışçıl Tokugava yönetiminin ve onun *samurai*'ları (savaşçı) kale kentlerde toplamaya yönelik politikalarının doğal bir sonucuydu. Bu dönemde Edo yönetsel başkent olurken, Osaka ülkenin ticaret merkezi olarak gelişti. Genroku kültürünün oluşmasında da en önemli rolü Osakalı zengin tüccarlar oynadı. *Samurai*'ların bağlı olduğu katı kuralları dışında tutulan kentliler kazançlarıyla büyük bir kültür patlamasına yol açtılar, boş zamanlarında değişik eğlence türleriyle ilgilendiler. *Bunraku* kukla

tiyatrosu ile Kabuki, Çikamatsu Monzamon ve Takeda İzumo gibi oyun yazarlarının yapıtlarıyla bir sahne sanatına dönüştü. İhara Saikaku öykülerinde kent yaşamını mizah yoluyla betimlerken Matsuo Baço *haiku* şiirini kusursuzlaştırdı. Hişikava Moronobu'nun ağaç baskı desenleri (Ukiyo-e) bu dalın ilk başarıları arasında sayılır. Ağaç baskı sanatında kısa sürede dikkate değer başka örnekler ortaya çıktı. Bunlar arasında Suzuki Harunobu çokrenkli baskı tekniğini geliştirdi. Genroku döneminde oluşan kent kültürü standartları Tokugava dönemi boyunca gelişmesini sürdürdü.

gens, Eski Roma'da, aynı atadan geldiklerini öne süren, dıştan evlenmeye dayalı soy grupları. Gens üyeleri bu ataya büyük saygı gösterir ve onun adını kendi ikinci adları (*nomen*) olarak (örn. Caius Valerius Catullus) kullanıp onunla özdeşleşirlerdi.

Gens terimi antropolojide ilk kez 1877'de, ABD'li antropolog Lewis Henry Morgan tarafından kullanıldı. Morgan bu terimi, aynı erkek atadan gelen, dıştan evlenmeye dayalı kandaş grupları belirtmek için kullanmıştı. Amacı gensi, yalnızca anayanlı soy grupları için kullanılan klan teriminin yerine geçirmektir. Bir başka ABD'li antropolog olan Robert Harry Lowie ise hem gensi, hem de klanı kapsayan tek bir terim olarak "sib"i önerdi. Bazı uzmanlar da gensi yerine babayanlı sib (patrisib), klan yerine anayanlı sib (matrisib) terimlerini önerdiler. Gens ve sib genellikle bilinen terimler olmakla birlikte, antropolojideki kullanımları günümüzde çok enderdir. Aynı atadan geldiğini öne süren, dıştan evlenmeye dayalı soy grupları için ABD dışındaki ülkelerde klan terimi yaygındır. Daha ileri düzeyde ayrımları belirtmek için de babayanlı klan (patrisib) ve anayanlı klan (matrisib) terimlerini kullanılır. Ayrıca bak. klan.

Genscher, Hans-Dietrich (d. 21 Mart 1927, Reideburg, Halle yakınları, Almanya), Alman devlet adamı ve Hür Demokrat Parti'nin (Freie Demokratische Partei; FDP) genel başkanı (1974-85). Sosyal Demokrat ve Hristiyan Demokrat ağırlıklı koalisyon hükümetlerinde dışişleri bakanı (1974-92) olarak görev yapmıştır.

Ortaöğrenimini 1943'te Halle'de tamamlayan Genscher askere alındı ve tutsak düştü. Serbest bırakılınca, sonradan Alman Demokratik Cumhuriyeti sınırları içinde kalacak olan bölgeye yerleşti. Halle ve Leipzig'deki üniversitelerde hukuk ve iktisat eğitimi gördü. 1949'da avukatlığa başladı. 1952'de Batı'ya kaçtı ve Hür Demokrat Parti'ye katıldı. Bremen kentinde parti içinde hızla yükselerek 1965'te Kuzey Ren-Vestfalya'dan Federal Meclis'e (*Bundestag*) seçildi. 1969'da Hür Demokratlar mecliste birinci parti durumunda olan Sosyal Demokratları destekleyerek birlikte bir koalisyon hükümeti oluşturdular. Genscher bu hükümetin işçileri bakanı oldu. Beş yıl sonra partisinin başkanlığına getirilen Genscher, hükümette dışişleri bakanlığına geçti. 1982'deki Hür Demokrat-Hristiyan Demokrat koalisyonunda Genscher dışişleri bakanlığını sürdürdü.

Genscher, SSCB ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkileri geliştirmeden yana oldu. Mihail Gorbacov SSCB'de iktidara geldikten sonra, Batı'nın eline geçen yumuşama olanaklarının iyi kullanılması gerektiğini vurguladı. 1989-90'da Almanya'nın birleşmesi için büyük çaba harcadı ve birleşik Almanya'nın ilk dışişleri bakanı oldu. Nisan 1992'de dışişleri bakanlığından ayrıldı.

Genserich bak. Gaiserich

gensoru, milletvekillerinin başbakanı ya da bir bakanı bir sorunla ilgili olarak sözlü açıklama istemesine dayanan ve genel bir görüşme açılmasından sonra hükümetin ya da ilgili bakanın düşürülmesi sonucunu doğurabilen soru.

Meclisin hükümeti denetlemede başvurduğu etkili bir araç olan gensoru kurumu, 1876 Anayasası'nda 1909'da yapılan bir değişiklikle benimsenmiş, daha sonra 1924, 1961 ve 1982 anayasalarında da yer almıştır. 1982 Anayasası'na göre gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına ya da en az 20 milletvekilinin imzasıyla TBMM başkanına verilir ve bunu izleyen üç gün içinde bastırılarak üyelere dağıtılır. Bundan sonraki 10 gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede ancak önerge sahiplerinden biri, siyasi parti grupları adına birer milletvekili, Bakanlar Kurulu adına başbakan ya da bir bakan konuşabilir. Gündeme alma kararıyla birlikte gensorunun görüşülme günü de belirlenir. Gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

Gensoru görüşmeleri, gensoru sahibinin önergesini açıklayan bir konuşmasıyla ya da doğrudan bakanın cevabıyla başlar. Ardından konuşmacı sayısı, görüşme süresi gibi hususların içtüzükle belirlendiği genel görüşmeye geçilir. Gensoru görüşmeleri sırasında üyelerin ya da grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri ya da Bakanlar Kurulu'nun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır. Bakanlar Kurulu ya da ilgili bakan üye tam sayısının salt çoğunluğuyla düşürülebilir; oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır.

Türkiye'de gensoru önergesine özellikle 1961 sonrasında sık sık başvurulmuş, ama yalnızca Aralık 1977'de II. Milliyetçi Cephe hükümeti için verilen gensoru önergesi hükümetin düşürülmesiyle sonuçlanmıştır.

Gent, İngilizce GHENT, Fransızca GAND, Belçika'nın kuzeybatısındaki Doğu Flandre ilinin merkezi kent. Kanallarla birer su yolu haline getirilmiş Leie (Lys) ve Schelde (Escaut) ırmaklarının birleşme noktasında yer alır. Ledeborg, Gentbrugge ve Sint-Amandsberg'i kapsayan kentsel yapılanın merkezidir.

Belçika'nın en eski (7. yy) yerleşmelerinden biri ve Flandre'in tarihsel merkezi olan

Gent, varlıklı loncalar etrafında birleşmiş güçlü bir kent olarak, 1584'e değin bağımsızlığını korudu. İspanya'ya karşı ayaklanan Felemenk eyaletleri arasındaki birliği güçlendirmeyi amaçlayan Gent Uzlaşması (1576) ve ABD'yle İngiltere arasındaki 1812 Savaşı'na sona erdiren Gent Antlaşması (24 Aralık 1814) gibi önemli belgelerin imzalanmasına sahne oldu.

Büyük ölçüde dokuma sanayisine dayanarak zenginleşen Gent'in ayrıcalıklı konumu, Flandre kontlarının kente karşı, sık sık çatışmaya yol açan düşmanca bir tutum benimsemesine neden oldu. Gent, 16. yüzyılın sonlarında ekonomik ve siyasal gücünü yitirmeye başladı. Ama pamuk eğirme makinelerinin, özellikle de İngiltere'den kaçak olarak getirilen buharlı dokuma tezgâhının kullanılmaya başlanması, Schelde Irmağının ağzındaki Gent-Terneuzen Kanalı'nın açılması (1822-29) ve bir limanın inşa edilmesi (1827), kentte ticaret ve sanayinin yeniden canlanmasını sağladı. Gent bugün Belçika'nın ikinci büyük limanı ve en büyük dokumacılık merkezidir. Kanalda ve kanal-havuzlarda yapılan değişiklikler sonucu büyük gemiler kentin doklarına kadar ulaşabilmektedir.

Meyvecilik, sebzeçilik ve çiçekçilik merkezi de olan Gent'te her beş yılda bir Les Florales adlı büyük bir çiçek sergisi açılır. Öteki önemli ekonomik etkinlikler metalurji, kâğıt üretimi, ticaret ve bankacılıktır.

Gent'te geçmişi izleri öteki Belçika kentlerine göre çok daha belirgindir. Flandre kontlarına ait şato 1180'den kalmaz. Kent Sarayında, değişik üsluplardan örnekler sergilenir. Kuzey cephesi (1518-35) görkemli bir alevli gotik üslubunda, yaklaşık bir yüzyıl sonra tamamlanan doğu cephesi Rönesans üslubunda yapılmıştır. Kentin merkezinde yer alan 14. yüzyıldan kalma çan kulesinin (yaklaşık 90 m) 52 çanı vardır ve tepesinde altın yıldızlı dövme bakır bir ejderha figürü (1377) bulunur.

Öteki önemli yapılar arasında bugün il arşivlerinin saklandığı Şeytan Gerard Şatosu (13. yy), 14. yüzyıldan kalma Kumaşçılar Hanı ve ortaçağda kentin merkezini oluşturan Vrijdagmarkt (Cuma Pazarı) sayılabilir. Gent'te bulunan çok sayıda ortaçağ manastırının en önemlileri 7. yüzyıldan kalma, bugün yıkık durumdaki St. Bavon Manastırı (Lancaster dükü John of Gaunt'un doğum yeri; bugün değerli taşlar müzesi), içinde 1629-1729 arasında inşa edilmiş bir barok kilisenin de bulunduğu 7. yüzyıldan kalma bir Benediktin tarikatı merkezi olan St. Pierre Manastırı ve Cistercium tarikatına ait Byloke (Bijloke) Manastırı'dır (1228; bugün Arkeoloji Müzesi ve kent hastanesinin bir bölümü). Gotik üsluptaki Saint Bavon (Saint Baaf) Katedrali (12. yy) aralarında Hubert ve Jan van Eyck'in poliptik (çok kanatlı) altar panosu "Kuzunun Tapınması"nın da (Gent Altar Panosu) bulunduğu çok sayıda değerli sanat yapıtını barındırır.

Öteki ortaçağ kiliseleri arasında, Gent'in üçüncü büyük kulesinin (ötekiler çan kulesi ve Saint Bavon Manastırı kulesi) bulunduğu St. Nicholas ve St. James'le Van Dyck'in "İsa Çarmıhta" adlı resminin bulunduğu Saint-Michel ve bir 7. yüzyıl manastırının oratuvanı olarak yapılmış olan St. Pierre (1629-1719) sayılabilir. 13. yüzyıldan günümüze iki tane *béguinage* (herhangi bir tarikat ve manastıra bağlı olmayan rahibelerin çekildikleri yer) kalmıştır.

Gent'te Güzel Sanatlar Müzesi başta olmak üzere birçok ilginç müze vardır. Güzel Sanatlar Müzesi'nin zengin koleksiyonu arasında 16. ve 17. yüzyıllarda kentte yaşa-

mış Flaman ustaların resimleri ağırlıktadır. Kentin yükseköğretim kurumları 1816'da I. Willem'in kurduğu devlet üniversitesi (seçkin bir kitap ve elyazmaları koleksiyonunu içeren bir kütüphanesi vardır) ile ziraat fakültesidir. Kentin güneybatısında St. Denis Westrem'de bir uluslararası havalimanı bulunmaktadır. Nüfus (1990 tah.) 230.543.

Gent Antlaşması, Büyük Britanya ve ABD arasında, Belçika'da imzalanan antlaşma (24 Aralık 1814). 1812 Savaşı'nı, savaş öncesi durumu temel alarak sona erdirmiştir.

Askeri açıdan iki taraf da üstünlüğü ele geçiremediği için, beklenen ödünler karşılıklı olarak elde edilemedi. Tarafsızlığa ilişkin haklar, özellikle ABD'nin savaşa girmesinin başlıca nedeni olan denizcilerin zorla askere alınması antlaşmada yer almadı. Antlaşmayla Amerika'nın kuzeybatısında İngilizlerin elinde bulunan tüm toprakların elde eden ABD'nin bu bölgede genişlemesi kolaylaşmış oldu. İngilizler ile Yerliler arasındaki bağların kopması, 1814 ve 1815'te Yerliler ile ABD arasında bir dizi bağliık ve toprak devri antlaşması yapılması sonucunu doğurdu. Böylece Amerikalıların Kuzeybatı'ya göç ederek yerleşmesinin yolu açıldı. Gent Antlaşması'yla ayrıca Kanada ve ABD arasındaki bazı sınır anlaşmazlıklarının hakem komisyonlarında ele alınması ve iki hükümetin uluslararası köle ticaretine son vermek için gerekli çabayı göstermeleri öngörüldü.

Gent-Brugge okulu, 15. yüzyılın son çeyreği ile 16. yüzyılın ilk yarısında Gent (Gand) ve Brugge (Bruges) gibi Flaman kentlerinde çalışan kitap bezeme ve yazı ustalarından bir gruba verilen ad. Nicolas Spierinc (ü. 1455-y. 1499), Liévin van Lathem (ü. 1454-93), Alexander (ü. 1469-1519), Simon Bening (1483-1561) ve Gerard Horenbout (ü. 1487-1541) gibi sanatçıların yer aldığı grubu önceleri "Burgonya Meryemi Ustası"nın kurduğu sanılırdı. Yakın tarihlerdeki araştırmaların sonucunda böyle bir ustanın var olmadığı, bu adın yalnızca üslup benzerliklerinden ötürü verilmiş olduğu, "Burgonya Meryemi Ustası"na atfedilen yapıtların birkaç farklı usta tarafından yapıldığı görüşü geçerlik kazanmıştır.

Gent-Brugge okulu İspanya kralı Ferdinand'la kraliçe Isabella, İskoçya kralı IV. James, Fransa kralı XI. Louis, Aragonlu Catherine, Avusturyalı Margaret gibi Avrupa'nın önde gelen kişilerinin aradığı üstün nitelikli yazmalar üretmişti. Okulun başyapıtı, Marciana Kütüphanesi'nde bulunan *Grimani Breviary* idi (y. 1515; Grimani Katolik Dua Kitabı).

Bezemelerinin çoğunu Simon Bening ve Gerard Horenbout'nun yaptığı kitaptaki takvim, bir yüzyıl önce yazılmış *Très riches heures du duc de Berry*'deki (Berry Dükünün Dua Saatleri Kitabı) takvimin (Condé Müzesi, Chantilly, Fransa) güncelleştirilmiş biçimiydi.

Okulun etkinliklerinin son döneminde Simon Bening en önemli usta durumuna gelmişti, ama 1561'de öldüğünde makine baskısı ve seri üretim tekniklerinin gelişmesi sonucunda yazma kitaplarla yazma bezeme sanatının son yılları yaşanıyordu.

Gent-Terneuzen Kanalı, Belçika'nın Gent kentiyile Hollanda'nın Westerschelde kıyısındaki Terneuzen kenti arasında, güney-kuzey doğrultusunda 51 km boyunca uzanan su yolu. 1824-27'de kurulan kanal 20. yüzyılın başlarında 60 bin tonluk gemi-

Gent'te kanal kıyısına kurulmuş eski evler, Belçika
Tourist Office of Ghent, Belçika

lerin Gent'e ulaşmasını sağlayacak biçimde yeniden inşa edildi ve 1911'de açıldı. Hollanda'da 150 m olan kanalın genişliği Belçika'da 200 m'yi bulur. 1990'ların başında, 125 bin tonluk gemilerin ulaşımına olanak sağlayacak biçimde kanal girişinde taraklama çalışmaları başlatılmıştır.

Gent Uzlaşması, Felemenk eyaletlerinin İspanya'daki Habsburg hanedanına karşı başlattıkları ayaklanma sırasında, eyaletlerin dinsel çatışmalara son verip aralarındaki birliği pekiştirmek için yaptıkları antlaşma (8 Kasım 1576). Felemenk'te ulusal bilincin ilk belirtisi olan bu antlaşma İspanyol birliklerinin ülkeden çıkarılmasını, başta eyaletler olmak üzere yerel birimlerin ayrıcalıklarının tanınmasını ve Kalvencilere uygulanan baskıya son verilmesini öngörüyordu. Uzlaşmayı imzalayanlar İspanya kralı II. Felipe'ye bağlılık yeminlerini bozmamakla birlikte, İspanya'yla aralarında herhangi bir bağ antlaşmasının kendi koşullarına göre belirlenmesini istiyorlardı.

Uzlaşmanın dine ilişkin maddeleri, direnişin askeri merkezi olan ve Kalvencilerin ağırlıkta bulunduğu Holland ve Zeeland eyaletlerini, Kalvenciliği öteki eyaletlere yaymaya çalışmadıkları sürece inançlarında serbest bırakıyordu. Katolik eyaletler de kendi sınırları içindeki Protestanların inançlarına karışmayacaktı.

Yeni bir kraliyet valisinin göreve başlamasına, ancak uzlaşmayı kabul etmesinden ve İspanyol birliklerini ülkeden çıkarmasından sonra izin verildi (Şubat 1577). Ardından bu uzlaşma temelinde yeni yönetim organları oluşturuldu. Ama yetkilerinin kısıtlanmasından rahatsız olan İspanyol valisi çok geçmeden savaşı yeniden başlattı ve İspanyol birlikleri bir kez daha Felemenk eyaletlerine girdi.

Felemenk'in dışardan İspanyol tehdidiyle karşı karşıya kaldığı bu dönemde, ülke içinde de uzlaşmanın dine ilişkin maddelerinin çiğnenmesi birliğin geleceğini daha da tehlikeli bir duruma düşürdü. Özellikle Kalvenciler Flandre ve Brabant'ın geniş toprakları üzerinde kendi inançlarını zorla yaymak istediler. Böylece Katoliklik önemli bir yara aldı. Birliğe indirilen bir başka darbe, Ocak 1579'da birlik içinde gruplaşmaların ortaya çıkmasıyla "küçük birliklerin" kurulması oldu. Güney eyaletlerini kapsayan Arras Birliği, Gent Uzlaşması'nı Katolik bakış açısından yorumluyor ve İspanya'yla uzlaşmayı savunuyordu. Kuzey eyaletleri ise direniş altında birleşti. Utrecht Birliği ise direniş daha da güçlendirilerek sürdürülmesinden yanaydı. İçindeki bu parçalanmaya karşın, birlik 1584'e değin varlığını korudu ama hiçbir zaman eskisi kadar etkili olamadı.

Gentiana bak. centiyan

Gentianaceae (centiyangiller), **Gentianales** takımından, 65 cinsi ve 1.100 kadar türü içeren bitki familyası. Büyük bölümü biryillik ve çokyillik otsu bitki, pek azı çalı olan bu türler özellikle Kuzey ılıman bölgelerde dağılmıştır. Familya üyelerinin karşılıklı dizilmiş yaprakları genellikle sapsız ve düz kenarlı, çiçekleri dört ya da beş birleşik taçyapraklıdır. Çiçek tomurcuk halindeyken üst üste binişen taçyapraklar, açıldığında derin loplul bir görünüm alır. Bazı türlerde taçyaprakların ve çanak yaprakların dibinde balozu salgılayan oyuklar bulunur.

Kantaron (*Centaurium*) cinsinin öğleden sonra kapanan pembe çiçekleri, *Blackstonia* cinsinin ise parlak sarı çiçekleri ve geniş

yaprakları vardır; her iki cins de bitkisel ilaç ve boya yapımında kullanılan türleri içerir. Centiyan (*Gentiana*) türlerinin çiçekleri genellikle mavi, bazen de sarı, beyaz, kırmızı ya da mor renklidir. Nemli çayır ve ormanlarda kendiliğinden yetişen bu türlerden

Gentianella ciliata
E. Beh-Shostal/EB Inc

bazıları süs bitkisi olarak bahçelerde de yetiştirilir. Yıldız biçiminde mavi çiçekleri olan *Swertia* ile tropik süs bitkileri olan *Exacum* cinsinin üyeleri de familyanın gösterişli bitkilerindendir.

Gentianales, ikiçenekliler(*) sınıfından, 11 familyayı, 1.036 cinsi ve yaklaşık 12.150

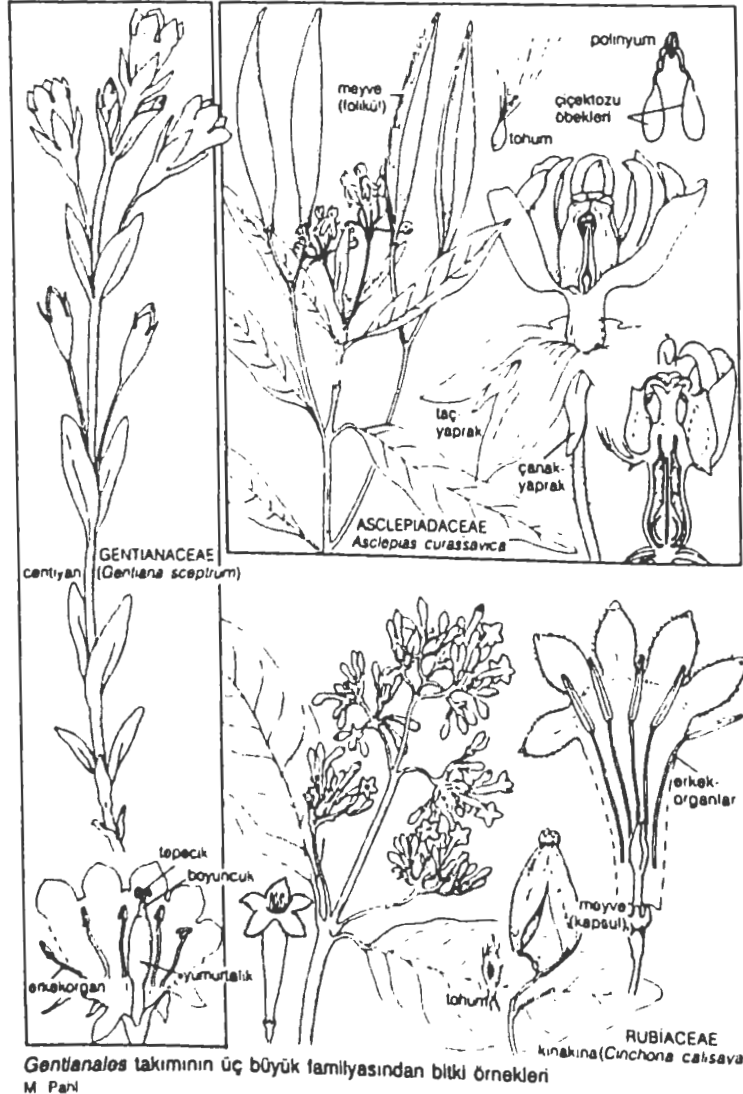
türü içeren takım. Türlerden 12 bin kadar beş büyük familya içinde toplanmıştır; bu familyalarda kahve, ilaç, lif ve kauçuk elde edilen ya da süs bitkisi olarak değerlendirilen önemli bitkiler bulunur.

Bu takımı oluşturan ağaç, çalı ve tırmanıcı bitkilerden çoğunun anayurdu tropikler ve sıcak bölgelerdir; yalnız centiyangiller (*Gentianaceae*) familyası daha çok Kuzey ılıman kuşakta bulunur. Türlerin çoğu nem oranı yüksek ve toprağı verimli ormanlarda, birkaçı çöllerde yetişir. *Menyanthaceae* üyeleri ise suculduur.

Gentianales takımının beş büyük familyası, ortak özellikleri nedeniyle doğal bir grup oluşturur; bu familyalardaki bitkilerin karşılıklı diziliş ve tek parçalı (basit) yaprakları, benzer biçim ve büyüklükte (düzenli) taçyaprakları, iki meyveyapragından oluşan dişioğamları, tek bir örtüyle kaplı tohum-taslakları ve tek katmanlı besidokulan vardır.

Loganiaceae familyası 21 cinsi ve çoğu tropikal olan 500 türü içerir. Asya'nın güneyinde yetişen ve 12 m yüksekliğinde bir ağaç olan *Strychnos nux-vomica*'nın kargabükün(*) adı verilen tohumlarından, strikin ve brusin gibi alkaloidler elde edilir; strikin genellikle kemiricileri öldürmek için kullanılan bir zehir, brusin ise motor ve makine yağlarında kullanılan bir katkı maddesidir. Filipinler'de yetişen *S. ignatu*'nın alkaloidleri bir zamanlar kolera tedavisinde kullanılmıştır. Güney Afrika türlerinden *S. spinosa*'nın yenebilen etli meyveleri vardır. **Loganiaceae**'nin yaklaşık 70 türü süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Genellikle tropik ve astropik bölgelerde yaygın olan zakkumgiller (*Apocynaceae*) familyası 150'den fazla cinsi ve 1.000 kadar

Gentianales takımının üç büyük familyasından bitki örnekleri
M. Parl

çalı ya da ağaç türünü içerir. Sütümsü özsu üreten lateks boruları, bu familya üyelerinin (ve *Asclepiadaceae* türlerinin) tanıtıcı özelliğidir. En az 33 cinsi insan eliyle yetiştirilen *Apocynaceae*'nin en tanınmış türleri zakkum, cezayirmenekşesi ve *Funtumia elastica*'dır (özellikle kauçuk üretiminde kullanılan lateksi için yetiştirilir).

Başta tropikler olmak üzere geniş bir dağılım gösteren ipekotugiller (*Asclepiadaceae*) familyası 280 cinsi ve 2.000 türü içerir; çiçektozu öbekleri (polinyum) ve bütün büyüme organlarına dağılmış lateks boruları türlerin ayırt edici özelliğidir. İpekotunun lifleri (tohum tüyleri) iyi bir yalıtım maddesidir; ayrıca eskiden can yeleklerinin, yastık ve şiltelerin içini doldurmak üzere kapok liflerinin yerine kullanılmıştır.

Asclepiadaceae familyasının birçok türü, özellikle *Asclepias tuberosa* ve mumçiçeği (*Hoya carnosa*) süs bitkisi olarak değerlendirilir. Afrika'da dağılmış *Stapelia* cinsinden bitkilerin pek çok çeşidi yetiştirilmiştir. Birçok türün taçyaprakları sarı üstüne koyu renk çizgili ve pis kokuludur.

Bitkiler âleminin en katıksız mavi renkli çiçekleri *Gentianaceae* familyasının bazı türlerinde görülür. Özellikle Kuzey ılıman bölgelerde dağılım gösteren bu familya 65 cinsi ve 1.000 türü içerir. Türlerin çoğu nemli orman ve çayırarda, bazıları kayalık ve dağlık bölgelerde yetişir. Boru biçimindeki taçları bazı türlerde tümüyle açık, bazılarında tümüyle kapalı ya da çan biçimindedir. Anadolu'da yetişen sarı centiyan ya da gentiyan (*Gentiana lutea*), kökleri iştah açıcı olarak kullanılan sarı çiçekli bir türdür; vermuta kendine özgü kokusunu veren de bu bitkinin kökleridir.

Kökboyasıgiller (*Rubiaceae*) familyası 500 cinsi ve 6.500 kadar ağaç, çalı, tırmanıcı ve otsu bitki türünü içerir. Türlerin çoğu tropik ve astropik, bazıları Kuzey ılıman bölgelerde dağılmıştır. Örneğin yoğurtotu (*Galium*) türleri tropiklerden Kuzey Kutup bölgelerine kadar yayılır. *Rubiaceae* familyasının en önemli ekonomik bitkisi, anayurdu Afrika olan kahvecir (*Coffea arabica*). Familyanın bir başka önemli ürünü ise, kınakına (*Cinchona*) ağaçlarının kabuklarından özütilenen ve sitma ilacı olarak kullanılan kinindir. Bireşimsel olarak birçok sitma ilacı üretilmesine karşın, bugün bile bazı sitma tiplerinin tek etkili ilacı bu doğal üründür. Süs bitkisi olarak yetiştirilen gardenya (*Gardenia*) cinsi de bu familya içinde sınıflandırılır.

Bu takımın bütün familyalarındaki bitkiler tohumlar aracılığıyla eşeyli olarak ürer; yalnız *Apocynum* ve çeşitli *Asclepias* türleri köksaplarla (rizom) çoğalır.

Cinslerin çoğunda çiçek kümeleri uzunca bir gövde üstüne dizilmiştir; çiçekdurumunun biçimi dallanma sayısına ve her çiçeğin sap uzunluğuna bağlı olarak değişir. Ama en yaygın çiçekdurumu, en yaşlı çiçeğin en tepede ya da ortaya doğru yer aldığı hemen hemen düz tepeli çiçek kümeleridir. Çiçekler genellikle dört ya da beş çanak yaprak, taçyaprak ve erkekorgan ile çok sayıda tohumtaslağı içeren iki meyveyapraklı bir dişiorgandan oluşur. Çanak ve taçyapraklar tabanda ya da daha yukarıda birleşir, erkekorganlar da taçyapraklara bağlanır.

Asclepiadaceae familyasının çiçeklerinde, taçyaprakların ve erkekorganların dip bölümlerinden çıkan uzantılar başçıkları üstünde (erkekorganların tepesi) koruyucu bir örtü oluşturur. Komşu başçıkları çiçektozu öbekleri kıvrık saplarının tabanlarıyla birbirine bağlıdır. Çiçeğe gelen böcekler bal-öz bulmak üzere başçık örtüsünü kaldırdıklarında bacakları ya da hortumları, birbirine bağlanmış çiçektozu kümelerine takılır ve

bunları başka çiçeklere taşıır, böylece çapraz tozlaşma gerçekleşir.

Tozlaşma ve döllenmenin ardından tohumtaslakları tohuma, yumurtalık ise meyveye döner. Bazı familyalarda kapsül (örn. *Gentianaceae*) ya da folkül (örn. *Asclepiadaceae*) gibi kuru meyvelere, bazılarında ise üzüm suyu meyve ya da eriksi meyve (örn. *Loganiaceae*) gibi etli meyvelere rastlanır.

Gentile DA FABRIANO, asıl adı NICCOLO DI GIOVANNI DI MASSIO (d. y. 1370, Fabriano, Papalık Devletleri - o. 1427, Roma), 15. yüzyılın başlarında Orta İtalya'nın önde gelen ressamlarından. Günümüze ulaşan birkaç yapıtı uluslararası gotik üslubun en iyi örnekleri arasındadır.

Gentile'nin eskiden Fabriano'daki S. Niccolò Kilisesi'nde bulunan (bugün Dahlem Müzesi, Berlin) imzalı ilk resimlerinden biri üslup açısından Lombardiya resmiyle benzerlik taşır; bu nedenle onun Lombardiya okulu içinde yetiştigi sanılır. Gentile 1409'da Venedik'teki Dükük Sarayı'nı tahnisel konulu fresklerle süsleme işini aldı. Bu freskleri daha sonra Pisanello tamamladı. Gentile 1414-19 arasında Brescia'da III. Pandolfo Malatesta için çalıştı. Ölümünden kısa bir süre önce Roma'daki San Giovanni in Laterano Kilisesi'nde son önemli fresk dizisini yapmaya başladı. Venedik'tekiler gibi bunları da Pisanello tamamladı.

Gentile, günümüze ulaşan başyapıtı "Münecim Kralların Tapınması"nı (Uffizi Galerisi, Floransa) Floransa'daki Sta. Trinità Kilisesi için yapmış ve 1423'te tamamlamıştır. Kadife ve brokar giysiler içinde zarif figürlerin yer aldığı resimde Münecim Krallara, Doğulu hizmetkarlar eşlik eder. Resmin zarif çizgileri ve titreyimli renkleri egzotik etkiyi artırır. Bu üslubun bezemesel nitelikleri yüzyıl boyunca Floransalı sanatçıları etkilemeye devam etmiş ve Masaccio'nun katı gerçekçiliğine bir tepki oluşturmuştur. Gentile ayrıca bir dizi de Madonna resmi yapmıştır. Bunlardan Quaratesi Poliptiği (1425, orta pano Kraliyet Koleksiyonu, Londra; kanatlar Uffizi Galerisi, Floransa) adıyla bilinen bir altın panosunda Ana ve Çocuk görkemli giysiler içinde betimlenmiştir.

Gentile, Giovanni (d. 30 Mayıs 1875, Castelvetro - d. 15 Nisan 1944, Floransa, İtalya), İtalya'da idealist felsefenin önemli temsilcilerinden siyaset adamı, eğitimi ve yayıncı. "Faşizmin filozofu" olarak da nitelenmiştir. Gentile'nin "edimci idealizm" kavramı Hegel'in etkisini yansıtır.

Çeşitli üniversitelerde görev yaptıktan sonra 1917'de Roma Üniversitesi'nde felsefe tarihi profesörü oldu. Hegelci bir Marx incelemeşi olan *La filosofia di Marx*'ı (1899; Marx'ın Felsefesi) yazarken Benedetto Croce'yle tanıştı ve 1903-22 arasında onunla birlikte *La Critica* adlı dergiyi çıkardı. Gentile, Croce'nin felsefi görüşlerini de etkiledi. 1924'te Gentile'nin faşizmi benimsemesi üzerine aralarında çözümsüz bir anlaşmazlık doğana değin iki düşünür dost kaldı.

Ekim 1922'den Temmuz 1924'e değin faşist hükümette eğitim bakanı olarak görev yapan Gentile bu süre içinde geniş kapsamlı düzenlemelere girişti. 1925'te anayasa değişikliği üzerinde çalışan iki komisyonun başkanlığını üstlenerek faşist korporatif devletin temellerinin atılmasına yardımcı oldu. Kamu Eğitimi Yüksek Konseyi başkanlığı (1926-28) ve Yüksek Faşist Konsey üyeliğinden (1925-29) sonra siyasi nüfuzu giderek azaldı. Gentile'nin belki de en önemli ürünü, 1925'te hazırlıklarına başladığı, ilk

basımını 1936'da tamamladıktan sonra 1943'e değin yayımını sürdürdüğü *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti*'ydi (İtalyan Bilim, Edebiyat ve Sanat Ansiklopedisi). Benito Mussolini'nin 1943'te devriminden sonra Gentile, Salo'da Almanların kurduğu Faşist Sosyal Cumhuriyeti destekledi ve İtalyan Akademisi'nin başkanlığına getirildi. Partizanlar tarafından öldürülmesine değin bu görevde kaldı.

Gentile'nin idealist felsefesi, bireysel zihnin varlığını ve teori ile pratik, özne ile nesne, geçmiş ile bugün arasındaki farklılığı yadsır. Gentile'ye göre bütün bu kategoriler yalnızca zihinsel birer yapıdır. Zihin Mutlak'tır ve eğitim Mutlak'ın açınlama sürecidir.

Giordano Bruno, Tommaso Campanella, Giambattista Vico ve Vincenzo Cuoco gibi İtalyan filozoflarının yapıtlarını yayına hazırlayan Gentile'nin eğitim ve felsefe konularında da birçok yazısı vardır. Yapıtları arasında *Le origini della filosofia contemporanea in Italia* (1917-23, 4 cilt; İtalya'da Çağdaş Felsefenin Kökeni), *La riforma dell'educazione* (1920; Eğitim Reformu), *La filosofia dell'arte* (1931; Sanat Felsefesi) ve *La mia religione* (1943; Benim Dinim) sayılabilir. "Edimci idealizm" görüşünü *Teoria generale dello spirito come atto puro* (1916; Salt Edim Olarak Zihin Kuramı) adlı çalışmasında ele almıştır.

Gentileschi, Artemisia (d. 1593, Roma, Papalık Devletleri - o. 1651'den sonra, Napoli, Napoli Krallığı), yenilgi barok ressam Caravaggio'nun önemli izleyicilerinden Orazio Gentileschi'nin kızı. Caravaggio'nun dramatik gerçekçiliğini ikinci kuşakta sürdürmüştür.

Babasının ve babasının arkadaşı manzara ressamı Agostino Tassi'nin öğrencisi oldu. Önceleri, Caravaggio'nun yapıtlarının bir anlamda lirik yorumları olan ve babasınınkinden ayırt edilemeyen bir üslupta çalıştı. 1621'de babasıyla birlikte Cenova'ya gitmek üzere Roma'dan ayrıldı; bir süre Floransa'da kaldı, orada kendi üslubunu geliştirmeye başladı. Işık-gölge karşıtlığını, babasının bu tekniği terk etmesinden sonra da kullanmayı sürdürdü, ama renkleri onunkilerden çok daha parlaktı. Kompozisyonlarının zarıflığına karşın, şiddet ögesini Caravaggiocular içinde en çok kullanan sanatçıydı. İstila bir generalin kafasını kesen Yahudi kadın kahramanın öyküsünü anlatan Yudit ve Holofernes gibi dehşete düşüren konuları işlemekten hoşlanıyordu. 1630 dolaylarında Napoli'ye gitti. 1638-39 yıllarında babasını ziyarete gittiği Londra'da yaptığı portrelerle ünü kısa sürede babasınıninkini aştı. Daha sonra da Napoli'ye yerleşti.

Gentileschi, Orazio, asıl adı ORAZIO LOMI (d. 1562, Piza - o. y. 1647, Londra), İtalyan barok ressam. Caravaggio'nun etkisinde kalan ressamların en önemlilerinden biridir. Caravaggio'nun üslubunu en iyi yorumlayan ressam olarak da bilinir.

Gentileschi önce üvey kardeşi Aurelio Lomi ile çalıştı. 1570'lerin sonlarında ya da 1580'lerin başlarında Roma'ya gitti. Orada 1590'dan 1600'e değin manzara ressamı Agostino Tassi ile birlikte Sta. Maria Maggiore, San Giovanni in Laterano ve S. Nicola kiliselerinin freskleri üzerinde çalıştı, Tassi'nin manzara resimlerinin figürlerini çizdi.

Roma'da bulunduğu 1600'lerin başlarında Caravaggio'nun etkisi altına girdi. Bu dönem resimlerinde (örn. "Davud ve Golyat", 1610?, İrlanda Ulusal Galerisi, Dublin ve

"Azize Cecilia ile Melek", 1610?, Corsini Galerisi, Roma) Caravaggio'nun geleneğin dışına çıkan dramatik pozlarını, anısal kompozisyon anlayışını, ödün vermez gerçekçiliğini, tiplmelerindeki çağdaş betimleme anlayışını, bir ölçüye kadar da güçlü ışık-gölge karşıtlığını kullandı. Ama kısa bir süre sonra Caravaggio'nun kaba canlılığına yabancı olan bir Toscana lirizmi geliştirerek, daha açık renklere ve maniyerizmin ilk belirtilerini taşıyan çok daha kesin bir betimleme anlayışına yöneldi. 1621-23 arasında Cenova'da kaldı; orada Caravaggio'

"Meryem'e Müjde" Orazio Gentileschi'nin bir yapıtı, 1623; Sabauda Galerisi, Torino, İtalya
SCALA - Art Resource / EB Inc

nun etkisinin epeyce azaldığını kanıtlayan bir inceleme içinde başyapıtı "Meryem'e Müjde"yi (1623, Sabauda Galerisi, Torino) gerçekleştirdi. Bu yapıttaki, Meryem ve melek figürlerinde görüldüğü gibi kompozisyonu hâlâ dramatik jestlere dayandırmakta, olayı olduğu gibi vermekte, ideallizasyona yönelmemektedir. Buna karşılık önceki çalışmalarına oranla atmosfer daha ölçülü ve lirik, renkler parlaktır. Eski ışık-gölge karşıtlığı ise yok gibidir.

Gentileschi bir süre Fransa'da kaldıktan sonra 1626'da Kral I. Charles'ın daveti üzerine İngiltere'ye gitti. Yaşamının sonuna değin orada saray ressamı olarak kaldı ve çalışmaları gitgide daha geleneksel ve süslü bir biçime büründü. Son önemli çalışması Greenwich'te Kraliçe'nin Evi için 1635'ten sonra yaptığı sanılan iddialı tavan resimleridir (bugün Marlborough Evi'nde, Londra).

Gentili, Alberico (d. 14 Ocak 1552, San Ginesio, Papalık Devletleri - ö. 19 Haziran 1608, Londra), İtalyan hukukçu. Birçoklarıncı uluslararası hukuk biliminin kurucusu sayılır ve Batı Avrupa'da laik hukuku, Katolik ilahiyatıyla kilise hukukundan ayıran ilk kişi olarak bilinir.

1572'de medeni hukuk doktoru olarak İtalya'daki Perugia Üniversitesi'nden mezun olan Gentili, Protestan olduğu için 1579'da İtalya'dan sürüldü. 1581'den ölümüne değin Oxford Üniversitesi'nde ders

verdi. Roma hukuku üzerine dersleri ve sayısız yazısıyla ün kazandı.

Gentili 1588'de üç kitaplık önemli yapıtının ilk bölümü *De iure belli commentatio prima*'yı (Savaş Hukuku Üzerine Birinci Yorum) yayımladı. Yapıtın tam ve yeniden gözden geçirilmiş biçimi 1598'de *De iure belli libri tres* (Savaş Hukuku Üzerine Üç Kitap) adıyla çıktı. Uluslararası hukukun, uygar ulusların mutlaka dinsel olması gerekemeyen ahlaki kaygılarla yumuşatılmış gerçek davranışlarını içermesi gerektiği düşüncesindeydi. Kilisenin otoritesini reddetmekle birlikte, amacına uygun düştüğü yerde medeni hukuk kadar kilise hukukunun mantığını da kullandı. Felemenkli hukukçu Hugo Grotius, ünlü *De iure belli ac pacis*'i (1625; *Savaş ve Barış Hukuku*, 1967) yazarken Gentili'nin yapıtından geniş ölçüde yararlanmıştı.

gentiyan bak. centiyan

Gentleman's Magazine, "magazin" türüne adını veren ve 1731-1914 arasında yayımlanan ilk genel İngiliz süreli yayını. Uzun yıllar popülerliğini koruyan dergi, Edward Cave tarafından kuruldu. İngilizcede depo, ambar anlamına gelen magazin adını almasının nedeni, öteki yayınlardan, çoğunlukla kitap ve broşürlerden derlenen deneme ve makalelerden oluşmasıydı. Derginin özdeyişi olan *E pluribus unum* (Çokluktan Tekliğe), her ay dergide yer alacak yazıları toplayabilmek için çok sayıda kaynağın tarandığına işaret ediyordu. Dr. Samuel Johnson'un 1738'de *Gentleman's Magazine*'de yazmaya başlamasından kısa bir süre sonra, dergide parlamento haberleri ve özgün yazılar da yayımlanmaya başladı.

Gentofte, Danimarka'da, Kopenhag'ın kuzey kesiminde banliyö. Günümüzde çevredeki banliyölerle iç içe geçmesi olmasına karşın, hâlâ Kopenhag ili (*amiskommune*) içinde ayrı bir belediyedir. Ünlü Tuborg bira fabrikalarının bulunduğu banliyöde bir de arabalı at yarış parkuru vardır. Danimarka'daki yabancı elçiliklerin de çoğu buradadır. Nüfus (1990 tah.) 65.303.

Gentz, Friedrich, FRIEDRICH VON GENTZ olarak da bilinir (d. 2 Mayıs 1764, Breslau, Silezya, Prusya - ö. 9 Haziran 1832, Viyana), Alman siyaset adamı ve yazar. Fransız Devrimi'ni ve Napoléon'u hedef alan yazılarıyla ün kazanmış, Metternich'in yakın danışmanlarından olmuştur. Halktan biri olmasına karşın 1804'te İsveç Kuzey Yıldızı Nişanı'nı almasının sonra adında "von" soyluluk ekini kullanmıştır.

Gentz'in babası Prusyalı bir devlet görevlisiydi; annesi ise Berlin'e yerleşmiş bir Protestan Fransız kolonisinden geliyordu. Gentz, Königsberg'te Immanuel Kant'ın öğrencisi oldu. Çok geçmeden Kant'ın cumhuriyetçi idealizmine, köktencilikine ve barışçılığına karşı çıktı ama büyük filozoftan kalıcı biçimde etkilendi. Tarih, hukuk ve iktisat konularında kendi kendini eğiten Gentz 1785'te Berlin'de devlet hizmetine girdi, 1793'te Savaş Konseyi (*Kriegsrat*) üyesi oldu. O dönemde Avrupa'nın düşünsel merkezlerinden biri durumuna gelen Berlin'in sosyete çevrelerine girdi; parlak bir konuşmacı, kadınların gözdesi, kumarbaz ve müsrif bir kişi olarak ün yaptı. Evliliğinin birkaç yıl içinde bozulmasından sonra bir daha evlenmedi.

Fransız Devrimi'nin patlak vermesi üzerine Gentz siyasal yazılar yazmaya başladı. Başlangıçta devrimi "insanlığın uyanışı" olarak yücelttiyse de hemen ardından eleştirmeye başladı, devrime karşı mücadeleye girişti. 1793'te Edmund Burke'un Fransız

Devrimi'ni eleştiren yapıtı *Reflections on the Revolution in France*'in (1790; *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*) Almanca çevirisini yayımladı. Gentz bundan sonra Burke'un düşüncelerini ve üslubunu örnek aldı. Birini satın alıp birini de kendi kurduğu iki dergide ve 1800'den sonra düzensiz aralıklarla yayımladığı broşürlerde Fransa'daki gelişmeleri incelemeyi sürdürdü. Bugün liberal tutucu olarak nitelenebilecek bir tutumla, otokratik eşitlikçiliğe karşı özgürlüklerin korunması ve devrimci Fransız yayılması karşısında Avrupa'da meşru düzenin savunulması yönünde çalıştı.

Siyaset adamı olarak Gentz, Fransa'ya karşı kurulan ilk koalisyonun başarısızlığa uğramasından sonra yeni ve daha güçlü bir koalisyon oluşturulması için çaba harcadı. Ama Prusya 1795-1806 arasında kesin bir tarafsızlık politikası izlediği için Gentz Berlin'de gitgide istenmeyen kişi durumuna geldi. Bunun üzerine 1803'te, Avrupa'da Napoléon'a karşı direnişin merkezi olarak gördüğü Viyana'ya taşındı. Ardından İngiltere'den oldukça büyük bir mali destek almaya başladı; bunu öteki Avrupa hükümetleri ve yöneticiler izledi.

Viyana'da dışişleri bakanlığının bağımsız danışmanı olan Gentz, savaş ve barışta bir bütün olarak davranacak "büyük Avrupa birliği" düşüncesini yaymayı sürdürdü. Ama bu çabaları düş kırıklığıyla sonuçlandı: III. Koalisyon Savaşları'nın (1805-07) sonundaki Austerlitz yenilgisi, Rusya ile Fransa arasında yakınlaşmaya yol açtı. Dördüncü Koalisyon ise Napoléon'un İmparator I. Franz'ın kızı Marie Louise ile evlenmesi sonucunda daha da güçlenen Fransa-Avusturya işbirliği yüzünden sona erdi. Napoléon'un 1806'da İngiliz mallarının Avrupa'da satışını yasaklayan bildirisi üzerine Gentz'in İngiltere'yle ilişkisi de bozuldu.

Gentz'in Avusturya'nın yeni dışişleri bakanı Metternich ile dostluğu müsteşarlığa getirilmesini sağladı. Gentz bu güçlü bakanın propagandacısı ve en güvenilir danışmanı oldu. Napoléon'un Rusya yenilgisiyle başlayan ve tahttan uzaklaştırılmasıyla sona eren olaylar Gentz'i çok sevindirmedi. Çünkü Napoléon'un düşmesiyle Fransa'da radikal Jakobenlerin yeniden ortaya çıkacağından, Avrupa'da ise Rusya'nın güçleneceğinden korkuyordu. Gentz'e göre Rusya'nın yükselişi Fransız hegemonyasından daha kötü olabilir.

Gentz başlarının doruğuna enerjisinin tükenmeye başladığı bir dönemde erişti. Napoléon'un ardından Viyana, Aix-la-Chapelle, Troppau, Laibach ve Verona'da düzenlenen büyük kongrelerde genel sekreterlik yapması istendi. Ama Napoléon sonrası ittifaklardan oluşan "Avrupa Sistemi" gitgide zayıflayıp sonunda yıkılınca, bir zamanlar bütün Avrupa'yı etkilemiş olan Gentz'in girişimleri de artık yalnızca Avusturya sınırları içinde etkili olmaya başladı. Bu girişimler katı bir tutuculuğu yansıtan, savunmaya yönelik bir nitelik taşıyordu. Gentz, milliyetçi ve özgürlükçü hareketler karşısında da Metternich'in müdahale politikasını destekledi. Gentz'e göre liberalizm, demokrasi, milliyetçilik gibi yeni akımlar sonunda üstün gelecekti ama bazı kişilerin de bunu geciktirip yumuşatmak için elinden geleni yapması gerekiyordu.

Gentz, 66 yaşındayken bir Viyana anıtında "yüzyılın gülüşü" olarak ölümsüzleştirilmiş genç balerin Fanny Elssler'le bir aşk ilişkisi yaşadı. Bu onun ilk eksiksiz mutlulukuydu. İlişki sona erdiğinde, Gentz de son nefesine yaklaşıyordu. Borçlarını kapatmak için mülklerinin açık artırımla satışa çıkarılması gerekti. Cenaze masraflarını Metternich ödedi.

Gény, François (d. 17 Aralık 1861, Bacca-rat, Meurthe-et-Moselle - ö. 16 Aralık 1959, Nancy, Fransa), Fransız hukuk profesörü. Hukuk felsefesinde *libre recherche scienti-fique* (özgür bilimsel araştırma) akımını başlatmıştır.

1901'de medeni hukuk profesörü oldu. 1919'da Nancy Üniversitesi Hukuk Fakülte-si dekanlığına atandı, 1925'e değin bu görevde kaldı. 1930'da Manevi ve Siyasal Bilimler Akademisi'nin üyesi oldu.

Gény, yasalar hazırlanırken mahkemelerin takdir hakkının dikkate alınması gerektiğini vurguladı. Fransız Medeni Kanunu'nun yorumlanmasında temel alınan ve yazılı yasa metninin bütün yasal sorunları, hatta önce-den kestirilemeyenleri bile çözdüğü yolun-daki geleneksel varsayımı karşı çıktı. Gény'ye göre, yazılı ya da yazılı olmayan yasalar belirli bir durumu kapsamıyorsa, mahkeme kendi kurallarını oluşturmakta özgür olmalıydı. Gény'nin felsefesine göre hukuk, yargı tekniklerinin (*construit*), top-lum bilimlerinin verilerine (*donné*) uygulan-masından doğardı. Gény'nin hukuk bilimin-de devrim yaratan asıl önemli katkısı, 19. yüzyıla değin egemen olan tarihsel yorum yönteminin yerine amaçsal yorum yöntem-i koymasındı. Buna göre, yasalar kabul edilmelerinden sonra yasa koyucunun iradesinden bağımsız bir kimlik kazanır. Bu nedenle yasalar onu uygulayanlarca, yasa koyucunun iradesinin içeriğine göre değil, öncelikle zamanın gereksinim ve gerekleri-ne göre yorumlanmalıdır. Ancak böylelikle eski yasaların günün koşullarına uydurul-ması olanağı yaratılabilir. Gény, amaçsal (*téléologique*) yorum yöntemi sayesinde, 1804'te kabul edilmiş olan Fransız Medeni Kanunu'nun 150 yılı aşkın bir süre sonra hâlâ canlılığını koruduğunu belirtmiştir.

Gény'nin yaklaşımı, pek çok ülkede hukuk felsefesini etkiledi; örneğin Fransa'da, yazılı yasaların yorumlanmasını liberalleştirerek halkın yargıya olan güveninin artmasına katkıda bulundu.

geod, KRISTALLI KOVUK olarak da bilinir. kireçtaşlarında ve bazı şeylerde rastlanan, içi boş mineral kütle. En sık rastlanan türü, üstü kalsedon katmanıyla kaplanmış, çapı 2,5-30 cm arasında değişen, hafifçe yassılaş-mış yumrular biçimindedir. Yumrunun boş olan iç bölümü genellikle içeri doğru uza-nan ve birbiri üzerine büyüyen kristallerle kaplıdır. Bu kristaller çoğunlukla kuvars, kimi zaman kalsit ya da dolomit, daha ender olarak da aragonit, ankerit, hematit, magnetit, pirit, kalkopirit ve sfalerittir. Çoğu kez metal sülfürleri en içte yer alır ve dıştaki kalsedon katmanının iç tarafında bir kalsit katmanı bulunur. Bazen ikinci bir kalsedon katmanının oluştuğu görülür.

Geodlar, başlangıçta örneğin bir çiftçenetti deliği gibi içi su dolu bir boşluğun genişle-mesiyle ortaya çıkar. İlk çökelen kalsedon, tuzlu çözeltiyi çevreleyen ve yalıtın bir silis jelinden oluşur. Eğer oluşmakta olan geodu çevreleyen suyun tuzu azalır, içteki tuzlu-luğu dıştakiyle dengeleyebilmek için geçiş-me (osmoz) başlar, su içeri sızar ve içerde engellenmiş durumdaki çözeltiyi çözer. Böylece iç basınç artar ve bu basınca yanıt olarak geod genişler. Genişleme, ya geo-dun, çevresindeki kireçtaşıyla kireçtaşı-silis arayüzeyinde çözmesi ya da eğer kireçtaşı sertleşmemişse kireçli çamuru bir tarafa itmesi yoluyla gerçekleşir. Bu genişleme, aradaki basınç farkı önemsiz bir düzeye ininceye değin sürer. Eğer başlangıçtaki boşluk bir fosilin içinde ise, geodun genişle-mesiyle fosil yanılır. Son olarak da, silis jelinin suyunu yitirmesinin ve kristalleşme-sinin ardından geod büzülür, çatlar ve

çözölmüş mineralleri taşıyan su içeri girer. Suyun içerdiği bu mineraller kalsedon çepe-rin üzerine çöker.

Geoffrey IV, Fransızca GEOFFROI GEOFFREY PLANTAGENET olarak da bilinir (d. 23 Eylül 1158 - ö. 19 ? Ağustos 1186, Paris). Britanya'da dük ve Richmond kontu. İngiltere kralı II. Henry ile Akitanyalı Eleanor'un oğluydu. Babasının Anjou Kontluğu'nu genişletme politikasının bir parçası olarak, 1166'da Britanya dükü IV. Conan'ın kızı ve varisi Constance ile nişanlandı. Bu arada babası II. Henry, Conan'ı, Guingamp dışın-da bütün Britanya Dükluğu'nü Geoffrey'ye bırakmaya zorladı. Breton soyluları 1169'da Geoffrey'ye bağlılık yemini ettiler. Geoff-frey, 1173'te büyük ağabeyi "Genç Kral" Henry'nin II. Henry'ye karşı başlattığı ve Fransa, İskoçya, Flandre krallarının da desteklediği ayaklanmaya katıldı. Ama 1174'te Mikail yortusunda babasına boyun eğdi ve Britanya'ya geri gönderildi. Ardın-dan, yitirilen düklük topraklarını geri almak ve ayaklanan baronlara boyun eğdirmek üzere hareket geçti. 1181'de Constance ile evlendi.

Bu tarihten sonra, Anjou'yu ele geçirmek amacıyla kardeşi II. Richard'a (Aslan Yü-rekli) ve babasına karşı aralıksız savaşlar yürüttü, özellikle babasına acımasızca dav-randı. 1185'te Rennes'de, Britanya'da as-keri *fief*lerin veraset kurallarını düzenleyen bir ferman çıkardı. Geoffrey'nin hastalık sonucunda mı yoksa bir turnuva sırasında mı öldüğü tartışmalıdır. Oğlu I. Arthur, Geoffrey'nin ölümünden sonra doğmuştur.

Geoffrey (MONMOUTH'LU) (ö. 1155), St. Asaph piskoposu (1152) ve vakanüvis. Baş-lıca yapıtı *Historia regum Britanniae*'yle (Britanya Krallarının Tarihi) Arthur efsa-nelerinin Avrupa edebiyatına girmesini sağ-lamıştır.

Historia'nın üç paragrafında Geoffrey'nin kendisinden "Galfridus Monemutensis" olarak söz etmesi, onun bir olasılıkla Mon-mouth'tan geldiğini gösterir. Breton köken-li olduğu sanılan Geoffrey'nin adı 1129-51 dönemine ait Oxford belgelerinde geçer. Geoffrey, *Historia*'nın, Oxford başdiakozu Walter tarafından Britanya'dan getirilen "İngilizce yazılmış çok eski bir kitap"tan çevrildiğini öne sürerse de bu sav kanıtlan-mamıştır. Ama yaşamının büyük bölümünü din adamı olarak Oxford'da geçiren Geoff-frey'nin Walter'la yakın ilişkisi olduğu ve onun gibi edebiyata ilgi duyduğu bilinmek-tedir. Geoffrey'nin Oxford'da Walter'in başkanlık ettiği St. George College'da Au-gustinusçu keşiş olarak görev yaptığı sanılır.

1135-39 arasındaki bir tarihte tamamlanan *Historia regum Britanniae*, tarihsel açıdan hemen hiç değer taşımamakla birlikte orta-çağın en gözde kitaplarından biri oldu. Kitapta anlatılan olaylar, Aineias'ın torunu-nun oğlu Cesur Brutus'un, Cornwall'a adını veren Troyalı Corineus ile birlikte, Britan-ya'da yaşayan devleri öldürüp oraya yerleş-mesiyle başlar. Bunu Roma istilasına değin bölgeyi yöneten ilk kralların hüküm sürdü-ğü dönem izler. Bu bölümde bazı ünlü öyküler yer alır. Bunlardan biri, Bladud'un Bath'ı, Leir'in (Lear) de Leicester'i kuruşu-nu ve Lear'in krallığının iki nankör kızı arasında bölünmesini anlatan Lochrine ve Sabrina öyküsüdür. Tahtı zorla ele geçiren Vortigern'in hükümdarlığı sırasında ülkeye Saksonların sızmasına, Vortimer'in Sakson-lara karşı başarıyla direnişine ve eski ardıl-lık çizgisinin yeniden kurulmasına ilişkin öykünün ardından, Aurelius ile kardeşi Ut-her Pendragon'un hüküm sürdüğü dönem

anlatılır. Bunu, kitabın en önemli bölümü olan, Arthur'un fetihlerine ilişkin öyküler izler. Kitabın 106. ve 111. bölümlerinde Britanya'nın geleceği hakkında karanlık öngörülerde bulunan büyücü Merlin tanı-tılır. Bu bölümler 1136'dan önce oteki bölümlerden bağımsız bir yazma haline getirilmiş ve Lincoln piskoposu Alexander'a ithaf edilmiştir. Bu öykü, sonraki bazı yapıtlarda da Merlin'in siyasi kehanetlerde bulunan bir karakter olarak yer almasına yol açmış-tır. Geoffrey büyük olasılıkla 1148-51 ara-sında, altılık ölçüyle ve süslü bir dille *Vita Merlini* (Merlin'in Yaşamı) adlı Latince bir şiir yazmıştır. Bu şiirde Merlin'in serüvenle-ri, kehanet gücü taşıyan bir meczupla ilgili Kelt kaynaklarından yola çıkılarak anlatılır.

Geoffrey'nin bu kurmaca tarih yapıtı daha başından tarihçilerce reddedilmekle birlikte sonraki vakanüvisler üzerinde çok etkili oldu. Yaklaşık 1150'den sonra bu yapıtın, yerel dillerde *Bruis* olarak adlandırılan çeşitli uyarlamaları ortaya çıktı. *Historia*'nın yazarlar üzerindeki etkisi ortaçağın sonla-rında arttı, Tudor hanedanının tahta çıkma-sından sonra da doruğuna ulaştı.

Geoffrin, Marie-Thérèse Rodet (d. 1699, Paris - ö. 1777, Paris), Fransız sanatsever. Rambouillet Malikânesi'ndeki salonu, 1749'dan 1777'ye değin sanatçılar ve edebi-yatçılar için uluslararası bir toplantı yeri olmuştur.

Bir uşanın kızı olan Geoffrin, zengin bir imalatçıyla evlendi. Kocasında aradığı dost-luğu bulamadı. Hiç okula gitmemiş olmasına karşın, duyarlılığı, zekası ve konuşulan-ları kolayca kapma yeteneği sayesinde bu eksikliğini kapattı. Guérin de Tencin'den dev-raldığı salona yeni ve saygın bir hava kazandırdı. Salonunda ağırladığı konukları-nı ve koruması altındaki kişileri eleştiri ve öğütleriyle yönlendiren eliaçık ve sevecen bir koruyucu oldu. İncelikle ve sıkı bir disiplinle yönettiği salonunda dinsel ve siya-sal konularda sohbet edilmesine izin ver-mezdi. Salonunda pazartesi günleri Fran-çois Boucher, Maurice La Tour ve Jean-Baptiste Greuze gibi sanatçılar, çarşamba günleri ise aralarında Horace Walpole, Pierre Marivaux, Bernard de Fontenelle ve Helvétius'un da bulunduğu yazarlar top-lanırdı. Salonu büyük projelerine mali des-tek sağladığı *Encyclopédie* (Ansiklopedi) yazarlarının toplandıkları merkezlerden biriydi.

Geoffroi II, lakabı GEOFFROI MARTEL (Eski Fransızcada "çekiç") (d. 14 Ekim 1006 - o. 14 Kasım 1060, Angers, Anjou), 1040-60 arasında Anjou kontu. Topraklarını geniş-etme isteği babası III. Foulques Nerra ile arasının açılmasına yol açmış, babasının ölümünden sonra Anjou Kontluğu'nun sı-nırlarını daha da genişletmiştir.

1032'de Akitanya dükü V. Guillaume'un (Büyük) dul karısı Agnes ile evlendi. Ag-nes'in V. Guillaume'dan olan çocukları adına Akitanya üzerinde hak iddia ederek, Guillaume'un eski evliliğinden doğan ve onun yerine geçen oğlu Guillaume'a (Şış-man) saldırdı. Ama Guillaume'un vasalı olan Foulques, Geoffroi'ya karşı onun ya-nında yer aldı. Bunun üzerine Geoffroi, babası Kudüs'e hacca gittiği sırada onun topraklarına saldırdı (1039). Foulques, oğlu Geoffroi'yu ancak küçük düşürüp büyük acılar çektirdikten sonra bağışladı.

1040'ta Foulques'un ölmesinden sonra ya-yılmacı bir politika izlemeye başlayan Geof-froi, sonraki 20 yıl boyunca çeşitli tarihlerde

Blois ve Champagne kontu II. Thibaut, Fransa kralı I. Henri ve Normandiya dükü I. Guillaume ile çatışmaya girdi. Touraine ve Maine'in büyük bölümünü topraklarına kattı. Vârisi olmadığı için tahtı yeğenleri Sakallı Geoffroi ile IV. Foulques paylaştılar.

Geoffroi de Villehardouin (d. y. 1150, Bar-sur-Aube yakınları, Burgonya - ö. y. 1213, Yunanistan ?), Fransız asker ve vakanüvis. Champagne bölgesinin komutanlığını yapmış ve Filistin'e yöneleceğine, Bizans ile rekabet içindeki Venedik'in kışkırtmaları sonucu Konstantinopolis'i (İstanbul) fethe-dip orada kalan IV. Haçlı Seferi'nin (1198-1204) önderleri arasında yer almıştır. Bu seferi anlatan vakayinamesi, düzyazıyla yazılmış ilk ciddi Fransızca tarih kitabıdır.

Küçük bir soylu olmasına karşın, IV. Haçlı Seferi'nin daha başında sivrilmeyi başardı. Frank ordusunu Hadrianopolis (Edirne) önünde Bulgarların elinde yok olmaktan kurtardı ve düşman topraklarından kayıp vermeksizin geçirerek Konstantinopolis'e (İstanbul) ulaştırdı.

Villehardouin'in genellikle *Conquête de Constantinople* (Konstantinopolis'in Fethi) adıyla bilinen *Histoire de l'empire de Constantinople* (Konstantinopolis İmparatorluğu'nun Tarihi) adlı yapıtı, ortaçağ Fransız edebiyatının özelliğini oluşturan büyük tarih kitapları dizisinin ilk örneğidir. Latin vakanüvislerin yapıtlarını aslından okumadığı sanılan Villehardouin'in başarısı, kitabını üslup ve biçim açısından temel alabileceği bir örneğe başvurmadan yazmış olmasıdır. 1209'da yazmaya başladığı sanılan vakayinamesinde, katıldığı haçlı seferini Fransız sövalyeleri ile Venedikli müttfiklerinin Bizans İmparatorluğu'nu istila ederek başkent Konstantinopolis'i ele geçirdikleri (1204) bir savaş olarak anlatır.

Geoffroy, Étienne-François, GEOFFROY L'AINÉ ya da YAŞLI GEOFFROY olarak da bilinir (d. 13 Şubat 1672, Paris - ö. 6 Ocak 1731, Paris), "değişik maddeler arasındaki sabit

fiziksel koşullara bağlı olduğunu gösteren Claude-Louis Berthollet'in çalışmalarıyla geçerliliğini yitirdi.

Paris'teki Kraliyet Bahçesi'nde kimya, Collège de France'ta eczacılık ve tıp profesörü (1712-31) olan Geoffroy, değersiz metalleri altına dönüştürdüğüne inanılan filozof taşıyı bir düş ürünü olarak kabul ettiği halde, birtakim maddelerin yanmasıyla demirin açığa çıkabileceğine inandı. Başlıca yapıtları *Table des différents rapports observés en chimie entre différentes substances* (1718; Kimyada Çeşitli Maddeler Arasında Gözlenen Çeşitli İlişkilerin Tablosu) ve *Tractatus de materia medica*'dır (1699; Tıbbi Maddeler Üstüne Araştırmalar).

Geoffroy kedisi (*Felis geoffroyi*), *Felidae* (kedigiller) familyasından, Güney Amerika'nın dağlık bölgelerinde, özellikle Arjantin'de yaşayan etçil memeli türü. Yaklaşık 40 cm'lik kuyruğuyla birlikte uzunluğu 90 cm'yi bulan bu yabanıl kedinin tüyleri boz ya da kahverengi üstüne kara lekeli-dir.

Çevik bir hayvan olan Geoffroy kedisi dik yamaçlara ve ağaçlara ustaca tırmanarak küçük memelileri ve kuşları avlar. Dişileri yılda bir kez iki ya da üç yavru doğurur.

Geoffroy Saint-Hilaire, Étienne (d. 15 Nisan 1772, Étampes - ö. 19 Haziran 1844, Paris, Fransa), Fransız doğabilimci. Bütün hayvanların anatomik yapısının aynı plana göre örgütlendiğini öne süren ve karşılaştırmalı anatominin temel taşlarından olan "organik yapı birliği" ilkesini ortaya atmış, hayvanlardaki yapı ve oluşum bozukluklarını konu alan teratolojiyi kurmuştur.

Geoffroy 1790'da hukuk diplomasını aldıktan sonra tıp öğrenimine başlayarak Louis Daubenton'un öğrencisi oldu ve Paris'teki Collège du Cardinal Lemoine'da bilim kurslarına katıldı. Fransız Devrimi'nin en hareketli günlerinde öğretmenlerini ve dostlarını idamdan kurtarmak için kendi yaşamını tehlikeye attı. 1793'te Daubenton'un girişimiyle Paris Botanik Bahçesi'ndeki zooloji bölümünün yöneticiliğine getirildi; aynı yıl öbür botanik bahçeleriyle birlikte Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'ne dönüştürülen bu kurumda zooloji profesörlüğüne atandı.

Agronomist Alexandre-Henri Tessier'in 1794'te genç öğrencisi Georges Cuvier hakkında fakülte başkanlığına gönderdiği övücü mektup üzerine Geoffroy hemen Cuvier'yi birlikte çalışmaya çağırdı ve ortak çalışmalarının sonucu beş bilimsel kitap yayımladı. Bunlardan birinde Cuvier'nin zooloji sistemine temel oluşturan bir ilke ve hayvan özelliklerini filum düzeyinde ayırt etmeye yarayan bir yöntem kullanılmıştır.

Geoffroy 1798'de Napoléon'un Mısır seferine katılan bilim adamları arasındaydı. Üç yıl sonra İngilizlerin itirazına karşın orada toplanmış örneklerin Fransa'ya gönderilmesini sağladı. 1807'de Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmesinin ardından, gene Napoléon'un isteğiyle Portekiz müzelerinde bulunan zooloji koleksiyonlarının Fransa'ya kazandırılması görevini üstlendi. Geoffroy ustalıkla yürüttüğü görüşmeler sonunda bu koleksiyonları Fransız müzelerinden yapılan değiş tokuşlarla elde etti.

1809'da Paris Üniversitesi zooloji profesörlüğüne getirilen Geoffroy, *Philosophie anatomique* (1818-22, 2 cilt; Anatomi Felsefesi) adlı yapıtında toplayacağı anatomi çalışmalarına başladı. Embriyonlar üzerine yaptığı araştırmalar sonunda ilk kez 1795'te öne sürdüğü omurgalılardaki organik yapı birliği görüşünü doğrulayan kanıtlar elde etti ve ulaştığı sonuçları üç ana başlık altında topladı: Hiçbir organın birdenbire ortaya çıkamayacağını ya da yok olamayacağını

öne sürerek körelmiş organların birer kalıntı olduğunu açıklayan gelişme yasası; bir organın ancak başka bir organın zararına olarak aşırı biçimde gelişebileceğini öne süren dengeleme yasası ve bütün hayvanlardaki benzer organların birbirine göre aynı konumda yer aldığını saptayan göreh konum yasası.

Geoffroy 1830'da bu ilkelerini omurgasızlara da uygulamaya başladığında, hayvanların birbirinden bağımsız dört gruba ayıran Cuvier ile aralarında büyük bir tartışma doğdu. Geoffroy soyu tükenmiş türlerin süreci içinde arasıra ortaya çıkan ve varlığını sürdürebilen ucubeler yoluyla günümüzün değişmez türlerine dönüştüğünü öne sürerken Cuvier evrimi tümüyle yadsıyordu. Geoffroy'nın evrim görüşleri Darwin'in ortaya attığı evrim kuramını benimsemeye hazır bilimsel bir ortam yaratması açısından büyük önem taşır.

Geoffroy Saint-Hilaire, Isidore (d. 16 Aralık 1805, Paris - ö. 10 Kasım 1861, Paris, Fransa), insanda ve basit yazılı hayvanlarda anatomik bozukluklar üzerine yaptığı çalışmalarla dikkati çeken Fransız zoolog.

Babası Étienne'in izinden giden Isidore 1830'da hayvanların çevreleriyle olan ilişkileri üzerine dersler vermeye başladı. *Histoire générale et particulière des anomalies de l'organisation chez l'homme et les animaux* (1832-37, 4 cilt; İnsan ve Hayvanlarda Görülen Yapısal Oluşum Bozukluklarıyla İlgili Özel ve Genel İnceleme) adlı yapıtında, doğuştan oluşum bozukluklarına ilişkin araştırmalar için teratoloji terimini kullandı.

1837'de karşılaştırmalı anatomi profesörü olarak Paris'teki Bilimler Fakültesi'nde ve 1841'de Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'nde babasının yerini alan Geoffroy 1838'de Bordeaux'da Bilimler Fakültesi'ni kurdu. 1844'te Paris Üniversitesi genel müfettişliği ve aynı yıl halk eğitimi için Kraliyet Danışma Kurulu üyeliği yaptı. 1854'te hayvanların değişik iklimlere nasıl uyarlandığını araştıran bir dernek kurdu. 1856'da Paris Bilimler Akademisi başkanlığına seçildi. Geoffroy 1847'de babasının bilimsel çalışmalarına ağırlık veren *Vie, travaux, et doctrine scientifique d'Étienne Geoffroy Saint-Hilaire* (Étienne Geoffroy Saint-Hilaire'in Bilimsel İlkeleri, Yapıtları ve Yaşamı) adlı bir biyografi yayımlamıştır.

geometri (Yunanca ge: "yer" ve metron: "ölçme"), uzayın ve uzaydaki cisimlerin özelliklerini konu edinen matematik dalı. Matematik en eski dallarından biri olan geometri, Eski Mısır ve Mezopotamya'da yerölçümüne ilişkin pratik problemlerin çözümüne dayalı olarak ortaya çıkmış ve bir pratik beceriler bütünüyken İÖ 1. binyılda Eski Yunanlılarca sistemli bir bilime dönüştürülmeye başlamıştır. Zamanla, geometrinin dülemsel şekillerin ya da üç boyutlu nesnelerin incelenmesiyle sınırlı olmadığı, en soyut kavramların bile geometrik ilişkiler biçiminde ele alınabileceği anlaşılmış, böylece geometrinin çeşitli alt dalları ortaya çıkmıştır.

İnsanlığın ilk yazılı kayıtlarında geometri bilgileri yer almaktadır. Eski Mısırlılar ve Babilliler çeşitli alan formüllerini biliyorlardı. İÖ 3. binyıl sonlarından kalma kil tabletlerde, bir dik üçgende hipotenüsün karesinin dik kenarların kareleri toplamına eşit olduğunu belirleyen ve günümüzde Pythagoras teoremi olarak adlandırılan teoreme ilişkin bilgiler bulunmuştur. Eski Yunan matematiğinin temelleri Babillilerin matematik bilgisine dayanır. Pythagoras'ın okulun (İÖ 5. yy) ortaya koyduğu en

Étienne-François Geoffroy, Nicolas de Largillière'nin bir portre çalışmasından Landon'un yaptığı oymabaskısı
H. Roger - Viollet

çekim" biçimindeki tanımıyla kimyasal ilgidan ilk söz eden Fransız kimyacı.

Bir bazın oluşturduğu bir tuzda, bu baza karşı kimyasal ilgisi daha fazla olan bir asidin, ilgisi daha az olan bir asitle yer değiştireceğini varsayarak, çeşitli ayıraçların belirli maddeler karşısındaki kimyasal ilgilerini görelî olarak sıralayan tablolar hazırladı (1718). 18. yüzyılın sonlarına değin temel başvuru kaynağı olarak önemini koruyan bu tablo, kimyasal bir tepkimenin sonucunun tepkimeye katılan maddelerin görelî kütlelerine ve tepkime sırasındaki

önemli buluş, karenin köşegen ve kenar uzunluklarının birbiriyle ölçekdeş olmadığı, bir başka deyişle, köşegenin kenara oranının iki tamsayının oranına eşit olamayacağı gerçeğidir. Bunun kanıtı Eukleides'in *Stoikheia* (İÖ y. 300; Elemanlar) adlı yapıtında verilmiştir. Ölçekdeş olmayan uzunlukların varlığının ortaya çıkarılması, Eski Yunan matematikçilerini, oran ve orantılık konusunda doyurucu bir kuram oluşturma gereksinimiyle karşı karşıya bıraktı, bu da bir yandan geometride kesinlikli yöntemler ve mantıksal çözümlemenin egemen olmasını sağlarken, öte yandan (ölçekdeş olmayan büyüklüklerin varlığının cebirsel olarak kabul edilemeyeceği, ancak geometrik anlamda kabul edilebileceği kanısıyla) Babillilerin geliştirmiş oldukları cebir dışlanmasına yol açtı. Cebirsel ilişkilerin geometrik ilişkilere dönüştürülerek ele alınması sonucunda, işlenmesi büyük ustalık gerektiren geometrik cebir ortaya çıktı. Gerçek bir cebirin yeniden oluşturulması ise ancak modern matematiğin gelişmesiyle olanaklı duruma geldi.

Eukleides, beş aksiyom ile beş genel kabaliden yola çıkarak tündengelimli mantık aracılığıyla 465 teoremi içeren *Stoikheia* adlı yapıtında geometriyi belirli bir sistematik içinde düzenlemiştir. Aksiyomatik-tündengelimli yöntem 2000 yılı aşkın bir süredir parlak bir örneği olarak kalan bu yapıtta ortaya konan geometri Eukleidesçi geometri(*) adıyla anılır. Geometrik cebir ikinci dereceden daha yüksek dereceli problemlerin çözümünde yeterli değildi; bu tür problemlerin çözümü için ortaya konan elips, hiperbol ve parabol gibi eğrilerin, bir koniyle bir düzlemin arakesitleri olduğu Menaikmos (İÖ y. 375-325) tarafından bulundu, konikler adı verilen bu eğriler Arkhimedes (İÖ y. 290/280 - 212/211) ve Pergeli Apollonios (İÖ y. 262 - 190) tarafından ayrıntılı olarak ele alındı ve incelendi.

16. ve 17. yüzyıllarda Fransız matematikçiler François Viète ve René Descartes'in geliştirdiği analitik geometri(*), cebirsel yöntemlerin geometriye uygulanmasına dayanır. Descartes'in *Géometrie* (1637; Geometri) adlı yapıtında ortaya koyduğu, geometriyi cebire indirgeyen yöntem, Eukleides'in izlemiş olduğu yöntemi tanı tersiydi. Aynı yolu izleyen Isaac Newton ve Leonhard Euler gibi matematikçiler bu yöntemi koniklerin ve başka düzlemsel eğri ailelerinin sınıflandırılmasına uyguladılar, böylece cebirsel geometri(*) doğdu. Cebirsel geometri, 19. yüzyılın sonlarında Alman matematikçi Max Noether ve 20. yüzyılın başlarında İtalyan matematikçiler Corrado Segre ile Federico Enriques'in katkılarıyla yetkin bir düzeye ulaştı.

Analitik geometrinin bulunuşu ve ardından sonsuzküçükler hesabının geliştirilmesi, geometrinin önemini gölgeledi. Geometrinin yeniden önem kazandığı 19. yüzyılda, Descartes'tan bu yana gerçekleştirilen en önemli gelişme, üçten fazla boyutlu uzay kavramının ortaya konması oldu. Alman matematikçi H. G. Grassmann'ın çalışmalarıyla kesin biçimini alan bu kavramda n sayıdan oluşan bir sistem, n boyutlu uzayda bir nokta olarak ele alınır; n tane sayı da bu noktanın koordinatlarıdır. Üç boyutlu uzaydaki doğru ve düzlemlere karşılık gelmek üzere, n boyutlu uzayda, koordinatları birbirleriyle ilişkilendiren doğrusal denklem takımlarının belirlediği altuzaylar söz konusudur.

18. yüzyıl sonlarında Fransız matematikçi Gaspard Monge analitik geometriden yararlanarak tasarı geometriyi(*) geliştirdi. Tasarı geometri, üç boyutlu cisimlerin (örn.

yapıların ya da makine parçalarının) birbirine dik üç doğrultudan elde edilen düzlemsel görüntüleri aracılığıyla uygun bir biçimde görüntülenmesini sağlar ve mühendislik uygulamalarında büyük önem taşıyan teknik resminin(*) temelini oluşturur. Resim sanatında perspektifin önemi, geometride bir başka alt dalın, izdüşümsel geometrinin(*) geliştirilmesinin yolunu açtı. Fransız mühendis J.-V. Poncelet'in 1822'de sistemleştirdiği izdüşümsel geometri, geometrik şekiller ile bunların izdüşümleri arasındaki ilişkileri ve şekillerin izdüşüm altında değişmeden kalan (korunan) özelliklerini inceleyen geometri dalıdır. İzdüşümsel geometri, Eski Yunanlılardan 18. yüzyıl sonuna değin geometride gerçekleştirilen en önemli buluşlar olarak kabul edilen Desargues (1639) ve Pascal (1640) teoremlerinin geometrinin genel yapısı içine uyumlu bir biçimde yerleştirilmesini de sağladı.

Matematiksel analiz kavramlarının (süreklilik ve limit) geometriye uygulanması 1820 dolaylarında Carl Friedrich Gauss tarafından kadastro ve jeodeziye ilişkin pratik problemlerin çözümü amacıyla başlatıldı. Gauss, düzlemsel eğrilerin yay uzunlukları ve eğriliklerinin analitik ifadelerini ortaya koyarak ve verdiği sonuçları yüzeylerin eğriliklerine genelleştirerek diferansiyel geometriyi(*) kurdu. Gauss'un öğrencisi Bernhard Riemann, 1854'ten sonra, bu kavramları üçten fazla boyutlu uzaylar için genelleştirdi. Bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan geometri kavramları Einstein'ın genel görelilik kuramında önemli bir rol oynadı.

1830 dolaylarında Nikolay Lobaçevski ve János Bolyai, birbirlerinden habersiz olarak, Eukleidesçi geometrideki beşinci postula (bir noktadan verilen bir doğruya yalnızca bir tek paralel çizilebilir) yerine, "bir noktadan verilen bir doğruya iki paralel çizilebilir" postulasını koyarak günümüzde Lobaçevski geometrisi ya da hiperbolik geometri(*) olarak adlandırılan yeni bir geometri geliştirdiler (Gauss da bu konuda çalışmalar yapmış ama bulgularını yayımlamaktan çekinmişti). Riemann ise beşinci postula yerine "hiçbir paralel çizilemez" postulasını koyarak Riemann geometrisi ya da eliptik geometri(*) olarak bilinen geometriyi oluşturdu. Eukleidesçi olmayan geometriler, 1870 sonrasında Felix Klein ve Sophus Lie tarafından geliştirildi ve izdüşümsel geometriyle birleştirildi.

Geometrinin en yeni ve en karmaşık dalı olan topoloji(*), geometrik cisimlerin biçim değiştirme (deformasyon) altında değişmeden kalan özelliklerini inceler (örn. bir simit ile bir çay fincanı topolojik olarak birbirlerine denktir). Topolojinin temel yöntemlerini Hollandalı matematikçi L. E. J. Brouwer 1911'de ortaya koymuştur.

geometrik dizi bak. eşşarpanlı dizi

geometrik üslup, İÖ 900'lerde Eski Yunan sanatında, özellikle de vazo resimlerinde görülen üslup. İÖ 800 dolaylarında yabancı etkilerle ortaya çıkan yoğun Doğuluşma eğiliminden önceki son saf Miken-Yunan sanat üslubudur.

Kendinden önceki ilk-geometrik (proto-geometrik) üslubun daha gelişmiş biçimi olan geometrik üslupta vazoların yüzleri baştan aşağı yatay bezeme bantları ve çizgi sıralarıyla kaplıdır. Çizgi sıraları genellikle üçlüdür. İlk-geometrik üsluptaki daire ve yay örgeleri, geometrik üslupta azalmakta birlikte, zikzak ve üçgen örgeleri (meandr ve gamalı haç örgeleriyle birlikte) kullanılmaya devam etmiştir. Araları, açık renk zemin üstünde koyu renkli köşeli desenlerle

doldurulmuş düzenli aralıklı çizgi sıraları, sepet örgüsüne benzer biçimde vazoların yüzünü kaplamaktadır.

Soyut örgelerin yanı sıra, stilize edilmiş insan ve hayvan figürlerine de rastlanır. Bunların çoğunda gövdeler uçgenlerle, kol ve bacaklar çizgilerle verilmiştir. Önceleri yalnızca bir öge niteliğinde, tek tek işlenen figürler sonraları, cenaze töreni, deniz savaşı, dans, hoks karşılaşması ya da kahramanlık sahneleri gibi genellikle bir oyunun anlatıldığı, karmaşık kompozisyonlara dönüşmüştür.

Geometrik üslupta vazolardan başka küçük tunç ve kil heykelticikler, çengelliğneye benzeyen ozenle bezenmiş fibulalar ve kırçtaşıdan mühürler de yapılmıştır. Ayrıca ölünün ağzının açılmasını önlemek için baya yerleştirilen, üstleri hayvan ve insan figürleriyle bezeli altın bantlar da yaygındır.

Geometrik üslupta cenaze töreni sahneleriyle bezeli bir Attika vazosu, İÖ 8 yy Yunanistan; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York

Geometrik üslup bir süre sonra yerini Klasik üsluba bırakmakla birlikte, çok uzun bir süre Yunan sanatını etkilemiş ve yaygınlığını korumuştur.

geomoroi, tekil GEOMOROS. AGROIKOI ya da GEORGOMOI olarak da bilinir, Eski Yunan toplumunda özgür yurttaşlardan oluşan bir sınıf. İÖ 7. yüzyılda Attika toplumunda geomoros'ların çoğu çiftlik sahibi köylülerdi. Bu sınıf toplumsal ve siyasal bakımdan eupatrides'lerin (iyi soydan gelen) altında, demiourgos'ların (zanaatçı) ise başlangıçta üstündeydi. Geomoros'lar önemli siyasal ya da dinsel görevler alamaz, ama Aréopagos Meclisi(*) toplantılarına katılabilirlerdi. İÖ 580'de üç geomoros, beş eupatrides ve iki demiourgos'la birlikte arkhon'luğu(*) paylaşıyordu.

Toplulum yalnızca iki sınıfa ayrıldığı Syrakusa (Siracusa) ve Samos'ta (Sisam) demos'un (halk) karşısında geomoroi, oligarşiyi temsil ediyordu.

Georg I-IV bak. George I-IV

Georg V (d. 27 Mayıs 1819, Berlin - ö. 12 Haziran 1878, Paris), son Hannover kralı (1851-66).

Hannover kralı ve Cumberland dükü Ernst August'un tek oğluydu. Babasının Hannover kralı olduğu 1837'ye değin İngiltere ve Berlin'de yaşadı. Çocukluğunda geçirdiği bir hastalık nedeniyle bir gözü

görmeyen Georg, 1833'teki bir kaza sırasında öteki gözünü de yitirdi. Körlüğünün de etkisiyle düş dünyasında yaşamaya ve Welf hanedanının Avrupa'da büyük bir devlet kuracağına inanmaya başladı. Kasım 1851'de tahta çıktıktan sonra meclisle sürekli anlaşmazlığa düştü. 1866'daki Avusturya-Prusya Savaşı sırasında Prusya'nın, Hannover'in tarafsız kalması isteğini meclisin kararına karşın reddetti. Georg'un bu kararı Prusya'nın derhal Hannover'i istilasına yol açtı; Hannover ordusu Haziran 1866'da teslim oldu, Prusya kasımda Hannover'i resmen ilhak etti. Georg Paris'te öldü ve Windsor'daki St. George Şapeli'ne gömüldü. Cumberland dükü olan oğlu Ernst August (1845-1923) ailesinin Hannover tahtı üzerindeki hak iddiasını sürdürdü.

Georg II, SAKSONYA-MEININGEN DÜKÜ olarak da bilinir (d. 2 Nisan 1826, Meiningen, Saksonya-Meiningen - ö. 25 Haziran 1914, Bad Wildungen, Waldeck), Saksonya-Meiningen dükü, tiyatro yönetmeni ve tasarımcısı. Modern tiyatronun oyunculuk ve sahne tasarımı alanındaki temel ilkelerinin çoğunu geliştirmiştir.

Varlıklı bir aristokratı. Önce resim eğitimi gördü. 1870'te sarayında bir tiyatro topluluğu oluşturdu. Mali açıdan destekle-

II. Georg, 1900
Archiv für Kunst und Geschichte, Berlin

diği bu toplulukta bir yandan da yönetmenlik, kostüm ve sahne tasarımı yaptı. Döneminin İngiliz tiyatrosundan etkilenerek ışıklandırma, konuşma ve sahne aygıtları kullanımında gerçekçi bir yaklaşım benimsedi; tarihsel açıdan kusursuz kostüm ve dekorlar hazırladı. Düz sahnede yapılan ustalıklı oyunculuk gösterilerini bir yana bırakarak çeşitli yükseltelerin yer aldığı sahneler kullandı ve ekip oyunculuğunu geliştirdi. Bu, kalabalık sahneler için de büyük bir kolaylık sağlıyordu. Topluluk, Avrupa'nın 36 kentinde sahneye çıktıktan sonra 1890'da dağıldı. Meiningen'in topluluğunda uyguladığı yöntemler, Avrupa'da daha sonraki tiyatrocular üzerinde, özellikle de tiyatrodan doğalcılığın öncüsü André Antoine ve Rus tiyatrosunda gerçekçiliğin savunucularından Konstantin Stanislavski üzerinde etkili olmuştur.

George I, tam adı GEORGE LOUIS, Almanca GEORG LUDWIG (d. 28 Mayıs 1660, Osnabrück - ö. 11 Haziran 1727, Osnabrück, Hannover), Hannover elektörü (1698-1727) ve Büyük Britanya'nın Hannover hanedanından gelen ilk kralı (1714-27).

Hannover elektörü Ernst August ile İngiltere kralı I. James'in torunu Pfalz'lı Sophie'nin oğluydu. 1682'de kuzeni Celle'li Dorothea'yla evlendi. Ama onu sadakatsizlikle suçlayarak 1694'te boşadı ve yaşamının sonuna değin Ahlden Kalesi'nde hapsedti. 1698'de babasının ardından Hannover elek-

törü oldu. İngiliz Parlamentosu 1701'de, taht üzerinde hak iddia eden sürgündeki Katolik Kral James Edward'a karşı, tahta Protestanların çıkmasını güvence altına almak için Veraset Yasası'nı çıkardı. Yasa, Prenses Anne (1702-14 arasında Büyük Britanya kraliçesi) ve George'un annesinden sonra tahta George'un geçmesini öngörüyordu.

İspanya Veraset Savaşı'na (1701-14) katılan George, savaşta Fransızlar karşısında büyük başarı gösterdi. Bu arada İngiltere-

I. George, Sir Godfrey Kneller'in bir resminden yararlanılarak yapılan yağlıboya çalışmadan ayrıntı, 1714; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

re'de Whig'ler George'u tahta çıkarmak için çalışmaya başladılar. Ama Tory'lerin çoğu James Edward'a bağlılıklarını sürdürdüler. Önce annesinin (8 Haziran 1714), ardından da Kraliçe Anne'in (1 Ağustos 1714) ölmesi üzerine George, yönetimi kısa bir süre önce ele geçirmiş olan Whig'ler tarafından tahta çıkarıldı.

Whig'lerin çoğunlukta olduğu bir hükümet kuran George, 1715 ve 1719'daki Jakobuşçu ayaklanmaları bastırmakta gösterdiği başarıya karşın İngiltere'de çok az sevildi. Karşına davranış biçimiyle ilgili çirkin söylentilerin yayılması da saygınlığını zedeledi. Bütün bunlara karşın devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmeye çalıştı. İngilizce bilmediği için bakanlarıyla Fransızca iletişim kurdu. Belli bir tarihten sonra bakanlar kurulu toplantılarına katılmamaya başladıysa da, önde gelen bakanlarla özel olarak görüşerek hükümet üzerindeki denetimini korumaya çalışıyordu. Bu uygulama, Anne'in hükümdarlığı sırasında büyük güç kazanmış olan bakanlar kurulunun ağırlıklı konumunu yitirmesine yol açtı. George, kurnaz bir diplomasiyle 1717-18'de Fransa ile ittifak kurulmasını sağladı. Ama Robert Walpole (sonradan Oxford kontu), James Stanhope ve Vikont Charles Townshend gibi güçlü bakanlarla çalışmak zorunda olduğu için iç politikada çok etkili olamadı. Townshend ve Walpole, Fransa ile kurulan ittifaktan önce Stanhope'un izlediği dış politikanın George'un Hannover'deki çıkarları doğrultusunda biçimlendiğini ileri sürerek 1716-17'de hükümetten ayrılmışlardı. Bu iki bakan daha sonra, kralın nefret ettiği oğlu Galler prensiyle (sonradan Kral II. George) birleşerek Whig Partisi içinde etkili bir muhalefet oluşturdular.

Galler prensinin önderliğindeki bu muhalif grubun 1720'de George'a uzlaşmasından kısa süre sonra Güney Denizi Kumpanyası mali bunalıma girdi. Bu bunalımın hemen ardından Güney Denizi Kumpanyası'ndaki yolsuzluklara kralın ve metreslerinin de karıştığının açığa çıkması bir skandala yol açtı. Ama Walpole Avam Kamarası'nı yö-

netmekteki becerisi sayesinde bunalımın üstesinden gelmeyi başardı ve kralın saygınlığını kurtardı. George da bunun karşılığında, Walpole ve Townshend'i hükümette diledikleri gibi davranma konusunda serbest bıraktı. Böylece büyük güç kazanan Walpole ve Townshend, kralın birçok arkadaşını görevden uzaklaştırdılar ve sonunda George'u tümüyle denetimleri altına aldılar. George bir Hannover gezisi sırasında geçirdiği felç sonucunda öldü. Kızı Sophie Dorothea (1687-1757) Prusya kralı I. Friedrich Wilhelm'in karısı ve Büyük Friedrich'in annesiydi.

George II, tam adı GEORGE AUGUSTUS, Almanca GEORG AUGUST, CAMBRIDGE MARKISI VE DÜKÜ (1706-27) olarak da bilinir (d. 10 Kasım 1683, Herrenhausen Sarayı, Hannover - ö. 25 Ekim 1760, Londra, İngiltere), 1727-60 arasında Büyük Britanya kralı ve Hannover elektörü.

Sonradan I. George adıyla Büyük Britanya kralı (hd 1714-27) olan Hannover elek-

II. George, Thomas Hudson'un yağlıboya çalışmasından ayrıntı, y. 1737; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

törü Georg Ludwig ile Celle'li Dorothea'nın tek oğluydu. Hannover'de büyüdü ve 1705'te Ansbach'lı Karoline ile evlendi. Babasının İngiltere tahtına çıkması üzerine Galler prensi oldu. Babası I. George'a aralarındaki eski düşmanlık 1717'de açık bir çatışmaya dönüştü. Prens Londra'daki ikametgâhi olan Leicester Evi, Walpole ile Vikont Charles Townshend'in başını çektiği muhalif Whig grubunun toplantı yeri oldu. George'un 1720'de babasıyla uzlaşmaya varmasından sonra Walpole, I. George'un yönetiminde görev aldı. Ama Walpole zamanla I. George'un önde gelen bakanları arasına girince prensin desteğini yitirdi. Prens, II. George adıyla tahta çıktıktan sonra Walpole'u görevden almayı düşündüyse de bu girişimini Caroline engelledi.

II. George, hükümdarlığının ilk yirmi yılında iç ve dış gelişmeleri yakından izledi. Walpole'un barış yanlısı politikalarını ve harcamaları kısmaya yönelik uygulamalarını destekledi, onun Parlamento'da çoğunluğu sağlamak için krallığın nüfuzundan yararlanmasına izin verdi. Walpole, eskiden Jakobuşçu (tahttan indirilmiş olan Katolik Kral II. James'in destekleyicileri) olan pek çok nüfuzlu Tory'nin George'un hükümdarlığını tanımaması sağladı. Böylece, 1745'te başarısızlıkla sonuçlanan Jakobuşçu Ayaklanma sırasında önde gelen siyasi adamlarının tümü George'un yanında yer aldı. Ama tıpkı I. George'un hükümdarlığı sırasında olduğu gibi, zamanla II. George da oğlu Galler prensi Frederick Louis'e çatışmaya girdi. Frederick Louis'in çevresinde George'a ve Walpole'a muhalif bir grup oluştu. 1742'de yeterince güçlenemeyen muhalefetin zorlamasıyla Walpole istifa etti. II. George, Walpole'un yerine siyasi çevrelerinde pek sevilmeyen John Carteret'i

(sonradan Kont Granville) getirdi. Walpole ve Carteret'in izlediği politikaların sonucunda İngiltere, Avusturya Veraset Savaşı'na (1740-48) girdi. Bu olay, George'un Almanya'daki mülklerini korumak için, İngiltere'nin çıkarlarını feda ettiği yolunda suçlanmasına yol açtı. George parlamenterlerin baskısına boyun eğerek Kasım 1744'te Carteret'in istifasını kabul etti. Bu olaydan 15 ay sonra hükümet üyeleri topluca istifa ederek, George'u Carteret'in baş muhalifi William Pitt'i (sonradan Chatnam kontu) hükümet başkanlığına getirmek zorunda bıraktılar.

Yaşamının son 10 yılında siyasetle çok ilgilenmeyen II. George, Fransa'ya karşı başlatılan ve zamanla bütün Avrupa'yı saran Yedi Yıl Savaşı'nın (1756-63) sorumluluğunu da William Pitt'e bıraktı. Pitt izlediği parlak stratejiyle İngiltere'ye büyük bir zafer kazandı. Savaş sona ermeden George ansızın öldü ve yerine torunu (Frederick Louis'in oğlu) III. George geçti.

Askerliğe duyduğu büyük ilgiyi yaşamı boyunca sürdüren II. George'un 1743'te katıldığı Dettingen Çarpışması, İngiltere krallarının savaş alanında görüldüğü son çarpışma oldu. II. George ayrıca müzikle, özellikle de operayla ilgilendi ve George Frideric Handel'in koruyucusu oldu.

George III, tam adı GEORGE WILLIAM FREDERICK. Almanca GEORG WILHELM FRIEDRICH (d. 4 Haziran 1738, Londra - ö. 29 Ocak 1820, Windsor Şatosu, Londra yakın-

güven duymayan genç George, Bute 3. kontu John Stuart'ın kişiliğinde bulunduğu ve ideal saydığı davranış biçimini örnek aldı; onu önce öğretmeni, sonra da başbakanı yaptı.

Yedi Yıl Savaşı'nın(*) ortasında, 1760'ta tahta çıkan III. George 8 Eylül 1761'de Mecklenburg-Strelitz'li Charlotte Sophie'yle evlendi ve başlangıçta bir kamu görevi gibi görülen bu evlilik 50 yıldan fazla sürdü.

III. George tahta çıktığında yönetimde Yaşlı William Pitt etkiliydi. Maliye bakanıysa Newcastle dükü Thomas Pelham-Holles'du. Bute ikisinin de görevlerinden ayrılmasını sağladı ve ipleri kendi eline aldı, ama 1763'te Fransa'yla yaptığı barış antlaşması İngiltere'yi Avrupa'da yalnızlığa itti. Bu antlaşmanın ardından öne çıkan sorunlar üzerine Bute kurtuluşu Nisan 1763'te istifa etmekte buldu. Bunun üzerine III. George, George Grenville'i hükümeti kurmakla görevlendirdi. Grenville'in çıkardığı Şeker Yasası (1764) ve Damga Yasası (1765) vergi toplama açısından etkili olduysa da kolonilerde huzursuzluğu artırdı. Rockingham'ın başbakanlığı sırasında çıkarılan Bildirim Yasası (1766) da kolonilerin bağımsızlık isteğini harekete geçiren bir etki yarattı. 1766 ortalarında göreve getirilen Yaşlı Pitt'in uygulamaya koyduğu dolaylı vergiler tepkiye yol açtı. 1768'de Pitt de istifa etti. Böylece III. George'un hükümdarlığının ilk 10 yılı kabine bunalımlarıyla geçmiş oldu. Bunda III. George'un deneyimsizliği büyük rol oynamıştı; ama bu arada kral da pek çok şey öğrenmişti.

Ocak 1770'te III. George, Lord North'u hükümetin başına getirdi. Bu dönemde İngiltere'nin temel sorunu Kuzey Amerika'daki kolonilerin bağımsızlık mücadelesiydi. 1775'te başlayan Bağımsızlık Savaşı, Fransa'yla İspanya'nın da İngiltere'ye karşı savaşa girmeleriyle uluslararası bir nitelik kazandı. 1779'da İngiltere Parlamentosu'ndaki *squire*'lar (şövalyeliğin altında bir soyluluk unvanı) bu savaşın sona erdirilmesini savunuyorlardı. Ama III. George, ekonomik açıdan savunulacak yanı olmasa da savaşın sürdürülmesinden yanaydı, çünkü eğer İngiltere'ye karşı itaatsizlik başarıya ulaşırsa, bunu İrlanda'nın izleyebileceğini düşünüyordu. Kuzey Amerika'daki savaşta başarısızlık, kötüleşen mali durum ve muhalefetin sertleşmesi sonucunda North, Mart 1782'de istifa etti. Shelburne hükümetinin (1782-83) başarısızlığı III. George'un durumunu daha da sarstı. North'un, liberal Whig Charles James Fox'la koalisyon oluşturması üzerine III. George krallıktan çekilmeyi bile düşünmeye başladı. Ama Fox ile North'un, Doğu Hindistan Kumpanyası'nı kendi denetimleri altına almaya yönelik bir yasa tasarısı sunmaları III. George'a prestijini artırmak için bir fırsat verdi. Kral ulusal çıkarların koruyucusu olarak ortaya çıktı ve tasarıya karşı tavrı aldı. Avam Kamarası'nda kabul edilen tasarı Lordlar Kamarası'nda reddedildi ve Fox ile North çekildiler. Bu fırsattan yararlanan kral, Genç Pitt'i hükümeti kurmakla görevlendirdi. Genç Pitt'i hükümetinden güçlenerek çıkan Pitt hükümeti Kral III. George'un başarılı bir dönemini simgeler. Korumacılık alanındaki reformlar ve vergi toplanmasını kolaylaştırıcı düzenlemelerin yanı sıra Fransa'ya karşı Felemenk ve Prusya'yla ittifak politikası İngiltere'yi Avrupa'da güçlendirirken III. George'un hastalanması olumsuz bir etmen olarak ortaya çıktı. Modern tıp araştırmacıları Kral III. George'un hastalığının porfirin(*) olduğunu ileri sürmüşlerdir. III. George, hastalığının iyice arttığı ve Galler prensinin naipliğe atanmasının beklendiği bir sırada, 1789'da iyileşti.

1793'te Devrimci Fransa'yla patlak veren savaş İngiliz aristokrasisi açısından bir ulusal yaşam savaşı gibiydi ve III. George da İngiltere'nin uğrunda savaştığı eski düzenin simgesine dönüşmüştü. Siyaset alanındaki etkisinin artmasına karşılık kralın bu etkidenden yararlanma isteği zayıflamıştı. III. George bu dönemde siyaset dışında uğraşlar bularak oyalanmayı yeğliyordu, ama gene de İrlanda sorunu kralı siyasete çekti. Kral, Pitt'in İrlanda sorununa getirdiği çözümü, yani İngiltere ve İrlanda parlamentolarının birleştirilmesine karşılık Katoliklere siyasal özgürlük verilmesini benimsemeyince Genç Pitt istifa etti (1801). Yerini Henry Addington aldı, ama başarılı olamayınca III. George bir kez daha Pitt'i görevlendirdi (1804). Pitt bu kez İrlanda konusundaki görüşlerinde ısrar etmedi.

Ocak 1806'da Genç Pitt'in ansızın ölümü III. George'u zor durumda bıraktı. Bu dönemde III. George'un duyarlı davrandığı tek konu Katoliklerdi ve görüşünden hiçbir şekilde ödün vermiyordu. Ayrıca hastalığı yeniden ilerlemeye başlamıştı. 1811'de iyice delirdiği görülünce oğlu Galler prensi naip ilan edildi ve III. George, Windsor Şatosu'nda kraliçenin gözetimine bırakıldı. III. George'un hükümdarlığı, kişisel planda çözemeyeceği kadar büyük sorunlarla karşılaşan, ama vicdanı sorumluluktan kaçmasına elvermeyen iyi niyetli bir insanın trajedisiydi.

George IV, tam adı GEORGE AUGUSTUS FREDERICK. Almanca GEORG AUGUST FRIEDRICH (d. 12 Ağustos 1762, Londra - ö. 26 Haziran 1830, Windsor, Berkshire, İngiltere), 1820-30 arasında Birleşik Krallık hükümdarı ve Hannover kralı. Babası III. George'un ruhsal sağlığının bozulması üzerine, 5 Şubat 1811'den tahta çıktığı tarihe değin ülkeyi naip sıfatıyla yönetmiştir.

III. George ile Mecklenburg-Strelitz'li Charlotte Sophie'nin en büyük oğluydu.

III. George, Peter Edward Stroehling'in yaptığı bir resim, 1807
Queen Elizabeth II

ları). Büyük Britanya ve İrlanda kralı (1760-1820), Hannover elektörü (1760-1814) ve kralı (1814-20). Yedi Yıl Savaşı (1756-63) sonrasında Büyük Britanya'nın bir imparatorluğa dönüştüğü, ancak Amerika'daki kolonilerini yitirdiği, ardından önce Devrimci Fransa'ya sonra da Napoléon Fransası'na karşı mücadelesi sonucunda Avrupa'nın büyük devletlerinden biri durumuna geldiği bir dönemde hükümdarlık etti. Yaşamının son yıllarında (1811'den sonra) ruh sağlığını yitirdiği için, daha sonra IV. George adıyla tahta çıkan oğlu, kral naibi oldu.

III. George, Galler prensi Frederick Louis ve Saksonya-Gotha'lı prenses Augusta'nın oğluydu. Güçlü duygulara, ama ağır gelişen bir zekâyı sahipti. On bir yaşına gelinceye değin okumayı tam olarak öğrenememişti. Babası öldüğünde 12 yaşındaydı. Kendine

IV. George, Sir Thomas Lawrence'in bitmemiş bir portre çalışmasından ayrıntı, 1814; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery Londra

Özel yaşamı ve Charles James Fox ve öteki Whig siyasetçileriyle olan yakın dostluğu babasıyla arasının açılmasına yol açtı. Aralık 1785'te, Maria Fitzherbert ile gizlice evlendi. Ama 25 yaşından küçük olan krallık ailesi üyelerinin kraldan izin almaksızın evlenmesi yasak olduğu için bu evlilik geçersiz sayıldı.

Bunun üzerine, borçlarının Parlamento tarafından ödenmesini sağlamak için Braunschweig dükü ile III. George'un kız kardeşi Augusta'nın kızı olan kuzeni Karoline'yle evlendi (8 Nisan 1795). Tek çocukları Prenses Charlotte (1796-1817) doğduktan birkaç hafta sonra çift ayrıldı.

Kasım 1810'da III. George'un ruhsal sağlığı iyice bozuldu ve prens 1811'de çıkarılan

Naiplik Yasası uyarınca naip sıfatıyla ülkenin yönetimini üstlendi. Şubat 1812'de naipliği üzerindeki kısıtlamalar sona erdiğinde, hükümet üyeliklerine eski Whig dostlarını atamak yerine babasının bakanlarını görevde tutmaya karar verdi. Bu sırada 2. Kont Grey ve öteki önde gelen Whig politikacıların Fransa ile savaşmaktan vazgeçerek Avrupa'nın denetimini I. Napoléon'a bırakmayı düşündüklerinden onun bu kararı ulusun yararına oldu. Gerçekten de Büyük Britanya ile müttefikleri 1815'te Napoléon'u yenilgiye uğrattılar. Bu zaferden birkaç yıl sonra babasının ölümü üzerine George tahta çıkarak İngiltere kralı oldu (29 Ocak 1820). Bundan birkaç hafta sonra, 1814'ten beri İtalya'da yaşamakta olan Karoline geri dönerek kraliçe olarak sahip olduğu hakların tanınmasını istedi. Bunun üzerine, zina gerekçesiyle Karoline'yi haklarından yoksun bırakmak ve kraldan boşanmasını sağlamak için Lordlar Kamarası'na bir yasa tasarısunun sunulduysa da bu konu Avam Kamarası'nda hiçbir zaman görüşülmedi. Bu sorun, Karoline'nin 7 Ağustos 1821'de ölümüyle kendiliğinden çözüldü.

Tahta çıktığı 1820'den 1827'ye değin başbakanı olan Liverpool 2. kontuna güvenmeyen George, onu görevden uzaklaştırmaya yönelik çeşitli girişimlerde bulundu. 1822'de dışişleri bakanı, 1827'de ise başbakan olan George Canning, George'un hekimi olan ve ona yakınlığıyla tanınan Sir William Knighton'la kurduğu yakın dostluğun da yardımıyla kralın güvenini kazandı. George 1827'den sonra ağırlığını iki büyük partiden birinden yana koymaktan vazgeçti.

IV. George, başta dil konusunda olmak üzere entelektüel yetenekleriyle dikkat çeken bir kraldı. Ayrıca Londra'daki Regent Street (1811-y. 1825) ile Regent's Park'ın yaratıcısı olan mimar John Nash'ı koruması altına aldı; Windsor Şatosu'nu onarması için Sir Jeffry Wyatville'e mali destek sağladı.

IV. George'un mektupları Arthur Aspinall tarafından derlenerek 1938'de *Letters* (3 cilt) başlığıyla yayımlanmıştır.

George V, tam adı GEORGE FREDERICK ERNEST ALBERT (d. 3 Haziran 1865, Londra - ö. 20 Ocak 1936, Sandringham, Norfolk, İngiltere), 1910-36 arasında Birleşik Krallık hükümdarı.

Sonradan VII. Edward adıyla İngiltere kralı olan Prens Albert Edward'ın ikinci oğluydu. Tahun vârisi olan ağabeyi Prens Albert Victor'un ölümüne (1892) değin Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde görev yaptı. Ardından, tahtın vârisi olarak özel bir eğitim aldı ve Mayıs 1892'de York dükü oldu. Temmuz 1893'te ağabeyinin nişanlısı

V. George
Camera Press

olan Teck prensesi Mary ile evlendi. Babasının tahta çıkmasından (1901) sonra Cornwall dükü ve Galler prensi oldu. 6 Mayıs 1910'da babasının yerine geçen George, 22 Haziran 1911'de taç giyerek resmen İngiltere kralı oldu.

George tahta çıktığında Lordlar Kamarası'nın yetkilerini sınırlamak için sürdürülen anayasal mücadele henüz sonuçlanmamıştı. Liberal hükümet, Parlamento Yasası'nın çıkarılmaması durumunda yeni soyluluk unvanları ihdas etme konusunda kraldan söz aldı; böylece yasaya muhalefet eden Lordlar Kamarası içinde onları destekleyen bir grup oluşmuş olacaktı. Aralık 1911'deki seçimleri Liberallerin kazanması üzerine, Lordlar Kamarası'nın muhalefeti sona erdi ve Parlamento Yasası çıkarıldı (1911). Böylece kral sözünü yerine getirmek zorunda kalmadı.

George I. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayi işçileri arasında baş gösteren huzursuzluklarla karşı karşıya kaldı. Karşılaştığı bir başka sorun da 1923'te istifa eden Andrew Bonar Law'un yerine kimi atayacağı konusu oldu. Kralın görüşünü aldığı deneyimli devlet adamları arasında, bu görev için Lord Curzon'u ve Stanley Baldwin'i destekleyenler bulunuyordu. Ama George, hem başbakanın Avam Kamarası'ndan biri olması gerektiğini düşündüğünden, hem de Baldwin'in Muhafazakâr Parti içinde daha çok desteğe sahip olmasından dolayı göreve onu getirdi.

1928'in sonlarında ciddi biçimde hastalanan George, hükümdarlığının geri kalan bölümünde sağlığına son derece dikkat etmek zorunda kaldı. 1931'de sterlinin değerinin düşmesi ve bunu izleyen mali bunalım İşçi Partisi hükümeti içinde bölünmeye yol açtı. Bunun üzerine George, güçlü bir hükümetin kurulmasını sağlamak için Başbakan Ramsay MacDonald ile hükümet üyelerinin bir bölümünü Muhafazakârlar ve Liberallerle birlikte ulusal bir koalisyon hükümeti kurmaya ikna etti.

Kral George'un beşi oğlan, biri de kız olmak üzere altı çocuğu oldu: Kral VIII. Edward (Windsor dükü), Kral VI. George, Gloucester dükü Henry, Kent dükü George, genç yaşta ölen Prens John ve sonradan Harewood 6. kontu ile evlenen Prenses Mary. Kral George'un Harold Nicolson tarafından yazılmış (1952) bir biyografisi vardır.

George VI, YORK DÜKÜ PRENS ALBERT (1920-36) olarak da bilinir, tam adı ALBERT FREDERICK ARTIUR GEORGE (d. 14 Aralık 1895, Sandringham, Norfolk - ö. 6 Şubat 1952, Sandringham, İngiltere), 1936-52 arasında Birleşik Krallık hükümdarı ve 15 Ağustos 1947'ye değin Hindistan imparatoru.

Kral V. George'un ikinci oğluydu. Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde (1913-17), Kraliyet Donanması Hava Kuvvetleri'nde (1917-19) ve Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde (1919) görev yaptıktan sonra Cambridge'deki Trinity College'da öğrenim gördü (1919-20). 3 Haziran 1920'de York dükü oldu. 26 Nisan 1923'te Strathmore ve Kinghorne 14. kontunun küçük kızı Lady Elizabeth Angela Marguerite Bowest-Lyon ile evlendi. Bu evlilikten, Prenses Elizabeth (sonradan Kraliçe II. Elizabeth) ve Prenses Margaret (sonradan Snowdon kontesi) adlı iki çocuğu oldu.

Kardeşi VIII. Edward'ın tahttan çekilmesi üzerine 12 Aralık 1936'da resmen kral ilan edildi; 12 Mayıs 1937'de de VI. George adıyla taç giydi. II. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce İngiltere-Fransa dayanışmasını onaylayan George, ABD başkanı

Franklin D. Roosevelt ile de yakın dostluk kurdu. Bununla birlikte, Başbakan Neville Chamberlain'in Almanya ve İtalya'ya karşı izlediği yatıştırma politikasını destekledi. Mayıs 1940'ta Avam Kamarası Chamberlain'i istifaya zorlayınca Edward Halifax'ı (sonradan Halifax 1. kontu) başbakanlığa atamak istediysen de bu göreve Winston Churchill'i getirme konusunda ikna edildi ve onun politikalarına tam destek verdi.

VI. George
Kaysone

Savaş sırasında İngiliz halkının simgesi durumuna geldi ve çeşitli cepheleri gezdi.

Hindistan ve Pakistan bağımsızlıklarını kazanınca sahip olduğu Hindistan imparatoru unvanını yitirdi. Öte yandan İngiliz Uluslar Topluluğu başkanlığı 27 Nisan 1949'da topluluğa üye ülkelerin hükümetlerince resmen onaylandı. 1948'den sonra sağlığı iyice bozulan George, geçirdiği akciğer kanseri ameliyatından birkaç ay sonra öldü.

George'un hükümdarlık döneminin en önemli gelişmeleri İngiliz imparatorluğunun Uluslar Topluluğu'na dönüşmesi yolunda önemli adımlar atılması ve savaşın sona İngiltere'nin bir refah devleti haline gelmesi oldu. Ayrıca meşruti monarşi yönetiminin kendisine tanıdığı yetkileri aşmayarak ve sorumluluklarına sahip çıkarak halkın saygısını kazandı. Yaşamına ilişkin başlıca kaynak Sir John W. Wheeler-Bennett'in *King George VI: His Life and Reign* (1958; Kral VI. George: Yaşamı ve Hükümdarlık Dönemi) adlı kitabıdır.

George (AZİZ) (ü. 3. yy ? - ö. Diospolis [bugün Lod], Filistin ?; yortu günü, 23 Nisan), İngiltere'nin koruyucu azizi.

Yaşamına ilişkin hiçbir bilgi yoktur. Ama 6. yüzyıldan sonra hakkındaki efsaneler gitgide yayılmış ve büyük ölçüde abartılmıştır. Örneğin Jacob de Voragine'in *Legenda aurea*'sında (1265-66; Altın Efsane) George'un bir genç kızı ejderhadan kurtardığı anlatılır; bu tema güzel sanatlarda da sıkça işlenmiştir.

İngiltere'de yaklaşık 8. yüzyıldan beri yüceltilen George'la ilgili gelenekçi kuşkusuz seferden dönen Haçlılar yaymıştır (1098 Antiokheia [Antakya] Çarpışması'nda George'un Franklara yardım ederken görüldüğü söylenir). Kral III. Edward'ın (hd 1327-77) George'u Garter Şövalyeleri'nin (bak. Garter, The Most Noble Order of the) koruyucusu yapmasından sonra İngiltere'nin koruyucu azizi sayıldığı tahmin edilir. Papa XIV. Benedictus onu krallığın koruyucusu ilan etmiştir. 1969'da George kültü bütünyle yerel düzeye indirgenmiştir.

George, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, Kaaprovinsie'de (Cape Yönetim Bölgesi) kent. Cape Town'un oldukça doğusunda ve Hint Okyanusu kıyısından hemen içerdeki kesimde yer alır. Kap Kolonisi'nde kurulmuş

ilk İngiliz yerleşim merkezidir (1811). Adını, yakınlarındaki George Doruğu gibi, Kral III. George'tan alır. Güney Afrika'da şerbetçiotu yalnızca bu yörede yetiştirilir. Tekne, ayakkabı ve mobilya imalatı yapılan küçük işletmelerin bulunduğu George, çevresindeki kırsal kesimin eğitim ve kamu hizmetleri merkezi olarak da önem taşır. Yumuşak ve ılımlı iklimiyle beyaz emekliler için gözde bir yerleşme alanıdır. Nüfusunun büyük bir bölümünü Renkliler oluşturur. Nüfus (1978 tah.) belediye, 45.190.

George, Henry (d. 2 Eylül 1839, Philadelphia - ö. 29 Ekim 1897, New York kenti, ABD), toprak reformu yanlısı iktisatçı. *Progress and Poverty* (1879; İlerleme ve Yoksulluk) adlı yapıtında, tarımda yalnızca toprağın kullanımından (yatırımlardan değil) kaynaklanan ekonomik rantın tümüne devletin vergi olarak el koymasını ve bütün öteki vergileri kaldırmasını öngören "tek vergi" sistemini önermiştir.

On dört yaşına basmadan okuldan ayrılan George, iki yıl süreyle bir ithalat şirketinde büro işlerinde çalıştıktan sonra gemici oldu. 1856'da Philadelphia'ya döndü ve dizgicilik öğrendi. 1857'de kamarcılığa başladı. San Francisco'da gemiyi terk ederek altına hücum hareketine katılmak üzere Kanada'ya gittiye de geç kaldığını gördü. 1858'de California'ya dönerek 1880'e değin gazetelerde çalıştı ve Demokrat Parti'nin etkinliklerine katıldı. 1871'de iki ortağıyla birlikte *San Francisco Daily Evening Post* gazetesini çıkardı. Ama gazete kredi güçlükleri yüzünden 1875'te kapandı. George, siyasal amaçlı bir atamayla eyaletin gaz sayacı denetçiliğine getirildi; bu görevi ona *Progress and Poverty* üzerinde çalışma olanağı sağladı. 1873-78 büyük bunalımının yol açtığı genel hoşnutsuzluğa uygun düşen kitap satış rekorları kırdı ve pek çok dile çevrildi. George'un hazırladığı broşürler, dergilerde sık sık yazdığı makaleler, ABD'de ve Britanya Adaları'ndaki konferans gezileri kitabın tanınmasına yardımcı oldu.

George'un savı, Ricardo'nun rant kuramına yeni bir anlam yüklenmesine dayanıyordu. George, azalan getiri yasasını ve "verimlilik sınırı" kavramını yalnızca toprağa uyguladı. Ekonomik gelişme toprağın kitlaşmasına yol açtığı için, boş oturan toprak sahiplerinin geliri, üretici faktörler olan emek ve sermayenin aleyhine gitgede artıyordu. George'a göre bu haksız rantı devlet vergi olarak almalıydı; devletin bu "tek vergi"den elde edeceği yıllık gelir, kamu hizmetlerinin genişletilmesi için bir artık yaratacak kadar büyük olacaktı. Ekonomik görüşleri, temelindeki insancıl ve dinsel yaklaşımdan da güç alıyordu.

George'un önerdiği çözüm uygulamada hiçbir önemli sonuç doğurmadığı gibi, ünlü iktisatçıların arasında da pek destek bulmadı. Gene de "ayrıcılık" sorununu önemle vurgulaması, fırsat eşitliğini savunması ve sistematik iktisat çözümlemesi, düzenli reformlar için uyarıcı bir rol oynadı.

George, Stefan (d. 12 Temmuz 1868, Budesheim, Bingen yakınları, Hessen - ö. 4 Aralık 1933, Minusio, Locarno yakınları, İsviçre), 19. yüzyıl sonunda Alman şiirinin yeniden canlanmasını sağlayan lirik şair.

Paris, Münih ve Berlin'de felsefe ve sanat tarihi öğrendi. Yaptığı çok sayıda gezi sırasında Paris'te Mallarmé ve simgecilerin, Londra'da da Ön-Raffaellocuların çevresinde bulundu. Almanya'ya döndüğünde Berlin, Münih ve Heidelberg'de yaşadı; çevresinde oluşan George-Kreis adlı edebiyat okulunu otoriter kişiliğinin gücüyle kendi başına ayakta tuttu. Birçok ünlü yazar bu çevreye katıldı ya da okulun

1892'den 1919'a değin yayımlanan *Blätter für die Kunst* adlı dergisine katkıda bulundu. Derginin temel amacı Alman edebî dilini yeniden canlandırmaktı.

George Alman şiirini ölçü düzensizliklerinden ve katışıq uyaklardan arındırarak, bu şiire yeni bir klasikçi anlayış getirmeye çalıştı. Uyum sağlamak için ünlü-ünsüz düzenine büyük titizlik gösterdi. Ortaya çıkan simgeci şiirin amacı bir tür kendinden geçme duygusu uyandırmaktı. Şiirde ulaşmaya çalıştığı bu idealler yalnız dilin geriye-yişine karşı değil, aynı zamanda doğalcılığa ve maddeciliğe karşı girişilmiş bir başkaldırı

Stefan George, y. 1925-30
Stadtlarchiv Münch

niteliğindedir. Bu iki akıma George sade bir yaşam ve kusursuz bir şiir adına karşı çıkıyor, yeni bir toplumda gerçekleştirileceğine inandığı, Eski Yunan'dan esinlenen bir hümanizmi savunuyordu. George üstünlük iddiası, iktidar tutkusu ve bazı izleyicilerinin elinde yapaylaşıp yozlaşan düşünceleri yüzünden yerildi ve saldırılara uğradı; görüşleri çoğu zaman onu yanlış anlayanlar tarafından kötüye kullanıldı. Oysa, dönemin siyasal gelişmelerine, özellikle de Nazizmin yükselişine şiddetle karşıydı; düşüncelerinin Nazizmi yansıttığı doğru değildi. Nazi yönetimi kendisine para ve unvan önerdiğinde bunları reddetti ve sürgüne gönderildi.

George'nin 18 ciltlik toplu yapıtlarının (*Gesamtausgabe*, 1927-34) beş cildinde çevirileri, birinde ise düzyazı denemeleri vardır. En önemli şiir kitapları, *Hymnen* (1890; İlahiler), *Pilgerfahrten* (1891; Hac Yolculukları), *Algal* (1892), *Das Jahr der Seele* (1897; Ruhun Yılı), *Der Teppich des Lebens* (1899; Yaşam Halısı), *Der siebente Ring* (1907), *Der Stern des Bundes* (1914; İttifak Yıldızı) ve *Das neue Reich*'tir (1928; Yeni Reich). Bu yapıtlarında George'nin şiirsel ve ruhsal gelişiminde, başlangıçtaki kuşkularının ve kendini sorgulayan arayışının yerini, tasarladığı yeni toplumda bir peygamber ve önder olarak oynayacağı role duyduğu güvenin aldığı görülür.

George'nin kendi önemini kanıtlayabilmek için yazdığı kişisel ve ruhsal çabalamaları, 1902'de Münih'te tanıdığı Maximin'de (Maximilian Kronberger; 1888-1904) doyumuna ulaştı. George, ölümünden sonra tanrı ilan ettiği bu yakışıklı ve yetenekli genç için yazdığı şiirlerden oluşan *Maximin, ein Gedenkbuch* (özel basım, 1906; Maximin, Bir Anma Kitabı) adlı kitabında ona yaklaşımını açıkladı.

George dönemi şiiri, İngiltere'de V. George döneminde yazan çok çeşitli şairlerin yapıtlarını nitelemekte kullanılan ad. Terim, V. George döneminin başında beş cilt olarak yayımlanan (1912-22) ve o dönem şairlerinin yapıtlarını bir araya getiren *Georgian Poetry* (George Dönemi Şiiri) adlı şiir antolojisinin kaynaklanmıştır. Sir Edward Marsh'ın hazırladığı bu antolojide şiirleri yayımlanan ya da 20. yüzyılın ilk

çeyreğinde benzer bir tarzda yazan çeşitli şairlerin yapıtları da aynı adla anılır. Bu şairler arasında, Lascelles Abercrombie, Hilaire Belloc, Rupert Brooke, W. H. Davies, Ralph Hodgson, John Drinkwater, James Elroy Flecker, Robert Graves, Walter de la Mare, Harold Monro, Siegfried Sassoon, Sir John Squire ve Edward Thomas vardır. Birkaçı dışında bu adlar, geç dönem romantik tarzda alışılagelmis lirik şiirler yazan önemsiz şairlerdir.

George Gölü, ABD'de, New York eyaletinin kuzeydoğusunda buzul kökenli göl. Uzunluğu 51 km, genişliği ise yaklaşık 6 km'dir. Lake George köyünden kuzeydeki Ticonderoga'ya doğru uzanır. Burada bir dizi çavlan ve çağlayanlardan oluşan, 67 m uzunluğundaki dar bir kanalla Champlain Gölüyle birleşir. Adirondack Dağlarının eteklerinde yer alan gölün deniz düzeyünden yüksekliği 96 m'dir. Prospect (520 m) ve Black (812 m) gibi alçak dağlarla çevrilidir. En derin noktası yaklaşık 60 m'dir. Dağlardan akan sular ve yeraltı kaynaklarıyla beslenir. Üzerindeki bir dizi adacık ve doğal güzelliği, gözde bir dinlenme merkezi olmasını sağlamıştır.

Yerlilerin Andiatarocet (Gölün Daraldığı Yer) dediği gölü saptayan ilk Avrupalıların, 1642'de kendilerini tutsak alan Yerliler tarafından Mohavkların kasabasına götürülen Fransız Cizvit misyoneri Peder Isaac Jogues ile dostları René Goupil ve Guillaume Couture olduğu sanılır. 1646'da gölün bulunduğu yere geri dönen Peder Jogues gölü kutsayarak Saint-Sacrement Gölü olarak adlandırdı. 1755'te General Sir William Johnson göle İngiltere kralı II. George'un adını verdi. James Fenimore Cooper romanlarında gölden Horicon Gölü diye söz eder.

Kuzeyde St. Lawrence'a doğru uzanan vadinin tam tepesinde stratejik bir konumda olan George Gölü, Fransız ve Yerli Savaşı (1754-63) ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasında pek çok çarpışmaya sahne oldu. Gölün hemen güneyinde yapılan (8 Eylül 1755) George Gölü Çarpışması'nda General William Johnson, Baron Ludwig August Dieskau komutasındaki Fransız asıllı Kanadalıların ve Yerlilerin yenilgiye uğratıldı. Bu savaşın anısına kurulan eyalet parkına bir de anıt dikilmiştir. Johnson'un savaştan sonra burada yaptırdığı William Henry Kalesi onarılmıştır; 1759'da yapılan George Kalesi'nin yalnızca kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Ethan Allen komutasındaki Green Mountain Boys birlikleri gölün çıkışındaki çavlanlarda yer alan Ticonderoga Kalesi'ni ele geçirdiler (bak. Ticonderoga).

George Gölü, Avustralya'da, Yeni Güney Galler'in güneydoğusunda tatlı su gölü. Canberra'nın 40 km kuzeydoğusunda, Avustralya Cordillerası'na bağlı alçak George Gölü Sıradaglarının hemen doğusunda yer alır. Miyosen Bölümünün ortalarında (y. 16 milyon yıl önce) ya da daha önce bir kırılma sonucu oluşan bir çukuru kaplar. Yass ve Shoalhaven ırmaklarının kaynakları arasında kalan yaklaşık 984 km²'lik bir bölgenin sularını toplar. Bununla birlikte gideğeni yoktur. Pleyistosen Bölümünün sonlarında (y. 10 bin yıl önce) daha geniş bir alanı kapladığı bilinmektedir. Yağış, buharlaşma ve göle dökülen akarsuların taşıdığı su miktarı arasındaki dengede ortaya çıkan oynamalara bağlı olarak göl yüzeyinin deniz yüzeyinden yüksekliği (ortalama 673 m) ve

yüzey alanı (49 km²) büyük değişiklikler gösterir. Tam olarak dolduğunda uzunluğu 256 km, genişliği 9,6 km'dir; derinliği ise 6-8 m arasında değişir. Bütünyle kurduğu yıllarda (1838-39, 1846-50, 1930-34, 1936-47 ve 1982) alüvyonlu toprakları otlak olarak kullanılmıştır. Yerlilerce Werriwa olarak anılır. Yöreiy ilk keşfeden (1820) Avrupalı olan Joseph Wild, göle İngiltere kralı IV. George'un anısına bugünkü adını vermiştir.

George Haçı (G.C.), 1940'ta Birleşik Krallık'ta Kral VI. George tarafından, "çok tehlikeli durumlarda büyük kahramanlık ya da cesaret gösteren asker ve sivillere" verilmek üzere oluşturulan nişan. Hak kazanan kişilere ölümlelerinden sonra da verilebilen bu nişan, genellikle sivillere verilmekle birlikte, askeri madalyalarla ödüllendirilmeyen eylemler için askeri personele de verilebilir. George Haçı, Britanya İmparatorluk Nişanı Kahramanlık Madalyası'nın (İmparatorluk Kahramanlık Madalyası) yerini almıştır.

Bu ödüllü alanlar, adlarının ardına nişanın baş harflerini oluşturan G.C. kısaltmasını ekleyebilirler. Sıralamada Birleşik Krallık'ın en büyük askeri madalyası olan Victoria Haçı'ndan(*) sonra gelen George Haçı, öteki tüm madalya ve şeref rütbelerinin üstünde yer alır. Nişan gümüşten; bir yüzünde ejderhayı öldüren Aziz George tasvirini ile "Kahramanlık İçin" (*For Gallantry*) yazısı, öbür yüzünde ise alıcının adı ile ödül tarihi yer alır. II. Dünya Savaşı sırasında halkın gösterdiği kahramanlıkları ödüllendirmek için Malta Adasına George Haçı verilmştir.

George Haçı ile aynı zamanda oluşturulan George Madalyası ise benzer ama daha önemsiz hizmetler karşılığında verilir. Bu madalyayı alanlar, adlarının ardına G.M. kısaltmasını ekleyebilirler. Bu madalya da gümüşdür; bir yüzünde hüküm süren İngiltere kralının portresi, öbür yüzünde ise Aziz George ile bir ejderhanın yanı sıra "George Madalyası" (*The George Medal*) yazısı bulunur.

George Philip and Son, Merkezi Londra'da bulunan İngiliz yayınevi. İngiltere'nin en eski yayınevlerinden biridir. 1834'te kurulan şirket harita ve atlas yayımında uzmanlaştı. *Philip International Atlas* (Philip Dünya Atlası) ile *A Philip Management Planning Atlas* (Philip Yönetim Planlama Atlası) en ünlü yayınlarından bazılarıdır. Şirketin 1980'lerin başındaki temel yayınları meteoroloji, din, tarih ve coğrafya konularında atlaslar, haritalar, ders kitapları ve kitaplarıdır.

George Town bak. Pinang

George üslubu, İngiltere'de Hanover hanedanının ilk dört üyesinin krallığı döneminde (1714-1830) mimarlık, iç dekorasyon ve bezeme sanatları alanındaki çeşitli üslupları topluca belirtmek için kullanılan terim. Bu dönemdeki sanat üsluplarının gösterdiği çeşitlilik ve değişimden ötürü, "George üslupları"ndan söz etmenin daha doğru olacağı da düşünülebilir.

Hanover hanedanının ilk 50 yıllık döneminde hükümeti yöneten Whig soyluları, sanatsal düşüncüyü de yönlendiriyordu. Daha önceki üç Stuart kralı döneminde, Sir Christopher Wren'in ve izleyicilerinin görkemli yapıları, kara Avrupa'daki abartılı ve anıtsal barok üslup doğrultusunda idi.

Whig soylularının bu üsluba ilgisinin azalmaya başlamasıyla genç kuşaktan mimarlar, kuramcılar ve zengin amatörler, İtalyan mimar Andrea Palladio'nun klasik ilkeleri doğrultusunda çalışmaya başladılar (bak.

sında ahşap lambrinin yerini alması da bu dönemde oldu.

George dönemi, İngiltere'de konut tasarımının en üst düzeye ulaştığı dönemdi. Bu dönemin izleri bugün de Londra'nın düzenli

Robert Adam'ın yeni-klasik George üslubunda yaptığı Syon Evi (1762-69) girişi
Hounslow, Londra
A.F. Kersting

Palladio üslubu). İkinci önemli George üslubu, mimarlıkta 18. yüzyıl ortalarında yayılmaya başlayan yeni-klasik akım oldu. Bu dönemin yapılarında artık İtalyan Rönesansı'nın yerine, Eski Yunan ve Roma mimarlığı örnek alınıyordu. Yeni-klasik akımda Dor ve İon düzenindeki öğelerin yalın bir biçimde kullanılması 18. yüzyıl sonlarında İngiliz mimarlığını gitgide daha fazla etkiledi. Yüzyılın sonlarında, IV. George'un hükümdarlığı sırasında gotik canlandırmaçılık ve regency başta olmak üzere başka mimarlık ve iç dekorasyon üslupları yaygınlık kazanmaya başladı.

George döneminde bezeme sanatlarında da önemli ilerlemeler görüldü. Seramikte Josiah Wedgwood ve Josiah Spode, estetik açıdan olduğu kadar teknik açıdan da önemli gelişmeler sağladı. Rokoko üslubunda çalışan Paul de Lamerie 18. yüzyıl başlarından ortalarına değin gümüş işleme-ciliğinin en önemli temsilcisiydi, ardından Adam ailesi yeni-klasik tasarımlarıyla bu alanda egemenliği ele geçirdi. Mobilya tasarımında da çok çeşitli ve anılmaya değer üsluplar ortaya çıktı. Bu dönemde, Thomas Chippendale'in (18. yy ortaları) karmaşık kıvrımlı mobilyalarından Adam'ların klasikçi ürünlerine, George Hepplewhite'la Thomas Sheraton'un basit çizgili yalın mobilyalarına kadar çok çeşitli örnekler üretildi. Duvar kâğıdının, iç duvarların kaplanma-

mevhanlarında ve cephelerinde klasik pilastrlara (gömme ayak), alınlıklı kapı ve pencerelere, zarif silmelere yer verilmiş sıralarında görülür. Bu evlerin bir zamanlar Reynolds ve Gainsborough'nun tablolarının süslediği iç mekânları ise uyumlu oranları, mavi ve yeşilin egemen olduğu serin renkleri, Roma mimarlığından alınma alçı bezemeleri, Chippendale ve Sheraton mobilyalarıyla dikkati çeker.

George Washington, ABD Deniz Kuvvetleri tarafından geliştirilen ve beş gemiden oluşan bir nükleer denizaltı sınıfının ilk gemisi. Ayrıca, nükleer savaş başlıklı, deniz yüzeyinden ya da dibinden atılabilen "Polaris" füzeleri taşıyan ilk denizaltıdır. Bu sınıftan denizaltıların boyu 116 m, taşıdığı su miktarı 5.900 tondur ve 4.626 km erimli 16 adet A-3 modeli "Polaris" füzesiyle donatılmıştır. Ayrıca altı adet subroc gemisavar füzesi taşır. Bu sınıftan yapımı 1959'da tamamlanan ilk gemi olan "George Washington", göreve Kasım 1960'ta başlamıştır.

George Washington Köprüsü, New York kentinde, Hudson Irmağı üzerinde Othmar H. Ammann tarafından 1925-31 arasında kurulan asma köprü. Brooklyn Köprüsü'nden sonra dünyanın en büyük ikinci asma yapısı olarak kabul edilir. Ayakları arasında bulunan 1.067 m'lik açık-

George Washington Köprüsü, New York
American Airlines

lık, kendisinininkine en yakın olan Ontario'daki Ambassador Köprüsü'nün yaklaşık iki katıdır ve Golden Gate Köprüsü'nün 1937'de tamamlanmasına değin aşılamamıştır. 1962'de ikinci bir katla destekleyici makasların eklenmesine değin George Washington Köprüsü, üstündeki sekiz şeritli yola binen 50.800 tonluk büyük yükü, destekleyici makasları olmadan taşıyan dünyadaki tek köprüsüydü.

Georgetown, ABD'de, Güney Carolina eyaletinin doğusunda kent ve gümrük limanı. Georgetown ilinin (county) yönetim merkezidir. Pee Dee, Waccamaw, Black ve Sampit ırmaklarının Atlas Okyanusuna döküldüğü Winyah Koyu yakınlarındadır. Bölgede 1526'da kurulan İspanyol yerleşimi humma yüzünden terk edildi. 1700 dolaylarında bölgeye İngilizler yerleşmeye başladı. 1734'te resmen kurulan ilk İngiliz yerleşimine Kral II. George onuruna "George kenti" anlamına gelen bugünkü adı verildi.

Çeşitli tarihsel olaylara sahne olan Georgetown, pirinç, çivit, kereste ve gemi malzemeleri için bir yükleme merkezi olan limanı ile Güney Carolina kıyı bölgesinin gelişimini de etkilemiştir. Lafayette markisi 13 Haziran 1777'de, yakınlardaki North Island'da Amerika'ya ayak basmıştı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında İngilizler tarafından işgal edilen kente, Kıta Ordusu askerlerinden, "Bataklık Tilkisi" (Swamp Fox) lakaplı Francis Marion birkaç kez saldırıda bulundu. İç Savaş sırasında kent Kuzey birliklerince istila edildi. Kıyı Suyolu üzerinde yer alan kentte, derin su gemilerinin demirlemesine elverişli bir liman vardır. En önemli ürün kâğıttır. Turizm de (yatçılık ve balıkçılık) önemli bir gelir kaynağıdır. Kentin yakınlardaki Hopsewee Plantasyonu (y. 1740) bir pirinç üretim merkezi ve Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayanlardan Thomas Lynch, Jr.'ın doğum yeridir. Gene kentin yakınlarda yer alan ve önceleri pirinç ve çivitağacı plantasyonu olan Brookgreen Bahçesi'nde 380'den fazla heykel vardır; burası aynı zamanda av hayvanlarını koruma bölgesidir. Koloni döneminden kalma yapılar arasında Winyah Prens George Kilisesi ve Mason Locası Binası yer alır. Horry Georgetown Teknik Eğitim Merkezi de kenttedir. Nüfus (1990) 9,517.

Georgetown, Washington, D.C. kentinde bölge. Potomac Irmağıyla Rock Çayının birleştiği yerde, Capitol'un 4 km kuzeybatısında yer alır. Bölgede yerleşim 17. yüzyıl

Georgetown'da Potomac Irmağı kıyısından Capitol'un (sol ileride), Washington Anıtı'nın (ortada) ve Lincoln Anıtı'nın (sağda) görünüşü, Washington, D. C.

Amerikan Basın ve Kültür Merkezi'nin izniyle

sonunda başladı. Yerleşme, 1751'de George adıyla kasaba yapıldı. Potomac Kanalı'nın yapımı ve 1789'da George Town adıyla tüzel kimlik kazanması sonucu kasaba, canlı bir ticaret merkezine dönüştü. 1871'de

Washington, D.C.'ye katıldı, 1878'de de Washington kentiyle birleştirildi. Daha çok bir konut alanı olan bölgenin dar sokakları eski tarzda ve ağaçlıklardır. Georgetown'un "Heights" adıyla bilinen kesiminde güzel bahçeler içinde, zarif evler vardır. Georgetown Üniversitesi de (1789) buradadır. ABD Kongresi 1950'de buranın Eski Georgetown olarak adlandırılması ve tarihsel özelliğinin korunması amacıyla bir yasa çıkardı. Eski Georgetown daha sonra tarihsel bölge ilan edildi.

Georgetown, Gambia'nın orta kesiminde, Gambia Irmağı üzerindeki MacCarthy Adasında kent ve liman. Bugün MacCarthy Island ilinin yönetim merkezi olan kent, 1823'te Kaptan Alexander Grant tarafından özgür köleler için bir yerleşim olarak kuruldu. Aynı yıl kurulan Wesley Misyonu,

Georgetown'da yerfıstığı eleyenler, Gambia
Photo Research International

burada yerfıstığı ekimini başlattı. Bugün de, uzunluğu 4 m'ye kadar olan teknelerle ırmagın akış yönünde yerfıstığı taşınır. Georgetown, Müslüman Malinkeler (Mandingolar), Fulaniler (Peuller) ve Voloflarca yetiştirilen pirinç ve yerfıstığının toplandığı bir merkezdir. Ülkenin iç kesimlerinde en eski ortaöğretim kurumu olan Armitage Okulu da kentte bulunur. Nüfus (1983 geç.) 3.001.

Georgetown, Guyana'nın başkenti ve en önemli limanı. Atlas Okyanusu kıyısında Demerara Irmağının ağzında yer alır. İngilizlerin 1781'de kurarak İngiltere kralı III. George'un anısına Georgetown adını verdiği ilk yerleşme, Fransızlarca Longchamps adıyla yeniden inşa edildi. Bunu izleyen Felemenk işgali sırasında Stabroek olarak anılmaya başladı. 1784'te birleşik Essequibo ve Demerara kolonilerinin yönetim merkezi oldu. 1812'de bölgenin bir kez daha İngilizlerin eline geçmesiyle, adı yeniden Georgetown olarak değiştirildi. Kentte yaygın olan sıtma hastalığı, 1945'ten sonra bütünüyle denetim altına alındı.

Georgetown'daki evlerle resmi binaların çoğu ahşaptır; evler genellikle yerden 1-3 m yükseklikte tuğla destekler üzerinde kuruludur. Ama 1945 ve 1951'deki büyük yangınlardan sonra kentin iç merkezlerindeki binaların çoğu betonarme olarak yeniden inşa edilmiştir. Kent merkezindeki resmi binalar arasında devlet daireleri, belediye sarayı, katedraller ve başta Guyana Üniversitesi olmak üzere eğitim kurumlarına ait binalar yer alır. Georgetown'da ayrıca büyük bir botanik bahçesiyle bir hayvanat bahçesi, gezinti yapmaya ayrılmış bir kıyı şeridi ve dinlenme amaçlı birçok açık hava tesisi vardır.

Guyana'nın başta gelen ticaret ve üretim merkezi olan Georgetown'dan şeker, pirinç ve tropik meyvelerle, ülkenin iç kesimlerinden gelen kereste, balata, boksit, altın ve

Georgetown'da Belediye Binası, Guyana
EB Inc

elmas ihraç edilir. Kentte büyük şeker fabrikaları bulunur. Guyana'da karayolu ağının gelişmemiş olmasına karşın, kıyı boyunca uzanan ve Georgetown'dan ülkenin iç kesimlerine giden kısa karayolları vardır. Güney Amerika'nın en eski demiryolu olduğu söylenen bir demiryolu hattı Georgetown'dan New Amsterdam'ın karşısındaki bir noktaya kadar uzanır. Çeşitli uluslararası havayolu ve denizcilik şirketleri kente sefer düzenler. Nüfus (1986 tah.) 150.368.

Georgia, ABD'de kurulan ilk 13 eyaletten biri. Ülkenin güneydoğusunda, Güney Atlantik bölgesinde yer alır. Yüzölçümü 152.576 km²'dir. Kuzeyde Tennessee ve Kuzey Carolina eyaletleri, doğuda Güney Carolina eyaleti ve Atlas Okyanusu, güneyde Florida eyaleti, batıda Alabama eyaletiyle çevrilidir. Merkezi Atlanta'dır.

Avrupalı kolonistlerin kurduğu 13 Amerikan Kolonisi'nin sonuncusu olan Georgia'da, daha önce Krik ve Çeroki Yerlileri yaşıyordu. Eyaletin kurucusu, İngiliz asker James Oglethorpe, 1732'de İngiltere kralı II. George'dan berat aldı. Mahkûmların, borçluların ve yoksulların yeni bir yaşama başlayabilecekleri bir koloni yaratmak isteyen Oglethorpe, 1733'te Savannah kentini kurduysa da, koloni hemen gelişmedi. Ama Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra başta Augusta'dan batıya doğru uzanan topraklar olmak üzere ileride Orta Georgia'nın pamuk bölgeleri olacak arazilerde kurulan yerleşmelerin sayısı giderek arttı. Yeni yerleşmelerin kurulması Yerlileri, Mississippi Irmağının ötesine çekilmek zorunda bıraktı. İç Savaş (1861-65) sırasında Georgia çok şiddetli çatışmalara sahne oldu. Atlanta'yı yakan General W. T. Sherman buradan denize doğru yürüyüşü sırasında eyaletin kırsal bölgelerini de yakıp yıktı. Gene de Atlanta,

İç Savaş'tan sonra güneyin en önemli kenti durumuna gelmeyi başardı.

Georgia'nın kuzey kesimi, Apalaş Dağları'nın bir parçası olan Blue Ridge (Mavi Sırt) Dağlarının güney ucunda yer alır. Eyaletin en yüksek noktası (1.458 m) bu dağların üzerinde bulunur. Dağların güneyinde

Georgia'nın başkenti Atlanta'da modern iş merkezinin havadan görünüşü, ABD Amerikan Basın ve Kültür Merkezi'nin izniyle

yer alan ve Piedmont olarak bilinen bölge, eyaletin doğusundan batısına doğru uzanan kumlu tepelerin bir uzantısıdır. Piedmont'un güneyinde engebeli bir arazi yapısı olan kıyı ovaları uzanır.

Yazın tropik okyanus iklimi, öteki mevsimlerde kara iklimi görülür. Ocak ayı sıcaklık ortalaması 4°C-10°C, ağustos ayı ortalamasıysa 26°C-28°C arasında değişir. Kuzeyde yıllık yağış ortalaması genellikle 1.270 mm dolayındadır. Daha kurak olan ortadoğu bölgelerinin yağış ortalaması ise 44 mm'dir.

Georgia'nın kuruluşunu izleyen ilk yıllarda nüfus İngilizler, Yahudiler, Siyahlar, Avusturya'nın Salzburg kentiyile İskoçya'daki Highlands'den (Yüksek Bölge) gelenler ve New England'daki Kongregasyon Kilisesi'ne bağlı göçmenlerden oluşuyordu. Bu dönemde Siyahların sayısı giderek artarken (1860'ta toplam nüfusun yüzde 44'ü) eyalette önemli bir yabancı göçü olmadı. 20. yüzyılda Georgia nüfusunun artmasına karşın, 1960'a değin eyalete göç edenlerin sayısı eyalet dışına göç edenlerden azdı. Siyahların eyalet dışına göç etmeleri nüfus yapısını önemli ölçüde etkilediyse de, 1980'de toplam nüfusun neredeyse yüzde 40'ını gene Siyahlar oluşturuyordu. Georgia'nın 1970-80 dönemindeki yüzde 19,1'lik büyüme hızı ABD ortalamasının üzerindeydi.

Ülke tarımına koşut bir gelişme gösteren Georgia'da, son yıllarda çiftliklerin sayısı azalırken, büyüklükleri artmıştır. Başlıca tarım ürünleri pamuk, yerfıstığı ve tütündür. Tavukçuluk ile sığır ve domuz besiciliği de önem taşır. Mermer, granit ve kâğıt ürünleriyle seramik yapımında kullanılan kaolin önemli doğal kaynaklardır. Eyaletteki ormanlar büyük bir ekonomik değer taşır. Kereste, kontrplak, kâğıt ve çam kerestesinden yapılan gemi araçları, başlıca orman ürünleridir.

En önemli üretim dalı olan pamuklu dokuma sanayisinin yanı sıra, uçak, otomobil, kimya ve gıda sanayileri de gelişmiştir. Federal hükümetin Georgia'da yaptığı askeri yatırımların eyalet ekonomisine önemli bir katkısı vardır.

Suyolları aracılığıyla eyaletin 800 km içlerine kadar gemi ulaşımı yapılır. Georgia'nın Atlas Okyanusundaki limanları Savannah ve Brunswick'tir. Atlanta, ülkede hava trafiğinin en yoğun olduğu merkezlerden biridir. Georgia'daki karayollarının uzunluğu 161.000 km'yi, demiryollarınıninki ise 8.050 km'yi geçer.

Atlanta, Güneydoğu'daki kültür merkezlerinin başında gelir. Geleneksel sanatlar ve elsanatları da önemini korumaktadır. Ülkenin önde gelen gazetelerinden *Atlanta Constitution*, eyalet içi haberleşmenin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Başlıca yükseköğrenim kuruluşları Athens'daki Georgia Üniversitesi ile Atlanta'daki Georgia Teknoloji Enstitüsü ve Georgia Eyalet Üniversitesi'dir. Nüfus (1990 tah.) 5.456.000.

Georgia Boğazı, Büyük Okyanusun kuzeydoğusunda dar geçit. Vancouver Adasının ortadoğu kıyısıyla Kanada'daki İngiliz Kolumbiyası eyaletinin güneybatı kıyısı arasında yer alır. Uzunluğu 225-240 km, genişliği 32-64 km'dir. Kuzeyindeki dağınık adalar topluluğu ile daha kuzeydeki Johnstone ve Kraliçe Charlotte boğazlarından ayrılır. Güney ucunda, ABD'nin Washington eyaletine bağlı San Juan Adaları bulunur. Orta kesiminde derinliği 275-370 m olan boğazdaki en büyük adalar Texada ve Lasqueti'dir. Anakara kıyısında başta Fraser Irmağı'nın döküldüğü ve Vancouver kentinin bulunduğu koy olmak üzere birçok girinti vardır. Fraser'ın akışı, boğazda, saatin tersi yönünde genel bir su hareketine neden olur. Bu akıntıya yörede Gulf adı verilir. Georgia Boğazı, ABD'nin Washington eyaletindeki Seattle kentiyile Alaska eyaletindeki Skagway kenti arasındaki manzaralı ve korunaklı Deniz Yolu'nu oluşturan kanal ve boğazlardan biridir. Adını 1792'de Kaptan George Vancouver, İngiltere kralı III. George onuruna vermiştir.

Georgia Körfezi, Kanada'da, Ontario'nun ortagüney kesiminde, Huron Gölünün kuzeydoğu kolunu oluşturan körfez. Manitoulin Adası ve Bruce Yarımadası gölle körfezi birbirinden ayırır. Körfezin uzunluğu 190 km, genişliği 90 km'dir. Derinliği genellikle 30-90 m arasında değişir. Huron Gölüne bağlanan Main Kanalı yakınlarında bulunan en derin yeri ise 162 m'dir. Körfeze boşalan başlıca akarsular, Nipissing Gölünü akaçlayan French, Muskoka göller zincirini akaçlayan Muskoka, Simcoe Gölünü akaçlayan ve Trent Kanalı'nın bir bölümünü oluşturan Severn ile Magnetawan ve Nottawasaga ırmaklarıdır. Trent Kanalı, güneydoğu yönünde 385 km uzanarak Ontario Gölündeki Quinte Koyuna ulaşan ve kanallarla birbirine bağlanan ulaşım elverişli bir dizi ırmak ve gölden oluşur. Nottawasaga, Matchedash ve Colpoys koylarıyla Parry ve Owen boğazları Georgia Körfezinin kıyılarına girintili çıkıntılı bir görünüm kazandırmıştır.

1929'da oluşturulan Georgia Körfezi Adaları Ulusal Parkı körfezin güneydoğu ve batı bölümlerindeki 40 kadar adayı kapsar. En büyükleri bir zamanlar Ocibuaların yaşadığı Beausoleil Adasıdır (10 km²). Flowerpot (İngilizcede "sakı") Adası, adını dalgaların kireçtaşı aşındırmasıyla oluşan sakı biçimindeki iki büyük kayalıktan alır. Parkta, buzulların aşındırdığı kayalardan sık ormanlara kadar çok çeşitli yüzey biçimlerine, ak kuyruklu geyiklere ve küçük memelilerin yanı sıra çok sayıda ötücü kuş türüne

rastlanır. Doğu kıyısı boyunca uzanan adalar, ilgi gören bir yazlık tatil merkezi oluşturur.

Güney kıyısındaki elma bahçeleri dışında körfez çevresi ormanlıktır. Körfez ticaretinin önemli bir bölümü Parry Sound, Port McNicoll, Collingwood, Midland ve Owen Sound limanlarında yoğunlaşmıştır.

Büyük Göller'in bir bölümünü gördüğünü kaydeden ilk Avrupalı, 1615'te kuzeyden Georgia Körfezine ulaşan Fransız kâşif Samuel de Champlain'dir. Körfezin adı ise, İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne bağlı kaptan Henry Bayfield tarafından, Kral IV. George onuruna verilmiştir.

Georgian poetry bak. George dönemi şiiri

Georgios I (d. 24 Aralık 1845, Kopenhag - ö. 18 Mart 1913, Selanik, Yunanistan), 1863-1913 arasında Yunanistan kralı. Elli yıl süren hükümdarlığı sırasında, Yunanistan'ın modern bir Avrupa devleti olarak gelişmesinin temelleri atılmıştır. Soyundan gelenler 1967'deki askeri darbeye değin Yunanistan tahtının vârisleri olarak hüküm sürmüşlerdir.

Danimarka kralı IX. Christian'ın ikinci oğlu ve İngiltere kraliçesi Alexandra'nın kardeşi idi. İlk Yunanistan kralı Otho'nun 1862'de tahttan indirilmesinden sonra, İngiltere, Fransa ve Rusya Yunan tahtına Danimarka prensi Vilhelm'i aday gösterdiler. Bu karar Mart 1863'te Ulusal Meclis tarafından onaylandı ve Vilhelm 31 Ekim'de I. Georgios adıyla Yunan tahtına çıktı. Hükümdarlığının ilk yıllarında yönetime danışmanı Kont Sponeck egemen olduysa da, sevilmeyen ve sert bir kişi olan Sponeck 1877'de Danimarka'ya dönmek zorunda kaldı. I. Georgios hükümdarlığı boyunca Ulusal Meclis'in haklarına saygılı davranarak Avrupa'daki meşruti monarşi yönetimlerinin en başarılı hükümdarlarından biri oldu.

Georgios II (d. 20 Temmuz 1890, Tatoi, Atina yakınları - ö. 1 Nisan 1947, Atina). Yunanistan kralı (Eylül 1922 - Mart 1924;

II. Georgios
Dimitri Papadinos Atina

Ekim 1935 - Nisan 1947). İkinci hükümdarlık döneminde General Ioannis Metaksas yönetime el koyarak diktatörlük kurmuştur. Kral I. Konstantinos'un en büyük oğluydu. Almun yanı sıra olduğu gerekçesiyle I. Dünya Savaşı sırasında tahtın vârisliğinde çıkarıldıysa da babasının Eylül 1922'de General Nikólaos Plastiras tarafından tahttan indirilmesinin ardından Yunanistan kralı oldu. Ama krallık ailesine karşı duyulan hoşnutsuzlukların artması ve Ekim 1923'teki kralcı darbe girişiminin bastırılması üzerine 19 Aralık'ta Kraliçe Elizabeth ile birlikte Yunanistan'dan ayrılmak zorunda kaldı. Yunan Ulusal Meclisi, Mart 1924'te

monarşiye son vererek cumhuriyet ilan etti. Georgios, muhafazakar Halkçı Parti'nin ordunun da desteğiyle meclisin denetimini ele geçirerek monarşinin yeniden kurulduğunu ilan ettiği Ekim 1935'e değin sürgünde yaşadı. Başbakan General Georgios Kondilis, halkın büyük çoğunluğunun kralın geri dönmelerini istediğini göstermek amacıyla, kasımda bu konuda bir halkoylaması düzenledi.

General Ioannis Metaksas, komünistlerin ülke yönetimini ele geçirmek üzere olduklarını öne sürerek 1936'da yönetime el koydu. Georgios'un siyasal partileri kapatılan, Parlamento'yu dağıtan ve anayasal hakları askıya alan Metaksas'ı desteklemesi tahmin geleceğini tehlikeye düşürdü. Almanların Nisan 1941'de Yunanistan'ı işgal etmeleri üzerine sürgüne gönderildi ve önce Girit'e, ardından İskenderiye'ye, sonunda da Londra'ya yerleşti. Savaşın sonra cumhuriyet ilan edilmesi olasılığı belirince krallığı yeniden tehlikeye düştü. Ama Müttefiklerin gözetiminde yapılan bir halkoylamasının ardından Eylül 1946'da kral olarak Yunanistan'a döndü. Ölümünden sonra yerine kardeşi Paulos geçti.

Georgios (KAPADOKYALI) (d. Lydda ? [bugün Lod], Filistin - ö. 24 Aralık 361, İskenderiye, Mısır), aşırı Ariusçu İskenderiye piskoposu. Roma imparatoru II. Constantius'un Ariusçuluğa karşı çıktığı gerekçeyle sürgüne gönderdiği İskenderiye piskoposu Athanasios'un karşıtı olarak onun yerine getirildi (357). Aşırı tutumuyla hem resmi kilise yanlılarının, hem de Yan-Ariusçuların nefretini kazandı. Resmi öğretiyi savunulara ve putperestlere ayırım gözetmeden yoğun baskı uyguladı. Koruyucusu Constantius'un 3 Kasım 361'de ölmesinden sonra gücünü yitiren Georgios İskenderiye'de kalabalık bir grup tarafından linç edildi.

Georgios (KEŞİŞ), Yunanca GEORGIOS MONAKHOS, GEORGIOS HAMARTOLOS (Günahkâr) olarak da bilinir, Bizanslı tarihçi (ü. 9. yy). 9. yüzyıl ortalarına Bizans tarihi, özellikle ikonoklast (*eikonoklastes*: "tasvir kınacı") hareket için başlıca belge kaynağı olan bir dünya vakayinamesi yazmıştır.

Georgios'un vakayinamesi dünyanın yaratılışından İmparator III. Mihail'in (hd 842-867) hükümdarlığına değin geçen olayları, çağına özgü bir ilahiyatçı saflığıyla aktarır. Önceki Bizans tarihçilerinin çalışmaları ile kendisinin 813-842 arasındaki deneyimlerinden elde ettiği verileri özgün bir ilahiyat perspektifiyle birleştirir. İkonoklast harekete şiddetle karşı çıkan Georgios, İmparator Theophilos'un (hd 829-842) hükümdarlığını izleyen yıllarda bu tartışmanın, tasvirlerin eskisi gibi kullanılması lehinde sonuçlanmasından duyduğu hoşnutsuzluğu ve olayın ayrıntılarını anlatır.

Gitgide keskinleşen İslam-Hristiyanlık çatışmasına ilişkin veriler de içeren vakayiname bütün ortaçağ boyunca komşu Slav halkları arasında büyük yaygınlık kazanmıştır. Bizans tarih yazarlığı üzerindeki etkisi sonucunda yapının çok sayıda metni ve çevirisi ortaya çıktığı için özgün metnin yeniden kurulması zorlaşmıştır. Georgios'un aktardığı kaynakların çoğunun kayıp olması yapının değerini artırır. Yapının bazı metinleri, kimliği bilinmeyen, ama siyasal yönelimi Georgios'tan daha güçlü bir yazarın eklediği ve olayları 948'e değin getiren bir bölümü de kapsamaktadır.

Georgios (LAODIKEİA'LI) (d. İskenderiye, Mısır - ö. y. 361, Laodikeia [Lazkiye], Suriye), Laodikeia piskoposu. Ariusçulu-

ğun *homoiousios* (benzer tozden) öğretisinin önde gelen savunucusudur.

Piskopos Aleksandros tarafından İskenderiye'de papazlığa atandı, ama ahlaksızlık ve Ariusçulukla suçlanarak aforoz edildi. Arius ile Aleksandros'u uzlaştırmayı başaramadı. Laodikeia piskoposluğuna atanmasını (y. 335) izleyen yıllarda pek çok sinoda katıldı ve İskenderiye piskoposu Athanasios'a (Büyük) karşı *homoiousios* öğretisini savundu. Yan-Ariusçu olduğu gerekçeyle sürgüne gönderilen Emesa piskoposu Eusebios'u korudu, onun bir biyografisini yazdı. Bu biyografinin bazı bölümleri günümüze ulaşmıştır. Ankyra (Ankara) piskoposu Basileios ve başkalarıyla birlikte öğretiyi savunmak üzere kaleme aldığı bir yazıt Kibris'ta Constantia (Salamis) piskoposu Aziz Epiphanius tarafından korunmuştur.

Georgios (PISIDYALI), Yunanca GEORGIOS PISIDES (ü. 7. yy başları), Bizanslı destan şairi, tarihçi ve din adamı. Çağının askeri, felsefi ve dinsel sorunlarını işleyen klasik yapıtlarıyla ortaçağ Yunan şiiri için örnek oluşturmuştur. Ama şiirlerine egemen olan yavan ve abartılı üslup, gerçekte Helenizmin kültürel genleşmesini açığa vurur.

Georgios, Konstantinopolis'te (İstanbul) Ayasofya'nın diyakozu ve arşiv görevlisiydi. Ayrıca İran ve Kafkas kabilelerinden gelen tehdide karşı İmparator Herakleios'un (hd 610-641) düzenlediği seferlere katıldı. Böylece hem sarayda olup bitenleri, hem de Herakleios'un başarılarını kayda geçirebildi. "Herakleios'un İranlılara Karşı Seferi" (622) ve "Herakleios Destanı" (627) Bizans'ın yeniden dinlişi için birer övgü niteliğindedir. Destanda, Partlara karşı kazanılan zafer ve Partların daha önce Kudüs'te el koyduğu "Kutsal Haç"ın geri alınışı anlatılıyordu. Yaratılışın güzelliğini ve yaratıcının hikmetini konu alan *Heksaemeron* (Altı Gün Üzerine) Georgios'un başyapıtıydı. Ermeniceye ve Slav dillerine yapılan çevirileri yapıta yaygınlık kazandırdı.

Georgios, Kitabı Mukaddes'in Vaiz Kitabı tarzında yazdığı "De vanitate vitae" (Yaşamın Boşluğu Üzerine) adlı ağıtta ahlakçı bir tutum izler. "Diriliş İçin İlahi" İsa'nın yaşam ve ölüm karşısındaki zaferini kutlar. Georgios, Herakleios'un din politikasını desteklemek amacıyla yazdığı manzum polemik "Günahkâr Severos'a Karşı"da ise bağımsız Süryani Monofizit Kilisesi'nin başı Antiokheia (Antakya) patriği Severos'u hedef alır.

Georgios'ın üslubu ve akıcı anlatımı bakımından 10. yüzyılda yaşamış Yunanlı tragedya yazarı Euripides'le karşılaştırılır. *Iambos* ölçüsünü kullanan belki de en ünlü Bizanslı şair olmasına karşın, açıkça Eski Yunanlı yazarlara öykünmesi ve gösterişe kaçan imgeleri sonraki eleştirmenlerin olumsuz tepkilerine yol açmıştır.

Georgios (SYNCELLOS) (ü. 8. yy sonu - ö. 810'dan sonra), Bizanslı tarihçi. Dünyanın yaratılışından Roma imparatoru Diocletianus'un (hd 285-305) hükümdarlığına değin geçen olayları kapsayan bir vakayiname (*Eklogen khronographus*) yazmıştır. Caesareali Eusebios'un(*) benzer konuları ele alan bir yapıtıyla birlikte Georgios'un kitabı, kilisenin ilk dönemlerle ilişkin Hristiyan tarih yazımının yorumlanmasında başlıca kaynaktır.

Önceleri Filistin'de yaşayan Georgios daha sonra Konstantinopolis (İstanbul) patriği Tarasios'un (hd 784-806) özel kâtibi oldu. Böylece Bizans'ta yüksek kilise görevlilerinin sırdaşı din adamlarına verilen Synkellos (Yunancada "hücre arkadaş") unvanını aldı. Tarasios'un ölümünden sonra bir manastıra kapandı ve Hz. İsa'nın doğumu ile

Yeni Ahit dönemini kapsamlı biçimde ele alan, ama havariler sonrası döneme çok az değinen vakayinamesini yazdı. Georgios'un ölümü üzerine Aziz Theophanes bu yapıtı genişleterek, anlatılan olayları kendi dönemine (813), onu izleyen öteki vakanüvisler de 961'e değin getirdiler.

Georgios (TRABZONLU) (d. 1396, Kandıya, Girit - ö. 1486, Roma), Bizanslı humanist, Eski Yunan araştırmacısı ve Aristotelesçi yazar. Zaman zaman eleştirilmekle birlikte, Georgios İtalya ve papalık çevrelerindeki akademik etkisiyle, dilbilgisi ve edebiyat eleştirisi kuramlarıyla ve Aristoteles ile Platon'un yanı sıra gökbilimci Ptolemaios'un Yunanca yapıtlarından Latinceye çevirileriyle İtalya'da humanizmin ve Renesans'ın zenginleşmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Trabzonlu bir aileden geliyordu. Genç yaşta İtalya'ya gitti ve kısa sürede ünlü bir bilgin oldu. 1420'de Vicenza'da, 1433'te Venedik'te Yunanca öğretmenliğine getirilen Georgios edebiyat alanında Humanist bilgin Francesco Filelfo'nun (1398-1481) yerini aldı. Georgios'un ününü duyan Papa IV. Eugenius (hd 1431-47) özel sekreterliğini yapması ve Sapienza ya da Papalık Üniversitesi'nde felsefe dersleri vermesi için onu Roma'ya çağırdı. Doğu ve Batı kiliselerinin geçici olarak birleşmesini sağlayan Ferrara-Floransa Konsili'nde (1438-45) ilahiyat danışmanı olarak da görev yapan Georgios sonraları Ortodoks Kilisesi'ni eleştiren yazılar yazdı. Eski Romalı hatip Quintilianus'u (İS 1. yy) eleştirmesi, Romalı humanist Lorenzo Valla'yı öfkelendirdi. Georgios'un Aristoteles'ten çevirdiği *Tekhe-ne rhetorike* (Konuşma Sanatı) ve *Peri ta zoa historiai* (Canlılığın Tarihi), Platon'dan çevirdiği *Nomoi* (Yasalar), Ptolemaios'tan çevirdiği *Almagest* gibi yapıtlarla Kilise Babaları'ndan seçmelerinde dilbilgisi hatalarına düşmesi ağır eleştirilere yol açtı. Bu hatalar Papa V. Nicolaus'un (hd 1447-55) koruyuculuğunu yitirmesine yol açtı ve Georgios 1453'te Roma'dan ayrılmak zorunda kaldı. 1466'da Roma'ya son kez dönüşünde, Aristoteles'in gerçekçi bilgi kuramının Platon'un idealist kuramından üstün olduğu yolundaki görüşleri Gemistos, Plethon ve Ioannes Bessarion gibi Platoncuların daha yoğun saldırılarıyla karşılaştı. Georgios'un 1471'de yazdığı Latince dilbilgisi kitabı, ortaçağ yönteminin yerine 6. yüzyılda yaşamış din bilgini Priscianus'un arı Latinceye dönerek köklü bir değişiklik getirdi. Aristoteles'e ve onu izleyen Yunan düşünürlerine dayanarak daha önce kaleme aldığı bir retorik kitabı da Georgios'un derin bilgisini ve yapıtlarının zenginliğini takdir eden eleştirmenlerinin bile övgüsünü kazandı.

Georgiu-Dej, Rusya Federasyonu'nda, Voronej yönetim birimine (*oblast*) bağlı Liski ilçesinin (*rayon*) yönetim merkezi kent. Don Irmağı üzerinde bir ana demiryolu kavşağıdır. Kentte lokomotif bakım atölyelerinin yanı sıra otomobil fabrikaları ve un değirmenleri de bulunmaktadır. 1937'de kent olan Georgiu-Dej 1943'e değin Svoboda, sonra da Liski olarak anıldı. Kente, 1965'te Romanya Komünist Partisi önderi Gheorghe Gheorghiu-Dej'in anısına bu ad verildi. Nüfus (1984 tah.) 54.000.

Georgiyevsk Antlaşması, GEORGIEVSKI ANTLAŞMASI olarak da bilinir, Rus çaricesi II. Yekaterina (Büyük) ile Karlı-Kahetü (Gürcistan'ın doğusu) kralı II. Erekle ara-

sındaki antlaşma (24 Temmuz 1783). Buna göre Rusya, Gürcistan'ın dış işlerinin yürütülmesinde elde ettiği ayrıcalıklar karşılığında, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü ile Bağrathlı hanedanının yönetimi sürdürmesini güvence altına alacaktı. Yekaterina ve ardılları Gürcistan'ı düşmanlarına karşı koruyacak, Erekle de İran'a ya da başka bir güce bağlanmayacaktı. Antlaşma süresiz olarak imzalanmıştı. Ama Çar I. Pavel 18 Aralık 1800'de tek yanlı olarak Kartli-Kaheti'yi ilhak etti. 12 Eylül 1801'de de ardılı I. Aleksandr bu kararı onayladı.

Gepidler, bir Germen kabilesi. İsveç'in güneyinden göç ettikten sonra, 1. yüzyılda Güney Baltık kıyılarında yaşayan Gepidler, 2. yüzyılda yeni bir göç hareketine başladılar. 3. yüzyıl sonlarına doğru Transilvanya'nın kuzeyindeki dağlara yerleştiler. Öteki kabilelerle birleşerek Roma İmparatorluğu'na yönelik saldırılar, 269'da Naissus (bugün Niş, Yugoslavya) yakınlarında uğradıkları ağır yenilgiyle noktalandı. Gepidler ve öteki Germen kabileleri 454'te Pannonia eyaletinde, yeri bugün tam olarak bilinmeyen Nedao (Nedao) Irmağı üzerinde Hunlara karşı kesin bir zafer kazandılar.

536'dan sonra Gepidlerle Lombardlar arasında zaman zaman baş gösteren çarpışmalar y. 567'de bir Lombard-Avar koalisyonunun Gepidleri kesin olarak alt etmesiyle sona erdi. Bu tarihten sonra Gepidler, Avar topraklarına dağılarak tarih sahnesinden silindiler.

Gera, Almanya'nın ortadoğu kesiminde Thüringen eyaletinde (*Land*) kent. Weisse Elster Irmağı üzerinde, Leipzig'in güneybatısında yer alır. İlk olarak 995 tarihli belgelerde adı geçen Gera'dan, 1237'de artık bir kent olarak söz ediliyordu. 1547'de Meissen Prensi'ne bağlanan kent, 1562'de Reuss ailesinin eline geçti ve 1564'ten 1918'e değin aileye ait toprakların merkezi oldu. 1639, 1689 ve 1780'de çıkan yangınlarda büyük bölümü yıkıldıysa da, her seferinde yeni baştan inşa edildi. II. Dünya Savaşı sırasında büyük zarar gören kentte, savaşın sona yeni bir kent merkezi yapıldı. Osterstein Sarayı (1686-1735) Reuss prenslerinin malikânesiydi. Pazar alanının çevresinde, barok ve Rönesans üslubunda yapılmış binalar vardır. Bir demiryolu kavşağı olan Gera'da, metal ürünleri, mobilya, makine, tekstil, katı ve sıvı yağ imalatı yapılır. Kentin yakınlarında bir uranyum madeni vardır. Nüfus (1990 tah.) 132.257.

Geral Sıradagları, Portekizce SERRA GERAL, Brezilya'da, Paraná Sıradaglarının güney ve doğu ucunda dağ sırası. Ülkenin güney bölgesinin iç kesimlerindeki başlıca dağlık yöredir. Rio Grande do Sul eyaletinin kuzeyinden Santa Catarina eyaletindeki dik kayalıklara doğru doğu-batı yönünde uzanır. Kuzey-kuzeybatı yönünde ilerleyerek Paraná eyaletinin ortasından geçtikten sonra São Paulo eyaletine girer ve burada Botucatu Sıradagları (Serra de Botucatu) adını alır.

Geraniales, ikiçenekliler(*) sınıfından, 20 familyayı, 143 cinsi ve 4.000'i aşkın türü içeren bitki takımı.

Bu takımın ekonomik yönden önem taşıyan familyalarının çoğu nemli ve verimli toprakları sever; bazı küçük familyaların türleri ise kırıç topraklara dayanıklıdır. Yabanikimyongiller (*Zygophyllaceae*) familyasının bazı üyeleri kuru ortamlarda yaşamlarını sürdürebilmek için etli yaprak-

larında ve gövdelerinde su biriktirirken, türlerden bir bölümü bataklıklarda yetişir.

900 kadar otsu bitki türünü içeren ekşiyon-cagiller (*Oxalidaceae*) familyasının ayırt edici özelliği, üyelerinin trfıl(*) yaprağına benzeyen üç yaprakçık taşımasıdır. Bu familyanın pek çok türü tropik bölgelerde, bazıları ılıman bölgelerde kendiliğinden yetişir; bazıları da süs bitkisi olarak insan eliyle yetiştirilir.

Çok geniş bir dağılım gösteren turnagagasigiller (*Geraniaceae*) familyası, 8 cinsi ve çoğu otsu bitki olan 800 kadar türü içerir. Anayurdu Güney Afrika olan sardunya (*Pelargonium*) türleri çok sevilen süs bitkileridir ve pek çok çeşidi geliştirilmiştir. Turnagagası (*Geranium robertianum*) ile dönüba (*Erodium*) cinsinin bazı türleri de süs bitkisi olarak değerlidir. Bir Akdeniz bitkisi olan *E. cicutarium* California'da yem bitkisi olarak yetiştirilir. *Pelargonium odoratissimum* gibi bazı ıtır türlerinden, parfüm sanayisinde kullanılan uçucu bir yağ (ıtır yağı) çıkarılır.

Otsu ve çalımsı bitkilerden oluşan ketengiller (*Linaceae*) familyası yaklaşık 240 türü içerir. Çok eski çağlardan beri yetiştirilen keten (*Linum usitatissimum*) bitkisinin liflerinden dokumacılıkta yararlanılır; tohumlarından da boyalara katılan ketenyağı (beziryağı) elde edilir.

Kokagiller (*Erythroxylaceae*) familyasının 200 türü tropik bölgelerde dağılmıştır. Sık dallı bir çalı olan koka (*Erythroxylum coca*) Güney Amerika'nın batısında kendiliğinden yetiştiği gibi, kokain elde etmek için tarımı da yapılır. And Dağları yöresinde yaşayan Amerika Yerlileri, uyarıcı etkisi nedeniyle kireçle kanştırılmış kuru koka yaprağı çiğnerler.

Yabanikimyongiller (*Zygophyllaceae*) familyasının bitkileri genellikle tropik ve astropik bölgelerin kırıç alanlarında yetişir. Yaklaşık 9 m uzunluğundaki peygamberağacının (*Guaiacum officinale*) sert ve dayanıklı odunu gemi yapımında kullanılır; *G. sanctum* türünden ise sert bir reçine çıkarılır. Her iki türün odunu da tuzlu suya dayanıklıdır.

Takımın öbür familyaları, bazı yörelerde yiyecek ve süs bitkisi olarak yetiştirilen türler dışında ekonomide açıdan fazla önem taşımaz. *Tropaeolaceae* familyasının yaklaşık 100 türü içeren *Tropaeolum* cinsinden latin çiçekleri nemli ortamları seven süs bitkileridir; And Dağlarının yüksek kesimlerinde yetişen *Tropaeolum tuberosum*'un yumruları sebze olarak yenir.

Oxalis cinsinin çoğu üyesi gövde parçalarıyla eşeysiz olarak çoğalırsa da, takımın genel eğilimi eşeyli üremedir. Çiçekdurmaları, başak biçiminden bileşik salkıma kadar değişiklik gösterir; bazı familyalarda yassı tepeli çiçek kümelerine de (şemsiye) rastlanır. *Geraniales* takımındaki bitkilerin en tanıtıcı özelliği, çiçeklerinin beş çanak yaprak, beş taçyaprak, iki halka üstüne yerleşmiş 10 erkekorgan ve beş meyveyaprağından oluşan bir dişiorgan taşımasıdır. Çanak yapraklar kısa bir boru oluşturan biçimde dip bölümlerinden birleşmiş, taçyapraklar ayrı, erkekorganlar ise tabanlarından birleşiktir. Dişiorganın yumurtalık bölümü, her biri tek bir tohumtaslağı içeren beş odacıktan oluşur; yumurtalığın üstünde yer alan beş ayrı boyuncuk, çiçektozunu yakalayıcı yüzeyler olan tepciklerle sonlanır.

Geraniales takımında tozlaşma genellikle böcekler aracılığıyla olur; yalnız *Impatiens* cinsinin Kuzey Amerika'da yetişen bazı türlerini kuşlar (kolibriler) tozlaştırır. Tozlaşma ve döllenmenin ardından tohumtaslağı tohuma, yumurtalık da meyveye döner.

Bazı familyalarda olgunlaşınca bölmelere ayrılan (merikarp), bazılarında ise tamamen açılan (kapsül) kuru meyveler bulunur.

Gérard, François (-Pascal-Simon), Baron (d. 4 Mayıs 1770, Roma - ö. 11 Ocak 1837, Paris), Avrupa'nın ünlü kişilerinin,

"Cupido ve Psykhe", François Gérard'ın yağlıboya çalışması, 1798;

Louvre Müzesi, Paris

Musée du Louvre, Paris. Fotoğraf: Cliché Musées Nationaux

özellikle de Birinci İmparatorluk ve Restorasyon dönemlerinde Fransa'nın önde gelenlerinin portrelerini yapmış yeni-klasik ressam.

Gérard önce heykeltci Augustin Pajou'nun, ardından ressam Jacques-Louis David'in yanında yetişti; 1791'den sonra David'in yardımcılığını yaptı. 1793'te onun isteğiyle Fransız Devrim Mahkemesi üyeliğine atandı, ama burada alınan ölüm kararlarına katılmadı. Resimdeki ustalığı kadar çekici konuşması ve tavırlarıyla da tanınan Gérard, iktidardaki siyasal güçlerle de her zaman iyi geçinmeyi başardı. Hem devrimciler tarafından sevilirdi, hem de yaptığı portreler (örn. "Josephine Bonaparte", 1799, Louvre Müzesi, Paris) ve tarihsel konulu resimlerle (örn. "Austerlitz Çarpışması", 1808, Versailles Sarayı) I. Napoléon ve çevresinin övgüsünü topluyordu. Napoléon'un düşüşünden sonra XVIII. Louis'nin saray ressamı oldu; kral ona baron unvanı verdi. Daha sonra X. Charles'in koruması altına girdi; bu dönemde Paris'teki Panthéon'un tavan resimlerini yaptı (1830).

Gérard'ın arkadaşı minyatürcü J.-B. Isabey ile kızının portresi (1795, Louvre Müzesi, Paris) ve resmi Salon Sergisi'ne kabul edilen "Cupido ve Psykhe" (1798, Louvre Müzesi, Paris) gibi resimlerindeki üslubu 18. yüzyılın sonlarında çok taklit edilmiştir. Resimleri David'inkilere çok benzer; onlarda da David'inkilerdeki gibi düşünsel bir içerik, soğuk klasikçi bir tavır olduğu, biçimlerin heykel gibi ele alındığı izlenir. Ama Gérard'ın çalışmaları, özellikle de portreleri David'inkilerden çok daha ince-likli yapıtlar sayılır.

Gerard, John (d. 1545, Nantwich, Cheshire - ö. Şubat 1612, Londra, İngiltere), İngiliz şifalı ot uzmanı. *The Herball, or generall historie of plantes* (1597; Şifalı Otlar ya da Bitkilerin Genel Tarihi) adlı kitabın yazarıdır.

Gerard, 1562'de Londra'da bir berber-cerrahın yanında cıvıklık yapmaya başladı; yedi yıl sonra bu konuda ustalık belgesini aldı. Londra'da çalıştığı sırada bitkilere olan ilgisi giderek arttı ve sonunda Holborn'daki yazlık evinin yanında bir bahçe kurdu. Bahçesiyle kısa sürede ünlenen, dünyanın değişik yörelerinden gönderilen ender bitki ve tohumlarla koleksiyonunu

verir; Afrika'da yaşayan *Tatera* cinsinin üyeleri ise hiyarcık vebasının taşıyıcısıdır.

Gerbrandy, Pieter Sjoerds (d. 13 Nisan 1885, Goengamieden - ö. 7 Eylül 1961, Lahey, Hollanda), Hollandalı devlet adamı. II. Dünya Savaşı sırasında Hollanda hükümetini yönetmiş (1940-45) ve silahlı kuvvetleri yönlendirmiştir (1940-44).

1939'da adalet bakanı olan Gerbrandy, Alman işgali sırasında kraliyet ailesi ve kabinenin öteki üyeleriyle birlikte Londra'ya geçti (1 Mayıs 1940). Sürgündeki hükümet ülkenin yasal hükümeti konumunu korudu. Eylül 1940'ta başbakanlığa getirilen Gerbrandy, işgal edilmiş bölgelerdeki bütün Hollanda silahlı kuvvetlerinin savaş çabalarını yönetti. Japonların Hollanda egemenliğindeki Doğu Hint Adalarını (bugün Endonezya) ele geçirmesinden ve orada üslenmiş olan deniz filosunu yok etmesinden (Şubat 1942) sonra bile Gerbrandy donanmanın kalan bölümünü, geniş ticaret filosunu ve Antiller'deki sömürgeleri denetimi altında tutmayı başardı, Hollanda direniş gruplarıyla bağlantıyı sürdürdü. İngilizlerle ve öteki Müttefik hükümetlerle ilişki kurdu. Nisan 1945'te Hollanda'nın hâlâ Alman işgali altında bulunan batı kesiminde açlık çeken nüfusa uçaklarla yiyecek indirilmesi konusunda Müttefikleri ikna etti. Ülkenin özgürlüğüne kavuşmasından sonra (Haziran 1945) başbakanlık görevinden istifa etti. 1948-58 arasında parlamentoda görev yaptı.

Gercüş, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Batman iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.378 km² (1989) olan Gercüş ilçesi doğu, güney ve batıda Mardin ili, kuzeybatıda Diyarbakır ili ve Merkez ilçe, kuzey ve kuzeydoğuda da Hasankeyf ilçesiyle çevrilidir.

Gercüş ilçesi ilin güney kesiminde, Mardin-Midyat Eşiği adı verilen geniş ve oldukça yüksek bir platonun kuzeyinde yer alır.

Gercüş'ten genel görünüm
Anadolu Yayınları Arşivi

İlçe toprakları Mardin-Midyat Eşiğinin en yağışlı ve sulak bölümündedir. Kollarıyla Mardin-Midyat Eşiğini parçalayan Dicle yöreye can verir. Küçük akarsu boylarında dar ova düzlükleri vardır. Bazı yıllarda taşan Dicle ve kolları, bu düzlüklerdeki ekili ve dikili alanları basarak zarara yol açar.

İlçe halkı hayvancılık ve bitkisel üretimle geçinir. İlçe topraklarının, çevresine göre daha yağışlı ve sulanabilir bir yörede yer alması, oldukça sert iklim koşullarına karşın bitkisel üretimin bir ölçüde çeşitlenmesi sonucunu doğurmuştur. Mardin-Midyat Eşiğini yaran akarsu vadilerinde meyvecilik yapılır. Gercüş'te bağlar geniş alanlar kaplar. Ceviz ve az miktarda incir üretilir. Ekimi yapılan başlıca tarla bitkileri buğday, mercimek, arpa ve nohutur. Hayvancılık, temelde meralarda yapılır. Çok miktarda keçi ve sığır beslenen Gercüş, ilin hayvan

varlığı açısından onde gelen ilçelerindendir. Büyük sürüleri olan bazı ayiretler kış Mar-din-Midyat Eşiğindeki yaylalarda geçirirler. Hayvancılık canlı hayvan satışıyla önemli-tir; bu yüzden elde edilen az miktarda süt ve süt ürünleri, kıl, deri ve yapığı gibi hayvan-sal ürünler daha çok yerel ticarete konu olur. El dokumacılığı yaygınlığını korumak-tadır.

Yörede tarihsel bakımdan önem taşıyan yerleşme, 1900'da Gercüş'ten ayrılarak ilçe merkezi yapılan Hasankeyf'tir. Suryanice kökenli olduğu sanılan asıl adı Hısn Keyfa zamanla Hasankeyf(*) dönüşmüştür. Hısn Keyfa'nın 5 yüzyılda bir Suryani piskoposluk merkezi olduğu bilinir. Daha sonra Abbasiler, Hamdaniler ve Mervaniler-in yönetiminde kalan Hısn Keyfa, 12 yüzyıl başından 1232'ye değin Artuklular-ın(*) bir kolunun başkentiydi. Selçuklular ve İlhanlıların yönetiminde de yaşayan kent, 1517'de Osmanlı topraklarına katıldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Midyat'ın Ha-sankeyf nahiyesine bağlı bir köy olan Ger-cüş, Midyat'ın bazı köy ve bucaklarıyla Hasankeyf'in de bağlanmasıyla 1926'da ilçe yapıldı.

Gercüş kasabası küçük ve az gelişmiş bir yerleşimdir. Ticari açıdan daha çok Bat-man'la ilişkilidir. Batman-Mardin karayolu kasabanın batısından geçer. Gercüş bu yolla il merkezi Batman'a 64 km uzaklıktadır.

19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmasına karar verilen Mid-yat'ın Dargeçit bucağına Gercüş ilçesinden de üç köy bağlanmıştır.

Gercüş Belediyesi 1926'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe. 33 002; kasaba, 8.116

gerçeğe benzerlik, Latince VERISIMILITUDO (verum: "gerçek" ve similis: "benzer"), roman, oyku, oyun gibi edebiyat yapıtların-da gerçeklik duygusunun uyandırılması. Bu, iki yolla gerçekleşir: Okur ya da izleyici, anlatılan öyküyü kendi deneyim ve bilgilen açısından kabul edilebilir ya da inandırıcı bulur; ya da bilimkurgu yapıtlarında ve doğaüstü öykülerde olduğu gibi, inanma-mayı bir yana bırakarak, anlatanın sunduğu çerçevede olasılık dışı durumların "olabilir-liği"ne inanır.

Aristoteles *Peri poenkes*'inde (Poenka), edebiyatın doğayı yansıtmayı gereği üzerin-de durarak, idealize edilmiş karakterlerin bile tanınabilir insan özellikleri taşımak zorunda olduğunu savundu. Aristoteles'e göre "olası" olan, yalnızca "olanaklı" olan-dan daha üstündür.

16. yüzyılda İtalyan eleştirmen Lodovico Castelvetro, Aristoteles'i izleyerek sözcük-leri ve şeyleri taklit etmek için şairin yalnızca sözcüklere başvurabileceğini, man-zum oyun yazarının ise sözcükleri taklit etmek için sözcükler, şeyleri taklit etmek için şeyler, kişileri taklit etmek için de kişiler kullanabileceğini belirtti. Castelvetro'dan etkilenen 17. yüzyıl Fransız yeni-klasik oyun yazarları, gerçeğe benzerlik kavramı üzerinde durarak, kuramı söyleyiş ve vücut hareketleri açısından zenginleşti-ren katkılarda bulundular.

Gerçeğe benzerlik kavramına, en çok 19. yüzyıl sonunda yetişen gerçekçi yazarlar sahip çıktı. Bu yazarların yapıtlarında, ko-nuşma, tavır, giyim ve maddi özellikleri açısından gerçek yaşamdaki insanlara çok benzeyen karakterlere rastlanır.

Gerçek, Selim Nüzhet (d. 1891, İstanbul - ö. 12 Aralık 1945, İstanbul), yazar ve araştırmacı. Basma Yazı ve Resimleri Der-leme Müdürlüğü'nün kurucusudur.

John Gerard, bir oymabaskıdan ayrıntı, 1636
British Museum Fotoğraf J.R. Freeman & Co Ltd

zenginleştiren ve soyluların bahçeleriyle ilgilenmesi için teklifler alan Gerard, 1596'da bahçesinde yetişen bitkilerin bir listesini hazırladı. 1597'de, ilk bitki kataloğu olan ve 1.000'i aşkın türü tanımlayan Şifalı Otlar kitabını yayımladı. Gerard'a büyük ün kazandıran bu kitabın gerçekte Flaman botanikçi Rembertus Do-doens'in *Stirpium historiae Pemptades sex* (1583) adlı yapıtının çevirisi olduğu sanıl-maktadır. Kitapta yer alan 1.800'den fazla ağaç baskının yalnızca 16'sı Gerard'a aittir: öbürleri Jacob Theodorus Tabernaemontanus'un *Eicones plantarum seu stirpium* (1590; Bitkilerin ve Köklerin Resimleri) adlı kitabından alınmıştır.

Çok fazla ünlenen Şifalı Otlar kitabı bitkilerin yaygın ve botanik adlarına, yetiş-me ortamlarına, çiçeklenme zamanlarına ve kullarımlarına ilişkin bilgilerin verildiği 800'den fazla bölümden oluşur. Oldukça geniş biçimde folklorik bilgilere de yer verilen kitabın büyük bir bölümü 1927 ve 1964'te yeniden basılmıştır.

gerbil, *Cricetidae* familyasının *Gerbillinae* altfamilyasını oluşturan 100 kadar küçük kemirici türünün ortak adı. Toprak altında kazdıkları yuvalarda yaşayan gerbiller Afrika ve Asya'nın genellikle kurak ve kumlu yörelerinde, bazen de orman, otlak ve tarım alanlarında bulunur. Fareye benzeyen bu hayvanların gözleri ve kulakları in, yumuşak postları soluk kahverengi ya da bozdur. Genellikle uzun, tüylü ve ucu püsküllü olan kuyrukları dışında uzunlukları 10-15 cm'dir. Türlerden çoğunun arka bacakları uzundur ve araptavşanları gibi sıçrayarak yürürler.

Başta tohumlar ve kökler olmak üzere bitkisel maddelerle beslenen gerbillerin bazı türleri gündüz, bazıları gece hayvanıdır. Yeraltında yuva kazma sistemleri türlere göre değişir; örneğin Afrika'da ve Asya'nın batısında yaşayan *Gerbillus* cinsinin üyeleri oldukça basit ve kısa tüneller kazarken, eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan bü-yük gerbil (*Rhombomys opimus*) toprağın altında karmaşık bir tünel ağı oluşturur.

İlgün gerbillerinden biri olan *Meriones unguiculatus* sevimli ve uyumlu bir hayvan olduğundan ABD'de aranan bir ev hayvanıdır. Büyük gerbil zaman zaman eski SSCB'de ürünlere ve toprak setlere zarar

1910'da Mekteb-i Sultani'yi (Galatasaray Lisesi) bitirdi. Yükseköğrenimini Cenevre Üniversitesi'nde yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra Darülbeydi'de oyunlar sahneye koydu. Bir süre öğretmenlik etti. 1922'de, Celal Nuri'yle (İleri) Suphi Nuri'nin (İleri) yayımladıkları *İleri* gazetesinde çalışmaya

Gerçek
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

başladı. Basın-yayın tarihi üzerine incelemeler ve tiyatro eleştirileri yayımladı. Türkiye'de yayımlanan kitap, süreli yayın, nota, harita vb basılı malzemenin düzenli bir biçimde derlenmesinin sağlanması için Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun çıkmasına ön ayak oldu. Yasa 1934'te yürürlüğe girince Derleme Müdürlüğü'nün başına getirildi ve ölümüne değin bu görevde kaldı. 1928'den 1934'e değin çıkmış yayınları belirleyerek *Türkiye Bibliyografyası*'nın ilk bölümünü hazırladı.

Gerçek'in *Türk Matbaacılığı* (1926; yb 1939), *Türk Gazeteciliği* (1931), *Türk Tasviri* (1939) adlı kitapları basın-yayın tarihi çalışmalarına kaynak oluşturmıştır. Ayrıca, geleneksel Türk tiyatrosunu inceleyen *Türk Tमाषası* (1930; yb 1942), *Tiyatro Bilgisi* (1944) ve Yunan-Latin tiyatrosunu tanıtan *Tiyatro Tarihi* (1944) adlı kitapları da bulunur. Matbuat Cemiyeti'nin 1933 *Almanak*'ını hazırlayan Selim Nüzhet Gerçek, yazar Abdülhak Şinasi Hisar'ın kardeşidir.

gerçek sayı, matematikte sonsuz onlu açılım biçiminde gösterilebilen nicelik. Gerçek sayılar sayma eylemiyle ortaya çıkan 1, 2, 3,... gibi doğal sayılara karşıt olarak, uzunluk ve zaman gibi sürekli değişim gösteren nicelikleri ölçmekte kullanılır. "Gerçek" nitelemesi, bu sayıları, $i = \sqrt{-1}$ değerini içeren sanal ve karmaşık sayılardan ayırt etmek amacıyla kullanılmaktadır. Gerçek sayılar kapsamı içine pozitif ve negatif tamsayılar, bir tamsayının bir başka tamsayıya oranı olan kesirler (rasyonel sayılar) ve irrasyonel sayılar girer. Rasyonel sayıların onlu açılımları düzenli olarak yinelenen bir rakam ya da rakam grubu içermek zorundadır, oysa irrasyonel sayıların onlu açılımlarında böyle yinelenen bir rakam ya da rakam grubu bulunmaz. Örneğin $\frac{1}{2} = 0,5$ ve $\frac{1}{3} = 0,3333...$ sayıları rasyonel sayılardır, oysa $0,4244244424442...$ biçiminde oluşturulan sayıda düzenli olarak yinelenen bir rakam ya da rakam grubu bulunamayacağından bu sayı irrasyondur.

En çok karşılaşılan irrasyonel sayılar, cebirsel sayılardır. Cebirsel sayılar, katsayıları tamsayı olan cebirsel denklemlerin kökü olan sayılardır; örneğin $x^2 - 2 = 0$ denkleminin kökü, $\sqrt{2}$ ile gösterilen cebirsel irrasyonel sayıdır. Hiçbir cebirsel denklemin kökü olmayan (örn. π ve e) bazı sayılar ise aşkın

(transandantal) irrasyonel sayılar olarak adlandırılır. Çoğu zaman, böyle sayılar, belirli bir biçimde belirlenen kesirlerin sonsuz toplamı olarak ifade edilirler.

Gerçek sayılar açısından önemli bir özellik eksiksizlik (tamlik) özelliğidir. Bir kumenin eksiksizliği, kumenin bir üst sınırının varlığı durumunda, en küçük üst sınırının da var olması gerektiği anlamına gelir. Bu özellik rasyonel sayılar için geçerli değildir; örneğin, kareleri 2'den küçük olan bütün rasyonel sayılardan oluşan kumenin en küçük üst sınırı yoktur, çünkü $\sqrt{2}$ rasyonel bir sayı değildir. Gerek irrasyonel sayılar, gerek rasyonel sayılar sonsuz sayıdadır, ama irrasyonel sayıların sonsuzluğu, rasyonel sayılardan daha "büyük"tür; çünkü, rasyonel sayılar ile irrasyonel sayıların bir altkümesi birbiriyle eşleştirilebildiği halde, bunun tersi geçerli değildir.

Gerçek sayılar sınıfı genel olarak ilk sonlu ötesi sayıyı (*) da içerecek biçimde genişletilir. İbranice *alef* harfiyle gösterilen ilk sonlu ötesi sayı, en küçük sonlu ötesi sayıdır ve tamsayıların sayısını belirtir.

gerçekçilik, REALİZM olarak da bilinir, felsefede, varlığın insan bilincinden bağımsız ve nesnel olduğunu öne süren görüş. Oldukça yeni bir terim olmakla birlikte, Eski Yunan ve ortaçağ felsefesinin belirli yönlerini de kapsayacak biçimde kullanılır. Bilgi kuramı açısından nesneyi özneye, bilineni bilene bağli kılan idealizmin; kavram açısından da şeylerin yapısının gerçekliğini adlarla sınırlayan adcılığın ve ortaçağın sonlarına doğru adcılığın yerini alan kavramcılığın karşıtıdır.

Felsefi anlamda iki tür gerçekçilikten söz edilebilir. Bunlardan biri şeylerin yapısına, öbürü ise şeylerle ilişkindir. Birincisinde zihinden bağımsız bir özün varlığı, ikincisinde ise zihinden bağımsız somut, tikel ve görülmedik bile temel özelliklerini koruyan deney nesnelerinin varlığı kabul edilir. Birinci gruba, bir şeyin özünden o şeyin pay aldığı *idea*'nın anlaşıldığı Platoncu gerçekçilik, bir şeyin ne olduğunun (*to ti en einai*) anlaşıldığı Aristotelesçi gerçekçilik, bir şeyin mutlak, özgün ya da kendi cinsine özgü yapısının anlaşıldığı ortaçağ gerçekçiliği ya da tümeller gerçekçiliği ve son olarak da bilimsel gözlemlerden elde edilen yasalar ya da kuramsal modeller girer. İkinci gruba, dünyanın dışsallığını bir veri olarak kabul eden sağduyu gerçekçiliği, nesnenin kendisinin, dışsal da olsa zihnin önünde duran ve algılanmayı bekleyen tek birim olduğunu kabul eden yeni-gerçekçilik ve zihnin, nesnenin kendisi yerine kopyasını kavramaya yöneldiği eleştirel gerçekçilik girer.

Sokrates öncesi düşünce sistemlerinde, gerçekliği Bir'e indirgeyen Parmenides'in sisteminde bile, bilgi nesnelerinin gerçekliği görüşü egemendi. Platon'un ayrı ve bağımsız yapıları ya da *idea*'ları, İS 1. yüzyılda İskenderiyeli Philon tarafından Tanrısal zihnin çerçevesine oturtuldu. 5. yüzyılın başlarında yaşayan Hippolyt Aziz Augustinus da bu görüşü sürdürdü. Öte yandan 6. yüzyıl filozofu Boethius, Aristoteles mantığını Batı'ya aktarma süreci içinde, Aristotelesçi bakışın farklı olduğunu belirterek, tümel kavramları Platoncu gerçekçilik içinde sundu.

Ortaçağ düşünürleri tümeller sorununa mantık açısından yaklaştılar. Ama bu sorun adı geçmeden metafizik araştırmaların kapsamına girdi. Nesnelerin yapıları ya da ortak özleri, duyulur nesnelerde var olmaları açısından, zihinde var olmaları açısından ve kendi içlerinde var olmaları açısından olmak üzere üçlü bir bakışla ele

alınmaya başladı. Bu farklı yaklaşımlar içinde, şeylerin yapısı ya da özü, yalnızca zihinde var olan tümeller anlayışının gelişmesi için gerekli zemini hazırladı. Bu yaklaşımı benimseyen görüşler ılımlı gerçekçilik olarak nitelendirilir.

Descartes *cogito ergo sum* ile (düşünüyorum, öyleyse varım), yöntemli düşünmenin düşüncenin kendisinden kaynaklandığını göstererek, düşüncenin dışındaki maddi bir dünyaya felsefi olarak nasıl ulaşılacağı sorunu gündeme getirdi. Böylece Descartes ve yarım yüzyıl sonra John Locke, duyuların dışsal bir kaynağı olduğunu kabul ettiler. Bu açıdan, Locke'un felsefesi bir sağduyu gerçekçiliği olarak görülebilir. Locke'un çağdaşı Descartes'çı Nicolas Malebranche, dış dünyanın varlığını dinsel inanca bağladı. Cambridge Platoncuları ise duyulur nesnelerin dışsal varlığını kabul etmekle birlikte, Yeni-Platoncu bir anlayışla bilgi nesnelerine daha fazla ağırlık verdiler. 18. yüzyılda Berkeley bilginin dışında duyulur bir dünyanın var olamayacağını ileri sürerken, David Hume'la bilen özne de ortadan kalktı.

20. yüzyıl başlarında filozoflar, gerçekçiliği kendi düşünce sistemleri çerçevesinde Kantçı önceliliğin ve genel olarak idealizmin karşıtı olarak kullandılar. Yeni-gerçekçilik ile bilenebilir nesnelerin bağımsızlığı savunulurken, bilme edimi içinde, monist bir yaklaşımla bilginin içeriğinin bilinen nesne ile sayısal açıdan özdeş olduğu ileri sürüldü. Eleştirel gerçekçilik yeni-gerçekçiliğin bu monist tutumuna epistemolojik bir dualizm ile karşı çıktı ve bilme ediminin nesnesi ile gerçek nesnenin, algılanma anında sayısal açıdan iki ayrı şey olduğunu ileri sürdü.

Öte yandan tarihte gerçekçilik çizgisinin dışında sayılan bazı felsefe sistemleri, günümüzde bu görüş içine sokulmuştur. Şeylerin gerçekliğini, özleriyle açıklayan Aristotelesçilik, kendi içlerinde var olmalarıyla açıklayan Tommasoculuk, ortak olarak sahip olunan bir yapının metafizik önceliğiyle açıklayan Scotusçuluk ve 20. yüzyılda dil kuramıyla açıklayan John Austin'in görüşü bu tür gerçekçilik görüşlerindendir. Bilgi ile kurulan temel bağlantıyı vurgulamamakla birlikte, John Dewey ve Alfred North Whitehead'in süreç felsefeleri, mantıkçı ve pragmatist Charles Sanders Peirce'in felsefi görüşleri de gerçekçilik başlığı altında toplanabilir. Çünkü bu düşünürlerin ortak özelliği, şeylerin, bilginin dışında ve ondan bağımsız bir varlığı olduğunu kabul etmeleridir.

Gerçekçilik, çağdaş düşüncede, bilgi kuramı açısından önemini yitirmeye birlikte, şeylerin yapılarına ilişkin tartışmalarda canlılığını korumaktadır.

gerçekçilik, REALİZM olarak da bilinir, sanatta, resim, roman, tiyatro ve film aracılığıyla günlük yaşamı ve sorunlarını olduğu gibi, ayrıntılarıyla betimleme yöntemi. 17. yüzyıl tür resimlerinde ya da Chaucer ve Shakespeare'in yapıtlarında günlük yaşamdan ayrıntılı sahnelerle rastlanmakla birlikte gerçekçilik bir estetik kavram olarak 19. yüzyıl ortalarında Fransa'da ortaya çıkmıştır. Gerçekçiliği savunan Fransız sanatçılar, sanatı klasik ve romantik akademizmin yapaylığından kurtarmak, çağdaş sanat yapıtları üretmek ve konularını, daha önceleri yüksek sanata uygun görülmemeyen toplumsal sınıflar ve temalar arasından seçmek gereğinde birleşiyorlardı. Aynlıkları nokta ise, sanatçının benimseyeceği bakış açıydı. Bir grup, sanatçının bir bilim adamı tavrıyla toplumdan kopuk olmasını, bir başka grup da işçi sınıfı ve

yoksul halkla yakın ilişki kurulmasını öneriyordu. Gerçekçiler arasında beliren bu ayrılık, gerçekçilik teriminin estetik kullanımı ile ilgili temel bir felsefi sorun olarak bugün de sürmektedir.

Gerçekçiliğin Honoré de Balzac, Gustave Flaubert ve Émile Zola gibi edebiyat alanındaki temsilcileri günlük yaşamın önyargısız, bilimsel bir tutumla incelenmesinden ve bir bilim adamının "klinik" bulguları kadar nesnel bir bakış açısıyla ortaya konmasından yanaydılar. Flaubert'in *Madame Bovary* (1857; *Madame Bovary*, 1985), Zola'nın *Nana* (1880; *Nana*, 1972) gibi yapıtlarında, sanki cinsellik ve şiddet edebi bir mikroskop altında incelenmiş ve olanca çıplaklığıyla ortaya çıkarılmıştı. Yöntemlerinin temelinde güçlü bir felsefi belirlemcilik yatıyordu. Zola, "ilkeler (kralcılık, Katoliklik) yerine, yasalar (kalıtım, atavizm) edineceğim," diyordu. Flaubert ve Zola, çok geçmeden gerçekçilik teriminden vazgeçerek bilim ve doğal hukuk çağrışımlarıyla daha belirgin bir terim olan "dogalcılık"ı benimsediler.

Gerçekçi olduğunu açıkça söyleyen ilk sanatçı Gustave Courbet idi. "Sanatçının Atölyesi" (1854-55, Louvre Müzesi, Paris) adlı dev tablosu 1855'teki 1. Paris Dünya Sergisi'ne kabul edilmeyince bu tablosunu başka yapıtlarıyla birlikte serginin girişine yakın özel bir pavyonda "Gerçekçilik, G. Courbet" adıyla sergiledi; ayrıca resmin görünen ve somut bir sanat olduğunu savunan bir bildirge sundu. Daha önce 1850-51 Salon Sergisi'nde yer alan "Ornans'da Cezanne" (1849, Louvre Müzesi, Paris) ve "Taş Kırınlar" (1849, Louvre Müzesi, Paris) adlı yapıtlarında gerçekçi bütün çıplaklığıyla betimlediğinden zaten hem halkı, hem de eleştirmenleri şaşırtmıştı. Sosyalizme inanıyor, bu tür yapıtlarla toplumsal değişimi özendirme amaçlıyordu. Yakın arkadaşları anarşist Pierre Joseph Proudhon ile birlikte sanatın insanı zihinsel açıdan geliştirecek devrimci bir uyarıcı olabileceğini savundu.

Gerek üslup, gerek konu açısından Courbet'nin yapıtları Barbizon okulunun(*) akademik geleneklere karşı çıkarak geliştirdiği gerçekçi bakış açısı üzerine kurulmuştu. 1824'te Paris'te bir sergi açan İngiliz ressam Constable'in manzaralarından etkilenen Theodore Rousseau, Charles Daubigny ve başka sanatçılar Fontainebleau Ormanı yakınlarındaki Barbizon'a yerleştiler. Amaçları doğayı gerçekçe bağlı olarak yerel nitelikleriyle betimlemektir. Bir süre sonra onlara katılan Jean François Millet toprak işçilerini o güne değin ancak devlet büyüklerine yakıştırılan bir anıtsallık ve görkem içinde yansıttı. Millet bir köylü ailesinin çocuğu olarak doğmuştu; bilinçli olarak köylülerin yaşam koşullarını değiştirmeye çalışmıyordu, ama sevgi dolu yaklaşımı Fransızların kırsal kesime bakış açılarını büyük ölçüde etkiledi.

Gerçekçilikle ilişkili bir başka Fransız ressam da kent kökenli Honoré Daumier'ydi. Daumier kahramanlarını Paris'in yoksul semtlerinde yaşayan işçiler, kötü adamlarını da sokaklarını dolduran avukat ve politikacılar arasından seçiyordu. Courbet gibi o da ateşli bir devrimciydi; karikatür yeteneğini siyasal amaçla kullandı. Çizgisel üslubu, gerçekçi ayrıntılara yer vermesi ve ışık-gölge karşıtlığını cesurca kullanması yüzünden üslup açısından romantiklerle eş tutulursa da, konuları ve siyasal görüşüyle daha çok bir gerçekçiydi.

Bir estetik program olarak gerçekçilik, süreklilik gösteremeyen kararsız bir temel üzerinde yükseliyordu. Bu kararsızlık, nesnel ve toplumsal gerçekçilik biçimindeki bölünmenin ilk önderlerinden Zola ve Courbet'nin sanat yaşamlarının sonlarında iyi-

ce belirlenmişti. Bir sosyal bilimci olan Zola, insan ilişkilerindeki doğal hukuku bulmaya çalıştıysa da, sonraki yıllarda "sanat yapımı evrenin, bir mizaç süzgecinden görüldüğü bir köşesidir," diyerek bu düşüncesinden vazgeçti. Hatta, sanayi işçilerinin zorlu yaşamlarını konu alan ünlü romanı *Germinal* (1885; *Jerminal*, 1978) için, "acı çekmeler için atılmış bir çığlık" diyecek kadar ileri gitti. Partizan Courbet ise sanat yaşamının sonlarında gerçekleştirdiği figürsüz manzara resimlerinde, büyük bir coşkuyla ışığın suda ve kayalarda yarattığı etkileri yakalamaya çalışarak bilimsel gerçekçiler olarak nitelendirilebilecek izlenimcilerin çözümsel ışık kullanımına öncülük etti. Sonunda ikisi de sanatının her şeyden önce bakış açısı kendine özgü bir birey olması gerektiği düşüncesine vardılar.

Gerçekçiler, modern sanat ve edebiyatın sonraki döneminde gerçekçiliğin üç noktaları (nesnellik ile toplumsallık, bir grubun bakış açısını benimsemek ile bireycilik) arasında gidip geldiler. Bu kararsızlık, yaşamının sonuna doğru ünlü gerçekçi romanları *Anna Karenina* (1875-77; *Anna Karenina*, 1949) ve *Voyna i mir'i* (1865-69; *Harp ve Sulh*, 1943-49) reddeden Rus romancı Lev Tolstoy'da en uç noktasına vardı. Tolstoy, Tanrı'ya şükreden basit bir köylü Türküsünün, kardeşlik, Tanrı sevgisi ve içtenlik gibi idealleri geliştirmede Avrupa müzik ve edebiyatının çoğu yapıtından, bir Beethoven ya da Shakespeare'den daha etkili olacağını ileri sürdü. Dinden esinlenmesine karşın Tolstoy'un sanat kuramının, daha sonra SSCB'de benimsenen toplumcu gerçekçiliğin bir habercisi olduğu söylenebilir. Çünkü toplumcu gerçekçilik de gerçekçi üslubu toplumsal amaçların ve bir grubun bakış açısının hizmetine sokan, bireyciliği ve bilimsel dogalcılığı Batı'nın burjuva kültürünün birer özelliği olarak reddeden yarıcı bir estetikti.

Gerçekçi olarak bilinen sanatçıların çoğu mizaç, dönem, ülke ve ortam farklılıklarına göre gerçekçiliğin farklı uçlarına savruldu. Müzik, dans, şiir gibi sanat türleri Gerçekçiliğe edebiyat ve resim kadar açık olmadı. Öte yandan, gerçekçi estetiğin ortaya çıkmasıyla roman türü hızla gelişti. Esnek anlatımı ve düzyazı üslubu sayesinde bu tür, insanların çevreleriyle ilişkilerinin ayrıntılı olarak incelenmesine çok uygundu. 19. yüzyıl Fransız romancıların çağdaşları arasında, İngiltere'de Charles Dickens ve Anthony Trollope, Rusya'da İvan Turgenev, Fyodor Dostoyevski ve Tolstoy vardı. 20. yüzyıla yeni girildiğinde ABD'de Theodore Dreiser, Amerika'daki yaşamı anlatan karamsar romanlarıyla yeniden katı bir belirlemciliğe dönerken, İrlandalı yazar James Joyce düşüncesinin altında yatan süreçleri vermeye çalışarak gerçekçiliği psikolojik alana kaydırды. 19. yüzyıl başlarında yeterli bu büyük gerçekçi yazarlar, 20. yüzyıl romanının gelişimini önemli ölçüde etkilediler; James T. Farrell ve William Faulkner gibi romancıların yapıtlarının üzerinde yükselceği felsefi ve biçimsel temeli hazırladılar.

Tiyatro da gerçekçi yaklaşımlara açık oldu. 19. yüzyıl Norveçli oyun yazarı Henrik Ibsen tezli oyun(*) türündeki yapıtlarıyla tiyatroya büyük bir yenilik getirdi. Ibsen'in bu oyunları orta sınıftan ailelerin, yaşamlarını gizli den gizliye belirleyen bir sorunun açığı çıkmasıyla parçalanışlarını işliyordu. *Et dukkehjem* (1879; *Nora: Bir Bebek Evi*, 1942) erkeklerin ikiyüzlülüğünü, *Genganger* (1881; *Hortlaklar*) ise aileden geçen zührevi hastalıkları konu alıyordu. Böylece Ibsen'le birlikte bu tür konular, tiyatroya aracılığıyla tartışılmaya başladı. İrlandalı

oyun yazarı Bernard Shaw, *Mun and Superman* (1903; *İnsan, Üstün-İnsan*, 1949) ve *Major Barbara* (1907, Binbaşı Barbara) gibi oyunlarıla toplumsal konuların sahnede tartışılmasını daha da ileri götürdü. Arthur Miller, John Osborne gibi birçok 20. yüzyıl ABD'li ve İngiliz oyun yazarı toplumsal sorunları konu alan bir tiyatro anlayışı geliştirirken Ibsen ve Shaw'un gerçekçi geleneğinden esinlendiler.

Görsel sanatlarda ise hem nesnel, hem de toplumsal gerçekçilik daha 1900'lerden önce Philadelphia'da gelişmeye başlamıştı. Titiz bir ölüdoğa ressamı olan William Harnett ile John Peto, bilimsel temele dayalı anatomi çalışmaları yapan Thomas Eakins burada yetişti. Ashcan okulunun(*) çekirdeği de bu kentte oluştu. Robert Henri, William Glackens, George Luks, John Sloan ve arkadaşları New York'a yerleşmeden önce burada gazete ressamı olarak çalışıyorlardı.

ABD'de ikinci gerçekçi resim üslubu Büyük Bunalım sırasında ortaya çıktı (*bak. Amerikan yaşamı resmi*). Federal Sanat Projesi (FAP) çerçevesinde Grant Wood, Thomas Hart Benton, John Stuart Curry gibi "bölgeselci" sanatçılar ve Philip Evergood, William Gropper, Ben Shahn gibi toplumsal gerçekçiler ülkenin çeşitli köşelerinden gerçekçi nitelikli resimler yaptılar.

Toplumsal gerçekçiliğin sol eğilimlere yakınlığı, resimde de soyut sanatın ağırlık kazanması bu yaklaşımın 1940'lardan 1960'lara değin genellemesine yol açtı. 1960'larda Philip Pearlstein ile Chuck Close ve Richard Estes gibi foto gerçekçiler (*bak. foto gerçekçilik*) tarafından yeniden canlandırıldığında ise duygusal ve toplumsal içerikten çok, biçim ve yapıya ağırlık veren çözümler bir sanat niteliğine dönüşmüştü.

20. yüzyılın tiyatro ve edebiyatı gibi sinema sanatı da, ele aldığı konular ve yapısı açısından büyük ölçüde 19. yüzyılın gerçekçi geleneğine dayanıyordu. Ama sinemanın kendine özgü yapısı, onu yaşamla kurmaca arası bir gerçekçiliğe götürdü. İtalya'da yeni-gerçekçilik(*), Fransa'da *cinéma vérité*(*) olarak adlandırılan akım ve anlayışların ürünü olan bu tür filmlerde, genellikle oyuncu olmayan kişilere rol verildi ve öyküye belgesel filmlerden parçalar eklendi. Roberto Rossellini'nin *Paisà* (1947) ve Vittorio De Sica'nın *Ladri di biciclette* (1948; *Bisiklet Hırsızları*) adlı filmleri, bu türün örnekleri arasındadır.

gerçeküstücülük, SURREALİZM olarak da bilinir, Avrupa'da iki dünya savaşı arası dönemde gelişen sanat akımı. Gerçeküstücülük temelde, 1910'ların ortalarında usçuluğu yadsıyarak karşı-sanat(*) anlayışı doğrultusunda çalışan ilk dadacıların yapıtlarından kaynaklanır. Gerçeküstücüler, geçmişte Avrupa sanatını ve siyasal yaşamını yönlendiren usçuluğun, 1. Dünya Savaşı gibi bir felaketle doruğa ulaşan bir yıkıma yol açtığına inanıyor ve bu tür usçuluğa karşı tavır alıyorlardı. Gerçeküstücü terimini ilk kez şair Apollinaire 1917'de bir oyununu tanımlamak için kullanmıştı. 1924'te *Manifeste du Surrealisme*'i (Gerçeküstücülük Bildirgesi) hazırlayan akımın sözcüsü şair ve eleştirmen André Breton'a(*) göre gerçeküstücülük bilinç ile bilinçdışı bütünleşten bir yoldu ve bu bütünleşme içinde düşsel dünyayla gerçek yaşam "mutlak gerçek" ya da "gerçeküstü" anlamda iç içe geçiyordu. Sigmund Freud'un kuramlarından esinlenen Breton için bilinçdışı, düş gücünün temel kaynağı, "de-

ha" ise bu bilinçdışı dünyasına girebilme yeteneği idi.

1922'de dadacı hareketten ayrılan Breton, Paul Éluard(*), Louis Aragon(*) ve Benjamin Péret çeşitli otomatik yazı yöntemleri üzerinde deneylerini sürdürdüler ve "gerçek-üstü" dünyanın düşsel imgelerini geliştirmeye başladılar. Bu şairlerin dizelerinde sözcükler, mantıksal bir sıra izlemek yerine bilinçdışı psikolojik süreçlerle bir araya geldiği için, insanı irkiliyordu. Şiirde gerçek-üstü anlatım temelinde Lautréamont'un, Rimbaud'nun ve Jarry'nin yapıtları vardı. Resimde ise dadaistlerden başka Hieronymus Bosch, Francisco Goya gibi daha eski dönemlerin ressamlarıyla Odilon Redon, Giorgio de Chirico, Marc Chagall gibi çağdaş ressamların gerçekdışı, garip resimleri etkili olmuştur. Gerçeküstücülük, yöntemli bir araştırma ile deneyi ön planda tutuyor, insanın kendi kendisini irdeleyip çözümlemesinde sanatın yol gösterici bir araç olduğunu vurguluyordu. Breton bu kurum çevresinde güçlü bir "birlik" oluşturulmasını istiyordu. Ama 1925'te Paris'te açtıkları ortak sergiye karşın gerçeküstücüler, etkinlikleri süresince hiçbir zaman Breton'un istediği doğrultuda bir bütün oluşturamadılar. Yaklaşık 1925'ten sonra grup içinde farklı siyasal görüşler belirdi, bu da topluluktan çıkarılmalara ya da ayrılmalara yol açtı.

Akımın resim alanındaki en önemli temsilcileri Jean Arp, Max Ernst, André Masson, René Magritte, Yves Tanguy, Salvador Dalí, Pierre Roy, Paul Delvaux ve Joan Miró'ydu. Amaçlanan birliğe ve otomatizm(*) kavramına önem verilmesine karşın, hepsinin yapıtları öylesine birbirinden farklıydı ki, ortak bir gerçeküstücü üsluptan, hatta bakış açısından söz etmek neredeyse olanaksızdı. Her sanatçı kendini çözümlemeye kişisel bir yol bulmuştu. Bazısı bilinçdışını usun denetiminden arındırarak açığa çıkarma çabasıydı; bazısı da (özellikle Miró) gerçeküstücülüğü kişisel fantezileri araştırmada bir yol bulmuştu. Bazısı biliyordu. İki uç nokta arasında bir dizi olanak yer alıyordu. Bir uçta, en saf örnekleri Jean Arp'ın yapıtlarında görüldüğü gibi, ancak sezilebilen, ama tam olarak anlaşılamayan imgeler, özellikle de biyo-

morfik biçimler vardı. Bunlar resme bakanın bilinçdışını serbest çağrışımlarla harekete geçirerek düş gücünün sonsuza uzanan bir irdeleme süreci içine girmesini sağlıyordu. "Organik", "simgesel" ya da "mutlak gerçeküstücülük" olarak anılan ve temelde otomatizm ilkesinden yola çıkan bu eğilimi en çok Ernst, Masson ve Miró uygulamıştı. Öteki uçta ise izleyici, ayrıntıların tümünün inceden inceye tanımlanmış olmasına karşın, hiçbir usçu anlamı olmayan bir dünya ile karşılaşılıyordu. Bu tür resimlerde, gerçekçi ve doğrucu bir yaklaşımla betimlenmiş, kolayca tanınan görüntüler kendi doğal çevrelerinden çıkartılıyor, usa ters düşen, şaşırtıcı, düşsel bir ortam içinde veriliyordu. Bu davranışa "oneirizm", akımın bu koluna da veristik gerçeküstücülük adı veriliyordu. Yapıtın izleyiciyi us ve mantık dışının taşıdığı anlamı yakalamaya zorladığı veristik gerçeküstücülüğün en tipik örnekleri René Magritte'in resimleriydi. Dalí, Tanguy, Roy ve Delvaux da buna benzer, ama daha karmaşık, garip, yabansı dünyalar betimlediler.

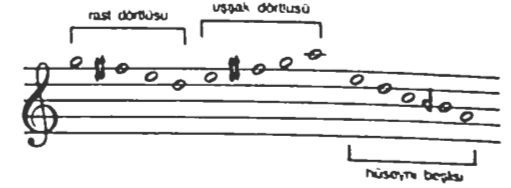
Gerçeküstücüler, ruhsal tepki yaratabilmek amacıyla bazı özel teknikler de kullandılar. Max Ernst, dokulu yüzeylerin üstüne koyduğu bir kâğıda kurşunkalemi sürterek frotaj(*) tekniğini uyguladı. Tuvali kazımak, boyalı bir yüzeyin üstüne ikinci bir yüzey bastırarak bir tür imge elde etmek (dekalkomani), sanatçının aklına gelen her türlü kaotik imgeyi ussallığın denetimi olmadan otomatizm ilkesi doğrultusunda tuvale aktarmak ve buluntu nesneleri(*) kullanmak da gerçeküstücülerin uyguladıkları başka teknik ve yöntemlerdi.

Sinema, başından beri gerçeküstücülere çekici gelen bir alandı. 1928'de Germaine Dulac, genel olarak gerçeküstücü sinemanın ilk filmi kabul edilen *La Coquille et le Clergyman*'i çekti. Ama sinemada gerçeküstücülüğün en önemli temsilcisi Luis Buñuel, başyapıtları da gene onun iki filmi, senaryolarını Dalí ile birlikte yazdığı *Un chien andalou* (1928; Bir Endülüs Köpeği) ve *L'Age d'or*'u (1930; Altın Çağ). Öteki gerçeküstücü sinemacılar arasında Man Ray ve Jacques Brunius gibi adlar yer alıyordu. Bunun dışında, Marx Kardeşler'in komedileriyle Alfred Hitchcock'un bazı yapıtları gibi birçok filmde gerçeküstücü etkiler görülmüyordu. Türk sinemasında da, başta Metin Erksan olmak üzere bazı yönetmen-

ler yapıtlarında gerçeküstücü öğelere yer verdiler.

Breton, Ernst, Tanguy ve Masson gibi sanatçılar II. Dünya Savaşı sırasında göç ettikleri ABD'de gerçeküstücülüğü tanıttılar. Bu ülkedeki Arshile Gorky (1905-48), Adolf Gottlieb (1903-74) ve William Bazio-tes (1912-63) gibi soyut dışavurumcular gerçeküstücülüğün özellikle otomatizm ilkesinden büyük ölçüde etkilendiler. Kanada'da da Paul-Émile Borduas (1905-60) öncülüğünde bir grup 1947-50 arasında gerçeküstücülüğü benimsedi. Belçika'da Magritte'in çevresinde toplanan bir grup yazar, şair ve ressam bu doğrultuda ürünler verdi. İngiltere, Danimarka ve Almanya gibi başka Avrupa ülkelerinde ise çeşitli gerçeküstücü sergilerin açılmasına ve yayınların yapılmasına karşın, kısa süreli esnek gruplaşmaların ve bireysel girişimlerin dışında gerçeküstücülük fazla etkili olmadı.

gerdaniye, Türk müziginde bir perdenin ve bir bileşik makamın ortak adı. Gerdaniye

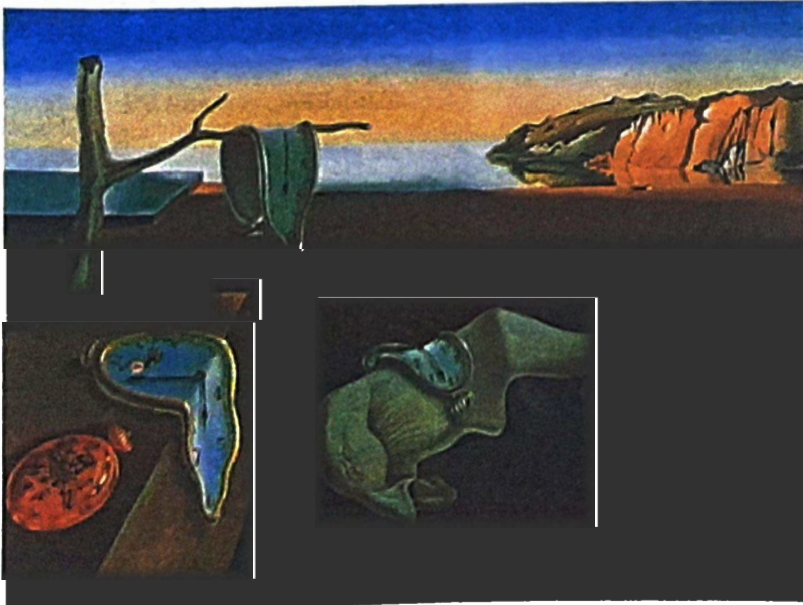
Gerdaniye makamının bileşimi

perdesi, orta sekizlikteki *sol* (piyanodaki *re*) sesidir. Gerdaniye makamıysa, hüseyini makamının, neva (*re*) perdesi üzerindeki rast dördüsüyle başlayan biçimidir.

gerdanlık, KOLYE (Fransızca *collier*) olarak da bilinir, değerli maden, değerli ve yan değerli taş, cam, boncuk, böcek kabuğu gibi çok çeşitli malzemeden boyna takılmak için yapılan takı. En eski çağlardan beri kullanılmış, ülkelere ve kültürlere göre birçok değişik biçimlerde yapılmıştır. İlk örnekleri ipliğe dizilmiş küçük deniz hayvanlarının kabuklarından oluşur. Mezopotamya, Eski Mısır ve Hitit uygarlıklarında daha çok madeni gerdanlıklar vardır. Eski Yunanlılar altın telleri örüp düğüm atarak, kehribar, zümrüt, lal taşı, damla cam kullanarak, metal levhacıkların üstünü kalemle ya da baskıyla işleyerek gerdanlık yapmışlardır. Etrüsk gerdanlıkları daha sadedir. Bizans sanatında zümrüt, yakut gibi değerli taşlarla ve incilerle yapılan gerdanlıklar görülür. Mozaiklerden anlaşıldığına göre Bizans imparator ve imparatoriçeleri, taşlarına askılarla bağlanan çok zengin görünümlü gerdanlıklar kullanmışlardır.

Ortaçağda mineli gerdanlıklar büyük ilgi görmüş, şövalyeler arasında da gerdanlık takmak bir soyluluk simgesi sayılmıştır. Erken Rönesans döneminin göğse takılan iri değerli taşlı broşları, barok dönem ve sonrasında giderek daha zenginleşmiş, montür işçiliğinin ve tıraşlama tekniklerinin ilerlemesiyle, üstünde yüzlerce kırat ağırlığında değerli taşların bulunduğu, birkaç sıralı ağır gerdanlıklar yapılmaya başlanmıştır. Romantizm döneminde, ortaçağ ve Rönesans gerdanlıklarına benzer örnekler yeniden moda olmuştur.

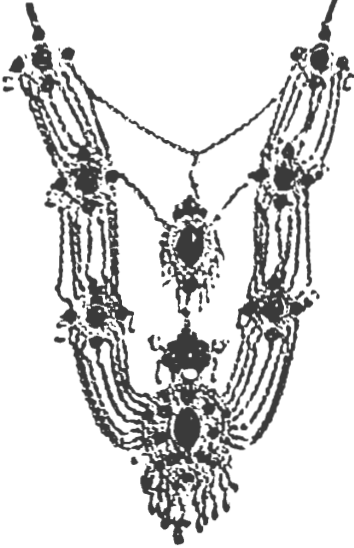
Boyun çevresine yüksek bir yaka gibi tam olarak oturan bir gerdanlık türü 19. yüzyıl sonlarında çok kullanılmaya başlanmış, 20. yüzyıl boyunca da yaygınlığını sürdürmüştür. Bu türün ilk biçimi, boynu gene bitiminden başlayarak saran inci dizileri halindeydi. Ortasına bir kumayö iğnelenmiş kadife bir bant biçiminde olanları da vardı. İngiliz kralı VII. Edward'ın karısı Kraliçe Alexandra'nın 19. yüzyılın sonlarında moda

"Belleğin Israrı", Salvador Dalí'nin gerçeküstücü bir yapıtı, 1931; Modern Sanat Müzesi, New York
Museum of Modern Art, New York

haline getirdiği incili ve elmaslı bu türden geniş gerdanlığa "köpek tasması" adı takılmıştı.

Anadolu'da da altın ve özellikle gümüşten çeşitli biçim ve büyüklükte (bazen yarı

Yarı değerli taşlarla işlenmiş gümüş bir gerdanlıklar, 19. yüzyıl sonları
ABC Ajansı

değerli taşlarla süslü) pulların, zincirlerin birbirine eklenmesiyle ya da telkâri tekniğiyle yapılmış çok zengin görünümlü gerdanlıklar kullanılmıştır.

Gerdanlıklar Olayı, İFK vakası olarak da bilinir, Hz. Muhammed'in eşi Hz. Ayşe'nin zinayla suçlanmasına yol açan olay. Müslümanlar arasında çalkantı ve kuşku yaratan bu olay, Hz. Ayşe'yi aklayan âyetlerin immesiyle son bulmuştur.

Hz. Muhammed, Beni Mustalik seferine Hz. Ayşe'yi de götürmüştü. Örtünme buyruğu geldiği için, Hz. Ayşe bir deve üzerine kurulmuş mahfe (hevedec) içinde yolculuk ediyordu. Seferden dönerken, Hz. Ayşe ordunun konakladığı bir yerde mahfeden çıkarak uzaklaştı. Konak yerine dönerken, gerdanlıklarını düşürdüğünü fark ederek aramaya başladı. Ama bu arada orduya hareket emri verilmiş, Hz. Ayşe mahfe içinde sanılarak yola çıkılmıştı. Hz. Ayşe ordunun gittiğini görünce beklemeye başladı. Ordunun arkasından gelmekle görevli Safvan ibn Muattal konak yerine ulaşınca Hz. Ayşe'yi kendi devesine bindirdi, devenin yularından çekerek Medine'ye getirdi.

Bunun üzerine özellikle Hz. Muhammed'in karşılarından Abdullah ibn Übeyy, adamları aracılığıyla Hz. Ayşe ile Safvan'ın zina ettikleri iddiasını yaymaya başladı. Bazı Müslümanlar da bu iddiaya katıldı. Bunlar arasında Hz. Ebubekir'in yakınlarından ve yoksul olduğu için sürekli yardım ettiği Mistah bin Üsase, Hz. Muhammed'in eşlerinden Zeynep'in kız kardeşi Hamne binti Cahş ve ünlü şair Hassan bin Sabit de vardı.

Söylentileri öğrenen Hz. Ayşe, izin isteyerek babası Ebubekir'in evine gitti. Ama Hz. Muhammed'in aile bireylerinin tümü Hz. Ayşe lehine tanıklık ettiler. Yalnızca Hz. Ali, peygamberin kuşku duyuyorsa üzülmemesini, eşini boşamasını söyledi. Bu sözleri, Hz. Ayşe'nin ömrü boyu Hz. Ali'ye kırılgan kalmasına neden olacaktı. Aradan bir ay geçtikten sonra Hz. Muhammed Hz. Ayşe'nin yanına gelerek bir günah işlemişse tövbe etmesini istedi. Ayşe ise suçsuzluğundan emin olduğunu söyleyerek yalnızca sabredeceğini bildirdi. Hz. Muhammed oradan ayrılmadan Ayşe'yi aklayan âyetler

indi. Nur Suresi'nde yer alan âyetlerde (11-26) müminler, birer yalancı olan iftircıların sözlerini yalanlamadıkları için kınanıyor ve günahsız insanlara iftira atılmasının çirkinliği anlatılıyordu. Bir âyetinde Hz. Ebubekir'in Mistah'a artık yardım etmeyeceğine ilişkin yemin etmesi anıtlararak. Müslüman zenginlerin günah işleyen yoksulları bağışlamaları ve yardımlarını sürdürmeleri isteniyordu.

Gerdez, Afganistan'ın doğusunda, Paktia ilinin (vilayet) merkezi kent. Jolge-yı Cenubi Irmağının yakınında, denizden 2 300 m yükseklikteki bir düzlükte yer alır. Bir ticaret merkezidir ve ticaret yörede üretilen keresteye dayanır. 60 km kuzeyinde bulunan başkent Kabil'e ve Gazne kentine karayoluyla bağlanır. Eski ticaret yolları buradan geçerek Pakistan'ın kuzeybatısına ulaşır. Nüfus (1982 tah.) 10.040.

Gerde, Karadeniz Bölgesi'nin batı kesiminde, Bolu iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.956 km² (1989) olan Gerde ilçesi doğuda Çankırı, güneyde Ankara illeri, güneybatıda Kırıbrısık, batıda Dörtdivan ve Yenicâğa, kuzeyde de Mengen ilçeleriyle çevrilidir.

Bolu ilinin doğu kesimindeki dağlık yörede yer alır. Başlıca engebeler kuzeyde Arkut Dağı, güneyde ise Köroğlu Dağlarıdır. Arkut Dağında bulunan ve Gerde kentinin kuzeydoğusuna düşen Naldöken-tepe (1.911 m), ilçenin en yüksek noktasıdır. Kentin kuzeyinde bulunan Arkut Dağının 1.250-1.500 m yükseklik kuşağında ise yaylalar yer alır. İlçenin güney kesimini kaplayan Köroğlu Dağları üzerinde de yaylalar vardır. İlçenin en önemli akarsuyu Köroğlu Dağlarının kuzey yamaçlarından doğan ve Filyos Çayının başlangıç kolunu oluşturan Gerde Çayıdır. Gerde Çayının suladığı Gerde Ovası, dağlarla çevrili ve ortalama yüksekliği 1.300 m olan dalgalı bir düzlüktür; doğu-batı doğrultusunda uzunluğu 35 km, kuzey-güney doğrultusunda genişliği ise 15 km kadardır.

İlçede en önemli ekonomik etkinlik tarımdır. Gerde Ovasının büyük bölümünde ekilen buğday ilçenin temel ürünüdür. Öteki önemli tarla ürünleri patates ve arpadır. Ayrıca elma ve armut yetiştirilir.

Ormanlık ve hayvancılık ilçe tarımında önemli yer tutar. İlçenin dağları gür bir orman örtüsüyle kaplıdır. Başlıca ağaç türleri gürgen, kayın ve kara çamdır. Yükseklerde sarı çam, doruklarda 2.000 m'ye kadar göknar görülür.

Hayvancılık öteden beri ilçe halkının temel uğraşlarından. En çok koyun ve Ankara keçisi yetiştirilir. Bolu ili koyun varlığının yaklaşık dörtte biri Gerde'dedir. Süt inekçiliği giderek gelişmektedir. En çok montofon inekleri yetiştirilir. Hayvancılığın gelişme gösteren bir başka kolu da kumes hayvancılığıdır. Süt ve süt ürünleri, yapağı, tiftik ve deri, ilçenin başlıca hayvansal ürünleridir. Süt ve peynir üretimi pazara yöneliktir. Yağ, kaymak, keş, yoğurt üretimi ancak aile tüketimini karşılayacak düzeydedir. Deri üretimine bağlı olarak sürdürülen tabakçılık ise geleneksel uğraşlar arasındadır.

Hayvan ve hayvansal ürün ticaretinde hâlâ geleneksel yöntemler sürdürülmektedir. Sonbahar aylarında Gerde'de kurulan hayvan ve mal panayırı ilçeye ve yakın çevresine hizmet verir. Tek büyük ölçekli sanayi kuruluşu çelik konstrüksiyon fabrikasıdır. Başta kereste doğrama atölyeleri olmak üzere orman ürünlerini işleyen çeşitli işyerleri ile özellikle oto tamir ve bakım atölyelerinin yoğunlaştığı küçük sanayi kuruluşları

vardır. İlçe topraklarında toğla ve kiremit hammaddesi, kireçtaşı, kaolin yatakları vardır.

İS 384-385 yıllarında Bitinya ve Paflagonya'nın bir bölümünü ele geçiren Roma imparatoru I. Theodosius (Buvuk), burada Honorias Eyaleti'ni kurdu. Eski bir yerleşme olan Flaviopolis, Honorias'ın önemli kentlerinden biri oldu. Bizans döneminde ise Krataia adıyla Konstantinopolis (İstanbul) Patrikhanesi'ne bağlı bir piskoposluk merkeziydi. 11. yüzyıl sonlarında Anadolu'ya gelen Türklerin yoğun biçimde yerleştiği yörelerden biri olan Krataia (Gerde), haçlı seferlerinin ardından gene Bizans yönetimine girdi. 1197'de Anadolu Selçuklularına bağlandı; I. Alaeddin Keykubad döneminde Anadolu Selçuklu Devleti'nin eyaletlerinden binydi. Bir süre İlhanlıların yönetiminde kaldıktan sonra, 1363'te Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Kastamonu vilayeti'nin Bolu sancağına bağlı bir kazaydı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesini izleyen günlerde Bolu yöresindeki ilk direniş örgütü Gerde'de kuruldu. Ancak İstanbul Hükümeti'nin ulusal direnişi kırmak amacıyla yürüttüğü kışkırtıcı çalışmalar sonucunda çıkan Düzce Ayaklanmaları (*) 21 Nisan 1920'de Gerde'ye de sıçradı. Ayaklanmalar 23 Eylül'e değin sürdü ve bu tarihten sonra Kuva-yı Milliye yörede düzeni sağladı. Gerde, Cumhuriyet'le birlikte ilçe yapılarak Bolu iline bağlandı.

İstanbul'la Ankara'yı birbirine bağlayan karayolu hemen güneyinden geçer. İlçe merkezi Gerde kenti, bu yolla il merkezi Bolu'ya 52 km, Ankara'ya 137 km uzaklıktadır. Kent, kırsal niteliği ağır basan duran bir yapı gösterir. Türkiye'nin en işlek karayolunun üzerinde yer almasına karşın, ekonomik açıdan zengin olmayan, dağlık bir yörede bulunması gelişimini sınırlamıştır. Kent nüfusunun artış hızı oldukça düşüktür. Kentteki devlet hastanesi ilçeye sağlık hizmeti verir.

Eski bir yerleşme olan Gerde, tarihsel yapılar açısından zengindir. Kentin kuzeyinde yer alan yıkıntı durumundaki Keçi Kalesi'nin antik Krataia kentine ait olduğu ve Bitinyalılar tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Aşağı Hamam, 14. yüzyılda I. Bayezid (Yıldırım) döneminde yapılmıştır. Aşağı Tekke Türbesi'ni 1844'te Şeyh Halil ve oğlu Mustafa, Yukarı Tekke Camisi'ni ise 1850-51 yıllarında Abdullah Efendi yaptırmıştır. Kent içi durak hanlarının ilkel örneklerinden olan Kiliselî Hanı (Tüccar Hanı), Gerde'deki bir başka tarihsel yapıdır.

Gerde Belediyesi 1871'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 41.274; kent, 18 780.

Gerde, Hüsrev (d. 12 Mart 1888, Karaağaç, Edirne - ö. 22 Mart 1962, İstanbul),

Hüsrev Gerde
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Türk asker ve siyaset adamı. Mustafa Kemal'in (Atatürk) Kurtuluş Savaşı sırasındaki yakın çalışma arkadaşlarındandır.

Hersekli Ferik Mehmed Ali Paşa'nın oğludur. 1908'de Erkân-ı Harbiye (Kırmızı) Mektebi'ni bitirerek kurmay yüzbaşı oldu. 1912 Balkan Savaşı'nda 7. Tümen kurmay başkanlığı görevinde bulundu. 1913'te Trakya sınırını belirleyen komisyondaki görevinden sonra Atina büyükelçiliğine askeri ataşe olarak atandı. I. Dünya Savaşı yıllarında, 1914-17 arasında Doğu Cephesi'nde Kafkas Orduları hareket şubesi müdürlüğü yaptı. Savaşın sonunda Trabzon'da toplanan Kafkas Sulh Komisyonu'nda görevlendirildi. Erzurum'da Kâzım Karabekir komutasındaki 15. Kolordu'da kurmay başkanı olarak bulundu.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal ile birlikte Samsun'a çıkanlar arasında yer aldı ve onun karargâhında İstihbarat ve Siyasiyat Şubesi müdürlüğünü üstlendi. Erzurum ve Sivas kongrelerine, Heyet-i Temsiliye çalışmalarına katıldı. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Trabzon mebusu olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni temsil etti. 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de gene Trabzon milletvekili olarak katıldı. Bolu ve çevresi genel müfettişliği ve komutanlığı görevini üstlendi. Nisan-Mayıs 1920'de Gerede'de çıkan ayaklanmanın bastırılmasındaki katkılarını nedeniyle, Atatürk daha sonra kendisine Gerede soyadını verdi. Buradaki görevinden sonra bir süre Ankara mevki komutanlığı yaptı.

1924'te askerlikten ayrılan Gerede, İkinci Dönem (1923-27) Urfa ve Beşinci Dönem (1935-39) Sivas milletvekili olarak TBMM'de yer aldı. 1927-35 arasında Budapeşte, Sofya, Tahran, Tokyo, Rio de Janeiro'da elçilik görevlerinde bulundu. II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında (1939-42) Türkiye'nin Berlin büyükelçisiydi. Elçilik görevleri sırasında Türkiye'nin Japonya ve İran'la ilişkilerinin gelişmesinde önemli katkısı oldu. Gerede'nin Türkçe ve Japonca olarak Tokyo'da basılan *Türk-Nippon Dostluğunun Sonsuz Hatırası Ertuğrul* (1937), İran'da bulunduğu sıradaki anılardan oluşan *Siyasi Hatıralarım I. İran (1952)* ve *Mübarek Ertuğrul Şahitlerimiz ve Muhterem Anıları* (1956) gibi yapıtları vardır.

Gerede depremi, 1 Şubat 1944'te Bolu ve çevresinde oluşan çok şiddetli yer sarsıntısı. Richter ölçeğine göre 7,4 şiddetinde olan deprem sonucunda toplam 3.959 kişi ölmüş, 1.182 kişi yaralanmış ve 9.422 bina yıkılmıştır.

Konumu 41°41' kuzey enlemi ve 32°69' doğu boylamı olan depremin etkilediği alan Türkiye'nin birinci derece deprem bölgesinde, Kuzey Anadolu Kırık Kuşağı üzerinde bulunmaktadır. Bolu kenti, Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) oluşan ve çakıl, kum, kumtaşı, marn, konglomera içeren bir zemin üzerine kuruludur. Tepe kesimini çevreleyen hafif eğimli yamaçlar moloz ve toprak karışımından, kentin güney kesimindeki ova bölgesi ise kil, kum ve toprak içeren genç alüvyonlardan oluşur. Depremde Bolu'da en ağır yıkıma uğrayan yer kentin ova bölgesinin güney kesimidir. Deprem sırasında kentin 4 km güneyinde Ilıca yolu üzerinde yolu kesen bir çatlak oluşmuştur. Bu, büyük olasılıkla Gerede'de görülen ana çatlakın uzantısıdır. Burada kara batıya doğru 3 m itilmiştir. Tepenin kuzeyinde uzanan ova bölgesi ile kentin yamaç ve tepe bölgeleri depremden daha az zarar görmüştür.

gerekçe, yasa hükümleri ile mahkeme ve idare kararlarının dayandığı nedenler. TBMM'de yasa tasarı ve önerileri gerekçeleriyle birlikte verilir. 1982 Anayasası uyarınca mahkemelerin her türlü kararı gerekçe olarak yazılır (m. 141). Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları, gerekçe yazılmadan açıklanamaz (m. 153). Bu hükmün, ayrıca belirtilmiş olmamakla birlikte iptalin reddi niteliğindeki kararları da kapsadığı kabul edilir.

Mahkeme kararlarının gerekçeleri davada saptanan maddi olgularla hüküm fıkraları arasında bir köprü işlevi görür. Yargıç verdiği hükmün doğruluğunu gerekçe yoluyla denetleyebilir. Kanun yolu yargılamasında da hükmün hukuka uygun olup olmadığı ancak gerekçeye bakılarak araştırılabilir ve saptanabilir. Davanın tarafları da ancak gerekçeyi öğrenerek tatmin olabilirler. Ceza mahkemelerince verilen mahkumiyet kararlarının gerekçelerinde kanıtlanmış olgular, varsa cezayı kaldıran, hafifleten ya da ağırlaştıran nedenler, uygulanan ceza kuralı ve cezanın belirlenmesinde rol oynayan etkenler mutlaka yer almalıdır (Türk Ceza Kanunu m. 260). Aklanma kararlarının gerekçelerinde de, bu kararın sanığa yüklenen suçun kanıtlanmış olmamasından dolayı mı, yoksa kanıtlanmış olan eylemin yasa suç olarak gösterilmemesinden dolayı mı verildiği açıklanmalıdır.

İdare kararlarının gerekçeli olması, ilgililerin hukuksal açıdan tatmin olmaları, idarenin keyfi davranmasının önlenmesi ve bu kararların idari yargı organlarıncı denetlenmesi açısından kaçınılmaz bir zorunluluk olmakla birlikte, Türk hukukunda idare makamlarına böyle bir yükümlülük getiren yazılı bir kural yoktur. Oysa ABD'nin ve kara Avrupa'sı ülkelerinin idari usul yasalarında idari kararların gerekçeli olması zorunluluğu açıkça öngörülmüştür.

gerenuk (*Litocranius walleri*), WALLER ANTİLOPU olarak da bilinir, *Ariodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından, zarif yapılı, çok uzun boyunlu, uzun ve ince bacaklı antilop türü.

Adı Somali dilinde "zürafa boyumlu" anlamına gelen bu antilop, Afrika'nın doğusundaki çöllerde ve çalılık bölgelerde yalnız ya da küçük gruplar halinde yaşar. Başlıca yiyeceği yapraklar, ağaç sürgünleri ve boylu çalılardır. Yüksek sürgünlere ulaşmak için ön bacaklarını ağaçların gövdesine dayaya-

Gerenuk (*Litocranius walleri*)
Norman Myers-Bruce Coleman Inc./EB Inc

rak arka bacakları üstünde dikilebilir. Omuz yüksekliği yaklaşık 1 m, postu kızıl kahverengi, sağrı daha koyu renk, alt bölümleri beyazdır. Erkeklerin oldukça kalın boynuzları önce arkaya, sonra öne doğru kıvrılır.

Gereşk, Afganistan'ın güneybatısında, Hil-mend ilinin (vilayet) en büyük kenti. Hil-mend Irmağı üzerinde, karayoluyla bağlandığı Kandehar'ın 120 km kuzeybatısındadır. Gereşk zengin bir tarım bölgesinin merkezidir. Irmağın suyu, yukarı bölümündeki Kacaki Barajı'yla (Bend-i Kacaki) Boghra sulama kanalına yöneltilir. Başlangıçta ırmağın sağ kıyısındaki bir kalenin çevresinde kurulmuş olan kent daha sonra sol kıyıda yeniden kuruldu. Bugün yıkıntı durumundaki kale, I. İngiliz-Afgan Savaşı'nda (1839-42) İngilizlerin eline geçmiş, 1879'da geri alınmıştır. Gereşk'te bir mühendislik fakültesi (1957) ve bir hastane bulunmaktadır. Kentin yaklaşık 32 km güneyinde, Hil-mend ve Argandab ırmaklarının birleştiği yerde Kale-i Best kentinin kalıntıları vardır. Nüfus (1988 tah.) 6.000.

Gerez Dağları, Portekizce SERRA DO GEREZ, İspanyolca SIERRA DE JARÉS, Portekiz'in kuzeybatı bölgesinin iç kesimlerinden İspanya'daki Galicia'nın içlerine doğru, doğu-kuzeydoğu yönünde uzanan kısa dağ sırası. Uzunluğu 32 km'den az, en geniş yeri yaklaşık 17,5 km, yüksekliği 1.507 m dolaylarındadır. Bölge geyik, yabandomuzu ve keklik avcılığının yanı sıra, aralarında Braga'dan Roma'ya giden bir yolun da bulunduğu Roma dönemi kalıntılarıyla da ünlüdür.

gereza (*Colobus*), *Cercopithecidae* familyasından, Afrika'da yaşayan uzun kuyruklu,

Kirk gerezası (*Colobus kirkii*)
Tierbilder Okapia, Frankfurt am Main

başparmakları az çok körelmiş 10 maymun türünün ortak adı. *Colobinae* altfamilyası içinde sınıflandırılan gerezaların, bu altfamilyanın öbür üyelerinde olduğu gibi, bitkisel yiyeceklerle beslenmeye uyarlanmış karmaşık bir mide yapısı vardır. Genellikle sürüler halinde ağaçlarda yaşar, gündüzleri dolaşır ve uzun sıçrayışlar yaparak ağaçtan ağaca atlarlar. Türlerden dördünün postu siyah ve beyaz alacalı, beşininki kızıl, birininki de zeytin yeşilidir.

Siyah-beyaz alacalı gerezaların uzun ve ipeksi tüylü postları yerli halk arasında çok değerlidir. Gereza avcılığı, bir zamanlar Avrupa'nın kürk gereksinimini de karşılamış ve bu maymunların kırma uğratılmasına yol açmıştır. Ovalarda ve dağ ormanlarında yaşayan bu dört tür, 77-82 cm'lik kuyrukları dışında yaklaşık 55-60 cm uzunluğundadır. Yavrular beyaz tüylü olarak

doğar, geliştikçe alacalanır. Kızıl gerezaların postu kahverengi ya da kara üstüne kızıl lekeli, uzunlukları 40-80 cm'lik kuyrukları dışında yaklaşık 40-60 cm'dir. Zeytin yeşili gerez (C. verus) kısa tüylü, öbürlerinden daha küçük yapılı bir türdür. Yeşil ve kızıl gerezalar kafeste beslendiklerinde genellikle çok uzun süre yaşamazlar.

Red Data Book kayıtlarına göre kızıl gerezaların birçok ırkının soyu tükenmekte, öbür gerezaların sayısı da giderek azalmaktadır.

gergedan, *Perissodactyla* (tektoynaklılar) takımının *Rhinocerotidae* familyasından, çok iri ve ağır gövdeli beş memeli türünün ortak adı. Afrika'nın güneyi ve doğusu ile Asya'nın tropik bölgelerinde yaşayan bu beş türün yanı sıra, aynı familyanın birkaç düzine kadar fosil cinsiyle tanınan soyu tükenmiş üyelerine de çoğu kez gergedan adı verilir.

Bugün yaşayan gergedanların ayırt edici özelliği burunlarının üstündeki boynuzlarıdır; *Rhinoceros* cinsinin iki türünde bir, öbür üç cinsin üyelerinde iki boynuz bulur.

Kara Afrika gergedanı (*Diceros bicornis*)
Camera Pressa-Pictorial Parade/EB Inc

nur. Bu boynuzlar sığır, koyun, keçi ve benzerlerinde olduğu gibi kemikten değil, kıl ve tüylerin yapısındaki lifsi bir protein olan keratinden yapılmıştır. Bugünkü gergedanların boyutları, uzunluğu 2,5 m, omuz yüksekliği 1,5 m olan Sumatra gergedanından (*Didermoceros*, ya da *Dicerorhinus sumatrensis*) yaklaşık 4,3 m uzunluğunda ve 2 m yüksekliğindeki Hindistan gergedanına (*Rhinoceros unicornis*) kadar değişir.

Ağırlıkları ise en iri türlerin erişkinlerinde 3-5 tona ulaşır. Özellikle omuz ve kalça bölgelerinde geniş kıvrımlar yapan derileri son derece kalındır. Hepsinin postu boz ya da kahverengi, yalnız beyaz gergedanın (*Ceratotherium simum*) rengi öbür türlerinden biraz daha açık tondadır. Kuyruk uçları ile kulaklarındaki tüy tutamları dışında vücutları hemen hemen ya da tümüyle çıplak, buna karşılık bazı fosil türlerin postu sık tüylüdür. Yaşayan türlerin, geniş ve küt bir toynakla çevrili üç kısa parmağı vardır.

Gergedanların çoğu savanlarda, çayırılık, çalılık ya da bataklık bölgelerde yaşarsa da Sumatra gergedanı bugün tümüyle sık ormanların derinliklerine doğru çekilmiştir. En çok 10 bireylik küçük sürüler oluşturan beyaz gergedanlar dışında yalnız yaşamayı yeğleyen bu hayvanlar genellikle birbirlerine pek sokulmazlar. Yalnız yaşayan türler bölgelerinin sınırlarını genellikle sidik ve

dışkılarıyla çizer, ortadaki alanı da ayaklarıyla çiğneyerek yabancılara karşı işaretlerler.

Gergedanların görme duyuları zayıf, buna karşılık işitme ve koku alma duyuları çok keskindir. Türlerin çoğu insanlarla karşılaş-tığında kaçmayı yeğlerse de, özellikle üreme mevsiminde hırçınlaşan erkekler ve yeni yavrulmuş dişiler en küçük bir hareketle saldırabilir. Afrika'da yaşayan kara gergedan (*Diceros bicornis*) türlerin en hırçınıdır; alışık olmadığı bir koku ya da ses duyduğunda hemen saldırır. Gergedanlar iri gövdelerinden beklenmeyecek kadar çevik hayvanlardır; kara gergedan sık çalılırlar arasında bile saatte yaklaşık 45 km hızla koşabilir ve avını kaçırdığında hızla dönüp yeniden saldırıya geçebilir.

Red Data Book kayıtlarına göre, başta kara gergedan olmak üzere bütün gergedan türlerinin soyu tükenmek üzeredir. Koruyucu yasalara karşın, Doğu ülkelerinde afrodizyak olarak kullanıldığı için geniş bir pazar olan gergedan boynuzu ve kanı nedeniyle yasak avlanmalar sürmektedir. Doğal yaşam ortamlarında köklü önlemler alınıncaya değin bu hayvanların tükenmemesi için tek umut ışığı hayvanat bahçelerinde yürütülen üretime girişimleridir.

gergedan engereği (*Bitis nasicornis*), *Viperidae* familyasından, göz alıcı renklerle bezenmiş zehirli yılan türü. Afrika'daki yağmur ormanlarında, su kıyılarında yaşayan bu yılanların uzunluğu yaklaşık 1,2 m, gövdeleri kalındır; burunlarının ucunda boynuzumsu iri pullar bulunur. İç içe geçmiş mavi, kara, mor, kırmızı ve sarı renklerle sızlamlarında karmaşık ve güzel desenler oluşur; gövdelerinin iki yanı yeşil ve boz tonlarındadır.

gergedanböceği, *Scarabaeidae* familyasının *Dynastinae* altfamilyasının *Oryctes* cinsini oluşturan kınkanatlı böceklerin ortak adı. 22-23 mm uzunluğundaki bu koyu kahverengi böcekler, adlarını, erkeklerin öngöğüs bölümünde ve başında bulunan boynuzsuz uzantılardan alır. Çürümüş

Gergedanböceği (*Oryctes*)
Stephen Dalton-EB Inc

ağaçlar ve bitkisel artıklarla beslenen gergedanböcekleri daha çok tropik bölgelerde dağılmıştır; yalnız *Oryctes nasicornis* türü ılıman kuşakta da bulunur.

gergef, içine kumaş gerilerek nakış işlenen, dikdörtgen biçimli ahşap çerçeve. Dört tane yan çitayla dört tane ayaktan oluşur. Hem ayaklar, hem de çerçevenin yan çitaları sökülüp takılabilir, bu nedenle de çerçevenin büyüklüğü istendiği gibi ayarlanabilir. Çerçevenin üstünde çepeçevre delikler bulunur. Gergef bezeli adı verilen yaklaşık dört parmak enindeki bantların ipleri zikzaklı olarak bu deliklerden geçirilir. Sonra, üstüne nakış yapılacak kumaş, kenarlarından gergef bezine dikilir ve ipler çekilerek gerilir. Gergef işlenirken bir el kumaşın

üstünde, öbür el de altında tutulur, iğne sürekli olarak yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya batırılarak desen oluşturulur. Gergefle ajur, sarma, Çin iğnesi vb nakışlar yapılır. Gergefle gerek göstermeyen küçük desenler (örn. mendil süsleri vb) kasnağa gerilerek işlenir.

Gerger, topraklarının bir bölümü Güneydoğu Anadolu Bölgesi, daha büyük bölümü Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde kalan, Adıyaman iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 702 km² olan Gerger ilçesi kuzeyde Malatya, kuzeydoğuda ve doğuda Diyarbakır, güneyde Şanlıurfa illeri, güneybatıda ve batıda da Kâhta ilçesiyle çevrilidir.

Adıyaman ilinin yüksek ve engebeli kuzeydoğu kesiminde yer alır. İlçe toprakları bir plato görünümündedir. Platoyu Güneydoğu Toroslar'ın kollarından Malatya Dağları engebeleridir. İlçenin Diyarbakır ve Şanlıurfa illeriyle olan doğal sınırını Fırat çizer. Bu kesim günümüzde Atatürk Baraj Gölünün suları altındadır. İlçe topraklarının sularını toplayan Fırat ve kollarının çevresinde dar ova düzlükleri bulunur.

Ekime elverişli alanların azlığı, iklim koşullarının sertliği ve ulaşım güçlüğü nedeniyle bitkisel üretim pek gelişmemiştir. Halkın temel uğraşı hayvancılıktır. Meracılık yöntemiyle çok miktarda kıl keçisi ve koyun beslenir. Süt ve süt ürünleriyle kıl ve deri, başlıca hayvansal ürünlerdir. Buğday ve arpanın yanı sıra az miktarda üzüm, nohut, mercimek, pamuk, elma ve antepfıstığı üretilir.

Gerger, geçmişine ilişkin kesin bilgiler bulunmayan eski bir yerleşmedir. İlçe sınırları içinde Borsaua, Julipolis adlı antik yerleşmelerin kurulduğu bilinir. 1954'e değin Malatya'nın Pötürge ilçesine bağlı bir bucak olan Gerger, bu tarihte kurulan Adıyaman iline bağlanarak ilçe yapıldı.

Adıyaman'a 99 km uzaklıktaki Gerger kasabası, büyük bir köy niteliğindedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini ayıran sınır çizgisi Gerger kasabasından geçer. Kasabanın güneyindeki Oymaklı (eskiden Nefsi Gerger) köyünde bulunan Gerger Kalesi, çok sarp bir kayanın üstünde kurulu olması nedeniyle zarar görmeden günümüze ulaşabilmiştir.

Gerger Belediyesi 1957'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 32.587; kasaba, 3.854.

gerginlik buk. stres

Gerhaert von Leyden, Nikolaus, NICOLAUS GERHARD VON LEYDEN olarak da yazılır (d. y. 1420, Leiden, Felemenk - ö. 1472'den sonra, Wiener Neustadt, Avusturya Arşidüklüğü), döneminin Yukarı Ren bölgesindeki en önemli ve en güçlü sanatçılarından biri olan heykeltarihi. Malzeme olarak daha çok kumtaşı ve kireçtaşı kullandığı yapıtlarındaki anlatımcı gerçekçiliğiyle çağdaşlarının çoğunu etkilemiştir.

Büstleri ve dinsel figürleri, dönemine göre olağanüstü duyarlı ve heyecan vericiydi. Strasbourg'da bulunan çeşitli heykel parçaları ve büstlerle Trier'deki Başpiskopos Jacob van Sierck'in mezarının (1462) ve Baden-Baden'deki bir Çaruiha Gerilış heykelinin (1467) Gerhaert'in elinden çıktığı kesindir. Kumtaşından yaptığı "Kendi Portresi" (1467) ile bir zamanlar Strasbourg Şansölyelik Sarayı'nın önünde duran "Bärbel von Ottenheim" ve "Kont von Lichtenberg" (1464) portre büstleri de en önemli yapıtları arasındadır. Gerhaert, III. Friedrich'in çağrısı üzerine Viyana'ya gitmiş ve

1469'da, son yapıtlarından biri olan imparatorun mezarı üzerinde çalışmaya başlamıştır.

Gerhard, Johann (d. 17 Ekim 1582, Quedlinburg, Halberstadt - ö. 17 Ağustos 1637, Jena, Saksonya), Alman ilahiyatçı ve Kitabı Mukaddes araştırmacısı. Standart ilahiyat kitabı *Loci theologici*'nin (1610-22, 9 cilt; İlahiyatın Yeri) yazarıdır. Luthercilerin o dönemdeki bütün önemli ilahiyat toplantılarına başkanlık etmiştir.

Gençliğinde Lutherci ilahiyatçı Johann Arndt'tan çok etkilendi. Wittenberg, Marburg ve Jena üniversitelerinde ilahiyat ve felsefe öğrenimi gördü. 1606'da Coburg Düklüğü'ndeki Heldburg'da kilise denetçisi oldu. Bu sorumluluğu sonradan düküğün bütün kiliselerini kapsayacak biçimde genişletildi. 1616'da Jena'da ilahiyat fakültesine girdi, ölümüne değin burada kaldı.

Gerhard'ın kutsal metinlerle ilgili katı yorumlarının bir örneği, kilisenin misyonerliğe girismemesi gerektiği, çünkü bu görevin Kitabı Mukaddes'te havarilerle sınırlı tutulduğu yolundaki görüşüdür. *Loci theologici*, Lutherciliğin kuralcı döneminin en önemli dogmatik çalışmasıdır. Kutsal metinlerin tek yol gösterici olduğunu savunan *Loci*, papanın yanılmazlığı ilkesine karşı Kitabı Mukaddes'in yanılmazlığını öne sürer. Hem Katoliklere, hem de Protestanlara seslenen yapıt Lutherciliğin Philipp Melancthon ile başlayan dogmatik geleneğinin doruk noktasıdır. Öteki yapıtları arasında dört ciltlik *Confessio Catholica* (1634-37; Katolik İtirafı) ve ibadete ilişkin bir elkitabı olan *Meditationes sacrae* (1606; Kutsal Düşünceler) sayılabilir.

Gerhardsen, Einar Henry (d. 10 Mayıs 1897, Asker - ö. 19 Eylül 1987, Lilleborg, Norveç), dört kez başbakanlık (1945, 1945-51, 1955-63, 1963-65) yapan Norveç İşçi Partisi lideri. II. Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik kalkınma programını uygulamıştır.

Babası İşçi Partisi üyesi olan Gerhardsen I. Dünya Savaşı sırasında partiye girdi ve 1919'da partinin III. Enternasyonal'e (Komintern) katılan radikal kanadını destekledi. İşçi Partisi'nin, Moskova'dan merkezi denetime karşı çıkarak 1923'te Komintern'den ayrılmasından sonra, partinin önce Oslo örgütü sekreterliğini (1925-35), ardından da genel sekreterliğini (1934-45) üstlendi. 1932'den 1945'e değin Oslo Kent Meclisi üyesi olan Gerhardsen, 1940'ta kentnin belediye başkanı oldu.

II. Dünya Savaşı sırasında Nazi işgaline karşı mücadele eden Vatan Cephesi adlı direniş grubunda çalışan Gerhardsen, Eylül 1941'de Almanlar tarafından tutuklandıktan sonra, önce bir toplama kampına, ardından da Oslo'daki hapisaneye gönderildi. Savaşın sonuna yaklaştıkça belediye başkanlığına üstlendi. Çok geçmeden Norveç İşçi Partisi'nin lideri oldu ve Kral VII. Haakon tarafından bir koalisyon hükümeti kurmakla görevlendirildi.

1945 sonbaharında yapılan seçimlerde İşçi Partisi büyük bir zafer kazanınca, Gerhardsen başbakanlığını sürdürdü ve hükümetinin kemerleri sıkma ve yeniden inşaa programı için tüm partilerin desteğini sağladı. Bu program, 1949'a değin önemli ekonomik başarıların kazanılmasını sağladı. Gerhardsen'in ikinci ve üçüncü başbakanlık dönemlerinde emekli aylığı (1956) ve sosyal güvenlik (1964) yasaları çıkarıldı. Partisinin 1965 seçimlerini kaybetmesi üzerine başbakanlıktan çekilen Gerhardsen, 1972'ye değin *Storting* (Parlamento) üyeliğini sürdürdü.

Gerhardt, Charles (-Frédéric) (d. 21 Ağustos 1816, Strasbourg - ö. 19 Ağustos 1856, Strasbourg, Fransa), Fransız kimyacı.

Charles Gerhardt, bir oymabaskı
H. Roger-Viollet

Organik bileşiklerdeki kök kuramına katkıda bulunmuş ve Auguste Laurent ile birlikte organik bileşikler için bir sınıflandırma sistemi hazırlamıştır. Bütün kimyasal maddeleri dört ana türe ayıran Gerhardt'ın bu görüşü sonradan geçerliliğini yitirmişse de, yapısallık organik kimyanın gelişmesinde önemli bir başlangıçtır.

1844'te Montpellier, 1855'te Strasbourg üniversitelerinde kimya profesörlüğüne atanan Gerhardt, kimyasal tepkimelerin mutlaka denklemlerle gösterilmesi gerektiğini savunmuş, bileşiklerin dizi halindeki tepkimelerini düzene koyabilmek için Dumas'ın homoloji kavramını geliştirmiş ve asitlerin ornatılabilir hidrojen atomları içeren maddeler olduğu görüşünü desteklemiştir. En önemli deneysel çalışmalarından biri karboksilik asitlerin anhidritlerini hazırlamasıdır (1852).

geri çaprazlama, genotipleri değişik iki canlının yavrusu olan melez bir canlıyı, anasıyla ya da babasıyla aynı genotipten olan başka bir canlıyla çiftleştirme. Geri çaprazlama, aralarında akrabalık ilişkisi olan hayvan ya da bitki gruplarının istenen bazı özelliklerini ayırmak için genetik çalışmalarında çok sık uygulanan bir yöntemdir. Hayvan ıslahında da, örneğin süt ve et verimi orta düzeyde olan bir inek üstün nitelikli bir boğayla çiftleştirildikten sonra, dövl verme çağına gelen yavrusu aynı boğayla ya da benzer nitelikte bir boğayla geriye doğru çaprazlanır.

geri hareket, astronomide, bir cismin, Güneş sistemindeki ya da başka gök sistemlerindeki gökcisimlerinin çoğunun hareketine ters doğrultudaki gerçek ya da görünen hareketi. Güneş sistemi düzleminin kuzeyinden (Yer'in Kuzey Kutbu üzerinde oldukça uzak bir mesafeden) bakıldığında, tüm gezegenler Güneş çevresinde saatin tersi yönünde dolar. Venüs ve Uranüs dışında gene tümü, eksenleri çevresinde de saatin tersi yönünde döner. Bu nedenle Venüs ile Uranüs'ün geri hareket gösterdiği söylenir. Gezegenlerin bilinen 40'tan çok uydusundan yalnızca altısı geri hareket yapar. Bunlar Jüpiter'in dıştaki dört uydusu, Satürn'ün en dıştaki uydusu Phoibe ve Neptün'ün büyük kütleli uydusu Triton'dur. Uranüs'ün beş uydusunun yörüngesi düzlemi çok eğiktir, bu nedenle de bu gökcisimlerinin hareketlerinin doğru mu yoksa geri mi olduğunu araştırmanın pek bir anlamı yoktur. Bilinen küçük gezegenlerin (asteroit) tümünün Güneş çevresindeki dolanımları doğrudur; bilinen periyodik kuyrukluyıldızlardan yalnızca Halley geri bir yörüngede hareket eder.

Güneş'e Yer'den daha uzak olan gezegenler, Yer'den bakıldığında görünürde geri

hareket yapar; çünkü Yer, kendi yörüngesinde daha hızlı hareket eder ve her turda bu gezegenleri yakalayarak geçer.

geri tepmesiz gamma ışını rezonans soğurumu bak. Mössbauer etkisi

geribesleme, GERİBİLDİRİM olarak da bilinir (İngilizce: *feedback*), biyolojide, molekül, hücre, canlı ya da topluluk düzeyinde gelişen ve bu tür bir sistemin etkinliğinin ya da verimliliğinin sürekli olmasını sağlayan yanıt. Geribeslemenin temeli, biyolojik bir tepkimenin, bu tepkimenin son ürünleri aracılığıyla denetlenmesidir.

Geribesleme terimi matematikte, özellikle iletişim kuramının birçok alanında da aynı anlamda kullanılır. Bu alanda, çıktıların bir bölümü daha sonraki çıktıları değiştirmek ve geliştirmek amacıyla girdi olarak yeniden sisteme verilir. Ayrıca bak. sibernetik.

geribeslemeli ketleme, SON ÜRÜNLE KETLEME olarak da bilinir, biyolojide, bir maddenin birleşimlenmesine yönelik bir dizi tepkimeyi katalizleyen bir enzimin, bu tepkime dizisinin son ürünü tarafından engellenmesi. Tepkime ürünü hücrede birikerek olağan düzeyi aştığı zaman, bu tepkimede rol oynayan enzim ketlenir ve böylece maddenin birleşimi durdurulur. Metabolizma süreçlerinde kullanılan ya da daha basit maddelere parçalanmış ürünün hücredeki düzeyi azalmaya başladığında, ketleme mekanizması kaldırılır ve birleşim yeniden başlar.

Yalnızca alttepkenlerine (substrat) değil, başka moleküllere bağlanarak da bir tepkimeyi katalizleyebilen enzimlerde allosterik denetim söz konusudur. Geribeslemeli ketleme, bazı hücre bileşenlerinin hep aynı yoğunlukta kalmasını sağlayan bir denetleme mekanizmasıdır. Ayrıca bak. enzim

geribildirim bak. geribesleme

Géricault, (Jean-Louis-André-) Théodore (d. 26 Eylül 1791, Rouen - ö. 26 Ocak 1824, Paris, Fransa), Fransa'da romantizmin gelişimini etkilemiş ressam. Modayı

"Deli Kadın", Théodore Géricault'nun akıl hastalarını ele aldığı beş çalışmasından biri, 1822-23; Güzel Sanatlar Müzesi, Lyon
Musée de Beaux-Arts, Lyon

yakından izlediği, züppece giyindiği, ata binmeyi sevdiği bilinir. Ölümü de attan düşerek olmuştur. Dramatik nitelikli resimleri, onun renkli, enerjik ve biraz da hastalıklı kişiliğini yansıtır.

Öğrenciliğinde, Fransız ressam Carle Ver-net'den İngiliz spor geleneklerini öğrendi ve hareket halindeki hayvan figürünü betimlemede büyük bir ustalık kazandı. Bir yandan da akademik ressam Pierre Guérin'in yanında klasik figür ve kompozisyon çalışıyordu. Guérin'in bir başka öğrencisi olan Eugène Delacroix, Géricault'nun sanatını bir çıkış

noktası olarak gördü, ondan büyük ölçüde etkilendi.

Dumanlı bir savaş alanında, şahlanmış bir atın üstündeki bir subayı betimleyen ilk büyük yapıtı "Avcı Birliği Subayının Portresi"nde (1812, Louvre Müzesi, Paris) görüldüğü gibi, Géricault barok ressam Peter Paul Rubens'in renkçi üslubundan ve yaşlı meslektaşı Baron Antoine-Jean Gros'un çağdaş konuları ele alış biçiminden esinlenmişti.

1814 Salon Sergisi'nde, "Yaralı Süvari" (Louvre Müzesi, Paris) adlı resmi, kütsel biçimleri ve kasvetli renkleriyle eleştirmenleri şaşırttı. Géricault, Floransa ve Roma'da bulunduğu yıllarda (1816-17) Michelangelo'nun yapıtlarından ve barok sanattan çok etkilendi.

Fransa'ya döndükten sonra askeri konuları ele aldı ve bu alandaki ilk başyapıtlardan sayılan bir dizi taş baskı yaptı. Başyapıtı olan "Medusa'nın Salı" (1818-19, Louvre Müzesi, Paris) adlı büyük resminde, o sıralarda batan bir Fransız gemisinden kurtularak bir sal üstüne çıkan, ama kurtarılmayı beklerken açlıktan ölen yolcuları canlandırdı. Fransa'da siyasal bir skandala yol açan bu olayı konu alan resim, hükümet çevrelerinde tepki uyandırdı. Oysa, olayın kahramanlığa ilişkin destansı bir trajedi gibi işlenmiş olması, çizim ve renk uyumundaki ustalık ve dehşet verici gerçekçilik, bu resmi dönemini yansıtan önemli bir belge olmanın ötesinde, anıtsal bir sanat yapıtı düzeyine yükseltmekteydi. Can çekişenlerin ve cesetlerin özenle kurulmuş, etkileyici bir kompozisyon içinde verilmesi, yeni-klasik üslupla romantizm arasındaki çatışmanın başlangıcını simgeliyordu.

Yapıtının düşmanca karşılanmasından ötürü düş kırıklığına uğrayan Géricault İngiltere'ye gitti (1820-22), orada yaptığı taş baskılarla suluboya ve yağlıboya resimlerde atları ve jokeyleri işledi. Kısa, ama fırtınalı meslek yaşamındaki son çalışmalarından en önemlisi akıl hastalarını ele aldığı portreleri oldu. Géricault attan düşerek aldığı yaralar sonucu öldü.

gerici kas bak. doğrultucu kas

gerilim, fiziksel bilimlerde ve mühendislikte, dışarıdan uygulanan kuvvetlerin, düzensiz ısıtmanın ya da kalıcı biçim değiştirmenin etkisi altında bulunan malzemelerin birim alanında oluşan kuvvet miktarı. Kuvvetin alana bölümü olarak ifade edilen gerilim, malzemelerin esneklik, plastiklik ve akışkanlık özelliklerinin tanımlanmasında kullanılır.

Çeşitli gerilim türleri vardır. Normal gerilimler, malzemenin enkesit alanına dik gelen kuvvetler tarafından, kayma (kesme) gerilimleri ise enkesit alanının yüzeyindeki paralel kuvvetler tarafından oluşturulur. Enkesit alanı 25 cm² olan bir çubuk her iki ucundan boylamasına 20.000 kg'lık bir kuvvetle çekildiğinde, çubuğun gerilimi, 20.000 kg'nın 25 cm²'ye bölümüne, yani, santimetre kare başına 800 kg'ye eşit olur. Germe sonucunda oluşan bu özümlü normal gerilime çekme gerilimi denir. Kuvvetlerin yönü değiştirilip çubuğun iki uçtan boylamasına sıkıştırılmasıyla oluşturulan normal gerilime ise sıkıştırma gerilimi denir. Eğer, kuvvetler bir akışkanın içerisine yerleştirilen bir cisimde olduğu gibi, tüm noktalarda malzemenin yüzeyine dik doğrultuda ise, bu kuvvetlerin oluşturduğu gerilime hidrostatik basınç ya da kısaca basınç denir. Yer yüzeyinin altındaki kayaç kütlelerini sıkıştırarak yoğunluklarının artmasına neden olan gerilime ise litostatik basınç adı verilir.

Katılardaki kayma gerilimleri, malzemele-ri boyuna eksenleri çevresinde bükme ya da benzeri kuvvet uygulamaları sonucunda ortaya çıkar. Akışkanlarda ise kayma gerilimleri, sıvıların ve gazların borulardan akması, metal bir yüzeyin sıvı bir yağlayıcı malzeme üzerinde kayması ya da uçağın havayı yarması gibi hareketlerin sonucunda oluşur. Gerçek akışkanlarda oluşan kayma gerilimleri, ne kadar küçük olursa olsun, sıvı katmanların birbirleri üzerinde değişik hızlarda kayarak akmasına ya da kalıcı biçim değişikliklerine yol açar. Kayma gerilimi için bak. kayma modülü.

Esnek katılarda gerilim ortadan kalktığında malzeme eski biçimine döner. Malzemenin esnek davranışının bitip plastik davranışının başladığı noktayı belirleyen akma gerilimi, dışarıdan uygulanan kuvvette herhangi bir önemli artış olmaksızın malzemenin kalıcı biçim değişikliğine ya da plastik akmaya uğradığı minimum gerilim miktarıdır. Yer, depremlerin oluşturduğu gerilimlere esnek bir tepki göstererek sismik dalgalar yayar. Öte yandan Yer yüzeyinin altında, yüksek litostatik basıncın etkisindeki bölgeler plastik biçim değişikliklerine uğrar.

gerilim regülatörü, bir güç kaynağının gerilimini kabul edilebilir sınırlar arasında tutan elektrikli ya da elektronik aygıt. Bu tür aygıtlar, motorlu taşıtlarda, üreticinin çıkış gerilimini çekilen yüke ve akümülatörün dolma akımına göre ayarlamak amacıyla yaygın olarak kullanılır. Ayrıca, gerilim değişikliklerinin zarar verebileceği elektronik aygıtlarda da gerilim regülatörlerinden yararlanılır.

Motorlu taşıtlarda kullanılan regülatörlerde, iki kutuplu yaylı bir anahtar aracılığıyla üç durumdan biri seçilir. Düşük hızlarda magnetik alanı güçlendirmek, böylece gerilimi yükseltmek amacıyla üretilen akımın bir bölümü yeniden üretee verilir. Hız yükselince, üreticinin alan devresine direnç sokularak üretilen gerilim ve akım düşürülür. Daha yüksek hızlarda ise devre tümüyle açılarak magnetik alan iyice zayıflatılır. Bu tür regülatörler saniyede 50-200 arasında açma-kapama yapabilirler.

Elektronik gerilim regülatörlerinde ise, çekilen akımdaki değişiklikler yarıiletken aygıtlar yardımıyla dengelenir. Bunlar, çoğunlukla, elektrik yükü artınca direnci azalan, elektrik yükü azalınca da direnci artan değişken bir direnç gibi davranan devrelerdir.

gerilimölçer bak. voltmetre

gerilla savaşı, devletin meşru askeri güçlerine ya da işgal kuvvetlerine karşı düzensiz kuvvetlerce yürütülen siyasal ve askeri amaçlı, sınırlı, küçük ölçekli hareketler. Sürekli değişen küçük çaplı saldırı hareketlerine dayanan gerilla taktikleri, sabotaj ve terörü de içerir.

İspanyolca *guerra* (savaş) sözcüğünden türetilmiş olan gerilla sözcüğü ilk kez 1809-13 seferi sırasında Wellington I. dükü Arthur Wellesley'ye Fransızları İber Yarımadasından çıkarmada destek olan düzensiz İspanyol-Portekiz çetecileri (*guerrillero*) için kullanıldı.

Geleneksel olarak gerilla savaşı, yabancı bir işgalciye ya da baştaki hükümetin belli bir gruba karşı haksız olduğu öne sürülen uygulamalarına tepki görünümünü taşır. Gerillalar bağımsız olarak ortaya çıkabilecekleri gibi düzenli askeri hareketlari desteklemekte de rol alabilirler.

Gerilla savaşının stratejisi, savaşta başarıya ulaşmaya yeterli askeri güç oluşuncaya ya da barışı sağlayacak siyasal ve askeri baskı yeterli düzeye gelinceye değin düşma-

nı taciz etmeye dayanır. Çinli komutan Sunzi *Bingfa* (İÖ y. 400, Savaş İlkeleri) adlı yapıtında aldatma ve sürpriz hareketlerini vurgulayarak gerilla taktiklerinin temel kurallarını ortaya koydu. Napoléon döneminde ünlü Prusyalı asker ve savaş kuramcısı Carl von Clausewitz, düşmanın savaşıma iradesini zayıflatmanın önemini ve bu amaçla erişmede çete savaşının da yardımcı olabileceğini belirtti.

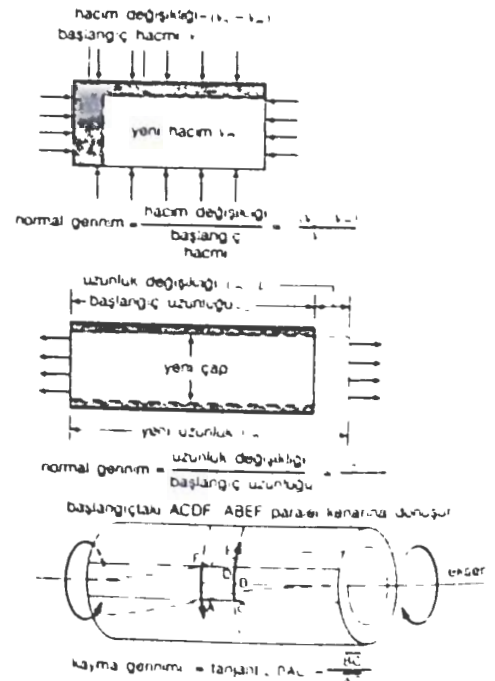
II. Dünya Savaşı'ndan sonraki devrimci mücadelelerin çoğunda bir ölçüde Mao Zedong'un öğretilerinden yararlanılmıştır. Mao, Çan Kay-şek ile mücadelesinde bir gerilla önderi olarak kendi deneyimlerine dayanmıştır. Mao'nun devrimci savaş öğretisi, gerilla eylemlerini, düşmanı yenilgiye uğratabilecek kadar güçleninceye değin düzenli askeri kuvvetlere stratejik bir destek olarak görür.

Gerilla savaşı için siyasal bir amaç gereklidir. Devrimci yazılar, gerillaları destekleyen ve onlara her türlü yardımı sağlayan insanlarla gerillaların yakın ilişkisini vurgular. Gerillalar tedhişçi taktiklere başvurduklarında insanların bağlılığı sarsılabilir; eğer devlet ya da işgal güçleri benzer biçimde karşılık verirse halk her iki taraftan da korkar ve hangi taraf denetimi elinde tutuyorsa onunla işbirliğine girebilir.

1899 ve 1907'deki kara savaşlarında uygulanacak kurallarla ilgili Lahey konferansları, gerillaların yasal savaşçılar olarak tanınması için belirli esaslar getirdiyse de, silahları açıkta taşımak ve belli bir komutana bağlı olmak gibi kurallar gerilla savaşının üstünlüklerini geçersiz kılacağından ve ayrıca sabotaj ve terörizm çoğu kez misillemele-ye yol açtığından bu esaslar uygulamaya konamamı.

gerilme kuramı bak. gerinim kuramı

gerinim, fiziksel bilimlerde ve mühendislikte esnek, plastik ve akışkan malzemele-ri, kuvvet uygulaması altında uğradıkları göreceli biçim ve boyut değişikliğini belirten

(Üstte) Sıkıştırma altında hacim, (ortada) çekme altında belin kesiti, (altta) burma altında boru (Üst, orta) R. T. Weidner ve R. L. Sells, *Elementary Classical Physics*, (alt) R. A. Douglas, *Introduction to Solid Mechanics* (1963) Brooks/Cole Publishing Company, Monterey, California

sayı. Gennimle ifade edilen biçim değişikliği, malzemeyi oluşturan parçacıkların (molekül, atom ve iyonlar) normal konumlarını terk ederek bir miktar yer değiştirmesi sonucunda ortaya çıkar.

Gerinimler, biçim değişikliğine yol açan kuvvetlere bağlı olarak, "normal gerinimler" ve "kayma (kesme) gerinimleri" olarak ikiye ayrılır. Normal bir gerinim, malzemenin yüzeylerine ya da enkesit alanlarına dik kuvvetler tarafından oluşturulur; tüm yüzeyleri basınç altında olan bir hacim ya da iki ucundan sıkıştırılan ya da çekilen bir çubuk buna örnektir.

Kayma gerinimi ise, malzemenin yüzeylerinde ya da enkesit alanlarında yer alan paralel kuvvetler tarafından oluşturulur; eksten çevresinde boylamasına döndürülen kısa bir çubuk buna örnektir.

Basınç altındaki hacimlerin biçim değişikliğinde normal gerinim, hacim değişikliğinin başlangıç hacmine bölünme esittir. Uzama ya da boyuna sıkıştırmada ise normal gerinim, uzunluk değişikliğinin başlangıç uzunluğuna bölünme esittir. Her iki durumda da aynı birimlere sahip iki büyüklük birbirine bölündüğünden, birimsiz bir sayı elde edilir. Kimi uygulamalarda, hacim değişikliği (azalma) ya da sıkıştırmaya bağlı değişiklik (küçülme) negatif, genişleme ya da germeye bağlı değişiklik (büyüme) ise pozitif olarak ifade edilir. Bu tanıma göre sıkıştırma gerinimleri eksi, çekme gerinimleri ise artı işaretlidir.

Kayma geriniminde, malzeme içindeki dik açılardan (90°'lik açılar) büyüklüğü değişir, bunun sonucunda dikdörtgenler paralel kenara (baklava biçimli) dönüşür. Çizimde bir metal boru görülmektedir; borunun gerinimsiz durumundaki CAF dik açısı, boru büküldüğünde, BAF dar açısına dönüşür. Dik açıdaki değişiklik BAC açısına eşittir; BAC açısının tanjantı BC'nin AC'ye oranına eşittir. Bu oran kayma gerinimidir ve biçim değişikliği olmadığında sıfıra eşittir. BAC açısı genişledikçe büyür. Kayma gerinimi de birimsizdir.

gerinim kuramı, GERİLME KURAMI olarak da bilinir, Alman kimyacı Adolf von Baeyer'in 1885'te, halkalı organik bileşiklerin kararlılığını açıklamak üzere geliştirdiği kuram. Bu kurama göre, molekül yapılarında bir ya da birkaç halka bulunan karbon bileşiklerinin kararlılığı, kimyasal bağlar arasındaki açılardan, halkasız bileşiklerde ölçülen değerdan (109°28') sapma miktarına bağlıdır. Bu sapmanın miktarı halkanın gerinim ölçüsüdür: Gerinim ne kadar büyükse halka da o kadar kararsızdır. Baeyer bu halkaların düzlemsel olduğunu varsaymış ve üç-dört elemanlı halkalar ile altı ya da daha çok atom içeren halkalarda söz konusu olan gerinimin halka büyüdükçe artacağını öne sürmüştü. En düşük gerinimli halka, bağlar arasındaki açılardan 108° olduğu beş karbon atomlu siklopentan halkasıdır.

Baeyer'in düşünceleri, bugün bile özünde doğru olarak kabul edilmekle birlikte, büyük ölçüde değiştirilmiştir. 1890'da Alman kimyacı H. Sachse, altı ya da daha çok atom içeren bir halkanın düzlemsel değil, örneğin sikloheksanın sandalye ve kayak biçimindeki yerleşimlerinde olduğu gibi katlanmış durumda olduğu zaman geriniminin tümüyle yok sayılabileceğini öne sürdü. Düzlem değiştirerek katlanmış olan bu büyük halkalar, deneylerle de kanıtlandığı gibi, beş atomlu bir halka kadar kararlı olabilir. Örneğin, halkasında 30 atom bulunan sik-

lotriyakontan ile yalnızca 5 atom bulunan siklopentanın kararlılığı arasında önemli bir gerinim farkı saptanamamıştır.

gerinim mastarı, biçim değişikliğine uğrayan malzemelerde, çeşitli noktalar arasındaki uzaklık değişimlerini ölçmekte kulla-

Gerinim mastarı

nılan aygıt. Malzemedeki gerilmelerin (iç kuvvetler) hesaplanmasına yarayan bilgilerin elde edilmesinde yararlanılan gerinim mastarları ayrıca kuvvet, basınç ve ivme ölçen aygıtlarda gösterge elemanı olarak kullanılır.

1930'lara değin gerinim mastarlarında bileşik mekanik kaldırıcılar ya da aynalar ve optik kaldırıcılar kullanılıyordu. 1'e 1.200 oranına kadar büyüme sağlayabilen bu aygıtlarla 1 mikronluk biçim değişiklikleri ölçülebiliyordu. Ne var ki, boylan 1,25-2,5 cm arasında değişen bu mastarlar, görece büyük boyutları ve ağırlıkları nedeniyle, dinamik kuvvetler sonucu oluşan değişken gerinimleri ölçmekte yetersiz kalıyordu.

Dirençli gerinim mastarları ise deneysel gerinim çözümlemelerinde daha başarılı sonuçlar verir. Bu aygıtlar 1856'da İngiliz fizikçi William Thompson'un (sonradan Lord Kelvin) bulmuş olduğu bir ilkeye göre çalışır. Bu ilkeye göre, gerildiğinde ya da sıkıştırıldığında metal (örn. bakır ya da demir) tellerin direnci değişir.

Çizimde görülen mastar, izgara biçiminde kıvrılmış ve ince iki kâğıt arasında yapıştırılmış çok ince bir telden oluşmaktadır. Gerinimin ölçüleceği yüzeye sıkıca yapıştırılan mastara elektrik akımı verilir. Malzeme biçim değiştirdiğinde, buna bağlı olarak gerilen ya da sıkışan mastarın direnci değişir. Bu direnç değişimi büyütülür ve gerekli ayarlamalarla gerinime dönüştürülür.

Dirençli mastarların ticari amaçla üretilen ilk türü telli izgaralardır. Günümüzde ise, telli izgaraları baskı devre teknikleriyle yalıtılan levhalara basarak yassı direnç mastarları üretilmektedir.

Dirençli mastarlar değişik biçimlerde ve boyutlarda üretilir. Genellikle posta pulu büyüklüğünde olan mastarların 0,038 cm boyunda olanları da vardır. Bunlarla, cm' de 0,000001 cm'lik gerinimler bile ölçülebilmektedir. Bu mastarlar hemen hemen tüm katı malzemelerin yüzeylerine yapıştırılabilir, ayrıca betona gömülebilir. Hafif olmaları nedeniyle de özellikle hızlı değişen gerinimleri ve dönen millerdeki gerinimleri ölçmekte son derece yararlıdırlar.

Direnç mastarları mekanik etkiyi elektrik sinyaline dönüştüren aygıtlar, yani transdüktörler grubuna sokulabilir.

Malzemelerdeki gerinim, ışılesneklik (fotoelastisite) ve gerilim çözümleme holografisi yöntemlerinden yararlanılarak da ölçülebilir. Işılesneklik yöntemi, kutuplanmış ışığın malzemeye tutturulmuş ve ışığı çift kırılmaya uğratan bir madde üzerindeki etkilerini izleyerek malzeme üzerindeki gerinimi saptamaya yarayan görsel bir yöntemdir. Bu yöntemde, malzemede gerilim oluşukça çiftkırılan madde üzerinde ortaya çıkan kırınım saçakları örgüsü, malzeme üzerindeki gerilim bölgelerini gösterir. Holografi yönteminde ise, malzemenin üzerine kendi hologramı yerleştirilir. Malzemede gerilim oluşmadığı sürece herhangi bir şey gözlenmez. Malzemede gerilim oluşturuldu-

ğunda ise, hologramda malzemedeki gerinimlerin saptanmasına yardımcı olan saçak örgüleri oluşur.

geriyatri bak. gerontoloji ve geriatri

geriye dönüş, İngilizce FLASHBACK, sinema ve edebiyatta bir anlatım tekniği. Bir durumu anlatırken, onu doğuran bir olaya dönme yoluyla anlatının kronolojik akışının bozulmasını içerir. Başlangıçta bir sinema terimi olan geriye dönüş, zamanla roman, öykü ve oyunlardaki benzer teknikler için de kullanılmaya başlamıştır. Terim yeni olmakla birlikte, geriye dönüş Batı edebiyatının en eski tekniklerinden biridir. *Odyseia*'da Phaiakların sarayında konaklayan Odysseus, Troya'dan eve dönüşü sırasında yaşadığı serüvenlerin çoğunu geriye dönüşlerle anlatır.

Geriye dönüş sayesinde yazar, öyküsüne en ilginç yerinden başlayabilir ve kronolojik anlatımın tekdüzelüğünden kaçınabilir. Geriye dönüşte olaylar anımsanmaz, yeniden yaşanır; bu da yazara, öyküsünü şimdiki zamanın nesnel ve dramatik anlatımıyla sürdürme olanakını verir.

Sinemada geriye dönüş yalnızca anlatım teknikleriyle değil, çeşitli optik tekniklerle de gerçekleştirilir. Bunlar arasında, açılma ya da karama (bir görüntünün karanlıktan yavaş yavaş aydınlanarak belirmesi ya da bunun tersi), zincirleme (bir görüntü kaybolurken bir başka görüntünün onun üzerine binerek yavaş yavaş belirmesi) ve noktalı açılma ya da karama (sahnenin küçük bir noktadan başlayıp giderek büyüyen ve tam görüntüye dönüşen bir çember biçiminde açılması ya da bunun tersi) sayılabilir.

geriye yürüyen yasa, işlendiği sırada suç sayılmayan bir eylemi suç kapsamına alan, daha önce işlenmiş bir suç için öngörülen ceza miktarını artıran ya da suçun işlendiği sırada yürürlükte olan yargılama usulünü sanığın aleyhine önemli bir dengesizlik yaratacak biçimde değiştiren yasalara verilen genel ad.

Yasalarda geriye yürümemesi temel kural olmakla birlikte, daha önce suç sayılan bir eylemi suç olmaktan çıkaran, öngörülen ceza miktarını hafifleten ya da yargılama usulünü sanığın lehine değiştiren yasalara geriye dönük olarak uygulama yoluna gidilmesi genel kabul gören bir yaklaşımdır. Türk Ceza Kanunu'nun 2. maddesi geriye yürüyen yasa ilkesini en geniş biçiminde kabul etmiştir. Buna göre işlendiği zamanın yasasına göre cürüm ya da kabahat sayılan eylemden dolayı kimseye ceza verilemez. İşlendikten sonra çıkarılan bir yasaya göre cürüm ya da kabahat sayılan bir eylemden dolayı da kimse cezalandırılmaz. Eğer böyle bir ceza verilmişse yerine getirilmesi ve yasal sonuçları kendiliğinden kalkar. Bir cürüm ya da kabahatin işlendiği zamanın yasasıyla sonradan yayınlanan yasanın kuralları birbirinden değişik ise suç işleyen lehine olan yasa uygulanır. Ceza'nın yalnızca infaz biçimini değiştiren yasalardan, önceden mahkûm olup cezasını henüz çekmemiş ya da kısmen çekmiş olan kişilere uygulanmasında da benzer bir tutum izlenir.

Ceza hukuku dışındaki alanlarda da geriye yürüyen yasalarda kazanılmış hakları çiğnemesine özen gösterilir. Bir yasanın, yürürlüğe girmesinden önce tamamlanmış olan hukuki ilişkilere uygulanmasını öngören bir hüküm içermesi salt geriye yürüme durumunu ortaya çıkarır. Örneğin bir vergi yasasının vergi oranını yükselten hükmünün, yasanın yürürlüğe girdiği tarihten önce tahakkuk etmiş vergilere de uygulanmasının öngörülmesi salt geriye yürüme durumunu oluşturur. Böyle bir düzenleme kazanılmış

hakları çiğneyerek hukuk güvenliği ilkesini zedelediği için hukuka aykırıdır. Buna karşılık bir yasanın ortaya çıkmış, ama henüz tamamlanmamış olan hukuksal ilişkilere uygulanmasının öngörülmesi göreceli geriye yürüme durumunu oluşturur. Örneğin bir yasanın emeklilik koşullarını değiştiren hükümlerinin eski yasaya göre emeklilik hakkını kazanmış olan, ama henüz emekliye ayrılmamış kimselere uygulanmasının öngörülmesi bu türden bir geriye yürümedir. Böyle bir düzenlemenin hukuka aykırı olup olmadığı konusunda karar verilebilmesi için toplumsal yarar ile kişilerin hukuk güvenliği ilkesi arasında adaletli bir denge kurulmasına dikkat edilmesi ve buna göre bir değerlendirme yapılması gerekir.

ABD Anayasası uyarınca Kongre ve eyalet meclislerinin geriye yürüten yasalar çıkarması yasaktır. Bununla birlikte 1798'de bu yasaklamanın yalnızca ceza yasalarını kapsadığı ve geriye dönük yasama işlemlerinin tümünü kapsayan genel bir kısıtlama anlamına gelemediği kararlaştırılmıştır. 1867'de ABD Yüksek Mahkemesi'nde görülen iki davada, Amerikan İç Savaşı sonrasında Konfederasyon yandaşlarının belirli görevler üstlenmesini önlemek için çıkarılan yasalar, gerçek anlamda ceza yasası niteliğinde olmamalarına karşın, anayasaya aykırı bulunarak bozulmuştur.

Geriye yürüten yasalar konusunda izlenen bu tutuma, öteki gelişmiş hukuk sistemlerinin çoğunda da rastlanır. Kökeni Roma hukukuna kadar dayanan bir ilke olan, "yasadışı ceza olmaz" (*nulla poena sine lege*) biçimindeki hukuk kuralı, temelde bu anlayışı yansıtır. Parlamento'nun geriye yürüten yasalar çıkarma konusunda herhangi bir kısıtlama altında olmadığı İngiltere'de, gelenek hukukunun yerleşmiş kuralları uyarınca yargıçlar, Parlamento'nun açıkça bu amacı güttüğü durumlar dışında, yasaları geriye dönük olarak yorumlamaktan kaçınırlardır.

II. Dünya Savaşı sonrasında ilk kez savaş suçları için Almanya'nın Nürnberg kentinde oluşturulan Uluslararası Askeri Mahkeme'yle ilgili Müttefik bildirgesinde özel olarak tanımlanan saldırı savaş suçuna dayanarak Nazi önderleri hakkında dava açılması, geriye dönük ceza yasalarını kısıtlayan ilkenin kapsamı ve uygulanabilirliği konusunda geniş tartışmalara yol açmıştır.

Gerizim Dağı, Arapça CEBELUT-TUR, İbrani HAR GERIZIM. Filistin'in orta kesimindeki Samiriye'de dağ. Nablus'un tam güneyindedir; Kitabı Mukaddes'te Şekem olarak anılan yer buradadır. Yakın geçmişte Gerizim Dağı manda yönetimi altındaki Filistin'in (1923-48) ve daha sonra da Ürdün'ün (1950-67) sınırları içindeydi. 1967'den bu yana ise İsrail yönetimindeki Batı Şeria (Yahuda ve Samiriye) bölgesi içindedir. Denizden 881 m yükseklikteki dağ, tam kuzeyindeki Ebal Dağının (İbrani Har Ebal; Arapça Cebel Aybal, 940 m) ikizidir. İkisinin arasında 210 m derinlikte bir vadi vardır. Filistin'in dağlık orta kesiminde yer alan doğu-batı doğrultusundaki yollardan biri bu vadiden geçer. Dağ, çok eskiden beri stratejik önem taşımaktadır. Kitabı Mukaddes'te Tanrı'nın Yahudi halkını kutladığı yer olarak geçer (lanetlediği yere Ebal Dağıydı; Tesniye 11:29). Bu kutsama töreni Yeşu'nun zamanında görkemli bir biçimde yerine getirilmişti (Yeşu 8). Dağın adına Talmud'da ve Romalı-Yahudi tarihçi Flavius Josephus'un (İS 1. yy) yazılarında da rastlanmaktadır.

İkinci Tapınak döneminin (İÖ 4. yy) başlarında bu dağda küçük bir tapınak inşa eden Samiriyeliler(*), dua ederken yüzleri-

ni Kudüs yerine buraya dönerlerdi. Günümüzde çok az üyesi kalmış olan bu mezhebin, Kitabı Mukaddes'in yalnızca Musa'nın Beş Kitabı'nı (Tora) kapsayan kutsal kitaplarında Kudüs, Sion gibi kutsal yerlerin yerine Gerizim Dağının adı geçer. Gerizim Dağının eteklerinde yaşayan mezhep üyeleri Pesah'ta (Hamursuz) hâlâ Kitabı Mukaddes'e tam anlamıyla bağlı kalarak kuzu kurban ederler. Bu tören yoreye pek çok turist çekmektedir. Samiriyelilerin ibadet yerinin aslında dağın doruğunda olmasına karşın, kurban töreni artık dağın alt eteklerinde düzenlenmektedir; bunun nedeni doruktaki Müslüman mezarlığından ötürü Samiriyelilerin burayı "kirli" saymasıdır. Dağın modern Arapçadaki adı Samiriye dilindeki Tura Beriha'dan (Kutsama Dağı) gelir.

Gerlach, Helmut (Georg) von (d. 2 Şubat 1866, Mönchmotschelnitz, Silezya - ö. 2 Ağustos 1935, Paris), Alman gazeteci ve siyaset adamı. II. Wilhelm döneminin sonlarıyla Weimar Cumhuriyeti sırasında, savaş ve milliyetçilik karşıtı görüşleriyle kamuoyu üzerinde etkili olmuştur.

Önceleri tutucu eğilimli olan Gerlach, Almanya'da ve yurt dışında üniversite eğitimi gördüğü sırada Hristiyan Sosyalist harekete katıldı. Kısa bir süre küçük bir memuriyet görevinde bulunduktan sonra, Adolf Stöcker'in yayımladığı Yahudi düşmanı ve Hristiyan Sosyalist bir gazete olan *Das Volk*'ta çalışmaya başladı. Ama görüşleri fazla radikal bulduğundan 1896'da gazetede işinden çıkarıldı. Aynı yıl Protestan ilahiyatçı ve sosyalist siyaset adamı Friedrich Naumann'la birlikte Ulusal Toplumsal Birlik adlı bir örgüt kurdu ve örgütün *Die Zeit* adını taşıyan gazetesinde yazmaya başladı. 1901'de, Berlin'de yayımlanan demokrat eğilimli *Die Welt am Montag* adlı haftalık gazetesinin yayın kuruluna girdi ve 20 yılı aşkın bir süre bu işi sürdürdü. Bu arada 1903-07 arasında Parlamento'da (*Reichstag*) yer alarak, siyaset deneyim de kazandı. I. Dünya Savaşı sırasında savaş karşıtı görüşler savunduktan, Kasım 1918'deki Alman Devrimi'nden hemen sonra içişleri bakanlığında müsteşar oldu. Ama Almanya Sosyal Demokrat Partisi'ni (SPD) yeniden birleştirme girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca, 1919 başında bu görevinden istifa etti.

Weimar Cumhuriyeti sırasında tanınmış bir gazeteci olarak Kapp Darbesi (1920), militarist propaganda ve Çelik Miğfer adlı yarı askerî örgüt ile Yahudi düşmanlığı gibi önemli güncel konularda polemikler yürüttü; Almanya'nın Fransa ve Polonya ile dostça ilişkiler geliştirilmesini ve gerçekten demokratik bir yönetim kurulmasını savunarak solcu burjuvalarla bazı sosyalistlerin desteğini kazandı. Barış için mücadele eden Yeni Anavatan adlı örgüte üye oldu ve Alman İnsan Hakları Birliği'nin başkanlığını yürüttü. 1932'de radikal bir haftalık gazete olan *Die Weltbühne*'nin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinin ardından, önce Avusturya'ya, sonra Paris'e gitti ve ölene değin Nazi karşıtı Alman mültecilere yardım etti.

Gerlach, (Ludwig Friedrich) Leopold von (d. 17 Eylül 1790, Berlin - ö. 10 Ocak 1861, Potsdam, Prusya), Prusya kralı IV. Friedrich Wilhelm'in yaverliğini ve siyasal danışmanlığını yapmış Prusyalı komutan. Almanya'da 19. yüzyılın ilk yarısındaki tutucu harekete önderlik eden üç kardeşin en büyüğüdür.

Napoléon'a karşı yürütülen savaşlara katıldı; tutucu görüşleri bu dönemde benimsedi. Achim von Arnim ve Heinrich von Kleist gibi yurtsever şairlerin, sonradan IV. Fried-

rich Wilhelm adıyla tahta çıkacak Prusya veliht prensinin dostluğunu kazandı. Güçlü dinsel inançlarından dolayı o sırada Almanya'da yaygın olan Pietizme bağlandı.

Leopold von Gerlach, bir taş baskıdan ayrıntı
Hertie-Friedrich-Bauer-Museum

Siyasal statükonun korunmasını savunan ve Prusya'nın Kutsal İttifak'taki müttefikleri Avusturya ve Rusya'yla yakınlaşmasını destekleyen İsviçreli siyaset bilimci Karl Ludwig von Haller'le Alman filozof ve siyaset adamı F. J. Stahl'in tutucu çizgilerini temel aldı. IV. Friedrich Wilhelm'in tahta çıktığı 1840'tan sonra siyasal yaşam üzerindeki etkisi hızla arttı. 1848-54 arasında gücünün doruğuna ulaştı. 1850'de IV. Friedrich Wilhelm'in yaverliğine getirildikten sonra, 1848 Devrimi'ne karşı çıkan, Prusya kralını Frankfurt Meclisi'nin önerdiği tacı reddetmeye ikna eden ve 1850 anayasasını daha tutucu bir çizgiye çekmeye çalışan saray danışmanlarına yol gösteren kişi oldu. Rusya'yla yakın ilişkilerine karşın, Kırım Savaşı (1853-56) sırasında kesin bir tarafsızlık politikasını savundu.

Gerlach, (Ernst) Ludwig von (d. 7 Mart 1795, Berlin - ö. 18 Şubat 1877, Berlin). Prusyalı yargıç, politikacı ve yayımcı. Muhafazakâr Parti'nin yayın organı olan ve 1860'larda ve 1870'lerde Bismark'ın Almanya'yı birleştirme planlarına karşı çıkan *Kreuzzeitung* adlı muhafazakâr gazetesinin kurucularındandır (1848).

Kardeşi Leopold gibi Ludwig de Napoléon Savaşları'na katıldı; aynı inançları ve arkadaş çevresini paylaştı. Birçok adli görevde bulunduktan sonra ünlü hukukçu F. K. von Savigny ile birlikte hukuk reformu (1842) üzerinde çalışmakla görevlendirildi 1844-74 arasında Magdeburg istinaf mahkemesi başkanlığı yaptı.

Kreuzzeitung, Ludwig von Gerlach için muhafazakâr görüşlerini açıkladığı bir platform oldu. Koyu bir Hristiyan olarak, kilisenin devlet müdahalesinin dışında tutulması ve Protestanlarla Katoliklerin muhafazakâr bir siyasal blok oluşturmaları görüşünü savundu. Günlük siyaseti daha çok kardeşinin aracılığıyla etkiledi. 1848 sonrası meclislerinde (*Diet*) muhafazakâr milletvekili olarak yer aldı. Daha sonra, Protestan olmasına karşın Katolik Merkez Partisi temsilcisi olarak 1873'te Prusya Meclisi'ne ve 1877'de *Reichstag*'a (Parlamento) girdi. 1872-79 arasındaki *Kulturkampf* (kültür savaşı) sırasında, Katolikleri hedef alan baskılar uygulayan Bismarck'a karşı kilisenin yanında yer aldı. Avusturya'nın da içinde yer alacağı bir Almanya'yı savunanak Bismarck'ın Prusya onderliğinde birleşmiş bir Almanya yaratma girişimlerine karşı çıktı.

Gerlach, Walther (d. 1 Ağustos 1889, Biebrich am Rhein, Almanya - ö. 10 Ağustos 1979, Münih, AFC), atomların homojen olmayan magnetik alanındaki sapmalarına ilişkin olarak Otto Stern ile birlikte gerçekleştirdiği çalışmasıyla tanınan Alman fizikçi.

Öğrenimini Tübingen Üniversitesi'nde tamamlayan Gerlach, 1916'da aynı üniversitede öğretim görevlisi oldu. Göttingen ve Frankfurt'ta çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, 1925'te Tübingen'e fizik profesörü olarak geri döndü; 1929-57 arasında Münih Üniversitesi'nde fizik profesörü olarak çalıştı. Çalışmaları arasında en çok bilineni Stern-Gerlach deneyi (*) olmakla birlikte ışınım, spektroskopi ve kuvantum kuramı alanlarında da katkıları vardır. Başlıca yapıtları, *Grundlagen der Quantentheorie* (1921; Kuvantum Kuramının Temelleri), *Magnetismus* (1931; Magnetizma) ve *Humaniora und Natur*'dür (1950; İnsanlık ve Doğa).

Gerlache (Baronu), Étienne-Constantin (d. 26 Aralık 1785, Biourge, Lüksemburg - ö. 10 Şubat 1871, Brüksel, Belçika), Belçikalı Katolik devlet adamı ve tarihçi. Belçika Krallığı'nın kurulmasından sonra, Saksonya-Coburg hanedanından Leopold'un 1831'de I. Leopold adıyla tahta çıkması-na yardımcı olmuştur.

Paris'te avukatlık yaptıktan sonra, 1815'te Felemenk Krallığı'nın kurulması üzerine Liège'e geldi ve Genel Meclis'e (sonradan Ulusal Meclis) girdi. Felemenk ve Belçika eyaletleri arasındaki birliğin sürdürülmesinden yana olmasına karşın, izlediği politikalarla Belçika'da 1830 Devrimi'nin koşullarını hazırlayan Liberal ve Katolik partiler koalisyonunu destekledi (1828). Devrimden sonra Ulusal Meclis başkanı (1831) olarak, Belçika tahtı için Saksonya-Coburg hanedanından Leopold'u aday gösterdi. 1832'de Papa XVI. Gregorius'un kilise ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına karşı çıkan genelgesi üzerine Temsilciler Meclisi başkanlığından istifa etti.

1832-67 arasında *Cour de Cassation* (Yargıtay) başkanlığı yapan Gerlache'a 1844'te kont unvanı verildi. Ayrıca 1863-67 arasında Katoliklerin Mechelen'de düzenledikleri konferanslara başkanlık etti. Gerlache'in giderek güçlenen tutucu eğilimleri, *Histoire de Pays-Bas* (1839, 3 cilt; Hollanda Tarihi) ve *Essai sur le mouvement des partis en Belgique* (1852; Belçika'da Partiler Üzerine Deneme) adlı yapıtlarına yansımıştır. Toplu yapıtları, ölümünden sonra 1874-75 yıllarında altı cilt olarak yayımlanmıştır.

Germain, Sophie (d. 1 Nisan 1776, Paris - ö. 27 Haziran 1831, Paris, Fransa), akustik, esneklik ve sayılar kuramı gibi alanlarda önemli katkılarda bulunan Fransız matematikçi. En önemli çalışması Fermat'ın büyük teoremini(*) sınırlı olarak kanıtlamasıdır. Bu teorem, x, y, z ve n pozitif tamsayılar ve $n > 2$ olmak üzere, $x^n + y^n = z^n$ denkleminin çözümünün bulunmadığını ifade eder. Germain bu teoremi, n bir asal tek sayı ve x, y, z sayıları n 'ye bölünemeyen sayılar olmak koşuluyla kanıtladı. Teorem, bütün durumlar için günümüzde de kanıtlanabilmiş ya da çürütülebilmemiş değildir.

Matematik bilgisini bulabildiği kitapların yardımıyla yetkin kız düzeye ulaştıran Germain, Paris'teki kız öğrenci kabul etmeyen Politeknik Okulu'nun mektupla öğrenim kurslarına katıldı. Alman fizikçi F.F. Chladni'nin titreşen levhalara ilişkin deney-

sel bulguları üzerine 1811, 1813 ve 1816'da sunduğu üç kuramsal tebliğden üçüncüsü Fransız Enstitüsü'nce ödüllendirildi.

Sophie Germain tanınmış Fransız matematikçi Joseph-Louis Lagrange'in ve Alman matematikçi Carl Friedrich Gauss'un arka daşıydı ve onlarla, gerçek kimliğini açıklayana değin M. Leblanc takma adıyla mektuplaşıyor. Gauss, Germain'i o kadar takdir etmişti ki, Göttingen Üniversitesi'nden ona onursal doktor unvanı verilmesini istedi. Germain, bu ödülü alamadan öldü.

Germain, Thomas (d. 1673, Paris - ö. 14 Ağustos 1748, Paris), Fransız gümüş ustası. Gümüş ustalığıyla ünlü bir ailenin en tanınmış üyesidir.

Büyükbabası ve babası Pierre Germain de (1645-84) gümüş ustasıydılar. Thomas çocukluğunda Genç Louis Boullogne'un yanında resim eğitimi gördü. Yaklaşık 1688'de gönderildiği Roma'da bir İtalyan gümüş ustasının yanına çırak girdi (1691). Çok geçmeden II Gesù Kilisesi'nin Aziz Ignatius Altarı'nı gerçekleştirmekle görevlendirilen sanatçılar arasına katıldı. Bunu başka işler izledi ve 1697'de Germain bağımsız bir gümüş ustası olarak çalışmaya başladı. 1706'da Fransa'ya döndü. Orada 1720'lere değin kiliselerden iş aldı. 1716'da Paris'teki Notre Dame Kilisesi için yaptığı gümüş kaplama Kutsal Ekmek kabı bu işlerinden biriydi. 1720'de lonca içinde ustalığa yükseldi. 1723'te krallık kuyumcusuyken kendisine Louvre Sarayı'nda bir daire verildi. Bu tarihten ölümüne değin özellikle kral için kapaklı sahanlar, şamdanlar ve tabaklar yapmakla uğraştı. Kralın çocuklarının doğumunda altın çingıraklar, benzeri özel durumlar için de çok sayıda esya yaptı. Rokoko üslubundaki aşırı süslü yapıtlarıyla tanınmasına karşın yalın ve zarif parçaları da vardı.

Germain'in ayrıca Köln elektörü, Portekiz kralı, İspanya kraliçesi, Napoli kralı ve kraliçesi gibi yabancı müşterileri de oldu. Bunların içinde en önemlisi Portekiz kralıydı. 1728-68 arasında Germain'in atölyesinde Lizbon'daki saray için 3 bine yakın gümüş işi yapıldığı sanılmaktadır. Germain 1730'da da varlıklı bir Portekiz soylusu olan Alveiro düküne, bugün Lizbon'daki Eski Yapıtlar Ulusal Müzesi'nde bulunan olağanüstü güzellikte bir *surtout de table* (masa üstü süsü) yaptı.

Siyasal yaşamda da etkin olan Germain 1738'de ve 1741'de iki kez Paris'te kent meclisi ve belediye meclisi üyeliğine seçildi. Kendi olanaklarıyla Saint-Louis du Louvre (1744'te kutsandı; 1810'da yıkıldı) adlı küçük bir kilise tasarladı ve inşa etti; öldüğünde de bu kiliseye gömüldü. Oğlu François-Thomas Germain (1726-91) babasının atölyesini devralıp işini sürdürerek saray için rokoko üslubunda birçok esya hazırladı.

German, Sir Edward, asıl adı EDWARD GERMAN JONES (d. 17 Şubat 1862, Whitchurch, Shropshire - ö. 11 Kasım 1936, Londra, İngiltere), hafif opera bestecisi. Lirik nitelikli müziği belirgin biçimde İngiliz özelliklerini yansıtır.

German meslek yaşamına Londra'da orkestra kemancısı ve şefi olarak başladı. *Henry VIII* ve *Nell Gwynn* adlı oyunlara yazdığı fon müzikleriyle tanındı. 1901'de Sir Arthur Sullivan'ın *The Emerald Isle*'ini (Zümrüt Adası) tamamladı. Hafif operaları arasında *Merrie England* (Şen İngiltere), *A Princess of Kensington* (Kensington'lu Bir Prenses), *Tom Jones* ve Sir W. S. Gilbert'in librettosunu yazdığı *Fallen Fairies* (1909; Günahkâr Periler ya da Kötü Dünya) sayılabilir. Ayrıca orkestra yapıtları ve şar-

kıları vardır. German'a 1928'de "sir" unvanı verilmiştir.

Germaner, Ali Teoman, ALOŞ olarak da bilinir (d. 23 Şubat 1934, İstanbul), özgün anlatımlı heykel ve oymabaskılarıyla tanınan sanatçı.

1949'da İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü'ne girdi. Önce Rudolph

"Savaş Atı", Ali Teoman Germaner'in ahşap heykeli, 1986; özel koleksiyon, İstanbul
Ali Teoman Germaner'in izniyle

Belling'in, ardından da Zühtü Müritoğlu ve A. Hadi Bara'nın öğrencisi oldu. İlk sergisini öğrenciyken 1952'de Maya Galerisi'nde açtı. 1957'de mezun oldu, 1960'ta Fransız hükümetinden kazandığı bir bursla Paris'e gitti. Ardından, Güzel Sanatlar Akademisi'nin bursunu kazanarak dört yıl daha Paris'te kaldı. Burada, Güzel Sanatlar Yüksek-okulu'nda Rena Collamarini ile heykel, W. S. Hayter ile de oymabaskı çalıştı; bir yandan da resim yaptı. 1965'te Türkiye'ye döndü ve Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü'ne asistan olarak atandı. 1970'te doçentliğe, 1976'da da profesörlüğe yükseldi. 1968'deki 29. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde heykel dalında birinci oldu, 1972'deki Fatih Anıtı Yarışması'nda birincilik ödülünü kazandı.

Öğrencilik yıllarında çalışmaları ile dikkati çeken Germaner, bu yıllarda Belling, Mürit-oglu ve Bara gibi öğretmenlerinin soyut sanat görüşlerinden ve araştırmalarından etkilenmişti. Paris'ten döndükten sonra 1965-66 yıllarında "Güneşe Övgü" adını verdiği, geometrik soyut anlayışta bir dizi demir heykel gerçekleştirdi. 1968'den sonra "Zümrüt-ü Anka" adlı pişmiş topraktan bir heykel dizisi yaptı. Bu yapıtları genellikle tek bir parçadan oluşursa da, yer yer kabartmaya varan dokusal düzenlemeler ve dengeli boşluk-doluluklarla kitle etkisi yumuşatılmıştı. Germaner 1970'lerde Orta Amerika sanatının canavar başlı, insan vücutlu fantastik yaratıklarını anımsatan biçimler üzerinde çalışmaya başladı. Hem oymabaskılarında, hem de figürlü kabartmalarında fantastik niteliklerin ağır bastığı özgün bir anlatıma yöneldi. Aynı tavrı sürdürdüğü 1980'lerde tunçtan heykel ve kabartmalar döktü.

Germanicus Caesar (d. İÖ 15 - ö. İS 19, Antiokheia, [Antakya]), Roma imparatoru Tiberius'un (hd İS 14-37) yeğeni ve evlatlığı. Başarılı ve çok sevilen bir komutan

olduğu halde, erken yaşta öldüğü için imparator olamamıştır.

Germanicus'un yaşantısıyla ilgili ayrıntılı bilgilerin kaynağı Tacitus'tur. Tiberius'u bir müstebit olarak sunan Tacitus'a göre Germanicus cumhuriyetçi ilkelerin savunucusuydu. Annesi Antonia dolayısıyla, İmparator Augustus'un yeğeninin oğluydu. Babası, Tiberius'un kardeşi Neron Claudius Drusus'tu. Tiberius, erkek çocuğu olduğu halde Augustus'un isteğiyle, "Julius Caesar'ın soyundan geldiği" için Germanicus'u İS 4'te evlat edindi. Germanicus, o tarihlerde Augustus'un torunu Yaşlı Agrippina ile evlendi.

Yirmi bir yaşında *quaestor*'luğa(*) atanan Germanicus, Tiberius'a bağlı olarak İlyricum'da (bugün Arnavutluk ve Batı Yugoslavya) (7-9), sonra da Ren Irmağı bölgesinde (11) görev yaptı. İS 12'de konsül olarak Galya'nın ve iki Ren Ordusu'nun komutanlığına atandı. Augustus'un ölümünden (14) sonra birliklerinde çıkan ayaklanmaları sevilen kişiliği sayesinde bastırdı. İmparatorluğa talip olması yönündeki baskılara karşın Tiberius'a sadık kaldı. Birbiri ardına düzenlenen üç seferde (14-16) Germen kabileleriyle çarpışmak üzere Ren Irmağını geçti; onları pek çok kez yenilgiye uğratmasına karşın kesin bir zafer elde edemedi. Sonunda, başarıları yüzünden onu kıskanan ve korkuya kapılan Tiberius tarafından Roma'ya geri çağırıldı.

Germanicus 17 Mayıs'ta zaferlerini törenle kutladı ve ertesi yıl ikinci kez konsül oldu. Göreve başlamadan önce bütün Doğu eyaletlerinin başkomutanlığına getirildi. Bu görevi dolayısıyla çıktığı yolculuk sırasında, Tiberius'un Suriye valiliğine getirdiği Gnaeus Calpurnius Piso ile anlaşmazlığa düştü. Piso'nun eleştirilerine ve engellemelerine karşın, Kapadokya ile Kommagene'yi birer eyalet olarak düzenlemeyi ve Part kralı III. Artabanos'la barış yapmayı başardı.

Germanicus 19 başlarında Mısır'a gitti. Tiberius bu yolculuğu şiddetle kınadı; çünkü önceki imparator Augustus, senatörlerin Roma'nın tahıl ambanı Mısır'a izinsiz girmesini kesinlikle yasaklamıştı. Germanicus ile Piso arasındaki anlaşmazlık, Germanicus'un Suriye'ye dönüşünden sonra iyice büyüdü. Sonunda Piso eyaleti terk etti. Kısa süre sonra da Germanicus öldü ve ölürken, Piso'yu karşı Plancina'yı kullanarak kendisini zehirlemekle suçladı. Ölümünün ardından Senato'da sorgulanan Piso intihar edince, suçlamanın gerçeğe dayanıp dayanmadığı anlaşılmadı. Ayrıca Tiberius, Germanicus'un öldürülmesini düzenlemiş olmasa bile, trajediyle sonuçlanan bu düşmanlığı körüklediği yönündeki kuşkuları hiçbir zaman üzerinden atmadı.

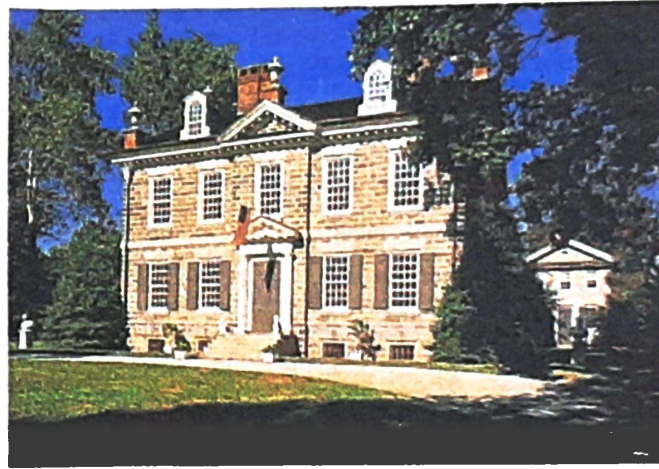
Germanicus ile Agrippina'nın dokuz çocuğu oldu. Hayatta kalan altı (üç erkek ve üç kız) çocuğundan biri İmparator Gaius (Caligula) (hd 37-41), biri de İmparator Neron'un annesi Genç Agrippina'ydı. Germanicus'un kardeşi Claudius 41-45 arasında imparator olarak hüküm sürdü.

Germanikeia bak. Kahramanmaraş

Germanos I (AZİZ) (d. y. 634, Konstantinopolis [İstanbul] - ö. y. 732, Platonium, Atina yakınları; yortu günü, 12 Mayıs), ikonoklast (tasvir kırıcı) harekete karşı resmi kilise öğretisini savunan Konstantinopolis patriği ve ilahiyatçı.

Germanos'un soylu olan babasını İmparator VI. Konstantinos 668'de idam ettirmişti. Bunun üzerine başkaldıran Germanos hadım edilerek Ayasofya Kilisesi'ne sokuldu. Daha sonra ilahiyat danışmanı olarak göz dolduran Germanos, imparatoru etkiledi ve Monotelitleri mahkûm eden III. Konstanti-

nopolis Konsili'ni (680-681) toplantıya çağırmasını sağladı. Germanos yaklaşık 705'te Kyzikos (Erdek) piskoposu oldu ve 712'de İmparator Philippikos Bardanes tarafından Monotelit öğretisi üzerindeki yasağı kaldıran bir kilise kararını imzalamaya zorlandı. Resmi öğretiyi savunan İmparator II. Anastasios, Ağustos 715'te Germanos'u Konstantinopolis patriğine yükseltti. Germanos aynı yıl yerel bir konsil toplayarak Monotelit öğretiyi bir kez daha mahkûm etti. Daha sonra, İsa'nın insani ve tanrısal iki doğasına ilişkin resmi öğretiyi açıklayan bir kitapçık yazdı; kitapçığı Monofizit etkilerden kurtarmak istediği Ermeni Kilisesi'ne sunduysa da bu çabasında başarısızlığa uğradı. Konstantinopolis'in 626'daki Pers kuşatmasıyla 718'deki Arap saldırısından kurtulması onuruna Meryem Ana adına bir şükran ayinini kurumlaştırdı. İmparator III. Leon'un 727'de başlattığı ikonoklast harekete karşı direnişin başını çeken Germanos 730'da patriklikten ayrıldı ve imparatorun resmi öğretiye karşı tutumunu onaylamaktansa Yunanistan'daki malikânesine çekilmeyi yeğledi. Tarihsele incelemesi *De haeresibus*

Cliveden, Benjamin Chew'un yazlık evi, Germantown, Philadelphia, Pennsylvania
Cliveden fotoğrafı John Chew Jr.

et synodis'yi (Heretik Görüşler ve Sinodlar Üzerine) bu dönemde yazmış olabilir. 754'te ikonoklast hareketi savunan kilise önderlerince mahkûm edildiyse de 787'de II. Nikaia Konsili'nde aklandı.

Yapılan İmparator III. Leon'un emriyle yakıldığı için Germanos'un çalışmalarından pek azı günümüze ulaşmıştır. *Ad Armenos*'un (Ermenilere Mektup) yanı sıra ikonoklast harekete karşı üç kitapçık ve Meryem Ana'ya ibadetin tarihiyle ilgili yedi konuşma Germanos'un sayılmalıdır. Meryem Ana'ya ibadetin kararlı bir savunucusu olan Germanos'un çalışmaları, ilahiyatta Meryem Ana'yı doğaüstü kutsamanın aracı sayan yaklaşım konusunda önemli bir kaynaktır.

Germanos, asıl adı LOUKAS STRENAPOULOS (d. 27 Eylül 1872, Silivri - ö. 23 Ocak 1951, Londra), 1922-51 arasında Batı ve Orta Avrupa'da Ortodoks Kilisesi'nin önderi. İstanbul'da Heybeliada Rum Papaz Mektebi'ni bitirdikten sonra Leipzig, Strasbourg ve Lausanne üniversitelerinde öğrenim gördü. Ardından öğretmen olarak Heybeliada'ya döndü. 1922'de, yeni kurulan Akhisar başpiskoposluğuna atandı. Aynı yıl Anglikan Kilisesi'nde Fener Rum patriğini temsil etmek üzere Londra'ya gitti.

Germanos, birçok ilahiyat ve tarih kitabı yazdı; Oxford, Atina ve New York üniversitelerinden onursal doktor unvanları aldı. Ortodoks ve Anglikan kiliseleri arasındaki anlayış havasını geliştirme çabalarından dolayı, 1942'de Canterbury başpiskoposu tara-

fından Lambeth Haçı nişanıyla ödüllendirildi. Germanos 1948'de Dünya Kiliseler Konseyi başkanlığına seçildi.

Germantown, ABD'de Pennsylvania eyaletindeki Philadelphia'nın tarihsel verleşim kesimi Germantown Caddesi (eskiden High Caddesi) boyunca 1,5 km'yi aşkın bir hat üzerinde uzanır. Yöreye ilk kez 1683'te Francis Daniel Pastorius onderliğindeki Alman Pietistler yerleşti. Dokumacılık, sepicilik ve araba yapımı gibi el sanatlarının gelişmesiyle kent zenginleşti. William Rittenhouse İngiliz kolonilerindeki ilk kâğıt imalathanesini 1690'da burada kurdu. Christopher Sower da oğluyla birlikte kolonilerin en büyük basımevlerinden (1738) birini burada oluşturdu ve Amerika'da Avrupa dillerindeki ilk Kitabı Mukaddes baskısını gerçekleştirdi (1743). Kolonilerdeki ilk hurufat yapımcısı, Sower'in yanında çalışan Jacob Bey'di. 4 Ekim 1777'de Washington'un onderliğindeki Kıtta Ordusu'nun,

İngiliz işgalindeki Philadelphia'nın savunma hatlarını yarmak amacıyla giriştiği Germantown Çarpışması başarısızlıkla sonuçlandı. Germantown'ın zengin mimari yapıtlarının çoğu korunmuştur. Önemli yapıtlar arasında Başyargıç Benjamin Chew'nun tasarladığı Cliveden (1763) ile Grumblethorpe (1744), 1793 ve 1794 yazında Başkan George Washington'ın kaldığı Morris Evi (1772), Wyck (1690) ve Upsala (1798) sayılabilir. 1689'da tüzel kimlik kazanan Germantown, daha önce ayrı bir ilçe iken 1854'te Philadelphia'ya katılmıştır.

Germantown Çarpışması, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında, 11 bin Amerikan askerinin, General Sir William Howe komutasında Germantown'da (bugün Philadelphia'nın bir parçası) bulunan 9 bin kişilik İngiliz birliğine karşı giriştiği sonuçsuz saldırı (4 Ekim 1777). Brandywine Creek'te uğradığı yenilgiden yılmayan General George Washington, Germantown'a aynı anda dört değişik yönden saldırmak gibi gözüpek bir plan tasarladı. Gün doğarken girişilen baskın, kısmen planın çok karmaşık olması, kısmen de Amerikalıların kendi kollarından birinin üzerine ateş açtıracak ölçüde şartları yığın sis yüzünden başarısızlıkla sonuçlandı. İngilizlerin kayıpları 535, Amerikalılarınki ise bunun yaklaşık iki katıydı. Amerikan kuvvetlerinin Saratoga'daki (Eylül-Ekim 1777) zafiri ve Washington'ın stratejik yeteneğiyle Fransızları etkilediği Germantown Çarpışması, Fransa'nın savaşta Amerika'nın yardımına gelmesine katkıda bulundu.

Germanus (AUXERRE'LI AZIZ). Fransızca GERMAIN (d. y. 378, Autessiodunum [bugün Auxerre], Galya - ö. 31 Temmuz 448, Ravenna; yortu günü Galler'de 3 Ağustos, başka yerlerde 31 Temmuz), Britanya'da kilisenin kökleşmesinde etkili olan Galyalı din adamı.

Roma'da avukatlık yaptıktan sonra, Batı Roma imparatoru Flavius Honorius tarafından Armorica (Fransa'da tarihsel bölge) bölge valiliğine atandı. 418'de Aziz Amator'un ardından Auxerre piskoposluğuna seçildikten sonra çileci yaşam biçimini benimsedi. Auxerre yakınlarında St. Côme ve St. Damien Manastırını kurdu. O sırada, İngiltere'de yaygınlaşan Pelagiusçuluk kilise içinde çalkantılara yol açıyordu. Papa Aziz I. Celestinus, 429'da İngiliz piskoposlarının yardım çağrısına yanıt olarak Germanus'u İngiltere'deki Pelagiusçu heretiklerle savaşmakla görevlendirdi ve Troyes piskoposu Aziz Lupus'u da Germanus'un yardımcılığına atadı. Germanus ve Lupus, Verulamium'da (sonradan St. Albans, Hertfordshire) düzenlenen tartışmada Pelagiusçuluğu çürüttüler. Germanus, Saksonların ve Piküerlerin saldırısına uğrayan Britonlara büyük olasılıkla bu yolculuk sırasında rastladı. Germanus'un yönetimindeki Britonların "aleluya" diye bağırması saldırganların korkuya kapılmasına yol açtı; Britonların kazandığı zafere bu nedenle Aleluya Zaferi adı verildi.

Germanus daha sonra Auxerre'e döndü ve burada St. Alban Kilisesi'ni kurdu. Germanus'un 431'deki başvurusu üzerine Celestinus, Aziz Palladius'u İskoçların ilk piskoposu olarak İskoçya'ya gönderdi. İnanişâ göre Germanus Auxerre'de bulunduğu dönemde, İrlanda'daki Aziz Patrick'in yardım istemesi üzerine, ülkeyi Hristiyanlaştırmak ve manastırlar kurmak amacıyla piskoposlar gönderdi. Bu arada İngiltere'de Pelagiusçuluk silinememişti; 447'de İngiltere'ye dönerek bu harekete son vermesi istenen Germanus, Trèves piskoposu Severus'un yardımıyla Pelagiusçuluğu etkisizleştirip savunucularını da sürgüne göndererek İngiltere'deki ikinci görevini başarıyla tamamladı.

Galya'ya döndüğünde Germanus'un piskoposluk bölgesi kargaşa içindeydi; Armoricallılar Hunlara karşı ayaklanmıştı. Piskopos, ayaklanmacılar adına hemen Hunların önderi Goar ile görüştü ve bölgeye yönelebilecek ilk saldırıyı erteletmeyi başardı. Ardından, halkının davasını savunmak üzere Ravenna'ya gitti. Burada Ravenna piskoposu Aziz Petrus Chrysologus ve Batı Roma imparatoru III. Valentinianus tarafından kabul edildi. Ama görüşmeler sırasında öldü. Ölüsü Auxerre'e görüldü, 1567'de Huguenot'ların saldırısına uğrayınca da burada korundu.

Germanus (GRANFELLI AZIZ) (d. y. 610, Augusta Treverorum [bugün Trier], Galya - ö. 21 Şubat 675?, Munster yakınları, Avusturya; yortu günü, 21 Şubat), yoksulların haklarını savunduğu için öldürülen başkeşiş.

Soylu bir aileden gelen Germanus'u Trier piskoposu Aziz Modoald yetiştirdi ve papazlığa atadı. Germanus, Vosges Dağlarındaki Remiremont Benedikten manastırında Metz piskoposu Aziz Arnulf'un müridi oldu. Arnulf'un isteği üzerine, kardeşi Numerianus ve bir grup keşiş birlikte Aziz Waldebert'in yönettiği Luxeuil-les-Bains Manastırına gitti. Dük Gondo, Vosges Dağlarının doruklarında Granfel Manastırını kurduktan sonra Germanus'u başkeşişliğe getirdi. Germanus, St. Ursitz ve

St. Paul Zu-Werd manastırlarının yanı sıra 35 yıl boyunca bu manastırı yönetti.

Gondo'nun kardeşi ve ardılı Cathic, manastır hareketine karşı saldırgan bir politika izledi, köylülerin mallarına el koymaya başladı. Germanus ezilen yoksulların yanında yer alarak düke karşı çıktı. Cathic, Germanus'u ve manastırın birinci keşişi Randoald'ı bir yağma sırasında öldürdü.

Germanus (PARİSLİ AZIZ). Fransızca SAINT GERMAIN DE PARIS (d. y. 496, Augustodunum yakınları, Galya - ö. 28 Mayıs 576, Paris; yortu günü 28 Mayıs), Fransa'nın en saygın azizlerinden. Merovenj kralları arasındaki kardeş kavgalarında arabuluculuk etme çabası başarısız olmuştur.

530'da papazlık rütbesini alan Germanus St. Symphorien Manastırında başkeşiş oldu. 554-556 arasında Frank kralı I. Childebert tarafından Paris piskoposu yapıldı. Burada saray çevresinde önemli manevi nüfuz kazandı ve kralı Paris'te bir kilise kurmaya ikna etti. Ölümünden sonra bu kilise Saint-Germain-des-Prés adını aldı ve krallık mezarlıklarından biri oldu.

Germanus, Childebert'in yeğenleri Guntram, I. Chilpéric, Sigebert ve I. Charibert arasındaki çatışmanın ortasında kaldı. Günahkâr olduğu ve kilise otoritesine karşı geldiği için I. Charibert'i aforoz etti. Childebert'in kardeşi olan Frank kralı I. Clotaire'in karısı Kraliçe Radegunda'ya, kocasına karşı korudu. Germanus'un katıldığı pek çok uzlaştırma konsili arasında Paris (557), Tours (566) ve Paris (573) konsilleri sayılabilir.

germanyum (Ge), periyodik tablonun IVa grubunda, silisyum ile kalay arasında yer alan kimyasal element; metaller ile ametaller arası özellikler gösteren gümüş rengine bir metalsidir. Germanyum 1886'da Alman kimyacı Clemens Winkler tarafından bulundu; oysa Rus kimyacı Dimitriy İvanoviç Mendeleev, böyle bir elementin varlığını, özelliklerini ve periyodik tablodaki yerini 1871'de öngörmüş ve bu varsayımsal elemente ekasilisyum adını vermişti. 1945'e değin, özel bir kullanımı olmadığı için sanayi çapında üretilmeyen germanyum, yarıiletken özelliklerinin elektronik alanındaki değeri anlaşıldıktan sonra büyük bir önem kazandı. Bugün yarıiletken olarak kullanılan pek çok madde olmasına karşın, transistörlerin, doğrultucu ve fotosel bileşenlerinin yapımında germanyum hâlâ ilk sırayı alır.

Doğada bileşik halinde çok ender, serbest olarak hiç bulunmayan germanyum, arjirodit, germanit ve reniyerit gibi çok az bulunan minerallerin bileşeni olarak yer kabuğunun yaklaşık milyonda 4-7'sini oluşturur. İlk kez arjirodit minerali içinde saptanarak ayrılan germanyumun arıtılmasında, cevherlerinden elde edilen düşük tenörlü artıklar derişik hidroklorik asitle işlenir; bu işlemin ürünü olan germanyum tetraklorür artı arda birkaç kez damıtılarak arıtılır; daha sonra, germanyum tetraklorürün hidroliziyle oluşan germanyum dioksit hidrojenle indirgenerek toz halindeki germanyum metaline dönüştürülür. Metal tozları yaklaşık 1.100°C'de ve eylemsiz bir ortamda eritilip külçe halinde dökülür.

Germanyum, sünek olmayan gevrek bir elementür; kristallerindeki atomlar elmas-taki karbon atomlarıyla aynı yerleşim düzenini gösterir. Oda sıcaklığında havadan etkilenmez, ama 600-700°C'de oksitlenir ve halojenlerle hızla tepkimeye girerek tetrahalojenürleri oluşturur. Asitlerden yalnızca derişik nitrik asit, sülfürik asit ya da altın suyu (nitrik asit ile hidroklorik asit karışımı)

germanyumu önemli ölçüde aşındırabilir Sulu alkali çözeltilerden fazla etkilenmeyen element, yalnızca çözeltili halindeki sodyum hidroksit ya da potasyum hidroksitte hemen çözünerek germanatları oluşturur.

Germanyumun kararlı yükseltgenme durumları +2 ve +4'tür; +4 değerlikli germanyum bileşikleri daha kararlı ve daha çoktur. En önemli iki bileşiği germanyum dioksit (GeO₂) ile germanyum tetraklorürdür (GeCl₄). Germanyum dioksidin bazı oksitlerle ısıtılmasıyla oluşan germanatlar, özellikle çinko germanat (Zn₂GeO₄), bir ışın kaynağıyla uyarıldığında sürekli ışıldayan fosforişil maddelerdir. Germanyumun cevherlerinden elde edilmesi sırasında ara ürün olarak oluşan germanyum tetraklorür uçucu, renksiz, yaklaşık -50°C'de donan ve 84°C'de kaynayan bir sıvıdır.

Elektronik aygıtlarda kullanılacak germanyum küçülcenin, bölgesel arıtma tekniğiyle yeniden arıtılması gerekir. Bu işlem sonunda hemen hiç katışıksız duruma gelen germanyum eritilir ve istenen elektronik özellikleri kazandırmak üzere çok az mik-tarda arsenik, galyum gibi katkı maddeleriyle desteklenir. Daha sonra bu karışım büyük bir dikkatle denetlenen sıcaklıklarda eritilerek kristaller tek tek ayrılır.

Germanyumun elektronik sanayisi dışındaki en önemli uygulamaları bir alaşım maddesi olması ve flüoresan lambalarda ışıldayıcı yüzey olarak kullanılmasıdır. Ayrıca kızıl-ötesi ışınları geçirdiğinden, bu ışınları saptamaya ve ölçmeye yarayan çeşitli aygıtlarda da kullanılır. Işığı kırma indisi çok yüksek olan germanyum dioksit, fotoğraf makinelerinin ve mikroskop objektiflerinin geniş açılı merceklerinde kullanılan optik camların bileşimine katılır.

Dokuz radyoaktif izotopu saptanmış olan germanyumun beş kararlı izotopu vardır: germanyum-70 (yüzde 20,5); germanyum-72 (yüzde 27,4); germanyum-73 (yüzde 7,8); germanyum-74 (yüzde 36,5); germanyum-76 (yüzde 7,8).

atom numarası	32
atom ağırlığı	72,59
erime noktası	937,4°C
kaynama noktası	2.830°C
yoğunluğu	5,232 gr/ml
yükseltgenme durumları	+2, +4
elektronların yerleşimi	2-8-18-4 ya da 1s ² 2s ² 2p ⁶ 3s ² 3p ⁶ 3d ¹⁰ 4s ²

Germeçtepe Barajı, Kastamonu il merkezinin 10 km kuzeybatısında ve Şadibey Deresinin Germeçtepe yöresinde kurulu olan kaya dolgu baraj. Sulama amacıyla Kızılırmak Havzası, Gökırmak Projesi kapsamında inşa edilen ve yapım çalışmalarına 1977'de başlanan baraj 1985'te tamamlanarak 1986'da işletmeye açılmıştır. 968 hektarlık bir arazinin sulanmasını sağlayan barajın 400 m kadar aşağı çıkışında barajın dip savağından bırakılan suları ana kanala çeviren bir regülatör vardır. Temelden yüksekliği 49 m, kret uzunluğu 154 m olan barajın 89,5 km²'lik bir akaklama havzası vardır ve göl alanı 0,45 km²'dir. 7,26 milyon m³ göl hacmi olan barajın sol tarafında 34 m uzunluğunda kapaksız dolusavak yer alır.

Germen dilleri, Hint-Avrupa dil ailesinin bir kolu. Dilbilimciler Germen dillerini İngilizce, Almanca ve Hollanda dilini (Flemenkçe ve Flamanca) kapsayan Batı Germen öbeği, Danca ile İsveç, Norveç ve İzlanda dillerini kapsayan Kuzey Germen öbeği, yalnızca Got dili ile eskiden Vandal-ların, Burgonların ve az sayıdaki bazı başka kabilelerin konuştuğu dilleri kapsayan (günümüzde var olmayan) Doğu Germen öbeği olmak üzere üçe ayırırlar.

Germen dilleri sesbilgisi, dilbilgisi ve sözcük dağarcığı açısından birbirlerine çok benzediği için birlikte sınıflandırılır. Bunların tümünün tek bir dilden türediği sanılmaktadır. Bu eski dille ilgili hiçbir yazılı kanıt olmamakla birlikte, çeşitli Germen dilleri karşılaştırılarak yapısı üzerine yaklaşık bir bilgi edinilebilmektedir. İlk-Germen (Proto-Germen) dili, türemiş olduğu İlk-Hint-Avrupa (Proto-Hint-Avrupa) dilindeki eril, dişil ve yansız cinsleri korumakla birlikte, adın durumlarını sekizden altıya indirmiş ve sıfat çekimini getirmiştir. Ayrıca İlk-Hint-Avrupa dilindeki kipleri beşten üçe (bildirme, buyrum ve isteme) indirmiş, dört zamanı içeren eylem sistemini ise, yalnızca şimdiki ve geçmiş zamanlardan oluşan daha yalın bir sisteme dönüştürmüştür; gelecek ve geçmiş zamanlar da bu iki zamandan türetilmeye başlamıştır.

İlk-Germen dili üç kola ayrılır. Bunlardan Doğu Germen dilleri, merkezini bugünkü Polonya'nın oluşturduğu bölgede konuşulurdu. Got dilinde bazı belgeler günümüze ulaşmış olmakla birlikte, bugün bu dillerin tümü ortadan kalkmıştır.

Batı Germen dilleri, Kuzey Denizi çevresinde ve bu bölgede yaşayanların kurduğu deniz aşırı kolonilerde gelişmiştir. Bu kolda altı çağdaş dil yer alır: İngilizce, Frizce, Hollanda dili, Afrikaner dili, Almanca ve Yidiş. İngilizce bugün dünyada en çok konuşulan anadiller arasında ikinci (birincisi Çince), en çok konuşulan yabancı diller arasında ise birinci gelir. İngilizceyi öteki Germen dillerinden ayıran ses değişikliklerinin çoğunu içeren Frizce, bugün Hollanda'nın kuzeyinde ve Almanya'nın kuzeybatısında konuşulur. Hollanda dili, Hollanda'da konuşulan Felemenkçe ile Belçika'da konuşulan Flamancayı kapsar. Bu iki dil, yapı bakımından aynı standart dildir; bununla birlikte Belçika'da lehçe farkları daha çok önem kazanır. Güney Afrika'da konuşulan ve Felemenkçeden türemiş olan Afrikaner dili, çeşitli Bantu dillerinden de etkilenmiştir.

Almanca, Almanya ile Avusturya'nın resmi dili ve İsviçre'nin resmi dillerinden biridir. Almanca ve Fransızca, İngilizceden sonra dünyada en çok konuşulan yabancı dillerdir. Yüksek Almancanın, Aşağı Almanca-Hollanda dilinden yaklaşık 6. yüzyılda ayrıldığı kabul edilir. Yüksek Almancanın evriminde ünsüz değişimi olarak adlandırılan dil olgusu, bu sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Yazının kullanımı daha çok manastırlarla sınırlı olduğundan, Erken Almanca, Latince'den önemli ölçüde etkilenmiştir. Ortaçağın sonlarında ticaretin gelişmesiyle, Almanca bu kez Fransızcadan birçok öge almıştır. Çağdaş dönemde yazı dili giderek daha standart bir yapı kazanmış olmakla birlikte, konuşma dili İngilizceye oranla daha büyük lehçe farklılıkları gösterir.

Yidiş, Germen dillerinden olmakla birlikte, Roman, İbrani-Arami ve Slav dillerinden de öğeler taşır; bu yönüyle de dilbilimcilerin çok ilgisini çekmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan önce bu dili konuşanların sayısı yaklaşık 11 milyonu buluyordu; ama Nazilerin yaptığı soykırım sonucunda, sayılarında büyük bir azalma olmuştur. Bu dili konuşanların çoğu bugün ABD, Latin Amerika, İsrail ve eski SSCB'de yaşamaktadır.

Germen dillerinin üçüncü ana kolunu oluşturan Kuzey Germen ya da İskandinav dilleri, ortaçağ başlarındaki Viking yayılımı sırasında doğuda Grönland'dan batıda Rusya'ya kadar yayılmıştır. 11. ve 12. yüzyıllarda bölgede Hristiyan Kilisesi'nin kurulmasından sonra, eski rünik alfabenin yerini Latin alfabesi almıştır. Bu dönemde,

özellikle Eski İzlanda edebiyatına kaynaklık eden İzlanda'da edebiyatta büyük bir canlanma görülür. Luther'in Kitabı Mukaddes çevirisi, sonraki dönemde İskandinav dillerinin Yüksek Almancadan etkilenmesine yol açmıştır.

İlk çağdaş İskandinav dili Dancadır. İsveç dili, 14. yüzyılda İsveç'in Danimarka'dan ayrılmasından sonra standart bir yapı kazanmış ve sonraki yüzyılda İsveç'in sınırlarını genişletmesiyle birlikte yayılmıştır. Günümüzde İsveç'in resmi dili olmanın yanı sıra Finlandiya'nın da iki resmi dilinden biridir. İzlanda dili, bazı özellikleriyle öteki çağdaş İskandinav dillerinden ayrılır; Eski İskandinav dilinin dilbilgisi özelliklerini temelde değiştirmeden koruyan tek dil İzlanda dilidir. Ayrıca çağdaş İskandinav dilleri arasında yabancı dillerden en az sözcük alan dil de odur. Batı Norveç dili ile İzlanda dili arasında yer alan Faroe dili, bugün İngiltere'nin kuzeyindeki Faroe Adalarında konuşulur. Norveç'in iki resmi dilinden biri olan Nynorsk ya da Yeni Norveç dili, 1800'lerin ortalarında, o dönemde ulusal resmi dil olan Dancanın yerini almak üzere dilbilimci Ivar Aasen tarafından standart bir yapıya kavuşturulmuştur. Norveç'in öteki resmi dili Bokmål ya da Dan-Norveç dili, günümüzde daha yaygın olarak kullanılır. 19. yüzyılda kent burjuvazisi arasında gelişen bu dil, standart Danca ile yerel lehçelerin bir bileşimidir.

Germen dini ve mitolojisi. Germen dilleri konuşan halkların, Hristiyanlığı kabul etmelerinden önce tanrılar ve evrenin yapısı konusunda geliştirdiği oyküler, töreler ve inançlar bütünü.

Germen kültürü, çeşitli dönemlerde Karadeniz'den Orta Avrupa ve İskandinavya'ya, oradan İzlanda ve Grönland'a kadar uzanan geniş bir bölgeyi içine aldı. İS 4. yüzyıl başlarında, Hristiyanlığın kara Avrupa'sın-

da hızla yayılması bütün yerel dinsel gelenekleri yok etti. Ama İskandinav ülkelerinin ancak 10. yüzyıl sonlarında Hristiyanlığı benimsemesi, Hristiyanlık öncesi Germen halklarının dinleri ve mitolojileriyle ilgili geliş bir bilginin yok olmadan bugüne ulaşmasını sağladı. Bunlar arasında özellikle ortaçağda Eski İzlanda dilinde kaleme alınmış metinler önemlidir.

Bugün Germen dinine ilişkin bilgilerin çoğu bu uzak kültürün kaynaklarına dayanır. Eski İzlanda nazım biçimlerinden hem *Edda* metinleri, hem de *skald* (saray şairi) şürleri özellikle değerlidir. Çünkü bunların şürel yapılarındaki tutuculuk Germen efsanelerinin en eski öğelerinin korunmasını sağlamıştır. Manzum (Eski) *Edda* da (y. 1270) çok eski iki obek malzeme bulunur. Mitolojik şürlerde eski tanrılar, bilgelik yolları ve töreler betimlenir, ikinci obekte geleneksel Germen kahramanlarının şarkıları yer alır. *Skald* metinleri ise, *kenning* olarak bilinen bilmece şürlerin sayısız yerinde efsanelerden söz edilmesi ve karmaşık aliterasyonlar yüzünden yorum güçlüğü çıkarır, ama olağanüstü güvenilir bir kaynaktır. Snorri Sturluson'un *Duyuzı* (Yeni) *Edda*'sında (v. 1220) bir kozmogoni yorumu ile devlere ve kaosun güçlerine karşı savaşan tanrıların serüvenlerine ilişkin masallar yer alır. Ama bu yapıt yorumlanırken, Hristiyanlığın belirgin etkisi ile, yazarın kaynak malzemeyi kendine göre biçimlendirip bozduğunu da göz önünde tutmak gerekir.

Germen mitolojisiyle ilgili kaynakların çeşitliliği yüzünden, efsanelerin değişik anlatımları arasında sık sık çelişkilere rastlanır. Manzum *Edda*'nın kozmoloji öyküsünde, Ginnungagap adı verilen büyük bir boşluğun olduğu dönemler anlatılır. Güneyden gelen ısının kuzeyin soğuk güçleriyle birleşmesiyle olağanüstü güçlü dev Aurgelmir (Yımr) ortaya çıkar. Snorri'nin kozmoloji yorumunda ise, Audumla adlı ineğin Aurgelmir'i beslediği anlatılır. Audumla'nın yaladığı bir tuz kutlesinden, ilk tanrılardan Odin ile iki erkek kardeşinin atası olan Buri adında bir insan ortaya çıkar. Bu tanrılar Aurgelmir'i öldürüp gövdesinden evreni yaratırlar. Tanrılar daha sonra, odun parçalarından ilk erkek ile ilk kadını yaratırlar. Yeni tanrılar Asgard'da, insanoglu da Midgard'da yaşamaya başlar. Her iki dünyayı, kötülük dünyasının yılanını barındıran büyük bir okyanus kuşatır. Tanrılar ve insanlar dünyasının tam ortasında dünya ağacı Yggdrasill yükselir.

Germen tanrıları iki gruba ayrılabilir: Savaşçı soyluların kültürünü yansıtan kahraman tanrılar öbeği Aesir ile yerleşik tarım toplumunun sorunlarıyla ilgili tanrılar öbeği Vanir. Aesir'in baş tanrısı Odin'dir. Odin, devlerin dünyasından şürlün esin kaynağı kutsal içkiyi çalan şürl tanrısıdır, Odin ayrıca hem kutsal yazıların ve gizli bilgelik yollarının, hem de savaş kahramanlarının tanrısıdır. Savaşçı savaş için seven Odin, kollayacağı kahramanları geliştirmek için, bazen de yüzüstü bırakır. Savaşta ölüm özenir, çünkü savaşta ölenler, Odin'in cenneti Valhalla'da yeniden doğarlar, burada insanların ve tanrıların sonu olan Ragnarok'e değin savaşır, ölürler ve yeniden diriltirler; sonunda Ragnarok'te koruyucu tanrılarına kavuşurlar.

Odin'den sonraki en önemli Germen tanrısı Thor'dur. Yaygın bir kulta olan Thor, edebî metinlerde devletin ve kaosun kötü güçlerine karşı, tanrıların ve insanların baş koruyucusu olarak nitelenir. Thor'un baltası

Çeşitli savaş ve kurban sahneleriyle Odin'e ait simgelerin yer aldığı bir anı taşı, 8. yy sonları, Gotland, İsveç. Arkeolojik Topografika Anstalt

sının tasviri, kuzeyin tilsımı durumuna gelmiştir. Thor gökgürültüsü ve şimşekle, bazen de daha geniş kapsamda yağmur ve bereketle ilişkilendirilir. Aesir öbeğinde yer almamakla birlikte hep onlar arasında görülür. Loki ise şaşırtıcı bir tanrıdır. Aesir'lere oyunlar oynar, ama bazen de yardım eder. Loki, Odin'in güzel ve günahsız oğlu Balder'in ölümünden sorumludur; tanrıların bekçisi olarak betimlenen güzel ve soylu ama esrarlı tanrı Heimdall'in da düşmanıdır. Ragnarök'e ilişkin ahiret mitolojisinde, Loki ile canavar çocukları, tanrılar ve insanlar dünyasının yıkıcı güçleri arasında yer alır.

Aesir'e göre ikincil konumdaki Vanir tanrılarının görevi, bereket ve zenginliği sağlamaktır. Birçok araştırmacının eski bereket tanrıçası Nerthus'un erili saydığı Njörd deniz, zenginlik ve gönenç tanrısı olarak betimlenir. Gene bir bereket tanrısı olan oğlu Freyr'den bazı kaynaklarda İsveç kral soyunun atası olarak söz edilir. Kız kardeşi Freyja, yalnızca aşk ve bereket tanrıçası değil, aynı zamanda Odin ve Aesir'e öğrettiğine inanılan ilkel büyü biçimi *seiyr*'in de tanrıçasıdır.

Ortaçağın yazılı kaynakları zengin mitolojik malzeme sağlamakla birlikte, gerçek dinsel etkinlikler ve inançlar konusunda ulaşılabilir çok az bilgi verir. Günümüze ulaşan kısıtlı bilgilerden, Germen dininin, son dönemlerinde ikili bir nitelik taşıdığı anlaşılır. Germen dini büyük ölçüde klanla ilişkilidir, genellikle talih ve zenginlik sorunlarına yöneliktir. Birey ile kişisel tanrı ya da koruyucu ruhu arasındaki yakın ilişki de önemli yer tutar. Germen dininin koruyucu ruhları, çoğunlukla tanrılar kadar önemlidir. Örneğin *disir*'ler klanlara bağlı, belli bir soydan gelen dişi koruyuculardır. Tapınanlara bereket getirirler; kışın başlangıcında *disir*'leri yatıştırmak için özel kurban törenleri düzenlenir.

Germen hukuku, çeşitli Germen kabileleri arasında geçerli olan eski hukuk sistemi.

Germen hukukunun temelini bugünkü Almanya, İskandinavya, Kuzey Fransa ve Kuzey İtalya'yı içine alan topraklarda oturan eski Germen kökenli halkların benimseyişi töreler oluşturur. Dönem olarak da Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra eski Roma eyaletlerine giren ilk Germen kabilelerinin yükselişiyle, tek tek Germen kabilelerinde geçerli sözlü hukuk kurallarının gelişerek, belirli sınırlar içinde geçerli ve yasalar biçiminde düzenlenmiş ulusal hukuk sistemlerine dönüşmesi arasındaki zaman dilimini kapsar. Bu dönüşüm kabilelere göre farklı tarihlere rastlar. Örneğin Vizigotlar arasında geçerli hukuk kuralları daha 5. yüzyılda yasalar biçiminde toplanırken, Roma uygarlığıyla bağları daha zayıf olan İskandinavya ile İzlanda'da, devlet egemenliğini yansıtan ulusal yasalar ancak 12. yüzyıl dolaylarında ortaya çıkmıştır.

Germen hukuku, Roma hukukunun tersine, temelde kabile göreneklerine dayanıyor ve bir merkezi yönetimce çıkarılmış hukuk kuralları niteliği taşıymıyordu. Belirli bir kabile ya da halka ait göreneklerin kaynağı, yaygın ve yerleşik ahlaki görüş ve kurallardır. Yazılı olmayan ve bütünüyle törel bir dayanağı olan bu görenekler, yalnızca belirli bir kabile içindeki üyeler için uyulması zorunlu kurallardır. Hukuk düzeni, üzerinde yaşanan toprakları çok kabileye bağlıydı. Bu nedenle göçebe bir kabile göç ettiği bir bölgeye kendi hukuk düzenini de taşıyıp yerleştiği bölgede geçerli olan hukuka aldır-

nış etmezdi. Germen halkları eski Roma eyaletlerine girdiklerinde de kendi hukuk düzenlerine bağlı kalmayı sürdürdüler. Öte yandan eski Roma uyruklarının Roma hukukunu korumalarına izin verdiler.

Germen halkları klanlardan oluşan çeşitli kabilelere bölünmüştü. Her kabilenin başında bulunan kral, yönetim işlerini maiyetinde bulunan kişilerin yer aldığı bir konseyin ve kabile meclisinin yardımıyla yürütürdü. Mülkiyet hukuku malik olma ve zilyed olma kavramları arasında açık bir ayrım yapmıyordu. Araziler önceleri ortaklaşa ekim yapan tekil ailelerin elinde bulunuyordu. Arazi sahiplerinin son derece geniş hakları vardı. Uzun bir dönem boyunca aile reisleri yalnızca mirasçıların onayıyla araziye satabilir ya da başkasına bırakabilirdi. Ölüm durumunda mülkiyet genellikle erkeklerle olmak üzere aile reisinin mirasçısına geçerdi.

İlk dönemlerde resmi sözleşme hukukuna duyulan gereksinim çok sınırlıydı. Kişiyi ya da mala yönelik suçlar işlendiğinde, kan davası güdererek öç alma yoluna başvurulurdu. 9. yüzyıla doğru gelişen feodal sistem çerçevesinde kiliseye bağlı olmayan topraklar da merkezi yönetimden bağımsızlaşmaya başladı. Her feodal bey kendi bölgesindeki mahkemeye başkanlık etme yetkisini elde etti.

Sonraki yıllarda Germenler arasında din otoritesinin ağırlık kazanmasıyla birlikte, kaynağını Roma hukukundan alan kilise hukukunun önemi giderek arttı. Kilise, daha önce laik kabile hukukunun alanına giren evlilik ve miras gibi konuları yeni kurallara bağlama yoluna gitti. Öte yandan 12. yüzyıla gelindiğinde ticari ilişkileri düzenlemeye yönelik ayrı bir ticaret hukuku da gelişti. Genel bir nitelik gösteren bu hukuk, kabile ve bölge ayrılıklarını aşan bir yapı taşıyordu. Böylece yerel kabile hukukları zamanla etkisini yitirmeye başladı.

Fransa'nın kuzey kesiminde Germen hukuku hüküm sürerken, güney kesimi ağırlıklı olarak Roma hukukuna bağlı kaldı. Güneydeki Roma hukukunun kaynağı, Galya Romalılarının Germen kabilelerden daha kalabalık olduğu yörelerde gelişen "Lex Romana Visigothorum"du. Normanların 1066'da istila ederek merkezi bir yönetim kurduğu İngiltere'de, Germen hukukuyla büyük benzerlikler taşıyan gelenek hukuku ortaya çıktı. Kaynağını örf ve âdetlerden alan gelenek hukuku, öteki Kuzey ülkelerinden çok daha ileri bir hukuksal birlik sağladı. Roma geleneğinden daha kopuk olan İskandinavya ülkelerinde ve İzlanda'da, 12. yüzyıla değin, sözlü olarak varlığını sürdüren örf ve âdetlere dayalı özgün hukuk sistemleri oluşturuldu. Bu ülkelerde gelenek ve görenekleri çok iyi bilen "hukuk adamları" hukuksal konularda yol gösterir ve bir tür yargıçlık görevi yapardı. Örf ve âdet hukukları ancak 11. yüzyıldan sonra yazılı hale getirildi. Bu tür yasa derleme çalışmalarının en ünlüsü Jutland'da gerçekleştirilen 1241 tarihli "Jydske Lov"du. Daha ileri özellikler taşıyan yeni yasalar, kişisel öç alma uygulamasını kaldırarak, hükümdara suç işleyenler hakkında dava açma yetkisi verdi.

Germencik, Ege Bölgesi'nde, Aydın iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 404 km² olan Germencik ilçesi doğuda İncirliova, güneyde Koçarlı ve Söke, batıda Kuşadası ilçeleri, kuzeyde de İzmir iliyile çevrilidir.

Germencik ilçesi ilin kuzeybatısında, Büyük Menderes Havzasında yer alır. Kuzey kesimini Aydın Dağları, batı kesimini de bu dağların uzantısı olan Durnuş (Gümüş)

Dağı (1.019 m) engebelendirir. Büyük Menderes, Germencik ve Koçarlı ilçelerinin doğal sınırını çizer. İlçe topraklarının güney kesimi Büyük Menderes Ovasında(*) yer alır. Aydın Dağlarından kaynaklanan ırılı ufaklı birçok akarsu kuzey-güney doğrultusunda akarak Büyük Menderes'e katılır.

İlçedeki en önemli ekonomik etkinlik tarım ve tarım ürünlerini işlemeye yönelik küçük ölçekli sanayidir. Tarımın asıl gelişkin kolu bitkisel üretimdir. Hayvancılık genellikle aile tüketimine yöneliktir. Verimli bir tarım alanı olan Büyük Menderes Ovası çeşitli bitkilerin yetişmesine olanak verir. İlçede buğday, arpa, mısır gibi tahıl türleri daha çok yerel tüketimi karşılamak için ekilir ve fazla bir önem taşımaz. Buna karşılık başta Türkiye'nin en önemli ihracat ürünlerinden incir olmak üzere zeytin, pamuk ve susam gibi ekonomik değeri yüksek ürünler yetiştirilir. İlçe sınırları içinde 1 milyon 100 bini aşkın meyve veren incir ağacı vardır. Üretilen incirin (1984'te 57.829 ton) büyük bölümü kurutulup İzmir limanından dış ülkelere ihracat edilir. İlçede incir işleme atölyelerinin yanı sıra tahin ve helva üreten birçok imalathane, zeytinyağı, susamyağı, çirçir ve un fabrikaları, tuğla ve kiremit ocakları, briket imalathaneleri bulunmaktadır. Topraklarında çimento hammaddeleri, zımpara taşı ve dolomit çıkan ilçe, kaplıca suyu kaynakları bakımından da oldukça zengindir. Bunun nedeni, Söke'den doğuya doğru uzanan bir kırık (fay) çizgisine bağlı olan çatlaklardır.

Germencik'te düzenlenen geleneksel deve güreşlerine hazırlık, Aydın Ara Güler

Germencik kentinin kuzeyinde ve Ortaklar kasabasının güneybatısında Alangüllü, Çamur, Gümüş adlı kaplıca ve ılıcalar yer alır.

İlçe sınırları içinde bilinen en eski yerleşme, Ortaklar-Söke karayolu üzerinde, Ortaklar'ın 4 km kadar güneyindeki antik Magnesia ad Maendrum(*) kentidir. Yunanistan'ın Magnesia yöresinden gelen Aioliyalıların kurduğu kent, İÖ 680-650 arasında Lidya Kralı'nın egemenliğindeydi. İÖ 650'de Kimmerlerin saldırısına uğradı ve büyük ölçüde yakılıp yıkıldı. Kent halkından Ephesos (Efez) ve Miletos'a (Milet) kaçmayı başaranlar daha sonra geri dönerek Magnesia'yı yeniden kurdular. Kent İÖ 530'da Perslerin, İÖ 440-498 arasında İspartalıların, daha sonra da Makedonyalıların yönetiminde yaşadı. Bir süre Pergamon (Bergama) Krallığı'nın yönetimine giren ve daha kuzeydeki Magnesia'yla (Manisa) karıştırmaması için Magnesia ad Maendrum adıyla anılan kent, Bizans döneminde bir piskoposluk merkezi oldu. Daha sonra yöreyi egemenlikleri altında tutan Aydınoğullarının yönetimi sırasında buraya gelen küçük bir aşiret, bugünkü kentin yerinde Değirmencik adıyla bir yerleşme kurdu. Kent, 1390'da Aydın yöresiyle birlikte Osmanlı topraklarına katıldı. Osmanlı döneminde, İğneada adıyla anıldı. 19. yüzyıl sonlarında Aydın vilayeti, Aydın sancağının

Merkez kazasına bağlı bir nahiye merkeziydi. Kurtuluş Savaşı sırasında 26 Mayıs 1919'dan 7 Eylül 1922'ye değin Yunan işgali altında kalan Germencik, 1948'de ilçe merkezi yapıldı.

Germencik kenti, İzmir-Aydın karayolu üzerinde, il merkezi Aydın'a 21 km uzaklıkta yer alır. İzmir-Aydın demiryolu da kentin hemen kuzeyinden geçer. Kent, zengin bir tarımsal bölgenin ticaret ve hizmet merkezidir. Ama Aydın kentine yakınlığı, sanayi ve ticaretin gelişmesini sınırlamıştır. Kentte tarım ürünlerini işleyen atölyelerin yanı sıra bir buz fabrikası ile tarım araçları imalathaneleri ve oto onarım atölyeleri vardır.

Germencik'e bağlı bir bucak merkezi olan ve İzmir-Aydın karayolundan ayrılarak Söke ve Milas üzerinden Bodrum, Marmaris gibi turizm merkezlerine uzanan yolun kavşağında yer alan Ortaklar, ilçe sınırları içindeki ikinci büyük yerleşim merkezidir (1990'da 10.006). Söke'den gelen bir hat da Ortaklar'da İzmir-Aydın demiryoluna bağlanır. Özellikle yaz aylarında büyük bir canlılık kazanan bu yol üzerindeki Ortaklar kasabası, aktarma ve geçici bir konaklama merkezidir. Ortaklar Belediyesi 1949'da kurulmuştur.

İlçenin en önemli tarihsel ören yeri Magnesia kalıntılarıdır. Kentte yer aldığı bilinen Zeus Sosipolis Tapınağı, agora ve bazı yapılar, Antik Çağda adı Letheios olan Morali Çayının oluşturduğu bataklığın altında kalmıştır. Tiyatronun alt bölümü bataklıkla örtülmüştür, çamurun üstünde yalnızca sütun başlıkları görülmektedir. *Stadion* kalıntıları da ağaçlarla örtülmüş durumdadır. Kentte bugün yalnızca Artemis Tapınağı'nın kalıntıları görülebilmektedir. Kireçtaşından yapılmış olan tapınağın sütunları Ephesos'takilere benzer.

Germencik Belediyesi 1914'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 45.907; kent, 12.285.

Germenler, TOTOHLAR olarak da bilinir, antik Hint-Avrupa halklarının bir kolunu oluşturan çeşitli Avrupa kabileleri. Romalı tarihçi Tacitus, eski efsanelere dayanarak Germenlerin Mannus adlı ortak bir atadan gelme kuzeybatıdaki İngaveonlar, iç kesimdeki Herminonlar ve Ren yöresindeki İstaeonlar olmak üzere üç gruba ayrıldığını belirtir. Germen adının kökeni, bilinmeyen bir tarihte Ren Irmağını ilk kez geçen ve sonraları Tungrlar olarak anılan kabileye verilen addan gelir. Ren ötesindeki özgür Germenlerin ortak bir ad almaları, kendilerini nitelendirmek için "halka ilişkin" anlamına gelen *diutisc* (bugün *deutsch*) sıfatını kullanmaya başladıkları İS 11. yüzyıla rastlar.

Arkeolojik bulguların azlığı nedeniyle ilk ortaya çıkışları tam olarak bilinmeyen Germenlerin Son Tunç Çağında bugünkü İsveç'in güneyi, Danimarka Yarımadası ve Almanya'nın kuzeyinde, Ems ve Oder ırmaklarıyla Harz Dağları arasında kalan bölgede oturdukları sanılmaktadır. İÖ 2-1. yüzyıllarda Germen kökenli Vandallar(*), Gepidler(*) ve Gotlar(*) İsveç'in güneyinden göç ederek Oder ve Vistül ırmakları arasındaki Güney Balık kıyılarına yerleştiler ve Pasleka (Passarge) Irmağına kadar yayıldılar. Aynı dönemde güney ve batıda Keltlerin oturduğu topraklara yönelik göçler de başladı. Toplumsal gelişme düzeyleri gibi askeri örgütlenmeleri de çok geri ve henüz kararsız olan, grup halinde hücum dışında taktik bilmeyen ve çoğu zaman elde tek bir kılıçla, kalkansız-zırhsız savaşan bu kabileler, Romalılarla ilk büyük çatışmaya İÖ 2. yüzyılın sonlarında girdi. Güney Galya ve Kuzey İtalya'yı istila

eden Kimberler(*) ve Totonlar, İÖ 102 ve 101'de Marius komutasındaki Roma ordularınca yok edildi. Romalılar, Keltlerle Germenleri ancak İÖ 1. yüzyıl ortalarında ayırt edebildiler. Julius Caesar Ren'in batısındaki Germenleri Roma egemenliği altına alırken, aynı zamanda bu dönemdeki Germen toplumuyla ilgili en ayrıntılı gözlemlerin de kaynağı oldu. Öte yandan bu egemenlik, aynı zamanda Germenlerin Roma ile daha sıkı ilişkiye girmelerinin ve ekonomik, askeri teknolojik, ideolojik ve kültürel bir dizi etkileşim yoluyla Germen toplumunun hızlanan bir evrim içine girmesinin başlangıç noktasını oluşturdu. Bundan sonra Germenlerin sosyal ve askeri örgütlenmeleri ile silahları geliştiği gibi, içlerinden daha yetenekli ve birleştirici önderlerin de çıktığı ve Roma ile aralarında giderek belirli bir dengenin olduğu gözlemlendi. Nitekim Romalıların İÖ 9'da doğu sınırlarını Ren'in ötesinde Elbe'ye kadar genişletmelerinin hemen ardından, İS 9'da Arminius önderliğinde patlak veren Germen ayaklanması sonucunda Roma işgal ordusu yok edildi ve Roma sınırı yeniden Ren'e çekildi. İS 1. yüzyılda Romalılar ile Germenler arasında birçok savaş çıktı.

Germenlerin bu gelişme aşamasının en önemli tanığı olan tarihçi Tacitus döneminde (İS y. 56-120) Germen halklarından Katlar(*) bugünkü Hessen'de, Frizler(*) Ren ile Ems arasındaki kıyı bölgesinde, Kauklar Weser Irmağının ağzında, Keruskalar da onların güneyinde yaşıyordu. Suevlerin(*) oturduğu topraklar Brandenburg, Mecklenburg, Saksonya ve Thüringen'i kapsıyordu. Havel ve Spree ırmaklarının çevresindeki Semnonlar ile onların kuzey-batısında yer alan Lombardlar(*) da Suev kökenliydi. Angallar(*) Schleswig'in doğusunda bulunuyordu. Hermundurların toprakları, Roma'nın Tuna sınırında Regensburg yakınlarında başlayarak Franken üzerinden kuzeyde Thüringen'e kadar uzanıyordu. Markomanlar(*) Bohemya'yı, Kuvalar da Moravya'yı ellerinde tutuyorlardı.

Nüfus artışı, toplumsal katmanlaşma ve belirli yönetim hiyerarsilerinin daha fazla gelişmesiyle birlikte, federasyonlara yönelik uç verdi ve İS 3. yüzyılda Ren'in doğusunda üç büyük Germen birliği ortaya çıktı. Franklar(*) Aşağı Ren yöresinde, Burgonlar (bak. Burgonya) Main Vadisinde, Alamanlar(*) da daha güneydeki topraklarda egemenlik kurarak birçok kabileyi kendilerine bağladılar. 2. yüzyılın ikinci yarısında güneydoğuya doğru inmiş olan Doğu Germenlerinden Gotlar bugünkü Ukrayna ve Romanya topraklarını denetim altına aldılar. Transilvanya'nın kuzeyindeki dağlık bölgeye yerleşen Gepidlerin batısında da Vandalların egemenlik alanı uzanıyordu. 4. yüzyıl sonlarında başlayan Hun istilası, Germen kabilelerini bu yerlerinden oynattı ve Kavimler Göçü olarak bilinen büyük çaplı hareketlenişe yöneltti. 5. yüzyılda Franklar Galya'nın kuzeydoğusunu ele geçirirken, Angallar ve Saksonlar(*) Britanya'ya geçtiler. Burgonlar Rhöne Vadisi boyunca ilerlediler. Hun baskısı karşısında dağılarak göçe zorlanan Ostrogotlar(*) İtalya'ya yerleşti. Roma topraklarına akınlar düzenleyen Vizigotlar(*) batıya yönelerek Galya'nın güneybatısını ve İspanya'nın büyük bölümünü ele geçirdiler. Avrupa'yı boydan boya aşan Vandallar İspanya üzerinden Afrika'ya geçtiler. Önderleri Gaiseric Kartaca'da güçlü bir krallık oluşturdu (439). 507'de Franklara yenilerek daha güneye inen Vizigotlar, İspanya'ya giren Müslümanlarca 711'de ortadan kaldırıldı. İtalya'

daki Ostrogotlar, Iustinianos'un Bizans ordularınca kılıçtan geçirildi. Lombardların İtalya'nın kuzeyine yerleşerek (568) oluşturduğu bağımsız krallık da Charlemagne tarafından yıkıldı (774). Almanya'nın doğusunda Germenlerin boşalttığı toprakları ele geçiren Slavlar Bohemya ve Elbe Havzası'na kadar yayıldı. Germenler 8. yüzyıldan sonra Slavları bu topraklardan çıkarmayı başardılar.

Hristiyanlıkla tanışan ilk Germen halkı 3. yüzyıl ortalarında önce Balkanlar'dan güneve inerek Bizans'a saldıran ve Anadolu'ya akınlar düzenleyen Vizigotlar oldu. 382-395 arasında Hristiyanlığı benimseven Vizigotlar, yeni dinin Germenler arasında yayılmasında önemli rol oynadı. Roma topraklarında yaşayan Germenlerin büyük çoğunluğu Batı Roma'nın yıkılışından (476) önce Ariusçuluğu benimsedi. Vandallar İspanya'da (409-429), Burgonlar Galya'da (412-436), Ostrogotlar da Pannonia'da (y. 456-472) Ariusçuluğa döndü. Sonraki yıllarda Germenler arasında Katolikliğin yayılmasına Frank kralı Clovis ile Burgon kralı Sigismund öncülük etti. Hristiyanlığın yayılma süreci Britanya'da 7. yüzyılda, İskandinavya'da ise 11. yüzyıl sonlarında tamamlandı. Kara Avrupa'sında Hristiyanlığı en son kabul eden Germen halkı, Eski Saksonlar oldu (8. yy'ın ikinci yarısı).

Julius Caesar döneminde temelde hayvancılıkla uğraşan Germenler tarımı da biliyordu. Her yıl soylar arasında yeniden paylaşılan araziler ortaklaşa ekiliyordu. İS 1. yüzyılda toprakların kişiler arasında dağıtılmaya başlaması, zamanla bireysel mülkiyetin gelişmesi sonucunu doğurdu. Germenler tahılın yanı sıra çeşitli kok bitkileri ve sebzeler de yetiştiriyordu; öküzlerin çektiği sabanlar daha Tunç Çağında kullanılıyordu. Başlıca besin kaynağını oluşturan ve özel mülkiyet altında olan sığırlar, kişisel statüyü belirleyen önemli bir göstergiydi. Ev geçelerinin çoğu ahşap, deri ya da kilden yapılıyordu. Çömlekçilik el emeline dayanıyordu; demir işleme silah yapımla sınırlıydı. Başlangıçta Romalılara köle satışı dışında cıltz olduğu sanılan ticaret, Caesar döneminde canlanmaya başladı. Augustus'la birlikte Romalıların Germenlere sattığı mallar büyük ölçüde arttı. Bu arada kehribar ticareti İÖ 1. yüzyıl ortalarından başlayarak özellikle Almanya'nın doğusunda önem kazandı.

Erken bir dönemde Germen toplumsal örgütlenmesinin temelini *pagus* denen askeri birim ve köy topluluğu oluşturunuyordu. Bağımsız bir yapı gösteren *pagus*'lar yalnızca savaş dönemlerinde geçici konfederasyonlar oluşturarak ortak şefler altında birleşiyordu. İS 1. yüzyılda belirli bir klanın üyeleri arasında seçimle belirlenen ve dinsel bir nitelik de taşıyan askeri şefler ortaya çıkmaya başladı. Tacitus, kendi zamanındaki Germenlerin *dix*'leri (Latince "önder") olduğunu, ama *rex*'leri (kralları) olmadığını söyler, çünkü yaşam boyu süren savaş önderliği henüz babadan oğula geçmiyor ve kalıcı bir yönetim odağını ifade etmiyor. Şefin yetkileri önemli ölçüde sınırlanmıştı. Günlük sorunları ele alan ileri gelenler (*principes*) meclisi, şefin kararlarını bozabilirdi. Daha önemli sorunların görüşüldüğü savaşçılar genel meclisi, şefin getirdiği önerileri tartışarak kesin sonuca bağlardı. Geleneklere ve toplumsal kurallara aykırı davranışlarda bulunanlar da bu mecliste yargılanırdı. Öteki anlaşmazlıklar *pagus*'un içinde ve savaşçıları genel meclisinin atadığı gezici yargıçlarca çözüldü. Bununla birlikte soy-

ların adam öldürme ve hırsızlık gibi sorunları kendi başlarına çözmeye çalışması, yaygın kan davalarına yol açardı.

Önde gelen meclis üyelerinin yağma amacıyla çevrelerinde savaşçılar toplamasına dayanan geleneğin kalıcı bir nitelik kazanması, Germen askeri demokrasisinin çözülmesinde ve iktidarın belirli ellerde toplanmasında önemli rol oynadı. İÖ y. 9'da Markomanların başında Bohemya'ya girerek başka Germen halkları boyunduruk altına alan ve kişisel bir iktidar kuran Morobadus'u zamanla başka kabile sefleri izledi. Eski demokratik kurumlar varlığını sürdürmekle birlikte giderek etkisizleşti. Müttefik olarak Roma topraklarına yerleşen Germen halkları çok geçmeden krallıklar biçiminde örgütlenmeye başladı ve bu, Batı ortaçağının temellerini atan Roma-Germen sentezi açısından önemli bir dönüm noktası olduğu kadar, günümüz Avrupa uluslarının da başlangıç noktasını oluşturdu.

Roma İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde zayıf bir silah donanımı olan Germenler, Roma ordularını ancak koruluklarla çevrili küçük alanlarda ve sürekli vur-kaç saldırılarıyla alt edebiliyordu. 3. yüzyılda ok ve yay kullanmaya başlamalarına karşın ordularının dayanağı hâlâ piyade kuvvetiydi. 6. yüzyıla gelindiğinde bile Germenler arasında zırh kullanımı sınırlı bir düzeydeydi. İtalya'da Belisarios'a karşı çarpışan Ostrogot ordusu, piyade okçuların desteklediği atlı mızraklılardan oluşuyordu. Vizigot ve Vandal orduları da aynı yapıyı gösteriyordu. Buna karşılık Frank ordusunun belkemiği kısa saplı ve çift ağızlı balta kullanan piyadelerdi. Germen halklarının hiçbirisi I. İustinianos'un ağır donanımlı ve atlı okçularıyla baş edebilecek bir askeri güç oluşturamadı. Germenlerin bir başka eksikliği kuşatma taktiklerini uygulayamamalarıydı.

Germer, Lester Halbert (d. 10 Ekim 1896, Chicago - ö. 3 Ekim 1971, Gardiner, New York, ABD), elektronun dalga niteliğini ortaya koyan ilk deneyi (1927) Clinton Joseph Davison ile birlikte gerçekleştiren fizikçi. Bu deney sonucunda, dalga mekaniği kuramını oluşturan ve elektronun parçacık niteliğinin yanı sıra elektromagnetik dalga niteliği taşıdığı varsayımını ortaya koyan Louis-Victor de Broglie'nin savı da doğrulanmış oldu.

Tek bir nikel kristalini bir elektron demetiyle bombardımana tutup, saçılan elektronlardaki dağılımın De Broglie'nin varsayımını doğruladığını bulduklarında Germer, Davison'un yanında New York kentindeki Bell Laboratuvarları'nda çalışan ve aynı zamanda Columbia Üniversitesi'nde okuyan bir yüksek lisans öğrencisiydi.

Germi, Pietro (d. 14 Eylül 1914, Colombo - ö. 6 Aralık 1974, Roma), toplumdan gerçekçi kesitler veren güldürülerle tanınmış İtalyan sinema yönetmeni.

Yoksul bir aileden gelen Germi, bir süre denizcilik okuluna devam etti. Buradan ayrılarak girdiği Roma'daki ünlü sinema okulu Centro Sperimentale di Cinematografia'da oyunculuk ve yönetmenlik eğitimi gördü. Geçimini figüranlık, yönetmen yardımcılığı ve bazen de yazarlık yaparak sağladı. Yeni gerçekçilik akımı içinde sayılan ilk filmi *Il testimone*'yi (Tanık) 1945'te çekti. Bu dönem filmlerinin hemen hemen tümü, çocukluğunun geçtiği Sicilya köylerini fon olarak alan toplumsal dramlardı. Sonraki filmlerinde gene Sicilya'ya ve bu

yöre insanlarına ait öyküler anlattıysa da, topluma gerçekçi bir yaklaşımla bakan ve yerleşik ahlak anlayışını alaya alan güldürülere yöneldi. Bu filmlerinden *Divorzio all'Italiana* (1961; *İtalyan Usulü Boşanma*) uluslararası düzeyde büyük başarı kazandı ve adı "İtalyan Usulü" diye başlayan benzer filmlerin öncüsü oldu. Germi'nin 1966 tarihli *Signori e Signore* (Kadınlar ve Erkekler) adlı filmi Cannes Film Şenliği'nde büyük ödül Altın Palmiye'yi aldı.

Germi, filmlerinin çoğunun senaryo yazımına katılmış ve bazılarında da rol almıştı. Öteki filmleri arasında *In nome della legge* (1949; *Kanun Namına*), *Il cammino della speranza* (1950; *Umut Yolu*), *La presidente* (1952; *Aman Karım Görmesin*), *Il ferroviere* (1956; *Demiryolu İşçisi*), *Serafino* (1968; *Dağların Çapkını*) ve *Alfredo, Alfredo* (1973; *Çapkın Damat*) sayılabilir.

Germiab Kaplıcası, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Mardin'e bağlı Dargeçit ilçesinde sıcak su kaynağı. Dicle Irmağının batı kıyısındaki bir kaynaktan çıkar. Çevresinde birçok kaçak kaynak vardır; bunlardan, Dicle'nin doğu kıyısındaki Hista Kaplıcası Siirt'ten Erzurum ilçesi sınırları içinde kalır. Kaynaklar Dicle Irmağı'nı kesen kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu küçük bir kırık (fay) hattı üzerinde yer alır. Acı ve sıcak madensularından olan kaplıca suyu sülfat, kalsiyum ve magnezyum bakımından zengindir; kükürtlü hidrojen de içerir. Sıcaklığı 61,5°C'dir. Germiab Kaplıcası yazın çevre halkının geniş ilgisini görür.

Germiston, Güney Afrika'nın Transvaal yönetim bölgesinde kent. Deniz düzeyinden 1.690 m yükseklikte, Johannesburg'un hemen güneydoğusundaki Witwatersrand'da yer alır. Güney Afrika'nın en büyük demiryolu kavşağı olan kentte büyük demiryolu onarım atölyeleri bulunur. Rand altın yataklarının merkezinde yer alan Germiston 1886'da yörede altın bulunmasından sonra kuruldu. 1903'te resmen kasaba, 1950'de de kent oldu. Günümüzde Güney Afrika'nın en sanayileşmiş bölgelerinden biridir. Ülkenin hemen bütün bütümlerlerinden elde edilen altın külçeleri dünyanın en büyük altın rafinerisi olan Rand Refinery Limited'da (kuruluşu 1921) eritilir. Kentte ayrıca ergitme, çirçir ve çeşitli imalat tesisleri vardır. Nüfus (1985) belediye, 116.718.

Germiyanogulları, yaklaşık 1300-1429 arasında Batı Anadolu'da, Kütahya-Denizli bölgesinde egemen olan Türkmen beyliği. Anadolu Selçuklularının hizmetindeki Germiyan boyunun beyi I. Yakub Bey önderliğinde tarih sahnesine çıkan beylik, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra, İlhanlıların egemenliğini tanıdı. Zamanla tam bağımsızlığını elde eden Yakub Bey, komşu Türkmen beylerini egemenliği altına aldı. Bizans imparatorundan da her yıl vergi almaya başladı.

Dokumacılıkta gelişmiş olan Germiyanogulları halkı, ürünlerini Menderes Irmağı üzerinden Ege'deki limanlara taşıyorlardı. Yakub Bey'in torunu Süleymanşah'ın (hd 1361-88) beyliği sırasında ise, daha önce Germiyanogullarına bağlı olan Aydınoğulları, Saruhanogulları ve Karesioğulları, Germiyanogullarının Ege'yle ticaret bağlantısını kestiler. Karamanlıların tehdidi karşısında Süleymanşah Osmanlılarla ittifak kurmaya çalıştı. Bu amaçla kızını, I. Murad'ın oğlu (sonradan I. Bayezid) ile evlendirdi ve çeyiz olarak da Kütahya bölgesini verdi (1378). Süleymanşah'ın oğlu ve ardılı II. Yakub Bey 1389'da Kütahya'yı geri almak isteyince, I. Bayezid Germi-

yanogullarının bütün topraklarını ele geçirdi (1390).

1402 Ankara Savaşı'nda I. Bayezid'i yenen Timur, Germiyan topraklarını II. Yakub Bey'e geri vererek beyliğin yeniden kurulmasını sağladı. Fetret Devri'nde Osmanlı şehzadeleri arasındaki taht mücadelesinde Çelebi Mehmed'i (I. Mehmed) destekleyen II. Yakub, oğlu olmadığı için topraklarını Osmanlılara bıraktı. Onun 1429'da ölmesi üzerine kesin olarak Osmanlı yönetimine giren Germiyanogulları Beyliği ortadan kalktı.

Germiyanogulları bilim adamlarını ve şairleri korumuş, bu dönemde beyliğin merkezi olan Kütahya'nın kültürel gelişimi Osmanlı öncesindeki en yüksek düzeyine ulaşmıştır.

Gernreich, Rudi (d. 8 Ağustos 1922, Viyana - ö. 21 Nisan 1985, Los Angeles), Avusturya doğumlu ABD'li *avant-garde* moda tasarımcısı. 1960'ların başlarında kadınlar için ilk üstsüz mayoyu yaratmış ve tek cins (*unisex*) görünümün güçlü savunucularından biri olmuştur.

1938'de ABD'ye göç etti. 1942-48 arasında Lester Horton Modern Dans Topluluğu'nda dansçı ve kostüm tasarımcısı olarak çalıştı. 1948'den başlayarak serbest moda tasarımcılığı yaptı; 1951-59 arasında Los Angeles'taki bir butiğin tasarımcılığını üstlendi. 1960'ta Rudi Gernreich Inc. adıyla kendi şirketini kurduktan sonra da başka giysi üreticileri için triko giyim ve mayo tasarımları yapmayı sürdürdü.

Gernreich zamanla kadınlar için kısıtlayıcı olmayan çağdaş giysiler yaratmaya yöneldi. Yenilikçi tasarımları o sıralarda egemen olan Paris modaevlerinin tutucu üsluplarından farklı bir seçenek olarak düşünülmüştü. 1964'te kendisine dünya çapında ün kazandıran üstsüz bir mayo (monokini) tasarladı. Tene yapışan iç çamaşırları, saydam bluzlar, mini etekler, örgü çuval giysiler ve parlak renkli çoraplarıyla tanındı.

Gernsback, Hugo (d. 16 Ağustos 1884, Lüksemburg, Lüksemburg - ö. 19 Ağustos 1967, New York kenti, ABD), ABD'li mucit ve yayımcı. Bilimkurgunun bağımsız bir edebi tür durumuna gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Lüksemburg ve Almanya'da teknik öğrenim gördü. 1904'te kendisinin geliştirdiği bir kuru pil modelini pazarlamak üzere ABD'ye gitti. Burada bir radyo malzemeleri dükkanı açtı ve birçok amatör radyo örgütünün kurulmasına katıldı. 1908'de, sonradan *Popular Science*'in satın aldığı, radyo meraklılarına yönelik ilk dergilerden *Modern Electrics*'i kurdu.

1926'da ilk bilimkurgu dergisi sayılan *Amazing Stories*'i yayınlamaya başladı. İçindeki öyküler genellikle acemi bir üslupla yazılmış olmasına karşın, bu dergi *Wonder Stories* gibi yeni bilimkurgu dergilerinin ortaya çıkmasında ve bilimkurgunun daha gelişmiş ve incelikli bir türe dönüşmesinde etkili oldu. Gernsback'ın bu alandaki katkılarını anmak amacıyla, her yıl en başarılı bilimkurgu romanına verilen Hugo Ödülü oluşturulmuştur.

Gérôme, Jean-Léon (d. 11 Mayıs 1824, Vesoul - ö. 10 Ocak 1904, Paris, Fransa). Fransız ressam, heykeltci, öğretmen. 19. yüzyıl sonlarında Fransa'daki en önde gelen akademik sanatçılardan biri olmuştur. Bir kuyumcunun oğluydu. J.-H. Delacroix'un yanında yetişti. "Pygmalion ve Galatea" (Metropolitan Sanat Müzesi, New York) gibi ince ayrıntılı öyküsel yapıtları çoğunlukla melodramatik ve erotik nitelikler taşır. Teknik becerisi çok üst düzeydedi. Ingres'a benzer çizgisel bir üslubu ve

Delaroche'a benzer yaratıcı bir resimleme tarzı vardı. 1856'da Mısır'a yaptığı bir yolculuktan sonra resminde egzotik öğelere yer vermeye başladı (örn. "Amr Camisi'nde Namaz, Eski Kahire", y. 1860, Metro-

"Horoz Dövüşü". Jean-Léon Gérôme'un bir yapıtı, 1847; Louvre Müzesi, Paris
Cliché Musées Nationaux

politan Sanat Müzesi, New York). Gérôme yaşamının son 25 yılında heykelle de uğraştı.

Güzel Sanatlar Yüksekokulu'ndaki öğretmenliği sırasında Odilon Redon, Amerikalı Thomas Eakins ve J. Alden Weir ile birlikte daha birçok tanınmış sanatçıya ders verdi. 19. yüzyılın sonunda Paris'e giden Halil Paşa, Osman Hamdi Bey ve Şeker Ahmed Paşa gibi Türk sanatçılar da Gérôme'un öğrencisi oldular. Başarılı bir ressam olan Gérôme'un, Paris'in sanat yaşamında büyük bir etkisi vardı. İzlenimcilerle karşı büyük bir düşmanlık duyuyordu; 1893'te hükümeti izlenimcilerden kalan 65 tabloyu reddetmeye ikna etmişti.

Gerona, İspanya'da, Katalonya Özerk Bölgesi'nde il. Bölgenin ve İspanya'nın en kuzeydoğudaki parçasıdır. Kuzeyde Fransa ve Pireneler'le, doğuda ve güneydoğuda Akdeniz, batıda da Barselona ve Lërida illeriyle çevrilmiştir. 1883'te Katalonya'nın bazı parçalarından oluşturulan ilin yüzölçümü 5.886 km²'dir. Tarihi açıdan bölge, Pireneler'in doğu ucundaki geçitlerin bekliliğini yapmıştır.

Daha serin kuzey kesiminde yapılan ormancılık (meşe, çam, kestane) oldukça gelişmiştir. Ter, Muga (Fransızca Mouge) ve Fluviá ırmaklarıyla akaçlanan doğu ve güneyindeki verimli El Ampurdán kıyı ovasında pamuk üretilir. Balıkçılık da ekonomik açıdan önem taşır. Dokuma fabrikaları (keten, pamuklu) il merkezi Gerona'da bulunur. San Feliu de Guixols'da mantar sanayisi gelişmiştir. Costa Brava olarak bilinen kıyı boyunca turizmin önemi artmaktadır. Kıyı şeridinin göze çarpan bir özelliği olan Creus Burnu (*cabo*) İber Yarımadasının en doğu noktasıdır. Nüfus (1986 tah.) 474.882.

Gerona, İspanya'nın kuzeydoğusunda, Katalonya Özerk Bölgesi'ne bağlı Gerona ilinin merkezi kent. Onar Irmağı (*rio*) kıyısında, Los Angeles Dağlarının eteklerinde, Akdeniz kıyısındaki sayfiye bölgesi Costa Brava'dan biraz içeride yer alır. Üç kesimden oluşur: İç bölüm (eski mahalleyi de içine alır), yeni bölüm ve konut bölgesi. Gerona, Galya'dan İber Yarımadasına uzanan kıyı yolu üzerinde bulunduğu için İberler (İÖ 4. ve 5. yy'lara ait sur kalıntıları durmaktadır) ve Romalıların (Oppidum Gerunda) müstahkem bir mevkiydi. Vizigotlara geçmesinden sonra kentte 516-517'de bir kilise konsili toplandı. 714'te kenti fetheden Müslümanlar ona Jerunda adını verdiler. Charlemagne'in yönetimi altında Franklar 785'te kenti geri aldılarsa da, 793'te yeniden kaybettiler. Gerona

793'te Akitanyalı Louis tarafından ele geçirildi. Daha sonra Aragon Krallığı'na katıldı. Gerona, İspanya ve Fransa arasındaki 17. ve 18. yüzyıl savaşlarında etkin bir rol oynadı ve birçok kez iki tarafça da kuşatıldı.

Tarihi yapıları arasında, dünyanın yan nefleri olmayan en geniş ana neflerinden birine (23 m) sahip gotik üslupdaki katedral (yapımına y. 1292'de başlandı) bulunur. Gerona'da bir İl Arkeoloji Müzesi ile V. Alfonso'nun 1446'da kurduğu bir üniversite de vardır.

Kent, sanayi yönünden önemlidir. Belediye süt fabrikasının yanı sıra un, içki, bisküvi, şekerleme ve meşrubat fabrikaları

Gerona'da Onar Irmağı kıyısında evler ve katedral (sağda), İspanya
G. IRL - EDISTUDIO

vardır; dokuma üretimi de önem taşır. Bir kâğıt fabrikası, basımevi ve birçok kimya ve sabun fabrikası bulunan Gerona'da ayrıca ağır makineler üretilir. Nüfus (1986 tah.) 92.590.

Geronimo, Yerli adı GOYATILAY (Esneyen Kişi) (d. Haziran 1829, No-Doyohn Canyon, Meksika - ö. 17 Şubat 1909, Sill Kalesi, Oklahoma, ABD), Apaçilerin önderi. ABD'nin güçlü askeri saldırısına karşı yurdunu savunan halkını yönetmiştir.

Apaçiler kuşaklar boyunca, hem İspanyol hem de Kuzey Amerikalı beyaz yerleşimcilerle direndiler. Çirikahuva Apaçilerinden olan Geronimo 1846'da savaşçılar kuruluna kabul edildiği günden sonra, Meksika'da Sonora ve Chihuahua'daki baskınlara katılarak atalarının geleneğini sürdürdü. Annesi, karısı ve çocuklarının 1858'de Meksikalılar tarafından öldürülmesi öfkesini daha da artırdı. 1874'te ABD yetkilileri, 4 bin Apaçıyı, Arizona'nın ortadoğu kesimindeki San Carlos'ta bulunan çorak bir arazideki yerleşime kampına zorla yerleştirdiler. Geleneksel kabile haklarından yoksun bırakılan, yiyecek sıkıntısı çeken ve yurtlarını özleyen Apaçiler, Geronimo ve öteki önderlerin yönetiminde, bölgede karışıklık ve katliamlara yol açan yağmalama hareketlerine giriştiler.

1870'lerin başlarında Arizona Bölgesi'nin komutanı Yarbey George F. Crook bölgede barışı bir ölçüde gerçekleştirmeyi başardı. Ama kendisinden sonra gelenlerin kötü yönetimleri sonucu, Geronimo'nun harekete geçirdiği yüzlerce Apaçi beyazlara karşı yeniden savaşa başlamak üzere yerleşime kampını terk etti. Crook 1882'de Yerlilere karşı bir harekâtı yönetmek üzere yeniden Arizona'ya gönderildi. Geronimo Ocak

1884'te teslim olduysa da Mayıs 1885'te 40 erkek ve yaklaşık 90 kadın ve çocukla birlikte San Carlos yerleşime kampından kaçtı. Crook en iyi adamlarını harekete geçirdi ve 10 ay sonra, 27 Mart 1886'da, Geronimo Sonora'daki Cañón de Los Embudos'ta teslim oldu. Ama ABD topraklarına girilir girilmez öldürüleceği korkusuyla, beraberindeki küçük bir grupla birlikte sınıra yakın bir yerde kaçtı. Bunun sonucu olarak 2 Nisan'da Tuğgeneral Nelson A. Miles, komutanlığı Crook'tan devraldı.

Geronimo beş ay sonra, 2.650 km uzaklıktaki Sonora Dağlarında kurduğu kampında yeniden kısıtlandı. Arizona'daki Skeleton Canyon'da yapılan bir görüşmede (3 Eylül 1886) Miles, Florida'da süresi belirsiz bir sürgün döneminden sonra kendisinin ve yandaşlarının Arizona'ya dönmelerine izin verileceği vaadiyle Geronimo'yu bir kez

Geronimo, 1886

Smithsonian Institution National Anthropological Archives
Bureau of American Ethnology Collection, Washington, D.C.

daha teslim olmaya ikna etti. Verilen söz tutulmadı, Geronimo ve tutuklu arkadaşları çalışma kampına atıldılar. Geronimo ailesini ancak Mayıs 1887'de görebildi. 1894'te Oklahoma Toprakları'ndaki Sill Kalesi'ne getirilen Geronimo önce "beyaz adamın yolunu" izlemeye çalıştı. Çiftçilik yaptı ve Felemenk Reform Kilisesi'ne katıldı, ama kumarı bırakmadığı gerekçesiyle bu kiliseden kovuldu. Arizona'yı bir daha göremediye de, Savaş Dairesi'nin özel izniyle

sergilerde kendi fotoğraflarını ve yaptığı el işlerini satabildi. Olmeden önce, yaşam-öyküsü olan *Geronimo: His Own Story*'yi (Geronimo: Kendi Öyküsü) S.S. Barrett'e yazdı. Öbür yaşamöyküleri arasında Odie B. Faulk'un *The Geronimo Campaign* (1969; Geronimo Harekâtı) ve Britton ile Davis'in *The Truth About Geronimo* (1951, yay. haz. Mile M. Quafe; Geronimo Gerçeği) sayılabilir. Ayrıca bak. Apaçiler.

gerontoloji ve geriyatri, tıbbın, normal yaşlanma sürecini ve yaşlılıktaki sağlık sorunları ile hastalıkları bütün yönleriyle inceleyen bilim ve uzmanlık dalları. Gerontoloji, bir bilim dalı olarak yaşlanma olgusunu, başka bir deyişle hücrelerde, dokularda, organ sistemlerinde, bir bütün olarak canlıda ya da canlı gruplarında zamanla ortaya çıkan ilerleyici değişiklikleri konu alır. Yaşlanma, doğum öncesinden ölüme kadar uzanan gelişme süreçlerinin bir parçasıdır; ama bu uzun sürecin yalnızca belirli bir bölümü, bireyin olgunluk çağı ile ölümü arasındaki zaman diliminde ortaya çıkan değişiklikler ve bu değişikliklerde rol oynayan etkenler gerontolojinin ilgi alanına girer. Yaşlılık çağındaki hastalıkların önlenmesi ve tedavi edilmesi ise, gerontolojinin en önemli uygulamalı dalı olan geriyatrinin uzmanlık alanıdır.

Gerontolojinin incelediği konular dört ana grupta toplanabilir: 1) Toplumda yaşlı insan sayısının giderek artmasıyla büyüyen toplumsal ve ekonomik sorunlar; 2) yaşlanmanın, zihinsel yetilerin azalması ve yaşlılığa uyum sağlama gibi psikolojik sorunlar; 3) patolojik sapmalar ve hastalık süreçleriyle birlikte yaşlanmanın fizyolojik temeli; 4) bütün hayvan türlerinde yaşlanmanın genel biyolojik özellikleri. Gerontoloji bütün bu sorunları inceleyebilmek için öbür bilim ve tıp dallarında uygulanan yöntemlerden yararlanır. Araştırmaların temel amacı, yaşam süresini uzatmak için değil, ileri yaşlarda ortaya çıkabilecek hastalık ve bozuklukları en aza indirebilmek için yaşlanma sürecini daha iyi tanımadır.

19. yüzyıldan önce, insanların çoğu yaşlılık çağına gelmeden öldüğü için, yaşlıların bakım ve tedavisinde uzmanlaşmış hekimlere fazla gereksinim duyulmuyordu, yaşlılıkla birlikte sağlığın bozulması kaçınılmaz bir sonuç olarak görülüyordu. Yaşlılık hastalıklarının özel olarak incelenmesi gerektiğini ilk kez 1881'de Fransız hekim Jean-Martin Charcot vurguladı, ama 20. yüzyılın başlangıcına değin bu konuyla ilgilenen ancak birkaç hekim çıktı. 1906'da Korençevski yaşlılardaki pek çok yapı ve işlev bozukluğunu inceledi ve yaşlanma sürecinin anlaşılmasıyla bu çağa özgü hastalıklardan bazılarının önlenilebileceğini savundu. Korençevski'nin bu yaklaşımı gerontolojinin başlangıcı sayılır.

1930'larda İngiltere'de Marjory Warren, "tedavi edilemez" tanısı konmuş kronik hastalıklarıyla yaşlılık yıllarına kadar ulaşmış kişilere özel tedavi planları uygulandığında, yaşlanmanın en kötü sonuçlarının önlenilebileceğini gösterdi. 20. yüzyılın gelişmiş ülkelerinde 65 yaşın üstündeki nüfusun oranı arttıkça, yaşlılık dönemi hastalıklarının bakım ve tedavisinde uzmanlaşmış hekimlerin gerekli olduğu anlaşıldı; İngiliz hükümeti II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu konunun önemini kavrayarak ülkede geriyatri dalının gelişmesini destekledi. Günümüzde bu uzmanlık dalı hemen hiçbir ülkede İngiltere'deki gelişme düzeyine ulaşmamış olmakla birlikte, geriyatri uzmanlığı-

nı seçen hekimlerin sayısı giderek artmaktadır.

gerousia, Eski Sparta'da yaşlılar kurulu. *Apella*'yla(*) birlikte Sparta devletinin başlıca iki organından biriydi. Gerek *gerousia*'nın, gerek *apella*'nın işlevlerinin İÖ 7. yüzyılda Lykurgos'un(*) reformları sırasında belirlendiği sanılır. *Gerousia*, *apella*'nın görüşeceği konuları hazırlardı. Ayrıca geniş yargı yetkileri vardı; ölüm ya da sürgün cezası verebilen tek Sparta mahkemesi *gerousia*'ydı. *Gerontes* (yaşlılar; tekil *geron*) adıyla anılan *gerousia* üyelerinin sayısı 30'la sınırlanmıştı. Altmış ve daha yukarı yaştaki dürist yurttaşlar arasından en çok alkış alanların arasından seçilir, ömür boyu görevlerini sürdürürlerdi.

Gerridae, *Heteroptera* (yarımkanatlılar) takımından 350 kadar türü içeren böcek familyası. Çoğu 5 mm'den daha uzun, koyu renkli ve ince-uzun gövdeli olan bu böcekler uçmaktan çok su yüzeyinde yaşamaya uyarlanmıştır; genellikle göl ve akarsuların yüzeyinde küçük gruplar halinde süzülerek dolaşırlar. Kısa ön bacaklarıyla suya düşen böcekleri avlar, sayıları çoğalıp yiyecek bulamaz olduklarında birbirlerine saldırırlar. Orta ve arka bacak çiftlerinin uzunluğu bazen gövde uzunluğunun iki katını aşar; orta bacaklar suda ilerlemeye, arkadakiler dümen gibi yön vermeye yarar. Bacaklarının uç bölümleri, böceğin batmadan su üstünde durmasına yardımcı olan çok ince tüylerle kaplıdır. Genellikle aynı tür içinde biri kanatlı, öbürü kanatsız iki ayrı erişkin biçimine, bazen de kısa kanatlı üçüncü bir tipe rastlanır.

Familiyanın en geniş dağılım gösteren cinsi *Gerris*'tir. *Halobates* cinsi dışındaki bütün türler tatlı sularda yaşar. Yalnızca tuzlu suda yaşamaya uyarlanmış tek böcek grubu olan *Halobates* cinsinin üyeleri, tropik ve astropik denizlerde kıyıda millerce uzaklığa kadar açılıp, akıntıyla sürüklenen ölmüş hayvanların vücut sıvılarıyla beslenir.

gerrymander, ABD siyasi yaşamında, seçim bölgelerinin bir partiye rakipleri karşısında haksız bir üstünlük sağlayacak biçimde düzenlenmesi. Terim, Massachusetts valisi Elbridge Gerry'nin adından türetilmiştir. Gerry yönetimi 1812'de, eyaleti, senato seçimleri için yeni seçim bölgelerine ayıran bir yasa çıkardı. Yasa Federalist Parti'nin oy gücünü az sayıda birkaç bölgede toplayarak, Demokratik Cumhuriyetçilere oy oranlarının üstünde temsil olanağı sağladı. Bu bölgelerden birinin çizgileri bir semenderi (İngilizce: *salamander*) andırıncından halkın yakıştıması sonucunda valinin adından *gerrymander* terimi ortaya çıktı.

Gerrymander uygulaması, seçim bölgelerinin düzenlenmesinde coğrafi bütünlük ile büyüklükte denkliliğin gözetilmesi gibi iki temel ilkeyi çiğnemesi nedeniyle kınanmıştır. 1964'te bir ABD Yüksek Mahkemesi kararında, bölgelerin, nüfusa büyük ölçüde eşit ağırlık verecek biçimde düzenlenmesi gerektiği belirtildi. Bununla birlikte, belirli eyalet yasama meclislerindeki çoğunluk partileri, yerel seçmen davranışları üzerine yapılan araştırmalardan yararlanarak, yerel sınırları ve hatta bölgenin tek parça olmasını dikkate almadan seçim bölgelerini parti çıkarları doğrultusunda düzenlemeyi sürdürmektedirler. Örneğin, bazı eyaletlerde, kırsal bölgelerin ve küçük kentlerden oluşan bölgelerin temsilcileri, daha yoğun nüfuslu kent merkezlerinin temsilini kısıtlamaya çalışır.

Bazen *gerrymander* uygulaması, azınlık gruplarına temsil olanağı sağlamanın tek

aracı olarak savunulmaktadır. Siyasal bütünlük gösteren bir gruba eyalet yönetiminde sesini duyurma olanağı tanımamaktansa bölgelerin düzenlenmesinde yerel sınırları ihlal etmenin daha iyi olduğu öne sürülmektedir.

Gers, Fransa'nın güneybatısındaki Midi-Pyrénées planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Tarihsel Gaskonya bölgesinin bir bölümünden oluşturulmuştur. 6.257 km²'lik bir alanı kaplayan Gers, büyük Pirene zincirinden taşınmış tortulların oluşturduğu geniş bir platoyu (en yüksek noktası 400 m) içine alır. Plato, Pireneler'in tabanından hafif bir eğimle kuzeye doğru Garonne Irmağı yönünde uzanır. Pireneler'den doğup Gers içinden geçen birçok akarsu Garonne Irmağına karışır. İli güneyden kuzeye doğru kesen ve il merkezi Auch'dan(*) geçen Gers Irmağı da bunlar arasındadır. Öteki akarsular, Gers'i güneybatından kesen Adour Irmağına dökülür. İklim ılıman ama kararsızdır; sık sık dolu fırtınaları görülür. Fransa'nın en zengin tarım bölgelerinden biri olan Gers'de tahıl, çeşitli meyve ve üzüm yetiştirilir, ayrıca sığır beslenir. Armagnac adlı *brandy*'nin damıtımı dışında sanayi önemsizdir. 13. yüzyıl sonlarında oluşturulan sınır boyunca 14. yüzyılda İngiliz ve Fransız krallarının yaptırdığı bir dizi şato ilin ilgi çekici yerlerindendir. Toulouse eğitim daresinde (*académie*) bulunan Gers'in Auch, Condom ve Mirande adlı üç ilçesi vardır. Nüfus (1990) 174.703.

Gershwin, George, asıl adı JACOB GERSHWIN (d. 26 Eylül 1898, Brooklyn, New York - ö. 11 Temmuz 1937, Hollywood, ABD), ABD'nin en önemli ve en sevilen bestecilerinden biri. Asıl çalışma alanı

George Gershwin
Pictorial Parade-EB Inc.

Broadway müzikalleridir. Bununla birlikte, sanat müziğinin teknik ve biçimlerini, popüler müzik ve caz üsluplarının teknik ve nüanslarıyla kaynaştırdığı kompozisyonları da önemlidir.

Asıl adı Gersovitz olan Rus Yahudisi göçmen bir ailenin oğluydu. Yaklaşık altı yaşındayken bir caz orkestrası dinleme olanağı buldu. Ara sıra klasik müzik konserlerine de götürülüyordu. On iki yaşında piyano öğrenmeye başladı. Başarılı bir besteci olduktan çok sonra da kompozisyon tekniğini geliştirmeyi sürdürdü. Önceleri ABD'nin ileri tekniğe ve kendine özgü kişiliklere sahip iki bestecisi Henry Cowell ve Wallingford Riegger ile, daha sonra da kompozisyona matematiğe dayanan yaklaşımı ile tanınan besteci ve kuramcı Joseph Schillinger ile birlikte çalıştı.

Meslek yaşamına 1914'te, Jerome Remick müzik yayınevinde şarkı tanıtıcısı piyanist olarak başladı. İki yıl sonra ilk yayımlanan

şarkısı olan "When You Want 'Em You Can't Get 'Em"i besteledi. Bu beste pek başarılı olamadıysa da bazı ünlü Broadway bestecilerinin dikkatini çekmesine yaradı. Operet bestecisi Sigmund Romberg, Gershwin'in şarkılarından birini *The Passing Show of 1916*'e (1916'nın Geçiş Gösterisi) aldı. Bu yıllarda Gershwin piyano, armoni ve orkestrasyon çalışmalarını sürdürdü ve prova piyanisti olarak çalıştı.

1918-19 yıllarında birçok şarkısı Broadway yapımlarında yer aldı. Şarkıcı Al Jolson'un *Sinbad*'da söylediği "Swanee" adlı şarkısı olağanüstü başarı kazandı. Bütün partiyonlarını yazdığı ilk müzikal *La, La Lucille*'di (1919). 1920'den 1924'e değin *George White's Scandals* (George White'in Skandalları) adlı yıllık yapımlar için birçok şarkı besteledi. 1920 yapımının bütün partiyonlarını yazdı. 1922'deki yapım için de *Blue Monday* (Mavi Pazartesi) adlı kısa bir opera besteledi. Daha sonra *135th Street* (135. Sokak) adı verilen bu yapıt, *Scandals*'in orkestra yönetmeni ve topluluk şefi Paul Whiteman'ın dikkatini çekti. Whiteman, Gershwin'e caz üslubunda, senfonik bir yapıt ısmarladı. Gershwin bu istek üzerine, en beğenilen yapıtlarından biri olan *Rhapsody in Blue*'yu (1924; *Mavi Rapsodi*) besteledi. Caz orkestrası ve piyano için yazdığı bu bestenin orkestrasyonu Whiteman'ın düzenleyicisi, besteci Ferde Grofé tarafından birkaç kez yeniden yapıldı.

Gene 1924'te Gershwin'in Broadway'deki ilk büyük başarısı olan *Lady Be Good* sahnelendi. Müzikal, "Fascinating Rhythm" ve "Oh Lady, Be Good" gibi şarkıları içeriyordu. "The Man I Love" adlı şarkı da müzikal için yazılmış, ama yapımda yer almamıştı. Bu müzikal, aynı zamanda Gershwin'le şarkı sözü yazarı olan ağabeyi Ira Gershwin arasındaki kapsamlı işbirliğinin başlangıcını oluşturdu. İkili, sonraki 10 yıl içinde ortaya koyduğu yapıtlarla Broadway tarihinin en önemli şarkı yazarı ekiplerinden biri oldu. Birlikte hazırladıkları önemli gösteriler arasında, *Tip-Toes* (1925; Parmak Uçları), *Oh Kay!* (1926), *Strike Up the Band* (1927, gözden geçirilmiş biçimi 1930; Bando Çalsın), *Funny Face* (1927; Gü-lünç Yüz) ve *Girl Crazy* (1930; Çılgın Kız) vardı. İki kardeşin en başarılı ve ABD siyasal sistemine yönelttiği olumsuz yergi nedeniyle bir bakıma da en gözü pek gösterileri *Of Thee I Sing*'di (1931; Seni Söylerim Şarkılarımda). Gershwin'in şarkıları birçok filmde de kullanıldı. Bütün yanlarıyla gerçeğe uygun düşmese de onun yaşamını konu alan *Rhapsody in Blue* (1945; *Mavi Rapsodi*) adlı film bunlardan biriydi.

Gershwin'in en büyük ve en iddialı yapıtı genellikle başyapıtı sayılan ve Du-bose Heyward'ın *Porgy and Bess* (1935) adlı operadır. Bu operanın librettosunu Ira Gershwin ile Heyward birlikte yazmıştı. Gershwin partiyon üzerinde çalışmaya başlamadan önce, bir yaz mevsimini Güney Carolina'da Charleston açıklarındaki bir adada geçirmiş ve yöredeki Siyah insanların müziklerini ve törelerini tanımıştı. Gene de hiç halk ezgisi içermeyen bu yapıtı "folk opera" olarak tanımlamak doğru değildir. Gershwin popüler şarkı üslubunu, caz ritimlerini, opera aryasını ve orkestra düzenini dramatik amacına ulaşacak biçimde kullanmış, karakterleri ve bu kişilerin çevresini iletme amacıyla bir operatik anlatım oluşturmuştu.

Gershwin'in öbür "ciddi" kompozisyonları arasında *Fa Majör Piyano Konçertosu* (1925), piyano için *Prelüdlar* (1926), *An American in Paris* (1928; *Paris'te Bir Amerikalı*) adlı senfonik şiir, orkestra ile piyano

çin *İkinci Rapsodi* (1931) ve *Küba Uvertürü* (1934) sayılabilir.

Gershwin, Ira, asıl adı ISRAEL GERSHWIN (d. 6 Aralık 1896, Manhattan, New York kenti - ö. 17 Ağustos 1937, Beverly Hills, California, ABD), ABD'li şarkı sözü yazarı. 1937'de ölen kardeşi George Gershwin'le 20'den fazla Broadway müzikalinde ve filmde birlikte çalışmış, daha sonra Moss Hart, Kurt Weill, Jerome Kern, Harry Warren ve Harold Arlen'le işbirliği yaparak kardeşinin yapıtlarını yaşatma çabalarına katkıda bulunmuştur. *Of Thee I Sing* (Seni Söylerim Şarkılarımda) adlı gösteriyle ilk kez bir şarkı sözü yazarına verilen 1932 Pulitzer Ödülü'nü kardeşiyle paylaşmıştır.

New York'un Aşağı Doğu Yakası'nda dünyaya geldi. Asıl adı Gersovitz olan Rus Yahudisi göçmen bir ailenin oğluydu. Edebiyat yeteneği erken yaşta belli olan Gershwin lise öğrenimini başarılı öğrencilerin okuduğu Townsend Harris Hall'da tamamladı ve iki yıl (1914-16) New York City College'a devam etti. Tanınmış bir besteci ve müzikçi olan kardeşi ona şarkı sözü yazmayı teklif edinceye değin nitelsiz işlerde çalıştı. İlk ortak çalışmaları *Ladies First*'te (1918; Önce Bayanlar) yer alan "The Real American Folk Song"du. Ira Gershwin başlangıçta kardeşinin ününü sömürmemek için Arthur Francis takma adını kullandı.

Sonraki yıllarda Gershwin kardeşinin "The Man I Love", "S Wonderful", "I Got Rhythm", "Embraceable You", "A Foggy Day" ve "Fascinating Rhythm" gibi bestelerine çok başarılı şarkı sözleri yazdı. Gene kardeşinin "Summertime", "I Got Plenty o' Nuttin'" ve "It Ain't Necessarily So" gibi şarkıları içeren *Porgy and Bess* (1935) adlı operasının şarkı sözlerini ve librettosunun büyük bölümünü yazdı. Daha sonraki dönemde Kurt Weill'la birlikte "My Ship" (1940), Jerome Kern'le birlikte "Long Ago and Far Away" (1944) ve Judy Garland için Harold Arlen'le birlikte "The Man That Got Away" (1954) gibi başarılı şarkılara imzasını attı. *Lyrics on Several Occasions* (1959; Bazı Olaylara İlişkin Şarkı Sözleri) adlı yapıtında en ünlü şarkılarının sözlerini her birine ilişkin açıklamalarla birlikte yayımladı. Ira Gershwin *My One and Only* (1983; Benim Tek ve Biricğim) adlı müzikalde yer alan Gershwin bestelerine yeni şarkı sözleri yazarak şarkı sözü yazarlığını yaşamının son yılına değin sürdürdü.

Gerson, Jean de, asıl adı JEAN CHARLIER, JOHANNES ARNAUDI DE GERSONII olarak da bilinir (d. 13 Aralık 1363, Gerson - ö. 12 Temmuz 1429, Lyon, Fransa), genel konsillerin papadan daha yetkili olduğu kuramıyla Büyük Bölünme'nin (1378-1417) sona ermesine katkıda bulunan mistik ilahiyatçı.

Gerson, Paris Üniversitesi'nde ünlü ilahiyatçı Pierre d'Ailly'nin yanında öğrenim gördü. 1397'de d'Ailly'nin ardından üniversite rektörlüğüne seçildi. Rakip iki ya da üç papanın kendi cemaatleriyle ayrı ayrı hüküm sürdüğü Büyük Bölünme(*) döneminin başlıca ilahiyat sorunu papanın kilise içindeki konumuydu. Gerson önceleri ılımlı bir tutum aldı ve sınırlı reformlardan yana çıktı. Rakip papaları görevden alacak bir kilise konsilinin toplanmasına karşı olduğu için, 1398'de karşı-papa XIII. Benedictus'a itaatten dönülmesini onaylamadı. Ama zamanla eylem zorunluluğuna ikna oldu. XIII. Benedictus ve XII. Gregorius'un görevden alınarak V. Alexander'in papalığa seçildiği Pisa Konsili'ne (1409) katıldı ve konsil kararlarını savundu. Benedictus ile Gregorius'un konsilin yetkilerini tanımaması üzeri-

ne, kiliseyi yönetme iddiasında olan uç papa ortaya çıktı.

Gerson ve d'Ailly 1414'te reformcuları Konstanz'da ikinci bir konsilde bir araya getirdiler. Konsil, Gerson ve d'Ailly'nin önerileriyle V. Alexander'in ardılı Papa XXIII. Johannes'i görevden uzaklaştırdı. Baskılar sonucunda XII. Gregorius çekildi, sonunda 1417'de XIII. Benedictus'un da papalığı geçersiz sayıldı. Daha sonra kilise V. Martinus'un papalığı altında birleşti. Konstanz Konsili ayrıca Bohemyalı reformcu Jan Hus'u heretiklikle suçladı. Gerson, Orléans dükü Louis'nin Burgonyalı Korkusuz Jean'in partizanlarıca öldürülmesinin (23 Kasım 1407) haklılığını savunan ilahiyatçı Jean Petit'ye karşı çıktığına da konsil Petit'yi açıkça mahkûm etmeyi reddetti. Gerson Konstanz'dan ayrılınca (1418) Jean onun Fransa'ya girmesini önledi. Bunun üzerine Gerson Almanya'da sürgün yaşamaya başladı. Jean'in ölümü üzerine (1419) Fransa'ya döndü ve Lyon'a yerleşti.

Gerson yazılarında, İsa'nın inananların birliği olarak kiliseye öncelik tanıdığını, papayı da kilisenin vekili olarak gördüğünü ileri sürerek konsilin kararlarını savundu. Bu durumda papa, kendi onayı olmaksızın bir konsil tarafından görevden alınabilirdi. Gerson'a göre papa meşruti bir hükümdardı ve konsil papalığa doğru konumunu kazan-dırmıştı.

Dinsel eğitimde ise Gerson, Aziz Bonaventura'nın öğretilerini örnek alarak eski mistik ilahiyat öğretilerine dayalı bir müfredat programı hazırladı. Gerson'a göre dua ederken ruh yalnızca Tanrı'yla birleşmekle kalmıyor, ruh ve Tanrı özdeşleşiyordu. Kitabı Mukaddes'in ve kilise tarihinin incelenmesini vurgulayan, imana ulaşmada usu öne çıkaran skolastisizm ile Tanrı'ya ve dine mistik yaklaşımı karşı karşıya getiren Gerson'a göre Hristiyan mistikleri Tanrı'nın kanıtını yüreklerinde duymalıydı. Sevgi ustan daha uzağa erişebilirdi; mistik yaklaşımın insanı bütünleme gücü daha yüksekti.

Gersonides bak. Levi ben Gerşom

Gersoppa Çavları bak. Jog Çavları

Gerstenberg, Heinrich Wilhelm von (d. 3 Ocak 1737, Tondern, Danimarka - ö. 1 Kasım 1823, Altona, Hamburg yakınları), Alman şair ve eleştirmen. Coşkunluk akımının kuramcisidir. *Briefe über die Merkwürdigkeiten der Literatur* (1866-67; Edebiyatın Özellikleri Üzerine Mektuplar) adlı yapıtında akımın Shakespeare'e hayranlık, genç dehalar üzerinde durma ve dizginsiz duyguların önemini vurgulama gibi temel ilkelerini ilk kez kesin biçimde ortaya koymuştur.

Hukuk öğrenimi gördükten sonra Danimarka ordusuna girdi ve 1762'de Rusya'ya karşı savaşa katıldı. Daha sonra ordudan ayrılarak, 12 yıl Kopenhag'da kaldı. Almanya'daki Aydınlanma hareketinin önde gelen yazarı Friedrich Gottlieb Klopstock'la tanıştığı bu dönemde çeşitli yapıtlar verdi. *Gedicht eines Skalden*'de (1766; Eski Bir İskandinav Ozanından Şiirler) İskandinav konu ve temalarını kullanarak bard(*) yürelerinin Alman edebiyatına girmesine öncülük etti. Etkileyici ve ürktücü trajedisi *Ugolino*'da (1768) bazen abartılı, bazen ürpertici olabilen bir anlatımı kullandı. Sonradan Johann Adolph Scheibe ile Johann Christian Bach'ın bestelediği ve Jifi Antonin Benda'nın ikili oyununda kullandığı *Ariadne auf Naxos* (1767, Naksos'lu Ariadne) adlı kantatın metnini yazdı.

Scheibe'nin öğrencisi olan Gerstenberg, aynı zamanda müzikçiydi. Çalgı ve tiyatro müziği üzerine geliştirdiği kuramlarda Jean-Jacques Rousseau'nun bu konudaki görüşlerini eleştirdi. 1775-83 arasında Lübeck'te Danimarka'nın resmi temsilcisi oldu. 1789'da yargıç olarak Altona'ya atandı.

Gerşom ben Yehuda (d. y. 960, Metz, Lorraine - ö. 1028/40, Mainz, Franken), ortaçağda Avrupa Yahudi toplumunun kurumlarını biçimlendirmeye yönelik geniş kapsamlı bir dizi yasal düzenleme (*takkanot*) öneren Yahudi bilgini.

Kuzey Avrupa'nın ilk büyük Yahudi bilgini olduğu için "Sürgünün Işığı" lakabıyla anılır, ayrıca Rabbeni (Öğretmenimiz) unvanını taşırdı. Mainz'daki haham okulunun başkanı olarak, Babil ve Filistin'deki Talmud akademilerinde oluşmuş bilgi birikiminin Batı Avrupa okullarına aktarılmasına öncülük etti. Cemaat önderlerinin bir araya geldiği toplantılarda, Tevrat ve Talmud hükümleri izin verdiği halde hemen hiç uygulanmayan çökeşliliğin yasaklanması, kocanın tek tarafı biçimde karısını boşama hakkının kaldırılması, başkasının mektubunu izinsiz okumanın yasaklanması (o dönemde mektupları genellikle yolcular taşıyordu) ve zorla din değiştirdikten sonra dinlerine geri dönen Yahudilerin aşağılanmasının yasaklanması yönündeki *takkanot*'lerini sundu. Yahudi şeriatına ilişkin sorulara karşılık *responsa*'lar (fetva) yazdı. Açıklamalı bir Talmud ve Masora metni hazırlamaya çalıştı, Talmud üzerine kapsamlı bir sözlü yorum bıraktı.

Gervais, (François-Louis-) Paul (d. 26 Eylül 1816, Paris - ö. 10 Şubat 1879, Paris, Fransa), Fransız paleontolog ve zoolog. Omurgalıları paleontolojisine katkıda bulunan Fransız bilim adamları arasında Georges Cuvier ve Henri de Blainville'den sonra en önemlisidir.

Gervais, Cuvier'den sonra Paris Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'nde karşılaştırmalı anatomi profesörlüğüne atanan Blainville'in öğrencisi oldu ve yıllar sonra, öğretmeninden boşalan bu kürsüyü devraldı (1868). 1845-65 arası Montpellier Üniversitesi'nde zooloji ve karşılaştırmalı anatomi profesörlüğünü, 1856'da ayrıca fen fakültesinin dekanlığını üstlendi. Aynı dönemde, Cuvier ve Blainville'in paleontoloji çalışmalarının devamı olan *Zoologie et paléontologie françaises* (1848-52; Fransa'nın Zoolojisi ve Paleontolojisi) adlı yapıtını yayımladı. Bu ve bunu izleyen *Zoologie et paléontologie générales* (1867-75; Genel Zooloji ve Paleontoloji) Gervais'nin en önemli incelemeleridir.

Geryan, Libya'nın kuzeybatısında, Trablusgarp bölgesinde kasaba. Trablusgarp kentinin 80 km güneyinde, Cebel Nefuse Platosu eteğinde kuruludur. 1910'ların başında İtalyan sömürgesinin önemli bir merkeziydi. Osmanlıların Trablusgarp Savaşı'nda (1911-12) yenilmesinden sonra Libya'daki Berberi ve Fizan halkları mücadeleyi sürdürdülerse de İtalyanların ilerleyişini durduramadılar. Geryan, Aralık 1912'de İtalyanların eline geçti; Temmuz 1913'te yerli halkın karşı saldırısıyla geri alındı. Zeytinyağı üretimi, değirmencilik, halıcılık ve çanak çömlek yapımı başlıca ekonomik etkinliklerdir. Kasaba karayolu ile Trablusgarp ve Mizda'ya bağlanır. Nüfus (1972 tah.) 2.181.

Gerydinae, *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımının geniş bir dağılım gösteren *Lycaenidae* familyasından gündüz kelebekleri altfamilyası. Bu altfamilyanın erişkinleri, kanat açıklıkları 18-38 mm arasında değişen küçük ve narin yapıları kelebeklerdir. Oldukça hızlı uçar ve üstü genellikle kahverengi, altı

Gerydinae altfamilyasından *Lysandra bellargus*
Natural History Photographc Agency-EB Inc

benekli olan yanardöner kanatlarıyla dikkati çekerler. Dişilerde iyice gelişmiş olan ön bacaklar erkeklerde körelmiştir. Larva (tırtıl) evresindeyken etçil beslenen bu kelebeklerin Yenidünya türlerinden *Feniseca tarquinius*'un tırtılları, genellikle alıç ve kızılagaçlar üstünde yaşayarak yaprakbitlerini avlarlar.

Gerze, Karadeniz Bölgesi'nde, Sinop iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.063 km² (1989) olan Gerze ilçesi kuzeydoğu ve doğuda Karadeniz, güneyde Dikmen ve Boyabat ilçeleri, kuzeybatı ve kuzeyde Merkez ilçeye çevrilidir.

İlçe topraklarının batı ve güneyini Küre (İsfendiyar) Dağlarının doğu uzantıları engemelendirir. Dar ve uzun kıyı şeridinde dik eğimlerle inen Küre Dağları, kıyıya iç kesimleri birbirinden ayırarak iç kesimleri denizin ılımlı etkilerinden yoksun bıraktığı gibi ulaşımı da güçleştirir. Özellikle Karadeniz'e bakan yamaçları kaplayan gür ormanlar kayın, gürgen ve göknar gibi ağaçlardan oluşur. Bazı yerlerde kıyıya kadar inen ormanların ve uzun kıyı şeridinin taşıdığı yüksek turizm potansiyeli yeterince değerlendirilememektedir. İlçe topraklarının sularını Küre Dağlarından kaynaklanan Sarmısak Çayı gibi kısa akışlı akarsular toplar.

İlçe halkının ana geçim kaynağı tarımdır. Doğal yapıya bağlı olarak ekonomik etkinlikler farklılık gösterir. Dar kıyı şeridinde ve akarsu vadilerinde bitkisel üretim, tarım alanı yetersiz olan kıyılarda balıkçılık, dağlık ve engebeli alanlarda ise hayvancılık ve ormancılık yapılır. Buğday, mısır ve arpanın yanı sıra az miktarda elma, armut, patates, soğan, baklagiller, tütün ve keten yetiştirilir. İlçede bir yaprak tütün işletmesi açılmış olmasına karşın, tütün ekimi eski önemini yitirmiştir. Hayvanlardan en çok koyun ve keçi yetiştirilir; ancılık ve tavukçuluk da yapılır. Karakaya soyu koyun ve hacikadın soyu tavukların ıslahı için çalışmaların yapıldığı ilçenin kıyılarında küçük çaplı balıkçılık ve tekne yapımıyla uğraşılır. İlçe topraklarında çimento hammaddesi yataklarının yanı sıra Domuzdamı Madensuyu ve Gerze Acısuyu adlı iki madensuyu kaynağı vardır.

Yöre, İÖ 14. yüzyılda Kaşkaların yurdu olduğu bilinen topraklar arasındaydı. İÖ 300'lerde Pontus, İÖ 70'lerde de Roma yönetiminde yaşayan Gerze, uzun bir süre Bizans egemenliğinde kaldıktan sonra

1204'te Trabzon İmparatorluğu'na bağlandı. 1461'de Candaroğullarının egemenliğine girdi; aynı yıl Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Kastamonu vilayeti, Sinop sancağının Merkez kâzasına bağlı bir nahiye idi.

Gerze kasabası, Karadeniz kıyısında yer alan ve Köşk Burnuyla sona eren yarımada üzerinde kurulmuş küçük bir yerleşmedir. Sinop-Samsun karayolu kasabadan geçer. Kasaba bu yolla il merkezi Sinop'a 41 km uzaklıktadır. 13 Şubat 1956'da meydana gelen yangında büyük ölçüde zarar gören kasaba, daha sonra planlı biçimde onanmıştır.

Gerze Belediyesi 1901'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 28.215; kasaba, 8.609.

Gerze kültürü, II. NAKADA KÜLTÜRÜ olarak da bilinir, Mısır'da sülaleler öncesi döneme ait kültür. Sir Flinders Petrie tarafından, kendi geliştirdiği ardışık tarihlendirme yöntemiyle 40-65 arasına yerleştirilmiş, ama daha sonra İÖ y. 3400-3100 arasına tarihlenmiştir. Arkeolojik bulgular Gerze kültürünün, istilacların yöreye getirdiği bir kültür değil, kendisinden hemen önce gelen Amratien kültürünün(*) ileri bir aşaması olduğunu göstermektedir. Temel olarak Yukarı Mısır'daki Nakada ve Hierakonpolis ile Nübye'deki Sayala'da odaklanan Gerze kültürü, kuzeydeki Meadi kültürüyle aynı döneme rastlar. Belirgin özellikleri koyu kırmızı

Flamingo ve dağ keçisi figürleriyle bezeli toprak kap, Gerze kültürü; Roemer-Pelizaeus Müzesi, Hildesheim, Almanya
Holle Bildarchiv, Baden-Baden

boyayla yapılmış resimlerle bezeli kahverengimsi sarı renkte çanak çömlekler; taş kesiminde boru biçimli, zımparalı delgi kullanımı; armut biçimli topuz başları; çakmaktaşıdan yapılmış yivli bıçaklar ve ileri bir metalurjidir. Dönemin sonlarına doğru, önce Sayala ve Kustul'da, hemen ardından da Hierakonpolis'te olmak üzere sırayla ikonografisi kullanan kralların egemenliğinde çanak çömlek, arduvaz boya paletleri ve taş üstüne resim yazısı uygulanmaya başlandı. Nişli kerpiç yapılar inşa edilmesi, silindirik mühür kullanımı, belirli bezeme örgeleriyle çanak çömlek biçimlerinin benimsenmesi gibi bu dönemde başlayan değişiklikler, Batı Asya ülkeleriyle ilişki kurulması sonucu gerçekleşmiş olabilir.

Gerze kültürünün hemen ardından gelen Sülaleler kültürü, doğrudan Gerze ve öteki Yukarı Mısır kültürlerinden gelişmiştir.

Gerze kültürünün son döneminde Hiera-konpolis'teki hükümdarlar, zamanla Aşağı Mısır'a ve Sayala'daki rakip krallara boyun eğdirerek bütün Mısır'da hem kültürel, hem de siyasal bir birlik oluşturmayı başarmışlardır.

Gerzeler bak. Kipelleler

Gesell, Arnold (Lucius) (d. 21 Haziran 1880, Alma, Wisconsin - ö. 29 Mayıs 1961, New Haven, Connecticut, ABD), ABD'li psikolog ve çocuk hekimi. Normal çocukların bedensel ve zihinsel gelişmelerini filme alarak inceleme yönteminin öncüsüdür. Kitaplarıyla ABD'de çocuk yetiştirme yöntemlerini etkilemiş, Yale Üniversitesi Çocuk Gelişimi Kliniği'nin yöneticisi olduğu yıllarda (1911-48) çocuk gelişimine ilişkin pek çok veri toplamış, yayımlamış ve zengin bir film arşivi kurmuştur.

Massachusetts'e bağlı Worchester'daki Clark Üniversitesi'nde psikoloji öğrenimi gören Gesell, öğrencilik yıllarında, çocuk gelişimini incelemiş ilk psikologlardan biri olan G. Stanley Hall'dan etkilendi. 1906'da aynı üniversitede doktorasını tamamladı ve 1911'de New Haven'daki Yale Psikoloji Kliniği'nin (sonradan Çocuk Gelişimi Kliniği) yöneticiliğini üstlendi. Çocuk gelişimini inceleyebilmek için tıp bilgisinin gerekli olduğuna inandığından Yale Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı ve 1915'te doktora derecesini aldı.

Gesell, meslek yaşamının ilk yıllarında çocuklardaki gelişme gerilikleriyle ilgileniyordu. Zamanla, bebek ve çocukların normal gelişimini kavramadıkça çocuklardaki gelişme bozukluklarının anlaşılamayacağı kanısına vardığından bebeklerdeki zihinsel gelişmeyi incelemeye başladı. 1919'da bütün ilgisini normal bebeklerin zihinsel gelişimi üstünde yoğunlaştıran Gesell, istenmeyen etkenlerden arındırılmış bir ortamda belirli uyaranlara karşı gelişen davranışları gözlemek ve ölçmek için yeni yöntemler buldu. 1926'dan sonraki araştırmalarında en büyük yardımcısı gizli bir kameraydı. Değişik yaş ve gelişme düzeyindeki yaklaşık 12 bin çocuğu, öbür yanı göstermeyen aynalı bir cam arkasından doğal davranışları içinde filme aldı; ayrıca, doğumdan ergenlik döneminin bitimine değin çocuklara ilişkin bütün verileri ayrıntılı olarak kaydetti. Gesell, bu gözlemleri sonucunda çocukların belirli olgunlaşma aşamalarından geçmedikçe davranışlarını öğrenme yoluyla değiştiremedikleri sonucuna vardı. Hareket becerisi, uyarılma davranışı, dil gelişmesi ve kişisel-toplumsal beceriler gibi dört temel alandaki gelişmeyi yönlendiren kalıtsal bir şema olduğunu düşünüyordu. *Infancy and Human Growth* (1928; Bebeklik Çağı ve İnsanın Büyümesi) adlı kitabında bu kurama dayanarak ve üç aylıktan 30 aylığa kadar olan bebekleri değerlendirebilmek için 195 davranış tipini gözlemleyerek bir gelişme çizelgesi sundu. 1938'de bu çizelgeyi, dört haftalık bebekleri de kapsayacak biçimde Helen Thompson ile birlikte yeniden düzenledi. Gesell'in çizelgeleri bazı uzmanlarca eleştirilmişse de, dünyanın birçok ülkesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Gesell'in önerdiği çocuk yetiştirme yöntemi ne aşırı hoşgörüyü, ne katı kurallara dayanan anlayışlı bir yaklaşımdır.

İlk kitabını 1912'de yayımlayan Gesell'in en kapsamlı çalışmalarından biri *An Atlas of Infant Behavior*'dir (1934; Bebek Davranışının Atlası). Öbür önemli yapıtları arasında *Child Development: An Introduction to the Study of Human Growth* (1949, Frances L. Ilg ile birlikte; Çocuk Gelişimi: İnsanda Büyümenin İncelenmesine Giriş),

The Child from Five to Ten (1946; Beş ile On Yaşlar Arasında Çocuk) ve *Youth: The Years from Ten to Sixteen* (1956; Gençlik: On ile On Altı Yaş Arasındaki Yıllar) sayılabilir. Gesell ayrıca evlat edinmede rol oynayan psikolojik etkenleri ve erken doğumun zihinsel gelişmeye etkisini incelemiş, Yale Üniversitesi'nin kliniğinde başladığı çalışmalarını 1948'den ölümüne değin New Haven'daki Gesell Çocuk Gelişimi Enstitüsü'nde araştırma danışmanı olarak sürdürmüştür.

Gesenius, (Heinrich Friedrich) Wilhelm (d. 3 Şubat 1786, Nordhausen, Hannover - ö. 23 Ekim 1842, Halle, Prusya), İbranice ve öteki Sami dillerindeki uzmanlığıyla ünlü Kitabı Mukaddes eleştirmeni.

Helmstedt ve Göttingen'de öğrenim gören Gesenius 1811'de Halle'de ilahiyat profesörü oldu. Uşçu tutumu dolayısıyla eleştirilmekle birlikte hiçbir zaman görevinden uzaklaşmadı. Yapıtları arasında tartışmaya yol açabilecek nitelikte olanların sayısı azdır. Başlıca ilahiyat yapıtı, Eski Ahit'in İşaya Kitabı üzerine bir yorumdu (1821-29). Gesenius, Sami dillerini konu alan çalışmalarında, Hint-Avrupa dilbilimine koşut modern bir filolojik yaklaşım benimsedi. İbranice dilbilgisi kitabı (1813) ile İbranice ve Keldanice (Aramca) sözlüğü (1810-13) kuşaklar boyu araştırmacılarca kullanıldı. Bu çalışmalar çeşitli basım ve çevirileriyle günümüze ulaştı. Gesenius ayrıca kendi döneminde bilinen Fenike yazıtlarını derleyip çözümlerle Fenike yazıtlarının temellerini attı.

Gesner, Conrad, KONRAD olarak da yazılır (d. 26 Mart 1516, Zürich - ö. 13 Aralık 1565, Zürich), İsviçreli hekim ve doğabilimci. En önemli çalışması, hayvanlar ve bitkiler konusundaki bilgileri sistemli biçimde derlemesidir.

Öğrenim yılları ve meslek yaşamı. Gesner'in babası yoksul bir kürkçüydü. Küçük yaşta öğrenme yeteneğiyle dikkati çeken

Gesner, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması, 16. yy'ın ikinci yarısı; İsviçre Eyalet Müzesi, Zürich
Schweizerisches Landesmuseum, Zürich

oğlunu, daha iyi öğrenim görmesi için, şifalı bitkiler yetiştirerek satan varlıklı bir akrabasının yanına yerleştirdi. Bu evde bitkiler ve tıptaki kullanışları üzerine ilk temel bilgileri edinen genç Gesner kaçınılmaz biçimde doğa tarihine yöneldi.

Okul yıllarında Gesner'in özellikle Latin ve Eski Yunan klasikleri konusundaki yeteneğinden etkilenen öğretmenleri, öğrenimini sürdürmesi için ona destek oldular. 1531'de babası dinsel bir çatışmada öldürülünce, öğretmenlerinden üçü onun koruyuculuğunu üstlenerek Bourges ve Paris'te burslu okumasını sağladılar. On dokuz ya-

şındayken, kesinlikle onaylamadıkları halde drahomasız bir genç kızla evlenmeye kalkıştığına Zürich'te onun için bir öğretmenlik görevi bulan ve bursunun kesilmemesini sağlayarak Basel'de tıp öğrenimine başlaması için gerekli koşulları hazırlayan da gene bu öğretmenleri oldu.

Kendisine gösterilen bu güven ve ilginin ilk meyvesi, Basel'deki boş zamanlarında hazırladığı, 1537'de yayımlanan Eski Yunanca-Latine bir sözlüktür. Yirmi bir yaşındayken Lozan Akademisi'nde Eski Yunanca profesörlüğüne getirilen Gesner, burada üç yıl çalışarak biriktirdiği parayla tıp öğrenimini tamamladı ve 1541'de diplomasını aldı. O tarihten sonra bütün yaşamını Zürich'te hekimlik yaparak sürdüren Gesner, ayrıca Collegium Carolinum'da Aristoteles fiziği dersleri verdi ve 1554'ten sonra belediye hekimliği görevine getirildi. Ömrünün sonuna değin tükenmek bilmeyen bir istekle okumayı sürdürdü; görevlerinin ağırlığına ve sık sık hastalanmasına karşın araştırma gezileri düzenledi, bir müze kurma girişiminde bulundu, tıp eğitiminde düzenlemeler yaptı ve kendisinin yazdığı ya da yayıma hazırladığı 70 kadar kitap yayımladı.

Yapıtları. İlk çalışmalarından biri olan *Libellus de lacte et operibus lactariis*'te (1545; Süt ve Sütün Yararları Üzerine Kitapçık) sütün yararlarını bir tıp adamı gözüyle inceleyen Gesner 1545'te *Bibliotheca universalis*'i (Evrensel Bibliyografya) yayımladı. Yaklaşık 1.800 yazarı, yapıtlarının adları, yapıtlarıyla ilgili açıklamalar, değerlendirmeler ve yorumlarla birlikte alfabetik sırayla tanıtın bu yapıt, bu tür bibliyografyaların ilk örneğidir. Bu dev kaynakçayı 1548'de, bir ansiklopedi çalışması olan *Pandectarum sive Partitionum universalium Conradi Gesneri ... libri xxi* izledi. Gesner bu yapıtında, dünyanın her yerinde yazılı belgelere geçmiş bütün bilgileri 21 başlık altında derlemeye çalışmıştı. 1548'de ilk 19 kitabı, ertesi yıl ilahiyat konusuna ayrılmış son kitabı yayımladı; ama tıp bilgilerini derleyeceği 20. kitabı hiçbir zaman tamamlayamadı.

Bunları izleyen geniş kapsamlı çalışmalarından biri de, hayvanlar âlemine ilişkin bütün bilgileri derlediği *Historiae animalium*'dur (Hayvanlar Tarihi). Bu yapıtında, gözlemlere dayanan gerçek bilgiler ile söylenceleri ve halk arasındaki yanlış inanışları birbirinden ayırt etmeye özen gösterdi. 1551'de yayımlanan 1.100 sayfalık ve bol resimli birinci ciltte doğuran dört ayaklı hayvanları inceledi. Yumurtlayan dört ayaklıları, kuşları, balıkları ve öbür su hayvanlarını konu alan sonraki üç cilt 1554, 1555 ve 1556'da yayımlandı. Yılanlara ayırdığı cilt ise ölümünden sonra, 1587'de yayımlandı.

Gesner, bitkiler konusunda hiçbir zaman böylesine geniş kapsamlı bir çalışma yapmadı, ama yaşadığı çağda en çok botanik çalışmalarıyla yankı uyandırdı. Gerek derlediği notlar, gerek bitkileri, çiçekleri, tohumları resimleyen yaklaşık 1.500 ağaç baskı, ölümünden sonra 200 yıl boyunca başka yazarlara kaynak oldu. Hayvan ve bitkileri konu alan çalışmaları dışında, o çağda bilinen 130 kadar dili incelediği *Mithridates: De differentiis linguis*'i (1555; Mithridates: Değişik Diller Üzerine) yayımlamış ve Romalı yazar Claudius Aelianus'un (İS 3. yy) yapıtlarını derleyerek yayıma hazırlamıştır.

Gesner, çağının kısıtlı bilgi dağarcığıyla doğru yargılara varabilen verimli bir bilim adamıydı. Gençlik yıllarında ilgilendiği dağcılık konusundaki yazılarıyla doğayı deneyici bir yaklaşımla incelemenin önemini vurgulamış, aktardığı bilgilerin doğruluğu ve ağaç baskılarının titizliğiyle zooloji ve botanik dallarının bilimsel bir kimliğe kavuşmasının yolunu açmıştır.

Gesneriaceae, *Scrophulariales* takımından, 140 cinsi ve çoğu otsu bitki olan 1.800'ü aşkın türü içeren familya. Daha çok tropik ve astropik bölgelerde dağılmış olan bu familyanın üyeleri, afrikamenekşesi(*) ve gloksinya(*) gibi bazı süs bitkileri dışında ekonomik açıdan önem taşımaz.

Bu familyadaki bitkilerin ayırt edici özelliği, iki yanlı bakışım gösteren erdişi çiçekleridir. Her çiçekte, beş loplu bir çanak

Gesneriaceae familyasından *Ramonda myconi*
H. R. Allen/Natural History Photographic Agency-EB Inc

(çanak yapraklar topluluğu) ve beş taç yaprağın birleşmesiyle oluşmuş iki dudaklı bir taç bölümü, iki ya da dört, ender olarak beş erkek organ bulunur; üst durumlu ya da kısmen alt durumlu (çiçeğin öbür bölümünün birleşme yerinin üstünde ya da biraz altında) olabilen yumurtalık, çok sayıda küçük tohumu barındıran tek bir odacıktan oluşur.

Gessi, Romolo, GESSİ PAŞA olarak da bilinir (d. 30 Nisan 1831, İstanbul - ö. 30 Mayıs 1881, Süveyş, Mısır), İtalyan asker ve kâşif. Mısır Sudani'nde, Sudan bölgesi genel valisi General Charles George Gordon'un komutasında çalışmış ve Nil Irmağının keşfi için yürütülen çalışmaların son aşamalarına katılmıştır. Gessi, Nil'in başlıca kaynaklarından biri olan Albert (Mobutu Sese Seko) Gölünün haritasını çıkaran ve çevresini dolaşan ilk kişi olarak Nil'in akış yolu üzerinde 1856'da başlatılmış bulunan coğrafi araştırmayı da tamamladı.

Kırım Savaşı sırasında (1853-56) İngiliz birliklerinde çarpışırken Gordon'la tanıştı. Gordon 1873'te Sudan'a giderken Gessi'nin de gelmesini istedi. 1875'te Gessi Sudan'ın içlerinde keşif çalışmaları yürüttü ve Albert Gölünün haritasını 1876'ta tamamladı. Daha sonra Sudan'ın güneyinde Arap köle tüccarlarının bir isyanını bastırdı ve bunun üzerine Mısır hıdivi kendisine Mısır sarayının en yüksek rütbesi olan paşa unvanını verdi.

Gessler, Otto (Karl) (d. 6 Şubat 1875, Ludwigsburg - ö. 24 Mart 1955, Lindenberg, Batı Almanya), Alman siyaset ve devlet adamı. Weimar Cumhuriyeti sırasın-

da savaş bakanı olarak, silahlı kuvvetlerin yeniden örgütlenmesinde rol oynamıştır.

Hukuk öğrenimi gördükten sonra, Regensburg (1910-11) ve Nürnberg (1913-19) belediye başkanlığı yaptı. 1918 Alman Devrimi'nden sonra burjuva-liberal Alman Demokratik Partisi'nin (DDP) kurulmasına katıldı. Yeniden inşa bakanlığının (1919-20) ardından savaş bakanlığına getirildi (Mart 1920) ve değişik koalisyon hükümetlerinde bu görevini sekiz yıl boyunca sürdürdü. 1923'ün sonbaharında, aşırı sağ ve sol unsurlara karşı düzeni sağlamak amacıyla kısa bir süre için olağanüstü yetkilerle donatıldı. Cumhuriyet ordusu *Reichswehr*'deki asker sayısının Versailles Antlaşması'nda (1919) öngörülenin üzerine çıkmasına göz yumdu. Parlamentodaki sol muhalefetin sürekli eleştirileriyle karşılaştı. Sonunda orduyla ilgili bir mali skandal üzerine Ocak 1928'de istifa etmek zorunda kaldı. II. Dünya Savaşı sürerken, 20 Temmuz 1944'te Adolf Hitler'e karşı bir suikast girişimine katıldığı gerekçesiyle tutuklandı ve yedi ay bir toplama kampında kaldı. Savaşın sona ölümüne değin Bavyera ve Alman Kızılhaç örgütlerinin başkanlığını yaptı.

gesso bak. alçı harcı

Gesta Romanorum (Latince "Romalıların Yaptıkları"), 14. yüzyıl başında derlendiği sanılan Latince öykü ve anekdotlar. Zamanın en çok okunan kitaplarından olan *Gesta Romanorum*, Chaucer, John Gower, Thomas Hoccleve, Shakespeare gibi daha sonraki birçok yazar için de doğrudan ya da dolaylı bir kaynak oluşturdu. Kimin yazdığı bilinmemekle birlikte, öğretici niteliğinden ve ilk kopyalarda öykülere eklenen alegorik açıklamalardan, vaizler için bir elkitabı olarak hazırlandığı ve İngiltere'de derlendiği anlaşılmaktadır.

Klasik tarih ve efsanelerden başka Doğu ve özellikle Avrupa gibi değişik kaynaklı öyküleri de kapsadığı için kitabın başlığı, içeriğini tam olarak yansıtmaz. Eğlendirmek ve eğitmek amacını güttüğü anlaşılan derleyenin üslubu tutarlı değildir. Ortaçağ'da çok tutulan büyüçülük, canavarlar, acı çeken kadınlar, tehlikeli durumlardan kaçma gibi olayları işleyen öyküler, doğadan ve günlük yaşamdan alınan ayrıntılı gözlemlerle gerçekçi bir havaya büründürülmüş ve ahlak dersi vermek amacıyla bir araya getirilmiştir. Daha sonra yazılan Warwick'li Guy'un serüvenlerine, Dareios'la üç oğlunun öyküsüyle bunun Hoccleve'in yazdığı manzum biçimine, Chaucer'in *Man of Law's Tale*'inin (Hukukçunun Öyküsü) bir bölümüne ve (ana çizgileriyle Kral Lear'a benzeyen) İmparator Theodosius'un öyküsüne hep bu kitap kaynaklık etmiştir. Shakespeare'in *Pericles*'inin, John Gower'ın bu kitaptan yararlanarak yazdığı Surlu Apollonios öyküsüne dayandığı, *Venedik Taciri*'nin olay örgüsünün de *Gesta Romanorum*'daki bir öyküden alındığı sanılmaktadır. 18. yüzyıla değin bu öyküler çocuklara okutulurdu. Kitabın gevşek yapısı daha sonra yazarların uydurduğu yeni öykülerin eklenmesine elverdiği için değişiklikler gösteren çeşitli yazmalar ortaya çıktı. İlk baskıları 15. yüzyıl sonunda Utrecht ve Köln'de yapıldı, ama bunların kesin basım tarihleri bilinmemektedir.

15. yüzyılda, ikisi 1440'ta, üçüncüsü daha sonra hazırlanmış üç tane İngilizce yazma *Gesta Romanorum* vardı. Büyük bir olasılıkla British Museum'da bulunan Harley Koleksiyonu'ndaki 5369 No'lu yazmaya dayanan üçüncüsü, 1524 dolayında Wynkyn de Worde tarafından basıldı; bunun bilinen tek kopyası, Cambridge'deki

St. John's College'in kütüphanesinde. Richard Robinson 1577'de de bu kopyanın yeniden gözden geçirilmiş basımını yaptı ve bu baskı çok tutuldu. B. P. (Bartholomew Pratt olduğu sanılır) tarafından "1514 tarihli Latincesinden" İngilizceye çevrilen ilk cilt, 1703'te yayımlandı.

Gestalt psikolojisi, BİÇİM PSİKOLOJİSİ olarak da bilinir, algı konusundaki çağdaş çalışmaların öncüsü olan 20. yüzyıl psikoloji okulu. Daha önceki kuramların atomcu yaklaşımına tepki olarak gelişen Gestalt psikolojisinin temel ilkesi, "bütün, parçalarının toplamından öte bir şeydir" tümencesiyle özetlenebilir. "Bir araya getirilmiş, düzenlenmiş yapı ya da biçim" olarak dilimize aktarılabilen Almanca Gestalt terimi, herhangi bir şeyin bütünsel özelliklerine, bu bütünü oluşturan parçaların ayrı ayrı çözümlenmesiyle ulaşılamayacağını belirten kavramın en kısa anlatımı olarak psikolojiye yerleşmiştir.

Gestalt kuramı, bütün yaşanmış deneyimleri atomcu bir yaklaşımla parçalar halinde ele alarak çözümleme eğiliminde olan çağınışmı ve yapısalçı okullara bir tepki olarak, 19. yüzyılın sonlarına doğru Avusturya ve Güney Almanya'da doğdu. Gestaltçılar, incelemelerinde bu atomcu yaklaşımın yerine fenomenolojinin yöntemlerini koydular; bu yöntem başlangıcı Goethe'ye değin uzanan bir gelenekle, doğrudan edinilmiş psikolojik deneyimin tanımlanmasından başka hiçbir yola başvurmuyor, buna karşılık tanımlamaya giden bütün yolları açık bırakıyordu. Gestalt psikolojisi, bir anlamda, zihinsel yaşantıyı incelenmesindeki katı bilimsel yaklaşımlara insancıl bir boyut katma çabasıydı. Gestaltçılar, kendilerinden önceki psikologların gözden kaçırıldıkları ya da ister istemez bilimin çerçevesi dışında tuttukları biçim, anlam, değer gibi kavramları ilk kez araştırma alanlarına kattılar.

Max Wertheimer'in(*) 1912'de yayımladığı bir makale, genellikle Gestalt okulunun başlangıcı olarak kabul edilir. Wertheimer bu makalesinde, Wolfgang Köhler(*) ve Kurt Koffka(*) adlı iki meslektaşıyla birlikte Frankfurt'ta yaptıkları deneysel bir çalışmanın sonuçlarını açıklıyordu. Bu üç psikolog sonraki yıllarda Gestalt okulunun başlıca temsilcileri oldular ve ilk çalışmalarında algıyı, özellikle yanılsama olgusuyla açığa çıkan görsel algı örgütlenmesini konu aldılar. Wertheimer'in 1912'de tanımladığı ve Yunan alfabesinin fi (*phi*) harfiyle adlandırıldığı görünür hareket yanılsaması, Gestalt ilkelerine güçlü bir destek sağlamıştır. Bir görsel yanılsama örneği olan "fi olgusu"nda, hareketsiz nesneler birbiri ardına hızla gösterildiğinde, tek tek algılanabilecekleri eşiği aşarak hareketliymiş gibi görünür; bu yanılsamanın en tipik örneği sinemadır.

Kuşkusuz "fi olgusu", algılama ürünü olan duyular ile fiziksel uyarılar arasında bire bir ilişki olduğunu varsayan eski yaklaşımlarla açıklanamaz. Algılanan hareket, fiziksel uyarılar içinde kendi başına var olmayan, ancak uyarıların birbirleriyle ilintili özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkan bir deneyimdir. Gözlemcinin sinir sistemi ve deneyimleri, fiziksel girdiyi parçalar halinde ve edilgen biçimde kaydetmez. Tersine, sinir sistemindeki örgütlenme, tıpkı algılamada olduğu gibi ayrılmış parçaları hemen bir bütüne dönüştürür. Gestalt okulunun daha ileri tarihli incelemelerinde bu olgu Pragnanz yasası ya da ilkesi olarak adlandırılmıştır. Bu ilkeye göre, alınan bir uyarın kümesinin sinir sisteminde ve algı mekanizmasında örgütlenmesi, koşulların izin verdiği ölçüde "iyi" bir Gestalt ya da bütün oluşturur.

Sonraki yıllarda Gestalt kuramında önemli gelişmeler oldu. Wertheimer, Köhler, Koffka ve öğrencilerinin çalışmalarıyla Gestaltçı yaklaşım, önceki algı alanlarının yanı sıra problem çözme, öğrenme ve düşünme gibi konuları da kapsayacak biçimde genişletildi. Gestalt ilkeleri, özellikle ABD'li sosyal psikolog Kurt Lewin(*) tarafından güdülenim, sosyal psikoloji ve kişilik sorununa, ayrıca estetiğe ve ekonomik davranışa uygulandı. Wertheimer etik, siyasal davranış, gerçeğin niteliği gibi konularda ortaya çıkan sorunlarda da Gestaltçı kavramlardan yararlanılabileceğini gösterdi. Gestaltçı gelenek, ABD'de Rudolf Arnhem ve Hans Wallach'ın algı konusundaki çalışmalarıyla sürdürüldü.

Gestapo, Almanca tam adı GEHEIME STAATSPOLIZEI (Gizli Devlet Polisi), Nazi Almanyası'nın siyasi polis örgütü. Almanya'da ve Alman işgali altındaki bölgelerde Nazilere karşı muhalefeti acımasızca bastırmış ve Avrupa'nın dört bir yanından toplanan Yahudilerin toplama kamplarına gönderilmesi işini yürütmüştür.

Nazilerin iktidarı ele geçirdiği 1933'te, Prusya içişleri bakanı Hermann Göring, Prusya polis örgütünün siyasi etkinlikler ve casuslukla ilgili birimlerini ayırarak kadrolarını binlerce Nazi'yle doldurduktan sonra, doğrudan kendisine bağlı olmak üzere Gestapo adıyla yeniden örgütledi (26 Nisan 1933). Bu sırada kısaca SS(*) olarak bilinen *Schutzstaffel*'in başı Heinrich Himmler de yardımcısı Reinhard Heydrich ile birlikte, Bavyera ve öbür Alman eyaletlerinin polis örgütlerinde benzer bir yeniden örgütlemeye gitti. Haziran 1934'te Göring'in yerine Gestapo'nun yönetimini üstlenen Himmler, 17 Haziran 1936'da *Reichsführer* rütbesiyle Alman polis örgütünün başına getirildi. Böylece görünüşte İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan Alman polis kuvvetleri hem SS, hem Gestapo'nun başı durumundaki Himmler'in yönetiminde birleşmiş oldu.

Himmler'in yardımcısı Heinrich Müller'in yönettiği Gestapo ile Kripo (*Kriminalpolizei*: "Kriminal Polis"), 1936'da Sipo (*Sicherheitspolizei*: "Güvenlik Polisi") adlı yeni bir örgütün çatısı altında bir araya getirildi. 1939'da SS örgütlenmesinde yapılan bir değişiklik sırasında Sipo'nun SS istihbarat dairelerinden SD'yle (*Sicherheitsdienst*: "Güvenlik Servisi") birleştirilmesiyle, başına Heydrich'in geçirildiği RSHA (*Reichssicherheitshauptamt*: "Devlet Güvenlik Baş Müdürlüğü") oluşturuldu. Bu karışık bürokratik yapı Gestapo ile öbür güvenlik örgütlerinin yetki ve sorumluluk alanlarının sık sık birbiriyle çakışmasına neden oldu.

Çalışmalarında hiçbir kısıtlama altında olmayan ve "suçu önleme" gerekçesiyle tutuklama yetkisi bulunan Gestapo, eylemlerinden dolayı da herhangi bir hukuksal sorumluluk taşımıyordu. Gestapo'nun tutukladığı binlerce solcu, aydın, Yahudi, sendikacı, din adamı ve eşcinsel toplama kamplarında yok oldu. Gestapo II. Dünya Savaşı sırasında işgal altındaki bölgelerde partizanların etkinliklerini bastırdı ve sivil halka karşı misilleme eylemlerine girişti. Gestapo üyeleri, Alman ordusunun ardından Yahudileri ve öbür "istenmeyen" kişileri öldürmek üzere Polonya ve SSCB'ye giren gezici ölüm mangaları (*Einsatzgruppen*: "Yedek Güçler") arasında yer aldılar. Örgütün Adolf Eichmann önderliğindeki IV.b. Şubesi (*Amt*) Yahudilerin Polonya'daki Nazi toplama kamplarına gönderilmesi işini yürüttü.

Gesualdo, Don Carlo, VENOSA PRENSİ (d. y. 1560, Napoli - ö. 8 Eylül 1613, Napoli),

İtalyan besteci ve lavtacı. Tümüyle kendine özgü madrigalleriyle tanınır.

Yaşamının büyük bölümünü Napoli'de geçirdi. Kendisine ihanet eden ilk karısı ile aşğını 1590'da öldürtükten sonra 1594'te Donna Eleonora d'Este ile evlendi. Gesualdo'nun altı kitapta toplanan madrigalleri 1594-1611 arasında her ses için ayrı kitaplar halinde, 1613'te de partiyon olarak yayımlandı. Bunlar partiyon olarak basılmış ilk vokal müzik örneklerindendi. İlk dört kitapta geleneklere uygun, ustalıklı işlenmiş parçalar yer alır. Son iki kitapta ise dramatik ünlmeleriyle, kesintili dokuları ve armoni özgürlükleriyle öbürlerinden ayrılır. Bunlarda, gerek dramatik etkisinden yararlanmak için disonans, gerek renk ya da duygusal yoğunluk katmak için kromatizm kullanımı en son sınırına kadar zorlanmıştır. Rönesans'ın kontrollü üslubundan barok dönemin dramatik üslubuna geçiş döneminde yazılmış olan bu madrigaller, gerçek anlamda bir takipçisi bulunmayan çok özgün bir bestecinin yapıtlarıdır.

get, çoğul GETİN. Yahudilikte belirli bir kurala göre Aramca yazılan boşanma belgesi. Tutucu Yahudiler, bu belgeyi evlilik bağının koparılmasında tek geçerli araç olarak görürler. İsrail dışındaki haham mahkemeleri, boşanmaya ve yerleşime ilişkin medeni yasalara uyma zorunluluğundan ötürü, *get* verebilmek için medeni hukuka göre boşanmış olmayı şart koşar. Reformcu Yahudiler ise, boşanmaya ilişkin Talmud hükümleri yerine laik mahkemelerin boşanma kararını tek başına yeterli sayar ve ayrıca *get* istemezler. Yahudiler arasında, hangi nedenle olursa olsun boşanma ödenen bir trajik bir olay olarak görülür; haksız bir boşanma, yasal geçerliliği olsa da Tanrı iradesine karşı gelmek sayılır.

Dinsel boşanmanın yürürlüğe girmesi, haham mahkemesinden *get* belgesi alan kocanın, iki tanık ve üç mahkeme üyesi önünde boşanmaya razı olan karısının ellerine belgeyi bırakmasıyla gerçekleşir. Mahkeme görevlileri, seriatın gereğince uygulandığını denetlemek üzere hazır bulunur. Daha sonra boşanmayı kayda geçirip erkekle kadına birer belge verirler.

Yahudi dinsel yasaları, bir erkeğin karısından herhangi bir anda herhangi bir nedenle boşanmasına izin vermekle birlikte kadınlara da uzun süredir erkeklerle eşit haklar tanımaktadır. Kadın hakları, evlilik sözleşmesinde (*ketubba*) yazılı maddelerle korunur. Ayrıca 11. yüzyıldan bu yana, Aşkenazi geleneklerine göre kadının rızası olmadan erkeğe boşanma hakkı tanınmaz. Bu nedenle, uygulamada boşanma için tek temel koşul, kan kocanın karşılıklı onaylarıdır.

Din değiştirme, iktidarsızlık, haneyi terk gibi belirli özel koşullarda, Yahudi yasaları taraflardan birinin, boşanmayı kabul ettirmek amacıyla öbür taraf üzerinde baskı uygulamasına olanak tanır. Haham mahkemesi konuyu inceleyerek, boşanmak istemeyen tarafa baskı uygulanıp uygulanamayacağına, gerekiyorsa nasıl bir baskı uygulanacağına karar verir. Taraflardan biri boşanmaya kesinlikle yanaşmıyorsa, yasa erkeğin *get* belgesi almadan da yeni bir evlilik yapmasına izin verir. Aynı durumda yeniden evlenen kadın ise zina yapmış sayılır ve bu evlilikten doğacak çocukları da gayri meşru kabul edilir. Ama uygulamada, erkeğin *get* belgesi olmadan yeniden evlenmesine olanak tanıyan tek durum, kadının iyileşemeyecek ölçüde akıl hastası olmasıdır. Böyle bir durumda erkek, karısının geçimini sağlamak koşuluyla, 100 hahamın imzasını alırsa yeniden evlenebilir.

Geta, Publius Septimius (d 189, Mediolanum [bugün Milano] - ö Şubat 212, Roma). 209-212 arasında babası Septimius Severus (hd 193-211) ve kardeşi Caracalla (hd 198-217) ile birlikte hüküm süren Roma imparatoru. Septimius Severus ve Julia Domna'nın küçük oğluydu. Ağabeyi Caracalla'nın "augustus" unvanıyla babasıyla birlikte imparator olduğu 198'de "caesar" unvanı aldı. 209'da "augustus" oldu. İki kardeş arasında gelişen şiddetli rekabet

Geta, mermer büst; Capitolino Müzesi, Roma
Alinari-Art Resource/EB Inc.

babaları yaşadığı sürece kamuoyundan gizlendi. Ama Severus'un Eboracum'da (bugün York, İngiltere) ölmesinden (Şubat 211) sonra, Caracalla ve Geta ayrı askeri hizipler oluşturdu. Beliren iç savaş tehlikesi, Caracalla'nın kardeşi, annesinin imparatorluk sarayındaki dairesinde, annesinin kollarında öldürmesiyle (Şubat 212) sona erdi.

Getafe, İspanya'nın orta kesiminde, Madrid ilinde kent. Madrid kentinin güneyine düşer. İlginç yapılan arasında büyük bir Piarist ilahiyat okulu ve Juan de Herrera'nın yalın üslubunda yapılmış, 16. yüzyıldan kalma Santa Marfa Magdalena Kilisesi sayılabilir. Üzerinde Kutsal Yürek Anıtı (1924) yer alan yöredeki Los Angeles Tepesi İspanya'nın coğrafi merkezi sayılır. Bir askeri havacılık merkezi olan Getafe'de uçak, radyo ve elektrik donanımı üretilir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 139.068.

Getalar, ilkçağda Trakya kökenli bir halk. Aşağı Tuna bölgesi ile Rusya'nın güneyindeki bazı yörelerde yaşayan Getalar İskitlerin etkisi altındaydı. At üstünde ok kullanmadaki ustalıklarıyla ünlüydüler. Zalmoksis adlı bir tanrıya tapınırlardı. Geta kralının kızı İÖ 342'de Makedonya kralı II. Philippos'la evlendi. Ama bundan yedi yıl sonra, Philippos'un oğlu Büyük İskender'in komutasındaki Makedonyalılar Tuna'yı geçtiler ve Getaların başkentini yaktılar. İÖ 3. yüzyıl sonlarından başlayarak Bastarnae kabilesi ile öteki kabilelerin kitlesel akınları sonucunda Getalar askeri bakımdan zayıfladı. İS 1. yüzyılda İmparator Augustus dönemine gelindiğinde, Romalılar Tuna'ya kadar Getaların bütün topraklarını işgal etmişlerdi. Kısa süre sonra da Sarmatlar Rusya'nın güneyini işgal ettiler; bundan sonra Getalar tarihten silindi. Bazı tarihçiler yanlışlıkla Gotlar için de Geta adını kullanmışlardır.

Getsemani, Zeytinlik Dağında, Kidron Vadisinin karşısına düşen bahçe. Kudüs'ün doğu kesimine koşut, 1,5 km uzunluğunda bir yamaçta yer alır. Hz. İsa, çarmıha gerilmeden önce tutuklandığı gece burada

dua etmiştir. Getsemani adı (İbranice *gat semanim*: "yağ çıkarma aleti"), buranın, içinde bir yağ çıkarma aleti bulunan bir zeytinlik olduğunu düşündürmektedir.

Getsemani'nin yeri kesin olarak belirlenememiştir. Bununla birlikte Ermeni, Rum, Katolik ve Rus kiliseleri, ilk Hristiyan

Getsemani'de Bütün Uluslar Kilisesi (önde) ve Mecdelli Meryem Kilisesi (arkada)
Erwing Galloway

imparator I. Constantinus'un annesi imparatoriçe Helena'nın görüşü doğrultusunda, Zeytinlik Dağının batı yamacındaki bir zeytinliği Getsemani'nin bulunduğu yer olarak kabul ederler. Eski bir söylentiye göre, Hz. İsa'nın Getsemani Duası'nı yaptığı ve Yahuda'nın Hz. İsa'ya ihanet ederek onu yakalattığı yer bugün Acı Çekme Mağarası olarak anılan ve Kidron Vadisindeki bir köprünün yakınında bulunan yerdir. Bir başka olası yer de buranın güneyinde, yaşlı zeytin ağaçlarının bulunduğu bir bahçedir; bu bahçede 4. yüzyıldan kalma bir kilisenin yıkıntıları üzerinde Fransisken keşişlerinin inşa ettikleri bir Katolik kilisesi vardır.

getter, AMPUL TEMİZLEYİCİ olarak da bilinir, elektron lambalarında artık gazları kimyasal bileşme yoluyla gidermek için uygulanan temizleme işleminde kullanılan malzeme. Getter, lambanın içine imalat sırasında yerleştirilir. Vakum oluşturulmak amacıyla havası boşaltılan lamba kapatıldıktan sonra sıcaklık bir indüklemeye bobini aracılığıyla 700°C'ye yükseltilerek getterin birden "parlaması" ve artık gazlarla bileşmesi sağlanır. Getter malzemesi olarak genellikle baryum kullanılmakla birlikte magnezyum, sodyum ve fosfordan da yararlanılabilir.

getto, eskiden, bir kentin Yahudilere zorunlu oturma bölgesi olarak ayrılmış sokak ya da mahallesi. Yahudileri toplumdan zorla tecrit etme uygulamasının ilk örneklerinden biri, 1280'de Müslüman Fas'ta, Yahudilerin *millah* adı verilen mahallelere yollanmalarıyla yaşandı. Bazı Müslüman ülkelerinde ev ve kapı büyüklüklerine kısıtlamalar getiren katı gettö sistemleri uygulandı. Yahudi ayrımcılığı 14. ve 15. yüzyıllarda Avrupa'nın her yanına yayıldı. Frankfurt am Main'in gettoları ve Prag'ın Judenstadt'ı (Almancada "Yahudi Kenti") ünlüydü. Polonya ve Litvanya'da Yahudiler birçok kent ve kasabada nüfusun çoğunluğunu oluşturacak kadar kalabalıktı. Buralarda tümüyle Yahudi mahalleleri oluştu. İlk kez 1516'da Venedik'te kullanılan gettö sözcüğü, büyük olasılıkla çevredeki bir demir dökümhanesinden türetilmişti. Aynı yıl kentte Yahudi yerleşimi için bir bölge

aynıldı; kentin geri kalan kesimiyle hiç bağlantısı olmayan bu bölgeye Hristiyan nöbetçiler yerleştirildi. Burası İtalya'daki gettolar için örnek oluşturd.

Gettolar genellikle duvarlarla çevrilir ve gettö kapıları geceleri ve Kutsal Hafta gibi özel dini günlerde kilitli tutulurdu. İsa'nın çarmıha gerilmesinde Yahudilerin suçlu olduğuna inanılması, böyle günlerde antisemitik saldırı olasılığını artırıyordu. Gettö içinde Yahudiler özerktiler; kendi din, adalet, sosyal yardım, eğlence ve dinlenme kurumları vardı. Yatay yayılmaya genellikle izin verilmediğinden evler alışılmamış ölçüde yüksek yapılar, bunun sonucunda da aşırı kalabalık, yangın tehlikesi ve sağlıksız koşullar ortaya çıkardı. Yahudiler gettö dışındaki Yahudi olduklarını belirten bir rozet (genellikle sarı renkte) takmak zorundaydılar. Saldırıya uğrama ve rahatsız edilme tehlikesi onlar için her zaman geçerliydi.

19. yüzyılda Batı Avrupa'daki gettolar birer birer ortadan kaldındı. Bunların sonuncusu 1870'te Roma'nın Fransızlar tarafından işgaliyle ortadan kalktı. Rusya'da imparatorluğun batı yörelerinde Çerta Osedisti olarak bilinen kısıtlanmış yerleşim alanları (*bak. muntika*) 1917 Sovyet Devrimi'ne değin korundu. 1948'de İsrail'e yapılan büyük çaplı göçe değin Yemen gibi bazı İslam ülkelerinde de gettolar vardı. II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin yeniden oluşturduğu gettolar, Yahudilerin yok edilme üzere toplandığı kamplardır (*bak. soykırım*). Varşova gettosu bunların en bilinen örneği oldu (*ayrıca bak. antisemitizm*).

Yakın zamanlarda gettö terimi, kentte yalnızca bir azınlık grubunun yerleştiği bölge için kullanılmaya başladı. ABD'de göçmen gruplar ve Siyahlar, yasal önlemlerden çok, ekonomik ve toplumsal baskılar sonucunda gettolarda yaşamaya zorlandı. Çağdaş yasalarla gettolar ortadan kaldırılmak ve onların oluşmasını önlemek amaçlanmakta, ama ilk gettoların ortaya çıkmasına yol açan toplumsal önyargılar 1960'larda kabul edilen çeşitli medeni haklar yasalarının uygulanmasını engellemektedir.

Getty, J(ean) Paul (d. 15 Aralık 1892, Minneapolis, Minnesota, ABD - ö. 6 Haziran 1976, Sutton Place, Surrey, İngiltere), öldüğünde dünyanın en zengin adamı olarak kabul edilen ABD'li işadamı. Getty Oil Company ve bağlı 200 kuruluşta hisse senetlerinin çoğunun sahibiydi.

Oxford Üniversitesi'ni 1913'te bitirdikten sonra, bir petrol milyoneri olan babası George F. Getty'nin yardımıyla Oklahoma eyaletinin Tulsa kenti yakınlarında petrol bölgelerinin kiralınması işine girdi. Kısa zamanda yetenekli bir girişimci olduğunu kanıtlayarak, 1916'da servetini 1 milyon ABD Doları'na çıkardı. Ardından işletme merkezini California'ya taşıdı. 1920'lerde satın aldığı hisselerle birçok petrol şirketinin yönetimini ele geçirerek, gelecekteki mali imparatorluğunun temellerini attı. En kârlı girişimini 1949'da Suudi Arabistan'la 60 yıl süreli petrol antlaşması yaparak gerçekleştirdi; bu işten elde ettiği kârlar 1950'lerin ortalarında dünyanın sayılı milyarderleri arasında girmesini sağladı.

İlginç kişisel alışkanlıkları olan Getty, beş kez evlenip boşandı. II. Dünya Savaşı sonrasında genellikle ABD dışında yaşadı; sonunda İngiltere'de Surrey yakınlarındaki bir malikâneye yerleşti. Tutumluluk ve güvenlik konusundaki titizliğinin hastalık derecesine ulaştığı bu dönemde, evine gelen konuklar için jetonlu telefonlar koyduracak kadar ileri gitti. 1953'te, Los Angeles yakın-

larındaki Malibu'da açtığı Getty Müzesi'nde yaşamı boyunca topladığı sanat yapıtlarını sergiledi.

Getty Vakfı, İngilizce tam adı J. PAUL GETTY TRUST. 1982'de kurulan özel vakıf. Vakfın yedi çalışma programından başka görsel sanatları ve bu sanatlarla ilgili beşeri bilimleri kapsayan bir yardım programı da vardır. Vakıf 1953'te kurulan J. Paul Getty Müzesi'nin genişlemesiyle oluşmuştur. Vakfın merkezi ABD'nin California eyaletindeki Los Angeles kentindedir.

J. Paul Getty Müzesi'nde Eski Yunan ve Roma yapıtları ve 1900 öncesi Avrupa resim, heykel, çizim ve dekoratif sanat örnekleri ile resimli yazmalar ve fotoğraf koleksiyonları bulunur. Bu yapıtlar, İtalya'daki antik Herculanum kenti yakınlarında bulunan İS 1. yüzyıla ait Papiri Evi'nin hemen hemen tam bir kopyası olan bir binada sergilenir. Eski Yunan ve Roma yapıtlarının dışındaki bütün koleksiyonların 1996'da Los Angeles'de yeni inşa edilen Getty Merkezi'ne taşınması planlanmıştır.

Getty Sanat Tarihi ve Beşeri Bilimler Merkezi'nde sanat tarihi ve ilgili beşeri bilimler alanlarında yapılacak araştırmaları desteklemek için düzenlenmiş bir kütüphane ve arşivler bulunur. Merkez ayrıca konuk araştırmacılara destek olur, konferanslar, seminerler, sanat çalışmaları düzenler. Getty Kurumu Enstitüsü sanat ve mimarlık yapıtları ile arkeolojik sit alanlarının korunmasıyla ilgili bilimsel araştırmaları, eğitim çalışmalarını yönlendirir ve destekler. Getty Sanat Tarihi Bilişim Programı sanat tarihine ilgili bibliyografya indeksleri, söz dağarcığı standardizasyonu ve veri toplama projeleri gibi bilgileri bilgisayara aktaracak veri tabanlarını hazırlar. Getty Sanat Eğitim Merkezi öğretmen yetiştirme programları ile başka eğitim programları hazırlayarak okullarda eğitimin geliştirilmesine katkıda bulunur. Müze Yönetimi Enstitüsü her çeşit müzeden gelen müzecilere yöneticilik eğitimi verir. New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi'yle işbirliği içinde çalışan Film Sanatı Programı görsel sanatlarla ilgili filmlerin ve video bantların bibliyografya verilerini toplar, deneysel film ve video çalışmalarını destekler.

Getty Bağış Programı dünyanın her yanındaki sanat tarihi çalışmalarına, sanatın daha iyi anlaşılması ve korunmasına yönelik araştırmalara destek sağlar.

Gettysburg, ABD'de Pennsylvania eyaletinin güney kesiminde Adams iline (*county*) bağlı ilçe (*borough*). Harrisburg'un 61 km güneybatısında, Maryland sınırının hemen kuzeyinde yer alır. 1780'lerde James Gettys'in kurduğu ve Gettys-town (Gettys kenti) adını verdiği yerleşme, 1800'de il merkezi olunca bugünkü adını aldı ve 1806'da tüzel kimlik kazandı. 1-3 Temmuz 1863'te Amerikan İç Savaşı'nın sonucunu belirleyen önemli çarpışmalardan birine sahne oldu; bu arada Lutherici İlahiyat Okulu (1826) ve Pennsylvania College da (1832, bugün Gettysburg College) çarpışmalardan büyük zarar gördü. Günümüzde ilçe ve çevresindeki alan, çarpışmanın geçtiği yerde kurulan Gettysburg Ulusal Askeri Parkı'nda (1.546 ha) odaklaşan bir müze görünümündedir. Gettysburg Ulusal Mezarlığı'ndaki Askerler Anıtı, Lincoln'la Gettysburg Söylevi'ni (19 Kasım 1863) verdiği noktaya dikilmiştir. İlçede iç savaşın izini taşıyan 1.200'den fazla eşya, yer ve anıt arasında ilk atışın yapıldığı top, General Lee'nin karargâhı, Ulusal Gettysburg Savaş Alanı Kulesi, İç Savaş Ulusal Mumya Müzesi, savaşta hastane olarak kullanılan

ve bugün bir müze olan Dobbin Evi ile Lincoln'ın konuşma metnini tamamladı. Wills Evi sayılabilir.

İlçenin başlıca geçim kaynakları eğitim hizmetleri, turizm, hafif sanayi (mobilya, ayakkabı ve dokuma) ve karma tarımdır (meyvecilik, mandıracılık, hayvancılık). Nüfus (1990) 7.025.

Gettysburg Çarpışması, Amerikan İç Savaşı'nın sonucunu belirleyen çarpışmalardan biri (1-3 Temmuz 1863). Konfederasyon (Güney) komutanlarından General Robert E. Lee, General Joseph Hooker komutasındaki Federal (Kuzey) birlikleri mayısta Chancellorsville'de (Virginia) yenilgiye uğrattıktan sonra, karşı tarafın cesaretini daha da kırmak ve Avrupa ülkelerinin Konfederasyon'u tanımamasını sağlamak amacıyla Kuzey'i işgale karar verdi. İşgal ordusu 75 bin askerden oluşuyordu. Kuzey'in Potomac Ordusu'nun başına General George G. Meade adında yeni bir komutanın getirildiğini öğrenen Lee, General R. S. Ewell'e Cashtown ya da Gettysburg'a hareket emrini verdi. Ama Meade'in ileri süvari birlikleri komutanı General John Buford, Harrisburg'un (Pennsylvania) 56 km güneybatısındaki Gettysburg'un bir yol kavşağı olarak stratejik önemini gördü ve bu noktayı destek birliklerinin gelişine değin tutmak için hazırlık yaptı.

Çarpışmanın birinci gününde bölgede önemli çatışmalar oldu. Federal birliklerin yeni dağıtılan Spencer karabinalarını kullandığı çarpışmalarda taraflar ağır kayıp verdi. Her iki komutanın da savaş alanı olarak Gettysburg'u kararlaştırdığı ortaya çıktı. İkinci gün Little Round Top, Cemetery Hill, Devil's Den, the Wheatfield ve the Peach Orchard gibi mevkiilerin denetimini ele geçirmek amacıyla her iki taraf da çok sayıda saldırı ve karşı saldırı gerçekleştirdi. Taraflar gene ağır kayıplar verdiler. Üçüncü gün Lee saldırıya girişmeye karar verdi. Yaklaşık 15 bin Konfederasyon askeri, 10 bin dolayında Federal piyadenin tuttuğu Cemetery Sirtlarına saldırdı. Güneyli öncü kol, içerilere sızmayı başardıysa da sonuç alamadı. İlerleme sırasında topçu ateşi altında hırpalanan Güney birlikleri, destekten yoksun ve umutsuz biçimde dağıldılar. Üç yandan şiddetli saldırı altında kalarak, 19 savaş sancığı ve yüzlerce tutsak bırakıp geri çekildiler. 4 Temmuz'da Lee olası bir saldırıya karşı hazırlandıysa da saldırı gerçekleşmedi. Aynı gece Lee, şiddetli yağmurdan yararlanarak Virginia'ya doğru geri çekilmeye başladı. Birliklerine duyduğu aşırı güven, Ewell'in General "Stonewall" (Taş Duvar) Jackson'ın yerini dolduramaması ve iyi keşif yapılamaması Lee'nin yenilmesine neden olmuştu. Meade, düşmanı etkili bir biçimde izleyip yok etmemekle eleştirildi. Ama Konfederasyon işgalini durdurmuş ve üç gün süren önemli bir çarpışmayı kazanmıştı.

İç Savaş'ın belki de en ağır kayıpları burada verildi: 88 bin Kuzeyli askerin yaklaşık 23 bin'i, 75 bin Güneyli askerin de 20 binden fazlası can verdi. Çarpışma yerinde kurulan Ulusal Mezarlık'ın Kasım 1863'teki açılışında Başkan Lincoln ünlü Gettysburg Söylevi'ni verdi. Çarpışma alanı 1895'te ulusal askeri park olarak düzenlendi. Alanın yönetimi 1933'te Ulusal Parklar İdaresi'ne geçti.

Gettysburg Söylevi, ABD başkanı Abraham Lincoln'ın, Amerikan İç Savaşı'nın sonucunu belirleyen çarpışmalardan birine (1-3 Temmuz 1863) sahne olan Gettysburg'daki (Pennsylvania) ulusal mezarlığın açılı-

şında yaptığı dünyaca ünlü konuşma (19 Kasım 1863).

Açılış töreninin ana söylevi, zamanın en tanınmış hatibi Edward Everett'in iki saat süren konuşmasıydı. Böyle bir söylevin ardından Lincoln'ın kısa konuşmasının ilgi uyandırması beklenmiyordu. Ama bu konuşma muhalif çevrelerin bazı eleştirilerine karşın birçok yazıya konu olarak geniş övgü topladı ve çok geçmeden şiirsel düzeyinin bir başyapıtı olarak tarihin önde gelen klasik söylevleri arasına girdi.

Söylevin, Lincoln açılış törenine giderken trende bir zarfın arkasına alelacele yazıldığı biçimindeki yaygın inancı, bir yakıştırma ürünüdür. Günümüze kalmış söylev metni, Lincoln'ın kendi eliyle yazdığı mevcut beş kopyanın beşincisine dayanmaktadır. Bu kopya öncekilere çok az değişiktir, ayrıca konuşma sırasında yapılan ya da sonradan akla gelen bazı küçük ekleme ve çıkarmaları da içerdikleri sanılmaktadır. Söylevinde süregelen iç savaş Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın özgürlük ve eşitlik ideallerine bağlılığın sınırdığı bir olay olarak nitelendirilen Lincoln, bu uğurda yaşamını verenlerin anısını ayakta tutmak için halkın halk tarafından ve halk için yönetilmesi ilkesine sarılmanın gereğini vurguladı.

Getz, Stan, asıl adı STANLEY GAYETZBY (d. 2 Şubat 1927, Philadelphia, Pennsylvania - ö. 6 Haziran 1991, Malibu, California, ABD), ABD'li tenor saksofoncu caz müzikişi.

Profesyonel olarak ilk kez 15 yaşında bir swing topluluğunda dinleyici önüne çıktı. Bir burs kazanarak New York kentindeki Juilliard Müzik Okulu'na gitti. Bir yıl sonra okuldan ayrılarak Jack Teagarden, Stan Kenton ve Benny Goodman gibi cazcılarının topluluklarında çalışmaya başladı. 1947'de Woody Herman's Herd adlı topluluğa katıldı; topluluğun "Four Brothers" adlı parçasındaki dört saksofoncudan biri ve vibratosuz cool üslubu tanıtan "Early Autumn" adlı şarkının solocusu olarak ün kazandı. Daha sonra bir süre kendi caz topluluklarını yönetti. Uyuşturucu bağımlısı olduktan sonra 1950'lerin ortalarında İskandinav'ya yerleşti ve gene eleştirmen ve dinleyicilerce beğenilen albümler yapmayı ve turnelere çıkmayı sürdürdü. 1960'ların başında ABD'ye dönerek Brezilya'nın bossa nova müziğini caz ve popüler müzik dinleyicilerine tanıttı. "The Girl from Ipanema" adlı plajıyla satış rekorları kırdı. 1969'da Avrupa'ya giden Getz 1972'de ABD'ye dönerek New York'ta yeni bir topluluk kurdu. 1975'te *Captain Marvel* adlı albümünü çıkardı; bunu *Anniversary* (1987) ve *Apasionado* (1989) izledi.

Geulincx, Arnold, takma adı PHILARETUS (d. 31 Ocak 1624, Anvers - ö. Kasım 1669, Leiden, Felemenk), Flaman metafizikçi ve mantıkçı. Descartes'çı metafiziğin sorunlarını çözmek amacıyla geliştirilen ve kapsamlı bir etik kuramını da içeren aranedenciliğin başlıca temsilcilerindendir.

Leuven Katolik Üniversitesi'nde felsefe ve ilahiyat eğitimi gördü, 1646'da burada profesör oldu. 1658'de, büyük olasılıkla, insanın günahkâr doğasını ve kurtuluş için Tanrı kayrasına bağımlılığını vurgulayan Jansencilige yakınlığı dolayısıyla görevden uzaklaştırıldı. Bunun üzerine Leiden'e sığındı, Jean Calvin'in Jansencilige yakın katı ilahiyat görüşlerini benimsedi. Eylül 1658'de hekim oldu; ertesi yıl izin alarak birkaç ay süreyle özel felsefe dersleri verdi. Leiden Üniversitesi'nde mantık öğretmenliğine başladığı 1662'ye değin yoksulluk içinde yaşadı. 1665'te aynı üniversitede felsefe ve etik profesörü oldu.

Geulincx'in temel yapıtları arasında *Saturnalia* (1665) adıyla Leiden'de kendisinin yeniden bastırdığı *Quaestiones quodlibeticae* (1653; Çeşitli Sorular), *Logica fundamentis suis restituta* (1662; Mantığın Yeniden Kurulan Temelleri) ve etik görüşlerini içeren *De Virtute* (1665; Erdem Üzerine) sayılabilir. Etik üzerine altı çalışmasını, ölümünden sonra öğrencisi C. Bontekoe, takma adı Philaretus imzasıyla ve *Gnothi seauton* (1675; Kendini Bil) adıyla yayımladı. Burada Geulincx, Descartes'çı metafiziğin şüpheden bilgiye, bilgiden de Tanrı'ya doğru yükselişini benimsiyor ve yargıların oluşmasında iradenin ağırlığını vurguluyordu. Ama bir yandan da irade üzerinde usu yetkili sayıyordu. Bu "alçakgönüllülük etiği", Geulincx'in Jansenci ve Kalvenci eğitimlerinin yansımasıydı. *Metaphysica vera*'da (1691; Gerçek Metafizik) Geulincx madde, yaşam ve zihin üzerinde bilimsel bir egemenliğin gelişeceği yolundaki Descartes'çı beklentilerin tersine, insanın aşkın yaratıcı önündeki çaresizliğini vurguluyordu.

Descartes'in sistemini tamamlama girişiminde Geulincx'in esin kaynağı Aziz Augustinus'un yazılarıyla. Kavrayışın ötesindeki Tanrı ile yaratılış arasındaki karşıtlık Geulincx'in aranedencilik öğretisinin temelini oluşturuyordu: Tanrı, bedeni bir araneden olarak kullanarak farklı insan davranışları üretiyor, insanlar hiçbir yardım almaksızın davranışlarına inansalar da aslında Tanrı onların içinde, iradelerini etkin kılmak için çalışıyordu.

Geulincx'in yapıtları üç cilt olarak *Arnoldi Geulinx Anverpiensis opera philosophica* (1891-93; Anversli A. Geulincx'in Felsefi Yapıtları) adıyla derlenmiştir.

Geum bak. karanfilotu

Gevaz Ovası bak. Yüksekova

Gevaş, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Van iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba.

Gevaş yakınlarında Selçuklu döneminden kalma Halime Hatun Kümbeti, 1358, Van Diyar

Yüzölçümü 1.201 km² (1986) olan Gevaş ilçesi kuzeyde Van Gölü, kuzeydoğuda Edremit, doğuda Gürpınar, güneyde Çatak ve Bahçesaray ilçeleri, banda da Bitlis iliyle çevrilidir.

İlçe çok yüksek ve dağlık bir alanda yer alır. Düzlükler kuzyedeki Van Gölü kıyısıyla sınırlıdır. İlçenin kuzeydoğu kesimini Artos Dağının kuzey yamaçları, güney kesimini Müküs ve İhtiyar Şahap dağlarının kuzey uzantıları, batı kesimini Hasobeşir Dağı (3.053 m) ve kuzeybatı kesimini de Pelli Dağı (3.076 m) engebeleridir. Başlıca akarsu, ilçe sınırları içinde Van Gölüne dökülen Hoşap Suyudur.

İlçede aşiret düzeninin egemen olduğu geleneksel yapı sürmektedir. Temel ekonomik etkinlik hayvancılıktır. Yazın, karların erimesiyle gür otlarla kaplanan yüksek yaylalardaki çayırılara çıkarılan koyun ve kıl keçisi sürüleri, kışın ovalık alanlara indirilir. Göçer aşiretler de yazın sürülerini ilçenin yüksek yaylalarına getirirler. Hayvan varlığının büyüklüğüne karşın, pazarlama olanaklarının sınırlılığı ve canlı hayvan ticaretinin yaygınlığı nedeniyle hayvansal ürün miktarı azdır. En önemli hayvansal ürünler süt, peynir, yapağı ve deridir. Yörenin otlu peyniri ünlüdür. Hayvancılığın önemli kollarından biri de arıcılıktır. Bitkisel üretim iklim ve yüzey şekillerinin elverişliliği nedeniyle gelişmemiştir. En önemli ürün şeker pancarıdır (1984'te 33.133 ton). Az miktarda buğday, arpa, patates, ceviz, elma, zerdali yetiştirilir. İlçe topraklarında tuğla ve kiremit hammaddesi yatakları vardır. İlçenin Van Gölü kıyılarının hemen açığındaki Akdamar Adası turistik bakımdan önem taşır.

Urartu döneminde yoğun bir yerleşme alanı olan yöre, yüzyıllarca çeşitli göç dalgalarına ve savaşlara sahne oldu. 1548'de Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra, uzun süre Safevilerin saldırılarına uğradı. Eskiden Vaskan ve Vestan adlarıyla anılan Gercüş kasabası, 19. yüzyıl sonlarında Van vilayetinin Merkez sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. 1915'ten Nisan 1918'e değin Rus işgali altında kaldı.

Gelişmiş ve küçük bir yerleşme olan ilçe merkezi Gevaş kasabası, Artos Dağının kuzey eteklerinde yer alır. Van Gölü kıyısının 3 km kadar güneyinde kurulmuştur. Muş ve Bitlis'i Van'a bağlayan karayolu 2 km kuzeyinden geçer. Bu yolla il merkezi Van'a 39 km uzaklıktadır. Kasabada sürdürülen en önemli etkinlik hayvansal ürün ticaretidir.

Gevaş, tarihsel yapılar bakımından oldukça zengindir. Tilkitepe'de yapılan kazılarda Kalkolitik Çağa (İÖ 5500-3500) ait buluntular ele geçirilmiştir. Gevaş kasabasının kuzeyinde, Van Gölü kıyısı yakınlarında Urartulardan kalma Hişet Kalesi'nin kalıntıları bulunmuştur. Burada ele geçen çanak çömlek parçalarına bakarak kalenin Selçuklular ve Osmanlılar tarafından da kullanıldığı düşünülmektedir. Akdamar Adasındaki Akdamar Kilisesi(*) Ermeni mimarlığı ve taş işçiliğinin en önemli örneklerindendir. Öteki önemli yapılar, Van beylerbeyi İzzeddin Şir'in yaptırdığı sanılan İzdişar Camisi ve 1358'e tarihlenen Halime Hatun Kümbeti'dir.

Gevaş Belediyesi 1923'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 32.119; kasaba, 9.994.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Gévaudan, Fransa'da tarihsel bölge. Eski den ülkenin güneyindeki Languedoc valiliği (*gouvernement*) içindeydi. Günümüzde ise Lozère ilinin (*département*) büyük bir bölümüyle örtüşür. Civitas Gabalitana ya da Gabalitanus Pagus adlı bir Roma yerleşimi olan bölge 472'de Vizigotların işgaline uğradı; daha sonra da Frank Krallığı'na ilhak edildi. 9. yüzyılda güçlü Mende kont-piskoposları bölgeye egemen oldu. 13. yüzyılda kont-piskoposların bu topraklardaki hakları IX. Louis'ye (Aziz Louis) miras kaldı ve Gévaudan 1306'da Languedoc'a katıldı. 18. yüzyılda Gévaudan, halk edebi-

yatının birçok yapıtına esin kaynağı olan gizemli Gévaudan Canavarı'nın (*Bête du Gévaudan*) dolaştığı alan olarak ünlendi.

Gevelsberg, Almanya'nın batı kesiminde, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (*Land*) kent. Wuppertal'ın hemen doğusunda, Ennepe Irmağının kıyısında yer alır. Kayıtlarda ilk kez 1225'te adı geçen Gevelsberg, 1230'da kurulan bir Cistercium manastırının çevresinde gelişti ve 1887'de tüzel kimlik kazandı. Kentin eski kesimindeki bazı eski yapılar hâlâ ayakta. Hendekle çevrili Rochholz Şatosu önemli bir tarihsel yapıdır. Sauerland'ın kenarında, Ruhr'a birkaç kilometre uzaklıkta kurulu olan Gevelsberg metal eşya, makine ve otomobil parçaları gibi çeşitli malların üretildiği canlı bir ticaret merkezidir. Yoğun sanayileşmeye karşın, Ennepe Irmağı vadisinin korularla kaplı tepelerinin çevrelediği doğal güzelliği korunmuştur. Nüfus (1989 tah.) 32.492.

geven, baklagiller (*Fabaceae*) familyasının, *Astragalus* cinsinden, 1.000'i aşkın bir yıllık ya da çok yıllık otsu ve çalimsı bitki türünün ortak adı. Özellikle Asya'da dağılmış olan bu bitkilerin Türkiye'de dağlık bozkırlar, kurak ve yarı kurak bölgeler başta olmak üzere geniş bir yayılım gösteren 400 kadar türü yetişir. Bazı türleri yastık biçiminde kümeler oluşturan ve dikenli olan gevenlerin yaprakları tüysü, yaprakçıkları oval ve sivri uçludur; genellikle öbekler halinde toplanmış beyaz, sarı, mor ya da pembe çiçekleri, değişik biçim ve büyüklükte meyveleri (badıç) vardır.

En iyi bilinen geven türleri, gövdelerinden kitle adı verilen bir zamb çıkarılan *A. aureus*, *A. brachycalyx*, *A. gummifer*, *A. kurdicus* ve *A. microcephalus*'tur. Başta Türkiye, İran, Kafkasya ve Afganistan olmak üzere çeşitli bölgelerde üretimi yapılan bu zamb eczacılıkta, boya ve dokuma sanayisinde kullanılır. Ayrıca, bazı geven türleri de hayvan yemi olarak değerlendirilir.

Gevgilili, Ali (d. 14 Ocak 1938, İzmir), Türk gazeteci ve yazar. Toplumsal, ekonomik sorunları çözümlemeye yönelik köşe yazılarıyla tanınmıştır. 1955'te İzmir Özel

Gevgilili
Ali Gevgilili'nin izniyle

Türk Koleji'ni bitirdi. Bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ve Gazetecilik Enstitüsü'nde öğrenim gördü.

1954'te, daha lisede öğrenciyken *Ege Ekspres* gazetesinde çalışmaya başladı. 1956'da *Vatan* gazetesine geçti. Bir dönem sinemayla da ilgilendi, *Akış*, *Yön* ve *Yeni Dergi*'de sinema eleştirileri ve incelemeleri yaptı. 1961'de Tarık Dursun K. ile birlikte *Yedinci Sanat* *Yeni Sinema* adlı sinema dergisini çıkardı. 1963'te *Milliyet*'e girdi ve gazetenin ekonomi bölümü yöneticiliğini üstlendi. 1969'da güncel ekonomik-toplumsal sorunlara değinen "Günlük" başlıklı köşe yazılarını ve siyaset, düşün, sanat, bilim adamlarının katıldığı "Düşünenlerin Forumu" adlı haftalık tartışma köşesini hazırlamaya baş-

ladı. *Milliyet*'in başyazarı Abdi İpekçi'nin 1979'da öldürülmesinden sonra bir süre bu gazetenin başyazarlığını yürüttü. 1980'de gazeteciliğe ara verdi. 1970'lerin başlarından bu yana İÜ Basın Yayın Yüksekokulu'nda (bugün İletişim Fakültesi) öğretim görevlisi olarak ders vermektedir. *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye* (Ali Habi adıyla, 1968), *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar* (1973, 1989), *Türkiye'de 1971 Rejimi* (1973), *Yükseliş ve Düşüş, 1945-1973* (1981, 1987), *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Basın ve Atatürk* (1982; genişletilmiş yb, *Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk*, 1990) ve *Çağın Sorgulayan Sinema* (1989) adlı yapıtları vardır.

Gevheri, asıl adı MEHMET ya da MUSTAFA, âşık edebiyatının, 17. yüzyılın ikinci yansıyla 18. yüzyıl başlarında yaşamış ünlü temsilcisi. Yaşamına ilişkin kesin bilgi yoktur. Bilinenler, şiirlerinden çıkarılan ya da bazı kaynaklardan elde edilen ipuçlarına dayanır. İki ayrı şiirinde Hicri 1127 (1715/16) ve 1150 (1737) yıllarının geçmesi, onun bu tarihlerden sonra ölmüş olabileceğini düşündürmektedir. Nereli olduğu da kesin olarak bilinmez. Kırım hanı I. Selim Giray'ın 1689'da İstanbul'a gidişi nedeniyle söylendiği medhiyeye bakarak Kırımlı olabileceği ilen sürülmüştür. İstanbullu ya da devşirme de olabilir. Hoca Emin Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde Mehmed Arif Hazretleri* adındaki kitabında, onun İstanbul'da, Fener semtindeki bir Yahudi meyhanesine devam ettiğini ve Âşık Ömer ile karşılıklı deyişler söylediğini yazmıştır. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın Uyvar Seferi (1663) ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın II. Viyana Kuşatması (1683) üstüne söylediği şiirler Gevheri'nin yaşadığı çağın belirlenmesinde yardımcı olmuştur. Bu şiirler, onun söz konusu savaşa katılmış olduğunu göstermese de, olaylarla yakından ilgilendiğini ortaya koymaktadır. Bazı şiirlerine "Be", "Bre" hitaplanıya başlaması, Bağdat ve Şam'dan söz etmesi, şair ve hattat Mehmed Bahri Paşa'ya divan kâtipliği yaptığı sıralarda ülkenin birçok yerini gezdiğini göstermektedir.

Hem aruz, hem de hece ölçüsüyle şiirler söyleyen Gevheri, ünü ve etkisi çok büyük olmuş âşıklardan biridir. Ama aruzla söylediği şiirler, hece ölçüsüyle söyledikleri kadar başarılı değildir. 20. yüzyıl başlarına değin Anadolu, Rumeli ve Azerbaycan'da yazılmış pek çok cökn ve mecmuada şiirlerine yer verilmiş olması ününün yaygınlığını göstermektedir.

Gevheri, müzikle de ilgilenmiştir. Şiirlerinde birçok makamı bilerek kullandığı, birçok şiirinin başkaları tarafından bestelendiği, kendi adıyla anılan "Gevheri" makamının âşıkların dilinde ve telinde yakın zamanlara kadar geldiği araştırmalarla ortaya konmuştur. Yaşamı, sanatı ve şiirleri Sadeddin Nüzhet Ergun'un *Gevheri* (1928), Fuad Köprülü'nün *XVII. Asır Saz Şairlerinden Gevheri* (1929), Mehmet Halit Bayrın'ın *Âşık Gevheri* (1958), Şükrü Elçin'in *Gevheri Divanı* (1984) ve *Gevheri* (1987) adlı kitaplarında derlenmiştir.

gevişgetirenler (*Ruminantia*), *Artiodactyla* (gıftıtoynaklılar) takımından, zürafa, geyik, antilop, sığır, koyun, keçi gibi geviş getiren memelileri içeren alttakım. Develerin yanı sıra lama ve alpaka gibi Yenedünya türlerini de içeren *Camelidae* familyası geviş getiren üyelerden oluşmasına karşın bazı fosil familyalarla birlikte gerçek gevişgetirenlerden ayrılarak *Tylopoda* alttakımı içinde sınıflanırlar. Gevişgetirenlerin üst kesicidışları genellikle körelmiş ya da kaybolmuştur. Geviş getirme denen işlemler yedikleri besinleri ağızlarına getirip yeniden çiğne-

meleri en ayırt edici özelliklerini oluşturur. Bu hayvanlar hızla yedikleri bitkisel besinleri midelerinin birinci bölümü olan iškembeye biriktirir ve güvenilir yerlerde geviş getirerek besinlerin iyice çiğnenmesini sağlar.

İleri yapılı gevişgetirenlerde mide son derece genişlemiş ve dört bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerden en büyüğü ve ilki olan iškembeye birlikte bökrenek ve kırkbayır büyük olasılıkla yemek borusundan gelişmiştir. Asıl sindirimin gerçekleştiği şirden ise öbür memelilerin midesine karşılık gelir. Kırkbayır cücegeyiklerde tümüyle körelmiştir. Develerin üç bölümü midesinde kırkbayır ve şirden birleşmiş, iškembe ve bökrenekte kaslı bez keseleri oluşmuştur. Ayrıca develerde yemek borusu iškembeyle bökrenek arasındaki bölgeye değil doğrudan iškembe içine açılır. Bu özelliklerin yanı sıra, ayak yapılarındaki ve öbür organlarındaki bazı ayrımlar develerin geviş getirme alışkanlığını gerçek gevişgetirenlerden bağımsız bir evrimleşme sürecinde kazandığını gösterir.

Evcil sığırın (*Bos taurus*) midesi karnı boşluğunun yaklaşık dörtte üçünü kaplar. Orta irilikte bir sığırın yalnız iškembe kapasitesi 95-285 lt'yi bulur.

Gevişgetirenler iškembelerinden bökreneye geçen yiyecekleri ağızlarına getirir ve altçenenin yana doğru yaptığı hareketle iyice çiğner. Tümüyle çiğnenip yumuşamış olan bu besinler sırasıyla kırkbayır ve şirden yoluyla incebağırsığa ulaşır.

İškembede bulunan oksijensiz ortamda yaşamaya uyarlanmış çeşitli mikroorganizma türleri mide sıvılarıyla sindirilemeyen bitki hücrelerinin selülozlu duvarlarını sindirilebilecek bir kıvama getirir. Ayrıca iškembenin salgıladığı çok miktarda salya sindirime yardımcı olur. Mikroorganizmaların ürettiği yağ asitleri iškembede, suyun yaklaşık yüzde 60-70'i ve bazı yağ asitleri kırkbayırda emilir. Şirdenin salgısı öbür memelilerin midesinde olduğu gibi hidroklorik asit içerir. Gevişgetirenler vücutlarına gereken proteinin büyük bölümünü yedikleri bitkilerden değil, mikroorganizmaların kendi hücre yapıları için sentezlediği proteinden elde eder.

Gevişgetirenler proteince fakir otlardan, hasat artıklarından ya da çeşitli yan ürünlerden beslenerek et, süt ve yün verebildiğinden doğal kaynakları en verimli biçimde kullanan hayvanlar arasındadır. Bu nedenle de sığır, koyun, keçi gibi evcilleştirilmiş alttakım üyelerinin önemi son derece büyüktür.

gevrek mika, silikat mineralleri grubunda yer alan klintonit minerallerinin ortak adı. Ayrıca bak. klintonit.

gevreklik, malzemelerin herhangi bir plastik biçim değişikliğine uğramadan ya da çok az biçim değiştirerek kırıla özelliği. Gevrek kırılma, çoğunlukla beklenmeyen bir gerilim düzeyinde, bir çatlağın hızla gelişmesi sonucunda ortaya çıkar. Cam ve camşı polimerler gibi amorf malzemeler tümüyle gevrek; kristalin malzemelerde ise, gevrek kırılmadan önce bir miktar plastik biçim değişikliği oluşur. Ayrıca bak. malzemelerin biçim değiştirmesi ve akması.

gevşeme olgusu, fiziksel ve kimyasal bir sisteme bir dış gerilimin uygulanması ile sistemin buna karşılık vermesi arasındaki gecikmeye ilişkin etki. Çekirdek, atom ve molekül sistemlerinde ortaya çıkabilir.

Fizikte ve kimyada saniyenin kesirleri kadar kısa sürede gerçekleşen süreçlerin incelenmesinde gevşeme olgusundan yararlanılır. Dengede bulunan bir çekirdek,

atom ya da molekül sistemi birdenbire fiziksel bir değişmeye (örn. sıcaklığın ya da basıncın birdenbire artırılması) uğratılırsa, sistemin yeni koşullar altında yeniden dengeye gelmesi için bir süre gerekir. Gevşeme süresi adı verilen bu süre atom ve molekül yapılarının ya da kimyasal tepkimelerin mekanizmalarının ve hızlarının belirlenip anlaşılmasında yardımcı olabilir. Gevşeme olgusu çekirdeklerin ve elektronların enerji düzeylerinde ya da sistemi oluşturan atomların ve moleküllerin titreşim ya da dönme enerjisi düzeylerinde yeni bir dağılımın oluşmasıyla ortaya çıkar. Gevşeme ayrıca, tepkimeye giren iyon, atom ya da moleküller ile tepkime ürünlerinin derişiklik oranlarındaki değişimle de ilişkili olabilir.

Gevşeme etkilerinin ölçülmesi yoluyla incelenen tepkimelere örnek olarak azot dioksit gazının iki molekülü ile diazot tetroksit gazının bir molekülü arasındaki $N_2O_4 \rightleftharpoons 2NO_2$ tepkimesi gösterilebilir. Standart sıcaklık ve basınçta bu iki gazdan oluşan sistem (kütleye) yaklaşık yüzde 80 diazot tetroksit içerir. Sisteme birdenbire bir sıcaklık ya da basınç değişimi uygulandığında, gazlar yeni oluşturulan koşullara uyacak biçimde yeni bir derişiklik dengesine ulaşırlar. Bu dengeye ulaşmak için geçen gevşeme süresi belirlenerek azot dioksitin diazot tetroksit oluşturma hızı (ya da ters tepkimenin hızı) bulunabilir.

Gevşeme etkilerinin incelenmesinde başvurulan önemli yöntemlerden biri ani sıcaklık değişimi uygulama tekniğidir. Sistemin dengesi, sıcaklık birdenbire değiştirilerek bozulur ve tepkimeye giren maddelerin derişikliklerinin zaman içindeki değişimleri gözlenir. Sıcaklığı birdenbire yükseltmek amacıyla örneğin kısa süreli büyük elektrik akımı geçirilir ya da sisteme sesüstü frekanslı ışınlam uygulanır.

Maddelerin molekül yapısının belirlenmesinde başvurulan analitik bir yöntem olan nükleer magnetik rezonans(*) spektrometrisinde, gevşeme olgusundan geniş ölçüde yararlanılır. Bu yöntemde, incelenen örnek güçlü bir magnetik alana yerleştirilir. Maddedeki bazı çekirdekler çok küçük çubuk mıknatıslar gibi davranarak magnetik alan doğrultusunda yönelirler. Ama sisteme, örneğin radyo dalgaları aracılığıyla, fazladan enerji verildiğinde, çekirdekler daha yüksek enerjiye karşılık gelen farklı bir yönlenmeye sıçramalı bir biçimde geçerler. Bir moleküldeki yapısal dizilişi farklı çekirdekler, farklı ve kesikli radyo frekansları soğurarak sıçramalı dönme yaparlar. Böylece, örneğe radyo frekansları aralığının tümünü uygulayarak soğurulan frekansları saptayıp bunlardan malzemenin yapısal özelliklerini belirlemek olanaklı olur.

Bu yöntemin duyarlılığı, uyarılmış çekirdeklerin fazla enerjilerini kaybederek dış magnetik alan doğrultusundaki düşük enerjili yönlenmelere geri dönerken geçen süreye ve izlenen yola bağlıdır.

Nükleer magnetik rezonans spektrometrisinin sonucu, hangi frekansların soğurulduğunu, hangi frekansların salındığını gösteren bir radyo frekans tayfı biçiminde elde edilir, buradan da örnekte hangi yapısal grupların ve atomların bulunduğu belirlenir. Kimyasal çözümlemede yaygın olarak kullanılan elektron spin (fırl) rezonansı yönteminde de benzer süreçler rol oynar.

Geyhatu (ö. 23 Nisan 1295, Moğan), 1291-95 arasında İlhanlı hükümdarı. Çin'i örnek alarak Önyasya'da ilk kâğıt parayı bastırmıştır.

Kardeşi Argun (hd 1284-91) tarafından yönetim işleriyle görevlendirildi. Bir süre Anadolu valiliği yaptı. Argun'un ölümün-

den (10 Mart 1291) sonra devlet işleri gelenlerince tahta çıkarıldı. Saltanatı sırasında veziri Sadrcihan Ahmed el-Halidi Moğol emirlerini devlet yönetiminden uzaklaştırarak Müslümanları kayırdı. Aşırı savurganlığı ve Memlûklerin saldırılarına karşı koyabilmek için yaptığı askeri harcamalar yüzünden ekonomik bunalıma yol açan Geyhatu, Kubilay'ın Çin'deki uygulamasını örnek alarak 1294'te kâğıt para (*çao*) bastırdı. Ama bu, sorunun daha da büyümesine ve esnafın ayaklanmasına yol açınca kısa süre sonra *çao*'yu tedavülden kaldırdı. İktidardan giderek sarsılan Geyhatu, 1295'te kuzeyi Baydu tarafından tahttan indirilerek öldürüldü.

geyi, Wade-Giles yazımında KE-YI (Çince'de "anlamları uyuşturma"), Çinli Budacıların, Taocu ve başka felsefi metinlerden aldıkları deyimlerle Budacı düşünceleri açıklama yöntemi. Geyi'yi ilk kez 4. yüzyılda, pek çok dini inceleyen Zhu Faya'nın kullandığı söylenir. Bu yöntem, *Pracna sutra* (Bilgelik *sutra*'ları) çevirmenlerinin, Budacı öğretiyi Çinli okurlar için anlaşılır kılma çabası içinde doruğuna ulaşmıştır.

Yaklaşık 401'de Kumaraciva'nın Çin'de misyonerliğe başlamasından sonra geyi kullanılmamıştır; çünkü bu tarihten sonra Budacı düşüncelerin Hintli bir bilginin ağzından doğrudan açıklanması olanaklı duruma gelmiştir.

geyik, *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Cervidae* familyasını oluşturan memeli hayvan türlerinin ortak adı. Bu takımdan *Tragulidae* familyasının üyeleri ise cücegeyik(*) olarak bilinir.

Geyikler çöl, tundra, bataklık ve yüksek dağ yamaçları gibi değişik ortamlarda yaşar. Familyayı oluşturan 16 cins ve 40 türün

Bayazı geyik (*Cervus elaphus*)
Leonard Lee Rue III/Annen Photo Features

tamamı Afrika'nın kuzeyi, Avrupa, Asya ve Amerika'ya özgü olmakla birlikte sonradan bazıları insan eliyle Avustralya, Hawaii Adaları ve Yeni Zelanda'ya sokulmuşlardır. Bazı türlerin soyuysa tükenmek üzeredir.

Geyikler genellikle zarif yapılı, uzun bacaklı ve kahverengi tüylü hayvanlardır. Omuz yükseklikleri pudralarda (*Pudu cinsi*) yaklaşık 30 cm'den başlayarak sığında (*Alces alces*) 2 m'nin üzerine kadar çıkar. Dış yapılarının en dikkat çekici yanlarından biri olan boynuz, misk geyiği (*Moschus moschiferus*) ve Çin su geyiği (*Hydropotes inermis*)

dışında kalan tüm geyik türlerinin erişkin erkeklerinde görülür. Yalnız ren geyiklerinin (*Rangifer cinsi*) hem erkeği, hem dişisinde boynuz vardır. Savunma amacının yanı sıra kızışma döneminde erkeklerin birbiriyle yaptığı dövüşlerde de kullanılan bu boynuzlar kısa ve çatalsız olabileceği gibi uzun ve çok dallı da olabilir. Geyikler boynuzlarını her yıl atar ve çok geçmeden kadifemsi bir deriyle kaplı yeni boynuzlarını çıkarmaya başlar. Misk geyiği ve Çin su geyiğinin yanı sıra munçakların (*Muntiacus*) ve *Elaphodus cephalophus* türünün üstçenesinde dışarı doğru uzayan, iri köpekdişleri vardır.

Geyikler ot, filiz, sürgün, ağaç kabuğu gibi bitkisel maddelerle beslenen otçul hayvanlardır. Genellikle toplu halde yaşarlar. Dönemsel olarak uzun göçlere çıkan türleri de vardır. Dişiler genellikle bir ya da iki tane benekli yavru doğurur. Gebelik süresi misk geyiğinde beş aydan başlayarak karacada (*Capreolus capreolus*) 10 aya kadar çıkar. Geyikler eti, postu ve boynuzları için avlanmaktadır. Anı olarak saklanan boynuzlar Çin'de uzun yıllar tedavi amacıyla kullanılmıştır. Ren geyiklerinden bazı kuzey ülkelerinde evcil hayvan olarak yararlanılmaktadır.

En yaygın olarak tanınan türlerden kızıl geyik ya da bayağı geyik (*Cervus elaphus*) Afrika'nın kuzeybatısı, Asya ve Avrupa'nın yanı sıra sonradan getirildiği Yeni Zelanda'da bulunur. Alt örtüsü zengin, genişyapraklı ya da karışık ormanları yeğleyen, daha çok geceleri, sabah ve akşam alacasında yayılma çıkan bu hayvanların dişi ve erkekleri üreme mevsimleri dışında ayrı sürüler halinde gezer. Omuz yükseklikleri yaklaşık 1,2 m, postları yazın kızıl kahve, kışın boza çalan koyu kahve renktedir. Uzun ve çatallı boynuzlarındaki dallanma her yıl düzenli biçimde artarak 10 ya da daha fazla uç sayısına erişir. Baharda attığı boynuzların yerine çıkan yeni boynuzların sertleşmesi yaz sonunu bulur. Güz başı çiftleşme mevsimidir. Bu dönemde erkek geyikler böğürerek dişileri çağırır ve birbirleriyle şiddetli dövüşlere girerler. Ancak en güçlü erkekler değişen sayıda dişiden oluşan harem kurarak çiftleşebilir. Dişi sekiz ay dolayındaki gebelik süresinin ardından tek bir yavru doğurur.

Bayağı geyik eskiden Türkiye'de çok geniş bir dağılım gösterirken aşırı avlanma ve ormanların ortadan kaldırılması sonucunda çok azalmıştır. Günümüzde Marmara Bölgesi'nin güneyinde, Istrancalarda ve Karadeniz Bölgesi ormanlarında, özellikle Batı Karadeniz'de bulunur. Dağınık ve yerel olarak da Toroslar'la Doğu Anadolu'daki bazı orman adacıklarında yaşar. Bu türün tüm alttürleri *Red Data Book* kayıtlarında soyu tükenme tehlikesi gösteren hayvanlar arasında sayılmıştır. Ayrıca bak. ak kuyruklu geyik; ala geyik; Amerika kızıl geyiği; bataklık geyiği; benekli geyik; Çin su geyiği; karaca; kariyaku; katur geyiği; misk geyiği; munçak; Père David geyiği; ren geyiği; sambar; siğir; sika.

geyik domuzu (*Babirousa babyrussa*), BABIRUSA olarak da bilinir, *Artiodactyla* (çift-toynaklılar) takımının *Suidae* familyasından, Doğu Hint Adalarının Selebes ve Maluku adalarında yaşayan yabani domuz türü.

Şağlam gövdeli, kısa kuyruklu, boza çalan kalın derisi hemen hemen tüysüz olan

bu domuzların omuz yüksekliği 65-80 cm'dir. Erkekler son derece gelişmiş alt ve üst köpekdişleriyle dikkat çeker. Üstçene-

Geyik domuzu (*Babirousa babyrussa*)
W. S. S. Chittick

dekiler yukarı doğru uzayarak burnu delmiş ve neredeyse alna değecek kadar geriye doğru kıvrılmıştır.

Geyik domuzu cangıllarda yaşayan uysal, hızlı koşan ve iyi yüzen bir hayvandır. İrmak ve bataklık kıyılarındaki yumuşak toprağı kazarak köklerden beslenir. Beğenilen eti nedeniyle yerliler tarafından avlanmaktadır.

geyikboynuzu, *Polypodiaceae* familyasının *Platynerium* cinsinden ilginç biçimli epifit eğrelti türlerine verilen ad. Tropiclerde yaygın olan bu türler, çiçekçilikte süs bitkisi olarak değerlendirilir. Geyikboynuzlarının iki çeşit yaprağı vardır: Bunlardan biri tabandan yukarıya doğru genişleyen, geyik boynuzu biçiminde çatallanmış dik ya da sarkık yapraklar, öbürü ise yassı bir katman biçiminde olup üzerinde yaşadığı bitkiye dayanarak büyüyen yapraklardır. Örtümsü bir katman oluşturan bu ikinci yapraklar, bazı türlerde çukur bir biçim olarak içinde humus biriktirir, ayrıca su ve besin maddelerini emebilen kökler geliştirir. Bu

Geyikboynuzu (*Platynerium*)
John Kohout/Root Resources-EB Inc

yaprakların alt yüzeylerinde türlere bağlı olarak çeşitli biçimlerde dağılmış sporangyumlar (spor keseleri) bulunur.

geyikböceği, *Coleoptera* (kırkanatlılar) takımının *Lucanidae* familyasını oluşturan yaklaşık 900 böcek türünün ortak adı. Erkekler geyik boynuzunu andırarak biçimde gelişmiş üstçeneleriyle dikkat çeker. Bir insanı ısırduğunda kanatabilecek güçte olan bu çatal ve dişli uzantılar, birçok türde böceğin uzunluğuna erişebilir; bazı durumlarda ise hayvanın yaşamını zorlaştıracak kadar iridir.

Familiya üyeleri sağlam gövdeli, kahverengi ya da siyah renkli, geceleri ışığa gelen hayvanlardır. Parlak renkli birkaç türü posta pullarında da kullanılmıştır. Bunlardan Şili'deki *Chaisognathus granti* kırmızı menevişi ve yeşil, Avustralya'daki *Phalacrognathus muelleri* yeşille çevrelenen kırmızı renktedir.

Erişkin geyikböceklerinin uzunluğu genellikle 8-40 mm arasında değişirken Doğu Hindistan'da yaşayan *Odontolabis alces*, Hindistan ve Cava'da yaşayan *Cladognathus giraffa* türlerinin erkeği 10 cm'yi aşan uzunluktadır.

Geyikböceklerinin çoğu çürüyen ağaç ve kütüklerin çevresinde yaşar ve bitki özsuyuyla beslenir. Türkiye'de yaşadığı bilinen türlerden 19-32 mm uzunluğundaki cüce geyikböceği (*Dorcus parallelipedus*) ve 25-75 mm uzunluğundaki *Lucanus cervus* meşe, kayın gibi yapraklı ağaçların bulunduğu ormanlarda yaşar. Bu böceklerin larvası çürüyen ağaçların ayırmasına yardım ettiği için yararlı sayılmaktadır.

Geyl, Pieter (d. 15 Aralık 1887, Dordrecht - ö. 31 Aralık 1966, Utrecht, Hollanda), Hollandalı tarihçi. Hollanda tarihi üzerine geniş bilgiler veren yapıtları bilimsel ve keskin eleştirel çözümlemeler içerir. Tarihe karşı ilgisinin geliştiği Leiden Devlet Üniversitesi'ndeki son yılında Flaman hareketine katıldı (1911). 1913'te doktora çalışmasını tamamladıktan sonra *Nieuwe Rotterdamse Courant*'in Londra muhabiri olarak çalıştı. 1919'da Londra Üniversitesi'nde Hollanda tarihi ve kurumları profesörlüğüne getirildi. 1935'te Utrecht Devlet Üniversitesi'nde tarih profesörü oldu. Ekim 1940'ta Nazilerce tutuklandı; 1941'e değin Buchenwald toplama kampında kaldıktan sonra gözaltında tutulmak üzere Hollanda'ya geri gönderildi. 1944'te serbest bırakıldı ve Nazi işgalinin sona ermesinin ardından yeniden üniversiteye döndü.

Geyl'in yayımlanan ilk çalışması, 17. yüzyılın başlarında Lahey'de yaşamış Venedikli Christofforo Suriano üzerine yazdığı tezdir (1913). İkinci kitabı *Willem IV en Engeland 1672-1674* (1924; 1748'e Değin Willem IV ve İngiltere), Oranje grubu ile cumhuriyetçi Eyaletler Partisi arasındaki mücadeleyi ve bunun Felemenk Cumhuriyeti'nin dış politikası üzerindeki etkilerini ele alır. Bu konular sonraki birçok yapıtında da öne çıkar. Holland ve Flandre eyaletlerinin tarihinde birlik kavramını işleyen ve genelde ulusal devletin ortaya çıkışına olumlu yaklaşan *De Groot-Nederlandsche gedachte* (1925; 2. cilt, 1930; Büyük Hollanda Düşüncesi) adlı yapıtı çeşitli makalelerden oluşur. En büyük yapıtı *Geschiedenis van de Nederlandse stam* (1930-37, 6 cilt; Hollanda Halkının Tarihi), başlangıcından 1798'e değin Hollanda tarihini kapsar. Oranje hanedanı ile halk arasındaki kopukluğu ele alan bir başka kitabı *Revolutiedagen te Amsterdam, Augustus-September 1748*'dir (1936; Amsterdam'da Devrim Günleri, Ağustos-Eylül 1748). En iyi monografisi olarak kabul edilen *Oranje en Stuart, 1641-1672*'de (1939; Oranje ve Stuart, 1641-1672) Oranje hanedanının çıkarlarıyla ulusal çıkarlar

arasındaki çatışmayı ayrıntılı biçimde çözümler ve değerlendirir.

Geyl 1947'de Arnold Toynbee ile uzun yıllar süren bir tartışmaya girişti. Çoğu kez sert bir havaya bürünen bu tartışmada Toynbee'nin yaklaşımını ampirik olmayan bir temele ve dinsel varsayımlara dayandığı ve yapay olduğu gerekçesiyle eleştirdi. Bu arada *Debates with Historians* (1955; Tarihçilerle Tartışma), *Use and Abuse of History* (1955; Tarihten Yararlanma ve Tarihi Kötüye Kullanma), *Encounters in History* (1961; Tarihte Karşılaşmalar) gibi yapıtlar verdi.

Geyl'in yapıtları, devlet yapısına ilişkin sorunlar yerine ağırlıklı olarak dış politika üzerinde durması, Hollanda'daki dinsel bölünmenin ardında yatan coğrafi ve askeri etkenleri dikkatli bir yaklaşımla çözümlemesi, titiz ve özenli bir tarihçilik örneği sunması açısından önem taşır.

Geylani bak. Abdülkadir Geylani

geylüsit, hidratlı sodyum ve kalsiyum karbonat ($\text{Na}_2\text{Ca}[\text{CO}_3]_2 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$) yapısında, sodalı göllerde çökelen bir karbonat minerali. Venezuela'daki Lagunillas'ta, Moğolistan'daki Gobi Çölünün doğu kesimlerinde, ABD'de Nevada'daki Ragtown yakınlarında, California'daki Borax Gölü, Mono Gölü ve Searles Gölünde ve Wyoming'deki Independence Rock'da geylütit çökellerine rastlanmıştır. Geylütit ufalanmayla kolayca kalsite dönüşür. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için, bak. karbonat mineralleri (tablo).

Geysir, BOYOK GEYSİR olarak da bilinir, İzlanda'nın güneybatısındaki Arnes'te gayzer. Haukadalur yerleşim yerinin yakınındadır. 1647'den sonra yeraltından fışkıran benzer bütün sıcak kaynak suları için kullanılan gayzer teriminin kökeni buradan gelir. 13. yüzyıldan beri su fışkırttığı bilinen Geysir'in etkinliği, büyük olasılıkla içine atılan çöplerden dolayı, 1916'dan sonra belirgin biçimde azalmıştır. Dairesel havuzunun çapı 18 m, derinliği 1,2 m'dir. Çevrede bulunan öteki bazı gayzerlerden çok daha seyrek fışkırmasına karşın, yüksekliği zaman zaman yaklaşık 60 m'ye ulaşır.

geyşa, Japonya'da, köklü bir geleneğe dayanan ve başlıca uğraşı erkekleri eğlendirmek olan profesyonel kadınlar. Günümüzde bu geleneği, özellikle işadamlarının düzenlediği partilerde ve *ryori-ya* denen lokantalarda sürdürürler. Geyşanın sözcük anlamı "sanatçı"dır ve birçok geyşa da şarkı söylemeyi, dans etmeyi, müzik aleti çalmayı bilir. Ancak çoğunun usta olduğu alan sohbet sanatıdır. Temel toplumsal işlevleri hoş ve neşeli bir ortam yaratmak olan geyşalar, çoğu zaman şık giyimli ve zarif tavrıdır; hem geçmiş, hem de güncel olayları bilir, bunlar üzerine sohbet ederler.

Normalde geyşa sistemi sözleşmeli olarak çalışmaya dayanır; ama bu yaşıntı çeşitli olanaklar sağladığından, bazı genç kızlar bağımsız olarak da çalışmaktadır. Geyşaların çoğu, bu mesleği öğreten bir kuruluşa küçük yaşta, aileleri tarafından para karşılığı verilir. Burada yıllarca eğitim görür, beslenme ve giyim masrafları karşılanır. Daha sonra, *karyukai* (çiçekler ve söğütler dünyası) diye bilinen geyşa topluluğuna katılır. Böylece ailesine ve kuruluşa olan borcunu geri ödemek için çalışmaya başlar. Ün kazanmış bir geyşanın tek bir dans için aldığı ücret, sıradan bir meslektaşının saat ücretinin birkaç yüz katı olabilir.

Geyşalar genellikle tiyatro ile ilişkilidir; birçok tiyatro oyuncuları evlenir ve pek çok oyunda da kadın kahrman bir geyşadır. Geyşalar evlendiklerinde mesleği bira-

kırlar. Evlenmeyenlerse yaşlandıklarında lokanta işletir; müzik ya da dans öğretmenliği yapar ya da yeni geyşaları yetiştirirler.

Geyve, topraklarının bir bölümü Karadeniz Bölgesi, daha büyük bölümü Marmara Bölgesi sınırları içinde kalan, Sakarya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.390 km² (1986) olan Geyve ilçesi kuzeyde Sapanca ilçesi ve Merkez ilçe, kuzeydoğuda Karagöççek, doğuda Akyazı ve Taraklı ilçeleri, güney ve güneybatıda Bilecik ili, batıda da Pamukova ilçesiyle çevrilidir.

Sakarya ilinin güney kesiminde yer alan ilçe topraklarının kuzey bölümünü Samanlı Dağları engemelendirir. İlçenin güneyinde ise, Aşağı Sakarya Vadisinin, Akova adıyla da bilinen Adapazarı Ovasından sonraki en büyük ve en önemli ovası olan Pamukova yer alır. Yaklaşık 170 km²'lik bir alan kaplayan Pamukova, dağlarla çevrili olduğundan deniz etkilerine kapalı, ama son derece verimli bir düzlüktür. Sakarya Irmağı, ilçe topraklarına Pamukova'nın güneybatısında girer ve bir süre sonra tabanını genişleterek Pamukova'yı oluşturur. Pamukova'dan sonra güney-kuzey doğrultusunu alarak Geyve Boğazıyla (*) Samanlı Dağlarını yarar. Pamukova düzlüklerinin bir bölümü ilçe sınırları içinde kalır. Sakarya Irmağına, Geyve ilçesinden geçerken Geyve Suyu gibi küçük akarsular katılır.

Geyve zengin bir tarım yöresidir. Topraklarının verimliliği, iklimin ve sulama olanaklarının elverişliliği ve İstanbul pazarına yakınlığı nedeniyle bitkisel ve hayvansal üretim son derece gelişmiştir. En çok üzüm, soğan, buğday, şeker pancarı, elma, arpa ve patates yetiştirilir. Az miktarda alınan ürünler ise, mısır, baklagiller, fındık, tütün ve pamuktur. Sakarya kıyılarında yoğun olarak sebzeçilik yapılır. Başta lahanalar, fasulye, biber, domates, karpuz, kavun ve barbunya fasulye olmak üzere yetiştirilen sebzeler İstanbul'a yollar. Gene İstanbul pazarına yönelik olan hayvancılık sığır ve koyun besiciliğine dayanır. Bağcılık, sebzeçilik ve meyveciliğin yanında ikincil uğraşlardan olan ipekböcekçiliği ve ormancılık önemini koruyan geçim kaynaklarıdır.

Geyve yöresinin İÖ 2. yüzyılda Bitinya Krallığı yönetiminde olduğu ve Tataion ya da Tottaion adıyla anıldığı bilinir. Daha sonra Bizans ve Selçuklu egemenliklerini yaşayan yöre, 1313'te Osmanlı topraklarına katıldı. 16. yüzyılda Celali Ayaklanmaları'na sahne oldu. 19. yüzyıl sonlarında bağımsız İzmit sancığına bağlı bir kaza merkezi olan Geyve, Cumhuriyet'le birlikte ilçe merkezi yapıldı ve önce Kocaali'ye, 1954'te de Sakarya iline bağlandı.

Pamukova'nın doğusunda yer alan Geyve kenti, Sakarya Irmağına doğru gelişmiştir. Adapazarı-Bilecik karayolu kentin 3 km kadar kuzeyinden geçer. Kent bu yolla il merkezi Adapazarı'na 31 km uzaklıktadır. Haydarpaşa-Ankara demiryolu ise kentin istasyonu olan Alifuatpaşa'dan geçer. Kent bu yollardan içeride kaldığından Alifuatpaşa ve Pamukova yerleşmeleri Geyve'nin ticari işlevini yüklenerek gelişmiştir. Pamukova'nın ilçe yapılmasında bunun önemli bir payı vardır. Kereste, odun gibi orman ürünleri Alifuatpaşa yoluyla tüketim merkezlerine ulaştırılır. Geyve kentinde bir devlet hastanesi vardır.

Kentte geleneksel konut mimarlığının örnekleri olan evlerin yanı sıra, Osmanlı döneminden kalma tarihsel yapıları da rastlanır. Bunların başlıcaları Ulucami olarak da bilinen Yunus Paşa Camisi, 1324'te yapılmış olan Orhan Gazi Zaviyesi ve ikisi de 15. yüzyıldan kalan Sakarya Köprüsü ile

günümüzde kitaplık olarak kullanılan Elvan Bey İmareti'dir.

Geyve Belediyesi 1908'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 41.331, kent, 13.405.

Geyve Boğazı, Marmara Bölgesi'nde, Sakarya Irmağının açtığı dar ve dik yamaçlı boğaz. Samanlı Dağlarının doğu kesiminde yer alır ve güneydeki Pamukova (eskiden Akhisar Ovası) ile kuzeydeki Akova'yı (Adapazarı Ovası) birbirine bağlar. Uzunluğu 15 km'dir; bazı kesimlerinde oldukça darlaşır. Orta kesimindeki derinliği, batıdaki Kocatepe (832 m) ile doğudaki Çimenlik-tepe (794 m) arasında 700-800 m kadardır. Yamaçları ormanlar, çalılıklar, eğimin az olduğu kesimlerde de, tarlalarla kaplıdır.

Boğazın yamaçları kristal yapıya şist ve gnayislerle, Kretase (Tebesir) Dönemine (y. 136-65 milyon yıl önce) ve Eosen Bölümüne (y. 54-38 milyon yıl önce) ait arazilerden oluşmuştur. Sakarya Irmağı, Pamukova ve Adapazarı çöküntü alanlarının oluşmasından önce burada uzanan geniş ve dalgalı bir düzlük alan üzerinde menderesler çizerek akmaktaydı. Daha sonraları yerkabuğunu esneten (epirojenik) yükselmelerle gömülmeye başlayan Sakarya, yer yer sert olan temelde derin vadiler kazarak, Geyve Boğazını oluşturmuştur. Bu arada zamanla Pamukova ve Adapazarı ovalarındaki az dayanıklı moloz depolarını da boşaltmıştır. Ama Geyve Boğazının bugünkü derinliğine ulaşmasında yalnızca bu aşamaların etkili olmadığı anlaşılmaktadır. İlk gömülmeden sonra boğazın daha da derinleşmesinde, özellikle kuzeydeki Adapazarı Ovasında ortaya çıkan tektonik çökmeler etkili olmuştur. Bu çökmeler sonucunda iki çöküntü alanı arasındaki eşik bir ölçüde yükselmiş ve boğaz daha derine doğru kazılmaya başlamıştır.

Haydarpaşa-Ankara demiryolu, Adliye İstasyonu'nda Geyve Boğazına girer. Daha sonra Doğançay İstasyonu'ndan geçerek Alifuatpaşa (Geyve) İstasyonu'nda boğazdan çıkar. Adapazarı-Bilecik-Eskişehir karayolu da boğazdan geçer.

Geyve Boğazı, coğrafi konumuyla Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'nun savunulmasında önemli rol oynamıştır.

gez, eskiden okçuların kullandığı bir uzunluk ölçüsü. Bir gez 66 cm idi. Kemankeşlerin (okçu) atlarını bu birimle ölçülerek değerlendirilirdi. Bir adayın hocasından kemankeşlik izni alabilmesi için oku 900 geze (594 m) atması gerekirdi. Yeterli beceriyi gösteren kişiye hocasının kemankeşlik izni vermesine de "kabza almak" denirdi.

gezegen, Güneş'in ya da bir başka yıldızın çevresinde dolanan (kuyrukluydız, göktaşı ve uyduların dışındaki) gök cisimlerinin ortak adı. Güneş'in çevresinde dolanan dokuz gezegen, Güneş'e olan uzaklıklarına göre sırasıyla Merkür, Venüs, Yer, Mars, Jüpiter, Satürn, Uranüs, Neptün ve Plüton'dur. Bunlardan ilk dördüne kimi zaman "versel gezegenler", Jüpiter, Satürn, Uranüs ve Neptün'den oluşan gruba ise "dev gezegenler" denir. Bu iki grup arasında, küçük gezegen(*) denen çok küçük gök cisimlerinden oluşan bir kuşak yer alır.

İlk astronomlarca gezegen kavramı, arka planda sabit görünen yıldızlara göre yer değiştirdiği gözlenen yedi gök cisimi için kullanılmaktaydı. Bunlar, teleskopun bulunmasından önce de gökte dolaştıkları kolaylıkla gözlenen beş gerçek gezegen (Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn)

ile Güneş ve Ay'dan oluşuyordu. Bu yedi gök cisminin adı, bazı dillerde hâlâ haftanın günleri olarak kullanılır.

Astrolojide, burçlar kuşağında(*) yer alan 12 takımyıldızdaki çeşitli gezegenlerin konumları büyük önem taşır; Güneş'in Plüton dışındaki gezegenleriyle Ay'ın yörüngeleri de, gökküreyi çevreleyen bu hayali kuşağın üzerindedir.

Bazı yakın yıldızların özdevinimlerinde (sabit görünen bazı uzak yıldızlara göre hareket) gözlemlenen sapmalar, bu yıldızlara, Yer'den görülemeyecek kadar sönük, gezegen tipinde gökcisimlerinin eşlik ettiğine işaret etmektedir.

gezegen bulutsu, küçük teleskoplarla bakıldığında gezegen sanılan, ama gerçekte Güneş sisteminden çok uzaklarda yer alan, flüorışıl gazlardan oluşmuş ve giderek genişleyen parlak bulutsuların ortak adı. *Ayrıca bak. bulutsu.*

gezegenimsi, Güneş sisteminin oluşumunun başlangıç aşamalarında, gaz maddeden yoğunlaştıktan sonra birleşerek gezegenleri oluşturduğu varsayılan ilkel parçacıklar ya da küçük kütleler. Gezegenimsi kuramı ilk olarak 1906'da ABD'li jeolog Thomas Chrowder Chamberlain ile ABD'li astronom Forest Ray Moulton tarafından ortaya atıldı. Güneş sisteminin kökenlerine ilişkin olarak ileri sürülen yıldız çarpışmaları varsayımı 20. yüzyılın başlarında yaygın olarak benimsenmiş ama daha sonraları yerini, gezegenlerin Güneş'i oluşturulan aynı gaz bulutundan yoğunlaşmış olduğunu ileri süren bulutsu varsayımına bırakmıştır.

gezegenlerarası ortam, Güneş sistemindeki gezegenlerin ve öteki gökcisimlerinin arasında yer alan, seyrek biçimde dağılmış madde. Başlıca bileşenleri, yüksüz hidrojen, elektrik yüklü parçacıklardan (temel olarak Güneş'ten salınan hidrojenin iyonlaşması sonucunda ortaya çıkan protonlar ve elektronlar) oluşan plazma haldeki gazlar, kozmik ışınlar ve toz parçacıklarıdır. Uzayın bu bölgesinde elektriksel, magnetik ve kütleçekimsel kuvvetler de bulunur.

Gezegenlerarası uzayın çoğu bölgesinde son derece az miktarda yüksüz hidrojen saptanmıştır; örneğin, Yer'in yörüngesinde santimetreküp yaklaşık 0,01 atom yoğunluğunda iyonlaşmamış hidrojen bulunmaktadır. Yıldızlararası uzaydan Güneş sistemine giren yüksüz hidrojen miktarı, Güneş rüzgârı plazmasıyla yük değiş tokuşu ve ışıla iyonlaşma sonucunda biraz azalır. Güneş rüzgârı, santimetreküp başına 1 milyon proton ve 1 milyon elektron yoğunluğunda ve Güneş tacından Güneş sisteminin dışına doğru sürekli genişleyen, tümüyle iyonlaşmış gaz akımıdır. Bu plazma akışı, Güneş'in yüzeyindeki magnetik kuvvet alanlarını radyal biçimde dışarı doğru taşır ve Yer'in magnetosferinin kuyruğunun ve kuyrukluyıldızların kuyruklarının Güneş'ten sapmasına neden olur.

Güneş sistemindeki kozmik ışınların büyük bölümü, sistemin dışından, olasılıkla da süpernova denilen patlayan yıldızlardan kaynaklanır. Bazıları da püskürtmeler sırasında Güneş'ten salınır. Bu tür birincil kozmik ışınlar atom çekirdeklerinden (temel olarak hidrojen atomu çekirdekleri [protonlar] ile daha az miktarlarda olmak üzere lityum, bor, neon ve kükürt gibi ağır elementlerin çekirdekleri) ve bir miktar elektrondan oluşur. Kozmik ışınları Güneş rüzgârı parçacıklarından ayırt eden başlıca özellikler, bu ışınların hızının çok yüksek

(ışık hızına yakın) ve kinetik enerjilerinin çok büyük (Güneş rüzgârı parçacıklarının 800 elektron voltuna karşılık milyonlarca elektron volt) olmasıdır.

Güneş sisteminde yer alan az miktardaki tozun büyük bölümü Güneş'in çevresinde, gezegen yörüngelerine yakın düzlemlerde dolandır. Tozun önemli bir bölümünün, küçük gezegenlerin (asteroit) çarpışması sonucunda oluştuğu sanılmaktadır; bu tozun kimyasal bileşimi karbonlu kumlu göktaşlarının kine benzerdir. Toz taneciklerinin yoğunluğu santimetreküp başına 2-8 gram arasında değişmektedir. Kuyrukluyıldızlardan kaynaklananların yoğunluğu daha da az olabilmektedir. 1 mikron ya da daha küçük boyutlardaki parçacıklar, Güneş'ten kaynaklanan ısınm basıncının etkisiyle kolayca sistemin dışına üflenebilmektedir. Yer'in atmosferine her yıl, görece büyük boyutlu parçacıklardan oluşan yaklaşık 16 bin ton gezegenlerarası tozun girdiği tahmin edilmektedir.

Güneş'in magnetik alan çizgileri, Güneş rüzgârının etkisiyle, sistemin dışındaki uzaya doğru taşınır, ama kuvvet çizgileri Güneş'in yüzeyinde kalır. Güneş'in kendi eksenini çevresindeki dönüşü nedeniyle bu çizgiler, Arhimedes sarmalı denilen bir sarmal yapı kazanır. Gezegenlerarası magnetik alanla yakından ilişkili olan elektriksel kuvvetler de yüklü parçacıkları çeker ya da iter. Elektrik alanının yoğunluğu, magnetik alan yoğunluğuyla ve Güneş rüzgârı doğrultusu ile magnetik alan doğrultusu arasında kalan açının sinüsüyle doğru orantılıdır.

Güneş'in yanı sıra, Yer'in, Merkür'ün ve Jüpiter'in de ölçülebilir düzeyde magnetik alanı vardır. Uranüs ile Neptün'ün yapılarına, bileşimlerine, boyutlarına ve periyotlarına ilişkin araştırmalar, bu gezegenlerin de magnetik alanlarının olabileceği doğrultusunda veriler sağlamıştır.

gezegenlerarası uzay araştırmaları, insansız uzay araçları aracılığıyla, Güneş sistemindeki gezegenlerin incelenmesi. Ay ile ilgili araştırmalarda olduğu gibi, gezegenlerarası araştırmalar da ilk başlatan ülke SSCB oldu. 1960'ta SSCB Mars'a iki uzay sondası gönderdi. SSCB'nin bu girişimini ilan etmemesine karşın ABD, uzay istasyonları aracılığıyla uzay araçlarını izledi. Bu ilk iki girişim başarısızlıkla sonuçlandı. SSCB 1961 başında Venüs'e gönderdiği ilk uzay sondasıyla gezegenlerarası yarışta önemli bir üstünlük sağladiysa da, Venüs'ün 99.000 km yakınından geçen "Venera 1", haberleşme sisteminin bozulması nedeniyle Yer'e hiçbir veri gönderemedi.

SSCB gezegenleri incelemek üzere uzay sondası göndermeyi 1962'de de sürdürdü. Bunlardan sadece "Mars 1" belirlenen hedefine ulaştı ama gene haberleşme sistemlerindeki bozukluk nedeniyle, bulgular Yer'e ulaştırılmadı.

ABD, 11 Mart 1960'ta fırlattığı "Pioneer 5" ile ilk denemesini kusursuz bir biçimde gerçekleştirdi. 43 kg'lık uzay sondası Venüs'ün yakınından geçti ve uzayın derinliklerine ait ilk ölçümleri (kozmik ışınlar, magnetik alan yoğunluğu gibi) gönderdi. ABD'nin, başka bir gezegene ilişkin veri gönderen ilk uzay sondası 26 Ağustos 1962'de fırlatılan "Mariner 2" oldu. "Mariner 2" Venüs'ün 34.600 km yakınından geçti. ABD, uzay araştırmaları alanında önemli bir adım daha atarak 28 Kasım 1964'te "Mariner 4"ü Mars'a doğru fırlattı. Uzay sondası, Mars'ın 9.900 km uzaklıktan çekilmiş ilk fotoğraflarını Yer'e göndermeyi başardı.

1960'ların sonlarına doğru SSCB, Venüs'ün araştırılması alanında önemli ilerlemeler gerçekleştirdi. 1966'da fırlatılan "Venera 3", bir başka gezegene (Venüs) inen ilk

uzay aracı oldu. 1967'de ise "Venera 4", bir alet kapsülünü paraşütle Venüs'e indirmeyi başardı ve bir gezegenin atmosferi hakkında bilgi ileten ilk uzay sondası oldu. Bu arada ABD, "Mariner" ve "Pioneer" programlarını sürdürdü. 1967'de "Mariner 5" Venüs'ün magnetik alanında ve atmosferinde ölçümler yaptı; 1969'da "Mariner 6" ve "Mariner 7" Mars'ın yüzeyini inceledi ve fotoğraflarını çekti. 1965-68 arasında, "Pioneer" dizisinden üç uzay aracı uzayın derinlikleri hakkında değerli bilgiler gönderdiler.

1970'li yıllarda, özellikle ABD çok önemli gezegenlerarası uzay araştırmaları gerçekleştirdi. "Mariner 10" Merkür'e ulaşan ilk uzay sondası oldu. Uzay sondası 29 Mart 1974'te gezegenin 740 km yakınından geçti ve yüzeyiyle ilgili son derece net fotoğraflar gönderdi. 1970'li yıllarda gönderilen uzay araçları arasında görevi en önemli olanlar, 1975'te fırlatılan "Viking 1" ve "Viking 2" idi. Her iki uzay sondası da, yörüngeye giren ve yüzeye inen olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Yüzeye inen araçlar, kameralar, sismograflar, toprak örneği toplayan keşifler ve özellikle Mars'ta bakteri yaşamının izlerini araştırmak üzere tasarlanmış biyolojik deney aygıtlarıyla donatılmıştı. Uzay sondaları birkaç ay boyunca Mars yüzeyinin yakın çekimini, iklim koşullarına ilişkin duyarlı ölçümleri Yer'e gönderdiler. Biyolojik deneylerin sonucunda ise bir gelişme sağlanamadı. Aralık 1978'de "Pioneer Venüs 1" ve "2" radarla Venüs'ün fotoğraflarını çekti ve atmosferinin kimyasal yapısını inceledi. Aynı dönemde, Sovyet uzay sondaları "Venera 11" ve "Venera 12", gezegene inmeden önce, atmosferinin alt katmanlarına ilişkin veriler gönderdi.

Daha büyük ve uzak gezegenler için de araştırma programları düzenlendi. 1971-77 arasında ABD toplam dört uzay sondasını Jüpiter'e gönderdi. Bunlardan üçü, ilk durakları olan Jüpiter'e ulaştıktan sonra, Satürn'e kadar gittiler. Aralık 1973'te "Pioneer 10", Jüpiter'i geçen ilk uzay aracı oldu. Aralık 1974'te "Pioneer-Satürn" uzay sondası Jüpiter'in 42.000 km yakınından geçti ve gezegenin kutup bölgelerinin fotoğraflarını çekti. Eylül 1979'da ise Satürn'e çok yaklaştı ve magnetosferindeki yüksek enerjili parçacıklardan oluşan ana halkasının yanı sıra, gezegeni çevreleyen iki yeni halkanın daha varlığını ortaya çıkardı. Mart 1979'da "Voyager 1", Temmuz 1979'da "Voyager 2" Jüpiter'in de ötesine uçtular. "Voyager 1" uzay sondası Jüpiter gezegenini çevreleyen ince bir halkanın bulunduğunu belirledi. Kasım 1980'de "Voyager 1" Satürn'ün yakınından geçerken, 124.000 km uzaklıktan gezegenin fotoğraflarını çekti. Bu fotoğraflar Satürn halkalarının yapısının, yeryüzündeki en güçlü teleskoplarla bile ayırt edilemeyecek kadar karmaşık olduğunu ortaya koydu. Ağustos 1981'de "Voyager 2" Satürn'ün yakınından geçti ve gezegen ile en büyük uydusu olan Titan'ın atmosferindeki gazlar hakkında bilgi gönderdi.

"Voyager 2"nin Ocak 1986'da Uranüs'ün 81 bin km yakınından geçmesi sırasında, gezegenin çevresinde bir magnetik alanın bulunduğu anlaşıldı ve 10 yeni uydusu keşfedildi. Ağustos 1989'da Neptün'ün 4.800 km yakınından geçen uzay sondası, gezegenin çevresinde magnetik alan ile üç halka bulunduğunu ve yoğun atmosferik fırtınaların varlığını ortaya çıkardı.

Halley Kuyrukluyıldızı'nın Yer'e en çok yaklaştığı 1986 yılındaki araştırmalar kuyrukluyıldız konusunda yeni bilgiler ortaya koydu. Avrupa Uzay Ajansı'nın "Giotto" adlı uzay sondası kuyrukluyıldızın çekirdeği ile saçının yakından çekilmiş fotoğraf-

larını gönderdi; SSCB uzay aracı "Vega" ise kuyruğun bileşimini çözümlü.

Gezelle, Guido (d. 1 Mayıs 1830, Brugge - ö. 27 Kasım 1899, Brugge), 19. yüzyıl Avrupa lirik şiirinin ustalarından Flaman papaz ve şair.

1854'te Roulers'de ders verdiği sırada papazlığa atandı. 1860'a değin yaşadığı bu kentte öğrencilerine Flaman milliyetçiliğinden kaynaklanan dinsel ve şiirsel ülkücülüğünü aşılamaya çalıştı. Romantik görüşlerinin kilise yöneticilerinin düşünceleriyle çatışması 1860'ta Brugge'a atanmasına yol açtı. 1861-65 arasında buradaki İngiliz-Belçika İlahiyat Okulu'nda felsefe profesörü ve müdür yardımcısı, 1865-72 arasında da vaiz olarak görev yaptı.

Kendi yönetimindeki haftalık 't Jaer 30 dergisi ile öteki gazetelerde şairi bir ustalıkla kaleme aldığı yazılar Gezelle'e keskin, hatta pervasız bir siyaset yazarı olarak ün kazandı. 1865'te haftalık kültür dergisi *Rond den Heerd*'i kurdu ve yayın yönetimini üstlendi. 1872'de ruhsal bir çöküntünün eşliğindeyken vaiz olarak Courtrai'ye gönderildi. Burada sağlığına kavuştuktan sonra şiir yazmayı sürdürdü. 1881'de filoloji dergisi *Loquela*'yı kurdu. 1886'da Henry Wadsworth Longfellow'un uzun şiiri *The Song of Hiawatha*'nın (Hiawatha'nın Şarkısı) çok başarılı bir çevirisini yayımladı. Yaklaşık 1877'den ölümüne değin şiir yazmayı düzenli olarak sürdürdü. Mart 1899'da Brugge'daki İngiliz manastırının papazı oldu.

Gezelle'in *Kerkhofblommen* (1858; Mezarlık Çiçekleri), *Dichtoefeningen* (1858), *Kleengedichtjes* (1860; Küçük Şiirler) ve *Gedichten, gezangen en gebeden*'de (1862; Şiirler, İlahiler ve Dualar) topladığı ilk dönem (1850-70) şiirleri, yaşama uyum sağlayamayan ama doğanın güzelliğiyle coşku kullanan ve tinsel yücelişi Tanrı sevgisinde bulan duyarlı, tutkulu ve çok yönlü bir kişiliği yansıtır. Daha olgun ve ölçülü bir yapı taşıyan ikinci dönem yapıtları *Tijdkrans* (1893; Zaman Çelengi), *Rijmsnoer* (1897) ve *Laatste verzen*'de (1901; Son Şiirler) Gezelle dünya bağlarından kurtulma özlemini dile getirmesine karşın dış dünyayla daha çok uyum kurar. Şiirlerinin lirik anlığı ve yoğunluğu bir sonraki kuşağın şiir geleneğinin temelini oluşturur. Şairliği'nin yanı sıra filolog ve halkbilimci olarak yaptığı çalışmalar 19. yüzyıl Flaman düşünsel yaşamını etkilemiştir.

Gezer, bugün TEL GEZER, İsrail'de bugünkü Ramla yakınlarında yer alan eski Kenan krallık kenti. Eski Ahit'te ve Yeni Krallık (İÖ 1567-1085) dönemi Mısır kayıtlarında III. Tutmosis'ten (İÖ 1504-1450) Mernep-tah'a (İÖ 1236-23) değin sık sık adı geçer. İÖ 900 dolaylarında terk edilen Gezer'de, bu tarihten sonra pek yerleşim olmamıştır. Yörede, 1902-05 ve 1907-09 yıllarında, Filistin Araştırma Vakfı'nın desteğiyle yapılan kazılarda Neolitik Çağdan Makabilere değin çoğu dönemi kapsayan yerleşme katları açığa çıkarıldı. 1923'te yeniden başlatılan kazılar aralıklarla sürdürüldü. İsraili arkeolog Yigael Yadin, 1957'de Hz. Süleyman döneminden kalma duvarı ve sur kapısını buldu. Bu duvar ve kapının yapımında, kalıntıları Megiddo ile Hatsor'da ortaya çıkarılan Hz. Süleyman dönemi yapılarındaki teknik uygulanmıştır.

Gezer, Hüseyin (d. 1 Mart 1920, Mut), ulusal değerlerden yola çıkarak gerçekleştirdiği anıt heykelleriyle tanınan heykeltarihi. Balıkesir Necatibey İlköğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra bir süre öğretmenlik

etti, bir yandan da resim ve heykel çalışmalarını sürdürdü. Askerliğinin ardından girdiği Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Fransızca Bölümü'nün ikinci sınıfındayken sanata karşı yeteneğinden dolayı özel olarak onun için açılan bir sınavla 1944'te İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü'ne geçti. Akademide öğretmen Rudolph Belling'in doğa çalışmalarından ve klasik sanata olan bağlılığından etkilendi. 1948'de eğitimini tamamladı ve aynı yıl açılan Avrupa sınavını kazanarak Fransa'ya gitti. 1950'ye değin Julian Akademisi'nde Marcel Gimond'la (1894-1961) heykel, Paris Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda da Georges Saupique ile (1889-1961) taş işçiliği konularında çalıştı. Ayrıca Guimet Müzesi'ndeki Uzakdoğu heykellerini, Antoine Bourdelle ve Rodin müzelerindeki yapıtları inceledi. 1950'de Türkiye'ye dönünce akademinin Heykel Bölümü'ne öğretim üyesi olarak atandı, 1955'te atölye öğretmenliğine ve müdür yardımcılığına getirildi, 1966-69 arasında akademi müdürlüğü yaptı. Gene aynı dönemde Devlet Resim ve Heykel Müzesi Müdürlüğü görevinde bulundu.

Sanat anlayışı akademideki öğrencilik yıllarında biçimlenen Gezer, Fransa'da kaldığı yıllarda büyük hacimleri örgütlemeye, kompozisyon, ışık-gölge ve doku gibi temel sorunlar üzerinde durdu. Türkiye'ye döndükten sonra ise, heykelde oran ve kompozisyon ilkelerinin matematiksel temelleri konusunda araştırmalar yaptı. "Efe'nin Aşk" (1951, İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi), "Ana ve Çocuk" (1957, Hacettepe Üniversitesi) gibi bu dönem ürünleri kübist anlayışta olmakla birlikte, duygulu ve yumuşak bir anlatım taşır. 1960'lardan sonra yoğunlaşan anıt çalışmalarında figüratif bir anlayış benimseyen Gezer, kaideyi de anıtın bütünlüğü içinde değerlendirdi. Bu düşüncesini ilk kez "Antalya Atatürk Anıtı"nda (1964) uyguladı. 1970'ten sonra kübist anlayıştan uzaklaşmaya başladı. Serbest heykellerinde daha önceleri görülen, yatay ve dikeylerden oluşan statik kurgu, bu yıllarda yerini, anıt çalışmalarındaki gibi diyagonal-lerin oluşturduğu dengeli bir dinamizme bıraktı.

Gezer'in 30 kadar ilde Atatürk anıtı, çok sayıda kuruluşta büst ve kompozisyonları bulunmaktadır. 1963'te Antalya Atatürk Anıtı Yarışması'nda, 1973'te Kültür Bakanlığı'na açılan Atatürk Büstü Yarışması'nda (iki dalda), 1975'te Ziya Gökalp Anıtı Yarışması'nda (Diyarbakır), 1978'de TBMM Atatürk Anıtı Yarışması'nda, 1986'da İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na Boğaz'daki yeni Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün Avrupa'daki ucunda yer alması düşünülen Fatih Anıtı için açılan yarışmada (Mehmet Çubuk, İmran Gezer, İsmet Alptekin ile birlikte) birincilik ödülünü kazandı. İstanbul'da Sarayhanebaşı'nda 29 Mayıs 1987'de açılışı yapılan ve sanat çevrelerinde eleştirilerle karşılanan Fatih Anıtı'nı da yapan Gezer'in sanat üzerine yayımlanmış yazıları ile *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli* (1973) ve *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli* (1984) adlı kitapları bulunmaktadır.

Gezgin, Hakkı Süha (d. 1895, Manastır - ö. 7 Kasım 1963, İstanbul), Türk gazeteci, yazar, çevirmen. Ortaöğrenimini Selanik'te tamamladı. 1913'ten başlayarak 40 yılı aşkın süre çeşitli liselerde edebiyat öğretmenliği yaptı. *Genç Kalemler* dergisindeki ilk yazıları Türkçenin sadeleştirilmesi hareketine katıldı. Başta *Vakit* olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde çok sayıda makalesi yayımlandı. Dostoyevski'den *Karamazov Kardeşler* (1940) ve *Suç ve Ceza* (1945)

başta olmak üzere Türkçeye 30'u aşkın roman çevirdi. *Yeni Mecmua*'daki "Edebi Portreler" başlıklı yazı dizisi ilgi çekti. Birçok yazısında "Seyyah" takma adını kullandığı için Gezgin soyadını aldı. *Aşk Arzuhalçisi* (1928) adlı bir de romanı vardır.

gezgin satıcı problemi, yonlu grafiklerde (çizgelerde) söz konusu olan bir optimizasyon problemi. Yonlu bir çizge, noktalar (örn. kentler), bu noktalardan kimilerini birbirine bağlayan yonlu çizgiler (örn. kentler arasındaki tek yönlü yollar) ve her çizgi için belirlenmiş bir ağırlıktan (örn. her yolun uzunluğunu belirten bir sayı) oluşur. Gezgin satıcı problemi, geçilen çizgilerin ağırlıkları toplamı minimum olacak biçimde çizgedeki bütün noktalardan geçen ve başladığı noktaya geri dönen bir kapalı yolun bulunmasına (örn. bütün kentlerden geçen ve başladığı kente geri dönen en kısa yolun bulunması) ilişkindir.

Gezginciler, Rusça PEREDVUNIKI. 19. yüzyılın ikinci yarısında Petersburg Güzel Sanatlar Akademisi'nin kısıtlayıcı tavrını ve yabancı kaynaklı klasikçi tutumunu reddeden bir grup Rus sanatçısının oluşturduğu topluluk. "Sanat için sanat" ilkesine karşı çıkan bu sanatçılar, sıradan insanın anlayabileceği yeni gerçekçi ve ulusalcı bir sanat akımı oluşturmaya çalıştılar. Sanatın insana ve topluma ilişkin özelemleri yansıtmaya gereken yararlı bir araç olduğu düşüncesinden yola çıkarak Rus orta sınıfı ve köy yaşamını konu alan ve kolay anlaşılabilen gerçekçi resimler yaptılar. Ciddi sanatı ülkede yaygınlaştırmak amacıyla Gezginci Sergiler Derneği'ni kurarak yapıtlarını birçok kentte sergilediler.

1870'lerin ve 1880'lerin en önde gelen Rus sanatçılarından Ivan Kramskoy, İlya Yefimoviç Repin(*), Vasili Surikov (1848-1912), Vasili Perov ve Vasili Vereşçagin bu grubun üyeleriydi. Akım, Rus sanatını 30 yıl boyunca etkisi altında tuttu ve Sovyetler Birliği'nde gelişen toplumcu gerçekçiliğin çekirdeğini oluşturdu.

gezimci okul, PERIPATETİK OKUL (Yunanca *peri*: "çevresinde" ve *patein*: "yürümek") olarak da bilinir, Aristoteles'e bağlı felsefe okuluna verilen ad. Aristoteles'in İÖ 335'te Atina'da kurduğu Lykeion adlı okul, Apollon Lykeios'a adanan kutsal korulukta yer alıyordu. Aristoteles derslerini okul binaları arasındaki *peripatos* denen üzeri kapalı avluda yürüyerek verirdi. Okulun öğrencilerine ve Aristoteles'in izleyicilerine de bu nedenle gezimci (peripatetik) adı verilmiştir.

Aristoteles'in okulunu kurduğu dönemde başka ünlü felsefe okulları da vardı. Platon'un İÖ y. 387'de ders vermeye başladığı Akademia, Atina kentinin birkaç kilometre dışındaki zeytinlikte kuruluydu. Lykeion'a göre daha kuramsal eğitim veren Akademia'dan başka, kentin güneydoğusunda Antisthenes ve Kyniklerin kullandığı Kynosarges'teki *gymnasion*, Zenon'un kentin merkezinde Stoa Poikile'de açtığı okul ve Epikuros'un Mytilene (Midilli) ve Lampsakos'tan (Lapseki) sonra Atina'da açtığı okul vardı.

Lykeion'un özelliği bir araştırma merkeziyle büyük bir kütüphaneyi de içermesidir. Daha çok pratik çalışmalarla ağırlık verilen okulda sabahları Aristoteles öğrencilerine deneysel bilgiler aktarırdı. Okul aynı zamanda Aristoteles'in mantığının ve özellikle de kipler tasımının tartışıldığı

merkezdi. Aristoteles'in döneminde belli kurallarla bir toplu yaşam ortamı olan Lykeion, öğrencisi ve ardılı Theophrastos'un yönetiminde yasal olarak tanınmış yarı dinsel bir birlik durumuna geldi

Ghadr (Urdu dilinde "Devrim"), 20. yüzyıl başlarında Hintliler, en çok da Kuzey Amerika'da yaşayan Sihler arasında yayılan ve Hindistan'da İngiliz egemenliğine son vermeyi amaçlayan hareket. California'daki göçmenlerin Pasifik Kıyısı Hindustani işçileri adıyla bir örgüt kurmalarıyla başladı. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından çok sayıda Ghadr yanlısı Hindistan'a dönerek 1915'te birkaç ay boyunca Pencap'ın orta kesiminde şiddet eylemlerinde bulundu. Ayaklanma girişimleri ise İngilizler tarafından huzla bastırıldı. Savaşın sonra komünist ve antikomünist hiziplere ayrılan Amerika'daki parti, Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından 1948'de feshedildi.

Ghaggar Irmağı, Hindistan'ın kuzeyinde, Himaçhal Pradesh eyaletindeki Sivalik Tepelerinden doğan ırmak. Haryana eyaletinde güneybatıya doğru 320 km kadar aktıktan sonra ırmağa, Sarasvati Irmağı da katılır.

İrmak, sonunda Büyük Hint (Thar) Çölünün kumlarında kaybolur. Sırsa'nın hemen güneybatısında, Racasthan'ın içlerine uzanan iki sulama kanalını besler. Bir zamanlar İndus Irmağının bir kolu olduğu sanılan Ghaggar Irmağının akışı muson yağmurlarına bağlıdır.

Ghaghara Irmağı, GOGRA IRMAĞI olarak da bilinir, Nepal dilinde KAURIALA, Ganj Irmağının sol kıyısındaki başlıca kollardan biri. Tibet Himalayaları'ndan doğarak güneydoğu yönünde Nepal'e doğru akar. Tibet'te adı Karnali'dir (Çince Kong-qiao). Sivalik Tepelerini güney doğrultusunda yaran ırmak burada iki kola ayrılır; Hindistan sınırının aşağısında kollar yeniden birleşerek asıl Ghaghara'yı oluşturur. Ghaghara, Uttar Pradesh ve Bihar eyaletlerinden geçip 970 km boyunca güneydoğu yönünde aktıktan sonra, Çhapra'nın aşağısında Ganj'la birleşir. Kuvana, Rapti, Küçük Gandak gibi büyük kollarının tümü, kuzeydeki dağlardan inerek Ghaghara'ya katılır. Ganj ve kollarıyla birlikte ırmak, Bihar'ın kuzeyindeki taşkın ovasını oluşturmuştur. Ghaghara, aşağı çığır boyunca Sarcu Irmağı ya da Deoha olarak da anılır. Sarcu adı, İS 2. yüzyılda yaşayan Yunanlı coğrafyacı Ptolemaios'un yapıtlarında Sarabos olarak geçer.

Ghanzi, Güney Afrika'da Botsvana'nın ortabati kesiminde il ve il merkezi köy. Köy, ilin kuzeyinde, Kalahari Çölünün kuzey kenarında yer alır. Yeryüzünde hâlâ kullanılan benzerleri arasında en uzunlarından olan (800 km) bir büyükbaş hayvan yolunun başlangıç noktasıdır. Hayvanlar, Kalahari'yi aşarak güneydoğuya doğru Lobatse'deki mezbahaya götürülür.

Ghanzi ilinin yüzölçümü 117.910 km²'dir. Devlete ait toprakların yanı sıra 1898'de Güney Afrikalı beyaz çiftçilere bağışlanan ve bugün de onların varislerince kullanılan toplam 10.000 km²'lik çiftlikleri de içerir. Yörenin ekonomisi büyükbaş hayvancılık ile mevsimlik süpürgeçarısı, darı ve mısır tarımına dayanır. Botsvana'nın en büyük tabanaltı yaşamı koruma alanı olan Orta Kalahari Av Hayvanları Koruma Bölgesi, Ghanzi ilinin doğu yarısını kaplar. Sanların yaşadığı bölgedeki başlıca hayvanlar kara

sırtlı çakal, fil, tilki, devekuşu, keseli ceylan ve zebra'dır. Kalkfontein, Matapa ve Ncojana ilin öteki önemli köyleridir. Nüfus (1981) köy, 3.281; (1986 tah.) il, 21.000.

Ghassaniy, Muyaka bin Haji al (d. 1776 - ö. 1840), Kenyalı şair. Svahili dilinde dindışı şiirleriyle tanınmış ilk şairdir. Svahili şiirinde felsefi ve güncel konuları işlemek için en çok başvurulan dördüklük biçimini ustalıklı kullanmıştır. Prozodi üzerinde çok durmamakla birlikte, didaktik şiirden aşk şiirine, özel yaşamı konu alan şiirlerden siyasal yergiye kadar çok çeşitli şiir türlerini denemiştir. 19. yüzyıl başındaki siyasal durumla yakından ilgilenmiş, Mombasa'daki ticaret üssünü elinde bulunduran Mazurileri, Hint Okyanusu kıyısındaki yerleşim bölgelerini yöneten Maskat sultanına karşı çıkmaya çağıran şiirler yazmıştır. 1940'ta W. Hitchens'in yayıma hazırladığı toplu şiirleri *Diwani ya Muyaka'nın* (Muyaka Divanı) önsözü, yaşadığı dönem üzerine düşünen ve o dönemin düşüncelerini dile getiren bir şair olarak oynadığı ikili rolü ortaya koyar.

Ghat Sıradagları bak. Gat Sıradagları

ghata-pallava, Hint sanatında kullanılan, içi çiçek ve yapraklarla dolu bir kap biçimindeki bezeme örgesi. Vedalarda (Hindu dininin en eski kutsal metinleri) yaşamın simgesi ve bitkilere can veren güç olarak geçer; bugün de bu anlamını korumaktadır. Hint sanatının hemen hemen başlangıcından beri her dönemde yaygın olarak kullanılmıştır. 5. yüzyıldan sonra mimarlıkta, özellikle de Kuzey Hindistan'da sütun kaidesi ve başlığı olarak 15. yüzyıla değin görülür.

Dolu kap (*purna-ghata*, *purna-kalaşa*) Budacı, Hindu ve Caynacı dinsel törenlerinde

Kumtagından bir levha üstündeki ghata-pallava örgesi, 10. yy, Sas Tapınağı, Nagda, Racasthan, Hindistan
P. Chandra

kutsal kişilere ya da özel konuklara adak olarak da sunulur, ayrıca yapılarda ve tapınaklarda uğur simgesi olarak kullanılır. İç su ve bitkilerle, çoğunlukla da hindistan-cevizi ile dolu olan kabin çevresinde bir kordon vardır. Bereketin ve yaşam kaynağının simgesi olduğu için Hinduizmde Şri ya da Lakshmi olarak bilinen Hindu bolluk ve şans tanrıçasının da simgesi sayılır.

Ghelderode, Michel de (d. 3 Nisan 1898, Ixelles - ö. 1 Nisan 1962, Brüksel, Belçika), Fransızca yazar Belçikalı *avant-garde* oyun yazarı. Gotik bir düş gücünü yansıtan halka yönelik ahlaki oyunlarında, şiddet, şeytan ve cinlere ilişkin öğeler, kutsal çılgınlık ve Rabelais tarzı bir mizah iç içe geçmiştir.

Çok üretken bir oyun yazarı olan Ghelderode, ilk oyunlarından *Images de la vie de Saint François d'Assise* (1927; Assisili Aziz Francesco'nun Yaşamından Görüntüler) ile kısa sürede başarı kazandı. Yapıt, azizin yaşamını ve ölümünü içten bir inançla, ama dinsel oyunlarda geleneksel olarak görülen saygılı havadan uzak bir biçimde anlatıyordu. Derin ve etkileyici bir dindarlığın yanı sıra mizah, naif bir gerçekçilik ve o döneme göre çok ileri sayılan tiyatro teknikleri, bu ilginç oyunda bir araya getirilmişti.

Oyunun kazandığı başarı üzerine Ghelderode, Flaman Halk Tiyatrosu için, Kutsal Hafta'da sahnelenmek üzere *Barabbas* (1928) adlı oyunu yazdı. İsa'nın son saatlerini çok değişik bir yorumla ele alan yapıt, her türden izleyicinin ilgisini çekti. Oyundaki etkileyici, renkli ve deyimlere dayalı diyaloglar, en az olayların ele alınışındaki gözüpçelik, *avant-garde* sahneleme tekniği ve din ile kaba saba, küfürlü konuşmaların karışımı kadar çarpıcıydı. Oyunun başarısı büyük ölçüde iyi sahnelenmesinden kaynaklanıyordu; zaten Ghelderode da oyun düzenini en ince ayrıntılarına kadar yönlendirmişti. Ghelderode'un öteki oyunları arasında *Escorial* (1927), *Fastes d'enfer* (1929; Cehennem Güncesi), *Pantaglieze* (1930), *Magie rouge* (1934; Kızıl Büyü), *Mademoiselle Jaire* (1934; Bayan Jairus) ve *Hop, Signor!* (1935; Hey, Bayım!) sayılabilir.

Ghelderode'un oyunları, Flaman ressam Hieronymous Bosch ile çağdaşı Belçikalı ressam James Ensor'un yapıtlarındaki ürpertici karnavalları canlandırır. Dış dünyaya kapalı bir yaşam süren ve sıradan Flandre halkı için yazmakla yetinen Ghelderode, II. Dünya Savaşı sonrasında değin Fransa'da bile pek tanınmıyordu. Savaş sonrasında ise, *avant-garde* tiyatronun ustası olarak kabul edildi.

Ghelderode, akli harekete geçirmek için, göze, kulağa ve duygulara seslenen tümel tiyatro anlayışıyla yazarın ilk oyun yazarlarından biriydi. Tümel tiyatronun öncüsü olarak, Paris'te Paul Claudel'in oyunlarının sahnelendiği dönemde Fransız tiyatrosunun gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir.

Ghent bak. Gent

Gheorghe Gheorghiu-Dej, Romanya'nın doğusunda, Bacău ilinde (*județ*) kent. 1953'ten başlayarak planlı bir biçimde geliştirilen yeni kent, 15. yüzyıla ait bir yerleşim alanının üzerinde bulunur. Adını, Romanya Komünist Partisi'nin II. Dünya Savaşı sonrasındaki önderlerinden Gheorghe Gheorghiu-Dej'den alır. Trotuş Irmağı vadisinde yer alan petrol ve kimya tesisleri kentin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Dârmâneşti ve Tîrgu Ocna gibi eski yerleşimler de Trotuş vadisinde kurulmuştur. Kentte dev bir petrol arıtma tesisi ve petrokimya sanayisine eleman yetiştiren bir teknik okul vardır. Kentin hemen güneydoğusunda kimya ve sentetik kauçuk tesisleri ile çevreye elektrik sağlayan termoelektrik santrali yer alır. Nüfus (1985 tah.) 49.312.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe (d. 8 Kasım 1901, Birlad - ö. 19 Mart 1965, Bükreş, Romanya), Romanya Komünist Partisi (PCR) önderi, Başbakanlık (1952-55) ve Romanya Devlet Konseyi başkanlığı (1961-65) yapmıştır.

I. Dünya Savaşı sonrasında devrimci görüşleri benimsedi ve 1930'da yasadışı Romanya Komünist Partisi'ne girdi. Grivița demiryolu işçilerinin 1933'teki grevinde oynadığı rol nedeniyle 12 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. Romanya'yı Almanya'ya karşı savaşa sokan antifaşist hükümet darbesinden (23 Ağustos 1944) kısa bir süre

Önce hapisten kaçarak partinin genel sekreterliğini üstlendi. Kurtuluşun sonraki ilk hükümetlerde (1944-46) ulaştırma bakanlığı yaptı. Başbakan Nicolae Rădescu'nun görevden ayrılmaya zorlanmasında ve komünistlerin siyasal müttefikleriyle birlikte yeni bir hükümet oluşturmalarında (1945 başları) önemli rol oynadı. 1946-52 arasında hükümette ekonomik planlamaya ilişkin birçok önemli görevi elinde tuttu.

Eski SSCB yönetimi ve politikalarına sıkıca bağlı olan rakiplerini partiden temizledikten sonra, 1952'de başbakan oldu. Ekonomi ve dış politika alanlarında uluslararası sosyalizmin SSCB önderlerince tanımlanmış çıkarlarından çok, Romanya'nın ulusal çıkarlarını gözetken bir çizgi izledi. 1955'te başbakanlıktan istifa etmekle birlikte, 1961'de aynı konumdaki Devlet Konseyi başkanlığını üstlendi. Bu dönemde daha kararlı bir bağımsız çizgi izleyerek, Romanya ekonomisinin temel olarak tarıma dayanmasını isteyen COMECON ülkelerinin itirazlarını göğüsledi. 1964'te kapsamlı bir sanayileşme programı başlattı. 1960'ların ortasında Romanya'nın komünist olmayan ülkelerle ve SSCB'den gittikçe uzaklaşan Çin Halk Cumhuriyeti'yle yakın ilişkiler kurmasını sağladı.

Gherardesca AİLESİ, Toscana'nın önde gelen soylu ailelerinden biri. Piza yakınlarındaki Gherardesca, Donoratico ve Montecudaio kontluklarını elinde tutan aile, 13. yüzyıl başlarında Milanolu Visconti ailesi önderliğindeki papalık yanlısı Guelfo Partisi'yle mücadelede Piza'nın imparatorluk yanlısı Ghibellino Partisi'ni yönetmiştir. Çeşitli din adamları da çıkarmış olmasına karşın, daha çok yetiştirdiği asker ve devlet adamlarıyla tanınır.

Ailenin bilinen ilk üyesi kendini Gherardesca ve Donoratico kontu olarak kabul ettiren Gerardo'dur (ö. y. 990). Tedicio, Piza'nın ilk *podestà*'sı(*) oldu (1190). Ghibellinoların yanında yer alan Gerardo ile Galvano, Napoli'yi Guelfolardan geri almak isteyen Hohenstaufen hanedanının son temsilcisi, Schwaben dükü Conradin'le birlikte çarpıştılar. Ama yenilgiye uğradılar ve her üçü de Napoli'de boynuları vurularak idam edildi (Ekim 1268). Ailenin en ünlü üyesi olan Donoratico kontu Ugolino della Gherardesca (ö. Mart 1289), Ghibellinolarla bağlılıktan vazgeçerek Guelfoların safına geçti ve ardından Piza'da despotça bir yönetim kurdu.

1284'te Cenovalıların Piza'yı tehdit etmesi üzerine 10 yıllık bir dönem için *podestà* ve halk önderi (*capitano del popolo*) seçilen Ugolino, Floransa ile bir barış anlaşması yaptıktan sonra, konumundan yararlanarak kişisel düşmanlarını sürgüne gönderme ve şatolarını yıkma yoluna gitti. Bir süre sonra müttefiki olan Milanolu Viscontulerle anlaşmazlığa düştü ve cumhuriyetçi düzeni yeniden kurmak isteyen başpiskopos Ruggieri'yle çatışmaya girdi. Ruggieri tarafından hainlikle suçlanarak 1288'de iki oğlu ve iki torunuyla birlikte Gualandi kulesine hapsedildi ve kulede açlıktan ölmeye terk edildi.

1316-47 arasında Piza senyörlüğünü (*signoria*) ellerinde tutan Gherardescalardan Donoratico kontu Gaddo (ö. 1320), 1316'da tiran Uguccione della Faggiuola'yı devirdikten sonra ılımlı ve adil bir yönetim kurdu. Onun yerini alan Ranieri, Ghibellino politikasını yeniden başlatarak sert bir yönetim kurdu. Donoratico kontu Fazzio (ö. 1340/41) kenti despot Castruccio Castracani'den kurtaran ayaklanmayı yönetti. Halk önderi seçildikten sonra Floransa kenti, Napoli kralı ve papayla uyumlu bir politika izledi ve Piza'daki bilim adamlarını destekledi.

Oğlu Ranieri ailenin yönetim görevi alan son üyesi oldu. Ranieri'nin ölümü (1347) ve Büyük Veba Salgını'yla (1348-50) birlikte, ailenin Piza'daki egemenliği gerileme sürecine girdi.

Ailenin bir kolu 16. yüzyılın başında Floransa'da güçlü bir konum elde etti. Böylece İtalyan aristokrasisi içinde yeniden önem kazanan ve 1534'te Floransa yurttaşlığına geçen Gherardescalılar Donoratico Kontluğu'nu da geri almayı başardı (1710-75). Ailenin bu kolundan yetiştiren ünlüler arasında, askeri tarih yazarı Ugo (1588-1646), Fiesole piskoposu (1702), Floransa başpiskoposu (1703) ve Floransa'daki ilahiyat okulunun kurucusu Tommaso Bonaventura (1654-1721), parlamento üyesi ve krallık senatörü Ugolino (1823-82) sayılabilir.

Ghezzi, Pler Leone (d. 1674 - ö. 1755, Roma), profesyonel karikatürcülerin ilki sayılabilecek İtalyan ressam.

Roma'daki kiliseler için çeşitli dinsel resimler de yapmakla birlikte, daha çok mürekkep çizim ya da aside yedirme baskı tekniğiyle gerçekleştirdiği ve Romalılarla turistleri konu edindiği karikatürleriyle tanınmıştır. Çoğunlukla vücutlarını abartarak verdiği, tuhaf giysiler içinde ve tuhaf pozlarda betimlediği tek figürler çizmiştir. Grup portrelerindeyse komik öğeyi, biçimsiz bir duruşla ya da yüz ifadesiyle sağlamıştır. Ayrıca, klasik olmuş simgelerin gülünç taklitlerini de yapmış, örneğin, iki yüzlü Roma ayrılık tanrısı Ianus'u sırt sırta duran masum görünümlü yaşlı iki adam olarak çizmiştir.

Ghibellino, ortaçağ İtalya'sında papa yanlısı Guelfo hizbine karşı mücadele veren imparatorluk yanlısı grup üyesi. Ayrıca bak. Guelfo ve Ghibellino.

Ghiberti, Lorenzo (d. y. 1378, Pelago - ö. 1 Aralık 1455, Floransa, İtalya), erken İtalyan Rönesans heykelticilerinin en önemlilerinden biri. Floransa Vaftizhanesi için yaptığı "Cennet Kapıları" (1425-52) 15. yüzyıl İtalyan sanatının başyapıtlarından biri olarak değerlendirilir. Öbür önemli yapıtları arasında Or San Michele Kilisesi'n-

Lorenzo Ghiberti'nin "Cennet Kapıları"ndaki kendi portresi, tunç heykel, 1425-52; Floransa Vaftizhanesi, Floransa Brogi-Alinari, Art Resource/EB Inc

deki üç tunç heykelle (1416-25) Siena Katedrali'ndeki kabartmalar (1417-27) vardır.

Ghiberti'nin annesi 1370'te Pelago'da Cione Ghiberti ile evlenmişti. Bir süre sonra

Floransa'ya giderek Bartolo di Michele adlı bir kuyumcuyla yaşamaya başladı. Onunla ancak 1406'da, kocasının ölümünden sonra evlendi. Lorenzo'nun gençliği bu evde geçti. Hem Cione, hem de Bartolo onun babası olduklarını ileri sürmüşlerdi; bu nedenle Ghiberti'nin gerçek babasının hangisi olduğu bilinmez. Ama Ghiberti gençliğinde Bartolo'yu baba kabul etmiş, onun yanında kuyumcu olarak yetişmiştir. Ghiberti ayrıca resim eğitimi de gördü; otobiyografik yazılarında belirttiği gibi, 1400'de bir ressamla birlikte Floransa'dan ayrılarak Pesaro kasabasına gitti ve kasabanın yöneticisi Sigismondo Malatesta hesabına çalışmaya başladı.

1401'de Floransa Vaftizhanesi'nin kapı kanatlarının yapılması için açılan yarışmaya katılmak üzere Floransa'ya geri döndü. Ondan başka altı sanatçının daha çağrıldığı yarışmada, yarışmacılardan, kapı kanatlarının üstüne konmak üzere Abraham'ın İshak'ı kurban etmesi öyküsünün yer aldığı panolar yapılması istenmişti. (Günümüzde bu panolardan yalnızca Ghiberti'nin ve Filippo Brunelleschi'nin yaptıkları kalmıştır.) Yarışmayı, kuyumculuk sanatındaki bütün ustalığını ortaya koyan Ghiberti kazandı (1402), anlaşma ertesi yıl imzalandı ve iş resmen 1407'de Ghiberti'ye verildi.

Kapılar üzerindeki çalışma çok uzun sürdü, ama Ghiberti bütün zamanını bu işe ayırmadı. Floransa Katedrali'nin vitrayları için tasarımlar hazırladığı gibi, sürmekte olan inşaata da danışmanlık etti. 1412 dolaylarında Calimala Bankerler Loncası, Ghiberti'ye Floransa'daki loncaların kilisesi olan Or San Michele'nin cephesindeki bir nişe yerleştirilmek üzere koruyucuları olan Vaftizci Yahya'nın gerçek insan boyutlarında büyük tunç bir heykelini ısmarladı. Bu, Ghiberti'nin hem bir kuyumculuk yapıtı ölçeğinden uzaklaştığı ilk işi, hem de Floransa'daki ilk büyük tunç heykeldi. Ghiberti yapıtı 1416'da tamamladı, ertesi yıl da yaldızlamasını yaptı. Ulaştığı teknik başarı ve üslubunun yeniliği, Or San Michele için iki heykel siparişi daha almasını sağladı. Bunlardan "Aziz Matta"yı (1419) Bankerler Loncası, "Aziz Stephanus"u da (1425) Yüncüler Loncası için yaptı.

Bu son iki sipariş Ghiberti'yi, aynı yıllarda (1415) Or San Michele için taş heykeller yapan Nanni di Banco ve Donatello gibi iki genç heykeltciyle bir rakabet içine soktu. "Vaftizci Yahya", zarif figürü saran giysisinin dökümlü kıvrımlarıyla, 14. yüzyılın sonlarında Avrupa'da yaygın olan, ama 15. yüzyıl başlarında Floransa için oldukça yeni sayılan uluslararası gotik üslupta yapılmıştı. Gerçek insan boyutlarından büyük olmasına karşın, yapıtta, küçük ayrıntılara da yer verilmişti. Oysa Ghiberti'ninki kadar büyük olan Donatello'nun "Aziz Markos"uyla "Aziz Giorgio"su da, Nanni di Banco'nun "Aziz Filipus"uyla "Taç Giymiş Dört Aziz" de boyutlarına uygun anıtsal oranlarda ele alınmıştı. Bu heykellerdeki ataklık ve ortaya konan güç, Ghiberti'ye bir meydan okumaydı. Ama Ghiberti sonradan yaptığı heykellerle başarısını sürdürdü ve Floransa'nın en önde gelen sanatçısı olarak ayrıcalıklı konumunu korudu.

1410 ve 1420'lerde Ghiberti'nin ünü gittikçe büyüdü. 1413'te "Cennet Kapıları"nın kalıp ve dökme işlerinin büyük bir bölümünü tamamlamıştı. Ayrıca çok sayıda yardımcıyla atölyesindeki başka işleri de aksettirmeden yürütüyordu. 1417'de Siena Katedrali'nin vaftiz kurnası için iki tunç kabartma siparişi aldı. İşleri o kadar yoğundu ki,

katedral yöneticilerinden gelen bütün baskılara karşın, bunları ancak 10 yılda tamamlayabildi. 1419'da Papa V. Martinus'un Floransa'da bulunduğu sırada Ghiberti onun asa ve tacını süslemekle görevlendirildi. (Bu parçalar da Ghiberti'nin öbür kuyumculuk işleri gibi sonradan kaybolmuştur.) Ghiberti bu yıllarda evlendi, 1417'de ve 1418'de iki oğlu oldu. Bunların her ikisi de daha sonra babalarının atölyesine girdiler; küçük oğul Vittorio, Ghiberti'nin ölümünden sonra onun işini sürdürdü.

Ghiberti, dönemindeki başka sanatçılarla da ilgilendi. Bunlardan bazıları (Donatello, Paolo Uccello, Michelozzo, Benozzo Gozzoli) gençliklerinde onun atölyesinde çalışmıştı. Ressam Fra Angelico'nun da Ghiberti'nin "Linaiuoli Altar Panosu"nun (San Marco Müzesi, Floransa) gerçeğini yaptığı kayıtlara geçmiştir. Ghiberti, "Bu kentte benim tasarladığım ya da elimden değmediği pek az önemli şey vardır" diye böbürlenirken çok abartmış da sayılmaz. Belgelenmemiş çalışmaları arasında yarım düzine kadar lahit de bulunmaktadır. Ama onun çizim ve modellerinin Floransa sanatı üzerindeki büyük etkisini ölçmek çok zordur. Bilgi ve yeteneğini başkalarıyla cömertçe paylaşmıştır. Örneğin "Cennet Kapıları"nın ikinci kanat çiftinin tamamlanmasından (1452) çok önce, Ghiberti'nin hazırladığı çizim ve maketleri SS. Annunziata Kilisesi'ndeki Yeşil Manastır (Chiostro Verde) fresklerini çizen ressamlar da, katedralin cantoria'sını (koro galerisi) hazırlayan heykeltari Luca della Robbia da görmüştü (halk ise bu tasarımları daha sonra gördü).

Ghiberti "Cennet Kapıları"nın ilk kanat çiftini bitirdiğinde 45 yaşına gelmişti. Bunlar 20 yıldan da uzun sürmüş bir çabanın ürünüydü ve İtalya'da uluslararası gotik üsluptaki en önemli örneklerdi. Ama bu sürenin sonlarına doğru yapılmış bölümlerinde, Ghiberti'nin figürlerin giysilerindeki kıvrımlardan çok, vücutlarının vurgulandığı daha klasik bir üsluba yöneldiği de izleniyordu. Ghiberti yüzlerde de, örneklerini antik Roma portre büstlerinden ve lahit kabartmalarından tanıdığı etkileyici ve güçlü ifadeler kullanmıştı. İlk kanatların çok beğenilmesi üzerine, kısa bir süre sonra ikinci bir çift kanat daha yapmak için anlaşma imzaladı, ama hem kentin, hem de loncanın içinde bulunduğu siyasal ve mali sıkıntılardan ötürü bu proje beş yıl kadar ertelendi.

İlk kanatların tamamlanmasından sonraki 10 yılını Ghiberti, yapıtlarında nasıl daha şüurlu bir atmosfer yaratabileceğini, nasıl daha zarif ve gerçekçi figürler elde edebileceğini araştırmakla geçirdi. 1420'lerin sonlarındaki yapıtları onun, arka planı bir dizi geri çekilmiş düzlemlerle vererek daha algılanabilir bir mekân elde etmeyi, ayrıca yüzeyel kabartma tekniğiyle vücutlara hacim, mimari mekâna da derinlik kazandırmayı başardığını gösterir. Siena'daki çeşitli mezarlar için yaptığı tunç kabartmalar bunun güzel örnekleridir. Ghiberti genç Leon Battista Alberti ile büyük bir olasılıkla bu sıralarda tanıştı. Her ikisi için de güzelliğin antik sanatla eş anlamlı olmasından ötürü, Alberti'nin *Della pittura*'sının mı (1436; Resim Üzerine), yoksa bu düşüncelerin görsel dışavurumu olan ikinci kanat çiftinin mi daha önce ortaya çıktığı konusu kesin bir sonuca bağlanamamıştır. Hem Alberti, hem de Ghiberti için Antik Çağ sanatının güzelliği, doğanın idealize edilmesi demektir. Doğanın özünü yakalamak ise, onu, yaşamın en belirgin özelliği olan hareket aracılığıyla

betimlemektir. Alberti'nin *Della pittura*'da ortaya koyduğu yeni perspektif anlayışı, Ghiberti'nin yapıtlarında yetkin bir uygulamaya alanı buldu.

Ghiberti'nin 1447'de tamamlandığı sanılan üç kitaplık *I Commentarii* (Yorumlar) adlı yapıtı, onun hümanizme karşı ilgisini ortaya koyar. Bir tür eskiçağ mimarlık tarihi olan birinci kitap, Ghiberti'nin bu konuda okuduğu Latince metinlerin bir özettir. Yakın geçmişin sanatını ele aldığı ikinci kitapta bazı Sienalı resamlara ve 14. yüzyılın sonlarında yaşamış, adı yalnızca onun yazılarda geçen, Kuzeyli kuyumcu Gustin'e duyduğu hayranlığı anlatır. Bu kitap ayrıca, Ghiberti'nin sanat tarihi içinde kendi yerini belirlediği bir otobiyografiyi de içerir. Günümüze yalnızca yazma halinde bazı bölümleri ulaşmış olan üçüncü kitabın ise genelde daha kuramsal konuları içerdiği sanılmaktadır. *I Commentarii* Ghiberti'nin, Floransa Rönesansı'nın bir önceri olarak kendine duyduğu güveni de ortaya koymaktadır. Ghiberti hümanist bir bilgin gibi Antik Çağ sanatını araştırmış, onu yeniden canlandırmaya çaba göstermiş ve yeni bir antik üslup geliştirerek her dönemde beğenilen zarif ve güzel yapıtlar yaratmıştır.

Ghica, Ion (d. 1816, Bükreş - ö. 4 Mayıs 1897, Ghergani, Romanya), 1866 ve 1870-71 yıllarında başbakanlık yapmış ünlü Rumen devlet adamı ve yazar.

Eflâk prensi III. Grigore'un (Ghica) soyundan gelen Ion Ghica, 1834'te Eflâk prensi olan kuzeni II. Alexandru'nun (Ghica) tahttan indirilmesiyle (Ekim 1842) sonuçlanan muhalefet hareketinde yer aldı. 1848'deki devrimci eylemlere katıldığı için sürgüne gitmek zorunda kaldı. 1854'te Osmanlı yönetimince Sisam (Samos) prensi olarak tanındı ve 1859'a değin Sisam Adası'nı yönetti.

1866'da Romanya'ya dönüşünden sonra katıldığı gizli komite, birleşik Romanya'nın ilk prensi Alexandru Cuza'yı devirerek, Hohenzollern-Sigmaringenli Prens Karl'ı (1866-81 arasında prens; sonradan kral) I. Carol adıyla başa geçirdi. 1866'da iki kez başbakanlık görevini üstlenen Ghica, ikinci hükümeti sırasında I. Carol'un Osmanlı yönetimince tanınmasını sağladı. Üçüncü başbakanlığının (1870-71) ardından Londra'da Romanya elçisi olarak görev yaptı (1880-87). En ünlü yapıtı *Scrisori către V. Alecsandri*'dir (V. Alecsandri'ye Mektupları).

Ghirlandalo, Domenico (İtalyanca *ghirland*: "askı çelenk"), asıl adı DOMENICO DI TOMMASO BIGORDI (d. 1449, Floransa - ö. 11 Ocak 1494, Floransa), Floransa okuluna bağlı erken dönem Rönesans ressamı. Ay-

rıntılı, öyküsel fresklerinde çağdaş giysiler içinde betimlediği Floransa kentinin önde gelen kişilerine de yer vermesiyle ünlüdür.

Bir kuyumcunun oğluydu. Takma adı olan "Ghirlandaio" babasının yaptığı askı çelenklerden kaynaklanır. Aldığı resim eğitimi ne ve meslek yaşamının ilk yıllarına ilişkin hemen hiç bilgi yoktur. Bir süre babasının dükkânında çırak olarak çalıştığı sanılır. Onun elinden çıktığı varsayılan ve 1470'lerin başlarına tarihlenen ilk yapıtlar, Andrea del Castagno'nun (öldüğünde Ghirlandaio sekiz yaşındaydı) fresklerinden izler taşır. Giorgio Vasari, Rönesans sanatçılarının yaşamöykülerini anlattığı kitabında Ghirlandaio'nun, Floransalı ressam Alesso Baldovinetti'nin öğrencisi olduğunu belirtir; ama Baldovinetti Ghirlandaio'dan yalnızca dört ya da beş yaş daha büyüktür. Ghirlandaio küçük boyutlu ahşap panolar yerine doğrudan geniş duvar yüzeylerinde fresk tekniğiyle çalışmayı yeğlemiş, döneminde yağlıboyanın iyice yaygınlaşmış olmasına karşın bu tekniği hiç denememiştir.

Floransa yakınlarındaki Cercina köyünün kilisesinde, bugün Ghirlandaio'nun ilk çalışması olduğu sanılan, üç azizin betimlendiği bir fresk bulunmaktadır. Floransa'daki Ognissanti Kilisesi'nde bulunan ve 1472-73 yıllarına tarihlenen bazı fresklerin ise onun ilk dönem ürünleri olduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bu fresklerden bin olan ve Vespucci ailesinin bazı üyelerinin yas tutarken betimlendiği "Pietà", Ghirlandaio'nun, çağdaş giysili figürleri dinsel konuların içine yerleştirdiği ilk yapıtlarından biridir. Onun bu dönem yapıtlarında, Flaman sanatının erken dönemindeki, ayrıntıya önem veren anlayışın izlerine rastlanır. Örneğin Ognissanti fresklerinden "Aziz Hieronymus"un (1480), Jan van Eyck'in Floransa'ya götürülmüş bir yağlıboya tablosunun büyütülmüş kopyası olduğu sanılır.

Ghirlandaio'nun aldığı ilk önemli sipariş Floransa yakınlarındaki San Gimignano Kilisesi için "Azize Fina'nın Yaşamı" (1475) adlı fresk dizisidir. Fra Filippo Lippi'nin Prato Katedrali'nde kısa bir süre önce tamamladığı bir fresk dizisinden esinlenerek yaptığı bu freskte figürlerin başlarını oldukça katı bir biçimde ve simetrik olarak yerleştirmişti. Bu kompozisyon anlayışı daha sonra onun adıyla gittikçe daha çok özdeşleştirilecekti. Ghirlandaio bu dönemde bile yanında yardımcıları çalıştıyordu. Daha sonraları aldığı büyük boyutlu siparişleri oldukça kısa zamanda bitirebilmesinin nedeni de, her yapıtın çeşitli bölümlerini yanında çalıştırdığı usta yardımcılarının yaptırmasıydı. 1481-82 yıllarında Vatikan'daki Sistina Şapeli için ilk havarileri betimleyen önemli bir fresk siparişi aldı

"Meryem'in Doğumu", Ghirlandaio'nun bir freski, 1486-90; Sta. Maria Novella Kilisesi'nin koridoru, Floransa
Brogi - Alinari, Art Resource / EB Inc

("İsa'nın Aziz Petrus ile Aziz Andreas'ı Çağırması"). Üslubuyla, Massaccio'nun 1427 dolaylarında yaptığı ve 15. yüzyılın başlarında Floransa için yeni sayılan, ama sonradan modası geçen freskleri anımsatan bu freskin en önemli özelliği, Kitabı Mukaddes'te yer alan bir olayın canlandırıldığı sahneye, Roma kentinde yaşamakta olan bazı Floransalıların portrelerinin yerleştirilmiş olmasıdır. Vatikan için yapılan bir freske Floransalıların sokulmasının siyasal bir anlamı olduğu öne sürülmektedir. Çünkü Floransa yöneticileri kısa bir süre önce Papa IV. Sixtus'u, Toscanalı güçlü banker ailesi Pazzi'lerin, Floransalı Medici ailesinin önde gelen üyelerini öldürmek için hazırladıkları suikast planına katılmakla suçlamışlardı.

Ghirlandaio Roma'da bulunduğu sıralarda büyük bir olasılıkla Eski Roma döneminde kalma sanat yapıtlarını incelemişti. Bu tarihten sonraki bütün yapıtlarında zafer taklarına, lahitlere ve başka Antik Çağ yapıtlarına ilişkin ayrıntılar görülür. Atölyesinde çalışanlardan birine ait olduğu sanılan bir taslak defteri de (El Escorial, Madrid yakınları) bu görüşü doğrulamaktadır.

Kısa yaşamının son yıllarında Ghirlandaio ve aralarında kardeşleri Davide ve Benedetto'nun da bulunduğu yardımcıları, iki önemli fresk dizisi gerçekleştirdiler. Bunlardan ilki Floransa'daki Sta. Trinità Kilisesi Sassetti Şapeli için tempera tekniğiyle yapılmış bir dizi freskle bir altar panosuydu. Medici bankası temsilcisi Francesco Sasseti'nin ısmarladığı bu çalışmalar 1482-85 arasında tamamlandı. Sasseti'nin koruyucu azizi Assisli Aziz Francesco'nun yaşamından sahnelerin canlandırıldığı bu fresklerde gene o dönemin geleneklerine, hatta yapıtlarına ilişkin birçok ayrıntıyı görmek olasıdır. Örneğin Sta. Trinità Kilisesi'nin cephesine, Sassetti ve Medici ailelerinin önde gelen üyelerinin (gerçekte olduğundan daha yakın bir ilişki içinde canlandırılmış) portrelerine yer verilmiştir. 1485'te tamamlanan altar panosu da Ghirlandaio'nun klasik konulara olan ilgisini açıkça ortaya koyar. "Çobanların Tapınması" adlı panonun arka planında bir zafer takı, bu sahnedeki bulunması geleneksel hale gelmiş hayvan yemliğinin yerinde de bir Roma lahdi görülür. Tempera tekniğiyle yapılmış olan bu çalışmanın, Medici bankası temsilcilerinden Tommaso Portinari'nin Hugo van der Goes'a ısmarladığı ve 1470'lerin sonlarında Floransa'ya getirilen büyük boyutlu yağlıboya altar panosuyla benzer bazı noktaları vardır.

Ghirlandaio son ve en büyük fresk dizisini Medici ailesinden banker Giovanni Tornabuoni için Floransa'daki Sta. Maria Novella Kilisesi'nin koroyeri duvarlarına yaptı. Meryem ile Vaftizci Yahya'nın yaşamından sahnelerin yer alacağı yapıtın sözleşmesi 1485'te imzalandı. Dokuz yıl sonra Ghirlandaio öldüğünde yapıt daha bitmemişti, ama aralarında büyük bir olasılıkla çocuk yaştaki Michelangelo'nun da bulunduğu yardımcıları freskleri tamamladılar. Bu freskler bugün, Sassetti Şapeli'ndekilerden bile zengin ayrıntılarıyla, 15. yüzyıl sonlarında Floransa saray giysileri ve mobilyaları konusunda bilgi veren en önemli kaynaklar arasında sayılır.

Sta. Maria Novella fresklerindeki aşırı ayrıntılı işçilik, kompozisyonun genel etkisini azaltmaktadır. Başta "Giovanni Tornabuoni'nin Portresi" (1488, Thyssen-Bornemisza Koleksiyonu, Castagnola) olmak üzere Ghirlandaio'nun daha büyük boyutlardaki bazı pano resimleri, yalın anlatımları ile Sta. Maria Novella fresklerinden daha çarpıcıdır. Ghirlandaio'nun, belki de en iyi resmi, kırmızı burunlu bir ihtiyarla torunu-

nu canlandıran portredir (Louvre Müzesi, Paris). Bu yapıt, konunun ele alınışındaki yalınlığı ve dolaysız anlatımı kadar, yumuşaklığı ve insancılığıyla da dikkati çeker.

Ghirlandaio ne Medici ailesinden, ne de öbür sanat koruyucularından büyük bir sipariş almıştı. Ama 19. yüzyılın sonlarının sanat tarihçileri onu, çalışmalarındaki aşırı gerçekçiliğe bakarak, 15. yüzyılın en önde gelen Floransalı ressamı olarak nitelendirdiler. 20. yüzyılda ise derin bir düş gücünün ürünü olan resimler yapmış Boticelli ya da Filippino Lippi gibi sanatçıların yanında uzun bir süre silik kaldıysa da, 1960'lardan sonra çalışmalarındaki gerçeği yansıtan tutumu ve dürüstlüğüyle yeniden eski ününe kavuştu.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Tahtta Oturan Madonna ve Çocuk İsa, Aziz Michele, Aziz Raffaello ve Aziz Zenobius ile Birlikte" (y. 1480, Uffizi Galerisi, Floransa), "Son Yemek" (1480, Ognissanti Kilisesi), "Romalı Kahramanlar" (1482, Vecchio Sarayı, Floransa), "Münecim Kralları Tapınması" (1488, Yetimler Yurdu, Floransa), "Meryem'in Elizabeth'i Ziyareti" (1491, Louvre Müzesi, Paris).

gıda boyaları, taze ya da işlenmiş gıdaların görünümünü çekici hale getirmek için kullanılan çeşitli katkı maddeleri. Bunların arasında özellikle bitkisel kaynaklardan elde edilen doğal boyarmaddeler, inorganik pigmentler, organik bileşikler ile metal bileşiklerinin karışımları ve kömür katranından hazırlanan yapay (sentetik) boyarmaddeler yer alır. Gıda boyaları pastacılık ürünleri, soslar, zarlari, şekerler, gazoz türü içecekler ve jöleler gibi çeşitli yiyecek ve içeceklerin boyanmasında kullanılır.

Doğal boyarmaddelerin genellikle zararsız olduğu kabul edilmesine karşılık, yapay olanların olası zararları tartışma konusudur. Daha önceleri zararsız olduğu kabul edilen bazı boyaların modern inceleme yöntemleriyle zehirleyici etkilerinin anlaşılması sonucu pek çok ülkede bu maddelerin kullanımı yasaklanmıştır. Gene bu maddelerin dış macunu ve gargara gibi ürünler ile kozmetik ürünlerinde de kullanılması benzer tartışmalara yol açmıştır.

gıda teknolojisi, besin değeri olan hayvansal ya da bitkisel hammaddeleri taze olarak tüketmeye, pişirmeye ya da uzun süre bozulmadan saklamaya elverişli duruma getirmek için uygulanan işlemler dizisi.

Gıda teknolojinin amacı, bir yandan hammadde halindeki besinleri işlenmiş ürünlere dönüştürmek, örneğin tahıllardan un, süten tereyağı ve peynir, yağlı tohumlardan bitkisel yağlar, şeker pancarı ve şeker kamışından şeker, deniz suyundan ya da doğal salamuralardan sofraya tuzu elde etmek, bir yandan da konserveleme, dondurma, kurutma gibi koruyucu yöntemlerle gıdaların bozulmasını önlemektir. Kokuşma, çürüme ve küflenmeyi önlemeye yönelik işlemlerin, meyve ve sebzelerin kurutulduğu, tahılların kavrulduğu, balık ve av hayvanlarının tuzlandığı tarihöncesi çağlara değin uzandığı bilinmektedir. Bugün de uygulanan mayalandırma, kurutma, tütsüleme ve salamuralama tekniklerinin başlangıcı Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarına dayanır. Gıdalardaki bozulmanın biyolojik nedenlerinin daha iyi anlaşılmasıyla bu konuda hızla ilerleme kaydedilmiş ve bozulmaya yol açan etkenleri ortadan kaldıracak uygun yöntemler geliştirilmiştir.

Gıdaların bozulmasının başlıca nedeni, bakteri, küf ya da maya gibi mikroorganizmaların buluşmasıdır. Bazı gıdalarda bulunan doğal enzimler ve havanın oksijeniyle yükseltgenme gibi çeşitli kimyasal tepkimeler de bozulmaya yol açabilir. Sıcaklık, nem oranı, oksijen miktarı, ortamda bulunan

besleyici ya da büyümeyi geciktirici katkı maddelerinin varlığı mikroorganizmaların çoğalmasını etkilediğinden, bir gıdanın bozulması büyük ölçüde bileşimine ve depolama koşullarına bağlıdır. Bir gıdanın bozulmasına yol açan bazı etkenler bir başkasına istenen nitelikleri kazandırabilir, hatta bazı gıdaların korunması için gerekli olabilir. Örneğin şarap ve bira yapımında mayalardan, yoğurt ve tursu üretiminde bakterilerden, peynir yapımında ise küf mantarlarından yararlanılır.

Gıdalarda bozulmayı önleyen başlıca teknikler soğutarak ya da dondurarak düşük sıcaklıkta saklamak, kurutmak, yüksek sıcaklıkta konserve yapmak, kimyasal katkı maddeleri eklemek ve mayalanma ürünlerinden yararlanmaktır; bu yöntemler ayrı ayrı ya da birlikte uygulanabilir.

Gıdaların düşük sıcaklıkta depolamak, meyve ve sebzelerin havayla alışverişini azalttığı ve bozulmaya yol açan mikroorganizmaların çoğalmasını geciktirip enzim etkinliğini yavaşlattığı için etkilidir. Suyun donma noktası olan 0°C'de oksijenin tüketim hızı ve karbon dioksitini açığa çıkma hızı düşer, mikroorganizmaların çoğalması önlenir. Bir düşük sıcaklık tekniği olan soğutmada, gıdaların çoğu 4°C'nin altındaki sıcaklıklarda saklanır. Et ve et ürünleri için çok uygun olan bu yöntem, bol su içeren kavun, karpuz, domates, salatalık gibi meyve ve sebzelerde iyi sonuç vermez. Soğutma, bozulan gıdaların niteliğini iyileştiremez, yalnızca bozulmayı geciktirir ve bitkisel besinlerin solunum sırasında dışarı atıldığı karbonhidratların kaybını önler. Dondurarak saklama, mikroorganizmaların çoğalmasını kesin olarak önleyen bir tekniktir. Mikroorganizmaların çoğu 0°C'nin altında çoğalamaz ve yavaş dondurma yöntemiyle büyük ölçüde zarar görür. Dondurulmuş gıdalar besin değerlerini yitirmez, yalnızca dondurma öncesi yöntemler nedeniyle vitaminlerin bir bölümü yükseltgenme ve bozulmaya uğrayabilir. Hayvansal ve bitkisel yağların bozulması genellikle sıcaklığa bağlı olduğundan, dondurma yöntemi hayvansal yağ içeren gıdalar için en etkin saklama tekniğidir. Dondurarak soğutma gıdalardaki bazı asitleri de yok eder. Örneğin insanda trişinoz hastalığının etkeni olan *Trichinella spiralis* türü solucan, -32°C'de ya da daha düşük sıcaklıklarda dondurulmuş etlerde bannamaz.

Kurutma, gıdaların suyunu buharlaştırma ya da kurutma yöntemleri ve nem çekici maddelerle su gidermeye dayanan teknikleri içerir. Tahıl taneleri, fındık, ceviz gibi sert kabuklu yemişlerin içi, baklagiller ve öbür bazı sebzeler, üzüm, incir gibi meyveler doğrudan doğruya güneşe ya da rüzgâra bırakılarak doğal yöntemlerle kurutulabilir. Yapay yoldan kurutmada, kızgın buharla, vakumla, eylemsiz bir gazla, doğrudan ısı uygulanmasıyla, en yaygın olarak da havayla su giderme tekniklerine başvurulur. Su kaybı, mikroorganizmaların çoğalmasını önlemek için etkili bir yöntemdir. Küflenme gelişebilmesi için ortamdaki nem oranının en az yüzde 16 olması gerekir; pek azı yüzde 5'in altındaki nem oranında gelişmesini sürdürebilir. Bakteri ve mayalar ise genellikle yüzde 30'un üstünde bir nem oranına gereksinim duyarlar. Bazı asitler kurutma sırasında yaşamalarını sürdürebildiklerinden, kurutmadan önce ısıtma işlemi uygulayarak asitlerin yok edilmesi gerekir.

Kurutma yöntemi yalnız bozulmayı önlemekle kalmaz, aynı zamanda su kaybı nedeniyle gıdada birim başına düşen protein,

yağ, karbonhidrat gibi temel besin maddelerinin derişikliğinin artmasını da sağlar. Öte yandan düşük sıcaklıkta kurutma yöntemiyle proteinlerin sindirimi de kolaylaşır. Buna karşılık, örneğin kurutulmuş etteki C ve B grubu vitaminlerin miktarı taze ete oranla oldukça düşüktür. Eskiden gıda sanayisinde yalnızca makarna ve öbür nişastalı ürünlere uygulanan yapay kurutma teknikleri bugün sütozu, hazır çorba, patates püresi ve kızartması, bebek mamaları gibi birçok ürüne uygulanmaktadır.

19. yüzyıl başlarında geliştirilen konserveleme teknikleri, işlenmiş gıdaların hiç hava almayacak biçimde kapatılmış teneke kutular ya da cam kaplar içinde yüksek sıcaklıklarda belirli bir süre tutulup daha sonra soğutulmasına dayanır. Isıtma, yiyeceğin içinde bulunabilecek mikroorganizmaları yok ederken, kabın sıkıca kapatılmış olması da dışarıdan yeni mikroorganizmaların girişini engeller.

Hemen hemen bütün meyve, sebze, et ve deniz ürünlerine uygulanabilen konserve yapımında genel olarak uygulanan işlemler yıkama, ayıklama-temizleme, hazırlama, başlama, kutulama, gazları çıkarma, kutu kapatma, sterilizasyon, soğutma, etiketleme ve paketlemedir. Konserve yapılacak hammaddeler, çürükleri ya da aralarındaki yabancı maddeleri ayırmak için elekli bantlardan geçirildikten sonra otomatik olarak su tanklarından geçirilerek ya da yüksek basınçlı su püskürtülerek yıkanır. Ardından, özel makinelerle uç kesme (fasulye, bamy, patlıcan), kabuk soyma (şeftali), sap ya da çekirdek çıkarma (çilek, vişne), tane büyüklüğüne ve olgunluğuna göre ayırma (bezelye), dilimleme, buharlaştırma (süt) gibi hazırlama işlemleriyle hammaddelerin yenilmeyen ya da istenmeyen bölümleri ayıklanır ve gıdalar sonraki işlemlere uygun duruma getirilir. Pancar, havuç, ıspanak, bezelye gibi bazı ürünler, enzimleri etkisiz duruma getirerek rengini, kokusunu ve tadını korumak için sıcak suya daldırılarak ya da buhara tutularak bir süre haşlanır. Daha sonra ürünler katı, yarı katı ve sıvı ürünler için tasarlanmış otomatik makinelerle, bir konveyörün üstünde ilerleyen kutulara doldurulur; yalnız çabuk ezilen bazı meyve ve sebzelerde (örn. domates) elle doldurma yöntemi uygulanır. Doldurulan kaplar üstü açık olarak sıcak su ya da buhar banyolarından geçirilerek gıdaların içinde kalan karbon dioksit, oksijen gibi gazlar ve hava uzaklaştırılır. Bazı ürünlerde, hava ve gazları emmek için kutu kapatma sırasında vakum tekniği uygulanır. Kutular hiç hava almayacak biçimde özel makinelerle kapatıldıktan sonra, gıdaların içindeki zararlı mikroorganizmaları yok etmek üzere, laboratuvar araştırmalarıyla saptanmış belli bir sıcaklık derecesinde belli bir süre tutularak ısıyla sterilize edilir. Uygulanacak sterilizasyon sıcaklığını belirleyen en önemli etken gıdanın asitlik derecesidir. Asitli yiyecekler için suyun kaynama sıcaklığı yeterli olurken, asitli olmayan besinler için daha yüksek sıcaklıkların (y. 116°C-120°C) uygulanması gerekir. Isıyla sterilizasyondan sonra konserve kutuları, içindeki gıdaların sıcaklığı yaklaşık 38°C'ye düşüncüye değin su ya da havayla soğutulur. Isımayla sterilizasyon yöntemi de kesilmiş etlerin, taze balıkların, taze meyve ve sebzelerin depoda saklama süresini uzatan ve gıdaların besin değerini fazla düşürmeyen bir yöntemdir. Asalakları ve toksin salan mikroorganizmaları da yok edebilen bu yöntem, patates ve soğanların filizlen-

mesini önlemekte, steril enzim çözeltilerinin hazırlanmasında, etin yumuşatılmasında, çekirdek kahvenin kavrulmasında ve şarabın yllandırılmasında kullanılır. Isıma yoluyla sterilizasyonda, ısıyla sterilizasyon için gerekli olan enerjinin yalnızca beşte biri gerekmekte, 3°C'lik bir sıcaklık artışıyla maddeler sterilize edilebilmektedir.

Vakumlanmış konserve kutularının kapakları hafifçe kabarıp olabilir; ama iyice şişmiş kutular mikroorganizmaların ya da kimyasal ve fiziksel etkenlerin konservelenmiş ürünleri etkilediğini gösterdiğinden kullanıma sunulamaz. Konserveleme tekniği, gıdaların protein, karbonhidrat, yağ, hatta vitamin değerini azaltmadığı için en çok uygulanan gıda işleme tekniklerinin başında gelir.

Mayalanma sırasında oluşan ya da hammaddelerin işlenmesi sırasında katılan bazı kimyasal maddeler de enzim etkinliğini azaltarak ve mikroorganizmaların çoğalmasını önleyerek gıdaların bozulmasını geciktirir. Meyve şekerlemesi, reçel, jöle ve marmelat yapımında kullanılan şeker ile turşu yapımında kullanılan tuz, sirke ve limon mikroorganizmaların çoğalmasını geciktiren en önemli katkı maddeleridir. Kullanımı çok eski çağlara değin uzanan bu doğal maddelerin yanı sıra, 20. yüzyılda aynı amaçla pek çok inorganik ve organik kimyasal madde gıdalara katılmaya başlamıştır. Koruyucu olarak kullanılan organik kimyasal maddelerin başında sodyum benzoat ve öbür benzoatlar gelir. Vanilik asit esterleri, monokloroasetik asit, propiyonatlar, sorbik asit, susuz asetik asit ve glikoller de bu amaçla kullanılan organik kimyasal maddelerdir. İnorganik kimyasal maddelerin en önemlileri ise kükürt dioksit ve sülfidlerdir; nitrat ve nitritler gibi yükseltgen maddeler de etlerin işlenmesinde oldukça sık kullanılır.

Hammaddelerin işlenmesi ve depolanabilecek duruma getirilmesi için uygulanan işlemler sırasında eksilen besin maddelerini tamamlamak ya da gıdaların besin değerini artırmak için, vitamin ve mineraller gibi çeşitli katkı maddeleri eklenebilir. Un ve un ürünleri genellikle tiyamin, riboflavin, niyasin gibi B grubu vitaminleri ve demir gibi minerallerle, C vitamini içeren turuncgillerin suları da C vitamini katkısıyla zenginleştirilir. Tuza iyot katılması gıdaların yaygın olduğu bazı bölgelerde bu hastalığın gelişmesini sağlamıştır. Raşitizmle savaşmak için de bebek mamalarına genellikle D vitamini eklenir.

Bugün gıda teknolojisi yalnızca hammaddelerin işlenmesini ve bozulmadan saklanmasını değil, gıdaların renk, görünüm, tat, koku, besin değeri gibi niteliklerini en üst düzeye yükselterek, sağlıklı üretim koşullarına ve kullanımı kolaylığına önem vererek pazarlamadaki şansını artırmayı da amaçlar.

Gıda ve İlaç İdaresi (Food and Drug Administration-FDA), ABD'de gıda, katkı maddeleri, ilaç, kimyasal madde ve kozmetik malmelerinin yanı sıra ev aletleri ve tıbbi araçların denetlenmesi, test edilmesi, onaylanması ve güvenlik standartlarının belirlenmesinde ABD Kongresi'nce yetkili kılınmış federal kuruluştur. 1927'de, bu alandaki yasaların uygulanmasından sorumlu bir kuruluş olarak Gıda, İlaç ve Böcek Öldürücüler İdaresi adıyla kuruldu. Düzenleme ve denetleme yetkisini büyük ölçüde şu dört yasadın almaktadır: 1) Güvenlik ve sağlık standartlarını belirleyen, üretici fabrikalarının denetlenmesini ve gerektiğinde yasal yollara başvurulmasını sağlayan Federal Gıda, İlaç ve Kozmetik Yasası, 2) ürünlerin doğru, açık, bilgilendirici ve standartlaşmış

biçimde etiketlenmesini zorunlu kılan Dürüst Paketleme ve Etiketleme Yasası, 3) tüketicileri, röntgen aygıtları, televizyonlar, mikrodalga fırınlar ve benzer aletlerden yayılması olası aşırı radyasyondan korumak üzere çıkarılan Sağlık ve Güvenlik İçin Radyasyon Denetimi Yasası, 4) FDA'ya aşı ve serumları denetleme yetkisi veren, ayrıca sütün sağlık koşullarına uygun olarak satılmasını ve lokantalar ile seyahat işletmelerinin denetlenmesini sağlayan Halk Sağlığı Hizmetleri Yasası.

FDA, genelde laboratuvarlarında sınınamamış ürünlerin satışını engellemeye ve kesinlikle zararlı olduğu belirlenen ya da sağlık ve güvenlik açısından tehlikeli olduğu saptanan ürünlerin satışını durdurmak üzere yasal yollara başvurmaya yetkilidir. Mahkemeler aracılığıyla bu tür ürünleri toplatabilir ve yasaları çiğneyen kişi ya da kuruluşları dava edebilir. FDA'nın yetkileri eyaletler arası ticaretle sınırlıdır. Fiyatları denetleme yetkisi yoktur; ayrıca reçete ile satılan ilaçlar ve tıbbi araçlar dışındaki ürünlerin reklamlarını da doğrudan denetleyemez.

Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization-FAO), Birleşmiş Milletler'in en eski sürekli uzmanlık kuruluşu. II. Dünya Savaşı'nın sonunda, açlığı yok etmek ve beslenme koşullarını iyileştirmek amacıyla kurulmuştur. Hükümetlerin ve teknik kuruluşların tarımı, ormancılığı ve balıkçılığı geliştirme projeleri arasında eşgüdüm sağlamaya çalışır.

FAO, tek tek ülkeler düzeyindeki projelere teknik yardım sağlar, seminerler ve eğitim merkezleri aracılığıyla eğitici projeler yürütür, araştırmalar yapar, dünyada tarımsal ürünlerin üretimine, ticaretine ve tüketimine ilişkin istatistikler tutar, dergi, yıllık ve araştırma bültenleri yayımlar.

FAO'nun daimi merkezi Roma'dadır; ayrıca dünyanın dört bir yanına yayılmış büroları vardır. Kuruluş, iki yılda bir toplanan ve her üye ülkenin temsil edildiği FAO Konferansı'na yönetilir. Konferans üye hükümetlerin temsilcilerinden oluşan bir konsey seçer.

1969'da, dünya tarımının temel sorunlarına eğilen ve çözüm önerilerinde bulunan Tarımsal Gelişme İçin Yol Gösterici Dünya Planı'nı yayımlayan FAO, 1960'lardan sonra çalışmalarını daha çok yüksek verimli tahıl ürünlerinin geliştirilmesi, protein eksikliğinin giderilmesi, kırsal kesimlerde iş olanakları sağlanması ve tarım ürünleri ihracatının artırılması gibi konularda yoğunlaştırmıştır.

gıda zehirlenmesi, kimi bitki ve hayvanlarda bulunan doğal zehirlerin, besinlere bulaşan kimyasal maddelerin ya da başta bakteriler olmak üzere bazı mikroorganizmalar ile bunların salgılarının vücuda girmesiyle ortaya çıkan zehirlenme. Akut gıda zehirlenmelerinin çoğuna bakteriler (*bak. salmonelloz*) ve bunların toksik salgıları (*bak. botülizm*) neden olur.

Yiyeceklerle bulaşan kimyasal maddelerin başında mantar ve böcek ilacı olarak kullanılan ağır metaller gelir (*bak. cıva zehirlenmesi*; kurşun zehirlenmesi; arsenik zehirlenmesi). Limonata gibi asitli ürünlerin metal kaplarda hazırlanıp sunulması da zehirlenmeye (*bak. antimon zehirlenmesi*; kadmiyum zehirlenmesi) yol açabilir. Gıdalara eklenen çeşitli katkı maddeleri ve koruyucular kısa dönemde zararsız olmalarına karşın, uzun süre alındıklarında vücutta birikerek zehir etkisi yapabilir.

İnsanda zehirlenmeye yol açan bitki ve hayvan kökenli gıdalar arasında en önemlileri bazı midye ve istiridye türleri

(bak. midye zehirlenmesi), tatlı ve tuzlu su balıkları (bak. balık zehirlenmesi), mantarlar (bak. mantar zehirlenmesi) ile subaldıranı ve bakla gibi bitkilerdir.

Gıdamis, GADAMES ya da GADAMIS olarak da yazılır, Libya'nın kuzeybatısında, Tunus ve Cezayir sınırları yakınında vaha ve kent. Taşlık Hamra Hamadası'nın dik yamaçlarıyla çevrili, mevsimlik bir akarsu tabanında yer alır. Antik Çağda Sahra

Gıdamis'te üstü kemerli bir sokak, Libya
James Holland-Stock Boston

kervan yollarının kavşağında bulunan vahada Romalılar, kalıntıları günümüze kalmış bulunan Cydamus Kalesi'ni kurmuşlardı. Bizans döneminde piskoposluk merkeziydi; Hristiyanlara ait kilisenin sütunları Sidi Bedri Camisi'nde görülebilir. 19. yüzyıl boyunca Arapların yürüttüğü köle ticaretinin merkezi olan, günümüzde 97 km doğusundaki Dirc'e ve buradan da kuzeydeki Akdeniz kıyısına kum yolla bağlanan kervanlar için depo işlevi görür. Düzensiz ve sıkışık beyaz badanalı evlerle üstü kapalı sokakları kuşatan surların çevresinde kumluklar ve antik bir mezarlık bulunur. Etnik gruplar ayrı semtlerde yaşar; Berberiler surların dışındadır. Su, iki artezyen kuyusuyla yerel efsanelerde önemli yer tutan Aynü'l-Feres kaynağından sağlanır. Pazara yönelik hurma, meyve, sebze ve tahılın yetiştirildiği hurmalıklar ve bahçeler öteki birçok vahadan farklı olarak surların içindedir. Çeşitli el sanatlarının yanı sıra modern otel ve havayolu hizmetleriyle desteklenen turizm de ekonomiye önemli katkıda bulunur. Nüfus (1981 tah.) 30.000.

Gilgameş, Mezopotamya'nın en ünlü ilkçağ kahramanı.

Akad dilinde Gilgameş'i konu alan çok sayıda öykü, ölümsüzlüğü arayan bir kralın destanını oluşturur. Gilgameş Destanı'nın günümüze ulaşmış en kapsamlı metni Akad dilinde yazılmış 12 eksik tabletten oluşur ve Asur kralı Asurbanipal'ın (hd İÖ 668-y. 627) Ninive'deki kütüphanesinde bulunmuştur. Tabletlerdeki boşluklar Mezopotamya'nın başka yerleri ile Anadolu'da ortaya çıkarılan çeşitli parçalarla bir ölçüde doldurulmuştur. İÖ 2. binyılın ilk yarısında Sümer dilinde yazılmış bir dizi tablette bulunan beş kısa şiir de şu adları taşır: "Gilgameş ve Huvava", "Gilgameş ve Göklerin Bogası", "Gilgameş ve Kişli Agga", "Gilgameş, Enkidu ve Ölüler Dünyası" ve "Gilgameş'in Ölümü".

Şiirlerde ve destanda adı geçen Gilgameş büyük olasılıkla İÖ 3. binyılın ilk yarısında Mezopotamya'nın güneyinde Uruk'ta hüküm sürmüş bir kraldır; dolayısıyla Kiş hükümdarı Agga'nın çağdaşıdır. Tufandan sonra hüküm sürmüş krallara ilişkin Sümer kaynaklarında da Uruklu Gilgameş'tan söz edilir. Ama destanda ve şiirde Gilgameş'la ilişkilendirilen olaylarla ilgili tarihsel bulgu yoktur.

Destanın Ninive metni, karalar ve denizlerdeki her şeyi bilen, büyük yapı ustası ve savaşçı, tanrı yanı sıra insan Gilgameş için bir övgüyle başlar. Öyküye göre Gök Tanrısı Anu, Gilgameş'in acımasız yönetimini dizginleyebilmek için Enkidu'yu yaratır. Enkidu, daha önce hayvanlar arasında yaşamış vahşi bir hayvandır. Ama kısa sürede kentlilerin yaşam biçimine alışarak Uruk'a gelir; orada Gilgameş onu beklemektedir. II. tablette anlatılan güç denemesinden Gilgameş üstün çıkar; bundan sonra Enkidu Gilgameş'in dostu ve yoldaşı (Sümer metinlerinde hizmetçisi) olur. III-V. tabletlerde iki adam, uzaktaki bir sedir ormanına tanrıların buyruğuyla bekçilik eden Huvava'ya (Humbaba) karşı gelirler; eldeki parçalarda bu mücadelenin sonrasına ilişkin bilgi yoktur. VI. tablette, Uruk'a dönmüş olan Gilgameş Aşk Tanrısı İstar'ın evlenme önerisini geri çevirir; tanrının onu yok etmek üzere gönderdiği kutsal boğayı Enkidu'nun yardımıyla öldürür. VII. tablet, Enkidu'nun gördüğü bir düşünle başlar: Düşte üç tanrı, Ea, Anu ve Şamaş, boğayı öldürdüğü için Enkidu'nun da ölmesi gerektiğine karar verirler. Bunun üzerine Enkidu hastalanır ve kendisini bekleyen "toz yuvası"nın düşünü görür. VIII. tablette, Gilgameş'in Enkidu için yaktığı ağıt ve onun için düzenlediği büyük cenaze töreni anlatılır. IX. ve X. tabletlere göre Gilgameş, Babil Tufanı'ndan sağ kurtulan Utnapiştım'i bularak, ölüme yakalanmamanın sırrını öğren-

"Hayvanları Tutan Kahraman", Gilgameş'i gösterdiği sanılan bir alçak kabartmadan ayrıntı; Arkeoloji Müzeleri, İstanbul
Ara Güler

mek için tehlikeli bir yolculuğa çıkar. Sonunda Utnapiştım'e ulaşır. Utnapiştım ona tufanın öyküsünü anlatır ve gençliğini geri getirecek bitkiyi nerede bulacağını gösterir (XI. tablet). Ama Gilgameş bitkiyi elde ettikten sonra bir yılanı kapırır ve mutsuzluk içinde Uruk'a döner. Destana ek niteliğindeki XII. tablette *pukku* ve *mikku* (bir olasılıkla "davul" ve "tokmak") adı verilen nesnelerin yitirilmesi anlatılır. Destan, Enkidu'nun yitik nesneleri bulacağına söz vererek geri dönen ruhunun yeraltı dünyasıyla ilgili uğursuz bilgiler vermesiyle son bulur.

Sanat yapıtlarına esin kaynağı olan Gilgameş Destanı, Orhan Asena'nın *Tanrılar ve İnsanlar* adlı oyununun konusunu oluşturur. Nevit Kodallı, Asena'nın oyunu için hazırladığı sahne müziği üzerine *Gilgameş* operasını bestelemiştir. Melih Cevdet Anday da *Ölümsüzlük Arında Gilgameş* (1981) adlı yapıtında bu destandan esinlenmiştir.

gilman, tekil GULAM (Arapçada "erkek çocuk"), İslam inanışında, Cennet'teki erkek çocuklara verilen ad.

Kuran, gilman sözcüğünü Cennet'teki çocuklar için bir yerde (Tür:24) kullanır. İki yerde de (Vâkıa:17. İnsân:19) oğul, küçük çocuk anlamındaki velidin çoğulu vildan sözcüğü kullanılır. Bu sözcüğün geçtiği ilk âyeti izleyen âyetle, vildanın, ellerinde şarap ırmağından doldurulmuş testi ve kadehlerle dolaştıkları belirtilir. Buradan yola çıkan Kuran yorumcuları, gilman ve vildanın müminlerin Cennet'teki hizmetçileri olduğunu öne sürerler. Ama Kuran'da bunların kimliği konusunda herhangi bir açıklama yer almaz.

Bilginlerce zayıf sayılan bir hadise göre Cennet'te müminlere müşriklerin çocukları hizmet edecektir. Bazı Kuran yorumcuları, buna dayanarak Cennet'teki gilman ve vildanın müşriklerin erginlik yaşından küçük çocukları olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hz. Ali'ye dayandırılan başka bir rivayete göre vildan, dünyada ne sevapları ne de günahları olan gençlerdir; bunlar ne Cennet'i ne Cehennem'i hak ettikleri için Cennet'te müminlere hizmet edeceklerdir. Bazı İslam bilginlerine göre gilman ve vildan müminlerin kendi çocuklarıdır. Çünkü âyetle (Tür:24) bu çocukların "kendilerine ait" olduğu belirtilmekte, ayrıca Tanrı'nın müminlerin çocuklarına kavuşturacağı (Tür:21), bir başka yerde de çocuklarının salih müminlerle birlikte Cennet'e gireceği bildirilmektedir (Mü'min: 40/8). Kuran'ın Cennet ve Cehennem betimlemelerinin simgeselliği bakımından Cennet'teki öbür varlıklar gibi gilman ve vildanın da niteliği ve kimliği kesinlikten uzaktır.

Gılzailer, Afganistan'da Peştuca konuşan kabilelerin en büyüklerinden biri. Geçmişte Gazne ve Kalar-i Gılzai'den doğuda İndus Vadisine kadar uzanan topraklarda oturan Gılzailerin (en azından bir bölümünün) Afganistan'a 10. yüzyılda giren Halacı Türklerinin soyundan geldiği kabul edilir. Hindistan'da Delhi tahtını ele geçirerek bir hanedan kuran Ludiler (1450-1526) Gılzailerin bir koludur. Gılzai kabile reislerinden olan Mir Vays Han, 18. yüzyıl başlarında Kandehar'ı ele geçirerek bağımsız bir krallık oluşturmuş (1709-15), oğlu Mahmud da İran'a akınlı düzenlemiştir.

Gılzailerin bir bölümü, kışı Hindistan'da geçirerek oradan aldıkları malları, satmak ya da değiş tokuş etmek üzere yazın kervanlarıyla Afganistan'a taşınırlardı. 19. yüzyılın sonlarında Afgan göçbelerinin Afganistan'ın orta dağlık bölgelerine girmeye başlamasıyla, batıdaki dağlarda birçok yazlık ticaret kampı kurdular. Bu arada, eskiden hayvancılıkla geçinen, tahıl ve başka gereksinimlerini her zaman yolları üzerindeki köylerden sağlayan göçebe Gılzailerin bir bölümü de toprak edinmeye ve yazları kirahet olarak sürüp ektikleri bir araziden ötekine gidip gelmeye başladılar. Günümüzde Afganistan'ın doğusundaki birçok Gılzai yerleşik tarıma geçmiştir.

Gırgır, İstanbul'da yayımlanan haftalık mizah dergisi. Dünyanın en çok satan mizah dergileri arasındadır. 26 Ağustos 1972'de *Gün* adlı akşam gazetesinde yer almaya başlayan Özgür Aral(ı) yönetimindeki mizah sayfası "Gırgır", ertesi yıl bağımsız bir dergiye dönüştü. *Gırgır*, önceki mizah dergilerinin politik ağırlıklı çizgisinden ayrılarak, günlük yaşamda sürekli karşılaşılan toplumsal konulara ağırlık verdi. Az yazı, bol çizgi yayımlamayı ilke edindi ve basıldı-

ğı ofset tekniğinin bütün olanaklarından yararlandı. "Espri verici" olarak tanımlanan yazarlar, karikatür bantlarında ve mizahi çizgi romanlarda kullanılan senaryolar düzenlediler. Dergi yeni bir karikatürcüler kuşağının yetişmesine ortam hazırladığı gibi, daha sonra yayımlanan birçok mizah dergisi için de örnek oluşturdu. 1989'da *Gırgır*'in el değiştirmesi üzerine, başta Oğuz Aral olmak üzere bir grup yazar ve çizer dergiden ayrılarak *Avni* adlı dergiyi yayımlamaya başladı.

Gırnata Emirliği, Nasrilerin 13. yüzyılda İspanya'da kurduğu, merkezi Granada (Gırnata) olan emirlik. Ayrıca bak. Granada; Nasriler.

gırtlak, LARENKS ya da LARINKS olarak da bilinir, omurgalıların çoğunda soluk borusunun üst bölümünde bulunan içi boş, silindirik biçimindeki organ. Solunum sırasında akciğerlere giden hava gırtlaktan geçer. Gırtlakın öbür işlevleri ses çıkarmak ile yiyeceklerin ve başka yabancı maddelerin üst solunum yollarına kaçmasını önlemektir.

İnsanda gırtlakın dışını kaplayan ve birbirine zarlar ve kas lifleriyle bağlanan kıkırdaklar organın içe doğru çökmesini önler. Öndeki tiroit kıkırdaklarının ortasında bulunan çıkıntı "âdem elması" olarak bilinir ve erkeklerde daha belirgindir. Kıkırdakların tümü ergenlik döneminden sonra sertleşir.

Gırtlakın üst bölümünde bulunan ve yutağa uzanan kapakçık (epiglot), yutkunma sırasında yukarı kalkan gırtlak ile birleşerek solunum yolunun kapanmasını ve besinlerin gırtlığa kaçmamasını sağlar. Besinler yemek borusuna geçtikten sonra, gırtlak gevşeyerek yerine döner.

Gırtlakın ortadaki bölümünde her iki yanda bulunan yankılar, gırtlakın içini kaplayan mukozanın katlar yapmasıyla oluşmuştur. En üstte bulunan iki yankı, yalancı ses teli adını alırken, altındakiler gerçek ses telleridir. Ses tellerine doğrudan ya da dolaylı olarak bağlı olan kaslar bu kıvrımların açılıp kapanmasını sağlar. Ses, akciğerlerden dışarı üflenilen havanın ses tellerinin üstünden geçenken titreşimler yapmasıyla ortaya çıkar. Gırtlaktan çıkan ilkel ses rezonans odacıkları olarak iş gören boğaz, ağız ve burun boşluklarından geçerken biçimlenir; daha sonra da kelime oluşumu için dil ve dudaklara gelir. Gırtlak cerrahi girişimle çıkartılırsa, yemek borusu ses kaynağı olarak gene iş görebilir ama, bu durumda sesin yüksekliği ve hacmi denetlenemez.

Öbür hayvan türlerinde, ses tellerinde ses oluşursa da sözcük oluşumu eksiktir. Sürüngenler, havayı ağız arkasında bulunan ses tellerinin içinden üfleyerek tıslamaya benzer bir ses çıkartır. Kurbağalar havayı ses tellerinin üstünden ileri geri oynatar; ağızın iki yanında bulunan bir çift ses kesesi rezonansı sağlar. Kuşlarda gırtlak soluk borusunun önünde bulunan küçük bir organ olup tek işlevi havanın akciğerlere geçmesini sağlamaktır. Ses, soluk borusunun alt ucunda bulunan sirenks adlı özel bir organ-da oluşur.

gırtlak iltihabı bak. larenjit

gırtlak kanseri, gırtlakın kötü huylu uru. Gırtlakta iki tür kötü huylu ur gelişebilir. Bunlardan biri "karsinom" adını alır; öbürü sıklıkla iyi huylu olup kimi zaman kanserleşebilen "papillom"dur.

Gırtlakta en sık rastlanan ur olan papillom, ses tellerinde ya da kıkırdaklar arasındaki eklemlerde ortaya çıkan küçük, sigile benzer bir oluşumdur; daha çok şarkıcılar-

da, spikerlerde ve mesleği gereği sık sık yüksek sesle konuşarlarda görülür. Erişkinlerde papillomlar kümelenecek polipleri oluşturur ve gırtlakı tıkayabilir; bu kümeler ameliyatla çıkarılabilir ya da yeniden gelişebilir. Benzeri bir durum çocuklarda da görülebilir. Ama bu oluşum ergenlik döneminde kendiliğinden kaybolur.

Erkeklerde daha çok görülen karsinom sıklıkla kronik tahriş, sesin çok fazla kullanılması ile alkol ve tütün alışkanlığından kaynaklanır. Çıktığı bölgeye göre iki türüdür. Birincisi kökenini gırtlak mukozasından alır ve ses tellerini tutar. Genellikle yayılmadan gırtlakla sınırlı kalır; urun ameliyatla çıkarılması hastanın iyileşme şansını yükseltir. Öbür tür, ses tellerinin üstündeki bölgede gelişir ve büyüyerek gırtlakın üst bölümündeki kapakçık (epiglot) ve yutağa da yayılabilir. Kanser vücudunda genellikle komşu dokulara ya da lenf damarlarına geçerek yayılır.

Karsinom, küçük ve sert bir doku parçası ya da kabarcık olarak ortaya çıkar. Yaygın doku yıkımına, apse ve ülserleşmelere neden olabilir. Gırtlak kanseri oldukça sık görülürse de erken dönemde tanı konursa tedavi başarılı olabilir. Ne var ki, hastalığa ancak, ilk belirti olan ses kısıklığının ortaya çıkışından 8-10 ay kadar sonra tanı koyulabilmektedir. Oldukça geç yayılan bir kanser türü olduğundan, erken tanı, cerrahi girişim ve ameliyat sonrası işin ya da kimyasal tedavi ile iyi sonuç alınır.

gırtlak vuruşu, sesbilgisinde, soluk borusu ağzının (ses telleri arasındaki yer) kapanması ve ses tellerinin titreşiminin engellenmesi sonucu havanın akışının bir anlık kesilişine verilen ad. Hava akışı yeniden başladığında oluşan ve hafif bir tıkanma ya da öksürüğü andıran dış patlamalı (kapantılı) ünsüze de gırtlak vuruşu denir. Gırtlak vuruşu, sözelimi İngilizcede aynı bir ses ya da sesbirim olmamakla birlikte bazı lehçelerde (örn. Cockney ya da Brooklyn lehçelerinde "şişe" anlamındaki *bottle* yerine söylenen *bo'l'da*) ı sesbiriminin değişkelelerinden biridir. Buna karşılık, Amerika Yerli dillerinin çoğunda ve Arapça gibi birçok başka dilde ise bir sesbirim işlevi görür.

gırtlaksıllaşma, sesbilgisinde, soluk borusu ağzının (ses telleri arasındaki yer) tamamen ya da kısmen kapanması sonucunda oluşan seslerin söylenişine eşlik eden süreç. Kapantı birincil eklemlenmeden önce, o sırada ya da az sonra gerçekleşebilir. Bazı Afrika ve Amerika Yerli dillerinde gırtlaksıllaşmış kapantılılar ve ıslıklılar, çoğu dilde de gırtlaksıllaşmış ünlülere rastlanır.

gıvışganotu (*Silene vulgaris*), karanfilgiller (*Caryophyllaceae*) familyasından, çok yıllık otsu bitki. Avrupa'da yaygın bir tür olan

Gıvışganotu (*Silene vulgaris*)
Jewel Craig: The National Audubon Society Collection/Photo Researchers

gıvışganotu Anadolu'da da yetişir. Yaklaşık 80 cm uzunluğa kadar büyüyeblen bu bitkinin karşılıklı olarak dizilmiş sapsız yaprakları ve beyaz çiçekleri vardır. Çiçeklerin çanak bölümü şişkin bir yapısal özellik gösterir. Bazı yörelerde bitkinin taze yaprakları sebze olarak tüketilir. Yaprakları ezilirken çıkardığı ses nedeniyle bitkiye ibiş-gışı adı da verilir.

Gıyaseddin Keyhusrev bak. Keyhusrev

Gıyaseddin Tuğluk (ö. Şubat/Mart 1325, Afganpur), 1320-25 arasında Delhi sultanı, Tuğluklular hanedanının kurucusu.

Sultan Alaeddin Halaci döneminde (1296-1316) bir asker olarak yetişti. Kutbeddin Mübarek Şah döneminde (1316-20) Debalpur valiliğine atandı ve bu görevi sırasında Moğollara karşı zaferler kazandı. Kutbeddin Mübarek Şah'ı öldüren Hüsrev Han'a karşı mücadeleyle katıldı ve onun öldürülmesinden sonra devlet ileri gelenlerince hükümdar ilan edildi (8 Eylül 1320). Kısa sürede Delhi'de düzeni sağlayan Gıyaseddin Tuğluk, Alaeddin Halaci döneminde el konan malları sahiplerine geri verdi. Varangal racası Prataparudradeva, Delhi egemenliğinin Halacilerle sona erdiği iddiasıyla sultanlığını tanımayınca, oğlu Fahreddin Cavnay'ı (Uluğ Han) 1321'de Varangal üzerine göndererek kenti kuşattı. Bu sırada Gıyaseddin Tuğluk'un öldüğü yolunda bir söylenti çıkınca, ordu Uluğ Han'ın sultanlığını kabul etti. Kuşatma kaldırılıp ordu Deogir'e vardığında Gıyaseddin Tuğluk'un yaşadığı öğrenildi. Uluğ Han komutanları suçlayarak babasını kendisinin suçsuzluğuna inandırdı ve Varangal'a karşı ikinci kez sefere çıktı. Bu arada iç savaşın patlak vermesi üzerine Bengal'e sefer düzenleyen Gıyaseddin Tuğluk, Doğu Bengal'i egemenliği altına alırken Batı Bengal'i de bağımlı duruma getirdi. Delhi'ye dönüşünde, Afganpur'da kendisini ağırlamak üzere oğlunun yaptırdığı köşkün çökmesi sonucunda öldü.

Delhi Sultanlığı'nı yeniden güçlendiren Gıyaseddin Tuğluk, yönetimde büyük ölçüde merkezileşme sağladı; yeni kaleler, sula-ma kanalları ve yollar yaptırdı; ülkenin her yanına ulaşan bir posta ağı kurdu ve Delhi'nin güneyinde Tuğlukabad kentini inşa ettirerek yönetim merkezi yaptı.

Gla Dinh, Vietnam'ın güneyinde kent. Ho Şi Minh kentinin (eskiden Saygon) hemen kuzeyine düşer. Yoğun piring tarımı yapılan bir bölgede yer alır. Uç hastanesi ve bir yükseköğrenim kurumu vardır. Sanayi bölgesi otomobil lastiği ve dokuma fabrikalarını kapsar. Viet Kong'un 1968 Tet saldırısı sırasında büyük ölçüde yıkılmış, daha sonra yeniden inşa edilmiştir. Nüfus (1971 tah.) kent, 400.109.

Gla Lai-Cong Tum, Vietnam'ın orta kesimindeki dağlık bölgede il (*tin*). Eski Pleiku ve Kontum illerinin 1976'da birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yüzölçümü 25.536 km²'dir. Batıda Kamboçya ve Laos ile çevrilidir. Yaklaşık 2.000 m yüksekliğindeki Cong Tum Platosunun büyük bölümünü kapsar. Ortadoğu kesimindeki Annam Sıradakları Ngoc Linh Dağında (*nui*) 2.598 m'ye ulaşır. Bu doruklardan inen sular batı yönünde akarak Mekong Irmağına (Song Tien Giang) katılır. Daha güneyde ise, güneydoğu yönünde akarak Güney Çin Denizine dökülen Ba Irmağının (*song*) en kuzeydeki kolları yer alır.

İl ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanır. 1925'te Fransızlarca açılan kahve ve çay plantasyonları günümüzde yeniden ekilmeye başlamıştır. Oteki ürünler arasında tütün, kauçuk, pamuk, şeker kamışı, kene-

vir ve yüksek arazide yetişen pirinç sayılabilir. İlde demir cevheri, kireçtaşı, kaolin (arkil), kalay ve kurşun yatakları vardır. Yali Çavlanından (Ithac) elektrik sağlanır. İl merkezi Cong Tum, karayoluyla güneyde Pleiku, doğuda da Güney Çin Denizi kıyısındaki Qui Nhon'a bağlanır. Pleiku, Le Thanh, Cong Tum ve Dac To'da havaalanı vardır. Nüfusun yaklaşık yarısını etnik azınlık grupları oluşturur; kuzeyde ve doğuda Mon-Khmer dilini konuşan Bahnarlar, batıda ise Çamların soyundan gelen ve Malezya-Polinezya dillerini konuşan Jarailer yaşar. Bu halklardan bazen Dağlılar diye de söz edilir. Hükümet bu halkları çiftliklere yerleştirmeye çalışmaktadır. Nüfus (1989 geç.) 873.000.

Gia Long, asıl adı NGUYEN PHUC ANH (d. 8 Şubat 1762, Hue - ö. 25 Ocak/3 Şubat 1820, Hue, Vietnam), Vietnam imparatoru. Vietnam'ın Fransızlara ele geçirilmesinden önce ülkeyi yöneten son hanedanın kurucusudur.

Aileler arasındaki taht mücadelesinin yol açtığı iç savaş sırasında 1766'da hapisane-de ölen tahtın meşru varisi Hue Vuong'un yeğeni idi. Zamanla güçlü bir komutan durumuna gelerek Fransız ve öteki Batılı paralı askerlerin yardımıyla krallığı ele geçirdi. Fransız kuvvetlerinin desteği ve gelişmiş Batı silahlarının yardımıyla, taht üzerinde hak iddia eden rakiplerini Hue ve Hanoi'de kesin bir yenilgiye uğrattı (1802). 1 Haziran'da kendisini Gia Long adıyla hükümdar ilan etti.

Ürkek ve tutucu politikaları sonraki hükümdarlarca da sürdürülen Gia Long, Avrupalılar aracılığıyla Vietnam'ın ticari ilişkilerini geliştirme ve Batı teknolojisini ülkeye aktarma yoluna gitmedi. Dış ticaretin ülkenin gelişmesindeki rolünü küçümsediğinden dışa kapalılığı temel aldı. Din değiştirmeyi reddetmesine ve Hristiyanlığa tepki duymasına karşın, Fransız misyonerlerin Vietnam'da Hristiyanlığı yaymalarına izin verdi. Bununla birlikte Fransızlara özel bir yer vermekten kaçındı, arıdlarına da aynı tutumu izlemeyi öğütledi.

Hükümdarlığı sırasında Kamboçya'nın Vietnam'a bağlanmasını sağladı. Vietnam'ı boydan boya geçen eski Mandarin Yolu'nu onardı ve iyi işleyen bir posta servisi kurdu. Kitlik yılları için tahıl depolamak üzere ambarlar yaptırdı. Ayrıca önemli mali ve yasal reformlar gerçekleştirdi ve eski Le Yasası'nı yeniden düzenledi.

Gia Long, geleneklere uymayarak en büyük oğlu yerine, sonradan Minh Mang adıyla imparator olan en küçük oğlu Phuoc Chi Dam'ı tahtın varisi ilan etti. Bu uygulaması 19. yüzyılda tahtın adayları arasında saray entrikalarının ve çekişmelerin başlamasına yol açtı.

Giacometti, Alberto (d. 10 Ekim 1901, Borgonovo - ö. 11 Ocak 1966, Chur, İsviçre), figürlerini inceltip uzattığı heykelleriyle tanınan İsviçreli heykeltari ve ressam. varoluşçuların edebiyatta yaptıklarını heykel sanatında yapmıştır.

Sanata karşı yeteneği küçük yaşta ortaya çıktı. Ard izlenimci bir ressam olan babası Giovanni ve fovist bir ressam olan vafatiz babası Cuno Aimet ona çok cesaret verdiler. Giacometti'nin kardeşleri de sanat yolunda ilerlediler; ona modellik yapan ve çalışmalarında yardım eden Diego mobilya tasarımcısı, Bruno ise mimar oldu.

Giacometti 1919'da ortaöğrenimini yarım bırakarak Cenova'ya gitmek üzere Schiers'den ayrıldı. 1919-20 kışında Cenova'da sanat dersleri aldı. Venedik ve Padova'da (Mayıs 1920) bir süre kaldıktan sonra Floransa ve Roma'ya gitti (1920-21). Orada

Mısır sanatı koleksiyonlarında gördüğü cepheden betimlenmiş figürlerden etkilenerek aynı yöntemi gerçekçi bir yorum için kullanabileceğini düşündü.

1922-25 arasında Paris'teki Grande-Chaumière Akademisi'nde öğrenim gördü. Öğretmeni Emile-Antoine Bourdelle'den çok şey öğrendiyse de, onunkinden farklı bir üslup geliştirdi. Alexander Archipenko ve Raymond Duchamp-Villon'un kübist heykelleriyle Henri Laurens ve Jacques Lipchitz'in kübizm sonrası yapıtlarını

Giacometti, Yousuf Karsh'ın fotoğrafı, 1965
Karsh-Woodfin Camp and Associates

animsatan heykeller yaptı. "Torso" (1925) bu özellikleri en iyi yansıtan yapıtıdır. Giacometti aynı zamanda, "Kaşık-Kadın" da (1926) olduğu gibi, Afrika ve Okyanusya sanatlarından da etkilenmişti. Yassı bir levhaya benzeyen "Gözlemleyen Baş" (1927-28) adlı heykeliyle ilk başarısını kazandı ve *avant-garde* Paris sanatçıları arasında ünü yayıldı.

1925-29 arasındaki dönemde gerçekçilikten bütünüyle uzaklaştı. "Kübist Kompozisyonlar" (1926) ve "Dışarıda Üç Figür" (1929) gibi abartılı figürler yarattı. 1930-32 arasında da sürdürdüğü bu eğilim içinde duygusal ve erotik temaları gerçeküstücü bir anlatımla işledi ("Asılı Top", 1930-31 ve "Sabahın 4'ünde Saray", 1931-33). 1933-34 yıllarında yaşam ve ölüm temalarını kullanarak metaforik kompozisyonlar kurmaya çalıştı ("Görünmez Nesne", "1+1=3"). Bu dönemde ciddi sanat yapıtlarının gerçekle ilişkisinin, yalnızca ticari amaçla yaptığı dekoratif vazo ve lambalar kadar az olduğu düşüncesi onu rahatsız etmeye başladı. 1935'te gerçeküstücü anlatımdan bütünüyle uzaklaşarak yeniden doğayı gözlemlemeye yöneldi. Gerçek modelden çalışmaya başladığı için gerçeküstüçüler onu aralarından çıkardılar. Giacometti gerçekliğin betimlenmesinde soyutla figüratif arasındaki ilişkiyi güçlü bir biçimde duyuyordu. Yalnızca bir deney olarak başladığı bu çalışmalar, kısa sürede bütün yaşamını kapsayan bir serüvene dönüştü ve sanat tarihinde bir dönüm noktası oldu. Onun çabası, gerçekliğe fenomenolojik açıdan yaklaşmaktı.

1940'larda kibrit çöpü inceliğinde heykeller yapmaya başladı. Cepheden verdiği figürler ve başlar, uzay içinde tam anlamıyla algılayamayan bir gerçekliğin yansıması gibiydi. Kütleli ve ağırlığı olmayan bu gerçeklik imgeleri 1947 dolaylarında iyice

incelerek neredeyse iskelete dönüştü. Giacometti 1947-50 arasında, 1930'larda yapmış olduğu heykellere benzer kompozisyonlar üzerinde çalıştı ("Uzun Figürler", "Kent Meydanı", "Orman" ve "Audi Araba"). New York kentindeki Pierre Matisse Galerisi'nde açtığı sergiler ve Jean-Paul Sartre'in yazdığı bir makale ona kısa sürede özellikle ABD'de büyük bir ün kazandırdı. Giacometti'nin sanatı gerçekliğin sürekli soruşturulması üzerine temellenmişti. 1950'den sonra düşsel bir uzayda gerçekliğin neredeyse büyüsel bir biçimde canlandırılması üzerinde durmaya başladı. Hem resimlerinde, hem de heykellerinde bu noktadan yola çıkıyordu. Görüntünün doğrudan kopyasından çok, ardında yatan büyüsel gerçekliği yakalama çabasıydı. Yaklaşık 1958'e değin geniş omuzlu, küçük başlı figürler yaptı. 1960'lara gelindiğinde fenomenolojik yaklaşım düşüncesini aşmıştı. Gerçekliğin yalnızca onu algılayana bağlı olduğu anlayışından uzaklaştı. Gerçeklik, yalnızca vardı. Giacometti'nin figürleri Samuel Beckett'in oyun ve romanlarındaki kahramanların öze ilişkin benlik soruşturmalarının heykele yansıması gibiydi. 1968'de Beckett'in *En attendant Godot* (1952; *Godot'u Beklerken*, 1963) adı oyununun sahne tasarımı yapması da bu yakınlığı gösterir.

Giacometti'nin ulaştığı entelektüel tutarlılık onu çağdaşlarının, özellikle de savaş sonrası kuşağının gözünde daha ölmeden efsanevi bir sanatçıya dönüştürmüştür. Heykellerinin birden çok kopyası vardır. Bunlar Zürich Sanat Evi ve Basel'deki Beyeler Galerisi'nde, New York'taki Modern Sanat Müzesi ve Saint-Paul'daki Maeght Vakfı'nda bulunmaktadır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Heykel. "Çift" (1926), "Adam" (1929), "Uzanmış, Düş Gören Kadın" (1929), "Elin Yakaladığı Parmak" (1932), "Gırtlığı Kesilmiş Kadın" (1932), "Arak Oyun Yok" (1933), "Kübist Baş" (1934-35), "At Arabasındaki Kadın I" (1942-43), "Yürüyen Üç Adam" (1949), "İki Ev Arasında" (1950), "Kafes" (1950-51), "Kadın" (1953), "Anıtsal Baş" (1960), "Annette'nin Büstü" (1962), "Ayakta Duran Figür" (1964), "Diego'nun Baş" (1965). Resim. "Kendi Portresi" (1921, Zürich Sanat Evi), "Sanatçının Annesi" (1950, Modern Sanat Müzesi, New York), "Caroline" (1961, özel koleksiyon).

Giacomo I bak. Jaime II

Giacomo DA LENTINI, IACOPO DA LENTINI olarak da bilinir (ü. 13. yy'ın ilk yarısı), Sicilya okulunun en büyük şairi ve II. Federico'nun saray noteri. Yaşadığı dönemde üne kavuşmuş, kendinden sonraki kuşaktan, *Ilahi Komedya*'nın "Araf" bölümünün 24. kantosunda ondan övgüyle söz eden Dante'nin de aralarında bulunduğu şairlerce üstat kabul edilmiştir.

Giacomo geleneksel olarak sonenin yaratıcısı kabul edilir ve yapıtları bu türün bilinen en eski örnekleridir. Provans şüirinin üslubunu, temalarını ve dilini kendi aristokrat ve seçkin beğenisi ile birleştirerek İtalyancaya uyarlamıştır. Günümüze değin gelen ve soneler, *canzona*'lar (kıtalarla yazılan lirik şiir), *tenzone*'ler (manzum tartışma) ve bir *discordo*'dan (manzum kavga) oluşan yaklaşık 40 lirik şüirinin hepsi aşk temasını işler. Ama şövalye aşkı geleneğinde yazılmış olan bu şiirlerde aşk, feodal kavramlarla sevgilinin, aşık olduğu soylu kadın için yerine getirdiği hizmetler biçiminde anlatılır. Giacomo'nun şiirlerinin hiçbirisi özgün dili olan Sicilya lehçesinde korunamamış, daha çok Toskana lehçesine uyacak biçimde değiştirilmiştir.

Glaever, Ivar (d. 5 Nisan 1929, Bergen, Norveç), Norveç asıllı ABD'li fizikçi. Katılar fiziği alanındaki çalışmalarıyla, 1973 Nobel Fizik Ödülü'nü Leo Esaki ve Brian Josephson ile paylaşmıştır.

1952'de Trondheim'daki Norveç Teknoloji Enstitüsü'nden mezun olan Glaever, bir süre Norveç patent dairesinde mühendis olarak çalıştıktan sonra 1954'te Kanada'ya göç etti. İki yıl Ontario'daki General Electric Company'de makine mühendisi olarak çalıştı ve 1956'da şirketin New York'taki Schenectady'de kurulu olan Geliştirme Merkezi'ne geçti. Burada fizik alanında çalışmaya başladı ve 1964'te New York'ta Troy'daki Rensselaer Politeknik Enstitüsü'nde doktora çalışmasını tamamladı.

Çalışmalarını katılar fiziği alanında ve özellikle üstüniletkenlik konusu üzerinde yoğunlaştıran Glaever, Leo Esaki'nin tünelleme olayına ilişkin çalışmalarını üstüniletkenler teknolojisine uygulama çabasına girişti. 1960'ta, her iki yanında bir üstüniletken, ya da bir yanında metal, öteki yanında bir üstüniletken bulunan ince bir oksit katmanından yararlanarak, elektronların oksit katmanından "tünelleme" yoluyla geçebildiğini deneysel olarak kanıtladı. Böylelikle, John Bardeen, Leon Cooper ve John Robert Schrieffer'in önerdikleri üstüniletkenlik BCS kuramında(*) öngörülen, taban durumu ile uyarılmış durum arasındaki enerji aralığının varlığı deneysel olarak kanıtlanmış oldu. Glaever'in bu buluşu, üstüniletkenlerde enerji aralıklarının incelenmesi ve fonon spektroskopisi alanında önemli bir katkı oluşturdu.

Giambologna, Giovanni da Bologna ya da **Jean Boulogne** olarak da bilinir (d. 1529, Douai, İspanyol Felemenki - ö. 13 Ağustos 1608, Floransa), İtalya'da 16. yüzyılın son çeyreğinde maniyerizmin en önemli heykeltıraşları.

İtalyan tarzında çalışan Flaman heykeltıraş Jacques Dubroeuq'un yanında yetişti.

"Mercurius", Giambologna'nın tunç heykeli, y. 1580; Bargello, Floransa
Ainan-Art Resource/EB Inc

Yaklaşık 1555'te Roma'ya gitti, orada gördüğü Helenistik heykellerden ve Michelangelo'nun yapıtlarından etkilendi. 1557'de yerleşip yaşamının sonuna değin kaldığı Floransa'da Francesco de' Medici'nin diktatini çekti, önemli yapıtlarından birçoğunu onun için gerçekleştirdi. Floransa'daki ilk ürünleri arasında, daha sonra Borgo San Jacopo'daki bir çeşme üzerine yerleştirilen tunç bir Bacchus ile Castello Villası için

yaptığı tunçtan bir Venüs (bugün Floransa yakınlarındaki Medici'lere ait Petraia Villası'nda) vardır. Giambologna, Michelangelo'nun "Zafer"ini aşmaya çalıştığı Bologna'daki "Neptün Çeşmesi"yle (1563-66) ününü pekiştirdi. Michelangelo'nun "Zafer"iyle birlikte Vecchio Sarayı'na yerleştirilen bu yapıtın özgün boyutlardaki alçı kopyası (Floransa Akademisi) 1570'te mermer bir kopyayla (bugün Ulusal Müze'de) değiştirildi. Giambologna'nın yoğun bir acı ve şiddet ifadesinin işlendiği "Samson ile Bir Filistinli" (1567, Victoria ve Albert Müzesi, Londra) adlı yapıtı, Helenistik dönemin "Laokoon" gibi en karmaşık örneklerini çağrıştıran bir kompozisyon düzenindedir. "Sabın Kadınlarının Kaçırılması" (1579-83, Loggia dei Lanzi, Floransa) düzenli kompozisyon anlayışına ve anıtsal boyutlarına karşın, çok daha karmaşıktır. Yapıt, hangi yönden bakılırsa bakılsın aynı etkiyi uyandıracak biçimde ustaca tasarlanmıştır.

Figürün düzgün yüzeyi üstünde ışığın titreşmesiyle akıcı bir etki elde ettiği "Mercurius" (y. 1580, Bargello, Floransa) adlı heykeli ile I. Casimo de' Medici'nin at üstündeki tunç heykeli de (1587-94, Signoria Meydanı, Floransa) Giambologna'nın önemli yapıtları arasındadır.

Giambologna, Floransa'daki Boboli Bahçeleri'yle ("Okyanus Çeşmesi", 1571-76; "Grotticella Venüsü", 1573), Medici'lerin Pratolino'daki (dev boyutlu Apennin Çeşmesi, 1581), Petraia'daki ve Castello'daki villaları için yaptığı bahçe heykelleriyle de büyük bir ün kazanmıştır. Ayrıca, en tanınmışları bugün Viyana'daki Sanat Tarihi Müzesi'nde bulunan, çok sayıda tunç büst yapmıştır. Lucca Katedrali'ndeki mermerden "Özgürlük Altarı"yla (1577-79) çeşitli tunç kabartmalar da dinsel yapıtları arasındadır.

Giambologna 16. yüzyıl ortalarındaki Floransa maniyerizmini Avrupa çapında bir üslup haline getirmiştir. Akıcı bir ifade yakalamadaki yeteneği, üslubunun canlılığı ve duyumsalılığı ile Bernini'nin barok heykellerinin habercisidir. Yapıtları 300 yıl boyunca, Michelangelo dışındaki bütün heykeltıraşlarından daha fazla hayranlık toplamıştır.

Giancana, Sam, lakabı MOMO, asıl adı SALVATORE GIANCANA (d. 24 Mayıs 1908, Chicago - ö. 19 Haziran 1975, Oak Park, Illinois, ABD), ABD'li gangster. 1957'den 1966'ya değin Chicago'nun en büyük örgütlü suç çetesinin patronluğunu yapmıştır. Eğlence sanayisinden kişilerle kurduğu dostluklarla ünlüdür.

Chicago'nun güneybatı yakası yakınlarındaki "Küçük İtalya"da doğup büyüdü. 1920'lerde Al Capone için çalışmaya başladı. 1966'ya değin yaklaşık 70 kez tutuklandı ve 5 yıl ev soymaktan, 4 yıl da kaçak içki imal etmekten hapis yattı. Tanıklık yapması karşılığında salıverilmesine karar vermiş olan federal jürinin isteğini yerine getirmeyince, jüriye itaatsizlik suçundan 1965-66 yıllarında bir yıl süreyle cezaevinde kaldı. Salıverildikten sonra hükümetin hakkında açabileceği soruşturmalardan kurtulmak için ortadan kaybolarak Meksika, Arjantin ve öbür Latin Amerika ülkelerine gitti. Ama Temmuz 1974'te Mexico'da polis tarafından yakalanıp Chicago'ya geri gönderildi. Bir yıl sonra Illinois eyaletinde Oak Park'ta bulunan evinde kimliği bilinmeyen bir saldırganın kurşunlarıyla delik deşik edilerek öldürüldü. Ölümünden önce Merkezli Haberalma Örgütü'nün (CIA) 1960'ların başında Fidel Castro'ya karşı düzenlediği bir suikast girişimine karıştığı yolundaki iddialar üzerine ABD Senatosu Haberalma Komitesi'nin önünde ifade vermesi kararlaştırılmıştı.

Giannini, A(madeo) P(eter) (d. 6 Mayıs 1870, San Jose, California - ö. 3 Haziran 1949, San Mateo, California, ABD), ABD'de bölgesel şube bankacılığının ve ülkenin en büyük bankalarından biri olan Bank of America'nın kurucusu.

Bir İtalyan göçmenin oğlu olan Giannini üvey babasının sebzeçilik işini bırakıp 1904'te San Francisco'da Bank of Italy'yı kurdu. Çiftçilere ve küçük işletmelere uygun koşullarla kredi verdi; küçük mevduat sahiplerine yöneldi. 1906'daki San Francisco yangını ve depreminde altın ve tahvillerini kurtararak kentin yeniden inşasına yardım için kredi açtı. 1909'da San Jose'de bir şube açan Bank of Italy, ertesi yılın sonlarında birleşme ve satın almalarla iki kat büyümüştü. Giannini'nin California'daki bankalarının tümü 1930'dan 1934'e değin Bank of America National Trust and Savings Association içinde birleştirildi. Bu kuruluş 1948'de ABD'nin en büyük bankası konumuna ulaştı.

Giannone, Pietro (d. 7 Mayıs 1676, Ischitella, Napoli - ö. 17 Mart 1748, Torino, Sardinya Krallığı), yapıtlarıyla papalığın Napoli'nin içişlerine karışmasını eleştiren tarihçi.

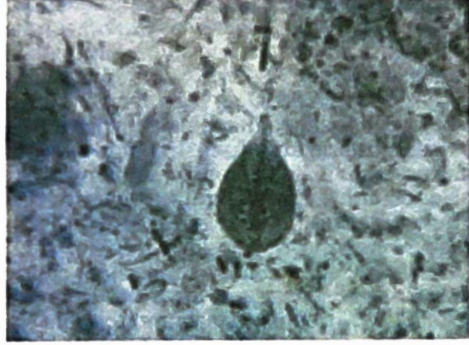
Napoli'de hukuk öğrenimini tamamladıktan (1698) sonra, özgün klasik yapıtları incelemeye yöneldi. Napoli tarihini tartışmalı bir incelemesi olan *Istoria civile del regno di Napoli*'yi (1723; Napoli Krallığı'nın Sivil Tarihi) yazdı. Katolik hiyerarşisiyle çatışmasında hükümdarın tarafını tutan bu yapıtı *Index Librorum Prohibitorum*'a (Yasak Kitaplar Listesi) alınırken, kendisi de aforoz edildi. 1734'e değin Viyana'da kalarak Kutsal Roma-Germen imparatoru VI. Karl'dan aylık aldı. En önemli yapıtı olan üç ciltlik *Il triregno, ossia del regno del cielo, della terra, e del papa*'yı (Uçlu Taç ya da Cennet'in, Dünya'nın ve Papa'nın Hükümdarlığı) burada yazdı. Napoli tacının Bourbon hanedanından Charles'a (VII. Carlo) geçmesi üzerine Viyana'dan ayrılarak Venedik'e gitti. Kilise yöneticilerinin entrikaları ve deniz hukukuna ilişkin görüşlerinin cumhuriyetin çıkarlarına ters düştüğü yolundaki kuşku üzerine, Cenova'ya sığınmak zorunda kaldı (1735). Ama Piemonte'de bir köye gittiği sırada Sardinya hükümetine bağlı adamlarca kaçınılarak hapse atıldı. Yaşamının son 12 yılını geçirdiği Ceva ve Torino kalelerinde *Autobiografia*'sını (1905'te F. Nicolini tarafından yayımlandı) yazdı.

Gianti Anlaşması, Endonezya'daki Mataram hanedanının iki üyesi arasındaki vareset savaşı (1749-57) sırasında yapılan anlaşma (1755).

Hollandalılara karşı başarısız bir Çinli ayaklanmasını desteklediği için tahttan indirilmiş olan Mataram kralı II. Pakubuwono, yeniden başa geçebilmek için 1743'te Cava ve Madura'nın kuzey kıyısını Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası'na bırakmıştı. Ölümünden (1749) önce, krallığının geri kalan bölümünü de vermesiyle, Mataram kumpanyaya bağımlı bir devlete dönüşmüştü. Kumpanyanın desteğiyle kral olan III. Pakubuwono, ayaklanarak babasının rakiplerinden olan ve Sukowati adlı bölgeyi işgal eden Raden Mas Said'le çatışmaya girdi. Bu arada tahta geçemediği için hoşnutsuzluk duyan amcası Mangkubumi de Raden Mas Said'in tarafına geçti. Kumpanyanın gönderdiği destek birliklere karşın, ayaklanma sürdü. 1755'te Raden Mas Said'le işbirliğine son veren Mangkubumi, Gianti'de Mataram'ı ikiye ayıran bir barış önerisini kabul etti. Başkenti Surakarta olan Doğu Mataram'ın başına III. Pakubuwono geçti. Batı Mataram ise daha sonra Sultan I.

Amangku Buwono adını alan ve sarayını Yogyakarta'da kuran Mangkubumi'nin yönetimine bırakıldı. 1757'de Raden Mas Said de kumpanyayla bir anlaşma imzalayarak Doğu Mataram'ın bir bölümünü ele geçirdi ve I. Mangkunegera olarak anılmaya başladı.

Giardia, *Protozoa* filumunun *Diplomonada* takımından, asalak yaşayan, tekhücreli kamçılı hayvanlar (zooflagellat) cinsi. Bu cinsin insan sağlığı açısından önem taşıyan en tanınmış türü, iki hücre çekirdeği ve

Giardia lamblia
J. M. Langham

sekiz kamçısı olan armut biçimindeki *Giardia lamblia*'dır (ya da *G. intestinalis*). Erişkinlerden çok çocuklara bulaşan bu asalak, emici bir organla bağırsak mukozasına tutunarak, ishal, karın ağrısı gibi ilk belirtilerden sonra bağırsakta emilim bozukluklarına ve bağırsak ülserine yol açabilir.

Giauque, William Francis (d. 12 Mayıs 1895, Niagara Falls, Ontario, Kanada - ö. 28 Mart 1982, Berkeley, California, ABD), Kanada asıllı ABD'li fiziksel kimyacı. Mutlak sıfıra yakın sıcaklıklarda maddenin özelliklerine ilişkin çalışmalarıyla 1949'da Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Giauque'un çalışmaları, kuvantum istatistiği ve termodinamiğin üçüncü yasası konularında sağlam bir deneysel temel sağladı ve bu yasaya uymayan durumların anlaşılmasını olanaklı kıldı. Herrick L. Johnston ile birlikte oksijenin 17 ve 18 kütle numaralı izotoplarını bulan Giauque, ayrıca 1926'da -272,15°C'nin altında sıcaklıklar elde etmek için bir yöntem geliştirdi ve bu yöntemi 1935'te D. P. MacDougall ile birlikte uygulamaya koymayı başardı.

1922'de Berkeley'deki California Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamlayan Giauque, aynı üniversitenin kimya fakültesinde öğretim üyesi oldu ve 1962'de emekli olduktan sonra da ders vermeyi sürdürdü.

Gibb, Elias John Wilkinson (d. 3 Haziran 1857, Glasgow - ö. 5 Aralık 1904, Londra), Osmanlı edebiyatı konusundaki çalışmalarıyla tanınmış İskoçyalı Doğubilimci.

Öğrenimini Glasgow Üniversitesi'nde yaptı, Arapça ve Farsça okudu. Bir Türkçe-İngilizce sözlük hazırlayan James Redhouse ve Doğubilimci Edward Granville Browne ile dostluk kurdu. Çalışmalarını divan şiiri üzerinde yoğunlaştırdı. En ünlü yapıtı, birinci cildinin bir bölümünü Halide Edip Adıvar'la öğrencilerinin çevirdiği *A History of Ottoman Poetry*'dir (1900-09, 6 cilt; *Osmanlı Şiir Tarihi*, 1943). Bu yapıtın ancak ilk cildini sağlığında yayımlayabilmiş, öteki ciltlerini ölümünden sonra, E. G. Browne yayıma hazırlamıştır. Öteki yapıtları arasında Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcü't-Tevârih*'ini kaynak alarak yazdığı *The Capture of Constantinople* (1879; İstanbul'un Alınışı), *Ottoman Poems* (1882; Osmanlı Şiirleri), *Ottoman Literature: The Poets and Poetry*

of Turkey (1901; Osmanlı Edebiyatı: Türkiye Şairleri ve Şiiri) sayılabilir.

Gibb, Hamilton Alexander Rosskeen (d. 1895, Iskenderiye - ö. 1971, Shipston-on-Strour, Warwickshire), İngiliz Doğubilimci. Öğrenimini Edinburgh ve Londra üniversitelerinde tamamladıktan sonra 1921'de Londra Üniversitesi Doğu Araştırmaları Okulu müdürü oldu. 1930-37 arasında aynı üniversitede Arap dili profesörlüğü görevinde, 1937'de Oxford, 1955-64 arasında Harvard Üniversitesi öğretim üyeliklerinde bulundu. *The Arab Conquests in Central Asia* (1923; *Oria Asya'da Arap Fütühatı*, 1930), *Arabic literature* (1926; Arap Edebiyatı), *Modern Trends in Islam* (1947; İslamda Yeni Akımlar), *The Travels of Ibn Battuta* (1939; Ibn Battuta Seyahatnamesi), *Islamic Society and the West* (1950-57, Harold Bowen ile birlikte; İslam Toplumu ve Batı) başlıca yapıtlarıdır.

gibberellin, tohum, kök ve genç yapraklarda bulunan, büyümeyi düzenleyici bir bitki hormonu grubu. Adını hormon üreten bir mantar olan *Gibberella fujikuroi*'den alır. Gibberellinler dışından herhangi bir bitkinin belli bir yerine değil de bütününe uygulandığında ana gövdenin büyümesini uyarır. Ayrıca bu hormonların etkisiyle cüce bitkilerin boylarının uzaması sağlanır. Bir başka önemli etkisi ise tohumların çimlenmesini ve fidelerin gelişmesini sağlayan bazı enzimlerin biresimini başlatmasıdır. Bu grubun önemli üyelerinden olan gibberellik asit yüksek bitkilerde ve mantarlarda bulunur.

Gibbon, Edward (d. 8 Mayıs 1737, Putney, Surrey - ö. 16 Ocak 1794, Londra, İngiltere), usçu İngiliz tarihçi ve bilim adamı. İS 2. yüzyıldan 1453'e değin Roma ve Bizans imparatorluklarının tarihini incelediği *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire* (1776-88; *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, 1987-88, 3 cilt) adlı yapıtıyla tanınır.

Büyükbabası Edward'ın bıraktığı servet gene Edward adını taşıyan babasından sonra kendisinin de rahat bir yaşam sürdürebilmesini sağladı. Ailenin en büyük ve hayatta

Edward Gibbon, Henry Walton'ın yağlıboya çalışması, 1774; Ulusal Portre Galerisi, Londra National Portrait Gallery Londra

kalan tek çocuğuydu. 1747'de annesinin ölümünden sonra bakımını teyzesi Catherine Porten üstlendi. 1749'da Westminster Okulu'na kabul edildiyse de 1750'de sağlık nedenleriyle okuldan ayrılmak zorunda kal-

dı. Okumaya ve tane karşı ilgisinin geliştiği bu dönemde düşünce yolunu kendi başına bulmaya yönelik bir kişilik kazandı. Sağlığının düzelmesinden sonra 1752'de Oxford'daki Magdalen College'a girdi. Ama bu okulda beklediği düşünce ilgi ve desteği görmeyince, ilahiyata eğilimi gösterdi. Bu alandaki çalışmaları mezhep değiştirmesine yol açtı; 1753'te Katolik Kilisesi'ne girdi.

Dönemin yasalarına göre kamu görevi alma olanağını ortadan kaldıran bu karara büyük tepki gösteren babası tarafından Lozan'a, Kalvenci papaz Daniel Pavillard'ın yanına gönderildi. Kısıtlı bir harçlıkla sıkı bir gözetim altında tutulduğu ve büyük sıkıntılar yaşadığı bu dönemden sonraları minnettarlıkla söz eden Gibbon, Pavillard'dan düzenli çalışma alışkanlığını edindi. Klasik Latin edebiyatını özümlemenin yanı sıra matematik ve mantık üzerine çalıştı. Fransız dili ve edebiyatını bütün incelikleriyle öğrendi. Fransızca yazdığı *Essai sur l'étude de la littérature* (1761; Edebiyat İncelemesi Üzerine Bir Deneme) adlı ilk yapıtına başladı. Bu arada Katoliklikten vazgeçerek 1754'te resmen Protestan mezhebine döndü.

Sonraki sürgün yıllarında Lozan'daki seçkin çevreye daha serbestçe girebilen Gibbon, Voltaire'in toplantılarına katıldı. Genç Georges Deyverdun ile kalıcı bir dostluk kurdu. Bir papazın kızı (sonradan XVI. Louis'nin ünlü maliyecisi Jacques Necker'in karısı) olan Suzanne Curchod'ya aşık olarak, ona evlenme sözü verdi. Ama 1758'de babası tarafından İngiltere'ye geri çağrıldıktan sonra bu nişanı bozmak zorunda kaldı. Sonraki beş yıl süresince kendini okumaya vererek tarihsel bir yapıt için akla gelebilecek birçok konuyu irdeledi. 1760'tan 1762'nin sonlarına değin yüzbaşı rütbesiyle Hampshire sivil savunma milisinde görev yaptı. Bu dönemde çalışmaları kesintiyi uğradıysa da insanı ve askerlik yaşamını yakından tanıma olanağını buldu.

25 Haziran 1763'te İngiltere'den bir kez daha ayrıldı. Paris'te kaldığı sırada Denis Diderot ile Jean Le Rond d'Alembert gibi filozoflarla tanıştı. Bir süre Lozan'da kaldıktan sonra 1764'te Roma'ya gitti; eski yapılar üzerine kapsamlı bir çalışma yaptı. Bu çalışmanın etkisiyle kafasında Roma İmparatorluğu'nun tarihini yazma düşüncesi biçimlenmeye başladı.

İngiltere'ye döndükten sonra İsviçre halkının özgürlük mücadelesi üzerine bir kitap yazmaya giriştiyse de bunu yarıda bıraktı. Ardından Deyverdun ile birlikte *Mémoires littéraires de la Grande Bretagne*'in (1768-69; Büyük Britanya'ya ilişkin Edebi Anılar) iki cildini yayımladı. Bunu 1770'te yayımladığı *Critical Observations on the Sixth Book of the Aeneid* (Aeneis'in Altıncı Kitabı Üzerine Eleştirel Gözlemler) izledi. Babasının aynı yıl vasiyet bırakmadan ölmesi üzerine iki yıl aile işleriyle uğraşmak zorunda kaldı. Daha sonra Londra'ya yerleşerek çalışmalarını Roma tarihi üzerinde yoğunlaştırdı. Bu arada kent toplumsal yaşamına daha yakından kablarak gözde kulüplere üye oldu ve yazar çevrelerinde tanınmaya başladı. Parlamento'ya girdikten sonra Lord North'u sessiz, ama kararlı bir biçimde destekledi. 1775'te ressam Sir Joshua Reynolds'un kurmuş olduğu "The Club" çevresine seçildi.

Roma İmparatorluğu'nun orta boy basılan ilk cildi 17 Şubat 1776'da yayımlandı. Kitap, Hristiyanlığın yükselişini büyük bir alaycılıkla ele aldığı son iki bölümünün de etkisiyle derhal yankı uyandırdı ve büyük

başarı kazandı. Hristiyanlığa karşı tutumu sonraki yıllarda da farklı değerlendirmelere konu olan Gibbon'un asıl amacı dinlerin semavi değil dünyevi, insanlığın gelişimine bağlı bir olgu olarak ele alınması gerektiği düşüncesini yerleştirmekti. İmparatorluğun dağılması ve dinsel gelişmeler arasındaki ilişkileri çözümlemesinde de aynı yaklaşım görülür. Bununla birlikte konuyu irdeleyiş, Aydınlanma felsefesinin etkisiyle sık sık din düşmanlığına kayıyor; dini akıl yoluyla kaçınılabilecek bir batıl inanç olarak görmesi, ilkçağın sonlarında insanların neden yoğun olarak Hristiyanlığa yöneldiğini kendi koşulları içinde anlamasını zorlaştırıyordu. Gibbon yaptığını sonraki ciltlerini yazarken birçok eleştiri ve saldırıya uğradı. Bununla birlikte David Hume ve William Robertson gibi kişilerden saygı gördü. Hakkındaki eleştirileri çoğu kez duymazlıktan gelmesine karşın, kendisini elde ettiği bulguları çarpıtmakla suçlayanlara *A Vindication of Some Passages in the Fifteenth and Sixteenth Chapters of the Decline and Fall of the Roman Empire* ile (1779; Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü ve Yıkılışı'nın 15. ve 16. Bölümlerindeki Bazı Pasajlara İlişkin Bir Doğrulama) etkili bir yanıt verdi.

Gibbon, 1779'da ticaret ve plantasyonlar komisyonuna atandı ve böylece iyi bir gelir kaynağı elde etti. Kısa bir süre sonra, kara Avrupa'sında Amerikan kolonilerinde izlediği politika nedeniyle İngiliz hükümetine yöneltilen eleştirilere yanıt niteliğinde bir rapor olan *Mémoire justificatif* (1779; Kandırıcı Bildiri) yazdı. 1781'de *Roma İmparatorluğu*'nun ikinci ve üçüncü ciltlerini yayımlayarak, yaptığını Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına değin getirdi. Bu noktada daha sonraki dönemi ele alıp almama konusunu düşünmek üzere yazmaya ara verdi. 1782'de Lord North hükümetinin düşmesiyle üye olduğu komisyon kaldırıldı. Giderlerini kısmak amacıyla İngiltere'den ayrılarak Lozan'da Deyverdun'un yanına gitti. *Roma İmparatorluğu*'nun son üç cildini 27 Haziran 1787'de tamamladı. Kısa bir süre sonra el yazmalarıyla birlikte İngiltere'ye döndü ve 51. doğum günü olan 8 Mayıs 1788'de bu ciltleri yayımladı.

Roma İmparatorluğu hacim bakımından eşit, ama konuyu ele alış bakımından farklı ayrıntıda iki bölümden oluşur. Birinci bölüm imparatorluğun Batı'da sona erişine (İS y. 480) değin süren yaklaşık 300 yıllık bir dönemi kapsar. İkinci bölüme ise yaklaşık bin yıllık bir dönem sığdırılmıştır. Bununla birlikte Roma İmparatorluğu'nu değişik aşamalardan geçen uzun tarihi boyunca tek bir uygarlık olarak ele alan yapıt kendi içinde uyumlu bir bütünlük oluşturur.

Buna karşılık Gibbon'un maddi çöküşü ahlaksal çöküşün sonucu ve simgesi olarak ele alması, en azından dış görüntüler olarak Batı Roma tarihinin seyrine uyarıya da, aynı yaklaşımı Doğu Roma için de sürdürmesi yapıtın ikinci yarısında görülen en büyük kusuru oluşturur ve açık çelişkiler yaratır. Örneğin imparatorluğun Doğu'daki uzun tarihini sürekli bir çürüme süreci olarak nitelendirmesine karşın, Konstantinopolis bin yıl boyunca Doğu Avrupa'nın kalesi olarak kalmıştır. Bu yanlışlığının temelinde Bizans uygarlığına sempati duymamasının yanı sıra Yunan kaynaklarını Latin kaynakları kadar inceleyememesi ve sonraki bilim adamlarınca derlenen öbür dillerdeki geniş malzeme birikimine erişememesi de yatar.

Gene de yapıtın ikinci yarısı doyurucu olmayan özetlemeler ve ciddi eksiklikler taşımasına karşın, Konstantinopolis'in çökmesine yol açan etkenleri ustaca bir açıklıkla sıralar. Iustinianos'un hü-

kümdarlığı, Üçleme konusundaki anlaşmazlıklar, İslam dininin doğuşu ve Roma hukuku tarihi gibi konuları yetkin bir biçimde işler. Ayrıca Konstantinopolis'in son kuşatılışını ve ele geçirilişini canlı bir anlatımla aktarır. Ortaçağ ve Rönesans Roma'sını anlatan bölümlerin sonsöz, uzun çöküş sürecinin tamamlandığını belirterek insanlığın düşünsel özgürlüğünü yeniden elde edebileceği umudunu dile getirir. Bundan da anlaşılabilir gibi Gibbon, Roma'nın çöküşünü dinin ve barbarlığın bir zaferi olarak görür ve bu gelişmeyi bir gerileme biçiminde değerlendirir.

Büyük yapıtının son ciltlerinin yayımlanmasından sonra yeniden Lozan'a giden Gibbon, anılarını yazmaya girişti. Ama 1789'da Deyverdun'un ölümü, ardından Fransız Devrimi'nin patlak vermesi ve İsviçre'nin saldırı tehlikesi altına girmesi huzurunu bozdu. Sağlığı da giderek kötüleştiğinden 1793'te İngiltere'ye döndü. Yolculuğu hastalığını şiddetlendirdi ve Londra'nın St. James Sokağı'ndaki bir evde öldü.

Modern tarih bilimi Gibbon'dan bu yana büyük aşamalar göstermiş, ekonomik, toplumsal ve siyasal tarih araştırmalarının yanı sıra eski para, yazıt ve arkeolojik bulguların da incelenmesiyle geniş bir bilgi birikimine ulaşılmıştır. Gibbon, yazılı kaynakların bilimsel olarak incelenmesinde bugün sağlanmış olan ilerlemelerden yararlanma olanğından yoksundu. Bununla birlikte, bu sistematik incelemeleri öngörmüş olduğu izlenimini veren bir anlayış ve kavrayıştıydı. Sınırsız yeteneklerinin yanı sıra kaynakları yorumlamak bilmez bir çalışkanlık ve titizlikle irdeleyen araştırmacı bir ruhu vardı. Tarihsel perspektife egemen olmasında ve eşsiz edebi üslubunda kendini dışavuran bu nitelikleri, bir çağdaş tarihçinin "başka ne okunursa okunursa, Gibbon da mutlaka okunmalıdır" biçimindeki yorumuyla; büyük Cambridge tarihçisi J. B. Bury'nin ("Gibbon'un birçok ayrıntıda ve bazı önemli konularda zamanın gerisinde kalmış olması, yalnızca daha gelişmiş bir dünyada yaşamamızın sonucudur. Birçok ana konuda Gibbon hâlâ zamanışımına uğramamış ustamızdır" biçimindeki yargısıyla da doğrulanmıştır.

Gibbon, Lewis Grassic, asıl adı JAMES LESLIE MITCHELL (d. 13 Şubat 1901, Auchterless ya da yakınları, Aberdeenshire, İskoçya - ö. 21 Şubat 1935, Welwyn Garden kenti, Hertfordshire, İngiltere), İskoç romancı. Yayıtlarıyla İskoç temalarının ve eskiden İskoçya'nın edebi dili olan güney lehçelerinden Lallans dilinin 20. yüzyılda yeniden canlanmasına katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda saygın bir tarihçi ve arkeolog olarak tanınır.

I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusunun Ortadoğu birliklerine katıldı. 1920'lerde arkeoloji alanında çalışmaya başladı; bir yandan da Lewis Grassic Gibbon takma adıyla serüven öyküleri yazıyordu. *Sunset Song* (1932; Günbatımı Şarkısı), *Cloud Howe* (1933; Düzlükteki Bulutlar) ve *Grey Granite* (1934; Gri Granit) romanlarından oluşan *A Scots Quair* (Bir İskoçun Notları) adlı üçlemesiyle üne kavuştu. Bu kitaplarında, savaş öncesinden başlayıp savaş sonrası döneme egemen olan umutsuzluğu, ekonomik ve toplumsal bunalımı da aktararak, "bütün acılığı, kabalığı, güzelliği ve kederi" ile İskoçya'nın kırsal yaşamını anlattı. *Sunset Song*, 1980'lerde BBC tarafından televizyona uyarlandı. Şair Hugh MacDiarmid ile birlikte yazdığı *Scottish Scene* (1934; İskoç Görüntüleri) adlı kitabında Gibbon şiir, oyun, öykü ve makale gibi çeşitli edebi araçlarla İskoçya'nın çok yönlü bir görünümünü sunar.

Gibbon bilimsel ve tarihsel kitaplarını gerçek adıyla yayımladı. Bunların arasında *Niger: The Life of Mungo Park* (1934; Nijer: Mungo Park'ın Yaşamı) ve *The Conquest of the Maya* (1934; Maya İstilas) sayılabilir.

Gibbons, Cedric (d. 23 Mart 1893, Dublin, İrlanda - ö. 26 Temmuz 1960, Westwood, California, ABD), Metro Goldwyn Mayer, Inc. (MGM) film stüdyolarının sanat yönetmeni. MGM'de çalıştığı 32 yıl boyunca (1924-56) bu stüdyolarda çekilen yaklaşık 1.500 filme katkıda bulunmuştur.

Gibbons başlangıçta Thomas A. Edison ve Goldwyn Pictures Corporation stüdyoları hesabına çalıştı. 1924'te MGM ile imzaladığı sözleşmeye ABD'de yapılacak bütün MGM filmlerine adının sanat yönetmeni olarak yazılacağına ilişkin bir madde koydurttu; ama 1925'ten sonra stüdyonun hemen bütün yapımlarının tasarımlarını bir grup sanatçıyla birlikte gerçekleştirdi. Oscar'a 37 kez aday gösterildi ve 11 kez ödül kazandı. Ödül kazandığı filmlerden yalnız *The Bridge of San Luis Rey*'in (1929; San Luis Rey Köprüsü) tasarımını tek başına gerçekleştirdi. Çoğu kaynaklar Oscar heykeliçisinin tasarımını da Gibbons'ın yaptığını belirtir.

Gibbons sahne dekorlarında resim yerine, üç boyutlu mobilyaları ilk kullananlar arasında yer alır. Film ve ışıklandırma alanındaki yenilikler, Gibbons'ın, daha sonraları MGM filmlerinin ayrıt edici özelliği haline gelen, geniş beyaz yüzeyleri başarıyla kullanabilmesini sağladı. *Our Dancing Daughters* (1928; Dans Eden Kızlarımız) ve aynı dönemde çekilen başka filmler için hazırladığı *art deco* üslubundaki dekorlar, ABD çapında iç dekorasyon eğilimlerini belirledi.

Gibbons'ın yönettiği tek film olan *Tarzan and His Mate* (1934; Tarzan ve Kansı) görsel bakımdan çok beğenildi. Sinema Sanat ve Bilimleri Akademisi, yapıt tasarım alanındaki "süreklili başarı" nedeniyle 1950'de Gibbons'a özel bir ödül verdi.

Gibbons, Grinling (d. 4 Nisan 1648, Rotterdam - ö. 3 Ağustos 1721, Londra), İngiliz ahşap oyma ustası. Blenheim ve Hampton Court sarayları ile St. Paul Katedrali'nde taş oymaları da vardır.

Çocukluğu Felemenk'te geçtikten sonra İngiltere'ye dönerek Deptford'ta yerleşti ve

Grinling Gibbons'ın Petworth Evi'ndeki bir süslemesinden ayrıntı, 1690, Sussex, İngiltere National Trust, Petworth House, Sussex

orada ahşap oyma ustası olarak ün kazandı (1671). II. Charles'ın Windsor Şatosu'ndaki dairesinin bezemelerini yaptıktan sonra

Kensington Sarayı ve Hampton Court'ta çalışmaya başladı; 1693'te baş oyma ustalığına getirildi. St. Paul Katedrali koroyeri-nin sıralarından, koltuklarından ve org kapaklarından (1860'ta kaldırıldı) başka, katedralin dış cephesindeki ilk kat pencerelerinin altındaki taş levhaların oyma işlerini yaptı. En önemli yapıtları arasında Londra'daki St. James Kilisesi'nin ahşap altar tablası, orgu ve mermer vaftiz kurnasıyla, Sussex'te Petworth Evi'ndeki oymalı oda vardır.

Gibbons, James (d. 23 Temmuz 1834, Baltimore - ö. 24 Mart 1921, Baltimore, ABD), Baltimore başpiskoposu ve Kuzey Amerika'nın ikinci Katolik kardinali.

1861'de papazlığa atanan Gibbons, İç Savaş sırasında Baltimore askeri hastanelerinde dört yıl gönüllü papaz olarak hizmet verdi. 1868'de piskopos olarak takdis edildi ve Kuzey Carolina Piskoposluk Vekilliği'ni örgütlemekle görevlendirildi. Bu görevdeyken I. Vatikan Konsili'ne (1869-70) katıldı. 1872'de Richmond (Virginia) piskoposu oldu. Burada, bir misyoner piskopos olarak edindiği deneyimlerle Katolik öğretinin basit ve kısa biçimde açıklanması gereğinden yola çıkarak *The Faith of Our Fathers*'i (1876; Atalarımızın İmanı) yazdı. Bu yapıtı ABD'de yayımlanan en ünlü Katolik apolojikleri arasına girdi.

1877'de Baltimore başpiskopos yardımcılığına getirildi. Aynı yıl başpiskoposluğa atandıktan sonra ABD Kilisesi'nin önderleri arasında yer aldı. 1886'da Papa XIII. Leo tarafından kardinal yapıldı. Washington, D.C.'deki Amerikan Katolik Üniversitesi'nin ilk rektörü oldu (1889). 1880'ler ve 1890'larda, özellikle İrlandalı ve Alman göçmen Katolikler arasında barışı sağlamaya çalıştı. Tarihin en yetkin yönetim aygıtının belgesi olarak nitelediği ABD Anayasası'ndaki kilise-devlet ayrımını Roma'ya örnek olarak gösterdi. Baltimore'da düzenlenen 50. Yıl jübilesine Başkan William Howard Taft başkanlık etti (1911). *Discourses* (Konuşmalar) ve *Sermons*'i (Vaazlar) 1908'de yayımlandı.

Gibbons, Orlando (d. 1583, Oxford - ö. 5 Haziran 1625, Canterbury, Kent, İngiltere), İngiliz çoksesli müzik okulunun son büyük sanatçılarından biri olan besteci. Büyük bir müzikçiler ailesinin en seçkin kişisiydi.

Babası ve kardeşlerinden üçü de müzikçiydi. Gibbons 21 yaşında Kraliyet Şapeli orgcusu oldu. Yaşamı boyunca sürdürdüğü bu görevinde birçok nişan aldı. 1619'da kralın özel dairesinde *virginal*(*) müzikçiliğine atandı. 1622'de de Oxford Üniversitesi tarafından kendisine onursal müzik doktoru unvanı verildi. Ertesi yıl Westminster Abbey'nin orgculuğuna getirilen Gibbons, daha sonra da burada I. James'in cenaze törenini yönetmekle görevlendirildi. Kral I. Charles, kendisiyle evlenmek üzere Fransa'dan gelen Henrietta Maria'yı karşılamak üzere Dover'a giderken Gibbons ona refakat eden görevliler arasına da yer aldı.

Gibbons'ın *Madrigals and Motets of 5 parts*... (5 Partli Madrigaller ve Moteller) adlı yapıtı 1612'de yayımlanmıştı. Bu derleme, sözlerinin çoğu ahlaki ve felsefi nitelikte olan son derece kişisel ve duygulu besteleri kapsıyordu. Gibbons'ın çoksesli anlatım konusundaki ustalığını ortaya koyan yapıtta geç dönem madrigal üslubunun "Silver Swan" ve "What is Our Life?" gibi bazı başyapıtları da yer alıyordu. Bundan iki yıl önce yayımlanmış olan *Fantasies in Three Parts Compos'd for Viols*'ün (y. 1610; Viyoller İçin Bestelenmiş Üç Sesli Fantezi-ler) İngiltere'de bakır oyma baskı tekniğiyle

çoğaltılmış ilk müzik yapıtı olduğu ileri sürülür.

Gibbons bir klavyeli çalgı yorumcusu olarak ün kazanmıştı. Yaşamının son yıllarında orgcu ve *virginal*ci olarak İngiltere'de rakkipsizdi. Birkaçı *Parthenia*'da yayımlanan (y. 1612) *virginal* parçalarının 40'tan fazlası da el yazması olarak günümüze ulaşmıştır. Gibbons, 16. yüzyılın çoksesli ve özünde vokal olan üsluplarının, belirgin bir biçimde daha çalgısal ve armonik bir anlatım biçimine dönüşmekte olduğu bir dönemde yaşamıştır. Bu değişikliklerden hemen hiç etkilanmeyen Gibbons'ın müziği, daha çok geçmiş kuşağın başarılarının bir özeti niteliğindedir.

Gibbons, Stella (Dorothea) (d. 5 Ocak 1902, Londra - ö. 19 Aralık 1989, Londra, İngiltere), İngiliz romancı ve şair. Köy romanını zekice alaya alan bürlesk türündeki ilk romanı *Cold Comfort Farm* (1932; Avuntu Çiftliği) ile 1933'te Femina Via Henreuse Ödülü'nü kazanarak üne kavuşmuştur.

Londra'nın yoksul bölgelerinde çalışan bir doktorun kızıydı. Çocukluk yılları mutsuzluk içinde geçti. Çevresinden ve aile yaşamından bunaldıkça, iki küçük erkek kardeşine bu güç koşulları unutturmak için olağanüstü güzellikte masallar uydurmaya başladı. On üç yaşına değin evde öğrenim gördükten sonra Kuzey Londra Collegiate Kız Okulu'na ve ardından gazetecilik öğrenimi için University College'a gitti. Okulu bitirince bir süre *British United Press*'te telgraf memurluğu yaptı; ardından 10 yıl boyunca tiyatro ve edebiyat eleştirmenliği, muhabirlik, moda yazarlığı gibi çeşitli işlerde çalıştı.

Cold Comfort Farm çok tutulmakla kalmayıp, eleştirmenlerin övgüsünü de kazandı, ama sonraki yapıtları bu başarıya ulaşamadı. Eleştirmenler sonraki romanlarının iyi yazılmış olmakla birlikte magazin düzeyinde kaldığını söylediler. Gibbons'ın öteki romanları arasında, genç bir kadının düş kırıklıklarını ve eğitimi anlatan iki yapıtı *Westwood; or The Gentle Powers* (1946; Westwood ya da Nazik Güçler) ile *Here Be Dragons* (1956; Ejderhalar Burada), *The Charmers* (1965) ve *The Woods in Winter* (1970; Kış Aylarında Orman) yer alır. Ayrıca şiirleri ve dört öykü kitabı yayımlanmıştır.

Gibbs, J(osiah) Willard (d. 11 Şubat 1839, New Haven, Connecticut - ö. 28 Nisan 1903, New Haven, ABD), ABD'nin yetiştirdiği en büyük bilim adamlarından biri olarak kabul edilen kuramsal fizikçi ve kimyacı. Termodinamik kuramı alanındaki uygulamaları, fiziksel kimyanın deneysel bir bilim dalı olmaktan kurtulup kuramsal çıkarmalara dayalı bir temele oturmasını sağlamıştır.

Yale Üniversitesi'nde dinsel edebiyat profesörü olan Josiah Willard Gibbs, Sr.'in dördüncü çocuğu ve tek oğlu olan Gibbs'in ailesi birçok yükseköğül yöneticisi ve bilim adamı yetiştirmişti. Ortaöğrenimini Hopkins Grammar School'da gören Gibbs, 1854'te Yale Üniversitesi'ne girdi. Son derece başarılı bir öğrenim döneminden sonra mühendislik alanında araştırmalar yapmaya başladı. Dişli çark düzeni tasarımı üzerine hazırladığı tezinde geometrik analiz yöntemlerini parlak bir biçimde kullandı. 1863'te, ABD'de mühendislik alanında doktor unvanı alan ilk kişi oldu. Aynı yıl Yale'de özel öğretim üyesi olan Gibbs, çalışmalarını makinelerin geliştirilmesi alanında yoğunlaştırdı.

Ailesinden kendisine küçük bir servet kalınca, 1866'da üç yıl kadar süren bir Avrupa gezisine çıktı. Burada Avrupalı

ünlü matematikçilerin ve fizikçilerin derslerini izledi ve Avrupalı bilim adamlarının bilime yaklaşım tarzlarını benimsedi. ABD'ye geri döndükten sonra, edindiği

J. Willard Gibbs
Yale University

kuramsal bilgilerden yararlanarak James Watt'ın buhar makinesinin regülatör düzeyine geliştirdi. Makinedeki ısı denge sorununu inceledi; bu arada kimyasal süreçlerin dengesini hesaplamaya yönelik bir yöntem geliştirmeye girişti.

1871'de Yale Üniversitesi'nde matematiksel fizik profesörlüğüne atanan Gibbs, 1873'te ilk önemli bildirisini olan "Graphical Methods in the Thermodynamics of Fluids"i (Akışkanlar Termodinamiğinde Grafik Yöntemler) yayımladı. Ardından aynı yıl "A Method of Geometrical Representation of the Thermodynamic Properties of Substances by Means of Surfaces"i (Maddelerin Termodinamik Özelliklerinin Yüzeyler Aracılığıyla Geometrik Gösterimi Yöntemi) ve 1876'da, en ünlü bildirisini olan "On the Equilibrium of Heterogeneous Substances"i (Heterojen Maddelerin Dengesi Üzerine) yayımladı. Gibbs'in çalışmalarının önemini kavrayan İskoçyalı fizikçi James Clerk Maxwell, Gibbs'in termodinamik yüzeyinin bir modelini yaparak kendisine gönderdi.

Yaşamı boyunca hiç evlenmeyen Gibbs, kız kardeşinin evinde yaşadı ve çalışmalarını Yale'de sessizce sürdürdü. Dehası ABD bilim çevrelerinde daha sonra fark edildi. Amerikan Fizik Derneği'nin üyeliğine alınmadı, ama bu durumdan etkilenmedi; çünkü çalışmalarının değerinin farkındaydı ve kendisinin değerlendirmesini gelecek kuşaklara bırakmaktan hoşnuttu.

Çağdaş tarihçi Henry Adams, Gibbs'i "Bilimdeki başansıya ABD'nin en büyüğü" olarak tanımladı. Gibbs, termodinamiği fiziksel işlemlere uygulayarak istatistiksel mekanik bilimini geliştirdi. Sonraları bu uygulamanın klasik fizik için olduğu kadar kuantum mekanigi için de geçerli olduğu anlaşıldı.

Gibbs, James (d. 23 Aralık 1682, Foot-deesmire, Aberdeenshire, İskoçya - ö. 5 Ağustos 1754, Londra), İtalyan ve İngiliz tarzlarının bir birleşimi olarak inşa ettiği Londra'daki St. Martin-in-the-Fields Kilisesi'yle (tasarlanması 1720) 18. yüzyıl İngiliz ve Amerikan kilise mimarlığına yeni bir anlayış getiren mimar. Roma'da, İtalyan barok mimarlığının önde gelen adlarından Carlo Fontana'nın yanında yetişti. Orada edindiği deneyimler, 1709'da İngiltere'ye döndüğünde rakipleri arasında sıvımlmasını sağladı. Londra'daki ilk işi Mar kontu

John'un Whitehall'daki evinin yenilenmesi oldu. Bundan sonra Mar kontunun desteği ve Christopher Wren'in önerisiyle St. Mary-le-Strand Kilisesi'ni yapmakla görevlendirildi. Bu yapıda İtalyan baroku etkisi açıkça görülür. Gibbs kısa sürede önde gelen Tory'lerin mimarı oldu. Elliye yakın konut tasarımı yaptı. 1720'lerden sonra, Lord Burlington'ın yaydığı Palladio üslubunun güçlü etkisi ve klasik beğenin halk arasında çok yaygınlık kazanmasıyla Gibbs'in yapılarındaki barok etki de azaldı. Gibbs'in olgunluk dönemi üslubu, İtalyan kökenli barok ve Palladio üsluplarıyla ortaçağ İngiliz halk mimarlığının bir bileşimidir. En tanınmış yapıtı St. Martin-in-the-Fields Kilisesi gotikten izler taşıyan çan kulesi ve

James Gibbs'in St. Martin-in-the-Fields Kilisesi, 1722-26, Londra; Thomas H. Shepherd'in bir çiziminden H.W. Bond'un yaptığı oymabaskı, 1827
British Museum, Londra; fotoğraflar J.R. Freeman & Co. Ltd

klasik örneklerle benzetilmiş sütunlu girişi ile birkaç üslubu birden yansıtır. Döneminde eleştirilere uğramasına karşın St. Martin Kilisesi daha sonra sayısız İngiliz ve Amerikan kilisesinin yapımında örnek alınmıştır. Gibbs'in en önemli yazılı çalışması olan *A Book of Architecture* (1728; Bir Mimarlık Kitabı) 18. yüzyıl boyunca gerek İngiltere'de, gerek kolonilerinde bir mimarlık elkitabı olarak kullanılmıştır.

Gibbs, William Francis (d. 24 Ağustos 1886, Philadelphia - ö. 6 Eylül 1967, New York kenti, ABD), ABD'li gemi mühendisi. II. Dünya Savaşı'nın ünlü "Liberty" sınıfı yük gemilerinin tasarımını gerçekleştirmiş, üretimini yönetmiş, gemi tasarımı ve yapım alanlarında önemli yenilikler getirmiştir.

1913'te avukat olan Gibbs, daha sonra mesleğini bırakarak, gemi mühendisliğine yöneldi. Bu konuda bir yıl kadar kendi başına çalıştıktan sonra kardeşi Frederick H. Gibbs ile birlikte bir transatlantik tasarımı yaptı. Bu çalışmalarındaki başarıları nedeniyle International Mercantile Marine Company, Gibbs kardeşlere iş olanağı sağladı ve I. Dünya Savaşı'nın başlamasına değin tasarım çalışmalarını destekledi. Savaş sırasında ABD hükümeti için gemi tasarımları yapan Gibbs, savaştan sonra International Mercantile Marine Company'nin imalat bölümünün başına getirildi.

1922'de bir geminin onarım işini üstlenerek kendi şirketlerini kuran Gibbs kardeşler bir süre sonra yeni onarım ve bakım işleri, ardından da gemi siparişleri aldılar. 1927'de, çok sayıda su geçirmeyen bölme-

den oluşan "Malolo" adlı oldukça güvenli bir geminin tasarımını gerçekleştirdiler. Deneme gezisi sırasında bir kaza sonucu yara alan "Malolo"nun batmaması Gibbs kardeşlerin tasarımının yaygın olarak uygulanmasını sağladı.

Gibbs, yat tasarımcısı Daniel Hargate Cox ile ortaklık kurarak 1933'te ABD Deniz Kuvvetleri için yüksek basınç ve sıcaklıkta çalışan son derece verimli buhar türbinleriyle donatılmış destroyerler üretti. 1940'ta sanayi çapında üretime uygun bir yük gemisinin tasarımını gerçekleştirdi ve gemilerin farklı bölmelerinin ayrı yerlerde yapılıp sonradan bir araya getirilebileceğini kanıtladı. Sonuçta bir geminin yapım süresi dört yıldan dört gün gibi kısa bir süreye indirildi.

Gibbs ve Cox, II. Dünya Savaşı'ndan sonra da ABD Deniz Kuvvetleri için tasarımlar yapmayı sürdürdüler. 1952'de "Uni-

ted States" gemisini suya indirdiler. Son derece hızlı, güvenli ve savaş zamanında kolaylıkla askeri işlev üstlenme özelliğine sahip olan bu gemi yolcu taşımacılığında yeni hız rekorları kırdı.

Gibbs-Duhem denklemi, bir karışımın ya da bir çokbileşenli sistemin sıcaklık, basınç ve kimyasal potansiyel değişimleri arasındaki matematiksel bağıntı. Birçok kimya probleminin çözümünde ve çokbileşenli sistemlerin özellikleri ile tek bileşenli sistemlerin bilinen özellikleri arasındaki bağıntının kurulmasında kullanılır.

Gibea, bugün TEL EL-FUL, İsrailoğullarından Benyaminoğulları kabilesine ait eski kent. Kudüs'ün tam kuzeyindedir. Rüzgâr ve yağmurun yoğun biçimde aşındırdığı ören yerinin bir bölümü 1922 ve 1933'te William F. Albright tarafından kazıldı. Kentin en yüksek noktasında, Orta Tunç Çağında (İÖ y. 2000-1550) yapılmış olan kale, İÖ 12. ve 11. yüzyıllarda yeniden inşa edildi. Kral Saul (İÖ 10. yy) zamanında İsrail'in ilk "krallık" ikametgâhi olarak işlev gören tahkimat, bu dönemde heybetli bir iç kaleye dönüştürüldü. Daha sonraları önemini yitiren Gibea İS 70'teki ilk Yahudi ayaklanması sırasında tahrip edildi.

Gibeon, bugün EL-CIB, Kudüs'ün kuzeybatısında eski Filistin kenti. Kent halkı, Kenan'ın İsrailoğullarınca fethi sırasında Yeşu'ya gönüllü olarak boyun eğmişti (Yeşu 9). 1956'da bir ABD araştırma grubunun yaptığı kazılar, İlk Tunç Çağının bir bölümünde, hemen hemen tüm Orta Tunç Çağı (İÖ y.

3000-1550) boyunca ve Son Tunç Çağının (İÖ y. 1550-1200) son bölümünde, yani Yeşu'nun Kenan'ı fethinden hemen önce kente yerleşme olduğunu ortaya koydu.

Gibeon kazılarında ortaya çıkmış bir havuz ve içine inen 79 basamaklı merdiven
University Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia

Yeşu'nun fethinden sonra ise Gibeon, Kudüs kent devletine bağlandı ve büyük olasılıkla tahkim edilmedi.

İÖ 6. yüzyıl başlarında yöreyi istila eden Babililerin kenti yıkmadığı ve İsrailoğullarının sürgünü sırasında da Gibeon'da yerleşimin sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu döneme ait kalıntılar arasında, üzeri yazılı pek çok şarap testisi kulpu bulunur. Bu kulpların 30'undan çoğunda, dönemin İbranice harfleriyle Gibeon adı yazılıdır.

gibli, Libya'nın yüksek bölgelerinden Akdeniz'e doğru alçalarak esen sıcak ve kuru rüzgâr. Ayrıca bak. fön.

gibon, *Hylobatidae* familyasının *Hylobates* cinsinden, Asya'nın güneydoğusunda ve yakın adalardaki ormanlarda yaşayan, küçük yapılı yedi insansımaymun türünün ortak adı. Kolları şempanze, orangutan ve goril gibi iri yapılı insansımaymunlardan daha uzun olan bu hayvanların kaba etlerinde küçük nasırlı bölgeler bulunur. Dişlen iri, çıkardıkları uyumlu sesler kendilerine özgü ve çok uzaktan duyulabilecek güçtedir.

Küçük gruplar halinde ve genellikle ağaçlarda yaşayan gibonlar uzun kollarından asılarak büyük bir çeviklikle daldan dala geçer; yerde kollarını yukarıda ya da arkada tutarak iki ayakları üzerinde yürür. Başlıca besinleri olan ağaç sürgünlerini, meyveleri, bazı böcekleri, kuş yumurtalarını ve kuş

Gibon (*Hylobates*)
Edmund Appel-Photo Researchers

yavrularını gündüz aramaya çıkar. Dişiler yaklaşık yedi ay süren gebeliğin ardından tek bir yavru doğurur.

Gibsonlar uzun tüylü ve kuyraksuzdur. Baş ve gövde uzunlukları genellikle 40 cm'den 65 cm'ye, tüy renkleri taba ya da gümüş renginden kahverengi ya da siyaha kadar değişirken aynı türün bireyleri bile aynı renkte olabilir. *H. concolor* ve *H. hooleck* türlerinin erişkin erkekleri siyah, dişileri kahverengidir. Yüzünde beyaz tüyler taşıyan *H. agilis* türü şey ayrıntı göstermeksin taba ya da siyah renk alır. Beyaz renkli *H. lar* el ve ayakları dışında önceki türe benzer. Boz renkli *H. klossii* türü bazen siyamangin da yer aldığı *Symphalangus* cinsine yerleştirilir.

Bazı sınıflandırmalarda gibonlar *Pongidae* familyasının *Hylobatinae* altfamilyasına alınmaktadır.

gibsit, alüminyum hidroksit ($Al(OH)_3$) yapısında, çoğu boksit cevherinin temel bileşenini oluşturan oksit minerali. Özellikle batı yarıkürede beyaz, camsı kristaller, topraklı küteller ya da kabuklar halinde görülür. Önemli çökeller içinde ikincil mineral olarak bulunur ama küçük ölçekli hidrotermal kaynaklara da rastlanmıştır. Gibsit, aşırı ufalanma koşullarında özellikle feldispat ve feldispatoit gibi herhangi bir alüminyumlu malzemeden gelişebilir; bunlardan doğrudan doğruya oluşabileceği gibi böhmitten ya da kil minerallerinin ara oluşumunun ardından da gelişebilir. Arkansas, Jamaika, Surinam, Guyana, Brezilya, Batı Afrika ve Hindistan'daki boksit yataklarında yaygındır. Alüminyum metaliyle alüminalı çeşitli kimyasal maddelerin üretiminde kullanılmak amacıyla boksitten ya da yüksek alüminalı maddelerden yapay gibsit üretilmektedir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. oksit mineralleri (tablo).

Gibson, Charles Dana (d. 14 Eylül 1867, Roxbury, Massachusetts - ö. 23 Aralık 1944, New York kenti, ABD), kendi adıyla anılan genç kız (Gibson-kızı) desenleriyle 20. yüzyıl başında Amerikalıların ideal kadınlık anlayışını çizgiye dökmüş ilüstratör. New York kentinde bir yıl Sanat Öğrencileri Birliği'nde eğitim gördükten sonra haftalık mizah dergisi *Life*'a çizimler yapmaya

para karşılığında bir yıl boyunca her hafta derginin iki sayfası için genellikle eğlenceli ve duygusal günlük olayları konu alan resimler hazırladı.

Gibson 1905'te ilüstratörlüğü bırakarak yağlıboya portre yapmaya yöneldiyse de, birkaç yıl sonra yeniden ilüstrasyona başladı. En ünlüsü *The Prisoner of Zenda* (Zenda Mahkumu) olmak üzere birçok kitabı resimledi ve kendi çizimlerinden oluşan kitaplar yayımladı. *London as Seen by C. D. Gibson* (1895-97; C. D. Gibson'ın Gözüyle Londra), *People of Dickens* (1897; Dickens'in İnsanları) ve *Sketches in Egypt* (1899; Mısır Taslakları) gezilerde yaptığı çizimleri içerir. Yüksek sosyete'yi yansıtan ünlü çizimlerinden oluşan kitapları arasında *The Education of Mr. Pipp* (1899; Bay Pipp'in Eğitimi), *Americans* (1900; Amerikalılar), *A Widow and Her Friends* (1901; Bir Dul ve Arkadaşları), *The Social Ladder* (1902; Toplum Merdiveni) ve *Our Neighbors* (1905; Komşularımız) vardır.

Gibson, John (d. 19 Haziran 1790, Gyffin, Caernarvonshire, Galler - ö. 27 Ocak 1866, Roma), Eski Yunan sanatındaki mermer heykelleri boyama geleneğini yeniden

"Boyali Venus", John Gibson'ın boyayla renklendirdiği, mermerden bir heykeli, 1851-55; Walker Sanat Galerisi, Liverpool
Walker Art Gallery, Liverpool

canlandırmaya girişerek yoğun tartışmalara yol açan İngiliz yeni-klasik heykeltarı

1804'te Liverpool'da anıtlar yapan bir taşçı ustasının yanında çıraklık etti. 1817'ye değin kaldığı bu kentteki son yıllarında, yazar William Roscoe'nun koruması altına girdi. Kraliyet Akademisi'ne sunduğu ilk çalışmalarından biri olan "Psyche'nin Zephyros'un Kanatlarında Doğuşu"nu (1816) övgüyle karşılayan heykeltarı ve ilüstratör John Flaxman onu Roma'ya gitmeye razı etti (1817). Gibson Roma'da, yeni-klasik akımın önde gelen heykeltarlarından Antonio Canova ile arkadaş oldu. 1822'den sonra da Bertel Thorvaldsen'den dersler aldı.

1847'de Liverpool kenti için yaptığı bir Kraliçe Victoria heykelindeki tacı, sandaletleri ve etek uçlarını boyayla renklendirmesi büyük tepki uyandırdı. Bundan sonra,

1833'te yapmış olduğu "Ruhlu İykenne Eden Cupido" adlı heykeli bir kez daha ama butünüyle renkli olarak gerçekleştirdi. 1838'de Kraliyet Akademisi üyeliğine atanan Gibson'ın renkli mermer heykellerinin en ünlüsü "Boyali Venus"tur (1851-55).

Gibson, William Hamilton (d. 5 Ekim 1850, Sandy Hook, Connecticut - ö. 16 Temmuz 1896, Washington, Connecticut, ABD), kitap ressamı, yazar ve doğabilimci.

Daha sekiz yaşındayken çiçek ve böcek taslakları yapan Gibson, uzun süre botanik ve entomolojiyle ilgilenmiş ve mum çiçek yapımında ustalaşmıştı. Teknik nitelikli ilk çizimleri 1870'te yayımlandı. Taş üzerine yaptığı resimlerde büyük başarı gösterirken, bir yandan da kısa süre içinde usta bir kitap ressamı ve çok yetenekli bir ağaç baskı ustası oldu. Pek çok dergi için resimler çizdi; bunlar arasında en beğenilen çalışmaları *Harper's Weekly*, *Scribner's Monthly* ve *Century*'de yayımlanan ve doğayı konu alan uzun dizisidir. Aynı zamanda usta bir fotoğrafçı olan Gibson'ın çizimlerdeki ayrıntılar, fotografik, hatta mikroskopik denebilecek kadar kesin ve doğrudur. Siyah-beyaz çalışmalarda büyük ustalık gösteren Gibson, ender olarak renk kullanmış ama pek başarılı olamamıştır.

Gibson Çölü, Batı Avustralya'nın iç kesiminde kumullardan oluşan kurak bölge. Oğlak Dönencesi'nin güneyinde yer alır. Kuzeyde Büyük Kum Çölü, güneyde Büyük Victoria Çölü, doğuda Kuzey Toprakları sınırı, batıda da Disappointment Gölüyle çevrilidir. Günümüzde birçok çöl hayvanının barındığı Gibson Çölü Doğal Yaşamı Koruma Alanı olarak düzenlenmiştir. Bölgede *Triodia* çöl otu yetişir. 1874'te iç kesimlere girmeyi başaran Ernest Giles, 1876'da ilk kez çölü bir uçtan öbür uca geçmeyi başarmıştır. Çöl, adını Giles keşif heyetinde yer alan ve su ararken kaybolan Alfred Gibson'dan alır.

Gichtel, Johann Georg (d. 4/14 Mayıs 1638, Regensburg - ö. 21 Ocak 1710, Amsterdam), Protestan mistik. 17. yüzyıl başlarının ünlü Lutherci mistiği Jacob Böhme'nin yarı-panteist öğretisini geliştirmiş ve yapıtlarının ilk eksiksiz baskısını (1682-83, 10 cilt) gerçekleştirmiştir. Bekârete aşırı önem veren çileci eğilimi, monizm (tekçilik) ile dualizm (ikicilik) arasında gidip gelen mistisizmi ile katı Lutherci öğreti ve ibadetten koptuktan sonra, Hollanda ve Almanya'da yakın zamanlara değin varlığını sürdüren küçük bir mezhep kurdu. Öğretisini toplu olarak *Theosophia Practica* (1701-22; Uygulamalı Teosofi) adlı yapıtında ortaya koydu.

Gıda Yarımadası, Rusça ГИДАНСКИ ПОЛУОСТРОВ, Rusya Federasyonu'nda yarımada. Batı Sibirya Ovasının Kara Denizine kadar ulaşan bir kuzey uzantısını oluşturur. Batıdaki Obi ve Tazovski körfezleri ile doğudaki Yenisey Haliç'i arasında yer alır. Hem uzunluğu, hem de genişliği yaklaşık 400 km'dir. Yüksekliği 50-160 m arasında değişir. Çok sayıda göl ve bataklık bulduğu bir orman-tundra ve tundra bölgesidir. Başlıca geçim kaynakları avcılık, balıkçılık ve ren geyiği yetiştiriciliğidir; ayrıca doğal gaz yatakları vardır.

Giddings, Franklin H(enry) (d. 23 Mart 1855, Sherman, Connecticut - ö. 11 Haziran 1931, Scarsdale, New York, ABD), ABD'li

"Okul Günleri", Charles Dana Gibson'ın *A Collection of the Published Works of Charles Dana Gibson* (1907) adlı kitapta yer alan bir çizim, 1899
Langhorn Gibson

başladı. Daha sonra, model olarak karısını kullandığı genç kız çizimleri olağanüstü bir ilgi gördü.

Usta ve akıcı çizgisinin taklitleri ve kopyaları da çok yaygınlaştı. *Collier's Weekly* adlı derginin ona, bir ilüstratöre o güne değin ödenmiş en yüksek ücreti önermesi, ne kadar gözde olduğunu kanıtlar. Gibson bu

sosyolog. ABD'de sosyolojiyi felsefenin bir kolu olmaktan çıkarıp istatistiklere dayalı bir araştırma bilimine dönüştüren ilk bilim adamlarındandır. Adam Smith'in ortak ahlaki tepkiler anlamında kullandığı "duygudaşlık" kavramından türettiği "soy bilinci" öğretisiyle tanınır. Giddings'e göre, bireyler arasındaki etkileşimin ve ortak uyarıcılara açık olmanın bir ürünü olan soy bilinci, türdeş bir toplumun gelişmesini sağlar. Bazı eleştirmenler soy bilinci kavramını, sürü içgüdüsü yerine kullanılan daha kibar bir deyim olarak nitelendirmişlerdir.

Giddings, Massachusetts'e bağlı Springfield'de gazetecilik yaparken toplum bilimleri alanındaki yazılarıyla dikkat çekti. 1888'de Bryn Mawr College'da (Pennsylvania) siyaset bilimi profesörü olarak Woodrow Wilson'ın yanına geçti. 1894'ten 1928'e değin Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji profesörlüğü yaptı. Adam Smith'in "duygudaşlık" kavramının yanı sıra Auguste Comte'un olguculuk, Herbert Spencer'in sosyal Darwincilik görüşlerinden de etkilendi. Yapıtları arasında, *The Principles of Sociology* (1896; Sosyolojinin İlkeleri), yetkinleşmiş düşüncelerinin en iyi anlatımı sayılan *Studies in the Theory of Human Society* (1922; İnsan Toplumunu Kuramına İlişkin İncelemeler) ve *The Scientific Study of Human Society* (1924; İnsan Toplumunun Bilimsel İncelenişi) sayılabilir.

Gide, André(-Paul-Guillaume) (d. 22 Kasım 1869, Paris - ö. 19 Şubat 1951, Paris, Fransa), 1947'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Fransız yazar, hümanist ve ahlakçı. *Ailesi ve gençliği.* Paul Gide ile Juliette Rondeaux'nun tek çocuğuydu. Babası köy-

André Gide, P. A. Laurens'in yağlıboya portre çalışması, 1924; Ulusal Çağdaş Sanat Müzesi, Paris
ADAGP 1970. Fotoğraf: Giraudon - An Resource / EB Inc

lülükökenli, güneyli bir Huguenot, annesi ise uzun zaman önce Rouen'a yerleşmiş Normandiya Katolik bir ailenin Protestan eğitimiyle yetişmiş kızıydı. André, sekiz yaşındayken Paris'teki Alsace Okulu'na gönderildi. Ama durmadan hastalandığı için öğrenimi sık sık kesintiye uğradı. Babasının 1880'de, erken yaşta ölümü üzerine, artık tek kaygısı oğlunun sağlığı olan annesinin katı otoritesi altında yetişti. Çoğunlukla eve kapatılarak kayıtsız özel öğretmenler ve annesinin mürebbiyesi tarafından eğitildi.

On üç yaşındayken Rouen'da, yaşamını tümüyle değiştiren duygusal bir olay yaşadı.

Akrabalarını ziyarete gittiği bir gün, 15 yaşındaki kuzeni Madeleine Rondeaux'yu diz çökmüş ağlayarak dua ederken gördü. Madeleine ona, annesinin babasını aldattığını öğrendiğini ve bunu gizlemek zorunda olduğunu söyledi. André kıza aşık oldu ve yaşamı boyunca bağlanacağı şeyi bulduğunu düşündü. Sonradan bu sahne, *La Porte étroite* (1909; *Dar Kapı*, 1931, 1991) adlı yapıtındaki olayların eksenini oluşturmuş ve *Si le grain ne meurt* (1926; *Tohum Ölmezse*) adlı otobiyografisinde de yer almıştır.

Gide, 1889'da Alsace Okulu'nda sınavını verdikten sonra, bundan böyle yaşamını yazarak, yolculuk ederek ve müzikle uğraşarak geçirmeye karar verdi. Madeleine'e olan bağlılığını yazarak yüceltmeyi gizlice aklına koymuştu; böylece onun sevgisini kazanacağı umuyordu. Ama adını kullanmadan kendi parasıyla bastıracağı otobiyografik nitelikteki ilk kitabı *Les Cahiers d'André Walter* (1891; André Walter'in Defterleri), ne Madeleine'i, ne de okuyucuları memnun etti. Kitap, sonraki yapıtlarının çoğu gibi, birinci şahsın ağzından anlatılıyordu ve ileride Gide'e büyük başarı kazandıracak olan itiraf tarzında yazılmıştı.

Simgeci dönemi. Aynı yıl, okul arkadaşları yazar Pierre Louÿs, Gide i şair Stéphane Mallarmé'nin(*) düzenlediği ve simgecilik akımının merkezi olan ünlü "Salı akşamları" na götürdü. Gide bir süre simgeci estetik kuramlarının etkisinde kaldı. *Le Traité du Narcisse* (1891; Narkissos Üzerine İnceleme), *Le Voyage d'Urien* (1893; Urien'in Yolculuğu), *La Tentative amoureuse* (1893; Aşka Teşebbüs) bu dönemin yapıtlarıdır.

Gide, 1893'te Kuzey Afrika'ya ilk yolculuğunu yaptı. Bu yolculukla, katı Protestan eğitiminin ve kısıtlamaların getirdiği sıkıntılardan kurtulabileceğini umuyordu. Arap dünyası ve onun tümüyle farklı ahlak değerleriyle tanışması, içinde boğulduğunu hissettiği Victoria dönemi tutucu toplum ve cinsellik anlayışından kurtulmasına yardımcı oldu. Toplumsal ikiyüzlülük karşısındaki bu tam olgunlaşmamış başkaldırısının bir sonucu da, Gide'in kendi eşcinsel eğilimlerinin farkına varmaya başlamasıydı. Gene de, tutuculuğun zincirlerinden kurtulma sevinci, Fransa'ya döndükten sonra Paris'teki katı sanatçı toplantılarının kendi deyimiyle "boğucu havası" içinde eriyip gitti. Aynı dönemde yazdığı *Paludes*'de (1894; Bataklıklar), bu çevreleri yedi. Yapıt, sürekli karanlık mağaralarda yaşayan ve gözlerini hiç kullanmadıkları için görme duyularını yitiren hayvanlar üzerine bir meseldi. Gide, *Paludes*'ü yazmakla intihardan kurtulduğunu söylemiştir.

1894'te yeniden Kuzey Afrika'ya gitti ve burada tanıştığı Oscar Wilde ile Lord Alfred Douglas'ın yüreklendirmesiyle, baskı altında tuttuğu eşcinselliğini kabullenmeyi öğrendi. Bu dönemde başladığı ünlü lirik düzyazı şiiri *Les Nourritures terrestres* (1897; *Dünya Nimetleri*, 1936, 1963/ *Toprağın Yarattığı Nimetler*, 1969/ *Dünya Nimetleri ve Yeni Nimetler*, 1989), günah korkusundan kurtuluşunu ve alışılmışın ne kadar dışında olursa olsun kendi dürtülerini izlemesi gerektiğini kabul edişini yansıtır. Annesi hastalanınca Fransa'ya geri dönmek zorunda kaldı. Annesinin Mayıs 1895'te ölmesiyle duyduğu üzüntü Afrika'da bulduğu mutluluğu yeniden gölgelemişti. *Dünya Nimetleri*'ni bırakıp amaç bakımından onun tam tersi olan tiyatro yapıtı *Saül*'ü (1903; Saul) yazmaya başladı.

Ekim 1895'te kendisini daha önce reddettiği olan kuzeni Madeleine Rondeaux ile evlendi. 1896 başlarında La Roque bucağının belediye başkanı seçildi; henüz 27

yaşındaydı ve Fransa'nın en genç belediye başkanı olmuştu. Bu görevini ciddiyleştürürken *Dünya Nimetleri*'ni tamamladı. İlk yayımlandığı 1897'de tam bir başarısızlığa uğrayan yapıt, I. Dünya Savaşı sonrasında Gide'in en sevilen ve en etkili yapıtı olacak, insanların içlerinden geldikleri gibi davranmaları yolundaki çağrısı, ancak savaş sonrası kuşaktan hemen karşılık görecekti.

Yaratıcı dönemi. Gide'in, insanın bireysel değerleri arayışı üstüne son yapıtı, *Paludes* ve *Le Voyage d'Urien* gibi yergi türünde olan *Le Prométhée mal enchainé*'dir (1899; Zincire Gevşek Vurulmuş Prometheus). Asıl büyük yaratıcılık dönemi bundan sonraki öyküleriyle başlar. *L'Immoraliste* (1902; *Ayrı Yol*, 1960, 1984), *La Symphonie pastorale* (1919; *Senfoni Pastoral* [Kır Senfonisi], 1937, 1972/ *Pastoral Senfoni*, 1991) ve *Dar Kapı*, Gide'in kendi evliliğinden yola çıkarak insan ilişkilerindeki sorunlara çözüm getirme çabalarını yansıtır. Ruhsal sorunlara duyduğu ilgiyle, sanatsal kurgu ve üslubun uyumunu sağladığı bu yapıtlar Gide'in gelişiminde önemli bir aşamayı gösterir. Gide'in anlatı türünde olduğunu söylediği *Ayrı Yol* ve *Dar Kapı*, birinci şahsın ağzından aktarılan, basit ama derin biçimde ironik yapıtlardır. Anlatıcı, görünüşte zararsız olan kendi anıları aracılığıyla, yaşamın, ahlaki açıdan çift anlamlı yönlerini ortaya koyar. Bu yapıtlarda klasik bir yapı ustalığına, an ve yalın bir üsluba ulaşılmıştır.

Gide bu dönemin büyük bölümünü sıkıntı ve tedirginlik içinde geçirdi. Madeleine'e olan sevgisi, kendi deyimiyle yaşamında "mistik bir yöneliş" sağlamıştı ama, bu kadar yakın, sürekli bir ilişkinin, özgürlüğüne ve her türlü deneyimi yaşama isteğine engel olduğunu düşünüyordu. *Les Caves du Vatican* (1914; *Vatikan'ın Zindanları*, 1958, 1989). büyük yaratıcı döneminin ikinci bölümüne geçiş simgeler. Gide, bu yapıtının öykü değil, bir *sofie* (kısır yergi oyunu) yani deli ve budala karakterlerin değişik bir anlatım yapısı içerisinde, fars tarzında ele alındığı bir oyun olduğunu söyledi. Kilise karşıtı olduğu gerekçesiyle ağır saldırılara uğrayan *Vatikan'ın Zindanları*, yazanına birçok Katolik dostunu kaybetti. Oysa, Gide'in Katolikliği benimsemeye en çok yaklaştığı yapıtı da oydu.

1900'lerin başlarında, Gide artık edebiyat eleştirmeni olarak epeydir geniş ölçüde tanınıyordu. 1908'de, II. Dünya Savaşı'na değin ilerici Fransız yazarları bir araya getiren edebiyat dergisi *La Nouvelle Revue Française*'in kurucuları arasında yer aldı.

I. Dünya Savaşı sırasında Paris'te önce Kızılhaç Örgütü'nde, ardından savaşta yaralanan askerler için açılan bir dinlenme evinde, son olarak da savaş mültecilerini barındıran Belçikalılar Yurdu'nda çalıştı. 1916'da evlendiğinden beri yaşadığı Cuverville'e dönüp yeniden yazmaya başladı.

Savaş, Gide'in acılarını daha da artırmıştı. 1916'nın başlarında Tanrı'yı arayışını anlatan ikinci bir günlük tutmaya başladı. 1926'da *Numquid et tu* adıyla basılan günlüğünde, "Katoliklik kabul edilir gibi değil, Protestanlık ise şekilmez; gene de kendimi koyu bir Hristiyan olarak hissediyorum" sözleriyle ifade ettiği gibi dinsel ikilemine bir çözüm getirememişti ama, sonunda suçluluk duygusundan kurtulup gerçek kişiliğini oturtacağı kendi ahlak anlayışını kurmayı başarmıştı. Bundan sonra, geçmişle hesaplaşmasını tamamlamak amacıyla otobiyografisi *Si le grain ne meurt*'ü yazmaya başladı. Yaşamının doğumundan evliliğine değin olan bölümünü anlattığı yapıt, itiraf

edebiyatının en güçlü örnekleri arasında sayılmaktadır. Gide'in genç Marc Allégret ile ilişkisi 1918'de evliliğinde ciddi bir bunalıma yol açtı. Umutsuzca kıskançlığı kapılan karısı, "dünyadaki en değerli varlığı'nı, Gide'in kendisine yazdığı mektupları yok etti.

Savaşın sonra Gide'de büyük bir değişiklik oldu; yüzü sonraki yıllarda belirginleşen huzurlu ifadeyi kazanmaya başladı. Otobiyografisini yazmaya karar vermesi ve 1918'de de eşcinselliği savunan Sokrates tarzı diyalogu *Corydon*'u (1924; *Corydon*, 1943, 1966) tamamlamasıyla sonunda kendisiyle barışarak iç huzura kavuşmuştu. 1923'te tek çocuğu Catherine doğdu; çok eski bir arkadaşının kızı olan feminist Elizabeth van Bysselberghe'den doğan Catherine, Gide için yeni bir umut olmuştur. Ama ertesi yıl yayımlanan *Corydon*'un aldığı tepkiler onda büyük bir düş kırıklığına yol açtı. En yakın arkadaşları bile kitaba sert eleştiriler yöneltti. Kitabı yayımlamadan önce uzun bir tereddüt geçirmiş olması, Gide'i bu saldırılardan daha çok üzmüştü.

Gide'in bir sonraki yapıtı ve tek romanı olan *Les Faux-Monnayeurs* (1926; *Kalpazanlar*, 1942, 1989), kavrayış ve kapsam açısından gerek öykülerinden, gerek *sotie*'lerinden daha geniş ölçeklidir. Yapıtının en karmaşığı olarak kabul edilen *Kalpazanlar*, okulda ve okul dışındaki yaşamlarında yozlaştırıcı etkilere açık bir grup öğrenciyle onların öğretmenleri ve ailelerini ele alır. Gide bu yapıtıyla, Bach'ın *Die Kunst der Fuge* (Füg Sanatı) ile müzikte gerçekleştirdiğini, edebiyatta gerçekleştirmeyi amaçladığını söylemiştir. *Kalpazanlar*'da, günlük yaşama çok yaklaşan aralıklı sahneler ve olayların ilerleyişi içinde Gide'in bütün gözde temaları yer alır.

1925'te Fransız Ekvator Afrika'sına giden Gide, dönüşünde yayımladığı *Voyage au Congo*'da (1927; *Kongo Yolculuğu*) Fransa'nın sömürge politikasını eleştirdi. İnsanlık sorunlarına duyduğu derin ilgi yaşamının son dönemlerindeki siyasal etkinliklerini de belirledi. Toplumca dışlanan kişilerin savunucusu olan Gide, suçlular için daha insanca koşullar, kadınlar için eşitlik talep etti. Bir süre komünizme yakınlık duydu. 1936'da büyük umutlarla gittiği Sovyetler Birliği'nde uğradığı düş kırıklığını *Le Retour de l'U.R.S.S.* (1936; SSCB Dönüşü) ve *Retouches à mon retour de l'U.R.S.S.* (1937; SSCB Dönüşü Üzerine Düzeltmeler) adlı kitaplarında anlattı.

Son yapıtları. Karısı Madeleine, 1938'de öldü. Gide'in, günlüğünün Nisan ve Ağustos 1938 arasında kapsayan sayfalarında, karısının ölümü için tuttuğu yası simgeleyen kara bir çizgi yer alır. Uzun süren kopukluktan sonra hastalığı sırasında yeniden beraber olduğu karısı, yaşamının en büyük ve belki de tek aşkıydı. II. Dünya Savaşı'yla birlikte Gide geleneklerin ve geçmişin değerini fark etmeye başladı. 1941-42 yıllarında *Le Figaro*'ya yazdığı bir dizi düşsel söyleşide yeni bir özgürlük kavramı geliştirerek mutlak özgürlüğün hem bireye, hem de topluma yıkım getirdiğini, özgürlüğün geleneklerin disipliniyle bağlantılı olması gerektiğini söyledi. 1942'den savaş sonuna değin yaşadığı Kuzey Afrika'da, edebi bir vasiyet niteliğindeki son büyük yapıtı *Thésée*'yi (1946; *Thésée*, 1967) yazdı. Gide için Theseus'un öyküsü, geçmişin değerini simgeliyordu: Theseus, Ariadne'nin ipini bırakmayıp gelenekle bağını koparmadığı için Labyrinthos'tan kurtulabilmişti.

Gide, Haziran 1947'de Oxford Üniversitesi'nin Edebiyat Doktoru unvanı vermesiyle yaşamının ilk ödülünü aldı. Bunu, kasım

ayında verilen Nobel Edebiyat Ödülü izledi. 1950'de, günlüğünün 80 yaşına değin olan yaşamını kapsayan son cildini yayımladı. Gide'in bütün yapıtları karmaşık kişiliğinin bazı yönlerini yansıtmakla birlikte kendisini en çok, 1889'da yazmaya başladığı, bir milyon üstünde sözcükten oluşan ve 60 yıldan fazla bir süre içindeki deneyimlerini, izlenimlerini, ilgilerini ve ahlaki bunalımlarını içeren bu eşiz yapıtında anlatır. *Journal, 1889-1939* (1939) ve *Journal, 1939-49* (1954) adlı iki ciltte toplanan yapıtın Türkçede de bazı bölümleri yayımlanmıştır: *Günce'den Seçmeler* (1961) ve *Günlük* (1963). Gide, bu yapıtının yayımlanmasından sonra artık yazmamaya karar verdi. Son döneminde bir not defterine geçirdiği düşüncelerini içeren *Et nunc manet in te* (Ve İş Şimdi Sana Kaldı) 1951'de ölümünden sonra yayımlandı.

Gide'in yaşamı boyunca, toplumsal ve bireysel ahlakın en önemli ölçütü olarak bireyin iştenciliğini ve kendini tanımasını vurgulaması, onun edebi, toplumsal ve siyasal sorunlara ilişkin hoşgörülü, aydınlık düşünceleriyle bütünleşir. Yaşamının büyük bölümünde tartışmalı bir kişilik olan Gide, uzun süre geleneksel ahlak anlayışının karşısında bireyin özgürlüğünü savunanlara verdiği açık destekten ötürü bir devrimci olarak nitelendi. Ama aynı zamanda, 17. yüzyıl büyük Fransız geleneğine önemli bir hümanist ve ahlakçı olarak tanınıyordu. Düşüncelerindeki bütünlük ve soyluluk, üslubundaki arılık ve uyum, Gide'e Fransız edebiyatının ustaları arasındaki saygın yerini kazandırmıştır.

Türkçede ayrıca, Gide'in yazılarından derlenen *Denemeler* (1955, 1962) ve Franz Kafka'nın yapıtından Gide'in uyarladığı *Duruşma* (1960) yayımlanmıştır. 1903'te yayımlanan *Prétextes* (Vesileler) ile 1911'de yayımlanan *Nouveaux prétextes*'in (Yeni Vesileler) Türkçe çevirileri ise *Seçme Yazılar* (1948, 1966) adlı derlemeye yer alır.

Pierre de Boisdeffre'in *Vie d'André Gide*'i (1970-71; 2 cilt, André Gide'in Yaşamı) Gide'in standart yaşamöyküsü sayılır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Derleme. *Oeuvres complètes* (1932-39, 15 cilt; Tüm Yapıtları), *Romans, récits, et soties, œuvres lyriques* (1958; Romanlar, Anlatılar ve Sotie'ler, Lirik Yapıtlar), *Théâtre* (1947; Tiyatro). Manzum ve düzyazı şiir. *Les Poésies d'André Walter* (1892; André Walter'in Şiirleri), *El hadj ou le traité de faux prophète* (1899; Hacı ya da Sahte Peygamber Üzerine İnceleme), *Amyntas* (1906), *Le Retour de l'enfant prodigue* (1907; Savurgan Evladın Dönüşü), *Les Nouveaux nourritures* (1935; Yeni Nimeller, 1942). Öykü, yergi, mesel. *Isabelle* (1911; *Isabelle*, 1957, 1969), *L'École des femmes* (1929; Kadınlar Mektebi, 1941, 1984), *Robert* (1929), *Geneviève* (1936). Tiyatro. *Philoctète* (1899; Philoktetes), *Le Roi Candale* (1901; Kral Kandaules), *Beïhsabé* (1912; Bat-şeba), *Oedipe* (1931; Oidipus), *Persephone* (1934; Persephone), *Le Treizième arbre* (1935; On Üçüncü Ağaç), *Robert, ou l'indéret général* (1944-45; Robert ya da Genel Çıkar), *Le Retour* (1946; Dönüş). Eleştiri. *Dostoïevsky* (1923; *Dostoyevski*, *Hayat*, *Eserleri*, 1968), *Incidences* (1924; Rastlantılar), *Le Journal des Faux-Monnayeurs* (1926; Kalpazanların Günlüğü), *Essai sur Montaigne* (1929; Montaigne Üzerine Deneme), *Divers* (1931; Çeşitli), *Interviews imaginaires* (1943; Düşsel Söyleşiler), *Découvrons Henri Michaux* (1941; *Henri Michaux'yu Tanıma*, 1985), *Anendu que...* (1943; Göz Önüne Alarak), *L'Enseignement de Poussin* (1945; Poussin'in Öğretimi), *Poétique* (1947; Şiir Sanatı), *Préfaces* (1948; Önsözler), *Rencontres* (1948; Karşılaşmalar), *Éloges* (1948; Övgüler), *Notes sur Chopin* (1948; Chopin Üzerine Notlar). Gezi yazısı. *Le Retour de Tchad* (1928; Çad Dönüşü), *Dindiki* (1927).

Gideon, GEDEON olarak da yazılır, YERUBAAL olarak da bilinir, Eski Ahit'in Hâkimler Kitabı'nda İsrail'in kurtarıcı kahramanı olarak tanıtılan yargıç. Hâkimler Kitabı, İsrail-

oğullarının tektanrıcılığını vurgulamak ve putperestliği yok etmekle görevli olduğunu belirtmek için iki geleneksel öyküyü üst üste oturtur. Bir anlatıma göre Gideon, çöl akıncılarından oluşan Midyanoğullarını kılmaktan geçirmek için kendi kabilesi Manasse-oğullarının başına geçmiş, ama düşmanlarının dininden etkilenerek, elde edilen ganimetten bir put yapıp İsrail'i yozlaşmaya yöneltmiştir. Öteki anlatımda ise Gideon, yerel tanrı Baal'ın putu ve sunağı yerine İsrail Tanrısı Yehova'ya tapınmayı getirmiş, Yehova da kendisinin Baal'a üstünlüğünün göstergesi olarak Midyanoğullarını ve reislerini yok etmeleri için Gideon ile kabilesine esin vermiştir. Öykü, Gideon'un oğlu Abimelek'in hükümdarlığında İsrail'de krallık düzeninin gelişimini göstermesi bakımından da önemlidir.

giderme bölgesi, Samanyolu Gökadası'nın yakınlarında yer alan ve hemen bütün büyük gökadalarn Yer'den doğrudan görülmesini engelleyen kozmik toz parçacıkları bulutları bölgesi. ABD'li astronom Edwin P. Hubble tarafından adlandırılmıştır.

Giderme bölgesi yalnızca elektromagnetik tayfın kızılötesi bölgesinin en ucunda gerçekleştirilen gözlemlerle aşılabilir. Tümüyle bölgesel bir Samanyolu etkisi olan giderme bölgesinin arkasında milyonlarca gökadanın bulunduğu sanılmaktadır.

Gielgud, Sir (Arthur) John (d. 14 Nisan 1904, Londra, İngiltere), İngiliz oyuncu, yapımcı ve yönetmen. Özellikle bir Shakespeare yorumcusu olarak, kendi kuşağının en büyük tiyatro ve sinema oyuncuların

Gielgud
CBS Television Network Press Information

arasında sayılır. Tiyatro alanındaki hizmetleri nedeniyle 1953'te "sir" unvanı verilmiştir.

Ünlü İngiliz oyuncu Ellen Terry'nin yeğeni olan Gielgud, Westminster Okulu ve Londra'daki Kraliyet Tiyatro Akademisi'nde eğitim gördü. Sahneye ilk kez 1921'de Londra'daki Old Vic Tiyatrosu'nda çıktuktan sonra 1924'te gene Londra'daki Regent Theatre'da Romeo'yu oynadı. New York kentinde ilk kez 1928'de Majestic Theatre'da sahneye çıktı. Bir süre Oxford Playhouse'ta çalıştıktan sonra Old Vic Tiyatrosu'na katıldı. 1929'da canlandırdığı Hamlet rolüyle İngiltere'nin en parlak genç oyuncularından biri olarak ünlendi. Bunu Shakespeare kişiliklerini etkileyici bir biçimde yorumladığı bir dizi oyun izledi. Yönetmenliğini de üstlendiği II. Richard oyunundaki II. Richard yorumuyla meslek yaşamının ilk döneminin belki de en büyük başarısını elde etti.

Çok yönlü oyunculuğu ve sesini iyi kullanmasıyla tanınan Gielgud, Richard Brinsley Sheridan'in *School for Scandal*'ı (Skandal Okulu), Oscar Wilde'in *Importance of Being Earnest*'i (Ciddi Olmanın Önemi Üzerine), Anton Çehov'un *Seagull*'i (Marn), Graham Green'in *Potting Shed*'i (Av Kulübesi) ve Edward Albee'nin *Tiny Alice*'i (Minik Alice) gibi çok farklı oyunlarda sahneye çıktı.

1950'lerin yeni İngiliz tiyatrosunu beğenmediğinden, çoğunlukla yeniden sahnelenen klasik oyunlarda rol aldı ve Shakespeare'ın çeşitli yapıtlarından alınma parçalarla oluşturulan tek kişilik *Ages of Man* (1959; İnsanın Çağları) adlı resitali birçok ülkede sahneledi. Ama sonraki yıllarda David Storey'nin *Home*'u (1970; Ev) ve Charles Wood'un *Veterans*'ı (1972; Eski Askerler) gibi çağdaş oyunlarda aldığı rollerle de övgü topladı. Tiyatro yönetmenliği de yapan Gielgud, ayrıca çok sayıda televizyon oyunu ve filmde oynadı. *Arthur* (1981) adlı filmdeki rolüyle en iyi yardımcı oyuncu Oscar'ını kazandı. Gielgud'un öbür filmleri arasında *Julius Caesar* (1953; Jül Sezar), *The Barrets of the Wimpole Street* (1956; Acı Aşk), *Murder on the Orient Express* (1974; Şark Ekspresinde Cinayet) ve *Dryden* (1979; Orkestra Şefi) sayılabilir.

Otobiyografisi *Early Stages* (İlk Dönemler) ilk kez 1938'de, gözden geçirilmiş biçimiyle 1976'da; konuşmalarını ve denemelerini topladığı *Stage Directions* (Sahne Yönlendirmeleri) 1963'te; sahne ve film yıldızlarına duyduğu "gençlik tutkuları"nı anlattığı *Distinguished Company* (Seçkin Kumpanya) ise 1972'de yayımlandı. John Mills ve John Powell'in birlikte yazdığı *Gielgud: An Actor and His Time* (1980; Gielgud: Bir Oyuncu ve Dönemi) yaşamına ilişkin önemli bir kaynaktır.

Gierek, Edward (d. 6 Ocak 1913, Porąbka, Polonya, Avusturya-Macaristan), Polonyalı komünist önder. 1970-80 arasında

Gierek, y. 1975
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin birinci sekreteri olarak görev yapmıştır.

Kömür madenlerinde çalışan babasının Silezya'da bir ocak kazasında ölmesi üzerine annesiyle birlikte Fransa'ya göç etti. 1931'de Fransız Komünist Partisi'ne (PCF), 1937'de Belçika Komünist Partisi'ne girdi. II. Dünya Savaşı sırasında Belçika'da Nazi aleyhtarı Polonyalılardan oluşan bir yeraltı grubunun önderiydi.

Gierek 1948'de Polonya'ya dönerek Polonya'nın en sanayileşmiş bölgesi olan Yukarı Silezya'da parti örgütünü kurdu. 1954'te Polonya'nın ağır sanayi bakanlığına atandı, iki yıl sonra da 11 üyeli Politbüro'ya girdi. Partinin "Moskova" hizbinden farklı düşünen Gierek, belirli bir "ulusal uzlaşma"dan, Sovyet parti çizgisinin ulusal ve kültürel koşullara uyarlanmasından yanay-

dı. 1970'teki Noel tatilinden hemen önce Birinci Sekreter Władysław Gomułka'nın açıkladığı büyük gıda zammını protesto eden sanayi işçilerinin başlattığı ayaklanma üzerine Gierek, ailelerin "maddi durumunu" iyileştirme ve hükümetin ekonomi politikasını yeniden değerlendirme sözü vererek Gomułka'nın yerine birinci sekreterliğe getirildi (20 Aralık).

Eylül 1980'de patlak veren bir başka işçi ayaklanması üzerine Gierek'in yerine birinci sekreterliğe Stanisław Kania getirildi. Gierek 1981'de partiden ihraç edildi.

Gierke, Otto Friedrich von (d. 11 Ocak 1841, Stettin, Prusya - ö. 10 Ekim 1921, Berlin), Alman hukukunu Roma hukukuna dayandırmak isteyen kuramcılara (örn. Friedrich Karl von Savigny) karşı çıkan Alman tarihçi hukuk okulunun önderlerinden biri olan hukuk felsefecisi. Yapıtlarına ilişkin bilginin yetersizliği nedeniyle, çoğulcu, merkezileşmemiş bir siyasal sistem öneren bazıları onu kendi sözcüleri olarak göstermek istemişlerdir.

1871-84 arasında Breslau (Wrocław), ardından Heidelberg (1884-87) ve Berlin (1887-1921) üniversitelerinde profesörlük yaptı. Yeni Alman Medeni Kanunu için hazırlanan ilk taslağı (1888), kendi başına yeterli olan özgün içeriği, Roma hukukuna dayalı gereksiz eklemeler yapıldığı gerekçeyle eleştirdi. Bu tartışma *Deutsches Privatrecht* (1895-1917, 3 cilt; Alman Özel Hukuku) adlı yapıtının esin kaynağı oldu.

Gierke ideal devletin kolektif birlikler ile bireysel bir egemen iradeye bağımlı grupların bir birleşimi olduğuna inanıyor ve Bismarck'ın kurduğu devlet yapısının bu birleşime çok yaklaştığını düşünüyordu. Gençliğinde savunduğu ademimerkeziyetçi yönetim anlayışından etkilenen öğrencisi Hugo Preuss, 1919 Alman (Weimar Cumhuriyeti) Anayasası'nın önde gelen hazırlayıcısı oldu. Ama zamanla daha otoriter bir tutumu benimsemiş olan Gierke, merkeziyetçilikten uzaklaşma eğilimleri taşıyan bu anayasayı şiddetle eleştirdi.

Gierke'nin bazı birliklere katılmada gönüllülük esasını vurgulaması, özellikle İngiltere'de çoğulcu kuram üzerinde önemli etki yaratmış, ama bu görüşlerinin temelinde ulusal birlik özleminin yattığı gözden kaçırılmamıştır. Ünlü İngiliz hukukçu Frederic William Maitland'ın *Political Theories of the Middle Age* (1900; Ortaçağda Siyaset Kuramları) adlı yapıtı, bir ölçüde Gierke'nin en kapsamlı yapıtı *Das deutsche Genossenschaftsrecht*'i (1868-1913, 4 cilt; Alman Birlikler Hukuku) çevirisine dayanır.

Giese, Friedrich (Wilhelm Carl) (d. 11 Aralık 1870, Stargard [bugün Stargard Szczecinski, Polonya] - ö. 19 Aralık 1944, Eichwalde, Berlin), Osmanlı tarihi ve Türk dili üzerine çalışmalarıyla tanınan Alman tarihçi ve Türkolog.

Greifswald Üniversitesi'nde ilahiyat ve Doğu dilleri okudu. 1894'te doktorasını tamamladıktan sonra çalışmalarını Strassburg'da Theodor Nöldeke'nin yanında sürdürdü. Daha sonraki yıllarda Georg Jacob'un özendirilmesiyle araştırmalarında Türk diline yöneldi. 1899-1905 arasında İstanbul'da Alman Lisesi'nde öğretmenlik ettiği sırada Anadolu Türkçesini ve yöresel ağız farklılıklarını inceledi. Bu incelemelerini *Materialien zur Kenntnis des anatolischen Türkisch* (1904, 1. cilt; Anadolu Türkçesi Üzerine Malzemeler) adlı yapıtında yayımladı. Konya yöresinden derlediği öykü ve türküler *Erzählungen und Lieder aus dem Vilayet Qonjah* (1907; Konya Vilayetinden Öyküler ve Türküler) adı altında topladı.

Çağdaş Türk edebiyatıyla da ilgilenerek Mehmed Emin Yurdakul'un şiirlerini ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *İffet* (1896) adlı romanından bazı bölümleri Almanca'ya çevirdi.

1906'da Greifswald Üniversitesi'nde doçent unvanı alan Giese, Berlin'de Doğu Dilleri Semineri'nde Türk dili dersleri verdi. 1920'de Breslau (bugün Wrocław) Üniversitesi'nde profesörlüğe getirildi. Eski Osmanlı tarih kaynaklarını *Die altosmanischen Chroniken Tewarih-i Al-i Osman* (1922; Eski Osmanlı Tarihi Tevârih-i Al-i Osman) adı altında yayımladı. Ali Bey'in 1914'te yayımladığı *Aşıkpaşazade Tarihi*'ni, yeni yazmalar ekleyerek *Die altosmanische Chronik des Aşıkpaşazade* (1929) adıyla yeniden düzenledi. 1934'te İstanbul'da II. Türk Dil Kurultayı'na katıldı. Bu çalışmalara yanı sıra Osmanlı tarihi ve Türk dili üzerine çeşitli dergilerde çok sayıda makale de yayımladı.

Giesecking, Walter (Wilhelm) (d. 5 Kasım 1895, Lyon, Fransa - ö. 26 Ekim 1956, Londra, İngiltere), Debussy ve Ravel yorumlarıyla ünlü Alman piyanist.

Fransa'ya yerleşmiş bir Alman ana babanın oğluydu. 1911'de Hannover Belediye Konservatuarı'na girdi. 1913'te ilk kez dinleyici karşısına çıktı. I. Dünya Savaşı'nda Alman ordusunda bandocu olarak görev yaptı. 1920'lerin başlarında Avrupa ve ABD'de büyük turnelere çıkmaya başladı. Beethoven, Prokofyev, Domenico Scarlatti ve Fransız izlenimcilerini yorumlamakla ün yaptı. Bir pedal tekniği ustası olarak tanındı. Besteleri arasında bir dizi çeşitleme ile bir piyano ve flüt sonatı vardır.

Giesecking'in II. Dünya Savaşı'ndan sonra Nazilerle işbirliği yapmış olmakla suçlanması yoğun tartışmalara yol açtı. 1949'da New York'ta vereceği resital, izleyicilerin sert protestoları yüzünden iptal edildi. Almanya'daki bir Müttefik mahkemesinde bu konuda aklanan Giesecking, 1953'te başarılı bir ABD turnesi yaptı. 1955'te Almanya'da bir otobüs kazasında ağır yaralandı, ama ertesi yıl yeniden başladığı konserlerini Ekim 1956'da ölene değin başarıyla sürdürdü.

Giessen, Almanya'nın ortabata kesimindeki Hessen eyaletinde (*Land*) il (*Regierungsbezirk*). Güneybatıda Rheinland-Pfalz, kuzeybatıda Kuzey Ren-Vestfalya eyaletleri, kuzey ve doğuda Kassel, güneyde Darmstadt illeriyle çevrilidir. Yüzölçümü 5.380 km²'dir. Tarihsel Hessen(*) bölgesinin bir bölümünü kapsar. 1980'deki yönetsel düzenlemede, Darmstadt'ın kuzey kesimiyle Kassel'in güneybatısındaki küçük bir kesimin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Adını ikinci büyük kenti ve yönetim merkezi Giessen'den alır.

Giessen ili, Darmstadt'ın verimli Wetterau Ovasının kuzey uzantısı Batı Hessen Çöküntüsüyle ikiye ayrılır. Darmstadt'dan Giessen Havzasına kadar uzanan çöküntü, kuzeye doğru, Yukarı Lahn Irmağının dar vadisinden geçerek ve ilin en büyük kenti Marburg'a ulaştıktan sonra doğuya dönerek Kassel'deki Schwalm Havzasına bağlanır. İlin az sayıdaki yoğun tarım alanlarından biridir; bu yörede patates, şeker pancarı, tahıl ve domuz yetiştirilir. Çöküntünün batısında Orta Ren Dağlarının doğu platoları uzanır. Bu platolar, kuzeyden güneye sıralanan Rothaar, Westerwald ve Taunus'ta 600 m yüksekliğe ulaşır. Rothaar Dağları ile çöküntü arasında ormanlarla kaplı Burgwald ve Gladenbach Yükseltileri yer alır. Batıdaki yükseltilerin yamaçları gürgen ve ladin ormanları, hayvanların otlatıldığı çayır ve ekime elverişli dağınık alanlarla

kaplıdır. Batıya doğru akarak Ren Irmağında dökülen Lahn Irmağı, Westerwald ve Taunus platolarını birbirinden ayırır. Lahn Vadisi ilin batı sınırı yakınlarındaki löse kaplı, verimli Limburg Havzasında genişler; bu yörede büyük çapta buğday ekimi yapılır. Batı Hessen Çöküntüsünün doğusunda Orta Hessen Yükseltilerinin volkanik alanları uzanır. Avrupa'nın en geniş bazalt alanı olan ve 2.500 km²'lik bir alanı kaplayan, konik bir kütle görünümündeki Vogel Dağı buradadır. İlin en yüksek noktası olan Taufstein'den (774 m) açılarak inen sular ilginç bir akışma düzeni oluşturur. Akarsuların çevresindeki çiftliklerin terk edilmesi ilin ekonomisine büyük zarar vermiştir. Merkezi hükümet bölgede ormancılık, turizm ve hayvancılığı geliştirmeye yönelik yatırımlara girişmiştir.

Lahn ile kuzeyden gelen kolu Dill'in vadileri nüfusun en yoğun olduğu alanlardır (km²'de 200-500 kişi). Sanayi gelişiminin en yoğun olduğu Dill Irmağı çevresinde çıkarılan demir cevheri ergitilerek çok sayıda metal işleme tesisinde kullanılır. Wetzlar, Giessen ve Weilburg'da önemli optik sanayileri vardır.

Nüfusun çoğunluğu Hessenli Franklardan gelir ve Ren-Franken lehçesi konuşur. Nüfusun yaklaşık üçte ikisi Protestan, üçte biri Katoliktir. Batı Hessen Çöküntüsü ve çevresindeki kırsal yerleşme dokusu düzensiz, sıkışık köyler ile küçük ve parçalanmış tarlalardan oluşur. Daha yüksek kesimlerde birbirinden uzak çiftliklere ve küçük köylerle rastlanır. İlin başlıca yükseköğrenim kurumları Marburg Philips Üniversitesi ile Giessen (Justus-Liebig) Üniversitesi'dir. Nüfus (1989 tah.) 963.538.

Giessen, Almanya'nın ortabati kesimindeki Hessen eyaletinin (*Land*) Giessen ilinde (*Regierungsbezirk*) kent. Westerwald ve Vogel Dağı arasında, Lahn Irmağının kıyısında yer alır. Tarihî kayıtlarda ilk kez 1197'de adından söz edilen Giessen, 1248'de tüzel kimlik kazandı ve 1267'de Hessen kontlarına satıldı. 1567'de bağımsız Hessen-Marburg'un yönetimine girdi, 1604'te Hessen-Darmstadt'a geçti. Tarihî yapıları arasında "yeni sato" (1533-37), eski şatonun kalıntıları (14. yy) ve Schiffenberg Manastırı sayılabilir. 1607'de kurulan Giessen (Justus-Liebig) Üniversitesi'nde ünlü kimyacı Justus von Liebig'in laboratuvarı yer alır. Giessen'de doğmuş olan sosyalist düşünce ve eylem adamı Wilhelm Liebknecht bu üniversitede okumuştur. Kentte tıbbi ve veteriner fakülteleriyle bir deneysel üniversite çiftliği vardır. Yukarı Hessen Müzesi ve botanik bahçeleri de ilgi çeken yerlerdir. İşlek bir alışveriş merkezi olan kentteki başlıca imalat dalları makine, dokuma, çömlek, kauçuk eşya ve tütün ürünleridir. Nüfus (1989 tah.) 71.751.

Gifford, Edward W(Inslow) (d. 14 Ağustos 1887, Oakland, California - ö. 16 Mayıs 1959, Berkeley, California, ABD), ABD'li antropolog ve arkeolog. California Yerlileri üzerine etnografya araştırmaları yapmış ve Berkeley'deki California Üniversitesi Antropoloji Müzesi'ni, ABD'nin başlıca koleksiyonlarından biri durumuna getirmiştir.

Doğa bilimi uzmanı olan Gifford, California Bilimler Akademisi'nin çeşitli araştırma gezilerinde yer aldı ve akademiye bağlı ornitoloji müzesinin müdür yardımcılığını yaptı (1904-12). Antropoloji Müzesi'nde 1912-56 arasında çeşitli görevler aldıktan sonra müdürlüğe getirildi. 1920'de ders vermeye başlayarak 1945'te antropoloji profesörü oldu.

Gifford'un California Yerlileri üzerine yaptığı etnografya araştırmaları olağanüstü

zengin ayrıntılarla doludur. *California Kinship Terminologies* (1922; California Akrabalık Terminolojileri) ile Yerlilerin fiziksel özellikleri üzerinde durduğu *California Anthropometry* (1926; California Antropometrisi) adlı yapıtları hâlâ temel kaynak niteliğindedir. Tonga Adalarındaki antropolojik keşif gezisinin (1921) ürünü olan *Tongan Society* (1929; Tonga Toplumu) adlı yapıtı da önemlidir. Bu gezide öbür araştırmacılarla birlikte topladığı malzemelerin düzenlenmesi ve bunların kültürel bağlamı üzerine verdiği ayrıntılı bilgiler, müzecilik açısından dikkat çekici bir gelişme sağlamıştır. Bir başka katkısı modern antropolojide önemli bir düşünce olan soy kavramını geliştirmesidir.

Zamanla arkeolojiye ilgi duymaya başlayan Gifford, Meksika'nın kuzeybatısıyla ilgili incelemelere (1945-46) önemli katkıda bulundu. Okyanusya konusundaki çalışmaları Yeni Kaledonya, Fiji ve Yap'ta önemli kazıların yapılmasına zemin hazırladı. Antropolog A. L. Kroeber'le birlikte yayımladığı *World Renewal*'ın (1949; Dünya'nın Yenilenmesi) yanı sıra *Archaeological Excavations in Fiji* (1951; Fiji'de Arkeolojik Kazılar) adlı bir kitap yazdı.

Gifford, William (d. Nisan 1756, Ashburton, Devonshire - ö. 31 Aralık 1826, Londra, İngiltere), İngiliz yergi şairi, klasik edebiyat uzmanı ve 17. yüzyıl İngiliz yazarlarının oyunlarını yayımlayan ilk yayımcılardan. *Liberal The Edinburgh Review*'a karşı savaşmak amacıyla Londra'nın önde gelen yayımcısı John Murray'ın kurduğu *Quarterly Review*'nın ilk yayın yönetmeni (1809-24) olarak da tanınır. Sir Walter Scott'ın işi reddetmesinden sonra Gifford'ın dergi yönetmenliğine getirilmesinde, Murray'ın onun yargılarına güvenmesi ve daha önce çıkardığı *The Anti-Jacobin* adlı dergide devlet adamı George Canning ile kurduğu ilişki etken olmuştu. *Anti-Jacobin*'de Canning başka Tory'lerle birlikte devrim ilkelerini alaya alan yazılar yazmıştı.

Yeteneklerinin elverdiğinden daha yüksek bir konuma getirilmiş kibirli ve dar görüşlü bir insan olan Gifford, dergide katkıda bulunan seçkin yazarların edebî incelemelerinin içine siyasal amaçlı parçalar eklediği için, yazarların dergiden uzaklaşmasına neden oldu. Önde gelen radikal eleştirmen William Hazlitt, *A Letter to William Gifford Esq.* (1819; Bay William Gifford'a Bir Mektup) adlı kitabında Gifford'ı saldırgan bir üslupla eleştirdi ama, *The Spirit of the Age* or *Contemporary Portraits* (1825; Çağın Ruhu ya da Çağdaş Portreler) adlı yapıtında yer verdiği aside yedirme baskı tekniğiyle yaptığı bir portresi ile de onu ölümsüzleştirdi.

Gifford'ın otobiyografisi (1802) onun kişiliğine ilişkin açıklayıcı bilgiler verir. On bir yaşında öksüz kalıp güç işlerde çalışan Gifford, onu koruması altına alan biri sayesinde Oxford Üniversitesi'nde öğrenim görebilmişti. Gifford'ın ayrıca, İngiltere'de 1780'lerde ortaya çıkan ve adını İtalyan Crusca Akademisi'nden alan Della Crusca adlı önemsiz bir yazarlar topluluğuna alaycı saldırılar yönelttiği iki şiir kitabı vardır: *The Baviad* (1791) ve *The Maeviad* (1795). Bu kitaplar, edebiyat dünyasına girmek için büyük sıkıntılara katlanan bir insanın, hak etmedikleri halde aynı çevreye büyük bir kolaylıkla girenler karşısında duyduğu kını yansıtır.

Gifu, Japonya'da, Honşu Adasının orta kesiminde il (*ken*) ve il merkezi kent. Gifu ilinin yüzölçümü 10.596 km²'dir. Denize

çıkışı olmayan Gifu'ya güney kesimi dışında dağlar egemendir. Güneyde, suları Nagara, Hida ve Kiso ırmaklarına toplanan Nobi Ovası (*heiya*) yer alır. Yoredeki tarımın odağı olan ovada il merkezi Gifu ile Okazaki, Seki ve Mino gibi öteki önemli kentler bulunur. Komşu Aichi ilindeki Nagoya kentyle eko-

Gifu'da gassō-zukun tarzında yapılmış çiftlik evleri, Japonya
W. H. Hodge

nomik bağlar çok güçlüdür. Dokumacılık, çömlekçilik, çatal-bıçak, otomobil, kâğıt, makine ve kimyasal maddeler üretimine dayalı sanayilerin çoğu, Nagoya şirketlerinin bir kolu ya da yan kuruluşu durumundadır. Dağlarda başlıca geçim kaynağı ormancılıktır.

Gifu kenti özellikle kâğıt fener üretimi ve karabatakları kullanılarak yapılan alabalık avıyla tanınır. Takayama'da nisan ve eylül aylarında düzenlenen şenliklerde, özenle süslenen geçit arabaları kentin en büyük tapınaklarının kapısına kadar görürülür. Gifu Üniversitesi (1949) Kamigahara kentindedir. Çok sayıda kaplicanın bulunduğu Çubu-Sangaku Ulusal Parkı ile Hida Kiso-gava Ulusal Parkı'nda eğlence ve dinlenme yerleri vardır. Nüfus (1990) kent, 410.318; (1990 geç.) il, 2.066.579.

gigaku maskesi, danslı Japon oyunu *gigaku*'da kullanılan, ağaçtan yapılmış abartılı ifadeliler. Japonya'nın bilinen en eski maskeleri olan *gigaku* maskeleri, dünyada da günümüze ulaşmış maskelerin en eskileri arasındadır. 612'de Mimaşi adlı Koreli bir müzikçi *gigaku* oyunlarını Çin'den Japonya'ya getirdi. Kısa bir süre sonra da Japon sanatçıları, Çinlilerin maskelerini örnek alarak *gigaku* maskeleri yapmaya başladılar. Oyunlar çoğunlukla saray ya da tapınakların dışında, açık mekânlarda oynandığı için, uzaktan izleyenler düşünülerek maskeler abartılı ifadeler veriliyordu.

Daha sonra ortaya çıkan *bugaku*(*) maskelerinden farklı olarak *gigaku* maskeleri

Boyalı ahşaptan bir gigaku maskesi, 7-8 yy. Tokyo Ulusal Müzesi
Kokushi Bunka Shinkokai, Tokyo

başın tümünü kaplar ve hiçbir hareketli parça içermez. Genellikle Budacı heykellerin yaptığı bu maskeler, dönemin heykel üslup ve tekniklerini yansıtır. *Gigaku* maskeleri oymacılığı Nara döneminde (710-784) doruk noktasına ulaşmış, Heian dönemi (794-1185) ortalarında ise, *bugaku* maskelerinin önem kazanmasıyla gözden düşmüştür.

Gigantopithecus, iki türü bilinen, iri yapılı ve soyu tükenmiş insansımaymun cinsi. *G. bilaspurensis* Hindistan'da 9-6 milyon yıl önce, *G. blacki* ise Çin'de en azından 1 milyon yıl öncesine değin yaşamıştır. Açık alanlarda yaşayan ve bugüne değin dişleri, altçene kemikleri ve büyük olasılıkla üstkol kemigi olan bir kemik parçası bulunan bu hayvanların gorillerden daha iri olduğu sanılmaktadır. Güçlü dişleri besinleri çiğneme ve öğütmeye yarar.

Hollandalı paleontolog G. H. R. von Koenigswald bu cinsin üyelerine ilişkin ilk örnekleri, Çin'de şifalı bitkilerin ve hayvansal maddelerin satıldığı dükkânlarda bulmuştur. "Ejder dişi" adıyla satılan bu dişlerin iriliği ve insan dişlerine olan benzerliği bazı uzmanları insanların "dev" ataları bulunduğu görüşüne yöneltmişse de, sonradan ele geçen çene kemikleri bu dişlerin soyu tükenmiş insansımaymunlardan kaldığını ortaya koymuştur.

Gigantotraca bak. Eurypterida

Gigli, Beniamino (d. 20 Mart 1890, Recanati, Ancona yakınları - ö. 30 Kasım 1957, Roma, İtalya), 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki en büyük İtalyan tenorlardan biri.

Roma'da öğrenim gördü. 1914'te Parma'daki bir yarışmayı kazanarak İtalya'da

Beniamino Gigli, Meyerbeer'in *L'Africaine* operasında Vasco da Gama rolünde
Metropolitan Opera Archives

Ponchielli'nin *La gioconda*'sında Enzo rolüyle ilk kez Rovigo'da sahneye çıktı. Bunu İspanya ve Güney Amerika'da oynadığı operalar izledi. New York'ta Metropolitan Operası'nda, Boito'nun *Mefistofele*'sinde Faust rolünü canlandırdı. On iki sezon boyunca bu toplulukta kalan Gigli, Londra'da ilk kez Giordano'nun *Andrea Chenier*'siyle Covent Garden'da sahneye çıktı. 1935-51 arasında Almanya ve İtalya'da birçok filmde rol aldı. Sesi gücü, yumuşaklığı ve pürüzsüzlüğüyle olağanüstüydü. Müzik beğenisinin fazla gelişmemiş, oyunculuğunun oldukça donuk olmasına karşın, doğal müzik yeteneği ve sesinin büyüleyiciliğiyle opera izleyicilerinin sevgilisi olmuştu. 1946'dan sonra sahneye kızı soprano Rina Gigli ile çıkmaya başladı. Son konserini 1955'te verdi.

Giglio Adası, İtalyanca ISOLA DEL GIGLIO, Latince IGILIUM, İtalya'nın batı kıyısında

dağlık volkanik adacık. Tiren Denizinde, Argentario Dağının karşısında, Toscana Takımadaları arasında yer alır. Yönetim açısından Grosseto iline bağlıdır. Yüzölçümü 21 km², en yüksek noktası 498 m'dir. Adada şarap üretiminin yanı sıra büyük çapta balıkçılık yapılır. Ortaçağ surlarıyla çevrili Giglio Castello köyü ve Campese plaj tesisleri çok sayıda turist çeker. Doğu kıyısında bulunan tek karaya çıkış noktası Giglio limanı (*porto*), anakaradaki Santo Stefano limanına günlük gemi seferleriyle bağlanır. Ada, ortaçağın büyük bir bölümünde Piza ve Floransa kentlerinin egemenliği altında kalmıştır. Nüfus (1989 tah.) 1.599.

Gignoux, Maurice-Irénée-Marie (d. 19 Ekim 1881, Lyon - ö. 20 Ekim 1955, Grenoble, Fransa), Fransız jeolog. Pliosen Bölüm (y. 7-2,5 milyon yıl önce) ve Kuva-terner (Dördüncü) Dönem (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) boyunca Akdeniz'deki katmanların oluşumuna ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

1913'te Fransız Kara Kuvvetleri'nin meteoroloji araştırma dairesinde çalışmaya başlayan Gignoux, 1918'de Strasbourg Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Kıvrım modelleri üzerinde deneyler yaptı ve Alpler'in yapısını inceledi. Başlıca yapıtları, *Stratigraphic Geology* (1936; *Stratigrafik Jeoloji*, 1942) ve *Géologie des barrages*'dir (1955; *Baraj Jeolojisi*).

gigue, İngiliz jig'inin(*) saraylarda kullanılan biçimi. 17. yüzyılda Avrupa'nın soylu çevrelerinde yayıldı. Gerçek jig'in, belirli bir biçimi bulunmayan hızlı ve delişmen bir dans olmasına karşılık, *gigue* bale tarzında, çiftlerle yapılan bir dans. Müziği genellikle 3 ya da 4 zamanlı olarak çalınırdı. Melodi dizeleri hızla hareket eden üç sekizlik nota kümelerinden oluşurdu. Bir müzik formu olarak *gigue*, genellikle stilize dans süitinin son bölümü olarak kullanıldı. Her zaman fûg tarzında (yani melodik taklitten yararlanarak) yazılır, sekizlik notaların karakteristik üçlü kümeleri korunurdu. J.S. Bach'ın klavyeli çalgı süitlerinde *gigue* örnekleri görülür.

Gijón, İspanya'nın kuzeybatı kesiminde, Asturias özerk bölgesine bağlı Oviedo ilinde kent. Biskay Körfezi kıyısında ve Santa Catalina Dağının (*cerro*) eteğinde yer alır. Oviedo kentinin hemen kuzeydoğusunda-dır. Romalıların ve Gotların Gigia olarak

andığı kent, 8. yüzyıl başlarında Magriplilerce ele geçirildi. 737'de geri alındıktan sonra 791'e değin Asturias Krallığı'nın başkenti olarak kaldı. 1395'teki iç savaşlar sırasında yanarak yerle bir oldu, 16. ve 17. yüzyıllarda defalarca korsan saldırısına uğradı. 1588'de İngiliz donanması karşısında yenilgiye uğrayan İspanyol Armadası'nın kurtulabilen gemileri buraya sığındı.

Tarihsel anıtları arasında Roma hamamları ve birkaç ortaçağ sarayı sayılabilir. Başlıca yükseköğrenim kurumları 1955'te işçi çocukları için kurulan İşçi Üniversitesi ile burada doğmuş olan, 18. yüzyıl filozofu Gaspar Melchor de Jovellanos y Ramírez'in anısına Jovellanos Enstitüsü (1797) adı verilen ticaret ve denizcilik okuludur.

Gijón'un Puerto del Musel adlı limanı, İspanyol kıyı ticaretinin en önemli merkezi ve işlek bir uluslararası limandır. Asturias madenlerinden çıkarılan kömür başlıca ihracat ürünüdür. Ayrıca demir üretimi ve balıkçılığın ekonomiye katkısı büyüktür. Başlıca sanayiler demir, çelik ve kimyasal madde üretimi, petrol arıtımı, içki yapımı ve gıda işlemedir. Gijón aynı zamanda Verde Kıyısının önde gelen yazlık sayfiyelerinden biridir. Nüfus (1990 tah.) belediye 264.948.

Gikatilla, Yasef (d. 1248, Medinaceli, Kastilya - ö. 1305, Peñafiel, İspanya), ünlü İspanyol Kabalacı. Yahudi mistisizminin klasik metni *Sefer ha-zohar*'ın (Nur Kitabı) yazarı olarak kabul edilen Moşe ben Şem Tov'u yazılarıyla etkilemiştir.

Genç yaşta, önde gelen Kabala araştırmacılarından Abraham Abulafia'nın öğrencisi oldu. Onun etkisiyle, 26 yaşında başlığını Neşideler Neşidesi'nden (6:11) aldığı *Ginnat egoz*'u (Ceviz Bahçesi) yazdı. Ceviz, Gikatilla'nın yazılarında mistisizmin simgesidir; *Ginnat*'ta da içrek yorum yöntemleri için üç değişik adın baş harflerini kullanır.

Gikatilla da çağdaşı ve bir olasılıkla dostu Moşe ben Şem Tov'dan etkilenmiştir. Kabalacı simgeciligi açıkladığı bir sonraki önemli yapıtı *Şaareora*'da (Işık Kapıları) *Sefer ha-zohar*'ın etkileri görülür.

Gikongoro, Orta Afrika'da, Ruanda'nın güneybatı kesiminde il (*prefectura*). Güneyde Burundi, kuzeyde Kibuye ve Gitarama, batıda Cyanguu, doğuda da Butare illeriyle çevrilidir. Nil ve Kongo ırmak sistemlerini ayıran ve yüksekliği 2.000-2.500 m arasında değişen dağlık bölgede 2.192

Gijón'da Asturias kralı Pelayo için yapılmış anıt, İspanya
Kaysione

km²'lik bir alanı kaplar. İlin sularını Nyabarongo Irmağının kuzeye doğru akan üç büyük kolu toplar. İliman ve nemli bir iklimi vardır; yıllık yağış miktarı 1.200-1.400 mm arasında değişir. Toprakları büyükbaş hayvanları otlatmaya ve tatlıpatates, muz, patates, kocağarı, çay ve fasulye yetiştirmeye elverişlidir. Yönetim merkezi Gikongoro, Butare ve Cyangugu'ya karayoluyla bağlanır. Nüfus (1983 tah.) 401.900.

Gikuyular bak. Kikuyular

Gil de Hontañón, Juan ve Rodrigo (sırasıyla, d. y. 1480 - ö. 1526, Salamanca ? , İspanya; d. y. 1500, Burgos - ö. 31 Mayıs 1577, Segovia, İspanya), İspanya'daki son iki gotik katedrali yapmış mimar baba oğul. Juan, Segovia Katedrali'nin resmi mimarıydı (*maestro mayor*). Rodrigo ise onun üslubunu plateresk adıyla bilinen

Rodrigo Gil de Hontañón'un tasarımı yaptığı Alcalá de Henares Üniversitesi'nin ön cephesi
Archivo Mas, Barcelona

karakteristik İspanyol üslubunun özellikleriyle birleştirmiş ve babasından sonra resmi mimar olmuştur.

Juan, İspanya'daki birçok önemli yapıyı gerçekleştirmiş olan Alman mimar ailesinden Kölnlü Simon'la (Simon de Colonia) birlikte Burgos'ta çalıştı. 1525'de Segovia Katedrali'nin temelini attı. Ölümünden sonra yapıyı oğlu Rodrigo sürdürdü. Rodrigo, Salamanca'daki Monterrey Sarayı ile Alcalá de Henares Üniversitesi'ni de (1537-53) tasarladı. 1538'den sonra Salamanca Katedrali'nin yapımında çalıştı.

Segovia ve Salamanca katedralleri geç gotik ve plateresk üslupların birlikte uygulandığı iki tasarımıdır. Çeşitli mekânlar tek ve oldukça basit bir çatı altında birleştirilmiştir. Olgun bir plateresk üsluptaki Monterrey Sarayı kısmen tamamlanmış, zengin süslemeli, ağır bir yapıdır. Üniversite ise sarayın tersine, ortaçağ ve Müdejar mimarlıklarından hiçbir iz taşımaz, zarif ve uyumludur.

Rodrigo yaklaşık 1538'de yazdığı bir kitapta, ortaçağda itme kuvvetlerinin ve orantıların nasıl hesaplandığını ele almıştır. Bu kitap, 16. yüzyıla değin mimarların tonoz yüklerini hesaplamak için kullandıkları belirli bir sistemin bulunmadığını ortaya koyar.

Gil Robles (y Quinoñes), José María (d. 27 Kasım 1898, Salamanca - ö. 14 Eylül 1980, Madrid, İspanya), İspanya'da İkinci Cumhuriyet (1931-36) döneminin başlıca önderlerinden olan Katolik siyaset adamı.

Gil Robles, kilise karşıtı bir politikanın egemen olduğu cumhuriyetin ilk yıllarında Halk Hareketi adlı Katolik eğilimli bir parti kurdu. Ardından, Özerk Sağcı İspanyol Konfederasyonu'nu (CEDA) örgütledi. Kısa zamanda güçlenen CEDA, Kasım 1933'te yapılan Cortes (Parlamento) seçimi

lerinde önemli oranda oy topladı. Ama Cumhurbaşkanı Niceto Alcalá Zamora, hükümeti kurma görevini Gil Robles'e değil, radikal Alejandro Lerroux'a verdi. Bunun nedeni, sol eğilimli partilerin, monarşiyi geri getirerek Avusturya modelinde Katolik bir korporatif devlet oluşturmayı amaçladığı öne sürülen Gil Robles'e duydukları tepkiydi. CEDA, Ekim 1934'e değin önce Lerroux, ardından da Ricardo Semper hükümetini dışardan destekledi. Lerroux daha sonra kurduğu hükümete CEDA'dan da bakanlar aldı. CEDA üyelerinin hükümete girmesi, solcuların 1934 sonbaharında bir ayaklanma başlatmasına yol açtı. Mart 1935'teki hükümet bunalımı gene Lerroux'un başkanlığında yeni bir hükümet kurularak çözümlendi. Bu hükümette, savaş bakanlığı gibi önemli bir göreve getirilen Gil Robles, Joaquín Chapaprieta hükümetinde de görevini sürdürdü. Ama Aralık 1935'te öteki CEDA bakanlarıyla birlikte istifa etti.

Gil Robles, CEDA ile öteki sağcı partilerin Şubat 1936 genel seçimlerinde milliyetçi bir cephe içinde birleşmesine önderlik etti. Seçimlerde CEDA'nın birinci parti olmasına karşın, çoğunluğu sol eğilimli partilerin ittifakı Halk Cephesi kazandı. Seçim yenilgisi, yandaşlarının Gil Robles'in barışçıl yoldan iktidara gelme mücadelesine duydukları güveni yitirmelerine yol açtı. Orta sınıflar Gil Robles'ten desteklerini çekerek, aşırı sağcı yandaşları da Ramón Serrano Suñer'in önderliğinde Falanj'a katıldılar. Gil Robles, Cortes'te muhalefetin sözcülüğünü yapmayı sürdürdüyse de kralcı önder José Calvo Sotelo karşısında etkisini gitgide yitirdi. Temmuz 1936'da Calvo Sotelo'nun ölümüyle sonuçlanan suikastın asıl hedefi Gil Robles'ti. Gil Robles, İspanya İç Savaşı'nın başlamasından kısa süre sonra ayaklanmacılara silah sağlamak amacıyla Nicolás Franco ile ilişki kurmak üzere Lizbon'a gitti. 1936-53 ve 1962-64 arasında sürgünde yaşayan Gil Robles, İspanya'da Hristiyan Demokrat bir parti kurmak için sürekli çalıştı. Franco'un ölümünden (1975) sonra kısa bir süre için siyasal yaşamda yeniden adından söz ettirdi.

Gila Irmağı, ABD'de New Mexico eyaletinin güneybatı kesiminde, Gila Kaya Sığınağı Ulusal Ören Yeri yakınlarındaki Elk Dağlarından doğan ırmak. Yaklaşık 150.500 km²'lik bir alanın sularını toplayan ırmak, 1.015 km'lik çığın boyunca batı ve güneybatı yönünde çöllük bir bölgeden geçerek Yuma'da (Arizona) Colorado Irmağıyla birleşir. Başlıca kolları Clifton (Arizona) yakınlarında aldığı San Francisco, San Pedro, Santa Cruz, Salt (kuzeydoğudan gelen en büyük kolu) ve Agua Fria ırmaklarıdır. Arizona'da Globe yakınlarında ırmak üzerinde kurulmuş olan Coolidge Barajı'ndan (1928) Casa Grande Vadisini sulamada yararlanılır. Bu baraj ile Salt'un üzerindeki Roosevelt Barajı bütün yüzey sularını depoladığından, Gila Irmağının yatağı Colorado'ya kadar kuru ve çoraktır. Irmağın üzerindeki ya da yakınındaki önemli kentlerin (Yuma, Florence, Safford, Hayden ve Coolidge) hepsi de Arizona'dadır. Adını bir Yerli kabilesinden alan ırmak, San Carlos, Gila Irmağı ve Gila Bend (Papago Yerli) Yerleşirme kamplarından geçer. Gila Ulusal Ormanı ırmak kaynağının yakınında yer alır.

Gila Kaya Sığınağı Ulusal Ören Yeri, ABD'de, New Mexico'nun güneybatısında ulusal ören yeri. Gila Irmağının kaynağının yakınındaki Gila Ulusal Ormanı içinde yer alır. Silver kentinin 48 km kuzeyindeki engebeli yörede, 45 m yüksek-

lıktaki çıkıntılı bir kayalığın doğal oyuklarında konumlanan, Pueblo Yerlilerine ait küçük ama iyi korunmuş yerleşme topluluk-

Gila Kaya Sığınağı Ulusal Ören Yeri'nde Pueblo Yerlilerine ait yerleşmeler, Silver Kenti yakınları, New Mexico
Dick Kent Photography

larından oluşur. Bu yerleşmelerde 1500'den 1300'e değin oturulmuştur. 1907'de oluşturulan ören yeri 216 hektarlık bir alanı kaplar.

gilaburu (*Viburnum opulus*), DAGDİĞAN-AGACI olarak da bilinir, hanmeligiller (*Caprifoliaceae*) familyasından kışın yapraklarını dökken bir ağaççık. Anayurdu Avrupa'nın kuzeyi ve Kuzey Afrika'dır; Türkiye'de de Kuzey ve Orta Anadolu'da orman kenarlarında bulunur. Yaklaşık 4 m'ye kadar büyüeyilen bu ağacın sonbaharda kızaran üç-beş loplu, akça ağaç benzeri yaprakları, yuvarlak başlar biçiminde beyaz çiçekleri ve parlak kırmızı renkli, yuvarlak meyveleri vardır.

Bazen bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen bu ağacın meyveleri yemiş olarak tüketildiği gibi, idrar artıncı ve yatıştırıcı etkileri nedeniyle ilaç olarak da kullanılır; gene benzer biçimde çiçeklerinden ve gövde kabuklarından da ilaç olarak yararlanılır. Ayrıca bak. kartopu.

Gilan, İran'ın kuzeybatısında il (*ostan*). Kuzeyde Hazar Denizi, kuzeydoğuda Azerbaycan, batıda Doğu Azerbaycan ili, güneybatıda Zencan ili ve doğuda Mazenderan iliyle çevrilidir. Ön ilçeyi kapsar. Yüzölçümü 14.709 km²'dir.

Gilan, 7. yüzyıla değin sırasıyla Ahemeniş, Selevkos, Pers ve Sasani imparatorluklarının etki alanı içinde kaldı. Arapların İran'ı fethetmesinden sonra çok sayıda yerel hanedanın doğmasıyla bağımsızlaştı ve 1567'ye değin bu konumunu sürdürdü. *Hududü'l-Âlem* (982) adlı İran coğrafya kitabında Gilan'dan da söz edilir. Selçuklu sultanı I. Melikşah döneminde (1072-92) Selçuklulara karşı Şii direnişinin çekirdeğini oluşturan ve zamanla Sabbahiye(*) olarak anılan İsmailiye mezhebinin gizli kolu burada kuruldu. 13. yüzyıldaki Türk-Moğol istilaları, nüfusun seyrek olduğu bu bölgeye aralarında Kaçarların da bulunduğu büyük bir göçmen akınına neden oldu. 16. yüzyıl başlarında Safevi hanedanının iktidarı ele geçirmesine yardım eden Kaçarlar, 1736'da Afgan tehdidi karşısında Nadir Şah'ın yanında yer aldılar. Kaçarların oluşturduğu

hanedan 1796'da Zend hanedanının yerini aldı. 18. yüzyıl gezginlerinden Olearius, bölgede balıkçılığın önemine değinir. Rus Çarlığı'yla İngiltere'nin 19. yüzyılda İran'da giriştiği rekabet zamanla ekonomik bir müdahaleye dönüştü. Rus Çarlığı karşısında üst üste yenilgiler alan İran, 1813 Gülistan ve 1828 Türkmençay antlaşmalarıyla Rusya'ya Gilan'da ekonomik ve askeri kolaylıklar sağlamak zorunda kaldı. İngiltere ve Rusya 1907'de İran'ı üç bölgeye ayırdı. Gilan'ı da kapsayan en kuzeydeki bölge Rusya'ya bırakıldı. Bu olaylar milliyetçi hareketin gelişmesine yol açtı. Tebriz, Gilan ve İsfahan'dan toplanan askerlerle oluşturulan birlikler Tahran'ı kurtararak Şah Muhammed Ali'nin oğlu Ahmed Mirza'yı başa geçirdi. Sovyet Devrimi'nin ardından Bolşevik birlikleri İran'ın Hazar Denizi kıyılarını denetim altına aldı. Aynılık bir grup, Gilan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiyse de bu cumhuriyetin ömrü uzun olmadı. Sovyetler Birliği, 1921 antlaşmasıyla Enzeli (bugün Bender-i Enzeli) çevresindeki bölgeyi geri verdi ve İran'a Hazar Denizindeki ulaşım konusunda eşit haklar tanıdı.

Gilan, Sefid Irmağının geniş deltasını da kapsayan bir kıyı ovasıyla Elburz Dağlarının ovaya bitişik bölümlerinden oluşur. Toprak verimli ve kumludur; ovanın aşağı kesimlerinde kum tepcikleri ve bataklıklar görülür. Cangılı andıran ormanlar kanatlı-ceviz gibi yöreye özgü bazı ağaç türleriyle, ovanın bir bölümü ise gülbrişim ağaçlarıyla kaplıdır. Hayvan varlığı yaban domuzu, vaşak, pars, sırtlan, çakal ve geyik gibi türleri kapsar. Kıyılarıdaysa su kuşları vardır. Ekili arazilerin çoğunda pirinç yetiştirilir. Öteki önemli ürünler tütün, meyve, sebze ve pirinç tarlalarının yayrısındaki dağ eteklerinde yetiştirilen çaydır. 19. yüzyılda Ruslarca geliştirilen, 1953'ten bu yana devlet eliyle sürdürülen balıkçılık ilin ekonomisine önemli bir katkıda bulunur. Mersinbalığı, sombalığı ve alabalıktan oluşan deniz ürünlerinin büyük bölümü kurutulduktan ya da konserveledikten sonra ihraç edilir. İhraç ürünlerinden havyarın 1970'lerin başındaki üretimi, dünya üretiminin beşte birini oluşturmaktaydı. Gilan'da daha çok çay ve pirinç işlemeye yönelik birkaç modern fabrika vardır. Son zamanlarda Mencil'de bir baraj inşa edilmiştir.

Gilan'ın yönetim ve ticaret merkezi Reşt'tir. İpek dokumacılığının ve hasır üretiminin yanı sıra bir kenevir elyafı işletmesinin de bulunduğu kent, karayoluyla Kazvin, Tahran ve öteki liman kentlerine bağlanır. Ayrıca bir havalimanı vardır. Eski SSCB'ye giden doğal gaz boru hattı da buradan geçer. Öteki önemli ekonomik merkezler, Mahican, Langarud ve Bender-i Enzeli'dir (Hazar Denizinde işlek bir liman). Nüfus (1986) 2.081.037.

Gilbert (SEMPRINGHAM'LI AZİZ), GUILBERT olarak da yazılır (d. y. 1083, Sempringham, Lincolnshire - ö. 4 Şubat 1189, Sempringham, İngiltere; azizler listesine kabulü 1202; yortu günü 4 Şubat, Northampton ve Nottingham'da 16 Şubat), İngiliz kökenli tek ortaçağ tarikatı olan Gilbert'ci Rahipler Tarikatı'nın (Sempringham Tarikatı) kurucusu İngiliz papaz ve piskopos.

Paris'te öğrenim gördükten sonra 1123'te papazlığa atandı ve Sempringham'ın vaizi oldu. Manevi yol göstericilik yaptığı kızlar için 1131'de bir manastır kurdu; manastırda Nursialı Aziz Benedictus'u örnek alan bir yaşam biçimi oluşturdu. Tarım gibi ağır

işlerde çalışan işçi gruplarını manastıra bağlı bir kardeşler topluluğu biçiminde örgütledi. Daha sonra ev işlerinde çalışan halktan kadın gruplarını ve Hippolu Aziz Augustinus'un yönergesini izleyen rahip ve papazları da topluluğa kattı. Böylece tarikat rahibeler, halktan kadın grupları, rahipler ve halktan erkek grupları olmak üzere dört gruptan oluşan bir yapı kazandı.

Zamanla başka yerlerde de benzer kuruluşlar ortaya çıktı. 1147'de bu kuruluşları Cistercium tarikatı içinde birleştirme girişimi başarısızlığa uğrayan Gilbert, Papa III. Eugenius'tan etkinliklerini önceki biçimde sürdürme doğrultusunda destek aldı. Papa ertesi yıl yeni tarikatı onaylayarak Gilbert'i tarikatın ilk genel yöneticiliğine getirdi. Kadın ve erkek gruplarından oluşan Sempringham rahipleri cemaatinin mülkü rahibelere aitti. Bütün cemaatin başı olan Sempringham yöneticisine bağlı rahip manastırları da vardı. Gilbert'in yaşadığı dönemde tarikatın yetimhane, hastane ve yoksullarevi gibi kurumlarda çalışan birkaç bin üyesi vardı.

Gilbert 1165'te krallığın desteğini yitirdi ve kralın öfkesinden kurtulmak için Fransa'ya kaçan Canterbury başpiskoposu Thomas Becket'e yardım etmekle suçlandı. Din adamlarına tanınan hakları öne sürerek suçlamaları inkâr etmeyi reddetti ve sonunda dava düştü. Ama hemen ardından manastır içindeki halktan gruplar arasında çıkan ayaklanma, Roma'da yargılanmasına neden oldu. Yöneltilen suçlamalardan aklandıysa da, ilerlemiş yaşı öne sürülerek tarikatın genel yöneticiliğinden ayrılmak zorunda bırakıldı ve yaşamını tarikatın sıradan bir üyesi olarak sürdürdü. İskoçya'daki bir manastır dışında etkinlikleri İngiltere'yle sınırlı kalan Gilbert'çılar, Kral VIII. Henry tarafından baskıcı yöntemlerle dağıtıldı (1538-40).

Gilbert, Grove Karl (d. 6 Mayıs 1843, Rochester, New York - ö. 1 Mayıs 1918, Jackson, Michigan, ABD), modern jeomorfolojinin kurucularından olan ABD'li jeolog. Dinamik denge kavramını yüzey

Grove Karl Gilbert, 1891
National Academy of Sciences, Washington, D.C.

şekillerinin oluşumuna ve gelişimine uygulayan Gilbert, yüzey şekillerinin, yüzey oluşumlarını etkileyen süreçler ile kayaçların bileşimi ve yapısı arasındaki denge durumunu yansıttığını ileri sürdü. Utah'daki Henry Dağlarının jeolojik yapısına ilişkin olarak hazırladığı raporunda ve ABD'nin batı bölgelerinde yaptığı öteki araştırmalarında bu kavramı ayrıntılı olarak açıkladı.

1863-68 arasında okullar için bilimsel aletler üreten Ward Doğa Bilimleri Kurumu'nda çalışan Gilbert, 1869'da Ohio'nun jeolojik yapısının araştırılması amacıyla düzenlenen ikinci projeye gönüllü asistan olarak katıldı. 1871'de 100. meridyenin batısını incelemeye yönelik George M. Wheeler araştırma ekibinde görevlendirildi. Bu ekip

le gerçekleştirdiği üç yıllık çalışmaları sırasında Colorado Irmağının alt kanyonlarını botla dolandı. Arizona'yı trenle geçerek Gila Irmağı vadisinde ilerledi ve sonra yeniden Colorado'dan botla geçerek California Körfezine ulaştı. Bu gezisi sırasında yaptığı gözlemlerle ve topladığı örneklerle Avrupa'daki ve Kuzey Amerika'nın batısındaki Karbonifer Dönem (y. 345-280 milyon yıl önce) sonrası katmanların dünyanın öteki bölgelerinde bulunmadığını ortaya çıkardı. Gilbert, havza, alan ve plato bölgelerinin özelliklerini açıklayan ve Büyük Tuz Gölünün atası olan Utah'daki Pleystosen Bölüm (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) gölü Bonneville'i ele alan iki makale yayımladı.

1875'te John Wesley Powell araştırma kurumuna geçen Gilbert, çalışmalarını Utah'da sürdürdü. 1879'da ABD Jeolojik Araştırma Kurumu oluşturulduğunda Gilbert kurumun önde gelen altı jeoloğundan biriydi. 1884'te jeolojik araştırmaların Apalaş bölümü sorumluluğuna, 1889'da ise jeolojik yapılar arasındaki karşılıklı ilişkilerin araştırılmasına yönelik olarak kurulan yeni bölümün başına getirildi. 1892'de, daha önce yaptığı bazı çalışmaları derinleştirmek amacıyla bilimsel ve yönetsel görevlerinin çoğunu bıraktı. *Bonneville Monograph* (1890; Bonneville Gölü Monografisi) Gilbert'in başyapıtı olarak kabul edilir. *Report on the Geology of the Henry Mountains* (1877; Henry Dağlarının Jeolojisi Üzerine Rapor) ve *History of the Niagara River* (1890; Niyagara Irmağı Tarihi) başlıklı yapıtlarında ise ilk kez olarak derinlik kayaçlarının yapısını tanımladı. Gilbert ayrıca, ABD Jeolojik Araştırma Kurumu'nun bibliyografya çalışmalarının planlanmasında, jeolojik haritaların hazırlanmasında temel oluşturan sınıflandırma, adlandırma ve haritalık ilkelerinin benimsenmesinde önemli rol oynadı.

Gilbert, Sir (Joseph) Henry (d. 1 Ağustos 1817, Hull, Yorkshire - ö. 23 Aralık 1901, Harpenden, Hertfordshire, İngiltere), İngiliz kimyacı. Azotlu gübreler ve bunların tarım ürünleri üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

Gilbert, 1843'te Hertfordshire'daki, dünyada kurulan ilk tarımsal deney istasyonu olan Rothamsted Deney İstasyonu'nda Sir John Bennet Lawes'la birlikte tarımsal araştırmalar müdürlüğü görevini üstlendi. Yarı yüzyıldan fazla süren ortak çalışmaları sonucu pek çok buluş yapan bu ikili 1840'larda, buluşlarından biri olan süperfosfat gübresinin üretimini gerçekleştirdi. Gilbert, 1884'ten 1890'a değin Oxford Üniversitesi'nde tarımsal ekonomi profesörü olarak çalıştı. 1893'te "sir" unvanı aldı.

Gilbert, Sir Humphrey (d. y. 1539 - ö. Eylül 1583, Asor Adaları yakınlarında denizde), İngiliz asker ve denizci. Deniz aşırı yerlerde koloniler kurmaya yönelik cüretli ve uzak görüşlü girişimlerde bulunmuştur. Sir Walter Raleigh'nin üvey kardeşi ve Sir Richard Grenville'in kuzenidir.

Oxford'da denizcilik ve askerlik bilimi üzerine eğitim gördükten sonra kara ordusuna girdi ve Le Havre Kuşatması'nda (1563) yaralandı. 1566'da İngiltere ile Uzakdoğu arasında bir Kuzeybatı Geçidi aranması için sefer düzenlenmesini öneren *Discourse'u* (Risale) yazdı. Ama Kraliçe I. Elizabeth bu fikri reddetti ve onu İrlanda'ya gönderdi. Orada kaldığı dönemde (1567-70) çıkan bir ayaklanmayı acımasızca bastırdıktan sonra İrlanda'nın güneyindeki Munster'e Protestanların yerleştirilmesi için planlar geliştirmeye başladı. Bu hizmetlerinden dolayı 1570'te "sir" unvanı aldı. 1572'de Fele-

menklilerin İspanya'ya karşı ayaklanmasını desteklemek amacıyla gönderilen 1.500 İngiliz gönüllüsüne komuta etti.

1570'lerin ortasında İrlanda için geliştirdiği kolonileşme planlarını Kuzey Amerika'da uygulamaya yöneldi. 1577'de İspanya, Portekiz ve Fransa'nın Newfoundland'deki balıkçı filolarının ele geçirilmesi, Santo Domingo ve Küba'nın işgal edilmesi ve Amerika'dan İspanya'ya gümüş taşıyan gemilerin yolunun kesilmesi için bir plan hazırladı. Kraliçe bu öneriyi geri çevirmekle birlikte, 1578'de Gilbert'a "fiilen herhangi bir Hristiyan hükümdar da halkın elinde olmayan putperest toprakları" yerleşime açmak üzere altı yıllık bir berat verdi.

Olanaklarını son sınırına kadar zorlayan Gilbert, yedi gemilik bir sefer için gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra, büyük olasılıkla Kuzey Amerika'ya gitmek üzere 19 Kasım 1578'de denize açıldı. Ama kötü donatılmış disiplinsiz kuvvetleri çabucak dağıldı. 1579 ilkbaharında gemilerinden bazıları İngiltere'ye sürüklendi; bazıları da korsanlığa başladı. 1579 yazında İrlanda'da James Fitzgerald'ın öncülüğündeki ayaklanmanın bastırılmasına yardımcı oldu. Ardından daha iddialı bir koloni seferi düzenlemeye girişti. 11 Haziran 1583'te Plymouth'tan denize açılarak 3 Ağustos'ta Newfoundland'de St. John'a ulaştı ve kraliçe adına buraya el koyduğunu ilan etti. Daha sonra üç gemiyle güneye hareket etti, 29 Ağustos'ta gemilerinden en büyüğünü kaybedince geri dönmeye karar verdi. En son Atlas Okyanusundaki bir fırtına sırasında yanındaki bir gemiye "Karada da denizde de, göğe aynı derecede yakınız" diye bağırırken görüldü. Ardından gemisi sulara gömüldü. Gilbert'ın yaşamı, D. B. Quinn'in iki ciltlik *Voyages and Colonising Enterprises of Sir Humphrey Gilbert* (1940; Sir Humphrey Gilbert'in Seferleri ve Koloni Kurma Girişimleri) adlı yapıtında anlatılmıştır.

Gilbert, Rufus Henry (d. 26 Ocak 1832, Guilford, New York - ö. 10 Temmuz 1885, New York kenti, ABD), ABD'li cerrah ve ulaşım uzmanı. New York kentindeki hızlı ulaşım sisteminin geliştirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

New York'taki Hekim ve Cerrah Okulu'nda öğrenim gören Gilbert, Amerikan İç Savaşı sırasında Birlik (Kuzey) Ordusu'nda yarbay rütbesiyle cerrahlık yaptı. İnsanları, büyük kent merkezlerindeki sağlıksız ve kalabalık apartmanlarda yaşamaktan kurtarmak amacıyla hızlı ulaşım sorunuyla ilgilenmeye başladı. New Jersey Merkez Demiryolu'nda müdür yardımcısı olarak çalıştı ve deneyim kazandı. 17 Haziran 1872'de ise, New York kentinde köprüyollar yapmak amacıyla Gilbert Electric Railway Company adlı şirketi kurdu. Gilbert'in geliştirdiği sistemde, rayların üzerindeki taşıtlar hat üzerine yerleştirilen hava (pnömatik) borularındaki hava basıncıyla hareket ediyordu. Ama o yıllarda patlak veren ekonomik bunalım, yapım çalışmalarını 1876'ya değin geciktirdi ve buharlı lokomotiflerle çekilen trenlere dayalı klasik demiryolu sisteminin yaygınlaşmasına yol açtı. Trinity Kilisesi'nden Central Park'a uzanan hat ise Nisan 1878'de tamamlandı ve çalışmaya başladı. Ne var ki yatırımcılar bir süre sonra Gilbert'ı şirketten ayrılmaya zorladılar.

Gilbert, Sir W(illiam) S(chwenk) (d. 18 Kasım 1836, Londra - ö. 29 Mayıs 1911, Harrow Weald, Middlesex, İngiltere), İngiliz oyun yazarı ve mizahçı. Sir Arthur Sullivan'la birlikte yazdığı komik operalarla tanınmıştır.

Beyit biçiminin gözde olduğu, cinasların sıkça kullanıldığı ve başkalarının yazdığı şiirleri alaylı bir anlatımla yeniden kaleme almanın yaygın olduğu bir dönemde yazmaya başladı. İlk yapıtlarında fantezi yazarlarına özgü nükteler görülmüyordu. Daha sonra bundan vazgeçerek dönemin davranış biçimlerini alaya alan çok ustalıkla bir üslup geliştirdi. Hedefleri artık güncel konular değildi: *Patience*'de (Sabır) Ön-Raffaellocu estetikçileri, *Princess Ida*'da kadınların eğitimini, *The Pirates of Penzance*'de (Penzance Korsanları) Cornwall korsanlarını anlatan Victoria dönemi oyunlarını, *H. M. S. Pinafore*'da sahnelerin gözde "şen denizciler" temasını, *Ruddigore*'de da abartılı melodramları eleştiriyordu. Gilbert'in bürleski öylesine güçlüydü ki, kendi gerçekliğini yaratıyordu. Bir libretto yazarı olarak önemli yalnızca sözcükleri seçip müziksel biçimlere oturtma yeteneğinden değil, aynı zamanda sözcükleri aracılığıyla bestecilere müzik geleneklerini de alaya alma fırsatı vermesinden kaynaklanıyordu.

Gençliğinde hukukçu olmak isteyen Gilbert 1861'de bir mirasa kavuşunca devlet memurluğundan ayrılmıştı bu mesleğe yöneldi. Kasım 1863'te baroya alındı. Bu arada kendisinin resimleyip "Bab" adıyla imzaladığı mizah şiirleri 1861'den beri *Fun* dergisinde yayımlanıyordu. Bu çalışmalarını daha sonra *The Bab Ballads* (1869; Bab Baladları) ve *More Bab Ballads* (1873; Yeni Bab Baladları) adlı iki kitapta topladı. Daha sonraki operalarının çekirdeği niteliğindeki bu iki yapıt, 1898'de *Songs of a Savoyard* (Bir Savoylunun Şarkıları) ile tek bir cilt oluşturdu.

Gilbert'in tiyatro yaşamı, oyun yazarı Thomas William Robertson'ın yalnızca iki hafta içinde bir Noel oyunu yazma işini ona vermesiyle başladı. Kısa bir sürede bitirdiği *Dulcamara, or the Little Duck and the Great Quack* ticari açıdan başarılı oldu ve bunu öteki oyunlar izledi. Gilbert ve Sullivan 1870'te tanıştılar; ertesi yıl da birlikte çalışmaya başladılar. 1871'de sahnelenen ilk ortak yapıtları *Thespis, or the Gods Grown Old* (Thespis ya da Kocamış Tanrılar) ve tek perdelik çok başarılı bir oyun olan *Trial by Jury*'yi (1875; Jüri Duruşma) Richard D'Oyly Carte tarafından sahneye konan dört opera izledi: *The Sorcerer* (1877; Büyücü), *H. M. S. Pinafore* (1878), *The Pirates of Penzance* (1879, New York; 1880, Londra) ve *Patience, or Bunthorne's Bride* (1881). Carte 1881'de, Gilbert ve Sullivan'ın yapıtlarının sahnelenmesi için Savoy Tiyatrosu'nu yaptırdı; daha sonra da bu yapıtlara topluca "Savoy Operaları" dendi. Bunlardan bazıları *Iolanthe, or the Peer and the Peri* (1882; Iolanthe ya da Asilzadeyle Peri), *Princess Ida, or Casile Adamant* (1884; Prenses Ida ya da Sağlam Şato), *The Mikado, or the Town of Titipu* (1885; Mikado ya da Titipu Kenti), *Ruddigore, or the Witch's Curse* (1887; Ruddigore ya da Cadının Laneti), *The Yeomen of the Guard* (1888; Kraliyet Muhafızları) ve *The Gondoliers* (1889; Gondolcular) adlı yapıtlardı.

Bu arada iki ortak arasındaki ilişki bozulmaya başlamıştı. Bunun nedenlerinden biri, Sullivan'ın komik operadan daha nitelikli yapıtlara yönelmek istemesiydi. Araları açıldı ve 1893'e değin görüşmediler. O yıl yeniden bir araya gelerek *Utopia Limited* ve 1896'da da *Grand Duke* (Grandük) adlı yapıtları ortaya çıkardılar. Gilbert'a 1907'de "sir" unvanı verildi.

Gilbert bir yandan başka besteciler için de librettolar yazmıştı. Son operası *Fallen Fairies, or the Wicked World*'ün (1909; Günahkâr Periler ya da Kötü Dünya) müziğini Edward German yaptı. Son oyunu *The*

Hooligan (Serseri) 1911'de sahnelendi. Gilbert, malikânesindeki bir golde boğulmak üzere olan bir kadını kurtardıktan sonra geçirdiği kalp krizi sonucu oldu

Gilbert, Walter (d. 21 Mart 1932, Boston, ABD), ABD'li moleküler biyoloji uzmanı. Nükleik asit zincirlerindeki nükleotit bağlarının sırasını belirlemek için geliştirdiği yöntemle 1980 Nobel Kimya Ödülü'nu Paul Berg ve Frederick Sanger ile paylaşmıştır.

Gilbert, Harvard Üniversitesi'nin fizik bölümünden mezun olduktan (1953) sonra, Cambridge Üniversitesi'nde matematik dalında lisansüstü öğrenimi yaptı (1957) 1958'de Harvard'da fizik okutmanlığına başladı; ilgi alanının değişmesiyle 1964'te biyofizik, 1968'de biyokimya bölümünde profesör oldu. 1972'de Amerikan Kanser Derneği'nce moleküler biyoloji profesörlüğüne getirildi.

Gilbert 1979'da Harvard'a geri dönmek üzereyken, bir grup bilim adamı ve işadamları birlikte Biogen adlı genetik mühendisliği araştırma şirketini kurdu.

Gilbert, William, GYLBERDE olarak da yazılır (d. 24 Mayıs 1544, Colchester, Essex - o. 10 Aralık 1603, Londra ya da Colchester, İngiltere), magnetizma konusundaki araştırmalarıyla tanınan bilim adamı. Kraliçe I. Elizabeth döneminin en önde gelen bilginidir.

Tıp öğrenimi gören Gilbert 1573'te Londra'ya yerleşti ve hekim olarak çalışmaya başladı. En önemli yapıtı olan *De Magnete, Magneticisque Corporibus, et de Magno Magnete Tellure*'de (1600; Mıknatıslar, Magnetik Cisimler ve Yer'in Büyük Mıknatısı Üzerine) magnetik cisimler ve elektriksel çekim konularındaki araştırmalarının sonuçlarını topladı. Yıllar süren deneylerden sonra pusula ibresinin kuzey-güney doğrultusunu göstermesinin ve yere doğru eğilmesinin Yer'in bir mıknatıs çubuğu özelliği göstermesiyle ilgili olduğu sonucuna vardı. Elektriksel çekim, elektrik kuvveti ve magnetik kutup terimlerini ilk kez kullanan Gilbert, elektrik konusundaki araştırmalarının öncüsüdür.

1601'de Kraliçe I. Elizabeth'in hekimliğine getirilen Gilbert, Elizabeth'in ölümünden sonra, 1603'te, Kral I. James'in hekimi oldu. *De Mundo Nostro Sublunari Philosophia Nova* (1651; Ayaltı Evrenimizin Yeni Felsefesi Üzerine) adlı yapıtı ölümünden sonra bulunan iki el yazmasından kardeşi tarafından düzenlenerek yayımlanmıştır. Gilbert evrenin yapısı hakkında modern görüşlere sahipti ve Kopernik'in Yer'in kendi ekseni çevresinde döndüğü görüşünü paylaşıyordu. Sabit yıldızların hepsinin Yer'den aynı uzaklıkta olmadıkları sonucuna varmıştı ve gezegenleri yörüngede tutan nedenin bir tür magnetizma olduğu görüşündeydi.

Magnetomotor kuvvetin santimetre-gram-saniye sistemindeki birimi, Gilbert'in onuruna gilbert olarak adlandırılmıştır.

Gilbert Adaları, eskiden KINGSMILL, Kiritari Cumhuriyeti'ne ait 16 mercan adasından oluşan grup. Büyük okyanusun ortabatu kesiminde, Avustralya'nın 4.500 km kuzeydoğusunda yer alır. Makin, Butaritari, Marakei, Abaiang, Tarawa, Maiana, Abemama, Kuria, Aranuka, Nonouti, Tabiteuea, Beru, Nikunau, Onotoa, Tamana, Aroae ve Banaba adlı adaların toplam yüzölçümü 285 km²'dir. Alçak yüzeyli olan adalar palmiye ve pandanus ağaçlarıyla kaplıdır. Kuzeyde 2.000-2.500 mm arasında

değişen yağış miktarı güneyde 1.000 mm'ye kadar iner.

İspanyol kâşiflerin bazı adaları daha 16. yüzyılda gördüğü sanılmaktadır. İngiliz tuğamiral John Byron'ın 1765'te Nikunau'yu keşfetmesinden sonra 1788'de Kaptan Thomas Gilbert Tarawa'yı, Kaptan John Marshall da Aranuka'yı gördü. Geri kalan adalar da 1799-1826 arasında gene Avrupalı denizcilerce keşfedildi. Kaptan E. H. M. Davis'in 1892'de İngiliz protektorası ilan ettiği

Arorae Adasında pandanus ağaçları, Gilbert Adaları, Kiribati Cumhuriyeti
Mit ve Joan Mann, CameraMann

adalar, 1916'da Gilbert ve Ellice Adaları Kolonisi'nin bir parçası oldu. 1941'deki Japon işgaline 1943'te ABD birliklerince son verildi. Gilbert Adaları, Orta ve Güney Line Adaları, Kuzey Line Adaları, Banaba ve Phoenix Adaları 1979'da birleşerek bağımsız Kiribati Cumhuriyeti'ni oluşturdu.

Adaların yerli halkı olan Mikronezyalılar, Kiribati'nin başkenti Tarawa dışında geleneksel köylerde oturur. Ekonomi çiftçilik ve balıkçılığa dayanır. Başlıca ihraç ürünleri fosfat ve kopradır. Nüfus (1990) 67.471.

Gilbreth, Frank Bunker ve Lillian Evelyn, eö MOLLER (sırasıyla d. 7 Temmuz 1868, Fairfield, Maine - ö. 14 Haziran 1924, Montclair, New Jersey, ABD; d. 24 Mayıs 1878, Oakland, California - ö. 2 Ocak 1972, Phoenix, Arizona, ABD), sanayide verimi artırmak amacıyla çalışma alışkanlıklarına uygulanan zaman ve hareket yöntemini geliştirmiş karı koca.

Evlenmeden önce Frank Gilbreth New York kentinde mühendis ve müteahhit, Lillian Moller ise bir psikolog ve öğretmendi. Karı koca insan faktörüne ağırlık vererek sosyal bilimlerin üretim yönetimine uygulanması konusunda çalıştılar. Araştırmaları sonucunda yayımladıkları ilk önemli yapıt *Motion Study* (1911; Hareket Çalışması) oldu. Frank Gilbreth, Montclair'de bir danışmanlık bürosu kurdu; ABD ve başka yerlerdeki çeşitli üniversitelerde ders verdi. Bunların yanı sıra, tıp çalışmaları için ameliyathalar sırasında film çekimi yöntemini kullanan ilk kişi oldu.

Kocasının ölümünden sonra firmanın yönetimini Lillian Gilbreth üstlendi ve yazma, araştırma, ders verme etkinliklerini sürdürdü. Lafayette'teki (Indiana) Purdue Üniversitesi (1935-48), New Jersey'deki Newark Mühendislik Yüksekokulu (1941-43) ve Wisconsin Üniversitesi'nde (1955) dersler verdi. Gilbreth'lerin 12 çocuğundan Frank Bunker Gilbreth Jr. ve Ernestine Gilbreth Carey anne babalarının verim artırma yöntemlerini evde de uygulamalarını, yazdıkları *Cheaper by the Dozen* (1949; Düzinesi Daha Ucuz) ve *Belles on Their Toes* (1950) adlı anı kitaplarında mizahi bir biçimde anlattılar. Bu kitapların birincisi 1950'de, ikincisi de 1952'de filme çekildi.

Gilchrist, Percy (Carlyle) (d. 27 Aralık 1851, Lyme Regis, Dorset - ö. 16 Aralık 1935, İngiltere), İngiliz metalurjist. 1876-77 yıllarında kuzeni Sidney Gilchrist Thomas ile birlikte, Bessemer dönüştürücülerinde, düşük fosforlu çelik üretimine ilişkin bir yöntem geliştirmiştir. Thomas çeliği olarak adlandırılan bu ürünün üretimi daha sonraları Avrupa'da hızla yaygınlaştı. Thomas-Gilchrist işleminde, dönüştürücülerin içi asidik tuğlamsılar yerine bazik tuğlamsırlarla kaplanır. Bu işlemler, demir cevherinde (özellikle Avrupa'da çıkarılanlarda) bulunan yüksek orandaki fosfor, eriyik haldeki demirin üzerine üflenilen havanın etkisiyle çeşitli fosfor oksitlerine dönüştürülerek cürufaya alınır. Londra'daki Kraliyet Madencilik Okulu'ndan mezun olan Gilchrist 1891'de Royal Society üyeliğine seçildi.

Gildo (ö. 398, Thabraca [bugün Tabarka, Tunus]), 397-398 yıllarında Roma'ya karşı ayaklanan Kuzey Afrikalı hükümdar.

Roma'nın Afrika eyaletlerinin bir bölümünü bağımsız bir krallığa dönüştürmeye çalışan kardeşi Firmus'un bastırılmasında Romalılara yardım etti (375). Ödül olarak Afrika comes'i ve askeri komutan yapıldı. Ama Eugenius'a karşı mücadelesinde İmparator I. Theodosius'a (hd 379-395) yardım etmeyi reddetti. Theodosius'un ölümünden iki yıl sonra da Roma'ya başkaldırdı. Roma için çok önemli olan tahıl yüklü gemilerin Afrika'dan İtalya'ya hareketini engelledi. Gildo'yu halk düşmanı ilan eden Senato, 398 ilkbaharında Afrika'ya kardeşi Mascezel'in komutasında bir kuvvet gönderdi. Ayaklanma kolayca bastırıldı. Theveste (bugün Tebessa, Cezayir) ile Ammaedara (bugün Haidra, Tunus) arasında 70 bin kişilik ordusu bütünüyle yok edilen Gildo, deniz yoluyla kaçmaya çalıştıysa da, Thabraca'da kıyıya çıkmak zorunda bırakıldı ve burada idam edildi.

Romalıların Gildo'ya karşı gınsıktıkları savaş Claudianus'un (y. 370-404) Gildo Savaşı başlıklı şiirinde anlatılmıştır.

Gilead, Şeria Irmağının doğusunda kalan eski Filistin toprakları. Günümüzde Ürdün'ün kuzeybatısını oluşturur. Kuzeyinde Yermuk Irmağı, güneybatısında ise eskiden "Moab Ovaları" olarak bilinen alan bulunur. Doğuda kesin bir sınırı yoktur. "Gilead" termi bazen daha geniş anlamda Şeria Irmağının doğusunda kalan bölgenin tümü için kullanılır.

Gilead adına ilk kez Kitabı Mukaddes'te, Yakub ile Laban'ın son karşılaşmasını anlatan bölümde rastlanır (Tekvin 31:21-22). İsrail Sihon'u yendikten sonra, Rubenogluları, Gadoğulları ve ayrıca Manasseogluları kabilesinin yarısı bu bölgeye gönderildiler. Daha güneydoğuda ve güneyde oturan Ammon ve Moab halkları zaman zaman Gilead'ın güneyine kadar yayıldılar. İÖ 733'te III. Tiglat-pileser (hd İÖ 744-727) burada Gal'azu (Gilead) adıyla bir Asur eyaleti oluşturdu.

Gideon ile Midyanogluları arasındaki çarpışmaya sahne olan Gilead aynı zamanda İlyas peygamberin de memleketiydi. Eski zamanlarda tıpta kullanılan "Gilead merhemi" (Tekvin 37:25; Yeremya 8:22) *Pistachia lentiscus*'tan elde edilen bir macundu

Gilels, Emil (Grigoryev) (d. 19 Ekim 1916, Odessa, Ukrayna, Rus Çarlığı - ö. 14 Ekim 1985, Moskova, SSCB), üstün tekniği, tonalite denetimi ve çaldığı parçalara disiplinli yaklaşımıyla beğenilen piyanist. Piyanoya altı yaşında başladı. Dinleyici önündeki ilk konserini 13 yaşında verdi. 1933'te birinci Sovyetler Birliği Müzikçiler

Yarışması'nda en yüksek dereceleri kazandı. 1935'te Odessa Konservatuarı'ndan mezun olduktan sonra Heinrich Neuhaus'la çalışmak için Moskova'ya taşındı. 1938'de Brüksel'de Ysaye Uluslararası Şenliği'nde birincilik ödülünü kazandı ve Moskova Konservatuarı'na profesör olarak atandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB dışında konser turnelerine çıktı. 1955'te New York'ta, 1959'da da Londra'da verdiği ilk konserler çok beğenildi. Repertuarının ana bölümünü Schumann, Brahms, özellikle de Beethoven'ın yapıtlarıyla oluşturmakla birlikte, Bach, Bartók ve Sovyet bestecilerinin yapıtlarını da çalardı.

Giles, H(erbert) A(llen) (d. 8 Aralık 1845, Oxford - ö. 13 Şubat 1935, Cambridge, İngiltere), Çin dili ve kültürü konusundaki çalışmalarıyla tanınan İngiliz bilgin. Çin dillerinin Latin alfabesiyle yazımını sağlayan ve daha sonra Wade-Giles transkripsiyon sistemi(*) adı verilen yöntemin yayılmasını sağlamıştır.

Londra'daki kilise, hastane, yoksullarevi ve okuldan oluşan ünlü eğitim kurumu Charterhouse'ı bitirdikten sonra dışişleri hizmetinde çalışmaya başladı; 1867-92 arasında Çin'de çeşitli görevlerde bulundu. 1897'de Sir Thomas Francis Wade'in ardından Cambridge Üniversitesi'nde Çince profesörlüğüne getirildi. 1932'ye değin bu görevde kaldı.

Giles'in, Çin dili ve kültürü konusunda, önemlerini 20. yüzyılın ikinci yarısında da koruyan çok çeşitli kitapları yayımlanmıştır. Bunlar arasında *Chinese Without a Teacher* (1872; Öğretmensiz Çince), *Strange Stories from a Chinese Studio* (1880; Bir Çin Stüdyosundan Tuhaf Öyküler), *Gems of Chinese Literature* (1884; Çin Edebiyatının Değerli Örnekleri), *A Chinese Biographical Dictionary* (1898; Çince Yaşamöyküsü Sözlüğü), *A History of Chinese Literature* (1901; Çin Edebiyatı Tarihi), *An Introduction to the History of Chinese Pictorial Art* (1905; 2. bas. 1918; Çin Resim Sanatı Tarihine Giriş) ve *The Civilization of China* (1911; Çin Uygarlığı) yer alır. Wade'in geliştirdiği Wade-Giles sisteminin yerleşmesini sağlayan *Chinese-English Dictionary*'si (1892; 2. bas. 1912; Çince-İngilizce Sözlük), 1979'da Pinyin transkripsiyon sisteminin(*) resmen kabul edilmesine değin en yaygın kullanılan sözlük olmayı sürdürmüştür.

Gilgit, Hindistan Yarımadasının kuzeybatı kesiminde, Cemma ve Keşmir'in Pakistan yönetimi altındaki bölümünde yönetim birimi ve merkezi kasaba. Kasaba, Gilgit Irmağının kıyısında yer alır. Eskiden bir Budacılık merkeziydi. Bugün yerel kabile topraklarının sınır noktasıdır. Ekonomisinin temelini tarım oluşturur. Başlıca ürünler buğday, mısır ve arpadır. Güneybatı yönünde Srinagar'a giden ana karayolu, Babusar Geçidinden (4.540 m) geçer.

Himalayalar'da 39.326 km²'lik bir alanı kaplayan Gilgit yönetim biriminin güney sınırını Indus Irmağı çizer. Bölgenin sularını Gilgit ve Hunza ırmakları toplayar. Tek büyük kasabası Gilgit'tir. Nüfus (son tah.) kasaba, 4.671; (son sayım) yönetim birimi, 176.242.

gill, JILL olarak da yazılır, İngiliz ölçü ve ağırlık sistemi ile ABD olağan ölçü ve ağırlık sisteminde hacim birimi. Hemen hemen yalnızca sıvıların ölçülmesinde kullanılan *gill*'in değeri zaman içinde ve yerden yere değişiklikler göstermiştir. Günümüzde yarım kupa ya da dört sıvı onsu olarak tanımlanır, bu da ABD'de 118,30 cm³e, İngiltere'de ise 142,08 cm³e eşdeğerdir.

Gill, 13. yüzyılda şarap dağıtım amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. *Jill* sözcüğü ünlü çocuk tekerlemesi "Jack and Jill"den gelmektedir. İngiltere kralı I. Charles daha çok satış vergisi toplamak amacıyla *jack* birimini (iki onsa eşit hacim birimi) küçülttüğünde, *jack*'in iki katı olarak tanımlanmış olan *jill* de buna bağlı olarak küçülmüştür.

Gill, Sir David (d. 12 Haziran 1843, Aberdeen, İskoçya - ö. 24 Ocak 1914, Londra, İngiltere), İskoçyalı astronom. Güneş'in ve yıldızların ıraklık açılarını ölçerek Yer'den uzaklıklarını hesaplamış ve gök haritalarının çıkartılmasında fotoğrafçılıktan yararlanma yöntemini geliştirmiştir. Gök cisimlerinin açısal ayrımlarını görüntüyü ikiye bölerek ölçen, teleskop türünden helyometreyi de geliştirmiştir.

Aberdeen Üniversitesi'nde öğrenim gören Gill, 1872'de James Ludovic Lindsay'in Aberdeen yakınlarındaki özel gözlemevinin yöneticiliğini üstlendi. Bu görevi sırasında, 1874'te Venüs'ün geçişini gözlemek için Mauritiyus'a ve 1877'de Mars'ın Yer'in karşı konumuna gelişini izlemek amacıyla Ascension'a geziler düzenledi. Mars'ın Yer'e yaklaştığı noktadaki konumuna ilişkin ölçümler yaparak Güneş'in ıraklık açısını hesapladı. 1888-89 yıllarında küçük gezegenleri izleyerek daha doğru değerler elde etti.

1879-1907 arasında Ümit Burnunda kraliyet astronomu olarak çalıştı. Burada, güney gök kutbunun, 19° güney yükselim ile Güney Kutbu arasında kalan bölümünün ayrıntılı fotoğraflarını çekti. J. C. Kapteyn bu fotoğraflardan yararlanarak içinde yaklaşık 500 bin yıldızın yer aldığı *Cape Photographic Durchmusterung* adlı katalogu derledi. Gill'e 1900'de "sir" unvanı verildi.

Gill, (Arthur) Eric (Rowton) (d. 22 Şubat 1882, Brighton, Sussex - ö. 17 Kasım 1940, Uxbridge, Middlesex, İngiltere), İngiliz heykeltarihi, tipografi tasarımcısı ve yazar. Özellikle zarif harf karakterleri ve alçak

harf oymacılığına yöneldi. 1909'da heykeltarihiye başladı. 1910'a değin yaşamını mezartarı yapıp kazandı. "Ana ve Çocuk" (1912) adlı heykeliyle dikkati çekti. 1912'den sonra bir heykeltarihi olarak ünü iyice duyulmuştu. Önce kil model yapmadan, doğrudan taşı oyma geleneğinin yeniden canlanmasında etkili oldu. Londra'daki Westminster Katedrali için "Haçın Durakları" (1914-18) adlı, İsa'yı haçını taşıırken betimlediği 14 sahnelik alçak kabartmayı yaptı. Hem bu kabartmayı, hem de "İnsanlık" (1928, Tate Galerisi, Londra) adlı ünlü torsosunu Hop-tonwood taşından oymuştu. Bu taşı pek çok yapıtında kullanarak 1920'ler ve 1930'larda moda olmasına yol açtı. Londra Radyoevi'nin girişi üzerindeki "Prospero ve Ariel" (1931) kabartması ile Cenevre'deki Milletler Cemiyeti Sarayı'nın toplantı salonunun lobisinde bulunan "Adem'in Yarattığı" (1935-38) adlı üç alçak kabartma, sipariş üzerine yaptığı öbür önemli yapıtlardır.

1915'te Douglas Pepler ile birlikte St. Dominic Basimevi'ni kuran Gill, burada ağaçtan kışkır ve harfler oydurdu. Bir yandan da dinin işçileri ve sanatla ilişkisi konusunda kışkırtıcı yazılar yazmaya başladı. 1924'te Golden Cockerel Basimevi için oymabaskılar yaptı. Yüzlerce oymabaskısının ve düzinelerce kitabının içinde en unutulmaz olanı, harflerini kendisinin hazırladığı *Four Gospels*'dir (1931; Dört İncil). Bu sıralarda damadı René Hague ile birlikte Pigotts'taki evinde özel bir basimevi kurdu, matbaacılık üzerine tartışmalı makalesi "Typography"yi (Tipografi) 1931'de burada bastı.

Tasarımladığı harf karakterlerinden bazıları Perpetua (1925), Gill Sans Serif (1927), Joanna (1930) ve 1934'te tasarımı (ama 1953'te makinede kullanılmak üzere yeniden biçimlendirilip Pilgrim diye adlandırılan) Bunyan'dır.

Gill 1937'de Kraliyet Akademisi'ne, 1938'de de İngiliz Kraliyet Heykeltarihi Derneği'ne sınırlı üye seçildi. Önemli kitapları arasında *Christianity and Art* (1927; Hristiyanlık ve Sanat), *Work and Property* (1937; İş ve Mülkiyet) ve *Autobiography* (1940; Otobiyografi) sayılabilir.

Gill, Irving John (d. 1870, Syracuse, New York - ö. 7 Ekim 1936, Lakeside, California, ABD), California'da yalın ve geometrik bir mimarlık anlayışının uygulamasını yapan ve yeni yapım teknolojisinin gelişmesine öncülük eden ABD'li mimar.

Mimarlık öğrenimi görmedi. 1890'da Adler ve Sullivan'ın Chicago'daki mimarlık bürosunda teknik ressam olarak çalışmaya başladı. Burada biçim yalınlığı ve tasarım bütünlüğü gibi kavramları öğrendi. İki yıl sonra yerleştiği California eyaletindeki San Diego kentinde karşılaştığı İspanyol koloni dönemi üslubundan etkilendi. Üstü beyaz badana, betonarme ve basit geometrik hacimlere dayanan bir üslup geliştirdi. Yapılarını süslerden arındıran ilk Amerikalı mimarlardan biri de Gill'di. California eyaletinde La Jolla'daki Wilson Acton Otel (1908; sonradan Cabrillo Otel) ve Los Angeles'taki Dodge Evi (1916) gibi olgunluk dönemi yapılarında tek bir silme bile kullanmadı. Gill, önceden kalıba dökülüp, donduktan sonra her şeyi bitmiş olarak yerine konan beton duvar panolarını ilk uygulayan mimarlardan biriydi. La Jolla'daki Kadınlar Kulübü'nde (1913) bu yöntemi kullanmıştı.

Gill, John (d. 17 Mayıs 1732, Charlestown, Massachusetts - ö. 25 Ağustos 1785, Boston), Amerikan kolonilerinin İngiltere'den bağımsızlığının önde gelen savunucusu olan yurtsever ve yayımcı.

İngiltere'nin Dover kentinden Amerika'ya gelen bir ailenin torunuydu. Küçük yaşta Bostonlu matbaacı Samuel Kneeland'in yanına çırak girdi. Benjamin Edes ile ortak olarak basımcılığa başladı ve Boston'da kurulmuş ikinci gazete olan *Boston Gazette and Country Journal*'ı yeniden yayımlamaya başladı. İkisi birlikte broşürler, bildiriler, bazı ders kitapları ve dinsel yayımlar da bastılar. Gazeteleriyle olduğu kadar, yayınlarında giderek artan İngiliz karşıtı ve bağımsızlık yanlısı tutumla da tanınmaya başladılar.

Gill ve Edes bir süre için Massachusetts koloni yönetiminin resmi basımcısı oldularsa da, yaptıkları propaganda yüzünden bu işi kaybettiler. Boston Çay Partisi'ne katılanların, onların basimevinde toplandıkları söylenir. 1775'te Edes Boston'dan ayrıldı. Gill ise orada kaldı ve İngilizler tarafından tutuklanarak "ihanet, kışkırtma ve isyan" yazıları yayımlamakla suçlandı. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nden sonra Gill yalnız başına *Continental Journal and Weekly Advertiser* adında yeni bir gazete yayımlamaya başladı. Ama bu gazete radikal ve ateşli *Gazette*'in soluk bir gölgesi olmaktan öteye geçemedi. Gill bir süre sonra, bu kez eyalet yönetiminin resmi basımcısı oldu.

Gillars, Mildred, lakabı AXIS (Mihver) SALLY (d. Kasım ? 1900, Portland, Maine - ö. 25 Haziran 1988, Columbus, Ohio, ABD), II. Dünya Savaşı sırasında Nazi hükümetinin radyo propagandacısı olarak görev yapan ABD yurttaşı.

Gezici Amerikan tiyatro topluluklarında küçük roller alan, yükselme tutkusuyla dolu bir oyuncuydu. Ohio Wesleyan Üniversitesi'ndeki öğrenimini 1922'de yarıda bıraktı. Avrupa'ya geçmek amacıyla 1929'da Kuzey Afrika'ya gitti. 1934'te Dresden'de müzik öğrenimine başladı. II. Dünya Savaşı sırasında kısa dalga üzerinden yapılan propaganda yayınlarında özlüm dolu Amerikan şarkılarının yanı sıra geride bırakılan eş ve sevgililerinin sadakatine ilişkin içgelmelerle Amerikan askerlerinin moralini bozmaya çalıştı. 1944'teki Normandiya Çıkarması'ndan hemen önce Müttefik askerlerini bekleyen tehlikeleri anlatan moral bozucu ve abartılmış bir program yayımladı.

1946'da bir Amerikan karşı-istihbarat ajanınca Berlin'de yakalanarak ABD'ye geri götürüldü ve hakkında ihanet suçundan 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Çıkarma öncesi yapılan ve teyp kayıtları duruşmada dinlenen yayından suçlu bulunarak (1949) 10 bin ABD Doları para cezasının yanı sıra 10-30 yıl arası hapis cezasına çarptırıldı. 1961'de şartlı olarak tahliye edildi. Columbus (Ohio) yakınlarında, bir Katolik tarikatın manastırına girdi. Manastır rahibelerinin yönettiği bir okulda Fransızca, Almanca ve müzik dersleri verdi. 1973'te Ohio Wesleyan Üniversitesi'ni bitirdi.

Gillen, Francis James (d. 28 Ekim 1855, Clare, Adelaide yakınları, Güney Avustralya - ö. 5 Haziran 1912, Avustralya), Avustralyalı antropolog. Avustralya Yerlileri, özellikle kıtanın orta kesiminde yaşayan Arundalar arasında yaptığı öncü alan çalışmalarıyla tanınır.

Antropoloji konusunda eğitim görmemiş olan Gillen'in antropoloji bilgisi, Avustralya Posta ve Telgraf İdaresi'ndeki işi nedeniyle Yerlilerle kurduğu yakın ilişkiden kaynaklanıyordu. Gillen, Yerlilerin dillerini, göreneklerini öğrenerek, onlar üzerine incelemeler yaptı. Özellikle Yerlilerin duy-

"İnsanlık", Eric Gill'in Hoptonwood taşından oyduğu ünlü torsosu, 1928; Tate Galerisi, Londra
Tate Gallery, Londra

kabartmalarındaki kusursuz çizgisel yalınlıkla tanınmıştır.

İki yıl Chichester'deki sanat okulunda okuduktan sonra 1899'da Londra'da bir mimarın yanında çalışmaya başladı. Boş zamanlarında yeni açılan Uygulamalı Sanatlar Merkez Okulu'na devam etti, güzel yazının yeniden canlandırılmasına öncülük eden Edward Johnson'ın öğrencisi oldu. 1902'de

gu ve düşüncelerine karşı büyük bir anlayış ve duyarlılıkla yaklaşarak onları anlamaya çalıştı. Sonunda Avustralya hükümetince, Yerlilerle ilişkiler sorumluluğuna getirildi. 1894'te, Horn Bilimsel Araştırma Gezisi'ne katılarak Avustralya'nın orta kesiminde çalışmalar yapan İngiliz antropolog Baldwin Spencer'la tanıştı. Kısa sürede dost olan Gillen ve Spencer, Yerliler üzerine incelemelerinde işbirliği yapmaya başladılar. Uzun yıllar süren bu işbirliği sonucunda yayımladıkları birçok ortak yapıt arasında *The Native Tribes of Central Australia* (1899; Orta Avustralya Yerli Kabileleri) ve *The Northern Tribes of Central Australia* (1904; Orta Avustralya'nın Kuzeyli Kabileleri) sayılabilir.

Gillen 1900'de, Melbourne'daki Avustralya Bilim Geliştirme Derneği'nin toplantısında antropoloji bölümü başkanlığına seçildi. Gillen ayrıca, Yerlilerin yaşamına ilişkin değerli bir fotoğraf koleksiyonu oluşturmuştu; koleksiyon bugün Güney Avustralya eyalet hükümetinin malıdır.

Gillespie, Dizzy, asıl adı JOHN BIRKS GILLESPIE (d. 21 Ekim 1917, Cheraw, Güney Carolina - ö. 6 Ocak 1993, Englewood, New Jersey), ABD'li trompetçi, besteci ve orkestra şefi. *Bebop* olarak bilinen modern caz üslubunun kurucularındandır.

İlk çalgı derslerini babasından aldı. Müzik kuramı üzerine bilgilerini Kuzey Carolina'daki Laurinburg Enstitüsü'nde edindi. 1930'ların sonunda Cab Calloway ve Teddy Hill, 1940'ların başında da Earl Hines ve Billy Eckstine topluluklarında besteci, düzenlemeci ve solocu olarak çalıştı. Gillespie, piyanist Thelonius Monk, davulcu Kenny Clarke ve saksofoncu Charlie Parker'ın Harlem'de Minton's Playhouse'daki, değiştirilmiş akorlu armoni yürüyüşleri ve çok hızlı senkoplu ritimlerle bestelenen bir caz tarzıyla denemeler yaptıkları *jam session*'lara katıldı. 52. Sokak'ta çalan ve *bebop* çağının doğuşunu gerçekleştiren topluluğun, başı Oscar Pettiford ile ortak şefi oldu. 1944'te Gillespie ve Parker'ın da katılmasıyla, Billy Eckstine topluluğu yeni üslupta çalan ilk büyük orkestra haline geldi.

İleri *swing* dönemi trompetçisi Roy Eldridge'in saksofon üslubundaki dizelerini alıp daha hızlı bir tempo, daha büyük bir doğallık ve daha aşırı bir armonik cesaretle kullandı. Trompeti, ses alanının en üst sınırlarında, kendinden geçerek çaldı. Doğaçlamalarında tehlikeli alanlarda gezinse de, her zaman buradan kurtulmayı becerdi. Düşünce biçimi bir davulcununkine çok benzeyen Gillespie, modern cazın, Afrika-Küba öğelerini özümsemesini sağlayan cazcılar arasında sayılır. Modern cazın karakteristik sesi olan artık onbirlinin (bemol beşli) yaygınlaşmasında da katkısı oldu.

Dizzy Gillespie, 1955
UPI-EB Inc

Miles Davis, Thad Jones ve Conte Candoli, Gillespie'nin etkilediği önde gelen modern caz trompetçileri arasındadır. Piyanistler, saksofoncular, gitarcular, basçılar ve vibrafoncular onun doğaçlama dizelerini kendilerinininkilerle birleştirdiler. Gillespie daha çok, Charlie Parker'la birlikte yönettikleri, önemli küçük topluluklarla çalıştı. Ama 1940'ların sonlarında ve daha seyrek olarak da 1950'lerde John Coltrane, Benny Golson, Gigi Gryce ve James Moody gibi seçkin saksofon soloculanna yer verdiği, *swing* çağına uygun büyüklükteki kendi topluluklarını da yönetti ve bu topluluklar için besteler yaptı. Gillespie'nin "Night in Tunisia", "Manteca," "Con Alma," ve "Birks Works" gibi besteleri cazın başyapıtları arasında yer alır. Anılarını *To Be or Not to Bop* (1979) adlı yapıtında derleyen Gillespie 1956 ve 1988'de Türkiye'de de konserler vermiştir.

Gillette, King Camp (d. 5 Ocak 1855, Fond du Lac, Wisconsin - ö. 9 Temmuz 1932, Los Angeles, ABD), tıraş makinesi ile tıraş bıçağını geliştiren ve üreten ABD'li mucit.

Chicago'da öğrenim gören Gillette, ailesinin 1871'deki bir yangında tüm mal varlığını yitirmesi üzerine genç yaşta çalışma yaşamına atılmak zorunda kaldı. Önceleri çeşitli metal eşyalar pazarlamaya girişti. Gillette'in mekanik aygıtlar konusundaki yaratıcı kişiliğini fark eden bir yatırımcı ondan "kullanılıp atılacak bir şey" icat etmesini

King Camp Gillette
Gillette Company Safety Razor Division

istedi. Gillette düz kenarlı usturasını bilenken ince, çift kenarlı, çelik bir bıçağı iki levha arasında yerleştirmeyi, bunu da T biçimli bir sapla tutturmayı düşündü. Bıçakların tekrar bilenme olanacağının bulunmaması nedeniyle bu öneri önceleri kuşku uyandırdıysa da ürün piyasada yaygın bir alıcı kitlesi buldu. Böylece 1904'te 'Gillette'in şirketi 90 bin makine ve 12.400.000 tıraş bıçağı üretti.

Gillette daha sonra ütöpik sosyalizm konusunda kuramsal çalışmalara girişti, çeşitli makaleler ve kitaplar yayımladı. Rekabeti israf olarak kabul eden Gillette, her türlü ekonomik etkinliğin mühendisler tarafından ussal bir biçimde örgütlendiği planlı bir toplum modeli geliştirdi. 1910'da eski ABD başkanlarından Theodore Roosevelt'e Arizona'da kurulacak deneysel bir "Dünya Şirketi"ne başkanlık etmesi için 1 milyon dolar önerdi.

Gillingham, İngiltere'de, Kent iline (county) bağlı ilçe (borough). Medway Irmağı kıyısındaki üç kasabadan birini çevreler. Yakınlardaki Chatham'da bir kraliyet tersanesinin kurulmasından önce, kasabanın Grench olarak bilinen bir kesimi, Cinque Ports(*) içinde yer alan Hastings'in bir uzantısını oluşturuyordu. 1903'te tüzel kimlik kazanan Gillingham'ın toprakları 1921'de Rainham'ı da içine alacak biçimde genişletildi. İlçe ekonomisi büyük ölçüde sanayiye dayanır. Halkın çoğunluğu, büyük

bölümü ilçe sınırları içinde kalan kraliyet tersanesinde ve ayrıca çeşitli hafif sanayi kuruluşlarında çalışır. İlçenin yüzölçümü 44 km²'dir. Nüfus (1982 tah.) 95.200.

Gilliss, James Melville (d. 6 Eylül 1811, Georgetown, Maryland - ö. 9 Şubat 1865, Washington, D.C., ABD), ABD'li deniz subayı ve astronom. ABD'de, yalnızca araştırma çalışmalarına ayrılmış ilk gözlemevi olan Deniz Gözlemevi'ni kurmuştur.

1827'de ABD Deniz Kuvvetleri'ne giren Gilliss, 10 yıl sonra donanmanın Washington, D.C.'deki Harita ve Alet Deposu'nun başına getirildi. Burada, öteki görevlerinin yanı sıra yeni keşfedilen toprakların boy-lamlarını belirlemek amacıyla astronomi gözlemleri yaptı. Gilliss'in önerisi üzerine 1842'de ABD Kongresi, Washington, D.C.'de Deniz Gözlemevi'nin kurulması için fon ayırdı ve gözlemevi 1843-44 yıllarında Gilliss'in yönetimi altında inşa edildi.

Gilliss, Venüs ve Mars'ı gözlemlemek için Şili'nin Santiago kentinde kurulacak bir istasyonun (sonradan sürekli bir gözlemevi) yapımını üstlendi (1847-52). Bu gezisi sırasında 23 binden fazla yıldızın haritasını çıkardı, sismik, magnetik ve meteorolojik araştırmalar yaptı. 1858'de Peru'da, 1860'ta da Washington Toprakları'nda astronomi gözlemleri gerçekleştirdi. 1861'de Deniz Gözlemevi'nin yöneticiliğine getirildi.

Gillot, Claude (d. 27 Nisan 1673, Langres, Fransa - ö. 4 Mayıs 1722, Paris), Fransız ressam, oymabaskı ustası ve tiyatro tasarımcısı. Özellikle Antoine Watteau'nun ustası olarak tanınır. Hem opera, hem de tiyatro için sahne ve kostüm tasarımları yaptı. Watteau, resimlerinde belirgin biçimde görülen tiyatro ve özellikle de İtalyan komedisi sevgisini, yetenekli bir tasarımcı ve çok zeki bir insan olan Gillot'dan almıştı.

Gillot, "Pan'ın Ziyafeti" gibi mitoloji konulu resimleriyle 1715'te Fransız Kraliyet Akademisi'ne kabul edildi. Bundan sonra sanatını, günün geçerli beğenileri doğrultusunda uyguladı. Özgün baskılarında herkesin bildiği sahneleri, sarayda geçen gülünç

"İki Araba Adlı Oyundan Bir Sahnə"
Claude Gillot'un yapıtı,
y. 1707; Louvre Müzesi, Paris
Giraudon-Art Resource/EB Inc

serüvenleri canlandırdı. Gillot rokoko döneminin gözde dekoratif ressamı Nicolas Lancret'yi de etkilemiştir.

Gillray, James (d. 13 Ağustos 1756, Chelsea, Londra yakınları - ö. 1 Haziran 1815, Londra), özellikle İngiltere kralı III. George ve Napoléon karikatürleriyle tanınmış karikatürcü. Oldukça sert ve saldırgan bir eleştiri çizgisi tutturmuş, çarpıcı biçimde işlediği belirli durumları ve benzerlikleri karikatürün önemli öğeleri haline getirmiştir.

Önce oymabaskı tekniklerini öğrenen Gillray, 1778'de Kraliyet Akademisi'ne öğrenci

olarak kabul edildi. Bu arada geçimini sağlamak için oymabaskılar ve büyük bir olasılıkla takma adla imzaladığı karikatürler yaptı. Onun elinden çıktığı kesin olan ilk karikatür 1779'da yayımlandı. Gillray, yapıtlarını yayımlayan ve özgün baskılarını satan Bayan Hanna Humphrey'le yakın ilişki içindeydi. Uzun yıllar onun evinde yaşadı, yapıtlarını onun dükkanının vitrininde sergiledi.

Gillray'ın karikatürleri siyasal ve toplumsal olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Siyasal karikatürleri, III. George'un (Gillray ona Köylü George adını takmıştı) hükümdarlığının son dönemlerinin tarihsel belgeleri niteliğindedir. III. George, kraliçe, Galler prensi, Charles James Fox, Edmund Burke, William Pitt ve Napoléon'un keskin bir alayla ele alındığı bu karikatürler o günlerde bütün İngiltere ve Avrupa'da elden ele dolaşmıştır. Gillray, 1807'den sonra gerilemeye başlayan zihinsel işlevlerini sonunda tümüyle yitirmiştir.

O dönemde İngiltere'de çoğu karikatürde olduğu gibi, Gillray'ın yapıtları da noktalamakla tekniğiyle gerçekleştirilmiş ve elle renklendirilmiş aside yedirme baskılardır. Bunlar büyük tabakalar halinde hazırlanıp piyasaya sürülüyordu.

Gilman, Charlotte Anna Perkins (Stetson), eö PERKINS (d. 3 Temmuz 1860, Hartford, Connecticut - ö. 17 Ağustos 1935, Pasadena, California, ABD), ABD'de kadın hareketinin önde gelen kuramcısı.

Tanınmış ilahiyatçı Lyman Beecher'in torununun kızıydı. Yazın yaşamı 1890'larda şiir, kısa öykü ve toplumsal araştırma çalışmalarının yayımlanmasıyla başladı. Kadın, ahlak, çalışma ve toplum sorunları üzerine konuşmalarıyla da dünya çapında ün kazandı. En ünlü yapıtı *Women and Economics*'te (1898; *Kadın ve Ekonomi*, 1986) kadının cinsel rolünün ve analık görevinin, toplumsal ve ekonomik yeteneklerine zarar verecek ölçüde aşırı vurgulandığını ve gerçek özgürlüğün ancak ekonomik bağımsızlıkla kazanılabileceğini savundu. *Women and Economics*, Kuzey Amerika ve Avrupa'da geniş bir okur kitlesine ulaştı, birçok dile çevrildi.

Gilman 1909'da *Forerunner* adlı dergiyi kurdu. Toplumun yeniden örgütlenmesi gerektiğini savunan bu dergiyi 1916'ya değin yönetti. 1915'te Jane Addams ve başkalarıyla birlikte Kadın Barış Partisi'ni kurdu.

1884'te sanatçı Charles W. Stetson'la evlendi, 1894'te boşandı. 1900'de avukat George H. Gilman'la (ö. 1934) evlendi. Kanserle yakalanan Gilman da kocasının ölümünden bir yıl sonra intihar etti. 1935'te otobiyografisi *The Living of Charlotte Perkins Gilman* (1935; *Charlotte Perkins Gilman'ın Yaşamı*) yayımlandı. Öteki yapıtları arasında "The Yellow Wall Paper" (1892; *Sarı Duvar Kâğıdı*), *The Home* (1903; *Yuva*) ve *His Religion and Hers* (1923; *Erkeğin ve Kadının Dini*) sayılabilir.

Gilman, Daniel Coit (d. 6 Temmuz 1831, Norwich, ABD - ö. 13 Ekim 1908, Norwich, Connecticut, ABD), ABD'li eğitimci. Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nin ilk rektörlüğünü yapmıştır.

1852'de Yale Üniversitesi'ni bitirdikten sonra atışe olarak Petersburg'a gitti. Daha sonra Berlin'de öğrenim gördü (1854-55). İzleyen 17 yıl boyunca Yale'de kütüphaneci yardımcısı, fiziksel ve siyasal coğrafya profesörü ve yönetim kurulu sekreteri olarak çalıştı.

1872-75 arasında Berkeley'deki California Üniversitesi'ni yönetti. 1875'te Johns Hopkins Üniversitesi'nin ilk rektörü olan Gil-

man 1901'e değin bu görevini sürdürdü. Daha sonra 1904'e değin Washington, D.C.'deki Carnegie Enstitüsü'nün ilk başkanı olarak görev yaptı.

Gilman'ın ABD'deki yükseköğrenim üzerinde çok önemli etkisi oldu. Johns Hopkins'i dinsel denetimden arındırıp, yalnızca lisans öğretimiyle ve beşeri bilimlerle uğraşmaktan kurtararak modern üniversitenin bir örneği durumuna getirdi. Üniversite yönetimini laikleştirdi; fen bilimleri programı kattı; ileri araştırmaları destekledi ve üniversiteye bağlı meslek okulları kurdu. Ayrıca Johns Hopkins Hastanesi'nin yeniden düzenlenmesine yardım etti ve 1889'da hastanenin yöneticisi oldu. Gilman çok sayıda vakıf ve kurulda da görev aldı ve Memurluk Sisteminin Yeniden Düzenlenmesi Ulusal Derneği'nin başkanlığını yaptı.

Gilmore, Patrick (Sarsfield) (d. 25 Aralık 1829, Galway ili, İrlanda - ö. 24 Eylül 1892, St. Louis, Missouri, ABD), bando şefi ve kornet virtüözü. Parlak şovmenliği, orkestra düzenlemesine getirdiği yenilikler ve yönettiği bandoların kusursuzluğuyla ün yapmıştır.

On dokuz yaşında ABD'ye göç etti. Birkaç bandonun yöneticiliğini yaptıktan sonra 1859'da Boston Tugay Bاندosu'nun (sonradan Gilmore Bاندosu) başına geçti. İç Savaş sırasında bandonun tümü Birlik Ordusu'na yazıldı. Gilmore 1863'te Massachusetts Askeri Bاندosu'nu yeniden oluşturdu. 1869'da Ulusal Barış Jübilesi'nde ve 1872'de Dünya Barış Jübilesi'nde 10 binden fazla yorumcunun katıldığı çok gösterişli programlar düzenledi. 1869 gösterisinde top atışları, kilise çanları ve Verdi'nin *Il trovatore* operasındaki Demirciler Korosu'nda demir döven 100 itfaiyeci yer alıyordu. Gilmore 1872'den ölümüne değin yönettiği New York 22. Alay Bاندosu'yla (bu bando da sonraları Gilmore Bاندosu olarak adlandırıldı) 1878'de Avrupa'yı dolaşarak 150 konser verdi.

Gilmore orkestra düzenlemesine getirdiği yeniliklerle bandoları, 19 yüzyıl başlarında olduğu gibi bakır nefesli çalgılara bağımlı olmaktan çıkardı, kamışlı çalgıların, özellikle de klarnetin kullanılmasını başlattı. Tipik bando repertuarını oluşturan popüler şarkılar, marşlar ve dans ezgilerinin yanı sıra, Mozart, Liszt ve Rossini'den bando için yapılmış düzenlemeleri çaldıran ilk ABD'li bando şeflerinden biriydi. Çok ünlü bir parça olan "When Johnny Comes Marching Home"u Louis Lambert takma adıyla besleyen de Gilmore'dur.

Gilpin, Bernard, lakabı KUZEYİN HAVARİSİ (d. 1517, Kentmere, Westmorland - ö. 4 Mart 1583, Houghton-le-Spring, Durham, İngiltere), İngiliz din adamı. İngiltere Kilisesi'nin başı olarak papa yerine İngiltere hükümdarını tanıyan, Elizabeth dönemi kilise kurumunun en inatçı ve en geniş düşünceli destekçilerindendir.

Oxford'a bağlı Queen's College'da öğrenim gördü ve 1542'de papazlığa atandı. Protestan piskopos John Hooper ve Peter Martyr'e karşı Katolik öğretilerini savundu. 1552'de İngiltere kralı I. Edward'ın huzurunda kilise mallarına el konmasını yeren bir vaaz verdi. Aynı yıl Durham'da Norton piskopos vekili oldu ve bütün krallık içinde vaaz verme iznini aldı. Mary'nin tahta çıkışından az önce Avrupa'ya gitti. 1556'da döndükten sonra Durham'da Easington rektörü ve Durham başpiskoposu oldu. Hem Kalvenciliği, hem de Trento Konsili'nin Reform karşıtı kararlarını açıkça reddetti. Heretiklik suçlamasıyla hakkında açılan bir davada İngiliz Reformu sırasında tutuculuğuyla tanınan, ama sonradan kralın üstün-

lüğünü kabul eden büyük dayısı Katolik piskopos Durham'lı Cuthbert Tunstall tarafından savunuldu. Londra'da tutuklanması yolunda çıkarılan bir kraliyet kararı iptal ettirmeyi başardı. Protestanlara yaptığı baskıları kinadığı için duymanlığını kazandığı Mary'nin ölümüyle (17 Kasım 1558) yeni saldırılara uğramaktan kurtuldu.

Kralın üstünlüğünü onaylamakla birlikte, daha yüksek görevler için yapılan önerileri geri çevirdi. Cistercium manastırlarının kapatılmasının yol açtığı boşluğu doldurmak amacıyla Kuzey İngiltere'de papazlık yapmayı yeğ tuttu. Bu çalışmalarından dolayı "Kuzey'in Havarisi" unvanını ve Puntelenin saygısını kazandı. Sade bir yaşam biçimini benimseyen Gilpin 1574'te Houghton-le-Spring'te bir okul kurdu; 1558-83 arasında başkanlığını yaptığı bu okulda yoksul öğrencilerin öğrenimlerini sürdürmeleri için maddi yardımda bulundu ve cezaevlerini ziyaret etti. Katolik geleneğin bütün gereklerine uymaya özen göstermesine karşın, öğrencilerinin birçoğu Püritenliği seçti.

Gilson, Étienne(-Henry) (d. 13 Haziran 1884, Paris - ö. 19 Eylül 1968, Cravant, Fransa), Fransız Hristiyan düşünür ve ortaçağ tarihçisi. 20. yüzyılın uluslararası düzeyde tanınmış önde gelen araştırmacıları arasında yer alır.

Katolik bir aileden gelen Gilson, Paris'teki Katolik okullarında öğrenim gördü. 1902'de Dördüncü Henri Lisesi'nde felsefe okumaya başladı ve 1906'da Sorbonne Üniversitesi'nden bakaloryasını aldı. Altı yıl değişik liselerde felsefe dersleri verdi. Ortaçağ düşüncesini araştırmaya yönelmesini sağlayan Descartes ve skolastisizm üzerindeki çalışmasıyla doktora derecesini aldı (1913).

1916'da Verdun Çarpışması'nda yaralanarak tutsak düştü. Hapiste kaldığı iki yıl boyunca, başta Rus dili ve Aziz Bonaventura'nın düşünceleri olmak üzere çeşitli konular üzerinde çalıştı. Savaşta kahramanlığı nedeniyle daha sonra Croix de Guerre (Savaş Haçı) ile ödüllendirildi.

1919'dan başlayarak Strasbourg Üniversitesi'nde felsefe tarihi dersleri verdi. 1921'de ortaçağ felsefesi tarihi profesörü olarak Sorbonne Üniversitesi'ne döndü. Collège de France'ta ortaçağ felsefesi tarihi kürsüsünü kurduğu 1932'ye değin bu görevde kaldı. 1926'dan sonra her yıl tekrarlayacağı ilk ABD-Kanada gezisinde Montreal, Harvard ve Virginia üniversitelerinde seminerler verdi. Uç yıl sonra Aziz Basileios Rahipleri Kongregasyonu'nun çağnstı üzerine, Toronto Üniversitesi'nde St. Michael's College'a bağlı olarak Ortaçağ Araştırmaları Papalık Enstitüsü'nu kurdu. Bundan sonra Paris'te kaldığı savaş yılları dışında, akademik yılını Paris ile Toronto arasında paylaştırdı. 1951'de bütün zamanını Toronto'daki görevine ayırmak için Collège de France'taki kürsüsünden ayrıldı. 1968'e değin bu görevde kaldı.

Gilson daha meslek yaşamının ilk yıllarında kendini Aquino'lu Aziz Tommaso'nun izleyicisi ilan etmesine karşın, Tommaso'nun öğretilerine yaklaşımı çeşitli aşamalardan geçti. Tommasoculuk üzerine ilk dersini 1914'te verdi ve bu konudaki ilk kitabı *Le Thomisme: Introduction au système de saint Thomas d'Aquin*'i (Aquino'lu Aziz Tommaso'nun Hristiyan Felsefesi) 1919'da yayımladı. En tanınmış yapıtları verdiği derslerden kaynaklanır. Bunlar arasında Hristiyan felsefesini anlattığı ve savunduğu *L'Esprit de la philosophie médiévale* (1932; *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*) ve tarih felsefesini du-

şüncelerin irdelenmesini sağlayan bir laboratuvar gibi kullandığı en iyi örnekler olan *The Unity of Philosophical Experience* (1937; Felsefi Deneyimin Birliği) ile *Being and Some Philosophers* (1949; Varlık ve Bazı Filozoflar) sayılabilir. Bütün büyük ortaçağ düşünürleri üzerine önemli incelemeler yapan Gilson, bu çalışmalarının sonuçlarını *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*'de (1955; Ortaçağda Hristiyan Felsefesi Tarihi) topladı. Yapıtlarını bir kadına duydukları aşktan esinlenerek veren yazarlar üzerine bir inceleme olan *L'École des muses* (1951; Musalar Korosu) gibi ilginç yapıtlar verdi. Tutkun olduğu resim üzerine *Painting and Reality* (1957; Resim ve Gerçeklik) ve *The Art of the Beautiful* (1965; Güzelin Sanatı) adlı kitap yazdı. Ayrıca iyi bir tablo koleksiyoncusuydu. Yayımlanan son kitabı *Dante et Béatrice: Études dantesques*'tır (1974; Dante ve Beatrice: Dante Araştırmaları). Gilson'ın Türkçe'de *Şark Filozofları* (1962) adlı bir kitabı yayımlanmıştır.

gilsonit, UINTAYIT olarak da bilinir, bir asfaltit(*) türü olan parlak, koyu renkli, doğal bitüm (karbon ve hidrojenlerden oluşan katı karışım). Adını, S. H. Gilson'dan alır. İlk kez Colorado-Utah sınırının yakınındaki Uinta Havzasında saptanmıştır. Gilsonit, birbirine koştur düşey çatlakları dolduran damarlar halinde bulunur. Bunların en büyüğü, birkaç kilometre uzunlukta, binlerce metre derinlikte ve yaklaşık altı metre kalınlıktadır. 1950'den önce yalnızca boya ve öteki kaplama maddelerinin yapımında kullanılıyordu. 1957'den sonra üretim arttı ve gilsonit hidrolik yöntemlerle çıkarılmaya başladı. Çıkarılan gilsonit sulandırılmış bir halde boru hatlarıyla arıtma tesislerine gönderilir ve buralarda kok kömürü ya da benzine dönüştürülür.

Gilyak dili, Rusya Federasyonunda, Sibirya'nın doğusundaki Sahalin Adasında ve Amur Irmağının denize döküldüğü körfez çevresinde yaşayan Gilyakların (Nivhler) konuştuğu dil. Bilindiği kadarıyla, herhangi bir dille yakınlığı yoktur. Ama genellikle Yukagir, Luoravetlan ve Yenisey dilleriyle birlikte Paleosibirya dilleri adı altında ele alınır.

Gilyaklar, Sibirya'nın doğusunda, Amur Irmağı'nın halici çevresinde ve yakındaki Sahalin Adasında yaşayan halk. 1979 sayımında sayıları 4.400 olan Gilyaklar başka herhangi bir dille yakınlığı bulunmayan bir Paleosibirya dili konuşurlar. Bu dilde kendileri için Nivh (adam) adını kullanırlar.

Gilyaklar eskiden geçimlerini temel olarak balık (özellikle sombahiği), denizaslana ve fok avcılığıyla sağlıyorlardı. Tarımla (patates ekimi) uğraşmaya 19. yüzyılın ortalarında başladılar. Erkekler balık tutma, avlanma, alet ve ulaşım aracı yapma görevlerini üstlenirken kadınlar hayvan derisi işlemek, çeşitli kullanımlar için huş ağacı kabuğu soymak, giysi ve ev eşyası yapmak, bitki toplamak, ev işlerini yürütmek, köpeklerin bakımını sağlamak gibi işlerle uğraşıyordu. Yakın geçmişe değin evcilleştirilen tek hayvan olan köpek kızaklara koşuyor, postundan ve etinden yararlanılıyordu. Köpek ayrıca bir değişim aracı, zenginlik göstergesi, dinsel inanç ve ayinlerin önemli bir unsuruydu. Yumurta döken alabalıkların bulunduğu ırmak ağzlarında kurulmuş Gilyak köylerinde 20 kadar ev bulunurdu. Gilyaklar dışardan kız alan klanlara bölünmüştü. Klan üyeleri diyet,

başlık ve cenaze masraflarını ortaklaşa karşıları. Gilyak klanlarının ortak bir kültürü vardı; klan ateşi, ayın eşyalarının saklandığı mahzen ve genellikle bir klan üyesinin anısına düzenlenen klan ayısı festivali kültürün başlıca unsurlarıydı.

Sovyet yönetimi altında Gilyakların ekonomik etkinlikleri kolektiflere bağlandı, küçük ve dağınık köyler birleştirildi. Çiftçilik, bahçe tarımı ve hayvancılık gelişti. Sahalin Adasındaki Gilyaklar da tarıma geçti.

gimel, GYMEL olarak da yazılır, ortaçağda iki ses partisinden oluşan çoksesli müzik üslubu. Latince *cantus gemellus*'tan (ikiz şarkı) gelir. Halk müziğinden kaynaklandığı sanılan bu üslupta iki ses üçlü ve altılı aralıklarla ardışık olarak ilerler ve genellikle kesişir. 13. yüzyıla tarihlenen yazmalarda gimel besteleri yer alırsa da, bu ada ilk kez, 15. yüzyıl müzik kuramcısı Guilielmus Monachus'un üsluba ilişkin ayrıntılı tanımında rastlanır.

Gimelin 13. yüzyıl boyunca İngiltere'de yaygın olduğu anlaşılmaktadır. İngiliz *descant*'ından (*bak.* *discantus*) önce ortaya çıkmış ve İngiliz çoksesli müziğine damgasını vurmuştur. 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl başı İngiliz koro müziğinde gimel sözcüğü hem bir ikiliyi, hem de bir partinin iki partiye ayrılmasını belirtmek için kullanılmıştır.

Ginastera, Alberto (Evaristo) (d. 11 Nisan 1916, Buenos Aires - ö. 25 Haziran 1983, Cenevre, İsviçre). 20. yüzyılın en önemli Latin Amerikalı bestecilerinden. Yapıtlarında yerel ve ulusal anlatım özelliklerini kullanmasıyla tanınmıştır.

Müzik yeteneği çocukluğunda ortaya çıktı. Buenos Aires'teki Williams Konservatuvarı'nda ve Ulusal Konservatuvar'da eğitim gördü. Bir Guggenheim Ödülü kazanarak 1946-47 yıllarında ABD'de bulundu.

20. yüzyıl başlarındaki büyük müzikçilerden çok şey öğrenmiş olmasına karşın Ginastera gelenekçi bir besteci değildi. Çeşitli tekniklerden benzersiz ve seçmeci bir birleşim kurmuş, minitonlardan (yarım sesten küçük olan sesler), dizesel yöntemlerden (yapıtlarını üstüne kurduğu seçme perde, ritim vb diziler), raslamsal müzikten ve eski müziğin yerleşmiş biçimlerinden yararlanmıştı. *Piyano Konçertosu* ve *Cantata para América mágica (Büyülü Amerika Kantatı)* 1961 Amerika Kitası Müzik Festivali'nde beğenilen besteleri oldu. Buenos Aires'teki ilk sahnelenişinde tutulmayan ilk operası *Don Rodrigo* (1964), 1966'da New York'ta büyük bir başarı kazandı.

Ginastera'nın başyapıtı, onu 20. yüzyılın başta gelen opera bestecilerinden biri kılan oda operası *Bomarzo*'dur (1967). Bu büyük ölçüde disonant yapıt, bir anlatıcı, erkek sesi ve oda orkestrası için yazılmış aynı adlı bir kantatın, üzerinde yeniden çalışılmış biçimidir. Ginastera *Bomarzo*'da yeni ve karmaşık kompozisyon teknikleri kullanmakla birlikte, 15 sahnede de aryalı ve resitatifi geleneksel opera biçimini korumuştur. Bu üslubu daha sonra, son operası *Beatrix Cenci*'de (1971) daha da geliştirmiştir.

Gine, resmi adı GINE CUMHURİYETİ, Fransızca RÉPUBLIQUE DE GUINÉE, eskiden (1979-84) GINE DEVRİNCİ HALK CUMHURİYETİ, Batı Afrika'da kıyı ülkesi. 245.857 km²'lik bir alanı kaplar. Başkenti Conakry'dir. Batıda Atlas Okyanusuna bakan Gine kuzeyde Gine-Bissau ve Senegal, kuzey ve doğuda Mali, güneydoğuda Fildişi Kıyısı, güneyde de Liberya ve Sierra Leone'yle çevrilidir. 1991 tahmini nüfusu 7.052.000'dir.

Doğal yapı, Gine yüzey şekilleri bakımından dört bölgeye ayrılır: Aşağı Gine, Fouta Djallon (Futa Jallon), Yukarı Gine ve Orman Bölgesi olarak da adlandırılan Gine Platosu. Aşağı Gine kıyı şeridi ve kıyı ovasından oluşur. Kumlu sığlıklarla kaplı olan kıyı şeridi yer yer lagünler ve mangrov bataklıklarıyla kesintiye uğrar. Hemen içerdiden başlayan hafif engebeli kıyı ovası dağ uzantılarıyla parçalanmıştır. Granit ve gnays kayalardan oluşan ova tabanı, laterit topraklar ve kumtaşı çakıllarla örtülüdür. Daha doğuda bir dizi sarp kayalıkla yükselen Fouta Djallon'un yaklaşık 13.000 km²'lik bölümü 900 m'yi aşar. Derin vadilerin yardığı düz platolardan oluşan bu kumtaşı kütlesi, kuzeyde Mali kenti yakınındaki Loura Dağında 1.515 m'ye ulaşır. Yukarı Gine kuzeydoğu yönünde Sahra'ya doğru alçalan Nijer ovalarını kapsar. Granit, gnays, şist ve kuvars kayalardan oluşan bölgede yer yer tepeler görülür. Çevreden kopuk yüksek dağların yer aldığı, güneydoğudaki Gine Platosunda ülkenin en yüksek noktası olan Nimba Dağı (1.752 m) bulunur.

Batı Afrika'nın üç büyük akarsuyu olan Nijer, Senegal ve Gambia ırmakları Fouta Djallon'dan doğar ve Gine topraklarının yaklaşık yüzde 55'inin sularını toplar. Tinkisso, Milo ve Sankarani gibi kollarını beslediği Nijer ırmağı, Yukarı Gine'den geçerek Mali'ye girer. Senegal Irmağının kaynak suları Bafing ve Bakoye, kuzeyde Mali'ye girdikten sonra birleşir. Gambia Irmağı kuzeybatı yönünde akararak Senegal'e ve oradan Gambia'ya ulaşır. Fouta Djallon'dan çıkan birçok küçük ırmak, kıyı ovasını aşarak Atlas Okyanusuna dökülür. Gine Platosunun suları güneybatı yönünde ilerleyerek sırasıyla Liberya ve Sierra Leone'de akan St. Paul ve Moa ırmaklarını oluşturur. Ülke genelinde laterit topraklar en yaygın toprak türüdür. Kuzeydoğuda kumlu kahverengi topraklar ağırlıktadır. Büyük akarsuların çevresinde alüvyonlu topraklara rastlanır.

Kıyı bölgesinde ve iç kesimin büyük bölümünde altı aylık (nisan-ekim) bir yağış mevsimiyle belirlenen tropik bir iklim hüküm sürer. Kıyıda bulunan Conakry'de ortalama sıcaklık 27°C, yıllık yağış miktarı 4.318 mm'dir. En sıcak ay nisan, en yağışlı aylar ise temmuz ve ağustostur. Fouta Djallon'da ocak ayında gündüzleri 30°C-35°C arasında değişen sıcaklık, geceleri 10°C'ye kadar düşer. Yıllık ortalama sıcaklık 25°C'dir; yıllık yağış miktarı ise 1.575-2.650 mm arasında değişir. Yukarı Gine'de yağış miktarı biraz düşerken, kurak mevsimde sıcaklık 40°C'ye kadar çıkar. Gine Platosunda kurak ocak ayı dışında dengeli bir yağış dağılımı görülür.

Mangrov ağaçlarının çevrelediği kıyı şeridinden sonra palmiye koruları uzanır. Genelde çıplak olan Fouta Djallon'da yalnızca akarsu vadilerinde ağaçlar yetişir. Yukarı Gine'deki savan çayırları çeşitli yüksek otlardan oluşur. Ülke topraklarının yaklaşık yüzde 45'ini kaplayan ve daha çok ülkenin güneydoğusunda toplanmış olan yağmurlu ormanları tikağacı, maun ve abanoz gibi ağaçları kapsar. Başlıca yabani hayvanlar maymun, sırtlan, suaygırı ve zehirli yılan türleridir. Fil, yaban domuzu, antilop ve şempanze gibi hayvanların sayısı oldukça azdır.

Nüfus, Başlıca dil gruplarına giren toplulukların oturduğu alanlar büyük ölçüde dört coğrafi bölgeyle çakışır. Aşağı Gine'de Susu dili zamanla öteki yerel dillerin çoğunun yerini almıştır. Fouta Djallon'da konuşulan başlıca dil Fulani dilidir. Yukarı Gine'de en yaygın dil Malinke dilidir. Gine Platosunda doğudan batıya doğru Kipelle, Loma ve Kisi dillerini konuşan toplulukların yaşadığı

alanlar uzundur. Okullarda Fransızca'nın yanı sıra sekiz resmi dili oluşturan Basari, Fulani (Peul), Kissi, Koniagi, Kipelle, Loma, Malinke (Mandingo) ve Susu dilleri de öğretilir. Resmi belgeler Fransızca ve yerel dillerden en az biriyle yazılır. Devlet memurlarının iki dilde okuma yazma bilmesi zorludur. Fouta Djallon'da kültürel alanda Fulanilerin kesin bir egemenliği vardır. Yukarı Gine'de ve Gine Platosunun kuzeyinde Malinkeler öteki toplulukları büyük ölçüde etkilemiştir. Aşağı Gine'de Susular ağırlıktadır. Buna karşılık Gine Platosundaki Kissiler, Lomalar ve Kipelleler tarihsel ve kültürel kimliklerini korumuşlardır. Yabancı topluluklar Lübnanlı ve Suriyeli tüccarların yanı sıra az sayıda Fransız teknisyeni kapsar.

Nüfusun (1988) yaklaşık yüzde 85'i Müslümandır. Geri kalan nüfus içinde animist kabile dinleri egemendir. Küçük bir azınlık oluşturan Hristiyanların çoğu Katoliktir.

Nüfus yoğunluğu (1991) km² başına 28,7 kişidir. En yoğun nüfuslu bölge Fouta Djallon'dur. Kırsal kesimden sürekli göçler nedeniyle Conakry ve Kaloum Yarımadasında hızlı bir nüfus artışı vardır. İş aramak amacıyla komşu ülkelere göçler özellikle Fouta Djallon ve Yukarı Gine'de yaygındır. Kentlerde oturanların toplam nüfus içindeki oranı (1988) ancak yüzde 24,3'ü bulur. Doğum ve ölüm oranları (1985-90) sırasıyla binde 51 ve 22'dir.

Ekonomi. Gine'de büyük ölçüde tarım ve madencilğe dayanan, gelişme yolunda bir ekonomi yürürlüktedir. 1989 verilerine göre gayri safi milli hasıla (GSMH) 2,3 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 430 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı yüzde 28'i bulan tarım kesiminde

toplam işgücünün yüzde 76'sı çalışır. Başlıca ticari tarım ürünleri muz, kahve, ananas, yağ palmiyesi, yerfıstığı ve turuncgillerdir. İç tüketime dönük ürünlerin başında pirinç, manyok ve mısır gelir. Ekonomik kalkınmaya yönelik yatırımlarda tarıma öncelik veren hükümet, pirinç üretimini geliştirmek amacıyla, uluslararası mali kuruluşların da desteklediği beş yıllık bir programı uygulamaya koymuştur. Kırsal ekonomide göçebe hayvancılık da önemli bir yer tutar. Yüksek kesimlerdeki çayırılar yağış mevsiminde hayvanları otlatma olanağı sağlar, bununla birlikte kurak kış aylarında büyük güçlükler yaşanır. Küçümsemeyecek bir potansiyel taşıyan ticari balıkçılığı geliştirmeye yönelik çalışmalar yeni başlamıştır. Ormanlardan daha çok yakıt amacıyla yararlanılır; orman ürünlerinin işlenmesi sınırlı bir düzeydedir.

Gine dünyanın önde gelen boksit ve alümina üreticileri arasında yer alır. Toplam rezervleri sırasıyla 7,45 milyar ton ve 240 milyon ton olarak tahmin edilen bu iki maden, ihracat gelirlerinin yaklaşık yüzde 95'ini karşılar. Boksit üretiminin büyük bölümü devletin özel şirketlerden oluşan uluslararası konsorsiyumlarla kurduğu çeşitli ortaklıklardan birinin elindedir; bu ortaklıkların sağladığı kârların önemli bir bölümü devlete verilir. Elmas madencilikini devletin yüzde 50 hisseye sahip olduğu iki özel şirket yürütmektedir. Önemli bir miktarı bulan demir cevheri rezervlerinin işlenmesinde belirli adımlar atılmış olmasına karşın, Nijer ve kollarının çevresindeki altın yataklarından tam anlamıyla yararlanılamamaktadır. Kıyı açıklarında petrol araştırmaları sürdürülmektedir.

Küçük ölçekli kuruluşların ağırlıkta olduğu imalat, daha çok ithal ikameci sanayilere

dayanır. Hammaddede ve kalifiye işgücü yetersizliği nedeniyle işletmelerin çoğu kapasitelerinin altında çalışmaktadır. Başlıca sanayi ürünleri işlenmiş gıda ve et, deri eşya, ayakkabı, kibritle, mobilya, dokuma, sigara, çimento, plastik eşya ve meyve suyudur. Madencilik kesiminin gereksinimlerini karşılamak amacıyla enerji üretimine büyük ağırlık verilmiştir. Yakın dönemde Yugoslavya'dan sağlanan mali destekle Bafing Irmağı üzerinde büyük bir hidroelektrik enerji santrali kurulmuştur. Elektrik üretimi (1989) 517 milyon kW-sa düzeyindedir.

Kalkınma harcamaları için gerekli finansman kaynağının yaklaşık üçte ikisini Doğu ve Batı bloklarından alınan dış borçlarla karşılayan Gine'nin cari bütçesi genellikle fazla verir. Para biriminin serbest piyasaya kurunun çok üzerinde tutulması nedeniyle yaygın olan döviz kaçakçılığına karşın, 1970'lerde maden ihracatında başlayan artışla dış ticaret dengesinde önemli bir fazla elde edilmiştir. Dış ticarete en önemli yeri ABD, Fransa, Almanya ve İspanya tutar.

Ulaşım sisteminin odağını Conakry'yi Kankan'a bağlayan kara ve demir yolu oluşturur. Karayolları ağı yeterli olmaktan uzaktır. Maden ürünlerini taşımak için özel demiryolu hatları açılmıştır. Geniş liman tesisleri bulunan Conakry'de bir uluslararası havaalanı vardır.

Yönetel ve toplumsal koşullar. Bağımsızlığın kazanılmasından beri devlet başkanlığını yürüten Ahmed Sekou Toure'nin 1984'teki ölümünü izleyen askeri darbe öncesinde, Gine'nin siyasal yaşamına ülkenin tek resmi partisi olan Gine Demokratik Partisi (PDG) egemendi. PDG'nin genel-

likle muhalefette karşılaşmadan belirlediği adayların seçildiği Ulusal Meclis 210 üyeden oluşuyordu. PDG'ye bağlı yaklaşık 30 bin kişilik milis birlikleri, kırsal kesimde köyleri, kentlerde de mahalleleri temsil eden yerel devrim komitelerinde etkin bir rol oynuyordu. Darbe sonrasında PDG'nin ve bütün devrim komitelerinin dağıtılmasıyla oluşturulan geçici askeri yönetimin başında 20 üyeli Askeri Ulusal Kalkınma Komitesi (CMRN) ile bu komitenin atadığı 41 üyeli hükümet vardı. Ocak 1991'de yeni anayasanın kabul edilmesinin ardından Askeri Ulusal Kalkınma Komitesi dağıtıldı ve demokrasiye geçinceye değin ülkeyi yönetmesi öngörülen Geçici Ulusal Toparlanma Komitesi kuruldu.

Bağımsızlık sonrasında sağlık hizmetlerini geliştirmek için yürütülen yoğun çalışmalara karşın, hastane ve personel sayısı yetersizdir. Nüfusun ancak onda biri temiz içme suyu kullanabilmektedir. Çiçek ve sarhumma hastalıklarına karşı aşı kampanyası ve halk sağlığını korumaya yönelik temel önlemler alanında önemli başarılar sağlanmıştır. Ama sıtma, şistozomiyaz, verem, cüsam, bağırsak enfeksiyonları ve zührevi hastalıklar hâlâ yaygındır. Bebek ölüm oranı (1985-90) binde 145 gibi çok yüksek bir düzeydedir. Ortalama ömür ise kadınlar için 42, erkekler için 43 yıldır. Büyük kentler dışında konut açığı sorunu yoktur. İşverenlerin ödediği primlere dayanan sosyal sigorta sistemi sakatlık, emeklilik, dul ve yetim aylıklarını kapsar.

Eğitim 7-12 yaş arası çocuklar için zorunlu ve parasızdır. 1960'lardaki düzeye göre ilkökul öğrencilerinin sayısında sağlanan iki katlık artışa karşın, okul çağındaki çocukların ancak üçte biri okula gidebilmektedir. 15 yaşın üzerindeki nüfus içinde okuryazarlık oranı (1990), erkeklerde yüzde 39, kadınlarda yüzde 16'dır. İlkokulların ilk üç sınıfında yerel dilde öğretim yapılır; dördüncü sınıftan sonra öğretilen Fransızca daha üst okullarda da öğretim dilidir. Conakry Politeknik Enstitüsü, Ulusal Meslek ve Sanat Okulu ve Yüksek Kamu Yönetimi Okulu Conakry'dedir. Sıkı denetim altında olan yayın ve basın dünyası oldukça kısıtlıdır. Televizyon yayınları 1977'de devletin yönetimi altında başlamıştır.

Kültürel yaşam. 1967'de sömürgeciliğin izlerini silerek ulusal bilinci geliştirmek amacıyla kapsamlı bir kültür devrimi başlatılmıştır. Son yıllarda bazı yazarlar geleneksel kalıpları evrensel edebi türlerle kaynaştırma yönünde bazı yapıtlar vermişse de, özgün bir Gine edebiyatı henüz gelişmemiştir. Gine Ulusal Balesi'ne bağlı iki topluluk yurt dışında da gösteriler sunmaktadır. Topluluklardaki oyuncuların çoğu geleneksel olarak sanatla uğraşan *griot* (kabilesinin sözlü geleneklerini sürdürmekle görevli öykü anlatıcısı) ailelerinden gelir. Yerel el sanatı ürünleri arasında deri eşyalar, örme sepetler, düğüm atarak boyama işlemiyle yapılan dokumalar, müzik aletleri ve ahşap oyma heykeller sayılabilir. Conakry, Kissidougou ve Beyla'daki müzelerde Gine sanatının yanı sıra ülkenin tarih öncesi ve etnografik özelliklerini yansıtan yapıtlar sergilenir.

Tarih. Bugünkü Gine toprakları IS 900 dolaylarında Malinkelerle akraba bir halk olan Susuların birbirini izleyen göç dalgalarına sahne oldu. Kuzey ve doğudaki çöllük alanlardan gelerek önlerine çıkan her yerli yılan Susular, bölgenin asıl yerel halkı olan Bagalanı Atlas Okyanusu kıyılarına sürdü. 13. yüzyılda önem kazanmaya başlayan

küçük Susu krallıkları, zamanla egemenliklerini kıyı şeridinde kadar genişlettiler. 15. yüzyıl ortalarında Gine kıyılarına uğramaya başlayan Portekizliler çok geçmeden köle ticaretine girişti. 16. yüzyılda Fouta Djallon bölgesine Fulaniler egemen oldu. Geniş bir feodal imparatorluk kuran Fulani emirleri (*almami*) platodaki halkları İslamlaştırmak amacıyla 1725'te cihad açtılar. İmparatorluk 19. yüzyıla değin ayakta kaldı.

Fransız tüccarların daha 17. yüzyılda Nunez Irmağı çevresine kadar ulaşmalarına karşın, bölgedeki ticaret 19. yüzyıla değin köle ve fildişiyle sınırlı kaldı. Yalnızca kıyı kesiminde yürütülen köle ve fildişi ticareti daha çok Portekizlilerin elindeydi. 1827'den başlayarak kıyıda keşif seferlerine giren Fransızlar, Nunez Irmağı kıyısında bir yerleşme kurarak 1849'da bölgeyi Fransız protektorası ilan ettiler. Fouta Djallon emiri 1881'de Fransız korumasını kabul etti. Rivière du Sud olarak adlandırılan ve Senegal'le birlikte yönetilen protektora, 1890'da ayrı bir sömürge haline getirildi. Fransız Ginesi adı verilen sömürge 1895'te Fransız Batı Afrika Federasyonu'na bağlandı.

Fransız Ginesi sonraki yıllarda Nijer Irmağının sağ yakası ile Sierra Leone ve Liberya'nın iç kesimlerinde alınan topraklarla daha da genişledi. 1904'te İngiltere'yle yapılan anlaşma sonunda Los Adaları da sömürgeye katıldı. Bu arada Fouta Djallon ile sömürgein güneyindeki yerel direnişler güçlükle bastırıldı. 1946'da deniz aşırı toprak statüsü kazanan Fransız Ginesi, 1958'de Fransız Uluslar Topluluğu içinde yer almayı reddeden tek deniz aşırı toprak olarak bağımsızlığını elde etti. Kwame Nkrumah'ın savunduğu Afrika birliği düşüncesini destekleyen, Gine'nin ilk devlet başkanı Ahmed Sekou Toure, bir tür halk demokrasisi kurmaya yöneldi. Fransa'dan yardım alma yerine SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti'yle kredi ve ticaret anlaşmaları yapma yoluna gitti. 1960'ta Fransa ve Fransız etki alanındaki Afrika ülkeleriyle ilişkilerini kesen Gine, ertesi yıl ABD ile bir teknik ve ekonomik yardım anlaşması imzaladı. 1963'te Fransa ve komşu ülkelerle ilişkilerini normalleştirmekle birlikte, militan ve bağımsız bir dış politika izlemeyi sürdürdü. Bu arada ekonomideki atılım çabaları sınırlı sonuçlar verirken, yönetiminde de önemli güçlükler yaşandı. Bu durum, muhalefete karşı giderek baskıcı bir tutum izlenmesine yol açtı. 1970'te Gineli sürgünlerin Portekiz askerlerinin desteğinde giriştiği saldırı boşa çıkarıldı. 1980'de, tartışmalı karasuları sınırları içinde kalan ve zengin petrol yataklarının bulunduğu sanılan bölge üzerindeki anlaşmazlıklar yüzünden Gine-Bissau'yla ilişkiler bozuldu. 1984'teki darbeyle devlet başkanlığını üstlenen Albay Lansana Conté, eski yönetim yapısını büyük ölçüde değiştirdi. Ekonomide merkezi planlama yerine serbest girişimcilğe ağırlık veren bir politika benimsedi. Siyasal alanda dışa kapalılığın sona ermesiyle birlikte, yabancı sermayeye açılma yönünde adımlar atıldı. 1985'te Sekou Toure yandaşlarının darbe girişiminin bastırılmasından sonra, sert önlemler alındı. Darbe girişimine katılanlar Mayıs 1987'de çeşitli cezalara çarptırıldı. Başkan Conté Ekim 1989'da tek partili sisteme son verileceğini ve gerçek demokrasiye geçileceğini açıkladıysa da, planın ayrıntıları kamuoyunda düş kırıklığı yarattı ve Conakry'de yönetim karşıtı gösteriler düzenlendi. Ocak 1991'de yeni anayasanın kabul edilmesinden sonra Askeri Ulusal Kalkınma Komitesi dağıtılarak yerine Geçici Ulusal Toparlanma Komitesi kuruldu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK

Gine, Batı Afrika'da, Ekvator'la Yengeç Dönencesi arasında kalan orman ve kıyı alanı. Berberi dilinde "siyah adam" anlamına gelen *aguinav* ya da *gnava* sözcüklerinden (*akal n-iguinamen*: "siyah adamlar ülkesi") türeyen Gine adı önce Portekizlilerce benimsenmiş, 14. yüzyıldan başlayarak da Avrupa haritalarında çeşitli biçimleriyle kullanılmıştır.

Gine, Aşağı Gine ve Yukarı Gine olarak iki bölgeye ayrılır. Annobón (eskiden Pagalu) Adasından başlayıp São Tomé'den geçerek kuzeydoğu yönünde Kamerun Dağına uzanan volkanik tepeler dizisinin batısı Yukarı Gine, güneyi Aşağı Gine olarak bilinir. Gine Körfezi Atlas Okyanusunun parçasıdır. Kıyılar başlıca ürün türlerine göre adlandırılmıştır. Mesurado Burnundan Palmas Burnuna kadar uzanan ve "cennet tahılları" (Gine biberi; *Xylopia aethiopica*) yetiştirilen bölge Tahıl Kıyısı, Palmas Burnundan ötesi Fildişi Kıyısı, Three Points Burnunun doğusu Altın Kıyısı, Volta Irmağı ile Nijer arasında kalan bölge ise Köle Kıyısı olarak bilinir.

1434'te Portekizli gemici Gil Eannes (Giliannes) 26° kuzey enlemindeki Bojador Burnunu dolaştı; birkaç yıl sonra da köle ve altın yüklü ilk gemi Lizbon'a geldi. Daha sonra papalık, Afrika'nın batı kıyılarını Portekiz'e veren bir karar yayımladı ve 1469'da Fernão Gomes'e her yıl 480 km'lik yeni kıyı keşfetmesi koşuluyla ticaret tekeli verildi. 1471'de Ekvator'a ulaşıldı. 1482'de ise Diogo Cão, Kongo Irmağına vardı. 1530'dan sonra İngiltere, Felemenk, Fransa, Danimarka ve Brandenburg'dan gelen başka Avrupalılar da burada ticaret merkezleri ve kaleler kurdular.

Gine'nin sıcak, nemli ve sağlıksız iklimi, sık yağmur ormanları, korunaklı limanlarının azlığı ve ırmak ulaşımının güçlüğü Avrupalıların bölgede daha fazla ilerlemesini engelledi.

Gine Akıntısı, Atlas Okyanusunda, Afrika'nın batı kıyısında Gine Körfezi yakınında görülen yüzey akıntısı. Atlantik Ekvator Karşı Akıntısının doğu uzantısıdır. Her zaman Ekvator'un kuzeyinde kalarak güneydoğu yönünde akar. Mevsimlere göre yer değiştirdiğinden kuzey sınırı kışın 7°, yazın ise 15° kuzey enlemi yakınındadır. Sıcak ve çok tuzlu olan akıntının derinliği 200 m'den azdır.

Gine-Bissau, resmi adı GINE-BISSAU CUMHURİYETİ, Portekizce REPUBLICA DA GUINÉ BISSAU, eskiden (1974'e değin) PORTEKİZ GİNESİ Batı Afrika'da Atlas Okyanusuna bakan küçük ülke. Güneybatı kıyısının açıklarında uzanan Bijagós (Bissagos) Adalarını da kapsar. Güney ve doğuda Gine, kuzeyde Senegal'le çevrilidir. Yüzölçümü 36.125 km², başkenti Bissau'dur. 1991 tahmini nüfusu 994.000'dir.

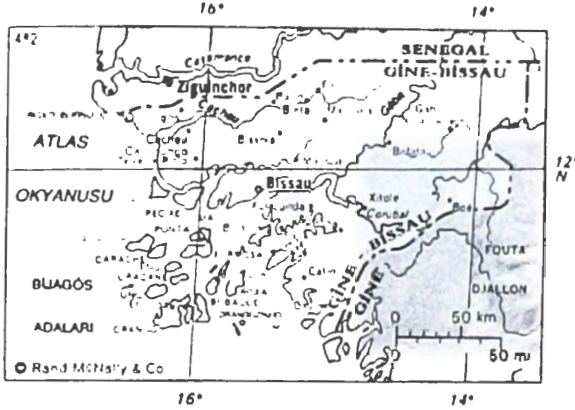
Doğal yapı. Genelde alçak bir yüzeyi olan Gine-Bissau, güneybatından kuzeydoğuya doğru sıralanan üç coğrafi bölgeye ayrılabilir: Kıyı düzlükleri, iç ovalar ve kuzeydoğudaki dağlık bölge. Geniş mangrov bataklıklarıyla kaplı olan kıyı düzlükleri, vadilerin sular altında kalmasıyla oluşmuş çok sayıda derin girintiyle parçalanmıştır. Kuzeydoğu yönünde iç kesimlere kadar sokulan ve *ria* denen bu girintileri çevreleyen bölge, ülkenin yaklaşık üçte birini oluşturur. Kuzeybatıda Gêba Irmağı ile Senegal sınırı arasında uzanan iç ovalar, Senegal Havzasının güney kenarı içinde kalır. Kesintisiz düzlükler nedeniyle ırmakların menderesler çizerek ilerlediği bu bölge, yağış mevsimlerinde sık sık taşkınlara uğrar. Kuzeydoğuda Gine'deki Fouta Djallon'un (Futa Jallon) uzantılarından oluşan dağlık bir bölge yer alır.

Yüksekliği 40-180 m arasında değişen bu bölge, Fouta Djallon'un batı yamaçlarında-ki Boe Tepelerini, Gêba ve Corubal ırmaklarının suladığı Bafatá Platosunu, Cacheu ve Gêba ırmaklarıyla kollarının suladığı Gabú Platosunu kapsar. Laterit oluşumlu çöküntüleriyle engebeli bir yapı gösteren Gabú Platosunda, yağışlar sırasında büyük taşkınlar görülür.

İklim genelde sıcak ve yağışlıdır. Mayıs-ekim arasındaki yağışları kurak bir mevsim

tadır. Kabile dinlerine inananlar toplam nüfusun yüzde 65'ini oluşturur (1986). Hristiyanlık çok sınırlı bir alanda yayılmıştır. Nüfusun yüzde 30'unu oluşturan Müslümanlar arasında Kadiri ve Ticani tarikatları etkilidir. Portekiz yöneticileri sol eğilimli milliyetçi harekete karşı bir kalkan olarak Müslümanlığın yayılmasına destek olmuştur.

Nüfus yoğunluğu (1991) km² başına 27,5 kişidir. Kentlerde oturanların toplam

GINE - BISSAU

izler. Kıyı düzlükleri ve iç ovalarda yıllık ortalama sıcaklık 26°C-27°C'dir. Kıyı şeridinde 2.500 mm'yi aşan yıllık yağış miktarı, iç kesimlere doğru azalarak 1.500 mm'ye kadar iner. Kurak mevsimin daha belirgin olduğu platolarda yıllık yağış miktarı ancak 1.250 mm'yi bulur. Kıyıda mangrov ve palmye bataklıklarının arasında piriñç ve şeker kamışı tarlaları uzanır. İç ovalar sık ormanlarla kaplıdır. Dağlık bölgedeki bitki örtüsü Gine ve Senegal'deki savanların bir uzantısı görünümündedir. Hayvan varlığı içinde kutan ve flamingo gibi su kuşları, timsah ve yılan gibi bataklık hayvanları önemli yer tutar. Savanlarda ceylan, sırtlan, pars, maymun ve manda gibi hayvanlar yaşar. Az sayıda aslana da rastlanır.

Nüfus. Nijer-Kongo dil ailesine bağlı dilleri konuşan etnik toplulukların başlıcaları Balanteler, Fulaniler (Peuller), Malinkeler (Mandingolar) ve Mandyakolardır. Geniş bir alana yayılmış olan Balantelerde toplumsal yapının odağını aile oluşturur. Genelde animist inançlarını koruyan ve şeflik sistemine yatkın olmayan bu topluluklar, bağımsızlık savaşında gerilla kuvvetlerinin başlıca dayanağı olmuştur. Çeşitli alt gruplara ayrılan Müslüman Fulaniler temelde hayvancılıkla uğraşır. Hiyerarşik ve yarı feodal bir toplum yapısının egemen olduğu bu topluluklar, dış etkilere kapalı bir ömürle gösterir. Bununla birlikte Portekiz sömürge yönetimi Fulani şefleri arasında önemli bir destek bulmuştur. Tarımla geçinen ve daha yerleşik bir yapı gösteren Müslüman Malinkeler arasında ticaret ve zanaatçılık yaygındır. Mandyakolar bahçecilik ve balıkçılıkta uzmanlaşmıştır. Kabilelerinden kopmuş Siyahların oluşturduğu *assimilado*'lar kamu ve büro işlerinde çalışır. Melez bir topluluk olan Cabo Verde kökenli Mestiçolar (İspanyolca Mestizo) milliyetçi hareketin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Resmî dil Portekizce olmakla birlikte, her kabile çeşitli lehçelere ayrılan kendi yerel dilini de konuşur. Yirmiyi yakın kabile dili, Mande ve Batı Atlantik dil grupları altında toplanır. Portekizcenin bozulmuş bir biçimi olan Cabo Verde Kreolu (Crioulo) özellikle kırsal kesimde ticaret dili olarak önemli rol oynar ve okullarda da kullanılır. Geleneksel animist inanışlar hâlâ güçlüdür; bu inanışların kalıntılarına Müslümanlığı ve Hristiyanlığı kabul edenler arasında bile rastlanmak-

nüfus içindeki oranı (1988) ancak yüzde 29'dur. On beş yaşın altındaki grup toplam nüfusun yüzde 43'ünü oluşturur. Doğum ve ölüm oranları (1985-90) sırasıyla binde 42,9 ve binde 23'tür.

Ekonomi. Gine-Bissau'da büyük ölçüde tarıma dayanan gelişme yolunda bir ekonominin yürürlükte. 1989 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 173 milyon ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 180 ABD Doları'dır. Bağımsızlık öncesindeki savaş ortamında büyük yıkıma uğrayan ekonomiyi düzeltme çabalarında önemli güçlüklerle karşılaşmıştır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı yüzde 72 olan tarım kesiminde toplam işgücünün yüzde 52'si çalışır. Gine-Bissau, Sahel bölgesi içinde yer aldığından yağışlar düzensiz bir yapı gösterir ve yıllık rekolte düzeyini önemli ölçüde etkiler. Bu nedenle sulamaya büyük ağırlık verilmiştir. Araçların çoğu devletleştirilerek kolektif çiftlikler kurulmasına karşın, köylülere bazı özel ayrıcalıklar tanınmıştır. Başlıca ticari ürünler olan yerfıstığı ve hindistancevizi ihracat gelirlerinin yaklaşık beşte ikisini karşılar. Öteki ürünler arasında piriñç, manyok, şeker kamışı, tatlı patates, muz, kavun, çeşitli sebze ve meyveler sayılabilir. Daha çok platolarda yetiştirilen tahıl ürünleri iç gereksinimi karşılayamadığından, bu alanda ithalata başvurulur. Tarımsal ürünler devlet kuruluşları aracılığıyla pazarlanır; bununla birlikte önemli miktarda yerfıstığı Senegal üzerinden kaçak olarak dışarıya çıkarılır. 1980'lerin başında Oio, Bafatá ve Gabú illerinde yerfıstığı, pamuk ve piriñç ekimini geliştirmeye yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Ülke topraklarının yüzde 39'unu oluşturan çayır ve otlaklar pek verimli değildir. Daha çok Balanteler ile göçebe Fulaniler arasında yaygın olan besicilik sığır, keçi, domuz ve koyun gibi hayvanlara dayanır. Süt üretimi yetersiz olduğundan, mandıra ürünleri genellikle ithal edilir. Balıkçılık iç gereksinimi karşılamadan yanı sıra ihracata da olanak verir. Su ürünlerinin ihracat gelirleri içindeki payı dörtte biri bulur. Ormanlar ülke topraklarının yüzde 38'ini kaplar. Kesilen ağaçların beşte dördü yakıt olarak, geri kalan bölümü de sanayide kullanılır. Yeterli düzeyde olan kereste üretiminin bir bölümü dışarıya satılır.

Boksit, petrol ve fosfat arama çalışmaları na karşın, madencilik pek az gelişmiştir. Halen çıkarılan başlıca maden, yerel tuğla fabrikalarında kullanılan kıldır. Başlıca sanayi dalı olan gıda işleme dondurulmuş ve konservelenmiş balık, palmye yağı ve tohumu, kopra, soyulmuş yerfıstığı ve yerfıstığı gibi ürünlere dayanır. Öteki önemli sanayi ürünleri dokuma, giysi, montaj otomobil bira, rom ve alkolsüz içeceklerdir. İthal kiti yakıtların kullanıldığı termik enerji santrallerinden elde edilen elektrik (1989) 15 milyon kW-sa düzeyindedir. İnşaat kesimi çoğunlukla yabancı sermayeyle finanse edilen, tarımla ilgili projelerde yoğunlaşmıştır.

Ekonominin bütün kesimlerine devlet egemendir. Devletçe işletilen sanayilerin düşük verimlilik düzeyi, 1970'lerin sonunda ortaya çıkan Sahel kuraklığı, çekirge istilası ve kaçakçılığın yol açtığı gelir kısıpları gibi etkenlerle birlikte ağır bir dış borç yüküne yol açmıştır. Son yıllarda dış borç için Portekiz, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve İskandinav ülkeleri, Brezilya, Suudi Arabistan ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelere başvurulmuştur. Alınan dış borçların tutarı ülke bütçesinin üçte ikisine yaklaşmaktadır. Gine-Bissau Merkez Bankası gibi 100 centavoya bölünen ulusal para birimi peso da 1976'da oluşturulmuştur.

Ülke nüfusunun yüzde 30'unu oluşturan toplam işgücünün büyük bölümü tarım ve hizmet kesimlerinde çalışır. İşyeri esasına göre örgütlü olmuş olan yerel sendikalar, Gine İşçileri Ulusal Birliği adlı federasyonun çatısı altında toplanmıştır. Ama bu federasyon ücretlerin ve çalışma koşullarının belirlenmesinde toplu görüşmeleri yürütmek yerine hükümetle işbirliği içinde hareket eder.

İthalat giderlerinin ancak beşte birini karşılayabilen ihracat büyük ölçüde balık, kabuklu su ürünleri, soyulmuş yerfıstığı, yerfıstığı yağı ve hindistanceviziye dayanır. İhracat yapılan başlıca ülkeler Portekiz, Romanya, Çin, Fransa, İspanya ve Senegal'dir. İthalatın büyük bölümünü gıda ve içecek, ulaşım araçları, sanayi hammaddesi, makine ve yedek parça gibi kalemler oluşturur. İthalat yapılan ülkelerin başında Portekiz, İtalya, İspanya, Almanya ve Hollanda gelir. Sürekli açık veren dış ticaret dengesini düzeltmek amacıyla, 1980'de ithal ürünlerden alınan gümrük vergisini yükseltme yoluna gidilmiştir.

Karayollarının ağının eksenini ikinci yollarla Gabú'ya, ırmak limanlarına ve komşu ülkelere bağlanan Bissau-Bafatá Karayolu oluşturur. Karayollarının ancak yüzde 15'i kaplanmıştır. Nüfusun yoğun olduğu yörelerin çoğunda ulaşım elverişli olan iç su yolları yerel taşımacılıkta önemli rol oynar. Başlıca deniz limanı olan Bissau yakınlarındaki Bissalanca'da uluslararası bir havaalanı vardır.

Yenetsel ve toplumsal koşullar. Gine-Bissau, 1991 sonlarına değin sol eğilimli Gine-Bissau ve Cabo Verde'nin Bağımsızlığı İçin Afrika Partisi'nin (PAIGC) yönetiminde tek partili bir cumhuriyetti. PAIGC'nin 1991'deki genel kongresinde çok partili sisteme geçiş kararı alındı. Devlet başkanını aynı zamanda yürütme organının başıdır. Yasama organı Ulusal Halk Meclisi 150 üyeden oluşur.

Gine-Bissau sağlık koşulları bakımından dünyanın en geri ülkeleri arasında yer alır. Başlıca dizanteri ve sıtma gibi hastalıklar hâlâ çok yaygındır. Sağlık kuruluşlarıyla sağlık personeli sayısının çok yetersiz olması nedeniyle, tıbbi tedavi görebilen hasta

sayısı da sınırlıdır. Bebek ölüm oranı (1985-90) binde 151 gibi yüksek bir düzeydedir. Ortalama ömür ise kadınlarda 43,1 yıl, erkeklerde 39,9 yıldır.

Okul sayısının azlığı ve eğitilmiş öğretmen açığı eğitim sisteminin önündeki en önemli engellerdir. Bu durum büyük ölçüde Portekiz sömürge yönetiminin bilinçli olarak eğitim hizmetlerini kısıtlı tutmasının bir sonucudur. On beş yaşın üzerindeki nüfus içinde okuryazarlık oranı (1990) ancak yüzde 37'dir. Radyo yayınları ve ülkenin başlıca gazetesi olan *Nô Pinicha* devletin denetimindedir.

Kültürel yaşam. Ülkenin en önemli kültürel kurumu, başkentte bulunan Gine-Bissau Müzesi'dir. Müzede etnografya, tarih ve doğa tarihiyle ilgili örneklerin yanı sıra ülke ekonomisinin özelliklerini yansıtan bir koleksiyon sergilenir.

Tarih. İS 13. yüzyılda bugünkü Gine-Bissau kıyılarında demir aletler kullanmasını bilen çeşitli çiftçi toplulukları yaşıyordu. Özellikle kuru ve sulu çeltik ekimiyle uğraşan bu topluluklar, Batı Sudan'ın komşu bölgeleri için gerekli deniz tuzunun büyük bölümünü de sağlıyordu. Bu tarihten sonra Mali İmparatorluğu'nun etki alanı içine giren kıyı bölgesinde, Gabú adıyla bağımsız bir krallık oluştu. 1546'dan sonra özerk bir yapı kazanan bu krallık, giderek zayıflamakla birlikte 1867'ye değin ayakta kaldı.

Kıyı bölgesinin deniz aşırı dünyaya ilişkisi büyük olasılıkla 1440'larda buraya ulaşan Portekizliler aracılığıyla başladı. Portekizliler çok geçmeden kıyı bölgesinden topladıkları köleleri Cabo Verde Adaları'ndaki pamuk ve çivit plantasyonlarında çalıştırmaya giriştiler. Yenidünya'da köle emeğine duyulan gereksinimin artmasıyla, köle ticareti daha da genişledi. 16. yüzyılda Yukarı Gine kıyılarına giren Mande halklarının yol açtığı savaşlarda çok sayıda tutsak alınması, köle ticareti için geniş bir kaynak yarattı. Bu durum bölgeye İngiliz, Fransız ve Felemenkli tüccarları da çekti. Bu arada fildişi, balmumu ve deri gibi ürünlere dayalı ticaret de gelişmeye başladı.

Bölgedeki sömürgeci etkinlikler daha çok köle ticaretine yönelik olduğundan ve kabileler arasındaki yoğun savaşlar güvensiz bir ortam yarattığından, iç kesimlere sızma çabaları sınırlı bir düzeyde kaldı. Cabo Verdeli tüccarların 1588'de Cacheu'da kurdukları ticaret merkezi, Lizbon hükümetinin desteğine karşın genişleme olanağı bulamadı. Portekizlilerin Fransız rekabetini sınırlamak amacıyla 1687'de Bissau'da kurduğu ticaret merkezi uzun süre ayakta kalamadı. 1792'de Bolama'ya yerleşmeye yönelik İngiliz girişimi de başarısızlığa uğradı. Bir süre sonra Bissau'da yeniden bir ticaret merkezi oluşturan Portekizliler, 19. yüzyılda kıyı bölgesini egemenlik alanı olarak ilan ettiler. Köle ticaretinin sona ermesi üzerine, yeni kaynaklar bulmak için iç kesimlere yöneildiler.

Çeşitli görüşmelerden sonra İngilizlerin bölgeden çekilmesini (1870) sağlayan Portekizliler, 1879'da Cabo Verde'den ayrı olarak Portekiz Ginesi sömürgeğini oluşturular. Fransız egemenliğindeki topraklar nedeniyle ortaya çıkan sınır sorunları, 1886'daki ve 1902-05 arasındaki düzenlemelerle çözüldü. Bunu izleyen dönemde iç kesimdeki kabilelere boyun eğdirme girişimleri, yavaş bir süreç izledi. Bu arada sık sık şiddet eylemlerine başvuruldu. 1913-15 arasındaki sindirme seferlerinden sonra sömürge yönetimi pekiştirilse de yerel direnişler aralıksız olarak 1936'ya değin sürdü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Afrika'da milli-

yetçiliğin yükselmesiyle birlikte, Portekiz yönetimine karşı mücadele yeniden başladı. Amílcar Cabral'ın önderlik ettiği PAIGC'ye bağlı gerillaların Temmuz 1961'de askeri hedeflere karşı giriştiği saldırılarla, silahlı bağımsızlık mücadelesine geçildi. 1971'e gelindiğinde PAIGC'ye bağlı Ulusal Kurtuluş Ordusu, kıyı kentleri ile ırmak limanları dışında ülkenin büyük bölümünde üstünlüğü ele geçirmiş bulunuyordu.

PAIGC 1973'te Gine-Bissau'nun bağımsızlığını ilan etti. Portekiz'de ertesi yıl bir askeri darbeyle başa geçen yeni yönetim, Gine-Bissau'daki bütün birlikleri geri çekerek bu kararı tanıdı. Bağımsızlık öncesinde ölen Cabral'ın üvey kardeşi Luis de Almeida Cabral, ilk devlet başkanı seçildi. Cabo Verde'yle sürdürülen yakın ilişkiler, Kasım 1980'deki darbeyle kesildi; Cabo Verde'de PAIGC'den ayrı bir parti kuruldu. João Bernardo Vieira'nın başında bulunduğu dokuz üyeli Devrim Konseyi'nin yönetimi Mayıs 1984'te sona erdi. Vieira'nın devlet ve hükümet başkanı olmasıyla anayasal yönetime dönüldü. Vieira Haziran 1989'daki seçimleri kazanarak başkanlık görevini sürdürdü. PAIGC'nin Ocak 1991'de yapılan genel kongresinde en kısa zamanda çok partili sisteme geçiş kararı alındı; Ekim 1991'de de çok partili sisteme geçildi. Vieira Temmuz 1993'te seçimlerin Mart 1994'te yapılacağını açıkladı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için bak. ANAYILLIK.

Gine Körfezi, Batı Afrika'da, Atlas Okyanusunun oluşturduğu girinti. Ekvator yakınındaki López Burnundan 7° batıdaki Palmas Burnuna kadar uzanır. Casamance, Volta ve Nijer ırmaklarının sularımlı alır.

Kıyı şeridi Afrika tektonik levhasının batı kenarının bir bölümünü oluşturur ve Güney Amerika kıtasının Brezilya'dan Guyana'ya kadar olan kıyı şeridinde şaşırtıcı biçimde uyar. Bu iki kıyı şeridinin jeolojik ve jeomorfolojik açıdan uyuşması, kıtaların kayması kuramının en açık kanıtlarından biridir.

Gine Körfezinin kıta sahanlığı hemen hemen her yerinde dardır. Yalnızca Sierra Leone ile Bijagós Adaları (Gine-Bissau) arasında ve Biafra Körfezinde genişliği 160 km'ye çıkar. Nijer Irmağının Holosen Bölümde (y. 10 bin yıl öncesinden günümüze) oluşturduğu delta, Afrika ile Güney Amerika tektonik levhaları arasındaki uygunluğun bozulduğu başlıca yerdir. Kongo Irmağı kıta yamacı üzerinde eşi görülmemiş bir sualtı deltası oluşturur.

Körfezin tek etkin yanardağ bölgesi, Kamerun kıyısındaki Kamerun Dağıyla aynı hizadaki ada kavisidir. Bioko (Fernando Po), Príncipe, São Tomé ve Annobón adlı bu adalar kıyından güneybatıya doğru 720 km açıktadır.

Senegal'den Biafra Körfezine kadar kıyının 400-480 km açığından akan Gine Akıntısının doğuya yönelen kolu Gine Körfezinin kuzey kıyısını baştan başa yalayarak geçer. Gine Akıntısının tropik suları Benguela ve Kanarya akıntılarının Ekvator yönünde akan soğuk sularından sırasıyla Kongo ve Senegal ırmaklarının taşıdığı sularla ayrılır. Benguela Akıntısı batıya dönerken Gine Akıntısının güneyinde yer alan ve ona karşı yönde akan Güney Ekvator Akıntısını oluşturur.

Atlas Okyanusunun tropik batı kesimiyle, özellikle de Hint-Pasifik bölgesindeki biyolojik ve coğrafi çevreye karşılaştırıldığında, Gine Körfezindeki deniz bitki ve hayvanları fazla çeşitlilik göstermez.

Doğal limanı olmayan alçak kıyı şeridi, iç kesimdeki kuru arazilerden çamurlu mangrov koyları ve gölcüklerle ayrılmıştır. Bu

nedenle gemicilikle yalnızca kıyının daha düzenli ve balık alanlarının daha verimli olduğu Senegal ve Gana'daki topluluklar uğraşır. Başlıca doğal zenginlikler, kıyı açıklarındaki petrol ve kıta sahanlığındaki maden yataklarıdır.

Gine Platosu, Fransızca DORSALE GUINEËNE. Fouta Djallon'un güneyinden başlayarak Gine'nin güneydoğu, Sierra Leone ve Liberya'nın kuzey, Fildişi Kıyısı'nın kuzeybatı kesimi boyunca uzanan dağlık plato. Batı Afrika'nın en uzun ve en önemli ırmağı Nijer buradan doğar. Gine Platosu, kuzeye doğru akarak Nijer'e dökülen ırmaklar ile güneye doğru akarak Atlas Okyanusuna dökülen ırmakları birbirinden ayırır. Sierra Leone sınırı yakınlarında, 750 m yükseklikte ve Atlas Okyanusundan 320 km uzaklıkta bir noktada doğan Nijer Irmağının Milo, Sankarani, Bagoé gibi başlıca kolları da Gine Platosundan doğar.

Granit türünden gnays ve kuvarsitten oluşan ve bol yağış alan plato, alaca yağmur ormanı ve nemli savanlarla kaplıdır. Ortalama yüksekliği 457 m'dir. Nimba (Nimba, 1.752 m), Sierra Leone'deki Loma (Loma Mansa, 1.948 m) ve Tingi (Sankanbiriwa, 1.854 m) dağları başlıca yükseltilerini oluşturur.

Platoda yaşayan kabileler piringç, *fonio* (*Digitaria exilis*), mısır, yağ palmyesi, kahve ve kola yetiştirir. Nimba Dağlarındaki büyük demir yatakları, 1960'ların başından bu yana işletilmektedir.

Giner de Los Ríos, Francisco (d. 10 Ekim 1839, Ronda ya da Málaga - ö. 17 Şubat 1915, Madrid, İspanya), İspanyol düşünür, edebiyat eleştirmeni ve eğitimci. 19. yüzyılda İspanya'da önem kazanan liberal eğitim ve felsefe hareketi *krausismo*'nun en etkili temsilcisidir. Kişisel gelişime önem veren bu hareket, Alman düşünür Karl Krause'nin öğretisini temel alır.

Granada Üniversitesi'nde hukuk eğitimini tamamladıktan sonra Madrid'e gitti. Orada, Krause'nin öğretilerini İspanya'da tanıtan Julián Sanz del Río'dan etkilendi. 1876'da kilise ve devletten bağımsız bir eğitim kurumu olan ünlü Serbest Eğitim Enstitüsü'nü kurdu. Yapıtları arasında *Estudios de literatura y arte* (1876; Edebiyat ve Sanat Araştırmaları), *Estudios sobre educación* (1886; Eğitim Araştırmaları), *Filosofía y sociología* (1904; Felsefe ve Sosyoloji) ve *Resumen de filosofía del derecho* (1912; Hukuk Felsefesi Özeti) sayılabilir.

Gingoog, Filipinler'de, Mindanao Adası'nın kuzeyinde Misamis Oriental ilinde kent ve liman. Mindanao Denizinin bir girintisi olan Gingoog Koyunun ağzında yer alır. 1750'de Frates Minores tarikatına bağlı Recollet misyonerleri tarafından kuruldu. Kahve ve hindistancevizi üretilen bir bölgede bulunan Gingoog, aynı zamanda yakınlardaki ormanlardan kesilen ağaçların işlendiği önemli bir merkezdir. Dışarıya satılan başlıca ürünler kahve, kontrplak ve kerestelerdir. 1960'ta tüzel kimlik kazanmıştır. Nüfus (1980) 79.937.

Gini, Corrado (d. 23 Mayıs 1884, Motta di Livenza, Treviso - ö. 13 Mart 1965, Roma, İtalya), İtalyan istatistikçi ve nüfusbilimci. Bologna'da hukuk, matematik, iktisat ve biyoloji öğrenimi gördü. 1910'da Cagliari'de, 1913'te ise Padova'da istatistik profesörlüğü yaptı. 1920'de istatistik dergisi *Metron*'u kurduktan sonra 1923'te Roma Üniversitesi'nde profesör oldu. Bu üniversitede sosyoloji eğitimi verilmesine ön ayak olarak konuyu nüfusun ve ölçülebilir özelliklerinin incelenmesi yönünden ele aldı; biyolojik kavramlardan kalkarak toplumsal gelişime ilişkin sonuçlar çıkardı. Doğumda cinsiyet

oranın belirlenmesi gibi durumlarda olasılık hesaplarının nüfus istatistiklerine uygulanması, istatistikle ilgilenmesine yol açtı. Demografi, her zaman başlıca ilgi alanlarından biri olarak kalan Gini sonraları dōngsöl bir nüfus kuramı geliştirdi. *Variabilita e Mutabilita*'da (1912; Değişkenlik ve Değişebilirlik) yayılma kuramını ortaya attı ve yoğunluk oranı kavramını geliştirdi. Bu çalışmanın yol açtığı Gini katsayısı, belirli bir yoğunluk içindeki yayılmayı ölçen matematiksel formülde kullanılmakta ve Gini'nin en önemli katkısı sayılmaktadır. Gini'nin Türkçede *Ecnebi Memlekelerde İstatistik Teşkilatı* (1934) ve *İstatistik Metodolojisi* adlı yapıtları yayımlanmıştır.

ginkgo bak. mabetağacı

Ginsberg, Allen (d. 3 Haziran 1926, Newark, New Jersey, ABD), ABD'li şair. *Howl* (1956; Uluma) adlı destan şiiri, Beat hareketinin(*) en önemli ürünlerinden biri olarak kabul edilir. Beat hareketinin sönmesinden sonra 1960'ların ortalarında daha genç bir sanatçı ve isyancı kuşağın önderi durumuna gelmiş, ama zamanla etkisi azalmıştır.

Kendisi gibi şair olan babası Louis Ginsberg'in İngiliz edebiyatı dersleri verdiği Paterson'da (New Jersey) büyüdü. Yahudi dininde bir dua adı olan uzun şiiri *Kaddish*'te (1961) yasını tutarak andığı annesi, dört yıl bir akıl hastanesinde yatmıştı. Şiirlerinde, özellikle doğal konuşma ritimlerini ve çıplak gerçekliğe ilişkin doğrudan gözlemleri kullanmaya yönelmesinde gene Paterson'da yetişen William Carlos Williams'in etkisi vardı.

Anarşik eğilimleriyle okul yöneticilerini epey uğraştırdığı Columbia Üniversitesi'nde okurken, sonradan Beat'ler arasında sayılacak olan Jack Kerouac ve William Burroughs ile yakın arkadaşlık kurdu. 1948'de Columbia'dan ayrıldıktan sonra uzun yolculuklara çıktı ve kafeteryalarda yer temizlemekten piyasa araştırmacılığına kadar çok çeşitli işlerde çalıştı. Basılan ilk kitabı *Howl*, "kuşağının en büyük beyinlerinin" çığırnlığa sürüklenerek yıkılışı olarak tanımlandığı çağdaş gelişme karşısında yakılmış bir ağıttır. Eskiş bir üslup ve peygamberlere özgü bir tonla yazılmış olan ve Walt Whitman'ın romantik bohemicliğinden izler taşıyan şiir eşcinsellik, uyuşturucu bağımlılığı, Budacılık ve Ginsberg'in II. Dünya Savaşı sonrası Amerika'da maddecilik ve duyarsızlık olarak nitelediği ortamdan kaçış gibi konuları işler.

1961'de daha önce yazdığı şiirlerini topladığı ve *Kaddish* ile birlikte yayımladığı *Empty Mirror* (Boş Ayna) adlı kitabını, 1963'te *Reality Sandwiches* (Gerçeklik Sandviçleri) izledi. Ginsberg daha sonra sürekli dolaşarak Güney Amerika, Güney Afrika, Avrupa ve Hindistan'da kampüslerde, kahvelerde şiirlerini okudu ve yeni şairlerle tanıştı. Asya'daki gezisi Budacılık konusundaki bilgisini artırdı ve bütün duyarlı varlıklara duyulan dinsel aşk öğesi, şiirlerinde giderek daha geniş bir yer tutmaya başladı.

Sonraki şiir kitapları arasında *Planet News* (1968; Gezegen Haberleri), Ulusal Kitap Ödülü'nü alan *The Fall of America: Poems of These States, 1965-1971* (1972; Amerika'nın Yıkılışı: Bu Eyaletlerin Şiirleri, 1965-1971), *Mind Breaths: Poems 1972-1977* (1978; Zihnün Soluğu: Şiirler 1972-1977) ve *White Shroud: Poems 1980-1985* (1986; Beyaz Kefen: Şiirler 1980-1985) sayılabilir. *Collected Poems 1947-1980* (Toplu Şiirler 1947-1980) 1984'te yayımlanmıştır. Türkçeye çevrilen şiirleri Ferlinghetti'nin bazı şiirleriyle birlikte *Amerika* (1976, 1985) adlı kitapta toplanmıştır.

Ginsburg, Christian David (d. 25 Aralık 1831, Varşova, Polonya - o. 7 Mart 1914, Palmers Green, Middlesex, İngiltere), İbrani ve Tıvrat uzmanı. İngiltere'de Tıvrat'ın geleneksel metni Masora konusunda en yetkin kişi olarak kabul edildi.

Yahudi asıllı olan Ginsburg 1846'da Hristiyanlığı benimsedikten kısa süre sonra İngiltere'ye göç etti. Burada, Yahudiler arasında misyoner olarak çalışırken (1863'e değin) Tıvrat uzmanı olarak adını duyurdu. Neşideler Neşidesi, Vaiz ve Levililer kitapları üzerine yaptığı yorum ve çevirilerin yanı sıra Karailer, Essenliler ve Kabala üzerine de kısa incelemeler yayımladı. Yakov ben Hayim'in, kendi hazırladığı, Aramca meal-leri ve başlıca ortaçağ yorumlarını içeren, ünlü seslerin belirtildiği Tıvrat baskısına (1524-25) yazdığı girişi, İngilizce çevirisiyle birlikte yayımladı (1867); bunu, Tıvrat metnini içermeyen bir Masora baskısı (1880-86, 4 cilt) izledi. Daha sonra, Masora geleneğine uygun biçimde hazırladığı ve açıklamalı Tıvrat metninin eleştirel baskısının (1894) girişi olarak kullandığı *Introduction to the Massoretico-Critical Edition of the Hebrew Bible*'i (1897; Tıvrat'ın Masoracı Eleştirel Baskısına Giriş) yazdı. 1911'de başlayan yeni baskı ancak ölümünden sonra tamamlanabildi.

ginseng, sarmaşıkgiller (*Araliaceae*) familyasından, *Panax quinquefolium* ile *Panax schinseng*'e ve bunların ilaç olarak kullanılan köklerine verilen ad. *Panax* cins adı, Yunanca "her derde deva" anlamına gelen *panakeia* sözcüğünden türemiştir. Ginseng çok eski zamanlardan beri Çinlilerce birçok hastalığı iyileştirici ve cinsel gücü artırıcı (afrodizyak) olarak kabul edilmiş ve bu

Kuzey Amerika ginsengi (*Panax quinquefolium*)
John H. Gerard

amaçlarla kullanılmıştır. Hoş bir tadı vardır. Kuzey Amerika ginsengi olan *Panax quinquefolium*'un anayurdu Québec ve Manitoba'dan Körfez Bölgesi'ne doğru uzanan zengin ve serin orman alanlarıdır. Amerika'da yetiştirilen ginsenglerin çoğunun kökleri kurutularak Hong Kong'a satılır; buradan da Güneydoğu Asya'ya dağıtılır. Anayurdu Manchurya ve Kore olan Asya ginsengi *Panax schinseng*'in Kore ve Japonya'da tarımı yapılır. Asya ginsengi bazı pazarlarda Amerikan ginsenginden daha çok aranır.

Ginseng tarımı genellikle küçük alanlarda ve hemen hemen hiç makine kullanılmadan yapılır. Tarım alanı olarak bol gölgeli ağaçlıklara ya da yapay olarak gölgelendirilmiş topraklara gereksinim vardır. Tohumdan üretilen ginsengler ekildikten beş-yedi yıl sonra olgunlaşır. Amerika'da 1870'ten beri, Kore'de ise çok eski zamanlardan beri yetiştirilmektedir. 1700'lerin başında Amerika'dan Doğu'ya yabani ginseng kökü ihraç edilmiştir.

Ginza, Japonya'da, Tokyo'nun Çuo semtinde dünyaca ünlü alışveriş bölgesi Japon yönetiminin 1612'de gümüş darphanesini taşıdığı merkezin adı. "gümüş" anlamına gelen *gin* ile "lonca" anlamına gelen *za* sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. İmparatorluk Sarayı yakınlarındaki Kyo Köprüsü'nden (Kyo-başı) Yeni Köprü'ye (Şim-başı) kadar yaklaşık 2.4 km boyunca güneybatı yönünde uzanır. Yolum her iki yanındaki irili ufaklı mağazalar hem Japonların, hem de dünyanın her yerinden gelen turistlerin ilgisini çeker. Yakınında otel ve tiyatrolar yer alır. Barları, restoranları ve ışıklı ilanlarıyla geceleri de canlılığını korur

Ginzburg, Natalia, eö LEVİ (d. 14 Temmuz 1916, Palermo - o. 7 Ekim, 1991, Roma, İtalya), İtalyan romancı, öykü, deneme ve oyun yazarı. Yapıtlarında, aile ilişkilerini duygusalığa kaçmadan işlemiştir. İlk kocası antifaşist etkinliklerinden dolayı tutuklanan ve 1944'te hapiste ölen yurtsever yayımcı Leone Ginzburg'du.

Edebiyat yaşamına Floransa'da çıkan *Solaria* dereisinde kısa öyküler yayımlayarak başladı. İlk novellası *La strada che va in città* (1942, üç yeni öyküyle birlikte 2. baskı 1945; *Kente Giden Yol*, 1988), canlı kent yaşamının çekiciliğine kapılan genç bir köylü kızın, sevmediği bir erkek tarafından baştan çıkarılmasını ve onunla evlenmek zorunda kalmasını anlatır. İkinci novellası *È stato così*'de (1947; Durum Şöyle Böyle) mutsuz bir evliliği işler: Eski bir öğretmen olan kadın kahrından, hangi koşullar altında kocasını öldürmek zorunda kaldığını açıklar. Ginzburg, *Tutti i nostri ieri* (1952; Bütün Dünlerimiz) ve *Lessico famigliare* (1963; Aile Değişleri) adlı kitaplarında faşizm döneminde İtalya'daki genç kuşağın bunalımlarını anlatır. 1970'ler ve 1980'lerdeki romanlarında çağdaş toplumda aile ilişkilerinin çözülüşünü karamsar bir bakışla ele alır.

Ginzburg'un öbür önemli yapıtları arasında 1966'da sahnellenen *Ti ho sposato per allegria* (Mutluluk İçin Seninle Evlendim) ile 1968'de sahnellenen *L'inserzione* (İlan) adlı iki oyunu, eleştirel denemelerini topladığı *Mai devi domandarmi* (1970; Bana Hiç Sorma), şair ve romancı Alessandro Manzoni'nin yaşamöyküsünü anlatan *La famiglia Manzoni* (1983; Manzoni Ailesi) ve 1989'da İtalya'da tartışmalara yol açan bir evlat edinme olayını konu alan *Serena Cruz, o la vera giustizia* (1990; Serena Cruz ya da Gerçek Adalet) sayılabilir. 1983'te bağımsız bir sol partinin adayı olarak parlamentoya giren Ginzburg'un Türkçede *Sevgili Michele* (1990) adlı bir romanı daha vardır.

Ginzburg, Vitali Lazareviç (d. 4 Ekim 1916, Moskova), Sovyet fizikçi ve astrofizikçi. Üstüniletkenlik, radyo dalgalarının yayılımı kuramları, radyoastronomi ve kozmik ışınların kökeni konularında araştırmaları yapmış, 1953'te Sovyetler Birliği Devlet Nişanı'nı, 1966'da da Lenin Ödülü'nü almıştır.

Ginzburg en önemli kuramlarından birinde yıldızlararası uzaydaki kozmik ışınının ısı ışımından değil, senkrotron ışımını(*) adıyla bilinen ve yüksek enerjili elektronların magnetik alanlar içindeki ivmeleri nedeniyle oluşan bir süreçten kaynaklandığını ileri sürdü. 1955'te I. S. Şklovski ile birlikte, Yer yakınlarında gözlenen kozmik ışınların süpernovalarda oluştuğunu nicel olarak kanıtladı. 1969'da pulsarların (supernova patlamasıyla oluşan nötron yıldızları)

bulunmasından sonra ise kuramında kozmik ışın kaynağı olarak pulsarlara da yer verdi.

Gioacchino DA FIORE FLORIS olarak da yazılır (d. y. 1130/35, Celico, İki Sicilya Krallığı - ö. 1201/02, Fiore), Fiore'de San Giovanni manastır tarikatının kurucusu İtalyan mistik, ilahiyatçı, Kitabı Mukaddes yorumcusu ve tarih felsefecisi. Tarihî gelişiminin Baba, Oğul ve Kutsal Ruh dönemleri olmak üzere gittikçe daha çok tinselleşen üç dönemi bulunduğunu ileri sürmüştür.

Yaşamı konusunda fazla bilgi yoktur, ama otobiyografik bir kaynaktan, Kutsal Topraklar'a hacca gittiği ve bu gezinin kendini dinsel yaşama adamasında etkili olduğu anlaşılmaktadır. Sambucina'da Cistercium keşişi olduktan sonra 1177'de Sicilya'da Corazzo başkeşişliğine getirildi. Yaklaşık 1191'de dikkatini dağıtan yönetim görevlerini üstünden atarak tefekkür amacıyla dağlara çekildi. Cistercium tarikatı üyelerince kaçak sayıldıysa da 1196'da Papa III. Celestinus'un izniyle müridlerini Fiore'de (Calabria'da bugünkü Cosenza bölgesinde bir kasaba) San Giovanni tarikatı içinde topladı.

Gioacchino kutsal metinlerin ruhuna, bunlardaki ifadeler üzerine çalışarak varlabileceğine inanıyordu. 1184'te Papa III. Lucius tarafından Roma'ya çağrıldı ve başladığı Kitabı Mukaddes yorumlarını sürdürmesi istendi. Sözü edilen çalışma büyük olasılıkla Eski ve Yeni Ahit arasındaki bağdaşma notasını "ikiler" modeli içinde ele aldığı ve kendi tarih felsefesini geliştirdiği *Liber concordie Novi ac Veteris Testamenti* (Yeni ve Eski Ahitlerin Uyumu Kitabı) idi. Ama daha o sıralarda geçirdiği tinsel değişim ile özgün "üçler modelini" oluşturmaktaydı. Gioacchino, Eski ve Yeni Ahit metinlerinin incelenmesi bunların ruhuna varma sonucunu doğuruyorsa, tarihsel gelişimde de, her iki geçmiş dönemin sonucu olan bir tinsellik dönemi bulunması gerektiği görüşüne ulaştı. Böylece Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un zamansal karşılıkları üzerine kurulu, Üçleme ilkelerini yansıtan tarih felsefesi doğdu.

Gioacchino'ya göre kilise üçüncü aşamaya, Vaat Edilmiş Topraklar'a ulaşmak için çözü aşip Şeria İrmağını geçen İsraililer gibi, güç hac yolculuklarından ve büyük sıkıntılardan sonra varacaktı. Bu kritik evrede iki yeni tarikat yol göstericilikle bulunacaktı. Bunlardan biri dağlara çekilerek dünya için acı çeken münzevilerden oluşacak, öteki ise insanların yeni tinsel düzeye ulaşmalarında aracı olacaktı. Üçüncü dönem tam anlamıyla tefekkürle dalanlara ait olmakla birlikte, din adamlarına ve halktan kişilere de kapalı değildi.

Gioacchino, *Expositio in Apocalypsim*'de (Kıyametin Açıklanması) Decal simgelerinde betimlendiği biçimiyle yaklaşmakta olan kötülük bunalımını ve ruhun sürdüreceği sonraki yaşamı ele aldı. Üçüncü önemli yapıtı olan *Psalterium decem chordarum*'da (On Telli Santur) 10 telli santur simgesi ile Üçleme öğretisini açıkladı. Bu yapıtında ve kaybolmuş bir başka çalışmasında "dörtleme" öğretisine saldıran Gioacchino, Üçleme'nin üç kişisinden ayrı olarak dördüncü bir kişinin varlığını kabul eden ve Tanrı'nın "tek tözü"nü vurgulayan bu öğretiyi 12. yüzyıl ilahiyatçısı Petrus Lombardus'a atfetti. Üçünü birden yazdığı bu yapıtlarından başka bazı küçük incelemeler ile *Tractatus super quattuor Evangelia* (Dört İncil Üzerine İnceleme) adlı tamamlanmamış temel bir yapıtı vardır.

Gioacchino bir şair ve sanatçıydı. Kitabı Mukaddes yorumlarında açık bir lirizm, Latince'de belirgin bir ağırlık vardır. Görsel imgelemi ise bugün çoğu araştırmacının onun olduğunu kabul ettiği *Liber figurarum* (Çizimler Kitabı; 1937'de bulunmuştur) adlı eşsiz resim ve figürler kitabında ortaya konmuştur. Burada, tarihin son dönemi çiçek açan ve tepelerinde süslü meyvelerle donatılmış ağaçlar ile betimlenir; Üçleme öğretisi şaşkınlık verici geometrik figürlerle ifade edilir. Ayrıca ağacın kartala dönüşmesi gibi garip biçimleri içeren ve Dante'yi etkilemiş olduğu düşünülebilecek imgelere de yer verilir. Gioacchino'nun çizimleri, düşüncelerini, anlaşılması zor yazılarına göre çok daha geniş kesimlere aktarabilmektedir. Gioacchino sağlığında tanrısal ışığa kavuşmuş bir peygamber olarak kabul edildi; ölümünden sonra da ilk tarih yazıcıları tarafından böyle değerlendirildi. Petrus Lombardus'a karşı yazdığı denemesinin IV. Laterano Konsili tarafından 1215'te mahkûm edilmesi bu ününü söndürdü de, Fransiskan ve Dominiken sadakacı tarikatlarının ortaya çıkmasıyla yeniden peygamber sayılmaya başladı. 13. yüzyıl ortasınan Fraticelli (Tinci) Fransiskanları ile 16. yüzyıla değin çeşitli frerler, keşişler ve mezhepler Gioacchino'nun üçüncü dönem kehanetini benimsediler. Ama Gioacchino her zaman bir grup tarafından aziz sayılırken bir grup tarafından da heretik kabul edildi ve temkinli Hristiyan düşünürleri onun yazılarını çok tehlikeli saydı. Gioacchino'nun resmi öğretiden yana mı, yoksa heretik mi olduğu tartışması bugün de sürmektedir.

Gioberti, Vincenzo (d. 5 Nisan 1801, Torino, Piemonte, İtalya - ö. 26 Kasım 1852, Paris, Fransa), İtalyan filozof ve siyaset adamı. Sardinya-Piemonte'nin başbakanlığını yapmış (1848-49) ve yazılarıyla İtalyan Birliği'nin kurulmasına katkıda bulunmuştur.

1825'te papazlığa atandı. Zamanla resmi öğretiden uzaklaşmakla birlikte, Torino Üniversitesi'nde ilahiyat profesörü olarak ün kazandı. Sardinya kralı Carlo Alberto'nun 1831'de tahta geçmesi üzerine saray vazifeliğine atandı. Cumhuriyetçi eğilimli bir siyasal komploya karıştığı gerekçesiyle suçlanarak, gözden düşmesine ve sürgüne yol açan bir olaya karıştı. Radikal görüşlerini açıkça dile getirdiğinden 1833'te kısa bir süre hapsedildi. Daha sonra kendi isteğiyle Paris ve Brüksel'e gitti. Bir yandan öğretmenlik yaparken, bir yandan da ilk önemli yapıtlarını yazdı. Bu yapıtların başında 1830'dan sonra Antonio Rosmini-Serbatini'nin geliştirdiği felsefi sisteme karşı bir polemik olan *Introduzione allo studio della filosofia* (1839-40; Felsefe Araştırmalarına Giriş) gelir.

Descartes'çı usçuluğun çok iyi bildiği İtalya'da Kantçı ve Kant-sonrası metafiziği yaymaya çalışan Gioberti'nin ilahiyat, felsefe ve siyaset alanındaki görüşlerinin odak noktasını, kendi geliştirdiği varlık kavramı oluşturur. Kurduğu sistem de genellikle "ontolojizm" olarak adlandırılır. Gioberti insana ilişkin kavramların, koptukları varlığın özüne geri dönüşünü anlatmak için *palingenesis* (yeniden doğuş) terimini kullanır. Düşünsel olanla gerçek olanın bu yeniden bir araya gelişi, Gioberti'ye ruhun yaşamının insan yaşamında gerçekleşmesini tanımlama yolunu açar ve böylece *palingenesis* etik, toplumsal ve siyasal bir kavram haline gelir.

Gioberti, cumhuriyetçi görüşlerine karşın, Giuseppe Mazzini'nin devrimci örgütüne hiçbir zaman katılmadı ve İtalyan birliğinin şiddete başvurularak kurulmasına karşı çık-

tı. "Despotizmden olduğu kadar demagojiden de uzak olan" anayasal bir monarşiyi savundu. En ünlü yapıtı *Del primato morale e civile degli Italiani*'de (1843; İtalyan Irkının Ahlakı ve Medeni Üstünlüğü Üzerine) siyasal ideallerini gerçekleştirmenin pratik yöntemlerini ortaya koydu. Birleşen İtalyanların dünya uygarlığına eşsiz katkılarda bulunacağını öne sürerek, papanın başkanlığında bir İtalyan federasyonunun kurulmasını önerdi. Gioberti'nin önerisi geniş destek gördü. 1846'da papalığa seçilen IX. Pius, Gioberti'nin planına duyduğu yakınlık nedeniyle "Gioberti'nin Papa'sı" olarak adlandırıldı.

Gioberti 1847'de, bir aften yararlanarak Torino'ya döndü. Yeni kurulan Temsilciler Meclisi'nin başkanlığını yaptı. Başbakanlık görevinin (1848-49) ardından büyükelçi olarak Fransa'ya gönderildi. Kısa bir süre sonra istifa etti. Görüşlerinin Roma'da giderek gözden düşmesi nedeniyle bir kez daha kendi isteğiyle sürgün yaşamını seçti ve ölümüne değin Paris'te kaldı. İkinci önemli siyasal yapıtı olan *Del rinnovamento civile d'Italia*'da (1851; İtalya'nın Yeni Ulusal Canlanması Üzerine) 1848 Venedik ve Milano halk ayaklanmalarının da etkisiyle bütünsel bir demokrasi anlayışına yöneldi. Papalığın aleyhine dönmesi yüzünden yapıtları *Index Librorum Prohibitorum*'a (Yasak Kitaplar Listesi) alındı.

Giocondo, Fra, asıl adı GIOVANNI DA VERONA. FRA GIOVANNI ya da GIOCONDO DA VERONA olarak da bilinir (d. y. 1433, Verona, Venedik Cumhuriyeti - ö. 1 Temmuz 1515, Roma), İtalyan hümanist, mimar ve mühendis. Tasarımları ve yazıları mimarlıkta erken Rönesans'tan yüksek Rönesans'a geçişin belirtilerini taşır.

Bilgili bir Fransiskan olan Fra Giocondo'nun kapsamlı bir hümanist eğitim gördüğü söylenir. Klasik yazıtlardan oluşan önemli bir koleksiyonu vardı. Mühendislik konusundaki derin bilgisine çağdaşlarınca çok değer verildi. 1489'da Calabria'da Alfonso tarafından çağrıldığı Napoli'de arkeolojik araştırmaları yönetti, kale ve yol inşaatlarında danışmanlık etti. Bu arada, Poggio Reale'nin bahçelerinin tasarımına katkıda bulunmuş olabilir.

1495'te Fransa'ya gitti. VIII. Charles döneminde Amboise Şatosu'nun yapımına yardımcı olduğu sanılır. XII. Louis dönemindeyse Paris'te Sen üzerindeki Notre-Dame Köprüsü'nün temellerini attı ve inşaatını denetledi (1500-04). Ayrıca Blois Şatosu bahçesinde bir sukemeri inşa etti.

İtalya'ya döndükten sonra, bir süre Venedik, Vicenza ve Padova'da kale inşaatları ve çeşitli mühendislik tasarımları ile ilgilendi. 1513'te San Pietro Bazilikası'nın inşaatında Bramante'yle Raffaello'ya yardımcı etmek üzere Papa X. Leo tarafından Roma'ya çağrıldı. Yapının temellerindeki kayma ve çatlaklar nedeniyle statik bilgisine gereksinime duyulmuştu.

Fra Giocondo'nun, Romalı mimar Vitruvius'un ünlü incelemesine açıklamalı notlar ekleyerek yaptığı bir baskısıyla (1511), *Commentari di Giulio Cesare* (1513; Julius Caesar Üzerine Yorumlar) adlı çalışması, sonraki mimarlık kuşaklarını önemli biçimde etkilemiştir.

Gloia del Colle, İtalya'nın güneyinde, Puglia (Apulia) yönetim bölgesine bağlı Bari iline kasaba. Ortaçağdan kalan tarihsel yapıtları arasında 12. yüzyıla ait şato ve Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich için inşa edilmiş olan müstahkem av köşkü sayılabilir. Bir arkeoloji müzesinin de bulunduğu kasabanın yakınlarında en parlak dönem 10-6-4. yüzyıllar arasında

rastlayan büyük bir kentin kalıntıları bulunur. Ekonomisi makine, dokuma, içki ve peynir gibi ürünlere dayanır. Nüfus (1987 tah.) belediye, 27.653.

Giolitti, Giovanni (d. 22 Ekim 1842, Mondovì, Piemonte, Sardinya Krallığı - ö. 17 Temmuz 1928, Cavour, İtalya), beş kez başbakanlık görevinde bulunan İtalyan devlet adamı. Onun yönetiminde İtalya, 1890'lardan 1920'ye değin refah içinde gelişmiştir. Ama bir yandan seçimlerde rüşvet ve şiddetin, bir yandan da parti bağlılığına değil, kişisel çıkarlara dayalı ilişkilerin egemen olduğu yönetim biçimi onun adıyla *giolittismo* olarak belleklere yerleşmiştir.

Giolitti, Torino Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan (1860) sonra devlet hizmetine girerek 20 yıl süreyle maliye ve yöneticilikte deneyim kazandı. Ardından biraz gönlüsüz biçimde Parlamento'ya girdi (1882). İlk kez maliye bakanı Agostino Magliani'yi eleştirmesiyle dikkatleri üzerine çekti (Şubat 1886). Magliani'nin düşmesinden sonra maliye bakanlığına Giolitti geçti (Mart 1889). Mayıs 1892'de Giolitti'nin başbakan seçilmesi birçok kişiyi şaşırttı. Bir reform ve yeniden örgütlenme programı hazırlayan Giolitti kısa süre sonra birçok hükümet görevlisini de ilgilendiren bir banka skandalına karıştı. Ayrıca Sicilya'daki grevleri ılımlı karşıladığı için eleştiriye uğradı; Kasım 1893'te istifa etmek zorunda kaldı.

Banka skandalı dolayısıyla yeni başbakan Francesco Crispi'nin şiddetli saldırılarına uğrayan (1894) Giolitti, sonunda kendisini temize çıkardığı gibi Crispi'ye de büyük zarar veren kanıtlar ortaya koydu. Mart 1896'da Crispi'nin düşmesinden sonra Giolitti bir dizi hükümetin oluşmasında perde arkasında etkin rol oynadı. 1901'de bütün ülkede grevlerin patlak vermesi üzerine önemli bir konuşma yaptı; hükümetin asayiş koruyacağını, ama işçi-işveren anlaşmazlıklarında tarafsız kalacağını bildirdi. İçişleri bakanı (Şubat 1901-Haziran 1903) ve başbakan (Kasım 1903-Mart 1905) olarak grevlere karşı ılımlı bir tutum takındı; bundan dolayı hem övgü, hem de eleştiri aldı. Başbakanlıktan ikinci kez istifa ederken yerine yandaşlarından birinin geçmesine de özen gösterdi. Mayıs 1906'da başlayan üçüncü başbakanlığı sırasında eğitim alanında yararlı reformlar yapıldı, kiliseye bazı ödünler verildi. Giolitti, gücünü yitirmedigi halde Aralık 1909'da istifa etti. Mart 1911'de dördüncü kez başbakan oldu. Milliyetçi baskılara boyun eğerek giriştiği Trablusgarp Savaşı (1911-12) Libya'nın İtalyan sömürgesi olmasıyla sonuçlandı. Bu arada oy kullanma hakkı genişletildi (1913). Ama yönetimden duyulan hoşnutsuzluğun artması üzerine Giolitti Mart 1914'te istifa etti.

Giolitti, Ağustos 1914'te tarafsızlığını ilan eden İtalya'nın hazırlıksız olduğunu bildiği için I. Dünya Savaşı'na girilmesine şiddetle karşı çıktı. Ama İtalya Mayıs 1915'te Müttefikler safında savaşa girdi. Haziran 1920'de son kez başbakan olan Giolitti'nin kurduğu hükümet İtalya'nın yeniden inşasını üstlendi. Baskıcı bir politika izlemekten kaçınarak, faşist mangalara (*squadristi*) hoşgörüyle davrandı ve faşistler güç kazandıkça onların desteğini geri çevirmedi. Dış politika konusunda çıkan bir anlaşmazlık üzerine Haziran 1921'de istifa etti. Yeniden iktidara gelmek için uygun an beklediği sırada faşistler Roma'ya yürüyerek (Ekim 1922) iktidarı ele geçirdiler. Giolitti, yeni rejimi destekler görüldüye de Kasım 1924'te desteğini resmen çekti. Parlamento üyeliğini sürdürdü; ölümünden kısa süre

önce, faşistlerin yeni seçim yasasına karşı çıkan bir konuşma yaptı.

Giono, Jean (d. 30 Mart 1895, Manosque - ö. 8 Ekim 1970, Manosque), zengin düş gücüyle hayranlık uyandıran, doğa tutkunu Fransız romancı. Konularını Provence bölgesinden seçmiştir.

Doğa sevgisini doğduğu dağ kasabasından ve çocukken yazlarını yanında geçirdiği çoban ailesinden almıştı. Büyük ölçüde kendi kendini yetiştirdi. Piyade olarak katıldığı I. Dünya Savaşı'nda, Verdun'deki bölüğünden sağ kalan 11 kişiden biriydi. Sonradan savaşın dehşetini, *Le Grand Troupeau* (1931; *Büyük Sürü*, 1956) adlı kitabında anlattı.

Şiirlerini ilk kez 1922'de, Marsilya'da çıkan bir dergide yayımladı. 1920'lerin sonlarına doğru, sade insanların soyluluğunu anlattığı, bölgesel, entelektüel karşıtı bir dizi romanı ile dikkati çekmeye başladı. Bu tür romanlarının en başarılısı olan *Le Chant du monde* (1934; *Dünya Şarkısı*) üçlemesi yapıtlarının çoğu gibi, duyarlı bir adamın çağdaş uygarlığa karşı protestosuydu. Giono savaş karşıtı etkinliklerinden ötürü 1939'da 2 ay hapis yattı. 1945'te, savaş karşıtlığını Nazilerle işbirliği olarak gören direnişçilerin eline düştü. Fransız kurtuluşçu yazarlarının da kara listeye aldığı Giono ancak André Gide'in gayretli savunması ile bu lekeden kurtulabildi. 1954'te Goncourt Akademisi'ne seçildi.

Savaşın sonra özlü, fazlalıklardan arınmış, öyküleme üzerinde yoğunlaşan ve biraz daha iyimser bir hava arayan yeni bir üslup geliştirdi. Bu yıllardaki en iyi yapıtları arasında *Le Hussard sur le toit* (1952; *Damdaki Hassa Askeri*) ve *Le Bonheur fou* (1957; *Çılgın Mutluluk*) sayılabilir. Daha sonra yazdığı *Deux cavaliers de l'orage* (1965; *Fırtınada İki Atlı*) ve *Ennemonde et autres caractères* (1967; *Ennemonde ve Başka Karakterler*) adlı romanları, Provence bölgesinin çok sevdiği insanların ve doğa görünümünün lirik betimlemeleridir.

Türkçeye *Tepe* (1939) adıyla çevrilmiş bir romanı daha vardır.

Giordano, Luca (d. 18 Ekim 1632, Napoli - ö. 3 Ocak 1705, Napoli), 17. yüzyıl sonlarının en ünlü ve verimli Napolili ressamı. Ünlü resimleri kopya eden bir ressamın oğluydu. Takma adı olan *Luca fa presto*'nun ("Luca, hızlı çalış"), babasının ona sık sık tekrar ettiği bir sözden kaynaklandığı

söylenir. Öbür lakabı "Proteus" ise (kur-naz, açık göz) hemen hemen bütün ressam-ların üslubunda ustaca yaptığı pastişlerden kaynaklanmaktadır. Büyük bir altın panosu-nu bir günde tamamladığı söylenir. Yağlı-boya ile fresklerinin sayısının şaşırtıcı çoklu-ğu bu savı doğrulamaktadır. Çok çeşitli konuları ele almış, ama daha çok dinsel ve mitolojik temalı resimler yapmıştır.

Giordano'nun, bilinen en eski yapıtı 1651 tarihini taşır. Önceleri José de Ribera'nın çalışmalarından etkilendiye de, Roma, Floransa ve Venedik'e yaptığı geziler üslu-bunda büyük bir değişime yol açtı. Vene-dik'te Veronese'nin bezemesel nitelikli ça-lışmalarının parlaklığını ve aydınlığını, Ro-ma ve Floransa'da da Pietro da Cortona'nın son çalışmalarını gördükten sonra ağırbaşlı sahneleri bırakıp daha süslemeci bir anlatı-ma yöneldi. Medici-Riccardi Sarayı'nın (1682-83, Floransa) balo salonunun tavanı-na yaptığı büyük boyutlu fresklerde Corto-na'nın Pitti Sarayı'ndaki fresklerinin etkisi iyice belirgindir.

Giordano 1692'de II. Carlos'un saray res-samı olarak İspanya'ya gitti ve 1702'de Napoli'ye döndü. Madrid yakınlarındaki El Escorial'da yaptığı freskler genellikle en iyi yapıtları olarak kabul edilir. Tümünü İspan-ya'da yaptığı ve bugün Madrid'deki Prado Müzesi'nde bulunan 50 kadar resim ise tükenmez enerjisinin kanıtıdır. Napoli'deki son büyük çalışması 1702-04 arasında yaptı-ğı S. Martino Kilisesi Tesoro Şapeli tavanı-dır. Napoli'deki fresklerinin pek çoğu II. Dünya Savaşı sırasında ya yok olmuş ya da hasar görmüştür. Orneğin Monte Cassino Manastırı'ndaki 1677 tarihli ünlü Aziz Be-nedictus fresk dizisi bütünüyle yok olmuş-tur. "İsa, Tüccarları Tapınaktan Kovuyor" (1684) adlı freski ise, bulunduğu yapının hasar görmesine karşın, sağlam kalmıştır.

Giordano, Umberto (d. 27 Ağustos 1867, Foggia - ö. 12 Kasım 1948, Milano, İtalya), *Andrea Chénier* operasıyla tanınmış, ger-çekçi üslubu benimsemiş İtalyan besteci. Müzik öğrenimini Foggia ve Napoli'de yaptı. Aralarında *Mala vita*'nın da (1892; *Kötü Hayat*) bulunduğu ilk operalarını, Pietro Mascagni'nin *Cavalleria rusticana* (1890; *Cavalleria rusticana* / *Köylü Namusu*) operasıyla başlayan güçlü melodram üslu-

"Neptün", Luca Giordano'nun bir tavan freskinden ayrıntı, 1682, Medici-Riccardi Sarayı, Floransa

SCALA Art Resource / EB Inc

bunda bestelemişti. Konusunu Fransız Devrim şairi André Chénier'nin yaşamından aldığı *Andrea Chénier*'de (1890), şiddeti daha ılımlı özelliklerle kaynaştırarak başarı kazandı. Buna karşılık Victorien Sardou'nun yapıtından aldığı *Fedora* (1898) ve ondan sonraki *Siberia* (1903) ile *Madame Sans-Gêne* (1915) ilk operası kadar tutulmadı. Giordano, *La cena delle beffe*'de (1924) ortaçağda Floransa'da geçen bir öyküyü besteleyerek sansasyonel bir tarza yöneldi.

Giorgi, Giovanni (d. 27 Kasım 1871, Lucca - ö. 19 Ağustos 1950, Castiglione della Pescaia, İtalya), elektrik, magnetik ve mekanik ölçü birimlerinin tanımında yaygın olarak kullanılan bir sistem geliştiren İtalyan fizikçi.

Roma Teknoloji Enstitüsü'nde inşaat mühendisliği öğrenimi gören Giorgi 1906-23 arasında Roma Teknoloji Bürosu'nu yönetti. Roma (1913-39), Cagliari ve Palermo üniversiteleri ile Kraliyet Yüksek Matematik Enstitüsü'nde öğretim üyeliği yaptı.

Giorgi daha çok 1901'de geliştirdiği Giorgi Uluslararası Birimler Sistemiyle (MKSA birimler sistemi adıyla da bilinir) tanınır. 1960'ta Ağırlıklar ve Ölçüler Genel Konferansı'nda onaylanan bu sistemde bilimsel ölçü birimleri olarak metre, kilogram, saniye ve amper kullanılır.

Giorgi ayrıca hidroelektrik santrallerin, elektrik dağıtım şebekelerinin ve şehir içi tramvay sistemlerinin geliştirilmesine de katkıda bulunmuştur.

Giorgione, GIORGIO DA CASTELFRANCO olarak da bilinir, asıl adı, GIORGIO BARBARELLI (d. y. 1477, Castelfranco Veneto, Venedik Cumhuriyeti - ö. 1510, Venedik), resim sanatının gelişimini büyük ölçüde etkileyen İtalyan ressam. Yüksek Rönesans üslubunu Venedik'te başlatan sanatçıların en önemlilerinden biridir. Değişen ruhsal durumları ve gizemliliği yansıtmadaki ustalığı, aynı zamanda Venedik okulunun da ilk tür resmi sayılan "Fırtına" (y. 1505, Venedik Akademisi) adlı pastoral manzarasında doruğa ulaşmıştır.

Yaşamı. Giorgione'nin özel yaşamına ilişkin bilgiler, Giorgio Vasari'nin Rönesans sanatçılarının yaşamöykülerini anlattığı kitabından öğrenilenlerden öteye geçmez. 1507 ve 1508 tarihli iki belgede adı "Zorzi da Castelfranco" (Venedik lehçesinde "Castelfranco'lu Giorgio") olarak geçer. Giorgione (ya da Zorzon) adı ilk kez 1528 Grimani Koleksiyonu'nun kayıtlarında görülür. "Büyük Giorgio" ya da "Uzun Giorgio" anlamına gelen bu ad onun iriyarı bir adam olduğunu belirtir. Giorgione 1490 dolaylarında gittiği Venedik'te Giovanni Bellini'nin yanında çalışmış, gerek içerik, gerekse renk ve teknik açısından ustasının özellikle geç dönem yapıtlarından etkilenmiştir. 1510'da Venedik'i kasıp kavuran veba salgınında öldüğü sanılmaktadır.

Yapıları. 1507'de Venedik'teki Dükük Sarayı'nın Toplantı Salonu'na konmak üzere bir sipariş aldığı bilinmekle birlikte, bu işe ilişkin başka hiçbir kayıt yoktur. Giorgione'nin üstlendiği en önemli iş, Venedik'te yaşayan Alman tüccarların hem depo, hem de mağaza olarak kullandıkları Fondaco dei Tedeschi'nin cephe freskleridir. Kanala bakan cephedeki figürleri Giorgione, caddeye bakan cephedekileri de büyük bir olasılıkla Giorgione'nin yönetimi altında genç Tiziano yapmıştır. 1508 tarihli kayıtlardan bilinen bu fresklerdeki figürler, silik çizgiler dışında bugün tümüyle yok olmuştur.

Bazı özel belgelerde adı geçen yapıtlardan başka Venedikli Marcantonio Michiel'in 1520-43 arasında Venedik sanat koleksiyonlarından derlediği notlarda (*Notizie d'opere del disegno*) Giorgione'nin resimlerine de göndermeler vardır. Bu notlar onun ölümünden çok kısa bir süre sonra tutulduğundan, çoğunlukla güvenilir bir kaynak olarak nitelendirilir. Burada adı geçen 12 resim ve bir çizimden günümüze yalnızca beş tanesi kalmıştır: "Fırtına", "Uç Filozof" (y. 1510, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana), "Uyuyan Venüs" (y. 1510, Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu), "Oklu Çocuk" (y. 1505, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) ve "Flütlü Çoban" (y. 1505, Hampton Court, Surrey).

Patlamak üzere olan bir fırtınanın betimlendiği "Fırtına", Rönesans manzara resminde bir dönüm noktasıdır. Bu resimde,

Giorgione'nin yağlıboya "Kendi Portresi"; Dük Anton Ulrich Müzesi, Braunschweig, Almanya
Herzog Anton Ulrich-Museum Braunschweig, Almanya

Pietro Bembo ve Jacopo Sannazzaro gibi Rönesans yazarlarının yarattığı türden şiirsel bir doğa yorumu vardır. Doğaya yakınlaşma, ünlü Rönesans filozofu Pietro Pomponazzi çevresindeki Venedikli ve Padovalı hümanistlerin etkisi altında gelişen felsefi bir "doğalcılık" ile yakından ilişkili olmakla birlikte, doğrudan o düşünceden çıkmış değildir. "Fırtına"da ön planda yer alan iki figür üzerine çeşitli yorumlar yapılmıştır, ama bu konuda kesin bir ipucu yoktur. Benzer bir durum "Kırda Konser" (y. 1510, Louvre Müzesi, Paris) adlı resim için de geçerlidir.

"Uyuyan Venüs" Giorgione'nin ölümüyle yarım kalmış bir resimdir. Michiel, resmin arka planındaki manzarayı Tiziano'nun tamamladığını yazar. Resmin sağ yanındaki yapılar ve manzara Tiziano'nun başka yapıtlarında da görüldüğünden, bu sav doğru olabilir. Giorgione'nin bu resmi Venedik sanatındaki, özellikle de Tiziano'nun yapıtlarındaki bir dizi Venüs resminin ilki sayılır. Ama bu yapıtların hiçbirisi Giorgione'nin idealleştirilmiş güzelliğine ulaşamamıştır. Adına kayıtlarda rastlanmayan "Yudit" de (y. 1505, Ermitaj, Leningrad) halkının öcünü alan bir kadından çok, bir tanrıçayı andırıldığından, insanda aynı ideal güzellik kavramını uyandırır.

Erken tarihli belgelerde Giorgione'nin dinsel konulu birkaç resminin adı geçer. Bugün her ikisi de Floransa'daki Uffizi Galerisi'nde bulunan "Musa'nın Yargılanması" ve "Süleyman'ın Yargısı" adlı resimlerin genellikle Giorgione'nin ilk yapıtları

olduğu kabul edilir (y. 1495-1500). Figürler bir ölçüde arkaik nitelikler taşımakta birlikte *sfumato* (biçimlerin dış çizgileriyle fon arasındaki yumuşak geçişler) tekniğiyle elde ettiği yumuşak ve buğulu atmosfer Giorgione'nin özelliklerindendir. Giorgione'nin en önemli dinsel resmi sayılan "Madonna ve Çocuk İsa, Aziz Francesco ve Aziz Liberale ile Birlikte" (y. 1504, Castelfranco Katedrali) adlı yapıtta görülen, figürlerin eşkenar bir üçgen oluşturacak biçimde yerleştirildiği kompozisyon anlayışı, Rönesans düşüncesinin geometrik biçimler bulma çabasıyla tam bir uyum içindedir. Resimdeki manzara ve figürlerin düşsel havası ise ressamın ruhunu yansıtır. Her ikisi de Washington, D. C.'deki Ulusal Sanat Galerisi'nde bulunan "Kutsal Aile" (y. 1508) ve uyumlu renkleriyle "Çobanların Tapınması" da (y. 1508) üstün nitelikli yapıtlardır.

"Uç Filozof" Michiel'in görüp Giorgione'nin olduğunu ileri sürdüğü resimlerden biridir. Ama Michiel bu resmin, ustanın ölümünden sonra Venedikli ressam Sebastiano del Piombo tarafından tamamlandığını da belirtir. Aslında gerek kompozisyon, gerekse renkler öylesine Giorgione'ye özgüdür ki, Sebastiano ancak resim bitmek üzereyken katkıda bulunmuş olabilir. Ayrıca gençliği, olgunluğu ve yaşlılığı simgeleyen üç figür de bütünüyle Giorgione'nin düşsel durgunluğunu yansıtmaktadır.

"Çarmıh Taşıyan İsa" (Scuola Grande di San Rocco, Venedik) bugün bile büyük tartışmalara yol açmaktadır. Vasari, kitabının 1568 baskısında, 1550'de yayımlanmış baskıda resmin Giorgione'ye ait olduğunu ileri sürmekle hata ettiğini, resmin Tiziano'ya ait olduğunu söyler. 20. yüzyıl eleştirmenlerince Tiziano'dan çok, Giorgione'nin yapıtları olarak görülen tartışmalı resimler arasında "İsa'nın Huzuruna Çıkarılan Fahişe" (y. 1500, Glasgow Sanat Galerisi ve Müzesi), "Madonna ve Çocuk İsa, Aziz Roche ve Padovalı Aziz Antonio ile Birlikte" (y. 1505, Prado Müzesi, Madrid) ve "Madonna ve Çocuk İsa Manzara İçinde" (y. 1504, Ermitaj, Leningrad) sayılabilir.

Etkisi ve önemi. Portre resmi alanında Giorgione'nin uzun süren olağanüstü bir etkisi oldu. Tiziano, Palma Vecchio ve Lorenzo Lotto gibi Venedikli ressamlar 16. yüzyılda Giorgione'yi öylesine iyi taklit etmişlerdi ki, bunları birbirinden ayırmak olanaksızdı. Buna karşın "Bir Gencin Portresi"ni (y. 1504, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Batı Berlin), Giorgione'nin yaptığını herkes kabul etmektedir. Resimdeki, olağanüstü inceliklerle yaratılan dinginlik ve durgun yüz çizgileri, Rönesans insanının yüzündeki ifadeyi unutulmaz biçimde gözler önüne serer. Aynı incelik ve duyarlılık şair Antonio Braccardo'yu canlandırdığı sanılan resimde de (y. 1506, Budapeşte Güzel Sanatlar Müzesi) görülür. Bütün eleştirmenlerce Giorgione'nin olduğu kabul edilen "Laura" (1506, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) adlı portrenin arkasında 1 Haziran 1506 tarihi ve ressamın Castelfranco'lu Zorzi olduğu yazılıdır. "Yaşlı Kadın" (y. 1510, Venedik Akademisi) adlı resimde görülen "col tempo" (zaman ile) yazısı, zamanın yıpratıcı etkilerinin alegorik bir anlatımıdır. Bu resim konu açısından Giorgione'nin öbür yapıtlarından oldukça farklıdır. Ama gerek kompozisyon düzeni, gerekse Gabrielle Vendramin'in koleksiyon belgelerinde adının geçmesi, onun da Giorgione'nin yapıtı olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

Ünlü Alman oymabaskı sanatçısı Wenzel Hollar'ın 1650'de yaptığı bir oymabaskıda yer alan Giorgione'nin "Davud Pozunda Kendi Portresi" (y. 1510, Dük Anton

Ulrich Müzesi, Braunschweig) epey hasar görmüş, hatta yanlardan kesilerek küçültülmüş bir yapıttır. Aynı kompozisyon düzeni içindeki mavi giysili bir erkek portresi de (y. 1512, Ulusal Galerî, Londra) bir süre Georgione'nin sanılmıştır. Oysa üstündeki T. V. (Tiziano Vecellio) harfleri bu resmin Tiziano'ya ait olduğunu gösterir. Son zamanlardaki kapsamlı çalışmalara karşın,

Cronica'sında da (Vakayiname) kaydedilmiştir. 1373'te Floransalı amatör şair Antonio Pucci'nin uyaklı şıır biçiminde yeniden yazdığı Villani'nin vakayinamesinde Giotto'nun 70 yaşında öldüğü belirtilmiştir. Bu hesaplama göre doğum tarihi 1266-67 olmaktadır. Bu sağlamanın güvenilir bir 14. yüzyıl kaynağına (büyük bir olasılıkla da Giotto'nun, bugün kaybolmuş olan mezar

"Yakariş", Giotto'nun bir freski, y. 1305-06; Arena Şapeli, Padova, İtalya
SCALA - Art Resource / EB inc

Giorgione hâlâ Rönesans ressamlarının üzerinde en çok tartışılır. Resimlerinin niteliği ve etkileyciliği, onu döneminde olduğu kadar bugün de en saygın ressamlardan biri yapmıştır. Giorgione, idealize edilmiş biçimleri, renk ve ışık kullanımı ile şiirsel resmin en büyük ustalarından biridir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Kasvetli Genç" (y. 1505, Eski Pinakotek, Münih), "Epifanya" (y. 1508, Ulusal Galerî, Londra), "Çıplak Kadın" (1508, ayrıntı, Venedik Akademisi), "Bir Genç Portresi" (1508?, San Diego Güzel Sanatlar Galerisi, California).

Giotto DI BONDONE (d. 1266-67/1276, Vespignano, Floransa yakınları - ö. 8 Ocak 1337, Floransa), 14. yüzyılın en önemli İtalyan ressamı. Yapıtlarıyla, bir yüzyıl sonra gelişen Rönesans sanatının habercisi olmuş, büyük olasılıkla Floransalı ressam Cimabue'dan ders almış, Assisi, Roma, Padova, Floransa ve Napoli'deki birçok şapelde freskler ve tempera tekniğiyle resimler yapmıştır. Ama hem yaşamına, hem de yapıtlarına ilişkin bilgilerin azlığından ötürü, bu resimlerin hangilerinin ona ait olduğu ve zamandizinsel sıralaması sık sık tartışmalara yol açmaktadır.

Gençliği. Giotto'nun yaşamı ve sanatının gelişmesi üstüne bilinenlerin çoğu, günümüze ulaşmış yapıtlarından (çoğunun Giotto'ya ait olduğu kesin değildir) ve 14. yüzyıl sonlarına ait öykülerden çıkartılmıştır. Doğum tarihi 1266-67 ya da 1276 olabilir ve aradaki bu 10 yıllık farkın onun ilk yıllarındaki gelişimini saptamada büyük bir önemi vardır. Bu fark aynı zamanda, Assisi'deki S. Francesco Kilisesi'nde bulunan fresklerin de ona ait olup olmadığını kanıtlama açısından büyük önem taşır. Bu freskler gerçekten onun elinden çıkmışsa, erken döneminin başyapıtları olarak nitelendirilecek düzeydedir. Giotto'nun 8 Ocak 1337'de öldüğü bilinmektedir; bu tarih ayrıca Villani'nin

taşına) dayanılarak yapıldığı açıktır. Vasari ise Giotto'nun doğum tarihi olarak verdiği 1276 tarihini 16. yüzyılda yazılmış *Libro di Antonio Billi* (Antonio Billi Kitabı) adlı kitabın iki baskısından birinden almış olabilir. Giotto'nun üslubunun dayandığı kaynaklar ve Assisi fresklerine ilişkin sorunlar, ancak doğum tarihinin kesinleşmesiyle çözülebilecektir.

Giotto'nun genellikle Cimabue'nun öğrencisi olduğu düşünülür. Bu görüş çeşitli biçimlerde kanıtlanmış gibidir. Cimabue'nun üslubu bazı bakımlardan Giotto'nunki-ne öylesine yakındır ki, aralarında bir ilişki olmaması düşünülemez. Cimabue 13. yüzyılın sonlarında İtalya'nın en ünlü ressamıydı. Gerçekçi tutumu ve düş gücüyle, ortaçağın stilize biçimlerinden daha önce hiçbir sanatçının denemediği biçimde kopmaya çalışmıştı. Bunu tam anlamıyla başaramamış olsa da, yapıtlarındaki güçlü çizim anlayışı ve dramatik gerilim, Giotto'yu sanat yaşamının başlarında büyük ölçüde etkilemişti. Giotto, Cimabue'dan öğrendiklerinin üstüne kendi dehasını katarak şaşırtıcı yenilikler yarattı. Aziz Francesco'nun 13. yüzyıl başlarında dile getirdiği yeni Hümanizmi sanata aktarma ve klasik idealleri canlandırma çabalarına kendinden 30 yıl önce girişmiş olan Nicola Pisano'dan çok daha başarılı oldu.

Giotto'nun yapıtlarının temel ögesi insandır. Kendinden önce ve sonra gelen ressamların çoğu, Bizans sanatının görkemli giysiler içinde cepheden verilmiş, kişisel özellikleri yansıtmayan, ruhsuz durağan figürlerini yinelerken Giotto, Fransiskanların Hristiyanlığa getirdiği aşırı duygusal yaklaşımı benimsemiştir.

Assisi sorunu. Giotto'nun yapıtlarına ilişkin temel tartışma Assisi freskleriyle başlar. Giotto'nun Assisi'de çalışıp çalışmadığı, çalıştıysa hangi freskleri yaptığı hâlâ çözüle-

memiştir. Assisi'de çalışmadığını kanıtlayacak bir belge olmadığı gibi, bundan kuşku lanılmasını gerektiren bir neden de yoktur. Giotto'nun hayatta ve unlu olduğu 1319'da ya da daha önce yazılmış olan Riccobaldo Ferrarese'nin *Compilatio chronologica*'sı (Vakayiname Derlemesi) bu konudaki en eski kaynaklardan biridir. Vasari'den önceki bazı yazarlar da onun yapıtlarının iki bölümlü San Francesco Kilisesi'nde olduğundan söz etmişlerdir. Vasari'nin döneminde iki bölümdeki fresklerin de Giotto'ya ait olduğu kabul edilmiştir. Bunların en önemileri üst bölümdeki, Assisli Aziz Francesco'nun yaşamından sahnelerin yer aldığı 28 parça ile alt bölümdeki "Fransiskan Erdemleri" adlı fresktir.

Canlandırılan olayın en dramatik anının vurgulandığı bu oysusel freskler, gerçekçi anlatımı ve içerdigi insani duygularla yepyeni bir anlayışı yansıtır. Giysilerdeki ayrıntılar ve arka plandaki öğeler en aza indirilmiş, duyguların iç gerçeği, duruşlar ve bakışlarla yansıtılmıştır. Ama 19. yüzyıldaki bazı araştırmaların sonunda, üsluplarındaki birliğe karşın bu fresklerin başka başka kişiler tarafından yapıldığı savı ortaya atılmıştır. Buradan yola çıkılarak da Aziz Francesco fresklerinin Giotto'nun olumundan sonraki bir tarihte yapıldığı ileri sürülmüştür. Bugün ise bazı araştırmacıların Giotto'nun 1307 tarihli bir yapıtında Aziz Francesco fresklerinden izler saptamasına karşın, uzmanların çoğu bu freskleri adı bilinmeyen bir ustanın yapıtı sayma eğilimindedir. Bunun nedeni, Aziz Francesco freskleriyle, genelde Giotto'nun olduğu kabul edilen Padova'daki Arena Şapeli freskleri arasındaki üslup farklılığıdır. Bu düşünce, Riccobaldo'nun sözünü ettiği (Giotto'nun yaşadığı dönemdeki) yapıtların hiçbirinin bugünkü yapıtlar olmadığı, hepsinin yüzyıllar önce kaybolduğu düşüncesini de birlikte getirir. Bu ise, 15. yüzyılda Lorenzo Ghiberti'nin, daha sonraları da Vasari ve başkalarının Aziz Francesco fresklerinin Giotto'nun yapıtı olduğunu kabul ederken yanlışmış olduklarını gösterir.

Aziz Francesco fresklerinin Giotto'nun olmaması durumunda, bu kez de böylesine görkemli bir diziyi gerçekleştiren sanatçının nasıl olup da başka hiçbir yapıt ortaya koymadan ve hiçbir yerde herhangi bir kaydı bulunmadan ortadan kaybolduğu sorusu ortaya çıkar. Oysa, kimliği bilinmeyen bu sanatçı da tıpkı Giotto gibi Cimabue'nun, Floransalı Arnolfo di Cambio'nun ve Romalı Pietro Cavallini'nin üsluplarının derin etkisi altında kalmıştır. Assisi fresklerinin Roma ve Floransa etkilerini bağdaştırdığı düşüncesiyle birlikte ortaya yeni bir yorum daha çıkmıştır. Bu kez genç Giotto'nun Aziz Francesco fresklerinin üst bölümündeki "İshak ve Esar" ve "Yakub ve İshak" sahnelerini yapan ustaya (bu nedenle İshak Ustası diye anılır) bu resimlerde yardım ettiği ileri sürülmüştür. Bu yeni yorum doğrultusunda, Giotto'nun ilk başarıları nedeniyle Aziz Francesco'nun yaşamını betimleme işini almış olması akla yakındır. Aziz Bonaventura'nın yaklaşık 1266'da yazdığı yaşamöyküsü temel alınarak hazırlanması düşünülen ve 1296'larda ismarlanan bu freskleri yapan sanatçının 1266 doğumlu olması daha olası görülmektedir. Kilisenin alt bölümünde bulunan yapıtlardan "Aziz Francesco Efsanesi" dışındakileri Giotto'nun izleyicilerinin yaptığı düşünülür (gerçekten de bunlarla Padova'dakiler arasında benzerlikler vardır). Giotto'nun Assisi fresklerini yapmadığı görüşünü savunanların temel dayanağı, Padova freskleriyle

bunlar arasındaki üslup farklılığıdır. San Francesco Kilisesi fresklerinin 1296-y.1330 arasına, Arena Şapeli fresklerinin y. 1303-05 arasına tarihlenmesiyle, bu ikisi arasında bir üslup değişimine olanak vermeyecek kadar kısa bir süre kalır. Ama Giotto'nun yaklaşık 1300'lerde Roma'da olduğu düşünülürse, Assisi ve Padova fresklerinin tarihleri biraz önceye ve sonraya alınması durumunda, ikisi arasında bir üslup değişiminin ortaya çıkabileceği kadar bir süre kalmaktadır.

Roma dönemi. Roma'da Giotto'nun olduğu ileri sürülen üç yapıt vardır. Bunlar San Pietro Bazilikası'nın girişinin üzerindeki "İsa'nın Suda Yürüyüşü" ("Navicella") konulu mozaik, Kardinal Stafenechi için yapılmış bir altar panosu (Vatikan Müzeleri) ve S. Giovanni in Laterano Kilisesi'ndeki "VIII. Bonifatius'un Jübilesi" adlı bir fresk parçasıdır. Giotto'nun Eski San Pietro'nun koroyerinde de bazı freskler yaptığına inanılır, ama bunlar yapıyla birlikte yok olmuştur.

Giotto'nun Roma dönemi yapıtları da tartışmalıdır. "İsa'nın Suda Yürüyüşü"nü Kardinal Stefaneschi'nin sipariş ettiği ve Giotto'ya ait olduğu kesinlikle bilinmektedir. Ama yapıtın tümü, iki melek başı dışında, 17. yüzyılda yeni baştan yapılmıştır. 20. yüzyılda temizlenen S. Giovanni fresklerini, Assisi freskleriyle olan benzerlikten ötürü, Giotto'nun yaptığı kabul edilir. Kardinalin portresinin yer aldığı "Stefaneschi Altar Panosu" ise Giotto'nun yapıtı olduğuna inanılmayacak kadar düşük niteliklidir. Giotto'nun imzasını taşıyan "Assisi- li Aziz Francesco" (Louvre, Paris) ile Bologna ve Floransa'daki (Sta. Croce) altar panoları gibi bazı yapıtların, onun atölyesinde yapıp mühürlendiği düşünülür. Hiçbir belgede adına rastlanmayan, imzasız "Azizler Yortusu Madonnası"nın ise, üstün nitelikleri nedeniyle genellikle Giotto'nun yapıtı olduğu kabul edilir.

Giotto, Roma dönemi sırasında, her ikisi de Floransa'da bulunan Sta. Maria Novella Kilisesi'ndeki "Çarmıha Geriliş"i ve S. Giorgio e Massimiliano dello Spirito Santo Kilisesi'ndeki "Madonna"yı da yapmış olabilir. Çok erken tarihli kayıtlarda adı geçen bu yapıtlar, Giotto'nun ilk dönem (1300 öncesi) üslubuna ilişkin ipuçları verebilir. 1305 dolayında Giotto'nun Avignon'a (Fransa) gittiği sanılmaktaysa da, bu konudaki kanıtlar oldukça zayıftır.

Padova dönemi. İlk dönemdeki belirsizliklere karşılık Giotto'nun Padova dönemi daha kesin tarihlerle ortaya konmaktadır. Enrico Scrovegni tarafından yaptırıldığından onun adıyla da anılan Arena Şapeli'nin batı duvarını kaplayan "Son Yargı" freskinde Scrovegni de, elinde yapının bir maketiyle betimlenmiştir. Şapelin karşılıklı iki duvarında (kuzey ve güney) üç sıra halinde freskler yer almaktadır. Bunlarda Yoahim ve Anna'nın yaşamından sahneler, Meryem'in yaşamı, Meryem'e Müjde ve İsa'nın yaşamı ve çektikleri işlenmiştir. Bu üç öyküsel sıranın altında "Erdemler" in ve "Kötülükler" in canlandırıldığı tek renkli dördüncü bir sıra bulunur. Şapel 1303'te kurulmuş, 25 Mart 1305'te ibadete açılmıştır. 1309 ya da daha önce tamamlanmış olduğu bilinen freskler çoğunlukla 1305-06 yıllarına tarihlenir. Gene de böylesine büyük bir dizinin, çok sayıda yardımcıya karşın, en az iki yılda tamamlanmış olması gerekir.

Oldukça iyi korunmuş olan Arena fresklerinde, Giotto'nun öyküsel anlatımda resim-

sel öğeleri en aza indirerek, arka planda ayrıntıya kaçmadan, basit birkaç figürle güçlü bir dramatik etki yaratmadaki ustalığı çok iyi izlenir. Giotto burada perspektif ve anatomiyi de kendine özgü bir anlayışla kullanmıştır.

Sta. Croce freskleri. Belgeler Giotto'nun 1311-14 arasında ve 1320'de Floransa'da bulunduğunu göstermektedir. Sta. Croce Kilisesi'ndeki Giugni, Tosinghi-Spinelli, Bardi ve Peruzzi ailelerine ait dört şapelin fresklerini bu dönemde, Napoli'ye gitmeden (y. 1329) önce yapmıştır. Tosinghi-Spinelli fresklerinin hepsi, Giugni fresklerinin de "Meryem'e Müjde"nin dışındakiler yok olmuştur. Bardi ve Peruzzi şapellerinde Aziz Francesco, Vaftizci Yahya ve İncil Yazan Yuhanna'nın yaşamlarıyla ilgili freskler vardır. Sonraları üstleri badanayla örtülen bu freskler 19. yüzyılın ortalarında badanalar temizlenirken büyük hasara uğramış, baştan aşağı onarılmıştır. Bargello Müzesi'nde bulunan ve Giotto'nun yapıtı olduğu sanılan "Dante" portresi de aynı nedenle onarım görmüştür. 20. yüzyıl ortalarında her iki şapelde uzun temizleme ve onarım çalışmaları yapılmış, bunun sonucunda Bardi Şapeli'nde gerçek fresk (*buon' fresko*) tekniğinde yapılmış birkaç figür olduğu gibi ortaya çıkarılmıştır. Peruzzi Şapeli'nde ise, büyük olasılıkla kuru fresk (*fresco secco*) tekniği kullanılmış olduğu için, figürler, ne oldukları anlaşılacak derecede silikleşmiştir (*bak. fresk*). Bu fresklerin aynı zamanda yapıldığı yolundaki eski görüş artık geçerliliğini yitirmişse de her ikisinin de Arena fresklerinden önce yapıldığı sanılır.

Napoli ve son Floransa dönemi. Napoli kralı Roberto'nun Ocak 1330'da Giotto'yu sarayın mensupları arasına aldığı bilinmektedir. Bu da Giotto'nun 1329'dan sonra Napoli'de olduğunu ve 1332-33 yıllarına değin de orada yaşadığını kanıtlar. Bu dönemde gerçekleştirdiği yapıtların hepsi bugün kayıptır. Giotto, 12 Nisan 1334'te kent mimarı oldu ve Floransa Katedrali'ne denetçi olarak atandı. Aynı yıl 19 Temmuz'da katedralin çan kulesini yapmaya başladı. Daha sonra değişikliklere uğrayan kulenin ilk biçimi Siena'da bulunan bir çizimden anlaşılmaktadır. Andrea Pisano bu kulenin yer aldığı kabartmalar yapmıştır; bunların bir bölümünü Giotto çizmiş olabilir. Pisano'nun vaftizhane için yaptığı tunç kapı kanatlarında da Giotto'nun Sta. Croce'deki fresklerinden izler vardır. Taddeo Gaddi, Bernardo Daddi, Sienali Pietro ve Ambrogio Lorenzetti, Maso di Banco ve Andrea Orcagna gibi Giotto'nun öğrenci ve izleyicileri Toscana'da resim geleneğini sürdürmüşlerdir. Ama bunların hiçbirinin Giotto'nun getirdiği yeniliklerin hepsini tam anlamıyla kavrayabildiği söylenemez.

Değerlendirme. Giotto yaşadığı sırada büyük ün kazanmayı başardı; Dante *İlahi Komedya*'da onun ünlü hocası Floransalı Cimabue ile olan ilişkisi konusunda şöyle der: "Cimabue resimde en başta geldiğini sanıyordu, oysa bugün sesi çıkan Giotto'dur". Dante'nin Giotto'yu anması, onun 14. ve 15. yüzyıl İtalya'sında ün kazanması ve bunu sürdürmesi için yeterli oldu. Kısa sürede adı çevresinde çeşitli efsaneler oluştu. Vasari 1550'de *Le vite di più eccellenti architetti, pittori, e scultori italiani* (Ünlü İtalyan Mimar, Ressam ve Heykelticilerin Yaşamları) adlı kitabını yayımladığında, doğal olarak İtalyan sanatının öyküsüne Giotto ile başladı ve ondan, Cimabue'yu da geçerek ortaçağdan sıyrılma başarı, "iyi, modern tarz" a ulaşabilmiş bir sanatçı olarak söz etti. Rönesans döneminde de Masaccio ve Michelangelo'ya değin, Giotto'nun ulaş-

tığı başarıları sürdürecektir başka sanatçı çıkmadı.

Giovanna I (d. 1326 - ö. 22 Mayıs 1382, Lucania, Napoli Krallığı), Provence kontesi ve Napoli kraliçesi (1343-82).

Giovanna, Macaristan kralı I. Lajos'un (Büyük) (hd 1342-82) kardeşi olan kuzeni András ile evlendikten sonra 1343'te büyük-babası Kral Roberto'nun yerine tahta çıktı. Tahta çıkarılmasındaki temel amaç, Napoli Krallığı üzerinde hak iddia eden Macarlar ile Anjou hanedanı arasında uzlaşma sağlamaktır. Ama András'ın ardından Napoli'ye gelen çok sayıda Macar, başta Giovanna olmak üzere saraydaki Angevinlerin çoğunun düşmanlığını kazandı. Bu nedenle András öldürüldüğünde (18 Eylül 1345) Giovanna cinayete suç ortaklığı etmekle suçlandı.

1347'de Taranto prensi Luigi ile evlendi. I. Lajos'un, András'ın öcünü almak amacıyla 1348'de Napoli'yi işgal etmesi üzerine Avignon'a kaçtı. Sürgündeyken, cinayetle ilgisi olmadığının ilan edilmesi koşuluyla Avignon'u papalığa sattı. Papa VI. Innocentius'un araya girmesi sayesinde 1352'de Napoli'ye dönebildi.

Giovanna, Luigi'nin 1362'de ölmesinden sonra Mayorka kralı III. Jaime ile evlendi. Jaime, öldürülmekten korktuğu ya da krallığını geri almak için mücadele ettiği için, yaşamının sonuna değin (1375) hemen hep Napoli dışında yaşadı. Bu sırada yönetimini bir ölçüde güçlendiren Giovanna, III. Federico'yu Sicilya kralı olarak tanıyıp Anjou hanedanı ile Aragonlular arasında Sicilya konusunda uzun zamandır sürmekte olan anlaşmazlığa son verdi.

1376'da askeri serüvenlere düşkün Braunschweig dükü Otto ile evlendi. Ardından Fransa kralı V. Charles'ın kardeşi Anjou dükü Louis'yi tahtın varisi ilan etti. 1378'de karşı-papa VII. Clemens'i papa olarak tanıdı. Bu sırada, daha önce varisi ilan ettiği Carlo di Durazzo, Papa VI. Urbanus'un yardımıyla Roma'da Napoli tacını giydi (1381), haziranda Napoli'yi ele geçirerek kendisini kral ilan etti. Carlo'nun Muro Kalesi'ne hapsettiği Giovanna orada boğularak öldürüldü.

Güzel ve zeki bir kadın olan Giovanna, ozanların ve bilim adamlarının koruyucusuydu.

Giovanna II (d. 1371, Napoli - ö. 2 Şubat 1435, Napoli), Napoli kraliçesi (1414-35) Uzun süren hükümdarlığı birbirini izleyen aşk maceraları, sürekli entrikalar ve Fransız Anjou hanedanıyla İspanyol Aragon Krallığı arasındaki iktidar mücadelesiyle geçmiştir.

İlk kocası Avusturyalı Wilhelm'in 1406'da ölmesinden sonra çok sayıda erkekle ilişki kurduğu söylenir. Kardeşi Ladislao 1414'te ölünce kraliçe oldu ve sevgilisi Pandolfello Alopo'yu başmabeyinciliğe getirdi. Alopo, Ladislao döneminin önde gelen kişilerinden biri olan *condottiere*(*) Muzio Attendolo Sforza'ya geçici olarak yönetimden uzaklaştırdı. Giovanna'nın 14 Temmuz 1415'te evlendiği Marche kontu Jacques de Bourbon, gücüne güvenerek kısa bir süre sonra Alopo'yu öldürttü (1415) ve Giovanna'nın yetkilerini elinden aldı. Ayrıca Napoli'de Fransız nüfuzunun artmasına karşı yükselen muhalefete önderlik eden Napolili bir baronun öldürülmesini istedi. Bunun üzerine, başlangıçta bu evliliğe aracılık etmiş olan baronlar ayaklanarak Jacques'ı Napoli'den uzaklaştırdılar.

Giovanna'nın baş yardımcılığına getirdiği bir sonraki sevgilisi Giovanni Cucciollo (Sergiani olarak da bilinir), Sforza ile barış yaparak onu başkomutanlığa atadı. Ama

Sforza, Anjou dükü III. Louis'nin Napoli tahtı üzerindeki hak iddialarını destekledi. Bunun üzerine Giovanna, Aragon kralı V. Alfonso'dan (Alicenap) yardım istedi ve onu evlat edinip vârisi yaptı. Alfonso Temmuz 1421'de Napoli'ye geldikten sonra Napoli'nin iç işlerine karışmaya başladı. Ardından Sforza'yı yeniden Napoli'ye davet etmiş olan Caracciolo'yu tutuklattı ve Giovanna'yı Capua Şatosu'nda kuşattı (1423). Giovanna, Sforza'nın kendisini kurtarmasından sonra Alfonso'yu evlatlıktan reddedererek Louis'yı tahtın vârisi ilan etti. Alfonso kısa bir süre sonra Napoli'den kovuldu.

Bu sırada gittikçe güçlenen Caracciolo, Giovanna'yı yalnız bırakmak amacıyla Alfonso'ya yeni uzlaşma önerilerinde bulundu. Ama Ağustos 1432'de soyluların düzenlediği bir suikast sonucu öldürüldü. Nisan 1433'te Louis'nin yerine Caracciolo'yu, hazi-randa ise yeniden Louis'yı evlat edinen Giovanna, Louis'nin ölümü üzerine (14 Kasım 1434) onun oğlu Anjou'lu René'yi vârisi yaptı. Ama Alfonso, Giovanna'nın ölümünden birkaç yıl sonra René'yi Napoli'den sürdü.

Giovanni DA BOLOGNA bak. Giambologna

Giovanni (CAPISTRANO LU AZIZ) (d. 1386, Capistrano, Napoli Krallığı - ö. 23 Ekim 1456, Villach, Kärnten Dükluğu; azizler listesine kabulü 1690; yortu günü 23 Ekim), Belgrad'ı Osmanlı kuşatmasından kurtaran ordunun başındaki Fransisken vaizi.

1412'de Papalık Devletleri içindeki Perugia'nın yöneticiliğine atandı. Kent içindeki bir anlaşmazlık yüzünden hapse atıldı. Hapiste tövbekarı oldu. 1416'da serbest bırakılması-nın ardından Fransisken tarikatına girdi. 1426'da papazlığa atandıktan sonra, öğretilde uyumu sağlama ve eğitimi yaygınlaştırma yolundaki çabalarıyla ün kazandı.

Liberal eğilimli Fransiskenlerin oluşturduğu Conventuales'e (Manastırcılar) karşı katı çilecilik savunan Observantes'in (Kuralcılar) kurulmasında başlıca rolü oynadı. 1451'de Bohemyalı dinsel reformcu Jan Hus'un müritlerini Katolikliğe döndürmek için Papa V. Nicolaus tarafından Avusturya'ya gönderildi. Giovanni 1456'da Belgrad'daki Osmanlı kuşatmasını kaldıran ordunun toplanmasına yardımcı oldu ve bu orduyu yönetti. Seferden dönüşünde vebadan öldü.

Giovanni DA PIAN DEL CARPINI (d. y. 1180, Pian del Carpine ?, Perugia yakınları, Umbria - ö. 1 Ağustos 1252, Antivari [Bar], Dalmasya ?), Papa IV. Innocentius'un görevlendirdiği bir heyetle Moğol İmparatorluğu'nda yolculuk eden ilk önemli Avrupalı gezgin.

Assisili Aziz Francesco'nun çağdaşı ve müridiydi. 1220'de Fransisken tarikatına katıldı, Kuzey Avrupa'da önde gelen Fransisken öğretmenler arasına girdi. Önce Saksonya'da Fransiskenlerin gözetmenliğini yaptı, ardından Almanya'da ve İspanya'da (bir olasılıkla da Berberi ülkeleri ile Köln'de) tarikatın asbaşkanlığı görevlerinde bulundu. Doğu Avrupa'nın büyük Moğol istilasına uğradığı dönemde ve felaketle sonuçlanan Liegnitz Çarpışması (9 Nisan 1241) sırasında Köln'deydi.

Dört yıl sonra Papa IV. Innocentius hem Hristiyan topraklarının istilasını protesto etmek, hem de sayıları ve tasarıları hakkında güvenilir bilgi edinmek amacıyla Moğol İmparatorluğu'na ilk resmi Katolik heyetini göndermeye karar verdi. Bu girişimde Müslümanlara karşı çok yararlı olabilecek bir güçle ittifak kurma umudu da etkili olmuş olabilir. Papa, o sırada 60 yaşını aşmış bulunan Giovanni'yi heyetin başına getirdi.

Giovanni 1245 yılının Paskalya'sında yola çıktı. Çevirmen olarak görevlendirilen Polonyalı Benedyk de gruba Breslau'da (bugün Wrocław) katıldı. Heyet Kanev'de Moğol topraklarına girdi; ardından Dinyeper, Don ve Volga ırmaklarını geçti. Moğol İmparatorluğu'nun batı sınırboyları başkomutanı ve Doğu Avrupa fatihi Batu'nun(*) karargâhı Volga üzerindeydi. Giovanni ve arkadaşları iki ateş arasında geçtikten sonra Nisan 1246 başlarında armağanlarıyla birlikte Batu'nun huzuruna çıktılar. Batu onlara büyük kağanın Moğolistan'daki sarayına gitmelerini emretti. Bunun üzerine grup, 8 Nisan 1246'ya rastlayan Paskalya'da yolculuğu daha çetin geçecek olan ikinci bölümüne başladı. Ural (Yaik) Irmağı, Hazar Denizi ve Aral Gölü üzerinden geçerek Sirderya'ya (Seyhun) ve kıyısındaki Müslüman kentlerine, daha sonra Çungarya Havzası göllerinin kıyıları boyunca ilerleyerek 22 Temmuz'da Karakurum ve Orhun Irmağı yakınlarındaki imparatorluk karargâhına (Sarı Orda) ulaştı. Grup, buraya varmak için 4.800 km'lik yolu at sırtında 106 günde aşmıştı.

Giovanni ve arkadaşları Sarı Orda'ya vardıklarında, Moğolların büyük kurultayında Güyük'ün resmen büyük kağan seçilmesini, imparatorluğun her yanından gelen 3 bini aşkın elçi ve temsilciyle birlikte izlediler. Yakındaki Altın Orda karargâhında 24 Ağustos'ta yapılan tahta çıkış töreninde hazır bulundular ve büyük kağanın huzuruna çıkarıldılar. Kasıma değin Altın Orda'da tutulduktan sonra papaya yazılmış bir mektupla geri donmelerine izin verildi. Moğolca, Arapça ve Latince kaleme alınan mektup kısaca büyük kağanın Tanrı'nın kılıbacı olduğunu vurguluyordu. Kış boyu süren dönüş yolculuğunda grup büyük güçlüklerle karşılaştı ve Kiev'e ancak 9 Haziran 1247'de varabildi. Daha sonra, Lyon'da bulunan papaya büyük kağanın mektubunu teslim ederek bir rapor sundular.

Giovanni döner dönmez gözlemlerini aktaran büyük bir kitap kaleme aldı. El yazması nüshalarında *Historia Mongolorum quos nos Tartaros appellamus* (Bizim Tatar Adını Verdiğimiz Moğolların Tarihi), *Liber Tartarorum* (Tatarlar Kitabı) ya da *Tatarorum* (Tatarların) gibi çeşitli adlarla anılan yapıt Moğol ülkesi, iklimi, Moğol töreleri, Moğolların dini, karakteri, tarihi, politikaları ve taktikleri ile onlara karşı koymanın yollarını konu alan sekiz bölüme ayrılmıştı. Dokuzuncu bölümde heyetin yolculuğu sırasında geçtiği bölgeler anlatılıyordu. Kıtapta ayrıca Moğol egemenliğine giren halkların, o tarihe (1245-47) değin Moğollar karşısında bağımsızlığını koruyan halkların, Moğol beylerinin ve *Historia*'nın doğruluğuna tanıklık edebilecek kişilerin, örneğin Kiev'deki bazı tüccarların adlarını içeren dört liste yer alıyordu. Giovanni'nin *Historia*'sı Hristiyan dünyasında Moğollar konusunda anlatılan öykülerin çoğunun yanlış olduğunu gösterdi. Moğol töreleri ve tarihi konusunda Giovanni'nin verdiği bilgilerin yetkinlik düzeyine ortaçağ Hristiyan yazarlarının hemen hiçbiri ulaşamamıştır. Moğollara papalık temsilcisi olarak gönderilen Rubruquis'li Willem'in yapıtı, Giovanni'nin yapıtını yalnızca coğrafi ve kişisel ayrıntılar bakımından aşar. Giovanni dönüşünden az sonra Dalmasya'daki Antivari başpiskoposluğuna atanmış ve papalık elçisi olarak IX. Louis'ye gönderilmiştir.

Uzun bir süre boyunca *Historia*'nın yalnızca kısa bir özeti biliniyordu. Bu özeti kaynağı, Beauvais'li Vincent'in Giovanni'den bir kuşak sonra yazdığı ve ilk kez 1473'te basılan *Speculum historiale* (Tarihin Aynası) adlı geniş derlemeydi. R. Hakluyt

1598'de, P. Bergeron da 1634'te *Historia*'nın bazı bölümlerini yayımladılar. Yapıtın tümü ancak 1839'da Paris Coğrafya Derneğinden M. A. P. d'Avezac'in yayın yönetimindeki *Recueil de voyages et de Memoires* in (Sevahat ve Anılar Derlemesi) dördüncü cildinde yayımlanabildi.

Giovanni DALLI BANDA NERE bak. Medici Giovanni de'

Giovanni DI PAOLO DI GRAZIA (d. y. 1403, Siena - ö. 1482, Siena, Siena Cumhuriyeti) dinsel konulu resimleriyle tanınan ressam. 15. yüzyılda Toscana sanatında gittikçe artan bilimsel doğalcılık ve klasik humanizm eğilimine karşı, yapıtlarında bezemeci gotik resmin tutucu üslubunu ve gizemli yoğunluğunu sürdürmüştür. Ortaçağ resim geleneğinin son temsilcilerinden biridir. Genlim dolu ve dramatik nitelikli resimleri 20. yüzyılda ilgiyle karşılanmıştır.

Ressam Taddeo di Bartolo'nun öğrencisi olduğu sanılır. En erken çalışması olan 1426 tarihli "Madonna ve Çocuk İsa Meleklerle Birlikte"de (Castellnuovo Berardenga, İtalya) onun etkili açıkça görülür. Ama Gentile de Fabriano'nun bezemsel nitelikli zarif resimlerinden esinlenerek yaptığı "Madonna" (1427, Norton Simon Vakfı, California) adlı resim de aynı tarhe rastlar. 1440'larda ve 1450'lerin başlarında, aralarında "İsa'nın Tapınağa Götürülüşü" (1447-49, Ulusal Resim Galerisi, Siena) adlı anıtsal altar panosu ile "Vaftizci Yahya'nın Yaşamı"ndan (Chicago Sanat Enstitüsü) altı sahnenin de yer aldığı en önemli yapıtlarını gerçekleştirdi. 1463'te Pienza Katedrali için yaptığı "Madonna" adlı karamsar altar panosu, sanatındaki son dönemin başlangıcını işaret eder. "Meryem'in Göğe Çıkışı" adlı 1475 tarihli poliptüğü son önemli yapıtıdır.

Giovanni doğduğu Siena kentinden hiç ayrılmadı. Çalışmalarında Toscana'nın ilerici ressamlarını küçümsemesinin izleri vardır. Uzun bir süre önemsiz bir ressam olarak değerlendirildi; genlimli ve dışavurumcu üslubu 1920'lere gelmeden önce kimsenin dikkatini çekmemişti. Ama bu tarihten sonra çizim ustalığı ve itadeli biçim bozmaları 16. yüzyıl maniyerizminin ve 20. yüzyıl dışavurumculuğunun habercisi sayıldı. İlk ve orta dönemlerindeki renk ve biçim açısından çekici figür ve manzaralarının yanı sıra, 1460'larda, özellikle de 1470'lerde yaptığı sert ve çirkin biçimler, Giovanni'nin gelişimi sırasında bakış açısının nasıl değiştiğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Giovanni LEONARDI (AZIZ) (d. 1541 ?, Lucca yakınlarında, Lucca Cumhuriyeti - ö. 9 Ekim 1609, Roma; azizler listesine kabulü, 1938; yortu günü, 9 Ekim), Meryem Ana'nın Rahipleri adlı Katolik tarikatının (Ordo Clericorum Regularum Matris Dei) kurucusu. Bilime özellikle ağırlık veren ve üyeleri genellikle Leonardiciler olarak adlandırılan tarikat, Protestanlığa karşı mücadelede Karşı-Reform hareketini desteklemiştir.

Günümüzde varlığını sürdürmeyen Aziz Hieronymus'un Apostolik Rahipleri'ne katılan Giovanni, y. 1572'de papazlığa atandı ve özellikle hayır işleriyle uğraştı. Kısa sürede çevresine topladığı halktan kişileri eğiterek 1574'te Lucca'da kendi dinsel cemaatini oluşturdu. 1579'da Hristiyan Öğretisi Kardeşlik Cemiyeti'ni kurdu. 1583'te de tarikatı, piskoposluk tarafından onaylandı.

Giovanni Protestanlığa karşı yürüttüğü ateşli kampanya yüzünden, siyasal neden-

lerle kendisine karşı çıkan Lucca Cumhuriyeti'ne ancak papalığın koruması altında girebildi. Dinsel reformcu Aziz Filippo Neri'den ve tarikatı geçici olarak Leonardicilerle birleşen Aziz Giuseppe Calasanzio'dan yardım gördü. Çalışmalarıyla Papa VIII. Clemens'in desteğini kazanarak 1595'te cemaati için papanın resmî onayını aldı. Reform etkinliklerini sürdürürken dört dinsel tarikat daha oluşturdu Giovanni, 1603'te, rahipleri misyonerlik amacıyla eğiten bir okulun da kuruluş çalışmalarına katıldı. Bir salgın sırasında hastabakıcılık yaparken gribe yakalanarak öldü. Tarikatın merkez kilisesi olan, Roma'daki Sta. Maria in Campitelli Kilisesi'nde gömülüdür. Leonardiciler tarafından 1938'de yayımlanan *S. Giovanni Leonardi, fondatore dei Chierici Regolari della Madre di Dio* dışında L. Marracci, A. Bianchini ve F. Ferraironi gibi yazarların hazırladığı yaşamöyküleri vardır.

Gipping Buzul Katı, VOLSTONIYEN BUZUL KAT olarak da bilinir, İngiltere'de Pleystosen Bölümde (y. 2.5 milyon-10 bin yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çökelediği zaman dilimi. İpsviçiyen Buzularası Katın üstünde ve Hoxne Buzularası Katının altında yer alır. Gipping Buzul Katı, Avrupa'nın kuzeyindeki Saale Buzul Katı ve Alp bölgesindeki Riss Buzul Katıyla bağlantılıdır. Ayrıca Kuzey Amerika'da Illinoisiyen Buzul Katla da büyük ölçüde eşzamanlıdır. İngiltere'de, tebeşirli bir buzul çökeli olan Gipping Kocataş Kili, Gipping'in tanıtıcı oluşumdur.

Gippius, Zinaida Nikolayevna, HIPPIUS olarak da yazılır (d. 20 Kasım 1869, Belyov, Rusya - ö. 9 Eylül 1945, Paris, Fransa), metafizik şiirler yazan Rus simgeci şair. Oyun, roman, öykü, eleştiri ve siyasal deneme türlerinde de ürün vermiştir.

1900'lerin başında ortaya çıkan simgecilerin önderlerinden şair ve romancı Dmitri Sergeyeviç Merejkovski'nin kızıydı. 1905 Devrimi sırasında kocasıyla birlikte devrimci saflarda yer aldı ve bu dönemde pek çok siyasal şiir yazdı. Devrimin başarısızlığa uğraması üzerine Paris'e göç eden çift, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasından önce Rusya'ya döndü. Bolşevik karşıtı tavırlarından dolayı 1919'un sonlarına doğru Rusya'dan ayrıldılar; bir süre Polonya'da karşıdevrimcilerle birlikte çalıştıktan sonra Paris'e yerleştiler. Gippius, Bolşeviklere sert ve öfkeli bir dille karşı çıkan yapıtlar vermeyi sürdürdü. Konunun üsluptan daha önemli olduğunu savunmuş olmasına karşın, çok öznel ve keyfi bir yaklaşımla yazdığı son dönem yapıtları, içeriklerinden çok biçimleriyle ilgi çekmiştir.

Gippsland, Avustralya'nın Victoria eyaletinin güneydoğusunda bölge. Melbourne yakınlarındaki Western Port'tan Yeni Güney Galler eyaleti sınırına doğru kuzeydoğu yönünde, Avustralya Cordillerası'ndan kıyıya doğru da güney yönünde uzanır. Yüzölçümü 35.200 km²'dir. İyi yağış alan (yılıda 860 mm) verimli toprakları barındırır. Eyaletin mandıracılık merkezi olarak Melbourne'un süt gereksiniminin büyük bölümünü karşılar. La Trobe Vadisindeki linyit yatakları, büyük elektrik santrallerine yakıt sağlayarak bölgede sanayinin gelişmesinin koşullarını hazırlamıştır. Ayrıca Bass Boğazı'ndaki kuyulardan petrol ve doğal gaz çıkarılır. Kuzeydeki ormanlık tepeler, turizm ve kerestecilik açısından önemlidir. Kıyı sayfi-

yeleri ve Lakes Ulusal Parkı'nın bulunduğu güneydoğu kesimi de önemli bir turizm bölgesidir.

Gippsland'e ayak basan (1839) ilk Avrupalı olan Angus McMillan, doğum yeri İskoçya'nın eski adı Caledonia'dan esinlenerek bölgeyi Caledonia Australis olarak adlandırdı. Daha sonra Polonyalı kâşif Kont Paul Edmund de Strzelecki, eski Yeni Güney Galler valisi Sir George Gipps'in anısına bölgeye bugünkü adını verdi. 1850'lerde altın bulunmasıyla ilk göçlere sahne olan bölgeye, Melbourne'a bağlanan demiryolunun açılmasından (1887) sonra çiftçiler de yerleşmeye başladı.

Gir Sıradağları, Hindistan'ın ortabatısında, Gucerat eyaletinin batısındaki Cuna-gadh ilinde alçak dağ sırası. Kathiavar Yarımadasının güneyinde yer alır. Son derece sarp olan sıradağlar güney yönünde dik bir eğimle denize doğru, kuzey yönünde ise hafif bir eğimle iç kesimlere doğru alçalır. Kuzeye uzanan alçak, dar ve parçalanmış sıradağların oluşturduğu geniş bir kütle görünümündeki Girnar Dağları, sönmüş bir yanardağ olduğu sanılan Gorakhnath'da 1.117 m'ye yükselir. Buradaki tepelerden birinde kurulu Girnar'da (eskiden Raivata ya da Uccayanta) eski bir Cayna tapınağının bulunması nedeniyle Gir Sıradağları kutsal sayılır. Tapınak önemli bir hac yeridir. Sıradağlar sal (*shorea*) ve *dhak* ağaçlarını da kapsayan ormanlarla kaplıdır.

Girnar Dağlarından doğan Bhadar, Rohza, Shatarant ve Ghelo ırmakları doğu ve batı yönünde akar. Yörede yaşayan halkların başında Biller ve Dubalar gelir. Yerleşimin dağınık olduğu bölgenin ekonomisi geçimlik tarıma dayanır. Başlıca ürünler tahıl, yerfıstığı ve pamuktur. Aile işletmelerinde marangozluk, ağaç oymacılığı ve yünü dokumacılık yapılır. Başta ünlü Kathiavari deseni olmak üzere nakış işleriyle lake işleri üretilir. Ünlü Gir Ormanı Ulusal Parkı'nda, Asya alttüründen ender bulunan aslanlar vardır. Başlıca kentler Khambalia, Dhari, Visvadar, Mendarda ve Adityana'dır.

Giraldı, İsbiliye'de (Sevilla), Muvahhitlerin inşa ettikleri caminin minaresi (y. 1172-90). Cami 1235'te kiliseye çevrilmiş, 1401'de de yıkılarak yerine gotik üsluptaki Sevilla Katedrali yapılmıştır. Ayrıca bak. Sevilla.

Giraldi, Giambattista, CYNTHIUS olarak da bilinir, İtalyanca CINZIO ya da CINTIUS (d. 1504 - ö. 30 Aralık 1573, Ferrara, İtalya). İtalyan romancı, şair ve oyun yazarı. İtalyan sahnelerinde sergilenen, klasik ilkereler üzerine kurulu ilk modern trajedi olan *Orbecche*'yi yazmış ve trajikomedinin ilk örneklerini vermiştir.

Celio Calcagnini'nin yanında eğitim gördü. 1541'de onun yerine Ferrara'da retorik kürsüsünün başına geçti. Daha sonra Torino ve Pavia üniversitelerinde görev aldı. Aristoteles'in *Peri poetikes*'inin (*Poetika*, 1961, 1984) özgün metninin 1536'da yayımlanmasından sonra gelişen Aristotelesçi edebiyat ilkelerinin yeniden canlandırılması hareketinden etkilenen Giraldi, *Ercole* (1557) adlı şiirinde, Aristotelesçi kuralları çağının beğeni anlayışıyla bağdaştırmaya çalıştı. *Discorso delle comedie e delle tragedie* (1543; Komedi ve Trajedi Üzerine Söylev) adlı kitabında, klasik trajedilerin katılığına tepki gösterdi. Kendi yazdığı trajedilerde Aristotelesçi kurallara bağlı kalırken yeni oyun öğelerine de yer verdi. Bu oyunlar Seneca tarzındaki tek trajedisi olan *Orbecche* (1541), *Didone* (1542), *Altile* (1543), *Cleopatra* (1543), 1549'da yayımla-

dığı *Selene*, *Eufimie*, *Arrenopia*, *Epitia* ve *Antivalomeni*'dir. *Epitia*, Shakespeare'in *Measure for Measure* (1604-05; *Kısasa Kısas*) oyununun temelini oluşturmuştur.

Giraldi, korku ve şiddetin egemen olduğu oyunlarına mutlu bir son ekleyerek Seneca modelinden ayrıldı ve böylece trajikomediyeye yöneldi. *Ègle* (1545) adlı oyununda da pastoral tiyatroya yenilik getirmeye çalıştı. Boccaccio'nun *Decameron*'unu örnek alarak 112 öyküden oluşturduğu *Ecatommiti* (1565) adlı yapıtında, her öykü için farklı üslup kullanmayı denedi ve Matteo Bandello tarzında doğrudan öykülemeye dönük bir eğilim gösterdi. Ahlakal bir hava taşıyan bu öyküleri Fransızca, İspanyolca ve İngilizceye çevrilmiş ve bazı yazarlarca örnek alınmıştır. Shakespeare'in ünlü yapıtı *Othello*, Giraldi'nin "Venedikli Magripli" öyküsünden uyarlanmıştır.

Girard, Jean-Baptiste, lakabı PERE (Baba) GIRARD ya da PERE GREGORIE (d. 17 Aralık 1765, Fribourg - ö. 6 Mart 1850, Fribourg, İsviçre). Fransız kökenli İsviçreli eğitimci. Çocuk eğitimine yaklaşımdan dolayı İsviçre'de ikinci Pestalozzi olarak saygınlık kazanmıştır.

On yedi yaşında Fransisken tarikatına girerek Lucerne'de papazlık eğitimi gördü. Würzburg Üniversitesi'nde ilahiyat okudu. Bern'de kültür ve eğitim bakanının sekreteri ve papaz olarak görev yaptıktan sonra, devlet okullarında öğretmenliğe başladı. 1804-23 arasında Fribourg ilkokulunda çalıştı. Cizvitlerin düşmanlığından dolayı Fribourg'dan sürülünce, Lucerne'deki *Gymnasium* da (lise) görev aldı. 1834'te Fribourg'a çekilerek, eğitim üzerine *De l'enseignement régulier de la langue maternelle* (1834, Anadil Öğretimi Üzerine) ve *Cours éducatif* (1844-46; Eğitici Dersler) adlı kitaplarını yazdı. Eğitimden ahlakal ve dinsel yanlarına ağırlık veren Girard, çocukların zihinlerini kitaplara dayalı bilgilerle tıka basa dolduran eğitim sistemine karşı çıktı ve onların zekalarını geliştirmeye çalıştı.

Girard, Stephen (d. 20 Mayıs 1750, Bordeaux, Fransa - ö. 26 Aralık 1831, Philadelphia), ABD'li işadamı ve hayırsever. 1812 Savaşı sırasında devlet tahvili satın alarak ABD'nin askeri harekâtları sürdürmesi için gerekli ekonomik desteği sağlamıştır.

On dört yaşında denize çıktı ve 1774'te Batı Hint Adaları ile ABD kıyıları arasında

Stephen Girard, B. Otis'in portre çalışmasından A. Newsam'ın yaptığı taş baskı
Library of Congress Washington D C

ticaret yapan bir gemiye kaptan oldu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasında ABD limanlarının İngilizlerce abluka alınmasından dolayı ticareti sürdürmemesi üzerine Philadelphia'ya yerleşti, ama savaştan sonra yeniden ticarete başladı. Dünya çapında iş yapan bir ticaret filosu kurdu; geliştirdiği titiz ve verimli iş yöntemleriyle büyük bir servet edindi. 1812'de

Bank of the United States'i (ABD Bankası) satın alarak adını Bank of Stephen Girard olarak değiştirdi. Bu banka 1812 Savaşı sırasında devletin kredi gereksinimi konusunda bir "can simidi" durumuna geldi. ABD'nin kredisinin iyice düştüğü savaşın sonlarında, savaş borçlarının yüzde 95'ini taahhüt ederek ülkenin savaşını sürdürebilmesini sağladı.

Girard, servetinin hemen tümünü sosyal yardım ve hayır kurumlarına bıraktı. Philadelphia'da öksüz ve yetim erkek çocuklar için bir yüksek okul açılması amacıyla bıraktığı bağışla 1833'te Stephen Girard College kuruldu.

Girardin, Émile de (d. 21 Haziran 1806, Paris - ö. 27 Nisan 1881, Paris), tanınmış Fransız gazeteci. Yüksek tirajlı ve ucuz

Girardin, bir fotoğraftan yapılmış oymabaskı, 1881
The Illustrated London News

gazetelerle sağladığı başarıdan dolayı "başının Napoléon'u" olarak anılır.

Kont Alexandre de Girardin ile Parisli bir avukatın karısının evlilik dışı çocuğuydu. Babasının soyadını kendi yaşamını anlattığı *Émile* (1827) adlı ilk romanını yayımlarken aldı. 1828'de aylık bilim ve sanat dergisi *Le Voleur*'ü çıkardı. Kısa sürede Paris sosyetesinin önemli kişileri arasına girerek 1831'de yazar Delphine Gay'le evlendi. Atlas, yıllık, dergi ve gazete gibi yayınlarla ününü artırdı ve 1834'te Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Girardin en büyük başarısını rakiplerinin yarı fiyatından da ucuza sattığı *La Presse* (1836) adlı tutucu gazeteyle elde etti. Çok iyi bir tanıtım sonucunda yüksek bir tiraja ulaştırdığı gazeteyi kârlı duruma geçirmeyi başardı. Siyasal ve kişisel bir anlaşmazlıktan kaynaklanan bir düelloda *Nationale* gazetesinin yayımcısı Armand Carrel'i öldürdükten (22 Temmuz 1836) sonra saygınlığını yitirdi. Milliyeti konusunda çıkan tartışmalar nedeniyle 1839'da Temsilciler Meclisi'nden çıkarıldı. Daha sonra Fransız olduğunu kanıtladıysa da 1842'ye değin meclisin dışında kaldı.

Kamuoyundaki eğilimlere göre siyasal tutumunu kolayca değiştirebilen Girardin, zaman zaman ilerici tavırlar da gösteren orta sınıftan bir tutucuydu. 1848'de Louis Philippe'e tahttan çekilerek naipliğe Orléans düşüncesi getirmesini önerdi. Başlangıçta İkinci Cumhuriyet'i desteklediyse de, 1848 ayaklanmalarından sonra Louis-Napoléon'u tuttuğunu açıkladı. Bu tür yön değiştirmeleri İkinci İmparatorluk döneminde de sürdü. Altı yıllık bir ayrılıktan sonra 1862'de yeniden *La Presse*'in başına döndü. Liberalerin yanında yer alarak Prusya'ya savaş açılması yönünde bir kampanyaya girişti. 1866'da *La Liberté* adlı çok az tanınan bir gazeteyi yeniden canlandırdı. Birkaç yıl sonra Cumhuriyetçi saflara katıldı. *Le Petit Journal*'i (1872) satın alarak tirajını 500 bine yükseltti. 1874'te *La France*'in siyasi haberler yayın yönetmenliğini üstlendi.

Cumhuriyetçilerin 1877 seçimlerindeki başarısında bu iki gazete büyük rol oynadı.

Girardon, François (v. 17 Mart 1628, Troyes - ö. 1 Eylül 1715, Paris, Fransa), XIV. Louis döneminde Versailles Sarayı için çeşitli heykeller yapan ünlü heykeltarihi.

Şansölye Pierre Séguier dikkatini çeken Girardon'u François Anguier'nin yanında çalışması için Paris'e götürdü, ardından da Roma'ya gönderdi. Girardon 1650 dolaylarında Fransa'ya döndü, 1657'de de Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi'nin üyesi oldu. Vaux-le-Vicomte Şatosu'nda Nicolas Fouquet için çalıştı ve onun polis şefliğinden düşmesinden sonra da kraliyet saraylarının süslenmesinde çalıştı. 1663'te bir süre Charles Le Brun'un yönetiminde Louvre'daki Apollon Galerisi'nde çalıştıktan sonra 1666'da Versailles Sarayı'ndaki Thetis Mağarası için "Apollon'a Hizmet Eden Nymphalar" adlı heykel grubunu yapma işini aldı. En ünlü yapıtı olan bu şişsel heykelde (daha sonra başka yere taşındı ve grup düzeni değiştirildi) kısmen Helenistik heykel sanatından (özellikle "Belvedere Apollonu"), kısmen de Nicolas Poussin'in resimlerinden esinlendiği sanılmaktadır. Versailles için yaptığı öbür çalışmaların en ünlüleri, Jean Goujon'un "Masumlar Çeşmesi"nden esinlenerek yaptığı sanılan "Nymphaların Yıkaniş" (1668-70) adlı kabartma ile Giambologna'nın "Sabin Kadınlarının Kaçırılması"na bir meydan okuma niteliğindeki "Persephone'nin Kaçırılması"dır (1669-79; kaidesi 1699'da tamamlandı). Başlangıçta tek bir yönden görülmesi tasarlanan yapıtın bugün Versailles Sarayı'ndaki kolonadın ortasına, her yön-

"Nymphaların Yıkaniş", François Girardon'un alçak kabartması; Versailles Sarayı bahçesi, Fransa
Girardon - Art Resource / EB Inc.

den görülecek gibi yerleştirilmiş olması, etkisini azaltmıştır.

Görünüşte barok anlayışta çalışan Girardon'un köklü klasik eğilimleri, Versailles dışındaki iki önemli yapıtının dingin ağırbaşlılığında fark edilir. Bunlar, Vendôme Meydanı'nda bulunan ve Fransız Devrimi sırasında, 1792'de yok edilen XIV. Louis' nin atlı heykeli (1683-92) ile Kardinal Richelieu'nün Sorbonne Kilisesi'nde bulunan mezarındaki heykeldir. Girardon, Bernini'den ve Roma baroğundan etkilenmişse de, yapıtları birçok barok heykele göre çok daha durgun ve ağırbaşlıdır.

Girardon, Charles Le Brun ile ortak çalışmış, ama daha sonra Antoine Coysevox'un yıldızı parlamınca, gözden düşmeye başlamıştır. 1700'den sonra saraydan ona yalnızca birkaç iş verilmiştir.

Girardot, Orta Kolombiya'daki Cundinamarca ilinde, Flandes'in karşısında, Yukarı Magdalena ile Bogotâ ırmaklarının kesiştiği yerde ırmak limanı. Eskiden kano taşımacılığının merkezi olan ve Pastor Montero adını taşıyan liman, 1844'te San Miguel

bucağının oluşturulmasından sonra oraya bağlandı. 1852'de yerel yöneticilerin emriyle, Bárbara Çarpışması (1813) kahramanı Atanasio Girardot'nun adı verilerek, ilçe yapıldı.

Kahve ve hayvan postu, limandan gemilere yüklenen başlıca mallardır. Kentte bir havaalanı vardır. Nüfus (1973) 60.882.

Giraud, Henri(-Honoré) (d. 18 Ocak 1879, Paris - ö. 11 Mart 1949, Dijon,

Henri Giraud
Bibliothèque Nationale Paris

Fransa), II. Dünya Savaşı sırasında Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin önderlerinden.

Saint-Cyr Askeri Akademisi'nden mezun olduktan (1900) sonra Fas'ta görev yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında Almanlara tutsak

düştü. 1922'de Kuzey Afrika'ya dönerek Rif Savaşı'na (1919-26) katıldı. II. Dünya Savaşı'nın başında ordu komutanıyken Mayıs 1940'ta gene tutsak edildi. Nisan 1942'de kaçarak Müttefiklerle görüştü, İngiliz-Amerikan çıkarmalarının (Kasım 1942) ardından Kuzey Afrika'ya getirildi. Orada, Almanya ve İtalya'ya karşı savaşı Fransız birliklerinin başkomutanı oldu. Haziran-Ekim 1943 döneminde Charles de Gaulle'le birlikte Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin ortak başkanlığını yaptı. Nisan 1944'te, de Gaulle'le arasındaki görüş ayrılığı nedeniyle emekli oldu. Savaşın sonra Kurucu Meclis'e seçildi, Yüksek Savaş Konseyi'nin başkan yardımcılığını yaptı.

Giraud, Osman, Silli ve Melis (d. sırasıyla 1929, 1937, 1961, İzmir), atıcılıktaki başarılarıyla tanınan sporcu aile.

Atıcılığa skeet dalında başlayan Osman Giraud, bu dalda birçok kez Türkiye birincisi oldu. 1970-72'de Atıcılık ve Avcılık Federasyonu'nun başkanlığını yapan Osman Giraud, 1973 Balkan Şampiyonası'nda hem bireysel klasmanda, hem milli takım elemanı olarak bronz madalya kazandı.

1980'de Balkan birinciliğini kazanan takım-da yer aldı.

Osman Giraud'nun karısı olan ve onun tarafından yetiştirilen Silli Giraud, skeet dalında Türkiye birincilikleri kazandı. 1968 (İstanbul), 1969 (Bükreş), 1970 (Atina), 1971 (Bükreş), 1972 (Varna) ve 1978 (Ankara) Balkan şampiyonalarında bayanlar skeette altın madalya kazandı.

Giraud çiftinin kızı olan Melis Giraud atıcılığa 14 yaşında başladı. Türkiye şampiyonlukları kazandı ve skeet dalında son dönemin başarılı adları arasında yer aldı. 1980 ve 1984 Balkan şampiyonalarında skeet dalında altın madalya kazandı.

Giraudoux, (Hyppolyte-) Jean (d. 29 Ekim 1882, Bellac - ö. 31 Ocak 1944, Paris, Fransa), Fransız roman, deneme ve oyun yazarı. Gerçekçilikten çok, diyaloglara ve üsluba ağırlık vererek izlenimci bir tiyatro yaratmıştır.

Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) öğrenim gördü. Daha sonra diplomat oldu. *Suzanne et le Pacifique* (1921; Suzanne ve Pasifik) gibi ilk şiirsel romanlarıyla öncü bir yazar olarak tanındı. Bunlar genellikle güç anlaşılabilir, aşırı titiz yapıtlar olarak kabul edildi. Daha sonra yazdığı *Siegfried et le Limousin*'de (1922) belleğini yitiren bir adamla ilgili öykünün arka planını Fransa ile Almanya arasındaki düşmanlık oluşturuyordu. Bir aşk öyküsü olan *Bella*'da (1926) ise öykünün gerisinde biri milliyetçi, öteki enterasyonalci olan iki devlet adamı arasındaki çekişme izleniyordu. Böylece Giraudoux'nun oyunlarında işleyeceği ana tema belirginleşmişti; her zaman iki karşıt taraf olacaktı. Bu karşıtlık *Amphitryon* 38 (1929) oyununda tanrıyla insan, *Sodome et Gomorrhe*'da (1943; Sodom ve Gomorra) kadınla erkek, *Judith*'te de (1931; Yudit) putperestlik dünyasıyla Eski Ahit'in dünyası arasındaydı.

Giraudoux'nun oyun yazarlığı, 1928'de kendi romanından oyunlaştırdığı *Siegfried* le başladı. Bu aynı zamanda, ünlü tiyatrocu

Giraudoux
H. Roger-Viollet

Louis Jouvet ile II. Dünya Savaşı'na değin sürecek ortak çalışmalarının başlangıcı oldu. Küçük bir taşra kentinin, bir hayaletin yarattığı kargaşalıktan romantik bir öğretmenin yardımıyla kurtuluşunu anlatan *Intermezzo* (1933) dışında, Giraudoux'nun oyunlarında özgün konu yoktu. *Électre* (1937; *Elektra*, 1959) ve *Cantique des Cantiques*'de (1938; *Ezgiler Ezgisi*, 1963) olduğu gibi, yapıtlarında klasiklerden ve Kitabı Mukaddes'ten esinleniyordu. Margaret Kennedy'nin *The Constant Nymph* (Sadık Su Perisi) romanını *Tessa, la nymphe au cœur fidèle* (1934; Sadık Su Perisi Tessa) adıyla, La Motte-Fouqué'nin bir ölümlüyü

seven su perisini konu alan masalını da *Ondine* (1939; *Su Kızı*) adıyla uyarladı.

Giraudoux'nun olağanüstü ustalıkla bir üslupla trajedi, mizah ve fanteziyi bir araya getirdiği öteki önemli yapıtları arasında *La Guerre de Troie n'aura pas lieu* (1935; *Truva Savaşı Olmayacak*) ve Parisli garip yaşlı kadınlardan oluşan bir mahkemenin, yoksul birinin yardımıyla vurguncular dünyasını ortadan kaldırdığını anlatan *La Folle de Chaillot* (1946; *Deli Saraylı*, 1963 / *Chaillot'daki Deli*, 1965) sayılabilir. Giraudoux ayrıca *La Duchesse de Langeais* (1942; *Langeais Düşesi*) ve *Les Anges du péché* (1944; *Günah Melekleri*) filmlerinin senaryolarını da yazmıştır.

I. Dünya Savaşı'na katılıp Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirilen Giraudoux, II. Dünya Savaşı'nda da görev almıştır. Türkçe çevrilen öteki yapıtları *Bellac Apollon'u* (1950, 1957) ve *Bella Fontranges'ların Hikâyesi*'dir (1960).

giray (Moğolca kirey: "güçlü"), Kırım hanlarının hükümdarlık unvanı.

Cengiz Han'a yenildikten sonra 13. yüzyıl ortalarında Kırım'a göç eden Moğol boyu Kirey'den gelen giray adını ilk kez Gıyaseddin Han, oğlu Hacı Giray'a verdi. Kırım Hanlığı'nı kuran Hacı Giray'ın adı, ardından bir unvan olarak benimsendi. 1534'ten sonra giraylar Osmanlı padişahınca atandı. Rusya'nın Kırım'ı ilhak ettiği 1783'e değin 49 han bu unvanı taşıdı. Kırım Hanlığı'nda veliahta kalgay(*), ikinci veliahta da nuredin(*) deniyordu.

girdap bak. burğaç

girdi-çıkı analiz, 20. yüzyıl iktisatçılarından Rus asıllı ABD'li Wassyly W. Leontief'in geliştirdiği ekonomik analiz yöntemi. Girdi-çıkı (*input-output*) analizinde her sanayinin ürünü hem nihai tüketim için talep edilen bir mal, hem de kendisinin ve başka malların üretiminde kullanılan bir girdi olarak ele alınır. Böylece bir ekonominin çeşitli üretici sektörleri arasındaki karşılıklı bağımlılık incelenir. Belirli bir ürünü elde etmek için üretim kaynaklarının her zaman aynı oranda kullanılacağı biçimindeki bazı basitleştirici varsayımlardan yararlanarak, nihai tüketime dönük belli bir miktarın elde edilebilmesi için çeşitli malların zorunlu toplam üretim miktarları belirlenebilir.

Girdi-çıkı analizinde genellikle bir tablo oluşturulur. Bu tablodaki her sıra, bir sanayinin toplam ürününün çeşitli üretim süreçleri ve nihai tüketim arasında nasıl bölüştürüldüğünü açıklar. Her sütun ise bir sanayide kullanılan çeşitli malların ve üretim faktörlerinin bileşimini gösterir. Örneğin, çok basit bir ekonomide toplam kamyon üretiminin dağılımıyla ilgili sırada yeni kamyon üretimi, tarımsal malların üretimi, konut yapımı ve özel kullanım alanlarında ne kadar kamyon kullanıldığı yer alır. Bu sıra boyunca yer alan sayılar toplandığında

kamyon üretiminin toplam miktarı bulunur. Böyle bir tablo her sanayinin, öbür sanayilerin ürünlerine bağımlı olduğunu gösterir. Örneğin, gıda sanayisinin çıktısındaki bir artışın, kamyon üretiminde de bir artışı gerektireceği görülür.

Girdi-çıkı tabloları ekonominin bütünü ya da belirli bölümleri için oluşturulabilir. Bu tablolar, öngörülen tüketim hedeflerini karşılamak için çeşitli sanayilerin zorunlu üretim düzeylerini planlamada ve belirli öğelerdeki değişikliklerin bütün ekonomide yarattığı etkileri incelemeye yarar. Girdi-çıkı tabloları planlı ekonomilerde ve kalkınmakta olan ülkelerde yaygın olarak kullanılmıştır.

girdi-çıkı aygıtları, verilerin ya da komutların işlenmek ya da bellekte saklanmak amacıyla bilgisayara girilmesinde ve işlenmiş verilerin kullanıcıya ya da bilgisayara denetlenen bir makineye iletilmesinde kullanılan aygıtların ortak adı. Girdi-çıkı aygıtları modern sayısal (dijital) bilgisayarların çevre donanımları arasında yer alır. Bu aygıtlardan bilgisayarın ana işlem birimi-ne(*) doğrudan bağlantılı olanlar çevrimiçi, ana işlem biriminden bağımsız çalışanlar ise çevrimdışı olarak adlandırılır.

Girdi aygıtları gelen verileri ve komutları sayısal bilgisayar için anlamlı olabilecek ikili kodlanmış (0'lar ve 1'lerden oluşan) elektronik sinyallere dönüştürür; çıkı aygıtları ise bunun tersini gerçekleştirerek sayısal sinyalleri kullanıcının anlayabileceği biçime çevirir. Girdi aygıtları olarak eskiden yaygın biçimde kullanılan delikli kart ve delikli kâğıt şerit okuyucular, günümüzde yerlerini daha kullanışlı aygıtlara bırakmışlardır. Bunların başında katot ışınlı bir lamba ve yazı makinesi benzeri bir klavye ile ışık kalemi ya da kumanda kolu gibi etkileşimli aygıtlar içeren gösterici video terminalleri gelir. Bilgisayara doğrudan giriş sağlayan başka aygıtlar arasında çubuk kodlu verileri ya da optik olarak okunmaya uygun karakterleri okuyabilen laserli optik tarayıcılar (örn. perakende satış mağazalarının para ödeme yerlerinde kullanılan okuyucular) ile basit sözlü komutları anlayabilen konuşma tanıyıcı aygıtlar vardır. Bazıları girdi aygıtı olarak da kullanılabilen çıkı aygıtları arasında gösterici video terminalleri, yüksek hızlı bilgisayazlar, işletim masası yazıcıları ile metinleri ve işlenmiş verileri konuşmaya dönüştüren aygıtlar bulunur. Magnetik şerit ve magnetik disk birimleri gibi bazı yardımcı bellek aygıtları da giriş-çıkış amacıyla kullanılabilir. Ayrıca bak. bilgisayar belleği.

Giresun, Karadeniz Bölgesi'nin doğu kesiminde il ve il merkezi kent. Yüzölçümü 6.934 km² olan Giresun ili doğuda Trabzon ve Gümüşhane, güneydoğuda Erzincan, güney ve güneybatıda Sivas, batıda Ordu illeri, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir.

Doğal yapı. İl toprakları dar bir kıyı şeridiyle bunun hemen ardında yükselen

Giresun, genel görünüm
Bakır B. Akau / Ana Yayıncılık

dağlardan oluşur. Doğu Karadeniz Sıra-dağlarının kıyı dağlarından Giresun Dağları'nın(*) genellikle 2.000 m'nin üzerinde olan yüksekliği bazı yerlerde 3.000 m'yi aşar. İlin en yüksek noktası 3.107 m yüksekliğindeki Karagöl Tepesidir. Dağların Karadeniz'e bakan ve bol yağış alan yamaçları alçak kesimlerde fındık bahçeleriyle başlayan gür ormanlarla kaplıdır. Eski Giresun-Şebinkarahisar yolu bu dağları 2.475 m yüksekliğindeki Şehitler Geçidinde, yeni yol ise Eğribel Geçidinde (2.200 m) aşar.

Dağlar çok sayıda akarsu tarafından yarılp parçalanmıştır. Başlıca akarsular Harşit (Doğankent) Çayı ile Kelkit Irmağı ve kollarıdır. Ayrıca Giresun ve Gümüşhane dağlarının kuzey yamaçlarından çıkan çok sayıda küçük ve hızlı akışlı akarsu vardır. Bunlardan en önemlileri Özlüce Deresi, Yağlıdere, Aksu ve Pazarsuyudur. Harşit Çayı üzerinde Doğankent I ve II hidroelektrik enerji santralleri vardır.

İl alanında az yer kaplayan ovaların büyük bölümü kıyı kesiminde toplanmıştır. Kıyı ovalarını su sorunu olmayan verimli tarım alanlarıdır. İç kesimlerde Kelkit Vadisinde Avutmuş (Avunduk) Deresinin Kelkit'le birleştiği bölümde küçük, ama verimli düzlükler vardır.

Ekonomi. Giresun'un sosyoekonomik yaşamı büyük ölçüde fındık üretimi, işlenmesi ve ticaretine dayanır. Nüfusun büyük kesimi tarımla uğraşır. Ekilebilir alanların kısıtlı olduğu ilde kıyıda oturanlar fındık yetiştiriciliği ve balıkçılıkla, iç kesimde oturanlar ise tahıl üretimi ve hayvancılıkla geçinir. Ekonomik olanakların yetersizliğinden kaynaklanan dışarıya göçler nedeniyle son yıllarda nüfus yitirmektedir.

İlde meyve veren yaştaki meyve ağaçlarından yaklaşık yüzde 99'u fındıktır, 1989'da 78 milyon aşkın fındık ağacından 114.311 ton ürün alınmıştır. Bu miktar aynı yıl Türkiye fındık üretiminin yaklaşık yüzde 21'ini oluştuyordu. Giresun fındığı, üstün niteliğiyle iç pazarda olduğu gibi yurt dışında da aranan önemli bir ihracat malıdır. İlde yetiştirilen öteki ürünler mısır, buğday, patates, arpa, lahanaya ve yaş çay yaprağıdır. Az miktarda elma, armut, kiraz, üzüm, incir, ceviz ve sebze de yetiştirilir. Bitkisel üretim genellikle yerel tüketime yönelik olduğundan, iç kesimlerde yaşayanlar fındık toplama işinde çalışarak gelirden elde etme amacıyla kıyı kesimine inerler.

Balıkçılık ve hayvancılık geleneksel yöntemlere dayandığından üretim ve verim düzeyi düşüktür. Dağların yüksek kesimlerindeki yaylalarda küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve arıcılık, Alucra ve Şebinkarahisar'da ise sığır besiciliği yapılır.

İlde kamuya ait kâğıt fabrikasıyla süt ürünleri, fındık ve çay işleme tesisleri vardır. Giresun'un 1972'de kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınmasına karşın, özel kesim yatırımlarında önemli bir canlanma olmamıştır. Özel kesim kuruluşları orta ölçekli deniz ürünleri, gıda, orman ürünleri, taş ve toprağa dayalı sanayilerdir. Dokuma, orman ürünleri, tekne yapımı, gıda, fındık kırma ve işleme dallarında çalışan çok sayıda küçük sanayi işyeri vardır. İlde çamaşır suyu ve kolonya üreten atölyeler de bulunmaktadır. Sanayi kuruluşlarının çoğu Giresun kentindedir. Tamzara dokumalarıyla ünlü olan ilde halı dokumacılığı da yapılır.

Giresun, rezervleri kısıtlı olsa da çok çeşitli maden kaynakları bulunan bir ildir. Esiyep yöresinde bakır-çinko, Görele yöresinde demir, Tirebolu yöresinde bakır-kurşun, bentonit, barit ve mermer, Şebinkarahisar yöresinde bakır-kurşun, uranyum, alümit, flüorit, Dereli yöresinde barit ve mermer. Merkez ilçede bakır-çinko ve kaolin yatakları vardır. Mesire yeri olarak kullanılan yaylalar, tarihsel yapı kalıntılarının çevresi, orman içi dinlenme yerleri, fındıklıklar ve şifalı su kaynakları ilin ilgi gören yerleridir.

Tarih. Giresun yöresinin adı İÖ 15. yüzyıl Hitit kaynaklarında Azzi ülkesi olarak geçer. İÖ 13. yüzyılda yöreye yerleşen Muşkilcer, Anadolu'da Hititlerin yerini alan Frigyalılara bağlandı. Frigya Krallığı'nın İskit ve Kimmer akınlarıyla yıkılmasından sonra yöreye, Karadeniz kıyılarında çok sayıda koloni kenti kuran Miletoslular geldi. Miletoslular burada kurdukları kente, yörede bol olarak bulunan yabancı kirazdan esinlenerek Kerasus adını verdiler. İÖ 6. yüzyılda başlayan Pers egemenliği İÖ 4. yüzyılın sonlarına değin sürdü. İÖ 331'de İskender Persleri yenince Kerasus Kapadokyalıların denetimine girdi; bunu Makedonyalıların yönetimi izledi. Pontus kralı I. Pharnakes İÖ 183'te ele geçirdiği Kerasus'un hemen doğusundaki yarımadada üzerinde Pharnekeia adıyla anılan kenti kurdu. Pontuslular zamanında Pharnekeia önemli bir maden üretim merkeziydi. Kent daha sonra Roma ve Bizans yönetiminde yaşadı. 13. yüzyılda Trabzon İmparatorluğu'na bağlanan yöre, ticaret ayrıcalığı isteyen Cenevizler tarafından yağma edildi. Bir süre Hacıemiroğulları'nın yönetiminde kalan yöre II. Mehmed (Fatih) döneminde Osmanlı topraklarına katıldı. Kerasus ve Kerasus adları zamanla Giresun'a dönüşen kent, 19. yüzyıl sonlarında Trabzon vilayetinin Merkez sancığına bağlı bir kaza merkeziydi. Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) sonrasında yörede bir Pontus yönetimi kurmak isteyen Rum çeteleri ile buna karşı çıkan çeteler arasında çatışmalar oldu. İzmir'in işgali üzerine 17 Mayıs 1919'da miting düzenleyen Giresunlular, oluşturdukları gönüllü birliklerle Kurtuluş Savaşı'na katıldılar. Giresun 1924'te il yapıldı.

Kentin yapısı. Giresun kenti, ilin kuzeybatı kesiminde, Karadeniz kıyı yolu üzerinde yer alır. Pharnekeia Kalesi'nin günümüzde ulaşan bazı duvarlarının bulunduğu yarımadanın kıstağındaki kesimler kentin çekirdeğini oluşturur. Kentin tarihsel dokusunu oluşturan mahalleler 1981'de sit alanı ilan edilerek koruma altına alınmıştır. Aksu kıyısında kurulan kâğıt fabrikası ve kente ilginç bir görünüm kazandıran Gedikkaya

nedeniyle kent batı yönünde gelişmektedir. Yarımadanın batısında yapılan limanın da etkisiyle, Giresun-Ordu kıyı yolu boyunca Kerasus kenti kalıntılarının bulunduğu Çitlakale'ye doğru uzanan düzlükte birçok yeni yapı inşa edilmiştir.

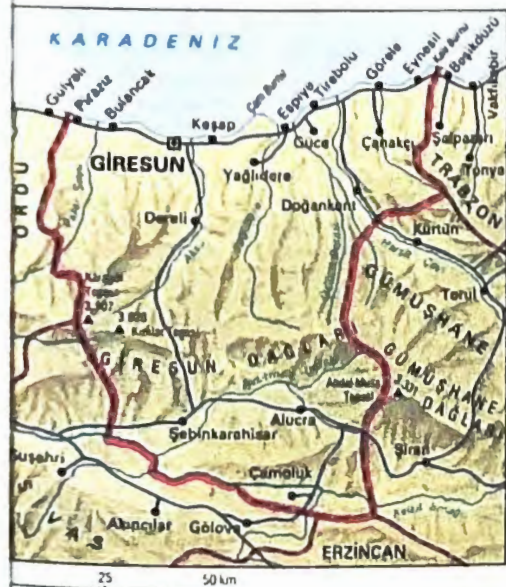
Liman özellikle fındık ihracatı ve sanayi hammaddesi taşımacılığı ile büyük balıkçı teknelerine barınak oluşturmada bakımından önem taşır. Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (FİSKOBİRLİK) ile çok sayıda tüccarın aldığı fındık, FİSKOBİRLİK ve Fındık İhracatçılar Birliği aracılığıyla başta AFC olmak üzere İsviçre, İngiltere ve ABD'ye pazarlanır. Fındığı pazarlamaya hazırlayan en önemli işleme kuruluşu FİSKOBİRLİK entegre tesisleridir. Kentteki kamuya ait başlıca kuruluşlar Türkiye Seluloz ve Kâğıt Fabrikaları'nın (SEKA) Aksu Kâğıt Fabrikası, Et ve Balık Kurumu (EBK) Fatsa Balıkçılık Müessesesi'ne bağlı soğuk depo, Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) Giresun Sektör Mamulleri İşletmesi'dir. Ayrıca özel kesime ait lata ve sunta fabrikaları vardır.

Kentteki tek yükseköğretim kurumu Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlı Giresun Meslek Yüksekokulu ve Giresun Eğitim Yüksekokulu'dur. Kente hizmet veren sağlık kuruluşları Devlet, Göğüs Hastalıkları ve SSK hastaneleriyle Doğumevi'dir. İç kesimdeki yerleşmelerle ulaşımı zayıf olan kent, karayoluyla Ankara'ya 626 km uzaklıktadır. Her yıl mayıs ayında Giresun-Aksu Kültür ve Sanat Festivali düzenlenmektedir.

Tarihsel yapılar. Giresun'da yeterli arkeolojik araştırma yapılmadığından tarihsel buluntular azdır. Kent çevresinde Pontus ve Bizans dönemlerinden kalma sikkeler, kandiller, toprak küpler, mozaik parçaları, boğa ve geyik heykelticikleri bulunmuştur. Kentin 3 km batısında Batlamos adlı antik bir yerleşmenin kalıntıları vardır. Kral Pharnakes'in yaptırdığı, günümüzde Giresun Kalesi olarak anılan ve mesire yeri olarak değerlendirilen kalenin kuzeyinde büyük mağara sığınakları yer alır. Aksu ağzının tam karşısında bulunan ve Karadeniz'in doğu kıyılarındaki tek ada olan Giresun Adası, tarihsel ve turistik bakımdan değer taşır. Kent halkının mesire yerlerinden olan ve Antik Çağdaki adı Aretias olan adada Bizans dönemine ait kale ve manastır kalıntıları vardır. Hristiyanlığın yörede yayıldığı dönemden kaldığı sanılan Meryemana kaya tapınağı Giresun yakınlarındadır. Kentte biri 18. yüzyıldan kalma iki eski kilise vardır; ikincisi bugün çocuk kitaplığı olarak kullanılmaktadır. Yazıtlarında çeşitli tarihler bulunduğundan yapım tarihleri tam olarak bilinmeyen Hacı Hüseyin, Hacı Mikdad ve Kale camileri, 19. yüzyıl sonlarında yapılmış olan Çekek, Soguksu, Şeyh Kerameddin camileriyle Seyyid Vakkas Türbesi öteki tarihsel yapılarıdır.

Giresun Belediyesi 1875'te kurulmuştur. Nüfus (1990) il, 499.087; kent, 67.604.

Giresun Dağları, Doğu Karadeniz Sıra-dağlarının(*) batıda Melet Çayı vadisiyle sınırlanan kıyı dağları. Batıda Melet yarma vadisinden başlar ve doğuda Harşit (Doğankent) Vadisine kadar uzanır. Karadeniz'e bakan kuzey yamaçları, birbirine koşut olarak Karadeniz'e ulaşan Turna Suyu, Pazar Suyu ve Aksu gibi birçok akarsuyla yarılmıştır. Karadeniz kıyısına kademelerle alçalırken, güneydeki Kelkit Vadisine daha dik yamaçlarla iner. En yüksek noktalarını birleştiren

Giresun İli
Ana Yayıncılık Arşivi

doruk çizgisi Kelkit Vadisine daha yakındır. Bulancak'ın güneyine rastlayan Karagöl Tepesinde 3.107 m'ye ulaşır; kuş uçuşu olarak 4 km doğuya düşen Kırıklar Tepesinin yüksekliği 3.028 m'dir.

Giresun Dağlarının çekirdeğini granodiyoritli bir temel oluşturur. Bu temel, kalınlığı 500 m'yi aşan, Mezozoyik (ikinci) Zamana (y. 225-65 milyon yıl önce) ve Tersiyer (Üçüncü) Döneme (y. 65-2,5 milyon yıl önce) ait püskürük bir dizile örtülmüştür. Granodiyoritli temel, kütlenin yüksek kesimlerinde yer yer ortaya çıkar. Dağların batı kesimini oluşturan Karagöl kütlesinde Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) meydana gelen buzullaşma sonucunda oluşmuş yüzey şekillerinin tipik örneklerine rastlanır. Karagöl kütlesinin kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu yamaçları 10 kadar buzulağı (sirk) tarafından kemirilmiştir. Karagöl Tepesinin kuzeybatısında bulunan Elmalı Sirk'i, üç kademeli tipik bir merdiven buzulağıdır. Bunlardan tabanı 2.650 m yükseklikte ve en aşağıda olanında Elmalıgöl adlı bir buzulağı gölü yerleşmiştir. Derinliği 10 m, çapı 100 m kadar olan bu gölün güney, doğu ve kuzeydoğusunu 400 m yüksekliğinde dik duvarlar çevirir. Gölün kuzeybatıya açık kesimi irili ufaklı bloklardan oluşmuş bir buzultaş (moren) setiyle kaplıdır. Karagöl kütlesi, üç yandan ortalama 500-600 m yükseklikte dik duvarlarla çevrili ve kuzeyi açık olan bir at nalı biçimindedir. Çapı yaklaşık 4 km olan bu at nalının güney ve güneydoğu duvarları birer koltuk iskemlesi-ni andıran tipik buzulağlarıyla kemirilmiştir. Bunlardan Kurugöl I (2.640 m), Kurugöl II (2.660 m), Aygır Gölü (2.760 m) kuru birer buzulağıdır. Camiligöl (2.750 m) ve Bağrsak Gölü (2.710 m) ise buzulağı gölleridir. Camiligöl buzulağı gölünün çapı 150 m'yi aşar. Kurugöl buzulağının güneyden kuşatan dik yamaçların üst kesiminde küçük bir buzul vardır. 2.810 m yükseklikten başlayan buzulun uzunluğu 100-150 m kadardır. Jeomorfolojik ve turistik bakımdan önem taşıyan bu buzul Bektaş Yaylasından da görülür. Karagöl kütlesinin kuzeydoğu yamaçlarında ise Sokrak Gölü (2.750 m) ve Avlak (2.670 m) adlı iki buzulağı vardır. Sokrak Gölü buzulağının tabanında küçük bir göl vardır.

Giresun Dağlarının Karadeniz'e bakan, nemli dağ ormanlarıyla kaplı yamacında 700-1.250 m arasında genişyapraklı, 1.250-1.600 m arasında karışık yapraklı, 1.600-2.000 m arasında ise iğneyapraklı ağaçlar bulunur. Bu tür ormanlar, başta ormangülü olmak üzere orman altı bitkileri bakımından da zengindir. Giresun Dağlarında ormanın doğal üst sınırı 2.000 m'den geçer. Bu yükseklikten sonra Alp tipi çayırılar başlar. Dağların Çoruh-Kelkit Vadi Oluğunun Kelkit kesimine bakan güney yamacını ise daha çok meşelerden oluşan kurakçıl ormanlar ve ağaçlı stepler kaplar.

Giresun Dağlarında orman üst sınırıyla 2.200 m arasındaki yüksek yaylalar yazın yoğun bir yerleşim alanıdır. 2.200 m'den yüksekteki alanlar yazın bile nufustan yoksundur. Yaylaya genellikle haziran başlarında çıkar. Donüş ise kıyı kesiminde fındığın toplanmaya başladığı eylülde rastlar. Hayvancılıkla uğraşanlar yaylaya çıkarken ve inerken ortalama bir ay kadar dağ ormanları şeridinin yüksek kesimlerindeki güzle adı verilen yerlerde duraklayarak hayvanlarını otlatırlar. Bunlar ekime değin yaylada kalırlar.

Giresun Dağlarındaki yaylalarda birbirinden farklı iki yerleşme tipi seçilir. Bunlardan biri, çoğunlukla kentlilerin yazı geçir-mek üzere yerleştikleri, bir çarşı çevresinde geniş aralıklarla serpilmiş sayfiye evlerinin yer aldığı yaylalardır. Bu yaylalarda haftanın belli günlerinde önemli birer ticaret merkezine dönüşen pazarlar kurulur. Sayfiye yaylalarının en gelişmişleri Orduluların Çambaşı Yaylası ve Giresunluların Bektaş ve Kümbet yaylalardır. Yaylalardan daha az gelişmiş öteki yerleşme tipi, hayvancılık amacıyla yaylaya çıkanların oturduğu obalardır. Bunlar birbirinden geniş aralıklarla ayrılmış, ortalama 5-20 evden oluşan kümelerdir. Bu bannaklar, üzeri hartamayla örtülmüş ve harçsız yığma taştan yapıldır.

Girgenti bak. Agrigento

Giri, Varahagiri Venkata (d. 10 Ağustos 1894, Brahmapur - ö. 24 Haziran 1980, Madras, Hindistan). 1969-74 arasında Hindistan cumhurbaşkanlığı yapmış devlet adamı.

Brahmapur'daki Khallikote College'da okuduktan sonra hukuk öğrenimi görmek üzere Dublin'e gitti. Sinn Féin İşçi Partisi'nin eylemlerine katıldığı için, 1916'da İrlanda'dan sınır dışı edildi. Hindistan'a döndükten sonra henüz gelişme halinde olan işçi hareketinde yer aldı. Hindistan Demiryolu İşçileri Federasyonu'nun genel sekreteri ve daha sonra başkanı oldu. Hindistan Ulusal Kongresi'yle (INC; Kongre Partisi) yakın bağlan bulunan Hindistan Sendikalar Birliği'nin başkanlığını iki kez üstlendi.

Kongre Partisi'nin 1937'de Madras'ta kurduğu yerel hükümette çalışma ve sanayi bakanlığına getirildi. 1942'de yerel hükümetlerden çekilme kararı alan partinin İngilizlere karşı "Hindistan'ı terk et" kampanyasını başlatması üzerine işçi hareketine geri döndü. Çok geçmeden arkadaşlarıyla birlikte tutuklandı.

Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Seylan'a (bugün Sri Lanka) yüksek komiser olarak atandı. 1952'de Hint Parlamantos'u'nun iki meclisinden biri olan Lok Sabha'ya (Halk Meclisi) seçildi. Federal hükümette üstlendiği çalışma bakanlığı görevinden 1954'te istifa etti. Daha sonra büyük ölçüde sembolik nitelik taşıyan Uttar Pradesh, Kerala ve Mysore (bugün Karnataka) valiliklerine atandı. 1967'de cumhurbaşkanı yardımcısı seçildi.

Zakir Hüseyin'in ölümünden (1969) sonra cumhurbaşkanı vekili oldu ve cumhurbaşkanlığına adaylığını koyacağını açıkladı. Ülke yönetiminde bir ağırlığı olmamasına karşın Kongre Partisi içindeki hizip mücadelesiyle önem kazanan bu makama, parti bir başkasını aday gösterdi. Ama Başbakan İndira Gandhi'nin desteğini alan Giri az bir farkla cumhurbaşkanlığına seçilmeyi başardı.

Giridih, Hindistan'ın kuzeydoğu kesimindeki Bihar eyaletinde il ve yönetim merkezi kent. Giridih kenti, Hazaribagh'ın 115 km kuzeydoğusundadır. Usri Irmağının her iki yakasına kuruludur. 1871'de Doğu Demiryolu'na bağlandıktan sonra yakındaki Kharharie, Serampur ve Benaidih madenlerinden çıkarılan kömür için bir ulaşım merkezi durumuna geldi ve önemi arttı. Ülkenin mika üreten başlıca şirketlerinin yer aldığı kentte bir de yükseköğrenim kurumu vardır.

Yüzölçümü 6.907 km² olan Giridih ili doğuda Santal Pergeneleri ve Dhanbad illeri, güneyde Batı Bengal eyaleti, batıda Hazaribagh ili, kuzeyde de Navadah ve

Munghir illeriyle çevrilidir. Çhota Nagpur bölgesinin bir bölümünü kapsar ve farklı yükseklikte bir dizi platodan oluşur. Bu platolar bambu ve akasya ağaçlıklarıyla karışık salağaçlarıyla (*shorea*) örtülmüştür. Yörenin kırmızı toprakları Damodar Irmağının kolları ve Barakar Irmağı tarafından akaçlanır. Ekonominin temeli tarımdır. Ekili alanlar yalnızca platoların düz tepelerinde ve vadi düzlüklerinde bulunur. Başlıca tarım ürünleri pirinç, mısır, ragıdarısı, gram (nohut) ve sebzedir. Zengin orman ve maden kaynaklarına karşın, yörede sanayi fazla gelişmemiştir. Sanayi ürünleri arasında metal eşya, kimyasal maddeler, gıda maddeleri, mobilya, ev eşyaları ile elektrik teli ve kablolu sayılabilir. Yörede bakır, apatit, iyanit, kömür ve mika çıkarılır. İldeki kentler madencilik ve sanayi etkinlikleri çevresinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Demiryolları temelde maden kaynaklarını işletmek amacıyla döşenmiştir. Nüfus (1981) kent, 65.444; il, 1.731.462.

girift, Türk müziğinde 20. yüzyıldan önce kullanılmış, neye benzeyen, nefesli kamış çalgı. Girift çalan müzikçiye giriftzen denirdi. İki boy girift vardı. En çok kullanılanı 45 cm boyundaydı. Bu giriftin ses alanı kaba çargâh perdesinden muhayyer perdesine kadar bir buçuk oktavdı. Daha uzun olan öbür türüye, kaba rast perdesi ile gerdaniye perdesi arasını kapsardı. Son girift virtü-özü Asım Bey'den (1852-1929) sonra giriftzen yetişmedi. Günümüzde bu çalgının nasıl çalındığını bilen yoktur.

girift bezeme, yüzeyin iç içe geçmiş bitki-örgeleriyle ve boşluk bırakılmadan doldurulduğu bezeme türü. Bu tür bezemenin tanımlanmasında genelde arabesk terimi kullanılır. Oysa arabesk, Arap tarzı anlamına gelir ve yalnızca Arap sanatına özgü bir bezeme türü değildir; bu nedenle girift bezeme terimi gittikçe daha çok yeğlenmektedir.

Figür kullanılmamasından ötürü girift bezeme İslam sanatında rumi, palmet ve kıvrık dal örgeleriyle gelişmiştir. Öteki üsluplarda ise, bitki örgelerinin arasında insan ve hayvan figürlerine de yer verilerek bunlar bitkisel bezemenin karakteriyle uyumlu biçimde bütünlenir. Ayrıca bak. arabesk.

Girik, Fatma (d. 12 Aralık 1943, İstanbul), Türk sinemasının en ünlü oyuncularından.

Bir süre İstanbul Kız Lisesi'nde okudu. Figüran olarak girdiği sinemada ilk kez *Günahkâr Baba* filminde oynadı. 1958'de Seyfi Havaeri'nin yönettiği *Leke* filmiyle başrol oyuncululuğuna yükseldi. Daha sonra Memduh Ün'ün yapımcılığını ya da yönetmenliğini üstlendiği birçok filmde başrol oynadı. Ün'den başka Yılmaz Güney, Atif Yılmaz, Feyzi Tuna, Metin Erksan, Halit Refiğ gibi yönetmenlerle de çalıştı. En önemli rollerini Yılmaz Güney'in *Acı* (1971) ve *Ağu* (1971), Atif Yılmaz'ın *Kuma* (1974), Feyzi Tuna'nın *Kızgın Toprak* (1974) ve Metin Erksan'ın *İhtikam Meleği / Kadın Hamlet* (1976) filmlerinde oynadı. 1965'te *Keşanlı Ali Destanı* ve 1967'de *Sürtüğün Kızı* filmleriyle Antalya Altın Portakal Film Şenliği'nde, 1969'da *Ezo Gelin*, 1970'te *Boş Beşik* ve 1971'de *Acı* ile 1., 2. ve 3. Adana Altın Koza Film Şenliği'nde en iyi kadın oyuncu seçildi, *Kızgın Toprak*'la da Taşkent Film Şenliği'nde Jüri Özel Ödülü aldı. 1985'te *Yılanların Öcü*'nün Şerif Gören yönetimindeki ikinci çevriminde İrazca rolünde ilginç bir kompozisyon çizdi. 1987'de

Fatma Girik (solda) Aliye Rona'yla birlikte
Kuma filminde, 1974
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Gönlü Dostları adlı televizyon dizisinde oynadı. 1989'da politikaya atılarak Sosyal Demokrat Halkçı Parti'den İstanbul'da Şişli ilçe belediye başkanı seçildi. 1994'teki yerel seçimlerde gene bu görev için aday gösterildi.

giriş galerisi, kömür ya da mineral damarlarına ulaşmak amacıyla Yer yüzeyinden içeri doğru açılan yatay giriş. İki ucu da açık olan, örneğin bir dağı delip geçen galerilere çoğunlukla tünel denir. Tünel inşaatları sırasında, kazı bölgesindeki suyu boşaltmak amacıyla da giriş galerileri açılır.

Giriş galerileri yalnızca eğimli tepelik arazilerde ve belirli bir yükseklikte açılır; böylece içeride toplanan suyun dışarı akması ve kazılan malzemenin kolayca taşınması sağlanır.

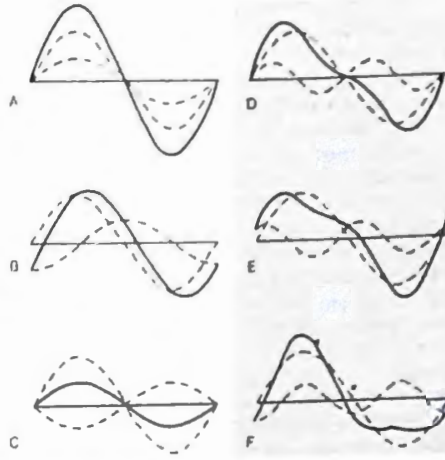
Bir mineral yatağına ulaşmak için düşey bir kuyunun ya da bir giriş galerisinin açılabilmesi yerlerde giriş galerisi yeğlenir. Çünkü bu tür galerilerin kazılması, içerideki suyun dışarı pompalanması ve cevherlerin dışarı taşınması ötekilere göre daha ucuz ve kolaydır.

Giriş galerilerinin kesiti kare, daire, elips ya da at nalı biçiminde olabilir. Genişliği ise bir kişinin ayakta durmasına ya da donanımların rahatça taşınmasına olanak sağlayacak kadardır. Yumuşak arazilerde açılan galerilerin duvarları beton, taştan ya da çeliklerle kaplanarak desteklenir.

girişim, fizikte, iki ya da daha fazla dalga katarının birleşmesi, dalgaların izlediği yolların kesişmesi ya da üst üste binmesiyle oluşan etki. Bu etki, dalgaların etkisinde kalan her nokta için o noktadaki dalga genliklerinin toplamına eşittir.

Girişim iki dalga aynı frekansta ve aynı fazdaysa, yani ikisi de aynı hızda titreşiyor ve maksimumlarından aynı anda geçiyorsa, dalga genlikleri birbirine eklenir ve güçlendirici girişim ortaya çıkar; ama dalgalar arasında yarım periyotluk faz farkı varsa, yani bir dalga maksimumda iken öbürü minimumda ise, giderici girişim oluşur ve iki dalganın genliklerinin eşit olması durumunda dalgalar birbirlerini tümüyle yok eder. Çizim A, B ve C'de genlikleri birbirinden az farklı ama frekansları eşit dalgaların (kesikli çizgiler) bileşkeleri (kalın çizgiler) görülmektedir. Bileşen dalgalar çizim A'da aynı fazdadır; çizim B'de iki bileşen arasında 1/4 periyotluk, çizim C'de ise 1/2 periyotluk faz farkı vardır.

Bir havuza iki taş atıldığında, taşların suya girdiği noktalardan çevreye dalgalar yayılır ve bunların üst üste geldiği yerlerde girişim ortaya çıkar. İki dalganın tepelerinin birbirine rastladığı noktalarda güçlendirici girişim oluşur. İki yarıkta çıkan ışık dalgaları da birbirleriyle girişim yapar. Bu girişim, bir ekran üzerinde, dalgaların aynı fazda (güçlenme) ve zıt fazda (giderme) olduğu

Bileşen dalgalar ve bunların bileşkeleri

noktalara karşılık gelen ve ekranda birbiri ardınca dizilen aydınlık ve karanlık çizgiler biçiminde gözlenir.

Aynı doğrultuda yol alan ama dalgaboyları ya da frekansları farklı dalgalar da girişime yol açar. Böyle bir girişimde bileşke, karmaşık bir dalgadır. Dalgaboyları birbirinden az farklı ise vuru(*) olayı ortaya çıkar. Çizim D, E ve F'de birbirine giren dalgaların (kesikli çizgiler) bileşkesi olan karmaşık dalgalar (kalın çizgiler) görülmektedir. Bu çizimlerde giren dalgaların dalgaboylarının oranı 1:2 ve genliklerinin oranı 1:3'tür.

Aynı doğrultuda ama ters yönde yol alan dalgaların girişiminde durağan dalgalar(*) oluşur.

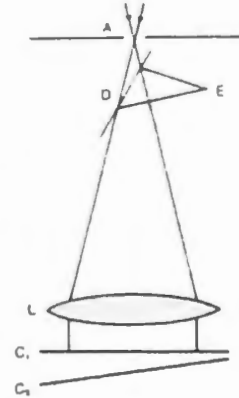
girişim saçakları, aynı ya da karşı fazdaki ışık ışınlarının oluşturduğu aydınlık ve karanlık çizgiler. Işık dalgaları ve benzeri dalgalar üst üste bindiklerinde eğer aynı fazda (maksimumlarından aynı anda geçmekte) iseler, tepeleri birbirine eklenir, karşı fazda iseler bir dalganın tepeleri ile öbürünün çukurları birbirini götürür; bu iki tür girişim, sırasıyla, güçlendirici ve giderici girişim olarak adlandırılır. Tekrenkli (dalgaboyları aynı olan dalgalar) bir ışık demeti iki dar yarıktan geçirilip düz bir ekrana düşürüldüğünde, üst üste binmiş iki ışık lekesi yerine, eşit aralıklarla dizilmiş aydınlık ve karanlık çizgilerden oluşan girişim saçakları elde edilir. Bu deneyi ilk kez 18. yüzyıl İngiliz fizikçisi Thomas Young gerçekleştirmiştir. Bütün optik girişimölçerleri(*) çalışması girişim saçakları oluşturulması ilkesine dayanır.

girişimölçer, IŞIK GİRİŞİMÖLÇERİ ya da INTERFEROMETRE olarak da bilinir, ışık ışınları aracılığıyla uzunluk, yüzey düzensizlikleri ve kırma indisi gibi niteliklerin duyarlı olarak ölçülmesine kullanılan ayardır. Girişimölçerlerde bir ışık demeti, uzunlukları birbirine eşit olmayan yollardan ilerleyen ve tekrar birleştiklerinde girişim yapan birkaç demete ayrılır. Girişim yapan bu ışık demetleri birbirlerine eklenerek ya da birbirlerini zayıflatarak girişim saçakları (aydınlık ve karanlık çizgilerden oluşan bir örüntü) oluşturur. Bu saçaklar üzerinde ölçümler yapılarak dalgaboylarının çok duyarlı olarak belirlenmesi, çok küçük uzunlukların ve kalınlıkların ölçülmesi, saydam cisimlerin kırma indislerinin belirlenmesi olanaklıdır. Girişimölçerlerden astronomide yıldızlar arasındaki uzaklıkların ve yıldızların çaplarının belirlenmesinde yararlanır.

Michelson-Morley deneyinde(*) kullanılan girişimölçeri ABD'li fizikçi A. A. Michelson 1881'de geliştirdi. Michelson girişimölçeri ve bunun değişik biçimleri optik sanayisinde mercek ve prizmaların sinanmasın-

da, kırma indisi ölçümlerinde, yüzeylerdeki çok küçük ayrıntıların incelenmesinde (mikrofotografi) kullanılır. Bu girişimölçerlerde ışık demetini iki demete ayıran yarı sızdıran ayna vardır. Bu iki ışık demetinden biri sabit bir aynadan, öbürü ise hareketli bir aynadan yansıtılır ve yansıyan demetler girişime uğratılır. Ortaya çıkan girişim saçakları sayılarak hareketli aynanın hareket miktarı büyük bir duyarlılıkla belirlenebilir. Gene Michelson'ın geliştirdiği yıldız girişimölçeri aracılığıyla bir yıldızın 0,01 açı saniyesi kadar küçük olabilen açılma çapını (yıldızın çap uçlarını gözlemciye birleştiren iki doğru arasındaki açı) ölçmek olanaklıdır.

1896'da İngiliz fizikçi Lord Rayleigh gazların ve sıvıların kırma indislerinin belirlenmesinde günümüzde de yaygın olarak kullanılan Rayleigh girişimli kırılmaölçerini tasarladı. Bu aygıt da Michelson girişimölçeri gibi bir ışık ışınının iki ışına ayrılmasına dayanır. Işınlardan biri referans olarak alınır; öteki ışın önce kırma indisi bilinen

Fizeau-Laurent girişimölçeri:

(A) Merceğin odak noktasında bulunan iğne deliği; (D) yansıtıcı; (E) gözleme noktası; (L) nitelikli mercek; (C1) referans düzlemi; (C2) yüzeyi işlenecek parça

bir maddeden, sonra da kırma indisi bilinmeyen başka bir maddeden geçirilir. Girişim saçaklarının bu iki deneydeki konumlarının farkından yararlanılarak bilinmeyen kırma indisi belirlenir.

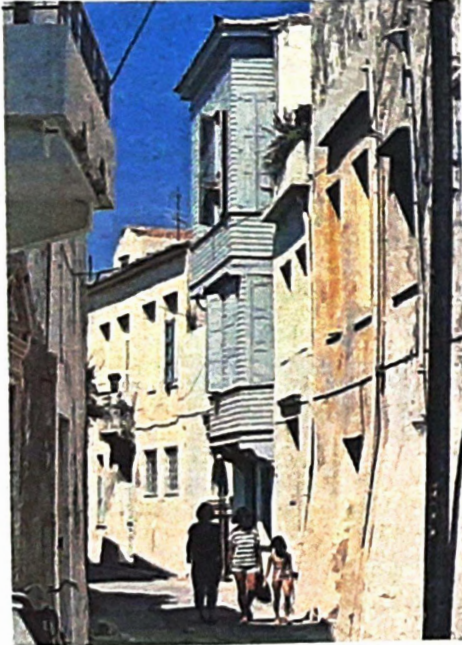
Charles Fabry ve Alfred Pérot adlı Fransız fizikçiler 1897'de Fabry-Pérot girişimölçerini (değişken aralıklı girişimölçer) gerçekleştirdiler. Bu aygıtta tam olarak birbirine paralel çok iyi yansıtıcı iki levha vardır. Işık dalgaları bu levhalardan art arda birçok kez yansımaya uğrarlar; bu yansımalar sırasında levhalara çok iyi yansıtıcı olmasından ötürü dalgaların şiddetindeki azalma çok küçük olur, böylece çok dar ve keskin girişim saçakları elde edilir. Bu girişimölçerden çizgili tayflarda aşırı ince yapının ortaya çıkarılmasında, ince tayf çizgilerinin kalınlıklarının belirlenmesinde ve standart metrenin yeniden saptanmasında yararlanır.

Fizeau-Laurent yüzey girişimölçeri parlattırılmış yüzeylerin tam düzlem olup olmadığının sinanmasında kullanılır. Bu aygıtın çalışma ilkesi 1862'de Fransız fizikçi A.-H.-L. Fizeau tarafından ortaya konmuş, bu ilkeye dayanan ve günümüzde de optik sanayisinde yaygın olarak kullanılan girişimölçerler ilk kez 1883'te geliştirilmiştir. Fizeau-Laurent girişimölçerinde çok küçük bir delikten geçirilen tekrenkli ışık bir referans düzlemine düşürülür, bu düzlemin hemen altına da yüzeyi işlenecek parça yerleştirilmiştir (bak. çizim). Işık ışınları parça yüzeyine dik olarak düşer. İşlenecek parça yüzeyi referans düzlemi ile çok küçük bir açı yapacak

biçimde hafifçe eğik tutulduğunda oluşan eşgenişlikli girişim saçakları bir yansıtıcılar yansıtarak gözlenir. Saçakların oluşturduğu örüntü, işlenecek parça yüzeyinin eşyüksellik eğrilerini verir. Bunlar gözlenerek yüzeydeki kusurların giderilmesi ve yüzeyin tam bir düzlem haline getirilmesi olanaklı olur.

İngiliz elektrik mühendisi Frank Twyman ve İngiliz kimyacı Arthur Green 1916'da Michelson girişimölçerinin değişik bir biçimini geliştirdiler. Mercek ve prizmaların sıranması amacıyla kullanılan Twyman-Green girişimölçerinde yüksek nitelikli bir merceğin odak noktasına yerleştirilmiş tek renkli bir ışık kaynağı bulunur. Işık ışınları kusursuz bir prizmaya yönlendiğinde gözleme noktasına tıpatıp kaynaktan çıktığı gibi döner ve düzgün bir aydınlanma gözlenir. Prizma camında yerel kusurlar varsa, bu, dalga yüzünde distorsiyonlar oluşmasına yol açar. Işık ışınları, arkasına bir dışbükey ayna yerleştirilmiş olan bir merceğe düşürülürse, ışınlar mercekten geçip aynadan yansıyarak geri döner ve aynı yolu izleyerek gözleme noktasına ulaşır. Mercekte var olabilecek kusurlar girişim saçaklarında distorsiyona neden olur. Ayrıca bak. ses girişimölçeri.

Girit, Yunanca KΡΙΤΗ Akdeniz'in beşinci büyük adası ve Yunanistan'da yönetim bölgesi (*dhiamerisma*). Yüzölçümü 8.261 km², nüfusu (1991) 537.183, yönetim merkezi kuzeybatı kıyısındaki Hanya'dır (Khaniá).

Iraklion'da adaya özgü evlerin çevrelediği bir sokak, Girit, Yunanistan
İzzet Kırdaş

Ada, denize dik inen sarp dağlarla kaplıdır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan ve dört ana grupta toplanan dağların en yüksek noktası, İdhi (İda) Dağındaki Stavrós'tur (2.456 m). Hafif eğimli kuzey kıyısında birkaç doğal liman ve kıyı ovaları ile Girit'in en büyük kentleri olan Hanya, Réthimnon ve İraklion (Kandiye) yer alır. Adanın ortagüney kesiminde 29 km boyunca uzanan Mesará Ovası, Girit'in en geniş düzlüğüdür. Adada yalnızca birkaç küçük ırmak, su kaynağı ve yazın kuruyan dere bulunur. Adada ılıman ve tropik arasında değişen bir iklim görülür. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık geçer. Yıllık yağış ortalaması 640

mm'dir. Akdeniz iklimine özgü bodur maki-ler yanında, zeytin, keçiboynuzu ve portakal ağaçları vardır.

Nüfusun çoğunluğunu Yunanca konuşan ve Fener Patrikhanesi'ne bağlı Ortodoks Giritliler oluşturur. Nüfus kuzeydeki düzlüklerde toplanmıştır. Yönetim bölgesi Hanya, Réthimnon, İraklion, Lasithi olmak üzere dört ile (*nomoi*) bölünmüştür. Her ili merkezi hükümetçe atanan bir vali (*nomarch*) yönetir.

Ekonomi tarıma dayalıdır. Toprağın beşte biri tümüyle üretime elverişsizdir. Göçebe hayvancılık (koyun ve keçi) yaygındır. Ülkenin bellibaşlı zeytin, zeytinyağı, üzüm, turuncu ve keçiboynuzu üretim bölgelerinden olan Girit bu ürünlerin büyük bölümünü Yunanistan anakarasına gönderir. Maki-neli tarım, yalnızca Mesará Ovasında görülür. Talk, linyit, alçıtaşı, bakır, demir gibi mineraller çıkarılır. İşlenmiş gıda maddeleri, yapı malzemeleri, seramik, dokuma, sabun, deri ve çelik alet üreten küçük işletmeler vardır. Başta akaryakıt olmak üzere çoğu gereksinimini dışarıdan karşılayan Girit turizm önemli bir döviz kaynağıdır. Adada iyi bir karayolu ağı ve havaalanı vardır.

İÖ 6-5 binlerden önce Girit'te insan varlığını gösteren bir kanıt bulunmamıştır. İÖ 3000'de adada efsanevi Kral Minos'un adıyla anılan bir Tunç Çağı uygarlığı gelişti. İÖ 2000 dolaylarında Knossos, Phaistos ve Mallia'da saraylar yapıldı. Merkezi Knossos'ta bulunan ve İÖ 16. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan denizci Minos uygarlığı heykelticilik, fresk, çanak çömlek ve metal işçiliğiyle öne çıktı. Ada İÖ 1450 dolaylarında büyük olasılıkla Mykenai'den gelen Yunanlıların eline geçti.

İÖ 67'de Girit Romalıların fethettiği Berka ile birlikte Kuzey Afrika'ya bağlı bir eyalet oldu. İS 395'te Bizans İmparatorluğu'na geçti. 824'ten sonra Araplar adanın bir bölümüne, 1204'te ise Venedikliler tümüne egemen oldular. Önce adanın bir bölümünü ele geçiren Osmanlılar, 1669'da Venediklileri yenerek bütün Girit'i aldılar. Osmanlıların 1898'de çekilmesinden sonra 1913'te Girit Yunanistan'a bağlandı.

Girit Denizi, Yunanca KΡΙΤΙΚΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ. Ege Denizinin kuzeyde Kyklad Adaları ile güneyde Girit Adası arasında kalan güney bölümü. Ege Denizinin en derin bölgesidir. Girit'te Sideron Burnunun doğusunda derinlik 3.294 m'dir.

Girit Sorunu, 1821'den 1913'e değin Girit'in Yunanistan'a katılmasını amaçlayan girişimlerin yol açtığı askeri ve siyasal gelişmeler.

1821 Mora Ayaklanması kısa sürede Girit'te de etkisini gösterdi. Giritli Rumlar, Resmo ve Kandiye dışında bütün adayı denetim altına aldılar. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ayaklanmayı bastırmasından sonra Girit bir süre Mısırlı valilerce yönetildi. Yunanistan'ın bağımsızlığının tanındığı Londra Konferansı'nda (1830) Girit'in de ele alınmasıyla adanın durumu uluslararası bir soruna dönüştü. Bu arada Mehmed Ali Paşa Girit valiliğinin yanı sıra bazı ayrıcalıklar istedi. 1840 Londra Antlaşması'yla Girit'in Osmanlı Devleti'nde kalması, Mehmed Ali Paşa'nın reformcu ve radikal yönetimine yeğlendi. Ertesi yıl çıkan ayaklanma da Osmanlı hükümetince kolaylıkla bastırıldı.

1866'da Rumlar adanın Yunanistan'a katılması için büyük bir ayaklanma başlattılar. Osmanlı hükümeti Girit'e büyük devletlerin müdahalesine olanak bırakmamak için reformlara girişti ve Sadrazam Ali Paşa yönetsel düzenlemeler yapmakla görevlendi-

rildi. 15 Şubat 1868'de yayımlanan Girit Nizamnamesi'yle vilayet merkezi ile sancak ve kazalardaki Türklerin ve Rumların yerel çoğunluğuna dayalı yönetim meclisleri oluşturuldu. Girit Meclisi'nde eski Hanya, Iskafya, Resmo, Kandiye, Lasithi sancaklarından ikişer üyenin yer alması, bu meclisin ada yönetimiyle ilgili her türlü yasa ve tüzükleri hazırlaması öngörüldü.

1878'de Halepa Sözleşmesiyle 49 Rum, 31 Türk üyenin bulunduğu yerel meclise koşturularak valinin Rum, yardımcısının da Türk olması kabul edildi. II. Abdülhamid, Girit'i Osmanlı sınırları içinde tutmayı amaçlayan bir politika izledi. 1897'de Yunanistan'ın adaya bir tümen çıkartması ise büyük devletlerin tepkisini çekti. İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya, Yunan tümeninin çekilmesini sağlamak için Girit'i ablukaya aldılar. Osmanlı ordusu da Makedonya üzerinden Yunanistan'a girdi. Bu gelişme karşısında büyük devletler Girit'i korumaya aldıklarını açıklayarak Yunan prensi Georgios'u Girit komiserliğine atadılar.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Girit Meclisi'nin aldığı Yunanistan'a katılma kararını, 10 Ekim 1912'de Yunan ve Girit meclislerinin birleşme kararı izledi. Londra (30 Mayıs 1913) ve Bükreş (10 Ağustos 1913) antlaşmalarında Girit ile Yunanistan'ın birleşmesi tanındı.

girlant bak. askı çelenk

Girlevik Çağlayanı, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Erzincan Ovasının güneydoğusunda çağlayan. Erzincan'ın Merkez ilçesine bağlı Çağlayan bucağında yer alır. Kalecik köyünün 500-600 m kadar güneyindeki kaynakları, Munzur Dağlarının kalkeklili arazisi ile Eosen Bölümde (y. 54-38 milyon yıl önce) oluşmuş fışlırları ayıran bir kırık (fay) hattı boyunca çıkar. Kalkeklili araziden gelen kireçli kaynak suları yüzeye ulaşınca, eriyik haldeki kalsiyum karbonat çökelerek bir traverten basamağı oluşturur. Uzunluğu 3 km, genişliği ise en çok 2,5 km olan üçgen biçimindeki bu traverten taraçası, iki kademeli bir basamak halindedir. Basamağın yüksekliği 30-35 m kadardır. Bu yükseklikten düşen sular, eğimli bir yamaçta 10 m akarak Cengice (Çağlayan) Deresine ulaşır. Traverten basamağının oluşumu günümüzde de sürmektedir. Basamak ileriye ve yanlara doğru genişlemekte, yüksekliği ise sabit kalmaktadır.

Çağlayanı oluşturan kaynak suları miktar bakımından mevsimlere göre pek farklılık göstermez. Ama kaynakların bulunduğu yerde sona eren vadiden, karların eridiği ve yağışların arttığı mevsimlerde gelen sular, kaynak sularına karışarak çağlayandan döken su miktarını çoğaltır.

Girlevik Çağlayanının düşüş yüksekliğinden yararlanılarak kurulan ve Erzincan kenti ile yakın çevresine uzun yıllar elektrik veren küçük hidroelektrik santrali 1954'te işletmeye açılmıştı. Çağlayanın çevresi yöre halkının dinlenmeye geldiği bir mesire yeridir. Girlevik Çağlayanının yakınında bulunması nedeniyle Cengice bucak merkezinin adı Çağlayan olarak değiştirilmiştir.

Girne, Yunanca KΙRΙΝΙΑ, Kıbrıs'ın kuzey kıyısında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde il ve il merkezi kent. Eski Yunan kolonicileri Akhaların kurduğu, daha sonra Bizanslıların, Frankların ve Venediklilerin tahkim ettiği kent, günümüzde bir pazar merkezi ve kıyı sayfiyesidir. At nalı biçimindeki limanının doğu ucunda, tarihi boyunca altı kuşatmayı başarıyla atlattığı 12 yüzyıldan kalma bir kale bulunur. Kaledeki müzede İÖ y. 300'e ait bir geminin kalıntıla-

rı saklanmaktadır. Bu gemi, 1969'da kıyının yaklaşık 800 m açığında bulunmuştur. Yakındaki Girne Dağlarında 13. yüzyıldan kalma Bellapais Manastırı ile St. Hilarion Kalesi vardır. Türkiye'nin 1974'teki müdahalesinden sonra Türk birliklerinin karargâh olarak kullandığı Girne'ye 1970'lerin sonlarında Türkiye'den giden göçmenler yerleştirilmiştir. Bu arada turizmi sürdürmek amacıyla oteller yeniden açılmış ve 1977'de Girne-Mersin arabalı vapur seferleri başlatılmıştır.

Girne ili doğuda Magosa, güneyde Lefkoşa illeri, kuzey ve batıda da Akdeniz'le çevrilidir. Yüzölçümü 640 km²'dir. Kyparissovouno Tepesinde 1.024 m'ye ulaşan Girne Dağları, doğu-batı doğrultusunda ve kıyıya koşut olarak ili boydan boya geçer. Dağların kuzeyinde dar ve verimli bir kıyı ovası uzanır. Troulli'de İÖ 5250-4950'den kalma yerleşim izleri bulunmuştur. İÖ 4. yüzyılda yöre, Girne'de hüküm süren Kıbrıslı bir hükümdarın yönetimi altındaydı. İS 1092'de merkezi yönetime başkaldıran Kıbrıs'ın Bizanslı valisi Rhapsomates, Girne'deki çarpışmada Bizans imparatoru I. Komnenos'un komutanlarından Ioannes Dukas tarafından öldürüldü. Kıbrıs'ın Frank-Norman yönetiminde olduğu dönemde (1194-1489), Girne yöresi 14. yüzyılın sonlarına doğru Ceneviz saldırısına uğradı. Osmanlı yönetimi sırasında (1570-1914),

ması nedeniyle Beşparmak Dağları (Pentadaktilos) olarak bilinir. 1974 müdahalesinden sonra, Türkiye'den gelenlerin yoğun olarak yerleştikleri ilk bölge Ayios Amvrosios'un batısından başlayarak Beşparmak Dağları üzerinden Karpas'a kadar uzanır. Girne Dağları, yer yer mermer içeren kireçtaşı oluşumlu ve kıvrılmış dar bir sırt görünümündedir.

Girodet-Trioson, Anne-Louis, asıl adı ANNE-LOUIS GIRODET DE ROUCY (d. 29 Ocak 1767, Montargis - ö. 9 Aralık 1824, Paris, Fransa), çalışmaları Fransız sanatındaki romantizm hareketinin ilk evresini örnekleyen ressam.

Öğretmeni Jacques-Louis David'in soğuk ve ölçülü yeni-klasik üslubunun etkisindenki "Yusuf'un Kardeşlerince Tanınması" adlı

"Atala'nın Gömülüşü", Girodet-Trioson'un yağlıboya çalışması, 1808; Louvre Müzesi, Paris

Musée du Louvre, Paris. Cliché des Musées Nationaux

yapıtıyla 1789'da Roma Ödülü'nü kazandı. "Endymion'un Uykusu"nda (1792, Louvre Müzesi, Paris) romancı Chateaubriand'ın tedirgin romantizmini anımsatan yeni bir duygusal üslup geliştirdi. Napoléon'un konutu Malmaison için yaptığı "Ossian'ın Odin Sarayı'nda Napoléon'un Generallerini Karşılama" (1801) adlı resmi edebiyata olan ilgisini ortaya koydu. "Atala'nın Gömülüşü" (1808, Louvre Müzesi, Paris) gibi yapıtlarında edebi konuları resimlemeyi sürdürdü. Bu yapıt ile Roma'da Colosseum önünde derin düşünceye dalmış Chateaubriand'ın portresi (1809, Versailles Sarayı) en tipik çalışmalarıdır. 1812'de büyük bir miras kavuşan Girodet-Trioson bu tarihten sonra resim yapmadı; gün ışığına çıkmayarak estetik üzerine, anlaşılabilir olarak nitelendirilen şiirler yazdı.

Gironde, Fransa'nın güneybatısındaki Akıtanya planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Atlas Okyanusu kıyısındaki ilin toprakları, eski Guyenne bölgesinin bir bölümüyle çıkışır. Yüzölçümü 10.000 km² olan Gironde, Fransa'nın en büyük ilidir. Kuzeybatıda deniz ile Gironde Irmağı halici arasında bir burun uzanır. İl merkezi Bordeaux'nun içinden geçerek kuzeybatı yönünde akan Garonne Irmağı, Dordogne Irmağıyla birleşerek Gironde Halicini oluşturur. İl topraklarının batı yarısının büyük bölümü, Garonne-Gironde ile kıyı arasında yer alan, geniş çam ormanlarıyla kaplı düz bir arazidir. Ormanlar, bataklık arazi ve lagünler ile deniz arasında, kumullarla kaplı düz bir kıyı şeridi uzanır. Kıyı şeridi, sayfiyelerle çevrili Arcachon Havzasında bir kıvrım yapar. Bu sayfiyelerden Arcachon, istiridye yataklarıyla ünlüdür.

Fransa'nın büyük ticaret ve sanayi (şarap, metal eşya, kimyasal madde, tekstil, inşaat malzemeleri, deri, gıda) merkezlerinden biri olan Bordeaux'da, Médoc, Sauternes,

Saint-Émilion, Pomerol gibi dünyaca ünlü üzüm bağları yer alır. İlde, sonbahar ve kış aylarında ılıman, yazları kuru ve sıcak geçen bir deniz iklimi görülür. En önemli tarımsal etkinlik bağcılık olmakla birlikte, tahıl, meyve ve tütün de yetiştirilir. Bordeaux çevresinde bostancılık da önem taşır.

Ortaçağda Santiago de Compostela'ya ziyaret eden hacılar, bu bölgeden geçen üç ayrı yolu izlemişlerdir. Yörede, Bordeaux, Blaye, Bazas, Saint-Émilion ve filozof Montesquieu'nün doğduğu Labrède (La Brède) Şatosu gibi birçok tarihsel yer vardır. Bordeaux, Blaye, Langon, Lesparre-Médoc ve Libourne adlı beş ilçenin (*arrondissement*) bulunduğu Gironde, Bordeaux eğitim dairesi (*académie*) içinde yer alır. Nüfus (1990) 1.214.188.

Gironde, Fransa'nın güneybatısında, Biskay Körfezinde haliç. Akıtanya'daki Gironde ilinde yer alır. Garonne ve Dordogne ırmaklarının birleşmesinden oluşan haliç, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda yaklaşık 72 km uzunluğundadır. Yer yer rastlanan kumlara ve güçlü gelgitlere karşın, okyanus gemilerinin ulaşımına elverişlidir.

Geçmişteki Bordeaux egemenliği yörede, açık denize çıkacak büyük gemiler için etkin bir dış limanın gelişmesini engellemiştir. Ama Pauillac ve Bec d'Ambesmay'deki petrol rafinerileriyle bu durum değişmeye başlamıştır. Le Verdun-sur-Mer dış limanı yolcular için kullanılır.

Gironella, José María (d. 31 Aralık 1917, Damiús, Gerona, İspanya), Ulusal Edebiyat Ödülü kazanan *Los cipreses creen en Dios* (1953; Serviler Tanrıya İnanır) adlı romanıyla tanınan İspanyol yazar. İspanya İç Savaşı (1936-39) öncesinde İspanyol halkı arasındaki ayrışmaları simgeleyen düşsel bir ailenin iç çatışmalarını ele alan bu uzun tarihsel roman, savaşa yol açan nedenler konusunda, İspanyollarca da benimsenen ilk açıklamayı getiren yapıt olmuştur.

Öğrenim gördüğü Katolik ilahiyat okulundan ayrıldıktan sonra çeşitli vasıfsız işlere girip çıktı. İç Savaş patlak verince milliyetçi güçlere katıldı. Savaşın sona gazetecilik yaptı. 1945'te bir şiir kitabı yayımladıktan sonra ilk romanı *Un hombre* (1946; Bir Adam) ile Nadal Ödülü'nü kazandı. *Los cipreses creen en Dios* ile başladığı İspanya İç Savaşı'na ilişkin romanlar dizisini ilki kadar başarılı olmayan *Un millón de muertos* (1961; Bir Milyon Ölü), *Ha estallado la paz* (1966; Bombalanan Barış) ve *Condenados a vivir* (1971; Yaşam Mahkûmları) adlı yapıtlarla sürdürdü. Ayrıca kısa öyküler, denemeler, İsrail, Çin ve Japonya'ya yaptığı gezilerle ilgili kitaplar da yazdı. Bazı denemelerinde, yönetimin edebiyata uyguladığı sansüre karşı çıktı.

Girs, Nikolay Karloviç (d. 21 Mayıs 1820, Radzivilov, Volinya - ö. 26 Ocak 1895, Petersburg, Çarlık Rusyası), III. Aleksandr'ın (hd 1881-94) hükümdarlığı sırasında dışişleri bakanlığı yapan devlet adamı. Rusya'nın Fransa'yla yakınlaşmasını sağlayarak I. Dünya Savaşı'nda Rusya, Fransa ve İngiltere'nin İttifak Devletleri'ne karşı oluşturduğu birliğin temelini atmıştır.

1838'de Rus dışişleri bakanlığının Asya dairesine girdi ve yurt dışında çeşitli görevlerde bulundu. Uzun süren bu dönemden sonra Asya dairesi başkanı ve dışişleri bakan yardımcısı (1875-82) oldu. Prens Aleksandr Gorçakov'un 1878'de görev ya-

Girne'de kaleden limana genel bakış, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Ersin Akok

Girne Kalesi komutanı Halid Ağa 1765'te ayaklanarak yöreyi ele geçirdiyse de ayaklanma bastırıldı. 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir parçası olan Girne, 1974'ten sonra Kıbrıs Türk yönetimi altına girdi.

İlde yetiştirilen tarımsal ürünler arasında baklagiller, sebze, kavun ve fıstık sayılabilir. Ayrıca büyükbaş hayvan yetiştirilir ve balıkçılık yapılır. Başlıca sanayi ürünleri içecek, et, balık, meyve ve sebze konserve-leri, deri işleri, bitkisel yağlar, ahşap işleri ve mobilyadır. İlin yönetim merkezi Girne, karayoluyla doğuda Esentepe (Akanthou), batıda Lapta ve güneyde Lefkoşa'ya bağlıdır. Nüfus (1985) kent, 6.902; (1988 tah.) il, 25.997.

Girne Dağları, Kıbrıs'ın kuzeyinde sıradag. Kıyının biraz içinden başlar ve dar bir kıyı ovasını çevreler. Doğuda Karpas Yarımadasındaki Zafer (eskiden Andreas) Burundan, batıda Kuruçam (eskiden Kormakiti) Burnuna kadar 160 km boyunca uzanır. Batı kesimindeki Selvili Tepede (Kyparissovouno Tepesi) (1.024 m) en yüksek noktasına ulaşır ve Zafer Burnu ucunda, alçak tepelerle sona erer. Alevepe'nin (Halevga) batısındaki bölümü, buradaki başlıca doruğun açılmış parmakları andır-

pamaz duruma gelmesinin ardından dışişleri bakanlığına vekâlet etti. 9 Nisan 1882'de bu göreve resmen atandı. Girs'in başlıca amacı Rusya'nın Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ittifakını (*Dreikaiserbund*: "Üç İmparator Birliği") korumak olduysa da, bunu başaramadı. Eylül 1885'te Balkanlar'da başlayan büyük bunalım Rusya ile Avusturya arasındaki çıkar çatışmasını iyice su yüzüne çıkardı. 1887'de *Dreikaiserbund* çöktü, Girs Almanya ile yeni bir ittifak antlaşması yaptı (İkili Güvence Antlaşması, 1887); ama 1890'da bunu yenilemeyi başaramadı.

Fransa ile ittifaka yönelen Girs, Fransa'nın Rusya'ya kredi vermesine yönelik bir dizi sözleşmenin (1888-90) ardından savaşı tehdidi durumunda iki devletin birbirine danışmasını öngören resmi bir Rus-Fransız anlaşmasını (Ağustos 1891) gerçekleştirdi. Ertesi yıl bir askeri antlaşma hazırlanmasına ön ayak oldu. Almanya'nın bir uzlaşma arayışı içine girmesini beklediğinden onayını geciktirdiği antlaşmanın Ocak 1894'te resmen kabul edilmesiyle Fransız-Rus ittifakı kurulmuş oldu.

Girtin, Thomas (d. 18 Şubat 1775, Londra - ö. 9 Kasım 1802, Londra), suluboya tekniğine getirdiği yeniliklerle tanınan İngi-

kalırdım" sözünü haklı çıkaracak niteliktedir.

Giry, (Jean-Marie-Joseph-) Arthur (d. 28/29 Şubat 1848, Trévoux - ö. 13 Kasım 1899, Paris, Fransa), ortaçağ uzmanı Fransız tarihçi.

Kısa bir süre memur ve gazeteci olarak çalıştıktan sonra, kendini bilimsel araştırmalara verdi. İlk önemli yapıtı *Histoire de la ville de Saint-Omer et de ses institutions jusqu'au XIVe siècle*'de (1877; Saint-Omer Kentinin ve Kurumlarının 14. Yüzyıla Degin Tarihi) izlediği araştırma yöntemini kullanarak benzer türde daha geniş çaplı yapıtlar verdi: *Les Établissements de Rouen* (1883-85, 2 cilt; Rouen'in Kuruluşları), *Études sur les origines de la commune de Saint-Quentin* (1887; Saint Quentin Komününün Kökenleri Üzerine İncelemeler) ve *Documents sur les relations de la royauté avec les villes de France de 1180 à 1314* (1885; Krallığın 1180-1314 Arasında Fransız Kentleriyle İlişkileri Üzerine Belgeler). Eski belge ve haritaların incelenmesine ilişkin bir rehber olan *Manuel de diplomatique* (1894; Diplomatik Elkitabı) adlı yapıtı, daha sonra kendisinin ve öğrencilerinin Fransız ortaçağını, özellikle de Karolenj dönemini konu alan belgesel tarih çalışmalarının temelini oluşturdu. Ayrıca, ortaçağ bilimleri ile ilgili makaleler yazdı, tarih ansiklopedilerine katkılarda bulundu ve

genellikle kişiyi sağlığında dua ederken ya da çömelmiş durumda gösteren bir portre ya da heykelin altına yerleştirilir, böylelikle dünyadaki yaşamın geçiciliği anımsatılırdı. Öbür Rönesans *gisant*'ları ise insanın ölümlüğünü vurgulayan Hristiyan yaklaşımından çok, kişiyi anmaya yönelik klasik yaklaşımı yansıtan idealleştirilmiş yapıtlardır. Barok dönemdeki çarpıcı *gisant* örneklerinin en ünlülerinden biri, Paris'teki Sorbonne Kilisesi'nde, 1675'te François Girardon'un yapımına başladığı Kardinal Richelieu mezarındaki heykeldir.

Gisborne, Yeni Zelanda'da, Kuzey Adası'nın doğu kıyısındaki Poverty Körfezinde kent ve liman. Waimata ve Taruheru ırmaklarının birleşip Turanganui'yi oluşturdukları yerde kuruludur. Kaptan James Cook'un Yeni Zelanda'da ayak bastığı (1769) ilk yer olarak tanınır. İlk Avrupalı göçmenler ise buraya 1852'de gelmiştir. 1870'te bölgenin haritası çıkarıldı. Adını dönemin sömürge bakanı Sir William Gisborne'dan alan yerleşim, 1877'de ilçe (*borough*) statüsü, 1955'te kent olarak tüzel kimlik kazandı.

Gisborne, kara ve demir yoluyla Wellington'a, gene karayoluyla Auckland'a bağlıdır. Yöredeki başlıca uğraşlar sebzeçilik, koyun besiciliği ve mandıracılıktır. Belli-başlı sanayi ürünleri ise işlenmiş balık, donmuş et, süt ürünleri ve gıda maddeleri, yün, makine, tekstil, gaz, kireç, kimyasal gübre ve donyağıdır. Liman sığ olduğu için, Poverty Körfezinde demirleyen büyük gemilere teknelerle yolcu ve yük taşınır. Gün Değiştirme Hattı'na yakınlığı nedeniyle, Gisborne'un dünyanın en doğusundaki kent olduğu ileri sürülür. Nüfus (1991) 44.302.

Gisborniye Kat, Avustralya ve Yeni Zelanda'da Ordovisiyen Dönemde (y. 500-430 milyon yıl önce) oluşmuş kayaç dizisi ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Gisborniye Kat, Estoniye Katın altında ve Darrivilyen Katın üstünde bulunur. İçinde *Nemagraptus* ve *Climacograptus* cinsinden graptolitlerden oluşan fosil faunasıyla tanınır. Bu graptolit faunası temel alınarak, Gisborniye Kat ile Avrupa'daki Landeliye Katın üst bölümlerinin eşzamanlı olduğu ileri sürülmüştür.

Giscard d'Estaing, Valery (d. 2 Şubat 1926, Koblenz, Almanya), Fransa'da Beşinci Cumhuriyet'in üçüncü cumhurbaşkanı (1974-81).

Soylu bir aileden gelen ünlü bir maliyeci ve iktisatçının en büyük oğludur. Paris'te Politèknik Okulu ile Ulusal Kamu Yönetimi Okulu'nda öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Maliye Bakanlığı'nda çalıştı. 1956'da Puy-de-Dôme ilinden (*département*) Fransız Ulusal Meclisi'ne seçildi. 1959-62 arasında maliyeyle görevli devlet bakanı olarak görev aldı. 1962-66 arasında Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'un maliye bakanlığını yaptı. Giscard'ın kurduğu ve ilk başkanlığını üstlendiği Bağımsız Cumhuriyetçiler Birliği (FNRI) de Gaulle'cülerle işbirliği yaptı. Giscard, Georges Pompidou'nun cumhurbaşkanlığı sırasında 1969'dan 1974'e değin yeniden maliye bakanlığı yaptı. 19 Mayıs 1974'te, solun adayı François Mitterrand'a karşı girdiği seçimden ikinci turunda cumhurbaşkanı oldu. Başbakanlığa getirdiği Jacques Chirac'ın bu görevden ve FNRI'den ayrılarak kurduğu Cumhuriyet İçin Birlik'e (RPR) karşı Giscard yandaşları 1978'de Fransız Demokrasisi İçin Birlik'i (UDF) oluşturdular. Aynı yıl yapılan genel seçimlerde UDF'nin en kazançlı parti olmasına karşın, Giscard 10 Mayıs 1981'deki cumhurbaşkanlığı seçiminde Mitterrand'a

"Beyaz Ev, Chelsea", Thomas Girtin'in suluboya çalışması, 1800; Tate Galerisi, Londra

Tate Gallery, Londra, fotoğraf A. C. Cooper Ltd

liz ressam. 19. yüzyıl başında, yeni bir atmosferik mekân duygusu yaratmak amacıyla suluboyaya yönelmiş ve eskiden yalnızca oymabaskıları renklendirmekte kullanılan bu tekniğe yeni estetik değerler kazandırmıştır.

Küçük yaşta, arkadaşı J. M. W. Turner'la birlikte 18. yüzyıl ressamı John Robert Cozens'in yapıtlarını kopya etme işinde çalıştı. Başta İngiltere'nin kuzey bölgeleri olmak üzere çıktığı sayısız gezide birçok taslak yaptı ve genç ressamlar için bir taslak çizim kulübü kurdu. 1801-02 yıllarında gittiği Paris'te bu kenti konu alan bir dizi aside yedirme baskı yaptı. 1802'de, "Eidometropolis" adlı dev Londra panoramasını sergiledi. Bundan kısa bir süre sonra, genç yaşta öldü.

Erken dönem manzaraları, 18. yüzyıldaki topografik çizim tarzındadır. Ama son dönem yapıtları, İngiliz manzara geleneğini derinden etkileyen ve çağdaşı Wordsworth'ün şiirine benzeyen bir anlayışta, cesur, ferah ve romantik bir havadadır. "Beyaz Ev, Chelsea" (1800, Tate Galerisi, Londra) gibi son çalışmalarında giderek olgunlaşıp güçlenen üslubu, Turner'ın söylediği ileri sürülen "Tom Girtin yaşasaydı, ben aş

ortaçağ metinlerinden oluşan kitaplar derledi.

gisant, mezar heykelciliğinde, ölmüş kişiyi boylu boyunca uzanmış olarak betimleyen heykel türü. 15. ve 16. yüzyıllarda özellikle Kuzey Avrupa'da, cesedi ileri bir çürüme aşamasında betimlemek oldukça yaygındı. Çürüyen bir ceset biçimindeki *gisant*'lar

François Girardon'un Richelieu mezarı için yaptığı *gisant*, Sorbonne Kilisesi, Paris
Girardon-Art Resource/EB Inc

yenildi. 1982'de Puy-de-Dôme'a bağlı Chamalières'den *Conseil général* (genel meclis) üyeliğine seçildi. 1984'te Puy-de-Dôme'dan yeniden milletvekili oldu. 1988 genel seçimlerinde RPR gerilerken Giscard'ın önderliğindeki UDF parlamentoda sağın en büyük partisi durumuna geldi. Haziran 1991'de

Giscard d'Estaing, 1984
Haberler Yayıncılık Arşivi

UDF ve RPR, Fransa için Birlik (UPF) adıyla birleşerek 1995 seçimlerine tek cumhurbaşkanı adayıyla katılma kararı aldılar.

Gisenyi, Ruanda'nın kuzeybatısında il (*prefektür*) ve il merkezi kent. Gisenyi ili batıda Kivu Gölü, kuzeyde Zaire, doğuda Ruhengeri ve Gitarama, güneyde de Kibuye illeriyle çevrilidir. Büyük bölümü Kongo ve Nil ırmak sistemlerini birbirinden ayıran dağlık bölge içinde kalan 2.395 km²'lik bir alanı kaplar. Dağların yüksekliği 2.000-2.500 m arasında değişir. Kivu Gölü yakınlarda, kahve (*arabica*) ve muz tarımıyla uğraşan yoğun bir nüfus yaşar. İlin verimli topraklarında piroto, çay, fasulye, patates ve tatlı patates de yetişir. İç tüketime dönük pilsen tipi bira üreten Bralirwa bira fabrikası (Hollanda'nın Heineken Brouwerijen adlı şirketinin bir yan kuruluşu), Ruanda'nın en büyük sanayi kuruluşlarından biridir. Fabrika, kullandığı enerjinin bir bölümünü Kivu Gölünden çıkan metan gazından sağlar. Gisenyi kenti yakınlarındaki hidroelektrik enerji santrali yılda yaklaşık 2 milyon kW-sa elektrik üretir. Kumlu plajları ve yüzmeye elverişli suları turistlerin ilgisini çeken Kivu Gölü, balıkçılık açısından da önemlidir.

İlin yönetim merkezi, bir havaalanı olan ve Ruhengeri'ye karayoluyla bağlanan Gisenyi kentidir. Virunga Ulusal Parkı'na düzenlenen geziler buradan başlar. Büyük bölümü Ruhengeri ili içinde kalan parkın ilgi çeken özellikleri, Virunga Dağları ile ender rastlanan bir hayvan olan dağ gorilidir. Nüfus (1983 tah.) il, 566.400.

Gish, Dorothy (d. 11 Mart 1898, Massillon, Ohio, ABD - ö. 4 Haziran 1968, Rapallo, İtalya), ABD'li sinema ve tiyatro oyuncusu. D. W. Griffith'in ilk sessiz film klasiklerinin çoğunda rol almıştır. Çevirdiği filmlerin sayısı 75'in üzerindedir.

İlk kez 1903'te sahneye çıkan Dorothy, 1912'de kız kardeşi Lillian'la birlikte Griffith'le sözleşme imzaladı. Narinliği, güzelliği ve güldürü yeteneğiyle, *Hearts of the World* (1918; *Dünyanın Kalpleri*), *Orphans of the Storm* (1921; *Fırtına Çocukları*) gibi popüler filmlerde ve çok sayıda hafif komedide oynadı. 1928-44 arasında tiyatroya yönelen Gish, *Life with Father* (Baba Evinde Hayat) ve *The Magnificent Yankee* (Muhteşem

Dorothy Gish *Fırtına Çocukları* filminde, 1921
Brown Brothers

Amerikalı) gibi oyunlarda rol aldı. *Our Hearts Were Young and Gay* (1944; *Kalplerimiz Genç ve Şendi*) ile kısa bir süre için sinemaya döndü ve birkaç film daha çevirdi. Son kez *The Cardinal* (1963; *Kardinal*) adlı filmde oynadı.

Gish, Lillian (d. 14 Ekim 1896, Springfield, Ohio - ö. 27 Şubat 1993, New York kenti), ABD'li sinema ve tiyatro oyuncusu. Yarım yüzyıl aşkın bir süreye boyunca, gösteri dünyasında saygınlığını koruyan adlardan biridir. En yaratıcı

Lillian Gish *Dünyanın Kalpleri* filminde, 1918
Brown Brothers

sinema sanatçıları arasında yer alan Gish, daha çok D. W. Griffith'in ilk sessiz sinema klasiklerinde oynadığı tatlı, narin ve duyarlı kadın kahraman tipiyle tanınır.

İlk kez 5 yaşında sahneye çıktı. Kardeşi Dorothy'yle birlikte Broadway'de oynadı ve turnelerle bütün ülkeyi dolaştı. Griffith iki kız kardeşle sözleşme yaparak onları Biograph Company'nin *Unseen Enemy* (1912; *Görünmeyen Düşman*) adlı filminde oynattı. Üç yıl sonra Lillian, *The Birth of a Nation*'daki (1915; *Bir Millet'in Doğuşu*) rolüyle uluslararası üne kavuştu. Bunu izleyen *Intolerance* (1916; *Hoşgörüsüzlük*), *Hearts of the World* (1918; *Dünyanın Kalpleri*), *Broken Blossoms* (1919; *Kırık Tomurcuklar / Kırk Çiçek*), *Way Down East*

(1920, *Güney Yolu*) ve *Orphans of the Storm* (1921, *Fırtına Çocukları*) gibi Griffith klasiklerinde ideal masum kadın kahramanları canlandırdı. Ayrıca bütçe, tanıtım, dekor gibi teknik konularda Griffith'in danışmanlığını yaptı ve kız kardeşinin de rol aldığı, Biograph'ın *Remodeling Her Husband* (1920; *Kocasını Yeniden Bıçimlendirirken*) adlı filmini yönetti. 1920'lerin başında Biograph'tan ayrılarak Metro-Goldwyn-Mayer, Inc.'le çalışmaya başladı. Bu şirket için *White Sister* (1923; *Beyaz Kız Kardeş*), *La Bohème* (1926), *The Scarlet Letter* (1926; *Kızıl Damga*) ve *The Wind* (1928, *Rüzgâr*) gibi filmlerde oynadı.

İzleyicinin beğenisindeki değişimle birlikte filmleri daha az ilgi görmeye başlayınca, 1930'da tiyatroya döndü. On yılı aşkın süre sinemadan ayrı kaldıktan sonra *The Commandos Strike at Dawn* (1943, *Komandolar Şafakta Saldırı*) ile yeniden film çevirmeye başladı. Ardından *Miss Susie Slagle's* (1946; *Bayan Susie Slagle'in Yeri*) ve *Duel in the Sun* (1947; *Kanlı Aşk*) gibi filmlerde oynadı. Ayrıca televizyon oyunlarında da rol aldı. *Arsenic and Old Lace*'te (1969; *Arsenik Kurbanları*) canlandırdığı evde kalmış soylu kız kuruşu tipiyle dikkatleri çekti. 1969'da *The Movies*, *Mr. Griffith and Me* (Filmler, Bay Griffith ve Ben) ve 1973'te *Dorothy and Lillian Gish* (Dorothy ve Lillian Gish) adlı yapıtları yayımlandı. 1970'lerde Avrupa ve ABD'yi dolaşarak sinema üzerine konferanslar verdi. 1971'de onursal bir Oscar Ödülü alan Gish, 1978'de Robert Altman'ın *A Wedding* (Bir Düğün) ve 1987'de Lindsay Anderson'ın *Whales of August* (Ağustos Balinaları) adlı filmlerinde oynadı.

Gisla saga (Gisli'nin Sagası), konusu İzlanda'nın kuzeybatısında geçen bir İzlanda sagası. 13. yüzyılın ilk yarısında yazıya geçirildiği sanılır. Çok bağlı olduğu süt kardeşinin öcünü aldığı için düşmanlarına cezalandırılan, kanun kaçağı şair Gisli Sürsön'un (d. İS y. 980) başından geçenleri anlatır. Zengin doğa betümlmeleri içeren sagada, Gisli'nin kendisinin yazdığı pek çok şiirin bulunduğu da öne sürülmüştür.

Gislebertus, Fransızca GISELBERT (d. Autun, Fransa; ü. 12. yy başları), Fransız heykeltarihi. 1125'ten 1135'e değin süren kısa ama verimli bir dönem boyunca Autun'daki Saint-Lazare Katedrali ve Burgonya'daki çeşitli kiliseler için önemli heykeller yapmıştır.

Gislebertus önceleri Cluny'de çalıştı; 1115'te büyük olasılıkla Cluny Ustası'nın baş yardımcılarının biriydi. Bu dönemde Cluny Manastırı'nın süslenmesine katkıda bulundu; batı cephesindeki girişte, bazı parçaları günümüze ulaşan çalışmaları yaptı. Cluny'deki eğitiminden sonra Vézelay'a gitti. Bu kentteki Madeleine Kilisesi ana girişindeki alınlık tablası heykelleri bir dönem için ona atfedildi. 1125'te Autun'a döndüğünde sanatı artık olgunlaşmıştı. Buradaki ilk çalışmaları 1130'da tamamlanan ve ibadete açılan Saint-Lazare Katedrali'nin doğu bölümündeydi. Ardından dört ya da beş yıl boyunca batı alınlık tablası üzerinde çalıştı.

Katedralin batı girişinin alınlık tablasındaki Son Yargı kabartmaları Gislebertus'un en ünlü çalışmalarından biridir. Dışavurumcu oymaları ve üstün teknikleriyle dikkati çeken bu kabartmalarda bazı figürler soyut bir tasarım anlayışıyla yapılmıştır; şeytan

biçimleri ise 20. yüzyıl gerçeküstücülüğünün habercisidir. Gislebertus'un katedralin kuzey girişi için yaptığı uzanmış çıplak "Havva" heykeli bir ortaçağ başyapıtıdır. Autun'da ayrıca iç mekân ve girişler için 60 sütun başlığı yapmış, pek çoğunda Kitabı

"Havva", Gislebertus'un Autun'daki Saint-Lazare Katedrali'nin kuzey girişi için yaptığı heykel, 12. yy; Rolin Müzesi, Autun, Fransa
Jean Roubier

Mukaddes'ten öykülerin betimlendiği bu yapıtlarda sonsuz düş gücünü ortaya koymuştur. İsa'nın bebekliğini betimlediği bazı sütun başlıklarında yumuşak bir üslup kullanırken Son Yargı ve lanetlenmişleri betimlediği alınlık tablolarında vahşi ve ürkütücü sahnelere yer vermiştir.

gismondin, GISMONDIT olarak da bilinir, hidratlı kalsiyum alüminosilikat ($\text{CaAl}_2\text{Si}_2\text{O}_8 \cdot 4\text{H}_2\text{O}$) yapısında, zeolit grubundan ender rastlanan bir mineral. İrlanda ve İzlanda'daki bazaltlı lavlar arasında zeolit grubundan kabazit, tomsonit ve filipsit mineralleriyle birlikte yaygın olarak bulunur. Çekoslovakya, İtalya ve Hawaii'de ise bağımsız çökeller biçiminde gelişmiştir. Gismondin, renksiz, ortorombik bakişimli çift-piramit kristallerden oluşur.

Gisors, Fransa'nın kuzeybatısında, Yukarı Normandiya planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Eure ilinde (*département*) pazar kasabası. Epte Vadisinde, Paris'in kuzeybatısında, Beauvais'nin güneybatısında yer alır. İngiltere ve Fransa krallarınca 11-12. yüzyıllarda yaptırılan bir şatonun egemen olduğu kasaba, Normandiya cephesindeki stratejik konumundan ötürü 12. yüzyıl boyunca anlaşmazlık konusu oldu. 1193'te İngiltere kralı I. Richard (Aslan Yürekli) bir haçlı seferi dönüşünde Almanya'da esir düşünce, Fransa kralı II. Philippe (Auguste) şatoyu ele geçirdi. Richard, dört yıl sonra geri dönerek burayı geri almaya çalıştı. Kaleyi çevreleyen surlarda 12 kule, büyük avlu içinde de bir büyük kule vardır. 13-16. yüzyıllarda inşa edilmiş Saint-Gervais-et-Saint-Protas Kilisesi çeşitli üslupların karışımından oluşan, ama uyumlu bir mimariye sahiptir. Kasabanın geri kalan bölümü ile birlikte 1940'taki Alman saldırısı sırasında yıkılmış olan kilise, sonradan onarılmıştır. Nüfus (1982) 8.720.

Gissing, George (Robert) (d. 22 Kasım 1857, Wakefield, Yorkshire, İngiltere - ö. 28 Aralık 1903, Saint-Jean de Luz, Fransa), İngiliz romancı. Orta sınıfın yoksul kesimlerini konu alan romanlarındaki keskin gerçekçiliğiyle dikkat çekmiştir.

Yaşatlarına göre çok erken gelişmiş bir çocuktur. Bir Quaker yatılı okulunda ve çok

parlak bir öğrencilik dönemi geçirdiği Manchester'daki Owens College'da öğrenim gördü. Kişisel yaşamı, son birkaç yılı dışında, çoğunlukla mutsuz geçti. İlkinde bir fahişeye, ikincisinde ise bir hizmetçi kızla yaptığı iki evlilik ona sefaletten başka bir şey getirmedi. Yoksulluk içinde, sürekli çalışarak geçirdiği bu dönemi, *New Grub Street* (1891; Yeni Grub Sokakı) ve *The*

Private Papers of Henry Ryecroft (1903; Henry Ryecroft'un Özel Belgeleri) romanlarında da anlatmıştır. Yirmi bir yaşına gelmeden, hayranı olduğu Balzac gibi uzun bir roman dizisi yazma hevesine kapıldı. Bu romanlardan ilki olan *Workers in the Dawn* (Şafakta İşçiler) 1880'de basıldı; bunu 21 roman daha izledi. Gissing, 1886-95 arasında her yıl en az bir roman yayımladı. Ayrıca yetkin ve kapsamlı bir edebi eleştiri olan *Charles Dickens: A Critical Study*'yi (1898; Charles Dickens: Eleştirel Bir İnceleme) yazdı.

Yapıtları çok sayıda komik gözlemler içermekle birlikte ciddi, ilginç, titizlik derecesinde dürüst, hatta biraz kurudur. Bu yapıtlar, alt orta sınıf Londra yaşamının ayrıntılı ve gerçeğe uygun anlatımıyla, belgesel olarak da büyük önem taşır. Gissing, özellikle kadınların toplumsal konumlarına ve ruhsal durumlarına ağırlık vermiştir. İnsanlara hiç yakınlık duymadığı söylenemese de, kahramanlarının çoğunu açıkça hor gördüğü, sanatını sınırlayan bir rol oynar. Gissing çağdaş toplumu, neredeyse tümüyle olumsuz bir açıdan şiddetle eleştirmiştir. Romanlarındaki yaşamın kabalığı, çirkinliği ve doyumsuzlukları çok güçlü bir biçimde betimlenmiştir. Roman kahramanlarının ve bireysel ahlakın açmazlarının sergilenişi de, çoğunlukla inandırıcıdır. Ne var ki, bütün olarak romanlarının yarattığı etki, üstün bir yaratıcılık havasından biraz yoksundur. Bazı eleştirmenlerin Gissing'in tek büyük romanı saydıkları *New Grub Street*, edebiyat yaşamını acımasızca çözümleyişiyle, gerçekten eşsiz bir kitaptır.

Yaşamının son yıllarında Gissing, Gabrielle Fleury adında bir Fransız kadınla mutlu bir ilişki kurmuş, ölünceye değin de onunla birlikte yaşamıştır.

Gist, Christopher (d. y. 1706, Maryland - ö. 1759 ?, Güney Carolina ya da Georgia), Amerikalı kâşif ve askeri kılavuz.

Gist'in gençliğiyle ilgili çok az bilgi vardır. Babasından haritacılık öğrendiği sanılır. 1750'de Ohio Kumpanyası'nın görevlisi olarak Ohio Vadisini keşfetmek üzere Kuzey Carolina'daki evinden ayrıldı. Sonbaharda Maryland'in batısından yola çıkarak Ohio Irmağının, Scioto Irmağının ağzına kadar

olan bölümünü keşfetti. Dönüş yolculuğu sırasında Kentucky bölgesinden geçti. 1752. 53 kışında Ohio-Kentucky bölgesinin öteki kesimlerini keşfetti. Bu bölgeyi gezen ilk İngiliz kolonicisi oldu.

O sırada Maryland'in batısında bulunan Gist Kasım 1753'te, Pennsylvania'nın batısındaki Fransızlara karşı sefere çıkan Binbaşı George Washington'ın Virginia mülki kuvvetlerine katıldı. Öne sürüldüğüne göre Washington'ı iki kez ölümden kurtardı. Washington, Temmuz 1754'te Necessity Kalesi'ni teslim ederken Gist de onun yanındaydı. Ertesi yıl General Edward Braddock'ın Duquesne Kalesi'ne karşı giriştiği başarısız seferde kılavuzluk etti. Daha sonra sınır bölgesini korumak üzere kılavuzlardan bir birlik örgütleyerek yönetti.

Gist yaşamının son yıllarını Güney'deki Çeroki kabileleri arasında geçirdi. Yazılarında, sınır bölgelerindeki koşullar, Yerlilerin yaşamı, Fransız ve Yerli Savaşı'nın (1754-63) başlangıcındaki hareketler üzerine birinci elden çok başarılı gözlemler yer alır.

Gisulfo II (d. y. 1040 - ö. 1089'dan sonra). Salerno prensi. Normanların İtalya'nın güneyini ele geçirmesine karşı direnen önemli Lombard yöneticilerin sonuncusudur.

Babası V. Gaimar 1052'deki bir ayaklanmada öldürüldü. Suikastçılarca tutsak edilen Gisulfo, Norman şövalyelerinin yardımıyla kurtarıldı; bunun karşılığında şövalyeler, ellerine geçirdikleri topraklar kendilerine bırakılarak ödüllendirildi. 1058'de Norman soylusu Roberto Guiscardo, Gisulfo'nun kız kardeşiyle evlenerek zoraki bir uzlaşma yapıldı. Ertesi yıl Papa II. Nicolaus, Roberto'yu Apulia ve Calabria dükü yaptı.

Giderek büyüyen Norman tehlikesini önlemek için 1062'de Normanlara karşı bir birlik kurma girişiminde bulunuldu. Bu amaçla Gisulfo Bizans imparatoruyla görüşmek üzere Konstantinopolis'e (İstanbul) gitti. Normanları destekleyen amcası Sorrentolu Guido'nun giriştiği ayaklanma birlik tasarısını boşa çıkarınca Gisulfo komşu Amalfi kentine karşı bir korsan savaşına girişti. Gisulfo 1072'de Norman önderi Aversalı Ricardo'yla birleşip o sırada Sicilya'da bulunan Roberto Guiscardo'ya karşı ayaklandıysa da, İtalya'ya dönen Roberto ayaklanmayı bastırdı.

İki yıl sonra yeni papa VII. Gregorius yeniden Normanlara karşı bir birlik kurmayı denedi. Müttefikler Monte Cassino'da toplandıysa da, korsanlığı ve tutuklulara sert davranmasıyla ünlü Gisulfo'ya karşı Piza heyetinin başlattığı ayaklanma toplanının dağılmasına neden oldu.

Mayıs 1076'da Normanlar Salerno'yu kuşattı ve aralıkta teslim aldı. Gisulfo ve birkaç yandaş mayıs değin iç kalede direndiler. Roberto Guiscardo'nun ölümünden sonra 1088'de Amalfililer Normanlara karşı ayaklandı ve Gisulfo'yu dük ilan etti. Ne var ki, Gisulfo'nun egemenliği yalnızca bir yıl sürdü. Ondan sonra adı bir daha duyulmadı.

Gitagovina (Sanskrit dilinde "Çobanın Şarkısı"), ilahi çoban Krişna ile sevgilisi Radha'nın aşk serüvenini anlatan, Sanskrit dilinde yazılmış lirik şiir. Edebi değerinin yanı sıra tanrıya kavuşma özlemini dile getirmesiyle de tanınan şiir, Hindistan'da özellikle Vişnucular arasında çok tutulur; hatta Vişnu'nun, Krişna'nın bedeninde cisimleştiğine inanılır. *Gitagovina*'nın yaratıcısı, Kral Lakshmanasena'nın (12. yy. sonu) Bengal'deki sarayında yaşayan şair Cayadeva'dır(*).

Sonradan birçok taklidi yazılan şiir, biçim açısından son derece özgündür. Konuşur gibi söylenen (resitativ) kıtalar, her biri sekiz dizeden oluşan 24 şarkının arasına serpiştirilmiştir. Şiirde, aşk serüveni ve kur

Oturan Krişna sevgilisi Radha'yı beklerken, *Gitagovinda*'nın resimlendirilmiş bir kopyasındaki Racasthan minyatürü, y. 1620; Çavasci Cehangir koleksiyonu
Çavasci Cehangir

yapma aracılığıyla inananların tanrıya kavuşma özlemi dile getirilir. *Gitagovinda* kutsal aşıklar (Radha ve Krişna) temasını işleyen ilk şiir olarak bilinir ve Radha, Krişna'nın karısı değil gözdesi olarak anlatılır. Şiirin sözleri, 14-15. yüzyıllarda yaşamış Bengalli ermiş Çaitanya ile ünlenmiştir. Bugün bile Hindistan'ın her yanında *bhacana* ve *kirtana*'larda (toplu tapınma) okunan *Gitagovinda*, 17. ve 18. yüzyıllarda Racasthan ve Pahari minyatür okullarının ürünü olan birçok güzel minyatüre de esin vermiştir.

gitar, telleri parmakla çekilerek çalınan telli çalgı. 16. yüzyıl başlarında İspanya'da ortaya çıkmış dört telli bir ortaçağ çalgısı olan *guitarra latina*'dan türemiştir (bak. *guitarra*).

Başlangıçta gitarda dört sıra tel vardı; bunlardan üçü çift, en üstteki tel ise tekti. Teller, kemaninkine benzeyen bir burgu kutusundan (burguluk), göğüs kapağına tutkalla yapııştırılmış bir köprü ya da eşik arasına gerilirdi. Bu durumda telleri gerili tutan doğrudan doğruya köprüydü. Göğüs kapağında çoğu kez ağaç oyma gül bezemeli yuvarlak bir delik bulunurdu. 16. yüzyıl gitarı, lavta ve *vihuela*'nın (altı telli gitar) dört orta telinin sesleri olan *do-fa-la-re* biçiminde akort edilirdi.

Gitar, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla değin çeşitli değişikliklere uğradı. 1600 öncesinde beşinci tel eklendi; 18. yüzyıl sonlarında da tel sayısı altıya çıktı. 1800'e varmadan çift tellerin yerini günümüzde de standart akort olan *Mi-La-re-sol-si-mi'* akortlu tek teller aldı.

Yaklaşık 1600'de kemaninkine benzeyen burgu kutusu yerini burguları arkada olan düz, hafifçe arkaya eğik bir kafaya bıraktı. 19. yüzyılda ağaç akort burguları yerine metal vidalar kullanılmaya başladı. Başlangıçta sapa sarılan kiriş perdelerin yerini 18. yüzyılda gömme fildişi ya da metal perdeler aldı. Sapa yapıstırılan ve üstünde perdelerin bulunduğu sert ağaçtan yapılmış bölüm (klavye), başlangıçta göğüs kapağıyla aynı düzeydeydi; birkaç metal ve fildişi perde de doğrudan doğruya göğüs kapağına yerleştiriliyordu. 19. yüzyılda bu bölüm, göğüs kapağından biraz yükseltilerek ses deliğinin yanına kadar uzatıldı.

19. yüzyılda gitarda, sesin artmasını sağlayan değişiklikler yapıldı; gövdesi genişletildi, derinliği azaltıldı. Göğüs kapağı iyice incelendi. Gövdenin içine göğüs kapağını

desteklemek için konan enine çitaların yerini, ses deliğinin altında yelpaze gibi açılan ihsal çitalar aldı. Eskiden ahşap bir takozun içine saplanan sap, tellerin germesine karşı ek bir dayanak oluşturacak gibi, gövdenin içine doğru hırz giren bir pabuç ya da çıkma kol biçimine getirilerek arkaya tutkallandı.

19. yüzyıldaki yeniliklerin çoğu Antonio Torres'in ürünüydü. Bu değişikliklerin sonunda, üç tanesi bağırsaktan, üç tanesi de üstüne metal tel sarılmış ipekten altı teli bulunan klasik gitar ortaya çıktı. Sonraları bağırsak yerine naylon ve daha başka plastik türleri kullanıldı.

Değişik gitar türleri arasında 12 telli ya da çift tel düzenli gitar ile, her ikisi de beş telli küçük birer gitar olan Meksika'nın *jarana*'sı ve Güney Amerika'nın *charango*'su vardır. 19. yüzyıl salonlarında lir biçiminde gitarlar moda olmuştu. Daha başka gitar türleri

Elektrogitar
Gibson, Inc

arasında folk müziğinde pena ile çalınan metal telli gitar, kemaninkine benzeyen bir köprüsü ve tellerin bağlandığı bir kuyruğu bulunan çello gitar, tellere metal bir çubukla basılarak baygın bir ses çıkarılan Hawaii gitarı, sesin gövde titreşimiyle değil de elektrikli amplifikasyonla elde edildiği elektrogitar sayılabilir.

Gitar müziği, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla değin ya *tablatura* (ses perdeleri yerine parmak pozisyonlarını gösteren yazım sistemi) biçiminde ya da alfabetik akor simgeleri sistemiyle yazılıyordu. Caz gitarı *tablatura* sında, telleri ve perdeleri temsil eden kafes biçimindeki çizgilerin üstünde akor simgeleri görülür.

17. yüzyılda lavta ile *vihuela* gözden düşerken, gitara olan ilgi arttı. Ama gitar 19. yüzyıla değin bir amatör çalgısı olarak kaldı. Gene de Avrupa'da, Gaspar Sanz (ö. 1674), Robert de Visée (y. 1650-1725), Fernando Sor (1778-1839) ve Joseph Kaspar Mertz gibi (1806-56) bazı virtüöz gitarcılar yetişti. Çağdaş klasik gitar müziği, Bach, Mozart ve başka bestecilerden yaptığı uyarlamalarla gitar konser repertuarının temelini oluşturan İspanyol Francisco Tárrega'ya çok şey borçludur.

20. yüzyılda Andrés Segovia gitara bir konser çalgısı olarak daha büyük bir önem kazandı. Heitor Villa-Lobos ile Manuel

de Falla gitar için ciddi yapıtlar bestelediler. Daha başka besteciler (örn. Pierre Boulez) oda müziği çalgı topluluklarında gitara da yer verdiler. Narciso Yepes on telli gitarıyla bu çalgının repertuarını zenginleştirdi.

Gitar birçok ülkenin folk müziğinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Caz topluluklarında ritim bölümünün önemli bir çalgısıdır, bazen solo çalgı olarak da kullanılır. Popüler müzikte genellikle elektrogitar kullanılır. Çalgı topluluklarında solo gitar, ritim gitar ve bas gitar olmak üzere birden çok gitar bulunur.

Gitarama, Ruanda'nın orta kesiminde il (*prefektura*) ve il merkezi kent. Gitarama ili, kuzeyde Ruhengeri, doğuda Kugali, güneyde Butare ve Gikongoro, batıda da Gisenyi ve Kibuye illeriyle çevrilidir. Yüksekliği 1.500-2.000 m arasında değişen 2.240 km²'lik dağlık bir alanı kaplar. Tropik bir dağ iklimi vardır; kurak mevsimlerle kesintiye uğrayan iki yağış mevsimi (mart-mayıs ve ekim-aralık) görülür. Toprakları büyük sürüleri otlatmaya ve fasulye, muz, süpürgedarısı, tatlı patates ve kahve (*arabica*) yetiştirmeye elverişlidir. Kuzeydoğu kesiminde altın çıkarılır.

İlin yönetim merkezi Gitarama kenti, başkent Kigali'ye ve Ruanda'nın ikinci büyük kenti Butare'ye asfalt bir yolla bağlanır. Ruanda Katolik Kilisesi'nin merkezi olan Kabgayi Katolik Başpiskoposluğu, kentin yakınlarında yer alır. Nüfus (1983 tah.) il, 706.200.

Gitega, Burundi'nin orta kesiminde il (*iprovence*) ve il merkezi kent. İlin orta kesiminde yer alan kent, başkent Bujumbura'nın yaklaşık 65 km doğusundadır. Ülkenin ikinci büyük yerleşmesi ve aynı zamanda bir din ve eğitim merkezidir; burada ilk ve orta okullar ile teknik ve mesleki eğitim veren okulların yanı sıra Müslümanlar, Katolikler ve Protestanlar için ibadet yerleri bulunur. Bir canlı hayvan pazarı ve tabakhanenin bulunduğu kentte, turbalıklardan da ekonomik amaçla yararlanılır. Kentte, Ulusal Müze ile tarih ve sanat koleksiyonları da bulunmaktadır.

Gitega ili, kuzeyde Ngozi ve Muyinga, doğuda Ruyigi, güneyde Bururi, batıda ise Muramvya illeriyle çevrilidir. Burundi'nin orta kesiminde, yüksekliği 1.250-2.000 m arasında değiştiği plato bölgesinde yer alır; yüzölçümü 3.445 km²'dir. Topraklarının büyük bölümü sığır, keçi, koyun otlatmaya ve muz, yerfıstığı, tatlı patates, manyok, fasulye, mısır, süpürgedarısı ve kahve yetiştirmeye ayrılmıştır. Kibumbu'da iki, Gitega'da bir devlet hastanesi, Buhiga ve Kibuye'de birer Protestan hastanesi bulunur. Gitega kentinden başlayan bir karayolu ili başkente bağlar. Nüfus (1986) kent, 95.300; (1990 geç.) il, 564.127.

gittern bak. *guitarra*

Giulini, Carlo Maria (d. 9 Mayıs 1914, Barletta, İtalya), İtalyan orkestra şefi. Operalarla büyük senfoni orkestralarını yönetmedeki ustalığı ve özellikle Verdi, Mozart, Mahler ve Bruckner yorumlarıyla tanınır.

Roma'daki Santa Cecilia Akademisi'nde Bernardino Molinari'nin öğrencisi oldu. Akademinin orkestrasında viyola çalarken, bir yandan da Wilhelm Furtwängler, Otto Klemperer ve Bruno Walter gibi tanınmış sanatçıların çalışmalarını inceliyordu. Yönetmenliğe 1944'te bu orkestrada başladı ve aynı yıl İtalyan Radyosu müzik direktörlüğüne atandı. Yaptığı radyo programları

arasında en çok göze çarpanları barok ve yeni-klasik operalardır. 1950'de oluşturduğu Milano Radyo Orkestrası'yla yaptığı radyo yayınları, Arturo Toscanini ve Victor de Sabata'nın dikkatini çekti. Üç yıl sonra Sabata'nın yerine birinci şef olarak La Scala'ya geçti. Avrupa'daki bir dizi festivalde verdiği konserlerde İtalyan operasından yorumlarla büyük alkış toplayan Giulini, 1955'te Edinburgh Festivali'nde, 1958'de de Covent Garden, Kraliyet Opera Binası'ndaki 100. Yıl kutlama şenliklerinde üstün başarı kazandı. Uzun süre Londra Filarmoni ve Chicago Senfoni orkestralarıyla çalıştı. 1973-76 arasında Viyana Senfoni orkestrasını yönetti; 1978'de de Los Angeles Filarmoni Orkestrası'nın birinci şefi olarak Zubin Mehta'nın yerine geçti. Giulini ayrıca çok sayıda plak çalışması yapmıştır.

Giulio ROMANO (İtalyan besteci) bak. Caccini, Giulio

Giulio ROMANO, asıl adı GIULIO PIPPI, tam adı GIULIO DI PIETRO DI FILIPPO DE' GIANUZZI (d. 1492/99, Roma - ö. 1 Kasım 1546, Mantova, Mantova Düklüğü), Rönesans döneminin

Giulio Romano'nun kendisi için yaptığı ev, 1544-46, Mantova, İtalya
Alınan - Art Resource / EB Inc

sonlarında ünlenen ressam ve mimar. Raffaello'nun en önemli mirasçısı ve maniye-rizmin öncülerinden biridir.

Çocuk yaşta Raffaello'ya çıraklık etmeye başladı. Kısa zamanda atölyede çok önemli bir konuma geldi. Raffaello 1520'de öldüğünde G. Penni ile birlikte onun yarım kalan işlerini bitirmekle ve atölyenin sanatsal etkinliklerini yürütmekle görevlendirildi. Bu dönemde yaptığı "Madonna ve Azizler" (y. 1523 Sta. Maria dell'Anima Kilisesi, Roma) ve "Aziz Stephanos'un Taşlanması" (1523, S. Stefano Kilisesi, Cenova) gibi resimlerde çok kişisel, anti-klasik bir üslup geliştirdi.

1524'te Mantova'ya gitmek üzere Roma'dan ayrıldı ve ölümüne değin kaldığı Mantova Düklüğü'nde bütün sanatsal etkinliklere damgasını vurdu. 1525 ya da 1526'da başladığı en önemli yapıtı, inşaatını ve iç bezemelerini öğrencileriyle birlikte tamamladığı Mantova eteklerindeki Te Sarayı'dır. Saray, bir yandan Roma'nın klasik biçimlerine bağlı kalırken, bir yandan da Bramante'nin ağırbaşlı klasikliğiyle alay eder gibidir. Ortasında bir avlusu bulunan kare planlı bu yapı dört yandan, içinde yer aldığı geniş bahçeye açılır. Yapıdaki bütün öğeler beklenenden biraz farklı biçimlendirilerek şaşırtıcı bir etki yaratılmıştır. Özellikle Eski Yunan ve Roma bezemeleri bilinçli olarak yanlış kullanılmıştır. En önemli odalardan Psiche Salonu'nda tanrıların aşklarına ait erotik freskler, Cavalli Salonu'nda Gonzaga

atlarının bazılarının gerçek boy portreleri, Giganti Salonu'nda da fantastik bezemeler vardır. Göz aldatımının (*trompe l'œil*) egemen olduğu yerden tavana kadar bu kesintisiz bezemelerde devlerin Olympus'a saldırışı ve tanrıları tarafından geri püskürtülüşü betimlenmiştir. Tavanda ise Jüpiter şimşekleri fırlatırken görülür. Bütün kompozisyon izleyicide üzerine doğru gelen dağların altında eziliyormuş duygusu uyandırır. Salondaki şömine bile alevleriyle bezemenin bir parçası gibidir. Giulio'nun baş yardımcısı Rinaldo Mantovano'nun da katkısıyla 1534'te tamamlanan bu odanın bezemelerinde Giulio'nun birçok yapıtında üstü örtülü olarak işlenen bir kabalık ve müstehcenlik duygusu vardır. Giulio, Mantova'da görkemli Gonzaga Kraliyet Sarayı'na da önemli katkılarla bulundu. Buradaki Troya Salonu bezemeleri barok aldatımın göz aldatıcı tavan bezemelerinin habercisi sayıldığından özellikle dikkat çekicidir. Giulio'nun esin kaynağı ise büyük olasılıkla Andrea Mantegna'nın Mantova'daki Camera degli Sposi'siydi (Gelin Odası). Giulio Mantova'da kendisi için Caprini Villası'nın (Raffaello'nun evi) maniye-rist bir çeşitlemesini (1544-46) yapmış, ayrıca katedralin yeniden inşasına başlamıştı (1545).

Giunta PISANO (ö. y. 1260), Pizalı ressam. Bazı eleştirmenlere göre Toscana'dan Assisi'ye gelip Umbria sanatının gelişimini etkileyen bir öncüdür.

Assisi'deki San Francesco Kilisesi'nin üst bölümü için resimler yaptığı söylenir. Aziz Francesco'nun müridlerinden Elias'ı (Cortona) haçı kucaklarken betimlediği 1236 tarihli "İsa'nın Çarmıha Gerilmesi" adlı resim günümüze ulaşmamıştır.

Üzerinde imzasının izlerini rastlanan üç büyük Çarmıha Geriliş resmi de Giunta'ya atfedilir. Eskiden Sta. Anna Manastırı'nda bulunan bu resimlerden biri bugün Piza'daki SS. Raineri ve Leonardo Kilisesi'ndedir. Piza'daki Belediye Müzesi'nde bulunan ikinci resim bütünüyle yeniden boyanmıştır; üçüncüsü ise Assisi'deki Sta. Maria degli Angeli Kilisesi'ndedir. Bu resimlerde İsa, yüzünde acı bir ifadeyle başı bir yana doğru eğilmiş ve bedeni öne kıvrılmış olarak can çekişirken betimlenir. Bu anlayış, Giunta'dan önceki ressamların "zafer kazanmış İsa" figüründen bütünüyle farklıdır.

Giurgiu, Romanya'nın güneybatısında il (*județ*). Güneyde Tuna Irmağı ve Bulgaristan'la çevrilidir. Büyük bölümü ovalık olan 3.810 km²'lik bir alanı kaplar. Ilfov ilinden bazı toprakların ayrılmasıyla 1981'de oluşturulmuştur. Tuna Irmağı ve güneye akan Argeş ve Dimobovița ırmakları arasında, Argeş Irmağının kolları olan Cilniștea ile Neajlov ırmaklarının birleştiği yerde Comana Gölü yer alır. İl merkezi Tuna kıyısında bir liman kenti olan Giurgiu'dur. Ekonomisi tahıl üretimi ve hayvancılığa dayanır. Mihai Viteazul'un (1558-1601) 1595'te Osmanlı ordusunu yenilgiye uğrattığı Călugăreni yakınlarında bu çarpışmanın anısına tuğba bir anıt dikilmiştir. Öteki kentler Buceșni, Domnești ve Letca Nouă'dır. Argeş Irmağı boyunca orman koruma alanları bulunur. Ülkenin öteki bölgelerine kara ve demir yoluyla bağlanır. Bükreş ve Craiova arasındaki bağlantıyı sağlayan bir karayolu ile demiryolu ilin kuzey kesiminden geçer. Nüfus (1990 tah.) 325.200.

Giurgiu, Osmanlı döneminde (1417-1829) YERKOYU ya da YERKÖKÜ, Romanya'nın güney kesiminde, Giurgiu ilinin (*județ*) merkezi kent. Tuna'nın sol (kuzey) kıyısında, Bükreş'ten 65 km güneyinde yer alır. Kentin ilk kuruluşu kesin olarak bilinme-

mekle birlikte, Ceneviz denizcilerinin limanın önündeki adaya San Giorgio adlı bir kale yaptıkları ve kentin adının buradan geldiği sanılmaktadır. 1403'te Prenş Mircea (Yaşlı) ile Polonya kralı II. Władysław (Jagiello) arasında yenilenen anlaşma, Giurgiu adının geçtiği ilk tarihsel belgedir. 1417'de Osmanlıların eline geçen kent, 1829'da Edirne Antlaşması'yla Eflâk'a verildi. Rus Çarı I. Nikola, bu anlaşmanın anısına, 1830'da St. Nicolas Kilisesi'ni yaptırdı.

Romanya'daki ilk demiryolu, 1869'da Bükreş-Giurgiu arasında döşendi. Giurgiu ile Bulgaristan'daki Ruse'yi (Rusçuk) birbirine bağlayan ve Dostluk Köprüsü olarak anılan Tuna kıyısında iki katlı demiryolu ve karayolu köprüsü, 1954'te tamamlandı. Tuna kıyısında önemli bir liman kenti olan Giurgiu'da modern bir tersane vardır. Sanayi kuruluşları arasında şeker, konserve, halı ve kilim fabrikaları sayılabilir. Nüfus (1985 tah.) 62.386.

Giusti, Giuseppe (d. 13 Mayıs 1809, Monsummano, Toscana - ö. 31 Mart 1850, Floransa), Kuzey İtalyalı şair ve yergici. İtalya'da milliyetçi Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketinin ilk yıllarında yazdığı Avusturya yönetimini yeren etkili şiirleri, canlı üslubu ve Toscana esprileri nedeniyle bugün de sevilerek okunur.

Piza'da düzensiz aralıklarla (1826-29 ve 1832-34) hukuk öğrenimi gördü. Uzun yıllar silik bir yaşam sürdü. 1848 Devrimi'nin ardından iki Toscana yasama meclisinde ve Nisan 1849'a değin görev yapan kurucu mecliste yer aldı.

Giusti'nin yergili şiirleri önceleri elyazması olarak elden elde dolaştı. İlk şiir kitabı İtalya dışında, yazarın adı belirtilmeden basıldı. 1833'te yazdığı ilk önemli yergisi *La guigliottina a vapore*'un (Buharlı Giyotin) konusu Çinlilerin, diktatörler için kafa kesmeyi kolaylaştıran buharlı bir giyotin buldukları haberi- dir. Öteki yergileri genellikle İtalya'yı savunan ya da ülkenin içine düştüğü siyasal ve toplumsal durumdan yakınan bir hava taşır. Avusturya imparatoru II. Franz'ın ölümü (1835) ve yeni imparatorun tahta geçişiyle ilgili yergiler de yazar Giusti'nin başyapıtı *Sant'Ambrogio*'dur (y. 1846). Şiirde, şairin bir ayine katılan Avusturya askerlerine karşı beslediği düşmanlık duygusunun, Verdi'nin korosuna katılmaları üzerine, sevgi ve dayanışmaya dönüşmesi işlenir.

Giusti düzyazılarında, Toscana dilini kullanmadaki ustalığıyla dikkati çeker.

Givatayim, İsrail'in ortabatı kesimindeki Şaron Ovasında kurulu kent. Tel Aviv-Yafa'nın doğu banliyösüdür. Çeşitli işçi semtlerinin birleşmesinden oluşmuştur; bunların en eskisi olan Şehumat Borohov (1922), Filistin'deki ilk Yahudi işçi banliyösüdür. Bugünkü Givatayim'i oluşturan çeşitli bölgeler 1942'de birleştirildi ve kent 1959'da tüzel kimlik kazandı. 1930'larda Alman Yahudilerinin göçüyle nüfusta büyük bir artış oldu. Yöredeki hafif sanayiler arasında gıda işleme ve basımcılık yer alır. Nüfus (1987 tah.) 45.800.

Givenchy, Hubert de (d. 21 Şubat 1927, Beauvais, Fransa), bluz, etek, pantolon modelleri ve uluslararası hazır giyim mağazaları ile tanınan Fransız giysi tasarımcısı. Moda dünyasına girmeden önce Paris'teki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda resim, daha sonra da hukuk öğrenimi gördü. On yedi yaşında Parisli tasarımcı Jacques Fath'ın (1912-54) yanında çıraklığı başladı; izleyen sekiz yıl boyunca da Piguet, Lucien Lelong ve Schiaparelli gibi Paris'in ileri

gelen modaevleri için tasarımlar yaptı. 1952'de kendi modaevini açtı ve modellerini daha ucuza satabilmek için genel giderleri kısıtı. Bütün ayrıntıları kusursuz pantolonlar, son moda şık ceketler ve zarif gece giysilerinden oluşan ilk koleksiyonu çabucak uluslararası düzeyde ilgi çekti. Modelleriyle canlı ve renkli bir kadın etkisi yaratıyor, olağanüstü titiz dikişini emprime ipek ve işlemeli kumaştan aksesuarla tamamlıyordu. "Bettina bluzu" adlı tasarımı bedene oturan gömleklerin yeniden moda olması sonucunu doğurdu.

1954'te boru biçimli gece giysilerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunan Givenchy 1957'de de ünlü İspanyol modacı Cristóbal Balenciaga'yla birlikte "çuval görünümü"nü yarattı. 1961'de *Breakfast at Tiffany's* (Çılgınlar Kraliçesi) adlı filmde Audrey Hepburn için tasarladığı modeller kolsuz ve kemersiz, robalı "prenses" giysilerinin moda olmasına yol açtı. 1960'larda açtığı hazır giyim mağazalarıyla dünyanın her yerindeki kadınların son moda giysileri özgün tek tasarımlardan daha ucuza edinebilmelerini sağladı.

Giyani, Güney Afrika'da, Transvaal'in kuzeydoğusunda bağımlı Siyah devlet Gazankulu'nun başkenti yeni kasaba. Kruger Ulusal Parkı'nın batısında, Küçük Letaba Irmağının kuzey kıyısındaki toprakları kapsar. Gazankulu'nun kuzey parçasında bulunan Giyani. Tsonga ve Şangaan halklarının yönetim merkezi olarak 1960'larda kuruldu. Kasabada çeşitli mallar satan dükkânlar vardır. Nüfus (1976) 1.968.

giyim, insan bedenini örten giysi, aksesuar ve bunları kullanma biçimleri. Cinsiyet, kültür, coğrafi bölge ve tarihsel çağlara göre çok büyük farklılıklar gösterir. Genellikle, bir kültür ne kadar karmaşık ve gelişkin olursa, geleneksel giyim tarzları da o ölçüde incelikli, hiyerarşik ve çeşitli olmaktadır.

Giyim tarzları. Giyim, ekonomik duruma ve kullanım amacına bağlı olduğu gibi, modaya ve geçerli beğenilere göre de değişiklik gösterir. Giyim tarzlarını gösteren, seri olarak üretilmiş model resimleri ilk kez 19. yüzyıl başlarında yapıldı. Giyim konusundaki yeni düşüncelerin hızla yayılmasını sağlayan bu modeller, günümüzde de yaygın biçimde kullanılmaktadır. Tarih boyunca giyimde belli tarz ve biçimler bazen moda dışı kalmışlarsa da, zamanla yeniden gözde olmuşlardır. Örneğin, 16. yüzyılın çemberli jüpon modası 18. yüzyıl başlarında yeniden yaygınlaştı, sonra kaybolup 1850'lerde gene ortaya çıktı ve 1950'lerde, sert kumaştan yapılan kabarık eteklerle kısa süre için bir kez daha yaygınlaştı. 1920'lerin düşük belli kısa etekleri de 1960'larda yeniden moda oldu.

Giyim terimi gömlek, etek, pantolon, ceket, palto gibi akla ilk gelen giysilerin yanı sıra, ayakkabı, kep ve şapka, pijama ve gecelik, spor kıyafeti, korse ve eldiven gibi eşyayı da kapsar. Zamana göre yaygınlaşan ya da gözden düşen ve çeşitli görünümüler alan saç tuvaletleriyle sakal ve bıyık biçimleri ve peruk kullanımı da moda ve giyim tarihiyle yakından ilişkilidir. Aynı şey kozmetik ve mücevher kullanımı için de geçerlidir.

Batılı giyim tarzı günümüzde hemen hemen dünya çapında yaygınlık kazanmıştır ama, birçok ülkede insanlar kendi kültürlerine özgü giysileri de kullanmaktadırlar. Geleneksel Çin giysisi, sonradan Japonlarca benimsenerek kimonoya dönüştürülen, ipektan yapılmış uzun bir kaftan biçimindeki *pao*'ydu. Bir çeşit geniş kollu kimono olan bu giysi, İS 8. yüzyılda Japonya'da da kullanılmaya başladı. İpek Çinli-

lerce en geç İÖ 2000'lerde keşfedilmişti. Han hanedanından (İÖ 206 - İS 220) kalma kabartmalarla resimler, rahat ve gösterişli giysiler kullanma geleneğinin uzun bir geçmişi olduğunu göstermektedir. 1644'te Mançular, simgesel renk ve desenlerin ağırlık kazandığı yeni üsluplar yarattılar. Çin ve Japon giysileri, sahibinin toplumsal konumunu göstermesi açısından simgesel bir önem de taşıyordu. Japonya'da hâlâ giyilen kimononun beline, *obi* denen geniş, zarif bir kuşak bağlanır.

Giysi ve başta mücevher olmak üzere aksesuarlar Hindistan'da da büyük önem taşıyor. Burada, kadınlar *sari*, erkekler de *dhoti* adlı geleneksel giysilerini hâlâ yaygın biçimde kullanmaktadır. Bu giysiler, bedene sarılan uzun kumaş parçalarından oluşur. Geleneksel olarak bedenün üst kısmı çıplak bırakılırken, 12. yüzyıldaki Müslüman istilasından sonra hem kadınlar, hem de erkekler için bol pantolon ve ceketlerden oluşan yeni giysiler benimsenmiştir.

İlk giysi örnekleri arasında bazı Mısırlılardan giyilen, genellikle kısa bir etek biçimindeki basit keten elbiseler de vardı. Daha aşağı toplumsal katmanlarda olanlara hiçbir şey giymezlerdi. Eski Yunanlılar, pamuklu ya da yünlü kumaştan çeşitli biçimlerde yapılmış, dökümlü basit giysiler kullandılar. Genellikle ketenden yapılmış bir tür gömlek olan *kiton* hem kadınlar, hem de erkeklerce giyilirdi. Yalnızca kadınların giydiği *peplos* ise, düşey kıvrımlar oluşturan ve çeşitli biçimlerde bedene sarılan yünlü bir kumaş parçasıydı ve genellikle üstüne kemer takılırdı. Gerek kadınlar, gerekse erkekler ayaklarına çoğunlukla sandalet giyerdi.

Romalılar da Yunan tarzı giymeyi benimsemekle birlikte, giysilere sınıf ayrımlarını belirtecek keskin farklılıklar getirdiler. *Kiton*'a benzeyen tünik, değişik kumaşlardan ve değişik biçimlerde yapıyorlardı. Uzun ve dikişsiz beyaz bir giysi olan *toga*, sonraları yalnızca imparatorla yüksek dereceli devlet görevlilerinin giydiği resmi bir giysiye dönüştü; kıvrımları da giderek daha özenli ve incelikli biçimde yapılmaya başladı.

Ortaçağda giysiler fazla değişmedi. Bununla birlikte erkekler önceleri normal, daha sonra da dar ve kısa pantolonlar giymeye başladılar. 14. yüzyılda artık kadınlar giydiği daha incelikli tasarlanan uzun giysiler giyiyorlardı. 16. yüzyıl İngiltere'sinde, Kraliçe Elizabeth ile mayetinin resimlerinde görülen kolalı ve kırmalı bir keten yaka moda oldu.

1670'e gelindiğinde giyimde bir devrim gerçekleşmişti: Artık erkekler uzun ceket, yelek ve pantolon giyiyorlardı. Peruk kullanımı da moda oldu ve 18. yüzyıla değin geçerliliğini korudu. 18. yüzyılda, her yeni kuşakla birlikte kadın giymeyi daha da zenginleşip çeşitlendi. 1790 dolayında yeni bir değişim başladı ve genel yeni-klasik beğeni doğrultusunda daha yalın ve resmîyetten uzak giysilere yönelindi.

Amerikan modası da genellikle Avrupa'yı izlemekle birlikte, kuzey kolonilerinde Puritanların düz gri kumaştan giysileri ve büyük beyaz yakaları yaygındı. Gelir düzeyi yükseldikçe, giymeyi de daha zengin, incelikli ve modaya bağımlı bir nitelik kazandı.

19. yüzyıl başlarında kadın modasını artık Fransız tasarımları belirlerken, erkek giyminde İngiliz üslupları yeğlenir oldu. Kraliçe Victoria döneminde giysiler daha az romantik, daha ağırbaşlıydı; cansız renkler ağır basıyordu. Bu gösterişsiz giymi tarzının belirgin özellikleri uzun bol etekler ve kalın şallardı. Erkekler ise parlak siyah silindirik şapkalar giyiyorlardı. Bu dönemde tel çemberli etekler, kalça yastıkları ve yerde

surunen uzun etek arkaları gözdeydi. Yüzyılın sonlarına doğru başlayan spor giyim modasıyla birlikte, gunumuzu değin sürecek olan ve rahatlığa önem veren resmîyetten uzak bir eğilim gelişti. 1920'lerde artık etek boyları kısalmış, pantolonlar çuval gibi bollaşmıştı. Kolalı, dik beyaz yakalı gömlekler yerlerini yumuşak yakalılara bıraktı. Kadın giymeyi, kadınların toplumsal rollerine koşut olarak değişim gösterdi. 1930'lardan başlayarak tayyor ve pantolonlar gittikçe daha çok ağırlık kazandı.

1947'de Christian Dior, "Yeni Görünüm" adını verdiği dar omuzlu, uzun kabarık etekli, beşe oturan tasarımlarıyla geniş bir üslup seçeneği yaratacak ve giyimde sınıf engellerini yıkacak olan savaş sonrası moda devrimini başlattı. 1960'larda, Londra'daki Carnaby Caddesi'nden kaynaklanan "Mod" görünümü, değişken etek boyları ve tek cins (*unisex*) giyim anlayışıyla düzen dışı bir çağ başlattıysa da, 1980'lerde geçmiş modaların yeniden canlandırılmasıyla giyimde oldukça geleneksel bir zariflik dönemine ve klasik üslubun egemenliğine geçildi.

Giysi teknolojisi. Teknolojide ilerlemeler yüzyıllar boyunca çok yavaş bir süreç içinde gerçekleşti. Demirden yapılmış iğne kullanımı ancak ortaçağda başladı. 18. yüzyıla değin terziler tümüyle elle çalışıyordu. Sonunda 1700'lerde ayak ve su gücüyle çalışan eğirme ve dokuma makineleri icadıyla, giysilik kumaşların fabrikada üretilmesini olanaklı kıldı. Bu atılım dikiş makinesinin geliştirilmesini hızlandırdı. 1830'da Parsli Barthélemy Thimonnier kullanıma uygun ilk makinenin patentini aldı. Kısa süre içinde bunu izleyen daha gelişkin modeller arasında, ABD'li Isaac M. Singer'in 1851'de gerçekleştirdiği makine önem taşır.

Giysi sanayisinde gerçekleşen bir sonraki büyük ilerleme, 1860'ta, birden çok kat kumaş bir kerede kesebilen kesim motorunun geliştirilmesi oldu. Üretim alanında 20. yüzyılda sağlanan gelişmeler arasında, giysi parçalarını doğrudan bilgisayara yüklenen özgün patrona göre otomatik olarak bedenleyen ve kesen makine (1967), kumaşı yakarak ya da buharlaştıran kesen bilgisayar denetimli laser demeti ve dakikada 8 bin mekik hareketi yapabilen yüksek hızlı dikiş makineleri sayılabilir.

Hazır giyimde ve ilgili sanayilerde kullanılan hammaddeler yapım tekniklerine göre, iplik, hamur, kütle ve doğal malzeme olarak sınıflandırılır. İplikte yapım işlemlerinde iplikler dokuma ya da örme yoluyla kumaş durumuna getirilir. Hamur biçimindeki malzemeden ise keçe, kâğıt ya da kutk gibi ürünler elde edilir. Zar biçimindeki çok ince plastik, metal ya da kauçuk yaprakların üretiminde kullanılan yapım yöntemlerinde, hammadde, molekül yapısı bozulmadan kütle halinde işlenir. Deri, kürk ya da sentetik köpük gibi ürünlerin hazırlanmasında da, hammaddeyi, hücre yapısını bozmadan doğal biçimiyle işlemek gerekir.

Kumaşlar, dokuma ve örme teknikleriyle üretilir. Dokumada, iki ya da daha çok iplik, birbirine dik olarak iç içe geçirilir. Saç örgü yönteminde iplikler, hasır örgü tekniğiyle birbirine çapraz olarak tutturulur; düz örgüde ise birbirine halkalanarak bağlanır. İplikler pamuk, keten ya da yün gibi doğal elyaftan, ya da yapay ipek ve naylon gibi doğal olmayan elyaftan hazırlanabilir.

Deri giymi eşyasının yapımında, çoğunlukla koyun, keçi, oğlak, dana, domuz, at, sığır gibi hayvanların derisi, daha seyrek olarak da kertenkele, yılan, timsah, sığın, manda,

devekuşu, kanguru, geyik, mors, fil ve fok derisi kullanılır.

Modern imalat sürecinin üç temel adımı kesim, dikiş (pikaj) ve ütülerdir. Ayrıca parçaları birleştirme, bezeme ve apre aşamalarında kullanılan beş işlem daha vardır. Bunlar pişirme ya da ıslah etme, yapıştırma, eritme, kalıplama ve perçinlemedir. Son işlem çivilemeyi ve ilgin madeni kenarlarının takılmasını da içerir.

Giyom Tel bak. Tell, Wilhelm

giyotin, ölüm cezasını boyun vurma yoluyla yerine getiren araç. İlk kez 1792'de, Fransız Devrimi sırasında kullanılmıştır. Tepeden bir kırıla birleşen ve eğri uçlu bıçağın yukarıdan kayabilmesi için iç yüzleri yivli olan iki direktan oluşur. Bıçağın hızla düşmesi için, arkasına ağırlık konmuştur.

Fransız Devrimi sırasında Paris'teki Devrim Meydanı'na (bugün Concorde Meydanı) kurulmuş bir giyotin, 18. yy sonlarında yapılmış bir resimden ayrıntı
Fransız Kütüphanesi'nin izniyle, İstanbul

Fransız Devrimi'nden önce de İskoçya, İngiltere ve öteki Avrupa ülkelerinde özellikle soylulara verilen ölüm cezalarının uygulanmasında benzeri araçlar kullanılmıştır.

1738'de Saintes'de doğan ve 1789'da Ulusal Meclis'e seçilen Fransız fizikçi Joseph-Ignace Guillotin, bütün ölüm cezalarının "bir makine aracılığıyla" uygulanmasını öngören yasanın onaylanmasında önemli rol oynadı. Amaç, boyun vurmanın soylulara özgü bir ayrıcalık olmaktan çıkarılması ve elden geldiğince acı vermeden gerçekleştirilmesiydi. Bicêtre Hastanesi'ndeki ölümler üzerinde yapılan başarılı deneylerden sonra giyotin ilk kez 25 Nisan 1792'de bir soyguncunun boynunu vurmak amacıyla Grève Meydanı'na kuruldu. Önceleri "Louisette" ya da "Louison" olarak anılan araç sonradan *la guillotine* olarak tanındı. Fransa'da 20. yüzyılda da süren giyotin kullanımı 1960'larda ve 1970'lerde azaldı. 1965 ile son kez kullanıldığı 1977 arasında yalnızca sekiz kişi giyotinle idam edildi. 1981'de Fransa'da ölüm cezası kaldırıldı ve giyotin kullanımı da sona erdi. *Karş. boyun vurma.*

Gize, el-, EL-CIZE olarak da bilinir, Yukarı Mısır'da Nil Irmağının batı kıyısında il (*muhafaza*). Güneybatıya doğru Libya Çölünün içlerinde Vadiü'l-Cedid iline kadar uzanır. Kuzeyde el-Minufiye, güneyde de Beni Suveyf ve el-Feyyum illeriyle çevrili-

dir. El-Bahriye Vahasını ve el-Ferafire Vahasının bir bölümünü içine alır.

Nil Vadisindeki 1.059 km²'lik yerleşim alanı, il merkezi el-Gize dışında genellikle tarım arazilerinden oluşur. Burada mısır, pamuk, buğday, darı, üğül ve Kahire'de satılmak üzere sebze yetiştirilir. Bir başka ürün de hurmadır; Nil'in batı kıyısı yakınındaki el-Bedreşeyn'de bir hurma paketleme fabrikası vardır. Gize kenti ilin en büyük sanayi merkezidir. İldeki maden kaynakları demir cevheri ve el-Bahriye vahasındaki kömürdür. Cevher demiryoluyla Kahire ilindeki Hilvan'da bulunan demir-çelik tesislerine sevk edilir.

İldeki tarihi yerler arasında Gize piramitleri ve 4. sülaleye (İÖ y. 2613-2494) ait sfenks, Mısır'ın eski başkenti Memphis'in kalıntıları ve hemen batısındaki Sakkara mezarlığı sayılabilir. Gize kentinin kuzeyinde ve Kahire yakınlarında bulunan İmbabe'deki havaalanına Kahire-Assuan Demir-

inşa edilen bir dizi köprüyle Kahire'ye bağlandı. 961'de kentte büyük bir cami yaptırıldı. Zamanla ilçe (*kura*) ve il merkez oldu. Bugün de ayakta olan altı köprü her

El-Gize yakınlarındaki piramitlerin güneyden görünüşü, Mısır
Hürmer Fotoarchiv, Münih

iki kıyının Ceziretü'r-Revde ve Ceziretü'z-Zemalik ile bağlantısını sağlar.

Kentte modern konutlar, hükümet binaları, elçilikler, araştırma enstitüleri, oteller, parklar, hayvanat bahçesi ve ünlü bir eğlence alanı vardır. 1908'de kurulan Kahire Üniversitesi 1924'te buraya taşınmıştır. Öteki önemli yerler arasında göz hastalıkları araştırma enstitüsü, Arap Dili Akademisi, Uygulamalı Sanatlar Yüksekokulu ve Tarım Bakanlığı'nın binaları sayılabilir. Mısır sinema sanayisi de büyük ölçüde burada toplanmıştır. Başlıca sanayi ürünleri çimento, demir ürünleri, ağaç ürünleri, otomobil parçaları, pamuklu ve polyester kumaş, ayakkabı ve biradır. Kentte Kahire-Assuan Demiryolu'nun bir istasyonu vardır. Nüfus (1990 tah.) 2.156.000.

gizem dinleri, MYSTERION DİNLERİ ya da MYSTERION KÜLTÜRLERİ olarak da bilinir, Eski Yunan ve Roma'da, resmî dinsel yaşantının ve örgütlenmelerin dışında kalan gizli kültürler. Eski Yunan'da bu kültürlerin üyelerine *mystes* (çoğul *mystai*), onları kulte getirene ise *mystagogos* (*mystes*'in önderi) denirdi. Bu sözcükler Yunanca *myein* (ağız ya da gözleri "kapatmak") fiilinden türemiştir. Kültürlerin önderlerine ise *hierophantes* (kutsal şeyleri açığa çıkartan) ve *dadoukhos* (feneri taşıyan) adları veriliirdi. İsa'dan sonraki 300 yıl içinde yaygınlığının doruğuna ulaşan bu tür toplulukların en önemli etkinlikleri ziyafetler, danslar ve törenler, özellikle de ölümün ve dirilişin simgesel olarak canlandırıldığı kulte kabul törenleriydi.

Eski Yunan'daki gizem dinlerinin en ünlüsü, önce Eleusis'te, sonra da Atina'da gelişen Toprak ve Bereket Tanrıçası Demeter kültüydü. Şarkılar eşliğinde sergilenen dinsel nitelikli danslar ve tiyatro gösterileriyle Demeter efsanesinin anlatıldığına ilişkin çeşitli kanıtlar vardır. Şarap ve Coşkunluk Tanrısı Dionysos adına düzenlenen şenliklerde ise şarap içilir, şarkılar söylenir, sevilir ve pantomim yapılırdı. Orpheus'a atfedilen kutsal yazılara dayanan Orpheus kültü, bunların tersine bekâret, et yeme, şarap içme gibi gerekleri olan içleci bir uygulamaydı. Pythagorasçılar da Orpheus kültürünün amentüsünü büyük ölçüde benimseyerek bunu ölümden sonra yaşam ve müzik, matematik, astronomi gibi konulardaki gizemli inançlarıyla birleştirdiler (*bak. Pythagorasçılık*).

Yunanlı filozof Platon (İÖ 4. yy), başta Pythagoras kardeşliği ve Eleusis dinsel toplulukları olmak üzere, kendinden önceki Yunan dinindeki pek çok düşünceden yararlanmıştı. Ondaki sonraki gizem dinleri de Platonculuğun zengin imgelerinden çokça yararlanarak ruhun gezegenler ve sabit

yıldızlar arasında gezinmesi, bedene girmesi ve sonradan ödüllendirilmesi ya da cezalandırılması gibi kavramları benimsediler. Bazı topluluklar Platon'un, gezegenlerin niteliği ve kürelerin müziği gibi kuramlarını da kullandılar.

Büyük İskender'in Asya'daki fetihleri ve dünya ticaretinin gelişmesi sonucunda Doğu dinlerindeki imgeler ve kutsal krallığa ilişkin öğeler de gizem dinlerine girdi. Gizem dinlerinin törenleri ise Mısır'a yayılarak buradaki tanrısal firavun soyu inancıyla birleşti. Tanrı Serapis, hem Zeus'a, hem de Osiris'e ait özellikler taşıyordu; ondan kaynaklanan ve krallık kurumuyla gizem dinlerini birleştiren inanışlar da Yunan ve Roma dünyasına yayıldı.

Roma İmparatorluğu'nda Dionysos (Bakkhos), Mısır'da Tanrıça Isis, Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele, Pers İmparatorluğu'nda Mitra ve Suriye'de Güneş Tanrısı Sol'un çevresinde de Eski Yunan'daki gizem dinlerine benzer kültürler gelişmiştir.

Ayrıca bak. Andania Gizli Ayinleri; Dionysos; Eleusis Mysterionları; Eumolposhierophantes; Kabirler.

gizem oyunu, ortaçağ Avrupa tiyatrosunun, yerel konuşma diliyle oynanan üç temel oyun türünden biri; öbürleri mucize oyunu(*) ve ibret oyunudur(*). Kiliselerde Latince olarak sahnelenen oyunlardan türeyen gizem oyunları, konularını Kitabı Mukaddes'ten alıyor. Yaratılış, Adem ile Havva, Habil'in Öldürülmesi ve Kıyamet gibi öyküleri işliyordu. 13. yüzyılda çeşitli loncalar, kilise dışı mekânlarda ve konuşma diliyle oyunlar sahnelemeye başladı. Böylece dinsel katılıktan sıyrılan oyunlara apokrif öğeler ve giderek hekimleri, askerleri, yarıgıçları, hatta keşiş ve papazları alaya alan yergi öğeleri girdi. İngiltere'de zamanla, Chester Oyunları(*) ve Wakefield Oyunları(*) gibi 25-50 oyunluk uzun diziler oluştu. Fransa'da Arnoul ve Simon Gréban'ın yazdığı, Resullerin İşleri'ni konu alan manzum oyun, 494 tane konuşmalı rol içeriyor, 61.908 dizeden oluşuyor, sahnelenmesi ise 40 gün sürüyordu.

Gizem oyunlarının aldığı yeni biçim, aynı zamanda 16. yüzyıl sonunda ortadan kalkışını hazırlayan bir etken oldu. Dinsel yararları belirsizleştikenden, kilise bu oyunlara verdiği desteği çekti. Rönesans döneminde bu uzun ve düzensiz sayılabilecek metinlere pek ilgi gösterilmedi. Bu arada halk da, İtalya'dan gelmeye başlayan gezici profesyonel toplulukları daha çok tutmaya başladı.

Parlak döneminde gizem oyunları oldukça ayrıntılı biçimde sahneleniyordu. İngiltere'de oyunlar genellikle hem sahnesi, hem soyunma odaları olan ve kolay hareket edebilen arabalar üstünde oynanıyordu. İtalya ve Fransa'da ise genişliği 30 metreyi bulan sahneler kullanıldığı oluyordu. Cennet sahnenin üstünde, Cehennem aşağıda, yeryüzü de sahnede canlandırılıyordu. Oyunlarda zaman, mekân ve eylem birliği dikkate alınmadığından, birçok farklı coğrafî yer yan yana gelebiliyordu. Uçan melekleri, ağzından ateş sağan canavarları, mucizevi dönüşümleri ve şehitleri sahnede canlandırmak üzere mekanik araçlar, yer kapığı ve başka teknik yöntemler kullanılıyordu.

gizem öyküsü, bilinmeyen işleyen, çok eski ve popüler bir edebî tür. Korku öyküleri ve "sözde bilimsel" fantezilerin yanı sıra, bir suçun açığa çıkarılmasını, diplomatik entrikaları, gizli toplulukları, gizli anlamlar yüklenmiş kod ve şifreleri anlatan ya da herhangi bir karanlık olayı konu eden öyküler de bu tür içinde ele

alınır. Gizem öyküleri, genellikle doğaüstü öyküler ve bilmece öyküler olarak ikiye ayrılır.

Kökene çok eskiye dayanan doğaüstü öyküler, halk edebiyatının önemli bir bölümünü oluşturmdu. Ama edebiyatta korku ve merak ögesinin başlı başına bir konu olarak ele alınması, 18. yüzyılda romantizm öncesinde gelişen gotik romanla başladı. Gotik romanın ilk örneğini İngiliz yazar Horace Walpole verdi; korku öyküsünün Walpole'un *Castle of Otranto* (1765; Otranto Kalesi) adlı yapıtıyla kalıcı bir edebî tür haline geldiği söylenebilir. Mary Wollstonecraft Shelley ise, kendi yarattığı canavar tarafından öldürülen bir doktoru anlattığı ünlü romanı *Frankenstein* (1818; *Frankenstein*, 1971) ile korku öyküsüne "sözde bilimsel" bir hava getirdi.

Romantizm döneminde Alman E. T. A. Hoffmann ile ABD'li Edgar Allan Poe, delilikle aklı, ürkütücü bir atmosferle günlük yaşamın gerçeklerini ustaca birleştirerek, o zamana değin salt bir eğlence olarak değerlendirilen gizem öyküsünün düzeyini yükselttiler. Hortlak, perili ev ya da çift kişilik gibi temaları, öykülerine garip bir inandırıcılık kazandıran psikolojik bir simgecilikle ele aldılar.

Gotik romanın etkisi, 19. yüzyıl boyunca Joseph Sheridan Le Fanu'nun *House by the Churchyard* (Mezarlığın Yanındaki Ev) ve "Green Tea" (Yeşil Çay), Wilkie Collins'in *Moonstone* (Aytaşı, 1969) ve Bram Stoker'ın vampir öyküsü *Dracula* (*Drakula*, *Kan İçen Adam*, 1940) gibi yapıtlarıyla sürdü. Gizem öyküsünün sonraki ustaları Ambrose Bierce, Arthur Machen, Algernon Blackwood, Lord Dunsany ve H. P. Lovecraft'tı. Ama genellikle bu türde ürün vermeyen yazarlar da, gizem öyküsünün başyapıtlarından sayılabilecek yapıtları ortaya koydular. Bunlar arasında Guy de Maupassant'ın "Le Horla" (*Cimmet*, 1971), A. E. Coppard'ın "Adam and Eve and Pinch Me", H. H. Munro'nun (Saki) "Sredni Vashtar" ve "The Open Window" (Açık Pencere), W. F. Harvey'in "August Heat" (Ağustos Sıcaklığı) adlı yapıtları sayılabilir. Bazı ünlü gizem öykülerinin başarısı, gizemli bir atmosfer yerine, bütünüyle gerçekçi bir toplumsal çevre ve güçlü karakterler içermelerinde yatar. Aleksandr Puşkin'in *Pikovaya Dama* (*Maça Kızı*, 1937) ve W. W. Jacob'un "Monkey's Paw" (Maymun Pençesi) adlı yapıtları bunlar arasındadır.

Bilmece öykülerin de çok eski bir geçmişi vardır. Kitabı Mukaddes'te anlatılan Şimşon'un (Samson) bilmececi, ilk örneklerin en ünlüsüdür. Bilmece öyküler, Eski Mısırlılar ve Yunanlılar arasında da çok yaygındır. Bilmece öykünün ayrıt edici özelliği, okuru öykünün sonunda açıklanacak olan bir dizi gizemli olgu ve durumla karşı karşıya bırakmasıdır.

Poe'nun "The Gold Bug" (*Altın Böcek*, 1948) adlı öyküsü, uzun yıllar popüler bir tür olmayı sürdüren bir başka gizem öyküsü türünün, kayıp hazine avcılığını konu alan öykülerin klasik bir örneğidir. Cinayet konusunda ise, gizem ve suç içeren, ama alışılmış dedektiflik temasının olmadığı pek çok öykü vardır. Çağdaş bilmece öykülerinin en tanınmış örneklerinden olan Frank R. Stockton'ın *The Lady or the Tiger?* (Hanım ya da Kaplan) ve Cleveland Moffett'in "The Mysterious Card" (Gizemli Kart) ortaya koydukları bilmeceyi çözümsüz bırakmış ve bu yenilikle de büyük ilgi çekmişlerdir.

John Buchan, Valentine Williams, Cyril McNeile, William Le Queux ve daha birçok yazarın casusluk, serüven ya da uluslararası entrikalar üzerine yazdıkları eğlendirici oy-

kuler, polisiye türüne gizem öyküsünün oteki türlerinden daha yakındır. Çağdaş casusluk öyküsü, iki farklı yol izlemiştir. Bunlardan ilkinin en tipik örnekleri, Ian Fleming'in çok tutulan James Bond romanlarıdır. Bu gerilim romanları, teknoloji harikalarına yer vererek bilimkurgu fantezilerine yaklaşırlar. John Le Carré'nin *The Spy Who Came in from the Cold* (1963; *Soğuktan Gelen Casus*, 1983) türünden kuru gerçekçi öyküler ise, casusluk öyküsünün ikinci türüne örnek gösterilebilir.

gizemcilik bak. mistisizm

gizil dönem, Freud'un psikanaliz kuramında, çocuğun ruhsal ve cinsel gelişiminde libidosunun cinsel dürtü ve eğilimlerden uzaklaştığı dönem. Libidonun tümüyle cinsel organlar üstünde yoğunlaştığı fallik dönemin(*) ardından, altı yaş dolaylarında başlayıp ergenliğe değin sürer. Bu dönemde cinsel ilgi ve çatışmalar yatıştır; cinsel konulardaki merak ve fallik dönemde sık görülen kendi kendini uyarma davranışı yok olur, oğlanlarda Oedipus karmaşası(*) bastırılır. Sonuçta ortaya çıkan bellek yitimiyle (çocukluk amnezisi), erken çocukluğa ilişkin anılar silinir. Bilinçdışına itilen cinsel dürtüler varlıklarını gizil olarak sürdürür ve bilinçdışı işleyişi belirler.

Gizil dönem, ruhsal-toplumsal açıdan "okul çağı" denen döneme denk düşer. Cinsel ilginin yüceltilerek (süblimasyon) toplumsal alanlarda yoğunlaştırıldığı bu dönemde, çocuk ailesinden uzaklaşır ve okul yaşantısı belirleyici duruma gelir. Çocuk, yaşadığı kültürde geçerli olan bilgileri edinmeye, araç gereçleri kullanmayı öğrenmeye başlar; böylece yetişkin yaşamına geçiş için gerekli becerileri kazanır. Öte yandan üstbenlik çok güçlenir ve katılaşır; bu yaşlardaki çocuklar kurallara sıkı biçimde bağlı ve ahlakçıdır. Bu dönemde karşılaşılabilecek engellenme, çocuğun kendini beceriksiz ve yetersiz hissetmesine, dolayısıyla aşağılık duygusunun gelişmesine yol açabilir.

gizleme bak. kamuflaj

gizli duruşma, yargılama hukukunda, yalnızca görevlilerin ve tarafların hazır bulunabildiği duruşma. Mahkemelerde duruşmalar kural olarak açık yapılır; herkes duruşmaları izleyebilir. Bununla birlikte genel ahlakın ya da kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı durumlarda, örneğin ırza geçme ya da casuslukla ilgili davalarda, mahkeme duruşmaların bir bölümünün ya da tamamının gizli yapılmasına karar verebilir. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun (CMUK) 375. maddesine göre 15 yaşını bitirmemiş küçüklerin duruşmalarının gizli yapılması ve hükmün gizli oturumda açıklanması zorunludur. Mahkeme, başta mahkemede staj yapanlar olmak üzere belirli kişilerin gizli duruşmalarda bulunmasına izin verebilir; bu durumda yargıç duruşmanın gizli yapılmasına neden olan olayların dışında açıklanmaması için uyarıda bulunur. Gizli olarak yapılan duruşmanın içeriği yayımlanamaz.

Hukuk yargılamasında da gizli duruşmaya başvurulabilir. Örneğin yargıç bir boşanma davasında tarafların manevi çıkarlarının korunabilmesi için duruşmanın gizli yapılmasına karar verebilir. Ayrıca Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun (HUKM) 255. maddesine göre, bildiklerini daha açık ve serbest olarak söyleyebilmeleri için, tanıkları tarafların hazır bulunmadığı bir duruşmada dinleme yoluna gidilebilir. İdarî

Yargılama Usulü Kanunu'nun (İYUK) 18. maddesi de duruşmaların açıklığı ilkesini benimsedikten sonra, genel ahlakın ya da kamu güvenliğinin gerekli kıldığı durumlarda mahkeme kararıyla duruşmanın bir bölümünün ya da tamamının gizli yapılabilmesi ni öngörmüştür.

gizli görüntü, fotoğrafçılıkta, poz verme işlemi sırasında filmi üstündeki gümüş halojenür kristallerinin yeni bir yerleşim düzenine girmesiyle oluşan, gözle görülmeyen görüntü. Film bir dizi kimyasal banyodan geçirilerek gümüş tuzu indirgenir ve böylece gizli görüntü geliştirilerek görüntüye dönüştürülür. *Ayrıca bak. fotoğrafçılık.*

gizli ısı, bir maddenin, sıcaklığı sabit kalarak fiziksel durumu değiştiğinde soğurduğu ya da açığa çıkardığı özgün enerji miktarı. Bir katının erimesi ya da bir sıvının donmasına ilişkin gizli ısı, erime ısı olarak; bir sıvı ya da katının buharlaşması ya da bir buharın yoğunlaşmasına ilişkin gizli ısı ise buharlaşma ısı olarak adlandırılır.

Bir kapta su kaynatılırken, suyun sıcaklığı, son damlası da buharlaşmaya kadar 100°C'de sabit kalır, çünkü bu sırada sıvıya verilen ısı tümü buharlaşma gizli ısı biçiminde sıvı tarafından soğurulur ve çıkan buhar molekülleriyle taşınır. Benzer biçimde, buz erirken sıcaklığı 0°C'de sabit kalır; erime gizli ısı aracılığıyla sıvı duruma geçen suyun sıcaklığı da 0°C'dir.

Bir katının kristal yapısı moleküller ve iyonlar arasındaki çekim kuvvetleriyle korunur. Bu moleküller ve iyonlar, kristal dizilişindeki konumları çevresinde çok küçük salınımlar yaparlar. Madde ısı soğurduğunda bu salınımların genliği büyür, erime noktasına ulaşıldığında çekim kuvvetleri artık kristal yapıdaki düzenli yerleşimi koruyamaz duruma gelir ve katı cisim sıvı hale geçer. Sıvı durumda maddenin parçacıkları arasındaki çekim kuvvetleri çok daha zayıftır ve bu kuvvetlerin doğrultusu belirsizliğini kaybetmiştir, böylece parçacıklar ortamda bağımsız biçimde hareket ederler. Madde yeterince ısıtıldığında sıvı durumda parçacıkları bir arada tutan zayıf kuvvetler de alt edilir ve sıvı madde kaynama noktasında buhar haline geçer.

Gizli ısı bir maddenin katı, sıvı ve buhar fazları (evreleri) arasındaki geçişlerden başka süreçlerde de söz konusudur. Birçok katı cisim farklı kristal yapılarında bulunabilir ve bu yapılar arasındaki geçişler genellikle gizli ısı soğurulması ya da açığa çıkması yoluyla oluşur. Bir maddenin bir başka madde içinde çözünmesi çoğunlukla ısı alışverişi içerir; eğer çözünme süreci salt fiziksel bir değişim ise bu ısı da gizli ısıdır. Ama süreçte kimyasal değişim de söz konusu ise ısı tını bir bölümü kimyasal tepkimeyle ilişkili ısıdır. *Ayrıca bak. erime.*

gizli işsizlik, gereğinden çok işçi çalıştırılmasıyla işgücünden verimli bir biçimde yararlanılamaması. Genellikle az gelişmiş ekonomilerin tarım sektöründe görülen gizli işsizlik, işten çıkarılmaları üretim miktarında bir azalışa yol açmayacak gereksiz işçilerin varlığı biçiminde de tanımlanır; bu tür işçilerin çalıştırılmasıyla işsizlik olgusunun "gizlendiği" savunulur. Buradan çıkarılan sonuç, kalkınmakta olan ülkelerde bazı tarım işçilerine başka alanlarda, özellikle sanayide yararlı olacakları biçimde iş bulabileceğidir. Terim, aynı zamanda, üret-

ken olmayan hizmet alanlarında çalışan bazı kentsel işçiler için de kullanılmıştır.

Bu yaklaşımı eleştirenler gizli işsizliğin genellikle abartıldığını ileri sürerler. Bunların bazılarına göre, hiçbir işçi kendi geçimini sağladığı sürece işsiz sayılamaz. Ayrıca tarımda işlerin mevsimlik özelliği vurgulanarak gereksiz gibi görünen işçilere hasat sırasında ve başka sıkışık dönemlerde gereksinim duyulabileceğine dikkat çekilir. Bazıların görüşüne göre ise, birçok ülkede küçük tarım işletmeleri, çok sayıda işçinin ilk bakışta görünen daha verimli çalışmasını olanaklı kılar.

Gizli işsizlik, aynı zamanda, işçilerin beceri ve yeteneklerinin tam olarak değerlendirilmediği işlerde çalıştırılmaları anlamında da kullanılır.

gizlilik, OKÜLTİZM olarak da bilinir, içrek bilgiye, özellikle ruhlar dünyasıyla ve evrenin bilinmeyen güçleriyle ilgili bilgi savlarına dayalı çeşitli kuramlar, uygulamalar ve ayinler için kullanılan genel ad. Gizliliğe bağlı olanlar, genellikle yüksek zihinsel yetilerini geliştirerek bilinmeyenler dünyasını anlamaya ve incelemeye çalışırlar. Bu tür sırların eski uygarlıklarda bilindiği ve yeniden bilince çıkarılabileceği inancıyla eski çağlara ait metinleri incelerler. Bu alandaki gözde bir metin, Çince *Yi jing'* dir (Değişimin Temel Kitabı).

Şeytana tapınma, astroloji, Kabala (batını Yahudi mistisizmi), gnostisizm, teosofi, kehanet, cadılık ve bazı büyüçlük biçimleri gizliliğin kapsamında yer alır.

Gjellerup, Karl Adolph (d. 2 Haziran 1857, Roholte, Danimarka - ö. 11 Ekim

Gjellerup

Royal Danish Ministry for Foreign Affairs, Copenhagen

1919, Klotzsche, Almanya), Danimarkalı şair ve romancı. 1917 Nobel Edebiyat Ödülü'nü, gene Danimarkalı olan Henrik Pontoppidan'la birlikte kazanmıştır. Yapıtlarında, yaşadığı çağı eleştirel bir bakış açısıyla anlatırken orta sınıfın dargönlülüğünü alaya alır.

Bir rahibin oğlu olan Gjellerup, ilahiyat okumasına karşın Darwinciliğin ve eleştirmen Georg Brandes'in yeni radikal görüşlerinin etkisi altında tanrıtanımazlığa yöneldi. Hristiyanlığa karşı çıkmaktan öteye gidemeyen bu tanrıtanımazlığını, ilk kitabı *En Idealist Shildring af Epigonus* (1878; Epigonus'un Bir Tanımı, Bir Idealist) ile ilahiyattan kopuşunu yansıtan *Germanernes lærling* (1882; Germanlerin Çömezi) adlı yapıtında dile getirdi. Ama bu ikinci kitapla aynı zamanda Alman idealist felsefesinden ve romantizmden kaynaklanan bilinçli bir din arayışına geri döndü. Sonunda aradığı çözümü Budacılık ve başka Doğu dinlerinde buldu. Son dönemini yansıtan iki kitabı, son yıllarını geçirdiği çağdaş Almanya'yı ele alan *Minna* (1889) adlı romanı ve Hindistan'da geçen egzotik bir yeniden doğuş öyküsü olan *Pilgrimen Kamanita*'dır (1906; Hacı Kamanita).

Gjirokastrë, Geg lehçesinde GJINOKASTËR Yunanca ARGYROKASTRON, İtalyanca ARGIROCASTRO, Arnavutluk'un güneyinde il ve il merkezi kent. Gjirokastrë kenti, Adriyatik'teki Vlorë (Avlonya) limanının güneydoğusunda yer alır. Gjerë Sıradaglarının doğu yamacından, Drin Irmağı Vadisi'ne bakar. Osmanlı veziri Ali Paşa'nın 1811'de yaptırdığı ve hâlâ ayakta olan kalenin çevresinde sirtlarda kurulu güzel kafesi evler yayılır. 19. yüzyılda Arnavut milliyetçiliğinin merkezlerinden biri olan Gjirokastrë'de toplanan Arnavut Birliği, 1880'de

Gjirokastrë'de Osmanlı döneminden kalma kale, Arnavutluk

Paolo Koch - Rapho / Photo Researchers

Osmanlı yönetiminden tam özerklik isteyen bir karar aldı. I. Balkan Savaşı'nda (1912-13) Yunanistan'ın üzerinde hak iddia ettiği kent, 1939-44 arasında sırasıyla İtalyan, Yunan ve Alman işgaline uğradı. Gjirokastrë, aynı zamanda Bektaşî tarikatının merkezidir. 1908'de burada doğan Arnavutluk Emek Partisi önderi Enver Hoca'nın kaldığı ev sonradan 1939-44 Direnişi Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Gjirokastrë ilinin yüzölçümü 1.137 km²'dir. Nüfus (1987 tah.) kenti, 26.400; (1989 tah.) il, 66.626.

gkod (Tibet dilinde "kesip atmak" ya da "parçalamak"), Tibet Budacılığında, bir gurunun önderliğinde, yoğun bir tinsel hazırlığın ardından insan egosunu "kesip atarak" *samsara* (geçici dünya) ile Nirvana arasındaki ikilik yanılışmasını yok etmeyi amaçlayan ayin. Zhi-byed-pa mezhebine uygulanır.

Tek aktörlü bir gizem oyununu andıran ayine katılan kişi kuytu bir köşede tek başına, kafatasından yapılmış davulları ve uyluk kemiklerinden yapılmış bir boruyu çalarak dans eder. Ayin, katılanın korkutucu tanrıları çağırmasından ve kendisini simgesel anlamda adak olarak bu tanrılara sunmasından oluşur. Kurallara uygun olarak yapılan bir ayinde, ayine katılan kişi, Tann-ça Vacravogini'nin kafasını kestiği ve bir kazan olarak kullandığı bu kesik kafaya parçalarını vücudunu koyduğu izlenimini edinmeli, ama bu arada bilincini de yitirmemelidir. *Gkod* birçok şamanist ve Budacı öge içerir (Tibet'in Budacılık öncesi Bon dininde de benzer bir ayin vardır) ve katılan kişinin simgesel bir ölümü ve yeniden doğuşu yaşadığı bir giriş töreni niteliğini taşır.

Glace Bay, Kanada'da, Nova Scotia'nın kuzeydoğusundaki Cape Breton ilinde (county) kent. Cape Breton Adasının doğu kıyısında, Atlas Okyanusuna egemen bir konumda yer alır. Sydney'in tam doğusundadır. Önemli bir kömürcülük merkezi ve limanı olan Glace Bay, 1858'de büyük ölçekli madencilik başlamasından sonra, komşu Dominion ve Reserve Mines yerleşmeleriyle birlikte gelişti. Kolayca işlenebilen ve bir bölümü okyanusun altında olan kömür yataklarının tüketilmesi, 1960'tan

sonra madencilik gerilemesine ve balıkçılık ile balık ürünleri sanayisinin öne çıkmasına neden oldu. Kentte ünlü bir madencilik müzesi ile bir 19. yüzyıl madenci köyünün modeli vardır. İtalyan mucit Marchese Guglielmo Marconi, 1902'de kentin yakınlardaki bir kuleden okyanusötesi bir telsiz mesajı yollamayı başarmıştır. Nüfus (1986) 26.467.

Glackens, William James (d. 13 Mart 1870, Philadelphia - ö. 22 Mayıs 1938, Westport, Connecticut, ABD), sokak görüntülerini ve orta sınıftan kentlilerin yaşamını betimlediği resimlerinde, 19. yüzyıl

"Mouquin'in Yeri", William James Glackens'in yağlıboya çalışması, 1905; Chicago Sanat Enstitüsü Art Institute of Chicago, Friends of American Art Collection

akademik sanat anlayışının gösterişçi estetiğini reddeden ABD'li ressam. Ülkesinde, gözlediği gerçeği olduğu gibi işleyen ilk sanatçılardan biridir.

Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitim görürken aynı zamanda *Philadelphia Record*, *Public Ledger* ve *The Press*'te ilüstratör olarak çalıştı. 1895'te Paris'te bir yıl kaldıktan sonra New York'a yerleşti ve *New York Herald* ile *New York World* için resimler çizdi. 1898'de *McClure's Magazine* onu, İspanyol-Amerikan Savaşı'nı resimlemek üzere Küba'ya gönderdi. Yüzyılın sonlarında resimle ciddi olarak ilgilenmeye başlayan Glackens'in ilk önemli resmi bir kabareyi betimlediği "Hammerstein'in Çıtu Bahçesi"dir (1901).

Bu sıralarda, kendisi gibi çağdaş yaşama karşı ilgi duyan bir grup ressam katıldı. Robert Henri öncülüğündeki grupta Glackens'dan başka John Sloan, George Luks, Everett Shinn ile daha romantik eğilimli Ernest Lawson, Maurice Prendergast ve Arthur B. Davies bulunuyordu. Sekizler adıyla 1908'de açtıkları ortak sergiden sonra görüş ayrılıkları nedeniyle dağılan grup üyeleri, yeni bir düzenlemeyle Ashcan okulunda(*) birleştiler.

İlk önemli yapıtlarından "Mouquin'in Yeri"nde (1905), eğlenceli bir New York lokantasının atmosferini canlı ve güçlü bir anlatımla betimleyen Glackens, daha sonraları izlenimcilikle ilgilenmiş, özellikle Renoir'dan etkilenmiştir.

Gladbeck, Almanya'nın batı kesimindeki Kuzey Ren-Vestfalya eyaletinde (Land)

kent. Ruhr sanayi bölgesinde yer alır. Adına ilk kez 1019 tarihli kayıtlarda rastlanan Gladbeck, 1873'te ilk kömür madeni açılana değin küçük bir köydü. Ekonomisi tümüyle kömüre dayanan Gladbeck bu tarihten sonra hızla büyüdü ve 1919'da herat aldı. II. Dünya Savaşı'nda ağır hasar görmesine karşın, 100 hektarlık belediye ormanı içinde yer alan, hendeklerle çevrili Wittingen Şatosu, müzesiyle birlikte ayakta kaldı. Madencilik en önemli sanayi dalı olarak kalmakla birlikte, 1948'den sonra demir işleme, kimsiyal madde imalatı ve tekstil sanayilerinin de geliştirilmesiyle kent ekonomisi çeşitlilik kazandı. Nüfus (1989 tah.) 79.187.

Gladden, Washington (d. 11 Şubat 1836, Pottsgrove, Pennsylvania - ö. 2 Temmuz 1918, Columbus, Ohio, ABD), ABD'li Kongregasyonist papaz, gazeteci ve yazar. Toplumsal İncil Hareketi'nin önde gelen ilk savunucularındandır.

Bir çiftlikte geçen çocukluğunun ardından küçük bir kasaba gazetesinde çalıştı ve Williamstown'daki (Massachusetts) Williams College'da okudu. *New York Independent*'in dinsel haberler bölümünü yönettikten (1871-75) sonra, Massachusetts'e bağlı Springfield'de (1875-82) ve Columbus'da (1882-1918) papazlık yaptı. Otobiyografik yapıtı *Recollections*'daki (1909: Anılar) sözleriyle kendini "bu dünyada Tanrı'nın kralığı"ni gerçekleştirmeye adayın Gladden, *Independent*'in yayın yönetmenliğini yaptığı sırada "Tweed Ring" in (New York kentinin maliyesini ele geçirerek yağma eden politikacılar) açığa çıkartılmasında önemli rol oynadı.

Sosyalizme olduğu kadar klasik iktisat kuramına da karşı çıkarak toplumsal sorunlara "Hristiyanlık kuralları"ni uygulamaya çalıştı; bazıları onu sendikalaşmayı onaylayan ilk ABD'li din adamı olarak görürler.

Gladden Library of Congress, Washington, D.C.

Amerikan İktisat Derneği'nin ilk üyeleri arasında yer aldı ve iki yıl Columbus Kent Meclisi'nde görev yaptı. 1904'te Kongregasyon Kiliseleri Ulusal Meclisi başkanlığına seçildi; meclise bağlı dış misyon kuruluşu, "kirli para" olduğu gerekçesiyle John D. Rockefeller'ın 100 bin ABD Doları tutarındaki bağışını reddetmeye çağırdı. İncil'in basit ve dolaysız doğasını ve günlük yaşama uygulanabilirliğini vurgulayan Gladden, 40 kadar kitap yazdı. Bunların arasında *Applied Christianity* (1877; Uygulamalı Hristiyanlık) ve *Social Salvation* (1901; Toplumsal Kurtuluş) sayılabilir. Gladden'in "Tanrım, Bırak Seninle Yürüyeyim" adlı şiiri çok iyi bilinen bir ilahi olmuştur.

Gladkov, Fyodor Vasilyeviç (d. 21 Haziran 1883, Çernevka, Saratov yakınları, Rus

Çarlığı - ö. 20 Aralık 1958, Moskova SSCB), Sovyetler Birliği'nde devrim sonrasında sanayinin gelişmesini anlatan ilk

Gladkov Moscow Press Agency

roman *Tsement* (1925; Çimento, 1968, 1970/4 *Fabrikacı*, 1975, 1980) ile tanınmış yazar. Roman, savaştan döndüğünde doğduğu kentin yıkıldığını gören bir Kızıl Ordu askerinin kendisini sanayinin yeniden kurulmasına adayışını anlatır. Kaba bir uslubu olmasına karşın *Çimento*, Sovyet edebiyatının daha sonraki gelişimini iki yönden etkiledi: 1928'de "beş yıllık plan romanları" yazılmasına ilişkin resmi talebin ardından, bu romandaki yeniden inşa teması tüm Sovyet romanlarında görülür oldu; ayrıca romanın, inancıyla duyumsamazlığı ve umutsuzluğu yenen olumlu kahramanı, toplumcu gerçekçi roman kahramanları için örnek oluşturdu.

Gladkov'un, Dnyeprostroi Barajı'nın yapımını anlatan *Energiya* (1932-38; Enerji) romanı, teknik bilgiye boğulmuştu. Kişisel anılarını topladığı *Povest o deistve* (1949; Çocukluk Öyküsü) adlı yapıtı 1950'de Stalin Ödülü'nü kazandı.

Gladkov'un Türkçede yayımlanmış öteki yapıtları arasında *Devrimle Doğunlar* (1974) ve *Gizli Kahramanlar* (1975) bulunmaktadır.

Gladstone, Avustralya'da, Queensland'in doğu kesiminde kent. Mercan Denizindeki Curtis limanı üzerinde yer alır. 1847'de Yeni Güney Galler yönetimi tarafından bir koloni olarak kurulan Gladstone 1848'de terk edildi. 1853'te topraksız göçmenler yeniden buraya yerleşti. Yerleşme, 1863'te İngiliz devlet adamı W. E. Gladstone'un adını alarak belediye oldu. Büyük Set Resifinden ötürü bir turizm merkezi olan kent, hayvancılık ve mandıracılıkla uğraşan bir bölgede yer alır. 20 m derinliğe kadar demirlemeye elverişli olan doğal limanı, II. Dünya Savaşı sırasında konvoyların toplanma yeri olmuştur. Savaş sonrasında görülen hızlı kalkınma, Weipa'daki boksit yataklarından elde edilen alüminyum, sulfurik asite, et ürünlerine ve Kiang-Moura'dan çıkartılarak Japonya'ya satılan kömüre dayanır. Nüfus (1981) 22.083.

Gladstone, Herbert John Gladstone, 1. Vikont (d. 7 Ocak 1854, Londra - ö. 6 Mart 1930, Dane End, Ware yakınları, Hertfordshire, İngiltere), İngiliz devlet adamı. William Ewart Gladstone'un oğlu, Güney Afrika Birliği'nin ilk genel valisi ve yüksek komiseridir.

Eton'da ve Oxford'daki University College'da öğrenim gördü. Keble College'da üç yıl (1877-80) tarih dersleri verdikten sonra 1880'den 1910'a değin Parlamento'da Leeds'i temsil etti.

1880-81 yıllarında babasının özel sekreterliğini yapan Gladstone, 1881'de hazine bakanı oldu. Daha sonra Savaş Bakanlığı mali sekreteri (1886), İçişleri Bakanlığı müsteşarı (1892-94), bayındırlık işleri yüksek görevlisi (1894-95), Liberal Parti'de parti disiplinine uyulmasını sağlayan meclis üyesi (1899-1906) ve işlerinden sorumlu devlet bakanı (1905-10) olarak görev yaptı.

Gladstone, 1910'da vikont yapılarak Güney Afrika'nın ilk genel valisi ve yüksek komiseri olarak atandı. Temmuz 1914'e değin kaldığı bu görevde hem Boerlerin, hem de İngilizlerin övgüsünü kazandı. I. Dünya Savaşı sırasında Savaş Göçmenleri Komitesi'nin mali sorumlusu oldu ve özellikle İngiltere'deki Belçikalı göçmenlerin sorumluluğunu üstlendi. W. E. Gladstone (1918) ve *After Thirty Years* (1928; Otuz Yılın Sonra) adlı iki kitabı vardır.

Gladstone, William Ewart (d. 29 Aralık 1809, Liverpool - ö. 19 Mayıs 1898, Hawarden, Flintshire, Galler), dört kez başbakanlık yapan (1868-74; 1880-85; 1886; 1892-94) İngiliz devlet adamı.

İskoç kökenli bir aileden geliyordu. Eton'da ve Oxford'daki Christ Church College'da öğrenim gördü. Din adamı olmayı düşündüyse de babasının etkisiyle bundan

sonunda sömürgeler bakanı olarak hükümette döndü; 1846'da Tahıl Yasaları'nın kaldırılmasının yol açtığı tepkiler sonucunda hükümet düşünceye değin bu görevde kaldı.

Maliye bakanlığı. Gladstone, 1850'de Peel'in ölümünden sonra Peel'cilerin önderliğini üstlendi. 1852'de Lord Aberdeen'in başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde maliye bakanı olarak görev aldı. İlk bütçe konuşmasında gümrük vergilerinin düşürülmesi, gelir vergisinin zaman içinde kaldırılması ve veraset vergisi yükümlülüğünün genişletilmesi yönündeki tasanlarını açıkladı. Ayrıca kamu kesiminin etkinliğini artırmaya yönelik kapsamlı bir plan geliştirmeye çalıştı. Ama 1854'te başlayan Kırım Savaşı öngördüğü öteki reformları gerçekleştirmesini engelledi.

Savaşı vergiler yoluyla finanse etmeye kararlı olan Gladstone, 1854'te gelir vergisini iki katına çıkardı. Ocak 1855'te Aberdeen hükümetinin düşmesinden sonra Palmerston başkanlığında kurulan yeni hükümette görev almayı kabul etti. Ama partisini güç durumda bırakmamak için, Kırım Savaşı'nda izlenen politikalara ilişkin bir soruşturma açılmasına karşı çıkarak, iki Peel'ci hükümet üyesiyle birlikte üç hafta sonra hükümetten ayrıldı.

Mart 1857'de Parlamento'da Çin'e karşı savaşa girişilmesini eleştiren bir konuşma yaparak Palmerston hükümetinin düşürülmesinde etkili oldu. 1858'de, Derby hükümetine katılması yönündeki iki öneriyi de reddetti. Haziran 1859'da Derby'nin muhafazakâr hükümetine güvenoyu veren Gladstone, bir hafta sonra Palmerston başkanlığındaki liberal hükümette maliye bakanlığını kabul ederek herkesi şaşırttı. Bu görevi kabul etmesinin tek nedeni o sırada gündemde olan İtalya sorunu idi. Sonraki 18 ay boyunca Palmerston ve Russell ile birlikte İtalyan birliğinin sağlanması için çalıştı.

Gladstone, 1865 seçimlerinde Oxford'da yenilgiye uğradıysa da Güney Lancashire'dan Parlamento'ya girmeyi başardı. Ekim 1865'te Palmerston'un ölümünden sonra Russell başkanlığında kurulan hükümette maliye bakanlığını sürdürdü; aynı zamanda Avam Kamarası'nın başkanlığını da üstlendi.

Bu dönemde seçim sisteminde değişiklik tartışmaları ağırlık kazandı. Gladstone'un oy kullanma hakkının genişletilmesi yönündeki yasa önerisinin Haziran 1866'da reddedilmesi üzerine Russell istifa etti ve Lord Derby başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Bu arada Peel'cilerle Liberallerin birleşmesi sonucunda Liberal Parti ortaya çıkmış, Russell'in siyasetten çekilmesi üzerine Liberallerin önderliğini Gladstone üstlenmişti. 1868 seçimlerinde Liberallerin büyük bir zafer kazanmasından sonra Kraliçe Victoria, Gladstone'u hükümeti kurmakla görevlendirildi.

İlk başbakanlığı (1868-74). Gladstone ilk başbakanlık döneminde çalışmalarını İrlanda sorunu ve dışişleri üzerinde yoğunlaştırdı. 1869'da İrlanda Protestan Kilisesi'nin devletle ilişkisi kesildi, 1870'te çıkarılan İrlanda Toprak Yasası'yla kiracı çiftçilerin durumunda sınırlı bir düzelmeye sağlandı. Aynı yıl ilköğretim sistemiyle ilgili ilk ulusal yasa çıkartıldı; 1871'de sendikaları yasallaştırarak mahkemelerin koruması altına alan bir yasa kabul edildi. 1872'de gizli oy sistemi getirildi. Ayrıca fırsat eşitliği sağlamaya, yönetim mekanizmasına işlerlik kazandırmaya ve orduyu yenilemeye yönelik bazı düzenlemeler yapıldı.

Gladstone savaşa yönelik silahlanmayı engellemek için de bazı girişimlerde bulundu. Ama Bismarck'ın onayını alamayınca bu

yöndeki çabaları sonuçsuz kaldı (1868). Gene de, 1871 ve 1872'de Londra Deklarasyonu'nun yayınlanması ve "Alabama" sorununun hakem yoluyla çözüme bağlanması gibi önemli adımlar atıldı.

İrlanda Üniversite Yasası'nın Avam Kamarası'nda reddedilmesi üzerine Gladstone Mart 1873'te başbakanlıktan istifa etti. Ama Disraeli hükümeti kurmayı kabul etmeyince Gladstone görevini sürdürmek zorunda kaldı. Ağustos 1873'te kabinede yaptığı değişikliklerle maliye bakanlığı görevini de üstlendi. Ocak 1874'te Parlamento'yu feshederek seçimlere gitti. Partisinin seçimlerde ağır bir yenilgiye uğraması üzerine parti başkanlığından ayrıldı ve Hawarden'daki malikânesine çekildi.

Gladstone 1875-76 yıllarında Balkanlar'da patlak veren ayaklanmalardan sonra, Disraeli'yi bu ayaklanmaları bastıran Osmanlı Devleti'ne karşı kayıtsız kalmakla suçlayarak yeniden etkin biçimde siyasetle ilgilenmeye başladı. Bu dönemde yayımladığı "Bulgarian Horrors and the Question of the East" (Bulgar Dehşeti ve Doğu Sorunu) başlıklı makalesinde Osmanlı birliklerinin Balkanlar'dan çekilmesini istedi. Nisan 1880'de yapılan seçimlerle İskoçya'nın Midlothian bölgesinden katılan Gladstone, partisinin büyük bir çoğunluk sağlaması üzerine ikinci kez başbakan oldu.

İkinci başbakanlığı (1880-85) ve İrlanda sorunu. Gladstone bu dönemde de başbakanlığı ve maliye bakanlığını birlikte üstlendi. 1884'te, kırsal kesimdeki erkek yurttaşlara oy hakkı tanıyarak seçmen sayısını yaklaşık iki katına çıkaran III. Parlamento Reform Yasası kabul edildi. İrlandalı kiracı çiftçilerin yaşam koşullarını düzeltmeyi amaçlayan İrlanda Toprak Yasası'nın (1881) çıkarılmasına karşın İrlanda'da karışıklıklar sürdü.

Bu dönemde, Osmanlılar İngiliz Donanması'nın tehdidi karşısında Tesalya bölgesini Yunanistan'a bırakmak zorunda kaldılar. Mısır'da başlayan ayaklanmayı bastırmak için 1882'de ülke işgal edildi. Ama Gladstone'un Mısır'ın borçlar sorununa getirdiği çözüm (1885) İngiltere'nin dış politikasının Almanya'ya bağlanması gibi olumsuz bir sonuç doğurdu. Sudan'da başlayan ayaklanmayı bastırmak üzere Hartum'a gönderilen C. G. Gordon'un öldürülmesi, Gladstone'un ona gerekli yardımı sağlayamadığı yolunda suçlamalara neden oldu. Gladstone bu olay nedeniyle yitirdiği saygınlığı, Rusya'yla İngiltere arasında Afganistan sınırı dolaşısıyla baş gösteren bunalım sırasında ortaya koyduğu kararlı tutumla yeniden kazandı. Ama, İrlanda Toprak Yasası'nı yetersiz bulan İrlandalı milletvekillerinin Muhafazakârlarla birlikte davranması sonucunda 1885 bütçesini Parlamento'dan geçiremeyince istifa etti. Kraliçenin önerdiği kontluk unvanını da kabul etmedi.

Kasım 1885'te yapılan seçimlerde Liberallerin birinci parti olmasına karşın, İrlandalı milletvekillerinin desteğiyle muhafazakâr bir hükümet kuruldu. Ama bir süre sonra Başbakan Lord Salisbury'nin özerklikten yana olmadığını açıklaması üzerine İrlandalı milletvekilleri hükümetten desteğini çekti. Toprak reformuyla ilgili bir yasanın Muhafazakârların muhalefetine karşın Parlamento'dan geçirilmesi üzerine Lord Salisbury istifa etti ve Gladstone Şubat 1886'da üçüncü kez başbakanlığa geldi.

Gladstone, İrlanda sorununun bu ülkeye özerklik tanınması ve Dublin'de İngiltere'ye bağımlı bir Parlamento kurulmasıyla çözülebileceği görüşündeydi. Bu dönemde hazırladığı Yönetiş Özerklik Yasası Liberal Parti'nin ikiye bölünmesine yol açtı. Haziran 1886'da Parlamento'ya sunulan yasa

William Ewart Gladstone
Culver Pictures

vazgeçti. Aralık 1832 seçimlerinde New-castle'deki dükünün desteğiyle Newark'tan Parlamento'ya seçildi. Böylece, Liberallerin gelecekteki önderi Gladstone, siyaset yaşamına bir Tory olarak başlamış oldu. 1834-35 yıllarında Sir Robert Peel'in kısa ömürlü hükümeti sırasında önce Maliye Bakanlığı'nda görev aldı, ardından da Sömürgeler Bakanlığı'nda müsteşarlığı getirildi. Temmuz 1839'da Hawarden'li Sir Stephen Glynne'in kızı Catherine ile evlendi, ondan sekiz çocuğu oldu.

Peel'in etkisi. Gladstone başlangıçta koyu bir muhafazakâr olarak tanındıysa da Tory politikasının sonuçlarını gördükçe daha liberal görüşleri benimsemeye başladı. Peel, Gladstone'u Ticaret Kurulu başkan yardımcılığına getirdi. Gladstone bu görevi sırasında gümrüklerde işlemleri kolaylaştırıcı düzenlemeler yaptı, Peel'den daha koyu bir serbest ticaret yanlısı olarak dikkat çekti. 1843'te Ticaret Kurulu başkanı olarak hükümet girdi. 1844'te demiryolu şirketlerinin asgari yükümlülüklerini belirleyen ve demiryolu hatlarının sonradan devlet tarafından satın alınmasını sağlayan Demiryolu Yasası'nı çıkardı. 1845'in başlarında hükümetin Maynooth'daki İrlanda Katolik Okulu'na yapılan yardımın artırılması yolundaki önerisine karşı çıkarak istifa etti. Aynı yılın

tasarı, partinin İrlanda'ya özerklik tanınmasına karşı çıkan ve Liberal Birlikçiler adını kullanan muhalif kanadının Muhafazakârlarla birlikte davranması nedeniyle reddedildi. Bunun üzerine Temmuz 1886'da seçimlere giden Gladstone bu kez de yenilgiye uğrayınca istifa etti. Ama Midlothian'dan katıldığı seçimleri kazanarak millettekilliğini sürdürdü; ülkenin o dönemdeki etkili siyasal örgütü Ulusal Liberal Federasyon'un desteklediği 190 yandaşını Parlamento'ya sokmayı başardı. Seçimlere Liberal Birlikçiler adıyla katılan muhalif kanat ise partiden tümüyle koptu.

Gladstone, sonraki altı yıl boyunca Yönetmelik Özerklik Yasası'na halk desteği sağlamak için çalıştı ve İrlandalı önder Charles Stewart Parnell'la işbirliği yaptı. Ama 1890'da Parnell'in da adının karıştığı bir boşanma davasının doğurduğu siyasal sonuçlar yüzünden onunla arası açıldı. 1892 seçimlerinde Liberallerin çoğunluğu sağlaması üzerine bir kez daha başbakan oldu.

Ağustos 1892'de dördüncü hükümetini kuran Gladstone, 1893'te Parlamento'ya sunduğu Yönetmelik Özerklik Yasası'nı Avam Kamarası'na kabul ettirdiyse de Lordlar Kamarası'ndan geçirmeyi başaramadı. Bunun üzerine hükümetin çekilmesini önerdi, ama hükümet üyeleri bu öneriye karşı çıktı. Sonraki yıllarda donanma harcamalarının artırılması konusunda partisiyle görüş ayrılığına düşen Gladstone, 3 Mart 1894'te yaşlılık nedeniyle görevinden ayrılarak Harwarden'e çekildi. Dört yıl sonra kanserden öldü ve Westminster Abbey'ye gömüldü.

Gladstone'un *The State in Its Relations with the Church* (1839; Kiliseyle İlişkileri Açısından Devlet) adlı bir kitabı vardır.

gladyatör (Latince "kılıç ustası"; *gladius*: "kılıç"), Eski Roma'da profesyonel dövüşçü.

Gladyatörler başlangıçta Etrüsklerin cenaze törenlerinde dövüşürlerdi. Bu dövüşlerin amacı, ölüye öbür dünyada silahlı bir hizmetkâr sunmaktır; bu nedenle bazı istisnalar dışında dövüş ancak gladyatörlerden birinin ölmesiyle sonuçlanırdı. Roma'daki gösterilerde gladyatör dövüşleri iyice yaygınlaştı. İÖ 264'te, Brutus adında birinin cenazesinde yapıldığı bilinen ilk gösteride, dövüşen gladyatör çiftlerinin sayısı üç iken Julius Caesar (ö. İÖ 44) döneminde bu sayı 300 çifte kadar yükseldi. Daha önce bir günde tamamlanan gösteriler İmparator Titus döneminde (İS 79-81) 100 gün kadar sürmeye başladı. İmparator Traianus'un zafer kutlamalarında (İS 107) 5 bin çift gladyatör vardı. Amfitiyatro kalıntıları, bu tür gösterilerin Roma İmparatorluğu'nun öteki kentlerinde de düzenlendiğini göstermektedir.

Birbirlerinden silahları ya da dövüş biçimleri bakımından ayrılan çeşitli gladyatör sınıfları vardı. Kendilerine özgü silahları bulunan Samnitler büyük ve dikdörtgen bir kalkan, bir miğfer siperliği, tüylü bir miğfer ve kısa bir kılıçla dövüşürlerdi. Küçük ve yuvarlak bir kalkan ile tirpana bezeyen eğri bir kama kullanan Trakların karışında genellikle, Galyalıları gibi miğfer, kılıç ve kalkan kullanan, miğferlerine sorguç olarak taktıkları balığın adından dolayı *mirmillo* denen gladyatörler dövüşürülürdü. Benzer biçimde *retarius*'larla (ağci) *secutor*'lar (takipçi) eşleşirdi. *Retarius* yalnızca kısa bir tunik ya da önlük giyer, sağ elinde taşıdığı fırlatma ağıyla tepeden tırnağa silahlı takipçisini yakalamaya çalışırdı. *Retarius* başarılı olursa sol elinde taşıdığı *trident*'le (üç dişli mızrak) takipçisini öldürürdü. Öteki gladyatör türlerinden bazıları şunlardı: *Andabata*'lar at sırtında ve kapalı miğfer siperlikleriyle, yani gözleri görmeden dövüşürlerdi;

geç imparatorluk döneminde ortaya çıkan *dimachaer*'ler (iki bıçaklılar) iki ellerinde birer kısa kılıç taşırlardı, *essedarius*'lar (arabalılar), eski Britonlar gibi araba üzerinde dövüşürlerdi, *hoplomachus*'lar (zırhlılar), tamamen zırhlara burunürdü, *laquearius*'lar (kementçiler) ise hasımlarını kementle tutmaya çalışırlardı.

Gösterilerden birkaç gün önce evlerin ve yapıların duvarlarına duyurulur asılır, bunlar ayrıca caddelerde satılırdı. Duyurularda, birbirleriyle eşleşen ünlü gladyatörler, gösteri tarihi, gösteriyi düzenleyen kişi ve değişik dövüş türleri belirtilirdi. Gösteri gladyatörlerin arenada toplu yürüyüşüyle başlardı; dövüşler tahta kılıç ve mızraklarla yapılan yapmacık bir dövüşle (*praelustio* ya da *prolusio*) açılırdı. Gerçek dövüşü başlatma işareti boru sesiyle venilir, dövüşmekten korkan gladyatörler kamçı ve kızgın demirle arenaya sürülürdü. Bir gladyatör yaralandığında izleyiciler "*Habet*" (Yaralandı) diye bağırlardı. Haskının insafına kalan yaralı gladyatör, hastaneden bağışlanmasını dilemek üzere (cumhuriyet döneminin sonlarında, gösteriyi düzenleyen kişi gladyatörün ölmesi ya da yaşaması için verilecek kararı halka bırakmıştı) işaretparmağını havaya kaldırırdı. İzleyiciler gladyatörün bağışlanmasını istiyorlarsa mendillerini sallarlardı, ölmesini istiyorlarsa başparmaklarını yere doğru çevirirlerdi. (Bu, yaygın olan görüştür. Bir başka görüşe göre, yenik gladyatörün ölmesini isteyenler, kılıcın saplanması anlamında başparmaklarını göğüslerine doğru, bağışlanmasını isteyenler ise kılıcın yere atılması anlamında başparmaklarını yere doğru çevirirlerdi.) Zafer kazanan gladyatörün ödülü genellikle palmiye dalları, bazen de paraydı.

Belirli sayıda dövüşten başarıyla çıkan gladyatörün gösterilere katılma zorunluluğu kaldırılabilir. Ama gladyatör, isterse bundan sonra da yeniden gösteriye çıkabilir.

Pek çok hasmı bulunan önemli kişilerin çoğunun gladyatörlerden oluşan koruyucuları vardı. Bu nedenle gladyatörler zaman zaman siyaset alanında da önem kazanırdı. Hiç kuşkusuz bu durum her iki taraftan da kan dökülmesiyle sonuçlanan çatışmalara yol açıyordu. İÖ 73-71'de Spartacus önderliğindeki ayaklanmada olduğu gibi, gladyatörlerin kendi inisiyatifleriyle hareket geçmeleri daha da büyük bir tehlike olarak görülüyordu.

Gladyatörler genellikle köleler ve suçlular arasından seçilir, katı bir disiplin altında yaşarlardı. Ama başarılı bir gladyatör yalnızca ün kazanmakla kalmaz, Juvenalis'in yergilerinde anlatıldığı gibi, ayrıca varlıklı kadınların gözdesi de olabilirdi. İmparatorluk döneminde gladyatörler arasında ilginç katılmalar da olurdu. Örneğin yüksek bir toplumsal konumu olan, ama iflas etmiş kişiler gladyatörler arasına katılarak ölüm tehlikesi pahasına hiç değilse geçimlerini sağlardı. İmparator Domitianus'un gladyatörleri arasında cüceler ve kadınlar da vardı. Yarı deli İmparator Commodus gladyatör olarak arenaya çıkmış ve kuşkusuz bütün dövüşlerini kazanmıştı.

Gladyatör okulunun (*ludus*) yöneticiliği ün sağlayan, ama hiç saygınlığı olmayan bir meslekti. Buna karşılık gladyatör sahibi olmak ve kiralamak ticaret kurallarna uygun ve yasalı.

Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte gladyatör gösterilerine kötü gözle bakılmaya başlandı. İmparator I. Constantinus İS 325'te gladyatör dövüşlerini yasakladı. Ama bu yasak çok etkili olmadığı için İmparator Honorius (hd 393-423) dövüşleri ikinci kez yasakladı. Gösteriler bundan sonra da bir yüzyıl kadar sürdü.

Gladys Porter Hayvanat Bahçesi, ABD'de, Texas eyaletinin Brownsville kentinde yer alan ve yervuzunun en zengin süngen koleksiyonlarından birini barındıran hayvanat bahçesi. 1971'de Brownsville belediyesince 12 hektarlık bir alan üzerinde kurulan ve yerel bir zooloji derneğince yönetilen bu hayvanat bahçesinin süngenler dışındaki bölümleri kitalara göre düzenlenmiştir. Özellikle tropik Amerika, Afrika, Asya ve Endonezya-Avustralya ya özgü türlerden oluşan bu hayvanların çoğu hendeklerle ya da elektrikli tellerle çevrili geniş alanlarda ya da adacıklarda sergilenir. Hayvanat bahçesinde soyu tükenmek üzere olan Arabistan orikslarının bir bölümü de korunmaktadır.

Glagolitik alfabe, Slav dillerini konuşan Balkan topluluklarının 9. yüzyıl sonunda benimsedikleri yazı. Balkanlar'da, Katolik Kilisesi'nin ayin dili olan Eski Slavcayla birlikte Hristiyanlığa geçiş sürecinde girmiştir. Glagolitik alfabe Katolik Slavlar, Kiril alfabesi ise Doğu Ortodoks Slavlarınca kullanılmıştır. Glagolitik alfabenin kökenine ilişkin kesin bilgi bulunmamakla birlikte Kiril alfabesiyle(*) yakın akraba olduğu anılmaktadır. "Slavların havansı" Doğu Ortodoks azizi Kyrilos'un (ya da Konstantinos) bu yazılardan hangisini geliştirdiği kesin olarak saptanamamıştır; Slav kaynaklarında da konuyla ilgili bilgiler birbirini tutmamaktadır. Her iki alfabedeki harflerin biçimi birbirine benzemese de, savıları hemen hemen aynı ve ses değerleri de özgedir. Bu durum, iki alfabenin de aynı kökenden gelebileceğini gösterir.

Glagolitik alfabeyle yazılmış olup günümüze ulaşan en eski dindışı metinler 1309'dan kalmaz. 16. ve 17. yüzyılda iyice gelişen Glagolink alfabe, sonraları yerini, Yunanistan ve Rusya'daki Ortodoks bölgelerde Kiril, öteki bölgelerde ise Latin alfabesine bırakmıştır. Ama ayin dili olarak Eski Slavca'yı kullanan Dalmaçya ve Karadağ'daki bazı topluluklarda günümüzde de geçerlidir.

Glâma, GLAAMA olarak da yazılır, GLOMMA olarak da bilinir, Norveç'in doğusunda ırmak. İsveç-Norveç sınırının yakınında, Trondheim'in yaklaşık 130 km güneydoğusunda Aursunden Gölüne boşalan bir dizi küçük gol ve ırmaktan beslenir. Gölde çıktuktan sonra güney yönünde akarak Österdalen (Doğu Vadisi) üzerinden Kongsvinger'e ulaşır, ardından batı ve güneybatıya dönerek Öyeren Gölüne boşalır. Buradan da çıkarak güney yönünde akar ve Sarpsborg kentini geçtikten sonra Fredrikstad'da Oslo Fiyorduna dökülür. Yaklaşık 600 km'lik çığınyla İskandinavya'nın en uzun ırmağıdır. 42.051 km'lik bir alanı akışlar. Başlıca kolları Atna, Rena ve Vormadır.

Glâma Norveç'in en zengin kereste ormanından geçer. Sarpsborg'da daha yukarıda ırmağa salınan kütükleri işleyen çok sayıda kereste ve kâğıt fabrikası vardır. Irmak önemli bir hidroelektrik enerji kaynağıdır. Çavlanların ve elektrik santrallerinin yanından geçiren yapıp kanallarla ağızdan Sarpsborg'daki Sarps Çavlanlarına (Sarpsfoss) kadar ulaşım elverişli hale getirilmiştir.

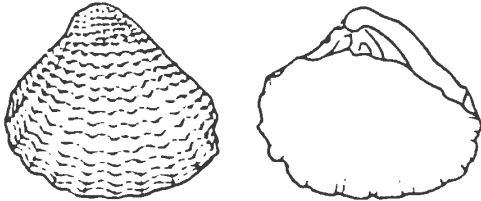
Glamis, İskoçya'da, Tayside iline (region) bağlı Angus ilçesinde (district) şato ve köy. İskoç mimarisinin görkemli bir örneği olan

şato 17. yüzyıl sonlarından kalmıştır. Ama bölgedeki ilk yerleşimin, İskoç hükümdarı Macbeth'in Glamis feodal beyi (*thane*) olduğu 11. yüzyıla değin uzandığı sanılmaktadır. Şato 1372'de Strathmore kontlarının ikametgâhı olmuştur. Şatoda bugün değerli resim, duvar halısı ve silah koleksiyonları vardır. Nüfus (1981) 790.

Glamorgan bak. Morgannwg

Glanford, İngiltere'de, Humberside iline (*county*) bağlı ilçe (*borough*). Humber Koyunun güneyinde, Trent Irmağının doğusunda yer alır. Eskiden Lincolnshire'in bir parçası olan ilçenin yüzölçümü 580 km²'dir. Büyük bölümü kırsal alanlardan oluşur. Scunthorpe ilçesini tümüyle çevirir. İmalat sanayisi yerel tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. Killingholme'da başlayan petrol arıtımının yanı sıra Scunthorpe yöresinde demir çıkarılır. Nüfus (1982 tah.) 67.300.

Glans, özellikle Miyosen Bölümün (y. 26-7 milyon yıl önce) tanıtıcı fosillerinden olan soyu tükenmiş çiftçenetli cinsi. İstiridyeye benzeyen bu hayvanların kabukları, tepe

Glans decemcostata

C. Duncan ve H. Waage *Historical Geology* (1969)
John Wiley & Sons Inc

noktasından başlayıp geniş kenarlara doğru açılarak uzanan çıkıntılı çizgilerle bölümlenmiştir; ayrıca büyüme eksenine dik olan ince çizgilerin bu kabartıları kestiği noktalarda düğme gibi küçük kabartılar oluşur. Kabuğun kenarları, almasıklar olarak birbirini izleyen çıkıntı ve girintiler nedeniyle testere görünümündedir.

Glanvill, Joseph, GLANVIL olarak da yazılır (d. 1636, Plymouth, Devon - ö. 4 Kasım 1680, Bath, Somerset, İngiltere). özgün görüşleriyle tanınan İngiliz kuşkucu düşünür. Büyüculüğün ve hayaletlerin gerçek olduğunu, ruhun daha önceden var olduğunu savunmuştur. Bu nedenle, bazı çevrelerde psikiş araştırmaları başlatan kişi olarak kabul edilir.

Oxford'a bağlı Exeter ve Lincoln'da öğrenim gördü. Bir süre bölge papazlığı yaptıktan sonra Bath'daki Abbey Kilisesi'ne geçti (1666). 1678'de maaşlı papaz olarak Worcester'a gönderildi. 1672'den sonra II. Charles'in saray vazifliğini yaptı.

The Vanity of Dogmatizing, or Confidence in Opinions'da (1661; Dogmatizmanın Boşluğu ya da Görüşlere Güven Duymak) skolastik dogmatizme saldırarak deneysel yöntemi savundu. Evrensel yasaların skolastik bir yaklaşımla kurulamayacağını belirterek bilgi elde etmenin ve doğayı denetim altına almanın en iyi yönteminin bilimsel yaklaşım olduğunu ileri sürdü. *Plus Ultra or the Progress and Advancement of Knowledge Since the Days of Aristotle*'da (1668; Plus Ultra ya da Aristoteles'ten Bu Yana Bilginin İlerlemesi) adlı yapıtında Royal Society'nin deneysel yönteminin özünde dinsel bir nitelik taşıdığı ve Tanrı'nın yaratıcılığını gözler önüne serdiği görüşünü işledi. Glanvill'in cadıların ve ruhların varlığını bilimsel olarak kanıtlamaya çalışması ateizmi yadsıma çabası olarak görül-

müştür *Essays on Several Important Subjects* (1676; Birkaç Önemli Konuda Denemeler) adlı yapıtı din ve us üzerine daha olgun bazı düşüncelerini içerir

Glanville, Ranulf de, GLANVIL ya da GLANVILLE olarak da yazılır (d. Stratford St. Andrew, Suffolk, İngiltere - ö. Ekim 1190, Akkâ [Akko], Filistin). İngiltere kralı II. Henry döneminde yüksek adalet görevlisi (1180-89). Gelenek hukukuna ilişkin ilk güvenilir metin olan *Tractatus de legibus et consuetudinibus regni Angliae* (y. 1188. İngiltere Krallığı'nın Yasaları ve Törelere Üzerine İnceleme) adlı yapıtın yazarı olduğu sanılır. Bu yapıt, kilise hukuku ile yerel hukuk karşısında gelenek hukukunun uygulama alanını genişletmiş, böylece İngiliz hukuk tarihinde Glanville Çağı olarak bilinen dönemi başlatmıştır. Ama *Tractatus*'un gerçek yazarının sonraki yüksek adalet görevlileri Hubert Walter (Canterbury başpiskoposu ve Glanville'nin yeğeni) ya da Geoffrey Fitzpeter olabileceği yolunda da görüşler ortaya atılmıştır.

Glanville, II. Henry'nin Fransa'da çarpıştığı dönemde yüksek adalet görevlisi olarak filen kral naipliğini de yürüttü. Bu dönemde Westminster'da sürekli bir *Curia Regis* (Kral Meclisi) oluşturuldu. Ayrıca toprakla ilgili davalarda yerini ileride jüri sistemine bırakacak olan soruşturma yöntemi yaygın biçimde kullanılmaya başladı. Henry'nin oğlu ve ardılı I. Richard'ın görevinden aldığı Glanville, sonradan III. Haçlı Seferi'nde Richard'a eşlik etti.

Glareanus, Henricus, asıl adı HEINRICH LORIS (d. Haziran 1488, Mollis, İsviçre Konfederasyonu - ö. 27/28 Mart 1563, Freiburg im Breisgau, Breisgau), İsviçreli humanist, şair ve müzik kuramcısı. *Dodecachordon* (1547) adlı yapıtı ile tanınır.

1512'de Köln'de Avusturya imparatoru Maximilian tarafından başsaırlığı getirildi. 1514'te kısa bir süre için Basel'e yerleşti. Orada Felemenkili humanist Erasmus'un etkisinde kaldı. Yeni humanizmin savunucusu oldu. Başlangıçta Reform hareketinden etkilendiyse de sonradan bunu reddederken Huldrych Zwingli ve Johannes Huzgen gibi eski dostlarına ısrarla karşı çıktı.

1517-22 arasında Paris'te yaşadıkdan sonra yeniden Basel'e yerleştiyse de kentin Reformu benimsemesi üzerine bir kez daha oradan ayrıldı (1529). Bu tarihten ölümüne değin Freiburg im Breisgau'da öğretmenlik yaptı. Eski Yunan ve Roma yapıtları üzerine yorumları, matematiksel ve betimlemeli coğrafya çalışmaları ve bazı müzik incelemeleri vardır.

Dodecachordon, modern majör ve doğal modları bir bütün olarak kuramsal düzeyde ele alan ilk yapıtı. Glareanus'un bu incelemesinde önerdiği 12 mod sistemi, o zaman anlaşıldığı biçimiyle eski Yunan müziğinin modlarına karşılık düşen bağımsız modlardan oluşuyor, bir önceki sekiz mod sisteminin genişletilmesi anlamına geliyordu. Glareanus'un 12 mod sistemi sonraki yazarlar arasında yaygın kabul gördü. Müzik tarihçileri için zengin bir kaynak oluşturan *Dodecachordon*'da Glareanus en beğendiği besteci olan Josquin des Prez'in, ayrıca Jakob Obrecht'in, Jean d'Okeghem'in ve dönemin daha başka seçkin bestecilerinin müziklerinden örneklerle ve bunların açıklamalarına da yer verdi.

Glarus, Fransızca GLARIS İsviçre'nin ortadoğu kesiminde kanton. Güneydoğuda Glarus Alpleri'nin en yüksek doruğu Tödi'nin (3.620 m) buzullarından doğuktan sonra kuzey ve kuzeydoğu yönünde akarak Walen Gölüne dokulen Linth Irmağının derin ve

düz yukarı vadisini kapsar. Yüzölçümü 685 km²'dir. Yaklaşık 260 km²'yi bulan verimli alanların 85 km²'lik bölümü ormanlarla kaplıdır. Linth Vadisi, Hausstock'ta 3.160 m'ye Glarisch'te ise 2.915 m'ye ulaşan dağlarla kuşatılmıştır.

Linth Vadisinde Hristiyanlığı 6. yüzyılda, Basel'in doğusunda bulunan Säckingen'deki Benedikten manastırının kurucusu İrlandalı keşiş Aziz Fridolin'in yaydığı söylenir. 9. yüzyıldan sonra manastıra bağlanan yöre, Habsburgların 1288'e doğru başlayan hak iddiaları üzerine, 1352'de İsviçre Konfederasyonu'na katıldı. Reformcu din adamı Huldrych Zwingli, 1506-16 arasında burada rahiplik yaptı. Reform hareketinin kısa sürede benimsenmesine karşın, Zwingliciler 1564'te saf dışı edildi. Zamanla Protestanlarla Katolikler arasında çekişmeler baş gösterince, barışı sağlamak amacıyla ortak *Landsgemeinde*'nin (kantonun açık hava "parlamentosu") yanı sıra her iki tarafın ayrı *Landsgemeinde*'ler (1623) ve ayrı mahkemeler (1683) oluşturması yoluna gidildi. 1798-1803 arasındaki Linth kantonu yönetiminin ardından 1814'te yeniden eski düzene döndü. 1836'daki düzenlemeyle tek bir *Landsgemeinde* ilkesi benimsendi. 1887'den beri yürürlükte olan kanton anayasası uyarınca, açık hava "parlamentosu" günümüzde de her yıl toplanır.

Glarus'ta geleneksel yün ipliği sanayisinin yanı sıra 18. yüzyıldan kalma pamuk iplik ve basma sanayileri de vardır. Öteki sanayi kuruluşları arasında arduvaz işleme (17. yy'dan beri) hidroelektrik santraller, metal, makine, kâğıt ve karton fabrikaları sayılabilir. Dağdaki otlaklarda hayvancılık ve mandıracılık önem taşır. Ulaşımı, kuzey-güney doğrultusunda kanton merkezi Glarus üzerinden Linthal köyüne giden ve Schwanden ile Elm'i birbirine bağlayan iki demiryolu hattı sağlar. Halkın çoğu Almanca konuşur. Protestanların oranı üçte ikiyi bulur. Nüfus (1990 tah.) 37.253.

Glarus, Fransızca GLARIS, İsviçre'nin ortadoğu kesimindeki Glarus kantonunun merkez kasaba Linth Irmağının sol kıyısında, dört tepesinin yüksekliği 2.700 m'yi geçen Glarisch Masifinin kuzeydoğu eteğinde ve Luzern Gölünün (Vierwaldstätter Gölü) doğusunda yer alır. 1861'de Linth Vadisi boyunca esen şiddetli fön (güney) rüzgârlarının çevreye yaydığı bir yangında hemen hemen tümüyle yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir. Kasabada sanat galerisi, doğa tarihi müzesi ve kanton kitaplığı ile arşivi vardır. Eski *Landsgemeinde* (kantonun açık hava "parlamentosu") her yıl burada toplanır. Bölge kilisesi hem Katoliklerce, hem de Protestanlarca kullanılır. Ekonomi dokuma, mobilya, kayak malzemesi ve puro imalatına dayanır. Halkın çoğunluğu Almanca konuşur ve Protestandır. Nüfus (1980) 5.969.

Glarus Alpleri, Almanca GLARNER ALPEN Orta Alpler'in Vorderrhein Irmağının kuzeyine düşen bölümü. İsviçre'nin ortadoğu kesimindeki Glarus kantonu içinde kalır. Doğuda Ren Irmağına, kuzeyde ise Walen Gölü ve Klausen Geçidine kadar uzanır. En yüksek doruğu Tödi (3.620 m) ve oteki dorukların çoğu buzullarla örtülüdür. Kuzey yamaçlarında sığır yetiştiriciliğine ve mandıracılığa olanak veren otlaklar bulunur. Bölgede ünlü kaplıcalar ve kış sporu merkezleri de vardır.

Glaser, Donald A(rthur) (d. 21 Eylül 1926, Cleveland, Ohio, ABD), temel parçacıkların davranışını gözlemekte kullanılan kabarcık odası(*) aygıtını bulan ve geliştirilen ABD'li fizikçi. Bu buluşu nedeniyle 1960'ta Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

eleştirerek, parti içi seçimlerde gizli oy sisteminin benimsenmesi, görevlilere karşı yurttaşların dava açabilmesi, partili olmayanların kamu yaşamındaki etkisinin artırılması, birey ve grup inisiyatiflerinin dikkatle geliştirilmesi, parti ve devlet bürokrasisinin müdahalelerinin gevşetilmesi yönünde önerilerde bulundu. SSCB Yüksek Sovyeti 30 Haziran 1987'de kabul ettiği bir yasayla, önemli devlet sorunlarının ülke düzeyinde açıkça tartışılabilmesine olanak tanıdı. Açıklık politikası bürokratik-tutucu güçlerden gelen bir muhalefetle karşılaştıysa da, ülkede gözle görülür sonuçlar doğurmaya başladı: Kitle talep ve eylemlerinin gizlenmemesi, basın-yayın, TV ve film sansürü alanlarında yumuşama, bazı kişilerin itibarlarının geri verilmesi, insan haklarına aykırı uygulamaların, yasadışı tutumların (rüşvet, yolsuzluk vb) sergilenmesi, bürokratik ayrıcalıkların ve geçmişin açıkça eleştirisi, muhaliflere ve toplantılarına hoşgörü davranılması, bu sonuçlardan bazılarıydı. Merkez Komitesi'nin hazırladığı "XIX. Parti Konferansı'na Tezler"de de gerekli kuramsal ve kuralsal yapı değişikliklerini amaçlayan bir *perestroika* programı çiziliyordu.

Glasnost başlangıçta Doğu Avrupa'da pek yankı uyandırmadı. Demokratik Almanya, Romanya, Çekoslovakya ve Bulgaristan yönetici çevrelerinin yakınlık duymadığı "açıklık" ilkeleri, Macaristan ve Polonya gibi zaten önemli siyasal değişimler içinde olan ülkeler için ise büyük bir yenilik anlamına gelmiyordu. Bununla birlikte *glasnost*, bu ülkelerin kamuoyları ve giderek yönetimleri üzerinde etki yaratmada gecikmedi. Çekoslovakya ve Macaristan'da bu doğrultuda yönetim değişiklikleri oldu. Ardından, Doğu Avrupa halklarının, artık "Brejnev doktrini" adıyla bilinegelmiş olan Sovyet müdahalesi tehdidi diye bir şeyin kalmadığını farketmeleri sonucu 1989-90 kışında ülkeden ülkeye sıçrayarak gelişen büyük bir gösteriler ve ayaklanmalar dalgası karşısında, bu ülkelerin birçoğundaki Komünist Partisi iktidarları devrildi. Demokratikleşmenin çok geç gelmesi ve tepkilerin birikmişliği nedeniyle, KPSS de bu süreç içinde olayları denetim altında tutabilme yeteneğini giderek yitirdi ve gelişme, 1990'lı yılların başlarında SSCB'nin tümüyle dağılarak ortadan kalkması noktasına vardı.

Glaspell, Susan (d. 1 Temmuz 1882, Davenport, Iowa - ö. 27 Temmuz 1948, Provincetown, Massachusetts), ABD'li roman ve oyun yazarı. Kocas George Cram Cook'la(*) birlikte Provincetown Oyuncuları topluluğunun kurucularındandır.

Des Moines'daki Drake Üniversitesi'ni bitirdi. Aynı kentte yayımlanan *News*'ta iki yıl gazetecilik yaptıktan sonra bütün zamanını öykü yazarlığına ayırdı. Bu öykülerinin bir bölümünü sonradan *Lifted Masks* (1912; Açılmış Maskeler) adlı kitapta topladı. İlk romanı *The Glory of the Conquered* (1909; *Mağlupların Zaferi*, 1954), bir bilim adamıyla kinsının öyküsüyü. Glaspell, 1913'te evlendiği Cook'un sosyalist görüşlerinden etkilendi. İkinci romanı *The Visioning* (1911; *Düşlemek*), bu etkiyi yansıtıyordu.

1915'te kocasıyla birlikte yazı geçirdikleri Provincetown'da, eski bir balıkhanede, Provincetown Oyuncuları adlı tiyatro topluluğunu kurdular. Birlikte yazdıkları, psikanalizi yer alan *Suppressed Desires* (1920; *Bastırılmış Arzular*) adlı tek perdelik oyun aynı yıl burada sahnelendi. *Suppressed Desires* ve Glaspell'in yazdığı tek perdelik

Trifles (1916; *Önemsiz Şeyler*) sonraları küçük tiyatro topluluklarının sık sık sahneledikleri oyunlar oldu. Glaspell'in uzun oyunlarından ikisi *Inheritors* (Vârisler) ve *The Verge* (1921; *Sınır*), çalışmalarını genişleterek New York kentindeki Greenwich Village'a taşınan Provincetown Oyuncuları tarafından sahnelendi.

1924'te Cook ölünce, Glaspell Provincetown'a yerleşti. *The Road to the Temple* (1926; *Tapınağa Giden Yol*) adlı yapıtında kocasının yaşamını ele aldı.

İlk kez 1930'da sahnelenen ve Pulitzer Ödülü'nü kazanan *Alison's House*'ta (Alison'ın Evi) büyük bir şairin (Emily Dickinson olduğu söylenir), ölümünden 18 yıl sonra ailesi üzerindeki etkisini anlattı. Glaspell'in bu son oyunundan sonra yazdığı romanlar arasında, Iowa'lı bir kızın Massachusetts eyaletinde bulunan Cape Cod'daki ve Yunanistan'daki yaşantısını anlatan *The Fugitive's Return* (1929; *Kaçığın Dönüşü*) ve *The Morning Is Near Us* (1940; *Sabah Yakınımda*) sayılabilir.

Glass, Carter (d. 4 Ocak 1858, Lynchburg, Virginia - ö. 28 Mayıs 1946, Washington, D.C.), ABD'li politikacı. Senato'da Güney eyaletlerinin nüfuzlu önderlerinden ve 1930'larda Başkan Franklin D. Roosevelt'in New Deal (Yeni Düzen) politikasının başlıca muhaliflerinden biri olmuştur.

On üç yaşında okulu terk ettikten sonra kendi kendini eğiten Glass, babası gibi basın dünyasına girdi ve sonunda *Lynchburg Daily News* ile *Daily Advance* adlı gazetelerin sahibi oldu. Thomas Jefferson geleneklerine tam bir bağlılık içinde, yaşamı boyunca Demokrat Parti'de kaldı. 1902-18 arasında görev yaptığı ABD Temsilciler Meclisi'nde Federal Merkez Bankası Yasası'nın hazırlanması ve kabul edilmesine (1913) önemli katkılarda bulundu. 1918'de Başkan Woodrow Wilson tarafından maliye bakanlığına atandı ve Wilson'ın Milletler Cemiyeti'ne girme çabalarını destekledi.

Glass, 1920'de seçim yapılmaya değin Virginia senatörü olarak Senato'ya atanmayı kabul etti; ondan sonra da ölümüne değin katıldığı birçok seçimi kazandı. Senatörlüğü boyunca başlıca işlevi muhalefet oldu. 1932 başkanlık seçimlerinde Roosevelt'i destekledi, ama çok geçmeden onu en acımasızca eleştirenlerden biri haline geldi. Roosevelt'e en şiddetli saldırısını, başkanın ABD Yüksek Mahkemesi'ne yargıç atama yetkisi konusunda çıkan anlaşmazlık sırasında yöneltti (1937). Roosevelt de ona "iflah olmaz asi" unvanını yakıştırdı. Glass'ın tek kitabı *An Adventure in Constructive Finance* (1927; *Yaratıcı Maliye Alanında Bir Serüven*) adıyla yayımlanmıştır.

Glastonbury, İngiltere'de, Somerset ilinin (*county*) Mendip ilçesinde (*district*) bucağın (*parish*). Brue Vadisinden, 159 m'lik bir yüksekliğe kadar tırmanan yamaçlar üzerinde kuruludur.

1892'de, Glastonbury'nin 2,5 km kadar kuzeyinde tarihöncesi Demir Çağı yerleşim kalıntılarını içeren alçak höyükler bulundu. 20. yüzyılın başlarında bu höyüklerde ve Glastonbury'nin yaklaşık 6 km kuzeybatısındaki Meare'da bulunan öbür iki ünlü höyük grubunda kazılar yapıldı ve yörede yerleşim olduğu dönemlerde konutların, turbalı bataklıklarla akarsu çığırından oluşan alçak bir zemin üzerine oturtulmuş olduğu saptandı. Bulunan çanak çömlek tipleri, İÖ y. 60'tan İS y. 1. yüzyıldaki Roma istilasına değin burada yerleşim olduğunu göstermektedir; Meare bölgesinde, 4. yüzyılda yerleşim yeniden başlamıştır. Kazılar sırasında ele geçen buluntulardan bazıla-

rı, Glastonbury'deki Abbot's Tribunal'da sergilenmektedir.

Efsaneye göre buradaki keşiş manastır, İngiltere'deki ilk Hristiyan kral olduğu sanılan Lucius'un isteği üzerine yöreye gelen Romalı misyonerlerce, İS 166'da inşa edildi. Kereste ve sazlardan yapılan kilise, 1184'e değin ayakta kaldı; İrlandalı Aziz Patrick'in mezarının bu kilisede bulunduğu öne sürülür. Anglosakson Vakayinamesi'nde ise, manastırın Wessex kralı Ine tarafından kurulduğu belirtilir; ama daha erken bir tarihte kurulduğuna ilişkin kanıtlar vardır ve Sakson istilasından önce burada bir Kelt manastırının bulunduğu kesin olarak bilinmektedir. 10. yüzyılda manastır, artık büyük önem taşıyordu ve o güne değin üç kral buraya gömülmüştü. 1086'da yazılan Domesday Kitabı'nda(*), beş ilde toprakları bulunan manastırın zenginliğinden söz edilir. 1184'te korkunç bir yangın geçiren manastır, daha sonra yeni St. Mary Şapeli'yle birlikte yeniden inşa edilmeye başladı. Ama kilise içindeki anlaşmazlıklar yüzünden zaman zaman kesintiye uğrayan yapım işleri, 14. yüzyıla değin uzadı. Manastırların dağılmasından (1536-39) sonra yapı, inşaat ve yol işleri için bir taşocağı gibi kullanıldı. Bugüne ancak, St. Mary Şapeli'nin yıkıntıları ve manastırın bazı bölümleri kalabilmiştir.

1191'de Glastonbury'de, Roma dönemi sonrasında İngiltere'nin efsanevi yöneticileri olan Kral Arthur ile Kraliçe Guinevere'in mezarlarının bulunduğu öne sürüldü ve ortaya çıkarılan kemikler manastıra gömüldü.

13. yüzyıl ortalarında, ilk Hristiyanlardan Arimathea'lı Aziz Yusuf'un, İsa'nın Son Akşam Yemeği'nden kalan kupayı ya da içinde çarmıhtan akan kanların bulunduğu küçük şişeleri kente getirdiği ileri sürülmüştür. Bu yüzden Chalice Well (Kupa Kuyusu) 16. yüzyılın başlarında kutsal bir ziyaret yeri olmuştur. Sonradan, bir alıç çeşidi olan ve yörede Glastonbury dikenini adıyla bilinen *Crataegus monogyna praecox*'un, Aziz Yusuf'un açısından filiz verdiği de söylenmiştir.

Manastırların dağılması kenti yoksullaştırdı. 19. yüzyılda toprakların daha iyi akaçlanması ve önceleri ortaklaşa kullanılan fundalıkların çitle çevrilerle özel mülke dönüştürülmesi sonucunda ekonomik durum düzelmeye başladı. Günümüzde, mandıracılığın yanı sıra, koyun postlarının işlenmesi ve koyun derisi eşya yapımı, yöredeki başlıca sanayi etkinlikleridir. Nüfus (1981 geç.) 6.773.

glasye bak. buzul

Glatigny, (Joseph-) Albert-Alexandre (d. 21 Mayıs 1839, Lillebonne - ö. 16 Nisan 1873, Sèvres), Fransız Parnasçı şair. Yergi niteliğindeki kısa şiirlerinin yanı sıra, oyuncu ve doğaçlama sanatçısı olarak sürdürdüğü gezgin yaşamıyla da tanınır.

Yoksul bir ailenin çocuğu olan Glatigny, bir basimevinde çiraklık etti. On altı yaşında tarihsel bir oyun yazdı. Ertesi yıl evinden kaçarak gezici bir tiyatro topluluğuna katıldı. Théodore de Banville'in *Les Odes funambulesques* (1857; *Garip Odlar*) adlı yapıtındaki keskin dilin etkisinde kalarak, ilk şiir kitabı *Les Vignes folles*'ü (1860; *Çılgın Üzüm Bağları*) yazdı. Bunu *Les Flèches d'or* (1864; *Altın Dikenler*) ve *Gilles et Pasquins* (1872; *Gilles ile Pasquins*) izledi.

Glatigny, kitapları yayımlandıktan sonra da gezgin oyunculuğu sürdürdü. Şiirleri kadar aşkı ve serüvenleriyle de tanındı. Tek perdelik manzum güldürüsü *L'Illustré Brizacier* (1873; *Ünlü Brizacier*), Korsika'

da, aranan bir suçluya benzetilerek yanlışlıkla hapsedilişini konu alır. Öteki oyunları *Le Singe* (1872; Maymun) ve *Les Folies-Marigny*'dir (1872; Marigny Çılgınlıkları). Parnasçı arkadaşı Catulle Mendès'in *Glatigny, drame funambulesque* (1906; Glatigny, Bir Garip Oyun) adlı yapıtı ve yaşamını konu alan bir kitap, Glatigny'nin ününü daha da artırmıştır.

Glauber, Johann Rudolf (d. 1604, Karlstadt, Bavyera - ö. 10 Mart 1668, Amsterdam), Almanya'da bazen kimyanın babası olarak anılan Alman asıllı Felemenkî kimyacı.

Hollanda eyaletinde yaşayan ve bileşimi gizli kimyasal maddeler ve ilaçlar satarak

Glauber, bir oymabaskı
Bavaria-Verlag

geçinen Glauber, sofratuzu ve sülfürik asit kullanarak hidroklorik asit elde etmeyi başardı; bu işlemde yan ürün olarak ortaya çıkan sodyum sülfatın (Glauber tuzu ya da *sal mirabile*) yararlarını ortaya koydu. Ayrıca, potasyum nitrat ve sülfürik asitten nitrik asit oluşturulabileceğini açıkladı.

Glauber ayrıca birçok kimyasal madde bileşimledi, boyalarla ilgili incelemeler yaptı ve antimon potasyum tartaratın hazırlanışını tanımladı. Almanya'nın doğal kaynaklarının geliştirilmesi gerektiğini savunarak bu konuda çalışmalar yaptı. Yazıları ölümünden sonra 1715'te *Glauberus Concentratius* adıyla yeniden yayımlandı.

Glaucium bak. boynuzlugelcink

glaukofan, sodyum, magnezyum ve alüminyum silikat [$\text{Na}_2\text{Mg}_3\text{Al}_2 (\text{Si}_8\text{O}_{22}) (\text{OH}, \text{F})_2$] yapısında, sık rastlanan bir amfibol minerali. Sodyum bakımından zengin kayaların kısmi başkalaşımı (metamorfizma) sonucunda oluşan kristalin şistlerin içinde rastlanır. Ayrıca içine sodyum oksit (Na_2O) giren tortul kayalarda da gelişir. Glaukofan temel olarak, epidot amfibolitli ve yeşil şistli, katlanmış kayalarda bulunur. Kristal yapısındaki demirin yerini magnezyumun ve alüminyumun almasıyla magnezyonbekite ve ribekite dönüşür. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için bak. amfibol (tablo).

glaukofan şist fasiyesi, başkalaşım (metamorfik) kayalarının mineral fasiyesi sınıflandırmasının başlıca bölümlerinden biri. Bu fasiyeye sahip kayaların özgün mineral yapıları, bunların yüksek basınç ve görece düşük sıcaklık koşullarında oluştuğuna işaret etmektedir. Fasiyeste en sık rastlanan mineraller sodalı amfibol (glaukofan), sodalı piroksen (jadit), grena, lavsonit ve pumpellitir. Ayrıca kuvars, muskovit, klorit, epidot ve plajiyoklaza rastlanır. Bu mineral yapısı, glaukofon şist fasiyesinin, bölgesel başkalaşım sonucu ortaya çıkan eklojit fasiyesi ile ilişkili olarak geliştiğini göstermektedir. Son derece düşük miktarda

su içeren bu kayaların en yaygın görüldüğü yer, California'nın batı kesimleridir

glaukokroyit, montiselit mineralinin man-ganez bakımından zengin bir türü. Ayrıca bak. montiselit.

glaukonit, yapısı mikaya benzeyen, yeşilimsi renkli demir (III) silikat minerali. 30-1.000 m arasında değişen derinliklerdeki deniz tabanında oluşan glaukonite, kara kökenli tortulların bulunmadığı bölgelerde rastlanır.

Glaukonit başlıca üç süreç sonunda oluşur: Dipte yaşayan organizmaların artıklarının değişime uğraması; illitli ve biyotitli kil parçacıklarının deniz suyu tarafından

Arjantin'den bir glaukonit örneği

Field Museum of Natural History Chicago, fotoğraf, John H. Gerard-EB Inc

değişime uğratılması ve doğrudan deniz suyundan çökme. Glaukonit parçacıkları genellikle kum boyutunda ya da daha küçüktür.

glaukonitli tortul bak. yeşilkum

Glaukos (Yunancada "Parıldayan"), Yunan mitolojisinde birden çok kahramanın taşıdığı ad. En önemlileri şunlardır:

Glaukos Pontios bir deniz tanrısıdır. Önceleri Boiotialı bir balıkçı ve dalgıçken sihirli bir ot yiyip denize atlar ve bir tanrıya dönüşerek kehanet yetisini kazanır. Sık sık Deniz Tanrısı Melikertes'le eş tutulduğu gibi onun aşkıyla denize atıldığı da anlatılır. Sanat yapıtlarında deniz kabukları ve yosunlarla kaplı, belden aşağısı balık biçiminde efsanevi bir yaratık olarak betimlenir.

Thebai yakınlarındaki Potniai'den gelen bir başka Glaukos, Korinthos kralı Sisypheos ile karısı Merope'nin oğlu ve kahraman Bellerophontes'in babasıdır. Bir efsaneye göre, atları insan etyle beslemiş ve onlar tarafından parçalanmıştır.

Girit kralı Minos ile karısı Pasiphea'nın oğlu Glaukos, çocukken bir bal küpüne düşer ve boğulur. Kâhin Polyeydos sonunda çocuğu bulur, ama onu yaşama döndüremeyeceğini itiraf edince çocuğun cesediyle birlikte yeraltında bir hücreye gömülür. Orada bir yılan öldürür ve bir başka yılanın ölü yılanın üzerine bir ot koyarak onu canlandırdığını görünce, aynı otları ölü Glaukos'u yeniden yaşama döndürür.

Bellerophontes'in torunu Glaukos, Troya Savaşı'nda Troya kralı Priamos'a yardım eden Likyalı bir prensdir. Arkadaşı Diomedes'e karşı savaşğını fark edince, dövüşü durdurup silahlarını değiş tokuş ederler. Glaukos'un silahları altın, Diomedes'ininkiye tunç olduğu için *Ilyada*'da sözü geçen "altını tunçla değişmek" deyiimi, kötü bir değiş tokuşu anlatan bir özdeyiş haline gelmiştir.

glayöl (*Gladiolus*), kuzgunkılıcı olarak da bilinir, süsengiller (*Iridaceae*) familyasından, 300 kadar çiçekli bitki türü içeren cins. Anayurdu Avrupa, Afrika ve Akdeniz bölgesidir; ancak gösterişli çiçekleri nedeniyle yaygın bir biçimde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Soğansız toprakaltı gövdelerinden (kormus) çıkan 60-90 cm uzunluğunda çiçek başakları ve kılıç biçimli yaprakları vardır; başakları oluşturan altı parçalı ve boru biçimli çiçekler sapın bir yanında toplanmıştır.

Genellikle Güney ve Doğu Afrika türlerinin yararlanılarak hemen hemen bütün renklerde kültür çeşitleri geliştirilmiştir. Güney Afrika kökenli bir tür olan *G.*

Gladiol (Gladiolus)
Franklin Photo Agency

tristis'in güzel kokulu, beyaz renkli çiçekleri vardır. Buğdaygıl tarlalarında yetişen *G. segetum* başta olmak üzere Avrupa kökenli pek çok glayöl türüne de rastlanır.

Glazov, Rusya Federasyonu'na bağlı Udmurt Ozerk Cumhuriyeti'ndeki Glazov ilçesinin (*rayon*) yönetim merkezi kent. 1780'de Çeptsak Irmağı üzerinde bir Udmurt yerleşimi olarak kuruldu. Sanayi etkinlikleri arasında kereste, metal ve gıda işleme yer alır. Glazov'da bir öğretmen, bir de tarım yüksekokulu vardır. Nüfus (1989) 104.000.

Glazunov, Aleksandr (Konstantinoviç) (d. 10 Ağustos 1865, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 21 Mart 1936, Paris), senfonik müzikte Çaykovski'den sonraki kuşağın başlıca temsilcisi olan Rus besteci.

M. A. Balakirev'in piyano öğrencilerinden olan annesi, yetenekli oğlunu kendi öğretmenine götürerek ondan ders aldırdı. Glazunov, Balakirev'in öğüdüyü 1880'de Rimski-Korsakov'la çalışmaya başladı. 1882'de *Birinci Senfoni*'si Balakirev tarafından çalındı. Senfoninin gözden geçirilmiş biçimi 1886'da milyoner kereste tüccarı M. P. Belyayev'in kurduğu ve sonradan Glazunov'un yönetimine yardımcı olduğu ünlü müzik basimevinde basıldı. Bu arada iki yaylı çalgılar dördlüsü, Yunan halk ezgileri üzerine iki uvertür ve *Stenka Razin* adlı senfonik şiirini besteleyen Glazunov, gene 1886'da *İkinci Senfoni*'sini tamamladı. O dönemde ulusal müzik anlayışının sürdürücüsü olarak kabul ediliyor ve bu üslupta beste yapıyordu; ayrıca 1884'te Weimar'da ziyaret ettiği Liszt'in de etkisindeydi. Daha sonraları müziginde başta Wagner ve Çay-

Glazunov
C. Cauboue-J. Ziolo

kovski olmak üzere başka bestecilerin de etkileri görüldü. *Dördüncü, Beşinci ve Altıncı* senfonileri ile *Raymonda, Ruses d'Amour* (Aşk Kumazlıkları) ve *Les Saisons* (Mevsimler) gibi balelerinden oluşan en iyi yapıtlarını 1890'larda verdi. *La Minör Keman Konçertosu*'nu 1904'te, tamamlanmış son senfonisi olan *Sekizinci Senfoni*'yi 1906'da bitirdi. 1905'te, altı yıl önce ders vermeye başladığı Petersburg Konservatuarı'nın yöneticisi oldu. 1906'dan sonra iki piyano konçertosu (1911 ve 1917), iki yaylı çalgılar dördlüsü (1920 ve 1930), *Viyolonsel ve Orkestra İçin Konçerto-Ballata* (1931) ve *Saksofon, Flüt ve Yaylı Çalgılar İçin Konçerto* (1934) gibi büyük ölçekli birkaç yapıtı yazdı. 1917 Sovyet Devrimi'nden sonra 1928'e değin görevini sürdürdü. Yalnızlık duygusuna kapılıp Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan ve başsarı bir ABD turnesinden (1929-30) sonra Paris'e yerleşti.

glee (Eski İngilizce *gléo*: "müzik" ya da "eğlence"), İNGİLİZ ÇOKLU VOKALI olarak da bilinir, biri kontrtenor olmak üzere üç ya da daha fazla sayıda solo erkek sesi için yazılmış eşliksiz vokal kompozisyon. Hepsisi de tam kadansla biten, duyguyu ve karakter açısından birbirine karşı birkaç kısa bölümden oluşur. Eşsesli (homofonik) olur, yani birbiriyle örülen melodilere değil akorlara dayanır. *Glee*, yaklaşık 1740-1830 arasında yaygınlaştı. Terim olarak 17-19. yüzyıllar arasında yukarıda belirtilen temel özelliklere uymayan çeşitli vokal kompozisyonları (örn. Sir Henry Bishop'ın [1786-1855] çalgı eşlikli çoksesli şarkıları) belirtmek için de kullanıldı.

Glee, İngiliz müziğine özgü bir formdur. Bir zamanlar İngiliz müzik yaşamında önemli yerleri olan *glee* kulüplerinin repertuarının büyük bir bölümünü kanonla birlikte *glee* oluşturmaktadır. Bunların en ünlüsü *Glee Kulübü*'ydü (1783-1857). Varlığını bugün de sürdüren başka kulüpler arasında, 1761'de kurulmuş Soyluların ve Beylerin Kanon Kulübü ile 1853'te kurulmuş Kent *Glee Kulübü* sayılabilir. Samuel Webbe'nin (1740-1816) "Glorius Apollo"su, Thomas Forbes Walmisley'nin (1783-1866) "Music All-Powerful"u ve Charles Evans'ın (1778-1849) "Great Bacchus"u en güzel *glee* örnekleri arasındadır.

Gleissberg, Wolfgang (d. 1903, Breslau [bugün Wrocław, Polonya], Almanya - ö. 1986, Almanya), Türkiye'de astronomi biliminin gelişmesine katkılarıyla tanınan Alman astronom. Breslau Üniversitesi matematik, fizik ve astronomi bölümünden mezun olan Gleissberg, 1930'da aynı üniversitede doktora çalışmasını tamamladı. Daha sonra Breslau Gözlemevi'nde görevlendirildi ama 1933'te Nazilerin iktidara gelmesi üzerine Türkiye'ye yerleşti. 1934'te İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Kürsüsü'ne öğretim üyesi olarak atandı.

1948'de profesörlüğe yükseltildi ve enstitünün başkanlığına getirildi. Güneş üzerindeki çalışmalarıyla birçok Türk astronomun yetişmesini sağladı. 1954'te ordinaryüs profesör olan Gleissberg II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1958'de Almanya'ya geri döndü. 1958-77 arasında Frankfurt Üniversitesi'nde onursal profesör olarak çalıştı. 1965-66 yıllarında Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Bölümü'nde konuk öğretim üyesi olarak görev yaptı. Gleissberg'in Güneş konusunda yayımlanmış çok sayıda yapıtı vardır.

Gleiwitz bak. Gliwice

Glencairn (4. Kontu), William Cunningham (d. y. 1490 - ö. 1547), Reform hareketini benimseyerek ülkesine karşı İngiltere'yle işbirliği yapan İskoç soylusu.

Reform hareketine ilk katılanlardan biriydi. Solway Bataklığı Çarpışması'nda (1542) İskoçya saflarında savaşmasına karşın, bütün yaşamı boyunca İngiltere hesabına da çok çalıştı. Bu savaşta esir düştükten ve 1543 başlarında serbest bırakıldıktan sonra, İskoçya'yı yönetimi altına almak isteyen VIII. Henry'ye sadakat sözü verdi. 1544'te kralla yeni anlaşmalar yaptı; bu anlaşmalardan birine göre İskoçya kraliçesi Mary'yi krala teslim edecekti. Ama, Arran kontu James Hamilton'a yenilince bu plan bozuldu. Bunun üzerine Glencairn suç ortağı Lennox kontu Matthew Stewart'ı terk etti ve Ana Kraliçe Mary of Lorraine (Guise) ve yandaşlarıyla anlaştı.

Glencairn (5. Kontu), Alexander Cunningham (ö. 23 Kasım 1574), İskoçyalı Protestan soylu. Reformcu önder John Knox'un yanında yer almış ve bir süre İskoç kraliçesi Mary'yi desteklemiştir.

Glencairn 4. Kontu William Cunningham'ın oğluydu. Babası gibi İngiliz sempatzanı olan Alexander Cunningham, ondan daha kararlı bir Reform yanlısıydı. John Knox'un yakın arkadaşları olarak Mart 1557'de, Knox'un İskoçya'ya dönmesini talep eden mektuba imza attı. Bunu izleyen aralık ayında, İskoçyalı Reformcuların ilk kuşağına katıldı. 1558'de Lord James Stewart'ın (sonradan Naip Moray) önce, kral naibi Mary of Lorraine'e karşı harekete geçti. Ardından Stewart'ın ve lordların da katılımıyla Mary'ye karşı savaşı sürdürdü. İngiltere kraliçesi I. Elizabeth'le yapılan görüşmelere katılarak onu 1560'ta Londra'da ziyaret etti.

Ağustos 1561'de İskoç kraliçesi Mary İskoçya'ya döndüğünde, Glencairn onun danışma kuruluna girdi. Moray'ın Mary'den desteğini çekmesinden sonra Glencairn bir süre Mary'ye sadık kaldı, ama ardından Moray ile öteki Protestan soylulara katıldı. 1566'da yeniden kraliçenin saflarına katıldı. Kraliçe Bothwell lordu ile evlenince Glencairn bir kez daha Mary'ye düşman oldu ve Carberry Hill ile Langside'da ona karşı savaştı. Glencairn, kiliselerin, manastırların ve öteki "putperest anıtları"nın yıkılmasında her zaman ön saftaydı. Grey Keşişleri'ne karşı yazdığı kısa yergi şiirini Knox *History of the Reformation* (Reformun Tarihi) adlı kitabına almıştır.

Glencoe, İskoçya'da, Strathclyde iline (region) bağlı Argyll-Bute ilçesinde (district) vadi. Görece alçak bir havza ile Glen Etive'e ulaşan geçitten (308 m) başlayarak doğu yönünde 8 km boyunca ilerler. Burada, yüksekliği 900 m'yi aşan dağların arasında dik yamaçlı, buzullar tarafından oyulmuş, yaklaşık 800 m genişliğinde bir boğaz görünümündedir. Daha sonra kuzeybatıya yönelir ve daha alçak tepelerin arasından genişleyerek ilerler. Coe Irmağının Leven

Koyunda Atlas Okyanusuna kavuştuğu yere kadar uzanır.

Şubat 1692'de, Glencoe'lu Macdonald'lar burada acımasızca katledilmişti. Bugün ise vadide hemen hemen hiç yerleşim yoktur.

Glencoe Kıyımı, İskoç tarihinde, X. Argyll kontu Archibald Campbell komutasındaki askerlerin Glencoe'lu Macdonald'ları katlettiği olay (13 Şubat 1692). 1689'da İngiltere tahtına Kral II. James'in yerine III. William geçirildi. Ama İskoç klanlarının çoğu eski krala sadık kaldı. Ağustos 1691'de hükümet, 1 Ocak 1692'den önce bağlılık yemini edecek klan şeflerinin bağışlanacağını bildirdi. Bu önerinin yaygın biçimde reddedilmesinden korktuğu için de direnenlere acımasız saldırılar düzenlenmesi yönünde fermanlar çıkardı. Şefler istenen yemini ettiler. Glencoe'lu Alexander Macdonald ise yemin törenini 31 Aralık 1691'e değin geciktirdi. Ama Ft. William'da yemini kabul edecek yargıç bulunmadığı için ancak 6 Ocak'ta yemin edebildi. Bunun üzerine III. William'ın imzasıyla askeri bir cezalandırma emri çıkarıldı. Ft. William'dan gelerek bir haftadır MacDonald'ların yanında dostça kalmakta olan yüzü aşkın asker ansızın saldırıya geçti. Klanın büyük bölümü kaçmayı başardysa da klan şefiyle birlikte 33 erkek, iki kadın ve iki çocuk öldürüldü. Bu kıyımı MacDonald'ların hem komşusu, hem de düşmanı olan Breadalbane kontu John Campbell'in planladığı söylenecek olayın elebaşı Campbell değil. Campbell'in 1695'te hapse atılmasının nedeni, daha önce Jacobusçularla işbirliği yapmış olmasıydı.

Glendale, ABD'de, Arizona eyaletinin ortagüney kesimindeki Maricopa ilinde (county) kent. Phoenix'in hemen batısında, Salt Irmağı vadisinde yer alır. 1892'de kurulan ve 1910'da tüzel kimlik kazanan Glendale, günümüzde tarım ürünlerine (meyve, sebze ve pamuk) dayalı bir ticaret merkezidir. Kentin içinde Glendale Community College (1965), yakınlarında ise ABD şirketlerinin dış ülkelerde görevlendirdiği personeli eğiten Uluslararası İş Yönetimi Lisansüstü Okulu ve Luke Hava Kuvvetleri Üssü yer alır. Nüfus (1990) 148.134.

Glendale, ABD'de, California eyaletinin Los Angeles ilinde (county) kent. San Fernando Vadisinin güneydoğu ucunda, Verdugo Tepelerinde yer alır. 1886'da San Rafael (1784) adlı misyoner çiftliğinin bir bölümü üzerinde kuruldu. Casa Adobe de San Rafael (1864-72) kentteki parklardan birindedir. 1904'te Pasifik Elektrikli Tren Demiryolu'yla Los Angeles'a bağlandıktan sonra konut alanı olarak gelişti. 1906'da tüzel kimlik kazandı. Temel sanayi etkinlikleri arasında uçak, optik aletler ve ilaç yapımı sayılabilir. Forest Lawn Anısal Parku güzel heykelleriyle (bunların arasında ünlü tapınakların ve sanat yapıtlarının modelleri de vardır) ünlü bir mezarlıktır. Glendale Community College 1927'de kurulmuştur. Nüfus (1990) 180.038.

Glendalough Vadisi, İrlanda dilinde GLE ANN DA LOCH (İki Gölün Vadisi), İrlanda'nın Wicklow ilinde (county) vadi. Aziz Kevin'in 6. yüzyılda yöreye yerleşmesinden sonra, önemli bir manastır merkezi durumuna geldi. 1214'e değin piskoposluk merkezi olarak kaldı. St. Kevin's Kitchen adlı küçük kilisenin dışında hepsi yıkıntı halinde olan vadi'deki bir dizi kilisenin yapım tarihi 11. ve 12. yüzyıllara değin iner. Yöreye gelen ilk keşişler, vahşi ve ıssız, ama çok güzel manzaralı bir alana yerleşmişlerdi. İki gölün bulunduğu vadide ekime elverişli araziler

Wicklow Dağları arasındaki Glendalough Vadisinden bir görünüm, Wicklow İli, İrlanda
Irish Tourist Board, fotoğraf, Bord Fáilte Photo

sınırlıdır. Vadinin kenarlarındaki geniş alanlar ormanlarla kaplıdır.

Glendower, Owen, Gal dilinde OWAIN GLYNDWR ya da OWAIN AP GRUFFUDD (d. y. 1354 - ö. y. 1416), kendisini Galler prensi ilan ederek Gallilerin İngiliz yönetiminden kurtulmaya yönelik son büyük girişimine önderlik eden soylu. 19. ve 20. yüzyıllarda Gal milliyetçiliğinin yeniden uyanması üzerine ulusal kahraman kimliği kazanmıştır.

Powys prenslerinin soyundan gelen Glendower, Galler'in kuzey kesiminde çok sayıda malikâneyi miras yoluyla devraldı. Londra'da hukuk öğrenimi gördü. Önce Kral II. Richard'a, ardından da Kral IV. Henry'ye muhalefet eden Henry Bolingbroke'un kuvvetlerinde görev aldı. Galler'e döndüğünde, İngiltere'nin baskıcı yönetiminin Galler ekonomisine zarar verdiğini ve halkta öfke uyandırdığını gördü. Bolingbroke'un tahtı zorla ele geçirmesinden bir yıl sonra, Eylül 1400'de, Glendower ile komşusu Reynold (Ruthin lordu Grey) arasındaki şiddetli çatışma Galler'in kuzeyinde bir ayaklanmaya yol açtı. Bu ayaklanma kısa sürede Galler'in bağımsızlığını amaçlayan ulusal bir mücadeleye dönüştü. Glendower, Henry'nin en güçlü muhalifleriyle ittifak kurdu ve 1404'e değin Galler'in önemli bir bölümünü denetimi altında tuttu. Galler prensi unvanını benimseyerek bağımsız bir Galler Parlamentosu kurdu; kendine özgü bir dış politika ile bir din politikası izlemeye başladı. Ama 1405'te koşullar onun aleyhine döndü. IV. Henry'nin oğlu Prens Henry (sonradan Kral V. Henry) karşısında iki kez yenilgiye uğradı, İngiltere'deki müttefikleri de ezildi. Fransa'nın gönderdiği takviyeler de yarar sağlamadı. Prens Henry 1408-09'da Glendower'in başlıca karakollarını ele geçirdi. Ama Glendower 1412'ye değin çete savaşını sürdürdü.

Glenelg Irmağı, Avustralya'da, Victoria'nın güneybatı kesiminde ırmak. Balmoral'in doğusunda, Grampian Sıradağlarındaki William Dağından doğar. Batı ve güney yönünde akarak Casterton'da başlıca kolu olan Wannon Irmağıyla birleşir. 450 km'lik bir cığır izledikten sonra Güney Avustralya sınırını yakınlarında, Discovery Koyunda denize dökülür. Buradaki kumullar ağzını saptırmıştır. Sık sık kuruyan bir ırmak olmasına karşın, üzerinde kurulan bir barajla Rocklands Göleti (336.000.000 m³) oluşturulmuştur. Bu baraj, Wimmera-Mallee Su Depolama ve Sulama Sistemi'nin bir parçasıdır. Yeni Güney Galler'in eski kadastro genel müdürü Thomas Mitchell'in haritasını çıkardığı (1836) ırmağa önce Nangeela, daha sonra o dönemde sömürgelerden sorumlu devlet bakanı olan Lord Glenelg'in anısına Glenelg adı verildi.

Glenn, John H(erschel), Jr. (d. 18 Temmuz 1921, Cambridge, Ohio, ABD). Yer'in yörüngesinde uçan ilk ABD'li astronaut. 1943'te ABD Deniz Piyadeleri'ne katılan Glenn, II Dünya Savaşı ve Kore Savaşı (1950-53) sırasında pilot olarak görev yaptı. 1954'te deneme pilotluğuna başladı ve 1959'da yarbaylığa yükseltildi Aynı yıl.

Glenn
National Aeronautics and Space Administration

uzay uçuşu eğitim programı olan Mercury Projesi'ne seçildi. Alan B. Shepard, Jr ve Virgil I. Grissom ile birlikte, ABD'nin gerçekleştirdiği ilk iki yarıyörünge uçuşuna yardımcı pilot olarak katıldı. Daha sonra ilk tamyörünge uçuşu pilotluğuna seçilen Glenn, 20 Şubat 1962'de "Friendship 7" uzay kapsülüyle Florida'daki Cape Canaveral'dan uzaya çıktı. 159-261 km arasında değişen bir yörüngeye yerleşen araç, Yer'in çevresinde 3 kez döndükten sonra Bahamalar açıklarında Atlas Okyanusuna indi.

1964'te Deniz Piyadeleri'nden ve uzay programından ayrılan Glenn iş yaşamına ve politikaya atıldı. 1974'te ve 1980'de Demokrat Parti Ohio temsilcisi olarak ABD Senatosu'na seçildi. 1984'te Demokrat Parti'nin başkan adayı olmak için girdiği önseçimleri kaybetti.

Glenrothes, İskoçya'nın ikinci yeni kenti (hedeflenen nüfus 70 bin). 1948'de bugünkü Fife ilçesinin (district) orta kesiminde, deneySEL Rothes Kömür Ocakları'nda çalışan işçilerin oturması için kuruldu. Kömür işletmeciliğinin gerilemesinden sonra, burada elektronik alet parçaları, bilgisayar, plastik eşya ve madencilik makineleri üreten bir takım yeni sanayiler gelişti. Nüfus (1982 tah.) 34.900

Glens Falls, ABD'de, New York eyaletinin ortadoğu kesimindeki Warren ilinde (county) kent. Albany'nin 72 km kuzeyinde, Hudson Irmağı kıyısında yer alır. Queensbury Arazisi'nin (1759, bugün Queensbury yönetim birimi) bir parçası olan Glens Falls 1760'larda Quaker'lar tarafından Abraham Wing'in anısına Wing's Falls adıyla kuruldu. 1788'de, burada su değirmenleri kuran Albay Johannes Glen'den dolayı adı Glens Falls olarak değiştirildi. 1839'da köy, 1908'de kent tüzel kimliği kazandı. 18 m yüksekliğindeki çavlanın sağladığı su enerjisine dayanan kereste, kâğıt ve kumaş sanayileri oldukça gelişmiştir. James Fenimore Cooper, *Last of the Mohicans* (1826; *Mohikanların Sonu*, 1981) adlı yapıtının canlı bir sahnesinde, Yerlilerin Chepontuc (dolaşılması zor yer) olarak andığı bu çavlanı anlatır. Hawkeye'in adamlarıyla birlikte saklandığı Cooper Mağarası, kenti South Glens Falls'a bağlayan köprüünün altındadır. 1952'de kurulan Hyde Koleksiyonu'nda Picasso, Rembrandt ve El Greco gibi ressamların yapıtları bulunur. Adirondack Community College 1960'ta kurulmuştur. Düzenlerle öykü ortamının canlandırıldığı Storytown USA (Öyküler Kenti) ve West Dağı Kayak Merkezi, kentin yakınındadır. Nüfus (1990) 15.023; Glens Falls metropoliten alanı, 118.539.

Glidden, Joseph Farwell (d. 18 Ocak 1813, Charlestown, New Hampshire - ö. 9 Ekim 1906, De Kalb, Illinois, ABD), dikenli tel geliştiren ABD'li mucit. Dikenli teller, Kuzey Amerika'nın batısındaki Büyük Ovaların tarım alanlarına dönüştürülmesinde oldukça etkili olmuştur.

Vermont'taki Middlebury Akademisi'nde ve New York'taki Lima'da öğrenim gören Glidden 1834-42 arasında öğretmenlik yaptı ve daha sonra babasının Orleans County'deki çiftliğine döndü. Batıda bir süre gezici döven makinesi operatörü olarak çalıştıktan sonra Illinois'daki De Kalb'e yerleşti ve burada kendi çiftliğini kurdu. 1873'te bir fuarda rastladığı bir dikenli tel türü üzerinde çalışarak tel daha da geliştirdi. 1874'te bu telin patentini aldı, kısa bir süre sonra da Isaac L. Ellwood ile birlikte Barb Fence Company of De Kalb'ı kurarak, dikenli tel üretimine başladı. Glidden çeşitli davalara konu olan patent hakkını uzun yıllar elinde tuttu ve kurduğu şirketteki payını Massachusetts'teki bir imalat şirketine satarak zengin oldu.

Glier, Reynold (Moritseviç) (d. 11 Ocak 1875, Kiev - ö. 23 Haziran 1956, Moskova), Sovyet müziğinin önde gelen bestecisi. Rusya, Ukrayna ve bunların çevresindeki cumhuriyetlerin halk müziği öğelerini yapıtlarında kaynaştırmıştır.

Ailesi Belçika kökenli olan Glier'in babası müzikçi ve çalgı yapımcısıydı. İlk bestelesini eve ziyarete gelen babasının müzikçi dostları seslendirdiler. Müzik öğrenimine Kiev'de başlayan Glier Moskova Konservatuarı'nda keman, bestecilik ve müzik kuramı eğitimi görerek 1900'de mezun oldu. Bir süre aynı kentte öğretmenlik ettikten sonra 1905-07 arasında Berlin'de orkestra şefliği eğitimi gördü. Rusya'da ilk kez 1908'de şef kürsüsüne çıktı. Aynı yıl *Sirenler* adlı senfonik şüri coşkuyla karşılandı. Ders verdiği Kiev Konservatuarı'na 1914'te yönetici olarak atandı. 1920'de Moskova'ya dönerek konservatuarda ders vermeye, bir yandan da Rus halk müziğini incelemeye başladı. Bu konuda malzeme toplamak için büyük gezilere çıktı. *Şah Senem* adlı operası (ilk sahnelenisi 1934), Azerbaycan ulusal müziği konusundaki incelemelerinin ürünüdür. *Hulsara* (1936) adlı müzikal dramında Özbek etkileri görülür.

Glier özellikle ulusal üsluplara gösterdiği ilgi nedeniyle devrim sonrasında Sovyet müzik çevrelerinde önemli bir yer edindi. İşçi konserleri düzenledi ve Moskova Besteciler Birliği ile Sovyet Besteciler Birliği'nin komitelerinde yöneticilik etti. Bu çalışmalarını nedeniyle nişan verilerek ödüllendirildi.

Krasny mak (1927; Gelincik, yb *Krasny tsevetok*) [1957; Kızıl Çiçek] adlı balesi bir süre yurtdışında da ilgi çekti. *Medny vsudnik* (1949; Bronz Atlı) adlı balesi ile 1909-11 arasında bestelediği *Üçüncü Senfoni*'si de (*Ilya Muromets*) beğenilen yapıtlarındandır. Sovyet müzik yazarlarından büyük saygı görmesine karşılık, *Kızıldoru'nun 25 Yılı* (1943) ve *Ekim Devrimi'nin 20. Yıldönümü İçin Uvertür* (1937) gibi çoğu politik bakımdan güdümlü yapıtları nedeniyle, başka eleştirmenler onu derinlik ve özgünlükten yoksun olmakla suçlamıştır. Bununla birlikte genç Sovyet bestecilerini derinden etkilemiştir. Sergey Prokofyev, Nikolay Miyaskovski ve Aram Haçaturyan, Glier'in öğrencilerinden birkaçıdır.

glikogeneze bak. glikoneogeneze

glikojen (C₆H₁₀O₅)_n, amorf yapıda, beyaz, tatsız polisakarit. Üstün yapılı hayvanlarda,

besinlerle alınan karbonhidratlar özellikle karaciğer ve kaslarda glikojen biçiminde depolanır; bu nedenle glikojen, gerektiğinde parçalanarak glikoza dönüşen bir enerji deposudur. Ayrıca maya, bakteri ve mantar gibi çeşitli mikroorganizmaların hücrelerinde de glikojene rastlanır.

glikojen depo hastalığı, GLIKOJENoz olarak da bilinir, glikojen metabolizmasında rol oynayan enzimlerden herhangi birinin eksikliği nedeniyle dokularda glikojen birikmesiyle ortaya çıkan çeşitli metabolizma bozukluklarının ortak adı. Bu hastalıklar, eksik olan enzime bağlı olarak 13 alt gruba, ayrıca klinik belirtilerin karaciğerde ya da çizgili kaslarda yoğunlaşmasına bağlı olarak iki gruba ayrılır.

Karaciğeri etkileyen grupta, sekiz ayrı enzimin eksikliğine bağlı sekiz tip glikojenoz tanımlanmıştır. Bunlardan O tipi glikojenoz, UDPG-glikojen transferaz enziminin eksikliğinden kaynaklanır; bu hastalıkta vücuttaki glikojen birleşimi yetersiz olduğu için öbür glikojenozlarda olduğu gibi dokularda glikojen birikir. Bebeklerde hastalığın ilk belirtisi olan iştah azalması ve beslenme yetersizliği kandaki glikoz düzeyinin düşmesine, dolayısıyla glikojen depolarının hızla tüketilmesine yol açar. Von Gierke hastalığı(*) olarak bilinen glikojenoz tip I glikoz-6-fosfataz enziminin eksikliğinden, Forbes hastalığı(*) olarak bilinen glikojenoz tip III amilo-1,6-glikozidaz ve/ya da oligo-1,4-glikoz transferaz enziminin eksikliğinden ileri gelir. Glikojenoz tip IV ya da Andersen hastalığı(*) amilo-1,4 → 1,6-transglikosilaz eksikliğine bağlıdır ve glikojenin olağandışı yapısıyla tanımlanır. Hers hastalığı(*) olarak bilinen glikojenoz tip VI, karaciğerdeki fosforilaz enziminin eksikliğinden, glikojenoz tip IX fosforilazkinaz eksikliğinden, tip XI fosfoglikomütaz eksikliğinden, tip XII ise siklik 3', 5'-AMP'ye (adenozin monofosfat) bağımlı kinaz enziminin eksikliğinden kaynaklanır. Bu gruptaki hastalıklar, kan şekerinin düşmesi, metabolizma asidozu, klinik belirti vermeden karaciğer büyümesi gibi benzer belirtilerle ortaya çıkar. Von Gierke ve Forbes hastalıklarında hastanın yakınmaları belirgindir; gut hastalığıyla bağdaştırılan von Gierke hastalığı, ergenlikten sonra ya da daha ilkeri dönemlerde görülür. Andersen hastalığındaki enzim eksikliği, siroza ve kapı toplardamarında (*vena porta*) kan basıncının yükselmesine yol açarak genellikle ergenlik çağından önce ölümle sonuçlanır. Karaciğeri etkileyen öbür glikojenozlarda ise belirtiler ergenlikten önce ya da ergenlik sırasında kaybolur.

Kasları tutan glikojenozlardan Pompe hastalığı(*) ya da glikojenoz tip II, her ikisi de lizozomlardaki α -1,4-glikozidaz enziminin eksikliğine bağlı olan IIa ve IIb alt gruplarına ayrılır. Kalp kasını tutan tip IIa'daki kalp büyümesi yaşamın ilk yılında ölümle sonuçlanabilir; buna karşılık tip IIb'de, kalp kası dışındaki çizgili kaslarda ergenlik döneminde ya da sonrasında ağır distrofi görülür. Kaslardaki fosforilaz enziminin eksikliğinden kaynaklanan glikojenoz tip V ya da McArdle hastalığı(*) fosfofrüktokinaz eksikliğine bağlı olan glikojenoz tip VII'nin, fosfoheksoizomeraz eksikliğinden ileri gelen glikojenoz tip VIII'in ve fosforilazkinaz eksikliğine bağlı glikojenoz tip X'un en yaygın belirtileri kas zayıflığı, kramplar ve bazen idrarda miyoglobulin proteininin bulunmasıdır.

Fosforilazkinaz eksikliğine bağlı olan tip IX ve X karaciğeri ya da kasları etkileyebilir. Eşeye bağlı kalıtımla aktarılan ve yalnız erkeklerde görülen McArdle hastalığı dışındaki tüm glikojen depo hastalıklarının çekimikotozom genlerle aktarıldığı saptanmıştır.

glikokol bak. glisin

glikol, molekülünde değişik karbon atomlarına bağlanmış iki hidroksil (OH) grubu bulunan, alkoller ailesinden organik bileşiklerin ortak adı. Bu organik bileşikler sınıfının genel adı olan glikol terimi aynı zamanda glikollerin en basit üyesi olan etilen glikol için de kullanılır.

1,2-etandiol olarak da bilinen etilen glikol ($\text{HOCH}_2\text{CH}_2\text{OH}$), renksiz, tatlı ve hafif bir kokusu olan yağlı bir sıvıdır. Sanayide, etilenin yükseltgenme ürünü olan etilen oksitten elde edilir. Otomobillerin soğutma sistemlerinde donmayı önleyici katkı maddesi (antifriz) olarak, ayrıca yapay elyaf üretiminde, düşük sıcaklıklarda donan patlayıcıların ve fren sıvılarının yapımında yaygın olarak kullanılan etilen glikol ve bazı türevleri hafif zehirlidir.

1,2-propandiol olarak da bilinen propilen glikolün fiziksel özellikleri etilen glikole benzer. Yalnız etilen glikol gibi zehirli olmadığı için gıda ve kozmetik sanayilerinde, ağız temizliğine yönelik ürünlerde çözücü, koruyucu ve nem tutucu olarak kullanılır. Bu bileşik, propilenin yükseltgenmesiyle oluşan propilen oksitten elde edilir.

Fren sıvılarının ve reçine plastikleştiricilerinin yapımında başlangıç maddesi olarak kullanılan 1,3-bütandiol, poliüretan ve poliestere reçinelerinin, ayrıca değerli bir çözücü ve aramaddede olan bütirolaktonun üretiminde kullanılan 1,4-bütandiol, etkili bir böcek ilacı olan 2-etil-1,3-heksandiol ve yatıştırıcı ilaçlardan meprobamatın etkin maddesi olan 2-metil-2-propil-1,3-propandiol de önemli glikollerdendir.

glikolipit, hayvanların sinir sistemi dokularında bol miktarda bulunan yağda çözünür maddelerin ortak adı. Glikolipitler, sfingolipit(*) olarak adlandırılan lipitler sınıfının üyesidir; yalnız bu bileşikler, molekülünde bir monosakarit ya da disakarit bulunmasıyla bu sınıfın daha basit üyelerinden ayrılır.

glikoneogenez, GLIKONEOJENEZ ya da GLIKONEJZ olarak da bilinir, canlı hücrenin, karbonhidratlar dışındaki çeşitli bileşiklerden yararlanarak glikoz ve öbür karbonhidratları birleştirme süreci. Bu süreçte laktat, piruvat, trikarboksilik asit çevriminin son basamak ürünleri ve aminoasitler gibi çeşitli bileşikler başlangıç maddesi olarak kullanılır.

Vücudun glikoneogenez merkezleri özellikle karaciğer ve böbreklerdir; örneğin, kaslardaki glikojen depolarının hızla tüketildiği ağır vücut egzersizlerinden sonra, karaciğer hücreleri laktattan glikozu birleştirilerek kandaki şeker düzeyinin düşmesini sağlar. Glikoneogenezin ve bu sürecin tam tersi olan glikolizin (glikoz yıkımı) çeşitli basamaklarındaki tepkimeleri aynı enzimler, yalnız glikoneogenezin iki önemli tepkimesini başka enzimler katalizler. Başta böbreküstü bezlerinin kabuk bölgesinden salgılanan kortizol ve pankreastan salgılanan insülin olmak üzere çeşitli hormonlar arasındaki dengeyle denetlenen bu sürecin iyi bilinmesi, şeker hastalığı gibi bazı metabolizma bozukluklarının anlaşılabilmesinde büyük önem taşır.

glikoz ($\text{C}_6\text{H}_{12}\text{O}_6$), GLUKOZ ya da GLÜKOZ olarak da bilinir, basit şekerler ya da

monosakaritler olarak bilinen karbonhidratların en önemli üyesi. Adını "tatlı" anlamındaki Yunanca *glykys* sözcüğünden alan glikoz meyvelerde ve balda bulunur. Üstün yapılı hayvanların kanında dolaylı olarak serbest şekerlerin en önemlisi ve bütün hücre etkinliklerinin enerji kaynağıdır; bu nedenle glikoz metabolizmasının düzenlenmesi yaşamsal önem taşır (*bak.* glikoneogenez; mayalanma). Selüloz molekülleri ve bitkilerin temel enerji deposu olan nişasta molekülleri binlerce glikoz molekülünden oluşur. Omurgalı ve omurgasız hayvanlardan çoğunun hücrelerinde, ayrıca mantarların ve tekhücrelilerin bir bölümünde karbonhidrat deposu olan glikojen(*) de gene çok sayıda glikoz molekülü içerir. Ayrıca bak. polisakarit.

glikoz-6-fosfat dehidrogenaz eksikliği, özellikle bazı ilaçların alınmasından sonra alyuvarların parçalanarak hemoglobinin açığa çıktığı (hemoliz) kalıtsal metabolizma bozukluğu. Bu bozukluğun nedeni, adından da anlaşılacağı gibi, alyuvarlardaki glikoz-6-fosfat dehidrogenaz enziminin etkinliğini büyük ölçüde yitirmesidir. Bu enzimin etkinliği azaldığında, normal olarak alyuvarların hücre zarının yükseltgenerek parçalanmasını engelleyen bazı maddelerin yapımı da azalır. Normal koşullarda alyuvarlar bu eksiklikten çok az etkilenir ve olağandışı bir hemoliz eğilimi göstermez; oysa bazı duyarlı kişilerde, başta kloramfenikol ve sülfonamitler olmak üzere 40 kadar ilaç vücutta yükseltgen bileşiklere dönüşerek alyuvarların parçalanmasını hızlandırır. Hastalığın birkaç değişik biçimi tanımlanmıştır; bunların tümü eşeye bağlı kalıtımla aktarılır ve yalnızca erkeklerde görülür. En sık görülen biçimine Siyah ırkta ve ataları Akdeniz'in doğusunda yaşamış olanlarda rastlanır. Bu metabolizma bozukluğunun sitma hastalığına karşı koruyucu olabileceği öne sürülmüştür.

glikoz tolerans testi, ŞEKER YÜKLEME TESTİ olarak da bilinir, vücudun, kandaki başlıca şeker türü olan glikozu kullanma yeteneğini ölçmeye yarayan laboratuvar ve tanı yöntemi. Kandaki şeker düzeyi normal ya da biraz yüksek olan kişilerde bu ölçüm, vücutta yüksek miktarda glikoz venlere yapıılır.

En sık uygulanan yöntemde, kan örneği alınacak kişinin aç olması ve idrar kesesi tümüyle boşaltılması istenir; daha sonra, genellikle vücut ağırlığının her kilogramı için 1 gr hesabıyla 50-100 gr arası glikoz suda eritilerek ağızdan verilir. Bu yüklemeden sonra kandaki ve idrardaki glikoz oranını saptamak için 30 dakika, 1 saat, 2 saat ve 3 saat sonra kan ve idrar örnekleri alınır. Sağlıklı kişilerde, 100 ml kandaki glikoz miktarı 45-60 dakika içinde 140 mg'ye yükseldikten sonra 1,5-2,5 saat içinde normal değeri olan 80-120 mg'ye düşer. Tanı açısından en önemlisi glikoz ven-dikten 2 saat sonra alınan değerdir ve bu ölçümün 100 ml kanda 120 mg'nin altında olması gerekir. Glikoz metabolizmasındaki herhangi bir bozukluk, belirli aralıklarla ölçülen bu değerlerin çizdiği kan şekeri eğrisinde kolayca gözlenebilir; örneğin şeker hastalarında kandaki şeker oranı normalden daha yüksek değerlere ulaşır ve normale dönmesi daha uzun sürer. Bu tipik eğri, akut bir hastalığa, ağır yaralanmalara ya da düşük karbonhidratlı bir beslenme rejimine bağlı olarak şeker hastası olmayan kişilerde, damar sertliği ya da kalp hastalığı olan yaşlılarda ve aşırı derecede şişman olan orta yaşlı kişilerde de görülebilir.

glikozit, HETEROZİT olarak da bilinir, molekülünde bir karbonhidrat ile bir hidroksi bileşiği bulunan maddelerin ortak adı. Doğada yaygın olarak bulunan bu maddelerin karbonhidrat bölümü bir ya da birkaç şeker ya da uronik asit molekülü içerir; hidroksi bölümü ise şeker yapısında olmayan bir bileşik (aglikon), örneğin bir fenol ya da alkol türevidir.

Bitkilerde, özellikle çiçek ve meyve pigmenti olarak (örn. antosiyanin) pek çok glikozit bulunur. Bitkilerden elde edilen çeşitli baharatlar, boyamaddeler ve ilaçlar glikozit yapısındadır; bunlardan en önemlileri *Digitalis* (yüksükotu) ve *Strophanthus* cinsinin bitkilerinden özütlenen kalp uyarıcı glikozitlerdir. Gene bitkilerde yaygın olarak bulunan ve suyun yüzey gerilimini azalttıkları için temizleme maddesi olarak kullanılan saponinler de glikozit bileşikleridir. Ayrıca antibiyotiklerin bir bölümü, örneğin streptomisin de glikozit yapısındadır.

Glikuronik asit (glikozun uronik asit türevi) ile steroidlerden türeyen glikozitler, hayvan idrarının normal bileşenleridir. Nükleik asitlerin kısmi parçalanmasıyla da, nükleozit denen glikozit bileşikleri açığa çıkar.

Glinka, Mihail (İvanoviç) (d. 1 Haziran 1804, Novospasskoye, Rus Çarlığı - ö. 15 Şubat 1857, Berlin), uluslararası ün kazanan ilk Rus besteci ve Rus müziğinde ulusal okulun kurucusu.

Amcasının özel orkestrasını dinleyerek 10-11 yaşlarında müziğe ilgi duymaya

Glinka
H. Roger-Viollet

başladı. 1818'den 1822'ye değin Petersburg'daki Ana Pedagoji Enstitüsü'nde öğrenim gördü. Bir yandan da John Field ile Charles Mayer'den piyano dersleri aldı. 1824-28 arasında ulaştırma bakanlığında çalıştıysa da resmî bir görevde uzun süre bulunamayacak kadar rahatına düşkün ve isteksizdi. Zevk için şarkılar ve bazı oda müziği yapıtları besteledi. İtalya'da geçirdiği üç yıl Bellini ve Donizetti'nin etkisine kapılmasına yol açıtıysa da sonunda sıra özlemiyle "Rus" müziği yazmaya yöneldi.

Önce Berlin'de Siegfried Dehn ile altı ay kompozisyon çalıştı; *Sinfonia per l'orchestra sopra due motive russe* (1834; *İki Rus Motifi Üzerine Orkestra İçin Senfoni*) adlı yapıtına da burada başladı. Babasının ölümü üzerine döndüğü Rusya'da evlendi ve ona ün kazandıran *Jizn za tsaria* (Çar İçin Bir Yaşam; [Devrim'den sonra *Ivan Susanin*]) adlı ilk operasını yazmaya başladı. Operası 1836'da Petersburg'da çarın önünde sahnelendi. Glinka en iyi şarkılarından bazılarını da bu dönemde yazdı. 1842'de sahnelenen *Ruslan ile Lyudmilla* adlı ikinci operası yer yer cüretli sayılabilecek özgün müziği ve fantastik Doğulu konusuyla ne çarın, ne de seyircinin hoşuna gitti. Liszt ise müziğindeki yenilikten çok etkilenmişti.

Düş kırıklığına uğrayan Glinka, evliliğinin de yıkılması üzerine Rusya'dan ayrıldı.

Paris'te ise operalarından parçaları, örneğin Berlioz'un yönettiği orkestralardan dinlemek mutluluğuna erişti. 1845'te Berlioz'un yönetiminde seslendirilen yapıtları Batı'da çalınan ilk Rus müziği idi. Glinka Paris'ten İspanya'ya geçti. Mayıs 1847'ye değin iki yıl orada kalarak *Jota aragonesa* (1845) ile *Madrid'de Yaz Gecesi* (1848) için malmaze topladı. 1852-54 arasında bir kez daha yurtdışına çıktı ve Kırım Savaşı yüzünden ülkesine dönmek zorunda kalıncaya değin çoğunlukla Paris'te yaşadı. Daha sonra yazdığı anıları ilk kez 1887'de Petersburg'da yayımlandı. Çok eğlenceli bir üslupla müzik, toplum ve aşk yaşamından anılara yer verdiği bu yazılarında farkında olmadan tembel, yumuşak ve hastalık hastası kişiliğini de yansıttı. Son önemli yapıtı II. Aleksandr'ın taç giyme töreni için yazdığı *Şenlik Polonezi*'ydi (1855).

Glinka, tam bir amatör dahi olarak tanınmıştır. Az yapıt vermekle birlikte sonraki Rus müziğinin hemen tümüne temel oluşturmuş, Balakirev, Borodin ve Rimski-Korsakov gibi sonraki bestecilerin üsluplarını etkilemiştir.

Gliptoteke, HEYKEL GALERİSİ olarak da bilinir, Münih'te, Bavyera eyaletinin Yunan ve Roma heykelleri koleksiyonunun bulunduğu yeni-klasik üsluptaki müze yapısı. Bavyera kralı I. Ludwig'in emriyle Leo von Klenze tarafından 1816-30 arasında inşa edilmiştir.

Yakınındaki Devlet Eski Yapıtlar Koleksiyonu'na bağlı bir yan kuruluştur. Bu ana koleksiyonda Yunan ve Etrüsk tunç eşya ve vazoları, Yunan ve Roma mücevherleri, cam işleri ve pişmiş toprak (*terra-cotta*) yapıtları çoğunluktadır.

gliseril trinitrat bak. nitrogliserin

gliserin, yüzde 95'ten çok gliserol içeren ve başta eczacılık olmak üzere çeşitli sanayi dallarında kullanılan ticari ürün. Ayrıca bak. gliserol.

gliserol ($\text{HOCH}_2\text{CHOHCH}_2\text{OH}$), renksiz, berrak, tatlı ve koyu kıvamlı bir sıvı halinde bulunan, alkoller sınıfından organik bileşik. 1948'e değin, hayvansal ve bitkisel yağlardan sabun üretimi sırasında yan ürün olarak elde edilen gliserol, bugün sanayide büyük ölçüde propilen ya da şekerden biresim (sentez) yoluyla üretilir. Tıpta ve sanayide kullanılan yüzde 95 derişikliğindeki gliserolün ticari adı gliserindir.

Gliserolün sanayide çok geniş bir kullanım alanı vardır. Otomotiv sanayisinde ve binaların dış cephe kaplamalarında kullanılan zamlık ve reçine kökenli koruyucu kaplama malzemelerinin temel bileşenidir. Gliserinin nitrik ve sülfürik asitlerle tepkimesinden, çok güçlü bir patlayıcı olan nitrogliserin elde edilir. Gliserol ile yağ asitlerinin esterleri olan mono ve digliseritler pastacılıkta yumuşatıcı, yağlarda plastikleştirici, dondurmalarda kıvam verici olarak kullanılan emülsiyonlaştırıcı bileşiklerdir. Deri losyonları, öksürük ve gargara ilaçları, çözücüler, serumlar, asılar ve fitiller gibi çeşitli ilaç ve kozmetiklerin bileşimine giren gliserolün önemli bir kullanım alanı da alyuvarların, spermaların, göz kornealarının ve öteki canlı dokuların dondurulmasında koruyucu ortam olarak kullanılmasıdır. Bir zamanlar otomobillerde antifriz olarak çok kullanılan gliserolün bu alandaki yerini bugün metil alkol ve etilen glikol almıştır.

Gliserol, katı ve sıvı yağların bileşiminde karboksilik asitlerle esterleşmiş halde bulunur. Asitlerin ortamdaki ayrılması ve geriye kalan sulu gliserol çözeltisinin pıhtılaştırılma-

sı, çökeltme yoluyla yabancı maddelerin, buharlaştırma yoluyla suyun ayrılması ve kalan bileşiğin damıtılmasıyla katıksız gliserol elde edilir.

glisin, GLİKOKOL olarak da bilinir, proteinlerin hidroliziyle elde edilebilen en basit aminoasit. Şeker tadında olan glisin, jelatinden ayrılarak elde edilen (1820) ilk aminoasitlerden biridir. Jelatinde ve ipek elyafının temel maddesi olan fibroinde çok bol miktarda bulunan glisini, memeliler serum ve tironin adlı aminoasitlerle başka kaynaklardan biresimleyebildikleri için, ayrıca besinlerle almalarına gerek yoktur.

glissade bak. kayma

Glissant, Édouard (d. 21 Eylül 1928, Le Lamentin, Martinik), Martinikli şair ve romancı. Antiller edebiyatında da etkili olan Afrikalı hareketinin içinde yer almıştır.

Sömürgeci etkilerden arınmış bir Afrika kültürü yaratmaya çalışan Siyah edebiyat

Glissant, 1958
Keystone

akımının(*) kurucusu Martinikli Aimé Césaire'in izleyicisi olan Glissant, yapıtlarında sömürge halkının uyanışını konu alır. *Un Champ d'îles* (1953; *Antiller'de Bir Meydan*) ve *Les Indes* (1956; *Hint Adaları Halkı*) topladığı şürlilerindeki destansı havada, isyancı vurgular ve kurtuluşun diyalektikliği yansır. *La Lézarde* (1958; *Çatlak*) romanıyla Theophraste-Renaudot Ödülü kazandı. *La Quatrième Siècle* (1962; *Dördüncü Yüzyıl*) Martinik'in kölelik tarihini ve Avrupa üniversitelerinde okumuş yeni kuşak gençliğin kendi topraklarını geri almasını anlatır. *Malemort* (1975) adlı yapıtında Martinik'in sömürge tarihiyle çağdaş yaşantısını iç içe ele alan bir anlatı tekniği geliştirdi. Aynı tekniği, *La case du Commandeur* (1981; *Komutanın Kulübesi*) kullandı. Glissant'ın, Haitili kahraman Toussaint-Louverture'ü anlatan *Monsieur Toussaint* adlı bir de oyunu vardır.

Gliwice, Almanca GLEIWITZ, Polonya'nın güney kesiminde, Katowice ilinde (*województwo*) kent. Yukarı Silezya'da (Górný Śląsk) eski bir yerleşme olan Gliwice, 1276'da berat aldı. 1312'de Gliwice Prensliği'nin başkenti oldu. Bohemya ve Habsburg yönetiminin ardından 1742'de Silezya'nın bir parçası olarak Prusya'ya bağlandı. II

Dünya Savaşı'nda yıkıma uğradı ve savaş sonrasında Polonya'ya geri verildi.

Gliwice, Wrocław-Kraków demiryolu üzerinde yer alan önemli bir ağır sanayi merkezidir. Sanayinin gelişimi bir demir dökümhanesi (1794) ve kök fabrikasının (1798) kurulmasıyla başlamıştır. Avrupa'daki benzerlerinin ilki olan dökümhane, sanatsal bir incelik taşıyan ve bazıları Avrupa müzelerinde saklanan döküm kalıplarıyla ünlüdür. Öteki ekonomik etkinlikler arasında kimyasal madde üretimi ve gıda işleme sayılabilir. Kasabanın Gliwice Kanalı (Kanał Gliwicki) üzerindeki limanı, Polonya'nın en işlek iç limanıdır. Silezya'dan gelen ihraç malları Odra (Oder) Irmağı üzerinden Baltık Denizine ulaştırılır. Bir politeknik enstitüsü (1945) ile bir müzesi bulunan kent, parkları ve doğal güzelliğiyle de ünlüdür. Nüfus (1990 tah.) 222.100.

gliyom, sinir hücrelerini koruyup desteklemekle görevli gliya dokusundan kaynaklanan kötü huylu ur. En çok gözün ağtabakasında (retina), beyinde, kalpte, sinirlerin kılıfında, bazen de kafatasındaki sinüs boşluklarında görülen gliyomlar, sinir dokusu bulunan bütün organlarda gelişebilir; hatta damar, kemik ve kıkırdak dokusundan kaynaklanan kanserlere de eşlik edebilir. Bu urların kanserleşme eğilimi, yapısındaki gliya hücrelerinin türüne göre değişir.

Globe, ABD'de, Arizona eyaletinin ortadoğu kesiminde, Gila ilinin (county) merkezi (1881) kent. Pinal ve Apaçi dağları arasında, Pinal Çayı kıyısında yer alır. Kardeş kenti Miami, 10 km batısında kalır. Ramboz Doruğunda bir madenci kampı olarak kuruldu. Yakındaki San Carlos Apaçi Yerleşime Kampı'nda gümüş bulunması (1875) üzerine, daha iyi bir dağıtım noktası olan bugünkü yerine taşındı. 1907'de tüzel kimlik kazandı. Adının köre (globe) biçimli, yüksek ayarda bir gümüş parçasından geldiği sanılmaktadır. Gümüş tabakasının altında bulunan ve kentin ekonomik gelişmesini sağlayan bakır, günümüzde de başlıca gelir kaynağıdır. Öteki ekonomik etkinlikler arasında asbest madenciligi, değirmencilik, odunculuk, büyükbaş hayvancılık ve turizm sayılabilir.

Kentin çevresinde, Kolomb öncesinden kalma Besh-bagowah (Metal Kampı) pueblo harabeleri, Güneybatı Arkeoloji Merkezi (Gila Pueblo'da), Tonto Ulusal Anıtı ve Ormanı, Theodore Roosevelt Gölü ve Barajı (1911), San Carlos Gölü ve Coolidge Barajı (1929) ile Salt Irmağı Kanyonu vardır. Nüfus (1990) 6.062.

Globe and Mail, The, Kanada'nın en etkili ve saygın günlük gazetesi. Toronto'da yayımlanan gazetenin kökeni, 1844'te İskoç göçmen George Brown'ın kurduğu liberal eğilimli *Globe* gazetesiyle, 1872'de John A. MacDonald'ın kurduğu muhafazakâr eğilimli *The Mail* (sonradan *Mail and Empire*) gazetesine dayanır. George McCollagh'nın 1936'da bir ay arayla satın almasına değin rekabet halinde olan bu iki gazete, bu tarihte *The Globe and Mail* adıyla birleştirildi.

Kendini "bağımsız ama tarafsız kalmayan" bir yayın olarak niteleyen *The Globe and Mail*, fiilen Kanada'nın ulusal gazetesi durumundadır. Siyasal konuşmaları, parlamentoları tartışmalarını ve öteki belgeleri yayımlamasıyla aynı zamanda bir belge gazetesi olmuştur. Yabancı ülkelerdeki geniş muhabir kadrosu ve haber büroları ile dış haberler açısından da çok güçlü bir yayın

haline gelmiştir. Gazetenin Pekin'deki bürosu, 1958'den sonra 10 yıldan fazla süreyle Çin konusunda ABD gazetelerinin başlıca haber kaynağı oldu.

Globe Tiyatrosu, Londra'da, 1599'dan sonra Shakespeare oyunlarının sahnelendiği tiyatro yapısı. Kentteki ilk tiyatro olan The Theatre'in sahipleri Richard ve Cuthbert Burbage tarafından yaptırıldı. 1597'de temelli kapanan The Theatre'in arsasının sahibi, kira sözleşmesi sona erince yapıyı yıkmayı tasarlıyordu. Burbage kardeşlerle arkadaşları bunu sezdiler ve 1598 sonu ya da 1599 başında yapıyı kendileri sökerek malzemesini Thames'in güney yakasında ve Londra Köprüsü'nün batısındaki Southwark'ın Bankside bölgesine taşıdılar. Swan ve Rose tiyatroları da buradaydı. Bu tiyatroların doğusunda, eski tiyatrodan çıkan keresteleri kullanarak kurdukları (1599 sonbaharında tamamlandığı sanılır) yeni tiyatroya Globe adını verdiler.

Yeni tiyatronun hisselerinin yansı Burbage'ların elindeydi. Geri kalanı ise Shakespeare'le Chamberlain Topluluğu'nun(*) öteki üyeleri arasında eşit olarak bölüştürülmüştü. Dönemin en önemli topluluklarından olan Chamberlain Topluluğu'nun başoyuncusu Richard Burbage'dir. Shakespeare de hem yazar, hem oyuncu olarak kadroda yer alıyordu.

Globe'un yapı düzeni konusunda bilinenler daha çok tahminlere dayanmaktadır. Silindirik biçiminde olduğu, çatısının sazla örtülü bulunduğu sanılmaktadır. 1600'de, rakip tiyatro topluluklarından Amiral'in Oyuncuları(*) için yaptırılmış olan Fortune Tiyatrosu'nda(*) Globe'un model alındığı bilinmektedir.

1613'te, VIII. Henry'nin sahnelendiği bir gösteri sırasında çatının alev alması sonucu tiyatro bir saat içinde yandı. Haziran 1614'te, bu kez çatı örtüsü kiremit olmak üzere yeniden yapıldı. Pürtenlerin bütün tiyatroları kapatmalarından iki yıl sonra, 1644'te yıkıldı.

globülin, insan vücudundaki proteinlerin büyük bir bölümünün adı. Kendi içinde, öglobülin ve yalancı globülinler olmak üzere iki alt gruba ayrılır. Öglobülinler, suda çözünmeyen, ancak amonyum sülfat gibi bir tuzun sudaki yarı doymuş çözeltisinde çökelen ya da tuzlu su çözeltisinde çözünen bileşiklerdir. Yalancı globülinler ise suda çözünür ve gerçek globülinlere benzeyen yapısal özellikler gösterir. Globülin tohumlu bitkilerdeki önemli bir protein kaynağıdır, tahıllarda da küçük miktarlarda bulunur. Hayvanların vücut sıvılarında bulunan başlıca globülinler, enzimler, antikorlar, bağdokusu proteinleri ile en çok kan plazmasında bulunan lifsi ve buzülebilir proteinlerdir.

Alfa, beta ve gamma olmak üzere üç tür globülin tanımlanmıştır. Taşıyıcı proteinler olan alfa ve beta globülinler, üzerlerinde başka maddelerin ürettiği temel oluşumlar olarak işlev görürler. Gamma globülinler ise enfeksiyonlara karşı bağışıklıkta yavaş ama önem taşır. Ayrıca bak. gamma globülin.

Glockenspiel, tahta, ebonit, bazen de metal çekiçlerle çalınan vurmali çalgı. Başlangıçta farklı sesleri çıkaran çeşitli büyüklükteki çanlardan oluşurken, daha sonra sesleri akortlu bir dizi çelik çubuk (ya da metalofon) halini almıştır. Çubuklar iki sıra olarak düzenlenir; ikinci sıra piyanonun siyah tuşlarının karşılığıdır. Ses genişliği 2 1/2. hazen 3 oktav olur. En tiz notası normalde (iki oktav alttan yazılan) orta

do'nun üstündeki dördüncü do'dur. Lir biçiminde bir kasnağı olan taşınabilir bir tür *Glockenspiel* askeri bandolarda kullanılır. *Glockenspiel'e*, Mozart'ın *Die Zauberflöte* (Sihirli Flüt) operasında olduğu gibi, akor basılabilecek bir klavye mekanizması takılabilir. *Glockenspiel* orkestraya 18. yüzyılda girmiştir.

Tubafon, *Glockenspiel*'in daha yumuşak sesli bir çeşididir. Çubuk yerine metal borulardan yapılmıştır ve askeri bandolarda kullanılır.

Gloeocapsa, *Cyanophyta* (mavi-yeşil algler) bölümünün *Chroococcales* takımından alg cinsi. Bu cinsin üyeleri, eşmerkezli musilaj katmanlarıyla sarılı koloniler oluşturan ya da tek başına yaşayan tek hücreli canlılardır. Büyük ölçüde karada yaşamaya uyarlanmış olan *Gloeocapsa* türleri nemli kayalarda ya da topraklarda bulunur, bazı türleri mantarlarla ortak yaşam ilişkisine girerek likenleri oluşturur.

Głogów, Polonya'nın güneybatısındaki Legnica ilinde (*województwo*) kent. Głogów Buzulöncesi Vadisinin Środzowopolski Düzüklerinde, Odra (Oder) Irmağı kıyısında yer alır. 1253'te berat almıştır. Günümüzde Legnica ilinin kuzey bölümünün kara ve demir yolları merkezidir. Gıda işleme, elektrikli makine ve bakır kaplama fabrikaları vardır. Nüfus (1987 tah.) 68.500.

glokom, KARSU olarak da bilinir, gözün iç basıncının artmasından ileri gelen ve görme bozukluklarına yol açan göz hastalığı. Bu basınç artışının nedeni, irisin arkasında bulunan kirpiksi cismin salgıladığı saydam sıvının akışının engellenmesidir. Saydam sıvı normal olarak gözün içinde önce kirpiksi cisimden arka odaya, daha sonra gözbebeği açıklığından geçerek ön odaya, en sonunda da gözküresinin çevresindeki delikli dokudan geçerek dairesel Schlemm kanalına akar ve buradan kan damarlarına geçer. Saydam sıvının bu doğal akışının engellenmesi arka odada basıncın artmasına yol açar; bu basınç, camı cisim aracılığıyla görme sinirinin başına ve ağtabakaya iletildiğinden, göz içi basıncı normal değerine düşürülmediği sürece görme bozukluklarına neden olur.

Saydam sıvının akışını engelleyerek glokoma yol açan iki tür tıkanıklık söz konusudur. 1) Ön oda ile Schlemm kanalı arasındaki gözenekli dokuda, Schlemm kanalında ya da saydam sıvı toplardamarında ortaya çıkan tıkanıklık şürekilidir ve kronik glokoma sonuçlanır. 2) Ön odanın çevre açısı darırsa, yani irisin dış çevresi gözküresinin duvarına yakınsa, saydam sıvının irise arkadan yaptığı basınç irisin dış bölümünü gözküresinin duvarına doğru iterek Schlemm kanalının ağzını kapatabilir; bu tıkanıklık da akut ya da dar açılı glokoma sonuçlanır. Gözbebeğinin, örneğin uyku sırasında olduğu gibi kasılarak daralması, irisi Schlemm kanalının ağzından uzaklaştırarak sıvının akışını kolaylaştırır; bu nedenle, ikinci tür tıkanıklıkta göz içi basıncındaki artış kesintilidir ve zaman zaman normale dönebilir.

Kronik glokom ilk evrelerde belirti vermediği için, ancak göz içi basıncındaki aşırı artışı ya da bu basıncın görme sinirinin gözküresinden çıktığı noktadaki fiziksel etkilerini gözleyerek tanı konulabilir. Tedavinin temeli, gözbebeğini daraltarak iç basıncı düşürecek ve saydam sıvının akışını kolaylaştıracak ilaçlar kullanmaktır.

Akut ya da dar açılı glokomun belirtileri göz ağrısı, baş ağrısı, bazı olgularda bulantı ve kusmadır; hasta, ışığa baktığı zaman çevresinde halkalar görebilir. Akut glokom nöbetlerin tedavisi de kronik glokomunkine

benzer; yalnız, yüksek basıncın tümüyle giderilebilmesi için genellikle irisin dış kenarını keserek sıvı akışını sağlayan bir cerrahi girişim gerekir.

gloksinya (*Gloxinia*), *Gesneriaceae* familyasından 20 kadar otsu bitki türünü içeren cins. Gloksinya türleri içinde en tanın-

Gloksinya (*Gloxinia*)
Vesile Buket

mış bir saksı bitkisi olan *G. speciosa*'dır. Anayurdu Brezilya olan gloksinyaların genellikle mor, kırmızı ya da eflatun renkli, kadifemsi, çan biçiminde çiçekleri vardır. Yapraklarının toprağa değdiği yerden yeni bitkiler verir.

Glomar Challenger, 1960'ların sonlarında Global Marine Inc. tarafından okyanusbilim araştırmaları yapmak üzere inşa edilen karotlu sondaj gemisi. Boyu 120 m, eni ise 20 m olan gemi, 6.000 m'ye kadar olan derinliklerde deniz tabanının 750 m altına inen karotlu sondajlar yapabilmektedir. Farklı hava koşullarında dengesini koruyabilmesi için cayroskoplara denetlenen özel bir yalpa dengeleme sistemiyle donatılmıştır. Geminin binlerce metre uzunluğundaki sondaj borusu, otomatik bir boru salma aygıtıyla denetlenir.

Teknenin orta bölümüne yerleştirilen bir sondaj kulesi (*derrick*), sondaj takımlarını geminin alt bölümüne kadar inen 6x6 m boyutundaki bir açıklıktan aşağıya salar. Geminin normal yalpalamalarının sondaj borusunu belirli bir noktadan bükmesini önlemek için, borunun gemide kalan bölümü özel esnek malzemelerle çevrelenmiştir. Gemide 70 görevli çalışmaktadır. "Glomar Challenger"ın 1968-83 arasında topladığı karot örnekleri, levha tektoniği kuramının geliştirilmesinde kilit rol oynayan deniz dibi yayılması kuramını destekleyen önemli kanıtlar sağlamıştır.

glomerül (Latince *glomerulus*: "küçük ip yumağı"), YUMACIK olarak da bilinir, omurgalıların böbreğinde, işlevsel boşaltım birimi olan nefronların yapısında yer alan ve kan plazmasını Bowman kapsülüne süzerek idrarın oluşmasını sağlayan yoğun kilcal damar yumağı. *Ayrica bak.* boşaltım; böbrek.

glomerülonefrit, BÖBREK İLTİHABI, BRİGİTT HASTALIĞI ya da NEFRİT olarak da bilinir, böbreğin temel yapıları olan ve kanı süzerek idrar oluşumunu sağlayan glomerüller ile nefronların iltihaplanması. Böbrek glomerülleri, çift çeperli bir fincanı andıran Bowman kapsülüyle sarılmış küçük kilcal damar yumaklarıdır. Bowman kapsülü ile bu kapsülün bağlandığı uzun, kıvrımlı borucunun oluşturduğu yapıya nefron denir. Glomerülonefritte glomerüller, nefronlar ve nefronlar arasındaki bütün dokular iltihaplanmıştır; hastalık bazen bir kez etkisini gösterip tümüyle iyileşir, bazen de zaman zaman yineler. Hastalığın gelişme sürecinde

akut, yarı akut ve kronik olmak üzere üç evre gözlenir.

Akut glomerülonefritin başlıca belirtileri böbreklerin ağır biçimde iltihaplanması, böbrek yetmezliği, vucutta ödemlerin oluşması, kan basıncının yükselmesi ve şiddetli bel ağrısıdır. Bütün glomerül ve nefron sistemleriyle birlikte böbrekler şişmiş, dış yüzeylerini saran böbrek kapsülünün gergin ve pürüzsüz yüzeyi grimsi bir renk almış, çoğu kez kilcal damarlar çatlayarak kan sızdırmaya başlamıştır. Bu akut iltihap zaman geçirmeden tedavi edildiğinde tümüyle iyileşebilir de, sonradan hastanın yakalandığı önemsiz enfeksiyonlar böbreklerin orselenmesine ve hastalığın yarı akut ya da kronik evreye dönüşmesine yol açabilir.

Yarı akut glomerülonefritin her olguda mutlaka akut evreyi izlemesi gerekmez, ama genellikle bir akut glomerülonefrit nöbeti geçirmiş hastalarda aylar, hatta yıllar sonra hastalık bu evreye doğru gelişir. Yarı akut evrede böbrekler belirgin biçimde şiş, yüzeyleri düzgün ve soluk renkte, iç dokular ise normalden daha koyu renktedir. Böbrek yüzeylerinin soluklaşması, böbreğin dış bölgelerinin yeterince kan alamamasından ve yağ damlacıklarının yüzeyde birikmesinden ileri gelir. Bowman kapsülünün içi, borucuklardan dökülen epitel hücreleri, alyuvarlar ve mineral kristalleriyle dolar. Nefron borucuklarının ve böbrekteki öbür dokuların yıkıma uğraması kan proteinlerinin büyük ölçüde idrara karışarak dışarı atılmasına, alyuvarların büzülerek daralmış olan kilcal damarlardan geçerken ezilip parçalanması da kansızlığa yol açar.

Kronik glomerülonefrit genellikle akut ve yarı akut evrede tedavi edilmemiş nefritli hastalarda, bazen de daha önce hiç böbrek hastalığı geçirmemiş olan kişilerde ortaya çıkar. Bu evrede böbrekler büzülerek küçülmüş, yüzeyleri kırışmış ve pürüzlü bir görünüm almıştır. Kandandan idrara geçmesi gereken metabolizma artıkları süzülmediği için, kandaki azotlu madde derişikliği olağanın üstüne çıkarak üremiyle sonuçlanır. Glomerülonefritin bütün evrelerinde tedavinin amacı, iltihap, yüksek kan basıncı, ödem, kansızlık gibi belirtilerin giderilmesine yöneliktir.

Glomma bak. Glâma

Glomy camı, Fransızca VERRE EGLOMISE, arka yüzü fırınlanmış boyayla, daha çok da altın ya da gümüş varakla kaplandıktan sonra oymayla bezenen cam işi. Adı, bu tekniği camdan yapılan bordürlerde kullanan Fransız resim çerçevesi Jean-Baptiste Glomy'den (ö. 1786) gelir.

Antik Çağın sonunda gelişen Glomy camı tekniği, erken Hristiyan döneminde de uygulandı. 14., 15. ve 16. yüzyıllarda İtalya'da, 17. ve 18. yüzyıllarda Hollanda ve İspanya'da, 18. yüzyılda Fransa, İngiltere ve ABD'de yeniden canlandı.

Glomy camı tekniği, genellikle bir cam levhanın arka yüzü altın ya da gümüş varakla kaplanarak uygulanır. Varagın üstüne önce desen oyulur, sonra boya sürülür. Böylece, oyulmuş yerler camın öbür yüzünden renkli olarak görülür. Deseni korumak için arka yüz ince bir cam levha ya da folyoyla kapatılır. Glomy camının güzel örneklerinden 18. yüzyıl sonuna ait "Zeuner" imzalı bazı Hollanda manzaralarının Hollandalı bir oymabaskı ustasının elinden çıktığı sanılmaktadır. Aynı yıllarda ABD'de de Glomy tarzı cam duvar saati kutuları ve Sheraton üslubu ayna çerçeveleri çok moda olmuştur.

Gloriosa, zambakgiller (*Liliaceae*) familyasından, yumru köklü yaklaşık altı bitki

türünü içeren cins. Anayurdu Afrika ve Asya'nın tropik bölgeleridir. Uzunlukları 1-2,5 m arasında değişen bu türler seralarda ve yazın bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. İnce, sarımsı gövdeleri, mızrak biçiminde yaprakları ve kırmızı, sarı ya da mor çiçekleri vardır.

glosematik, dilin biçimsel yapısını çözümlemek üzere geliştirilmiş kuram ve yöntem. Bir dilin, glosem adı verilen en küçük anlamlı birimlerinin (örn. sözcük, gövde, dilbilgi ögesi, sözcük düzeni ya da titremleme) dağılımını ve karşılıklı ilişkisini inceleyen. İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün etkisiyle Danimarkalı dilbilimci Louis Hjelmslev (1899-1965) ve arkadaşları tarafından geliştirilmiştir. Avrupa yapısalcılığının önemli bir parçası olan glosematik, ABD'de katmansal dilbilgisi (*) dışında pek etkili olmamıştır.

glossator, ortaçağda, Roma hukuk metinlerini yorumlamada sözcük açıklamalarına dayanma ve bunları notlar (*glossa*'lar) biçiminde satır aralarına ya da satır başlarına yerleştirme yöntemini uygulayan bilimlere verilen ad. Glossatorlar çağı, 11 yüzyılın sonunda Bologna'da Roma hukuku incelemelerinin canlanmasıyla başlamıştır. Glossatorların ilk çalışmalarından biri, 6 yüzyıla ait bir Roma hukuku derlemesi olan İstintinos *Digesta*'sını eldeki yazmaları karşılaştırma yoluyla aslına uygun olarak yeniden ortaya çıkarmak olmuştur.

Glossatorların sonuncusu olarak kabul edilen Bologna Üniversitesi profesörlerinden Franciscus Accursius, 13 yüzyıl ortalarında o güne değin kaleme alınmış çok sayıda şerhi yeniden düzenleyerek tek bir derlemeye toplamaya girişti. Accursius'un kendi şerhleriyle birlikte *Glossa ordinaria* adıyla yayımlanan bu derleme, sonradan *Glôssa magna* (Büyük Tefsir) olarak anılmaya başladı ve yaklaşık yüz yıl boyunca en az özgün Roma metinleri kadar güvenilir bir kaynak olarak kabul edildi.

Glossatorların Roma hukuku konusundaki öncü çalışmaları bireyler ve devletler arasında gittikçe artan ticari ilişkilerin gelişmiş bir hukuk sistemini zorunlu kılacağı dönemin hemen öncesine rastladı. Ama toplumdaki bu gelişmelerle ve dönemin hukuksal gereksinimleriyle pek ilgilenmediler. Tartışmaları pratik sorunlardan çok, akademik konulara dönüktü. Yeniden önem kazanan Roma hukuku ile İtalya kentlerinin hukuku arasında daha sıkı bir bağ kurma ve Roma hukukuna dönemin pratik hukuksal sorunlarına uygulama işini ise onların 14. yüzyıldaki ardılları olan ve "yorumcular" ya da "sonraki glossatorlar" olarak bilinen hukkukçular gerçekleştirdi.

Glossatorlar ile yorumcuların etkisi İtalya sınırları dışına da taşdı. Avrupa'nın çeşitli yerlerinden Bologna'da okumaya gelen öğrenciler, hukuk diploması aldıkları sonra çeşitli saray ve devlet görevlerine getirildiler. Bunların çalışmaları hukuksal düşüncenin özü ve yöntemleri üzerinde yüzyıllar boyu etkili oldu.

glossolalia (Yunanca *glôssa*: "dil" ve *lalia*: "konuşma"), Hristiyanlıkta, vecd anında ağızdan dökülen anlaşılmasız sözcüklere verilen ad. Yaşanan yoğun dinsel heyecan içinde dil, konuşan kişinin bilinçli denetimi dışında hareket eder. Bu olgu dinsel açıdan, kişinin doğaüstü bir gücün etkisi altına girdiği, kutsal varlıklarla konuştuğu ya da kutsal bir duyuruyu iletmekle görevlendirildiği biçiminde yorumlanır. Bazı Eski Yunan dinlerinde ve çeşitli ilkel dinlerde de *glossolalia*

olgusuna rastlanır. İslamda ise buna şâh(*) adı verilir. Eski Ahit'te veed içinde yapılan konuşmalardan söz edilir (I. Samuel 10:5-13, 19:18-24; II. Samuel 6:13-17; I. Krallar 20:35-37). Ayrıca kilisenin kuruluşundan başlayarak Hristiyanlıkta da bu olgu görülmüştür.

Glossolalia ilk kez Pentekostes'te Hz. İsa'nın müritleri arasında görüldü (Resullerin İşleri 2): "Hepsi Ruhhükudüsle doldu ve kendilerine Ruhun verdiği söyleyişe göre başka başka dillerle söylemeye başladılar" (Resullerin İşleri 2:4). Havarî Paulus *glossolalia*'dan tinsel bir armağan olarak söz eder (Korinthoslulara 1. Mektup 12-14) ve kendisinin bu konuda olağanüstü bir yeteneği olduğunu ileri sürer (Korinthoslulara 1. Mektup 14:18). Resullerin İşleri'nde anlatılanlara göre (4:31, 8:14-17, 10:44-48, 11:15-17, 19:1-7) Hristiyan Kilisesi'nin kurulduğu dönemde bu dını benimseyen ve kendini dine adayan herkeste bu durum yinelenmiştir. Paulus, bu büyük yeteneğin kötüyü kullanılmaması için uygulamada birtakım sınırlamalar getirdi; *glossolalia*'nın geçerli olması için, kişisel doyum yerine dinsel bir eğitim sağlaması gerekiyordu. Paulus anlamı açıklanamayan olayları kuşkuyla karşıladığını ifade ederek bunu şöyle dile getirdi: "Fakat dille on bin söz söylemekten ise, kilisede başkalarına da öğreteyim diye zihnimle beş söz söylemeyi tercih ederim" (Korinthoslulara 1. Mektup 14:19).

Kilisenin ilk dönemlerinde, bu yeteneğe en çok önem verenler, 2. yüzyıl peygamberlerinden Montanus'un müritleri oldu. 177'de Montanus'un aforoz edilmesiyle Montanusçuluğun çökmesi, *glossolalia*'nın geçerliğini yitirmesine ve uygulamanın gözden düşmesine yol açmış olabilir.

Kilisenin daha sonraki dönemlerinde de bazı gruplarda *glossolalia* olgusu görülmüştür; 13. yüzyılda sadakayla geçinen gezici keşişler, Fransa'da, 18. yüzyılda Protestan Camisardlar, 17. ve 18. yüzyıllarda Katolik Jansenciler, İngiltere'de ise 19. yüzyılda örgütlenen Katolik Apostolik Kilise üyeleri buna örnekler. İngiltere ve Amerika'daki ilk Quaker'lar, Shaker'lar ve ilk Metodistlerin de *glossolalia*'yı yaşadıkları söylenir. 20. yüzyılda, ABD'deki çeşitli Protestan yenden canlanış toplantılarında *glossolalia* görüldü. Bu yeniden canlanış toplantıları sonucunda kurulan çeşitli Pentekostesçi kiliselerin üye sayısı, 1970'lerin sonunda 8 milyona ulaşmıştı. 1960'larda Katolik, Anglikan ve Lutherçi eski Hristiyan kiliselerinde de böyle olaylara rastlandı.

Glossolalia'yı doğaüstü bir olgu kabul eden dinsel açıklamaların yanı sıra, bu durumu doğal bir olay biçiminde ele alan psikolojik yorumlar da vardır. *Glossolalia*'nın şarlatanlık, bir nevroz ya da psikoz belirtisi, bir tür sara olduğu ya da dinsel heyecan içinde kişinin hipnotize olmasından kaynaklandığı da ileri sürülmüştür.

Glossopteris, Geç Paleozoyik Zamanda (Paleozoyik Zaman y. 570-225 milyon yıl önce) yaşamış fosil bitki cinsi. Fosilleri ilk kez 1824'te bulunan ve uzun süre eğreltiotu olarak kabul edilen bu bitkiler sonradan açıktohumlular bölümü içinde sınıflandırılmıştır. Bazı uzmanlara göre kapalıtohumluların atalarıyla akraba olan bu bitkilerin fosillerinde belli belirsiz izi kalmış olan üreme yapıları, aslında bitkinin tohum taşıyan kapsülleri olabilir. *Glossopteris*, Güney Afrika, Hindistan, Avustralya ve Güney Amerika'daki Geç Paleozoyik Zaman kayalarlarında fosillerine rastlanan *Lidgettonia* ve *Gangamopteris* gibi akraba cinsleri de

içeren ve *Glossopteris* adı verilen floranın tanıtıcı bitkisidir

glotokronoloji, dil tarihçesi olarak da bilinir, dillerin sözcük dağarcıklarındaki değişime hızını inceleyen dal. Aynı aileden iki dilin, birbirinden bağımsız olarak gelişimleri sureyi (zaman derinliği) hesaplamayı amaçlar. Birbirine akraba iki ya da daha fazla dilde ortak olan temel sözcüklerin istatistiksel açıdan karşılaştırılmasına dayanır. Sözcüklerin, yeterince uzun zaman dilimleri içindeki değişime hızının sabit olduğu varsayılır. Birçok dilbilimci, glotokronolojinin yöntemlerini ve bulgularını iki nedenden ötürü benimsememektedir: Bunlardan birincisi kültürel önyargılardan uzak bir temel sözcük listesi oluşturmamanın zorluğu, ikincisi ise sözcüklerin değişim hızının her dilde aynı olmadığı gibi, her bir dildeki değişim hızının da sabit olmadığı inancıdır.

Gloucester, ABD'de, Massachusetts eyaletinin kuzeydoğusundaki Essex ilinde (county) kent. Ann Burnun Massachusetts Koyuna bakan güney kıyısında ve Boston'ın 48 km kuzeybatısında yer alır. Samuel de Champlain'ın 1606'da doğal limanı keşfetmesinden sonra, 1623'te bugün Stage Fort Park'ın bulunduğu yere Dorchester'dan (İngiltere) gelen kolonistler yerleşti. Adını İngiltere'deki Gloucester'dan alan ve 1642'de kasaba tüzel kimliği kazanan yerleşme, bir denizcilik ve balıkçılık merkezi olarak gelişti. 1873'te kent tüzel kimliği kazandı. Yörenin balıkçıları, Virginia Burnlarından Grönland ve İzlanda'ya kadar uzandı. Limana bakan bronz Balıkçı Anıtı, denizde kaybolan ve sayılarının 10 bine ulaştığı söylenen balıkçıların anısına dikilmiştir. Geleneksel Amerikan balıkçıların arasında 19. yüzyılın sonlarından başlayarak Portekizliler de katıldı. Gloucester'ın denizcilik geleneği Kipling'in *Captains Courageous*'ı (*Korkusuz Kaptanlar*) ve James B. Connolly'nin *Gloucestermen*'i (Gloucester'liler) gibi birçok yapıta esin kaynağı olmuştur. Longfellow unlu şiirinde Ann Burnu açıklarında meydana gelen "Hesperus" deniz kazasını anlatır.

Balıkçılık ve balıkçılıkla ilgili sanayiler kentnin ekonomik etkinliklerinin temelini oluşturur. Güzel manzaralı kayalık kıyıları ve renkli bir koloni dönemi atmosferi olan kentte yaz turizmi de gelişmiştir. Gloucester sanatçı ve yazarların sevdikleri bir buluşma yeridir. Nüfus (1990) 28.716; Salem-Gloucester metropoliten alanı, 264.356.

Gloucester, İngiltere'de, Gloucestershire ilinde (county) ilçe (district) statüsünde kent Cotswold Tepeleri ile Forest of Dean'ın kuzey kesimi arasında, Severn (Hafren) Irmağı kıyısında yer alır. Bristol Kanalı'nın Severn Halicinde bulunan Sharpness doklarına 26 km uzunluğunda bir gemi kanalıyla bağlanır.

Roma imparatoru Nerva'nın İS 96-98 arasında kurduğu Glevum adlı koloninin (colonia) çevresinde gelişti. Northumbria kralı Osric'in 681'de St. Peter Manastırı'nı kurmasıyla daha da büyüdü ve Anglosakson krallıklarından Mercia'nın başkenti oldu.

Norman istilasından (1066) önce bir kraliyet malikânesi ve darphanenin bulunduğu bir ilçe (borough) olan Gloucester, II. Henry döneminde (1154-89) ilk beratını aldı. 1483'te tüzel kimlik kazandı ve il (county) yapıldı. Beratlı kesiminin tarihi 1580'den başlar. Kent statüsü 1605'te onaylandı. Norman istilası öncesinde demir ticaretinin, I. Richard dönemi (1189-99) öncesinde denizyoluyla buğday ve şarap ticaretinin yapıldığı yörede, daha sonraları deri

tabaklama sanayisi gelişti. Çan dokumculuğu 14. yüzyılda ortaya çıkarken, kumaş ticareti en parlak dönemini 12-16. yüzyıllar arasında yaşadı.

Eski manastır içinde kurulan katedral bugünkü binası 1100'de inşa edildi. VII. Henry döneminde kapatılan manastır 1541'de piskoposluk merkezi oldu.

Gloucester'in çeşitli sanayi ürünleri arasında vagon, uçak parçaları, tarım aletleri ile izolasyon malzemeleri sayılabilir. Kentte hafif ve ağır makine sanayilerinin yanı sıra uzun bir geçmişe dayanan kereste fabrikaları da vardır. Severn'de yürütülen balıkçılığın da ekonomiyeye katkısı önemlidir. Kent 34 km²'lik bir alanı kaplar. Nüfus (1985 tah.) 91.100.

Gloucester (8. Kontu), Gilbert de Clare, CLARE 9. KONTU, KIZIL KONT olarak da bilinir (d. 2 Eylül 1243, Christchurch Hampshire - ö. 7 Aralık 1295, Monmouth Galler, İngiltere). İngiltere kralı III. Henry'yi geç de olsa destekleyerek Simon de Montfort önderliğindeki baron ayaklanmasının çökmesine belirleyici katkıda bulunan Galli soylu.

III. Henry'nin yeğeni Angoulême'li Alice'le evlendi. Babası Richard de Clare'ın ardından Temmuz 1262'de kont oldu. Ardından Simon de Montfort'un önderliğindeki baronlar hizbiyle birleşti. Mayıs 1264'te Simon'la birlikte Lewes'daki çarpışmaya katıldı ve orada kralı bizzat teslim aldı. Bu zaferin ardından bir kurul atamak üzere seçilen üç kişiden biri de Gloucester'dı. Ama kısa süre sonra Simon ile Gloucester'ın arası açıldı. Gloucester, Galler sınırındaki topraklarının başına geçmek için Londra'dan ayrıldı. Bu sırada Ludlow'da hapseden yeni kaçmış olan Prens Edward'la (sonradan Kral I. Edward) buluştu; Edward'ın Ağustos 1265'te Evesham'da kazandığı zafere büyük katkıda bulundu. Ama bu ittifak da Simon'la ittifakı gibi geçici oldu. Gloucester Kasım ve Aralık 1266'da Kenilworth'te teslim olan baronların savunuculuğunu üstlendi; taleplerini krala sunduktan sonra Nisan 1267'de Londra'nın alınmasını sağladı. III. Henry ve Prens Edward'la barış yapmakta da hiç gecikmedi. I. Edward'ın krallığı sırasında birkaç yıl Galler'de ya da Galler sınırında çarpıştı. Yerine geçen oğlu Gilbert de Clare (1291-1314) Bannockburn'de öldürüldü.

Gloucester (Dükü), Henry Stuart, İKABİ OATLANDS'LI HENRY (d. 8 Temmuz 1639, Oatlands, Surrey - ö. 13 Eylül 1660, Londra, İngiltere), İngiltere kralı II. Charles'ın Protestan kardeşi.

I. Charles'ın üçüncü oğluydu. Babasının idamından önceki gece onu ziyaret etti, bundan sonra üç yıl süreyle Parlamento yanlılarına hapiste tutuldu. 1652'de Oliver Cromwell yurt dışına çıkmasına izin verince, Paris'e annesi ile kardeşlerinin yanına gitti. Ama Protestanlığa sarsılmaz bağlılığı, Katolik olan Annesi Kraliçe Henrietta Maria'nın öfkesini çekti. Kraliçenin bu yüzden yanından uzaklaştırdığı Gloucester, Dunkerque'te İspanyollara katıldı. York duku (sonradan II. James) olan kardeşinin yanına da çarpıştı (1658). II. Charles'ın yeniden tahta çıkması üzerine İngiltere'ye döndü. birkaç ay sonra o sırada Londra'yı kasıp kavuran çiçek hastalığından öldü.

Gloucester (Dükü), Humphrey Plantagenet (d. 1391 - o. 23 Şubat 1447, Londra). İngiltere'de hümanistleri koruması altına alan ilk soylu. "İyi İnsan Duk Humphrey" olarak ün kazanmasına karşın, birçok tarihçi onun ilkesiz siyasal bağlantılarını sorgulamıştır.

Kral IV. Henry'nin dördüncü oğluydu. Kardeşi Kral V. Henry (hd 1413-22) tarafından 1414'te Gloucester dükü yapıldı. Yüz Yıl Savaşları (1337-1453) sırasında Fransa'ya karşı düzenlenen bir dizi sefere katıldı (1415-20).

V. Henry'nin 1422'de ölümü üzerine Parlamento, çocuk yaştaki VI. Henry'nin resmî naibi Bedford dükü John'un Fransa'daki birliklere komuta ettiği süre boyunca Gloucester'in naipliği üstlenmesini kararlaştırdı. 1425'e gelindiğinde Gloucester, amcası olan

Gloucester dükü Humphrey, sanatçısı bilinmeyen bir portre çalışması, 15. yüzyıl. St. Vaast Kütüphanesi, Arras, Fransa
Graudon - Art Resource / EB Inc

Başbakan Henry Beauford'la amansız bir iktidar kavgasına girişmişti. Bu kavga 1430'ların ortasına değin sürdü; sonunda Beauford hükümet üzerinde tam bir denetim sağladı. Başbakan olarak Beauford'un yerine geçen Suffolk kontu William de la Pole 18 Şubat 1447'de Gloucester'i tutuklatı. Dük beş gün sonra, büyük olasılıkla eceliyle öldü. Ama halk arasında dükün öldürüldüğü yönünde yayılan inanç 1450'de ayaklanmalara yol açtı.

Gloucester Eski Yunan ve Roma edebiyatına değer veren ilk İngilizlerden biriydi. İngiliz ve İtalyan hümanistlerini koruması altına aldı, kendi kitaplığının büyük bölümünü de Oxford Üniversitesi'ne bağışladı. K. H. Vickers'in *Humphrey, Duke of Gloucester* (Gloucester Dükü Humphrey) adlı yapıtı 1907'de yayımlandı.

Gloucester (7. Kontu), Richard de Clare, 8. CLARE KONTU, 6. HERTFORD KONTU (d. 4 Ağustos 1222 - ö. 15 Temmuz 1262, Eschmerfield, Canterbury yakınları, Kent, İngiltere), döneminin en güçlü İngiliz soylusu. Yirmiyi aşkın kontlukta çok geniş mülkleri vardı. Tewkesbury Lordluğu, Gloucester'daki zengin malikâneler ve sınır bölgesindeki büyük Glamorgan Lordluğu bunlar arasındaydı. İrlanda'daki Kilkenny topraklarını ve Galler'in güneyindeki Usk ve Caerleon lordluklarını da ele geçirerek Galler'in güney kesimindeki en büyük toprak sahibi durumuna geldi. Özellikle Glamorgan'da neredeyse bağımsız bir prens konumundaydı.

Gilbert de Clare'in (6. Kont) oğlu olan Richard, Ekim 1230'da kontlukların vârisi olarak babasının yerine geçti. 1253'teki Fransa seferinde Kral III. Henry'ye yardım etmeyi reddettiye de sonradan Paris'te onun saflarına katıldı. Ardından diplomatik bir görevle İskoçya'ya, oradan da Cornwall dükü olan üvey babası Richard'ın Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu veliahtı seçilmesi için prensler arasında destek sağlamak üzere Almanya'ya gönderildi. 1258'de krala karşı direnen baronların önderi durumuna geldi. Henry'nin 1258'de Oxford'da baronlardan gelir toplamak için çağırduğu Paskalya Parlamentosu'nu izleyen reform görüşmelerinde önemli bir rol oynadı. Ama 1259'da Leicester kontu Simon de Montfort'la arası açıldı. İngiltere'de başlayan anlaşılmazlık Fransa'da yeniden alevlendi ve

Gloucester yeniden kralın yakın adamı oldu. Ama 1261'de Gloucester ile Leicester barışarak gene birlikte davranmaya başladılar.

Gloucester (Kontu), Robert (d. y. 1090 - ö. 31 Ekim 1147), İngiltere kralı Stephen'a (hd 1135-54) karşı taht üzerinde hak iddia eden Matilda'nın başlıca yandaşı.

İngiltere kralı I. Henry'nin (hd 1100-35) gayri meşru oğluydu. Gloucester kontu unvanını 1122'de aldı. Henry'nin ölümünün ardından Aralık 1135'te Stephen'ın tahtı zorla ele geçirmesi üzerine Gloucester, üvey kız kardeşi olan ve Henry'nin vârisi olarak belirlediği Matilda yanlısı hizbin önderliğini üstlendi. Eylül 1139'da Matilda'yı İngiltere'ye götürdü, onun kuvvetlerinin başına geçerek İngiltere'nin batısı ile Galler'in güneyinin büyük bölümünü Stephen'dan aldı. Şubat 1141'de Stephen'ı Lincoln'da yakalayıp Bristol'da zindana kapattı. Ama aynı yıl kendisi de Hampshire'daki Winchester'da tutsak düştü ve Stephen'la değiş tokuş edildi. Yaşamının sonuna değin Matilda'nın sağ kolu oldu. 12. yüzyıl vakâ-nüvislerine göre Gloucester yetenekli ve usta bir önderdi.

Gloucester (Dükü), Thomas of Woodstock (d. 7 Ocak 1355, Woodstock, Oxfordshire, İngiltere - ö. büyük olasılıkla Eylül 1397), İngiliz kralı II. Richard'ın (hd 1377-99) güçlü muhalifi.

Kral III. Edward'ın (hd 1327-77) yedinci oğluydu. 1385'te Gloucester dükü oldu. Kısa süre sonra, genç yeğeni Richard'a muhalif bir hizbin başına geçti. Gloucester ve yandaşları, 1386'da hükümetin denetimini ele geçirdiler. Gloucester, Aralık 1387'de Richard'ın gözde adamlarından İrlanda dükü Robert de Vere'i Londra'da Radcot Bridge'de yenilgiye uğrattı. Sonra da kralın bazı arkadaşlarını idam ettirdi. 1389'da üstünlüğü ele alan Richard, düşmanlarıyla bir uzlaşmaya vardı. Gloucester 1392'de İrlanda naibliğine getirildi. Ama 1397'de Richard, onu ve yandaşlarından önde gelen iki kişiyi tutuklatı. Nottingham kontu Thomas Mowbray'ın (sonradan Norfolk dükü) gözetimine verilen Gloucester, bir olasılıkla Richard'ın buyruğu üzerine İngiltere'ye ait Calais (Fransa) limanında öldürüldü. Mowbray'ın, cinayete katıldığı için sonradan idam edilen bir üşâğına göre, dük kuştüyü bir yatakla boğulmuştu.

Gloucester Katedrali, İngiltere'de Gloucester kentinde kilise yapısı. İlk kez Sakson döneminde yapılmış, ardından 11. yüzyılda Norman döneminde yeniden ele alınmıştır. Yüzyıllar boyunca sürekli değişiklikler geçirdiği için, Norman dönemindeki görünümü konusunda bile çok kesin bilgi yoktur. Daire planlı kalın ayak sıralarıyla birbirinden ayrılan bir orta ve iki yan neften oluşan özgün mekân düzenini, ana çizgileriyle bugün de korumaktadır. Özellikle orta nefin iki yanının, altta ayaklar, onların üstünde triforyum(*), en üstte de pencere katı(*) olmak üzere üç bölüm halinde biçimlendirilmesi o dönem için önemli bir yenilik olmuştur.

Yaklaşık 1318'de başlayan ve 14. yüzyılın sonuna değin süren yapıım etkinlikleri sonunda Gloucester Katedrali mimarlık tarihini en önemli yapılarından biri niteliğini kazandı. Bu dönemde yapının örtüsü gotik tonozlarla yeniden oluşturuldu. Ama asıl yenilik, 1330'da yapılmaya başlayan yeni koroyeri ile ortaya çıktı. Norman döneminden kalan eski apsisi yerine yapılan bu koroyeri, düşey gotik üslubun başyapıtılarından biridir. Gene aynı yüzyıl içinde yeniden yapılan arkadlı avluda ise yelpaze

tonoz uygulamasının bilinen ilk örnekleri bulunur

Gloucestershire, İngiltere'nin batı kesiminde il (county). Galler sınırındaki Severn (Hafren) Halkının başında yer alır. Yüzölçümü 2.643 km²'dir. Cotswold Forest of Dean, Stroud, Cheltenham, Tewkesbury ve City of Gloucester ilçelerini kapsar. Yönetim merkezi Gloucester'dır.

Tewkesbury'de komşu Hereford-Worcester ilinden çıkarak Gloucestershire topraklarına giren Severn (Hafren) Irmağı, kuzey-

Gloucestershire yakınlarında kral ailesine ait çiftlik evi, İngiltere
ABC Ajanı

güney doğrultusunda ilerleyerek ili ikiye böler. Gloucester'in aşağısında gelgitin etkisi altına girer ve genişliği 8-16 km arasında değişen alçak Gloucester Vadisinde akar. Batıda Forest of Dean'in yüksek kırtları uzanır. Vadinin doğu ucu Cotswold kayalıklarıyla çevrilidir. Doğuda yer alan Cotswold Tepeleri Oxford Vadisine doğru alçalır.

Yöredeki çok sayıda tümülüs, yerleşimin tarihöncesine değin indığını gösterir. Gloucester ve Cirencester ünlü Roma kentleriydi. Ayrıca yörede birçok köy ve askeri kamp vardı. Romalıların çekilmesinden sonra Hwicce diye bilinen Sakson halkının işgal ettiği yöre, ortaçağ boyunca çeşitli savaşlara sahne oldu. Galler'den gelebilecek saldırılara karşı Berkeley, St. Briavels ve Gloucester gibi görkemli Norman şatoları inşa edildi. Stephen ile Matilda'ya bağlı kuvvetler, 1135-54 arasında birçok çarpışmaya tutuştu. Yörede gelişen yüncülük (Cotswold) ile demir işçiliği ve kömür madencililiği (Forest of Dean), parlak bir dönemin ardından zamanla söndü. Son maden ocağı 1965'te kapatıldı.

Toprakların büyük bölümü tarıma ayrılmış olmakla birlikte, makineleşmenin artması nedeniyle bu kesimde nüfusun giderek azalan küçük bir bölümü çalışır. Eskiden koyunu ve yünüyle ünlü olan Cotswold Tepelerinde sığırcılık ile buğday ve arpa ekimine dayalı tarım öne çıkmıştır. Ayrıca kütmes hayvanları da yetiştirilir. İlin kuzeydoğusunda elma, armut ve erik bahçeleri vardır. Forest of Dean'de Lydney ve Cinderford arasında hâlâ koruluklar bulunur. Günümüzde işlenen maden kaynakları kireçtaşı, kum ve çakırdır. Kum ve çakıl daha çok Cirencester'in güneyinde çıkarılır. Gloucester ve eski kaplıca yerleşmesi Cheltenham hafif makine ve elektrik sanayilerini bulundugu ticaret ve imalat merkezleridir. Yün sanayisinin eski merkezi Stroud'da plastik eşya ve bilimsel alet üretimi gibi hafif sanayiler kurulmuştur.

İlin doğu yarısında güzel manzaralı yüzey şekilleri egemendir. Cinderford'un batı ve güneyindeki geniş alan Dean Ulusal Orman Parkı'nı oluşturur. Gloucester Vadisi eskiden ben Midlands ve West Country'yi

birbirine bağlayan bir güzergâhtır. Romalıların yaptığı yollar ile sonraki kanal ve demiryolları bu güzergâhı izlemiştir. Günümüzde de West Midlands ve Bristol metropoliten alanlarını birbirine bağlayan otoyol buradan geçer. Ünlü bir özel kız okulu ile iki büyük eğitim yüksekokulunun bulunduğu Cheltenham, ilin başlıca eğitim merkezidir. Nüfus (1991 tah.) 520.600.

Glowacki, Aleksander bak. Prus, Bolesław

Glubb, Sir John Bagot, lakabı GLUBB PAŞA (d. 16 Nisan 1897, Preston, Lancashire - ö. 17 Mart 1986, Mayfield, East Sussex, İngiltere), bugünkü Ürdün'de Arap kabilelerinden oluşan Arap Lejyonu'na komuta eden (1939-56) İngiliz subayı.

Kraliyet Askeri Akademisi'nde öğrenim gördü ve Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri'nde düzenli biçimde terfi etti. I. Dünya Savaşı'nda Avrupa cephelerinde savaştıktan sonra gönüllü olarak Irak'a gitti. 1926'da Kara Kuvvetleri'nden ayrılarak Irak hükümeti hizmetinde idari müfettişliğe başladı. 1930'da bu görevi bırakarak Maveri-i Ürdün'de, II. Dünya Savaşı öncesinde polis gücü işlevi gören Arap Lejyonu'nda çalışmak üzere sözleşme yaptı. 1939'da lejyonun komutanlığına getirildi ve bu birliği disiplinli bir ordu durumuna getirdi; birlik II. Dünya Savaşı'nda Müttefikleri destekledi. Glubb 1951'den sonra Ürdün sınırlarını İsrail saldırılarına karşı korumak için bir ulusal muhafız birliği kurdu. Ortadoğu'da İngiliz etkisinden kurtulmak isteyen Arapların baskısı, Glubb'ın 1956'da görevden alınmasına yol açtı. Aynı yıl Glubb'a "sir" unvanı verildi.

Glubb Paşa'nın başlıca yapıtları şunlardır: *Story of the Arab Legion* (1948; Arap Lejyonu'nun Öyküsü), *Britain and the Arabs* (1959; İngiltere ve Araplar), *The Empire of the Arabs* (1963; Arapların İmparatorluğu), *Syria, Lebanon, Jordan* (1967; Suriye, Lübnan, Ürdün), *The Life and Time of Muhammad* (1970; Hz. Muhammed'in Yaşamı ve Dönemi), *Peace in the Holy Land* (1971; Kutsal Topraklar'da Barış) ve *Memlûkleri konu alan Soldiers of Fortune* (1973; Serüven Askerleri). Otobiyografisi *The Changing Seasons of Life* (Yaşamın Değişen Evreleri) 1983'te yayımlanmıştır.

Gluck, Christoph Willibald, RITTER VON GLUCK (d. 2 Temmuz 1714, Erasbach, Bercing yakınları, Yukarı Pfalz, Bavyera - ö. 15 Kasım 1787, Viyana), Alman besteci. Daha çok *Orfeo ed Euridice* (1762), *Alceste* (1767), *Paride ed Elena* (1770), *Iphigénie en Aulide* (1774) ve *Iphigénie en Tauride* (1779) gibi operalarıyla ünlenmiş, 1756'da şövalyelik unvanı almıştır.

Gençlik yılları. Babası Alexander Gluck Yukarı Pfalz ile Bohemya arasındaki topraklarda oturan ve çoğu ormancılıkla uğraşan bir ailedendi; 1711-12'de korucu olarak Erasbach'a taşındı. 1736'ya değin aynı görevle Bohemya'nın çeşitli yerlerini dolaştıktan sonra ailesiyle Komotau yakınlarındaki Eisenberg'e yerleşerek Prens Philipp Hyazinth von Lobkowitz'in korucubaşı oldu.

Aile uğraşı olan ormancılığı sürdürmesi beklenen Christoph ise küçük yaşta müziğe eğilim gösterdi. Babasıyla anlaşmazlığa düşmek için evden ayrıldı; geçimini müzikle sağlayarak Prag'a kadar gitti. Prag'da çeşitli kiliselerde çaldı, üniversite öğrenimine baş-

ladı (1731) ve müzik çalışmalarını sürdürdü. 1735-36 kışında gittiği Viyana'da Lombardiyalı bir soylu tarafından keşfedilerek Milano'ya götürüldü. Milano'da bir yandan Melzi aile şapelindeki görevini sürdürürken bir yandan da dört yıl boyunca

Gluck, Joseph Siffred Duplessis'in yağlıboya çalışmasından ayrıntı; 1775; Sanat Tarihi Müzesi, Viyana
Kunsthistorisches Museum, Viyana

İtalyan orgcu ve besteci Giovanni Battista Sammartini'den kompozisyon dersleri aldı; omandan yeni İtalyan çalgı müziği üslubunu öğrendi. 1746'da Londra'da basılan ve menüetle biten iki bölümlü altı tane üçlü sonatının bu çalışmaların ürünü olduğu sanılmaktadır. Sammartini'nin yanında altı "Londra" sonatından başka sonatlar da bestelemiş olmalıdır.

26 Aralık 1741'de Milano'daki Dükük Tiyatrosu'nda sahnelenen, librettosunu P. Metastasio'nun yazdığı *Artaserse* adlı ilk operasıyla Gluck ilk büyük başarısını kazandı. 1745'e değin bu tiyatro için her yıl yeni bir opera yazdı: *Demofoonte* (1742), *Arsace* (1743; G. B. Lampugnani ile birlikte), *Sofonisba* (1744) ve *Ippolito* (1745). Gluck bu dönemde ayrıca Venedik'te sahnelenmek üzere *Cleonice* (*Demetrio*) (1742) ve *La finta schiava* (Sahte Köle, 1744), Crema'da sahnelenmek üzere *Il Tigrane* (1743), Torino'da sahnelenmek üzere de *Poro* (1744) adlı operaları yazdı. Çoğunun yalnızca bazı parçaları günümüze ulaşan bu ilk dönem yapıtlarında İtalyan operasının modasına uydu; melodik ama görkemli olmayan, yumuşak ve büyüleyici bir üslup benimsedi. Gene de zaman zaman yer verdiği yoğun duygusal patlamaları ve tiplere denemeleri geleceğin büyük dramatik bestecisinin habercisi gibiydi.

Orta yaş dönemi. 1745'te artık ünlü bir opera bestecisi olan Gluck, Haymarket Tiyatrosu'nun İtalyan operası yöneticisi Lord Middlesex'in çağrısı üzerine Londra'ya gitti. Amaç Londralı operaseverleri Handel'in tekelinden kurtarmaktı, ama Stuart ayaklanmasının yarattığı karışıklıklar yüzünden Gluck daha İngiltere'ye varmadan bütün tiyatrolar kapanınca bu tasarı hemen gerçekleştirilemedi. Durum yatışınca 17 Ocak 1746'da Gluck'un *Le caduta dei giganti*'si (Devlerin Düşüşü) sahnelendi; yapıtın A. F. Vanneschi tarafından yazılan librettosu, İngiltere tahtı üzerinde hak iddia eden Stuart prensi Charles Edward'a karşı kazandığı zaferden sonra günün kahramanı olan Cumberland dükünü yüceltiyordu. Gluck, 14 Mart 1746'da sahnelenen *Artamene* adlı ikinci Londra operasında da zamanın kitleyi yüzünden, biricisinde olduğu gibi eski bestelerini kullanmak zorunda kaldı ve ikisini de Londralılara beğendiremedi. 25 Mart'ta Handel'le birlikte Haymarket Tiyatrosu'nda bir konser verdi.

Konserde Gluck'un yapıtları seslendirildi, Handel de kendi org konçertolarından birini çaldı ve Gluck'u kontrpuandan hiç anlamamakla eleştirmekle birlikte ilginç buldu. Handel'in "aşçımdan fazla kontrpuan bilmiyor," dediği Gluck ise İrlandalı şarkıcı Michael Kelly'nin aktardığına göre, onu "sanatımızın ilahi ustası" olarak değerlendiriyor ve aşmaya çalışıyordu.

İngiltere'den 1746'da ayrıldığı sanılan Gluck, daha sonra iki gezici opera topluluğu ile ilişki kurdu. Bunlardan biri, Gluck'un 29 Haziran 1747'de Dresden yakınlarındaki Pillnitz Şatosu'nda Bavyera ve Saksonya elektörlük aileleri arasında yapılan çifte düğün töreni için bestelediği *Le Nozze d'Ercole e d'Ebe* (Ercole ile Ebe'nin Düğünü) adlı opera-serenadını sahneledi. En geç 1748 başlarında Gluck gene Viyana'ya dönmüş, Pietro Metastasio'nun *Semiramide riconosciuta* (Yeniden Semiramide) adlı yapıtı üzerinde çalışmaya başlamıştı. Yapıtı 14 Mayıs 1748'de Burgtheater'in açılışında seslendirildi ve besteci için parlak bir başarı oluşturdu. Bu sırada Gluck, daha sonra evleneceği, zengin bir tüccarın 16 yaşındaki kızı Marianne Pergin ile tanıştı. Aynı yıl P. ve A. Mingotti Gezici Opera Topluluğu'nun orkestra şefi olarak Hamburg üzerinden Kopenhag'a gitti ve Danimarka tahtı varisinin doğuma onuruna *La contessa de Numi* (Numi Kontesi) adlı opera-serenadını besteledi. İzleyen iki kış geçirdiği Prag'da *Ezio* (1750) ve *Issipile*'yi (1751-52) yazdı. 15 Eylül 1750'de Viyana'da, St. Ulrich Kilisesi'nde Marianne ile evlendi. Genç çift 1752-53 kışında Viyana'ya sürekli olarak yerleşmeden önce Gluck, eşini 1752 yazında Napoli'ye götürdü. Burada Metastasio'nun *La clemenza di Tito* (Tito'nun Yüce Gönüllülüğü) adlı yapıtını besteledi.

Viyana'da çok geçmeden imparatorluk feldmareşali Prens Joseph Friedrich von Sachsen-Hildburghausen'in korumasına girdi. Önce prensin orkestrasının baş kemancılığına (*Konzertmeister*), sonra da müzik yöneticiliğine (*Kapellmeister*) getirildi. Prensın sarayındaki haftalık konserlerde senfonilerini ve arıyalarını başarıyla seslendirdi. 27 Eylül 1754'te Schlosshof Şatosu'ndaki görkemli bir şenlikte, imparator ve imparatoriçenin huzurunda çalınan *Le Cinesi* (Çinliler) adlı opera-serenadıyla büyük hayranlık uyandırdı. Bu parlak başarıdan sonra sarayın tiyatro yöneticisi tarafından imparatorluk sarayı için "sahne müziği ve akademik müzik" hazırlamakla görevlendirildi. 5 Mayıs 1755'te *La danza* adlı opera-serenadı Viyana yakınlarındaki Laxenburg imparatorluk şatosunda seslendirildi. Bunun 8 Aralık'ta *L'innocenza giustificata* (Aklanmış Masumluk) izledi. Ertesi yıl Viyana'da *Il re pastore* (Çoban Kralı), Roma'ya yaptığı bir ziyaret sırasında da *Antigono* operası ilk kez oynandı. Roma'da Altın Mahmud Şerâfesi nişanını aldı. Viyana'ya döndükten sonra Paris'ten getirtilen Fransız vodviller için müzik yazmaya koyuldu. *Tircis et Darristée* (1756) belki bu türdeki ilk denemesiydi. Bu Paris komedilerinde sokak şarkılan tarzında karşılıklı konuşmalara (*l'imbroglio*) yer verdi. 1758'den sonra ise daha bağımsız davranmaya başladı ve *La Fausse Esclave* (Sahte Köle), *L'île de Merlin* (1758, Merlin Adası), *La Cythère assiégée* (1759, Kuşatılmış Kythereia), *Le Diable à quatre*, *L'arbre enchanté* (1759, Büyülü Ağaç), *L'ivrogne corrigé* (1760, Yola Gelmiş Ayyaş) ve *Le Cadi dupé* (1761, Budala Kadı) gibi yapıtları besteledi. Bunlarda uvertürün yanı sıra alışılmış vodvil ezgileri yerine gittikçe daha çok sayıda yeni şarkı kullandı. İlk kez 7 Ocak 1764'te Viyana'da sahnelenen *Le*

Rencontre imprévue'de (Ülümün adını Karşılaşma) hiçbir vodvil öğesine yer veremeyerek kusursuz bir *opéra comique* örneği ortaya koydu. *Le Cadi dupé* ile *Le Rencontre imprévue*'de "oryantal" çalgı efektleri kullanarak bunlara özel bir çekicilik kazandırdı.

Son dönem yapıtları. Şubat 1761'de Giovanni Giacomo Casanova'nın arkadaşı Raineri Calzabigi, Viyana'ya geldi. Calzabigi'nin D. Diderot, F. M. von Grimm, Rousseau ve Voltaire gibi yazarların etkisindeki *Orfeo ed Euridice* başlıklı librettosunu çokkuyula karşılayan Gluck'un dostları hemen ikisini bir araya getirdiler. Gluck ile Calzabigi'nin birlikte gerçekleştirdikleri ilk yapıt olan *Le Festin de pierre* (Don Juan) dramatik balesi ilk kez 17 Ekim 1761'de sahnelendi. Gluck 1765'te *Semiramide* ve *Iphigénie*, yaklaşık 1770'te de *Achille* adlı danslı oyunların müziğini besteledi. Bu yapıtların koreografileri Viyanalı bale ustası G. Angiolini tarafından yapıldı. Gluck, Calzabigi ile birlikte üç İtalyan "reform operası" da yazdı. Bunlar *Orfeo ed Euridice* (1762), *Alceste* (1767) ve *Paride ed Elena* (1770) idi.

Alceste'ye yazdığı önsözde Gluck, Calzabigi ile birlikte amaçladıkları ve librettoya temel oluşturan anlayışı, "yalınlık, doğruluk ve doğallık" sözcükleriyle tanımlamıştı. Eski tarz olay örgüsü yerine, klasik dramın geleneklerine uygun yalın, doğru ve doğal bir olay örgüsü kullanılıyordu. Saray geleneklerinin yerini katıksız insani öğeler alıyor, gene klasik düzendeki biçimiyle koro, baş kişilerle eşit önem taşıyor ve dramatik olaylara doğrudan katılıyordu. Gluck aynı önsözde müziğin işlevini olayı kesmeden ya da yararsız süslemelerin yüzeyelliği içinde boğmadı metni desteklemek olarak tanımladı. Buna göre *Alceste* dışında *Recitativo secco*'dan (eşiksiz resitatif) vazgeçiliyordu; *recitativo accompagnato* (eşlikli resitatif), *arioso*, *aria*, koro ve pantomim ile deklamasyonlu üslup ve etkili orkestral kompozisyon kaynaştırılıyor, sahneler ve sahne grupları büyük bir mimari yapının parçalarını oluşturuyordu. Gluck'un kendisinin de kabul ettiği gibi, opera reformunu gündeme getiren Calzabigi'ydı. Ama Calzabigi de sözü edilen Paris şir ve edebiyat çevrelerinin düşüncelerinden yola çıkmış, karmaşık sahne düzeni gibi önemli müziksel yenilikler ise Gluck'un dehasıyla ortaya çıkmıştı.

Bu dönemin ürünleri arasında özel istek üzerine yazılmayan üç İtalyan "reform operası"ndan başka bazıları Metastasio'nun librettolarıyla bestelenmiş bir dizi ısmarlama yapıt vardı. Bunlar *Il trionfo di Clelia* (Bologna, 1763; Clelia'nın Zaferi), 1750'de, bestelenen *Ezio*'nun ikinci biçimi (Viyana, 1763) ve 1764 ilkbaharındaki kısa Paris gezisinin ardından yazdığı *Il Parnaso confuso*, *Telemaco o sia L'isola di Circe* ile *Semiramide* adlı danslı oyunlarıydı. Son üçü Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Joseph'in 1765'teki ikinci evliliği dolayısıyla yazılmıştı. Aynı yıl yazılan *La corona* adlı opera-serenadı, İmparator I. Franz'in ölümü üzerine tutulan yas nedeniyle oynanmadı. 22 Şubat 1767'de Gluck Floransa'da *Il prologo* adlı festival operasını T. Traetta'nın *Ifigenia in Tauride*'si ile birlikte sundu. Ertesi yıl bunu 1755'te yazdığı *L'Innocenza giustificata*'nın gözden geçirilmiş biçimi olan *La Vestale* (Bakire), 1769'da da Parma'da sahnelenen *Le feste d'Apollo* izledi.

Paris Operası 1 Ağustos 1772'de Gluck'un yeni tamamladığı ve metnini Racine'in trajedisinden François du Roulet'in hazırladığı *Iphigénie en Aulide* operasını sahnelemeye karar verdi; Gluck, şen İtalyan opera üslubunu Fransız bestecilerinin geliştirdikleri ciddi operaya dönüştürmeyi, ayrıca ben-

zer altı opera daha yazmayı üstlenmiş olduğundan 1773 sonbaharında Paris'e gitti. 19 Nisan 1774'te *Iphigénie*'nin, izleyen yaz da *Orfeo*'nun Fransızcasının sahnelenmesi olağanüstü başarıya ulaştı. Viyana'da resmi saray besteciliğine atanan Gluck izin alarak Paris'e döndü. 1775'te Paris'te *L'Arbre enchanté*'nin yeni biçimi pek tutulmadı; yeniden yazdığı *Cythere assiégée* ise tümüyle başarısızdı. Buna ve yeğeni Marianne'nin ölümüne çok üzülen Gluck, Mayıs 1776'da Paris'ten ayrılarak Viyana'ya döndü.

Paris'te hem dostları, hem de düşmanları vardı. Gluck'un yandaşları olan Fransız yazar ve bestecilerle François Arnaud ile Jean-Baptiste-Antoine Suard önderlik ediyordu. Karşı grupta ise 1776 yazında Gluck'unkine karşı üslupta opera yazması için Paris'e getirilen İtalyan besteci N. Piccini yanlıları yer alıyordu. En keskin noktasına 1777'de ulaşan bu mücadeleye iki besteci de etkin olarak katılmadı. Viyana'da Gluck *Armide*'i tamamlamış, ama Piccini'nin Paris'te *Roland*'ı bestelemekte olduğunu duyunca bu metin üzerindeki kendi çalışmalarını yok etmişti. Gluck, Mayıs 1777 sonunda Paris'e döndü.

Armide'in 23 Eylül 1777'deki ilk sahnelenişinde tiyatrolar arası savaş doruğuna ulaştı, ama Piccini'nin *Roland*'ının 27 Ocak 1778'de sahnelenmesinden sonra gene yatıştı. Viyana'ya çekilen Gluck, Paris'e son kez 1778 sonlarında geldi; yeni tamamladığı *Iphigénie en Tauride* ve *Écho et Narcisse*'yi de yanında getirdi. 18 Mayıs 1779'da sahnelenen *Iphigénie* ile Paris'teki en büyük başarısını kazandı, ama ilk kez 24 Eylül 1779'da sahnelenen *Écho* pek anlaşılmadı. *Écho*'nun provaları sırasında inme geçiren Gluck, Ekim 1779'da Paris'ten ayrıldı.

Gluck'un büyük Fransız "reform operaları"nda karşıtık ilkesi İtalyanca yapıtlarında olduğundan çok daha ağır basar: vokaldeki deklamasyon üslup, Viyana operalarınınkinden daha belirgin, beste daha güçlü ve orkestra daha canlıdır. Bu yapıtlar daha kısa bölümler halinde bestelenmiş, bölümler çoğu kez kesintisiz dizilmiştir. Dramatik ve psikolojik esneklik uğruna ferah sahne anlayışından bir ölçüde vazgeçilmiştir.

Gluck yaşamının son sekiz yılını Viyana ile yakınlarındaki Perchtoldsdorf'ta, karısının bakımı altında çalışarak geçirdi. 1770'ten beri ilgisini çeken F. G. Klopstock'un *Hermannschlacht*'ını yeniden ele aldı. Yaklaşık 1770'te yazmış olması gereken *Klopstocks Oden und Lieder*'i (Klopstock'un Odları ve Şarkıları; yedi tane) ölümünden ancak birkaç yıl önce yayımladı. Gene bu yıllarda *Écho et Narcisse*'i gözden geçirdi, Viyanalı şair J. B. von Alxinger ile birlikte *Iphigénie en Tauride*'in Almancasını yazdı. Bu yapıt Rus grandükü Pavel Petroviç'in (sonradan Çar I. Pavel) Viyana'yı ziyareti dolayısıyla ilk kez 23 Ekim 1781'de çalındı. Yaşlı Gluck bu tarihte daha önce Paris'te karşılaştığı Mozart ile yeniden buluştu, ama aralarında kişisel bir yakınlaşma olmadı. 1781'de geçirdiği ikinci bir inme sonucunda kısmen felçli kalan Gluck fiziksel gücünü yitirmeye başladı. 15 Kasım 1787'deki üçüncü inme ise ölümüne yol açtı. İki gün sonra, genel yas içindeki Viyana'da merkez mezarlığına gömüldü.

Gluckman, (Herman) Max (d. 26 Ocak 1911, Johannesburg, Güney Afrika - ö. 13 Nisan 1975, Kudüs), Güney Afrikalı sosyal antropolog, Siyasal antropolojiye katkılarını ve özellikle Afrika kabilelerinin siyasal sistemleri üzerindeki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Zululand'deki alan araştırmasını (1936-38) tamamladıktan sonra, Kuzey Rodezya'daki

Rhodes-Livingstone Enstitüsü'nde antropoloji asistanı oldu. Barotseland'de araştırmaları yaptı (1939-41). Enstitünün yöneticiliğini üstlendiği dönemde (1941-47) Babilir ve Tongalar (1944) ile Lambalar (1946) arasında araştırmalar yürüttü. 1947-49 arasında Oxford Üniversitesi'nde sosyal antropoloji dersleri verdikten sonra, Manchester Üniversitesi'nde sosyal antropoloji profesörü oldu. Yapıtları arasında *Rituals of Rebellion in South-East Africa* (1954, Güney-Doğu Afrika'da Başkaldırı Törenleri), kan davası ve çatışmanın kültürel değişimle ilişkisini incelediği *Custom and Conflict in Africa* (1955, Afrika'da Gelenek ve Çatışma), *Politics, Law and Ritual in Tribal Society* (1965, Kabile Toplumunda Siyaset, Hukuk ve Dinsel Tören) ve *The Ideas in Barotseland Jurisprudence* (1965; Barotseland Hukukunda Düşünceler) sayılabilir. Ayrıca *The Allocation of Responsibility* (1972, Sorumluluğun Dağıtımı) adlı yapıtı yayıma hazırlamıştır.

Glueck, Sheldon ve Eleanor, Eleanor Glueck eo TOUROFF (sirasıyla, d. 15 Ağustos 1896, Varşova - ö. 10 Mart 1980, Cambridge, Massachusetts, ABD, d. 12 Nisan 1898, Brooklyn, New York - ö. 25 Eylül 1972, Cambridge, Massachusetts, ABD), ABD'li kriminolog ve araştırmacı kan-koca. Harvard Hukuk Okulu'nda görevliken, suçluların davranışları ve topluma yeniden kazandırılmaları çabalarının sonuçları üzerine pek çok inceleme yapmışlardır. Bunlar, gerek yasama etkinlikleri yoluyla, gerekse yönetsel açıdan ceza yargılamasını büyük ölçüde etkilemiştir.

1903'te ABD'ye gelen Sheldon Glueck, 1920'de ABD uyruğuna geçti. Georgetown Üniversitesi'nde öğrenim gördü, Ulusal Üniversite Hukuk Okulu'ndan mezun olduktan sonra Harvard Üniversitesi'nde lisansüstü ve doktora çalışmaları yaptı. 1925-63 arasında Harvard'da ders verdi ve 1963'te emekli profesör oldu. Polonya asıllı Eleanor Touroff, Brooklyn'de doğdu; Columbia Üniversitesi'ne bağlı Barnard College ile New York Sosyal Hizmetler Okulu'nda öğrenim gördükten sonra Harvard Üniversitesi'nde eğitim doktorası yaptı. 1925'ten ölümüne değin Harvard'da kriminoloji araştırmaları yürüttü. Glueck'ler 1922'de evlendiler.

Kırk yılı aşkın bir süre boyunca Glueck çifti, suçlular ve suçlu çocukların meslek yaşamlarıyla ilgili çalışmaları öncülük ederek Harvard'daki ekipleriyle birlikte çok sayıda kitap ve makale yayımladılar. Özellikle çocukları suça iten nedenleri inceleyerek geliştirdikleri ve ileride suç işleyebilecek olanları altı yaşındayken, hatta daha önce belirlemeyi amaçlayan Glueck Sosyal Öngörü Tabloları'yla ünlendiler. On yıllık bir çalışmanın ürünü olan *Unraveling Juvenile Delinquency* (1950; Çocuk Suçluluğunun Çözümlemesi) adlı kitaplarında 500 suçlu erkek çocukla 500 suçsuz erkek çocuğu karşılaştırdılar; aynı çocuklar üzerinde 15 yıl sonra bir araştırma daha yaparak sonuçları *Delinquents and Nondelinquents in Perspective* (1968; Suçlular ve Suçlu Olmayanlara Zaman İçinde Bakış) adıyla yayımladılar. Son ortak yapıtları *Toward a Typology of Juvenile Offenders. Implications for Therapy and Prevention* (1970, Çocuk Suçlularının bir Tipolojisine Doğru: Tedavi ve Korumaya Yönelik Çıkarımlar) adıyla yayımlandı.

glukagon bak. glukagon

glukoz bak. glikoz

glusinyum bak. berilyum

glusit bak. karbonhidrat

gluten bak. gluten

gluteus kası bak. kalça kası

glükagon, GLUKAGON olarak da bilinir, pankreasın Langerhans adacıklarındaki alfa hücrelerince salgılanan protein yapısındaki hormon. Molekül ağırlığı düşük bir bileşik olan glükagon, glikojenin parçalanmasını hızlandırıp kandaki şeker (glikoz) düzeyini yükselterek insülinin tam karşıtı olan bir etki yapar. Ayrıca glikojen birleşimini yavaşlatır, proteinlerin parçalanmasını ve yağ metabolizmasını hızlandırır. Glükagonun mide ve onikiparmakbağırsağında üretilen bir başka türü ise vücuda glikoz girdiğinde kan dolaşımına karışarak insülinin salgılanmasını uyarır.

glükoz bak. glikoz

glüsit bak. karbonhidrat

glütamik asit, GLUTAMİK ASİT olarak da bilinir, proteinlerin hidroliz ürünü olarak bitki ve hayvan hücrelerinde bol miktarda bulunan aminoasit. Bazı bitki proteinleri (örn. gliadin) ağırlığının yüzde 45'i oranında, bazıları ise yüzde 10-20'si arasında glütamik aside dönüşür; bu oranın az ya da çok olması, proteinlerin yapısında bulunan ve hidroliz sırasında glütamik aside dönüşen glütaminin miktarına bağlıdır. İlk kez 1865'te ayrılarak katıksız halde elde edilen glütamik asit, metabolizmanın en önemli ara ürünlerinden biridir. Hayvanlar bu aminoasidi oksaglutarik asitten birleşimleyebildikleri için, glütamik asidin ayrıca besinlerle alınmasına gerek yoktur.

Glütamik asidin monosodyum glütamat tuzu, bazı yiyeceklerin kokusunu güçlendirmek için kullanılır.

glütamin, GLUTAMİN olarak da bilinir, glütamik asidin monoamidi olan ve proteinlerin bileşiminde bol miktarda bulunan aminoasit. İlk kez 1932'de, bir buğday proteini olan gliadinden ayrılarak elde edilen glütamin bitkilerde özellikle pancar, havuç ve turpta bol miktarda bulunur. Hayvanların hücre metabolizmasında büyük önem taşıyan ve glütamik asitle birlikte beyin dokusundaki aminli azotun ($-NH_2$) yaklaşık yüzde 80'ini oluşturan glütamin, kan-beyin engelini kolayca aşabilen, yani beyin-omurilik sıvısı aracılığıyla kandan sinir sistemi dokularına geçebilen tek aminoasittir. Hayvanlar bu aminoasidi glütamin asitten birleşimleyebildikleri için dışarıdan besinlerle almalarına gerek yoktur.

glütatyon, γ -L-GLÜTAMİL-L-SİSTEİNİL GLİSİN olarak da bilinir, doğada yaygın olarak bulunan, üç aminoasitten oluşmuş bileşik (tripeptit). Mayalardan, kas ve karaciğer dokularından ayrılarak elde edilen glütatyon memelilerin ve bitkilerin solunumunda rol oynar; ayrıca birçok metabolizma tepkimesinin yan ürünü olan hidrojen peroksiti suya indirgeyerek, alyuvarları bu zehirli bileşikten korur. Glütatyon birçok enzim, örneğin sıkıca bağlanmış olduğu gliseraldehit-3-fosfat dehidrogenazın koenzimidir.

gluten, GLUTEN olarak da bilinir, başta buğday olmak üzere tahılların çoğunda bulunan, sarımsı boz renkte ve toz halinde proteinler karışımı. Glutenin temel bileşenleri, suda çözünmeyen proteinler grubun-

dan olan gliadin ile glutenindir. Zincir biçiminde dizilmiş gluten molekülleri, mayalanma sırasında oluşan karbon dioksit kabarcıklarını yakalayarak birlikte genleşen esnek bir ağ oluşturduğu için, glutenli unlardan yapılan ekmek ve hamur ürünleri çok iyi kabarıp. Bu özelliğiyle ekmek ve pasta yapımında büyük önem taşıyan glutenin ayrıca tutkal yapımında, siğir yemlerinin proteince zenginleştirilmesinde ve glutamik asit ile monosodyum glutamatın üretiminde yararlanılır.

Glutenin bileşimi ve özellikleri, elde edildiği tahılın türüne göre değişir. Bu nedenle değişik buğday çeşitlerinden elde edilen unların gluten içeriğine bağlı olarak, pastacılıkta yumuşak ve sünek, katı ve esnek ya da yarı katı-yarı esnek hamurlar hazırlanabilir.

glütetimit, 2-ETİL-2-FENİL-GLUTARİMİT olarak da bilinir, barbitürat türevi olmayan, yatıştırıcı ve uyku verici biresimsel ilaç. Etkisi kısa süren ve yan etkileri az olan glütetimit, uykusuzluk tedavisinde ve ameliyat öncesinde yatıştırıcı olarak ağızdan kullanılır.

Glycera, *Annelida* (halkahsolucanlar) filumunun *Polychaeta* (denizsolucanları) sınıfının *Glyceridae* familyasından, genellikle parlak kırmızı renkli, gövdeleri bölümlü, suda yaşamaya uyarlanmış solucan cinsi. Dipte bir yere bağlanmayıp suda serbestçe yüzen bu solucanların, ağızlarından dışarı doğru uzayabilen hortumlarının üstünde kitinli çeneleri ve başlarının üstünde dört kısa dokunaçları vardır. Akdeniz'de ve Kuzey Denizinde yaşayan *G. capitata* 6 cm'ye, Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarında görülen *G. dibranchiata* 37 cm'ye kadar uzar.

Glycerius (ü. 5. yy'ın son çeyreği), 473-474 yıllarında Batı Roma imparatoru.

Glycerius, tahtın sahibini belirleyecek kadar güçlenmiş olan Batı Romalı komutan Ricimer'in (ö. 472) yeğeni ve ardılı Gundobad tarafından 5 Mart 473'te imparatorluğa getirildi. Bu tarihte, önceki imparator Olybrius'un (hd Nisan-Kasım 472) ölümünün üzerinden dört ay geçmişti. Doğu Roma imparatoru I. Leon, meşru hükümdar olarak tanımadığı Glycerius'a karşı Iulius Nepos komutasında bir filo gönderdi. Nepos, Roma yakınlarında karaya çıktı ve kendisini imparator ilan etti. Glycerius direnme göstermeden teslim olunca Salonae (bugün Split yakınlarında, Yugoslavya) piskoposluğuna atandı, ama 480'de Nepos'un öldürülmesine karşı. Glycerius'un hükümdarlığı sırasındaki en önemli başarısı Ostrogotların İtalya'yı istila tehdidini uzaklaştırarak onları Galya'ya yöneltmesiydi.

Glykas, Mikhail (ü. 12. yy), Bizanslı tarihçi, ilahiyatçı ve şair. Bir dünya vakayinamesinin yanı sıra ilahiyat konusundaki bilgisini gösteren kitapları vardır.

Yaşamına ilişkin fazla bilgi yoktur. Korfulu olduğu sanılır; Konstantinopolis'te (İstanbul) yaşadığı, heretik görüşleri ya da siyasal tutumu yüzünden İmparator I. Manuel Komnenos'un buyruğuyla 1159'da kör edildiği bilinir.

Glykas'ın oğluna ithaf ettiği *Biblos Khronike*'si (Dünya Vakayinamesi) Yaratılıştan İmparator I. Aleksios Komnenos'un ölümüne (1118) değin geçen olayları içerir; rahat okunacak bir kitap olarak düşünüldüğünden tek başına tarihsel bir değeri yoktur. Glykas'ın ayrıca bir şiiri, birkaç mektubu ve ilahiyata ilişkin çeşitli yapıtlarının yanı sıra kutsal metinlerdeki sorunları uzmanca ele alan kapsamlı bir yorumu vardır.

Glyn, Elinor, cö SUTHERLAND (d. 17 Ekim 1864, Jersey, Channel Adaları - ö. 23 Eylül 1943, Londra, İngiltere), İngiliz romancı ve öykü yazarı. Varlıklı çevrelerde geçen, inanılmaz olay örgüleriyle dolu romantik öyküleriyle tanınır. Resmi eğitim görmemesine karşın, küçük yaşta başlayan kitap tutkusu ve Lord Curzon, Lord Milner, F. H. Bradley gibi dostları aracılığıyla bilgi eksikliğini giderdi. İlk romanı, mektup-roman türündeki *The Visits of Elizabeth* (1900; Elizabeth'in Gezileri). Genç bir kızın annesine yazdığı mektuplardan oluşan yapıt, bir grup Avrupalı aristokrat erkeğin zaaflarını ve kadınların peşinde geçen boş yaşamlarını dile getiriyordu. Kitap olarak yayımlanmadan önce *World*'de tefrika edilen bu romanıyla Glyn, keskin gözlem gücünü ortaya koymuştu. Büyük başarı kazanan bu yapıtının ardından birçok "sosyete romanı" daha yayımladıktan sonra, tutkulu aşk öyküleri yazmaya başladı. Yaşadığı dönemde çok beğenilen sosyete romanları, eleştirmenlerce daha çok Glyn'in özgün öykü anlatma yeteneği açısından değerli bulunmuştur.

Bir Balkan ülkesinin kraliçesiyle bir İngiliz arasındaki yasak aşkı anlatan *Three Weeks* (1907; *Üç Hafta*, 1960) büyük ilgi uyandırdı; hem yaygın biçimde okunan, hem de mahkûm edilen bu romanın sonunda erkek kahraman ölüyor, kadın ise yaşama yeniden başlıyordu. Petersburg sarayında geçen *His Hour* (1910; *Aşkın Saati Geline*, 1942, 1968) özenli üslubuyla Glyn'in en iyi aşk öykülerinden biri sayılır. *The Career of Katherine Bush*'ta (1916; Katherine Bush'un Mesleği) ise Glyn, ilk kez aristokrat olmayan bir kadını ele aldı.

Gittikçe artan borçları ve 1917'de kocasının ölmesi, Glyn'i geçimini sağlamak için daha çok yazmak zorunda bıraktı. Bu dönemdeki romanları, çoğunlukla okuyucuları eğlendirmeye yöneliktir.

Glyn, 1920'de Hollywood'da senaryo yazmaya başladı. Aralarında *Üç Hafta* ile konusu ABD'de geçen *It*'in de (1927; O) bulunduğu birçok romanı filme alındı. Bu ikinci romanından çekilen film, oyuncusu Clara Bow'a büyük ün kazandırdı ve cinsel çekicilik simgesi olarak "It girl" adıyla anılmasını sağladı. Parasal zorluklarını Hollywood'da da çözemeyen Glyn, 1929'da İngiltere'ye döndü. 1936'da otobiyografisi *Romantic Adventure*'ı (Romantik Serüven) tamamladı.

Elinor Glyn'in aşk romanlarından birçoğu Türkçede de yayımlanmıştır. Bunlar arasında *Aşk Dersleri* (1931), *Kör Aşk* (1944), *Seni Sevmek Ölümdür* (1949), *Arzu Rüzgarı* (1950), *Jara* (1954) ve *Aşk, Alev, Kan* (1972) sayılabilir.

Glyndebourne, İngiltere'deki bir opera yapısı ve festival merkezi. East Sussex'te Brighton'ın hemen kuzeydoğusunda I. Elizabeth döneminden kalma bir yapıdır. 19. ve 20. yüzyıllarda eklemeler yapılmış, 1934'te de ayrı bir opera binası açılmıştır. Yakınındaki Glynde Place bir avlu çevresinde inşa edilmiş, 16. yüzyıldan kalma bir yapıdır.

Glyndŵr, Galler'in kuzeydoğu kesiminde, Clwyd ilinde (county) ilçe (district). 1974'te oluşturulmuştur. Adını ünlü Galli savaşçı Owen'dan (Owain Glyndŵr) alır. Sıradağlar, derin vadiler ve açık kırıklardan oluşan 966 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyde Rhuddlan ve Delyn, doğuda Alyn and Deeside, Wrexham Manor, Norwich ve Kuzey Shropshire, güneyde Montgomery, batıda da Merionnydd ve Colwyn ile çevrilidir. Kuzey kesimindeki Denbigh Şatosu.

Norman döneminde Hiraethog Tepeleri ile Snowdonia'nın dağlık bölgelerine girişi kontrol eden bir sınır üssü işlevi görmüştür. Yakınlardaki Ruthin kasabasında bulunan şatonun geçmişi de Norman istilasına değin iner. İlçenin en güneyindeki Chirk Şatosu 1282-1310 arasında inşa edilmiştir. 1400'lerin başlarında Galler'de İngiliz egemenliğine karşı son direnişe önderlik eden Owen Glendower, Corwen'in dışındaki Glyndyfrdwy adlı küçük köyde yaşamıştır. İlçenin başta gelen geçim kaynağı turizmdir. Berwyn Dağları ile Ruabon ve Llantysilio dağları arasında kalan Llangollen'da 1947'den beri her yıl *eisteddfod* gelenekinin sürdürüldüğü uluslararası bir müzik şenliği düzenlenir. Kasabada ayrıca deri ve yün işleyen fabrikalar vardır. İlçenin yönetim merkezi Ruthin'deki şato lüks bir otele dönüştürülmüştür. Denbigh'de hafif sanayi kuruluşları vardır; Corwen ise tarıma dayalı bir pazar kasabasıdır. Llangollen'a kadar uzanan karayolu Glyndwr ilçesini doğu-batı doğrultusunda keser. Nüfus (1982 tah.) 40.400.

Glyptodon, bugünkü armadillolara benzeyen, soyu tükenmiş dev memeli cinsi. Fosillerine Kuzey ve Güney Amerika'daki Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) çökeltilerinde rastlanan *Glyptodon* ve

Glyptodon
British Museum (Natural History). fotoğraf. Invotr

akrabalarının gövdesi, başlarından kuyruklarına kadar uzanan kalın ve sert, koruyucu bir zırhla örtülüydü. *Glyptodon* cinsinin üyelerinde yalnızca gövde zırhının uzunluğu 1,5 m'yi buluyordu ve zırhlı kuyrukları bir vuruşta düşmanı öldürecek kadar güçlüydü; hatta bazı akraba türlerin kuyruk ucunda, üstü çivi gibi sivri uçlarla donanmış kemiklen bir topuz bulunuyordu. *Glyptodon* üyelerinin hepcil beslendiği, bitki ve böceklerden hayvan leşlerine kadar hemen her şeyi yediği sanılmaktadır.

GM bak. General Motors Corporation

G.M., İngiliz kahramanlık nişanlarından George Madalyası'nı alanlara verilen kısıltılmış unvan. Ayrıca bak. George Haçı.

gmelinit, zeolit grubundan hidratlı sodyum ve kalsiyum alüminosilikat minerali. Kristal yapısı ve kimyasal bileşimi, genellikle birlikte bulunduğu kabazite(*) benzer.

Gnadenhütten Kiyımı, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Yüzbaşı David Williamson ile askerlerinin, çoğu Delaware kabilelerinden 96 Ohio Yerlisini misilleme gerekçesiyle öldürmesi (8 Mart 1782). Kiyım, Ohio'da, bugünkü New Philadelphia'nın güneyinde bulunan Gnadenhütten köyünde geçmiştir. Moravya Kilisesi misyonerlerince Hristiyanlaştırılmış bu barışsever Yerliler,

savaş sırasında tarafsız kaldıkları için kuşku altındaydılar. Öncülerin yerleşim alanlarına Yerlilerin yaptığı saldırıların öcünü alma peşinde olan Williamson ve 90 gönüllü asker, dost gibi görünerek bu kabileyi silahtan arındırdılar ve ertesi sabah büyük bir soğukkanlılıkla hepsini öldürdüler. Kafa derileri yüzülmüş iki erkek çocuk kurtulmayı başararak olayı anlattılar. Bağımsızlık Savaşı'nın en büyük vahşeti olarak değerlendirilen bu olayın anısına bir anıt dikilmiştir.

gnays, özgün şeritli yapısıyla tanınan başkalaşım (metamorfik) kayacı. Yapraklanma ve şistleşme biçimiyle şistten(*) ayrıtılan gnays, son derece gelişkin bir yapraklı yapıya sahiptir, buna karşılık şistlik ve dilinim özellikleri daha düşüktür. Gnays, kısmen düzensiz olmakla birlikte birbirine paralel, ama düzlemleri boyunca kolayca ayrılmayan kuşaklardan oluşan bir kayac olarak düşünülebilir. Şistler ise paralel ya da yanparalel mineral levhalarından oluşur ve bu geometrik yönelim, kayacın düzlemleri boyunca yanılmasına yol açar; şistlerde kuşaklara ya da yollara pek rastlanmaz.

Orta ve iri taneli yapıda olan gnays, bol miktarda kuvars ve feldispat içerir. Bazı mineralbilimciler bunları gnaysın temel bileşenleri olarak kabul eder. Kuşaklar, minerallerin farklı oranlarda oluşması sonucunda ortaya çıkar; mafik (koyu renkli) ve felsik (açık renkli) minerallerin ayrılması sonucunda, dönüşümlü olarak birbirini izleyen koyu ve açık renkli kuşaklar oluşabilir. Aynı minerallerin farklı boyutlardaki taneleri de kuşaklı yapılanmaya yol açabilir. Belirli bir gnaysın özgün mineral yapısı, kayacın bileşimini oluşturan öğelerin karşılıklı etkileşimlerine, başkalaşım sürecinin basıncına, sıcaklığına ve kayaca yeni bileşenlerin katılmasına ya da özgün yapıdaki bazı bileşenlerin eksikmesine bağlı olarak gelişir.

Gnays, şiddetli başkalaşım geçirmiş bölgelerde rastlanan başlıca kayac türüdür. Kayalardaki şeritler Yer yüzeyine paralel (yatay eğim) olabileceği gibi dik eğimli de olabilir. Yönelimler, kayacın oluşumu sırasında etkili olan gerilimlere bağlı olarak gelişir.

Gnayslar, içerdikleri minerallere, oluşum süreçlerine, kimyasal bileşimlerine ve başkalaşım sürecinden önceki ana kayacın türüne göre sınıflandırılır. Ortognayslar korkayaçların, paragnayslar ise özgün tortul kayaların başkalaşıma uğraması sonucunda oluşur.

Kalem kinklı gnayslarda her mineral, çubuk biçiminde bir yapı halinde bulunur. Merceksi gnayslarda ise mercek biçimindeki feldispat ve kuvars taneleri kayacın içinde dağılmış durumdadır. Gnayslar temel olarak başkalaşım süreçleri sonucunda ortaya çıkmakla birlikte, ağdalı, kısmen kristalleşmiş magma akıntıları sonucunda oluşan birincil gnays türleri de vardır. Bazı bölgelerde gnayslar yanıl olarak magma kökenli granitlerle iç içe geçmiş durumdadır. Bu özellikten kalkarak bazı mineralbilimciler, granitlerin oluşumunu başkalaşım sürecine (granitleşme) bağlarlar.

Gneisenau (Kontu), August (Wilhelm Anton) Neidhardt (d. 27 Ekim 1760, Schildau, Torgau yakınları, Prusya - ö. 23 Ağustos 1831, Posen, Pomeranya), Prusyalı feldmareşal ve reformcu. Napoléon'un 1806'da dağıttığı Prusya ordusunun yeniden toparlanıp örgütlenmesinde önemli rol oynamış ve bu ordunun 1813-15 arasında kazandığı zaferlerin mimarı olmuştur.

Yoksul düşmüş soylu bir aileden gelen Gneisenau, Avusturya ordusundan sonra,

Kanada'da İngilizlerin yönetimindeki bir Ansbach alayında hizmet etti. Askeri harekâtlara doğrudan katılmamakla birlikte, Kuzey Amerika kıtasında kullanılan hafif çarpışma taktiklerini ve sivil milis örgütlenmesini yakından inceleme olanaklarını buldu. 1786'da girdiği Prusya ordusunda Napoléon ile savaşın başladığı 1806'ya değin gen görevlerde kaldı. Jena Çarpışması'nda hâlâ bölük komutanıydı. 1807'de Kolberg Kalesi'ni Fransızlara karşı başarıyla savunması üzerine, hızla yükselmeye başladı. 1808'de önemli komisyonlarda görev aldı ve istihkâm işlerinin başına geçti. G. J. D. von Scharnhorst ve H. von Boyen ile birlikte, temelde paralı askerlerden oluşan Prusya ordusunu modern kitle savaşına göre yeniden biçimlendirdi. Dayak cezasının ve yüksek sınıf mensuplarına tanınan özel ayrıcalıkların kaldırılmasını, tören talimleri yerine arazi manevralarına ağırlık verilmesini, subayların başarılarına göre yükseltilmesini ve askeri akademilerin kurulmasını savundu. Gneisenau'nun askeri felsefesinin odak noktası, paralı askerlerden oluşan ordunun bir yurttaş ordusuna dönüştürülmesiydi. Bu yaklaşımın sonucu olarak zorunlu askerlik hizmeti kabul edildi ve modern savaşın gerektirdiği insan gücünü karşılayan *Landwehr* (birinci dereceden ihtiyat) ve *Landsturm* (ikinci dereceden ihtiyat) birlikleri oluşturuldu.

Napoléon'un 1808'de Prusya reformcularını zorla görevden almasıyla sonradan, Gneisenau 1811-12 yıllarında gizli görevle Avusturya, Rusya, İsveç ve İngiltere'ye giderek Napoléon'a karşı yeni bir savaş için görüşmeler yaptı. 1813'te çatışmanın yeniden başlaması üzerine, Scharnhorst'la birlikte Feldmareşal G. L. von Blücher'in kurmay heyetinde yer aldı. Scharnhorst'un ölümünden (28 Haziran 1813) sonra kurmay başkanlığına getirildi. Bu görevdeyken Prusya'nın ve bir ölçüde de Rusya'nın savaş stratejisinin planlanmasında belirleyici rol oynadı. Kesin sonuç alıcı bir çarpışmaya girilmesi ve amansız bir takip uygulanması yolundaki görüşlerinin doğruluğu Waterloo'da kanıtlandı. Bu ilkeler, dostu ve meslektaşları Carl von Clausewitz'in modern savaş hakkında yazdığı *Vom Kriege'de* (Savaş Üzerine, 1975/Harp Üzerine, 1984) askeri başarısının anahtarı olarak ilan edildi.

Gneisenau, yönetimin izlediği gerici politikaların liberal bir kurbanı olarak 1816'da istifa etti. Feldmareşal rütbesini ancak 1825'te alabilirdi. Polonya'da ayaklanmacı kuvvetlere karşı bir harekât sırasında öldü.

Gneist, Rudolf von (d. 13 Ağustos 1816, Berlin - ö. 22 Temmuz 1895, Berlin), liberal Alman hukukçu, hukuk reformcusu, parlamenter ve siyasal kuramcı. İngiliz hükümet sisteminin incelenmesini temel alan dersleri ve yayımları Alman idare hukukunun gelişimini derinden etkilemiştir.

Bir yüksek mahkeme yargıcının oğluydu. Berlin Üniversitesi'nde filozof G. W. F. Hegel ile ünlü hukukçu F. K. von Savigny'nin öğrencisi oldu. 1841'de yargıç yardımcılığına atandı. 1847'den sonra Berlin yüksek mahkemesinde görev yaptı. 1848-49 Devrimi'nden sonraki gerici siyasete muhalefeti, 1849'daki istifasıyla sonuçlandı. Gneist, bundan sonra kendini akademik meslek yaşamına adanarak art arda çıkardığı kitaplarda İngiliz siyaset ve yönetim kurumlarından övgüyle söz etti. Bu çalışmalarını *Verwaltung, Justiz, Rechtsweg, Staatsverwaltung und Selbstverwaltung nach englischen und deutschen Verhältnissen mit besonderer Rücksicht auf Verwaltungsreformen*

und Kreisreformen in Preussen (1869; İngiltere ve Almanya'daki Koşullar ve Özellikle Prusya'daki Yönetmelik ve Bölgesel Reformlar Açısından Yönetim, Adalet, Yargılama Usulü, Hükümet Yönetimi ve Yerel Yönetim) adlı yapıtta sürdürdü. Burada sulh yargıçlarının erdemlerini vurguladı. *Englische Verfassungsgeschichte* (1882) adlı yapıtı *The History of the English Constitution* (1886; İngiliz Anayasasının Tarihi) adıyla İngilizceye çevrildi. İdare hukuku alanındaki yeteneği 1875'te Almanya'nın ilk yüksek idare mahkemesine üye olarak atanmasını sağladı.

Liberal görüşlü olan Gneist, 1845-49 ve 1858-75 arasında Berlin kent yönetiminde, 1862'deki bir aralık dışında 1859-63 arasında Prusya Meclisi'nde (*Diet*), 1967-84 yıllarında da *Reichstag*'da (Parlamento) görev yaptı. Ulusal Liberal Parti'nin bir üyesi olarak Katoliklere ve Sosyal Demokratlara karşı Bismarck'ı destekledi. Gneist, yaşamı boyunca *Rechtsstaat* (hukuk devleti) yanlısı olarak kaldı.

Gnetaceae, açıktohumluların *Gnetales* takımından, tek bir cinsi (*Gnetum*) ve 30 kadar türü içeren bitki familyası. Tropik bölgelerde dağılmış olan *Gnetum* cinsinin Afrika'daki türleri genellikle ağaçlardan, Asya'daki türleri ise daha çok odunsu tırmanıcı bitkilerden oluşur; yalnız, bir Asya türü olan *G. gnemon*, 20 m'ye kadar boylanabilen ve erige benzer yenebilir meyveleri ile sağlam liflerinden yararlanılan bir ağaçtır. *Gnetum* cinsinin üyeleri, geniş ayalı ve ağıs damarlı yaprakları, kapalı tohumtaslakları ve odunlarındaki trakeleleri de içeren iletimdokularıyla kapalıtohumlulara benzer özellikler gösterir.

Gnetales, hem kapalıtohumlu, hem açıktohumlu bitkilerin özelliklerini taşıyan *Gnetopsida* altbölümünün tek takımı. Bu takım, her biri tek bir cinsi içeren üç familyaya ayrılmıştır: *Ephedraceae* (bak. denizüzümü), *Gnetaceae*(*) ve *Welwitschiaceae*(*).

Gniezno, Polonya'nın ortabatı kesiminde, Poznań ilinde (*województwo*) kent. Poznań-Toruń demiryolu üzerinde yer alan bir ticaret ve gıda işleme merkezidir. Polonya'nın efsanevi kurucusu Lech'in Gniez-

Gniezno'da St. Adalbert Katedralı, Polonya
TITUS TORINO

no'yu başkent yaptığı söylenir. Kazılardan elde edilen bulgular, İS 8. yüzyılda burada Polanie kabilesine ait bir kalenin bulunduğunu göstermektedir. 1000'de Polonya'nın ilk Katolik başpiskoposluğunun merkezi oldu; 1240'ta kent ayrıcalıkları aldı. 14. yüzyılda Toton Şövalyeleri'nin

saldırılarına uğradı. 17. yüzyılda İsveç'le yapılan savaşlara ve veba salgınına sahne oldu. Kentin birçok anıtı arasında erken ortaçağ Polonya sanatının en güzel örneği kabul edilen, 12. yüzyıla ait tunç katedral kapısı özellikle önemlidir. Nüfus (1982 tah.) 63.500.

gnome, Avrupa folklorunda, yeraltındaki gizli değerli hazine kaynaklarını koruyan, cuceye benzer yeralı cini ya da yeryüzü ruhu. Ortaçağ mitolojilerinde, kavruk ve çarpık çurpuk yaşlı bir adama benzeyen, sakat (genellikle kambur) ve küçük bir yaratık olarak betimlenirdi. *Gnome* ırkının kralı Gob'un sihirli bir kılıçla halkını yönettiğine ve insanın melankolik doğasını etkilediğine inanılırdı.

16. yüzyılda İsveçli simyacı Paracelsus'un, balıkların suda ilerlemesi gibi *gnome*'lerin de sert toprakta hareket edebildiklerini anlattığı yapıtlarıyla terimin kullanımı daha çok yaygınlaşmıştır.

gnosiyoloji bak. bilgi felsefesi

gnostisizm (Yunanca *gnostikos*: "gizli bilgiye sahip olan"), İS 2. yüzyılda, Yunan ve Roma dünyasında geçerli olan felsefi ve dinsel bir akımın çağdaş adı. Hristiyanlığın gelişme döneminde kilise hukukunu, temel iman şartlarını ve piskoposluk kurumunu belirgin biçimde etkilemiştir.

Aziz Irenaeus (y. 185), Aziz Hippolytus (y. 230) ve Aziz Epiphanius (y. 375) gibi gnostisizme karşı çıkan Kilise Babaları'nın yazıları kadar gnostik metinler de gnostisizmin ilahiyat, etik ve dinsel ayin biçimi açısından katı sınıflandırmaya sığmayan özellikler taşıdığını gösterir. Gene de bütün gnostik mezheplerin öğrenme ya da deneysel gözlem yerine tanrısal vahiyle edinilen içrek bilginin kurtarıcı gücünü vurgulama konusunda birleştiği anlaşılmaktadır.

Tarihi. Gnostik dünya görüşünün kökenlerini araştıran bilim adamları çalışmalarını İran dininin dualizmine, Platoncu ortaçağ filozoflarının alegorik idealizmine ve bazı Yahudi mistiklerinin vahiy öğretilerine dayandırmışlardır. Ayrıca Mısır ve Mezopotamya'ya özgü düşünce biçimleri ile de benzerlikler kurulmuştur. Ama gnostisizm asıl ifadesini yükselen Hristiyanlığa karşı oluşan birlik içinde bulmuştur.

Hakkında güvenilir bilgi bulunan ilk gnostik, İS 1. yüzyılda resmi öğretiyeye karşı çıkan Yahudi sihirbaz Simon Magus'tur(*). Kötülüğün Tanrı'nın içindeki bir kopuştan kaynaklandığı biçimindeki temel gnostik anlayışı ilk kez ileri süren Simon'da *gnosis* (gizli ya da içrek bilgi) kavramı özünde Yahudi ve tek tanrılılık özellikleri taşıyordu. Yeni Ahit'in son bölümlerinde söz edilen gnostik çevreler de aynı yaklaşımı benimsemişti. Gnostisizmde dualist evreye, bu akımın Yunan-Roma dünyasına yayılmasından ve dünyanın yaratılışı konusunda Platoncu felsefenin benimsenmesinden sonra ulaşıldı. Bu öğretiyeye *Yuhanna'nın İşleri Apokrifası*'nda (2. yy başları) olduğu gibi 1940'larda Yukarı Mısır'da Nec Hemmadi yakınında ortaya çıkarılan başka gnostik belgelerde ve *Pistis Sophia* (İmanlı Bilgelik) adlı Kopt dilinde yazılmış 3. yüzyıl gnostik yapıtında da yer verildi. Valentinus(*) ve Basilides(*) ile onların kurdukları okullar da bu tür *gnosis* kavramını dayanak almış, ama artık bu kavram yer yer ortaçağ Platonculuğuna çok yaklaşan, bütünüyle Helenistik ve Hristiyan bir kinilik kazanmıştır.

Doğu gnostisizmi biraz farklı bir yol izledi. Geleneksel İran dininin etkisiyle yarı-gnostik Manicilikte ruh ve madde ayrımına dayalı mutlak bir dualizm gelişti. Ayrıca bir

yandan yaygın gnostisizmin temel öğretileri korunurken, bir yandan da Suriye çileciliğinden büyük ölçüde etkilenildi.

Ana çizgileri. Gnostisizme göre, insanın bilinçsiz benliği Tanrı ile aynı tozden oluşmuştur. Ama acıklı bir biçimde Cennet'ten kovulması, insanın gerçek varlığına butu nıyle yabancı bir dünyaya fırlatılmasına yol açar. İnsan vahiy yoluyla kökeninin, özünün ve aşkın yazgısının bilincine varır. Gnostik vahiy, ussal güçlerin yardımıyla elde edilemediği için felsefi aydınlanmadan, kökleri tarihte olmadığı ve kutsal metinler aracılığıyla aktarılmadığı için de Hristiyan vahyinden farklıdır. Gnostik vahiy benliğinin gizeminin, insanın içine doğmasıdır.

Kötü maddelerden yoğrulan ve kötü ruhların pençesinde bulunan dünya, iyi bir Tanrı'nın yaratısı olamaz. Dünya genellikle Yahudi Yaratıcı Yehova'nın egemen olduğu bir yanılsama ya da başarısızlık olarak kabul edilir. Dolayısıyla da gnostikler için herhangi bir ad ya da sıfatın ötesinde derinlik ve sessizlik anlamına gelen, ışık âleminin (*pleroma*) oluşturan iyi ruhların kaynağı, mutlak Tanrı'ya yabancıdır.

Bu görüşler çeşitli efsanelerde ifadesini bulmuş, bunlarda birçok geleneksel dinden öğelere yer verilmeyle birlikte Kurtarıcı tarafından uyandırılana değin insanın içinde yatacak bilinçsiz benlik ya da ruhun keşfedilmesi gibi yeni bir deneyim dile getirilmiştir. 2. yüzyılın gnostik mezhepleri alegorik yöntemle Yahudi ve Hristiyan metinlerinden gnostik anlamlar çıkarmışlardır.

Gnostiklerin çoğu, öğretinin aktarıldığı, yorumlandığı ve aralarında tutulduğu okullar biçiminde örgütlenmişti. Gruplar arasında, dinsel törenlerin önemine ilişkin büyük anlaşmazlıklar vardı. Bazı gruplar Hristiyanlığı andıran Komünyon ayinleri ve vaftiz törenleri düzenlerken bazıları dua, oruç ve sadaka gibi bütün yerleşik ibadet biçimlerini reddediyordu. Etik anlayışları da benzer biçimde çok çeşitliydi.

Etkisi. Hristiyan öğretisi büyük ölçüde gnostisizme karşı tepki olarak gelişti. Temel iman şartlarının beyanı, Yeni Ahit metinlerinin kilise hukukuna katılması ve piskoposluk otoritesinin vurgulanması hep gnostisizm karşısında zorunlu hale geldi. Ayrıca, gnostikler bir anlamda ilk ilahiyatçılardı ve onların sistemleri ilk Hristiyan düşüncesinin de sistemleştirilmesine yol açtı. Gnostikler Hristiyan yazarlar arasında bir süre için göz ardı edilen özgürlük, kurtuluş ve kayra gibi önemli sorunları da canlı tuttular. Örneğin, Augustinus'un ilahiyat görüşlen Manicilik deneyimlerinden birçok öğe içenyordu.

gnotobiyoloji, biyolojinin, gerek bütün mikroorganizmalardan arındırılmış (steril), gerek deney amacıyla belirli bazı mikroorganizmalar aşılanmış (gnotobiyotik) bitki ve hayvanları inceleyen alt dalı. Steril (mikrop-suz) bir bitki ya da hayvana, bilinlen bir ya da birkaç mikroorganizma türü deneysel olarak aşılandığında, bu konak canlı kuşku suz steril olmaktan çıkar; ama, aşılanan bütün türler araştırmacı tarafından bilindiği için, hem konak canlı, hem aşılanan mikroorganizmalar hâlâ gnotobiyotiktir. Vucutlarında doğal bir mikrop florası taşıyan hayvanlar ile bütün mikrop-lardan arındırılmış steril hayvanlar arasında kesin bir karşılaştırma yapabilmek için, her iki grubun da doğal çevreden yalıtılmış laboratuvar koşullarında incelenmesi ve aynı steril yiyeceklerle beslenmesi gerekir.

Gnotobiyotik canlılar üzerinde yapılan araştırmaların amacı, mikroorganizmalara yaşlanma süreçleri ve fizyolojik hastalıklar üzerindeki etkilerini incelemek, buluşları

hastalıklara yol açan özgül mikroorganizmaları tanımlamak, vücutta barınan bakterilerin tekhücreli ve virüs enfeksiyonlarındaki rolünü araştırmak, özellikle de steril hayvanlara bilinen mikroorganizma türleri aşılandıktan sonra hayvanda ortaya çıkan değişiklikleri incelemektir.

Bütün mikroplardan arındırılmış hayvan yetiştirme girişimlerine 1895'te Berlin Sağlık Enstitüsü'nde kobaylarla başlandı; daha sonra aynı deneyler 10 yılı aşkın bir süreyle civcivler üzerinde yineliyorsa da başarılı sonuçlar alınamadı. Steril omurgalılar yetiştirme programının ilk başarılı deneyleri 1912'ye doğru tavuklar üzerinde gerçekleşti. Kısa bir süre sonra da araştırmacılar, bütün mikroorganizmalardan arındırılmış keçileri iki ay yaşatmayı başardılar. 1920'lerde ve 1930'larda geliştirilen yeni yöntemler ise, mikropsuz hayvan yetiştirmeyi deney aşamasından çıkararak olağan bir uygulamaya dönüştürdü.

Gnotobioloji araştırmalarının uygulama alanları. Steril hayvanlara, araştırmacının bilerek seçtiği bir ya da iki mikroorganizma türünün aşılama konak canlı ile mikroorganizmalar arasındaki etkileşimi inceleme olanağı verdiğinden, insan sağlığını tehdit eden hastalıkların önlenmesinde büyük önem taşır. Vücudun doğal florasında bulunan bakteriler ile hastalık yapıcı mikroorganizmalar arasındaki karmaşık etkileşim mekanizmaları, steril laboratuvar hayvanlarına bu tür mikroorganizmaları aşılayarak bir ölçüde aydınlatılabilir.

Steril bir hayvana ikiden çok mikroorganizma türünün aynı anda aşılandığı gnotobioloji araştırmalarından derlenen veriler, insan vücudundaki mikroflorayı denetim altında tutabilme olanağı sunar. Bazı steril hayvanlara hastalık yapıcı bir mikroorganizmanın, bazılarında da biri hastalık yapıcı, öbürü zararsız iki ayrı mikroorganizmanın aşılanmasıyla, zararlı mikroorganizmanın hastalık yapma gücünün değişik mikroflora ortamlarında nasıl değiştiği incelenebilir. Bu tür deneylerden alınan sonuçlar, doğal ortamda yaşayan hayvanların sindirim kanalındaki mikrofloranın metabolizma süreçlerinde ve savunma mekanizmalarında oynadığı rolün doğrudan kanıtıdır. Gerçekten de, bütün sağlıklı hayvanların vücudunda mikroorganizmaların bulunması olağan ve yararlı, gevişgirenlerde ise yaşamın sürmesi için zorunludur; bu hayvanlar, selülozu sindiren ve temel aminoasitler ile vitaminleri biresimleyen mikroorganizma florası olmadan yaşayamaz. Ayrıca, bir hayvanın sindirim kanalında barınan dengeli bir mikroflora, bağırsaklarında hastalık yapıcı mikroorganizmaların çoğalmasını önleyen güvenirli bir savunma sistemidir.

İnsanın en sık karşılaştığı sağlık sorunlarının nedenleri, örneğin dış çürümesinin yalnızca belirli bakteri türlerinden ileri geldiği gnotobioloji teknikleriyle aydınlatılabilir. Toksikoloji araştırmalarında, çevre kirliliğinin denetlenmesinde ve aşıların sınanmasında da gene steril hayvanlardan yararlanılır. Steril bir hayvanda, dış etkenlerin yönünü sapılabilecek bir mikroflora bulunmadığı için, ışınlam (radyasyon) ya da zehirli gazlar gibi etkenlerin fizyolojik etkileri kolayca saptanabilir. Gnotobioloji teknikleri, bakterilere karşı savunma ve bağışıklık mekanizmaları iyi gelişmemiş ya da bastırılmış olan kişilerin bütün mikroorganizmalardan yalıtılmış steril bir ortamda yaşayabilmelerini sunar. Örneğin, gamma-globülinleri biresimleyemedikleri için bulaşıcı mikroorganizmalara karşı savunmasız doğmuş olan bebekler, antikörleri biresimleme yeteneğini kazanıncaya değin dış ortamdaki yalıtılmış steril koşullarda bakıma

alınır. Kalp nakli uygulanacak hastaların ameliyattan önce özel gnotobiyotik odalarda yatırılması da, aşılanacak organı reddetmemesi için bağışıklık mekanizması bastırılmış olan hastanın çevreden bulaşabilecek hastalık yapıcı mikroorganizmalardan yalıtılması için alınan temel önlemlerden biridir.

Gnotobioloji yöntemleri. Tavuk, hindi ve bildircin yumurtalarının kabuğunu mikrop-lardan arındırdıktan sonra, yumurtaların steril bir kuluçka makinesinde açılması sağlanarak mikropsuz civcivler elde edilebilmektedir; bu sonuca ulaşabilmek için, dişinin yumurta kanalından geçerken yumurtaya bulaşabilecek mikroorganizmaları da göz önünde bulundurarak, yumurtaların steril hayvanlardan alınması gerekir. Bitkilerde de, steril anaçlardan alınmış ve yüzeyi bütün mikroorganizmalardan arındırılmış tohumları yalıtılmış laboratuvar koşullarında gnotobioloji yöntemleriyle yetiştirerek mikropsuz döller elde edilebilmektedir. Memelilerin dölütu normal olarak bakterilerden yalıtılmış bir ortamda gelişir; sezaryen ameliyatıyla steril koşullarda annenin dölyatagından alınıp steril bir yalıtıcıda büyütülen ve anneden mikrop bulaşmaması için biberonla beslenen bebek steril olma özelliğini koruyacaktır.

Gnotobioloji yöntemlerinde kullanılan yalıtıcılar, hiçbir mikroorganizmanın içeri giremeyeceği biçimde kapatılmış cam, çelik ya da plastikten yapılmış kutulardır; steril odalar da aynı amaçla kullanılabilir. Laboratuvarlardaki yalıtıcılarda, canlının ve yiyeceklerin içeri yerleştirilebilmesi için bir giriş deliği, ayrıca bir havalandırma deliği ve genellikle omza kadar uzanan lastik eldivenler bulunur. Yiyecekler ve aletler sterilize edildikçe yalıtıcıya sokulmaz. Bazı yalıtıcılarda ayrıca sterilizasyon sıvısıyla dondurulmuş bir tank, bir taşıma kafesi, sıvılar için bir bakteri filtresi ve ikinci bir yalıtıcı gibi ek donanımlar da bulunur.

Metal yalıtıcılar ve yardımcı gereçler basınçlı buharla sterilize edilir. Bu buharın sıcaklığına dayanamayacak olan plastik yalıtıcılar yüzde 2 derişikliğindeki perasetik asit buharına tutularak, yalıtıcıya gönderilen hava ince cam yünü filtrelerden geçirilerek, yalıtılacak yumurtaların kabuğu cıva klorürle, tohumlar ise perasetik asit ya da formolle temizlenerek sterilize edilir. İçme suyu ve yiyeceklerin sterilizasyonunda, araştırmanın koşullarına göre buhar, ışınlama ya da süzme yöntemlerine başvurulabilir.

gnotobiyo, çok hücrelisinden tekhücrelisine kadar barındırdığı bütün canlı türleri tek tek saptanmış olan ve rasgele karışmış hiçbir canlıyı içermeyen, denetim altındaki yaşam ortamı. Gnotobiyotik canlılar iki ana grupta toplanır: Bilinen bütün mikroorganizmalardan arındırılmış olan steril ya da mikropsuz canlılar ve genellikle deney amacıyla aşılanmış, bilinen tek bir mikroorganizma ya da asalak türünü taşıyan gnotoforik canlılar. Bununla birlikte çoğu kez, kültüre alınmış canlıdan başka hiçbir türü içermeyen ya da araştırmacının bildiği bazı başka türleri de içeren denetim altındaki laboratuvar koşullarında üretilmiş bütün canlılar için aynı yapılmaksızın mikropsuz ya da steril terimi kullanılır. Gnotobiyotik canlılar, birçok biyolojik işlevin vücuttaki doğal mikrop florasından arındırılmış koşullarda nasıl işlediğini inceleme olanağı vermiştir. Günümüzde, mikropsuz laboratuvar, çiftlik ve kümes hayvanlarının üretilmesinde, uzay taşıtlarının sterilizasyonunda ve yaşamın başlangıcını araştırma programlarında gnotobioloji teknikleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bak. gnotobiyo

gnu, ÖKÜZ BAŞLI ANTILOP olarak da bilinir, *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasının *Connochaetes* cinsinden, Afrika'da yaşayan iki antilop türünün ortak adı.

Gnuların omuz yüksekliği 1-1,3 m. sağları yere daha yakındır. Afrika'nın güneyinde yaşayan ak kuyruklu gnunun (*C. gnou*)

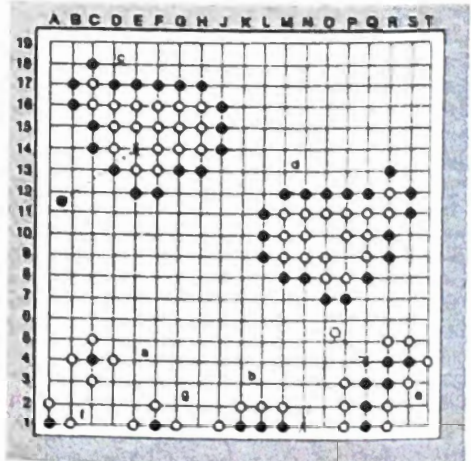

Ak sakallı gnu (*Connochaetes taurinus albojubatus*)
Leonard Lee Rue III

postu koyu kahverengi, çenesini, gerdanını ve göğsünü kaplayan uzun sakalları ile yelesi kara, kuyruğu aktır. Hem erkekte, hem dişide bulunan boynuzlar öne ve aşağıya doğru uzadıktan sonra uçları yukarıya doğru kıvrılır. Doğal yaşam ortamlarında tümüyle yok olan bu tür bazı ulusal parklarda koruma altına alınmıştır. Afrika'nın güneydoğu ve orta kesimlerinde oldukça sık rastlanan çizgili ya da mavi gnunun (*C. taurinus*) postu gümüş rengi, gövdesinin iki yanı dikine uzanan koyu renk bantlarla süslü, yelesi, kuyruğu ve yüzü kara, yanakları kirli beyaz, çenesinden ve gerdanından sarkan uzun sakalları koyu renktedir. Erkek ve dişinin boynuzları iki yana doğru uzayarak birbirinden ayrıldıktan sonra yukarıya doğru kıvrılır. Ak sakallı gnu (*C. t. albojubatus*) bu antilopun bir altırudur.

Genellikle su kaynaklarına yakın yerlerde, kalabalık sürüler halinde yaşayan gnular, ırktüklerinde bir süre hızla koşup sonra tehlikenin ne olduğunu anlamak için birden durarak geriye bakarlar. Kaçarken başlarını ve bacaklarını sağa sola savurup tekmeler atarak koşmaları tipik özellikleridir.

go, YİGO olarak da bilinir, Çince WEIQI, satranç andıran iki kişilik oyun. Bazı kaynaklara göre İÖ 2356 gibi eski bir tarihte Çin'de ortaya çıkmış ve İS y. 500 dolayında Japonya'ya geçmiştir. Go Japonya'da satranç ve dama gibi tahta üzerinde oynanan

Go oyununda bir pozisyon
H. C. Bell, Board and Table Games from Many Civilizations
Oxford University Press

oyunların belki de en yaygınıdır. 181 siyah ve 180 beyaz *go-işi*'yle ("taş" da denen yassı ve yuvarlak pul) *goban* (kare biçimli oyun tahtası) üzerinde oynanır. Oyun tahtası üzerinde 19 dikey ve 19 yatay çizgi vardır. Bu çizgiler 361 kesişme noktası oluşturur. Sırası gelen oyuncu herhangi bir kesişme noktasına bir taş koyar. Önce siyah oynar. Oyuncular kendi taşlarıyla oluşturdukları sınırlar içindeki boş noktaları çevreleyerek alan kazanmaya çalışırlar. Bir oyuncu rakibinin herhangi bir taşını ya da bir grup taşını kendi taşlarıyla tümüyle kuşatırsa, bu taş ya da taşları ele geçirmiş ve oyun dışı bırakılmış olur. Oyun sonunda puanları hesaplamak için, her oyuncunun kendi taşlarıyla kuşattığı noktaların sayısından oyun sırasında rakibine kaptırdığı taşların sayısı çıkarılır.

Go oynamak büyük hüner, strateji bilgisi ve sabir ister. Oyuncuların taşlarını oynatabilecekleri sonsuz sayıda olasılık vardır. Öte yandan oyun kuralları öylesine basittir ki çocuklar bile oynayabilir. Üstelik düzeyleri eşit olmayan oyuncular için bazı özel kurallar konmuştur. 1924'te kurulmuş olan Japon Go Birliği oyunun kuralları, oyuncular ve turnuvalar konusunda karar almaya yetkili organdır. *Gobang*, *go*'nun 19. yüzyılda İngiltere'ye götürülen basitleştirilmiş bir türüdür.

Go-Daigo bak. Daigo, Go-

Go-Sanco bak. Sanco, Go-

Go-Toba bak. Toba, Go-

Goa, Hindistan'ın batı kıyısında, Goa, Daman ve Diu birlik toprağında il. Bombay'ın 400 km güneyinde yer alır. Yönetim merkezi Panaji'dir. Maharashtra ve Karnataka eyaletleriyle çevrili 3.701 km²'lik bir alanı kaplar. Doğu kesimine Sonsagar'da 1.034 m'ye ulaşan, Batı Gatlar'a bağlı Sahyadri Tepeleri egemendir. Tepeler batıya doğru yerini, Mandavi gibi akarsuların kestiği engebeli bir yüzeye bırakır. İlin en batısındaki kıyı ovası hindistancevizi ağaçlarının çevrelediği kumsallardan oluşur. İklim tropik özellikler gösterir. Yıllık ortalama sıcaklık 26°C, yıllık yağış miktarı ise ovalarda 2.000-2.500 mm, dağlarda ise 5.000 mm'dir.

İlin ekonomisi tarıma dayanır. Yılda iki kez hasadı yapılan pirinç temel üründür. Ayrıca hindistancevizi, mango ve kaju cevizi yetiştirilir. Balıkçılık önemli bir uğraştır. İlde bol miktarda çıkarılan demir cevheri ve manganez işlenerek dışarı satılır. Yöre aynı zamanda gözde bir turizm merkezidir.

Goa'nın Marmagao ve Bardey dağlık burunlarının oluşturduğu doğal bir limanı vardır. Arada uzanan bir burun limanı iki demirleme yerine ayırır. Kuzeydeki Aguada güneybatı musonları sırasında gemilere kapanırken, Marmagao yıl boyunca hizmet verir.

Goa'nın erken tarihi efsanelerle iç içe geçmiştir. Hint destanı *Mahabharata*'da (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) adı Gomantak, *Purana*'larda (Eski Öyküler) Hindistan'ın cenneti anlamında Govapuri ya da Gove olarak geçer. Bir dizi Hindu hanedanının ardından 1472'de Müslümanların yönetimine giren Goa, 1510'da Portekizlilerin eline geçti ve çok geçmeden Fransisken ve Cizvit misyonerlerin bir merkezi durumuna geldi. En ünlü kilisesi Bom Jesus Kilisesi'nin içinde 16. yüzyıl Cizvit misyoneri San Francisco Xavier'in mumyası bulunur. 1738'de Eski Goa'da (Ela) veba

salgını görüldü. 1843'te Mandavi Irmağı kıyısında Panaji adıyla yeni bir yönetim merkezi oluşturuldu. Hindistan hükümeti 1961'de zor kullanarak ele geçirdiği Goa'yı, ertesi yıl topraklarına kattı.

İngiliz ve Portekiz sömürge mirasından dolayı Hindistan'ın öteki kesimlerinden çok farklı olan Goa, hareketli ve girişimci bir nüfus barındırır. Dışarıya sattığından daha çok mal almak zorunda olmasına karşın, çevre bölgelere göre daha yüksek bir yaşam düzeyi vardır. Nüfusun yaklaşık yüzde 40'ı Hristiyan'dır. Hristiyanların Reis Magos (Uç Kral) ve Meryem Ana şenlikleri ile Büyük Perhiz öncesi karnavalı, Divali ve Daşahara gibi Hindu şenliklerine benzer bir gösterişle kutlanır. Nüfus (1991 tah.) 1.168.622.

Goa, Daman-Diu, Hindistan'ın ortabatı kesiminde birlik toprağı. Yüzölçümü 3.814 km²'dir. Goa(*), Daman(*) ve Diu(*) illerini kapsar. Goa, kuzeyde Terekhol Irmağı, doğuda Batı Gatlar, güneyde Karnataka eyaletine bağlı Karvar ili, batıda da Umman Deniziyile çevrilidir. Daman, Gucerat kıyı şeridinin kuzeyinde yer alır. Diu Adası ise, Gucerat'ın güneydoğu kıyısının açıklarındadır. Eskiden Portekizlilerin elinde olan bölge, 1962'de Hindistan topraklarına katılmıştır. Yönetim merkezi Panaji'dir (Pancim). Ekonomisi turizm ve tarıma dayanır. Başlıca ürünler arasında pirinç, mısır, şeker kamışı, yerfıstığı, muz ve hindistancevizi sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) 1.270.061.

Goahirolar, Kolombiya'nın kuzey kesimindeki Guajira Yarımadasında ve ona bitişik Venezuela'da yaşayan Yerli halk. Bir Aravak dili konuşan Goahirolar, güney komşuları Arhuvakolardan kültür ve dil bakımından ayrılırlar.

Chicha (bira) yapmak için bir miktar mısır yetiştirmekle birlikte, temelde çobanlıkla uğraşırlar. Sığırın yanı sıra kümes hayvanları, at, katır, koyun, keçi ve domuz yetiştirirler. Günlük besinleri hemen hemen tümüyle etten ve süt ürünlerinden oluşur. Sığır başlıca varlık göstergesidir. Çoğunlukla geçici barınaklarda kalarak göçebe ya da yarı göçebe bir yaşam sürdürürler. Daha sürekli yerleşim bölgelerinde bile evlerini çok dağınık biçimde kurarlar. Geleneksel giysileri 17. yüzyıldan beri pek az değişime uğramıştır. Erkeklerin giyim kuşamı genellikle bir peştamal, kolye ve başa sarılan banıtan oluşur; özel durumlarda ise bir tür kısa eteklik, kuşak ve örteneke giyerler. Kadınlar katlanmış bezden içlikler üzerine pamuklu elbiseler giyerler. Ayrıca boyunlarında, bellerinde ve göğüslerinde çok sayıda boncuk taşırlar. El sanatları arasında dokumacılık, ip yapımı ve çömlekçilik yer alır.

Goahirolar anayenli 30 akrabalık grubuna ayrılır. Bunlar birden çok karısı olabilen şefler tarafından yönetilir. Kızlar için ergenliğe giriş törenleri düzenlenir. Evlenen bir kızın annesine ya da dayısına başlık parası ödenir. Goahiroların dinleriyle ilgili pek az bilgi bulunmaktadır; Katolikliğin etkisi sınırlı bir düzeyde kalmıştır.

Goalpara, Hindistan'da, Assam eyaletinin batı kesiminde il. Brahmaputra Irmağı vadisinin bir bölümünü kaplar. Yüzölçümü 10.359 km²'dir. Kuzeyinde Bhutan, batıda Batı Bengal eyaleti, güneybatıda Bangladeş, güneyde Meghalaya eyaleti, doğuda da Manas Irmağıyla çevrilidir. Alüvyonlu topraklarında pirinç, jüt ve öteki ürünler yetiştirilir. Bir bölümü doğayı koruma alanı olarak ayrılmış olan ormanlardan kerestecilik için yararlanılır. Sanayi çırçır ve çay işleme fabrikalarıyla sınırlıdır.

Önce Müslümanların, ardından da İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın sınır karakolu işlevini gören Brahmaputra Irmağı kıyısındaki Goalpara kenti il merkezinin 1879'da Dhubri'ye taşınmasından sonra gerilemiştir. Nüfus (1971) 2.225.103.

Goalundo Ghat, GOALUNDO olarak da bilinir, Bangladeş'te, Dakka yönetim bölgesine bağlı Feridpur ilinde kent. Padma (Ganj) ve Brahmaputra ırmaklarının birleşme noktasında yer alır. Feridpur ve Kuştiya ya karayoluyla bağlanır; önemli bir kıy liman ve demiryolu istasyonudur. Başlıca transit malları pirinç, jüt, yağlı tohum, şeker kamışı ve balıktır. Sanayi etkinlikleri arasında pirinç işleme, buz ve mum yapımı yer alır. Nüfus (1981) 38.645.

Gobabis, Namibia'nın doğu kesiminde. Gobabis yönetim biriminin merkezi kasaba. Kalahari Çölünün kenarında, suları bazen kuruyan Siyah Nossob Irmağının kıyısında ve 1.445 m yükseklikte yer alır. Bir demiryolu başlangıç noktası ve sığır pazarlama merkezidir. Kuzey ve güneydoğusunda Hererolara ayrılmış yurtluklar uzanır. Nüfus (1988 tah.) 6.500.

Gobat, Charles-Albert (d. 21 Mayıs 1834, Tramelan - ö. 16 Mart 1914, Bern, İsviçre). İsviçreli siyaset adamı, yönetici ve yazar. 1902'de Nobel Barış Ödülü'nü Élie Ducommun'le (ö. 1906) paylaşmış, Ducommun'den sonra Uluslararası Barış Dairesi'nin yöneticiliğini üstlenmiş ve bu kuruluşun 1910 Nobel Barış Ödülü'nü almasında önemli rol oynamıştır.

Bern'de ve Bern kantonundaki Delémont'da avukatlık yaptı. Bu arada Sorbonne Üniversitesi'nde Fransız medeni hukuku üzerine ders verdi. 1880'lerde kanton ve ülke düzeyinde etkin bir politikacı ve kamu yöneticisiydi. 1890'da İsviçre Federal Konseyi'nin üyesi oldu.

1903 Nobel Barış Ödülü'nün sahibi William Randal Cremer'in kurduğu (1888) Parlamentolararası Birlik'te kuruluşundan başlayarak görev aldı. 1892'de birliğin Bern'de düzenlenen ve Parlamentolararası Büro'nun kurulduğu dördüncü konferansına başkanlık etti. Dünya barış hareketleri, uluslararası anlaşmazlıkların yatıştırılması ve ulusal parlamentolar arasında iletişimin sağlanmasıyla ilgilenen bu büronun genel sekreterliğini yürüttü. Gobat'ın uluslararası ilişkiler ve tarih üzerine yazdığı kitapların başında *Le Cauchemar de l'Europe* (1911; Avrupa'nın Kâbusu) gelir.

Gobel, Jean-Baptiste-Joseph (d. 1 Eylül 1727, Thann, Alsace - ö. 14/26 Nisan 1794, Paris, Fransa). Fransız Devrimi sırasında Hristiyanlık karşıtı bir politika izleyen

Gobel, bir oymabaskı
J.E. Bulloz

Hébert yanlılarına katıldığı gerekçesiyle gilotinle idama mahkûm edilen Paris başpiskoposu.

Roma'daki Alman Yüksekokulu'nda öğrenim gördü. 1755'te Basel piskoposluk bölgesi piskopos vekili oldu. 1789'da *États-Généraux*'ya seçildi. 3 Ocak 1791'de Fransız Kilisesi Temel Yasası üzerine ant içti ve Paris başpiskoposu olarak takdis edildi. Devrim'in getirdiği, din adamlarının evlenmesi gibi ilkeleri kabul ettiği için 7 Kasım 1793'te piskoposluk görevinden istifaya zorlandı. Bunun üzerine sol kanadın temsilcisi Jacques-René Hébert'i izleyen ve Hristiyanlığın yerine "Us'a tapınma"yı geçirmek isteyen Hébert yanlıları, Gobeli kendi safalarında göstermeye çalıştılar. Bu durum Katolik Kilisesi karşıtı devrimcilerden Pierre-Gaspard Chaumette, Hébert ve Us Kültünün kurucularından Anacharsis Cloots ile birlikte giyotinle idama mahkûm edilmesine yol açtı.

Gobelin AİLESİ, fabrika yapımı duvar halıları dünyaca ün kazanan, kumaş boyacısı ve üreticisi Fransız aile. Paris'in güneybatısındaki Faubourg Saint-Marcel'de fabrika işleten Jehan Gobelin (ö. 1476) kırmızı bir kumaş boyası buldu, ama bu buluşundan yararlanmak için hiçbir yatırım yapmadı. Gobelin'in torunları da 16. yüzyılın sonlarında kumaş boyacılığını bıraktılar. Ailenin bir bölümü soyluluk unvanları satın alarak mali işlerle ilgili görevlere ya da kraliyet meclisine girdiler. Gobelin'ler kumaş fabrikasını 1601'de, Kral IV. Henri'ye kiraladılar ve duvar halısı üretimini başlattılar. 1662'de Kral XIV. Louis tarafından satın alınan fabrikada 1694'e değin yalnızca döşemelik kumaş üretildi ve bu tarihte fabrika kapandı. 1697'de yeniden işletmeye açılan fabrikada gene duvar halısı üretimi başladı. Fransız Devrimi sırasında geçici olarak kapatılan fabrika, Napoléon tarafından yeniden açıldı. Fabrikada 1826'dan bu yana duvar halısının yanı sıra yer halıları da üretilmektedir.

Gobi Çölü, Orta Asya'da çöl ve yarı çöl görünümü bölge. Moğolistan Halk Cumhuriyeti ile Çin'in iç Moğolistan Özerk Bölgesi arasındaki geniş toprakları kapsar.

Adını Moğol dilinde "susuz yer" anlamına gelen *gobi* sözcüğünden alan bölge, kuzeye doğru bir içbükey görünümü kazanarak doğu-batı doğrultusunda uzanan büyük bir yay biçimindedir. Uzunluğu 1.600 km'dir; genişliği 480-965 km arasında değişir. Toplam 1.300.000 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyde Altay Dağları ve Hangay Sıradagları (*nuruu*), batıda Doğu Tian Shan (Tanrı Dağları), güneyde de Altun Dağ, Bei ve Yin dağlarıyla çevrilidir.

Gobi, batıda yer alan Gaxun, Çungarya ve Trans-Altay Gobi havzaları ile ortada ve doğuda yer alan Doğu Gobi (Moğolistan Gobisi) biçiminde alt bölgelere ayrılabilir. Bölgedeki kireçli platolar çoğunlukla çıplak kayalıklardan ve sürekli yer değiştiren küçük kum kütlelerinden oluşur. İklim karasal ve kurudur. Kışlar sert, ilkbahar kuru ve soğuk, yazlar da sıcak geçer. Sıcaklık -40°C ile (ocak) 45°C (temmuz) arasında değişir. Batıda 69 mm olan yıllık yağış miktarı, kuzeydoğuda 200 mm'ye kadar çıkar. Yağışların büyük bölümü yaz aylarında düşer.

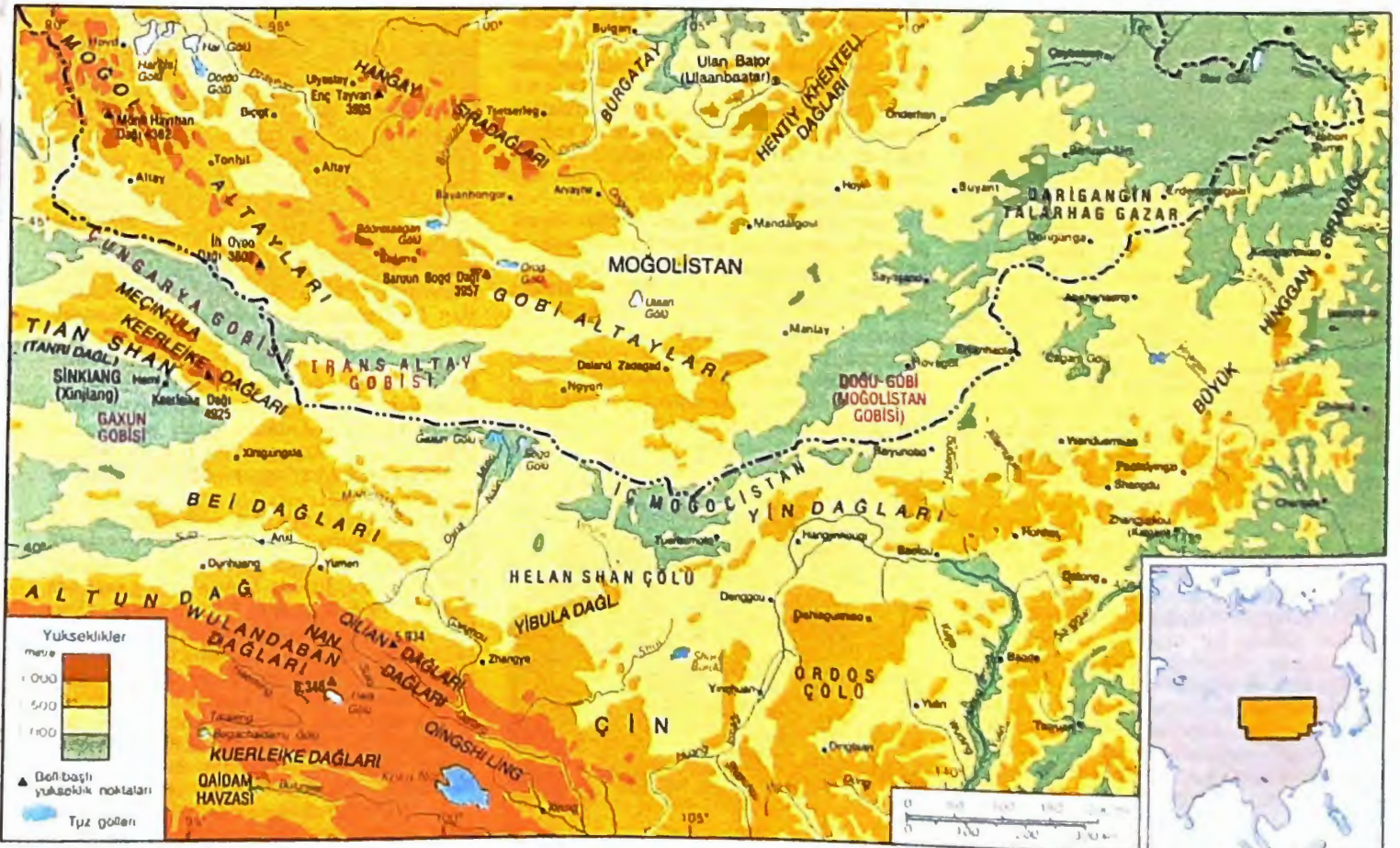
Gobi'nin akaklama sistemi büyük ölçüde yeraltındadır. Yaygın yeraltı suları bazı kesimlerde büyükbaş hayvan yetiştirmeye yetecek düzeydedir. Boz-kahverengi ve kahverengi kuru topraklarda bitki örtüsü seyrek. Platolarda ve dağların eteklerindeki ovalarda çalılı andıran küçük bitkiler yetişir. Havzalarda, dağların alçak yamaçlarında ve tuzlu bataklıklarda bitkiler ve çöl otları görülür. Bölgenin zengin hayvan varlığı çift hörgüçlü deve, Asya yaban eşiği, Asya yaban atı, ceylan ve antilop gibi büyük memelileri kapsar.

Bölgenin nüfus yoğunluğu km² başına ancak bir kişiyi bulur. Bunların da çoğu göçebe hayvan yetiştiricileridir. Koyun, keçi, sığır ve iki hörgüçlü deve sürülerini uç noktalardaki otlaklara götürmek için yılda birkaç kez 190 km'ye yakın yol alınır. Tarım yalnızca akarsu vadileri kenarlarında gelişmiştir. Gobi'nin ekonomik açıdan gelişmesi küçük petrol rezervleri ile tuz ve hafif metal cevherlerinin değerlendirilmesine, sığır ve koyun yetiştiriciliğinin geliştirilmesine bağlıdır.

Gobind Singh, asıl adı GOBIND RAI (d. 1666, Patna, Bihar - ö. 7 Ekim 1708, Nanded, Maharashtra, Hindistan), onuncu ve son Sih Gurusu. Silahlı Sih tankatı Khalsa'nın kurucusudur.

Gobind Singh, büyükbabası Guru Hargobind gibi askerliğe tutkundu. Ayrıca düşünsel yetenekleri çok gelişmişti. Ana dili olan Pencap dilinin yanı sıra Farsça, Arapça ve Sanskrit üzerinde de bilgi sahibi bir dilbilimciydi. Sih kitabı *Dasam Granth*'in (Onuncu Kitap) yazarı sayılan Gobind Singh ayrıca Sih hukukunu derlemiş ve şiirler yazmıştır.

Sih mücadelesine sağlam bir askeri altyapı kazandırmak Gobind Singh'in en büyük başarısıdır. İnanişâ göre, bir sabah ayının den sonra çok sayıda Sih'in arasında meditasyona dalmışken birden ayağa fırlar ve "Kılıcım bir baş istiyor. Kendini inanç uğrunda feda edecek kim var?" der. Kalabalık korku ve hayretle dalgalanır. Sonunda biri ileri çıkar. Guru ile adam bir çadira girerler. Birkaç dakika sonra Gobind Singh kılıcından kan damlayarak dışarı çıkar ve bir gönüllü daha ister. Bu, beşinci gönüllünün de kurban edilmesine değin böyle sürer. Ama sonunda beş gönüllü de canlı

Gobi Çölü

olarak ortaya çıkar. Gobind Singh onların inancını sınamıştır. *Panç-piara* (Beş Sevgili Can) adı verilen bu kişiler, Khalsa adıyla 1699'da kurulan silahlı Sih tarikatının çekirdeğini oluşturur.

Gobind Singh'in her adımı, Sihler arasında savaşçı ruhun yerleştirilmesini amaçlıyordu. Ayrıca savaşçı şiirlerinden ve müziklerinden oluşan bir dağarcık yarattı. Halkında kılıca, "çeliğin kutsallığı"na duyulan bir sevgi geliştirdi. Yeniden oluşturulan Sih ordusunun yol göstericisi Khalsa'ydı. Bu orduyla Gobind Singh, biri Moğollara öteki dağ kabilelerine karşı olmak üzere iki cephede düşman üzerine yürüdü. Sih ülkelerine tam anlamıyla bağlı olan birlikler, dinsel ve siyasal özgürlük davasında her şeyi göze almaya hazırdı. Ama Gobind Singh bu özgürlük için ağır bir bedel ödedi. Ambala yakınındaki bir savaşta dört oğlunu da yitirdi. Daha sonra karısı, annesi ve babası da mücadeleye kurban gitti. Kendisi ise, babasının ölümünün intikamını almak isteyen bir Peştu tarafından öldürüldü.

Gobind Singh, son Guru olduğunu ilan etti. Ondan sonra, kutsal kitap *Adi Granth*'tan (İlk Kitap) başka Guru olmayacaktı. Gobind Singh, savaşçı ruhunu temsil eden bir silahlı ermiş olarak bugün bütün Sihlerin gönlünde yer etmiştir.

Gobineau (Kontu), Joseph-Arthur (d. 14 Temmuz 1816, Ville-d'Avray, Fransa - ö. 13 Ekim 1882, Torino, İtalya). Fransız diplomat, yazar, etnolog ve düşünür. Ortaya attığı ırksal belirlemcilik kuramı, Batı Avrupa'da ırkçı kuram ve uygulamaların gelişimini çok büyük ölçüde etkilemiştir.

Gobineau, kralcı bir aristokrat aileden geliyordu. 1835'te Paris'e gitti. Birbiri ardı sıra küçük memurluklarda bulundu ve aristokrat edebiyat çevrelerine girmeye başladı. Yabancı dil ve Doğu kültürü üzerine iyi bir öğrenim görmüş olan Gobineau, 1849'da kısa süreyle dışişleri bakanlığına getirilen yazar ve devlet adamı Alexis de Tocqueville'e sekreterlik yaptı. Bundan sonra diplomat olarak Bern, Hannover, Frankfurt, Tahran, Rio de Janeiro ve Stockholm'de bulundu.

Gobineau ayrıca öykücü, tarih yazarı ve edebiyat eleştirmeni olarak da tanındı. Ünlü *Pléiades* (1874; Pleiadlar), *Souvenirs de voyage* (1872; Gezi Anıları) ve *Les Nouvelles Asiatiques* (1876; Asya Öyküleri) gibi edebi yapıtlar verdi. İki ciltlik *Histoire des Perses* (1869; Perslerin Tarihi), *Religions et philosophie dans l'Asie Centrale* (1865; Orta Asya Dinleri ve Felsefesi) ile *La Renaissance* (1877; Rönesans) gibi bilimsel yapıtlarıyla düşünür olarak ünlendi. En etkili yapıtı ise dört ciltlik *Essai sur l'inégalité des races humaines* (1853; İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme) oldu.

Gobineau *Essai*'de uygarlıkların yazgısını ırksal bileşimlerinin belirlediğini ileri sürdü. Buna göre Ari toplumlar Siyah ve sarı soylardan arınmış kaldıkları sürece gelişip serpilecekti. Melezleşme yoluyla ırksal anlamlarını yitiren bir uygarlık canlılığını ve yaratıcılığını yitirdikten başka çürüme ve ahlaksızlığa da gömülecekti.

Gobineau'nun artık önemini yitirmiş olan kuramları yıllar süren tarihsel, antropolojik ve etnolojik incelemelerin ürünü, Avrupalıların biyolojik ve sosyolojik belirlemciliğe duyduğu ilginin bir parçasıydı. *Essai*, Richard Wagner ve Friedrich Nietzsche'nin düşüncesini belirgin biçimde etkiledi ve zamanla Gobineau'culuk denen bir hareket gelişti. 20. yüzyılda Wagner'in İngiliz öğrencisi Houston Stewart Chamberlain gibi

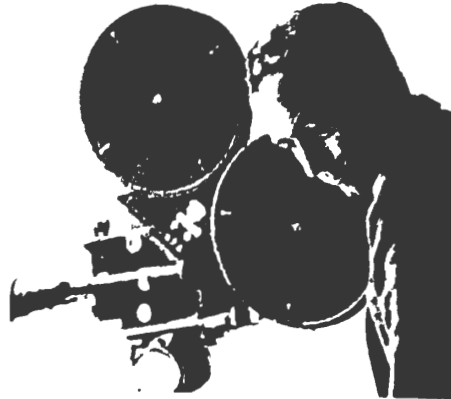
Adolf Hitler de Gobineau'dan esinlendiler. Bununla birlikte, Gobineau'nun kendisi ırkçı siyaset programlarından çok, toplumsal yaşamın işleyişinin bilimsel olarak incelenmesiyle ilgilendi.

Godard, Jean-Luc (d. 3 Aralık 1930, Paris, Fransa), 1950'lerin sonlarında ve 1960'larda, Fransa'da Yeni Dalgâ(*) akımıyla birlikte ünlenen sinema yönetmeni. Senaryosuz çektiği ilk uzun metrajlı filmi *À bout de souffle* (1960; *Serseri Aşıklar*) ile Jean Vigo Ödülü'nü kazanmıştır.

Yaşamı. Godard'ın gençliği İsviçre'de, babasının bir klinik işlettiği Cenevre Gölü kıyısında geçti. Paris Üniversitesi'nde etnoloji öğrenimi gördü. Bu dönemde bir barajda işçi olarak çalışması, ilk kısa filmi *Opération Béton*'a (Beton Operasyonu) esin kaynağı oldu. Etnolojiye duyduğu ilgi, belgesele benzeyen bir sinema üslubu olan *cinéma-vérité*'nin(*) kuramcısı ve ilk uygulayıcısı Jean Rouch'tan etkilenmesinde belirli bir rol oynadı. Bu akımın yandaşı sinemacılar insanları doğal davranışları içinde yakalayabilmek amacıyla, film çekerken hafif televizyon donanımı kullanıyorlardı. Böylece, önyargılardan uzak kalılabiliyor, filmin teması ve çeşitli motifleri çekim sırasında, hatta daha sonra kurgu aşamasında ortaya çıkıyordu. O günlerde çoğunlukla Hans Lucas takma adıyla sinema dergilerine yazılar yazan Godard, bir yandan da Fritz Lang gibi stüdyoda çalışmayı yeğleyen dışavurumcu Alman yönetmenlerine (o günlerin modasına pek de uymayan) bir yakınlık besliyordu.

İlk uzun metrajlı filmi *Serseri Aşıklar*'ın yapımcılığını, *Cahiers du Cinéma* dergisinde birlikte çalıştığı François Truffaut üstlendi. Bu, Godard'ın doğaçlama olarak çektiği bir dizi filmin de ilkiydi. Godard *Serseri Aşıklar*'ı senaryosuz çekmiş, çekimden bir gece önce yazdığı diyalogları provalar sırasında ve dinlenme aralarında gözden geçirerek çalışmıştı. Sonraki filmlerinde, oyunculara diyaloglarını çekim sırasında kameranın arkasından söyleyerek tekrarlatma yöntemine bile başvurdu. Böylece doğaçlama tekniklerini bazen gerçeği gözlemlemek, bazen kendi bakış açısını açıklamak, çoğunlukla da bu ikisi arasında karşılıklı bir ilişki kurarak, şaşılacak kadar soyut bir etki yaratmak için kullandı.

Serseri Aşıklar'ın kahramanı olan Humphrey Bogart hayranı küçük dolandırıcı tipini (sık sık Godard'ın beyazperdedeki öbür benliğini canlandıran) Jean-Paul Belmondo oynuyordu. Amerikalı sevgilisi sevip sevmeyeceğinden emin olamadığı bu dolandırıcıyı (yalnızca, bu işi yapabileceğini görmek amacıyla) polise ihbar ediyordu. Godard filmlerinde bir süre, anlamlı bir gerçeklik ile başkalarının, kişinin kendi zihninin, ideolojinin ve sanatın yarattığı yapaylığı birbirin-

Jean-Luc Godard
Museum of Modern Art Film Still Archive, New York

den ayırt etmenin olanaksızlığı, dönemlik (hem kadında, hem erkekte), özsaygı eksikliği ve kapris gibi temalara umutsuz bir biçimde saplandı. Birkaç filminde, o sıralarda evli olduğu sinema oyuncusu Anna Karina'nın yüzünü, bu varoluşsal ikiyüzlülüğü yansıtan, sfenks benzeri bir ikon olarak kullandı. Bu filmlerin en önemlisi, uzun yıllar yasaklanan ve işkence ile karşı işkence üzerine ironik ve çarpıcı bir trajedi olan *Le Petit soldat*'ydı (1960; *Küçük Asker*). Parisli genç bir fahişenin incelendiği *Vivre sa vie* (1962; *Hayatını Yaşamak*) ise belgesele benzeyen bir üslubu olan karamsar bir yapıtı. *Pierrot le fou*'nun (1965; *Çılgın Pierrot*) başarısı üzerine Godard'dan ABD'ye giderek *Bonnie and Clyde*'i (1967; *Bonnie ve Clyde*) çekmesi istendi. O ise, Hollywood sistemine güvenmediği için, sonradan, Arthur Penn tarafından çekilen ve büyük başarı kazanan bu filme imzasını koymayı reddetti.

Godard'ın görsel ve sözel imgeleri, anlamını geri dönülmez biçimde yitirmiş, belki de özünde saçma olan bir yaşamın aldatıcı sahteliğini yansıtır. Filmlerinde, gösterilen ya da okunan kitaplara, başka anlamlar çağrıştıran yol işaretlerine ya da afişlere, rollerine yabancılaşmış, yalnızca diyaloglarını okumuş gibi konuşan oyunculara git-tikçe daha çok yer vermeye başladı. Tarih-sel bakımdan olanaksız ya da ustaca hazırlanmış fantastik dekorları yan yana getirdi ve seyirciyi film seyrettiğinin farkına varmaya zorlayan, yabancılaştırıcı bir etki yarattı. Örneğin iki filminde başrol oyuncusu (Belmondo), araba kullanırken, kamera aracılığıyla doğrudan izleyicilere sesleniyordu. Godard'ın başka filmlere yaptığı göndermeler, kendi içlerinde karmaşık bir labirent oluşturuyordu. *Le Petit soldat*'nın kadın kahramanı, Godard'ın hayran olduğu yönetmen Carl Dreyer'in soyadını taşıyor; *Vivre sa vie*'nin kahramanı ise gene Dreyer'in bir filminde sahneler izliyordu. Godard *Alphaville, une étrange aventure de Lemmy Caution*'da (1965; *Alphaville, Lemmy Caution*'ın Garip Öyküsü), Fritz Lang'ın *Metropolis* (1926; *Metropolis*) filminden görüntülere yer vermiş, ayrıca Fritz Lang'ı *Le Mépris*'de (1963; *Nefret*) bir sinema yönetmeni rolünde oynamıştı. 1966'da gerçekleştirdiği ve ABD'ye adanmış *Made in U.S.A* ile Paris'e adanmış *Deux ou trois choses que je sais d'elle* (Onun Hakkında Bildiğim Birkaç Şey) Godard'ın en karamsar filmleri arasında yer alır. Adını, Parisli Maocuların tanımlamakta kullanılan argo bir sözcükten alan *La Chinoise, ou plutôt à la Chinoise* (1967; *Çinli Kız*) Godard'ın sol düşünceye duyduğu gittikçe artan ilgiyi yansıtiyordu. Bu ilgi, 1968 öğrenci olaylarına ve öteki gösterilere etkin biçimde katılmasıyla daha da belirginleşti. Godard gene o yıllarda (1967) çektiği *Week-end*'de (Hafta Sonu) modern Fransız toplumunu ağır bir biçimde suçladı.

O sıralarda oyuncu Anne Wiazemsky ile evli olan Godard, edebiyattan ve estetik kaygılardan uzaklaşarak Herbert Marcuse, Che Guevara, Frantz Fanon gibi yazarlara yöneldi. 1968'de çektiği *Le Gai savoir* (Şen Bilgi), Émile Rousseau ve Patricia Lumumba adlı iki öğrencinin konuştuğu metnin, tekdede bir biçimde görüntülenmesiydi. Bunu izleyen 10 yıl içindeki filmlerinde halkın beğenisine seslenme konusunda tam bir kayıtsızlık görülür. Entelektüel ajit-prop (ajitasyon-propaganda) olarak tasarlanan bu filmleri Godard "bir gösteri değil, bir mücadele" olarak tanımlar. Godard 1970'lerde daha çok televizyon için militan politik filmler çekti. Örneğin *Numéro Deux* (İki Numara) bugünün Fransa'sında aile yaşamı ve ideoloji ile kitle iletişim araçları-

nın gücü üzerine ticari açıdan başarı kazanamayan bir video çalışmasıydı.

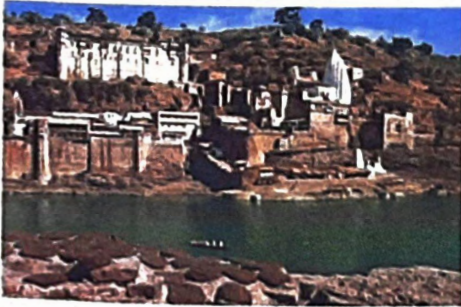
1979'da, İsviçreli üç gencin aşk ve işe ilişkin sorunlarını konu alan *Sauve qui peut la vie* (Kim Canını Kurtarırsa) ile yeniden başarılı, konulu, uzun metrajlı filmler yapmaya başladı. 1983'te gerçekleştirdiği *Pre-nom: Carmen* (Adı: Carmen) Venedik Film Şenliği'nde Büyük Ödül'ü kazandı. Modern bir Meryem Ana öyküsü olan *Je vous salue Marie* (1984; Sizi Selamlıyorum Meryem) ahlakçı çevrelerin büyük tepkisine yol açtı. Godard'ın son dönem filmleri arasında *Détective* (1985; Dedektif), *Soigne ta droite* (1987; Sağını Kolla), *King Lear* (1987; Kral Lear) ve *Nouvelle Vogue-New Wave* (1990; Yeni Dalgı) sayılabilir.

Değerlendirme. Önceleri *Cahiers du Cinéma* dergisinde sinema eleştirileri yazan, 1950'lerin sonlarında ise Yeni Dalgı'nın en önemli Fransız yönetmenleri arasına girenlerden hiçbirisi Godard kadar verimli ya da tartışmalı bir sanatsal gelişme izlemedi. Politik görüşlerinde de estetik inançlarında olduğu kadar cesur ve radikal olan Godard, hem sanatını, hem de yaşam biçimini çelişkili vicdanına feda etmeye hazır olduğunu çok güçlü bir biçimde ifade eden son derece kişisel filmler yazdı ve yönetti.

Birçok açıdan eleştirilmelerine karşın Godard'ın filmlerinin sinema üzerinde dünya çapında büyük bir etki yarattığı yadsınamaz.

Godard'ın Türkçe'de *Serseri Aşıklar* (1989) ve *Godard Godard'ı Anlatıyor* (1991) adlı kitapları yayımlanmıştır.

Godarpura, MANDATA ya da OMKARCI olarak da bilinir, Hindistan'ın orta kesiminde, Madhya Pradesh eyaletindeki Doğu Nimar (eski Kanda) ilinde kutsal ziyaret yeri. Narmada Irmağı kıyısında yer alan Godarpura'da çoğu 14. ve 18. yüzyıllardan kalma önemli Şiva, Vişnu ve Cayna tapınakları

Narmada Irmağı üzerindeki bir adada racaya ait saray ve tapınaklar, Godarpura, Madhya Pradesh, Hindistan
Christina Gascoigne

vardır. On iki büyük Şiva erkeklik orgunu tasvirinden (*linga*) biri, ırmaktaki bir ada üzerinde yer alan Omark Tapınağı'nda, öteki de Gauri Somnath Tapınağı'nın dışındadır. Adadaki tapınaklar Şiva, ırmagın kuzey kıyısındakiler Vişnu ve Cayna dinlerine aittir; güney kıyısında ise birkaç Brahma tapınağından biri yer alır. Adadaki teraslanmış tepelerden birinde de raca sarayı vardır. Her yıl düzenlenen Godarpura şenliklerinde, bu dinlere derinden bağlı olanlar 1824'e değin yüksek uçurumlardan ırmağa atlayarak kendilerini kurban ederlerdi.

Godavari Irmağı, Hindistan'ın orta kesiminde akarsu. Umman Denizinden 80 km içeride, Batı Gatlar'da doğar ve Dekkan Platosunda genellikle doğu yönünde akar. Maharashtra-Andhra Pradesh sınırı boyunca ilerleyerek Andhra Pradesh eyaletini boydan boya geçtikten sonra güneydoğuya döner ve 320 km'lik bir çığır izledikten

sonra Bengal Körfezine dökülür. Kuzeyde Gautami Godavari ve güneyde Vasistha Godavari olmak üzere iki ağız bulunan ırmagın toplam uzunluğu 1.465 km, su toplama alanı ise 313.000 km²'dir.

Kaynağından Doğu Gatlar'a doğru yumuşak eğimli ve tekdüz bir arazide akan Godavari Irmağı, yolu üzerinde Darna, Kadva, Purna, Manar ve Pranhita ırmaklarının sularını alır. Doğu Gatlar bölgesine girdiğinde dik ve sarp yamaçlar arasında akmaya başlar ve genişliği ancak 180 m olan bir geçitten geçer. İki yakasındaki ormanlık tepeler hemen hemen dik bir biçimde yükselir. Doğu Gatlar'ı geçtikten sonra yeniden genişler; geniş ovaları geçerken oluşturduğu alçak adalarda tütün yetiştirilir. Buralarda durgun bir akışı vardır. Racah-mundri kentinin hemen yukarısında sulama ve hidroelektrik enerji amaçlı bir baraj kurulmuştur.

Godavari Irmağı'nın yukarı çığırı kış ve bahar aylarında kurduğundan sulamaya elverişli değildir. Irmağın ağızlarında ise güneybatıdaki Krişna Irmağı'nın deltasına bağlanan, ulaşımaya elverişli bir sulama kanalı sisteminin kurulmasıyla buradaki topraklar Hindistan'ın en verimli piriç yetiştirme bölgelerinden biri durumuna getirilmiştir. Godavari Irmağı bütün çığırı boyunca Hindularca kutsal sayılır.

Goddard AİLESİ, 17. ve 18. yüzyıllarda Amerika'daki en iyi mobilyacıları üreten marangozlar yetiştirmiş New England'lı ünlü aile.

Goddard'lar İngiliz kökenli bir Quaker ailesiydi. Mobilyacılıkta kendileri kadar ünlü Townsend ailesiyle birçok evlilik yaptılar. Her iki aileden dört kuşakta 20 usta bilinmektedir. Bunlar, 18. yüzyılın başlarında ve ortalarında mobilyacılığı doruk noktasına ulaştırdılar; Rhode Island'daki Newport'ta bir Amerikan mobilya okulu oluşturdular. Deniz kabuklarına benzeyen oymalarla işledikleri ve yüzeylerde yeni biçimlere yer verdikleri Kraliçe Anne ya da Chippendale tarzındaki mobilyalarında, bilinen Avrupa mobilya üsluplarından hiçbirini tam olarak uygulamadılar.

John Goddard (1723/24-85), Massachusetts'te dülgerlik yapan Daniel Goddard'ın oğluydu. 1740'larda ailesiyle Newport'a taşındı. Orada kardeşi James'le birlikte Job Townsend'in yanında çalıştı. Bir süre sonra iki kardeş Townsend'in kızlarıyla evlendiler. Kendi başına bir atölye açan John, 1760'larda Newport'un en önde gelen mobilyacısı oldu. Rhode Island valisi Stephen Hopkins ve ünlü hayırsever Moses Brown gibi seçkin Amerikalılardan siparişler aldı. Chippendale üslubunun daha gösterişli tasarımlarını taklide yönelen Philadelphia okulunun tersine, aynı Townsendler gibi yapmacıksız, ağırbaşlı, yalın mobilyalar yaptı. Temelde Kraliçe Anne üslubunu izleyen yetkin bir ustaydı. "Bölmeli" ya da "bombeli" diye bilinen mobilyaların yaratıcısı olarak anılır. Aslında Townsendler'in de üzerinde hak iddia edebilecekleri bu üslupta mobilyanın ön yüzü, kenarlarda dışbükey, ortada da içbükey dikine bölümlerden oluşuyordu. Goddard, bombeli yazı masasıyla büfe ve kitap dolaplarına genellikle, kolayca ayırılabilir kaş kemer biçiminde kıvrımlı ayaklar (iç kenarları kıvrımlı, köşeye gelen kenarları düz yapıldığı için bunlara "konsol ayak" da denir) yapıyor ve bunları deniz kabuğu örgeleriyle beziyordu. Dönemin Avrupa mobilyalarında çok yaygın olan oyma işlerini, marketöri ya da metal süsleri kullanmak yerine, ağacın damarlarının doğal çizgilerini öne çıkarıyordu. En ünlü yapıtlarını, Townsendler gibi, Batı Hint Adaları ya da Güney Amerika'dan getirti-

len maun ağacından yaptı. Her mobilyayı ayrı bir bütün olarak ele aldı ve her şeyden önce uyuma önem verdi. Onu taklit edenler arasında Connecticut okulu mobilyacıları da sayılabilir.

Goddard'ın oğullarından yalnızca ikisi, bütün aletlerini ve atölyesini miras bıraktığı Stephen (ö. 1804) ve Thomas (1765-1858) mobilyacılığı sürdürdüler. Kardeşlerin en büyüğü olduğu sanılan Townsend Goddard ise (1750-90) babalarının (1761'de yazdığı) vasiyetnamesini yerine getirmekle görevlendirilmişti. Babalarıyla birlikte de çalışmış olan Stephen ve Thomas, onun ölümünden sonra uzun yıllar atölyeyi işlettiler. Babalarının üslubunda bazı işler ürettilerse de, daha çok, İngiltere'de yaygın olan Hepplewhite ve Sheraton üsluplarını benimsediler. Ama babaları Kraliçe Anne üslubunu nasıl geliştirmişse, onlar da bu yeni üslupları, kendilerinden katkılar yaparak uyguladılar. Hint ağacı ve maun kaplama olarak yaptıkları çam ağacından ünlü oyun masası (y. 1785-1804), Hepplewhite üslubunu bu anlayışta ele aldıkları bir yapıttır.

Stephen Goddard'ın oğlu John Goddard da (1789-1843) mobilyacı oldu.

Goddard (Aldbourn), Rayner Goddard, Baron (d. 10 Nisan 1877, Londra - ö. 29 Mayıs 1971, Londra), 1946'dan 1958'e değin İngiltere başyargıcı. Genellikle sert bir yargıç olarak tanınan, ama hukuk usulüne de hep saygılı davranmış olan Goddard, II. Dünya Savaşı'ndan sonra

Rayner Goddard
Popperfoto

İngiltere'de görülen suç dalgasının denetim altına alınmasında, alt derece mahkemelelerinin yargıçlarına değerli bir örnek oluşturmıştır.

Goddard, 1917-32 arasında sırasıyla Poole (Dorset), Bath ve Plymouth'da yargıçlık yaptı. 1932'de Yüksek Adalet Divanı'nın *Court of King's (Queen's) Bench* (Kraliyet Yargı Kurulu) yargıçlığına getirildi. 1938'de temyiz yargıçlığı (*lord justice of appeal*), 1944'te en üst derecede temyiz mercii işlerini de gören Lordlar Kamarası'nda yargısal görevler yaptı. Gene 1944'te baron olarak ömür boyu soyluluk unvanı aldı. Altmış dokuz yaşında getirildiği başyargıcılık görevindeki çalışmaları özellikle dikkat çekicidir.

Goddard, Robert Hutchings (d. 5 Ekim 1882, Worcester, Massachusetts - ö. 10 Ağustos 1945, Baltimore, ABD), modern roket teknolojisinin yaratıcısı olarak kabul edilen ABD'li profesör ve mucit. 1919'da yayımladığı *A Method of Reaching Extreme Altitudes* (Aşırı Yükseltile Ulaşmak İçin Bir Yöntem) adlı kitabı, bu alanın klasik yapıtlarından biri durumuna gelmiştir.

Orta halli bir aileden gelen Goddard, küçük yaşlardan başlayarak fiziksel olgulara

ve yaratıcı çalışmalara karşı büyük ilgi duydu. Bir yandan eline geçen fizik ve mekanik kitaplarını okudu, bir yandan da insanları uzaya taşıyacak bir aygıtın hayalini kurdu.

Akciğer veremi nedeniyle öğrenimine uzun zaman ara vermek zorunda kalan Goddard, 1908'de Worcester Politeknik Enstitüsü'nden fizik lisansı aldı. Bu dönemde hazırladığı "1950'de Yolculuk" başlıklı

Robert H. Goddard, 1935
Esther C. Goddard

bir ödevde, "yeryüzündeki canlıları ulaşılabilecek en yüksek hızla taşıyabilmek" amacına yönelik olarak, çelik bir vakum borusu içinde asılı halde bulunan ve elektromıknatıslarla hareket ettirilen araçlara dayalı bir proje geliştirdi.

1908'de Worcester'daki Clark Üniversitesi'nde elektromagnetik dalgalar ve radyo aygıtları üzerinde araştırmalara girişen Goddard, 1911'de doktorasını tamamladıktan sonra fizik dersleri vermeye ve roket deneyleri yapmaya başladı. Üniversitedeki küçük laboratuvarında, vakum ortamda itme hareketinin oluşturulabileceğini ve bunun için havanın zorunlu olmadığını kanıtladı. Sıvı oksijen ve sıvı hidrojen gibi çeşitli yakıtların birim ağırlık başına itme gücü ile enerjisi arasındaki oranı araştırarak, sıvı yakıtların itme gücü sağlayabileceğini ortaya çıkardı. 1914'te de ilk sıvı yakıtlı ve tepkili roket motorunun patentini aldı. Bu buluşu 15 yıl sonra Almanlar tarafından "V-2" roketinin yapımında kullanılacaktı. Goddard, 1925'te laboratuvarının yanındaki açık arazide sıvı yakıtlı bir roketle bir statik deneyi yaptı ve roketin "başarılı bir biçimde çalışarak kendi ağırlığını kaldırdığını" gördü. İlk gerçek deneyini ise 16 Mart 1926'da Massachusetts'te Auburn'deki bir çiftlikte gerçekleştirdi; bu deneyde Goddard'ın rampadan atıştığı sıvı yakıtlı roket 30 m kadar yükseldi ve 2,5 saniye havada kalarak 60 m yol aldı.

Goddard'ın ilk deneylerini, Charles G. Abbot'ın sekreterliğini yaptığı Smithsonian Institution destekledi. Ardından Charles A. Lindbergh'in ve bazı kuruluşların mali desteğini de sağlayan Goddard, 1930'da New Mexico'daki Roswell'de küçük bir laboratuvar kurdu ve bundan sonraki 10 yıl boyunca çalışmalarını burada sürdürdü. 1935'te sesüstü hızla uçan ilk sıvı yakıtlı roketi geliştirdi. Roket motorlarını dümen sistemleriyle donattı, ayrıca "kademeli roketler"le aygıtın daha uzağa ve daha yüksek

ğe ulaşmasını olanaklı kıldı. Roket yakıtlarına uygun pompa düzenekleri, kendinden soğutmalı roket motorları ve yeni motor donanımları geliştirdi. Bütün bu çalışmalarıyla insanın uzaya çıkma düşüncesini gerçeğe dönüştüren teknolojinin temellerini attı.

II. Dünya Savaşı sırasında Goddard, çalışmalarını ve buluşlarını ABD ordusunun hizmetine sunmak istedi. Ama hükümetin roket konusuna ilgi duymaması üzerine laboratuvarını Maryland'deki Annapolis'e taşıdı ve ABD Deniz Kuvvetleri ile dar kapsamlı bir anlaşma yaparak deniz uçakları için jet motorları üzerinde çalışmaya başladı. Ayrıca 2.500 m yükseltiyeye ulaşan ve ses hızına yakın bir hızda uçan sıvı yakıtlı bir roket geliştirdi.

Goddard'ın ölümünden sonra ABD hükümeti onun 200 kadar buluşunun patentini vârislerine bir milyon dolar ödeyerek satın aldı. Ayrıca Clark Üniversitesi'nin kütüphanesine ve Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'nin (NASA) Greenbelt'teki fizik laboratuvarlarına onun adı verildi.

Godofroi DE BOUILLON (d. y. 1060 - ö. Temmuz 1100, Kudüs), Aşağı Lorraine dükü (IV. Godofroi olarak; 1089-1100) ve I. Haçlı Seferi'nin (1096) önderlerinden biri. Temmuz 1099'da Kudüs'ün Müslümanlardan alınmasından sonra Filistin'in ilk Latin hükümdarı olmuştur.

Godofroi'nın babası Boulogne kontu II. Eustache, annesi ise Aşağı Lorraine dükü II. Godofroi'nın kızı Ida idi. 1076'da dayısı tarafından Aşağı Lorraine Düküğü'nün vârisi olarak gösterildiyse de, Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Heinrich düküğe kendi oğlu için el koyarak Godofroi'ya Fransa'nın Ardenne bölgesindeki Bouillon'u bıraktı. Godofroi, Heinrich'in Saksonlara karşı savaşındaki hizmetinden ötürü 1089'da düküğüne geri kazandı.

Dinsel güdüler, şiddetli serüven özlemi ve başarısız bir yönetici olmanın getirdiği rahatsızlıkla harekete geçen Godofroi, 1096'da kardeşleri Eustache ve Baudouin ile birlikte I. Haçlı Seferi'ne katıldı. Toulouse'lu Raimond'un Kudüs kralı olmayı reddetmesi üzerine, kral unvanı almama koşuluyla tacı kabul etti ve *Advocatus sancti sepulchri* (Kutsal Kabrin Koruyucusu) unvanını kullandı.

Deniz kıyısındaki Aşkelon (Askalon), Caesarea (bugün Horbat Kesari, İsrail) ve Akkâ (Acre) gibi Müslüman kentlerle ateşkes sağlayıp bir Mısır saldırısını püskürtmesine karşın, yönetimiyle sefere katılmış birçok önderin tepkisini çekti. Bunların çoğu Kudüs'ü savunmasız bırakarak Avrupa'ya geri dönme ya da Filistin'in başka bölgelerine yerleşme yoluna gitti. Godofroi'nın Kudüs patriği Daimbert'in vassalı olmayı kabul etmesi, krallığın denetimini ele geçirmeye çalışan din adamları ile kilise dışı yöneticiler arasında sonradan ortaya çıkan çekişmelere zemin hazırladı. Ölümü üzerine yerine kardeşi I. Baudouin geçti.

Godofroi DE SAINT-VICTOR (d. y. 1125 - ö. 1195, Paris), Fransız filozof, ilahiyatçı, keşiş ve şair. Yazıları, bilgi alanlarını sınıflandırmayı, ayrı öğrenme yöntemlerini birleştirmeyi, insanın ve doğanın içsel değerlerini göstermeyi amaçlayan erken dönem ortaçağ Hristiyan hümanizminin bir özeti niteliğindedir.

Paris'te güzel sanatlar öğrenimi gördüğü dönemde diyalektik düşünceden etkilendi. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra, yaklaşık 1160'ta Paris'te, Augustinusçu Saint-Victor Manastırı'na girdi. Burada kültürel hümanizmini daha da geliştirme olanağı buldu, ama manastır başrahibi ile anlaşamadığı için yaklaşık 1180'de Saint-Victor

dan ayrılarak kırsal bölgede bir manastırda inzivaya çekildi. Burada başyapıtı *Microcosmus*'u (Küçükevren) yazdı. Başrahibin ölümünden sonra (y. 1190), Saint-Victor'a geri döndü.

Microcosmus'un, insanın, gerçekliğin maddi ve tinsel unsurlarını taşıyan bir küçükevren olduğu yolundaki ana teması, klasik felsefe anlayışını ve erken dönem Kilise Babaları'nın görüşlerini anımsatır. Yapıt aynı zamanda bir ortaçağ skolastik filozofunun, tarihi ve bilgiyi anlaşılır, ussal bir yapı içinde sistemleştirme girişiminin ilk örneklerindendir. Godofroi, insanın bedensel, ruhsal ve ahlaki yönlerini, Kitabı Mukaddes'e dayalı simgesel bir çerçeve içinde ele alır. İyimser bir bakışla insanın madde-ruh birliliğini ve temelde iyi bir doğası olduğunu savunurken, bir yandan da insan doğasının günah nedeniyle zayıfladığını ("parçalandığını") söyler; ama bu zayıflama içsel bir yozlaşma biçiminde ve onanlamayacak bir boyutta değildir.

Godofroi insanda dört temel yeti olduğunu belirtir: Duyum, imgelem, us ve zekâ. Kuramsal felsefe ise, insanın analitik usunu ve kavrama yeteneğini doğal olarak geliştirip tamamlar. Ama doğaüstü bir gelişme ancak sevgiyle gerçekleşebilir. Bu amaca ulaşmak için de, insana aydınlanmayı, duyguyu ve azmi armağan edecek kutsal bir aracı gereklidir.

Godofroi'nın bir başka önemli yapıtı, uyaklı dizeyle yazılmış olan *Fons philosophiae*'dir (y. 1176; Felsefe Pınarı). Godofroi bu yapıtta, bilginin sınıflandırılması için bir öneri getirir ve gerçekçiler ile adıclar arasındaki tümel kavramlar tartışmasını ele alır. Yapıt, yazarın düşünsel kaynaklarının (Platon, Aristoteles ve Boethius) bir öğrenicinin su aldığı ırmakla simgelendiği bir alegoridir.

Godofroi'nın *Fons philosophiae*'ye ek olarak yazdığı "Hz. İsa'nın Vücudunun Anatomisi" adlı inceleme, ortaçağ Hristiyan simgeciliklerinin önemli bir örneğidir. Hz. İsa'nın vücudundaki her organa, insanın doğal ve doğaüstü bir amacının atfedildiği bu uzun şiir, erken dönem Kilise Babaları'nın metinlerinden derlenmiş ve ortaçağda Hz. İsa'nın insani yönüne karşı bir ilginin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Godofroi'nın insanın değeri ve yapısına ilişkin temel kavramları, 13. yüzyıl skolastiklerinde sınırlı biçimde dikkate alınmış, ama son dönemlerde 12. yüzyıl hümanizminin önemli birer örneği olarak kabul edilmişlerdir. Godofroi de Saint-Victor'un yapıtları J. P. Migne'nin yayımladığı *Patrologia Latina*'nın (1864; Latin Kilise Babaları'nın Metinleri) 196. cildinde yer alır.

Godofroy AİLESİ, tanınmış hukukçular ve tarihçiler yetiştiren Fransız aile. Büyük Denis olarak bilinen ve Protestan olduğu için İsviçre ve Almanya'da sürgün yaşayan I. Denis Godofroy'nın (1549-1621) *Corpus iuris civilis* (1583; Roma Medeni Hukuku Derlemesi) adlı yapıtı, 20 baskı yaparak uzun yıllar başvuru bir kaynak oldu. Protestanlıktan dönerek Fransa'ya yerleşen oğlu Theodore (1580-1649), çeşitli tarihsel yapıtlar yazdı. Cenevre Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan öbür oğlu Jacques Godofroy'nın (1587-1652), en önemli yapıtı, ölümünden sonra yayımlanan *Codex Theodosianus*'tu (Theodosianus Yasa Derlemesi). Theodore'un oğlu olan ve Küçük Denis olarak bilinen II. Denis Godofroy da (1615-81) bir tarihçi ve arşivciydi. Onun oğlu III. Denis (1653-1719), Paris'te bulunan merkezi maliye kuruluşu Muhasebe Divanı'nın (*Chambre des comptes*) kayıtlar sorumlusu oldu. II. Denis'in bir başka oğlu olan Jean Godofroy d'Aumont (1656-1732) bir dizi tarihsel belgeyi yayıma hazırladı.

Godfrey DE FONTAINES (d. 1250'den önce, Fontaines-les-Hozémont, Aşağı Lorraine - ö. 1305'ten sonra, Paris, Fransa), Fransız Aristotelesçi filozof ve ilahiyatçı. O dönemlerde Batı'nın akademik merkezi olan Paris Üniversitesi'nin düşünsel ortamını belirleyen iman-us tartışmasının önde gelen adlandıranıdır.

Paris'te, Augustinusçu-Yeni Platoncu Henri de Gand'ın, İbn Rüşd'ün önde gelen Avrupalı izleyicilerinden Brabantlı Siger'in ve Aquino'lu Aziz Tommaso'nun yanında eğitim gördü. 1285'te ilahiyat alanındaki bilim uzmanlığı derecesi aldıktan sonra, 1304'e değin hemen hemen kesintisiz olarak Paris Üniversitesi'nde ders verdi. Paris'teki son 13 yılında dekan ya da üniversite yönetim kurulu üyesi olarak görev yaptı. Bu dönemde yeni oluşan ve üyeleri üniversitenin öğretim kadrolarını ele geçirmeye uğraşan gezici dinsel tarikatlarla karşı Henri de Gand ile birlikte çalıştı. 1292'de, Paris'teki akademik düzeni incelemeye gelen papalık komisyonunu kabul etti. 1300'de Belçika'da Tournai piskoposu olması önerildi, ama tutucu muhalefet karşısında adaylığını geri çekti. Çeşitli konuları içeren 15 *Quodlibeta*'da, broşürlerde ve Aquino'lu Aziz Tommaso'nun *Summa theologiae*'si (İlahiyat Toplu Yapıtı) üzerine *Scholia* (Şerhler) derlemesinde, Paris'te yaygın olan ideolojik tutumları eklektik bir yaklaşımla birleştirmeyi denedi. Ama genellikle Aristoteles'in Hristiyanlığın izlerini taşımayan özgün öğretisini ortaya koymaya çalıştı.

Bilgi kuramında, bütün tümel kavramları maddi nesnelerin imgesel algısına bağlayan katı Aristotelesçi yaklaşımı izledi. Bu görüşle doğuştan ideler kuramını ve doğaüstü aydınlanmanın müdahalesini savunan Augustinusçu okulun Yeni-Platoncu etkilerine ters düştü.

Bağımsız bir eleştirel düşünür olduğu için Tommasocu ve Scotusçu (Fransiskan John Duns Scotus'un düşüncesini benimseyenler) okullarla çatışmaya girdi; bu okulların yandaşları, Godfrey'nin, kendi "genel öğretiler"nden ayrıldığı sapmaları ve yenilikleri içeren bir liste hazırladılar. Godfrey, Aristotelesçilerin ve üniversitedeki laik din adamlarının sözcülüğünü yaptı. 14. yüzyıl ortalarından sonra, belki de görüşlerini benimseyecek hiçbir dinsel topluluk bulunmadığı için etkisi oldukça azaldı. Godfrey'nin *Quodlibeta*'sı M. De Wulf ve A. Pelzer tarafından yayımlanmıştır (1904-38).

Goderich (Nocton), Frederick John Robinson, Vikont bak. Ripon (1. Kontu), Frederick John Robinson

Godfred (ö. 810), Charlemagne'a bağlı kuvvetlerin kuzey yönündeki yayılmasını durduran Danimarka kralı. Danimarka'nın tümüne egemen olamamasının tek nedeni, iktidarının merkezinin Jutland'tan en güney kesiminde bulunmasıydı. Bu yöredeki Hedeby, Baltık Denizi ve Rus topraklarındaki ırmaklardan geçerek Müslüman Doğu devletlerine uzanan yeni Frank ticaret yolu üzerinde önemli bir durak durumuna gelmişti.

Danlar ile Karolenj İmparatorluğu arasındaki savaşın bütün şiddetiyle sürdüğü 804'te, Sorbların Charlemagne'a la ittifak kurmalarına misilleme olarak Sorb limanı Reric'i (bugün Lübeck) yakıp yıktı. Reric üzerinden yürütülen ticaretin Hedeby'ye kayması, bu limanın önemini daha da artırdı. Charlemagne ve oğlu L. Ludwig'in kuvvetlerine karşı başarılı seferlere girişen Godfred, ayrıca Hedeby'nin güneyinde, Jutland Yarımadasının kıtayıla birleştiği kesimde toprak tahkimattan oluşan bir savun-

ma hattının (Danevirke) yapımını başlattı. Frizya'ya düzenlediği bir sefer sırasında öldürüldü.

Godfrey, Sir Edmund (Berry) (d. 23 Aralık 1621, Sellinge?, Kent - ö. Ekim 1678, İngiltere), İngiliz sulh yargıcı. Katoliklerce öldürüldüğü yönündeki söylentiler II. Charles yönetimini sarsan Katolik karşıtı hareketi körüklemiştir.

Genç yaşta Londra'da çalışmaya başladı. Daha sonra Westminster kentinin sulh yargıcı oldu. Londra Büyük Veba Salgını (1664-65) sırasındaki hizmetlerinden dolayı 1666'da "sir" unvanı aldı. Eylül 1678'de Titus Oates adlı eski bir Anglikan rahip ile iki arkadaşı, Godfrey'ye Katoliklerin Charles'ı öldürüp yerine York dükü James'ı (sonradan Kral II. James) geçirmek için komplo (Papalık Suikastı) düzenledikleri yönünde düzmece kanıtlar getirdiler. Ekim 1678'de Godfrey'nin cesedinin bir kanalda bulunması üzerine halk iddialarla daha çok ilgilenmeye başladı. İki ay sonra Miles Prance adlı Katolik bir kuyumcu Godfrey'nin parayla tutulmuş kişilere, Katolik papazların önünde öldürüldüğüne tanıklık etti. Bu açıklama üzerine, Godfrey'yi öldürdükleri öne sürülen üç kişi idam edildi. Ama bir süre sonra Prance yalan söylediğini kabul etti. Böylece Godfrey'nin ölümü karanlıkta kaldı. Papalık Suikastı, Katolik düşmanlığını daha da artırarak, Parlamento üyelerinin 1679'dan sonra York dükü James'i veraset hakkından yoksun bırakmak için çeşitli girişimlerde bulunmasına yol açtı.

Godfrey, Thomas (d. Aralık 1704, Bristol, Pennsylvania - ö. Aralık 1749, Philadelphia, Pennsylvania), koloni döneminin önde gelen mucitlerinden olan Amerikalı matematikçi ve alet ustası.

Gençliğinde camcılık yapan Godfrey, Philadelphia eyalet binasının (bugün Bağımsızlık Sarayı) camlarını taktı. Pennsylvania valisi James Logan'ın konutunda çalışırken matematikteki ve bilimsel konulardaki yeteneğini gören vali kendisini destekledi. Enlem belirlenmesinde kullanılan geliştirilmiş bir dörtlük aletin (kuvadratur) yapımına girişen Godfrey çalışmalarını Benjamin Franklin'den kiraladığı evin bir bölümünde sürdürdü ve aletin yapımını 1730'da tamamladı; dörtlük aletin kesinliği ve duyarlılığı daha sonraları Delaware Körfezinde ve Atlas Okyanusunda Jamaica'ya düzenlenen seferlerde kanıtlandı.

Benzer bir dörtlük aleti geliştirmiş olan Royal Society'nin ikinci başkanı James Hadley, Godfrey'nin buluşunun kendisinin kinin aynısı olduğunu iddia etti. Aralık 1734'te Vali Logan'ın desteğiyle Royal Society'ye bir mektup yazan Godfrey, dörtlük aletini ilk bulanın kendisi olduğuna karar verilmesi dileğinde bulundu, ama bu isteği kabul edilmedi.

Godfrey'nin oğlu Thomas Godfrey (1736-63) tanınmış bir oyun yazarı ve ozandır.

Godhra, GODRH olarak da yazılır, Hindistan'ın ortabati kesiminde, Gucerat eyaletinin kuzeydoğusundaki Pañç Mahal ilinin yönetim merkezi kent. Çeşitli kara ve demir yollarının keşiştiği Godhra, orman ve tarım ürünlerinin pazarlandığı bir ticaret merkezidir. Sanayi ürünleri arasında bitkisel yağ, un ve cam sayılabilir. Nüfus (1981) kent, 85.784; metropoliten alan, 86.288.

Godiva, Lady, Eski İngilizce GODGIFU (ü. y. 1040-80), Warwickshire'daki Coventry'de at üzerinde çıplak dolaştığı yolundaki efsaneyle ünlü soylu Anglosakson kadın.

Mercia kontu Leofric'in karısıydı. İkisi Coventry'de bir manastır kurarak kente bağışladılar. Worcester'lı Florence (ö. 1118), vakayinamesinde Leofric ile Godiva'dan saygıyla söz eder, ama Godiva'nın atla çıplak dolaşmasına değinmez. Ata çıplak binenin Lady Godiva olduğunu gösteren hiçbir kanıt yoktur.

Efsaneye ilişkin günümüze ulaşan en eski kaynak Wendover'lı Roger'in (ö. 1236) *Chronica*'sıdır. Olay yapıtta 1057'ye tarihlenmiştir. Karısının, Coventry'deki ağır vergileri azaltması yönündeki yakarışlarına karşılık Leofric'in, Godiva kalabalık pazar yerinden çıplak olarak atla geçerse vergileri indireceğini söylediği yazılıdır. Godiva, bacakları dışında bütün bedeni saçlarıyla örtülü olarak at üzerinde dolaşır. Ranulf Higden de (ö. 1364), *Polychronicon*'unda, bunun üzerine Leofric'in atlılardan alınanlar dışında Coventry'deki bütün geçiş ücretlerini kaldırdığını yazar. I. Edward döneminde yapılan bir araştırma, gerçekten de o tarihte Coventry'de yalnızca atlılar için geçiş ücreti uygulandığını göstermektedir. Daha sonraki bir vakayiname de Godiva'nın, atla dolaşacağı sırada erkeklerin evlerinden çıkmamalarını istediğini belirtir. Efsaneye 17. yüzyılda Tom adında Coventry'li bir terzi eklenmiştir. Röntgenci (Peeping) Tom adıyla anılan bu terzi, Lady Godiva geçerken pencereden baktığı için kör edilerek cezalandırılmış, efsanenin bazı yorumlarına göresey öldürülmüştür. Bugün de *peeping tom* deyimini İngilizcede "röntgenci" anlamında kullanılır.

1678'den beri Coventry Panayırı'nda, her yedi ya da sekiz yılda bir Godiva Yürüyüşü Alayı düzenlenmektedir. Ayrıca Coventry'de, Lady Godiva'nın ata çıplak binişini canlandıran bir heykeli yer alır.

Godkin, E(dwin) L(awrence) (d. 2 Ekim 1831, Moyne, Wicklow ili, İrlanda - ö. 21 Mayıs 1902, Greenway, Devonshire, İngiltere), *The Nation* dergisinin kurucusu İngiliz asıllı ABD'li yayın yönetmeni.

1851'de Belfast'taki Queen's College'dan mezun olduktan sonra hukuk öğrenimi gördü, Londra ve Belfast gazetelerinde çalıştı. 1856 sonlarında Amerika'ya gitti. New York kentinde hukuk öğrenimini sürdürürken, *London Daily News*'da çalıştı. 1858'de baroya kabul edildi. 1860'ların başlarında *The New York Times*'ın yayın yönetmeni Henry Jarvis Raymond'ın ortaklık önerisini çekici bulmasına karşın geri çevirdi. 1865'te *The Nation*'ı yayımlamaya başlayarak kısa sürede ülkenin en önemli dergisi durumuna getirdi.

1881'de *New York Evening Post*'un sahibi Henry Villard'a sattığı *The Nation*, bu gazetenin haftalık yayınına çevrildi. *New York Evening Post*'un yayın yönetmeni yardımcısı, 1883'te de Carl Schurz'un yerine yayın yönetmeni oldu. 1899'da emekli olana değin gazetenin yayın politikasına yön verdi.

Godkin'in yönetimi altındaki *New York Evening Post*, 1884'teki başkanlık seçimi kampanyasında Cumhuriyetçi Parti'ye oteden beri sağladığı desteği çekti. Godkin, Cumhuriyetçi aday J. G. Blaine'e karşı yürüttüğü muhalefetle, Cumhuriyetçi Parti içinde reform yanlısı bir hizbin oluşmasında önemli rol oynadı ve gazetenin bağımsız bir yayın politikasına yönelmesini sağladı. Para reformu, para değerinin altına dayandırılması, halktan yalnızca gelir vergisi alınması ve özellikle kamu hizmetlerinde reform yapılması konularını sürekli işledi. New

York kentinde Demokrat Parti'yi yönlendiren Tammany Hall'a(*) yöneltti saldırılar ve parti önderlerinin yaşamöykülerine ilişkin yayınlar yüzünden birkaç kez iftira gerekçesiyle mahkemeye verildiyse de hakkındaki davalar düştü. Bağınaz milliyetçiliğe ve emperyalizme karşı etkili bir mücadele verdi.

Godolphin (1. Kontu), Sidney Godolphin, VIKONT RIALTON, RIALTON BARONU GODOLPHIN (1684-1706) olarak da bilinir (d. 1645, Godolphin Hall, Cornwall - ö. 15 Eylül 1712, St. Albans, Hertfordshire, İngiltere), 1688 Devrimi'nden sonraki 20 yıl süresince İngiltere'de mali yönetime istikrar kazandırmaya çalışan siyaset adamı.

Eski bir Cornwall ailesinden gelen Godolphin, 1662'de Kral II. Charles'ın saray yaveri olarak saray politikasına girdi. Yaverliği döneminde, York dükünün (sonradan II. James) yaverlerinden John Churchill'le (sonradan I. Marlborough dükü) kurduğu dostluk yaşamı boyu bir siyasal ittifaka dönüştü. Godolphin, çeşitli saray hizmetlerinde ve diplomatik görevlerde bulunduktan sonra II. James döneminin sonuna (1688) değin hazine bakanı olarak görev yaptı. 1688 Devrimi'nden sonra III. William'ın yönetiminde aynı göreve getirildi, ama sürgündeki II. James'in yandaşlarıyla temaslarını sürdürdü. 1696'da Whig'lerle görüşü aynılığı artırma istifa etti.

Godolphin 1700-01'de ve Kraliçe Anne'in tahtta bulunduğu 1702-10 arasında yeniden hazine bakanlığı yaptı. Godolphin'le birlikte Marlborough ve Robert Harley (sonradan I. Oxford kontu), Anne'in kabinesinin çekirdeğini oluşturdular. Godolphin, Tory'leri adım adım görev dışı bırakması yönünde kraliçeyi ikna etti, Marlborough ile birlikte İskoçya'yla birleşmeyi destekledi (1706-07). 1706'da Godolphin kontu yapıldı. Ama Tory'lerin kilise üzerindeki koruyuculuğunu denetim altında tutma çabaları Harley'le arasının açılmasına (1708) yol açınca Godolphin kraliçenin gözünden düştü. Gene de Marlborough ile Godolphin, kabinenin istifa edeceği tehdidiyle Harley'yi görevinden çekilmek zorunda bıraktılar.

Godolphin, hazine bakanı olarak İspanya Veraset Savaşı (1701-14) sırasında Marlborough'nun seferlerine mali destek sağladı. Ama görevde kalmak ve gittikçe tepki çeken savaşı sürdürmek için Whig desteğini elde etmek zorunda kaldı. Tory yanlısı din adamı Henry Sacheverell'in Whig'ler aleyhindeki kışkırtıcı konuşmaları hakkında soruşturma açılması, 1710'da Whig'lerin iktidardan düşmesine yol açtı. Kraliçe, uzun süren kişisel dostluğuna karşın Godolphin'i de görevinden uzaklaştırdı. Godolphin, I. George'un tahta çıkışıyla birlikte Whig'lerin yeniden yükseldiğini göremeden 1712'de öldü.

Godolphin, İngiltere'ye Berberi ve Arap aygırı getirterek İngiliz yarış atı ırkını ıslah eden ilk kişilerden biridir. Onun adıyla anılan Godolphin Berberisi, oğlu 2. Kont Francis'e aitti.

Godowsky, Leopold (d. 13 Şubat 1870, Soshli, Litvanya, Rus Çarlığı - ö. 21 Kasım 1938, New York), Rus asıllı ABD'li piyano virtüözü ve besteci. Olağanüstü piyano tekniğiyle tanınır.

Godowsky, 14 yaşında Berlin Müzik Yüksekokulu'na girdi; hemen ardından ABD'ye gitti ve yaşamının büyük bölümünü orada geçirdi. İlk Amerika konserini 1884'te verdi. 1890'da New York Müzik Yüksekokulu'nda öğretmen oldu. 1891'de ABD yurt-

taşlığına geçti. Daha sonra Philadelphia ve Chicago'da, 1909'dan 1914'e değin de Viyana'da öğretmenlik yaptı. 1930'da geçirdiği inme yüzünden piyano çalmayı bıraktı.

Godowsky çok ileri tekniği olan bir yorumcuydu. Eski vokal ve çalgısal yapıtlardan

Leopold Godowsky
Brown Brothers

gerçekleştirdiği gösterişli transkripsiyonlar ve özgün bestelerinin sayısı 400'ü aşar. En tanınmış yapıtı 30 parçalık bir dizi olan *Triakontameron*'dur (1920; Otuz Parça). Ölümünden sonra çok seyrek çalınan yapıtlarının Ravel'i ve Rus besteci Sergey Prokofiev'i etkilediği söylenir.

Godowsky, Leopold, Jr. (d. 27 Mayıs 1900, Chicago, ABD), renkli fotoğraf filminin geliştirilmesine yaptığı katkılarla tanınan ABD'li müzisyen ve fotoğrafçı.

New York'taki Riverdale Okulu'nda öğrenim gören Godowsky, burada kendisi gibi müzik ve fotoğrafçılıkla ilgilenen ve gelecekteki ortağı olan Leopold Mannes ile tanıştı. Keman çalarak elde ettiği gelirle küçük bir laboratuvar kurdu ve Mannes ile birlikte renkli fotoğraf üzerine deneylere başladı. 1917'de California Üniversitesi'ne girdi ve bir yandan burada fizik ve kimya öğrenimi görürken, bir yandan da Los Angeles ve San Francisco'daki senfoni orkestralarında keman çaldı. Bu arada Mannes ile mektuplaşarak deneysel bulgularını ve düşüncelerini onunla tartıştı.

1919'da Godowsky ve Mannes bir renkli film geliştirdilerse de kullandıkları (toplamalı) işlemle istedikleri özgün renkleri elde edemediler. Böylece çok katmanlı, çıkarılmalı renkli film yapımına yöneldiler ve sonunda ilk renkli film olan *Kodachrome*'u geliştirdiler. Godowsky ile Mannes, ilk gerçek laboratuvarlarını 1922'de New York'ta açtılar. 1930'da ise Eastman Kodak Company'den C. E. Kenneth Mees'in desteğiyle New York'taki Rochester'da kurulu olan Kodak Araştırma Laboratuvarları'na geçerek çalışmalarını burada sürdürdüler. 15 Nisan 1935'te *Kodachrome* tanıtılarak piyasaya sürüldü. Önceleri yalnızca çizgi filmlerde kullanılan *Kodachrome*, sonraları geliştirilerek hızla yaygınlaştı ve günümüzde de kullanılan başlıca renkli fotoğraf filmi durumuna geldi. Godowsky, daha sonraları Columbia Üniversitesi'nde matematik öğrencisi gördü, bir yandan da New York'ta ve Connecticut'taki Westport'ta fotoğrafçılıkla ilgili araştırmalarını sürdürdü. *Kodacolor* ve *Ektachrome* filmlerin geliştirilmesine katkıda bulundu ve bu alandaki çalışmaları nedeniyle birçok ödül aldı.

Godoy, Manuel de, tam adı MANUEL DE GODOY ALVAREZ DE FARIA RIOS SANCHEZ ZARZOSA, ALCUDIA VE SUCCA DÜKÜ (d. 12 Mayıs 1767, Castuera, İspanya - ö. 4 Ekim 1851, Paris, Fransa), iki kez başbakanlık yapan İspanyol devlet adamı. Kral IV. Carlos'un tahttan indirilmesi ve I. Napoléon orduları-

nın İspanya'yı işgal etmesiyle sonuçlanan bir dizi yenilgiye neden olmuştur.

Soylu ama yoksullaşmış bir ailenin oğluydu. 1784'te kardeşinin ardından Madrid'e gitti, onun gibi Kraliyet Muhafız Birliği'ne katıldı. Bu sırada, sonradan IV. Carlos adıyla tahta çıkan veliaht prensin kızı Parmali Maria Luisa'nın dikkatini çekti ve çok geçmeden onun âşığı oldu. Maria Luisa 1788'de tahta çıkan kocasını, Godoy'u önemli görevlere getirmeye ikna etti. Böylece 1792'ye gelindiğinde Godoy feldmareşal, dışişleri bakanı ve Alcudia dükü olmuştu. Sonraki yıllarda yumuşak başlılığı, kurnazlığı ve kendini sevdiren kişiliğiyle kraliyet ailesi üzerindeki nüfuzunu daha da artırdı.

1792'de başbakanlığa getirilen Godoy'un ilk girişimi Fransa kralı XVI. Louis'yi giyotinden kurtarmak için çaba harcamak oldu. Ama bunu başaramadı ve izlediği politika Fransa ile İspanya arasında savaş çıkmasına yol açtı (1793). İspanyollar başlangıçta büyük zaferler kazandıysa da savaşın gidişi zamanla tersine döndü; Godoy 1795'te Basel Antlaşması'nı imzalayarak savaşı sona erdirdi. Bu başarısı karşısında kral kendisine Príncipe de la Paz (Barış Prensi) unvanını verdi.

Godoy, Fransa'yla bağlarını güçlendirmek için 1797'de İngiltere'ye karşı işbirliğini

Manuel de Godoy, Francisco de Goya'nın bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı; San Fernando Güzel Sanatlar Akademisi, Madrid
Mansell-Alinari / EB Inc

öngören San Ildefonso Antlaşması'nı imzaladı. Çok geçmeden İngiltere'ye savaş ilan edildi. İspanya, St. Vincent Burnu açıklarında yapılan deniz savaşında ağır bir yenilgiye uğradı. Fransa'nın ittifak antlaşmasının gereklerini yerine getirmemesi İspanya'nın durumunu daha da kötüleştirdi. Godoy 1798'de görevinden alındı. Ama bundan sonra da kralın desteğinden yararlanmayı ve nüfuzunu kullanmayı sürdürdü. 1801'de yeniden eski görevine getirildiğinde İngiltere'yle savaş sürüyordu; Fransa'da ise cumhuriyet yönetimi sona ermiş ve Napoléon kendisini yaşam boyu konsül ilan etmişti. Godoy Fransız baskısına boyun eğerek Fransa'yla birlikte, İngiltere'nin müttefiki olan Portekiz'i işgal etti; üç hafta süren Portakallar Savaşı'nda (1801) İspanyol kuvvetlerine komuta etti. Portekiz'in teslim olmasından sonra Napoléon, bir kez daha İspanya'nın çıkarlarını hiçe sayarak İngiltere'yle Amiens Antlaşması'nı (1802) imzaladı. Bu arada Veliaht Prens Fernando'nun (sonradan VII. Fernando) çevresinde Godoy'a karşı oluşmaya başlayan muhalefet, ülke yönetimine duyulan hoşnutsuzlukla daha da güçlendi.

Fransa ile İngiltere arasındaki savaş 1803'te yeniden başladı. Godoy İspanya'nın tarafsızlığını korumayı başardıysa da Aralık 1804'te Fransa'nın safında savaşa katıldı. On ay sonra, İspanyol Donanması Trafalgar Deniz Savaşı'nda (1805) yok edildi. Ardından, Fransa ile İspanya arasındaki ilişkiler

zamanla iyileşti; 1807'de Portekiz'in Fransa ile İngiltere arasında paylaşılmasını öngören gizli Fontainebleau Antlaşması imzalandı ve Godoy'a Portekiz'in güneyindeki Algarve Krallığı önerildi. Ama birkaç ay sonra Fransa'nın, İspanya'nın kuzeydeki belirli eyaletlerini ele geçirmeyi planladığı öğrenildi. Bunun üzerine Kral IV. Carlos sürgünde bir hükümet kurmak amacıyla ülkeden kaçmaya çalıştı. Ama bu sırada, Fernando yanlılarının Aranjuez'de başlattıkları ayaklanma karşısında oğlu lehine tahttan çekilmek zorunda kaldı. Tahta kardeşi Joseph'i çıkarmak isteyen Napoléon, Mayıs 1808'de Fernando, Godoy ve Carlos'u Fransa'ya çağırarak tutuklattı. Godoy Carlos'la birlikte Roma'ya geçti ve bundan sonra Carlos'un ölmesine (1819) değin orada yaşadı. Daha sonra Paris'e yerleşen Godoy'a, İspanya kraliçesi II. Isabel 1849'da unvanlarını ve mülklerinin bir bölümünü geri verdi.

Godoy Cruz, Arjantin'in batısında, Mendoza eyaletinin kuzeyindeki Mendoza kentinin hemen güneyinde banliyö. Önceleri şaraplık üzüm, meyve, patates ve alfalfa yetiştirilen bir tarımsal vaha olan Godoy Cruz, günümüzde Mendoza metropoliten alanı içinde önemli bir imalat ve sanayi merkezi durumuna gelmiştir. Şarapçılık, konservecilik ve et paketleme dışındaki başlıca sanayi dalları içki, bira, un ve kereste üretimidir. Yakınında hidroelektrik enerji santralleri vardır. Mendoza'ya kara ve demir yoluyla bağlanır. Nüfus (1980) 141.553.

Godthåb, Grönland dilinde NUK, NUUK olarak da yazılır. Grönland'ın başkenti ve en büyük limanı. Ülkenin güneybatı kıyısında, Davis Boğazındaki Godthåb Körfezinin ve Hjortetakken (geyik boynuzları) Dağının yakınında yer alır. Norveçli misyoner Hans Egede'nin 1721'de, Vesterbygd adlı 10. yüzyıl İzlanda yerleşmesinin yakınında kurduğu koloni, bugünkü kentin temelini oluşturdu. Yirmi bir üyeli Grönland Parlamentosu'nun (*Landsting*) ve Yüksek Mahkeme'nin bulunduğu kentte, yabancı konsolosluklar, bir öğretmen yüksekokulu, hastane ve radyo istasyonu vardır. Memurluk, avcılık, balıkçılık, balık konserveciliklerinin yanı sıra ren geyiği ve koyun besiciliği başlıca gelir kaynaklarıdır. Ulaşım çoğunlukla teknelerle yapılır. Grönland'ın öteki kentleriyle Søndre Strømfjord'daki havalimanına helikopter bağlantısı vardır; ayrıca bu havalimanından Kopenhag'a uçak seferleri düzenlenir. 1970'lerin sonunda Godthåb'da da bir havaalanı yapılmıştır. Nüfus (1987 tah.) 11.209.

Godunov, Boris (Fyodoroviç) (d. y. 1551 - ö. 23 Nisan 1605, Moskova), Rus Rurik hanedanının sona ermesi üzerine 1598-1605 arasında hüküm süren Rus çarı. Rus topraklarında yıkıcı etkileri olan Karışıklık Dönemi (1598-1613) Godunov'un hükümdarlığı sırasında başlamıştır.

14. yüzyılda Moskova'ya göç etmiş soylu Tatar ailesi Saburov-Godunovlardan gelen Boris, devlet hizmetine IV. İvan'ın (Korkunç) sarayında (hd 1533-84) başladı. 1571'de çarın yakınlarından birinin kızıyla evlenerek İvan'ın koruması altına girdi; kız kardeşi İrina'yı da Veliaht Fyodor'la evlendirdi (1580). 1580'de boyarlığa yükseldi. İvan 1584'te Godunov'u zekâca kusurlu olan Fyodor'un koruyuculuğuna getirdi; Fyodor kısa süre sonra tahta çıktı. Godunov'un bu konuma haksız biçimde geldiğine inanan bir grup boyarın komplo girişimi karşısında Godunov muhaliflerini sürgüne göndererek Rusya'nın perde arkasındaki gerçek yöneticisi oldu.

Moskova Büyük Prensligi'nin dış ilişkilerini tümüyle denetimi altına alan Godunov başarılı askeri seferler düzenledi; dış ticareti artırdı, savunma amacıyla çok sayıda kale yaptırdı, Moskova'nın egemenliğinden çıkmış olan Batı Sibirya'yı yeniden kolonileştirdi. Ayrıca Moskova Kilisesi'nin metropolitlikten patrikliğe yükselmesini sağladı (1589). Ülke içinde saray çevresinin çıkarlarını gözetti.

Fyodor vâris bırakmadan ölünce (1598), din adamları ile saray görevlilerinin çoğunlukta olduğu *zemski sobor* (ülke meclisi) Boris Godunov'u tahta çıkardı (17 Şubat 1598). Kısa zamanda akıllı ve becerikli bir hükümdar olduğunu kanıtlayan Çar Boris, hukuk sistemine çeki düzen verdi, Batı Avrupa'ya öğrenci gönderdi, Rusya'da Protestan kiliselerinin kurulmasına izin verdi, Baltık Denizinde güç kazanmak amacıyla Livonya'nın Rusya'ya katılması için görüşmelere başladı. Öte yandan muhalif boyarların gücünü kırmak için Romanov ailesinin üyelerini sürgüne yolladı. Geniş bir muhbir

Boris Godunov, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasından ayrıntı, 16. yüzyılın son çeyreği; Tarih ve Rekonstrüksiyon Müzesi, Moskova Novosti Press Agency

ağı kurarak, ihanetinden kuşkulandığı herkesi acımasızca cezalandırmaya başladı. Bu önlemler boyarların Godunov'a karşı düşmanlığının artmasına yol açtı. Kıtlığın (1601-03) ve ona eşlik eden salgınlara yol açtığı sıkıntıları hafifletme çabası da etkisiz kalınca halkın hoşnutsuzluğu gitgide yükseldi. Bu koşullarda, Çar Fyodor'un (gerçekte 1591'de ölen) üvey kardeşi Prens Dmitri (bak. Dmitri [DÜZMECE]) olduğunu öne süren biri, Kazaklar ile serüvenci Lehlerden kurulu bir orduyla Güney Rusya'ya girdiğinde (Ekim 1604) küçümsenmeyecek bir destek gördü. Çarın ordusu Düzmece Dmitri'nin Moskova'ya doğru ilerlemesini durdurdu. Ama Boris'in ansızın ölmesi üzerine direniş kırıldı ve ülke Karışıklık Dönemi'ne girdi. Bu dönem, Fyodor Nikitiç Romanov'un oğlu Mihail Romanov'un 1613'te çar seçilmesine değin sürdü.

Godwin, Francis (d. 1562, Hannington, Northamptonshire - ö. Nisan 1633, Whitborne, Herefordshire, İngiltere), İngiliz piskopos ve tarihçi. İngiliz edebiyatındaki ilk uzay yolculuğu öyküsü olan *The Man in the Moone: or A Discourse of a Voyage Thither by Domingo Gonsales, the Speedy Messenger*'in (Aydaki İnsan ya da Hızlı Ulak Domingo Gonsales'in Ay Yolculuğu Üzerine Bir Anlatı) yazarıdır. Godwin'in yaklaşık 1603-06 yıllarında başlayıp 1621-30 dolaylarında tamamladığı öykü, ölümünden sonra 1638'de yayımlanmıştır. Yapıtın 1768'e değin, çeşitli dillerde en az 25 baskısı yapılmıştır.

Ünlü İtalyan filozof ve astronom Giordano Bruno, Kopernikçi kuramını Oxford Uni-

versitesi'nde açıkladığı sıralarda Godwin bu üniversiteye bağlı Christ Church College'da öğrenciydi. Öyküsünde, Kopernik ile Kepler'in kozmolojisini ve Galileo'nun yeni düşüncelerini benimsediği görülür.

Somerset'teki iki arazisinin geliriyle yaşamını sürdüren Godwin, 1587'de Exeter başrahip yardımcısı, ardından da 1601'de Llandaff, 1617'de Hereford piskoposu oldu. Kısa karakter incelemelerini içeren *A Catalogue of the Bishops of England* (1601; İngiltere Piskoposları Katalogu) adlı yapıtı gene kendisi tarafından *De Praesulibus Angliae* (1616, 1743) adıyla Latinceye çevrilmiştir. Bir başka yapıtı, Godwin gibi inançlı bir Püriten için tarafsız sayılabilecek bir yaklaşımla İngiliz Reformasyon tarihini anlatan *Rerum Anglicarum, Henrico VIII, Edwardo VI, et Maria regnantibus* dur (1616; İngiliz Hükümdarlarından VIII. Henry, VI. Edward ve Mary'nin Dönemlerine Dair).

Godwin, Mary Wollstonecraft bak. Wollstonecraft, Mary

Godwin, William (d. 3 Mart 1756, Wisbech, Cambridgeshire - ö. 7 Nisan 1836, Londra, İngiltere), toplum felsefecisi, siyasal gazeteci. Bir süre din adamı, daha sonra din karşıtı olan Godwin ateizmi, anarşizmi ve kişisel özgürlüğü savunan yazılarıyla İngiliz romantik edebiyat akımına ortam hazırlamıştır.

Godwin'in idealist liberalizmi, doğru karar vermede aklın mutlak egemenliği ve yetkinliği ilkesine dayalıydı. İnsanın gelecekte kusursuzluğa erişeceğine inanıyordu. Düşüncesinde kültürel belirlenimcilik ile aşırı

William Godwin, J.W. Chandler'in yağlıboya çalışması, 1798; Tate Galerisi, Londra Tate Gallery, Londra

bireycilik öğretisini birleştirdi. Temel yapıtı olan *An Enquiry Concerning Political Justice, and Its Influence on General Virtue and Happiness* (1793; Siyasal Adalet ve Bunun Genel Erdem ve Mutluluğa Etkisi Üzerine Bir Araştırma) adlı kitabında, geleneksel yönetim biçiminin çekip çevirme gücünün altında yatan yozlaştırmacı kötülük ve tiranlığa işaret etti. Bu yönetim biçimine karşı çıkarak yerine, kendi kendine yeterli küçük topluluklar önerdi. Toplumsal kurumların başarısızlığını, bu kurumların insanın gerçekleri görmesini olanaksız kılan genelleştirilmiş düşünce kategorileri ve önyargılar dayatmalarına bağladı.

Godwin'in yapıtlarının komünizm ve anarşizm gibi iki karşıt öğretiye temel oluşturduğu öne sürülmüştür. Yeterince geliştirilmemiş olmakla birlikte, bu öğretilerin ilk tohumları Godwin'in düşüncesindeki iki ayrı öğede bulunabilir. Godwin mülkiyetin ne kaldırılmasını, ne de "ortak kılınması"nu

savundu; mülkiyet, ona en çok gereksinimi olanın yararlanması için kutsal bir emanet gibi tutulmalıydı. "İşbirliği teriminden anlaşılan her şey, bir bakıma kötülüktür," deyişinde ifadesini bulan köklü inancı ise en etkili anarşist görüşlerine kaynaklık ediyordu.

Godwin'in ayrıca *The Enquirer* (1797; Araştırmacı) adıyla derlediği denemeleri, Thomas Malthus'a yanıt niteliğindeki *Of Population* (1820; Nüfus Hakkında), *Thoughts on Man: His Nature, Production, and Discoveries* (1831; İnsan Üzerine Düşünceler: Doğası, Üretimi ve Keşifleri) adlı bir yapıtı ve *Things as They Are; or, The Adventures of Caleb Williams* (1794; Olduğu Gibi Gerçekler ya da Caleb Williams'ın Serüvenleri) adlı büyük ilgi gören bir ideolojik romanı vardır.

Godwin 1797'de Mary Wollstonecraft(*) ile evlenmiş, bu evlilikten kızları Mary Wollstonecraft Shelley doğmuştur.

Godwin Austen Doruğu bak. K2

Godwine, GODWIN olarak da yazılır (ö. 15 Nisan 1053), Aziz Edward'ın (Dindar) kralığının ilk yıllarında İngiltere'nin en güçlü adamı olan Wessex kontu.

Godwine, 1018 dolaylarında kendisine Wessex kontu unvanını veren Kral Canute'un (Büyük) yakın adamıydı. Canute'un ölümü üzerine çıkan veraset anlaşmazlığı sırasında Godwine tahtın adaylarından Alfred the Aetheling'in öldürülmesinden (1036) sorumlu tutuldu. Ama durumunu korumayı başardı ve Edward üzerindeki etkisini sürdürdü.

Godwine 1045'te kızı Edith'i Edward'la evlendirdi. Ama Edward, sarayına Norman kökenli görevliler alabilmek için Godwine'in etkisinden kurtulmak istiyordu. 1051'de, Norman lordlarından birine karşı gelen Dover'lı görevlileri cezalandırmayı reddettiği için Godwine'i sürgüne gönderdi.

Edward'ın Norman yanlısı politikası, kısa süre sonra yaygın bir düşmanlık uyandırdı. Bu fırsattan yararlanan Godwine sürgünden dönerek oğlu Harold ile birleşti ve Eylül 1052'de İngiltere'yi istilaya başladı. Kendini savunacak durumda olmayan Edward, Godwine ailesinin bütün mülkünü ve mevkilerini geri vermek zorunda kaldı. Godwine'in ölümü üzerine Wessex kontu olan Harold, 1066'da Edward'ın ardından II. Harold adıyla tahta çıktı.

Goebbels, (Paul) Joseph (d. 29 Ekim 1897, Rheydt - ö. 1 Mayıs 1945, Berlin, Almanya), Alman Nazi yönetiminin propaganda bakanı. Alman halkına Nazi rejimini

Goebbels, y. 1935
Interfoto - Friedrich Rauch - Münih

olumlu biçimde tanıtmaktan sorumlu tutulur.

Katolik bir fabrika kâtibinin beş çocuğundan üçüncüsüydü. Lise ve yükseköğrenimini ailesinin desteğiyle tamamladı. Ayağın-daki bir sakatlıktan ötürü I. Dünya Savaşı sırasında askerlikten muaf tutuldu; sonradan düşmanları bu ayağı, şeytanın çatal tırmaklı ayağına benzeteceklerdi. Çocukluğunda geçirdiği bir hastalıktan kaynaklandığı sanılan bu sakatlık kişiliğinin biçimlenmesinde etkili oldu.

Goebbels, 1922'de Heidelberg Üniversitesi'nde Alman filolojisi dalında doktorasını tamamladıktan sonra edebiyat, tiyatro ve gazetecilikle uğraştı. O sıralar henüz siyasal etkinliklere girmemekle birlikte çağdaşların çoğu gibi, savaştaki yenilgiyle birlikte daha da ateşlenen milliyetçi duygularla doluydu. Üniversite yıllarında bir arkadaşının aracılığıyla sosyalist ve komünist düşüncelerle de tanıştı. Sonraki özentili davranışlarına karşın, gençliğindeki burjuva karşıt tavırını hep korudu. Antisemitizmi de sonradan benimsemişti; okuldayken en değer verdiği öğretmenleri ve nişanlısının ailesinin bir tarafı Yahudiydi. Bu noktada politikaya atılmaya karar verse pek çok seçeneği olabilirdi, ama hangi partiye katılacağını bir rastlantı belirledi.

1924 sonbaharında bir grup Nasyonal Sosyalist arkadaşlık kurdu. Yetenekli bir hatip olduğundan, kısa sürede Nazi Partisi'nin (NSDAP; Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) Elberfeld bölge yöneticisi ve 15 günde bir yayımlanan Nasyonal Sosyalist bir derginin yayın yönetmeni oldu. Kasım 1926'da Hitler tarafından Berlin bölge şefliğine atandı. Nazi Partisi, Bavyera'da kuruluşu gelişmişti ve o zamana değin Berlin'de gerçek anlamda bir parti örgütlenmesi yoktu. Goebbels yeni görevini, NSDAP'nin antikapitalist "sol kanat" temsilcisi Gregor Strasser ile "sağ kanat" önderi Hitler arasındaki çatışmada yaptığı tercihe borçluydu; kendi inançlarına ters düşmek pahasına, Hitler'in tarafını tutmuştu.

Cesur bir kişiliği olan Goebbels, Ocak 1933'te Hitler'in iktidarı ele geçirmesine değin Berlin'de Nazilerin güçlenip tutunmalarını sağladı. 1928'de Hitler, hitabet ve propaganda gücünü kanıtlamış olan bu parlak gazeteciye (Goebbels önce *Der Angriff*'in, 1940'tan 1945'e değin de *Das Reich*'in yayın yönetmeniydi) tüm Almanya için NSDAP'nin propaganda müdürlüğü görevini verdi. Goebbels, Hitler'in kişiliği çevresinde Führer mitini yaratmaya ve kitlelerin Nazizme yönelmelerinde etkili olan parti kutlamalarıyla gösterileri kurmaştırmaya başladı. Bir yandan da, oldukça yüklü konuşma programıyla Nazizm propagandasını yayıyordu.

"İktidara el konması"nın ardından ulusal propaganda mekanizmasını da eline geçirdi. Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı onun için kuruldu. Ayrıca Goebbels, yeni oluşturulan "Kültür Odası"nın başkanı oldu. Artık, propagandanın dışında dolaylı olarak basın, radyo, tiyatro, sinema, edebiyat, müzik ve güzel sanatları da denetleme gücü vardı. Ama aslında dış propaganda, basın, tiyatro ve edebiyat üzerindeki denetimi kısıtlıydı ve bunun için, öteki kamu görevlileriyle pek hoş olmayan hukuksal mücadelelere girmeyi göze alması gerekiyordu. Ayrıca müzik ve güzel sanatları bir düzene sokmaya da pek istekli görünmüyordu. Gücünü, liselerde olduğu gibi başka alanlara yaymakta da pek başarılı olamadı.

Goebbels'in kültür politikası liberal sayılabılırdı, ama aşırı milliyetçilerin isteklerini de dikkate almak zorundaydı. Propaganda mesajları bile, kesintisiz ajitasyonun dinle-

yicinin algılama gücünü dumura uğratmaktan başka işe yaramayacağı gerekçesiyle sınırlandırılmıştı. Oysa Goebbels'e kalsa, işlerlik dogmatizmden, işbiriricilik ilkelerinden önce gelirdi.

Goebbels 1931'de üst sınıftan bir kadınla evlenmiş ve ondan altı çocuğu olmuştu. Ama 1937-38 yıllarında Çekoslovak bir film yıldızıyla ilişki kurması evliliğini olduğu kadar mesleğini ve siyasal yaşamını da tehlikeye attı; bu dönemde etkisi azaldı. Zafer zamanında propagandacılar pek gerek duyulmadığı için II. Dünya Savaşı'nın başlaması da (Goebbels savaşı onaylamıyordu), konumunda önemli bir değişiklik yaratmadı. Stalingrad (bugün Volgograd) ve Afrika'daki yenilgiler savaşın gidişatını değiştirince Goebbels'in şansı açıldı; yenilginin üstesinden gelme konusunda parlak bir propaganda ustası olduğunu kanıtladı.

Goebbels'in, içinde bulunulan durumu farklı yansıtarak gerçekleri çarpıttığını söylemek yanlış olur. Tersine, kişisel olarak yürüttüğü ve anında basın ve radyo aracılığıyla yayımlanan propagandasının temel dayanağı, tarihsel koşulluklar kurma, karşılaştırmalara gitme, tarihin sözde kaçınılmaz yasalarından dem vurma, hatta son koz olarak mucizeler yaratacak gizli silahlardan söz etme yoluyla umutları sürekli artırmak üzerine kuruluydu. Öteki önde gelen Nazilerin korunak ve sığınaklarına çekilmelerinden çok sonra bile Goebbels, sürekli halkın önüne çıkarak, bir kez daha kişisel cesaretini göstermiş oldu. Bu yıllarda halkın önünde yaptığı konuşmalar, o zamana değin genelde olumsuz yayın imajının düzelmesini sağladı. Çalışmaları özellikle Alman cephesindeki savunma çabalarının yoğunlaşmasında etkili oldu: Goebbels, topyekûn savaş savunmaya başladı ve birkaç yanlış ataktan sonra, 20 Temmuz 1944'te Hitler'e yapılan suikast girişimi, ona bu amacını gerçekleştirmeye olanağı sağladı. 25 Ağustos'ta, "Tam Yetkili Topyekûn Savaş Sorumlusu" oldu; ama kendisinin de kısa bir süre sonra yakınlara itiraf edeceği gibi, artık çok geçti.

Goebbels, son ana değin Hitler'in yanından ayrılmayan tek Nazi önderiydi. 1 Mayıs 1945'te Berlin'de Hitler'in kuşatma altındaki sığınagında çocuklarını da öldürerek karısı ile birlikte intihar etti. Bu, yetenekli sahne yönetmeninin, en kanlı değilse bile, en dehşetli ve son gösterisiydi. Bir gün önce, Hitler kendi arzusuyla onu Reich şansölyesi ilan etmişti. Böylelikle Goebbels bir günlüğüne ve birkaç metrekareslik bir alanda bile olsa, Otto von Bismarck'ın son halefi oldu.

Goebel, Karl (Immanuel Eberhard) von (d. 8 Mart 1855, Billigheim, Baden - ö. 9 Ekim 1932, Münih), Alman botanikçi. *Organographie der Pflanzen* (1898-1901; Bitkilerin Organografisi) adlı yapıtında bitki morfolojisinin bilimsel ilkelerini biçimsel ve yapısal özelliklere dayanarak açıklamıştır.

1877'de doktorasını tamamlayan Goebel, çeşitli okullarda ders verdikten sonra Güney Amerika'daki And Dağlarına, ABD'deki Kayalık Dağlara, Hindistan'daki Gat Sıradağlarına, Ortadoğu'ya ve Yeni Zelanda Alpleri'ne düzenlenen araştırma gezilerine katıldı. Yaptığı incelemeler sonucunda, bir organın işlevinin organın biçimini belirlediğini, canlıların tüm yapısal özelliklerinin işlevlerine uyarlandığını, işlevde bir değişiklik olduğunda biçimin de değişeceğini öne sürdü. *Organographie* adlı yapıtında geniş yer verdiği biçime ve işleve ilişkin düşünceleri, botanikteki salt gözlemsel ve deneysel yaklaşımlar arasında önemli bir köprüdür.

Goeben, August Karl von (d. 10 Aralık 1816, Hannover - ö. 13 Kasım 1880, Koblenz, Prusya Ren Bölgesi), 1864, 1866 ve 1870-71 savaşlarında üstün yararlıklar gösteren Prusyalı komutan.

1848'de kurmay subayken, sonradan Prusya ve Alman İmparatorluğu genelkurmay başkanlığını üstlenen Helmuth von Moltke ile kalıcı bir dostluk kurdu. 1860'ta Fas'ta İspanyol birliklerinde görev yaptı; Tetuán Çarpışması'na katıldı. Gözlemlerini 1841 ve 1863'te yayımlanan iki kitapta topladı.

1863'e gelindiğinde Goeben tümgeneralliğe yükselmisti. 1864'te Danimarka'ya karşı girilen savaşta tugay komutanı olarak kendini gösterdi. Prusya'yı Avusturya ve müttefikleriyle karşı karşıya getiren Yedi Hafta Savaşı'nda (1866), Würzburg yakınlarında Bavyera kuvvetlerine karşı yürütülen harekatta bir tümene komuta etti.

1870'te Fransız kuvvetleriyle girilen Spicheren ve Gravelotte çarpışmalarında (6 ve 18 Ağustos) 8. Kolordu'yu (Ren Bölgesi Kolordusu) başarıyla yönetti. 8 Ocak 1871'de Edwin von Manteuffel'in yerine, Prusya I. Ordusu'nun komutanı oldu. Saint-Quentin'de kazandığı zaferle (18-19 Ocak) Fransa'nın kuzeyindeki savaşı sona erdirdi. Öldüğünde, VIII. Kolordu'nun komutanlığında bulunuyordu.

Goedel, Kurt bak. Gödel, Kurt

Goeje, Michael Jan de (d. 13 Ağustos 1836, Dronrijp - ö. 17 Mayıs 1909, Leiden, Hollanda), birçok Arapça yapıtı derlemiş Hollandalı bilim adamı. En önemli derlemesi Arap tarihçi Taberi'nin Batı'da *Annals of Tabari* (1879-1901, 13 cilt) diye bilinen *Tarih-i Taberi* adlı yapıtıdır.

Çocukluğunda Doğu dillerine yakınlık duyan Goeje, özellikle Arapçayı çok iyi öğrendi. Oxford Üniversitesi'nde doktora sonrası araştırmaları sırasında ünlü Arap coğrafyacı İdrisi'nin Bodleian Kütüphanesi'ndeki elyazmalarını düzenledi. Bunların bir bölümünü R. P. Dozy'yle birlikte *Description de l'Afrique d'après Edrisi* (1866; İdrisi'ye Göre Afrika'nın Betimlenmesi) adıyla yayımladı. Aynı tarihte *Mémoires d'histoire et de géographie orientales*'i (1866; Doğu Tarihi ve Coğrafyasıyla İlgili Anılar) yazdı. 1883-1906 arasında Leiden'de Arapça profesörlüğü yaptı; *Encyclopaedia of Islam*'in ilk üç cildinin de genel yayın yönetmenliğini üstlendi.

Goerdeler, Karl Friedrich (d. 31 Temmuz 1884, Schneidemühl - ö. 2 Şubat 1945, Berlin, Almanya), 1930-37 arasında Leipzig'in tutucu belediye başkanı, II. Dünya Savaşı sırasında Alman direniş hareketinin önde gelen isimlerinden. Adolf Hitler'e karşı başarısız bir darbe girişiminde de yer almıştır.

Hukuk ve iktisat öğrenimini tamamladıktan sonra 1912'de Solingen belediyesinde çalışmaya başladı. I. Dünya Savaşı sırasında uzun süre Doğu Cephesi'nde bulundu. 1920'de Königsberg (sonradan Kaliningrad, Rusya) belediye başkan yardımcısı oldu. 1930'dan 1937'ye değin Leipzig belediye başkanlığı görevini yürüttü. İlk 1931-32'de, ikincisi Nazi yönetimi sırasında (1934-35) olmak üzere iki kez fiyat denetim müfettişliği yaptı.

Weimar Cumhuriyeti sırasındaki parlamenter demokrasiden hiçbir zaman hoşnut olmayan ve Almanya'nın 1914 öncesi sınırlarına dönmelerini savunan Goerdeler sağcı Alman Ulusal Halk Partisi'nin (DNVP) üyesiydi. Ama Nazi Partisi'yle zaten soğuk olan ilişkileri giderek kötüleşti; 1937'de

belediye başkanlığından istifa etmek zorunda bırakıldı. Bu olayın ardından Goerdeler Hitler'e karşı direnişe geçti. Dış ülkelerle ve Batılı Müttefikler'le bağlantısını savaş sırasında da sürdürdü. eski genelkurmay başkanı Ludwig Beck'in önderlik ettiği bir grup tutucu generalle birlikte davrandı. Bu grup, Stalingrad seferinin (1942 sonu - 1943 başı) bozgunla sonuçlanmasının ardından Hitler'e karşı bir darbe hazırlığına girişti. Darbenin başarılı olması durumunda Goerdeler başbakan olacaktı.

Goerdeler, Hitler'in devrilmesi durumunda Sovyetler Birliği'ne karşı savaşı sürdürmek için Batılı Müttefikler'le bir barış antlaşması yapmayı tasarlıyordu. Grubun 20 Temmuz 1944'te Hitler'e karşı düzenlediği suikastın başarısızlığa uğramasından sonra, bir süredir Gestapo tarafından aranmakta olan Goerdeler gizlendi. 12 Ağustos'ta Polonya'da tutuklandı. 8 Eylül'de ölüm cezasına çarptırıldı. Beş ay sonra Plötzensee Cezaevi'nde idam edildi.

Goes, Hugo van der (d. y. 1440 - ö. 1482, Roode Kloster, Brüksel yakınları), dönemin en önemli Flaman ressamlarından. Alışılmış, kasvetli düşünce dünyasını sonsuz derinlikli, ama çoğu kez tedirgin edici olabilen dinsel konulu yapıtlarında yansıtmıştır.

Eski kaynaklar Goes'in doğum yerinin Gent mi, Anvers mi, Brugge mi, Leiden mi olduğu konusunda anlaşmazlık içindedir. 1467'de Gent Ressamlar Loncası'na kabul

"Portinari Altar Panosu"ndan "Çobanların Tapınması", Hugo van der Goes'in bir yapıtı, y. 1474-76; Uffizi Galerisi, Floransa
SCALA Art Resource EB Inc

edilmesinden önce yaşamına ilişkin hiçbir bilgi yoktur. Bu tarihten 1475'e değin Gent kasabasında birçok sipariş aldı. Ayrıca, Charles'ın (Cesur) Brugge'de evlenmesi (1468), Philippe'in (İyi) mezarının Dijon'a taşınması (1473) gibi olaylara ilişkin dekorasyon çalışmaları yaptı, armalar düzenledi, geçit törenleri için bayrak vb işler gerçekleştirdi. 1474'te loncanın başkanlığına seçildi, ama ertesi yıl, meslek yaşamının doruğundayken Bruksel yakınlarındaki Roode Manastırı'na girdi. Burada resim yapmayı sürdürdü; önemli kişiler ziyaretine geldiler, kendisi de gezilere çıktı. 1481'de geçirdiği şiddetli bir bunalım sonucunda intihara kalkıştı. Roode Manastırı'ndaki son yıllarına ilişkin bilgiler Gaspar Othuis adlı bir keşişin (Goes'in ayrıcalıklarını kiskanarak biri olduğu açıktır) yazdığı kitaptan edinilmiştir.

Kesinlikle Goes'e ait olduğu bilinen tek yapıt, "Portinari Altar Panosu" (y. 1474-76, Uffizi Galerisi, Floransa) adıyla bilinen triptiktir (üç kanatlı pano). Yapıtı Medici ailesinin Brugge'deki temsilcisi Tommaso Portinari ismarlamıştır. Orta panoda "Çobanların Tapınması" sahnesi, sağ ve sol kanatlarında ise Portinari ve ailesi betimlenmiştir. Kuzey gerçekçiliğinin ilk önemli örneklerinden olan yapıt bu niteliğini, taşıdığı tinsel içeriğe borçludur. Goes bu kompozisyonda ölüdoğaya özgü ayrıntıları simgesel bir amaçla kullanmış, ayrıca portre geleneğine daha önce eş görülmemiş ölçüde ruhsal bir derinlik kazandırmıştır. Bu özellik, bakışlarında hayranlıkla karışık bir korku taşıyan çobanlarla Portinari'nin çocuklarının yüz ifadelerinde kendini belli eder. Flaman resminde o doneme değin eş olmayan duygusal bir yoğunluğa ulaşan yapıt tamamlandıktan hemen sonra Floransa'da sergilenmiş, zengin renkleri ve ozenli ayrıntılarıyla birçok İtalyan ressamı etkilemiştir.

Goes'in deneysel nitelikli erken dönem üslubu, onun 15. yüzyılın önde gelen Felemenk ressamlarını incelemiş olduğunu gösterir. Viyana Sanat Tarihi Müzesi'nde bulunan bir diptişinin (iki kanatlı pano) "İlk Günah" adlı panosu Jan van Eyck'in "Gent Altar Panosu"nun, "Yakarış" adlı panosu ise Roger van der Weyden'in etkilerini

yansıtır. Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi'nde bulunan "Munecim Kralları Tapınması" ile "İsa'nın Doğumu" arasında yapılacak bir karşılaştırma, Goes'in sonraki dönem üslubunun gelişim çizgisini ortaya koyar. "Munecim Kralları Tapınması" akılcı mekân anlayışı, dingin kompozisyonu ve uyumlu renkleriyle goze çarparken, uzun bir pano üstünde yer alan daha geç tarihli "İsa'nın Doğumu"nun boyutları bile rahatsız edicidir. Yapıtta, perdelerin ardından görünen alçak bir sahneden üstünde duygusalık dolu olağanüstü bir dram sergilenmektedir. Mekân ve rengi, akılcı etkiler yaratmaktan çok, duygusal gücü yansıtmada kullanması Goes'in geç dönem yapıtlarının tipik özelliğidir. Aynı özellik, örg kapağı olarak yapıldığı sanılan "Kutsal Uçlu"ye Tapınan Sir Edward Bonkil" ve "İskoçya

Kraliyet Ailesi" (y. 1478-79, Holyrood Sarayı'ndan Edinburgh'taki İskoçya Ulusal Galerisi'ne ödünç verilmiştir) adlı pano resimlerinde de görülür ve ölümünden az önce yaptığı "Meryem'in Ölümü"nde (Belediye Müzesi, Brugge) doruğa çıkar. Bu yapıttaki doğal olmayan soğuk renkler özellikle rahatsız edicidir. Mantık dışı bir mekân düzenlemesi içine yerleştirilmiş havarilerin belli etmemeye çalıştıkları acı ifadesi, resmin dokunaklılığını artırır. Maniyerizme yönelik sanatı ve acı çekmeye yatkın kişiliğiyle Goes, 20. yüzyılda özellikle ilgi uyandırmıştır.

Goetel, Ferdynand (d. 15 Mayıs 1890, Sucha, Avusturya-Macaristan - ö. 24 Kasım 1960, Londra, İngiltere), Polonyalı roman ve deneme yazarı.

I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan ordusunda savaşırken tutsak düştü ve Taşkent'e götürüldü. Sovyet Devrimi sırasında orada işçi ve Asker Konseyi üyesi oldu. Savaşın sonra özgürlüğüne kavuşan ülkesine döndü ve yazı yazmaya başladı. 1924'te, Rusya'da Devrim ve İç Savaş sırasındaki yaşantısını renkli bir dille anlatan *Przez płonący Wschód'u* (Alevlenen Doğu) yayımladı. *Patrik Karapeta* (Hacı Karapeta) ve *Ludzkość* (İnsanlık) gibi öykülerinde Türk halklarına ilişkin zekice gözlemlere yer verdi. *Z dnia na dzień* (1926; Günden Güne) adlı romanında, karakterleri ortaya koymak için asıl anlatının içinde günlük biçimini de kullandı. 1932-33 yıllarında Polonya PEN'inin, 1932-39 arasında da Polonya Yazarlar Birliği'nin başkanlığını yaptı. 1935'te Polonya Edebiyat Akademisi'nin kurucu üyesi oldu. Ülkesinin Alman işgali altında olduğu dönemde (1939-45), sürgündeki Polonya hükümetinin gizli temsilciliğini yaptı ve Londra'dan aldığı büyük miktarlardaki parayı gereksinmesi olan Polonyalı yazarlara aktardı. 1938'de Mussolini'ye karşı hayranlığını açığa vurduğu *Pod znakiem faszyzmu* (Faşizm'in İşareti Altında) adlı siyasal denemesini yazdı.

Goethals, George Washington (d. 29 Haziran 1858, Brooklyn, New York - ö. 21 Ocak 1928, New York kenti, ABD), Panama Kanalı inşaatını yöneten ABD'li askeri mühendis.

1880'de New York, West Point'teki ABD Askeri Akademisi'nden mezun olan

Goethals
Panama Canal Co

Goethals, ABD İstihkâm Kolordusu'nda görevlendirildi ve burada kanal ve liman yapımı alanlarında deneyim kazandı. Ayrıca West Point'te öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1907'de Başkan Theodore Roosevelt tarafından Kıtak Kanal Komisyonu'nun başkanlığına ve baş mühendisliğine atandı. Ertesi yılın ocak ayında tüm inşaat işlerinin sorumluluğunu ve kanal bölgesinin yönetimini üstlendi.

Goethals'ın karşılaştığı sorunlar çok büyüktü. Çok büyük havuzları inşa etmenin teknik zorluklarını çözmenin yanı sıra, birçoğu hasta olan 30 bin işçiyi barındırmak ve doyurmak zorundaydı. Goethals'ın kanal inşaatı sırasında yarattığı birlik ruhu efsaneleşti.

Başkan Woodrow Wilson onu, 1914'te ticari gemilere açılan Panama Kanalı'nın ilk yöneticiliğine atadı. Ocak 1917'ye değin bu görevde kalan Goethals I. Dünya Savaşı sırasında önce iase subaylığı görevinde bulundu, daha sonra satın alma, depolama ve trafik müdürü olarak çalıştı. Ayrıca, askeri birliklerin yurt içi ve yurt dışındaki görev bölgelerine gönderilmelerini yönetti. 1919-28 arasında George W. Goethals and Company mühendislik şirketinin başkanlığını yaptı. Ayrıca, aralarında New York liman idaresinin de bulunduğu birçok önemli mühendislik kuruluşunun danışmanlığını üstlendi.

Goethe, Johann Wolfgang von (d. 28 Ağustos 1749, Frankfurt am Main - ö. 22 Mart 1832, Weimar), Alman şair, oyun yazarı, romancı. Evrensel boyutlara ulaşmış ünlü dünya edebiyatının en büyük yazarlarından biridir. Sanat, estetik ve edebiyat

Goethe sekreteriyle çalışırken, Johann Schmeidler'in bir resminden ayrıntı, y. 1831
ABC Ajansı

denemeleri yazmış, doğa bilimleriyle uğraşmış, insan anatomisi ve botanik konularında araştırmalar yapmıştır. Alman edebiyatındaki coşkunluk akımının (Sturm and Drang) ve klasik dönemin Schiller'le birlikte başlıca temsilcisidir. Günümüze değin pek çok tanınmış yazar onu örnek almıştır. 150. ölüm yıldönümü olan 1982 bütün dünyada "Goethe yılı" olarak kabul edilmiştir.

Çocukluk yılları. Goethe'nin babası Johann Kaspar Goethe, varlıklı bir aileden gelen bir hukukçu, annesi Elisabeth Textor ise bir memur ailesinin kızıydı. Sert huylu, titiz, disiplinli, akıllı ve mantık ilkelerinden ayrılmayan bir baba ile, duygulu, hayal gücü ve anlatma yeteneği çok gelişmiş bir annenin bu özellikleri, Goethe'nin kişiliğini oluşturdu, yaratıcılığını olumlu yönde etkiledi. Kültürlü bir insan olan babası, oğlunun Aydınlanma döneminin ideallerine göre yetişmesini amaçlamıştı. Daha küçük yaşta ona Latince, Yunanca, İbranice, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca öğretti; 10 yaşında Aisopos'u, Homeros'u, Vergilius'u ve Ovidius'u okutarak antik kültürle tanışmasını, din eğitimine önem vererek de Kitabı Mukaddes'i tanımasını sağladı. Goethe'yi çocukluk yıllarında etkileyen, güzel

sanatlara, özellikle de görsel sanatlara ilgi duymasına ve Fransız kültürü almasına yol açan bir rastlantı da, Avusturya ile birleşen Fransızların 1759'da Frankfurt'u işgal etmeleri oldu. Goethe'lerin evi iki buçuk yıl süreyle Fransızların karargâhı olarak kullanıldı. Goethe böylece güzel sanatlara meraklı Fransız komutanın sanatçı konuklarıyla tanıştı; temsillerini hiç kaçırmadan izlediği gezici Fransız tiyatro topluluğu aracılığıyla da Racine ve Molière'i öğrendi.

Leipzig dönemi (1765-68). Babasının isteğine karşı koyamayan Goethe, 1765'te hukuk öğrenimi yapmak üzere Leipzig'e gitti. Uzun bir tarihsel geçmişi olan Frankfurt'a karşılık Leipzig, çağının "küçük Paris'i" olarak bilinen modern bir kentti. Sanat çevrelerindeyse, yaşamın eğlenceli bir oyun gibi kabul edildiği, uçarı Rokoko kültürü egemendi. Aydınlar ve edebiyatçıların arasında, Aydınlanmanın akılcı yazarı Gottsched, bir de Samuel Richardson ve Laurence Sterne gibi yazarların doğrultusunda Almanya'da yeni gelişen duygusallığın temsilcisi Christian Fürchtegott Gellert tutuluyordu. Ama Goethe'yi asıl etkileyen, arkeolojinin babası sayılan sanat tarihi kuramcısı Johann Winckelmann'ı tanımasını ve içinde yaşadığı yapmacık dünyadan uzaklaşarak antik kültüre yönelmesini sağlayan ressam dostu Adam Friedrich Oeser oldu. Goethe, Leipzig'deki ortamı hiçbir zaman bütünüyle benimseyememişti. Gene de, bu yıllarda yazdığı ve *Anette Lieder* (1767; Anette İçin Şarkılar) adı altında topladığı şiirleri ile *Die Laune des Verliebten* (1767; Sevgilinin Keyfi) ve *Die Mitschuldigen* (1770; Suça Katılanlar) adlı iki oyunu rokoko üslubunu yansıtan yapıtlardı.

Goethe'nin bu yıllarda içinde yaşadığı, her şeyin hafife alındığı rokoko dünyası ile Käthe Schönkopf adlı bir genç kıza beslediği gerçek duygular arasındaki ikilem, onun büyük bir bunalıma düşerek Leipzig'den kaçmasına yol açtı. Frankfurt'ta ilişki kurduğu pietist çevre ise, insanın iç dünyasına yönelmesini ve düştüğü bunalımdan kurtulmasını sağladı.

Coşkunluk akımı dönemi (1770-75). Goethe 1770'te, yarım kalan hukuk eğitimini tamamlamak amacıyla Strassburg'a (Strasbourg) gitti. Orada geçirdiği bir buçuk yılda gerçek edebiyatçı kişiliğini buldu. Bu süre içinde yazar ve düşünür Herder'le kurduğu dostluk ve bir papazın kızı olan Friederike Brion'a duyduğu aşk, onun gelişmesine yardımcı olan başlıca iki etkindir. Herder, bir yandan Goethe'nin rokoko kültüründen uzaklaşmasını sağlarken, bir yandan da dikkatini Shakespeare, Ossian ve Pindaros gibi yazarlara çekiyor, halk edebiyatına karşı ilgisini uyandırıyor ve ona yepyeni bir tarih bilinci veriyordu. Goethe'nin, tarihi, kültürü ve sanatı sürekli bir devinim, bir gelişme içinde gören Herder'in düşüncelerini benimsemesi, Alman şiir sanatının kökenine inmesine, halk şarkıları üslubunda şiirler yazmasına yol açtı. Goethe, Elsass (Alsace) yöresinin doğasından da çok etkilendi. Doğayı ilk kez organik bir varlık olarak algılayordu. Bu yeni doğa görüşünün Friederike Brion'a duyduğu güçlü sevgi ile birleşmesinden "Willkommen und Abschied" ("Kavuşma ve Ayrılış", 1799) ve "Mailed" ("Mayıs Şarkısı", 1799) gibi ünlü şiirleri doğdu. Bunlar, kişisel deneyimlerden kaynaklanan, yazarın gerçek duygularını dile getiren yaşantı şiiri (*Erlebnislyrik*) türünün ilk örnekleridir. Gene bu yıllarda Goethe büyük ilgi duyduğu Alman gotik sanatını yakından tanıdı ve Strassburg Katedrali üzerinde odaklaşan bu ilgisini (sonraki yıllarda Wetzlar'da tamamlayacağı) "Von deutscher Baukunst" (1773; "Alman Mimarisi Hakkında", 1799) adlı ünlü makalesine dile

getirdi. Gene Strassburg yıllarının ürünü olan bir ikinci yazısı da "Rede zum Shakespeare Tag" (Shakespeare Günü İçin Konuşma). Onun, Shakespeare'in yapıtlarıyla yoğun biçimde uğraşmasının sonucunda ortaya çıkan bu çalışması, Alman edebiyat çevrelerinde bu yazarın ilk kez doğru ve köklü bir biçimde tanınmasını sağladı. Shakespeare'i bir "deha" olarak niteleyen Goethe, kendini de onunla eşdeğer sayarak, kendi "ben"ine, kendi yaratıcı gücüne duyduğu güveni ilk kez dile getirdi. Goethe'nin Shakespeare'in yapıtlarına duyduğu ilginin bir başka ürünü de, gene o yıllarda yazmaya başladığı *Götz von Berlichingen* (1773; *Demir Elli Şövalye von Berlichingen*, 1933) adlı oyunudur. Coşkunkluk akımına özgü iyi ve güçlü insan (*Kerl*) tipini ve özgürlük idealini işleyen oyun, bu dönemin tiyatro alanındaki en yetkin örneklerindendir.

Goethe 1772'de, stajını tamamlamak için kısa bir süre Strassburg'dan Wetzlar'a gitti. Onun tümleyle edebiyata yöneldiği Wetzlar döneminin en önemli olayı, arkadaşı Kestner'in nişanlısı Charlotte Buff'a âşık olması ve bu umutsuz aşkın sonucunda *Die Leiden des jungen Werther* (1774; *Genç Werther'in İzdirapları*, 1914 / *Genç Werther'in Acıları*, 1935, 1991) adlı romanın ortaya çıkmasıdır. Goethe o dönemde kişisel yaşantılarını, doğa karşısında kendini kaptırdığı coşkuyu, gem vuramadığı duygularını dile getirecek yeni biçim arayışları içindeydi. Eski Yunanlı şair Pindaros'un övgü şiirlerinden ve Alman şair Klopstock'un onlardan etkilenecek şiirler yazıyordu. Belirli kalıplara bağlı kalmadan, dizenin kendi içindeki ses düzeyine dayalı, serbest ölçülü bu övgü şiirlerinin en önemlileri "Prometheus", "Wanderer's Sturmlied" (Gezginin Fırtına Şarkısı), "Ganymed" ("Ganymed", 1965) ve "Schwager Kronos"tur. *Werther* romanı ise aynı coşkulu duyguların anlatı biçiminde dile getirilmesidir. Romanın konusu, Goethe'nin Charlotte'ye beslediği umutsuz aşkla Jerusalem adlı bir dostunun o sırada aşk uğruna kendini öldürmesi gibi iki olaydan kaynaklanır. Mektup-roman biçiminde yazılmış olması ise, İngiliz yazar Samuel Richardson'ın *Pamela* adlı romanının etkisini yansıtır. Aklın yerine duyguyu koymasıyla, insan ruhunu, düş gücünü, dolayısıyla da bireyi ilk kez bu kadar yüceltmesiyle, Tanrı'nın yansımasını insanın kalbinde ve (pan-teist bir görüşle) doğanın her bir zerrisinde bulmasıyla Alman edebiyatında yeni bir çıkış açan *Werther*, modern Alman romanının da başlangıcı olarak kabul edilir. Roman, Almanya dışında da büyük yankı uyandırmış, Goethe'nin bir anda dünya çapında ün kazanmasını sağlamıştır.

Klasik dönem. *Weimar yılları ve İtalya gezisi.* 1775'te tanıştığı genç Weimar dükü Karl August, Goethe'yi Weimar'a çağırdı ve kendine özel elçilik danışmanı olarak atadı. Bu olay Goethe'nin Leipzig, Strassburg ve Frankfurt yıllarını içine alan gençlik döneminin sona ermesi anlamına geliyordu. Artık, günlük yaşamında bazı sorumluluklar yükleneneği, nesnel değerlere önem vereceği, ölçsüzlükten kaçınacağı bir dönem başlamıştı. Weimar düküyle kısa zamanda büyük bir dostluk kuran Goethe, aynı zamanda onun yardımcıları olarak maden ocaklarıyla kent ormanlarının denetimini de üstlendi. Bu ona, doğaya daha yakın olma olanağını verdi. Böylece doğabilim araştırmalarına yönelen Goethe bitkiler, taşlar, yeryüzünün jeolojik yapısı, insan ve hayvan anatomisi, renklerin ve ışığın gizleri gibi eskiden beri ilgilendiği konular üzerinde yoğun çalışmalara girişti. "Seefahrt" (Deniz Yolculuğu), "An den

Mond" (Ay'a), "Wanderer's Nachtlied" ("Yolcunun Gece Şarkısı", 1948) gibi şiirleri ile doğadaki gizlilüğü dile getirdiği "Erlkönig" ("Peri Padişahı", 1958) ve "Der Fischer" (Balıkçı) gibi ünlü baladları, onun Weimar'da yaşadığı değişimin en canlı kanıtlarıdır. "Gränzen der Menschheit" ("İnsanlığın Sınırları", 1949) gibi şiirlerinde, coşkunkluk döneminde olduğu gibi tanrılar karşısında kendini üstün gören insan imgesinin yerini, sınırlarının bilincine varmış, çevresiyle uyumlu insan almıştır. Onun bu yeni dünya görüşünü kazanmasında, Weimar'da tanıştığı büyük bir sevgiyle bağlandığı Frau von Stein'in etkisi büyüktür. Goethe'den daha yaşlı, evli ve birkaç çocuk sahibi olan bu soylu kadın, duygulu, akıllı ve dengeli kişiliğiyle, onun çevresiyle uyumlu, kendi içinde dengeli bir ruh dünyası kazanmasına yardımcı olmuştur. Goethe "Warum gabst du uns die tiefen Blicke" (Neden Bize Bu Derin Bakışları Verdin) adlı ünlü şiirini Frau von Stein için yazmıştır. Gene bu yılların ürünü olan *Iphigenie auf Tauris* (1779; *Iphigenie Tauris'te*, 1943) adlı oyunundaki Iphigenie ile *Torquato Tasso*'daki (1780-89; *Torquato Tasso*, 1941) prenses tipleri de Frau von Stein'in kişiliğinden önemli izler taşır.

Iphigenie Tauris'te oyununda Goethe, Antik Çağda Euripides'in de işlediği mitolojik İphigenia konusunu, özünde değişiklikler yaparak kullanmıştır. Onun sonsuz insan sevgisi ve ruh güzelliğiyle dolu Iphigenie'si, tanrıların lanetlediği Tantalos soyu üzerinden lanetin kalkmasını ve kötü ruhlar tarafından izlenen erkek kardeşi Orestes'in kurtulmasını sağlar. Goethe, Iphigenie'nin kişiliğinde sevgiye ve ölçüye dayanan bir insanlık idealini gerçekleştirmiştir. Bu niteliğiyle oyun, Lessing'in *Nathan der Weise* (*Bilge Nathan*) ve Schiller'in *Don Carlos*'uyla birlikte Alman edebiyat tarihinde "insanlık ideali"nin işlendiği üç temel yapıttan biridir.

Torquato Tasso'da ise Goethe, Werther gibi kendi yarattığı düş dünyasında yaşayan bir şairin, dışında kaldığı gerçeklikle çatışmasını sergiler. Ama artık coşkunkluk dönemi yapıtlarındaki tersine bir tutum içindedir; yazar olarak toplumla sanatçı arasındaki uyumsuzluğu kendisi yaratan, toplumu anlamaya çaba göstermeyen Tasso'nun tutarını tutmaz. Kendisi de, Tasso'nun tersine, dış dünya ile ilişki kurmuş, yaşamla sanatı kendi kişiliğinde bağdaştırmayı başarmıştır.

On yıl kaldığı Weimar'da toplum yaşamına bağımlı olmaktan sıkılan Goethe, 1786 sonbaharında ansızın Weimar'dan ayrılarak Verona ve Venedik üzerinden Roma'ya gitti. Daha sonra *Italianische Reise* (1816-17; *İtalya Seyahati*, 1957) adlı kitabında anlatacağı bu iki yıllık dönemin, onun yaşamında çok önemli etkileri oldu. İtalya'da çeşitli sanat yapıtlarını yakından tanıma olanağını buldu. "Bakmak", "görmek", "incelemek" kavramları gözünde büyük önem kazandı. Yakından tanıdığı ve hayran kaldığı Yunan ve Roma sanatının yanı sıra, İtalya'daki değişik bitki örtüsünü inceleyerek verdiği sonuçlar da dünyaya bakışına yeni bir boyut kazandı. Doğabilim çalışmalarını özellikle bitkiler üzerinde yoğunlaştırdıktan sonra, insanların da bitkiler gibi sürekli bir değişim içinde oldukları görüşüne varmıştı. Ona göre, bitkilerin tümünün kökenini nasıl bir "ana bitki" (*Urpflanze*) oluşturuyorsa, insanların da değişime ve gelişime de, her varlığın içinde bulunan ana ilkeye, öze bağlıydı. Doğadaki, "sürekli değişmeye karşı aynı varlık olarak kalmak, ama gene de sürekli değişmek" yasasını insana da uyguladı. Weimar'a döndükten

sonra bu düşüncelerini "Metamorphose der Pflanzen" (1790; Bitkilerin Başkalaşması) adlı yazısında dile getirdi.

1788 yazında Weimar'a geri döndüğünde, o çevreye ve eski dostlarına yabancılaştığını gördü. Bu kez, karşısına çıkan Christiane Vulpius adlı eğitimsiz bir kıza âşık olmuştu, bir süre sonra onunla evlendi, Karl August adını verdikleri bir oğulları oldu. 1790'da Weimar'da tamamladığı, 20 parçadan oluşan "Römische Elegien" ("Roma Ağlıları") adlı şiirinde, Christiane'nin ona verdiği vashama sevincini dile getirdi.

Schiller'le dostluğu. 1794'te Goethe ile Schiller, Jena Üniversitesi'nde karşılaştılar. İlk ilişkileri, Goethe'nin ana bitki konusundaki görüşlerine Schiller'in karşı çıkmasıyla başladı. Ama daha sonra bu tartışmadan büyük bir dostluk doğdu. Schiller'in çıkarmakta olduğu *Die Horen* (1796-97) adlı edebiyat dergisinde Goethe de yazmaya başladı. Bu, her iki şair için de verimli bir dönem oldu. İkisi de en ünlü baladlarını 1797'de yazdılar. "Der Schatzgräber" (Hazine Avcısı), "Der Zauberlehrling" ("Büyücü Çırağı", 1961) Goethe'nin gençlik yıllarındaki coşkulu tutumunu aşmış klasik olgunluğa eriştiği, içinde duygulardan çok, düşüncelere ağırlık verdiği baladlardır. Goethe'nin, dostu Schiller'in etkisiyle tamamladığı bir yapıtı da, *Wilhelm Meisters Lehrjahre*'dir (1796; *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları*, 1945). Yapıtı, Weimar'a geldiği yıllarda yazmaya başladığı, ama bitirmeden bıraktığı *Wilhelm Meisters theatralische Sendung*'un (*Wilhelm Meister'in Aktörlüğü, Rejisörlüğü ve Sahne Şairliği*, 1941) yeniden ele alınıp bir oluşum romanına (*) dönüştürülmüş biçimidir. Romanda "her insan kendisinde doğuştan bulunan yetenek ve yetkinlikleri geliştirerek kişiliğini oluşturur" düşüncesi dile getirilmiştir. Bu görüş ise, Goethe'nin İtalya yolculuğunda geliştirdiği, doğadaki özün sürekli değişerek yeni biçimlere girdiği görüşüyle aynı doğrultudadır.

Klasik dönemde Goethe'nin toplum karşısındaki tutumu da değişmiştir. Artık toplumu, kişiliğin oluşmasında en önemli etmen saymaktadır. Kahramanları, coşkunkluk dönemdekiler gibi yasa tanımaz bir tutum içinde değildir; yasalara başkaldırmanın yerini, düzenle uyum içinde yaşama düşüncesi almıştır.

Geç dönem. 1805'te Schiller'in ölmesiyle, Goethe'nin sanat yaşamında bir dönem daha son buldu. Bundan sonraki ürünleri gerek dil, gerek üslup açısından öncekilerden farklıdır. Weimar dönemine kadar gençlik yıllarını anlattığı *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit* (1833; *Kendi Hayatımdan Şiir ve Hakikat*, 1946-54, 3 cilt) adlı yaşamöyküsü, özdeyişlerini bir araya topladığı *Maximen und Reflektionen* (Arayışlar ve Düşünceler), Schiller'le mektuplaşması, dostu Johann Peter Eckermann'la (*) konuşmaları hep bu son dönemin ürünleridir.

Goethe'nin anlatı türündeki son yapıtları, aynı zamanda üçüncü büyük romanı olan *Wahlverwandtschaften* (1809; *Gonül Yakınlıkları*, 1962/Gonül Bağları, 1977) ve *Wilhelm Meister'in ikinci bölümü olan Wilhelm Meisters Wanderjahre*'dir (1829; *Wilhelm Meister'in Seyahat Yılları*, 1946). Şiir türünde ise *West-östlicher Diwan* (1819; *Divan-ı Şarki*, 1912) bu son dönemin en önemli yapıtıdır. Goethe *Divan-ı Şarki*'de, 14. yüzyılda yaşamış İranlı şair Hafiz'in gazellerini, biçim ve uyak özelliklerinden çok, öz açısından örnek almıştır.

Faust. Goethe, ilk kez 1770-71 yıllarında ilgilenmeye başladığı, hatta Frankfurt'tayken, bugün *Urfaust* (İlk Faust) adıyla anılan ilk biçimini yazdığı *Faust*'un (*Faust*, 1926, 1973) birinci bölümünü Schiller'in ölümünden sonra tamamlayabilirdi. Yaşamının son yıllarında yazdığı ikinci bölüm ise, ancak ölümünden sonra basıldı. Yazılması bu kadar uzun bir süreye yayılan *Faust*, Goethe'nin bütün bu yıllar içinde geçirdiği değişimleri de yansıttığı için, onun bütün yaşamını simgeleyen bir yapıt olarak kabul edilir. Yapıtın tümü, Tanrı ile şeytan Mephistopheles'in (birinci bölümün başında yer alan ön oyunda) girdikleri bahis üzerine kurulmuştur. Tanrı, mutlak olana özlem duyan Faust'un, bazı yanlış adımlar atsa da, yanılmayacağından emindir. Mephistopheles ise, kendi gücüne güvenerek, Faust'u kandırabileceğini, onu hizmetine alabileceğini ileri sürer. Yapıtın akışı içinde Faust şeytanı kullanır, ondan yararlanır, ama hizmetine girmez. Böylelikle Mephistopheles, sürekli kötülük yapmak isteyen, ama iyiye hizmet eden bir güç durumuna düşer. Faust ise hırslı, etkin, yılmak bilmeyen, en zor anlarda bile karamsarlığa kapılmayan insanı simgeler.

Yaşamının son yıllarında Goethe'nin Faust'la benzerliği ilgi çekicidir. O da Faust gibi gittikçe artan bir yalnızlık içine düşmüştür. 1816'da karısı Christiane'yi, 1827'de Frau von Stein'i, bir yıl sonra da oğlu Karl August'u yitirmiştir. Ama upkı kahramanı Faust gibi o da son gününe değin hiç yılmamış, bireyle dünya, güzelle gerçek arasındaki dengeli hep ayakta tutmaya çalışmıştır. Ama onun başarıyla oluşturduğu bu denge, ölümünden sonra bir daha kurulmamak üzere bozulmuştur. Bu açıdan bakıldığında da Goethe'nin ölümüyle Alman edebiyatında bir çığır kapanmış sayılır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiir: *Neue Lieder* (1770; Yeni Şarkılar), *Epilog zu Schillers Glocke* (1805; Schiller'in Çan'ına Son Deyiş), *Marienbader Elegien* (1823; Marienbad Ağrıları). Oyun: *Clavigo* (1774; *Clavigo*, 1948), *Stella* (1776; *Stella*, 1946), *Die Geschwister* (1776; *Kardeşler*, 1938-39), *Egmont* (1788; *Egmont*, 1946).

Gofannon bak. Goibniu

Gog bak. Yecüc ve Mecüc

Gogarty, Oliver St. John (d. 17 Ağustos 1878, Dublin, İrlanda - ö. 22 Eylül 1957, New York kenti, ABD), İrlanda rönesansı olarak bilinen edebi canlanma döneminin yazarlarından. Anılarında, gençlik yıllarının Dublin'ini canlı biçimde anlatmıştır.

James Joyce'la sınıf arkadaşı olduğu Dublin'deki Kraliyet Üniversitesi'nde (bugün University College) okudu. Joyce, *Ulysses*'deki Buck Mulligan tipini, Gogarty'den esinlenerek yaratmıştı. Gogarty ise, Mulligan'la özdeşleştirilmekten yaşamı boyunca rahatsız oldu ve Joyce'u bir sanatçı olarak önemsemedi. Dublin'de cerrah ve boğaz hastalıkları uzmanı olarak çalışan Gogarty, İrlanda rönesansının öncülerinden W. B. Yeats, George Moore, George Russell (Æ) ile tanıştı. Eğlendirici bir anlatımla kaleme aldığı anıları *As I Was Going Down Sackville Street* (1937; Sackville Sokağı'ndan Geçerken), *Tumbling in the Hay* (1939; Samanlar İçinde Yuvarlanırken) ve *It Isn't This Time of Year At All* (1954; Yılın Bu Vakti Hiç Değil) adlı kitaplarında topladı.

Gogh, Vincent (Willem) van (d. 30 Mart 1853, Zundert, Hollanda - ö. 29 Temmuz 1890, Auvers-sur-Oise, Paris yakınları),

Hollandalı ressam. Genellikle Rembrandt'tan sonra ülkesinin yetiştirdiği en büyük ressam olarak kabul edilir. Dışavurumculuk akımını büyük ölçüde etkilemiştir. Çarpıcı renkler, kaba fırça vuruşları ve dış çizgilerle belirginlik kazanan yapıtları, sonunda onu intihara kadar götüren akıl hastalığının neden olduğu yoğun acıları yansıtır. Sayısı oldukça fazla olan kendi portreleri ve ünlü "Yıldızlı Gece" (1889, Modern Sanat Müzesi, New York) en önemli başyapıtlarıdır.

Gençlik yılları. Protestan bir papazın altı çocuğunun en büyüğü olan van Gogh Hollanda'nın güneyinde, Brabant yöresindeki küçük bir köyde doğdu. Mutluluk içinde

"Yıldızlı Gece", Vincent van Gogh'un yağlıboya çalışması, 1889; Modern Sanat Müzesi, New York
Museum of Modern Art, New York

geçen çocukluğunda kırlarda dolaşmayı çok seviyordu. On altı yaşında sanat yapıtları alım satımıyla uğraşan amcasının ortak olduğu Goupil firmasının Lahey'deki şubesine çırak olarak girdi.

Bundan sonraki yaşamı kabaca iki döneme ayrılır. 1885'e değin süren ilk dönem boyunca van Gogh, çabuk sinirlenmesinin yol açtığı sorunlarla uğraştı ve kendini tam anlamıyla ifade edebilmenin yollarını aradı; çeşitli yerlerde çıraklık etti, tekrar tekrar aynı hatalara düştü ve birçok kez yön değiştirdi. 1886-90 arasındaki ikinci dönemi ise (1889'da bir dizi ruhsal bunalımın başlamasına değin) sıkı bir çalışma ve hızlı bir gelişmeyle geçti.

Van Gogh 1873'ten Mayıs 1875'e değin Goupil firmasının Londra, Nisan 1876'ya değin de Paris şubelerinde çalıştı. Yaptığı işten nefret etmekte birlikte, sanata ilgi duymaya başlamıştı. Rembrandt, Hals ve öbür Felemenk sanatçılarından da hoşlanıyordu, ama en çok (bütün yaşamı boyunca etkisi altında kalacağı) çağdaşı Fransız resamlardan Millet ve Corot'yu beğeniyordu. 1874'te Londra'da sevdiği kızın onu reddetmesinden sonra yaşama bakışı karamsarlaştı. İnsan sevgisine duyduğu ateşli bağlılık azaldı, gitgide yalnızlaştı. Bu arada dil öğretmenliği yaptı, vaazlar verdi; 1877'de Dordrecht'te bir kitapçıda çalıştı. İnsanlara yardım edebilme özlemiyle din adamı olup ilahiyatla uğraşmak istediye de, 1878'de Brüksel'de katıldığı kısa süreli bir ilahiyat seminerinden sonra bu tasarısından vazgeçti. Tutucu öğretilere kuşkuyla bakması, din adamlarıyla arasında çatışmaya yol açmıştı. Aradan üç ay geçmesine karşın bir yere atanmayınca, Güney Belçika'daki kömür madeni bölgesi Borinage'ın yoksul insanları arasında misyonerlik yapmak üzere yola çıktı. 1879-80 kışında orada ilk büyük ruhsal

bunalımını yaşadı. Bu dönemde yoksullar arasında, aynı onlar gibi yaşıyordu. Bir gün çok coşkulu bir anında, nesi var nesi... çevresindekilere dağıttı. Bunun üzerine... 'ristiyan öğretisini yanlış yorumladığı gerekçesiyle işinden çıkarıldı.

Beş parasız, inancını yitirmiş bir halde herkesle ilişkisini kesti ve ciddi bir biçimde resim yapmaya başladı. Artık gerçek eğilimini keşfetmişti. Asıl görevinin insanları sanat yoluyla rahatlatmak olduğuna karar verdi. Yaratıcılığını keşfetmesiyle, kendine olan güveni de geri gelmişti.

Üretkenlik dönemi. Van Gogh'un sanat yaşamı 1880'den 1890'a değin yalnızca 10 yıl sürdü. Teknik becerisini geliştirmeye çalış-

tığı ilk dört yıl boyunca neredeyse yalnızca çizim (Brüksel Akademisi'nde) ve suluboya çalıştı. 1881'de babasının evine geri döndükten sonra açık havada doğadan çalışmaya başladı. Oldukça sıkı ve disiplinli bir çalışma düzeni içinde olmasına karşın, bir süre sonra kendi kendini yetiştirmenin pek de kolay olmadığını gördü. Daha deneyimli sanatçıların kendisine yol göstermesi gerektiğini anlayarak 1881 sonlarında Hollandalı manzara ressamı Anton Mauve ile birlikte çalışmak için Lahey'e yerleşti. Burada müzelere gidiyor, başka ressamlarla görüşüyordu. Teknik bilgisinin artık yeterince geliştiğine inandığı 1882 yazında ilk yağlıboya çalışmaları başladı. Doğu ve köylülerle başbaşa kalma isteği onu 1883'te Drenthe'ye çekti. Mauve ve başka Hollandalı ressamların da gittiği ülkenin bu ıssız köşesinde üç ay kaldı; ardından Brabant'ta Nuenen köyüne taşınan ailesinin yanına gitti. 1884-85 yıllarında zamanının çoğunu orada geçirdi. Resimlerinde artık daha atak ve olgun bir anlatıma ulaşmıştı. Köylülerin günlük yaşamını, sıkıntılarını ve ettikleri toprakları canlandıran ölüdoğalar, manzaralar ve figürler yaptı. Bu dönemde onu etkileyen bir başka olay da, Émile Zola'nın Fransa'nın bir kömür madeni bölgesini anlatan romanı *Germinal*'i (1885) okumasıydı. Bu kitapta yer alan toplumsal eleştiri van Gogh'un "Patates Yiyenler" (1885, Devlet Müzesi, Amsterdam) ve "Dokumacılar" (Boston Güzel Sanatlar Müzesi) gibi yapıtlarına yansdı. Bir süre sonra van Gogh Nuenen'de kendini oldukça yalnız hissetmeye başladı.

Bu arada resmin olanaklarını hızla kavırıyordu. Hals'i inceleyerek akademik tavrın, görsel izlenimin tazeliğini yok ettiğini kavramış, Veronese ve Delacroix'dan da rengin kendi başına bir şeyler ifade edebileceğini

öğrenmişti. Bunların sonucunda Rubens'e hayranlık duymaya başladı ve onun yapıtlarının çoğunu görebileceği Anvers'e gitti. Rubens'in basit anlatım araçlarını, dolaysız gösterimini ve bir araya getirdiği renklerle belli bir ruh halini aktarabildiğini keşfetmek van Gogh açısından belirleyici oldu. Aynı dönemde Japon baskılarını ve izlenimci resmi keşfetti. Devam etmeye çalıştığı Anvers Akademisi'nde akademik kurallara uymayı reddetmesi tartışmalara yol açınca, üç ay sonra okuldan ayrılmış kardeşi Theo ile buluşmak üzere Paris'e gitti (1886). Orada çizim tekniğini geliştirmeye çalışırken Toulouse-Lautrec, Paul Gauguin ve sonraları modern sanatın gelişimini belirleyecek olan başka önemli ressamlarla tanıştı. Onlar aracılığıyla Fransız resmindeki son gelişmeleri öğrendi. Theo ona Goupil'deki izlenimci resimleri gösterdi, Camille Pissarro, Georges Seurat gibi izlenimcilerle tanıştırdı.

Van Gogh artık bu tür etkileri özümsemeye hazır. 1886 ilkbaharından 1888 kışına değin Paris'te geçirdiği üslup değişimleriyle özgün bir anlatım diline ve fırça tekniğine kavuştu. İlk Montmartre resimlerinde görüldüğü gibi, paleti giderek daha renkli, bakış açısı daha az gelenekçi olmuş, ayrıca açık renk tonlarını da kullanmaya başlamıştı. Van Gogh'un ard izlenimci tavrı 1888 başlarında, "Tanguy Baba'nın Portresi" (Rodin Müzesi, Paris) ve "Sehpa Başında Kendi Portresi" (1889, Ulusal Galerisi, Washington, D.C.) gibi resimleriyle, Paris'in kenar mahallelerini konu aldığı yapıtlarında kendini belli etmeye başlamıştı.

Paris'te geçirdiği iki yılda van Gogh kent yaşamından yorulmuş, fiziksel olarak tükenmiş bir hale gelmişti. "Daha parlak bir gökyüzü altındaki doğaya bakma" özlemi içindeydi. Bu dönemdeki tutkusu "Japonlar gibi duyabilmek ve çizebilmek" ve "renge tam anlamıyla kullanabilmek"ti. Şubat 1888'de Paris'ten ayrılmış Arles'a gitti.

Bunu izleyen bir yıl boyunca doğal görünümlere önem verdi ve konusu karşısındaki duygularının gerçekliğini abartılı renk tonları ve keskin dış çizgilerle vermeye çalıştı. Resim anlayışını kısmen dışavurumcu, kısmen de simgeciydi. Kompozisyonlarını önceden tasarlamadan, anlık duygular ve içgüdüleriyle oluşturuyor, bir etkiyi ya da ruhsal durumu, verebilmek için olağanüstü bir hızla ve kendini verişle çalışıyordu. Arles tablolarının konuları arasında çiçek açmış meyve ağaçları, kasaba ve çevresinden manzaralar, kendi portreleri, Postacı Roulin'in, akrabalarının ve başka dostlarının portreleri, iç ve dış mekân çalışmaları, bir dizi ayçiçeği ve "yıldızlı gece" manzarası vardır.

Van Gogh resme yaklaşımının bireysel olduğunu, ama bazı şeylerin de tek başına yapılamayacağını biliyordu. Paris'te benzer amaçları olduğunu sezdiği Gauguin, Toulouse-Lautrec ve başka ressamlarla ayrı bir izlenimci grup oluşturmaya çalışmıştı. Onları kendine katılmaya ve "Güneşli İzlenimciler" adlı bir birlik oluşturmaya özendirmek amacıyla Arles'da bir ev kiraladı ve sarı renklerle dekore etti. Gauguin Ekim 1888'de buraya geldi, iki ay boyunca birlikte çalıştılar, hatta belli bir etkileşim içine girdiler, ama karşıt düşünceleri ve uyumsuz karakterleri nedeniyle ilişkileri hızla bozuldu.

1888 Noel'inin arifesinde, bir bunalım anında van Gogh sol kulağını kesti. Bunun ardından Gauguin evi terk etti. Hastaneye kaldırılan van Gogh 15 gün sonra "sarı ev"e geri dönüp kendini yeniden resme verdi. "Sarı Kulağı ve Pipoşuyla Kendi Portresi" (1889, Leigh B. Block Koleksiyonu, Chicago) ve "La Berceuse" ile birkaç ölüdoğa

yaptı. Ama birkaç hafta sonra şiddetli bir bunalım geçirerek yeniden hastaneye kaldırıldı. Nisan 1889'da, ruhsal sağlığının bir güvencesi olarak gördüğü çalışma isteğini yitirmemek için Saint-Rémy-de-Provence' taki bir akıl hastanesinde tedavi görmek istedi.

On iki ay kaldığı bu hastanede, sık sık tekrarlanan çığlık nöbetleri, umut ve umutsuzluk arasında gidip gelen ruh durumu değişimleriyle çalışmaları kesintiye uğradıysa da, çok sayıda resim yaptı. "Akıl Hastanesinin Bahçesi", "Servis Ağaçları", "Zeytin Ağaçları", çeşitli doktor portreleri. Rembrandt, Delacroix ve Millet kopyaları bunların bazısıdır. 1889-90'daki bir yıllık dönemde van Gogh'un en belirgin özelliği, gerçekle ilişkisini yitirme korkusu ve belli bir hüznü. Uzun süre hücresinde ya da hastanenin bahçesinde, fazla bir konu seçeneği olmadan yaşadığı sırada, esin kaynağının doğrudan gözleme bağlı olduğunu fark etti ve akıldan çalışmaya karşı direndi. Bir önceki yaz kullandığı vahşi renklerden vazgeçti ve resmine daha dingin bir hava getirmeye çalıştı. Heyecanını bastırdıkça resimsel öğelere daha yaratıcı yaklaşıma başladı; dinamik biçimlere ve renkle gerçekleştirdiği keskin dış çizgilere dayalı bir üslup geliştirdi. Dolayısıyla Rémy dönemi resimleri, Arles dönemi resimlerinden daha cesur ve daha derinliklidir.

Bu dönemi van Gogh kendisi sona erdirdi. Evini ve yakınlarını özlemiş, yalnızlıktan bunalmıştı. Mayıs 1890'da yeniden Paris'e döndü. Oradan da Pissarro ve Paul Cézanne' in arkadaşısı olan homeopati uzmanı ve sanatçı Paul-Ferdinand Gachet ile kalmak üzere Auvers-sur-Oise'a gitti. Özlemini çektiği köy ortamı içinde öncelen tutkuyla çalıştı. Resimlerdeki mısır tarlaları, ırmak yatakları, köy evleri, kiliseler ve belediye binaları onun bu dönemde duyduğu manevi huzuru yansıtıyordu. Kuzey güneşinin soluk ve taze renk tonlarını benimsemişti; artık fırça vuruşları daha geniş ve anlatımcı, manzaraları ise daha şiirseldi. Ama bu dönem kısa sürdü; Gachet ile sık sık tartışıyor, başanya ulaşamamaktan duyduğu suçluluk duygusuyla eziliyordu. Sonunda, yalnızlığını asla yenemeyeceği ya da tedavi edilemeyeceği endişesinin yarattığı umutsuzlukla kendini vurdu, iki gün sonra da öldü.

Değerlendirme. Van Gogh yaşamının son üç yılında yaptığı resimlerle en büyük Hollandalı resamlardan biri sayılmıştır. Resimlerdeki her şeyin sanki nabızının attığı görülür. Yapıtları modern resmin, özellikle de Soutine ve Alman dışavurumcularının gelişimini etkilemiştir. Ama yaşamı boyunca yaptığı 800'ü aşkın yağlıboya 700 çizimden yalnızca bir tanesini satabilmiş, yoksulluk içinde yaşamıştır. Oysa 1986'da "Ayçiçekleri", 39,9 milyon dolara, 1987'de de "İrisler" 53,9 milyon dolara satılmıştır.

Van Gogh'un 1872'den sonra kardeşi Theo' ya ve başka dostlarına yazdığı mektuplar, amaçlarının ve inançlarının, umutlarının ve düş kırılganlıklarının, vücut ve zihin sağlığında ki sürekli dalgalanmaların çok canlı bir dokümü gibidir. Bugün bunlar dokunaklı bir yaşamöyküsünü belgeleyen eşsiz bir kaynak niteliğine ulaşmıştır.

Van Gogh, yaşamına son verdiği zaman adı hemen hemen hiç bilinmeyen bir ressamdı. 1889-90'da Paris'teki, 1890'da Brüksel'deki Salon des Indépendants'ta (Bağımsızlar Salonu) birkaç tablosu sergilenmişti. Ölümünden sonra her iki salonda da az sayıda resmiyle anısına birer sergi düzenlendi (1891). Yaşamı boyunca kendisiyle ilgili yalnızca bir makale yayımlanmıştı.

Önemi, başka ressamların çabasıyla ancak 20. yüzyılın başlarında anlaşıldı, bundan sonra da ünü gitgide arttı

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI "Tarlada" (1883, Devlet Müzesi, Amsterdam). "Sonbahar Manzarası ve Dört Ağaç" (1885, Kröller-Müller Devlet Müzesi, Otterlo). "Kırmızı Başlıklı Kızın Kadını" (1885, Devlet Müzesi, Amsterdam). "Sigara İçen Kafatası" (1886, Devlet Müzesi, Amsterdam). "Çizimler" (1887, Baltimore Sanat Müzesi). "İrşli Arles Manzarası" (1888, Devlet Müzesi, Amsterdam). "Postacı Roulin" (1888, Boston Güzel Sanatlar Müzesi). "Sandalye ve Pipo" ya da "Van Gogh'un Sandalyesi" (1888-89, Tate Galeri, Londra). "Sehpa Başında Kendi Portresi" (1888, Devlet Müzesi, Amsterdam). "Gece Kahvesi" (1888, Yale Üniversitesi Sanat Galeri, New Heaven, Connecticut). "Yeşil Mısır" (1889, Narodni Galerisi, Prag). "Pietà" (1889, Devlet Müzesi, Amsterdam). "L'Arlésienne" (1890, Sanat Müzesi, São Paulo, Brezilya). "Saint-Rémy'de Hastane Kondoru" (1889, Modern Sanat Müzesi, New York). "Acı İçindeki Yaşlı Adam" ya da "Sonsuzluğun Eşiğinde" (1890, Kröller-Müller Devlet Müzesi, Otterlo). "Matmazel Gachet Piyano Başında" (1890, Sanat Müzesi, Basel, İsviçre). "Auvers'da Bir Merdiven" (1890, Kent Sanat Müzesi, St. Louis, Missouri). "Auvers'da Kilise" (1890, Louvre Müzesi, Paris). "Kendi Portresi" (1890, Louvre Müzesi, Paris).

Gogol, Nikolay (Vasilyeviç) (d. 31 Mart 1809, Soroçintsi, Poltava yakınları, Ukrayna - ö. 4 Mart 1852, Moskova, Rus Çarlığı), Rus roman ve oyun yazarı. *Myortve dışı* (1842; *Ölü Ruhlar*, 1937/*Ölü Canlar*, 1950, 1989) adlı romanıyla "Şinel" (1842; *Patlo*, 1968, 1981) adlı öyküsü, 19. yüzyıl Rus

Gogol, F.A. Moller'in yağlıboya çalışması, 1840; Tretyakov Galerisi, Moskova
State Tretyakov Gallery, Moskova

gerçekçiliğinin temel yapıtları olarak değerlendirilir.

Renkli köy yaşamı. Kazak gelenekleri ve zengin halk kültürüyle Ukrayna, Gogol'un çocukluğunun arka planını oluşturuyordu. Orta halli toprak sahibi bir aileden gelen Gogol, 12 yaşında Nejin'deki liseye gönderildi. Burada igeleyici dili, bir dergide yayımlanan şiirleri, yazıları ve okulda sahnelenen oyunlardaki mizah yeteneğiyle dikkati çekti. 1828'de memur olmak umuduyla Petersburg'a gitti; ama kısa zamanda, parası ve gerekli ilişkileri olmadan geçimini sağlamanın pek kolay olmadığını anladı. Oyuncu olmaya kalkıştıysa da giriş sınavını kazanamadı. Öğrencilik yıllarında yazdığı sıradan, duygusal bir kır şiirini kendi olanaklarıyla yayımlayarak, bu kez şair olarak adını duyurmaya çalıştı. Ama karşılaştığı büyük başarısızlık üzerine şiirin bütün kopyalarını yaktı. Bir ara ABD'ye yerleşmeyi düşündü. Daha sonra annesinin, çiftliğine konan ipotegin kaldırılması için gönderdiği parayı alarak Almanya'nın Lübeck limanına giden bir gemiye bindi. Almanya'da kısa bir süre gezdikten sonra parası tükendi ve Petersburg'a dönerek iş aramaya başladı. Çok az maaşla bir

devlet memurluğu buldu, üç ay sonra bir başka memurluğa geçti ve bir yıl sonra oradan da ayrıldı.

Bu arada dergilere yazılarını yolluyor, bu yazılarda Ukrayna'daki çocukluk anılarına sığınıyordu. Ukrayna'nın güneşli manzaraları, köylüler ve köyün kabadayı gençleriyle ilgili bütün anılarını kâğıda döktü. Şeytanlar, cadılar, cinler ve Ukrayna halk kültüründeki çeşitli fantastik öğelerle dolu öyküler yazdı. Geçmişin romantik öyküleriyle günün gerçekçi olaylarının iç içe geçmesiyle Gogol'un gülmece anlayışı ve kötülük duygusu biçimlenmeye başladı. Bu sürecin sonunda sekiz öyküden oluşan *Veçera na hutore bliz Dikanki* (1831-32, 2 cilt; *Masallar: Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları*, 1983) yayımlandı. Konuşma diline de yer veren canlı bir anlatımla yazılmış olan yapıt, Rus edebiyatına yeni ve diri bir hava getirdi. Halk kültürünün havasını yansıtmaları, Ukrayna sözcük ve deyişlerine yer vermeleri ve Gogol'un alışılmışın dışına çıkan anlatımı sayesinde bu öyküler, Rus edebiyat dünyasında büyük ilgi topladı. Gogol de genç yaşında bir anda ün kazandı. İlk hayranları arasında, daha önce tanışmış olduğu şairler Aleksandr Puşkin ve Vasili Jukovski vardı. Kısa bir süre sonra yazar Sergey Aksakov ve eleştirmen Vissarion Belinski de hayranları arasına katıldı.

Gogol, ikinci devlet memurluğundan da ayrıldıktan sonra, yatılı bir kız okulunda tarih öğretmenliğine başladı. 1834'te ortaçağ tarihi dersleri vermek üzere Petersburg Üniversitesi'ne atandı. Ama bu görev için yeterli olmadığını düşünerek, bir yıl sonra oradan ayrıldı. Bu arada *Mirgorod* (*Mirgorod Hikâyeleri*, 1945) ve *Arabeski* adlı yapıtlarını yayıma hazırladı; kitaplar 1835'te yayımlandı. *Mirgorod Hikâyeleri*'ndeki dört öykü, daha önceki kitabı *Dikanka Yakınlarında Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları*'nin devamıydı. Ama bu öyküler, Gogol'un kaçış edebiyatına yönelen romantik tutumuyla yaşam karşısındaki karamsarlığı arasında büyük bir uzlaşmazlık olduğunu ortaya koydu. Kazak geçmişi kusursuz bir biçimde yansıtan "Taras Bulba" (*Taras Bulba*, 1946, 1989) gibi bir öykü, kuşkusuz bugünden kaçış isteğinin ifadesiydi. "Povest o tom, kak possorilsya Ivan Ivanoviç s Ivanom Nikiforovičem" (*Ivan Ivanoviç ile Ivan Nikiforoviç Hikâyesi*, 1945) mizaha yer vermekle birlikte, var olmanın anlamsızlığı ve bayağılığı karşısında duyulan acı ve öfkeyi dile getiriyordu. "Starosvetskiye pomeşçiki" de (*Eski Zaman Beyleri*, 1953) yergici tutum, öykünün pastoral havasını ikinci plana düşürüyor, yaşlı çiftin oburluğu ve yalnızca yemiş olmak için durmadan yemek yemeleri birbirlerine duydukları sevgiyi gölgeleyordu.

Gogol'un bazı denemeleriyle birlikte ikinci kitabı *Arabeski*'de yayımlanan Petersburg öykülerine, ne bu dünyaya uyum sağlayabilen, ne de ondan kaçabilen ve bu nedenle de onun bayağılığını ve kötülüğünü sergilemeye çalışan bir romantigin saldırgan gerçekçiliği egemendir. Bu öykülerden "Zapiski sumassheşçevo" (*Bir Delinin Hanra Defteri*, 1966, 1987 / *Bir Delinin Güncesi*, 1981) yaptığı tekdüze ve sıkıcı iş yüzünden bunalan bir memuru konu alır; büyüklük kuruntusuyla avunmaya çalışan memur, sonunda akıl hastanesine kapatılır. "Nevski prospekt"te (*Nevski Bulvarı*) romantik bir hayalci ile kaba bir maceracı karşı karşıyadır. "Portret" (*Portre*, 1955) yeniden yazdığı son bölümünde, bu dünyada kötülüğün

ortadan kaldırılamayacağına duyduğu inancını vurgular.

Gogol 1836'da Puşkin'in çıkardığı *Sovremennik* adlı dergide, yergili öykülerinin en neşelilerinden biri olan "Kolyaska"yı (Araba) yayımladı. Eğlenceli ve iğneleyici bir üslupla yazılmış gerçeküstücü öyküsü "Nos" (*Burun*) aynı dergide yayımlandı. Puşkin'le ilişkisi Gogol için çok önemliydi, çünkü onun beğenisine ve eleştirilerine güveniyordu. Gerek Rus edebiyatı, gerekse Gogol'un geleceği açısından büyük önem taşıyan iki büyük yapıtı *Revizor* (*Müfettiş*, 1937, 1973) ve *Ölü Canlar*'ın konularını seçerken de Puşkin'den esinlenmişti.

Büyük bir komedi olan *Müfettiş*'te, Çar I. Nikolay dönemindeki yozlaşmış bürokrasi acımasızca alaya alınır. Şık giyimli bir gevezeyi, korkuyla bekledikleri müfettiş sanan taşralı memurlar, yönetimdeki bozukluğu görmesin diye ona ziyafet çeker, rüşvet verirler. Ama sahte müfettiş başlarıyla uğurlandıktan sonra, memurların korku ve şaşkınlığı arasında gerçek müfettiş çıkar gelir. Gözyaşıyla kahkahanın birleştiği bu suçlayıcı güldürü, ilk kez 19 Nisan 1836'da, çarın özel izniyle sahnelendi. Gerici basın ve bürokrasinin büyük tepkisi üzerine Gogol Rusya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Çeşitli aralarla 1842'ye değin Roma'da yaşadı. İtalya'da, beğenilerine ve ataerkil dinsel eğilimlerine uygun bir ortam buldu. Roma'da çalışan dindar ressam Aleksandr Ivanov'la yakın bir dostluk kurdu. Ayrıca İtalya'ya gelmeye gelen Rus aristokratlarıyla tanıştı. Rusya'dan ayrılan ve Katolik olan Prenses Zinaida Volkonski'yi de sık sık görüyor, onun çevresindeki dinsel tartışmalara katılıyordu.

Gogol başyapıtı *Ölü Canlar*'ın büyük bir bölümünü Roma'da yazdı. Bu roman ya da yazının deyişle "destan", serflik düzeni ve devlet yönetimindeki adaletsizlikleriyle feodal Rusya'ya yansır. Romanın kahramanı kibar dolandırıcı Çiçikov, birkaç kez servetini yitirdikten sonra kısa yoldan zengin olmaya karar verir. Çeşitli toprak sahiplerinden, yeni ölen ama henüz resmi kayıtlardan geçmediğinden yaşıyor görünen serfleri (Rusya'daki adlarıyla "canlar") satın almayla başlar. Toprak sahipleri, gelecek sayıma değin vergisini ödemek zorunda oldukları bu mal varlığından kurtuldukları için sevinirler. Çiçikov bu "canlar"ı bir bankaya rehine koymak ve böylece elde edeceği parayla saygıdeğer bir kişi olarak uzaktaki bir bölgeye yerleşmek amacındadır. Planını uygulamak üzere ilk gittiği yerdeki taşralılar, onun kibar davranışlarından etkilenirler. Çiçikov, "ölü canlar"ı satmak isteyen birkaç toprak sahibiyle görüşür. Grotesk bir biçimde gülünç olan bu alım satım işlemleri sırasında, serflerin hayvan gibi alınıp satıldığı Rusya'nın acıklı durumu sergilenir. (Hepsi birbirinden itici ve garip olan bu toprak sahiplerinin adları, Rusya'da yaygınlıkla kullanılan takma adlar durumuna gelmiştir.) Sonunda planı ortaya çıkan Çiçikov, kentten kaçır.

Ölü Canlar 1842'de basıldı. Gogol'un toplu yapıtlarının ilk basımı da aynı yıl yayımlandı. Bu basımda, başka yapıtların yanı sıra neşeli komedisi *Jeniiba* (1842; *Bir Evlenme*, 1945, 1982) ve *Palto* da yer alıyordu. *Palto* büyük bir özveriyle aldığı şık paltosunun çalınması üzerine üzüntüden ölen küçük bir memurun öyküsüyü. Bu "küçük insan"ın trajedisini "büyük" ayrıntılarla işleyen Gogol için yıllar sonra Dostoyevski, tüm Rus gerçekçilerinin "Gogol'un paltosu altından" çıktığını söyleyecekti. Gene de Gogol'ün ününün doruğuna ulaştırıcı yapıtı *Ölü Canlar* oldu. Belinski gibi demokrat aydınlar, bu yapıtta kendi liberal

düşünce ve özlemlerini buldular. Puşkin'in trajik ölümünden sonra Gogol'un ünü daha da arttı ve Rus edebiyatının babası olarak kabul edildi. Ama o, öncü rolünü, kendine özgü bir açıdan değerlendirmiyordu. Topluma yönelttiği suçlamalarla herkesi güldürüp olumlu sonuçlar aldığını görünce, Tann'nin ona bu büyük yeteneği yalnızca güldürme yoluyla kötülükleri eleştirmesi için değil, Ruslara kötü bir dünyada doğru yolu göstermesi için de verdiğine inandı. Bu nedenle de *Ölü Canlar*'ı, Dante'nin *La divina commedia*'sı (*İlahi Komedi*) tarzında sürdürmeye karar verdi. Yayımlanan bölüm Rus yaşamının "Inferno"sunu (Cehennem), Çiçikov'un ahlak sahibi bir insan oluşunu gösteren ikinci ve üçüncü bölümler de "Purgatorio" (Araf) ve "Paradiso" (Cennet) olacaktı.

Böyle bir kurtarıcılık görevi yüklenen Gogol, yaratıcılığını giderek kaybettiğini gördü. Romanın ikinci bölümü için 10 yıldan uzun bir süre çalıştıysa da olumlu bir sonuç alamadı. Notları arasında bulunan dört bölümün taslağı ile beşinci bölümün bazı parçalarında, olumsuz ve grotesk kişilikler oldukça iyi işlenmiş, yüceltmeye çalıştığı olumlu tiplerse yapmacık ve donuk kalmıştı. Gogol bu eksikliği, Rus insanını daha erdemli yaşamaya çağırmasının, artık Tann'nin isteği olmadığı biçiminde yorumladı. Ama gene de, sanatçı olarak değilse de en azından öğretmen ve din adamı olarak Rusya'nın kalkınması ve ahlaki gelişimi için gerekli gördüklerini söyleyebilecek durumda olduğunu göstermeye karar verdi. Bu amaçla yazdığı ve yalnızca tutucu kiliseyi değil, birkaç yıl öncesine değin acımasızca suçladığı güçleri de övdüğü 32 söylevden oluşan *Vibrannye mesta iz perepiski s družymy* (1847; *Dostarımla Yazışmalarından Seçilmiş Parçalar*) hayranlarının tepkisiyle karşılaştı. Özellikle Belinski, öfkeli bir mektubunda Gogol'u "Kamçı, cehalet ve en koyu baskının savunucusu" olmakla suçladı. Gogol bu tepkileri, günah işlediği için Tann'nin gözünden düştüğünü gösteren kanıtlar olarak yorumladı. Dine daha yakından bağlandı ve çileci bir yaşam sürmeye başladı. 1848'de Filistin'e giderek kutsal toprakları ziyaret etti ama beklediği huzuru bulamadı. Sonunda Moskova'ya yerleşti. Burada, Gogol üzerinde bir tür ruhsal baskı uyguladığı anlaşılan Matvey Konstantinovski adlı bğnaz bir rahibin etkisi altına girdi. Onun emriyle 24 Şubat 1852'de *Ölü Canlar*'ın, tamamladığı sanılan ikinci bölümünün elyazmalarını yaktı. On gün sonra da yanı çılgın bir halde öldü.

Gogol, yaşamının ve düşüncelerinin bütün kararsız ve garip yönlerine karşın, Rus edebiyatı içinde çok önemli bir yer tutar. Belinski, Rus edebiyatının daha sonraki gelişme yönünü belirleyen "doğal okul"un ("gösterişli" ya da romantik okuldaki ayrı olarak) ilkelerini Gogol'un *Müfettiş*, *Ölü Canlar* ve *Palto* gibi yapıtlarından yola çıkarak ortaya koymuştur. Gogol, Rusya'ya kendi yüzünü gösteren ilk yazarlardandır. Lev Tolstoy, İvan Gonçarov ve İvan Turgenev, Puşkin'in klasik-gerçekçi ve yalın üslubunu benimserken, Fyodor Dostoyevski ile daha sonra gelen simgeci şair ve roman yazarı Andrey Beli, Gogol'un süslü ve canlı yazış biçimini benimsemişlerdir. Beli, devrim sonrasında yetişen SSCB'li yazarlar üzerinde etkili olmuştur. Büyük yergi yazarı Mihail Saltikov-Şchedrin de, Gogol'un topluma suçlamalar yönelten gerçekçiliğini benimseyenler arasındadır. Gogol ayrıca, "küçük insan"ı bir edebiyat kahramanı yapması açısından da önemlidir. "Edebiyat"ı aşma çabasının yanı sıra, ruh sıkıntısı da, daha yüksek bir düzeyde Tolstoy ve Dostoyevski tarafından sürdürülmüştür.

Gogol'un Türkçede yayımlanan öteki yapıtları arasında *Mayıs Gecesi* (1938), *Kumarçılar* (1946), *Bir Komedyanın İlk Temsili* (1946), *Sonra Tiyatrodan Çıkış* (1946, 1982) ve *Şaşkınlık Panayırı* (1978) sayılabilir. Ayrıca oyunları *Bütün Oyunları* (1971, 1982) adı altında toplanmıştır.

Gogolar, UAGOGOLAR olarak da bilinir, Tanzanya'nın orta kesimindeki Dodoma ilinde yaşayan ve bir Bantu dili konuşan halk. Doğu Afrika Rift Vadisinin bir bölümünü oluşturan yerleşim alanları, doğu ve güneyde tepeler, batıda Bahi Bataklığı, kuzeyde de Masai Stepleriyle çevrilidir.

"Gogo" adını, kıyı limanlarına ulaşmak için bu topraklardan geçen ve büyük doğu-batı kervan yolunu kullanan Banyamvezi tüccarlarının taktığı sanılır. Gogolarda toplumsal kimlik klan üyeliğine göre belirlenir. Çeşitli Gogo klanlarının çevredeki farklı halklardan geldiklerini ileri sürmeleri, geniş bir siyasal birliğin oluşmasını engelleyen etmenlerden biridir. Kendilerini gerçek Gogolar olarak gören Kuzey Gogoları, Güney Gogolarının güneydeki Hehe etnik grubuna bağlı olduğunu iddia ederler. Buna karşılık asıl kendilerinin Gogo olduğunu ileri süren Güney Gogoları, Kuzey Gogolarının kuzeydeki Sandave etnik grubundan geldiğini söylerler. Gogoların maddi kültürlerinin ve sert çevre koşullarına uyum sağlamak için kullandıkları bazı yöntemlerin Nilotik Baraguyular ve Masailerle ortak yönler taşıması, bu benzerliği daha da artırır. Bu durum yabancıların Gogoları Baraguyularla karıştırmalarına, Batılılarınsa Masaileri "taklit ettikleri" gerekçesiyle Gogoları önemsemelerine neden olmuştur.

Gogolarla kuzeydoğuda yaşayan Kagurular arasında büyük kültürel farklılıklar olmasına karşın dilleri birbirine son derece yakındır. Gogo kültürünün ayırt edici özellikleri metal, demir ve boncuk işlerine, dans ve müziklerine, yüzlerini boyama tarzlarına yansır.

Gogolar düzensiz yağış alan (yılda ortalama 500 mm ya da daha az), sık sık kuraklığın, sel baskınlarının ve kıtlığın görüldüğü bir bölgede yaşarlar. Ama bölge sığır otlatmaya ve tarıma elverişlidir. Başlıca tarım ürünleri dan ve süpürgedarıdır. Gogoların besledikleri büyük sürüler başlıca servet biriktirme ve değişim aracıdır. Sığırlar ruhlarla kurban edilmek üzere kesilir. Kurban etinin dağıtılmasında akrabalık ilişkileri ve karşılıklı yardımlaşma temel alınır.

Baraguyuların etkisiyle Gogoların toplumsal örgütlenmesinin temel kurumuna durumuna gelmiş olan yaş grupları, İngilizlerin bölgeyi sömürgeleştirmesiyle etkisini yitirmeye başladı. Öte yandan sömürge yönetiminin 1920'lerin sonlarında oluşturmaya başladığı hiyerarşik şeflik kurumu Gogolar arasında otoritenin merkezileştirmesiyle sonuçlandı. Tanzanya hükümeti 1970'lerin başında bütün şeflikleri ortadan kaldırarak Gogoları planlı köylere yerleştirdi. Gogolar, bu önemli siyasal değişikliklere karşın akrabalığa ve yöreselliğe dayanan toplumsal bütünlüklerini korumayı başardılar. Misyonerlerin Gogolar arasında yürüttükleri çalışmalar ancak 1960'lardan sonra etkili olmaya başladı.

Gogra Irmağı bak. Ghaghara Irmağı

Gogunda Çarpışması, HALDIGHAT ÇARPIŞMASI olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeybatısındaki Racasthan'da, büyük Racput reisi Mevarlı Pratap Singh ile Caipurulu Mihrace Man Singh komutasındaki Hint-Türk ordusu arasında yapılan çarpışma (Haziran 1576). Hint-Türk hükümdarı Ekber'in Racasthan'daki son bağımsız reise boyun eğdirme girişiminden çıkmıştır. Çarpışmada Pratap Singh, Udaipur'un kuzeybatısında ve Gogun-

da Kalesi'nden 20 km kadar uzakta bulunan Haldighat Geçidini tutmuştur.

Hint-Türk ordusu sonunda çarpışmayı kazanmış, ama bu olayla sayıca üstün düşmana karşı sürdürülen umutsuz Racput direnişi efsaneleşmiştir. Pratap, dağlardaki müstahkem noktalarda direnişi sürdürmüş ve Mevar 1614'e değin Hint-Türk egemenliğini tanımamıştır.

Gohati, GAUHATI olarak da bilinir Hindistan'ın ortakuzey kesiminde, Assam eyaletinin batısındaki Kamrup ilinin merkezi kent.

Gohati'de Brahmaputra Irmağı, Assam, Hindistan
David Channer - Nancy Palmer Agency

Brahmaputra Irmağı kıyısındadır. İS 400'lerde Hindulara ait Kamarupa Krallığı'nın merkezi olan kentin o zamanki adı Pragcyotisha'ydı. 17. yüzyılda, Müslümanlarla 13. yüzyılda Çin'deki Yunnan'dan gelmiş olan ve bir Tay dili konuşan Ahomlar arasında sürekli el değiştirdi. 1681'de Aşağı Assam'ı yöneten Ahom valisi burayı kendisine merkez yaptı. 1786'da Ahom racası Gohati'nin başkent olmasına karar verdi. 1816-26 arasında kent, Birmanların elindeydi. 1826'da İngiliz Hindistanı'na bağlanan Assam'ın merkezi oldu. 1874'te merkez, Gohati'nin 108 km güneyindeki Şilong'a taşındı.

Gohati önemli bir ırmak limanı ve Assam'ın en büyük ticaret merkezidir. Petrol rafinerisi ile devlet üretme çiftliği bulunan kentteki sanayi etkinlikleri arasında çay işleme, tahıl öğütme ve sabun yapımı sayılabilir. Gohati Üniversitesi (1948), Earle Hukuk Yüksekokulu, eyalet yüksek mahkemesi ve eyalet müzesi kentte yer alır; ayrıca bilim müzeleri ve bir hayvanat bahçesi vardır. Kent yakınında da, Hindulara ait birçok tapınak kalıntısı ve hac yeri bulunur. Ulaşım bir demiryolu hattı ve havalimanı aracılığıyla sağlanır. Nüfus (1971) kent, 146.026; (1991) metropoliten alan, 577.591.

gohei, Japon Şinto dininde tanrıya sunulan bir tür kumaş ya da kâğıt şerit. *Gohei* bir

Gohel
International Society for Educational Information Tokyo

sopa üzerine tutturulan ve zızzak kıvrımlarla her iki yandan sarkan kâğıt ya da kumaş parçalarından oluşur. Kıvrımların sayısına, kıvrım biçimine, renge ya da şeritlerin maddesine göre birbirinden ayrılan çeşitli *gohei* türleri vardır. Bir görüşe göre *gohei*, *kami*'nin (tanrı ya da kutsal güç) simgesidir ve tanrının tapınakta bulunduğuna işaret eder.

Goiânia, Brezilya'nın ortagüney kesiminde, Goiás eyaletinin merkezi kent. Meia Ponte Irmağı Vadisindeki Brezilya Platosunda, deniz düzeyinden 760 m yükseklikte yer alır. Federal başkent Brasília'nın güneybatısındadır. Sağlık koşulları bakımından elverişsiz olan, 110 km kuzeybatıdaki eski eyalet merkezi Goiás'ın yerini almak üzere 1933'te planlanan kentte geniş caddeler ve güzel parklar vardır. Eyalet yönetiminin 1937'de buraya taşınmasına karşın, merkez değişikliğine ilişkin resmi tören 1942'de

Goiânia'da Botafogo Meydanı, Brezilya
Pleasner International

düzenlenmiştir. Goiás Federal Üniversitesi (1960) ve Goiás Katolik Üniversitesi (1959) buradadır. Ekonomi tarıma (özellikle kahve), hayvancılığa ve nikel madenlerine dayanır. Kente hava, kara ve demir yoluyla ulaşılabilir. Nüfus (1980) 703.263.

Goiás, eskiden GOYAZ, Brezilya'nın iç kesimlerinde eyalet (*estado*). Federal başkent ve federal bölge (*distrito federal*) Brasília'ya da içine alır. Ülkenin hızla kalkınan bölgelerinden biridir. Kuzeyde Maranhão, doğuda Maranhão, Piauí, Bahia ve Minas Gerais, güneyde Minas Gerais ve Mato Grosso do Sul, batıda da Mato Grosso ve Pará eyaletleriyle çevrilidir. Yüzölçümü 642.092 km²'dir. Eyalet merkezi 1937'den bu yana Goiânia'dır.

Avrupalılar bölgeye ilk kez 17. yüzyılda São Paulo'dan düzenlenen keşif seferleriyle ulaştı. Kâşif Bartolomé Bueno de Silva'nın 1682'de Araguaia Irmağının bir kolunda altına rastlamasından sonra Santa Anna adıyla kurduğu yerleşme, sonradan eyalet merkezi yapılan Goiás koloni kasabasına dönüştü. 1744'te büyük bölümü Avrupalılarca keşfedilmemiş durumda olan bölge, bir askeri valinin (*capitan general*) yönetimine verildi. 1822'de Brezilya İmparatorluğu'na bağlı bir il, 1889'da da eyalet oldu. 1891 Anayasası'yla ülke başkentinin Brezilya Platosuna taşınması kararlaştırıldı. 1956'da federal bölge ve başkent Brasília'nın kurulacağı yer olarak Goiás seçildi. Federal hükümet Brasília'ya resmen 1960'ta taşındı. Eyalet toprakları tümüyle Brezilya Platosu içinde kalır. Güney kesimini kaplayan

750-900 m yüksekliğindeki geniş ve düz platoda Veadeiros Tepesi (1.678 m) gibi az sayıda aşınmış sırt bulunur. Brezilya Platosu, Brezilya'nın en büyük ırmak sistemlerinden üçü arasındaki su bölümü çizgisini oluşturur. Eyalet topraklarını güneye doğru Paraná Irmağının bir kolu olan Paranaíba Irmağı, doğuya doğru São Francisco Irmağının kolları, kuzeye doğru ise Araguaia ve Tocantins ırmakları ile kolları akaçlar. Bu ırmaklar kısa mesafeler dışında genellikle ulaşılma elverişli değildir. Eyaletin güneyi, *campo cerrado* denen bodur ağaç ve savan karışımı bir bitki örtüsüyle kaplıdır. Araguaia ile Tocantins ırmaklarının derin vadiler oluşturdukları kuzeyde *selva* denen tropik yağmur ormanları uzanır.

Platoda tropikaltı, daha derin vadi bölgelerindeyse tropik bir iklim hüküm sürer. Aylık ortalama sıcaklık en sıcak ayda 26°C, en soğuk ayda ise 22°C'dir. Yıl içinde yağışlı (ekim-mart) ve kurak (nisan-eylül) olmak üzere iki mevsim görülür. Yıllık ortalama yağış miktarı 1.700 mm'dir.

Goiás, Mato Grosso, Mato Grosso do Sul eyaletleri ve federal bölgeden oluşan Büyük Ortabatı Bölgesi, Brezilya'nın en hızlı büyüyen bölgeleri arasındadır. Goiás'ın nüfusu 1950'lerden bu yana üç katlık bir artış göstermiştir. Federal bölge dışında nüfus seyrek.

Goiás'ta yaşayan halk tarihsel bakımdan genellikle Avrupalı-Yerli karışımı bir kökenden gelir. Çoğu yakın yörelerden olmak üzere Brezilya'nın her yanından gelen yeni göçmenler Avrupa ve Afrika kökenlilerden oluşur.

Yaşam düzeyi özellikle kırsal kesimlerde düşüktür. Sıtmanın yol açtığı ölümler azaltılmış olmakla birlikte, sağlık hizmetleri sınırlıdır ve ortalama ömür hâlâ düşüktür. Başlıca yükseköğretim kuruluşları, her ikisi de Goiânia'da olan Goiás Katolik Üniversitesi (1959) ve Goiás Federal Üniversitesi (1960) ile Brezilya Üniversitesi'dir. (1961).

Gelişen kent pazarlarına hizmet veren tarım ve hayvancılık eyaletin en önemli ekonomik etkinlikleri olma özelliğini sürdürmektedir. Başlıca ürünler pirinç, mısır, fasulye, manyok ve kahvedir. Hayvancılık, açık *campo*'larda daha çok sığira, yerleşik tarım bölgelerinde ise domuzla yönelik olmak üzere giderek yaygınlaşmaktadır. Üretim düzeyi hiçbir zaman büyük ölçeğe ulaşmamış olan altın ve elmas madenciliğinin geçmişi 16. yüzyıla değin iner. Goiás, Brezilya'nın kalay ve titanyum üretiminde birinci sırayı alır. Öteki madenler kaya kristalleri (kuvars kristali), krom ve mikadır.

1950'den bu yana artan nüfusla birlikte, bölgedeki mal ve hizmetlerde önemli bir gelişme gözlenmektedir. Örneğin, Rio de Janeiro ve São Paulo'dan demiryoluyla ulaşılabilen Anápolis, kuzeybatıdaki yeni öncü yerleşim bölgesi Mato Grosso de Goiás'a hizmet veren ve hızla büyüyen bir sınır kentidir. Brasília kentinin inşası ve başkentnin resmen buraya taşınması Goiás'ın ekonomik büyümesini hızlandırdığı gibi, bu büyümeye bir süreklilik de kazandırmıştır.

Anápolis 1913'te demiryoluyla São Paulo'ya bağlanıncaya değin kıyıda ulaşım küçük trenlerle sağlanmaktaydı. Eyaletin güneydoğusunda bir karayolu ağı inşa edilmiş ve bir otoyol Brasília'ya kadar uzatılmıştır. İç kesimlere doğrudan ulaşım havayoluyla sağlanmaktadır. Nüfus (1988 tah.) 3.665.000.

Goibniu (Kelt dilinde "Kutsal Demirci"), Galce GOFANNON, eski Kelt inancında demirci tanrı. İrlanda efsanelerinde kutsal zanaatçılar üçlüsünden biri olarak betimlenir; öteki ikisi marangoz Luchtla ve metal işçisi Credne'dir. Aynı zamanda kutsal ahiret yortusu Fled Goibnenn'in de düzenleyicisi olan Goibniu'nun, içene ölümsüzlük bağışladığına inanılan özel birayı mayalandırdığına inanılırdı. Hristiyanlığın yayılmasından sonra, kiliselerin ve öteki yapıların kurucusu olarak Gobbán Saer (Marangoz Gobbán) adıyla efsanevi bir kişilik kazandı. Çağdaş Kelt halk geleneğinde hâlâ bu özelliğiyle anımsanır. Gal geleneğindeki karşılığı Gofannon, ortaçağ Gal öykülerinin derlendiği *The Mabinogion*'da anlatılır. Toprağın sürülmesinden sonra, sabanın temizlenmesindeki yardımının çok önemli olduğuna inanılır. Adı, Abergavenny (Gofannon'un Kavşağı) ile ölümsüzleşmiştir.

Goidel dilleri, çağdaş Kelt dillerinin iki ana öbeğinden biri. İrlanda dilini, Man Adası lehçesini (Manks) ve İskoç dilini kapsar. Goidel dilleri İrlanda'da doğmuştur (Eski İrlanda dilindeki *goidel* sözcüğü "İrlandalı" anlamına gelir). Goidel dilleri, Kelt dillerinin öteki öbeğini oluşturan Briton dillerinin *q* sesiyle (sonradan *c* olarak yazılan *k* sesine dönüşmüştür) ayrılır. Briton dillerinde bunun yerine *p* sesi gelişmiştir. Hem *k* (eskiden *q*), hem *p* sesinin, her iki dil öbeğinin de kaynağını oluşturan Hint-Avrupa dilindeki eski (ve eldeki bulgulara dayanarak oluşturulmuş varsayımsal) *k* sesinden türediği sanılmaktadır. Goidel dilleri, *k* (ya da *q*) sesinden ötürü bazen Q-Kelt dilleri olarak da adlandırılır.

Góis, Damião de (d. 2 Şubat 1502, Alenquer - ö. 30 Ocak 1574, Alenquer ?, Portekiz), Portekizli hümanist. Döneminin önde gelen eleştirel düşünürlerinden biri olarak kabul edilir.

Soylu bir aileden gelen Góis, çocukluğunun 10 yılını Kral I. Manuel'in sarayında

Góis, Albrecht Dürer'in çizimi; Albertina Grafik Koleksiyonu, Viyana
Albertina, Viyana

geçirdi. Manuel'in ardılı III. João tarafından 1523'te idari bir görevle Anvers'teki bir Portekiz ticaret merkezine atandı. 1528-31 arasında Avrupa'da çeşitli diplomatik ve ticari görevler üstlendi. 1533'te Lizbon'da yeni bir göreve atanınca, memurluktan ayrılarak kendini tümüyle hümanist uğraşlara verdi. Çalışmalarında ve yazılarında kendisine yol gösteren Erasmus'la yakın dostluk kurdu. 1534-38 arasında Padova'da öğrenim görürken, İtalyan hümanistleri Pietro Bembo ve Lazzaro Buonamico'yla tanıştı. Kısa bir süre sonra Felemenkîli soylu bir aileden gelen Johanna van Hargen'le evlendi; bunu izleyen altı yıl boyunca Leu-

ven'de yaşadı. Fransa'nın Felemenk'i istilası sırasında tutsak düştüyse de Kral João'nun aracılığıyla serbest bırakıldı ve Portekiz'e döndü. 1548'de ulusal arşiv Torre do Tombo'nun başına getirildi. On yıl sonra Kardinal Henrique tarafından I. Manuel döneminin resmi tarihini yazmakla görevlendirildi. 1567'de bu görevini tamamladı. 1571'de Enkizisyon'un yönelttiği suçlamalar üzerine tutuklandı; yargılanması iki yıl sürdü. Ailesince terk edildi. Doğum yeri Alenquer'de öldüğü sanılır.

Latince ve Portekizce yazdığı başlıca tarih yapıtları, dört bölümden oluşan *Crónica do Felicissimo Rei Dom Emanuel* (1566-67; Şanslı Kral Manuel Döneminin Tarihi) ile *Crónica do Príncipe Dom João*'dır (1567; Kral João Döneminin Tarihi). Çağdaş João de Barros'un tersine yapıtlarında tarafsız bir tutum takınmıştır.

Gojam, Etiyopya'nın kuzeybatısında il (*kifle hager*). Doğuda ve güneyde Mavi Nil (Abay) Irmağı, batıda Sudan, kuzeyde ise Tana Gölü ve Gonder iliyle çevrilidir. 64.400 km²'ye yayılan topraklarının büyük bölümü ormanlık bir platodur. Doğuda yükselen ve Birhan Dağından 4.153 m'ye ulaşan Coke Dağları da bu platodadır. İlin doğu bölümü Sudan ovalarına doğru alçalır ve Beles Irmağı ile kollarınca akaçlanır. Platonun düzeyinden 1.500 m aşağıda yer alan Abay Boğazının bölgeyi öteki bölgelerden ayırması sonucu, Gojam ortaçağda güçlü ve bağımsız bir krallık olarak gelişmiştir. Bölge daha sonra, Amhara ve Şeva (Şoa) ile birlikte bugünkü Etiyopya Devleti'nin temelini oluşturmuştur.

Gojam'da hayvancılığın yanı sıra tahıl, yağlı tohumlar, pamuk, kahve yetiştirilir ve bal (*tej* denilen ulusal bir içki yapımında kullanılır) üretilir. İl merkezi Debre Markos'tur. Tana Gölü kıyısındaki Bahir Dar hızla büyüyen bir sanayi merkezidir. Nüfus büyük ölçüde Amhara halkından oluşmakla birlikte, Nilotik gruplar batıda, öteki topluluklardan kopuk biçimde yaşayan bir Sida-mo grubu olan Şenasalar ise Mavi Nil'in kuzey kıyılarında yaşar. Nüfus (1987 tah.) 3.530.540.

Gokhale, Gopal Krişna (d. 9 Mayıs 1866, Ratnagiri - ö. 19 Şubat 1915, Pune, Hindistan), Hindistan'da alt sınıflara yardım etmek amacıyla bir örgüt kuran toplumsal reformcu. Bağımsızlık hareketinin ilk yıllarında ılımlı milliyetçilere önderlik etmiştir.

Fergusson College'daki (Pune) tarih ve ekonomi politik profesörlüğünden ayrılarak (1902) siyasete atıldı. Hindistan Ulusal Kongresi'nin (INC, Kongre Partisi) etkili ve saygın bir üyesi olarak, ılımlı ve yasal propaganda yöntemlerini ve adımı adım reform çizgisini savundu. Üç yıl sonra INC'nin başkanı oldu. Siyasal etkinliklerinin yanı sıra toplumsal konularla da ilgilenerek, üyelerinin yaşamları boyunca yok-sulluk içinde ezilenlere yardım etmeye ant içtiği Hindistan'ın Hizmetkârları Derneği'ni kurdu (1905). Dokunulmazlara ve aşağı kasttan Hindulara kötü davranılmasına karşı çıkan Gokhale, Güney Afrika'daki yok-sul Hintlilerin haklarını da savundu.

Golan Tepeleri, GOLAN PLATOSU olarak da bilinir, Arapça CEVLAN, İbranice RAMAT HA-GOLAN ya da HA-GOLAN, Suriye'nin güneybatı ucunda tepelik bölge. Batıdaki Yukan Şeria Vadisine egemen bir konumdadır. El-Kuneytire (*) valiliğinin (*muhafaza*) büyük bölümünü ve Der'a valiliğinin kimi bölümlerini içerir. 1967'de İsrail'in askeri işgali altına girdi. 1981'de İsrail, Golan'ın ele

geçirdiği bölümlerini tek yanlı olarak ilhak etti. Adı, Kitabı Mukaddes'te sözü edilen Başan'daki sığınan kent Golan'dan gelir (Tesniye 4:43; Yeşu 20:8).

Golan batıda Şeria Irmağı ve Taberiye Gölü, kuzeyde Hermon Dağı (Arapça Cebelü's-Şeyh; İbranice Har Hermon), doğuda Yermuk Irmağının kolu olan ve yazın kuruyan Vadiü'r-Rukkad, güneyde de Yermuk Irmağı ile çevrilidir. Siyasal sınırları ise

Golan Tepeleri, Suriye sınırı yakınları, İsrail Keystone

farklıdır. Taberiye Gölünün kıyısı İsrail egemenliğindedir. Doğuda ise sınır düzensizdir; 10 Haziran 1967'de saptanan ve 31 Mayıs 1974 güçler ayrımı anlaşması ile yeniden belirlenen İsrail-Suriye mütareke hattını izler. Yönetmel olarak Golan'ın yüzölçümü 1.150 km²'dir. Kuzeyden güneye 71 km, doğudan batıya da en geniş yerinde 43 km'dir. Tarıma elverişli topraklar güneydedir. Kuzeyde Hermon Dağının taşlık etekleri, yer yer görülen ormanları ve fundalıklarıyla bir hayvancılık bölgesidir. İsrail'in elindeki Golan, en kuzeydoğu ucundaki Hermon Dağı yamacında 2.224 m yüksekliğe ulaşır.

Araştırmacıların genel kanısı, Kitabı Mukaddes'teki Golan kentinin bugünkü Golan bölgesinin batısında, Havran yöresinde kaldığı yolundadır. Hasmon hanedanından kral Aleksandros İannaos (hd İÖ 103-70) Şeria Irmağının doğusundaki Filistin'in büyük bölümünü işgal etmişti. Bugünkü Golan'a denk düşen yöreye Yunanca Gaulanitis adı verilmişti. Helen kentlerindeki çok sayıda sinagog kalıntısı, buralarda, Kudüs Tapınağı'nın yıkılmasından (İS 70) sonra Yahudilerin yaşamış olduğunu gösterir. İS 6. yüzyılda yöre Gassanilerin yönetimindeydi ve kuzeydeki Bizanslılar ile güneydeki göçebe kabileler arasında tampon görevi yapıyordu. Merkezi, bugün Kuneytire'nin kuzeybatısında kalan, Şeria Irmağı kaynağının yakınındaki Baniyas (Yunanca Paneas) idi.

1894'te, Yahudi asıllı Fransız banker Baron Edmond de Rothschild, Golan'da Yahudilerin yerleşmesi için büyük bir arazi satın aldı. ABD, Kanada ve Avrupa'daki çeşitli gruplar onu izlediler. Taberiye Gölünün hemen doğusunda, Biru's-Şukum yakınındaki Bene Yehuda'da bir koloni kurma çabaları oldu. Ama yöredeki Arap halkın düşmanlığı ve ülkenin yerlisi olmayanlara yerleşme izni vermeyen Osmanlı toprak yasaları bu girişimi boşa çıkardı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Golan, Suriye'deki Fransız mandasının bir parçası oldu ve 1941'de bağımsız Suriye'ye bırakıldı. 1948-49 Arap-İsrail savaşından sonra, Suriye Golan Tepelerinin batı doruğunu tahkim etti. Böylece,

İsrail'de bulunan Hula Vadisini, Taberiye Gölünü ve Yukarı Şeria Vadisini denetimi altına aldı. Bu bölgede Suriye bombardımanları sonucu pek çok sivil İsrailli öldü; yörede tarım ve balıkçılık güçleşti, zaman zaman da olanaksızlaştı.

Altı Gün Savaşı'nda İsrail birlikleri Mısır ve Ürdün kuvvetlerini yenilgiye uğrattıktan sonra, son iki gün (9-10 Haziran 1967) Suriye'ye yöneldi. Suriye ateşkes istedi. 10 Haziran'da savaş durdu. Tepeler İsrail askeri yönetimi altına girdi ve Golan, İsrail'in haberleşme ve maliye sistemi içine alındı. 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra yörede Suriye ve İsrail birlikleri arasında Birleşmiş Milletler tampon bölgesi kuruldu. 1970'lerin sonuna değin, tepelerde 30 kadar Yahudi yerleşimi oluşturuldu. 1981'de İsrail, bölgeyi tek tarafı olarak ilhak etti. Nüfus (1983 tah.) 19.700. Bu nüfusun 6.800'ü İsrailli, kalanın da çoğunluğu Dürzidir.

Golasecca, İÖ 7. ve 6. yüzyıllara ait, yakılmış ölülerin küllerinin saklandığı mezarlık alanı. Bugünkü Milano'nun kuzeybatısında, Maggiore Gölünün güneydoğu ucundaki Somma Platosundadır. Her mezarla ters çevrilmiş bir tasla örtülü, kavanoz biçimli bir kül kabı vardı. Mezarlarda ölünün küllerinin yanı sıra bazı küçük eşyaları ve silahları da saklanırdı. Hemen her mezar yeri daire biçiminde dizilmiş, işlenmemiş taşlarla çevriliydi. Burada bulunan çömlekler aynı döneme ait ama iki değişik üsluptaydı. Macar ve öteki kuzey tipi kılıçların yanı sıra, Adriyatik kıyısındaki Picenum'da bulunanlardan bazılarıyla özdeş nitelikteki tunç süs eşyalarının varlığı bu yörelerle ticaret bağları bulunduğunu gösterir.

Gold, Thomas (d. 22 Mayıs 1920, Viyana, Avusturya), evrenin yapısına ilişkin olarak durağan hal varsayımının geliştirilmesine katkıda bulunan Avusturya asıllı İngiliz astronom. Bu kurama göre, evrenin sürekli genişliyor olmasına karşın ortalama yoğunluğu aynı kalmaktadır; evrendeki yıldızlar ve gökadalardaki giderek gözden kaybolmakta ama aynı hızda da evrene yeni madde katılarak yeni yıldızlar ve gökadalardır oluşmaktadır.

Cambridge'deki Trinity College'da öğrenim gören Gold, 1942'de mezun oldu ve II. Dünya Savaşı sırasında deniz kuvvetlerinde görev yaptı. 1946'da lisansüstü öğrenimini tamamladıktan sonra Trinity College'da öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1949'da da Cambridge'deki Cavendish Laboratuvarı'na fizikçi olarak atandı. 1940'ların sonlarından Hermann Bondi ve Fred Hoyle ile birlikte durağan hal varsayımını geliştirdi.

1952'de Londra'daki Greenwich Kraliyet Gözlemevi'ne geçen Gold, beş yıl sonra Harvard Üniversitesi'nde profesörlüğe getirildi. Burada, radyoteleskoplarda kullanılan maser yükselticileri üzerinde çalıştı. 1959'da New York'ta Ithaca'daki Cornell Üniversitesi'nde astronomi profesörü oldu. 1959-81 arasında Radyofizik ve Uzay Araştırma Merkezi'nin yöneticiliğini yaptı. Uzay araştırmalarının ilk destekçilerinden olan Gold, Ay'ın yapısı, Güneş püskürmeleri ile irtifalarının Yer'in atmosferi üzerindeki etkileri, Güneş sisteminin ve yaşamın kökenleri konularında çeşitli kuramsal çalışmalar gerçekleştirdi.

Gold Coast, Avustralya'da, Queensland'in güney kıyısında kent. Paradise Burnundan başlayarak Pasifik Karayolu boyunca Yeni Güney Galler sınırındaki Coolangatta'ya kadar uzanan 40 km'lik bir şerit üzerinde yer alır. Yeni Güney Galler sınırının öte

yanında kalan Tweed Heads de Gold Coast kent kompleksinin bir parçasıdır. Northcliffe, Broadbeach, Mermaid Beach, Surfers Paradise, Nobby's, Miami, Burleigh Heads, Palm Beach, Currumbin, Tallebudgera, Tugun-Bilinga ve Kirra deniz sayhilerinin oluştuğu Gold Coast'un yönetim merkezi

Gold Coast, Queensland, Avustralya
J. Alex Langley - DPI

Southport'tur. 1952'de yasal sınırlamaların kalkmasıyla büyük bir imar patlamasına sahne olan yöre, 1959'da kent statüsü kazandı. Yörenin görülmeye değer yerleri arasında kuş sığınağı ve hayvan varlığını koruma alanı sayılabilir. Kentte daha çok turistik ticarete yönelik hafif imalat sanayileri vardır. Noel tatillerinde yöreye çok sayıda turist akın eder. Nüfus (1987 tah.) 219.700.

Goldbach, Christian (d. 18 Mart 1690, Königsberg [bugün Kaliningrad, Rusya Federasyonu], Prusya - ö. 20 Kasım 1764, Moskova, Rus Çarlığı), matematiğin çeşitli dallarına, özellikle sayılar kuramına katkılarıyla tanınan matematikçi. Kendi adıyla anılan sanıtı ortaya koymuştur.

1725'te Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'nde matematik profesörü ve tarihçi oldu. Uç yıl sonra Çar II. Petro'nun özel öğretmeni olarak Moskova'ya gitti. 1742'de Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı.

Goldbach, kendi adıyla anılan sanıtı İsviçreli matematikçi Leonhard Euler'e 1742'de yazdığı bir mektupta ortaya koydu. Buna göre, 1) her çift doğal sayı iki asal sayının toplamına eşittir (örn. 18=13+5; 30=23+7); 2) ister çift ister tek olsun, 2'den büyük her doğal sayı üç asal sayının toplamına eşittir (örn. 16=11+3+2; 21=13+5+3). Birinci sanıtın 100.000'ün ötesine kadar bütün çift sayılar için geçerli olduğu gösterilmiş ama bugüne değin kanıtlanamamıştır. İkinci sanıt ise 1937'de Sovyet matematikçi İvan Matveyevič Vinogradov tarafından kısmen (yeterince büyük tek sayılar için) kanıtlanabilmiştir. Goldbach'ın eğriler kuramı, sonsuz seriler ve diferansiyel denklemlerin çözümü gibi konularda da önemli katkıları vardır.

Goldberg, Arthur J (oseph) (d. 8 Ağustos 1908, Chicago - ö. 19 Ocak 1990, Washington, D.C., ABD), iş hukukçusu, ABD çalışma bakanı (1961-62), ABD Yüksek Mahkemesi yargıcı (1962-65) ve Birleşmiş Milletler nezdinde ABD temsilcisi (1965-68). Yüksek Mahkeme'de liberal bir tutum benimseyerek, yerini almış olduğu yargıç Felix Frankfurter'ın, yargıcın emsal kararları ve yasa koyucuyu izlemesi fikrine karşı çıkmıştır.

Bir Rus göçmen ailesinin çocuğu olan Goldberg, 20 yaşında Illinois baro sınavını verdi; 1929-48 arasında Chicago'da avukatlık yaptı ve 1938'deki grev sırasında Chica-

go Gazeteciler Birliği'ni savunarak ilk kez ABD çapında dikkatleri üzerine çekti. 1948'de Sanayi Örgütleri Kongresi (CIO) ile Amerika Birleşik Çelik İşçileri Sendikası genel danışmanı olarak Washington'a gitti. Amerikan İşçi Federasyonu (AFL) ile CIO'nun birleşmesinde (1955) rol oynadı. Ayrıca, komünistler ya da haraççılar tarafından yönlendirildiği düşünülen çeşitli sendikaların genel işçi hareketinin dışında tutulmasında da etkili oldu.

Çalışma bakanı olarak kısa ama etkin bir hizmetten sonra, Başkan John F. Kennedy tarafından, 29 Ağustos 1962'de Yüksek Mahkeme üyeliğine atandı. 1964'teki Murphy-New York Limanı Kıyı Komisyonu Davası'nda, bir eyalet mahkemesinde kovuşturulmama güvencesi altında ifade veren bir tanığın, daha sonra, bu tanıklığına dayanılarak federal mahkemede suçlanamayacağı kararını verdi. Gene 1964'teki oldukça tartışmalı Escobedo-İllinois Davası'nda, bir sanığın, dava öncesinde polis tarafından sorgulanması sırasında bir avukatın hizmetinden yararlanma hakkının bulunduğu konusunda diretti.

20 Temmuz 1965'te, Başkan Lyndon B. Johnson, Goldberg'i büyükelçi unvanıyla ABD'nin Birleşmiş Milletler temsilcisi olarak atadı. 16 Ağustos'ta Goldberg, bir krizi önlemek için, ABD'nin SSCB ve Fransa'yı, Birleşmiş Milletler barışı koruma harcamalarından paylarına düşeni ödemeye zorlamayacağını açıkladı. Eylül 1965'te BM Güvenlik Konseyi'ne başkanlık ederken, Hindistan ile Pakistan arasında bir ateşkes sağlanmasına yardımcı oldu. 1968'de BM'deki görevinden istifa ettikten sonra 1971'e değin New York'ta ve ardından Washington, D.C.'de avukatlık yaptı. 1970'te New York valiliğine adaylığını koyduysa da seçilemedi. 1960'larda ve 1970'lerde çeşitli üniversitelerdeki önemli hukuk kürsülerinde profesör olarak bulundu. 1975'te Helsinki Nihai Senedi'ni imzalamak amacıyla düzenlenen toplantıda ABD heyetine başkanlık etti. 1977-78'de Başkan Jimmy Carter'ın özel elçisi olarak görev yaptı. Yayımlanan yapıtları arasında *Defenses of Freedom* (1966; Özgürlüğün Savunucusu) ve *Equal Justice: the Warren Era of the Supreme Court* (1972; Eşit Adalet: Yüksek Mahkeme'de Warren Dönemi) sayılabilir.

Goldberg, Rube, asıl adı REUBEN LUCIUS GOLDBERG (d. 4 Temmuz 1883, San Francisco - ö. 7 Aralık 1970, New York kenti), ABD'li karikatürcü. Amerikalıların teknoloji düşkünlüğünü alaya alan yapıtlarıyla tanınmış; adı, basit bir işlemin gereksiz yere karmaşılaştırıldığı durumlarla eşanlamda kullanılır olmuştur.

San Francisco'da polis ve itfaiye görevlisi olan babasının isteğiyle California Üniversitesi'nde mühendislik öğrenimi gördü. Burayı 1904'te bitirdikten sonra, San Francisco Kanalizasyon İdaresi'nde kanalizasyon borularının tasarımıyla ilgili bir işe girdi. Ama birkaç ay içinde bu işi bıraktı ve önce *San Francisco Chronicle*'de (1904-05), sonra da *San Francisco Bulletin*'de (1905-07) spor yazarı ve karikatürcü olarak çalıştı. Daha sonra New York'a giderek *New York Evening Mail*'in kadrosuna katıldı. Orada 1921'e değin çalıştı ve yayımı uzun süre devam eden üç çizgi roman yarattı. Dolambaçlı yollardan giderek basit sonuçlar elde eden sistemlerin mucidi olan Profesör Lucifer Gorgonzola Butts adlı çizgi roman kahramanı da çok tutuldu. Profesörün yüzlerce buluşundan biri, cüce bir robotun

çalıştırdığı otomatik pul yalayıcısıydı. Cüce robot bir kutu dolusu karıncayı yapışkan tarafları yukarı gelecek biçimde dizili posta pullarının üstüne boşaltıyor, daha sonra da iş, üç gün aç bırakılmış bir karıncaya yene kalyordu.

Goldberg 1938'de birinci sayfa karikatürleri çizmeye başladı. Sırasıyla *New York Sun*, *New York Journal* ve *Journal-American*'da çalıştı. 1948'de nükleer silahlanma karşısı "Peace Today" (Günümüzde Barış) adlı birinci sayfa karikatürüyle Pulitzer Ödülü kazandı. 1964'te karikatür çizmeyi bıraktıktan sonra da, tunç heykelleri ve pişmiş toprak figürlerden oluşturduğu karikatürleriyle övgü topladı.

Golden Gate, ABD'nin California eyaletinde San Francisco Körfeziyle Büyük Okyanusu birbirine bağlayan ve San Francisco'yu Marin ilinden (county) ayıran boğaz. Yaklaşık 5 km uzunluğunda, 1,5-5 km genişliğinde ve 90 m derinliğinde eski bir ırmak ağızdır. Körfezdeki liman kentleriyle Sacramento-San Joaquin ırmak sisteminin okyanusla bağlantısını sağlar. Günümüzde Golden Gate Köprüsü'yle aşılın boğazın ilk kez 1579'da Sir Francis Drake tarafından görüldüğü sanılır. Ama Avrupalılarca fiilen keşfi 1769'da Francisco de Ortega önderliğinde gerçekleşti. 1775'te boğazdan geçen ilk Avrupa gemisi, Juan Manuel de Ayala'nın kaptanlık ettiği "San Carlos" idi. 1846'da boğaza Golden Gate (Altın Kapı) adını veren John C. Frémont, Doğu'nun değerli mallarını taşıyan gemileri düşünerek İstanbul'daki Haliç'i (İngilizce Golden Horn: "Altın Boynuz") çağrıştırmak istemişti.

Golden Gate Köprüsü, ABD'nin California eyaletindeki Golden Gate Boğazını geçen asma köprü. 1937'de tamamlandı ve

Golden Gate Köprüsü, San Francisco
George Hall - Woodfin Camp

New York kentindeki Verrazano-Narrows Köprüsü'nün yapımına değin dünyanın, ana açıklığı en geniş köprüsü olarak kaldı. Bugün de görkemli konumu ile benzersizdir. Joseph B. Strauss'un(*) yönettiği yapım çalışmaları sırasında çeşitli zorluklarla karşılaşıldı; hızla yükselip çekilen sular, sık sık görülen ve bir keresinde bir yük gemisinin iskele ayağına çarpması sonucunu doğurarak büyük hasara yol açan fırtına ve yoğun sis, depreme dayanıklı temeller ata-

bilmek için derin suda kaya patlatmak gereği bunlardan birkaçıydı. 227 m yükseklikteki ayaklar arasında uzanan iki kablo ile geçilen ana açıklık 1.280 m, köprünün ortası ise yükselen deniz düzeyinden ortalama 81 m yüksekliktedir.

Goldenweiser, Alexander (Alexandro- vich) (d. 29 Ocak 1880, Kiev, Rus Çarlığı - ö. 6 Temmuz 1940, Portland, Oregon, ABD), ABD'li antropolog. Psikoloji ve psikanaliz konusundaki düşünce akımlarını da kapsayan çok geniş bir alanda kültür sorunlarına eğilmiş, kültürel yayılmanın mekanik bir süreç olmadığını, kültürlerin kendilerine sunulan özellikler karşısındaki açıklık derecesinin de bunda rol oynadığını ileri sürmüştür.

Columbia Üniversitesi'nde, antropolog Franz Boas'ın öğrencisi oldu. Aynı kurumda doktora'sını tamamlayarak (1910) 1919'a değin ders verdi. Çok başarılı bir öğretim üyesi olan Goldenweiser daha sonra New York'taki New School for Social Research'te, Eugene'deki Oregon Üniversitesi'nde ve Portland'daki Reed College'da ders verdi. Kuzey Amerika İrokuia Yerlileri arasında bir alan araştırması yaptıysa da daha çok kuramsal sorunlarla ilgilendi. Totemizmin temelinde somgesel, gizemli bir ilişkinin yer aldığı inancıyla değişik kabile kültürlerindeki ortak psikolojik öğeler üzerinde durdu. Ama totemle ilgili uygulamaların tek ve belirgin bir kategori oluşturmadığı sonucuna vardı. Yazılı kültüre geçmemiş halkların kavramsal dünyalarının temelinde çağdaş insaninkinden farklı olmadığını öne sürdü; kuramsal ve uygulamalı ilkel bilimle ilgilendi. 1937'de gözden geçirilerek *Anthropology* (Antropoloji) adıyla yayımlanan *Early Civilization* (1922; Uygarlığın Başlangıcı) adlı yapıtı ABD'de yayımlanan ilk antropoloji ders kitaplarından biridir. *History, Psychology, and Culture* (1933; Tarih, Psikoloji ve Kültür) adlı bir kitabı daha vardır.

Goldfaden, Abraham, asıl adı ABRAHAM GOLDENFODEN, Yidiş AVRON GOLDFADN (d. 24 Temmuz 1840, Starokonstantinov, Rus Çarlığı - ö. 9 Ocak 1908, New York kenti, ABD), Yidiş ve İbranice yapıtlar veren şair ve oyun yazarı. Yidiş tiyatro ve operasının kurucusudur.

Jitomir'de bir hahamlık okulunda okudu. Öğrencilik yıllarında çok sayıda Yidiş ve İbranice şiir kitabı yayımladı. 1866'da okulu bitirdikten sonra bir süre öğretmenlik yaptı. 1875'te Polonya'ya göç etti. Orada Yidiş dilinde iki gazete çıkardı, ama bu alanda başarılı olamayınca Romanya'ya gitti. 1876'da Iaşi'de (Yaş), ilk Yidiş tiyatrosu olarak kabul edilen tiyatroyu kurdu. Romanya ve Rusya'da turnelere çıktı. Rusya'da 1883'te Yidiş oyunlarının yasaklanması üzerine, tiyatrosunu Varşova'ya taşıdı. 1887'de New York kentine göç etti ve orada, Yidiş dilindeki ilk resimli dergiyi çıkardı. Çalışmaları oradaki Yidiş tiyatrosu içinde büyük tepki toplayınca, iki yıl sonra Londra'ya döndü. Orada, bir yıl önce kurulmuş olan Yidiş tiyatrosuna yeni bir düzen vermeye çalıştıysa da, gene oyuncuları'nın tepkisini topladı. Sonunda, 1903'te New York'a yerleşerek bir tiyatro okulu açtı. Çoğu oyununun müziğini kendi yazdığından, Goldfaden aynı zamanda Yidiş operasının da kurucusu sayılır. 400'e yakın oyunu arasında en önemlileri, başyapıtı sayılan *Şulamit* (1880) ve *Bar Kohba*'dır (1882). ABD'de sahnelenen ilk İbranice oyun da (1904) Goldfaden'a aittir.

Goldhaber, Maurice (d. 18 Nisan 1911, Lemberg, Avusturya-Macaristan), nükleer

fizik alanındaki katkılarıyla tanınan ABD'li fizikçi. Döteryum atomu çekirdeğinin bir protonla bir nötrondan oluştuğunu bulmuştur.

Goldhaber Cambridge Üniversitesi'nde öğrenciyken James Chadwick ile birlikte nükleer fotoelektrik etkiyi buldu (1934). Bu buluş daha sonra nötronun protondan daha ağır olduğunun kanıtlanması için kullanıldı. Goldhaber ve James Chadwick ayrıca, yavaş nötronları inceledikleri sırada lityum, bor ve azot çekirdeklerinde nötron etkisiyle oluşan parçalanmaları buldular. Goldhaber, çekirdek tepkimesi sırasında ortaya çıkan parçacıkların izledikleri yolu saptamak için fotoğraf emülsiyonlarından yararlanılabileceğini gösterdi. 1937'de gerçekleştirdiği yavaş nötron saçılımına ilişkin çalışmalarıyla ilk nükleer reaktörlerin yapımında yararlanılan temel bilgileri ortaya koydu.

1938'de Urbana'daki Illinois Üniversitesi'ne giren Goldhaber, burada fizikçi olan eşi Gertrude Scharff Goldhaber ile birlikte çalışarak elektronların beta ışınlarına ödeş olduğunu gösterdi. 1940'ta berilyumun yavaşlatıcı (hızlı nötronları yavaşlatarak uranyum atomlarının daha çabuk bölünebilmelerini sağlayan malzeme) olarak kullanılabileceğini buldu. Bu madde nükleer reaktörlerde günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Goldhaber 1950'de New York'ta Upton'daki Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'na girdi. 1957'de burada ABD'li fizikçi L. Grodzins ile birlikte nötrinin spininin saat yönünün tersine olduğunu buldu. 1961'de Brookhaven'ın yöneticiliğine getirilen Goldhaber 1973'te emekli oldu.

Goldie, Sir George (Dashwood Taubman), asıl adı GEORGE DASHWOOD GOLDIE-TAUBMAN (d. 20 Mayıs 1846, Douglas yakınları, Man Adası - ö. 20 Ağustos 1925, Londra), İngiliz sömürge yöneticisi. Nijer Irmağı çevresinin sömürgeleştirilmesini ve etkili bir protektora yönetimi kurulmasını sağlamıştır.

Woolwich Kraliyet Askeri Akademisi'nde eğitim gördü. Kraliyet İstihkâm Birlikleri'nde kısa bir süre görev yaptı (1865-67). Mısır ve Sudan'daki uzun yolculuklarının ardından, 1876'da Orta Afrika Ticaret Kumpanyası'nı kurdu. Ertesi yıl Batı Afrika'ya gitti. Nijer Irmağı kıyısında etkinlik gösteren rakip İngiliz ticaret şirketlerini birleştirerek bölgeyi taht adına yönetecek tek bir imtiyazlı şirket kurmaya karar verdi. 1879'da bölgedeki İngiliz tüccarlarını Birleşik Afrika Kumpanyası içinde toplamayı başardı. Ama kraliyet beratı için yaptığı başvuru, bölgedeki İngiliz etkisinin yetersiz olduğu gerekçesiyle 1881'de reddedildi. Kumpanyanın Fransız rakiplerini saf dışı bırakmasından sonra, Berlin Batı Afrika Konferansı'na (1884-85) katılan İngiltere, Aşağı Nijer üzerindeki ticari üstünlüğünün bölgede uluslararası bir siyasal denetim yerine İngiliz siyasal denetimini gerekli kıldığını savundu. 1886'da kumpanyaya Nijer Kraliyet Kumpanyası adıyla berat verildi. 1887'de "sir" unvanı alan Goldie, 1895'te kumpanyanın yöneticisi oldu.

Goldie ikna yöntemiyle ve güç kullanarak Nijer ve Benue ırmaklarının hinterlandındaki halklar üzerinde denetim kurdu. Fransız ve Alman yönetimleriyle pazarlık ederek İngiliz etki alanının sınırlarını belirledi. Kumpanya aracılığıyla uluslararası sorunların üstesinden gelmenin gücünü açıkça ortaya çıkınca, feshedilen kumpanyanın toprakları 1 Ocak 1900'de doğrudan İngiliz hükümetinin yönetimi altına alındı. Bu bölge ve bitişindeki Nijer Kıyısı Protekto-

rası, Kuzey ve Güney Nijerya protektoraları adıyla yeniden düzenlendi.

Bu sıralarda Batı Afrika'ya duyduğu ilgiyi yitirmeye başlayan Goldie, İngiliz emperyalizminin yeni yayılma alanlarından biri olan Çin'e yöneldi. 1900'de bu ülkeye yaptığı yolculuğu Boxer Ayaklanması yüzünden kısa keserek İngiltere'ye döndü. 1904'te Rodezya'yı kraliyet beratıyla yöneten İngiliz Güney Afrika Kumpanyası'nın başına geçmesi için yapılan öneriyi geri çevirdi. Güney Afrika Savaşı (1899-1902) sonrasında kurulan kraliyet komisyonlarında görev aldı (1902-03, 1905-06). 1908'den 1919'a değin Londra II Konseyi üyeliğinde bulundu ve mali komite başkanlığını üstlendi.

Yaşamına ilişkin başlıca kaynaklar Wellington düsesi Dorothy Wellesley'nin yazdığı *Sir George Goldie, Founder of Nigeria* (1934; Sir George Goldie, Nijerya'nın Kurucusu) ile John E. Flint'in kitabı *Sir George Goldie and the Making of Nigeria* (1960; Sir George Goldie ve Nijerya'nın Kurulması) adlı yapıtıdır.

Golding, Sir William (Gerald) (d. 19 Eylül 1911, St. Columb Minor, Newquay yakınları, Cornwall - ö. 19 Haziran 1993, Perranarworthal, Cornwall, İngiltere), insanlık durumunu yansıtan alegorik romanlarıyla 1983'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan İngiliz romancı. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında genç kuşak okurları arasında büyük ilgi toplamıştır.

Marlborough Grammar School'da ve Oxford'daki Brasenose College'da eğitim gördü. 1935'te eğitimini tamamladıktan sonra Salisbury'deki Bishop Wordsworth's School'da ders vermeye başladı. 1940'ta İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne katıldı. Alman savaş gemisi "Bismarck"ın batırıldığı harekatta bulundu. 1944'te Fransa çıkarılması sırasında, bir roket fırlatma gemisine komuta etti. Savaşın sonra yeniden öğretmenlik yapmaya başladı ve 1960'a değin bu görevini sürdürdü.

Golding'in yayımlanan ilk romanı *Lord of the Flies* (İşte Bizim Dünya, 1969/ *Sineklerin Tanrısı*, 1979, 1990/ *Çocuk Adası*, 1983), bir mercan adasında mahsur kalan ve giderek vahşileşen bir grup çocuğun öyküsüdür. Toplumsal törelerin hızlı ve kaçınılmaz yok oluşunu zengin bir hayal gücü ve olanca şiddetle anlatan roman, büyük ilgi topladı. Neanderthal insanının son

Golding
Mark Gerson

günlerini konu alan *The Inheritors* da (1955; *Vârisler*) Golding'in insan doğasındaki şiddet ve kötülüğü işlediği bir başka yapıtıdır. *Pincher Martin* (1956) adlı romanı, gemisi batan ve ölümlü yüz yüze kalan bir subayın suçluluk duygusuyla dolu düşüncelerini konu alır. *Free Fall* (1959; *Serbest Düşüş*) ve *The Spire* (1964; *Kule*) adlı romanları, Golding'in "arının bal üretmesi gibi, insan da kötülük üretir" inancını dile getirir. *Darkness Visible* (1979; *Görünen Karanlık*)

II. Dünya Savaşı'nda Londra'ya yapılan hava saldırılarında korkunç bir şekilde yanan bir çocuğun öyküsüdür. Golding'in daha sonraki yapıtları arasında *The Pyramid* (1966; *Piramit*, 1984), Booker McConnell Ödülü'nü alan *Rites of Passage* (1980; *Geçiş Törenleri*), denemelerini topladığı *A Moving Target* (1982; *Hareket Eden Hedef*) ve *The Paper Men* (1983; *Kâğıttan İnsanlar*) yer alır. Golding 1988'de "sir" unvanı almıştır.

Goldman, Emma (d. 27 Haziran 1869, Kaunas, Litvanya, Rus Çarlığı - ö. 14 Mayıs 1940, Toronto, Kanada), yaklaşık 1890-1917 arasında ABD'de çeşitli eylemlere girişen uluslararası anarşist.

Rusya'dan ABD'ye göç ettikten (1885) sonra, Rochester'da (New York) bir giysi fabrikasında çalışırken, Alman sosyalistlerin toplantılarına katılmaya başladı. Zamanla anarşizme yöneldi. 1889'da yerleştiği New York kentinde Rus anarşist Alexander Berkman'la işbirliğine girdi. Pittsburgh'daki (Pennsylvania) Homestead çelik işçileri grevi sırasında sanayici Henry Clay

Goldman
State Historical Society of Wisconsin

Frick'e karşı başarısız bir suikast girişiminde bulunan Berkman, 1892'de 22 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Ertesi yıl da Goldman New York kentinde bir ayaklanma çıkarmaya çalışmaktan hapse atıldı. Berkman'ın erken tahliyesinden (1906) sonra anarşist eylemlerini birlikte sürdüren ikili, askere almayı engelleme gerekçesiyle verilen 2'şer yıllık hapis cezasının ardından, 1919'da Rusya'ya gönderildi. Emma Goldman sonraları İngiltere, Kanada ve İspanya'da yaşadı. Yapıtları arasında *My Disillusionment in Russia* (1923; *Rusya'daki Hayal Kırıklığı*) ve *Living My Life* (1931; *Hayatımı Yaşarken*) adlı otobiyografisi ile anarşizm, feminizm ve doğum kontrolü üzerine yazdığı başka kitaplar vardır.

Goldmann, Lucien (d. 1913, Bükreş, Romanya - ö. 1970, Paris, Fransa), Rumen asıllı Fransız düşünür. Beşeri bilimlerdeki, özellikle edebiyat incelemelerindeki yöntem araştırmalarıyla tanınmıştır.

Bükreş Üniversitesi'nde hukuk okuduktan sonra bir yıl Viyana'da felsefe eğitimi gördü. 1934'te Paris'e gitti, siyaset bilimi ve edebiyat dallarında eğitimini sürdürdü. İki yıl Jean Piaget ile çalıştı. Çalışmalarını daha sonra Fransız Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde sürdürdü. 1956'da Paris Üniversitesi'nde edebiyat doktoru oldu. 1958'den sonra Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'nun başkanlığına getirildi. 1961'de Brüksel Bağımsız Üniversitesi'ne geçti ve bir süre oradaki Edebiyat Sosyolojisi Araştırmaları Merkezi'nin başkanlığını yaptı.

Piaget'nin araştırmalarından ve György Lukács'ın Marksist edebiyat anlayışından yola çıkan Goldmann, insan bilimlerine ilişkin araştırmalarda, açıklama yerine anlama yönteminin uygulanması gerektiğini savundu. Çeşitli edebiyat yapıtlarına da aynı tutuma yaklaştı ve bunların, içinde oluştukları toplumsal yapıların ortaya çıkışları ve tarihsel temelleriyle birlikte incelenmesi gerektiğini ileri sürdü. "Genetik yapısalcılık" adını verdiği bu yöntemi çeşitli edebiyat yapıtlarında uyguladı. Goldmann'a göre bu yöntem, hem ele alınan yapıtın anlaşılmasına, hem de ilgili tarihsel dönemin aydınlatılmasına yararmaktadır. Örneğin *Le Dieu caché: Étude sur la vision tragique dans les 'Pensées' de Pascal et dans le théâtre de Racine*'de (1956; Gizli Tanrı: Pascal'ın *Pensées*'indeki ve Racine'in Tiyatrosundaki Trajik Görüş Üzerine Bir İnceleme) 17. yüzyıl Fransız toplumunun düşünce sisteminin temelinde yatan ve kendisinin "trajik" olarak adlandırdığı görüş biçimini ortaya koymuştur.

Kant üzerine araştırmalarıyla da tanınan Goldmann'ın 1945'te *Mensch, Gemeinschaft und Welt in der Philosophie Immanuel Kants* (Immanuel Kant'ın Felsefesinde İnsan, Toplum ve Dünya) adıyla çıkan yapıtı, 1952'de Fransızca olarak *La Communauté humaine et l'univers chez Kant* (Kant'ta İnsan Topluluğu ve Evren) adıyla yayımlanmıştır. *Introduction à la philosophie de Kant* (1967; *Kant Felsefesine Giriş*, 1983) ise Kant'ın felsefesine kısa ve özlü bir yaklaşımı içerir.

Goldmann'ın öteki önemli yapıtları arasında *Sciences humaines et philosophie* (1952; *İnsan Bilimleri ve Felsefe*, 1977), *Recherches dialectiques* (1958; *Diyalitik Araştırmalar*, 1976), *Pour une sociologie du roman* (1964; *Bir Roman Sosyolojisi İçin*) ve *Structures mentales et création culturelle* (1974; *Zihinsel Yapılar ve Kültürel Yaratı*) sayılabilir.

Goldmark, Josephine Clara (d. 13 Ekim 1877, Brooklyn, New York - ö. 15 Aralık 1950, White Plains, New York, ABD), ABD'li reformcu ve araştırmacı. Araştırmalarıyla ABD'de iş yasalarının çıkarılmasına katkıda bulunmuştur.

1898'de Bryn Mawr College'dan mezun oldu. 1903'te Ulusal Tüketiciler Birliği'nde çalışmaya başladı. Orada araştırma müdürüken, kadınları koruyucu yasaları destekleyen birçok mahkeme kararına dayanak oluşturan toplumsal, ekonomik ve tıbbi verileri derledi. Özellikle kadınların iş saatlerini ve gece çalışmasını sınırlayan yasalara dayandırıldığı ve Yüksek Mahkeme yargıcı olan kayınbiraderi Louis Brandeis'in imzasını taşıyan ünlü mahkeme kararına katkılarıyla tanındı.

Araştırmalarının sonuçlarını yayımladığı birçok yapıt arasında *Child Labor Legislation Handbook* (1907; *Çocuk Emegi Yasaları Elkitabı*) ve *Fatigue and Efficiency* (1912; *Yorgunluk ve Verimlilik*) sayılabilir. *Nursing and Nursing Education in the United States* (1923; *Amerika Birleşik Devletleri'nde Hemşirelik ve Hemşirelik Eğitimi*) ise ABD'de hemşirelik okullarının yaygınlaşmasına yardımcı olmuş kapsamlı bir incelemedir.

Goldmark, Karl (d. 18 Mayıs 1830, Keszthely, Macaristan - ö. 2 Ocak 1915, Viyana, Avusturya), 19. yüzyıl sonlarında çok tutulan *Die Königin von Saba* (Saba Melikesi) adlı operanın bestecisi.

Yoksul bir Yahudi ailenin çocuğu olan Goldmark'ın babası havra korosunda başşarkıcıydı. Goldmark, Viyana'da G. Böhm ile keman, G. Preyer ile müzik kuramı çalıştı. Kompozisyonu ise kendi kendine öğrendi. En başarılı iki yapıtından biri olan *Sakuntala* uvertürünü 1860'ta, *Die Königin von Saba* operasını da 1875'te yazdı; piyano öğretmeni ve eleştirmen olarak tanındı. Öbür yapıtları arasında Charles Dickens'tan uyarladığı *Das Heimchen am Herd* (1896; *Ocağın Üzerindeki Çekirge*) başta olmak üzere beş opera, iki keman konçertosu, iki senfoni ve oda müziği çalışmaları sayılabilir.

Goldmark, Peter Carl (d. 2 Aralık 1906, Budapeşte, Macaristan - ö. 7 Aralık 1977, Westchester ili, New York, ABD), ticari amaçla uygulanan ilk renkli televizyon sistemini ve plak sanayisinde devrim yaratan dakikada 33 1/3 devirli uzunçalar (LP) plağı geliştiren Macar asıllı ABD'li mühendis.

1936'da Columbia Broadcasting System (bugün CBS, Inc.) Laboratuvarları'nda çalışmaya başlayan Goldmark, burada renkli televizyon üstüne araştırmalar yaptı. Geliştirdiği ilk renkli televizyon sistemi 1940'ta piyasaya tanıtıldı. Goldmark'ın döner üç renkli diske dayalı alan taramalı sistemi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra daha da geliştirildi ve 1950'de Federal Haberleşme Komisyonu tarafından ticari üretimine izin verildi. Kısa bir süre sonra siyah-beyaz sistemlerle rekabet edebilecek gelişkinlikte tümüyle elektronik renkli televizyonlar yapıldı. Goldmark'ın sistemi, kamera donanımı daha küçük ve hafif olduğundan ve kolayca onarılabildiğinden, sanayi, tip ve öğretim kuruluşlarındaki kapalı devre televizyon yayınlarında yaygın olarak kullanılmaya devam etti. 1948'de Goldmark ve ekibi, CBS laboratuvarlarında uzunçalar plağı geliştirdiler. 0,076 mm genişliğindeki iz çizgilerine kayıt yapan bu sistemle, 0,25 mm'lik iz çizgili 78 devirli altı plağa yapılan bir kayıt 33 1/3 devirli tek bir plağa sığdırılabiliyordu. 1950'de CBS'in başkan yardımcısı olan Goldmark, 1966'da ABD'nin Ay'ın yörüngesine oturttuğu uydunun 380.000 km uzaktan Yer'e Ay'ın fotoğraflarını yollamasına olanak sağlayan tarama sistemini kurdu.

Goldmark ayrıca plastik şerit üzerine video kaydı yapan elektronik bir sistem geliştirdi. Görüntüyü tekrenkli olarak kaydeden bu sistemde renkler kodlanarak taşınıyordu. Kasetlere yerleştirilen bu film herhangi bir televizyon alıcısında renkli ya da siyah-beyaz olarak izlenebiliyordu.

Goldoni, Carlo (d. 25 Şubat 1707, Venedik, İtalya - ö. 6 Şubat 1793, Paris, Fransa), İtalyan oyun yazarı. *Commedia dell'arte* oyunlarındaki maskeli, kalıplaşmış tiplerin yerine daha gerçekçi karakterler; gevşek yapıtlı, çoğu zaman yinelenmelerle dolu kurgunun yerine, sıkı dokulu olay örgüleri ve sonu önceden kestirilebilen farsın yerine de neşeli ve kendiliğinden gelişmeye açık bir hava getirmiştir. Bu yenilikler nedeniyle Goldoni, İtalyan gerçekçi komedisinin kurucusu sayılır.

Bir hekimin oğlu olan Goldoni, yaşlılarına göre erken bir gelişme gösterdi. Tiyatroyla ilgilenmeye küçük yaşta babasının kütüphanesindeki komedileri okuyarak başladı. 1721'de Rimini'de devam ettiği okulu terk ederek gezginci bir tiyatro kumpanyasına katıldı. Daha sonra Pavia'daki papalığa ait yüksekokulda öğrenimini sürdürdü. Plautus, Terentius ve Aristophanes'in komedilerini orada okudu. Molière'i okuyabilmek için Fransızca öğrendi.

Kentin soylu hanımlarını konu alan bir yergi yazdığı için, Pavia'daki Ghislieri Yüksekokulu'ndan atıldı. Pavia Üniversitesi'n-

Carlo Goldoni, Alessandro Longhi'nin yağlıboya çalışması; Goldoni Evi (Tiyatro Müzesi ve Tiyatro Araştırmaları Enstitüsü), Venedik Civico Museo Correr, Venedik

de gönülsüzce hukuk okumaya başladı. Venedik (1731-33) ve Piza'da (1744-48) avukatlık yapmasına ve diplomatik görevlerde bulunmasına karşın, asıl ilgisini Venedik'teki San Samuele Tiyatrosu için yazdığı oyunlara yöneltmişti.

1748'de oyunlarını Venedikli oyuncu ve tiyatro yöneticisi Girolamo Medebac'in Sant'Angelo Tiyatrosu için oyunlar yazmaya başladı. İlk oyunlarında üslubunun henüz belirginleşmemiş olmasına, eski ve yeni üsluplar arasında gidip gelmesine karşın Samuel Richardson'ın romanından uyarladığı *La Pamela* (1750) gibi ciddi oyunlarında, maskeli karakterleri tümüyle kaldırdı.

1750-51 sezonunda, çalıştığı tiyatroyu öteki kumpanyaların rekabetinden koruyabilmek için 16 yeni komedi yazacağını açıkladı. Bunlardan Venedik lehçesiyle yazdığı, *I pettegolezzi delle donne* (*Dedikoducular*), *commedia dell'arte* tarzındaki *Il bugiardo* (*Yalancı*, 1742, 1744) ve bir İtalyan töre komedisi olan *Il vero amico* (*Gerçek Arkadaş*) Goldoni'nin en başarılı yapıtları arasında yer alır.

Goldoni 1753'ten 1762'ye değin San Luka Tiyatrosu (bugün Goldoni Tiyatrosu) için oyunlar yazdı. *Commedia dell'arte* tarzından hızla koptuğu bu dönemin önemli yapıtları bir İtalyan töre komedisi olan *La locandiera* (1753; *Otelci Kadın*, 1964/*Otelci Güzeli Mirandolina*, 1984) ve Venedik lehçesinde yazdığı *I rusteghi* (1760; *Yabanlar*, 1953) ile *Le baruffe chiozzote*'dir (1762; *Chioggia Kavgaları*).

Goldoni, *Il malcontenti* (1755; *Tatminsiz*) oyununda rakibi oyun yazarı Pietro Chiari'yi yerdi. Bir *commedia dell'arte* hayranı olan Carlo Gozzi de 1757'de yazdığı bir yergi şiiriyle Goldoni'yi aşağıladı. Ayrıca *Le amore delle tre melerance* (1761; *Üç Portakalın Aşkı*) adlı *commedia dell'arte* tarzındaki oyununda Goldoni ve Chiari'yle alay etti.

Goldoni, 1762'de Comédie-Italienne'i(*) yönetmek için, Venedik'ten ayrılıp Paris'e gitti. Burada yazdığı Fransızca oyunlarını sonradan Venedik seyircisi için yeniden kaleme aldı. Fransızca *L'Éventail* (1763) adıyla yazdığı ve *Il ventaglio* (1764; *Yelpaze*, 1955) adıyla İtalyancaya çevirdiği yapıtı en başarılı oyunları arasında yer alır.

Goldoni, Versailles'daki prenseslere İtalyanca öğretmek için, 1764'te oyun yazarlığını bıraktı. 1783'te *Mémoires* (1787; Anılar) adlı ünlü yapıtını yazmaya başladı. Fransız Devrimi'nden sonra, emekli aylığı kesildi, birkaç yıl sonra da yoksulluk içinde öldü.

Goldoni'nin öteki yapıtları arasında *Il servitore di due padroni* (1745; İki Efendinin Uşağı, 1946), *La Famiglia dell'antiquario* (1749; Antikacının Ailesi, 1944, 1965), *La bottega del caffè* (1750; Kahvehane, 1944, 1969), *La smanie per la villeggiatura* (1761; Sayfiye Merakı, 1945), *La avventure della villeggiatura* (1761; Sayfiye Maceraları, 1946) ve *Il ritorno della villeggiatura* (1761; Sayfiye Dönüşü, 1949) sayılabilir.

Goldschmidt, Hans, asıl adı JOHANN WILHELM GOLDSCHMIDT (d. 18 Ocak 1861, Berlin - ö. 25 Mayıs 1923, Baden-Baden, Almanya), 1905'te alüminotermit işlemi geliştiren Alman kimyacı. Goldschmidt indirgeme işlemi olarak da adlandırılan bu yöntemde, belirli metallerin oksitleri alüminyumla tepkimeye sokularak alüminyum oksit ile serbest metalin açığa çıkması sağlanır. Bu işlem krom, manganez ve kobalt gibi metallerin oksit cevherlerinden elde edilmesinde uygulanır. Ayrıca kaynak yapımında da bu işlemden yararlanılır; kaynak sırasında alüminyum ile demir oksitleri tepkimeye girerek yüksek ısı ve erimiş demir verir. Goldschmidt bu buluşunun yanı sıra Alfred Stock ile birlikte 1918'de berilyum üretilimi-ne ilişkin bir işlem de geliştirmiştir.

Goldschmidt, Meir Aron (d. 26 Ekim 1819, Vordingborg - ö. 15 Ağustos 1887, Kopenhag, Danimarka), yapıtlarıyla gerçekçilik akımının ilk örneklerini veren Danimarkalı Yahudi yazar. Kopenhag'da öğrenim gördü. Tip okumak istemesine karşın gazeteci oldu. Radikal düşüncelerini, 1840'ta kurduğu *Corsaren* adlı haftalık eleştiri dergisinde dile getirdi. Siyasal mesajı çoğunlukla belirsiz olan, zekice hazırlanmış yazılarıyla derginin etkili olmasını sağladı. Filozof Søren Kierkegaard ile arasının açılması üzerine dergiden ayrıldı ve 1847'de yurtdışına gitti. İlk romanı *En Jøde* (1845; Bir Yahudi) Danimarka toplumu ile Yahudiler arasındaki uçurumu anlatıyordu. 1847'de ülkesine geri döndüğünde radikal görüşlerinden vazgeçerek *Nord og Syd* adlı yeni bir dergi çıkarmaya başladı. *Hjemløs* (Yurtsuz) adlı romanı 1853-57 arasında bu dergide tefrika edildi ve gene Goldschmidt tarafından *Homeless* (1861, 3 cilt) adıyla İngilizceye çevrildi. Goldschmidt, birçok kez ziyaret ettiği İngiltere'ye yerleşmeyi düşündüyse de, Danimarkalı bir yazar olarak kalmayı yeğledi. 1860'larda ülkesinin en önemli romancısı kabul ediliyordu. Ama Georg Brandes'in(*) öncülük ettiği yeni radikal hareketin güçlenmesiyle etkisi azaldı.

Yahudi yaşamına ilişkin en güzel betimlemeleri özellikle *Fortællinger* (1846; Öyküler) adlı yapıtında topladığı kısa öykülerinde yer alır. Goldschmidt, 19. yüzyıl Danimarka romanının en önemli örneklerinden olan *Ravnen*'de (1867) Yahudilere, sevecenlikle ironinin karışımı olan alışılmadık bir bakışla yaklaşmıştır. Zarif üslupçuluğu, özellikle kısa öykülerinde belirgindir. Adaletin, herkese hak ettiği cezayı vermesi gerektiği görüşüne dayanan felsefesi, çoğu romanının ve *Livserindringer og Resultater* (1877) adıyla yayımlandığı anıların temelini oluşturur.

Goldschmidt, Richard B(enedict) (d. 12 Nisan 1878, Frankfurt am Main - ö. 24 Nisan 1958, Berkeley, California, ABD),

Alman asıllı ABD'li zoolog ve genetikçi. En önemli kuramsal çalışması, kromozom moleküllerinin kalıttaki etkisinin tek tek genlerin bireysel niteliklerinden daha belirleyici olduğunu öne sürmesidir. Deneysel genetik çalışmalarıyla da değişik coğrafi bölgelerde yaşayan hayvanlar arasındaki farklılıklarda genetiğin önemli rol oynadığını göstermiştir.

Goldschmidt, süngerören ya da rızaklı kelebek adıyla bilinen *Lymantria dispar*'in değişik coğrafi bölgelerde yaşayan soylarını çaprazlayarak, bu soyların ayırt edici özelliklerinin genlerle yeni döllere aktarıldığını, dolayısıyla Mendel yasalarıyla açıklanabileceğini gösterdi. Bu deney, aynı türde coğrafi dağılıma bağlı olarak ortaya çıkan değişikliklerin ilk genetik açıklamasıdır.

Goldschmidt, *Lymantria* soyları arasındaki çaprazlama deneylerinde, bazı bireylerde erkek ve dişiye özgü yapısal özelliklerin iç içe geçtiğini gözlemleyerek bu olguya araşçılık adını verdi. Daha sonra bu gözlemlerine dayanarak "araşçılığın zaman yasası"nı ortaya attı; bu yasaya göre araşçılı bir birey, önce erkek ya da dişi olarak gelişmeye başlar, ama bir dönüm noktasında birdenbire karşıt eşeyin özelliklerini kazanarak gelişmesini sürdürür.

Sonraki yıllarda, canlıların dış görünümündeki (fenotip) kalıtsal olmayan değişiklikleri incelemeye başlayan Goldschmidt, çevre koşullarındaki büyük altüst oluşlardan ileri gelen bu tür fenotip değişikliklerine fenokopi adını verdi; sirke sineklerinin fenokopisini inceledi ve hemen hemen bilinen bütün değişimlerin (mutasyon) kalıtsal olmayan kopyalarını üretti. Bu çalışmaları, fenotip özelliklerinin yalnızca genlerle belirlenmediğini kanıtladı.

Başka genetik kuramlar da geliştiren, örneğin enzim etkinliğinin genlerce denetlenmediğini öne süren Goldschmidt'in kuramlarından çoğu obur bilim adamlarınca benimsenmemiş, buna karşılık genetik biliminin temel kavramlarının yeniden gözden geçirilmesini sağlayarak genetiğe yeni bir atılım kazandırmıştır.

Goldschmidt, Victor Mordechai (d. 10 Şubat 1853, Mainz, Hessen, Almanya - ö. 8 Mayıs 1933, Salzburg, Avusturya), kristalografi alanındaki çalışmalarıyla tanınan Alman mineralog. Goldschmidt'in ilk büyük yapıtı olan *Index der Kristallformen* (1886-91, 3 cilt; Kristal Biçimleri Dizini), tüm minerallerin bilinen kristal yapılarını veren bir katalog niteliğindedir. *Krystallographische Winkeltabellen* (1897; Kristalografik Açılar Tablosu) adlı yapıtında ise kristal açılarına ilişkin yeni tablolar yayımlandı. Mineral kristallerinin biçimleri üzerine daha önce yayımlanmış tüm bilgileri *Atlas der Kristallformen* (1912-23, 9 cilt; Kristal Biçimleri Atlası) adlı yapıtında derledi. Kristal simgelerin sayı dizilerine dayalı bir sayı felsefesi geliştirdi. Daha sonraları müzikal armoni, renk, insanda renk duygusunun oluşması, gezegenlerin Güneş yörüngesindeki dağılımı gibi olguların çözümlenmesinde bu kuramdan yararlandı.

Goldschmidt, Victor Moritz (d. 27 Ocak 1888, Zürich, İsviçre - ö. 20 Mart 1947, Oslo, Norveç), İsviçre asıllı Norveçli mineralog ve petrolog. İnorganik kristal kimyasının ve çağdaş jeokimyanın temellerini atmıştır.

1900'de ailesiyle birlikte Kristiania'ya (bugün Oslo) yerleşen Goldschmidt, Kristiania Üniversitesi'nde ünlü Norveçli jeolog Waldemar C. Brøgger'in öğrencisi oldu. 1914'te aynı üniversitenin Mineraloji Enstitüsü'nde profesörlüğe atandı ve enstitünün yönetici-

liğine getirildi. Isıl başkalaşım (kayaçlarda ısı etkisiyle oluşan değişiklikler) üzerine çalışmalarını *Die Kontaktmetamorphose im Kristianagebiet* (1911, Kristiania Bölgesinde Değme Başkalaşımı) adlı yapıtında topladı. Temel başvuru kitabı durumuna gelen bu yapıtında ayrıca, başkalaşım kayaçlarının mineral ve kimyasal bileşimleri arasındaki karşılıklı ilişkileri inceledi. Goldschmidt, *Die Injektionsmetamorphose im Stavangergebiet* (1921; Stavanger Bölgesinde Sokulma Başkalaşımı) adlı yapıtında ise, magmanın ve öteki kayaçların daha önceki çokeller içine sokulmasıyla oluşan yapıları ayrıntılı biçimde inceledi.

I Dünya Savaşı sırasında yaşanan ham-madde kıtlığı nedeniyle jeokimya araştırmalarına yönelen Goldschmidt, savaştan sonra çalışmalarını daha da geliştirerek çağdaş jeokimyanın temellerini attı. *Geochemische Verteilungsgesetze der Elemente* (1923-38, 8 cilt; Element Dağılımının Jeokimya Yasaları) adlı yapıtı ise inorganik kristal kimyası alanındaki ilk bilimsel çalışma oldu.

1929'da Almanya'daki Göttingen Üniversitesi'ne geçen Goldschmidt Nazilerin iktidara gelmesi üzerine altı yıl sonra Norveç'e döndü. Jeokimya, astrofizik, nükleer fizik alanlarında elde edilen bulgulardan yararlanarak elementlerin evren içindeki görece miktarlarını hesaplanması için bir yöntem geliştirmeye ve farklı izotopların ortaya çıkışı ile bunların kararlılıkları arasındaki ilişkiyi bulmaya çalıştı. Ayrıca mineral bileşiminin açıklanmasında atom boyutlarının birincil önemde olduğunu ve kristal sertliğinin komşu iyonlar arasındaki uzaklık ile bu iyonların elektrik yükleri tarafından belirlendiğini gösterdi.

Goldschmidt Norveç'in Almanlar tarafından işgalinden sonra iki kez tutuklandı ve sonunda toplama kampına gönderildi. 1942 sonlarında İsveç'e kaçtı ve 1943 ilkbaharında İngiltere'ye geçti. Burada önce Aberdeen'de Macaulay Toprak Araştırma Enstitüsü'nde, daha sonra Harpenden'de Rothamsted Deney İstasyonu'nda çalıştı. Savaştan sonra Oslo'ya döndü.

Goldsmid, Sir Frederick John (d. 19 Mayıs 1818, Milano - ö. 12 Ocak 1908, Brook Green, Hammersmith, İngiltere), Avrupa ile Asya arasında ilk hızlı iletişim sistemi olan Hint-Avrupa telgraf hattını kuran İngiliz general.

Askeri görevlerle Çin (1840), Hindistan ve Osmanlı Devleti'nde (1855) bulunduğu sırada birkaç Asya dilini öğrendi. 1861'de, Doğu ile Batı'yı telgraf yoluyla bağlamaya yönelik İngiliz projesinde görev aldı. Hindistan, Belucistan (bugün İran ve Pakistan'da) ve Osmanlı Devleti yöneticileriyle yaptığı görüşmeler sonucunda telgraf hattıyla ilgili antlaşmalar gerçekleştirdi; telgraf tellerinin Avrupa'dan Hindistan'a taşınmasını yönetti. 1865'te Hint-Avrupa Telgraf Şirketi'nin müdürlüğüne getirildi, bu görevini 1870'e değin sürdürdü. 1871'de İran'la Belucistan, 1872'de de İran'la Afganistan arasındaki sınır anlaşmazlıklarında hakemlik etti. 1871'de "sir" unvanı aldı.

Goldsmid, Sir Isaac Lyon, 1 BARONET (d. 13 Ocak 1778, Londra - ö. 27 Nisan 1859, Londra), İngiltere'de baronet unvanını alan ilk Yahudi. 1859'da Yahudilerin temel medeni ve siyasal haklarını tanıyan yasanın kabul edilmesini sağlamıştır.

Portekiz, Brezilya ve Osmanlı Devleti'nde değerli maden ticareti yaparak büyük servet edinen Goldsmid, Yahudilerin medeni ve

siyasal haklar mücadelesine etkin biçimde katıldı. İngiltere'deki Katoliklerin medeni haklarını tanıyan 1829 Yasası'nın kabul edilmesinden sonra Yahudiler için de benzer bir yasanın çıkarılması için çalışmaya başladı.

Ayrıca ülkenin ceza sisteminde reform yapılması için çalıştı. 1826'da Londra'da University College'in kurucuları arasında

Isaac Goldsmid, Richard Dighton'ın aside yedirme baskısından ayrıntı, 1824
Hulton Picture Library

yer aldı. 1841'de Goldsmid'e baronet unvanı verildi. Sir Francis Henry Goldsmid de (1808-78) Yahudilerin medeni haklarının tanınması için onunla birlikte çalıştı ve İngiltere'de yüksek mahkeme önünde görülen duruşmalara çıkan ilk Yahudi avukat oldu.

Goldsmith, Oliver (d. 10 Kasım 1730, Kilkenny West, Westmeath ili, İrlanda - ö. 4 Nisan 1774, Londra, İngiltere), İngiliz deneme, roman, oyun yazarı ve şair. Yapıtlarının yanı sıra ilginç kişiliğiyle de tanınır. *The Citizen of the World, or Letters from a*

Oliver Goldsmith, Sir Joshua Reynolds'ın stüdyosunda yapılmış bir yağlıboya çalışma, 1770; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, Londra

Chinese Philosopher, Residing in London, to his Friends in the East (1762, 2 cilt; Dünya Vatandaşı ya da Londra'da Oturan Çinli Bir Filozof'un Doğu'daki Arkadaşlarına Mektupları) başlıklı denemeleri, *The Deserted Village* (1770; Terk Edilen Köy) şiiri, *The Vicar of Wakefield: A Tale* (1766, 2 cilt; *Wakefield Papazı*, 1946, 1972) romanı ve *She Stoops to Conquer: or, The Mistakes of a Night. A Comedy* (1773; *Yanlışlıklar Gecesi*, 1946 adlı oyunu kendisine ün kazandıran yapıtlarıdır.

Yaşamı. İngiliz-İrlandalı bir din adamının oğuydu. Çocukluğu, doğduğu sırada taşındıkları Lissoy yakınlarındaki büyükçe bir

evde geçti. Gençlik dönemine ilişkin birçok yazılı kaynak vardır. Bunlara göre, 1749'da mezun olduğu Dublin'deki Trinity College'daki günleri oldukça mutsuz geçmiş ve Edinburgh'da tıp okumak üzere İrlanda'dan ayrıldığı 1752 sonlarına değin başından birçok olay geçmişti. Babası öldükten sonra, akrabalarının yardımıyla tıp öğrenimini sürdürdü. Daha sonra Londra'da Dr. Goldsmith adıyla tanınmasına karşın, ne Edinburgh'da, ne de kısa sürede tükenen yetersiz gelirine karşın iki yıl kaldığı Avrupa'da diploma almıştı. 1756 başlarında beş parasız Londra'ya dönüşüyle, yaşamının ilk dönemi sona erdi.

Goldsmith'in Londra'da adını duyurması yalnızca birkaç yıl aldı. Bir süre bir erkek okulunda öğretmen yardımcılığı yaptıktan ve dergilerde kitap tanıtma yazıları yazdıktan sonra, 1759'da ilk kitabı *An Enquiry into the Present State of Polite Learning in Europe* (Avrupalı Kibar Sınıfların Günümüzdeki Öğrenim Durumu Üzerine Bir Araştırma) yayımlandı. Goldsmith, 1760-61 yıllarında *Public Ledger* gazetesinde yayımlanan ve önceleri *Chinese Letters* (Çin Mektupları) adıyla tanınan bir dizi eğlenceli deneme ile başanya ulaştı. Bu yazılar daha sonra *The Citizen of the World* (Dünya Vatandaşı) adıyla kitaplaştırıldı. Artık ün kazanmaya başlayan Goldsmith, dönemin en önemli yazarlarından Samuel Johnson ile tanıştı, Londra'nın en ünlü portre ressamı olan Joshua Reynolds'la dost oldu ve 1762 Noel'inde genç James Boswell'le tanıştı. *The Traveller, or a Prospect of Society* (1764; Yolcu ya da Toplumun Bir Görünümü) şiirinin yayımlanmasıyla, ününü pekiştirdi. Bu sırada kurulan ünlü "The Club"ın ilk dokuz üyesinden biriydi. Burada Johnson ve başkalarıyla karşılıklı atışmalar, esprileri, hatta saçmalıkları, Boswell'in *The Life of Samuel Johnson, LL. D* (1791, 2 cilt; Samuel Johnson'ın Yaşamı) kitabında anlatılır. Aynı dönemde yayımlanan *Wakefield Papazı*, *The Deserted Village*, 1768'de sahnelenen ilk komedisi *The Good Natur'd Man: A Comedy* (İyi Huylu Adam: Bir Komedi) ve en başarılı oyunu sayılan *Yanlışlıklar Gecesi* ile bir yazar olarak daha çok adını duyurdu.

Goldsmith'in yazarlıktan kazancı iyiydi ama, çok harcayan biri olduğu için sürekli borca gırıyordu. Bu nedenle yayıncıların her türlü kitap yazma önerisini kabul ederek, yaşamöyküleri, tarih kitapları ve öldüğünde bitmek üzere olan *An History of the Earth, and Animated Nature* (1774, 8 cilt; Bir Yeryüzü Tarihi ve Canlı Doğa) gibi çok popüler kitaplar yazdı. Bir süre Temple'da (ortaçağdaki Templier tarikatının Londra'daki koluna ait yapı kompleksi), Brick Court'taki iyi döşenmiş bir dairede yaşadı ve kısa süren bir hastalıktan sonra burada öldü. Goldsmith, devlet adamı ve yazar Edmund Burke, tiyatro oyuncusu David Garrick ve ressam Reynolds gibi arkadaşlarını esprili, etkileyici ve sevecen bir yaklaşımla ele aldığı ustaca yazılmış şiirlerden oluşan *Retaliation. A Poem* (1774; Misilleme. Bir Şiir) yapıtını bitiremedi.

Değerlendirme. Goldsmith, örneğin Johnson'ın sistemli ansiklopedik bilgisine sahip olmamakla birlikte, çağdaşlarının inanmak istediği gibi düşünsel açıdan sig ya da düşünce açığını akıcı ve çekici anlatımıyla kapatmaya çalışan bir yazar da değildi. Bugün okunduğunda, 18. yüzyıl sonunda İngiltere ve Avrupa uygarlığını biçimlendiren güçleri, birçok seçkin arkadaşından daha keskin bir bakışla kavradığı görülür. Britanya İmparatorluğu'nun temelini atan denizasıırı askeri girişimlerin önünecek bir yarı olmadığını düşünüyordu. Fransız ya-

zarlardan Montesquieu ve Voltaire'e hayrandı; İngilizlerden çok, Fransızlara özgü olan sosyolojik yaklaşımını da bu yazarlardan almıştı. Avrupa kültürü üzerine keskin bir gözlemci olarak uluslar arasındaki davranış ve beğeni farkları üzerinde durdu ve ortak değerler bulmaya çalıştı.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. *The Bee* (1759, An), *The Life of Richard Nash, of Bath, Esq.* (1762; Bath'lı Bay Richard Nash'ın Yaşamı), *An History of England in a Series of Letters from a Nobleman to His Son* (1764, 2 cilt; Soylu Bir Adamın Oğluna Yazdığı Mektuplarla İngiltere Tarihi).

Goldstein, Eugen (d. 5 Eylül 1850, Gleiwitz, Prusya - ö. 25 Aralık 1930, Berlin, Almanya), gazlardaki elektriksel olaylara ve katot ışınlarına ilişkin çalışmalarıyla tanınan Alman fizikçi. Ayrıca, kanal ışınlarını bulmuştur.

Breslau (Wrocław) Üniversitesi'nde öğrenim gören Goldstein, doktora çalışmasını aynı yerde 1881'de tamamladı. Daha sonra Potsdam Gözlemevi'nde çalışmaya başladı. Burada, özellikle orta ve yüksek vakumlardaki elektrik boşalmaları üzerinde araştırmalar yaptı. 1886'da kanal ışınları adını verdiği ışınları buldu. Artı ışınlar olarak da adlandırılan bu ışınlar havası boşaltılmış bir tüpte delikli bir katoda doğru hızlandırılan ve deliklerden katodun arka tarafına geçen artı yüklü iyonlardan oluşur. Katot ışınları konusunda da önemli katkıları olan Goldstein, 1876'da bu ışınların keskin gölgeler oluşturabildiğini ve katottan katot yüzeyine dik olarak yayımlandığını buldu. Bu buluş katotların içbükey yapılmasını ve böylece çeşitli uygulamalarda büyük önem taşıyan odaklanmış ışınların elde edilmesini sağladı.

Goldstein, Joseph L(eonard) (d. 18 Nisan 1940, Sumter, Güney Carolina, ABD), ABD'li moleküler genetik uzmanı. İnsan vücudundaki kolesterol metabolizması sürecini aydınlatan çalışmaları nedeniyle 1985 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Michael S. Brown ile paylaşmıştır.

Virginia'nın Lexington kentindeki Washington and Lee Üniversitesi'ni 1962'de bitirdi, 1966'da Dallas'taki Texas Üniversitesi'nin Güneybatı Tıp Okulu'ndan mezun oldu. 1966-68 arasında Massachusetts Genel Hastanesi'nde staj yaparken Brown ile tanıştı. 1968-72 arasında Ulusal Sağlık Enstitüsü'nün desteğiyle insanların kanındaki kolesterol birikiminin kalp krizlerine yol açmasına neden olan genetik etkenleri araştırdı. 1972'de Dallas'taki Güneybatı Tıp Okulu'nda ders vermeye başladı ve orada yeniden Brown'la birlikte çalışma olanğı buldu.

İki bilim adamı damarlardaki kolesterol birikmesine neden olan süreçleri araştırmaya başladılar. Araştırmaları sırasında kolesterol taşıyan temel parçacıklar olan ve hücre zarındaki alıcılar aracılığıyla kandan vücut hücrelerine geçen düşük yoğunluklu lipoproteinlerin (LDL) varlığını saptadılar. LDL alıcılarının yokluğuna ya da eksikliğine yol açan genetik bir bozukluğun varlığı durumunda, kandaki kolesterol emilemediğinden yüksek kolesterol ortaya çıkıyordu. Kandaki kolesterol düzeyinin düzenlenmesinde hücrelerin emme özelliklerinin önemini anlaşılması, etkili ilaçların üretilmesini ve kolesterol düzeyinin düşürülmesi için perhiz uygulanmasını yaygınlaştırdı.

1976'da tıp profesörü olan Goldstein, 1977'de Dallas'taki Texas Üniversitesi Sağlık Bilimleri Merkezi'nin moleküler genetik bölümünün başkanlığına getirildi.

Goldwater, Barry M(orris) (d. 1 Ocak 1909, Phoenix, Arizona, ABD), 1953-64 ve 1969-87 arasında Arizona senatörü olarak görev yapan ABD'li siyaset adamı. 1964

başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti' den aday olmuştur.

Gençlik yıllarında Phoenix'te ailesinin Goldwater's adını taşıyan büyük mağazasında çalıştı, 1937-53 arasında bu kuruluşun başkanlığını yaptı. 1952'de küçük bir oy farkıyla senatör seçilen Goldwater 1958 seçimlerini büyük çoğunlukla kazanarak bu görevini sürdürdü. Tutucu bir Cumhuriyetçi olarak John F. Kennedy yönetiminin politikalarını eleştirdi, Demokratları "yarı sosyalist" bir devlet kurmakla suçladı. Ayrıca yönetimin merkezileşmesine karşı çıkarak eyaletlerin ve yerel yönetimlerin yetki alanlarının genişletilmesini savundu.

1964 önseçimlerinde birkaç önemli eyalette başarı kazanarak Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayı oldu. Kennedy'nin öldürülmesinden sonra onun yerine geçen Lyndon B. Johnson'a karşı sert bir kampanya yürüttü. Ama olumlu ekonomik koşullarda pek çok Cumhuriyetçi işadamların Johnson'ı desteklemesi nedeniyle bu kampanya etkili olamadı. Öte yandan Goldwater'ın sert bir dış politika izleyerek ülkeyi savaşa sokabileceği yolundaki kaygılar da seçim sonuçlarını etkiledi. Goldwater ve Cumhuriyetçi Parti'den başkan yardımcısı adayı olan William E. Miller 3 Kasım'daki seçimlerde ağır bir yenilgiye uğradılar. Goldwater 1968'de yeniden Senato'ya girdi. 1987'deki emekliliğine değin her seçimde yerini korudu.

Goldwater'ın *The Conscience of a Conservative* (1960; Bir Muhafazakârın Vcdanı), *The Coming Breakpoint* (1976; Yaklaşan Kopma Noktası) ve *With No Apologies* (1979; Özür Dilemeksizin) adlı kitapları vardır.

Goldwyn, Samuel, asıl adı SMUEL GELBFISZ. SAMUEL GOLDFISH olarak da bilinir (d. Temmuz 1879, Varşova - ö. 31 Ocak 1974, Los Angeles, ABD), ABD'li öncü film yapımcısı. Otuz yıldan daha uzun bir süre Hollywood'un en önde gelen yapımcıları arasında yer almıştır.

Çocukken öksüz kalan Goldwyn, önce Londra'ya, daha sonra da New York eyaletinin küçük bir kasabasına göç etti ve bir eldiven fabrikasında çalışmaya başladı. On sekiz yaşındayken dünyanın en büyük eldiven pazarlamacılarından biri olmuş ve çalıştığı şirketin ortakları arasına girmişti. O sıralarda vodvil yapımcısı olan kayınbiraderi Jesse Lasky'yle birlikte Jesse Lasky Feature Play Company'yı kurdu. İlk yapımları olan, Cecil B. deMille'in yönettiği *The Squaw Man* (1913) Hollywood'da çekilen ilk uzun metrajlı filmlerdendi. Goldwyn, 1917'de Adolph Zukor'un Famous Players Film Company'si ile birleşerek Famous Players-Lasky Company adını alan şirketin yönetim kurulu başkanı oldu. Aynı yıl Goldwyn Pictures Corporation'ı kurdu. Bu şirket daha sonra başka şirketlerle birleşerek 1924'te Metro-Goldwyn-Mayer, Inc. (MGM) adını aldı. Daha sonra bağımsız yapımcı olarak çalışmaya başlayan Goldwyn filmlerinin dağıtımını 1940'a değin United Artists kanalıyla, sonraları da RKO Radio Pictures, Inc. kanalıyla gerçekleştirdi.

1920'lerin başlarından sonra ünlü yazarları senaryo çalışmalarına katan Goldwyn'in filmleri yüksek bir başarı düzeyi tutturdu. *Dodsworth* (1936), *Wuthering Heights* (1939; Ölmeyen Aşk/Rüzgârlı Bayır) ve *The Little Foxes* (1941; Öldürünceye Kadar! Küçük Tilkiler) gibi birçok filminde edebi bir tat vardır. Öte yandan *The Best Years of Our Lives* (1946; Hayatımızın En Güzel Yılları) gibi daha arı bir sinemasal anlatım içeren yapımlarla ve "Goldwyn Kızları"nın da yer aldığı *The Secret Life of Walter Mitty* (1947; Rüyalar Peşinde) gibi bir dizi Technicolor müzikaliyle de adını duyurmıştır.

Bebe Daniels, Pola Negri, Will Rogers, Vilma Banky ve Ronald Colman gibi yıldızların sinemaya girmesine yardımcı olmuştur.

Goldziher, Ignac (d. 22 Haziran 1850. Székesfehérvár - ö. 13 Kasım 1921, Rotlauf), çağdaş İslam araştırmalarının öncülerinden Macar Doğubilimci.

İspanya'dan göç etmiş bir Yahudi ailesinden geliyordu. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Budapeşte, Berlin, Leipzig ve Leiden üniversitelerinde okudu. Budapeşte Üniversitesi'nde Türkoloji Bölümü'nün kurucusu Arminius Vamberi'nin öğrencisi oldu. Türkçe, Arapça ve Farsça öğrendi. Berlin Üniversitesi'nde Sami dilleri profesörü H. L. Fleischer'in doktora tezini tamamladı (1870). İki yıl boyunca Leiden'de Arapça yazmalar üzerinde çalıştı. 1872'de Budapeşte Üniversitesi'nde Arap filolojisi doçenti oldu. Daha sonra İbranice dersleri verdi. 1873-74'te Mısır, Filistin ve Suriye'de araştırma gezisine çıktı. 1892'de Macar Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi, aynı yıl profesör oldu. Yaşamının sonuna değin Budapeşte Üniversitesi Sami Dilleri Kürsüsü başkanı olarak görev yaptı.

Yapıtlarının çoğunu Almanca yazan Goldziher'in ilk çalışmaları İbranice üzerineydi. 1876'da *Der Mythos bei den Hebräern und seine geschichtliche Entwicklung* (İbranilerde Mitos ve Tarihî Gelişimi) adlı çalışmasını yayımladı. Daha sonra Arap ve İslam araştırmalarına yöneldi. Batı'da fıkıh araştırmalarının öncüsü sayılan *Die Zahiriten* (1884; *Zahiriler*, 1982) adlı yapıtı o güne değin yayımlanmamış kaynaklara dayanan özgün bir çalışmadır. *Mohammedanische Studien* (1889-90; İslam Araştırmaları) ise çağdaş İslam araştırmalarına ışık tutmuştur. Öteki önemli yapıtları arasında *Abhandlungen zur arabischen Philologie* (1896-99; Arap Filolojisi Üzerine Araştırmalar), *Vorlesungen über den Islām* (1910; İslam Üzerine Dersler), *Die Richtungen der islamischen Koranexegese* (1910; İslami Kur'an Tefsirinin Yönelimleri) sayılabilir. Goldziher, *İslam Ansiklopedisi*'nin(*) İngilizce özgün metnine de çeşitli maddelerle katkıda bulunmuştur.

golem, Yahudi folklorunda canlı heykel ya da tasvir. Tevrat'ta (Mezmurlar 139:16) ve Talmud metinlerinde cenin ya da kusurlu varlık anlamında kullanılan sözcük bugünkü anlamını ortaçağda kazandı. Bu dönemde, kutsal bir sözcüğü ya da Tann'ın sıfatlarından birini oluşturan harfleri yeniden dizeyerek ya da muska yazarak heykel ya da tasvirleri canlandıran bilgilerle ilgili çok sayıda efsane doğdu. İnanişâ göre, harflerin yazıldığı olduğu kâğıt ya da muska **golem**'in

Golem (sağda), *Der Golem* filminden bir sahne, 1920

Friedrich-Wilhelm Murnau-Stiftung, Wiesbaden, fotoğraflar
Museum of Modern Art Film Still Archive, New York

agzına yerleştirilir ya da başına iliştilirdi; muska kaldırılınca **golem** de cansız duruma gelirdi.

En eski öykülerde **golem** genellikle kusursuz bir hizmetçiydi; tek kusuru, efendisinin buyruklarını fazla mekanik biçimde ya da harfi harfine yerine getirmesiydi. 16. yüzyılda **golem**, uğradıkları kıyımlar karşısında Yahudilerin koruyucusu kimliğini kazandı. Bu yüzyılda Prag'da yaşayan haham Yeuda Lev ben Bezulel'in yarattığı **golem**'in öyküsü en ünlüydü. Bu öykü, Gustav Meyrink'in *Der Golem* (1915) romanına ve Alman sessiz sinemasının aynı adı taşıyan ünlü klasığına esin kaynağı oldu. Film daha sonra Frankenstein tipini konu alan popüler Amerikan filmlerinin ilgisidiği, insan elinden çıkmış canavarların davranış biçimiyle ilgili ayrıntılara da kaynaklık etti.

golf, özel bir sopayla vuruşlar yaparak küçük ve sert bir topu bir dizi delige sokmaya dayanan bireysel açık alan sporu. Topu en az vuruşla bütün deliklere (9 ya da 18) sokan oyuncu oyunu kazanır.

15. yüzyılda İskoçya'da ortaya çıkan golfün, 1608 dolayında I. James'in onayak olmasıyla Londra'daki Blackheath'te de oynamaya başladığı sanılmaktadır. Bununla birlikte kuruluşuna ilişkin kayıtlar bulunan en eski golf kulübü, bugün Edinburgh Golfçüleri Onurlu Birliği adını taşıyan Centilmen Golfçüler Birliği'dir. Büyük Britanya'daki ilk amatör golf şampiyonası 1885'te Hoylake'de düzenlendi. Golf ABD ve Kanada'ya 17. yüzyılda geçti. Yenidünya'daki ilk golf kulübü 1888'de New York'taki Yonkers'da kurulan Saint Andrews Golf Kulübü'dür.

Önceleri tahtadan yapılan golf topları 17. yüzyıl başlarında tüyden yapılmaya başladı. Kaynatılmış tüylerin bir deri kılıf içine sıkıştırılarak doldurulması ve dikilmesiyle yapılan bu topların üretimi pahalıya mal olduğu gibi çok da zaman alıyordu. 1848 dolaylarında daha ucuz olan güta-perka(*) topların geliştirilmesi oyunun yaygınlaşmasında önemli rol oynadı. Golf sopaları da başlangıçta tahtadan yapılmıyordu; 18. yüzyıl sonlarında topu engebeli alanlardan çıkarmaya yarayan demir topuzlu golf sopası (*cleek*) kullanılmaya başladı. 20. yüzyıl başlarında daha sert ve kauçukla kaplı topların kullanılmasıyla birlikte *Carya* cinsi ağaçtan yapılan sopaların yerini dikişsiz çelikten sopalar aldı. 1939'da İskoçya'daki Saint Andrews Kraliyet ve Antik Kulübü bir oyuncunun bir turda en çok 14 sopa taşıyabileceği kuralını getirdi. Günümüzde bu sporun uluslararası kuruluşları Saint Andrews Kraliyet Eski Golf Kulübü'yle ABD Golf Birliği'dir (USGA).

Başlıca ulusal golf turnuvaları Britanya açık ve amatör turnuvalarıyla ABD'deki açık, amatör, Amerika Profesyonel Golfçüler Birliği (PGA) ve Ustalar turnuvalarıdır. En ünlü uluslararası yarışmalarsa Walker Kupası (amatörler için), Ryder Kupası (profesyoneller için), ABD ve İngiliz bayan takımları arasında oynanan Curtis Kupası (amatörler için) ve bütün ülkelerden takımların katıldığı Dünya Şampiyonası'dır (amatörler için).

Golf pek çok doğal ve yapay engelin bulunduğu 50 bin m²'lik bir sahada oynanır. Sahanın çeşitli yerlerinde değişik puan değerine sahip 18 (bazen 9) delik bulunur. Delikler en az 10 cm derinliğinde ve 10,8 cm çapındadır. Golf topu 41-42,7 mm çapında ve 46 gr ağırlığındadır.

Her birinde başlangıç (*tee*), orta (*fairway*) ve yeşil (*green*) bölümlerinin bulunduğu golf

alanlarından dördü 200 m'den kısa, 14'üye 200-500 m uzunluğundadır. Bu alanların toplam uzunluğu 4,5-7 km kadardır. Başlangıç vuruşunda top golf pimi üzerine konur. Bu noktadan deliğe kadar olan mesafe 228 m'ye kadarsa delik 3 vuruşluk (3 puanlık), 229-434 m arasındaysa 4 vuruşluk, daha uzunsa 5 vuruşluktur. Oyuncuların çeşitli durumlarda kullanmak üzere değişik golf sopaları bulunur.

Golf sporunda iki oyun biçimi vardır: Maç tipi ve vuruş tipi. Maç tipinde genellikle iki oyuncu yarışır; her delik, topu en az vuruşla o deliğe sokan oyuncu tarafından kazanılır. Vuruş tipindeyse, her oyuncu turnuvada yer alan bütün öteki oyuncularla mücadele eder ve topu en az vuruş sayısı 9 ya da 18 deliğin tamamına sokan yarışmacı oyunu kazanır.

Golfito, Kosta Rika'nın güneyinde, Puntarenas ilinin güney kesiminde kent. Dulce Körfezinde, sarp tepelerle çevrili ve korunaklı El Golfito Koyunda yer alır. Şiddetli yağışlar nedeniyle yörede Antil kıyılarında-kini andıran bir tropik yağmur ormanı örtüsü oluşmuştur. Hastalık yüzünden muz yetiştiriciliğinin Atlas Okyanusu kıyısından Büyük Okyanus kıyısına kaydırıldığı 1930'larda kuruldu. Bugün de Kosta Rika Muz Şirketi'ne ait bir muz ihraç limanıdır. Kosta Rika'nın denizyoluyla yürüttüğü ticaretin yaklaşık beşte birini elinde tutar; toplam ticaret hacmi bakımından ülkenin öteki limanları Limón ve Puntarenas'ın ardından gelir. Kent, bir otoyolla Pan-Amerikan Karayolu'na bağlanır. Nüfus (1983 tah.) 30.148.

Golgi, Camillo (d. 7 Temmuz 1843/44, Corteno - ö. 21 Ocak 1926, Pavia, İtalya), İtalyan hekim ve hücrebilimci. Sinir sisteminin hücre düzeyindeki yapısına ilişkin incelemeleriyle 1906 Nobel Fizyoloji ya da Tıp

Golgi, 1906
Wellcome Trust

Ödülü'nü İspanyol dokübilimci Santiago Ramón y Cajal ile paylaşmıştır.

Golgi, İtalya'daki Abbiategrosso'da tedavisi olanaksız hastalar için kurulan bakım-evinde hekim olarak çalışırken (1872-75), hastanenin çok kısıtlı olanaklarıyla sinir dokusunu gümüş nitratla boyama yöntemini buldu. Sonraki çalışmalarında çok yararını gördüğü bu yöntemle Golgi hücreleri olarak adlandırılan bir tür sinir hücrelerinin varlığını ortaya çıkardı. Dendrit denilen çok sayıda kısa, dallı uzantıları olan ve birçok sinir hücreleri arasındaki bağlantıyı sağlayan Golgi hücrelerinin bulunması üzerine, Alman anatomi bilgini Wilhelm von Waldeyer-Hartz sinir hücrelerinin sinir sisteminin temel

yapısal birimi olduğunu öne sürdü. Ramón y Cajal'ın çalışmalarıyla doğrulanan bu görüş, çağdaş nörolojinin gelişmesinde bir dönüm noktası oldu.

1876'da Pavia Üniversitesi'ne geçen Golgi, 1880'de duyu sinirlerinin bir kiriş içinde yoğun biçimde dallanarak sonlandığı noktayı tanımladı; bugün bu nokta Golgi kiriş içiği ya da Golgi kiriş organı olarak bilinir. 1883'te sinir hücrelerinin içinde, küçük liflerin, keseciklerin ve taneciklerin düzensiz bir ağ biçiminde birleşmesiyle oluşan ve bugün Golgi aygıtı olarak bilinen yapıyı buldu. Bakteriler dışında bütün hücrelerde bulunan Golgi aygıtının, hücre zarının oluşumunda, protein ve lipitlerin depolanmasında ve hücre zarından parçacık geçişinde önemli rol oynadığı sanılmaktadır.

1885-93 arasında sıtma hastalığını inceleyen Golgi, ateşli nöbetlerin gūnasını (üçüncül tip) ve üç günde bir (dördüncül tip) yinelenen iki tip kesintili sıtma nöbetinin, *Plasmodium* cinsinden tehücreli asalakların iki ayrı türünden ileri geldiğini ve asalağın sporlarının alyuvarlardan kana karıştığı anda nöbetlerin başladığını kanıtladı.

Golgota (Aramca Gulgulta: "Kafatası"), İncil'lere göre Kudüs'te, İsa'nın çarmıha gerildiği tepe. Kafatasına benzediği söylenen tepenin adı dört İncil'de de geçmektedir. Kudüs kent surlarının dışında, bir yolun üzerinde ve İsa'nın gömüldüğü yerin yakınında olduğu söylenen tepenin kesin yeri bilinmemektedir; birçok araştırmacı bugün Kutsal Kabir Kilisesi'nin bulunduğu yerin ya da Şam Kapısı'nın hemen kuzeyindeki Gordon Calvariumu adlı tepenin Golgota olduğunu savunmaktadır.

Goliad, ABD'de, Texas'ın güneyinde, Goliad ilinin (county) merkezi (1837) tarihsel kent. San Antonio'nun 137 km güneydoğusunda ve San Antonio Irmağı yakınındadır. Yörede ilk kez 1749'da Aranama Yerlilerine ait bir köyün bulunduğu yerde Zuñiga Kutsal Ruhun Meryem Anası adlı İspanyol misyonu ile La Bahía Kalesi kuruldu. La Bahía Kalesi 1812'de, İspanya'ya karşı Meksika'nın bağımsızlığı için savaşan Augustus Magee'nin yönetimindeki özel birliklerin, 1821'de de James Long'un önderliğindeki Mississippililerin kısa süreli işgalleri altında kaldı. Texas Ayaklanması'nın (1835-36) başlarında (Aralık 1835) George Collinsworth ile Ben Milam'ın önderliğindeki Texas'lılar bir Meksika garnizonu olarak kullanılan kaleyi ele geçirdi. 20 Aralık'ta burada bir ön "bağımsızlık bildirisi" ilan edildi. Alamo'nun düşmesinden birkaç hafta sonra Goliad'da bulunan Albay James Fannin komutasındaki 330 kişilik birlik, Coletto Creek Çarpışması'nın ardından 20 Mart 1836'da General José Urrea komutasındaki üstün Meksika kuvvetlerine teslim oldu. Meksika yasaları, Meksika topraklarında ele geçirilen yabancı askerlerin koransızlık suçundan idamını öngörüyordu. Bu nedenle Fannin, askerlerinin savaş esiri olarak kabul edilmesi koşuluyla teslim olmuştur. General Antonio López de Santa Anna anlaşmayı çiğneyerek bütün Amerikalı ve Texas'lı askerleri 27 Mart'ta kurşuna dizdirdi. "Alamo'yu Anımsayın"ın yanı sıra "Goliad'ı Anımsayın" da Texas Devrimi'nin ünlü savaş çığlıklarından biri oldu. Kurşuna dizilen askerlerin bulunduğu yere bir anıt dikilmiştir; hâlâ ayakta olan kalenin subaylara ait bölümü günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Goliad Eyalet Tarihsel Parkı içinde kalan yakındaki eski misyonevi de onarılmıştır.

1829'dan bu yana kullanılan Goliad adının Meksikalı yurtsever (H)idalgo'nun adındaki

harflerin yerlerinin değiştirilmesiyle elde edildiği sanılmaktadır; ama bu ad Kitabı Mukaddes'te geçen Golyat'tan da türemiş olabilir. Günümüzde pamuk, tahıl, hindi, büyük ve küçükbaş hayvan yetiştirilen ve çevresinde petrol ve doğal gaz çıkarılan Goliad, daha çok Texas Devrimi'nin bir anıtı olarak önem taşımaktadır. Nüfus (1990) 1.946.

goliard, ortaçağda İngiltere, Fransa ve Almanya'da yaşamış, içkiyi ve sefahatı yücelten yergi şiirleriyle tanınan gezgin öğrenci ve rahipler. Efsanevi Piskopos Goliass'ın izleyicileri olduklarını söyleyen *goliard* şairleri, sorumlu bir yurttaş yaşamı sürmeyi reddedip cümbüş yapmayı, har vurup harman savurmayı yeğleyen, yeri yurdu olmayan dinden dönmüş rahiplerdi. Ama gerçekten toplum kurallarına karşı çıkmış kişiler olup olmadıkları bilinmemektedir; bu, edebi amaçlar uğruna yaratılmış bir yakıştırma da olabilir. Adları bilinen şairlerden Orléans'lı Huoh Primas, Pierre de Blois ve Gautier de Châtillon sonunda düzenin önemli adamları olmuş ve öğrencilik günlerinin ruhsal durumundan bir ölçüde uzaklaşmışlardır. İçlerinden yalnız "Başşair" olarak tanınan, yaşamının sonuna değin savunduğu öğretilen vazgeçmemiştir.

Goliard şairleri, şairlik ya da bilginliklerinden çok, cümbüşe, kumara ve içkiye düşkünlükleriyle tanındılar. Yergileri, neredeyse bir ağızdan çıkmış gibi kiliseye, hatta papaya yöneltilmiş şiirlerdi. 1227'de Trier Konsili papazların ayinlere *goliard* şairlerini almasını yasakladı. 1229'da bu şairler, Paris Üniversitesi'nde papalık elçisinin entrikaları ile ilgili olarak çıkan karışıklıklarda önemli rol oynadılar. 1289'da rahiplerin *goliard* olmaları; 1300'de ise Köln'de, *goliard*'ların vaaz ve endüljans vermeleri yasaklandı.

Goliard sözcüğü zamanla rahiplikle olan bağıyı yitirdi ve 14. yüzyıl İngiliz ve Fransız edebiyatında çoğunlukla *jongleur*(*) ya da *minstrel*(*) anlamında kullanılmaya başladı.

Goliard şairlerinin şarabı ve eğlenceyi öven Latince şiirleriyle şarkıları, 19. yüzyılda *Carmina Burana* adlı kitapta toplandı. Kitap, Bayera'da bulunan aynı adlı 13. yüzyıl yazmasından derlenmişti. Alman besteci Carl Orff'un *Carmina Burana* (1937) adlı kantatının sözleri bu şiir ve şarkılara dayanır. Yaklaşık 200 yıl önce İngiltere'de yazılan Cambridge Şarkı Kitabı da bunların çoğunu içerir.

Goliard şiirleriyle şarkılarının konuları çok çeşitlidir. Bunlar arasında siyasal ve dinsel yergiler, alışılmadık ölçüde açık ve dolaysız aşk şarkıları, içki ve eğlence dolu bir yaşam biçimi üzerine şarkılar yer alır. Son gruptaki yapıtlarda, papazlıktan çıkarılmak konusundaki yakınmalar, yersiz yurtsuz din adamlarının kendilerine acıyı, hazzı ve zevki üzerine açık saçık övgüler, Hristiyan ahlakının reddedilişi gibi en belirgin *goliard* temaları görülür.

Bu son kategoriden günümüze pek az yazılı müzik örneği kalmıştır. Yazmalarının yalnızca birkaçında müzik bulunmasına karşın, ortaçağ şiiri ve müziği konusunda bugünkü bilgilere dayanarak, bütün şiirlerin şarkı olarak söylenmek üzere yazıldığı öne sürülebilir. Müzik, normal olarak aralıklan gösteren biçimnotalarla (*diastematik neuma*'lar), başka bir deyişle, tümüyle yazıya geçirilmiş, ancak ezginin değişik bir biçimiyle karşılaştırılarak okunabilen bir tür stenografiyle yazılmıştır. Aşk şarkıları, tarz bakımından truverlerinkine benzer. Birkaç örnekte ise her iki repertuarda aynı melodiler kullanılmıştır. Daha özgün *goliard* şarkılarında ise daha basit ölçülü bir biçim, her heceye bir notanın denk geldiği melodiler ve işlenmemiş, yinelenmeli bir üslup görülür.

Golitsin, Boris Alekseyeviç (d. 30 Temmuz 1654 - ö. 8 Kasım 1714), I. Petro'nun (Büyük) (hd 1682-1725) hükümdarlığının ilk yıllarında önemli rol oynamış Rus devlet adamı.

14. yüzyılda Litvanya grandükü olan Gediminas'ın soyundan gelen Golitsin, 1676'da saray mabeyincisi ve Petro'nun öğretmeni oldu. Petro'nun üvey kız kardeşi ve naibesi Sofiya Alekseyevna (hd 1682-89) tarafından Aşağı Volga bölgesinden sorumlu yönetim dairesinin başına getirildiyse de, Petro'ya ve ailesi Narşkinlere siyasal yakınlığını korudu.

1689'da Sofiya'yı yönetimden uzaklaştırarak Petro'yu tahta geçiren darbeye katıldı ve Narşkinlerin öteki birkaç danışmanı ile birlikte devlet işlerini denetim altına aldı. 1690'da boyar (bak. boyarlar) yapıldı. Petro'nun hükümdarlığının ilk yıllarında, Beyaz Denizdeki keşif seferleri (1694-95), Azak'ı ele geçirmek için Osmanlılara karşı düzenlenen seferler (1695-96) ve Don Irmağında gemi inşa projeleri gibi büyük işlerin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynadı. Petro'nun 1697-98 yıllarında Batı Avrupa'ya yaptığı gezi sırasında devlet işlerini yürütmek üzere iki danışmanla birlikte Moskova'da kaldı. 1698'de Sofiya'nın önderlik ettiği ayaklanmanın bastırılmasına katıldı ve Sofiya'yı destekleyenlerin sert bir biçimde cezalandırılmasına ön ayak oldu. İsveç ordusunun Kasım 1700'de Rus ordusunu Narva'da ağır bir yenilgiye uğratmasından sonra 80 bin yeni süvari toplayıp eğiterek ordunun yeniden kurulmasına yardımcı oldu. Aşağı Volga'daki despotça yönetimi 1705'te Astrahan'da büyük bir ayaklanmaya yol açtı. Bunun üzerine uzun yıllar sadakatle hizmet ettiği Petro tarafından görevlerinden alındı.

Golitsin, Boris Borisoviç, Prens, GALTINZIN olarak da yazılır (d. 2 Mart 1862, Petersburg - ö. 17 Mayıs 1916, Petrograd [bugün Petersburg] yakınları, Rus Çarlığı), deprem inceleme yöntemleri ve sismograf yapımı üzerine çalışmalarıyla tanınan Rus fizikçi.

Denizcilik okulunda ve deniz akademisinde öğrenim gören Golitsin, 1887'de bilimsel çalışmalar yapmak amacıyla askerlikten ayrılarak Strasbourg'a gitti. 1891'de Moskova Üniversitesi'nde doçent ve 1893'te Dorpat'ta fizik profesörü oldu. 1908'de de Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi üyeliğine seçildi.

Golitsin ilk araştırmalarını spektroskopisi üzerine yaptı. 1906'da ilk etkili elektromagnetik sismografi geliştirdi. Beş yıl sonra sismografını daha da yetkinleştirerek günümüzde kullanımlara benzer bir aygıt geliştirdi. Sismoloji üzerine yaptığı değerli yorumlar, Rus sismolojisine uluslararası saygınlık kazandırdı. Yüzyıllık yapılarını incelemek için patlayıcı kullanma düşüncesini ilk ortaya atanlardan biri olan Golit-

sin, Rusya'yı boydan boya geçen ve günümüzde de hâlâ kullanılan sismoloji istasyonları zincirini kurdu.

1910'da Manchester Üniversitesi'nden bilim doktoru unvanı alan Golitsin, 1911'de Uluslararası Sismoloji Birliği'ne başkan seçildi. 1913'te Petersburg Merkezi Fizik (sonradan Jeofizik) Gözlemevi'ne yönetici olarak atandı ve tüm Rusya'daki meteoroloji çalışmalarının örgütlenmesini üstlendi.

Golitsin, Dimitri Mihayloviç, Prens (d. 13 Haziran 1665 - ö. 25 Nisan 1737, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus devlet adamı. Mutlakiyet yönetiminin yerine meşruti bir monarşi kurmaya yönelik çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Çar I. Petro (Büyük) tarafından "askeri konularda" incelemelerde bulunmak üzere 1697'de İtalya'ya gönderildi. Büyük Kuzey Savaşı (1700-21) sırasında İsveçlilere karşı çarpışmak üzere bir destek birliğinin komutanlığına atandı (1704). 1715-19 arasında Kiev genel valiliği, 1719'dan sonra senatör-lük, 1719-22 arasında da maliye bakanlığı görevlerinde bulundu.

Petro'nun soyluların ayrıcalıklarına son vererek halktan kişileri önemli devlet görevlerine getirmeyi öngören reformlarına temelden karşı çıktı. 1724'te gözden düşerek bütün görevlerinden alındı. Çariçe I. Yekaterina (hd 1725-27) tarafından yeniden eski görevlerine getirildiyse de etkili bir konuma gelemedi. Yekaterina'nın olumundan ve yakın danışmanı Prens Aleksandr Daniloviç Menşikov'un iktidardan uzaklaştırılmasından sonra, 1726'da kurulmuş olan ve II. Petro (hd 1727-30) adına ülkeyi yöneten Özel Danışma Kurulu'nun üyesi oldu.

II. Petro'nun ölmesinin ardından, Özel Danışma Kurulu'nu tahta I. Petro'nun yeğenlerinden Kurland (Kurzeme) düşesi Anna İvanovna'yı çıkarmaya zorladı. Bu arada hükümdarın pek çok önemli yetkisini kurula devretmesini öngören bazı "koşullar" hazırlayarak Anna'nın tahta çıkmadan önce Mitau'da (bugün Jelgava) bunları kabul etmesini sağladı. Moskova'ya vardığında Muhafız Birliği'nin duruma karşı çıktığını öğrenen Anna, koşulları tanımadığını açıklayarak Özel Danışma Kurulu'nu dağıttı. Bunun üzerine köşesine çekilen Golitsin, 1736'da, mutlakiyet karşıtı siyasal inançlarından ötürü tutuklanarak idama mahkûm edildi. Anna cezasını Schlüsselburg (bugün Petroprepost) Kalesi'nde ömür boyu hapse çevirdi.

Golitsin, Vasili Vasilyeviç, Prens (d. 1643 - ö. 2 Mayıs 1714, Holmogori, Rus Çarlığı), Rus devlet adamı. Sofiya Alekseyevna'nın naipliği sırasında (1682-89) baş danışmanlığını yapmış ve Rus dış politikasına yön vermiştir.

Çok iyi bir eğitim gören ve Batı Avrupa kültüründen büyük ölçüde etkilenen Golitsin, 1676'da Çar Aleksey (hd 1645-76) tarafından boyarlığa (bak. boyarlar) yükseltildi ve geniş siyasal yetkilerle Ukrayna'daki bir birliğin komutanlığına atandı. Çar III. Fyodor döneminde (1676-82) devlet hizmetinde çalışmayı sürdürerek askerlik hizmetini yeniden düzenlemek üzere oluşturulan bir kurulda görev aldı ve kurul adına Moskovalı soylu aileler arasındaki karmaşık hiyerarşide öncelikleri belirleyen sistemin (*meshnicestvo*) kaldırılmasını önerdi.

Sofiya Alekseyevna 1682'de kardeşi V. İvan'la üvey kardeşi I. Petro'nun (Büyük) naibi olduktan sonra, aşığı olan Golitsin'ı Dışişleri Bakanlığı'nın (*posolski prikaz*) başına getirdi, 1684'te de başmühürdarı yaptı. Golitsin bu dönemde Batı Avrupa

ülkeleriyle diplomatik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi, serflığın kaldırılması, toplumda dinsel hoşgörü'nün yerleştirilmesi ve sanayi tesislerinin kurulması gibi konularda birçok kapsamlı reform önerisi hazırladı. Ama Sofiya'nın siyasal rakipleri ve Petro'nun annesinin akrabaları olan Narşkinleri destekleyen gelenekçi kesimlerin muhalefeti nedeniyle bunları uygulayamadı.

Bunun üzerine uğraşlarını dışişleri alanında yoğunlaştıran Golitsin, İsveç, Polonya, İngiltere ve öteki Batı ülkeleriyle ticari ilişkileri geliştirdi. Ayrıca 1686'da Polonya'yla yaptığı bir barış ve ittifak antlaşmasıyla bu ülkenin Kiev'in ve Dinyeper Irmağının doğusundaki bütün toprakların Rusya'ya ait olduğunu kabul etmesini sağladı. Aynı antlaşmayla Rusya, Polonya'yla müttefikleri Avusturya ve Venedik'in Osmanlılara karşı oluşturduğu Kutsal Birlik'e girmeyi kabul etti. Golitsin'in Osmanlıların tebası olan Kırım Tatarlarına karşı antlaşma gereği düzenlediği iki sefer de (1687, 1689) ağır yenilgiyle sonuçlandı. Öte yandan Çin'le yürüttüğü görüşmelerin sonucunda imzalanan Nerçinsk Antlaşması'yla (1689) Amur Irmağı Rus-Çin sınırı olarak belirlendi ve böylece Rusya'nın Büyük Okyanusa doğru genişlemesinin önündeki engeller kalkmış oldu. Ama Nerçinsk Antlaşması'yla kazanılan diplomatik başarı, Narşkinlerin bir darbeyle Sofiya'yı yönetimden uzaklaştırıp Petro'yu tahta çıkarmasını engelleyemedi (Ağustos 1689). Golitsin yaşamının geri kalan bölümünü sürgünde geçirdi.

Golkonda, Hindistan'ın güneyinde, Andhra Pradesh eyaletinin ortakuzey kesiminde-

Golkonda yakınlarında Kutbşahi hanedanına ait türbe, Andhra Pradesh, Hindistan
Christina Gascoigne

ki Haydarâbad'da kale ve yıkık kent. 1512'den 1687'ye değin Dekkan'daki beş Müslüman sultanlıktan birinin başkentiydi. O dönemde Godavari ve Krişna ırmaklarının aşağı çığırıları arasında yer alan Golkonda toprakları, Bengal Körfezi kıyısına kadar uzanıyordu. Babürlü hükümdarı Evreng-zib'in 1687'de baştaki Kutbşahi hanedanını yıkmasından sonra Hint-Türk İmparatorluğu'nun (1526-1858) yönetimi altında kaldı. Haydarâbad kentinin 8 km batısında olan kaleyi kuşatan kesme taş surların çevresi 5 km'ye yaklaşıyor. Sarayları, camileri ve Kutbşahi türbesi hâlâ ayakta. Golkonda eskiden, yakınındaki tepelerde bulunan konglomera kayalardan elde edilen elmaslarıyla ünlüydü.

Gollancz, Sir Victor (d. 9 Nisan 1893, Londra - ö. 8 Şubat 1967, Londra, İngiltere), İngiliz yayımcı ve yazar. Savaş karşıtı ve sosyalizm yanlısı etkinlikleriyle tanınmıştır.

Polonya kökenli, dindar bir Yahudi ailenin çocuğuydu. St. Paul Okulu ve Oxford

Boris Borisoviç Golitsin
Novosti Soveto

Üniversitesi'ndeki New College'da okudu. Öğrencilik yıllarında, Hristiyan etiğinden önemli ölçüde etkilenerek kişisel bir din anlayışı geliştirdi. I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Oxford'dan ayrıldı ve subay olarak orduya katıldı. Orduda görev yaparken, İngiltere'nin tanınmış özel okullarından Repton'da subay yetiştirme kurslarını yönetti (1916-18). 1920'den 1928'e değin Ernest Benn'in kurduğu yayınevinde çalıştı. 1928'de kendi yayınevi Victor Gollancz Ltd.'i kurdu. Çok satan kitapların yanı sıra savunduğu düşünceleri işleyen kitaplar da yayımladı ve bu çizgiyi yayımcılık yaşamı boyunca sürdürdü. Yapıtlarını yayımladığı yazarların en tanınmışları arasında Harold Laski, John Strachey, A. J. Cronin, Dorothy Sayers ve John Le Carré sayılabilir.

Gollancz, sosyal refah, savaş karşıtlığı, idam cezasının kaldırılması ve benzeri amaçlar için çalışan sayısız komite ve örgüte destek oldu, bazen de bunlara başkanlık etti. 1936'da kurduğu Left Book Club (Sol Kitap Kulübü) yoluyla, aydınları ve halkı faşizme karşı savaşmak için harekete geçirdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Save Europe Now (Avrupa'yı Şimdi Kurtaralım) kampanyası ile Avrupa'daki, özellikle de Almanya'daki yardım çalışmalarını örgütleyen önderlerden biri oldu. İngiltere'de yürüttüğü çalışmalarla İşçi Partisi'nin iktidara gelmesinde ve modern sosyal refah programlarının geliştirilmesinde önemli rol oynadı.

Yapıtları arasında *Shall Our Children Live or Die?* (1942; Çocuklarımız Yaşasın mı Ölsün mü?), *In Darkest Germany* (1947; En Karanlık Almanya'da), *Our Threatened Values* (1947; Tehdit Altındaki Değerlerimiz) ve aralarında *My Dear Timothy*'nin de (1952; Sevgili Timothy) bulunduğu üç otobiyografi sayılabilir. Gollancz ayrıca, ABD'de *Man and God* (1951; İnsan ve Tanrı) adıyla yayımlanan *A Year of Grace* (1950; Merhamet Yılı) ve *From Darkness to Light* (1956; Karanlıktan Aydınlığa) gibi birkaç etkileyici antoloji hazırladı. 1965'te "sir" unvanı aldı.

Golmud bak. Ge'ermu

Golovin, Fyodor Alekseyeviç, Kont (d. 1650 - ö. 10 Ağustos 1706, Rus Çarlığı), Rus devlet adamı ve diplomat. Rus çarı I. Petro'nun (Büyük) hükümdarlığı sırasında (1682-1725) önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Petro'ya bağlılığına karşın, onun kız kardeşi ve rakibi olan naip Sofiya Alekseyevna (hd 1682-89) tarafından saray görevlisi (okolniç) yapıldı (1685). Diplomatik bir görevle gönderildiği Amur bölgesinde Çinli yetkililerle yaptığı görüşmeler Nerçinsk Antlaşması'nın (1689) imzalamasıyla sonuçlandı. Moskova'ya dönüşünde, Sofiya'yı yönetimden uzaklaştırmış olan Petro tarafından boyar (bak. boyarlar) yapılarak ödüllendirildi.

Daha sonra Petro'nun Azak'ı Osmanlılardan almak için düzenlediği seferlere (1695-1696) general olarak katıldı. Batı Avrupa yolculuğunda (1697-98) Petro'ya eşlik ederek yeni kurulan Rus Deniz Kuvvetleri için eğitilmiş deniz subaylarının toplanması işini yürüttü. 1699'da amiral rütbesiyle, yeni oluşturulan Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın başına getirildi. Aynı zamanda Dışişleri Bakanlığı'nın başında bulunan ve Rusya'nın dış ilişkilerini yürütmekten sorumlu olan Golovin, İsveç'e karşı yürütülen Büyük Kuzey Savaşı'nın (1700-21) başlamasından

önce, Rusya'yı savaşa hazırlamak için yoğun diplomatik girişimlerde bulundu. 1700'de Osmanlılarla İstanbul Antlaşması'nı imzalayarak Rusya'nın güney sınırlarını güvence altına aldı. Petro'nun müttefiki Polonya kralı II. August'la yürütülen görüşmelerini yönetti.

Golovkin, Gavril İvanoviç, Kont (d. 1660 - ö. 1734, Rus Çarlığı), Rus devlet adamı ve diplomat. I. Petro'nun (Büyük) (hd 1682-1725) yakın arkadaşı ve Rusya'nın ilk dışişleri bakanıdır.

Petro'nun annesi Natalya Narişkina'nın akrabasıydı. 1677'de saraya girdikten sonra Narişkinlerin Petro'nun naibi ve üvey kız kardeşi Sofiya Alekseyevna'yı devirmek için yürüttükleri mücadeleyi etkin biçimde destekledi. Narişkinlerin 1689'da yönetimi ele geçirmelerinden sonra devlet hazinesinin başına getirildi.

Batı Avrupa yolculuğunda (1697-98) Petro'ya eşlik etti ve Felemenk'teki tersanelerde onunla birlikte çalıştı. Rusya'nın 1700'de İsveç'e karşı Büyük Kuzey Savaşı'na girmesinden sonra daha çok diplomatik işlerle uğraştı. 1706'da Rusya'nın dış ilişkilerini yürütmekle görevlendirildi; 1709'da yeni oluşturulan Dışişleri Bakanlığı'nın başına getirildi. 1710'da kont unvanı aldı.

I. Petro'nun yerine I. Yekaterina'nın (hd 1725-27) geçmesinin ardından devlet yönetiminde önemli sorumluluklar taşıyan Özel Danışma Kurulu'nun üyesi oldu. Ayrıca Yekaterina'nın Rusya tahtını Petro'nun soyundan gelenlere bırakan vasiyetini yerine getirmekle görevlendirildi. Yekaterina'dan sonra I. Petro'nun torunu II. Petro'nun (hd 1727-30) tahta çıkmasına destek oldu ve vasiyetini yaptı. Ama sonradan vasiyetnameyi yok ederek, II. Petro'nun ardından tahta I. Petro'nun üvey kardeşi V. İvan'ın (ö. 1696) kızı olan Kurland (Kurzeme) düşesi Anna İvanovna'nın çıkmasını sağladı. Anna'nın, otokratik yetkilerini kısıtlamaya çalışan Özel Danışma Kurulu'nun öbür üyelerine karşı yürüttüğü mücadeleyi destekledi. Bu hizmeti karşılığında 1731'de çarichenin danışmanları arasına girdi ve senatör oldu. Ama ilerleyen yaşı ve bozulan sağlığı nedeniyle Anna'nın hükümdarlığı sırasında yönetim işlerine etkin olarak katılamadı.

Golovnin, Vasili Mihayloviç (d. 19 Nisan 1776, Ryazan - ö. 11 Temmuz 1831, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus deniz subayı ve denizci. 1807'de Çar I. Aleksandr yönetiminde Rusya'nın elinde bulunan Alaska, Kuril Adaları ve Kamçatka kıyılarının haritasını çıkarmakla görevlendirildi. 1811'de Japonların eline düşerek iki yıl tutsak kaldı. *Narrative of My Captivity in Japan 1811-1813* (1816; Japonya'daki Tutsaklık Günlüğü 1811-1813) adlı kitabı ABD ve Avrupa'da Japonya'ya duyulan ilgiyi artırdı. 1817'de gemiyle dünyanın çevresini dolaşmakla görevlendirildi. Bu yolculuğu sırasında Kuril Adalarıyla Kamçatka kıyılarının haritasını çıkarmayı sürdürdü.

Napoléon'a karşı yürütülen savaşlarda gönüllü olarak İngiliz Deniz Kuvvetleri'nde çalıştı. Öteki kitapları arasında *Journey to Kamchatka* (1819; Kamçatka'ya Yolculuk) ve *Voyage Around the World* (1822; Dünya Çevresinde Yolculuk) yer alır.

Goltz (Baronu), (Wilhelm Leopold) Colmar, GOLTZ PAŞA olarak da bilinir (d. 12 Ağustos 1843, Labiau yakınları, Doğu Prusya - ö. 19 Nisan 1916, Bağdat), 1883-96 arasında Osmanlı ordusunu yeniden düzenleyen Prusyalı feldmareşal ve yazar. I. Dünya Savaşı'nda Irak'ta İngilizlere karşı Osmanlı kuvvetlerinin başkomutanı olarak

görev yapmış. Kutül-Amare'de General Sir Charles Townshend komutasındaki İngiliz alayının 143 günlük bir kuşatma sonunda teslim olmasını sağlamıştır (1915-16).

1861'de orduya giren Goltz, 1878-83 arasında Berlin'deki askeri akademide askeri tarih dersleri verdi. Haziran 1883'te Osmanlı ordusunu yenileştirilmesiyle görevlendirildi; bu görevi Muzaffer Paşa'yla birlikte yürüttü. İstanbul'da bulunduğu yıllarda askeri mektepler müfettişliği yaptı, Erkan-ı

Colmar Goltz
Staatsbibliothek, Berlin

Harbiye (Genelkurmay) ikinci başkanlığına getirildi. Osmanlı ordusu, Goltz'un Almanya'ya dönüşünden sonra 1897'de Yunan ordusu karşısında kesin bir zafer kazandı; çatışma ancak büyük Avrupa devletlerinin müdahalesiyle durdurulabildi.

1909-13 arasında sık sık İstanbul'a gelerek askeri danışmanlık görevini sürdüren Goltz, I. Dünya Savaşı'nın başladığı Ağustos 1914'te Alman işgali altındaki Belçika'ya genel vali atandı. Kasım 1914'te V. Mehmed'in (Reşad) yaveri oldu. Ardından Irak'taki Osmanlı I. Ordusu'nun komutanlığına getirildi. 22 Kasım 1915'te Townshend'in İngilizlerden ve Hintlilerden oluşan ordusunu antik kent Ktesiphon'da (Medain) durdurdu. 8 Aralık'ta Townshend'i Kutül-Amare'de sıkıştırdı. Yardım için gelen büyük bir İngiliz kuvvetinin püskürtülmesinden sonra Townshend 29 Nisan 1916'da teslim oldu. Resmi kayıtlara göre Goltz aynı yıl tifustan öldü. Ama İttihat ve Terakki tarafından öldürüldüğü söylentileri çıktı.

Goltz'un askeri yazıları arasında *Das Volk in Waffen* (1883; *Miller-i Müsellaha*, 1884), *Anatolische Ausflüge* (1896; Anadolu Gezileri), *Der Thessalische Krieg und die türkische Armee* (1898; *Osmanlı-Yunan Seferi*, 1910), *Die Niederlage der jungen Türkei und die Möglichkeit ihrer Wiedererhebung* (1913; *Genç Türkiye'nin Hezimet ve İmkân-ı İtilası*, 1916) sayılabilir.

Goltz (Kontu), (Gustav Adolf Joachim) Rüdiger (d. 8 Aralık 1865, Züllichau, Brandenburg, Prusya - ö. 4 Kasım 1946, Kinsegg, Allgäu, Batı Almanya), Alman kara subayı. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Sovyetler'in Letonya üzerinde egemenlik kurmasını önlemek amacıyla Letonya'da Almanya'nın denetiminde bir Baltık devleti (*Baltikum*) kurmaya çalışmış, ama başarılı olamamıştır.

I. Dünya Savaşı'nda general rütbesiyle Fransa'daki bir piyade tümenine komuta etti. Fin-Rus Kızıl Ordusu'na karşı Finlandiya ordusuna yardım etmek üzere Mart 1918'de Finlandiya'ya gönderildi. 13 Nisan'da Helsinki'ye giren tümeni, 11 Kasım 1918'de ateşkes imzalanana değin kenti elde tuttu. Goltz Ocak 1919'da Alman genelkurmayı tarafından Letonya'nın Liepāja (Li-

bau) kentinin "valiliği"ne atandı. Bu sırada Kârlis Ulmanis başkanlığındaki Letonya hükümeti, Kızıl Ordu'nun Riga'yı işgali yüzünden Liepāja'ya sığınmıştı. 3 Şubat'ta Liepāja'ya varan Goltz, Alman-Leton 6. Yedek Birlikleri'nin komutanlığını üstlenerek 22 Mayıs'ta Riga'yı aldı. Kentte Alman yanlısı sivil bir hükümet kurma girişiminde bulunmuş da 19-22 Haziran'da Cesis (Wenden) yakınlarındaki bir çarpışmada Estonyalı general Johan Laidoner komutasındaki Estonya-Letonya kuvvetlerine yenildi ve Ulmanis hükümetinin geri döndüğü Riga'yı terk etmek zorunda kaldı.

İtilaf Devletleri'nin Baltık ülkelerindeki askeri temsilcisi olan İngiliz general Sir Hubert de la Poer Gough, 19 Temmuz'da Goltz ve birliklerinden Almanya'ya dönmelerini istedi. Goltz, ordusunun Almanlardan çok, antikomünist Beyaz Ruslardan oluştuğunu öne sürerek beş ay boyunca bu emre uymadı. Ama sonunda Doğu Prusya'ya çekilmek zorunda kaldı (18 Aralık 1919).

Goltzius, Hendrik (d. 1558, Mulebrecht - ö. 1 Ocak 1617, Haarlem, Felemenk), zarif minyatürleriyle ünlü Felemenkli oymabaskı ustası.

Önce babasının yanında cam üstüne resim yapmayı, daha sonra da oymabaskı sanatını

"Herakles Cacus'u Öldürüyor", Hendrik Goltzius'un ağaç baskısı, 1588
British Museum Londra fotoğraf J.R. Freeman & Co Ltd

öğrendi. Romalı Lucretia'nın öyküsünü konu alan bir baskı dizisi hazırladı. Zengin bir dulla evlenerek Haarlem'de kendi işini kurdu; 1590'da Almanya ve İtalya'ya yaptığı bir gezi dışında hep bu kentte yaşadı. Goltzius'un minyatür portreleri hem modellerin kişiliğini belirtmeleri, hem de özenli teknikleri açısından önemlidir. Büyük boy portreleri arasında belki de en çarpıcı olanı doğal boyutlardaki kendi portresidir. Oymabaskı alanında Dürer'in bile aşamadığı üstün bir tekniği olduğu kabul edilir, ama resimleri özel bir önem taşımaz.

Gofuchowski, Agenor (Romuald), Kont (d. 8 Şubat 1812, Skafa, Avusturya Galiciyası - ö. 3 Ağustos 1875, Lemberg, Avusturya Polonyası), Polonyalı aristokrat ve tutucu devlet adamı. Ağustos 1859-Aralık 1860 arasında Avusturya içişleri bakanlığı görevinde bulunmuş, Habsburg topraklarında *diet*'lerin kurulmasını ve imparatorluğun federal bir devlet durumuna gelmesini öngören 1860 Ekim Belgesi'nin hazırlanmasına katılmıştır.

Galiciya geçici hükümetinde görev aldıktan sonra, 1849-59 arasında Galiciya genel valili-

ği yaptı. Ardından Avusturya içişleri bakanlığına getirildi. Bu görevi sırasında Galiciya'ya geniş özerklik tanıdı, Lehçeyi imparatorluğun resmi dillerinden biri yaptı. Federal yönetime geçişi savunduğu için, bu anlayışla hazırlanan Ekim Belgesi'ni destekledi. 1866-68 ve 1871-75 arasında yeniden Galiciya genel valiliği yaptı. Bu dönemde Leh milliyetçiliğine verdiği ödünlerle, Polonyalılar arasındaki devrimci eğilimlerin yerini Habsburg hanedanıyla işbirliği politikasının almasını sağladı.

golyan, *Cyprinidae* (sazangiller) familyasının *Phoxinus* cinsini oluşturan, küçük yapılı 10 kadar tatlı su balığı türünün ortak adı.

Uzunluğu 20 cm'yi geçmeyen bu balıkların pulları küçük, sırtları yeşil ile altın sarısı tonlarında, karınları boz ya da kirli beyazdır. Asya'nın kuzeyinde ve Avrupa'da geniş bir dağılım gösteren, Türkiye'nin Trakya kesiminde ve Sakarya havzasında da bulunan, en çok 14 cm uzunluğundaki *P. phoxinus* türü soğuk ve duru akarsularda yaşar. Bahara rastlayan üreme mevsiminde erkeklerin karnında parlak kırmızı renkler belirir. Golyanlar ekonomik değer taşımamakla birlikte balıklar, kuşlar ve öbür hayvanlar için önemli bir besin kaynağıdır.

Golyat (ü. y. İÖ 11. yy), Kitabı Mukaddes'te (I. Samuel 17), Davud'un öldürdüğü dev Filisti. Filistiler Saul'a karşı savaşmaya geldiklerinde Golyat teke tek dövüşmek için ortaya çıkar. Yalnızca Davud bu tehlikeyi göze alır; bir sapan ve çakıl taşlarıyla Golyat'ı yener. Savaşçıların yenildiğini gören Filistiler umutlarını yitirerek geri çekilirler. Devin silahları mabede yerleştirilir. Davud, Saul'dan kaçarken Golyat'ın ünlü kılıcını da beraberinde götürür (I. Samuel 21:1-9).

Bir başka bölümde Gath Golyat'ın, Davud'un Filistilerle yaptığı savaşlardan birinde Beytlehemli Elhanan tarafından öldürüldüğü anlatılır (II. Samuel 21:18-22). Ama bu bilgi bir okuma hatası olabilir. I. Tarihler'de (20:5) yer alan "Elhanan Gath Golyat'ın kardeşi Lahmi'yi vurdu" ifadesi de bu çelişkiyi ortadan kaldırmaktadır.

Golyat, Kuran'da (Bakara: 249-251) ve İslam metinlerinde Câlüt adıyla geçer.

gomalak, **ŞELLAK** olarak da bilinir, lak böceğinin (*Laccifer lacca*) salgısından (*bak. lak*) elde edilen ve küçük plakalar ya da pullar halinde piyasaya sürülen hayvansal reçine. Basınç altında ısıtıldığında yumuşayarak akıcı hale geldiği, buna karşılık oda sıcaklığında yeniden sertleştiği (termoplastik) için tek başına ya da mika ve asbest gibi dolgu maddeleriyle birlikte kalıplama malzemesi olarak kullanılır.

Aşındırıcılar, saç spreyleri ve mühür mumu gibi çeşitli ürünlerin bileşimine giren gomalak önceleri ince kille ya da başka dolgu maddeleriyle birlikte plak kalıplarında kullanılırken, 1930'lardan sonra yerini vinil reçineler gibi yapay termoplastiklere bırakmıştır.

Gomalakın alkollü çözeltileri mobilya, taban döşemeleri ve çeşitli ahşap malzemelerde astar ve cila olarak, nitroselülozlu verniklerde katkı maddesi olarak kullanılır; alkali emülsiyonlarından ise fötr şapka ve tutkal yapımında sertleştirici olarak yararlanılır.

Gomarus, Franciscus (d. 30 Ocak 1563, Brugge, Flandre - ö. 11 Ocak 1641, Groningen, Groningen), Kalvenci ilahiyatçı. Liberal eğilimli Jacobus Arminius'la kader öğretisi konusunda giriştiği tartışma, Felemenk Reform Kilisesi'nde çatışmalara yol açmıştır.

Gomarus 1587-93 arasında, Frankfurt am Main'da Protestanların uğradığı kıyım sonucunda dağılan cemaatte Felemenk Reform Kilisesi'ne bağlı bir rahip olarak görev yaptı. 1594'te Leiden'de ilahiyat profesörlüğüne atandı; burada Arminiusçuluğa karşı mücadeleye önderlik etti. 1603'te Arminius'un aynı fakulteye girmesiyle aradaki çatışma iyice yoğunlaştı.

Gomarus ile Arminius 1608'de Holland meclisinde tartışmak üzere karşı karşıya geldi. 1609'da aynı mecliste beş Arminiusçuya karşı Gomarus'la birlikte beş kişi tartıştı ve bunlar Gomarusçular olarak anıl-

Gomarus, W. I. Swanenburg'un bir portresinden yapılmış oymabaskı
Iconographisch Bureau Lano,

dı. Gomarus Tann'nin kurtuluşa erecekleri daha Adem'in Cennet'ten kovulmasından önce belirlediği biçimindeki katı Kalvenci görüşü savunurken, Arminius her insanın seçkin kullar arasına girebileceğini öne sürüyordu. Daha sonra Saumur ve Groningen'de ders veren Gomarus, Arminiusçuluğu mahkûm eden Dort Sinodu'nda (1618-19) etkin bir görev aldı.

Gomati Irmağı, GUMTI IRMAĞI olarak da bilinir, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletinde Ganj Irmağının kolu. Uttar Pradesh'in kuzeyinde, Philibhit'in 51 km kadar doğusundan doğar. İlk 60 km'lik çıkışında zaman zaman kurur; Coknai Irmağıyla birleştikten sonra yıl boyu akan bir ırmağa dönüşür. Bu noktadan başlayarak genellikle güneydoğu yönünde 800 km kadar akar. Tek önemli kolu olan Sai Irmağı'nın sularını Caunpur yakınında sağ kıyısından alır. Saidpur yakınındaki Ganj Irmağına katılır. Su toplama alanı yaklaşık 18.750 km²'dir.

Gombe, Nijerya'nın kuzeydoğusunda, Bauchi eyaletinde kent ve geleneksel emirlik. Müslüman Fulanilerin (Peuller) ondan Usman dan Fodio'nun yandaşlarından Buba Yero'nun (Abubakar) 1804'te kurduğu emirliğin başkenti olarak 1824'te inşa edilen Gombe'ye, Buba Yero'nun ölümü (1841) üzerine Gombe Aba (Eski Gombe) adı verildi. Gombe Emirliği dinsel savaşların ve İngiliz sömürge yönetiminin saldırılarının bölgeye ağır zarar verdiği 1880'lere değin parlak bir dönem yaşadı. Emirlik başkenti 1913'te Gombe Aba'dan Nafada'ya, 1919'da da adı Gombe olarak değiştirilen Doma'ya taşındı.

Gongola Havzasının ormanlık savanaların da yer alan Gombe bölgesinde Fulaniler, Bolevalar, Teralar (Teravalar), Tangaleler, Hausalar, Kanuriler, Vacalar (Vacavalar) ve Tulalar yaşar. Gombe dışındaki önemli ticaret merkezleri Kumo, Deba Habe, Pindiga, Duku ve Nafada'dır. Yakındaki Gongola Irmağı üzerinde çok amaçlı Dadin Kowa Barajı inşa edilmiştir.

Gombe kenti özellikle 1963'te demiryolu-nun buraya ulaşmasından sonra yöredeki yerfistiği ve pamuğun toplandığı başlıca merkez ve kocaları, darı, börülce, manyok, fasulye, soğan, koyun, at ve eşek ticaretinin yapıldığı yerel bir pazar durumuna gelmiştir. Kentte dokumacılık ve pamuk boyamacılığı gibi geleneksel zanaatlar da sürdürülmektedir. Bölgedeki kireçtaşı yataklarından yararlanmak amacıyla 1970'lerin başında Ashaka köyünde bir çimento fabrikası kurulmuştur. Gombe kentinde modern dokuma sanayisinin kuruluşu da 1970'lerin başına rastlar; ayrıca bir yağlı tohum işleme fabrikası kurulmuştur. İki yüksek öğretmen okulu ve bir hastanenin bulunduğu Gombe, Bauchi'den Maiduguri'ye giden demiryolu ve Bauchi ile Kumo arasındaki ikincil karayolu üzerindedir. Nüfus (1983 tah.) kent, 77.730.

Gomberg, Moses (d. 8 Şubat 1866, Yelizavetgrad, Rus Çarlığı - ö. 12 Şubat 1947, Ann Arbor, Michigan, ABD), kimyada serbest kökler üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan ve trifenilmetil bileşiğini ilk kez birleşimleyen (1900) Rus asıllı ABD'li kimyacı.

Gomberg, babasının çarlık karşıtı etkinlikleri nedeniyle Rusya'da kalamayarak 18 yaşında ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti. Yoksulluğuna ve dil sorunlarına karşın 1890'da Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi'ni bitirmeyi başardı ve 1894'te aynı üniversitede doktora çalışmasını tamamladı. ABD dışında geçirdiği bir yıldan sonra üniversitede öğretim üyesi olarak çalıştı ve araştırmalar yaptı. 1927'de kimya bölümü başkanı olan Gomberg 1936'da emekliye ayrılan bu görevi sürdürdü.

Gombocz, Zoltán (d. 1877, Sopron - ö. 1935, Budapeşte, Macaristan), çeşitli Türk lehçeleri üzerine çalışmalarıyla ünlü Macar Türkolog.

Budapeşte Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Paris'te Collège de France Laboratuvarı'nda Rousselot'nun sesbilim çalışmalarını izledi (1899). Leipzig, Paris, Uppsala ve Helsinki'de sesbilim ve dilbilgisi araştırmaları yürüttü (1903-04). 1905'te Macar Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. 1906'da Budapeşte Üniversitesi'nde doçentliğe atanan Gombocz, 1914'te Kolozsvár Üniversitesi'nde Ural-Altay dilleri profesörlüğüne getirildi. Budapeşte Üniversitesi'nde Macar dili profesörlüğü, Eötvös-Collegium'da müdürlük yaptı, Berlin Üniversitesi'nde ders verdi (1927-28). János Melich ile birlikte hazırladığı *Magyar Etimologiai Szótár* (1914; Macar Dilinin Etimolojik Sözlüğü) en önemli çalışması sayılır. *Ciuvás Széjegyzék* (1906; Çuvaşça Sözlük), *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache* (1912; Macar Dilinde Bulgar Türkçesi Alıntıları), *Nyelvtörténeti Médszertan* (1922; Dil Tarihi Metodolojisi), *Jelentésan* (1926; Anlambilim), *Slavo-Turcica* (1927; Slavca-Türkçe) başlıca yapıtlarıdır.

Gombronn seramiği, İslam seramik sanatında, 18. yüzyılda yapılmış delikli, beyaz renkli çanak çömlek ve porselen eşya. Renksiz sırtı ve zarif yapısıyla porselenden çok, cam eşyaya benzer. Ham kabin üstüne kazınarak ya da delinerek yapılan basit desenler sırla kaplanır. Gombronn seramiği adını, İran'daki İngilizlere ait bir alım satım merkezinin adından (bugün Bender Abbas) almıştır.

Gombrowicz, Witold (d. 4 Ağustos 1904, Małoszyce, Opatów yakınları, Polonya Krallığı - ö. 25 Temmuz 1969, Vence, Fransa), Polonyalı roman ve öykü yazarı. *Ferdynand* (1937) romanıyla uluslararası ün kazanmıştır. Roman, yazının değişikle, "başka insanlar kendisine öyle davrandıkları için çocuklaşan bir beyefendinin grotesk öyküsü"dür.

Gerçeküstücü izler taşıyan yapıtları, sırasıyla Naziler, Stalinciler ve Polonya hükümetince yasaklandığı için, 25 yıl (1937-63) boyunca Arjantin'de sürgün yaşadı. Sonunda Avrupa'ya döndüyse de, yaşamının geri kalan bölümünü Fransa'da geçirdi. Savaş sonrasında yazdığı, *Trans-Atlantyk* (1953; Transatlantik), *Pornografia* (1960; Pornografi, 1991) ve 1967'de Uluslararası Edebiyat Odülü'nu kazanan *Kosmos* (1965; Evren) adlı romanları kendi ülkesi dışında yayımlandı. Gombrowicz'in düşünceleri varoluşçu yazarlarına benzerlik göstermesine karşın, özellikle *Slub* (1953; Evlilik) adlı oyunu ve günlüklerini topladığı *Dziennik* (1957-66, 3 cilt) başta olmak üzere, yapıtlarındaki dil ve üslup tümüyle kendine özgüdür. Öyküleri, *Pamiętnik z okresu dojrzewania* (1933; Bir Ergenlik Çağı Günlüğü) ve *Bakakaj* (1957) adlı yapıtlarında toplanmıştır.

Gomel, Beyaz Rusya'da yönetim birimi (*oblast*). Ülkenin güneydoğu ucunda, Dinyeper Irmağının orta çığırı ile kollarının suladığı düz ovada 40.400 km²'lik bir alanı kaplar. Büyük bölümü otlu bataklık ve turbalıklardan oluşur. Daha kuru alanlar genellikle kumlu toprakları kaplayan sık meşe, çam ve gürgen ormanları içinde kalır. Birçok yörede bataklıklar kurutularak ekilebilir alanlara dönüştürülmüştür. Yönetim biriminin doğusunda arazi biraz daha yüksektir; büyük ölçüde ormandan açılmış bu topraklarda keten, kenevir ve patates yetiştirilir. Mandracılığın yaygın olduğu Gomel'de akarsular boyunca uzanan geniş taşkın ovalardaki meralar hem saman elde etmek, hem de hayvan otlatmak amacıyla kullanılır. Kerestecilik son derece gelişmiştir; yönetim biriminin merkezi Gomel ile Dobruş kenti önemli kerestecilik merkezleridir. Öteki önemli sanayiler makine imalatı, metalurji ve gıda işlemedir. 1960'larda işletilmeye başlayan Reçitsa ile Ostaşkovici yakınlarındaki petrol yataklarında üretim 1977'ye doğru azalmaya başlamıştır. Nüfus (1983 tah.) 1.646.000.

Gomel, Beyaz Rusya'da, Gomel yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Soj Irmağı kıyısında yer alır. Tarihsel kayıtlarda ilk kez 1142'de Gomi adıyla geçen kent, 14. yüzyılda Litvanya'ya, daha sonra Polonya'ya bağlandı. 1772'de de Rus Çarlığı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında büyük bir demiryolu kavşağı durumuna geldi ve sanayisi gelişmeye başladı. Günümüzde süperfosfat gübre, tarım makineleri, takım tezgahları, kablo, mil yatağı, kereste ürünleri, cam, ayakkabı, gıda maddeleri ve başka tüketim mallarının imal edildiği bir sanayi merkezi ve önemli bir limandır. Ayrıca lokomotif ve ırmak taşıtları tamir atölyelerinin bulunduğu kentte öğretmen ve makineci yetiştiren yüksekokullar ve bir ormancılık araştırma enstitüsü vardır. Nüfus (1986 tah.) 478.000.

Gomera, Atlas Okyanusunun kuzey kesiminde, Kanarya Adalarından biri. Yönetmel bakımından İspanya'nın Santa Cruz de Tenerife iline bağlıdır. Daire biçimli olan Gomera'nın yüzölçümü 378 km²'dir. Kıyıları özellikle batıda engebeli ve sarp bir yapı

gösterir; iç kesimleri dağlıktır. Adanın ortasındaki Garajonay Dağının yassı kubbesi (1.487 m) adadaki en yüksek noktayı oluşturur. Daha alçak kesimler yarı kırıktır; kaynaklara dayalı sulama vadi tabanlarında muz ve palmye yetiştirilmesine olanak verir. Güneyde yetiştirilen başlıca ürünler üzüm, incir, tahıl ve domatestir. Ekonomi temelde tarıma ve balıkçılığa dayanır; tekne yapımı da ekonomiye katkıda bulunur. Kısa olan yollar geniş vadileri izler.

Doğu kıyısındaki San Sebastián de la Gomera, adanın en büyük limanı ve merkezidir. Korunaklı bir demirleme yeri bulunan liman, sırtını geniş bir kıyının sarp kayalıklarına yaslanmıştır. Atlas Okyanusunu aşığı 1492'deki ilk yolculuğunda son durak olarak buraya uğrayan Kristof Kolomb'un kaldığı ev ve gittiği kilise günümüzde turistlerin ilgisini çeken başlıca yerlerdir.

Gomera, soyu tükenmiş Guanche'lerden kalan ılık diliyle de ünlüdür. Bu dil ada yerlilerince tepeden tepeye haberleşme amacıyla hâlâ kullanılmaktadır. Nüfus (1981) 18.237.

Gómez, Juan Vicente (d. 1864, San Antonio de Táchira - ö. 17 Aralık 1935, Maracay, Venezuela), 1908-35 arasında Venezuela diktatörü. Döneminde Güney Amerika'nın en varlıklı kişisi olduğu söylenir.

Yerli olmasına ve iyi bir resmi öğrenim görmemesine karşın, Andlar bölgesinde geniş nüfuz kazandı. 1899'da Cipriano Castro'nun özel ordusuna katıldı. Başkent Caracas'ın ve yönetimin ele geçirilmesinden sonra başkan yardımcılığına getirildi. 1908'de Castro'nun Avrupa'da tedavi görmesinden yararlanarak iktidara el koydu; ölümüne değin bazen doğrudan, bazen de kukla başkanlar aracılığıyla ülkeyi yönetti.

Yönetimi sırasında Venezuela bağımsızlık ve ekonomik gelişme yönünde önemli adımlar attı. 1918'de Maracaibo Gölü yakınlarında petrol bulununca, Amerikan, İngiliz ve Hollandalı petrol şirketleriyle Venezuela'nın çıkarı doğrultusunda sıkı pazarlıklara girişti. Yabancı ülkelerle iyi ilişkileri korudu ve bütün dış borçları ödemeyi başardı. Yerel *caudillo*'lar (askeri şefler) ile Katolik Kilisesi üzerinde denetim kurdu. Kapsamlı bir bayındırlık programı başlattı ve etkili bir yönetim sistemi oluşturdu.

Bu arada efsanevi servetine çok sayıda çiftlik, işletme ve sanayi kuruluşu da ekledi. Artan zenginliğiyle birlikte baskı ve şiddetle dayalı kişisel bir yönetim kurdu. Güney Amerika'nın en iyi donanımlı ordusunu ve her yere uzanan ajan şebekesini de o geliştirdi. Öldüğünde kirli işlerine bulaşmış tek bir siyaset adamı kalmamıştı.

Gómez (Castro), Laureano Eleuterio (d. 20 Şubat 1889, Bogotá - ö. 13 Temmuz 1965, Bogotá, Kolombiya), 1950-53 arasında Kolombiya devlet başkanı.

Mühendislik öğrenimini 1909'da tamamladıktan sonra siyasete atıldı; bu arada gaze-

Laureano Gómez
Organization of American States

teciliğe de başladı. 1920'lerde yurt içinde ve dışında çeşitli görevler aldı. 1932'de Muhafazakâr Parti'nin (PC) başkanı oldu. Hitler'i ve Franco'yu hararetle desteklemesi nedeniyle birkaç kez sürgüne gönderildi. 1946'da başkanlık seçimlerini Muhafazakârların kazanmasından sonra dışişleri bakanlığına atandı. Ama Liberal siyaset adamı Jorge Eliécer Gaitán'ın öldürülmesine karıştığı gerekçesiyle bir kez daha ülkeden sürüldü. Ülkeye döndükten sonra, sıkıyönetim ve sansür koşulları altında Liberallerin katılmadığı 1950 seçimlerini kazanarak devlet başkanı oldu. Yönetimi sırasında farklı siyasal çizgilerden pek çok kişinin düşmanlığını kazandı. Basına sansür koydu, mahkemeler üzerinde denetim kurdu, Protestanlara baskı uyguladı. Gómez'in politikası özellikle köylük alanlarda şiddetli ayaklanmalara yol açtı. 1953'te bir darbeyle devrilen Gómez İspanya'ya kaçtı. Ama yerine geçen Gustavo Rojas Pinilla'nın çok daha acımasız ve beceriksiz yönetimi karşısında Liberallerle birleşerek Ulusal Cephe'ye katıldı. Ulusal Cephe 1957'de Rojas Pinilla'yı devirerek yerine Alberto Lleras Camargo'yu geçirdi.

Gómez de Avellaneda, Gertrudis (d. 23 Mart 1814, Puerto Príncipe, Küba - ö. 1 Şubat 1873, Madrid, İspanya), Kübalı oyun yazarı ve şair. 19. yüzyılın önde gelen

Gertrudis Gómez de Avellaneda, Federico de Madrazo'nun portre çalışmasından ayrıntı, 1857
Archivo Mas, Barcelona

romantik yazarlarından ve en büyük kadın şairlerinden biri olarak değerlendirilir.

1836'da İspanya'ya göç etti ve yaşamının bundan sonrasını (1839-63 arasındaki kısa bir dönem dışında) orada geçirdi. Küba'da yaşadığı dönemde, Küba edebiyatı üzerinde güçlü bir etki yaptı. La Peregrina (Hacı) takma adıyla daha önce yayımladığı ilk şiirlerini 1841'de *Poesías líricas* (Lirik Şiirler) adlı kitapta topladı. Manuel José Quintana'nın klasik üslubuna, kendi romantik tavrını ve çektiği acılardan doğan kötümserliğini katarak yazdığı bu şiirler, İspanyol dilindeki en hüznümlü şiirler arasında sayılır. Gómez'in, şiirsel ifadeleri ve lirik bölümleri ile dikkati çeken oyunları, çoğunlukla tarihsel modeller üzerine kuruludur. X. Alfonso'nun yaşamını temel aldığı *Alfonso Munio* (1844) ile *Kitabı Mukaddes'ten esinlendiği Saúl* (1849) adlı oyunları çok beğenilmiştir. Gómez kölelik karşıtı bir yapıt olan *Sab* (1841) gibi birkaç roman da yazmış, ama bunlar günümüzde unutulmuştur.

Gómez de la Serna, Ramón (d. 5 Temmuz 1891, Madrid, İspanya - ö. 12 Ocak 1963, Buenos Aires, Arjantin), *greguería*'larıyla (sözcük, düşünce ve nesnelerin serbest çağrışımına dayalı kısa şiirsel deyişler) Avrupa ve Latin Amerika'daki *avant-garde* edebiyat üzerinde önemli bir etki yapmış İspanyol yazar.

Hukuk eğitimi gördüyse de, yaşamı boyunca edebiyatla uğraştı. 1904'te ilk kitabını yayımladı. 1910 dolaylarında *greguería* kavramını ortaya attı. "Biraz mizah, biraz eğrileme" olarak tanımladığı *greguería*'larının en ünlülerinden biri de "ağaçlar yalnızca botanik bahçelerinde kartvizit taşırlar" idi.

Greguería sözcüğü Akademi'nin sözlüğüne de alındı. Gómez yaşamöyküsü, roman ve oyun türünde yapıtlar da verdi. Siyasetin bütünüyle dışında olmasına karşın 1936'da Arjantin'e sürgün edildi. 1955'te Perón'un iktidardan düşmesiyle zor durumda kaldı. Önemli bir edebiyat dergisi olan *Prometeo*'yu kurdu, 100'ü aşkın kitap, Avrupa ve Güney Amerika'nın önde gelen gazete ve dergilerinde sayısız makale yayımladı. *Dali* (ös 1977) adlı kitabında hem ressam Dali'nin, hem de kendisinin gerçeküstücülüğünü ele aldı.

Gómez Farías, Valentín (d. 14 Şubat 1781, Guadalupe - ö. 5 Temmuz 1858, México), Meksikalı siyaset ve devlet adamı. 19. yüzyıl ortalarındaki liberal harekete önderlik etmiş, toplumsal reformlarıyla kilisenin, ordunun ve toprak sahiplerinin tepkisini çekmiştir.

Tıp öğrenimi gördü. Fransız Devrimi'nin etkisiyle yayılan liberal görüşleri benimseyerek 1820'lerde Meksika bağımsızlık mücadelesine katıldı. 1833'te Başkan Antonio López de Santa Anna'nın yardımcılığına seçildi. Santa Anna'nın başkentten ayrılarak çiftliğine çekilmesi üzerine fiilen yönetimi üstlendi. Hemen bir yasa çıkararak generallerin sayısını azalttı, orduya tanınmış ayrıcalıkları kaldırdı ve sivil milisler oluşturdu. Kişisel olarak dindar olmasına karşın, kilise ile devletin birbirinden tam olarak ayrılması yönünde çalıştı. Kilisenin eğitim

Gómez Farías, L. Garcés'in portre çalışmasından ayrıntı, 19. yy
Instituto Nacional de Antropología e Historia, México

üzerindeki denetimine son verilmesini, kiliseye zorunlu olarak ödenen vergilerin kaldırılmasını ve dinsel tarikat üyelerine yeminlerini geri alma izni verilmesini sağladı. Ayrıca gümrük dairelerinde reformlar yaptı ve tütün tekelini kaldırdı.

Bu uygulamalardan hoşlanmayan grupların tepkisi sonucunda Santa Anna başkente dönerek yönetimi ele aldı. New Orleans'a kaçmak zorunda kalan (1835) Gómez Farías, liberal görüşlerinin zamanla gözden düşmesine karşın Meksika siyasetinde etkisini sürdürdü. 1846'daki başkanlık dönemi Santa Anna'nın müdahalesiyle kısa sürdü. Giriştiği toplumsal reformlar ancak 1857'de Başkan Benito Juárez'in hazırladığı yeni anayasayla kurumlaştı.

Gómez Palacio, Meksika'nın ortakuzey kesiminde, Durango eyaletinin kuzeydoğusunda eski kent. Günümüzde Torreón'un banliyösüdür. Torreón'un güneydoğusunda ve Nazas Irmağı kıyısında yer alır. Laguna

sulama bölgesinde önemli bir tarım ve sanayi merkezidir. Çevresinde pamuk ve buğdayın yanı sıra mısır, arpa, üzüm, meyve, sebze, şeker kamışı ve tütün yetiştirilir. Sanayi kuruluşları arasında un değirmenleri, dokuma atölyeleri, içki fabrikaları, tabakhaneler, demir ve çelik dökümhaneleri ile sabun fabrikaları sayılabilir. 1886'da İspanyol hayırsever Santiago Lavín'in kendi *hacienda*'sından (büyük malikâne) bağışladığı arazi üzerinde kurduğu kent, o dönemin eyalet valisi olan Francisco Gómez Palacio'nun adını taşır. Torreón'a kara, demir ve hava yoluyla bağlanır. Nüfus (1970) 79.650.

Gómez y Báez, Máximo (d. 18 Kasım 1836, Bani, Dominik Cumhuriyeti - ö. 17 Haziran 1905, Havana, Küba), Küba'nın bağımsızlık mücadelesinin önde gelen komutanlarından. On Yıl Savaşı'na (1868-78) katılmış, 20 yıl sonra başlayan ayaklanmanın da önderleri arasında yer almıştır.

Gómez, annesinin din adamı olması yolundaki ısrarlarına karşın, 16 yaşındayken orduya katılarak Haiti birliklerine karşı çarpıştı. İspanya'ya karşı sürdürülen savaş sırasında Dominik ordusuna komuta etti ama başarılı olamadı. Ardından çiftçilikle uğraşmak üzere Küba'ya göç etti. 1868'de Küba bağımsızlık mücadelesi başlayınca çavuş olarak orduya katıldı. Hızla yükselerek 1870'te başkomutanlığa getirildi. Bir strateji ustası olan Gómez çok iyi donatılmış İspanyol ordusuna karşı örgütlediği gerilla kuvvetlerine bizzat komuta etti. On Yıl Savaşı'nın sonunda imzalanan antlaşmayla İspanya Küba'ya sınırlı haklar tanıdı ve genel af ilan etti. Gómez ve öteki devrimci önderler İspanya'yla uzlaşmayı reddederek sürgünü yeğlediler.

1895'te ayaklanma yeniden başlayınca Gómez Küba'ya geri dönerek devrimci kuvvetlerin komutanlığını üstlendi. Gerilla etkinlikleri sonucunda, Amerikalıların mülklerini korumak için ABD'nin bölgeye müdahale edeceğini umuyordu. Bu beklentisi gerçekleşti, ama ABD sonunda adayı bütünüyle işgal etti. 1902'de Küba'ya sınırlı bir özgürlük tanınmasının ardından yapılan başkanlık seçimlerine, kazanma şansı olduğu halde katılmadı.

Gomorra bak. Sodom ve Gomorra

Gompers, Samuel (d. 27 Ocak 1850, Londra - ö. 13 Aralık 1924, San Antonio, Texas, ABD), Amerikan İşçi Federasyonu'nun (AFL) ilk başkanı.

1863'te New York'a göç ettikten sonra baba mesleğini sürdürerek puro yapımcısı oldu. 1872'de ABD uyuşuna geçti. İşçi önderi olarak muhafazakâr tutumuyla dünya çapında ün kazanan Gompers, ABD'de işçi örgütlerine karşı koyu bir düşmanlığın beslediği bir dönemde, sendikaların işverenlerle ilişkilerinin herhangi bir dış müdahale ya da yardım olmaksızın, işçilerin özgür iradesiyle belirlenmesini savundu. Ayrıca sendikaların grev ve boykot gibi ekonomik eylemlere başvurmaya gerektiğini vurguladı. Puro yapımcılarının 1886'da ulusal işçi örgütü Knights of Labor'dan(*) ayrılarak Amerikan İşçi Federasyonu'nu kurmasına önderlik etti. 1886'dan 1924'e değin (1895 dışında) AFL başkanlığını yürüttü. İşçilerin çabalarını ekonomik hedeflerden uzaklaştıracak etkinliklere karşı olduğu için, işçi kökenli olmayan reformcu aydınlara karşı güvensiz davrandı. Radikalizm ve sorumsuz grevler karşısında sendikacılığa güçlü ve saygın bir konum kazandı.

dırmak amacıyla yazılı işkolu anlaşmaları imzalanmasını özendirdi, ulusal sendikaların hem yerel sendikalara, hem de uluslararası birliklere göre önceliğini savundu.

Gompers uzun yıllar AFL'nin siyasal taraf-sızlığını korudu. Ama işverenlerin sendika-ların örgütlü olduğu işyerlerinde sendikası

Gompers, 1911
Library of Congress, Washington, D.C

işçi çalıştırmak gibi taktikler benimseyerek, sendikal mücadelenin gücünü kırmaya yön-elmeleri üzerine bu politikasından vazgeç-ti. Bu tutum değişikliğinde, federal mahke-melerin grev ve boykot gibi ekonomik silahların kullanılmasını engelleyici kararla-rının da büyük etkisi oldu. Gompers 1908 seçimlerinde, yasaklara karşı çıkan Demok-rat başkan adayı William Jennings Bryan'ı destekledi ama Demokratlar seçimi kazan-madı. 1912'de Woodrow Wilson'ın başkan seçilmesinin ardından hükümette bir işçi bakanlığı oluşturuldu (1913), Clayton Anti-tröst Yasası'yla (1914) Adamson Yasası (1916) çıkarıldı. Gompers, Clayton Anti-tröst Yasası'nı işçilerin "Magna Carta"sı olarak niteleyip büyük umutlar bağladıysa da, ABD Yüksek Mahkemesi'nin yasaya getirdiği yorum karşısında düş kırıklığına uğradı.

Gomułka, Wladyslaw (d. 6 Şubat 1905, Białobrzegi, Krosno yakınları, Avusturya-Macaristan - ö. 1 Eylül 1982, Varşova), 1956-70 arasında Polonya Birleşik İşçi Partisi (PZPR) Merkez Komitesi birinci sekre-teri.

Petrol çıkarımında çalışan sosyalist bir işçinin oğluydu. 1917'de ilkokulu bitirdikten sonra çilingirlik öğrendi. On altı yaşınday-ken sosyalist gençlik hareketine katıldı. 1926'da yasadışı Polonya Komünist Partisi'ne girdi; aynı yıl devrimci etkinlikleri nede-niyle ilk kez tutuklandı. Aynı zamanda profesyonel bir sendikacı olan Gomułka, 1930'da Kimya İşçileri Sendikası'nın genel sekreterliğine seçildi, ülkenin her yanında grevler örgütledi. 1932'de Łódź'daki tekstil grevi sırasında polisın açtığı ateşle bacağın-

Gomułka
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

dan yaralanması topal kalmasına yol açtı. Olaydan sonra tutuklanarak 4 yıl hapse mahkûm edildiyse de 1934'te sağlık neden-leriyle serbest bırakıldı. 1934-35'te Mosko-va'daki Uluslararası Lenin Okulu'nda eği-tim gördü. Polonya'ya döndükten sonra Silesya'da devrimci etkinliklerini sürdürdü. 1936'da yeniden tutuklanarak 7 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Polonya Komünist Par-tisi 1938'de III. Enternasyonal (Komintern) tarafından feshedilip parti yöneticilerinin çoğu SSCB'de kurşuna dizildiği sırada Go-mułka Polonya'da cezaevinde bulunuyordu. 1939'da Polonya'nın Alman ve Sovyet nü-fuz bölgelerine ayrılması üzerine serbest bırakıldı. Nazilere karşı Varşova savunması-na katıldıktan sonra ülkenin Sovyetlerce ilhak edilen doğu kesimine giderek Łwów'daki bir kâğıt fabrikasında memur olarak çalışmaya başladı.

1941'de Almanya'nın SSCB'ye saldırması-nın ardından siyasal etkinliğe yeniden başla-yan Gomułka, önce doğum yeri olan Kros-no'ya dönerek komünistlerin yeraltı çalış-masını örgütledi. Temmuz 1942'de Varşo-va'ya gitti, yeni kurulan Polonya İşçi Parti-si'nin (PPR) Varşova il sekreteri ve Merkez Komite üyesi oldu. Başkentte bulunduğu sırada işgalci Nazilere karşı gözüpek saldırı-lar düzenledi. Kasım 1943'te PPR genel sekreterinin tutuklanmasından sonra genel sekreterliğe getirilen Gomułka, partinin görüşlerini içeren bir bildirge kaleme aldı, öbür sol gruplarla işbirliği yaparak Ulusal Halk Konseyi'nin (KRN) kurulmasını sağ-ladı. Sovyet birliklerinin Polonya'ya girdiği Temmuz 1944'te Lublin'e geçti; burada komünistlerin denetiminde bir geçici hükü-met kuruldu. Gomułka Ocak 1945'te başba-kan yardımcılığına getirildi; hazıranda da savaş sırasında Alman işgali altında kalmış bölgelerin yönetiminden sorumlu Kurtarılmış Topraklar bakanlığını üstlendi. PPR'nin Aralık 1945'te Varşova'da toplanan I. Kong-re'sinde Politbüro üyeliğine ve Merkez Komitesi genel sekreterliğine seçildi.

Komünist yönetime karşı her türlü muha-lefeti acımasızca bastıran Gomułka Polonya Köylü Partisi'ni (PSL) dağıtmayı amaçlayan mücadeleyi bizzat yönetti; Polonya Sosya-list Partisi (PPS) ile PPR'nin komünist bir program çerçevesinde birleşmesi gerektiğini ısrarla savundu. Ama aynı dönemde tarım-da zorla kolektifletirmeye muhalefet etme-si ve Kominform'un kurulmasına (Eylül 1947) karşı çıkarken Sovyet çizgisini de eleştirmesi yıldızının sönmesine yol açtı. Stalin'in "milliyetçi sapma"yla suçladığı Gomułka Eylül 1948'de PPR genel sekre-terliğinden alındı, yerine Bolesław Bierut getirildi. PPR ile ve PPS'nin Aralık 1948'de Polonya Birleşik İşçi Partisi adı altında birleşmesinden sonra Politbüro'dan, Ocak 1949'da hükümetten, Kasım 1949'da da partiden uzaklaştırıldı. Temmuz 1951'de tutuklandı. Tutukluluğu sırasında uğradığı ağır baskılara karşın suçlamaları kabul etmedi.

Gomułka, Stalin'in ölümünden (1953) sonra 1954'ün sonlarına doğru serbest bıraktı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Şubat 1956'da toplanan XX. Kongre'sinde Stalincilikten arınma kampanyasının başla-tılmasının ve Bierut'un ölümünün ardından siyasal bakımdan aklandı. Yeni parti sekre-teri Edward Ochab, Nisan 1956'da Gomu-ka'ya yönelik "milliyetçi sapma" suçlaması-nı yinelemekle birlikte tutuklanmasının yanlış olduğunu kabul etti. İşçilerin hazi-randa Poznań'da yönetime karşı başlattığı ayaklanma Gomułka'nın yeniden yükselme sürecini başlattı. Stalin döneminde baskı görmüş olmasından kaynaklanan saygınlığı Gomułka'nın yeniden göreve getirilmesi

yolundaki istekleri güçlendiriyordu. Ağus-tos 1956'da yeniden partiye kabul edildi. Ekimde yeniden Politbüro üyeliğine ve Merkez Komitesi birinci sekreterliğine seçi-len Gomułka kısa süre sonra da Devlet Konseyi üyeliğine getirildi.

Halkın, kapsamlı reformlar başlatacağını umarak desteklediği Gomułka yalnızca. Stalinci dönemden kalma en baskıcı uygula-malara son vermekle yetindi. Katolik Kilise-si üzerindeki baskılar kaldırıldı, tarımın kolektifletirilmesi vazgeçildi. Ama düşünce özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar sürdürüldü ve hiçbir önemli ekonomik reform gerçekleştirilemedi. Gomułka, Nikita Kruşçev'in 1961'de Stalin dönemi uygula-malarına yönelik yeni bir eleştiri kampan-yası başlatmasıyla doğan fırsatı da değerlen-diremedi ve kitle desteğini hızla yitirmeye başladı. Halk arasında gitgide artan huzur-suzluk, aydınların ve öğrencilerin Mart 1968'de Varşova ile öbür kentlerde yöneti-me karşı başlattığı ayaklanmalarla doruğu-na ulaştı.

Bunalımın üstesinden gelmeyi başaran Gomułka Kasım 1968'deki V. Parti Kongre-si'nde yeniden birinci sekreterliğe seçildi. Ama artık halkın büyük bölümünün gözün-de saygınlığını yitirdiği gibi parti içinde de güçlü rakiplerin muhalefetiyle karşı karşıyaydı. Bu güçlükleri iç ve dış politikada bazı değişikliklerle aşmaya çalıştı. Polonya'nın Batı Almanya'ya karşı izlediği politikayı değiştirmesinin ardından 7 Aralık 1970'te imzalanan antlaşmayla iki ülke arasındaki ilişkiler normalleştirildi; Batı Almanya Oder ve Neisse ırmaklarının Polonya'nın batı sınırını oluşturduğunu kabul etti. Ama Gomułka'nın aynı dönemde başlattığı kap-samlı ekonomik reformlar ekonominin içi-nde bulunduğu ciddi bunalıma çözüm getir-medi. Noel tatili öncesinde açıklanan gıda zammının ardından Gdańsk, Gdynia ve Szczecin kentlerinde işçiler ayaklandı. Go-mułka ülkeyi saran karışıklıklar karşısında parti üst yönetiminde yapılan değişikliklerle 20 Aralık 1970'te birinci sekreterlik görevin-den alındı. 1971'e değin Devlet Konseyi, 1972'ye değin de Ulusal Meclis (*Sejm*) üyeliğini sürdürdü.

Gonaives, Haiti'nin batı kesiminde, L'Ar-tibonite ilinin (*département*) merkezi kent. Gonève (Gonaives) Körfezinin kuzeydoğu kıyısında yer alır. Yerli köyü olarak Gonai-bo adıyla kuruldu. Günümüzde doğal lima-nıyla verimli Artibonite Ovasının ticaret merkezidir. Limandan kahve, pamuk, şeker, muz, mango ve mobilya kerestesi ihraç edilir. Haiti bağımsızlık hareketinin önderi François Toussaint-Louverture, Fransız kuvvetlerince 1802'de kentin dışındaki çiftli-ğinde ele geçirildi. Jean-Jacques Dessal-lines Haiti'nin bağımsızlığını Armes Mey-danı'nda 1 Ocak 1804'te ilan etti. Kentte görülmeye değer yapıların başında ulusal bağımsızlığın birinci yüzyılını kutlamak amacıyla 1904'te açılan 100. Yıl Müzesi gelir. Nüfus (1982 geç.) 34.209.

gonardit, zeolit grubundan ender rastlanan bir mineral. Kristal yapısı ve kimyasal bileşimi bakımından natrolite(*) benzer. Gonardit örneklerine Avrupa'nın batısında-ki birkaç bölgede rastlanır.

gonat, EŞEY BEZİ ya da EŞEY ORGANI olarak da bilinir, hayvanda ve insanda eşey hücrelerini (gamet) üretene temel üreme organı. Erkeklerde bu yapıya erbezi(*), dişilerde yumurtalık(*) denir.

Basit yapılı omurgasızların bir bölümünde, örneğin *Hydrozoa* sınıfından ilkel knidiller-de gonatlar geçici, daha gelişmiş omurgasız-larda ise kalıcı organlardır. *Oligochaeta*

sınıfından yersolucanları ve sülükler gibi bazı omurgasızlarda, aynı bireyde hem erkek, hem dişi gonatlar bulunur. Süngerler de ise ayrı ve belirgin bir gonat yoktur; bu işlevi, hücre duvarlarında kümelenmiş üreme hücreleri üstlenir. Derisidikenlilerde (örn. denizyıldızları) gonatlar genellikle işinsal kolların altında asılı durumdadır ve doğrudan denize açılır.

Omurgalıların çoğunda, hem gametleri, hem üreme hormonlarını üreten bir çift gonat vardır. Yalnız, *Cyclostomata* takımından balıkların erkeğinde ve dişisinde, kuşların, *Teleostei* alt sınıfından kemikli balıkların, timsahların, ornitorenklerin ve bazı yarasaaların dişisinde, kertenkele ve kelerlerin erkeğinde tek bir gonat bulunur.

Goncalar bak. Guanglar

Goncharova, Natalia, Rusça NATALIYA SERGEYEVNA GONCHAROVA (d. 4 Haziran 1881, Ladyjino, Rus Çarlığı - ö. 17 Ekim 1962, Paris, Fransa), Mihail Larionov ile birlikte işincilik(*) akımını kuran yenilikçi Rus

Natalia Goncharova'nın, Rimski-Korsakov'un *Le Coq d'or* operası için yaptığı dekor, 1914
Anadolu Yayıncılık Arşivi

ressam, heykeltci ve sahne tasarımcısı. Rus Balesi için çok sayıda sahne tasarımı yapmıştır.

Soylu bir ailenin kızıydı. Moskova'daki Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim ve heykel eğitimi gördü. Kısa bir süre heykelle uğraştıktan sonra 1904'te resme yöneldi. 1908-12 arasında birçok öncü grubun sergilerine katıldı. Rus halk sanatına ve ortaçağ ikonlarına büyük ilgi duyduğu bu dönemde, Kasimir Maleviç ve daha sonra evleneceği Larionov ile birlikte resimde gelişmiş bir "ilkelcilik" uygulamayı denedi. El işleme-ri ve ağaç baskılar gibi halk sanatı ürünlerini anımsatan bir stilizasyon içinde geniş ve düz renk alanlarının egemen olduğu resimler yaptı. Bu etkileri yer yer fovist ve kübist öğelerle birleştirdi. 1913'te Larionov ile birlikte, yansıyan ışığın mekânsal niteliklerini iki boyutlu bir anlatımla betimlemeyi amaçlayan işincilik akımını geliştirdi. Gelecekçilikle kübizmin bir birleşimi olan bu akım Rusya'daki ilk soyut resim denemelerinden biriydi. Goncharova 1912'de, Roger Fry'nin Londra'daki ard izlenimcilik sergisine ve Der Blaue Reiter'in Münih'teki ikinci sergisine katıldı.

Kamerni Tiyatrosu için yaptığı sahne ve kostüm tasarımlarıyla Moskova'da büyük bir ün kazandı. 1914'te Larionov ile birlikte Paris'e taşınınca, Sergei Diaghilev'in Rus Balesi için de tasarımlar yaptı. Rimski-Korsakov'un *Le Coq d'or* (Altın Horoz) balesi için Bizans sanatından esinlenerek hazırladığı coşkulu tasarımlar bunların en ünlüsüdür.

Goncourt, Edmond ve Jules, tam adları EDMOND-LOUIS-ANTOINE HUOT DE GONCOURT

ve JULES-ALFRED HUOT DE GONCOURT (sirasıyla, d. 26 Mayıs 1822, Nancy - ö. 16 Temmuz 1896, Champrosay, Fransa; d. 17 Aralık 1830, Paris - ö. 20 Haziran 1870, Auteuil, Fransa), ortak ürün veren Fransız yazar kardeşler. Nevrotik duyarlılıklarına karşın, hatta biraz da bunun yardımıyla doğalcı roman, toplumsal tarih ve sanat eleştirisine önemli katkıda bulunmuşlardır. 1851'de başladıkları ayrıntılı *Journal* (Günlük) kadar, Edmond'un vasiyeti ile kurulan ve her yıl önde gelen bir Fransızca edebiyat yapıtının yazarını ödüllendiren Goncourt Akademisi ile tanınırlar.

Dul annelerinden çalışmadan yaşamalarına yetecek bir gelir kalınca, Edmond kendisini intihara varan bir umutsuzluğa sürükleyen hazine memurluğundan ayrıldı. İki kardeş bu gelirle bir yandan estetikle ilgilenmeye, bir yandan da hoşça vakit geçirmeye başladılar. Amatör sanatçılar olarak Fransa, Cezayir ve İsviçre'yi dolaşıp, taslaklar hazırladılar. Paris'e dönünce evlerinde aşırı titiz bir düzen sürdürmeye çalışılsada, gürültü, mide bozukluğu, uykusuzluk ve

oldu. Bu yapıtlarında Fransa tarihinin belli dönemlerini aydınlatmak için özel yazışmalardan, gazete haberlerinden, broşürlerden, hatta yemek münâferi ve gıysı biçimlerinden yararlandılar. Sanat eleştirisinde en önemli başarılarını *L'Art du dix-huitième siècle* (1859-75; 18. Yüzyıl Fransız Ressamları) adlı yapıtlarıyla kazandılar. Yapıt Antoine Watteau gibi o dönemin ustalarının unutulmaktan kurtulmasına yardımcı oldu.

Goncourt kardeşler 1860'larda çeşitli toplumsal ve mesleki çevreleri anlatan romanlarını yazmaya başladılar. Romanlarında, üst ve alt toplumsal sınıflara açık bir tutumla yaklaşıp toplumsal ilişkileri titizlikle irdeleyerek doğalcılık akımının kurulmasına katkıda bulundular; Emile Zola ve George Moore gibi romancıların yolunu açtılar. En ünlü romanları *Germinie Lacerteux* (1864; *Germinie Lacerteux*, 1949), paralarını gece eğlencelerinde erkeklerle yiyen çirkin ve görünüşte günahsız hizmetçileri Rose'un çifte yaşamı üzerine kurulmuştur. Yapıt, işçi sınıfının yaşamını anlatan ilk Fransız gerçekçi romanlarından biridir.

Goncourt'lar başyapıtları *Journal*'i 1851'de tutmaya başladılar. 1870'te Jules'un ölümünden sonra Edmond 26 yıl süreyle günlük tek başına yazmayı sürdürdü. *Journal*'de kardeşlerin *Germinie Lacerteux*'de kullanmak için aradıkları izbe mekânlardan, günün ünlü adamlarıyla yemeklere kadar her tür toplumsal sınıfla ilgili notlar bulunur. Eleştirel yargılar, açık saçık fıkralar, açıklayıcı betimlemeler, edebiyat dedikoduları ve kısa portrelerle dolu olan *Journal*, aynı zamanda bilgi verici bir otobiyografi ve 19. yüzyıl Paris'indeki edebi ve toplumsal yaşamın kapsamlı bir tarihidir.

Goncourt kardeşlerin ilk kez 1867'de tasarladıkları Goncourt Akademisi resmi olarak 1903'te kurulmuş, ilk Goncourt Ödülü de aynı yıl verilmiştir.

Gonçaves, António Aurélio (d. y. 1920, São Vicente, Cabo Verde Adaları), Cabo Verdeli öykü yazarı, romancı, eleştirmen ve öğretmen. Yapıtlarında, ülkesindeki kadınların toplumdaki geleneksel rollerini sorgulamıştır.

Lizbon Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra, São Vicente'deki Gil Eanes Lisesi'nde tarih ve felsefe öğretmenliği yaptı. Portekizce yazan öteki Afrikalı yazarlarda görülmeyen bir özelliği, bütün *noveleto* (kendisinin *novella* yerine kullandığı sözcük) ve romanlarındaki başkışillerin hep kadın olmasıdır. "História de Tempo Antigo" (1960; Eski Zamanların Öyküsü) adlı öyküsünde, anlatıcının annesinin ölümü ele alınır ve anne ile çocuk arasındaki aile bağları vurgulanır. *Pródiga*'da (1956; Savurgan Evlat) evini terk eden ve başından bir aşk serüveni geçtikten sonra geri dönen, uçarı bir kızın yaşamı anlatılır. *O Entero de Nhá Candinha Sena*'da (1957; Bayan Candinha Sena'nın Cenaze Töreni) ise anlatıcı, sevecen ve güçlü bir kişiliği olan çocuksuz bir kadınla çocukluğunda kurduğu ilişkiyi araştırır. Gonçaves, *Noite de Vento* (1970; Rüzgâr Gecesi) adlı yapıtında, kendi isteklerine göre davranan, olağanüstü güzellikte kara tenli bir kadın tipi çizer. *Virgens Loucas*'taki (1971; Çılgın Bakireler) üç fahişenin öyküsü ise Matta Incili'yle koşutluk taşır. Gonçaves'in dünyası ve kadın kahramanları, büyük değişimlere ve göçlere sahne olan Cabo Verde toplumundaki ikilemlerin çevresinde yer alır.

Gonçaves, Nuno (ö. 1450-72), 15. yüzyılın en önemli ustalarından biri sayılan

Edmond ve Jules Goncourt, Paul Gavarni'nin taş baskısı, 1853

British Museum, Londra. Fotoğraf J.R. Freeman & Co. Ltd

Portekizli ressam. 1882'de günümüze ulaşan tek yapıtı olan São Vicente Manastır'ndaki altar panosunun bulunması üzerine, 400 yıl adı bilinmemesine karşın, Portekiz resim

"Çocuk Panosu", Nuno Gonçalves'in São Vicente için yaptığı poliptikten bir bölüm, 15. yüzyılın ikinci yarısı; Eski Yapıtlar Ulusal Müzesi, Lizbon
Estudio Mario Novais

okulunun kurucusu ve evrensel önemde bir sanatçı olduğu kabul edilmiştir.

Gonçalves 1450'de Portekiz kralı V. Afonso'nun saray ressamı oldu. Francisco de Hallanda, *Dialogues on Ancient Painting* (1548; Antik Resim Üzerine Konuşmalar) adlı kitabında onu "Kartal"lardan (15. yy ustalarına verilen ad) biri olarak anmasına karşın, Gonçalves'in yapıtları da, adı da zaman içinde yok olmuştu. Lizbon Katedrali için hazırladığı altar panosu 1755'te depremde yıkılmış, Lizbon'un ve Portekiz sarayının koruyucu azizi São Vicente adına yaptığı altar panosu da kaybolmuştu. São Vicente Manastır'nda keşfedilen bu başyapıt 1931'de Paris'te sergilenince, Gonçalves de hak ettiği yere geldi. "São Vicente Altar Panosu" (Eski Yapıtlar Ulusal Müzesi, Lizbon) ikisi geniş, dördü dar, altı kanattan oluşan bir poliptiktir. Aziz Vicente, geniş kanatlardan "Çocuk Panosu"nda V. Alfonso ile bir grup seçkin kişinin arasındadır; "Başpiskopos Panosu" adlı öbür geniş kanatta ise din adamları ile şövalyelerin arasında görülür. Yapıt Gonçalves'in, İtalyan ve Flaman sanatından bazı şeyler aldığını göstermekle birlikte, olağanüstü yeteneklerini de yansıtır. Çizginin tutumlu kullanılması, konunun ustalıkla ele alınması, tiplerin başarıyla yansıtılması yapıtın dinsel anlamını güçlendiren niteliklerdir.

Gonçalves Dias, Antônio (d. 10 Ağustos 1823, Boa Vista, Caxias yakınları, Maranhão - ö. 3 Kasım 1864, Maranhão açıkları, Brezilya), Brezilyalı romantik şair. Birçoklarının ülkesinin ulusal şairi kabul edilir ve "Minha terra tem palmeiras" (Ülkemin palmye ağaçları vardır) dizesiyle başlayan "Sürgün Şarkısı" (1843) adlı şiiri Brezilya'daki bütün okullarda okutulur.

Portekiz'deki Coimbra Üniversitesi'nden mezun oldu. Yaşamının büyük bölümü, yurtdışında geçti. *Primeiros Cantos* (1846; İlk Şarkılar), *Segundos Cantos* (1848; Son-

raki Şarkılar), *Últimos Cantos* (1851; Son Şarkılar) adlı kitaplarında topladığı şarkılarından, tropik bir cennet olarak gördüğü Yenidünya'dan coşku ve özlemle söz eder. Gonçalves, Brezilyalıların, kendilerine özgü karakterlerinin kaynağı olduğuna inandıkları Portekizli, Yerli ve Siyah kanşımı bir ırktandı. Romantik bohem yaşamı ve gelip geçici aşk ilişkileriyle tanındığı kadar, saygın bir etnolog ve bilim adamıydı da.

Gonçalves Dias
Library of Congress, Washington, D.C

Yapıtları arasında bir Tupi dili sözlüğü ve *Os Tambiras* (1857) adlı tamamlanmamış bir Yerli efsanesi vardır. Gonçalves ayrıca, resmi bir görevle Kuzey Brezilya'daki okul sistemini incelemiş ve Avrupa arşivlerinde Brezilya'nın tarihsel kökenleri üzerine araştırmalar yapmıştır.

1859'da Yukarı Amazon Vadisinde, ülkesinin doğal kaynaklarını araştırmak amacıyla bilimsel bir keşif gezisine katıldı. Bu görevi sırasında vereme yakalandı. 1862'de tedavi olmak için Avrupa'ya gitmesine karşın, sağlığı daha da kötüleşti. 1864'te Brezilya'ya dönmek için bindiği geminin Maranhão açıklarında batması sonucu öldü.

Gonçarov, İvan Aleksandroviç (d. 18 Haziran 1812, Simbirs - ö. 27 Eylül 1891, Petersburg, Rus Çarlığı), tanınmış Rus romancı ve gezi kitabı yazarı. Ülkesindeki toplumsal değişimi anlatan romanlarında Rus edebiyatının en canlı ve unutulmaz karakterlerini yaratmıştır.

Zengin bir tüccar ailesinin oğluydu. 1834'te Moskova Üniversitesi'nden mezun

Gonçarov
Novosti Press Agency

oldu. Yaklaşık 30 yıl boyunca önce Maliye Bakanlığı'nda, ardından Şansür Bakanlığı'nda devlet memuru olarak çalıştı. Sakin yaşamındaki çizgi dışı olaylardan en önemlisi, 1852-55 arasında bir Rus amiralinin sekreteri olarak yaptığı Japonya yolculuğuydu. Bu yolculukla ilgili gözlemlerini *Fregat Pallada* (1858; Pallas Firkateyni) adlı yapıtında aktardı.

Gonçarov başlıca üç romanıyla tanınır. Bunların ilki olan *Obiknovennaya istoriya* (1847; Olağan Bir Öykü), dönemin etkili eleştirmenlerinden Vissarion Belinski'nin tanıtımıyla Gonçarov'a kısa sürede büyük ün kazandırmıştır. *Oblovov* (1859; *Oblo-*

mov, 1945, 1988) adlı romanı ise Rus edebiyatının en önemli örneklerinden sayılır. Aristokrat ve kapitalist sınıflar arasındaki ki karıştılı güçlü bir biçimde ortaya koyan yapıt, aristokrasinin serflere dayalı yaşam biçimini amansızca eleştirir. Romanın kahramanı, edebiyattaki en başarılı tiplere örnekleri arasındadır; Oblovov adındaki bu genç ve cömert aristokrat, kararsızlığı yüzünden, sevdiği kadını, becerileriyle göz dolduran coşkulu ve pragmatik arkadaşına kaptırır. 19. yüzyıl Rus toplumunun geriliğini, uyuşukluğunu ve boşluğunu özetleyen *oblovovşçina* (Oblovovluk) terimi bu karakterden türetilmiştir. Aynı adla filme de alınan roman, ünlü eleştirmen Dobrolybov'un "Çtotakoye Oblovovşçina" (1859-60; *Oblovovluk Nedir?*, 1987) adlı denemesine kaynaklık etmiştir. Gonçarov'un üçüncü romanı *Obriv* (1869; *Yamaç*, 1979/ *Volga'ya İnen Yamaç*, 1990) ise, değerli bir yapıt olmasına karşın *Oblovov*'un başarısına ulaşamamıştır.

Gonçarov üç romanında da, sorunsuz bir hayalperest ile iş dünyasının hareketli yaşamını simgeleyen bir karakteri karşılaştırır. Böylece yükselen kapitalizm ile sanayileşmenin, eski Rusya'nın aristokratik gelenekleriyle bir arada var olduğu bir dönemin toplumsal koşullarını aydınlatmaya çalışır.

Öteki yapıtları arasında en etkileyici olanı, Aleksandr Griboyedov'un oyunu *Gore ot uma* (1822-24; *Akıldan Bela*, 1945) üstüne yazdığı bir denemedir.

Gonda, Hindistan'ın kuzey kesiminde, Uttar Pradesh eyaletine bağlı il ve il merkezi kent. Gonda kenti, Lucknow'un kuzeydoğusunda ve Ghaghara Irmağının bir kolu üzerinde yer alır. Birçok kara ve demir yolunun kavşağında bulunan kent, tarım ürünlerinin pazarlandığı bir merkezdir. Başlıca sanayi kuruluşları pirinç ve şeker fabrikalarıdır.

Yüzölçümü 7.331 km² olan Gonda ili Ghaghara Irmağından (güney) Nepal sınırına (kuzey) kadar uzanır. Büyük bölümü taşkın ovası olan topraklarının sularını Rapti ve Ghaghara'nın öteki kolları toplar. Kuzeyinde salağacı (*Shorea robusta*) ormanları vardır. Bazı kesimleri sık sık taşkınlarla uğrar. Başlıca tarımsal ürünler tahıl, yağlı tohumlar ve şekerkamışıdır. Yağlı tohum işleciliğinin yanı sıra şeker ve alkol üretilir. Gonda kentinin kuzeydoğusunda yer alan Balrampur'da Gorakhpur Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul vardır. Kuzeybatıda yer alan Saheth-Maheth'te eski bir Budacı manastır arazisi olan Şravastî bulunur. Nüfus (1981) kent, 70.847; il, 2.834.562.

Gonder, eskiden BEGEMDER ya da BEGENDIR VE SIMEN, Etiyopya'nın kuzeybatısında. Sudan sınırında il (*kifile hager*). Yaklaşık 73.400 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyde Tekeze, güneyde Mavi Nil (Abay) ırmaklarıyla çevrilidir. Mavi Nil'in kaynağı olan Tana Gölü'nün bir bölümü sınırları içinde yer alır. Görkemli Simen Dağlarında Etiyopya'nın en yüksek tepesi Ras Dapa (4.620 m) bulunur. Simen Ulusal Parkı 228 km²'lik bir alan üzerinde kurulmuştur. Ağaç sınırının yukarısında boyu 2 m'yi aşan *lobelia* türlerine rastlanır. Zengin yabanıl hayvan varlığı gelede ve Habeşistan dağ keçisi (Alp dağ keçisinin bir alttürü) gibi ender bulunan hayvanları kapsar.

İl merkezi tarihsel Gonder kentidir. Kırsal bölgelerin verimli topraklarında kahve, yağlı tohumlar, baklagiller ve tahıl yetiştirilir. Nüfus (1990 tah.) 3.462.966.

Gonder, Etiyopya'nın kuzeybatısında, Gonder ilinin merkezi kent. Bazalt oluşumu

bir sırtta ve deniz düzeyinden 2.300 m yükseklikte yer alır. Sırttan doğan akarsular kentin yanından geçerek 34 km güneydeki Tana Gölüne dökülür. 1632-1855 arasında Etiyopya'nın başkenti olan Gonder'de, Fasilides'ten (hd 1632-67) II. İyasu'ya (hd 1730-55) değin bir dizi imparatorun inşa

Gonder'de Fasilides döneminden kalma şato, Etiyopya
J. Allan Cash-EB Inc

ettirdiği yapıların kalıntıları bulunur. Taş ve ahşabın bir arada kullanılmasına dayanan mimari üslubu, Aksum Krallığı dönemindeki üslubun ve Güney Arabistan'daki dinsel yapılarla stellerin izlerini taşır. Gonder'in iç savaşlardan (1750-1890) büyük zarar görmesine karşın, İngilizlerin Sudan'ı ele geçirmesinden (1899) sonra Mavi Nil bölgesiyle ticareti yeniden canlanmıştır. Öteden beri Etiyopya Kilisesi'nin önde gelen bir merkezi olan kentte, çok güzel süslemelerin bulunduğu 17. yüzyıldan kalma Debre Berhan Selasiye Kilisesi vardır. Kent içinde Hristiyan nüfus çoğunluktadır, çevrede ise Müslümanlar ve Falasiler yaşar. Bir tahıl, yağlı tohumlar ve sığır ticareti merkezi olmakla birlikte, ekonomisi dokumacılık, kuyumculuk, bakır ve deri eşya yapımıyla desteklenen geçimlik tarıma dayanır. Önemli bir karayolu kavşağı olan kentte havalimanı da vardır. Modern hastanesine bağlı olan tıp okulunda kırsal bölgelerdeki sağlık ocakları için personel yetiştirilir. Nüfus (1986 tah.) 88.344.

Gondi AİLESİ. Floransa kökenli Fransız aile. Ailenin yetiştirdiği diplomat ve bankerler 16. yüzyıldan sonra Fransa'da büyük ün kazanmıştır. Gondiler Catherine de Médicis'nin güvenini kazanıp koruması altına girdikten sonra Fransa'ya yerleştiler. Fransa'ya yerleşen ilk Gondi olan Antoine II (1486-1560) ailenin en ünlü kolunu başlattı. Catherine de Médicis, Lyon'da bankerlik yapmakta olan Antoine'ı Paris'e getirip Anjou dükünün (sonradan III. Henri) vekilharcı yaptı. Antoine'ın yeğeni Jean-Baptiste'yi (1501-80) ise kendi vekilharçlığına getirdi. Antoine'ın yeğenlerinden birinin oğlu olan Codun baronu Jérôme II (1550-1600) IX. Charles'ın Avusturyalı Elizabeth'le evlenmesine aracılık etti (1570). III. Henri döneminde Venedik ve Roma büyükelçiliği görevlerinde bulunan Jérôme, IV. Henri tarafından yeniden Roma büyükelçiliğine atandı. Antoine'ın büyük oğlu Albert (d. 4 Kasım 1522, Floransa - ö. 21 Nisan 1602), 1547'de II. Henri'nin hizmetine girdi. Katıldığı birçok seferde cesaretle çarpıştı ve Din Savaşları (1561-98) sırasında II. Henri'nin yanında yer aldı. IX. Charles'la Avusturyalı Elizabeth'in evlilik törenlerinde kralı temsil etti. Fransa'ya dönüşünde

IX. Charles tarafından Metz valiliğiyle ödüllendirildi. Sonradan Londra büyükelçiliğine, Fransa mareşallığına ve Provence valiliğine getirilen (1573) Albert, 1581'de de Retz dükü ve Belle-Isle markisi yapıldı. Albert'in Paris piskoposu olan ve 1587'de kardinalliğe yükselen kardeşi Pierre ise 1595'te IV. Henri tarafından büyükelçi olarak Roma'ya gönderildi. Sonunda da XIII. Louis'nin önde gelen danışmanlarından biri durumuna geldi.

Albert'in büyük oğlu bir düelloda öldürüldü. İkinci oğlu Henri I (1572-1622) amcasının yerine Paris piskoposluğuna getirildi. Üçüncü oğlu olan Belle-Isle markisi, Joigny kontu ve Montmirail baronu Philippe-Emmanuel (d. 1581, Limoges - ö. 29 Haziran 1662, Joigny) önde gelen bir komutandı. La Rochelle deniz çarpışmasındaki (26 Ekim 1622) büyük başarısının ardından, bazı kaynaklara göre Saint Vincent de Paul'den etkilenerek Oratoryenler tarikatına girdi (1625). Kendisine düşman olan Richelieu tarafından 1641'de Lion'a sürülünce kardinal olma şansını yitirdi. Kraliçe Anne'in Richelieu'nün ölümüyle boşalan başbakanlık görevini Mazarin'den önce Philippe-Emmanuel'e önerdiği söylenir. Albert'in dört çocuğunun en küçüğü olan Jean-François (1584-1654) ağabeyinin yerine Paris piskoposu oldu. Daha sonra da başpiskoposluğa getirildi.

Philippe-Emmanuel'in oğullarından Jean-François-Paul'ü (d. 20 Eylül 1613, Montmirail - ö. 24 Ağustos 1679, Paris) Saint Vincent de Paul eğitti. Sonradan Retz kardinali olan Jean-François-Paul'un (bak. Retz [Kardinali], Jean-François-Paul de Gondi) *Mémoires* (Anılar) adlı kitabı 17. yüzyıl Fransız edebiyatı klasiklerindendir.

Gondlar, Hindistan'ın orta kesiminde, sayıları iki milyonu bulan yerli halk. Madhya Pradesh, Maharashtra, Andhra Pradesh ve Orissa eyaletlerinde yaşarlar. Çoğunluğu Dravid dil ailesine-bağlı yazısız bir dil olan Gond dilinin çeşitli lehçelerini konuşur; bazı Gondlar birbirlerinin lehçelerini anlayamaz. Gondların bir bölümü kendi dillerini unutmışlardır ve yaşadıkları yörede egemen olan dile bağlı olarak Hintçe, Maratha ya da Telugu dillerinden birini konuşurlar.

Gondlar arasında kültür birliği yoktur. En gelişkin Gond topluluğu bir zamanlar son derece karmaşık bir feodal düzen içinde yaşayan Rac Gondlarıdır. Bu topluluğun hükümdar ailesiyle kan ya da evlilik bağı bulunan yerel racalar köy grupları üzerinde egemendi. Racaların oturduğu surlarla çevrili merkezler dışındaki yerleşmeler geçmişte genellikle geçici bir nitelik taşırdı. Karasaban ve öküzle işlenen ekim alanları sık sık değiştirilir ve ormandan yeni tarlalar açma yoluna gidilirdi. Hindu kast sisteminin dışında kalmayı sürdüren Rac Gondları, Brahmanların üstünlüğünü kabul etmedikleri gibi ineklerin kesilmesini yasaklayan Hindu kurallarına da uymazlar.

Madhya Pradesh'teki Bastar dağlık bölgesinde üç büyük Gond kabilesi oturur: Murialar, Mandaboyuzdu Mariaları ve Dağ Mariaları. Abuchmar Dağlarında yaşayan Dağ Mariaları, geleneksel olarak tarla açarak ekim yapar ve pulluktan çok çapa ve kazı çubukları kullanırlar. Köyler belirli aralıklarla yeni yörelere taşınır; ortak mülkiyet altında olan klan toprakları, dönüşümlü olarak oturan birkaç köy yerini kapsar.

Dans sırasında taktıkları başlıklardan ötürü Mandaboyuzdu Mariaları denen Gondlar daha az dağlık yörelerde yaşar, ayrıca daha düzenli biçimde ekip biçtikleri tarlalarını saban ve öküzle sürerler.

Murialar *ghotul* denen gençlik yurtlarıyla ünlüdür. *Ghotul*'larda bekâr erkek ve kızlar son derece örgütlü toplumsal bir yaşam sürer, ayrıca toplumsal görevler ve cinsel yaşam konusunda eğitilirler.

Bütün Gond kabilelerinde dinin temelini atalara tapınma ve klan ya da köy tanrısı kültü oluşturur.

gondol, Venedik kanallarına özgü, ince ve zarif yapıli altı düz sandal. Boyu çoğunlukla 9 m uzunluğunda olan ve 2-6 kişi arasında

Venedik'te bir gondol
Main Akçü-ART Link

yolcu taşıyabilen gondollar, teknenin kış bölümünde ayakta duran bir gondolcu tarafından uzun bir sopayla hareketlendirilir ve yönlendirilir. Teknenin pruva bölümünde çelikten bir arma bulunur; kış bölümünde de benzer daha küçük bir arma vardır. Bazı gondollarda yolcular için, portatif tenteler bulunur. İlk tekne türü olan gondolların yapımı günümüzde giderek azalmaktadır.

Gondophernes (ü. İS 1. yy), Kâbil, Hara-huatis ve Gandhara bölgelerindeki (bugünkü Afganistan ve Pakistan) Hint-Part kralı. Bazı bilim adamları Gondophernes adını Münecim Krallar'dan(*) Gaspar'in Ermenicesi olan Gathaspar ile ilişkilendirirler.

Gondophernes'in adı ilk olarak Havari Yahuda Tomas'ın İşleri adlı apokrif metinde geçmektedir. Bu metinde Aziz Tomas'ın Gondophernes'in sarayını ziyaret ettiği, kralın sarayının inşasıyla görevlendirildiği, ama inşaat paralarını yoksullara yardım amacıyla harcadığı için tutuklandığı anlatılır. Öyküye göre, bu arada kralın kardeşi Gad ölür ve melekler onu göğe çıkararak Aziz Tomas'ın yapmış olduğu iyiliklerle inşa ettiği sarayı gösterirler. Gad'ın yaşamı bağışlanır ve hem kendisi, hem Gondophernes Hristiyan olurlar.

Gondophernes'in, bazılarında Hintçe Guduphara adını taşıyan sikkeleri onun hem İran'ın doğusunda, hem Hindistan'ın kuzeybatısında hüküm sürmüş olabileceğini göstermektedir. Peşaver'deki Takht-i-Bhai'de bulunan bir yazıta göre Gondophernes, bir olasılıkla İS 19'dan 45'e değin, en az 26 yıl hüküm sürmüştür.

Gondvana, Hindistan'ın orta kesiminde Madhya Pradesh, Andhra Pradesh ve Maharashtra eyaletlerinin bazı bölümlerini içine alan tarihsel bölge. Nüfusu 3 milyonu bulan ve Dravid dili konuşan Gondların yaşadığı Gondvana'nın adı ilk kez Müslüman vakayinamelerinde geçmiştir.

14. yüzyıldan 18. yüzyıla değin bölgeye güçlü Gond hanedanları egemendi. Bunlar Hint-Türk İmparatorluğu döneminde

zaman zaman bağımsızlıklarını korudular, kimi dönemlerde de imparatorluğa haraç ödediler. 18. yüzyılda Marathalar Gondlara boyun eğdirince Gondvana'nın büyük bölümü Haydarabad nizamının ya da Nagpur'daki Bhonsle ricalarının dominyonları arasına katıldı. Gondların çoğu erişilmez dağlık yörelere sığındı ve yağmacı kabilelere dönüştü. 1818-53 arasında bölgenin çoğu İngilizlerin eline geçti; ama Gond ricaları Hindistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanmasına değin bazı küçük eyaletlerde egemenliklerini sürdürdüler.

Gondvana, eskiden Güney Yanküre'de yer aldığı düşünülen ve bugünkü Güney Amerika ile Afrika, Hint Yanımadası, Avustralya ve Antarktika'yı kapsayan büyük kıta. Adını, Hindistan'ın orta kesimlerindeki Gondvana bölgesinden alır; Avusturyalı jeolog Eduard Suess bu bölgedeki Üst Paleozoyik (Birinci) (Paleozoyik Zaman y. 570-225 milyon yıl önce) ve Mezozoyik (İkinci) (y. 225-65 milyon yıl önce) oluşumları incelemiş ve buranın jeolojik özelliklerinin öteki bölgelerde belirlenenlerle büyük benzerlik gösterdiğini saptamıştır.

Bugün birbirinden ayrı durumdaki kara parçalarının çok önceleri tek bir kıtayı oluşturduklarına işaret eden başlıca jeolojik kanıtlar, Karbonifer Dönemin (y. 345-280 milyon yıl önce) sonu ile Permiyen Dönemin (y. 280-225 milyon yıl önce) başlarında oluşan tilitler (buzul çökeltileri) ve Kuzey Yanküre'de rastlanmayan ama Gondvana'yı oluşturduğu düşünülen kara parçalarının derinliklerinde bulunan benzer bitki ve hayvan fosilleridir. Özellikle yaygın bir dağılım gösteren *Glossopteris* cinsi bitki fosilleri bu varsayımı destekleyen en önemli kanıtlardan biridir. Bu fosil türünü içeren başlıca kayaç katmanları, Güney Afrika'daki Karoo Sistemi, Hindistan'daki Gondvana Sistemi ve Güney Amerika'daki Santa Catarina Sistemi'dir.

Günümüzdeki kıtaların eskiden tek bir kara parçası olduğu görüşünü ilk kez 1912'de Alman meteorolog Alfred Wegener ortaya attı. Wegener, Pangaea adını verdiği bu tek kıtanın Mezozoyik Dönemde ayrışmaya başladığını düşünüyordu. Daha sonraki araştırmacılar, güneyde yer alan Gondvana ile kuzeyde yer alan Lavrasya kıtalarının birbirinden ayrı olduğunu ileri sürdüler. Aslında Wegener kıtaların kayması(*) kuramını da esas olarak Güney Amerika'nın doğu kıyıları ile Afrika'nın batı kıyılarının coğrafi yapı özelliklerine dayandırmış ve iki yakadaki girinti ve çıkıntıların bu iki kıtanın birbirinden kopmuş olduğuna işaret ettiğini ileri sürmüştü. Daha sonraları elde edilen jeolojik bulgular Wegener'in bu görüşünü doğruladı.

Başlangıçta Gondvana varsayımı, güney ülkeleri bilim adamlarının dışında fazlaca ilgi görmedi. Ama 1960'larda deniz dibi yayılması kuramını(*) destekleyen kanıtların elde edilmesiyle okyanus havzalarının başından beri aynı yapıda olmadığı ortaya çıktı ve böylece Wegener'in kıtaların kayması kuramı doğrulanmış oldu. Günümüzde Gondvana sözcüğüne bilimsel yazında pek sık rastlanmasa da kıtaların kayması ve eski kıta bağlantıları kavramları benimsenmiş durumdadır.

gonfaloniere (İtalyancada "bayraktar"), ortaçağda İtalyan kent devletlerinin yüksek yöneticilerince kullanılan bir unvan.

Fransa'da bölüklerin başında yer alan *gonfaloniere*'lerin (*gonfalonieri di compa-*

nia) kökeni 1250'lerde ortaya çıkan halk milisi komutanlarıydı. 1280'lerde, varlıklı egemen sınıfa karşı halkın çıkarlarını korumak amacıyla yargı işlerinden sorumlu yeni bir *gonfaloniere* makamı (*gonfaloniere di giustizia*) oluşturuldu. *Gonfaloniere di giustizia* zamanla Floransa'nın en yüksek yürütme konseyi *signoria*'nın(*) en önemli üyesi ve sivil yönetimin başı durumuna geldi. Öbür İtalyan kentlerinde de *gonfaloniere*'lerin konumu Floransa'daki gibiydi. *Gonfalonieri di compagnia* kentin çeşitli kesimlerinden milislerin, *gonfaloniere di giustizia* ise genellikle lonca temsilcileri kurulunun başkanıydı.

Fransa kralları geleneksel olarak *gonfalonier de St. Denis* (Fransa'nın koruyucu azizi Denis'nin bayraktarı) unvanını taşırlardı. 13. yüzyıldan 17. yüzyıla değin papalar, hükümdarlara ve öbür seçkin kişilere *vexillifer ecclesiae* (kilisenin bayraktarı) unvanını verdiler.

gong, daire biçiminde, kenarları kıvrık metal bir levhadan oluşan vurmalı çalgı. Keçe ya da kösele kaplı bir tokmakla vurularak çalınır. Kesin ya da belirsiz yükseklikte bir ses çıkarır. Esas olarak kenardan titreşen çanların tersine, gongda titreşimler merkezden yayılır. Gongların kenarları ensiz ya da derin olabilir. Kabartmalı (merkezden düğmeli), kabartmasız, hatta kenarsız türleri vardır.

6. yüzyıl Çin kaynaklarında, barbar kökenli bir çalgı olduğu belirtilir. Gong 9. yüzyılda Cava'da kullanılmıştır. Vatanı olarak hem Yakındoğu, hem de Güneydoğu Asya gösterilir. İngiltere'de Wiltshire'daki bir kazıda İS 1. ya da 2. yüzyıla tarihlenen derin kenarlı bir Roma gongu çıkmıştır. Hindistan'dan Japonya'ya kadar olan bölgelerde düz gonglara rastlanır; kabartmalı

Myanmar'dan ahşap oyma heykeller arasına asılmış bir tören gongu; Metropolitan Sanat Müzesi, New York
Metropolitan Museum of Art, New York, Crosby Brown Collection of Musical Instruments

gonglar yalnızca Myanmar ile Endonezya arasında görülür. Gong sözcüğü Cava dilinden gelmektedir.

Gonglar danslara, oyunlara ve şarkılara eşlik etmekte, ayrıca mesaj iletmekte kullanılır. Çok yerde büyü ya da koruyucu özellikleri olduğuna inanılır. Çin'de refahı simgeleyen gong, toplumsal konumu da belirten bir simgedir. Endonezya'nın *gamelan*(*) orkestralarının baş çalgısı gongdur. Bu orkestralarda ya tek olarak ya da ağaç bir çerçeve içindeki iplere asılı, derin kenarlı, kabartmalı ve sesleri çanı andıran gong takımları halinde kullanılır (Cava dilinde gong takımına *bonang* denir).

Batı orkestralarında belirsiz ses veren düz Çin gongları (Batı'da bunlara *tam tam* adı verilir), bazen de derin kenarlı gong takımları kullanılır. Bir Trinidad çalgısı olan çelik bidon(*) çoğul sesli bir gongdur. Kütükten oyularak yapılan bir tür ilkel davula da bazen kütük gong adı verilir.

Gong Qinwang (Prens), GONG GONG olarak da bilinir, Wade-Giles yazımında KUNG CH'IN-WANG ya da KUNG KUNG, asıl adı YIXIN, Wade-Giles yazımında I-HISIN (d. 11 Ocak 1833, Pekin - ö. Mayıs 1898, Pekin, Çin), Qing (Mançu) hanedanının (1644-1911/12) son döneminin önde gelen devlet adamlarından. Zayıflamış olan yönetimi güçlendirmeye ve Batı'yla ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır.

İmparator Xianfeng'in (hd 1850-61) kardeşlerinden biriydi. II. Afyon Savaşı (1856-60) sırasında başkent Pekin'i işgal eden İngiliz ve Fransızlarla barış görüşmeleri yürütmekle görevlendirildi ve bir barış antlaşması imzalamayı başardı. Çin'in Batı savaş tekniklerinden bazılarını benimsemesi yolundaki çabaları, bir dışişleri örgütü işlevini üstlenen ve sonraki 40 yıl boyunca Çin'in modernleşmesinde önemli rol oynayan *Zongli Yamen*'in (Hükümet Dairesi) kurulmasında etkili oldu.

İmparator Xianfeng Ağustos 1861'de ölünce tahta çocuk yaştaki Tongzhi (hd 1861-75) geçirildi. Prens Gong ve imparatorun annesi Cixi (1835-1908) bir darbeyle Tongzhi'yi tahta geçiren saray çevresini saf dışı bırakarak, *Zongli Yamen*'e dayanan bir yönetim kurdular. Bu dönemde Güney Çin'i 10 yılı aşkın bir süre sarsan Taiping Ayaklanması bastırıldı (1864); Batı silahlarının imal edilmesi amacıyla tophaneler inşa edildi ve Batı'nın savaş teknikleri incelendi; yönetimdeki yolsuzluklara son verildi ve devlet memurluklarıyla ordu kademelerine güvenilir kişiler yerleştirildi. Ama Cixi'nin zamanla yönetimde tam bir denetim kurmasıyla otoritesi giderek azalan Gong, 1884'te görevden alındı ve bilinmeyen bir biçimde öldü.

Gong Xian, Wade-Giles yazımında KUNG HSIEN (d. y. 1618, Kunshan, Jiangsu eyaleti, Çin - ö. 1689), Nanjingli Sekiz Usta olarak bilinen grubun en önemli ressamı. Yaşamının büyük bölümünü Nanjing'de geçirdi. Çağdaşları tarafından soğuk ve garip bir insan olarak değerlendirildi; yoksulluk içinde öldü.

Gong, yukarıdan aşağıya doğru kısa ve geniş fırça vuruşlarıyla gerçekleştirdiği resimlerinde insan figürüne yer vermedi. Kendinden önceki ressamın tersine, çok bol mürekkep kullanarak alışılmamış kadar koyu, hatta ürkütücü manzaralar yaptı. Geleneksel Çin resmini çok iyi bilmesine ve bu bilgiyi sanatına da yansıtmaya karşın, o dönemde Hristiyan misyonerlerin Nanjing'e getirdiği oymabaskılardan da etkilendiği, özellikle koyu ton karşılıklarında Batı'ya özgü yanılsamalı tekniklerden yararlandığı düşünülür.

Gong Zizhen, GONG DINGAN olarak da bilinir, Wade-Giles yazımında KUNG TZU-CHEN ya da KUNG TING-AN (d. 22 Ağustos 1792, Hangzhou, Zhejiang - ö. 26 Eylül 1841, Nanjing, Çin), reform yanlısı Çinli yazar ve şair. Yapıtları Qing (Mançu) hanedanının son dönemindeki modernleşme hareketine esin kaynağı olmuştur.

Birçok bilim adamı ve devlet memuru yetiştiren seçkin bir ailenin oğluydu. Memurluk sınavlarında başarılı olarak Qing yönetiminde çeşitli merkezi görevler aldı. Qing hanedanının Batı'dan gelen baskılar ve iç sorunlar karşısındaki güçsüzlüğü üzerine, sonradan Afyon Savaşları'nda kilit rol oynayan Lin Zexu gibi ilerici kişilerle reform yanlısı bir edebiyat kulübü kurdu (1830). Kang Youwei ve Liang Qichao gibi reformcu aydınlar üzerinde büyük etki yaratan denemeleri, dönemin tutucu Qing da-nışmanlarının hoş karşılanmadı. Bu neden-

le düş kırıklığına uğrayarak 1839'da kendini edebiyata verdi.

Düzyazı üslupçusu olarak ün kazanan Gong, lirik ci şiiri ustasıydı. Yayımladığı birçok şiir kitabının en ünlüsü *Jihai zashu* dır (1839; Çeşitli Şiirler).

gongbi, Wade-Giles yazımında KUNG-PI. Çin resminde uygulanan ayrıntılı fırça tekniği. Bu teknikte ayrıntılar, kişisel ya da anlatımcı yorumlara gitmeden, tam bir keskinlik içinde verilir. Genellikle birden fazla renkle, en çok da figürlü ya da öyküsel kompozisyonlarda uygulanır. Yorum getirmekten çok, betimlemeye ağırlık veren resimler için de bu terim kullanılır. *Gongbi* tekniği, serbestçe ve çabucak çizmeye dayanan *xieyi* (düşüncelerin kabaca çiziktirilmesi) tekniğinin tam karşıtıdır.

Gongbi ile ilişkili bir terim olan *jiehua* ise (sınırlı resim) mimari biçimlerin cetvel aracılığıyla net bir biçimde çizilmesini ifade eder. *Gongbi*'nin en önemli ustalarından biri, 16. yüzyılda yaşamış olan Qiu Ying'dir(*).

gongfu (Çince "beceri"), KUNG FU olarak da bilinir, bir Uzakdoğu dövüş sanatı. Zihinsel yoğunlaşma ve özdisiplinle ulaşılan tinsel bir boyutu da içeren bir idman biçimi olmanın yanı sıra çoğu zaman karate(*) ya da tekwando(*) ile aynı düzeyde görülen, temelde silahsız bir bireysel dövüş biçimidir. *Gongfu* terimi, ustalıklı yapılması gereken herhangi bir işe zihnin ya da duyguların etkisi altında kalmadan özenle hazırlanma anlamına da gelir.

Gongfu'nun bir dövüş sanatı olarak geçmişi Zhou hanedanı dönemine (İÖ 1111-221), hatta ondan öncesine değin iner. İdman biçimi olması ise İÖ 5. yüzyılda Taocularla başlamıştır. *Gongfu*'nun özenle belirlenmiş duruş ve hareketleri insanın iskelet ve kas anatomisi ve fizyolojisiyle ilgili keskin gözlemlere dayanır; ayrıca kaslar arasında güçlü bir eşgüdümü gerektirir. Genellikle hayvanların dövüş tarzlarının taklidi olan değişik hareketleri beş temel ayak pozisyonundan biriyle başlar: Normal dikey duruş ile ejderha, kurbaga, binici ve yılan duruşları. Birbirinden değişik yüzlerce *gongfu* tarzı vardır; silahsız tekniklerin yanı sıra silahlı *gongfu* teknikleri de geliştirilmiştir. Bir idman biçimi olarak *gongfu* Çin boksunu(*) andırır. Ayrıca bak. dövüş sanatı.

Gongga Dağı, Wade-Giles yazımında KUNG-K'A, BOKUNKA ya da BOKONKA olarak da bilinir, Çin'in güneyinde, Sichuan yönetim bölgesindeki (*sheng*) Daxue Dağlarının en yüksek noktası (7.556 m). Yaklaşık 6.000 m'den yukarısı sürekli kar altındadır. Buzulla kaplı bölümünün aşağısında otlaklar ve Alp tipi çayırılar vardır. 1332'de bir ABD keşif grubu Gongga Dağının yamaçlarına tırmanmayı başarmıştır.

Gongola, Nijerya'nın kuzeydoğusunda eyalet. 1976'da, eski Kuzeydoğu eyaletinin bir bölümü olan Adamawa ve Sardauna illeriyle eski Benue-Plateau eyaletinden alınan Wukari ilinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Kuzey ve kuzeybatıda Borno ve Bauchi, batı ve güneybatıda Plateau ve Benue eyaletleri, güney ve doğuda da Kamerun'la çevrilidir. Yüzölçümü 91.390 km²'dir. 19. yüzyıl başlarında büyük Fulani İmparatorluğu'nun içinde yer alan bölge, 1903'te İngiliz Kuzey Nijeryası'na, 1914'te Nijerya Kolonisi ve Protektorası'na bağlanmıştır.

Eyaletin kuzey kesiminin büyük bölümü, Benue Irmağı ve kollarının akaçladığı bir savan bölgesidir. Burada büyük ölçekli çiftliklerde yerfıstığı, pamuk, kocağan, kum-

dan, piring, yam, şeker kamışı ve mısır gibi ürünler yetiştirilir. Sığır, keçi ve koyun besiciliğinin yanı sıra ırmak balıkçılığı da ekonomik açıdan önem taşır. Pamuk, sığır ve yerfıstığı ihraç edilir. Daha güneyde yakın dönemde kauçuk ağaçları ve yağ palmiyeleri dikilmiştir. En güneydeki Adamawa Platosunda bulunan Mambilla Dağı bölgesi ççe sineği bulunmayan ve sığır besiciliğine son derece elverişli otlaklarla kaplıdır. Bu bölgede deneysel çay ve kahve plantasyonları da vardır. Bugünkü Yankari Av Hayvanları Koruma Alanı'nın yaklaşık iki katı genişliğindeki Gashaka Av Hayvanları Koruma Alanı'nın kuruluş çalışmalarına 1980'lerin ilk yıllarında başlanmıştır. Eyalette Margiler (Marghiler), Batalar, Kanuriler, Fulaniler (Peuller), Cukumlar, Vereler, Mambillalar ve Hausalar gibi çok çeşitli etnik gruplar yaşar. Hausa ile Fulani dilleri yaygın olarak konuşulur. Sudan İç Bölgeleri Misyonu'nun çalışmaları sonucunda bölgede geniş bir nüfus Hristiyanlığı benimsemiştir.

Gongola'daki başlıca yeraltı kaynakları demir cevheri, kurşun ve çinkodur. Evlerde deri eşya imalatı, su kabığı süslemesi, hasır örmeciliği, çömlekçilik, metal işleme, kano yapımı ve kumaş boyama gibi uğraşlar yürütülür. Tarım ürünlerinin işlenmesine dayanan sanayi kuruluşları arasında Numan'daki şeker, Yola'daki kekeste ve Lamurde'deki çirçir fabrikaları sayılabilir. Njuwa ve Ibi'de her yıl düzenlenen balıkçılık şenlikleri çok sayıda turist çeker. Kuzeyde Maiduguri'ye, batıda Bauchi kasabasına ve güneyde Makurdi'ye anayollar bulunmakla birlikte, karayolu ağı bir bütün olarak yetersizdir. Eyalet merkezi Yola'da ayrıca bir havaalanı vardır; Benue Irmağı da ulaşım elverişlidir. Nüfus (1991 tah.) 5.717.500.

Gongola Irmağı, Nijerya'nın kuzeydoğusunda, Benue Irmağının en büyük kolu. Jos Platosunun doğu yamaçlarından, başlıcaları Lere ile Maijuju olan birkaç kol halinde doğar. Güzel manzaralı çayvanlar oluşturarak kendi adını taşıyan havzanın düzlüklerine indikten sonra kuzeydoğu yönünde akar. Ağustos-eylül arasındaki yağmur mevsiminde ırmak ulaşımının başlangıç noktası olan Nafada'yı geçtikten sonra birdenbire güneye döner. Aşağı çığırında güneydoğuya kıvrılır ve Biu Platosundan doğan ana kolu Hawal'ı alır. Toplam 531 km'lik çığırından sonra Numan'ın karşısında Benue Irmağıyla birleşir. Kurak mevsimde yukarı çığırı ve kollarının çoğu kurur; aşağı çığırı bile ulaşım elverişsiz hale gelir.

Büyük bölümü kuru bir savan bölgesi içinde kalan Gongola Havzası daha önce Çad Gölüne akan birkaç akarsuyun ırmağa katılmasıyla genişlemiştir. Nafada'nın doğusunda güneye doğru keskin dönüşün nedeni de Yukarı Gongola'nın ırmağa katılmasıdır. Biu Platosundan doğan Gungeru da Gongola'ya sonradan katılmıştır. Verimli taşkın ovalarını kaplayan esmer topraklarda Hausalar, Kanakurular, Longudalar, Lalalar, Mbulalar ve Baçamalar gibi halklar tarımla uğraşır. Pamuk, yerfıstığı ve kocağan ülkenin öteki bölgelerine satılmak üzere yetiştirilir. Kumdan, fasulye, manyok, soğan, mısır ve piring de önemli ürünler arasındadır. Numan yakınında şeker kamışı üretilen bir devlet çiftliği vardır. Federal hükümet Gongola plantasyon projesini desteklemek amacıyla 1980'lerin başında ırmak üzerinde bir baraj yapımını planlamıştır. Irmak havzasında sığır, keçi, koyun, at ve eşek otlatılır.

Góngora y Argote, Luis de (d. 11 Temmuz 1561, Córdoba - ö. 23 Mayıs 1627,

Córdoba). döneminin en etkili İspanyol şairlerinden biri *Gongorismo* (Gongoracılık) olarak adlandırılan yoğun barok üslubu, onun kadar usta olmayan şairlerce abartılarak taklit edilmiştir. Bu yüzden de Góngora'nın sanatının çoğu özelliği, yeneden değerlendirildiği 20 yüzyıla değin karanlıkta kalmıştır.

Bir yargıcın oğluydu. Babasının geniş kütüphanesi ve akrabalarının yardımları sayesinde iyi bir eğitim gördü. Salamanca Üniversitesi'ne girdi ve kısa sürede adından söz ettirdi. Bir gelir edinebilmek umuduyla kiliseye katıldıysa da ancak 55 yaşında papazlığa atandı ve Madrid'deki kraliyet sarayında görevlendirildi. Mektup ve yergili şiirlerinden, para sıkıntısı içinde mutsuz bir yaşam sürdüğü ve bazı yazıları yüzünden düşmanlar edindiği anlaşılmaktadır. Güçlü yandaşları olduğu kadar (hayranları arasında ünlü şair ve oyun yazarı Lope de Vega da bulunuyordu) güçlü düşmanları da vardı. En güçlü rakibi, iğneleyici ve sert yergiler yazmada Góngora'yı bile aşan Francisco de Quevedo'ydu.

Góngora hafif nazım türündeki yapıtlarında (romans, kısa dizelerden oluşan ve genellikle bir nakarat bölümü olan *letrilla* ve sone) hep başarılıydı. Ama *Fábula de Polifemo y Galatea* (Polifemo ile Galatea'nın Öyküsü) ve *Soledades* (Yalnızlıklar) adlı uzun yapıtlarında zor anlaşıldı, yoğun ve karmaşık bir üslubu yeğlemişti (her iki yapıtın elyazmaları 1613 tarihlidir). Bu yüzden de birçok insanın öfke ve düşmanlığına hedef oldu. Eleştirmenler önceleri Góngora'nın yapıtlarını hafif-ağdalı ve kolay-zor biçiminde sınıflama eğilimindeydi. 20. yüzyılda ise uzun şiirlerindeki yoğun ve özlü üsluba karşın Góngora'nın yapıtlarının bir bütünlük gösterdiği ortaya kondu. *Gongorismo* 15. yüzyıldan beri İspanyol şairinde etkili olan *culteranismo*(*) akımının üzerinde yükselmişti. Góngora, *Polifemo* ve *Soledades* adlı yapıtlarında edebi teknik ve süsleri iyice abartarak, aslında basit olan öyküyü belirsizleştirme yoluna gitti. Popüler lirik şiirlerinde de benzer tekniklere başvurdu.

19. yüzyılda Góngora'nın anlaşılması zor şiirlerine pek ilgi duyulmadı. 1927'de 300. ölüm yıldönümünde anılması ise öneminin yeniden kabul edilmesinin sonucuydu. Böylece 20. yüzyılda, Góngora'nın "soğuk" bir güzelliği yansıtan dizeleri, içten gelen duygular yerine saf şiiri yakalamaya çalışan bir üsluba açık okur kitlesine kavuştu.

Gongsun Hong, Wade-Giles yazımında KUNG-SUN HUNG (ö. İÖ 121, Çin), Konfüçyüsçülüğün, Çin devletinin resmi öğretisi olarak yerleşmesini sağlayan bilgin.

Yoksul bir domuz çobanı olduğu ve 40 yaşından sonra Konfüçyüs Klasikleri'ni incelemeye başladığı söylenir. İÖ 140'ta Han imparatoru Wu'nun sinadığı bilginler arasında birinci gelerek imparatorun en önemli danışmanlarından biri oldu. Özellikle garip olayları ve kehanetleri yorumlama yeteneğiyle ün yaptı. Kehanetleri açıklama bilimini, resmi Konfüçyüs öğretisinin bir parçası haline getirdi. Yönetimde görev alan sonraki kuşaklar, onayladıkları imparatorluk politikalarına engel olmak için, onun doğal olaylara getirdiği yorumları kullandılar.

İÖ 124'te bilgin Dong Zhongshu ile birlikte, ilk imparatorluk üniversitesini kurdu. Memur adaylarını Konfüçyüsçü öğretilere göre yetiştiren ve sınavdan geçiren bu okul, daha sonra ortaya çıkan Konfüçyüsçü memurluk sınavı sisteminin öncüsü oldu.

Gongsun Long, Wade-Giles yazımında KUNG-SUN LUNG (d. İÖ 320?, Zhao [bugün Shanxi] - ö. 250?, Çin), diyalektikçiler olarak bilinen Çin felsefe okulunun en ünlü temsilcilerinden biri. İÖ 4. ve 3. yüzyılda gelişen bu okul sözcüklerin doğru anlamlandırmanın çözümlenmesine önem vermiştir.

Gongsun Long, "beyaz bir at at değildir" tartışmasıyla ünlüdür. Burada atın, beyaz

Gongsun Long, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışması; Ulusal Saray Müzesi, Taipei, Collection of the National Palace Museum, Taipei, Tayvan.

olduğu için, "biçim"i beyaz olan özel bir cins at olduğunu, tümel at kavramına girmediğini, dolayısıyla at olmadığını açıklar. Eski Çin edebiyatının yalnızca mantığı konu alan tek yapıtı olan *Gongsun Longzi*'nin (Usta Gongsun Long) 14 bölümünden ancak altısı günümüze ulaşmıştır.

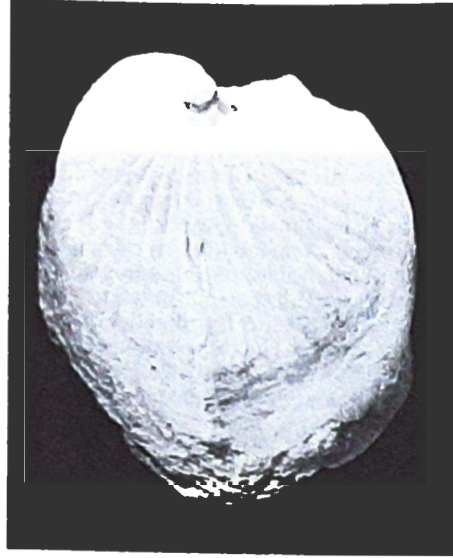
Gonionemus, *Hydrozoa* sınıfının *Hydroida* takımının *Limnomedusae* alttakımından omurgasız cinsi. Denizaneları gibi çan biçiminde olan bu hayvanların çapı yaklaşık 15 mm ya da daha fazladır. Çanın merkezinden aşağı doğru sarkan bir ağız borusu (manubrium) ve çanın çevresinde, içi boş, yakıcı kapsüllerle donanmış 70 kadar dokunak vardır. Bu hayvanların yaşam çevrimi, koloni oluşturmaya bir polipe başlar; ancak 1 mm boyundaki bu polip kısa bir süre sonra alt ucundan tomurcuklanarak yavru medüzleri verir.

Gonionemus vertens türünün yakıcı kapsülleri son derece zehirlidir ve sürüler halinde bulunduğu sıcak denizlerde yüzücüler için büyük tehlike yaratır. Dokunulduğu anda patlayan bu kapsüller deride yanmaya, kabartılara ve değiştiği bölgede ödeme yol açar; 10-30 dakika sonra bu deri belirtilerini genel bir halsizlik izler. Kol ve bacak eklemlerinde ağrıyla birlikte uyuşma, soluk alma güçlüğü, geçici soluk tıkanması ve bazen karaciğerde işlev bozukluğu görülür. Vücuttaki bu belirtiler şiddetini yitirmeden dört-beş gün sürebilir.

Gonionemus cinsinin birçok türü okyanusların sıcak sularında geniş bir dağılım gösterir; ayrıca polip evresindeyken Portekiz istiridyelerine (*Crassostrea angulata*) tutunan bazı türleri Avrupa'nın kuzeybatısındaki açık denizlere kadar girmiştir. Cinsin bütün üyelerinin zehirli olduğu sanılmaktadır.

Goniophora, soyu tükenmiş çiftçenettiller cinsi. Fosillerine Silüriyen Dönemden Devoniyen Döneme (y. 430-345 milyon yıl

önce) değin oluşmuş kayalarda rastlanan bu cins üyeleri sivri köşeli kabuklarıyla ayırt edilir. Kabuğun ortasından kenarlara doğru

Goniophora
British Museum (Natural History), fotoğraf: İmiller

alçalan bir yükselti ve üzerinde ince büyüme çizgileri görülür.

Gonne, Maud, eș MACBRIDE (d. 1865, Aldershot, Surrey, İngiltere - ö. 27 Nisan 1953, Dublin, İrlanda), İrlandalı yurtsever ve oyuncu. Sinn Féin'in kurucuları ve W. B. Yeats'in başlattığı tiyatro hareketinin ilk üyeleri arasındadır.

Babası İrlandalı bir subay, annesi ise İngilizdi. İlk kez Petersburg'da sahneye çıktı, daha sonra Dublin'e yerleşti. 1880'lerde bir köylü ailesinin zorla topraklarından uzaklaştırıldığına tanık olması cumhuriyetçi görüşleri benimsemesine yol açtı. Ardından Toprak Birliği'nin sözcülüğünü üstlendi, milliyetçi örgüt İrlanda'nın Kızları'nı kurdu ve Güney Afrika Savaşı'nda (1889-1902) İngilizlere karşı savaşan İrlanda birliklerinin örgütlenmesine yardımcı oldu.

Bu arada İrlanda'nın ünlü oyuncularına girdi. 1889'da Gonne'ya âşık olan Yeats ilk oyunu *Cathleen ni Houlihan*'ın (1902) kadın kahramanını ondan esinlenerek yarattı. Oyun Dublin'deki Abbey Tiyatrosu'nda ilk kez sergilendiğinde başarılı Gonne oynadı. Yeats'in evlenme isteğine karşın Gonne 1903'te, kendisi gibi devrimci görüşleri benimseyen Binbaşı John MacBride ile evlendi.

İrlandalı siyasi tutukluların serbest bırakılması için sürdürülen mücadelede etkin rol oynayan Gonne 1916'da Paskalya Ayaklanması'na katıldı. Bu ayaklanmadan sonra kocası vuruldu, kendisi ise tutuklandı. Oğlu Sean MacBride sonradan İrlanda dışişleri bakanı oldu ve Nobel Barış Ödülü aldı. Gonne'nın anıları 1938'de *A Servant of the Queen* (Kraliçenin Hizmetkârı) başlığıyla yayımlanmıştır.

gonore bak. belsoğukluğu

Gonostomatidae, *Salmoniformes* takımından, 60 kadar türü içeren balık familyası. Okyanusların tropik bölgelerindeki en derin sularda yaşayan bu balıkların iki yanında ışık veren organlar bulunur.

Familyanın *Cyclothone* cinsinin üyeleri hem sayıca, hem de birim alana düşen toplam kütle olarak hemen hemen bütün balıklardan fazladır. Yaklaşık 6 cm uzunluktaki bu küçük balıkların, ringulardan bile daha kalabalık sürüler oluşturduğu sanılmaktadır.

Gontran bak. Guntram

Gonyaulax, tatlı, tuzlu ve acı sularda yaşayan dinoflagellat cinsi. İki kamçılı ve tekhücreli olan *Gonyaulax* üyelerinin yüzeyi, sıkıca kenetlenmiş selüloz levhalarla örtülüdür. Kamçılardan biri hücre zırhındaki bir oluk boyunca arkaya doğru uzanırken, öbürü hücreyi çevreleyen olukta yedekte durur ve yalnız yüzmeye sırasında kullanılır. Stigmaları (gözbenegi) olmayan bu balıkların pigment içeren kromatoforları sarı ile koyu kahverengi arası renklere sahiptir. *Gonyaulax* üyeleri gündüzleri denizi kırmızıya boyayabilir, geceleri de ışıldar. Zehirli bir plankton türü olan *G. polyedra*, suyun rengini değiştirecek kadar çoğaldığı ve kırmızı su (*) olayına yol açtığı zaman birçok su canlısının ölümüne neden olur. *G. catenella* türüyle beslenmiş midyeleri yiyen insanlarda da zehirlenme görülebilir.

Gonzaga HANEDANI, 1328-1707 arasında Mantova'yı, 1536-1707 arasında da Casela Kalesi'yle birlikte Monferrato'yu yöneten İtalyan hanedanı. Hanedanın kökenine ilişkin kesin bilgi olmamakla birlikte, Mantova yakınlarında toprakları olan Gonzagalı Corradi ailesinin 12. yüzyılda feodal soylular arasında yer aldığı ve 13. yüzyılda yeni topraklar edinmeyi başardığı bilinmektedir. Gonzaga adı, Mantova ve Reggio kentleri arasındaki Gonzaga köyünden ve kalesinden gelir.

Hanedanın bilinen tarihi 13. yüzyıldan başlar. I. Luigi (1267-1360) zorlu mücadelelerden sonra Ağustos 1328'de kayınbiraderi Rinaldo (takma adı Passerino) Bonacolsi'nin yerine askeri vali unvanıyla Mantova'ya egemen oldu. Ardından imparatorluk pis-kopos yardımcılığına üstlenerek Mirandola ve Concordia kontu unvanını aldı. Oğlu Guido, Temmuz 1335'te Reggio'yu della Scala ailesinden aldı. Gonzagalar 1371'e değin kenti ellerinde tuttular. Luigi'nin ardından Guido (ö. 1369), onun ardından da oğlu II. Luigi (ö. 1382) hüküm sürdü. II. Luigi'nin yerini alan I. Giovan Francesco (I. Francesco olarak bilinir; ö. 1407) eskiden müttefikli olan Milano hükümdarı Gian Galeazzo Visconti'nin ihanetine uğrayınca Visconti'ye düşman olan Floransalılar ve Bolognalılarla ittifak kurdu. Francesco ticareti geliştirdi, topraklarında refahı artırdı. Yerini alan oğlu II. Giovan Francesco (Gianfrancesco; ö. 1444) ünlü bir komutandı. İmparator Sigismund'a yaptığı hizmetler karşılığında ona ve soyundan gelenlere Mantova markisi unvanı verildi (1432). Böylece Gonzaga hanedanının, el koyduğu mülkler üzerindeki hakları tanınmış oldu. II. Francesco'nun "II Turco" (Türk) lakabını taşıyan oğlu III. Luigi (ö. 1478) hem ünlü bir asker, hem de edebiyat ve güzel sanatların koruyucu bilgili, açık fikirli bir hükümdardı.

III. Luigi'nin oğlu I. Federico'yla torunu III. Giovan Francesco (II. Francesco; ö. 1519) ailenin askerlik geleneğini sürdürdüler ve Fornovo Çarpışması'nda (1495) Fransa kralı VIII. Charles'a karşı müttefik İtalyan kuvvetlerine komuta ettiler. III. Giovan Francesco 1509'da Venediklilere tutsak düşünceye değin Napoli Krallığı ile Toscana'da da savaştı. Serbest bırakıldıktan sonra daha barışçı ve uzlaşmacı bir politika benimseyerek karısı ünlü Isabelle d'Este'nin yardımıyla güzel sanatların ve edebiyatın gelişmesini destekledi. Yerini papalık kuvvetlerinin başkomutanı olan oğlu II. Federico (ö. 1540) aldı. II. Federico'nun müttefikli ve koruyucusu olan İmparator V. Karl (Şarlken) Cambrai Antlaşması'ndan (1529) sonra Federico'nun unvanını marki-

likten d kl ge yükseltti (1530). II. Federico'nun yerine oğlu I. Francesco (III. Francesco) geçti, ama genç yaşta ölünce mülke-ri kardeşi Guglielmo'ya kaldı. Guglielmo ile oğlu I. Vincenzo ( . 1612) aşırı savurgan kişilerdi. Vincenzo'nun ardından pe  pe e hüküm süren II. Francesco (Francesco;  . 1612), Ferdinando ( . 1626) ve II. Vincenzo ( . 1627) adlı oğullarının    de yeteneksiz h k mdarlardı. Bu tarihten sonra yabancı istilalarına uğrayan Mantova 1708'de Avusturya tarafından ilhak edilinceye değin zevk ve e len e d  k n  d klerce yönetildi. Son Mantova dükü Ferdinando Carlo'nun 5 Temmuz 1708'de Venedik'te ölmesiyle Mantovalı Gonzaga hanedanı son buldu.

Gonzaga, Tom s Ant nio (d. 11 Ağustos 1744, Porto, Portekiz -  . 1810, Mozambik), 20. yüzyıla değin Cam es'ten sonra Portekiz'in en sevilen şairi.

1768'de Coimbra'da hukuk eğitimini tamamladıktan sonra, 1782'de yargıç olarak Brezilya'daki Vila Rica'ya atandı. Orada  iirlerinde adı sık sık geçen Marilia'ya   ık oldu. 1789'da, tam evlenecekleri sırada asılsız bir suçlamayla tutuklandı ve    yıl hapistede kaldıktan sonra Mozambik'e sürgüne gönderildi. Dirceu takma adıyla yazdığı *Marilia de Dirceu* adlı tek kitabı Gonzaga'ya  n sağladı. Pastoral   k şiirlerinden oluşan yapıt iki bölüm olarak yayımlandı: Tutuklanmasından önce yazılan ilk bölümde (1792) Gonzaga, Marilia ile evlenece i için duyduğu sevinci anlatır; hapisshanede yazdığı ikinci bölümde (1799) ise sevgilisine duyduğu özlemi dile getirir. Gonzaga, Mozambik'e gittikten kısa süre sonra orada zengin bir kadınla evlendi ve yaşamının geri kalan bölümünde kolonide önemli görevler aldı.

Gonzales, Pancho, asıl adı RICHARD ALONZO GONZALES, GONZALEZ olarak da yazılır (d. 9 Mayıs 1928, Los Angeles), ABD'li tenisçi. Yedisini art arda olmak üzere toplam sekiz kez profesyonel tek erkekler ABD  ampiyonu (1953-59, 1961) olmuştur.

Meksika kökenli ABD'li yoksul bir aileden gelen Gonzales, gençliğinde hiçbir tenis kulübüne giremedi i için büyük  l de kendi kendini yetiştirdi. 1943'te Güney California gençler tenis kar ıla malarında birinci oldu. 1949'da profesyonelli e geçmeden önce ABD'deki önemli amatör  ampiyonalardan altısını kazandı: Teklerde, ABD  im Kort Tenis Birliği (1948-49), ABD toprak kort (1948-49) ve salon  ampiyonalı-nyla (1949) karışık  iftlerde Gussie Moran'la birlikte gene salon  ampiyonası (1949). 1949 Davis Kupası uluslararası yarışmalarının finallerinde teklerde her iki maçını da kazanarak ABD takımının Avustralya'yı yenmesine katkıda bulundu. Renkli yaşamı ve içten davranışlarıyla büyük bir hayran kitlesi kazandı.

Gonzales profesyonel bir tenisçi olarak teklerde kazandığı sekiz birincili in dışında değişik e lerle be  kez ABD  ift erkekler  ampiyonlu unu (1953-54, 1957-58 ve 1969) elde etti. 1970'lerin başlarında 40 ya ını açmasına karşın hâlâ önde gelen tenis ilerden biriydi. 1970'lerin sonuna doğru, 45 ya ını açmış  ampiyonlar arasında düzenlenen Büyük Ustalar Turnuvası'na da katıldı.

Gonz les, Julio (d. 1876, Barcelona -  . 1942, Arcueil, Fransa), modern heykelt likte malzeme olarak demirin anlatımcı niteliklerini ortaya çıkaran İspanyol heykelt ci ve ressam.

Barcelona'da demircilik yapan babasıyla büyükbabasının yanında çalıştı. Ardından Güzel Sanatlar Okulu'na girdi. 1900'de ailesiyle birlikte Paris'e ta ındıktan sonra

eski arkadaşı Pablo Picasso aracılığıyla Parisli *avant-garde* sanatçılarla tanıştı. 1908'de kardeşi Juan'ın ölümü üzerine resim yapmayı bıraktı, 15 yıl yalnızlık ve yoksulluk içinde metal heykel üzerinde çalıştı. Pablo Gargallo gibi o da geleneksel İspanyol

"Montserrat I", Julio Gonz les'in demir heykeli, 1936-37; Devlet Müzesi, Amsterdam
Stedelijk Museum, Amsterdam

metal i ili inden yola çıkıyordu. Bu dönemde Picasso ile işbirliği yaptı. Kübizmin etkisiyle yapıtları soyut bir anlatım kazanmaya başladı. 1927'de ilk kaynaklı demir heykelini yaptı. 1930'ların başlarında Yapımcılı ın etkisi altında, metal çubuklar ve levhalar kullanarak açık düzenlemelere yöneldi. Bu dönem yapıtları kübizm ile yapımcılık arasında bir ba  niteliğindedir. Sonraları  slubu daha do al ı bir anlatım kazandı. İspanya    Savaşı'nın vah etinden esinlenerek gerçekleştirdiği "Montserrat I" (1936-37, Devlet Müzesi, Amsterdam) en önemli yapıtı sayılır.

Gonz lez, Manuel (d. 1833, Matamaros yakınları -  . 8 Mayıs 1893, Chapingo Malikânesi, Guanajuato yakınları, Meksika), 1880-84 arasında Meksika devlet başkanı.

Tamaulipas eyaletindeki El Maquete  iftli inde dünyaya geldi. 1847'de orduya katıldı, 1858-60    Savaşı sırasında generalli e yükseldi. Siyaset arkadaşı olan Devlet Başkanı Porfirio D az'ın zorlamasıyla 1880'de devlet başkanı oldu. Bu görevi sırasında Guatemala'yla sınır anlaşmazlı ında Meksika'nın haklarını başarıyla savundu, çok sayıda demiryolu ve maden imtiyazı da ıttı. Ama Gonz lez'in yönetimi tam bir yolsuzluk ve savurganlık dönemi oldu. Bu dönemde büyük toprak sahipleri ile spe ulat rlerin yararına bir kadastro yasası çıkarıldı, para sisteminin yeniden düzenlenmesi amacıyla çıkarılan yeni nikel paralar çok yüksek enflasyona yol açtı. Kısa süre sonra D az, Gonz lez'in yönetimiyle ba larını açıkça kesti ve 1884'te yeniden devlet başkanı seçildi. D az'la iflas durumunda bir  l e devreden Gonz lez, yaşamının son yıllarında Guanajuato valisi olarak görev yaptı.

Gonz lez de Clavijo, Ruy (d. Madrid -  . 2 Nisan 1412, Madrid), Timur'un Semerkand'daki sarayını ziyaret eden İspanyol diplomat.

Kastilya kralı III. Enrique'nin mabeyincisi olarak kralın Timur'a gönderdiği ikinci heyette görev aldı. C diz yakınlarındaki Santa Mar a limanından 22 Mayıs 1403'te denize açılarak Konstantinopolis ( stanbul)  zerinden Trabzon'a ulaştı. Oradan karayoluyla İran'dan geçerek Türkistan'ın güneyine vardı. Heyet Semerkand'da çok iyi karşılandı. Gonz lez 1406'da İspanya'ya döndü. İki yazma halinde Madrid'deki Ulusal Kütüphane'de bulunan *Embajada a Tamor l n* (Timur'a Elçilik) adlı yapıtında Semerkand canlı bir dille anlatılır.

Gonz lez de Mendoza, Pedro, KARDİNAL (d. 3 Mayıs 1428, Guadalajara -  . 11 Ocak 1495, Guadalajara, Kastilya). İspanyol piskopos ve diplomat. Kastilya kraliçesi I. Isabel ile Aragon kralı II. Fernando  zerindeki etkisi nedeniyle, daha yaşadığı dönemde "İspanya'nın üçüncü kralı" olarak nitelenmiştir.

 nl   air ve Santillana markisi  nigo L pez de Mendoza'nın beşinci oğluydu, Salamanca Universitesi'nde öğrenim gördükten sonra, sırasıyla Calahorra (1454) ve Sig enza (1467) piskoposu, Sevilla (1474) ve Toledo ba piskoposu (1482) ve İspanya piskoposu (1482) oldu. Rodrigo Borja'nın (sonradan papa VI. Alexander) desteğiyle 1473'te kardinalli e yükseldi.

Sevilla ba piskoposu Alonso de Fonseca'nın yardımıyla Kastilya sarayının güvenini kazandı. Soylulara karşı verdiği mücadelede IV. Enrique'nin yanında yer alıp ailesinin de kralı desteklemesini sağladı (1465). IV. Enrique'nin, kızı ve vârisi Juana'nın gerçek babası olmadığı yönündeki ku kular yüzünden Kastilya tahtının veraset sorunu   z lememi ti. Mendoza, Enrique'nin üvey kız kardeşi Isabel'in taht üzerindeki hak iddialarını destekledi. 1469'da Fernando'yla evlenmiş olan Isabel, Enrique'nin ölümünün ardından kendisini kraliçe ilan etti (1474). Isabel, Mendoza'yı bir yıl önce IV. Enrique'nin onu getirdiği ba danı manlık görevinden uzakla tırmadı. Veraset savaşını Fernando ile Isabel'in kazanmasından sonra Mendoza, muhalefette kalan soyluları yatı tırdı. Andalusia'da en inatçı muhaliflerle başarılı görüşmeler yürüttü, ülkede barışı sağlamada ve monar iyi güçlendirmede Isabel'e yardımcı oldu.

Kristof Kolomb'a destekleyenler arasında yer alan Mendoza sanatçıların da koruyucusuydu. Babası gibi bir h manistti; onun adına Homeros ve Sallustius'u çevirdi. Din adamlarının eğitimini düzenleyen yeni sistem çerçevesinde 1483'te Valladolid'deki Santa Cruz Kilise Okulu'nu kurdu. Isabel'e orta sınıftan piskoposlar atamasını    tleyerek İspanyol piskoposluk sisteminde reform yapılmasına katkıda bulundu.

Gonz les M rquez, Felipe (d. 5 Mart 1942, Sevilla, Andalusia, İspanya), 1974'ten bu yana İspanyol Sosyalist    i Partisi (PSOE) genel sekreteri, 1982'den bu yana İspanya başbakanı.

Bir celeb n be  çocuğundan biriydi. Karde leri arasında yalnızca Gonz les universiteye gidebildi. Önceleri Sevilla Universitesi'nde inşaat mühendisliği öğrenimi görürken, daha sonra hukuk fakültesine geçti. Öğrencilik yıllarında sosyalist harekete katıldı. 1964'te yasadışı PSOE'ye girdi. Sevilla'da avukatlı a ba layarak    i hakları davalarında uzmanla tı. 1965'te Madrid'e

gitti. Gonzáles ile İspanya'da bulunan öteki sosyalistler sürgündeki PSOE yönetimine karşı adım adım üstünlüğü elde ettiler. 1974'te Fransa'nın Suresnes kentinde yapılan parti kongresinde Gonzáles parti genel sekreterliğine seçildi.

Gonzáles'in partiyi kitlelerle kaynaştırma ve seçmen tabanını genişletme çabaları çok başarılı oldu. Franco döneminin kapanmasından sonra yasallaşan PSOE, 1977 genel seçimlerinden İspanya'nın en büyük siyasal partisi olarak çıktı. Gonzáles'in ılımlı siyasal çizgisi, gençliği ve halkın gözündeki çekiciliği, 1982 genel seçimlerinde partisinin ezici bir zafer kazanmasını sağladı. Gonzáles 40 yaşında Avrupa'nın en genç hükümet başkanı olarak iktidara geldi. Haziran 1986 genel seçimlerinde de PSOE oyların büyük bölümünü alırken Gonzáles de yeniden başbakan seçildi.

Gonzáles, başbakanlığının ilk yıllarında İspanya'nın NATO üyeliğini askıya almakla birlikte, 1986'daki referandum öncesinde seçmenleri NATO üyeliğinin sürmesi yolunda oy kullanmaya çağırdı. İspanya'nın Avrupa Topluluğu'na girmesini (1 Ocak 1986) destekledi. Ülke içinde enflasyonun düşürülmesine ve İspanya'da bölgesel yönetimlere önemli yetkiler verilmesine yönelik pragmatik politikalar izledi. Ekonomide izlediği stratejinin başlıca ilkesi, kaynakları İspanya'nın kara ve demir yolları ile öteki altyapı tesislerinin yenilenmesine ve büyüme hızının yükseltilmesine yöneltmek oldu.

Gooch, Sir Daniel, 1. BARONET (d. 24 Ağustos 1816, Bedlington, Northumberland - ö. 15 Ekim 1889, Windsor yakınları, Berkshire, İngiltere), demiryollarının gelişmesine katkıda bulunan ve ilk okyanus aşırı kablo sistemini döşeyen İngiliz makine mühendisi.

Önceleri, önde gelen demiryolu yapımcılarından George ve Robert Stephenson'un yanında çalışan Gooch, 1837'de, Great Western Railway şirketine lokomotif denetçisi oldu. Bu görevi sırasında yeni ve son derece etkili lokomotifler geliştirdi; bunlardan 1846'da yaptığı "North Briton" lokomotifi, geniş hatlı ekspres tren işletmeciliğinin başlamasına yol açtı. "Lord of the Isles" adını verdiği sekiz tekerlekli lokomotif ise, 1851'deki 1. Londra Dünya Sergisi'nde (Kristal Saray) altın madalya kazandı. 1864'te Great Western Railway'den ayrılan Gooch, 1865-66 yıllarında bir telgraf yapım şirketine yönetici olarak çalıştı. Bu görevi sırasında İngiltere ile ABD arasında kurulan ilk okyanus aşırı kablo sisteminin döşenme çalışmalarını yönetti. Bu başarısı nedeniyle 1866'da baronet unvanı aldı. 1865-85 arasında da parlamento üyeliği yaptı.

Goodall, Jane, tam adı BARONES JANE VAN LAWICK-GOODALL (d. 3 Nisan 1934, Londra), Tanzanya'da Gombe Suyu Ulusal Parkı'nda şempanzeler üzerinde yaptığı ayrıntılı ve uzun süreli araştırmalarıyla ünlü İngiliz etolog.

Goodall küçük yaşta hayvanların davranışlarıyla ilgilenmeye başladı. 18 yaşında okuldan ayrıldı. Afrika'ya gitme olanağı bulana değin sekreterlik, film yapımcısı yardımcılığı gibi işler yaptı. Afrika'ya gidince paleontolog ve antropolog Louis Leakey'nin yardımcısı oldu. Leakey'le çalışmaları Haziran 1960'ta Gombe Suyu Av Alanı'nda (bugün ulusal park) kendi kampını kurana değin sürdü. Bu kampta, yöredeki şempanzelerin davranışlarını araştırma olanağı buldu. Goodall, çalışmalarını görüntülemek için

Afrika'ya gönderilen Hollandalı bir fotoğrafçıyla 1964'te evlendi (daha sonra boşandılar). 1965'te Cambridge Üniversitesi Goodall'a etoloji dalında doktora derecesi, verdi. Üniversite o zamana değin üniversite diploması olmayan pek az kişiyi doktora derecesine aday göstermişti. Kısa aralıklarla Goodall 1975'e değin ailesiyle Gombe'de kaldı; doktora adaylarının alan çalışmalarını yönetti.

Yıllar süren araştırmaları sonunda Goodall şempanzeler hakkındaki pek çok yanlış bilgiyi düzeltme olanağı buldu. Örneğin şempanzeler otobur değildi, her şeyi yiyorlardı; alet yapabiliyor ve bu aletleri kullanıyorlardı. O zamana değin bilinmeyen karmaşık ve çok gelişmiş sosyal davranışları vardı. Goodall çalışmaları konusunda birçok kitap ve makale yazdı. Bunlar arasında *In the Shadow of Man* (1971; İnsanın Gölgesinde) ünlüdür. Gözlem yıllarını *The Chimpanzees of Gombe: Patterns of Behavior* (1986; Gombe'nin Şempanzeleri: Davranış Kalıpları) yapıtında anlattı.

Goodeniaceae, Campanulales takımından 14 cinsi ve çoğu Avustralya kökenli 300 kadar türü içeren bitki familyası. *Scaevola plumieri* ve *S. frutescens* gibi bazı türler tropik bölgelerin kumsallarında yaygın olan çalılardır; yükseklikleri 1,5 m'ye ulaşan her iki türün de derimsi oval yaprakları ve küçük, yıldız biçiminde, beyaz çiçekleri vardır.

Anayurdu Avustralya olan *Leschenaultia* cinsinden bazı çalı türleri mor, mavi, kırmızı ya da sarı renkli ve kanada benzeyen beş loplu, gösterişli çiçekleri nedeniyle ılıman iklimlerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Goodman, Benny, asıl adı BENJAMIN DAVID GOODMAN (d. 30 Mayıs 1909, Chicago, Illinois - ö. 13 Haziran 1986, New York kenti, ABD), caz klarnetçisi ve orkestra şefi. 1930'larla 1940'ların başlarında yaygınlaşan swing'deki başarısı nedeniyle "Swing Kralı" olarak anılır. Programlarında açılış

Benny Goodman (solda) ve orkestrası, y. 1938
UPI

şarkısı olarak "Let's Dance"i, kapanış şarkısı olarak da "Goodbye"ı çalardı. Chicagolu müzikçilerin yanında çalıştıktan sonra 1925'te solocu olarak Los Angeles'taki Ben Pollack topluluğuna katıldı. Bir yıl sonra ilk plağını doldurdu. 1928'de bu toplulukla birlikte New York'a yerleşti. Ertesi yıl serbest çalışmaya başladı ve 1934'te 12 kişilik kendi topluluğunu kurdu. 1944'te dağılına değin en popüler swing toplulukları arasında yer alan bu grup, trompetçi Harry James, davulcu Gene Krupa, vibrafoncu Lionel Hampton ve piyanist Teddy Wilson'ın sanat yaşamlarında bir sıçrama

tahtası oldu. Önceleri Fletcher Henderson, 1940'tan sonra da Eddie Sauter, parçaların orkestra uygulamalarını yaparak topluluğa önemli katkıda bulundular.

Goodman'ın topluluğu beyaz dinleyicilerin caza büyük bir ilgi duymasını sağladı. Cazda, başlangıcında olduğu gibi küçük orkestraların önem kazanmasında Goodman'ın kurduğu toplulukların önemli rolü oldu. Bunlar arasında özellikle 1935-36 yıllarındaki üçlüsü ve 1936-39 arasındaki dörtlüsü, Goodman'ın hiç de beğenmediği modern cazın gelişimini dolaylı olarak hızlandırdı. Wilson, Hampton ve gitarıcı Charlie Christian gibi Siyah müzikçilerin de çaldığı bu küçük topluluklar, aynı zamanda da Siyahlarla beyazların bir arada çaldığı ilk popüler caz gruplarını oluşturuyordu. Goodman 1955'te kendi yaşamöyküsünü konu alan *The Benny Goodman Story* (Benny Goodman'ın Öyküsü) adlı filmi müzigi besteledi. 1962'de ABD Dışişleri Bakanlığı'nın düzenlediği bir turnede topluluğuyla birlikte SSCB'ye gitti. Daha sonra zaman zaman eski grup arkadaşlarıyla özel konserlerde dinleyici önüne çıktı. Senfoni orkestralarında ve daha küçük gruplarda klarnet çaldı.

Teknik açıdan temizliği ile ünlü sololan, Chicago klarnet üslubunun son derece incelmış bir biçimiydi. Budapeşte Yaylı Çalgılar Dörtlüsü ile klasik müzik plağı dolduran Goodman, Béla Bartók, Paul Hindemith ve Aaron Copland gibi çağdaş bestecilere parçalar ısmarladı. Irving Kolodin ile birlikte *The Kingdom of Swing* (1939; Swing Krallığı) adlı otobiyografisini yazdı.

Goodpasture, E(rnest) W(illiam) (d. 17 Ekim 1886, Montgomery, Tennessee - ö. 20 Eylül 1960, Nashville, Tennessee, ABD), ABD'li patoloji uzmanı. Yalnızca canlı dokularda çoğalabilen virüs ve riketsiyaların döllenmiş tavuk yumurtalarında üretmeyi başarmış (1931), bulduğu bu yöntem çiçek hastalığı, grip, sarıhumma, tifüs, Kayalık Dağlar humması gibi virüs ve riketsiya

hastalıklarına karşı aşılardan hazırlanmasını sağlamıştır.

Goodpasture, meslek yaşamının büyük bölümünü (1924-55) Nashville'deki Vanderbilt Üniversitesi Tıp Okulu'nda öğretim görevlisi olarak sürdürmüştür.

Goodrich, Samuel Griswold (d. 19 Ağustos 1793, Ridgefield, Connecticut - ö. 9 Mayıs 1860, New York kenti, ABD). ABD'li yayımcı. Peter Parley takma adıyla çocuk kitapları yazmıştır.

Büyük ölçüde kendi kendini yetiştiren Goodrich, Hatford'da ve Boston'da kitapçı-

lık ve yayımcılık yaptı. Boston'da 1828'den başlayarak 15 yıl *Token* adlı resimli bir yıllık yayımladı. *Token*'da başka yapıtların yanı sıra Nathaniel Hawthorne ile Henry W. Longfellow'un ilk ürünleriyle kendi yazdığı şiir ve düzyazılar da yer alıyordu. 1832-44 arasında *Peter Parley's Magazine*'i yayımladı. Daha sonra bu dergiyi 1841'de kurulan Louisa May Alcott'ın bir dönem yönettiği *Merry's Museum*'la birleştirdi.

1827'de Peter Parley adıyla coğrafya, yaşamöyküsü, tarih, bilim gibi alanları kapsayan ve çeşitli öyküler içeren çocuklara yönelik dizi kitaplarını yayımlamaya başladı. Bu kitapların yalnızca birkaçı kendi özgün ürünü olmasına karşın *Recollections of a Lifetime* (1856; Bir Yaşamdan Anılar) adlı iki ciltlik yapıtında, 7 milyon kadar satan "yaklaşık 170 kitabın yazarı ve yayımcısı olduğunu" açıkladı ve yazdığı ya da yayıma hazırladığı kitapların yanı sıra kendi adı altında yayımlanan taklit ürünlerin bir listesini verdi. En çok taklit edildiği ülke yedi ayrı Peter Parley'nin ortaya çıktığı İngiltere'yd. Goodrich, 1836'da Massachusetts temsilciler meclisi üyesi, 1837'de de eyalet senatörü oldu. 1851-53 arasında konsolosluk görevinde bulunduğu Paris'te 1855'e değin kaldı.

Goodrich Company, tam adı B. F. GOODRICH COMPANY, ABD'de otomobil lastiği, kimyasal madde, plastik malzeme, yapay kauçuk vb ürünlerde uzmanlaşmış imalatçı şirket. Merkezi Ohio'daki Akron'dadır.

Şirketin kökeni 1870'te Dr. Benjamin Franklin Goodrich'in kurduğu Goodrich, Tew and Company adlı ortaklığa dayanır. Bu ortaklık 1896'da ABD'deki ilk otomobil lastiği üretimini gerçekleştirdi. Bu ortaklıktan 1880'de doğan şirketin adı Goodrich Company'yd; bugünkü şirket onun devamı olarak 1912'de kuruldu. Şirketin gerçekleştirdiği öteki teknolojik yenilikler arasında kauçuk kaplı ilk golf topu, pamuk kılıflı ilk kauçuk yangın hortumu, iç lastiksiz ilk ticari lastik, ABD'de imal edilen ilk uzay elbisesi ve yapay kauçuğun geliştirilmesi sayılabilir. Ürünleri çeşitlendikçe şirket, ABD'deki polivinil klorür üreticilerinin en büyüklerinden biri durumuna geldi. Bu malzemenin özellikle inşaat sanayisinde çok çeşitli kullanımları vardır.

1986'da Goodrich Company'nin taşıt lastiği üretim bölümü ile rakip lastik üreticisi Uniroyal Inc. birleşerek Uniroyal-Goodrich Tire Company'yi oluşturdular. Ertesi yıl Goodrich Company, yeni şirketteki yüzde 50'lik payını satarak, ağırlığı vinil reçineleri ve başka malzemelerin üretimine verdi.

Goodricke, John (d. 17 Eylül 1764, Groningen, Hollanda - ö. 20 Nisan 1786, York, Yorkshire, İngiltere), bazı değişen yıldızların (gözlemlenen parlaklıkları zaman içinde belirgin biçimde değişen yıldız) periyodik olduğunu bulan İngiliz astronom. Bu periyodik değişimlerin ilk açıklamasını da o yapmıştır.

Küçüklüğünde geçirdiği bir hastalık nedeniyle, Goodricke yaşamı boyunca sağır ve dilsizdi. Buna karşın parlak bir öğrenci oldu. 1778'de Warrington Akademisi'ne girdi; burada matematik derslerinde çok başarılı oldu, astronomiyle ilgilenmeye başladı. 1781'de akademiiden ayrıldı ve kendi gözlem evini kurdu. Kasım 1782'de, Algol adıyla bilinen yıldızın parlaklığının birkaç günlük periyotlar içinde değiştiğini gördü. Daha sonraki gözlemleriyle bu periyodik değişimleri doğruladı ve periyodun süresini büyük bir kesinlikle saptadı. (Algol'un parlaklığının değişmesi 17. yüzyılda bir İtalyan astronom tarafından da fark edilmişti, ama bu değişikliğin periyodik olduğunu ilk kez

Goodricke buldu.) Goodricke buluşunu Royal Society'ye sundu ve 1783'te Copley Madalyası'yla ödüllendirildi.

Kısa yaşamının geri kalan bölümünde Goodricke, değişimleri çıplak gözle fark edilebilen iki yıldız daha buldu. Ayrıca, Algol'un parlaklığının değişmesinin nedenini, başka bir yakın yıldız tarafından örtülmesine bağladı. Bu kuram daha sonraları doğrulanmış ve astronomların örtülen değişen yıldızlar sınıfı hakkındaki bilgilerinin temelini oluşturmuştur. Goodricke soğuk bir gecede gözlem yaparken üstürek hastalandı ve bu hastalığı nedeniyle 21 yaşında öldü.

Goodwin, Godfrey (d. 24 Şubat 1921, Londra), Osmanlı mimarlığı konusundaki geniş kapsamlı incelemeleriyle tanınmış İngiliz sanat tarihçisi.

Ortaöğrenimini Clifton College'da (1932-35) yaptı. Fransız Enstitüsü'nü (1935-36) ve Kraliyet Tiyatro Akademisi'ni (1937-38) bitirdikten sonra Osmanlı mimarlığıyla ilgilenmeye başladı. 1956'dan sonra Türkiye'ye yerleşerek araştırmalarına burada devam etti. 1959-68 arasında İstanbul'daki Robert Kolej'de sanat ve mimarlık tarihi dersleri verdi. Osmanlı mimarlığının çeşitli toplumsal, siyasal, dinsel ve kültürel öğelerin bileşiminden oluşan özgün bir üslup olduğunu savunan Goodwin, 1971'de *History of Ottoman Architecture* (Osmanlı Mimarlığı Tarihi) adlı kitabını yayımlayarak büyük ilgi topladı. Osmanlı mimarlığı konusundaki temel başvuru kitaplarından biri sayılan bu yapıtını, 1974'te yayımladığı *Ottoman Turkey* (Osmanlı Türkiye'si) izledi. Goodwin bir süre Kraliyet Asya Araştırmaları Enstitüsü'nün de başkanlığını yaptı.

Goodwin, John (d. y. 1593, Norfolk - ö. 1665, Londra ?), İngiltere), Pürten İngiliz ilahiyatçı, Yeni-Arminiusçuların önderi.

Cambridge'de Queen's College'da öğrenim gören Goodwin, daha sonra Norfolk'ta East Rainham'ın rektörü (1625-33) oldu ve Londra'da St. Stephen's'da piskopos vekili olarak görev yaptı. İngiltere Kilisesi'nden ayrılmayı savunanları destekledi, iç savaş patlak verdiğinde Parlamento'nun yanında yer aldı. *A Bone for a Bishop* (1643; Bir Piskopos İçin Öneriler) adlı yapıtında kralın tanrısal hakkı kavramına karşı çıktı. Kalvenciliğin kader anlayışını eleştiren Arminiusçu inançları nedeniyle Avam Kamarası, Goodwin'in Westminster Meclisi'ne katılmasını reddetti. Ama Goodwin, *Theomachia* (1644; İlahlara Karşı Savaş) adlı yapıtında Meclis'in ayrılıkçı üyelerinin azınlık görüşlerini savunmayı sürdürdü. Aynı yıl, kendi bölgesindeki din adamlarını ayrı bir cemaat içinde örgütledi; bunlar arasında devrim yıllarının önemli radikalleri de vardı. Goodwin'in desteklediği radikal girişimlerden bazıları, 1648'de Parlamento'nun orduda giriştiği temizlik, 1649'da I. Charles'ın idam edilmesi ve devletin heretikleri ölüme mahkûm etme yetkisinin kaldırılmasıydı. Goodwin, Leveller grubunun dinsel hoşgörü amaçlı kampanyasını destekledi, sonunda bu grubun cumhuriyetçi tutumunu benimsedi. Ama din özgürlüğünü engelleyeceği gerekçesiyle, Oliver Cromwell'in İngiltere Kilisesi'ni yeniden yapılandırma girişimlerini onaylamadı. O dönemde geçerli olan Kalvenciliğe karşı Arminiusçu görüşlerini *Redemption Redeemed*'de (1651; Kurtuluşun Kurtarılması) ortaya koydu.

II. Charles'ın yeniden tahta çıkması (1660) üzerine Goodwin, bir tazminat karşılığında kamu görevlerinden çekildi. Ama kısa süre sonra Londra'da toplanan kilisenin papazlığını yeniden üstlendi. Büyük Veba Salgını sırasında öldü.

Goodyear, Charles (d. 29 Aralık 1800, New Haven, Connecticut - ö. 1 Temmuz 1860, New York kentü, ABD), kauçuk kullanımının yaygınlaşmasını sağlayan kürtle sertleştirme işlemini geliştiren ABD'li mucit

Goodyear önceleri metal eşya üretimi yapan babasıyla çalışmaya başladı ama yırtkelleri 1830'da iflas etti. Ardından kauçuğun yapışkanlığını azaltmak, aşırı ısıya ve soğuğa karşı dayanıklılığını artırmak amacıyla araştırmalara başladı. Sonunda kauçuğun nitrik asitle işlenmesi yöntemine dayalı bir işlem geliştirdi ve posta çantası üretmek için 1837'de ABD hükümetiyle bir anlaşma yaptı. Ama bir süre sonra elde ettiği kauçuğun yüksek sıcaklıklarda kullanılsız olduğu ortaya çıktı.

Bu arada Massachusetts'teki Roxbury'de bir kauçuk fabrikasında çalışmakta olan Nathaniel M. Hayward (1808-65) kauçuğun kürtle işlenmesi durumunda yapışkanlığının azaldığını bulmuştu. Birkaç yıl Hayward ile birlikte araştırmalar yapan Goodyear sonunda Hayward'ın buluşunu satın aldı. 1839'da, kürtle karışık haldeki bir kauçuk parçasını yanlışlıkla sıcak bir sobanın üzerine düşürdü ve böylece kürtle sertleştirme işlemini keşfetti. Buluşunun patentini 1844'te aldıysa da patent haklarını korumak için çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldı ve sonunda 1852'de kesin patenti elde etti. Onun patentiyle üretilen malzemeler 1851'de I. Londra Dünya Sergisi'nde sergilendi. 1852'de gittiği İngiltere'de, fabrika kurma girişimleri başarıya ulaşmadı. Ayrıca teknik ve yasal sorunlar nedeniyle İngiltere ve Fransa'daki patent haklarını kaybetti. Fransa'da, onun yöntemini kullanarak kürtle sertleştirilmiş kauçuk üreten bir şirket iflas etti ve Aralık 1855'te Goodyear borçları nedeniyle Paris'te hapse atıldı. Bu arada, ABD'de de patent hakları elinden alındı. Başkalarının onun buluşuyla milyonlar kazanmasına karşın Goodyear, olduğunda geriye yaklaşık 200 bin dolar borç bıraktı. *Gum-Elastic and Its Varieties* (1853-55; Kauçuk ve Çeşitleri) adlı iki ciltlik yapıtında, buluşunu anlattı.

Goodyear Tire & Rubber Company, otomobil, kamyon, otobüs ve öteki araçlar için lastik ve bağlantılı ürünlerde uzmanlaşmış büyük ABD şirketi.

1898'de Charles ve Frank Seiberling'in bir kauçuk şirketi olarak kurduğu Goodyear'ın ürünleri Paul Litchfield'in lastik tasarımlarına dayanıyordu. I. Dünya Savaşı sonrasında mali sorunlarla karşılaşan şirkette yapılan yeni düzenleme Seiberling kardeşleri yönetimden ayrılmak zorunda bıraktı.

Şirket büyük ölçüde otomobil lastiği alanında etkinlik göstermekle birlikte kamyonların ve otobüslerin yanı sıra tarımda ve sanayide kullanılan tekerlekli araçlar ile uçaklar için de lastik yapar; ayrıca sanayi kauçuğu ile kimyasal ve plastik malzeme üretir. Goodyear, lastiklerde poliestere körd bezi kullanımına öncülük etmiştir. Hem askeri, hem ticari kullanım için zenginleştirilmiş uranyum da üreten şirketin, ABD'nin güneybatısında tarım arazileri ve dinlenme tesisleri bulunmaktadır. Teknolojik buluşlarından çok, pazarlama alanındaki başarılarıyla ünlenen Goodyear'ın ürünleri denizyaşın ülkelerde de pazarlanır. Şirket gelirlerinin dörtte birinden fazlası denizyaşın pazarlardan elde edilir.

Goossens, Sir Eugene (d. 26 Mayıs 1893, Londra - ö. 13 Haziran 1962, Hillingdon,

Middlesex, İngiltere), ülkesinin 20. yüzyıldaki en seçkin orkestra şeflerinden ve bestecilerinden biri.

Hem babası Eugène Goossens (1867-1958) hem de büyükbabası Eugène Goossens (1845-1906) orkestra şefiydi. Belçika'da Brugge Konservatuarı'nda, Liverpool Müzik Yüksekokulu'nda ve Londra'daki Kraliyet Müzik Okulu'nda öğrenim gören Goossens birkaç yıl Sir Thomas Beecham ile birlikte çalıştı. 1921'de bir orkestra kurarak dizi konserler vermeye başladı. Rochester (New York) Filarmoni Orkestrası'nın (1923-31), Cincinnati Senfoni Orkestrası'nın (1931-46) yöneticiliği, Sidney (Yeni Güney Galler, Avustralya) Senfoni Orkestrası'nın şefliği ve Yeni Güney Galler Müzik Konservatuarı'nın yönetmenliği (1947-56) yürüttüğü başlıca görevlerdir. Goossens'e 1955'te "sir" unvanı verildi.

İlk bestelerinde izlenimcilikten etkilenmişti. Daha sonra, zaman zaman izlenimci armonilerden de yararlanan, ama bazen de son derece kromatik, neredeyse atonal niteliğe bürünen bir çoksesli müzik tarzı geliştirdi. Oda müziği yapıtları arasında *Flüt ve Arp İçin Süt* (1914) ile *Flüt, Obua ve Piyano İçin Süt ve Harlekinad* (1924) sayılabilir. *Judith* (sahnelenışı 1929) ve *Don Juan de Mañara* (1937; Mañaralı Don Juan) adlı iki opera, *L'École en crinoline* (1921) adlı bir bale, iki senfoni, çeşitli şarkılar, ayrıca piyano, viyolonsel ve keman parçaları bestelemiştir. *Overture and Beginners* (1951; Uvertür ve Yeni Başlayanlar) adlı bir de kitabı vardır.

gopak bak. hopak

gopura, Güney Hindistan'da Hindu tapınaklarının ana giriş kapısı. Başlangıçta oldukça küçük olan *gopura*'lar, 12. yüzyılın ortalarından sonra anıtsal boyutlarda ve

Chidambaram'daki Şiva tapınağının güney *gopura*'sı, y. 1248, Tamil Nadu, Hindistan
P. Chandra

tapınağın kutsal mekânına gösterilenden çok daha büyük bir özenle yapılmaya başlandı. Çoğu tapınakta, her biri yeni bir çevre duvarı üzerinde bulunan bir dizi *gopura* bulunur.

Genellikle temeli taştan, duvarları tuğladan inşa edilen *gopura*, dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü olur. Dış duvarları heykellerle kaplıdır. Geç dönem *gopura*'larında bu heykellerin niteliği oldukça düşüktür. Önemli *gopura* örnekleri arasında Tamil Nadu eyaletinde, Tiruççirappalli'deki bir Cambukeşvara tapınağında bulunan Sundara Pandya ile gene aynı eyalette, Chidamba-

ram'daki bir Şiva tapınağının birbirini izleyen *gopura*'ları (12-13. yy) sayılabilir.

Gorakhnath, GORAKSHANATHA olarak da yazılır (ü. 10. yy sonu - 11. yy başları ?, Hindistan), Hindu yoga üstadı. Hatha Yoga'nın fiziksel ve tinsel disiplinine özel önem veren çileci yoga tarikatı Kanphata'nın kurucusu sayılır.

Gorakhnath'a yakıştırılan doğaüstü güçlere ilişkin sayısız efsane, gerçek yaşamıyla ilgili bilgileri gölgeler. Aşağı kasttan gelen Gorakhnath Pencap'ta doğmuş ya da yaşamının önemli bir bölümünü burada geçirmiş, ayrıca çok yolculuk etmiştir. Kabir ve Nanak gibi başka din öğretmenleriyle de tanıştığı ve yogayı bütün Hindistan'a yaydığı söylenir. Gorakhnath, Yogacıların insan türündeki ilk gurusu (tinsel önder) sayılan Matsyendranatha'nın da öğrencisidir. Bir Bengal efsanesine göre gurusunu Kadali'den kurtarmıştır.

Gorokhnath'ın *Gorakshaşataka* adlı yapıtı, Kanphata yogacıları arasında temel bir metin sayılır. En tutucu müritleri onun Tanrı Şiva'nın yeniden bedenleşmesi olduğuna inanırlar. Dolayısıyla Gorakhnath'ın ölümsüz olduğunu ve Himalayalar'da bir mağarada yaşadığını kabul ederler.

Gorakhpur, Hindistan'ın kuzeyinde, Uttar Pradesh eyaletine bağlı il ve il merkezi kent. Gorakhpur kenti, Rapti Irmağı kıyısında ve birçok kara ve demir yolunun birleşme noktasında yer alır. İrmak kıyısına yapılmış setlerle taşkınardan korunur. 1400'lerde kurulmuş olan kent adını bir Hindu azizinden alır. Hint-Türk hükümdarı Ekber zamanında önemli bir Müslüman garnizonu ve karargâhıydı. 1801'de çevresindeki bölgeyle birlikte İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın yönetimine girdi. Gurkaların askere alındıkları bir merkez olarak kullanıldı. 1934'teki depremde büyük zarar gördü.

Gorakhpur günümüzde tarım ürünlerine dayalı bir sanayi ve ticaret merkezidir. Sanayileri arasında dokumacılık, matbaacılık, şeker üretimi, demiryolu yapımı ve bakımı sayılabilir. Eyaletin çeşitli yerlerinde Gorakhpur Üniversitesi'ne (1956) bağlı yüksekokullar vardır. Kentte birçok müze bulunur.

Yüzölçümü 6.316 km² olan Gorakhpur ili, Ghaghara Irmağı (güneyde) ile Nepal sınırı (kuzeyde) arasında uzanır. İli kaplayan düz taşkın ovası eski akarsu yataklarının, bataklıkların ve göllerin kıyısında uzanan kum tepeleriyle parçalanmıştır. Kuzeyde ormanlar vardır. Yüksek yağışlar tarımsal verimliliği artırmakla birlikte, sık sık taşkınlara da neden olur. Pirinç, buğday, şeker kamışı ve arpa önde gelen ürünlerdir. İlde birçok şeker fabrikası kurulmuştur. Nüfus (1991) kent, 489.850; il, 3.795.701.

goral (*Naemorhedus goral*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Bovidae* familyasından, keçiye benzeyen memeli türü. Boynuzları hafifçe arkaya doğru kıvrık ve yuvarlak, kaba ve sık tüylü postu kahverengi-boz tonlarındadır. Çok benzedikleri eliklerden yalnızca kafataslarının biçimi, avurt bezlerinin bulunmaması, daha küçük yapılı ve daha kısa boynuzlu olmalarıyla ayrılan goralar, Himalaya Dağlarından Sibirya'nın doğusuna kadar uzanan bölgelerde yaşar.

Gorbaçov, Mihail Sergeyeviç (d. 2 Mart 1931, Privolye, Stavropol bölgesi, SSCB), Sovyet siyaset ve devlet adamı. Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) genel sekreteri (1985-91) ve SSCB devlet başkanı (1990-91) olarak izlediği dış politika So-

ğuk Savaş'ın sona ermesini sağlamış, ülke içinde başlattığı demokratikleşme süreciyse SSCB'nin dağılmasıyla sonuçlanmıştır. 1990'da Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

Rusya'nın güneybatısındaki Stavropol bölgesinde bir Rus köylü ailesinin oğlu olarak dünyaya geldi. Genç Komünistler Birliği'ne (Komsomol) 1946'da katıldı. Sonraki dört yıl boyunca Stavropol bölgesindeki bir devlet çiftliğinde biçerdöver sürücüsü olarak çalıştı. Başarılı bir Komsomol üyesi olarak 1952'de Moskova Devlet Üniversitesi'nin hukuk bölümüne girdi. Aynı yıl KPSS üyesi oldu. 1955'te hukuk diploması aldıktan sonra Komsomol içinde ve Stavropol parti örgütünde çeşitli görevlerde bulundu.

Gorbaçov, 1987
ABC Ajansı

1970'te bölge parti komitesinin birinci sekreterliğine yükseldi.

Gorbaçov 1971'de KPSS Merkez Komitesi üyeliğine seçildi, 1978'de tarımdan sorumlu Merkez Komitesi sekreterliğine getirildi. Önde gelen parti ideologu Mihail Suslov'un desteğini kazanması, parti kademelerinde sürekli yükselmesinde önemli rol oynadı. 1979'da Politbüro'nun aday üyesi, 1980'de asil üyesi oldu. Yuri Andropov'un 15 ay süren genel sekreterliği sırasında (1982-84) Gorbaçov Politbüro'nun en etkin üyelerinden biri olarak öne çıktı. Andropov'dan sonra Şubat 1984'te Konstantin Çernenko genel sekreter olunca, bu konumu daha da güçlendi. Yaşlı Çernenko'nun ölümünden bir gün sonra, 11 Mart 1985'te Politbüro tarafından KPSS genel sekreterliğine getirildi. Bu göreve başladığında Politbüro'nun en genç üyesiydi.

Gorbaçov hemen Sovyet yönetiminde kişisel gücünü pekiştirmeye girişti. Yaşlı ya da yetersiz birçok üst düzey parti yetkilisini ve bürokrati görevden alarak, yerlerine daha genç ve daha dinamik kişileri getirdi. Leonid Brejnev'in iktidarda bulunduğu dönemde (1964-82) büyüme hızı düşmüş, ardından da durgunluğa girmiş olan Sovyet ekonomisini canlandırmayı ülke içindeki başlıca hedef olarak belirledi. Bu amaçla teknolojiyi hızla modernleştirme ve verimliliği yükseltme çağrısında bulundu; hantal Sovyet bürokrasisine daha işlek ve daha esnek bir yapı kazandırmaya çalıştı. Ayrıca Sovyet sisteminin sorunları ve yetersizlikleri konusunda daha serbest bir tartışma ortamının sağlanması için büyük çaba gösterdi.

Bu yüzeysel değişiklikler elle tutulur hiçbir sonuç vermedince, Sovyet ekonomisinde ve siyasal sisteminde daha köklü reformlar başlatmaya yöneldi. Ortaya attığı *glasnost* (açıklık) politikası kültürel alanda önemli bir yumuşamayı birlikte getirdi. İfade ve haberleşme özgürlükleri önemli ölçüde ge-

nişletildi. Basın ve yayın organlarına, haber ve eleştirilerinde daha önce görülmemiş düzeyde açık sözlü davranma olanağı tanındı. Sonunda, Stalinist totaliter yönetimin mirası resmi makamlarca bütünüyle reddedildi. Gene Gorbaçov'un başlattığı *perestroika* (yeniden yapılanma) politikası çerçevesinde Sovyet siyasal sistemini demokratikleştirme yönünde küçük çaplı ilk adımlar atıldı. Bazı parti ve devlet görevlilerinin seçiminde çok adaylı yarışma ve gizli oylama ilkeleri uygulamaya kondu. Ayrıca Sovyet ekonomisinde sınırlı da olsa bazı piyasa mekanizmaları işletilmeye başladı. En önemlisi de, sanayi işletmelerinin büyük bir bölümü devlet sübvansiyonlarına ve Moskova'nın direktiflerine dayanmak yerine kendi üretim, finansman ve kârlarından sorumlu kılındı. Küçük ölçekli bireysel işletmeler ve aile işletmeleri de yasallaştırıldı. Ama bu reformlar ülkenin ekonomik yaşamı üzerindeki denetiminden vazgeçmek istemeyen parti ve devlet bürokratlarının ciddi direnişiyle karşılaştı.

Dış politikada ise Gorbaçov göreve gelir gelmez hem Batı'nın, hem de Doğu'nun gelişmiş ülkeleriyle daha yakın ilişkiler ve ticari bağlar kurmaya girişti. Aralık 1987'de ABD başkanı Ronald Reagan ile iki ülkenin elindeki bütün orta menzilli nükleer füzelerin yok edilmesine ilişkin bir anlaşma imzalandı. Afganistan'daki dokuz yıllık işgale son vererek Sovyet askerlerinin 1988-89 yıllarında kademeli olarak çekilmesini sağladı.

Gorbaçov Ekim 1988'de yasama organı konumundaki Yüksek Sovyet'in prezidyum başkanlığına seçildi. Böylece iktidarı güçlendirme yolunda önemli bir adım atmış oldu. Parti kademelerinin ekonomik reformları engellemeyi sürdürmesi üzerine, KPSS'nin yasama ve yürütme organları üzerindeki sıkı denetimini kırmak amacıyla bu organları yeniden düzenleme yoluna gitti. Anayasada yapılan değişikliklerle SSCB Halk Temsilcileri Kongresi adıyla tek meclisli yeni bir parlamento oluşturuldu. Parlamento üyelerinin bir bölümü birden çok adayın yarıştığı seçimlerle doğrudan halk tarafından belirlendi. Halk Temsilcileri Kongresi 1989'da kendi üyeleri arasından yeni bir SSCB Yüksek Sovyeti seçti. Bu organ aynı adı taşıyan öncelinin tersine, geniş yasama yetkileriyle donatılmış gerçek bir sürekli parlamento niteliğini taşıyordu. Mayıs 1989'da Gorbaçov Yüksek Sovyet başkanlığına seçilerek aynı zamanda devlet başkanlığını da üstlenmiş oldu.

Gorbaçov 1989 sonlarında ve 1990'da Avrupa'nın siyasal dokusunu değiştiren ve Soğuk Savaş döneminin kapanmasını sağlayan olaylar dizisinin başlamasına en önemli rolü oynadı. Sovyet nüfuzu altındaki Doğu Avrupa ülkelerinde reformcu komünistlere verdiği desteği 1989 boyunca her fırsattan yararlanarak dile getirdi. Yılın sonlarında bu ülkelerdeki komünist rejimler domino taşları gibi birbiri ardından yıkılınca, bu gelişmeyi ses çıkarmadan kabullendi. Daha sonra Doğu Almanya, Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'da demokratik seçimler sonucunda komünist olmayan hükümetler işbaşına geçtiğinde, söz konusu ülkelerdeki Sovyet birliklerinin aşamalı olarak geri çekilmesini kabul etti. 1990 yazına gelindiğinde Doğu ve Batı Almanya'nın yeniden birleşmesini onaylamış, hatta bu yeni birleşik devletin uzun yıllardır SSCB'nin düşmanı sayılan Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nda (NATO) yer almasına da rıza göstermiş bulunuyordu. Aynı yıl uluslararası ilişkilerin yumuşamasındaki katkılarından dolayı Nobel Barış Ödülü'nü aldı.

Gorbaçov'un demokratikleşme yönündeki adımlarından ve siyasal sistemde merkeziyetçiliği gevşetmesinden kaynaklanan yeni özgürlükler Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan gibi Sovyet cumhuriyetlerinde iç karışıklıklara neden oldu. Ayrıca Litvanya gibi bazı ülkelerde bağımsızlık yönünde doğrudan girişimlere yol açtı. Bunun üzerine Gorbaçov 1989-90 yıllarında çeşitli Orta Asya cumhuriyetlerindeki kanlı etnik çatışmaları bastırmak için askeri güce başvurdu. Litvanya'nın Mart 1990'da tek yanlı olarak SSCB'den bağımsızlığını ilan etmesi karşısında da bu ülkeye karşı ekonomik abluka başlattı. Ablukaya direnemeyen Litvanya geçici olarak Sovyet cumhuriyetleri topluluğuna dönmek zorunda kaldı. Bu arada bağımsızlık isteyen cumhuriyetlerin belirli yasal süreçlerle SSCB'den ayrılmasına olanak verecek anayasal mekanizmalar geliştirildi.

Siyasal demokratikleşme yöneliminin güç kazanmasıyla birlikte KPSS'nin iktidardaki konumu ve toplum içindeki saygınlığı sarsılmaya başladı. Gorbaçov bu gelişmeden yararlanarak 1990'da partinin elindeki iktidarı seçilmiş devlet kurumlarına aktarma yönündeki çabalarını daha da hızlandırdı. Mart'ta Halk Temsilcileri Kongresi yeni oluşturulan ve geniş yürütme yetkileriyle donatılan SSCB başkanlığı makamına Gorbaçov'u getirdi. Öte yandan Gorbaçov'un girişimiyle, KPSS'nin siyasal iktidarı tekeline güvence altında tutan anayasal hükümleri kaldırarak başka siyasal partilerin resmen kurulabilmesi için gerekli zemini hazırladı.

Gorbaçov Sovyet devlet yapısının totaliter yönlerini ortadan kaldırma ve ülkesini gerçek temsili demokrasiye giden yola sokma konusunda belirgin bir başarı gösterdi. Ama Sovyet ekonomisini merkezi devlet yönlendirmesinden kurtarmakta ve özel girişim ile piyasa mekanizmalarının işlerlik alanını genişletmekte daha az başarılı oldu ya da buna girişmekten kaçındı. Birbirine taban tabana karşıt seçenekler arasında bir orta yol tutturma çabaları boşa çıktı. Bunun sonucunda, merkezi planlamanın yerine geçebilecek tutarlı piyasa mekanizmaları da bulunmayan ülke ekonomisindeki çöküş sürdü. Gorbaçov yönetiminin çelişkili ve kendi kendini baltalayan önlemleri yalnızca ülkenin ekonomik kaosa sürüklenmesini hızlandırdı. Gorbaçov gücünden düşen KPSS'nin hâlâ tartışılmaz lideriydi, ama karameler ve idari düzenlemeler yoluyla başkanlık yetkilerini genişletme girişimleri sonuç vermedi. Yönetiminin otoritesi ve işlerliği ciddi bir düşüş içine girdi. Ekonominin çökmesi, halk arasında düş kırıklığının artması ve iktidarı merkezden cumhuriyetlere doğru kayması karşısında Gorbaçov çizgisinden sapmalar göstermeye başladı. 1990 sonlarında bir ara parti içindeki tutucularla ve güvenlik örgütleriyle ittifak kurmaya yöneldi. Ama 1991 yazında yeni merkezci çizgisine döndü.

Yönetim içindeki sertlik yanlısı komünistlerin 19-21 Ağustos 1991'deki darbe girişimi sırasında Gorbaçov ve ailesi kısa bir süre ev hapsinde tutuldu. Rusya Federasyonu başkanı Boris Yeltsin ve öteki demokratik reformcuların güçlü direnişiyle darbenin etkisizleştirilmesinden sonra SSCB başkanı olarak görevlerini yeniden üstlenen Gorbaçov, Yeltsin ile sıkı bir ittifaka girdi. KPSS'yle bağlarını kopardı, Merkez Komitesi'ni dağıttı ve KGB ile silahlı kuvvetler üzerindeki parti denetimini kaldırmaya yönelik önlemleri destekledi. İktidarı yetkilerini cumhuriyetlere aktarma yönünde hızlı adımlar attı. SSCB Eylül 1991'de Litvanya, Letonya ve Estonya'nın bağımsızlıklarını tanıdı. Gorbaçov, kalan cumhuriyetleri

kendisinin bir arabulucu ve uzlaştırıcı olarak başkanlık edeceği bir konfederasyon altında tutmaya çalıştı.

Ama bu planı uygulamasına fırsat kalmadan, Rusya'nın başını çektiği cumhuriyetler SSCB'yi resmen dağıtarak Aralık 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurdular ve Gorbaçov'u bütün yetkilerinden yoksun bıraktılar. Bunun üzerine Gorbaçov, fiilen ortadan kalkmış bulunan SSCB başkanlığı makamından 25 Aralık'ta istifa etti.

İktidardan düştükten sonra toplumsal projeler geliştirmeyi amaçlayan bir vakfın başına geçen Gorbaçov'un konuşma ve yazılarının derlendiği Türkçe kitaplar arasında *Glasnost: Asil Neyi İstiyoruz* (1987), *Perestroika: Ülkemize ve Dünya İçin Yeni Düşünce* (1988) ile *Herşey İnsan İçin* (1988) sayılabilir.

Gorçakov, Aleksandr Mihayloviç, Prenş (d. 15 Haziran 1798, Khaapsalu, Estonya, Rus Çarlığı - ö. 11 Mart 1883, Baden-Baden, Almanya), Rus devlet adamı. Rusya'nın yeniden güçlü bir Avrupa devleti olmak için çaba gösterdiği Kırım Savaşı (1853-56) sonrasındaki çeyrek yüzyıl boyunca dışişleri bakanlığı yapmıştır.

Çernigov prensi Mihail Vsevolodoviç'in soyundan gelen Gorçakov, Kırım Savaşı sırasında Rus ordusuna komuta eden Mihail Dmitriyeviç Gorçakov'un kuzeniydi. Petersburg'un Batılı salon ve saray ortamında yetişti. 1817'de diplomatik mesleğine girdikten sonra Troppau, Ljubljana (Laibach) ve Verona'daki uluslararası kongrelere (1820-22) katılan Rus delegasyonlarında yer aldı. Dışişleri bakanı Kont Karl Robert Nesselrode'un ilerlemesini engellemeye yönelik çabalarına karşın, Gorçakov 1822'den sonra Batı Avrupa'daki çeşitli Rus büyükelçiliklerinde görevlendirildi. Viyana büyükelçiliği görevinde bulunduğu Kırım Savaşı sırasında başarılı bir diplomat olarak adından söz ettirdi.

Kırım Savaşı'nın ardından Nesselrode'un istifasıyla boşalan dışişler bakanlığı görevine getirildi (Nisan 1856). Göreve başlar başlamaz Rusya'yı yeniden güçlü bir Avrupa devleti durumuna getirmeyi amaçlayan bir politika izlemeye başladı; Fransa ve Prusya'yla dostça ilişkiler kurmak için çaba gösterdi. Rusya'nın Polonya'daki Ocak Ayaklanması'nı (1863-64) Fransa'nın protestosuna karşın bastırması, iki ülke arasındaki "yakınlaşma"yı sürdürmesini engellediye de, öteki Avrupa ülkeleriyle olan diplomatik ilişkileri başarıyla yürüttü ve Prusya'nın Rusya'nın eylemlerine açık destek vermesini sağladı. Bu hizmetleri karşılığında 1866'da Çar II. Aleksandr tarafından imparatorluk yüksek görevlisi yapılarak ödüllendirildi.

Avrupa siyasetinde Fransız-Alman Savaşı'nın (1870-71) öne çıkmasından yararlanarak Rusya'nın konumunu güçlendirmeye yönelik yeni adımlar attı. Kırım Savaşı'ndan sonra Karadeniz'de savaş filosu bulundurma ve kıyı seridini tahkim etme konusunda Rusya için konan yasaların tanınmayacağını ilan etti. Ayrıca Rusya'nın Almanya ve Avusturya-Macaristan'la Uç İmparator Birliği (*Dreikaiserbund*) adıyla bilinen, savunmaya yönelik gevşek bir antlaşma imzalamasını sağladı (1873).

Bu başarılarına karşın, Rusya'nın dış politikasının belirlenmesinde oynadığı rol 1870'lerin ortasından sonra azalmaya başladı. Prusya şansölyesi Otto von Bismarck'la arasındaki kişisel çekişme Uç İmparator Birliği'nin etkili olmasını engelledi. Pansla-

vizme karşı olması bu akımın Rus dış politikasını belirleyen en önemli etken durumuna gelmesini önlemeye yetmedi. 1875'te Bosna'da patlak veren bir ayaklanmanın ardından Uç İmparator Birliği'ni ve barışı korumak için gösterdiği çabalar sonuçsuz kaldı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra yardımcısı Kont Nikolay İgnatyev'in, savaşta yenik düşen Osmanlılara ağır hükümler içeren Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nı (1878) dayatmasını önleyemediği gibi Avrupa devletlerinin olaya müdahale ederek Ayastefanos Antlaşması'nın yerine, Rusya'nın kazanımlarını sınırlayan Berlin Antlaşması'nı (1878) geçirmelerine de engel olamadı. Berlin Antlaşması'nı meslek yaşamının en büyük başarısızlığı olarak görmesine karşın 1882'ye değin dışişleri bakanlığından ayrılmadı ve imparatorluk yüksek görevlisi olarak kaldı.

Gorçakov, Mihail Dmitriyevič, Prens (d. 1793 - ö. 30 Mayıs 1861, Varşova). Rus komutan ve devlet adamı. Kırım Savaşı (1853-56) sırasında önemli rol oynamış ve Rusya'nın Polonya genel valiliği görevinde bulunmuştur (1856-61).

İlk askeri deneyimlerini Rus ordusunun İran seferi (1810), Napoléon'un Rusya'yı istilası (1812-14) ve 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki Silistre ve Şumla kuşatmaları sırasında edindi. 1830'da generalliğe yükseltildikten hemen sonra, Polonya'da başlayan bir ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Rus kuvvetlerinin başına getirildi (1830). Rusların yenilgisiyle sonuçlanan Grochów Çarpışması'nda (23-25 Şubat 1831) yaralanmasına karşın, Rus ordusunun 8 Eylül'de Varşova'yı alması ve ayaklanmanın bastırılması sırasında büyük başarı gösterdi.

1846'da Varşova askeri valiliğine atandı. 1848 Macar Devrimi'nin bastırılmasında Avusturya'ya yardım eden Rus ordusunda kurmay başkanı olarak görev yaptı. Ardından Rus ordusunun kurmay başkanlığına ve Çar I. Nikolay'ın yaverliğine getirildi. 1853'te Rusya ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkinin kesilmesinden sonra Osmanlı egemenliği altındaki Boğdan'a giren Rus işgal kuvvetlerine komuta etti (Temmuz 1853). Bundan birkaç ay sonra Kırım Savaşı'nın resmen ilan edilmesi üzerine Eflâk ve Boğdan'daki Rus birliklerinin başkomutanlığına atandı. Nisan 1854'te Silistre'yi kuşattıysa da Tuna üzerindeki bu stratejik Osmanlı kalesini alamadan, hazırlanmış emrine uyararak geri çekildi. Ertesi yıl Kırım'daki Rus kuvvetlerinin başkomutanlığına getirildi (Şubat 1855). Rusların savaşta umutsuz durumunu değiştirebileceğini ummadığı halde Ekim 1854'ten beri düşman kuşatması altında olan Sivastapol'u kurtarmaya çalıştı. Ama 16 Ağustos'ta Çernaya Irmağı Çarpışması'nda yenilgiye uğrayınca Sivastapol'u yakmak ve Osmanlıların yeni bir saldırı başlatmaları üzerine geri çekilmek zorunda kaldı (8 Eylül).

Gorçakov, Kırım Savaşı'nın sona ermesinin (30 Mart 1856) ardından, Polonya'yı diktatörce yöneten İvan Paskeviç'in yerine genel valiliğe getirildi. Bu görevi sırasında yumuşak ve reformcu bir politika izlemesine karşın, Polonyalıların Rus yönetimine besledikleri düşmanlığın gitgide güçlenmesini engelleyemedi.

Gordianus I, Latince tam adı MARCUS ANTONIUS GORDIANUS SEMPRONIANUS ROMANUS AFRICANUS (d. y. 157 - ö. Nisan 238),

Mart-Nisan 238'de üç hafta hüküm süren Roma imparatoru.

Edebiyata düşkün yaşlı bir senatördü. Eski Yunanca yazar Flavios Philostratos *Bioi Sophiston* (Sofistlerin Yaşamı) adlı yapıtını ona adamıştı. 238 başlarında Gordianus'un Afrika'da prokonsül olarak bulunduğu sırada, bir grup genç ve zengin toprak sahibi, İmparator Maximinus'un (hd 235-238) Afrika'ya gönderdiği tahsilatlarla direnerek onları öldürdüler, ardından da Gordianus'u imparator ilan ettiler. Senato bu seçimi onayladı. I. Gordianus, kendisiyle birlikte tahtı paylaşan oğlu II. Gordianus'un savaş alanında öldüğünü öğrenince intihar etti.

Gordianus II, Latince tam adı MARCUS ANTONIUS GORDIANUS SEMPRONIANUS ROMANUS AFRICANUS (ö. Nisan 238), Mart-Nisan 238'de üç hafta boyunca babası I. Gordianus'la birlikte hüküm süren Roma imparatoru. Numidia valisi Capellianus'la giriştiği çarpışmada ölmüştür.

Gordianus III, Latince tam adı MARCUS ANTONIUS GORDIANUS (d. 225 - ö. Zaitha, Mezopotamya), 238'den 244'e değin Roma imparatoru.

Büyükbabası I. Gordianus ile amcası II. Gordianus'un ölümlerinden sonra Senato iki yaşlı senatör olan Pupienus Maximus'la Balbinus'u ortak-imparator ilan etti. Buna karşılık Senato'nun adaylarına güvenmeyen Roma halkı ve imparatorluk muhafızları 13 yaşındaki Gordianus'un "caesar" ve tahtın vârisi olmasında ısrar etti. Daha önce Senato'nun görevden uzaklaştırdığı, ama tahtı geri almak için savaşı sürdüren eski imparator Maximinus'un(*) yenilgisinin ardından muhafız alayı ayaklandı ve Balbinus'la(*) Maximus'u öldürdü. Ağustos 238'de III. Gordianus tek başına imparator oldu.

Gordianus'un imparatorluğu boyunca yönetim yetkileri önce annesinin, sonra da üvey babası *praefectus praetorio* (imparatorun en yüksek dereceli temsilcisi) Timesitheus'un elinde toplandı. 242'de Gordianus, Perslere karşı düzenlenen bir seferde Timesitheus'a eşlik etti. Savaş alanındaki başarılarından sonra Timesitheus hastalanarak öldü (243) ve yerini Philippus (Arap) aldı. 244 ilkbaharında da Gordianus askerlerce öldürülünce Philippus tahta geçti.

Gordimer, Nadine (d. 20 Kasım 1923, Springs, Transvaal, Güney Afrika), yapıtlarında sürgün ve yabancılaşma temalarını işleyen Güney Afrikalı roman ve öykü yazarı. 1991'de 25 yıldan bu yana Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan ilk kadın yazar olmayı başarmıştır.

Babası kuyumcuymdu. Orta sınıftan ayrıcalıklı beyaz bir ailenin kızı olarak yetişti. Bu ortamdan duyduğu sıkıntı içinde küçük yaşta okumaya yöneldi. Dokuz yaşındayken yazmaya başladı; 15 yaşındayken ilk öyküsü bir dergide yayımlandı. Okudukça Güney Afrika'nın ırk ayrımı politikası hakkında bilgisi arttı ve zamanla ırk ayrımının en şiddetli muhaliflerinden oldu. Öğrenci olarak hiçbir zaman olağanüstü başarılı değildi; bir yıl Witwatersrand Üniversitesi'ne devam etti. Yazarlığın yanı sıra 1960'lar ve 1970'ler boyunca ABD'de çeşitli okullarda konferans ve dersler verdi. Gordimer'in ilk kitabı olan *The Soft Voice of the Serpent* (1952; Yılanın Yumuşak Sesi) kısa öykülerinden oluşuyordu. 1953'te *The Lying Days* (Yalan Günler) adlı romanı yayımlandı. Her iki kitap da sonraları onun özelliği haline gelen açık, denetimli ve duygusal olmayan bir teknikle yazılmıştı. Öykülerinde, ırk ayrımının Güney Afrikalıların yaşamı üzerindeki yıkıcı etkisini anlattı. Bireysel

yalnızlık (ve yabancılaşma) ile toplumsal adaletle inanç (ve bunun hoşunallığı) arasındaki sürekli gerilimi ele alarak bunu kabul edememenin, değiştirememenin ve sürgüne gitmeyi reddetmenin doğurduğu duygusuzluk halini işledi.

Gordimer'in *The Conservationist* (1974, Korumacı) adlı romanı 1974'te Booker McConnell Ödülü'nü kazandı. Öteki yapıtları arasında *A World of Strangers* (1958; Başka Dünyalar, 1989), *Burger's Daughter* (1979; Burger'in Kızı), öykü kitabı *A Soldier's Embrace* (1980; Askerin Kucaklayışı), *July's People* (1981; July'nin İnsanları, 1992), *A Sport of Nature* (1987; Doğanın Oyunu) ve *My Son's Story* (1990; Oğlumun Öyküsü) sayılabilir.

Gordion, Ankara ilinin Polatlı ilçesine bağlı Yassihöyük köyünde antik kent. Sakarya (Sangarios) Irmağının Porsuk (Tembris) ırmağı ile birleştiği noktanın biraz yukarısındaki höyüğün boyutları 500 m×350 m'dir.

Gordion'da ilk kazılar 1900'de Alman Körte kardeşlerce yapıldı. Daha sonra Rodney Young başkanlığında bir Amerikan heyetince 1950'de yeniden başlatılan kazılar Young'ın ölümü üzerine Keith Devries baş-

Gordion kazılarında bir görünüm
Ara Güler

kanlığında sürdürüldü. Höyüğün Frigya'nın başkenti olarak bilinen Gordion olduğunu gösteren hiçbir yazılı belge yoktur. Antik kaynaklar Gordion'un Sakarya Irmağı kıyısında yer aldığını ve ırmağın kentin ortasından geçtiğini belirtmektedir. Bu tanımlamalara uyan tek yer Yassihöyük olduğu için burası Gordion kabul edilir. Asıl kentin yer aldığı büyük höyük ile onun güneydoğusundaki küçük höyük arasındaki çukurluk, Sakarya Irmağının eskiden buradan geçtiğini kanıtlar.

Gordion'da ilk yerleşme İÖ 3. binyılın sonunda İlk Tunç Çağında kuruldu. Orta Tunç ve Son Tunç çağlarında da burada yerleşim kesintisiz sürdü. Ama Gordion'daki en önemli yerleşme İÖ 9. ve 8. yüzyıllarda Frig Krallığı'nın başkenti olan yerleşmeydi. Asur kralı II. Şarrukin'in (Sargon) (İÖ 722-705) yıllıklarının birçok yerinde Frig kralı Midas'ın adından söz ediliyordu. İÖ 7. yüzyıl başlarında Gordion, Kimmerlerin istilasına uğradı. Ama Kimmerler burada kalmayarak Lidyalıların üzerine yürüdüler. Batı Anadolu'da egemenliği daha sonra Lidyalılar ele geçirdiler. Lidyalıların İÖ 546'da Pers egemenliğine girmesiyle birlikte Gordion da Pers yönetimine geçti. Ama Kral Yolu üzerinde müstahkem bir denetim noktası ve pazar kenti olarak önemini korudu.

İÖ 395'te Sparta kralı Argesilaos, Gordion'u alarak Pers egemenliğine son verdi. İskender'in ölümünden sonra İÖ 278'de Pessinos (Balıhisar) ve Ankyra (Ankara) ile birlikte buraya da Galatlar yerleşince bölge Galatya adını aldı. Galatların sürekli

yağmaları yüzünden, İÖ 189'da Manlius Vulso komutasında Gordion'a gelen Roma orduları kenti terk edilmiş halde buldular.

Roma egemenliği altında Gordion'un önemi azaldı. Augustus dönemi yazarları Frigya'nın ünlü başkentinin o dönemde sıradan bir köy olduğunu yazıyordu. Gordion, Anadolu'nun batısı ile doğusunu birleştirdikten sonra güneye, Mezopotamya'ya inen ve İran'a bağlanan ticaret yollarından birinin üzerinde bulunduğu için, özellikle İÖ 1. binyılın ilk yarısında çok önem kazandı. Dareios döneminde İÖ 6. yüzyıl sonu ile 5. yüzyıl başında ünlü Kral Yolu buradan geçiyordu. Büyük İskender de Doğu seferi sırasında bu yolu izlemiş ve bir kış boyunca Gordion'da kalmıştı.

Frig kentinin en görkemli kalıntısı güneydoğudaki anıtsal kapıdır. Düzensiz sıralardan oluşan kalker duvarlar aşağıdan yukarıya doğru şevlidir; alçıyla sıvanıp badanalanmıştır. Kapının zemini, büyük yassı çakıl taşlarıyla döşeli eğimli bir rampa biçimindedir. İki yanında birer kule olduğu sanılır. Kapının kuzeyinde, içinde *pithos*'lar (erzak küpü) bulunan, dolayısıyla ambar olarak kullanıldığı düşünülen bir avlu yer almaktadır.

Kapının iç bölümünde, çeşitli renklerde taşlardan yapılmış olduğu için "çok renkli ev" olarak tanımlanan küçük bir ev bulunur. Bu yapının daha eski bir dönemin sur kapısı olabileceği de düşünülmüştür. Sur içinde, kent merkezinde sarayların yer aldığı bölüm vardır. Aynı ayrı megaronlardan oluşan sarayın yapıları birbiriyle ilişkisizdir. Bazılarının duvarları kerpiçten ya da taştan yapılmış, ahşap kirişlerle desteklenmiştir. Damları kâmiş ve saz üstüne toprak örtülerek yapılmıştır; çatılar üçgen biçimindedir. İÖ 6. yüzyılda ise damlar toprak yerine pişmiş topraktan (*terra cotta*) yapılmış kiremitlerle örtülmüştür. Yapıların dış yüzleri kabartmalı pişmiş toprak levhalarla kaplanmıştır.

Kapıdan girişte yer alan megaron bütünüyle kerpiçtendir; duvarları ağaç dikmeleriyle desteklenmiştir. Ön odanın zemini çakıl taşından yapılmış bir mozaikle kaplıdır. Bundan sonraki megaronun döşemesi ise çok iyi korunmuş koyu kırmızı, beyaz ve koyu mavi renkli çakıl taşlarından yapılmış geometrik desenlerle bezelidir. Bu, günümüze değin ortaya çıkarılan en eski mozaik örneğidir. Bu iki megaronun karşısında iki megaron daha vardır. Bir tanesi Gordion'daki megaronların en büyüğüdür ve "büyük megaron" olarak anılır. Çatısı içten iki sıra halinde dört sütunla taşınır.

Megaronların arkasında, uzunluğu 100 m'yi geçen bir teras yapısı yer alır. 11 m x 14 m boyutlarında sekiz büyük odadan oluşan bu yapının odaları bağımsız, ama birinden ötekine geçilebilen megaronlar biçimindedir. Teras yapısı bir olasılıkla saray hizmet-kârları için kullanılmış, bazı bölümlerinden de depo olarak yararlanılmıştır.

Gordion tümülüsleriyle de ünlüdür. Başkentte yaşamış Frig kral ailesi üyeleri ile zenginler ve soylular için yapılmış bu yığma mezar tepelerinin sayısı 80'dir ve 25 tanesi kazılmıştır. En büyüklerinin Kral Midas'a ait olduğu sanılır; bu tümülüsün yüksekliği 53 m, çapı 300 m'dir. 140 m uzunluğunda bir tünelle ortasındaki mezar odasına ulaşılır. Mezar odası ardıc ve sedir tomruklarının yatay olarak birbiri üstüne bindirilmesiyle oluşturulmuştur. Bunu tuf taşından yapılmış bir duvar çevreler. Taş duvarla ahşap duvarın arası molozla sıkıştırılmıştır. Mezar odası üçgen bir çatıyla örtülüdür. Çatının üstü çakılla doldurulup pekiştirilmiş, sonra üstüne ağaç kütüklerinden ikinci bir çatı yerleştirilmiştir. Bu çatı da önce bir kille, ardından çakılla kaplanmış, daha sonra tümünün

üstüne toprak yığılarak tümülüs oluşturulmuştur.

İçten içe 5,15 m x 6,20 m boyutlarındaki mezar odasında büyük bir yatak vardır. Yatakta 60 yaşın üzerinde olduğu anlaşılan bir erkeğin 1,59 m boyundaki iskeleti ele geçmiştir. Mezarda ayrıca, ahşaptan yapılmış dokuz masa, doğu duvarının karşısında iki paravan, güney duvarının önünde demir ayaklar üstünde duran üç tunç kazan ve bunların içinde siyah astarlı kaplar, ayrıca 166 parça irili ufaklı tunç kap ile 145 adet tunç fibula bulunmuştur.

Gordion düğümü, ancak zora başvurarak çözülebilecek sorunlar için kullanılan deyim. Söylenceye göre İÖ 333'te Büyük İskender, Anadolu'nun içlerine ilerleyerek Frigya'nın başkenti Gordion'a ulaşır. Burada İskender'e kentin ilk kurucusu Gordios'un arabası gösterilir. Arabanın boyunduruğu, ucu gözükmeyen bir düğümle arabanın okuna bağlanmış ve inanışa göre düğümü ancak Asya fatihi çözebilecektir. Oykünün, hızlı karar veren güçlü bir savaşçıya yakıştırlarak uydurulduğu sanılan yaygın biçiminde İskender düğümü kılıcıyla keser. Daha eski biçimlerindeyse İskender'in düğümü keserek ya da arabanın okunu yerinden çıkararak uçları bulduğu anlatılır.

Gordon, İskoçya'nın kuzeydoğusunda, Grampian(*) ilinde (*region*) ilçe (*district*). 1975'teki yönetsel düzenlemeden önce eski Aberdeen ilinin (*county*) sınırlarını içindeydi. Yüzölçümü 2.217 km² olan ilçe topraklarının büyük bölümü doğuda Kuzey Denize bakan bir kıyı ovasıdır; batıda ise Grampian Dağlarına kadar uzanır. Kuzey Denizinde petrol çıkarma etkinliği yeniden canlanıncaya değin ilçe ekonomisi temelde tarıma ve viski damıtımına dayanıyordu. İlçenin yönetim merkezi Inverurie'dir. Nüfus (1989 tah.) 74.130.

Gordon, Aaron David (d. 9/10 Haziran 1856, Troyanov, Ukrayna - ö. 22 Şubat 1922, Deganya, Filistin), mistik Siyonist ve sonradan Mapay ile birleşen ha-Poel ha-Tsair (Genç İşçi) adlı ilk Filistinli Yahudi işçi partisinin ideologu. İsrail'de Deganya kibutzunun kurulmasında (1909) öncülük etmiştir.

Ateşli bir Siyonistti. Yirmi yıl kadar zengin bir Rus Yahudisi olan Baron Horace Gümburg'un malikânesinde çalıştıktan sonra 1904'te Filistin'e göç ederek öteki Yahudilerle örnek oldu. Petah Tikva köyüne yerleşti ve önerilen kütüphanecilik görevini geri çevirerek tarım işçisi olarak çalışmayı seçti. Bu seçimi, Yahudilerin Diaspora'nın yol açtığı yabancılıktan ancak anayurtları Filistin'e dönüp toprağı işlemekle kurtulabilecekleri inancını yansıtıyordu.

Gordon felsefi görüşlerinde Nietzsche, Bergson ve Tolstoy'dan etkilendi. Tolstoy'un savunduğu doğaya dönüş düşüncesini uygulamaya koydu; bedensel çalışmayı, bilgi ve deneyim arasındaki boşluğu doldurmak için psikolojik ve manevi bir zorunluluk olarak gördü. İnsanın doğaya ve evrene yabancılığının kendisine emanet edilen toprağı işleyerek yaratma edimine katılmasıyla aşılabileceğine inanıyordu.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda Gordon Deganya'ya gitti. Çileci yaşamı ve neşe dolu dinsel tutumuyla orada öteki öncülerin saygı duyup örnek aldığı biri oldu. 1920'de Prag'da ha-Poel ha-Tsair'in bir konferansına katıldı. Kanserden ölen Gordon'un anısına Deganya'da Bet-Gordon (Gordon Evi) adında bir yardım evi kuruldu. İbranice yapıtlarından bir bölümünün İngilizce çevirisi *Selected Essays* (1938; Seçilmiş Denemeler) başlığıyla yayımlandı.

Gordon, Charles George, lakabı ÇINLI GORDON, GORDON PAŞA olarak da bilinir (d. 28 Ocak 1833, Woolwich, Londra yakınları - ö. 26 Ocak 1885, Hartum, Sudan), Sudanlı milliyetçilere karşı Hartum'u savunmada gösterdiği cesaretle nedeniyle ulusal kahraman olarak görülen İngiliz general.

Bir topçu subayının oğluydu 1852'de teğmen rütbesiyle Kraliyet İstihkâm birliklerinde görevlendirildi Kırım Savaşı (1853-56) sırasında, Sivastopol çevresindeki kuşatma siperlerinde gösterdiği cesaretle adını duyurdu. 1859'da yüzbaşılığa yükseltildi Ertesi yıl İngiltere'nin Çin'e karşı giriştiği II. Afyon Savaşı'na (1856-60) gönüllü olarak katıldı. Pekin'in işgaliyle (Ekim 1860) sonuçlanan askeri harekâta da görev alan Gordon, imparatorun yazlık sarayının yakulmasını bizzat yönetti. Gordon'un komutasındaki istihkâm birliği Mayıs 1862'de Tui-ping Ayaklanması'nın ardından güvenliği tehlikeye düşen Avrupalıların Şanghay'daki ticaret merkezinin savunmasını güçlendirmekle görevlendirildi. Gordon, bir yıl sonra Şanghay kentini savunmak üzere toplanan 3.500 kişilik bir köylü birliğinin başına geçti. Komutasındaki birlikler 18 ay boyunca ayaklanmayı bastırmada önemli rol oynadı. Ocak 1865'te İngiltere'ye dönen Gordon beş yıl boyunca Kent'e bağlı Gravesend'de bulunan istihkâm birliğine komuta etti. Bu görevinin yanı sıra sosyal yardım işleriyle uğraştı.

Avrupalılara ülke yönetiminde önemli görevler veren Mısır hıdivı İsmail Paşa, Gordon'u Sudan'ın el-İstivaiye bölgesine vali olarak atadı. Gordon, bu görevde bulunduğu Nisan 1874-Aralık 1876 arasında Yukarı Nil'in haritasını çıkardı. Bugün Uganda'nın bulunduğu bölgeye kadar ırmak boyunca bir dizi karakol kurdurdu. Ardından İngiltere'ye dönen Gordon, kısa süre orada kaldıktan sonra, Sudan genel valisi olarak yeniden hıdivin hizmetinde çalışmaya başladı. Bu görevi sırasında ayaklanmaları bastırıp köle ticaretini engelleyerek geniş bir bölgeyi denetimi altına aldı. Ama sağlığının bozulması üzerine 1880'de görevden ayrılarak İngiltere'ye döndü. Sonraki iki yıl boyunca Hindistan, Çin, Mauntius Adası ve Güney Afrika'daki Kap Kolonisi'nde çeşitli görevlerde bulundu.

Bu arada Sudan'da Muhammed Ahmed el-Mehdi yönetiminde bir ayaklanma başlamıştı. Gordon 1884'te Mısır birliklerini ayaklanmacıların tehdidi altındaki Hartum'dan çıkarmakla görevlendirildi. Yeniden genel valiliğe getirilen Gordon'un şubatı Hartum'a ulaşmasından bir ay sonra kent Mehdi'ye bağlı güçlerce kuşatıldı. 26 Ocak 1885'te kente giren ayaklanmacılar Gordon'u ve askerlerini öldürdüler. Gordon'un öldürülmesi İngiltere'de büyük tepkilere yol açtı. Onu şehit düşmüş bir aziz olarak gören İngiliz kamuoyu hükümet yetkililerini kuşatmanın kaldırılması için gerekli yardımı göndermemekle suçladı. Başta Lytton Strachey olmak üzere bazı biyografi yazarları ise, kuşatmanın sonuna değin Hartum'u boşaltma olanağı bulunduğu halde, Gordon'un hükümetin emirlerine uymayarak kenti boşaltmayı reddettiğini öne sürdüler.

Gordon, George bak. Aberdeen (4. Kon-tu), George Hamilton-Gordon

Gordon, John Brown (d. 6 Şubat 1832, Upson ili, Georgia - ö. 9 Ocak 1904, Miami, Florida, ABD), ABD'li siyaset adamı. I. Dünya Savaşı sırasında Güney ordularında çarpışmış, savaştan sonra Güney'in bir tarım

toplumu olmaktan çıkıp ticaret ve sanayiye yönelmesi için çalışmıştır.

Georgia Üniversitesi'nde sürdürdüğü öğrenimini yarıda bıraktı. Bir süre avukatlık yaptıktan sonra Georgia'nın kuzeybatı sınırındaki kömür madenlerini işletmeye başladı. İç Savaş başlayınca, askerlik konusunda hiç deneyimi olmamasına karşın yüzbaşı rütbesiyle dağılılardan oluşan bir birliğin komutanlığına getirildi, gösterdiği başarıyla kısa sürede sıvıldı. Ordu içinde hızla yükselerek 1862'de tuğgeneral, 1864'te tümgeneral, 1865'te de korgeneral oldu. İç Savaş'ın önemli çarpışmalarından çoğuna katıldı. General Robert E. Lee'nin Appomattox'ta teslim olmasından bir süre önce, onun komutası altındaki Güney ordularının bir koluna komuta etti.

Savaşın ardından bir kahraman olarak Georgia'ya döndü ve yeniden avukatlığa başladı. Savaşın sonraki Yeniden İnşa Dönemi'nde izlenen politikalarla karşı çıktı. 1868'de Demokratların adayı olarak eyalet valiliği seçimlerine katıldıysa da Cumhuriyetçi aday karşısında yenilgiye uğradı. Georgia'lı seçmenlerin gözünde beyazların üstün olduğu dönemin bir simgesi haline gelen Gordon'ın Ku Klux Klan yöneticisi olduğu yolunda söylentiler yayıldı.

1873'te ABD Senatosu'na seçilen Gordon 1880 seçimlerini de kazandı. Ama bir demiryolu şirketinde çalışmak üzere senatörlükten ayrıldı. Bu görevi sırasında Güney'in ticaret ve sanayiye yönelmesi için çalıştı. 1886'da yeniden politikaya atılan Gordon 1890'da senatör oldu, Senato üyeliğini 1897'ye değin sürdürdü.

1890'da Birleşik Güneyli Eski Askerler adlı örgüt kurulunca, örgütün başkanlığına getirilen Gordon, yaşının sonuna değin bu görevde kaldı. Askerlik anılarını 1903'te *Reminiscences of Civil War* (İç Savaş Anıları) başlığıyla yayımladı.

Gordon, Patrick (d. 31 Mart 1635, Auchleuchries, Aberdeen, İskoçya - ö. 9 Aralık 1699, Moskova), Rus ordusunda generalliğe kadar yükselen ve Rus çarı I. Petro'nun (Büyük) (hd 1682-1725) yakın dostluğunu kazanan İskoçyalı asker.

Dinsel ve siyasal karışıklıklarla çalkalanan İskoçya'yı terk ettikten sonra Polonya'nın Danzig (bugün Gdańsk) kentine giderek Braniewo'daki (Braunsberg) Cizvit Okulu'nda iki yıl öğrenim gördü (1651-53). 1655'te İsveç'le Polonya arasında savaş başlayınca paralı asker oldu ve farklı zamanlarda her iki taraf için de savaştı.

1661'de binbaşı rütbesiyle Rus ordusuna girdi. 1663'te Moskova'da baş gösteren ayaklanmayı bastırdıktan sonra albaylığa yükseltildi. 1666'da Çar Aleksey tarafından elçi olarak İngiltere'ye gönderildi ama görevini başarıyla yerine getiremediği için çarın gözünden düştü. Rusya'nın hizmetinden ayrılmak için harcadığı çabalara karşın, sonraki hükümdarlar döneminde, özellikle de 1678'de Osmanlılarca kuşatılan Ukrayna'daki Çigirin'i kahramanca savunduktan sonra konumu düzeldi.

Sofiya Alekseyevna'nın 1682'de I. Petro'yı V. İvan'ın naibi olmasından sonra, diplomatik bir görevle yeniden İngiltere'ye gitti (1686-87). Rusya'ya dönüşünde Sofiya ve başdanışmanı Prens Vasili Golitsin'i Avrupa devletlerinin Osmanlılara karşı oluşturacakları bir ittifaka girilmemesi ve Osmanlıların tebası olan Kırım Tatarlarına savaş açılmaması konusunda uyardıysa da öğütlerine uyulmadı. 1687'de Golitsin'in başarısızlıkla sonuçlanan ilk Kırım seferine

katıldı. Savaşın sonra generalliğe yükseltildi. 1689'daki ikinci Kırım seferinde levazım komutanı olarak yer aldı ve Golitsin'e strateji konusunda danışmanlık yaptı. Bu seferin de başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından doğan siyasal bunalım sırasında, I. Petro'nun Batı tipi eğitim görmüş birliklerinin başında Sofiya'yı devirmesine yardımcı oldu (1689).

Bundan sonra genç çarla arkadaşlık yaparak, ona balistik dersleri vererek ve özel eğitim görmüş birliklerinin savaş tatbikatlarını yöneterek Petro'nun yakın çevresi arasına girdi. Tümamiral rütbesi (1694) ve baş askeri danışman unvanıyla ödüllendirildi. Petro'nun Batı Avrupa gezisinde olduğu sırada saray muhafız birliklerinin (*streltsi*) Sofiya'yı yeniden tahta geçirmek için başlattıkları ayaklanmayı bastırdı (28 Haziran 1698).

Gordon, Richard F(rancis), Jr. (d. 5 Ekim 1929, Seattle, Washington, ABD), ABD'li astronot. Eylül 1966'da Charles Conrad'ın yardımcısı olarak "Gemini 11" uçuşuna katılmıştır.

"Gemini 11", birinci yörüngesinde kenetlendiği "Agena" uzay aracı ile birlikte o güne değin ulaşılan en büyük yükselti olan 1.370 km'lik bir yörüngeye çıkmıştır. Gordon, uzaıyda 45 dakika süren yürüyüşle bu iki uzay aracının kenetlenmesini sağlamıştır.

1951'de Seattle'daki Washington Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra deniz havacılığı eğitimi gören Gordon, altı yıl sonra deneme pilotu oldu. "F4H Fantom" tipi bir jet uçağıyla Los Angeles'tan New York kentine 2 saat 47 dakikada (saatteki ortalama hızı 1.414 km) uçarak hız rekoru kırı ve Bendix Trophy Yarışını kazandı.

1963'te astronotluğa seçilen Gordon, Alan L. Bean ve Charles Conrad ile birlikte 14 Kasım 1969'da "Apollo 12" uçuşuna katıldı. Ay'a yapılan ikinci insanlı yolculuk olan bu uçuş sırasında Gordon komuta modülünün pilotluğunu yaptı ve Ay'daki araştırmalar sırasında Ay'ın yörüngesinde kaldı.

1972'de Deniz Kuvvetleri'nden ve uzay programından ayrılan Gordon, 1977'ye değin New Orleans Saints profesyonel futbol takımının başkan yardımcılığını üstlendi.

Gordon, Walter Lockhart (d. 27 Ocak 1906, Toronto - ö. 21 Mart 1987, Toronto, Kanada), II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Kanada'nın ekonomik gelişmesine katkıda bulunan siyaset adamı.

Muhasebe öğrenimi gören Gordon, Toronto'da ortağı olduğu bir şirkette çalıştıktan sonra bir sinai danışmanlık şirketinin başına geçti. II. Dünya Savaşı'nın başlarında, hükümete mali konularda danışmanlık yapmakla görevlendirildi. Bu dönemde Kambiyo Denetim Kurulu'nun oluşturulmasına katkıda bulundu, 1940-42 arasında maliye bakanının özel yardımcısı olarak görev yaptı.

Savaşın sonra, Kanada'daki dominyon yönetiminde görev alan krallık komisyonlarının başkanlığına getirildi (1946). 1951'de, Kanada Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nün yürütme komitesi başkanı ve Toronto Üniversitesi yönetim kurulu üyesi oldu. 1955'te Kanada'nın ekonomik gelişmesiyle ilgili bir inceleme komisyonunda görev aldı. Aynı yıl Liberal Parti'ye giren Gordon, 1962'de Toronto-Davenport temsilcisi olarak Avam Kamarası'na seçildi ve Lester Pearson hükümetinde maliye bakanı oldu. 1963'te hazırladığı ilk bütçenin Avam Kamarası'nda reddedilmesi yeni hükümeti düşme tehlikesiyle karşı karşıya bıraktı. Bunun üzerine bütçede değişiklik yapmak zorunda kalan

Gordon sonraki iki bütçesiyle durumunu bir ölçüde düzeltti. Ama inşaat malzemeleri ile imalat makinelerine getirdiği yüzde 11'lik satış vergisi 1965 seçim kampanyasında başlıca eleştiri konusu oldu. Lester'in 1965'te erken seçim kararını almasında etkili olan Gordon, partinin seçim kampanyasını yürüttü. Liberal Parti bu seçimlerin sonunda Parlamento'da çoğunluğu sağlayamayınca Gordon siyasal ve mali yaklaşımının hatalı olduğunu kabul ederek istifa etti. 1967'de Özel Danışma Kurulu başkanı olarak yeniden hükümete girdiyse de ertesi yıl bu görevden ayrıldı. Ardından Ontario'nun Downsview kentindeki York Üniversitesi'nin rektörü oldu (1973-77). Gordon'un Kanada üzerine yazdığı çok sayıda kitap arasında, *Troubled Canada-The Need for New Domestic Policies* (1961; Sorunlu Kanada-Yeni Bir İç Politika Gereksinimi), *A Political Memoir* (1977; Siyasal Anılar) ve *What is Happening to Canada* (1978; Kanada'ya Neler Oluyor) sayılabilir.

Gordon, Yehuda Leib, LEON GORDON olarak da bilinir, takma adı YALAG (d. 7 Aralık 1830, Vilnius, Litvanya - ö. 16 Eylül 1892, St. Petersburg, Rus Çarlığı), Yahudi şair, deneme yazarı ve romancı. Eski Ahit dönemi ve sonrası İbranicesini başarıyla kullanarak İbrani şiirinde yeni ve etkili bir üslup yaratmış, Haskala(*) adı verilen İbrani Aydınlanması'nın öncü şairi olmuştur.

Gordon Litvanya'dan ayrıldıktan sonra, siyasal komplolara karıştığı suçlamasıyla çarlık hükümetince tutuklandı. Özgürlüğüne kavuşunca *ha-Melitz*'in yayın yönetmeni oldu. Eski Ahit temalarını işleyen ilk şiirlerini hahamlık kurumunun bağnaz yönlerini hedef alan güçlü yergi şiirleri izledi. Son şiirleri Haskala ülkülerinin uğradığı düş kırıklıklarını yansıtıyordu. Şiir yeteneğinin sınırlı olmasına karşın dinsel ve toplumsal reform savunuculuğunda çok başarılı oldu. Gordon'un Eski Ahit sonrasına özgü İbranice deyişleri ustaca kullanması, çağdaş İbranice'nin esnekliğini artırdı. Şiirleri *Kol Şire Yehuda* (1883-84), öyküleri ise *Kol Kibre Yehuda* (1889) adlı kitaplarda toplanmıştır.

Gordonia, çaygiller (*Theaceae*) familyasından, Kuzey Amerika ve Doğu Asya kökenli ağaç türlerini içeren cins. Ortası sarı olan beyaz ve gösterişli çiçekleri kamelyaya benzer. Kuzey Amerika'nın güneydoğusunda yetişen *G. lasianthus* 19 m yüksekliğe ulaşabilen bir ağaçtır. Dalları yukarı doğru kalkık, kışın dökülmeyen yaprakları oval biçimli, yaz sonunda açan çiçekleri uzun saplı ve hoş kokuludur. Güney Çin'de yetişen *G. axillaris* kışın yapraklarını dök-meyen yaklaşık 7 m uzunluğunda bir tür-

Gordonia
Leonard Leo Rao III

dür; 10 cm büyüklüğünde sapsız çiçekler verir.

Gorée Adası, Fransızca ILE DE GORÉE, Senegal'de, Cap Vert (Yeşil Burun) Yarımadasının tam güneyinde ada. Batı Afrika'daki en eski Avrupa yerleşmelerinden biridir. Hemen hemen tümüyle çıplak bir volkanik kayadan oluşan ve Dakar demirleme limanına egemen bir konumda olan adanın yüzölçümü 36 ha'dır. Küçük ve güzel görümlü Gorée kasabasına Nassau ve Saint-Michel kaleleri egemendir. Ada ilk olarak 15. yüzyılda Portekizlilerce işgal edildi. Portekizlilerin yerli Lebu halkını buradan sürmelerinden sonra, 18. yüzyılın sonuna değin Atlas Okyanusu üzerindeki köle ticaretinin başlıca merkezlerinden biri oldu. Birçok kez el değiştirdikten sonra 1816'dan Senegal'in bağımsızlığını kazandığı 1960'a değin Fransız yönetiminde kaldı. 1848'den başlayarak Fransa'nın seçim bölgesi oldu ve 20. yüzyılın ilk yarısında Fransız Parlamentosu'nda temsil edildi. Su sıkıntısı bulunan adanın önemi son 150 yıl boyunca, anakaradaki Dakar ile Saint Louis'nin gelişmesine koşut olarak sürekli azalmıştır. Çok sayıda müze ve iki kalenin kalıntıları turistlerin ilgisini çeker. Senegal'in en büyük hapisanesi de buradadır. Nüfus (1984 tah.) 1.000.

Goren, Charles H(enry) (d. 4 Mart 1901, Philadelphia, Pennsylvania - ö. 3 Nisan 1991, Encino, California), ABD'li briç ustası. Puan sayma sistemiyle briç yenilik getirmiş ve turnuvalarda art arda kazandığı başarılarla dünyanın en ünlü oyuncularından biri olmuştur.

Montreal'deki McGill Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1923'te lisansüstü çalışmasını tamamladıktan sonra Philadelphia'da avukatlığa başladı. Hukukçuluğunun yanı sıra briçte de ustalaştı. Sonradan, *Winning Bridge Made Easy* (1936; Briçte Kazanmanın Kolayı) adlı kitapta ayrıntılı biçimde açıkladığı sayı sistemi ve turnuvalardaki başarılarıyla adını duyurunca avukatlığı bıraktı. 1940'larda gazetelere briç köşesi hazırlayan gözde bir briç yazarı oldu; daha sonra bu işi Omar Sharif ile birlikte sürdürdü. Briç dersleri verdi ve televizyonda briç yorumculuğu yaptı. 1944-62 arasında ustalık puanı sıralamasında en öndeydi. Sekiz kez ABD şampiyonu, 1950'de de Dünya şampiyonu oldu. 1966'dan sonra turnuvalara katılmadı. 1971'de California'ya yerleşti. Başlıca kitapları arasında *The Standard Book of Play* (1942; Standart Oyun Kitabı), *Contract Bridge in a Nut Shell* (1946, 1959; Kısaca Briç), *Point Count Bidding in Contract Bridge* (1949; Kontrat Briçte Puan Sayma Yöntemiyle Konuşma) ve pek çok dile çevrilen *Goren's Bridge Complete* (1963; Goren'in Goren's Briç Kitabı) sayılabilir. Kitaplarından yapılan derlemeler Türkçede *Briç* (1959, 1987), *Yeni Sayı Metodu* (1971), *A'dan Z'ye Briç* (1983) ve *Her Yönüyle Briç* (1987) adlarıyla yayımlanmıştır.

Goretta, Claude (d. 23 Haziran 1929, Cenevre, İsviçre), İsviçreli sinema yönetmeni. Çağdaş insanın davranışlarının temelinde yatan nedenleri yalın bir üslupla irdeleyen filmleriyle tanınır.

Cenevre Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. İsviçreli yönetmen Alain Tanner ile birlikte gerçekleştirdiği *Nice Time* (1957; Hoş Zaman) adlı kısa metrajlı film Goretta'ya İngiliz Sinema Enstitüsü'nde çalışmalar yapma olanağı sağladı. Daha sonra ülkesine dönerek İsviçre televizyonu için filmler çekti. İlk uzun metrajlı filmi *Le Fou*'yu (Deli) 1970'te gerçekleştirdi. Çağ-

Goretta, Mario Ricci'nin Ölümü (1983) filminde Magali Noel ile
ABC Ajansı

daş İsviçre sinemasının kurucusu ve öncüsü sayılan "Beşler Grubu" içinde yer alan Goretta, 1977'de çektiği *La Dantellière* (Dantelci Kız) adlı filmiyle uluslararası üne kavuştu. Film bir üniversite öğrencisi ile kuaförde çalışan sıradan bir emekçi kızın (Isabelle Huppert) ilişkisini konu alıyordu. Sözcüklerin, eylemlerden daha çok önem kazandığı entelektüel bir çevrede yaşayan üniversite öğrencisinin, yalın bir yaşam sürdüren sevgilisinden giderek soğuması ve onu terk etmesi, kızın ruhsal dengesini ve gerçekle bağını yitirmesiyle sonuçlanır. Goretta, 1983'te gerçekleştirdiği *La Mort de Mario Ricci*'de (Mario Ricci'nin Ölümü) orta yaşı geride bırakmakta olan bir televizyon muhabirinden yola çıkarak çağdaş sanayi toplumundaki iletişimsizliğin ürktücü bir görünümünü çizdi. Film, başrol oyuncusu Gian Maria Volonte'ye Cannes Film Şenliği'nde en iyi erkek oyuncu ödülünü kazandı. Goretta 1986'da çektiği *Si le soleil ne revenait pas*'da (Güneş Yeniden Doğmazsa) inanç ve yazgı temalarını ele aldı. Çoğunu Fransa'da çektiği filmlerinin senaryolarının hazırlanışına da katılmıştır. Öbür filmleri arasında *Le Temps d'un portrait* (1971; Bir Portrenin Zamanı), *L'Invitation* (1973; Çağrı), *Pas si mechant que ça* (1975; O Kadar da Kötü Değil), *Les Chemins d'exil* (1978; Sürgün Yolları) ve *La Provinciale* (1980; Taşralı Kız) sayılabilir.

Gorges, Sir Ferdinando (d. y. 1566, Wrexall?, Somerset - ö. 1647, Long Ashton, Gloucestershire, İngiltere), ABD'nin bugünkü Maine eyaletini kendi malikânesi olarak kuran İngiliz soylu.

Gençliğinde renkli bir askerlik yaşamı oldu. 1591'de "sir" unvanı aldı. 1605'ten sonra, hiç gitmediği halde Kuzey Amerika'da çeşitli yerleşim projeleri için krallık onayı almakla uğraştı. Kolonileşmenin krallık eliyle yürütülmesi ve kolonilerin yukarıdan sıkı denetim altında tutulması gerektiği görüşündeydi. 1620'de, Kuzey Amerika'da 40-48. enlemler arasında kalan tüm toprakları kolonileştirip yönetmekle yetkili New England Konseyi adlı şirket için kraliyet beratı almayı başardı. Gorges'un amacı toprağı malikânelere ve *fief*'lere bölerek konsey üyesi 40 soyluya dağıtmaktı. Ama Plymouth ile Massachusetts Koyunda anonim şirketlerin kurduğu orta sınıf ağırlıklı iki özerk İngiliz kolonisinin başarısı buna engel oldu. Bu koloniler doğrudan kralıktan berat aldığı için New England Konseyi'nin aracılığı gerekmemiştir.

Gorges'a yaşamı boyunca birkaç toprak bağışında bulunuldu; bunlardan en önemlisi 1639'da Maine için aldığı beratı Gorges'un temsilcileri Maine'de bir geçici yönetim kurdular. Ama İngiliz İç Savaşı ve yaşlılığı, Gorges'un "Amerika Düşü"nü gerçekleştirmesini önledi.

Gorgias (d. İÖ y. 483, Leontinoi, Sicilya? - ö. İÖ y. 376, Atina?). Atina'da ünlü Sicilyalı Sofist ve retorikçi. *Logos*'un (söz) gücünü ve sanatlı düzyazının değerini ortaya koymayı amaç edinmiş, öğretisi kendi yazıları kadar başta Platon olmak üzere başkalarının atıflarından da çıkartılarak bir araya getirilmiştir. Platon, retorikğin özünü ve değerini araştırdığı *Gorgias* (Gorgias, 1967, 1982) diyalogunda onun retorikçi yanını över.

Gorgias'ın düşüncesini etkileyenlerin başında Empedokles ve Elealı Zenon gelir. Temel yapıtı *Peri physeos e per tu meontos* (Doğa ve Varlık Olmayan Üzerine) kaybolmuştur, ama yapıtın o dönem felsefesinin temel sorununu yansıtan üç tez içerdiği bilinmektedir: Hiçbir şey varlık değildir; eğer bir şey varlık ise o bilinemez; eğer bir şey bilinebilirse, onun bilgisi dil ile aktarılmaz. Gorgias bu üç tezle düşünce ve varlığın birbirinden ayrı olduğunu, düşüncelerin nesnelerin varlığını içermediğini dile getirmiştir. Bu tezler Sofistlerin usavurma biçiminin tipik bir örneğini de oluşturur. Gorgias'ın *Elenes egkomion* (Yunanlılara Övgü) ve *Palamedes* adlı yapıtları ile *Pythikos*, *Olimpikos* ve *Epitaphilos* (Mezar Yazıtı) adlı söylevlerinden bazı parçalar günümüze ulaşmıştır.

Gorgias şiire rakip olabilecek etkili bir düzyazı geliştirmeye çalışmış ve bu amaçla üslup çalışmalarını retorikğin önemli bir bölümü haline getirmiştir.

Gorgo, Yunan mitolojisinde korkunç dişli yaratık. Homeros, yeralında yaşayan tek bir Gorgo'dan söz eder. Hesiodos ise Stheno (Güçlü), Euryale (Uzağa Atlayan) ve Medusa (Kraliçe) adlarındaki üç Gorgo'nun, Deniz Tannısı Phorkys ile kız kardeşi

Gorgo başı, İÖ 6. yüzyıl başlarından kalmış mermer mask, Akropolis Müzesi, Atina
Alman - Art Resource / EB inc

ve karısı Keton'un kızları olduğunu anlatır. Atina geleneğinde Gorgo'lar, Yer'i simgeleyen Gaia'nın, oğullarını tanrılara karşı korusunlar diye yarattığı canavarlar olarak görülür.

Erken Klasik dönem sanatında Gorgo'lar yılan saçlı, yuvarlak yüzlü, düz burunlu, dilleri ağızlarından dışarı sarkmış, kocaman dişleri öne fırlamış, kanatlı birer dişi olarak betimlenirdi. Üçü içinde yalnızca Medusa ölümlüydü; bu yüzden de Perseus, Medu-

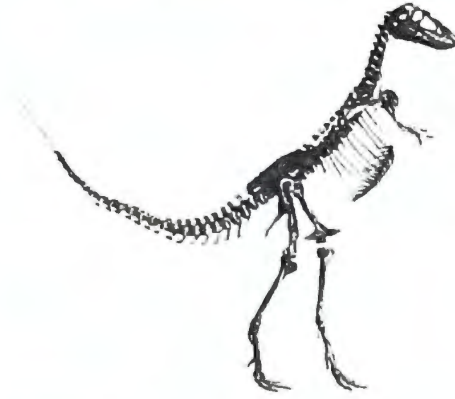
sa'yı başını keserek öldürmeyi başarmıştı. Medusa'nın boynundan akan kandan, Poseidon'dan gebe kaldığı Pegasos ve Khrysaor ortaya çıkmıştı. Medusa'nın başında, ona bakan herkesi taşa çevirme gücü vardı. Ürkütücü Gorgo başı tasvirleri, kemgöze karşı koruyucu olarak kullanılırdı.

Gorgonacea, Cnidaria (knidliler) filumunun *Anthozoa* sınıfından, genellikle dallanmış, gösterişli koloniler oluşturan 1.200 kadar türü içeren mercan takımı. Bu omurgasız deniz hayvanlarının iskeletinde gorgonin denen esnek, boynuzsu bir protein bulunur. Birçok türün iskeleti değişik oranlarda kalsiyum karbonat içerirken, takımın bazı basit yapıları üyelerinin iskeleti yalnızca kalkerli dikenciklerden oluşmuştur. Bazı türlerde kolonilerin yüksekliği 3 m'ye ulaşabilir. Başta Antil Denizi olmak üzere okyanusların tropik ve astropik bölgelerinde çok bol bulunan bu mercanlar arasında yaklaşık 500 türüyle *Gorgonia* cinsi önemli bir yer tutar.

Gorgonia cinsinde, bir yüzeye tutunarak yaşayan silindirik biçimindeki polipler, aynı düzlem üstünde dallanmış, genellikle 60 cm yüksekliğinde ve yelpaze biçiminde koloniler oluşturur. Poliplerin iskeletini örten

Gorgonzola, İtalya'nın kuzeyinde, Lombardiya yönetim bölgesine bağlı Milano ilinde kent. Milano kentinin doğusundadır. Tazeleyen yumuşak olan Gorgonzola peyniriyle ünlüdür. Peynir, suyu iki kez süzülükten sonra 20 gün fırında kurutulur ve üzerine bakır iğnelerle delikler açılarak, özel yeşilimsi mavi küfün (*Penicillium roqueforti*) oluşması sağlanır. Bu peynir Lombardiya'nın öteki kesimleriyle Piemonte ve Emilia-Romagna yönetim bölgelerinde de üretilir. Nüfus (1990 tah.) belediye, 15.860.

Gorgosaurus, fosillerine Kuzey Amerika ve Asya'nın doğusundaki Üst Kretase (Te-

Gorgosaurus

American Museum of Natural History, New York

beşir) Dönemi (Kretase Dönemi y. 136-65 milyon yıl önce) çökellerinde rastlanan iri ve etçil dinazor cinsi. Kafatasları büyük, çeneleri çok sayıda iri ve keskin dişlerle donatılmıştır. Bütün ağırlıklarını kalça (leğen) kemirinin desteklediği güçlü arka bacaklarına vererek iki ayak üstünde yürüyen bu dinazorların uzun ve güçlü kuyrukları da gövdenin ağırlığını dengeliyordu. Uzunlukları yaklaşık 9 m, başlarının yerden yüksekliği 3,5 m olan bu hayvanların öne eğilerek ağır ağır yürüdükleri, taze besinlerin yanı sıra sürüngen leşleriyle de beslendikleri sanılmaktadır. Yapı ve davranış özellikleriyle *Tyrannosaurus* cinsinden dinozorlara benzeyen, ama daha küçük yapıları olan *Gorgosaurus* fosillerinin bulunduğu kayaçlar, *Tyrannosaurus* fosillerinin bulunduğu kayaçlardan biraz daha yaşlıdır.

Gori, Gürcistan'da, Gori ilçesinin (rayon) merkezi kent. Kura Irmağı kıyısındadır. İS 7. yüzyılda Tontio adıyla kurulan Gori, Gürcistan'ın en eski kentlerinden biridir. 1917 Devrimi'nden önce küçük bir yönetim ve pazar merkeziydi. Josif Stalin, doğduğu (1879) ve büyüdüğü bu kentte 1888-94 arasında ilahiyat öğrenimi gördü. 1917'den sonra, Gori'de sanayi büyük gelişme gösterdi. Kentte bugün, yörede yetiştirilen meyve ve sebzeye dayalı önemli bir gıda sanayisi vardır. Tekstil sanayisi ise, büyük ölçüde Azerbaycan'dan gelen pamuğa dayanır. Bunların yanı sıra bazı küçük ölçekli hafif sanayi kuruluşları vardır. Kentte bir öğretmen okulu ve bir tanımlı yüksekokulu bulunur. Nüfus (1987 tah.) 62.000.

goril (*Gorilla gorilla*), *Primates* (maymunlar) takımının *Anthropoidea* (insansılar) alt takımının *Pongidae* familyasından insansı maymun türü. Şempanzeyle birlikte insanın yaşayan en yakın akrabasıdır. *Primates* takımının en iri üyesi olan ve Ekvator Afrika'sının ormanlarında yaşayan goriller genellikle üç alttüre ayrılır: Kamerun'dan Kongo Irmağına kadar uzanan tropik yağmur ormanlarıyla kaplı düzlüklerde yaşayan batı ova gorili (*G. g. gorilla*), Kongo'nun doğusundaki tropik yağmur ormanlarıyla

kaplı düzlüklerde yaşayan doğu ova gorili (*G. g. graveri*) ve Kivu Gölü bölgesinin kuzey ve doğusundaki yağmur ormanları ile bambu ormanlarının kapladığı dağlarda yaşayan dağ gorili (*G. g. beringei*).

Gorillerin gövdesi tıknaz ve güçlü, burun delikleri geniş, kaş kemerleri çıkık, derileri ve kılları siyahtır. Aynı familya içinde yer alan şempanzelerden iri yapıları, küçük kulakları, yayvan ve öne doğru açılan burun delikleriyle ayrılan goriller, şempanzeler gibi hareketli değil, ağırbaşlı hayvanlardır. Erişkin gorilin uzun ve güçlü kolları, kısa ve kalın bacakları, çok iyi gelişmiş geniş bir göğsü ve çıkık bir karnı vardır. Erkeklerde kafatasının tepesinde belirgin bir kemik çıkıntısı, sırtın gerisinde de boz ya da gümüş renkli geniş bir leke bulunur. Erkekler yaklaşık 1,7 m boyunda ve dişilerin hemen hemen iki katı ağırlığındadır (135-275 kg); insan eliyle bakılan erkek ve dişiler normal kilolarının üstüne çıkabilir. Erişkin evredeki tipik bir dişi goril yaklaşık 1,5 m boyunda ve 90 kg ağırlığındadır. Gorillerin yüzü, el ve ayakları kılsızdır. Yaşlı erkeklerin göğsünde de kıl bulunmaz. Dağ gorilleri öbür iki alttürden daha uzun olan kıllarıyla ayırt edilebilir.

Çoğu zaman gorillerin yırtıcılığından söz edilmesine karşın, yapılan araştırmalar bu hayvanların ısrarla üstlerine gidilmedikçe saldırgan davranışlardan kaçındıklarını ve

Goril (*Gorilla gorilla*)

Kenneth W. Fink - Root Resources

ürkek olduklarını göstermiştir. Birlikte yaşayan goril topluluğunun önderliğini üstlenen erkek, bölgelerine giren yabancılara karşı saldırgan davranışlar gösterebilir. Bu davranışlar göğsü yumruklama, ürkütücü sesler çıkarma, yabancıya doğru hamle yapıp genellikle çatışmaya girmeden geri çekilme biçimindedir. Goriller bir ya da iki erişkin erkeğin önderliğindeki 6-20 bireylik aile toplulukları halinde yaşar. Ailenin önder dışındaki üyeleri dişiler, yavrular, gençler ve sırtında gümüş renkli leke henüz belirmemiş, erişkin evreye yeni giren erkeklerdir.

Goril gündüzleri etkinlik gösteren ve ağaçlarda dolaşmayı yeğleyen bir maymundur. Genellikle el ve ayaklarını büküp, parmak eklemlerinin dışını yere dayayarak yürür ve ender olarak dik durur. Dişiler ve yavrular tırmanmaya erkeklerden daha yatkındır. Yaprak, sap ve bambu sürgünleri gibi bitkisel maddelerle beslenen bu hayvanlar günün büyük bölümünü yiyecek arayarak ve dinlenerek geçirir, akşama doğru ağaçlarda ya da yere yadıkları dal ve yaprakların üstünde uyurlar. Aynı uyuma yerini üst üste kullanmaları enderdir. Her topluluk yaklaşık 10-15 km²'lik bir bölge içinde dolaşmasına karşılık birkaç goril topluluğu ormanın aynı bölümünü paylaşabilir.

Gorgonacea takımının iki üyesi: (Üstte) *Gorgonia*; (altta) *Ellisella*
Douglas Faulkner

doku katmanları kırmızı, sarı ya da turuncu tonlarındadır. Koloniler genellikle akıntıya kesecek yönde geliştiği, poliplerin dokunaçları da ağ gibi iç içe geçtiği için hayvanlar denizdeki planktonları kolayca avlayabilir. Bu cins üyelerinden *G. verrucosa* Akdeniz ve Atlas Okyanusunda, Venüs yelpazesi (*G. flabellum*) Bahama Adaları çevresinde yaşar.

Goriller oldukça sessiz hayvanlardır; yalnız erkekler kızıkları zaman homurtu ve kükremeyi andıran çeşitli sesler çıkarır. Erkek ve dişilerin bağırırken göğüslerini yumruklaması en bilinen davranışlarıdır. Bu davranış erkeklerde yere vurma, otları yolma ve çevrede koşuşturma gibi eylemlerle birleşerek törensel bir gösteriye dönüşebilir. Nedeni tam olarak anlaşılamayan bu eylemlerin bazen öbür gorilleri ya da insanları korkutmayı, bazen de grupta baskınlık hiyerarşisi kurmaya yöneldiği gözlenmiştir.

Goriller, şempanzeler kadar meraklı ve kolay uyum sağlayabilen hayvanlar değildir; daha çok sakın ve kararlı davranışlarıyla dikkati çekerler. İnceleme altına alınan gorillerin bellekleri olduğu, sorunları çözme, deneyerek sonucu varma ve bir dereceye kadar sezgi yetenekleri bulunduğu anlaşılmış, insanlardan işaret dilini öğrenmeye şempanzelerden daha yatkın oldukları görülmüştür.

Gorillerin belli bir üreme mevsimi yoktur. Yaklaşık 250-290 gün süren gebeliğin ardından genellikle tek bir yavru doğar. Yeni doğmuş bir gorilin ağırlığı 2 kg dolayındadır. Yaşamının ilk üç ayında bütünüyle kolları arasında yaşadığı annesine bağımlıdır. Yavru gece annesinin yuvasında uyur, gündüz annesinin sırtında dolaşır. Dişi goril yaklaşık 7, erkek goril yaklaşık 9 yaşında eşeysel olgunluğa erişir. Yabanıl ortamda 30 yıl kadar yaşayabilirler. Bakım altında 40 yaşını aşan goriller de bilinmektedir.

Ormanların yok edilmesi, yakın geçmişte serüven tutkunlarının neden olduğu kırmalar, günümüzde de süren kaçak avlanmalar, hayvanat bahçeleri ve bilimsel araştırmalar için geniş kapsamlı toplama çalışmaları gorillerin doğal ortamlarında hızla azalmasına yol açmıştır. Varlığı tehlikede olan bu hayvanların tümü *Red Data Book* listelerine girerken, sayıları yalnızca 500-1.000 kadar olduğu sanılan dağ gorili tükenme tehlikesi gösteren hayvanlar arasında yer almaktadır.

Gorizia, Almanca GÖRZ, Slovence GORICA, İtalya'nın kuzeydoğusunda, Friuli-Venezia Giulia yönetim bölgesine bağlı Gorizia ilinin merkezi kent. Trieste'nin kuzeyinde, Isonzo Irmağı kıyısında yer alır. 11. yüzyıldan Avusturya'ya geçtiği 1500'e değin bağımsız Gorizia ilinin merkeziydi. Avusturya yönetimi altında önemli bir kültür merkezi durumuna gelen kent, 1815'ten sonra Habsburg hanedanına ait Görz-Gradisca topraklarının merkezi yapıldı. I. Dünya Savaşı sırasında yörede, özellikle güneybatıdaki San Michele Dağı'nın (274 m) çevresinde, Avusturyalılarla İtalyanlar arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Savaşta büyük yıkıma uğrayan kent, 1919'da İtalya tarafından ilhak edildi. 1947'de yapılan bir antlaşmayla kentin kuzey varoşları Yugoslavya'ya verildi ve hemen bitişiğinde Nova Gorica adlı Yugoslav kenti kuruldu.

Kentte, bir bölümü 14. yüzyılda yapılmış olan bir katedral vardır. Aquileia patrikliğinin hazineleri burada korunmaktadır. Patrikhane, 1751'de dağıtılarak yerini Gorizia ve Udine başpiskoposluklarına bıraktı. Görülmeye değer öteki yapılar S. Spirito Kilisesi'nin bulunduğu eski kontluk şatosu, barok S. Ignazio Kilisesi, Attemis Sarayı'ndaki tarih müzesi (1745) ve savaş müzesidir. Sınırdaki yerleşmeye geçildikten sonra ticari önemini yitiren kentte bugün dökümhanelerle kimya ve tekstil fabrikaları vardır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 39.230.

Gorj, Romanya'nın güneybatısında il (*judet*). Yüzölçümü 5.641 km²'dir. Vadilerle düzlüklerdeki yerleşim alanlarının sırtlarında, Transilvanya Alpleri (Güney Karpatlar) ve Alt Karpatlar yükselir. İl toprakları, Jiu

Irmağı ve kollarıyla güneye doğru akaçlanı. İl merkezi Tirgu Jiu'nun(*) güneybatısında Ceauru Gölü bulunur. Kentte ahşap ürünler, tekstil ve gıda sanayileri vardır. Birleşti'de inşaat malzemesi üretilir. Sche-la'da antrasit madenleri, Ticleni ve Bilteni kentlerinde petrol kuyuları vardır. Tismaana ve Rovinari'de linyit, Baia de Fier'de grafit yatakları işletilir. Dağlık alanlarda bağcılık, ovalarda tahıl ekimi ve hayvancılık yapılır. Tirgu Jiu bir Roma yerleşmesinin üzerinde kurulmuştur; Hobita köyünde doğan heykeltci Constantin Brancusi'nin anısına kentte bir müze yer alır. Brancusi'nin yapmış olduğu anıtta Rumen kahramanları canlandırılmıştır. Tirgu Jiu'nun batısında yer alan Tismaana Manastırı 14. yüzyılda kurulmuştur. Tirgu Jiu ve Tirgu Cărbunesti, önemli kara ve demir yolu kavşaklarıdır. Nüfus (1990 tah.) 389.200.

Gorkha bak. Gurkha

Gorki bak. Nijni Novgorod

Gorki, Maksim, asıl adı ALEKSEY MAKSIMO-VİÇ PEŞKOV (d. 28 Mart 1868, Nijni Novgorod, Rus Çarlığı - ö. 14 Haziran 1936, Moskova, SSCB), Rus doğalcı öykü, oyun ve roman yazarı. Önceleri serserileri ve toplumdışı insanları anlattığı öyküleriyle tanınmış, daha sonra Rus toplumunun sosyalist düzene geçiş sürecini yansıtan yapıtlar vermiştir.

Gençlik yılları. Küçüklüğü Astrahan'da geçti; eski bir döşeme ustası olan babası orada bir taşımacılık şirketinin acentesiydi. Beş yaşındayken babası ölüp annesi yeniden

Maksim Gorki
H. Roger - Viollet

evlenince, Gorki doğum yeri Nijni Novgorod'a döndü, orada anneannesi ve büyükbabası tarafından büyütüldü. Büyükbabası boyacıydı; işleri gittikçe kötüleşiyor ve Gorki'ye çok sert davranıyordu. Çocukluğunda gördüğü sevecenliğin tek kaynağı anneanne-siydi.

Gorki yalnızca birkaç ay okula gidebildi. Büyükbabasının zoruyla çalışmaya başladığında sekiz yaşındaydı; dolayısıyla Rus işçi sınıfının yaşamını çok yakından tanıdı. Sayısız işe girip çıktı. Bir ayakkabı tamircisine, bir ikon ressamına çıraklık etti. Volga üzerinde çalışan buharlı bir gemide bulaşıkçılık yaparken ahçının özendirmesiyle okumaya başladı ve çok geçmeden okuma en büyük tutkusu haline geldi. Ustalarından ve patronlarından sık sık dayak yiyor, çoğunlukla aç ve kılsız geziyordu. Rusya'daki yaşamın zor yanlarını eski yeni çok az Rus yazarının görebildiği kadar iyi tanıdı. Küçük yaşta edindiği bu acı deneyimler sonradan *gorki* (Rusçada "acı") takma adını seçmesine yol açtı. Ergenlik çağının sonuyla ilk gençlik yıllarını Kazan'da geçirdi. Orada fırıncılık, tersane işçiliği ve gece bekçiliği yaptı. İlk kez bu dönemde popülist hareketin temsilcilerinden bazı devrimci düşünce-

leri öğrendi; sonraları ise bu hareketin, Rus köylüsünü idealize etme eğilimini reddetti. Gene bu dönemde, içinde yaşadığı sefaletin baskısıyla intihar girişiminde bulundu. Yirmi bir yaşında Kazan'dan ayrıldı. Bir serseri gibi Rusya'nın bütün güneyini dolaşarak her türlü işe girip çıktı.

İlk öyküleri. Gorki ilk öykülerini Tiflis'te bulunduğu sıralarda yerel gazetelerde yayımlamaya başladı. Bunların ilki olan "Makar Çudra'yı" (1892), bugün yalnızca belgesel değer taşıyan bir dizi kaba romantik efsane ve alegori izledi. Gorki'yi üne kavuşturan ilk öyküsü ise 1895'te Vladimir Korolenko'nun Petersburg'da çıkardığı *Russkoye Bogatstvo* adlı aylık dergide yayımlanan "Çelkaş" oldu. "Çelkaş" ta renkli bir kişiliğe sahip bir liman hırsızının öyküsünü iç içe geçmiş romantik ve gerçekçi öğelerle anlatıyordu. En başarılı yapıtlarından biri olan bu yapıtta Gorki'nin Rusya'da ayaktakımını konu aldığı ünlü "serseri dönemi" başladı. Gorki daha önceleri yalnız nesnel betimlemelere konu olan serseri ve suçluların güç ve kararlılıklarına yakınlık duyuyor, kendini onlarla özdeşleştiriyordu. Genellikle en iyi öyküsü sayılan *Dvadsat šest i odna*'da (1899; *Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız*, 1939) bir fırındaki ağır çalışma koşullarını anlattı. Bu dönemdeki yapıtlarının olağanüstü başarısı ününün hızla yayılmasına, hatta neredeyse Tolstoy ve Çehov ile bir tutulmasına yol açtı.

Oyunları ve romanları. Gorki daha sonra bu öyküleri kadar başarılı olmayan bir dizi oyun ve roman yazdı. İlk romanı *Foma Gordeyev*'de (1899; *Foma*, 1983, 1986), bir kapitalist olarak yükselen becerikli mavnalı sahibi Ignat Gordeyev'in kişiliğinde irade ve vücut gücüne duyduğu hayranlığı yansıttı. Oğul Foma ise Gordeyev'in tam karşısı. Gorki'nin birçok başka kahramanı gibi "yaşamın anlamını arayan" görece zayıf ve entelektüel biriydi. Bu tarihten sonra Gorki romanlarında Rus kapitalizminin yükselişini işledi. Bu dönemde yazdığı öteki romanlarda sağlam bir olay örgüsü kuramaması ve yaşamın anlamı üzerine uzun tartışmalara yer vermesi yüzünden hep bir ölçüde başarısız kaldı. Rus devrimci hareketine adanmış tek uzun yapıtı olarak ayrı bir önem taşıyan *Mat* (1906; *Ana*, 1979, 1990) belki de en başarısız romanıydı. Roman Vsevolod Pudovkin'in sessiz filmiyle beyazperdede (1926). Bertolt Brecht'in *Die Mutter* (*Ana*) adlı oyunuyla da sahneye aktarıldı. Gorki ayrıca birçok oyun yazdı. Bunların en ünlüsü olan *Na dne*'de (1902; *Ayaktakımı Arasında*, 1941, 1967) daha önce öykülerinde de sık sık yaptığı gibi yoksullar-evinde kalan aylak birini konu aldı.

Marksist etkinlikleri. Gorki 1899-1906 arasında Petersburg'da (bugün Leningrad) yaşadı. Orada Marksizmi benimseyerek Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni (RSDRP) destekledi. 1903'teki bölünmeden sonra da Bolşeviklerin safına geçti. Ama Lenin'le sık sık görüş ayrılığına düştü ve önemli miktarlara ulaşan kazancının büyük bölümünü partiye vermekle birlikte, hiçbir zaman resmen üye olmadı. 1901'de *Jinz* adlı Marksist dergi, Gorki'nin "Pesnya o bu-revestnike" (Fırtına Kunusun Türküsü) adlı devrimci kısa şiirini yayımladığı için kapatıldı. Gorki de tutuklandı, ama çok geçmeden serbest bırakıldı. Vereme yakalandığından bu olayın hemen ardından Kırım'a gitti. 1902'de Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'ne üye seçildiyse de daha sonra siyasal nedenlerle üyeliği geri alındı. Bu karar üzerine Çehov ve Korolenko da

Akademi'den ayrıldı. Gorki bu dönemde Znaniye (Bilgi) adında bir yayınevi kurdu. Edebiyatta Znaniye okulunun doğmasına yol açan yayınevi, Rus eleştirmen ve okurların övgülü deyimiyle "eğilimli" yapıtlar veren devrimci genç yazarlara sansürün elverdiği ölçüde bir zemin oluşturmayı amaçlıyordu. Gorki 1905 Devrimi'nde önemli bir rol oynadı; ertesi yıl tutuklanmasına karşın dış ülkelerden gelen protestoların da etkisiyle salıverildi. 1906'da çıktığı ABD gezisine kadın arkadaşını da götürmesi tepkilere yol açınca o da ABD'ye tepki duymaya başladı ve bunu New York kenti hakkındaki öykülerini topladığı *Gorod Joltovo dyavola*'da (1906; Sarı Şeytanın Kenti) dile getirdi.

Sürgün ve devrim. 1906'da Rusya'dan ayrılan Gorki, yedi yıl siyasi sürgün yaşamı sürdü. Bu döneminin çoğunu muhalif Rus aydınlarının buluşma merkezi haline gelen Capri'deki villasında geçirdi. Yazdıkları hâlâ sıradan Rus okurun ilgisini çekiyor, ama aydınlar artık daha çok kusurlarını görüyordu. Lenin'in önderlik ettiği devrimci hareketle bağını kopartmamıştı, ama *İspoved* (1908; Bir İtiraf) adlı romanında belirttiği *bogostroitelstvo* (tanrı yaratma) denen dinsel-felsefi eğilim Marksist öğretiden sapma sayıldığı için artık pek gözde değildi. Bağımsız kalmakta diretmesi yüzünden çevresindeki Marksistleri rahatsız ediyor, ama etkisinin büyüklüğü yüzünden Rus devrimcilerince vazgeçilmez kabul ediliyordu.

Gorki, 1913'te Rusya'ya döndü. Bolşeviklerle birlikte Rusya'nın I. Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıktı. Kasım 1917'de Bolşeviklerin iktidara el koymalarını eleştirdi. *Novaya Jizn* adlı gazetesinde, Lenin'in basıncı yöntemlerini hedef alırken gazete Lenin'in emriyle Temmuz 1918'de susturuldu. Gorki 1919'dan başlayarak Lenin hükümeti ile işbirliğine girdi. Devrimi izleyen yıllarda yazarların sıkıntılarını hafifletmek, hiç olmazsa çeviri yaparak gelir edinmelerini sağlamak için Mirovaya Literatura (Dünya Edebiyatı) adlı bir kültür kurumu oluşturdu ve sanat yapıtlarının korunmasını sağlamak için çaba gösterdi.

Son dönemi. Gorki 1913-23 arasında başyapıtı sayılan *Detstvo* (1913-14; Çocukluğum, 1947, 1990), *V lyudyah* (1915-16; Ekmegimi Kazanırken, 1949, 1989) ve *Moi universitet*'den (1923; Benim Üniversitem, 1941, 1989) oluşan otobiyografik üçlemesini yayımladı. Girmek istediği Kazan Üniversitesi yerine yalnızca "yaşam okulu"na girebilmenin burukluğuyla *Benim Üniversitem* adını verdiği uzun yapıtı, Rusça yazılmış en güzel otobiyografilerden biridir. Çocukluğunu ve ilk gençlik yıllarını anlattığı bu yapıtta uzun felsefi tartışmalardan bir ölçüde vazgeçerek görece daha dışadönük ve olgun bir yazar olarak gerçek gücünü ortaya koydu. Ailesini, sayısız patronlarını ve önemsiz de olsalar, yaşamına giren insanları betimlemedeki ustalığı ile ayrıntıların keskin bir gözlemcisi olduğunu gösterdi. Gene de bunu Gorki'nin kendi öyküsü saymak zordur; yazarın intihar girişimini bile bir iki satırda geçiştiren böylesine ketum bir otobiyografiye çok ender rastlanır. Gorki'nin her şeyi anlamak ya da yorumlamaktan çok, yalnızca betimlemeye önem verdiği bir döneminin ürünü olan bu yapıtları yaşamın gizemliliği, acımasızlığı ve renkliliği karşısında duyulan hayranlığın izlerini taşır. Bununla birlikte, artık doğrudan benimsetmeye çalışmaktan çok, dolaylı olarak anlatmayı yeğlediği bazı mesajları

içeren bölümlere de rastlanır. Zorbalığa karşı çıkışlar, direncin ve kendine güvenin önemini sürekli vurgulama ve çok çalışmanın değeri üzerine derin düşünceler, retorik bir üslupla verilir.

Gorki, bu üçlemesini 1921-28 arasında yeniden dönmek zorunda kaldığı İtalya'nın Sorrento kentindeki villasında bitirdi. Bu dönemde Almanya'ya ve başka yerlere kısa süreli yolculuklar yapmasına karşın ülkesine dönmedi. Bunda sağlığının bozulması kadar Sovyetler Birliği'ndeki devrim sonrası yaşamdan dolayı uğradığı düş kırıklığının da payı vardı. 1928'de dönmeye için yapılan ısrarlı çağrılara boyun eğdi ve 60. yaşgünü, umduğunun çok ötesinde görkemli resmi törenlerle kutlandı. Ertesi yıl, kesin olarak SSCB'ye döndü ve ölünceye değin orada yaşadı. Ülkesine dönüşü Stalin dönemine rastlayan Gorki, Stalinci siyasal katılığın destekleyicisi oldu. Artık Sovyet yazarlarının tartışmasız ondiri sayılıyordu. 1934'te kurulan Sovyet Yazarlar Birliği'nin ilk başkanı oldu. Toplumcu gerçekçilik(*) denen edebiyat yaklaşımının ortaya atılmasına da katkıda bulundu. Gorki son dönem yapıtlarının hemen hepsinde devrim öncesi dönemi ele aldı. En iyi romanlarından biri olan *Delo Artamonovich*'de (1925; Artamonovlar, 1977, 1988) devrim öncesi Rus kapitalizminin yükselişini ve çöküşünü işledi. Gene devrim öncesi anlatan *Yegor Bulıçov i drugie* (1932; Yegor Bulıçov ve Ötekiler) ve *Dostigayev i drugie* (1933; Dostigayev ve Ötekiler) adlı yeni oyunlar yazdı. En beğenilen yapıtları ise Rus yazarlarla ilgili anılarını topladığı *Vospominaniya o Tolstom* (1919; Tolstoy'dan Anılar, 1967) ve *O pisatelyah* (1928; Yazarlar Üzerine) adlı kitapları oldu. Özellikle *Tolstoy'dan Anılar*, canlı anlatımı ve bu tür Rus incelemelerindeki geleneksel yüceltme yaklaşımının dışına çıkması nedeniyle zaman zaman basıyapıtı sayıldı. *Çehov, otrıki iz vospominai* (1905; Çehov, Anılardan Yapraklar) adlı yapıtı da neredeyse aynı ölçüde etkileyiciydi. Ayrıca güncel olaylar ve sorunlar üzerine küçük kitapçıklar da yazarak Stalinizmin en acımasız yanlarını övdü.

1936'da tedavi sırasında aniden ölen Gorki'nin ölümünde esrarengiz bir yan vardır. Eceliyle ölüp ölmediği bilinmemekle birlikte 1938'de Buharin ve arkadaşlarının yargılanmaları sırasında, Gorki'nin "Sağcılar ve Troçkistler" tarafından antisovyet bir tezgâhın kurbanı olduğu öne sürülmüştür. Suçluların arasında bulunan eski polis şefi Yagoda da, ölüm emrini kendisinin verdiğini itiraf etmiştir.

Gorki'nin Türkçeye birçok yapıtı çevrilmiştir. Bunlardan başlıcaları *Jenşane* (1901; *Küçük Burjuvalar*, 1967), *Miz nenuj-novo çeloveka* (1907; *Halk Düşmanı [Yararsız Bir Adam]*, 1979, 1986), *Jizn Matveya Kozemyakina* (1910; *Matvey Kojemyakin*, 1984), *Skazki ob Italii* (1911; *İtalya Hikâyeleri*, 1970), *Zametki iz dnevnika* (1924; *Güncemden Yapraklar*, 1984), *Vladimir İliç Lenin* (1924; *Lenin*, 1936/*Gorki Lenin'i Anlatıyor*, 1980) ve *Jizn Klima Samgim*'dir (1927-1936; *Klim Samgin'in Hayatı*, 1975, 1. cilt).

Gorky, Arshile, asıl adı VOSDANIK ADOIAN (d. 1904, Van - ö. 21 Temmuz 1948, Sherman, Connecticut, ABD), gerçeküstücü Avrupalı ressamlarla soyut dışavurumcu ABD'li sanatçılar arasındaki bağı kuran ressam.

1909'da Anadolu'dan Erivan'a göç eden Ermeni bir ailenin çocuğuydu. 1920'de ABD'ye gitti ve orada adını Arshile Gorky'ye çevirdi. Arshile'i Akhilleus'tan türetmiş, Gorky'yi de (Rusça *gorki*: "acı") yazar Maksim Gorki'nin adından almıştı.

Rhode Island Tasarım Okulu'nda resim eğitimi gördükten sonra New York kentindeki Greenwich Village'da bohem yaşama katıldı. Zaman zaman çevresinde kendini Paris'te eğitim görmüş ve otomatizm üzerine çalışmış başarılı bir Rus portre ressamı olarak tanıtıyordu. 1926'dan 1931'e değin

"Karaciğer Horoz İbîğidir", Arshile Gorky'nin tuval üstüne yağlıboya resmi, 1944; Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo
Albright - Knox Art Gallery,
Seymour H. Knox'ın armağanı, Buffalo

Büyük Merkez Sanat Okulu'nda ders verdi. Başlangıçta, uzun bir çıraklık dönemi geçirmeden ünlü bir ressam olunamayacağı inancındaydı. Bu nedenle Cézanne, Miró ve Picasso gibi sanatçıların üslupları doğrultusunda çalıştı. Amacı onların yapıtlarını taklit etmek değil, estetik imgelemlerini yakalamak ve onun ötesine geçmekti.

1939 dolaylarında gerçeküstücü Şilili ressam Roberto Matta ile tanışmaya değin Gorky'nin üslubunda büyük bir gelişme olmadı. Sanatı, sanatçının bilinçdışının bir ifadesi olarak gören gerçeküstücü düşünceyle tanışınca, sekiz yıldır süren arayış dönemi sona erdi. Kişisel üslubunu, bu düşünceden yola çıkarak oluşturmaya başladı. "Karaciğer Horoz İbîğidir" (1944, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo) ve "Annemin Oyaltı Önlüğü Yaşamımı Nasıl Gözler Önüne Serer" (1944, Bagley Wright Koleksiyonu, Seattle, Washington) gibi çalışmalarındaki bitkileri ya da insan iç organlarını çağrıştıran biyomorfik biçimler, erimiş renklerle oluşmuş belirsiz bir arka plan üzerinde yüzer gibiydi. Kabaca boyanmış biçimler ve zarif, ince, siyah çizgilerle yarattığı erotik anlamı, yapıtlarına verdiği "Bir Baştan Çıkarıcının Güncesi" (1945, William A. M. Burden Koleksiyonu, New York) ve "Angajman II" (1947, Whitney Müzesi, New York) gibi adlarla da ortaya koyuyordu. ABD'nin en önemli ressamlarından biri olduğu sırada kansere yakalandığı ortaya çıktı. Haziran 1948'de geçirdiği bir otomobil kazasında boynu kırıldı. Bir ay sonra da kansasının kendisini terk etmesi üzerine intihar etti.

Gerçeküstüçülerin son temsilcisi sayılan Gorky, soyut dışavurumcuların da ilki olarak değerlendirilmektedir.

Gorlovka, Ukrayna'da, Donetsk yönetim biriminde (*oblast*) kent. Donetsk Havzası sanayi bölgesinin ortasında, küçük Korsun Irmağının kaynak sularının bulunduğu yörede yer alır. Harkov ile Taganrog arasında yeni inşa edilmiş demiryolunun üzerinde bir madenci yerleşmesi olarak kuruldu (1867). Bazı küçük madenci yerleşmelerini de içine alarak 1932'de kent statüsü aldı. Günümüzde bölgenin en büyük kömür (özellikle kok) madenciliği merkezlerinden biridir. Genellikle derin olan ocaklardan çıkarılan artıkların oluşturduğu tepeler, yörenin görünüşüne kendine has bir özellik verir. Başlıca sanayi kuruluşları kömür madenlerinde kullanılan makine-

lerin yapıldığı büyük bir fabrika ile bir kimya kompleksidir. Büyük bir cıva madeni bulunan Nikitovka gibi komşu kentlere demiryoluyla bağlanan kentte bir yüksek öğretmen okulu vardır. Nüfus (1989) 337.000.

Gorno-Altay Özerk Yönetim Birimi, eskiden (1922-48) OYROT ÖZERK YÖNETİM BİRİMİ Rusya Federasyonu'nun güneyinde, Altay bölgesine (kray) bağlı yönetim birimi (oblast). Altay Dağlarında, güneyde Moğolistan ve Çin'e çevrili 92.600 km²'lik bir alanı kaplar. Beluha Dağında 4.506 m'ye çıkan bir dizi sıradağ ve platodan oluşan yüzeyi derin vadiler ve geniş havzalarla yanılmıştır. Havzalardaki step bitki örtüsü dağ yamaçlarında yerini iğneyapraklı sık ormanlara, doruklarda ise Alp tipi çayırlara, çıplak kayalara ve buzlara bırakır. Gorno-Altaysk kentini çevreleyen yönetim birimi, 1922'de Moğol kökenli Oyratlar için oluşturulmuş ve 1948'e değin bu halkın adını taşımıştır. Günümüzde nüfusunun yaklaşık üçte ikisini Ruslar oluşturmaktadır. Bir miktar altın ve cıva çıkarılmakla birlikte ekonominin temeli tarımdır. Vadilerde yulaf, tahıl ve sebze yetiştirilir. Dağlarda ve vadideki çayırlarda ise sığır, koyun, keçi, at ve yak besiciliği ağırlıktadır. Kürk avcılığı ve kerestecilik de önemli uğraşlardır. Nüfus (1990 tah.) 194.000.

Gorno-Altaysk, eskiden (1932'ye değin) ULALA ve (1932-48) OYROT-TURA, Rusya Federasyonu'nun güneyinde, Altay bölgesine (kray) bağlı Gorno-Altay özerk yönetim biriminin (oblast) merkezi kent. Altay Dağları eteklerinde yer alır. Mayma Irmağı kıyısında ve Katun'a birleşme noktasının yakınındadır. Bıçkühaneler ile kumaş fabrikalarının da bulunduğu bir tarım merkezidir. 1928'de kent statüsü kazanan Gorno-Altaysk'ta yüksek öğretmen ve veteriner okulları ile bir tarih enstitüsü vardır. Nüfus (1971 tah.) 35.000.

Gorno-Bedehsan, Tacikistan'da özerk yönetim birimi (oblast). Pamir Dağlarında 63.700 km²'lik bir alanı kaplar. Çin ve Afganistan sınırında yer alır. 1925'te kurulan yönetim biriminin merkezi Horog'dur. Batı'da "Komünizm Doruğu" olarak bilinen Stalin Doruğunda 7.495 m'ye ulaşan yüksek dağlar derin boğazlarla parçalanmıştır. Boğazlardan geçen Pyanc Irmağının kolları Afganistan sınırının büyük bir bölümünü oluşturur. Nüfusun büyük bölümü batıdaki dar ırmak vadilerinde yaşar. Vadinin sulama yapılan sekilerinde tahıl ve meyve yetiştirilir. Doğuda, dağınık yerleşim alanlarının bulunduğu yüksek çorak platoda Kırgızlar yak ve koyun otlatırlar. Nüfus (1990 tah.) 164.000.

Goroka, Papua Yeni Gine'de, Doğu Highlands ilinin merkezi kent. İç kesimdeki platoda Avrupalıların oturduğu yörenin merkezidir. Highlands Karayolu üzerinde yer alır; ayrıca bir havaalanı vardır. 180 km uzunluğunda bir karayolu doğuda Kainantu ve Aiyura'ya, ardından Lae kentinde deniz kıyısına ulaşır. Yörenin kahve, çarkifelek meyvesi, sebze, kereste, domuz ve sığır gibi ürünleri Goroka'dan sevk edilir. Kentin hayvancılık istasyonunda iki yılda bir tarım fuarı düzenlenir. Yüksek bir konumda bulunan Goroka, aynı zamanda bir tatil sayfiyesi olarak da gelişmektedir. Nüfus (1987 tah.) 21.800.

Gorrie, John (d. 3 Ekim 1803, Charleston, Güney Carolina - ö. 16 Haziran 1855, Apalachicola, Florida, ABD), ABD'li hekim. Yüksek ateşli hastalarda ortamın ısısı-

nı azaltarak ateşi düşürmeyi amaçlayan deneyleri sonucunda, soğutma sistemlerinde soğutulmuş havadan yararlanma yöntemini bulmuştur.

Gorrie 1842'de, sarıhummalı hastaların tedavisinde kullanmak üzere bir hava soğutma aygıtı tasarladı. Aygıt, sıkıştırılmış bir gazı sarmal borulardan geçirdikten sonra yeniden genişleterek soğutma ilkesine dayanıyordu; bu ilke, bugünkü soğutucularda en çok uygulanan yöntemin temelidir. Buz yapımına yönelik deneylerine zaman ayırmak için hekimliği bırakan Gorrie, 1851'de ABD'de ilk mekanik soğutucunun patentini aldıysa da buluşlarından kazanç sağlayamadan öldü.

Gorrio, Tobia bak. Boito, Arrigo

Gorter, Herman (d. 26 Kasım 1864, Wormerveer, Hollanda - ö. 15 Eylül 1927, Brüksel), estetik ve "sanat için sanat" kaygılarıyla Hollanda'da gelişen 1880 edebi canlanma hareketinin en önde gelen şairi. Yoğun duygu yüklü imgeler ve büyüleyici bir doğallık taşıyan ilk şiirleri, hareketin estetik ideallerini gerçekleştirmiş ve çoğu zaman aşmıştır.

1889'da "Mei" (Mayıs) adlı ilk ve en önemli şiiri, hareketin dergisi *De nieuwe gids*'de yayımlandı. Bu şiirde izlenimci imgeler kullanarak kişileştirdiği mayıs ayının gelişi ile güzelleşen Hollanda'da ilkbahar manzarasını, mayısın sevincini ve izleyen düş kırıklığını betimledi; doğaya coşkuyla bağlanmakla başlayıp insanlar arasında barışa duyulan metafizik bir özleme dönüşen kendi ruhsal gelişimini simgeleştirdi.

1890'da yayımladığı *Verzen*'de ise "Mei"deki gibi geçmişe bakmak yerine ruhsal ve duygusal deneyimleri doğrudan aktarmayı seçti. Bu yapıtı Felemenk edebiyatının en başarılı şiirlerden biri oldu.

Gorter sonraları 1880 hareketinin bireyciliğini reddederek komünizmin ülkülerini benimsedi. Marksizmden esinlenen *Pan* (1916) adlı yapıtında yeni bir ütopya arayışını yansıttıysa da Marksizmle ilişkisi uygulamadan çok, düşünce düzeyinde kaldı.

Gortyn, GORTYNA olarak da yazılır, Girit'in güneyindeki ovanın (Mesara) batı ucunda, bugünkü Ayioi Dheka yakınlarında Eski Yunan kenti. Minos döneminde önemsiz olmasına karşın, Mesara'nın en önemli kenti Phaistos'un yerini aldı. İÖ 67'de

Gortyn'de bulunan yazıt
Josephine Powell, Roma

Roma egemenliğine geçinceye değin Gortyn, bazı dönemlerde adanın denetimini Knossos'la birlikte elinde tuttu, bazen de yönetimi ele geçirmeye çalıştı. Kentin o dönemdeki önemi, Matolon ve Leben adlı limanları aracılığıyla doğu ile batı arasındaki deniz ticaret yolunu denetim altında bulundurmasından ileri gelmekteydi.

Bu yöre, 1884'te Gortyn'de büyük bir yazıtın bulunmasından bu yana, Girit'te İtalyanların sürdürdüğü arkeoloji araştırmalarının merkezidir. Yazıt, Helenistik dönem öncesindeki Eski Yunan hukukuna ilişkin en kapsamlı anıttır. Kazılarla Girit ve Berk'a'yı (Kyrenaika) içine alan Roma eyaletinin yönetim merkezi olan Roma kentinin planı ve kamu binalarının çoğu ortaya çıkarılmıştır.

goryo, Japon dininde, ölülerin ikinci ruhları. Heian döneminde (İS 794-857) *goryo*, siyasal entrikalar sonucunda ölmüş ve yaşayanlara karşı besledikleri nefret nedeniyle doğal afet, hastalık ya da savaşlara yol açan soyluların ruhları için kullanılırdı. Hangi ruhların *goryo* olduğu, kehanet ve fal yoluyla belirlenirdi. Çoğu *goryo*, tanrı konumuna yükseltilerek yatıştırılabilir (Japonca *goryo-shin*: "goryo tanrıları"). Bunun en iyi örneği 9. yüzyılda sürgünde ölen ve Tanrı Tencin olarak onurlandırılan Sugawara Miçizane'ydi. Daha sonra, ölüm anında *goryo* olmayı dileyen ya da olağandışı koşullarda beklenmedik biçimde ölen herkesin *goryo* olabileceği yolunda bir inanış belirdi. 9. ve 10. yüzyıllarda, kötü ruhların yol açtığı kötülükleri geri yollamak için, Budacı geleneğe uygun olarak kızgın ruhları Amitabha'nın cennetine yollamaya yarayan *nembutsu*'yu (Amida Buda'nın adının anıldığı dua) okumak, Şugen-do (dağ çilecisi) ayinleri düzenlemek, Şinto ve Taocu geleneklerden kaynaklanan in-yo büyüsünü kullanmak gibi çeşitli doğaüstü uygulamalar gelişti. *Goryo*'nun gücüne duyulan inanç, özellikle Japonya'nın kırsal bölgelerinde varlığını sürdürdü. Zamansız ölenlerin ruhlarını yatıştırmak için bugün de özel anma törenleri düzenlenmektedir.

Gorzów Wielkopolski, Polonya'nın batı kesiminde il (*województwo*). 1975'te kurulan ilin yüzölçümü 8.484 km²'dir. Batıda, Odra (*Oder*) Irmağı boyunca uzanan Almanya, kuzeyde Koszalin ili, doğuda Pila ve Poznań illeri, güneyde Zielona Góra ile çevrilidir. İlin ve yönetim merkezinin adı kısaca Gorzów'dur. Ortaçağda il toprakları, Polonya savunma sisteminin batı sınırını oluşturuyordu. Yöredeki mısır ve buğday üretiminin yanı sıra, ilin tam ortasından geçen Noteć ve Warta ırmaklarında sürdürülen ticari taşımacılık da, 14. ve 15. yüzyıllarda ilin bir zenginlik dönemi yaşamasını sağladı. Ama bu kısa sürdü ve Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında Gorzów büyük hasar gördü; bu tarihten günümüze çok az yapı kalmıştır. Polonya'nın en az nüfuslu bölgelerinden biri olan ilin ekonomisi tarım (çavdar, patates, buğday, şeker pancarı), tekstil, kâğıt hamuru imalatı (il topraklarının yarınsından fazlasını kaplayan ormanlardan sağlanan odundan elde edilir), kimyasal madde ve elektrikli makine üretimine dayanır. Ormanlarda ve ilden geçen önemli akarsuların kıyılarında çok sayıda sağlık tesisi vardır.

Kostrzyn ve il merkezi Gorzów Wielkopolski(*) kentleri, 160 km kuzeyde yer alan Baltık Denizinden gelen kargoların indirildiği iç limanlardır. Nüfus (1990 tah.) 498.300.

Gorzów Wielkopolski, Almanca LANDSBERG AN DER WARTHE, Polonya'nın kuzeybatısında, Gorzów ilinin (*województwo*) merkezi kent. Warta Irmağı kıyısında yer alır. 1257'de Brandenburg kontlarının eline geçen Wielkopolska (Büyük Polonya) bölgesinde bir şato olarak kuruldu. 14. ve 15.

yüzyıllarda Polonya'yla yürütülen özellikle tahıl ticareti ve her yıl düzenlenen panayırı sayesinde ticari bir merkez olarak gelişti. Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında büyük yıkıma uğradığından yeniden inşa edildi. 18. yüzyılda dokuma sanayisinin kurulması, 19. yüzyılda da demiryolunun ulaşması daha da büyümesini sağladı. Başlıca sanayi etkinlikleri sentetik kumaş dokumacılığı, bıçkıcılık ve gıda işlemedir. Nüfus (1990 tah.) 123.400.

Gosainthan, Tibetçe *ŞİŞA PANGMA*, Çince *XIXIABANGMA FENG*, Wade-Giles yazımında *HSI-HSIA-PANG-MA FENG*. Çin'in Nepal sınırı yakınlarında, Tibet'in güney kesimindeki Himalayalar'da dağ. Dünyanın en yüksek dağlarından biridir (8.012 m). Trisuli Irmağı dağın batısında, önemli bir ticaret yolu olan bir boğaz açmıştır. Dağın buzul ve kar kaplı doruğuna çıkma girişimleri siyasal sorunlar yüzünden engellenmiştir. Gosainthan, Sanskrit dilinde "Tanrı Katı" anlamına gelen bir sözcükten türemiştir. *Şişa Pangma* ise Tibet dilinde "çayırılı ovalar üstünde yükselen sıradağ" anlamına gelir.

Goschen (Hawkhurst), George Joachim Goschen, 1. Vikont (d. 10 Ağustos 1831, Londra - ö. 7 Şubat 1907, Seacox Heath, Kent, İngiltere), İngiliz iktisatçı ve siyaset adamı. 19. yüzyıl sonlarında hem Liberal, hem de Muhafazakâr hükümetlerde görev almıştır.

Alman kökenli Londralı banker William Henry Goschen'in (Göschén olarak da yazılır) oğluydu. Saksonya'da, Rugby'de ve Oxford'daki Oriel College'da öğrenim gördü. Genç yaşta bankacılık dünyasında adını duyurdu. 27 yaşındayken İngiltere Merkez Bankası'nın başına getirildi. *Theory of Foreign Exchanges* (1861; Döviz Kuramı) adlı yapıtı uzun süre ününü korudu.

Goschen 1863'te Liberal milletvekili olarak Parlamento'ya girdi, Avam Kamarası'nda hemen kendini gösterdi. Kasım 1865'te bakan yardımcısı oldu. William Gladstone'un 1868'de kurduğu hükümette önce Yoksullara Yardım Yasası Kurulu başkanlığına getirildi, önemli reform tasarıları hazırladı. Daha sonra Mart 1871'den Şubat 1874'e değin Deniz Kuvvetleri birinci lordu olarak görev yaptı. 1876'da Kahire'de Fransızlarla birlikte, Mısır hıdiviyle Mısır maliyesi üzerinde İngiltere ve Fransa'nın ikili denetimini kuran bir anlaşma imzalanmasını sağladı.

Goschen, 1876-78 arasındaki Doğu bunalımında Benjamin Disraeli'nin politikasına cesaretle karşı çıktı. Oy kullanma hakkının genişletilmesini onaylamadığı için 1880'de Gladstone'un hükümetine katılmayı reddetti. Ama İstanbul'a özel elçi olarak gitmeyi kabul etti; 1880-81 yıllarında Balkanlar'daki çeşitli sınır anlaşmazlıklarının giderilmesini sağladı. İlerici Liberallerle arasındaki görüş ayrılıkları gitgide artan Goschen, Gladstone İrlanda Yönetiş Özerklik Yasası'ndan yana olduğunu açıklayınca ona şiddetle karşı çıktı. Temmuz 1886'daki seçimde milletvekilliğini yitirdi. Şubat 1887'de Avam Kamarası'na döndü. Aralık 1886'da Lord Randolph Churchill'in istifası üzerine maliye bakanlığına getirildi. 1888'de ülkenin tüm dış borçlarını ödemesini sağladı. 1892-95 arasında muhalefette yer aldı. Lord Salisbury'nin koalisyon hükümeti döneminde (1895-1902) Deniz Kuvvetleri birinci lordluğu görevine geri döndü. Bu görevi sırasında İngiliz Donanması önemli oranda genişledi. Goschen 1900'de vikont unvanı alarak emekliye ayrıldı.

Goscinny, René (d. 4 Ağustos 1926, Paris - ö. 5 Kasım 1977, Paris, Fransa), çizer Albert Uderzo ile birlikte yarattığı "Asterix" ("Asteriks") adlı çizgi roman dizisiyle tanınan Fransız yazar.

Buenos Aires'te yetişti ve okudu. New York kentinde çocuk kitapları konusunda çalıştı. 1954'te Paris'e döndü ve bir basın ajansının başına geçti. Bir süre sonra Morris'in (Maurice de Baveré) çizdiği "Lucky Luke" ("Red Kit") adlı çizgi romanın yazarları arasına katıldı. 1957'de karikatürcü Albert Uderzo'yla tanıştı. Birlikte önce, çok fazla sürmeyen "Benjamin et Benjamin" (Benjamin ve Benjamin), bir yıl sonra da daha başarılı oldukları "Oumpah-Pah le Peau-Rouge" ("Kızılderili Umpah Pah") adlı çizgi romanları yarattılar.

1959'da Goscinny *Pilote* adlı bir çizgi roman dergisinin kurucuları arasında yer aldı. Bu derginin ilk sayısı için Uderzo'yla birlikte, Caesar'ın Galya'yı fethettiği yıllarda minik bir Galyalı köylünün başından geçen serüvenleri konu alan "Asteriks" adlı çizgi roman dizisini hazırlamaya başladılar. Fransa'da Charles de Gaulle'un yeni iktidara geldiği o günlerde Goscinny ile Uderzo dönemin siyasal ortamını yansıtan bu diziyle büyük bir başarı sağladılar.

Goscinny, Marcel Gotlib ile birlikte yarattığı "Les Dingodossiers" (1965-67) başta olmak üzere, birçok Fransız çizgi romanının metinlerini yazdı, bir yayın şirketinin yöneticiliğini yaptı. 1967'de Kültür Bakanı André Malraux tarafından Sanat ve Edebiyat Şövalyesi unvanıyla ödüllendirildi. "Asteriks" 15 dile çevrildi, 1959'da kitap halinde yayımlandı ve bütün dünyada 18 milyondan fazla sattı.

Goscinny'nin Türkiye'de "Red Kit" ve "Asteriks" gibi çizgi romanlarından başka "Pitircik" ve "Le Petit Nicolas" ("Bizim Sınıf") adlı çocuk romanları dizileri de yayımlanmıştır.

Gosford, Avustralya'da, Yeni Güney Galler'in ortadoğu kesiminde kent. Broken Körfezindeki Brisbane Koyunun kuzey ucunda yer alır. 1839'da kurulan ve adını Gosford 2. kontundan alan yerleşmenin 1886'da özel mülkiyet altındaki East Gosford köyüyle birleşmesiyle belediye statüsü kazandı. 1947'de yönetim birimi, 1980'de kent yapıldı. Günümüzde Broken Körfezi bölgesinin başlıca sayfiye kenti ve 51 km güneybatısındaki Sidney'nin banliyösüdür. Sidney'ye elektrikli trenle ve Pasifik Karayolu'yla bağlanır. Çeşitli çiftlik ürünleri, turuncuiller ve çarkifelek meyvesi yetiştirilen ve inşaat malzemeleri üretilen bir bölgeye hizmet verir. Batısında Sidney'nin 1810'daki haliyle yeniden inşa edildiği Eski Sidney Kenti Tarihî Parkı vardır; Woy Woy kasabası yakınlarında yer alır. Nüfus (1981) 94.369.

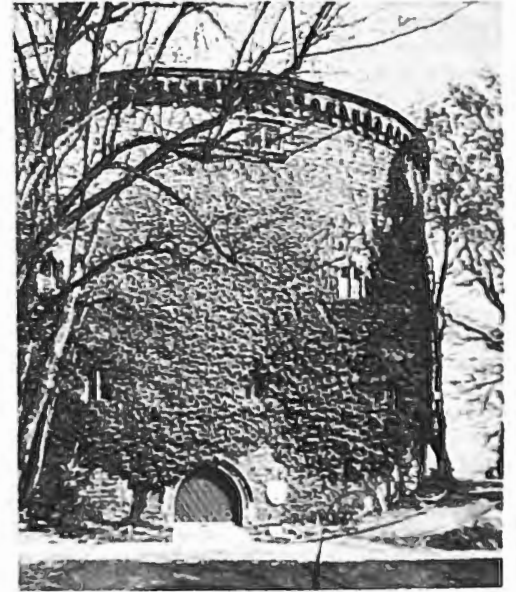
Gosford (2. Kontu), Archibald Acheson, BARON WORLINGHAM (d. 1 Ağustos 1776, İngiltere - ö. 27 Mart 1849, Armagh, Armagh ili, İrlanda), 1835-37 arasında Kuzey Amerika'da İngiltere'ye bağlı toprakların yetkili valisi.

1798'de Armagh'dan İrlanda Parlamento-su'na seçildi. Büyük Britanya ile İrlanda'nın birleşmesinden (1800) sonra gene Armagh temsilcisi olarak İngiliz Avam Kamarası'na girdi. 1807'de babasının kont unvanını devralıncaya değin Avam Kamarası üyeliğini sürdürdü. 1811'de İrlanda'yı temsil eden soylulardan biri olarak Lordlar Kamarası'na girdi, Whig'lerin İrlanda'yla ilişkileri yumuşatma politikasını destekledi.

Gosford 1832'de Armagh kral naipliğine getirildi. 1835'te Worlingham baronu unvanını alarak Birleşik Krallık soyluları arasına

katıldı. Ardından Kuzey Amerika'daki görevine atandı. Krallık temsilcisi olarak Aşağı Kanada'nın (bugün Québec) durumuyla ilgili bir soruşturmayı yönetti, Fransız asıllı Kanadalılara karşı "ödünsüz bir anlaşma" politikası izlenmesini önerdi. 1837'ye gelindiğinde bu siyasetin başarısız olduğu ortaya çıktı. Gosford Aşağı Kanada'daki Fransız asıllı Kanadalıların ayaklanmasından (1838) hemen önce görevinden ayrılarak Kanada'yı terk etti. Lordlar Kamarası'nda Aşağı ve Yukarı Kanada'yı (Ontario ve Québec) birleştiren Birlik Yasası'na (1840) muhalefet ettiyse de yasanın çıkarılmasını engellemedi.

Goslar, Almanya'nın kuzeydoğu kesiminde, Aşağı Saksonya eyaletinde (*Land*) kent. Harz Dağlarının kuzey yamacında yer alır. Rammelsberg'de bulunan zengin gümüş yataklarını korumak amacıyla 922'de kuruldu. İlk Kutsal Roma-Germen imparatorlarının oturduğu gözde yerlerden biriydi. 11. ve 12. yüzyıllarda imparatorluk *diet*'i sık sık burada toplandı. 13. yüzyılda Hansa Birli-

Zwinger Burcu, 16. yy, Goslar, Almanya
Schuster - De Wys Inc

ği'ne katıldı. 1290'da imparatorluk beratıyla özgür bir kent oldu ve bu statüsünü Prusya'ya katıldığı 1802'ye değin sürdürdü. 1807'de Vestfalya'ya, 1814'te Prusya'ya, 1815'te Hannover'e, 1866'da Hannover Krallığı'yla birlikte yeniden Prusya'ya geçti. 1936'da Nazilerce kırsal örgütlenmenin merkezi olarak seçildi. II. Dünya Savaşı sırasında zarar görmeyen kentlerden biri olarak yoğun mülteci akınına uğradı.

Eski kent surlarının bir bölümü hâlâ ayakta; 16. yüzyıla ait Breites Tor (Geniş Kapı), Zwinger ve Achtermann burçları da günümüze değin korunmuştur. Kentte 13-16. yüzyıllar arasındaki dönemden kalma, taş ve ahşap karışımı ilginç yapılar ile fırıncılar ve kumaş tüccarları loncalarının binaları bulunur. Kumaş tüccarlarına ait bina (1494) günümüzde Kaiserworth Otel olarak kullanılmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında yenilenen Kraliyet Sarayı'nı (y. 1040) inşa ettiren İmparator III. Heinrich'in mezarı St. Ulrich Şapeli'ndedir. Sonradan yenilenen 12. yüzyıldan kalma belediye binasında benzersiz bir biat odası vardır. 1050'de ibadete açılan Katedral 1819'da yıkılmıştır; günümüze ulaşan ortaçağ manastırı ve kiliseleri arasında Neuwerkskirche, Marktkirche (Pazar Kilisesi) ve Frankenberg Kilisesi sayılabilir. Kentte doğa bilimleri, sanat, kültür tarihi, avcılık ve ormancılık müzeleri vardır.

Goslar aynı zamanda Harz Dağlarına çıkanların uğradığı önemli bir turizm merkezidir. Erkek giyim eşyası imal eden bir fabrikası, kimyasal madde üreten tesisleri ve başka sanayi kuruluşları vardır. Nüfus (1989 tah.) 45.614.

Goślicki, Wawrzyniec, Latince takma adı LAURENTIUS GRIMALUS (d. y. 1530, Plock yakınları - ö. 31 Ekim 1607, Ciążeń, Polonya), siyasal yazılarıyla Katolik Kilisesi'nde liberal akıma öncülük eden piskopos ve diplomat.

1569'da kraliyet kâtibi olarak görevlendirildi. İki Polonya kralının, II. Zygunt August ile Stefan Batory'nin (István Báthory) hizmetinde bulundu. Kamieniec Podolski (1586), Chełm (1590), Przemyśl (1591) ve Poznań (1601) piskoposluklarına atandı. 1587'de, bütün Polonyalıları dinsel hak eşitliği tanıyan Varşova Sözleşmesi'ni imzalayan tek yüksek kilise görevlisi oldu. Temel yapıtı *De optimo senatore*'yi (En İyi Danışman Üzerine) 1568'de Laurentius Grimalus imzasıyla Venedik'te yayımladı. Bu yapıtın 1598'deki ilk İngilizce basımı *The Counsellor Exactly Pourtraited* (Danışmanın Eksiksiz Bir Portresi) adını taşıyordu. Yapıtın birinci basımı gibi kısaltılmış ikinci basımı *A Common-wealth of Good Counsaile* de (1607; İyi Danışmanlar Topluluğu) hemen yasaklandı. Hem mutlakiyete hem de halk üstünlüğüne karşı çıkan Goślicki, hükümdar ile halk arasında senatonun yer almasını, senatonun hükümdarı denetleyerek halkı temsil etmesini öneriyordu. Goślicki, tiranlığa karşı ayaklanma hakkını savunan ilk siyaset kuramcılarından biriydi.

Gosnold, Bartholomew (d. y. 1572, Grundisburgh, Suffolk, İngiltere - ö. 22 Ağustos 1607, Jamestown, Virginia), İngiliz kâşif ve kolonici.

Toprak sahibi bir soylunun en büyük oğluydu. Cambridge Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1590'ların sonunda evlenip Bury St. Edmunds'a yerleşti. Amerika'ya düzenlediği keşif gezisi için "Concord" adlı geminin hazırlık giderlerinin çoğunu Southampton kontu karşıladı (1602). Gosnold, bugün Maine eyaletinin bulunduğu yörede Kuzey Amerika kıyasına vardı; oradan güneye doğru ilerleyerek Cod Burnu olarak adlandırdığı bir yarımada ya ulaştı. New England'a yaptığı bu yolculuk sırasında Nantucket Sound, Martha's Vineyard ve Narragansett Körfezi kıyılarındaki ırmakları da inceledi. İngiltere'ye kereste, sassafras ve kürk yüklü bir gemiyle döndü.

İngiltere'ye döndükten sonra Kuzey Amerika'da yeni koloniler kurulmasını sağlamak için yoğun çaba gösterdi. I. James'in 1606'da Virginia Beratı'nı vermesinin ardından aynı yıl 20 Aralık'ta İngiltere'den ayrılan Londra tüccarlara ait üç gemilik filonun komutan yardımcılığına atandı. Gemilerin Henry Burnuna ulaştığı Nisan 1607'de yeni yerleşimi yönetmekten sorumlu kurulun üyeliğine getirildi. Yerleşimin Jamestown Adasında kurulmasına karşı çıktığı da kurul başkanı Edward Wingfield'in önerisi çoğunluğu sağladı. Gosnold bir sıtma salgını sırasında öldü.

gospel müziği (İngilizce *gospel*: "İncil", "mutlak doğru"), ABD'de Siyah müziğinin kilise dinsel törenlerinden, *spiritual*(*) ve *blues*(*) şarkılarından türeyen biçimi. 1930'larda Büyük Bunalmın'ın ardından şarkı sözlerinin basılması, konserler düzenlenmesi, plaklar yapılması, dinsel törenlerin radyo ve televizyonda yayınlanmasıyla yaygınlaşmıştır.

Gospel müziği 19. yüzyılın sonunda Pentekostal kiliselerin ortaya çıkmasıyla doğru-

dan ilişkili görülmektedir. Pentekostal haykırış, *glossolalia*(*) denen coşku içinde yarı anlaşılır şeyler söylemeyle ve Afrika kökenli halk danslarıyla bağlantılıdır. 1920'lerde Pentekostal vaaz plakları ABD'li Siyahlar arasında son derece yaygındı. Bu plakların cemaatin de katıldığı koro ve çalgı eşlikli türlerinin yapımının sürmesi, sonunda bunların beyaz nüfusa da ulaşmasına yol açtı. Siyah *gospel* vaazının söyleyişi din adamı olmayan şarkıcıların, onlar da Siyah vaizlerin etkisinde kaldı. Pentekostal kiliseler Eski Ahit'teki "Bütün nefes sahipleri rabbe hamdetsin" (Mezmurlar: 150) buyruğuna dayanarak törenlerinde tef, piyano, org, banco, gitar ve öbür telli çalgılarla bazı bakır üflemeli çalgılar kullandılar. Kilise kollarında rahibin vaazıyla antifonlu kontrapuan oluşturan en tiz kadın seslerine yer verildi. Doğaçlamalı resitatif bölümler, *melisma*'lı (bir hecede birçok notanın seslendirilmesi) söyleyişler ve gösterişli anlatım *gospel* müziğinin temel özellikleri oldu.

Gospel müziğinin daha başka biçimleri de ortaya çıktı. Gezginci sokak vaizlerinin gitar çalıp söyledikleri şarkılar, halktan şarkıcıların bazen bireysel, bazen de topluluk eşliğindeki yorumları ve erkek dörtlülerinin ayrıca kısa danslara, çılgınca coşkuya ve stilize giysilere de yer veren çoğunlukla *a cappella* (çalgısız koro) gösterileri bunlar arasındaydı.

Gospel müziğinin en seçkin adları arasında "Precious Lord" gibi ünlü şarkıların yazarı Thomas A. Dorsey (d. 1899), ABD'de medeni haklar hareketinin "We Shall Overcome" olarak değiştirdiği "I'll Overcome" ilahisinin bestecisi Rev. C. A. Tindley (1851-1933), II. Dünya Savaşı'ndan sonra 70'ten fazla vaaz ve koro albümü yayımlayan Detroitli Rev. C. L. Franklin, gezginci vaiz ve solo gitarıcı âma Rev. Gary Davis (1896-1972), 1930'larda gitar ve şarkı yorumlarıyla *gospel*'i gece kulüplerine ve konser salonlarına taşıyan Hemşire Rosetta Tharpe, Chicago'da bir *gospel* korusu ve okulu kuran Roberta Martin, dünya turlarından başka sık sık televizyon ve radyo programlarına çıkan Mahalia Jackson (1911-72), Soul Stirrers grubu, bu gruptan çıkan Sam Cooke ve 1970'lerde Andrae Crouch sayılabilir.

Gosplan, Rusça tam adı GOSUDARSTVENNI PLANOVİ KOMİTET (Devlet Planlama Komitesi), eski SSCB'de planlı ekonominin çeşitli yönlerini denetleyen merkezi kurul. Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) ile merkezi hükümetin ana hatlarını belirlediği genel ekonomik hedefleri özel ulusal planlara dönüştürmekle görevliydi.

Şubat 1921'de hükümetin bir danışma organı olarak oluşturulan Gosplan'ın işlevi önceleri devlet yatırımlarının düzeyini ve yönünü belirlemekle sınırlıydı. Hızlı sanayileşmeyi ve devletleştirmeyi öngören I. Beş Yıllık Plan'ın kabul edildiği 1928'de daha kapsamlı bir planlama işlevi üstlendi. O tarihten sonra Sovyet ekonomisinde sık sık girişilen yeni düzenlemeler doğrultusunda konumu sürekli değişti.

gospodar (Slavca *gospodi*: "toprak sahibi"), Osmanlı döneminde Rumeli'deki büyük toprak sahiplerine verilen unvan.

Ortaçağda çoğu Vidin bölgesinde bulunan gospodarlardan egemen oldukları toprakları yarıncılık ilişkisiyle topraksız köylüye işletiyorlardı. Osmanlıların Rumeli'ye egemen olması sırasında bu uygulama kanunnamelerle düzenlendi. Gospodarlardan belli vergiler dışında, dirlık sahipleri gibi askeri ya da ekonomik özel yükümlülükleri yoktu. Tımar düzeninin bozulmasının ilerdeği 18. yüzyılda gospodarlardan konumunda bir

değişiklik olmadı. Ama Rumeli'de milliyetçi akımların gelişmesi ve Osmanlıların toprak kaybetmesi ile gospodarlardan düzeni hızla bozulmaya başladı. 1851'de çıkarılan bir iradeyle Vidin Eyaleti'ndeki gospodarlardan kaldırılarak yerine yeni bir toprak düzeni getirildi. Köylünün 16 yıllığına ve taksitlerle devlete borçlanarak toprak sahibi olması gospodarlara da 12 vılda ödenecek tahvil verilmesi kabul edildi. Gospodarlardan kaldırılması Osmanlı Devleti'nde 1858 Arazı Kanunnamesi'nden önceki en önemli topraklandırma çalışması oldu.

Gosport, İngiltere'de, Hampshire iline (*county*) bağlı ilçe (*borough*). Wight Adasının tam karşısında, Portsmouth limanı ile Solent Boğazı arasında uzanan yarımada da yer alır. Yüzölçümü 27 km²'dir. 16 yüzyıldan sonra Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin önem kazanmasıyla birlikte bir erzak ıkmal merkezi olarak kullanılan Gosport, Napoléon Savaşları (1792-1815) sırasında başlayan gelişmesini Portsmouth'ta kurulan deniz üssüne bağlı olarak sürdürdü. Müttefiklerin 1944'teki Fransa çıkarması sırasında önemli bir limandı; hava bombardımanlarından büyük zarar gördü. Nüfus (1986 tah.) 77.500.

Gossaert, Jan bak. Mabuse, Jan

gossan, GOZZAN olarak da bilinir, cevher çokellerinin üzerini örten, pas rengindeki oksit mineralleri (genellikle limonit). Gossanlardan, özellikle de belirgin petekli yapıda olanlarından yüzey altındaki cevher çokellerinin saptanmasında yararlanılır.

Gossanların içinde, limonitin (hidratlı demir oksit mineralleri karışımı) yanı sıra doğal (hemen hemen katıksız) altın ve gümüş ile çeşitli sülfat, karbonat ve silikat mineralleri de vardır. Limonit, ana kayada ki sülfür minerallerinin çözünmesi sonucunda tortu olarak genye kalır; daha sonra, ya oluştuğu özgün yerinde kalır ya da başka bir bölgeye taşınır. Aynı yerde kalan limonit, kayada bakır cevherlerinin bulunduğu işaret eder. Taşınmış durumdaki limonit ise bakırın bulunmadığını ya da demire oranla çok düşük miktarda bulunduğunu gösterir. Ayrıca bak. petek limonit.

Gosse, Philip Henry (d. 6 Nisan 1810, Worcester - ö. 23 Ağustos 1888, St. Mary Church, Devon, İngiltere), İngiltere denizlerindeki omurgasızlara ilişkin ilk ayrıntılı

Philip Henry Gosse, W. Gosse'nin portre çalışması, 1839; Ulusal Portre Galeri, Londra National Portrait Gallery, Londra

katalogu hazırlamış ve kurumsal nitelikli akvaryumu geliştirmiş olan İngiliz doğabilimci.

Devon kıyısındaki St. Mary Church'te yaşadığı dönemde (1852) yerel deniz yaşamıyla

ilgilenmeye başladı. Daha sonra, deniz hayvanlarının uzun süreli barınabilmele-
rine olarak sağlayan bir akvaryum kur-
du. Gosse'nin deniz biyolojisine olan
ilgisi, *The Aquarium* (1854; Akvaryum) adlı
kitabın yanı sıra geniş kapsamlı bir çalışma
olan *Manual of Marine Zoology* (1855-56, 2
cilt; Deniz Zoolojisi Elkitabı) ve İngiliz
sularında yaşayan denizşakayıklarının konu
alan *Actinologia Britannica* (1858-60; İngi-
tere Sularındaki Denizşakayıkları Üzerine
İncelemeler) adlı önemli yapıtlarının ortaya
çıkmasını sağladı. Plymouth Kardeşliği adlı
tutucu bir Hristiyan mezhebinin üyesi olan
Gosse tüm evrimsel kavramları reddetti ve
bu görüşlerini *Life* (1857; Yaşam) ve *Omp-
halos* (1857; Merkez) adlı yapıtlarında açık-
ladı.

Emekliliği sırasında mikroskopik su roti-
ferleri üzerine önemli araştırmalar yapan
Gosse'nin *Introduction to Zoology* (1843;
Zoolojiye Giriş), *Evenings at the Microscope*
(1859; Mikroskopla Geçen Geceler) ve
A Year at the Shore (1865; Kıyıda Bir Yıl)
adlı kitapları biyolojiyle ilgili öbür önemli
çalışmalarıdır.

Gossec, François-Joseph (d. 17 Ocak
1734, Vergnies, Hainaut - ö. 16 Şubat 1829,
Passy, Paris yakınları, Fransa), 18. yüzyıl
Fransız bestecilerinin en önemlilerinden
biri. Senfonileri ve oda müziği yapıtlarıyla
Fransa'da klasik dönem orkestra yapıtları-
nın biçimlenişine katkıda bulunmuştur.

Sıgırtmaçlık yaparken müziğe yeteneği
olduğu anlaşıncı Anvers'deki Meryem
Ana Katedrali korosuna alındı. 1751'de
Paris'e gitti. 1754'te Jean-Philippe Rameau'
nun ardından varlıklı müziksever La Poup-
linière'in orkestrasına yönetmen oldu.
Bu sırada gene La Pouplinière hesabına
çalışmakta olan klasik dönem öncesi senfo-
ni bestecilerinden Johann Stamitz'in etkisin-
de kaldı. Toplam 30 senfonisinin ilkini
1754'te çaldırdı. Sonraki klasik dönem sen-
fonileri gibi bu yapıt da dört bölüm ve bir
menüetten oluşuyordu. Gossec'in oda mü-
ziği yapıtları arasında hem barok döneme
özgü üçlü sonatları, hem de klasik bir form
olan yaylı çalgı dördlülere vardı. Gossec,
Condé prensinin müzik yöneticisi olduğu
sırada operalar yazdı. 1789 Devrimi'nin
ardından açık havada seslendirilmek üzere
devrimi ve devrimin ülkelerini yücelten
"Hymne à l'Être suprême" ve "Le Triomphe
de la République" gibi ilahi ve şarkılar
besteledi. 1773-77 arasında Paris'te Concert
Spirituél adıyla düzenlenen dizi konserlerin
yönetimini üstlendi. 1795'te, Paris Konser-
vatuvarı kurulduğunda bu kurumda dene-
tim ve öğretim görevleri aldı.

Koro ve orkestra müziğinde çeşitli dene-
meler yapan Gossec Fransız orkestrasına
korno ve klarnetleri kattı; yeni çalgı ve ses
bileşimleri denedi. Ayrıca çok sayıda şarkıcı
ve çalgıyla büyük ses toplulukları oluşturdu;
örneğin *Te Deum*'unda 1.200 şarkıcı ve 300
nefesli çalgı kullandı. Besteleri arasında
bir *requiem*, *La Nativité* (İsa'nın Doğumu)
adlı bir oratoryo ile çeşitli koro yapıtları
vardır.

Gossypium bak. pamuk

Gosyutlar, Amerikan Yerlilerinden Batı
Şoşonlar içinde yer alan etnik ve dilsel bir
topluluk. Eskiden Büyük Havzadaki kıraç
bölgede, Büyük Tuz Gölünün batısında
yaşarlardı. 19. yüzyıl kaynaklarında ısız ve
çorak arazilerde güçlükler içinde yoksul bir
yaşam sürdükleri belirtilmesine karşın, bu
bilgilerin abartıldığı sanılmaktadır. Daha

sonraki kaynaklarda tahıl ekimi yaptıkları
ve yöreye yerleşen beyazlarla aynı işlerde
çalıştıkları aktarılır. Gosyutların torunları
hâla bu yörede yaşamaktadır.

goşo, İspanyolca GAUCHO. Arjantin ve Uru-
guay pampalarında göçebe yaşamı sürdüren
atlı sığır çobanları. En parlak dönemlerini
18. yüzyılın ortalarıyla 19. yüzyılın ortaları
arasında yaşayan goşolar, Kuzey Amerika'daki
Batı kovboylarına benzer halk kahra-
manları olarak ün yapmışlardır.

Goşolar genellikle Mestizo (Avrupalı-Yer-
li melezi) olmakla birlikte aralarında beyaz,
Siyah ya da Mulatto (Siyah-beyaz mele-
zi) olanlar da vardı. Goşo halk şarkı-
ları (balad) ve efsanelerinden ortaya çıkan
goşo edebiyatı (*la literatura gauchesca*) za-
manla gelişerek Arjantin'in kültürel gelene-
ğinin önemli bir ögesi durumuna geldi.
Arjantinli yazarlar goşoların altın çağını
izleyen 19. yüzyılın sonlarında goşoları yü-
celten yapıtlar vermeye başladı. Bunların
en tanınmış örnekleri arasında José Her-
nández'in epik şiiri *Martin Fierro* (1872) ve
Ricardo Güiraldes'in romanı *Don Segundo
Sombra* (1926; *Bozkırdaki Gölgele*, 1983)
sayılabilir.

18. yüzyıl ortalarında İngiliz, Felemenk-
li, Fransız ve Portekizli tüccarların Buenos
Aires çevresindeki sınır bölgelerinde kaçak
hayvan derisi ve domuz eti ticaretine girişme-
si, goşoların ortaya çıkmasına zemin hazırla-
dı. Geniş otlaklarda serbestçe dolaşan başı-
boş at ve sığır sürülerini avlamaya başlayan
goşoların silahlı kement, bıçak ve hayvanı
düşürerek hareketsiz hale getirmek için
bacaklarına atılan, deri kayışlara bağlı üç
demir ya da taş gülden oluşan *boleado-
ras*'tu. Giysileri beli saran bir *chiripá*, yün-
den bir paçavo ve ayak bileklerinde toplanan
ve uzun deri çizmelerin konçlarını örten bol
ve uzun bir pantolondan (*bombachas*) olu-
şuyordu; bu kuşam günümüz Arjantinli
sığır çobanlarıncı da sürdürülmektedir. Tem-
mel yiyecekleri et olan goşolar çatısı sazlar-
la örtülü kerpiç kulübelerde yaşar ve post
yığınları üstünde uyurlardı. Evliliklerde res-
mi törene pek gerek duymazlardı. Katolik-
lik görünümlü altında geleneksel boşınan-
ları sürdüren bir din anlayışları vardı.
Başlıca eğlenceleri kumar, içki ve gitar
çalmanın yanı sıra av, savaş ve aşkıta
gösterdikleri yiğitliği konu alan şarkılar
söylemekte.

18. yüzyılın sonlarında çiftlik sahipleri,
pampalardan edindikleri yarı vahşi hayvan-
ları terbiye etmek için becerikli goşoları
tutma yoluna gittiler. 19. yüzyılın sonlarına
doğru geniş arazilerin çitlerle çevrilmesiyle
büyük malikâneler ortaya çıktı. Başboş
sürülerin yerini alan safsan hayvanları bes-
lemek için alfalfa ekiminin başlamasıyla
birlikte, eski kırsal ekonomi yerini yoğun
toprak kullanımına dayanan çiftçiliğe bırak-
tı. Böylece bir zamanların özgür ruhlu
goşoları çiftlik işçilerine ya da gündelikçile-
re dönüştü.

Goşolar 19. yüzyılın başlarında İspanyol
sömürge yönetimini yıkan ve bunu izleyen
iç gelişmelerde rakip *caudillo*'ların (askeri
şefler) hizmetinde çarpışan Rio de la Plata
bölgesindeki askeri birliklerin belkemiğini
oluşturdu. Genellikle Buenos Aires'in di-
şındaki eyaletlerin federalist askeri önderle-
rinin komutasında bulunan kural tanımaz
atlı birlikler (*montonera*) kötü bir ün yaptı.
Günümüzde Rio Grande do Sul eyaletinde
oturanlara halk arasında goşo denir.

goşo edebiyatı, İspanyol-Amerikan edebi-
yatında bir tür. Arjantinli ve Uruguaylı gezi-
ci şarkıcı ve şair goşoların gitar eşliğinde
söyledikleri *payado* (balad) geleneğine da-
yanır. Terim zamanla Güney Amerika ede-

biyatında, gezici goşoların yaşam tarzını ve
felsefelerini konu alan bütün yapıtlar için
kullanılmaya başlamıştır. Öteden beri Gü-
ney Amerika halk edebiyatının bir parçası
olan goşo kültürü, 19. yüzyıl romantik
şiirinin en iyi örneklerinden bazılarında konu
olmuştur. Goşoların öyküsü, en güzel şiirsel
ifadesini Rafael Obligado'nun efsanevi goşo
Santos Vega'yı konu alan üç şiirinde (1887)
bulur. Estanislao del Campo, *Fausto* (1866)
adlı alaylı destanında, goşoların yaşamını
mizah dolu bir anlatımla ele alır. Daha
sonraki yıllarda goşo, ulusal bilincin önemli
bir ögesi olmuş ve José Hernández'in, goşo
edebiyatının klasiklerinden sayılan *Martin
Fierro* (1872) adlı yapıtında destansı bir
anlatımla ele alınmıştır.

Düzyazıda goşoların yaşamını ve felsefele-
rini konu alan ilk önemli yapıt, Domingo
Faustino Sarmiento'nun pampalarla kent
arasındaki kültürel çatışmayı işleyen *Facun-
do*'sudur (1845). Eski ile yeni arasındaki
çatışma teması, çok zengin bir edebiyatın
gelişmesini sağlamıştır. Bu edebiyatın ürün-
leri arasında Uruguay'ın ilk önemli öykü
yazarlarından Javier de Viana'nın betimleyi-
ci ve kasvetli bir üslupla yazdığı yapıtlar,
gene Uruguaylı Carlos Reyles'in kırsal kes-
imde yaşayan insanların psikolojik bir derin-
likle yansıtan *El terruño*'su (1916; Toprak),
Arjantinli Benito Lynch'in yalın ve mizah
dolu *El inglés de los güesos*'u (1924; Kemik-
lerin İngiliz) ve Arjantinli Ricardo Güiral-
des'in zengin imgelerle örülmüş *Don Segun-
do Sombra* (1926; *Bozkırdaki Gölgele*,
1983) adlı düzyazı destanı sayılabilir. Olay
örgüsünde büyük bir ustalık gösteren Vene-
zuelalı Rómulo Gallegos da *Doña Bárbara*
(1929; Bayan Bárbara) adlı yapıtında, Ve-
nezuela'nın düzlük bölgesi *Llanos*'taki ben-
zer çatışmaları çarpıcı ve şiirsel bir üslupla
betimlemiştir.

Goşo Heinosuke (d. 1 Şubat 1902, Tokyo
- ö. 1 Mayıs 1981, Şizuoka, Japonya). Japon
sinema yönetmeni ve senaryo yazarı. Film-
lerinde orta sınıftan insanların günlük yaşa-
mını konu almasının yanı sıra, Japon edebi-
yat yapıtlarını sinemaya uyarlaması, sesli
filmlerde sessizliği yaratıcı bir biçimde kul-
lanması, incelikli resimsel simgeleri ve hızlı
tempolu üslubuyla tanınmıştır.

Tokyo'daki Keio Üniversitesi'nden mezun
olduktan sonra aynı kentteki Şoçiku Film
Şirketi'ne yardımcı yönetmen olarak girdi.
İki yıl içinde bağımsız yönetmenliğe başla-
dı. Yirmi beş yaşındayken çektiği *Sabışiki
ranbo-mono* (1927; Yalnız Serseri) adlı
filmyle ilk ticari başarısını kazandı.

Japonya'da çekilen ilk önemli sesli film
olan *Madamu to nyobo*'da (1931; Komşu-
nun Karısıyla Benimki) sesi ve sessizliği tam
sinema diline uygun biçimde kullandı; bu
filmde beyaz yakalıların özel yaşamlarını
konu aldı. 1950'den sonra film şenliklerinde
uluslararası ün kazanan filmleriyle sesli
sinemanın en başarılı örneklerinden bazıla-
rına imzasını attı. Bu filmler arasında *Ento-
su no miero baso* (1953; Bacaların Görün-
dügü Yer), *Kiirori karasu* (1957; Sarı Kar-
ga), *Maria of the Ant Village* (1958; Kannca
Köyünün Meryem'i) ve *When Woman Lo-
ves* (1960; Kadın Severse) sayılabilir. Film-
leri modern Japonya'da günlük yaşamın
umut ve düş kırıklıklarını yalın bir üslupla
anlatan gerçekçi yapıtlardır.

Goşo *İkitōşi ikerumono* (1934; Yaşayan
Her Şey), *Osaka no yado* (1954; Osaka'daki
Han) ve *Take kurabe* (1955; Büyümek) gibi
Japon edebiyat yapıtlarını da başarıyla sine-
maya uyarlamıştır.

Got alfabeti, İS 4. yüzyılda Got dilini
yazıya geçirmek amacıyla Ariuşçu piskopos
Ulfilas'ın geliştirdiği yazı sistemi. Latin

Hermann Haack Yayınevi) merkeziydi; çok kullanılan bir başyuru kitabı olan *Gothaische Hofkalender*'i (Gotha Yıllığı) ilk kez Justus Perthes yayımlanmıştır (1763). Kentte 1900'lerden 1940'lara değin pek çok sigorta şirketi vardı. Demiryolları kavşağında bulunan Gotha'da makine, araç, dokuma, kimyasal ürünler, sabun, porselen ve kauçuk ürünleri üretilir. Nüfus (1990 tah.) 57.365.

Gothardt, Mathis bak. Grunewald, Matthias

gotik canlandırmacılık, YENİ-GOTİK olarak da bilinir, 19. yüzyılda İngiltere ve ABD'de ortaya çıkarak yayılmış, mimarlıkta yeniden ortaçağ biçimlerine yönelmeyi temel alan ve yeni-klasik akıma rakip

Sir Charles Barry ve A.W.N. Pugin'in gotik canlandırmacılık üslubundaki Parlamento Binası, 1840, Londra
A.F. Kersting

olarak gelişen mimarlık üslubu. Kara Avrupa'sında ancak bazı tekil örnekleri vardır.

Gotik mimarlığa özgü öğelerin yeniden kullanıldığı ilk yapı, İngiliz yazar Horace Walpole'un evi Strawberry Hill'dir. Bu tür yapıların çoğunda olduğu gibi, bunda da gotik üslubun kullanılması göz alıcı ve romantik nitelikleri belirleyici olmuş, ama yapısal olanakları ya da özgün işlevi hiç göz önünde tutulmamıştır. Bezemeye ve aşırı süsle karşı duyulan eğilimin ağır bastığı bir başka erken örnek de, James Wyatt'ın tasarladığı Fonthill Abbey'dir. 82 m yüksekliğindeki kulesiyle bir kır malikanesi olan yapı, kullanışsızlığı ve ortaçağla kurulan romantik ilişkilerin açıkça görüldüğü, eşi bulunmaz bir örnek oluşturur.

Ortaçağ duyulan ilginin ilk belirtileri konut mimarlığında ortaya çıkmışsa da, 1820'lerde İngiltere'de artık kamu yapıları da gotik üslupta tasarlanırmıştı. Bu yapıların en tanınmış, Sir Charles Barry ile A. W. N. Pugin'in tasarladıkları Londra'daki yeni Parlamento Binası'dır (1840). Bu büyük yapı topluluğunda, canlandırmacılığın ilk dönemine özgü amaçsız göz alıcılığın yerini, ortaçağ İngiliz mimarlık üslubunu daha dürüst bir biçimde uyarlamaya yönelik bir anlayışın aldığı görülür. 19. yüzyıl ortalarında inşa edilen başka yapılarda da bu temel yaklaşım vardır. Üslubun son ürünleri ise, zarif ve görkemli görünüşleriyle daha çok birer simge yapı olma endişesini ortaya koyar.

Gotik canlandırmacılık ABD'de de iki döneme ayrılır. Zengin, ama ikincisiyle karşılaştırıldığında daha temelsiz olan ilk dönemin en iyi örneği New York kentinde Richard Upjohn'nın tasarladığı Trinity Kilisesi'dir (1840). İngiltere'de olduğu gibi bu ülkede de özellikle varlıklı ailelerin kırsal

yörelere malikânelerini yaptırırken gotik üslubun taklit edilmesini yeğledikleri görülür.

Yeni-klasikten gotik canlandırmacılığa geçilmesine yol açan çeşitli etmenler arasında üç tanesi özellikle belirleyici olmuştur. Bunlardan birincisi, edebiyat alanında romantizmin etkisiyle ortaya çıkan ve gotik romanların yazılmasına yol açan ortaçağ düşkünlüğüdür. Walpole, özellikle de Sir Walter Scott gibi yazarlar, öykülerini zaman olarak ortaçağa oturtarak hem geçmişe özlem duyulmasında, hem de bu döneme yönelik bir beğenin yaratılmasında etkili olmuşlardır. Manzarlarda ortaçağdan kalma şato ve manastır kalıntılarının sık sık işlenmesi de, aynı anlayışın resimdeki uzantısıdır. İkinci etken, kilise reformunun bir parçası olarak, gotik mimarlığın dinsel önemini kendi dönemlerine aktarmaya çalışan mimarlık kuramcılarının yazılarıdır. John Ruskin'in bu dinsel ve ahlaki güdünün güçlenmesine yardımcı olan yazıları da üçüncü etmeni oluşturur. *Seven Lamps of Architecture* (1849; Mimarlığın Yedi Lambası) ve *Stones of Venice* (1853; Venedik'in Taşları) gibi yaygın olarak okunan ve ilgi gören yapıtlarında Ruskin, el sanatçılığının, ortaçağa özgü üstün ahlaki yaşam biçiminin bir yansıması olduğunu ve o zamanın koşullarına geri dönüşmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Fransız mimar Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc de yazılarıyla gotik canlandırmacılığın ayakta kalmasını sağlayanlardan biridir.

Gotik canlandırmacılık 19. yüzyılın canlandırmacı üslupları arasında en güçlü ve uzun ömürlülerden biri olmuştur. Yüzyılın üçüncü çeyreğinden sonra önemini yitirmeye başlamışsa da, İngiltere ve ABD'de 20. yüzyılda bile uzunca bir süre kilise ve üniversite gibi kamu yapılarının tasarımını belirlemiş, ancak yeni yapı malzemelerinin ve işlevselci anlayışın yayılmasıyla ortadan kalkmıştır.

gotik roman, romantizmin ilk dönemlerine özgü, ortaçağa özenen, gizem ve korku havasının egemen olduğu roman türü. En çok 1790'larda ilgi görmüş, ama günümüze değin, birçok kez yeniden canlandırılmıştır. Ortaçağ yapı ve yıkıntılarının çağrıştırdığı imgeleri yüzünden gotik diye nitelenen bu romanlarda yeraltı geçitleri, karanlık mahzenler, gizli duvar kapıları ve tuzaklarla dolu kale ve manastırlara yer verilir. Gotik roman modası, İngiltere'de Horace Walpole'un çok büyük başarı kazanan *Castle of Otranto*'su (1756; Otranto Kalesi) ile başladı. Walpole'un en saygın izleyicisi olan Ann Radcliffe'in *Mysteries of Udolpho* (1794; Udolpho'nun Gizemi) ve *Italian* (1797; İtalyan) adlı romanları da bu türün en iyi örneklerindendi. Almanya'da ise gotik romanın dehşet ve şiddete geniş yer veren çok daha gösterişli bir tarzı ortaya çıktı ve Matthew Gregory Lewis'in *The Monk* (1796; Keşiş) adlı romanıyla İngiltere'ye ulaştı. William Beckford'un Doğu'yu işleyen *Vathek* (1786) adlı romanı ile Charles Robert Maturin'in İrlandalı Faust'un öyküsünü anlattığı *Melmoth the Wanderer*'i da (1820; Gezgin Melmoth) gotik romanın önemli örneklerindendi. Mary Wollstonecraft Shelly'nin *Frankenstein* (1818; Frankenstein), 1871 ve Bram Stoker'in *Dracula*'sı (1897; Drakula, Kan İçen Adam, 1940) gibi klasik dehşet öyküleri de gotik geleneğin içinde yer almakla birlikte, özgül gotik öğelerden yoksundu.

Yergiyse çok açık olan ilk gotik romanlar, olay örgüsündeki aşırınlardan ötürü ister istemez yok olup gittiler, ama ürkütücü gotik atmosfer Brontë kardeşler, Poe,

Hawthorne ve hatta *Bleak House* (Kasvetli Ev) ve *Great Expectations* (Büyük Umitlet 1947, romanlarında, Dickens gibi büyük yazarların yapıtlarında da kullanılmıştı. 20. yüzyılın ikinci yarısında aynı temaları benzer süslemelerle işleyen ucuz romanlar için de gotik roman terimi kullanılmaya başlandı.

gotik sanat, Batı ve Orta Avrupa'da resim, heykel, mimarlık ve müzik alanlarında 12. yüzyılın ortalarında başlayarak bazı yörelerde 16. yüzyılın ortalarına değin süren, pek çok ürünün verildiği, son derece çeşitli, karmaşık ve tarihsel bakımdan çok önemli sanat üslubu. Ortaçağda uluslararası nitelikteki ilk üslup olan romanesk üsluptan türeyerek gelişmiştir.

12. yüzyılın rönesansı olarak nitelendirilen bir anlatım biçiminden kaynaklanmakla birlikte, gotiği biçimlendiren estetik ve felsefi görüş romaneskten farklıydı. Bu dönemde bilim ve ticaretin gelişmesiyle birlikte, romanesk kültürü belirleyen güçlü feodal düzen de artık yıkılmıştı. Romaneskin soyut ve aşkın düşünce sistemi, gotik dönemde insancıl bir nitelik kazandı. Dinde kişisel gizemcilik sık sık vurgulanırken, hem dinsel, hem de dindışı alanlarda güzelliğe ve doğanın çeşitliliğine kişisel yorumlar getirildi.

Gotik dönem, bütün Avrupa ülkelerinin, farklı sanat dallarında üslup akımları ve karşı akımlarla çalkalandığı bir çağ olarak tanımlanabilir. Bazı ülkelerde güçlü ve bağımsız yerel geleneklerin de oluşmasına karşın, bu dönemde özellikle mimarlık alanında uluslararası düzeyde ortak bir üsluptan söz edilebilir. Romaneskim mimarlığın tersine gotik mimarlık sistemattı. Gotik mimarlığın sivri kemerler, kaburgalı tonozlar ve uçan payandalar gibi temel öğeleri, yapı yükünü düşey taşıyıcılardan kurulu bir iskelete aktaran bir bütün oluştuyordu. Bu sistem duvarların, cam ve taş pencere kayıtlarından oluşan hafif perdelerle dönüşmesine olanak sağladı ve bütüne egemen olan düşey çizgiler görsel etki ve yapısal anlatım yönünden daha güçlendi. Gotik mimarlıktaki sistematik bütünlük ve ussal açıklık, dönemin skolastik din anlayışı ile benzer nitelikler taşıyordu. Ayrıca katedrallerin anıtsal görünümü ve görsel zenginliğinin insanda bıraktığı duygusal etki, dönemin mistik coşkuya olan eğilimini de dile getiriyordu. Kiliselerde uygulanan ana şema, daha romanesk dönemde yaygınlaşan erken Hristiyan bazilika planının gelişmiş bir biçimiydi.

Gotik mimarlık iki ana döneme ayrılır. 13. yüzyıl ortalarına değin süren ilk dönemde strüktür vurgulanmış, gizli kırışların sayısı artmış ve özellikle Fransa'da yapılar gittikçe daha yüksek yapılmıştı. İkinci dönemdeyse, bezemelerin iyice artmasıyla yapıların bütünsel etkisi görsel bakımdan daha zenginleşti. Bezemesel ayrıntılar giderek yapısal öğelerden bağımsız bir nitelik kazandı.

İngiltere'de, erken İngiliz gotiği adıyla anılan ilk dönem ürünlerinin, kendine özgü özellikleri vardı. Salisbury Katedrali bu özellikleri yansıtan önemli bir örnektir. Erken dönem örneklerinde gotik üslup özellikle bir bezeme sistemi olarak kullanıldı. Duvar kalınlıkları ve yapı yüksekliklerinde romanesk oranlar korundu. Ağır ve kütleli yapı yüzeyleri zengin silmelerle ve taşıyıcı işlevi olmayan sütun demetleri gibi bezeme öğeleriyle kaplandı. Bu üslubun ilk olgun örneği, yapımına 1192'de başlanan Lincoln Katedrali'nin orta nefi ve koroye riydi. Üslubun tipik özellikleri bu tarihten sonra oluştu. Kaburgalar yapısal olduğu

kadar görsel işlevler de yüklenmeye başladı, taş kayıt sisteminin en az düzeyde kullanıldığı mızrak ucu kemerli pencereler, daha sonraları bu pencerelerin üçlü ya da beşli olarak gruplanması, kalın ve ağır duvarlar, kemer eğrilerinin iç kenarlarındaki bezemesel silmeler ve demet sütunlar(*) yaygınlaştı.

Erken dönem İngiliz kiliselerinde, uzunluktan fazla tutulmasına karşın yüksekliğe önem verilmemesi, silme ve başka bezemelerin hem yatay, hem de düşeyde eşit ağırlıkta bulunması, yapının doğu ucunun yuvarlak değil de kare planlı olarak bitirilmesi, batı cephesinin portaller ile vurgulanmak yerine büyük bir pano gibi ele alınması, uçan payandaların çok az kullanılması ve yapının parça parça ele alınmış olması (bu nedenle İngiliz kiliseleri birçok üslubu bir arada barındırır) gibi özellikler İngiliz gotiğini belirleyen özelliklerdi. Wells Katedrali'nin orta nefi ve batı cephesi ile (y. 1180-y. 1245) Rochester ve Ely katedrallerinin transept ve korosterleri bu dönemin öbür önemli örnekleriydi.

Gotik mimarlığın ikinci ve geç dönemi, kara Avrupa'da ışınal gotik(*), İngiltere'de ise bezemeli gotik(*) olarak bilinir. Önce Fransa'da başlayan bu üslup, 13. yüzyıl ortalarından 14. yüzyıl sonlarına değin öbür Avrupa ülkelerinde de yayıldı. Yapısal olmaktan çok, dekoratif ağırlıklı olan bu üslupta, zengin geometrik bezemeler bir önceki dönemde geliştirilen yapısal biçimlere uygulanmıştır.

İşınal gotiğin ortaya çıkması, gotik mimarlıkta önemli değişikliklere yol açtı. Yaklaşık 1250'ye değin mimarlar kütsel taş duvarların uyumlu dağılımı ve özellikle Fransa'da yapıyı daha da yükseltmenin teknik sorunları ile uğraşırken, bu tarihten sonra daha çok, yapısal olmayan bezemelerle zengin bir görsel etki yaratmaya çaba harcadılar. Bu bezeme öğeleri pinakollar(*), silmeler ve taş pencere kayıtlarından oluşuyordu. İşınal gotiğin en kendine özgü ve ince buluşu ise büyük, yuvarlak gülpencerelerdi(*). Bu yeni öğenin adı, Fransız katedrallerinin batı ve transept cephelerinde görülen örneklerinin (ışınal kayıtlarıyla) gülü andırmasından kaynaklanıyordu. İşınal gotiğin tipik özelliği, düşey taşıyıcıların son derece incilmesi sonucunda duvarların sırf cam ve taş pencere kayıtlarından oluşan perdelerle dönüşmesiydi. Önceleri koyu renkli olan vitray camları, bulunduğu pencerelerin kayıt düzeninin daha belirgin hale gelmesi amacıyla giderek saydamlaştırıldı.

İşınal gotiğin İngiltere'deki karşılığı olan bezemeli gotik de, taş pencere kayıtlarının gittikçe yoğunlaşması ile gelişti. Erken İngiliz gotiğinin sivri mızrak ucu kemerli, dar pencerelerinin yerini, sayısı ikiden sekize kadar değişen parlak renkli bölmeye ayrılmış, geniş ve yüksek pencereler aldı. Önceleri pencerelerin yonca bir kemer, bir yuvarlak ve üçlü ya da dörtlü yonca biçimindeki birimlerden oluşan kayıt düzeni bir ağ görünümündeydi. Sonraları ise bu düzen yerini kıvrak alevlere benzeyen "S" biçimli öğelere bıraktı.

Bezemeli gotik üslupta, daha karmaşıklaşan tonoz sistemi içinde yapısal olmayan çapraz kaburgalara sık sık yer veriliyordu. Daha sonra ana kaburgaları birleştiren küçük kaburgaların kullanılması da tonozlarda yıldız ya da ağ etkisi yarattı. Bezemenin bu ölçüde yoğunlaşmasıyla pencereler önceleri geri planda kalmıştı. Ama daha sonra İngiliz mimarlığının tipik bir özelliği olan kalın kütsel duvarlar, pencere açıklıklarıyla gittikçe daha çok parçalandı. Bu üslubun

en önemli örnekleri Westminster Abbey'nin arkadlı avlusu (y. 1245-69), Lincoln Katedrali'nin doğu ucu (ya da Melekli Koroyeri) ve York Kilisesi'nin orta nefinin batı cephesidir (y. 1260-1320).

14. yüzyıl sonlarına doğru özellikle Fransa'da işınal gotik daha da bezemesel bir nitelik kazandı ve 16. yüzyıl ortalarına değin alevli gotik(*) adıyla varlığını sürdürdü. İngiltere'de ise buna koşut olarak düşey gotik(*) üslup 17. yüzyıla değin canlılığını korudu. Alevli gotik üslubun en özgün öğesi, taş pencere kayıtlarında çok kullanılan "S" kıvrımlı örgelerdi. Üslubun adı da, alevi andıran bu örgelerden kaynaklanıyordu. Alevli gotik üslubun geliştiği geç gotik dönemde sivil yapılara verilen önem arttı; alevli gotik öğelere belediye ve lonca yapılarıyla konutlarda bile rastlanıyordu. Châlons-sur-Marne yakınlarındaki Notre-Dame d'Épine ve Rouen'daki St. Maclou'dan başka pek az kilise butunıyla alevli gotik üslupta yapılmıştır. Bu üslubun başka önemli örnekleri arasında Rouen Katedrali'nin Tereyağı Kulesi (Tour de Beurre) ile Chartres Katedrali'nin kuzey kulesi sayılabilir. Alevli gotik, çeşitliliğin ancak karmaşıklıkla sağlanabildiği bir üslup olduğu için daha fazla gelişemedi. Bu nedenle 16. yüzyılda Fransa'da yerini Rönesans biçimlerine bıraktı.

İngiltere'deki düşey gotik üslubun en belirgin özelliği, taş pencere kayıtları ağında düşey çizgilerin egemenliği ve pencerelerin büyük boyutlara ulaşmasıyla duvar yüzeyinin yerini az sayıda düşey taşıyıcının almasıydı. Düşey gotikte, triforyumun kaldırılması ve öbür kat yüksekliklerinin artırılmasıyla katedrallerin iç mekânları görkemli düşey boşluklara dönüştü. Gotiğin tipik yapı öğesi olan sivri tonoz yerini yelpaze tonozla bıraktı. Ama bu tonoz türü düz ya da ahşap çatı için işlevsel bir çözüm değildi. Fransa'daki alevli gotik gibi, düşey gotik de sivil mimarlıkta yaygın olarak kullanıldı. En güzel örnekleri Westminster Abbey'nin batı ve güney arkadlı avluları, Gloucester ve Winchester katedrallerinin batı cepheleri ve Cambridge'deki King's College Şapeli'dir (1446-1515).

Gotik heykel de genelde mimarlığın geçirdiği evrimi gösterdi. Yalın ve net figürler giderek önce doğacı, daha sonra da aşırı bezemeli, zengin kıvrımlı ve abartılı bir kibarlığın egemen olduğu bir görünüme büründü. Konular çoğu kez gotik resminkiyle aynıydı ve dönemin mistik ve hümanist anlayışı doğrultusunda geliyordu. Her iki sanat dalında da Hz. İsa'nın çocukluğu ve çektiği acılar en sık işlenen konular arasındaydı. Bunlardan bazıları sanatta ilk kez ele alınıyordu. Resimde 13. yüzyıl ortalarında değin belirgin bir gotik gelenek oluşmadı. Ama bu tarihten sonra vitray, kitap bezeme sanatı, Kuzey Avrupa'da pano resmi, İtalya'da ise fresk resmi gibi birçok dal birden gelişti. 15. yüzyılda Flaman resimle doruk noktasına ulaşan doğalcılığa geçiş, gotik heykel kadar gotik resmin de belirleyici özelliği idi. Bu gelişme 1400 öncesi ve sonrasında uluslararası gotik(*) üslubun ortaya çıkmasıyla bir süre kesintiye uğradı. Resim, kitap bezeme, heykel ve el sanatları gibi dallarda gelişen bu üslupla yapaylığın son noktasına ulaşıldı. Bu dönemde başta Avignon, Floransa, Siena, Venedik, Paris, Dijon ve Prag olmak üzere, çok sayıda sanat merkezi bulunduğundan, yapıtların nerede ve ne zaman yapıldığını kesin olarak belirlemek oldukça güçtür. Ayrıca sanatçıların çalışma yerlerini sık sık değiştirdikleri de bilinmektedir. Üslupta görülen genel birlik de büyük ölçüde bu nedene bağlıdır. Söz konusu kültürler arasındaki alışverişin

en güzel örneği "Wilton Diptiği"dir (iki kanatlı pano). Bu resimde İngiliz kralı II. Richard koruyucu azizleri ile birlikte Mer yem, İsa ve emrindeki meleklerin önünde dua ederken görülmektedir. Poz ve gövde deki incelik, çiçek ve takıların ayrıntılarındaki ustalık aklı hemen uluslararası gotiği getirmektedir ve uzmanlar resim yapım tarihinde uyusmadıkları gibi Fransa'da mı yoksa İngiltere'de mi yapıldığı konusunda bile anlayamamışlardır. Prag Katedrali'nin mimarları Fransız ve Bohemya'ya Fransız gotik mimarlığını ilk kez onlar getirmişti. Papalık sarayının Avignon'a taşınmasıyla (1309-77) birçok İtalyan sanatçı Fransa'ya gitti. Kitap bezeme ustası Limburg Kardeşleri de Berry duku Jean de France'in sarayına Hollanda göndermişti. Bu kardeşlerin y. 1416'da yaptığı *Tres riches heures du duc de Berry*'deki (Berry Dükünün Dua Saatleri Kitabı) Limburg Takvimi, kitap bezemeleri içinde en bilineni olduğu kadar uluslararası gotik üslubun belki de en açık ifadesidir.

Bunun dışında Giotto ve Duccio gibi İtalyan, Hubert ve Jan van Eyck, Hugo van der Goes ve Rogier van der Weyden gibi Flaman sanatçılar da anıtsal yapıtlarıyla geç gotik resmi temsil ederler. Rönesans sanatını başlatan klasik etkilerin yapıtlarında görünmemesi nedeniyle bu sanatçıların ürünleri gotik sayılırsa da, düşüncelerindeki yucelik onları uluslararası gotikten kesin bir biçimde ayırmakta ve Rönesans'ın eşğine getirmektedir.

12. yüzyıl ortalarında mimarlıkta gotik üslubun vatani olan Paris yöresi, aynı zamanda çöksesli muzığın gelişmesini de besledi. 13. yüzyılda gerek dinsel, gerek dindışı amaçlarla kullanılan vokal bir muzık biçimi olan motetin gelişmesiyle, çökseslilik dindışı müzige de girdi. Aslında bu iki amacın arasındaki ayırımın pek kesin olmadığı, 14. yüzyıl Fransız bestecisi Guillaume de Machaut'nun her iki müziği de içeren yapıtlarında açıkça izlenir. 14. yüzyılda Floransa da canlı bir muzık merkezi durumundaydı. Madrigal ve başka yeni muzık biçimleri ilk olarak burada yaratıldı.

15. ve 16. yüzyıllarda Rönesans biçimlerinin ve dindışı anlatımın yayılmasıyla, hemen hemen bütün sanat alanlarında gotik dönem sona erdi. Döneme gotik adı Rönesans sanatçıları tarafından, biraz da alaycı bir biçimde verilmişti. Bu dönemde Antik Çağın temel kavramlarının bilinmiyor olmasını küçümsemeyle karşılayan Rönesans sanatçıları, üslubu da Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne yol açan barbar Gotlara bağlamışlardı. Bu inanış, 19. yüzyılda ortaya çıkan romantizmin, genel beğeni düzeyini yükseltmesine ve özellikle mimarlık alanında yeniden gotiğe dönüş olan gotik canlandırmacılık(*) akımı için uygun ortamı yaratmasına değin sürdü.

gotik yazı, Batı'da kullanılan bir yazı türü. 9. yüzyılın başlarında Charlemagne'in edebiyat alanındaki retormlarının genlemeye başlamasından Rönesans'taki hümanist canlanmaya değin yaklaşık 500 yıl boyunca bütün Hristiyan âleminde vazmalarda kullanılmıştır. Hareketli hurutlu baskı yöntemi icat edildiğinde, harf karakterleri yazma-

Venit etgo dauid ad baa

1455'te Mainz'da basılan Gutenberg Kitabı Mukaddesi'nde kullanılan gotik harfler (özgün boyut)
EB inc

larda kullanılan harf biçimlerine benzetildi. Böylece gotik yazı, Latin yazısıyla birlikte ortaçağın başlıca iki yazı biçiminden biri oldu. Gutenberg'in bastığı yapıtlar arasında günümüze ulaşabilen tek örnek olan Gutenberg Kitabı Mukaddesi'nde gotik yazı kullanılmıştı. Ama hümanistler tarafından daha uygun bulunan Latin harfleri, yavaş yavaş Almanya'dan başka bütün Avrupa'da gotik harflerin yerini aldı. Almanya'da ise gotik yazı, "Yahudi kökenli" olduğu gerekçesiyle 1940'ta Adolf Hitler tarafından yasaklanana değin kullanıldı. Bugün de daha çok diplomalarda, tebrik kartlarında ve bazı dinsel metinlerde kullanılmaktadır.

Gotik yazının ortaçağdan kalmış türleri, adlarının Fransızca ya da Latince olmasıyla ayırt edilir. *Lettre de forme* ya da *littera textualis formata*, çok köşeli, ince ve kalın çizgileri çok farklı harflerden oluşan bir yazıdır. Güney Avrupa ülkelerinde çok kullanılan *lettre de somme*'de ise harfler daha yuvarlaktır. *Lettre françoise* ortaçağda Fransa'da kullanılmış, harfleri birbirine bağlanarak yazılan bir gotik yazıdır. Rönesans'ta Parisli sanatçı Robert Granjon bu harflerden yararlanarak baskı için hurufat hazırlamıştır. Fransa'nın eski ulusal yazısı olan *lettre françoise*'den türetilen *lettre financière*, 17. yüzyılda resmi onay görmüş, daha sonra da XIV. Louis döneminde harflere barok üslupta kuyrukların eklenmesiyle daha zarif bir hale getirilmiş ve yaygınlaşmıştır.

Littera moderna ortaçağda İtalya'da kullanılan sıradan bir gotik yazıdır. *Littera antica* ise Rönesans'ta İtalyan hümanistlerce geliştirilmiştir. *Littera a merchanti* 16. yüzyılda İtalya'nın ticaret merkezlerinde kullanılan bir başka ortaçağ yazısıdır. *Littera da brevi* diye de bilinen *cancellaresca corsiva* papalık mahkemesinde kullanılan bir yazı olan *antica corsiva*'dan 15. yüzyılda türetilmiş, 16. yüzyılda bütün Hristiyan dünyasında "yeni bilim" in öğrenilmesinde çok işe yarayan, yaygın bir yazı türü olmuştur. *Cancellaresca corsiva*'dan geliştirilen *cancellaresca formata* sıkışık bir yazıdır. *Lettre batarde* ya da *Littera bastarda* ise 16. yüzyılın yazı ustalarının geliştirdiği, sert çizgili, harfleri birbirine bağlanarak yazılan bir yazı türüdür ve *cancellaresca corsiva* ile o dönemde varlığını sürdüren daha eski gotik harflerin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

Gotik yazının en bilinen Almanların, harfleri sivri uçlu ve kalın gövdeli *Fraktur*'udur. 1454'te Mainz'ta basılan endüljans mektupları gibi ilk basılı metinlerin bazısında bu harfler kullanılmıştır. Baskıda kullanılmaya başlandığında hemen hemen en olgun biçimine ulaşmış olduğundan, sonraki yıllarda çok az gelişmiştir. *Schwabach* ise, uçları çok sivri olmayan, gövdeleri daha küçükçe ve yuvarlatılmış yuvarlak ve genelde resmi havadan daha uzak harflerden oluşur. Çok yavaş gelişmiş ve kısa bir süre yarı italik görünümüyle temel gotik harf olarak kullanılmıştır. Bazı sınıflamalarda, daha samimi havalı, harfleri bitleştirilen bir *Schwabach* yazısına da üçüncü bir çeşit olarak yer verilir.

Gotik yazıya bu ad, 15. yüzyıl ortalarında "yenilikçiler"den Lorenzo Valla ve Vasari tarafından verilmiştir. Bu yenilik yanlıları, kendi kuşaklarını Antik Çağın değerlerinden ayıran, uzun sürmüş bir düşünsel sapma dönemi olarak değerlendirdikleri ortaçağla ilişkili gördükleri gotik yazıya karşı çıkmışlardır. Bu karşı çıkış Petrarca ile başlamış, 15.

yüzyılın ilk çeyreğinde de Floransa'da Coluccio Salutati, Poggio Bracciolini ve Niccolò Niccoli yeni yazı üslupları geliştirmişlerdir.

Gotland, Baltık Denizinde İsveç'e bağlı ada, aynı sınırları paylaşan il (*län*) ve yönetim bölgesi (*landskap*). Yüzölçümü 3.140 km²'dir. Çok sayıda koyun bulunduğu alçak kıyı şeridinde kireçtaşı sütunlar yükselir. İç kesimleri, Silüriyen Döneme (y. 430-395 milyon yıl önce) ait kireçtaşlarından oluşan dalgalı bir platodur; platonun bazı bölümlerinde akaçlama yetersizdir. Özellikle batıdaki dik kayalıklarda iğneyapraklı ağaçlar bulunur. Yönetim merkezi Visby'dir(*).

Gotland halkı daha Tunç Çağında Baltık Denizinin güney ve doğu kıyılarında yaşayan halklarla yoğun ticaret ilişkisi içindeydi. Daha sonra Roma, İslam ve Bizans uygarlıklarıyla ilişki kurdu. 12. yüzyılda gelindiğinde, adadaki bağımsız köylü topluluğunu temsil eden Gotland tüccarları Rusya'nın Novgorod kentindeki ticaret merkezi aracılığıyla Rusya ile Batı Avrupa arasındaki ticaret yollarını ellerinde tutuyorlardı. Bu etkinlik Alman tüccarları adaya çekti. Adanın başlıca kenti olan Visby'ye yerleşen Alman tüccarlar Gotland'ı Hansa Birliği'ne kattılar. 14. yüzyılın ortalarına değin büyük bölümü ada üzerinden yapılan Novgorod ticareti Visby'de oturan Almanlar ile adanın yerli halkı olan İskandinav köylüleri arasındaki çekişmeden etkilenmeye başladı.

Gotland, yaklaşık 900'den sonra İsveç'in bir parçası oldu. Savunma için her yıl vergi ödemekle birlikte, bağımsız bir köylü topluluğu olarak kendi dilini ve kültürünü korudu. Adanın zenginliklerine göz diken Danimarka kralı IV. Valdemar Atterdag, Visby surlarının dışındaki ünlü çarşıdan sonra 1361'de adayı ele geçirdi. Bundan sonra ticaret yolları değişti ve Gotland gerilemeye başladı. Sonraki üç yüzyıl boyunca Gotland, Danimarka ve Hansa korsanlarıyla Töton Şövalyeleri'nin yönetiminde kaldı. İyice yoksullaştıktan sonra 1645'te İsveç'e geri verildi, ama İsveç yönetimi altında koşulları düzeldi. 19. yüzyıl sonlarına doğru stratejik konumu nedeniyle sağlam surlarla çevrildi.

Adanın ekonomisi tarıma (tahıl, şeker pancarı, çeşitli sebzeler ve çiçek) dayalıdır. Öteki etkinlikler arasında taşocakçılığı ve balıkçılık sayılabilir. Büyük bir çimento fabrikasının yanı sıra başka sanayi tesisleri de vardır. Turizm önem taşır. Kuzeyindeki kumlu bir ada olan Fårö'da koyun otlatılır. Nüfus (1991 tah.) 57.108.

Gotlar, bir Germen halkı. Ostrogotlar ve Vizigotlar adındaki iki kolu yüzyıllar süren saldırılarıyla Roma İmparatorluğu'nu güçsüz düşürmüştür.

6. yüzyıl ortalarında yaşamış Got tarihçisi İordanes'in aktardığı efsaneye göre Gotlar İskandinav'ın güneyinde ortaya çıktılar. Daha sonra Kral Berig komutasında üç gemiyle Baltık Denizinin güney kıyısına geldiler, Vandalları ve öteki Germen halkları yenilgiye uğratarak buraya yerleştiler. Tacitus'a göre bu dönemde Gotların belirgin özelliği yuvarlak kalkanları, kısa kılıçları ve krallarına bağlılıklarıydı. İordanes'in anlatımıyla Gotlar, Berig'in sonraki beşinci kral Filimer'in komutasında Vistül yoresinden göç ettiler ve çeşitli serüvenlerden sonra Karadeniz'e ulaştılar.

Bu göç İS 2. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşti. Marcus Aurelius'un hükümdarlığı sırasında, öteki Germen halklarının Roma İmparatorluğu'nun Tuna sınır boyla-

nda ağır baskıya yol açmasının nedeni bir olasılıkla Gotların bu halkları göçe zorlamasıydı. 3. yüzyıl boyunca Anadolu ile Balkan Yarımadasındaki Roma eyaletlerine sayısız saldırıda bulunan Gotlar, Aurelianus'un hükümdarlığı sırasında (270-275)

5. ve 6. yüzyıllarda Gotların göç yolları ve kurdukları krallıklar

Romalıları Tuna'nın öbür yakasındaki Daçya eyaletinden çekilmek zorunda bıraktılar. Tuna ile Dinyester ırmakları arasında yaşayan Gotlar için Vizigot, Ukrayna'da yaşayanlar için de Ostrogot adı kullanılır. Gotların sonraki tarihleri için bak. Ostrogotlar; Vizigotlar.

Gotlar Sütunu, İstanbul'da Sarayburnu'nda, dikiliş tarihi tam olarak bilinmeyen Roma-Bizans sütunu. Bizanslı tarihçi Nikephoros Gregorios sütunun üstünde, kentin ilk adının kaynaklandığı komutan Byzas'ın bir heykelinin durduğunu yazar. Üç basamaklı bir tabana oturan kare

Gotlar Sütunu, İstanbul
Erkin Emiroğlu

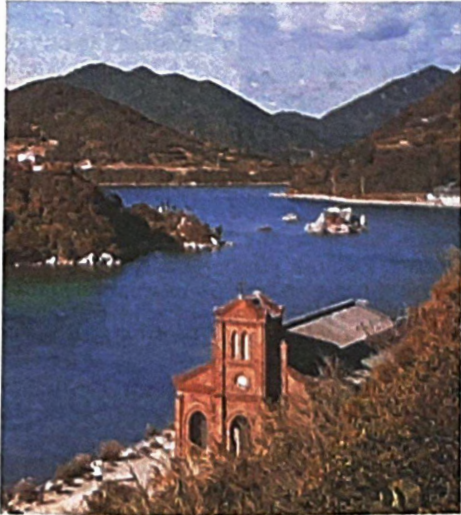
prizma biçimli mermer bir kaide üstünde yaklaşık 15 m yüksekliğinde, mavi damarlı tek parça mermerden silindirik sütun, tepesinde koront düzeninde bir başlık taşır. Kaidesinin bir yüzünde FORTUNAE REDUCI OB DEVICTOS GOTHOS (Gotların yenilmesiyle dönen talih), bir başka yüzünde de IC XC NIKA (İesüs Christus Zafer) yazmaktadır. Önceleri I. ya da II. Theodosius'a (373-395/408-450) atfedilen sütunun, sonraları kaidesindeki yazıdan dolayı, Gotları Balkanlar'da yenilgiye uğratan II. Claudius Gothicus döneminde (268-270) dikildiği ileri sürülmüştür. Bazı uzmanlar da harflerin biçimine bakarak sütunun I. Constantinus (306-337) ya da II. Constantius dönemine (337-361) ait olabileceğini savunmaktadır.

Goto Šociro, HAKUŠAKU (Kont) (d. 13 Nisan 1838, Tosa eyaleti - ö. 4 Ağustos 1897, Tokyo, Japonya), Japonya'da feodal yönetime son veren Meici Restorasyonu'nun önderlerinden. Batı modelinde bir hükümet kurulmasını savunmuş ve Japonya'nın ilk siyasal partisinin kurucuları arasında yer almıştır.

Tosa feodal beyinin başdanışmanıydı. 1867'de efendisini Japonya'yı yöneten Tokugawa Yoşinobu'nun şogunluktan çekilmesi için baskı yapmaya ikna etti. Yoşinobu bu isteğe boyun eğdiyse de radikal çevrelerin bununla yetinmeyerek yönetimde köklü değişiklikler yapmak istemesi, kısa süreli bir iç savaşta neden oldu. Aralarında Goto'nun da yer aldığı ayaklanmacılar bir darbeyle yönetimi ele geçirdiler. Ocak 1868'de Kyoto'da toplanan feodal beyler imparatorluk yönetiminin kurulduğunu ilan ettiler. Böylece Meici Restorasyonu olarak bilinen dönem başlamış oldu.

Önceleri çoğu ayaklanmacı önderler gibi yabancıların ülkeden kovulmasından yana olan Goto, yeni yönetimin kurulmasından sonra Batı teknolojisini ve kurumlarının benimsenmesini savunmaya başladı. Hükümete Tosa bölgesinden hiç kimsenin alınmaması üzerine görevinden ayrıldı. Ardından, halkın yönetime katılmasını amaçlayan Aikoku Koto (Yurtseverlerin Halk Partisi) adlı bağımsız bir siyasal demerin kurulmasına yardımcı oldu. 1881'de Rousseau'nun demokratik öğretilerini temel alan ilk Japon siyasal partisi Liberal Parti'nin kurucuları arasında yer aldı. Etkinliklerine kısa bir süre ara veren partiyi yeniden örgütleyerek Batı ile yapılmış anlaşmaların gözden geçirilmesi çağrısında bulundu. Anayasanın yürürlüğe konmasından sonra parti önderlerinin isteği üzerine Mart 1889'da ulaştırma bakanı olarak hükümete girdi.

Goto Takımadaları, Japonca GOTO-RETTO, Doğu Çin Denizinde, Japonya'ya ait takımada. Küşü Adasının batı kıyısı açıklarında

Fukue Adası kıyısındaki Dousake Katedrali, Goto Takımadaları, Japonya
Orion Press-FPG/EB Inc

yer alır. Yönetmel bakımından Nagasaki iline (ken) bağlıdır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yaklaşık 100 km boyunca uzanır ve 689 km²'lik bir alanı kaplar. Yalnızca 34'ü yerleşime açılmış 100'den fazla adadan oluşur. Tarihte Çin kültürünün Japonya'ya girmesini sağlayan bir geçit işlevi görmüştür.

Fukue, Hisaku, Naru, Vakamatsu ve Nakadori, takımadanın en büyük ve yerleşimin en yoğun olduğu beş adasıdır. İç bölgeleri dağlık olan bu adalardaki dağ yamaçlarında ve sekilerde yoğun kuru tarım yapılır; sulu

pirinç ekimi birkaç dar kıyı ovasıyla sınırlıdır. Fukue Adasındaki Fukue ve Nakadori Adasındaki Narao gibi limanlarda başlıca etkinlik balıkçılıktır (uskumru ve mürekkepbalığı). Ekonomik bakımdan Küşü Adasındaki Sasebo'ya bağlı olan takımadanın kuzey yarısında balıkçılık temel geçim kaynağıdır. Nagasaki ile düzenli feribot bağlantısı olan güney adalarında ise tarım (arpa, mısır ve tatlı patates) öne çıkar. Nüfus (1970) 43.400.

gotra, Hint kastlarında, aynı efsanevi atadan geldiğine inanılan üyelerinin birbiriyle evlenmesini yasaklayan soy dilimi. Hindular arasında kurulabilecek olası evlilik bağlaşıklıklarını belirlemede önem taşır.

Gotra (Sanskrit dilinde "sığır ağılı") adı, soy diliminin, mülkiyeti ortaklaşa elinde tutan bir birleşik aile gibi işlediğini belirtir. Bu ad başlangıçta köklerini Atri, Bharadvaca, Bhrgu, Gotama, Kasyapa, Vasishtha ve Vişvamitra adlı yedi eski kâhine dayandıran Brahmanların (rahipler) yedi soyunu belirtiyordu. Hindistan'ın güneyinde Vedanta geleneğinin yayılmasında büyük etkisi bulunan kâhin Agastya'nın adını taşıyan sekizinci bir **gotra** da gene ilk dönemlerde oluştu. Sonraları, kişinin Brahman soyundan geldiğini, bir Veda kâhinine dayandırma gereğini duymasıyla **gotra**'ların sayısı hızla arttı.

Aynı **gotra**'nın üyeleri arasında evliliğin yasaklanması amaçlı, **gotra**'yı kalıtım yoluyla geçen kusurlardan uzak tutmak, ayrıca öteki güçlü soylarla geniş bağlaşıklıklar kurarak belirli bir **gotra**'nın etki alanını genişletmekti. Sistem, Brahmanların toplumsal saygınlığına biraz olsun ulaşabilmek amacıyla, Brahmanların dışındaki gruplarca da bir ölçüde benimsendi. Önceleri **Kshatriya**'ların da (askeri ve yönetici sınıf) kendi hanedanları vardı; geleneksel olarak bunların başlıcaları Ay ve Güneş hanedanlarıydı. **Mahabharata** (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) adlı Sanskrit destanındaki kahramanlar Ay, **Ramayana** adlı destanın kahramanları da Güneş hanedanındandı. Bu destanlar, **gotra**'lar arasındaki dış evlilikleri saptamak için yeterince açık değildir; evlilik bağlaşıklıklarının daha çok toprak kaygısıyla kurulduğu anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde, **Kshatriya**'lar ile **Vaişya**'lar (tüccarlar) da komşu Brahman **gotra**'larını ya da kendi gurularının (tinsel önder) **gotra**'sını kendi grupları için benimseyerek **gotra** kavramını aktardılar. Ama bu yenilik hiçbir zaman çok etkili olmadı.

Gottesfreunde (Almancada "Tanrının Dostları"), 14. yüzyılın başlarında İsviçre'de Basel'de ortaya çıkan ve oradan Almanya ile Felemenk'e yayılan Hristiyan birliği. Ağırıklı olarak orta sınıfa dayalı demokratik bir halk hareketi olan Gottesfreunde sevgi, din buyruklarına uyma, ibadet ve kutluluk ilkelerine dayalı bir yaşam biçimini benimseyerek 16. yüzyıl Reform hareketinin habercisi olmuştur. Katolik Kilisesi'ndeki yozlaşmaya karşı çıkan bazı Gottesfreunde önderleri Tanrı'nın onlara yardım elini uzatacağını ummuşlar ama heretiklik suçlamasıyla yargılanarak idam edilmişlerdir.

Gottfried VON STRASSBURG (ö. 1210), ortaçağın en büyük Alman şairlerinden. *Tristan und Isolde* (Tristan ve Isolde) adlı saray destanı, bu ünlü aşk öyküsünün klasik biçimidir.

Gottfried'in doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Hakkındaki tüm bilgiler, başka şairlerin yapıtlarındaki değinmelere ve kendi yapıtlarından çıkarılan tahminlere dayanır. *Tristan und Isolde*'de ortaya konan geniş bilgi birikiminden, Gottfried'in ortaçağdaki katedral ve manastır okullarında

çok ıyı bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Eğitimiyle birlikte yazılarındaki otoriter ton da dikkate alındığında, doğuştan bir soylu olmasa bile, yaşamını soylu ve varlıklı bir çevrede geçirdiği söylenebilir. *Tristan und Isolde* büyük olasılıkla 1210 dolayında yazılmıştır. Dolayısıyla Gottfried, Hartmann von Aue, Walther von der Vogelweide ve Wolfram von Eschenbach'in çağdaşlarıdır.

Tristan ve Iseult adlı Kelt efsanesi, Almanya'ya Fransız kaynakları aracılığıyla ulaştı. İlk Almanca uyarlaması, Eilhart von Oberg'e aittir (12. yy). Gottfried ise, büyük olasılıkla Eilhart'ın şürünü bilmesine karşın, kendi yapıtında Anglonorman şair Thomas'ın (1160-70) uyarlamasını temel almıştır.

Öndeysiye de belirttiği gibi Gottfried'in ahlaki amacı, saraylılara bir aşk ideali sunmaktır. Ortaçağ saray topluluğunun romantik kadın kültüründen türetilen bu idealin temelini, aşkın (*Minne*), onun ayrılmaz parçası olan acıyla soyluluk kazandığı düşüncesi oluşturuyordu. Gottfried, davranışların yerleşik bir ahlaka göre değil, şövalye aşkının kurallarına göre belirlenip doğrulandığı bir öykü içinde, bu ideali yüceltir. Bu yüzden aşk iksiri, Tristan öyküsünün ilk uyarlamalarında olduğu gibi trajedinin doğrudan nedeni değil, yalnızca aşkların tutkusunun dışavuran bir simgesi olarak görülür; bu, yasak bir aşk olduğu için trajiktir, ama içtenliği ve benzersizliğiyle "şövalye aşkı"nın kurallarına göre kendi içinde haklıdır.

Tamamlanmamış olmakla birlikte, Gottfried'in yapıtı, ortaçağdaki en başarılı Tristan ve Isolde uyarlaması sayılır. Ayrıca anlatımının üstün düzeyi ve inceliğinin yanı sıra, şiir tekniğinin ustalığıyla o çağın yapıtlarındaki saray ruhunun en yetkin ürünlerindendir. Yapıtı, Richard Wagner'in ünlü operası *Tristan und Isolde*'nin de (1859) esin kaynağı olmuştur.

Gotthard (AZİZ), GODEHARD olarak da yazılır (d. y. 960, Niederaltaich yakınları, Bavyera - ö. 4 Mayıs 1038, Hildesheim; azizler listesine kabulü, 1131; yortu günü, 4 Mayıs), Bavyera Kilisesi'ndeki reform çalışmalarında önemli bir rol oynayan başkeşiş ve piskopos.

Niederaltaich manastır okulunda öğrenim gördü; Salzburg başpiskoposu Friedrich'in koruması altında ve onun yanında eğitimini sürdürdü. Friedrich, Gotthard'ı Niederaltaich'teki bir keşiş grubunun başına getirdi. Daha önce papazlığa atanmış olan Gotthard, burada Benedikten tarikatına girerek (990) başkeşiş oldu (996/997). Onun çalışmalarından etkilenen Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Heinrich, bugün AFC'de bulunan Hersfeld ve Tegernsee ile Avusturya'daki Kremsmünster manastırları gibi birçok kurumda yenilikler yapması için Gotthard'ı görevlendirdi.

Heinrich 1022'de Gotthard'ı Hildesheim üst piskoposu Bernard'ın ardılı ilan etti. Gotthard'ın piskoposluğu çok hareketli geçti. Katedrali onardı, 30'u aşkın kiliseyi ibadete açtı, eğitimde reformlar gerçekleştirdi, çileciliğin kurallarını sıkılaştırdı, okullar kurdu, hasta ve yoksullar için Sankt Moritz yakınlarında bir hastane yaptırdı. Gotthard'ın ölüsü, 1132'de ünlü başkeşiş Clairvaux'lu Aziz Bernard tarafından katedralden alınarak Hildesheim'da onuruna yaptırılan bir Benedikten manastırına taşındı.

Bazı Alman kiliseleri Gotthard'ı koruyucu aziz sayarlar. Günümüze ulaşmış mekurları ve müridi Wolther'in yazdığı biyografisi *Monumenta Germaniae historica*'da (Alman Tarihinin Anıtları) yayımlanmıştır.

Gottself, Jeremias, asıl adı ALBERT BITZIUS (d. 4 Ekim 1797, Morat - ö. 22 Ekim 1854, Lützelflüh, İsviçre), İsviçreli romancı ve öykü yazarı. Canlı anlatı yapıtlarında, Bern köylülerinin erdemlerini yücelterek, geleneksel kilise ve aile yaşamını savunmuştur. Bir papazın oğlu olan Bitzius, Bern ve Göttingen'de ilahiyat öğrenimi gördü. Bern'de bulunduğu dönemde, kentteki aristokrat egemenliğini sona erdiren siyasal eylemlere katıldı. 1832'de Emmmental'da Lützelflüh papazı olduktan sonra, yöre halkını aydınlatmak için büyük çaba gösterdi. Yaygın eğitimi yerleştirmeye çalıştı; yardıma muhtaç insanlar için bir kurum oluşturdu.

İsviçre liberalizmi içinde radikal eğilimler baş gösterince, Bitzius muhafazakâr bir tutumu benimsedi. Maddeciliğin tehdidi altındaki bir dünyada Hristiyan inançlarını koruma arzusu, onu yazmaya itti. *Der Bauernspiegel* (1837; Köylülerin Aynası) adlı yapıtını, gene kırsal bölge insanlarını konu alan başka yapıtları izledi. Bu yapıtları arasında *Leiden und Freuden eines Schulmeisters* (1838-39, 2 cilt; Bir Öğretmenin Acıları ve Sevinçleri), *Die Armennot* (1840; Yoksulluk) ve *Uli der Knecht* (1841; Yanaşma Uli) vardır. Gottself, didaktik üslubuna karşın, eşine az rastlanır bir edebi yetenek göstermiştir. On üç romanı ve elliyi aşan öyküsü, epik bir yazar olarak yeteneklerinin ve şiirsel ustalığının yanı sıra halka karşı yoğun ilgisi de ortaya koyar. Psikolojik gözlemleri, engin düş gücü ve dilinin yaratıcılığı ile canlı portreler çizmiştir.

Gottself'in mektuplarını, vaazlarını, siyasal yazılarını ve gençlik yapıtlarını kapsayan ek ciltlerle birlikte 24 ciltten oluşan toplu yapıtları, R. Hunziker ve H. Bloesch tarafından yayıma hazırlanmıştır (1911-37).

Gottlieb, Adolph (d. 14 Mart 1903, New York kenti - ö. 4 Mart 1974, New York kenti, ABD), soyut dışavurumculuğun New York'taki ilk ve en önemli temsilcilerinden biri sayılan ressam.

New York Sanat Öğrencileri Birliği'nde ve Paris'te eğitim gördü. 1923'te New York'a dönerek öğrenimini Parsons Tasarım Okulu, Cooper Union ve Eğitim Birliği Sanat Okulu'nda sürdürdü. 1936'da Federal Sanat Projesi'ne katıldı. İlkel sanat ve Yerli sanatıyla ilgilenerek bunlardan örnek toplamaya başladı.

Gottlieb resimiyazı üslubunu 1940'ların başlarında geliştirdi; tuvali kafesi andıran bölmelere ayırıyor, her bölmeyi çoğunlukla mitoloji ya da ilkel sanattan aldığı soyut biçimlerle dolduruyordu. "Uğursuz" (1946) ve "Romanesk Cephe" (1949, Krannert Sanat Müzesi, Illinois Üniversitesi, Champaign) bu üslubun tipik örneklerindendi. 1950'lerde yapmaya başladığı soyut manzarlara onu "patlamalar" adını verdiği bir başka üsluba yöneltti. Bu resimlerinde güneşi andıran hareketsiz küre biçimleri, çoğunlukla leke, mürekkep izi ve hareketli soyuta özgü başka biçimlerden oluşan ve patlamış izlenimi veren bir alan üzerinde yüzer gibiydi. Resimleri zamanla daha yalın ve daha anıtsal bir görünüm kazandı; kullandığı renk sayısı da azaldı. "Üçlü" (1959, Alexander Lerner Koleksiyonu), "Genişleme" (1962, Chicago Sanat Enstitüsü) ve "Küre" (1964, Dallas Güzel Sanatlar Müzesi, Texas) bu tür resimlerine örnektir.

Gottman, Jean(-Iona) (d. 10 Ekim 1915, Harkov, Ukrayna, Rus Çarlığı), büyük kentsel gruplaşmaları belirtmek için mega-

lopolis (süper kent) kavramını ortaya atan Fransız coğrafyacı.

Sorbonne'da beşeri coğrafya kürsüsünde araştırma asistanlığı (1937-41) yaptıktan sonra 1942-44 arasında ABD'de Dış Ekonomik İlişkiler Dairesi'nde danışmanlık görevinde bulundu. Baltimore'daki John Hopkins Üniversitesi'nde (1943-48) ve Paris Üniversitesi'nde (1948-56) ders verdi, ardından Twentieth Century Fund, Inc. adlı kamu kurumunun araştırma müdürü oldu (1956-61). 1960'ta Paris'teki Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'nun başına getirildi. 1968'de Oxford Üniversitesi'nde coğrafya profesörü oldu. *A Geography of Europe* (1950; Avrupa Coğrafyası) ve *Megalopolis: The Urbanized Seaboard of the United States* (1961; Megalopolis: ABD'nin Kentleşmiş Kıyı Bölgesi) adlı iki kitabı vardır.

Gottschalk, Louis Moreau (d. 8 Mayıs 1829, New Orleans, ABD - ö. 18 Aralık 1869, Rio de Janeiro, Brezilya), ABD'li piyanist ve besteci. Ülkesinin uluslararası ün kazanan ilk piyanisti olmuş, ABD müziğindeki uluslararası akımın ortaya çıkışından 50 yıl önce, Latin Amerika ve Kreol halk temalarıyla ritimlerinden yararlanarak yaptığı besteleri türünün ilk örneklerini oluşturmuştur.

Babası İngiliz-Alman asıllı, annesi soylu bir Kreol ailesindendi. Gottschalk birkaç çalgı çalabilen üstün yetenekli bir çocuktur. Daha 13 yaşındayken Paris'te soyluların gözdesi olmuştu.

Bütün Avrupa'yı dolaşarak verdiği konserlerden sonra New York'ta ilk kez 1853'te dinleyici karşısına çıktı. ABD ve Batı Hint Adalarındaki konser turlerinin ardından birkaç yılını Antil Adalarında boş geçirdi. 1865'te bir Güney Amerika turnesine çıktı ve dört yıl sonra kendi yapıtlarının seslendirildiği bir festivalde orkestrayı yönetirken öldü. Chopin gibi romantik geleneğe bir piyanist ve besteci olmakla birlikte, Chopin'in armoni alanındaki yaratıcılığından yoksundu ve daha yüzeyseldi. 20. yüzyıl ortalarında müziğine yeniden ilgi duyulan Gottschalk'ın besteleri arasında piyano ve orkestra için *Gran Tarantella*, *La Bamboula* gibi piyano parçaları ve vokal yapıtlar vardır. Bunların çoğu 19. yüzyıl başlarının tipik duygusal salon müziği örnekleridir. Ayrıca *Notes of a Pianist* (1881; Bir Piyanistin Notları) adlı kitabın da yazarıdır.

Gottsched, Johann Christoph (d. 2 Şubat 1700, Juditten, Königsberg yakınları - ö. 12 Aralık 1766, Leipzig, Prusya), edebiyat kuramcısı, eleştirmen ve oyun yazarı. Alman edebiyatına, özellikle de başlangıçta kaba bir eğlence aracı olan Alman tiyatrosuna 18. yüzyıl Fransız klasik beğenisinin ölçütlerini getirmiştir.

Gottsched, Königsberg'de öğrenim gördükten sonra 1730'da Leipzig Üniversitesi'nde edebiyat profesörlüğüne atandı. 1734'te aynı üniversitede mantık ve metafizik dersleri vermeye başladı.

Gottsched daha 1725 ve 1726'da kadınları düşünce ve ahlak alanında eğitmek ve daha yüksek bir düzeye getirmek amacıyla *Die vernünftigen Tadelrinnen* (Akıl Hocası Kadınlar) adlı bir dergi yayımlamıştı. İkinci dergisi *Der Biedermann*'da (1727-29), Alman edebiyatına yeni üşü kuralları sokmayı amaç edindi. 1730'da en önemli kuramsal yapıtı olan *Versuch einer kritischen Dichtkunst vor die Deutschen*'i (Almanlar İçin Eleştirel Bir Edebiyat Denemesi) yayımladı. Bu yapıt, klasikçiliğin Fransa'daki önde gelen temsilcisi Nicolas Boileau'nun(*) savunduğu klasik ölçütlerin şiir sanatına uygu-

landığı ilk Almanca incelemeydi. Gottsched sürekli olarak, edebiyatta usa ve mantığa uymayan öge ve kurallara yer verilmemesi gerektiğini vurguladı. Operada ve tiyatrodaki monologa karşı çıktı, edebiyatta inanılır temaların kullanılmasına önem verdi.

Gottsched'in büyük ölçüde yapay kurallarla sınırlanan edebiyat kuramı sonraki Alman edebiyatı üzerinde kalıcı bir etki bırakmadı. En önemli başarısı, tiyatro oyuncusu Caroline Neuber'le yaptığı işbirliği sonucunda Leipzig oyun ve eleştiri okulunun kurulması oldu. Birlikte klasikçi modelleri örnek alarak Alman tiyatrosunu, bayağı duymusal bir eğlence türü olmaktan çıkarıp ciddi bir edebi uğraş haline getirdiler. Gottsched'in çoğu Fransızcadan yaptığı çevirilerden oluşan altı ciltlik *Deutsche Schaubühne* (1741-45; Alman Tiyatrosu) adlı yapıtı, eskiden yaygın olan tuhaat oyunları ve melodramların yerine Alman sahnesine klasik bir repertuvar sağladı.

Bununla birlikte Gottsched'in kendi yazdığı tiyatro yapıtları sıradan klasikçi trajediler olmanın ötesine geçememiştir. Bu oyunlardan en önemlisi, Joseph Addison'ın bir trajedisinin uyarlaması olan *Der sterbende Cato*'dur (1732; Ölmekte Olan Cato). Uslu-ba ilişkin düşüncelerini *Ausführliche Redekunst* (1728; Eksiksiz Konuşma Sanatı) ve *Grundlegung einer deutschen Sprachkunst* (1748; Alman Konuşma Sanatına Bir Temel Oluşturulması) adlı yapıtlarında ortaya koymuş, Almancanın edebiyat dili haline gelmesine katkıda bulunmuştur.

Gottwald, Klement (d. 23 Kasım 1896, Dědice, Moravya, Avusturya-Macaristan - ö. 14 Mart 1953, Prag), Çek devlet adamı ve gazeteci. Başbakan yardımcısı (1945-46),

Gottwald, 1953
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

başbakan (1946-48) ve devlet başkanı (1948-53) olarak görev yapmıştır.

Nazi Almanyası'nın Sudetenland'ı ilhak etmesine Çekoslovakya'nın şiddetle direnmesi gerektiğini (sonuçsuz da olsa) ısrarla savundu. II. Dünya Savaşı sırasında Moskova'da Çekçe bir gazete çıkardı. Başbakan olarak Mayıs 1946-Şubat 1948 arasında önce karma bir kabineye, sonra da tümüyle komünistlerden oluşan bir hükümete başkanlık etti. Haziran 1948'de Edvard Beněš'in yerine devlet başkanı oldu. 1950'lerin başlarında Gottwald'ın oluşturduğu Stalinci yönetim döneminde, yönetime uyum göstermeyen komünistlere yönelik bir dizi temizlik gerçekleştirildi.

Gottwaldov bak. Zlin.

Gouda, Hollanda'nın batısındaki Zuidholland ilinde (provincie) belediye (gemeente). Gouwe ve IJssel ırmaklarının kavşağında, deniz düzeyinin altında, denizden setlerle ayrılarak kurulmuş verimli bir bölgede yer alır. 1272'de berat alan Gouda ortaçağda kumaş ticaretiyle ünlü bir merkezdi. 17. ve 18. yüzyıllarda kil pipolarıyla ün kazandı; bu üretim günümüzde de sürdürülmek-

Gotik Belediye Binası, Gouda, Hollanda
Van Phillips - Shostal / EB Inc.

tedir. Ama kent en çok, kendi adını taşıyan peynir türüyle tanınmıştır. Günümüzde de her hafta bir peynir pazarında satışa çıkarılan Gouda peyniri artık turistik ilgi konusudur. Kentin öteki ürünleri arasında çanak çömlek, mum ve göfret vardır; ayrıca keten ve kenevir işlenir. Gouda'nın başlıca tarihsel yapıları, 1947-52 arasında onarılmış olan gotik Belediye Binası (1449), Tartievi (Wag) (1668) ve vitraylı 64 penceresiyle ünlü görkemli Grote KİLİSESİ'dir (1552'deki bir yangından sonra yeniden inşa edilmiştir). Moriaan Müzesi'nde bir pipo ve çanak çömlek koleksiyonu sergilenir. Ayrıca bir belediye müzesi vardır. Erasmus 1475'e değin Gouda'da öğrenim görmüş, Gouda'nın yakınındaki Steyn Manastırı'nda papazlığa atanmıştır. Nüfus (1983 tah.) 59.179.

Gouda, inek sütünden yapılmış, yarı yumuşak Hollanda peyniri. Adını ilk kez yapıldığı kasabadan alan Gouda, geleneksel olarak ağırlığı 4,5-5,5 kg arasında değişen, üstü sarı parafinle kaplı yassı ve yuvarlak kalıplar biçiminde üretilir. Bu koruyucu parafin katmanının altında ince, doğal bir kabuğu olan Gouda'nın iç bölümü açık fildişi rengine, dokusu yumuşak, tadı hafif ve kremamsıdır. Uzun süre olgunlaşmaya bırakıldığında rengi koyu altın sarısına döner, dokusu sertleşir, tadı da daha tuzlu ve keskin olur. Gouda'nın az yağlı tipleriyle, 310-620 gr ağırlığındaki daha küçük kalıpları da üretilmektedir.

Büyük olasılıkla yapımına 12. yüzyılda başlanan Gouda Avrupa'nın en eski peynirlerinden biridir ve peynir sanayisi gelişmiş öbür ülkelerde de benzerleri yaygın biçimde üretilmektedir. Gerçek Gouda'nın kabuğuna "Hollanda" damgası basılır; "çiftlik peyniri" anlamındaki "Boerenkaas" damgasını taşıyan çiftlik yapımı Gouda'nın nitelikleri fabrika yapımı olanlardan daha üstündür.

Goudsmit, Samuel Abraham (d. 11 Temmuz 1902, Lahey, Hollanda - ö. 4 Aralık 1978, Reno, Nevada, ABD), George E. Uhlenbeck ile birlikte elektronun spin (fırl) kavramını ortaya koyan Hollanda asıllı ABD'li fizikçi. Goudsmit ile Uhlenbeck atom kuramında ve kuantum mekaniğinde büyük değişmelere yol açan bu kavramı 1925'te Hollanda'daki Leiden Üniversitesi'nde doktora çalışması yaparken buldular. Nobel Ödülü sahibi fizikçi Isidor I. Rabi bu konuda şöyle demiştir: "Fizik, spin kavramını bulan bu iki bilim adamına

sonsuzca değin borçlu kalacaktır." Spinin nötron, proton ve öteki temel parçacıkların temel bir özelliği olduğu sonradan anlaşılmıştır.

1927-46 arasında Michigan Üniversitesi'nde, 1946-48 arasında da Illinois'daki Kuzeybatı Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Goudsmit, 1941-44 arasında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) radar konusunda araştırmalar yürüttü. 'Almanya'nın atom bombası çalışmalarının ne durumda olduğunu belirlemek amacıyla ve Avrupa'daki Müttefik kuvvetlerle birlikte ilerleyen bir gizli kuruluş olan Alsos'un yöneticiliğini de yaptı.

1948-70 arasında New York'ta Upton'daki Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'nda çalışan Goudsmit daha sonra Nevada'daki Reno Üniversitesi'ne girdi. Başlıca yapıtları *The Structure of Line Spectra* (1930; Linus Pauling ile birlikte, Çizgili Tayfların Yapısı), *Atomic Energy States* (1932; Robert F. Bacher ile birlikte, Atomda Enerji Düzeyleri), *Alsos* (1947) ve *Time*'dir (1966; Robert Claiborne ile birlikte, Zaman).

Goudy, Frederic W(illiam) (d. 8 Mart 1865, Bloomington, Illinois - ö. 11 Mayıs 1947, Marlboro, New York, ABD), 100'ün

Goudy
A Burton Carnes

üzerinde dayanıklı ve zarif tipografi karakteri geliştiren ABD'li basımcı ve tipografi ustası.

Asıl mesleği muhasebecilik olan Goudy, bir yandan da basımcılık ve tipografi konularıyla ilgilendi. 1895'te İngilizce öğretmenini C. Lauren Hooper ile birlikte Chicago'da Camelot Press basım şirketini kurdu. Stone and Kimball yayınevi için bastığı küçük bir masal kitabında kullandığı zarif tasarım çok beğenildi. Goudy, Camelot adını verdiği ilk tipografi karakterini 10 dolar karşılığında Bostonlu bir basımcıya sattı. 1903'te eşi Bertha ve Will Ransom ile birlikte Illinois'daki Park Ridge'de Village Press şirketini kurdu. Basımevini 1904'te Massachusetts'e, 1906'da New York'a taşıdı, 1923'te de New York'taki Marlboro'ya yerleşti. 1939'da Goudy'nin basımevi ve hemen bitişiğindeki hurufat dökümhanesi yandı.

1916-24 arasında Sanat Öğrencileri Birliği'nde ve 1927-29 arasında New York Üniversitesi'nde dersler veren Goudy, 1920-40 arasında da Lanston Monotype Machine Company'nin sanat yönetmenliğini yaptı. Amerikan Hurufat Dökümcüleri ve Lanston şirketleri için, Goudy Old Style, Kennerley, Garamond ve Forum gibi çeşitli adlar verdiği tipografi karakterlerini geliştirdi. *The Alphabet* (1918; Alfabe), *Elements of Lettering* (1922; Harf Yapımcılığının İlkeleri), *Typologia* (1940; Tipografi) adlı yapıtları yazdı, ayrıca otobiyografisini *A Half-Century of Type Design and Typography 1895-1945* (1946; Hurufat Tasarımcılığının ve Tipografinin Yarım Yüzyılı, 1895-1945) başlığı altında yayımladı.

Gough, Sir Hubert de la Poer (d. 12 Ağustos 1870, Londra - ö. 18 Mart 1963, Londra, İngiltere), I. Dünya Savaşı sırasında, Mart 1918'deki büyük Alman saldırısında

Sir Hubert Gough
Camera Press-Public

karşı direnen İngiliz 5. Ordusu'nun komutanı.

1889'da 16. Mızraklı Hafif Süvari Birliği'ne girdi. Hindistan'daki Tırah Seferi'nde (1897) ve Güney Afrika Savaşı'nda (1899-1902) görev aldı. 1914'te 3. Süvari Tugayı'na komuta etti. Ulster'e Yönetmelik Özerklik Yasası'nı kabul ettirmek için Curragh'ta zor kullanılmasına karşı çıktı.

Yeni kurulan 5. Ordu'nun komutanlığına getirildikten sonra (1916) Fransa'daki Somme (1916) ve Ypres (1917) çarpışmalarına katıldı. Yoğun Alman baskısı karşısında önemli kayıplar veren ordusu Mart 1918'de geri çekilmek zorunda kaldı. Çarpışmayı başarıyla yöneterek Alman ilerlemesinin durdurulmasını sağladıysa da hükümet Almanların kazandığı geçici başandan onu sorumlu tuttu ve görevden alınmasını istedi. 1922'de general rütbesiyle emekliye ayrılan Gough, 1937'de G. C. B. (Knight Grand Cross of the Bath) nişanıyla ödüllendirildi.

Gough, Sir Hugh, BARON GOUGH (1846-49), I. VIKONT GOUGH (1849'dan sonra) olarak da bilinir (d. 3 Kasım 1779, Limerick, Limerick ili - ö. 2 Mart 1869, St. Helen's, Dublin yakınları, İrlanda), Yarımadada Savaşı (1808-14) ile Hindistan'daki etkinlikleriyle tanınan İngiliz komutan.

Limerick kent milisinde görevli bir yarbayın oğluydu. On üç yaşındayken Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri'ne girdi. 1796'da İngilizlerin Ümit Burnunu işgal etmesiyle sonuçlanan sefere katıldı. Ardından Batı Hint Adalarına düzenlenen seferde görev aldı (1797-1800). Yirmi beş yaşındayken binbaşı rütbesini satın aldıktan sonra, Yarımadada Savaşı sırasında Portekiz ve İspanya'da Kraliyet İrlanda Tüfekli Piyade Alayı'na komuta etti. Talavera'da ağır yaralanmasına (1809) karşın ordularını Barrosa'da zafere ulaştırmayı başardı (1811). Ardından Tarifa'nın savunulmasına katıldı, Fransız mareşali Jean-Baptiste Jourdan'ı Vitoria'da yenilgiye uğrattı (1813). 1815'te "sir" unvanı aldı. Bunu izleyen 20 yıl boyunca, İrlanda'nın güneyinde köylülere karşı girişilen savaş (1821-24) dışında hiçbir çarpışmaya katılmadı. 1837'de tümgeneral rütbesiyle Hindistan'daki Mysore (bugün Karnataka) kentinde komutanlıkla görevlendirildi, I. Afyon Savaşı'nda (1839-42) Çin'e düzenlenen sefere komuta etti. 1843'te Hindistan'daki İngiliz birliklerinin başkomutanlığına getirildi; aynı yıl yapılan savaşta Maratha ordusunu, Sih savaşları sırasında da (1845-46 ve 1848-49) Sihleri yenilgiye uğrattı.

Sihler karşısında beklenmedik biçimde ağır kayıplara uğraması, uyguladığı taktiklerin eleştirilmesine ve yerine Sir Charles Napier'nin getirilmesine yol açtı. Sih savaşlarının birincisinden sonra baron, ikincisinden sonra da vikont oldu. 1855'te Kraliyet Muhafız Alayı'nda albaylığa getirildi. 1862'de mareşallığa yükseltildi.

Goujon, Jean (d. y. 1510, Normandiya ? - ö. y. 1568, Fransa), Rönesans üslubunda yapıtlar vermiş heykeltarihi. Paris'teki Masumlar Çeşmesi için gerçekleştirdiği altı kabartma *nympha* (su perisi) figüründen (1547-49) oluşan dizisi ile tanınır.

Kaynaklarda Goujon'un adı ilk kez Rouen'daki Saint-Maclou Kilisesi'nin org balkonunu taşıyan sütunları yapması nedeniyle

"Çarmıhtan İndiriliş", Jean Goujon'un mermer kabartması, Louvre, Paris

Giraudon - Art Resource / EB Inc.

geçen (1540). Olgun ustalığını yansıtan ilk yapıtı İsa'nın Çarmıhtan İndirilişi'ni betimleyen bölme duvarı kabartmasıdır (1544-45, Louvre Müzesi, Paris). Paris'teki Saint-Germain l'Auxerrois Kilisesi için yaptığı bu çalışma, mimar Pierre Lescot ile işbirliğinin ilk ürünüdür. Ama onun mani-yerist tarzının en yetkin örneği, başyapıtı sayılan *nympha* kabartmalarıdır. Goujon burada, ensiz dikdörtgen panolar içine yerleştirdiği ince uzun figürleri, ince dökümlü, zarif kıvrımlı giysiler içinde betimlemiştir. Eski Louvre'un avlu cephesinde yer alan kabartmaları (y. 1549-53) 19. yüzyılda beceriksizce yapılan onarım sırasında epey hasar görmüştür. Goujon'un en iddialı yapıtları, sarayın büyük holündeki, özellikle de Kar-yatidler Salonu'ndakilerdir. Ama bu heykeller de onarım sırasında bozulmuştur. 1562'den sonraki yaşamına ilişkin hiçbir bilgi bulunmayan Goujon'un, Protestan olduğu için Paris'teki Katolik çevrenin düşmanca tutumundan kaçtığı sanılmaktadır.

Goulart, João, lakabı JANGO (d. 1 Mart 1918, São Borja, Brezilya - ö. 6 Aralık 1976, Corrientes Eyaleti, Arjantin), 1961-64 arasında Brezilya'nın reformcu devlet başkanı. 1964'te askeri bir darbeye devrilmiştir.

Varlıklı bir çiftlik sahibinin oğluydu. 1939'da Porto-Alegre Üniversitesi Hukuk Okulu'ndan mezun oldu. Popülist devlet başkanı Getúlio Vargas'ın (1930-45, 1951-54) koruması altında bulunan Goulart, 1946'da Rio Grande do Sul eyalet meclisine seçildi; ardından da eyaletin adalet ve içişleri bakanı oldu. 1953 ve 1954'te Başkan Vargas'ın yönetiminde çalışma, sanayi ve ticaret bakanı olarak görev yaptı; çalışma yasalarının reform yapılması için çaba harcadı. 1956'dan 1961'e değin Başkan Juscelino Kubitschek'in yardımcılığında bulundu. 1960'ta yeniden başkan yardımcısı seçilen Goulart, Başkan Jânio Quadros'un istifasından sonra, kendisini komünistlere sempati duymakla suçlayan ordunun güçlü muhalefetine karşın 1961'de başkanlığı devraldı.

Yönetimi sırasında komünist ülkelerle bağlarını güçlendirdiği ve bir dizi radikal reform gerçekleştirdiği için ABD'yi öfkelen-dirdi. Yabancı şirketlerin kâr transferini sınırlayan bir yasa çıkarılmasını sağladı. Yeniden toprak dağıtılmasına ilişkin tartış-malı bir programın onaylanması konusunda Kongre'yi ikna etmeye çalıştı. İktidardan indirilmesinden hemen önce işçi sınıfının yararına sonuçlar doğuracak bir reform paketi önerdi. Hızla tırmanan enflasyon yüzünden ekonominin işleme durumu gel-diği bir dönemde başkanlık yapan Goulart hem aşırı solun, hem de ordunun sürekli eleştirisine uğradı. 1964'te bir askeri dar-beyle devrildi, Arjantin'in kuzeyindeki çift-liğinde sürgünde öldü.

Goulburn, Avustralya'da, Yeni Güney Galler'in güneydoğusunda, Güney Platosu-nun en önemli kenti. Wollondilly ile Mul-

waree ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Kâşif Hamilton Hume'un 1818'de seçti-ği yörede kurulan ilk yerleşmeye, o dönem-de İngiltere'nin sömürgelerden sorumlu ba-kan olan Henry Goulburn'un anısına Goul-burn Plains adı verildi. 1828'de kadastrusu çıkarıldıktan sonra, 1833'te garnizon ve suçluların gönderildiği bir kasaba olarak düzenlendi. 1859'da belediye, 1864'te kent statüsü kazandı. 160 km kuzeydoğusundaki Sidney'e ve 80 km güneybatısındaki Can-berra'ya demiryolu ve Hume Karayolu'yla bağlanır. Yün, buğday, patates, meyve ve sığır gibi ürünlere dayalı bir tarım bölgesine hizmet verir. Yün ve hayvan ticareti yapılan Goulburn'de demiryolu atölyeleri, tabakhane-ler, mezbahalar, dokuma ve konfeksiyon fabrikaları vardır. Eyaletin en büyük hapis-hanelerinden biri buradadır. Öteki önemli yapıları arasında bir akıl hastalıkları hasta-nesi, Goulburn İleri Eğitim Yüksekokulu, Argyle Teknik ve İleri Eğitim Yüksekokulu ile Anglican ve Katolik katedraller sayılabilir. Nüfus (1986) 21.552.

Goulburn Irmağı, Avustralya'da, Campaspe ve Loddon ırmaklarıyla birlikte Vic-toria'nın orta kesiminin büyük bölümünü akaçlayan akarsu. Melbourne'un kuzeyba-tısındaki Avustralya Cordillerası'nda bulu-nan Singleton Dağında, Fraser Ulusal Parkı içinde doğar. 563 km'lik çıkışı boyunca genellikle kuzey yönünde akarak Eildon, Goulburn ve Waranga göletleri ile Nagam-bie Gölünden geçer ve Echuca'nın 11 km kuzeydoğusunda Murray Irmağıyla birleşir. Irmak vadisindeki başlıca yerleşmeler Sey-mour ve Shepparton'dır.

İlk kez 1842'de kâşif Hamilton Hume ve William Hovell'in geçtiği ırmağa, o dönem-de İngiltere'nin sömürgelerden sorumlu ba-kan olan Henry Goulburn'un adı verildi. 1870'lerde buğday ekimi başlayınca değin bölgedeki temel etkinlik hayvancılıktı. 1880'lerde başlayan sulama, günümüzde 260 bin hektarlık bir alanı kapsayan Goul-burn-Campaspe-Loddon Sulama Sistemi

çerçevesinde yürütülmektedir. Sulama ola-nakları bölgede meyve ve sebze tarımının yanı sıra mandracılığın ve koyun besiciliği-nin gelişmesini sağlamıştır. Irmak üzerinde birçok baraj kurulması, tuzluluk oranının artmasından kaynaklanan sorunlara yol açmıştır.

Gould, Benjamin Apthorp (d. 27 Eylül 1824, Boston - ö. 26 Kasım 1896, Cam-bridge, Massachusetts, ABD), çıkardığı yıldız haritalarıyla Güney Yarımküre'deki takımyıldızların tanınmasına yardımcı olan ABD'li astronom.

Boylamların belirlenmesinde telgraftan ya-rarlanma düşüncesini ortaya atan Gould, bu iş için önce Güneş'in doğrultusunu, biri boylamı bilinen bir yer olmak üzere iki ayn yerde aynı anda buluyor, ardından da bulgularını karşılaştırarak öteki yerin boylam-ını hesaplıyordu. 1852-67 arasında ABD Kıyı ve Jeodezi Araştırmaları Kurumu'nun boylam bölümünü yöneten Gould, 1866'da Atlas Okyanusuna düşenen kablo sistemin-den yararlanarak İngiltere'deki Greenwich ile Washington, D.C.'deki gözlemevleri arasındaki boylam farkını belirledi.

Gould'un 1859'da kutup bölgesindeki yıldı-ızların konumlarına ve özdevinimlerine (yıldızların başka yıldızlara göre yaptığı hareket) ilişkin olarak yayımladığı makale ABD Kıyı ve Jeodezi Araştırmaları Kuru-mu'nun temel elkitabı durumuna geldi. Ardından Arjantin hükümetinin çağrılısı olarak bu ülkeye giden Gould, 1868'de Córdoba'da Ulusal Gözlemevi'ni kurdu ve yönetimini üstlendi. Burada gerçekleştirdiği gözlemlerinden elde ettiği bulguları 1874'te *Uranometria Argentina* (1879; Arjan-tin Uranometrisi) adlı yapıtında topladı. 1884'te, gökkürenin belirli bir bölgesinde yer alan 73.160 yıldız kapsayan bir bölge kataloğu, ertesi yıl da güney yarımküredeki 32.448 yıldız içeren bir genel katalog hazır-ladı.

Gould, Chester (d. 20 Kasım 1900, Paw-nee, Oklahoma - ö. 11 Mayıs 1985, Wood-stock, Illinois, ABD), popüler dedektif diz-i-lerinin ilki olan "Dick Tracy" adlı çizgi romanın yaratıcısı ABD'li karikatürcü.

Karikatür çizmeyi mektupla eğitim veren bir okul aracılığıyla öğrendi. Kısa bir süre Oklahoma'da spor karikatürleri çizdikten sonra *Chicago Daily News*'da çalıştı. "Dick Tracy", ilk kez 1931'de Chicago Tribune-New York News Syndicate, Inc. tarafından dağıtıldı. Temelindeki "suç cezasız kalmaz" mesajıyla ve yasaların sert bir biçimde, hatta şiddet yoluyla uygulanmasını destek-lemesiyle büyük ilgi gördü. Suçun işlenişyle soruşturma aşamasını keskin çizgiler ve parlak renklerle ayrıntılı biçimde anlatan çizgi romanın temiz yüzü, takım elbiseli, sivri çeneli dedektifi Dick Tracy, Sherlock Holmes'unkileri andıran yöntemleriyle, abartılı biçimde karikatürize edilen suçlula-rın amansız düşmanıydı. Gould 1977'de "Dick Tracy"yi çizmeyi bıraktı.

Gould, Glenn Herbert (d. 25 Eylül 1932, Toronto - ö. 4 Ekim 1982, Toronto, Kana-da), Kanadalı piyanist. Kususuz tekniği ve kurallara her zaman sıkı sıkıya uymayan parlak yorumlarıyla tanınır.

Üç yaşında piyano derslerine, beş yaşında da beste yapmaya başladı. On yaşında Toronto Müzik Konservatuarı'na girdi ve 1946'da mezun oldu. 1952'de yalnızlığı seçe-rek kişisel bir yorum üslubu ve başını klavyenin hemen üzerine kadar eğik tuttuğu bir çalış pozisyonu geliştirdi. New York ve Washington'daki ilk konserleriyle (1955) eleştirilenlerin övgüsünü kazandı ve plak yapmak için bir sözleşme imzaladı.

Gould repertuarında barok, klasik ve modern dönemlerin kontrapuntal parçalarına yer veriyor, buna karşılık 19. yüzyıl romantiklerinin ağıdalı yapıtlarını dışta bırakıyordu. 1964'te kayıt stüdyosunda "kusursuz" yorumlar ortaya koyabilmek için çok başarılı olduğu konser piyanistliğinden vazgeçti. Son yıllarda orkestra yönetmenliği, radyo ve televizyon için belgesel yapımcılığı ve film besteciliğiyle uğraştı, ayrıca dergilere çok sayıda makale yazdı.

Gould, Jay, asıl adı JASON GOULD (d. 27 Mayıs 1836, Roxbury, New York - ö. 2 Aralık 1892, New York kenti, ABD), ABD'li demiryolu yöneticisi ve banker. Gould'un altın spekülasyonu, "Kara Cuma" (24 Eylül 1869) olarak bilinen borsa paniğine yol açmıştır.

Denetçi olarak çalışmaya başladığı Rensselaer and Saratoga Railway şirketinde 1863'te yönetici oldu. Rutland and Washington Railway'yi satın alarak yeniden düzenledi. Ardından, James Fisk'le birlikte denetimini elinde tuttuğu Erie Railroad'un başkanlığına seçildi (1868). Gould ve Fisk, o sırada eyalet senatörü olan William Marcy Tweed'i müdürlüğe getirerek eyalet senatosunda şirketi desteklemesini sağladılar. 1868-70 arasında hisse senedi satışlarında yapılan bir yolsuzluk şirket aleyhine dava açılmasına ve Gould'un görevden ayrılmak zorunda kalmasına neden oldu.

Usta bir borsa spekülâtörü olan Gould, Union Pacific Railroad şirketindeki hisselerini satarak büyük kâr elde etti. Missouri Pacific Railroad şirketine yaptığı yatırımlar güneybatı eyaletlerinde "Gould sistemi" adıyla bilinen demiryolu ağının kurulmasını sağladı. Sonraki yatırımlarıyla Western Union Telegraph Company'nin ve New York kentindeki viyadüklü demiryollarının denetimini ele geçirdi. Büyük oğlu George Jay Gould da (1864-1923) Missouri Pacific ve Texas Pacific ile başka birkaç demiryolu şirketini yöneten ünlü bir demiryolu patronuydu.

Gould, John (d. 14 Eylül 1804, Lyme Regis, Dorsetshire - ö. 3 Şubat 1881, Londra, İngiltere), kuşlar üzerine hazırladığı resimli kitaplarıyla tanınan İngiliz ornitolog.

Babasının başbahçıvan olarak çalıştığı Windsor Şatosu'nda taksidermi sanatını öğrenen Gould, 1827'de, Londra Zooloji Derneği'nde taksidermi uzmanı olarak çalışmaya başladı. 1830'da Himalaya Dağlarından getirtilen egzotik kuş derileri koleksiyonu, çok sayıda yapıtından ilki olan *A Century of Birds from the Himalaya Mountains* (1831-32; Himalaya Dağlarından Yüz Kuş) adlı kitabı hazırlamasına yol açtı. Gould'un hazırladığı resimlerin çoğu eşi Elizabeth (eö Coxon) tarafından taş baskı tekniğiyle yapıldı. Daha sonra yazdığı *Birds of Europe* (1832-37; Avrupa Kuşları) ve *Monograph of the Ramphastidae (Toucans)* (1834; *Ramphastidae* [Tukanlar] Familyasının Monografisi) adlı yapıtlarıyla oldukça ünlü olan Gould, ailesiyle birlikte Avustralya'ya giderek burada geçirdiği iki yıl boyunca kuşları ve memelileri inceledi; bu çalışmaların sonucu *The Birds of Australia* (1840-48, 7 cilt; ekler 1851-69; Avustralya Kuşları) ve *Mammals of Australia* (1845-63, 3 cilt; Avustralya Memelileri) adlı ünlü yapıtlarını hazırladı. 1843'te İngiliz Kraliyet Derneği üyeliğine seçilen Gould'un yaşamı boyunca verdiği yapıtlar 3 binden fazla renkli resim içeren 40 ciltten oluşur. Çoğunda yeni türlerin tanımlanması yaptığı bilimsel makaleleriyle de ünlenmiştir.

Gould, Stephen Jay (d. 10 Eylül 1941, New York kenti, New York, ABD), ABD'li paleontolog ve evrimci biyolog.

1963'te Antioch College'i bitirdi. Paleontoloji dalındaki doktora çalışmasını 1967'de Columbia Üniversitesi'nde tamamladı. Bir süre Antioch'ta ders verdikten sonra 1967'de Harvard Üniversitesi'ne geçti; 1973'te Harvard'da profesör oldu. Gould'un teknik araştırmalarının odağını Batı Hint Adalarında yaşayan kara salyangozunun evrimi ve özellikleri oluşturdu. 1972'de Niles Eldredge ile birlikte kesintili dengeler kuramını ortaya attı. Darwin'in kuramının yeniden gözden geçirilmesiyle oluşturulan bu kurama göre yeni türler Darwin'in savunduğu gibi milyonlarca yılda ağır ağır gelişmiyor, daha çok hızlı atlamalarla, birkaç bin yıllık kısa sürelerde gerçekleşiyor. Bu değişmeyi, organizmanın ufak değişiklikler geçirdiği uzun dengelenme dönemi izliyordu.

Gould, teknik araştırmaları dışında bir yazar, polemikçi ve evrim kuramını halka benimseten kişi olarak da tanınır. *Ontogeny and Phylogeny* (1977; Bireyoluş ve Soyoluş), *The Mismeasure of Man* (1981; İnsanın Yanlış Değerlendirilmesi), *Time's Arrow, Time's Cycle* (1987; Zamanın Oku, Zamanın Döngüsü), *Wonderful Life* (1989; Harika Yaşam) kitaplarında zekâ testi, jeoloji, paleontoloji ve evrimci biyoloji tarihi alanlarındaki gelişmeleri ve tartışmaları ele aldı. 1974'ten sonra *Natural History* dergisine makaleler yazan Gould bu yazılarını *Ever Since Darwin* (1977; Darwin'den Beri), *The Panda's Thumb* (1980; Panda'nın Basmarması) ve *Hen's Teeth, Horse's Toes* (1983; Tavuğun Dişleri, Atın Ayak Parmakları) gibi kitaplarda topladı. İnce edebi bir dille kaleme aldığı bilimsel yazılarında en karmaşık kavramları bile tam bir açıklıkla ortaya koymayı başardı.

Gounod, Charles (-François) (d. 17 Haziran 1818, Paris - ö. 18 Ekim 1893, Saint-Cloud, Paris yakınları, Fransa), özellikle operaları ile tanınan Fransız besteci. On üç operasının en ünlüsü *Faust*'tur.

Babası François Gounod oldukça tanınmış bir ressamdı; iyi eğitim görmüş bir kadın olan annesi ise aynı zamanda iyi bir piyanistti. Gounod ilk müzik derslerini annesinden aldı. 1835'e değin Saint-Louis Lisesi'nde öğrenim gördü. Felsefe bölümünden diploma aldıktan sonra Bohemyalı besteci Anton Reicha ile müzik çalışmalarına başladı. Reicha ölünce Paris Konservatuarı'na girerek Fromental Halévy ve Jean-François Le Sueur'ün öğrencisi oldu. Üç yıl sonra Fernand kantatıyla Roma Ödülü'nü kazanarak Roma'da Medici Villası'nda üç yıl kalma olanağına kavuştu.

Gounod İtalya'da, yapıtlarını incelediği Rönesans bestecisi Giovanni da Palestrina'nın etkisinde kaldı. Palestrina'nın üslubunu taklit ettiği missası ilk önemli yapıtlarındandı. Roma'dan Viyana'ya geçti. İtalya'da bestelediği bir missa ile bir *requiem* 1842 ve

Gounod, Ary Scheffer'in yağlıboya çalışması; Versailles Ulusal Müzesi, Musée National de Versailles

1843'te Viyana'da seslendirildi. Paris'e dönerken Prag, Dresden ve Berlin'e uğradı. Ayrıca Leipzig'de Felix Mendelssohn'la dört gün geçirdi ve Mendelssohn'un *İskoç Senfonisi*'nin yanı sıra, Thomaskirche'de (St. Thomas Kilisesi), Mendelssohn'un, Bach'ın org yapıtlarından oluşan bir resitalini de izledi.

Paris'te Yabancı Misyonlar Kilisesi'nin orgcülüğüne getirilen Gounod iki yıl ilahiyat eğitimi gördü. 1846'da Saint-Sulpice İlahiyat Okulu'na girdi, ama 1847'de papaz olmama kararına vardı. Bir önceki yıl başladığı *requiem* ile *Te Deum*'u yarıda bırakarak opera için beste yapmaya yöneldi.

Sapho (1851) ve *La Nonne sanglante* (1854; Kanlı Rahibe) adlı ilk operaları, Berlioz'un olumlu değerlendirmelerine karşın pek sıcak karşılanmadı. Gounod, *Messe de Sainte-Cécile*'de (1855; Sainte-Cécile Missası) dinsel ve dindışı beste üsluplarını kaynaştırmaya çalıştı. Bunu, Molière'in komedisine dayanan *Le Médecin malgré lui* (1858; Zoraki Hekim) adlı komik opera denemesi izledi. 1852'den başlayarak üzerinde çalıştığı *Faust* operasının 19 Mart 1859'da sahnelenmesi, Fransız operasının gelişiminde yeni bir evreyi başlattı. Gounod daha sonra Frédéric Mistral'ın bir Provans şiirine dayanan oldukça başarılı *Mireille* (1864) ve *Roméo et Juliette* (1867) operalarıyla oratoryolar yazdıysa da *Faust* bunların hepsini gölgede bıraktı.

Gounod, 1852'de Paris'te Orphéon Korosu şefliğine getirilmiş ve bu topluluk için çeşitli koro yapıtlarıyla iki missa bestelemişti. 1870'ten başlayarak beş yıl kaldığı Londra'da kendi adını verdiği bir koro (sonradan Kraliyet Korosu) oluşturdu ve neredeyse bütün zamanını oratoryo yazmaya adanmıştı. 1870 Fransız yenilgisi üzerine solo soprano, koro ve orkestra için yazdığı *Gallia* ağıtı ilk kez 1 Mayıs 1871'de 2. Londra Dünya Sergisi'nin açılışında Albert Hall'da seslendirildi. *La Rédemption* (Kefaret) ve *Mors et Vita* (Ölüm ve Yaşam) oratoryoları ise sırasıyla 1882 ve 1885 Birmingham festivallerinde seslendirildi. Gounod 1888'de Legion d'honneur nişanı aldı.

Melodileri çoğu zaman aşırı duygusal, ama hep özgündü. Gounod insan sesi ve orkestra için nasıl beste yapılacağını biliyordu. Operalarında ise genellikle çekiciliklerini korumakla birlikte aşırı sevimli ve kolaycı tiplere yer verdi. Kilise müziğindeki dinselilik de çoğu kez yüzeyeldi. Arka planda Bach'ın *Das Wohltemperierte Klavier*'in (Eşit Düzenlenmiş Piyanon) birinci kitabından *Do Majör Prelüd*'ünün yer aldığı *Meditation*'da (Ave Maria) Gounod hem melodi yaratmadaki yetenek ve rahatlığını, hem de üslup konularındaki naifliğini ortaya koyuyordu. Ama 1920'lerin yeni-klasik müzikçileri tarafından "katıksız" (yani felsefi ve edebi olmayan) bir besteci olduğu için beğenilmesini de işte bu naifliğe borçluydu. *Poénique musicale* adlı yapıtında Stravinsky bile yalnızca *Faust*'u değil, *Le Médecin malgré lui*'yi, *La colombe*'ü ve *Philémon et Baucis*'yi de övüyordu.

Gourgaud, Gaspard (d. 4 Kasım 1783, Versailles - ö. 25 Temmuz 1852, Paris, Fransa), Fransız asker ve tarihçi. Sainte-Helena Adasına sürgün edilen Napoléon Bonaparte'a eşlik etmiş, Napoléon ve dönemine ilişkin önemli kitaplar yazmıştır.

Fransız imparatorluk ordusu saflarında yükseldi. Brienne Çarpışması'nda (Ocak

1814) Napoléon'u tabancayla yaralanmaktan kurtardı. Napoléon'un 1814'te tahttan çekilmesinden sonra kısa bir süre kralcı güçlerle işbirliği yaptı, ama Yüz Gün sırasında yeniden Napoléon'un yanında yer aldı. Ardından gönüllü olarak Napoléon'la birlikte Sainte-Helena Adasında sürgün yaşamını seçti. Oradayken yazdığı *Sainte-Hélène: Journal inédit de 1815 à 1818* (1899; Sainte-Helena Günlüğü 1815-18) adlı iki ciltlik kitabı, Napoléon'un son yıllarına ilişkin temel kaynaklardan biridir.

1821'de Fransa'ya döndükten sonra yeniden orduya giren Gourgaud yükselmeyi sürdürdü. Bu dönemde *Campagne de dix-huit cent quinze* (1818; 1815 Seferi), *Napoléon et la grande armée en Russie* (1824; Napoléon ve Büyük Ordu Rusya'da) ve *Réfutation de la vie de Napoléon par Sir Walter Scott* (1827; Sir Walter Scott'un Napoléon'un Yaşamına İlişkin Eleştirileri) gibi bazı önemli tarih kitapları yazdı. Aynı dönemde baron unvanı aldı, 1849'da Yasama Meclisi'ne seçildi. Mecliste Louis-Napoléon'un (sonradan III. Napoléon) en güçlü destekçileri arasında yer aldı.

Gourmont, Rémy de (d. 4 Nisan 1858, Bazoches-en-Houlmes - ö. 27 Eylül 1915, Paris, Fransa), romancı, şair, oyun yazarı ve filozof. Yaşadığı dönemde Fransız simgeciliklerinin en parlak eleştirmenlerinden biri olarak tanınmış, yapıtlarıyla simgeci estetik öğretilerinin yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Caen'de gördüğü hukuk eğitiminin ardından 1881'de Ulusal Kitaplık'ta çalışmaya başlayarak bilgisini ve ilgi alanlarını geliştirdi. 1891'de, kurulmasına yardımcı olduğu *Mercur de France* adlı edebiyat dergisinde yayımlanan "La Joujou Patriotisme" (Oyuncak Yurtseverlik) başlıklı makalesinde aşırı milliyetçi düşünceleri eleştirdiği için işten çıkarıldı.

Konu ve nitelik açısından 18. yüzyıl şüpheci filozoflarının yazılarıyla karşılaştırılan 50 ciltlik yapıtlarında, çoğunlukla denemelerini bir araya getirmiştir. Bu ciltler, 1) zamanın kişileri ve olayları üzerine yorumlar getiren *Epilogues'u* (1903-13; Sondeyişler), 2) edebiyat ve felsefe denemelerinden oluşan *Promenades littéraires* (1904-27; Edebi Gezintiler) ile *Promenades philosophiques'i* (1905-09; Felsefi Gezintiler) ve 3) üslup, dil ve estetik çalışmalarına ilişkin yapıtları içermektedir.

Gourmont, tüm gerçeklerin göreliliği olduğunu inanıyordu. Eleştirmen olarak gücü, edebiyat eleştirilerini tümüyle estetik temellere dayandırmasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşımı, sonraları 20. yüzyıl şairleri Ezra Pound ve T. S. Eliot'ı da etkilemiştir. Aralarında *Sixtine: Roman de la vie cérébrale* (1890; Sixtine: Zihinsel Yaşamın Romanı), *Les Chevaux de Diomède* (1897; Diomedes'in Atları), *Le Songe d'une femme* (1899; Bir Kadının Düşü) ve *Un Cœur virginal'in* da (1907; Bakir Yürek) bulunduğu romanları, karakterleri bazen gerçek insanlardan daha aydın semboller olarak gösterdiği için eleştirilmiştir. Gourmont'un *La Culture des idées* (1900; Fikir Üretimi, 1949, 1968) yapıtı Türkçeye çevrilmiştir.

Rémy de Gourmont'un kardeşi Jean de Gourmont da (1877-1928) *Mercur de France'a* yazılarıyla katkıda bulunmuş, *La Toison d'or* (1908; Altın Post) adlı bir roman ve çeşitli şiirler yazmıştır.

Goursat, Édouard-Jean-Baptiste (d. 21 Mayıs 1858, Lanzac - ö. 25 Kasım 1936,

Paris), fonksiyonlar kuramı, sözdeci ve asimileptik integraller ve diferansiyel denklemlere katkılarıyla Fransız matematik okulumu etkilemiş olan Fransız matematikçi.

Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) öğrenim gören Goursat doktoraasını 1881'de tamamladı. Aynı yıl Toulouse'da fen fakültesinde öğretim görevlisi oldu; dört yıl sonra Yüksek Öğretmen Okulu'na, 1897'de de matematiksel analiz dersleri vermek üzere Paris Üniversitesi'ne geçti. Uzun yıllar Paris Üniversitesi'nde ve Fransa'nın öteki önde gelen üniversitelerinde dersler ve konferanslar verdi.

Augustin Louis Cauchy'nin çalışmaları üzerindeki ayrıntılı araştırmaları Cauchy-Goursat teoreminin ortaya konmasıyla sonuçlandı. Fransız Bilimler Akademisi üyesi olan Goursat'ın başlıca yapıtları *Leçons sur l'intégration des équations aux dérivées partielles* (1890-98; Kısmi Türevli Denklemlerin Çözümü Üzerine Dersler), *Théorie des fonctions algébriques et leur intégrales* (1894; Cebirsel Fonksiyonlar ve Bunların İntegrallerinin Kuramı), *Cours d'analyse mathématique* (1902-05; Matematiksel Analiz Dersleri) ve *Leçons sur le problème de pfaff'da* (1922; Pfaff Problemi Üzerine Dersler).

Gouthière, Pierre (d. 1732, Bar-sur-Aube - ö. 1813/14, Paris, Fransa), 18. yüzyılın en

Gouthière'in, Louis-Simon Boizot'nun tasarımıyla yaptığı tunç masa saati, Wallace Koleksiyonu, Londra
Wallace Collection, Londra, fotoğraf J.R. Freeman & Co. Ltd

önemli Fransız el sanatçılarından biri sayılan demirci ustası.

1758'de yaldızcı ustasıyla yükseldi ve eski patronunun dul kızıyla evlendi. Dönemin seçkin mobilyacı ve dekoratörlerinin pek çoğuyla birlikte çalıştı. Ağırbaşlı tasarımlarıyla zarif biçimleri hep bir denge içindedir. Ayrıca, panlamlı bir yaldızlama yöntemi geliştirmişti.

Gouthière ününü, sonradan kraliçe olan Marie-Antoinette için 1769'da yaptığı görkemli mücevher kutusuna borçludur. Başka soylulara da iş yapmasına karşın, mali açıdan zor duruma düştü ve 1788'de iflas etti. Fransız Devrimi ile birlikte adı duyulmaz oldu.

Gouvion-Saint-Cyr (Markisi), Laurent (d. 13 Nisan 1764, Toul - ö. 17 Mart 1830, Hyères, Fransa), Fransız asker ve devlet adamı. 1817-19 arasında savaş bakanı olarak Fransız ordusunda askere alma işlemlerini yeniden düzenlemiştir.

Gençliğinde sanatçı olan Gouvion, devrimden sonra 1792'de orduya katıldı. Almanya'da Mainz (1794) ve Mannheim (1795) çarpışmalarında gösterdiği kahra-

manlık generalliğe yükselmesini sağladı. Ardından Mısır'da ve İtalya'da çarpıştı, 1801'de Napoléon Bonaparte tarafından Fransa'nın İspanya büyükelçiliğine atandı. Napoléon'un İber Yarımadasına düzenlediği uzun süreli ama sonuçsuz seferde önemli rol oynadı. Rusya seferi sırasında (1812) Polotsk Çarpışması'nda kazandığı zaferin ardından mareşalliğe yükseltildi. 1813'te Dresden'in savunmasında başarısızlığa uğradıktan sonra, kendi isteğiyle yaklaşık iki yıl askeri ve siyasal yaşamdan uzak kaldı.

İlk kez 1815'te, ikinci kez de 1817'de Kral XVIII. Louis tarafından savaş bakanlığına getirildi. Geçmişte cumhuriyete ve imparatorluk rejimine hizmet etmiş olması gerici-kralcı "ultralar"ın güvenini kazanmasını engelledi. Ama Gouvion kapsamlı bir reform programı yürürlüğe koydu. Bu program Napoléon dönemindeki eski subayların yeniden göreve çağırılması, gönüllü askerliğin özendirilmesi, terfi mekanizmasının yeniden düzenlenmesi ve kontenjanların durdurulması için kuraya başvurulması gibi reformları içeriyordu. 1819'da "ultralar"ın baskıları sonucunda görevden çekilmek zorunda kalan Gouvion, bundan sonra *Mémoires sur les campagnes des armées du Rhin et de Rhin-et-Moselle...* (1829; Ren ve Ren-Moselle Ordularının Seferleri Üzerine Anılar) ve *Mémoires pour servir à l'histoire militaire sous le Directoire, le Consulat et l'Empire* (1831; Direktuar, Konsüllük ve İmparatorluk Dönemi Askeri Tarihine İlişkin Anılar) adlı önemli tarih kitapları yazdı.

Govardhan (ü. 17. yy, Hindistan), Hindu saray ressamı Bhavani Das'ın oğlu olan ünlü minyatürcü. Hint-Türk hükümdarlarından Ekber, Cihangir ve Şah Cihan'ın dönemlerinde etkinlik göstermiştir. Günümüze pek az yapıtı ulaşmışsa da, bunlardan Govardhan'ın üstün yetenekli bir ressam olduğu anlaşılır. Parlak, çekici renklerle çalışmış, biçimlendirmede yumuşak çizgiler kullanmıştır. Govardhan, British Museum'da bulunan *Babürname*'nin minyatürlerini yapan ustalardan biridir. Rampur'daki (Hindistan) Rıza Kütüphanesi'nde bulunan 1615 tarihli "*Gulab-pashi* Meclisi" adlı minyatürü de o yapmıştır. Bugün Amerika ve Avrupa'nın çeşitli müzelerindeki Cihangir albümlerinde de Govardhan'ın yaptığı portreler bulunmaktadır. Hindistan'da yaşayan farklı insan tiplerini karakterlerini de yansıttak biçimde ustalıkla verebilmiş birkaç Babürlü minyatürcüden biridir.

Gove Yarımadası, Avustralya'da, Kuzey Toprakları'ndaki Arnhem Bölgesi'nin kuzeydoğu ucundan Arafura Denizine uzanan yarımada. 1952'de burada keşfedilen boksit yatağının 200 milyon ton rezerve sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bir İsviçre-Avustralya konsorsiyumu 1971'de madenleri işletmeye başladı; 1972'de de alüminyum oksit elde edecek bir fabrika kurdu. Şirket, madencilik ve fabrika işçilerinin ikametü için Nhulunbuy kasabasını inşa ettirdi. Yarımada Yerliler için ayrılan bölgenin bir parçasıdır ve bu nedenle şirket, gelirlerinin bir bölümünü Yerliler için kurulan vakfa ödemektedir.

Governador Adası, Portekizce ILHA DO GOVERNADOR, Brezilya'nın güneydoğusunda, Guanabara Körfezindeki en büyük ada. Yüzölçümü 31 km²'dir. Donanmaya ait bir hava üssüyle bir dizi tersaneyi barındırır. Anakara ve Rio de Janeiro'ya köprüyle bağlıdır. 1977'de açılan Galeão uluslararası havalimanı Rio de Janeiro'nun merkezine 16 km uzaklıktadır.

Governador Valadares, eskiden (1939'a değin) FIGUEIRA, Brezilya'da, Minas Gerais eyaletinin doğusunda kent. Doce Irmağının sol kıyısında, deniz düzeyinden 166 m yüksekte yer alır. 1937'de belediye merkezi yapıldı. Fasulye, piring, şeker kamışı, kahve ve canlı hayvan gibi ürünlerin pazarlandığı bir ticaret merkezidir. Kentte bıçkhaneler ve gıda işleme tesisleri yer alır. Çevresinde mika ve beril yatakları işletilir. Governador Valadares, değerli taş ticaretinde Brezilya'nın en ünlü merkezlerinden biridir; değerli taşlar arasında ametist, krizoberil (doğal berilyum alüminat), brezilyanit, topaz ve kuvars sayılabilir. Kent, Belo Horizonte-Vitória Demiryolu ile Rio de Janeiro-Salvador Karayolu üzerinde yer alır. Hava-yolu ile de ulaşım vardır. Nüfus (1980) 173.699.

Gower, Gal Dilinde GŴYR, Galler'de West Glamorgan iline (county) bağlı Swansea ilçesinde (district) yarımada. Bristol Kana-lında güneybatıya doğru uzanır. Adını, kuzeyindeki geniş toprakları da kaplayan eski Gŵyr ilinden alır.

Gower'ın büyük bölümü 45-140 m yüksekliğinde bir platodur. Birçok kısa akarsu platoda dik yamaçlı, dar vadiler oluşturmıştır. Platonun dalgalı yüzeyinin üzerinde bazı sırtlar yükselir; bunlar yarımada'nın boyun bölümünde, Penclawdd'dan Swansea'ye kadar uzanan sırtlarla batıdaki Cefn Bryn Sırtıdır. Güney kıyısındaki güzel manzaralı kireçtaşı yarlar ve koylar çok sayıda turist çeker. Oystermouth'taki ünlü dinlen-ce yeri Mumbles (Fransızca *mamelles*: "gö-güs") adını kıynın açığında bulunan iki küçük adadan alır. Daha batıda ise Llan-gennith ve Whitford Burrows gibi büyük kumullar uzanır; bunlardan ikincisi, güney kıyısındaki yarların bazı bölümleriyle birlik-te National Trust'ın (İngiliz Ulusal Vakıf Kurumu) koruması altındadır. Carmarthen Körfezindeki Burry Koyuna bakan kuzey kıyısı bataklıktır ve daha az turist çeker.

Yarımadada Paleolitik Çağ'dan beri insanlar yaşamaktadır. 1823'te bir mağarada Paleolitik Çağa ait bir iskelet bulunmuştur. Höyükler ve megalitler (büyük taş) daha sonraki tarihlere toplulukların varlığına işaret eder. Oystermouth'ta Romalılara ait bir köyün izleri bulunmuştur. Kelt keşifleri de ortaçağın başlarında küçük hücreler inşa etmişlerdir. Normanlar Gower'ı ele geçirdikten (y. 1100) sonra yarımadanın güneyi ve batısı Flamanlarla öbür göçmenlerin akınına uğradı. Daha sonra bu bölge, Gal halkının yaşadığı ve Gal geleneklerinin sürdüğü Gower Wallicama'dan ayırt edilmesi için Gower Anglicana olarak anılmaya başladı.

Gower sütçülük, yer yer de pazar için sebze ve meyve üretimi yapılan tarımsal bir bölgedir. 1956'da doğal güzellik alanı olarak belirlenen bölgede turizmin önemi gide-rek artmaktadır. Doğu kesimi ise Swansea metropoliten alanının bir parçası olmuştur. Nüfus (1973 tah.) Gower kırsal ilçesi, 17.220.

Gower, John (d. 1330 ? - ö. 1408, Londra, İngiltere), ahlaki alegoriler ve şövalye aşkı(*) geleneğinin temsilcilerinden ortaçağ İngiliz şairi. Ünü çağdaşı ve arkadaşı Geof-frey Chaucer'la eş tutulan Gower, zamanı-nın şairlerini güçlü bir şekilde etkilemiştir. 16. yüzyıldan sonra unutulmaya yüz tutan adı 20. yüzyılın ortalarında yeniden canlan-mıştır.

Ailesinin Yorkshire'lı olmasına karşın, kul-landığı dilden Kent kökenli olduğu sonucuna varılan Gower, varlıklı sayılabilecek bir kişiydi. Şiirlerinden ve başka belgelerden

Londra'yı iyi bildiği ve büyük olasılıkla saray görevlisi olduğu anlaşılmaktadır. Bir şiirinde II. Richard'la tanışıklığını dile geti-rir. IV. Henry'nin de 1399'da bir şiirindeki övücü sözlerden dolayı kendisini yaşam boyu sürmek üzere yılda iki varil şarapla ödüllendirdiği bilinmektedir. 1397'de South-wark'da (Londra) bulunan St. Mary Overie Manastırı'nda yaşarken Agnes Groundolf'la evlendi. 1400'deki bir şiirinde kendisinden *senex et cecus* (yaşlı ve kör) olarak söz eder. 24 Ekim 1408'de onaylattığı vasiyeti uyarınca bütün mal varlığı, sonradan gömül-düğü Southwark Manastırı'na verildi.

Gower'ın en önemli üç yapıtı Fransızca, İngilizce ve Latince'dir. Ayrıca İngiliz sarayı için bir dizi Fransızca balad yazmıştır. On iki dizelik kıtalar biçiminde yazdığı *Specu-lum mediantis* (Fransızca *Mirour de l'omme*; İnsan'ın Aynası) adlı şiiri, şeytanın gün-nahın yedi kızıyla evliliğini anlatan etkile-yici bir betimlemeyle başlar. Akıl ve yedi erdemin evliliğiyle süren yapıt İngiliz toplu-munun 1381 Köylü Ayaklanması'ndan önce işlediği günahların ayrıntılı bir incelemesiyle son bulur. Şiirdeki suçlayıcı ton, en sonra Meryem'e adanan uzun ilahiyle yumuşar.

Gower'ın Latince şiiri *Vox clamentis*'te, Ovidius'un büyük etkisi görülür. Ağıt biçiminde yazılmış uyarıcı bir öğüt niteliğinde olan bu yapıt, toplumu oluşturan üç sınıfın bir eleştirisi olmanın yanı sıra bir hükümda-ra gerçekleri gösterme amacını da taşır. Şiirde yer alan siyasal görüşler bir yenilik taşıyamamakla birlikte, Gower'ın Latinceyi kullanışı akıcı ve ustalıkla bir özellik gösterir.

Gowon, Yakubu (d. 19 Ekim 1934, Nijerya), Nijeryalı asker ve devlet adamı. 1966'da ülkenin denetimini ele geçirmiş, Nijerya İç Savaşı'nda (1967-70) kuvvetlerini zafere ulaştırarak 1975'e değin iktidarda kalmıştır.

Ülkenin Kuzey Bölgesinde yaşayan küçük Anga kabilesinden geliyordu. Subaylık mesleğini seçtikten sonra İngiltere'de Sand-hurst'teki Krallık Askeri Okulu'nda ve Gana'da öğrenim gördü. İki kez Kongo'da çarpıştı. Ocak 1966 darbesinden sonra ha-yatta kalan en kıdemli Kuzeyli subay olarak kurmay başkanlığına atandı. Temmuz 1966'da Kuzeylilerin düzenlediği karşı aske-ri darbeye önemsiz bir görev aldı; bu sayede, taraflar arasında sağlanan uzlaşma sonucunda yeni hükümetin başkanı oldu.

Gowon, en kısa sürede sivil yönetime dönüleceğine söz vermesine karşın, sözünü tutamadı. Bu sırada, Kuzey Bölgesindeki İbolara yönelik katliamlar ve İbo önderi Odumegwu Ojukwu'ya Doğu Bölgesinin ordu komutanlığının verilmemesi, Doğu Bölgesindeki İbolar arasında hoşnutsuzlu-ğun gitgide artmasına yol açtı. Gowon 27 Mayıs 1967'de olağanüstü hal ilan ede-rek Nijerya'daki dört bölgeyi 12 eyalete böldü, böylece İbolaların denizle bağlantısını kesti. Üç gün sonra Doğu Bölgesi, Nijerya'dan ayrılarak bağımsız Biafra Devleti'nin kurulduğu ilan etti.

İç Savaş sırasında Gowon, birbirinden bağımsız üç tümen halinde çarpışan ordu-nun sorumluluğunu üstlenmedi. Hükümet birliklerinin Ocak 1970'te zafer kazanma-sından sonra, büyük ölçüde Gowon'un kişi-sel etkisi sonucunda taraflar arasında uzlaş-ma sağlandı. 1970'lerin ortalarında Afrika kıtasının önderleri arasında kendini göster-meye başlayan Gowon, diplomatik bir ne-denle Uganda'da bulunduğu sırada düzen-lenen askeri bir darbe sonucunda görevin-den uzaklaştırıldı (29 Temmuz 1975). Ülke-sine dönemediği için İngiltere'ye sığındı.

Gowrie (3. Kontu), John Ruthven (d. y. 1577 - ö. 1600, Gowrie Malikanesi, Perth, İskoçya). VI. James'e (sonradan İngiltere kralı I. James) bir komplo düzenlediği iddia edilen İskoç soylusu. "Gowrie Komplosu" adı verilen olay sırasında kardeşiyle birlikte öldürülmüştür.

Gowrie I. kontu ve Ruthven 4. lordu William'ın (1541 ? - 84) ikinci oğluydu. Ağabeyi James'in ardından 1588'de Gowrie kontu oldu. Edinburgh Üniversitesi'nde öğ-renim gördükten sonra, eğitimini Padova'da sürdürmek üzere yurt dışına gitti. Yurt dışında reformcu Théodore de Bèze ile dostluk kurdu. 1600'de İskoçya'ya döndü-günde Presbiteryen papazlardan yakınlık gördü. Bundan kısa süre sonra, çeşitli zümre temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda İskoçya kralının yeni vergi önerilerine karşı çıkarak VI. James'in düşmanlığını kazandı. 5 Ağustos 1600'de küçük kardeşi Alexander Ruthven'le birlikte Perth'deki Gowrie Mali-kanesi'nde ersarlı bir biçimde öldürüldü.

Ruthven'lerin ölümüne ilişkin çeşitli iddia-lar ortaya atıldı. Olayın tanıklarından biri olan VI. James, Alexander'ın kendisini tehdit ettiğini ve bunun üzerine başlayan tartışma sırasında iki kardeşin orada bulu-nan üçüncü bir kişi tarafından öldürüldüğü-nü öne sürdü. Ama James'in anlatımları çağdaşlarınca kuşkuyla karşılandı. "Gowrie Suikastı"na ilişkin yüzlerce tanığın dinlendi-ği kapsamlı bir soruşturma yürütülmesine karşın olay hiçbir zaman aydınlığa kavuşmadı. Ama yaygın görüş, Ruthven'lerin Jame-s'i ele geçirmek için bir komplo düzenle-dikleri, bunu başaramayınca öldürüldükleri yolundadır.

Goya (y Lucientes), Francisco (José) de (d. 30 Mart 1746, Fuendetodos, İspanya - ö. 16 Nisan 1828, Bordeaux, Fransa), İspanyol

Francisco de Goya, "Kapricyolar" dizisinden "Kendi Portresi", aside yedirme baskı, y. 1798 Biblioteca Nacional, Madrid

ressam. Resim, çizim ve oymabaskılarında İspanyol özellikler bütünüyle egemendir. Çok çeşitli yapıtlarında döneminin tarihsel karşılıklarını yansıtmış, 19. ve 20. yüzyılın önemli ressamlarını etkilemiştir. "Savaşın Felaketleri" (1810-14) adlı aside yedirme baskı dizisinde Napoléon istilasının vahşeti-ni betimlemiş, "Çıplak Maya" ve "Giyinik Maya" (y. 1800-05, Prado Müzesi, Madrid) gibi tabloları resmin başyapıtları arasında sayılmıştır.

İlk dönemi. Sanat eğitimine Zaragoza'da, Napoli'de eğitim görmüş José Luzán y Martínez'in yanında çalıştı. Daha sonra Madrid'de (1773'te kız kardeşiyle evlenece-ği) saray ressamı Francisco Bayeu'nun öğ-rencisi oldu. Eğitimini sürdürmek üzere İtalya'ya gitti. 1771'de bir süre Roma'da

kaldıktan sonra aynı yıl Zaragoza'ya döndü ve ilk önemli siparişini aldı. Kendisine ısmarlanan Zaragoza Katedrali freskleri üzerinde belli aralıklarla 10 yıl çalıştı. Bu freskler gibi Zaragoza'da yaptığı dinsel konulu öbür ilk dönem resimleri de o sıralarda İspanya'da göзде olan barok-rokoko üslubundaydı. Bunlarda kraliyet sarayının tavan resimlerini yapmak üzere Madrid'de bulunan Venedikli büyük ressam Giovanni Battista Tiepolo'nun etkisi özellikle belirgindi.

Goya'nın saraydan aldığı ilk sipariş Madrid yakınlarındaki Santa Bárbara Kraliyet Halı Fabrikası için bir dizi halı deseni idi (çoğu Prado Müzesi'nde). 1775-92 arasında 60'tan fazla desen hazırladı. Goya çağdaş yaşamdan sahnelerle halkın ve soyluların boş zaman uğraşlarını konu aldığı bu diziye

"3 Mayıs 1808", Francisco de Goya'nın yağlıboya çalışması. 1814; Prado Müzesi, Madrid
Anadolu Yayıncılık Arşivi

Tiepolo'nun ölümünden sonra İspanyol sarayının tartışmasız sanat diktatörü durumuna gelen yeni-klasik Alman ressam Anton Raphael Mengs'in yönetiminde başladı; ilk desenlerinde Tiepolo'nun bezemesel üslubunu Mengs'in özellikle yalınlığı vurgulayan öğretileriyle dengeledi. Sonraki desenlerinde ise yabancı geleneklerden bağımsızlaşarak kişisel üslubunu geliştirmeye başladı. Bu gelişme büyük ölçüde 17. yüzyıl saray ressamı Diego Velázquez'in resimlerini incelemesinin sonucuydu. Bu resimlerin çoğunun aside yedirme baskı kopyalarını yapan (y. 1778) Goya üç ustası olduğunu söylerdi. Bunlar Velázquez, Rembrandt ve hepsinin ötesinde doğaydı. Rembrandt'ın aside yedirme baskıları geç dönem çizim ve oymabaskıları için esin kaynağı olurken Velázquez'in resimleri onu doğaya yöneltmiş ve gerçekçiliğin dilini öğretmişti.

1780'de Goya, Madrid'deki San Fernando Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi üyeliğine kabul edildi. Akademiye üye olmasını sağlayan "İsa Çarmıhta" (Prado Müzesi, Madrid) adlı resmi kompozisyon düzeni açısından Mengs'in etkilerini yansıtmakla birlikte Velázquez'in aynı adlı tablosundaki doğalcı üsluptaydı. Goya 1785'te akademinin resim bölümü müdür yardımcılığına, ertesi yıl da Kral III. Carlos'un saray ressamlığına atandı. Saray görevlilerini ve aristokratları geleneksel 18. yüzyıl duşları içinde betimlediği ilk portrelerini 1780'lerde yaptı. "Pontejos Markizi"

(y. 1786, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.) gibi sosyete hanımlarının tam boy portreleri, dimdik duran figürlerin zarıflığı ve zengin giysilerinin çekiciliği ile Velázquez'in saray portrelerini çağrışıyordu. "Avcı III. Carlos" (özel koleksiyon) ise doğrudan Velázquez'in kraliyet ailesi üyelerini avcı giysileri içinde betimlediği resimlerinden esinlenerek yapılmıştı.

IV. Carlos dönemi. III. Carlos'un Fransız Devrimi'nden birkaç ay önce ölmesiyle (1788) Goya'nın olgunluğa eriştiği görece bir refah ve aydınlanma dönemi de sona erdi. Zayıf karakterli IV. Carlos ile zeki ve entrikacı Kraliçe Maria Luisa'nın yönetiminin doğurduğu siyasal ve toplumsal çöküntü dönemi ise Napoléon'un İspanya'yı istila etmesine değin sürdü. Goya zaman geçirmeden onu saray ressamlığına atayan yeni kralın koruması altında İspanya'nın en başarılı ve göзде ressamı oldu. 1795'te akademi müdürlüğüne atandı, ama iki yıl sonra

temini ustalıklı kullanarak "Kapriçyolar"ı şaşırtıcı bir dramatik canlılık kazandırdı ve oymabaskı türünün gelişiminde önemli rol oynadı. Tasarım dilindeki ve başlıklardaki üstü örtülü lüğe, kendisinin de temalarını "toplumun bütün kesimlerinde görülen saçmalık ve çılgınlıklardan" seçtiğini söylemesine karşın "Kapriçyolar" büyük olasılıkla bazı tanınmış kişileri akla getiriyordu; bu yüzden de satışa çıkarıldıktan birkaç gün sonra geri çekildi. Buna karşın Goya birkaç ay sonra saray başressamlığına atandı. Daha sonra Enkizisyon'un tehdidine uğradığı anlaşılmakta, 1803'te ise "Kapriçyolar"ın levhalarını oğluna aylık bağlanması karşılığında krala verdiği bilinmektedir.

Goya bir yandan kendi çalışmalarında "gözlemler"ini, "düş gücü"nü ve "yeni buluş"larını tam anlamıyla yansıtırken, bir yandan da ısmarlama işlerinde geleneksel formüllere bağlılığını sürdürdü. Madrid'deki San Antonio de la Florida Kilisesi bezemeleri (1798) hâlâ Tiepolo'nun geleneğindeydi, ama dinsel ve dindışı resimlerinde kullandığı popüler tiplerin anlamlı gerçekçiliği ile uygulamalarındaki cesur ve özgür hava tümüyle ona özgüydü. Arkadaşlarını ve saray görevlilerini betimlediği çok sayıda portrede ise daha geniş tekniklere başvurdu ve tiplemeye önem verdi. Modellerin yüzlerine, sezgi gücüyle okuduğu kişiliklerini kattı; özellikle "Porcelli Doña Isabel" (y. 1806, Ulusal Galerisi, Londra) gibi kadın portrelerinde beğendiği nitelikleri yansıttıysa da saray portrelerinde çoğunlukla övücü olmaktan çok uzaktı. Saray ressamı olmasına karşın "IV. Carlos ve Ailesi" (1800, Prado Müzesi, Madrid) adlı tablosunda başlıca figürleri bütün çirkinlikleri ve kabaklılarıyla karikatür etkisi yaratacak kadar canlı bir biçimde betimledi.

Napoléon istilası ve sonrası. Goya'nın saraydaki mesleğinin doruk noktasında bulunduğu 1808'de, önce IV. Carlos, ardından da oğlu Fernando tahtı bırakmaya zorlandılar. Napoléon orduları İspanya'ya girdi ve Napoléon'un kardeşi Joseph İspanya tahtına geçti. Goya saray ressamı olarak kaldı, ama savaş boyunca hem İspanyol, hem de Fransız generallerinin resimlerini yaptı. Fransız işgaliyle savaşın yol açtığı vahşet ve felakete duyduğu tepkiyi ise ilk çizimlerini savaş sırasında hazırladığı "Savaşın Felaketleri"nde dile getirdi. İlk kez 1863'te yayımlanan bu aside yedirme baskı dizisinde tanık olduğu şiddet ve acıları, belgesel bir gerçekçilikle değil, doğrulukları konusunda hiç kuşku bırakmayan dramatik kompozisyonlar halinde, en acımasız ayrıntılarıyla betimledi.

Fransızların kovulmasından ve VII. Fernando'nun 1814'te tahta geçmesinden sonra Fransız kralına hizmeti affedilen Goya yeniden saray başressamlığına getirildi. Bugün ikisi de Madrid'deki Prado Müzesi'nde bulunan "2 Mayıs 1808" ve "3 Mayıs 1808" adlı resimleri de 1814'te, Madrid'deki 1808 halk ayaklanmasının anısına yaptı. "Savaşın Felaketleri" dizisinde görülen dramatik gerçekçiliğin egemen olduğu bu yapıtlar anıtsal boyutları yüzünden daha da güçlü bir etki yaratıyordu. Bu resimlerin izlenimci üslubu, "3 Mayıs 1808" in kompozisyonundan da esinlenen Manet başta olmak üzere 19. yüzyıl sonları Fransız ressamlarının birçoğunun habercisiydi. VII. Fernando'nun tahta geçmesinden sonraki portrelerinde Goya, baskıcı yönetimle pek çok dostunu, sonunda da kendisini sürgüne yollayan bu insafsız hükümdarın zorba kişiliğini hiçbir sözcükle anlatılamayacak kadar güçlü bir biçimde ortaya koydu. Bunların dışında pek az resmi portre yaptı. Yaptığı dost, akraba ve kendi portrelerinde ise gene aynı ölçüde

sağlık nedenleriyle istifa etti. 1799'da da saray başressamı oldu. Ödüllendirilmekten duyduğu hoşnutluğu hiç gizlememekle birlikte gerek koruyucularını, gerekse içinde yaşadığı toplumu acımasızca belgedi. 1792'de geçirdiği bir hastalıktan sonra tümüyle sağır olması sanatının da yeni bir kimlik kazanmasına yol açtı; derinlemesine gözlemleri ve eleştirel dehası kadar yeni bir duyu olarak geliştirdiği düş gücünü de özgürce dışa vurmaya başladı. Nekahet döneminde yaptığı ve "ulusal sapmaları" simgelediği söylenen bir dizi dolap resmini bir mektupla birlikte akademi müdür yardımcısına teslim etti. Mektupta düş gücüne ve yeniliklere kapalı ısmarlama resimlere yansıtamayacağı türden gözlemlerde bulunduğunu belirtiyordu. Diziyi Zaragoza'da tanık olduğu "Timarhane" sahnesiyle 1794'te tamamladı (1794, Virginia Meadows Müzesi ve Elizabeth Meadows Heykel Galerisi, Dallas, Texas). Bu resimdeki taslağı andıran geniş çizgileriyle karikatüre yaklaşan abartılı bir gerçekçilik etkisi yarattı. Daha anlamlı ve ciddi yergileri içinse küçük boyutlu çalışmalara olanak tanıyan çizim ve oymabaskı yöntemlerini kullanmaya başladı. Seksen kadar aside yedirme baskıdan oluşan "Kapriçyolar" (1797-98) dizisinde alışılmış karikatür imgelerini özgün buluşlarıyla zenginleştirerek siyasal, toplumsal ve dinsel yolsuzluklara saldırdı. O sıralarda yeni geliştirilen ve ton farklılıklarının vurgulanmasına olanak tanıyan leke baskı yön-

özel davrandı Bu döneme ait dinsel kompozisyonlarından, her ikisi de Madrid'de San Antonio Okulu'nda bulunan 1819 tarihli "Bahçede Acı Çekme" ve "Aziz Giuseppe Calasanio'nun Son Komünyonu" gibi yapıtlarında önceki kilise resimlerinde görülmeyen içten bir dinselliğe yer verdi. Öte yandan gene bu dönemde kir evinin duvarlarına yaptığı gizemli "Siyah Resimler"inde (1820-23, Prado Müzesi, Madrid) ve 1864'e değin yayımlanmayan "Atasözleri" (y. 1820-24) gibi bir dizi aside yedirme baskısında dışavurumcu bir üslupla karamsar ve umutsuz karabasan görüntülerine yer verdi.

Son yılları. Liberal bir hükümet kurma çabasının başarısızlıkla sonuçlanmasının yeni bir baskı dönemine yol açtığı 1824'te Goya, sağlık nedeniyle Fransa'ya gitmek için izin istedi. Bir süre Paris'te kaldıktan sonra gönüllü sürgün olarak Bordeaux'ya yerleşti ve Madrid'e yaptığı kısa bir gezi dışında ömrünün sonuna değin orada kaldı. Bordeaux'da ilerlemiş yaşına ve hastalığına karşın resim, çizim ve İspanya'da başladığı taş baskı çalışmalarını sürdürdü. Bu yıllarda çeşitli tür resimleriyle sürgündeki arkadaşlarının portrelerini yaptı. "Don Juan Bautista de Muguero" (1827, Prado Müzesi, Madrid), "Leandro Fernández de Moratin" (1824, Güzel Sanatlar Müzesi, Bilbao) ve "Don José Pío de Molina" (1827-28, Reinhart Koleksiyonu, Winterthur) adlı bu portrelerde dış çizgi ya da ayrıntıya yer vermeden az sayıda renkle ve ışık-gölge kullanarak biçim ve karakteri birleştirdi; böylelikle de üslubundaki son gelişmeyi ortaya koydu.

Değerlendirme. İsyancı karakteri ve şiddet eylemleri konusunda yaratılan efsanelere fazla kanıt bulunmamakla birlikte Goya, kuşkusuz devrimci bir sanatçıydı. Yaşadığı dönemin hemen her yönünü yansıttığı çok sayıda resim, çizim ve oymabaskı yaptı. Hemen ardından gelen izleyicileri olmadı, ama özgün katkılarıyla Avrupa'da romantizmden gerçekçiliğe ve izlenimcilğe kadar çeşitli akımlar içinde yer alan pek çok 19. yüzyıl Fransız ressamını derinden etkiledi. Eugène Delacroix en büyük hayranlarından biriydi. 20. yüzyılda ise yapıtları özellikle dışavurumcular ve gerçeküstücüler tarafından incelendi ve övüldü. Yaşamı ve yapıtlarını konu alan çok sayıda kaynak içinde en kapsamlısı Pierre Gassier ile Juliet Wilson'ın birlikte hazırladığı *Vie et œuvre de Francisco Goya*'dır (1970; Francisco Goya'nın Yaşamı ve Bütün Yapıtları). Kitap Goya'nın bilinen bütün resim, çizim ve oymabaskılarının tıpkıbasınıları ile katalogu yanında ayrıntılı bir kaynakça da içerir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI Resim "Tanrı'nın Adına Tapınma" (1772, Pilar Maryem Ana Katedrali, Zaragoza), "Şehitlerin Kraliçesi" (1780-81, Pilar Maryem Ana Katedrali, Zaragoza), "Sienali Aziz Bernardino" (1782-83, San Francisco el Grande Kilisesi, Madrid), "Maryem'e Mucde" (1785, özel koleksiyon, İspanya), "Manuel Osorio de Zúñiga" (1788, Metropolitan Sanat Müzesi, New York), "Osuna Duku ve Ailesi" (1788, Prado Müzesi, Madrid), "Solana Markızı" (y. 1794-95, Louvre Müzesi, Paris), "Alba Duşesi" (1797, Amerikan İspanyol Derneği, New York), "Ferdinand Guillemardet" (1798, Louvre Müzesi, Paris), "Kraliçe Maria Luisa At Sirtında" (1799, Prado Müzesi, Madrid), "Padovalı Aziz Antonio'nun Mucizesi" (1798, San Antonio de la Florida Kilisesi, Madrid), "General Manuel Romero" (y. 1810, özel koleksiyon, Chicago), "Wellington Duku" (1812, Ulusal Galerisi, Londra), "Mariano Goya" (y. 1812-14, özel koleksiyon, Madrid), "VII. Fernando Bir Karargâhta" (y. 1814, Prado Müzesi, Madrid), "Kendi Portresi" (1815, San Fernando Akademisi), "Aziz Justa ve Aziz Rufina" (1817, Sevilla Katedrali), "Don Juan Antonio Cuervo'nun Portresi" (1819, Cleveland Sanat Müzesi), "Doctor Arrieta ve Kendi Portresi" (1820, Minneapolis Sanat Enstitüsü, Minnesota), "Bordeaux'lu Şişçi Kız" (1825-27, Prado Müzesi,

Madrid), "Madrid Kenti Alegoris" (1810, Ayuntamiento Evi, Madrid), "Büyük Heykel" ("Panik", y. 1810-12, Prado Müzesi, Madrid), "Zaman ve Yaşlı Kadın" (y. 1810-12, Güzel Sanatlar Müzesi, Lille), "Balkondakiler" (y. 1812, Metropolitan Sanat Müzesi), "Mektuplu Genç Kadın" (y. 1814-18, Güzel Sanatlar Müzesi, Lille), "Demirhane" (y. 1819, Frick Koleksiyonu, New York)

Goyen, Jan Josephs(zoon) van, GOYEN olarak da yazılır (d. 13 Ocak 1596, Leiden - ö. 27 Nisan 1656, Lahey, Felemenk). ressam ve aside yedirme baskı ustası. 17. yüzyıl başlarında Felemenk'te yaşamış en yetenekli manzara ressamlarından biridir.

Leiden ve Haarlem'deki çeşitli ustalardan resim yapmayı öğrendikten sonra 1631 do-

"Irmak Manzaranı", Jan van Goyen'in tuval üstüne yağlıboya çalışması, 1634; Fogg Sanat Müzesi, Harvard Üniversitesi Fogg Art Museum, Harvard University

laylarında Lahey'e yerleşti. Ailesini geçindirebilmek için müzayedelerde çalıştı.

Yaklaşık 1620-30 arasında yaptığı ilk dönem resimlerinin pek çoğunda 1616'da yainında çalıştığı Esaias van der Velde'nin etkileri görülür. Yerel rengin öne çıktığı bu ayrıntılı manzaraları çoğu kez tür resimlerinin arka planını oluşturur. 1620'lerden başlayarak van Goyen'in özgün üslubunun belirdiği, kompozisyonlarının basitleşerek tekniğinin kapsayıcı hale geldiği görülür. Ufuk çizgisini alçak tutması manzaralarına baroğa özgü bir mekân genişliği sağlar. Hemen hemen yalnız bir rengin tonlarıyla gerçekleştirdiği bu resimlerinin temel özelliği ise doğal ışığı ve buğulu atmosferik etkileri ustaca betimlemesidir.

Van Goyen birkaç kez Fransa'ya gittiyse de resimlerinde hemen hep Holland görüşmelerine yer verdi. Çoğunlukla ahşap pano üzerine yağlıboya ile yaptığı manzaralarında göğün ve suyun durgunluğunu yansıtmaya çalıştı. En çok Ren, Waal ve Maas ırmaklarının düzgün aktıkları bölümleri, bazen de Scheveningen'in kum tepeleri ile Ren ve Schelde'nin denize karıştığı bölgeleri betimledi. Irmakların ve kıyı bölgelerinin sakinliğini betimlemekten hoşlanıyor, dalgalı deniz manzaralarını çok ender işliyordu. Van Goyen Leiden ve Lahey başta olmak üzere çeşitli Felemenk kentlerinin panoramalarını da yaptı. "Leiden Manzarası" (1643, Eski Pinakotek, Münih) ve "Kış Manzarası" (1650, Berlin) bunlara örnektir. Aynı zamanda çok verimli bir çizim ustası olan van Goyen oymabaskı manzaralarında aside yedirme yöntemini uygulamıştır.

Gozo, Latince GAULUS, Malta dilinde GHAUDEN ya da GHAUDESH. Akdeniz'de, Malta Cumhuriyeti'nin ikinci büyük adası. Güneydoğusundaki Malta Adasının en yakın noktasına 5,25 km uzaktıktır. Uzunluğu 14,5 km, genişliği 7,2 km olan adanın yüzölçümü 67 km²'dir. En önemli kenti eskiden Rabat olarak bilinen Victoria'dır. Adanın orta kesiminde yer alan kent, yoğun olarak ekilen bir bölgedeki sarp konik tepelerden birinin üstünde kuruludur. Doğusundaki Ggantija tapınağının kalıntıları çok ünlü-

dur. Malta'dan daha verimli sayılan Gozo'da temel ekonomik etkinlik tarımdır, meyve, sebze ve üzüm yetiştirilir, çiftlik hayvanı beslenir. Balıkçılığın ekonomide önemli katkısı vardır. Ayrıca aile işletmelerinde dantel işlenir. Ada feribot seferleriyle

Ggantija tapınağı kalıntıları, Gozo Adası, Malta Atlas Photo

Malta'ya bağlanır. Yunan mitolojisine göre Gozo, su perisi (nymph) Kalypso'nun Odysseus'u eğlendirdiği Ogygie Adasıdır. Nüfus (1983 tah.) 21.773

gozzan bak. gossan

Gozzi, Carlo, Kont (d. 13 Aralık 1720, Venedik - ö. 4 Nisan 1806, Venedik), deneme ve oyun yazarı, şair. Pietro Chiari ve Carlo Goldoni'nin getirdiği yeniliklere karşı geleneksel *commedia dell'arte*'nin(*) ateşli savunucularındandır. Oyunları, İtalya'da olduğu kadar öbür Avrupa ülke-

Kont Carlo Gozzi, Bernardino Corniani'nin oymabaskısı Biblioteca Nazionale, Firenze

lerinde de birçok tiyatro ve müzik yapıtına esin kaynağı olmuştur.

Soylu ama yoksul bir aileden gelen Gozzi, Gasparo Gozzi'nin(*) kardeşiydi. Bir süre askerlik yaptıktan sonra 1744'te Venedik'e dönerek yergiler ve çeşitli denemeler yazdı. Bu arada İtalyan edebiyatını yabancı etkilerden korumayı amaçlayan tutucu Granelleschi Akademisi'ne katıldı. Amacı, geleneksel *commedia dell'arte*'yi canlandırmaktı. Önce yergi şiiri *La tartana degli influssi*'de (1747), ardından da egzotik bir *commedia dell'arte* oyunu olan *L'amore delle tre melarance*'de (1761; Uç Portakalın Aşkı) Goldoni'ye saldırdı. Oyunda Goldoni'yi büyücu, Pietro Chiari'yi ise kötü bir per olarak gösteriyordu.

Gozzi, bu oyununun büyük başarı kazanmasından sonra dokuz *fiaba* (fantastik oyun; sözlük anlamı "masal") daha yazdı. Bu *fiaba*'larında, kukla oyunlarını, Doğu öykülerini, popüler fablları, masalları ve Tirso de Molina, Calderon de la Barca,

Miguel de Cervantes gibi İspanyol oyun yazarlarının yapıtlarını temel almıştı. İçlerinde en önemlileri, 1762'de sahnelenen *Il re cervo* (Geyik Olan Kral), 1762'de sahnelenen *Turandot*, 1762'de sahnelenen *La donna serpente* (Yılan Kadın) ve 1765'te sahnelenen *L'augellino belverde*'dir (Küçük Yeşil Kuş).

İtalya'da bir süre çok tutulan bu *fiaba*'lar, öteki Avrupa ülkelerinde, özellikle de 1777-78 yıllarında yayımlandıkları Almanya'da daha kalıcı bir etki yarattı. Goethe, Schiller, Lessing ve Schlegel bu yapıtlardan övgüyle söz etti. Schiller *Turandot*'u ciddi bir oyuna dönüştürürken, Friedrich von Schlegel de Gozzi'yi Shakespeare ile karşılaştırdı. Sonradan *Turandot*, Ferruccio Busoni ve Giacomo Puccini'nin operalarına, *L'amore delle tre melerance* ise Sergey Prokofyev'in 1921'de sahnelenen *Liubovk trem apelsinam* (1919; Uç Portakala Aşk) adlı operasına esin kaynağı olmuştur.

Gozzi ayrıca, *Memorie inutili* (1797; Yararsız Anılar) adlı bir otobiyografi yazmıştır.

Gozzi, Gasparo, Kont (d. 4 Aralık 1713, Venedik - ö. 27 Aralık 1786, Padova, Venedik Cumhuriyeti), İtalyan şair, yazar, gazeteci ve eleştirmen. Dante'ye yeniden ilgi duyulmasını sağlayan bir yergiyile tanınır. Ayrıca çıkardığı iki süreli yayında, 18. yüzyıl İngiliz denemecileri Joseph Addison ile Richard Steele'in gazetecilik tarzını İtalya'da ilk kez uygulamıştır.

Oyun yazarı olan kardeşi Carlo Gozzi'yle birlikte tutucu Granelleschi Akademisi'nin ilk üyelerindendir. Yergili şiirleri ve İtalyan şairlere örnek olarak Vergilius'u Dante'ye yeglediği için Saviero Bettinelli'yi eleştirdiği *Difesa di Dante* (1758; Dante Savunması) adlı yapıtıyla ün kazandı. Ama en önemli başarısı, İngiltere'de modadan en ciddi incelemelere kadar çok çeşitli konularda yazılan içerden dergileriyle tanınan Addison ve Steele'in gazetecilik tarzına benzeyen iki dergi yayımlamasıydı. Kendisinin de yazar olarak katkıda bulunduğu bu dergilerden *La Gazzetta Veneta* (1760-61; modern baskı, 1943) Venedik yaşamını yansıtan aktüel bir dergi, *L'Osservatore* (1761-62; modern baskı, 1897) ise karakter incelemelerini ve yergileri de içeren bir edebiyat, felsefe ve tiyatro dergisiydi.

Gozzi ayrıca bir romans ve birkaç şiir yazdı, bazı Fransızca yapıtları çevirdi ve birçok mektup yayımladı. 1762'de basın sansürçüsü, 1764'te eğitim görevlisi oldu.

Gozzoli, Benozzo, BENOZZO DI LESE olarak da bilinir (d. 1420, Floransa - ö. 4 Ekim 1497, Pistoia, Floransa Cumhuriyeti), erken Rönesans ressamı. Floransa'daki Medici-Riccardi Sarayı'nın şapelinde bulunan ve başyapıtı sayılan fresk dizisinde manzarayı ve figürlerinin ayrıntılarını özenle işlediği, insan figürlerinin yüzlerini gerçek kişilerin portreleri olarak ele aldığı yeni bir eğilim ortaya koymuştur.

Floransa Vafitahanesi'nin üçüncü kapısının yapımında Lorenzo ve Ghiberti'yle, Papa V. Nicolaus'un Vatikan'daki şapelinin bazı freskleriyle Orvieto Katedrali'ndeki S. Brizio Şapeli'nin tavan resimlerinin hazırlanmasında Fra Angelico ile (1447) birlikte çalıştı. 1453'ten sonraki bir tarihte Viterbo'da Azize Rosa'nın yaşamından sahneleri betimlediği dokuz fresk, 1456'da da Perugia'da Gerolominianio İlahiyat Okulu için bir altar panosu gerçekleştirdi. 1458'de kısa bir süre Roma'da kaldıktan sonra Floransa'ya

geri döndü ve 1459'dan 1460'a değin Medici-Riccardi Sarayı'nın şapelindeki freskler üzerinde çalıştı. Bu fresklerden "Müneccim Kralların Geçışı", onun hem manzara ve portre alanındaki ustalığını, hem de bezeme

Gozzoli'nin "Müneccim Kralların Geçışı" adlı freskinden Lorenzo de' Medici'yi gösteren ayrıntı, 1459, Medici - Riccardi Sarayı, Floransa
SCALA - Art Resource/EB Inc

alanındaki yeteneğini çok iyi gösterir. 1463-65 arasında San Gimignano Kilisesi'nin koroyeri için Aziz Augustinus'un yaşamından 17 sahneyi içeren bir fresk dizisi (son sahne 1465 tarihli ve imzalıdır) ve Aziz Sebastianus'u konu alan bir fresk (1464) yaptı. 1469-85 arasında en kapsamlı işini, Piza'daki Campo Santo Mezarlığı için Eski Ahit'ten sahneler içeren 25 fresklik bir diziyi gerçekleştirdi.

göbek kordonu, memelilerde, gelişmekte olan embriyonu ya da dölütü, beslenme, oksijen ve karbon dioksit alışverişi, boşaltım gibi yaşamsal işlevlerden sorumlu olan eteneyle bağlayan ince doku bağı. İnsanda göbek kordonunun bir ucu dölütün karnına bağlıdır ve yeni doğmuş bebekte uzunluğu yaklaşık 60 cm, çapı 1-1,5 cm kadardır. Kordonda, dölütün kanını eteneyle taşıyan iki atardamar ile eteneden gelen kanı dölüte taşıyan bir toplardamar bulunur. Bu damarlar besin maddeleri ile artıkları taşıyarak anne ile dölütün kan dolaşımı arasındaki değiş tokuşu sağlar. Doğumdan sonra göbek kordonunun kesilmesiyle anne ile dölüt arasındaki ilişki sona erer ve yeni canlı yaşamını anneden bağımsız olarak sürdürür.

göç, kişinin, yeni koşullara daha iyi uyum sağlayabilmek amacıyla ya da doğal, ekonomik, siyasal vb zorunluluklar sonucunda, yaşadığı topluluğu değiştirmesi.

Göç toplumdaki öteki yer değiştirmelerden ayıran başlıca ölçüt, göç edenin eski toplumsal ilişkilerini değiştirmesi, yeni yerleşim yerinde yeni toplumsal ilişkiler kurmasıdır. Bu nedenle kısa süreli ve mevsimlik yer değiştirmeler göç sayılmaz; bir yer değiştirmenin göç sayılabilmesi için, süresinin en az bir yıl olması gerektiği düşünülür. Yer değiştirenin yaşamını sürdürmek için seçtiği yeni yerleşme aynı ülkenin sınırları içinde ise "iç göç", ülke sınırları dışında ise "dış göç" terimi kullanılır. Göç miktarı, belirlenmiş bir zaman dilimi içinde, belirli bir yerleşme alanından dışarıya yönelik yer değiştirmelerin sayısı olarak tanımlanır.

Tarihte göçler. Avcı ve toplayıcı ilk insanlar yiyecek bulabilmek için sürekli yer değiştiriyorlardı. Bu toplulukların teknolojik üstünlüğü, öteki başat türlerin tümünden daha hızlı ve daha uzağa yayılmalarına olanak sağladı. İnsanlar, yaklaşık 50 bin

yıllık bir zaman diliminde Antarktika dışındaki bütün kıtaları doldurdular. Nüfus artışı, avcı ve toplayıcı yaşam biçiminden, orman kesimine dayalı göçebe tarıma geçişi zorunlu kıldı. Günümüzden yaklaşık 10 bin

yıl önce ise yerleşik tarım ağırlık kazanmaya başladı.

İÖ 4-3. bin yıl dolayında denize açılabilen teknelerin yapımı ve göçebe otlatıcılığın gelişmesi yeni bir göç dalgası yarattı. Özellikle Akdeniz Havzası denizci kültürlerin merkezi oldu; Hint Okyanusu ve Güney Çin Denizinde de önemli gelişmeler kuruldu. Balıkçılık ve uzun mesafeli ticaret gelişti. Göçebe otlatıcılık, gerek insanlarda, gerek evcilleştirdikleri kuş ve memeli türlerinde yeni biyolojik uyumlar gerçekleşmesini sağladı. Denizci halklar daha az hareketli toplulukları egemenlikleri altına aldılar. Otlatıcılar da Avrasya Bozkırının geniş otlakları ile Afrika ve Ortadoğu savanlarına yayıldılar; üstün beslenme alışkanlıkları ve hareket yetenekleriyle yerleşik tarımcılar karşısında askeri bir üstünlük elde ettiler.

İÖ 4000 dolayında, güneyden gelen denizci halklar Dicle ve Fırat'ın taşkın ovalarında yaşayan halklara egemen oldular; sulama, tunc işleme ve tekerlekli araç yapımı gibi teknolojilerle yüksek düzeyde işbölümüne dayalı bir toplumsal örgütlenme geliştirdiler. Bu dönemde 20-50 bin nüfuslu kentler oluşmaya başladı. İÖ 2000'lere gelmeden, uzmanlaşmaya dayalı uygarlıklar Ortadoğu, Doğu Akdeniz, Güney Asya ve Uzakdoğu'da üstünlüğü elde etti. Bu koşullarda göçler, göçebelerin ve denizci halkların yerleşik memiş alanlar üzerindeki gelişigüzel hareketi olmaktan çıktı, yerleşik uygarlıklar arasında yepyeni bir etkileşim biçimine dönüştü. Bir halk ötekine üstün geldiğinde yenilen taraf genellikle yok edildi, köleleştirildi ya da zorla özümlemedi; köle tüccarları çok sayıda insanı tutsak ederek başka bölgelere taşıdılar. Yerleşik tarım bölgeleri ile Avrasya ve Afrika otlakları üzerindeki nüfus hareketleri de sürekli çalkantılara yol açtı. İÖ 1100'den sonra Dorların Eski Yunanistan'a girmesi, İS 4-6. yüzyıllarda Baltık Denizi çevresinden Roma İmparatorluğu'na yönelik German göçleri, 8-12. yüzyıllar arasında Normanların Britanya'yı istila etmesi, İsa'dan sonraki yüzyıllar boyunca Afrika'daki Bantu göçleri bunun önemli örnekleriydi.

Yeniçağın getirdiği ulaşım olanakları ilk kez uzun mesafelerde kitlesel göçlere izin verdi. Bu dönemde hızlanan nüfus artışına koşut olarak gelişen nüfus hareketlerinin en büyüğü, 19. yüzyılda Avrupa'dan Kuzey

Amerika'ya yönelen Büyük Atlantik Göçü'yü. Özellikle 1880-1910 arasında yaklaşık 17 milyon Avrupalı ABD'ye göç etti; 1820-1880 diliminde ise bu göçün toplam miktarı 37 milyon dolayındaydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmekte olan ülkelere sanayileşmiş ülkelere yönelen göçler ağırlık kazandı. 1960'lardan bu yana 13 milyon göçmen Batı Avrupa'ya yerleşirken, ABD'ye de 10 milyon sürekli göçmen kabul edildi.

Tutsak göçleri ve kitlesel sürgünler binlerce yıl boyunca insanlık tarihinin ayrılmaz parçası oldu. 16-19. yüzyıllar arasında, Afrika'da çalışan Avrupalı köle tüccarları Amerika pazarlarına yaklaşık 20 milyon köle getirdiler. Almanya'daki Nazi yönetimi 7-8 milyon kişiyi sınır dışı etti; bunlar arasındaki 5 milyon Yahudi daha sonra toplama kamplarında yok edildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman kökenli 9-10 milyon kişi genellikle zor yoluyla öteki ülkelere Almanya'ya gönderildi. Gene II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet hükümeti, siyasal bakımdan güvenmediği azınlıklardan (örn. Kırım Türkleri) yaklaşık 1 milyon kişiyi Orta Asya'ya göç ettirdi. 1947'de Hindistan ile Pakistan'ın ayrılmasından sonra yaklaşık 14 milyon kişi bu ülkelerin birinden ötekine zorunlu olarak göç etti. 1971'deki çarpışmalar sırasında da yaklaşık 10 milyon kişi Doğu Pakistan'ı (bugün Bangladeş) terk etti. 1980'de SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesinin ardından 5 milyonu aşkın Afgan Pakistan ve İran'a sığındı. 1991'deki Körfez Savaşı'nın ardından 2 milyona yakın Kürt Kuzey Irak'tan kaçarak İran ve Türkiye'ye sığındı; bunların büyük bölümü 1992'de yurtlarına döndü. Yugoslavya'nın parçalanmasında da 1992'de yüz binlerce Boşnak ve Hırvat'ı ülkelerini terk etmek zorunda bıraktı. 1991'deki tahminlere göre bütün dünyada yaklaşık 17 milyon mülteci sürekli yerleşim olanağının yoksun durumdadır.

Günümüzde en geniş ölçekli göç olayları iç göçlerdir. Sanayileşme ve kapitalistleşme sürecinin ilk aşamalarındaki ülkelere iç göçler büyük ölçüde kırdan kente yöneliktir. Gelişmiş ülkelere ise nüfusun çok büyük bölümü kentlerde yaşadığı için kentler arası yer değiştirmeler ağırlıktadır; bu durumda göç, toplumda yapısal bir dönüşüm aracı olmaktan çok, daha iyi yaşam koşulları arayışının bir sonucudur.

Türkiye'de dış göçler. Anadolu'nun Türkleşmesi, 11. yüzyılda Selçuklu fetihleriyle birlikte çok sayıda Türkmen boyunun bu topraklara göç etmesi sonucunda gerçekleşti. Osmanlı Devleti'nin yayılması sürecinde de yeni toprakların sistemle bütünleştirilmesinde "sürgün" kurumundan yararlanıldı. Osmanlı topraklarının değişik yörelerinden belli oranlarda toplanan nüfus yeni kazanılan topraklara yerleştirildi. Böylece bir tür planlı göç yoluyla yeni kazanılan topraklarda Osmanlı toplum yapısı yeniden üretilirdi.

Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecinde bir yandan toprak yitirilmesi, bir yandan da ulusal ideolojilerin yaygınlaşmasından kaynaklanan baskılar, Anadolu'nun dıştan sürekli göç almasına, ikinci bir Türkleşme dalgasına uğramasına yol açtı. Önce Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) sonucunda Kırım'dan Müslüman grupların Osmanlı topraklarına göçü başladı; 1790-1865 arasında Kırım'dan yaklaşık 700 bin göçmen Anadolu'ya geldi. Kafkasya'nın yerli Müslüman halkları Çerkesler ile Abazalar da Çarlık yönetiminin baskısı karşısında göç etmeyi yeğlediler. Çarlık yönetiminin 1859'da Şeyh Şamil önderliğinde direnişi kırmayı 1859-65 arasında Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına 600 bin-1 milyon kişi göç

etti. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ertesinde, Osmanlıların Rumeli ve Doğu Anadolu'da yitirdiği topraklarda yaşayan 3 milyonluk nüfusun 850 bini Anadolu'ya göç etti. 1912-13 Balkan Savaşları sonrasında yitirilen topraklardaki 1,5 milyon Müslümanın büyük bölümü hemen göç etti; kalanları da Kurtuluş Savaşı sırasında mübadeleyle Türkiye'ye geldi. 1897'den sonra Girit'te Yunanistan nüfusunun artması ve 1914'te Oniki Ada'nın İtalya'nın denetimine geçmesi üzerine Batı Anadolu buralardan da önemli miktarda göç aldı.

I. Dünya Savaşı sırasında Doğu Anadolu'daki Ermeni nüfusun göç ettirilmesi ve Lozan Antlaşması (1923) uyarınca Yunanistan'daki (Batı Trakya dışında) Türk nüfusun, Türkiye'deki (İstanbul dışında) Rum nüfusla mübadelesi, Anadolu'da nüfusun Türkleşme oranını artıran büyük kitlesel göçlere yol açtı. Kurtuluş Savaşı ve mübadele sonucunda 850 bin Rumun Türkiye'yi terk ettiği, buna karşılık 1923-24'te 400 bin Türkün Yunanistan'dan Türkiye'ye geldiği tahmin edilmektedir.

Cumhuriyet döneminde eski Osmanlı topraklarından Türkiye'ye yılda 10-30 bin kişilik sürekli bir göç akımı oldu. 1950-51'de Bulgaristan'dan 150 bin göçmenin kabul edilmesinden sonra bu eğilim değişti. 1952'de Türkiye sınırlarının kapanmasıyla göçmen akımı durduysa da 1954'ten sonra yeniden olağan akışını izlemeye başladı. İsrail devletinin kurulması üzerine 1948-50 arasında 30 bin Türkiyeli Yahudi bu ülkeye göç etti. Kıbrıs sorununun doğurduğu Türk-Yunan gerginliği sırasında patlak veren 6-7 Eylül Olayları'ndan (1955) sonra İstanbul'da yaşayan Rumlar ile Yunan uyrukluların büyük bölümü Yunanistan'a göç etti. Bulgaristan yönetiminin ülkedeki Türklere uyguladığı zorla asimilasyon politikası sonucunda 1989'da 300 bin kadar Türk Türkiye'ye göç etti; bunların yaklaşık yarısı daha sonra Bulgaristan'a döndü.

Türkiye'den dışarıya 1963'e değin çoğunlukla az sayıda meslek sahibinin bireysel nitelikli göçünden söz edilebilirken, bu tarihten sonra büyük işçi kitlelerinin dış göçü başladı. Bu göç önceleri başta AFC olmak üzere Avrupa ülkelerine yönelikti. 1970'lerin ortalarında bu ülkelere yaygınlaşan ekonomik bunalım, işçi göçünü petrol zengini Ortadoğu ülkelerine yöneltti.

Türkiye'de iç göçler. Türkiye'de 1950'den önce devlet politikası göçleri özendirmedi, var olan kent merkezlerini ve bunlar arasındaki demiryolu ağını geliştirme yönündeydi. O dönemde göçler çoğunlukla il içi, il merkezine ya da bölge merkezlerine doğru ve mevsimlik iş göçü biçimindeydi. 1950'lerden sonra, itici ve çekici çeşitli etmenler kırsal alanlardan kentlere göç hareketini başlattı. Bu etmenlerden en önemlileri şunlardı: Nüfus patlaması; tarımda makineleşme ve sulama gibi pahalı tarım tekniklerinin uygulanması; tarım kredisi dağıtımında öngörülen koşullar; tarımsal üretimin pazar mekanizmasıyla bütünleşmesi; kentlerde inşaat sektörünün büyümesi, yeni fabrikaların kurulması; karayolu yapımına ağırlık verilmesi, ulaştırma araçlarının artışı ve kırsal alanlardan kentlere ulaşımın kolaylaşması.

1940 ve 1950'de toplam nüfusun sırasıyla yüzde 17,9 ve 18,7'si kentlerde (10 bin ve daha çok nüfuslu yerleşmelerde) yaşarken, bu oran 1960'ta yüzde 26,3'e, 1970'te yüzde 35,7'ye, 1980'de yüzde 45,4'e, 1985'te yüzde 51,1'e, 1990'da yüzde 59,1'e ulaştı. Yıllık ortalama kentleşme hızı 1945-50'te yüzde 2,5 iken 1965-70'te yüzde 6,1'e yükseldi; ama 1970-75'te yüzde 5,5'e, 1975-80'de yüzde 3,9'a, 1985-90'da ise yüzde 3,6'ya

duştü. Bu genlemenin başlıca nedenleri kırsal kesimdeki nüfusun görece azalması, kentlerdeki işsizlik, hayat pahalılığı ve yed-det olayları, tarımsal destekleme fiyatları ve yaygın tarımdan yoğun tarıma geçiştir.

Türkiye'de kentsel nüfusun artışında kır-kent göçünün payı zaman içinde yüzde 40-70 arasında değişmiştir. Samsun-Hatay arası doğu-batı ayrımı olarak alındığında, iç göçler genellikle doğudaki az gelişmiş bölgelerden batıdaki gelişmiş, sanayileşmiş bölgelere (özellikle Marmara Bölgesi) yönelmiştir. Marmara ve Ege bölgeleri net göç alırken, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri net göç vermiş, Akdeniz ve İç Anadolu bölgeleri ise aldıkları kadar göç vererek doğal nüfus artışıyla sınırlı kalmıştır. Doğu Anadolu ve Karadeniz'den kaynaklanan göçler genellikle uzun mesafeli ve İstanbul'a doğru, İç Anadolu ve Ege kökenli göçler kısa mesafeli ve Ankara ile İzmir'e yöneliktir. Güneydoğu Anadolu'dan kaynaklanan göçler ise yakın mesafedeki bölge merkezleri Adana, Gaziantep ve Diyarbakır'ın yanı sıra uzun mesafede İstanbul'a yönelebilmektedir.

Öte yandan iller arasındaki göçün yaklaşık yarısı İstanbul, Ankara ve İzmir'e doğru gerçekleşmiştir. 1980 Genel Nüfus Sayımı'na göre, İstanbul il nüfusunun yüzde 61,8'i, Ankara ve İzmir illerinde ise nüfusun yüzde 40-42'si başka illerde doğmuştur. Ama İstanbul, Ankara ve İzmir'e yönelik göçlerde ve bu illerin nüfus artış hızlarında son yıllarda duraklama ve azalma görülmektedir. Ayrıca iç göç alan odak bölgelerde merkez iller doygunluğa ulaşmış, çevre-komşu iller daha hızlı büyümeye başlamıştır. Örneğin 1975-80 döneminde Kocaeli nüfusu İstanbul'dan daha hızlı artmıştır; öbür bölgelerde de örneğin Kaysen, Antalya, Muğla gibi net göç alan bazı odaklar oluşmaya başlamıştır.

Türkiye'de il içi, il dışı, il ve ilçe merkezleri, köy ve bucak temelinde yapılan ayrıntılı değerlendirmelere göre bazı göç eğilimleri şöyle sıralanabilir:

1) Köy ve bucak nüfusunun göç hareketliliği (dışa göç eden nüfusun dönem başındaki toplam nüfusa oranı) kent nüfusunun (il ve ilçe merkezleri) hareketliliğinin yaklaşık yarısı kadardır.

2) Kırdan kıra ve kentler arasında göç yüksek düzeydedir. Örneğin, toplam göç edenler arasında köy ve bucaklardan kentlere göç edenlerin oranı yüzde 27 iken, kentler arasında göç edenlerin oranı yüzde 39, köy ve bucaklar arasında göç edenlerin oranı ise yüzde 18'dir.

3) Yalnızca iller arasındaki göç dikkate alındığında kır-kent göçünün toplam göç içindeki payı daha da azalmaktadır. Göç edenlerin yüzde 41'i köy ve bucaklardan, yüzde 59'u ise kentlerden gelmektedir. Kentler arasındaki göç yüzde 48, köy ve bucaklar arasındaki göç yüzde 27 iken, köy ve bucaklardan kentlere göç yalnızca yüzde 11'dir.

4) Göç yönleri çok kanallı olmuştur. Örneğin köy ve bucaklardan il merkezlerine yönelik göç ya kendi il merkezlerine ya da üç metropolden (İstanbul, Ankara, İzmir) birine, bazen bölge merkezlerine doğrudur.

5) Göçler genellikle köy ve bucaklardan aynı ildeki ilçe merkezine, oradan il merkezine, daha büyük bir il merkezinden üç büyük metropolden birine doğru basamaklarla olmaktadır. İlçe merkezleri bu süreçte durak yeri değil, yalnızca geçiş yerleridir.

6) Köy ve bucaklardan metropollere kadar uzanan basamaklı göç sürecinde değişik

büyükölükteki il merkezlerinin içe göç oranları neredeyse birbirine eşittir. Buna karşılık öteki il merkezlerine yönelik dış göç oranları, nüfus büyüklüklerine göre çok değişmektedir. Örneğin İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropollerin içe göç oranları ortalama değer dolayında olduğu halde, öteki il merkezlerine verdikleri dış göç oranları en düşük değer düzeyindedir. İl merkezlerinin net göç oranları, kırdan ya da öteki kentlerden aldığı iç göçlerden çok, öteki il merkezlerine olan dış göçlerden etkilenmektedir.

göç, etolojide, türdeş bir hayvan topluluğunun, üreme bölgesi ile kışlama bölgesi arasında gidip geldiği düzenli ve genellikle mevsime bağlı yolculuk. Göçmen hayvanların başında kuşlar, balıklar, özellikle Doğu Afrika'da ve Kuzey Kutup Bölgesi tundralarında yaşayan toynaklı memeliler, balinalar ve yunuslar gelir. Hayvanların bütün uzun yolculukları göç olarak adlandırılmaz; örneğin planktonların okyanus akıntılarıyla sürüklenmesi, bir hayvan topluluğunun geri dönmek üzere başka bir yaşama bölgesine yerleşmesi, çekirge ya da lemming sürülerinin zamanı ve yeri belli olmayan istilaları, bir türün özellikle üreme bölgesinin sınırlarını genişletmek üzere çevreye yayılması düzenli, dönemsel ve geri dönüşlü olmadığı için gerçek göç sayılmaz.

Göç olayı genellikle, mevsimlerle yakından bağlantılı olan yıllık bir çevrim izler. Kuşların çoğu, memelilerin ve balıkların büyük bölümü her yılın belirli mevsimlerinde üreme bölgesi ile kışlama bölgesi arasında göç ettiği halde, oldukça kısa ömürlü olan ve çok hızlı üreyen omurgasızların her kuşağında göç olayına rastlanmayabilir.

Hayvanların çoğu yatay yönde göç eder ve bazen bulundukları yerden binlerce kilometre uzağa gidebilir. Daha az rastlanan dikey göçler bu kadar uzun mesafeli değildir, ama ulaşılabilir yerde uzun yatay göçlerdeki kadar değişik çevre koşulları görülebilir. Bazı su hayvanlarının mevsime bağlı olarak dipten yüzeye doğru çıkması, dağların doruklarında ya da yüksek yaylalarda üreyen bazı kuşların, memelilerin ve böceklerin kış aylarında alçak tepelere ya da ovalara inmesi dikey göçün tipik örnekleridir.

Omurgasızlar arasında göç davranışı çok yaygın olmamakla birlikte, bazı yengeçlerin üreme mevsiminde 240 km'lik uzun göç yolculuklarına çıktığı bilinmektedir. Derin sularda yaşayan yengeçler çiftleşmek ve yumurtalarını bırakmak üzere sığ kıyılara göç eder, yumurtalarını döktükten sonra yeniden derin denizlere açılır.

Böceklerde en iyi bilinen göç olayı çekirgelerde ve kelebeklerde gözlenmiştir. Oysa göçmen çekirgelerin ve *Vanessa* cinsinden bazı kelebeklerin daha elverişli üreme bölgelerine göç etmesi, dönüşsüz bir yolculuk olduğundan, tanımın dar anlamıyla göç sayılmaz; bu hayvanların erişkinleri yiyeceğin bol bulunduğu bir üreme bölgesine göç eder, ama ancak bir mevsimlik ömrü olduğundan yumurtalarını döktükten sonra ölür. Buna karşılık bazı mayısböceklerinin yaşam çevrimi boyunca birkaç kez üreme bölgesinden bir beslenme bölgesine gidip dönmesi, sıcak bölgelerde yaşayan bazı uğurböcekleri ile gece kelebeklerinin yaz ve kış aylarını geçirmek üzere ovalardan dağlara göç edip ilkbaharda üremek üzere ovalara inmesi gerçek anlamda göç olayıdır. Kuzey Amerika'da yaşayan kral kelebeği (*Danaus plexippus*), üreme bölgesinden kışlama bölgesine

ulaşabilmek için yaklaşık 3.200 km'lik bir yolu aşmak zorunda kalır.

Amfibiymalar ile sürüngenlerin çoğu sürünerek yavaş yavaş ilerledikleri için mevsimlik yolculukları oldukça kısa mesafelidir. Buna karşılık birçok kurbağa türünün, her yıl göllerde ve su birikintilerinde üremek üzere yaptığı yolculuklar göç sayılabilir. Deniz kaplumbağaları ise üreme yerlerine ulaşmak için çok uzun göçlere çıkar ve bazen 2.300 km yol alırlar.

Göçmen balıklar, üremek ya da kışlamak üzere izledikleri göç yollarına göre başlıca üç grupta toplanır: Bir denizden öbür denize göç edenler; denizlerde yaşayıp üremek için tatlı sulara girenler (anadrom) ve tatlı sularda yaşayıp yumurta dökmek için denize açılanlar (katadrom). Ringa ve Atlantik morinasının Kuzey Denizi ile Atlas Okyanusu arasındaki göçleri, uskumru, lüfer, istavrit, palamut, orkinos, kılıçbalığı ve kolyozun mayıs-ekim ayları arasında Marmara Denizinden Karadeniz'e çıkıp geri dönmeleri denizlerarası göçün en bilinen örnekleridir. Soğuk ve duru akarsularda ya da göllerde yumurtadan çıkıp geliştikten sonra denize açılan ve yumurta dökmek üzere yeniden tatlı sulara giren sombalıklar ile deniz alası anadrom, yaşamlarının büyük bölümünü tatlı sularda geçirip yumurtlamak için denize açılan yılanbalıkları ise katadrom göçmenlerdir.

Hem yavaş yürüdükleri, hem de yürürken çok enerji tükettikleri için kara memelileri arasında uzun göçlere rastlanmaz. Buna karşılık balina ve yunus gibi deniz memelileri ile yarası gibi uçan memeliler çok daha uzun göç yolculuklarına çıkabilir. Örneğin farekulak yarası (*Myotis myotis*) Almanya'da yaklaşık 260 km'yi bulan mevsimlik göç yolunu izlerken, bazı Yenidünya türleri ABD'nin güneyinden Kanada içlerine kadar göç etmektedir. Kara memelileri arasında göç davranışının en gelişmiş olduğu grup çifttoynaklılardır. Yakın geçmişte Amerika bizonunun, bugün Kuzey Kutup Bölgesi'ndeki Ren geyikleri ile Güney ve Doğu Afrika savanalarındaki antilop ve zebra ların göçleri iyi bilinen örneklerdir.

Göç davranışı en çok kuşlarda gelişmiştir. Kuzey Yarıküre'de üreyen birçok kuş türü, değişik göç yollarını izleyerek kışlamak üzere Güney Yarıküre'ye göç eder. Dağlık bölgelerde üreyen ve kışlamak için ovalara inen kuşların dikey göçü en kısa göç hareketidir. En uzun göç yolculuğunu ise, yazın Kuzey Kutup Bölgesi'nde üreyen ve kışı Antarktika kıyılarında geçiren kutup sumrusu yapar. Kuşlar göç yolculuğuna genellikle sürüler halinde çıkar. Birçok türün yalnızca göç sırasında uyguladığı uçuş biçimleri vardır; turna ve kazların "V" biçiminde diziler halinde uçuşması en iyi bilinen örnektir. Kuşların çoğu gökyüzünde geniş bir cepheye yayılarak göç ettiği halde, özellikle sürü halinde göç eden türlerde göç yollarının rotaları oldukça kesindir. Dağ geçitlerinde, kıstaklarda ve boğazlarda göç yolları birkaç yüz metreye kadar daralabilir. En ünlü göç yollarından biri, Doğu Avrupa'nın kuzeyinden başlayıp İstanbul Boğazı üstünden Akdeniz'in doğu kıyısını izleyerek Süveyş'ten Afrika'ya bağlanır. Toprağın ısınmasıyla oluşan hava akımlarına kendilerini bırakarak uçan türler, döneme olarak bilinen bu uçuş yöntemini deniz üstünde uygulayamadıklarından, Akdeniz'i en dar geçit yerleri olan Cebelitarık ve İstanbul Boğazları yoluyla aşarlar. Özellikle İstanbul Boğazında, başta yırtıcı kuşlar ve leylekler olmak üzere pek çok kuş türü göç zamanı kalabalık sürüler halinde gözlenebilir.

Göçmen hayvanların, uzun ve karmaşık göç yollarını nasıl buldukları tam olarak

açıklanamamış, yalnız kuşların Güneş'ten ve yıldızlardan yararlandıkları kanıtlanmıştır. Ayrıca Yer'in magnetik alanının şiddetine ve yönüne duyarlı olduklarına ilişkin önemli bulgular vardır. Ama bu yetiyle ilgili bir duyu organına ya da fizyolojik sürece rastlanmamıştır. Aynı durum kabuklular, böcekler ve balıklar için de söz konusudur. Göçmen kara hayvanları ise kısa mesafelerde kokunun izini sürerek ve bazı işaretlere dayanarak yollarını bulurlar. Hayvanlarda yaşam çevriminin bir parçası olan göç, gün ışığındaki mevsimlik değişimlere uygun biçimde çalışan hipofiz bezinin salgıladığı hormonlarla denetlenir. Ama havaların birden soğuması gibi bazı dış etkenler erken göçlere yol açabilir.

Besin kaynaklarının en uygun biçimde kullanılmasını ve elverişli koşulların belirli mevsimlerle kısıtlı olduğu bölgelerde bu dönemin değerlendirilmesini sağladığı için göçün büyük bir ekolojik önemi vardır.

Göç Destanı, Uygurların, ulusal birliklerini koruyan tılsımın bozulması üzerine yurtlarını bırakarak güneybatıya doğru göçmelerini anlatan destan. Dokuz Ögüz-On Uygurların, Kırgızlara yenildikten sonraki göçlerinden (İS 840) izler taşır.

Destanın kahramanı Böğü Tigin'in, İS 760-780 arasında Uygur hakani olarak hüküm sürdüğü sanılır. Uygurlara şaman dini yerine Maniciliği kabul ettiren Böğü Tigin, bu nedenle bir destan kahramanı gibi yüceltilmiş olabilir. Uygur kültür ve geleneğinden köklü izler taşıyan destanın konusu kısaca şöyledir: Uygur ilinde Hulin (Hö-Lin) adlı bir dağ vardır. Bu dağdan Togla ve Selenga ırmakları doğar. Bir gün iki ırmak arasındaki bir ulu ağaç üzerine mavi bir ışık iner. Ağacın gövdesine giren kutsal ışık aylarca orada kalır. Her gün biraz daha kaban ve 30 adım çevresini aydınlatan ağacın içinden müzik sesleri gelir. Sonunda ağaç yanılır ve içinden beş kutsal çocuk çıkar. Çocukları Tanrı'nın gönderdiğine inanan Uygurlar onlara Ur Tigin, Sungur Tigin, Türeg (Kökel) Tigin, Kutur Tigin ve Böğü Tigin adlarını koyarak özenle büyütürler. Sonunda içlerinden birini kağan seçmeye karar verirler.

Akıllı, tedbirli ve güzel bir genç olan Böğü Tigin oybirliğiyle hükümdar seçilir. Onun döneminde Uygur ilinde her şey düzene girer. Uygur halkı Çinlilerle yıllardır sürdürdükleri savaşları kazanmaya başlar, esenlik içinde yaşar. Böğü Han'ın soyundan birçok kağan gelir. Sonunda bunlardan biri savaşlara son vermek amacıyla oğlu Galı Tigin'i Çin prensesi Kiyu-Liyen'le evlendir-mek ister. Düğün hazırlıkları sürerken Çin elçileriyle birlikte gelen kâhinler Uygur ülkesindeki Hatun Dağında Kutlu Kaya adlı tılsımlı bir kaya olduğunu keşfederler. Prensese karşılık bu kayanın kendilerine armağan edilmesini isterler. Çinliler, Uygurların hiç düşünmeden verdikleri kayayı parça parça ülkelerine taşırlar. Bu olay Uygur ilinde büyük bir yasa yol açar, yedi gün sonra da hakan ölür. Büyük yıkımlar birbirini izler, dirlik düzenlik kalkar; ırmaklar kurur, toprak çatlar, ekinler yeşermez.

Uzun yıllar sonra Böğü Han'ın torunlarından biri hakan seçilir. Onun döneminde besikteki hebetten, dağdaki kuşa kadar her canlı "Göç! Göç! Göç!" diye bağırmağa başlar. Sesler ülkenin her yanını kaplayan bir uğultuya dönüşür. Uygur halkı bunu Tanrı'dan gelen bir işaret sayarak göç etmeye başlar. Halkın durmak istediği her yerde "Göç!" sesleri daha da şiddetlenir. Sonunda yeşil bir yurda gelindiğinde sesler kesilir. Uygurlar burada beş mahalle halinde Beşbalık ilini kurarlar. Çok geçmeden

yeni bir düzen kurulur, Beşhalık'ta Uygur halkı eski görkemli günlerine döner.

Göç Destanı, Uygurların öteki destanı Türeyiş Efsanesi'yle birlikte Uygur tarihi konusunda oldukça geniş bilgi verir. Destanda yer yer Maniciliğin etkileri görülür. Destanın Türkçe manzum parçaları bugüne ulaşmamıştır; öykü Çin ve İran kaynaklarından değişik iki rivayet biçiminde günümüze gelmiştir. Bazı ayrıntılarda iki rivayet arasında farklar vardır. Destanda, Türklerin çadır uygarlığından kent uygarlığına geçişine ilişkin izler de vardır.

göçebelik, belirli bir yerde sürekli yaşamayan, çeşitli dönemlerde ya da düzenli aralıklarla yer değiştiren toplulukların yaşam biçimi. Yenilenmeyen ve yerleşim yerinin bütünüyle değiştirilmesinin söz konusu olduğu göçmenlikten farklıdır (bak. göç). Göçebelik sınırsız ve başlı başına gezgincilikten de farklıdır; bu tür bir gezgincilikte, geçici merkezlerdeki konaklama süresi yiyecek gereksinimini karşılama olanaklarına ve

Hakkâri çevresindeki bir yaylada yayıkta yağ yapan bir göçebe kadın
Ayhan Erolgil - Art Link

bu olanaklardan yararlanma teknolojisine bağlıdır. Göçebe terimi üç genel türü belirtir: Avcı-toplayıcı göçebeler, otlatıcı göçebeler ve alışverişçi göçebeler.

Avcılık ve toplayıcılık, topluluğun göçebelik düzeyini genel olarak belirler. Ama göçebelik düzeyi günlük yer değiştirmelerden (örn. bazı Kalahari Sanları) aylık, mevsimlik ya da yarıyıllık hareketlere kadar değişebilir. Gıda kaynaklarının bol olduğu ya da biriktirme ve saklama olanaklarının bulunduğu yerlerde nüfus az çok istikrarlı olabilir. Avcı-toplayıcılar genellikle sınırlı bir alandaki su kaynaklarını, bitki yerlerini ve av hayvanlarının davranış biçimini çok iyi bilen küçük ve birbirinden kopuk gruplar biçiminde örgütlenir.

Otlatici göçebeler, evcil hayvanlarına otlak bulmak amacıyla belirli alanlar içinde göç ederler. Çoğu topluluklar yılın oldukça uzun bir döneminde belirli yerlerde kalırlar. Otlatici göçebeler avcılık ve toplayıcılık da yapabilirler; tarımla uğraşabilir, buğday ya da başka mallar edinmek üzere tarımcı topluluklarla ticarete girebilirler. Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika'daki bazı yarı göçebe topluluklar mevsimlik göç dönemleri arasında bitkisel ürün yetiştirirler. Otlatici göçebelik, yetiştirilen hayvan türüne, bölgenin topografik özelliklerine ve iklime bağlı olarak çeşitli biçimler alabilir.

Bazı göçebe topluluklar, göçebe yaşam biçimini daha büyük bir topluluğun içinde sürdürürler. Basit ürünler yapıp satan, ev eşyalarını onaran, çevrede avlanan ya da işçi olarak çalışan alışverişçi göçebeler bunlar arasındadır. Bu tür göçebelğin en yaygın örneği genellikle "Çingene" adıyla anılan çeşitli topluluklardır (bak. Çingeneler).

Başka göçebe topluluklar ise sınırlı ölçüde tarımla uğraşırlar; ürünlerini yetiştirecek yeni yerler bulmak amacıyla düzenli aralıklarla yöreden yöreye taşınırlar. Bunlar ge-

nellikle avcılık ve toplayıcılık ile tarımı birleştirirler. Bazı antropologlar bu grupları yerleşik tarım topluluklarından ayırmak amacıyla bahçıvan topluluklar terimini kullanır.

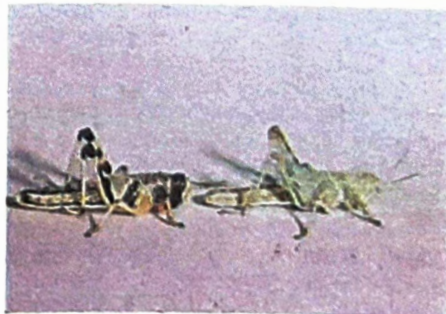
Sistematik tarım tekniğinin yaygınlaşması, sanayinin gelişmesi, göçbeliği çağdaş yaşamla bağdaşmaz sayan hükümetlerin izlediği politikalar ile başka ekonomik ve siyasal nedenler göçebelğin 20. yüzyılda bütün dünyada azalmasına yol açmıştır.

Geçmişte Orta Asya bozkırlarında yaşayan göçebe Türk topluluklarının yaşam biçimi otlatıcılığa dayanıyordu. Süre sahiplerinin sürüleriyle birlikte kışları geçirmek için konakladıkları yerlere "kışlak" adı verilir, az kar düşen ve bol ot bulunan vadiler kışlak olarak seçilirdi; özellikle bol güneş gören, don tehlikesi olmayan dağ yamaçları yeğlenirdi. İlkbahar gelince göç edilen ve hayvanların otlatıldığı yüksek yerler ise yayla (yaylak) adıyla anılırdı. İklim koşullarının elverdiği bölgelerde yayla mevsimi sonbahara değin sürerdi. Orta Asya Türk siyasal kuruluşlarında bazı göçebe boylara sınırları önceden belirlenmiş kışlak ve yaylalar verilir, bazı kışlak ve yaylalar hakanın malı sayıldığı için bunlardan yararlanan topluluklardan kira alınır. Göçebelerden yayla ve kışlak kirası alınması, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de sürdü. Öte yandan bazı Türk boylarının göç yolları üzerinde kentler kurarak buralarda bir ölçüde tarımla uğraştığı da bilinmektedir.

16. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında adı geçen göçebe Türkmen toplulukları arasında özellikle Halep ve Bozulus(*) Türkmenleri önem taşıyordu. Halep Türkmenlerinin oymak ve boyları kışları genellikle Halep bölgesinde, yazları ise Uzunyayla ile Sivas'ın güney kesimlerinde geçirirlerdi. Bozulus Türkmenleri ise Mardin'in güneyinden Fırat kıyısındaki Deyrüz-Zor'a kadar uzanan yarı çöl bölgelerinde kışlar, yaz aylarında ise Diyarbakır, Erzincan ve Erzurum yöreleri ile Gürcistan ve İran sınırına yakın yerlerde konaklardı. Ayrıca yerleşim yerlerinde göçebe ya da yarı göçebe yaşam biçimini sürdüren pek çok küçük Türkmen topluluğu Anadolu'nun her yanına dağılmıştı. 16-19. yüzyıllar arasında devlet, bazen zor kullanarak göçebe Türkmen topluluklarını iskân etmeye çalıştı.

göçmen çekirge, *Orthoptera* (düzkanatlılar) takımının *Acrididae* (kısık duyargalı çekirgeler ya da tarla çekirgeleri) familyasından, zaman zaman aşırı çoğalarak sürüler halinde geçtikleri yerleri yağmalayan çekirge türlerinin ortak adı.

Uzmanlara göre göçmen çekirge sürülerinin zaman zaman görülüp kaybolmasının nedeni, bu türlerin yaşam çevriminde yalnız ve kalabalık sürüler halinde yaşadıkları iki ayrı evre bulunmasıdır. Bu evreler hayvanların renk, biçim, fizyoloji ve davranış özelliklerindeki değişikliklerle kolayca ayırt edilebilir. Örneğin yalnız yaşama evresinde-

Çöl çekirgesinin (*Schistocerca gregaria*) sürü oluşturan (solda) ve yalnız yaşayan (sağda) evreleri
Anlı Locust Research Centre, Londra

ki bir nemf, çevresine uyum sağlamak için istediği renge burunabilir, turdeşleriyle bir araya toplanmaz. Metabolizma ve solunum hızı yavaşlar, hareketleri pürüzsür. Oysa toplu yaşama evresindeki bir nemf yalnızca kara ve turuncumsu sarı renklerle bezenmiştir, ortama göre renk değiştiremez, kalabalık gruplar oluşturur, metabolizması ve solunumu hızlanır, hareketliliği artar. Enişkin göçmen çekirgenin hangi evrede olduğu renginden çok biçiminden anlaşılır. Yalnız yaşama evresindeyken kanatları daha kısa, bacakları daha uzun, ongöğüs bolutunun üst bölümü daha dardır.

Yalnız yaşama evresindeki bir nemf olgunlaşma dönemini kalabalık bir topluluk içinde geçirirse toplu yaşama tipine doğru bir değişim gösterir; eğer böyle bir topluluk yeterince kalabalıklaşır ve uzun süre bir arada yaşarsa, bireyler göçmen evreye girerler. Buna karşılık, toplu yaşama evresindeki göçmen çekirgelerin yavruları olgunlaşma dönemini topluluktan ayrı ve tek başına geçirdiklerinde yalnız yaşama evresine dönerler. Yalnız yaşamak türün normal davranışı, toplu yaşama evresi ise hayvanın çevredeki zorlayıcı koşullara karşı gösterdiği fizyolojik bir tepkidir. Göçmen sürülerine bir türün gelişmesine uygun olan bölgelerde değil, elverişli yaşam ortamlarının pek bulunmadığı bölgelerde rastlanır. Çekirgelerin çoğalması için elverişli mevsimler birbirini izlediğinde, küçük bir topluluk kalabalık bir sürüye dönüşür ve yeni bir yaşam alanı bulmak için göç etmek zorunda kalır. Bu yeni bölgede elverişsiz çevre koşullarıyla karşılaşan kalabalık bir çekirge sürüsü, koşulların her zaman elverişli olduğu, küçük, ama yaşanabilir yerlere dönmek üzere yeniden göç eder ve aynı çevrim yenilenir.

Toplu yaşama evresindeki çekirgeler sürekli hareket halinde ve tedirgindir. Sıcak ve kuru havalarda vücut sıcaklığı arttığı için iyice tedirginleşen çekirgeler uçmayı dener; ama kasların hareketi vücut sıcaklığını daha da artırır. Göç halindeki bir çekirge sürüsü ancak yağmur yağdığı, sıcaklık azaldığı ya da karanlık bastığı zaman yolculuğuna ara verir. 1869'da, büyük olasılıkla Batı Afrika'dan yola çıkan çöl çekirgeleri sürüsü İngiltere'ye kadar uçmuş, yaklaşık 500 km²'lik bir alanı kaplayan kalabalık bir sürü ise 1889'da Kızıldeniz'i geçmişti.

Familyanın en yaygın türü olan Afrika çekirgesi ya da bayağı göçmen çekirge (*Locusta migratoria*) yalnız Afrika'da değil Avrasya'nın tayga ormanlarının güneyindeki kesimlerinde, Doğu Hint Adalarında, tropik Avustralya'da ve Yeni Zelanda'da da geniş bir dağılım gösterir. Afrika'dan Pencap'a kadar uzanan kurak otlaklarda ve çöllerde yaşayan Sudan ya da çöl çekirgesi (*Schistocerca gregaria*), önüne çıkan dik engelleri aşmak için 1.500 m'ye kadar yükselebilir. Özellikle 1915, 1943, 1945, 1958, 1959, 1960 ve 1962 yıllarında Suriye üzerinden Türkiye'ye gelen çöl çekirgesi sürüleri tarlaları yağmalayarak ürüne büyük zararlar vermişti. Daha küçük boyutlardaki İtalyan ve Fas çekirgeleri (*Calliptamus italicus* ve *Dociostaurus moroccanus*) Akdeniz çevresindeki bitki örtüsünde büyük zararlara yol açar; hatta Fas çekirgesi doğuda Türkistan'a kadar yayılabilir. Güney Afrika'da yaşayan *Locustana pardalina* ile *Nomadacris septemfasciata* son derece zararlı türlerdir. Orta ve Güney Amerika'daki başlıca göçmen çekirge türü ise Güney Amerika çekirgesidir (*Schistocerca paranensis*).

Göçmen çekirge sürülerinin kitle halindeki istilasını, bir kez başladıktan sonra durdur-

mak ya da denetim altına almak hemen olanaksızdır. Alınabilecek başlıca önlemler sürülerin bıraktığı yumurta yığınlarını yok etmek, nemfleri tuzaga düşürmek için hendekler kazmak, uçan çekirgelerin sert bir engele çarpıp gaz ya da su tanklarına düşmesi için özel olarak yapılmış tuzak arabalarını dolaştırmak, zehirli yemler kullanmak, sürülerin bulunduğu ya da ürettiği yerlere uçaklarla ilaç püskürtmektir.

Çekirge sayısındaki hızlı artışı ve göçlerini izlemek, tehlike altındaki ülkeleri uyarmak, alınabilecek önlemleri planlayıp yönlendirmek, göçmen çekirgelerin yaşam çevrimine ve öbür özelliklerine yönelik araştırmalara öncülük etmek üzere 1945'te Londra'da bir araştırma merkezi kurulmuştur.

göçmen güvercin (*Ectopistes migratorius*), aşırı avlanmayla soyu tüketilen göçmen kuş türü. 1800'lerin başlarında Kuzey Amerika'nın doğusunda, göç eden sürüleri günlerce gökyüzünü karartan milyarlarca göçmen güvercin yaşıyordu. Kuzey Amerika'da nüfusun artmasıyla birlikte, her yıl öldürülen

Doldurulmuş bir göçmen güvercin (*Ectopistes migratorius*)
Brit. Reactions - The National Audubon Society Collection / Photo Researchers

milyonlarca göçmen güvercin trenlerle büyük kentlere gönderilmeye başladı. Göçmen güvercin sayısı 1870'ten sonra iyice azalmış ve bilinen son göçmen güvercinin 1 Eylül 1914'te Ohio eyaletindeki Cincinnati Hayvanat Bahçesi'nde ölmesiyle türün soyu tükenmiştir.

Göçmen güvercin Eskidünya'da yaşayan üveyiğe benzemekte birlikte daha iri yapıydı (yaklaşık 32 cm uzunluğunda); ayrıca daha uzun ve sivri uçlu bir kuyruğu vardı. Erkeğin başı mavi-gri, gövdesi pembemsiydi. Dişiler çalı çırpıdan yapılmış basit bir yuvaya tek bir beyaz yumurta bırakırken aynı ağaçta yüzden fazla yuva bulunabiliyordu. Göçmen güvercinin doğal düşmanları yırtıcı kuşlar, sansar, kokarca ve ağaç yılanlarıydı.

Ara sıra yeni tohum atılmış ekin tarlalarına girmesine karşın genel olarak tarım ürünlerine önemli bir zarar vermeyen bu kuşlar insanlığa en büyük hizmeti, soylarının tükenmesiyle doğa koruma çalışmalarına hız verilmesinin yolunu açarak yaptı. Wisconsin'deki Wyalusing Eyalet Parkı'nda, göçmen güvercin için dikilen bir anıtta "Bu tür, insanın açgözlülüğü ve düşüncesizliği yüzünden yok olmuştur" cümlesi yazılıdır.

göçmen karınca, *Hymenoptera* (zarkanatlılar) takımının *Formicidae* familyasının *Dorylinae* altfamilyasından karıncaların or-

tak adı. Göçmen karıncalar yaşam çevrimlerinde birbirini izleyen yumurtlama ve göç etme evreleriyle ayırt edilir. Son derece obur olan göçmen karınca kolonileri yumurtlamak üzere bir ya da birkaç gün durakladıktan sonra yeni bir konak yerine doğru hareket eder.

Güçlü kesici çeneleri olan bu karıncalar göç sırasında önlerine çıkan ağaç ve çalılardan bile en uç noktalarına kadar tırmanırken yılanlara, kuşlara, insanlara da aralarında olmak üzere memelilere ve her türlü hayvana saldırır.

Alt familyanın *Dorylus* cinsi Afrika'nın, *Eciton* cinsi Yenidünya'nın tropik bölgelerinde yaşar.

göçmenlik, uluslararası hukukla, kişinin geri dönmek üzere bulunduğu ülkeden ayrılarak başka bir ülkeye yerleşmesi. Anayurttan yabancı bir ülkeye ya da yabancı bir ülkeden anayurda yönelik göçleri kapsar.

Bir toprağın başka bir devlete bırakılması ya da bir devletin başka bir devlete ait toprağı kendi sınırları içine alması durumunda, azınlık durumuna düşen topluluklar çoğunlukla kendi uluslarının egemen olarak yaşadıkları ülkelere göç ederler. Bazen de bir ülkenin ekonomik durumunun ciddi biçimde bozulması ya da siyasal rejiminin uygarcı ve özgürce yaşamayı olanaksız kılması, o ülkeden kitle göçlerine yol açar. Bu tür toplu göç hareketleri hem göçmenlerin ayrıldığı ülke hem de yerleştiği ülke açısından ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunlar doğurduğundan, bu alanda zaman zaman uluslararası antlaşmalarla bazı düzenlemeler yapma yoluna gidilmiştir. Lozan Antlaşması'na (1923) ek olarak imzalanan İkamet ve Adli Salahiyet Mukavelesi, 1949 Uluslararası Çalışma Konferansı'nda kabul edilen göçmen işçilere ilişkin antlaşma, 1980'den sonra Hükümetlerarası Göç Hareketleri Komitesi adını alacak olan Avrupa Göç Hareketleri Hükümetlerarası Komitesi'ni kuran 1951 tarihli antlaşma ve Türkiye ile Bulgaristan arasında yakın akraba göçünü öngören 22 Mart 1968 tarihli antlaşma bunların örneklerini oluşturur.

Ayrıca bazı devletler yasalarla göçmenlik statüsünü ve göç etme koşullarını düzenleme yoluna gitmiştir. Örneğin ABD ilk kez 1922'de göçmen kotalarını belirleyen bir yasa koymuştur. 1948'de kurulan İsrail Devleti 1952'de çıkardığı bir yasayla İsrail'e gelen her Yahudiyi İsrail yurttaşı olma hakkını tanımış, ama bu yurttaşlığı dinsel bir ölçüte göre tanımlamıştır. Öte yandan İsrail Devleti'nin zor kullanılarak kurulması, kitlesel Filistin göçlerine yol açarken, komşu Arap ülkelerinde ucuz işgücü kaynağı olarak kullanılan bu göçmenler önemli hukuksal sorunlar yaratmıştır. Ayrıca bak. göç; mülteci; sığınma.

göçük, jeolojide kayaç molozlarının aşağıya doğru çökmesi. Çoğunlukla yamaçların alt kesimlerindeki yumuşak toprağın buradan taşınması sonucunda ortaya çıkar. Göçük sırasında, çöken kütlelerin üst bölümü, bir kayma düzlemi üzerinde geriye doğru yatar. Kayma düzleminin üst ve dış bölümleri hafifçe içbükey biçim alır ve göçen kütle, yerinde kalan aynı türden malzemeden ayırır. Tortul katmanlarda göçen malzeme önce esneyerek bükülür, daha sonra kayacın dayanım sınırını aşıncı koparak hızla çöker.

Gödel, Kurt, GOEDEL olarak da yazılır (d. 28 Nisan 1906, Brünn, Avusturya-Macaristan - ö. 14 Ocak 1978, Princeton, New Jersey, ABD), Moravya asıllı ABD'li matematikçi ve mantıkçı. 1931'de ortaya koyduğu tutarlılık teoremi ve bu teoremin

kendi adıyla anılan kanıtı 20. yüzyıl matematiğinde bir dönüm noktası oluşturmıştır.

1930'da Viyana Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamlayan Gödel, bu üniversitede öğretim üyesi oldu, ayrıca ABD'de Princeton'daki Yüksek Araştırma Enstitüsü'nde dersler verdi. 1940'ta ABD'ye yerleşti ve 1953'te bu enstitüde profesör oldu.

Gödel, ileride kendi adıyla anılacak olan kanıtı, *Monatshefte für Mathematik und Physik* dergisinin 1931'de yayımlanan 38. cildinde yer alan "Über Formal Unentscheidbare Sätze der Principia Mathematica und Verwandter Systeme" (*Principia Mathematica*'da ve Onunla İlişkili Sistemlerde Biçimsel Olarak Belirlenemez Önermeler) başlıklı makalesinde ortaya koydu. Matematiği baştan sona aksiyomatik bir sistem olarak biçimlendirmeye çalışan ve Alfred North Whitehead ile Bertrand Russell'in birlikte yazdıkları *Principia Mathematica* (1910-13; Matematiğin İlkeleri) adlı yapıtı, bu yönde yaklaşık yüz yıldan beri sürdürülen çabaların doruk noktasını simgeliyordu. Alman matematikçi David Hilbert de 1905'te ve özellikle 1918'den sonra klasik matematiği biçimsel bir aksiyomatik sistem olarak kurmaya ve bu sistemin tutarlı (çelişki içermeyen, bir başka deyişle biçimsel sistemi oluşturan önermelerin birlikte ele alınmasıyla çelişki bir sonuç ortaya çıkarmayan) bir yapıda olduğunu kanıtlamaya çaba göstermişti. Gödel, bütün bu çabalara son verdiği makalesinde, tamsayılar aritmetiğini oluşturmaya yetecek karmaşıklıkta bir aksiyomatik sistemde bile sistemin tutarlılığının sistem içinde kalınarak belirlenemeyeceğini, bir başka deyişle, böyle bir sistemde, sistemdeki aksiyomlara dayanılarak kanıtlanmaması ya da çürütülmesi olanaksız önermelerin bulunacağını kanıtladı.

Birinci basamak yüklem mantığının(*) eksiksiz olduğunu, bir başka deyişle, verilen bir önermenin bütün mantıksal sonuçlarının bu önermeden birinci basamak yüklem mantığı kullanılarak türetililebileceğini 1930'da kanıtlayan Gödel'in kümeler kuramına da önemli katkıları olmuştur. Bunlardan biri Ernst Zermelo ve Abraham Fraenkel'in oluşturduğu aksiyomatik kümeler kuramına yer alan ve matematikçilerin tıpkı Eukleides'in paralellik postulası gibi kuşkuyla karşıladıkları seçme aksiyomuna (boş olmayan kümelerden oluşan bir küme takımının her kümesinden birer öğe alınarak bir küme oluşturulabileceğini ifade eden aksiyom) ilişkindir. 1938'de Gödel, seçme aksiyomunu içermeyen kuram tutarlı ise, kurama bu aksiyomun eklenmesiyle bu tutarlılığın ortadan kalkmayacağını kanıtladı. Ayrıca Cantor'un süre varsayımının (doğal sayılar kümesinin sayıl sayı sayısı olan alef-sıfır ile gerçek sayılar kümesinin sayıl sayı sayısı olan c arasında başka bir sonuçsuz sayının bulunmadığı varsayımı) kümeler kuramına bir aksiyom olarak eklenmesi durumunda ortaya çelişki çıkmayacağını da kanıtladı. Bu çalışmalarını içeren *Consistency of the Axiom of Choice and of the Generalized Continuum-Hypothesis with the Axioms of Set Theory* (1940; yb 1958; Seçme Aksiyomunun ve Genelleştirilmiş Süre Varsayımının Kümeler Kuramının Aksiyomları ile Tutarlılığı) adlı yapıtı modern matematiğin klasiklerinden biri olmuştur. Ayrıca bak. kümeler kuramı; metakuram; metamantık.

göden hak, düzbağırsak

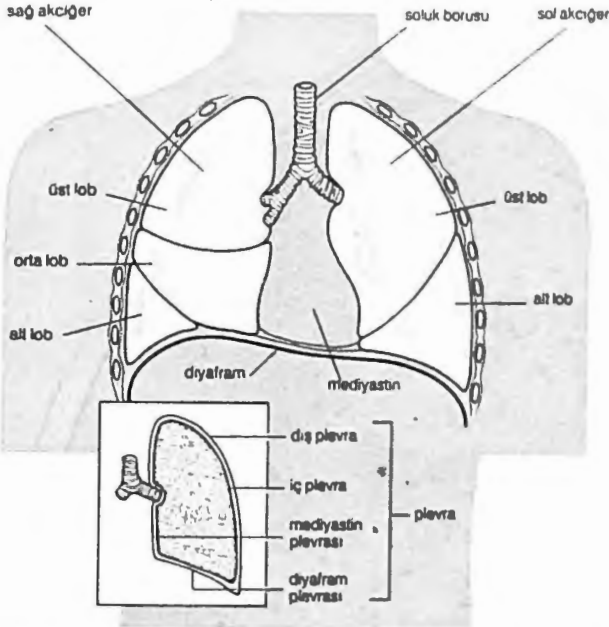
gögüs, amfibyumlar, sürüngenler, kuşlar, eklembacaklılar ve memelilerde gövdenin boyun ile karın arasındaki bölümü. İnsan- da, öndeki göğüs kemigi, yanlardaki 12 çift

kaburga kemiği ve arkadaki 12 göğüs omuru göğsün kemik çatısını (göğüs kafesi) oluşturur. Bütün memelilerde, göğüs kafesiyle çevrelenen ve altta diyaframla karın boşluğundan ayrılan göğüs boşluğu(*), akciğerler, soluk boruları, kalp, büyük atardamarlar ve toplardamarlar gibi en önemli solunum ve dolaşım organlarını barındırır. Göğüs kafesinin kemikleri kas, yağ ve deri dokusuyla örtülüdür. Böceklerin göğsü, üç ana bölüme (baş, göğüs, karın) ayrılan gövdenin orta bölümüdür ve öngöğüs, ortagöğüs, arkağöğüs olmak üzere üç bölütle oluşur; bu bölütle her birinde genellikle bir çift bacak, ayrıca kanatlı böceklerin orta ve arkağöğsünde birer çift kanat bulunur.

göğüs boşluğu, vücudun ikinci büyük boşluğu. İki yanda kaburgalar, arkada omurga ve önde göğüs kemiğiyle sınırlanmış olan bu boşluk, altta kas ve zar yapısındaki bir bölmeyle (diyafram) vücudun en büyük boşluğu olan karın boşluğundan ayrılır. Göğüs kafesi denen bu kemik-

göğüs kapağı, GÖĞÜS olarak da bilinir, telli bir çalgıda, tellerin hemen altında yer alan ince tahta levha ya da gergin deri. Tellerin titreşimi, tellerin basıncıyla yerinde duran (ya da göğüs kapağına yapıştırılan) ve bir ağaç parçası olan eşik aracılığıyla göğüs kapağına iletilir. Telin tek başına çıkardığı zayıf ses, göğüs kapağının da titreşimiyle güçlenir. Göğüs kapağının büyüklüğü, biçimi ve malzemesi, çalgının ses niteliğini etkiler. Örneğin göğüs kapağı fazla küçükse, pes seslerin kalitesi düşebilir.

göğüs kası, göğsün ön duvarını üstkol ve omuz kemikleriyle birleştiren bir çift kasın ortak adı. İnsanda büyük ve küçük olmak üzere iki göğüs kası vardır. Yüzeye daha yakın ve daha geniş olan büyük göğüs kası, köprücük kemiği, göğüs kemiği, kaburgalar ve dıştaki eğik karın kasının giriş uzantısından çıkar. Göğsün üst bölümünü kaplayacak biçimde yayılan ve üstkol kemiğinin arkasındaki bir çıkıntıya yapışan bu kasın başlıca işlevleri, kolu vücuda yaklaştırmak,

Göğüs boşluğu ve plevra

ten çatıyla dış etkenlere karşı korunmuş olan göğüs boşluğunda, akciğerler, orta ve alt solunum yolları (soluk borusu ve bronş ağsı), kalp, kalbin pompaladığı kanı akciğerlere ve öbür organlara taşıyan büyük atardamarlar ile akciğerlerden ve büyük dolaşım-dan gelen kanı kalbe götüren büyük toplardamarlar gibi en önemli solunum ve dolaşım organları bulunur. Göğüs boşluğunun içinde, kalbi ve kalbe girip çıkan büyük kan damarlarının başlangıcını kuşatan daha küçük bir boşluk (perikart kesesi) vardır. Ayrıca, yutaktan mideye kadar uzanan yemek borusu da göğüs boşluğundan geçer. Göğüs boşluğunun iç yüzü ile bu boşluktaki organların dış yüzü, serum benzeri bir sıvı salgılayan ve plevra(*) denen bir zarla kaplıdır. Plevranın, göğüs boşluğunun içini döşeyen bölümüne göğüs zarı ya da dış plevra, akciğerleri saran bölümüne akciğer zarı ya da iç plevra, iki akciğer arasındaki boşlukta (mediyastin) yer alan kalbi, damarları ve yemek borusunu saran bölümüne ise ortazar ya da mediyastin plevrası denir. Dış plevra ile iç plevra arasındaki atmosfer basıncı dış atmosfer basıncından daha düşük olduğu için iki zar yüzeyi birbirine doğru yaklaşır; akciğerlerin solunum hareketi sırasında iki zarın birbirine sürtünerek örselenmesini, bu zarın salgıladığı serumsu sıvı engeller.

öne ve yukarıya döndürmek, ayrıca kollarla bir yere asılarak vücudu yukarıya çekmek gerektiğinde kürek ve sırt kaslarına yardımcı olmaktır.

Göğüs kafesinin orta bölümündeki kaburgalardan çıkan küçük göğüs kası hemen hemen bütünüyle büyük göğüs kasının altında uzanarak kürek kemiğine yapışır. Görevi omzu öne ve aşağı doğru çekmektir; bu hareketin tersini yamuk (trapez) kas, büyük göğüs kasının vücuda yaklaştırdığı kolu uzaklaştırma hareketini ise deltoit kas (üç köşeli omuz kası) sağlar.

göğüs kemiği, STERNUM olarak da bilinir, kara omurgalarının, göğsün tam ortasında yer alan ve hem omuz kemerinin köprücük kemikleriyle, hem de kaburgalarla eklemelenerek bu yapılarla destek olan uzun kemik. Göğüs kemiğinin, evrim sürecinin hangi basamağında ortaya çıktığı bilinmemektedir. Bazı çörellerde (semender) ve öbür dörtayaklıların çoğunda bulunduğu halde, ayaksız kertenkelelerde, yılanlarda ve vücudu sağlam bir kabukla desteklenmiş olan kaplumbağalarda yoktur. Kuşlarda ve yarasalarda ise bu kemik, uçmaya yardımcı olmak üzere farklılaşarak, uçuş kaslarının yapıştığı geniş bir karınaya dönüşmüştür.

Memelilerde göğüs kemiği üç bölüme ayrılır: 1) Köprücük kemikleriyle ve ilk kaburga çiftiyle eklemelenen üstteki sap bölümü (ma-

nubrium), 2) öbür kaburgaların eklemlediği bir dizi bölütten (sternebra) oluşan, ortadaki gövde bölümü (mesosternum), 3) hançersı bir çıkıntı biçimindeki sivri uç bölümü (xiphisternum). İnsanda uzun ve yassı olan göğüs kemiği, boynun alt bölümünden midenin üstüne kadar uzanır ve dıştan elle hissedilebilir. Kabaca yamuk biçiminde olan sap bölümünde, köprücük kemiklerinin ve ilk kaburga çiftinin birleştiği çentikler vardır. Uzun ve dar olan gövde bölümü, çocukluk ya da ilk ergenlik çağında birbiriyle kaynaşan dört bölütten oluşur; ıki yanında kaburgaların eklemlediği yuvalar vardır. En alttaki bölüm, genellikle kırık-daksı dokuda ve hançer ya da kama biçiminde bir çıkıntıya dönüşecek biçimde küçülmüştür. Göğüs kemiğinde birkaç kemikleşme merkezi vardır: uçtaki hançersı çıkıntı orta yaşlarda kemikleşip gövdeyle birleşebilir, ama sap ile gövde bölümleri arasındaki eklem ileri yaşlara kadar açık kalır.

göğüs sıkışması, oksijen tüpü kullanmadan dalan dalgıçlarda, derine indikçe artan ve akciğerlerdeki havayı sıkıştıran dış basıncın etkisiyle akciğerlerin büzülmesi.

Basıncı değişikliklerinden en çok etkilenen organ akciğerlerdir. Akciğer dokusu hem esnek olduğu, hem de içinde hava borucukları ve kesecikleri bulunduğu için, organ soluk alırken genişleyip soluk verirken daralır. Akciğerlere dolan havanın çok fazla olması dokuların yırtılmasına, çok az olması ise akciğerlerin büzülerek duvarlarının birbirine doğru çökmesine yol açar.

Derin bir soluk alarak rüpsüz dalan, dolayısıyla yalnızca akciğerlerinde tuttukları havaya güvenen dalgıçlarda, suyun uyguladığı dış basınç arttıkça akciğerlerdeki hava sıkışır ve akciğerlerin hacmi küçülür. Yaklaşık 30 m derine dalan bir dalgıçta akciğerler normal boyutlarının dörtte birine inmiştir. Akciğerlerin büzülerek küçülmesi göğüste sıkışma duygusuna ve ağrıya yol açar. Basıncı sürerse akciğer dokusu kolayca yırtılabilir ve sonuçta doku içindeki sıvılar hava kesecikleri ile borucuklara dolabilir. Akciğerleri saran zar (plevra) göğüs duvarından ayrılır ve akciğerler iyice büzülerek çöker.

Dalgıçlarda akciğer sıkışmasını ilk belirtisi şiddetli bir göğüs ağrısıdır. Yüzeye çıktıkça ağrı hafifleyebilir, ama akciğer dokusu basıncın etkisiyle fazlaca örselenmişse dalgıç soluk almakta güçlük çeker, soluk verirken ağzından köpüklü kan gelebilir. Hatta bilincini yitirebilir. Göğüs sıkışmasında hiç zaman yitirmeden hekime başvurmak ve solunum durmuşsa yapay solunum uygulamak gerekir.

Tek bir solukla insandan çok daha derinlere dalabilen fok ve balina gibi hayvanların vücudu, basıncın etkilerini azaltacak biçimde uyarlanmıştır. Kaşalotun, insan vücudunun dayanabileceğinden 10 kat daha derine (yaklaşık 1.000 m'ye) daldığı bilinmektedir. Bu deniz memelilerinin göğüs boşlukları insandan daha esnektir; akciğerleri büzülse bile göğüs duvarından ayrılmaz; üstelik kan dolaşımındaki gazları daha idareli kullanarak su altında uzun süre kalabilirler.

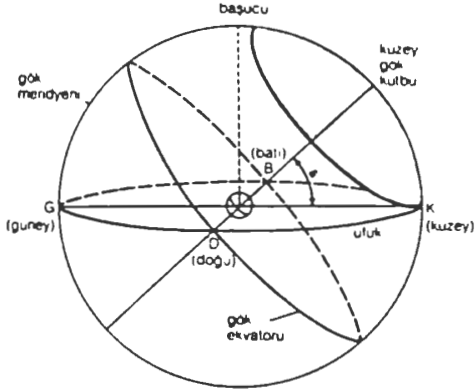
göğüs zarı bak. plevra

gök aydınlığı, Yer atmosferinin üst katmanlarında gözlenen zayıf ışılda. Çoğunlukla atmosferin Yer'den 80-120 km yükseklikteki bölümlerinde oluşur. Kutup ışığının(*) tersine yay benzeri yapılar göstermez ve her zaman tüm enlemlerden, bütün gökyüzüne yayılmış halde görülür. Geceleri

Gök koordinat sistemleri. Gökyüzü bir gözlemciye, gözlemcinin ufku üzerine oturmuş bir yarıküre olarak gözükür. Bu nedenle gökcisimlerinin konumlarını ve hareketlerini belirtmenin en basit yolu, onları bir kürenin yüzeyinde göstermektir.

Yer'in eksenini üzerinde doğuya doğru dönmesi, yıldızlı kürenin günde bir kez batıya doğru döndüğü görünümünü verir. Bu nedenle yıldızlar Yer'in kutuplarının uzantıları olan kuzey ve güney gök kutupları çevresinde dönüyor gibi görünür. Bu kutuplardan eşit uzaklıkta olan düzlem, yani Yer Ekvatoru'nun gökyüzündeki izdüşümü gök ekvatorudur.

Çizim 1'de, orta kuzey enlemlerinden gözlemlenen gökküre görülmektedir. Gök

Çizim 1. Orta kuzey enlemler üzerinde bulunan bir gözlemciye göre gök koordinatları. Bu gözlemcinin gök meridyeni, başucu noktası ile kutuplardan geçen büyük çemberdir. Gözlemcinin gök ufku ise gökküreyle sonsuzda kesişir.

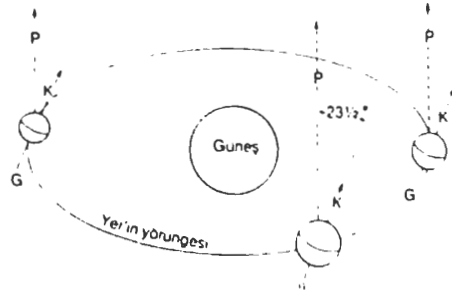
kutuplarından birinin yakınında her zaman görünür durumda olan bir gökyüzü bölgesi (çizimde gölgeli alan) vardır; öteki gök kutbunun yakınında da aynı büyüklükte bir alan ufkun altında kalır ve hiçbir zaman görülmez. Başka boylamlarda, görülebilir ve görülemeyen bölgeler değişiktir ve buna ilişkin başka diyagramlar çizilir. Yer'in Kuzey Kutup Noktası'nda bulunan bir gözlemci, yalnızca kuzey gök yarıküresindeki yıldızları görebilir. Ama Ekvator'da bulunan bir gözlemci, Yer'le birlikte döndükçe tüm gökküreyi gözlemleyebilir.

Güneş, Ay ve gezegenlerin Yer çevresinde görünürdeki günlük hareketlerine ek olarak yıldızlı küreye göre kendi hareketleri de vardır. Güneş'in parlak ışığı nedeniyle gündüzleri yıldızlar görünmediğinden, Güneş'in bir yıl içinde hangi takımyıldızlar arasında geçtiğini bulmak yüzyılları almıştır. Bu takımyıldızların oluşturduğu dairesel kuşağa (burçlar kuşağı), yani Güneş'in bir yıl içinde çizdiği büyük daireye tutulum daresi (ekliptik) denir. Dış uzaydan bakıldığında Yer, Güneş'in çevresinde tutulum daresinin düzleminde dolanır. Uzayda sabit olan bu düzleme dik doğrunun gökküreyi "deldiği" noktalar tutulum daresinin kutuplarını oluşturur (bak. çizim 2).

Gök haritalarında kullanılan her koordinat sisteminin bir temel düzlemi vardır. Boylam, bu temel düzlemde seçilen bir başlangıç noktasından başlayarak 0° ile 360° ya da 0 ile 24 saat arasında ölçülür. Enlem ise bu düzlemde kuzeye ve güneye doğru olan açısal uzaklıktır.

Ufuk koordinat sisteminde temel düzlem ufuk düzlemidir. Boylam bu düzlem içinde (çoğunlukla kuzeyden başlayarak) saat yönünde ölçülen açıklık (azimut) açısı, enlem ise ufuk düzleminde olan açısal yükseklik-

tir. Gözlemcinin yerine bağlı olan ufuk sistemi denizcilik ve Yer haritalığında kullanılır. Yıldız haritaları için gökküreye

Çizim 2. Yer'in Güneş çevresindeki yıllık dolanımı sırasında kuzey gök kutbu (K) ile kuzey tutulum daresi kutbunun (P) konumları. Noktalı çizgiler Yer'in yörünge düzlemine dik ve gökküreyle kuzey tutulum daresi kutbunda kesişir. Yer'in kutuplarından geçen sürekli çizgiler ise, Yer Ekvatoru'na diktir ve gök kuzeye yöneliktir. 23 1/2°'lik açı sabit kalır

ve gözlemciye göre sabit olan tutulum daresi ve ekvator sistemleri kullanılır.

Tutulum daresi sisteminde boylam, tutulum düzlemi ile gök ekvatorunun kesiştiği ilkbahar noktasından (Güneş'in 21 Mart'ta bulunduğu doğrultudan) doğuya doğru tutulum düzleminde ölçülür. Tutulum daresi enlemi ise tutulum düzleminde olan açısal uzaklıktır.

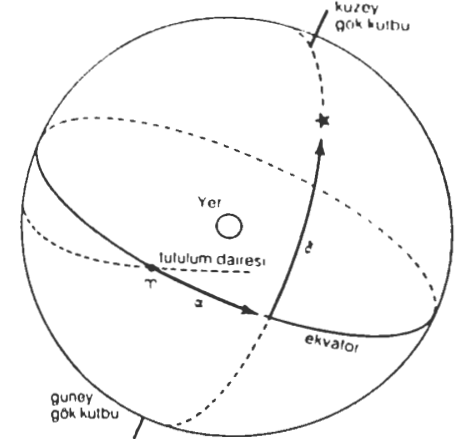
Yerdeki enlem ve boylamın doğrudan benzeri olan ekvator sisteminde boylama açılımı denir ve ilkbahar noktasından ekvator boyunca doğuya doğru 0 ile 24 saat arasında ölçülür; ekvatorun açısal uzaklığı ise yükselim denir (bak. çizim 3). Her yıl ekvator sistemi konumlarının yeniden belirlenmesi gerekir, çünkü yalpalama hareketi nedeniyle belirlenmiş koordinatlar sürekli değişir.

Samanyolu Gökadası'nın yapısına ilişkin araştırmalarda kullanılan başka bir sistem de, gökada koordinat sistemidir. Gökada boylamı, Yay takımyıldızının belirli bir noktasından Samanyolu Gökadası'nın merkezine yönelik bir doğrultu üzerinde ölçülür ve gökyüzünde kuzeye yönelik eğik bir doğrultuda pozitif olarak alınır (artan yükselim). Gökada enlemi ise, gökada ekvatoruna doğru ölçülür ve Berenike'nin Saçı takımyıldızının üzerinde yer alan kuzey samanyolu kutbu doğrultusunda pozitifdir.

Çok sayıda yıldızın konumlarının duyarlı ölçümleri, seçilmiş az sayıda yıldızın belirlenmiş konumlarına dayalı olarak gerçekleştirilir. Gökte düzenli dağılım gösteren bu tür seçilmiş yıldızların konumlarını ve özdevinimlerini (gök düzlemindeki yıllık küçük yer değiştirmeleri) veren listeye temel katalog denir ve koordinat sistemi sabit bir referans sistemine dayandırılır. 1920'lerde Alman astronomlar bu türden bir katalog olan ikinci *Astronomische Gesellschaft Katalog*'un (AGK 2; Astronomi Derneği Katalogu) hazırlanmasına giriştiklerinde, temel referans sisteminin zorunlu olduğunu görmüşlerdi; böyle bir sistem ise 1930'larda hazırlanan *Dritter Fundamental-Katalog des Berliner Astronomischen Jahrbuchs*'ta (Berlin Astronomi Yıllıkları Üçüncü Temel Katalogu, FK 3) geliştirildi (ayrıca bak. yıldız katalogu).

Takımyıldız ve yıldız adları. Uluslararası Astronomi Birliği (IAU) 1930'da, geleneksel gelişime bağlı kalarak, 88 takımyıldızın sınırlarını belirledi. Bu takımyıldızların adları, içindeki parlak yıldızların oluşturdukları hayal ürünü şekilleri hayvanlara, masal ya da mitolojik kahramanlarına benzeten eski insanların verdiği adlardır. Bu adları ilk kez kimlerin verdiği belli değildir, ama çivi yazısı

metinlerinden, mühürlerden ve vazolardan, birçoğunu Sümerlerin (İÖ 4000-3500) verdiği, daha sonra Babililer, Mısırlılar ve Eski Yunanlıların ise takımyıldızların sayısını ve sınırlarını belirlemeye çalıştıkları bilinmektedir. Tutulum daresini ve burçları İÖ

Çizim 3. Ekvator sistemi koordinatları: bir yıldızın açılımı (α) ve yükselimi (δ). Her ikisi de açısal ölçümdür, ama açılım çoğunlukla yay derecesi değil, saat olarak verilir ve Güneş'in gök ekvatorunu 21 Mart'ta kestiği ilkbahar noktasından (γ) doğuya doğru ölçülür. Yükselim gök ekvatorunun kuzeyinde pozitif (+), güneyinde ise negatif (-) olarak kabul edilir.

450'lerde Babillilerin tanımladığına inanılmaktadır; en eski burç işareti İÖ 419 tarihli bir çivi yazılı horoskoptur. Burçlar kuşağını bugünkü biçimiyle ilk tanımlayan İÖ 150'lerde Hipparkhos oldu. Mısır firavunlarının tabut kapaklarıyla mezar tavanlarındaki çizim ve metinlerden Mısırlıların göğü, tutulum daresinin güneyinde 36 yıldız takımı böldükleri, ayrıca 25 yıldız takımı işaretledikleri anlaşılmaktadır. İÖ 1. yüzyıldan kalma en ünlü Mısır gök haritası Dendera'daki tapınaktan çıkarılan ve bugün Paris'teki Louvre Müzesi'nde bulunan taş haritadır. Benzer ve bağımsız gelişmelerin Çin'de ve Hindistan'da da yer aldığı bilinmektedir.

İlk çağlardan günümüze kalan en önemli yıldız ve takımyıldız listesi, İskenderiyeli astronom Ptolemaios'un (ü. İÖ 2. yy) 48 takımyıldızda topladığı 1.022 yıldızın tutulum daresi koordinatlarını ve parlaklıklarını içeren *Almagest*'idir. Daha sonra 10. yüzyıl İslam astronomu es-Sufi, o döneme değin belirlenen yıldızları yeniden inceledi, kadirlerini belirledi ve yeni bir katalog hazırladı. Timur'un torunu Ulug Bey (1394-1449) Semerkant'ta kurduğu gözlemevinde 48 m'lik sekstantıyla zamanına göre şaşırtıcı duyarlılıkla gözlemler yaptı ve Hipparkhos'tan sonraki ilk bağımsız katalogu hazırladı (1420-37). Ama dine karşı çıktığı gerekçeyle öldürüldüğü için gözlemlerini sürdüremedi. Ulug Bey'in katalogu 1665'e değin yayımlanmadı.

Rönesans'tan sonra matbaanın gelişmesiyle 15. ve 16. yüzyıllardan başlayarak haritalar, küreler ve kitapların basımı ve dağıtımı yaygınlaştı. Küreyi düzlem üzerinde temsil eden ilk yıldız haritası 1515'te, gök harita içeren ilk kitap 1540'ta, ilk koordinatlı gök haritası ise 1588'de yayımlandı.

Çıplak gözle görülen yaklaşık 6 bin yıldızın yalnız birkaç yüz tanesinin özel adı vardır. Bunlardan küçük bir bölümünün adı Yunancadan gelir, ötekileri ise Arapçadır. Akyıldız, Demirkazık ve Çobanyıldız gibi birkaç dışında Türkçede geçen başka yıldız adı yoktur. Alman astronom Johann Bayer 1603'te çıplak gözle görülebilen başlıca yıldızları parlaklıklarına göre sıralamak

amacıyla Yunan alfabe sistemini uygulamaya koydu ve 1.300 kadar yıldızı adlandırdı. 1712'de İngiliz astronom John Flamsteed, 54 takımyıldızın yıldızlarını kendi aralarında açılım sırasına göre numaraladı. Bu sistem, Kuğu 61 gibi çoğunlukla çıplak gözle de görülebilen sönük yıldızlar için kullanılır.

Astronomlar daha sönük yıldızları da göstermek için ilgili katalogdaki sıra numarasını kullanırlar. Bu tür kataloglar yıldızları genellikle açılım sırasına göre sıralar, takımyıldız adı kullanmaz. Değişen yıldızlar, keşif sırasına göre, her takımyıldız içinde araba plaka numarasına benzer harflerle, harfler bitince de başında V harfi bulunan sayılarla gösterilir.

Yıldız kümelerini, gökadalrı ve bulutsuları göstermek için genellikle iki katalog kullanılır. Bunlardan biri Fransız astronom

ABD'deki Palomar Gözlemevi'nin 1954-58 arasında yayımladığı *Palomar Observatory Sky Survey* (Palomar Gözlemevi Gök Ölçümü) atlası ise 21. kadire kadar olan yıldızları içeren dev fotoğrafik atlaslardır. 1990'larda fırlatılması tasarlanan "Hipparchos" ve "Uzay Teleskopu" uydularıyla gerçekleştirilecek olan gözlemlerin sonucunda gök haritalarının hacminin yedi kat artacağı sanılmaktadır.

Gök Medrese (Sivas), SAHİBİYE MEDRESESİ olarak da bilinir, kalenin doğusunda, Anadolu Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali'nin 1271/72'de yaptırdığı medrese. Yazıtında mimarının Kaluyan el-Konevi olduğu belirtilir. Adını, bugün pek azı kalmış olan turkuvaz renkli duvar çinilerinden almıştır. Buruciye Medresesi ve Çifte Minareli Medrese'yle birlikte Sivas'ta aynı yıl içinde yaptırılmış üç medreseden biridir. Yaklaşık 30 m x 43 m boyutlarında dikdörtgen planlı bir yapıdır. Kesme taşan duvarlarıyla ağır, kütesel bir görünümü vardır. Dört köşesi birer ve uzun kenarları ikiye silindirik payanda kulesiyle güçlendirilmiştir. Batı cephesinin ortasında, dönemin taş işçiliğinin başyapıtlarından sayılan anıtsal taçkapi yer alır. Taçkapının iki yanından birer minare yükselir; aynı cephede, sol köşeye yakın bir de üç lüleli çeşme bulunmaktadır. Taçkapi cepheden hem ileri taşar, hem de daha yüksektir. Geometrik ve bitkisel örgeli bordürün içinde bir teğet sivri kemer, onun altında kapı nişi bulunur. Nişin kavsarası çok zengin mukarnas sıralarıyla doldurulmuş, kapı boşluğunun üzeri bir basık kemerle geçilmiştir. Taçkapi çıkıntısında, bordürün iki yanındaki yüzeyler de taş kabartmalarla kaplıdır. Bu bölümler aslında minarelerin kürsüsünü oluşturur. Taçkapının üst hizasında sona eren kürsüler oldukça basık pabuç bölümleri oturur; onların üstünde de dilimli gövdeleriyle minareler yükselir. Her ikisi de birer şerefeli olan minareler, sırsız kırmızı tuğla örgünün arasına yerleştirilmiş turkuvaz renkli sırlı tuğlalarla bezenmiştir.

Taçkapının arkasındaki yıldız tonozla örtülü geçiş mekânı, bir eyvan biçiminde avluya açılır. Bu eyvandan iki yandaki birer odaya geçilir. Kubbeyle örtülü bu odalardan sağdaki mescittir. Mihrabı (bugün yalnız üst bölümü kalmıştır) mozaik çiniyle,

Gök Medrese'nin giriş cephesi, 1271-72, Sivas
Ara Güler

kubbeye geçişi sağlayan Türk üçgenleri ise sırlı tuğlayla bezelidir. Üçgenlerin üstünde gene mozaik çini bir yazı kuşağı dolandır. Minarelere çıkan merdivenlerin açıldığı bu odaların sağında ve solunda birer köşe odası vardır.

Ortasında altıgen planlı bir havuzu bulunan avlunun sağ ve sol yanında revaklar yer alır. Yedişer gözlü bu revakların orta açık-

lıkları daha geniştir. Öbür gözlerin her birinin arkasında birer medrese hücresi, ortadaki geniş açıklıkların arkasında ise karşılıklı birer eyvan bulunur. Giriş eyvanının tam karşısında, avlunun doğu kenarının ortasındaki sivri tonozlu dördüncü eyvan ana eyvandır. Bunun iki yanında, kapıları gene avluya açılan iki büyük dersane yer alır. Gerek dersaneler, gerekse ana eyvan harap haldedir. Albert Gabriel gibi bazı araştırmacılar yapının özgün halinin iki katlı olduğu düşüncesindeyseler de, üst kata çıkışı gösteren hiçbir merdiven izi yoktur.

Gök Medrese 1934-67 arasında müze olarak kullanılmıştır.

Gök Medrese (Tokat), kalenin doğusunda, Meydan Caddesi üzerinde, yazılı kaynaklara göre Anadolu Selçuklu vezirlerinden Muineddin Süleyman Pervane'nin (ö. 1277) yaptırdığı iki katlı, açık avlulu, iki eyvanlı medrese. Adı, duvarlarını kaplayan turkuvaz renkli çinilerden gelmektedir. Kesin yapım tarihi bilinmemekte, 13. yüzyılın ikinci yarısının ortalarında yapıldığı sanılmaktadır. Yaklaşık 28 m x 38 m boyutlarında dikdörtgen planlı yapının taçkapısı kuzeye bakan kısa kenarın ortasındadır. Taş oyma geometrik örgelerle oluşturulmuş dikdörtgen bir bordürün içindeki taçkapi nişinin iki yanına birer sütunçe yapılmış, kemer kavsarası mukarnas sıralarıyla doldurulmuştur. Kemerle dikdörtgen bordür arasında kalan gene taş oymalarla bezeli üçgen alanlarda iki küçük pencere yer alır. Kapı boşluğunun üzeri iki renkli taşlarla yapılmış bir teğet sivri kemerle geçilmiştir.

Kapının arkasındaki tonozlu giriş eyvanı avluya açılır. Avlunun iki uzun kenarıyla (güney ve kuzey) giriş eyvanı önündeki bir kısa kenar boyunca revaklar uzanır. Dördüncü kenarın ortasında, girişin tam karşısındaki ana eyvan doğrudan avluya açılır, önünde revak yoktur. Yuvarlak sütunların üstündeki penci kemerlerden oluşan zemin kat revaklarının arkasında penceresiz medrese hücreleri yer alır. İkinci kat revakları da penci kemerlidir, ama bunlar dikdörtgen kesitli tuğla ayaklara oturur. Bu kattaki hücrelerin dışı açılan birer penceresi vardır. Üst kata çıkan merdivenler giriş eyvanının önündeki revakta, iki yandadır.

Ana eyvanın yanlarındaki kapılı büyük mekânlardan güneydeki dersane olduğu sanılır. İçinde sandukalar bulunan kuzeydeki ise türbedir. Bunların her ikisi de, ana eyvan gibi yapının iki katı yüksekliğindedir. Dikdörtgen planlı türbenin üzeri iki uçta birer tonozla, bunların arasında kalan kare biçimli boşluk da, üçgen geçiş öğelerine oturan bir kubbeyle örtülmüştür. Türbenin köşesinde, kuzeydeki medrese hücreleri sırasının sonunda bulunan kare planlı mekânın mescit olduğu sanılır. Avluya iki kapıyla açılan üzeri kubbeyle örtülü bu mekân da iki kat yüksekliğindedir.

Zamanında revak kemerlerini, ana eyvan kemerlerinin yüzünü ve eyvanın iç duvarlarını tümüyle kapladığı anlaşılan siyah, lacivert, özellikle turkuvaz renkli levha ve mozaik çinilerin günümüze pek azı kalmıştır.

Gök Medrese 1926'dan beri müze olarak kullanılmaktadır.

Gök Medrese Camisi, Amasya'da Gök Medrese mahallesinde, Anadolu Selçuklu valisi Seyfeddin Torumtay'ın 13. yüzyılın ikinci yarısında yaptırdığı sanılan cami. Yazıtına göre Neccar Ebu Müslim tarafından yapılmıştır. Adı, bugün pek azı sağlam

Perse takımyıldızı, Abdurrahman bin Ömer es-Süfî'nin *Suverû'l-Kevakibi's-Sabite* adlı kitabından bir gök haritası örneği, 1009-10; Oxford Bodleian Kütüphanesi, İngiltere
Bodleian Library, Oxford

Charles Messier'in 18. yüzyılda düzenlediği listedir; bu listede 100 kadar gökcismi yer alır ve örneğin Andromeda Gökadası bu listede M31 olarak belirtilir. Açılım sırasına göre hazırlanan çok daha geniş bir liste olan *New General Catalogue*'da (1890; Yeni Genel Katalog) ve onu izleyen *Index Catalogue*'da (1908; İndeks Katalog) aynı gökada NGC 7009, IC 1613 olarak kayıtlıdır.

Modern gök haritaları ve kataloglar. 1609'da teleskopun astronomide kullanıma girmesiyle konumları ölçülen ve haritalanan yıldızların sayısı önce Kuzey Yarıküre'de, daha sonra da Güney Yarıküre'de hızla arttı. 19. yüzyılın sonlarında fotoğrafçılığın 1950'lerde fotoelektrik ışık ölçümünün, elektronik yöntemlerin ve bilgisayarın, 1970'lerden sonra da uydu teknolojisinin yaygın olarak kullanılmaya başlamasıyla tüm yıldızların ve diğer gökcisimlerinin parlaklıklarını ve renklerini, özdevinimlerini, radyo, kızılötesi ve morötesi isimlerini içeren kataloglar, haritalar ve atlaslar hazırlandı. Örneğin 1966'da yayımlanan SAO yıldız katalogu 258.997 yıldız ilişkin temel bilgileri içerir. *Henry Draper Catalogue*'da (Henry Draper Katalogu) (1918-24) 225.300 yıldızla ilişkin tayf bilgisi yer alır. 1890-1940 arasında hazırlanan *Carte du Ciel* (Gök Haritası) 13. kadire kadar olan yıldızları,

kalmış turkuvaz renkli çinilerinden gelmektedir. Uzun ekseni kible yönünde, yaklaşık 19 m x 35 m boyutlarında dikdörtgen planlı, kesme taştan, kütsel görünüşlü bir yapıdır. Kuzey cephesinin iki köşesi, saçak hizasına kadar yükselen, silindirik biçiminde birer payanda kulesiyle biter. Bu cephenin ortasındaki, birkaç basamaklı bir merdivenle çıkılan giriş eyvanı, Anadolu Selçuklu camilerindeki tek örnektir. Bu

vardır. Cami saçağının biraz altına kadar yükselen kümbet gövdesinin üstüne, sekizgen planlı bir kasnak oturur. Tuğladan örülmüş bu oldukça yüksek kasnağın her yüzünde penci kemerli bir niş görülür. Nişlerin üstünden küfi yazılı bir kuşak dolanır; içleri ise kırmızı renkli sırsız ve turkuvaz renkli sırlı tuğlalarla bezelidir. Yazı kuşağında da sırlı tuğla kullanılmıştır. Kasnağın üstü, yüzeyleri içe doğru kırılarak planı yıldızla dönüştürülmüş sekizgen piramit biçimli bir külahlı örtülüdür. Kümbetin batı cephesi büyük bir tonozlu caminin içine

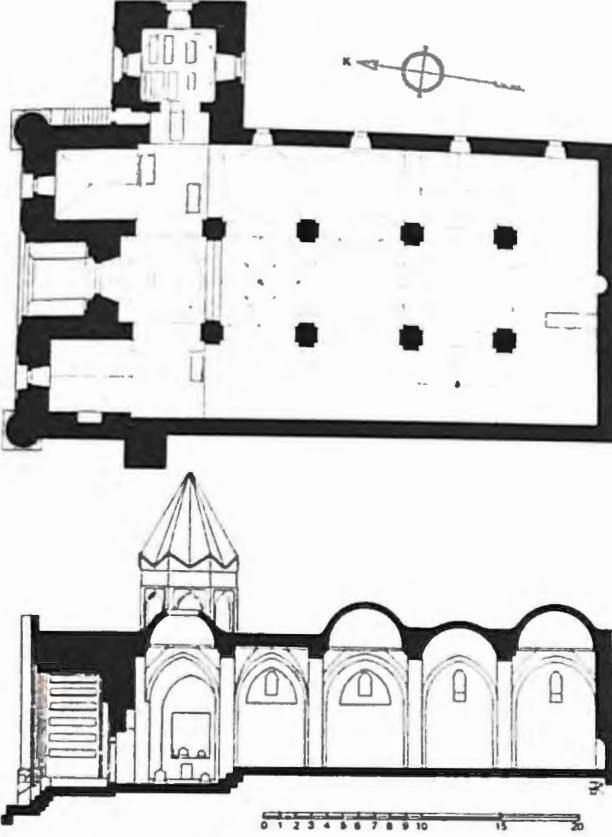
edilir. Dinamik astronomi ise, gökcisimlerinin hareketlerini ve bunlara etkiyen kuvvetlerin konu edinir, gezegenlerin ve yıldızların dinamiğini kapsar. Diferansiyel denklemlerle ifade edilen dinamik yasaları gök mekanığında büyük önem taşır. Dinamik ile gök mekanığı arasındaki bu yakın ilişki nedeniyle, hareket yasalarını geliştiren Sir Isaac Newton (1643-1709), gök mekanığının kurucusu olarak kabul edilir.

Newton'dan yarım yüzyıl kadar önce, Johannes Kepler (1571-1630) gezegenlerin hareketlerine ilişkin üç yasa ileri sürmüştü, öte yandan Mikolaj Kopernik (1473-1543), Tycho Brahe (1546-1601) ve Galileo Galilei (1564-1642) gök mekanığına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Newton, bu bilgilerin elde ettikleri bulguları çağdaş bir biçimde yorumlayarak formüle etmiştir.

Tarihi. Gök mekanığı çalışmaları, önceleri Güneş sistemindeki büyük gökcisimlerinin hareketleri üzerinde yoğunlaştı. İlk gözlemler dinamiğin temel ilkelerine göre son derece hatalı olmakla birlikte, kısa zaman dilimleri için geçerli, oldukça iyi tahminler de yapılmıştı. Babillilerde başlıca gözlemciler astrolog din adamlarıydı. Bunlar, burçları buldular ve bahar ılımlarının yalpalamasını (presesyon) belirlediler. Bununla birlikte, Babilli ve ilk Mısırlı astronomlar, gezegenlerin hareketlerine ilişkin tutarlı bir kuram geliştiremediler. Eski Yunan'da (İÖ y. 400'ler) gök mekanığı astronomlardan çok, felsefecilerin ilgisini çekti. Platon'un gökcisimlerinin hareketlerini düzgün dairesel hareketlerle açıklaması, Aristoteles'in 55 kürelik sistemi ile Ptolemaios'un geliştirdiği sistem üzerinde etkili oldu. Aristoteles, gezegenlerin ve yıldızların Yer'e göre yaptıkları hareketleri göstermek amacıyla, merkezinde Yer'in bulunduğu dönen bir gökküre ve eşmerkezli ilmekler (episikl) anlayışını geliştirdi. Bu modeller, hareketin nedenini incelemeksizin geometrisini göstermeyi amaçlıyordu. Başta Aristarkhos olmak üzere bazı Eski Yunanlı astronomlar, günmerkezli bir sistem geliştirdiler. Ama merkezinde Güneş'in bulunduğu bir Güneş sistemini ilk olarak 16. yüzyılda Kopernik ortaya attı. Daha sonraları Brahe, Güneş'in ve Ay'ın, yermerkezli bir dairesel yörüngede, öteki gezegenlerin de Güneş'in çevresinde döndüğünü ileri sürdü. Sistemi yanlış olmakla birlikte Brahe son derece önemli gözlemler yaptı ve bu çalışmalarla Kepler'i etkiledi.

Kepler'in katkıları, gök mekanığı alanındaki salt kinematik yorumların sonuncusu olarak düşünülebilir. Kepler'in yasaları, gezegenlerin hareketlerini bunlara etkiyen kuvvetleri göz önüne almaksızın açıklar. İlk ikisini 1609'da, sonuncusunu da 1618'de ileri sürdüğü bu yasalar şunlardır: 1) Gezegenler, odaklarından birinde Güneş'in bulunduğu eliptik yörüngeler üzerinde hareket eder, 2) bir gezegeni Güneş'e birleştiren doğrultu (yanıçap vektörü) eşit zamanlarda eşit alanlar tarar, 3) gezegenlerin Güneş çevresindeki dolanım sürelerinin karesi, Güneş'e olan uzaklıklarının küpüyle doğru orantılıdır. İlk iki yasa, iki cisim problemi içinde tedirginlikler (başka bir gökcisimin etkisiyle ortaya çıkan değişiklikler) gözardı edildiğinde doğrudur. Üçüncü yasa ise tedirginlikler gözardı edilse bile ancak yaklaşık olarak doğrudur, çünkü gezegenlerin kütlelerini dikkate almaz.

Kepler'in çağdaşı olan ve Jüpiter'in dört uydusunun keşfini de içeren gözlemleriyle tanınan Galilei'nin en önemli katkısı, gök mekanığına modern dinamiğin kavramlarını uygulamasıydı. Galilei, üzerine bir kuvvet etkimeyen bir cismin hareketsiz halde kalacağını ya da hareket ediyorsa hızının sabit

Gök Medrese Camisi'nin A. Gabriel tarafından çizilen planı ve boyuna kesiti
Albert Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie* (1934), Paris

eyvanın iki yanında, geometrik örgeli taş oymalardan birer bordürle çevrili, teğet sıvırı kemerlerinin kavsaraları mukarnas dolgulu iki büyük pencere yer alır.

İki ayak sırası caminin içini kible duvarına dik yönde üç sahna böler. Her sıradaki dört ayak, mihrap eksenine hem dik, hem de paralel yönde birbirlerine ve beden duvarlarına sıvırı kemerlerle bağlandığı için, her sahında beşer taneden 15 birim ortaya çıkmıştır. Sahınların kuzey ucu, ortada giriş eyvanıyla, iki yanda da birer girintiyle son bulur. Giriş eyvanının iki yanındaki bu girintilerin ve hemen önündeki üç birimin medrese işlevi gören mekânlar olduğu sanılmaktadır. Zaten döşeme de bu üç birimden sonra 1 m kadar yükselerek, asıl ibadet mekânını ayırmaktadır. Giriş eyvanının önündeki birimi örten kubbenin ortasında eskiden bir aydınlık deliği olduğu sanılır. Bunun önündeki ikinci birimin üzeri de bir yıldız tonozla örtülüdür. İki yan sahında, önden ikinci birimlerin örtüsü ise, dört büyük pandantifin birbirine kavuşarak oluşturduğu kırklı yelken tonoz biçimindedir. Bunların dışındaki 11 birim oval ya da dairesel kubbelerle örtülüdür.

Caminin en ilginç bölümlerinden biri doğu duvarının dışında, yapı kütesine bitişik olarak yapılmış kümbettir. Yapım tarihi yazıtında 1266/67 olarak belirtilen kesme taştan, kare planlı bu kümbet büyük olasılıkla camiyle birlikte yapılmıştır. Güney, doğu ve kuzey cephelerinde birer penceresi

açılır. Bu tonozun yüzeyi turkuvaz ve lacivert renkli sırlı tuğlalarla ve yeşil çinilerle kaplıdır. Asıl kümbet mekânının tabanı cami tabanından 1,5 m kadar yüksektir. Bunun altındaki beşik tonozlu cenazelik katına bu yükseklik farkı içinde yer alan dik bir merdivenden inilir. Kümbetin üzeri içeride kubbeyle örtülüdür; köşelerde geçiş ögesi olarak Türk üçgenleri kullanılmıştır. Kubbe ile dıştaki kasnağın ve onun üstündeki külahın arası boştur. Kümbetin içinde sekiz sanduka vardır. Altıgen ve üçgen çinilerle kaplı bu sandukaların, Torumtay ailesinin üyelerine ait olduğu sanılır. Torumtay'ın kendi mezarı, cami girişinin karşısında yolun öbür yanındaki kümbettedir (bak. Torumtay Türbesi).

Birçok Selçuklu camisi gibi Gök Medrese Camisi'nin de minaresi yoktur. Çatıya dışarıdan, kuzeydoğu köşesindeki payanda kulesinin arkasından başlayan bir merdivenle çıkılır. Caminin doğu duvarına bitişik olarak yükselen bu merdiven kümbetin kuzey duvarındaki bir kapıya ulaştıktan sonra kapının arkasında sağa dönerek beden duvarının kalınlığı içinde çatıya kadar çıkar.

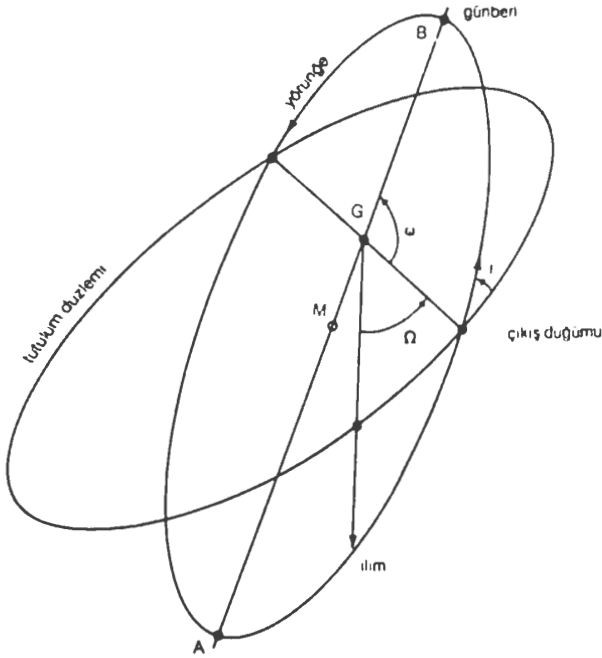
gök mekanığı, gökcisimlerinin ve Yer'den fırlatılan uyduların uzaydaki hareketlerini konu edinen astronomi dalı. Yapay uydular, uzay gemileri, uzay sondaları, roketler ve füzelerin hareketlerine matematiğin uygulanması olayı, astrodinamik olarak adlandırılır ve astronotiğin bir dalı olarak kabul

kalacağını gösterdi. Böylece Aristoteles'ten beri süregelen, hareketsizliğin bir "doğal durum" olduğu ve hareket için kuvvete gereksinim bulunduğu yolundaki inanç yıkılmış oldu.

Newton, kuvvetin hareket üzerindeki etkisine ilişkin olarak üç yasa geliştirdi: 1) Üzerine, durumunu değiştirecek bir kuvvet etkimeyen herhangi bir cisim, hareketsiz haldeyse bu durumunu korur, eğer hareket halindeyse düzgün doğrusal hareket yapar, 2) bir cismin momentumundaki

temel kavramlarında devrim yapan Fransız matematikçi Henri Poincaré'dir (1854-1912).

Modern yöntem. Dinamiğin yukarıda özetlenen gelişmesinde, gök mekaniğinde uygulanan nicel, nitel ve biçimsel yöntemler önemli bir yer tutar. En etkili matematiksel yöntemler, modern nitel yaklaşımlara ilişkindir ve bilgisayarların kullanıma girmesiyle nitel ve biçimsel yaklaşımlardan tam olarak yararlanmak olanaklı duruma gelmiştir. Biçimsel yaklaşım, gök mekaniği

Uzaydaki yörünge öğeleri

(hız×kütle) değişim hızı, hareket doğrultusundaki kuvvetle doğru orantılıdır ve onun doğrultusu üzerindedir, 3) her etkiye karşılık, buna eşit ve zıt yönlü bir tepki vardır. Newton'un evrensel çekim yasası ise, iki cismin birbirini, kütle merkezlerini birleştiren doğrultuda, kütlelerinin çarpımı ile doğru ve aralarındaki uzaklığın karesi ile ters orantılı olarak çektiği biçiminde ifade edilebilir. Bu yasa, Güneş'in çevresinde dolanan gezegenlere olduğu kadar, örneğin bir taşın düşüşüne de uygulanabildiği için evrenselidir. Diğer etkilerden soyutlanmış, karşılıklı kütle çekimi etkisiyle hareket eden iki cismin hareketi, uygun diferansiyel denklemler kullanılarak hesaplanabilir. Çözüm, Kepler yasalarına göre hareket eden gezegenler için bir eliptir. Güneş sisteminde iki cisim problemine uyan diğer gök cisimleri için ise çözüm hiperbol ya da parabol de olabilmektedir.

Newton'un katkılarının sonra gök mekaniğinin gelişmesi hızlandı. Buna bağlı olarak, son iki yüzyılda etkili analitik yöntemler geliştirildi.

Dinamiğe Newtoncu yaklaşım, hareket denklemlerini, gök cisimlerinin konumlarını zaman fonksiyonu olarak veren açık ifadeler bularak çözmeye yöneliktir. Pratikte, eğer normal çözüm yolu yoksa, ardışık yaklaşımlardan ve seri çözümlerinden yararlanmak gerekir. Bu serilerin çözümü kimi zaman ancak küçük bir zaman dilimi için geçerlidir. Seriyeye açmanın bir başka temel gücü, genel çözümün özelliklerini sağlamaya yetmemesidir. Bununla birlikte, hareketin durumunu yaklaşımlarla elde etmede, klasik seriyeye açma yönteminin etkinliği yadsınamaz.

Dinamiğin gelişmesinde daha sonraki adım, nitel yöntemlerin uygulanması oldu. Bu yöntemin eşsiz ustası, gök mekaniğinin

problemlerinin çözümünde klasik seriyeye açma yöntemidir. Bu yöntem L. Euler'den D. Brouwer'e kadar önde gelen matematikçiler tarafından kullanıldı. Yüksek hızlı bilgisayarlarla cebirsel işlemler, seriyeye açılımlar ve serilerin birbirleriyle çarpımı olanaklı duruma gelince, klasik biçimsel yaklaşım yeniden yaygınlaştı. Günümüzde yüksek basamaktan açılımlar büyük bir doğrulukla ve hızla yapılabilmektedir. Dinamiğin genel özellikleri bakımından kimi zaman bir problemin özel çözümü daha kullanışlı olduğundan, astronomlar ve uzay mühendisleri nitel yöntemi daha çok yeğlemektedir. Astronomide *n*-cisim probleminin özel bir çözümü olan gezegenlere ilişkin gök günlüğü tabloları, uzay mühendisliğinde Ay yörüngesindeki bir uydunun hareketinin hesabı, buna örnek olarak gösterilebilir.

Eskiden astronomide, fizikte olduğu gibi deneyler yapmak olanaklı değildi ve yalnızca gözlemlerle yetinmek zorunluluğu vardı. Ama bugün, Yer'in çekim alanına ilişkin bilgi edinmek üzere bir uydu yörüngeye oturtulabilmektedir. Bu, bir astronomi deneyidir. Modern bilgisayarlar, sayısal deneylerin yapılmasını da sağladı. Dinamik görüş bakımından, olası hareketlerin tümünü araştırmak ve bu yolla göz önüne alınan sistemin gelecekteki davranış biçimine ilişkin kuram geliştirmek temeldir. Örneğin, farklı hızlarla fırlatılan bir taşın yörüngeleri de farklı olacaktır; taşın fırlatılma hızından ve doğrultusundan olası yörüngesinin belirlenmesine yönelik bir yöntem kurulduğunda, öteki durumları incelemek de çok kolaylaşır.

"Apollo" uzay aracının yörüngesi, astronotların Ay'a gidip dönebilmelerini sağlayacak biçimde düzenlenmiştir. Elbette, bunu yapmanın birçok yolu, öte yandan görevin gerekçelerine uyan birçok olasılık vardı. Bir

konserve kutusunun taşı ya da bir hedefin fuzayla vurulması da buna benzer bir olaydır. Bu olaylarda yörüngelerin tümünün bilinmesi en iyisinin seçimini sağlar. Bu, en kısa uçuş süresi, en az yakıt kullanımı ve en fazla yükün taşındığı bir yörüngeyi verir.

Ay, Yer ve uzay aracını içeren üç cisim problemi gök mekaniğinin henüz çözülmemiş bir problemidir. Yani uzay aracının yörüngesini veren bir bağlantı elde etmek olanaklı değildir. Ama bilgisayarlar sayısal sonuçlar vererek, yörüngelerin tümünü bulmaya yardımcı olur. Burada, Yer ve Ay'ın yörüngeleri daha önce hesaplanmış olduğundan bilinmektedir. Uzay aracının yörüngesi ise fırlatma tarihi, ilk hızın büyüklüğü ve doğrultusu gibi, ilk koşullara bağlı bir dizi özel durum için, sayısal integral alma yoluyla bulunur. Bu tür yörüngelerin binlercesi, birkaç dakikada hesaplanabilir ve bunlar arasından en iyisi seçilebilir. Gerçekten de, hangi gezegen ya da uydunun yörüngesinin kararlı olduğu, hangi ilk koşullar sonunda yörüngesinin periyodik olduğu ya da hangi koşullar altında uçlu bir yıldız sisteminin çiftyıldız sistemine dönüşüğünü anlamak, ancak bu tür sayısal deneylerle olanaklıdır.

İki cisim problemi ve tedirginlikler Kutleçekimi etkisindeki iki cismin yörüngesi, hareketin başlangıç koşullarına bağlı olarak elips, hiperbol ya da parabol biçiminde olabilir. Gezegen ya da yapay uyduların yörüngeleri, tedirginlikler etkili olmadığında eliptiktir. Bu eliptik yörüngeden sapıncı her türlü etkiye tedirginlik denir. Örneğin, Güneş'in çevresinde dolanan Yer'in hareketi üzerinde, Jüpiter'in kütleçekim etkisi bir tedirginlik oluşturur. Eğer bu etki olmasaydı, Yer'in yörüngesi tam bir elips biçiminde olacaktı. Bunun gibi, Uranüs gezegeninin tedirginliği göz önüne alınarak 1846'da Neptün gezegeninin keşfi, gök mekaniğinde önemli bir adım oldu.

Eliptik yörüngeden sapma yalnızca üçüncü bir cisimden kaynaklanmayabilir. Yer'in çevresinde dolanan yapay uyduların yörüngeleri de tam bir elips değildir, çünkü yerkabuğu homojen, eşmerkezli katmanlardan oluşmaz. Bu nedenle kütle dağılımı da farklıdır. Yer'e yakın uydular için bir başka tedirginlik de atmosferden kaynaklanmaktadır. Bu tür etkiler, uydunun yörüngesini dairesel olmaya yönelir ve uydunun yüksekliğinin giderek azalmasına yol açar.

Tedirginlik etkisini tanımlamak için, bir uydunun uzaydaki yörüngesini tanımlayan parametrelerin bilinmesi gerekir. Bu parametrelerin başında eliptik yörüngenin yarıbüyük eksenini (MB) ile dışmerkezliği (MG/MB) gelir (bak. çizim). Burada G Güneş'in bulunduğu yer, bir başka deyişle, elipsin odak noktası, M elipsin merkezi ve B yörüngenin Güneş'e en yakın noktasıdır. Birlikte eliptik yörüngenin büyüklüğünü ve biçimini belirleyen yarıbüyük eksen ile dışmerkezliğin yanı sıra dört önemli parametre daha vardır. Ekvator düzlemi ya da tutulum düzlemi gibi sabit bir düzleme göre gezegenin yörünge düzleminin eğimi (i) ile çıkış düğümünün (Ω) tutulum düzlemindeki yeri, yörünge düzlemini belirler. Beşinci yörünge parametresi (ω), kütleçekimi merkezine en yakın noktadan (günberi) yerine göre elipsin yönelimini belirler. Son parametre (Z) ise, günberiden geçiş zamanıdır ve gezegenin zamana bağlı olarak yörünge üzerindeki yerini belirler. Tedirginlikler bu parametrelerde değişikliklere neden olur. Bu durumda cisimler "salınan elips" denen, gerçek yörüngelerine benzeyen ama biraz

farklı olan bir yörüngede hareket eder. Tedirginlik aniden ortadan kalkarsa, cisim aynı eliptik yörüngede dolanır.

İki cismin yörüngesinin konum ve biçimindeki değişiklikler zamanla hep aynı yönde geliyorsa yüzyıllık değişimlerden, farklı büyüklük ve yönde geliyorsa dönemli değişimlerden söz edilir. Yüzyıllık değişimler zamanla biriktiği için çok daha önemlidir.

Üç cisim problemi. Dinamik, astronomi ve astronomik alanlarında, tarihsel açıdan en ünlü problem, üç cisim problemidir. Bu, ifadesi son derecede kolay ama hâlâ çözülmemeyen bir problemdir. Üç cisim de birbirlerini Newton'un genel çekim yasasına uygun bir biçimde çeker. Cisimlerin homojen olduğu ve kütlelerinin merkezlerinde toplandığı varsayılır. Üç cisim uzayda serbestçe hareket eder ve başlangıçta bunların herhangi bir biçimde harekete başladıkları kabul edilir. Problem, cisimlerin bundan sonraki hareketlerini belirlemektir. Çözüm, matematiksel olarak henüz sonlu sayılar halinde açıklanamamıştır.

Güneş'in ve Yer'in çekim alanı içinde hareket eden Ay, bu konunun klasik örneğidir. Güneş'in çevresinde dolanan bir gezegene Jüpiter'in yaptığı tedirginlik, Ay'a gönderilen uzay aracının yörüngelerinin Ay'dan ve Yer'den etkilenmesi vb de öteki örneklerdir.

Göz önüne alınan özel bir durumda, cisimlerden birinin çok küçük olması halinde çözümün nasıl olacağı da tartışılmıştır. Güneş, Yer ve Ay'ın kütlelerinin oranı ($Yer=1$), sırasıyla 300.000:1:0.01'dir. Yer, Ay ve bir uzay aracının kütlelerinin oranı ise ($Ay=1$) 100:1:10⁻⁹ kadardır. Bu nedenle, burada 6 ton olarak kabul edilen uzay aracının etkisinin bulunmadığı varsayılabilir. Böylelikle problem "sınırlı üç cisim" problemine dönüşür. Bu kolaylıklara karşın, problemin çözümü elde edilememiştir.

Gök Mescit, MAVİ CAMİ ya da MUZAFFERİYE MESCİDİ olarak da bilinir, Tebriz'de Karako-

renkli çini kaplamalarından kaynaklanır. Uzun kenarı (ön cephesi) 50 m'yi aşan dikdörtgen biçimindeki ana mekânın ortasını 16 m çapında bir kubbe örter. Kubbenin oturduğu dört büyük ayağın ön cephe tarafındaki iki tanesi açıktadır; kible tarafındaki iki tanesi ise beden duvarı içinde düzenlendiği için görülmez. Bu orta mekân, iki yandan ve giriş cephesi tarafından, küçük kubbeler ve tonozlarla örtülü üç sahınla çevrilidir; kible yönünde ise, dışarı doğru taşan kare biçimli bir mihrap bölümüne açılır. Bu bölüm, ana kubbeden daha küçük bir kubbe ile örtülüdür. Büyük kubbeyi taşıyan ayakların arasına, dört yanda da ikişer ayak daha konmuş, böylece bu açıklıklar, ortadaki daha geniş olmak üzere üçe bölünmüştür. Bu düzen, yan sahınlar ve mihrap bölümü ile orta mekânın arasındaki mekânsal bütünlüğü zayıflatır. Ama bir yandan da açık avlulu ve dört eyvanlı geleneksel Selçuklu plan şemasını akla getirir. Ortadaki büyük kubbeli mekân bu şemadaki avluya, çevresindeki küçük kubbeli sahınlar revaklara, ortadaki geniş açıklıklar da eyvanlara karşılık gelir. Ayrıca, kible ekseninde yer alan iki büyük kubbe ve iki yanda sıralanan kanat mekânlarıyla Gök Mescit, Bursa'daki Yeşil Cami gibi zaviyeli (ya da ters "T" planlı) camilerin plan şemasıyla da benzerlik gösterir.

Kuzey cephesinin iki ucunda, hafifçe çıkıntı yapan çini kaplı silindirik iki minare yükselir. Ortada ise gene çini bezemeli görkemli taçkapı yer alır. Teğet sivri kemerli taçkapı nişinin çevresini burmalı bir silme dolandır. Kemer kavсарası çini mukarnas sıralarıyla doldurulmuştur. Giriş cephesinde, taçkapıyla minareler arasında kalan yüzeyler teğet sivri kemerli, büyük, ama derinliği az iki tane nişle hareketlendirilmiştir.

gök sinek, *Diptera* (çiftkanatlılar) takımının *Calliphoridae* familyasından böceklerin ortak adı. Metal parlaklığında mavi, yeşil ya da tunç rengi olan bu sinekler, irilikleri, vızıltılı uçuşları ve davranışlarıyla karasineklerle benzer. Familyanın önemli cinsleri arasında *Calliphora*, *Cochliomyia*, *Callitro-*

Dünya Savaşı'nda çürüyen dokuları temizlemek ve bakterilerin çoğalmasını önlemek için açık yaralara yerleştirilmiş, eskiden kangrenin ve kemik iltihabının tedavisinde de kullanılmıştır.

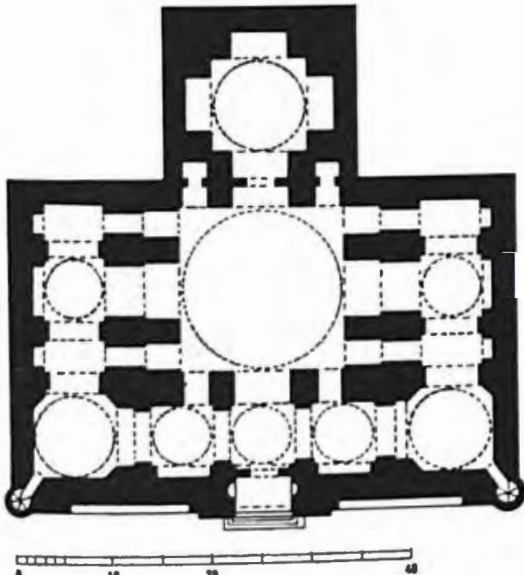
Erişkinleri kasap sinek, halka biçiminde dizilmiş kısa dikenler taşıyan larvaları vidalı kurt ya da burgukurdu olarak bilinen *Cochliomyia hominivorax* (eskiden *Callitroga americana*) ile *Callitroga macellaria* türleri evcil hayvanların ve insanların açık yaralarındaki ölü dokulardan, larvaları ise hem ölü, hem canlı dokulardan beslenir. Dişiler açık bir yaranın yakınına 200-400 kadar yumurta bırakır. Yumurtadan çıkan larvalar oydukları dokuların içine girerek olgunlaşır ve sonra pupa evresini geçirmek üzere yere iner. Aşırı kurtlanmış yaralar hayvanın ölümüne yol açabilir. Bu sineklerin erkekle-

Gök sinek
(Üstte) Gök et sineği (*Calliphora vomitoria*);
(altta) *Pollenia rudis*
(Üst) E S Ross, (alt) Ingmar Holmsten

rini kısırlaştırarak çoğalmalarını kısıtlama yoluna gidilmiştir. *Calliphoridae* familyasının ete üşüşen ve açık yaraları kurtlandıran bazı türlerine et sineği de denir. Örneğin gök et sineğinin (*Calliphora vomitoria*) larvaları yeni kesilmiş etlerde, açık yaralarda ve bağırsaklarda gelişir. *Calliphora* cinsinin Avustralya'ya özgü birkaç üyesi de koyunlarda üreyerek ölümlere yol açar; altın sinek (*Lucilia caesar*) ve yara sineği de (*L. cericata*) gene koyunun asalağıdır. Oryantal bölgede, çürüyen maddeler ve dışkıları arasında üreyen *Chrysomya megacephala* türü yalnız dizanterinin değil, büyük olasılıkla sarılık ve şarbon hastalıklarının da taşıyıcısıdır. *Protocalliphora* cinsinin üyeleriye yumurtadan yeni çıkmış kuşların kanını emer. Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşayan *Pollenia rudis* türünün larvaları yersolucanlarının asalağıdır. İri ve koyu renkli olan erişkinler yumurtalarını genellikle hayvan leşlerine bırakır. Şarbon hastalığını da taşıyan ve canlı dokularda ileri derecede tahrişe yol açan bu sinekler, kış uykusuna yatmak üzere sonbaharda geniş sürüler halinde toplanırlar.

Gök Tanrı, Amerika, Afrika, Kuzey ve Orta Asya ile Avustralya'nın yazılı kültüre geçmemiş halkları arasında rastlanan yüce

Gök Mescit'in planı
Ana Yayıncılık Arşivi

yunlu hükümdarı Cihanşah'ın (bazı kaynaklara göre de kızı Saliha Hatun'un) 1465/66'da yaptırdığı cami. Medrese, kütüphane ve ek yapılardan oluşan bir külliye içinde yer alır. Adı, bugün çok harap durumda olmasına karşın, iç ve dış duvarlarında hâlâ kalıntıları bulunan turkuvaz

ga, *Chrysomyia*, *Lucilia*, *Pollenia* ve *Protocalliphora* sayılabilir. Larvalar genellikle çürüyen etlerden beslenir, bazen de açık yaralarda kurtlanma yapar; ölü dokuyu temizlemek bulaşmayı bir ölçüde engellerse de, larvaların sağlam dokulardan beslendiği de çok olur. Bu sineklerin steril larvaları İ.

tanrı türü. Gök Tanrı adı, hem tanrının gökle özdeşleştirildiğini ya da gökte yaşadığını, hem de aşkınlığını ve kendi yarattığı dünyadan uzaklığını belirtir. İkinci anlamda "Ulu Tanrı" adı da kullanılabilir. Kuzey Amerika Yerlileri ile Orta ve Güney Afrikalı halklardan bazıları, gökgürültüsünün Gök Tanrı'nın sesi olduğunu inanırlar. Sibiry'a'da Güneş ve Ay, Gök Tanrı'nın gözleri sayılır. Gök Tanrı Amerika Yerlileri arasında gökyüzünün yanı sıra yiyeceklerle ilişkilendirilir.

Bir halktan öbürüne tanımların değişmesine karşın, Gök Tanrı genellikle erildir; hem göklerin, hem de yeryüzünün tek yaratıcısıdır. Her şeye gücü yettiği ve her şeyi bildiği halde, yarattığı evrenden uzaklaştığı ve bu nedenle dua ya da adak aracılığıyla ona erişilemeyeceği düşünülür. Genellikle Gök Tanrı'nın tasvirleri yoktur; bu tanrıya bir kült biçiminde tapınılmaz, mitolojide de yer verilmez. Ona ancak olağanüstü çaresizlik anlarında yakarılır; o zaman bile Gök Tanrı'nın yakarışı duyacağından ya da yanıltacağından kimse emin olamaz. Gök Tanrı'nın adı, yalnızca erişkinlere katılanlara açıklanır; en yaygın sıfatı Baba'dır. Bazı geleneklerde tanrısal düzeyde aşkın bir töz olarak görülür; bazıları ise bunak ya da güçsüz olarak betimlenir, onun yerini daha etkin ve işlevsel başka tanrılar alır. Başka bazı geleneklerde ise Gök Tanrı dünyadan o kadar uzaklaşmıştır ki artık unutulmuştur.

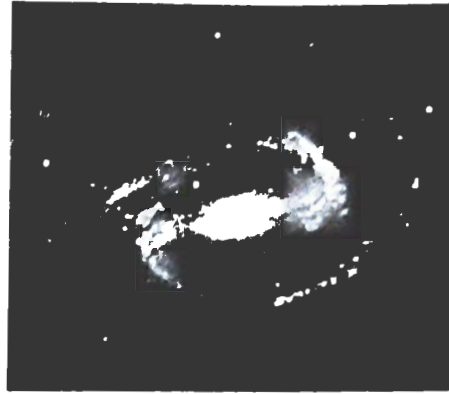
Bazı araştırmacılar Gök Tanrı'nın, tanrılar öbeğinin doğuşundan çok önce var olduğunu görüşündedir; bazıları ise Gök Tanrı'yı hem önem bakımından, hem de kronolojik açıdan ikincil sayar. Başka bazı araştırmacılar ise onu Hristiyanlığın etkisiyle ortaya çıkmış oldukça yakın tarihli bir olgu olarak görürler. Doğal olarak tektanrıci eğilim taşıyan Hristiyan misyonerler gök tanrıları fazlasıyla abartmışlardır. Yakın geçmişte Afrika'daki bazı mesihçi gruplar arasında Gök Tanrı inancı yeniden canlanmıştır.

Orta Asya'da yaşamış eski Türk halklarının dinlerinde rastlanan Gök Tanrı da (Kök Tengri) genellikle tek yaratıcı olarak görülür, kurban sunulan kutsal varlıkların başında gelirdi. Hakani Türk halklarına Gök Tanrı'nın verdiğine, savaşlarda zaferin onun iradesiyle kazanıldığına inanılırdı. Gök Tanrı'nın yanı sıra başka tanrılardan da söz edilirdi; bunların en önemlisi Yer'di. İÖ 5. yüzyıla değin kültürünün belirtilerine rastlanan Gök Tanrı, Asya Hunları arasında da tek ulu varlığı simgeliyordu. Birçok araştırmacı, Asya halklarında gözlenen biçimiyle Gök Tanrı'nın henüz yerleşik yaşama geçmemiş, avcılık ve çobanlıkla geçinen bozkır halklarına özgü olduğunda birleşmektedir.

gökada, GALAKSİ olarak da bilinir, evreni oluşturan milyarlarca yıldız sistemi ile yıldızlararası maddenin ortak adı.

Yer'in de içinde bulunduğu Samanyolu Gökadası(*), uzun yüzyıllar boyunca var olduğu sanılan tek gökada sistemi olarak kaldı. Samanyolu'nun ötesindeki

gökadalar gelişigüzel bir biçimde, yıldızlar arası gaz ve bulut kümeleri gibi öteki bulutsu benzeri cisimlerle ve yıldız kümeleriyle birlikte gruplandırıldı. 1920'lerde bu cisim-

İrmak takımıyıldızındaki çubuklu sarmal gökada (NGC 1300)

Mount Wilson and Palomar Observatories

lerin gerçek özellikleri saptandıktan sonra bile dış gökadalar, gökada dışı bulutsular olarak tanımlandı.

Tablo 1: Bazı Gökada Kümelerinin Özellikleri

adı	uzaklığı (milyon ışık yılı)	çapı	açıklama
Yerel grup	-	3	kuçuk seyrek grup
M81 grubu	7	1	seyrek grup
Başak kümesi	50	7	büyük karmaşık küme
Ocak kümesi	50	3	karmaşık küme
Coma kümesi	150	23	büyük sık küme
Herkül kümesi	240	7	büyük seyrek küme
Kuzeytacı kümesi	700	7	sık küme

Gökadalar boyutları, bileşimleri ve yapıları bakımından önemli değişiklikler gösterir ama hemen hepsi, her biri birkaç tane ile birkaç bin tane arasında değişen sayıda gökada içeren kümeler halinde bulunmaktadırlar. Gökadaların çapı genellikle onbinlerce ışık yılı boyutundadır. (Bir ışık yılı, hızı saniyede 300.000 km olan ışığın bir yılda aldığı yoldur.) Belirli bir küme içindeki gökadaların arasındaki ortalama uzak-

Gökadaların sınıflandırılmasını ilk olarak 1925'te ABD'li astronom Edwin Powell Hubble önerdi. Hubble'in sınıflandırma sistemi, orta güçteki teleskoplarla fotoğrafı çekilebilecek büyüklükte ve parlaklıkta olan çok sayıda gökadanın yaklaşık yüzde 98'ini tek bir homojen düzen içinde toplar (bak. çizim). Geri kalan yüzde 2 ya da 3 kadanı ise, herhangi bir sisteme girmeyen düzensiz gökadalar. Hubble gökadaları, sarmal ve eliptik olmak üzere başlıca iki sınıfa ayırır. Ama her sınıf kendi içinde de alt sınıflara ayrılır. Sarmal gökadalar genel olarak normal sarmal gökadalar ve çubuklu sarmal gökadalar olmak üzere iki tipte gözlenir; bunlar da kendi aralarında a, b, c biçiminde üç gruba ayrılır. Bu ayırım, gökadaların çekirdek bölgesindeki madde miktarının kollarındaki madde miktarına oranına ve kolların çekirdekten çıkış açılarına göre yapılır. Normal sarmallar Sa, Sb, Sc, çubuklu sarmallar ise SBa, SBb, SBc biçiminde gösterilir. Samanyolu Gökadası Sb sınıfındandır. Sarmalların kollarında çok parlak O

ve B tipi yıldızlar ile gaz ve toz bulutları bulunur. ABD'li astronom Walter Baade, gökadanın oluşumu sırasında gaz ve toz olmadıkça sarmal kolların olamayacağını göstermiştir. Düzensiz gökadalar ise, sarmal ve eliptik gökadaların dışında kalan gökadalar. Bunlar herhangi bir bakışma sahip değildir. Yakın zamana değin Yerel Grup'tan Büyük ve Küçük Macellan gökadaları bu sınıftan sayılırdı. Ama 1950'lerde

Tablo 2: Gökadaların Başlıca Özellikleri

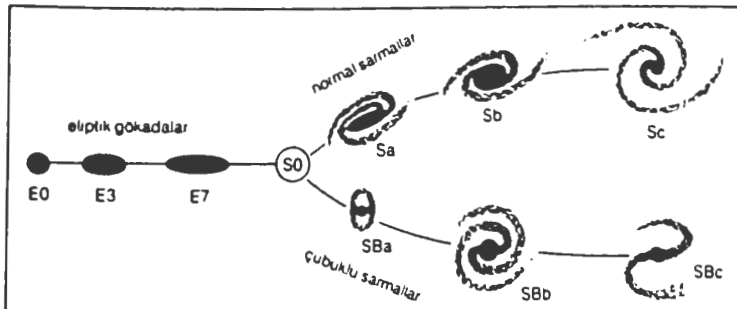
	eliptik	sarmal	düzensiz
Kütle	$10^9 - 10^{13}$	$10^9 - 4 \times 10^{11}$	$10^9 - 3 \times 10^{10}$
Mutlak parlaklık	-9 - -23	-15 - -21	-13 - -18
Işınım gücü	$3 \times 10^5 - 10^{10}$	$10^6 - 2 \times 10^7$	$10^7 - 10^9$
Çap (kiloparsek)	1 - 200	5 - 50	1 - 10
İçerdiği yıldız öbekleri	II ve I	kolları I, öbür bölümlerde II	I az
Yıldızlararası toz	çok az	var	miktarda II var

lık 1-2 milyon ışık yılı kadardır; gökada kümeleri arasındaki uzunluk ise bunun yüz katı kadardır. Her gökada sayısız yıldızdan oluşur; sayının her gökada sistemi için $10^9 - 10^{11}$ arasında olduğu düşünülmektedir. Samanyolu'nda olduğu gibi çoğu gökadamda, yıldızlararası gaz ve toz parçacıkları bulutlarından oluşan bulutsuların bulunduğu belirlenmiştir.

Fransız astronom Gerard de Vaucouleurs, bu gökadaların birbirlerinin üzerinde yaptığı etkilerle, Samanyolu'nun etkisiyle ya da belki çok küçük olmalarından ötürü gelişimlerini tamamlayamamış çubuklu sarmallar olduğunu gösterdi. Özellikle Küçük Macellan Bulutu'nda çubuğun bir ucunda, sarmal kol yerine, Büyük Macellan Bulutu'na uzanan bir köprü vardır.

Eliptik gökadalar, küreselden basık elipse kadar değişen biçimlerdeki büyüklü küçük yıldız topluluklarıdır. Bu gökadalar E0, E1, E2,...simgeleriyle gösterilir. Eliptik gökadaların içinde Samanyolu ve Andromeda gökadalarından daha büyükleri olduğu gibi Andromeda'nın uydusu olan NGC 205 gibi küçük gökadalar da bulunur. Eliptik gökadalar hemen tümüyle Öbek II yıldızlarından oluşur, az miktarda da Öbek I yıldızları ile gaz ve toz bulutu içerir.

Güçlü teleskoplarla çekilen fotoğraflar üzerinde yapılan incelemeler ve sayımlar, gökadaların uzaydaki dağılımlarının rasgele olmadığını göstermiştir. Fotoğrafçılığın geli-

Hubble'in gökadaları sınıflandırma sistemi

şimiyle birlikte 20. yüzyılın başlarında gerçekleştirilen sayımlar belirli teleskopların erişebileceği uzaklıktaki toplam gökada sayısı ve bunların nasıl dağıldığı konusunda önemli bilgiler sağlamakta birlikte 1930'lara değin gökadaların varlığı sayısal bir temele oturtulamamıştır. 1934'te Hubble, 44 bin gökadayı 1.300 örnek bölgede ve oldukça eşit bir biçimde uzayın dörtte üçüne dağılır durumda gösteren araştırma sonuçlarını yayımladı. Böylece gökadalar ilk kez çaplarına göre sıralandı. Eldeki tüm bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda da Samanyolu'na yaklaştıkça gökada sayısının düzenli bir biçimde azaldığı ortaya çıkmıştır. Bu azalmanın nedeni gözlemci ile gökadalar arasındaki engelleyici ortamdır.

Fotoğraf yöntemiyle yıldızların gözlenebilen ve uzaklıkları, Sefe tipi ya da RR Çalgı tipi değişen yıldızların yardımıyla bulunan gökadaların, Samanyolu Gökadası'ndan çok uzak olmadıkları anlaşılmıştır. Yerel Grup adını alan bu toplulukta iki dev gökada (Samanyolu ve Andromeda) vardır. Gökadadaki soğurmada ötürü Yerel Grup'un tüm üyelerinin görülebileceği şüphelidir, ama Yerel Grup'un çapı yaklaşık 500 bin parsek (bir parsek 3,26 ışık yılına ya da $3,09 \times 10^{13}$ km'ye eşittir) olarak tahmin edilmektedir.

Samanyolu'nun soğurma bulutlarının örtmediği bölgelerinden alınan uzun poz süreli fotoğraflarda pek çok gökada görülebilmektedir. Bunlar Yerel Grup'takilere kıyasla çok daha uzaktadır. Ayrıca hemen hepsi kümeler halinde toplanmıştır. Bunlara gökada kümeleri denir. Gökada kümelerine en güzel örnek Başak'tır ve çok sayıda gökada içerir. Dev teleskoplarla gerçekleştirilen gözlemlerin sonucunda, gökada kümelerinin de daha geniş kümeler halinde toplandığı anlaşılmıştır.

gökada aylası, Yer'in de içinde bulunduğu Samanyolu Gökadası gibi sarmal gökadaları çevreleyen ve dağınık yıldızlardan, küresel yıldız kümelerinden ve ince gaz katmanlarından oluşan küresel hacim. Samanyolu'nu çevreleyen gökada aylasının yarıçapının yaklaşık 50 bin ışık yılı (5×10^{17} km) olduğu sanılmaktadır. Gaz katmanı 21 cm dalgaboyunda radyo ışınımı yapan bir radyo kaynağıdır. Ayrıca bak. yirmini bir santimetreye ışınımı.

gökada koordinatları, astronomide, gökada enlemi ve boylamı. Bu iki koordinattan, Samanyolu Gökadası'nda bulunan gökcisimlerinin bağlı hareketleriyle konumlarının belirlenmesinde yararlanır. Gökada enlemi Samanyolu'nun temel bakışım düzleminden güneye ve kuzeye doğru, derece olarak ölçülür. Bu düzlem, optik ve radyo gözlemleri sonucunda saptanan Samanyolu düzlemini en uygun biçimde çevreleyen büyük gökada ekvatoru çemberince belirlenir. Gökada ekvatoru, Yer Ekvatoru'nun uzaydaki izdüşümü olan gök ekvatoruyla $62^{\circ}36'$ lık bir açı yapar.

Gökada boylamı, Samanyolu Gökadası'nın temel düzleminden geçen ve aynı düzlemde bulunduğu kabul edilen Yer ile gökadanın Yay takımyıldızında bulunduğu düşünülen merkezini birleştiren sanal çizgiden doğuya doğru, derece olarak ölçülür. 1958'den önce gökada boylamı, rasgele seçilmiş bir noktadan, çoğunlukla da gökada ekvatoru ile gök ekvatorunun Kartal takımyıldızındaki kesişim noktasından başlayarak ölçülmekteydi. Radyoastronomi alanında elde edilen gelişmeler sonucunda

ve optik bulguların yeniden değerlendirilmesiyle gökada merkezinin konumu daha duyarlı biçimde saptandı ve 1958'de bu nokta yeni sıfır boylam noktası olarak belirlendi.

Bu dönemde, gökada kutupları ve ekvatoru da yeniden tanımlandı ve bunun sonucunda kutupların konumu 2° kadar değişti. Kuzey gökada kutbu, Berenike'nin Saçı takımyıldızının içine düşen $+90^{\circ}$ gökada enleminde bulunur; kutbun ekvator koordinatları karşılığı ise, 12 saat $49'$ açılım (bahar açısı) ve $27^{\circ}24'$ kuzey yüksekliğidir.

1958'den önce kullanılan sistemde, bugün sıfır boylamı olarak tanımlanan noktanın karşılığı $327^{\circ}41'$ boylamıydı. Gökada enlemi ve boylamı, 1958'den önceki sistemde, b harfi ve 1 rakamıyla gösterilmekteydi. Bazı katalog ve yıldız haritalarında hâlâ kullanılmaya devam eden bu değerlerle karışması için, yeni sistemde enlem ve boylam, b'' ve l'' simgeleriyle gösterilir.

gökadamsı yıldız kümesi, astronomide, karşılıklı kütleçekimi etkisiyle bir arada bulunan genç yıldızların ortak adı. Ayrıca bak. yıldız kümesi.

Gökalp, Ziya bak. Ziya Gökalp

Gökay, Fahrettin Kerim (d. 1900, Eskişehir - ö. 22 Temmuz 1987, İstanbul), siyaset adamı ve hekim. 1949-57 arasında İstanbul valiliği ve belediye başkanlığı yapmıştır.

Ortaöğrenimini Eskişehir ve İstanbul'da tamamladı. 1922'de İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra Almanya'da nöropsikiyatri dalında iki yıl uzmanlık eğitimi gördü.

Gökay
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

1924'te Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Asabiye ve Aklîye Hastanesi ruhiyat laboratuvarı şefliğine atandı. 1926'da Tıp Fakültesi'nde serriyatı-aklîye'de (asabiye kliniği) profesör yardımcısı, 1933 Üniversite Reformu sırasında psikiyatri profesörü, 1942'de de ordinariyüs profesörü oldu. Bu arada Sağlık ve Maarif şuralarında üye olarak bulundu, Türkiye Yeşilay Cemiyeti başkanlığı yaptı.

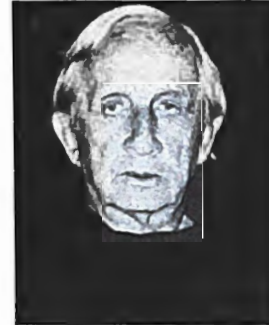
1949'da İstanbul valiliği ve belediye başkanlığı getirildi. Aynı yıl Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) üyeliğinden ayrıldı; 1950'de Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesinden sonra da görevini sürdürdü. 20 Kasım 1957'de Bern büyükelçiliğine atandı. 15 Ekim 1961 genel seçimlerinde Yeni Türkiye Partisi'nden (YTP) İstanbul milletvekili seçildi. 25 Haziran 1962'de İsmet İnönü başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde İmar ve İskân bakanı oldu. 25 Ekim 1963'te Yusuf Azizoğlu görevinden çekilince vekâleten sağlık ve sosyal yardım bakanlığını da üstlendi. 5 Kasım 1963'te asaleten atandığı bu görevi YTP'nin hükümetten çekildiği 27 Kasım 1963'e değin sürdürdü.

6 Mayıs 1963'te İstanbul Lions Kulübü'nün kurucuları arasında yer alan Gökay bu kulübün ilk başkanı oldu. 1964'te Avrupa İskân Fonu üyeliğine seçildi. Yurtdışında birçok örgütün üyesi olan Gökay, Dünya Göçmenler Birliği'nin fahri başkanlığını ve kurucuları arasında yer aldığı Türkiye Sosyal Psikiyatri Derneği'nin başkanlığını yaptı. 1931'de Yeşil Ay ve 1933'te Tıp Dünyası adlı aylık dergileri kurdu.

Başlıca yapıtları Yeşil Kitap (1925), Akıl Hastalıklarının Teşhis ve Tedavisi (1925), Türkiye'de Felc-i Umumi Meselesi (1926), Cümle-i Asabiye Frengisinde Tedavi (1927), İntiharlar Karşısında Ruhîyatçı (1928), Ruh Hastalıkları (1928), İç Hastalıkları Kliniği (1943), Ameliyatla Selâh Göstermemiş Ekstra Medüller Tümör Vakası (1944) ve Rakı Fiyatlarının İndirilmesi Hakkında Memleket Aydınının Düşünceleri (1947) Gökay'ın çok sayıdaki yapıtlarının bazılarıdır.

Gökberk, Macit (d. 2 Haziran 1908, Selanik - ö. 15 Ağustos 1993, İstanbul), felsefe tarihçisi ve yazar. Türkçenin arılaştırılması üzerinde titizlikle durmuş, çalışmalarını bilgi ve dil sorunları üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İstanbul'a giren ilk birliklerin komutanı Şükrü Naili

Macit Gökberk, 1984
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Paşa'nın oğlu olan Gökberk, ortaöğrenimini İstanbul Erkek Lisesi'nde, yükseköğrenimini İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı (1932). Üniversite Reformu'ndan sonra, 1933-34 yıllarında Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde Hans Reichenbach'ın asistanı oldu ve onun verdiği mantık derslerini Türkçeye çevirdi. Felsefe eğitimini 1935-38 arasında Berlin Üniversitesi'nde sürdürdü. 1940'ta "Die Wissenschaft von der Gesellschaft im System Hegel's und Auguste Comte's" (Hegel ve Auguste Comte'un Sisteminde Toplum Bilimi) adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. 1941'de Türkiye'ye döndükten sonra doçent oldu. O dönemde aynı fakültede profesör olan Ernst von Aster'in ders notlarını "Felsefe Tarihi Dersleri" (1943) ve "Bilgi Teorisi ve Mantık" (1945) adıyla Türkçeye çevirdi. 1949'da profesörlüğe yükseldi. 1954-60 ve 1969-76 dönemlerinde Türk Dil Kurumu başkanlığı yaptı. 1978'de İstanbul Üniversitesi'ndeki görevinden emekli oldu.

Türk Alman kültür ilişkilerinin gelişmesine ayrı bir önem veren Gökberk 1956'da Türk-Alman Kültür İşleri Kurulu'nun kurulmasına öncülük etti ve 12 yıl süreyle bu kurulun başkanlığını yaptı.

Özellikle Alman idealizmi üzerinde uzmanlaşan Gökberk, 18. yüzyıl Aydınlanma dönemine, Kant ve Hegel'e uzanan çalışmalarında Hegel'in devlet felsefesi, Kant ile Herder'in tarih anlayışları üzerinde durmuştur. Başlıca yapıtları, Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları (1948), Felsefe Tarihi

(1961, 1990), *Felsefenin Evrimi* (1979) ve *Değişen Dünya, Değişen Dil* (1980) Ayrıca, *Felsefe Arşivi*'nde "Hegel'in Devlet Felsefesi" (1946) ve "Hegel'in Felsefesi-Yaşayan Yönleriyle" (1972) adlı makaleleri yayımlanmıştır.

Gökberk, Şükrü Naili (d. 1876, Selanik - ö. 25 Kasım 1939, Edirne) Kurtuluş Savaşı sırasında 3. Kolordu komutanı

1898'de Harbiye'yi, 1901'de de kurmay yuzbaşı olarak Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni bitirdi. 14. Tümen kurmay başkanı olarak Balkan Savaşları'na (1912-13), 7. Tümen kurmay başkanı olarak da Çanakkale Savaşları'na (1915-16) katıldı; üstün başarısından dolayı yarbaylığa yükseltildi. Haziran 1918'de 49. Tümen komutanlığına getirildi. 1920'de Kırklareli'nde Yunan işgaline karşı direnişe katıldı. Trakya'nın işgal edilmesi üzerine Nisan 1921'de Anadolu'ya geçti.

Mayıs 1921'de 15. Tümen komutanlığına getirilen Şükrü Naili, Kütahya-Ashlanlar, Eskişehir ve Sakarya savaşlarında çalıştı. Temmuz 1922'de 3. Kolordu komutanı olarak Başkumandanlık Meydan Savaşı'na katıldı. Eskişehir, Bursa ve Bandırma'yı işgalden kurtaran birliklere komuta etti. Bu sırada tümgenerallığe yükseltilen Şükrü Naili İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u boşaltmasının ardından 6 Ekim 1923'te kente giren birliklerin başındaydı.

İkinci Dönem Kırklareli milletvekili seçilen Şükrü Naili Paşa, asker milletvekillerinin askerlik ya da milletvekilliğinden birini seçmek zorunda bırakılması üzerine 1 Kasım 1924'te milletvekilliğinden ayrıldı. Uzun süre İstanbul komutanlığı yaptı. Ağustos 1926'da korgenerallığe yükseltildi. 1934'te 3. Kolordu komutanlığından emekliye ayrıldı. 8 Şubat 1935'te yeniden, bu kez İstanbul'dan milletvekili seçildi.

Gökbilgin, (Mehmed) Tayyib (d. 1907, Ordu - ö. 2 Haziran 1981, İstanbul), Osmanlı kurumları ve uygarlığı alanındaki çalışmalarıyla tanınan Türk tarihçi.

Samsun, Erzurum ve Trabzon öğretmen okullarında öğrenim gördü. 1929-36 arasında çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. 1940'ta Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hungaroloji (Macar Dili ve Edebiyatı) bölümünü bitirdi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne tarih asistanı olarak girdi. 1942'de doçentliğe yükseldi. 1943'te Türk Tarih Kurumu üyeliğine seçildi. 1955'te profesör oldu. 1958'de Türk Tarih Kurumu ile Giorgio Cini Vakfı arasında uygulanan bilim adamı değişiminden yararlanarak Venedik'e gitti. Çalışmalarını I. Süleyman (Kanuni) dönemi belgeleri ve ahidname metinleri üzerinde yoğunlaştırdı. 14 Kasım 1961'de kurulan Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Kursusu başkanlığına getirilen Gökbilgin, bu görevini 1977'de emekli oluncaya değin sürdürdü.

Türk-Macar ilişkileri üzerinde uzmanlaşan Gökbilgin, bu konuda ilk dönemden başlayarak 19. yüzyılda ortaya çıkan Mülteciler Sorunu'na kadar geniş bir alana eğildi. Başta Osmanlı kurumları ve uygarlığı olmak üzere siyasi tarih, devrim tarihi, arşivcilik ve kütüphanecilik konularında çalışmalar yaptı. Venedik Devlet Arşivi'ndeki belgelerden bir bölümünü yayımlayarak Osmanlı tarihi araştırmalarına önemli katkıda bulundu. Ayrıca Başbakanlık Arşivi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden derlediği belgelerden bir bölümünü çeviri, bir bölümünü de özet bilgi ya da belgenin aslı biçiminde yayımladı. *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar* (1952), *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan* (1957), *Milli*

Mucadele Başlarken (1958-65, 2 cilt), *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyet Tarihine Genel Bakış* (1977), *Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi* (1979) başlıca yapıtlarıdır

gökbilim bak. astronomi

Gökçe, Enver (d. 1920, Çıt Koyu, Kemalîye, Erzincan - ö. 19 Kasım 1981, Ankara), 1940'ların toplumsu şirinde yerel dil özellikleri ile deyişlerden yararlanarak özgün yapıtlar veren şair

Sekiz yaşında ailesiyle birlikte Ankara'ya geldi. Ankara Gazi Lisesi'ni ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nu (1948) bitirdi. İstanbul Kadırga Öğrenci Yurdu'nda çalışırken Türkiye Komünist Partisi (TKP) davası dolayısıyla tutuklandı. 1951-57 arasında hapis yattı. ardından iki büyük yıl Çorum'da sürgün cezası çekti. 1960'tan sonra Ankara'da *Telgraf* gazetesinde düzeltmenlik yaptı, çeşitli yayın organlarında bağımsız yazar olarak çalıştı. 1963-66 arasında İstanbul'da Yurtlar Mudurluğu'nda görev aldı. Daha sonra doğduğu köye çekildi. uzun yıllar büyük kentlerden uzak yaşadı. 1977'de tedavi için Bulgaristan'a gitti, dönüşünde Ankara'ya yerleşerek çeviri ürünler verdi.

İlk şiiri *Ülkü* dergisinde yayımlanan (1943) Gökçe, daha sonra *Yurt ve Dünya*, *Ant*, *Yeryüzü* gibi dergilerdeki ürünleriyle ilgi topladı. Ortak dilde zenginleştiren, yerel sözcüklerle örülmüş yapıtlarıyla özgün bir şiire ulaştı. Türk şiirinde 1940 Kuşağı ya da Acılı Kuşak olarak anılan toplumsu şairlerin ondan gelen temsilcileri arasında yer aldı. bazı genç şairleri de etkiledi. Uzun bir aradan sonra, 1973'ten başlayarak *Yansıma*, *Yeni Adımlar*, *Yarına Doğru* gibi dergilerde bazı eski şiirleriyle birlikte yeni ürünlerini yayımlaması geniş yankı uyandırdı. Yeni şiir döneminde güncel toplumsal ve siyasal gerilimleri çok tıttır bir sözcük çalışmasıyla dile getirdi.

Gökçe, Pablo Neruda'nın bazı şiirlerini Türkçeye aktararak *Şiirler*, *Pablo Neruda* (1962) başlığı altında kitaplaştırdı. Başlıca şiir kitapları arasında *Dost Dost İlle Kavga* (1973), *Panzerler Üstümüze Kalkar* (1977) ve ölümünden sonra yayımlanan *Şiirler* (1982) ile *Eğin Türküleri* (1982) sayılabilir.

Gökçe, Ramiz, RAMİZ olarak da bilinir (d. 1900, İstanbul - ö. 5 Ocak 1953, İstanbul), yazıya dayalı, resim yanı ağır basan karikatür anlayışının ustalarından Türk karikatürü. İstanbul'da Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Uzun yıllar orta dereceli okullarda resim öğretmenliği yaptı. İlk karikatürü *Şeytan* dergisinde yayımlandı (1916). *Akbaba*, *Aydede*, *Karikatür*, *Yedi Gün*, *Karagöz*, *Cumhuriyet*, *Tasvir*, *Yeni Sabah* dergi ve gazetelerinde çizdi. 1949'da Mizah, daha sonra *Peri* ve *Salon* adlı dergileri çıkardı. Çok sevilip tutulan karikatür tipleri yarattı. Bunların en ünlüsü "Tombul Teyze" ve "Yeni Zengin"dir

Dönemin en güçlü çizirlerinden olan Ramiz Gökçe, gerçek yaşamdan kaynaklanan olayları ve terslikleri ustalıkla çizgiye aktarmış, kendine özgü bir karikatür üslubu yaratmıştır. Karikatürlerinin çoğu kısa esprilere dayalı ve altyazılıdır. Yapıtlarını *Ramiz Karikatür Albümü I'de* (1937) ve *Tombul Teyze, Harp Karikatürleri, Yeni Zengin* adlı öteki albümlerinde toplamıştır. Ölümünden çok sonra yayımlanan *Ramiz Karikatür Albümü*'nde (1984) yapıtları bir kez daha bir araya getirilmiştir

gökçe bak. okseotu

Gökçe Barajı, İstanbul ilinin Yalova ilçesinde, Sellimandra Çayı üzerinde kurulu kaya dolgu baraj. İtme suyu amacıyla yapımına 1980'de başlanın baraj 1988'de işletmeye açıldı. Temelden yüksekliği 61 m, normal depolama hacmi 25.5 milyon m³ ve gol alanı 1.28 km²'dir. Baraj çetresine yılda 37 milyon m³ içme suyu sağlamak tadır

Gökçeada, Marmara Bölgesi'nde Çanakkale iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Ege Denizi'nin kuzeyinde yer alan ve Türkiye'nin en büyük adası olan Gökçeada'yı kapsar

Kıyılarının uzunluğu 92 km, yüzölçümü 279 km² olan ada, Gelibolu Yarımadasına 18 km uzaklıktadır. Uzunluğu batıdaki Avlaka Burnu ile doğudaki Kefalo Burnu arasında 30 km, genişliği ise 13 km kadardır. 40°07' kuzey enlemi, 25°40' doğu boylamındaki Avlaka Burnu, Türkiye'nin en batı noktasıdır. Yüksekliği İlyastepe'de 672 m'ye ulaşan Gökçeada, yer yer volkanik kayaların kesintiye uğrattığı Ter-over (Üçüncü) Doneme (y. 65-2.5 milyon yıl önce) ait tortullardan oluşur. En önemli akarsuyu olan Büyükdere üzerinde sulama ve içme suyu gereksinimini karşılayan Gökçeada Barajı vardır

Halkın ana geçim kaynağı zeytinçilik, balıkçılık, balıkçılık, hayvancılık ve süngerçilik tir. Imroz (Çınarlı) - Zeytinlikov çizgisinin güneyinde yaygın olan zeytinlikler 1956 ve 1963'te meydana gelen şiddetli don olayı sonucunda büyük ölçüde zarara uğramıştır. Oldukça sık görülen fırtınaların ulaşımı aksatması nedeniyle ada halkının ekmeçlik buğday gereksinimini karşılamak amacıyla Büyükdere ve Güllüce Deresi çevresindeki düzlükler tahıl tarımına ayrılmıştır. Yüzölçümünün dörtte birinden çoğu tarıma elverişli olan adada az miktarda baklagiller ve elma da yetiştirilir. Gökçeada ülkenin başlıca balıkçılık alanlarından biri olmanın yanı sıra önemli bir koyunculuk merkezidir. 1967'de Gökçeada Devlet Üretim Çiftliği adıyla kurulan Gökçeada Tarım İşletmesi'nde ve bütün adada, Imroz koyunu adıyla bilinen yüksek nitelikli bir koyun türü yetiştirilir. Ayrıca tavukçuluk ve arıcılık yapılır, mandıralarda kayarpeyniri üretilir. Eski den yaygın olan süngerçilik ve kılmecilik gerilemiştir. Adadaki yarıcağ çeşnevinde kalan hükümlüler çeşitli işlerde çalıştırılır. Pirgos, Kaleköy ve İspilva plajları yaz turizmi bakımından ilgi gören yereleridir.

Yerleşim tarihine ilişkin kesin bilgiler bulunmayan antik Imbros kenti Kaleköy'dedir. İÖ 6. yüzyılda Atina'ya, İÖ 5. yüzyılda da Delos Birliği'ne bağlanan ada daha sonra Roma ve Bizans yönetiminde kaldı. Uzun yıllar Ceneviz ve Venedik ussu olarak kullanıldıktan sonra, 1479'da Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti'nin Limni sancağına bağlı bir kazaydı. Balkan Savaşları sırasında Yunanlıların, Çanakkale Savaşları sırasında da burada bir havaalanı yaptıran İngilizlerin eline geçti. Kurtuluş Savaşı sırasında 1922'de gene Yunan işgalı altına girdi. Lozan Antlaşması'yla Türkiye sınırları içinde kaldı

İlçe merkezi Imroz kasabası, adanın doğu kesiminde 50 m yüksekliğindeki bir tepede antik Panagia yerleşmesinin kalıntıları üzerinde kurulmuştur. Kasabaya 6 km uzaklıktaki Kuzu Limanı ile Kabatepe ve Çanakkale arasında düzenli feribot seferleri yapılır. Kaleköy yakınındaki antik Imbros kenti, bugün bir yıkıntı durumundadır. Adada

Ceneviz, Venedik, Bizans dönemlerine ait yapı kalıntıları vardır.

İmroz Belediyesi 1902'de kurulmuş. 25 Haziran 1927 tarih ve 1151 sayılı yasayla yeniden düzenlenmiştir. Nüfus (1990) ilçe, 7.948; kasaba, 6.074.

Gökçeada Barajı, Çanakkale'deki Gökçeada'da Büyükdere Çayı üzerinde kurulu toprak dolgu baraj. Sulamada yararlanmak ve içme suyu sağlamak amacıyla yapımına 1977'de başlayan baraj, 1983'te tamamlanarak işletmeye açılmıştır. Temelden yüksekliği 51 m'dir. Normal su düzeyinde 16,8 milyon m³ su depolama hacmine ve 1,35 km² göl alanına sahiptir. Baraj, çevresine yılda 1 milyon m³ içme suyu sağlamaktadır.

Gökçebey, Karadeniz Bölgesi'nde, Zonguldak iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Devrek'e bağlı bir bucak olan Gökçebey, 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca aynı ilçenin Merkez bucağına bağlı altı köy de katılarak ilçe yapılmıştır.

Gökçebey (eskiden Tefen) Belediyesi 1975'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 30.428; kasaba, 5.081.

Gökçekaya Barajı, Eskişehir'in 60 km kuzeydoğusunda, Sakarya Irmağının üzerindeki Sarıyar Barajı'nın 50 km aşağı çığırında kurulu kemer baraj. Türkiye'nin ilk beton kemer barajı olan Gökçekaya Barajı'nın yapım çalışmaları 1967'de başladı ve 1972'de tamamlandı. Elektrik üretimi amacıyla kurulan baraj Kuzeybatı Anadolu enterkonekte şebekesine bağlıdır ve öteki hidrolik ve termik santrallerle birlikte işlev görür. Temel kayasından yüksekliği 158 m, kret uzunluğu 479,66 m olan barajın gövdesine 650.000 m³ beton dökülmüştür. 44.650 km²'lik bir su toplama alanı olan 20 km²'lik baraj gölünde en çok 910 milyon m³ su tutulabilir. Barajın sağ kıyısından 700 m uzaklıktaki bir boyun üzerine yapılan dolusavak, üstten asmalı radyal kapaklı, ağırlıklı tipte ve 62 m genişliğindedir. Enerji santralına dikey eksenli üç adet Francis türbini yerleştirilmiş olan barajın yıllık ortalama enerji üretimi 562 milyon kW-sa'dır. Barajın proje ve danışmanlık hizmetleri bir ABD firması olan EBASCO Services Inc. tarafından, müteahhitlik hizmetleri ise İtalyan Halstrade-Torno S.p.A. tarafından kar-şılanmıştır.

Baraj ekseninde vadi, her iki yamacı oluşturan kaya bloklarıyla belirgin bir biçimde daralır ve kenar baraj yapımına uygun bir topografya ortaya çıkar. Baraj yeri oluşumu büyük bir olasılıkla Paleozoik (Birinci) Zamana (y. 570-225 milyon yıl önce) aittir. Ana kayacı yeşil-gri renkli, orta sertlikte, kuvars parçacıkları içeren klorit şist ile epidot şistten oluşur. Baraj ekseninin bulunduğu yerde, gövde yapımını etkileyen iki kırık (fay) hattı yer alır. Bu kırıkların belirli bölümlerine beton dökülerek zemin güçlendirilmiştir. 400-500 m genişliğinde ve 50 km uzunluğundaki baraj gölü geçirimsiz başkalaşım kayalarlı üzerinde yer aldığından gölde su kaybı olmaz.

Baraj inşaatı sırasında, derivasyon tüneline bir çokmenin oluşması sonucu yapım çalışmaları bir süre durmuş, daha sonra eski tünelin bir kısmı kullanılarak yeniden yapılan derivasyon tüneliyle yapım çalışmaları sürdürülmüştür.

Gökçen Efe, asıl adı HÜSEYİN (d. 1891, Ödemiş - ö. 16 Kasım 1919, Fata [bugün

Gökçen]), Kurtuluş Savaşı'ndaki yararlıklarıyla tanınan efc. Ünlü efelerden Çakırcalı Mehmed Efe'nin akrabası ve sağ koluydu. Tire'de Gümce Dağında birkaç yıl eşkıyalık ettikten sonra Mahmut Celâl Bey'in (Bayar) aracılığıyla ve Aydın valisi Rahmi Bey'le yüzbaşı Edip Bey'in (Sarı Efe) güvence vermesi üzerine 1914'te bağışlandı. İzmir ve yöresinin Yunanlılarca işgali üzerine gönüllü olarak Kurtuluş Savaşı'na katıldı. 57. Tümen komutanı Miralay Şefik Bey'in (Aker) gözetiminde oluşturulan Kuva-yı Milliye örgütlenmesi içinde yer aldı. Haziran 1919'da, Yunan ileri harekâtını durduran Köşk Cephesi'nde savaştı. Fata ve Kemerdere'de Yunanlılara ağır kayıplar verdiren baskınlar düzenledi. Ekim 1919'da, öteki efelerle birlikte Torbalı Ödemiş demiryolunun geçtiği Küçük Menderes üzerindeki köprüleri atarak yöredeki Yunan toplu saldırısının geciktirilmesini sağladı. 13 Kasım 1919'da Fata yöresinde Yunan birlikleriyle şiddetli bir çatışmaya girdi. Üç gün süren çatışmalardan sonra siperine girmeyi başaran bir Yunan askerince süngülenerek öldürüldü. Ankara hükümeti daha sonra, savunurken öldüğü Fata bucağına onun anısına Gökçen adını verdi. Kurtuluş Savaşı'nın adı ilk duyulan direnişçilerinden olan Gökçen Efe, Halide Edip Adıvar'ın "Efe'nin Yemini" adlı öyküsünün de kahramanıdır. Ödemiş yöresinde adına türküler yakılmıştır.

Gökçer, Cüneyt (d. 1920, Malatya), tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Yöneticiliğini yaptığı Devlet Tiyatroları'nda sahnelediği oyunlarla tanınır.

1937'de Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümü'ne girdi. Yüksek Devre'yi bitirdiği

Cüneyt Gökçer Kral Lear rolünde, 1961 Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

yıl, Carl Ebert'in önermesiyle sahne ve mimik öğretmenliğine atandı (1942). Tatbikat Sahnesi'nde (1942-47) ve ardından Devlet Tiyatroları'nda birçok yapıtta başrolde oynadı; yurt içinde ve dışında başarılar kazandı. Bu oyunlar arasında Sophokles'ten *Antigone* (1942), Shakespeare'den *Julius Caesar* (1942), Molière'den *Kibarlık Budalası* (1944), Thornton Wilder'dan *Bizim Şehir* (1946), Ahmet Kutsi Tecer'den *Köşebaşı* (1947), Shakespeare'den *On İkinci Gece* (1948) ile *Hamlet* (1950), Émile Zola'dan uyarlanan *Gelin* (1953), Jean Anouilh'dan *Şatoya Davet* (1955) ve Jean Giraudoux'dan *Su Kızı* (1957) sayılabilir.

Aynı dönemde Talat Artemel'in *Vatan ve Namık Kemal* (1951) filmiyle sinema oyunculuğuna başlayan Gökçer, *Barbaros Hayrettin Paşa* (1951), *Lale Devri* (1951), *Kaldırım Çiçeği* (1953), *Nilgün* (1954), *Büyük Sır* (1956), *501 Numaralı Hücre* (1967), *Yaprak Dökümü* (1967), *Damdaki Kemancı* (1972) gibi filmlerde rol aldı; televizyon dizisi *Dördüncü Murat* (1981) ile de büyük övgü topladı.

Gökçer 1958'de Devlet Tiyatroları genel müdürlüğüne getirildi. Bu dönemde Yeni Sahne (1960), Altındağ (1964), Adana (1966) ve İstanbul (1969) sahneleri açıldı, yerli oyun yazarları özendirildi, tiyatro bütçesinden ödenek ayrılarak bale çalışmaları başlatıldı. Gökçer 1978'de görevden alındıktan sonra 1980'de yeniden genel müdürlüğe getirildiyse de, 1983'te bir kez daha görevden alındı. Genel müdürlüğü sırasında ve sonrasında *Öp Beni Kate* (1963), *Damdaki Kemancı* (1970), *My Fair Lady* (1977) gibi müzikallerde oynadı. Carson McCullers'tan uyarlanan *Küskünler Kahvesi* (1967), Arthur Miller'dan *Cadı Kazanı* (1970), Max Frisch'ten *Andorra* (1972), Anouilh'dan *Beckett yahut Tanrının Onuru* (1972), Güngör Dilmen'den *Bağdat Hatun* (1974), Peter Shaffer'dan *Küheylan* (1975), Ephraim Kishon'dan *Tarla Kuyuydu Jüliet* (1976), Refik Erduran'dan *Tamirci* (1985), Edward Albee'den *Kim Korkar Hain Kurtan* gibi oyunlar, Ferit Tüzün'den *Midas'ın Kulakları* (1978), Nevit Kodallı'dan *Gilgamaş* (1978) gibi operalar yönetti. 1981'de Devlet Sanatçısı unvanını alan Gökçer, yurt içinde ve dışında birçok ödül kazandı. 1987'de Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuarı müdürlüğüne getirildi.

gökdelen, yüksek, çok katlı yapı. Terim ABD'de 1880'lerde bu türdeki ilk yapıların ortaya çıkmasından hemen sonra kullanılmaya başladı. Bir yapı biçimi olarak gökdelen, çeşitli teknik ve toplumsal gelişmelerin bir araya gelmesi sonucunda gerçekleşti.

Kentlerin ticaret hacmindeki büyüme, ticaret alanlarına olan gereksinimi artırırken, ilki 1857'de New York kentindeki Haughwout Büyük Mağazası'na konan güvenli yolcu asansörleri dört beş kattan daha yüksek yapıların inşasına olanak sağladı. İlk gökdelenler, zemin katta son derece kalın taş duvarlara oturtulmaktaydı. Ama mimarlar kısa bir süre sonra, üst katları dökme ve dövme demirden çerçevelere taşıtarak zeminde daha geniş kat alanları elde ettiler. James Bogardus, 1848'de New York'ta gerçekleştirdiği beş katlı fabrikada üst katları ve çatı yükünü taşıtmak için demirden rijit çerçeveler kullandı. Gökdelende asıl ilerlemeyi, ABD'de ilk kez 1880'lerde kullanılan Bessemer işleminin geliştirilmesi sağladı. Demirden daha sağlam ve hafif bir malzeme olan çelikten yapılan çerçeveler, yapıların daha fazla yükselmesine olanak sağladı. William Le Baron Jenney Chicago'daki 10 katlı Home Insurance Company Binası'nda bu yapım tekniğini ilk kez kullandı (1885). Jenney'nin gökdelenleri, perde duvarların da ilk kez kullanıldığı yapılar oldu.

Bir gökdelen, toprak altındaki kazık temelden (alt yapı), toprağın üstündeki çelik kolon ve kirişlerden (üst yapı) ve bunlara asılan perde duvardan (dış yapı) oluşur. Üst yapının yükünü yalnızca toprağın altındaki temel kazıkları değil, bunları saran toprak ve kayalar da taşır. New York kentindeki Manhattan Adasının granit zemin yapısı, gökdelenleri kolayca taşır. Ama günümüzdeki modern yapı teknikleriyle üst yapının yükü yumuşak zeminlerde de eşit olarak dağıtılabilmektedir. Bu sayede, başlangıçta ticari bir mimari biçim olan gökdelenler bugün ABD ve başka ülkelerde konut olarak da yaygın biçimde kullanılabilmektedir.

Gökdelen tasarımı çeşitli evrelerden geçerek günümüze ulaştı. Jenney ve Sullivan yapılarında zeminden saçağa kadar yükselen kolonlarla dikey etkiyi artırıcı bir üslup

kullandılar. Ama bu yapı türünde eski biçimlere bağlı kalan mimarlar da vardı. Örneğin yeni-klasik bir anlayış içindeki McKim, Mead ve White tasarladıkları gökdelenlerde antik Yunan sütunları kullandılar. Napoléon Le Brun, New York kentindeki Metropolitan Life Insurance Binası'nda (1909) Venedik'teki ünlü çan kulesinden esinlendi. Cass Gilbert'in Woolworth Binası (1913) ise yeni-gotik bezemenin en önemli örneğini oluştuyordu. Gene New York kentindeki Chrysler Binası (1929), Empire State Binası (1931) ve Rockefeller Merkezi'nin (1929) cephelerinde görülen ve o günlerde mimarlıkta kullanılan teknoloji kadar yeni olduğu kabul edilen *art deco* üslubundaki oymaların bugün, eskinin abartılı bezemelerine daha yakın olduğu düşünülmektedir.

Gökdelen tasarımına en uygun yaklaşımı, bütün yalınlığı ile Uluslararası Üslup getirdi. Mies van der Rohe'nin New York kentindeki Seagram Binası ve Chicago'daki Lake Shore Drive Apartmanları bu tarzda en başarılı örneklerdi. Bu üslubun yalın dikeylik anlayışı ve cam perde duvar kullanımını modern yaşamın öyle güçlü bir simgesi oldu ki, giderek en küçük yerleşim merkezleriyle banliyölerin çarşıları bile kristal kutularla doldu. 1970'lerde kent dokusunda insan ögesini vurgulamaya yönelik girişimler sonucunda getirilen yapılaşma kuralları ve çıkarılan yeni yasalarla yüksek yapı bloklarının altında ve çevresinde yeşil alanların düzenlenmesi zorunlu hale getirildi. Kent sokaklarının güneş girmeyen vadilere dönüşmesini önlemek için de 1930'larda çıkarılan bölgesel yasalarla daha alçak ve basamaklı gökdelenlerin yapılması sağlandı. New York kentindeki Dünya Ticaret Merkezi ve Chicago'daki Sears Binası gibi çok yüksek gökdelenler hâlâ yapılagelmekteyse de, artık bunların çoğunda, New York kentindeki Citicorp Merkezi örneğinde olduğu gibi, cadde düzeyinde ilginç ve canlı alışveriş alanları oluşturulmaktadır.

1970'lerde ve 1980'lerde gökdelen tasarımını yönlendiren bir başka ekonomik etken de, bu dönemdeki enerji tasarrufu gereksinimi oldu. Sürekli havalandırma ve soğutma donanımı kurulmasını gerektiren daha önceki açılmaz pencereler, yerlerini güneş ışınlarını yansıtan koyu camlı, açılabilir pencerelere bıraktı. 1980'lerde ayrıca, belki de Uluslararası Üslubun yalınlığına bir tepki olarak, New York kentindeki Philip Johnson'ın AT&T Binası'nda olduğu gibi klasik bezemeye dönüşün ilk kıpırtıları başladı.

Gökdoğan, Nüzhet (d. 14 Ağustos 1910, İstanbul), Türk astrofizikçi. Türkiye'de astronomi öğretimine ve astrofizik araştırmalarına önemli katkılarda bulunmuştur.

Zihni Paşa'nın (Toydemir) kızıdır. Erenköy Kız Lisesi'ni bitirdi. Devlet bursu alan ilk kız öğrenci olarak 1928'de fizik, astronomi ve matematik dallarında lisans ve doktora öğrenimi yapmak üzere Fransa'ya gitti. 1932'de Lyon, 1934'te Paris üniversitelerini bitirip stajını Paris Gözlemevi'nde yaptıktan sonra Türkiye'ye döndü. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi (İÜFF) Astronomi Kürsüsü'ne atanan ilk Türk doçent oldu. 1936-46 arasında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde de matematik dersleri verdi. 1948'de profesörlüğe yükseldi. 1954'te Türkiye'deki ilk kadın dekan olarak İÜFF'nin başına getirildi. 1958-80 arasında Astronomi (bugün Astronomi ve Uzay Bilimleri) Bölümü'nün de başkanlığını yürüttü. Türk Astronomi Derneği'ni kurarak 20 yıl başkanlığını yaptı. Bu görevi sırasında Türkiye'nin Uluslararası Astronomi Birliği'ne (IAU) katılmasını sağladı. 1978'de ikinci kez İÜFF dekanlığına ve Astronomi Bölümü başkanlığına seçildi. 1980'de emekliye ayrıldı.

İstanbul Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliği ve yöneticilik görevi sırasında pek çok öğrenci yetiştiren Nüzhet Gökdoğan Fransa'daki Paris ve Meudon, İsviçre'deki Basel, İtalya'daki Asiago ve Trieste gözlemevleriyle bağlantı kurarak ortak araştırma programları uyguladı. Türkiye'de astronomi ve astrofizik araştırmalarının gelişmesine yön veren Gökdoğan, 1971'de Uluslararası Kepler Sempozyumu'nu, 1978'de de Türk Astronomi Sempozyumu'nu düzenledi. Emekli olduktan sonra da astronomi tarihi ve takvim konularında araştırmalarını sürdürdü. Yurtiçindeki ve yurtdışındaki bilimsel dergilerde birçok makalesi yayımlanan Nüzhet Gökdoğan'ın, çevirilerinin yanı sıra *On the Origin of the Sunspot* (1948; Güneş Lekelerinin Kökeni Üstüne), *Point de vue sur la théorie des courbes de croissance* (1963; Büyüme Eğrileri Kuramına İlişkin Bir Görüş), *L'astronomie en Turquie* (1968; Türkiye'de Astronomi), *Kepler'den Önce ve Sonra Gökbilimde Gelişmeler* (1972), *Spektroskopiyeye Giriş* (1978) gibi kitapları vardır.

gökfiziği bak. astrofizik

gökgerdan (*Luscinia svecica* ya da *Erithacus svecicus*), *Passeriformes* (ötücü kuşlar) takımının *Turdidae* familyasından kuş türü. 14 cm uzunluğundaki gökgerdanın üst bölümleri kahverengi, alt bölümleri dışısında sarımsı, erkeğinde beyazdır. Erkeklerin parlak mavi renkteki gerdanında bazı alttuturda pas kıvrılı, bazılarında ise ak bir leke bulunur. Palearktik bölgede geniş bir dağılım gösteren, ayrıca Nearktik bölgenin kuzeybatı ucuna ve Alaska'nın batısına kadar yayılmış olan bu kuşlar yüksek bölgelerdeki nemli orman ve çalılıklarda, kuzeydeki tundra bölgesinde ürer, kışı Etiyopyen ve Oryantal bölgelerde geçirir. Böceklerle beslenen gökgerdanın ötüşü güzel ve canlıdır. Türkiye'de, Anadolu'nun kuzeydoğu-

Gökgerdan (*Luscinia svecica*)
H. Schremp - Bruce Coleman Inc

sunda az sayıda ürer; göç zamanı öbür bölgelerde de az sayıda görülür.

Gökgöl Mağarası, Karadeniz Bölgesi'nde, Zonguldak ilinin Merkez ilçesinde mağara. Üzülmüş Deresinin batı kıyısında Karbonifer Döneme (y. 345-280 milyon yıl önce) ait kalkerler içinde oluşmuştur. Toplam uzun-

luğu 2.970 m'dir. İçinde çok güzel sarkıtlar, dikitler ve bir yeraltı ırmağı bulunan Gökgöl Mağarasındaki ilk mağarabilim (speleoloji) araştırmaları. 1976'da jeolog Temuçin Aygen tarafından yapıldı.

gökğünüğü, EFEMERİT olarak da bilinir, gök cisimlerinin konumlarını veren tablolar. Çoğunlukla, bu cisimlere ilişkin bazı ek bilgiler de içerir. İlk gökğünüklüklerini İÖ 4. yüzyılın başlarında Babil'iler hazırlamıştır; bunların çoğu günümüzde de astronomlar ve denizciler tarafından başvuru kaynağı olarak kullanılmaktadır.

Modern gökğünüklükleri, gözlemlenen gök cisimlerine ilişkin olarak geliştirilen kuramlara (matematiksel tanımlara) dayalı olarak hazırlanır. Bu çalışmalar yoğun hesaplama ve dikkatli doğruluk denetimi gerektiren işlemlerdir. 20. yüzyıla değin bu tür hesaplamalarda daha çok logaritma tablosundan yararlanılırdı. Mekanik hesap makinelerinin ardından elektronik hesap makinelerinin ve bilgisayarların yaygınlaşmasıyla, işlemlerin hızı ve duyarlılığı da arttı. Son derece ayrıntılı ve uzun hesaplamalar gerektiren işlemler bugün bu bilgisayarların yardımıyla kolayca ve kısa sürede gerçekleştirilebilmektedir. Örneğin, beş dış gezegenin 1653'ten 2060'a değin her 40 gün için hareket denklemlerinin eşanlı integrali alınabilmektedir.

Bugün düzenli olarak yayımlanan bazı ulusal gökğünüklükleri vardır. Bunların en eskisi, Alman astronom Johannes Kepler'in 1617'de hazırlamaya giriştiği bir dizi gökğünüğünün devamı olarak 1679'da Paris'te yayımlanmaya başlayan *Connaissance des temps*'dir (Zaman Bilgisi). İngiltere'de ise 1766'da Nevil Maskelyne, *Nautical Almanac and Astronomical Ephemeris*'in (Denizci Almanacağı ve Astronomi Gökğünüğü) yayımını başlattı. ABD'de 1852'de yayımına başlanan *The American Ephemeris and Nautical Almanac* (Amerikan Gökğünüğü ve Denizci Almanacağı) astronom Simon New Comb'un öncülüğünde 1877'den başlayarak düzenli olarak yayımlanan en gelişkin gökğünüklüklerinden biri durumuna geldi. 1960'ta bu yayın, İngiltere'de yayımlanan ulusal gökğünüğüyle birleşerek *The Astronomical Ephemeris* (Astronomi Gökğünüğü) adını aldı. 1981'de ise gökğünüğünün adı yeniden değişerek *The Astronomical Almanac* (Astronomi Almanacağı) oldu. Petersburg'da Kuramsal Astronomi Enstitüsü tarafından düzenlenen ve yıllık olarak yayımlanan *Ephemerides of Minor Planets* (Küçük Gezegenler Gökğünüğü) ise büyük bir uluslararası işbirliğinin sonucunda gerçekleştirilmiştir.

Gökğünüğü Zamanı (İngilizce adından ET olarak kısaltılır), çeşitli bilimsel amaçlara yönelik olarak geliştirilen zaman hesaplama sistemi. Gökğünüğü Zamanı, Yer'in dönmelerinden bağımsız olarak, gezegenlerin yörünge hareketlerinden hesaplanır. 20. yüzyılın başlarında, Yer'in kendi eksenini çevresindeki dönme hızının değiştiğini gösteren kanıtlar elde edildi. Güneş zamanı ve yıldız zamanı Yer'in Güneş'e ve yıldızlara göre kendi eksenini çevresindeki dönme periyoduna dayalı olarak belirlenir ve bu nedenle bu iki zaman her yıl için, saniye düzeyinde de olsa değişir. 1950'lerde çok duyarlı ölçümler için Gökğünüğü Zamanı daha güvenilir bir sistem olarak ortaya atıldı. Pratikte bu zaman, yıldızlara göre Ay'ın hareketinin gözlenmesine dayalı olarak hesaplanır. Gökğünüğü Zamanı ile ortalama güneş zamanı arasındaki fark, yüzyılda 10

saniye kadardır. Herhangi bir yıla ilişkin farkın değeri, birbirini izleyen bir iki yıllık gözlemlerden, çok duyarlı biçimde hesaplanabilir.

Gökırmak, Karadeniz Bölgesi'nin batı kesiminde akarsu. Kızılırmak'ın bütün çıkış boyunca aldığı üç büyük koldan biridir. Uzunluğu 221 km'yi bulur. Daday'ın güneybatısında bulunan Eğriceova Dağından çıktığı kabul edilen ırmak, bu kesimde Külcübel Deresi adıyla anılır. Daday kasabası yakınlarında batı-doğu doğrultusunu izleyerek Daday Çayı adını alır. Güney-kuzey doğrultusunda akan ve Kastamonu kentinden geçen Karaçomak Deresini aldıktan sonra Gökırmak olarak bilinir. Antik Çağda adı Amnias olan Gökırmak, kuzeyden Küre (İsfendiyar) Dağlarının güney yamacından gelen suları, güneyden de Ilgaz Dağının kuzey yamacından inen suları toplar. Taşköprü ile Boyabat arasında kırk sistemlerinin doğrultusunda geniş bir yay çizer. Vadisi Taşköprü'nün kuzeydoğusunda olduğu gibi bazen boğaz, Boyabat Ovasında olduğu gibi bazen ova görünümü alır. Durağan ilçe merkezinin 5 km kadar doğusunda Kızılırmak'a ulaşır.

Yağmur ve kar sularıyla beslenen Gökırmak'ın ilkbaharda kabaran, yaz sonunda da azalan bir rejimi vardır. Kabarma ve alçalmalar, yukarı ve aşağı çığırarda zaman bakımından farklılık gösterir. Suların en yüksek ve en alçak düzeye erişmesi, yukarı kesimdeki Daday yakınlarında sırasıyla mart ve kasım, aşağı kesimdeki Durağan'da ise nisan ve ağustos aylarına rastlar.

Daday-Kastamonu-Sinop karayolu Boyabat yakınlarına, bu yolun Havza üzerinden Samsun'a bağlanan kesimi ise Durağan'ın doğusuna kadar Gökırmak Vadisini izler. Vadi tabanında pirinç, kendir, şeker pancarı ekim alanları geniş yer tutar. Şeker pancarı tarımı vadiye 1963'te Kastamonu Şeker Fabrikası'nın açılmasıyla girmiştir. Çeltik ve kendir ise vadinin geleneksel bitkisel ürünleridir. Çeltik işleme tesisleri Gökırmak Vadisinin aşağı kesiminde, kendir işleyen fabrikalar Taşköprü'dedir. Gökırmak Vadisinin Taşköprü çevresi aynı zamanda elma ve erik bahçelerinin yoğunlaştığı bir kesimdir. Karaçomak Deresi üzerinde kurulmuş olan sulama, taşkın önleme, içme ve kullanma amaçlı Karaçomak Barajı 1974'te işletmeye açılmıştır.

gökkarga, *Coraciiformes* takımının *Coraciidae* familyasını oluşturan 11 kuş türünün ortak adı. Avrupa ve Afrika'dan Avustralya'ya kadar uzanan sıcak bölgelerde dağılmış olan gökkargalar, 25-32 cm uzunluğunda, kısa bacaklı, dolgun gövdeli, mavi ya da mor renkli kuşlardır. Sürüler halinde yaşayan ve üreme mevsimindeki gösteri uçuşları sırasında havada taklalar atarak dalışa geçmeleriyle tanınan bu gürültücü kuşlar, özellikle çekirge ve uçan karınca gibi böceklerle, sürüngenlerle ve öbür küçük hayvanlarla beslenir. Türlerin çoğu ağaç kovuklarında, bazıları termit yuvalarında bannır.

Ağaçlık yerlerde ve tarım alanlarında yaşayan, 30 cm uzunluğundaki bayağı gökkarganın (*Coracias garrulus*) sırtı kızıl kahverengi, öbür bölümleri mavinin çeşitli tonlarında ve yanardır. Yol kenarlarındaki tellere tünüyerek avını gözler. Akdeniz çevresinde ve Asya'nın batısında üreyen bu tür, kışı Etiyopyen bölgede geçirir; yazın Türkiye'nin her yerinde görülebilir.

gökkumu, KONDROL olarak da bilinir, kumlu göktaşı (kondrit) denilen taşı göktaşları-

nın içinde gömülü halde rastlanan küçük, yuvarlak parçacık. Gökkuşları çoğunlukla silikat mineralleri olan olivin ve piroksen-den oluşur. Yapısal ve kimyasal özellikleri bu malmemelerin yüksek sıcaklıklarda dağınık erimiş damlacıklar halinde oluştuğunu göstermektedir. Bu damlacıklar daha sonra katılarak taşı agregalar biçimindeki kumlu göktaşlarını oluşturmıştır. Bu süreç evrenin ilk oluşum dönemlerinde, henüz gezegenler bugünkü kütleli yapılarına ulaşmadan önce gerçekleşmiştir. Ama gökkumu parçacıklarının erimiş damlacıklar durumuna nasıl geldiği bilinmemektedir. Bu konuda ileri sürülen bir görüş, var olan toz parçacıklarının, hızlı parçacık çarpışması türünden yüksek enerjili olaylar sırasında eridiği ve çevreye damlacıklar biçiminde yayılarak hızla soğuduğu ve taşlaştığı yolundadır.

gökkuşağı, uzak bir kaynaktan gelen ışığın yağmur ya da sis gibi su damlalarından oluşan bir tabakanın üzerine düşmesiyle beliren eşmerkezli renkli kuşaklar dizisi. Çoğunlukla Güneş ışığının uzaktaki bir yağmurun düşmekte olan damlalarını aydınlatması sırasında gözlemlenir. Gökkuşağı, Güneş'in karşıt yönünde oluşur.

Gökkuşağının renkli ışınları, yağmur damlasına giren ışık ışınlarının kırılması ve damlanın içinden yansıması sonucunda oluşur; birbirinden biraz değişik açıyla yansıyan ışık ışınları tayfın değişik renklerinin oluşmasına yol açar. Böylece gelen ışığın bileşik renkleri damladan çıkarken ayrılır. En parlak ve en sık rastlanan gökkuşağı, damladan tek bir içten yansımayla çıkan ışık ışınlarının oluşturuludur. Birincil (iç) kuşak olarak adlandırılan bu gökkuşağının açısı yaklaşık 42°'dir ve içten dışı

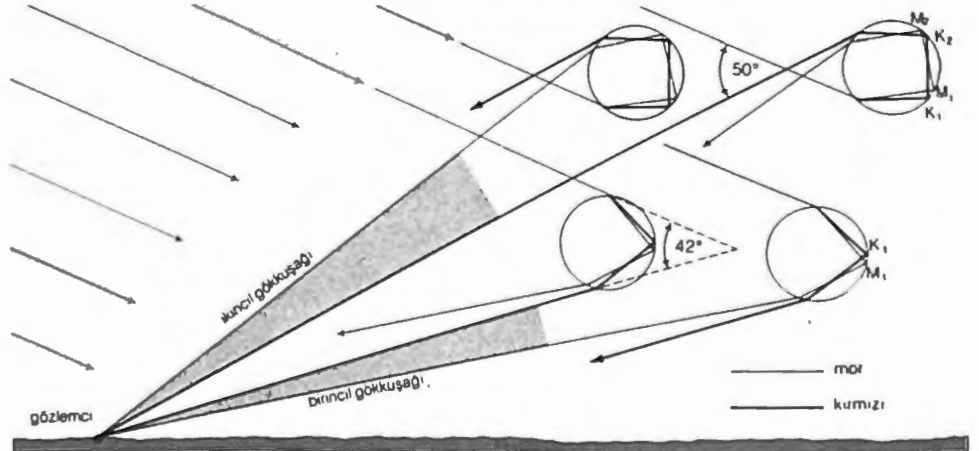
ışınlarının üzerindeki girişim etkilerinin sonucunda oluşurlar.

gökkuşağı balığı bak. lepestes

gökküre, göğün görünürdeki yüzeyi. Yıldızlar bu yüzeyin üzerinde sabit noktalar biçiminde görülür. Gök cisimlerinin konumlarını belirlemeye yarayan koordinat sistemlerinin kurulması amacıyla, Yer'den sonsuz uzaklıkta gerçek bir küre düşünülür. Yer'in dönme eksenini bu küreyi kuzey ve güney kutuplarından keser ve gökküre bu eksenin çevresinde döner. Yer'in sonsuza uzatılan Ekvator düzlemini çevreleyen daire ise gök ekvatorunu oluşturur. Ayrıca bak. başucu; saat dairesi; tutulum dairesi.

Gökmen, Mehmet Fatih (d. 1877, Akseki, Antalya - ö. 1955, İstanbul), Türkiye'de astronomi ve jeofizik çalışmalarına öncülük eden bilim adamı. Kandilli Rasathanesi'nin kurucusudur.

İlk öğrenimini Akseki ve Alanya'da yaptı. İstanbul'da medrese öğrenimi gördü. Bir süre Sultan Selim Muvakkithanesi'nde çalıştı. Dönemin müneccimbaşı Hüseyin Hilmi Efendi'den eski astronomi ve takvim hazırlama yöntemlerini öğrendi. Salih Zeki'yle tanışarak matematiğe ve çağdaş astronomiye yöneldi. 1904'te açılan Darülfünun-ı Şahane'nin Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye Şubesi'ni bitirdikten sonra bir süre matematik öğretmenliği yaptı, Darülfünun'da astronomi ve hesab-i ihtimali (olasılık) dersleri verdi. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) önce yönetim aleyhindeki çalışmalarını nedeniyle kovuşturulmaya uğradı. Meşrutiyet'ten sonra, İstanbul'daki ilk üyelerinden olduğu

Güneş ışığının, su damlalarının yüzeyinde kırılarak ayrılıma uğraması. Birincil gökkuşağı, ışığın her bileşeninin damlanın içinde bir kez yansıması (kırmızı bileşen K₁, mor bileşen M₁ noktasında) sonucunda oluşur; ikincil gökkuşağı ise ışınlar ise damlaların içinde ikinci kez (K₂ ve M₂ noktalarında) kırılmalardır.

Rhodes W. Fairbridge, *The Encyclopedia of Atmospheric Sciences and Astrogeology* (1967). Dowden Hutchinson & Ross Inc., Stroudsburg, Pennsylvania

doğru mor, indigo (çivit), mavi, yeşil, sarı, turuncu ve kırmızı renkli kuşaklardan oluşur.

Kimi zaman gözlemlenen ikincil (dış) kuşak daha soluktur ve renk sırası da birincil kuşakın tam tersidir. İkincil gökkuşağının açısı yaklaşık 50°'dir ve bu nedenle birincil kuşakın dışında görülür. Bu kuşak, ışığın su damlasının içinde iki kez yansıması sonucunda oluşur. Işığın üç ya da daha çok kez yansıması sonucunda oluşan gökkuşakları oldukça soluktur ve ender olarak görülür.

Kimi zaman birincil gökkuşağı içinde soluk renkli halkalar biçiminde, ek kuşaklar görülür. Bu kuşaklar, su damlasının içinde bir kez yansıdıktan sonra damladan çıkan ışık

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden ayrılıp siyasal yaşamdan çekildi.

1910'da Rasathane-i Amire müdürlüğüne getirildi, yeni bir rasathane kurmakla görevlendirildi. Belçika'daki Uccle Kraliyet Gözlemevi'ni örnek alarak 1911'de Kandilli'de bir meteoroloji istasyonu kurdu. Amacı burayı bir astronomi ve jeofizik kurumu olarak geliştirmekti; böylece Kandilli Rasathanesi'nin temeli atılmış oldu. Savaşlar ve işgal koşulları yüzünden rasathane Cumhuriyet'e değin önemli bir gelişme gösteremedi.

Cumhuriyet döneminde Almanya'dan getirtilen ve 1935'te yerleştirilen 20 cm'lik bir dürbünle Kandilli'de astronomik gözlemler başladı. Bu arada Darülfünun'da astronomi derslerini de sürdüren Mehmet Fatih, 1933

Üniversite Reformu sırasında görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Zamanını bütünüyle Kandilli Rasathanesi'ne ayırdı. Yeni astronomi bilgilerinin ışığı altında, Semerkant Okulu'nun ay başlarının saptanmasında yaygın olarak kullandığı yöntemleri geliştirdi. 1938'de rasathaneye bir manyetik ölçme birimi kondu. Gökmen 1943'te Kandilli Rasathanesi'ndeki görevinden emekli olunca yeniden siyasal yaşama döndü. 1943 ve 1946'da Konya milletvekili seçildi. 1950'de siyasal yaşamdan çekildi.

Gökmen'in başlıca yapıtları *Eski Hitay Takvimi* (1936) ve *19 Haziran Kılıfı*

Fatin Gökmen
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Küllisi'dir (1948). Eski Türk ve Müslüman astronomların çalışmalarıyla da ilgilenen Gökmen, *Rubu Tahtası Nazariyesi ve Tahtikatı* (1936) adlı yapıtında ilk astronomi aracı sayılan rubu tahtasını (dörtlük aracı) ve çizim yöntemlerini anlatır. Mehmet Fatin Gökmen, emeklilik yıllarında astronomi tarihi ve takvim konusunda araştırmalar yapmıştır.

Gökmen, Tarık (d. 1918, İstanbul - ö. 1985, İstanbul), zaman astronomisi alanındaki çalışmalarıyla tanınan astronom. Kandilli Rasathanesi'nin kurucusu Mehmet Fatin Gökmen'in oğlu olan Tank Gökmen, ortaöğrenimini Robert Kolej'de tamamladıktan sonra aynı okulda bir süre öğretmenlik yaptı. 1940'ta İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ne (İÜFF) girdi ve 1951'de astronomi-matematik bölümünden mezun oldu. 1952'de Kandilli Rasathanesi'nde asistan olarak göreve başladı, 1954'te doktorasını tamamladı. 1954'te kurulan Türk Astronomi Derneği'nin kurucuları arasında yer alan Gökmen, 1961-62 yıllarında derneğin başkanlığını yaptı. 1956'da İsviçre'ye gitti ve Neuchâtel Gözlemevi'nde zaman astronomisi konusunda çalışmalar yaptı. 1964'te doçent olan Gökmen, Uluslararası Astronomi Birliği'nin (IAU) zaman komisyonuna üye seçildi. 1974'te İÜFF Astronomi (bugün Astronomi ve Uzay Bilimleri) Bölümü'ne öğretim üyesi olarak atandı ve 1982'de profesör olarak emekliye ayrıldı. Gökmen'in zaman ve konum astronomisi üzerine yayımlanmış çok sayıda bilimsel çalışması vardır.

gökmar, KÖKNAR olarak da bilinir, çamgiller (*Pinaceae*) familyasının *Abies* cinsini oluşturan ve yaprakdökmeğyen 40 kadar ağaç türünün ortak adı. Doğal olarak yetiştiği yerler Kuzey ve Orta Amerika, Kuzey Afrika, Asya ve Avrupa'dır. Gökmarlar, olgunlaştığında koni biçimini alan ve dalları gövdeye çevrel olarak dizilen yüksek orman ağaçlarıdır. Doğrudan doğruya dallardan çıkan, iğnemi ve genellikle yassı yaprakları döküldüğünde, dalların üstünde halka biçiminde bir iz bırakır. Dalların dik olan kozalaklar çoğu kez tepeye doğru daralan silindirik ya da yumurta biçimindedir ve her biri geniş kanatlı iki tohum taşıyan çok

sayıda puldan oluşmuştur. Tohumlar olgunlaştığında kozalakların pulları dökülür ve geriye başağı andıran bir eksen kalır.

Anayurdu Avrupa ve Asya olan ak gökmar (*Abies alba*) Avrupa'nın en değerli orman ağaçlarından biridir. Yaklaşık 60 m'ye kadar boylanabilen ve 500-800 yıl kadar ömrü olan bu ağacın özellikle mobilyacılıkta kullanılan yumuşak bir odunu vardır; kabuklarından yüksek kaliteli bir terebentin, yapraklarından ise ilaç ve parfüm yapımında kullanılan hoş kokulu bir esans (gökmar esansı) özütlenir. Bu tür ayrıca parkçılıkta değerli bir süs ağacıdır.

Anayurdu Kuzey Amerika olan balsam gökmarı (*A. balsamea*) çok sevilen bir süs ve Noel ağacıdır. Olgunlaştığında boyu 12-18 m'ye ulaşan bu ağacın kozalakları 5-10 cm uzunluğundadır. Kabuklarından, Kanada balsamı adı verilen ve mikroskop çalışmalarında incelenecek örneği cam üstüne tutturmaya yarayan reçineli bir madde elde edilir.

Yunanistan'da Peloponnesos'un 750-1.500 m yüksekliğindeki yamaçlarında yetişen Yunanistan gökmarı (*A. cephalonica*) kalın gövdesi ve kırmızımsı-kahverengi dallarıyla yaklaşık 30 m yüksekliğinde bir ağaçtır. Keskin bir kokusu ve bol reçineli tomurcukları olan bu ağaç İtalya'da kerestesi için,

Balsam gökmarı (*Abies balsamea*)
U S Forest Service

Avrupa ve Kuzey Amerika'nın çeşitli yerlerinde ise süs ağacı olarak yetiştirilir.

Türkiye'de doğal olarak yetişen dört türle yaklaşık 183 bin hektarlık bir alanı kaplayan gökmar çam, meşe ve kayından sonra dördüncü sırayı alır. Bu dört türden

biri olan Kafkasya gökmarı (*A. nordmanniana*) Yeşilirmak ile eski SSCB-Türkiye sınırı arasında kalan Doğu Karadeniz orman bölgesinde yayılmıştır. Yaklaşık 40-50 m yüksekliğe ulaşabilir; yukarı doğru daralan silindirik biçiminde kozalakları vardır. Özellikle Avrupa ülkelerinde süs ağacı olarak değerlendirilen bu türün kozalaklarından antiseptik olarak kullanılan ve yaraları iyileştirmekte yararlanılan bir sakız elde edilir. Yapraklarının balgam söktürücü ve kabız yapıcı etkisi vardır. Kızılırmak'ın denize döküldüğü yerden Uludağ'a kadar yayılmış olan Uludağ gökmarı (*A. bornmülleriana*) yaklaşık 30-40 m yüksekliğinde, Türkiye'ye özgü değerli bir orman ağacıdır. Bu tür de genellikle parklarda süs ağacı olarak yetiştirilir. Adını yetiştirdiği yerden alan Kazdağ gökmarının (*A. equi-trojani*) bol reçineli tomurcukları vardır. Kozalakları öbür üç türünden daha iri olan ve yüksekliği 25-30 m'ye ulaşabilen Toros gökmarı (*A. cilicica*) Toroslar'da ve Amanos Dağlarında yetişir. Gene değerli bir süs ağacı olan bu türün bol reçineli kozalaklarından bazı yörelerde mezdeği adı verilen ve ilaç olarak kullanılan bir sakız çıkarılır.

Gökmar ağaçlarının renkli özodunu bulunmayan ve reçine kanalları içermeyen beyazımsı odunu selüloz ve kâğıt sanayisinde, inşaatlarda, mobilyacılıkta, müzik aletleri yapımında ve ambalaj malzemesi üretiminde kullanılır.

gökmar kargası, Passeriformes (ötücükuşlar) takımının *Corvidae* (kargagiller) familyasından, iğneyapraklı ormanlarda yaşayan, keskin gagalı, kısa kuyruklu iki kuş türünün ortak adı. İskandinavya ile Japonya arasında dağılım gösteren ve daha güneydeki dağlık bölgelerde birbirinden ayrı topluluklar halinde yaşayan Avrasya gökmar kargasının (*Nucifraga caryocatactes*) uzunluğu 32 cm, tüyleri kahverengi üstüne ak benekli, kuyruğunun ucu aktır. Kuzey Amerika'nın batısında yaşayan Amerika gökmar kargası (*N. columbiana*) soluk boz renkli, yalnız kuyruğu ve kanatları karadır; uçarken kanatlarının altındaki ak tüyler görülebilir. Tohum ve kabuklu yemişlerle beslenen her iki tür de genellikle kış yiyeceğini yaz aylarında toprak altında biriktirir. Avrasya gökmar kargası Türkiye'de, Trakya ormanlarında seyrek olarak görülür.

Gökova Körfezi, KERME KÖRFEZİ olarak da bilinir, Ege Bölgesi kıyılarının güneyinde körfez. Kuzeyde Bodrum, güneyde Reşadiye (Datça) yarımadaarı arasında doğu-batı doğrultusunda uzanır. İlkçağda Kerameikos adıyla bilinen körfez daha sonra İstanköy ve Kerme adlarıyla anılmıştır. Eskiden körfezin doğu kesimini belirtmek için kullanılan ve doğu ucundaki ovadan gelen Gökova adı günümüzde körfezin bütünü için kullanılır.

Tektonik hareketler sonucunda Ege Bölgesi'nde doğu-batı doğrultusunda oluşan çukur alanlardan en güneyde yer alan Gökova Körfezidir. Doğu kıyılarının yakınında sığ olan körfezin derinliği, açıklara ve batıya doğru gidildikçe artar. Önünde İstanköy (Kos) Adasının yer aldığı körfezin kuzey kıyılarının dik ve yüksektir. Bu kıyıların ardında Yaran Dağı uzanır. Körfezin en önemli özelliği, güneydoğu kıyısının Türkiye'nin en girintili çıkıntılı kıyı kesimi olmasıdır. Bu kesimde iç içe geçmiş, genellikle daire biçiminde ve yörede "bük" adıyla anılan çok sayıda koy vardır. Körfeze dökülen çok sayıda kısa akışlı dere yazları

kurur; bu derelere yörede "azmak" adı verilir. Gökova'dan geçerek körfeze dökülen Çaydere, Akçapınar ile Akyaka köyleri arasında bir bataklık alanı oluşur.

Körfezin kuzey kesiminde yer alan en önemli adalar, Bodrum kentinin karşısında ki Karaada ile daha doğudaki Orak Adasıdır. Körfezin en büyük adası olan Karaada'nın yüzölçümü 9 km²'yi aşar. Körfezin güneydoğu kıyıların önünde ise irili ufaklı çok sayıda ada yer alır. Bunlardan başlıcaları olan Karacaada, Şehir Adası olarak da bilinen Sedir (eskiden Sideyi) Adası, Ortaada, Gelibolu Adası, Zeytinli Ada ve Yedi

Gökova Körfezindeki Sedir Adası kıyısına demirlemiş yatlar
Ozan Sağdıç - Art Link

Adalar'ın her birinin yüzölçümü Orak Adası gibi 1 km²'den azdır.

Körfezin çevresi çeşitli türlerde makilerle kaplıdır. Güneydoğusundaki koyların çevresinde kızıl çamlara rastlanır. Körfez kıyılarındaki bazı koylarda kendiliğinden yetişen ve yörede delihurma adıyla anılan bir tür hurma ile sığla (günlük) ağaçları görülür. Tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan bu ağaç türlerinin yer aldığı vadilerin Tabiatı Koruma Alanı olarak ayrılması planlanmaktadır. Körfezin güneydoğusunda yer alan Çamlı (eskiden Gelibolu) köyü yakınlarında Bucak ve Çetibeli orman içi dinlenme yerleri vardır.

Antik Çağda Karya kıyılarında yer alan körfez tarihsel kent kalıntıları bakımından da zengindir. Bunlardan en önemlileri Keramos ve Kedreai'dir. Milas'a bağlı bucak merkezi Ören yakınlarında kalıntıları bulunan Keramos kenti, ilkçağda seramik sanatının başlıca merkezlerindendi. Körfezin o dönemdeki adı da bu kentten geliyordu. İlkçağda körfezin kuzeyinde Halikarnassos (bugün Bodrum), güney ucunda da Knidos kentleri yer alıyordu. Kedreai antik kentinin kalıntıları Sedir Adasındadır.

Gökova Körfezinin çevresinde önemli yerleşim yeri yoktur. Kıyıları Muğla'nın Bodrum, Milas, Merkez ilçe, Ula, Marmaris ve Datça ilçeleriyle çevrilidir. Doğal ve tarihsel değerleri zengin olan körfez yat turizmi bakımından büyük önem taşır. Yatların ve Mavi Yolculuk'a çıkan teknelerin uğrak yeri olan, rüzgârdan korunaklı koylardan başlıcaları Çökertme Koyu, Akbük, Gelibolu Koyu, Söğüt Bükü, Ballısu Koyu, İngiliz Limanı, Degirmen Bükü, Longöz Limanı ve kıyısında bir tatlı su kaynağı bulunan Mersincik Limanıdır.

Muğla-Marmaris-Datça karayolu, Sakar Geçidini aşarak körfezin doğu kıyısından geçer. Son yıllarda körfezin özellikle doğu ve güneydoğu kıyılarında turistik konaklama tesisleri ve konutlar yapılmaktadır. Gökova Körfezinin kuzeyindeki linyit yataklarının değerlendirilmesi amacıyla Türkvevleri köyü ile Ören bucak merkezi arasında bir

termik santral yapılmaktadır. Santralin çalışmaya başlamasının, yoğun bir hava ve deniz kirliliğine yol açarak körfezle çevresinde doğal dengenin bozulmasına yol açacağı, bunun da canlı yaşamını ve turizmi olumsuz yönde etkileyeceği öne sürülmektedir.

görsel seyir, denizcilikte, gökcisimlerinin görünürdeki konumlarından yararlanarak konum saptama yöntemi. Herhangi bir anda, Yer yüzeyinin belirli bir noktasının başucu (zenit) konumunda belirli bir gökcismi bulunur. Yer üzerindeki bu noktanın konumuna coğrafik konum denir. Coğrafik konum, gök koordinatlarıyla ifade edilebilir; buna göre gökcisminin yükselimi enleme, Greenwich saat açısı da boylama eşittir. ABD Deniz Kuvvetleri Gözlemevi'nin Deniz Yıllığı Dairesi'nin yayımladığı türden çeşitli almanaklarda Güneş'in, Ay'ın ve gezegenlerin (ya da denizci yıldızlarının) gök koordinatları verilir; konuya ilişkin tablolar ise, Greenwich Sivil Zamanı temel alınarak hazırlanır. Bu bilgilerden yararlanılarak bir konum doğrusu (mekki hattı) çizilebilir. İlke olarak bu doğru her büyük kürenin üzerine çizilebilir ama uygulamada Mercator haritalarından ya da grafik kâğıtlarından yararlanılır.

Denizci, bir sekstant (altılık) yardımıyla gökcisminin yüksekliğini ölçer ve bu yüksekliği Greenwich Sivil Zamanı'na dayalı olarak kaydeder. Daha sonra, parakete hesabıyla da kendi tahmini konumunu belirler. Gökcisminin bu konuma göre bulunması gereken yüksekliği ve öteki gökcisimlerine göre yerini ise tablolardan hesaplar. Parakete konumunu harita üzerinde işaretler ve bu noktayı gökcisminin hesaplanmış konumuyla birleştirir. Denizci, bu bilgilere dayanarak ve gökcisminin gözlemlenen ve hesaplanan yükseklikleri arasındaki farkı dikkate alarak kendi konumunu hesaplayabilir.

Göksu, Akdeniz Bölgesi'nde ırmak. Biri Hadım Göksuyu ya da Göksu, öteki Ermenek Çayı, Ermenek Göksuyu ya da Gökçay adlarıyla anılan iki önemli kolun birleşmesiyle oluşur. Uzunluğu 308 km'dir.

Daha uzun kol olan Hadım Göksuyu, Taşkent'in batısında Karakuş Dağından çıkar. Balçılar Çayı adıyla güney-kuzey doğrultusunda akar; Taşkent ve Hadım kentlerinin doğusundan geçtikten sonra bir yay çizerek doğuya döner. Korualan-yöresinin suları, Haydar Dağından kaynaklanarak kuzeyden (soldan) Hadım Göksuyu'na katılır. Bundan sonra Göksu adıyla da anılan akarsu, çevredeki karst kaynakları ve kuzeydeki Özyurt Dağından gelen sularla beslenir. Bu kesimde birkaç kez karstik çatlaklara dalarak yeraltı çığırında akar. Daha sonra güneydoğuya yönelerek Mut yakınlarında doğudan (soldan) Kestanekapızı Deresi kolunu alır. Vadisi buraya kadar oldukça dardır; Mut yakınlarında ise tabanı genişleyerek açılır.

Karakuş Dağının güneyinden çıkan Ermenek Göksuyu, bu kesimde Çevne Çayı adıyla anılır. Kuzey-güney doğrultusunda akarken Dumlugöze yakınlarında doğuya yönelir. Kuzeyden (soldan) önce Göktepe yöresinin sularını, sonra da Pınarönü köyünde Küçükçay kolunu aldıktan sonra Ermenek'in güneyinde tabanı biraz genişler. Daha sonra gene dar boğazlara dalar ve Mut'un güneybatısındaki Suçatı köyü yöresinde Hadım Göksuyu'yla birleşir. Akarsu bundan sonraki çığırında Göksu adıyla anılır ve genişleyerek genellikle güneydoğu yönünde akar. Haydarköy'den sonra tabanı daralır ve art arda kanyon biçimli boğazlara

girer. Göksu Vadisi Silifke yakınlarında birden genişler ve ırmak, Silifke kentinin güneydoğusunda Akdeniz'e ulaşır.

Göksu, taşıyıp yığıldığı alüvyonlarla Silifke Ovasını oluşturmuştur. Silifke Ovası ya da Göksu Deltası adlarıyla anılan bu delta ovası, içindeki lagünlerle birlikte 1.515 km²'lik bir alan kaplar. Deltanın Taşucu-Susanoglu arasındaki kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu karaya bitişik olan kenarı 18 km, İncekum Burnu ile Doğuburnu (Yeniada) arasındaki Akdeniz'e bakan içbükey kenarının uzunluğu ise 15 km'dir. Taşucu-İncekum Burnu arasındaki güneybatı kenarı ve Doğuburnu-Susanoglu arasındaki doğu kenarının uzunlukları ise yaklaşık 10'ar km'dir. Başka deltalarda olduğu gibi Göksu Deltasında da ırmak zaman zaman çığır değiştirmiş, farklı zamanlarda farklı çığırardan denize ulaşmıştır. Deltanın güneyinde kıyı yenidoir ve sürekli kumul setleri henüz oluşmamıştır. Düz bir çizgi biçimindeki doğu kıyıları daha eskidir. Bu kıyı boyunca genişliği yer yer 100-200 m'yi bulan bir plaj oluşmuştur. Plajın hemen gerisi, kıyıya koşut kesintisiz bir sırt biçiminde uzanan kumullarla sınırlanmıştır. Yüksekliği yer yer 10 m'yi geçen kumul setinin hiç parçalanmadan uzanan orta kesiminin uzunluğu 4,5 km'dir. Göksu'nun Akdeniz'e döküldüğü deltanın güneyinde, önleri kıyı kordonlarıyla kapanmış iki lagün yer alır. Paradeniz ve Akgöl adlarıyla anılan bu göller balıkçılık bakımından önem taşır. Lagünlerin doğudan ve batıdan önlerini kapayan kıyı kordonları ters yönde de gelişerek bir kıyı okuyla İncekum Burnunu oluşturmuştur. Deltanın kıyıya yakın kesimleri kumluk ve çoraktır. Delta kıyılarında tatil siteleri ve kamu kuruluşlarına ait dinlenme tesisleri vardır. Silifke Ovası turuncgiller, muz, kavun ve karpuz gibi ürünlerin yetiştirildiği önemli bir tarım alanıdır.

Yağmur, kar ve karst kaynaklarının sularıyla beslenen Göksu'nun su toplama alanı yaklaşık 10.000 km²'dir. Göksu'nun suları ilkbaharda kabarır, yaz sonu ve sonbaharda azalır, ama yatağı hiç kurumaz. Aşağı çığırındaki Karahacılı'da yapılan ölçümlere göre ortalama debisi 118 m³/sn'dir. Debisi en çok 1.679 m³/sn, en az 26 m³/sn'dir.

Konya'yı Mut üzerinden Silifke'ye bağlayan yol ilkçağda Kalykadnos adıyla anılan Göksu'nun aşağı çığırını izler. Ermenek Göksuyu üzerindeki enerji amaçlı Gezende Barajı 1991'de hizmete girmiş olup Göksu'nun aşağı çığırındaki taşkın önleme ve enerji amaçlı Kayraktepe Barajı'nın yapımı planlanmıştır.

Göksu Irmağı, Seyhan Irmağını oluşturan önemli kollardan biri. Ayrıca bak. Seyhan Irmağı.

Göksu Kasrı bak. Küçükku Kasrı

Göksun, topraklarının bir bölümü Doğu Anadolu Bölgesi, daha büyük bölümü Akdeniz Bölgesi sınırları içinde kalan, Kahramanmaraş iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.920 km² olan Göksun ilçesi kuzeyde Kayseri ili ve Afşin ilçesi, kuzeydoğuda gene Afşin, doğuda Elbistan ve Ekinözü ilçeleri güneyde Merkez ilçe ve Adıran ilçesi batıda da Adana iliyle çevrilidir.

Göksun, Kahramanmaraş ilinin kuzeybatı kesiminde, oldukça yüksek bir alanda yer alır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan Dibek Dağı batıda Adana iliyle doğal sınır oluşturur. İlçenin kuzey kesimini engebelendiren Binboğa Dağları, Işık Dağında 2.935 m'ye yükselir. İlçenin en yüksek noktası, Berit Dağının 3.027 m'ye erişen

dorugudur. Binboğa Dağları doğuya gidildikçe yüksekliği 1.500-2.000 m arasında değişen platolara dönüşür. Berit Dağının çevresinde de yer yer zengin çayırırlarla kaplı platolar yer alır. İlçenin en önemli akarsuyu, Ceyhan Irmağının kollarından Göksun Çayıdır. Göksun Çayı üzerinde sulama ve taşkın önleme amaçlı Adatepe Barajı'nın yapımı planlanmıştır. Öteki önemli akarsuları Güredin ve Kömürsuyu dereleridir. Göksun Çayının suladığı Göksun Ovasının uzunluğu 30 km, genişliği ise 20 km kadardır.

İlçede başlıca ekonomik etkinlik tarımdır. En çok üretilen tarla bitkileri buğday ve şeker pancarıdır. Önemli miktarda fasulye, nohut, elma ve üzüm yetiştirilir. Arpa, mercimek, kayısı ve antepfıstığı üretimi ise düşük düzeydedir; hayvancılık ikincil geçim kaynağıdır. En çok koyun ve kıl keçisi yetiştirilir. İlçe tarımında ormancılık da önem taşır. Gelişmiş durumdaki kereste üretimi ve ticareti yöre dışı pazarlara açılmıştır. Göksun Yem Fabrikası 1980'de işletmeye açılmıştır. İlçe topraklarında alüminyum ve demir yatakları vardır.

Göksun'un bilinen yerleşim tarihi Roma dönemine uzanır. Gerimenikeia'yı (Kahramanmaraş) Mazaka (Kayseri) ve Kilikya'ya bağlayan yolların kavşağında önemli bir konaklama merkezi olan kentten antik adı Kokussos'tu. 14. yüzyıldan 16. yüzyıl başlarına değin Dulkadiroğullarının yönetiminde kalan yöre 1522'de Osmanlı topraklarına katıldı. Kent 19. yüzyıl sonlarında, Halep vilayetinden ayrılan Zor mutasarrıflığı sınırları içinde bulunan Maraş sancağının Andırın kazasına bağlı bir nahiye merkeziydi. Ama bu dönemde kaza merkezi Andırın ile Göksun arasında sık sık yer değiştirdi.

İlçe merkezi Göksun kenti, gelişmekte olan bir yerleşimdir. Terbüzek Çayının kenarında kurulmuş olan kentten Kahramanmaraş-Kayseri karayolu geçer. Kent bu yolla il merkezi Kahramanmaraş'a 94 km uzaklıktadır. Afşin ve Elbistan'ı il merkezine bağlayan yol da kentten geçer.

Göksun Belediyesi 1908'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 70.616; kent, 22.847.

göktaşı, METEORİT olarak da bilinir, gezegenlerarası uzayda yer alan bir gezegenin ya da uydunun yüzeyine düşen taşı ya da metalik maddelerin ortak adı. Yer'in atmosferine girdiğinde buharlaşan bu türden maddelerin atmosferde bıraktığı ışıklı iz ise meteor(*) (akanyıldız) denir. Yılda yaklaşık birkaç bin cisim Yer atmosferine girer, buna karşılık bunlardan yalnızca 500 kadarı buharlaşmadan yere göktaşı olarak düşer.

Göktaşları Yer'in atmosferine saniyede 11-72 km arasında değişen hızlarda girer. Sürtünmenin neden olduğu ısınma parlak bir ateş topuna, bu da kimi zaman ses patlamasına yol açar. Göktaşının yüzeyi ısınır, erir ve damlalar atmosfere karışır; bu damlalar ısıyı beraberlerinde götürdüğünden düşen parçacığın iç bölümü görece soğuk kalır. Atmosferin yoğun alt katmanına giren göktaşı parçaları ayrılabilir. Eğer örneğin 100 tondan daha ağır bir parça, sestene daha yüksek hızla yere çarparsa bir patlama çukuru (krater) oluşturabilir. Arizona'daki Barringer Krateri bu şekilde oluşmuş çukurların en büyüklerinden biridir. Öte yandan çapları 50 mikrondan küçük olan parçacıklar sürtünme ısılarını dağıtırlar ve yavaşça süzülerek yeryüzüne ulaşırlar. Günde yaklaşık 3 bin ton toz parçacığı bu biçimde yeryüzüne düşmektedir.

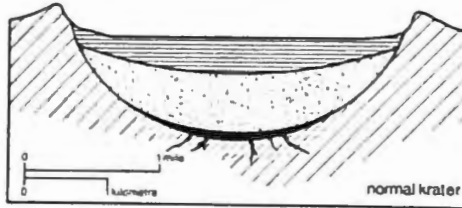
Göktaşı türleri. Göktaşları kimyasal bileşimlerine göre taşı (aerolit), demirli (siderit) ve taşı demirli (siderolit) olmak üzere başlıca üç grupta toplanır. Bunlar da ayrıca

çeşitli alt sınıflara ayrılır. Göktaşlarının kimyasal bileşimi yani elementlerin göreceli dağılımı genel olarak Güneş sistemindeki dağılımla uyumaktadır. Tüm göktaşlarının yüzde 90'ını oluşturan ve top biçiminde Yer'e düşen bu taşı göktaşları demir, silisyum, karbon, magnezyum, alüminyum ve oksijen içerir. İnce gökkumu (kondrül) parçacıkları içeren göktaşlarına ise kumlu göktaşı (kondrit) denir; bunlar kabaca içerdikleri magnezyum/silisyum oranına göre sınıflandırılırlar. Bu oran kumlu göktaşlarının mineral yapısını belirler. Kumlu göktaşlarının en önemli türü karbonlu kondritlerdir; oksijen ve karbon bakımından zengin olan bu maddeler bilinen en yaşlı (4,5 milyar yıl) göktaşları ve belki de canlı yaşamın ilk habercileridir.

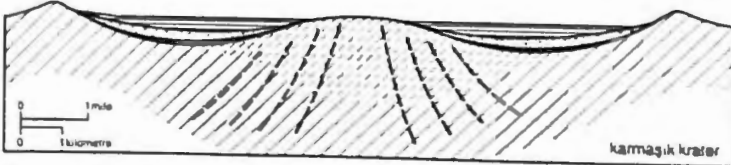
Demirli göktaşları, tüm göktaşlarının yaklaşık yüzde 5-6'sını oluşturur; bunlar içerdikleri nikel, galyum, germanyum ve iridyum miktarlarına göre çeşitli alt sınıflara ayrılırlar. Nikel içeriği ağırlık olarak yüzde 5-60 arasında değişen demirli göktaşları kesilerek cıllanır ve asitle yıkanır, ilginç çizgi örgüleri ve geometrik şekiller ortaya çıkar; bunlara Widmannstätten çizgileri denir. Hiçbir doğal kayaç malzemede bu tür çizgilere rastlanmaz.

Taşı demirli göktaşları ise, tüm göktaşlarının yaklaşık yüzde 1-2'sini oluşturur ve olivin ile çeşitli metaller içerir.

Göktaşlarının kökeni. Yer'e düşmeden önceki yörüngesi gözlenen ve hesaplanan göktaşlarının sayısı azdır. Az sayıdaki örnekten, göktaşlarının çoğunun Güneş çevresinde oldukça basık elips biçiminde bir

- tortul dolgu
- breş çökeli
- çarpma enmesi
- şiddetli şok geçirmiş zaman kayacı
- zayıf şok geçirmiş ve kırılmış zaman kayacı
- kraterin orta kesimindeki yükselişin kayma bölgesi

Başlıca göktaşı krateri türleri; çapı 6 km'nin üzerinde olanlar genellikle karmaşık karakterlidir

B. M. French ve N. M. Short, *Shock Metamorphism of Natural Materials*

yörüngede dolandığı ortaya çıkarılmıştır. Göktaşlarının kuyruklu yıldız kalıntısı olduğu öne sürülmekteyse de, yörünge bilgileri büyük olasılıkla bunun böyle olmadığını göstermektedir. Tarihlendirme incelemeleri ise göktaşlarının çoğunun gezegenlerin oluşması sırasında ya da bundan kısa bir süre sonra katıldığını ve ancak çok sonraki dönemlerde daha büyük bir cisimden koparak ayrıldıklarını göstermektedir. Buna göre önce top parçacıklarından milimetre boyutunda (çoğunlukla silikat) kütleler oluşarak soğumuştur. Katılan bu maddeler ile metal ve oksit parçacıkları karbonlu maddeler birleşerek orta büyüklükte, yarıçapı 100-250 km arasında değişen küçük gezegenler oluşmuştur. Kısa yaşamlı radyoaktif çekirdeklerin bozunmasından açığa çıkan ısı küçük gezegenin merkez bölümünü eritmiş, daha dış bölümlerini de ısıtmıştır. Demir, nikel gibi yüksek yoğunluklu maddeler kütleçekiminin etkisiyle merkeze doğru

akmış ve yavaş soğuma sonucunda buralarda toplanmıştır. 100 milyon yıl kadar süren bu süreç 4,5 milyar yıl önce tamamlanmıştır. Daha sonra küçük gezegenler çarpışarak parçalanmış ve parçaların bir bölümü Yer'e yakın yörüngelere dağılmıştır. Böylece parçalanmış cismin merkezi demirli göktaşlarını, dış bölümleri taşı göktaşlarını ve ara katmanlar da taşı demirli göktaşlarını oluşturmuştur.

Bazı elementlerin (örn. oksijen, magnezyum ve gümüş) izotopları bakımından son derece zengin olan göktaşları, Güneş sisteminin oluşumundan önceki çekirdek bileşimi (nükleosentez) süreçlerine ilişkin önemli bilgiler taşır. Ayrıca Yer'in yaşına ve izotop yapısına ilişkin araştırmalarda da bu tür göktaşlarından yararlanılır.

göktaşı krateri, göktaşı çarpması sonucunda gezegenlerin yüzeyinde oluşan çöküntü. "Ranger", "Orbiter", "Surveyor" ve "Apollo" uzay araçlarıyla elde edilen veriler, Ay'ın yüzeyinde, çapı 1 m'den daha büyük yaklaşık 3 trilyon kraterin bulunduğunu ortaya koymuştur. İnsansız uzay araçlarıyla sürdürülen gözlemler sonucunda da Ay kraterleri büyüklüklerine, morfolojik yapılarına ve oluşum biçimlerine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre Ay yüzeyindeki kraterler temel olarak birincil ve ikincil çarpma kraterleri, volkanik kalderalar, maarlar, zirve kraterleri ve çökme kraterleri biçiminde gruplandırılır.

Çeşitli insansız uzay araçlarıyla gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda Mars'ın yüzeyinde de dairesel yapıların ve çöküntülerin bulunduğu belirlenmiş ve böylece krater oluşumunun, Yer'e benzer tüm gezegenimsi cisimler için evrensel bir doğal süreç olabileceği düşüncesi geliştirilmiştir. Bugün Güneş sisteminde yer alan ya da evrenin öteki bölümlerinde bulunan korunmasız gezegenlere sık sık göktaşlarının çarpıyor olması akla yakın bir olasılık olarak kabul edilmektedir. Genel olarak gezegenlerin birim yüzey alanlarına düşen krater sayısı ile gezegen atmosferinin yapısı ve yoğunluğu, gezegen yüzeyinin aşınmaya (erozyon) karşı direnci ve gezegenin civarında bulunan ve yüzeye sürekli düşen parçacık akısı arasında yakın bir bağıntının bulunduğu düşünülmektedir.

Yer'e benzer (katı kayaç) gezegenlerin oluşumu için ortaya atılan varsayımların çoğu, oluşumun belirli bir evresinde boyut-

ları toz parçacığı büyüklüğü ile birkaç kilometre arasında değişen küresel ve kırıntılı cisimlerin bir kümeleşme ve birleşme sürecinden geçtiğini öngörür. Bu nedenle, bu oluşum evresinde şok dalgalarının oluşmasına yol açan yüksek enerjili çarpışmaların gerçekleşmiş olabileceği düşünülebilir. Çoğu göktaşının üzerinde bu türden şok izlerine rastlanmaktadır; bunların önemlice bir bölümü ana cismin parçalanması ya da Yer'e çarpma sırasında oluşmuştur. Ama bazılarının da önceki kümeleşme ve birleşme sürecine ait olduğu anlaşılmaktadır. Krater oluşumuna yol açan büyük çarpışmaların temel olarak gezegenin son boyutlarına ulaştığı zaman mı, yoksa ilkel gezegen (protoplanet) aşamasında sürekli bir süreç olarak mı gerçekleştiği henüz belirlenememiştir. Ay'ın kraterli kesimlerindeki kabuk kayaçları üzerinde yapılacak radyometrik tarihlendirme çalışmalarıyla, bu sorunun daha iyi anlaşılacağı tahmin edilmektedir.

Yer yüzeyindeki çarpma kraterlerinin sayısı Ay'dakilerden daha azdır. Yer atmosferindeki sürtünme uzaydan gelen küçük cisimlerin hemen hepsini buharlaştırmaktadır. Bu nedenle de Yer'de oluşan herhangi bir kraterin boyutu, Yer'in atmosferine giren göktaşlarının ortalama büyüklüğünden daha fazladır. Kıtalaradaki çarpma kraterlerinin dağılımına ve yoğunluğuna bakıldığında, son 1 milyar yıl içinde atmosferden geçerek Yer'e çarpan ve büyük krater oluşturan göktaşı sayısının tahmin edilen den daha az olduğu görülmektedir. Ama bunun nedeni, soğuma sonrasında hidrosferin ve atmosferin yer kabuğu üzerindeki

gelmiş olabilir, ama yine de bir oranda dairesel görünümünü korurlar; ayrıca bu yapılar belirgin iç biçim değişikliği özelliklerine sahiptir ve çarpma sırasında ufalanan anakayanın kalıntıları (breş) içerebilirler. Bu nedenle geniş anlamıyla göktaşı kraterleri, yüzeyde ya da yüzeye yakın kesimlerde yer alan ve bir şok darbesinin izlerini taşıyan, biçim değişikliği ve kaya ya da toprak parçalanması sonucunda ortaya çıkan görünümü genel olarak dairesel olan ve çapının derinliğine oranı 3:1 ya da daha fazla olduğunda yayvan bir görünüm kazanan yapılar olarak tanımlanabilir.

Göktaşı kraterlerinin oluşumu. 1957'den sonra göktaşı kraterlerinin oluşum süreçlerinin incelenmesine yönelik olarak gerçekleştirilen kuramsal ve deneysel çalışmalarla da önemli sonuçlara ulaşıldı. Bu amaca yönelik olarak kimyasal ve nükleer patlamaların zemin üzerindeki etkisi incelenmiş, ayrıca laboratuvarlarda ateşli silahlarla mermi çarpma deneyleri yapılmıştır. Öte yandan bilgisayarlar yardımıyla krater oluşumuna ilişkin çeşitli fiziksel modeller geliştirilmiştir. Kayaçlar ve mineraller şok etkisinde bırakılarak bunların yapısındaki değişiklikler gözlemlenmiş, bu bulgular göktaşı kraterlerinden elde edilen kayaç ve mineral örnekleriyle karşılaştırılmıştır. Bütün bu araştırmalardan elde edilen bulguların kalkarak, göktaşı krateri oluşumunun belirli aşamalardan geçtiği sonucuna ulaşılmıştır.

Buna göre, göktaşı Yer yüzeyine çarptığı anda, yüzey kayaçlarında ve göktaşında şok dalgaları oluşur. Zeminde oluşan şok cephesi göktaşının önünde ilerler ve bir çukurun oluşmasına yol açar. Cephenin gerisindeki kayaçlar sıkışır ve çukurun çevresine

giderek azalır. Asıl tahribat çarpma bölgesinde oluşur, buna karşılık kayaç kütlelerinin bütününde herhangi bir kalıcı biçim değişikliği görülmez.

Kraterin oluşumu için seyrilme dalgaları gereksinim vardır. Bunlar, ilerleyen sıkışma dalgalarının serbest yüzeylere (Yer-hava arakesiti) ya da yataklama yüzeyleri, çatlaklar gibi süresizliklere ve değişik fiziksel özelliklere sahip kayaçlara rastlaması sonucunda oluşur. Seyrelmeler kayaç ortamda gerginlik yaratarak çeşitli birimlerde çatlamalara, kopmalara yol açar. Bu kırılan parçalar zaten hareket durumunda olduklarından momentumlarını koruyarak kraterin dışına fırlarlar. Bu parçaların çoğu kraterden dar açılarla fırlar ve kraterin çevresindeki çökelleri oluşturur. Daha geniş açılarla fırlayanlar ise gene çukura düşerek krater breşlerini oluşturur. Ama bazıları da aşağıya doğru taşınarak krater tabanında moloz çökelleri olarak toplanır.

Krater zemininin altındaki ya da çeperlerinin dış bölümündeki kayaçlar kıvrılabilir, kırılabilir ya da girintili çıkıntılı bir yapı kazanabilir. Özellikle kraterin ağız bölümünün çevresindeki katmanlı yapılar kıvrılarak son derece karmaşık örtüler durumuna gelebilir.

İlk sıkışma aşamasında şok cephesinin gerisindeki malzemeler, dinamik sıkışma dayanımlarının çok ötesindeki bir basıncın etkisi altında kalır. Bu koşullar altındaki kayaçlar akışkan özelliği (hidrodinamik hal) gösterir. İlk seyrilmeler göktaşı ile zeminin arakesitinde, daha sonra da göktaşında oluşur. Sıkışmanın azalmasıyla akışkan haline gelen malzeme, kızgın bir jet biçiminde fışkırır ve camı takilitleri oluşturur. Küresel şok dalgası dışa doğru yayıldıkça, cephenin arkasındaki sıkışmış malzeme ile göktaşı birleşerek çevreye saçılır. Çarpma hattının altındaki parçacıklar öncelikle aşağıya doğru yol alır. Yukarıya doğru çıkıldıkça parçacıklar bu doğrultudan sapmaya başlar. Kraterin aşağıya ve yana doğru büyümesi ile dışarıya parçacık fırlaması eşzamanlı bir süreç olarak gelişir. Gerilim, malzemelerin dayanımının altına düştüğünde ya da momentum, parçaları daha ileri taşıyamayacak duruma geldiğinde krater oluşumu sona erer.

göktaşı yağmuru, ayrı ayrı göktaşlarının Yer yüzeyine kümeler halinde düşmesi. Göktaşlarının düştüğü bölgeler genellikle düşme doğrultusunda kaba bir elips biçimini alır. Göktaşı yağmuru çoğunlukla büyük bir göktaşının parçalanması sonucunda oluşur. 1868'de Polonya'daki Pultusk'a bu biçimde yaklaşık 100 bin göktaşı parçası düşmüştür. 1912'de ABD'de Arizona'daki Holbrook'ta 14 bin, 1803'te Fransa'daki L'Aigle'de 3 bin, 1808'de ise Boğdan'daki Stannern'de 300 parçadan oluşan göktaşı yağmurları görülmüştür.

Bu yağmurların büyük bölümü taşı göktaşlarından oluşmakla birlikte Namibia'da Bethanien'deki yağmur sonunda, yüksek oranda demir içeren göktaşları saptanmıştır. Ayrıca 1947'de Rusya Federasyonu'nun Sihote-Alin bölgesinde gerçekleşen yağmurun demirli göktaşlarından oluştuğu saptanmış ve bu olayın bir küçük gezegenin parçalanması sonucunda gerçekleştiği düşünülmüştür.

Göktürk, Akşit (d. 27 Aralık 1934, Van - ö. 26 Şubat 1988, İstanbul), edebiyat eleştirmeni, yazar ve dilbilimci.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1960). 1961'de aynı fakülteye asistan olarak girdi. 1965'te doktorasını verdi; 1972'de

Gosse Bluff'ta çarpma sonucunda oluşmuş tipik bir göktaşı krateri, Kuzey Toprakları, Kanada

Earth Physics Branch, Department of Energy, Mines and Resources, Ottawa, Ontario

aşındırma etkisi ve okyanusların oluşumu sonucunda, boyutları 10 m ile 1-2 km arasında değişen kraterlerin izlerinin büyük ölçüde silinmiş olmasıdır.

1955'ten sonra, çarpma sonucunda oluştuğu kesin olarak kabul edilen göktaşı kraterlerinin sayısı 20'den 27'ye yükseldi. Belirlenmiş göktaşı krateri sayısındaki bu ani artışın başlıca nedenleri, Yunancada "yıldız yarası" anlamına gelen astrobleme(*) kavramının ortaya atılması, daha yoğun araştırmaların yapılması ve çarpma yapılarının tanınmasında yeni kraterlerin geliştirilmesidir.

Astrobleme kavramı, göktaşı kraterlerinin incelenmesinde nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda önemli bir aşama oluşturdu. Astroblemler, göktaşı kraterlerinin yalnızca aşınmaya dayanmış kalıntılarıdır. Daha eski yapıların belirgin krater ağız bölümleri aşınarak tümüyle tanınmayacak duruma

radial biçimde yayılır. Kayaçların belirli bölümleri buharlaşır, erir, kırılır, parçalanır ya da çatlar; bu nedenle kayaçların yapısı saçılmış ve birbirine karışmış bir özellik kazanır. Göktaşında oluşan şok dalgaları ise göktaşının zemine değdiği kesimden içeri doğru yayılarak göktaşını sıkıştırır; bu dalgalar cismin arka ve yan kesimlerine doğru azalır ve buradan geri yansır. Böylece göktaşının belirli bölümleri buharlaşırken, öteki bölümleri erir ya da aşın derecede ısınır, bunun sonucunda da parçalanır. Göktaşının belirli bölümleri, dışarı doğru yayılan kayaç külesiyle kaynaşır, ama büyük bölümü parçalar halinde çevreye yayılır.

Şok dalgaları çevreye yayıldıkça şiddetini yitirir. Sıkışma sonucu oluşan tahribatın oranı, çarpma noktasından çevreye doğru

doçent, 1978'de profesör oldu. İngiltere'de Nottingham Üniversitesi'nde (1964-65) ve Almanya'da Konstanz Üniversitesi'nde (1970, 1974-76) araştırmacı olarak çalıştı. Uppsala (İsveç) ve Batı Berlin üniversitelerinde çeviri kuramları ve yöntemleri konulu seminerler yönetti. Robinson Crusoe'nun Türkçedeki ilk tam çevirisiyle 1969 Türk Dil Kurumu (TDK) Çeviri Ödülü'nü kazandı. 1975-83 arasında TDK Yönetim Kurulu üyeliğinde bulundu.

1958'den sonra *Varlık, Yeni Dergi, Türk Dili, Yeni Ufuklar, Çağdaş Eleştiri* gibi dergilerde inceleme yazıları ve çeviriler yayımlayan Göktürk, eleştirilerinde dil çözümlemelerine ve üslup sorunlarına ağırlık verdi. Denemelerinde yazar-metin-okur arasında kurulan iletişimin hangi dilbilimsel süreçlerle gerçekleştiğini göstermeye çalıştı; edebiyat yaşantısının ancak okurla bir bütünlüğe ulaşabileceği görüşünü savundu. D. H. Lawrence, T. S. Eliot, E. Kästner, F. Dürrenmatt gibi yazarlardan yaptığı çevirilerle tanınan Göktürk'ün başlıca yapıtları *Edebiyatta Ada* (1973/Ada, 1982), *Okuma Uğraşı* (1979, 1988), *Çeviri, Dillerin Dili* (1986) ve *Sözün Ötesi (Yazılar)*'dir (ös 1989).

Göktürkçe, KÖKTÜRKÇE olarak da bilinir, 6-8. yüzyıllarda Göktürklerce konuşulan Türk dili. Göktürkçe dönemi Türkçenin tarihsel gelişiminde belgelere dayalı ilk dönemdir. Bugün Moğolistan sınırları içinde Orhun ve Yenisey ırmakları arasında bulunan Göktürk yazıtlarından (Kültigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongin, Köl-İç-Çör, Selenga, Karabalasagun, Suci) ilk kez, 13. yüzyılda yaşamış İranlı tarihçi Cüveyni'nin *Tarih-i Cihangüşa* adlı yapıtında ve Çin kaynaklarında söz edilmiştir. Bu yazıtları çözmeyi başaranlar Danimarkalı Türkolog Thomsen ve Rus Türkolog Radlov'dur. Radlov ve Gabin'in Eski Türkçe, Thomsen'in Eski Türkçe, rünik Türkçesi, Eski Orhun Türkçesi, Baskakov'un Eski Oğuzca, Clauson'un Türkü adıyla anıldıkları bu dil için Türk bilim adamları genellikle Göktürkçe ya da Köktürkçe sözcüklerini yeğlemişlerdir. Orhun ve Yenisey harflerinin kökeni konusunda da değişik görüşler ileri sürülmüştür: Orhun harfleri Finli bilgin Heikel'e göre rünik alfabenin harflerinden, Otto Donner'e göre ise Likya, Hitit ve Friz harflerinden türemiştir. Thomsen önce söz konusu harflerin Arami ya da Pehlevi harflerinden geldiğini ileri sürmüştü, daha sonra da Gauthiot gibi Sogd harflerinden çıktığı görüşünü benimsemiştir. Radlov, Orhun alfabesinin Arami ya da rünik kökenli olduğu görüşünü savunurken, Aristov, Mallitski, E. V. Polivanov, daha sonra da R. Rahmeti Arat ve Ahmet Caferoğlu bu harflerin Türk damgalarından çıktığı konusunda görüş birliğine varmışlardır. Orta Asya Türklerinin toplumsal yapılarına ve kültürlerine ilişkin çok değerli bilgiler veren Orhun Yazıtları Yenisey Yazıtları'na göre daha gelişkindir. Türkçenin ilk yazılı belgeleri olan ve hem tarihsel, hem siyasal içerik taşıyan yazıtların manzum mu, düzyazı mı olduğu konusu günümüzde de tartışmalıdır. Göktürk yazısı sağdan sola doğru yazılır ve her sözcük arasında iki nokta bulunur. Türklerin ilk ulusal alfabesi kabul edilen Göktürk alfabesinde dördü ünlü, 34'ü ünsüz, 38 harf vardır. Harfler birbiriyle birleşmez. Sözcük başında ve içinde ünlü yoktur. Sözcük sonundaki ünlü ise her zaman belirtilmemiştir. Alfabe ünsüzler hem ince, hem kalın biçimleriyle yer almış, ayrıca çift ünsüzleri gösteren harflere de yer verilmiştir. Bugünkü Türk lehçelerinin tümünde görülen sesbirim ve biçimbirim özel-

liklerinin kökenleri Göktürkçeye kadar uzanır. Tümce yapısı genellikle "özne-tümleç(ler)-yüklem" sıralanışını izler. Yalın tümcelerin yanında girişik ve birleşik tümceler de yer alır. Ayrıca bak. Orhun Yazıtları.

Göktürkler, KÖKTÜRKLER olarak da bilinir, 552-745 arasında Orta Asya'da bir federasyon çatısı altında birleşen Türk boyları. "Türk" adını taşıyan ilk siyasal organizmayı kurmuşlardır. Efsaneye göre Göktürklerin atası 439'daki Tabgaç soykırımından kaçan bir Türk soylusudur. Bu soykırımdan kaçarak Avarlara sığınma (Ergenekon'a giriş) ve 535'te özgürlüğe kavuşma (Ergenekon'dan çıkış), Ergenekon Destanı'nın konusunu oluşturur.

Göktürk Kağanlığı'nın kurucusu Bumin Kağan, Avarların egemenliğindeki Türk boylarından Tukyuların başkanıydı. 551'de Avar egemenliğindeki Töleslerin ayaklanmasını bastırınca, bu başansının karşılığında bir Avar prensesiyle evlenmek istedi. İsteği geri çevrilince bir Tabgaç (Kuzey Wei) prensesiyle evlendi ve 552'de ayaklandı. Avarları yenerek İl Kağan sanyla ilk Göktürk kağanı oldu (552), Avarları Karadeniz'in kuzeyine ve Balkanlar'a göç etmek zorunda bıraktı. Eski Hun başkenti Ötüken'i ele geçirerek başkent yaptı. Kısa sürede Oğuz (Üç Oğuz ve Dokuz Oğuz), Töles, Kırgız, Karluk, Türgiş, Tatar vb boyları büyük bir federasyon altında birleştirmeyi başardı.

Bumin Kağan, ölümünden önce Göktürk Kağanlığı'nı ikiye ayırarak Batı Göktürk Kağanlığı'nı kardeşi İstemi'ye bıraktı. İstemi (hd 552-576) Batı komşusu Sasanilerin İpek Yolu'ndaki kervan ticaretini engelleyici tutumunu kırmak için mücadeleye girişti. 568'de bu amaçla Bizans'la ticari ve askeri işbirliğine girdi. Doğu Göktürk kağanı olan yeğenleri Kara K'ola (hd 552-553), Muhan (hd 553-572) ve Tapo (hd 572-581) ile uzlaşmayı koruyarak Avarlar ile Akhunları yenilgiye uğrattı.

İstemi'nin ve Tapo'nun ölümünden sonra büyük kağanlık sorunu çıktı. Göktürk hanedanından kısa sürelerle tahta çıkanlar meşru kağan olarak tanınmadı. Boğa İşbara Kağan (hd 581-587) döneminde Çinlilerle ilişkiler ve doğu sorunları önem kazandı. Böylece Batı Göktürk kağanı Bilge Tardu (hd 576-603) daha bağımsız davranma olanakını buldu. Boğa İşbara Türk boylarını iç savaşa sürüklemeye politikası güden Çin'e, eşi Çin prensesinin haklarını korumak savıyla 582 ve 583'te iki büyük sefer düzenledi. Kuzeni Apo'nun ve yeğeni Tıkınca'nın ayaklanmalarını bastırdı. 583'te Göktürkler kesin olarak ikiye ayrıldı. Tardu'nun Çinlilerle entrikalara girişmesi, Boğa İşbara'nın Çin yönetimiyle ittifak kurmasına yol açtı.

Boğa İşbara'nın kardeşi Çur Boğa (Şehu Han; hd 587-588) kısa süren kağanlık döneminde batıya akınlar başlattı. Boğa İşbara'nın oğlu Tunga Turan (hd 588-600) ayrılıkçı boyları örgütleyerek Doğu Göktürklerden kopmayı amaçlayan ve Çin'den destek sağlayan kardeşi Tulan Han'a karşı Batı Göktürk kağanı Bilge Tardu'yla anlaştı. 599'daki bu yakınlaşmadan bir yıl sonra Tunga Turan öldü; Bilge Tardu 603'e değin büyük kağanlık yaptı. Tunga'nın oğlu Kimin Türe (hd 603-609), Tardu'nun ölümünden sonra büyük kağan oldu. Oğlu Şipi (hd 609-619) kanışıklıklar içindeki Çin'e seferler düzenledi. Batı Göktürk kağanları Çulo (hd 600-611), Şikoe (hd 611-618) ve Tong Yabgu (hd 618-630) ile de iyi ilişkiler kurdu. Ardılları Çuluk Kağan (hd 619-621) ve Kara Kieli Kağan (hd 621-630) Çin seferlerini sürdürdüler. Çin'i gutide daha çok sarsan

akınlar, 626'da başla noktalandı. 630'da Kara Kağan'ı tutsak etmesinin ardından Çin Doğu Göktürk ülkesini işgal etti. 682'ye değin Türklerin Çinleşmesi politikası izlendi. Çin'e bağlı Şirba Kağan (hd 630-646) döneminde, Kürşad Çin egemenliğine karşı harekete geçerek Çin sarayını bastı, ama başarılı olamadı.

Bağatur Sepi'den (hd 630-631) sonra, Batı Göktürk Kağanlığı, Bumin'in soyundan gelen Se Yabgu (hd 631-633), Bağasa Tulu (hd 633-634), İşbara Teriş Tunga (hd 634-638), Bağatur İpi (hd 638-640) ve İpi Tulu (hd 640-653) tarafından yönetildi. Çinlilerle anlaşılan İpi Tulu kâğıt üzerinde Doğu Göktürk kağanı da sayıldı. Ardılı Çençu Yabgu (hd 653-659) Çinlilerce öldürüldükten sonra Batı Göktürk ülkesi de Çin'e bağlandı. Eçine Türc (hd 659-676), Tuçi Kağan (hd 676-678), Eçine Kür Pur Çur (hd 678-682), Çin'in birer vasalı olarak hüküm sürdüler.

Çin egemenliğindeki Göktürk boylarının bağımsızlık hareketlerinin en önemlisi 679'da İlteriş Kağan'ın (Kutluğ Han; hd 682-692) önderliğinde başladı. İlteriş, danışmanı Tonyukuk'un da yardımıyla Türk boylarını bacağı bir örgüt içinde toplayarak Çin'e karşı çete savaşları başlattı. 683 ve 685'teki savaşlarda Kuzey Çin'i ele geçirdi, ayrıca Kitanlar ve Oğuzlara karşı mücadele etti. İnekler Gölü Savaşında Oğuzların yenilmesi ve Ötüken'in ele geçirilmesi öteki boyların da boyun eğmesinin koşullarını hazırladı. Kırgızların yenilmesi, Orta Asya'da Göktürklerin ikinci parlak döneminin başlangıcı oldu. Kapagañ Kağan da (hd 692-716) İlteriş'in politikasını izleyerek Çin'e yeni akınlar düzenledi. Batı Göktürk Kağanlığı'nda Eçine Tuyc (hd 682-700), Üçele (hd 700-706) ve Şüge'den (hd 706-711) sonra tahta çıkan Sulu Kağan'la (hd 711-738) Türgiş hanedanı dönemi başladı. 712'de Kara Türgişler, 711'te Dokuz Oğuzlar, 715'te de Karluklar Batı Göktürk Kağanlığı'na bağlandı. 716'da Batı Göktürk tahtına çıkan Bilge Kağan (hd 716-734), kardeşi Kültigin'in başkomutanlık, Tonyukuk'un da vezirlik görevlerini korudu; Göktürklerle gerçek bir güvenlik ve refah sağladı. Bilge, 722'ye değin Oğuzlar, Kitanlar ve Çinlilerle savaşın; Çin seferlerinde elde edilen ganimetlerle ülkenin gelişmesini sağladı. 721'de Tonyukuk'un, 731'de de Kültigin'in ölümleri kısa süreli zenginliğin sonu oldu. 742'den sonra birbirini izleyen Uygur, Karluk, Basmil ayaklanmaları Göktürkleri çökertti. 745'te Uygur hanı Kutluğ Bilge Kül kağan ilan edildi.

Göktürkler, Asya bozkırlarındaki göçebe halkların yeterince uzlaşmamış ve örgütlenmemiş bir birlikti. En geniş döneminde kağanlığın sınırları bambaşka Ural Dağlarından doğuda bugünkü Kore'ye kadar uzanmaktaydı. Doğu ve Batı Türkistan bölgelerini içine alarak Kişmir, Tibet ve Kansu'ya dayanan Göktürk toprakları içinde birçok hanlık (örn. Kırgız, Usun, Dimlin, Töles, Kanklı, Kaşgar, Hoten, Yarkent, Uygur) vardı.

Göktürk uygarlığıyla ilgili başlıca kaynaklar Çin tarihleri ile Orhun ve Yenisey yazıtlarıdır. Bu kaynaklara göre Göktürk yönetimi bir soylular iktidarıydı. Kağan, aynı zamanda "ilig" sanı taşıy ve tanrısal güç sahibi sayılırdı. Katun (kraliçe), tigin (prens), konçur (prens), han, yabgu, şad ile tudun, çur, tarhan, apa gibi görevliler genellikle soylular arasından seçilirdi. Yılın ilk ayında kağanın başkanlığında "Kurultay" toplanmaktaydı. Ordunun çoğunluğu

atlılardan oluşuyordu. Baskın, savaşlarda temel taktikti. Yaşam biçimi çadırılı göçebe düzenine dayanıyordu; hayvancılığa dayalı ekonomik yaşam savaş ganimetleriyle desteklenmişti.

Gök Tanrı inancı, din adamı gerektirmeyen yalın bir doğa diniydi. Öncesiz ve sonsuz Gök Tanrı yazgıyı ve kimin kağan olacağını belirliyordu. İnaniş göre kağan göğe ağıyor ve gökteki bir tahtta oturuyordu. Yersub (yer tanrısı) ve atalar (eccad) Gök Tanrı'nın yardımcılarıydı. Umay ise çocukların koruyucu tanrıçasıydı. Ölüler için yuğ düzenleyen Göktürklerle göre ölenin ruhu kuş olup uçardı. Türk takvimi 12 hayvanla (sıçan, öküz, kaplan, tavşan, ejder, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, köpek, domuz) adlandırılan 12 yıllık dönemler içermekteydi. Altay ve Tanrı dağlarındaki kurganlarda yapılan arkeolojik kazılarda, Göktürk sanatıyla ilgili bilgi veren seramik, deri ve metalden yapılmış eşyanın kalıntıları ve çanak çömlek, giysi, dokuma, at koşumları ve kılıçlar bulunmuştur.

gökyakut, SAFİR olarak da bilinir, saydam ile yansaydam arasında değişen yapıda, doğal ya da yapay bir korindon(*) türü. İÖ 800'lerden beri çok değerli bir taş olarak kabul edilir. Az miktarlarda demir ve titan içerdiğinden genel olarak çok açık maviden koyu çivit rengine kadar değişen renklerde bulunur. En değerli gökyakut türü, orta koyulukta morumsu mavi renkte olanıdır. Bir değerli taş türü olan korindonun (alüminyum oksit, Al_2O_3) renksiz ve gri, sarı, açık pembe, portakal, kahverengi, yeşil ve menekşe rengine olan türleri de gökyakut olarak adlandırılır. Kırmızı türlerine ise yakut denir. Çoğu gökyakutun rengi dalgalı yapıdadır. Öte yandan değişken renkli olan çoğu türünün rengi bakış yönüne göre değişiklik gösterir. Aleksandrit gökyakutu gün ışığında mavi, yapay ışıktaki ise kırmızımsı ya da menekşe rengi olur ve bir ölçüde gerçek aleksandrite benzer. Gökyakutun farklı koşullar altında ısıtılması ve soğutulması, kalıcı renk değişikliklerine (örn. sarıdan renksiz ve ya yeşilimsi maviye ve menekşeden pembeye dönüşmesi gibi) neden olabilir. Öteki renk değişiklikleri yoğun ısınım etkisinde kalmaktan kaynaklanır. Çoğu gökyakut bol miktarda mikroskopik katıksız maddeleri içerir. Isınların bu maddelerden yansıması sonucunda donuk beyazımsı güçlü bir parlaklık (ipek) oluşur. Yıldızlı gökyakutta gözlenen yıldızlanmanın nedeni, çok küçük ve düzenli biçimde dizilmiş mineral katışıkları (çoğu kez rutil) ve uzamış boşluklardır.

Gökyakut, başta siyenit, pegmatit ve bazı bazik (silisçe zayıf) kayalar olmak üzere korkayaçların başlıca bileşenidir. Aynı zamanda şistlerde ve başkalaşım geçirmiş karbonatlı kayalarda da bulunur. Gökyakut genellikle yakut ve öteki değerli taşlarla birlikte bulunduğu alüvyon çakılları ve plaser çökeltilerinden çıkarılır. En zengin gökyakut kaynakları, Sri Lanka, Myanmar, Tayland, Avustralya (Victoria, Queensland, Yeni Güney Galler), Hindistan, Madagaskar, eski SSCB, Güney Afrika ve ABD'dedir (Montana ve Kuzey Cärolina).

Saydam gökyakutların çoğunluğu genellikle parlak fasetalidir. Bu tür değerli taşların çekici parıltıları vardır ama ayınlım özelliklerinin (ışığın renk bileşenlerini ayırması) düşük olması nedeniyle yanardönerlikleri azdır. Dalgalı renkli taşların ustalıklı tıraşlanması sonucunda, yalnızca görece koyu

renkli küçük bölümlerden üretilen düzgün görümlü değerli taşlar elde edilir. Yıldız gökyakut ve öteki saydam olmayan türler için fasetalama yerine yuvarlak kesme (dışbükey ve son derece parlak) uygulanır. Çok sert olmasına karşın bazı gökyakutlar üzerine, özellikle Doğu'da oymalar ya da işlemler yapılır.

Yapay gökyakut, ticari amaçlarla 1902'den beri üretilmektedir. Parlak ve kusursuz malzemeler kabaca armut biçiminde ya da ince çubuklar halinde üretilir. Bunların büyük bir bölümü mücevher ticaretinde kullanılmaktadır. Ama yapay malzemelerin çoğu, mücevher yataklarının, mastarların, kalıpların, pikap iğnesi uçlarının, dikiş ipliği kılavuzlarının ve öteki özel parçaların üretiminde kullanılır. Ayrıca bazılarından asındırıcı olarak yararlanılır. Yapay yıldızlı gökyakut, çoğu doğal taşta bulunanlardan daha düzgün ve belirgin durumdaki parlak yıldızlardan yapılır. Yıldızlanma, katışıklanın denetimli olarak ayarlanmasıyla elde edilir.

Gökyay, Orhan Şaik (d. 16 Temmuz 1902, İnebolu), şair, yazar ve edebiyat tarihçisi. Özellikle Dede Korkut öyküleri üzerine yaptığı geniş incelemelerle tanınmıştır.

Ortaöğrenimini Kastamonu ve Aydın liselerinde yaptı. Ankara Muallim Mektebi'nden mezun olup (1922) beş yıl ilköğretim öğretmeni yaptıktan sonra Kastamonu Lisesi'ni (1927) ve İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1930). Çeşitli liselerde Türkçe ve edebiyat dersleri verdi. 1939'da Ankara Musiki Muallim Mektebi'ne müdür olarak atandı. 1947-51 arasında Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik, 1951-54 arasında da İngiltere'de öğrenci müfettişliği ve kültür ataşeliği yaptı. 1960-62 arasında Londra Üniversitesi'nde Türk dili okutmanı olarak çalıştı. 1969'da İstanbul Eğitim Enstitüsü'ndeki edebiyat öğretmenliği görevinden emekli oldu. 1984'ten sonra Marmara ve Mimar Sinan üniversitelerinde divan edebiyatı dersleri verdi.

Aruzla yazdığı ilk şiirlerini 1922'de, Kastamonu'da çıkan *Açıksöz* (1919-31) gazetesinde ve Balıkesir'de kendisinin çıkardığı *Çağlayan* (1925-26) dergisinde yayımlayan Gökyay, önceleri âşık tarzına uygun ve çoğunlukla ulusal konuları işleyen lirik şiirler yazdı, 1940'lardan sonra edebiyat tarihi, folklor ve halk edebiyatı araştırmalarına yöneldi. Eski metinleri inceleyip, eklediği notlarla birlikte sadeleştirilmiş basımlarını hazırlamak da bellibaşlı uğraşlarından biri oldu. Dede Korkut öyküleriyle ilgili metin ve inceleme çalışmalarını *Dede Korkut* (1938), *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları* (1939), *Dedem Korkudun Kitabı* (1973) gibi kitaplarda topladı. Kâtip Çelebi'nin yaşamı ve yapıtları konusunda da çalışmalar yaparak *Kâtip Çelebi Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri* (1957) ve *Kâtip Çelebi'den Seçmeler* (1968) adlı kitapları yayımladı. Kâtip Çelebi'nin *Mizanü'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ahakk* (1972) ve *Tuhfe'l-Kibâr fi Esfârî'l-Bihâr* (1973) adlı yapıtlarını sadeleştirerek notlar ve incelemelerle basıma hazırladı. Kendi şiirlerini bir kitapta toplamadı, yalnız beş şiirini İngilizce çevirileriyle birlikte *Birkaç Şiir-Poems* (1976) adıyla yayımladı. Eski metinlerin yeniden yayımlanmasına ilişkin bazı eleştiri yazılarını da *Destursuz Bağa Girenler* (1982) adıyla kitap haline getirdi. Sadeleştirerek basıma hazırladığı öteki yapıtlar şunlardır: Mercimek Ahmed'in *Keykâvus'tan çevirdiği Kâbusnâme* (1944), Ahmed Rasim'den *Eşkal-i Zaman* (1969), Zekeriyazâde'den *Ferah-Cerbe Fetihnâme*

(1975), Gelibolulu Mustafa Âli'den *Mevâidü'n-Nefâis fi Kavâ'idü'l-Mecâlis* (Ziyâfeti Sofraları [1978, 2 cilt] adıyla) ve *Hâlâru'l-Kahire mine'l-Adâti'z-Zâhire* (1984).

gökyuvarı, üzerinde gök haritası bulunan küre. Bazı astronomi ve astroloji hesaplarında kullanılan gökyuvarından ayrıca süsleme amacıyla da yararlanılır.

İlk gökyuvarını Miletoslu Thales'in (ü. İÖ 6.yy) yaptığı sanılmaktadır. Günümüze kalmış olan en eski gökyuvarı ise İÖ 3. yüzyılda yapılmış olduğu sanılan ve bugün Napoli'deki Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Farnese Küresi'dir. Bu kürenin üzerinde takımyıldızlar gösterilmiş ama yıldızlar tek tek belirtilmemiştir. Astronomi hesaplamaları açısından fazlaca bir önem taşımayan Farnese Küresi'nin eski bir Yunan gökyuvarının kopyası olduğu düşünülmektedir. 11. yüzyılda Araplar tarafından yapılan bazı gökyuvarları da günümüze kadar gelmiştir. Büyük Okyanustaki bazı adalarda denizcilere göksel seyir öğretmek için gökyuvarlarından yararlanılmıştır.

göl, kapalı havzalarda yer alan geniş, durgun su kütlesi.

Göller dünyanın hemen her yerinde bulunur. Ama yüksek enlemlerde (kutuplara yakın kesimlerde) ve özellikle yakın dönemde buzullaşma geçirmiş dağlık bölgelerde daha yaygındır. Çoğunlukla ırmak boylarında, ırmakların yatak değiştirmesine bağlı olarak oluşan göller geniş düzlükleri kapsar ve hafif bir eğimle derinleşir. Bol yağış alan bölgelerle denize yakın düzlüklerde de çok sayıda göl bulunur.

Göllerin suyu tatlı ya da tuzlu olabilir. Tatlı su gölleri, Yer'in yüzeyindeki serbest suların yaklaşık yüzde 0,009'unu oluşturur. Tuzlu su göllerinin oranı daha düşüktür. Kurak bölge gölleri genel olarak tuz ve alkali bileşikleri bakımından zengindir. Çünkü tüm tuzlar çevre kayalarından türer ve kalıntı çözeltiiler içinde göllere karışır. Ayrıca buharlaşma tuz oranının sürekli artmasına neden olur. ABD'de Utah'ın kuzeyindeki Büyük Tuz Gölü gibi aşırı derecede tuzlu göllere ise, daha çok kuru iklimin egemen olduğu bölgelerde rastlanır.

Göller çok çeşitli boyutlarda olabilir. Çoğunun yüzey alanı kabaca 260 km² ya da daha azdır. Yalnızca birkaçı 4.000 km²'ye yaklaşır. Kuzey Amerika'daki Superior Gölü, 82.400 km²'lik yüzey alanıyla en geniş tatlı su gölüdür. En büyük hacimli tatlı su gölü ise Sibirya'daki Baykal Gölüdür. Baykal Gölünün toplam su hacmi yaklaşık 22.000 km³'tür.

Göller, dışa akışı olmayan büyük çöküntülerde ya da dip bölümlerinde bulunan kaynaklarla sürekli olarak beslenen geniş çöküntülerde oluşur. Başlıca göl suyu kaynakları, eriyen buzlar ve karlar, kaynak suları, ırmaklar ve yağışdır.

Dünya göllerinin büyük çoğunluğu kuşkusuz başka herhangi bir nedenden çok buzul etkinlikleri sonucunda oluşmuştur. Pleistosen Bölümde (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) Kanada'yı, ABD'nin kuzeyini, Finlandiya'yı ve İsveç'in bazı bölümlerini kaplayan geniş buz örtüleri, bu alanlardaki anakayaçların içinde, dışa akışı olmayan çöküntülerin oluşmasına yol açmış ve buna bağlı olarak en binlerce kayaç zeminli göl oluşmuştur. Bu tür kıta buzulları ayrıca önceden var olan akaçlama kanallarının kayaç parçacıklarıyla tıkanmasına neden olmuş ve göl oluşumuna yol açmıştır. Öte yandan tortul maddeler de akarsuları ve çayları doldurarak bölgenin gölle kaplanmasında etkili olmuştur.

